Erzurumlu İbrahim Hakkı

MÂRİFETNÂME

(Tam Metin)

Tercüme :
Faruk Meyan

BEDİR YAYINEVİ

MÂRİFETNÂME

Erzurumlu İbrahim Hakkı
Hazretleri

BEDİR YAYINEVİ
Cağaloğlu Yokuşu, No: 6/8
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0.212 - 519 36 18

Bedir Yayınevinin Hizmet Metodu

Cenâb-ı Hakk, İlâhî kanunu olan yüce İslâm dinini sevgili Peygamberimiz, ulu önderimiz, insanların en üstünü, gerçek rehber Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi ve sellem Efendimize bildirmiş, o da ashabına tebliğ etmiştir. Ashab tâbiine, tâbiin tebe-i tâbiine, onları takib edenler de kuşaktan kuşağa zamanlar ve mekânlar içinde insanlara öğretmişlerdir.

Her devirdeki ulemâ-yı âmilin ve meşâyih-i kâmilin Peygamber Efendimizin vârisleri, halifeleri ve vekilleri sıfatıyla Şeriat-ı garra-yı Ahmediye'nin hükümlerini Kitab'a ve Sünnet'e uygun olarak en doğru şekilde öğretip yaymışlardır. Allah onların cümlesinden razı olsun...

Erzurumlu Şeyh İbrahim Hakkı hazretleri de bu Peygamber vârislerinin büyüklerinden olup yüce dinimize ve pak ümmetimize ilim ve irşad yoluyla büyük hizmetler etmiştir. Kendisini rahmet ve hayırla yâd etmek ve hatırasına saygı göstermek bütün kadirbilir ve edebli müslümanlara bir borçtur.

İslâmiyet en doğru ve eksiksiz şekliyle işte bu Peygamber vârislerinin Kur'ân ve Sünnet'e uygun sahih ve nurlu eserleriyle öğrenilir.

Bedir Yayınevi, kurulduğu günden beri İslâm büyüklerinin klâsik temel kitaplarını basarak hizmetini sürdürmektedir. İmamı Gazali, İmamı Şa'rani, Şeyh Abdülkadir Geylânî, Muhyiddin Arabi, İmamı Birgivi, Şeyh Ziyâüddin Gümüşhânevi, İmamı Maverdi bunlardan bazılarıdır.

Dinimizin temelini teşkil eden Kitab ve Sünnet'e ancak böyle rabbani âlimlere ve kâmil mürşidlere talebe olarak ulaşılabilir. Çünkü bunların silsileleri vardır, icâzetleri vardır. Sadece Kitab ve Sünnet demekle iş bitmez; İslâmın ilim ve irşâd hiyerarşisini kabul etmek, dinî emir ve kumanda sisteminin içine girmek ve itaat etmek gerektir. Büyük din âlimlerine, Peygamber vârislerine sırt çevirip de nefsine, heva ve hevesine uyanlar; bir rehbere muhtac oldukları hâlde kendilerine rehber ve kılavuz bulmayanlar insi ve cinni şeytanları rehber edinmiş olurlar.

İşte Bedir Yayınevi halkımıza ve ümmetimize Peygamber vârisi büyük âlimlerin ve kâmil mürşidlerin temel eserlerini sunarak hizmetini sürdürmektedir. Bizim yayın siyasetimiz ve hizmet metodumuz budur. Cenâb-ı Hakk'tan başarılar dileriz.

BEDİR YAYINEVİ

ERZURUMLU

İBRAHİM HAKKI

Hazretleri

(Kuddise Sirruh)

MÂRİFETNÂME

(AÇIKLAMALI EKSİKSİZ METİN)

معرفتنامه

١٤٠٣

Hazırlayan:

M. FARUK MEYAN

BEDİR

Yayınevi

1999

Nâşirin Eseri Takdimi

بسم الله الرحمن الرحيم

— Bismihi Teâlâ —

Bu kitabın müellifi Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretleri, zâhir ve bâtın ilimlerinde son derece yüksek bir mevki'e sahip olup hem ulemâ-i âmilinden, hem de meşayih-i kiramdan bir zât-ı celilü'l-kadrdir. Kendisini rahmetle anar, onun ve diğer piranın rûhaniyetlerinin bizimle beraber olmasını Hakk Teâlâ'dan niyaz ederiz.

Müellif hazretleri ehl-i sünnet ve cemaat mezhebindendir. Zaten hem itikad ve hem amelde tek yol sünniliktir: Zamanımızda İslâm dünyasında ve bu arada memleketimizde türeyen bazı gâfil ve cahiller ehl-i sünnet yolundan saparak yüce dinimizin safiyetini bozmak istemektedirler. Reformcular, vehhâbiler, selefiyye cereyanı sâlikleri, mezhebleri inkâr edenler, mezhebleri telfik (birbirine karıştırmak) isteyenler, rafızilerin peşine düşenler, din perdesi altında hizipçilik, anarşi ve terör kundakçılığı yapanlar, yüce dinimizi kavmiyetçiliğe âlet edenler, azılı mason ve anarşist Afganîlerin peşinden gidenler, Sahih-i Buharî'de uydurma hadis olduğunu iddia edenler ortalığı ifsad etmektedirler. Bütün mü'min kardeşlerimizin bu zararlı bid'at cereyanlarına karşı son derece uyanık bulunmaları, onların aldatıcı propagandalarına kanmamaları ve ehl-i sünnet mezhebine sımsıkı sarılmaları lâzımdır. Tâ ki, dinimiz yücelsin, ümmetimiz selâmet bulsun.

Mârifetnâme'nin bu baskısı büyük emeklerle hazırlanmış, gerektiği zaman selâhiyet sahiblerine danışılmış ve elden geldiği kadar eksiksiz bir eser vermek için gayret sarf edilmiştir.

Şu hususu da belirtmeliyiz ki, Şeyh İbrahim Hakkı hazretleri Rabbani bir âlim, kâmil bir mürşid, gerçek bir rehberdir. Mârifetnâme adlı eserinin çok değerli bir kitap olduğunda ümmetin ittifak ve icmâı vardır. Belki pozitif ve tecrübi ilimlerle alâkalı kısımlarında bazı eskimiş bilgiler bulunabilir. Ama dinî, şer'i, tasavvufî, ahlâkî bölümleri aslâ eskimez, hattâ zaman ilerledikçe gençleşir. Çünkü bunların kaynağı Allah'ın kitabı, Resûlullah'ın sünneti ve Peygamber vârislerinin öğütleridir. Mârifetnâme'de hatâ arayanlar kendi hatâlarını teşhir etmiş olurlar.

Türkiye'mizin yetiştirdiği büyük İslâm âlimi ve ârifi Şeyh İbrahim Hakkı Erzurumi hazretlerinin Mârifetnâme'si eski tâbirle bir «muhitü'l-maarif»tir; yâni bir ilim ve irfân okyanusudur. Baştan sona kadar inceliklerle, hikmetlerle dolu bir hazinedir. Böyle bir eseri milletimize sunmaktan dolayı bahtiyarlık duyuyoruz ve bizi buna muvaffak kıldığı için Yüce Hâlık'ımıza hamd ü senâlar ediyoruz.

Başarı bizden değil, ancak Cenâb-ı Hakk'tandır.

BEDİR YAYINEVİ

بسم الله الرحمن الرحيم

Ehl-i Sünnet Yolu ve Bid'at Fırkaları Hakkında TENBİH ve İHTAR

Hicri onbeşinci asrın ilk yıllarında İslâm dünyasında ve bu arada ülkemizde bir sürü bid'at ve dalâlet (sapıklık) fırkaları zuhûr etmiş ve müslüman kütlelerin zihinleri karmakarışık olmuştur. Böyle bir zamanda ehl-i sünnet mezhebine hizmet etmek ve bid'at cereyanlarıyla savaşmak başta gelen hizmetlerdendir. Aşağıdaki satırlar böyle bir hizmet maksadıyla kaleme alınmıştır. Muhakkak ki, ehl-i sünneti bırakıp da bid'at ve dalâlet çıkmaz sokaklarına sapmak büyük günahlardandır. Müslümanları bu mevzuda uyarmak bizler için hem bir hak, hem de bir vazifedir. Ehl-i bid'at ve dalâlet bundan memnun olmayıp gocunsalar da... Allah'ın selâm, rahmet ve bereketi hidâyete, doğru yola tâbi olanlar üzerine olsun. Ne mutlu, Allah'ın ve Resûlünün razı olduğu inanç ve amellerin sahiplerine...

■

Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem efendimizin, bir hadis-i şeriflerinde meâlen şöyle buyurdukları rivayet olunmaktadır: **«Ümmetim yetmişüç fırkaya (parçaya) ayrılacaktır, biri müstesnâ bu fırkaların hepsi Cehennem'e girecektir».** Bu uyarıyı duyan ashab soruyorlar: **«Yâ Resûlallah, kurtulacak olan Fırka-i Nâciye hangisidir?».** Yüce önderimiz cevap veriyorlar: **«Benim ve ashabımın yolundan gidenler** (yâni bizim gibi inanıp işleyenler)**»** (1).

Resûlullah Efendimiz'in dedikleri tahakkuk etmiş ve maalesef Müslümanlar bir sürü fırkaya ayrılmışlardır. Biri müstesnâ, hepsi derece derece bozuk ve sapıktır. Bu müstesnâ yol, bu kurtulacak olan fırka ehl-i sünnet ve cemaat mezhebidir. Bu mezheb mensupları itikadiyatta (inanmağa ait din hükümlerinde) iki imama (öndere) tâbi olmuşlardır: (1) **İmam Mâturidi,** (2) **İmam Eş'ari.** Bu iki imamın aralarında esasa, asıllara ait hiçbir ihtilâf yoktur. Sadece teferruata ait bazı inceliklerde küçük mânâ ayrılıkları olmuştur.

---

(1) Bu hadis-i şerifi büyük hadis âlimi İbn Mâce hazretleri **«Sünen»** adlı çok kıymetli kitabında zikretmiştir. Bid'at ve dalâlet fırkalarının propagandalarına kapılan bazı câhil ve gâfillerin bu hadis için, «aslı yoktur, mevzûdur», demeleri büyük bir edebsizlik ve küstahlıktır. (Mezkûr hadis İbn Mâce'den başka Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Darimî gibi büyük hadis imamları tarafından da rivayet olunmuştur.)

Bu iki imama bağlı olan ehl-i sünnet müslümanları birbirlerini kardeş bilir, yekdiğerlerini sapıklıkla veya bid'atle itham etmezler.

Ameliyata (işlemeğe, fürûata) ait din hükümlerinde de ehl-i sünnet Müslümanları 4 imama tâbi olmuşlardır: **İmam-ı Âzam Ebû Hanife, İmam Mâlik, İmam Şâfii, İmam Ahmed bin Hanbel.** Bu dört imam mutlak müctehid olup Allah'ın Kitabından ve Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sünnetinden hüküm çıkartmağa iktidar ve ehliyetleri vardır. (Bu dört büyük ve muhterem zâttan başka yine onların çağında başka mutlak müctehidler çıkmışsa da, zamanla onların taraftarları kalmamış ve ehl-i sünnet mensupları bu dört mezhebte ittifak etmişlerdir).

Asr-ı Saâdette mezheb yoktu ve olamazdı. Çünkü o zaman Peygamberimiz ve ashabı vardı. Herhangi bir mevzuda tereddüt veya şüphe olduğu zaman Peygamber'e soruluyor ve hemen doğru cevabı alınıyordu. Ama ondan sonra İslâm dünyası genişledi, dinimiz kısa zamanda büyük ülkeler feth etti ve ümmetimizin sayısı hızla kabardı. Dinî mevzularda ihtilâflar baş gösterdi. Bir yandan da, İslâmiyeti içinden çökertmek isteyen yahudiler, İranlı mecûsiler, hıristiyanlar ve türlü türlü sapıklıklara bağlı olanlar Müslümanların zihinlerini karıştırmak için şeytanca propagandalara baş vuruyorlardı. Bir tek misal verelim: Yemenli bir yahudi olan İbni Sebe' yalancıktan Müslüman olmuş, Abdullah ismini almış, başına sarık sarmış ve sapık fikirler yaymaya başlamıştı. Şiiliğin kurucusu bu adamdır. İşte itikad ve ameliyatta ehl-i sünnet imamları Allah'ın dininin saflığını korumak için büyük gayret sarf ederek dinimizin hükümlerini ortaya koymuşlar; sapık, bâtıl inançları reddetmişlerdir.

Bazıları «Selefiye» adlı mezhebi de hak mezheb kabul etmektedir. Bu görüş hatâlıdır. Selef-i Sâlihin ile Selefiye'yi birbirlerine karıştırmamak lâzımdır. Selef-i Sâlihin diye ilk çağ Müslümanlarına diyoruz. Onlar bizim önderlerimizdir. Selefiye ise, aşırı ve ifrat fikirlere sahip olan İbni Teymiye'nin açtığı bir çığırdır ki, hatâlı fikirlerle doludur. Vehhabilik denilen bozuk bid'at fırkası işte bu selefilikten azma bir gruptur.

Zamanımızda birçok bid'at fırkaları vardır: Bazılarını sayalım:

(1) Neo-Selefiye: İngiliz casusluğu yaptığı ve masonların en dinsiz grupuna mensup olduğu tarihi vesikalarla isbat edilmiş bulunan Cemalüddin Afgani, onun talebesi bozuk fikirli ve mason Muhammed Abduh, onun talebesi ve İngiliz taraftarı Reşid Rıza gibi adamlar bu yolun önderleridir. Ehl-i sünnet uleması bunları tenkid etmiş, bütün bozuk fikirlerini çürütmüşlerdir. Türkiye'de bunların taraftarları vardır.

(Cemalüddin Afgani gerçekte Afganistanlı değildir. İran'ın Esedâbad şehrindendir ve Şii mezhebine mensuptur. Lâkin İslâm dünyasını ve ehl-i sünnet mensuplarını aldatabilmek için kendisini Afganistanlı ve sünni olarak tanıtmıştır. Bu bozuk ve tehlikeli zât hak-

kında 479 sahifelik büyük bir araştırma kitabı neşr etmiş bulunan Amerikalı profesör Nikki R. Keddie aynen şu satırları yazmaktadır:

«Another characteristic of Jamal ad-Din, documented below, was his practise of t a q i y y a, or precautionary dissimulation of his true beliefs, and his use of quite different arguments to an elite audience of intellectuals than to a mass audience». (Sayyid Jamal ad-Din al-Afgani, o political biography by Nikki R. Keddie. University of California Press, 1972, sahife: 18).

Kaliforniya Üniversitesinde tarih profesörü olan N. R. Keddie'nin dediği gibi, aslen Şii olan Cemalüddin Afgani, Şiiliğin temel prensiplerinden olan takıyye icabı, gerçek inançlarını gizlemiştir. Şii, farmason, İngiliz casusu, anarşist, terörist, reformcu Cemalüddin'in memleketimizde bir İslâm büyüğü, bir müctehid olarak tanınması ve Mehmed Akif gibi kimseler tarafından reklâm edilmiş bulunması gerçekten teessüf edilecek talihsizliklerdendir).

(2) **Telfik-i mezahib** taraftarları: Bunlar mezheblerin hükümlerini, bilhassa kolaylıklarını cem ederek dinimizi oyuncak hâline getirmek isterler. Ehl-i sünnet âlimleri telfik-i mezahibe şiddetle karşı çıkmışlar, bu yolun dinde anarşiye ve çöküntüye götüreceğini isbat etmişlerdir.

(Mason Afgani'nin talebesi mason Abduh'un yolundan giden ve onu üstad kabul eden bozuk fikirli Reşid Rıza'nın telfik-i mezâhib mevzuundaki kitabının Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınlanmış olması bir gaflet eseri değil, lâkin plânlı bir suikasttir.

Telfik-i mezâhib, İslâm fıkhını yıkmak, dinimizin hükümlerini oyuncak hâline getirmek demektir.

Ehl-i sünnet büyüklerinin nurlu ve pâk yolunu bırakıp da Afgani, Abduh ve R. Rıza gibi bulaşık ve şâibeli reformcuların karanlık yollarına sapanlara yazıklar olsun!).

(3) **Mevdudiyye** fırkası: Pakistanlı gazeteci ve politikacı merhum Mevdudi, kitaplarında İslâmın temel inanç esaslarından kadere (imanın temel bir rüknü olarak) yer vermemek suretiyle ehl-i sünnet yolundan sapmıştır. Mevdudi icâzetli din âlimi değildir. Pakistan'da 1970 seçimlerinde partisinin 300 meb'us çıkaracağını iddia etmişse de ancak 4 meb'us çıkartabilmiştir. Hayâlperest, ütopyacı, siyasi maceralar peşinde koşan bir kimseydi. Pakistan'da İslâm dâvası Mevdudiyye cereyanı yüzünden çok sarsılmıştır. Kalemi kuvvetli, üslûbu parlak bir muharrir olduğu için saf gençleri ve kültürsüz avam tabakalarını yaldızlı fikirleriyle peşine takmıştır. Ama gerçek yerine onları bir seraba götürmüştür. (Değerli âlim Ebü'l-Hasen Nedvi, «İslâm'ın Siyasi Yorumu» adlı kitabında Mevdudi'nin «Kur'ân'da Dört Terim» adlı eserindeki bozuk inanç, fikir ve görüşleri çürütmektedir).

(4) Humeyniyye cereyanı: İran'da ihtilâl yapan ve ehl-i sünnet dışı bir mezhebe bağlı bulunan Humeynî'nin de bazı gençler üzerine câzibedar tesirleri olmuştur. Bu zât, itikadda, ameliyatta, siyasette bozuk bir çığır açmıştır. Cenâb-ı Hak Türkiye Müslümanlarını böyle bir maceradan muhafaza buyursun.

(5) Mezhebsizlik ve reformculuk: Bunlar mezheblere lüzum olmadığını iddia ederler ve herkesin Kur'ân-ı Kerîm'den ve hadislerden kendi kafa ve hevasına göre ahkâm çıkartmasına uygun bir zemin hazırlarlar. Daha Kur'ân'ı yüzünden okumaktan âciz çoluk çocuğa 15 - 20 ciltlik tefsirler okutmak, cihad yapıyoruz diye saçma sapan işlere girişmek, Müslümanların temel meselelerini mıncıklamak, sözü ayağa düşürmek, İslâmî otorite ve hiyerarşi kavramlarını yıkmak bunların başlıca mazarratlarındandır.

(6) Vehhabilik: Bu fırka Allah'ın semâda bulunduğuna inanan, tasavvuf büyüklerine «evliyâü'ş-şeytan» demekten utanmayan bozuk bir taifedir. Yüksek din tahsil ve ihtisası yapacağız diye Arabistan'a giden temiz Türk gençleri bu bozuk fırkanın pençesine düşme tehdidi altındadırlar. Vehhabi propagandacıları, içlerinde sapık fikirler bulunan kitaplarını, ülkemizde bol bol basıp bedava dağıtmaktadırlar. Bunlara karşı uyanık olmak her ferasetli Müslümanın vazifesidir.

(7) Râfızilik: Bunların piri Abdullah ibn Sebe' adlı Yemenli bir yahudi dönmesidir. İran'daki Humeynî devriminden sonra Türkiye'ye de el atmışlar, bilgisiz halktan ve gençlerden taraftar toplamışlardır.

(8) İhtilâlci siyasi fırkalar: Bunlar Arap âleminde ve Pakistan'da tecrübe edilmiş, İslâm'ın ve Müslümanların zararına sonuç vermiş, bir bakıma iflâs etmiş metod ve plânlarla dine hizmet etmeye kalkışmakta ve kaş yapalım derken göz çıkartmaktadır. İslâm'da terörizm, anarşizm, makyavelizm, gizli cemiyet yoktur. İslâm'a, İslâm'ın kendi öz metodlarıyla hizmet edilebilir. Bunun canlı örnekleri de Hz. Peygamber, ashab-ı kiram, selef-i sâlihîn ve her asırda gelip geçmiş gerçek büyüklerimizdir. Doğru yol onların yoludur, gerisi bid'at ve dalâlet...

(9) Neo-hariciye fırkası: Bunlar, Hazret-i Ali'yi şehid eden sapıkların meşrebindedirler. Anarşi, terör, şiddet, devrim ve vurup - kırma ile İslâm'a hizmet edilebileceğini sanırlar. Bu zavallıların bir kısmı, azılı marksistlerin, ateistlerin, ermeni komitacılarının oyuncağı hâline düşmüşlerdir.

(10) ... Ve ...: Aşağıda okuyacağınız satırlar, son zamanlarda Müslüman gençlere ısrarla tavsiye edilip okutulan ve çok meşhur bir yazara ait olan bir kitaptan alınmıştır. Önce o satırları hep beraber bir kere okuyalım:

«İslâm idaresi sofuluk satan dervişleri, sahte şeyhleri şu-

nun bunun adaklarıyla yaşasınlar diye kendi âlemlerine başı boş bırakmaz. İslâm, her ferdin bizzat karşılığını alacağı bir işle meşgul olmasını esas tutar. Emeksiz ücret, işsiz gelir yoktur. Namazlar, duâlar kişisel olup toplumsal karaktere sahip değillerdir. İster belli duâları okumak şeklinde... bütün bunlar tembellik çağının ürünleridir. Hayat ve hareket çağları böyle şeylere önem vermemiştir» (1). (İlâve ve çıkartma yapılmaksızın aynen alınmıştır).

Hayret ve dehşet değil mi?.. Namaz ve duâlar toplumsal bir karaktere sahip değilmiş ve bunlar tembellik çağının ürünleriymiş.

Bu acayip satırlar kimindir, hangi kitaptan alınmıştır, diye soracaksınız. Cevap verelim: Kitabın ismi «İSLÂM - KAPİTALİZM ÇATIŞMASI» olup, yazarı da Seyyid Kutub'tur.

İşte on yılı aşan bir zamandan beri memleketimizdeki temiz imanlı gençlere plânlı ve programlı bir şekilde böyle garip, bozuk, çarpık fikirler okutulmakta, zihinleri karmakarışık edilmektedir.

Üstelik bu yayınlardan dolayı Seyyid Kutub mezarında kan terlemektedir. Çünkü o, hayatının son devresinde, daha önce yazmış olduğu bu bozuk, aşırı ve çarpık fikir ve görüşleri reddetmiştir.

Bu kitapları tercüme edip de Müslüman gençlere «aksiyoncu ve dinamik İslâmi neşriyat» diye sunanlar Seyyid Kutub'un bunlardan döndüğünü, bunları reddetmiş olduğunu bilmiyorlar mı? Bilmiyorlarsa gaflet içindedirler. Bilerek yapıyorlarsa yakışan sıfatı siz söyleyiniz.

Hem merhum Seyyid Kutub kimdir? Ateşli bir muharrir... Şiddete ve silâhlı devrime taraftar bir aksiyoncu... Başarısız bir İslâmi hareketin talihsiz lideri... Müslüman olmak, İslâm uğrunda canını vermiş bulunmak, fikir ve metodlarının doğru olduğuna yeterli delil teşkil eder mi? Elbette etmez. Seyyid Kutub din âlimi değildir. Sadece Müslüman bir muharrirdir. Seyyid Kutub'un tefsir yazmağa ehliyeti ve icâzeti var mıdır? Yoktur. Seyyid Kutub'un fikirleri, metodu, görüşleri ile İslâmiyet yücelir, Müslümanlar izzet ve zafer bulabilirler mi?., Mısır'daki, Suriye'deki ve diğer Arap ülkelerindeki acı tecrübelere ibretle bakılacak olursa, bu sualin cevabı esefli bir «olmaz»dan ibaret kalacaktır. (Hama müslümanlarını kışkırtıp küffara ezdirtenlerin sorumluluğu ve vebali büyüktür).

O hâlde niçin bu zâtın hatâlı fikirleri, başarısızlığa uğramış metodları ısrarla yayılmakta, gençliğimize aşılanmak istenmektedir?

İnsaf ve akıl sahipleri düşünsünler!

---

(1) Seyyid Kutup, İslâm - Kapitalizm Çatışması. Türkçesi: Yaşar Nuri Öztürk (İst. Yüksek İslâm Enstitüsünde asistan). Düşünce Yayınları, İst. 1980, sa. 91. Aynı kitabın 2'nci baskısında bu kısım şöyle değiştirilmiştir: «... Namazlar, **duâlar kişisel olup toplumsal karaktere sahip değillerdir, Z i k i r m e c l i s l e r i, e v r a d o k u m a l a r vs. tembellik çağının ürünleridir...»** (Bir Yayıncılık, 1985 İst. sa. 108).

(11) Son yıllarda ortaya çıkan birtakım ihtilâlci, kavmiyetçi, mezhebsiz, reformcu grup ve fraksiyonlar bazı İslâmî terim, kavram ve kurumları ajitasyon aracı olarak kullanarak ortalığı karıştırmağa çalışmaktadırlar. Birkaç örnek verelim: Ramazan ve Şevval hilâlleri meselesinde bu maksatlı gruplar, **«Hilâl Somali'de görülmüş... Kongo'daki kardeşlerimiz bayram yapıyor, biz ne duruyoruz!.. Bu düzenin takvimine itibar edilmez...»** gibi ucuz kahramanlıklarla Müslümanları bölmekte, birbirine düşürmektedir. Öyle ki, Ramazan'ın son günü ümmet-i Muhammed'in sevad-ı a'zâmı oruçluyken, küçük bir ekalliyet alenen oruç yemekte, şecaat arz edercesine oruçlu kardeşlerine nisbet yapmaktadırlar. Bunlar kendilerini uyanık, şuurlu, dinamik Müslüman zannediyorlar. Zehi gaflet!.. Zamanımız Türkiye'sinde, birçok hususlarda olduğu gibi, dinî takvimin tanziminde de elbette hatâlar yapılmaktadır. Ancak çağımızda pozitif ve tecrübî ilimler çok ilerlediği için rü'yet ile hesap birbirine uygun düşmektedir. Şeriat rü'yeti kabul etmiştir. Ancak rü'yetin şer'î usûllere göre tesbiti ve yine şer'î otoriteler tarafından ilânı gerekir. Hiçbir vazife ve selâhiyeti olmayan amatör müftü ve kadıların (!) «biz radyoyu karıştırırken duyduk» diyerek Müslümanlara oruç tutturup, bayram yaptırmağa kalkışmaları dinî oyuncak hâline getirmek olur. Yine **«Türkiye'de şartları yoktur...»** diyerek, Cuma namazından başka namaz kılmayan bir kısım halkı ibâdetten men'e çalışanlar da yanlış yoldadır.

(12) Müslümanların içindeki birtakım ehl-i sünnet dışı anarşistler ve devrimciler, maalesef ateistlerle, marksistlerle işbirliği yapmaktadırlar. Başörtüsü konusunda (şeytanî bir siyasetle) Müslümanları destekleyen azılı bir ateist için «ne iyi bir ateist!» diyen bile görülmüştür. Vaktiyle, 1917 Oktobr İhtilâlinden sonra Lenin de Rusya Müslümanlarının beyinsizlerini böyle kandırmıştı. Bu husus çok mühimdir. Uyanık sünnî Müslümanlar bu gafilleri tecrid etmeli, ümmeti uyarmalıdır.

★

Her Müslüman bilmelidir ki, yegâne kurtuluş yolu itikad ve amelde ehl-i sünnet mezhebidir. O da, yukarıda belirttiğimiz gibi inançta iki, amelde dört hak şûbeye ayrılmıştır. Hepsi doğrudur, temelde ve esasta birdir. İnanç ve amelde bunların birini tatbik ve taklid etmek şarttır, zarurettir. Vesselâm.

BEDİR YAYINEVİ

Dinî Yayınlar Keşmekeşten Kurtarılmalıdır!

Çeşitli tarihî, kültürel ve sosyal sebeplerden dolayı zamanımız İslâm dünyası buhranlar içinde çalkalanmaktadır. Müslümanlar arasında dinî otorite ve hiyerarşi kurumları ya yıkılmış, yahut büyük darbe yemiştir. Bu yüzden dinî mevzularda söz ayağa düşmüş; sadece ehliyet, liyâkat ve icâzet sahiplerinin konuşmaları ve yazmaları gereken hayatî din meseleleri müctehid taslaklarının, çoluk-çocuğun, cehelenin, yarı mübtedîlerin, bid'at ehlinin, kahvehâne cemaatinin ağzına sakız olmuştur.

Bu arada bir kısım İslâmî basın ve yayın işleri de karmakarışık bir hâle gelmiştir. Sırf para kazanmak, zengin olmak maksadıyla kontrolsuz, murakabesiz bir şekilde yayın yapılmaktadır.

Birtakım ehliyetsiz yazar, mütercim ve kitapçılar yüzünden telifler telefata dönüşmüştür... Mübarek Ramazan ayında Kur'ân ile yalanı bir araya getirenler bile görülmüştür. Çok satılan kitapların ofset usulüyle kaçak korsan baskılarının yapılması vukuât-ı âdiye hâline gelmiştir. Hele Kur'ân meâl, tercüme ve tefsirleri işi tam bir fâcia hâlini almıştır. Başkalarına hazırlatılan müsveddelere imza atmalar; acele yetişsin diye Kur'ân-ı birkaç parçaya ayırıp birkaç câhil mütercime çalakalem aşırma meâller hazırlatmalar; Şeriat müsaade etmediği hâlde metn-i Kur'ân'ı lâtin harfleriyle yazmalar; Arapça aslında olmadığı hâlde, cilt sayısını çoğaltıp müslümanların daha fazla parasını çekebilmek için yersiz ve şişirme ilâvelerle tefsir külliyatı neşr etmeler... Yolsuzluk ve cinâyetlerin hangi birini sayalım?

Müslümanların ileri gelen sorumlu tabakasının bu basın ve yayın keşmekeşine bir çare bulmak üzere harekete geçmeleri, dinî neşriyata bir çeki düzen vermeleri, basılıp yayılan eserleri kontrol edecek ilmî ve akademik kurumlar te'sis etmeleri zarurî bir vazife hâline gelmiş bulunmaktadır. Aksi takdirde Müslüman cemaatin, bilhassa imanlı gençlerin kafaları daha da karışacak, hizmet yerine hesimet olacaktır.

Memleketimizdeki İslâmî yayınevlerinin kıdemlilerinden olan ve şimdiye kadar neşrettiği eserlerle haklı bir güven kazanmış bulunan Bedir Yayınevi bütün Müslümanların, bilhassa imanlı münevver tabakanın dikkatini bu husus üzerine çekmeyi kendisine bir vazife bilmektedir.

Evet, en kısa bir zamanda dinî yayın ve basın hayatı —ehl-i sünnet prensipleri dairesinde— kontrol altına alınmalı, İslâmî neşriyatı tedkik edip faydalı ve faydasız eserleri efkâr-ı umumiyeye bildirecek bir ilim hey'eti kurulmalıdır.

Ayrıca tezelden bir «İslâmî Basın ve Yayın Ahlâk Yasası» çıkartılmalı, yüce dinimizle alâkalı te'lif, tercüme, basın, yayın işlerinin din istismarına, mukaddesat bezirgânlığına âlet edilmesi, dindar kütlenin para tuzağı neşriyatla oyalanması facialarına mutlaka engel olunmalıdır.

Bizim bu teklifimizi, bütün samimî dindarların, bu arada haysiyetli ve idealist meslekdaşlarımızın haklı bulacaklarından eminiz.

BEDİR YAYINEVİ

Bu Esere Dair

Ertuğrul DÜZDAĞ

Mârifetnâme, bir «Mukaddime» ile üç «Fen» ve bir «Hâtime» olmak üzere beş ayrı bölüm üzerine tertip olunmuştur. Bu kısımlar da kendi içlerinde «Bâb, Fasıl, Nevi» olarak ayrılmıştır. Bunların dışında başta ve sonda, bir kaç sayfalık yazılar vardır.

Bu kısımların içindeki mevzular ve mescleler, aşağıda kısaca hülâsa edilecektir. Verilecek sayfa numaraları, İstanbul'da Matbaa-yı Âmire'de yapılmış olan 1330 (1914) tarihli son baskısına aittir.

Eserin son baskısı 563 sayfadır. Baş taraftaki «Fihrist» ayrıca sayfa numarası almıştır. Sayfalar büyüktür. Çerçeve içine alınmış olan yazının eb'adı 14×26 cm. dir. Bir sayfada 39 satır vardır. Kitapta çokça bulunan şiirlerin birkaç mısraı bir satıra sığmaktadır. Şiirlerden başka, eserde anlatılan mevzularla ilgili olarak çizilmiş çok sayıda şema, cetvel v.s. de bulunmaktadır.

GİRİŞ

Matbû nüshanın başında, birden onaltıya kadar ayrıca numara verilmiş olmak üzere, onaltı sayfalık bir FİHRİST vardır. Fihrist'te, «nevi»lere kadar bütün başlıklar gösterilmiştir. Bu başlıklar 595 tanedir. Birinci Fenn'in ilk başlıklarını misâl olarak alalım:

★ **Fenn-i Evvel, mâhiyet-i cevâhir ve a'razı ve hey'et ve tebeddül-i anâsırı üç bâb ile bildirir.**

★ **Bâb-ı Evvel, tertib-i hilkat-i ekvânı ve keyfiyet-i cevâhir ve a'razı dört fasl ile bildirir.**

★ **Fasl-ı Evvel, İsbât-ı Vâcibü'l-Vücûd'u ve cevâhir ve a'razı üç nev' ile bildirir.**

★ **Nev'-i Evvel, Hazret-i Vâcibü'l-Vücûd'un isbatını bürhân ile bildirir.**

Bu Fihrist'ten sonra gelen kitabın ilk sayfası, iç kapaktır.

İkinci sayfada Besmele ile başlayan, bir sayfalık kısa yazıda, İbrahim Hakkı hazretleri, Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salât ü selâmdan sonra, kitabı yazış sebebini şöyle anlatıyor:

«Evvelâ ma'lûm olsun ki, Hakk Teâlâ iki âlemi, Benî Âdem için.. Ve anları ancak kendi ma'rifetiyçün halk eylediğin cümleye duyurmuştur...

Pes hilkat-i âlem ü âdemden maksad-ı aksâ ve matlab-ı a'lâ ma'rifet-i Mevlâ'dır, lâkin bu devlet-i ebediyye ve saâdet-i sermediyye, ki cümleden evlâdır, ancak ma'rifet-i nefse merbût olup, ma'-rifet-i nefs dahi ma'rifet-i bedene menût olup, ma'rifet-i beden, hem ma'rifet-i âleme mevkûf olup, ma'rifet-i âlem ise ulûm-i hakikiyye ile mevsûf olduyçün, bir miktar ilm-i hey'et ve hikmetten ahz ü cem' edüb, bir miktar dahi ilm-i teşrih-i ebdân ü enfüsten iltikaat ve intihâb edüb bir miktar hem ilm-i kulûb ü irfândan iktibâs ve iltimâs edüb lisân-ı Türkî'ye terceme ile bu kitâb-ı müstetâbı... te'lif ve tasnif eyledim...»

Kısaca özetlersek:

«Cenâb-ı Hakk, dünya ve âhireti insan için, insanı ise Kendi'ni bilsin diye yaratmıştır. Kâinatın ve insanın yaratılmasından maksat, Allah'ı bilmektir ve bu her şeyden mühimdir. Ama bu biliş, insanın kendi nefsini bilmesine bağlıdır. Bu ise insan bedeninin bilinmesini gerektirir, o da bütün kâinatın bilinmesi ile mümkündür. İşte bu sebeple biz de, astronomi, fizik, anatomi ile tasavvuf ilimlerinden bilgiler devşirip topladık ve Türkçeye tercüme ederek bu kitabı yazdık...»

Bu ifadedeki «iktibas ve terceme» tâbiri yanlış anlaşılmamalıdır. Hazret, kendinden öncekilerin yazdıklarından aldığı bilgileri de bizzat tecrübeler yaparak genişletmiştir. Eserin yarısından fazlasını teşkil eden din ve tasavvuf bahislerindeki vukufu ise zâten müsellemdir. Kendisinin kullandığı bâzı âletler ve bir yer küresi hâlen torunlarının nezdinde bulunmaktadır.

MUKADDİMETÜ'L-KİTAB

Kitabın Başlangıcı:

3 - 21'inci sayfalardadır. 4 fasıldır. Fasıllar nevilere ayrılır.

Ana hatlariyle mevzuu:

Âlemin ve Arş'ın yaratılması, Cennet, melekler, kâinat, kıyamet alâmetleri, mahşer, Mizan, Sırat ve Araf.

EL-FENNÜ'L-EVVEL

Birinci Fen. 24 - 158. sayfalardadır. 2 bâb ve 24 fasıldır. Fasıllar da nevilere ayrılmıştır.

Ana hatlariyle mevzuu:

Allah'ın varlığının isbatı - Cevâhir ve a'râz - Ukuul, nüfûs ve felek oluşu - Dört unsurdan meydana gelenler - Unsurların istihâlesi - Maden, nebat, hayvan ve insanın oluşu, bunların arasındaki tekâmülün (1) sırası - Rûhlar - Aritmetik ilmi, dört işlem, bilinmeyeni bulmak - Geometri ilmi - Dünyanın yuvarlaklığı - Kâinat - Burçlar, Ay'ın hareketleri - Zuhal, Müşteri, Güneş ve diğerleri - Ay'ın ve

(1) Bunun Darvinist mânâda olmadığını akıl sahiplerine belirtmeğe hâcet yoktur.

yedi seyyârenin te'sirleri - Ateş, hava, atmosfer, su, toprak bahisleri - Mevsim kuşakları - Paralel ve meridyenler - Yeni astronomi bilgileri - Kâinatın tekevvünü, maden, nebat ve hayvanın oluşu - Hayvan cinsinin en şerefli nev'i ve en güzel sınıfı bulunan insanın mahiyeti.

FENN-İ SÂNİ

İkici Fen. 159 - 257'nci sayfalardadır. 5 bâb ve 14 fasıldır. Fasıllar da nevilere ayrılmıştır.

Ana hatlariyle mevzuu:

İlm-i teşrih (anatomi) ve faydası - İnsan hayatında bulunan İlâhî san'at ve harikalar - Bedenin değişmesi, rûhun bekası - İnsan bedeninin mahiyeti ve a'zâları - A'zâların keyfiyeti ve faydaları - Bedendeki kemikler - Adaleler - Sinirler ve damarlar - Bedende bulunan kuvvetler - Tabiî, nebatî, hayvanî ve insanî nefisler - İnsan vücûdundaki hususiyetlerin kâinattaki benzerleri - İnsan bedenini bilmekte Cenâb-ı Hakk'ı bilmeye deliller - Sıhhatin korunması, devâlar, bâzı gıdaların özellikleri - Ölümün hakikati, mahiyeti, iyiliği - İhtiyarlık hâlleri - Ölümden sonra rûhların ahlâklarına göre olan hâlleri.

FENN-İ SÂLİS

Üçüncü Fen, 257 - 528'inci sayfalardadır. 5 bâb ve 23 fasıldır. Fasıllar da nevilere ayrılmıştır.

Ana hatlariyle mevzuu:

Hazret-i Peygamber'e (s.a.v.) uymak ve bid'atlerden kaçınmak - İtikadı düzeltmek ve Ehl-i Sünnet'e tatbik - İmam-ı A'zâm mezhebi üzere taharet ve namazın beyanı - Dünyayı ve ehl-i dünyayı terk etmek - Zühd ve kanaat ile Mevlâ'ya gitmek - Feyz ü irfânın gönül ve kalpte olduğu - Marifetullah yeri olan insan kalbinin mahiyeti, büyüklüğü ve şerefi - İnsan rûhunun bedende kemâlini bulması, düşme ve yükselme hâlleri - İrfân tarikinin altı rüknü: Az yemek, az uyku, az lâf, uzlet, devamlı zikir, fikir - İrfân yolunun dört usûlü: Tevekkül, tefviz ve teslim, sabır, rıza - Allah'ı bilmek, kendinden geçip Allah'ı bulmak - Allah'ı sevmek, aşk-ı hakiki - Velilerin hikmeti, gönül ilmi - Veliler yolu - Nakşibendi tarikati - Seyr ü sülûk - Nefs-i emmâre - Nefs-i levvâme - Nefs-i mülheme - Nefs-i mutmainne - Nefs-i râziye - Nefs-i marziyye - Nefs-i kâmile - Hazret-i Gavs Şeyh İsmâil Tillovi'nin hâlleri.

HÂTİMETÜ'L-KİTAB

Kitabın Bitimi. 527 - 559'uncu sayfalardadır. Dört fasıl ve bir «Hâtimetü'l-Hâtime»den ibarettir. Fasıllar da nevilere ayrılmıştır.

Ana hatlariyle mevzuu:

Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) ve ashâbın güzel ahlâkı - Halk ile münasebetin yolu - Kulun Allah'a karşı edebi - İlim öğretmenin ve

öğrenmenin âdâbı - Evlenmenin âdâbi - Karı koca münasebetlerinin âdâbı - Ana ve baba, koca, karı, evlâd, köle ve cariyeler, akraba ve komşularla münasebetlerin âdâbı - Dost ve yârân sohbetinin âdâbı - Cahil halk ile münasebetin âdâbı - Âlimlerin, veli ve şeyhlerin halk ile münasebetlerinin nizamı. Bütün a'zâlarla işlenen günahlar, fakirlik ve zenginlik sebepleri.

Hâtimetü'l-Hâtime: Sonun sonu. 559 - 561'inci sayfalardadır: Tâat ve ibâdetleri yerine getirdikten sonra Kelime-i Tevhid ile zikr etmenin lüzumu ve faydası, zikr edenin fazileti ve makamına dairdir.

Münâcaat: Allah'a yakarış. 561 - 562'nci sayfadadır. Arapçadır.

EK BİLGİLER

Mârifetnâme'nin içinde çeşitli yerlerde, bahislerle ilgili olarak konmuş şekillere, cetvellere ve şiirlere rastlıyoruz. Kabaca bir hesapla eserin değişik yerlerinde 30 sayfada şekil ve cetveller, 250 sayfada ise şiirler bulunmaktadır. Bir sayfada birkaç şekil veya şiir olduğu gibi, birkaç sayfa süren şiirler de vardır. Hazret'in «Tefviznâme» adlı meşhur şiiri de bunların arasındadır.



'Aleyke 'avnullah
(Allah'ın yardımı senin üzerine olsun!)

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri
HAYATI ve ESERLERİ

Mehmed Emin Ağar

Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretleri 1703 yılında Erzurum'a bağlı Hasankale kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Hasankaleli Derviş Osman, onun babası da Mahmûd oğlu Molla Bekir'dir. Annesi ise Hasankale'nin Kındığı köyünden Mahmûd kızı Şerife hatundur. Annesinin babası «Şeyhoğlu» lâkabıyla tanınmıştır. Silsile-i sâdât'tan olduğu bilinir. Bu itibarla İbrahim Hakkı hazretleri anne tarikıyle «Seyyid» olur.

Babası Derviş Osman Efendi, birkaç şeyhe intisab etmiş ancak asıl aradığını bulamamış, sonunda Siirt'in Tillo kasabasında ikamet etmekte olan Kadirî şeyhi İsmail Fakirullah'a intisab etmiş; onun tekkesinde yaşamaya başlamıştır. Babası Derviş Osman Efendinin Tillo'ya gidişinden bir sene sonra İbrahim Hakkı hazretleri, yanında amcazâdesi Molla Ali olduğu hâlde babasının yanına gitmişler ve İsmail Fakirullah hazretleri ile bu esnada tanışmıştır. Derviş Osman Efendi 1719 senesinde dâr-ı bekâya irtihal eylemiştir.

Babasının vefatından sonra İbrahim Hakkı hazretleri Erzurum'a dönmüş ve burada tahsiline devam etmiştir. O devirde Erzurum müftüsü olan Muhammed Hâzık'tan Arapça ve Farsça dersleri almış ve tahsil ile Farsça, Türkçe ve Arapça'ya lâyıkıyle hakim olarak, mezkûr dillerde şiir yazabilecek bir seviyeye ulaşmıştır. 1728 senesinde tekrar Tillo'ya dönmüştür. Bu dönüş esnasında Şeyh Fakirullah hazretlerine intisab etmiştir. Daha evvel dokuz yaşında babası hayatta iken intisab ettiği ileri sürülüyordu. Son zamanlarda yapılan araştırmalar neticesinde 1728 senesinde intisab ettiği kesinlik kazanmıştır.

İbrahim Hakkı hazretleri'nin girdiği bu tarikatın uzun zikirleri, âyinleri, mürid ve tekkesi olmadığı, ancak zühd, gönül, tefviz, teslim, rıza, murakabe ve sabırla icra edildiğini kendisi tarafından yazılan eserlerinden anlıyoruz.

Tillo'ya gidişinden yedi sene sonra Şeyh İsmail Fakirullah'ın ölümü üzerine tekrar Hasankale'ye döndüğünü ve oradan da Erzurum'a gidip Yukarı Habib Efendi câmiinde imam ve hatib olarak vazife yaptığını, bunun yanı sıra diğer câmilerde de vaaz ve nasihatlerde bulunduğunu bilmekteyiz.

Hayatının gençlik ve olgunluk devirlerine tesadüf eden bu yıllarda daha çok şifahî bilgi ve kültüre önem vererek ileride kaleme alacağı eserlere hazırlık yaptığı görülür.

1736 senesinde Firdevs isimli bir hanımla evlenir. 1738 senesinde ilk hac seferini yapar. Bu hac seferinden döndükten sonra büyük İslâm şair ve mütefekkirlerinin eserlerinden seçmeler yaparak «Lübbü'l-Kütüb» adında yedi ciltten müteşekkil çok kıymetli bir güldeste hazırlar.

1742 senesinde Fatıma isminde ikinci bir hanımla evlenir. Bunu müteakip Belkıs ve Züleyhâ isimlerinde iki hanımla üçüncü ve dördüncü evliliklerini yapar.

İbrahim Hakkı hazretleri 1747 tarihinde I'inci Mahmûd'un saltanat senelerinde İstanbul'a gelmiş ve Sultan tarafından yakın, sıcak bir alâka gösterilerek saraya dâvet

edilmiştir. Bu da İbrahim Hakkı hazretlerine saray kütüphanesinden istifade etmek imkânını vermiştir. Ayrıca bu seyahat esnasında ders okutmak şartıyla Sultan tarafından Erzurum'un yakınındaki Abdurrahman Dede (Abdurrahman Gazi) zâviyedârlığına tâyin edilmiştir.

Erzurum'a döndüğünde bir takım küçük risâleler yazma denemelerine başlar. 1775 senesinde ikinci kez İstanbul'a gelir.

İstanbul'dan döndükten sonra kendisini tamamiyle eser hazırlamaya hasrederek Hasankale'ye çekilir. En büyük eseri olan «Mârifetnâme»yi itmam ve ikmal etmek için çalışır. Daha sonra diğer eserlerini telif eder.

Bu sıralarda Fatıma ismindeki hanımının vefatı üzerine «Abdülkadir-i sani» adıyla tanınan şeyhinin oğlunun kızı ile evlenir. Bu hanımının ismi Fatma Azize'dir. Bu evlilik Hazretin son izdivacıdır.

Kayınbiraderi Mustafa Fani ile ikinci kez hacca gider. Bu hac seferi esnasında çeşitli ilim merkezlerinde, bu arada Haleb, Şam, Mekke, Medine, Kudüs gibi tarihi ve mukaddes şehirlerde devrin meşhur âlimleriyle temas kurar. Onlarla çeşitli mevzularda bilgi alışverişinde bulunur.

1768 senesinde Erzurum müftüsü Şeyh Mustafa ile üçüncü hac seferini yapar.

İbrahim Hakkı hazretlerinin İsmail Fehim, Ahmet Naimi, Muhammed Şâkir ve Osman Nedim adında dört erkek; Gülsün, Hanife ve Şemsi Âişe isimlerinde üç kız evlâdı dünyaya gelmiştir.

22 Haziran 1780 tarihinde Tillo'da dâr-ı bekâya irtihal eden İbrahim Hakkı hazretleri, İsmail Fakirullah için yaptırdığı türbenin içine defnedilmiştir.

ESERLERİ:

A — İbrahim Hakkı hazretlerinin Sefine-i Nûh adlı eserinin münâcaatına dayanarak, eserlerinin sayısının 14 kadar olduğunu ileri sürenler, bu eserlerini şöyle sayıyorlar.

1 — İlâhinâme (H. 1168 - M. 1754)
2 — Mârifetnâme (M. 1756)
3 — İrfâniyye (M. 1760)
4 — İnsaniyye (M. 1762)
5 — Mecmuatü'l-Meani (M. 1764)
6 — Tuhfetü'l-Kirâm (M. 1766)
7 — Nuhbetü'l-Kelâm (M. 1768)
8 — Meşârıkü'l-Yûh (M. 1771)
9 — Sefine-i Nûh (M. 1773)
10 — Kenzü'l-Fütûh (M. 1774)
11 — Definetü'r-Rûh (M. 1775)
12 — Rûhu'ş-Şurûh (M. 1776)
13 — Ülfetü'l-Enam (M. 1776)
14 — Urvetü'l-İslâm (M. 1777).

B — Bağdatlı İsmail Fehmi Paşa, «Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn» adlı eserinde Hazretin otuziki eseri olduğunu bildirmektedir.

1 — El-Âmalü'l Felekiyye
2 — İkbalnâme
3 — Ülfetü'l Enam
4 — İlâhinâme
5 — El İnsanü'l-Kâmil
6 — Tuhfetü'l-Ahbab
8 — Cilaü'l Kulûb
9 — Tertibü'l-Ulûm
10 — Hüsn i Ârifîn Min Fiten-i Zaman Küll-i Ân
11 — Divân
12 — Raznâme
13 — El-Risâletü'l-İrfâniyye
14 — El-Risâletü'l-İnsaniyye
15 — Sefinetü'n-Nûh Min Vâridatü'l-Fütuh
16 — Şükürnâme
17 — Urvetü'l-İslâm
18 — Kut-ı Can
19 — Kitabü'l-Âlem
20 — Kelimetü'l-Fakirullah
21 — Kenzü'l-Fütûh
22 — El-Lübb
23 — El-Lubâb
24 — Mecmuatü'l-Vahdaniyye fî Mârifetü'n-Nefsâniyye
25 — Mir'atü'l-Kevneyn

26 — Mürşidü'l-Müteehhilîn
27 — Mârifetnâme
28 — Müntehebât
29 — Nuhbetü'l-Kiram
30 — Nûş-ı Can
31 — Vuslatnâme
32 — El-Hey'etü'l-İslâmiyye.

C — Bursalı Mehmed Tahir Bey de «Osmanlı Müellifleri» adlı eserinde Hazretin eserlerini otuzdokuz olarak bildiriyor.

1 — Mârifetnâme
2 — Divan-ı İlâhiyat (Divan-ı İbrahim Hakkı)
3 — Tezkiretü'l-Ahbab
4 — Hısnü'l-Ârifîn
5 — Kelimâtü'l-Fakirullah
6 — İrfâniyye
7 — İnsâniyye
8 — Lübbü'l-İrfan
9 — Mürşidü'l-Müteehhilîn
10 — Tecvid
11 — Müntehebat-ı Manzume
12 — Kût-ı Can
13 — Cilâü'l-Kulûb li Tecelli'l-Matlûb
14 — İnsan-ı Kâmil
15 — Sefinetü'n-Nûh min Vâridati'l-Fütûh
16 — Mecmua-yı Mekâtib
17 — Nûş-i Can
18 — Raznâme
19 — Kitab-ı Âlem
20 — Kenzü'l-Fütûh
21 — Urvetü'l-İslâm
22 — Terubu'l-Ulûm
23 — Vuslatnâme
24 — Şükürnâme
25 — İkbalnâme
26 — İlâhinâme
27 — Manzume-i Avâmil
28 — Âmâlü'l-Felekıye bi Rub'i'l Mucib
29 — İstihrac-ı Âmâl-i Felekiyye
30 — Lugatçe
31 — Kavaid-i Farisiyye
32 — Risâle-i Mir'at-ı Kevneyn
33 — Ed'iye-i Me'sûre
34 — Sülûk-ı Nakşibendî
35 — Tuhfetü'l-Kiram
36 — Nûhbetü'l Kiram
37 — Ülfetü'l-Enam
38 — Hey'ât-ı İslâmiye
39 — Mecmuatü'l-Vahdâniyye fî Mârifeti'n-Nefsi'r-Rabbaniyye.

Ayrıca İbrahim Hakkı Hazretlerinin torunlarından Celâlettin Toprak'ın araştırmasına göre Hazretin elli dört eseri olduğu ileri sürülmüştür.

Diğerlerinden farklı olanlarını şöyle sıralayabiliriz:

1 — Lübb'ül-Kütüb
2 — Sülûk-ı Tarikü'l-Fenâ
3 — Menâzilü'l-Kamer
4 — İhtiyârâtü'l-Kamer
5 — Gurrenâme
6 — Mahzenü'l-Esrar
7 — Saatnâme
8 — Risâle-i Usturlab
9 — Akidetü'l-İman
10 — Rûhü'l-Müceyyeb
11 — Raznâme.



Sadeleştirenin Mukaddimesi

M. Faruk MEYAN

—Bismihi Subhânehu—

Bedi', hikmet ve san'atında, bütün akıl, hikmet ve san'at sahiblerinin hayran kaldığı, âcizliklerini itiraf ile O'na kul olduklarını anlama kapılarını araladığı, bu kapıdan girip azamet, kibriyâ ve celâlinin karşısında haşyet ve dehşetten eriyeceği an, rahmet, re'fet ve cemâline mazhar olup, iki dünya saâdetine kavuştuğu, derdlilerin devâsı, hastaların şifâsı, kimsesizlerin kimsesi, ümidsizlerin ümidi, çaresizlerin, kaçakların, suçluların, muhtaçların ve her varlığın sığınağı, hakikî vücûd sahibi, varlığının başlangıcı ve sonu olmayan, hakikî var ve bir olan, yaratıklarından hiçbirine benzemeyen, zâtı ile kaim, diri, bilici, işitici, görücü, dileyici, gücü yetici, söyleyici ve yaratıcı olan Allahü Teâlâ'ya, her nefeste, denizlerin köpüğü, yağmurların damlaları, çöllerin kum taneleri, göklerin yıldızları, ağaçların yaprakları ve kâinatın atomları sayısınca sevdiği ve beğendiği şekilde hamd ü senâlar olsun!

Mevcûdâtın, hürmetine yaratıldığı, Âlemlerin Serveri, Cenâb-ı Hakk'ın insanlığa son Peygamberi, yaratılmışların en üstünü, huluk-ı azim sahibi, her şeyin en güzelinin kendisine verildiği, cesed ve rûh ile mi'racın kendisine nasib olduğu, büyük şefaat ve makam-ı Mahmûd sahibi, Allahü Teâlâ'nın mahbûbu, Peygamberlerin matlûbu, âlimlerin maksûdu, velilerin gözlerinin nûru, dünya ve âhiretin efendisi, âlemlerin rahmeti, gönüllerin kurbeti, dillerin lezzeti Muhammed Mustafa'ya kıyamete kadar salât ve selâmlar olsun!

Her biri hidâyet yıldızı ve kurtuluş gemisi; sadakat, adâlet, hayâ ve kerem menbaı olan, İslâm dininin yayılması için mallarını, canlarını, memleketlerini, huzûr ve rahatlarını terk eden Yüce Ashâbına, temiz Âline ve sonra onlara Tâbi' olanlara, Tebe'-i Tâbiîne, müctehid din ve mezheb imamlarına, tefsir, hadis, fıkıh ve tasavvuf âlimlerine, bu din-i mübini ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat Mezhebini bize ulaştıran rabbânî âlimlere, bunu korumak ve yüceltmek için canlarını seve seve fedâ eden asil ve imanlı ceddimize en iyi duâlar olsun!

Yâ Rabbi, bizi onlara lâyık torun, o hayrü'l-haleflere hayrü'l-halef eyle!

Bugünkü Türkçeye çevirmeye çalıştığımız işbu MÂRİFETNÂME adlı kıymetli eser ve müellifi İbrahim Hakkı hazretleri, İslâm âleminde olduğu kadar batılılarca da tanınmıştır.

İbrahim Hakkı hazretleri Hicri 1115 (m. 18 Mayıs 1703) yılında Erzurum'a bağlı Hasankale'de dünyaya gelmiş, 1195 (m. 23 Haziran 1780) yılında Siirt'e bağlı Tillo kasabasında vefat etmiştir. Osmanlı Türklerin yetiştirdiği en büyük bilgin, âlim ve mutasavvıflardandır. Babası Hasankaleli Derviş Osman, onun babası Mahmûd oğlu Molla Bekir'dir. Annesi Hasankale'nin Kındığı köyünden ve sâdâttan olup Şeyh oğlu diye tanınan Mahmûd kızı Şerife Hanife hâtundur. İbrahim Hakkı hazretleri bu bakımdan ana tarafından Peygamber Efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) soyundandır. Babası bir kaç şeyhe intisab etmiş, gönlünün derdine derman bulamamış, nihayet Siirt'in Tillo kasabasında Şeyh İsmâil Fakirullah'a kavuşmuş, onun huzûr ve tekkesinde kalmıştır. Babasının Tillo'ya gidişinden bir yıl sonra İbrahim Hakkı da dokuz yaşındayken, amcası Molla Ali ile Tillo'ya gitmiş, Fakirullah'a intisab etmiştir. Derviş Osman 1132 (m. 179) Recebinin ortalarında vefat etmiştir. Rahmetullahi aleyh.

Babasının vefatından sonra Erzurum'a dönen İbrahim Hakkı hazretleri, tahsiline devam etmiş, 1177 de (m. 1763) vefat eden Erzurum müftüsü ve divân sahibi Hâzik Muhammed'den Arapça ve Farsça dersleri almıştır. Bir müddet sonra tekrar Tillo'ya giden, şeyhin büyük oğlu Abdülkaadir-i Geylânî'den (kuddise sirruh) ayırd edilmek için (sâni = ikinci) diye anılan Abdülkaadir'in kızı Fâtımatü'l-Azize ile evlenmiş, soyca da şeyhine ulaşmıştır.

İbrahim Hakkı hazretleri Tillo'da onbeş yıl kalmış, şeyhi kendisine hilâfet vermiştir. 1150 (M. 1738) de Hicaz'a gitmiş, hac farizesini edâ etmiş, 1166 da (M. 1752) İstanbul'a gelmiş, Birinci Mahmûd'un [saltanatı 1143 - 1168 (M. 1730 - 1754)] dâvetiyle Saraya gitmiş, padişahla görüşmüş, 1177 de (M. 1764) ikinci, 1181 (M. 1768) üçüncü defa hac etmiş. Bu seferler dolayısiyle Arabistan'ı, Mısır'ı görmüş, bir çok âlimle görüşmüş, bilgisini genişletmiştir. 1194 yılı Cemâzi'l-âhiresinin ondokuzuncu Perşembe günü (23 Haziran 1780) vefat etmiş, Tillo'da mürşidinin ayak ucuna defnedilmiştir. Nakşibendi tarikatından olduğunu diyenler olduğu gibi, Üveysi olduğunu da söyleyenler var ise de, esasında Kaadiri tarikatındandır. Rahmetullahi aleyh.

İbrahim Hakkı Hazretleri «İlâhinâme» adını verdiği divânını 1168 de (1754) tertib etmiş ki, bu divân 1246 (1847) de basılmıştır. 1196 (1781) de İbrahim Hakkı'nın vefatından iki yıl sonra, Erzurum'da yazılmış bir nüshası Mevlânâ müzesi yazmaları arasında 2445 numarada kayıtlıdır.

İbrahim Hakkı hazretleri bu yıldan sonra Erzurum'da **Ma'rifetnâme, İrfâniyye, İhsâniyye, Mecmuatü'l-Me'âni** eserlerini, bun-

lardan sonra Tillo'da Tuhfetü'l-Kirâm, Nuhbetü'l-Kelâm, Maşrıku'l-Yûh, Sefîne-i Nûh, Kenzü'l-Fütûh, Definetü'r-Rûh, Rûhü'ş-Şürûh, Ülfetü'l-Enâm, Urvetü'l-İslâm, Hey'etü'l-İslâm adlı eserlerini meydana getirmiştir. Kendisi ilk beş eserine, beş ana kitab, esas kitab anlamına «Usûl-i Hamse», diğerlerine tâli on kitab anlamına «Fürû-i Aşere» adını verir. İhsâniyye'nin sonunda İrfâniyye'yi altmış kitabdan nesir olarak Türkçe, Arabça ve Farsça tertiblediğini, İhsâniyye'yi manzûm olarak yüz kitabdan gene bu dillerle derlediğini, Mecmuatü'l-Meânî'deki beyitleri aynı dillerle yazdığını söyler.

İbrahim Hakkı'nın, en mühim, hattâ bütün eserlerini toplayan eseri Ma'rifetnâme'dir. Bu kitab gerçekten de, pek çok kitab gören, pek çok kitab okuyan, kendi zamanından önceki bilgileri iyice kavrayan, çağındaki bilgi ve keşiflere de yabancı kalmayan İbrahim Hakkı'nın eski ile yeniyi kaynaştırmaya çalıştığı bir kitabdır. Bu bakımdan değerli bir ansiklopedi mahiyetini taşır. İbrahim Hakkı, günümüzdeki bazı kişilerin yapmak istediklerinden çok daha mükemmel bir sûrette, çağındaki bilgi inkişafını eski ulemânın ve bilim erbabının telâkki ve inançları ile telife uğraşmış, bu münasebetle yıldızların eski telâkkiye göre, hassalarından, te'sirlerinden bahsetmekle kalmamış, yeni bilgiye göre de ve oldukça sürçmeden bilgi vermiş, böylece de eski nücûm bilgisiyle, yeni kozmoğrafyayı birleştirmeğe çalışmış; sosyoloji ve psikoloji ile «ilm-i kıyâfeti» mezc etmiş, fakat aynı zamanda insan uzuvlarının şekillerinden, a'zânın seğirmesinden hükümler çıkararak eskiye bağlılığını belirtmiş bir âlimdir. Diyebiliriz ki, eski bilgi ve inançla, hükemânın Yunan felsefesi ile İslâmî inancı yoğuran tedkiklerini bir çok eserlere baş vurarak öğrenme külfetini Mârifetnâme'siyle bertaraf etmiştir.

Mârifetnâme'de göklerden, unsurlardan, tabiatlardan, Arz'ın küre şeklinde oluşundan, gök küresinden, yıldızlardan, Arz'ın, Güneş'in, yıldızların, Ay'ın hareketlerinden, Ay ve Güneş tutulmasından, yellerden, bu arada dinî emirlerden, inançlardan, geleneklerden, Nakşidendiyye tarikatının esaslarından ve sonra itikad, amel, ahlâk ve tasavvuf bilgilerinden, insanın derece derece yükselmesinden, ana, baba, hanım, çocuk, komşu, akraba, Müslüman ve insan haklarından, dinin ve tarikatın esası olan edebin her çeşidinden bahsedilmektedir. Gerçekten bir insanlık mecmuasıdır.

Ağdalı bir dil kullanılmamış, uzun cümlelerden kaçınılmıştır. Seci'li fakat kısa cümlelerle yazılan bu mensûr eserde, Erzurum lehçesine uygun sözler olduğu gibi, öztürkçe kelimelere de ehemmiyet verildiğini görmekteyiz.

Mârifetnâme 1251 (M. 1835) ve 1280 (1863) de Bulak'ta, 1261 (1845) de Kazan'da, 1284 (M. 1867) İstanbul'da Matbaa-i Âmire Litografya destgâhında, Hazine-i Bahriyye kâtiblerinden Ahmed Şevket yazısıyla, 1294 (1877) gene İstanbul'da Muharrem efendi, 1310 (1892) de Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniyye matbaasında, 1328 ve 1330 (1910 - 1911) de Ahmed Kâmil matbaasında basılmıştır. Mârifetnâme'nin Hind âlimlerinden Şeyh Alâeddin-i Fârûkî tarafından da

Farsçaya çevrildiği ve bu son çevirinin Mısır'da basıldığı bildirilmektedir.

Aziz okuyucu! Bu eseri okuduğun zaman, müellifinin âlim ve veli olduğunu düşünerek, İslâm âlimlerinin ve evliyânın kıymet ve kadrini daha iyi anlayacaksın. Âlim denince, velîden bahsedilince nasıl insanların dile alındığını bilecek, onlara duâ edecek ve zamanede olduğu gibi her âlim denilenin, velâyet ve meşihat makamları kendilerine münasib görülenin, o kürsü ve makamda oturmaya kendilerini ehil sayanların, tekellüf ve teşeyyüh içinde olduklarını görecek, o zaman büyük İslâm âlimlerine ve velîlerine, Allahü Teâlâ'nın o sevgili kullarına sevgin ve bağlılığın daha çok olacaktır. Onları daha çok sevecek, hep onlardan konuşmak isteyeceksin. Bu arzu ve iştiyâk ile o temiz sevgide yüzecek, o el değmemiş lâtif çiçekleri koklayacak, o emeller Kâbesini dolanacak, nezafet, letafet, rikkat ve dikkat edineceksin.

Aziz okuyucu! Kıyamet yaklaşmakta, irtidad, küfür, dinsizlik, ahlâksızlık moda olmakta, revaç bulmakta; değil edebler ve sünnetler, farzlar ve iman unutulmakta, yapılmamakta, sarsılmaktadır. Küfr, irtidad ve bid'atlar coşkun sel gibi akıp gelmekte, her yeni gün gönülleri, arzuları silip ezmekte, bulduğunu önüne katıp götürmektedir. Hele İslâm düşmanlarının, ehl-i sünnet ve cemaati yıkmak isteyenlerin, korkunç siyonist, komünist ve bitmeyen kinle taşan haçlı rûhunun ve bu deni emellerin birleşmesi ile hâsıl olan zıt kuvvetin, şeytânî zekâ ve buluşlarla akla gelmeyecek kadar çeşitli silâhla saldırdıkları aziz dinimizi koruyacak, sahibinden başkası sanki görünmez oldu zamanımızda.

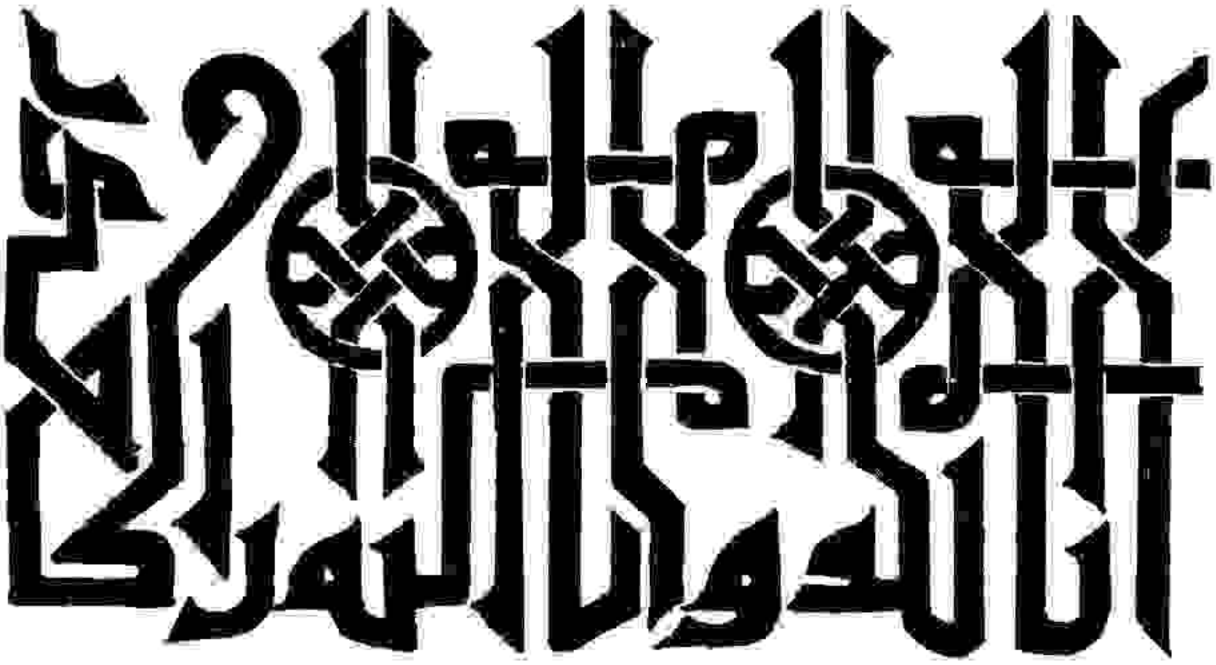
O yıkıcılara cevab veren, onlara karşı duran, ehl-i sünnet âlimlerinden, memleketimizde ve diğer ülkelerde, nerede olurlarsa olsunlar, Allah binlerce râzı olsun. Bir sünneti ihyâları yüz şehid sevabına mukabil; mürekkebleri terazide, şehidler kanından ağırdır. Onlar dini kuvvetlendirmek ve şeriati bildirmek vazifeleri ile peygamberlik vazifelerinden pay alıyorlar. Bu leziz yiyeceklerin bulunduğu o eşsiz sofranın bu aziz ehline âfiyetler olsun. Dünya ve âhiretleri mes'ud ve mubarek olsun.

Yâ Rabbi, bizi de onlardan, yahut onları sevenlerden eyle. Çünkü gayrisine takatımız yoktur. Çünkü gayrısı dalâlet, küfür ve irtidâd yollarıdır.

Yâ Rabbi, Sana sonsuz hamd ü senâ olsun ki, ehl-i sünnet ve cemaat mezhebini, âlimleri sevmeyi ve onlara uymayı, sevgili kullarını sevmeyi bize nasib ettin. Bundan sonra bizi doğru yoldan ayırma. Sen bize hakkı hak, bâtılı bâtıl olarak tanıt, bizi nefsimize yendirme, şeytandan, din ve iman hırsızlarından, ahkâm-ı İslâmiyye düşmanlarından lütf ve ihsanınla biri koru Allah'ım.

F â r u k M e y a n
23 Safer 1395 - 7 Mart 1975
(C u m a)

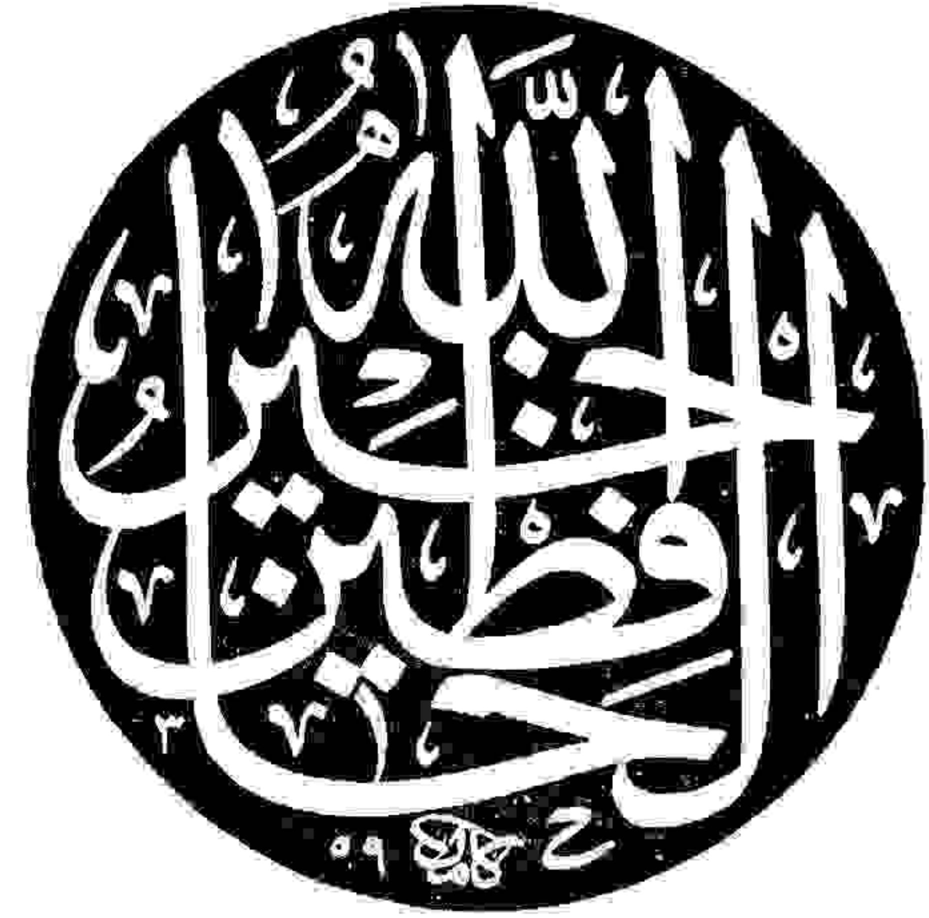
انا لله وانا اليه راجعون



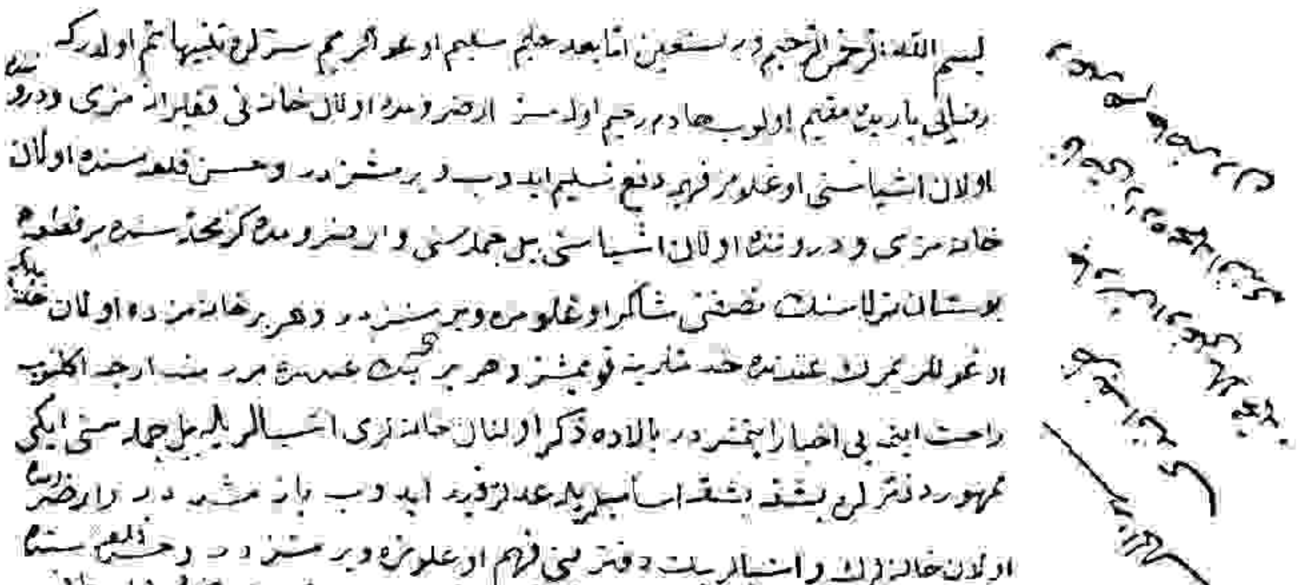
«İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'un»



Rütbetü'l-'ilmu 'ale'r-rüteb
(İlim rütbesi, rütbelerin en yücesi...)



Allahü hayrül hâfızîn
(Hattat: Hacı Kâmil Efendi)



■ **Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretlerinin hicri 1176 tarihli bir mektupları.**

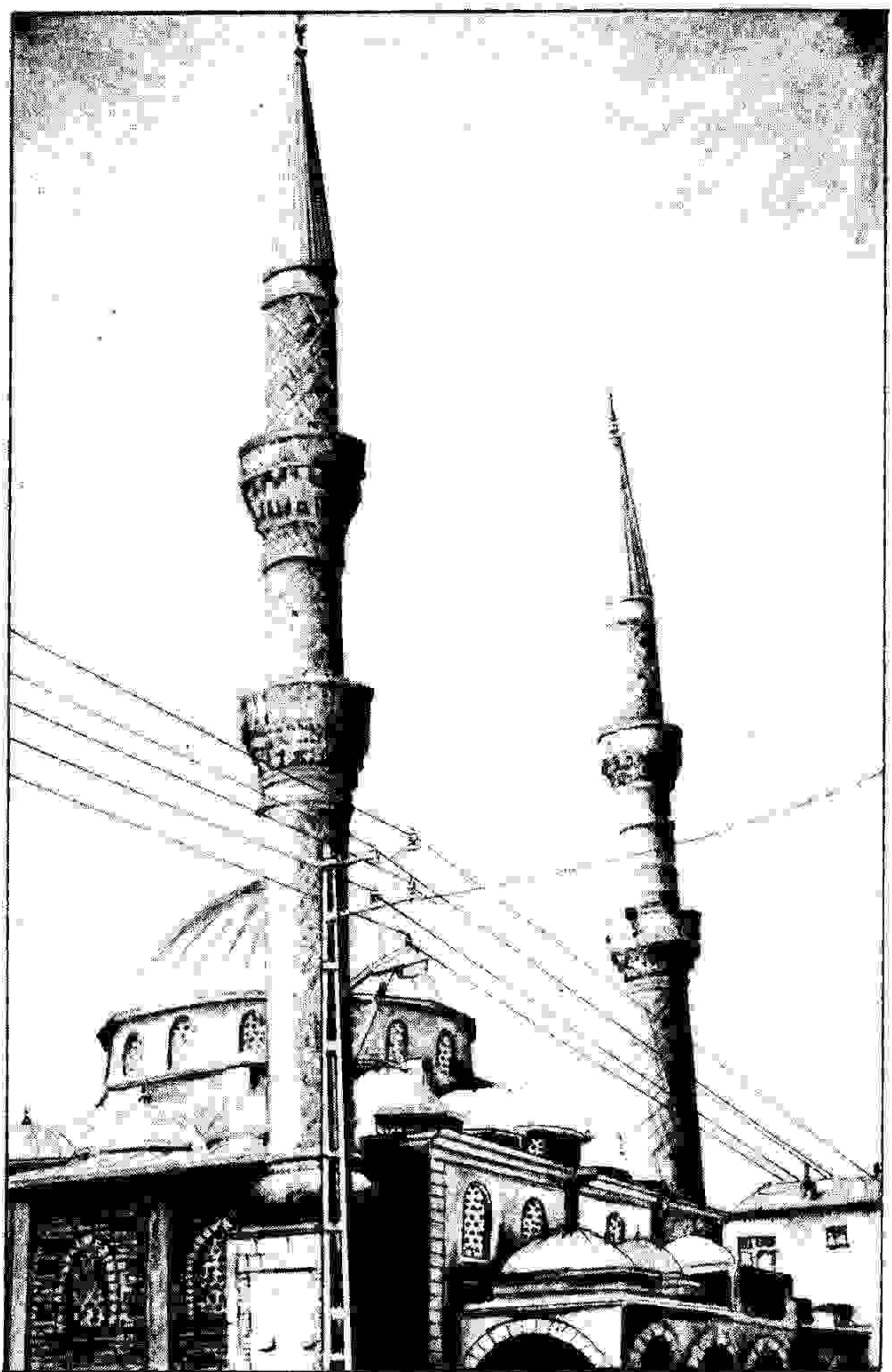


■ **İbrahim Hakkı hazretlerinin mübarek elyazılarıyla bir mektupları.**

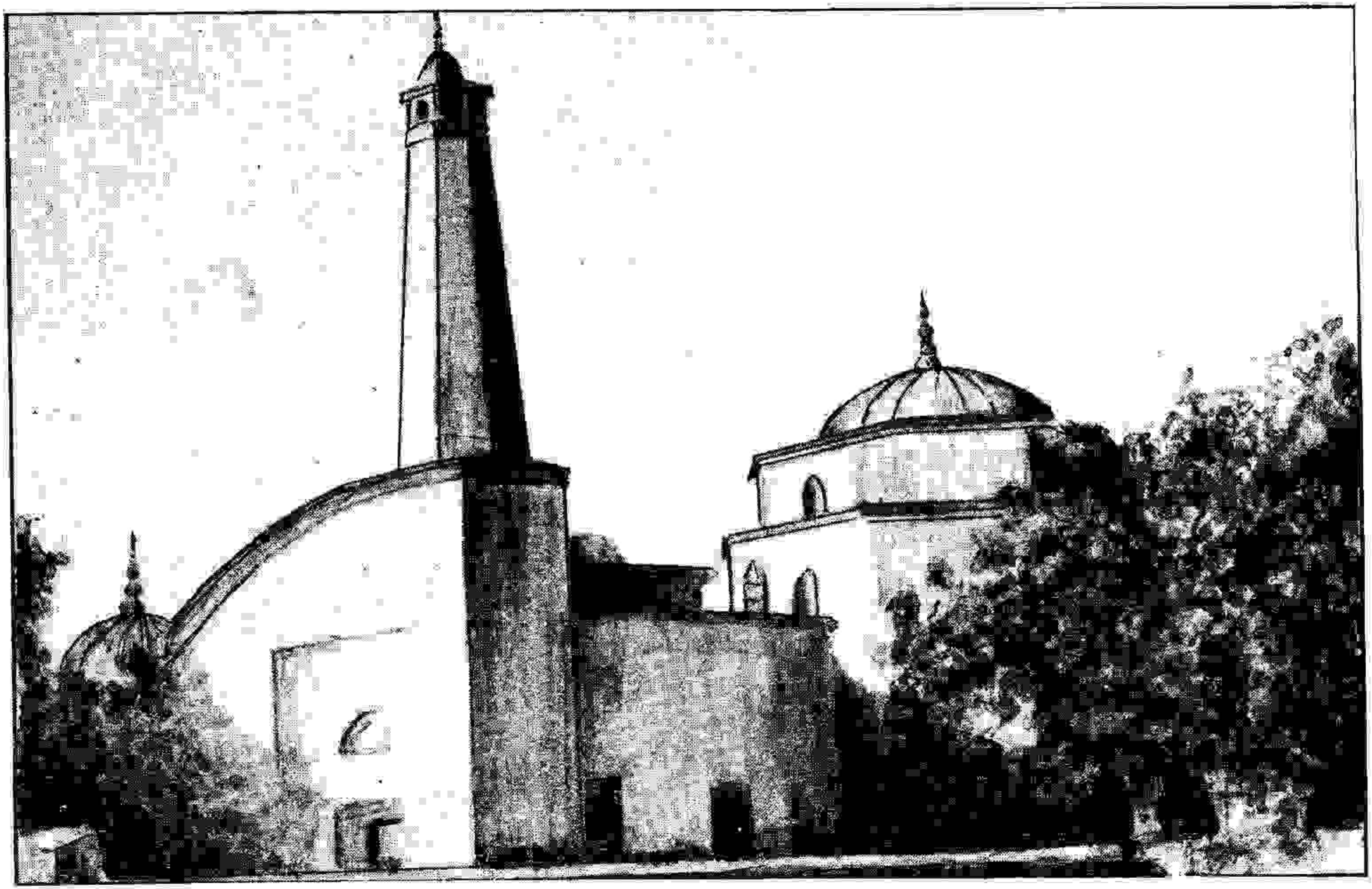


■ **İbrahim Hakkı hazretlerinin «mânevi oğlum» diye hitap ettiği Molla Yusuf Nesim'e yazdığı mektup.**





Erzurum'un Hasankale ilçesinde Şeyh İbrahim Hakkı Hazretlerinin adına yaptırılan cami-i şerif



İbrahim Hakkı Hazretlerinin Tillo'daki (Siirt) türbesi.

MÜELLİFE ARZ-I ŞÜKRAN

Bir takım kendini bilmezler, büyük İslâm velisi, zâhir ve bâtın âlimi, zamanının ansiklopedik ilimlerinde ve fenlerinde mütebahhir ve ayaklı kütüphâne denilmeye sezâ, bu eşi çok az görülür değerli insanı karalamaya çalışmışlar, Mârifetnâme aleyhinde hezeyanlar savurmuşlardır. 18'inci asırda kaleme alınmış bu eserdeki bazı dünya ilimlerine ait mâlumatın o çağın seviyesinde olacağı tabiîdir. Bundan dolayı büyük bir âlim ve mütefekkir ile alay etmek, alaycıların zekâ özürlü olduğundan başka bir şeyi isbat etmez.

Mârifetnâme'ye büyük değer kazandıran husus ondaki evrensel, zamanla değişmeyen islâmî ve hikemî gerçeklerdir. Yalnız Müslümanların değil, müşteşriklerin (oriyantalist) ve türkologların da hayranlıkla mütalaa ettikleri bu esere saygısızlık etmek; ilme, irfana, insanlık kültürüne hürmetsizlik mânâsına gelir.

İbrahim Hakkı hazretlerine ve Mârifetnâme'ye dil uzatanlar ehl-i sünnet dışı bid'at cereyanlarına mensup kişilerdir. Hattâ bunlardan biri, Amerika'da icrâ-yı habaset eden yalancı bir peygambere tabi olarak irtidat bile etmiştir.

Mârifetnâme'nin bilhassa ahlâk, tasavvuf ve hikmet ile ilgili bölümleri, nasibi olanlar için büyük bir hazinedir. Hazret-i Ali kerremallahu vecheh ve radiyallahu anh efendimiz: "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum" buyurmuştur. İyi niyetli ve istekli olan okuyucu bu kitaptan bir harf değil binlerce, milyonlarca harf kadar ilim, irfan, hikmet, yararlı bilgi ve âhıret azığı devşirecektir. Biz müslümanlar işte bu yüzden İbrahim Hakkı Erzurumî hazretlerine medyûn-i şükranız. Bu muhalled eseri hazırlayıp bize yâdigâr ettiği için ona teşekkür ediyoruz, onu rahmetle anıyoruz. O, ucu Resûllerin Seyyidine ulaşan nurânî bir silsilenin parlak bir halkasıydı. Kendisine kulak verenlere doğru yolu gösterdi. Ruhu şâd olsun, mekânı cennet olsun!

BEDİR YAYINEVİ

FARZ OLAN İLİM

Bir hadîs-i şerifte: *"İlim taleb etmek* (aramak) *erkek kadın her Müslüman için farzdır"* buyurulmaktadır. İşte farz olan bu ilim, itikada ve ilmihale ait temel din bilgileridir. O halde her Müslüman öncelikle inanca ait sahih bilgi edinmelidir. Sonra da Allah'a nasıl kulluk edeceğini, ibâdetleri öğreten ilmihal bilgilerini elde etmelidir. Bununla da bitmez. Bir de ahlâkını güzelleştirecek, bâtınını düzeltecek ahlâk ve tasavvuf ilminden kendisine yetecek kadar elde etmelidir.

Öğrenilmesi farz olan bu temel bilgiler ancak ehl-i sünnet büyüklerinin yazmış oldukları muteber, sahih, temel din kitaplarından tahsil edilebilir. Zamanımızda yanlış bir metod vardır ki, her önüne gelen kocaman bir tefsir almakta ve "ben dinimi kaynağından, Kur'ân-ı Kerîm'den öğreneceğim" demektedir. Yüce Kur'ân'ın İslâm'ın düsturu ve temel kitabı olduğu elbette doğrudur. Lakin, bir ön tahsili olmayanların Kur'ân tefsirini ve tercümesini okuyarak dinlerini öğrenmeleri metodu verimsiz bir metoddur. Denemesi kolaydır: İslâm'a yeni girmiş, dinî bilgisi olmayan bir kimseye 30 ciltlik bir tefsir kitabı, onun yanında ciltlerle hadîs tercümesi versek acaba o adam bunları okuyarak abdest almasını, namaz kılmasını öğrenebilir mi? Elbette öğrenemez. Böyle kimseye küçük bir akaid ve ilmihal kitabı, hattâ bir namaz hocası verilirse ihtiyacı olan bilgileri çabucak öğrenir, ibâdet etmeye başlar.

Büyük tefsirler, geniş külliyatlar, âlet ilimlerini ve 'âlî ilimleri okumuş kimselerin işine yarar. Zamanımızda ise daha tefsir demesini bilmeyen, "tesfir" diyen câhillere yirmi otuz ciltlik tefsirler edindirmek moda oldu. Bunun dine hizmetle pek ilgisi yoktur. Ticaret ve reklam ile ilgili bir olaydır.

Itikadını ve ilmihalini öğrenen müslümanın, din kültürünü ilerletmesi ve yükseltmesi için büyük ehl-i sünnet âlimlerinin telif ettikleri klâsik din kitaplarını mütalaa etmesinde büyük yararlar vardır. "Bu kitaplar eski çağlara ait" demek safsata olur. Çünkü temel din bilgileri evrenseldir, zamanla değişmezler. İşte Bedir Yayınevi, başta İmamı Gazalî'nin "İhyâu Ulûmi'd-Dîn"i olmak üzere bu tür eserler yayınlayarak milletimize hizmet etmektedir.

Başarı Allah'tandır.

BEDİR YAYINEVİ

معرفتنامه

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بی حد و شكر بی عد و ثنای بی حد * واحد و فرد و احد حضرتلرینه اولسونكه هر شانی اكوانی علم ازلیسیله مقدر و مبنی قلوب اعیانی جهانی فیض لم یزلیسیله مرتب و مبین قلوب گلشن عالمی گل آدمله معطر و مزین قلمشدر و جمله جهانی انسان ایچون و آنی كندی معرفتیچون وار ایدوب حقایق اشیا ایله دقایق معنایی بالجمله آنده اجمال و اظهار ایدوب روح انسانی جامع اسمنه صورت و حامل امانت و محل اسرار ایتمشدر و هیئت عالمده اولان نجه بیك حكمته علمایی واقف ایلیوب * كتاب جهانك هر بر حرفندن آیات معرفتی مطالعه ایدنلری عارف ایلیوب كوكل عالمنه دخول ایدن عبادتی كعبه حضورنده عاكف ایلمشدر * و افضل صلوات و اكمل تحیات و احسن تسلیمات اول سید كائنات و اشرف مخلوقات و خلاصهٔ موجودات پیغمبرمز علیه الصلاة والسلام حضرتلرینك اسم اعظم و عقل اول اولان روح اكملنه اولسونكه (لولاك لولاك لما خلقت الافلاك) خطابیله مستطاب اولمشدر * و خلقی ظلمات جهالتدن انوار هدایته اخراجیله كندی نفسن بیلان امتی معرفت حق بولمشدر * و اول اصحابنه هم تحیات اولسونكه * اقوال و افعال و عقاید و اخلاقلرنك جملهسنده اكا تابع اولوب * نور ایمان و حضور عرفان ایله كوكللری طولمشدر رضوان الله تعالی علیهم اجمعین * بو حقیر حقیق ابراهیم حقی اول عزیز و شریف مخدومی السید احمد نسیمی ایچون بو كتابی اكتساب ایله اكا خطاب ایدركه اعزك الله فی الدارین * اولا معلوم اولسونكه حق تعالی انیكی عالمی نی آدم ایچون * و آنلری انجق كندی معرفتیچون خلق ایلدیكن حدیثیله طیورمشدر * نته كیم لطف و كرمیله (كنت كنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لیعرفونی) بیورمشدر * پس خلقت عالم و آدمدن مقصد اقصی و مطلب اعلی معرفت مولادر لكن بو دولت ابدیه و سعادت سرمدیه كه جملهدن اولی در انجق معرفت نفسه مربوط اولوب معرفت نفس دخی معرفت بدنه منوط اولوب * معرفت بدن هم معرفت عالمه موقوف اولوب * معرفت عالم ایسه علوم حقیقیه ایله موصوف اولدیغیچون بر مقدار علم هیئت و حكمتدن اخذ و جمع ایدوب * بر مقدار دخی علم تشریح ابدان و اقصددن التقاط و انتخاب ایدوب * بر مقدار هم علم قلوب و عرفاندن اقتباس و التماس ایدوب * لسان تركی به ترجمه ایله بو كتاب مستطابی فقط بر مقدمه و اوچ فن و بر خاتمه اوزره تألیف و تصنیف ایلدمكه مقدمهسی معرفت هیئت اسلام و اجمال احوال دوجهان

Müellifin Önsözü

Sınırsız hamd, sayısız şükür ve sonsuz senâ, var olacak her şeyi ezelî ilmi ile takdir ve tebyin, kâinattaki her şeyi sonsuz feyzi ile tertib ve tâyin eden, gül bahçesi olan âlemi, âdem gülü ile süsleyip bezeyen Vâhid, Ferd ve Ehad olan Allah (celle celâlüh) hazretlerine olsun! Hakk Teâlâ bütün cihanı insan için, insanı da kendini tanıması için yaratmıştır. İnsanda, yarattığı şeylerdeki bütün hakikatleri ve mânâ âleminin bütün inceliklerini bir araya toplayarak açığa vurmuş, böylece insan rûhunu Câmi' ismine sûret, emânetinin taşıyıcısı ve sırlarının mahalli kılmıştır. Âlemde olan nice bin hikmetine âlimleri vâkıf, cihan kitabının her bir harfinden kendini bildiren âyetleri okuyanları ârif, gönül âlemine giren kullarını Kâbe huzurunda âkif eylemiştir.

Efdâlü's-salâvat, ekmelü't-teslîmât, Kâinatın Efendisi, mahlûkların en şereflisi, mevcûdâtın özü ve Allahü Teâlâ'nın **«Eğer sen olmasaydın cihanı yaratmazdım»**, hitâbına mazhar olan aleyhissalâtü vesselâm hazretlerinin ism-i a'zam ve akl-ı evvel olan olgun rûhuna olsun ki, halkı cehalet karanlıklarından hidâyet aydınlığına çıkarınca nefsini bilen ümmeti Rabbini de bilmiştir. Ayrıca bütün sözlerinde, işlerinde, iman ve ahlâkta ona tâbi olan, gönülleri iman nûru ve mârifet huzuru ile dolu ashabına da duâlar olsun (rıdvanullahi aleyhim ecmain).

Bu hakir-i hakiki İbrahim Hakkı, bu kitabı yazarken, «Allahü Teâlâ seni iki cihanda aziz etsin», diye duâ ettiği, aziz ve şerif oğlu seyyid **Ahmed Na'imi**'ye hitab etmektedir.

Önce bilinmelidir ki, Hakk Teâlâ iki âlemi insanoğlu için, onları da ancak Kendini tanımaları için yarattığını herkese duyurmuştur. Nitekim lütf ve keremiyle (hadîs-i kudside), **«Ben gizli bir hazîne idim. Tanınmayı sevdim. Beni tanımaları için mahlûkatı yarattım»**, buyurmuştur. O hâlde âlemin ve insanın yaratılmasında esas maksat, Mevlâ'yı tanımaktır. Fakat bu her şeyden üstün olan Rabbi tanımak, nefsi tanımaya bağlıdır. Nefsi tanımak da bedeni tanımaya, bu da âlemi tanımaya bağlıdır. Âlemi tanımak ise hakikî ilimlerle mümkün olacağı için bir miktar ilm-i hey'et ve hikmetten (astronomi ve felsefe) alıp toplayarak, bir miktar ilm-i teşrih-i ebdân

ve enfüsten (anatomi ve psikoloji) elden geçirip seçerek, biraz da kalb ve mârifet ilimlerinden (tasavvuf ve bilgelikten) iktibas ile ele alarak Türkçeye terceme ile bu beğenilen kitabımı bir **Mukaddime**, üç **Fen** ve bir **Hâtime** olmak üzere yazıp tasnif ettim.

Mukaddime'de mârifet-i hey'et-i İslâmı, yâni İslâm dinine göre kâinatı tanımayı ve dünya ve âhiretin hâllerini bildirdim. **Birinci Fen**'de, âlemdeki varlıkları ve bunların yaratılmasındaki hikmetleri, **İkinci Fen**'de insan bedeninin yapısını etraflıca açıkladım. **Üçüncü Fen**'de mârifete (yâni Allahü Teâlâ'yı tanımaya) kavuşmanın nasıl olduğunu, **Hâtime**'de ise dost, akraba ve komşularla sohbet etmenin (bir arada yaşamanın) şartlarını ve edeblerini (âdâb-ı muâşeret) bildirdim. Böylece, önce Mukaddime'de, Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şeriflerle sabit olan dünya ve âhiretteki olayların akıl almaz inceliklerine vâkıf olup, tam bir inanç ile her varlığın Yaratıcısını bilip azamet ve kudretini düşüneceksin. Sonra Birinci Fen'de, kâinattaki ince san'atları birer birer görüp, cihanın sırlarına vâkıf olunca, insanın kabuğunun âlem, âlemin özünün de insan olduğunu anlayarak her şeyden feragat edip kendine döneceksin. Sonra İkinci Fen'de, beden ve rûhunda Allahü Teâlâ'nın kudretinin akıl almayan büyüklüğünü, âlem-i kebîrdeki her şeyin misalini vücudunda görerek, vücudun küçük bir âlem olduğunu anlayıp, kendi nefsinde, Hakk Teâlâ'nın açık alâmetlerini seyr edeceksin. Vücudunun sultanı olan rûhun kıymetini anlayıp mârifet nefs mertebesini bularak kendi âleminde sultan olacaksın. Üçüncü Fen'de, kalbleri çeviren Allahü Teâlâ'nın aklın ermediği ilham ve tasarruflarını, Zâtının ve sıfatlarının kalblere yakınlığını, âlem-i ekber olan kalbinde ilme'l-yakîn ile bilerek, Hakk Teâlâ'dan başka her şeyi unutup, her işi yapan, tasarrufunda bulunduran yalnız O olduğunu anladığında âlem-i vahdete erip, Vâhid ve Ferd olan Hakk Teâlâ'nın varlığını ve birliğini basiretinle ayne'l-yakîn ile görerek mârifetullah devletine erecek, bu yakınlık saâdetini hakke'l-yakîn ile bilip, devamlı O'nunla kalacaksın. En sonunda Hâtime bölümünü de okuyarak, kesret âleminde mevcud olan hükümleri ve varlıkların mertebelerini öğrenip hudutlarını koruyarak Allah'ın mahlûklarının rıfk ve müdârâ ile gönüllerini kazanacak, kalb huzuru içinde ve selâmette kalacaksın.

Bu kitaptaki konuların sırası, yukarıda anlattığımız lâtif üslûb ile tamamlanacaktır. Kabul gözü ile okuyanların Mevlâ'nın açık alâmetlerinin hakikatine eriştirecektir. «Mârifetnâme» ismini verdiğimiz bu kitab, Hicrî 1170 [M. 1756] senesinde tamamlanmıştır.

MÂRİFETNÂME

Erzurumlu
İbrahim Hakkı Hazretleri

بسم الله الرحمن الرحيم

Mukaddime

Âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerin yüksek mânâlarına göre, inanılacak din işleri ve lüzumlu iman bilgilerinden olan hey'et-i İslâm üzere Arş, Kürsî, cennetler, gökler, yer, denizler ve Cehennemin yaratılışını, kıyametin alâmetlerini, o günün hâllerini ve dehşetini, cihanın harap ve yok olmasını, Allahü Teâlâ'yı görme âlemi olan âhiretin sonsuzluğunu dört fasıl ile anlatır.

BİRİNCİ FASIL

Kısa ve toplu olarak sıra ile âlemin yaratılışını, Arş-ı A'zamın büyüklüğünü, Arş'ı taşıyan melekleri, Arş etrafındaki nehirleri ve melekleri, Arş'ın altındaki Kürsî, Sidre, Levh ve Kalem'i altı nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Cihanı yaratan Allahü Teâlâ'nın âlemde olan bedii san'atlarını düşünmeye ve hatırlamaya vesile olan âyet-i kerimeleri bildirir.

Ey azizl Ma'lûm olsun ki, Hakk Teâlâ bu âlemi, varlığına ve birliğine alâmet olarak yaratıp, bütün eşyada, keskin görüşlü olan-

lara san'atını göstererek hikmetini duyurmuştur. Aşağıda (Mevâkib ve Tibyân tefsirlerindeki meâlleri alınarak) bildirilen âyet-i kerimeler, Kur'ân-ı Kerim'deki sıra iledir. Hakk Teâlâ, bu âyet-i kerimelerle kullarını kendini tanımaya teşvik buyurmuştur.

1) Fâtiha sûresi, 1'inci âyet-i kerimesi:

«Ezelden ebede kadar olmuş ve olacak her hamd ve senâ, âlemlerin Rabbi yaratıcı, besleyici ve işlerin tertib edicisi olan Allahü Azimüşşan içindir».

2) Bakara sûresi, 107'nci âyet-i kerimesi:

«Bilmez misin ki, semâvât ve Arz'ın mülkü Allahü Teâlâ'nındır ve sizin için Allahü Teâlâ'dan başka, size fâide veren bir dost ve zararları gideren bir yardımcı yoktur».

3) Bakara sûresi, 255'inci âyet-i kerimesi. Âyete'l-Kürsi:

«Allahü Teâlâ mahlûkata hak olarak ma'bûddur. O'ndan başka ibadete müstehak yoktur. Devamlı hayat ile bâki, mahlûkların tedbirinde kaimdir. Dalgınlıktan ve uyumaktan münezzehdir. Göklerde ve yerlerde olanların hepsi O'nun içindir, O'nun mülküdür. Kıyamette hiç kimse O'nun katında, O'nun izni olmadan şefâ'at edemez. Gök ve yer ehlinin önlerinde olanı (Dünya işlerinde) ve arkalarında olanı (Âhiret işlerinde) bilir. Mahlûklar O'nun ilminden, bilinmesini irâde ettiğinden başka bir şeyi kavrayamazlar. O'nun Kürsisi gökleri ve yeri içine alır. Gökleri ve yeri muhafaza etmek O'na meşakkat vermez. O düşünceden yüksek, idrâkin dışındadır».

4) Âl-i İmrân sûresi, 5'inci âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ'ya yerde ve gökte gizli bir şey yoktur. O, rahimlerde çocuğa erkek ve dişi, güzel ve çirkin dilediği gibi şekil verir. O'ndan başka ilâh yoktur. Aziz ve hakimdir».

5) Âl-i İmrân sûresi, 109'uncu âyet-i kerimesi:

«Göklerde ve yerde olan eşyanın hepsi Allahü Teâlâ'nın mahlûkudur. Kulların bütün işleri Allahü Teâlâ'ya rücû' olunur».

6) Âl-i İmrân sûresi, 190'ıncı âyet-i kerimesi:

«Göklerin ve yerin yaratılmasında ve gece ile gündüzün uzayıp kısalmasında akıl sahipleri için, mevcûdâtı yaratanın birliğine ve kudretinin kemâline açık nişanlar vardır».

7) Âl-i İmrân sûresi, 191'inci âyet-i kerimesi:

«Bu kâmil akıl sahipleri, Allahü Teâlâ'yı ayakta, otururken ve yatarken (yani daima) zikr ederler. Semâvât ve Arz'ın yaratılma-

sında Sâni'-i kadîmi istidlâl ile tefekkür ederler. Ya Rabbi! Bu göklerde ve yerlerde olan mahlûkatı abes (boş yere, faidesiz), bâtıl yaratmadın. İlâhi! Sen bâtıl, abes şey yaratmaktan münezzehsin. Bizi lûtuf ve ihsanınla Cehennem ateşinden koru».

8) Nisâ sûresi, 124'üncü âyet-i kerimesi:

«Semâvât ve Arz'da olan bütün eşyanın yaratılması ve mülkü Allahü Teâlâ'ya mahsustur. İlmi ve kudreti, her şeyi ihata etmiştir».

9) Mâide sûresi, 20'nci âyet-i kerimesinin son kısmı:

«... Göklerde ve yerde ve onların arasında olan kâinat onun mülkü ve mahlûkudur...».

10) Mâide sûresi, 123'üncü âyet-i kerimesi:

«Göklerin ve yerin ve onlarda olan mahlûkların mâliki Allahü Azimüşşandır. O Allahü Teâlâ yoktan var etmeğe kaadirdir».

11) En'âm sûresi, 3'üncü âyet-i kerimesi:

«Göklerin ve yerin hak olarak ma'bûdu, yalnız o bir olan Allahü Teâlâ'dır. Amellerinizin ve kalbinizde olanın gizli ve aşikârını, hayır ve şerden kesb ettiğinizi bilir ve onların karşılığını verir».

12) En'âm sûresi 13'üncü âyet-i kerimesi:

«Gece ve gündüzde sükûn ve harekette olanlar O'nun içindir. Yâni zaman ve mekânın mâliki O'dur. Allahü Teâlâ herkesin sözünü işitici ve hâllerini bilicidir».

13) En'âm sûresi, 59'uncu âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ'nın gayb hazineleri O'nun katındadır. Onları an cak Allahü Teâlâ bilir. Karada olan bitki ve hayvan, denizde olan cevher, hayvan ve diğerlerini bilir. Ağaçlardan düşen yaprakların ve geriye kalanların sayısını bilir. Karanlık zemine düşen dânenin biteceğini veya çürüyeceğini bilir. Yaş ve kuru, az ve çok, ölü ve diri hepsi Levh-i mahfûzda yazılıdır».

14) En'âm sûresi, 75'inci âyet-i kerimesi:

«Biz İbrâhim'e Âzer'in ve kavminin dalâletini gösterdiğimiz gibi, tevhidde yakîni olması için göklerin ve zeminin melekûtunu da gösterdik».

15) En'âm sûresi, 79'uncu âyet-i kerimesi:

«Ben (İbrâhim aleyhisselâm) gökleri ve yerleri yaratan Allahü Teâlâ'nın varlığına ve birliğine inanarak, kalbimin bütün saflığı ile O'na yöneldim ve O'na bir şey ortak koşanlardan olmadım».

16) En'âm sûresi, 102'nci âyet-i kerîmesi:

«Bu sıfatlarla mevsûf, Rabbiniz olan Allahü Teâlâ'dır. O'ndan başka ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. O'na ibadet ediniz. O, her şeyde kullarının işlerine vekildir».

17) A'râf sûresi, 53'üncü âyet-i kerîmesi:

«Rabbiniz o Allahü Teâlâ'dır ki, gökleri ve yerleri altı gün miktarı vakitte yarattı. Sonra Arş-ı a'lâ'yı yaratmayı kasd eyledi (veya emri Arş üzere müstevi ve müstevli oldu). Gündüzü gece ile örter. Sür'atle gece gündüzü ve gündüz geceyi taleb eder (yani birbirini takib eder). Güneş, ay ve yıldızları emrine boyun eğer şekilde yarattı. Biliniz ki, yaratmanın ve emrin tümü Allahü Teâlâ'nındır. Bütün mahlûkları O'nun tasarrufundadır. Ulûhiyyet ve rubûbiyyette, vahdaniyette ve ferdâniyyet ile âli ve a'zam, bütün âlemlerin yaratıcısı ve Rabbidir».

18) Tevbe sûresi, 117'nci âyet-i kerîmesi:

«Göklerin ve yerin mâliki Allahü Teâlâ'dır. Dünyada diriltmek ve öldürmek O'nun emrindedir. Sizin için Allahü Teâlâ'dan başka işlerinize bakan ve yardım eden yoktur».

19) Yûnus sûresi, 61'inci âyet-i kerîmesinin ikinci yarısı:

«... Yerde ve gökte Rabbinden zerre ağırlıkta bir şey gizli kalmaz. Levh-i mahfûzda yazılı olmayan, zerreden küçük veya büyük bir şey yoktur».

20) Yûnus sûresi, 101'inci âyet-i kerimesi:

«Delil isteyen müşriklere de ki: Göklerde ve yerdeki akıl almaz san'ata bakınız ki, ne incelikler vardır. İlm-i ezelide iman etmeden ölecekler için delil ve mu'cize görmek ve korkutmak fâide vermez».

21) Meryem sûresi, 93'üncü âyet-i kerimesi:

«Âsumân ve zeminde olanların hepsi kıyamette Allahü Teâlâ'ya ancak hudû' ve huşû' ile kulluğunu itiraf ederek gelir».

22) Meryem sûresi, 94'üncü âyet-i kerîmesi:

«Allahü Teâlâ'nın ilim ve kudretinin dışında hiçbir şey olmadığından, gökte ve yerde olanların hepsini ilmi ihâta edip, onların şahıslarını ve fiillerini birer birer sayar».

23) Enbiyâ sûresi, 22'nci âyet-i kerîmesi:

«Eğer semâvât ve Arz'da Allahü Teâlâ'dan başka ilâhlar olsaydı, semâvât, Arz ve içindekiler bozulurdu. Arşın sahibi olan Allahü Teâlâ, müşriklerin, O'na lâyık olmayan vasıflarından münezzehdir».

24) Fürkan sûresi, 45'inci âyet-i kerîmesi:

«Rabbinin san'atına bakmaz mısın ki, fecrin başlangıcı ile güneşin doğuşu arasındaki zamanda gölgeyi uzun kıldı. (Asıl gece insan tabiatına ağırlık verir. Fecirden güneşin doğuşuna kadar olan alaca karanlık zamandaki gölge insana ferahlık verir. Feyz zamanı ve gayet hoş vakittir. Bunun için Cennet zıll-i memdûd ile vasf olundu). Allahü Teâlâ dilese o gölgeyi sabit bırakıp, güneş ile gidermezdi. Sonra gölgenin bilinmesi için güneşi delil kıldık». (Çünkü güneş olmasa gölge olmaz).

25) Fürkan sûresi, 46'ncı âyet-i kerîmesi:

«Sonra Güneşin yükselmesiyle gölgeyi yavaş yavaş kabz ettik. (Çünkü gölgeyi birdenbire kabz etseydik, kaldırsaydık, insanların işleri yarım kalırdı)».

26) Neml sûresi, 88'inci âyet-i kerîmesi:

«Sen dağları yerinde duruyor görürsün. Halbuki bulutların gitmesi gibi havada sür'atle giderler. Allahü Teâlâ her şeyi ilim ve hikmeti üzere muhkem ve sabit yarattı. O yaptıklarınızı bilir».

27) Rûm sûresi, 25'inci âyet-i kerîmesi:

«Semâvât ve Arz'da olan mahlûkların mûcidi ve hâkimi Allahü Teâlâ'dır. Hepsi O'na itâat eder, boyun eğerler».

28) Rûm sûresi, 48'inci âyet-i kerîmesi:

«Allahü Teâlâ, rüzgârı gönderip bulutu kaldırır. Onu gökte dilediği gibi bazen açar, bazen parça parça eder. Hükm-i İlâhî ile yağmurun bulutların arasından çıktığını görürsün. Yağmuru kullarından dilediğinin şehir ve arazisine isabet ettirerek onları bolluk ile mesrûr eder».

29) Rûm sûresi, 50'nci âyet-i kerîmesi:

«Allahü Teâlâ'nın rahmetine bak ki, O yağmur ile kurumuş toprağı nasıl canlandırıp ağaç, meyve ve ekin bitirir. Buna gücü yeten Hakk Teâlâ'nın kıyamette ölüleri diriltmeye de gücü yeter. O her şeye kaadirdir».

30) Lokman sûresi, 28'inci âyet-i kerîmesi:

«Görmez misin ki, Allahü Teâlâ, gündüzü geceye ve geceyi gündüze ithal eder. Güneş'i ve Ay'ı halkın menfaati için kendi emrinde kıldı. Herbiri takdir edilen vakte kadar hareket ederler. Allahü Teâlâ yaptıklarınızdan haberdardır».

31) Secde sûresi, 3'üncü âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ gökleri, yerleri ve onların arasında olanları altı günde yarattı. Sonra O'nun hükmü Arş üzere müstevi ve müstevli oldu. Hakk Teâlâ'dan başka size yardım ve şefâat eden yoktur. Acaba siz hiç Kur'ân-ı Kerim'in nasihatlarını dinlemez misiniz?».

32) Sebe' sûresi, 1'inci âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ'ya hamd olsun ki, semâvât ve Arz'da olan eşya ve nimetler, O'nun mülkü ve mahlûkudur. Dünyada hamd etmek vâcib olduğu gibi, âhirette de O'nun kudret ve nimetine hamd olunur. (Âhiretteki hamd zorlukla olmayıp, bize va'dini doğrulayan Allahü Teâlâ'ya hamd olsun diye sürûrla söylemektir). O hakim ve habîrdir».

33) Sebe' sûresi, 2'nci âyet-i kerimesi:

«Zemine girenleri (yağmur suyu, hayvan, hazine gibi), zeminden çıkanları (kaynak suları, bitkiler ve madenler gibi), gökten inenleri (yağmur, kar, melekler gibi) hep bilir. O Allahü Teâlâ mahlûklara nimet vermesi ile rahim, günahları afv etmesi ile gafûrdur».

34) Sebe' sûresi, 3'üncü âyet-i kerimesinin son kısmı:

«... Gaybları bilen Allahü Teâlâ'nın ilminden gökte ve yerde zerre kadar şey uzak ve gizli kalmaz. Zerreden küçük ve büyük ne var ise hepsi Levh-i mahfûzda yazılı ve sabittir».

35 - 36) Fâtır sûresi, 39 ve 40'ıncı âyet-i kerimeleri:

«Allahü Teâlâ semâvât ve Arz'ı kudreti ile tutarak, yok olmaktan korur», «Eğer gökler ve yer zâil olursa hiç kimse tutamaz. Hakk Teâlâ halimdir ve tevbe edenleri mağfiret edicidir».

37) Yâsin sûresi, 33'üncü âyet-i kerimesi:

«Vahdaniyyet ve kudretimize alâmettir ki, onlar için kurumuş yeri yağmurla canlandırıp, ondan hububat çıkarırız, siz ondan yersiniz».

38 - 39) Yâsin sûresi, 34 ve 35'inci âyet-i kerimeleri:

«Ve o toprakta biz hurma ağaçları ve üzüm çubukları ile bostanlar yaparız ve kaynaklar çıkarıp nehirler akıtırız. Tâ ki, o ağaçların meyvalarından yesinler. Halbuki bunların yaratılmasında onların elleri iş görmemiştir. Acaba bu nimetlere şükr edip tevhidi bulmazlar mı?».

40) Yâsin sûresi, 36'ncı âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ, lâyık olmayan sıfatlardan münezzehdir ve her şeyi yaratmasında büyük kudreti vardır. Yerden bitirdiği ağaç, nebat ve hububatın çeşitlerini ve nefs-i insandan erkek ve kadını yarattı. Onların bilmediği ve bilemeyecekleri şeyleri de yarattı».

41) Yâsin sûresi, 37'nci âyet-i kerimesi:

«Vahdaniyyet ve kudretimize diğer bir delil de gecedir ki biz ondan gündüzü sıyırıp çıkarırız. Geceyi getirdiğimizde zulmette kalırlar».

42) Yâsin sûresi, 38'inci âyet-i kerimesi:

«Bir delâlet de Güneş'in daima belli olan karargâhına kadar gidip sonra geri dönmesidir. Güneş'in bu şekildeki hareketi aziz ve alim olan Allahü Teâlâ'nın takdiridir».

43) Yâsin sûresi, 39'uncu âyet-i kerimesi:

«Ay'ın hareketinde de menziller tâyin ettik. Hattâ Ay avdet ettiğinde hurmanın dalı kuruyup, ince, sarı ve yay şeklinde büküldüğü gibi olur».

44) Yâsin sûresi, 40'ıncı âyet-i kerimesi:

«Seyir (hareket) esnasında Güneş Ay'a erişemez. (Çünkü Ay hızlı, Güneş yavaş ve farklı feleklerde seyr ederler). Gece de gündüzün önüne geçemez. Her biri feleklerinde seyr ederler».

45 - 46) Yâsin sûresi, 41 ve 42'nci âyet-i kerimeler:

«Kudretimize bir nişan da babalarını ve diğer canlıları Nûh aleyhisselâmın dopdolu gemisine yüklettik veya ticarete gönderdikleri evlâdlarını yahut bir yere gitmeye güçleri yetmeyen çocuklarını gemilere yüklettik. Ve onlara, binmeleri için kayık ve develer yarattık».

47) Yâsin sûresi, 81'inci âyet-i kerimesi:

«Büyük varlıklardan olan semâvât ve Arz'ı yaratan Allahü azimüşşân, onların küçük benzeri olan aşağı varlıkları yaratamaz mı? Evet gücü yeter. O Allahü Teâlâ bütün mahlûkları yaratıcı ve hâllerini bilicidir».

48) Yâsin sûresi, 82'nci âyet-i kerimesi:

«O bir şeyin var olmasını istediğinde o şeye ol der, o şey hemen var olur».

49) Yâsin sûresi 83'üncü âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ bütün noksanlıklardan münezzeh, pâk ve kudret sahibidir. Her şey onun kudret elindedir. Öldükten sonra O'na döner, hayır ve şer amelleriniz ile ceza olunursunuz».

50) Sad sûresi, 66'ncı âyet-i kerimesi:

«Semâvât, Arz ve aralarında olanların yaratıcısı ve Rabbi, dilediğine azâb ile galib, dilediğine mağfiretle ikram edicidir».

51) Zümer sûresi, 67'nci âyet-i kerimesi:

«Onlar Allahü Teâlâ'nın azametini, hakkını vererek takdir etmediler. Arz'ın tümü O'nun mülkü ve tasarrufundadır. Gökler de kıyamet gününde O'nun kudret elinde bir araya gelir. Kudret ve azameti bu mertebede olan Allahü Teâlâ müşriklerin ortak koşmalarından münezzehdir».

52) Zümer sûresi, 68'inci âyet-i kerimesi:

«Birinci sûr üfürüldüğünde yerde ve gökte olan mahlûkların hepsi ölü veya baygın olur. Ancak Allahü Teâlâ'nın diledikleri kalır. Sûra ikinci defa üfürüldüğünde bütün ölüler kabirlerinden kalkıp acaba ne olacak diye beklerler».

53) Zümer sûresi, 69'uncu âyet-i kerimesi:

«Mahşer yeri Rabbinin (azze şânühü) nûru ile aydınlanır. Herkesin amel defteri sağ ve sol taraflarından ellerine verilir. Peygamberlerle ümmetlerin, zâlimlerle mazlûmların arası adâletle hükm olunur. Onlar sevablarının noksanı ve azâblarının fazlası ile zulm olunmazlar».

54) Zümer sûresi, 70'inci âyet-i kerimesi:

«Her nefse hayr ve şerden işlediğinin karşılığı verilir. Allahü Teâlâ onların yaptıklarını en iyi bilicidir».

55) Zümer sûresi, 71'inci âyet-i kerimesi:

«Kâfirler Cehenneme grup grup sevk olunurlar. Onlar Cehenneme geldiklerinde yedi kapısı açılır. Zebâniler kâfirlere, size kendi cinsinizden peygamber gelip Rabbinizin âyetlerini okumadı mı, bugüne kavuşursunuz diye sizi korkutmadı mı, derler. Kâfirler, evet geldi, okudu ve korkuttu, fakat Allahü Teâlâ'nın ezelî ilminde kâfirler üzerine kelime-i azâb vâcib olmuştu, derler».

56) Zümer sûresi, 72'nci âyet-i kerimesi:

«Kâfirlere, orada devamlı kalmak üzere Cehennem kapılarına girin denilir. Cehennem böbürlenenlere ne çirkin yerdir».

57) Zümer sûresi, 73'üncü âyet-i kerîmesi:

«Allahü Teâlâ'dan korkarak şirk ve günahtan sakınanlar grup grup Cennete sevk olunurlar. Cennete geldikleri zaman kapıları açılır. Cennet melekleri onlara, selâmet ve emniyet size olsun. Dünyada günahlardan temizlenmiştiniz. Şimdi ebedi kalmak üzere Cennete girin derler».

58) Zümer sûresi, 74'üncü âyet-i kerîmesi:

«Mü'minler diyeler ki, Allahü Teâlâ'ya hamd olsun ki, bize peygamberlerle bildirdiği va'dini yerine getirdi. Cennetten bize bir yer miras verdi. Dilediğimiz yerde konaklarız. Amel-i sâlih işleyenlere Cennet ne güzel yerdir».

59) Zümer sûresi, 75'inci âyet-i kerîmesi:

«Arş'ın etrafını çevreleyip tavaf eden melekleri görürsün. Rablerine hamd ederek tesbih ederler. Mahlûklar arasında adâletle hükmolunup her grup kendi makamına gider. Âlemleri yaratan Allahü Teâlâ'ya hamd olsun denilir».

60) Mü'min (veya Gâfir) sûresi, 64'üncü âyet-i kerîmesi:

«Allahü Teâlâ Arz'ı (yeryüzünü) size karargâh ve semâyı üstünüzde yüksekte bina kıldı. Sizin organlarınızı uygun, şekillerinizi güzel kıldı. Helâl, temiz ve leziz yiyeceklerle sizi rızıklandırdı. Sizi bu güzel şekillerde yaratıp temiz rızıklar veren, Rabbiniz Allahü Teâlâ'dır. O bütün hareket ve bereketlerin sahibi ve âlemlerin Rabbidir».

61) Fussilet (veya Secde) sûresi, 54'üncü âyet-i kerîmesi:

«Biliniz ki, kâfirler öldükten sonra dirilme, haşir ve Rablerini görmekte şüphe ederler. Yine biliniz ki, Allahü Teâlâ ilim ve kudreti ile her şeyi kuşatmıştır».

62) Şûrâ sûresi, 11'inci âyet-i kerîmesi:

«Gökleri ve yeri yoktan yaratan Allahü Teâlâ'dır. O sizin için kendi cinsinizden kadını yarattı. Nimetleri de kendi türlerinde çift yarattı. Böylece insanlar ve nimetler çoğalır. O'nun gibi hiçbir şey yoktur ve olamaz. Her şeyi işitici ve görücüdür».

63) Zuhrûf sûresi, 84'üncü âyet-i kerîmesi:

«O Allahü Teâlâ gökte meleklerin, yerde insanların ve cinnilerin ma'bûdudur».

64) Zuhrûf sûresi, 85'inci âyet-i kerîmesi:

«Allahü Zülcelâl mahlûkların bütün sıfatlarından yüksektir.

Gökler, yer ve arasında olanlar O'nun mülküdür. Kıyametin kopma zamanını ancak O bilir. O zaman halk O'na dönerler».

65) Duhân sûresi, 38'inci âyet-i kerîmesi:

«Biz semâvâtı, Arz'ı ve arasındakileri, kullarımız onları varlığımıza ve birliğimize delil getirmeleri, ihtiyaçlarını gidermeleri için yarattık, boş yere yaratmadık».

66) Duhân sûresi, 39'uncu âyet-i kerîmesi:

«Gökleri ve yeri —veya gök ve yer ehlini— hak sebeple yarattık. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler».

67) Câsiye sûresi, 13'üncü âyet-i kerîmesi:

«Semâvât ve Arz'da olanların hepsini size rahmet olarak salâh ve menfaatiniz için emir ve istifadenize verdik. Bunda düşünenler için alâmetler, deliller vardır».

68 - 69) Câsiye sûresi, 35 ve 36'ncı âyet-i kerîmeler:

«Bütün hamd ve senâlar, göklerin, yerlerin ve bütün âlemlerin Rabbi olan Allahü Teâlâ'ya mahsustur», ve «Kibriyâ ve azâmet, eserleri semâvât ve Arz'da görünen Allahü Teâlâ'ya aittir. O her şeye galip, kudreti her şeye şâmildir. Bütün fiillerinde hakîm ve alîmdir».

70) Feth sûresi, 4'üncü âyet-i kerîmesinin son kısmı:

«... Âsümân ve zeminin mülk, saltanat ve askeri (melekler, insan, cin ve diğerleri) Allahü Teâlâ'nındır».

71) Feth sûresi, 14'üncü âyet-i kerîmesi:

«Semâvât ve Arz'ın mülkü Allahü Teâlâ'nındır. Dilediğini afv, dilediğine azâb eder. Tevbe eden kullarını afv ve onlara rahmet eder».

72 - 73) Rahmân sûresi, 26 ve 27'nci âyet-i kerîmeler:

«Yeryüzündeki bütün canlılar fânidir» ve «Celâl, azamet ve lâyık olana ikram sahibi olan Rabbin bâkidir».

74 - 75) Rahmân sûresi, 29 ve 30'uncu âyet-i kerîmeler:

«Semâvât ve Arz'da olan bütün mahlûklar, Allahü Teâlâ'ya muhtac oldukları için ihtiyaçlarını O'ndan isterler. Hakk Teâlâ her an irâdesi mucibince kudretini icra etmektedir» ve «Ey insan ve cin! Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlarsınız».

76 - 77) Hadîd sûresi, 1 ve 2'nci âyet-i kerîmeler:

«Semâvât ve Arz'da olan mahlûkların hepsi Allahü Teâlâ'yı zâtına ve sıfatlarına lâyık olmayan her şeyden tenzih ile tesbih ederler. O Allahü Teâlâ her işinde galib ve hakîmdir», ve «Âsümân ve zeminin meliki ve mutasarrıfı O'dur. Diriltir, öldürür ve her şeye gücü yeter».

78) Hadîd sûresi, 3'üncü âyet-i kerîmesi:

«O Allahü Teâlâ ezelîdir, evvelinin başlangıcı yoktur. Ebedî, bâkidir. Sayısız delillerle varlığı zâhirdir. Zâtının hakikati her akıllının aklından saklıdır. Her şeyin öncesini, sonrasını, zâhirini, bâtınını çok iyi bilir».

79) Hadîd sûresi, 4'üncü âyet-i kerîmesi:

«O Allahü Teâlâ semâvat ve Arz'ı altı günde yarattıktan sonra Arş'ı ve ona ait işleri düzenledi. Zemine girenleri (yağmur, su, ölü, hazine gibi şeyleri), yerden çıkanları (bitki, madenler, âhirette ölülerin kabırden çıkması gibi şeyleri), gökten inenleri (yağmur, kar, melekler gibi şeyleri) ve göğe çıkanları (melekler, rûhlar, kulların amel ve duâları gibi şeyleri) bilir. Siz nerede olursanız ilim ve kudreti sizinledir. Allahü Teâlâ sizin iyi kötü bütün amellerinizi görür ve âhirette cezasını verir».

80) Hadîd sûresi, 5'inci âyet-i kerîmesi:

«Semâvât ve Arz O'nun mülkü ve mahlûkudur. Bütün işlerin sonu O'na varır».

81) Hadîd sûresi, 6'ncı âyet-i kerîmesi:

«Allahü Teâlâ geceyi gündüze, gündüzü geceye dahil eder. Mevsimlere göre birini uzatır, birini kısaltır. Kalblerde olan iman ve küfrü bilir».

82) Mücâdele sûresi, 7'nci âyet-i kerîmesi:

«Yâ Muhammed! Bilmez misin ki Allahü Teâlâ gökte ve yerde olan mahlûkların hepsini bilir. Üç kişi gizli konuştuklarında Allahü Teâlâ dördüncü, beş kimse konuşsalar, O altıncı olur. Gizli konuşanlar mezkûr sayılardan az veya çok ve nerede olurlarsa olsunlar Allahü Teâlâ onların sırlarına vakıf olur. Kıyamette onları rezil etmek ve lâyık oldukları cezayı takrir için işledikleri kötü amelleri kendilerine haber verir. Allahü Teâlâ gizli, açık her şeyi bilir».

83) Haşr sûresi, 1'inci âyet-i kerîmesi:

«Gökte ve yerde olan mahlûkların tümü, Allahü Teâlâ'yı takdis ve tenzih ederler. O, hükmünde galib, işlerinde hakîmdir».

84) Tegâbün sûresi, 1'inci âyet-i kerimesi:

«Semâvât ve Arz'da olan cismani ve rûhani bütün mahlûklar Allahü Teâlâ'yı tenzih ederler. Her şeyi yaratan O olduğu için mulk O'nundur. Her nimeti O verdiği için bütün hamdler O'na aittir. O Allahü Teâlâ her şeye kaadirdir».

85) Tegâbün sûresi, 3'üncü âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ gökleri ve yeri en üstün hikmet üzere yarattı. Sizi güzel şekillerde yaptı. Sonunda yine O'na döneceksiniz. Siz de amellerinizi güzelleştiriniz».

86) Tegâbün sûresi, 4'üncü âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ semâvât ve Arz'da olan şeylerin gizli ve açığını bilir. Sizin gizli ve açık her şeyinizi bilir. O Allahü Teâlâ kalblerinizdeki niyet ve düşüncelerinizi bilir».

87) Talâk sûresi, 12'nci âyet-i kerimesi:

«Allahü Teâlâ yedi kat gökleri ve yerden onun mislini yarattı. O'nun emir ve hükmü her semâ ve her Arz arasına iner, câri ve geçerli olur. Bu sebeple, ey insanlar, Allahü Teâlâ'nın her şeyi yaratmaya, göklerin ve yerin tabakaları arasında hükmünü icra etmeye kaadir olduğunu bilesiniz. O'nun ilmi ve kudreti her şeyi çevrelemiş, içine almıştır».

88) Mülk sûresi, 1'inci âyet-i kerimesi:

«Mülkün bütün işlerinin tasarrufunu kudret elinde bulunduran Allahü Teâlâ mahlûkların sıfatlarından yüksektir. O, fâide ve zarar, izzet ve zülden her şeye kaadirdir».

89) Mülk sûresi, 2'nci âyet-i kerimesi:

«O Allahü Teâlâ dünyada ölümü; âhirette hayatı yarattı. Sizden meydana gelecek amelleri ezelde bildiği hâlde, hanginizin daha güzel amellerde bulunduğunu sizin de bilmeniz için sizi imtihana tâbi tuttu. Allahü Teâlâ iyi işleri yapmaktan kaçınanlardan intikam alır, galibdir ve iyi amel işleyenlerin hatâlarını veya iyi işlerden kaçtıktan sonra tevbe edenleri afv eder».

90) Mülk sûresi, 3'üncü âyet-i kerimesi:

«O Allahü Teâlâ yedi semâyı birbirinin üzerine ayrı tabakalar hâlinde yarattı. Hakk Teâlâ'nın yaratmasında uygunsuzluk, noksan ve bozukluk görmezsin. Gözünü semâya tekrar çevir ki onda yarılma, çatlama görebilir misin».

91) Mülk sûresi, 5'inci âyet-i kerimesi:

«Biz dünyaya yakın olan semâyı çırağlar gibi, yıldızlarla süsledik. Bu yıldızların parçaları ile, semâya çıkıp haber çalmak isteyen şeytanları meleklerin kovmasını emreyledik. Şeytanlar için dünyada yıldızların alevli parçaları ile yakılmalarından başka âhirette Cehennem azâbı hazırladık».

92) Mülk sûresi, 24'üncü âyet-i kerimesi:

«De ki, O Allahü Teâlâ sizi yaratıp ibadet için yeryüzüne dağıttı. Öldükten sonra O'nun tarafına haşr olursunuz».

93 - 94) Nûh sûresi, 15 ve 16'ncı âyet-i kerimeleri:

«Görmez misiniz ki, Allahü Teâlâ yedi semâyı tabaka tabaka nasıl yarattı» ve «Ve Ay'ı dünya semâsında ve diğer semâlarda nûr kıldı ve Güneş'i yeryüzünden karanlığı gideren ışıklı çırağ kıldı».

95 - 96) Nûh sûresi, 17 ve 18'inci âyet-i kerimeleri:

«Ve Allahü Teâlâ sizin aslınız olan Âdem aleyhisselâmı nebat, bitki gibi topraktan yarattı» ve «Sonra öldüğünüzde toprağa iâde ve kıyamette sizi ondan çıkarır».

97 - 98) Nûh sûresi, 19 ve 20'nci âyet-i kerimeleri:

«Allahü Teâlâ Arz'ı, yeryüzünü sizin için bisât (yaygı) kıldı» ve «Tâ ki ondan, geniş yollar açıp hâcetinize gidesiniz».

İKİNCİ NEVİ: Kısaca âlemin yaratılışındaki tertibi bildirir.

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimleri ittifakla şöyle bildirmişlerdir: Allahü Teâlâ ve Tekaddes hazretleri Ehadiyyet [1] mertebesinde bir gizli hazine iken tanınmayı isteyip severek rûhlar âlemini ve cisimler âlemini yarattı. Rahmetinin güzelliğini, kudretinin mükemmelliğini azâmet ve celâlini, bağış ve nimetini, san'atının bolluğunu ve hizmetinin sırlarını meydana çıkarmak istediğinde, yarattığı bütün varlıklardan önce, Ketm-i Âdem [2] den bir Cevher-i Ahzâr [3] var etmiştir. Bir rivâyete göre de kendi nûrundan güzel ve büyük bir cevher var edip, ondan bütün kâinatı ağır ağır ve sırasiyle ortaya çıkarmıştır. Bu cevher, cevher-i evvel, Nûr-i Muhammed, Levh-i

(1) Ehadiyyet, hiç bir şey varedilmeden önceki Allah'ın varlığı, O'nun bir'lik makamı.

(2) Ke'm-i âdem, Allahü Teâlâ'nın rûh ve cisim âlemlerini yaratmak istediği zaman cevher-i ahzârı çıkardığı yer.

(3) Cevher-i ahzâr, bütün varlıkların ilki olan yeşil bir cevherdir.

mahfûz, akl-ı küll ve rûh-ı izâfî isimleri ile anılır. Bütün rûh ve cisimlerin başlangıcı ve menşei o cevherdir.

Allahü Teâlâ bu cevhere muhabbeti ile bakınca, cevher, hayâsından eriyip su gibi akmıştır. Üste çıkan hâlis özünden bütün nefislerin ilk şekillerini yaratmıştır. Sonra meleklerin rûhlarını, sonra peygamberlerin rûhlarını, daha sonra sırası ile evliyânın, âriflerin, âbidlerin, mü'minlerin, kâfirlerin, cinlerin, şeytanların, hayvanların, bitkilerin ve tabiatlerin rûhlarını yaratmıştır. Bu rûhlar için mertebelerine göre belli makamlar tâyin edip, her sınıf kendi belli makamına gitmiştir. Her rûh kendi cinsini bulup, belli gruplar oluşturmuş ve her fırka kendi makamında kalmıştır. Rûhların bu ondört çeşidi ile âlem-i melekût tamamlanmıştır. Bu âlemin en yüksek, en saf ve en lâtifine âlem-i gayb, âlem-i lâhût veya âlem-i cebērût denilir. Ortasına âlem-i ervâh, âlem-i me'âni ve âlem-i emr isimleri verilmiştir. En altta, en yoğun ve cisme çok yakın olanına âlem-i mücerredât, âlem-i berzah ve âlem-i misâl gibi isimler vermişlerdir.

İki bin sene sonra Hakk Teâlâ, ezelî irâdesi ile nam ve şanını meydana çıkarmak için cisimler âlemini yaratmak üzere o cevhere muhabbetle bir daha nazar kılmıştır. Cevherin yüzü suyu, hayâsından harekete gelip, dalgaları köpük köpük yükselmeye başlayınca en üst köpüğünden Arş-ı A'zam meydana gelmiştir. Onun altındaki köpüklerden Kürsî, Cennet, Cehennem, yedi kat gökler ve anâsır-ı erbaa (Dört unsur = Ateş, hava, su, toprak) yaratılmış, şekil verilmiştir. Arş-ı A'lâdan (1) Esfel-i Sâfilîne (2) kadar bu madde âlemi bu tertib üzere nizam bulup, yukarıdaki onbeş çeşit cisim ile varlık âlemi tamamlanmıştır. Bu âlemin en üstüne ulvî âlem, bâkilik âlemi veya âhiret âlemi; ortasına orta âlem, moleküller âlemi (3), felekler âlemi veya gökler âlemi; en alt kısmına ise aşağı âlem, cisimler âlemi, unsurlar âlemi, varoluş ve yokoluş âlemi veya dünya âlemi denir.

Âlem-i melekût ile âlem-i mülk'ün fertleri, yâni rûhların ondört çeşidi ile basit cisimlerin onbeş sınıfının toplamı, harflerin sayısı olan yirmidokuzu bulmuştur (4). Harflerin terkibinden, insan sözle-

---

(1) Arş-ı A'lâ, Sidre'nin bulunduğu, 9'uncu kat gök olarak bilinir, ki bundan ötesi Allah'ın ilmindedir.

(2) Esfel-i sâfilîn, «aşağıların aşağısı» demek olup Kur'ân-ı Kerim'den iktibastır (bkz. Tîn sûresi, âyet 5). Kelimenin burada kullanılışından maksat en altta bulunan Cehennemi belirtmektir.

(3) Metnin aslında «âlem-i ecsâm-ı esîriyye» olarak geçen bu âlemi «moleküller âlemi» olarak karşılamayı uygun bulduk. Esîr, kâinatı dolduran ve bütün cisimlere nüfuz eden, ışık ve elektrik gibi şeyleri taşıyan tatsız, kokusuz, ağırlığı olmayan, sıvı bir maddedir.

(4) Arap alfabesindeki harflerin sayısı 29'dur.

rinin temeli olan isim, fiil ve kelime meydana geldiği gibi, bu iki âlemin sayıları belli ferdlerinin terkıbinden de üç kısım birleşik cisim meydana gelmiştir ki, bunlar, maden, bitki ve hayvandır. Yine bu iki âlemin fertlerinden üç bileşik cisim meydana çıkarak cihan kitabı bunlarla sayısız mânâlar bulmuştur. Nitekim, ibret gözü ile âleme bakan ârifler, her şeyde nice hikmetler görmüşlerdir. Allah dostları da böylece Hakk Teâlâ'nın yaptıklarının sırlarına vâkıf olmuşlar, eşyanın harflerinden mânânın özüne ulaşıp Allah'a yakınlık ve O'nun yüksek huzûrunu bulmuşlardır.

Âlem ki temâm nüsha-i hikmettir.
Mânâsını fehm eyleyene Cennettir.
Mahrûm-ı şühûd olanların çeşminde
Zindân-ı belâ çâh-ı gam ü mihnettir (1).

	Rûhlar Âlemi	Cisimler Âlemi	
	Alem-i Melekût (14)	Âlem-i Mülk (15)	
Âlem-i Ceberut	1.	1. Arş-ı a'zâm	
	2. Nefs-i küllî	2. Kürsî	Ulvî âlem
	3. Meleklerin rûhları	3. Cennet	Âhiret âlemi
	4. Peygamberlerin rûhları	4. Cehennem	Bakilik âlemi
		5. Yedinci kat gök	
Âlem-i Emr	5. Evliyânın rûhları	6. Altıncı kat gök	
	6. Âriflerin rûhları	7. Beşinci kat gök	Moleküller âlemi
	7. Âbidler'in rûhları	8. Dördüncü kat gök	Felekler âlemi
	8. Mü'minlerin rûhları	9. Üçüncü kat gök	Gökler âlemi
	9. Kâfirlerin rûhları	10. İkinci kat gök	
	10. Cinnilerin rûhları	11. Birinci kat gök	
Âlem-i Misal	11. Şeytanların rûhları	12. Ateş	Unsurlar âlemi
	12. Hayvanların rûhları	13. Hava	Aşağı âlem
	13. Bitkilerin rûhları	14. Su	Cisimler âlemi
	14. Tabiatların rûhları	15. Toprak	Dünya âlemi

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Arş-ı A'zamın nasıl olduğunu ve onu taşıyanları bildirir.

Tefsir ve hadis âlimleri ittifakla şöyle bildirmişlerdir: Allahü Teâlâ'nın, bütün âlemi bir anda yaratmağa kaadir iken altı günde yaratması, yâni pazar günü başlayıp âlemin fertlerini cuma günü tamamlaması, kullarına her işde sabır ve ihtiyat göstermelerini öğ-

(1) Bu âlem baştan sona bir hikmet sayfasıdır. Mânâsını anlayabilen için Cennet sayılır. Bakmasını bilmeyenlerin gözüne ise bir belâ zindanı, bir eziyet ve üzüntü, sıkıntı kuyusu olarak görünür.

retmek ve anlatmak içindir. Nitekim Kaf sûresi, otuzsekizinci âyet-i kerimesinde: **«Semâvât, Arz ve bu ikisinin arasında olanları altı günde yarattık. Bize yorgunluk isabet etmedi»**, buyurmuştur.

Allahü Teâlâ yukarıda bildirildiği gibi ilk yarattığı cevherin köpüğünden Arş-ı A'zamı yaratmıştır ki, o cevherin nûr ve azametini anlatmak imkânsızdır. Arş-ı Mecidin etrafı kırmızı yakut olup, bütün mahlûkların sıfat ve sûretleri orada resm ve nakş olunmuştur. Yeryüzündekilerin kıblesi Kâbe olduğu gibi, meleklerin kıblesi de göklerin üstündeki Arş-ı A'zamdır. Arş-ı A'zamın her biri başka bir lügatla Hakk Teâlâ'yı tesbih eden yetmişbin lisanı vardır. Dört direği vardır. Direklerin ayakları yerin altına varmaktadır.

Hamele-i Arş, yâni Arş-ı A'zamı taşıyan, yüklenen melekler dört tanedir. Allahü Teâlâ Hamele-i Arşı, Arş-ı A'zam su üzerinde, su da rüzgâr üzerinde iken yaratmıştır. Kıyamette dört büyük melek daha yaratılarak Hamele-i Arşın sayısı sekize ulaşacaktır. Hamele-i Arş olan dört melekten her birinin dört yüzü vardır. Bir yüzü insan şeklinde, bir yüzü aslan sûretinde, bir yüzü boğa sûretinde ve bir yüzü de kartal şeklindedir. Her yüz, yeryüzünde kendi benzeri olan mahlûklar için Rezzâk olan Allahü Teâlâ'dan rızık talep ederler. Bu dört büyük melek daima ayakta durup, ayakları yedi kat yerden de aşağıda olmak üzere Arş-ı A'zamı boyunları üzerinde tutarlar.

Allahü Teâlâ'nın katında Arş-ı A'zamı taşıyan melekler, Allah'a yakın meleklerin hepsinden daha muhteremdir. Onlardan biri Arş-ı A'zamın bir direğini boynu üzerinde sapasağlam tutan İsrâfil aleyhisselâmdır. Hakk Teâlâ katında o, Hamele-i Arşdan da kıymetli ve şereflidir. Sûr'a üfürmek için her an hazır, kıyamete kadar Levh-i Mahfûza [1] bakmaktadır. **Cebrâil, Mikâil** ve **Azrâil** aleyhimüsselâmın hâllerini ve işlerini Levh-i Mahfûzdan öğrenip kendilerine haber vermekte ve ulaştırmakta mâhirdir. Hamele-i Arşdan her birinin dört yana uzanmış dört kanadı vardır. Bedenlerinin yarısı kar, yarısı ateş olmasına rağmen birbirini söndürmeyip, yıldız böceği gibi birbiri ile kaynaşmışlardır. Cüsseleri çok büyük olup kulak memeleri ile boyunlarının arası, kuş uçuşu ile yediyüz yıllık mesafe bulunmuştur. Hamele-i Arşa Kerûbiyyûn (Büyük Melekler) da demişlerdir. Devamlı olarak aşağıdaki tesbihi dillerinde vird etmişlerdir.

Sübhâne zil mülki ve'l-melekût,
Sübhâne zil arşı ve'l-izzeti ve'l-azameti ve'l-heybeti ve'l-kudreti ve'l-kibriyâi ve'l-ceberût,
Sübhânel meliki'l-ma'bûd,

---

(1) Levh-i Mahfûz için Beşinci Neviye bakınız.

Sübhânel meliki'l-mevcûd,

Sübhânel meliki'l-hayyi'l-lezi lâ yenâmü ve lâ yemût,

Sübbûhün, Kuddûsün, Rabbünâ ve Rabbü'l-melâiketi verrûh (1).

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Arş-ı A'zamın etrafında olan nehirleri ve büyük melekleri bildirir.

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimleri ittifakla şöyle bildirmişlerdir: Allahü Teâlâ Arş-ı A'zamın etrafında sekiz büyük nehir yaratmıştır. Bunların dördü kardan beyaz ve soğuk, dördü de baldan tatlı ve güzel kokuludur. Bu nehirler devamlı olarak akıp, Arş-ı A'zamın etrafını tavâf ederler. Hakk Teâlâ Arşda **Harkâil** isminde, bütün eşyanın, mahlûkların sırlarını bilen bir melek yaratmıştır. Bu melek Arşın büyüklüğünü merak edip Hakk Teâlâ'dan izin isteyerek Arşı tavâf etmeye çıkmıştır. Sekizbin kanadı ile üçbin sene uçmuştur. Uçmaktan âciz kalınca, Hakk Teâlâ ona kuvvet verip tekrar uçmasını emretmiştir. Üçbin sene daha Arşın etrafında uçarak yorulduğunda Hak Teâlâ yine kuvvet verip uçmaya devam etmesini emretmiştir. Tekrar üçbin sene daha uçup yine âciz kaldığında dokuzbin senede Arşın ancak bir direğinden diğer direğine gittiğini anlamıştır. Melek bu hayret içinde iken Hakk Teâlâ'dan, «Ya Harkâil! Kıyamete kadar uçsan, yine Arşımı tamamen tavâf edemezsin», diye bir nida gelmiştir.

Arş-ı A'zamın etrafında sekiz nehrin ötesinde, Arşın nûrunun şiddetinden yanmamaları için oradaki meleklere bir engel olmak üzere, bin adet aydınlıktan ve bin adet de karanlıktan perdeler yaratılmıştır. Bu perdelerin ötesinde yetmişbin saf melâike yaratılmıştır. Arşa müstevli olan Rahman'ı devamlı olarak tesbih ederler ve Arşın etrafında tavâf için dönerler. Günde iki kere Hamele-i Arşa selâm verme sırası gelen bu meleklere **Melâike-i Sâffûn** ve **Hâffûn** derler. Bunların ötesinde yetmişbin saf melek daha yaratılmıştır. Bunlar devamlı olarak ayakta durup: «**Sübhânallahi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallahü vallahü ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyi'l-azîm**», derler.

Bütün bu saf saf olan meleklerin ötesinde bir büyük yılan vardır. Arş-ı A'zamı, başı kuyruğunun üzerine gelmek üzere çevrelemiştir. Başı beyaz inciden, bedeni sarı altından ve gözleri kırmızı yakuttan yaratılmıştır. Her tüyünün dibinde bir meleğin tesbih et-

---

(1) Bunlar tesbihattır. Allahü Teâlâ'yı yücelten, O'nun ulu isimlerini, kemâl sıfatlarını dile getiren, noksan sıfatlardan kendisini tenzih eden mübarek sözlerdir. Aynen tercümeleri mümkün olmamaktadır.

tiği yüzbin kanadı vardır. Bu sarı yılanın tesbihinin sesi, diğer bütün meleklerin tesbih seslerini bastırarak onlara korku verir. Ağzını açtığı zaman gökleri ve yeri bir lokma etmesi mümkündür. Eğer o büyük yılana ilham olunmasa idi, onun sesinin heybetinden bütün mahlûklar helâk olurdu.

Allahü Teâlâ melekleri çeşitli tarzlarda nûrlardan yaratmıştır. Arş-ı Envere yakın olan meleklerin nûrları daha kuvvetli ve parlaktır. Arşdaki meleklerin nûrlarına Sidredeki [1] melekler tahammül edemezler. Sidredeki meleklerin nûrlarına da göklerde ve yerde olan melekler dayanamazlar ve yanarlar.

Bütün melekler Allahü Teâlâ'nın emirlerini yapmakla meşgul olurlar. İnsan gibi günah işlemezler. Gıdaları Allah'ı zikir olup yemek, içmek, uyumak, cinsî münasebette bulunmak gibi özellikleri yoktur. Çoğunluğu insan şeklindedirler. Uçan kuşlara benzeyip lâtif cisimler oldukları için de çeşitli şekiller alırlar. Hakk Teâlâ'nın emri ile her biri bir hizmete yıldırım gibi giderler. Her biri bir ayrı işde olup Arş etrafında tesbih ve tavaf ederler. Kürside, Sidrede, Cennette, Cehennemde, gökte, yerde bulunan sayısız meleklerin kimi kıyâmda, kimi rükûda, kimi secdede, kimi oturarak devamlı olarak Allah'ı tesbih ederler. İnsanların hizmetinde olanları gece gündüz onları korur ve amellerini yazarlar. Bunlara **Kirâmen Kâtibîn** ve **Hafaza** melekleri denir. Meleklerin de kendilerinden peygamberleri vardır. Bu peygamberlerden biri **İsrâfil** aleyhisselâmdır ki, Sûr'a üfürecektir. Birisi **Cebrâil** aleyhisselâmdır ki, altıyüz kanadı vardır. Her birinin yüz teleği vardır ki, her teleğin uzunluğu maşrık ile mağrib arası kadardır. Bütün kanatları renkli nûrlardan olmakla beraber büyük cüssesi kardan beyazdır; ayakları yerin altına kadar uzanır. Kanadının bir tüyüyle dağları devirip ufalayacak kadar kuvvetlidir. Hakk Teâlâ'dan yeryüzünde olan peygamberlere selâm ve vahiy getirmekle görevlidir. Şekil ve büyüklükte İsrâfil aleyhisselâm gibidir. Biri de **Mikâil** aleyhisselâmdır ki, kanatlarının sayısını ancak Hakk Teâlâ bilir. Denizlerdeki melekler ona bağlıdır. Gökler ve yer meleklerle doludur. Her birinin yağmuru indirmek gibi nice vazifeleri vardır. Her yağmur damlasını bir melek indirir ve kıyamete kadar ona bir daha nöbet gelmez. Yağmur yağdırma işi Mikâil aleyhisselâma bırakıldığından, her yere yağan yağmur, Mikâil aleyhisselâmın rey ve tedbirindedir. Cebrâil aleyhisselâmın şekil ve büyüklüğündedir. Meleklerin peygamberlerinden birisi de Azrâil aleyhisselâmdır ki, can almakla görevlidir. Bütün rûhları kabz eden odur. Bütün yeryüzü onun huzurunda bir sofra gibidir. Yüzbinlerce rahmet ve gazab melekleri onun emrindedir. Şekil ve büyüklükte,

(1) Sidre için Beşinci Neviye bakınız.

kanatlarının çokluğunda Mikâil aleyhisselâm gibidir. İsrâfil, Cebrâil, Mikâil ve Azrâil aleyhimüsselâmın dördü bütün meleklerin reisleri ve peygamberleridir. Göklerde ve yerde olan meleklerin hepsi bu büyük meleklerin emrine boyun eğerler ve onlara itaat ederler.

BEŞİNCİ NEVİ: Arş-ı A'zamın altında olan Kürsî, Levh, Kalem, Sidre-i Müntehâ, Tûbâ ağacı, Sûr ve Berzah-ı Ervahı bildirir.

Ey aziz! Tefsir ve hadîs âlimleri ittifakla şöyle bildirmişlerdir: Allahü Teâlâ Arş-ı A'zamın nûrundan, Arşın altında Arşın ayağına bitişik dört sütun üzerinde kırmızı yakut renginde bir büyük Kürsî yaratmıştır. Sütunları yerin dibine ulaşmaktadır. Bütün gökler ve yerler, Kaf dağı, Kürsinin büyüklüğü yanında, çöldeki bir yüzük halkası kadar kalır. Bunun gibi Kürsî de Arş-ı A'zamın altında sahrada sofra gibi kalır. Buradaki gibi benzetmelerden maksat, Arş ve Kürsinin büyüklüklerini açıklamak içindir, yoksa büyüklükleri tam bu kadardır demek değildir. Çünkü onların büyüklüklerini ancak âlemleri yaratan Allah bilir. Bunun içindir ki Arştan maksat, mülk-i serirdir, Kürsiden maksat ise Allah ilmidir, diye inananlar, hatâ etmişler, âyet-i kerime ve hadîs-i şeriflere aykırı hareket etmişlerdir.

Allahü Teâlâ Arş-ı A'zamın altında ve onun nûrundan yeşil zeberced renginde, etrafı da kırmızı yakut renginde olan büyük bir **Levh** yaratmıştır.

Hakk Teâlâ uzunluğu yüz yıllık mesafe olan zümrüd renginde bir yeşil **Kalem** yaratmıştır. İçindeki mürekkebi beyaz nûr olmuştur. Hakk Teâlâ Kaleme «Ey kalem yaz!» diye nida edince Kalem heybetten ürküp gök gürültüsü gibi ses ile tesbih ederek, Levh-i Mahfûz üzerinde Hakk'ın emrine uygun olarak yazmaya başlamıştır. Kıyamet gününe kadar olacakları yazarak Levh-i Mahfûzu doldurmuştur. Sonra, «yazılan yazıldı ve kalem kurudu» gereğince Kalem kuruyup kalmıştır. Artık iyi olan iyi; kötü olan kötü olup kalmıştır. Fakat Allahü Teâlâ Levh-i Mahfûza her gün ve gece üçyüzaltmış kere nazar edip her nazarında bir şey silip yerine bir şey yazar ve dilediğini işler. Nitekim Ra'd sûresindeki âyet-i kerimesinde, **«Allahü Teâlâ dilediğini siler, dilediğini değiştirmez. Ümmü'l - kitâb O'ndadır»**, buyurulmuştur. Hakk Teâlâ'nın, kulların işlerini Levh-i Mahfûza yazması, gök ve yer ehlinin, mahlûkların işlerinin ezelî ilme uygun olarak meydana geldiğini bilmeleri içindir. Levh ve Kalemi inkâr eden münâfıktır.

Allahü Teâlâ Arş-ı A'zamın altında ve onun nûrundan Kürsînin karşısında, Cennetin üstünde beyaz inci misali bir fezâ (saha) yaratmıştır ki, adı **Sidretü'l - Müntehâdır**. Cibril-i Emin ve melâike-i

mükerreminin makamı burasıdır. Hakk Teâlâ Sidretü'l-Müntehâda büyük bir ağaç yaratmıştır ki, adı Tûbâ ağacıdır. Kökü sarı altından, dallarının çoğu kırmızı mercandan, yaprakları yeşil zümrüdden ve çeşitli meyvaları şekerdendir. Uçsuz bucaksız dalları Cennet köşklerine uzanır. Sayısız meyvalarından Cennet ehli yararlanırlar. Sidretü'l-Müntehâda bulunan meleklerin Arşın nûru ile yanmamaları için Sidre ile Arş arasında yetmişbin perde yaratılmıştır.

Allahü Teâlâ Arş-ı A'zamın altında ve onun nûrundan Arşın ayağına bitişik kırmızı mercan renginde boynuz ve kovan şeklinde büyük, uzun ve içi boş bir nesne yaratmıştır ki, onun boşluğunda bir **berzah-ı evvel**, bir de **berzah-ı sâni** vardır. Bunlardan birincisi insanların bedenlerine gelecek rûhların ve ikincisi de gelip gitmiş rûhların mekânıdır. Gök ve yerin tabakaları yuvarlak ekmekler gibi bunun içinde dizilip o onlara değmeden hepsini içine almıştır. Bu boynuz gibi içi boş şey İsrâfil aleyhisselâmın Sûr'u olup, iç yüzü balmumu yuvarlağı gibi, yâni kovandaki petek gözenekleri misali delikli olup, ilk berzah âleminde bedenlere girecek rûhlar için, ikinci berzahda bedenlerden çıkıp haşrı bekleyen rûhlar için o iç yüzün gözenekleri mesken ve bekleme yeri olmuştur. Rûh kuşları mertebelerine göre kıyamet gününe kadar o gözeneklerde yuva ve yurt tutup her biri kendi makamında kalmıştır.

ALTINCI NEVİ: **Sidretü'l-Müntehâda olan meleklerin özelliklerini ve durumlarını, Arş horozu denen Tavus'un renklerini ve zikirlerini bildirir.**

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimleri ittifakla şöyle bildirmişlerdir: Allahü Teâlâ Sidretü'l-Müntehâda görevlendirdiği meleği çok büyük ve akıl almaz şekilde yaratmıştır. Bu meleğin yetmiş yüzü, her yüzünde yetmiş ağzı ve her ağzında yetmiş dili vardır. Her dili başka lisanla Hakk Teâlâ'yı devamlı tesbih eder. Hakk Teâlâ Sidrede dört bin saf melek yaratmıştır. Her safın meleklerinin sayısı onbine varmıştır. Birinci safta olan melekler daima secdeye varıp **«Sübhânallah»**, derler. İkinci saftaki melekler devamlı oturup, **«Elhamdülillah»**, derler. Üçüncü saftaki melekler devamlı rükûa varıp, **«Lâ ilâhe illallah»**, derler. Dördüncü saftaki melekler devamlı ayakta durup, **«Allahü ekber»**, derler.

Allahü Teâlâ Sidrede yeşil zümrüdden minâre şeklinde bir büyük direk yaratmıştır. Sidreden yüksekliği yetmişbin fersahdır. Direğin başında beyaz inciden bir büyük kubbe ve bu kubbe üzerinde tavus kuşu şeklinde üstünde çeşitli cevherlerin renklerinin bulunduğu bir âcib melek yaratmıştır. Bu meleğin binbeşyüz kanadı ve her bir kanadında yüzbin teleği vardır. Her telek üzerinde yeşil yazıyla yazılmış üç satır vardır. Birinci satırda, **«Bismillâhirrahma-**

nirrahim», ikinci satırda, **«Lâ ilâhe illâllah, Muhammedün Resûlullah»**, üçüncü satırda Kasas sûresinin 88. âyet-i kerimesi olan **«Allahü Teâlâ'nın zâtından başka her şey yok olucudur»**, yazılıdır. Bu meleğe Arş horozu derler. Kanatlarını açtıkça teleklerinden Cennet ehlinin üzerine Hakk Teâlâ'nın izni ile nisan yağmuru gibi rahmet iner. Beş vakit namazın vakitleri olduğunda o Arş horozu kanatlarını birbirine vurup feryad ile bağırınca kanatlarının her bir tüyünden başka bir ses meydana gelip Cennet ağaçlarının dallarını sabah rüzgârı gibi harekete getirir. Onun ötmesinden Cennette olan hûri ve gılmân mesrûr olup yüksek çardaklardan başlarını çıkarıp ümmet-i Muhammedin (sallâllahü aleyhi ve sellem) namaz vaktinin geldiğini birbirlerine müjdelerler ve «Şimdi hepsi ibadetle meşguldür», derler. Hakk Teâlâ Arş horozuna feryad etmesinin sebebini sorduğunda, melek, «Mü'min kulların Sana ibadet etmeye başladıklarında onlar için Senden rahmet isterim», der. Hakk Teâlâ, «Ey kuş! Dünyada beş vakit namazı edâ eden kullarıma rahmet edip, Cehennemden âzad ederek Naim Cennetinin nimetleri ile onları hisselendirir, gönüllerini hoş ederim», buyurur. Bunun üzerine Arş horozu çok sevinir. (Kâinatı kudreti ile yaratan, varlıkları hikmeti ile icad eden, ilmi her şeyi ihâta eden Allahü Teâlâ her ayıb ve kusûrdan beridir).

İ K İ N C İ F A S I L

Cennetlerin sayılarını, isimlerini, vasıflarını ve içindeki nehirleri, ağaçları, binaları, çeşitli nimetleri, hûri ve gılmanı dört nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Cennetlerin isimlerini, vasıflarını ve içinde akan ırmakları, meyvalı ağaçları, yüksek köşkleri ve güzel elbiseleri beyan eder.

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimleri ittifakla şöyle bildirmişlerdir: Allahü Teâlâ Arş ve Kürsî altında yedi kat göklerin üstünde Arşın nûru ile birbirinden yüksek sekiz Cennet yaratmıştır. En yükseği Allahü Teâlâ'nın görüleceği Adn Cennetidir.

Birinci Cennet	beyaz	inciden	Dârü'l-Celâl'dir.
İkinci Cennet	kırmızı	yakuttan	Dârü's-Selâm'dır.
Üçüncü Cennet	yeşil	zebercedden	Cennetü'l-Me'vâ'dır.
Dördüncü Cennet	sarı	mercandan	Cennetü'l-Huld'dur.
Beşinci Cennet	beyaz	gümüşten	Cennetü'l-Na'im'dir.
Altıncı Cennet	kırmızı	altından	Cennetü'l-Firdevs'dir.
Yedinci Cennet	sarı	miskten	Cennetü'l-Karâr'dır.
Sekizinci Cennet	el değmemiş	inciden	Cennetü'l-Adn'dir.

Adn Cenneti, etrafı surla çevrili bir şehrin ortasında olan bir dağın üzerindeki iç kale gibi, bütün Cennetlerin dahilinde ve ortasında olduğu için hepsinden yüksek ve şereflidir. Cennetlerdeki nehirlerin çoğunun kaynağı burasıdır. Sözünün eri olanların ve Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen hâfızların makamı ve Allahü Teâlâ'nın zâtının tecelli ettiği mahaldir.

Her Cennetin, uzunluğu ve genişliği yüz yıllık yol olan birer kapısı vardır. Her kapı iki kanatlıdır. Kanatlar yekpâre sarı altından yapılmış, üzerine çeşitli renklerdeki cevherlerle işlenmiş, binlerce nakışlarla süslenmiştir. Birinci Cennetin kapısı üzerinde **«Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Resûlullah»** yazılıdır. Diğer kapıların üzerinde, **«Lâ ilâhe illallah diyene azab etmem»** ibâresi vardır. Cennetlerin toprağı misk, taşı cevher, bitkisi renk renk çiçekler ve kırmızı zaferândır. Binaların bir kerpici altın, bir kerpici gümüş ve çamuru anberdir. Kasırları el değmemiş inciler, köşkleri sarı yakuttur. Kapıları mücevherden olan her kasrın önünden dört nehir akar. Biri âb-ı hayat (hayat suyu), biri hâlis süt, biri tertemiz şarap, biri de saf bal'dır. Nehirlerin etrafı meyvalı ağaçlarla dopdolu ve süslüdür. Cennetlerdeki ağaçların dalları kurumaz, yaprakları dökülüp çürümez, meyvaları tükenmez, daima yenmek için hazırdır.

Birbirinin içinde gittikçe yükselen sekiz Cennette daha birçok nehirler vardır. Biri Rahmet nehridir. Bütün cennetleri dolaşır. Suyu hepsinden saf, baldan tatlı, kardan beyaz, kumu inciden güzeldir. Cennet nehirlerinden biri de Kevser ırmağıdır. Hakk Teâlâ bu nehri Habîb-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) hazretlerine vermiştir. Nitekim Kevser sûresi birinci âyet-i kerimesinde ona hitab ederek: **«Biz sana Kevser'i bağışladık»**, buyurmuştur. Kevser ırmağının genişliği üçyüz fersahdır. Kaynağı Arşın altında olup, Sidreden geçerek Firdevs Cennetine dökülür. Yaydan atılan ok gibi akarak sür'atle Firdevs-i A'lâyı ve altındaki cennetleri dolaşır. Rengi sütten beyaz, tadı şekerden tatlı, anberden daha güzel kokuludur. Ondan bir kere içen bir daha susamaz, hiçbir illet ve hastalık görmez, tadı damağından hiç gitmez. Birinci Cennetin kapısı yanında Kevser nehrinin kenarında renkli cevherlerden yapılmış, yıldızların sayısından daha çok kâseler vardır. Haşir günü bütün ümmetlerin toplanmasından ve Cehennem üzerindeki Sırât'ın geçilmesinden sonra Habîb-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) Cennete girmeden önce ümmeti ile Kevser ırmağından içeceklerdir. Kevser nehrinin dört bir yanında taze incilerden ve kırmızı yakuttan iç içe sıralanmış yüksek ağaçlar vardır. Bu ağaçların dalları çeşitli seslerle nağmeler çıkarırlar. Dalların üzerinde cins cins kuşlar, çeşitli lisanlarla tesbih ederler. Cennet nehirlerinin diğerleri Kâfûr nehri, Tesnîm nehri, Selsebil nehri ve Rahîk-i mahtûm (mühürlü duru ve temiz

şarap) nehridir. Cennetler içinde bu nehirlerden başka akan binlerce nehirler ve etraflarında yüzbinlerce yüksek ağaçlar ve güzel meyvalar vardır.

Cennetteki mü'minler için sündüs ve istebrak (1) gibi kumaşlardan yapılmış binlerce kıymetli elbiseler, milyonlarca lezzetli yiyecek ve temiz içecekler vardır ki, sayısını ancak Hakk Teâlâ bilir. Cennetlerin eni, yâni Cennetlerin sekiz surundan ikisinin arası yer ve göğün uzunluğu kadardır. Cennetin boyunu ise ancak Allahü Teâlâ bilir. Cennetlerin dereceleri, Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinin sayısı olan altıbin altıyüz altmışaltı derecedir. Her iki derece arası da beşyüz yıllık yoldur. Cennet ehli, ezberlediği âyet-i kerime sayısınca dereceye kavuşur. Böylece Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyen hâfızlar Cennet derecelerinin en yükseğine, yâni Adn Cennetinin ortasına kavuşurlar.

İKİNCİ NEVİ: Cennetlerin çeşitli nimetlerini, içindeki hûri ve gılmanları ve Allahü Teâlâ'yı görmeyi bildirir.

Ey aziz! Ehl-i tefsir ve ehl-i hadis ittifakla şöyle bildirmişlerdir: Cennette bulunanların iştiha ettikleri nimetler, her durumda hemen önlerine gelir. Yüksek ağaçlardan sarkan meyvalar, bir işaretle ellerine erişir. Çeşitli meyvalarla her an lezzetlenirler. İstedikleri yiyecek ve içecekleri hemen hazır bulurlar. Bu yemekleri yapmaya, pişirmeye lüzum olmaz. Çünkü Cennette zahmet ve ateş yoktur. Cennet ağaçlarının en büyüğü, kökü Sidrede, dalları Cennet kasırlarında olan Tûbâ ağacıdır. Güneşin tepede bulunup ışıklarının bütün evlere girdiği gibi Tûbâ ağacının sayısız dalları da Cennet kasırlarına böylece girer. Meyvalarından Cennet ehli lezzetlenir. Mü'minlere, Cennette rengârenk döşemeli kasırlar, içinde de tahtlar üzerinde anber saçlı, hilâl kaşlı, kara gözlü, güneş yüzlü, tatlı sözlü, edâlı, nazlı, inci dişli, mercan dudaklı, gül yanaklı, servi boylu, güzel huylu, gülden taze ve gönül alıcı pâkize hûri kızları vardır ki, Cennet ehlinin temiz hanımlarıdırlar. Her biri çeşitli renklerde ve hafif ölçülerde yetmiş kat elbise giymişlerdir. Her hûrinin taze teni cam gibi şeffaftır. Başlarına çeşitli renklerde ışık saçan taçlar koyup türlü cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerine yaslanıp mü'minleri beklerler. Karşılarında binlerce çocuk ve gılman saf saf olup onlara hizmet için ayakta dururlar. Cennete giren mü'minler ebedî olarak orada kalır, hiç çıkmazlar. Selâm ile tatlı konuşurlar ve boş sözlerle aslâ gönül yıkmazlar. Cennet ehli için ölüm ve ihtiyarlık yoktur. Elbiseleri eskimez. Gönülleri zengin, gözleri tokdur. Yiyip içerler,

---

(1) Sündüs, parlak renkli, çiçekli, sim işlemeli, nakışlı olarak dokunmuş ipek kumaştır. Istebrak ise sırma işlemeli kaba kumaştır.

fakat ayakyoluna gitmezler. Yedikleri güzel bir ter olup gülsuyu gibi bedenlerinden çıkar. Cennetteki hûriler ve kadınlar hayz ve nifas görmezler, kötü huylardan uzak ve temizdirler. Cennet ehli her zaman emniyette, tedbir ve tedarikten geçmiş, endişe ve üzüntüden uzak, hastalıklardan selâmette sıhhat ve âfiyette devamlı, sürûr ve saâdette ebedî kalırlar.

Allah'ın hususi olarak mü'minler için tâyin ettiği melekler her bir hafta kadar zamanda bir kere mücevher eğerlerle süslü buraklar getirip Hak Teâlâ'nın selâm ve dâvetini tebliğ ve tebşir ederler. Mü'minler de buraklara binip Adn Cenneti'ne çıkarlar. Hakk Teâlâ'nın misafirhanesine varıp ikram ve izzetlerini görürler. Çeşitli nimetlerini yiyip selâm ve kelâmını işiterek kemâlde olan cemâlini baş gözü ile müşahede ederler. O'nu görme lezzetinden mest olup, Cennet nimetlerini unuturlar. Sonra Hakk Teâlâ'nın bilgisi dahilinde yine kendi makamlarına dönerler. Bütün Cennetlerin bekçisi ve hâkimi bir mahbûb ve büyük melekdir ki, şekli insan, ismi Rıdvân'dır. Cennette gece gündüz olmaz. Bir an ışıksız kalınmaz. Çünkü Cennetlerin çatısı, Arş-ı Rahmandır. Her zaman Arşın nûru orada parlar durur.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Cennet nimetlerinin özünü ve bu devlete kavuşanı bildirir.

Ey aziz! Hakk Teâlâ hadîs-i kudside azametiyle buyurmuştur ki:

«Ey Âdemoğlu! Sen dünyaya ne kadar rağbet ve iltifat ediyorsun. O fânidir, nimetleri geçicidir, hayatı sınırlıdır. Gerçekten Bana' itaat eden kullarım için sekiz Cennet hazırladım. Kapıları da sekiz tanedir. Her bir Cennette za'ferândan yetmişbin bahçe vardır. Her bir bahçede inci ve mercandan yetmişbin belde vardır. Her belde içinde kırmızı yakuttan yetmişbin köşk vardır. Her köşkte zebercedden yetmişbin daire vardır. Her dairede sarı altından yetmişbin oda vardır. Her odanın içinde ipekli kumaştan yetmişbin taht döşenmiştir. Her taht üzerinde bir hûri kızı ve her hûrinin önünde sarı altından bir sini vardır. Her sinide renkli cevherlerden yetmişbin tabak, her tabakta ayrı bir yemek vardır. Her köşkün altından dört nehir akar. Biri su, biri süt, biri şarab, biri baldır. Her bir nehrin kenarında yetmişbin ağaç, her ağacın yetmişbin çeşit meyvası ve yetmişbin renk yaprağı vardır. Her ağaç üzerinde rengârenk yetmişbin cins kuş vardır. Her kuş Bana yetmişbin çeşit ses ile tesbih eder. Ben itaatli kullarıma bunlardan başka her bir saatte gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, kimsenin gönlüne gelmeyen yetmişbin hediye bağışlarım. Cennetimde bulunanların elbiseleri yetmiş kat hulledir. Çok ince ve nazik olan bu elbiseler birbirlerine

engel olmayıp altındaki elbiselerin renkleri ile karışıp görünürler. Cennetime girenler bir daha çıkmazlar, ölmezler, ihtiyarlamaz, üzülmez, korkmaz, ağlamaz, hastalanmazlar. Namaz kılmazlar, oruç tutmazlar, nifas görmezler. Helâya gitmez, ancak gülsuyu gibi ter dökerler. Benim rızâm ve Cennetimi isteyen, dünyada aza kanaat edip, dünyanın fâni, geçici olan lezzetlerini terk etsin. Habibime uyarak, onu sevip yolundan gitsin».

BEYT (Aslı Farsça'dır)

Cennet-i Huld ni'metleri helâldir o kimseye
Elini dudağını sürmez cihân ni'metlerine.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Livâ-yı Hamd'i ve Beyt-i Ma'mûr'u bildirir:**

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimleri ittifakla şöyle buyurmuşlardır: Hakk Teâlâ Habib-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) hazretlerine Livâü'l-Hamd isminde bir sancak-ı şerif bahş etmiştir. Mahşer günü ümmet-i Muhammed (sallâllahü aleyhi ve sellem), onun altında toplanacaktır. Ümmetine şefâat edecek olan Peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) kendisine va'd edilen Makam-ı Mahmûduna gidip Livâü'l-Hamd altında toplanan ümmetine şefâat etse gerektir. Şimdi o Livâü'l-Hamd Cennetin en yüksek yerinde bir sonsuz sahrada Hamd dağı üzerine dikilmiş bir büyük âlemdir. Uzunluğu bin yıllık mesafedir. Kabzası (tutulacak direği), beyaz gümüşten ve yeşil zebercedden olup üst ucu kırmızı yakuttandır. Üç köşesi vardır ki, her iki köşe arası beşyüz yıllık mesafedir. Üzerinde nûrdan üç satır yazı vardır. Her birinin uzunluğu beşyüz yıllık yol olan satırların birincisinde, **«Bismillâhirrahmanirrahim»**, ikincisinde, **«Lâ ilâhe illâllah Muhammedün resûlullah»**, üçüncüsünde, **«Elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn»**, yazılıdır. Bu büyük sancağın altında yetmişbin sancak daha vardır. Bunlardan her birinin altında yetmişbin saf melek vardır. Her safda bulunan yetmişbin melek Hakk Teâlâ'ya tesbih ederler.

Beyt-i Ma'mûr, Firdevs Cennetinde kırmızı yakuttan yüksek bir kubbe idi. Hakk Teâlâ Hazret-i Âdem aleyhisselâmı Cennetten yeryüzüne indirip sonra tevbesini kabul edince, ona bir ikram ve Cennet yadigârı olması ve tâvaf ve ziyaret etmesi için Beyt-i Ma'mûru Cennetten bu dünyaya, Kâbe'nin bulunduğu yere indirdi. Biri doğuya, biri batıya açılan iki kapısı vardı. Beyt-i Ma'mûrun içinde nûrdan üç kandil vardı. Bu kandillerin o zaman aydınlatabildiği yerler şimdi Harem-i Kâbedir. Hakk Teâlâ'nın emri ile yedi kat göklerdeki melekler nöbetleşerek iner Âdem aleyhisselâm ile beraber Beyt-i Ma'mûru tâvaf ederlerdi. Beyt-i Ma'mûr Hazret-i Âdem aley-

hisselâmdan Hazret-i Nûh aleyhisselâma kadar yeryüzünde idi. Tufandan önce dünya semâsına kaldırılmıştır. Kıyamete kadar orada kalıp, sonra yine Cennette olan yerine kaldırılsa gerektir.

Beyt-i Ma'mûrun yeryüzünde olan yerinde, Hazret-i İbrâhim aleyhisselâm Hakk Teâlâ'nın emri ile Beyt-i Şerîfi bina etmiştir. Eğer Beyt-i Ma'mûr gökten düşse tam Kâbe-i Muazzamanın üzerine düşer. Yerdeki Beyt-i Şerif (Kâbe) ile gökteki Beyt-i Ma'mûr arası Harem-i Şerifdir. Hâlen Kâbe duvarında bulunan ve öpülen hacer-i es'ad (kutlu taş), Beyt-i Ma'mûrdan yadigâr kalmıştır. Hacer-i es'ad kırmızı yakut iken tûfânda Hakk Teâlâ'nın emri ile hacer-i esved (siyah taş) olmuştur. Dünya semâsındaki Beyt-i Ma'mûra her gün yetmişbin melek girip namaz kılar. Bu meleklere, —İblis de onlardan olduğu için— cin de derler. Sayıları o kadar çoktur ki, Beyt-i Ma'mûra bir kere girene, kıyamete kadar bir daha sıra gelmez.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Cennetin altında olan meleklerin hicablarını, denizleri, hazineleri, yedi kat gökleri ve içindeki melekleri, Güneş, Ay ve yıldızların hareketlerini, kâinatın hâllerini ve gök boşluğunu dört nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Yüksek Cennetlerin altında meleklerin hicablarının çeşitlerini, Hakk Teâlâ'nın denizleri ve hazinelerini, yedi kat göklerin nasıl olduğunu, her birindeki melekleri, onların şekillerini ve tesbîhlerini bildirir.

Ey aziz! Ehl-i tefsir ve ehl-i hadis ittifakla şöyle demişlerdir: Allahü Teâlâ Cennetlerin altında güneşin ışığından yetmişbin perde icad etmiştir. Bunların altında Ay'ın nûrundan yetmişbin perde ortaya koymuştur. Bunların da altında zulmetten yetmişbin perde yaratmıştır. Yukarıdaki perdeler meleklerin çeşitlerinden ibarettir. Onların altında taşkın su denizi, onun altında yayılmış ince deri denizi, onun altında sıra ile taksim edilmiş rızıklar denizi, nimetler denizi, cevherler denizi, hayat denizi vardır. Yukarıdaki bahirler (denizler) Hakk Teâlâ'nın hazinelerinden kinâyedir.

Bu bahirlerin altında yedinci kat gök vardır. Renkli nûrdan veya bir rivayette kırmızı yakuttandır. İsmi Ariba'dır. Meleklerle doludur. Bu muhterem melekler erkek insan şeklindedir. Tesbîhleri devamlı «**Sübhânallahi ve bihamdihi adede halkıhi ve zinete Arşihi ve mıdâdi kelimatihi**», demektir.

Onlar Allahü Teâlâ'dan başka kimseyi bilmezler. Birbirlerine dahi bakmazlar. Allahü Teâlâ'nın korkusundan ayakta durup kıyamete kadar ağlarlar. Bunlara **Melâike-i mukarrebin** ve **rûhâniyyin** derler. Reislerinin ismi yedinci kat göğün koruyucusu olan **Rakyâil**'dir.

Yedinci kat göğün altında altıncı kat gök vardır ki, el değmemiş incidendir. İsmi **Rak'â**'dır. Bu katdaki melekler gılman şeklinde, yüzleri gülden tazedir. Hepsi Hakk Teâlâ'nın korkusundan rükû'dadır. Tesbihleri **«Sübhâne Rabbi külli şey'in»** dir. Reislerinin adı **Kemhâil**'dir ki, altıncı kat göğün koruyucusudur.

Onun altında beşinci kat gök vardır. Kırmızı altındandır. İsmi **Dineka**'dır. Melekleri hûri şeklinde olup hepsi Allahü Teâlâ'nın korkusundan oturup hudû' üzeredirler. Tesbihleri: **«Sübhâne'l-halıkı'n-nûri ve bihamdihi»** dir. Reislerinin ismi **Semhâil**'dir ki, beşinci kat göğün koruyucusudur.

Onun altında beyaz gümüşten dördüncü kat gök vardır. İsmi **Erkalûn**'dur. Melekleri at şeklindedir. Tesbihleri: **«Sübhânel meliki'l-Kuddûs, Rabbüna ve Rabbü'l-melâiketi verrûh»** dur. **Reislerinin** ismi **Kakâil**'dir ki, dördüncü kat göğün koruyucusudur.

Dördüncü katın altında üçüncü kat gök vardır. Sarı yakuttandır. İsmi **Mâ'ûn**'dur. Melekleri kartal şeklindedir. Tesbihleri: **«Sübhâne'l - meliki'l - hayyıllezi lâ yemût»** dur. Reislerinin ismi **Safdâil**'dir. Üçüncü kat göğün koruyucusudur.

Üçüncü kat göğün altında kırmızı yakuttan ikinci kat gök vardır. Adı **Kaydûm**'dur. Melekleri deve görünüşündedir. Tesbihleri: **«Sübhâne zil izzeti ve'l-ceberût»** dur. Reislerinin ismi **Mihâil**'dir. İkinci kat göğün koruyucusudur.

Onun altında yeşil zebercedden birinci kat gök vardır. İsmi **Berki'a**'dır. Melekleri sığır sûretindedir. Tesbihleri: **«Sübhâne zil mülki ve'l-melekût»** dur. Bu dünya semâsındaki meleklerin reisi ve koruyucusu **İsmâil**'dir. Bu büyük ve güzel melek **Mikâil**'in vekilidir. Yağmuru her yere taksim eden odur. Yağmur damlaları onun hesabı ile iner. Bulutlar onun sevk ettiği bölgeye gider.

Yedi kat göklerin kırmızı altından sayısız kapalı kapıları vardır. Anahtarları «Allahü ekber» dir. Her semânın reisinin izni ile kapıcıları bu kapıları açarlar. Göklerin her birinin kalınlığı ve yüksekliği beşyüz yıllık mesafedir. Her iki semânın arası da beşyüz yıllık yoldur. Unutulmamalıdır ki, yukarıda bildirilen göklerin ölçülerindeki rakamlar, onların tam boyutlarını bildirmek için değil, Allahü Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğünü, sonsuzluğunu göstermek

içindir. Yedi kat göklerin durum ve şekilleri sahih rivâyetlere göre yedi çadır gibi olup yeryüzünü çevreleyen içiçe daireler şeklindeki sekiz Kaf dağından yedisi üzerine karar etmişlerdir. Sekizinci dağ, birinci kat gök olan Dünya semâsının içinde yeryüzünü çevreler. Göklerin alt kısımları yedi kaf dağında son bulur.

İKİNCİ NEVİ: Yedi kat göklerin altında Dünya semâsına bitişik olan derya içinde Güneş, Ay ve yıldızların doğup batmasını ve bâzı hâllerini bildirir.

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimlerinin bir kısmı şöyle demişlerdir: Allahü Teâlâ, Dünya semâsının altında ve ona bitişik bir su deryası yaratmıştır ki, Dünya semâsının içini her taraftan çevrelemiştir. Dalgaları hava üzerinde Hakk Teâlâ'nın emri ile sakin olup bir damlası havaya düşmez. Güneş, Ay ve yıldızları kendi Arşının nûrundan yaratıp bu derya içinde balıklar gibi yüzdürmüştür. Güneşi bütün yıldızlardan daha büyük ve daha parlak, Ay'ı da büyük ve nûrlu yaratmıştır. Sonra Hakk Teâlâ'nın emri üzere Cibril-i Emin aleyhisselâm, kanadı ile Ayın yüzünü mesh edip ziyâsını mahv etmiştir. Böylece Ayın nûru gidince gece gündüzden ayrılmış, senelerin ve ayların hesabı bilinmiştir. Nitekim Hakk Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de İsrâ sûresi, onikinci âyet-i kerimesinde buna işaret etmektedir: **«Bir delil olan geceyi kaldırıp, yine bir delil olan gündüzü aydınlık kıldık»**. Ayın yüzünde benek benek görünen siyahlıklar ve lekeler, onun nûrunun mahv olması eserleridir.

Allahü Teâlâ sözü edilen derya içinde Güneş için üçyüz altmış kulplu elmastan bir araba yaratıp üzerine Güneşi koymuştur. Güneşi arabası ile doğudan batıya çekip götürmeleri için her kulpundan tutacak bir melek tâyin etmiştir. Ay için de Hakk Teâlâ üçyüz kulplu sarı yakuttan bir araba yaratarak üzerine Ay'ı yerleştirmiştir. Ay'ı arabası ile derya içinde doğudan batıya çekip götürmeleri için her kulpu tutacak bir melek tâyin etmiştir. Ayrıca Ay için lâciverdi cevherden altmış kulplu bir kılıf yaratmış, her kulptan tutacak altmış melek tâyin etmiştir. Ay'ın arabasını götüren melekler onu her geçen gün Güneşten biraz daha uzaklaştırdıkça, kılıfını tutan melekler de kılıfı Ay'dan her gün biraz daha sıyırırlar. Böylece Güneş ile Ay karşı karşıya geldiğinde Ay kılıfından tamamen çıkıp dolunay hâlinde görünür. Sonra Ay'ı Güneşe melekler yavaş yavaş yaklaştırdıkça, kılıfını da diğer taraftan her gün biraz daha kuşatıp Ay, Güneşe iyice yaklaştığında da kılıfını Ay'a tamamen giydirirler. Kıyamete kadar bu şekilde devam eder. Bu sebepten Ay, bazen hi-

lâl, bazen yarım ay, bazen bedir ve bazen de muhâk şeklinde görülür. [Her ayın son üç gününde görünen Ay'a muhâk denir. İlk üç günde görünen Ay'a da hilâl denir].

Diğer yıldızların da Hakk Teâlâ'nın takdiri ile hareket ettirilerek belli vakitlerde doğup batmalarını sağlamak için büyüklerine onar, küçüklerine birer melek tâyin olunmuştur. Batan gezegen ve yıldızları, Kaf dağının arkasında yukarıda sözü edilen derya içinde kendi doğuş yerlerine getirirler. Ayrıca yıldızlardan kopan ateş parçaları ile de haber çalmak için semâya çıkan şeytanları taşlarlar ve yakarlar. [Halk arasında buna yıldız kayması denir].

Allahü Teâlâ Güneş, Ay ve beş büyük yıldız için Arzın iki tarafında çok sayıda doğma ve batma yerleri yaratmıştır. Her gün doğuda başka bir yerden doğup, batıda başka bir yerden battıkları için bunlara yedi gezegen denilmiştir. Hakk Teâlâ Güneş için hususi olarak doğuda siyah balçıktan çıkan yüzseksen kaynağı doğma yeri, batıda da yine siyah balçıktan çıkan yüzseksen kaynağı batma yeri yapmıştır. Bu kaynaklar şiddetli ateş üzerinde hareketle kaynayan kazan gibidir.

Güneş, Allahü Teâlâ'nın yüce takdiri ile altı ay her gün yeni bir doğma yerinden doğup bir batma yerinden batar. Altı aydan sonra tekrar eski doğma ve batma noktalarından doğup batarak seneyi tamamlar. Bu doğma ve batma noktaları altı ay kuzeye, altı ay da güneye doğru kayar. Bu nedenledir ki kış mevsiminde Güneşin doğma ve batma noktaları güneyde; yaz günlerinde ise kuzeyde olur. Bu hâl kıyamete kadar bu şekilde devam eder. Eğer ışık saçan Güneş o derya içinde kalıp ışınları süzülmeseydi ve Güneş havada olsa idi, bize yakın olacak ve yeryüzündeki bütün mahlûkları yakacaktı. Eğer Ay'ın güzelliği de nûrlu yüzü ile o deryada saklanmayıp, açık olarak görülseydi, cihandaki mahlûklar parlak Ay'ın cemâline meftûn ve hayran olup, onu ma'bûd yaparlardı diye kaynaklarda zikredilmiştir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: **Gece ve gündüzü, Güneşin secde etmesini, Güneş ve Ay tutulmasını bildirir.**

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimlerinin çoğu şöyle bildirmişlerdir: Her gün Güneşin batma vakti olduğunda gece için tâyin olunan melek, siyah gece cevherini semâdan alıp maşrık tarafına, yâni doğuya asar. Karanlık yavaş yavaş ufka yayılınca gündüz için tâyin olunan melek, beyaz gündüz cevherini semâya kaldırır. Sonra gece cevheri te'siri ile karanlık her tarafa yayılarak karanlık gece olur. Güneş batınca ona vekil olan melekler, Güneşi bir semâdan diğerine sür'atle kaldırıp iki saat kadar zamanda Arş-ı A'zam altına gö-

türürler. Güneş orada Hakk Teâlâ'ya, etrafındaki meleklerle beraber secdeye gider. Cibril-i Emîn aleyhisselâm Güneşe Arşın nûrundan bir günlük nûr cevheri elbisesini giydirir. Gece tamam olup Güneş doğmasına iki saat kala gündüz için tâyin olunan melek, beyaz gündüz cevherini, gökten doğu tarafına asar. Yavaş yavaş beyazlık ufka yayılınca gece için tâyin olunan melek, siyah gece cevherini yavaş yavaş semâya kaldırır. Gündüz cevheri bütün ufuklara yayılıp her taraf aydınlanınca, Güneş melekleri, Güneşi iki saatte bir semâdan diğerine sür'atle indirerek o günkü doğma yerine getirirler. Güneş doğunca, ona ait olan üçyüz altmış melek de tesbih ve tehlil ederek doğup kanatlarını yayarlar. O günün saat ve dakikaları miktarınca hareket ettirerek batma yerine götürürler. Güneş bu şekilde doğuş yerinden doğup batış yerinden batarak kıyamet yaklaşıncaya dek gider gelir. Kıyamet zamanı üç gün miktarı Arş altında kalıp, dördüncü gün batıdan doğsa gerektir. Kıyamet alâmetlerinin en büyüğü olan bu olaydan sonra tevbe kabul olmaz, küfür ve günahtan pişman olmak fayda vermez.

Allahü Teâlâ Güneş ve Ay tutulmaları için belli zamanlar takdir etmiştir ki, yeryüzündeki kulları Güneş ve Ay'ın değişmesini görerek gafletten uyanarak kendisine tevbe edip yönelsinler. Güneş tutulması zamanı geldiğinde Güneş, arabasından düşüp semâya doğru, yukarıda adı geçen deryanın derinliklerine gider. Eğer tamamen düşerse tam Güneş tutulması olup, yıldızları örten ışığı kaybolarak büyük yıldızlar görünür. Eğer yarısı deryaya düşerse düştüğü miktarı tutulur. Tutulma anında Güneşe ait melekler iki kısım olurlar. Bir kısmı tesbih ederek Güneşi arabasına doğru çekerler. Diğer kısmı da yine tesbih ederek, arabasını Güneşe doğru yaklaştırırlar. Bu esnada yine batıya doğru hareket ettirirler. İki - üç saat içinde Güneşi arabasına koyarak ışık verir hâlde batma yerinden batırırlar. Ay tutulması vakti gelince de aynı şekilde Ay, arabasından deryaya tamamen veya kısmen düşer. Düştüğü kadar yeri tutulur. Ay'a ait melekler de ikiye ayrılırlar. Bir kısmı Ay'ı arabaya diğer kısmı arabayı Ay'a yaklaştırarak yerine yerleştirirler. Tutulmadan kurtulan Ay karanlık geceyi mehtabıyla aydınlatır. Melekleri de onu alıp batma yerine götürürler. [Ay tutulmaları mehtabda, yâni dolunay zamanında olur].

Güneş ve Ay tutulmalarının faydaları vardır:

1. Güneş ve Ay'ı ma'bûd, tanrı kabul edenlerin sözlerinin bâtıl olduğu anlaşılır. Çünkü değişmeye uğrayan şeyler ma'bûd, tanrı olamaz.

2. Güneşin ışığı kendisinden, Ayın ışığı da Güneşten olup, safhalarına göre Ay kemâle gelince, yâni dolunay safhasında tutulma-

sı, kemâle gelen her şeyin zevâle yüz tutacağına delâlet eder. Çünkü her kemâlin bir zevâli vardır. O hâlde yüksek makamda bulunan kemâl sahiplerinin belâdan emin olmayıp Hakk Teâlâ'ya tam yönelmeleri lâzımdır. Nitekim Habib-i Ekrem sallâllahü aleyhi ve sellem: «**Rehâyı** (kurtuluşu) **bekleyerek belâda olmayı, kurtuluşta olup belâdan kaçmaktan daha çok severim. Allahü Teâlâ bir kulunu yükselttikten sonra, muhakkak indirir**», buyurmuştur.

3. Kıyamet günü yüzlerin beyaz ve siyah olacağı [1] hatıra gelerek mü'minler âhiret için hazırlıklı olur ve Hakk Teâlâ'nın râzı olduğu işleri yapar. Güneş ve Ay tutulmalarını görenler, tevbe ve istiğfar etmeli, Hakk Teâlâ'ya bütün kalbi ile yönelmelidir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Kâinatın bâzı hâllerini ve gök boşluğunu** (atmosferi) **bildirir.**

Ey aziz! Ehl-i tefsir ve ehl-i hadis şöyle buyurmuşlardır: Allahü Teâlâ daha önce sözü edilen, Güneş, Ay ve yıldızların doğusundan batısına kadar içinde yüzdüğü denizin altında, hava denizinin ortasında Arz ve semâ arasında bir su deryası yaratmıştır. Buna **Yasak Deniz** derler. İçinde balıklar gibi yüzen binlerce çeşit mahlûk vardır. Bunun suyu ile tûfân olmuş, Nûh aleyhisselâma inanmayanlar boğulmuştur. Hakk Teâlâ yağmur yağmasını murad ettiğinde, göklerin üstünde olan Rızıklar Denizinden belli vakitlerde, taksim edilmiş rızıkları semâya indirerek Yasak Denize ulaştırır. Oradan rüzgâra yükletip bulutlara bildirir. Böylece rızıklarla karışan su, kalbur misali elenerek yağmur damlaları şekline gelir. Hakk Teâlâ'nın emri ile her yağmur damlasını bir melek indirerek belirli yerine koyar. Melekler nûrdan yaratıldığı için yağmur damlalarını indirirken izdiham olmaz, ışık huzmeleri gibi birbirinden geçerler. Semâdan yere inen her yağmur damlası ölçülü, tartılıdır. Karaya ve denize faydası çoktur. Bir yağmur damlası rızık ile dolu ise, ondan karada bitki hâsıl olur, denizde sedeflere [2] vâsıl olur. Yâni rızıklar kendi deryasından Yasak Denize, oradan bulutlara, oradan da kara ve denizlere iner.

Allahü Teâlâ hava deryasının (atmosferin) içinde kar ve doludan yüzbinlerce dağlar yaratmıştır. Yerin bir bölgesine kar ve dolu yağdırmayı dilediğinde, onlara vekil olan Mikâil aleyhisselâma em-

(1) Kıyamette, amel defteri sağ yanından verilen mü'minlerin yüzü beyaz; sol yanından verilen günahkârların yüzü kara olacaktır.

(2) Sedef, denizlerde bulunan istiridye misali bir hayvandır ki, inciler bunların karnında oluşur.

reder. O da yardımcısı olan, daha önce bildirilen İsmâil ismindeki meleğe emredip dilediği yere istediği kadar kar ve doluyu, her danesini bir melek indirmek sûretiyle yağdırır. Nitekim Hakk Teâlâ Nûr sûresi, kırküçüncü âyet-i kerîmesinde, «... **Gökten dolu dağlarından doluları indirir...»**, buyurmuştur.

Allahü Teâlâ daha önce bildirilen yeşil cevherden suyu yarattığında, suyun buharından da rüzgârı yaratmıştır. Yer ile gök arasında olan rüzgâr üç kısımdır.

1. Rîh-i Akîm (Yağmursuz rüzgâr): Âd kavmine gönderilen rüzgârdır.

2. Rîh-i Sevâd (Kara rüzgâr): Yıldızların içinde yüzdüğü deryayı, yağmurların yağdığı deryayı, kar ve dolu dağlarını yüklenip gök boşluğunda tutan rüzgârdır.

3. Rîh-i ehl-i Arz (Yer halkının rüzgârı): Çeşitli yönlerden hareket eden havadır. Bulutları birleştirip ayırır, yağmur ve kar yağacak yerlere götürür.

Rüzgârların esmesi Mikâil aleyhisselâmın idaresine verilmiş, onun hareket ettirmesine bağlanmıştır. Onun izni ile eser, izni ile durur. Hakk Teâlâ havayı, mahlûkların nefes almaları için, rüzgârı da ferah, sürûr ve bir kısım eşya ve işlerin düzeni için yaratmıştır. Çünkü hava ve rüzgâr olmasa her şey kokar, bozulur ve karada yaşayan bütün canlılar helâk olurdu. Rüzgârın, yağmur yağması, bitkilerin büyümesi gibi faydaları çoktur. Şekilleri güzelleştirme, hayatı koruma ve eşyanın havalandırılması v.s. özelliklerinin sonu gelmez.

Hakk Teâlâ bulutları lâtif ve içi boş yaratmıştır. Onları Mikâil aleyhisselâmın yardımcıları havada bir araya toplayıp yere yakın getirdiklerinde gökyüzünü kaplayıp yoğun bulutlar oluşur. Melekler tarafından yerden uzaklaştırıp semâya kaldırdıklarında ise lâtif olurlar.

Hakk Teâlâ bulutların sevki için Ra'd isminde bir küçük melek yaratıp Mikâil aleyhisselâma tâbi kılmıştır. Demirden bir kamçısı vardır. Onunla bulutları deve güder gibi sevk eder. Şiddetli vurduğunda kamçısından çıkan ateşe şimşek derler. Bu ateşin yere düşen kıvılcımına yıldırım derler. Korkutucu ses olan gök gürültüsü meleklerin en küçüğü «Ra'd» ın sesidir ki, Hakk Teâlâ'ya hamd ile tesbih eder. Böylece bulutları gidecekleri yere götürür. Nitekim Hakk Teâlâ Ra'd sûresi, onüçüncü âyet-i kerîmesinde: **«Ra'd Allahü Teâlâ'yı hamd ederek tesbih eder. Yardımcıları olan melekler de ondan korkularından tesbih eder»**, buyuruyor.

Yağışlı havalarda gökyüzünde çeşitli renklerden meydana gelen ve gök kuşağı denen yaya, **Kavs-i Kuzah** (Kuzah yayı) demek, —Kuzah şeytan ismi olduğu için— hadis-i şerîf ile yasaklanmış,

gavsullah demek emrolunmuştur. Çünkü gök kuşağı Hakk Teâlâ'nın rahmetinin alâmeti, kudretinin meydana çıkması ve bereketinin habercisidir.

Hakk Teâlâ yeryüzü etrafındaki havayı lâtif yaratmıştır. Yeryüzündeki canlılar havayı burunlarına çekmek sûretiyle teneffüs ederek yaşarlar. Allah, bu havanın üstünde duman, onun üstünde beyaz bulut, onun üstünde yağmur bulutları, onun üstünde de uçan kuşlar yaratmıştır. Bu kuşların ne Yasak Denizde, ne de yeryüzünde yuvaları vardır. Onlar hava yerler, hava içerler, havada uyur, havada çiftleşirler. Yumurtalarını havada yüksekten bırakırlar. Aşağı inerken yumurta canlanıp yavru olur, kanatlanır ve uçar. Sonra yukarı doğru uçup kendi cinsinden kuşların bulunduğu yere gider. Uçan kuşların bulunduğu havanın üstünde kar ve dolu dağları, onun üstünde Yasak Deniz, onun üstünde lâtif hava, onun üstünde de Güneş, Ay ve yıldızların içinde hareket ettiği derya vardır. Güneş ve yıldızların ışıkları çok şiddetli olup onlarla bizim aramızda bulunan bu lâtif hava, saf su deryası, kar tabakaları ve bulutlar, ışıkların bize gelmesine tamamen engel olmazlar. Eğer bu kadar engel olmasalardı Güneşin ısısına ve hararetine dayanılmazdı.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Yedi deniz, sekiz Kaf dağı, yedi kat yerleri ve her tabakasının sâkinlerini, Cehennemin yedi tabakasını ve her birinde bulunanları, kıyamet alâmetlerini, kıyamet hâllerini, âlemin yok oluşunu ve mahşerdeki korkuları beş nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Yedi deniz, dağlar, yerler ve Cehennemi kısaca bildirir.

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimleri ittifakla şöyle bildirmişlerdir: Allahü Teâlâ gökleri ve yerleri yaratmayı istediğinde, önce bildirdiğimiz yeşil cevherin suyundan Cennetler ve hazineler altında kalan artığın saf ve lâtifinden yedi kat gökleri yaratmıştır. Ondan kalan bulanık ve kesifini birbirine vurmuştur. Yüze çıkan köpüğü ve yükselen dalgaları dondurunca yerler ve dağlar meydana gelmiştir. Dağlar yerin direkleri olmuştur. Sonra bütün dağların damarlarını yeryüzünü çevreleyen Kaf dağına bağlamıştır. Bir büyük meleği zelzeleye vekil edip dağların damarlarını onun emrine vermiştir. Hakk Teâlâ bir yerin halkını günahtan men etmek istediğinde, o melek o yerin damarını hareket ettirir. Böylece o yerin halkı o zelzeleden korkarak kendilerine gelip Allahü Teâlâ'ya yönelerek ibadet ve tâat yaparlar.

Hakk Teâlâ yeryüzünden sonra yedi denizi yaratmıştır.

En küçüğü Arzın etrafını Kaf dağının ötesinden kuşatmıştır. İsmi **Bahr-i Muhit**'tir. Onun ötesinde ikinci deniz vardır. İsmi **Kaynes**'dir. Onun ötesinde, ismi **Esam** olan üçüncü deniz vardır. Onun ötesinde, ismi **Muzlem** olan dördüncü deniz vardır. Onun ötesinde, ismi **Mırmas** olan beşinci deniz vardır. Onun ötesinde, ismi **Sâkin** olan altıncı deniz vardır. Onun ötesinde, ismi **Bâki** olan yedinci deniz vardır.

Bütün bu denizler birbirini içine almıştır. Her denizin eni beşyüz yıllık yoldur. Hakk Teâlâ yeşil cevherin bakiyesinden her iki deniz arasında ve birinci deniz ile yerin etrafı arasında bir de yedinci denizin ötesinde olmak üzere sekiz yeşil Kaf dağı yaratmıştır. Her bir Kaf dağının genişliği beşyüz yıllık yoldur. Sonra Hakk Teâlâ kudreti ile çadırlar gibi olan bu Kaf dağlarının yedisinin üzerine yedi semânın etrafını kubbeler gibi kondurmuştur. Sekizinci Kaf dağı dünya semâsının içinde, Bahr-i Muhit ile Arz arasında hepsinden ayrı ve tek başına kalmıştır. Bu yeşil dağa semâ içinden Güneş ışıkları, Ay nurları ve yıldızlar parlayıp, şuâları Kaf dağından havaya aksettiğinden renksiz havayı gök mavisi gösterir. Halk bunu semânın rengi zannederler.

Hakk Teâlâ yedi denizin her birini balıklar gibi binlerce çeşit mahlûklarla doldurmuştur. Yedinci kat göğün duvarı olan Kaf dağının ötesinde büyük bir yılan yaratmıştır. Bu yılan o büyük dağı, başı kuyruğuna gelecek şekilde çevrelemiştir. Kıyamete kadar Hakk Teâlâ'ya yüksek sesle tesbih eder. Yedi denizin ortasında yedi kat yer, bir gemi gibi hareketli ve dönüp dururken Hakk Teâlâ, yedi kat yerin etrafını kavrayıp bir omuzu üzerinde durduran bir büyük melek yaratmıştır. O meleğin, ayağını basması için yeşil yakuttan kare şeklinde bir büyük kaya yaratmıştır. Bu kayanın üst yüzünde bin vâdi yaratıp her birini su ile doldurup denizler gibi yaparak her birini binlerce çeşit mahlûklarla doldurmuştur. Hakk Teâlâ o yakut kayayı sâbit tutmak için bir büyük kırmızı boğa yaratmıştır. Bu boğanın kırk bin başı, kırk bin boynuzu ve kırk bin ayağı vardır. Her iki ayağı arası bir yıllık yoldur. Büyük yakut kayayı boynuzları ve sırtı üzerinde taşır. Bu boğanın adı **Liyunan**'dır. Sonra Hakk Teâlâ bu boğanın ayaklarının karar etmesi için bir büyük balık yaratmıştır. Yedi deniz onun ağzında bir damla gibidir. Sonra Hakk Teâlâ balığın altında büyük bir deniz yaratmıştır. Balık bu denizde hareketsiz durmaktadır. Sonra Hakk Teâlâ bu denizin altında yedi tabaka Cehennemi yaratmıştır ki, büyük deniz Cehennem üzerinde sâkin olmuştur. Hakk Teâlâ yedi Cehennemin altında, **Sa'ir** ve **Sekar** adlı tabakaların üzerinde durduğu keskin rüzgârı yaratmıştır. Sonra o rüzgârın altında karanlık ve onun altında bir perde

yaratmıştır. Mahlûkların ilmi o perdeye kadardır. Mülkünü ve mülkünde olanları, en iyi Allahü Teâlâ bilir.

İKİNCİ NEVİ: Yedi kat yerlerin hâllerini, her tabakanın sâkinlerini, Cehennemin yedi tabakasını, her birinin ismini ve oraya gireceklerl teferruatiyle bildirir.

Ey aziz! Tefsir ve hadis âlimleri ittifak ederek şöyle bildirmişlerdir: Hakk Teâlâ yerleri birbirinin altında yedi tabaka hâlinde yaratmıştır. Her tabakanın genişliği ve her iki tabaka arası beşyüz yıllık yol olup hava ile doludur. Birinci tabakanın ismi **Dimkâ**'dır. Yağmursuz rüzgâr gibi havası nâhoşdur. Orada **Berşem** ismi ile meşhur yaratıklar vardır ki, onlara hem hesap hem azâb vardır. İkinci tabakanın adı **Celde**'dir, orada Cehennem ehli için çeşitli azâblar hazırdır. Kavminin ismi **Tamas**'dır. Birbirini yerler. Üçüncü tabakanın ismi **Arkâ**'dır. Orada katır büyüklüğünde akrepler vardır. Kuyrukları mızrak gibidir. Herbirinin kuyruğunda öldürücü zehirle dolu üçyüz boğum vardır. Orada yaşayanlar cimri bir tâifedir. Bunlara **Kabes** derler. Onların yiyeceği toprak; içeceği çiğ tanesidir. Dördüncü tabakanın adı **Harbâ**'dır. Orada dağlar gibi ejderhalar vardır. Kuyrukları uzun hurma ağacı gibidir. Eğer birinin zehiri Bahr-i Muhite karışsa, orada yaşayan bütün canlılar ölür. Orada sâkin olanlara **Cülhâm** derler. Gözleri ve ayakları yoktur. İki kanatları vardır, uçarlar. Beşinci tabakanın adı **Melesel**'dir. Orada yaşayanların adı **Mıhtat**'dır. Sayıları hesapsızdır. Birbirlerini yerler. Orada kükürtten dağ gibi taşlar vardır. O taşlar kâfirlerin boyunlarına bağlanıp Cehenneme atılır. Altıncı tabakanın adı **Siccin**'dir. Cehennem ehlinin amel defterleri oradadır. Orada sâkin olanlara **Kutâfe** derler. Kuş şeklindedirler. Fakat elleri insan eli, kulakları sığır kulağı, ayakları koyun ayağı gibidir. Onlar melekler gibi yemez, içmez ve cimâ' etmezler. Daima Hakk Teâlâ'ya ibadet ederler. Bir rivâyette Cehenneme gireceklerin rûhları kıyamete kadar orada habs olmuşlardır. Yedinci tabakanın adı **Ucbâ**'dır. Kavminin adı **Cüsûm**'dur. Hepsi kısa boylu, siyah zenciler gibidir. Elleri, ayakları yırtıcı hayvan pençesi gibidir. **Ye'cûc** ve **Me'cûc**'u onlar helâk etse gerektir. Hâlen lânetli şeytan, avanesiyle birlikte orada sâkindir. Kendisi bir taht üzerinde oturur. Taraftarları etrafında saflar hâlinde durup herbiri bu yeryüzünde insanları sapıtmak için yaptıkları fitne ve fesadları ona arz ederler. Bunlardan fesad ve kötülüğü çok olanı iblis yanına alıp ona iltifat eder ve yakınlarından sayar. Hakk Teâlâ ümmet-i Muhammedi (sallâllahü aleyhi ve sellem) onların şerrinden muhafaza buyursun. Âmin! Bu yedinci tabakanın ortasında karanlıktan bir perde vardır.

Yerin bu yedi tabakası, Arzı taşımak için yaratılan büyük bir

meleğin omuzunda durmaktadır. Hakk Teâlâ yedi kat yerin altında yeşil kaya, kırmızı boğa, büyük balık ve engin denizden daha aşağıda kendi haşmetiyle yedi tabaka Cehennem yaratmıştır. Bu yedi tabaka, birbirinin altında ve her iki tabaka arası beşyüz yıllık mesafedir. Cehennemin yedi kapısı vardır. Her birinin içinde ateşten yetmişbin dağ, her dağda ateşten yetmişbin vadi, her vadinin içinde ipler, sandıklar, tokmaklar, topuzlar, zincirler, bukağılar, köpekler, yılanlar, zehirli akrepler, kaynar sular, katran ve irinler, zehir, zakkûm gibi binlerce azâb vardır. Cehennemde kara yüzlü, gök gözlü zebani melekler vardır. Bu meleklerin hepsi sağırdır, onlarda merhamet yaratılmamıştır, sayıları çoktur. Hakk Teâlâ zebanilere **Mâlik** isminde büyük ve heybetli bir melek vekil etmiştir. Yedi Cehennemin hâkimi ve kapıcısı odur.

Birinci cehennemin adı **Cehennem**'dir. Diğerlerine göre azâbı daha hafif ve incedir. Ümmet-i Muhammedin (sallâllahü aleyhi ve sellem) günahkârlarının yeri orasıdır. İkinci tabakanın adı **Sa'ir**'dir. Hıristiyanlar orada azâb görürler. Üçüncü tabakanın adı **Sekar**'dır. Yahûdiler için devamlı kalınacak yerdir. Dördüncü tabakanın adı **Cahîm**'dir. Dinden dönenler ve şeytanlar için orada acıklı bir azâb vardır. Beşinci tabakanın adı **Hutame**'dir. Gayyâ kuyusu oradadır. Ye'cûc ve Me'cûc ve kâfirlerin yeridir. Altıncı tabakanın adı **Lezî**'dir. Put ve ateşe tapanlar ile sihir yapanlar için hazırdır. Yedinci tabaka en aşağı kattır. İsmi **Hâviye**'dir. Orada Allah'ı inkâr edenler, O'na inanmayan dinsizler, borcunu ödemeyenler, yalancı ve münâfıklar olacaktır. Bu yedinci tabakanın etkisi ve harareti, azâbının şiddeti diğerlerinden çoktur. Yedi Cehennemin kendi içindeki tabakaları yedibin tabakadan çoktur. Ya Rabbi! Bizi Cehennem azâbından koru!

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Âlem ağacının meyvası olan Âdem aleyhisselâmın rûhu cümleden önce iken cümleden sonra zuhûr ettiğini, Cennete çıkışını ve oradan inişini, zürriyeti ile yeryüzünün ma'mûr olduğunu, onun neslinden Habîb-i Ekrem sallâllahü aleyhi ve sellemin dünyaya teşrifini ve Şeriatının devamlı ve ulu olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehl-i tefsîr ve ehl-i hadîs ittifak ile şöyle bildirmişlerdir: Allahü Teâlâ rûhlar âlemini yarattıktan ikibin sene sonra cisimler âlemini de icad ederek altı günde Arş'ı A'lâdan zulmet ve hicâba varıncaya kadar her şeye nizamını vermiştir. Sonra Kerûbiyyûn meleklerini Arşın ayağına yerleştirip Melâike-i hâffûn (korkan) ve saffûn (saf olan) için Arşın etrafını mekân eylemiştir. Diğer meleklerin mertebelerine göre her zümresine belli bir mekân ihsan edip bir sınıfını Kürsîde, bir sınıfını Sidrede, bir sınıfını Livâü'l-

hamd altında, birçok sınıflarını da Cennette hûri ve gılmân ile yerleştirmiştir. Binlerce sınıf meleklerle gökler, yerler, denizler ve Cehennem dolmuştur. Melekleri yerde ve denizde olan mahlûklarına hizmetçi kılmıştır. Cehenneme dolan melekler zebaniler olmuştur. Mücerred rûhlar bölük bölük askerler gibi olup, gökleri ve yeri çevreleyen, İsrâfil aleyhisselâmın sûru içinde her zümre mertebesine göre makamını bulmuştur.

Cisimler âleminin her bölgesini, Arş-ı A'lâdan en aşağıdaki perdeye kadar melekler, rûhlar, varlıklar ve mahlûklar ile doldurmuştur. Yeryüzünü de çeşitli mahlûklarla boş bırakmadığı gibi bütün dağlarda ve vadilerde darı bitirip, bütün yeryüzünü doldurduğunda kudreti ile bir tavus kuşu yaratmıştır. Dünya dolusu darıyı ona ayrılmış rızık olarak vermiştir. Kuş, o kendisine ayrılan darıyı zamanla yiyerek on vadi dolusu darı kalınca korkusundan günde onar adet darı yemeye başlamıştır. Bir zaman sonra bir vadi dolusu darı kalınca günde bir tane yemekle kanaat etmiştir. Daha sonra darıları bitiren tavus kuşunun eceli de gelmiştir. Düşünmelidir ki, bu köhne dünya ne zamandan beri bu nizamı bulmuştur ve nelerden artakalmıştır. Akıl sahiplerine son derece ibret levhası olmuştur. Sonra Hakk Teâlâ yeryüzünde renksiz, dumansız ve ısısız ateşten cinleri yaratıp Meâric ismini vermiştir. Bu, cinlerin babası olmuştur. Ondan Meârice isminde zevcesini yaratmıştır. Bunların izdivacından cin taifesi meydana gelmiş, yüzbinlerce kabile olmuştur. Lânetlenmiş şeytan da onlardandır. Cin taifesi zamanla çoğalarak yeryüzünü doldurmuştur. Onların asıl şekilleri insan şeklindedir. Fakat melekler gibi lâtif cisim olduklarından istedikleri şekilleri alabilirler. Zamanla iyiden iyiye çoğalan cin taifesi yeryüzüne sığmaz olunca, iblis kendi zürriyetini alarak dünya semâsına çıkıp orada yerleşti. Bütün cinler gece gündüz Allahü Teâlâ'ya ibadet edip aslâ isyan etmezlerdi. Yedibin sene sonra yeryüzünde kalanları çeşitli sapıklıklara ve kan dökmeye başlayarak ibadetleri terk edip günah işlediler. Sonra Hakk Teâlâ her yüzyılda bir kere kendilerinden bir peygamber gönderdikçe o peygamberi öldürerek onikibin senede yüzyirmi peygamber katletmişlerdir. Sonra Hakk Teâlâ hışm ederek dünya semâsında yaşayan İblisi evlâdiyle yeryüzüne indirip, cinleri bir yere toplayarak semâdan indirdiği ateşle hepsini yakmıştır. Semâdan gönderdiği İblisin zürriyetini bir kısım adalarda yerleştirip, İblisi, kendisine çok itaatli olduğundan yedinci semâya kaldırmıştır. Oradan İlâhi dergâha alınacak kadar yükselen İblisi Cennetine kabul etmiştir. Allah, dünyanın boş kalmaması için dünya semâsından yeryüzüne melekler indirmiştir. Melekler yeryüzünde Hakk Teâlâ'ya bin yıl ibadet etmişlerdir. Böylece cinlerin babası olan Meâric'in yaratılmasından yirmibin yıl geçmiştir.

Bundan sonra Hakk Teâlâ insanların babası olan Hazret-i Âdem aleyhisselâmı yaratmak murad ettiğinde, Azrâil aleyhisselâmı gönderip yeryüzünde yedi iklime ait yerlerden çeşitli topraklar aldırmıştır. Sonra Cebrâil aleyhisselâmı gönderip o kuru toprağı kırk gün yoğurtmuştur. Hakk Teâlâ o hamura, en güzel yaratılış üzere Nu'man vadisinin içinde şekil vermiştir. Kendi rûhundan onun başucuna doğru üflemiştir. Böylece onu meleklerin secdegâhı eylemiş ve kendi neslinden gelecekler için bir peygamber eylemiştir. Bütün melekler ona secde ettiğinde İblis, «hayır», diyerek secde etmediği için lânetlenmiş ve kovulmuştur. Sonra da Allah'tan kıyamete kadar mühlet almıştır. O zamana kadar sayısız zürriyeti ile insanoğluna saldırmaya fırsat bulmuştur. Bunlar, insanların bedenlerine her yerden girer, damarlardaki kan gibi dolaşıp onları yoldan çıkarmaya çalışırlar. Fakat zorla insanları âsi ve kâfir yapamazlar. Ancak ibadetleri zor ve acı, yasakları kolay ve tatlı göstererek vesvese verirler. Hakk Teâlâ hepimizi onların şerrinden muhafaza buyursun. Âmin.

Hakk Teâlâ Âdem aleyhisselâmı yeryüzünde yarattıktan kırk yıl sonra, göklere kaldırıp Firdevs Cennetine sokmuş ve hulleler (elbiseler) giydirip çok nimetler ihsan etmiştir. Âdem aleyhisselâma her nimeti verdikçe; «Bu nimetlerle yetinir misin?», diye hitap etmiş, o da; «Yeterli değildir ya Rabbi», diye cevap vermiştir. Bu durum bir müddet böyle devam etmiştir. Ne zaman ki, Hakk Teâlâ Âdem aleyhisselâma bir uyku verip, sol kaburga kemiğinden Hazret-i Havvâ Anamızı yaratmıştır. Âdem aleyhisselâm gözünü açtığında yanında kendi gibi bir güzel insan oturuyor görmüştür. Onunla sohbet edip aralarında vuslat yakınlaşması olduğunda Hakk Teâlâ yine hitap edip, «Ya Âdem! Bu nimetimle nicesin?», buyurduğunda, «Ya Rabbi! Hesapsız nimet denizine daldım. Bu nimetini hepsinden büyük buldum. Bununla kanaat ettim. Havvâ ile sükûnet bulup, ülfetiyle ünsiyyet kılıp, ondan murad aldım. Başka ikrama hacet kalmayıp, bu ihsanının şükür ve sürûru ile doldum», diye cevap vermiştir. Sonra Hakk Teâlâ, «Ya Âdem! Havvâ ile Cennetimde oturun. Her nimetimden lezzet alın. Ancak buğday ağacına yanaşmayın, ondan yiyerek Bana âsi olmayın», buyurmuştur. Bu minvâl üzere Hazret-i Âdem Havvâ Anamızla bin yıl kadar Cennette safa sürmüşlerdir. Sonra Âdem aleyhisselâm Havvâ Anamızın sözüne uyarak buğday ağacından alıp ikisi birden yediklerinde Hakk Teâlâ onları (Cennet elbiselerinden) uryân olarak Cennetten Dünyaya indirmiştir. Âdem aleyhisselâm Hindistanda bir yüksek dağ üzerine inmiştir. İkiyüz yıl o dağda ağlayıp tevbe ettikten sonra tevbesi kabul olmuştur. Havvâ Anamız da Âdem atamızı talep edip ikiyüz yıllık hasreti ile Arafat dağı üzerinde buluşmaları müyesser olmuştur.

NAZM

İki cânibden ol iki müştâk
İkisi bile mübtelâ-yı firâk
Biribirine heman erişdiler
Ağlayıp sarmaşıp görüşdüler (1).

Sonra Şam'a gelip orada beşyüz yıl kaldılar. Hâbil ve Kâbil orada dünyaya gelip yine Hindistan'a gitmişlerdir. Ömürlerinin süresi ikibin sene idi. Âdem aleyhisselâm Serendib adasında, ondan kırk sene sonra da Havvâ Anamız Cidde'de vefat etmişlerdir. Sonra zürriyetleri yeryüzünü meskûn ve ma'mûr etmişlerdir. Âdem aleyhisselâmın neslinden binlerce kimse nebî olmak şerefine kavuşmuşlardır. Hazret-i Âdem aleyhisselâmdan altıbin sene geçtikten sonra Mekke-i Mükerreme'de İsmâil aleyhisselâm evlâdından, Kureyş kabilesinden Haşimoğullarından Abdullah'ın sulbünden Muhammed Mustafa (sallâllahü aleyhi ve sellem) hazretleri dünyaya gelmiştir. Kırk sene velâyet zevki ile safalar sürüp kırkbir yaşında bütün insanlara ve cinlere peygamber olmuştur. Üç sene Mekke'de kâfirlerden cefâlar görüp, mağlûb iken Medine'ye hicret etmiştir. Onuncu sene Mekke'ye galip gelerek feth edip, yine Medine'ye gitmiştir. O sene Medine'de yaşı altmışüç olup oradan âhirete irtihal etmiştir. Bizim peygamberimiz (sallâllahü aleyhi ve sellem) odur. Peygamberlerin sonuncusudur. Ondan sonra peygamber gelmez. Mübarek Şeriati kıyamete kadar bâkidir. Hükümleri yürürlükten kalkmaz ve değiştirilmez. Peygamberimizin hicretinden bu zamana kadar Kameri takvim ile binyüzyetmiş yıl geçmiştir. O hâlde âhir zaman olup dünyanın ömrü geçip gitmiş ve kıyamet yaklaşmıştır. Edeb ve hayâ, sevgi ve vefâ, sıdk ve safâ yitmiş ve batmıştır. Çünkü peygamberimizin (sallâllahü aleyhi ve sellem) haber verdiği kıyamet alâmetlerinin çokları zuhûr etmiştir. «Ya Rabbi! Bizi âhir zaman fitnesinden koru. İman ve şehadet ile dünyadan çıkar. Birahmetike ya erhamerrahimin».

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Kıyamet alâmetlerini, Sûrun üfürülmesini, zelzele ve insanların korkudan darmadağın oluşlarını, mahlûkların helâk olmasını, göklerin harab olmasını bildirir.

Ey aziz! Hadis âlimleri ittifak ile şöyle bildirmişlerdir: Kıyamet işaretleri ve kıyamet alâmetleri iki türlüdür: Biri gizli alâmetler, diğeri açık alâmetlerdir.

---

(1) Ayrılığa düşmüş ve bundan dolayı özlem içinde olan o iki kişi birbirlerine doğru iki yandan koşup kavuştular da ağlayıp sarmaşarak uzun uzun dertleştiler.

Gizli alâmetler: İnsanda izzet, hürmet, muhabbet, şefkat, edeb, hayâ, cömertlik, eli açıklık, sözde durmak, doğruluk, ahbablığı korumak, Şeriate uymak ve dinde takvâ kalmamak. Şehirlerde mescidlerin çoğalması, cemaatin azalması, binaların yüksek olması, elbiselerin ince olması, kadınların ve çocukların hâkim olması, kadınların erkeklere ve erkeklerin kadınlara benzemesi, erkeğin erkeğe ve kadının kadına ilgi duyması, bereketin azalması, akrabayı ziyaretin ve şer'i alış veriş hükümlerinin kalkması, kötülere saygı ve iyilerin aşağılanması, câriyelerin doğurması, kan dökülmesi, fısk ve fücûrda çoğalma, kabirlerin süslenmesi gibi şeylerdir ki, bunlara eşrât-ı sâat (kıyametin şartları) da derler.

Kıyametin açık alâmetleri ise on tanedir:

1 — Deccâl'ın çıkması.
2 — Üç gece ardarda Ay tutulması.
3 — Yedi iklimde [1] üç sene ardarda kıtlık olması.
4 — Büyük bir dumanın her tarafı kaplaması.
5 — İsâ aleyhisselâmın Şam-ı Şerifdeki beyaz minâre üzerine inip Deccâl'ı öldürerek Muhammed aleyhisselâmın Şeriati ile amel etmesi.
6 — Resûl-i Ekremin (sallâllahü aleyhi ve sellem) soyundan Mehdi çıkıp kırk yıl adâletle giderek İsâ aleyhisselâma erişmesi.
7 — Dâbbetü'l - Arz'ın [2] meydana çıkması.
8 — Ye'cûc ve Me'cûc'un Sedd-i İskenderi [3] den çıkıp yedi iklimi istilâ etmesi.
9 — Beyt-i Şerifin (Kâbe-i Muazzama) yıkılması.
10 — Güneşin batıdan doğup orada beklemesi.

Bu alâmetlerin meydana çıkmasından sonra misk ve anber kokusu gibi ferahlatıcı serin rüzgârlar esip bu rahavetle mü'minlerin rûhları bedenlerinden çıkar. Sonra Kur'ân-ı Kerim'in hükümleri yeryüzünden kaldırılır ve halkın hepsi cehalette kalıp yüz yıl da öyle gider.

Tefsir âlimlerinin de ittifakı budur ki; yukarıdaki kıyamet alâmetleri tamamlandıktan sonra Hakk Teâlâ İsrâfil aleyhisselâma

---

(1) Buradaki yedi iklimden maksat dünyanın yerleşim bölgelerinin tamamıdır. (Bu konuda bkz. İbn Haldun, Mukaddime, İst. 1982. s. 300 vd.).

(2) Dâbbetü'l-Arz: bir hayvandır ki kıyametten önce ortaya çıkacaktır.

(3) İskender-i Zülkarneyn, İran seferine çıktığında bir grup yerli halk kendisine gelip Ye'cûc ile Me'cûc adında bir karış boyunda, kulakları yerde sürünen, domuz dişli ve kıllı bedenli müfsit bir taifenin rahatsız ettiğini söylemişler. O da bu taifenin önüne tunçtan bir set çekmiştir. Kehf sûresinde (âyet 92 v.d.) bu olay tafsilâtiyle anlatılır.

Sûr'a üfürmesini emr eder. Sûr'a üfürüldüğünde çıkan sesin heybetinden yedi kat göklerde olan melekler ve yedi kat yerde olan mahlûkların hepsi kıyamet koptu sanarak yüzlerinin üstüne düşüp kendilerinden geçerler. Gökler ve yerler sarsılır, yıldızlar dökülür. İnsanların saçları sakalları ağarır, hâmile olanlar vakitsiz doğururlar. Herkes sarhoş gibi olur. Bu Sûr'un birinci nefhasıdır. Bundan bu heybetlere kapılırlar. Kırk yıl daha bu şekilde gider. Sonra Hakk Teâlâ İsrâfil aleyhisselâma Sûr'a üfürmesini emr eder. O da ikinci üfürmeyi öyle kuvvetli yapar ki, şiddetinden bütün dağlar yerlerinden ayrılıp, havaya çıkarak, atılmış pamuk gibi, bulut olurlar. Yedi kat gökler parça parça olup, su gibi eriyip yeryüzüne dökülürler. Denizlerin suları kurur. Güneş ve Ayın ışığı gidip kapkara olurlar. Cihanı zulmet kaplayıp Arş-ı A'lâdan Esfel-i Sâfiline hattâ en aşağıdaki perdeye kadar mahlûklar ve meleklerin hepsi helâk olup dünyadan geçerler. Ancak Mukarrebin meleklerden sekiz tanesi kalır. Bunların dördü Cebrâil, Mikâil, Rıdvân ve Azrâil'dir. Diğer dördü Hamele-i Arşdır ki, birisi İsrâfil aleyhisselâmdır. Hakk Teâlâ'nın emri ile Azrâil aleyhisselâm o yedi meleğin de rûhlarını kabz eder. Sonra kendi rûhunu alırken bir feryad eder ki, yüksek sesi gökleri geçip yerlere gider. O hâlde her canlı ölümün tadını alıp fâni olacaktır. Ancak Allahü Teâlâ bâkidir. Bu âlem harab ve boş bir virane gibi kırk yıl olduğu şekilde kalır. Allahü Teâlâ azameti ile: **«Bugün mülk kimindir?»**, diye sual eder. Kendinden başka kimse olmadığından, yine kendisi: **«Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ındır»**, diye cevap verir.

BEŞİNCİ NEVİ: Sûr'un üçüncü üfürülüşünü, ölülerin dirilmesini, haşri, amel defterlerini, hesabı, mizanı, Sırat ve A'râfı kısaca bildirir.

Ey aziz! Ehl-i tefsir ve ehl-i hadis ittifak etmişlerdir ki, Hakk Teâlâ yeryüzünü şiddetli bir rüzgâr ile dümdüz edip Şam sahrası hizasında yüzbin yeryüzü kadar genişliğinde mahşer yerini yapar. Sonra Arş-ı A'zamın altında bulunan Hayat Denizinden kırk gün hiç durmadan insan menisi gibi, bu dünyaya yağmur yağar. Bütün yeryüzü deniz gibi dolduğu zaman çamur tabakasında toprak olan bütün insan ve hayvan cesetleri o yağmuru çekip bütün organları bir araya gelerek evvelki şeklinde yeryüzünde bakla gibi biterler. Her beden kendi kemâline ulaşır. Sonra Hakk Teâlâ sekiz büyük meleği diriltip İsrâfil aleyhisselâma yine Sûr'a üfürmesini emr eder. O da Sûr'u öyle yumuşak ve lâtif üfler ki, Sûr'un içinde sâkin olan rûhlar hemen ufuklara yayılarak her can kuşu kendi kafesini bulur. Koyun sürüsü içinde kuzuların kendi anasını bulduğu gibi, her can da kendi bedenini bulacak ve onunla kalacaktır. Önce ve sonra

olan bütün mahlûklar, melekler, hûriler, insanlar, cinler, şeytanlar, denizde ve karada yaşayan hayvanlar ve bütün haşereler bir anda tamamen canlanıp mahşer yerine her taraftan toplanırlar. Peygamberlere, velîlere, âlimlere, sâlihlere Cennetten elbiseler ve buraklar gelir. Elbiseleri giyer, buraklara biner, Arşın gölgesine gidip minber kürsiler üzerinde rahat ve selâmetle otururlar. Geri kalan mahlûkların hepsi aç, susuz, çıplak, baş açık, yalınayak, yaya olarak düşe kalka Arasât meydanına gelip mahşer yerinde toplanırlar. Çok sıkışıp ayakta dururlar. Başlarına güneş bir mil kadar yaklaşıp sıcaktan çok ter dökerler. Kimi topuğuna, kimi dizine, kimi göğsüne, kimi boğazına kadar ter içinde kalırlar. Çokları da ter denizine gömülürler.

Bu arada yetmişbin saf zebâniler Cehennemi yer altından Mahşer yerinin yakınına getirirler. Mahşer halkını halka gibi sararlar. Ehl-i mahşer ellibin yıl hesabı bekleyerek bu hâlde sıkıntı içinde kalırlar. Kirâmen kâtibin melekleri, Dünyada yazdıkları amel defterlerini mahşerde sahiblerine verirler. Mü'minlere ve itaatli olanlara sağ tarafından, kâfirlere ve fasıklara sol taraflarından verirler. Hakk Teâlâ orada bütün mahlûklarına vasıtasız kelâm söyler. Bir anda herkesin hesabını görüp kimine hitâb, kimine itâb eder. Mazlûmun hakkını zâlimden hasenat olarak alır ve mazlûma verir. Eğer zâlimin hasenatı yoksa mazlûmun günahlarını zâlime yükletir. Hesabdan sonra hayvanları toprak eder. Kâfirler hayvanlara gıbta edip keşki biz de toprak olsaydık derler [1].

Mahşer yerinde iki direk üzerine bir büyük terazi kurulur. Her direğin uzunluğu beşyüz yıllık yoldur. Her kefesi yeryüzü kadar geniştir. Bu Mizân (terazi) ile mahşer gününde sevablar ve günahlar tartılır. Sevabı ağır olanlar Cennete, günahı ağır olanlar Cehenneme giderler. Ancak Hakk Teâlâ ikram ederek, günahı çok olan dilediği bir kısım kullarını afv eder. Bir kısmı da enbiyâ, evliyâ, ulemâ ve sulehânın şefâatine kavuşurlar. Fakat bunların iman ile vefat etmiş olmaları şarttır. Çünkü dünyadan imansız gidenlere Cennet, afv ve şefâat olmaz, aslâ Cehennemden kurtulamazlar. İmanlı olarak ölüp de günahı sevabından çok olan, afv ve şefâate de uğramayan mü'minler günahları kadar Cehennemde yanıp sonra Cennete giderler. Zerre kadar imanla ölen kişi sonunda muhakkak Cehennemden kurtulup rahata erer.

Sırat köprüsü kıldan ince ve kılıçtan keskindir. Uzunluğu üçbin yıllık yoldur. Bin yıl yokuş, bin yıl düz ve bin yıl iniştir. Sırat köprüsü Cehennem üzerine kurulup, mahşer halkının hepsi onun üzerinden geçip giderler. Kimi şimşek gibi, kimi ok gibi, kimi koşan at

(1) Bu hususu Kur'ân-ı Kerim Nebe sûresinin 40'ıncı âyeti ile doğrular.

gibi geçerler. Kimi günahlarını yüklenmiş yürür, kimi Cehenneme düşüp yanar, Cehennem mü'minlere, «Ey mü'min çabuk geç ki, gerçekte senin nûrun ateşimi söndürüyor», diye feryad eder. Mü'minler selâmetle Sıratı geçer, Kevser havuzundan içerler. Onda gusl edip, ayıb ve noksanlardan temizlenirler. Cennete girip mertebelerine göre makamlarını bulup sonsuz olarak zevk ve safa içinde kalırlar. Çünkü Cennet ehli gâh çeşitli nımetlerden lezzet alırlar, gâh Allahü Teâlâ'yı görmekle mest ve hayran olurlar. Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği hatırlara gelmeyen güzelliklere kavuşurlar. Cennet ile Cehennemin arasında kale duvarı gibi burçları ve yüksek mazgalları olan büyük bir sur vardır. Yüksekliği beşyüz yıllık mesafedir. Uzunluğunun sonu gelmez ve binası renkli cevherlerle süslüdür. Oraya A'râf ismi verilmiştir. Mecnunlar, dağ başında olup din duymayanlar ve kâfir çocukları A'raf'ta kalırlar (1). A'raf'takiler Cennet tarafından bakıp içindekileri nimetler içinde gördüklerinde, orada olmayı arzu ederek mahzûn olurlar. Cehennem tarafına bakıp içindekileri azâbda gördüklerinde, orada olmadıklarına şükr edip sevinirler. (A'raf'ta bulunanlar bir rivâyette ebedî olarak orada kalıp bazen üzülüp, bazen sevinirler).

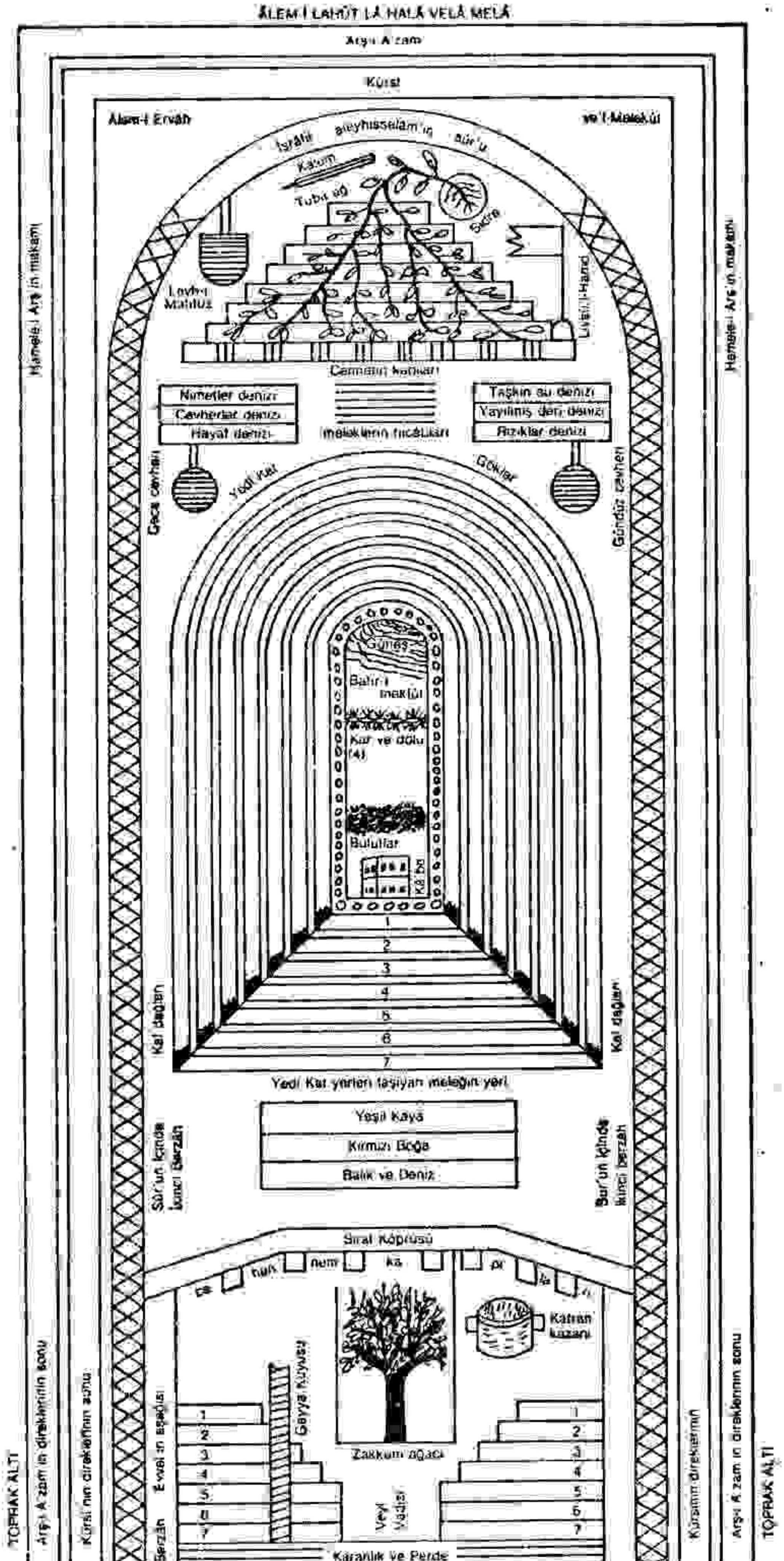
Ey günahları örten Allah'ım! Bizi Cehennemden koru, Cennetinde iyiler ile beraber bulundur. Dâr-ı beka ve kararda bize cemâlini görmeyi müyesser eyle. Bihürmeti Habîbike'l-muhtar. Âmin, ya Gaffar (Affedici) olan Allah'ım!

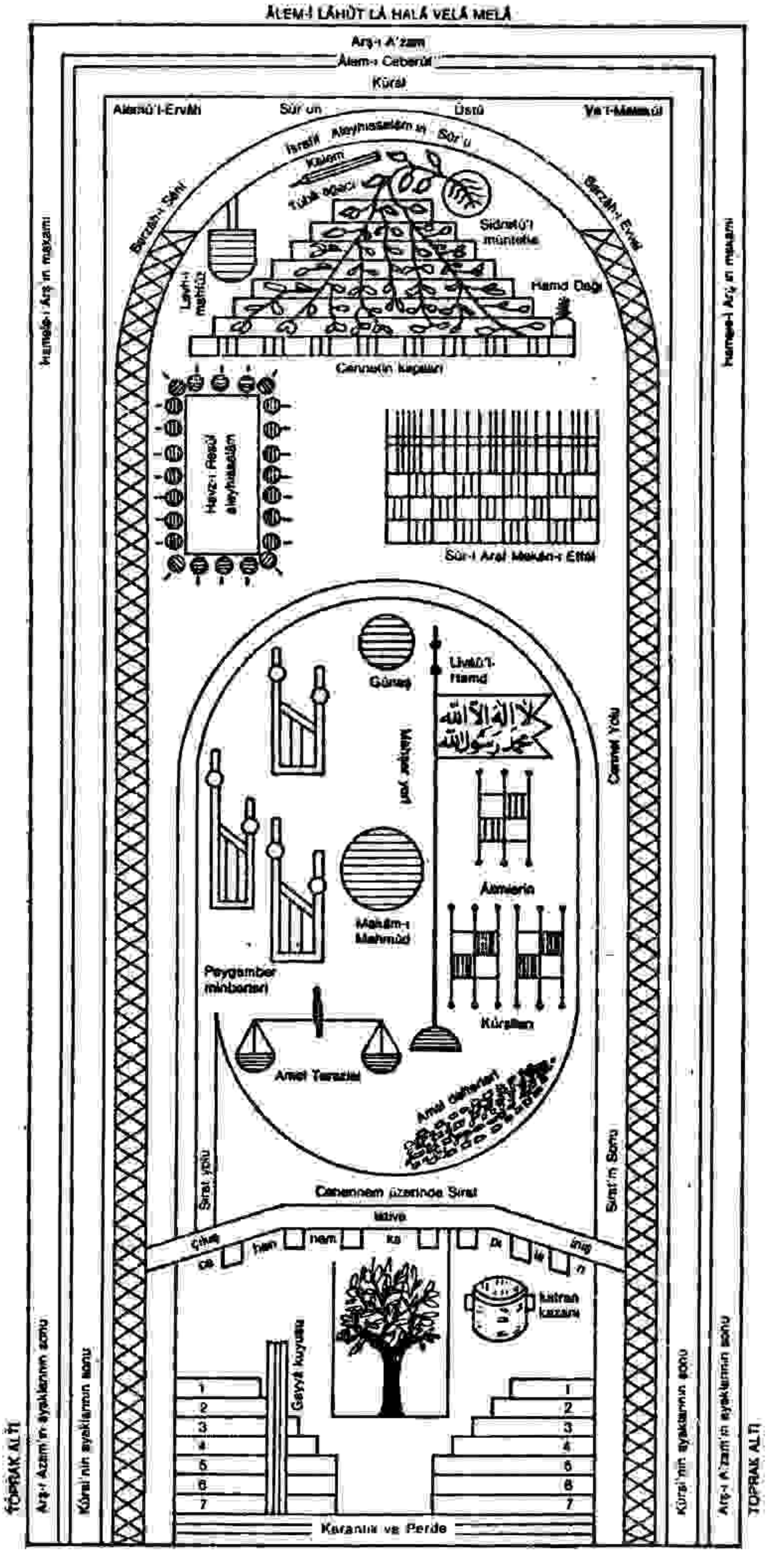
Tenbih. Unutmamalıdır ki buraya kadar yazılanların hepsi din işlerinden olduğundan hepsini yakînen tasdik etmemiz ve itimat üzere hepsine inanmamız lâzımdır. Çünkü bunlar din işlerinden yâni usûl bilgilerindendirler. Bunların aklî delil ve huccetlere kıyası câiz değildir. İnsan aklı bunları idrak etmekten âcizdir. Ancak bizim en yüksek matlûbumuz olan Allahü Teâlâ'ya kavuşmak için, azamet ve kudretini düşünmemize ve anmamıza vesile olan âyet-i kerime ve hadis-i şeriflerin gösterdiği yolda âlemin hey'etini bu kadar açıklamakla yetinilmiştir. Fakat derin âlim, büyük veli araştırmacıların ulusu ve tedkikçilerin senedi olan Seyyid Şerif (aleyhi rahmetü'l - lâtif) hazretleri: «Astronomi ilmi, göklerin ve yerin yaratılmasını düşünenler için Allahü Teâlâ'yı tanımakta en güzel yardımcıdır», buyurduğu için ve bütün ilimleri kendisinde toplayan, feyz kaynağı bir kalbin sahibi İmam Muhammed Gazâlî (aleyhi rahmetü'l - Valiyi'l - Müteâlî) hazretleri: «Hey'et ve teşrih ilimlerini bilmeyen Allah'ı tanımakta âciz kalır», buyurarak, anatominin delilleri ile astronominin muhtevasını bize duyurduğu için bir miktar

(1) A'râf'ta sonsuzluk olmadığı için burada kalanlar hesaptan sonra yok edilirler (Mektûbât, 259'uncu Mektup).

âlemdeki astronomi ilminden ve bir miktar da insan bedenine ait anatomi ilminden yazmak ve açıklamak uygun görülmüştür. Böylece, açıklanan bilgileri okuyarak âciz kalma mahrumluğundan uzaklaşıp, cehalet zindanından çıkasın. İlim ve hikmet mahfeline girip âlimler zümresine giresin. Hikmet özüne girip, hakikat zirvesine ulaşasın. Eşyanın hakikatlerine vâkıf olup, mânânın inceliklerini bilesin. Cihanın sırlarını anlayıp âlemdeki olayları olduğu gibi müşahede edesin. Kendi nefsini bilmenin olgunluğuna erişip Allah'ı bilmenin kutluluğuna erişesin.

(Ey varlığı gerekli olan, hayır ve iyilikler bağışlayan Allah'ım! Rahmetinin nûrlarını üzerimize saç, Seni en iyi şekilde tanımaya kavuşmamızı kolaylaştır. Ey mahlûkların bütün vasıflarından münezzeh olan Allah'ım! Bizim, bildirdiğinden başka ilmimiz, anlattığından başka anladığımız, ilham ettiğinden başka mârifetimiz yoktur. Elbette Sen Alîm, Hakîm, Cevâdü'l - Kerîm, Rauf, Rahîmsin. Âmin! Ey acıyıcılığı ile yardımcı, ve ey rahmetiyle bağışlayanların en bağışlayıcısı!)


ÂLEM-İ LAHÛT LÂ HALÂ VELÂ MELÂ
Arş-ı A'zam
Kürsî
Âlem-i Ervâh
ve'l-Melekût
İsrâfil aleyhisselâm'ın Sûr'u
Kalem
Tubâ ağ
Sidre
Levh-i Mahfûz
Livâü'l-Hamd
Cennetin katları
Hamele-i Arş'ın makamı
Nimetler denizi
Cevherdar denizi
Hayat denizi
meleklerin ruhları
Taşkın su denizi
Yayılmış deri denizi
Rızıklar denizi
Gece cevheri
Gündüz cevheri
Yedi Kat Gökler
Güneş
Bahr-i mekfûf
Kar ve dolu
Bulutlar
Kâ'be
1
2
3
4
5
6
7
Kaf dağları
Yedi Kat yerleri taşıyan meleğin yeri
Yeşil Kaya
Kırmızı Boğa
Balık ve Deniz
Sûr'un İçinde İkinci Berzah
Sırat Köprüsü
Katran kazanı
Gayya Kuyusu
Zakkum ağacı
Veyl Vadisi
Berzah
Evvel'in aşağısı
Karanlık ve Perde
TOPRAK ALTI
Arş-ı A'zam'ın direklerinin sonu
Kürsî'nin direklerinin sonu



ÂLEM-İ LÂHÛT LÂ HALÂ VELÂ MELÂ
Arş-ı A'zam
Âlem-i Ceberût
Kürsî
Sûr'un
Üstü
İsrâfil Aleyhisselâm'ın Sûr'u
Kalem
Tûbâ ağacı
Sidretü'l müntehâ
Hamd Dağı
Levh-i mahfûz
Berzah-ı Sânî
Berzah-ı Evvel
Hamele-i Arş'ın makamı
Cennetin kapıları
Havz-ı Resûl aleyhisselâm
Güneş
Livâü'l-Hamd
لا إله إلا الله
محمد رسول الله
Mahşer yeri
Cennet Yolu
Makâm-ı Mahmûd
Peygamber minberleri
Kürsîler
Amel Terazisi
Amel defterleri
Sırat yolu
Sırat'ın Sonu
Cehennem üzerinde Sırat
Katran kazanı
Gayyâ kuyusu
1
2
3
4
5
6
7
Karanlık ve Perde
Kürsî'nin ayaklarının sonu
Arş-ı Âzam'ın ayaklarının sonu
TOPRAK ALTI

Birinci Fen

Bu fen, bazı yönleriyle kâinatın aynası olup Ekvân'ın (yâni «ol» emri ile sonradan olanların) yaratılışındaki sırayı, cihandaki cevher ve araz (1) ın neler olduklarını ve özellikleri ile eşya ve ayânın şekillerini ve hâllerini, cansızlar ve rükünler âleminin konum ve hikmetini, anâsırın ve mürekkebâtın ve hayvanların varoluş ve yokoluşlarını hakimâne üç bâb ile belirtir ve açıklar

Birinci Bâb

Âlemlerin yaratılışındaki tertibi. Cihandaki cevher ve ârazların nitelik ve niceliklerini İslâm filozoflarının aklî delillerle buldukları üzre dört fasılda bildirir.

BİRİNCİ FASIL

Vâcibü'l - Vücud olan Allah'ı isbat edip varlıkları imkân dahilinde olan cevher ve ârazları kısaca üç nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Vâcibü'l - Vücûd hazretlerini aklî delillerle isbat edip, O'nun eşyaya yakın, fakat bürünmüş olmadığını âlimlerin bulduklarını bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hikmet (İslâm filozofları) demişlerdir ki: Vâcibü'l - Vücûddan yâni varlığı mutlak olan Allah Teâlâ'dan başka bütün varlıklara âlem denir. Hakk Teâlâ'nın zâtı her şeyden ayrıdır. Nitekim Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de Nûr sûresi, 35'inci âyet-i kerimesinde: «Allahû Teâlâ semâvât ve Arzın nûrudur. O'nun nûrunun meseli, kandil konan yerdeki çırağ gibidir. Çırağ kandildedir. Kandil sanki kevkeb-i dürrî gibi parlar. Kandil şârkıyye ve garbiyye olmayan mübarek zeytûn ağacının yağından yakılır. Bu yağ ateş değ-

(1) Cevher, kendi kendine bir varlığı olan ve var olmak için başka bir nesneye ihtiyacı olmayan şeydir. Araz ise varoluşunda bir cevhere ihtiyaç duyan hal ve keyfiyettır.

meden ışık vermek üzeredir. Bunun nûru, çırağın ziyâsı ve kandilin letafeti nûr üzerine nûrdur. Allahü Teâlâ, nûru mârifeti ile dilediğini doğru yola getirir. Hakk Teâlâ insanlara misaller getirir ki hidâyeti bulalar. Allahü Teâlâ her şeyi bilir», buyurmuştur.

Ayânın keyfiyeti ve eşyanın mahiyeti dikkatle düşünülüp incelense, varlıklara ve kâinattaki olaylara kalp gözü ile bakılsa, âlemin her parçasının Allahü Teâlâ tarafından sonradan yaratıldığına sağlam akıl sahiplerinin delâlet ve şehadet etmesi kaçınılmazdır. Nitekim Hakk Teâlâ Tegâbün sûresi, 3'üncü âyet-i kerimesinde: «Allahü Teâlâ gökleri ve yeri hak ile, hikmet ile yarattı. Sizi en güzel şekilde tasvir etti. Sonunda yine O'na döneceksiniz», buyurmuştur. Varlığı mümkün olan her şey varlığı mutlak olan Allahü Teâlâ'nın lutfu ile meydana gelmiştir. Varlığı mümkün olan, yâni Allahü Teâlâ'dan başka bütün varlıklar, O'nun kudreti ile var olmalarına devam etmektedirler. Her şey geçici, Allahü Teâlâ ise bâkidir, devamlıdır. Nitekim Kasas sûresi, 88'inci âyet-i kerîmesinde: «Her şey yok olacak, ancak Allahü Teâlâ'nın zâtı bâki kalacaktır. Hüküm O'nundur. Âhirette hepiniz O'na rücû olunursunuz», buyurmuştur. O Kaadir ve Hakîm olan Allahü Teâlâ'nın kudret ve hikmetinin eserleri, âlemde ve insanda, keskin görüşlü kimselerin gözüne cihanı aydınlatan Güneşten daha parlak şekilde çarpar. Nitekim Hakk Teâlâ kendi kitabında Fussilet sûresi, 53'üncü âyet-i kerîmesinde: «Biz onlara kudretimize delâlet eden alâmetlerimizi âfâk-ı Arzda ve kendi nefislerinde gösteririz. Böylece onlara Kur'ân, Resûl veya tevhidin hak olduğu ortaya çıkar. Ya Muhammed! Her şeye şâhid olan Rabbin sana yetmez mi?», buyurmuştur. O Sâni' ve Bâri (var edici) olan Allahü Teâlâ'nın yoktan var etmesinin ve san'atının sırlarını dış ve iç âlemde izlemek, bilge kişiler için aydınlık gündüzden daha parlak ve açıktır. Nitekim Hakk Teâlâ Kelâm-ı Kadîminde Zâriyât sûresi, 20 ve 21'inci âyet-i kerimelerinde: «İmanlarında yakinleri olanlar için yeryüzünde ve kendi nefislerinizde Allahü Teâlâ'nın kudret ve vahdâniyetine deliller vardır. Dikkatle nazar etmez misiniz?», buyurmuştur.

Havadaki zerreler, dağlar, taşlar, yağmur damlaları, nehirler, denizler, belki dönen gökkubbenin her parçası, gezegenler, ateş, hava, su, toprak, madenler, bitkiler, hayvanlar ve var olan her şey, her zaman, gece gündüzden her biri Allahü Teâlâ'ya senâ edip O'nun varlığını ve birliğini açığa çıkarmak ve bildirmek için bir lisandır. Nitekim Hakk Teâlâ Nazm-ı Kerîm'inde İsrâ sûresi, 44'üncü âyet-i kerîmesinde: «Yedi kat gökler, yer ve bunlarda olan melekler, insanlar ve cinniler Allahü Teâlâ'ya tesbih ederler. Mahlûkların hepsi hamd ile Allahü Teâlâ'ya tesbih ederler, fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O halîm ve gafûrdur», buyurmuştur. Hattâ

cihanda var olan her bir zerre, o parlak Güneşin varlığının gölgesinden var olma paylarını almışlardır. Hepsi Cemâlinin nûrunu görmek isteyen basiret sahiplerine saf ve parlak birer aynadır. Nitekim Fürkan-ı Mübîn'inde Bakara sûresi, 115'inci âyet-i kerimesinde: **«Maşrık ve mağrib Allahü Teâlâ'nındır. Hangi tarafa yönelirseniz orası Hakk Teâlâ'ya ibadet cihetidir. Allahü Teâlâ, mağfireti geniş ve mü'minlerin işlerini bilicidir»**, buyurmuştur.

Bütün İslâm filozoflarının ve din âlimlerinin çoğunun görüşleri şöyledir ki, varlığı mutlak olan şeye vâcibü'l - vücûd derler. Yok olması mutlak olan şeye de mümteniü'l-vücûd derler. Varlığı da, yokluğu da mümkun olan şeye mümkinü'l - vücûd derler. Var olan her şey, ya vâcibü'l - vücûddur veya mümkinü'l - vücûddur. Çünkü mevcûd olan bir şey, kendi varlığı için, başkasına ya muhtaç olur veya olmaz. Başkasına muhtaç değilse, o vâcibü'l - vücûddur ki, Allahü Teâlâ'dır. Eğer muhtaç ise, o mümkinü'l - vücûddur ki âlemdir. Mevcûd olmayan şey Allahü Teâlâ'nın ortağıdır ki yoktur. Çünkü hükema (filozoflar) demişlerdir ki: «Mevcûdun yok olması mümkün değildir. Mevcûd devamlı mevcûd, yok olan devamlı yoktur. Ancak mevcûdun bir mertebeden bir mertebeye ve bir hâlden diğer hâle intikal ve değişmeye uğraması, basit cisimlerden bileşik, bileşik cisimlerden de basit cisimlerin elde edildiği gibi mümkündür». Halk bu değişmeleri seyr ettiklerinde, var olan şeyin yok olduğunu veya aksinin meydana geldiğini zannederler. O hâlde vâcibü'l - vücûdun isbatı zâhir olmuştur. Şöyle ki: Mümkinlere, yâni âlemdeki her şeye mevcûd denilmektedir. Halbuki mümkinlerin var olması başkasına bağlıdır. Elbette o başkası sonunda Allah'a ulaşır. Çünkü vâcibü'l - vücûd olmadıkça mümkinü'l - vücûd da olmaz. Yâni önce kendisine muhtac olunan mevcûd gerektir ki, falan şeye filân şey muhtaçdır demek sahih olsun. O hâlde açıkladığımız şekilde Vâcibü'l - Vücûd hazretleri sabit ve ayân olmuştur.

İKİNCİ NEVİ; Mümkinü'l - vücûd olan cevherlerin beş kısmını kısaca bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, ehl-i hikmet şöyle demişlerdir: Mümkinü'l - vücûd olan şey, varlığının devamında değişikliğe uğramazsa, ona cevher derler. Eğer değişikliğe uğrarsa, ona arâz (sıfat) derler. Çünkü varlık başka, varlığın devam etmesi başkadır. Nitekim görürsün ki, iki kişi varoluşta aynıdır. Fakat birinin bekası yüz yıla kadar olur, diğerininki on yıldan fazla olmaz. Demek ki, varlığın devamı varlıktan başkadır, aynısı olmaz. Bütün mümkinler ya cevherdir veya arâzdır. Çünkü bir şey, bir şeye ya karışıp onda devam eder veya etmez. **Devam edene hâl** (arâz, sıfat) **üzerinde devam edilene de mahal** (cevher, madde) **ismi verilir.** Eğer hâl ve

mahal birbirine muhtaç olurlarsa o mahalle heyûlâ (kaos) ve o hâle sûret-i cismiyye (cismî benzerlik) veya sûret-i nev'iyye (nev'î benzerlik) derler. Eğer muhtaç olmak bir taraftan olup hâl, mahalle muhtaç olursa, o mahalle mevdû' ve o hâle arâz derler, o hâlde arâz mevdû'da mevcûddur. Renkler gibi. Eğer hâl ve mahal olmayıp ikisi birleşip olursa ona cism-i tabiî (tabiî cisim) derler. Eğer hâl ve mahal birleşik olmayıp cisimlere tedbir ve tasarrufu ile bağlı olursa, ona nefs-i insaniyye (insanî nefis) veya nefs-i felekiyye (felekî nefis) derler. Eğer cisimlere tedbir ve tasarrufu ile bağlı olmazsa ona akıl derler. Akıl, ehl-i şer' diline göre melektir.

Cevherler beş kısımdır. Bunlar; heyûlâ, sûret-i cismiyye, cism-i tabiî, nefs ve akıl'dır. İlk üçüne cevher-i mukarin (bitişik cevherler) nefs ve akıl'a da cevher-i müfârık (ayrılmış cevherler) denir. Eğer akıl, kendisiyle Allah arasında vasıta olmadı ise, ona akl-ı evvel veya akl-ı küll derler. Eğer aklın altında başka akıl olmazsa ona akl-ı âşır ve akl-ı faâl derler. Eğer aklın iki tarafında başka akıllar bulunursa, ona akl-ı mütevassıt derler. Akılların en şereflisi ve en lâtifi akl-ı küll'dür, sonra ona yakın olan akıllardır.

Nefs: Basit cisimlerde geçerli olan nefs'e nefs-i felekî ve nefs-i unsurî derler. Eğer nefs, bileşik cisimlerde geçerli olup, o cisimlere büyüme, gelişme vermiyorsa, böyle cisimlere maden derler. Altın, gümüş, lâ'l ve taş gibi. Eğer nefs, bileşik cisme büyüme ve gelişme verip his ve hareket vermediyse, böyle cisimlere nebat, bitki derler. Otlar, çiçekler, ağaçlar, meyvalar gibi. Eğer nefs bileşik cisme hem büyüme, hem de his ve hareket verip konuşma vermezse, böyle cisimlere hayvan-ı gayr-ı nâtık (konuşmayan hayvan) denir. Sığır, koyun, at, vahşi hayvanlar ve kuşlar gibi. Eğer nefs, bileşik cisme konuşma da verirse buna insan derler. İnsan, varlığın özü, her mevcûdun hulâsası, cihan ağacının meyvası ve kâinatın tamamlayıcısıdır. Nefs, her mertebede başka isimler alır. Cansız cisimlerde nefs-i tabiî (tabiî nefs), bitkilerde nefs-i nebatî (bitkisel nefs), hayvanlarda nefs-i hayvanî (hayvanî nefs) ve insanda nefs-i insanî (insanî nefs) ve nefs-i nâtıka (konuşan nefs) derler. Nefs, bu mertebede hepsine tamamiyle tasallut edip, kemâliyle mutasarruf olur.

Cisim: Cism-i tabiî bir cevherdir ki, onun zâtında uzunluk, genişlik ve derinlik gibi üç boyutun ölçülmesi mümkün olur. Cisim, ya basit veya bileşik olur. Basit cisimlerin kendisi ile parçalarının tabiatleri, özellikleri birbirine benzer, aynıdır. Yâni şekil ve özellikleri farklı olan parçalara bölünmez. O hâlde basit cisim, her yerinde aynı özelliği taşımalıdır ki, parçaları da aynı özellikte olsunlar. Basit cisimler ya ulvîdir veya süflîdir. Ulvî olanlar da ya ışıklı veya ışıksızdır. Işıklı olan basit cisimler yıldızlardır. Işıksız olan basit cisimler eflâkdir ki, onlara, ecrâm-ı esiriyye ve âlem-i ulvî de derler.

Süflî basit cisimler ise anâsır-ı erba'a (dört unsur) dır. Bunlara erkân-ı erba'a (dört esas) da derler ki, ateş, hava, su, toprak'dır. Bu dört maddenin yapısıyla olan bileşik cisimlere âlem-i süflî ve âlem-i kevn ü fesâd derler. Bileşik cisimlerin kendi özellikleri ile, parçalarının özellikleri, tabiatları farklıdır. Görünüş ve tabiatları farklı olan parçalara ayrılırlar ve anâsır-ı erba'adan meydana gelirler. Madenler, bitkiler ve hayvanlar bileşik cisimlerdir. Bu üçüne mevâlid-i selâse (üç doğurulmuş, üç bileşik) derler. Mevâlidin babaları esîrî cisimler, anaları ise dört unsurdur. Bileşik cisim de iki kısımdır. Tam bileşik cisim, yarı bileşik cisim. Tam bileşik cisim geçici bir zaman için maden, bitki ve hayvan gibi bileşiminin sûretini muhafaza eder. Yarı bileşik cisim ise duman, bulut ve diğer atmosfer hâdiseleri gibi bileşiminin sûretini koruyamaz.

Bütün basit cisimler kendi tabiatları ile yalnız kalsalar, top gibi küre şeklinde olurlar. Bütün felekler, yıldızlar ve anâsır küre şeklindedir. Yukarıda açıklanan akıl, nefs, heyûlâ, sûret ve cisimden ibaret olan —ve iki âlemin bunlarla ayakta ve sürekli olduğu— bu beş cevher, aşağıdaki rübâimizde toplanmıştır.

RUBÂÎ

Bil evvel kâinâtı akl ü cândır,
Pes, hiss olana nüh-felek gerdandır;
Pes, nâr ü hava vü âb ü hâk erkândır,
Madenle nebât u hayvan ü insandır (1).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Varlığı mümkün olan arâzın dokuz kısmını kısaca bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, ehl-i hikmet demişlerdir ki: İkinci Nevi'de zikrettiğimiz Mevdû'da mevcûd olan ârâzlar dokuz kısımdır. Kem, keyfe, eyne, metâ, izafet, mülk, vad', fiil ve infiâl'dir.

1. **Kem** (Kaç): Kem zâtında eşit olmayı ve olmamayı kabul eden nesnedir. Bu ya nokta ve sayı gibi ayrı oluş üzeredir, yahut kendi yerinde duran bitişiklik hâlidir. Çizgi, yüzey, hacım gibi. Bir de kendisi, yerinde durmayan bitişik hâl vardır. Bu da zamandır.

2. **Keyfe** (Nasıl, Nitelik): Bu, eşyada öyle bir durumdur ki, zâtına bölünme veya birleşmeye ihtiyacı yoktur. Ancak duyusal niteliklere ve kuvvetlere bölünür. Balın tatlılığı, deniz suyunun tuzluluğu gibi. Yahut temeli kuvvetli olmayanlara bölünür. Utananın

---

(1) Bil ki kâinat, her şeyden önce akıl ve candan ibarettir. Algılayabilen için 9 kat gök devamlı dönmektedir. İşte 4 asıl: Ateş, hava, su ve toprak. (Bunun ardından da) madenle bitki, hayvanla da insan...

kızarması, korkanın sararması gibi Nefsî niteliklerden yana bölünür. İlk yaratılışta ilim öğrenmek ve yazmak gibi. Yetenek niteliğinden yana bölünür, sertlik ve yumuşaklık gibi. Kemmiyete has olan keyfiyetten yana bölünür, üçgen ve dörtgen gibi satıhlar, tek ve çift olan sayılar gibi.

3. **Eyne** (Nerede): Eşyaya, mekân içinde bulunmaları sebebiyle hâsıl olan bir hâldir.

4. **Metâ** (Ne zaman): Eşyanın zaman içinde bulunmaları sebebiyle hâsıl olur.

5. **İzâfet** (Bağlılık): Nisbette tekrarlanan bir hâlettir. Babalık ve oğulluk gibi.

6. **Mülk**: Eşyaya hâsıl olan bir hâldir. Onları bir şey kuşatıp, intikalleri ile taşınabilir olmak sebebiyle o hâlet bulunur.

7. **Vad'**: Bir şeyin bir kısmının diğer kısmına nisbeti sebebiyle, eşyada hâsıl olan bir durumdur. Dış işlere nisbetleri sebebiyle o durum bulunur. Kalkmak ve oturmak gibi.

8. **Fiil**: Eşyanın etkileri sebebiyle, onlara o hâl hâsıl olur. Kesmek gibi.

9. **İnfiâl**: Eşyanın, başkasından etkilenmesiyle hâsıl olana denir. Isınmak gibi.

Cevher ile beraber arâzların dokuz toplamı olan on şeye ma'kûlât-ı aşere demişlerdir. Cevher kendi zâtı ile kaim ve sabittir. Arâz ise cevher ile kaim ve onu sıfatlandırmaktadır. Cevher de Allahü Teâlâ ile kaimdir. Bütün âlem, her parçası ile ma'kûlât-ı aşereden mürekkeb tek bir cisimdir. Hepsi lisan-ı hâl ile Allahü Teâlâ'nın varlığına ve birliğine nâtık ve şahiddir. Aşağıdaki beyit ma'kûlât-ı aşere'yi bir arada bildirmektedir.

Cevheri bil kem ü keyf andan izâfetle metâ
Vaz' u eyn ü mülk ü yef'al yenfâildir ey fetâ (1)

İKİNCİ FASIL

Akıl, nefis ve feleklerin zuhûrundaki tertibi, anâsır-ı erba'anın sırasını, tabiatlarını, birbirlerine çevrilmelerini ve ateş, hava, su ve toprağın birbirlerine dönüşümlerinin delillerini, maden, bitki, hayvan ve insanın meydana gelmelerini, bunlar arasında geçit teşkil edenleri, rûhların mebde ve meadını, devrânın keyfiyetini ve benzerlerin nasıl ortaya çıktığını dört nevi ile bildirir.

---

(1) Ey yiğit! Bil ki cevher; kem, keyfe, sonra izâfet ve metâ ile vad', eyne, mülk, yef'al (fiil) ve yenfail (infiâl) den mürekkeptir.

BİRİNCİ NEVİ: Akıl, nefis ve feleklerin zuhûrundaki tertibi, anâsır-ı erba'adan meydana gelen dört keyfiyeti (yaş, kuru, soğuk, sıcak) bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, ehl-i hikmet şöyle demişlerdir: Hakk Teâlâ her şeyden önce akl-i küll'ü yaratmış, var etmiştir. Buna akl-ı evvel ve cevher-i evvel de derler. Hakk Teâlâ bu cevhere üç mârifet bahş etmiştir. Biri Allah'ı bilmek, biri kendini bilmek ve biri de ihtiyacını bilmektir ki, o cevher Mevlâsına ihtiyacı olduğunu bilmiştir. Bu üç mârifetin her birinden başka bir şey var olmuştur. Zirâ ki, birden bir südûr edegelmiştir. Mârifet-i Hakk (Allah'ı bilmek) dan bir akıl daha meydana gelmiştir ki, buna akl-ı sâni (ikinci akıl) derler. Mârifet-i nefs (kendini bilmek) den meydana gelen nefse nefs-i küll (salt nefis) derler. Mârifet-i ihtiyac (ihtiyacı bilmek) dan bir cisim zâhir olmuştur ki, buna felek-i a'zam, felek-i atlas, felekü'l-eflâk, muhaddid-i cihâd ve cism-i küll isimleri verilmiştir. Bu feleğin aklı akl-ı sânidir. Nefsi nefs-i küldür. Akl-i sâniden de üç mârifet, yâni mârifet-i Hakk, mârifet-i nefs ve mârifet-i ihtiyac zuhûr etmiştir. Mârifet-i Hakk'tan bir üçüncü akıl ve mârifet-i nefsden ikinci nefs ve mârifet-i ihtiyacdan ikinci felek meydana gelmiştir. Buna felekü'l-bürûc ve felekü's-sevâbit (burçların ve sâbit yıldızların feleği) derler. Bu feleğin aklı üçüncü akıl ve nefsi ikinci nefsdir.

Üçüncü akıldan da aynı şekilde üç mârifet, her mârifetten başka bir akıl, başka bir nefs, başka bir felek meydana gelmiştir. Aynı şekilde devam edilerek bu akl-i evvelden dokuz akıl, dokuz nefs ve dokuz felek meydana gelmiştir. Bu dokuz akıl, feleklerin akılları ve dokuz nefs, feleklerin nefsleridir. Dokuz felekten her birinin bir aklı, bir nefsi ve bir cismi vardır. Felek-i a'zam (en büyük felek) hepsinden yüksek ve hepsini çevreleyen bir basit cisimdir [1]. Onun içinde burçlar feleği vardır ki, bütün sâbit yıldızlar onun içindedir. Onun içinde Zühal (Satürn) gezegeninin feleği vardır. Bu felekte Zühal'den başka yıldız yoktur. Onun içinde Müşteri (Jüpiter) gezegeninin feleği vardır. Bu felekte Müşteri'den başka yıldız yoktur. Onun altında Merih'in feleği vardır. Bu felekte de yalnız Merih (Mars) gezegeni vardır. Onun altında Güneşin feleği vardır. Bu felekte bir tek Güneş sultandır, başka yıldız yoktur. Onun altında Zühre (Venüs) gezegeninin feleği vardır. O da feleğinde tektir. Onun altında Utârid (Merkür) gezegeninin tek başına feleği vardır. Onun içinde Kamer (Ay) in feleği vardır. Onda da Kamer'den başka bir şey yoktur. Buna da Dünya semâsı derler. Bu semânın aklına akl-i âşir, akl-ı fe'âl, akl-ı feyyâz adlarını vermişlerdir. Onun nefsine vâhibü's-sûr

(1) Dokuz feleği, birbiri içinde ayrı istikametlerde dönen dokuz cam küre gibi düşününüz.

ve tabiat-ı mutlaka derler ve bunların kaynaşmasından felek-i Kamer'in altında anâsır-ı erba'a, (ateş, hava, su, toprak) sırasiyle hâsıl olmuştur ve anâsırda keyfiyyât-ı erba'a denen sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk var olmuştur. Ateş, hava, su ve toprağın kaynaşmasından mevalid-i selâse denen maden, bitki ve hayvan vücûda gelmiştir ve hayvan cinsinin en şerefli nev'i insan olmuştur ve kâinatın zuhûru, meydana çıkması insanda son bulmuştur. Varlık dairesi onunla tamamlanmıştır. Cihan ağacının meyvası olduğu için o bütün varlıklardan sonra var olmuştur. Böylece kâinatın hulâsası insan olmuştur.

İKİNCİ NEVİ: Anâsır-ı erba'anın mertebelerini ve tabiatlarını, değişerek birbirlerine çevrildiklerini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ve astronomi ilmi sahibleri ittifakla bildirmişlerdir ki, Ay feleğinin, yâni Dünya semâsının altında ateş küresi, onun altında hava küresi, onun altında su küresi, onun altında toprak küresi vardır. Toprak küresi hepsinden aşağıda ve sudan ağırdır.

Ateş tabakasının havanın üstünde olmasına delil, ateşin dumanı ile beraber yukarı tarafa yükselip, görüldüğü gibi aslına meyl edip dönmesidir. Hava tabakasının suyun üstünde olmasına delil, su dolu bir havuza daldırılan şişirilmiş balonun üste çıkmasıdır. Su tabakasının toprağı üstünde olmasına delil, suyun üstüne konan taş veya demirin hemen batmasıdır. Toprak tabakası, suyun ve bütün eşyanın en aşağısındadır.

Tabakalarında duran bu anâsır-ı erba'a, derece derece birbirlerine çevrilirler. Şöyle ki, ateş zamanla ateş şeklini terk edip, hava şekline girerek ateş havaya çevrilir. Hava da yavaş yavaş havalık şeklini terk edip, su şekline girerek, su olur. Su da yavaş yavaş toprak şeklini benimseyip toprak olur. Toprak da ateş şekline girerek ateş olur. Bu şekilde değişmeye uğrayan anâsır-ı erba'a bir şekilden diğer şekle girerek yine kendine dönerler. Anâsırın bu şekil değiştirmesine istihâle (başkalaşma) derler.

Ateşin tabiatı kuru ve sıcaktır. Havanın tabiatı sıcak ve rutubetlidir. Suyun tabiatı rutubetli (yaş) ve soğuktur. Toprağın tabiatı soğuk ve kuru olmaktır. Şüphe yoktur ki, ateş hava ile sıcaklıkta ortaktır. Hava su ile rutubette ortaktır. Su toprak ile soğuklukta ortaktır. Toprak ateş ile kurulukta ortaktır. O hâlde, ateşin kuruluğu değişerek havanın rutubetine çevrilse ateş sıcak ve rutubetli olup, havaya çevrilir. Havanın sıcaklığı değişerek suyun soğukluğunu alsa, rutubetli ve soğuk olup suya çevrilmiş olur. Suyun rutubeti toprağın kuruluğuna tebdil olsa, su soğuk ve kuru olup toprağa çevrilir. Toprağın soğukluğu ateşin sıcaklığına tebdil olsa toprak kuru

ve sıcak olup ateşe döner. Yâni ateş hava olur. Hava su olur. Su toprak ve toprak ateş olur. Bu istihâleye tarik-i mebde' (başlangıç yolu) derler. İstihâle yukarıdaki sıranın aksi şekilde de olur. Şöyle ki, toprağın kuruluğu suyun rutubetine dönerek toprak su olur. Suyun soğukluğu havanın sıcaklığına çevrilerek su hava olur. Havanın rutubeti ateşin kuruluğuna çevrilse hava ateş olur. Ateşin sıcaklığı toprağın soğukluğuna girerse ateş toprak olur. Topraktan başlayarak yine toprağa çevrilme şeklindeki bu istihâleye de tarik-i me'âd (bitiş yolu) derler.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Ateş, hava, su ve toprağın birbirine çevrilmesinin delilleri, maden, bitki, hayvan ve insanın meydana gelmesi ile bunların arasında mutavassıt (geçit) olanları bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun, hikmet sahibleri demişlerdir ki: Anâsır-ı erba'anın istihâlesinin delilleri açıktır. Ateşin havaya çevrilmesinin delili, yanan mumun alevinin yukarı çıkarak havaya karışmasıdır. Eğer ateş havaya çevrilmeseydi her mumun alevi bir şerit gibi parlak olarak havada yükselir ve böylece yukarı çıkarak ateş tabakasına varırdı. Alevin kuruluğu, havanın rutubetine göre azdır. Onun için alevin kuruluğu havanın rutubetine çevrilip o alevler hava olurlar. Havanın suya çevrilmesine delil, bahar ve güz mevsimlerinde bitkiler üzerinde görülen yaşlıktır ki, ona şebnem ve çiğ derler. O rutubet seher vakti soğuyarak su olan havadır. Çünkü havanın sıcaklığı suyun soğukluğuna çevrilse hava su olur. Suyun toprağa çevrilmesinin delili, ilk yağmur damlalarının toprağa düştüklerinde toprakla karışıp görünmez olmalarıdır. Nitekim bu hâl her zaman müşahede olunmaktadır. Çünkü yağmur damlalarının rutubeti, toprağın kuruluğuna nazaran az ve etkisiz olduğundan hemen yağmur damlalarının rutubeti toprağın kuruluğuna tebeddül edip su toprak olur. Daha sonra damlalar çoğalıp ıslaklık ve rutubet galib olduğunda artık toprak olmayıp çamur olur. Toprağın ateş olmasına delil şudur: Bitki ve ağaçlar anâsırın kısımlarından mürekkeb olup, toprak unsuru bunlarda daha fazladır. Böyle olunca odun ateş ile yandığında eczâsı ateşe dönüşmüş olur. Toprağın hissesinden az bir kül kalır. Bâzı yerlerde odun yerine taş (kömür) yakarlar. Onun külü çok az kalır.

Hakk Teâlâ'nın emir ve te'siri ile gökler ve yıldızlar dönüp hareket ederek anâsır-ı erba'ayı yukarıda anlatılan istihâle ile birbirine karıştırıp yoğurmuşlardır. Böylece, önce madenler, sonra bitkiler, daha sonra hayvanlar meydana gelmiştir. Hayvan kemâlini bulduğunda insan zâhir olmuştur. Bu bileşik cisimlerin dört mertebesi arasında, yâni maden, bitki, hayvan ve insan arasında aracı bileşik cisimler de vardır. Madenler ile bitkiler arasında vasıta ve

geçit olan mercan'dır. Çünkü mercan katılıkta taş gibidir. Bitki gibi zerre zerre denizin dibinden bitip suyun yüzünden yukarı çıkıp kuruduğunda sert olur. Bitkiler ile hayvanlar arasında geçit hurma ağacıdır. Çünkü o bitki olmasına rağmen hayvan gibi erkeğine yakın olmadıkça (döllenme olmayıp) neticesi hurma olmaz. Başını kestiklerinde helâk olup, kuruyup, yaprak ve meyvası kalmaz. Hayvanlar ile insanlar arasında geçit olanların en açığı maymundur. Çünkü bütün organları, kıl ve kuyruğundan başka, dışı ve içi insana benzer. Mercan, hurma ağacı ve maymun gibi maden, bitki, hayvan ve insan arasında geçit olanların varlıklarındaki hikmet, her birinin kendi mertebesi aşağısından son yükseklik derecesine ulaşması, varlıklardaki mertebelerin o silsile yoluyla tertib edilmesi ve insanlık mertebesinde nihayet bulmasıdır. Zamanın devretmesinin tamamlayıcısı ve cihan varlıklarının özü insanın var olmasıdır. Yedi yüksek babanın (eflâk) ve dört aşağı ananın (anâsır-ı erba'a) ve üç bileşik cisimlerin (mevâlid-i selâse) neticelerinin özü insan bedenidir. Belki iki cihandan sebep ve gaye, ancak hazret-i insandır. Gökler, basit ve bileşik cisimler, hepsi insanın kabuğu, zarfı ve kabıdır. İnsan hepsinin iliği ve özünün özüdür. Bütün eşya insana hizmet etmektedir. İnsan hizmet ve ikram edilendir. Aziz, şerif ve muhteremdir. Çünkü o hepsinden güzel ve bilgilidir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Rûhların mebde' ve me'adını ve benzerlerin varoluşta geçtikleri devreleri bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hikmet demişlerdir ki: Feyz-i âm olan vücûd-ı sâri için akl-ı küll'den dokuz akla, onlardan dokuz nefse, onlardan dokuz feleğe, onlardan tabâyi-i erba'aya (kuru, yaş, sıcak, soğuk), onlardan ateş, hava, su ve toprağa varıncaya kadar hepsi başlangıç yoludur. Topraktan madene, ondan bitkiye, ondan hayvana, ondan insana ve insan-ı kâmile varıncaya kadar da sonuç yoludur. O hâlde nûr-i ilâhi ve sonu gelmeyen feyz Ehadiyyet mertebesinden akıllar üzerine, onlardan nefsler üzerine, onlardan göklere, onlardan tabiatlara (kuru, yaş, sıcak, soğuk), onlardan anâsıra ve dolayısiyle toprağa iner ve feyizlendirir, bereketlendirir ki, buna mebde' ve kavs-i nüzûl (iniş yayı) da derler. Sonra topraktan madene, ondan bitkiye, hayvana, insana ve insan-ı kâmile çıkarak geri dönüp insan-ı kâmilden Hakk Teâlâ'ya ulaşır. Bu, o İlâhi nûrdur ki, önce o makamdan başlayıp sayılan makamları geçtikten sonra yine kendi makamına dönerek devresini tamamlar. (Her şey aslına rücû' eder) düsturunca, o nûr aslına gider. Ve O ki: **«İş başlangıcı O'ndan, sonu yine O'nadır»**, buyurmuştur ve bu değişken vücûdun devamlı bir değişim içinde olduğunu duyurmuştur. Bu rücû'a, geri dönüşe me'âd ve kavs-i urûc (çıkış yayı) da derler. İşte muhabbet-i asliyye hük-

müyle ve hakaik-i kevniyye teveccühleri ile sâri olan vücûd-i âm, tavır ve mazharların her birine kavuştukça o tavrın rengine girip, o mazharın özelliği ile sıfatlanır. Bu geçiş, o umumi vücûdun tenezzüllerinden ibarettir.

Dünyada kâmil olan vücûdun seyrine gelince, onun seyrinin akıllar, nefisler, gökler ve anâsırdan toprağa inmesi hızlı olup duraklama olmaz. Topraktan madene, bitki, hayvan, insan ve insan-ı kâmile gelinceye kadar olan çıkışında da sür'atle çıkıp bir yerde takılıp kalmaz. Kemâle ermeye liyâkatli olmayan vücûd seyr ederken inişinde veya çıkışında takılıp olgunluğa kavuşamaz. İnişte bazen sûret-i nârda, bazen sûret-i havada, bazen sûret-i mâ veya sûret-i Hakkda nice mânilerle engellenir. Çıkış mertebelerinde de bazen sûret-i insanda, kemâle erinceye kadar çeşitli alâkalarla haps olup kalır. Meselâ o vücûd-i sâri bitkiler âlemine girerken bâzı âfetler ârız olup bitki olamaz. Yahut bitki olur, fakat olgunlaşmadan önce bozulup, bir başka şekilde meydana gelir. Bazen uygun şartlardan uzak kalıp bitkiye dönüşemez ve hayvanın yemesine lâyık olmaz. Bazen hayvanın yiyebileceği durumda olur, fakat hayvan yemeden önce zâil olur ve bu şekilde nice yıllar engellenir. Bazen bir hayvan insanların yiyebileceği durumda iken, insan yemeden önce bozulur, hayvanın insan mertebesine nakl edilmesine mâni olur. Bazen insan mertebesine kadar çıkar, fakat insan-ı kâmil mertebesine vâsıl olamaz ve akl-ı kül'ü bulamaz, dünyaya hayvan gelir, cahil gider. Bazen çıkış mertebelerini kısa zamanda geçip topraktan ağaçlara gelerek sür'atle meyva sûretine girer. İnsan gıdası olup nutfe şeklini bulup insan sûretine gelir, akıllı ve ârif olur. Fakat akl-ı evvele ulaşamaz, kemâlini bulamaz. Bazen sür'atle buğday, arpa, pirinç ve darı şekline girip insan yiyeceği olur. Meni şeklini alıp, ana rahmine dolup, orada kan pıhtısı ve et parçası olup insan şekline girerek akıllı, ârif ve kâmil olur. Akl-ı evvele vâsıl olup, çıkışı tamamlamış olur.

Bu şerefli vücûdun urûcunun, yükselişinin başlangıcı madenler olmuştur. En önce kaygan çamurdur, sonra taş mertebelerine yükselmiştir, sonra kıymetli cevherler mertebesine vâsıl olmuştur. Bunlar demir, bakır, kalay, gümüş ve altın gibi madenlerdir. Sonra la'l, yakut ve zümrüt gibi cevherlerin mertebesine yükselmiştir. Oradan mercana kadar varıp bitki eserlerinden gelişmeye başlayıp, o mertebeden de yükselerek tohumsuz biten bitkiler mertebesine varmıştır. Sonra tohum ile biten bitkiler mertebesine, oradan ağaç şeklini alıp hurma ağacına kadar varmıştır. Hurma mertebesinden hayvanların mertebelerine yükselip nice seneler o mertebede ömür sürmüştür. Oradan fiil ve şekil bakımından insana benzeyen yarı insan ve maymun mertebesini bulup daha da yükselerek insan şekline gel-

miştir. Burada kemâl mertebelerine girip dış yapı ve iç yapı bakımından ilerleyen insan, insan-ı kâmil mertebesine ulaşıp ahlâk-ı İlâhiyye ile dolmuştur. Burada mârifetin kemâline ererek akl-ı küll'e ulaşmıştır. Bu mertebede varlık dairesi birleşip son bulmuştur. Böylece bütün vücûdların devr ettiği anlaşılmıştır. Aşağıdaki şekilde vücûd-i sâri daire şeklinde gösterilmiştir. Bu dairenin sonu başa gelerek daire tamamlanmıştır.

İlâhi feyiz, bütün varlıklara beraber ulaşır. Bütün varlıklar o tarafa yönelmiş bakmaktadırlar. Herkes kabiliyeti kadar feyze kavuşur. Vücûd-i sâri olan İlâhi feyiz çeşitli görünüşlerde zuhûr edip birçok mertebelere yakın olmuştur. Böylece her şekil ve görünüşün boyasıyla boyanıp, ona uygun parlar hâl almıştır. Aslında tek bir varlık olduğu hâlde çeşitli sûretlerle zuhûra gelmiştir. Her şeyin bir ismi vardır. O isim onu sahiplenmiştir. Kendi Rabb-i mukayyedi (bağlı olduğu sahibi) terbiyesinde kalan kimse Hakk Teâlâ'yı unutup kendine tapmış olur. Bütün zamanlarında âlem halkı ile kavga gürültü koparıp kendini inkâr ve itiraz ateşine salar. İşlerini görürken gam, sıkıntı deryasına dalar. Kendi Rabbinin (sahibinin) terbiyesinden çıkıp Rabler Rabbının dairesine giren kimse tabiatının zindanından rûhunun fezasına çıkmış olur. O kimse nefis putunu kırıp Allahü Teâlâ'ya tapar. Bütün zamanlarında cümle halk ile sulh ve salâh içinde olup işlerini Allahü Teâlâ'ya ısmarlayarak bütün gamlardan, üzüntülerden kurtulup sonsuz saâdete kavuşur. Çünkü artık insan-ı kâmil olup akl-ı küll'e varmıştır. Devresini tamamlayıp her muradı hâsıl olmuştur.

MESNEVİ

1. Ez-cemâdî mürdem ü nâmî şodem
   V'ez nemâ mürdem be-hayvân bi-zerdem
2. Mürdem ez-hayvânii vü âdem şodem
   Pes çe tersem key zi-merdekem şodem
3. Hamle-i diger be-mirem ez-beşer
   Tâ ber ârem ez-melâik perr ü ser
4. V'ez melek hem bâyedem cüsten zi-cev
   Küllü şey'in hâlikün illâ vecheh
5. Bâr-ı diger ez-melek kurbân sevem
   Ançe ender vehm-i nâyed ân şevem. (1)

(1) 1. Cemâlden geçtim ve bir adım oldu. Nemâdan geçtim ve hayvanlığa yükseldim. 2. Hayvanlığı da aşıp insan oldum. O hâlde niçin korkayım!.. 3. (Daha sonra) diğer bir hamle ile insanlıktan da geçiyorum; ta ki melâikden kanat edineyim. 4. (Artık) melekten de ileri gitmem lâzım geliyor. Binaenaleyh böyle bir derecede olmaktan niye korkayım. Çünkü her şey ancak O Allah ile kendini gösterir. 5. (Sonuçta) tekrar melekten de kurban olayım. Böylece vehmin içinde ne bulunmazsa, o olayım.

Bir insan-ı kâmil kendi hâlini beyan ederek bu mânâyı şöyle bildirir:

1. Devr edip geldim cihâna yine bir devrân ola,
   Ben gidem bu ten sarâyı yıkılıp virân ola.
2. Bahr-i can tuğyan edip cismim gemisin dağıta
   Yerler altında bu cismim hâk ile yeksân ola.
3. Dört yanımdan nâr ü bâd ü âb ü hâk edip hücum
   Benliğim onlar alıp bu varlığım tâlân ola.
4. Dağılıp terkibim otuz iki harf ola tamam,
   Nokta-i rûhum kamunun gevherine kân ola.
5. Bu vücûdum dağı kalkıp atıla yünler gibi,
   Şeş cihâtım açılıp bir haddi yok meydan ola.
6. Cümle efkâr ü havasım haşr olup ol arsada,
   Kalkalar hep yeniden sankim baharistan ola.
7. Yevm-i tüblâdır o gün her mânâ bir sûret giyip
   Hem kimi sebze, kimi hayvan, kimi insan ola.
8. Kabrime yârân gelip, fikredeler ahvâlimi
   Her biri bilmekte hâlim vâlih ü hayrân ola.
9. Her kim ister bu Niyazi derdmendi ol zaman,
   Sözlerini okusun kim, sırrına mihmân ola.

1. (Nice âlemleri) devredip bu cihana geldim. Yine öyle bir zaman gelir ki, ben bu dünyadan giderim ve şu beden sarayım yıkılıp viran olur.

2. Can denizi coşup da beden denen gemimi paramparça ettiğinde bu cismin yerler altında topraklara karışır.

3. Ateş, hava, su ve toprak dörtbir yandan üzerime yürüyüp (zaten kendilerinden olan) benliğimi aldıklarında bu varlığım talân olur.

4. (İşte o zaman) Bileşimim dağılıp otuziki harf kendini gösterdiğinde (açıkta kalan) rûh noktam bütün bu harflerin cevherleri için bir maden ocağı olur.

5. Bu vücut dağım kalkıp yünler gibi atıldığında altı cihetim öylesine bir açılır ki sınırsız bir meydan hâlini alır. (Her bir parçam asıllarına dönünce bütün cihanı kaplar ve mahşer yerini oluşturur).

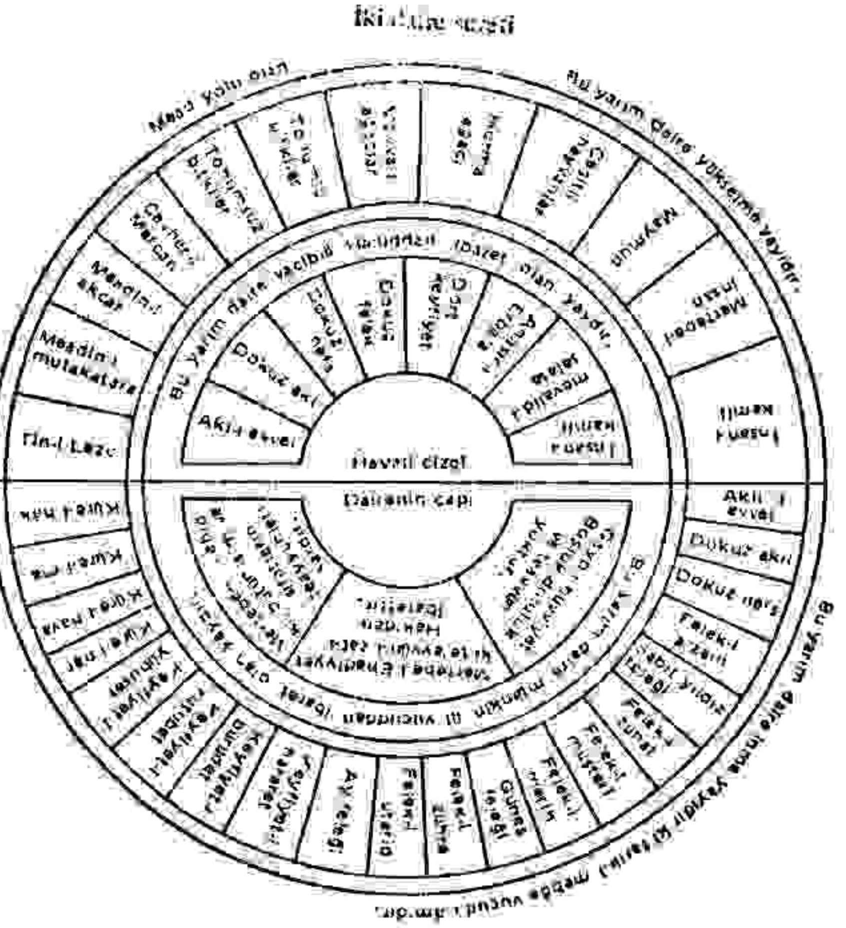
6. O meydanda, bütün düşünce ve duygularım toplanıp tekrar ayağa kalktıklarında sanki bir bahar kendini gösterir.

7. O gün bir kargaşa günüdür ki, her mânâ bir sûrete bürünüp kimi bitki, kimi hayvan, kimi de insan şeklinde ortaya çıkar.

8. Dostlarım kabrime geldiklerinde benim bu hâllerimi düşündüklerinde durumumu bilirler ve kendilerinden geçip hayretten hayrete düşerler.

9. Her kim bu dertli Niyazi'yi öğrenmek isterse o zaman bu sözlerini okusun da onun sırlarına konuk olsun.

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi vâcibü'l-vücûd ile mümkinü'l-vücûdu bir daire farz etmen mümkündür: Bu daireyi bir düz çizgi ikiye böler. Bu çizgiye hatt-ı mevhûm veya dairenin çapı derler. Bu çizgiden dolayı dairemiz iki yay şeklinde görünür. Bu mevhûm varlıktan ibaret olan mevhûm hat dönüş vaktinde aslına kavuşarak aradan kalkınca, varlık dairesinin şekli tam bir daire gibi görünür. **«Kabe kavseyn ev ednâ»** [1], sırrı orada bilinir. Hükemânın yolu üzere varlıkların devranı bu kadar açıklanarak astronomi ilmine vasıta ve mukaddime olan matematik ve geometriden birer fasıl yazılması uygun görülmüştür.



(1) **«İki kaş arası kadar veya ondan da yakın»**, (Necm sûresi, 9'uncu âyet). Bu âyet Peygamberimizin Mirâc gecesinde Allah'a ne kadar yaklaştığını anlatır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Maddede ve zihinde hâsıl olan eşyanın sayılarını beyan eden hesab (matematik) ilminin en mühim ve lüzumlu kaidelerini en kolay şekilde on nevi ile açıklar.

BİRİNCİ NEVİ: Sayının târifini, sahih (tam sayıları) ve bunların dokuz kesirli sayısını, muntık (mutlak sayıyı), asam (asal sayıyı), tam sayı ve ziyade (artık) sayıyı ve nâkıs (kesirli) sayıları bildirir.

Ey aziz! Hesab ile uğraşanlar şöyle demişlerdir: Hesab ilminde, bilinenler yardımıyla, bilinmeyen sayılar bulunur. Sayı, bir'e ve bir'den türeyenlere denir. Tam sayılara mutlak veya sahih sayılar denir. Payı bir olup, paydası (mahreci) ikiden on'a kadar olan kesirlere, dokuz kesir (küsûr-i tis'a) denir. Bu dokuz kesir aşağıdadır.

$\frac{1}{2}$=nısf, $\frac{1}{3}$=sülüs, $\frac{1}{4}$=rubu', $\frac{1}{5}$=humus, $\frac{1}{6}$=südüs,

$\frac{1}{7}$=sübü' $\frac{1}{8}$=sümün, $\frac{1}{9}$=tüsü' $\frac{1}{10}$=uşûr

İkiden dokuza kadar olan sayılardan biri ile tam olarak bölünebilen veya kare kökü olan sayılara muntık, bu özellikleri olmayan sayılara asâm (sağır sayılar, asal sayılar) denir. Dördün kare kökü iki, dokuzun kare kökü üçtür. Bunlar muntık sayılardır. Onbir sayısı (bir'den ve kendisinden başka) hiçbir sayıya bölünemediği ve kare kökü de olmadığı için asâm sayıdır. Muntık sayı bölünebildiği sayılara bölünerek bulunan bölümlerin toplamı o muntık sayıyı verirse, böyle sayılara tam sayı denir. Altı sayısı tam sayıdır. Çünkü altı ikiye bölünürse bölüm üç, üçe bölünürse bölüm iki, altıya bölünürse bölüm bir olur. Üç, iki ve bir bölümlerinin toplamı altı olduğundan altı tam sayıdır (1). Eğer muntık sayı kendi parçalarının toplamından az olursa, böyle sayılara zâid sayı derler. Oniki sayısı zâid sayıdır. Çünkü oniki sayısının yarısı, üçte biri, dörtte biri, altıda biri olan altı, dört, üç ve iki parçalarının toplamı onbeş olup onikiden fazladır. Eğer muntık sayı, parçalarının toplamından büyük olursa, böyle sayılara nâkıs sayılar denir. Sekiz sayısı nâkıs sayıdır. Çünkü sekizin yarısı, dörtte biri ve sekizde biri olan dört, iki, bir sayılarının toplamı olan yedi, sekizden küçüktür.

---

(1) Şimdi bilinen tam sayılara sahih sayı denilmekte, tam sayı için ise başka târif verilmektedir.

İKİNCİ NEVİ: Sayıların mertebelerinin usûl ve fürû'unu, toplama, çıkarma, iki kat alma, çarpma, yarısını alma, bölme, kare ve kare kök almanın târiflerini, çarpım ve bölümün sonuçlarını bildirir.

Ey azizi Ehl-i hesab demişlerdir ki, sayıların mertebelerinin birler, onlar, yüzler olmak üzere üç aslı vardır. Sayıların mertebelerinin fürû'u da altı olup toplam dokuz mertebe bulunur. Sayıların en sağında birler mertebesi (hânesi, basamağı) vardır. Onun yanında ikinci rakam onlar basamağı, onun solundaki üçüncü rakam yüzler basamağı vardır. Onun solunda sıra ile dördüncü rakam binler, beşinci rakam onbinler, altıncı rakam yüzbinler, yedinci rakam milyonlar, sekizinci rakam onmilyonlar, dokuzuncu rakam yüzmilyonlar mertebesidir. Aşağıdaki şekilde sayıların dokuz basamağı görülmektedir.

9	8	7	6	5	4	3	2	1
Yüzmilyonlar	Onmilyonlar	Milyonlar	Yüzbinler	Onbinler	Binler	Yüzler	Onlar	Birler

Kısaca toplamanın târifi bir sayıyı diğer sayının üzerine eklemektir. Üç ile beş'in toplamının sekiz olduğu gibi. Bir sayıdan diğer sayıyı noksan etmeye tefrik (çıkarma) derler. Beşden iki noksan olsa üç kaldığı gibi. Bir sayıyı bir kere tekrar etmeye (kendisi ile toplamaya) taz'if derler. Birin tekrarı iki olduğu gibi. Bir sayıyı diğer sayı kadar tekrar etmeye, darb (çarpma) denir. Üç ile beş'i çarpmanın, üç kere beş'in onbeş olduğu gibi. Bir sayıyı iki eşit kısma ayırmaya tansif (yarısını alma) derler. Dördün yarısı (nısfı) iki, beşin yarısı iki buçuk olduğu gibi. Bir sayıyı diğer sayının miktarına bölmeye kısmet (bölme) derler. Üçü ikiye bölünce bir buçuk, üçe bölünce bir, altıya bölünce yarım bulunduğu gibi. Bir sayıyı kendisi ile çarpmaya terbî (kare alma) denir. Bulunan sayıya teczîr derler. Kare kök almaya cezr derler. Üç'ün karesi dokuzdur. Bu dokuz sayısına teczîr denir. Teczîrin cezri, yâni dokuzun kare kökü üçtür. Netice-i darb (çarpım sonucu) çıkan sayı öyle bir sayıdır ki, çarpanlardan birinin buna oranı, bir'in diğer çarpana oranına eşittir. Meselâ dört ile beş veya beş ile dört çarpıldığında bulunan çarpım yirmi sayısıdır. Dördün yirmiye oranı, birin beşe oranına veya beşin yirmiye oranı, birin dörde oranına eşittir. Bölmede bunun aksine, bölünen bölen'in kaç katı ise, bölüm de bir'in o kadar katıdır. Meselâ oniki dörde bölündüğünde bölüm üç olur. Oniki dördün üç katı olduğu gibi, üç de bir'in üç katıdır.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Toplamanın kolay yolunu bildirir.

Ey azizi Ma'lûm olsun, ehl-i hesab (matematikçiler) demişlerdir ki: Cem'in (toplamanın) kolay yolu şöyledir: Toplanacak rakam-

ları, alt alta birler, onlar, yüzler basamakları bir hizaya gelecek şekilde yazıp altına toplama çizgisi çekersin. Sağ taraftan başlayıp her basamaktaki rakamları alt alta toplarsın. Eğer toplam on'dan az ise aynı basamağın altına yazarsın. Toplam on olursa, sıfırı yazarsın on'u bir kabul edip, soldaki basamakta bulunan sayıların toplamına ilâve edersin. Toplam on'dan fazla olursa, fazla olan sayıyı o basamağın altına yazarsın. Yine on'u bir kabul ederek soldaki mertebeye, basamağa nakl edersin. Her on için bir sayı saklayıp soldaki mertebenin sayısına ilâve edersin. Çünkü sağdaki her basamağın on sayısı solunda olan basamağın bir sayısı kadardır. Eğer solda sayı yoksa toplanan sayıyı çizginin altına aynen yazarsın. Bir basamakta yalnız bir rakam olup altında hiç rakam olmazsa o sayıyı da çizginin altına aynen yazarsın. Toplanacak sayılar çok fazla ise, üç dört tanesini bir toplarsın. Bulduğun toplam ile aşağıdaki üç dört sayıyı toplarsın. Sayılar bitinceye kadar böyle devam edersin. Her sayının neye ait olduğunu, meselâ satın alınan malların isimlerini sayıların soluna yazarsın. Bunun için bir uzun kâğıda, toplanacak şeylerin isimlerini, kâğıdın soluna, alt alta yazarsın. Karşılarına sayıları birler, onlar, yüzler basamakları alt alta gelecek şekilde yazarsın. Sayı bulunmayan basamağa sıfır yazarsın. Yukarıda anlatıldığı gibi toplarsın.

Misâl:	Sağlama:
00373	
02318	
+ 73514	2
76205	2

Misâl:

Mushaf-ı şerif	0032	
Meâlim tefsiri	0654	
Kâdî tefsiri	0710	
Tefsir-i kebir	0891	
Toplam	2287	Sağlama:
Câmi-i Buhârî	0921	49—45 = 4
Kamus Lügatı	0567	
		22—18 = 4
Yekûn	3775	

Yalnız üçbin yediyüz yetmişbeş kuruştur.

Bu kâğıda dillî defter, bu rakamlara kara cümle derler. Toplamanın sağlamasını yapmak için, her sayıdaki rakamlar toplamından dokuz ve katları çıkarılır. Eğer toplanan sayıların rakamları

toplamından dokuz ve katları çıkarılınca bulunan sayı, toplamdaki rakamlar toplamından dokuz ve katları çıkarılınca elde edilen sayıya eşitse yapılan cem' (toplama) işlemi doğrudur, yoksa yanlıştır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Çıkarmanın kolay yolunu bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hesab şöyle demişlerdir: Çıkarmanın kolay yolu şöyledir: Toplamada olduğu gibi iki rakamı alt alta yazıp sağdan başlarsın. Aynı basamakta olan sayıları birbirinden çıkarır, çizginin altına yazarsın. Bir şey kalmadı ise sıfır yazarsın. Yukarıdaki sayı büyük ise, kalanı yazarsın. Yukarıdaki sayı küçük ise solundaki basamaktan bir sayı alırsın. Bu on sayı demektir. On ile üstteki rakamı toplayıp altındakini noksan eder, kalanı çizginin altına yazarsın. Eğer onlar basamağında rakam yoksa yüzler basamağından bir alırsın. Onlar basamağı on olur. Oradan bir alırsın, onlar basamağı dokuz kalır. Böylece devam edersin. Misali aşağıdadır:

```
  270753 → 24—18= 6
— 029872 → 28—27= 1
 ———————          —
                  5
        Sağlama:  —
  240881 → 23—18= 5
```

Sağlama: Kendisinden çıkarılan'ın rakamları toplanıp dokuzun katları çıkarsa örneğe göre altı kalır. Çıkan'ın rakamları toplanıp dokuzun katları çıkarılırsa bir kalır. Altıdan bir çıkarılırsa beş kalır. Sonuçta da aynı işlem yapılırsa yine beş bulunur. O hâlde çıkarma işlemi doğrudur. Kendisinden çıkarılan'ın sağlaması, yâni rakamları toplamından dokuzun katlarının farkı, çıkan'ın sağlamasına eşit veya daha küçükse, bu küçük sağlamaya dokuz eklenip sonra çıkarma yapılır. Sonucun sağlamasına eşit çıkarsa işlem doğrudur, yoksa hatalıdır. O zaman işlemi yeniden yapmak gerekir.

[Bu işleme örnek:

```
  345     345'in mizanı     12—9=3'dür
— 251     251'in mizanı          8'dir
 ————
  094      94'ün mizanı          4'dür
  3'e 9 eklersek 12 olur
                         4
  12—8=4     sağlama   ——   olup işlem doğrudur].
                         4
```

BEŞİNCİ NEVİ: Taz'if işleminin kolay yolunu bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hesab demişlerdir ki, taz'if, bir sayıyı kendisi ile toplamaktır. Yalnız sayıyı iki kere yazmaz, her basamağı kendisi ile, altında yazılı imiş gibi toplarsın.

320573 mizanı 20—18=2 → 2×2=4'dür. Sağlaması $\frac{4}{4}$ dür.
641146 mizanı 22—18=4'dür.

Sağlama: Taz'if olacak sayının mizanı (sağlaması) alınıp iki katı alınır. Taz'if ile bulunan sayının mizanına eşit ise işlem doğrudur, yoksa işlemde bir yanlışlık vardır. (Taz'if, iki ile çarpmak, iki katını almak demektir).

ALTINCI NEVİ: Tansif'in kolay yolunu bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, ehl-i hesab şöyle demişlerdir: Verilen sayıyı yazar, altına yatay bir çizgi çekersin. Sol taraftan başlayarak her basamağın yarısını alıp çizginin altına, hizasına yazarsın. Çift sayıların yarısını tam olarak yazarsın. Sayı tek ise, tam kısmını yazar buçuğunu, önündeki basamakta bulunan sıfır ve birden farklı sayının yarısına beş olarak ilâve eder, çizginin altına yazarsın. Tek sayının önündeki sayı sıfır veya bir ise, yarısını alırken beş kabul edersin. Sayının son basamağına kadar böyle devam edersin. Sonra yine buçuklu kalırsa onu ondalık kesirli olarak yazarsın.

$$\frac{8730313}{4365156{,}5} \qquad \text{Mizan } \frac{7}{7} \text{ dir.}$$

Sağlama: Büyük sayının mizanı (sağlaması), yarısı olan sayının mizanının iki katına eşit olursa, işlem doğrudur, yoksa yanlıştır. (Tansif, bir sayının yarısını almak, ikiye bölmek demektir).

YEDİNCİ NEVİ: Çeşitli çarpmaların kolay yolunu bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hesab demişlerdir ki, çarpma üç kısımdır. Birincisi tek rakamlı sayıyı, tek rakamlı sayı ile çarpmaktır. İkincisi tek rakamlı sayı ile çok rakamlı sayıyı çarpmak, üçüncüsü de çok rakamlı sayı ile çok rakamlı sayıyı çarpmaktır. Birinci kısım çarpma ikiden dokuza kadar olan sayıları birbirleri ile çarpmaktır ki, çarpım cetveli hepsini bir arada gösterir.

ÇARPIM CEDVELİ

ÇARPILAN

						LAN	2	
					N	3	4	2
				A	4	9	6	3
			P	5	16	12	8	4
		R	6	25	20	15	10	5
	A	7	36	30	24	18	12	6
Ç	8	49	42	35	28	21	14	7
9	64	56	48	40	32	24	16	8
81	72	63	54	45	36	27	18	9

[Bu tabloda köşegen durumundaki ikiden dokuza kadar olan rakamlar, sağda düşey durumdaki ikiden dokuza kadar yazılmış sayılarla çarpılır. Meselâ beş ile yedinin çarpımını bulmak için köşegen üzerindeki beş rakamından aşağı inilir. Sağdaki düşey rakamlardan yedi bulunup sola doğru kayılırsa otuzbeş bulunur. Bu cetvelde bir sayının yalnız kendisine eşit ve büyük sayılarla çarpımları vardır. Yâni altı kere altı, altı kere yedi ve yukarısı vardır. Altı kere beş, altı kere dört ve daha aşağısı yoktur. Buna karşılık dört kere altı, beş kere altı vardır].

İkinci kısım çarpmada çok rakamlı sayı kısımlara ayrılır. Tek rakamlı müfred sayı, mürekkeb sayının müferredâtı ile çarpılır. Elde edilen çarpımlar toplanır. Meselâ dokuz ile otuzaltı'yı çarpmak istersen, otuzaltı'yı otuz ve altı'ya ayırırsın. Dokuz ile otuzu çarpar ikiyüz yetmiş bulursun. Dokuz ile altıyı çarpar ellidört bulursun. İkiyüz yetmiş ile ellidördü toplayarak üçyüz yirmidört bulursun.

[Başka bir misal:

$8\times325 = 8\times(300+20+5) = 8\times300+8\times20+8\times5 = 2400+160+40= 2600$].

Üçüncü çeşit çarpmada meselâ ondört ile yirmibeşi çarpmak için, önce dört ile beşi ve dört ile yirmiyi çarparsın. Sonra on ile beşi ve on ile yirmiyi çarparsın. Elde edilen dört rakamı toplarsan çarpım bulunur. Bu dört rakam yüz olduğundan çarpım üçyüz elli olur. [Yâni: $14\times25 = (10+4)\times(20+5) = 10\times20+10\times5+4\times20+4\times5 = 200+50+80+20 = 350$].

Pratik kaide: Çarpanlardan birinin bir veya daha fazla katlarını alıp, diğerlerini de aynı sayı kadar bölerek bulduğun rakamları çarparsan, iki sayının çarpımını bulursun. Meselâ yirmibeş ile onaltıyı çarpmak için, yirmibeşin iki kere iki katını alırsın yüz olur. Onaltıyı da iki kere ikiye bölersen dört olur. Dört ile yüz'ün çarpımı dörtyüz bulunur. Bu kaide bir keskin görmedir. Bunu bilen hesabını çabuk yapar. Eğer çarpılan sayıların basamakları fazla olursa, kalem ile yapmak daha kolay olur.

Tek basamaklı, yâni birden dokuza kadar olan sayılardan biri

ile çok basamaklı bir sayıyı çarpmak için bilinen şekilde altalta yazar, altına bir çizgi çekersin. Tek basamaklı sayı ile verilen büyük sayının birler basamağını çarparsın. Bulduğun sayının birler basamağını çizginin altına yazarsın. Onlar basamağında kaç tane on varsa aklında tutarsın (elde bir, iki). Tek sayı ile büyük sayının onlar basamağını çarpıp, aklında tuttuğun sayıyı buna ilâve edersin. Eğer onlar basamağında sıfır var ise, aklında tuttuğun sayıyı sıfırın altına yazarsın. Çarpımda on'un tam katları çıkarsa çizginin altına sıfır yazarsın, on'un katı olan rakamı aklında tutarsın. Bu şekilde çarpımı tamamlarsın. Tek basamaklı sayıyı (müfredi) büyük sayının içindeki sıfır ile çarparsan (elde yok ise) sıfırın altına müfred sayıyı değil, sıfır yazarsın. Aşağıda altmışüçbin kırküç ile beş'in çarpımı yukarıda anlatıldığı gibi yapılmıştır. Büyük sayıyı beş ile değil de elli, beşyüz gibi sayılarla çarpmak istersen sıfırları sağ tarafa yazarsın. Beş ile çarptıktan sonra sıfırları aynen aşağı indirirsin.

```
 63043        63043        63043        Sağlama 8'dir.
     5           50          500           \ 7 /
 ------      -------     --------          6 X 8
 315215      3152150     31521500          / 5 \
```

Sağlama: Çarpılan ile çarpandan dokuz ve dokuzun katları çıkarılır. Kalan iki rakam birbiriyle çarpılarak bundan da dokuz ve dokuzun katları çıkarılır. Bundan elde edilen sayı ile çarpım sonucundan dokuzun katları çıktıktan sonra kalan sayı birbirine eşitse işlem doğru yapılmıştır.

Lâtife: Çok kere otuz olan ayların gün sayısı ile, bir yıldaki ay sayısı olan onikiyi çarparsın. Bulduğun üçyüzaltmışı haftanın gün sayısı olan yedi ile çarparsan, paydaları iki ile on arasında olan bütün kesirlerin ortak paydasını bulursun. Bu da ikibin beşyüz yirmidir. Nitekim Hazret-i Ali'ye (kerremallahü veche) mahrec-i küsûr-i tis'adan yâni paydaları ikiden on'a kadar sayılar olan kesirlerin ortak paydasından sual olundukta, «Haftanın günlerini senenin günleri ile çarp», buyurmuşlardır. Ayrıca içinde ayın harfi olan kesirlerin paydalarını birbiri ile çarparsan yine ortak paydayı bulursun. Çünkü içinde ayın harfi olan rakamlar erba'a = dört, seb'a = yedi, tis'a = dokuz, aşere = on'dur. Bu rakamları birbirleri ile çarparsan dokuz kesrin ortak paydası olan iki bin beşyüz yirmiyi bulursun.

SEKİZİNCİ NEVİ: Bölmenin kolay yolunu bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hesab demişlerdir ki, bölmede öyle bir sayı ararsın ki, bölen ile çarptığın zaman bölünene eşit veya ondan az olsun. Bu az olan fark bölenden küçük olmalıdır. Eşit olduğu zaman, böl-

me tam olup bölüm bulunmuş olur. Bölen ile çarptığın zaman bölünenden az olan bölmelerde aradaki farkı bölene oranlayıp bölüm'e eklersin. Meselâ onüçü dörde bölmek istersen, istenen sayı üç olur. [Burada onüçe maksûm (bölünen), dörde maksûm-i aleyh (bölen), üç'e bölüm denir. Bir de kalan olur]. Üç ile dördün çarpımı olan oniki, bölünen onüçden bir azdır. Bu sayı bölen olan dörtten azdır. Bu bir sayısını bölene nisbet edersen sonuç üç tam ve bir rübû' olur. Eğer ondördü dörde bölersen bölüm, üç tam ve yarım olur. Bölen ile bölümün çarpımı bölünene eşit olan bölmeye misal onikiyi dörde bölmek gibidir. Bölüm üç olur.

Büyük sayıların bölmesinde ehl-i hesab arasında makbul ve meşhur olan yol, dört basamaklılar şeklidir. Önce bölüneni yazarsın. Sayının altından birler basamağından başlayarak sola doğru bir çizgi çekersin. Sayının sonuna gelince biraz yukarı çıkıp yine sola doğru bir miktar çekersin. Bölen sayıyı eğik çizginin soluna bölünenin hizasına yazarsın. Sonra bölen sayının iki katını alıp altına yazarsın. Sonra bunun iki katını alır altına yazarsın. Bir daha iki katını alır en alta yazarsın. Buna dört oda derler ki birinci odası bölen sayıdır. İkinci oda bölenin iki katıdır. Üçüncü oda bölenin dört katıdır. Dördüncü oda bölenin sekiz katı olur.

Bölünen sayının en solunda olan son basamağa bakarsın. Bundan dört odanın mümkün olan en çoğunu çıkarırsın. Kalan olursa son basamağın üstüne yazarsın. Ve o mertebeyi silersin. Bu mertebenin altına noksan olunan odanın numarasını yazarsın. Eğer son basamaktan noksan etmek mümkün değil ise, onun sağındaki basamağı da ekleyip anlatıldığı gibi devam edersin. Eğer bir basamak eklemekle böleni veya katlarını çıkarmak mümkün olmazsa başka bir basamak daha eklersin. Bu eklemelere, dört odadan birinin çıkarılması mümkün oluncaya kadar devam edersin. Oda numarasını da eklediğin mertebelerin en sağında olanının altına yazarsın. Böylece bölünenin basamaklarının sonuna kadar devam edip işlemi tamamlarsın. En sonda bölenden küçük bir sayı kalırsa, bu artıktır. Bölüme eklenmek istenirse bu sayının paydasına bölen yazılır. Bölünenin basamaklarından birinin hizasında dört odadan hiç biri yazılmadı ise, oraya sıfır yazarsın. Sonra çizginin altında elde ettiğin sayıları toplayarak bölümü bulursun. Meselâ dokuzbin yediyüz seksendokuz sayısını ondörde böldüğünde bölüm altıyüz doksandokuz, kalan üç olur. Bölümü kesirli olarak söylemek istersen altıyüz doksandokuz tam üç bölü ondört şeklinde söylersin.

DOKUZUNCU NEVİ: Sayıların karekökünü, bayağı kesirleri ve bunların dört işlemini kolay şekilde bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hesab demişlerdir ki, karekökü alınacak sayı kü-

çük ve muntık (mutlak sayı) ise karekökünün alınması çok kolaydır. Dördün karekökü iki, dokuzun karekökü üç, onaltının karekökü dört, yirmibeşin karekökü beş, otuzaltının karekökü altı, kırkdokuzun karekökü yedi, altmışdördün karekökü sekiz, seksenbirin karekökü dokuz, yüz'ün karekökü on'dur. Bu sayıların hepsi muntık ve cezirleri (karekökleri) tamdır. Verilen sayı bunlardan başka olursa karekökü tam olmaz. O zaman bu sayıdan küçük karekökü tam olan en yakın sayı ile bu sayının farkını alırsın. Tam karekökün iki katını alıp bir ilâve edersin. Bulduğun sayıyı payda, daha önceki farkı pay olarak tam kareköke ilâve edersin. Bu yaklaşık karekök olur. Meselâ beşin karekökünü almak istersen, beşe en yakın karekökü tam olan dördü beşden çıkarırsın bir kalır. Tam karekök olan ikinin iki katı olan dörde bir eklersen beş olur. Kesir yaparsan bir bölü beş olur. Bunu ikiye eklersen beşin karekökü iki tam ve bir humüs (beşte bir) olur. Altının karekökü iki tam ve iki humüs, yedinin karekökü iki tam ve üç humüs olur. On sayısının karekökünü alırken on'dan dokuzu çıkarırsın bir kalır. Dokuzun tam karekökü olan üçün iki katını alıp bir eklersen yedi olur. O hâlde on'un karekökü üç tam ve bir bölü yedi olur. Onbirin karekökü üç tam ve iki bölü yedi, onbeşin karekökü üç tam ve altı bölü yedi olur. Onaltının karekökü üç tam ve yedi bölü yedi olur ki, yedi bölü yedi bir olduğundan dört olur. Diğer sayıların karekökleri de aynı şekilde yaklaşık olarak bulunur. Birkaç örnek:

$$\sqrt{2} = 1\frac{1}{3},\ \sqrt{7} = 2\frac{3}{5},\ \sqrt{14} = 3\frac{5}{7},\ \sqrt{20} = 4\frac{4}{9},\ \sqrt{29} = 5\frac{4}{11}$$

$$\sqrt{38} = 6\frac{2}{13},\ \sqrt{50} = 7\frac{1}{15},\ \sqrt{70} = 8\frac{6}{17},\ \sqrt{85} = 8\frac{4}{19},\ \sqrt{120} = 10\frac{20}{21}$$

Bayağı kesirler: Birden farklı olan tam sayılardan birbirine eşit olanları mütemasildir (benzerdir). İki sayıdan küçüğünü bir sayı ile çarptığımızda büyüğünü verirse bu iki sayı mütedahildir (geçişlidir). Üç ile altı, dört ile oniki, altı ile altmış mütedahil sayılardır. İki sayıdan herbiri aynı sayıya bölünebilirse bu sayılar mütevafık (uygun sayılar) dır. Dört ile altı, altı ile dokuz, sekiz ile oniki, on ile yirmibeş sayıları mütevafıktır. İki sayıdan her birini bölen bir sayı bulunamazsa o iki sayı mütebayin (uyuşmaz sayılar) dır. Beş ile oniki, iki ile yedi gibi. Mütemasil açıktır. Diğerlerinde büyük sayıyı küçüğüne bölersen, kalan olmazsa o iki sayı mütedahildir. Kalan olup, böleni kalana böldüğünde kalan olmayıncaya kadar devam edebilirsen, o iki sayı mütevafıktır. Devam edildiğinde kalan bir olursa o iki sayı mütebayindir. İki ile beş, üç ile sekiz, dört ile yedi mütebayindir.

Kesir, ya paydası ikiden on'a kadar sayılar olan muntık kesirlerdir veya asâmdır ki, ona cüz denmiştir. Bu ikisinden her biri ya üçte bir gibi veya onbirden bir cüz gibi müfred (tek sayı) dir. Yahut iki tane üçte bir veya onbirden iki cüz gibi mükerrer (tekrarlanan sayı) dir. Yahut altıda birin yarısı veya onbirde birin onüçde biri gibi muzaf (katılmış sayı) dır. Yahut yarım ve üçte bir veya onbirden bir parça ve onüçden bir parça gibi ma'tûf (bağlı sayı) dur.

Tam sayılı kesirleri yazarken kesrin üstüne tam sayıyı yazarsın, tam sayının altına payı, onun altına paydayı yazarsın. Tam sayı olmazsa yerine sıfır yazarsın. Ma'tûf kesirlerde araya «ve (+)» yazarsın, katılmış asal sayılarda araya «den (=)» yazarsın.

Meselâ:

Bir tam iki bölü üç $= \begin{matrix}1\\2\\3\end{matrix}$ [Şimdi $1\frac{2}{3}$ şeklinde yazılır].

Bir tam bir bölü üç $= \begin{matrix}1\\1\\3\end{matrix}$ [Şimdi $1\frac{1}{3}$ şeklinde yazılır].

Tam sayısız bir bölü üç $= \begin{matrix}0\\1\\3\end{matrix}$ [Şimdi $\frac{1}{3}$ şeklinde yazılır].

Yarımın altıda biri $\begin{matrix}0\\—\\1\\2\\6\end{matrix}$ [Şimdi $\frac{1}{12}$ şeklinde yazılır].

İki humüs ve üç rübû' $= \begin{matrix}0\\2\\5\end{matrix} + \begin{matrix}0\\3\\4\end{matrix}$ [Şimdi $\frac{2}{5}+\frac{3}{4}$ şeklinde yazılır.

Onüçde birin onbirde biri $\frac{1}{11} = \frac{1}{13}$ [Şimdi $\frac{1}{13.11} = \frac{1}{143}$ şeklinde yazılır].

Kesirlerin paydasına mahrec veya mükam veya ümam derler. Müfred ve mükerrer kesirlerin paydaları aynıdır. Meselâ rübû' = bir bölü dört'ün paydası dörttür. İki rübû', üç rübû' gibi mükerrer kesirlerin de paydası dörttür. Muzaf kesrin paydası, birbirine izâfe edilen kesirlerin müfredât paydalarının çarpımına eşittir. Bu paydalar ister mütebâyin, ister mütevâfık, ister mütedahil olsunlar, yi-

ne birbirleri ile çarpılır. Beşte birin altıda biri muzaf kesrinin paydası otuzdur. Sekizde birin altıda biri muzaf kesrinin paydası kırksekizdir. Sekizde birin dörtte biri muzaf kesrinin paydası otuzikidir. Matuf kesrin paydasını bulmak için iki payda alırsın. Bunlar mütebâyin ise birbiriyle çarparsın. Mütevafık ise birini ortak bölenlerine böler diğeri ile çarparsın. Mütedahil ise büyüğünü alırsın. Bu çarpımları üçüncü bir kesrin paydası olarak yazarsın. Kesirler çok ise aynı işleme devam edersin. Matuf kesirler bittiği zaman bulduğun sayı o kesirlerin paydası olur.

Paydaları ikiden on'a kadar sayılar olan kesirlerin ortak paydasını bulmak için mütebâyin olan iki ile üçü çarparsın, altı olur. Altı ile dört mütevafık sayılar olup ortak bölenleri iki olduğundan dördü ikiye böler altı ile çarparsın. Elde ettiğin oniki ile mütebâyin olan beşi çarparsın. Altı ise bulduğun altmış ile mütedahildir, bir şeyle çarpmazsın. Yedi ile altmış mütebâyin oldukları için çarpar, dörtyüzyirmi bulursun. Dörtyüzyirmi ile sekizin ortak bölenleri dört olduğundan iki ile çarparsın. Sekizyüzkırk ile dokuz üçe bölündükleri için mütevafık olup sekizyüzkırk ile üçü çarparsın ikibin beşyüzyirmi bulursun.

Tecnis: Tam sayılı kesri bileşik kesir yapmaya denir. Bunun için tam sayı kesrin paydası ile çarpılır, paya eklenir. Bulunan sayı bileşik kesrin payı olur. Payda aynı kalır. Meselâ iki tam bir bölü dört, bileşik kesre çevrilirse pay dokuz olur. Altı tam üç bölü beş için otuzüç, dört tam üçte birin yedide biri için seksenbeş olur. Bileşik kesri tam sayılı kesre çevirmeye ref' (yükseltme) denir. Bunun için büyük sayı olan payı, küçüğü olan paydasına bölersin. Bölüm tam sayı kısmı olur. Kalan, kesrin payı olur. Meselâ onbeş bölü dört kesrinin ref'i üç tam üç bölü dört olur.

Bayağı kesirleri toplamak ve iki katını almak: Verilen kesirlerin ortak paydasını bulursun. Paydalarını eşitlersin. Bulduğun kesrin payını paydasına bölersin. Payı büyükse tam sayılı kesir olur. Bölüm tam sayısı, kalan da aynı paydanın payı olur. Payı paydasına eşitse bir olur. Payı küçükse aynen kalır. Meselâ:

a) Bir bölü iki, bir bölü üç ve bir bölü dört toplanırsa, bir tam altıda birin yarısı olur.

b) Bir bölü altı ile bir bölü üç toplanırsa bir bölü iki olur.

c) Bir bölü iki, bir bölü üç ve bir bölü altı toplanırsa, bir olur.

d) Üç tane bir bölü beşin iki katı alınırsa bir tam bir bölü beş olur.

$$\frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\frac{1}{4}=\frac{6}{12}+\frac{4}{12}+\frac{3}{12}=\frac{13}{12}=1\frac{1}{2}$$

$$\frac{1}{6}+\frac{1}{3}=\frac{1}{6}+\frac{2}{6}=\frac{3}{6}=\frac{1}{2}$$

$$\frac{1}{2}+\frac{1}{3}+\frac{1}{6}=\frac{3}{6}+\frac{2}{6}+\frac{1}{6}=\frac{6}{6}=1$$

$$2.3.\frac{5}{1}=2.\frac{5}{3}=\frac{5}{6}\ 1\frac{5}{1}$$

Kesirlerin yarısını almak için payı çift ise, payın yarısını alırsın. Tek ise paydanın iki katını alır, payı aynen bırakırsın.

[Meselâ: $\frac{4}{5}$ in yarısı $\frac{2}{5}$, $\frac{3}{5}$ in yarısı $\frac{3}{10}$ dur].

Çıkarma (tefrik) için iki kesri ortak payda cinsinden yazıp birini diğerinden noksan edersin. Kalanı ortak paydaya pay yaparsın.

Meselâ: Dörtte biri üçte birden çıkarırsın, üçte birin yarısı kalır.

Çünkü $\frac{1}{3}$ ile $\frac{1}{4}$ ün ortak paydası onikidir. Onikinin üçte biri

olan dörtten, dörtte biri olan üçü çıkarırsan bir kalır. Bu da onikinin altıda birinin yarısıdır.

Bayağı kesirlerin çarpımı: Tam sayı ile kesri çarpmak için, tam sayı ile kesrin payını çarpar, paydayı aynen yazarsın. Kesir tam sayılı olursa çarpmadan önce bileşik kesir hâle getirirsin. Elde edilen kesirin payı büyükse paydasına böler, tam sayılı olarak yazarsın. Meselâ iki tam üç bölü beş ile dört tam sayısını çarpmak için, önce iki tam üç bölü beş bileşik kesir hâle çevrilir, onüç bölü beş olur. Dört ile çarparsan elliiki bölü beş bulursun ki, on tam ve iki bölü beş eder. Üç bölü dördü yedi ile çarparsan yirmibir olur. Kesrin paydası dört olduğundan dörde bölersen beş tam ve bir bölü dört olur. İki kesri çarpmak için payları ve paydaları çarparsın. Birinci elde ettiğini ikinciye bölersin. Birinci büyük ise kesir tam sayılı olur. Çarpılacak kesirler tam sayılı verilmiş ise önce onları bileşik kesir hâline çevirir sonra çarparsın.

Meselâ:

a) İki tam bir bölü ikiyi, üç tam bir bölü üç ile çarparsan sekiz tam bir bölü üç bulunur.

b) İki tam bir bölü dördü beş tam bir bölü altı ile çarparsan onbir tam beş bölü sekiz olur.

c) Üç tam bir bölü dördü beş tam bir bölü yedi ile çarparsan bir bölü iki artı bir bölü dört ve bir bölü yedi bulunur.

$$2\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{3} = \frac{5}{2} \times \frac{10}{3} = \frac{50}{8} = 6\frac{2}{8} = 6\frac{1}{4}$$

$$2\frac{1}{4} \times 5\frac{1}{6} = \frac{9}{4} \times \frac{31}{6} = \frac{279}{24} = \frac{93}{8} = 11\frac{5}{8}$$

$$3 \times \frac{1}{4} \times 5 \times \frac{1}{7} = \frac{3}{4} \times \frac{5}{7} = \frac{15}{28} = \frac{14}{28} + \frac{1}{28} = \frac{1}{2} + \frac{1}{4} \times \frac{1}{7}$$

Bayağı kesirlerin bölmesi: **Sekiz kısımdır.** Çünkü, bölünen ya kesir, ya tam veya karışıktır. Bölen de ya tam ya kesir veya karışık, yâni tam sayılı kesirdir. Üç ile üçü çarparsan dokuz olur. Tam sayıya bölmeyi çıkarırsan sekiz kısım olur. Önce tam sayılı kesirler bileşik kesre çevrilir. Kesri kesre bölerken paydalar ortak olacak şekilde kesirler çarpılır. Bulunan paylar bölünür. Bölünen veya bölenden biri tam sayı olursa, tam sayı payda ile çarpılır.

Meselâ:

a) Beş tam bir bölü dördü üçe bölersen, bir tam üç bölü dört bulursun.

b) Üçü beş tam bir bölü dörde bölersen, dört tam bir bölü yedi bulursun.

c) İki tam bir bölü altıyı bir tam bir bölü altıya bölersen, iki bulursun.

$$5\frac{1}{4} : 3 = \frac{21}{4} : 3 = \frac{21}{12} = \frac{7}{4} = 1\frac{3}{4}$$

$$3 : 5\frac{1}{4} = 3 : \frac{21}{4} = \frac{12}{21} = \frac{4}{7} = 4 \,.\, \frac{1}{7}$$

$$2 \,.\, \frac{1}{6} : \frac{1}{6} = \frac{2}{6} : \frac{1}{6} = \frac{2}{1} = 2$$

[Şimdi iki kesrin bölümünde birinci kesir aynen bırakılıp ikinci kesir ters çevrilip çarpılmaktadır].

Diğer misaller bunlara kıyas edilerek yapılacağından bu kadarla iktifa edilmiştir.

ONUNCU NEVİ: Bilinmeyen sayının bulunmasının kolay yolunu bildirir:

Ey aziz! Ehl-i hesab şöyle demişlerdir: Bilinmeyen sayıyı bulmak için kurulmuş olan dörtlü orantı kaidesi her yerde uygulanabilen, kullanışlı, yanlışsız, her zaman doğru netıce veren bır kaide olup, hesabın temelidir. Çünkü bütün bılinmeyenli problemler bu dörtlü orantı kaidesi ile çözülebilir. Dörtlü orantı öyle dört sayıdır ki, birincinin ikinciye oranı, üçüncünün dördüncüye oranına eşittir. Bu orantıda (tenâsübde) yanlar ve ortalar çarpımı birbirine eşittir. Eğer yanlardan biri bilinmeyen olursa iki yanı çarpar, bilinen yana bölersin, bilinmeyen yan bulunmuş olur. Eğer iki ortanın (vasatın) biri bilinmezse, iki tarafı çarpar bilinen vasata bölersin, çıkan sonuç bilinmeyen vasattır. Meselâ iki, dört, üç ve altı sayıları arasında ikinin dörde oranı, üçün altıya oranına eşittir şeklinde bir dörtlü orantı kurulabilir. Burada iki ile altının çarpımı, üç ile dördün çarpımına eşittir. Bu dört sayının biri bilinmese diğer üç sayı yardımı ile bulunur. Eğer bilinmeyen, taraflardan biri olan iki ise ortalar olan üç ile dördü çarparsın. Elde ettiğin onikiyi bilinen taraf olan altıya bölersin. Bölüm olarak istenen ikiyi bulursun. Bilinmeyen altı olsa, onikiyi ikiye böler, istenen altıyı bulursun. Eğer ortalardan biri olan dört bilinmese, taraflar olan iki ile altıyı çarparsın. Elde ettiğin onikiyi bilinen orta olan üçe bölersin, istenen dördü bulursun. Eğer ortadan biri olan üç bilinmese, iki ile altıdan ibaret olan yanları çarpar, bilinen orta olan dörde bölersin. İstenen üç bulunur. Bu anlatılan yol, dörtlü orantının çarpma yoludur.

Dörtlü orantının bölme yolu ise şöyledir: İki ortadan biri bilinmese, taraflardan birini belli olan ortaya bölersin. Elde ettiğin bölümü diğer taraf ile çarparsın. İstenen orta bulunur. İki taraftan, yanlardan biri bilinmese, iki ortadan birini bilinen tarafa bölersin. Elde ettiğin bölümü diğer orta ile çarparsın. İstenen taraf bulunur.

Meselâ: $\frac{2}{3} = \frac{6}{9}$ dörtlü orantısını gözönüne alalım. Burada 2 ile 9'a taraflar veya yanlar, 3 ile 6'ya vasatlar veya ortalar denir. Ortalardan biri olan altı bilinmese, taraflardan biri olan dokuzu üçe böler, diğer taraf olan iki ile çarparsan istenen altı bulunur. Eğer taraflardan biri olan dokuz bilinmese, ortalardan biri olan altıyı diğer taraf olan ikiye böler, diğer orta olan üç ile çarparsın. İstenen dokuz bulunur. Eğer iki bilinmese üçü dokuza bölersin. Bulduğun bir bölü üç ile altıyı çarparsan, istenen iki bulunur. Eğer üç bilinmese dokuzu altıya bölersin. Bulduğun bir buçuk ile ikiyi çarparsan, istenen üç bulunur.

Problemler: Gaflet olunmasın ki problemler ya ziyade'ye, ya noksana, ya muamelâta, ya toplanmaya veya çarpmaya müteallik olur.

Ziyadeye bağlı olan soruya misal şöyledir: Hangi sayı dörtte biri ile toplandığında üç olur? Bunu dörtlü orantı ile çözmek için verilen kesrin paydası olan dördü alır me'haz (asıl, kaynak) dersin. Me'hazda soruya göre işlem yaparsın. Yâni soruda ziyade denilmişse ziyade edersin, noksan denilmişse noksan edersin. Bulduğun sayıya vasıta dersin. Böylece üç bilinen bulunmuş olur ki, biri me'haz, biri vasıta, biri de soruda verilen sayıdır. Problemde me'haz dört, vasıta bir ziyade beş, verilen sayı da üçtür. Me'haz'ın vasıtaya oranı, bilinmeyenin soruda verilene oranına eşittir. Me'haz ile bilineni çarpıp vasıtaya bölersen isteneni bulursun. Misalimizde:

$$\frac{4}{5}=\frac{\times}{3} \qquad 5\times=12 \qquad \times=\frac{12}{5}=2\frac{2}{5} \text{ bulunur.}$$

O hâlde kendisi ile dörtte birinin toplamı üç olan sayı iki tam iki bölü beştir.

Noksana müteallik olan soruya misal: Kendisinden üçte biri çıkarılınca altı olan sayıyı bulunuz. Kesrin paydası olan me'haz üçtür. Bir çıkarınca vasıta iki olur. Bilinen sayı altıdır.

$$\frac{\text{Me'haz}}{\text{Vasıta}}=\frac{\text{Bilinmeyen}}{\text{Bilinen}} \text{ orantısına göre } \frac{3}{2}=\frac{\times}{6} \text{ yazılır.}$$

Üç ile altıyı çarparsın. Elde ettiğin onsekizi ikiye bölersen, istenen dokuz sayısını bulursun.

Muamelâta ait soruya misal: Beş litre sıvının fiatı üç dirhem olsa iki litresinin fiatı kaç dirhemdir?

$$\frac{5}{3}=\frac{2}{\times}$$ veya

5 litre 2 dirhem ederse
3 litre × dirhem eder
―――――――――――― şeklindedir.

Bilinmeyen dördüncü orantılıdır. İki ile üçü çarpıp beşe bölersen bir dirhem ve beşte bir dirhem bulursun. Eğer soru üç dirheme beş litre gelirse iki dirheme kat litre gelir, diye sorulsaydı, iki ile beşi çarpar üçe bölerdin. Sonuç üç tam üçte bir litre olurdu. Çünkü soruların değeri farklı cinsi ile çarpılıp, elde edileni aynı cinsine bölünür.

Toplamaya bağlı soruya misal: Hangi sayının üçte biri ile dörtte birinin toplamı on'dur? Bunun gibi sorularda ortak paydayı bulup, soruya göre hareket edersin. Ortak payda onikiye me'haz der-

sin. Onikinin üçte biri ile dörtte biri toplamı yedi olduğundan vasıta yedi olur. Soruda verilen ise on olduğundan

$$\frac{\text{Me'haz}}{\text{Vasıta}} = \frac{\text{Meçhul}}{\text{Ma'lûm}} \text{ kaidesine göre } \frac{12}{7} = \frac{\times}{10} \text{ olur.}$$

O hâlde oniki ile on'u çarpar, yediye bölersen istenen sayı olarak onyedi tam bir bölü yediyi bulursun.

Çarpma ile ilgili misal: Hangi sayının dörtte biri ile altıda birinin çarpımı, kendisinin iki katına eşittir? Dörtte bir ile altıda birin paydaları dört ve altı olup, ortak payda oniki olduğundan me'haz onikidir. Onikinin dörtte biri üç, altıda biri iki olup çarpımları altı olduğundan vasıta olur. Soruda verilen, iki kat olduğu için yirmidört olur.

$$\frac{\text{Me'haz}}{\text{Vasıta}} = \frac{\text{Meçhul}}{\text{Ma'lûm}} \text{ kaidesine göre } \frac{12}{6} = \frac{\times}{24} \text{ olur.}$$

O hâlde oniki ile yirmidördü çarparsın. Bulduğun ikiyüz seksensekizi altıya bölersin. İstenen kırksekiz sayısı bulunur.

Dörtlü orantıda üç sayı bulunup ortalar eşit olsa, meselâ birincinin ikinciye oranı, ikincinin üçüncüye oranına eşit olsa, yanlardan biri de bilinmeyen olsa, ortanın karesini bilinen yana bölersin, bilinmeyen yan bulunur. Eğer ortalar bilinmeyen olsa, yanları birbiri ile çarpar karekökünü alırsın bilinmeyen orta bulunur. Meselâ ikinin beşe oranı, beşin hangi sayıya oranına eşittir denilse, beşin karesini ikiye bölersin. İstenen sayı oniki ve yarım olur. Yahut dördün hangi sayıya oranı, o sayının dokuza oranı gibidir denilse, yanların çarpımı olan otuzaltının karekökünü alırsın. İstenen altı sayısı bulunur.

Allah'ı tanımada yardımcı olan hey'et ilminin (astronominin) tahsilini kolaylaştıran hesab ilminin özetinden bu kadarla iktifa olunup, astronominin başlangıcı olan hendese (geometri) ye sıra gelmiştir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Uzunluk, alan ve hacim hesablarını, hendese (geometri) ilminin hey'et (astronomi) ilmi için önemli ve gerekli olan şekillerini en kolay şekilde dört nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Nokta, çizgi, yüzey ve cismin târiflerini ayrıca çizgi ve yüzeyin kısımlarını ve onların vasıflarını kısaca bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hendese (geometri bilginleri) şöyle demişlerdir: A'raz kısımlarından duyularla işareti kabil olup, hiçbir yönden bö-

lünme kabul etmeyen şeye nokta derler. Hakikatta vaz' edilmiş olup parçası yoktur. Çizginin iki tarafında son bulduğu uçlardır. A'raz kısımlarından, duyularla işareti kabil olup ancak bir yönden bölünme kabul ederse, ona çizgi derler. Nokta ile son bulur. Uzunluğu vardır, genişliği ve derinliği yoktur. A'raz kısımlarından duyularla işareti kabil olup iki yönden bölünme kabul ederse, yâni uzunluk ve genişliğine bölünme kabul edip derinliğine kabul etmezse, ona satıh (yüzey) derler. Yalnız uzunluk ve genişliği vardır ve çizgi ile son bulur. A'raz kısımlarından biri üç yönden de bölünme kabul ederse, yâni uzunluğuna, genişliğine ve derinliğine bölünme kabul etse ona cisim derler.

Matematik bahsinde cisimden bahsedilmişti.

Çizgi, müstakim ve münhani, yâni doğru ve eğri çizgi olmak üzere iki kısma ayrılır. Müstakim hat (doğru çizgi), uzadığı mesafe boyunca bütün noktaları aynı hizada bulunan çizgidir. Bir parçası yüksek bir parçası alçak olmayıp, bir ucundan bakıldığında ortası ve diğer ucu da görünmelidir. Bunun aksine münhani (eğri) çizgide, uzadığı mesafe boyunca parçalarında eğilmeler, bükülmeler vardır. Bir tarafından bakıldığında ortasının ve sonunun görülmesine eğrilikler mâni olur. Doğru çizgiler ya paralel olurlar veya paralel değillerdir. Paralel doğrularda iki veya daha fazla doğrunun aralarındaki uzaklık hiç değişmez. Sonsuza kadar uzansalar birbirlerini kesmezler. Paralel olmayan doğrularda, paralel doğruların aksine aralarındaki uzaklık durmadan değişir.

Yüzeyler ya düzdür veya değildir. Düz yüzey, uzadığı yerlere kadar her parçası aynı hizada olan yüzeydir. Uzunluğuna ve genişliğine bir uçdan öbür uca kadar o yüzeyde farz olunan doğruların bütün parçaları hep aynı hizadadır. Düz olmayan yüzeyler, düzlemin aksidir. Düz olmayan yüzeylerin bir kısmına küresel yüzey derler. İçi dolu kürenin dışbükey yüzeyi, içi boş kürenin dışbükey yüzü ve içbükey yüzü gibi. Bunların yarılarına yarı küresel dışbükey ve yarı küresel içbükey yüzey isimleri verilir. Düz yüzeylerin paralel olanları ve olmayanları, doğruların paralel olanları ve olmayanları gibidir.

İKİNCİ NEVİ: **Kısaca, üçgen ve dörtgenlerin çeşitlerini, çokgenleri, açıların çeşitlerini, daire, merkez, çevre, çap, kiriş, yay, pay ve sinüsünü bildirir.**

Ey aziz! Ehl-i hendese şöyle demişlerdir: Düzlemde bir veya bir kaç çizginin çevrelediği şekle düzlemsel şekil derler. Eğer düzlemi üç doğru çizgi çevrelerse, o düzlemsel şekil, müselles (üçgen) dir. Üç çeşit üçgen vardır. Üç (dıl'ı) kenarı eşit olan üçgene mütesavi-

yü'l-adlâ (eşkenar) üçgen denir. İki kenarı eşit olan üçgene mütesaviyü'l-sâkeyn (ikizkenar) üçgen denir. Üç kenarı da farklı olan üçgene muhtelifü'l-adlâ (çeşit kenar) üçgen denir.

Düzlemi dört çizgi çevrelerse meydana gelen düzlemsel şekle zü'l-erba'a (dörtgen) denir. Beş çizginin çevrelediği düzlemsel şekil zü'l-hamse (beşgen) dir. Böylece devam ederek on kenarlı düzlemsel şekle zü'l-aşere (ongen) denir. Kenarları eşit olursa murabba' (kare), muhammes (beşgen), müseddes (altıgen), müsebba (yedigen), müsemmen (sekizgen), mütesse' (dokuzgen), mu'aşşer (ongen) denir.

Üçgenler ve dörtgenler bir de açılarına göre kısımlara ayrılır. Bir üçgende zâviye-i kaime (dik açı) varsa bu üçgene dik açılı üçgen denir. Zâviye-i münferice (geniş açı) varsa geniş açılı üçgen, dik ve geniş açısı bulunmayan üçgene hâddi'z-zevâya (dar açılı) üçgen denir.

Dört kenarı eşit, dört açısı da dik açı olan dörtgene murabba' (kare) denir. Açıları dik olup kenarları hepsi eşit olmayan dörtgene müstatil (dikdörtgen) denir. Dört kenarı eşit olup açıları dik olmayan dörtgene ekl-i muayyen (eşkenardörtgen) denir. Bütün kenarları eşit ve açıları dik olmayıp, yalnız karşılıklı kenar ve açıları eşit olan dörtgene şebeh-i muayyen (paralel kenar) denir. Bunların dışında kalan dörtgenlere münharif (yamuk) denir. Kenarları dörtten fazla olan şekillere kesirü'l-adla' (çokgen) denir.

Birbirine çakışık olmayan, bir noktada kesişen iki doğrunun çevrelediği sath'a zâviye (açı) denir. Zâviye iki kısımdır. Biri düz açıdır ki bir noktada kesişen iki doğru arasındaki açıdır. Diğeri zâviye-i mücesseme (geometrik açı) dır ki, bir veya birkaç yüzeyin çevrelemesi ile bir cisimde meydana gelir. Koninin tepe açısı ve odanın köşelerinde meydana gelen açılar mücessem (geometrik) açılardır. Düz açılar da üç kısımdır. Biri zâviye-i kaime (dik açı) dır. Bir doğrunun üzerine kendi gibi bir doğru daha çizildiğinde iki tarafta meydana gelen eşit açılardan biridir. Yukarı doğru çizilen doğruya amud (dik doğru) denir. Birisi zâviye-i hâdde (dar açı) dır ki, dik açıdan küçüktür. Üçüncüsü dik açılan büyük olan zâviye-i münferice (geniş açı) dır.

Daire bir düzlemsel şekildir. Bir eğri çizgi bir düzlemi öyle çevreler ki, ortada farz edilen bir noktayı çevreye birleştiren bütün doğru parçaları birbirine eşittir. Çevreleyen çizginin içinde kalan alana daire, onu çevreleyen eğri çizgiye hatt-ı müstedir (çember) denir. Ortadaki noktaya merkez, merkezi çevreye birleştiren doğru parçalarına nısf-ı kutr (yarıçap), iki katına kutr (çap) denir. Çap daireyi iki eşit parçaya böler. Çap ile yarım çevre'ye yarım daire denir. Daireyi eşit olmayan iki parçaya ayırıp merkezden geçmeyen

doğru parçasına veter (kiriş) denir. Kirişin ayırdığı kısımlara daire parçası denir. Çevrenin bir parçasına kavs (yay) denir. Kirişin yarısına ceyb-i müstevi (düz sinüs), kirişin ortasından çıkıp yayın ortasına varan dik doğru parçasına ceyb-i ma'kûs (sinüs veya sehm) denir. Böylece biline.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Mücessem (geometrik) şekillerden mik'ab (küp), üstüvâni (silindir), mahrût (koni) ve küreyi, merkezini, yüzeyini, mıntıka (ekvator) ve kutuplarını, eksenini ve ekseni etrafındaki hareketini, paralel dairelerini, dönencelerini, dönme esnasında kürenin hızlı ve yavaş dönen kısımlarını kısaca bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, geometri âlimleri şöyle demişlerdir: Bir hacmi bir şeyi birkaç yüzey sınırlıyorsa, ona mücessem (geometrik) şekil derler. Eğer bir hacmi birbirine eşit olan altı kare sınırlıyorsa, ona mik'ab (küp) derler. Paralel iki daire, çevreleri arasını birleştiren sath-ı müstakim (düz yüzey) ile bir hacmi sınırlarsa, ona üstüvâne (silindir) derler. Paralel iki daire silindirin tabanlarıdır. Taban merkezlerini birleştiren doğru, o üstüvânenin payıdır. Pay tabanlara amud (dik) olursa o üstüvâne dik silindirdir, yoksa eğik silindirdir. Eğer bir daire çevresinden bir eğik yüzey daralarak yükselip bir noktada son bularak bir hacim sınırlarsa, ona mahrût (koni) derler. Tabanı dairedir. Dairenin merkezi ile tepe noktasını birleştiren doğru, o koninin payıdır. Pay tabana dik olursa, o koniye mahrût-ı kaime (dik koni) derler. Pay tabana dik değilse eğik koni olur. Bir mücessem şekilin ortasında farz edilen noktayı yüzeye birleştiren bütün doğru parçaları eşit olsa, o şekle küre, o yüzeye muhit-i küre (kürenin çevresi) ve sath-ı müstedir (küresel yüzey) derler. O noktaya küre merkezi, eşit doğru parçalarına kürenin yarıçapları derler. Bir düzlem küreyi böldüğünde bir daire meydana gelir. Düzlem, küre merkezinden geçerse meydana gelen daireye büyük daire, diğerlerine küçük daire derler. Küre yüzeyi üzerinde farz edilen her nokta, kürenin bir kere dönmesi ile devrini tamamlayıp bir daire çizer. Ancak kutup noktaları hareketsiz kalırlar. İki kutbu birleştiren çapa, mihver (eksen) derler. Kürenin merkezinden geçen ve kutuplardan eşit uzaklıkta bulunan büyük daireye mıntıka-i küre (ekvator) derler. Mıntıka-i küre, iki kutup arasını eşit iki yarım küreye ayırdığı için kendisine paralel olan dairelerin en büyüğüdür. Kutuplara doğru küçülen bu dairelere müdârât-i nukat-ı mefrûze (paralel daireler) derler. Mıntıka-i kürenin iki tarafında ve eşit uzaklıkta olan daireler birbirine eşittir. Kürenin iki kutbu müdârât'ın (paralel dairelerin) de kutuplarıdır.

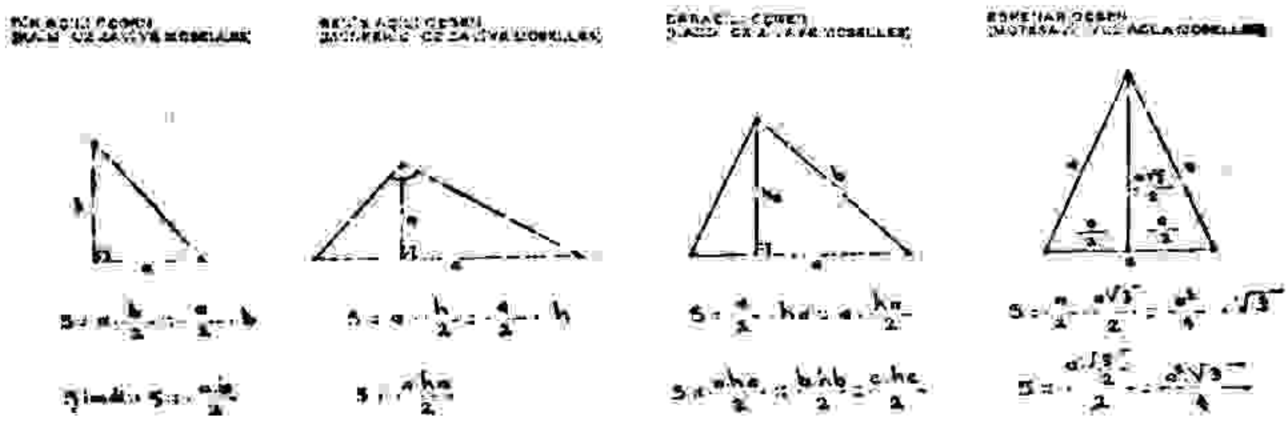
Şüphe yoktur ki, bulunduğu yerde kendi ekseni etrafında dönen bir kürenin mıntıkası (ekvatoru) üzerindeki hareketi hızlı olup, buna paralel olan dairelerdeki hareketi nisbeten yavaştır. Kutuplara yakın olan noktalardaki hareketi de mıntıkasına yakın olan yerdeki hareketinden yavaştır. Kürenin tümü kendi mekânında dönmeye devam edip, hareketi bu minvâl üzere iken kısımlarının hareketi sür'at ve yavaşlıkta pek farklı bulunması bir gerçektir. Bu farklılık işi feleklerin hareketlerinde de sabit bir şekilde kendini gösterir. Feleğin hareketi ya basite veya muhtelifedir. Feleklerin basite olan hareketine müteşâbihe hareket (benzerli hareket) de denir ki, feleğin her noktası eşit zaman aralıklarında eşit yaylar çizer. Meselâ en büyük felek olan dokuzuncu felek, âlemin merkezi etrafında şarktan garba hareket ederek bir gün bir geceye yakın zamanda bir devresini tamamlar. O hâlde feleğin yüzeyinde farz olunan bir nokta, o hareketle eşit zamanlarda eşit yaylar çizerek âlemin merkezi etrafında da eşit zamanlarda eşit açılar meydana getirir. Yâni feleğin ekvator dairesi üçyüz altmış eşit dereceye bölündüğünde ekvator üzerindeki bir nokta, hareket esnasında bir yıldız saatinde onbeş derece yol alır. Önceki saatte çizdiği onbeş derecelik yay, ikinci saatte çizdiği onbeş derecelik yaya eşittir. Bu şekilde âlemin merkezi etrafında birinci saatte çizdiği açı, ikinci saatte meydana getirdiği açıya eşittir. Diğer saatler de aynı şekilde devam eder. Her saatteki hareketi birbirine benzediği için bu harekete müteşâbih hareket derler. Böyle olmasa müteşâbih hareket demezlerdi. Hareket-i muhtelife bunun zıddıdır.

Feleğin hareketi ya müferrede (tek) veya mürekkebe (bileşik) dir. Hareket bir felekten meydana gelirse müferrede, birden fazla felekten meydana gelirse mürekkebe adını alır. Her basit hareket müferrededir, lâkin her müferrede hareket basit değildir. Her hareket-i muhtelife mürekkebedir. Fakat her mürekkebe hareket muhtelife değildir.

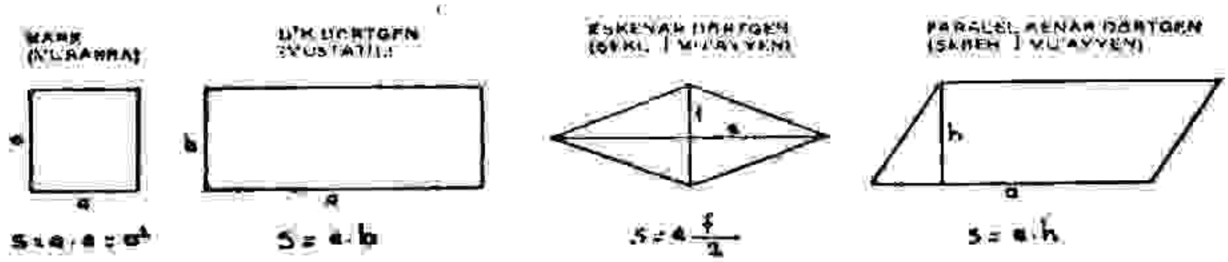
DÖRDÜNCÜ NEVİ: Düz şekillerin alanlarını, mücessem şekillerin alanlarını ve yüksek cisimlerin yüksekliklerinin bulunmasını bildirir.

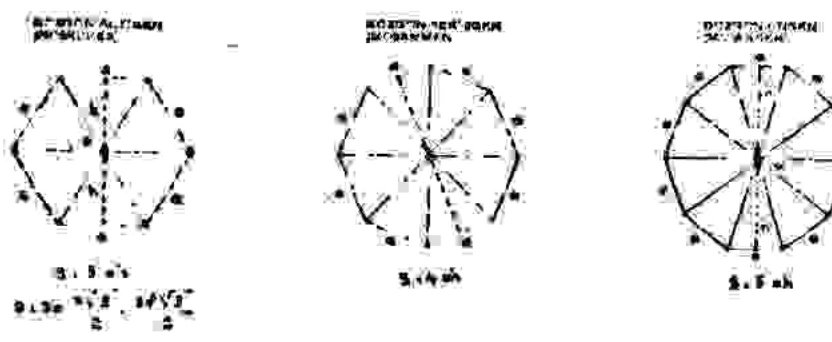
Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, ehl-i hendese şöyle demişlerdir: Bir yüzeyin ne miktar olduğu onun mesahası (alanı) dır. Bir şeklin mesahasını bilmek, onun yüzeyinin ölçüsünü bilmektir. Dik üçgenin alanı, dik açıyı teşkil eden dik kenarlardan biri ile diğerinin yarısının çarpımına eşittir. Geniş açılı üçgenin alanı, geniş açının bulunduğu köşeden karşıdaki kenara indirilen dikey ile o kenarın yarısının çarpımına veya aksine eşittir. Dar açılı üçgenin alanı, herhangi bir köşeden karşı kenara indirilen dikey ile o kenarın yarısının çarpı-

mına veya aksine eşittir. Eşkenar üçgenin alanı, bir kenarının karesinin dörtte biri ile üç'ün kare kökünün çarpımına eşittir. [Şimdi de üçgen alanı, bir kenar ile o kenara ait yüksekliğinin çarpımının yarısına eşittir diye târif edilmektedir].



Karenin alanı, bir kenarını kendisiyle çarparak bulunur. Dikdörtgenin alanı, bir kenarı ile bitişik kenar çarpılarak bulunur. Paralelkenarın alanı, bir kenarı ile o kenara ait yüksekliğin çarpımıdır. Düzgün altıgen, düzgün sekizgen gibi kenarları çift sayı olan düzgün çokgenlerin alanı, çevresinin yarısı ile karşılıklı kenarların orta noktalarını birleştiren doğru parçasının yarısı çarpımına eşittir.





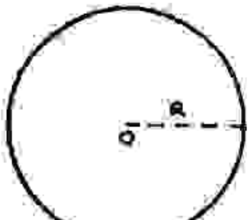
Dairenin alanı, çevrenin yarısı ile yarıçapın çarpımına eşittir. Dairenin çapı üç tam bir bölü yedi ile çarpılırsa çevresi bulunur. [$\pi = 3{,}14 = \dfrac{22}{7} = 3\dfrac{1}{7}$ = üç tam bir bölü yedidir. Burada π (pi) sayısı yaklaşık olarak alınmıştır. Esas π sayısı 3,14159... dur. Daire-

nin alanı, yarıçapı r ise $S = \pi r^2$, çevresi $2\pi r$ dir. Her dairede çevrenin çapa bölümü = pi sayısıdır].

Pratik olarak dairenin çapı yirmiiki ile çarpılıp yediye bölünürse çevresi bulunur. Çevre yedi ile çarpılıp yirmiikiye bölünürse çap bulunur. Küpün alanı bir yüzünün alanının altı katıdır. Dik silindirin yan alanı, taban çevresi ile yüksekliği çarpımına eşittir. Koninin yan alanı, tepe noktasını taban çevresinin bir noktasına birleştiren ana doğru ile taban çevresinin yarısının çarpımına eşittir. Koninin ve silindirin taban alanları daire alanı gibidir.

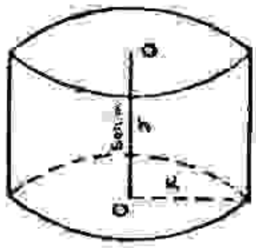
Kürenin alanı, çap ile büyük dairesi çevresinin çarpımına eşittir. Bütün bunlar yardımıyla gökcisimlerinin, yıldızların uzaklık ve büyüklükleri hesaplanır.

DAİRE



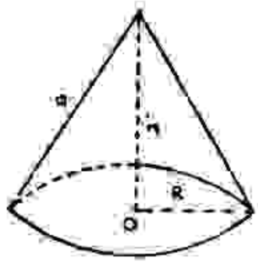
$S = \pi R^2$
Çevre $= 2\pi R$

DİK SİLİNDİR
(USTUVANE-İ KAİME)



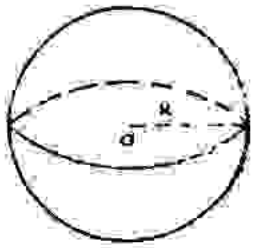
$S = 2\pi Rh + 2\pi R$
$V = \pi R^2 . h$

DİK KONİ
(MAHRUT-İ KAİM)



$S = \pi Ra + \pi R^2$
$V = \frac{1}{3} \pi R^2 h$

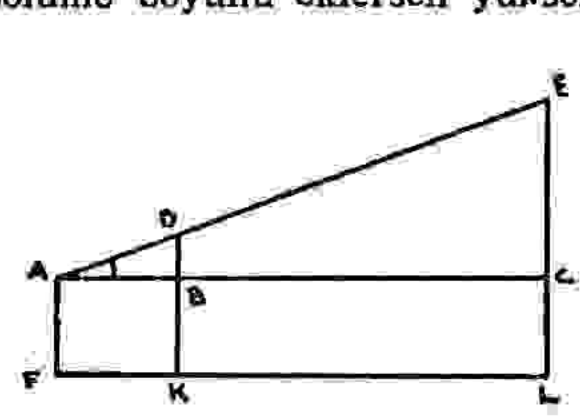
KÜRE



$S = 4\pi R^2$
$V = \frac{3}{4} \pi R^3$

Yüksek cisimlerin yüksekliklerinin hesaplanması

1. Düz bir yerde bulunan yüksek bir cismin yanına gitmek mümkün ise, o düz yere boyundan büyük bir sırık dikip onun ucundan, yüksek cismin ucunu görünceye kadar uzaklaşırsın. Durduğun yerden yüksek cismin dibine kadar adımla veya başka şeyle ölçersin. Bunu sırığın boyu ile senin boyunun farkı olan sayıyla çarparsın. Çarpımı, durduğun yer ile sırık arasındaki uzaklığa bölersin. Bölüme boyunu eklersen yüksek cismin yüksekliği bulunur. [Şekil

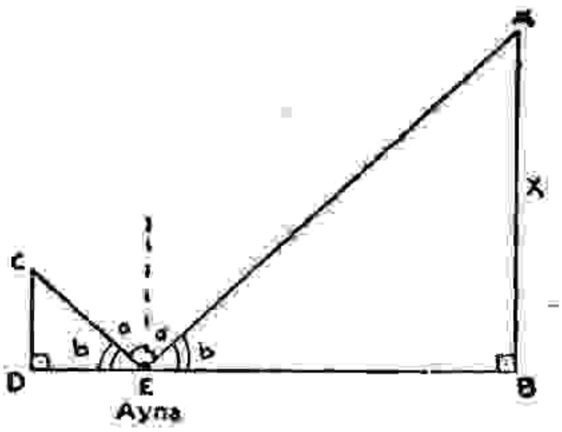


aşağıdaki gibidir:
AF = Adam, insan.
DK = Sırık.
EL = Yüksek cisim.
A açısında ikinci tales bağıntısı yazılırsa:

$$\frac{AC}{AB} = \frac{CE}{BD}, \quad CE = \frac{AC \cdot BD}{AB}$$

CE ile CL = AF toplanırsa istenen yükseklik bulunur].

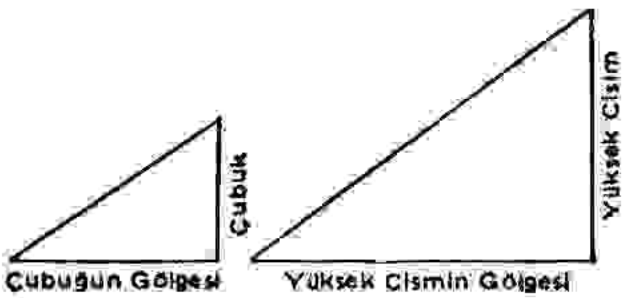
2. Yüksek cismin yakınına bir ayna koyup, aynada yüksek cismin tepe noktasını görünceye kadar uzaklaşırsın. Aynanın yüksek cisme uzaklığını boyunla çarparsın. Çarpımı, durduğun yer ile ayna arasındaki uzaklığa bölersin. Bölüm o yüksek cismin irtifa'ı (yüksekliği) dir. Çünkü boyunun, durduğun yer ile ayna arasına oranı, yüksek cismin ayna ile kendisi arasındaki uzaklığa oranına eşittir. Dörtlü orantıdan biri bilinmemektedir. Yanlar çarpılıp bilinen ortaya bölününce bilinmeyen orta bulunmuş olur. [Şekil aşağıdaki gibidir:



Düz aynada gelen ışın ile yansıyan ışın normal ile eşit açılar yaptığından açıları, dolayısiyle b açıları eşittir. Üçgenler benzerdir. Kenarlar arasında orantı yazılırsa:

$$\frac{CD}{DE}=\frac{AB}{EB},\ x=\frac{CD \cdot EB}{DE} \text{ bulunur].}$$

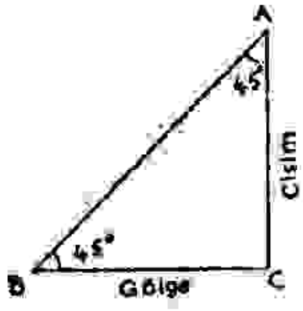
3. Düz bir yere bir çubuk dikip, gölgesinin kendisine olan oranını bulursun. Buna göre yüksek cismin gölgesinden de o cismin yüksekliğini bulursun. Güneş ufuktan kırkbeş derece yükseklikte iken her şeyin gölgesi kendisine eşittir.



Güneş ışınları uzaktan geldikleri için birbirine paralel kabul edilirler. Onun için yandaki üçgenler, açıları eşit olduğu için benzerdirler. Kenarlar arasında orantı yazılırsa:

$$\frac{\text{Çubuk}}{\text{Çu. gölgesi}}=\frac{\text{Yüksek cisim}}{\text{Yük. Cis. gölgesi}}$$

olur. Üçü bilindiği için cisim hesaplanır. Yüksek cisimden maksat ağaç, minare, yüksek bina, dağ gibi şeylerdir.



Güneş ufuktan kırkbeş derece yükselince AC=45° olur. ABC ikizkenar bir üçgen olur. AC=BC olduğundan AC cismi BC gölgesine eşit olur.

Fenn-i hendese (geometri ilmi) den bu kadar yazıldıktan sonra Hakk Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de A'râf Sûresi, 185'inci âyet-i kerimesindeki, «**Onlar göklerin ve yerlerin yıldızlarına, deniz ve dağlarına ve oralardaki mahlûklarına nazar-ı istidlâl ile bakmazlar mı?..**», işareti üzere bir miktar da Hey'et (Astronomi) ilminden yazmaya gerek duyulmuştur. Böylece insanın en yüce arzusu olan Allah'ı tanımaya yardımcı olunacaktır.

İkinci Bâb

Hey'et-i âlemin küre şeklinde olduğunu, feleklere ve yıldızlara ait bilgileri on fasıl ile açıklar.

BİRİNCİ FASIL

Âlem-i ecsâmın küre şeklinde olduğunu, gök küresi üzerindeki büyük daireleri, göklerin tabakalarının tertibini, felek-i a'zamın şeklini altı nevi ile açıklar.

BİRİNCİ NEVİ: Felekler ve dört unsurun içiçe küreler şeklinde olduklarını ve bununla ilgili olan hayret verici meseleleri açıklar.

Ey aziz! Ehl-i hey'et (astronomi âlimleri) demişlerdir ki, göklerin ve unsurların küresel tabakalar şeklinde olduğunu isbat etmeden önce hey'et ilminde âlem-i ecsâmın ve Dünyanın küre biçiminde, yuvarlak olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü bu ilmin kaideleri kâinatı ve Dünyayı tamamen yuvarlak kabul ederek kurulmuştur. Fen adamlarının bu görüşü dinimize uygun değildir diyenlerin helecanının giderilmesi, kalblerinde itminân hâsıl olması için tükenmez bir feyiz kaynağı olan İmam Muhammed Gazâlî (aleyhi rahmetü'l-Müteâlî) hazretlerinin «Tehâfüt-i Felâsife» isimli kitabında yazdığı Arapça ibâreler aynen Türkçeye terceme edilmiştir. O büyük imam buyuruyor ki:

Fen adamları ile insanlar arasında olan ayrılıklar üç kısımdır:

1. Ayrılık yalnız sözde olur. Meselâ onlar âlemin yaratıcısına cevher deyip, cevherin mevziinde olmadığını söylerler. Yâni mekândan münezzeh, mevcûd ve zâtıyla kaim diye tefsir ederler. [Veya bir şey kendiliğinden hareket edemez. Her cismi harekete getiren bir kuvvet vardır. Bu kuvvetler tabiat kuvvetleridir. Her şeyi tabiat kuvvetleri yapıyor, derler. İslâmiyet de (Hiçbir şey kendiliğinden hareket edemez. Her cismi harekete getiren bir kuvvet vardır. Bu kuvvetler, Allahü Teâlâ'nın kudretidir. Her şeyi Allahü Teâlâ yapıyor), demektedir. Görülmektedir ki, İslâmiyet ve fen aynı

şeyi söylemekte olup, arada yalnız isim farkı vardır. Fen adamlarının, fennin, tecrübenin meydana çıkardığı hakikatler olan bu sözlerine itiraz edilmez, isim değiştirilip kabul edilir].

2. Dinin temellerinden birine zıt düşmeyen sözlerdir. Bunlar İslâmiyetin haber vermeyip, arayıp bulunuz! dediği şeylerdir. Bu sözlere inanıp inanmamak imanın gitmesine sebep olmaz. Meselâ Ay tutulmasının Dünyanın Güneş ile Ay arasına girmesinden olduğunu söyleyip zamanını önceden hesap etmektedirler. Çünkü Ay, Güneş karşısında olduğu zaman parlak görünür. Ay, yer küresinin gölgesine girince, Güneşten ışık alamayıp görünmez demektedirler. Güneş tutulması da, Ayın Dünya ile Güneş arasına girerek yer üzerinde Güneşin görünmesine engel olması sebebi iledir. Tutulmaların düğüm noktaları civarında olduğu, Ay tutulmasının Arabî ayların ortasında, Güneş tutulmasının ise ayın ilk veya son gecesi olduğunu söylemeleri ve bunun gibi sözleri birinci kısım sözleri gibidir. Bunlara itiraz edilmez. Müslümanların böyle sözlere inanmaması lâzımdır, diyerek itiraz eden bir kimse, dine zarar vermeye ve İslâmiyeti yıkmaya uğraşmış olur. Çünkü, matematik, geometri, fizik ve kimya kanunları ve tecrübeler bu sözlerin doğruluğunu gösterirken, bunlar Şeriate uygun değildir denirse, —ki fen adamlarının bu sözlerinde şüphe yoktur— bunlara uymayan Şeriatın doğru olduğunda şüphe eder. Görülüyor ki, İslâmiyete yersiz ve yolsuz yardım etmek isteyen cahillerin zararı, prensip dahilinde hücum edenlerin zararlarından daha büyüktür. Nitekim akıllı düşman, cahil dosttan iyidir demişlerdir.

İmam Gazâlî, sözüne devam ederek buyuruyor ki: Husûf (Ay tutulması) ve Küsûf (Güneş tutulması) hadisinin sonunda buyurulduğu üzere «... **Husûf, tecelli-i İlâhi sebebiyle hudû'dur»**, sözü için ne denir, diye sorulursa bu ziyadenin nakli sahih değildir denebilir. Nakli sahih olduğu takdirde kat'i ve doğru oldukları hesap ve tecrübe ile anlaşılan hâdiseler karşısında, âyet-i kerime ve hadis-i şerifleri te'vil etmek, yâni mânâlarını çevirip bunlara uydurmak büyük âlimlere lâzımdır. Nitekim böyle te'viller çok yapılmıştır. Münazaralarda mülhidleri, din düşmanlarını en çok sevindiren şey, fen ile isbat edilen, meydanda olan hakikatleri Müslümanların red etmesi, bunlar kâfirliktir, demesidir. İslâmiyet ile fen adamları arasındaki tartışmanın esas konusu âlemin hâdis veya kadîm yâni sonradan yaratılıp yaratılmadığı hususudur. Fen adamları âlemin [maddenin, hücrenin, canlının ve cansızın] yok iken, sonradan var olduğunu, yâni hâdis olduğunu söyledikten sonra ister küre şeklinde olsun, ister düz olsun, ister eflâk ile anâsır onüç tabaka olsun, ister daha az veya çok olsun dine zarar vermez. Âlem nasıl olursa olsun, maksat onun Allahü Teâlâ'nın kudreti ile meydana geldiğidir.

3. Dinde açıkça bildirilmiş olan şeylere uymayan sözlerdir. Âlemin hâdis olması, Allahü Teâlâ'nın sıfatları, kıyamette olacak şeyler gibi dinin temellerine aykırı söz söyleyen fen adamlarına karşı çıkmak, sözlerini çürütmek lâzımdır. Meselâ onlar derler ki: Âlem kadimdir (yâni sonradan yaratılmamıştır). Çünkü kadîme istinad eder. Kadîme istinad eden şey, kadimdir. O hâlde âlem de kadimdir. Biz bu sözlerini çürütmek için deriz ki: Âlem hâdistir. Çünkü değişmektedir. Her değişikliğe uğrayan hâdistir. O hâlde âlem hâdistir. [Kadîm olan yalnız Allahü Teâlâ'dır. Varlığının evveli yoktur. Hiç değişmez. Âlem ise hâdisdir. Varlığının bir başlangıcı vardır. Bu başlangıç çok öncelerde olduğu içindir ki fen taklidçileri âleme kadîm, yâni hep var idi demişlerdir. Âlem durmadan değişmektedir]. İmam Gazâlî'nin (rahmetullahi aleyh) bu sözlerinin burada yazılmasına sebep, dindar kişilerin ileride öğrenecekleri şaşırtıcı bilgiler ile keşif ve icadları Şeriate aykırıdır diye red etmekle, merdûd olan kabilinden zan etmemeleri ve inkâr yoluna sapmamalarıdır.

İKİNCİ NEVİ: Âlemin ve Dünyanın küre şeklinde olduğunun aklî delillerini bildirir:

Ey aziz! Ehl-i hey'et (astronomi âlimleri) demişlerdir ki, âlemin bütün işleri birbirine bağlıdır. Âlem iç içe ve aradan iğne geçecek kadar boş yer kalmayacak şekilde birbirine teğet küreler hâlinde olup ulvî ve süflî cisimlerle doludur. Âlemin tabiî yapısı yuvarlak şekilde olmaktır. Tabiatının iktizasına göre bu dâva, birçok delillerle ispat olunmuştur. Âlemin her ne tarafına bakılsa yuvarlak, küresel şekilde görülür. Her parçasının bir yay olduğu, görerek, düşünerek ve tecrübe ile anlaşılır. Küresel yüzey, şekillerin en genişi olmasından başka yerde ve gökte görülen olayların küresel yüzeyden başkasında olması imkânsızdır. Yeryüzünü düz zan edenler yanlış düşünmektedirler. Kara, deniz, dağlar, vadiler çeşitli şekilleriyle toplu hâlde küre şeklindedir. Ay tutulmasında yerin gölgesinin Ay yüzeyinde daire şeklinde görüldüğü açıktır. Seyyahların yeryüzünde hareketiyle enlem ve boylam yerlerinin ayrı ayrı olarak bulunması kürevî olduğunu göstermektedir. Sabit yıldızların gök kutbu etrafında birbirine paralel daireler hâlinde dönüp kutba yakın olan yerlerde küçük daireler çizerek devamlı görünmeleri, bir kısmının ufka teğet görünen sabit yıldızdan ekvatora kadar görünmeyen kısmının artarak eşit olması, sonra görünmeyen kısım daha da artarak görünen kısmın azalması ve nihayet ufkun altında diğer kutup civarında hiç görünmeyen yıldızların olması.

Doğan yıldızın ufuktan öğleye kadar yavaş yavaş yükselmesi, batarken yüksekliğinin azalarak batması, yıldızın büyüklüğü ufkun

üstünde iken değişmediği hâlde doğup batma zamanlarında [atmosferdeki kırılma nedeniyle] değişik ve büyük görünmesi.

Daima yeryüzünden semânın yarısı veya yarısına yakın kısmının görünmesi. Yıldızın şark tarafında olanlara garb tarafındakilerden önce doğması, önce batması. Ay ve Güneş tutulmalarının hesaplanan zamanda aksamadan olması. Kuzeye doğru gidenlere, kutup ve kuzey yıldızlarının yüksekliğinin artması ve güney yıldızlarının alçalması, güneye doğru gidenlere kutup ve güney yıldızlarının yüksekliğinin artması ve kuzey yıldızlarının alçalması. [Yer düz olsaydı yükseklik aynı kalırdı. Bir yıldızın yüksekliği, yıldızı gözlem yerine birleştiren doğrunun, o yerin ufuk düzlemi ile yaptığı açıdır]. Gemide bulunanlara sahillerin ve dağların önce yüksek kısımlarının, yaklaştıkça alçak kısımlarının görünmesi. [Sahilden bakanların, gelen geminin önce direğini, sonra bacasını ve teknesini görmeleri. Sahilden uzaklaşan geminin ise önce teknesinin, sonra baca ve direklerinin gözden kaybolması yerin yuvarlak olduğuna delildir]. Yıldızların göründüğü müddet zarfında yükselme ve inme zamanlarının eşit olması. Güneş ekvator düzlemi üzerinde iken, gece ve gündüz eşit olduğundan [21 Mart ve 23 Eylülde] gölgenin bir doğru çizgi üzerinde sabah ve öğleden sonra batıya ve doğuya doğru eşit büyüklüklerde olması, yerin ve göğün yuvarlak, küresel olduğunun başlıca delilleridir.

Ay tutulması zamanında yerin gölgesi Ay yüzeyinin üzerine düşer. Gözlenen bütün Ay tutulmalarında yerin gölgesinin sınırı daima bir daire olarak görülmüştür. Bu ancak yerin küresel olması ile mümkündür. Eğer yer, küre şeklinde olmayıp üçgen, kare veya altıgen şeklinde olsaydı, Ay yüzeyi üzerindeki gölgesinin de bu şekillerde görünmesi gerekirdi. Halbuki gölge daima daire şeklinde görülmüş, üçgen, kare veya altıgen şeklinde görüldüğü hiç vaki olmamıştır.

Gökyüzündeki olaylar gözetlendiği yere göre değişir. Meselâ doğuda seher vakti meydana gelen Ay tutulması ve Güneş doğarken görülen Güneş tutulması batıda görünmez. Batıda Güneş batarken meydana gelen Güneş tutulmasını ve yatsı vakti görülen Ay tutulmasını doğudakiler göremez. Bir yerde, gökyüzünde hâsıl olan Ay ve Güneş tutulmalarını o yere göre Arzın tam öbür yüzünde yaşayanlar göremez. Gökyüzünde meydana gelen Ay ve Güneş tutulması batıdakilere doğudakilerden önce görünür. Meselâ batıdakilere seher veya kuşluk vakti görünürse doğudakilere ikindi veya yatsı vakti görünür. Doğudakilere Güneşin doğup batmasının batıdakilerden erken olduğu Ay ve Güneş tutulmaları ile bilinir. Nitekim beldelerin boylamı da Ay ve Güneş tutulmaları ile bulunmaktadır.

Bütün bu olaylar Dünyanın küreden başka şekilde olmadığını göstermektedir.

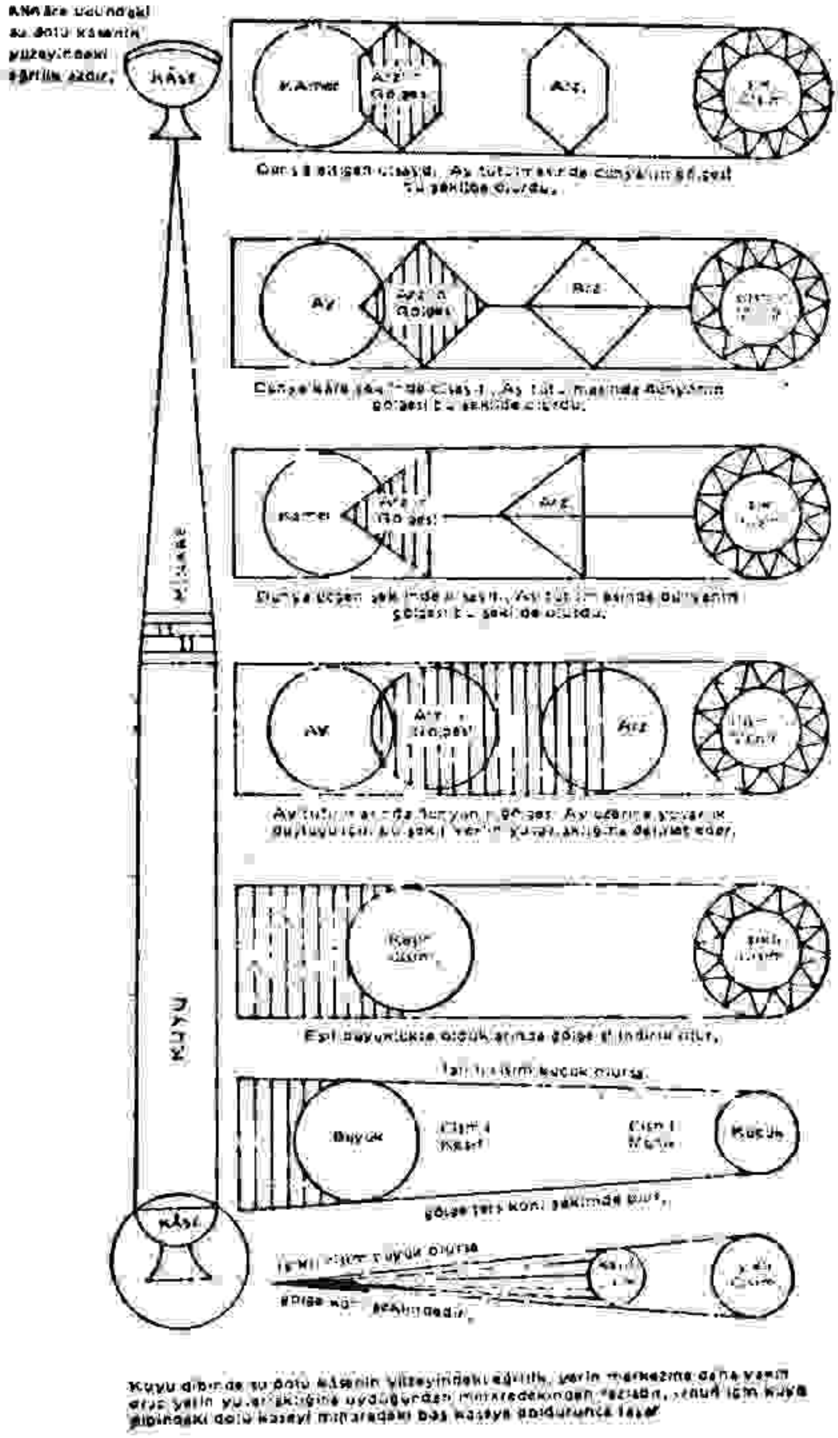
Yukarıdaki delillerin hepsi bir yana, Hind-i Şarki adı verilen Hindistan'a ve Hind-i Garbi denen Yeni Dünya'ya [Amerika'ya] denizden sefer edenlere batıdan ve doğudan gidip gelme imkânı açılmıştır. Batıya gidip denizden Dünyayı dolaşarak doğudan gelen gemiler yerin yuvarlak olduğunu bütün delillerin savunucusu olarak ispatlamış, tartışma kapısını kapamıştır. [Bütün bu delillerle beraber son zamanlarda çekilen fotoğraflar dünyanın küre şeklinde olduğunu açıkça göstermekte ve müellifi haklı çıkarmaktadır].

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Dünyanın yuvarlaklığına dair hayret verici birkaç mes'eleyi bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hey'et demişlerdir ki, yerin yuvarlak olması ile ilgili olarak astronomi ilminde akla hayret veren birçok mes'eleler vardır. Hem sorulur, hem de garip karşılanır.

Birinci mes'ele: Bir gün'ün üç şahsa göre değişik günler olması. Meselâ bir yerde bulunan üç şahıstan biri şarka, biri garba gidip birisinin aynı yerde durduğunu kabul edelim. Gidenler düz yol üzerinde ve aynı hızla hareket etsinler. Şarka giden garbdan, garba giden şarktan gelip duran şahsın yanında bir günde birleşmiş olsunlar. O gün duran şahsa göre cuma, garba gidene göre perşembe, şarka gidene göre cumartesi sayılır. Çünkü, batıya giden meselâ yedi gün yürümüş olsa, güneşin hareketine uygun gittiği için, duran şahsa göre Güneşin batmasından bir günün yedide biri kadar geç olarak bu şahsa göre Güneş batar. Bu gecikmeler yedi günde bir gün bir gece noksan olacağından duran şahsın yanına geldiğinde, ona göre perşembe olur. Bunun gibi doğuya gidenin hareketi Güneşin hareketine aykırı olduğundan batıya gidenin aksine buna göre Güneşin batması duran şahsa göre Güneşin batmasından bir günün yedide biri kadar önce olur. Yedi günde bir güne tamamlandığı için dönüşünde buna göre cumartesi olur.

İkinci mes'ele: Yeryüzünde derin bir kuyu üzerinde yüksek bir minare olduğunu kabul edelim. Kuyunun dibinde bir kâseyi su ile doldurup aynı suyu minarenin ucunda aynı kâseye koysak fazla gelip taşar. Çünkü, yarıçap büyüdükçe çemberin eğriliği azalır. Dört unsurun cüzleri ise nerede bulunursa bulunsunlar yer küresinin yüzeyinden bir parçadırlar. O hâlde kâsenin ağzında meydana gelen dairenin yayı kuyunun dibinde yerin merkezine yakın olup eğriliği fazla olur. Minarenin ucunda kuyunun dibine nazaran doğru olmaya yakın olacağından bir miktar su fazla gelmiş olur.



Üçüncü mes'ele: Yüksek bir minare şerefesinin iki yanından aşağıya birer taş atılsa düştükleri yerler tesbit edilse, düştükleri iki yer arasındaki uzaklık şerefede, atıldıkları iki yer arasındaki uzaklıktan azdır. Meselâ şerefenin iki yanı arası beş metre olsa, düştükleri noktaların arası beş metreden daha az olur. Bunun gibi iki duvarın arasındaki uzaklık tabanda ve tavanda farklıdır. Çünkü iki çekül doğrultusu aşağıya inildikçe birbirlerine yaklaşarak yerin merkezinde birleşmektedirler.

Yine Dünyanın yuvarlaklığı ile ilgili üç de dinî soru vardır.

Birinci soru: Zeyd, İngiliz gemileri ile kutuplara gitmiş olsun.

Orada altı ay gece, altı ay gündüz olduğundan beş vakit namazı ve Ramazan orucunu ne şekilde edâ eder?

İkinci soru: Zeyd ile Amr kıyamet alâmetlerinden olan Güneşin batıdan doğması mes'elesinde tartışmaya girip, Zeyd bu mes'eleyi astronomi ilminin kaidelerine tatbik etmek mümkündür dese, Amr inkâr etse, Zeyd buna karşılık «Râsıd Takıyyü'd-Dîn'in sözüne göre burçlar dairesi uzun zaman geçtikten sonra aralarındaki meyl-i külliyi (23,5 derece) kapatıp ekvator hattı ile çakışıp diğer gezegenlerin mıntıkaları da aynı düzlem üzerine gelerek Güneş batıdan doğmuş olur. Nitekim hâlen altmışaltıncı enlemde Güneş batıdan doğmaktadır», diyerek Güneşin batıdan doğmasının ilme uygunluğunu böyle açıklasa, Amr inkârında ısrar ederek: «Bu mes'eleyi, bu şekilde ilme uydurmak mümkün değildir. Eğer mümkün ise hanımım boş olsun», diyerek şarta bağlasa hanımı boş olur mu? [İsmail Gökmen'in Astronomi kitabında, «Burçlar dairesi ile ekvator dairesi arasındaki açının 128 yılda 1 dakika azalarak, 170 bin yıl sonra çakışacak, mevsimler ortadan kalkacak, sürekli ilkbahar olacaktır», yazılıdır. Fakat çok ciddî araştırma isteyen bir konudur. Çünkü mevsimler üzerinden bu kadar zaman geçmiştir].

Üçüncü soru: Zeyd, Mekke şehrinden başka bir yer daha vardır ki, orada da dört yön kıbledir diyerek o yerin Mekke-i Mükerreme'nin ayak ucu noktasında [yer merkezine göre simetriğinde] olduğunu söylese, Amr inkâr etse, ikisi de, «Benim sözüm doğru değilse kölem âzad olsun», diye şarta bağlı yemin etseler hangisinin yemini bozulur. Bu üç sorunun cevabını vermiyoruz.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Göklerde ve yerde meydana gelen olayları açıklamak için gök küresi üzerinde kabul edilen on daireyi bildirir.

Ey aziz! Astronomi âlimleri göklerde ve yerdeki olayları tesbit ve birbirleri ile bağlılıklarını açıklamak üzere kürre-i âlem (gök küresi) üzerinde kutupları ile beraber birçok daireler belirtmişlerdir. Bunların bir kısmı büyük, bir kısmı küçük dairelerdir. Büyük daireler daha önce geometri faslında anlatıldığı gibi, merkezi, âlemin merkezinde olup gök küresini iki eşit kısma ayırırlar. Küçük daireler kürre-i âlemi iki eşit kısma bölmezler.

Büyük daireler on tanedir:

1 — Daire-i muaddelü'n-nehâr (Gündüz eşitleyici daire) Gök ekvator dairesidir.

2 — Daire-i mıntıkatü'l-bürûc (Burçlar kuşağı dairesi). Tutulma dairesidir.

3 — Dört kutuptan geçen daire: Ekvator ve burçlar dairelerinin kutuplarından geçer.

4 — Daire-i ufuk: Ufuk daireleri.

5 — Daire-i nısfü'n-nehâr (Gündüz yarısı dairesi), Meridyen daireleridir.

6 — Daire-i irtifâ' (Yükseklik dairesi). Daire-i semtiyyedir.

7 — Daire-i evvel-i sümût (Semtlerin başlangıç dairesi). Doğu, batı ve başucu noktalarından geçer.

8 — Daire-i meyl (Eğilim dairesi). Saat daireleri olup, ekvatorun kutuplarından ve yıldızdan geçer.

9 — Daire-i arz (Enlem dairesi). Burçlar dairesinin kutuplarından geçer.

10 — Daire-i vasat-i semâü'r-rü'yet (Görünen gök ortası dairesi). Ufuk ve burçlar dairelerinin kutuplarından geçer.

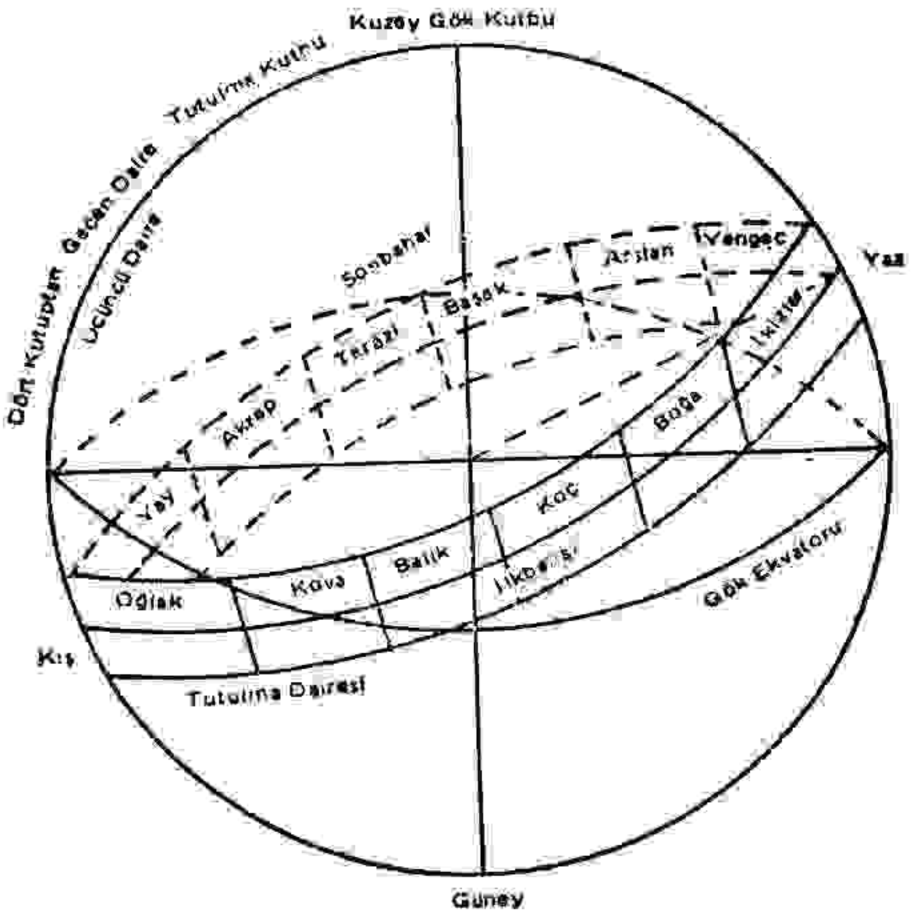
Bir, iki, üç ve onuncu daireler sabit, diğerleri hareketlidir.

1 — Bu daireye muaddel (eşitleyici) denmesinin sebebi, Güneş bu daire düzlemine geldiğinde kutuplardan başka her yerde gece gündüz yaklaşık olarak eşit olmasıdır. Bu daire düzleminin yer küresi ile arakesitine Hatt-i istivâ (Yer ekvatoru) derler. Gök ekvator dairesine paralel olan dairelere müdârât-i yevmiye (Gün daireleri) derler. Bunlar mevhum küçük dairelerdir ki, Felek-i a'zamda farz olunan her noktadan feleğin dönmesiyle gök ekvatoru ile kutuplar arasında bir günde meydana gelirler.

2 — Oniki burcun üzerinde bulunduğu dairedir. Buna paralel olan dairelere müdârât-ı arz (Ekliptik enlem) daireleri derler. Bir yıldızın merkezi bu dairelerden birinin düzleminde bulunduğunda, burçlar dairesine göre kuzeyinde veya güneyinde bulunur. Arzı [ekliptik enlemi], o yıldızın burçlar dairesinden olan mesafesi [açısal uzaklığıdır]. Bu ekliptik enlem daireleri de gök ekvatoruna paralel küçük daireler gibi küçük ve mevhûm dairelerdir. Ekvator ve tutulma dairelerinin kutupları farklıdır.

Ekvator ve tutulma daireleri iki noktada kesişirler. Bunlardan biri ilkbahar, diğeri sonbahar noktalarıdır. Çünkü Güneş bu noktalara geldiğinde ma'mûr yerlerin, yâni kutuplar dışında kalan, Dünyanın yaşanılan bölgelerinin çoğunda ilkbahar ve sonbahar mevsimleri görülür. Tutulma dairesinin ekvatordan en uzak olduğu iki nokta daha vardır. Bunlardan Kuzey Kutbu tarafında olana yaz dönüm noktası, Güney Kutbu tarafında olana kış dönüm noktası demişlerdir. Bu dört nokta ile tutulma dairesi belirtilmiş ve dört kısma ayrılmıştır. Her kısım da ikişer nokta ile üç bölgeye ayrılmıştır.

GÖK KÜRESİNİN SABİT ÜÇ DAİRESİ VE ONİKİ BURÇ



3 — Gök ekvatorunun iki kutbu ile, burçlar dairesinin iki kutbundan geçtiği için dört kutuptan geçen daire denilmiştir. Yaz ve kış dönüm noktalarından da geçer. Kutupları ilkbahar ve sonbahar noktaları olur.

Burçlar (tutulma) dairesinin iki kutbundan geçen altı büyük daire vardır. Biri üçüncü dairedir. Biri de ilkbahar ve sonbahar noktalarından geçip, kutupları yaz ve kış dönüm noktaları olan dairedir. Diğer dört daire Burçlar dairesinin iki dörttebirinde bulunan dört nokta ile karşılarında bulunan dört noktadan geçerler. Bu dört dairenin kutupları burçlar dairesi üzerindedir. Burçlar dairesinin kutuplarından geçen bu altı daire ile burçlar birbirinden ayrılır.

4 — Ufuk daireleri: Değişen büyük dairelerdir. Yer küresine bir noktada teğet olan düzlemin gök küresi ile arakesitine Astronomik ufuk dairesi denir. Ufuk dairesi ile gök ekvator dairesinin kesim noktaları, o yerin doğu ve batı noktalarıdır. Bulunulan yerden ufuk düzlemine çıkılan dik doğru gök küresini iki noktada deler. Bunlardan ufkun üstünde olana Semt-i re's (Başucu) yâni Zenith noktası, ufkun altında olana Semt-i kadem (Ayakucu) yâni Nadir noktası denir.

5 — Nısf-ı nehâr daireleri (Meridyen daireleri): Değişen büyük dairelerdir. Ekvatorun kutuplarından ve başucu, ayakucu noktalarından geçer. Bu dairelerin kutupları doğu ve batı noktalarıdır. Bu meridyen daireleri ile ufuk daireleri kuzey ve güney noktalarından kesişirler. Kuzey ile güneyi birleştiren doğru, bulunulan yerin nısf-ı nehâr hattıdır. [Bulunduğumuz yerin kuzey, güney ve başucu noktalarından geçen daireye nısf-ı nehâr (gündüz yarısı) denmesinin sebebi, Güneş bu daire üzerine geldiğinde gerçek öğle zamanı olduğu içindir].

6 — Daire-i irtifâ' (Yükseklik dairesi): Başucu, ayakucu ve yerin merkezi ile Güneş veya bir yıldızın merkezini birleştiren doğrunun ucundan geçen ve daima ufuk düzlemine dik olan, değişen dairelerdir. Ufuk düzlemi ile kesim noktaları Güneşe ve yıldıza göre değişir. Bu noktalara semt noktası denir. Bu semt noktaları ile doğu, batı noktaları arasında kalan ufuk dairesinin yayına kavs-i semt derler. Bu semt noktaları ile kuzey, güney noktaları arasında kalan ufuk dairesinin yayına temâm-ı semt derler. Bu irtifâ' daireleri nısf-ı nehâr (Meridyen dairesi) ile bir gün bir gecede iki kere çakışır. [Yatay koordinat sisteminde kullanılır].

7 — Daire-i evvelü's-sümût (Semtlerin başlangıç dairesi): Başucu, ayakucu, doğu ve batı noktalarından geçen dairedir. Bulunduğumuz yerin doğu, batı ve başucundan geçen dairedir ki, kuzey güney ve başucundan geçen meridyen dairesi ile dik olarak kesişir. Böylece ufkumuzun üzeri dört eşit parçaya bölünür. Dört de ufkumuzun altından olduğundan bu üç daire gök küresini sekiz eşit kısma ayırmıştır. İrtifâ' dairesi bu daire ile çakıştığında kavs-i semt sıfır olduğundan bu daireye evvelü's-sümût (semt noktalarının ilkinden geçen daire, başlangıç dairesi) denilmiştir. Demek ki, irtifâ' dairelerinin ilki bu dairedir.

8 — Daire-i meyl (Saat daireleri): Ekvatorun iki kutbundan ve bir yıldızdan geçen, değişen büyük dairedir. Bu daire ile yıldızın ekvatordan yüksekliği ve ilkbahar noktasından geçen saat dairesi ile arasındaki açıklığı (eğilimi) bulunur. [Ekvatoral koordinatlarda kullanılır].

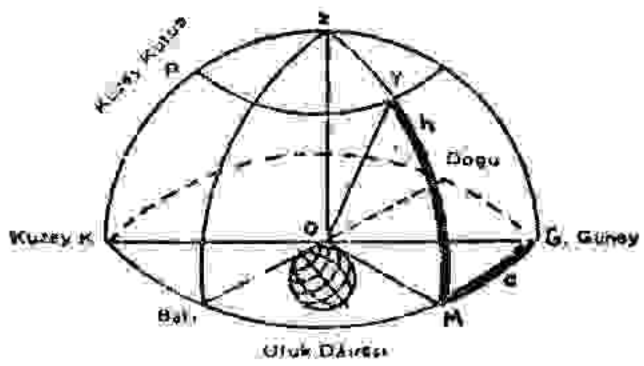
9 — Daire-i arz: Burçlar feleğinin yâni tutulma veya ekliptik dairesinin kutuplarından ve bir yıldızın merkezinden geçen, burçlar dairesinin düzlemine dik olan, büyük ve değişen dairelerdir. Bu daire ile bir yıldızın tutulma düzlemi ile yaptığı açı, yâni ekliptik enlemi ve ilkbahar noktasından olan meyli (ekliptik boylamı) bilinir. [Ekliptik koordinatlarda kullanılır].

10 — Daire-i vasat-i semâü'r-rü'yet: Bu daire Burçlar dairesinin ve ufuk dairesinin kutuplarından geçer. Tutulma ve ufuk dairelerinin kesim noktaları olan doğma ve batma noktaları bu dairenin

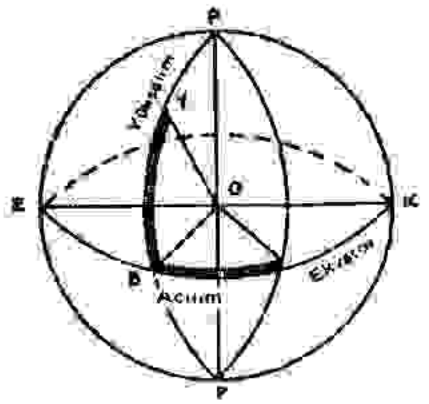
kutuplarıdır. Burada on büyük daire anlatıldı. Diğer daireler yeri geldikçe anlatılacaktır.

[Gökyüzündeki bir yıldızın yerini belirtmek için üç türlü koordinat sistemi kullanılır. Bu koordinat sistemlerinde bir temel düzlem, bir de bu düzleme dik başlangıç düzlemi seçilir.

1. **Yatay koordinatlar:** Temel düzlem ufuk düzlemidir. Başlangıç düzlemi meridyen düzlemidir. Bu düzlem ile irtifâ' dairesinin düzlemi arasındaki açıya o yıldızın açıklığı denir. Yıldızı gözlem yerine birleştiren doğrunun ufuk düzlemi ile yaptığı açıya o yıldızın yüksekliği denir.



YATAY KOORDİNAT SİSTEMİ



EKVATORAL KOORDİNAT SİSTEMİ

Yer küresine O noktasında teğet olan ufuk dairesi KMG dir. O noktasındaki gök meridyen dairesi KZG dairesidir. ZYM irtifâ dairesidir.
YM yayı = h yıldızın yüksekliğidir.
GM yayı = a yıldızın açıklığıdır.

EBK ekvator dairesidir.
PYBP' meyl dairesidir.
PYP' ilkbahar noktasından geçen dairedir.
YB yayı Y yıldızının yüselimidir.
BY yayı Y yıldızının açılımıdır.

2. **Ekvatoral koordinatlar:** Temel düzlem ekvator düzlemidir. Yıldızdan ve kutuplardan geçen sekizinci dairenin düzlemi ile ilkbahar noktasından geçen düzlem arasındaki açıya o yıldızın açılımı denir. Meyl dairesinin yıldız ile ekvator arasındaki yayına o yıldızın yükselimi denir.

3. **Ekliptik koordinat sistemi:** Temel düzlem, burçlar dairesinin bulunduğu ekliptik (tutulma) düzlemidir. Başlangıç düzlemi burçlar dairesinin kutuplarından ve ilkbahar noktasından geçen düzlemdir. Dokuzuncu daire düzlemi ile ilkbahar noktasından geçen

düzlem arasındaki açıya boylam; bu dairenin bir yıldız ile ekliptik daire arasında yaptığı yaya da o yıldızın göksel enlemi denir].

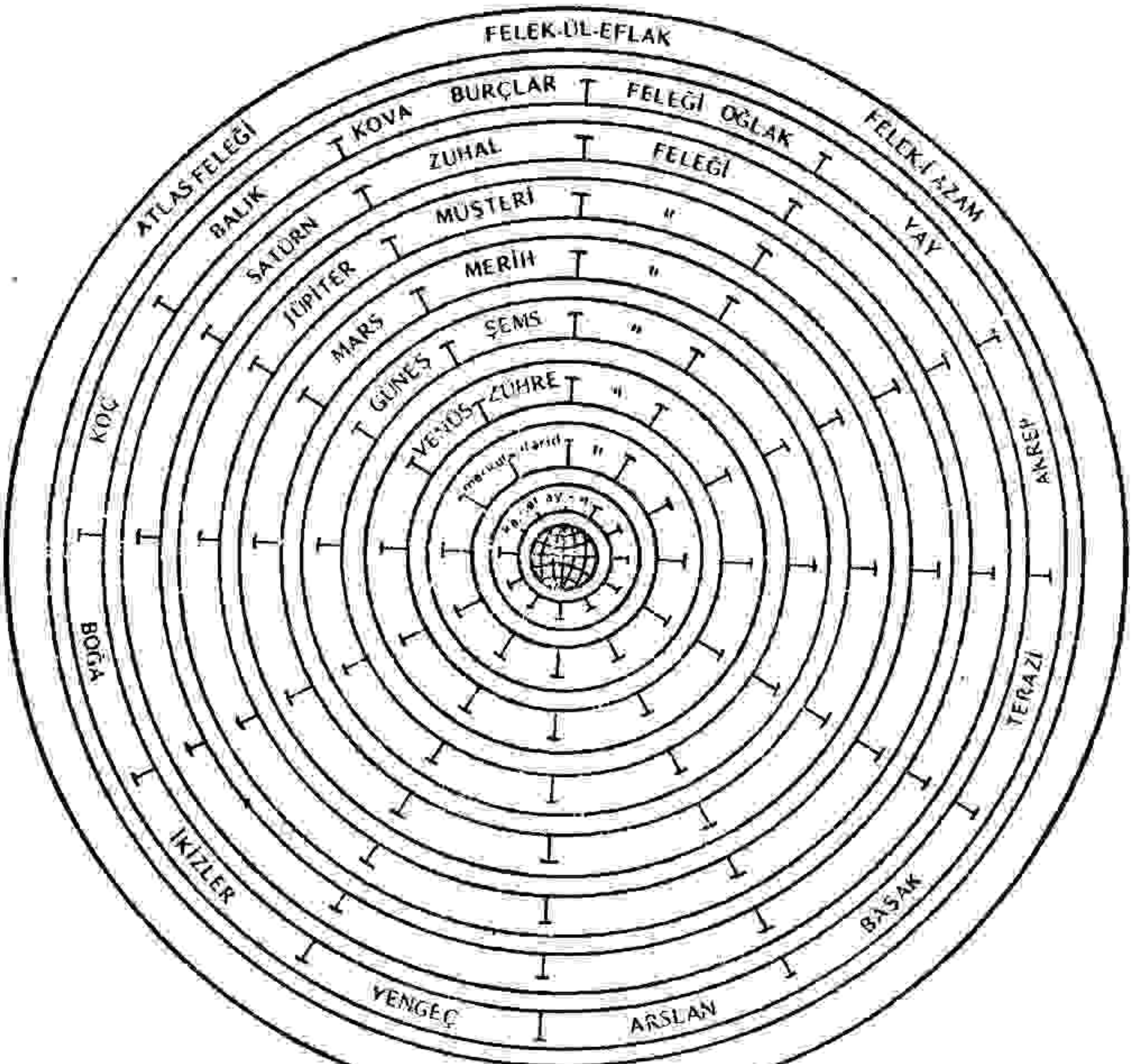
BEŞİNCİ NEVİ: Bütün gök tabakalarının yapısını cüz'î felekleri, feleklerin günlük dönmesini, yönlerini ve yüksek gök cisimlerinin mahiyetlerini kısaca bildirir:

Ey aziz! Astronomi âlimleri demişlerdir ki, kâinatın yaratıcısı Allahü Teâlâ eflâk ve anâsırı toprağa varıncaya kadar lâhana yaprakları gibi içiçe küreler hâlinde büyüğü küçüğünü her yönden çevreleyip boşluk kalmamak üzere tek küre gibi bütün varlıklar âlemini büyük bir nizam ve hikmet üzere yaratmıştır. Eflâk ve anâsırın bu şekilde olduğunu Müslüman ilim adamları ve din âlimlerinin çoğu kabul etmişlerdir. Eflâk, yâni felekler, gökler soğan gibi içiçe dokuz tabakadır. Bunlara ecrâm-ı âliyyât veya ecrâm-ı esiriyye denir. Göklerden sonra âlemin merkezine kadar dört tabaka hâlinde anâsır-ı süfliyyât (ateş, hava, su, toprak) vardır. Göklerin en büyüğü Felek-i Atlasdır. Cihanı her yönden çevreler ve zamanın vakitlerine yardımcıdır. Diğer gökleri hükmü altına alıp yirmidört saatte bir kere yıldız ve gezegenler ile doğudan batıya döner. Bütün gökler gece gündüz Atlas feleğinin hareketine bağlı olarak döner. Dokuz feleğin sonuncusu Ay feleğidir. Ay feleği semâ boşluğunu ve Dünyayı ve ikisi arasında olanları her yönden çevrelemiş ve anâsır-ı erba'a da sırasiyle felek-i Kamer'in altında yer almıştır. Her durumda çevreleyen taraf üst, âlemin merkez tarafı alt kabul edilir. Ayakta duran şahsın başı Ay feleği tarafına, ayağı âlemin merkezi tarafına doğru olduğu açıktır.

Dokuz felek ve içindekiler saf, parlak ve şeffaf olup saflıklarının çokluğundan bunlara bazen billûrî, bazen cemadî, bazen de âbî demişlerdir. Göklerin ve anâsırın aralarında fazlalık veya salt boşluk olmadığında ilim adamları ittifak etmişlerdir. Fakat Felek-i a'zamın ötesini eski hükemâ maddî olmayan bir boyut, kelâm âlimleri ise mevhûm bir boyut olarak tâbir ve tefsir etmişlerdir. Bütün feleklerin (9 felek) tâyini, göklerdeki olayların açıklanmasına kâfi gelmeyince astronomi âlimleri yedi gezegenin hareketlerini incelemeye başlamışlardır. Gezegenlerin düz giderken birden duraklayıp yavaşladığını, bazen sür'atlenip, bazen geri döndüğünü, bazen ışıklarının azalıp bazen çoğaldığını, bazen yere yakın bazen uzak olduklarını, Ay ve Güneş tutulmalarının da her zaman aynı olmayıp bazen tam bazen eksik olduğunu görmüşlerdir. Bütün feleklerin içinde Arz'a şâmil olan veya olmayan; merkezleri ve kutupları aynı veya farklı ve incelik ve kalınlıkta aynı veya farklı olmak üzere çe-

şitli cüz'î felekler kabul etmek ihtiyacını duymuşlardır. Bu feleklere ikinci felek, tedvir feleği gibi isimler vererek bir bedenin organları gibi düşünmüşlerdir. Şimdi biz O Bedî'üs - semâvât ve'l - Arz olan Sâni-i Hakîm hazretlerinin san'atının inceliğini ve hikmetinin hakikatini anlamak isteyen tâliblere dokuz feleğin tamamını aşağıdaki şekilde gösterdik. Bundan sonra feleklerin en dışından başlayarak dokuz feleği, sonra anâsır-ı erba'ayı anlatıp, topraktan kendine gelip Rabbini bulması için yukarıdan aşağıya doğru anlatma yolunu tuttuk.

BÜTÜN FELEKLERİN DÜZLEMSEL ŞEKLİ



Not: Bundan sonraki şekillerde asıl feleklerin sınırları çift çizgi ile, her feleğin içindeki cüz'î feleklerin sınırları tek çizgi ile gösterilmiştir.

ALTINCI NEVİ: Atlas feleğinin hey'etini, günlük sür'atli hareketini, diğer feleklere ve anâsıra olan hâkimiyet ve üstünlüğünü ve fezasının genişliğini bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hey'et şöyle demişlerdir: Felek-i a'lâ (yüksek felek, Atlas feleği), Ay feleğine göre dokuzuncudur. Yukarıda bildirildiği gibi nice nam ve şan ile şöhret bulmuştur. Merkezi, âlem'in merkezi, kutbu âlemin kutbudur. Birbirine paralel iki küresel yüzey arasında yıldız ve gezegenlerden arınmış olduğu için Atlas feleği adı verilmiştir. Bütün ecrâm ve ecsâmı çevrelemiş olduğundan cisimler âlemi kendisinde son bulup gerçek yükseklik ve yönlerin sonu olmuştur. Göklerin ötesinde boşluk veya doluluk imkânsız farz olunduğu için Atlas feleğinin dışbükey yüzeyi bir şeye temas etmez. Billûr gibi saf ve basit (bileşik olmayan) cisimdir. İç yüzeyi sabit yıldızlar feleğinin dışbükey yüzeyine teğettir. Bu felek-i a'zamın içinde cüz'î feleklerin farz olunmasına ihtiyaç yoktur. Ancak gök kutupları ve gök ekvatoru bu felekte bulunmaktadır. Felek-i a'zam bu kadar geniş ve büyüklüğü ile âlemin merkezi etrafında şarktan garba doğru hızlı bir hareketle içindeki bütün felekleri, ateş küresi ve hava küresinin bir kısmını döndürüp yirmidört saatte bir dönmesini tamamlar. Her feleğin bir mekânı ve hâli vardır. Aslâ oradan geçemez. Kendi mekânında bütün cüzleriyle, Hakk'ın kendilerine verdiği hareketle harekettedir. Göz açıp kapayacak kadar zaman bile durmaz. Felek-i a'zamın ekvator kısmının hareketi çok hızlıdır. Nitekim geometrik delillerle sabittir ki, koşucu at çok hızlı koşarken ayağını kaldırıp koyuncaya kadar geçen zaman içinde felek-i a'zam üçbin fersah yol alır. [Bir fersah = üç mil = 5 - 6 km.].

Sâni' ve Hakîm olan Allahü Teâlâ bütün noksanlıklardan münezzehdir. Bu ne şaşılacak sür'at ve ne büyük kuvvettir ki, bir anda yer küresinin çapından büyük mesafeyi feleği ile beraber alıp gider. Bu sür'ate şu hadis-i şerif delâlet eder ki, Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) Cibril-i Emin aleyhisselâma zeval (öğle) vaktinde: «**Ey kardeşim Cebrâil, Güneş zeval buldu mu?**» diye sorduğunda Cibril-i Emin aleyhisselâm: «Hayır, evet», buyurmuştur. Resûl-i Ekrem sallallahü aleyhi ve sellem, «**Önce hayır, sonra evet demenin sebebi nedir?**», diye sorduğunda, Cibril-i Emin, «Sen sorduğun zaman henüz Güneş zeval bulmamıştı. Hayır deyince, Güneş beş yüz fersah yol alıp gün ortasını geçtiği için evet dedim», diye cevap vermiştir. Hakk Teâlâ Yâsin sûresinin 38'inci âyetinde bunun benzerini haber vermektedir: «**Güneş de** (İlâhi bir âyettir ki) **kendi karargâhında** (mahrekinde devamlı seyr ve) **cereyan etmektedir. Bu, mutlak gâlib** (her şeyi) **hakkiyle bilenin** (Allah'ın) **takdiridir**».

Matematik âlimleri felekler ve yıldızların uzaklıklarını, bü-

yüklüklerini, kütlelerinin kalınlık ve alanlarını hesab ve kıyas ile açıklamışlardır. Fakat Felek-i a'zamın büyüklüğünü, hacmini, alanını, âlemin merkezine olan uzaklığını ölçmekte âciz kaldıklarını itiraf edip, onu ancak yaratan bilir demişlerdir. Diğer felekleri sabit yıldız ve gezegenleri, matematik ve geometricilerin ölçüm âletleri ile ölçerek bulduklarını bir miktar beyan etmek münasip görülmüştür. Çünkü esas gayemiz Allahü Teâlâ'yı tanımaktır. Bunun için yarattığı eşyadaki ince san'atını, hizmetlerindeki sırları, kuvvet ve kudretinin büyüklüğünü öğrenmek, üzerinde düşünmek, sonra kendine dönüp nefsini tanıdıktan sonra Rabbini tanımak gerekir. Her ne kadar gökleri, yıldız ve gezegenleri ölçmek, hesab ve hendeseden nasibi olmayanlara imkânsız gibi görünse de, hakikatte akli ilimlerin kesin kaidelerine göre yapılmaktadır.

Ecrâm-ı ulviyyenin (göklerin ve yıldızların) mahiyetine gelince: Eski hükemaya (fen adamlarına) göre bütün gökler ve yıldızlar birer basit (bileşik olmayan) cisimdir ki, ne ağır, ne hafif, ne sıcak, ne soğuk, ne yaş ve ne de kurudurlar. Bölünme ve birleşme kabul etmezler. Çok lâtif ve safdırlar. Nitekim Hakk Teâlâ Gâfir sûresi, 57'nci âyet-i kerimesinde: **«Gökleri ve yeri yaratmak, insanları yaratmaktan çok büyüktür. Lâkin insanların çoğu gafletlerinden ötürü bunu düşünüp bilmezler»**, buyurmuştur. Celâl ve kudret sahibi Allahü Azîm her ayıbdan münezzehdir. Âlemi benzeri olmayacak şekilde yaratan, göklerin hareketini takdir eden, gündüz ve geceyi birbiri ardından getiren Hakk Teâlâ her kusurdan beridir. (Ya Rabbi bunları boş yere yaratmadın. Bizi Cehennem ateşinden koru!).

İKİNCİ FASIL

Gökyüzü dediğimiz sekizinci feleği, onun içinde bulunan oniki burcun şekil ve isimlerini, Ay'ın menzillerini, sabit yıldızların uzaklık ve büyüklüklerini dört nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Sekizinci feleği bildirir.

Ey aziz! Astronomi âlimleri demişlerdir ki: Eflâk ve anâsırın onüç tabakası birbirini ihâta etmiş olup, aralarında zerre kadar boşluk kalmamıştır. Ve bütün bunların hepsi insanın vücudu için bir zarf ve koruyucu bir kabuk gibi olmuştur.

Sekizinci feleğe, felek-i bürûç ve felek-i sevâbit, yâni burçlar feleği ve sabit yıldızlar feleği de denir. Felek-i a'zamın altında bulunur. Merkezi, âlemin merkezidir. Kutupları, âlemin kutuplarından bir tarafa yirmiüç buçuk derece meyl etmiştir. Üstten felek-i a'zama, alttan Zühâl feleğine değmektedir. Sayısız sabit yıldızlarla süslü, hayâllerde şekillenen oniki burç ile nakışlanmış ve renklenmiş-

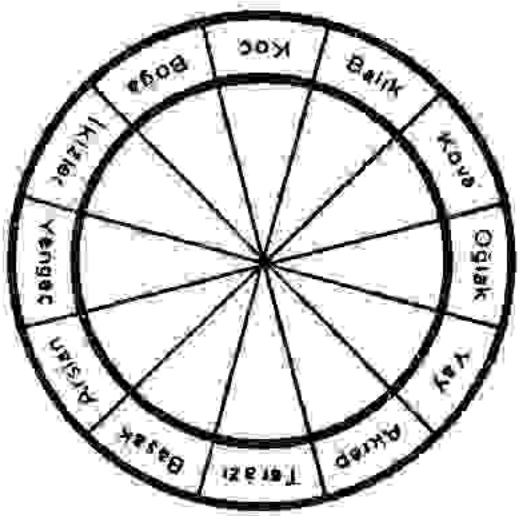
tir. Göklerin ekseni etrafında bütün feleklerle beraber doğudan batıya doğru dönerek yirmidört saatte düzgün hareketle devresini tamamladıktan başka, kendi etrafındaki hareketi ile Gök kutbundan başka olan kutbu ve ekvator ile 23,5 derece açı yapan mıntıkası üzere [tutulma dairesi ve kutupları] batıdan doğuya ağır ağır döner ve sabit yıldızları da beraber döndürür. Yetmiş Güneş senesinde kendi ekvatorunda bir derece yol alır. 2520 Güneş senesinde dolanımını tamamlar. Bilginler ve filozoflar, bu müddet tamamında âlemdeki her şey yenilenir, demişlerdir. Sekizinci felekte başka cüz'i feleklerin kabul edilmesine ihtiyaç olmamıştır. Ancak bu feleğin mıntıkatü'l-bürûç (tutulma dairesi) denen, üzerinde oniki burcun bulunduğu büyük dairesi vardır. Burçlar feleği, ekliptik (tutulma) dairesinin kutuplarından geçen altı daire ile kavun, karpuz üzerindeki çizgiler gibi oniki kısma bölünmüştür. Burçlar, feleğin orta kısmında 18° genişliğindeki bir kuşak üzerinde otuzar derecelik parçalar hâlinde sıralanmıştır.

İKİNCİ NEVİ: Burçların isimlerini, şekil ve üçlü tabiatlarını bildirir:

Ey aziz! Ehl-i hey'et demişlerdir ki, oniki burcun her biri sanki bir kavunun dilimleri ortalarında gibidir. Sekizinci feleğin oniki bölümünün her birinin ortasında bulunan yıldızların genel görünümlerinin bir şekle benzediği müşahede olunmuş ve o burca bu şeklin ismi verilmiştir. Meselâ Hamel (Koç) burcu sekizinci feleğin bir bölümüdür ki, onun ortasında gözlenen yıldızlar bir çizgi ile birbirine bağlansa ortaya bir koç şekli çıkar. Diğer burçlar da buna kıyas olunur. Bu felekte eski hükemânın gözlemlerine göre toplam bin yirmiiki yıldızdan meydana gelen canlı veya cansız şeylere benzeyen kırk sekiz sûret tahayyül olunmuştur. Bunlardan üçyüz kırkaltı yıldızı içine olan onikisi, meşhur ve ma'lûm olan oniki burca isim olmuştur. Geri kalan otuziki sûretin yirmibiri kuzey yarımkürede olup bunlar üçyüz altmış yıldızdan müteşekkildir. Onbeşi de güney yarımkürede olup bunlar da üçyüz onaltı yıldızdan müteşekkildir. Böylece bin yirmiiki yıldızın yerleri belli olmuştur.

EK: Musannif merhumun zikrettiği gibi yıldızlar iki kısma ayrılıp bir kısmına sabit yıldızlar, diğerine seyyare (gezegen) denir. Sabit yıldızlara bu ismin verilmesine sebep, birbirlerine olan uzaklıklarının hiç değişmemesi, azalıp çoğalmamasıdır. Bütün bu sabit yıldızların sekizinci felekte olduğu kabul edilmektedir. Diğerlerine seyyare denmesinin sebebi, her biri başka başka hareket ettikçe birbirlerine yaklaşıp uzaklaşmalarıdır. Bunlar yedi tane olup her biri bir felektedir. Bu gezegenler bazen bir yerde toplanıp ayrılırlar, bazen ufuk dairesinin karşılıklı noktalarında bulunurlar. Sabit yıldız-

ların sayısı sonra gelen hükemâya göre bin yüz oniki olup hepsi ışıklıdır. Birbirlerinden ayrılmaları, her birine bir isim verilmesi imkânsız olduğundan derin astronomi âlimleri bunları altmış fırkaya ayırıp her fırkasını bir şekle benzetmeyi ittifakla doğru bulmuşlardır. Her şekle eskiden şöhret yapmış bir kimsenin ismini veya bazı hayvan veya eşya ismini vermişlerdir. Bildirilen seksen şeklin her biri, birkaç yıldızın hayâli çizgilerle birleşmesinden meydana gelmiştir. Bunlardan onikisi burçlar mıntıkasında olup üçyüz kırkaltı yıldızdan meydana gelmiştir. Bugün herkesin bildiği oniki takımyıldız aşağıda yazılmıştır.



1. Hamel = Koç
2. Sevr = Boğa
3. Cevzâ = İkizler
4. Seretan = Yengeç
5. Esed = Arslan
6. Sünbüle = Başak
7. Mizân = Terazi
8. Akreb = Akrep
9. Kavs = Yay
10. Cedi = Oğlak
11. Delv = Kova
12. Hût = Balık

Burçlar dairesinin kuzeyinde üçyüz altmış yıldız görülüp yirmibir sûrete tatbik edilmiştir. Güneyde bulunan dörtyüz altı yıldızı yirmiyedi şekle benzetmişlerdir. [İsimleri yazılmadı]. Bu görülen bin yüz oniki yıldız çıplak gözle görünen yıldızlardır. Meselâ samanyolu (kehkeşan) üzerindeki yıldızların sayılamıyacağı açıktır. Yıldızların bir kısmının büyük veya küçük görünmesi Dünyaya olan uzaklığından mıdır? Henüz bilinmemektedir. Doğrusunu Allahü Teâlâ bilir. [Bugün gökyüzünde 88 takımyıldız bilinmektedir. 40° enlemindeki yerlerden 61 takımyıldız tam olarak, 13 takımyıldızın bir kısım yıldızları görülür, 14 takımyıldız hiç görünmez. Büyük ayı, küçük ayı gibi 5 takımyıldız hiç batmazlar].

Bu oniki burcun altısı Muaddelü'n-nehâr (gün eşitleyici ekvator dairesi) ın kuzeyinde bulunur. Bunlara kuzey burçları denir ki, «Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Arslan, Başak» tır. Altı tanesi de ekvatorun güneyindedir. Bunlara güney burçları denir ki, «Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık» tır. Oniki burcun dördüne munkalibe (değiştiren), dördüne sâbite (duran), dördüne de mütecesside (karıştıran) derler. Münkalibe olanlar «Koç, Yengeç, Terazi, Oğlak» tır. Bunlara münkalibe denmesinin sebebi, Güneş bunlarda iken bir mevsimden diğerine geçilir. Koç burcunda kıştan ilkbahara geçilir. Yengeç burcunda ilkbahardan yaza, Terazide sonbahara, Oğlak

burcunda ise kışa geçilir. Koç burcunun başlangıcına ilkbahar noktası, Yengeç burcunun başlangıcına yaz dönüm noktası, Terazi burcunun başlangıcına sonbahar noktası, Oğlak burcunun başlangıcına kış dönüm noktası denir. Sâbite olan burçlar «Boğa, Arslan, Akreb, Kova» dır. Bunlarda bir mevsimden diğerine geçiş olmadığı gibi, iki mevsimin karıştığı burçlar da değildir. [Mevsimlerin ortalarındaki burçlardır]. Mütecesside olan burçlar «İkizler, Başak, Yay, Balık» tır. Güneş bu burçlarda iken bulunduğu mevsim ile gelecek mevsim arasında karışma olur. Meselâ İkizler burcu ilkbahar mevsiminin sonu iken yaz ile karışır. Başak burcunda yaz ile sonbahar, Yay burcunda sonbahar ile kış, Balık burcunda kış ile ilkbahar karışır.

Yukarıdaki bilgiler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Burçların Hâlleri	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
Münkalibe (Değiştiren)	Koç	Yengeç	Terazi	Oğlak
Sâbite (Duran)	Boğa	Arslan	Akrep	Kova
Mütecesside (Karıştıran)	İkizler	Başak	Yay	Balık

Sonra gelen hükemâ oniki burç ve yedi gezegen için de anâsır-ı erba'a gibi çeşitli tabiatlar tâyin etmişlerdir. Her üç burcu bir tabiatta bulup müsellesât-i bürûc (burçlar trigonometrisi) ismini vermişlerdir. Koç, Arslan ve Yay'a müsellese-i nâriye (ateş üçlüsü) derler ki, her birinin tabiatı sıcak ve kuru olmaktır. Boğa, Başak ve Oğlak üçlüsüne müsellese-i türabiye (toprak üçlüsü) derler ki, her birinin tabiatı soğuk ve kuru olmaktır. İkizler, Terazi ve Kova üçlüsüne müsellese-i hevâiyye (hava üçlüsü) derler ki, her birinin tabiatı sıcak ve rutûbetli olmaktır. Yengeç, Akrep ve Balık üçlüsüne müsellese-i mâiyye (su üçlüsü) derler ki, herbirinin tabiatı rutûbetli ve soğuk olmaktır. Sırasiyle bu burçlara burc-ı nârî, burc-ı hâkî, burc-ı hevâî, burc-ı âbî derler.

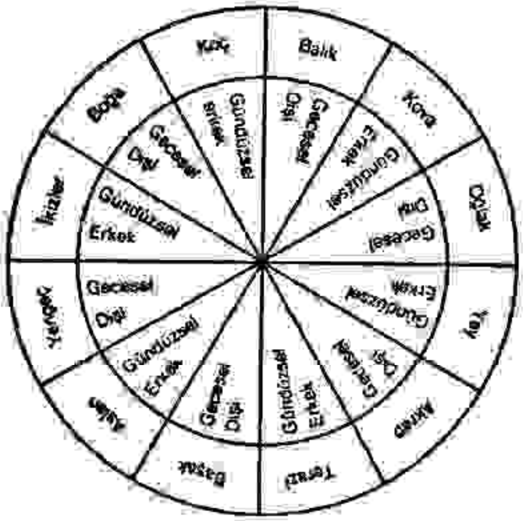
Oniki burcu bir de erkek, dişi, gece ve gündüze nisbet ederek ayırmışlardır. Koç burcundan başlayarak bir müzekker (erkek), bir müennes (dişi) olmak üzere sıra ile ayırmışlardır. Böylece müselles-i nârî ve müselles-i hevâî üçlülerindeki altı burç müzekker, müselles-i hâkî ve müselles-i âbî üçlülerindeki altı burç da müennes olmuştur. Ayrıca müzekker olanlar gündüze, müennes olanlar geceye nisbet edilmiştir. [Şu tablo ile daha iyi anlaşılabilir]:

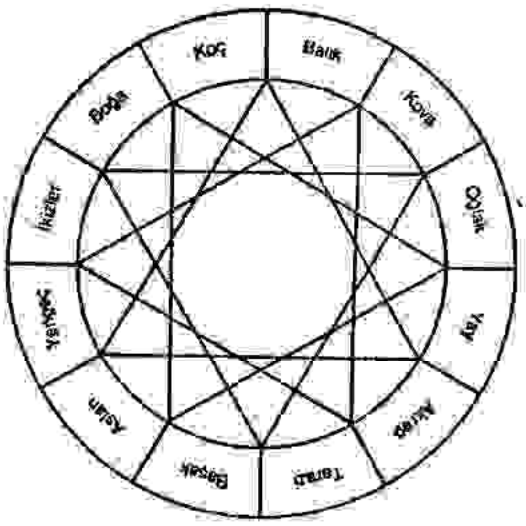
BURÇLARIN TABİATLARI

	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Aslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık
Ateş (Sıcak ve kuru)	+				+				+			
Toprak (Soğuk ve kuru)		+				+				+		
Hava (Sıcak ve rutubetli)			+				+				+	
Su (Soğuk ve rutubetli)				+				+				+
Erkek nehârî	+		+		+		+		+		+	
Dişi Leylî		+				+				+		+

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Ay'ın sabit yıldızlardan olan menzillerini isim ve şekilleriyle; burçlar feleğindeki mekânlariyle ve kırkıncı enlemde doğuş ve batışlarını zaman ve yerleriyle bildirir.

Ey aziz! Hakk Teâlâ'nın Yâsin sûresi, 39'uncu âyetinde **«Ay için menziller takdir ettik...»**, buyurduğu menziller yirmisekizdir. Bunlar, Burçlar feleğinde burçlar dairesi yakınında bulunan sabit yıldızlardır. Ay, kendi feleğinde Koç burcunun ortasında Güneş ile muhak (yeni ay) olduğunda her gece bir yıldız ile bir hizaya geldikçe o yıldız bir menzil itibar olunmuştur. Ay hızlı hareketi ile oniki burcu yirmisekiz günde dolanır. Bu bakımdan Ay için yirmisekiz menzil vardır denir. [Bir dolunay safhasında Ay'ın izdüşümü bir burç üzerinde görülse, diğer dolunayda bütün burçları dolaşarak, ondan sonraki burçta görünür. Demek ki Ay'ın izdüşümü bir ay dolmadan yaklaşık olarak 28 günde gökyüzünde büyük bir daire çizer. Güneş'in izdüşümü ise burçları bir senede dolanır]. Ay 360° yi 28 günde çizdiğine göre bir günde $360 \div 28 = 12° 52''$ lik bir yay çizer. O hâlde Ay'ın bir menzili $12° 52''$ dir. Oniki burçta yirmisekiz menzil olduğuna göre Ay'ın bir burçta $28 \div 12 = 2\frac{1}{3}$ menzil'i vardır. Ay'ın ilk menzili Şarteyn son menzili Reşâ'dır.





Altı sene önce yazdığımız ve bu bölümü anlatan şiir aşağıdadır:

MANZUME

1. Allah adıyle başlarız haberi
   Kıldı takdir şems ile kameri
2. Hamdülillâh Habibine salâvat
   Şems ü mah eyledikçe hoş harekât
3. Badehü Hakkı der ey ehl-i hitab
   Ehl-i hey'et sözüncedir bu kitab
4. Nazm kıldım kitab-ı muteberi
   Dedim ismin «Menâzil-i Kameri»
5. Oldu ebyatı cümle yüz doksan
   Binyüz altmışbeş idi sâl ey cân
6. Çarh-ı sâmin ki oniki bölünür
   Her bölükte otuz sehim bulunur
7. Oniki burcu oniki ay olur
   Üç bahar olur dahi yay olur
8. Üç harif olur üç dahi kıştır
   Çâr fasl oniki ay olmuştur
9. Evvel azar ikinci nisandır
   Üç ayyar râbii hazirandır
10. Hâmis oldu temmuz u sâdisi âb
    Oldu eylül sâbii behesab
11. Sâmin ve tâsi oldu teşrineyn
    Kış dü kânun vü yek şubat ey zeyn
12. Gelmeden gün bürûc avâiline
    On gün akdem şuhur-ı rûm biline
13. Oniki burca bunlar esmâdır
    Bir hamel iki sevr ü cevzâdır
14. Seretân u esedle sünbüledir
    Burc-u mizân ü akrebi biledir
15. Kavs ile cedi ü delv ü hût anılır
    Yılbaşı evvel-i hamel sayılır
16. Çünkü şeş burc otuz pâyı geçmiş
    Bil yıl eyyâmın üçyüz altmışbeş
17. Çarh-ı sâmindedir bu kısm-ı rüsum
    Ondadır cümle sâbitân-ı nücûm
18. Devr-i şarki seri'-i seyrandır
    Hep tulû' u gurub o devrandır
19. Oniki burc yirmidört saat
    İçre bir devri hatm eder râhat

20. Çün döner nısf-ı burc bir saat
Saat onbeş derecedir âdet
21. Çarh-ı çârumda gün musanna'dır
Evsâtında zemin murassa'dır
22. Ol felek devr eder güneş seyri
Onda yok necm ü şemsten gayri
23. Garbdan şarka gün gider her gün
Üçyüz altmışbeşinde biri göğün
24. Seyr eder şems günde bir derece
Ayda bir burcu kat' eder bilece
25. Çün tahavvül eder her ay birine
Yıl tamamında hem gelir yirine
26. Ruz u şeb hatt-ı üstüvâda sivâ
Arzı kırk cüz' olan mekânda ola
27. Ol cediyye gelse gün-i rahşân
Zemherir ibtidasıdır o zaman
28. Saat-ı şeb o gece onbeş olur
Gündüzün saatı dokuzu bulur
29. Pes gece günden altı saat alır
Üç gün üç gece bir karara kalır
30. Badehü gün be gün gün atvel olur
Ta hamel evvelin bu şems bulur
31. Nakledende gün evvel-i hamele
Gece gündüz beraberinde gele
32. Gün doğandan batana dek o zaman
Oniki saat ola bi noksan
33. Gün batandan doğana dek gece hem
Oniki saat olan olmaya kem
34. Hem yine gün be gün gün atvel olur
Seratân evvelin güneş ki bulur
35. Saat-i ruz o günde onbeş olur
Ol şebin saatı dokuzu bulur
36. Pes gündüz şebden altı saat alır
Üç gün üç gece ol karara kalır
37. Badehü gün be gün şeb atvel olur
Ta ki mîbânın evveline gelir
38. Gelse mizânın ibtidasına gün
Ruz u şeb hem beraber olur o gün
39. Çün hamel evveliyle bu birdir
Şark u garb ikisine bir yerdir

40. Pes yine gün be gün şeb atvel olur
Ta güneş ceydin evveline gelir

41. Yılda bir yol bu devri dâimdir
Arzı mimde bu tavrı kâimdir

42. Çarh-ı çârumda şems her nicedir
Hem kamer bu felekte öylecedir

43. Çarh-ı evveldedir kamer mir'ât
Ol musaykal kesiftir bizzat

44. Cirm-i şemsin ziyası dâimdir
Şems ile nûr-ı mah kâimdir

45. Cirm-i meh muzlem ve müdevverdir
Ol güneşten yana münevverdir

46. Câyı çün günle arzın arasıdır
Arza doğru muhak karasıdır

47. Ertesi gece çün hilâl görünür
Nûrlu yandan bize hayâl görünür

48. Gün be gün ay güneşten olup ırak
Arza doğru yüzü olur berrak

49. Çârdih menzilin meh eylese seyre
Şems ü meh beynine karib ola yer

50. Şems ile mah hoş mukabil olur
Görünüp nûru bedr-i kâmil olur

51. Çünki mir'ât-ı şemsdir bu kamer
Zulmet-i leyli nûr-ı mahz eyler

52. Şemse oldukça mukarreb hem ay
Azar azar görüne nûrsuz çây

53. Çün bulur hem o şems-i tâbânı
Bize doğru döner donuk yanı

54. Ayda bir yol bu devr-i dâimdir
Bu muhak u bu bedri kâimdir

55. Oniki burcu gün keser bir yıl
Kat' eder meh bir ayda cümleyi bil

56. Garbdan şarka hem kamer dolaşır
Günde onüç derece yer ulaşır

57. Şems ile çün kamer muhak bulur
Ertesi gece ay mukaddem olur

58. Günde oniki cüz o şems geçer
Oniki burc bist heşt ölçer

59. Pes menâzil yirmisekiz olur
Her birine nişanı yıldız olur

60. Her nişanın bir ismi resmi var
Say müretteb yeriyle bil ey yâr

61. Şarateyn ü Butîn u Pervin-i şâ,
Deberân Hek'a Hen'ı ile Zirâ,

62. Nesre vü Tarfe Cebhe vü Zebre
Sarfe, Avâ, Simâk u pes Gafre

63. Hem Zebâna vü badehü İklil
Kalb u şevl-i Neâyimi hoş bil

64. Belde Zabih Bel' Suud Ehbiyâ
Pes mukaddem muahhar oldu Reşâ

65. Gökyüzünde «Menâzil-i Kameri»
Bilmek istersen eyle şeb nazarı

66. Gözle hem âfitab-ı tâbânı
Çün bulur ibtida-yı mizanı

67. Ol gün oldukça şems ufukta âyan
Nokta-i maşrık oldur eyle nişan

68. Hem edende o gün ufukta gurub
Nokta-i mağrib ol yeri bil hûb

69. İki yandan dü nokta evsâtı al
Kıl nişan nokta-i cenub ve şimal

70. Kıl bu dört nokta evsâtın tahmin
Heşt nokta ufuktan et tâyin

71. Ufku farzet üçyüz altmış pây
Pes tulû' u gurubu ondan say

72. Kırk derece arzda menâzil tâ
Ol ufuktan bu resme doğa bata

73. Çün yarım saat ol şeb ede mürûr
İbtida-yı menâzil ede zuhûr

74. Nokta-i maşrıkın şimalinden
Hem yigirminci cüz hilâlinden

75. Şarateyn iki necm-i âlidir
Bir cenubî biri şimalidir

76. Bir zirâ' ikisi arasını say
Bist ü heşt hameldir onlara cây

77. Ol cenubî yanında râsıhtır
Bir küçük yıldız ismi Bâtıh'tır

78. Şarateyn'den muahhar ola berah
Hem Butîn ol ikinci menzil-i mah

79. Nokta-i maşrıkın şimaline bak
Noktadan doğan kırk derece ırak

80. Üç küçük necmdir müselles-var
Burc-i Sevrin önünde buldu karar

81. Çün iki saat ol şeb ede ubur
Ülker üçüncü menzil ede zuhür

82. Nokta-i maşrıkın şimalinden
Hem otuz derece kemâlinden

83. Hûşe şeklinde altı kevkebdir
Sevr'in yirmi dördü munsabdır

84. Ol şeb üç saat ü rubû'da heman
Doğa dördüncü menzil Deberân

85. Noktadan onsekiz derece şimal
Berk urur necm-i hâmisi fi'l - hâl

86. Dâl şeklinde penç yıldızdır
Burc-ı Cevzâ'da câyı sekkizdir

87. Dört buçuk saat ol şeb etme hücum
Menzil-i hâmis ede Hek'a tulû'

88. Nokta-i maşrıkın şimali hemin
Cüz-i sâminde şekl-i nokta-i şın

89. Re's-i cebbar adı Seh necm-i nihan
Burc-ı cevza'da bistimde âyan

90. Beş buçuk saat ol şeb etse mürur
Hen'a altıncı menzil ede zuhûr

91. Nokta-i maşrıkın şimaline bak
Noktadan onsekiz derece ırak

92. İki yıldız şimal u garbı kebir
Seretan cüz'-i hâmisinde münir

93. Bekle beş saat ol şeb ile nigâh
Göresin tâ Zirâ'ı heftüm-i mâh

94. Nokta-i maşrıkın şimaline git
Noktadan kırk derece tahmin et

95. İki rûşen sitâredir be-akab
Garbı Şüarâ-yı Şâmi'dir belakab

96. Oldur evvel şimali bir yıldız
Seretandan beridir onsekkiz

97. Olsa saat yedi o şeb kâmil
Görünür Nesre heştüm-i menzil

98. Nokta-i maşrıkın şimaline gel
Hem yigirmi beşinci cüz'ünü al

99. Hurde encümden ebr paresidir
Çâr necm murabba arasıdır

100. İsmi Şûrâ-yı Yemânidir bil
Hem Eset evvelindedir hâsıl

101. Çün sekiz saat ol şeb etse güzar
Görünür Tarfe tâsi' eyle nazar

102. Nokta-i maşrıkın şimalinden
Hem otuzuncu cüz kemâlinden

103. İki yıldız biri Eseddendir
Esedin onbeşinde rûşendir

104. Heşt ü nim saat ol şeb etse mürur
Âşır-ı mâh Cebhe ede zuhûr

105. Nokta-i maşrıkın şimalini al
Ta yigirmibeşinci cüz'üne gel

106. Bir muavvec hat üzre dört kevkeb
Ol cenubi azim ve ruşen nep

107. Oldu Kalbü'l-Esed büyük yıldız
Hem esedden biri yigirmisekiz

108. Olsa saat dokuz buçuk o seher
Bebre'dir onbirinci doğa meğer

109. Nokta-i maşrıkın şimaline var
Kıl yigirmibeşinci cüzde karar

110. Koşa yıldız cenubidir ruşen
Sünbüle onbeşi ona mesken

111. Çün doğar gün onunla bil doğa
Noktadan Sarfe kırk şimal Ava

112. Sarfe bir necmi evvel-i Kadrin
Onikinci menazil-i kamerin

113. Hurde-i encüm - muhit oldu nişan
Sünbüle âhiridir ona mekân

114. Oldu Avâ beş encüm-i ruşen
Tuttu mizânın onbeşinde vatan

115. Çün menazilden onüçüne heman
Maşrıkından o şeb bilindi mekân

116. Bâkisin mağrib ile bil o zaman
Mağribe bak o şeb hem eyle nişan

117. Çünkü bir saat ol şeb ede güzar
Menzil-i çârdihim ufukta gider

118. Nokta-i mağribe nazar hoş kıl
Batar onda Simâk-ı a'zeli bil

119. İsmidir Fahze sünbüle ey can
Resmidir bist ü pencüm-i mizân

120. Ta kim üç saat ol şeb ede duhul
Panzed hem Gafre ancak ede nüzul

121. Nokta-i mağribin şimalini al
Her yigirmisekiz derecede kal

122. Bir mukavves hat üzre üç kevkeb
Yeridir cüz'-i evvel-i akreb

123. Hem bir ismi Simâk-ı Ramıh'dır
Evsâtı Ramh u kendi çârıhdır

124. Çâr menzil ala't - tevali ol
Onbeşinciden evvel ede nüzul

125. Pes rub' saat olsa ol şeb hub
Şanzed-i hem Zebana ede gurub

126. Nokta-i mağribin gurubuna var
Ondan ondokuzuncu cüzde batar

127. İki yıldız mukabil ü berrak
İkisinin arası bir mızrak

128. Hem bir ismi de Pelle-i Mîzân
Burc-ı akreb önüdür ona mekân

129. Çün iki saat ola ol şeb-i târ
Ol dem İklil onyedinci batar

130. Nokta-i mağribin cenubuna bak
Noktadan otuz derece ırak

131. Yer var bi hat üzere üç kevkeb
Ruşeni oldu Cebhetü'l - Akreb

132. Akreb oldu bir ismi hem ey yar
Burc-ı akrebde cây-ı bist-cihar

133. Bekle saat iki buçuk ola tâ
Hejdihim kalb-i akreb onda bata

134. Nokta-i mağribin cenubunu bul
Otuzüçüncü cüz'-i garbını bul

135. Bir mukavves hat üzere üç kevkeb
Sâdis-i burc-ı Kavs ona matlâb

136. Kalb-i Akreble bile şöyle varıb
Nöhdihim menzil oldur ide gurub

137. Nokta-i mağribin cenubuna bak
Noktadan kırkdokuz derece ırak

138. Kavse yıldızdır ikisi berrak
Buldu kavsin yigirmisinde durak

139. Bekle dört saat ol gece oturup
Bistimdir Neâyim ide gurub

140. Nokta-i mağribin cenubunu bul
Otuzüçüncü cüz'üdür ona yol

141. Çâr necmi sıgâr ve çârı kibar
Tuttular cedy evâilinde karar

142. Dahi beş saat ol şeb uyuma tâ
Kim yigirmibirinci Belde bata

143. Nokta-i mağribin cenubunu al
Ta yigirmisekiz dereceye gel

144. Kıta-i çarhdir ki sâde olur
Encüm etrafına kılade olur

145. Her bir adı Kıladedir ey can
Evsatı cedy burcun etti mekān

146. Ger yedi saat olsa şeb-i rayıh
Bata bist ü düvvüm adı Zâbih

147. Nokta-i mağribin cenubunu al
Ondan onsekizinci cüz'de kal

148. İki yıldız şimalidir a'zam
Bir küçük necm anınla adı Ganem

149. Zâbih anı eder gibi kurban
Evvel-i delv üçüne oldu mekân

150. Heft ü nim saat ol seb olma melül
Bist ü süvvüm Beli'dir ede nüzul

151. Nokta-i mağribin cenubu nice
Noktadan say yigirmiüç derecede

152. İki ruşen sitaredir ki karib
Bir küçük yıldız aralıkta garib

153. Ol küçük yıldız ol şimale yakın
Delv'in ondördüdür mekânı hemin

154. Ger dokuz saat ol şeb etse güzâr
Bist ü çârum Suud o demde giden

155. Nokta-i mağribin cenubunu bul
Cüz'-i sâmin ufuktadır ona yol

156. Bir mukavves hat üzere üç yıldız
Delv burcunda cây-ı onsekkiz

157. On buçuk saat ol şeb eyle nazar
Ahbiya bist ü penç-ümine seher

158. Nokta-i mağribe garib ü cenub
Çâr kevkeb üçü müselsel olup

159. Râbii Sa'd ü hem Redif ana nâm
Hâmis-i burc-i Hut'u kıldı makam

160. Şarka bak hem o akşam et tevfik
İrtifaiyle her birin tahkik

161. Kim mukaddem dahi muahhar hem
Doğalar şems batmadan akdem

162. Bir buçuk saat akşama var iken
İkisi dahi doğmuş olan maan

163. Nokta-i maşrıkın şimalinden
Bist ü pençümg cüz' kelâlinden

164. Doğa fer'i mukaddem onda âyan
Aslı bir necmdir cenubî heman

165. İkisinin arası bir mızrak
Hut'danpanzdihim o ferğa durak

166. Nokta-i maşrıkın şimaline git
Her otuzbir derece tahmin et

167. Onda doğmuş ola muahhar nûr
Fer'i aslından akdem ede zuhûr

168. İki yıldız ki bu'du bir mızrak
Fer'i Hut âhirinde hoş berrak

169. Şarka bak bul o şeb mahall-i işa
Doğmuş yigirmisekizinci Reşâ

170. Kalmış iken guruba bir saat
Şarktan doğmuş ola ol rahat

171. Nokta-i maşrıkın şimalinden
Hem otuzuncu cüz kemâlinden

172. İki yıldız ki şarkı vü garbı
Suff-ı encümledir sefine gibi

173. Şekl-i İhlilcidir ol güya
Hem hamel onbeşindedir hâlâ

174. Nısf-ı burc-ı hamelde olsa muhak
Meh güneşten bu resme ola ırak

175. Menzil-i evveli olur Şaratin
Hem bu tertib ile Reşâ'ya değin

176. Çün yigirmisekiz gün içre kamer
Bu menazilden ede cümle güzer

177. Ol yigirmisekiz gün ile gece
Hem geçer şems günde bir derece

178. Çün yirgirmidokuz buçuk gün olur
Şems ile hem kamer muhakı bulur

179. Ol sebebden bir ay yigirmidokuz
Gün hesap olunur öbür ay otuz

180. Badehü her ne şeb kılınsa murad
Bu menazil tamam olur tâdad

181. Olduğun gece şemse bil derece
Kim ne burcun kaçındadır o gece

182. Kıl hesab ibtida-yı mizândan
Bil ne miktarı geçti şems ondan

183. Geçe bir burcu iki saat o dem
Hep menazil doğup batar akdem

184. Pes her onbeş gecede bir saat
İleri sâbitan eder sür'at

185. Kim güneş her gün iki kursu kadar
Seyr edip şarka geç guruba gider

186. Her ne geçse buna kıyas olunur
Bu hesab üzere cümlesi bulunur

187. Çün geçer şems evvel el hamele
Emr ber-aks olur kolaylı gele

188. Maşrıkından âyan olan kevkeb
Mağribiyle bilinmek olur hep

189. Mağribinden beyan olan el'an
Maşrıkından bilinmeli o zaman

190. Nereden doğa karşısında batar
Kande batsa mukabilinde doğar

191. Çün menazil bilindi bi't-tâyin
Oniki burcu bundan et tahmin

192. Ta ki seyyar u sâbit ola âyan
Kim ne kevkeb ne burcu kıldı mekân

193. Hoş bilindi kevakib ey Hakkı
Seyr et eflâkı fikir kıl Hakk'ı.

1. Söze, Güneş ile Ay hakkında bilinenleri takdir eden Allah'ın adıyla başlarız.

2. Güneş ve Ay güzel hareketlerine devam ettikçe Allah'a hamd ve Habîbine salâvat olsun.

3. Daha sonra İbrahim Hakkı der ki: «Ey sözümü duyan kişiler! Bu yazacağım şiir, astronomlar dilincedir».

4. Bu seçkin şiiri yazıp adını «Menâzil-i Kamerî (Ay Menzilleri)» koydum.

5. Ey kişi! Beyitlerimin tamamı 190'dır. Kitabı yazdığımda da yıl 1165 (1752) idi.

6. Sekizinci felek ki onikiye bölünür ve her bölümde otuz sehim (pay) bulunur.

7. Oniki burcu oniki ay olur. Üçü bahardır, üçü de yaz.

8. Üçü sonbahar, diğer üçü ise kıştır. Böylece dört mevsim oniki ayı oluşturmuştur.

9. Birincisi Mart, ikinci Nisandır. Üçüncüsü Mayıs, dördüncü de Hazirandır.

10. Beşinci Temmuz, altıncı Ağustos. Hesaba göre yedinci ay da Eylül'dür.

11. Sekizinci ve dokuzuncu Teşrin-i evvel (Ekim) ve Teşrin-i sâni (Kasım) dir. Kış mevsimi ise Kânun-ı evvel (Aralık) ve Kânun-ı sâni (Ocak) ile Şubat'tan oluşur.

12. Güneş ilk burca girmeden on gün önce Rûmî aylar başlar.

13. Oniki burcun isimleri şunlardır: Önce Koç burcu, sonra Boğa ve İkizler gelmekte.

14. Sonra Yengeç, Arslan ve Başak gelir. Terazi burcu, ardından da Akrep...

15. Yay, Oğlak, Kova ve Balık. Yılbaşı (Mart ayı) Koç burcunun başlangıcı sayılır.

16. Çünkü altı burç otuz payı geçmiştir. Senenin günleri sayısı da 365'tir.

17. Burada anlatacaklarımızın birçoğu sekizinci felektedir. Nitekim bütün sâbit yıldızlar ondadır.

18. Onun, doğuya dönüşü hızlı bir akış gibidir. Bütün doğuş ve batışlar işte bu dönmedendir.

19. Oniki burç, 24 saat içinde tamam bir devri (bir dönüşü) tamamlar.

20. Burç, bir saatte yarım devir yapar. Bir saat daima 15° olarak hesaplanır.

21. Dördüncü felekte gün, öyle san'atkârânedir; gün ortasında ise yeryüzü mücevherle işlenmiş bir hâl alır.

22. O felek, devrini Güneş istikametinde tamamlar. Orada Güneş ve yıldızlardan başka bir cisim yoktur.

23. Güneş orada, göğün devrinin 365'te biri kadar her gün batıdan doğuya doğru kayar.

24. Güneş, günde bir derecelik bu kaymasıyla ayda bir burcu katetmiş olur.

25. Böylece her ay birine geçer ve yıl tamamlandığında eski yerine gelmiş olur.

26. Gündüz ve gece, ekvator çizgisinde birbirine eşit olur. Bu da 40° enlemde kendini gösterir.

27. Parlak Güneş Oğlak burcuna geldiği zaman Zemheri başlangıcıdır.

28. Bu zamanda gece onbeş saat olur. Gündüz ise dokuz saattir.

29. Böylece gece, gündüzden altı saat almış olur. Bu hâl üç gün üç gece devam eder.

30. Daha sonra, gün geçtikçe gündüzler uzamaya başlar. Ta ki Güneş Koç burcuna giresiye dek...

31. Güneş Koç burcuna girdiği günlerde gece ile gündüz birbirine eşit olur.

32. Güneş doğup batıncaya kadar o gün, hiç eksiksiz tam oniki saat olur.

33. Yine gece de, güneş batıp doğana kadar oniki saat olup az değildir.

34. Bundan sonra yine gündüz, her geçen gün biraz kısalır. Ta ki Güneş Yengeç burcuna giresiye dek...

35. Güneş Yengeçe girdiğinde gündüzün saatleri sayısı onbeşe ulaşır. Gece de dokuz saattir.

36. Gündüz geceden altı saat aldığında üç gün böylece devam eder.

37. Ardından yine gece, her geçen gün biraz kısalır. Ta ki Güneş Terazi burcuna giresiye dek...

38. Güneş Terazi burcuna girdiğinde gündüz ve gecenin saatleri yine eşit olur.

39. Bu durum Güneşin Koç burcuna girdiği günler gibidir. Her ikisinde de Güneşin doğuş ve batış yerleri aynıdır.

40. Sonra yine gece, günden güne kısalır. Ta ki Güneş oğlak burcuna giresiye dek...

41. Güneşin bu dönüş seyri yılda bir tekrarlanır. Mim yuvarlağı gibi bu dönüşü devamlıdır.

42. Dördüncü felekte Güneş nasıl hareket ederse orada Ay da aynıdır.

43. Ay, birinci felekte duran bir aynadır. O cilâlı ayna aslında kesîftir.

44. Güneş yuvarlağının ışığı devamlıdır ama Ayın nûru Güneş ile vardır, Güneşi görmezse ışığı olmaz.

45. Ay yuvarlağı aslında karanlık ve değirmidir. Güneş istikametinde döner.

46. Ayın yeri Güneş ile yerkürenin arasıdır. Yer ile çakışması onun karanlığı demektir.

47. Ertesi gece hilâl şeklinde göründüğünde parlak kısmıyla bize hayâl meyâl görünür.

48. Artık günden güne Ay Güneşten uzaklaşır ve yerküreden yüzü daha parlak görünür.

49. Ay, dördüncü menzilini seyredecek olsa, yerküre Güneş ile Ayın ortasına gelir ve her ikisine de yakın olur.

50. Güneş ile Ay tam karşı karşıya geldiklerinde, Ayın nûru tamamen görünür ve Ay mehtap olmuş olur.

51. Bu gördüğünüz dolunay, artık Güneşin aynası demektir, ki gecenin karanlığını salt nûra dönüştürür.

52. Ay Güneşe yaklaştıkça yavaş yavaş Ayın ışıksız kısımları görünmeye başlar.

53. Ne zaman ki bir araya gelirler, artık bize Ayın donuk kısmı görünür.

54. Ayın bu hareketi ayda (30 günde) bir tekrarlanır. Onun bu hilâl ve dolunay şekilleri de onunla bir tekrarlanır.

55. Güneş oniki burcun her birinden yılda bir defa geçer, Ay ise bu işi otuz günde tamamlar.

56. Bu esnada Ay, batıdan doğuya günde 13° kayar.

57. Güneş ile Ay çakıştığında ertesi gece Ay Güneşten önce olur, yâni aybaşı olmuş olur.

58. Güneş, günde oniki cüz geçer ve oniki burç bunu yirmisekiz olarak ölçmüş olur.

59. Bilindiği gibi yirmisekiz menzil vardır. Bunun da nişanı her bir menzilde bir yıldızın bulunuşudur.

60. Bu nişan yıldızlardan her birinin bir adı ve şekli vardır. Şimdi onları durdukları yere göre sırasiyle sayalım, ey dost!

61. Şarateyn, Butîn ve parlak Pervin; Deberan, Hek'a, Men'a ve Zirâ.

62. Nesre, Tarfe, Cebhe ve Zebre; Sarfe, Avâ, Simak ve tabiî Gafre.

63. Zebâna var, ardından da İklîl gelir. Kalb ve Neâyim daha sonradır.

64. Belde, Zâbih, Bel', Suûd ve Ehbiya. En sonuncusu da Reşa'dır.

65. Gökyüzünde Ayın menzillerini bilmek istiyorsan gece bakman gerekir.

66. Parlak Güneşi gözle ki, bu parlaklığını Terazi burcuna girdiğinde ortaya koyar.

67. İşte Güneşin, Terazi burcuna girdiği gün ufukta doğduğu yer maşrık (doğu) noktasıdır. Oraya bir nişan koy.

68. Yine o gün ufukta Güneşin battığı yer de mağrib (batı) noktasıdır. Bunu iyi bil.

69. İki yandan bu iki noktanın ortasını bul ve oralara güney ve kuzey noktaları diye nişan koy.

70. Sonra bu dört noktanın da ortalarını tahmin edip ufukta arayönleri bul ve sekiz yönü ufukta belirlemiş ol.

71. Ufku 360 eşit parçaya bölünmüş farzet ve doğuş ve batış noktalarını da bu 360 parçadan ikisi olarak kabul et.

72. Bizim 28 menzilimiz kırkıncı enlemde ufuktan şu şekilde doğup batar:

73. Gece yarım saat ilerlediğinde menzillerin ilki kendini gösterir.

74. Maşrık noktasının kuzeyinden ve hilâlin yirminci cüz'ünden.

75. Şarateyn ortaya çıkar ki iki büyük ve yüksek yıldızdır. Biri kuzeyde, biri güneydedir.

76. İkisinin arasını bir zirâ' farzet. Onların yeri Koç burcunun 28'incisidir.

77. Güneydeki yıldızın yanında bir küçük sâbit yıldız vardır ki adı Batıh'tır.

78. Ayın ikinci menzili, Şarateyn'den sonra gelen Butîn'dir.

79. Maşrık noktasının kuzeyine bak ve kuzey noktasından 40° uzakta onun doğduğunu gör.

80. Butîn, üçgen şeklinde dizilmiş üç büyük yıldızdır ki Boğa burcunun önünde durur.

81. O gece iki saat kadar geçince Ülker, üçüncü menzil olarak kendini gösterir.

82. Maşrık noktasının kuzeyinden tam 30° lik bir noktadan,

83. Başak şeklinde altı yıldız doğar ki yeri, Boğa burcunun yirmidördüncüsüdür.

84. O gece üç saat ve bir çeyrek sonra dördüncü menzil olan Deberân doğar.

85. Maşrık noktasından 18° kuzeyde beşinci yıldız da kendini gösterir.

86. Bunlar dal harfi şeklinde beş yıldızdır. Yeri İkizler burcunun sekizincisidir.

87. O gece dört buçuk saat ara ver ve sonra beşinci menzil olan Hek'a doğar.

88. Hek'a, maşrık noktasının hemen kuzeyinde sekizinci cüz'de şın harfinin noktası gibi...

89. Re's-i Cebbâr adlı üç gizli (görünmez) yıldızdır ki, yeri İkizler burcunun yirmincisinde bellidir.

90. O gece beş buçuk saat geçerse, altıncı menzil olan Hen'a ortaya çıkar.

91. Hen'a için maşrık noktasının 18° kadar kuzeyine bak.

92. Yengeç burcunun beşinci cüz'ünde parlayan doğu - batı istikametinde parlayan iki büyük yıldız (görürsün işte Hen'a onlardır).

93. O gece beş saat daha beklersen Ayın yedinci menzili olan Zirâ'yı görürsün.

94. Maşrık noktasının kuzeyine doğru git ve 40° kadar tahmin ederek bak ki,

95. Bunlar ardarda iki parlak yıldızdır ki, bunlara batının Şûarâ-yı Şâmî (Şam şairleri) si denir.

96. Bunların ilki Yengeç burcunun onsekizinci cüz'ünde kuzeyde kalan bir yıldızdır.

97. O gece tam yedi saat geçtiğinde sekizinci menzil olan Nesre görünür.

98. Şark noktasının kuzeyine gel ve yirmibeşinci meridyene bak.

99. Kare şeklinde sıralanmış dört yıldızı bir bulut parçası gibi göreceksin.

100. Bunların adı Şûarâ-yı Yemânî (Yemen şairleri) dir ve Arslan burcunun ilk cüz'ündedir.

101. O gece sekiz saat ilerlediğinde bak ki dokuzuncu menzil olan Tarfe görünür.

102. Maşrık noktasının kuzeyinden tam otuzuncu meridyende,

103. İki yıldız görünür ki, bir Arslan burcundandır. Bunlar Arslan burcunun onbeşinci cüz'ünde görünürler.

104. Eğer gece sekiz buçuk saat ilerlerse, Ayın onuncu menzili olan Cebhe görünür.

105. Maşrık noktasının kuzeyinden yirmibeşinci meridyene kadar gel.

106. Burada inişli çıkışlı (zikzaklı) bir çizgi üzerinde dört yıldız güney yarımkürede büyük ve parlak birer yıldızdır.

107. Bunlardan en büyüğünün adı Kalbü'l-esed (Arslan kalbi) dir. Yine Arslan burcunun yirmisekizinci cüz'ündedirler.

108. Gece dokuz buçuk saat ilerleyip de seher vakti olunca onbirinci menzil olan Zebre doğar.

109. Maşrık noktasının kuzeyinden yirmibeşinci meridyene dek git.

110. Bu hızlı akışlı yıldız güneyde parlar. Başak burcunun onbeşinci cüz'ünde bulunur.

111. Doğan gün onunla birlikte başlar. Bu noktadan Sarfe ve Ava 40° kuzeyde görünür.

112. Sarfe Kadr' denen yıldız kümesinin ilk yıldızıdır ve Kamerin onikinci menzilidir.

113. Yıldız denizinin içinde ve Başak burcunun sonunda bir cüz'de bulunur.

114. Ava ise beş parlak yıldızdan oluşmaktadır ki, Terazi burcunun onbeşinci cüz'ünde bulunmaktadır.

115. Ava Ayın onüçüncü menzili olup maşrık noktasında o gece yeri bellidir.

116. Ayın diğer menzilleri mağribde olup onları görmek için o gece batıya bak.

117. O gece bir saat ilerleyince, ondördüncü menzil ufukta belirir.

118. Mağrib noktasına hoşça bak ki, Sımak orada batmaktadır.

119. Başak burcundaki Fahre adlı yıldız yirmibeşinci menzildendir.

120. O gece üç saat geçtiğinde onbeşinci menzil olan Gafre kendini gösterir.

121. Mağrib noktasının kuzeyini al ve 28° de dur.

122. Yay şeklinde bir çizgi üzerindeki üç yıldız Gafre'dir ve yeri Akrep burcunun ilk cüz'üdür.

123. Onun bir adı Semek-ı Râmıh (Kılıç balığı) olup ortası mızrak kendi yaralayıcıdır.

124. Dört menzil ve burçlar sırası üzere onbeşinci menzilden evvel iner.

125. O gece bundan bir çeyrek sonra onaltıncı menzil olan Zebana batar.

126. Mağrib noktasının batış yerine yaklaşıp oradan ondokuzuncu cüz'de batar.

127. İki yıldız vardır ki, birbirine karşı durmuş, parlamaktadırlar. İkisinin arası da bir mızrak boyu kadar açıktır.

128. Bunların bir adı da Pelle-i Mizân (Terazi kefesi) olup Akrep burcunun ilk cüz'ünde yer edinmişlerdir.

129. O karanlık gece iki saat ilerlediğinde o zaman onyedinci menzil olan İklil batar.

130. Mağrib noktasının 30° güneyine doğru bak.

131. Orada bir yer var ki sırasız üç yıldız akrep yüzü şeklinde parlamaktadırlar.

132. Bundan dolayı bunların bir adı Akrep oldu, yerleri de Akrep burcunda yirmidördüncü cüz'dedir.

133. O gece biraz daha bekle ve iki buçuk saat geçmiş olsun ki, onsekizinci menzil olan Kalb-i akrep (Akrep kalbi) o anda batar.

134. Mağrib noktasının güneyini bul ve otuzüçüncü batı enlemini gör.

135. Yay şeklinde bir çizgi üzerinde üç yıldız görürsün. Bunlar Kalb olup Yay burcunun altıncı cüz'ünde dururlar.

136. Akrep kalbi ile şöyle gidip ondokuzuncu menzil olarak batar.

137. Mağrib noktasının güneyine bak ve noktadan itibaren 49° ilerle.

138. Bunlar yay çizer yıldızlar olup iki tanesi parlaktır ve Yay burcunun yirminci cüz'ünde dururlar.

139. O gece oturup dört saatin dolmasını bekle. Yirminci menzil olarak Neayim batacaktır.

140. Mağrib noktasının güneyini bul ki, Neayim otuzüçüncü meridyende yürüyecektir.

141. Dördü büyük ve dördü küçük olan bu yıldızlar Oğlak burcunun ilk cüz'ünde durmaktadırlar.

142. O gece 15 saat uyumaz beklersen Ayın yirmibirinci menzili olan Belde batar.

143. Mağrib noktasının güneyinden 28° ilerle ve

144. Felek kuşağıdır ki sade olur, yıldızlar onun etrafına gerdanlık olur.

145. Bunların her birinin adı Kılade (gerdanlık) olup Oğlak burcunun ortasındaki cüz'de yer edinmişlerdir.

146. Eğer gece yedi saat ilerlemiş olursa yirmiikinci menzil olan Zâbih adlı yıldızlar batar.

147. Mağrib noktasının güneyine gel ve onsekizinci meridyende dur.

148. İki kuzeyli yıldız görünür ki iricedirler, yanlarında Ganem (koyun) adlı bir de küçük yıldız vardır.

149. Zâbih (Kasap) onu kurban edercesine durmuştur. Bunların mekânı Kova burcunun ilk cüz'üdür.

150. O gece yedi buçuk saat sıkılmadan beklersen yirmiüçüncü menzil olan Bel' batacaktır.

151. Mağrib noktasının güneyine doğru nice meridyenlerden 23° ye dek say.

152. Birbirine yakın iki parlak yıldızdırlar ki, aralarında bir de sönük yıldız vardır.

153. O küçük yıldız, kuzeydekine yakındır. Bunların mekânı Kova burcunun ondördüncü cüz'üdür.

154. Gece eğer dokuz saat ilerlerse yirmidördüncü menzil olan Suûd o anda gözden kaybolur.

155. Mağrib noktasının güneyini bul ve bak, ufukta sekizinci meridyen ona yol olmuştur.

156. Bunlar yay şeklinde bir çizgi üzerinde üç yıldızdırlar ki, yerleri Kova burcunda onsekizinci cüz'dedir.

157. O gece on buçuk saat beklersen sehere yakın yirmibeşinci menzil olan Ahbiyâ'yı görürsün.

158. Mağrib noktasına doğru güneyden üçü üçgen şeklini almış dört yıldız.

159. Dördüncüsü de Sa'd veya Redîl diye adlandırılmıştır. Bunlar Balık burcunun beşinci cüz'ünü mekân edinmişlerdir.

160. O akşam şarka da bak ve her bir yıldızı uygun şekilde yükseklikleriyle incele.

161. Bazısı önce bazısı sonra olmak üzere hepsi Güneş batmadan önce doğarlar.

162. Akşama bir buçuk saat varken bunlardan ikisi birlikte doğmuş olur.

163. Maşrık noktasının kuzeyinden ve yirmibeşinci meridyenin bitiminden.

164. Bu yıldızın önce teferruatı doğar ki, aslında güney yarımküreden bir yıldızdır.

165. Bu iki yıldızın arası bir mızrak boyu kadar olup yerleri balık burcunun onyedinci cüz'üdür.

166. Maşrık noktasının kuzeyine doğru git ve otuzbir derece tahmin edip bak.

167. Orada sonradan bir nûr doğmuş olmalıdır ki, parçaları aslından önce görünür.

168. Bunlar, araları bir mızrak olan iki asıl yıldız olup parçaları Balık burcu sonunda güzel ve berrak görünür.

169. Doğuya bak ve o gece yatsı yerini bul, ki orada Ayın yirmisekizinci menzili olan Reşâ doğmuştur.

170. Güneşin batmasına bir saat kala o yıldızlar doğudan rahatça doğmuştur.

171. Maşrık noktasının kuzeyinden ve tam otuzuncu meridyenden görünürler.

172. Doğu - batı yönündeki bu iki yıldız, sıralı gemiler gibi yıldız saflarıyla donanmıştır.

173. Koç burcunun onbeşinci cüz'ünde duran bu yıldız görünüşte bir İhlîl'cidir.

174. Ay, Koç burcunun ortasında muhak olacak olsa Ay ile Güneş bu kadar birbirlerinden uzaklaşırlar.

175. Artık birinci menzil olan Şeratin'den sonuncu Reşâ'ya kadar bu düzen...

176. ...İçerisinde Ay, yirmisekiz günde bu menzillerin hepsinden sırasiyle geçer.

177. Bu yirmisekiz gece ve gündüz müddetince de Güneş bir derece ilerlemiş olur.

178. Yirmidokuz buçuk gün olduğunda da Ay ile Güneş çakışır ve muhak olur.

179. Bu nedenle bir ay yirmidokuz, sonraki ay da otuz gün olarak hesaplanır.

180. Bundan sonra hangi gece istenirse bu menziller aynen sayılabilir.

181. İçinde bulunduğun gecede Güneşin kaç derecede olduğunu bilirsen, o gecenin hangi burcun kaçıncı gününde olduğunu bilirsin.

182. Terazi burcunun başlangıcından itibaren hesab et ve Güneş ondan ne kadar geçmiş bil,

183. O dönemde Güneş bir burcu iki saatte geçer. Bütün menziller ondan önde doğar ve batar.

184. Artık her onbeş gecede bir saat sâbit yıldızların ilerisine doğru kayar.

185. Bundan dolayı da Güneş her gün kendi yuvarlağının iki misli kadar doğuya doğru gecikir.

186. Her ne geçse buna kıyas olunarak bu hesap ile bulunabilir.

187. Güneş önce Koç burcuna girer ve böylece dönme işlemi kolayca tekrarlanır.

188. Güneşin doğusundan görünen yıldızlar, batısında da hemen bilinir.

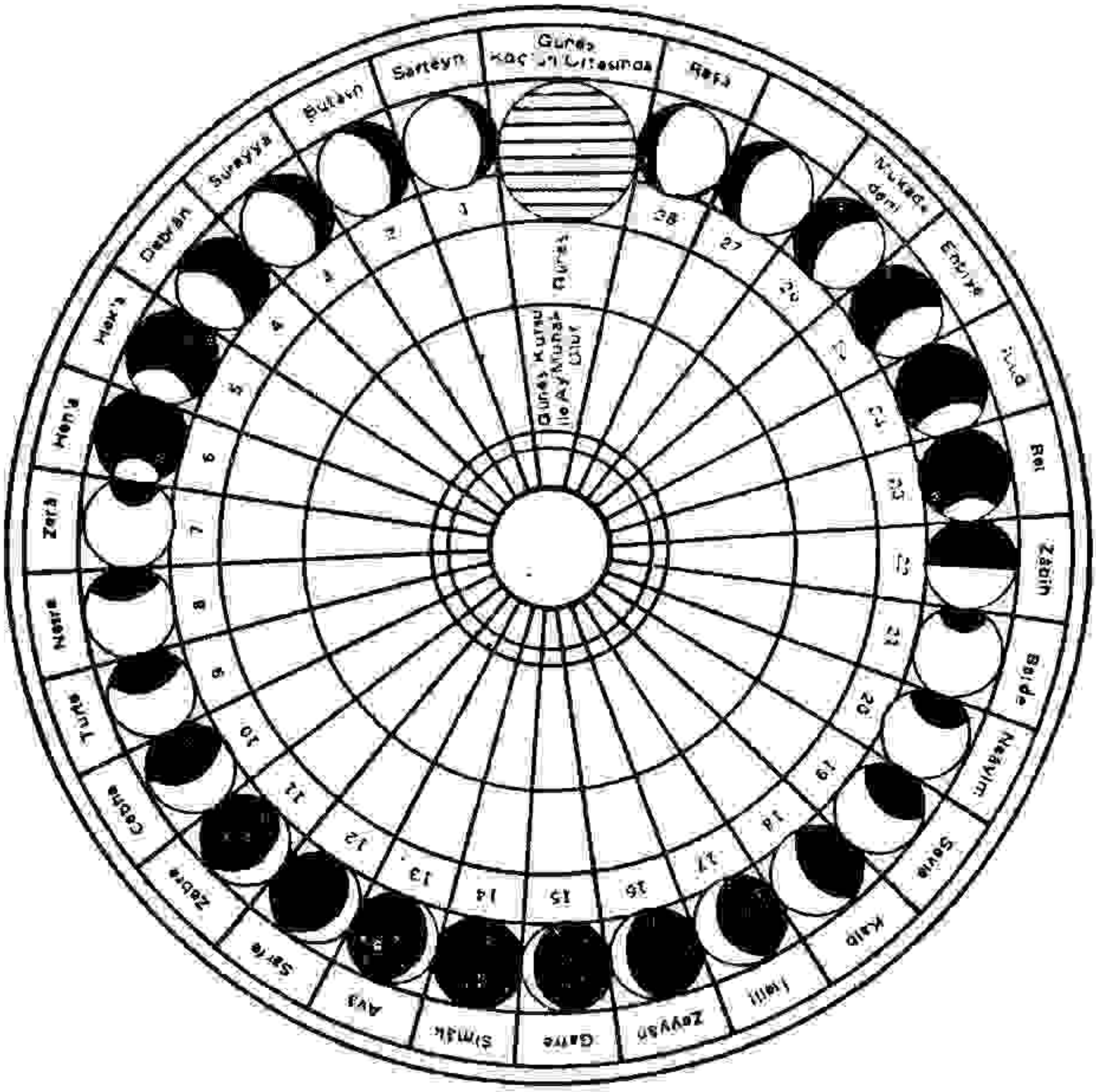
189. Güneşin batısından görünenleri de onun doğusunda böylece bulabilirsin.

190. Güneş ve yıldızlar nereden doğarsa tam karşısından batar. Battığı yerin karşısından da doğar.

191. Ayın menzilleri böylece bilinince sen artık oniki burcu buna göre tahmin et.

192. Ta ki seyyar ve sâbit yıldızlar bilinir ve hangi yıldız hangi burçtadır anlaşılır.

193. Ey Hakkı! Artık yıldızlar güzelce bilindiğine göre sen bunlara bakarak ve felekleri seyrederek Allah'ı düşün.



DÖRDÜNCÜ NEVİ: Burçlar feleğinin ve bu gökteki sâbit yıldızların büyüklük ve uzaklıklarını bildirir.

Ey aziz! Gökyüzünü rasad edenler ile matematik ve geometri âlimleri, göklerin ve yıldızların büyüklük ve uzaklıklarını, doğruluğu kesin kanunlar ile ölçmüşler, hesablarında aynı sonuçları bulmuşlardır. Âlemin merkezinin Felek-i a'zamın yüzeyine, yâni burçlar feleğinin üst yüzeyine olan uzaklığını yaklaşık olarak otuzüç milyon beşyüz yirmibeşbin sekizyüz seksenbir fersah bulmuşlardır. Bir fersah üç mil, bir mil üçbin zirâ' ve her zirâ'ı otuziki parmak eni kabul etmişlerdir. Bir parmak enini altı arpa eni ve bir arpa enini yaşlı atın altı kılı farz ederek alıp bu uzaklıkları hesaplamışlardır. Sekizinci felek olan Burçlar feleğinin (alt) yüzeyinin merkezden uzaklığını otuz üç milyon beşyüzonbin dörtyüzelli fersah bulmuş-

lardır. Böylece bu feleğin kalınlığı yaklaşık olarak onbeşbin dörtyüz otuzbir fersah bulunmuştur (1).

Sâbit yıldızları [parlaklıklarına göre] altı kısma ayırmışlardır. Bunlara birinci kadir, ikinci kadir, ..., altıncı kadir demişlerdir. Birinci kadir'in çaplarını burçlar feleğinin kalınlığı kadar yâni onbeşbin dörtyüz otuzbir fersah bulup yıldızların cirmlerini (yuvarlaklığını), yerküresinin cirmi cinsinden açıklamışlardır.

Birinci kadirin ecrâmını yaklaşık olarak altı buçuk Arz cirmi kadar ölçüp, ikinci kadrin ecrâmını beş buçuk Arz cirmi miktarı, üçüncü kadir ecrâmını dört buçuk Arz cirmi kadar, dördüncü kadir ecrâmını üç buçuk Arz küresi gibi, beşinci kadir ecrâmını iki buçuk yerküresi gibi ve altıncı kadir ecrâmını bir buçuk yerküre miktarı bulmuşlardır. Bu rakamları geometrik delillerle ispat edip hesabını almışlardır. Bütün gezegen ve sâbit yıldızların kendi yerlerin de kendilerine verilen hareket ile merkezleri etrafında döndüklerini görüp, **«Göklerde hareketsiz bir şey yoktur»**, kelâmının mânâsına muttali olmuşlardır. Ezeli, yaratıcı, hikmet ve kudret sahibi olan Allahü Teâlâ bütün noksanlıklardan münezzeh ve insan aklının idrakinden çok büyüktür.

[Gökyüzüne berrak bir gecede bakıldığında sayısız yıldız olduğu sanılır. Halbuki gözle görülen yıldızların sayısı altıbin kadardır. Bu yıldızların yarısı kuzey, yarısı da güney yarım kürelerinden görülür. Yıldızların parlaklığı azaldıkça sayıları da artmaktadır. Yıldızlar azalan parlaklıklarına göre altı sınıfa ayrılmışlardır. En parlak yıldızlar birinci sınıfa ve ancak çıplak gözle görülebilen yıldızlar da altıncı sınıfa konulmuştur. Astronomide yıldız parlaklığı kadir adı verilen bir sayı ile gösterilir. Kadir, Arabi bir kelimedir. Avrupa'ya bu kelimenin İslâmiyetin fen bilgisi ile girdiği ve değişmeden kullanıldığı anlaşılmaktadır.

	DÜRBÜN			TELESKOP		
ÇIPLAK GÖZ	5 cm.	10 cm.	50 cm.	80 cm.	2 m	5 m.
KADİR 6	10	13	15	16	18	20

Dürbün, teleskop gibi âletlerin bulunmasından sonra gözle görülemeyen milyonlarca yıldız görülmüştür. Çıplak gözle altı kadir'e

(1) Sâbit yıldızlar bizden çok uzaktır. Kentaurus yıldızı güneş sistemine en yakın yıldızdır. Işığı bize 4.3 yılda gelir. Kutup yıldızının ışığı 40 yılda gelir. Sâbit yıldızların uzaklıkları km. ile değil, ışık yılı ve parsek gibi birimlerle ölçülür.

kadar görüldüğü hâlde dürbünle onbeş, teleskopla yirmi kadir'e kadar parlaklığı çok az olan yıldızların görüleceği aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Aşağıda çeşitli kadirden yıldız sayıları verilmiştir:

1. kadir	12	8. kadir	32 bin	15. kadir	27 milyon
2. »	27	9. »	97 »	16. »	55 »
3. »	66	10. »	270 »	17. »	120 »
4. »	340	11. »	700 »	18. »	240 »
5. »	1015	12. »	2 milyon	19. »	510 »
6. »	3260	13. »	5 »	20. »	945 »
7. »	10 bin	14. »	12 »	21. »	1.8 milyar].

ÜÇÜNCÜ FASIL

Yedinci semâyı ve içindeki Zühal (Satürn) gezegenini altı nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Zühal gezegeninin felek-i mümessilini bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hey'et demişlerdir ki: Zühal gezegeninin feleği, Ay'ın feleğinden itibaren yedinci, Güneş'in feleğinden itibaren eflâk-i ulviyye diye isimlendirilen üç feleğin üçüncüsü, en yükseği ve en büyüğüdür. Zühal yıldızına Keyvan da derler. Yıldızlarla uğraşanlar ona Nahs-ı ekber (Büyük uğursuzluk) ve Hindû yüzlü demişlerdir. Bu felekte ondan başka yıldız yoktur. Bu feleğin hâkimi yalnız Zühal'dir. Saâdet yayıcı Müşteri'ye Sa'd-ı ekber (Büyük saâdet), cellâd yüzlü kırmızı Merih'e Nahs-ı asgar (Küçük uğursuzluk) demişlerdir. Sa'd-ı asgar (Küçük saâdet) olan Azrâ Bânû, Zühre ve mümtezic olan Debir-i semâ (Göğün karışık sofrası) güzel yüzlü Utarid, Güneş feleğinin altında oldukları için süfliyeyn ismini almışlardır. Bu üç ulvi ve iki süfli olan Zühal, Müşteri, Merih, Zühre ve Utarid isimli beş gezegene bir de Hamse-i mütehayyire (Beş şaşkın) demişlerdir. Bunun gibi, ışıklı Güneş'e Neyyir-i a'zam, güzel görünüşlü Ay'a Neyyir-i asgar denilip hepsine birden Seb'a-i seyyâre = Yedi gezegen demişlerdir.

Toplu hâlde yedi gezegenin isimleri şunlardır:

Gezegen		
1. Zühal = Nahs-i ekber = Satürn	Eflâk-ı ulviyye	Hamse-i mütehayyire
2. Müşteri = Sa'd-i ekber = Jüpiter	Eflâk-ı ulviyye	Hamse-i mütehayyire
3. Merih = Nahs-i asgar = Mars	Eflâk-ı ulviyye	Hamse-i mütehayyire
4. Şems = Neyyir-i a'zam = Güneş		Hamse-i mütehayyire
5. Zühre = Sa'd-i asgar = Venüs	Süfliyeyn	
6. Utarid = Mümtezic = Merkür	Süfliyeyn	
7. Kamer = Neyyir-i asgar = Ay	Süfliyeyn	

Hey'et ilminin erbabı Zühal için üç felek isbat etmişlerdir. Birinci felek, felek-i kulli'dir. Merkezde, eksende, kutuplarda, ekvator kısmında ve harekette burçlar feleğine benzediği için buna felek-i mümessil (temsil edici felek) demişlerdir. İkincisi felek-i hâricü'l-merkez (merkez dışı felek) dir ki, mümessil feleğin altında paralel iki küresel yüzey arasında meydana gelip, felek-i tedvirin merkezini üzerinde bulundurduğundan buna felek-i hâmil (taşıyıcı felek) de demişlerdir. Üçüncü felek, felek-i tedvirdir. Zühal yıldızı bu feleğin bir tarafında yerini alıp, felek-i tedvir kendi merkezi üzerine hareket-i vaz'ıyyesi ile devr eyledikçe Zühali harekete getirip birlikte döndükleri için buna felek-i tedvir (döndürücü felek) demişlerdir.

Felek-i mümessil'e felek-i külli de derler. İki paralel yüzeyle çevrili bir kürevi cirmdir. Üst yüzeyinden sâbit yıldızlar feleğine, alttan da Müşteri gezegeninin feleğine teğettir. Diğer felekler gibi Felek-i a'zamın kendine özgü hareketine uyarak şarktan garba âlemin merkezi etrafında hareket eder. İkinci olarak kendi hareket-i zâtiyyesi (kendi özgü hareketi) ile âlemin merkezi etrafında sekizinci feleğin hareketi kadar garptan şarka yavaşça gider. Bu feleğin altında olan felekler de Arz ile beraber doğuya doğru hareketle muttasıf olup kendi zâti hareketleri batıya doğru olmuştur. Açıklaması gelecektir.

İKİNCİ NEVİ: Zühal gezegeninin hâricü'l-merkez (merkez dışı) feleğinin hey'etini bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hey'ete göre yedi seyyâreye ârız olan çeşitli hareketlerin açıklanabilmesi için göklerin tabaka'arının içinde çeşitli şekil ve devirlerde ikinci ve cüz'i feleklerin varlığını kabul etmek lâzım gelmiştir. Zühal'in hareketinin nizamı için bu feleğin içinde Hâmil (Taşıyıcı) isminde ikinci bir felek takdir etmişlerdir. Hâmil feleği Arza şâmil ve merkezi, âlemin merkezinden kendi çapı üzerinde evc (doruk) noktası tarafında altı buçuk derece uzaklıktadır. Buna hâricü'l-merkez (merkez dışı) felek denir. Bu felek birbirine paralel iki küresel yüzey arasında oluşmuştur. Bu kürenin dış yüzeyi mümessil feleğin dış yüzeyi ile bir noktada temas etmişlerdir. Bu noktaya evc ismi verilmiştir. Bu nokta âlemin merkezine en uzak noktadır. Zühal yıldızı o noktaya geldiğinde Arzın merkezinden çok uzakta ve yüksekte bulunur. Bu ikinci feleğin iç yüzü birinci (mümessil) feleğin iç yüzü ile bir noktada teğettir. Bu noktaya Hadid (etek) derler. Bu nokta âlemin merkezine en yakın noktadır. Zühal yıldızı bu felek-i hâmilin hareketi ile hadid noktasına geldiğinde Arz'ın merkezine çok yaklaşmış ve inmiş olur. Buna göre birinci felekten ikinci (hâmil) feleği çıkarıldığında geriye farklı ka-

lınlıkta iki küre kalır. Biri ikinci feleği hâvidir (içine alan, dolan), onu çevreler. Diğeri ikinci felek ile mahvi (içinde olan, boşalan)dir, birinci felekten çıkarılmıştır. Hâviye küresinin, yâni hâmil feleğini çevreleyen kürenin ince tarafı evc noktasına, kalın kısmı hadid noktasına doğrudur. Mahviyye küresinin, yâni hâmil feleğinin mümessil felekten ayırdığı kürenin ince kısmı hadid, kalın kısmı evc tarafınadır. Bu iki (hilâl şeklindeki) küre parçaları mümessil feleği küreye tamamladıklarından birine mütemmim-i havi (içine alanın tamamlayıcısı), diğerine mütemmim-i mahvi (içinde olanın tamamlayıcısı) derler.

Her feleğin kendisine mahsus bir özel hareketi de vardır. Kendine mahsus eksen ve kutupları etrafında dolanırlar. Zühalin hâmil feleği burçlar feleğinin altında mümessil feleğinin içinde hareket-i zâtiyyesi ile batıdan doğuya hareket ederek gezegeni birlikte hareket ettirir. Böylece Zühal gezegeni hâmil feleği ile beraber giderek oniki burcun her birinde iki buçuk sene kalarak yirmidokuz sene beş ay altı günde burçlar dairesini dolanır [1]. Hâmil feleği Arzdan çok uzak olup dairesi geniş olduğundan Zühal'ın hareketi, altındaki diğer gezegenlerden ağır hareketli görünür. (Her şeyi yaratan ve onlara güzel şekiller veren Allahü Teâlâ bütün noksanlıklardan münezzehdir).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Zühal gezegeninin Felek-i tedvîrini bildirir.

Ey aziz! Eski astronomlar, gezegenlerin hareketlerini tanzim için Güneşten başka gezegenlerde bir de Arz'a şâmil olmayan tedvîr felekleri denen küçük feleklerden bahs etmişlerdir. Zühal yıldızınınki de, ikinci feleğin ekvator kısmında bulunur. Çapı hâmilin iki yüzeyine değecek şekilde dolu bir küredir. Hâmil feleği içinde bulunduğu yerde batıdan doğuya doğru döner. Tedvîr feleğinin iki kutbu ortasında (ekvator kısmında) bulunan Zühal gezegenini de döndürür. Bu tedvîr feleği merkezi etrafında hareket-i garbiyyesi ile bir gün bir gecede kendi mıntıkasının(ekvatorunun) üçyüz altmış derecesinden bir dereceye yakın hareketi ile bu gezegeni Güneşin vasatına uygun hareket ettirir ki, senede bir kere devresini tamam eder. Buna yıldızın ihtilâflı (değişken) hareketi derler.

Zühal gezegeni de içi dolu küre şeklindedir. Zühalin yüzeyi tedvîr feleğinin yüzeyine bir noktada değecek şekilde bu feleğin içinde bulunur. Yâni Zühalin cirmi tamamiyle tedvîrin cirminde vaki olup iki kutbu ortasında sathı sathına temas etmiştir. Hâmil'in

(1) Buradan eski astronomların, Zühal'in Güneş etrafındaki dolanım süresini bugünkü gibi buldukları anlaşılmaktadır. Diğer gezegenlerin de Güneş etrafındaki dolanım süreleri bugünküne uymaktadır.

bir tarafında tedvîrin döndürücü hareketi gibi devamlı, Zühalin de kendi merkezi etrafında döndüğünü gözlemciler görmüşlerdir. Zühalin hareketi, şekli bu kadar açıklanmıştır. Buna kıyas ile Müşteri, Merih ve Zühre'nin felekleri de her yönden Zühal'e benzedikleri bilinmiştir. Fakat bunlardaki üç feleğin hareketleri değişik, sıfatları başka, uzaklık ve büyüklükleri farklı olduğundan her birinin hareketlerini, sıfatlarını, uzaklık ve büyüklüklerini birer fasıl ile açıklayıp hususi özelliklerini de belirtmek lâzımdır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Zühal gezegeninin hareketinde görülen, düz gitme, durma, yavaşlama ve sür'atlenmesini, geri dönmesini ve hayretini Güneş ile olan bağlantı ve yakınlığını bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri şöyle demişlerdir: Güneş ve Ay'ın dışındaki üç ulvi ve iki süfli olan beş gezegene Hamse-i mütehayyire (Kararsız beşler) denmesinin sebebi, bunların hareketlerinin düzgün şekilde doğudan batıya aynı istikamette olmayıp bazen bir istikamette hızlı sonra yavaş hareketi, bazen durup geriye dönmesi, sonra durup yine yavaş ve daha sonra hızlı hareket etmesindendir. Bunun açıklaması şöyledir: Gezegen tedvir feleğinin en üstünde olduğu zaman kendi merkezinin hareketi tedvîrin merkezinin hareketi ile tevâli-i bürûc (burçlar sırası) batıdan doğuya olmak üzere aynı yönde olup gezegen hızlı hareket eder görünür. Gezegen tedvîrin yanına bir miktar meyl ettiğinde düzgün hareketli görünür. Ortaya geldiğinde kendi merkezi aşağı inmekte olduğu için hareketi görünmez olup, gezegen yavaş hareketli görünür. Gezegen tedvir feleğinin en aşağısına yaklaştığında kendi merkezinin ters yöndeki hareketi ile tedvir feleğinin merkezinin, hâmil feleğinin hareketinden meydana gelen tevâli-i bürûc (burçlar sırası) yönündeki hareketi birbirine eşit olup iki hareket birbirine karşılık ve zıt olduğu için gezegen duraklamış görünür. Gezegen tedvîrin en aşağısına indiği zaman kendi merkezinin hareketi tedvîrin merkezinin hareketinden ziyade olduğundan gezegen geri döner gibi görünür. Geri dönme tamam olup iki hareket eşit olduğunda ikinci defa duraklamış görünür. Bu duraklamadan sonraki çıkış hâlinde kendi hareketi yine görünmez olup gezegen yine yavaş hareketli görünür. Bu yavaşlamadan sonra yine düzgün hareketli olur. Halbuki gezegen kendi tedvir feleğinde düz hareketle dolanımını hızlanma, yavaşlama, geri dönme, duraklama olmadan tamamlamaktadır. Çünkü feleklerin hareketi kendi mıntıkalarına (ekvatorlarına) göre basit ve müteşâbih (benzer) dir, yâni eşit zamanlarda eşit yollar alırlar. Gezegenin geri dönmesinden evvelki duraklamasına makam-ı evvel

(birinci makam), geri dönmesinden sonraki duraklamasına da makam-ı sâni (ikinci makam) derler. Zühalin geri dönme müddeti dört ay, istikameti (düzgün hareketi) sekiz ay yirmi gündür.

Şems-i münir (aydınlatıcı, parlak, Güneş) ile beş gezegenin birbirine yakın oldukları (kıran ve ihtirâk) ve karşılıklı oldukları durumlar vardır. Zühal gezegeni tedvir feleğinin zirve-i vasati (orta doruk) sinde bulunduğu zaman daima mukarene-i vasatiyye (ortalama yaklaşım) ile Şemse yakın olur. Çünkü Güneşin merkezi tedvirin merkezinden uzak oldukça tedvirin zirve-i vasatisinden gezegenin merkezi de Güneşin uzaklığı kadar uzak olur. Güneş tedvirin merkezine karşı gelinceye kadar gezegen de tedvir feleğinin hadid (etek) noktasına iner. O hâlde Zühal gezegeninin Güneş ile kırân ve ihtirâkı (yakınlık ve uzaklıkları) tedvir dairesinin zirvesinde bulunduğu zamana rastlar. Güneş ile yere göre karşılıklı olması tedvirin hadid noktasında bulunduğu hâlde olur. Müşteri ve Merih gezegenlerinin de Güneş ile olan bağlantıları da aynı şekildedir. Zühalin her iki ihtirâkı arasındaki süre bir sene onüç gündür. Çünkü her üçyüz yetmişsekiz günde bir kere burçlar feleğinde Güneş ile aynı yere gelip görünmez. Güneşe yakın olduğu için bu hâle kırân ve ihtirâk denilmiştir.

Zühal gezegeninin hâmil feleğinin burçlar dairesinden güneye ve kuzeye ikişer buçuk derece meyli olup tedvir feleğinin görünen zirvesi ve görünen hadidi hâmil feleğinden bazen güneye bazen kuzeye dört buçuk derece kadar meyillidir. Onun için bu gezegenin seyrinde enine değişme bulunup mütehayyir (hayrette kalan, kararsız, şaşkın) gibi göründüğünden mütehayyir gezegenlerden sayılmıştır.

BEŞİNCİ NEVİ: Zühal gezegeninin evc (doruk) ve hadidini (etek), re's (tepe) ve zenb (kuyruk), düğüm noktalarını bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri demişlerdir ki, yedi gezegenden her birinin bir evc, bir de hadid noktaları vardır. Gezegen evc noktasına gelince kendi feleği içinde Arz'dan çok yüksek ve uzakta bulunmuş olur. Evc'in zıddı olan noktaya hadid derler. Gezegen o noktaya geldiğinde Arz'a çok yakın olup kendi feleğinin en aşağısına inmiş olur. Gezegen evc'inde olduğu zaman kuvvet bulup hadide indiğinde zayıf olur. Gezegen feleğinin birinci yarısında hadide inmekte, ikinci yarısında evce çıkmaktadır. Evc ve hadid noktalarının arası bellidir. Hiç değişmez. Burçlar feleğinde evc noktası bilinirse tam karşısındaki nokta da hadid olur.

Burçlar dairesi ile gezegenlerin çizdiği dairelerin iki kesim noktası vardır. Bunlardan birine re's (tepe, baş) düğüm noktası, diğerine zenb (kuyruk) düğüm noktası denir. Gezegen baş düğüm nokta-

sından ayrıldığında, arz'ı (ekliptik enlemi) kuzeysel olur. Gezegen kuyruk düğüm noktasından ayrıldığında, arzı güneysel olur. Burada arzdan maksat gezegenin burçlar dairesinden yüksekliği, açısal uzaklığı veya burçlar dairesine göre, ekliptik enlemidir.

Zuhalin evc noktası, baş düğüm noktasından 50° kuzeydedir. Bu, Zühalin yörüngesinin tutulma düzleminden çok meyilli olmasındandır. Ay feleğinden başka bütün gezegenlerin felekleri sâbit yıldızlar feleğinin yavaş hareketine mütabık ve muvafık hareket etmektedirler. İskender-i Rûmî tarihinin 1517 senesinde Zühalin evc noktası Yay burcunun 9,5 derecesinde olup hadid noktası bunun karşılığı olan İkizler burcunun 9,5 derecesinde idi. Baş düğüm noktası Yengeç burcunun 9,5 derecesinde, kuyruk düğüm noktası karşılığı olan Oğlak burcunun 9,5 derecesinde idi. Şimdi o Rûmî tarihle 2069, Hicri ile 1170'dir. Evc ve hadid düğüm noktalarının her 70 senede bir derece hareketleri hesabı ile bugüne kadar evc, hadid ve düğüm noktaları yaklaşık 8 derece hareket etmiştir. O hâlde şimdi evc noktası Yay burcunun 17,5 derecesine gelmiştir. Hadid noktası İkizler burcunun 17,5 derecesine, baş ve kuyruk düğüm noktaları da Yengeç ve Oğlak burçlarının aynı derecelerine gelmiştir. Buna göre her tarihte evc, hadid ve düğüm noktalarının hangi burçta olduğu hesaplanabilir.

ALTINCI NEVİ: Zühal gezegeninin tabiat ve vasıflarını, âlemin merkezine olan uzaklığını ve büyüklüğünü bildirir.

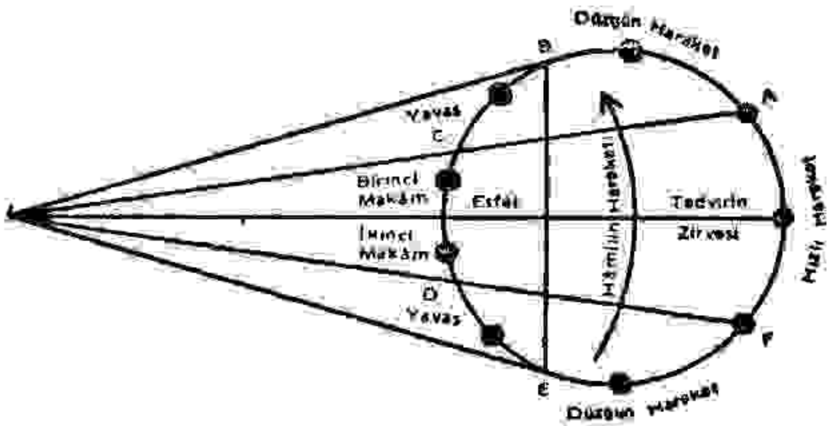
Ey aziz! Yıldızlarla uğraşanlar demişlerdir ki, Zühal yıldızının tabiatı gayet soğuk ve kurudur. Erkek olup gündüze nisbet edilmiştir. Nahs-ı ekber (Büyük uğursuzluk) denilmiştir. Buna bakmak gam ve keder getirir. Zühre gezegenine bakmak ise sürûr ve safâ getirir, demişlerdir. Zühal yıldızına ahmaklık, cehalet, korkaklık, cimrilik, kin, yalancılık, koğuculuk, gam, tenbellik, gabilik (kalın kafalılık) ve zarar isnad edilmiştir. Bu yıldız rahimlere vâki olan nutfelere tâli olsa, bunun tabiatı ve vasıfları Allahü Teâlâ'nın izni ile sirayet edip o cibilliyetle doğumdan sonra bu vasıfların meydana çıktığı tecrübe olunmuştur. Zühal çarşamba gecesine ve cumartesi gününe hâkim bulunmuştur. Bu gece ve gündüzün ilk saatleri buna nisbet kılınmıştır. Rasad yapanlar ile hesab ve hendese erbabının ittifakları ile Zühal feleğinin dış yüzünün âlemin merkezinden uzaklığı yaklaşık olarak otuzüç milyon beşyüzon bin dörtyüzelli fersah bulunmuştur. İç yüzünün merkezden uzaklığı yaklaşık olarak yirmiiki milyon dokuzyüzdoksaniki bin dörtyüz seksenyedi fersah ölçülmüştür. Buradan felek-i küllî (mümessil feleğin) kalınlığı on milyon beşyüzonyedi bin dokuzyüzaltmışüç fersah olduğu tahmin edilmektedir. Zühal gezegeninin büyüklüğü yerküresi kadar bulunmuştur.

[Yeni ölçülere göre Zühalin yerküresine olan uzaklığı ortalama olarak bir milyar üçyüz milyon km. dir. Zühalin yarıçapı, yer yarıçapının dokuz buçuk katıdır. Güneş etrafındaki dolanımı yirmidokuz buçuk yıl, Zühalin ve Güneşin görünen yörüngeleri arasındaki açı iki buçuk derecedir. On adet uydusu ve halkası vardır. Yer ile halka aynı düzlemde olunca halka görünmez].

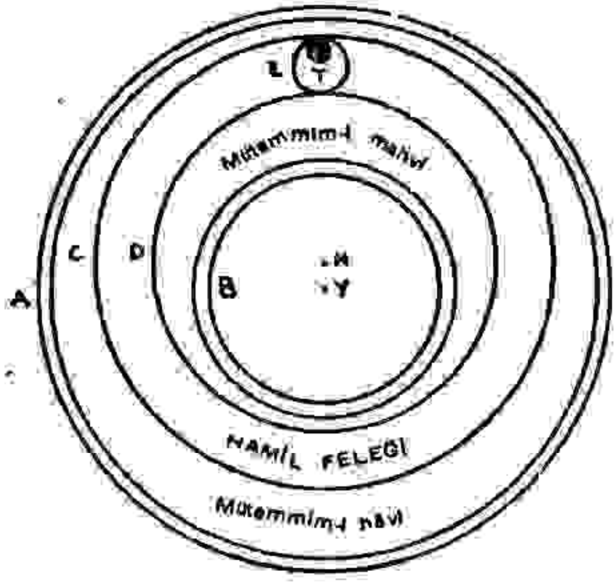
Bizim bu göklerin ve yıldızların hâllerini kısa ve toplu olarak bildirmemizden maksat, bu ibret dünyasında Allahü Teâlâ'nın mahlûklarını seyr edip san'atındaki yüksekliğe hayran olup san'at sahibini bilmek ve bütün varlığı ile O'na yönelmektir. Biz bu kitaba yıldızların ölçülerek bulunan hakikî uzaklık ve büyüklüklerini yazdık.

ZÜHAL, MÜŞTERİ, MERİH, ZÜHRE VE UTARİD GEZEGENLERİNİN (HAMSE-İ MÜTEHAYYİRE) HAREKETLERİ

Beş gezegen tedvîr feleğinde dönerken,
AB yayında düzgün hareket,
BC yayında yavaş hareket,
C'de duraklar (Birinci makam)
CD yayında geri döner görünür
D'de duraklar (İkinci makam)
DE yayında yavaş hareket
EF yayında düzgün hareket
FA yayında hızlı hareket eder şekilde görünür.



ZÜHAL GEZEGENİNİN ÜÇ FELEĞİ



1. Mümessil felek: A ve B küresel yüzeyleri arasındadır.
2. Hâmil felek: C ve D küresel yüzeyleri arasındadır. Tedvîrin merkezini taşır.
3. Tedvîr feleği: T merkezli E küresidir. Bir tarafında bulunan gezegeni taşır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Altıncı semâyı ve orada hâkim olan Müşteri (Jüpiter) gezegeninin vasıflarını beş nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Müşteri gezegeninin mümessil feleğini bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri demişlerdir ki, Müşteri'nin feleği Aydan itibaren altıncı, Güneşten itibaren sayılan üç ulvî feleğin ikincisidir. Saâdet aynası olan Müşteri, feleğinde tek başına hâkimdir. Tabiatı adâletinden Sa'd-i ekber (Büyük kutluluk) ismiyle adlandırılmıştır. Hey'et ilmi erbabı Müşteri için de üç felek isbat edip mütehayyir (değişken) hareketini açıklamışlardır. Birinci felek merkezi mıntıkada (ekvator kısmında), kutuplarda ve harekette burçlar feleğine müşabih ve mümessildir. İkinci felek haricü'l-merkez, yâni merkezi âlemin merkezinin dışında olan felektir. Tedvîr feleğin merkezini üzerinde taşıdığı için buna hâmil feleği de denir. Mümessil feleğinin içinde iki paralel küresel satıh ile çevrilidir. Üçüncü felek, tedvîr feleğidir. Müşteri bu feleğin bir tarafında içten teğet durumda bulunur. Tedvîr feleği kendi merkezi üzerinde hareket ettikçe Müşteri de onunla beraber döner. Mümessil felek iki paralel küresel yüzey ile çevrili bir hacimdir. Üst yüzü Zühal gezegeni mümessil feleğinin içbükey yüzeyine, alt yüzü de Merih gezegeninin feleğinin dışbükey yüzeyine her noktada değer. Mümessil feleğin iki hareketi vardır. Biri her felek gibi felek-i a'zamın hareketine tâbi olarak doğudan batıya döner. İkincisi kendi hareket-i zâtiyesi ile âlemin merkezi etrafında burçlar feleğinin hareketi kadar batıdan doğuya çok yavaş gider. Sanki burçlar feleğinin tahriki ile hareket eder. Burçlar feleği yetmiş yılda bir derece geri kaldığından evc, hadîd, re's ve zenb noktaları da yetmiş yılda bir derece geri kalır.

İKİNCİ NEVİ: Müşteri gezegeninin haricü'l-merkez (merkez dışı), hâmil feleğini şekil ve hareketi ile bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri demişlerdir ki: Müşterinin hareketindeki değişiklikleri açıklayabilmek için mümessil feleğin içinde hâmil isminde ikinci bir felek düşünmek gereklidir. Bu hâmil feleği Arz'a şâmildir. Merkezi, âlemin merkezinden kendi çapı üzerinde beş buçuk derece uzaklıkta ve evc tarafına doğrudur. Bu felek de paralel ve küresel iki yüzey arasında bulunmaktadır. Hâmil feleğinin dışbükey yüzeyi mümessil feleğin dış yüzeyine bir noktada değer. Bu noktaya «Evc» denir. Müşteri bu noktaya geldiğinde Arz'ın merkezinden en yüksek ve en uzakta bulunur. Hâmil feleğinin iç yüzeyi mümessil feleğin iç yüzeyine evc'in karşılığı olan bir

noktada değer. O noktaya «Hadid» derler. Âlemin merkezine en yakın ve en aşağıda olan nokta odur. Müşteri, hâmil feleğinin dönmesi ile bu noktaya indiğinde âlemin merkezine en çok yaklaşmış olur. Birinci felekten ikinci felek çıkarıldığında geriye hilâl şeklinde iki küresel parça kalır. Birisi ikinci feleği hâvidir, çevrelemiştir. Diğeri ikinci felek ile mahvidir, çevrelenmiştir. Küre-i hâviyenin (ikinci feleği çevreleyen hilâl şeklindeki küre parçasının) ince uçları evc noktası tarafına, kalın kısmı hadîd tarafına doğrudur. Küre-i mahviyyenin ise bunun tersinedir. Bu iki küre parçası hâmil feleğine eklenerek mümessil felek tamamlandığı için bunlardan ikinci feleğin dışında olanına mütemmim-i hâvi (çevreleyeni tamamlayan), iç kısmında olanına mütemmim-i mahvî (çevreleneni tamamlayan) denir. Her feleğin kendine mahsus bir hareketi vardır. Kendine mahsus eksen ve kutupları etrafında dönerler. Hâmil (mâil) feleği de kendi mümessil feleği içinde kendine takdir edilmiş hareket ile batıdan doğuya doğru hareket edip Müşteri'yi de beraber hareket ettirir. Böylece Müşteri gezegeni her burçta yaklaşık olarak bir sene kalarak oniki senede Güneş etrafında bir dolanımını tamamlar. Müşteri gezegeninin feleği altında bulunan diğer gezegenlerin feleklerine göre yerden uzak olup yörüngesi geniş olduğundan, hareketi, altındaki diğer gezenlere nazaran daha ağır görünür.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Müşteri gezegeninin tedvir (döndürücü) feleğini şekil ve hareketi ile bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri şöyle demişlerdir: Müşteri'nin de hareketini açıklamak için iki felek kâfi gelmeyip üçüncü olarak Arz'a şâmil olmayan bir küçük tedvir feleği daha ispat etmişlerdir. Tedvir feleği mümessil feleği içindeki hâmil feleğinin ekvator kısmında çapının uçları hâmilin alt ve üst yüzeylerine değecek şekilde dolu bir küredir. Kendi mekânında mâil (âmil) feleğinin cirminde kendine verilmiş hareketle batıdan doğuya doğru durmadan dönüp, bir tarafında içten teğet durumda olan Müşteri gezegenini birlikte döndürür. Tedvir feleği, kendi merkezi etrafında batıdan doğuya doğru olan bir dönmesi ile Müşteri gezegenini bir gün bir gecede kendi ekvatorunun üçyüzaltmış derecesinden yaklaşık olarak bir derece götürür. Böylece Güneşin ortalama hareketi kadar götürmüş olur ki bir senede dönmesini tamamlar. Bu harekete yıldızın ihtilâf hareketi veya yıldızın kendisine has hareketi derler. Müşteri gezegeni de dolu ve ışıklı bir küre şeklindedir. Tedvir feleğinin ekvator kısmındaki bir noktasına içten teğettir. Hâmil feleğinin bir yanında tedvir feleği kendi kendine döndüğü gibi, tedvir feleğinin bir yanında olan Müşteri gezegeninin de kendi ekseni etrafında döndüğünü rasat edenler (gözlemciler) müşâhede etmiş, **«Göklerde hareketsiz**

duran bir şey yoktur», demişlerdir. (Müşteri gezegeni ekseni etrafında dokuz saat elli dakikada döner).

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Müşteri gezegeninin hareketinde görülen hızlanma, istikamet, yavaşlama, duraklama, geri dönme şeklinde mütehayyir olduğunu, Güneş ile olan irtibatını bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri demişlerdir ki, Müşteri gezegeninin hareketinde görülen hızlanma, düzgün gitme, yavaşlama, duraklama, geri dönme ve bunların tekrarı şeklindeki mütehayyir olma (değişkenlik) nın açıklaması şöyledir: [Bu açıklama Zühal gezegenindeki açıklamanın aynısıdır. Zühal gezegeninin anlatılmasından sonraki şekilde de gösterilmiştir]. Müşteri gezegeninin geri döner göründüğü süre dört ay, düzgün hareketi sekiz ay dokuz gündür. Bu gezegenin yörünge düzlemi (Hâmil feleği) ile Güneşin yörünge düzlemi (Burçlar dairesi düzlemi) arasında bir buçuk derece (bir derece onsekiz dakika) açı vardır.

Müşteri gezegeni de daima tedvir feleğinin zirvesinde olduğu zaman Güneş ile kırân ve ihtirâk hâlinde Yer'e göre aynı tarafta bulunur. O zaman Güneş ile aynı hizada olduğundan gezegen görünmez. Güneş ile —Yer'e göre— karşılıklı durumda bulunması tedvir feleğinin hadîd noktasında iken olur. Müşterinin iki ihtirâkı arasındaki zaman bir sene otuzüç gündür.

BEŞİNCİ NEVİ: Müşteri gezegeninin evc ve hadidini, re's ve zenb (tepe ve kuyruk) düğümlerini tabiat ve vasıflarını âlemin merkezine olan uzaklığını ve büyüklüğünü bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri demişlerdir ki, Müşteri gezegeninin «Evc» noktası re's düğüm noktasından yetmiş derece kuzeyde bulunur. Zühal ile Müşteriden başka mütehayyir gezegenlerin «evc»leri baş düğüm noktalarından doksan derece kuzeylerinde bulunur. Evc, hadid, re's ve zenb noktaları yukarıda anlatıldığı gibi burçlar feleğine uygun hareket ederler. Rûmi takvimin Gasiz senesinde, Müşteri gezegeninin evc noktasının burçlar dairesindeki yeri Başak burcunun ondokuz buçuğuncu derecesinde, hadîd noktası da Balık burcunun ondokuz buçuğuncu derecesinde idi. Re's düğüm noktası Yengeç burcunun dokuz buçuğuncu derecesinde, zenb düğüm noktası ise oğlak burcunun dokuz buçuğuncu derecesinde idi. [Buradan evc noktasının re's düğüm noktasından yetmiş derece kuzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü her burç otuz derecelik yay üzerinde yerleşmiştir. Yirmi buçuk derece Yengeç, otuz derece Arslan, ondokuz buçuk derece de Başak olduğundan evc ile re's noktaları arası yetmiş derece olmaktadır]. Şimdi Rûmi tarih 2069, Hicri 1170'dir. Gasiz tarihinden bugüne kadar her yetmiş se-

neyi bir dereceye tevzi ile evc, hadîd ve düğüm noktaları tahminen sekiz derece mesafe gitmiştir. Bu şekilde hesap ederek, her tarihde evc, hadîd ve düğüm noktaları bulunur.

Müşteri gezegeninin tabiatı ve güzel vasıfları hakkında yıldızlarla uğraşanlar ittifak üzere demişlerdir ki: Müşterinin tabiatı itidâl üzere sıcak ve rutubetli olup erkek ve gündüze nisbet olunarak Sa'd-i ekber (Büyük kutluluk) namı ile isimlendirilmiştir. Bu yıldızın vasıfları din gayreti, ilim, hilim, hayâ, cömertlik, tevâzu, akıl, iffet, talâkat ve fesâhat bulunmuştur. Bu gezegen rahimlere vâki olan nutfelere hîn-i vukû'unda tali' düşse, Hakk'ın emri ile bunun tabiat-ı selimesi ve evsâf-ı hamidesi onlara sirayet ederek hulk ve huy olup, tâlileri müşteri hükmolunur. **«Annesinin karnında said olan saiddir»**, hadis-i şerifi gereğince onlar o saâdetle Dünyaya gelip, her biri bir çeşit anadan doğma saîd olur. Bu gezegen pazartesi gecesi ve perşembe gününe hâkim bulunmuştur. Gecenin Güneş batışından sonra, gündüzün Güneş doğuşundan birer zaman saatleri bu yıldıza nisbet kılınmıştır.

Eski gözlemciler ve hesap uzmanları ittifakla demişlerdir ki: Müşterinin mümessil feleğinin dış yüzünün âlemin merkezine olan uzaklığı yaklaşık olarak 22.992.467 fersah bulunmuştur. İç yüzünün merkezden uzaklığı 14.771.944 fersah bulunmuştur. Bu altıncı feleğin kalınlığı 8.220.534 fersah olduğu açıktır. Müşteri gezegeninin cirmi yaklaşık olarak yerküresinin cirminin yarısı kadardır. (Müşteri gezegeninin yerden ortalama uzaklığı yediyüz milyon km.'dir. Yarıçapı yer yarıçapının onbir katıdır. Eski astronomların uzaklık ve büyüklükleri hariç diğer ölçüleri, zamanımıza uymaktadır).

BEŞİNCİ FASIL

Beşinci semâyı ve bu semâda hâkim olan Merih (Mars) gezegeninin vasıflarını beş nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Merih gezegeninin mümessil feleğini bildirir.

Ey aziz! Eski hey'et âlimleri demişlerdir ki: Merih'in feleği Aydan itibaren beşinci, Güneşten sonraki ulvi feleklerin birincisi ve Yer'e en yakınıdır. Nahs-i asgar (Küçük uğursuzluk) denen Merih-i ahmer (kırmızı Merih) gezegeni tek başına feleğinde hâkimdir. Zühal ve Müşteri gibi Merihin de üç feleği vardır. Mümessil feleğin üst yüzeyi Müşterinin alt yüzeyine, alt yüzeyi de Güneş feleğinin dış yüzeyine her noktada değer. Mümessil felek diğer felekler gibi felek-i a'zamın hareketine uyarak âlemin merkezi etrafında doğudan batıya döner. İkinci olarak kendi zâtî hareketi ile âlemin mer-

kezi etrafında sekizinci feleğin yavaş hareketi kadar batıdan doğuya doğru döner. Bu dönmeyi sanki sekizinci feleğin tahrikiyle yapar. Bu hareketle evc, hadîd ve düğüm noktaları her yetmiş senede bir derece kadar kendi ekvatorunda yol alır.

İKİNCİ NEVİ: Merihin hâricü'l-merkez (merkez dışı) feleğini şekil ve hareketi ile bildirir.

[Zühal ve Müşteri gezegenlerinin hâmil feleği ile Merihin hâmil feleği aynı şekildedir. Farklı olan kısımlar şunlardır]: Hâmil feleğinin merkezi âlemin merkezinden oniki derece uzaktadır. Merihin hâmil feleğinde bir dolanımı Güneş etrafındaki dolanımı kadardır. Merih düzgün hareketinde her burçda kırk gün kalır. Geri seyri esnasında bir burçta yedi ay kalarak yaklaşık olarak iki senede (687 gün) dolanımını tamamlar. Merih de yere uzak olduğundan dairesi geniş olup, Merkür ve Venüs'e nazaran daha yavaş hareketli görünür.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Merihin tedvîr feleğini şekil ve hareketi ile bildirir. [Zühal ve Müşterinin tedvîr felekleri ile aynıdır].

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Merih gezegeninin sür'at ve düz gidişini, yavaşlayış ve duraklayışını, geri seyir ve değişken hareketleri ile Güneş'e olan bağlantı ve yaklaşımını bildirir.

[Hamse-i mütehayyire'den olan Merihin hareketi Zühal ve Müşteri gibidir]. Geri dönme süresi iki ay onyedi gün, düzgün hareketi yirmiüç ay üç gündür. Mâil (hâmil) feleğinin düzlemi ile burçlar dairesi düzlemi arasında yaklaşık olarak bir derecelik (bir derece ellibir dakika) açı vardır. Güneşe yakın olma ve karşılıklı olma zamanları Zühal ve Müşteri gibi tedvîrinin zirvesinde ve hadîdinde olduğu zamandır. Merih ile Güneşin kırân ve ihtirâk zamanında aralarında olan mesafe, karşılıklı oldukları zamanki mesafeden fazladır. Bunun sebebi, kırân ve ihtirâk zamanında Güneş ile Merih arasında meydana gelen Merih'in tedvîrinin çapı, karşılıklı oldukları zaman vâki' olan Güneşin mümessil feleğinin çapından büyük olmasıdır. Merihin Güneş ile iki ihtirâkı arası iki sene kırkdokuz gün hesaplanmıştır. (Merihin tedvîrini Güneşin feleğinden büyük, Güneşi bütün bunlardan büyük ve ışıklı yapan Allahü Teâlâ Kayyûm, Kaadir, Hakîm, Sâni' ve bütün noksanlıklardan münezzehdir).

BEŞİNCİ NEVİ: Merihin evc, hadîd ve düğüm noktalarını tabiat ve vasıflarını, Yer'e uzaklığını ve büyüklüğünü bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hey'et demişlerdir ki: Merihin evc noktası, re's düğüm noktasından doksan derece kuzeydedir. Evc'in karşılığı olan nokta hadid noktasıdır. (Düğüm noktaları, Merihin yörüngesi ile, Güneşin yörüngesinin kesim noktalarıdır).

Rûmi tarihin Gasiz senesinde Merihin evc noktasının burçlar dairesindeki yeri Esed (Arslan) burcunun onbirinci derecesinde idi. Hadid noktası da Kova burcunun onbirinci derecesinde idi. Re's düğüm noktası Boğa burcunun onbirinci, zenb düğüm noktası Akrep burcunun onbirinci derecesinde idi. Bu noktalar her yetmiş senede bir derece gittiklerine göre takriben sekiz derece hareket etmişlerdir.

Merihin tabiat ve vasıfları için ehl-i nücum (eski astronomiciler) ittifakla şöyle demişlerdir: Merihin tabiatı çok sıcak, kuru, müzekker ve geceye nisbet edilmiştir. Nahs-i asgar ile isimlendirilmiştir. Vasıfları coşkunluk, kahramanlık, hiddet, sefahet, kuvvet, hıyânet, öfke, hayâsızlık, inad ve baş olma hırsı bulunmuştur. Bu yıldız rahimlere düşen nutfelere vâki' olduğunda tâli' düşse bunun kötü vasıfları onlara Hak Teâlâ'nın muradı ile sirâyet ettiği tecrübe ile sâbit olmuştur. Merih cumartesi gecesi ve salı gününe hâkim bulunmuştur. Bu gece ve gündüzün ilk saatleri Merihe nisbet olunmuştur.

Merihin mümessil feleğinin üst yüzeyinin, âlemin merkezinden olan uzaklığı takriben 14.771.944 fersah ölçülmüştür. İç yüzeyinin merkezden uzaklığı takriben 2.029.206 fersah bulunmuştur. Buna göre feleğin kalınlığı 12.742.738 fersah bulunmuştur. Merihin büyüklüğü, Yerküresinin takriben dörtte biri kadar bulunup hesap ve hendese delilleri ile ispatlanmıştır. (Her şeyi en iyi şekilde Allahü Teâlâ bilir). [Merihin Yere uzaklığı maksimum 398 milyon, minimum 54 milyon km. dir. Merih yerin, yarısı kadar büyüklüktedir]. Bunları bildirmekten maksadımız Cihan kitabını şerh ve beyan ederek Sâni'in san'atının inceliklerini tefekkür ve tezekkür etmek isteyen basiret sahiplerine bildirmektir. Böylece âlemin tafsilâtlı açıklamalarında, kendinin muhtasar ve öz varlığını bilip, kendini bilmek ve tanımayı öğrenip, oradan Allahü Teâlâ'yı tanıyabilirler.

ALTINCI FASIL

Dördüncü semâyı ve orada sultan-ı a'zam olan Güneşin ahkâm ve ahvalini dört nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Güneşin kısaca özelliklerini ve mümessil feleğini bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimlerine göre, Merih feleğinin altında Ay feleğine nisbetle dördüncü felek, felek-i Şems'tir. Bu muhteşem sultan, neyyr-i a'zam olan âfitâb-ı âlemtâb (âlemi aydınlatan Güneş) bütün yıldızlardan şöhretli, nurlu ve âlimlerin çoğuna göre en büyük olanıdır. Gece, gündüz, aylar, zamanlar onun hareketi ile belli olmakta, nice büyük işler onun varlığı ile meydana gelmektedir. Yedi gezegenin ortasındadır. Aşağısına ve yukarısına ışık saçmak için makamı ortada olmuştur. Feleği de diğer gezegenlerin feleklerinden daha basit olup, mümessil ve hâricü'l-merkez isimlerindeki iki felek ile hareket ve hâlleri açıklanmıştır. Güneşin mümessil feleği, Zühal, Müşteri ve Merih gezegenlerinin mümessil felekleri gibi merkezi olan iki küresel paralel yüzey arasındadır. Dış yüzeyi Merihin alt yüzeyine iç yüzeyi de Zührenin dış yüzeyine her noktada değer. Merkezde, mıntıkada (ekvator kısmında), kutuplarda ve harekette burçlar feleğine benzer. Onun için bu feleğe mümessil felek demişlerdir. Güneşin mümessil feleğinin de diğer ulvi felekler gibi iki hareketi vardır. Biri Felek-i a'zamın hızlı hareketine mecburen uyarak âlemin merkezi etrafında doğudan batıya hareket eder. İkinci olarak burçlar feleğinin yavaş hareketi kadar batıdan doğuya doğru âlemin merkezi etrafında ağır ağır döner. Sanki burçlar feleği bunu hareket ettirir. Evc, hadid ve düğüm noktaları bu harekette her yetmiş senede bir derece gider.

İKİNCİ NEVİ: Şems-i münîrin (parlak Güneşin) hâricü'l-merkez (merkez dışı) feleğini şekil ve hareketi ile bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri demişlerdir ki: Rasad yapanlar (gözlemciler) Güneşin hareketinde bazen sür'at, bazen yavaşlama görüp, Güneş kursunu (küresini) da bazen büyük, bazen küçük müşahede etmişlerdir. Buradan Güneşin Yerküresine bazen yakın bazen uzak olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu müşkülü çözmek için Güneşin mümessil feleğinin içinde, merkezi, âlemin merkezinin dışında hâricü'l-merkez dedikleri bir felek isbat etmişlerdir. Bu feleğin merkezi, âlemin merkezinden kendi çapı üzerinde evc noktasına doğru iki buçuk derece uzaklıktadır. Paralel iki küresel yüzey ile sınırlı bir hacimde bulunur. Bu merkez dışı feleğin dış yüzeyi, mümessil feleğin dış yüzeyine bir noktada içten teğettir. Bu noktaya «Evc» derler. Güneş bu feleğinin hareketi ile evc noktasına geldiğinde Yerden en uzak ve en yüksek noktada bulunur. Hâricü'l-merkez feleğin iç yüzeyi ile mümessil feleğin iç yüzeyi evc'in karşılığı olan noktada içten teğettirler. Bu noktaya hadid denir. Bu hâmil feleğinde Arz'a en yakın olan nokta budur. Âlemi aydınlatan Güneş bu feleğin hareketi ile hadid noktasına geldiğinde Arzın merkezine en fazla yaklaşmış ve inmiş olur. Mümessil felek-

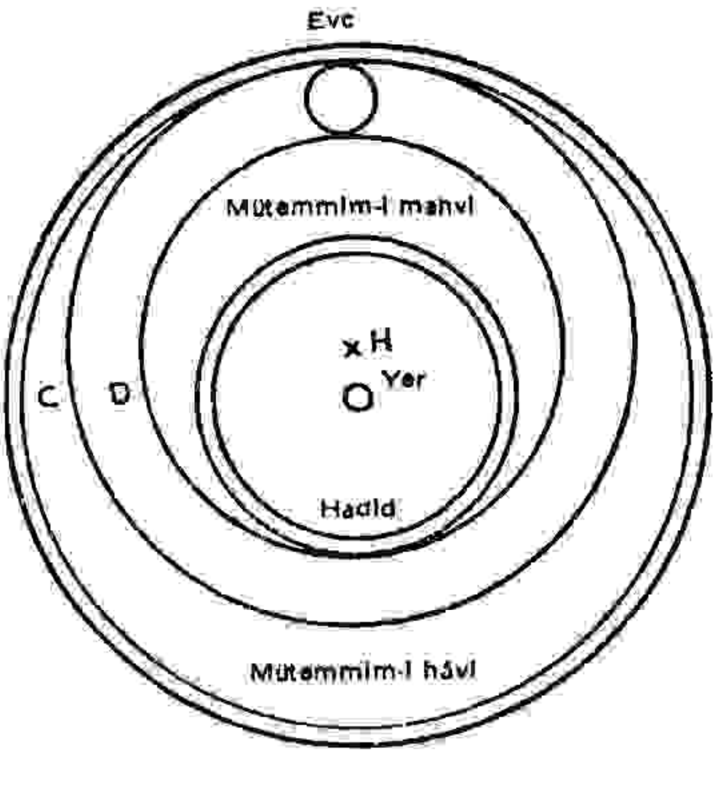
ten hâricü'l-merkez felek çıkarıldığında geriye (hilâl şeklinde) iki küre parçası kalır. Yüzeyleri birbirine paralel olmayan bu küre parçalarından birisi hâricü'l-merkez feleğini havidir, çevrelemiştir. Diğeri bu ikinci felek tarafından mahvidir, çevrelenmiştir. Hâviye küresinin ince tarafı evc noktasına, kalın tarafı hadîd noktasına doğrudur. Mahviyye küresi bunun tersinedir. Bu iki parça ikinci feleğe eklendiğinde mümessil felek bulunduğundan birisine mütemmim-i hâvî (çevreleyeni tamamlayan), diğerine mütemmim-i mahvî (çevreleneni tamamlayan) derler.

Güneşin iki feleği vardır.

1. Mümessil felek: Merkezi âlemin merkezi olan çift çizgili dairelerin içindeki kalan hacimdir.

2. Merkez dışı felek: Merkezi, âlemin merkezinden başka olan C ve D daireleri arasında kalan hacimdir. Güneş bu felek içinde döner.

Şems-i münirin kendisi ışıklı, dolu bir küre biçimindedir. Hâricü'l-merkez feleğinin içinde, iki kutbu ortasında merkez olup çapının uçları merkez dışı feleğin yüzeylerine değecek şekilde yerleşmiştir. Hâricü'l-merkez felek, burçlar dairesinin kutuplarından geçen eksene paralel bir eksen etrafında mıntıkası ile aynı düzlem üzerinde hareket-i vaz'iyye-i zâtiyyesi (kendine has hareketi) ile batıdan doğuya hareket eder. Güneş de bu felek içinde her burçta takriben bir ay kalarak üçyüz altmışbeş gün altı saatte bir dönmesini tamamlar. Burçlar dairesinin düzleminden kuzey ve güneye hiç açı yapmaz. Hâricü'l-merkez felek kendi akvatorunda çakılı olan Gü-



neşi, burçlar feleğinin ekvator düzleminde istikamet üzere bir kenarda hareket ettirip birlikte götürür. Bütün gökler ve yıldızlar sâkin olmayıp herbiri oldukları yerde merkezleri etrafında dönerler. Güneş de olduğu yerde merkezi etrafında burçların hareketi yönünde dönmektedir. (Güneş ekseni etrafında ortalama 25,5 günde döner. Ekvatorunda 25 olup, değişerek kutuplar yakınında 34 güne kadar çıkar).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Güneşin evc ve hadidini, ilkbahar ve sonbahar noktaları olarak kabul edilen düğüm noktalarını, yavaş ve hızlı hareketini bildirir.

Ey aziz! Güneşin evc noktası Rûmi tarihin Gasiz senesinde ikizler burcunun yirmiyedinci derecesinde idi. Hadid noktasının yeri Yay burcunun yirmiyedinci derecesinde idi. Şimdi Rûmi tarih ile 2069 ve Hicri ile 1170 senesidir. Yukarıda bildirildiği gibi yetmiş senede bir derece hareket ettiğine göre Güneşin evc noktası sekiz derece hareket ederek Yengeç burcunun dördüncü derecesine hadid noktası da Oğlak burcunun dördüncü derecesine gelmiştir. Güneşin hâric-i merkez feleğinin ekvator düzlemi ile burçlar feleğinin ekvator düzlemi aynı düzlem olup, diğer gezegenler gibi kesim noktaları olmadığından düğüm noktaları olarak burçlar dairesi ile gök ekvator dairesinin iki kesim noktaları kabul edilmiştir. Bunlar da biri Koç burcunun başlangıcı, diğeri Terazi burcunun evvelidir. Koç burcunun evveline baş düğüm noktası, Terazi burcunun başlangıcına zenb (kuyruk) düğüm noktası demişlerdir. Diğer gezegenlerin düğüm noktaları hâmil felekleri ile burçlar dairesinin kesim noktalarıdır. Güneşin hâric-i merkez feleği tutulma düzlemi ile açı yapmadığından enine bir değişmesi, açılması yoktur. Diğer gezegenlerin hareketlerinde enine açılma vardır. Güneşde uzunlamasına açılma müşahede olunmuştur. Şöyle ki; Güneş kuzeydeki burçlarda (Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Arslan, Başak) yavaş hareket etmekte güneydeki burçlarda (Terazi, Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık) hızlı hareket etmektedir. Diğer feleklerin hareketleri müteşâbih (benzer) ve muttarid (eşit zamanlarda eşit yollar alan bir yeknesaklık içinde) iken, Güneşin hareketinde hızlanma ve yavaşlanmanın açıklaması şöyledir: Güneşin evc noktası hâlen Yengeç burcunun başlangıcında, hadid noktası oğlak burcunun başlangıcındadır. Güneşin kuzey burçlarını geçmesi güneydeki burçları geçmesinden bir hafta kadar fazladır. (Güneş 21 Martta ilkbahar noktasından kuzey burçlarını geçmeye başlar, 23 Eylüle kadar 186 gün 10 saatte geçişini tamamlar. 23 Eylülden sonra güney burçlarını sonbahar ve kış mevsimlerinde 21 Marta kadar 178 gün 20 saatte tamamlar. O hâlde Güneşin gördüğümüz, gök küresi üzerindeki izdüşümü kuzey

burçlarını, güney burçlarından yaklaşık olarak 8 gün fazla sürede tamamlar). Çünkü, Güneş öyle bir dairenin çevresi üzerinde hareket etmektedir ki, o dairenin merkezi âlemin merkezinin dışındadır. Burçlar feleğinin bir yarısında hâric-i merkezin evc noktasının bulunduğu yarısı fazla bulunmuştur. Diğer yarısında hadid noktasının bulunduğu yarısı az bulunmuştur. Güneş burçlar feleğinin bir yarısını, kendi dairesinde orada bulunan yarısını geçmedikçe tamamlayamaz. Burçlar feleğinin bir yarısını kendi dairesinde evc noktasının bulunduğu yarıda tamamladığı zaman Güneşin hareketi yavaş görünür. Hadid noktasının bulunduğu yarıda ise Güneşin hareketi hızlı görünür. Çünkü evc noktasının bulunduğu yarı, hadid noktasının bulunduğu yarıdan sekiz gün fazladır. Halbuki Güneşin hareketi hâric-i merkez dairesinde farklı olmayıp düzgün dairesel harekettir. (Bu, Azîz ve Alîm olan Allahü Teâlâ'nın takdiridir. Sâni' ve Hakîm olan Hakk Teâlâ bütün noksan sıfatlardan münezzehdir).

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Güneşin tabiat ve sıfatlarını, yararlarını ve te'sirlerini, uzaklık ve büyüklüğünü bildirir.

Ey aziz! Ehl-i nücûm (yıldızlarla uğraşan eski bilginler) demişlerdir ki: Güneşin tabiatı itidâl üzere sıcak ve kuru olup erkek ve gündüze nisbet edilmiştir. Sa'd-i evsât (Orta kutluluk) ile isimlendirilmiştir. Sıfatları kuvvet, şiddet, kahr, zor yatışan öfke, rağbet, his, yufka yüreklilik, hayâ ve iffet bulunmuştur. Yukarıda açıklandığı gibi sıfatları kendi tâli' düştüğü noktalarda açıkça müşahede kılınmıştır. Pazar günü ve perşembe gecesine hâkim bulunmuştur. O gün ve gecenin ilk saatleri buna nisbet olunmuştur. Hak Teâlâ'nın takdiri ile ecrâm-ı esiriyyenin süflî (aşağı) cisimlere te'sir çeşitleri pek fazla olup, her bir yıldız nice nice özelliklerle te'sir etmektedir. Âlemleri yaratan Hakk Teâlâ neyyir-i a'zam (en büyük ışık) olan Güneşe kendi kudreti ile nice özellikler vermiştir. Te'siri göklerde ve yerde açıkça görülmektedir. Bütün gezegenlerden büyük, bütün yıldızlardan parlaktır. Ay, ışığını ondan alır. Yerküresini ısıttığı için denizlerden buharlaşan sular gökte soğuk tabakalarda bulut ve yağmur olup yeryüzüne hayat verir. Bitki, çiçek, ağaç, meyva olur. Yağmur ve kar ile kaynaklar ve nehirler akar. Hayvanlara hayat vererek dağlar ve ovalardan her tarafa yayılır. Güneş ile madenler meydana gelip bitkiler yeşerir. Harareti ile gelişir, meyvalar olgunlaşır. Güneşin doğması ile insan ve hayvan kuvvet bulup ısısından ve ışığından faydalanırlar. Güneşin batışı ile hepsi çaresiz ve şaşkın olup ölüler gibi mekânlarında uyur kalırlar. Güneş ile birinci iklimin ahalisinin hepsi siyah olup sıcaklığın şiddetine göre, huy ve bünye edinirler. Başlarına Güneş yakın olduğundan (dik geldiğinden) bedenleri hafif, akılları zayıf olur. Ahlâkları dar,

meşrebleri keskin ve ince olur. Yedinci iklim halkının başlarından Güneş uzakta ve sarı olur. Ahlâk ve tabiatta her biri inek ve koyun gibi, ebleh ve eksik olur.

Güneşin te'sirlerinden biri de budur ki, evc noktası kuzey burçlarında iken (şimdi öyledir) kuzey yarım küre arazisi ma'mur olur. Güney yarım küre denizlerle kaplı olur. Güneşin evc noktası güney burçlarına geçtiği zaman güney yarım küre ma'mur, kuzey yarım küre denizlerle kaplı olacaktır.

Yukarıda açıklandığı gibi evc noktasının hareketi ile yirmibeşbin ikiyüz Güneş senesinde bir kere kara ve denizler tamamen tebdil ve tahvil olup âlem yeniden nizam bulur. Güneşin te'siri ile gece gündüz, sıcaklık, gölge, ışık, yaz, kış, kar, yağmur, madenler, taşlar, bitkiler, ağaçlar meydana gelip tabıatların (soğuk, sıcak, kuru, yaş) ve erkânın (ateş, hava, su, toprak) karışması, hayvan ve insanın yaşaması, zamanın bilinmesi, sene ve ayların sayısı ve daha binlerce fayda, Allahü Teâlâ'nın takdiri ile âfitâb-ı âlemtâb (cihanı aydanlatan Güneş) in ısı, hareket ve ışığına bağlı olmuştur.

Güneşin büyüklüğü ve uzaklığı hakkında hesap yapanlar ile rasad edenler ittifak üzere demişlerdir ki: Güneşin mümessil feleğinin dış yüzeyinin âlemin merkezine uzaklığı 2.029.206 fersah ölçülmüştür. İç yüzeyinin merkeze uzaklığı 1.850.154 fersah bulunmuştur. Mümessil feleğin kalınlığı yaklaşık olarak 179.052 fersah olmuştur. Güneşin küresi Yerküresinin yaklaşık yüzaltmışaltı katı hesaplanmıştır. Hepsi geometrik olarak ispatlanmıştır. Her şeyin doğrusunu Allahü Teâlâ bilir.

Bizim bunları anlatmamızdan maksat Güneşi o büyüklüğü ile günde bir kere etrafımızda döndüren Kaadir ve Kayyûm olan Hakk Teâlâ'nın kudret ve azametini açıklamaktır. Böylece akıl sahiplerine Rabbü'l-Erbâb'ın san'atının inceliklerini, büyüklüğünü düşünmek kolay olup yarattıklarından Yaratıcıyı bulup O'na döner, yönelirler.

[Güneşin yere uzaklığı yaklaşık olarak 150 milyon km. dir. Güneşin yarıçapı yer yarıçapının 109 katıdır. Buna göre hacmi 1.300.000 katı olur. Kütlesi 332.000 katıdır].

YEDİNCİ FASIL

Üçüncü semâyı ve orada hükm eden Zühre (Venüs) ye ait bilgileri beş nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Zühre-i zehrâ'nın mümessil feleğini bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri demişlerdir ki: Zühre gezege-

ninin feleği Aydan itibaren üçüncü felektir. Güneş feleğinin altında iki sufli felekten birincisidir. Zühre, feleğinde tek başına hâkimdir. Bir ismi de Sa'd-i asgar (Küçük kutluluk) dır. Zühre için de hey'et âlimleri üç ulvi gezegen gibi üç felek ispat etmişler, böylece hareketini açıklamışlardır. Birinci felek merkezde ekvator kısmında kutuplarda ve harekette burçlar feleğine benzemekte ve onu temsil etmektedir. İkinci felek hâric-i merkez felektir. Merkezi, âlemin merkezinden başkadır. Mümessil feleğin içinde iki küresel yüzeyle çevrilidir. Tedvir feleğinin merkezini üzerinde taşıdığı için buna hâmil feleği de denir. Üçüncüsü tedvir feleğidir. Zühre gezeni onun ekvator kısmında bir noktada çakılıdır. Mümessil felek üstten Güneşin, alttan Utaridin mümessil feleklerine her noktada değen; merkezi âlemin merkezi olan iki paralel küresel yüzey arasındadır. Mümessil felek diğer gezegenlerin mümessil felekleri gibi Felek-i a'zamın hareketine uyarak doğudan batıya döner. İkinci olarak burçlar feleğinin yavaş hareketi kadar kendi hareketi ile âlemin merkezi etrafında batıdan doğuya yavaş yavaş ilerler. Sanki burçlar feleği bunu döndürür. Bu hareketle evc, hadid ve düğüm noktaları her yetmiş senede bir derece yol alır.

İKİNCİ NEVİ: Zühre gezeğeninin hâric-i merkez feleğini, şekli ve hareketi ile bildirir.

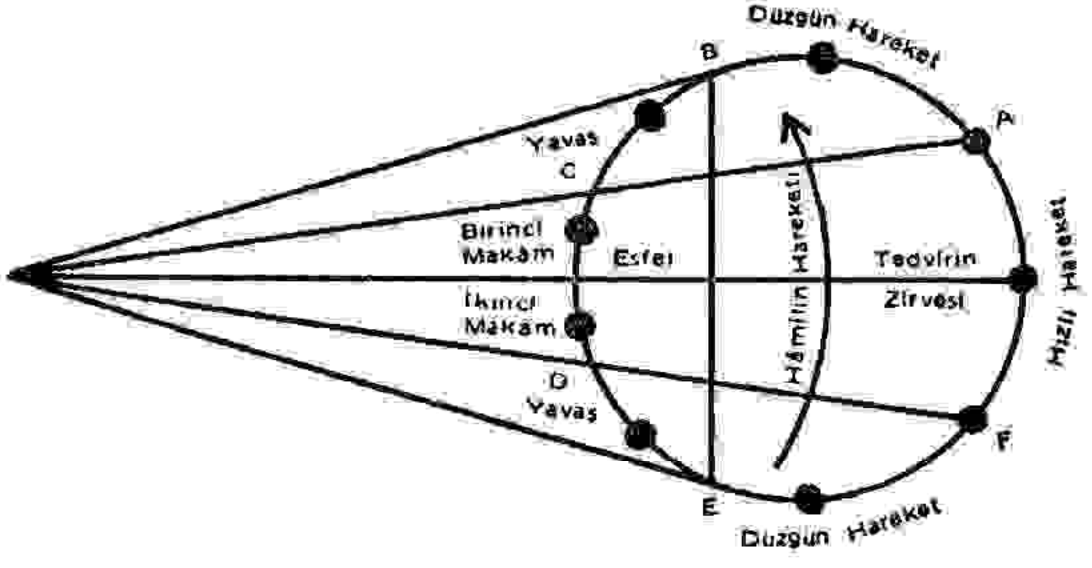
Ey aziz! Hey'et ehli demişlerdir ki, Zühre yıldızının hareketinin açıklanması için mümessil feleğin içinde hâmil diye isimlendirilen ikinci bir felek vardır. Arza şâmildir. Bu feleğin merkezi âlemin merkezinden başkadır. Onun için hâric-i merkez (merkez dışı) felek demişlerdir. Merkezi, âlemin merkezinden kendi çapı üzerinde iki derece uzaklıkta evc tarafına doğru bir noktadır. Paralel iki küresel yüzey arasındadır. Dış yüzeyi mümessil feleğin dış yüzeyi ile evc noktasından içten teğettir. İç yüzeyi de mümessil feleğin iç yüzeyine hadid isimli noktada değer. Zühre bu hâmil feleğinin hareketi ile evc noktasına geldiğinde yere en uzak noktada olur. En yüksek, hadid noktasına geldiğinde ise yere en yakın ve en aşağıda olur. Mümessil felekten hâmil feleği çıkarılırsa geriye yüzeyleri paralel olmayan iki küre parçası kalır. Birisi ikinci feleği hâvi, diğeri ikinci felek tarafından mahvidir, birinciden ayrılmıştır. Bu iki küre hâmil feleğine eklenince birinci felek elde edildiğinden birisine mütemmim-i hâvi, diğerine mütemmim-i mahvi derler. Her feleğin kendine mahsus bir hareketi vardır. Kendine mahsus eksen etrafında döner. Zührenin hâmil (mâil) feleği de mümessil feleği içinde merkezi etrafında batıdan doğuya doğru Güneşin hâric-i merkez feleğinin hareketine uygun olarak hareket edip Zühreyi de beraber götürür. Zühre her burçta yirmidört gün kalır. Tereddüt ettiği burç-

ta dört ay kalarak senede bir devresini Güneş ile tamamlar. Bu gezegenin tedvîr feleğinin merkezi Güneşin merkezinden hiç ayrılmadan Şems feleği ile beraber hareket ettiğinden Güneşe olan uzaklığı en fazla tedvîrinin yarıçapı kadardır. Ortalama olarak Zührenin Güneşten olan açısal uzaklığı kırk derecedir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: **Zühre gezegeninin tedvîr feleğini şekli ve hareketi ile bildirir.**

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri Zühre için de üçüncü feleğe lüzum görmüşler, Arza şâmil olmayan bir küçük tedvîr feleğı ispat etmişlerdir. Mümessil feleğin içinde Arza şâmil olan hâmil feleğinin ekvator kısmında, çapının uçları hâmil feleğinin iç ve dış yüzeylerine değecek şekilde yerleşmiştir. Tedvîr feleği bir yüzeyle çevrili dolu küre biçimindedir. Hâmil feleğinin içinde kendi merkezi etrafında hareket-i vaz'iyye ile batıdan doğuya doğru burçların hareketi üzere döner. Gezegeni tedvîr feleği taşıdığından tedvîr feleği dönerken Zühreyi de beraber döndürür. Bir gün bir gecede kendi mıntıkasının (ekvatorunun) üçyüzaltmış derecesinden yarım derece fazla döndürerek yaklaşık olarak ondokuz buçuk ayda bir dönmesini tamamlar. Bu harekete, hareket-i ihtilâf-ı kevkeb (yıldızın değişken hareketi) ve hareket-i hâsse-i kevkeb (yıldızın özel hareketi) derler.

Zühre gezegeni dolu bir küre şeklinde ve parlaktır. Gezegen tedvîr feleğinin ekvator kısmının bir tarafında bulunur. Feleğin yüzeyine bir noktada değer, yâni Zühre tamamen tedvîr feleğinin içinde kalıp içten teğet durumda bulunur. Zührenin ekseni etrafında döndüğünü yeni astronomlar rasad etmişlerdir. [Zühre (Venüs) gezegeni ekseni etrafında 243 günde döner. Güneş etrafındaki dolanımını ise 225 günde tamamlar].



DÖRDÜNCÜ NEVİ: Zühre gezeginin hareketinde görülen sür'at, istikamet, yavaşlama, duraklama ve geri dönmeyi ve Güneş ile olan irtibat ve ihtirâkını (Güneşe yakınlaşmasını) bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, hey'et ehli Zührenin de hareketinde değişken olduğunu, yâni bazen sür'atlendiğini, bazen düzgün, bazen yavaşlama, duraklama ve geriye dönme yaptığını görmüşlerdir. Bunun açıklanması şöyledir: Gezegen tedvir feleğinin en üstünde iken (I. durumu) kendi merkezinin hareketi tedvir feleğinin o merkezinin hareketi ile aynı yönde olduğu için gezegen hızlı hareket eder görünür. Zirveden biraz ayrılınca A'dan itibaren düzgün hareketli olur. II. durumuna gelince hareketi yavaşlar. Çünkü gezegenin kendi merkezi aşağıya doğru inmekte olduğundan hareketi görünmez. Ancak tedvirin o merkezinin hareketi görünür. Gezegen en aşağı noktaya yaklaştığında (C noktası) yavaş hareket biter, duraklama olur. Çünkü gezegenin merkezinin hareket yönü ile tedvirin o merkezinin hareket yönleri birbirine zıt ve hızları eşit olduğundan birbirini yok edip gezegen duraklamış görünür. Bu duraklama noktasına birinci makam denir. Gezegen III. durumuna gelince kendi merkezinin hareketi tedvîrinin hareketinden ziyâde olduğundan geri döner görünür. Bu geri döner görünme iki hareketin hızlarının eşit olduğu D noktası civarına kadar devam eder. Hızlar eşit olunca yine gezegen duraklamış görünür. Bu ikinci duraklamaya ikinci makam derler. İkinci duraklamadan sonra gezegenin kendi merkezi tedvirin zirvesine doğru çıktığından hareketi görünmez olup ancak tedvirin merkezinin hareketi görünür. E noktasına kadar yavaş hareket devam eder. E noktasından F ye kadar, AB yayını çizerken olduğu gibi düzgün hareketli görünür. F den zirveye kadar yine hızla hareket eder görünür. Gezegenin bu mütehayyir hareketi yerden bakanlara öyle görünmektedir. Aslında gezegen kendi tedvir feleğinde dönmesini, hızında değişme olmadan tamamlamaktadır. Çünkü felekler ve yıldızlar kendi kürelerinin ekvatorlarında eşit zamanlarda eşit yollar alarak hareket ederler. Zührenin hareketinde geri döner göründüğü süre bir ay onbir gündür. Doğru yönde hareket ettiği süre sekiz buçuk aydır.

Zührenin hâmil feleği burçlar dairesi ile rubû' derece kadar (3°24') kuzey ve güneye açı yapar. Tedvirinin de görünen zirve ve hadid noktaları mâil feleğinden bazen kuzeye bazen güneye kayarak takriben iki buçuk derece kadar yörüngesinden enine açılma görünür. Bu sebepten gezegen hareketinde mütehayyir (değişken) görünüp, bu isimle tesmiye olunmuştur.

Güneş ile olan ihtirâk (yakınlaşma) ve karşılıklı olmasını şöyle açıklamışlardır: Zührenin hâmil feleğinin hareketi devamlı olarak

Güneşin haric-i merkez feleğinin hareketi ile eşit olduğundan tedvirinin merkezi de devamlı Güneşin merkezine sürekli teget bulunmaktadır. Zühre-i Zehra Güneşin kursunun (küresinin) etrafında tedvir feleğinin hareketi ile dolandıkça tedvirin yarıçapı kadar ondan uzaklaşır. Güneşi tavâf edip ondan 45 derece uzaklaştığında bazen sabah, bazen akşam yıldızı olarak görülür. Bazen de Güneş ile muhterik olup diğer gezegenler gibi Güneşin kursundan ayrı düşmeyip her bir devresinde iki kere Güneş ile yakınlaşır. Tedvirinin görünen zirvesinde ve hadidinde olunca da Güneş ile kıran ve ihtirâk hâlinde bulunur. [Venüsün görünüşünde ortalama 19 aylık bir periyot vardır. Akşam yıldızı olarak görünür. Sonra bir ay görünmez ve sabah yıldızı olarak görünmeye başlar. 6,5 ay sabah yıldızı olarak göründükten sonra 4 ay görünmez ve yeniden akşam yıldızı olarak görünmeye başlar].

BEŞİNCİ NEVİ: Zühre gezegeninin evc ve hadidini, düğüm noktalarını, tabiat ve sıfatlarını, yere olan uzaklığını ve büyüklüğünü bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri Zührenin evc noktası baş düğüm noktasından doksan derece kuzeydedir, demişlerdir. Zührenin mâil feleği ile Güneşin çizdiği burçlar dairesinin kesim noktalarına baş ve kuyruk düğüm noktaları denir. Baş düğüm noktasından doksan derece kuzeyde evc noktası, bunun karşısında da hadid noktası vardır. Evc, hadid ve düğüm noktaları burçlar feleğinin hareketine mutabık olan mümessile feleklerin hareketleri ile yer değiştirirler.

Zührenin tabiat ve vasıflarında yıldızla uğraşanlar ittifakla demişlerdir ki, Zührenin tabiatı mu'tedil, soğuk ve rutubetli olup dişi ve geceye nisbet olunmuştur. Sa'd-i asgar diye isimlendirilmiştir. Bu yıldıza bakmanın kalbe sürûr verdiği tecrübe edilmiştir. Bu yıldızın vasıfları yumuşak, dostluk, rikkat, yakınlaşma, ferah, istek, cilve, oyun, teganni, cimâ, sıhhatlilik ve güzel yaratılış bulunmuştur. Bu yıldızın tâli' düştüğü noktalarda bildirilen vasıfları aynen görülmüştür. Bu yıldız salı gecesi ve cuma gününe hâkim bulunmuştur. Bu gece ve gündüzün ilk saatleri buna nisbet kılınmıştır.

Zührenin mümessil feleğinin dış yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı takriben 1.850.154 fersah ölçülmüştür. İç yüzeyinin merkezden uzaklığı 276.652 fersah bulunmuştur. Bu feleğin kalınlığı takriben 1.573.502 fersah olmuştur. Zührenin büyüklüğü yerin onaltıda biri kadar olduğu hesaplanmış, delilleri ile ispat olunmuştur. Allahü Teâlâ her işin ve hâlin hakikatini en iyi bilir. Hüküm ve Kudret sahibi olup bütün noksanlıklardan münezzehdir. [Zühre (Venüs) gezegeninin yerden maksimum uzaklığı 259 milyon km., minimum

uzaklığı 38 milyon km.'dir. Venüsün büyüklüğü yaklaşık olarak yer kadardır].

SEKİZİNCİ FASIL

İkinci semâyı ve orada hâkim olan Utârid (Merkür) gezegenine ait bilgileri beş nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Utârid gezegeninin mümessil feleğinin şekil ve hareketini bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri şöyle demişlerdir: Yedi gezegenin semâlarından olan Utârid feleği Ayın feleğine göre ikinci felektir. Zührenin altında olup süfliyeyn ismiyle meşhur olan iki felekten aşağıda ve Ay feleğine yakın olandır. Utârid gezegeni bu felekte yalnız başına hâkim olup Mümtezic (Karıştırıcı) ismiyle tanınmıştır. Bu feleğin durumu ve yapısı diğer feleklere aykırı olduğundan Hey'et ilmi erbabı Utârid için üç tane Arz'a şâmil olan büyük felek, bir tane de Arz'a şâmil olmayan küçük felek isbat edip hareketinde görülen çeşitli hâllerini bu dört felek ile açıklayabilmişlerdir. Birinci felek, felek-i küllî = mümessil felektir. Merkezde, ekseninde, ekvatorunda, kutuplarında ve hareketinde burçlar feleğine muvafık ve mümessildir. Bu felek diğer mümessil felekler gibi Arz'a şâmildir. Merkezi âlemin merkezi olup iki paralel yüzeyle çevrili küresel bir hacimdir. Üst yüzeyi Zühre feleğinin alt yüzeyine, alt yüzeyi Ay feleğinin üst yüzeyine değmektedir. Bu mümessil felek, altında ve üstünde olan diğer felekler gibi önce felek-i a'zamın günlük hızlı hareketine tâbi olup âlemin merkezi etrafında doğudan batıya mecburen hareket eder. İkinci olarak burçlar feleğinin yavaş hareketi kadar kendi hareketi ile âlemin merkezi etrafında batıdan doğuya ağır ağır gider. Bu hareketi sanki burçlar feleğinin hareket ettirmesi ile olmuş gibidir. Evc, hadid ve düğüm noktaları bu hareketle her yetmiş Güneş senesinde bir derece yol alırlar. Yalnız bu Utâridin aşağıda beyan olunacak felek-i müdirinde (döndürücü feleğinde) bulunan evc noktası diğerlerinden farklı olarak doğudan batıya hareket ettiklerinden yetmiş senede bir derece yol almazlar.

İKİNCİ NEVİ: Utârid gezegeninin haric-i merkez olan felek-i müdirini (döndürücü, yönetici feleğini) ve felek-i hâmilini şekil ve hareketi ile bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri demişlerdir ki: Utâridin müdir feleği, felek-i mümessiliyle mahvi bir felektir ki, haric-i merkez olan iki feleğin birincisidir. Müdir feleği haric-i merkez olan ikinci hâmil feleğini içine almıştır. Bu feleğin merkezini doğudan batıya tahrik

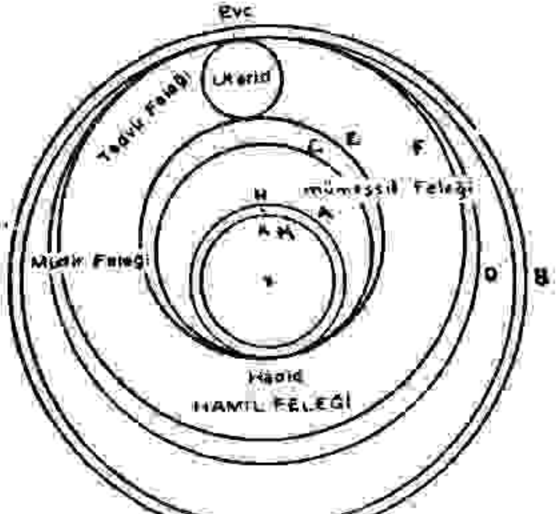
ile idare ettiği için müdir felek (döndürücü, yönlendirici felek) ismi verilmiştir. Diğer feleklerde haric-i merkez olan felekler mümessil feleğinin içinde oldukları gibi Utâridde de felek-i müdir mümessil feleğin içinde bulunur. Müdir feleğinin dış yüzeyi mümessil feleğinin dış yüzeyine evc noktasında teğettir. İç yüzeyleri de birbirlerine hadid noktasında teğet olmuşlardır. Müdir feleğinin merkezi âlemin merkezinden, kendi çapı üzerinde evc noktasına doğru altı derece kadar uzakta bulunur. Mümessil felekten müdir feleği çıkarıldığında diğer feleklerde anlatıldığı gibi mütemmim-i hâvi ve mütemmim-i mahvi küre parçaları aynen meydana gelmiştir. Utâridin üçüncü feleği olan hâmil feleği haric-i merkez olan ikinci felektir. Müdir feleğinin mümessil feleğinde yerleştiği gibi, hâmil feleği de müdir feleği içinde aynı şekilde yer almıştır. Müdir feleğinin dış yüzeyi ile hâmil feleğinin dış yüzeyi (ikinci hadid) denen noktada teğet olmuşlardır. Hâmilin merkezi müdirin merkezinden üç derece ve âlemin merkezinden dokuz derece evc tarafındadır. Müdir feleğinden hâmil feleği çıkarıldığında hâmili müdire tamamlayan iki küre parçası elde edilir. Böylece Utârid feleğinde iki evc ve iki hadid bulunmuş olur. Birinci evc ile birinci hadid noktaları mümessil felekten birer cüz' kabul edilerek evc-i mümessilî, hadid-i mümessilî ismiyle şöhret bulmuşlardır. İkinci evc ve ikinci hadid noktalarına, müdir feleğinden birer cüz' sayıldığından evc-i müdirî ve hadid-i müdirî isimleri verilmiştir.

Her feleğin kendine mahsus bir hareketi olup kendine mahsus merkez, eksen, ekvator ve kutuplar üzerinde döndükleri için Utâridin müdir feleği de Zührenin altında kendi mümessili hacminde kendi merkezi etrafında hareket-i vaz'iyye-i zâtiyyesi ile doğudan batıya burçların hareketinin tersine ikinci evc noktasını birlikte döndürerek vasat-ı Şems (Güneş yarısı) miktarı hareket edip bir Güneş senesinde dönmesini tamamlar. Utâridin hâmil feleği de müdir feleğinin hacmi içinde diğer feleklerin hâmilleri gibi kendi merkezi etrafında kendine verilen hareket ile batıdan doğuya burçların hareketi yönünde tedvir feleğinin merkezini birlikte idare ile vasat-ı Şemsin iki katı kadar hareket edip hareketinin yarısı müdirin ters hareketine karşılık olduğunda diğer yarısı vasat-ı Şemse beraber gelir. Utârid her burçta onyedi gün kalır. Tereddüd eylediği burçta iki ay kalır. Bir senede dolanımını Güneş ile birlikte tamamlar. Utâridin tedvirinin merkezi, Zührenin tedviri merkezi gibi devamlı Güneş kursuna mutabık gelip aslâ ayrılmaz. Onun için Utârid yıldızı da tedvirinin yarıçapından fazla Güneşin kursundan uzağa gitmez. Tedvirinin yarıçapı Güneş merkezinden yirmi dereceden fazla (28°) (açısal) uzaklığa gitmez. Her şeyin en doğrusunu Allahü Teâlâ bilir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Utârid gezegeninin tedvîr feleğini şekli ve hareketi ile bildirir.

Ey aziz! Hey'et ilmi erbabı, Utârid gezegeni için dördüncü felek olarak Arz'a şâmil olmayan bir küçük felek daha isbat edip tedvîr feleği adını vermişlerdir. Üçüncü hâmil feleği ekvatorunda bulunur. Çapı hâmil feleğinin kalınlığı kadar olduğundan hâmil feleğinin yüzeylerine iki noktada teğet olur. Tedvîr feleği içi dolu küre şeklindedir. Kendi merkezi etrafında hareket-i vaz'iyye-i zâtiyyesiyle batıdan doğuya, yâni burçların hareketi yönünde dönerek bir tarafında olan Utâridi de birlikte döndürür. Tedvîr feleği kendi hareketi ile gezeni bir gün bir gecede kendi ekvatorunun üçyüzaltmış derecesinden üç dereceden fazla mesafe götürür. Yaklaşık olarak dört ayda bir dolanımını tamamlar. Bu harekete, hareket-i ihtilâf ve hareket-i hâssa derler. Utârid gezegeni de içi dolu ışıklı bir küre şeklindedir. Tedvîr feleğinin ekvator kısmında bir tarafta tedvîrin yüzeyine teğettir. Demek ki Utârid gezeni tamamen tedvîr feleğinin içindedir. Hâmil feleği içinde tedvîrin, ekseni etrafında dönmesi gibi Utâridin de tedvîrin bir tarafında ekseni etrafında döndüğünü rasad yapanlar öğle vakti meydana gelen Güneş tutulmasında müşahede etmişlerdir.

UTÂRİD (MERKÜR) İN DÖRT FELEĞİ



1. Mümessil Felek:
   Merkezi O (âlemin merkezi).
   A küresi iç yüzeyi B küresi dış yüzeyi arasındaki hacim
2. Müdîr Felek (Birinci evci idare eder, döndürür):
   Merkezi: M noktası. OM = 6 derece.
   İç yüzeyi: C küresi (Mümessile hadidde teğet).
   Dış yüzeyi: D küresi (Mümessile evc'den teğet).
3. Hâmil Felek (Tedvir feleğinin merkezini taşır):
   Merkezi: H noktası (OH = 9 derece).
   İç yüzeyi: E küresi (Müdir feleğine hadidde teğet).
   Dış yüzeyi: F küresi (Müdir feleğine evc'de teğet).
4. Tedvir Feleği (Gezegeni taşıyan dolu küredir).

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Gezegenin hareketinde görülen değişkenlik (hızlanma, doğru gitme, yavaşlama, duraklama, geriye dönme) ve Güneş ile olan bağlantı ve yakınlaşmasını bildirir.

(Utâridin hareketi ve Güneş ile olan irtibatı Zühre gibidir. Farklı taraflar şunlardır): Utâridin hareketinde geri dönme müddeti yirmibir gündür. Doğru gitme süresi üç ay beş gündür. Hâmil feleği, burçlar dairesinin düzlemiyle kuzeye ve güneye üç derece ve dörtte bir derece açı yapar. Zühre Güneşten ortalama kırk derece açılabildiği hâlde Utârid yirmi derece açılabilir. Yâni Utârid Güneşe daha yakındır. Güneş ile iki ihtirâkı arası iki aydır.

BEŞİNCİ NEVİ: Utâridin evc, hadid ve düğüm noktalarının burçlar feleğindeki yerlerini, tabiat ve vasıflarını, âlemin merkezine olan uzaklığını ve büyüklüğünü bildirir.

Ey aziz! Hey'et ilmi erbabı Utâridin evc noktasının düğüm noktaları arasındaki yarım daire yayının ortasında olduğunu söylemişlerdir. Yâni Utârid'in mâil feleğinin burçlar dairesinin kuzeyinde kalan kısmında, baş düğüm noktasından doksan derece uzaktadır. Evc, hadid ve düğüm noktaları daha önce de söylendiği gibi mümessil feleğin burçlar feleğinin hareketine uygun hareket ederler. Utâridin evc noktası Rûmî tarihin Gasiz senesinde Terazi burcunun yirmialtı buçuk derecesinde idi. Hadid noktası Koç burcunun yine yirmialtı buçuk derecesinde idi. Baş düğüm noktası Oğlak burcunun, kuyruk düğüm noktası Yengeç burcunun yirmialtı buçuk derecesinde idiler. Şimdi (Hicri 1170) bu noktalar takriben sekiz derece kadar yol almışlardır.

Utârid'in tabiat ve vasıfları hakkında yıldız ilmi ile uğraşanlar şöyle demişlerdir: Utâridin tabiatı itidâl üzere soğuk ve kuru olup erkek ve gündüze nisbet kılınmıştır. Mümtezic olduğu yıldızın tabiatiyle mümtezic olduğundan mümtezic (karıştırıcı) ve münâfık (arabozucu) isimlerini almıştır. Vasıfları edeb, kiyaset, anlayış, sezgi, zihn, dirâyet, konuşma, belâğat, nakş, kitâbet, hesab, isâbet, zekâ, dikkat, yumuşaklık, yufka yüreklilik, hüner, san'at, hile ve hıyânet bulunmuştur. Bu yıldız tâli' düştüğü noktalarda yukarıdaki vasıfları görülür. Pazar gecesi ve çarşamba gününe hâkim bulunmuş ve bu gece ve günün ilk saatlerine nisbet olunmuştur.

Utâridin mümessil feleğinin dış yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı matematik ve geometriciler ile gözlem yapanların ittifakı ile yaklaşık olarak 276.652 fersah bulunmuştur. İç yüzünün merkezden uzaklığı yaklaşık 87.524 fersah ölçülmüştür. Buna göre Utâridin mümessil feleğinin kalınlığı 189.628 fersah olur. Utâridin büyüklüğü dünyanın otuzikide biri bulunmuştur.

DOKUZUNCU FASIL

Dünya semâsının hey'etini ve onda hâkim olan Kamer-i zibâ (Güzel Ay) ın hareket ve vasıfları ile onunla ilgili durumları altı nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Ayın mümessil (Cevzher) feleğini ve mâil feleğini şekli ve hareketleri ile bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri şöyle demişlerdir: Yedi gezegenin semaları cümlesinden sayılan ay feleği âlemin merkezine nisbetle dokuz feleğin birincisidir. Hareketinde en hızlı görünen Ay, feleğinde tek başına hâkimdir. Neyyir-i asgar (küçük aydınlık) ismi verilmiştir. Ayın felek-i küllisi çeşitli kısımlara ayrılarak şekil ve hey'eti diğer gezegenlerin feleklerinden biraz farklıdır. Kamer (Ay) ın külli feleği dört adet feleğe müştemildir. Üçü Arza şâmil büyük felektir. Biri de Arza şâmil olmayan küçük felektir. Büyük feleklerin ilk ikisinin merkezleri âlemin merkezidir. Üçüncünün merkezi âlemin merkezinden başka olup tedvir feleğinin merkezini taşır. Buna haric-i merkez veya hâmil feleği denir. Dördüncü felek tedvir feleğidir. Ayın cirmini (küresini) taşır.

Merkezi âlemin merkezi olan iki felekten birincisi, ikincisini çevreleyen paralel iki küresel yüzey ile çevrilidir. Çevresinde baş ve kuyruk cevzherleri (düğümleri) bulunduğu için bu feleğe Cevzher feleği demişlerdir. Merkezde, eksende, ekvatorda, kutuplarda ve harekette burçlar feleğine benzediği için mümessil felek de demişlerdir. Dış yüzeyi Utâridin iç yüzeyine, iç yüzeyi de ikinci feleğin dış yüzeyine temas etmiştir. Bu Cevzher feleği diğer felekler gibi Felek-i a'zamın günlük hareketine tâbi' olup âlemin merkezi etrafında doğudan batıya mecburen hareket eder. İkinci olarak burçlar feleğinin hareketinin ters yönünde, kendi hareketi ile âlemin merkezi etrafında altındaki feleklerle doğudan batıya döner. Bir gün bir gecede, üç dakikadan fazla yol alır. Buna baş ve kuyruk düğümlerinin hareketi denir.

İkinci felek, birinci feleğin altında paralel iki küresel yüzey arasında bulunur. Birinci felek ile aynı merkezli olmalarına rağmen ikinci feleğin ekvatoru burçlar dairesinin düzleminde bulunan birinci feleğin ekvatorundan kuzey ve güneye beş derece mâil olduğundan ikinci feleğe mâil felek demişlerdir. Felek-i mâil, mümessil feleğin altında bulunup dış yüzeyi mümessil feleğin alt yüzeyine, iç yüzeyi anâsır-ı erba'anın en yükseği olan ateş küresinin üst yüzeyine her noktada değer. Mâil felek mümessil feleğin bildirilen iki hareketinden başka kendi hareket-i zâtiyyesi ile merkez-i âlem (kâi-

natın merkezi etrafında doğudan batıya içinde bulunan diğer feleklerle, burçlar dairesine beş derece eğimli ekvator ve buna dik olan eksen etrafında bir gün bir gecede onbir dereceden fazla hareket eder. Buna Kamerin evc'inin hareketi derler.

İKİNCİ NEVİ: Ayın hâmil feleğini şekil ve hareketi ile bildirir.

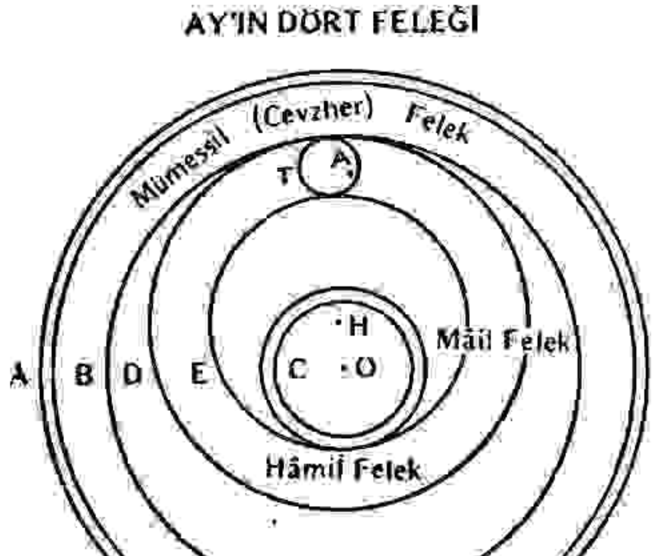
Ey aziz! Hey'et ilmi âlimleri demişlerdir ki: Kamerin üçüncü feleği hâmil feleğidir. Diğer gezegenlerde mümessil feleklerin içinde haric-i merkez feleklerin yerleştiği gibi hâmil feleği de mâil feleğin içinde yerleşmiştir. Hâmilin dış yüzeyi mâilin dış yüzeyine evc noktasında; iç yüzeyleri de hadid noktasında birbirlerine değmektedir. Hâmil feleğinin merkezi kendi çapının cüz'lerinden on derece ve dörtte bir derece âlemin merkezinden evc tarafına doğru olan noktadadır. Mâil felekten hâmil feleği çıkarıldığında bilinen iki küre parçası kalır. Kesitleri hilâle benzeyen küre parçaları hâmili mâile tamamlarlar. Hâmil feleği, mümessil feleğin iki, mâil feleğin bir olmak üzere toplam üç hareketinden başka; mâil feleği içinde kendi merkezi etrafında mâilin ekvator düzlemi ile aynı düzlemle ve eksenine paralel eksen üzerinde kendine verilen hareket ile batıdan doğuya, yâni burçların hareketi yönünde bir gün bir gecede yirmidört dereceden fazla yol alır. Tedvirin merkezini de beraberinde götürür. Hâmil feleğinin tevâli-i bürûc (burçların takip ettiği sıra) üzere batıdan doğuya olan hareketinin onbir derecesine mümessil (Cevzher ve mâil feleklerinin doğudan batıya olan hareketi karşılık gelip hâmil feleğinin batıdan doğuya olan hareketi günde yaklaşık onüç derece kalır. Ayın hareketi hızlı, feleği küçük olduğundan oniki burcun her birinde yaklaşık olarak 28 : 12) iki gün ve üçte bir gün kalıp yirmisekiz günde burçların hepsini dolanır. Yirmi dokuz buçuk günde Güneşe ulaşıp onunla muhâk olur. (Yeni ay devresinde Yer, Ay ve Güneşin aynı hizada olmaları). Bu sebepten Kameri ayların biri yirmidokuz, biri otuz gün olmak üzere yeni Ayın görülmesine göre hesab edilir. Yeni Ay (hilâl) kuzey yarım küresinde olanlara yaz ve kış dönüm noktalarında (21 Haziran, 21 Aralık) gurub vaktinde; güney yarım kürede, ekvatora yakın olanlara her mevsimde kolay görünür. Çünkü Güneşin gün daireleri kuzey yarım küresinde meyillidir. Güney yarım küresinde (Ekvator civarında) dike yakındır. O hâlde Ay, Güneş batmasından hemen sonra batmayıp ufkun üzerinde az bir zaman görünür.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Ayın tedvir feleğini şekil ve hareketi ile bildirir.

Ey aziz! Hey'et ilmi erbabı şöyle demişlerdir: Ayın dördüncü feleği tedvir feleğidir. Arza şâmil olmayan bir küçük felektir. Ayın

kendisini içinde bulundurur. Haric-i merkez (hâmil) feleğinin ekvator kısmında çapı hâmilin yüzeylerine değecek şekilde dolu bir küredir. Hâmil feleğinin cirminde kendi merkezi etrafında burçların hareketinin ters yönünde hareket-i vaz'iyye (özel bir hareket) ile doğudan batıya dönerek bir tarafında bulunan Kameri de beraber götürür. Ayın tedviri, hamse-i mütehayyirenin (Zühal, Müşteri, Merih, Zühre, Utârid) tersine hareket eder. Bu tedvir feleği kendi merkezi etrafında anlatıldığı gibi doğudan batıya olan dönmesiyle Kamerin cirmini bir gün bir gecede ekvatorun üçyüzaltmış derecesinden onüç derece kadar Kameri hareket ettirerek yirmisekiz günde hâmili gibi bir devresini tamamlar. Buna ihtilâf hareketi ve özel hareket derler. Ay da küre şeklinde dolu, karanlık ve parlaktır. Tedvir feleğinin ekvator kısmının bir tarafında tedvire içten teğet durumdadır. Yâni Ay, tamamen tedvir feleğinin içindedir. Hâmil feleğinin bir tarafında tedvir feleğinin ekseni etrafında dönmesi gibi Ay küresinin de tedvirin bir tarafında ekseni etrafında doğudan batıya doğru döndüğünü gözlemciler görmüşler, **«Göklerde sâkin, hareketsiz hiçbir şey yoktur»**, demişlerdir. Tedvirin çevresinde Ayın merkezinin hareketi, hâmilin çevresi üzerindeki tedvirin merkezinin hareketinden az olduğundan diğer gezegenler gibi Ayda duraklama ve geri dönme görülmez. Ancak görünen zirvesinde hareketi biraz yavaş görünür. Ayın mâil feleğinin ekvatoru ile hâmil feleğinin ekvatoru aynı düzlemde bulunurlar. Tedvir feleğinin zirvesi de aynı düzlemde bulunduğundan, mâil feleğinin burçlar dairesi ile yaptığı beş derecelik açıdan başka, diğer gezengenler olduğu gibi enine bir açılma (ihtilâf-ı arazi) olmaz. Birbirinden aslâ sapmaz ve mâil olmaz. Bu dört felek ile (eski astronomi âlimleri) Ayın hareketini açıklamışlardır. (Yeni astronomiye göre Ayın hareketi ileride bildirilecektir).

AY'IN DÖRT FELEĞİ



1. Mümessil (Cevzher) felek: Merkezi âlemin merkezidir. A ve B küresel yüzeyleri arasındadır. Felek-i a'zamın hareketine uyarak doğudan batıya günlük dönmesini yapar. İkinci olarak burçlar feleğinin hareketi ile ters yönde bütün felekleri ile doğudan batıya döner. Üzerinde düğüm (cevzher) noktalarını da taşıdığı için cevzher feleği de denir.

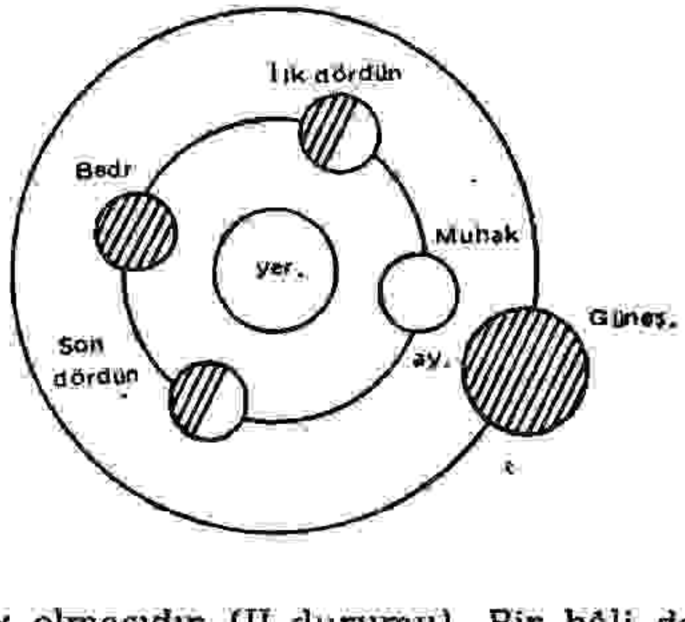
2. Mâil felek: Merkezi âlemin merkezidir. B ve C küresel yüzeyleri arasındadır. Burçlar dairesi ile beş derecelik açı yapan daire üzerinde doğudan batıya döner.

3. Hâmil felek: Merkezi âlemin merkezinin dışındadır. D ve E küresel yüzeyleri arasındadır. Tedvir feleğinin merkezini taşır.

4. Tedvir feleği: Merkezi hâmil feleği üzerinde hareket eden küçük küredir. Ayı taşır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Güneşe nisbetle Ayın görünüşündeki hâlleri (safhaları, evreleri) bildirir.

Ey aziz! Hey'et ilmi âlimleri demişlerdir ki: Güneşe göre Ayın görünüşünde birtakım hâller, safhalar vardır. Bu hâllerin birincisi muhâk'tır. Şekildeki I durumunda Ay muhâk hâlindedir. Bize dönük yüzü Güneşten ışık alamadığı için görünmeme zamanıdır. Güneş ile Ayın arasına Yerin girmesi muhâk olmaz. Ay tutulması olur. Ayın bir neşten uzaklaşması sebebi hâli de izdiyâd'dır. Ayın Güile aydınlık kısmın gittikçe artarak hilâlin kalınlaşma safhasıdır. Ayın bir hâli de terbi-i evvel'dir (ilk dördün safhası). Ayın bize dönük olan yüzünün yarısı Dolunay (Bedr) hâlinden önce aydınlık olmasıdır (II durumu). Bir hâli de Kemâl (Bedr, Dolunay) safhasıdır. Ayın bize dönük yüzünün tamamen aydınlık olmasıdır (III durumu). Bir hâli de Noksân'dır. Ay, Güneşe bedr hâlinden sonra yaklaştığı için aydınlığın azalmasıdır. Bir hâli de terbi-i sânidir (İkinci dördün veya son dördün). Ayın bize dönük yüzünün yarısının bedr hâlinden sonra aydınlık kalmasıdır (IV durumu). Ayın bir hâli de Güneşi küsûf etmesi, yâni Güneşin tamamını veya bir kısmını Ayın bizden örtmesidir. Ayın bir hâli de kendisinin münhasif olması, yâni Güneş ile Ay'ın arasına Dünyanın girmesi ile Ayın tamamı veya bir kısmının Güneş ışığını alamamasıdır.

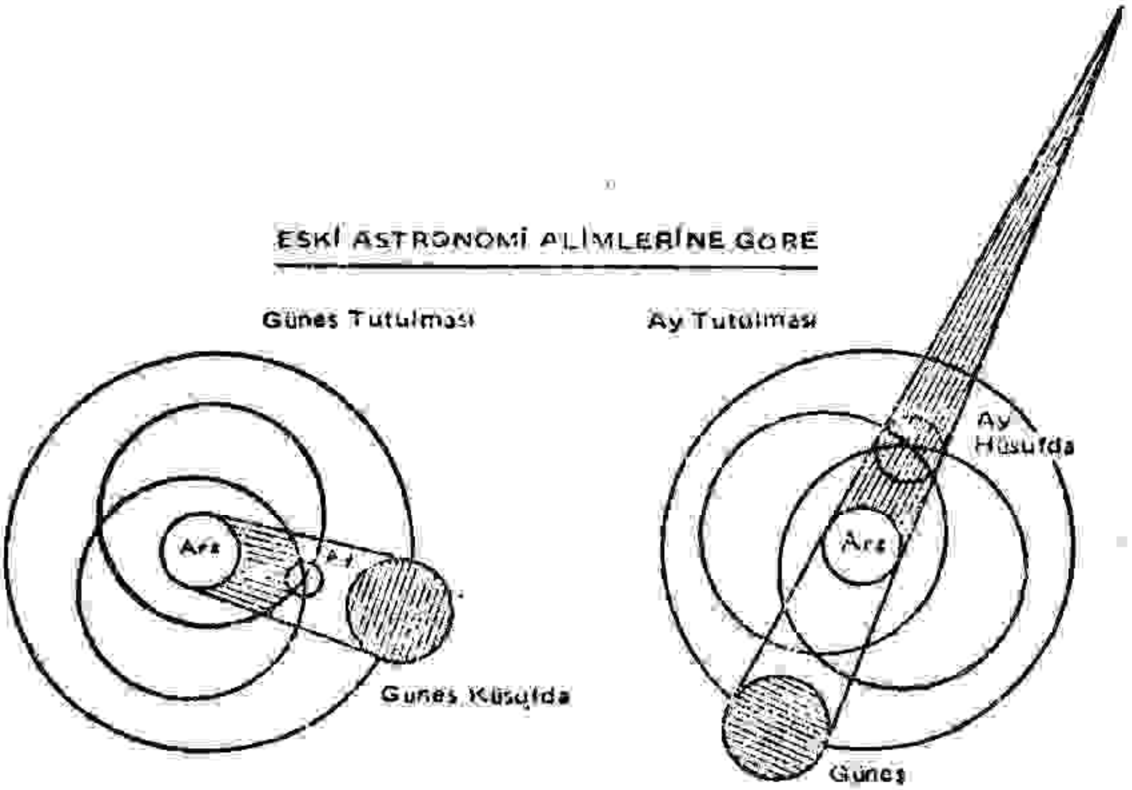


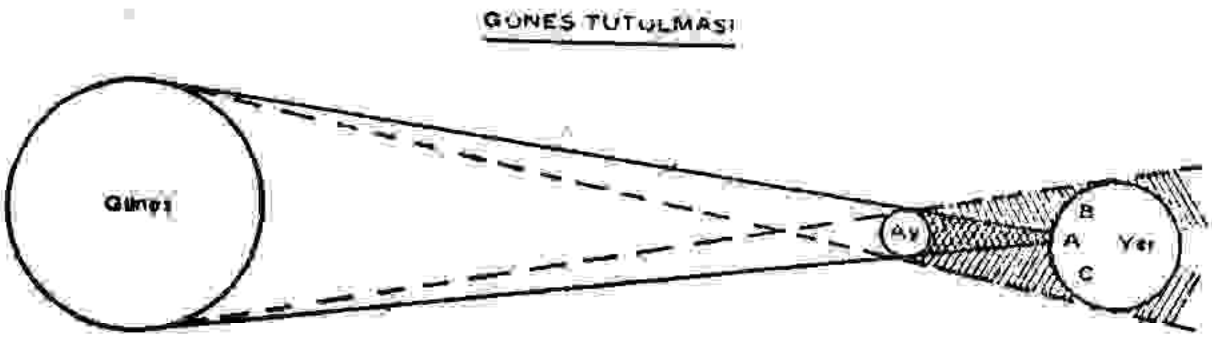
Ayın safhaları ile Güneş ve Ay tutulmalarının açıklaması şöyledir: Ay aslında siyaha yakın lâciverd olup ne gök (rengi), ne de siyah olup, madenî bir ayna gibi karanlık ve kesif olup, parlak bir yuvarlak top şeklindedir. Başkasından aldığı ışığı yansıtabilir. Ay ışığını ancak Güneşten alır. Ona dönük olan yarısının fazlası, araya Dünya girmediği zaman devamlı ışık alır. Güneş Aydan büyük

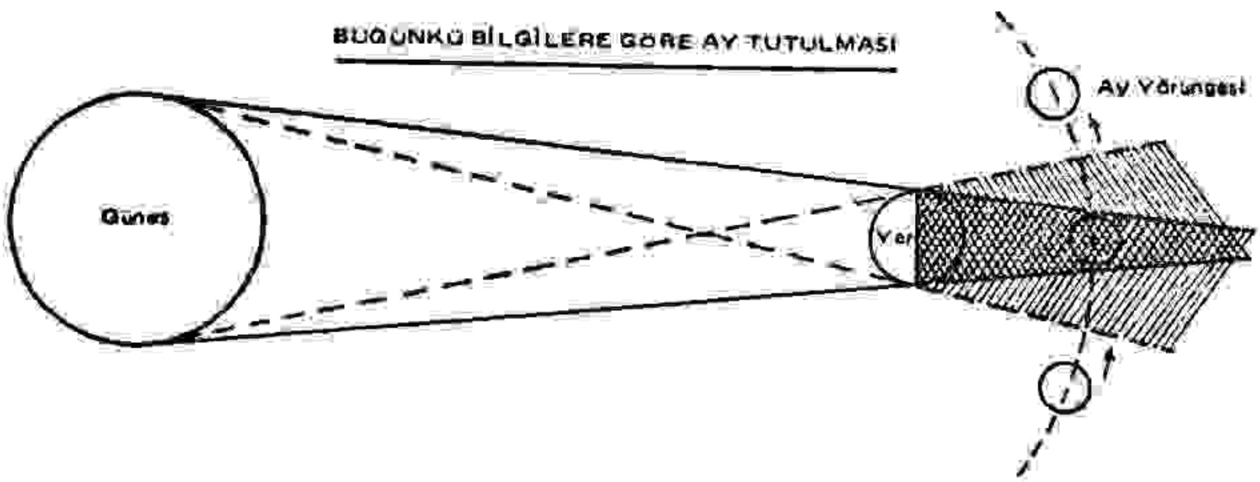
olduğundan, Ayın yarısından çoğuna ışık verip, yarıdan azı karanlıkta kalır. Dünyanın gölgesi koni şeklinde olup Zühre feleğinin içyüzünde son bulmuştur. Güneşin merkezi haric-i merkez feleğin ekvator kısmında devamlı burçlar dairesinin düzleminde dolanır. Güneş ile içtimâ hâlinde (Yere göre aynı tarafta burçlar feleğinden bir yerde bulunsalar) Ay, bizimle Güneş arasında olur. Aydınlık kısmından bize hiçbir şey görünmez. Ayın muhâk hâli budur. Ay hızlı hareketi ile Güneşi oniki derece geçip ondan uzaklaşınca, Ayın aydınlık kısmı bir miktar bize meyl ederek bize bir tarafı görünür. İşte hilâl budur. Hilâl muhâktan bir gün sonra olur. Ay bir gün bir gecede yukarıda açıklandığı gibi burçlar dairesinde onüç derece gider. Güneş ise bir derece gider. Böylece Ay Güneşten her gün oniki derece kadar uzaklaşır. O hâlde Ay hilâlden itibaren her gün onikişer derece uzaklaştıkça Ayın Güneşe yakın olan batı tarafından yana aydınlık yarısının bize meyli fazla olur. İşte aydınlık kısmın artması ve büyümesi bundandır. Ay Güneşten uzaklaştıkça her gece bize görünen aydınlık kısım biraz daha artarak, devrinin dörtte biri olan üç burç kadar Güneşten uzaklaşınca Ayın yarısı bize aydınlık görünür. Terbi-i evvel (ilk dördün) budur. Sonra Güneşten yine uzaklaşarak altı burç geçince Ay ile Güneş karşılıklı olur. Biz ikisinin arasında bulunuruz. Ayın ışıklı yarısı tamamiyle bize görünür. Ayın bu hâline Kemâl (Bedr, Dolunay) denir. Ay Güneş ile olan bu karşılıklı durumdan ayrılıp Güneşe yaklaşırken bize görünen aydınlık kısmı azalmaya başlar. Buna noksan (azalma) denir. Gün geçtikçe Güneşe yaklaşırken karanlık kısmı artar. Dolanımını tamamlamaya dörtte biri kalınca Ayın bize yarısı aydınlık görünür. Terbî-i sânî (ikinci dördün) budur. Yine dönmesine devam ederek Güneşe yaklaşırken karanlık kısmı artmaya, aydınlık kısmı azalmaya devam eder. Güneş ile aynı hizaya gelince ikinci kere muhâk olur. Ay bu şekilde menzillerinde seyr edip burçları dolaşarak bazen Güneş ile aynı tarafta, bazen karşılıklı bulunur. Yaklaşık olarak yirmidokuz buçuk günde bir kere Güneş ile yakın ve muhâk olur. (Bu Aziz ve Alîm olan Allahü Teâlâ'nın takdiridir).

BEŞİNCİ NEVİ: Güneş ve Ay tutulmalarını Ay ile evci arasına Güneşin girmesini, evc, hadid ve düğüm noktalarını bildirir.

Ey aziz! Astronomi âlimleri Güneş ve Ay tutulmaları hakkında şöyle demişlerdir: Ay küresi kesif ve karanlık olduğundan yeni Ay zamanında mâil feleğinde hâsıl olan düğüm noktaları yakınında Güneş ile bizim aramızda engel olup Güneş ışığının tamamını veya bir kısmını bizden örter. İşte Güneş tutulması budur. Küsûf-ı Şems (Güneş tutulması) zamanında Güneş yüzeyinde görülen siyahlık Ayın küresinin gölgesidir. Siyahlık batı taraftan başlar. Çünkü Ayın







batıdan doğuya doğru gidişi, Güneşin batıdan doğuya doğru gidişinden daha çabuk olduğundan Ay batıdan gelip Güneşe yetişir, onun ışığına engel olur. Sonra onu geçince Güneş yine batı tarafından parlamaya başlar. Bu küsûf Ayın Güneş ışığına engel olduğu

için meydana geldiğinden her zaman Ayın muhâk zamanında (yeni ay safhasında) olur. Diğer safhalarda Güneş tutulması hiç görülmez.

Küsûf-ı Kamerin (Ay tutulmasının) açıklaması şöyledir: Ay Yer'e nazaran Güneş ile karşılıklı olduğu zaman düğüm noktaları civarında Yer Güneş ile Ay arasında olup Ayın Güneşe dönük yüzü Yer'in gölgesine girer. Tamamı gölgede kalırsa tam tutulma, bir kısmı gölgede kalırsa gölgede kalan kısmı karanlıkta kalıp eksik tutulma olur. Ay tutulması zamanında Ayın kararması ve parlaması doğu taraftan olur. Çünkü Güneş doğudan batıya giderken Yer'in gölge konisine Ay batı taraftan gelerek girer. Onun için önce doğu tarafı kararır. Bunun gibi önce Ayın doğu tarafı gölgeden çıktığı için yine önce doğru tarafı parlaklığa kavuşur. Ay tutulması Yer'in Güneş ile Ay arasında olduğu zaman meydana geldiği için her zaman Bedr (Kemâl, Dolunay) safhasında olur. Başka safhalarda Ay tutulması görülmez.

[Güneş tutulması üç türlüdür. Ayın tam gölge konisine rastlayan, az yerlerde tam Güneş tutulması olur. A noktası gibi, yarı gölgede kalan yerlerden Güneş eksik görülür. B ve C noktaları için eksik tutulma vardır. Halkalı Güneş tutulması ise Ayın gölge konisinin uzantısına rastlayan yerlerden Güneş halka şeklinde görülür. Ay tutulmasında ekseriya Ayın tamamı Yer'in gölge konisine girer. Bu, tam Ay tutulmasıdır. Bazen de bir kısmı gölge konisine girer ki o zaman eksik Ay tutulması meydana gelir.

Ay tutulması olması için Ayın yörüngesi ile Yerin yörüngesinin kesim noktaları olan düğüm noktaları civarında olması ve dolunay safhasında olması gerekir. Eğer Ayın yörüngesi ile Yerin yörüngesi arasında 5 derece 8 dakika 54 saniyelik açı olmasaydı her dolunayda bir Ay tutulmalarının tekrarlanma sırasına Saros Periyodu denir. Bir Saros Periyodunda 29 Ay, 41 Güneş tutulması olmak üzere 70 kadar tutulma olur.

Güneş tutulması olması için, yine Ayın düğüm noktalarından biri civarında olması ve yeni ay safhasında olması gerekir. Bir yılda en az iki en fazla beş Güneş tutulması olabilir. Tam Güneş tutulması Yer küresinin bir şerit üzerindeki yerinden görülür. Tam tutulma en çok 7.5 dakika sürer. Güneşin gölge konisine girmesi ile çıkması arasında en fazla 2 saat geçer. Tam Ay tutulması ise bir saat kırk dakika civarında sürer. Ayın gölge konisinde bulunma zamanı ise üç saat kırk dakika kadardır.

Tutulmalar 6585 günde (18 yıl 10 - 12 gün) aynı sıra ile periyodik olarak tekrarlanırlar. Bunun sebebi düğüm noktalarının 18 2/3 yılda eski durumlarını almalarıdır. Çok eski zamanlardan beri bilinen tutulmaların tekrarlanma sırasına Saros Periyodu denir. Bir

Saros Periyodunda 29 Ay, 41 Güneş tutulması olmak üzere 70 kadar tutulma olur].

Güneşe kıyas ile Ay'a ârız olan hâllerden biri de budur ki: Güneş hareket-i vasatıyyesi (orta hareket) ile hareket eyledikçe Kamerin evc-i ile tedvirinin merkezi arasında ebeden tavassut eyler. Çünkü Ayın tedvirinin merkezi kendi evc noktasında iken, Güneşin merkezi ile burçlar dairesinde bir noktada mukarin olsalar, Ayın evc noktası, mümessil ve mâil feleklerinin doğudan batıya olan hareketleri ile doğudan batıya gider. Tedvirin merkezi ise batıdan doğuya hareket eder. Güneş de batıdan doğuya hareket eder. Allahü Teâlâ'nın takdiri ile evc noktasının batıya, tedvir merkezinin doğuya olan hareketleri öyle bir tarzda olur ki, devamlı olarak Güneş ikisinin arasında mütevassıt bulunur. Bu tavassuttan lâzım gelir ki, Kamerin tedvirinin merkezi, Güneş ile ilk ve son dördün safhalarında kendi hadidinde, yeni ay ve dolunay safhalarında kendi evc'inde bulunur. O hâlde Kamerin tedvirinin merkezi, bir devr-i vasatisinde iki def'a evc'ine çıkar, iki kere hadidine iner. **«Bu Aziz ve Alîm olan Allahü Teâlâ'nın takdiridir».** Ayın evc ve hadid noktaları mâil feleği ile, düğüm noktaları mümessil felek ile hareket ettiklerinden diğer gezegenlerin evc, hadid ve düğüm noktaları gibi burçlar dairesinde belli yerleri yoktur. Mâil ve mümessil feleklerin hareketleri ile yerleri değişmektedir.

ALTINCI NEVİ: Neyyir-i asgar (Küçük aydınlık, Kamer, Ay) **ın tabiat ve vasıflarını, büyüklüğünü ve feleklerinin uzaklığını bildirir.**

Ey aziz! Müneccimler ittifakla şöyle demişlerdir: Ayın tabiatı itidâl üzere soğuk ve rutubetli olup dişi ve geceye nisbet edilmiştir. Sa'd-i mütevassıt (orta kutluluk) ismi verilmiştir. Vasıfları zaaf, âcz, hıfz, cehl, hakirlik, acele, dedikoduculuk, ihbâr, işve, hareket ve ses bulunmuştur. Kamer, tâli' bulunduğu nutfelerde yukarıdaki vasıfları meydana getirdiği görülmüştür. Ay pazartesi günü ve cum'a gecesine hâkim bulunmuştur. Bu gün ve gecenin ilk saatleri buna nisbet edilmiştir.

Ayın mümessil feleğinin dış yüzeyinin âlemin merkezinden uzaklığı yaklaşık olarak 87.524 fersah ölçülmüştür. Mümessil feleğin iç yüzünün mezkûr merkezden uzaklığı takriben 82.546 fersah bulunmuştur. Bu feleğin kalınlığı ise takriben 4.978 fersah olduğu kolayca görülmektedir. Mümessil feleğin alt yüzeyi mâil feleğin dış yüzeyi ile sınır olduğundan mâil feleğin dış yüzeyinin merkeze uzaklığı da 82.546 fersahdır. Alt yüzeyinin merkezden uzaklığı yaklaşık olarak 43.198 fersah hesaplanmıştır. Bu mesafeden Yer yarı-

çapı olan 1.272 fersah çıkarılırsa Yeryüzündeki her noktanın Ayın feleğine olan uzaklığı takriben 41.926 fersah bulunur ki, yaklaşık otuziki Yer yarıçapı kadar yüksektedir. Bu yükseklik kevn ü fesâd olan âlemin, hâdis olan cihanın değişikliğe uğrayan eşyanın başladığı yerdir. Anâsır-ı erba'a (toprak, hava, su ateş), mevâlid-i selâsenin (maden, bitki, hayvan) yeri ve kâinat-ı cevv-i semâ (atmosfer) mahallidir. Âlem-i sûret ve şehâdet ve dâr-i dünyadadır. Ayın mâil feleğinin kalınlığı takriben 39.348 fersah bulunmuştur. Ayın büyüklüğü Yer küresinin takriben kırkikide biri kadardır. Göklerin ve yıldızların bu ölçüleri dörtlü orantı ile hesap ve hendese delilleri ile ispatlanmış; aklî tecrübeler ve gözlemlerle de aynı neticeler bulunmuştur. Hey'et-i İslâmda (İslâm astronomisinde) göklerin ve yerlerin büyüklük ve uzaklıklarını beşer yüz yıllık yol ile târif etmekten maksat büyüklüklerinde mubalâğadan kinâyedir, yoksa esas ölçüleri değildir. (Allahü Teâlâ'nın kudreti sonsuzdur. Mülkünde olanları en iyi bilen O'dur).

[Bugünkü bilgilere göre de Ay kendi etrafında dönmektedir. Ancak yörüngesi, odaklarının birinde Yer olan bir elipsdir. Ay da Yer gibi katıdır, ışıklı değildir. Ancak Güneşten gelen ışınları Yer'e yansıtır. Ayın yarıçapı 1.738 km. olup Yer yarıçapının dörtte biri kadardır. Ayın Yer'e uzaklığı ortalama 384.403 km. dir ki, 60 Yer yarıçapı kadardır. Yer yüzeyi Ay yüzeyinin yaklaşık 13,4 katıdır. Yâni Ayın yüzeyi Amerika Birleşik Devletlerinin yüzeyinin yaklaşık iki katıdır. Ay hacmi, Yer hacminin yaklaşık 50 de biri kadardır. Ay yüzeyindeki çekim kuvveti Yer yüzeyindeki çekimin altında biri kadar olduğundan dünyada 60 kg. gelen insan Ayda 10 kg. gelir. Ayın ekseni etrafındaki dönme süresi Dünya etrafındaki dönme süresine eşit olduğundan Dünyadan hep aynı yüzü görülür. Salınım olduğundan Ayın görünen yüzeyi %59 a çıkar. Artık insanoğlu Aya gitmiş, görünen ve görünmeyen yüzeyinde gizli bir şey kalmamıştır. Ay yüzeyinde sıra dağlar, vadiler, meteor taşlarının meydana getirdiği deniz adı verilen büyük çukurlar vardır. Hava ve su olmadığından Ayda hayat yoktur].

ONUNCU FASIL

Ayın Allahü Teâlâ'nın kudreti ile te'sirlerini ve burçlardaki itibar ve hâllerini, te'sirini, yedi gezegenin günün saatlerine göre te'sirlerini, göklerin adedini, seslerini ve nağmelerini, gezegenlerin merkezlerinin, tedvîr feleğinin merkezinin ve diğer feleklerin hareketleri ile meydana gelen daireleri, yedi gezegen ve dört keyfiyetin te'sirlerinin mebde'ini beş nevi ile beyan ve ayân eder.

BİRİNCİ NEVİ: Kamerin kudret-i Bârî ile te'sirlerini bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hikmet demişlerdir ki: Hakk Teâlâ'nın takdiri ile ecrâm-ı ulviyye (cansız gök cisimleri) nin mertebe ve derecelerine göre ecsâm-ı süfliyye (canlı yer cisimleri) de çeşitli te'sirleri vardır. En kuvvetli te'sir Güneşin harareti ile yaptığı te'sirdir. Ayın da te'sirinin daha çok rütubeti ile olduğu bulunmuştur. Âlemi yaratan Allahü Teâlâ Kamere kendi kudreti ile birçok özellikler bahş etmiştir.

1) Ay, deniz ufkundan doğduğu zaman deniz suyu onunla med olup, çekilir, kabarır. Sahiline yayılır. Ay, o yerin meridyeni üzerine gelinceye kadar med devam eder. Ay, meridyeni geçip inmeye başlayınca sular yavaş yavaş çekilir, cezir olur. Ay ufuktan batınca cezir de tamamlanmış olur. Med ve cezir bu şekilde devam eder.

[Med ve cezir (kabarma ve alçalma) Ayın çekim kuvveti ile Yer üzerinde bilhassa açık denizlerde görülür. Ayın çekimi, karaları oynatacak güçte değilse de, su kürede birtakım kabarma ve alçalmalara sebep olur. Güneş uzakta olmasına rağmen Yer üzerinde çekim kuvveti vardır. Bu sebepten Yer, Ay ve Güneşin aynı doğrultuda bulundukları yeni ay ve dolunay safhalarında kabarma, ortalamadan daha fazla; alçalma daha azdır. İlk dördün ve son dördün safhalarında ise yeni ay ve dolunay zamanındakinin yarısından daha azdır. Ayrıca Ay Yer'e yakın olduğu zaman, o uzak olduğu zamandaki kabarma ve alçalmadan %20 kadar daha büyüktür. Ay yeni ay safhasında olup Yer'e en yakın noktada bulunduğu zaman kabarma ve alçalma en büyük değerini alır. En büyük kabarmalar 20 metreyi bulur. Akdeniz kıyılarında 1,5 metre, Cenova körfezinde ise 14 cm. kadardır. Karadenizde yok denecek kadar azdır. Kabarma en yüksek durumunu alınca 7 - 8 dakika kalır].

2) Kamerin izdiyâdı (aydınlık kesiminin çok olduğu) zamanında yâni yeni aydan dolunaya kadar sıcaklık ve rutubet çok olduğundan damarlar kan ile dolup insan ve hayvan bedenleri kuvvet bulur. Dolunaydan sonra soğuk ve kuruluğun galib gelmesi sebebiyle ihtilât-ı erba'a (dört karışım, toprak, hava, su, ateş) bedenin derinliklerinde bulunmakla damarlarda kan azalıp büyüme ve gelişme az olur. İnsan ve hayvan bedenleri zayıflar.

3) Arabî ayların ilk yarısında hasta olanlar, (yukarıda anlattığımız sebepten) bedenleri kuvvetli olacağı için ekserisi hastalıktan kurtulur. Ayın ikinci yarısında hasta olanların bedenleri zayıflayacağından hastalıkları artar.

4) Ayın ilk yarısında canlıların beyin dokuları ziyade olup ikinci yarısında, beyin dokusunda azalma olur.

5) Mehtâbda insan Aya karşı uyusa veya çok otursa bedenine gevşeklik ve tenbellik gelip baş ağrısı ve zükkâm (nezle) hâsıl olur.

6) Mehtâbda hayvan eti kalsa, az zamanda tadı ve kokusu değişir.

7) Ayın yeni aydan dolunaya kadar geçen izdiyâd zamanında denizler ve nehirlerdeki balıklar yağlı olup su yüzüne çıkarlar. Dolunaydan sonra, Ay ışığının azaldığı noksan zamanında balıklar zayıflayıp suyun dibine inerler.

8) Ayın ilk yarısında haşarât yeryüzüne çıkıp çoğalır. Yırtıcı hayvanlar da, canlıları yemeye daha çok hırslı olur. Ayın ikinci yarısında bunun tersi olur.

9) Ayın ilk yarısında dikilen ağaçlar çabuk büyür ve çok gelişir. İkinci yarısında dikilen ağaçlar zayıf olur veya kurur.

10) Ayın ilk yarısında bütün meyveler, çiçekler, otlar, bitkiler büyüyüp, gelişir, renklenir.

11) Ayın ilk yarısında kamış, keten ve kuru bitkiler üzerine Ay ışığı düşünce daha çok çürüyüp parçalanır. İkinci yarıda az olur.

12) Ayın parlak küresi ayna gibi olup, yer küreden karşısına gelen deniz ve karaların, ada ve sahillerin, gemi ve dalgaların, dağ ve ovaların, köy ve şehirlerin bütün şekilleri, renkleri, şahısları ve hâlleri ile bize aks ettirmektedir. Gözlemciler Ay aynasında Yeryüzünü tamamen seyr ederler. Fakat o parlak ayna bizden çok uzakta olduğundan eşyanın şekilleri birbirinden ayrılmayıp onun yüzü bu akisler ile bulanık bulanık görülür. Ona kelef-i Kamer (Ay üzerindeki lekeler) derler.

Diğer gezegenlerin bildirilen sıfatları Güneş ve Ayın özelliklerine, hassalarına kıyas olunarak söylenmiştir. Bununla beraber âlemin her parçasında hakiki müessir, te'sir edici ancak Hak Teâlâ bilinmiştir. Bu gökler, yıldızlar, tabiatlar, devr-i dâim âletler ve hayâller gibi bulunmuştur. Bu hâlleri tefekkür ve tezekkür, Hakk Teâlâ'yı tanımaya vesile olduğu için ve her şeyi insanda bulmak için gökler ve yıldızlar hakkında bu Mârifetnâme'de bu kadar yazıldı.

NAZIM

1. Hamd ol Allah'a ki yektâdır Ol.
   Dahi dânâ ve tuvânâdır Ol.
2. O'na mahsûs ve müsellemdir hem,
   Mü-be-mü cümle umûr-i âlem.

3. Mutasarrıf O'dur eşyâya tamâm,
Ne havâs arada her giz ne avâm.

Bu beyitler Hakâni'ye aittir. Günümüz Türkçesine çevirisi şöyledir:

1. Hamd, Yegâne ve Bir olan Allah'adır ki O, her şeyi bilen ve yegâne kudret sahıbidir.

2. Bu âlemdeki en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün işler O'na ait ve O'nun izni iledir.

3. Varlıkların tamamına O tasarruf eder; yoksa arada bulunan havâs ve avâm, bahane...

İKİNCİ NEVİ: Kamerin burçlar itibarı ile olan özellik ve ihtiyârâtını bildirir.

Ey aziz! Ehl-i nücûm Ayın her burç ile başka bir te'sirini tecrübe ettiklerini takvim ile tahrir etmişlerdir. O takvimi daha önce Türkçe şiir hâlinde yazmıştım. O manzumemizi burada yazmak uygun görülmüştür.

1. Bismike Allahümme yâ emine'l-hatar
İbtede'nâ bi «İhtiyarâti'l-Kamer»
2. Hamdü lilleh çok salât u çok selâm
Ol Resûl ü âl ü suhbine müdam
3. Bâdehû der Hakkı bilgil ey beğim
Ehl-i hey'et kavlidir bu dediğim
4. Çâr unsur üzre nüh çarh-ı kürrât
Kaplamış biribirin sık tabakat
5. Pes besal misli olur mecmuu top
Merkez-i arz olmuş eşgal-i cüzüb
6. Ol vasattır merkez-i âlem heman
Her cihetten eşgal ol nokta nihan
7. Çarh-ı a'zam kim muhit-i cümledir
Cam-ı atlastır deme encümledir
8. Her cihetten ol muhadded fevkdır
Günde bir devr etmede bir şavkdır
9. Kim yigirmidört saatte bir müdam
Şarkdan garba eder devrin tamam
10. Hem içinde olan eflâkı bile
Döndürür kendiyle şarkı garb ile
11. Gece gündüz her tulû u her gurub
Kutb-ı âlem üzre devrinden olup

12. Çarh-ı sâminde oniki burç bil
Mıntıkada her birin sî sehm kıl

13. Hep sevabitle ol olmuş muhteşem
Kutb-ı âlemden cüda kutb üzre hem

14. Garbdan şarka döner âhestece
Olsa yetmiş yıl gider bir derece

15. Garbdan şarka zühal dahi gider
Oniki burcu otuz yıl kateder

16. Müşteri hem garbdan şarka gider
Oniki yılda heman bir devr eder

17. Garbdan mirrih hem devran eder
Bir yıl onbir ayda bir devre gider

18. Çarh-ı sâmin kutbu doğrusunda tam
Şems hem çarhıyle devr eyler müdam

19. Garbdan şarka güneş dahi gider
Yılda bir oniki burcu kat' eder

20. Yılda bir hem çarh-ı zühre devr eder
Garbdan şarka utarit hem gider

21. Cümlenin tahtındadır devr-i kamer
Sür'at üzre kendi çarhıyle döner

22. Garbdan şarka dahi ay devr eder
Devresin yirmisekiz günde gider

23. Çarh-ı sâmin oniki kısm olunur
Sarı kavun oniki dilim bulunur

24. Her kısım bir burc adıyla asl olur
Gün her üçünde iken bir fasl olur

25. Çün hamel sevr ile cevzâdır bahar
Fasl-ı yay sertan esed sünbüle dâr

26. Fasl-ı göz mizan u akreb kavs tut
Hem şitadır burc u cedy ü delv ü hut

27. Oniki burc oniki aydır müdam
Rum ayın otuz gün akdem bil tamam

28. Bu buruca etmeden tahvil gün
On gün akdem rum ayın başla bütün

29. Bil bahar âzar nisan u ayâr
Yay haziran u temuz tabbâh-ı hâr

30. Hem harif eylül ve teşrineyn nâm
Kış dü kanun ve şubat olmuş tamam

31. Bil her ayda kangı burca gün gider
Her ayın kaçında gün tahvil eder

32. Mâh-ı âzar evvel-i fasl-ı bahar
Olmuş eyyâmı otuzbir gün nehar

33. Onbirinci gün güneş tahvil eder
Hem hamel burcunda otuz gün gider

34. Evvel-i burc-ı hamel nevruz olur
Pes beraber ol şebih ol ruz olur

35. Mah-ı nisan evsat-ı fasl-ı rebi'
Olmuş eyyamı otuz gün ey şeci'

36. Âşırında şems hem tahvil eder
Burc-ı sevr içre otuzbir gün gider

37. Mah-ı mayıs ahir-i fasl-ı bahar
Bil otuzbirdir ona leyl ü nehar

38. Onbirinci gün güneş tahvil eder
Burc-ı cevzâda otuzbir gün gider

39. Bil haziran evvel-i sayf ey beşer
Hem otuz gün onüçünde gün döner

40. Onbirinde şems hem tahvil eder
Seretan burcun otuzbir gün geçer

41. Mah-ı temmuz evsat-ı sayf ey hümam
Olmuş eyyamı otuzbir gün tamam

42. Onikinci günü gün tahvil eder
Hem esed burcun otuzbir gün keser

43. Bil ağustos ahir-i sayf ol zaman
Olmuş eyyamı otuzbir gün heman

44. Onikisinde güneş tahvil eder
Sünbüle burcun otuzbir gün geçer

45. Mah-ı eylül evvel-i fasl-ı harif
Olmuş eyyamı otuz gün ey zarif

46. Onikinci gün güneş tahvil eder
Burc-ı mizan içre otuz gün gider

47. Burc-ı mizan evveline gelse gün
O geceye hem beraberdir o gün

48. Mah-ı teşrin-i evvel evsattır güze
Ermiş eyyamı otuzbir gündüze

49. Onikinci gün güneş tahvil eder
Burc-ı akrebden otuz günde gider

50. Bil güzün teşrin-i sâni âhiri
Ol otuz gündür tamam ol mâhiri

51. Onbirinde güneş hem tahvil eder
Burc-ı kavs içinde otuz gün gider

52. Mah-ı kânun-ı evvel fasl-ı şita
Hem otuzbir gün anı bil ey fetâ

53. Onbirinde burc-ı cedye gün gelir
Rebi'nin evvel evvel gün olur

54. Gün döner uzanmayı şebden alır
Burc-ı cedy içre gün otuz gün kalır

55. Evsatı kânun-ı sânidir kışın
Hem otuzbir gündür anı sayışın

56. Âşirinde burc-ı delve gün gider
Hem otuz günde o burcu kat' eder

57. Bil kışın sonu şubatı küçük ay
Üç yıl yigirmisekiz gün rebi say

58. Sâl-ı râbi dört rubû' bir gün olur
Pes şubat yigirmidokuzu bulur

59. Täsi'inde burc-ı huta gün gider
Hem otuz günde o burcu seyr eder

60. Çün hamel burcunda gün fïruz olur
Bil tamam olup yine nevruz olur

61. İbtiday-ı sâl-i şemsi mart bil
Hem şuhur-ı rûmu istihrac kıl

62. Lâfz-ı ebced hevvez olmuş heft harf
Her biri bir aya mahsus oldu zarf

63. Mart hâ ebril elif cim mayıs al
Vav haziran hemze temmuz âb dal

64. Za'dır eylül ve dü teşrin ba ve ha
Hem dü kânun za cim üşbat vav şehâ

65. Hıfz et ebced vezv ebed hevvez beced
Hez iç hevzâ ced hu ile ad

66. Kim bu yigirmisekiz harfin kiri
Harf-ı bâzâr ola her yılda biri

67. Bil yüzaltmışaltıdır tarih-i sâl
Marttadır bâzâr-ı ecd lâfzında dal

68. Ertesi sâl ol bazâr ha'ya gider
Hem bu tertib üzre daim devr eder

69. Olsa âzârla muharrem bir o yıl
Sâl tedahül ede bir sâl tarh kıl

70. Kim otuzüç yıl otuzüç mart olur
Sâl muharremde otuzdördü bulur

71. Ger dilersen şehr-i rûmun gurresin
Harfini cem et bâzâr harfiyle hin

72. İbtida hafta durur yevm-i ahad
Başla ol mecmuu bundan eyle ad
73. İki haftadan ne gün gâyet bulur
Gurresi ol ayın ol günden olur
74. Çün muharremdir Arabda re's-i sâl
Gurre-i şehr-i kamerdir hem hilâl
75. Za muharrem ba safer ha'dır âd
Dü rebia vav elimdir dü cemâd
76. Ba receb şaban dal ha ramazan
Za'yı şevval ka'de elf cim hicce dân
77. Heşt harf oldu ehec zedbud heman
Her biridir bir sene hâkim olan
78. Binyüzaltmışaltıya çün geldi sâl
Hâkim-i sâl ol muharrem oldu dal
79. Ertesi yıl hâkim-i sâldır elif
Devr-i daimdir hiç olmaz muhtelif
80. Bilmek istersen hilâl ne gündür ol
Harfini hâkimle cem et gurre bul
81. Gurre-i şehr-i hilâli hem tamam
İki hafta günlerinde bul müdam
82. İbtida şemsin mekânın bulasın
Ta burûc-ı mâhı andan bilesin
83. Bir derece gün gider her gün heman
Ay gider onüç derece ol zaman
84. Ay günü her gün oniki derece
Çün geçer böyle hesap et her gece
85. Pes şuhur-ı rûmdan bil şemse cây
Kaç gece geçmiş hilâl ol mâhı say
86. Ta ki ma'lûm ola andan cây-ı mâh
Mâha nüh burcun kaçıdır seyrgâh
87. Anda iken meh ne iştir ihtiyar
Kim ayın her burcda bir hükmü var
88. Ya ayın geçmiş şebin tazif kıl
Beş aded hem zammedib kaç oldu bil
89. Ol aded kaç kere beş olduysa say
Kangı burc olmuş dahi bil şemse cây
90. Şemsden başla beşer her burca ver
Beşten azı sayma burc-ı mâha er
91. Çün hamel burcunda hoş bulunsa ay
Her işi bed' etmeği sen yahşi say

92. Gelse burc-ı sevre tezvic ü nikâh
Kıl ticaret hem bina hayr u salâh
93. Gelse meh cevzâya kat' eyle siyab
İlm oku hem al akar u al devab
94. Seretana hoştur irsal-i haber
Şurb-i müshil yahşidir nakl u sefer
95. Meh esedde arz-ı hâcet yahşidir
Zer' ü tamir ü hacamat yahşidir
96. Sünbüle burcunda olsa giy cedîd
Sohbet-i nisvan münasib ol abîd
97. Gelse meh mizana kıl bey' u şira
Eyle sohbet dinle elhân iç deva
98. Burc-ı akrebde gerek tuhr ve ifaf
Uzlet ü samt ü firag u itikâf
99. Kıl hacamat gelse burc-ı kavse ay
Lebs ü istihmam u halkı yahşi say
100. Gelse burc-ı cedye kıl sayd u şikâr
Hufr-ı âbar u ziraat eyle kâr
101. Gelse burc-ı delve hoştur rekûb
Va'z-ı bünyad-ı duhul-i belde hûb
102. Hûta gelse eyle deryada sefer
Ahd ü şirkettir ticaret muteber
103. Binyüz altmışaltı tarihinde tam
Buldu yüz beyt içre takvim ihtitam
104. Hakkı ettin ihtiyârâtı beyân
Hakka her hâlde tevekkül kıl heman
105. Âlem-i ecsâmı çün buldun hayâl
Âlem-i ervaha gel hoş bunda kal.

Şiirin günümüz Türkçesine çevirisi şöyledir:

1. Tehlikelerden emin eden Allah'ın adıyla «İhtiyârât-ı Kamer (Ayın hareketleri)» adlı şiire başladık.

2. Allah'a şükürler ve Resûlullah ile âline ve ashabına çok salât ve selâm olsun.

3. Bunlardan sonra Hakkı der ki: «A beyim! Şu söyleyeceklerim astronomi âlimlerinin sözleridir:

4. Dört unsur (toprak, hava, su, ateş) üzerinde gezegenlere ait dokuz felek birbirlerini sık (iç içe) tabakalar hâlinde kaplamışlardır.

5. Bunların tamamı yuvarlak bir soğan gibidir. Merkezi yeryüzü olmuş ki, diğerlerini bir mıknatıs gibi etrafında bulundurur.

6. Âlemin merkezi işte bu ortadır (göbektir) ki, her taraftan o soğanın göbeği görünmez.

7. Çarh-ı a'zam —ki her şeyi kaplar ve kuşatır— için atlas bir cam deme ki onun içinde yıldızlar vardır.

8. Çarh-ı a'zam, dörtbir yandan sınırlı olup en üst noktadadır. Günde bir devir ederek parlar durur.

9. Nitekim yirmidört saatte bir doğudan batıya devrini tamamlar.

10. Hattâ kuşatmış olduğu bütün felekleri de kendisiyle birlikte doğu - batı döndürür.

11. Gece ve gündüz meydana gelen bütün doğuş ve batışlar onun âlemin kutbu üzerinde dönmesinden dolayıdır.

12. Oniki burç ise sekizinci felektedirler. Ekvatorda her birini üç eşit parçaya böl.

13. Bu felek, sabit yıldızlarla ihtişam bulmuştur. Âlemin kutbu üzerinden uzaktadır.

14. Sekizinci felek batıdan doğuya doğru yavaş yavaş döner ve yetmiş yılda bir derece yol alır.

15. Zühal (Satürn) gezegeni de tıpkı bu felek gibi batıdan doğuya doğru gider ve oniki burcu otuz yılda katetmiş olur.

16. Müşteri (Jüpiter) de batıdan doğuya gider ve oniki senede bir devrini tamamlar.

17. Mirrih (Merih) de batıdan doğuya gidenlerden olup 23 ayda bir devir yapar.

18. Sekizinci feleğin tam karşısında Güneş, kendi feleğiyle devamlı dönmektedir.

19. Güneş de batıdan doğuya hareket ederek bir yılda oniki burcu dolaşmış olur.

20. Zühre (Venüs) feleği de yılda bir devrini tamamlar. Yine Utarit (Merkür) batıdan doğuya doğru devredenlerdendir.

21. Ay feleği bütün bu gezegenlerin feleklerinin altındadır ve kendi feleği ile hızla döner.

22. Ay da batıdan doğuya devrini tamamlar ve yörüngesini 28 günde dolaşır.

23. Sekizinci felek oniki kısma ayrılır. Tıpkı oniki dilimli bir kavun gibidir.

24. Her dilim bir burç adıyla anılır. Güneş bunların her üçünü dolaştıkça bir mevsim olur.

25. Bahar mevsimi Hamel (Koç), Sevr (Boğa) ve Cevza (İkizler) burçlarından oluşur. Yaz mevsimi ise Seretan (Yengeç), Esed (Arslan) ve Sünbüle (Başak) burçlarını içerir.

26. Sonbaharı Mizan (Terazi), Akreb ve Kavs (Yay) burçları olarak bil. Kış ise Cedy (Oğlak), Delv (Kova) ve Hut (Balık) burçlarından meydana gelir.

27. Oniki burç, oniki âyı karşılar. Rûmî ayların otuz günü bir ay hesap edilir.

28. Güneş Rûmî ayların ilki olan burca girmeden on gün önce Rûmî ay başlamış olur.

29. Bahar mevsimi Âzar (Mart), Nisan ve Ayâr (Mayıs) aylarından oluşur. Yaz ise Haziran, Temmuz ve Tabbâh-ı hâr (Ağustos) aylarını kapsar.

30. Sonbahar, Eylül ve iki Teşrin (Teşrin-i evvel, Ekim ve Teşrin-i sânî, Kasım) den meydana gelir. Kış ise iki Kânun (Kânun-ı evvel, Aralık ve Kânun-ı sânî, Ocak) ve Şubattan oluşur.

31. Şimdi Güneş hangi ayda hangi burca girer ve hangi ayın kaçıncı günü burçtan çıkar artık sen hesapla.

32. Mart ayı bahar mevsiminin başlangıcıdır. Bu ayın günleri 31 gündüz ve 31 gecedir.

33. Mart ayının onbirinci günü Güneş burcunu değiştirir ve Koç burcunda 30 gün devam eder.

34. Koç burcunun ilk gününe Nevruz denir. Bu gün gündüz ve gece olarak devam eder.

35. Nisan ayı, baharın ortası sayılır. Ey yiğit! Bu ayın günleri 30 gündüz 30 gecedir.

36. Nisanın onuncu günü Güneş burç değiştirir ve Boğa burcu içinde 31 gün gider.

37. Mayıs, baharın son ayıdır. Onun da gecesi ve gündüzü sayıları 31 dir.

38. Mayısın onbirinci günü Güneş burç değiştirir ve İkizler burcunda 31 gün devam eder.

39. Ey kişi! Bil ki Haziran ayı Yaz başlangıcıdır. Bu da 30 gündüz ve 30 gece olup ayın onüçünde gün uzamaya başlar.

40. Haziranın onbirinde Güneş burç değiştirir ve 31 gün Yengeç burcunda ilerler.

41. Ey himmet sahibi! Temmuz ayı Yaz ortasıdır. Onun da günleri 31 gündüz, 31 gecedir.

42. Temmuzun onikinci günü Güneş burç değiştirir ve Arslan burcunda 31 gün devam eder.

43. Artık Ağustos, Yaz sonudur. Günleri sayısı 31 gece, 31 gündüzdür.

44. Bu ayın onikisinde Güneş burç değiştirir ve Başak burcunda

45. Eylül, Sonbaharın ilk ayı sayılır. Ey zarif kişi! Onunda günleri 30 gündüz, 30 gecedir.

46. Eylülün onikisinde Güneş burç değiştirir ve Terazi burcuna girip 30 gün gider.

47. Terazi burcunun ilk gününde gündüz ile gece birbirine eşit olur.

48. Teşrin-i evvel Sonbaharın ortası olup günlerinin sayısı 31 gündüz (ve 31 gece) dür.

49. Teşrin-i evvelin onikinci günü Güneş burç değiştirir ve 30 günde Akrep burcunu tamamlar.

50. Sonbaharın sonu Teşrin-i sânîdir. O da gece ve gündüz itibariyle 30 gündür.

51. Teşrin-i sânînin onbirinde Güneş Akrep burcundan çıkıp 30 gün müddetle Yay burcunda kalır.

52. Kânun-ı evvel ayında kış başlar. Bu ay 31 gündüz ve 31 gece sürer.

53. Kânun-ı evvelin onbirinde Oğlak burcuna sıra gelir ve Güneş o gün Yay burcundan çıkıp Oğlak burcundaki ilk gününü tamamlar.

54. Bu günde gün döner ve geceler uzamaya başlar. Güneş de Oğlak burcunda 30 gün kalır.

55. Kışın ortası Kânun-ı sânîdir. Onu sayacak olsan tam 31 gece 31 gündüz çıkar.

56. Kânun-ı sânînin onunda Güneş burç değiştirir ve Kova burcuna girip 30 gün kalır.

57. Kış sonu küçük ay denen Şubattır. Böylece Şubat üç yıl 28 gün say.

58. Dördüncü yıl, dört çeyrek bir gün olur ve Şubat 29 günü bulur.

59. Şubatın dokuzunda Güneş Balık burcuna girer ve bu burçta da 30 gün seyreder.

60. Sıra Koç burcuna gelince Güneş iyice parlaktır ve burçlar tamamlanmış, gün Nevruz'a ermiştir. (Nevruz Rûmî aylara göre yılbaşı olup Milâdî takvimde Mayısın altısına rastlar).

61. Şemsî yılın (Güneş yılının) başlangıcı olarak Mart ayı alınır. Buna göre Rûmî ayları sen hesapla.

62. Ebced (elif, be, cim, dal) ve hevvez (he, vav, ze) kelimeleri yedi harften oluşmuştur. Bu harflerden her biri bir ayı karşılar.

63. Mart (he), Nisan (elif) ve Mayısı da (cim) olarak al. (Vav) Haziran, (hemze elif) Temmuz, (dal) da Ağustostur.

64. Eylül (ze), Teşrin-i evvel (ba) ve Teşrin-i sânî de (he) dir. Kânun-ı evvel (ze), ve Kânun-ı sâni (cim), Şubat da yine (vav) dır.

65. Şimdi şöyle ezberle: Ebced (elif, be, cim dal) ve (vav), zev (ze, vav), ebed (elif, be, dal), hevvez (he, vav, ze), beced (be, cim, dal). Hez (he, ze), iç (elif, cim), hevza (he, vav, ze, elif), hu (he, vav) ile ad (elif, dal).

66. Bu yirmisekiz harfin kirinden her yılda bir tanesi pazara çıkar (gündeme gelir).

67. Bu yılın tarihi (1) 166 dır. Ecd (elif, cim, dal) pazarının (dal) harfi şimdi Martta bulunmaktaaır.

68. Ertesi sene o pazar (he) ye gider ve bu tertip üzere daima tekrarlanır.

69. Mart ile Muharrem çakıştığı sene yıl içeri girer ve Rûmî yıldan Hicrî yıla göre bir yıl düşer.

70. Böylece Mart ayı 33 yıl Mart olarak kalır da otuzdördüncüde Muharreme rastlar.

71. Eğer Rûmî ayları bulmak ve öğrenmek istersen içinde bulunduğun yılın harfini pazar harfi ile topla.

72. Birinci haftanın birinci gününden itibaren başlayarak toplamını buna göre say.

73. İki haftanın son bulduğu gün hangi güne rastlıyorsa o ayın gurresi o gün olur (Meselâ Cumaya rastlıyorsa gurre de Cumadır).

74. Arabî (Hicrî) aylarda ilk ay Muharrem olarak bilinir. Hilâl de bu ayın başlangıcı ile doğar.

75. Buna göre (ze) Muharrem, (be) Safer ve (he) de Ağustostur. Rebiü'l-evvel ve Rebiü'l-âhir (vav); Cemâziye'l-evvel ve Cemâziye'l-âhir de elif) dir.

76. (Be) Receb, (dal) Şaban ve (he) de Ramazandır. Şevval (ze), Zi'l-kade (elif) ve Zi'l-hicce de (cim) dir.

77. Sekiz harf ehec (elif, he, cim) ile zedbud (ze, dal, be, vav, dal) u oluşturdu. Her sene bu harflerden biri hâkim olur.

78. Yıl 1166 ya geldiğine göre senenin hâkimi şimdi Muharrem'in (dal) ıdır.

79. Ertesi yıl senenin hâkimi (elif) olur. Bu bir devr-i daimdir, hiç değişmez.

80. Bu ayda hilâlin ne gün görüneceğini bulmak istersen senenin hâkim harfini bulup topla.

81. Böylece iki hafta içindeki günlerden birinde o ayın hilâl gününü bulursun.

82. Önce Güneşin hangi burçta ve kaçıncı günde olduğunu bulman gerekir. Bundan da o ayın hangi burçta olduğunu bulursun.

83. Güneş her gün bir derece ilerlerken Ay, onüç derece ilerlemiş olur.

84. Ay, Güneşi her gün oniki derece geçer. Her geceyi bunu gözönünde bulundurarak hesap etmen gerekir.

85. Rûmî aylardan Güneşin yerini ve burcunu bul ve hilâl o aydan kaç gece ilerlediyse hesabını tut.

86. Ta ki o zaman hilâlin yeri bilinsin ve ay hangi burcun kaçıncı günündedir ortaya çıksın.

87. Ay hangi burçlayken hangi işlerin yapılacağını seç ve burçların her ay üzerinde te'sirleri olduğunu akıldan çıkarma.

88. Ya da o ayın geçmiş gecelerini say ve buna beş ekleyip kaçıncı gece olduğunu bul.

89. Bu sayıyı 5 ve katlarına böl ve içinde kaç tane beş olduğunu göre ve Güneş hangi burçtaysa böylece bulmuş ol.

90. Güneşten başlayarak her burca beşer beşer böl ve beşten az kalan artık sayıyı bul ki bu, o ayın hangi burçta olduğunu gösterir.

91. Eğer o ay Koç burcunda çıkarsa her işe başlamayı güzel say.

92. Eğer ay, Boğa burcundaysa evlenip, nikâhlanmak hayırlıdır. Ticaret yapmak, bir şeyi oluşturmak hayırlı ve sâlih olur.

93. Eğer ay İkizler burcunda çıktıysa elbiselerini değiştir. İlim oku, gayrimenkul ve hayvan al.

94. Yengeç burcundaysan, haber götürmek iyidir. Nakil ve yolculuk iyi olduğu gibi, müshil içmek de iyi gelir.

95. O ay Arslan burcundaysa dileğini bildirmek iyidir. Ziraat ve tamir yapmak ile hacamat hoş gelir.

96. Eğer Başak burcunda olursa yeni elbiseler giyin. Hanımlarla ülfet güzel olur, onlara yönel.

97. Eğer burç Terazi ise, o ay alış-veriş yapmak iyidir. Sohbet et, musıki dinle ve ilâç iç, iyidir.

98. Eğer Ay Akrep burcunda ise temizlik ve iffet gerekir. Yalnız kalma, susma, feragat etme ve itikâfa çekilme iyi gelir.

99. Eğer Ay Yay burcuna girdiyse hacamat yararlıdır. Güzel giyinmek, hamama gitmek ve traş olmak iyidir.

100. Eğer Ay, Oğlak burcuna girdiyse avlanmak güzeldir. Kuyular kazmak ve ziraat faydalıdır.

101. Ay, Kova burcundaysa binicilik ve bir şehre yeni bir bina yapmak güzeldir.

102. Ay eğer Balık burcuna girdiyse deniz yolculuğuna çık. Anlaşma, ortaklık ve ticaret bu ayda iyidir.

103. Tam 1166 tarihinde bu takvim 100 beyit hâlinde tamamlandı. (Şiirin başındaki iki beyit münâcaat ve na't niteliğinde olduğundan şair onları hesap etmeyip yalnızca konuyla ilgili beyitleri sayıyor. Nitekim bu son üç beyit de konu dışıdır).

104. Ey İbrahim Hakkı «İhtiyârât-ı Kamer»i açıkladın, artık sana Allah'a tevekkül etmek düşer.

105. Varlıklar âlemini bir hayâl gibi buldun. Şimdi rûhlar âlemine gel de burada hoş vakitler geçir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Yedi gezegenin birbirine nisbetle benzerliklerini ve Yeryüzünde bu gezegenlerin hangi gece ve gündüzün hangi saatlerinde ne gibi te'sirleri olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehl-i ibret ve hayret demişlerdir ki, bu âlem, ne kadar garib ve acib yaratılmıştır. Bu gökler ne garib san'at ve hikmet; bu cihanı tanzım, ne nihayetsiz kudret ve azamettir. San'at ve hikmet sahibi olan Allahü Teâlâ bütün noksanlıklardan münezzehdir. Bu gökleri ve yıldızları, bu hey'et ve tertib üzere yaratan Bâri Teâlâ'ya nice yüzbin kere hamd ve senâlar olsun ki, bizlere lütf ve inâyet edip âlemi aydınlatan Güneşi diğer gezegenlerin ortasında yaratarak Yeryüzüne itidâl üzere hayat bahş etmiştir. Eğer Şems-i münir (parlak Güneş) bu te'sir ile Ay feleğinde olsaydı sıcaklığın şiddetinden Yeryüzü yanardı. Eğer burçlar feleği kadar uzakta olsaydı şiddetli soğuktan tabiatlar bozulurdu. O hâlde yedi gezegen arasında cihanın sultanı Güneştir. Diğer gezegenler onun asker ve yardımcıları olmuştur. Kamer vezir, Utarid kâtib, Zühre sâzende, Merih başkumandan, Müşteri kadı, Zühal hazinedar emsâli gelmiştir.

Samanyolu (Kehkeşan) diye bilinen şeyin aslı, burçlar feleğinde açıklandığı gibi altıncı kadirden [gözle görülen yıldızların en sönükleri] olan küçük sabit yıldızlar topluluğudur. Birbirlerine çok yakın oldukları için birbirlerini tams [mahv] edip beyaz bulut gibi görünmektedir. Samanyolu'nun gecenin ilk saatlerde bir başı güneyde bir başı kuzeydedir. Gece yarısı güneyde olan başı batıya, kuzeyde olanı doğuya varır. Gecenin sonunda batıya gelen başı kuzeye, doğudaki de güneye gider. Bize nisbetle değirmen gibi devr etmesinin çeşitli izahları olmuşsa da bilginlerin akılları hayrette kalmıştır. Mülkünde olanlarının hakikatlerini en iyi Allahü Teâlâ bilir.

Yedi gezegenin Yeryüzünde ufukları bakımından saat be saat nöbetle olan te'sirlerini bildiren daha önce yazdığımız manzûmeyi burada yazmak uygun görülmüştür.

NAZM

1. Hüda'ya şükr kim halk etti bunca encüm ü eflâk
Salât ol dostuna olsun ki şanında demiş «levlâk»
2. Ve bâde Hakkı der ilm-i felek sırrın ayan ettim
Otuz beyt içre nahs u sa'd-i sââtı beyan ettim
3. İki âlemde bir bildim müessir zât-ı Mevlâyı
Veli rabt eylemiş esbaba ednâyı hem a'lâyı
4. Eğer bilmek dilersen olduğun saat ne saatdir
Ne kevkeb hükm eder ol dem nuhûset ya saadetdir
5. Yedi gece yedi gün gün batıb doğduğu ân içre
Yedi seyyareden bul kangı hâkimdir zaman içre
6. Ki her gün haftadan her gece bir seyyarenindir kim
O şeb ol rüzun evvel saatinde hem odur hâkim
7. Heman hıfz et yedi lâfzını yedi gün bil yedi kevkeb
Edes biyr-i çihah deld-i hesi vü reh zühaldir hep
8. Evâil harf içinde hevvez olmuş hafta eyyâmı
Huruf-ı sâniye şeb sâlise gün hâkimi nâmı
9. Şeb-i pazar utarit ertesi şeb müşteri talib
Şeb-i se şenbeye zühre zühal çarşanba şeş gâlib
10. Hamis akşamı şems ü cum'a akşamında meh şâmil
Şeb-i sebt oldu mirrih ol huruf-u sâniye kâmil
11. Pazar şems ertesi meh salı mirrih erba'aya tir
Hamîse müşteri cum'aya zühre sebte keyvân mîr
12. Yedi lâfz içre şeb hem rüz evâil saatinden al
Yukarıdan yedi seyyareyi tertib ile say gel
13. Zühalden müşteri mirrih vü şems ü zühreye hoş yet
Utaritle kamerden geç bu tertib üzre hem devr et
14. Birer saat hükümetle olur seyyareler kaim
Gecedir oniki saat gündüz hem oniki daim
15. Gece gündüz yigirmidört olur saat ki sânîdir
Değildir müstevi bunda murad ancak zamanidir
16. Zamani saatin miktarı artar eksilir bile
Adedle muhtelif olmaz şeb ü rüz tûl u kasr ile
17. Neharın kavsimi hem leylin onikiye kısmet kıl
Bu saatin biri daim ona nısf-ı südüsdür bil
18. Şeb u rüz tûl u kasr ile kıyas saati böyle
Tulû' u hem gurubun geçmişin bul hoş hesab eyle
19. Geçen saati bul zılden ya rub öğren ya usturlab
Gayemde yapma saati bu saatten zamanı yap

20. Zamanı saati bir bir yedi seyyareye ver gil
Ne kevkeb olduğun vakte gelirse hâkim anı bil

21. Zühaldir nahs-ı ekber saati hem ağır olurmuş
Mekânı çarh-ı sâbidir bina yap başlama hiç iş

22. Mübarek müşteridir sa'd-ı ekber saatin hoş bil
Nakl-i bey' u şira tezvic edip her şuğle ol mâil

23. Cihan mirrihe mahkûm olduğu saat hiç iş etme
Çün oldur nahs-ı asgar pes kan aldır kimseye gitme

24. Mübarek şems hükmünde taleb kıl cümle yârânı
Mekânı çarh-ı râbidir ziyaret eyle sultânı

25. Çü zühre sa'd-ı asgardır o saat içtima eyle
Müferrih sohbet et hoş söz güzel savt istima eyle

26. Utarit mümtezicdir ol zaman yaz nüsha hem mektub
Kitab oku okut nakş et hesab etmek olur mergub

27. Kamer sa'd oldu bu gökte o saatte sefer hoştur
Ticaret şirket ü irsal-i mektub u haber hoştur

28. Yedi seyyare ahkâmı bu tertib üzre kanundur
Gel ey Hakkı bil o Hakk'ı ki cümle hüküm anındır

29. Kamu nahsi kamu sa'dı kamu şerri kamu hayrı
Hep edib eyleyen Hakk'dır bir anı bil unut gayri

30. Ko üç mevlûdu dört ümmü yedi âbâı nüh tâkı
Kamusu hâlik ü fâni Hüve'l-Hayyü Hüve'l-Baki.

Şiirin günümüz Türkçesine çevirisi şöyledir:

1. Allah'a şükürler olsun ki bunca yıldızları ve felekleri yarattı. Sevgilisi Hz. Muhammed'e de salât olsun ki onun hakkında Allah, «Sen olmasaydın, sen olmasaydın ya Muhammed, felekleri yaratmazdım», *buyurmuştur.*

2. Şimdi, Hakkı der ki: Bu şiirimde felekler ilminin sırlarını açıkladım ve otuz beyitte uğurlu (kutlu) ve uğursuz vakitleri anlattım.

3. Bildim ki, Hakk Teâlâ'nın zâtı her iki dünyada yegâne hüküm sürücüdür. Ancak yine de O, aşağıdakileri de yukarıdakileri de (bütün olayları) belli nedenlere bağımlı kılmış.

4. Eğer içinde bulunduğu vaktin nasıl bir vakit olduğunu ve o anda hangi yıldızın zamana hâkim olduğunu, vaktin kutluluk mu, uğursuzluk mu taşıdığını bilmek istersen...

5. ... Yedi gece yedi gündüz Güneşin doğup battığı zamanları gözetle ve zamana yedi gezegenden hangisinin hâkim olduğunu bul.

6. Çünkü bir haftanın her gecesi ayrı bir yıldızın te'sirindedir ve o yıldız o gece ile takip eden gündüzün ilk saatlerinde zamana hâkimdir.

7. *Hemen şu yedi lâfzı ezberle ve yedi gün ile yedi yıldızı aklında tut. Edes, Biyr, Cihah. Deld, Hesî, Reh ve bunların aslı olan Zühal.*

8. *Bu harflerin ilki ilk geceye hâkimdir. İkinci harf ikinci geceye, üçüncüsü de üçüncü geceye hâkimdir (?).*

9. *Pazar gecesine Utarit (Merkür), ertesi gece Müşteri (Jüpiter) galiptir. Salı gecesine Zühre (Venüs), Çarşambaya da Zühal (Satürn) galiptir.*

10. *Beşinci olan Perşembe gecesine Güneş, Cuma akşamına da Ay galiptir. Cumartesi gecesine Mirrih (Merih) galip olup tastamam ikinci harf (Biyr) buna rastlar.*

11. *Pazar gündüzüne Güneş, ertesi gündüze Ay hâkim olup, Salı gündüzüne Mirrih (Merih) hâkimdir. Çarşambaya ise Tîr galiptir. Beşinci (Perşembe) ye Müşteri (Jüpiter), Cumaya Zühre (Venüs) ve nihayet Cumartesiye de Keyvan (Zühal, Satürn) hâkimdir.*

12. *Yukardaki yedi lâfıza göre geceleri ve gündüzün ilk saatlerini alıp, yukardan aşağıya sırayla yedi gezegeni sayarak gel.*

13. *Zühalden, Müşteri, Mirrih, Şems ve Zühreye geçerek Utarit ile Kamer ile gezegenleri devretmiş ol.*

14. *Bu gezegenler birer saat hüküm sürüp geçerler. Geceyi de 12, gündüzü de 12 saat olarak hesapla.*

15. *Gece ile gündüzün saatleri toplamı 24 olup bu saatler her zaman birbirlerine eşit yürümezler.*

16. *Zamanî saatin süresi artabildiği gibi eksilebilir de. Böylece gece ile gündüzün saatleri sayı ile değil uzunluk kısalık ile ölçülür.*

17. *Gece ve gündüzün sürelerini onikiye böl. Bu saatin her biri normal saate göre altıda bire varan değişiklik gösterebilir.*

18. *Gece ve gündüz saatlerini böylece uzalma ve kısalmaya göre hesapla. Doğuş ve batış zamanlarını da öğrenip saati ona göre bul.*

(Not: Burada sözü edilen saat gece veya gündüz süresinin onikiye bölünmesiyle elde edilir. Meselâ 14 saat olan bir gündüzle bir saat 70 dakika, 10 saat süren bir gecenin bir saati de 50 dakika olarak hesaplanır. Gece ile gündüzün eşitliği hâlinde bir saat 60 dakika olur).

19. *Gölgeye bakarak geceden veya gündüzden geçen saatleri hesapla. Yahut da bir usturlabdan günün kaçta kaçının geri kaldığını*

hesapla. Bu hesaplamayı da bulutlu zamanda yapma. Zamanı bu saate göre bul.

20. Bundan sonra zamanın saatlerini birer birer yedi gezegene ayır. İçinde bulunduğun saate hangi yıldız rastlarsa bil ki onun hâkimiyeti sürmektedir.

21. Buna göre: Zühal nahs-ı ekber (büyük uğursuzluk) dir. Onun hâkim olduğu saat ağır olur. Onun mekânı dördüncü felektir, bu vakitte bina yap ve yeni bir işe başlama.

22. Müşterî sa'd-ı ekber (büyük kutluluk) dir ve saati mübarek olur. Alış-veriş ve nakil ile evlenme bu vakitte iyidir. Hattâ her şeye bu saatte başlayabilirsin.

23. Dünyanın Mirrih'in etkisinde olduğu vakitte hiç iş yapma. Çünkü o nahs-i asgar (küçük uğursuzluk) dır. Bu zamanda kan aldır. Kimseyi de ziyarete gitme.

24. Kutlu Güneşin hâkim olduğu vakitte dostlarınla birlik ol. Bunun mekânı dördüncü felektir. Bu saatte yetkilileri ziyaret iyi olur.

25. Zühre sa'd-ı asgar (küçük kutluluk) dır. Zührenin hâkim olduğu saatte eş-dost arasında ol. Ferahlatıcı sohbetler eyle, güzel sözler ve tatlı sesler (nağmeler) dinle.

26. Utarit mümtezic (uygunluk ve bağdaşma) dir. Onun zamanında yazı ve mektup yaz. Kitap oku, okut; resim yapmak ve hesap yapmak da bu vakitte rağbet edilen bir durumdur.

27. Kamer birinci gökteki sa'd (kutluluk) dir. Onun hâkim olduğu vakitte sefer (yolculuk) iyidir. Ticaret yapmak, ortaklık kurmak, mektup ve haber göndermek güzeldir.

28. Yedi gezenin hâkimiyetleri anlattığımız şekilde kesindir. Ey Hakkı! Allah'ı tanı ki, her şey O'nun hükmündedir.

29. Bütün kutluluk, uğursuzluk, iyilik ve kötülükleri takdir edip hüküm süren yalnızca Allah'tır, bunu bil, gerisini unut.

30. Üç doğurulmuşu (Mevâlid-i selâse denen bitki, cansız ve hayvanlar), dört anayı (Anâsır-ı erba'a denen toprak, hava, ateş, su), yedi baba (yedi gezegen) ve dokuz feleği bir kenara bırak. Bunların hepsi geçici ve yok olucudur. Diri olan ve Bâkî olan O'dur.

AYIN BURÇLARDAKİ İHTİYARATINI GÖSTEREN CETVEL

Zaman olayları	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık
Yıldırım	Suyun fazlalığı	Harâret	Ferah	Hayırlı Haber	Zulüm	Kazanç	Su fazlalığı	Fayda	Diz ağrısı	Çok kazanç	Cenk	Vebâ
Güneş tutulması	Hastalık	Hayvan ölümü	Vebâ	Fazla Su	Çok az	Pahalılık	Hastalık	Çok ölüm	Dört Ayaklılar değeri	Diz Ağrısı	Çok Kazanç	Saâdet
Ay tutulması	Hayvanların azlığı	Karalık	Azlık	Korku	Ferah	Bolluk	Büyüklerin ölümü	Tüccarın izzeti	Dört Ayaklılar Ölümü	Hayırlı Haber	Fayda	Neşe
Güneşin parlaklığı	Fitne	Bolluk	Selâmet	Devlet	Hayırlı Haber	Meyvelerin mahvı	Baldır Ağrısı	Menfaat	Hastalık	Nimet	Suyun fazlalığı	İmaret
Ayın parlaklığı	Hayırlı Haber	Sıcaklık	Rüzgâr	Yağmur	Hastalık	Suyun fazlalığı	Hayırlı Haber	Fesad	Bolluk	Harb	Neşe	Emniyet
Güneşin toplanması	İzzet ve Makam	Selâmet	Selâmet	Bolluk	Yiğitlik	Sevinç	Sulh	Selâmet	Neşe	Hastalık	İnad	Hayırlı Haber
Ayın toplanması	Sarılık	Emniyet	Bolluk	Ağırlık	Kadınlar izzeti	Saâdet	Cenk	Neşe	Ağırlık	Bolluk	Yağmur	Yağmur
Gök kuşağı	Ağırlık	Meyve	Âfet	Nimet	Bolluk	Yüksek Makam	Neşe	Bolluk	Hayvanlar ölümü	Ağırlık	Zarar	Emniyet
Hävada kızıllık	Fitne	Selâmet	Ölüm	İzzet edinme	Bolluk	Cenk	Bolluk	Bolluk	Bolluk	Yağmur	Saâdet	Devlet
Havada kızıllık	Çekirge	Yağmur	Bolluk	Meyve	Devlet	Hayırlı Haber	Hayırlı Haber	Fitne	Vebâ	Fesad	Emniyet	Avamın Ölümü
Zelzele-i zemin	Az meyve	Yağmur	Bolluk	Meyve	Bolluk	Makam	Neşe	Devlet	Bolluk	Nimet	Koyun ölümü	Çok kos
Toz kalkması	Pahalılık	Yağmur	Hayırlı Haber	Hayırlı Haber	Fesad	Emniyet	Genel ölüm	Çıban	Kadınlar ölümü	Ferah	Ağırlık	Saâdet
Şimşek çakması	Derd	Bolluk	Ölüm	İzzet edinme	Yağmur	Kesb	At ölmesi	Devlet	Pahalılık	Zulüm	Neşe	Saâdet
Gök gürültüsü	Meyve azlığı	Yağmur	Bolluk	Hayırlı Haber	Hayırlı Haber	İyilik	Neşe	Vebâ	Saâdet	Ağırlık	Hastalık	Hayırlı Haber
Kuyruklu yıldız Görünmesi	Fitne	Ağırlık	Bolluk	Âvârelik	Emniyet	Bolluk	Fitne	Emniyet	Ölüm	Selâmet	Fitne	Hayırlı Haber

AYIN BURÇLARDAKİ YERİNİ BULMA CETVELİ

Gün sayısı / Rumî Aylar	1–2	3–4–5	6–7	8–9–10	11–12	13-14-15	16–17	18-19-20	21–22	23-24-25	26-27	28-29-30
Ocak	Kova	Balık	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak
Şubat	Balık	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova
Mart	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık
Nisan	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık	Koç
Mayıs	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık	Koç	Boğa
Haziran	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık	Koç	Boğa	İkizler
Temmuz	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç
Ağustos	Başak	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan
Eylül	Terazi	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak
Ekim	Akrep	Yay	Oğlak	Kova	Balık	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi
Kasım	Yay	Oğlak	Kova	Balık	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep
Aralık	Oğlak	Kova	Balık	Koç	Boğa	İkizler	Yengeç	Arslan	Başak	Terazi	Akrep	Yay

Gece ve gündüz saatlerin gösteren cetvel

Gündüz	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Cumartesi
Gece	Perşembe	Cuma	Cumartesi	Pazar	Pazartesi	Salı	Çarşamba
Birinci saat	Güneş	Ay	Merih	Utarid	Müşteri	Zühre	Zühal
İkinci saat	Zühre	Zühal	Şems	Ay	Merih	Utarid	Müşteri
Üçüncü saat	Utarid	Müşteri	Zühre	Satürn	Şems	Kamer	Merih
Dördüncü saat	Ay	Merih	Utarid	Jüpiter	Zühre	Zühal	Şems
Beşinci saat	Zühal	Şems	Kamer	Mars	Utarid	Müşteri	Zühre
Altıncı saat	Müşteri	Zühre	Zühal	Güneş	Kamer	Merih	Utarid
Yedinci saat	Merih	Utarid	Müşteri	Venüs	Zühal	Şems	Kamer
Sekizinci saat	Şems	Kamer	Merih	Merkür	Müşteri	Zühre	Zühal
Dokuzuncu saat	Zühre	Zühal	Şems	Ay	Merih	Utarid	Müşteri
Onuncu saat	Utarid	Müşteri	Zühre	Zühal	Şems	Kamer	Merih
Onbirinci saat	Kamer	Merih	Utarid	Müşteri	Zühre	Zühal	Şems
Onikinci saat	Zühal	Şems	Kamer	Merih	Utarid	Müşteri	Zühre

[Bu cetvel şiirin daha açık şeklidir. Bir pazartesi günü sabah saat altıda güneş doğsun, gündüz müddeti de 15 saat olsun. 15 saat onikiye bölünürse gündüzün bir saatlik zamanı bulunur ki 75 dakikadır. Gündüz saat 10 da hangi seyyarenin saati olduğunu bulmak için Güneşin doğuşundan itibaren geçen saate bakılır ki 4 saattir. 4 saati içinde 75 dakikanın kaç kere olduğu bulunur. 6 - 7.15 birinci saattir. Ay'a aittir. 7.15 - 8.30 ikinci saat olup Zühal'e aittir. 8,30 - 9.45 üçüncü saattir ki Müşteri'ye aittir. 9.45 - 11.00 dördüncü saattir ki Merih'e aittir. Müşteri, Zühre, Güneş, Ay uğurlu (sa'd, saâdet) yıldızlardan, Zühal ve Merih uğursuz (nahs, nuhûset) yıldızlardandır. Utârid mümtezicdir. İyi ile iyi, kötü ile kötü olur].

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Feleklerin sayısını, ses ve nağmelerini ve merkezlerin hareketi ile meydana gelen dairelerin açıklamasını bildirir.

Ey aziz! Filozoflar ve astronomlar ittifakla feleklerin sayısının

24 olduğunu bildirmişlerdir. Bunlar: Felek-i a'zam, sabit yıldızlar feleği, selâse-i ulviyyenin (Zühal, Müşteri, Merih) üçer felekleri, Güneşin iki feleği, Zührenin üç feleği, Utârid ve Kamerin dörder felekleridir. Bu yirmidört felek, fasıllarında anlatıldığı gibi birbirinin içinde ve aralarında boşluk olmadan birbirlerine değmektedirler. Hareketleri de çeşitli olduğundan her felek başka bir perdeden sadâ verip gönül yükselten nağmelerle tesbih ve tehlil ederler. Hiç durmadan Yezdân'ın aşkının hareketi ile raks ve devrân ederler. Feleklerin böyle hâllerini âletlerle ve hesab ile rasad edenler, işitip ve seyr edip nice sırlarına vâkıf olmuşlardır. Eflâkin seslerini ve nağmelerini perdeleri ile zabt edip, usûl ve fürû'u, derecelerine göre, hakîmâne olarak birbirine mezc edip, rûhlar için binlerce ma'cun ve lezzetli şerbetler yapmışlardır. Her bir makamı nice derde deva, nice hastalıklara şifâ, nice tabiata safâ, nice kalbe cilâ ve nice rûha gıda bulmuşlardır. Bu ilme tıbb-ı rûhânî, hendese-i rûhânî, kuvvet-i rûhânî ve fenn-i mûsıkî diye isimler vermişlerdir.

NAZIM

1. Mûsıkî hikmete dâir fendir,
   Bilene, bilmeyene rûşendir.
2. Nice esrârı var idrâk edicek
   Pür gelür sîneleri çâk edicek.
3. İtibârât-i tekâsim ü füsûl
   İmtiyâzât-ı makamât ü usûl
4. Perde vü pişrev ü savt u amel
   Kâr ü nakş ü şuab ü kavl ü gazel
5. Her biri hikmet ile memlûdur
   Can riyâzın suvarır bir sudur.
6. Nağme-i yâbis ü hâr u bârid
   Çeşme-i mahz-ı hikemden vârid
7. Her biri bir maraza nâfi'dir
   Zıddını her birisi dâfi'dir.
8. Zîr ü bâlâsı havadır ammâ
   Dâir olur mu havasız dünyâ
9. Hikem-i kevn ü mekân muzmerdir
   Anlamaz hikmetin ol kim kerdür.
10. Böylece zevkın eden ehl-i reşâd
    Eylesin zevkını Allah ziyâd
11. Verir insana hayat-ı tâze
    Nağme-i bülbül-i hoş âvâze

12. Gûş kıl nağmesini mürgânın
İktiza eyler ise insanın

13. Nağme-i şûh hoş âheng-i beşer
Hâh u nâ-hâh eder insana eser

14. Nağme bir mantık-ı rûhânidir
Nağmenin lezzeti vicdânidir

15. Can-fezadır nefes-i insânî
Dil-rubâdır neğâm-ı rûhânî

16. Ger hakikatle olursan sâmi'
Olmaz evkat-ı hayâtın zâyi'.

Bu beyitler Yusûf Nâbî'nin Hayriye-i Nâbî adlı manzum nasihatnâmesinden alınmıştır. Şair bahar mevsiminden bahsederken bu beyitleri yazar. Günümüz Türkçesine çevirisi şöyle olur:

1. Mûsıkî hikmetle ilgili bir fendir, ki bilene de bilmeyene de hoş ve parlak gelir.

2. Mûsıkide anlayacak nice sırlar vardır. Hele sineler çâk etmeye (Allah aşkıyla gönüller parçalayıp ah!. of!.. etmeye) birebir gelir.

3. Onun ara taksimlerine ve fasıllarına gösterilen itibarlar; makamların ve usûllerin birbirlerine olan üstünlükleri...

4. ... perde, peşrev, ses ve icra; kâr, nakş ve sözlerin terennümleri...

5. ... her biri bir hikmetle donatılmıştır ki, bunlar can bahçesini sulayan birer akarsu gibidir.

6. Yâbis (kuru), hâr (sıcak) ve bârîd (soğuk, sade ve yalın) nağmeler ise hikmetin özünü akıtan çeşmeden (yâni ses borusundan) çıkarlar.

7. Bunlardan her biri bir hastalık için faydalıdır. Her birisi kendi zıddını bedenden defeder.

8. Altı - üstü havadır (boştur veya nağmedir) ama Dünya da havasız dönmez ki!..

9. Yaratılmışların hikmeti onda gizlidir. Onun hikmetini sağırlar (yâni dinleyip de ibret almayanlar) bilemez, anlayamaz.

10. Ondan ibret alarak zevkini alan olgun kişilerin Allah zevkini arttırsın.

11. Güzel şakıyışlı bülbülün nağmeleri insana taze hayat bağışlar.

12. Nefsin çektiği zaman kuşların o güzel nağmelerini de dinle.

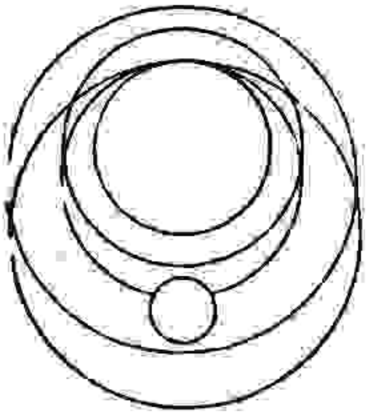
13. İnsanların tatlı ahenkli şûh nağmeleri de kişiye ister istemez te'sir eder.

14. Nağme rûhânî (veya rûha hitap eden) bir konuşmadır. Nağmenin lezzeti vicdanlara seslenir.

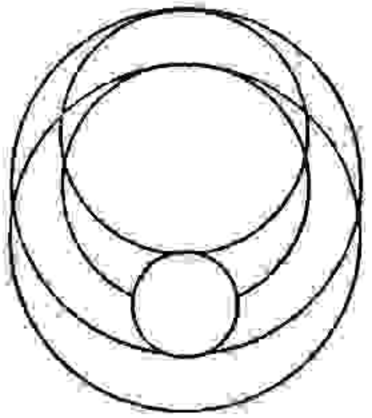
15. İnsanın konuşması (veya sesinin nağmeye dönüşmesi) cana can katıp içler açar. Rûhânî nağmeler de gönle akseder, gönül kapar.

16. Eğer onu lâyıkıyla dinlersen, hayatının o vakitleri boşa gitmiş sayılmaz.

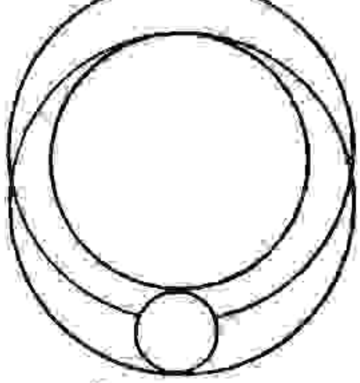
Gezegenlerin feleklerinin içlerinde noktaların devri ile meydana gelen dairelerden biri, Güneş merkezinin hareketi ile hâricü'l-merkez feleğin çevresi üzerinde resm olunmuştur. İkincisi tedvir merkezinin hareketinden hâmil feleklerin çevreleri üzerinde resm olunan dairelerdir. Üçüncüsü gezegen merkezlerinin hareketinden tedvir feleklerinin muhitleri üzerinde resm olunan dairelerdir. Bu daireler hangi felekte ise o feleğin ismiyle adlandırılır. Hâmil felekler ismi verilen beş daire ve Kamerin mâil feleğinin ekvatoru olan altı dairenin âlemi kestikleri farz olunsa, bunlar burçlar feleğine mâil olurlar. Onun için bunlara mâil felekler denir. Bu felekler yukarıda açıklandığı gibi gök kutbundan ve burçlar dairesinin kutuplarından başka kutuplar üzerinde hareket ederler. Mümessil feleklerin satıhları üzerinde meydana gelen mâil felekler, ki aşağıda resm olunan feleklerdir, mümessil felekler diye isimlendirilen dairelerle düğüm noktalarında kesişirler. (Müslüman astronomi âlimleri, Güneşin yörüngesi ile gezenlerin yörüngeleri arasında olan bir ilâ üç derecelik küçük açıları ölçmüşler, düğüm noktalarının yerini ve değişimini incelemişlerdir).



[illegible]



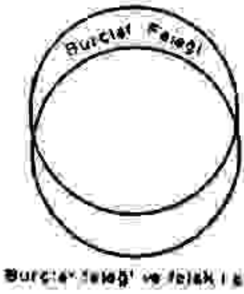
Utarid'in daireleri



Kamer'in daireleri



[illegible]



Burçlar feleği ve felek-i [illegible]

[Bu yörüngelerin karışık olması, fasıllarında açıklandığı gibi, her gezegen Felek-i a'zamın ve burçlar feleğinin hareketine uymasından, ayrıca cüz'i felekleri olan hâmil ve tedvir feleklerinin hareketi ile gezegenin merkezinin hareketinden meydana gelen dairelerin bir arada çizilmesindendir. Artık bugün bütün gezegenlerin Güneş etrafında birer elips yörünge çizdiği, Ayın da Dünya etrafında elips yörünge çizerek döndüğü kesin olarak bilinmektedir. Yerin sabit kabul edilmesi, eski âlimlerin işini zorlaştırmıştır].

BEŞİNCİ NEVİ: Yedi gezegenin ve dört keyfiyyetin (sıcaklık, soğukluk, rutubet ve kuruluk) **te'sirlerinin hakikatini bildirir.**

Ey aziz! Kelâm âlimleri bu konuda şöyle buyurmuşlardır: Her şeyi yaratan Allahü Teâlâ'yı tanımaktan mahrum olan müneccimler (astronomlar) ve tabiiyyeciler (biologlar) bütün işleri yıldızlara ve tabiatlara isnad edip dalâlette kalmışlardır. Bunlar şu iki karıncaya benzer: Bir kâğıt üzerinde yürürlerken bir nakış, yazı görürler. Bunun üzerine karıncanın biri neş'elenip der ki: «İşlerin hakikatını anladım. Hepsi kalemden meydana geliyormuş». Bu karınca bütün tasarrufları sıcaklığa, soğukluğa, kuruluğa, yaşlığa bağlayan, en son derecedeki tabiiyyûna (biologlar) benzemektedir. Diğer karınca daha dikkatli bakarak kalemin hareketinin kendisinden değil de parmakların iradesine bağlı olduğunu görür. Diğer karıncaya der ki: «Sen hata etmişsin, işin hakikatını anlıyamamışsın. Çünkü işlerin meydana gelmesi kalem ile değil parmaklar vasıtası iledir. Kalem ise parmaklar arasında mecbur olup, onların emrindedir». Bu karınca da bütün işlerin tasarrufunu yıldızlara isnad eden müneccime benzer. Bu karıncanın görüşü de diğeri gibi yanlıştır. Çünkü yıldızlar meleklerin elinde mecbur ve muztardır. Melekler de Hak Teâlâ'nın emrine boyun eğer, itaat ederler. Hepsi O'nun iradesi ve kudreti ile harekette ve hareketsizliktedir.

İşlerin idaresini tabiatlara (sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk) isnad eden tabiiyyecinin sözü doğrudur. Çünkü tabiatların tasarrufda (işlerin oluşumunda) rolü vardır. Eğer olmasa idi tıp ilmi bâtıl olur, hastaları ilâç ile tedavi etmemek gerekirdi. Halbuki ilm-i ebdân (anatomi ilmi) meşrû'dur. Beden ilmine dolayısiyle tıbba çalışmaya izin verilmiştir. O tabiiyyecinin hatâsı, görüşü zayıf olup topal merkeb gibi o menzilde yatıp, onu bilmemiştir. Tabiatlar da Hakk Teâlâ'nın kudret elindedir. Tasarrufları O'nun te'siri iledir.

Zavallı müneccim de şöyle demektedir: «Güneş öyle bir yıldızdır ki, âlem onunla ısınır ve aydınlanır. Eğer Güneş olmasa idi bitki ve hayvan olmaz, gece gündüz birbirinden ayrılmazdı. Ay da meyvalara lezzet verir. Karanlık geceyi aydınlatan odur. Eğer Ay olmasaydı çiçekler ve meyvalarda güzel kokular, çeşitli renkler ve güzel

lezzetler bulunmazdı. Hafta, ay, yıl belli olmazdı. Güneş sıcak ve kurudur. Ay soğuk ve rutubetlidir. Yıldızlar bu keyfiyetlerle âlemde mutasarrıftır. Müneccim de bu sözleri ile doğruyu söylemektedir. Ancak bütün işleri yıldızlara bağlaması doğru değildir. Yıldızlar ancak Hakk Teâlâ'nın izni ile bu tasarrufata yetmişlerdir. Her şeyde tasarruf sahibi ve müessir ancak Hakk Teâlâ'nın olduğunu idrak edememiştir. Bu müneccim ile tabiiyyecinin ayrılıkları bir filin hortumu ile ayağını tutan iki köre benzer. Birisi fil, oluk gibi bir şeydir, diğeri direk gibi bir şeydir, demektedir. İkisi de tuttukları uzvun vasfında sadıktır. Fakat filin bir uzvuna, filin hepsi budur dedikleri için yanılmışlardır.

Yıldızların ve tabiatların te'sir ve tasarrufda rolleri vardır. Fakat bu te'sir ve tasarruflar onlara özgü değildir. Yıldızlar ve tabiatlar o Hakim ve Sâni' olan Allah Teâlâ'nın, âletler gibi hizmetçileridir. Meselâ bir padişah büyük bir saray yaptırıp, içinde kendi veziri için hususî bir köşk hazırlasın. Köşk etrafında bir avlu ve avlu içinde on iki hücre bina edip her bir hücrede bir nâib nasb etsin. Nâibler, vezir-i a'zamın emirlerini dışarıya tebliğ ile görevli olsunlar. Hücrelerin kapıları üzerinde yedi atlı nakibler yâni beyler olsun. Görevleri hizmette mukim olup, padişahtan vezire ondan nâiblere, onlardan muavinlere gelen emir ve hükümleri dışarıda icra kılmak olsun. Ayrıca dışarıda dört piyade zâbit bulunup ellerindeki kemendlerle padişahın istediği kimseleri bağlayıp huzura getirsinler veya huzurdan çıkarsınlar. Bu misalde padişahtan murad âlemlerin Rabbidir. Büyük saray Arş-ı A'lâdır. Vezir-i a'zam akl-ı evvel (ilk akıl) dir. Hususî köşk vezir-i a'zamın makamı olan Kürsidir. Avlu sekizinci felektir. Oniki burcunda oniki melek vardır. Süvari nakibler yedi gezegendir. Bunlar gece gündüz o burçların kapılarını dolaşıp hizmet ederler. Piyade zabitler anâsır-ı erba'adır. Bunlar bulundukları yerden hareket etmezler. Sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk; ateş, hava, su ve toprağın elinde dört kemend gibidir.

Hâlinde değişiklik olup, üzüntü ve endişeye kapılarak şaşkın bir hâlde, dünyadan el çekmek isteyen kimse hakkında doktorların, tabiiyyecinin ve müneccimin sözleri başka başkadır. Doktor, «Buna sevdâ hastalığı galib olmuştur. Malihulyâ illetine tutulmuştur. Buna Eftimon şerbeti ilâç olarak verilmelidir», der. Tabiiyyeci, «Bunun hastalığı tabiatına kuruluk galib olduğundandır. Bu kuruluk dimağına kadar ulaşmıştır. Tabiatının kuru olmasına sebep, kış havasıdır. Buna sevdâ arız olmuştur. Sevdâ ile Utarid ile Merih arasındaki kötü müşâkele husûlünden zuhûr eder. Utaride iki sa'd yakın olup, üçlü sistem olmayınca bunun hâli düzelmez», der. Bunların hepsinin sözleri doğrudur. Çünkü her biri aklı erdiği kadar söylemiştir. Ne yapsınlar! Akl-ı cüz'i ile aslına ermemişlerdir. Esası ve

aslı şöyledir ki, herhangi bir kimseye saâdet ikbal edip Hakk Teâlâ ona hidâyet etmek murad eylese, o kimseye iki kuvvetli nakib havâle eder. Utarid ve Merih'dir. Bunlar anâsıra yâni piyade olan zabitlere, kuruluk (tabiatını) yâni kemendini o kimsenin boynuna takıp dimağına ulaştırmalarını emr ederler. Böylece o kimseyi dünya lezzetlerinden el çektirip hüzün ve gam kamçısı ile sevk edip irâdet yuları ile Hakk Teâlâ'nın huzûruna iletirler. Bu hakikati bu şekilde idrâk etmek ne tıb ilmiyle, ne hikmet-i tabiî ile, ne de ahkâm-ı nücûm ile hâsıl olur. Ancak nübüvvet ilmi ile bilinir. Böylece cümleyi muhit olan padişâh-ı bi-zevâl ve lâ-yezâlî bilinmiş olur. Çünkü Hakk Teâlâ muhabbet ettiği kullarını gâh nimet ve belâ ile, gâh hastalık ve sevdâ ile Cenâb-ı izzetine dâvet eder ve **«Ey benim kullarım sizin belâ ve mihnet sandığınız şeyler benim lûtuf ve muhabbet kemendimdir. Yanımda muhterem olan kullarımı onunla kendi rızâ** ve Cennetime, **huzûr-ı izzetime dâvet ve cezb ederim»**, buyurur. Nitekim haberde, **«Belâ Peygamberlere, sonra evliyâya ve bu sıra ile çok sevgiliden az sevgiliye doğru gelir»**, buyurulmuştur.

Astronomi âlimlerinden alınan felekler ve yıldızlar hakkındaki bu kadar bilgi ile cihanı yaratan Hakk Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğünü, hikmetinin ve san'atının inceliklerini düşünüp hatırlamak kolaylaşmış matlab-ı a'lâmız olan Mevlâ'mızı tanımak hâsıl olmuştur. Biraz da ateş, hava, su, toprak ile maden, bitki ve hayvanlardan bahs ederek cihanın sırlarını bir miktar açıklamak uygun görülmüştür. Böylece bunları okuyan akıl sahiblerine ibret olması, sürûr ve huzûr ile gönüllerinin dolması, lisanlarının virdinin Mevlâ'nın tesbîhi olması düşünülmüştür. (Mülk, melekût, izzet ve azamet sahibi olan Allahü Teâlâ bütün noksanlıklardan münezzehdir).

Üçüncü Bâb

Olma ve bozulma cihanı olan süflî cisimlerin mahiyet ve keyfiyyetini yâni erkân-ı erba'anın [anâsır-ı erba'a = ateş, hava, su, toprak] bulundukları yer ve durumlarını ve mevâlid-i selâse'nin [maden, bitki, hayvan] vasıflarını ve hâllerini bazı te'sirlerle olan şekil değiştirmelerini, Türk yılı hükümleri ile olan durumların değişmelerini ve yeni astronominin bazı bilgilerini on fasıl ile hakîmâne açıklamaktadır.

BİRİNCİ FASIL

Anâsır-ı erba'dan Ateş unsurunun mahiyetini, sıfatlarını, hâl ve tavırlarını dört nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Ateş küresinin bazı hâllerini bildirir.

Ey aziz! Hey'et ehli (astronomlar) demişlerdir ki, basit cisimler olan ateş, hava, su ve toprak, mevâlid-i selâse (maden, bitki, hayvan) olan bileşik cisimleri meydana getirdikten sonra yine dörde çözüldüklerinden bunlara anâsır (unsurlar) denir. Bu dördünün birleşmesinden ve birbirine çevrilip karışmasından bileşik cisimlerde değişme ve bozulma meydana geldiği için anâsıra, erkân (rükünler) de demişlerdir. Anâsır-ı erba'a veya erkân-ı erba'a denilen ateş, hava, su, toprak sırasiyle Ay feleğinin altında, içiçe küreler hâlinde her biri kendi yerinde karar etmiş hâlde bulunurlar. Bunların en lâtif ve en yüksek olanı ateş unsurudur. Paralel iki küresel yüzey arasındadır. Üst yüzeyi Ay feleğine, alt yüzeyi havanın üst yüzeyine değmektedir. Mekânı Ay feleğinin altında, hava küresinin üstündedir. Kendisi mutlak ulvî, lâtif, hâlis ve diğer unsurlar gibi renksiz ve hepsine galibdir. Gözle görülmez. Güneşin sıcaklığı tesiri ile toprak ve sudan her ne kadar sert dumanlar ve yoğun su buharları yukarı çıkıp ateş küreye ulaşırlarsa da, hepsini yakıp hâlis ateş yapar. Eğer ateş küre bizim bildiğimiz ateş gibi renkli ve ışıklı olsa idi gökleri ve yıldızları görmemize engel olurdu. Bu unsurun tabiatı kendi mekânında sükûn ve karar etmek iken, Ay feleğinin günlük hareketine uyarak onu teşyi edip âlemin merkezi etrafında doğudan batıya gider. Bütün eczâsı beraberce bir karar üzere devamlı olarak kendi hareketi ile döner. [Atmosferin 80'inci km. sinden sonraki termosfer tabakasında sıcaklık devamlı artar, basınç ve hava hissedilmeyecek derecede azalır. 110 km. de sıcaklık 80° dir. Daha sonra sıcaklığın birkaç yüz dereceye çıktığı okul kitaplarında dahi yazılıdır].

İKİNCİ NEVİ: Ateş unsurunun tabiat ve kabiliyetini, uzaklık ve büyüklüğünü bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hey'et demişlerdir ki, ateş unsurunun kendine has tabiatı sıcak ve kuru olup, mutlak ulvî bulunduğundan diğer unsurlara zıddır. Ayrılma ve birleşmeyi kabul ettiğinden var olmaya ve bozulmaya ve çeşitli şekiller almaya kabiliyeti vardır. Nitekim yukarıda açıklandığı gibi kendi mekânından inen parçalarının diğer unsurlara tebeddül edip çevrildiği görülmektedir. Gözlemcilerle matematikçiler ve geometriciler ittifakla demişlerdir ki: «Ateş kürenin üst yüzeyinin âlemin merkezi olan Yeryüzünden uzaklığı 41.926 fersahdır. İç yüzeyinin merkezden uzaklığı yaklaşık 15.026 fersah bulunmuştur. Kalınlığı ise 26.900 fersah olmaktadır».

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Ateş'in çeşitlerini bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, hikmet ehli demişlerdir ki: «Ateşin birçok çeşitleri vardır».

1. Anâsır'dan biri olan ateş unsurudur. Bunun te'siri bütün yakıcılardan kuvvetlidir, harareti şiddetlidir. Allahü Teâlâ Kelâm-ı Kadim'inde Talâk süresi, onikinci âyet-i kerimesinde, **«Allahü Teâlâ yedi adet gökleri ve bu kadar sayıda Arzı yarattı»**, buyurmuştur. Bütün hükemâ anâsır-ı süfliyyeyi bu âyet-i kerimenin mazmununa tatbik için hava unsurunu üç tabaka, Arz'ı (toprağı) iki tabaka farz ederek hepsini yedi tabaka itibar etmişlerdir. Ateş küre birinci tabaka olmaktadır.

2. Demirde, taşta ve yeşil ağaçta gizli olan ateştir. Sert demiri, katı taşı eritip toprak eder. Bitki ve ağaçları yakıp kül eder. İşte bu üç kesif (yoğun), soğuk ve karanlık üç maddeden bu lâtif, sıcak ve ışıklı cismi çıkarmak şaşılacak bir hikmet, pek garib bir san'attır.

3. Sâika (yıldırım) ateşidir. Lâtif cisimlerden geçip kesif cisimleri yakar.

4. Harameyn ateşidir. Gök gürültüsü ve şimşek olmadan havada bulut yok iken geceleyin gökte parlardı. Onun ışığından Beni Tayy üç günlük mesafeden develerini götürürdü. Yakınında olanları yakar, gündüzleri dumanı görünür, geceleri ateş olurdu. Nihayet İsmail aleyhisselâm evlâdından Halid bin Sinan aleyhisselâm derin bir kuyu kazdırıp o ateşi kuyuya kapatmıştı. Bir zaman halk onu seyr etmişlerdir. Sonra o ateş o kuyunun içinde kayboldu.

5. Şihâb-ı kabes (köz kıvılcımı) ateşidir. Halk onu yıldız parlaması zannederler. Halbuki o Yer'den havaya çıkıp hiçbir soğukluğun te'sirinde kalmadan ateş tabakasına ulaşan duhândır.

6. Cehennem ateşidir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Ateşin, kaynağına kavuşmasına yâni ışık olmasına; rûhun bedenle olan bağlantısının birkaç yönden benzediğini bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki ehl-i hikmet demişlerdir ki: Rûh-i hayvaninin bedende, yüreğe taallûk ve birleşmesi, aynen ateşin mumun fitiline olan taallûk ve bağlılığı gibidir. Bu bağlılığın, taallûkun iptali bir üfürme (nefes) ile kolayca olduğu gibi, rûhun taallûkunun iptali de bir ta'na ile kolayca meydana gelmektedir. Kandilin yağı bittiğinde ateş ondan ayrılıp kandil söndüğü gibi bedenin tabii rutubetinin sona ermesinde nefs ondan ayrılır. Ateşin hava alıp sönmediği yerde, insan da teneffüs edebileceğinden ölmez. Ateşin söndüğü yerde insan da teneffüs edemeyip yaşayamaz. Maden ocaklarında ve kuyu kazılan yerlerde bir mağaraya girmek isteyenler önce uzun

bir sopanın ucuna bir kandil yakıp içeri sokarlar. Eğer kandil sönmezse onlar da arkadan girerler. Eğer ateş söndüyse hemen dönüp kaçarlar. Nitekim kandilin yağı, fitilinde bittiğinde alevi iki üç defa hareket ederek parlayıp sonra söner. Bunun gibi insan da öleceği zaman kuvveti çoğalır ki, bu hâle sıhhat-i mevt (ölüm diriliği) derler. Sonra rûhu bedenden ayrılır.

İKİNCİ FASIL

Hava unsurunun mahiyetini, durumunu ve hâllerini üç tabakasından üst ve orta tabakalar ile bunlarda meydana gelen kâinat-ı evvel (atmosferi) dört nevi ile ayân ve beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Hava küresinin yerini, tabiatını, uzaklık ve büyüklüğü ile hareketini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ve hey'et ehli (filozoflar ve astronomlar) ittifak üzere demişlerdir ki, anâsır-ı[1] erbaanın ikincisi hava unsurudur. İki paralel küresel yüzey arasındadır. Üst yüzeyi düzgün küresel olup ateş tabakasının iç yüzüne değer. Alt yüzeyi kara ve denizlerin yüzeyine değdiği için dağlar ve dalgalar dolayısiyle düzgün değildir. Hava küresinin tabiî yeri ateş kürenin altı, su kürenin üstüdür. Kendi mekânında tabiatı üzere hareketsizdir. Kendisine mahsus çeşitli hareketlerle hareket hâlindedir. Sakin oldukça ismi hava'dır. Hareket ederse rüzgâr derler. Bu hava unsuru lâtif, şeffaf ve renksizdir. Kendine has tabiatı sıcak, rutubetli ve yükselici olmakla, arkadaşlarına uymamaktadır. Zamanla değişik şekiller alabilir. Çünkü hava kendi hâlinde iken bile, arkadaşlarına tebeddül edip değişim gösterir. Gözlemciler, hesab ve hendese erbâbı hava küresinin kalınlığını takriben 15.026 fersah demişlerdir. (Bugünkü bilgilere göre atmosferin kalınlığı 80 - 100 km. denilmektedir). Hava küre üç tabaka kabul edilir. Üst tabaka ateş küreye komşu olduğu için sıcak olup onunla beraber Ay feleğinin hareketine uyarak doğudan batıya onu takiben döner. Bu tabakanın üst tarafı ateşe yakın olduğundan sıcaklığı çok ve hareketi hızlıdır. Aşağı kısımları ateş küreden uzaklaştıkça soğuyarak kendi tabiatını almıştır. Hareketi de aşağı doğru azalarak en alt kısmı hareketsiz hâle gelmiştir. Bu tabakanın kalınlığı 10.000 fersah olup ateş küreye nazaran ikinci tabaka sayılmıştır. Aşağıdan yükselen dumanlar burada dağınık ve görünmez olduğundan bu tabakaya Duhâniyye (Duman) tabakası demişler ve bunun nice sırlarına varmışlardır.

İKİNCİ NEVİ: Hava kürenin üst tabakasında görülen boşluk (atmosfer) kısmını bildirir.

Ey aziz! Eski fizik ve astronomi âlimleri demişlerdir ki, hava küresinin üst tabakasının yukarı kısımlarında kuyruklu yıldızlar ve kayan yıldızlar görünür. Şihâb (kıvılcım ateş) ın aslı, ilk maddesi olan lâtif duhândır. Güneş ışınlarının yansıması ile havaya çıkıp soğuk tabaka'dan soğumadan geçerek Duhâniyye (Duman) tabakasından geçip ateş küreye vâsıl olur. Eğer bu duhânın alt kısmı yerden kesilmişse, pamuk fitilin ucunun mum alevine dokunup alevlenmesi gibi o duhân-ı lâtif de alevlenip ateşe çevrilir. Sür'atle yandığından sönük gibi görünür. Ateş şu'lesi önce o duhânın üst tarafına gelip nihayet buluncaya kadar parlak görünür. İşte o şu'le o duhânın son tarafına vardığı zaman o tarafa doğru uzayıp fişek gibi hareketli görünür. İşte şıhâb (kıvılcım ateş, akan yıldız) dedikleri budur. O duhânda bulunan Arz'a ait parçacıklar [toprak maddesi] çözülüp ateş unsuru gibi hâlis renksiz ateş olduğunda görünmez olur. Eğer ateş tabakasına ulaşan duhân kesif ve koyu ise, ona ateş değdiğinde koyuluğu miktarında bir müddet kalır. Nice günler ve aylar sönmeyip duhân maddesinin renginde zâhir olur. Ya örülü saç, ya top gibi yuvarlak, ya kuyruklu yıldız, ya kısa ok, ya dik koni şekillerinde veya hayvan şeklinde görünür. Eğer duhân maddesi çok ise önce ateşe ulaştığında ondan öyle büyük şu'le zuhûr eder ki havanın içi ve yeryüzü ışıklanır. Meşhurdur ki, Hazret-i İsâ aleyhisselâmdan çok sonra semâda kuzey kutbu tarafında bir ateş parlamış olup zuhûr edip tam bir sene kalmıştı. Onun zulmeti yeryüzünü öyle sarmıştı ki, gündüz saat dokuzdan sonra hiç kimse bir şey göremezmiş. Gökyüzünden kül gibi parçalar inerek o ateşin altına rastlayan yerlerde kimse duramazmış. (Allahü Teâlâ'nın gazabından yine O'na sığınırız).

Eğer ateş tabakasına vâsıl olan duhân yoğun ve koyu olup en aşağı kısmı yeryüzüne bitişik ise yukarı kısmından tutuşarak yere kadar iner ki buna harbak (gök yangını) derler. Semânın içinde olan anâsır-ı erba'aya karışmadan hâsıl olur. Onun için gökte olanlar, anâsırın karışık birleşmesi ile meydana gelen mevâlid-i selâse gibi bir zaman sabit olmayıp hemen o anda bozulup, değişerek yok olurlar. Veya şeklini muhafaza edemeyip başka şekle girerler. Bir başka hâle dönerler.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Hava küresinin (atmosferin) orta tabakasının kalınlığı, evsaf ve etvârını ve bu tabakada meydana gelen olayları bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, hikmet ve hey'et ehli demişlerdir ki,

ateş tabakasından itibaren üçüncü tabaka hava küresinin orta tabakasıdır. Bulunduğu yerde sakindir. Bu tabakanın kalınlığı yaklaşık olarak 5.010 fersahtır. Bu tabakaya ateş unsurunun sıcaklığı gelemediği gibi Güneşin yerden yansıyan ışınlarının harareti de buraya çıkamadığından su buharı ile karışık ve soğuk bir hâldedir. Onun için bu tabakaya Zemherir (Soğuk kış) tabakası denir. Bulut, yağmur, kar, dolu, gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım bu tabakalarda meydana gelerek aşağı tabakaya iner. Bunların meydana gelmesine çoğunlukla sebep su buharıdır. Yerden yansıyan Güneş ışınları ile ısınan havadaki su buharı yoğunluğu azalarak hava ile karışık hâlde yukarı çıkarlar. Arz'ın, yoğunluğu az olan hava zerrecikleri ile buharın karışımına duhân derler. Su buharı ve duhân soğuk tabakaya geldiğinde az soğuk kısımda yoğunlaşan, su buharı bulut olur. Daha yukarı çıkıldıkça havadaki su buharı daha fazla yoğunlaşıp birbirine eklenir. Duhân eczası hava hâlini alıp rüzgâr olur. Su buharı su olduğunda birbiriyle birleşerek, yoğunlaşarak ağırlaştığından yağmur olup damlalar hâlinde aşağı iner. Eğer su buharı yukarı çıkarak bir araya gelmeden bulutlara vâsıl olursa, orada kar olup ağır ağır aşağı iner. Eğer soğuk çok olursa su buharı tanecikleri bir araya geldikten sonra buluta ulaşarak dolu hâlinde hızlı hızlı yere düşerler. Yukarı çıkan su buharının sıcaklığı az olup soğuk tabakaya çıkamazsa, kendisi çok ise yağmur bulutu veya beyaz bulut olur. Bu beyaz bulutlar bahar günlerinde atılmış taze pamuk gibi birbirinin üzerinde dağlar gibi yığılarak çeşitli şekiller alırlar. Sonra sıcaklığı az olduğundan havaya karışırlar. Harareti az olan su buharının kendisi de az ise bunun durumu hava küresinin aşağı tabakasında anlatılacaktır. Öyle olur ki, bazı vakitte şiddetli soğuk ile hava kapalı olup Zemherir tabakasında bulutlar oluşur. Bunlardan yağmur, kar ve dolu meydana gelir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Hava küresinin orta tabakasında meydana gelen gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımı hakîmâne bildirir.

Ey aziz! Hikmet ve hey'et âlimleri ittifakla demişlerdir ki: Ra'd (gök gürültüsü), berk (şimşek) ve sâika (yıldırım) nın sebebi şöyledir: Güneşin etrafa yayılan sıcaklığı ile, bir araya gelen toprak ve ateş zerrecikleri birbirine karışarak duhân olur. Bu duhân su buharı ile karışarak beraberce yukarı çıkıp soğuk tabakaya ulaştığında su buharı olup duhân bu bulutun içinde haps olsa harareti bâki olan duhân yukarı çıkmak, harareti azalan duhân da aşağı inmek istediğinde bulutu öyle yararlar ki, ondan şiddetli ve korkunç ses hâsıl olur ki, buna ra'd (gök gürültüsü) derler. Harareti çok olan duhân şiddetli hareketi ile madde-i duhâniyyeden (duman kütlesinden) parıldıyarak görünse, lâtif olup, çabucak sönerse şimşek; kesif

olup, yere ulaşmadıkça sönmezse yıldırım olur. Yıldırım bazen yere inip, dokunduğu veya yanından geçtiği maddeleri yakar. Meselâ kese içinde bulunan altın ve gümüşü eritip keseyi yakmaz. Ancak keseyi içinde eriyen gümüşler yakar. Bazen de yıldırım çok kesif olup her nereye isabet etse orayı yakar. Büyük dağa isabet edip onu yerle bir ettiği görülmüştür. Gök gürültüsü ve şimşek ikisi birden meydana gelir. Fakat gök gürlemesinden önce şimşek görülür. Görmek göz ile işitmek, kulak ile his olunur. İşitmek sesin kulak deliğine gelmesine bağlıdır. Bu da, mesafe ve hava dalgalarına bağlıdır. Işık hızı ses hızından çok fazladır. [Bugün ışık hızının saniyede 300.000 km., ses hızının ise havada, saniyede ancak 340 m. olduğu bilinmektedir]. Nitekim çamaşırcı çamaşırı taşa vurur. Fakat çok sonra sesi duyulur.

Kış mevsiminde havada su buharı az olduğundan gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım nâdir olur. Onun için soğuk memleketlerde kar yağdığında gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım hiç olmaz. Çünkü kar inen bulutta hiç buhar duhânı olmaz. Şiddetli soğuk ile buhar duhânı sönüp eseri dahi kalmaz. Yağmur çok olduğunda bulut parçacıkları (bulutlardaki + ve — elektrik yüklü kütleler) çok olduğundan ra'd, berk ve sâika da çok olur. Bulut çok yoğun olunca su orada haps olduğundan şiddetli yağar. Nitekim bir yerde haps olmuş su bir yol bulduğunda çok kuvvetli akar. (Yağmuru, karı dilediği yere, dilediği zaman yağdıran, hikmetini âciz kullarının anlayamadığı Allahü Teâlâ her kusurdan münezzehdir).

[Bugünkü bilgilere göre hava küresi dört tabakadır. Ekvatorda 17, kutuplarda 8 km. kalınlığında olan tabakaya Trotosfer denir. Bütün meteoroloji olayları burada meydana gelir. Sıcaklık —50° ye kadar düşer. 35 km. ye kadar olan tabakaya Stratosfer denir. Alt kısımları soğuk olup sıcaklık çok az değildir. 35 - 80 km. arasındaki tabaka Mezosferdir. Burada sıcaklık çok çabuk artarak 50 km. de +50° ye ulaşır. Burada bulunan ozon tabakası, fazlası hayata zararlı olan ultraviyole ışınların bir kısmını tutar. Ozon tabakasından sonra sıcaklık tekrar azalarak 80 km. de —50° ye iner. 80 km. den sonra 400 - 500 km. ye kadar Termosfer tabakasıdır. Sıcaklık 95 km. de 0° olup devamlı artarak birkaç yüz dereceye çıkar.

Atmosfer havanın rengini verir. Basıncı sebebiyle yerde suyun bulunmasına sebeb olur. Havanın ısınması atmosfer sebebi iledir. Atmosfer olmasaydı su da olmaz, yeryüzü çabuk ısınır, çabuk soğur, sabah ve akşam meydana gelen tan olayları olmazdı. Atmosferin sayısız faydalarını herkes bilmektedir].

ÜÇÜNCÜ FASIL

Hava küresinin aşağı tabakasını, tabiat ve vasıflarını, hareket ve isimlerini ve diğer hâllerini sekiz nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Hava unsurunun üçüncü (aşağı) tabakasının bazı hâllerini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ve Hey'et ehli (filozof ve astronomlar) ittifakla, hava unsurunun üçüncü ve en altta bulunan bu tabakası ateş küreden itibaren dördüncü tabakadır, demişlerdir. Bu tabakanın havası çeşitli hareketlerle hareket hâlindedir. Kalınlığı onaltı fersahdan fazladır. Bu tabakada havanın yoğunluğu fazla olup yere komşudur. Güneş ve yıldızdan gelen ışınlar yansıdığı (atmosferde kırılma ve dağılmaya uğradığı) için bu tabaka itidâl (ılımlılık) üzere ısınıp kara ve denizlerin soğukluğu ile kalmamıştır. Gök kuşağı, hâle, sis, kırağı, jale, fecir, şafak (sabah ve akşam tanları), gece, gündüz ve rüzgârlar bu tabakada meydana gelmektedir. Eğer bu tabaka itidâl üzere sıcak olmasaydı, kara ve denizlerden aldığı soğukluk ile Zemherir tabakasından daha soğuk olurdu. Nitekim kutuplarda hava çok soğuktur. Güneş ışınları az ve çok eğimli geldiğinden denizler donmuş, karalar karla kaplanmıştır. Şiddetli soğuktan bitki ve hayvanlar helâk olup yaşamak mümkün olmamaktadır. Hava küresinin üç tabakasından en üstteki ateş küreye komşu olduğundan çok soğuktur. Üçüncü tabaka toprak ve suya komşudur. Fakat Güneş ışınlarının yansıması ile tabiatı mutedil olmuştur. Onun için bu tabakaya Kürretü'n-nesim (Rüzgâr küre) derler. Su buharı ve dumanlarla karışık olduğundan bu tabakaya Kürretü'l-buhar ve'd-duhân (Buhar ve duman küresi) da derler. Bu tabakada hava çok yoğun olduğundan Güneş ışınları ancak bu tabakada zâhir olur. Arzın gölgesi ancak bunda seyr eder ve döner. Onun için bu küreye Kürretü'l-leyl ve'n-nehâr (Gece ve gündüz küresi) denilmiştir. Gökyüzünün mavi rengi, Güneş ışınlarının bu tabakada, atmosferde kırılıp dağılmasından meydana gelir. Hükemâya göre bu tabakanın üstünde gece gündüz yoktur. Güneş ve yıldızların ışınları Kamer kursu (Ay yuvarlağı) nun yüzeyinden başka yerde ve lâtif cisimlerde yansıma ile zuhûr bulmaz. Fakat feleklerin gündüzü bir nûr-i pâk (pâk bir aydınlık) tir. Ne şarkî ve ne de garbîdir. Orada sabah ve akşam yoktur. **«Allahü Teâlâ nûrunu dilediğine hidâyet eder»**. Bu tabakanın yeryüzüne olan yüksekliği belirtilen kalınlığı kadar olup onaltı fersahtan biraz fazladır.

İKİNCİ NEVİ: Hava küresinin üçüncü tabakasında meydana gelen çeşitli rüzgârları ve yönleri bildirmektedir.

Ey azizl Hikmet ehli demişlerdir ki, çeşitli rüzgârların meydana gelmesi, hava unsuru, deniz dibinin çeşitli yönlere hareket etmesi ve dalgalanması iledir. Su unsuru olan deniz yüzünün dalgalanması da, bir cüz'ün diğer bir cüz'ü çeşitli yönlere itmesi ile vücûd bulur. Hava unsuru ile su unsuru iki sâkin deniz iken hava moleküllerinin hareketi hafif ve su moleküllerinin hareketi ağır olmuştur. Rüzgârların meydana gelmesinin bir sebebi de,[1] budur ki, Güneşin te'siri veya başka sebeplerle yukarı çıkan duhânlar soğuk tabakaya ulaştığında, eğer hareketleri kırılmışsa aşağıya inmek istedikleri için hava denizi dalgalanarak rüzgâr olur. Hararetleri azalmadı ise ateş küreye çıkarlar. Ateş o duhânların toprak maddelerini yakıp kalan hava maddelerini yukarıda bildirilen dönme hareketi ile aşağı tabakalara gönderir. Yine bu inme hareketi ile de rüzgâr meydana gelir.

Rüzgârın meydana gelme sebeplerinden biri de bulutların birbirine girmesi ve çatışmasından havanın dalgalanıp hareket etmesidir. Veya çok yoğun bulut az yoğun bulutu iterek bir tarafa hareket ettirdiğinde yine hava dalgalanıp rüzgâr meydana gelir. Bir sebebi de, havanın bir yerde hafif, yâni daha sıcak olması ve diğer tarafta daha ağır, yâni soğuk bulunması ile, soğuktan sıcağa olan akımı rüzgâr olur ve havayı iter. İtilen hava molekülleri yanındakileri iterek böyle devam eder. Böylece hava denizi dalgalanır. Bu itme kuvveti giderek azalıp sonunda hava sâkin olur. Meselâ durgun suyun ortasına bir taş atıldığında nasıl dalgalanırsa hava da öyle dalgalanır. Bir sebebi de,[2] havanın bir tarafında yoğunlaşması, kesif olmasıdır. Bir tarafta kesafet gösterip kapladığı yer küçülünce etrafındaki hava boşalan hacmi doldurur. Boşalan yerlerin doldurulması devam ederek havada bir hareket ve rüzgâr meydana gelir. Bir sebebi de budur ki, yerden yükselen duhânların bazısı soğuk tabakaya ulaşmadan önce havaya dönüşüp bir yandan bir yana hareket etmekle olur.

Mesmûme-i muhrika,[3] (Yakıcı Sam) rüzgârının sebebi, havadaki kızgın maddelerin bekâyâsı ile karışıp kendi nefsinde yakıcı olan havanın hareketleridir. Yahut, hâlis havanın sıcak araziye uğramasından, kızgın hâl alıp, bilindiği gibi Sam rüzgârı olur.

Zevbe'a (Kasırga) rüzgârının sebebi: Zemherir (Soğuk kış, karakış) tabakasından inen rüzgârlar bulutlara tesadüf ettiğinde bulutla beraber çeşitli rüzgârlarla dönmekte iken yukarıdan inen rüzgâr da dönmeye başlayarak o şekilde yere iner. Buna ümm-i zevbe'a (kasırga anası, burgan) denir. Çalıyı çırpıyı, tozu toprağı döndürerek daire gibi görünür. Bazen de çeşitli yönlerden gelen rüzgârlar bir anda birbirine tesadüf edip birbirlerini engelleyerek toz toprak parçalarını birbirlerine doğru iterler. O zaman parçacıklar bu rüz-

gârların arasında sıkılıp, bükülüp minâre gibi yükselir. Sanki, uzuvları varmış gibi, birbirleriyle sarmaş dolaş görünürler. Bazen de bu kasırga denizlerde bir gemiye tesadüf edip onu döndürür. Bazen de havada bir buluta rastlayıp onu döndürürken büyük hortum gibi görünür.

Şahıslara göre cihanda cihet, yönler altıdır. Şahsın üstü, altı, önü, arkası, sağı, soludur. Astronomi âlimleri cihanda dört esas yön belirtmişlerdir. Güneşin doğduğu tarafa doğu, battığı tarafa batı, doğuya dönen kimsenin sağına güney, soluna kuzey demişlerdir. Sonra bunların arasında dört yön daha belirterek kuzeydoğu yönüne maşrık-ı sayfî (yaz doğusu —çünkü Güneş yazın doğunun kuzey tarafından doğar—), güneydoğu tarafına maşrık-i şitevî (kış doğusu, —çünkü kışın Güneş, doğunun güney tarafından doğar—), kuzeybatı yönüne mağrib-i sayfî (yaz batısı), güneydoğu tarafına da mağrib-i şitevî (kış batısı) demişlerdir. Bu sekiz yöne sekiz rüzgâr nisbet ve tâyin etmişlerdir. Kuzey, güney, doğu, batı yönlerden esen rüzgârlara temel rüzgârlar, ara yönlerden esen rüzgârlara tâli rüzgârlar demişlerdir. Bu rüzgârlarla denizlerde gemilerle her yöne gidilmiş, istenen sahillere ulaşılmıştır. O hâlde rüzgârları gönderen Kaadir ve Kayyûm olan Allahü Teâlâ'nın kudret ve azametini bir kere düşünmelisin ki, bize gönderdiği bu rüzgârların ağır gemilerin hareketi ve yağmur bulutlarının yayılması gibi nice faydaları vardır. Bunların ancak binde biri bilinmektedir. Nitekim: **«Eğer rüzgârlar olmasaydı elbette her şey kokardı»**, denilmiştir. Havanın hareketi ve yönler bu kadar açıklandı. Biraz da havanın, atmosferin fayda ve özelliklerini beyan edelim. Tâ ki, her bir teneffüste iki nimet olduğu herkese ayân olup, nimetler içinde yüzdüğünü bilerek şükr edici olalar.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Bizi çevreleyen havanın beden ve rûhlarımıza olan te'sir ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, havanın bedenlerimize olan te'sir ve faydaları aşikârdır. Hava, beden ve rûhlarımızın unsuru olmasiyle beraber, rûhlarımıza vâsıl olan âdil bir yapıcı ve yardımcıdır. Böylece sıhhat ve âfiyetimize sebep olmuştur. Havadan rûhlarımıza hâsıl olan tâdil iki işle olmaktadır. Biri rahatlandırmak, diğeri temizlemektir.

Rahatlandırmak: Rûhun hareketi, mizâcı, habs olunmakla kuvvetlenince, ona akciğerden ve can damarlarına bitişik olan nabız deliklerinden yukarı çekerek hava verilmektedir. Çünkü bizi kuşatan hava, tabiî rûhumuzun mizâcına göre çok kalın ve ağırdır. O hâlde hava sadmesi rûha ulaşıp karışınca, hayatımızın, yaşamamızın sebebi olan nefesin etkisi yeteneğinin kabulünden rûhu men

eden, kötü mizâca sebep olan ateşle, rûhunu değişmekten koruyup, buharındaki rutubet cevherinin yok olmasından onu alıkoyar.

Tenkıye (temizlemek, arıtmak) ise, bu bedenin en üstün karışımı gibi olan rûhun, ayrıştırıcı yeteneğiyle içimize çektiğimiz havanın duman buharını ayırıp tutarak, nefes dışarı çıkarken onu tekrar geri vermesidir. Demek ki, itidâl üzere istinşâk (burna çekmek), nefes alma zamanında havanın rûh üzerine gelmesiyle olur. Temizlik, nefes verirken havanın candan çıkmasıyla olur. [Kısaca, nefes alındığında oksijen ciğerler vasıtası ile kana karışıp, ferahlandırmakta, karbon dioksitli kan akciğerlere gelip, nefes verirken bu karbondioksitli gazı dışarı atmakla temizlenmektedir].

Hava, önce soğuktur. İçeride uzun müddet kalarak ısınıp rûhun keyfiyetine çevrildiğinde faydası kaybolur. Rûhun ona ihtiyacı kalmaz, yeni havaya muhtaç olur. Böylece oksijenli temiz hava yeniden ciğerlere dolup, o kirlenmiş havanın yerini alır. O hâlde onu, muhakkak dışarı çıkarmak gerekir ki, akabince gelecek havaya boş yer kalsın. Çıkan hava ile birlikte karbondioksit gazı da dışarı atılmış olur. Hava mutedil ve saf olup, rûhun mizâcına aykırı başka şeyler karışmamış ise, anlatıldığı gibi, beden ve rûhlarımıza rahatlık ve temizlik ile sıhhat ve âfiyet verir. Eğer hava değişir, bozulursa beden ve rûhlara zarar verir. Hakikatte zarar ve fayda verici yalnız Allahü Teâlâ olduğu hâlde beden ve rûhları sebeplere ve havaya bağlı kılmıştır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Bizim etrafımızı saran havaya ârız olan tabii değişmeleri bildirir.**

Ey aziz! Ehl-i Hikmet demişlerdir ki, havada tabii, gayr-i tabii ve tabii akıntının zıddına değişmeler olmaktadır. Tabii değişmeler mevsimlere göre değişmedir. İlkbaharda hava mutedil (ılık) dir. Yazın sıcak, sonbaharda itidâle yakın ve kışın soğuktur. Her ne kadar tabiblere göre dört mevsimin mizâcı, süreleri iklimlere ve beldelere göre değişmekte ise de, müneccimlere göre değişmeler dikkate alınmaz. Zira ki astronomide mevsimler Güneşin görünen hareketine göredir. Güneş ilkbahar noktasından başlayarak Koç, Boğa, İkizler burçlarında bulunduğu müddetçe mevsim ilkbahardır. Yengeç, Arslan, Başak burçlarında yaz mevsimi, Terazi, Akrep, Yay burçlarında sonbahar, Oğlak, Kova, Balık burçlarında da kış mevsimi olur.

Dört mevsimin birbirinden farklı olması, Güneşin başucu noktasına yakın yerde bulunmasına (yâni Güneş ışınlarının bulunduğumuz yere dik veya dike yakın gelmesine) bağlıdır. Yazın sıcak olmasının sebebi Güneş ışınlarının bizim memleketimize başımızın üzerinden dik gelip aynı doğru üzerinden yansıması, ayrıca gün-

düzler uzun olduğu için hava fazla ısınıp kısa gecelerde az soğumasındandır. Yoksa Güneşin yazın yaklaşıp kışın uzaklaşmasından değildir. Bilâkis Güneş 2 Temmuzda yerden en uzak noktada, 3 Ocakta ise en yakın noktada bulunur. [Eski astronomide Güneşin yerden en uzakta olduğu noktaya evc (doruk) noktası, en yakın olduğu noktaya hadîd (etek) noktası denir. Bugün yerin Güneşe en yakın olduğu noktaya Perihel noktası, en uzak olduğu noktaya Afel noktası denir. Yer - Güneş mesafesi, evc noktasında iken 152 milyon km., hadid noktasında iken 147 milyon km. dir. Yer - Güneş uzaklığı ortalama 149,5 veya 150 milyon km. alınır]. Güneş kış mevsiminde başucu noktasına yakın değildir, yâni Güneş ışınları eğilimli gelir. Ayrıca gündüzler kısa olduğundan hava az ısınır, uzun gecelerde tamamen soğur. Onun için kış mevsimi soğuk olur. İlkbahar ve sonbaharda hava mutedil olmaktadır.

BEŞİNCİ NEVİ: Etrafımızı saran havada meydana gelen semâvi, göklere ait gayr-i tabiî değişmeleri bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, Atmosferde meydana gelen gayr-i tabiî değişmelerin bir kısmı umûr-ı semâviyye (gök hâdiseleri), bir kısmı da umûr-ı arziyye (yer hâdiseleri) nedeniyle meydana gelir. Göklerin, yıldızların te'siri nedeniyle olan değişmeler yıldızların te'sirleri ile olan değişmedir. Zira Güneş ve ışıklı yıldızlar bir yerin başucu noktası civarında aynı hizaya geldiklerinde orayı ısıtırlar. Bazen de başucuna çok uzakta bir araya gelerek havanın sıcaklığını azaltırlar. Havanın umûr-i arziyye hasebiyle olan değişmelerin bir kısmı beldelerin enlemine bağlı olarak değişir, bir kısmı o beldenin zemininin yüksek veya alçak olması, bir kısmı dağ olması, bir kısmı deniz, bir kısmı rüzgâr, bir kısmı toprak olması sebebi ile değişmektedir.

Enleme göre hava sıcaklığının değişeceği açıktır. Kuzey yarımkürede Yengeç dönencesi, güney yarımkürede Oğlak dönencesi üzerinde bulunan beldelerin yaz mevsimi, ekvator bölgesi ile dönenceler arasında kalan bölgelerin yaz mevsiminden daha sıcaktır. Ekvator dairesinin biraz güneyinde hava ılığa yakındır. Ekvator bölgesine Güneş ışınları her zaman dik ve dike çok yakın gelirler. Ancak havanın ısınmasında yalnız Güneş ışınlarının dik gelmesi değil devamlı gelmesi de mühim sebeptir. Bu bakımdan gündüzün ikindiye yakın hava sıcaklığı tam öğle vakti sıcaklığından fazladır. Bunun gibi Güneşin sıcaklığı tam Yengeç dönencesi üzerine nazaran biraz güneye indiği zaman fazladır. Meselâ, Güneşin Arslan burcu başında havaya yaptığı te'sir İkizler burcu başında bulunduğu zamanki te'sirinden fazladır. Çünkü Arslan burcunda iken Güneş Yengeç dönencesi civarında yaz dönüm noktasını tamamlaması için

uzun süre o dönence civarında kalmıştır. Halbuki ekvatorda bir dönüm noktası olmayıp Güneş birkaç gün başucunda bulunup sonra uzaklaşır. Zira ekvatorda Güneş ışınlarının eğiminin artması, yaz dönüm noktası civarındaki eğim artmasından çok büyüktür. Yaz değişim noktası yakınında Güneş ışınlarının eğiminin değişmesi üç dört gün his bile edilmez. Dolayısı ile Güneş dönüm noktalarında bir müddet yerinde kalıp dönence bölgelerinin iyice ısınmasına sebep olur. Buradan anlaşıldı ki, Yeryüzünün en sıcak (ve kurak) bölgesi dönenceye yakın yerlerdir. (Dönence, enlemi 23,5 derece olan ekvatorun kuzey ve güneyindeki yerlerdir. Kuzeydekine Yengeç, güneydekine Oğlak dönencesi denir). Dönencelerden sonra her iki dönencenin onbeşer derece kuzey ve güneyi olan yerler sıcaktır. Dönenceler arası da bunlar gibidir. (Ekvator bölgesinde her gün yağış olduğundan sıcaklık düşer. Dönenceler çöl bölgelerine rastlayıp kurak olduğundan sıcaklık fazladır).

ALTINCI NEVİ: **Bizi ihâta eden havada meydana gelen gayr-i tabii yer hâdiselerinin değişmeleri, yâni beldelerin yüksek ve alçakta olması, dağ, deniz, rüzgâr ve toprağı iklime olan te'sirlerini bildirir.**

Ey aziz! Ehl-i Hikmet demişlerdir ki, yüksek yerde kurulan şehirlerin havasının soğuk, alçakta bulunan yerleşme yerlerinin havasının sıcak olduğu açıktır. Zira Güneş ışınları yerden yansıdığında önce atmosferin aşağı kısımlarını ısıtır. Bir derin vadide bulunan beldenin havası en sıcak ve en kesiftir. Dağ sebebi ile hava değişmeleri açıktır. Eğer belde dağ üzerinde ise o beldenin havası şimdi bildirdiğimiz gibi ovaya göre soğuk olmaktadır. Eğer dağ beldeye komşu ise beldeyi saran havada iki yönden te'siri olduğu tecrübe olunmuştur. Te'sirinin biri Güneş ışınlarını o beldeye aks ettirmek veya ışınlara engel olmak yönündendir. İkinci te'siri rüzgârı belde üzere esmekten men etmesi veya belde üzerine rüzgârı sevk etmesi yönündendir. Birinci şekle göre dağ şehrin kuzeyinde bulunursa Güneş ışınlarını şehre yansıtarak enlemi büyük olsa da havasını ısıtır. Eğer dağ şehrin batısında bulunup doğusu açık olursa şehrin havası yine sıcak olur. Dağ şehrin doğusunda bulunup batısı açık olursa yarı ısıtır. Çünkü bu dağ üzerine Güneş öğleden sonra gelip her an dağdan uzaklaşmakta ve te'siri azalmakta olduğundan havayı ısıtmaya tam yardımı olmaz. Halbuki dağ batıda olunca Güneş her an dağa yaklaşıp beldenin havasını sabahtan itibaren ısıtmaya yardım eder. Eğer dağ beldenin güneyinde olursa o beldenin havasını hiç ısıtamaz.

Dağın rüzgâr yönünden ikinci çeşit te'siri, soğuk kuzey rüzgârına mâni olması veya sıcak güney rüzgârı esintilerini şehir üzerin-

den kaldırması iledir. Yahut iki dağ arasının yüksek yerinde kurulmuş şehrin yüzü rüzgâra açık olması iledir. Burada rüzgârın esmesi, sahrada bulunan şehirlerde esen rüzgârdan daha çok ve şiddetlidir. Çünkü bir dar yere çekilen rüzgâr devamlı olarak, akarsu gibi o dar geçitte sükûnet bulmaz. O hâlde dağ yönünden şehirlerin en itidâl havasına sahip olanı, kuzeyi ve doğusu açık, güneyi ve batısı kapalı olanıdır.

Denizler sebebi ile sahildeki şehirlerin havası rutubetlidir. Deniz şehrin kuzeyinde olursa kuzey rüzgârları eserek o şehrin havasını soğutur. Zira suyun tabiatı da kuzey rüzgârı gibi soğuktur. Eğer deniz beldenin güneyi yakınında olursa beldenin havasına ağırlık verir. Hususan kuzeyinde de dağ olup rüzgârın gelmesine engel olursa oranın havası çok rutubetli olur. Çünkü Güneşin etkisi ile o beldenin üzerine gittikçe artarak yaklaşır. Eğer deniz beldenin batısında olursa o beldenin havasına rutûbet vermesi az olur. Zira Güneş o beldeyi etkisi ile zorla ondan uzaklaştırır.

Rüzgârların havaya etkileri de şöyledir: Kuzey, doğu ve batı yönlerden esen rüzgârlar faydalı, güneyden esen rüzgâr zararlıdır. Tecrübe ile anlaşılmıştır ki, kuzey rüzgârları soğuk ve kurudur. Soğuk olması, soğuk dağlardan geçerek bize geldiği içindir. Kuru olması, Güneş ışınları kuzey tarafa zayıf olup denizlerin buharlaşması az olduğundandır. Doğudan gelen rüzgârlar sıcaklık yönünden mutedildir. Fakat dağlar ve karalardan geçtiği için bir miktar kurudur. Batıdan esen rüzgârlar da ılımandır. Fakat denizlerden geçip geldiği için bir miktar rutubetlidir. Güney rüzgârları beldelerin çoğunda sıcak ve rutubetlidir. Sıcak olması Güneşe yakın olduğu için sıcak olan taraftan geldiği içindir. Rutubetli olması da güney denizleri Güneşin hareketi ile çözülüp Güneş sıcaklığı ile o denizleri buharlaştırıp bu rüzgârlara karıştırdığı içindir. Onun için güney rüzgârları bedene rehavet verir. Sam yâni helâk yelleri yukarıda açıklandığı gibi, ya çok sıcak sahalardan geçip gelen rüzgârlar veya Duhâniyye tabakasında ateş emsali dehşetli alâmetler gösteren duhânların artıklarının inerek karıştığı rüzgârlardır. Her ne yönden hareket etseler, rastladıkları bedenleri anında yakıp simsiyah ederek helâk ederler. İşte bildirilen hükümleri de, sam yelleri değiştirirler, başka hâle çevirirler. Bütün şiddetli rüzgârların başlangıç ve esası her ne kadar zayıf rüzgârlar gibi aşağıdan ise de, hareketinin başlangıcı ve esmesi ve şiddeti yüksektedir.

Toprağın cinsine göre de havada değişmeler olur. Şöyle ki, bazı şehirlerin toprağı killidir, bazısı taşlı, bazısı kumludur, bazısı kara balçıktır. Bazısı madenidir. Bunların her biri suyu etkiledikleri gibi havayı da etkiler ve değiştirirler. Hakk Teâlâ'nın te'siri ile tasarruf ederler. Zira kâinatın bütün zerrelerinin vücûda gelip gitmesi ve

bütün yaptıkları Hakk Teâlâ'nın iradesi ve kudreti iledir. (Allahü Teâlâ ne büyük Kaadir ve Kayyûmdur).

YEDİNCİ NEVİ: Bizi çevreleyen havaya ârız olan tabii akıntıya zıt bulunan değişmeleri bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, tabii akıntı ve cereyana zıd olan havanın değişmeleri, ya hava cevherinin dönüşmesinden veya havanın keyfiyetinde bulunan başkalaşım ve değişimlerdendir. Havanın cevherinde olan başkalaşımda hava cevheri bozulmaya ve değişmeye uğrar. Yoksa havanın bir keyfiyetinin artması veya eksilmesiyle bozulmuş olmaz. Havanın cevheri bizzat reddi (bozuk ve değişik) olsa, havaya teaffün ârız olur ki vebâ yahut tâ'ûn olur. Bu teaffün (kokuşma bozulma), rengi, kokusu ve tadı değişen suyun teaffünü gibidir. Bizim havadan maksadımız o basit ve mücerred olan hava değildir. Bizim etrafımızı saran buhar ve duhân küresidir. (Hava; azot, oksijen, su buharı ve bazı soy gazların karışımıdır). Çünkü basit ve mücerrêd cisimler teaffün etmez, kokmaz. Ancak keyfiyetinde veya cevherinde başka bir basit cisme çevrilir. Nitekim yukarıda anâsır-ı erba'anın birbirine çevrilmesi anlatılmıştı. Bizim havadan maksadımız havanın hakikî cüz'lerinden, su buharından ve buhar ve duhân ile yukarı çıkan toprak ve ateş parçacıklarından ibaret bir karışımdır. Bu karışıma hava ismini vermemiz deniz suyuna su dememize benzer. Zira deniz suyu da saf su değildir. Toprak, su, hava ve ateş maddelerinin bir karışımıdır. Fakat su, bu karışan maddelerin hepsine galip olduğundan su denmiştir. Bu hava dediğimiz karışım bazı kere kokuşup cevheri kötü bir hâl alır. Nitekim çakıllı, geniş, akıntısız derelerin suyu kokuşup, cevheri onların hâlini alıp, hareket etmez olur. Bunun gibi karışım olan hava da teaffün edip vebâ kesilir. Havadaki teaffünün en ağırı ve vebâ olmasının en çoğu yaz mevsiminin sonunda ve sonbaharda olur. Havanın keyfiyetinde bulunan değişme hâli sıcaklıkta veya soğuklukta tahammül olunamayan keyfiyete çıkarak ziraatı ve nesli fesâda verip helâk etmesidir. O hâlde hava bildirilen değişmelerin birisi ile değiştiğinde Hakk-Teâlâ'nın izni ile bedenlerimizde hastalıklar olur. Çünkü hava müteaffin olduğunda (kokmaya başladığında) Hakk Teâlâ'nın te'siri ile bedenlerimizin içinde olan dört ihlâtı (sıvı maddesini ve karışımı) da etkiler. Önce yürekte olan hılta sıvıya ufûnet (kokuşma) eriştirir.

SEKİZİNCİ NEVİ: Bizi ihata eden havanın beden ve rûhlarımıza olan çeşitli tesirlerini, faydalarını ve esen rüzgârların değişme kısımlarını ve faydalarını bildirir.

Ey azizl Ehl-i Hikmet demişlerdir ki, eğer hava çok ısınırsa bedendeki mafsallara gevşeklik verip rutubetleri tahlil eder. Susuzluğu çoğaltıp kuvvetten düşürür. Tabiatın bir aleti olan bedenin tabil sıcaklığını tahlil edip hazmı tebdil eder. Kan dokuyu bozup safrayı diğer salgılar üzerine galib getirerek rengi sarı eder. Sıcak hava sıhhatli bedenlere uygun değildir. Fakat soğuk algınlığı olanlara ve bazı felçlilere fayda verir. Soğuk hava, vücut ısısının normal seyrini bozar ve maddeleri akıcılıktan men edip, nezleyi tahrik eder.

Sinirleri zayıflatıp akciğerlere ve etrafındaki damarlara şiddetli zarar verir. Eğer havanın soğukluğu mutedil, ılık olursa hazma, bütün iç kuvvetlere, eserlere ve şehvet aletlerine kuvvet ve sağlamlık verip, sıhhatli bedenlere uygun gelir. Kılcal delikleri kapatıp kemik boşluklarını sıkıştırır. Rutubetli hava ekseri bedenlerin mizacına muvafık, uygun gelip cildi yumuşak, rengi güzel, görünüşü hoş edip mesameleri temizler. Lâkin bu da ufûnete hazırlar. Kuru hava rutubetli havanın beyan olunan te'sirlerinin zıddı olan etkileri yapar.

Rüzgârların, en iç açıcısı kuzey rüzgârıdır. Bedene kuvvet verip metanet bahş eder. Terlemeyi engeller ve bedenin mesâmesini tıkar. Hazmi kuvvetlendirir. Karnı ve mideyi çalıştırıp, idrarı kolaylaştırır. Garb havası kokuşmuş olsa bu rüzgâr onu ıslah eder. Eğer önce güney rüzgârı, arkasından kuzey rüzgârı eserse; güney rüzgârı terletir, kuzey rüzgârı, insanın içine pekleştirip, dışa açılmaya sebep olur. O zaman baştan akıcı maddeleri çoğaltıp, göğüs, mesâne ve rahim hastalıkları meydana gelip idrar zorluğu, öksürük, mafsal ağrıları, titreme görülür. Güney rüzgârı bedende gevşeklik hâsıl eder. Mesameyi açar. Dış salgıları tahrik eder. Duyu organlarına ağırlık verip yaraları bozar. Hastalıkları fazlalaştırıp baş ağrısını arttırır. Uykuyu getirip, sıtma verir. Doğudan esen rüzgâr, eğer gecenin sonunda veya gündüzün evvelinde eserse ılık ve lâtiftir. Rutubeti az, kuruluğu ortadır. Bu rüzgârın esmesi ekseriya o vakitlerde olduğundan bu rüzgâra Rih-i sabâ ve Nesim-i seheri (Sabâ rüzgârı veya seher yeli) derler. O bâd-ı sabâ bedenlere safâ, uykuya lezzet ve hastalara şifâ bahş eder. Eğer günün sonunda ve gecenin evvelinde doğu rüzgârı eserse, bunun te'siri öncekinin aksinedir. Doğudaki beldelerin havası, batıdaki beldelerin havasından lâtif ve saftır. Batıdan gelen rüzgâr gündüzün sonunda ve gecenin başında eserse içinde su buharı çok olan kesif havadır. Eğer seher vaktinde eserse Güneş ile mutedil olmayan en kesif, ve ağır havadır. Bu batı rüzgârı her ne vakit eserse, te'siri bâd-ı sabânın faydalarına zıd olur. Buna Rih-i dübûr derler. Hadis-i şerifte, **«Sabah rüzgârında yardım ve kolaylık, batı rüzgârında ise zarar ve helâk olmaklık vardır»**, diye vârid olmuştur.

Burada havanın faydalarını bu kadar anlatmakla yetinilmiştir. Çünkü basiret ehli bundan ibret almıştır. (Rüzgârları estiren, her şeyi bir sebeple yaratan, her şeyin Rabbi olan Allahü Teâlâ tenzihe lâyıktır).

DÖRDÜNCÜ FASIL

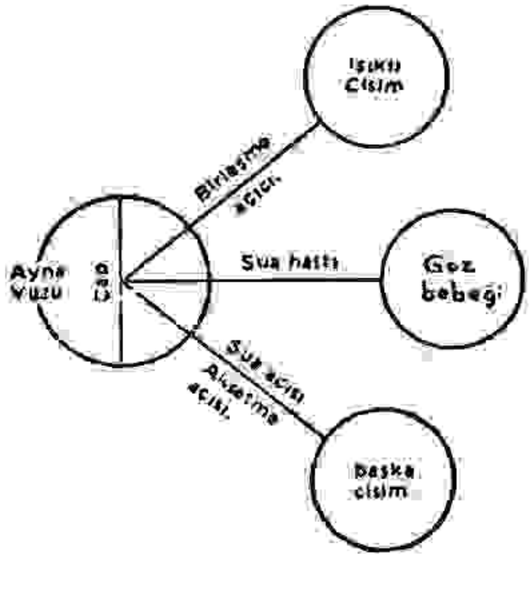
Hava küresinin en alt tabakasında zuhûr eden gök kuşağı, hâle, duman (sis), kırağı, jâle, sabah, şafak (tan), gölge ve çeşitlerini, gece ve gündüz sürelerini, seneleri, ayları ve zamanları beş nevi ile beyan ve ayân eder.

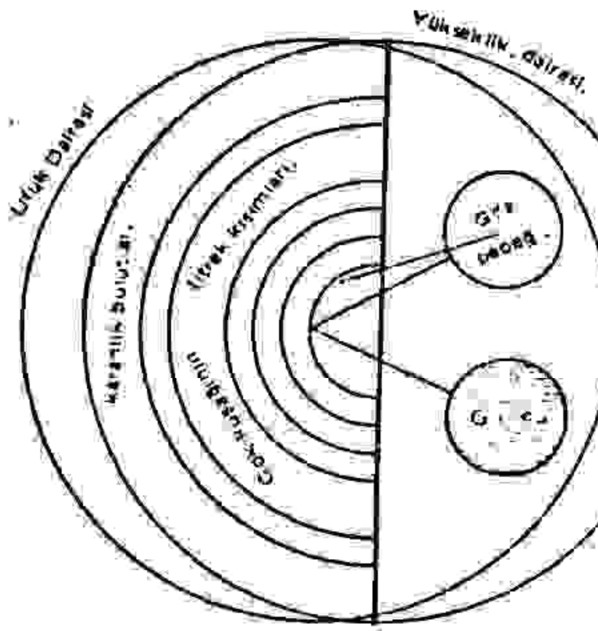
BİRİNCİ NEVİ: Kavs-i kuzah (gök kuşağı), hâle (ayağılı), duman (sis), kırağı ve jâle (çiy) yi bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, Ebe kuşağı (veya gök kuşağı, alâim-i semâ, eleğimsağma) dedikleri kavs-i kuzah yağmurdan veya su buharından hâsıl olur. Gökte daire yayı şeklinde küçük, saf, şeffaf su damlacıklarına Güneş ışınlarının vurması ile meydana gelir. Bunun açıklaması şöyledir: Su damlacıkları Güneşin karşı tarafında bulunur. Güneş ufka yakın yerde olup harareti az olur. Gök kuşağına bakan arkasını Güneşe vermiş olur. Su damlacıklarının ortasında siyah bulutlar gibi kesif şeyler bulunup ayna gibi olur. Göz şuâları buradan Güneşe aks eder. Bakan kimseye o cüz'lerin her birinden ancak Güneşin ışığı görünür, şekli görünmez. Zira göz şuâsından akseden parlak şey (su zerreciği) çok küçük olduğundan, karşısında bulunan ışıklı cismin ancak ışığını ve rengini gösterip şeklini göstermediği tecrübe olunmuştur. O su damlacıkları yarım daireden küçük bir ışıklı yay şeklinde olur. Bu yay Güneşin yüksekliği nisbetinde kısalır. Güneşin ufka inmesi nisbetinde büyür. Çünkü Güneş o dairenin merkezinde olduğundan ufuktan yükseldikçe mukabili olan dairesinin ufkun üstünde yarıdan azı kalır. Güneş ufka yaklaştıkça daire yayı ufka değer taraflardan artış gösterir. İbni Sinâ (Şifâ) kitabında yazmıştır ki: «Tûs ile Mâverd arasında bir yüksek dağ üzerinde idim. Semâ açık idi. Sahra ile aramızda dağın ortasında bulut var idi. Hava rutubetli idi. Güneş başımızın üzerinde idi. Ben o karanlık buluta bakıp gök kuşağı renklerinde bir tam daire gördüm. Ben o dağdan indikçe o daire küçülüyordu. Ben dağın eteğine geldiğimde, o daire tamamen kayboldu».

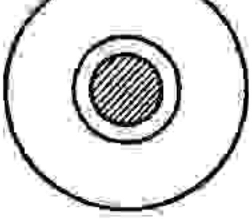
Gök kuşağının çeşitli renkleri Güneş ışığı ile bulutların çeşitli renklerinin karışmasından ileri gelmektedir. Çünkü bu kuşağın üst tarafı Güneşe yakın olduğundan parlaklığı galib olup zâferan kırmızısı görünür. Aşağı tarafları Güneşten uzak olduğu için parlaması mağlup olup az kırmızı (turuncu gibi) görünür. İki rengin

arası ikisinin birleşmesinden çimen yeşili görünür. Van eyâletinde Hizân kalesinde sonbahar mevsiminde Ay bedr-i kâmil iken orada ufka bitişik, beyan olunan renklerde gök kuşağı görülmüştür.





Gök Kuşağı



Kamerin Hâlesi

[Şekildeki gibi aynaya bakan, cismin görüntüsünü değil, ışıklı cismin ışığını görür. Gök kuşağı şeklinde de ayna vazifesi gören karanlık siyah bulutlara bakan Güneş ışığını, dolayısiyle Güneş ışığının yedi rengini görmektedir. Güneşin te'siri ile gök kuşağı meydana geldiği gibi, yine bulutlu havalarda Ayın te'siri ile, etrafında beyaz bir halka meydana gelir ki buna hâle denir].

Hâle (Ayağılı): Daire şeklindeki küçük, şeffaf su buharı taneciklerinin Ayın merkezi etrafında harman gibi yuvarlak beyaz bir dairenin meydana gelmesidir. Bunun açıklaması şöyledir: Hâleye bakan kimse ile Ay arasında, bu su buharı tanecikleri öyle bir konumda bulunmaktadır ki, onların herbirinde göz şuâsı Aya aks etmiş olsun. Böylece o taneciklere bakan kimse her birinde Ayın nûrunu görür. Fakat o tanecikler çok küçük olduğundan Ayın şekil ve hey'etini göremez. Hepsi tam veya eksik daire şeklinde görünür. İşte hâle budur. Havada su buharı olduğu zaman meydana geldiğinden yağmur yağacağına delâlet eder. Eğer aynı şartları taşıyan iki bulut tesadüfen alt alta bulunursa o zaman iki hâle meydana gelir. Alttaki bize yakın olduğundan büyük görünür. Aynı şartları taşıyan

bulutlar ikiden fazla ise, o kadar hâle görülür. Kamerin yedi hâlesi müşahede olunmuştur.

Zufâre: Güneş hâlesine denir. Bu çok nâdir meydana gelir. Çünkü Güneş ufuktan yükseldikçe harareti fazla olup ince bulutları çözüp havaya çevirir. İbni Sinâ (Şifâ) kitabında Güneşin etrafında gök kuşağı renklerinde tam veya nakıs hâle müşahede etmediğini yazmıştır. Bu hakir müellif bu kitabı yazmadan bir sene önce Pasin ovasında ilkbahar mevsiminin sonunda öğle vakti Güneşin hâlesini yârân-ı safâ ile hayretle müşahede etmişizdir. Yanımızda bulunan yüz kırkiki yaşındaki bir pir-i fâni de bu hâleyi hayretle seyr edip, «Ben bu yaşa geldim. Çok acaib şeyler gördüm. Fakat Güneşin harman eylediğini görmemiştim. Şimdi bunu da seyr ettim», demiştir.

Duman (sis): Bunun maddî sebebi, havaya çıkan az ve harareti düşük su buharı soğuk tabakaya çıkmadan yere inmeye başlar. Eğer o sırada kendisine soğuk isabet etmedi ise dağ başlarını sarıp yeryüzüne yayılarak duhân gibi ötesini örter. Sonra az bir sıcaklık ile havaya çevrilir.

Kırağı: Yukarı çıkan su buharı yine soğuk tabakalara çıkamadan aşağı inerken bir soğuklukla karşılaşıp donan su buharı damlacıkları ufak berrak (kar gibi) dâneler hâlinde yere inmelerine denir.

Çiğ (çise, şebnem, jâle): Harareti düşük ve miktarı az su buharı soğuk tabakaya çıkamadan aşağı inerken az soğuk ile karşılaşıp donmadan suya çevrilip bitkilerin yaprakları üzerine inerek inci taneleri gibi damlacıklar hâlini almasına çiğ denir.

İşin esası şöyledir ki: Beyan olunan boşluk âleminin hepsi, bileşik cisimlerden sayılmaktadır. Fakat unsurlardan mizacsız terkib olunmustur. Onun için çabucak değişikliğe uğrar veya yok olurlar. (Sâni', Hakîm, Celâl sahibi, kendisinden başka ilâh olmayan Allahü Teâlâ kulların tenzihinden yüksektir).

İKİNCİ NEVİ: Sabah, şafak ve gölgelerin hakikatini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ve hey'et ehli ittifakla sabah ve şafak (tan olayları) hakkında şöyle demişlerdir: Sabah ve şafak olayları hava küresinin en alt tabakasında meydana gelir. (Atmosfer olmasa sabah ve akşam tan olayı, yâni alaca karanlık meydana gelmez. Geceden gündüze, gündüzden geceye birdenbire geçilirdi). Açıklaması şöyledir: Güneş yerden büyük olduğundan Yer küresine teğet olan Güneş ışınları bir koni meydana getirir. Bu gölge konisinin Güneş görmeyen yarıdan az kısmında gece, Güneş gören yarıdan çok kısmında gündüz olur. Bu koninin ucu Zühre feleğindedir. (Yer küresi ile ko-

ninin tepe noktası arası bugünkü bilgilere göre yer yarıçapının 217 katıdır. Atmosferdeki kırılma gözönüne alınırsa bu uzaklık 42 yer yarıçapına denk düşer). Koninin tepe noktası daima burçlar dairesi düzleminde bulunur. Gölge konisinin ufkun altında olduğu süre gündüz, üstünde bulunduğu süre gecedir. Güneş yerin altında iken doğu ufkuna doğru yaklaşır. Gölge konisinin etrafındaki Güneş ışınları önce doğu tarafta ufkun çok üstünde beyaz bir çizgi hâlinde görülür. Bu çizginin alt kısmı ufka kadar karanlıktır. Güneş ufka yaklaştıkça beyazlık yayılır. Fakat ziyası az olduğu için zayıf görünür. Bilgisiz olanlar o beyazlığı ufuktan zâil oldu farz edip o zan ile ona subh-i kâzib (yalancı sabah, aldatan aydınlık, fecir) derler. Halbuki beyazlık zâil değil zâid olmuş, yâni artmıştır. Sonra Güneş ufka daha çok yaklaştığında bildirilen beyazlık ufuk üzerine yayılıp genişlediğinde ziyası kuvvet bulduğundan artık zâil olur, görünmez. Buna subh-i sâdık (gerçek sabah) denir. Sonra Güneş ufka iyice yaklaştığında beyazlık yalnız ufka değil her tarafa yayılır ve Güneşin doğacağı yer kırmızı görünür. Daha sonra Güneş kursu (küresi) ufuktan doğarak gündüz başlar. Şafakta sabah için anlatılanların tersi olur. Güneş kursu ufuktan gurûb ederek gündüz bittikten sonra Güneşin battığı yer bir süre kırmızı olur. Sonra her tarafta beyazlık görünür. Sonra bu geniş yaygın beyazlık yavaş yavaş azalıp ufkun üzerinde beyaz bir dikdörtgen hâlini alır.

Tecrübe ile anlaşılmıştır ki, Güneşin ufuktan onsekiz derece aşağıda bulunması subh-i kâzibin başlangıcı ve şafağın sonudur. Enlemi 48,5 derece olan yerlerde Güneş yaz dönüm noktasına (21 Haziran) geldiğinde şafağın sonu ile subh-i kâzibin (fecir) başlangıcı bir araya gelip yatsı namazının vakti girmez. Çünkü Güneş o gece 48,5 derece enlemindeki yerlerin ufkundan 18 dereceden daha aşağıya inmez.

Zılâl, yâni gölgeler iki kısımdır. Birincisine zıll-ı evvel (ilk gölge) demişlerdir. Zıll-i ma'kûs (yansıyan gölge) ve zıll-i menkûs (eksik gölge) da derler. Bu gölge ufuk düzlemine paralel olarak (yatay) konulmuş bir çubuğun gölgesidir. Duvara çakılan çivinin gölgesi böyledir. İkinci kısım gölgeye zıll-i sânî (ikinci gölge) derler. Zıll-ı müstevi (düz gölge) ve zıll-i mebsût (yayılmış gölge) da demişlerdir. Bu gölge ufuk düzlemine dik olan çubuğun görünen gölgesidir. Düzgün bir yerde dikilmiş olan çubuğun gölgesi böyledir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Gece ile gündüzün sınırlarını târif eder ve saat miktarlarını bildirir.

Ey aziz! Bilesin ki, matematik ve astronomi âlimlerine göre bir gün; gecesi dahil Güneşin bir yerin meridyeninden ard arda iki geçişi arasındaki zamandır. Halk ise gece ve gündüzü bir gün hesa-

biyle, Güneşin batışından itibaren ikinci defa batışı olarak bilir. Buna göre gün (gece+gündüz) ün başlangıcını, Güneşin burçlar kuşağının her bir noktasını geçmesiyle gerçekleşir. Ancak müneccimler, güne, Güneşin günyarısı dairesinden (yâni sabahtan) başlamayı kurallaştırmışlardır. Zira burçlar feleğinden itibaren birer yay çizen doğu ve batı farklılıkları, ufuklar nedeniyle Dünyanın yaşanılan bölgelerinde daha çok olur. Buna rağmen günyarısı dairesi nedeniyle burçlar feleğinin kavis farkı Dünyanın her yerinde aynı ve eşittir. Zira günyarısı dairesi Dünyanın yaşanılan bölgelerinde mutlaka ekvator ufuklarından birisi bulunduğu için onun ufku makamında durur. Böylece bir gün bir gecenin zamanı küllî hareketin bir devresi üzerine Güneşin o zaman içinde burçlar feleğinden batı istikametinde hareketiyle seyrettiği doğuş yerleri kadar artar. Gündüzün vakti matematikçilere göre Güneşin doğuşu ile batışı arasında geçen zamandır. Din âlimlerine göre ise şer'î gündüz, ikinci fecirden Güneşin batışına kadar geçen zamandır. O hâlde gecenin vakti de bu iki görüşe göre, gündüzün dışında kalan zamandır.

Fen adamları gece ile gündüzün her birini sâ'at-ı mu'tedile (ortalama saatlar) ye ve sâ'at-i zamâniyyeye taksim etmişlerdir. Ortalama saat, Güneşin görünen hareketi ile onbeş derece dönmesidir. Bu saatlar birbirine eşit olduğundan bunlara sâ'at-ı müsteviye de denir. Sâ'at-ı zamâniyyeye göre bir saat, gecenin veya gündüzün oniki eşit parçasından biridir. Geceler uzun olursa gece saati, gündüz saatinden uzun olur. Gündüzler uzun olursa gündüz saati gece saatinden uzun olur. Buna göre gündüzün uzayıp kısalmasiyle sâ'at-ı mu'tedile (ortalama saatler) değişirse de bölümleri değişmez. Zira bu bölümler daima onbeş derece üzerinden hesaplanır. Böylece gündüzün uzayıp kısalması yönünden saatlerin zamanları farklı olsa da sayıları değişmez. Bu sayı daima onikidir.

Eski fen âlimleri yıldız ve gezegenlere ait hükümlerde zamanî saati, diğer hesaplarda ortalama saati kullanmışlardır. Ekvatorda gece gündüz her zaman eşit olduğundan ortalama saat ile zamanî saat birbirine eşit olur. (Gündüz süresi 14 saat olan yerlerde

zamanî saat $\frac{14 \times 60}{12} = 70$ dakika itibar edilir).

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Güneş senesini, burçlara ve yıldızlara göre ayları ve Rûmî ayların isimlerini bildirir.

Ey aziz! Hey'et ve nücûm ehli ittifakla demişlerdir ki, Güneşin burçlar dairesi üzerindeki bir noktadan başlayarak görünen hareketi ile dolaşıp yine aynı noktaya gelinceye kadar geçen zamana Güneş senesi (Şemsî yıl) denir. Astronomlar başlangıç noktası ola-

rak Güneşin Koç burcuna girmesini almışlardır. Oniki burcun herbirine girmesini ayların başı kabul etmişlerdir. Her bir burcun geçişi bir ay olmaktadır. Güneş senesi 365 gün ve dörtte bir gündür. Burçların aylara göre hesabı ve günlerinin sayısı Ebced hesabı ile şu beytin sözleridir.

لا و لا لب لا و لا لا شش مهست
لل كط و كط لل شهور كهست (1)

Burç aylarının hesabı bu ise de, İskender İbn Feylosof-i Rûmi (2) hakiki Güneş senesinin aylarının ilk günlerini, eski astronomicilerin kabul ettiği burçların evvelinden on gün önce itibar edip senenin başını Güneşin Koç burcuna girmesinden on gün önce başlatmıştır. Her aya bir isim vererek Rûmi aylar meşhur olmuştur. Her seneyi dört mevsime ayırarak, her mevsimi üç ay almıştır. Mart ayından başlayarak sıra ile üçer ay bugün bilinen dört mevsim olmaktadır. Ayların gün sayıları da bugünkü gibidir. Marttan itibaren Rûmî (bugün kullanılan) ayların gün sayılarını Ebced hesabı ile bildiren beyt aşağıdadır:

لا و كى لا در بهار و كى و لا لا فصل ياى
كى و لا كى در خريف و لا و لا كح در شتا (3)

---

(1) Lâ vü lâ leb lâ lü lâ lâ şeş mehest
Lel kat u kat lel şühûr-ı kütehest

Lâ ve lâ leb lâ ve lâ lâ altı aydır (ki bunlar 30 günden fazla sürerler). Lel kat u kat lel ise kısa ayları karşılar.

Not: Ebced hesabına göre lâ=31, leb=32, lel 30+30=60, kat=29 rakamlarının karşılığıdır.

(2) İskender-i Rûmî diye de bilinen bu zâtın Kur'ân-ı Kerim'de Zülkarneyn ismiyle zikredilen peygamber mi, yoksa tarihte bilinen adıyla Büyük İskender mi olduğu hususunda eskiden şüpheler vardı. Her iki İskender'in de hayatları, savaşları ve yaşadıkları bölgelerin aynı olması nedeniyle ortaya çıkan bu karışıklık, maalesef bâzı ilim erbabını ikisinin aynı şahıs olduğuna dair yanlış bir fikre itmiştir. Bugün artık anlaşılmıştır ki, Yunan Kralı Büyük İskender aslâ peygamber olamaz.

(3) Lâ vü key lâ der-bahâr u key vü lâ lâ fasl-ı yây
Key vü lâ key der-harîf u lâ vü lâ kah der-şitâ

Lâ, key ve lâ bahar mevsimini; key, lâ ve lâ ise yaz mevsimini oluşturur. Key, lâ ve key sonbahar ayları; lâ, lâ ve kah da kış aylarıdır.

Not: Ebced hesabına göre key=30, lâ=31, kah=28 rakamlarını karşılar.

BEŞİNCİ NEVİ: Kameri seneyi, Arabi ayları, isimlerini ve Arabi ve Rûmi ayların ilk günlerini bulmayı bildirir.

Ey azizi Hey'et ve hesab ehli ittifakla demişlerdir ki, Kameri sene oniki aydır. Her bir ay, Kamerin Dünya etrafında bir dolanma süresidir. Ayın yeni ay safhasından tekrar aynı safhaya gelinceye kadar geçen zamandır ki, yaklaşık olarak 29,5 gündür. Dini işlerde (meselâ Ramazan orucuna başlamada) ayın ilk günü, hilâli (yeni Ayı) görmekle olur. Fakat hilâli görmek, değişik yerlere göre, değişik olmaktadır. Onun için hesap ehli, Kameri ayın başlangıcını Güneş ile Ayın Yere göre aynı tarafta ve bir doğrultuda oldukları muhâk (yeni ay) safhasından itibar etmişlerdir. Kameri sene 354 gün ve humüs (beşte bir) gün ve sudüs (altıda bir) gündür. Yâni

$$354 \text{ gün} + \frac{1}{5} \text{ gün} + \frac{1}{6} \text{ gün} = 354 \text{ gün} + \frac{11}{30} \text{ gün} = 354,367 \text{ gündür}).$$

Güneş yılından on gün yirmi buçuk saat azdır.

Kameri olan şer'i senenin ilk ayı Muharremdir. Kameri yıl Güneş yılından yaklaşık olarak onbir gün azdır. Meselâ bir sene Muharrem ayı ile Mart ayı başlangıçları aynı günde birleşseler, bir sene sonra Muharremin hilâli Martın başlangıcından onbir gün önce görünür. Her sene böylece öne giderek otuzüç yılda bir devresini tamamlayıp Mart başı ile Muharremin başlangıcı aynı gün olur. Arabi aylar her yıl belli mevsimlere gelmez. Onun için bu aylar belli mevsimlere mensub olmazlar. Muharrem ayından başlayarak bir ay 29, bir ay 30 gün olmak üzere kabul edilir. Arabi, Kameri aylar aşağıdadır:

1. Muharrem.	Onuncu günü âşûre günüdür.
2. Saferü'l-hayr.	
3. Rebîü'l-evvel.	Onikinci gecesi Mevlid kandilidir.
4. Rebîü'l-âhir.	
5. Cemâziye'l-ûlâ.	
6. Cemâziye'l-âhir.	
7. Recebü'l-esâm.	İlk Cum'a gecesi Regaib gecesidir.
8. Şa'bân.	Onbeşinci gecesi Berât gecesidir.
9. Ramazanü'l-mübârek.	Yirmiyedinci gecesi Kadir gecesidir.
7. Recebü'l-esâm.	İlk Cum'a gecesi Regaib gecesidir.
11. Zil-ka'de.	
12. Zil-hicce.	Onuncu günü Kurban bayramıdır.

Arabi ve Rûmi ayların ilk günlerini bulmak için yazdığımız ikişer beyitlik Gurrenâmemiz ile bu faslı bitirmek münâsib görülmüştür.

GURRENÂME

1. Hakk'a hamd u Habibine selâm et
Her ayda rûz u şeb saat-be-saat
2. Çü dört beyt iki gurre mücmelidir
Hurûfun şehr-i hâkim bilmelidir
3. Şuhur-ı hâkimin cem' etmelisin
İki hafta anınla gitmelisin
4. O mecmuu ne günde kim bulursun
O şehrin gurresin ol gün bulursun
5. Kaçında şehr-i rûmun gurredir bil
Burûc eyyâmına andan nazar kıl
6. Bul anda rûmiden hem şehr-i şer'î
Burûcu asl bil her şehri fer'i
7. Makdem-i beyt oniki kelmedir tam
Hurûfudur şuhûr-ı şer'a erkam
8. İkinci beyti sekkiz kelmedir al
Hurûfun şehr-i şer'a hâkim-i sâl
9. Üçüncü beyttir tertib-i manzum
Şuhûr-ı rûmidir anınla ma'lûm
10. Oniki kelmedir beyt oniki ay
Evâil harfi şehr erkamıdır say
11. Şuhûr-ı rûma âzâr birle bed' et
Muharremden şuhûr-ı şer'î say git
12. Şuhûr-ı rûma tâbi beyt-i râbi
Vü yekşenbe hurûfun oldu câmi
13. Çü yigirmisekiz harf oldu her yıl
Şuhûr-ı rûma hâkimdir biri bil
14. Ehec zed bûd o sekkiz harf olur kim
Şuhûr-ı şer'a her yıl biri hâkim
15. Çü hicret sâli binyüzaltmış u beş
Bu şehrin hâkimi vardır rakam şeş
16. Bu sâl içre çün âzâr gurre buldu
Eced cimî de rûma hâkim oldu
17. Çün altmışaltı olur sâl-i hicret
İki hâkim iki dal olur elbet
18. Bu tertib üzere hâkimler gider kim
Ehec zed bûd'un olmuş devri daim
19. Velikin hâkim-i rûm ahrefi çün
Bu sâl-i hicrile devr ettiğiyçün

20. **Bu sâlin eşhûru eyler tahavvül**
Otuzüç yılda bir yıldır tedâhül
21. **Mutabık gelse âzerle muharrem**
Bu hicret sâlini bir tarh et ol dem
22. **Çü Gurrenâmeler nazm etti Hakkı**
Şuhûr-ı dehr ile bil sun'-ı Hakk'ı.

1. Her ay, gece ve gündüz, saat be saat Allah'a hamd ve Habîbine selâmdan sonra.

2. Aşağıdaki dört beyitte Hicrî ve Rûmî ayların ilk günleri özetlenmiştir ki bunlardan da ebced hesabiyle hangi ayın hüküm sürdüğü anlaşılır.

3. Önce içinde bulunulan ayın verilen harflerini toplamalısın ve iki hafta böylece gitmelis.n.

4. Bunların toplamını hangi günde bulduysan o ayın gurresi (başlangıç günü, ilk günü) odur.

5. Gurrenin Rûmî ayların kaçıncı gününe rastladığını bulduktan sonra burç günlerini (Şemsî ayları) ondan çıkarabilirsin.

6. O Şemsî aylar içinde Rûmi aya tekabül eden ve din âlimlerinin kullandığı ay bulunmuş olur. Bunda burçları esas ittihaz edip ayları, ondan yola çıkarak hesaplamak gerekir.

7. İşte bütün bunları anlatan şu birinci beyit tam oniki kelimedir. Kamerî ayların rakamları da onların harf sayısı kadardır.

1. **Zehi bâki cihan her şey var anda**
Bu dünyayı hele zeyn etme canda
2. **Olursa da heman cismin ziyanda**
Dü kânı bulagör virân dü kânda

[Bu dünya nasıl bâki olabilir? Onda her şey vardır (ama sen yine de) gönlünde bu cihanı süsleme. Bedenin ziyanda bile olsa iki madeni viran dükkânda bulmaya bak. (Buradaki iki maden can ve gönül, viran dükkân da köhne bedendir)].

Zehi	Bâki	Cihan	Her şey	Var	Anda
1	2	3	4	5	6
Muharrem	Safer	Rebiü'l-evvel	Rebiü'l-âhir	Cemâziye'l-evvel	Cemâziye'l-âhir
7	2	3	5	6	1

Bu	Dünyayı	Hele	Zeyn	Etme	Canda
7	8	9	10	11	12
Receb	Şaban	Ramazan	Şevvâl	Zil-kade	Zil-hicce
2	4	5	7	1	3

Not: Ay isimlerinin altında olan rakamlar her kelimenin başladığı ilk harfin ebced hesabındaki karşılıklarıdır. Buna göre Kamerî aylar bu rakamların gösterdiği günde gurre olur.

8. İkinci beyit sekiz kelimedir. Bunun ilk harfleri de Kamerî aylara göre senenin hâkimi sayılırlar.

Olursa da	Heman	Cismin	Ziyanda	/	Dü kânı	Bulagör	Virân	Dükânı
1	2	3	4		5	6	7	8

Not: İlk harflerinin rakam karşılıkları ise şunlardır:

1	5	3	7		4	2	6	4

9. Üçüncü beyit bir manzume tertibinde Rûmi ayları bildirir, ki budur:

3. Hep eşya kim cihanda var O'na dâl
Zehi bâki heme zâil cev ü kâl

(Cihanda var olan her şey O'na (Allah'a) delâlet eder. Yalnızca O bâkidir. Oysa bütün hava ve sözler yok olacaktır).

Hep	Eşya kim	Cihanda	Var	O'na	Dâl /	Zehi	Bâki	Heme	Zâil	Cev	ü Kâl
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Not: İlk harflerin rakam karşılıkları ise şunlardır:

5	1	3	6	1	4	7	2	5	7	5	6

10. Bu beyit oniki kelime olup oniki ayı gösterir ve ilk harfleri de bu ayların rakamlarıdır.

11. Rûmî aylara Mart ile başla ve Muharremden itibaren diğer ayları buna göre say git. (Yâni Muharremin karşılığı Marttır).

12. Dördüncü beyit Rûmi aylara tâbidir ve yekşenbe (pazar) gününün harfleri toplamı kadardır. Beyit şudur:

4. Bed ebced vez ebed hevvez beced hez
Ebec hevvez eced hev hâkim-i sâl

Bel	Ebced	Vez	Ebed	Hevvez	Beced	Hez /	Ebec	Hevvez	Eced	Hev	Hakim-i sâl
	4321	76	421	765	432	75	321	765	431	65	

13. Yirmisekiz harften her biri bir yıl Rûmi aylara hâkimdir.

14. Ebec zed bûd (elif, hem, cim - zı, dal - be, vav, dal) kelimelerindeki toplam sekiz harf ise her yıl şer'i aylara hâkim olurlar.

15. Şimdi Hicri 1165 yılıdır. Bu yılın hâkimi ise beş (5) rakamıdır.

16. Bu yılda gurre Mart ayındadır. Eced (elif, cim, dal) harfinin cim (cim) i de Rûmi aylara hâkimdir.

17. Hicrî yıl 1166 olunca iki hâkim her ikisinde de (dal) harfi olur.

18. Bilgeler derler ki bu devr-i dâim ehec zed bûd (elif, he, cim - zı, dal - be, vav, dal) harfleri tamamlanasıya dek böyle gider.

19. Lâkin Rûmî ayların harfleri bu Hicrî yıl ile devrettiği için...

20. ... bu takvimin ayları birbirinden gün alır ve 33 yılda bir kez yenilenir.

21. Ne zaman Mart ile Muharrem birbirine uygun ve denk gelirse o zaman Hicrî yıldan itibaren bir diye saymak gerekir.

22. Hakkı, bu Gurrenâme'yi nazmetti, ki aylar vasıtasiyle Allah'ın yarattıkları gerçeğiyle bilinebilsin.

[Bu şiir ve ardından gelen dört beyitte Hicri ve Rûmi ayların ilk günlerini bulmak ebced hesabı ile bildirilmektedir. Rûmi aylar bugün kullanılmamaktadır. Onun için Rûmi aylara ve burçlara göre düzenlenmiş olan gece - gündüz uzunlukları ve namaz vakitlerini gösteren cetvel de yapılmadı. Arabi ayların ilk günlerini bulmak için çeşitli metodlar vardır. Bunlardan kolay anlaşılan biri Tam İlmihâl Saâdet-i Ebediyye kitabında yazılı olan usûl aşağıya yazılmıştır.

Sene adedinden bir noksanı 4,367 ile çarpılır. Bulunan tam sayıya aranılan aya mahsus rakam ilâve edilir. Çıkan toplam 7 ye bölündüğünde kalan sayı Cum'adan itibaren gün adedi olur. Arabi aylara mahsus rakamlar şöyledir:

Muharrem = 8	Receb = 3
Safer = 2	Şa'bân = 4
Rebîü'l-evvel = 4	Ramazânü'l-mübârek = 6
Rebîü'l-âhir = 5	Şevvâl = 7
Cemâziye'l-evvel = 7	Zil-ka'de = 2
Cemâziye'l-âhir = 1	Zil-hicce = 3

Meselâ 1376 senesi Ramazân-ı şerifinin birinci gününü bulalım: Sene adedinden bir noksan olan 1375 sayısını 4,367 ile çarparız. 6004 eder. Ramazan-ı şerif ayına mahsus sayı altı olduğundan, toplamı 6010 dur. Bunu yediye bölünce kalan dört olur. Cum'adan itibaren dördüncü gün pazartesi olduğundan 1376 yılı Ramazan-ı şerifin birinci günü pazartesi olduğu anlaşılır.

Kitabın aslında Ayın hangi burçta olduğunu gösteren cetvelde ve şehirlerin enlem boylamlarını bildiren cetvelde rakamlar Ebced

hesabına göre verilmiştir. Onun için Ebced hesabına göre rakamları aşağıya yazmak uygun görüldü.

1:	ا	11:	يا	10:	ى	100:	ق
2:	ب	12:	يب	20:	ك	200:	ر
3:	ج	13:	يج	30:	ل	300:	ش
4:	د	14:	يد	40:	م	400:	ت
5:	ه	15:	يه	50:	ن	500:	ث
6:	و	16:	يو	60:	س	600:	خ
7:	ز	17:	يز	70:	ع	700:	ذ
8:	ح	18:	يح	80:	ف	800:	ض
9:	ط	19:	يط	90:	ص	900:	ظ
10:	ى	20:	ك	100:	ق	1000:	ع

35:	له	79:	عط	734:	ذلد
46:	مو	81:	فا	1885:	عصفه
57:	نز	92:	قب	1312:	عشيب
68:	سح	327:	شكز	30:	ل
		40:	م	50:	ن

Şeklinde de yazılabilir. Tarih düşürmelerde de belli tarihi gösteren kelimeler veya deyişler, mısrâ'lar bulunur. Meselâ Mevlânâ'nın (kuddise sirruh) vefatı 672 için «İbret» kelimesi tarih düşürülmüştür.

70:	ع
2:	ب
200:	ر
+ 400:	ت
672:	عبرت

ا
خ
ر
و
ن +
آخرون: 857

ب
ل
د
ة
ط
ي
ب
ة +
بلدة طيبة: 857

İstanbul'un fetih tarihi olan Hicri 857 yılına, «Beldetün tayyibetün» kelimeleri ve,

«Ehl-i din İstanbul'u aldı cidâl ü ceng ile»

mısrâ'ı bulunmuştur.

Takvim: En eski zamanlardan beri ve bütün Müslümanların

1: ا
5: ه
30: ل
4: د
10: ي
50: ن
1: ا
60: س
400: ت
1: ا
50: ن
2: ب
6: و
30: ل
10: ي

1: ا
30: ل
4: د
10: ي
3: ج
4: د
1: ا
30: ل
6: و
3: ج
50: ن
20: ك
30: ل
+ 5: ه
857

kullandığı takvim Ayın hareketine göre yapılan takvimdir. Romalılar zamanında kullanılan takvim de Ayın hareketine göre yapılmıştı. Bu yüzden mevsimler, bayramlar ve dinî günler, yılın aynı aylarına rastlamazdı. Julius Cesar iktidarı ele alınca İskenderiyeli astronom Sosigens'i çağırttı. Milâttan önce 45 yılında bu astronomun tavsiyesi ile ilkbahar noktasını 21 Marta getirmek ve artık yıllar kabul etmek suretiyle Jülyen takvimi denilen takvimi meydana getirdi. Bu takvime göre bir yıl 365 gün 6 saat kabul edilir. Bu altı saatlar dört yılda bir gün olduğundan, 4 ile bölünebilen yıllar artık yıl olarak 366 gün alınır. Yılın başlangıcı Mart ayıdır. Bu takvime Jülyen takvimi denir.

Rûmî yıl: Jülyen takviminin aynıdır. Yalnız bu takvimden 584 yıl eksiktir. Eskiden yalnız Osmanlı ülkesinde kullanılmıştır. Bugün de takvimlerde Rûmî yıl ve aylar gösterilmektedir. Aylar bildiğimiz gibidir. Yalnız gün olarak 13 gün eksiktir. Bu eksikliğin sebebi şudur:

M.Ö. 45 yılından 1582 yılına kadar Jülyen takvimi kullanılırdı. Ancak Jülyen takviminde bir yıl 365,25 gün alınmasına rağmen dönence yıl 365,2422 gündür. Dönence yıl; Yerin yörüngesi üzerinde ilkbahar noktasından tekrar aynı noktaya gelinceye kadar geçen süredir. Bu iki yıl arasında 365,25 — 365,2422 = 0,0078 gün fark vardır. Bu fark 400 yılda 400÷0,0078=3,12 gün eder. 1582 yılında ilkbahar noktası gerileyerek 21 Marttan 11 Marta gelmişti. Bunun üzerine Papa 13. Greguar, zamanın astronomlarından Clavius'un tavsiyesi ile 10 günü atmak suretiyle ilkbahar noktasını yine 21 Marta getirmeyi düşündü. Bunun için 5 Ekim 1582 gününü 15 Ekim 1582 olarak ilân etti. Bu takvime göre 4 ile bölünebilen yıllar artık yıl (Şubat 29) olduğu gibi, yüzyıllar içinde yalnız 400 ile bölünebilen yıllar artık yıl olarak kabul edildi. Böylece 400 yıl içindeki 3 gün fazlalık kaldırılmış oldu. 1582 yılından sonra 1700, 1800, 1900 yılları Jülyen takvimine göre artık yıl olduğu hâlde bugün kullandığımız 13. Greguar'ın yaptırdığı değişiklik ile Gregoriyen takvimi ismini alan takvime göre artık yıl değildir. O hâlde Jülyen ve Rûmî takvim, kullandığımız Geregoriyen takviminden 13 gün noksandır. Eski Mart Jülyen, yeni Mart Gregoriyen takvimine göredir. 2100 yılından sonra bu fark 14 gün, 2200 yılından sonra 15 gün, 2300 yılından sonra 16 gün olacaktır].

BEŞİNCİ FASIL

Su unsurunun mahiyetini, keyfiyet ve hâllerini, vasıflarının değişmesini, isimlerini, deniz iken buhar, bulut, kar, yağmur, kaynak, nehir ve yine deniz olmasını, çeşitli hareketlerini, karlar ve de-

nizlerin birbirine tebeddül ve tahavvülünü, denizin, karada ve denizde yaşayanlara sağladığı faydaları, suda yaşayan hayvanların farklı vasıflarını, su tabakasının kalınlığı sayılan denizlerin derinliğinin ölçülmesini, deniz sebebi ile gemiler yapılıp herkesin istediği yere gitmesini. Yeni Dünya (Amerika) nın bulunup Dünyanın çevresinde dolaşılmasını, batıya giden gemilerin doğuya varmasını yedi nevi ile açıklar.

BİRİNCİ NEVİ: **Su unsurunun ne olduğunu, tabiat ve hâllerini bildirir.**

Ey aziz! Hikmet ve hey'et ehli su hakkında ittifakla şöyle demişlerdir: Anâsır-ı erba'anın üçüncüsüdür. Renksiz, şeffaf, basit ve küresel bir tabaka teşkil eder. Yaş, soğuk ve havadan daha yoğun tabiatlıdır. Çeşitli şekiller alabilir. Yerinden ayrıldığında diğer unsurlara çevrilir. Yerinde durduğu zaman da ihvânına (diğer unsurlara) çevrilebilir. Kendi tabiatı ile yerinde durduğu zaman da çeşitli hareketleri vardır. Su küresinin üst yüzeyi dalgalı olup hava küresinin hareketli alt yüzeyi ile temas hâlindedir. Su küresinin alt yüzü dağ ve vâdilere temas ettiğinden düzgün değildir. Bu su küresinin asıl yeri havanın altı, toprağın üstüdür. Ancak su, Yeryüzünü tamamen örtememiştir. Yeryüzünün bir kısmının açıkta olması hakkında âlimlerin çeşitli görüşleri olmuştur. Bir kısım hey'et âlimleri Cenâb-ı Hakk'ın inâyetine yapışıp, kara hayvanlarının ve bilhassa insanın yaratılmasını ve hava ile teneffüs ederek yaşamalarını Hakk Teâlâ'nın iradesine bağlamışlardır. Görünüşte belli bir sebebi bilinmemektedir. Bir kısım âlimler de teslim olup demişlerdir ki, bu sebepler âleminde her şeyin bir sebeple yaratılması âdet-i İlâhiyyedir. Denizlerin suyunun karaları tamamen örtmemesinin sebebi şöyledir: Güneş, hâricü'l-merkez (merkez dışı) feleğinde hareket ederken evc ve hadid noktalarına gelir. Hâlen (1165 senesinde) hadid noktası güney burçlarından Oğlak burcu başlarındadır. Hadid noktası Güneşin yere en yakın olduğu noktadır. Güneş hadidine inince Yere yakın olup su unsurunu ısıtarak harekete getirip Arzın o tarafına cezb etmiştir. Çünkü az su büyük bir kazanın bir kenarında kaynadığında etraftaki sular kaynayan yere gelip kazanın etrafı susuz kalıp münkeşif olur. Bunun gibi deniz suyu güney yarımkürede Güneşin sıcaklığı ile harekete gelip deniz suları güneye doğru çekilip kuzey yarımkürede açık yerler kalmış olur. Fakat havanın sıcaklığı ve soğukluğu, yalnız Güneşin Yere yakın ve uzak olmasına bağlı değil, dik veya eğik gelmesine ve süresine bağlıdır. Nitekim yukarıda açıklanmıştı. Karalar ve denizler ikisi bir küre olup zamanla rüzgârların esmesi ve sellerin ak-

ması açık araziye te'sir edip vadiler, göller, tepe ve dağlar meydana gelmiştir.

O hâlde Güneşin hadid noktasına inmesi yeryüzünde açık yerlerin kalmasına yalnız başına sebep olmayıp te'sirinin olduğu söylenmelidir. Çünkü Yeni Dünya'nın yarısı (Güney Amerika) hadid noktasının (Oğlak dönencesinin) altında kalmaktadır. Her şeyin en doğrusunu Allahü Teâlâ bilir.

İKİNCİ NEVİ: Su unsurunun vasıflarının ve isimlerinin değişmesini, deniz suyunun buharlaşıp bulut, yağmur, kar, kaynak ve kuyu suyu, nehirler olup bitki, hayvan, insan ve hattâ bütün madenlere ve a'yana hayat verdikten sonra yine deniz suyu olup aslına döndüğünü bildirir.

Ey aziz! Hey'et ve hikmet ehli ittifakla demişlerdir ki, toprak unsurunu içine alan su unsuru ki Bahr-i muhittir (Okyanusların hepsine birden Bahr-i muhit denir). Aslında tek bir deniz iken çeşitli imkânlar nisbetinde muhtelif denizlere bölünmüştür. Yâni yönlere göre dört kısımdır. Bunlara, Bahr-i muhit-i şarki, Bahr-i muhit-i garbi, Bahr-i muhit-i şimali, Bahr-i muhit-i cenûbi isimleri verilmiştir. Bunların her biri sahilde bulunan memleketlere göre çeşitli isimler almışlardır. Nitekim Bahr-i muhit-i cenûbide (Hint Okyanusu) Güney Çin Denizi, Umman Denizi, Kızıldeniz, Arap Denizi, Fars Denizi, Sûdan Denizi gibi denizler vardır. Bahr-i muhit-i garbi, Atlas Okyanusudur.

Su unsuru ateş tabakasına göre beşinci tabakadır. Güneş ışınlarının harareti ile deniz suyunun lâtif eczası (molekülleri) havaya çıktığından geride yoğunluğu fazla olan ateş, hava ve toprak parçacıklarının karışımı kalıp tadı acı ve tuzlu olmuştur. Yukarıda belirtildiği gibi Güneş ışınları ile buharlaşan deniz suyu yağmur ve kar hâlinde Yere indiğinde yavaş yavaş kaynaklar ve nehirler meydana gelip madenler, taşlar, bitki ve ağaçlar bundan nasibini alıp hayvan ve insanlara hayat verdikten sonra kalanı nehirler hâlinde yine denize dökülür. (Su ile her şeye hayat veren Allahü Teâlâ bütün noksan sıfatlardan münezzehdir). Deniz suyu bir defa havaya çıksa, yâni buharlaşsa, letâfet ve halâvet bulup tatlı su olur. Anlatıldığı gibi deniz suyu devamlı devr eder. Buharlaşan suya karşılık nehirlerin dökülmesi ile deniz suyu aynı kalır. Her ne kadar deniz suyu acı ve yoğun iken hava teması ile letâfet ve halâvet bulsa da Güneşin sıcaklığı ile yanan toprak maddelerine yakınlığı ile renk, tad ve keyfiyetler iktisab ederek tuzlu ve sıcak olur.

Zemzem suyu bütün hastalıklara devâdır. Tatlı suyun faydaları çoktur. En büyüğü susuzluğu gidermesidir. Su unsurunun da diğer unsurlar gibi rengi yoktur. Karıştığı şeyin tabiatını alır, ona çevri-

lir. Meselâ sirkeye karışmışsa o da sirke, bala karışmış ise o da bal olur. Mutlak su iken her rengi ve tadı alabilir. Bütün yağları ve kirleri temizler. Yunan hukeması Bahr-i muhite Okyanus derler. Yumurtanın beyazı sarı kısmı çevrelediği gibi okyanuslar da Arzın ekseri kısmını kaplamıştır. Toprak küre yer yer suyun yüzüne çıkmıştır. Su küreden yüksekte olan, görünen yerler dünyanın meskûn dörtte biri, Yeni Dünya (Amerika) ve binlerce ma'mûr adalardır. Bunlara çeşitli isimler verilmiştir. Dünyanın meskûn dörtte birinde olan küçük içdenizler Bahr-i muhitin artıklarından yer yer birer göl gibi kalmıştır. O küçük denizlerin en büyüğü Hazer Denizidir. Hazer Denizi kuzeyden güneye doğru uzunlamasına olup yuvarlak değildir. Kuzeyinde Hazer beldeleri ile Ulu Nogay ve Türkistan vardır. Doğusunda Harezm beldeleri ile Taberistan ve Cürcan vardır. Güneyinde Câm dağları ve Geylân beldeleri vardır. Batısında ise Şirvan ve Dağistan ile Ejderhan bulunur. Bu deniz içinde, üzerinde yaşanmayan çok sayıda adalar vardır. En derin yeri ikiyüz metreyi geçmez. Meddi ve cezri yoktur. Çevresi yaklaşık 3.000 mil kadardır. Uzunluğu 850 mili bulur. Doğu - batı genişliği ise 600 mil civarındadır.

Bahr-i Kulzüm (Kızıldeniz): Bahr-i muhite bitişiktir. Kulzüm bir sahil şehrinin ismi olup bu deniz ona izâfe edilmiştir. Med ve cezir Bahr-i muhite benzer şekilde meydana gelmektedir. Firavun, askeri ile orada boğulmuştur. Kızıldeniz ile Yemen arasında uzun bir dağ silsilesi buna engel olur. Büyüklüğü Hazer Denizi kadardır. Kuzeyden güneye doğru uzanmış olup derinliği üçyüz metreden fazla bulunmuştur. Buradaki adalar meskûn bölgelerdir. Buna bitişik olan Bahr-i muhit-i Zenc ve Bahr-i muhit-i Habeşin üst tarafları, güney yarımkürede oldukları için kuzey kutbunu görmez, güney kutbunu görürler.

Bahr-i Rûm (Akdeniz): Bahr-i muhit-i garbiden (Atlas Okyanusu) çıkmış, Şama kadar akmıştır. Batıdan doğuya doğru uzanır. Genişliği güney - kuzey istikametinde değişirse de, uzunluğu yaklaşık altı aylık yoldur. Batı kısımlarında genişliği yaklaşık 700 mili bulur. Ortası 2000 mildir. Bu denizin kuzeyinde Endülüs, Yunan, Fransa, İtalya, Rumeli ve Anadolu bulunur. Doğuda Halep, Şam ve Kudüs-i Şerîf vardır. Güneyinde Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas vardır. Batısında Septe Boğazı ve Atlas Okyanusu vardır. Bu deryâda meskûn ve ma'mûr olan çok adalar vardır. Kur'ân-ı Kerim'de bildirilen Mecmâü'l - Bahreyn (İki denizin birleşmesi) hâllerinin bu denizde bulunduğu meşhurdur.

Akdeniz, memleketleri büyük, yolları kolay, sahilleri meskûn, adaları ma'mûr, faydaları çok bir bahr-i müfiddir ki, mıknatıs taşı ve mercan onda hâsıl olmaktadır. Bir gün bir gecede dört kere med

ve cezir olur. En derin yeri yüz kulaçtır. [Günümüzdeki ölçümlere göre 4000 metre].

Bahr-i Esved (Karadeniz): İstanbula 4 - 5 saatlik bir mesafeden bir boğaz içinden gelir ve orada iki deniz birleşerek Akdenize dökülür. Akdeniz yoluyla da Septe Boğazından Atlas Okyanusuna ulaşır. Karadeniz Boğazının doğusundaki yüksek bir dağ üzerinde bulunan uzun mezarın Yu'şâ aleyhisselâma ait olduğu söylenmektedir. Doğudan batıya doğru uzunlamasına ve bir yumurta gibi olan Karadeniz Hazerden daha geniş ve derindir. Kuzeyinde Akkerman, Kefe, Azak ve Abaza şehirleri vardır. Doğusunda Fas, Gürcistan kaleleri ile Rize bulunur. Güneyinde Trabzon, Giresun, Sinop ve Ereğli vilâyetleri vardır. Batısında İstanbul ile Karaharman olup Tuna Nehri vardır. Bu denizde ada yoktur (Karadenizin tek adası Giresundadır). En derin yeri 300 metreden fazladır. Doğudan batıya giden gemilere kolay geçit sağlar. Bu denizin çevresi tahmini 5000 mildir. Uzunluğu ise 1500 mile yakındır. Genişliği kuzeyden güneye (Kefe - Sinop arası) yaklaşık 700 mildir. Uzunluğu doğudan batıya 45 günlük yoldur. (Denizleri yaratan Allahü Teâlâ noksan sıfatlardan münezzehdir).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Denizlerin çeşitli hareketlerini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ve hey'et ehli ittifakla demişlerdir ki, su unsuru olan denizlerin çeşitli hareketleri vardır.

1. **Suyun aşağı doğru olan hareketidir.** Bu, tabiatı icabı yerin merkezine doğru (yer çekimi te'siri ile olan) hareketidir. Hareket-i süfliyye-i tabiiyyedir.

2. **Rüzgârın tesiri ile dalgalanma hareketidir.**

3. **Doğudan batıya olan hareketidir.** Bu hareket denizciler tarafından tecrübe olunmuştur. Meselâ Akdenizin Septe Boğazından Yeni Dünyaya bir buçuk ayda gidildiği hâlde, dört - beş ayda ancak dönülmektedir. Portakal (Portekiz) tâifesi Bahr-i muhit ile Yeni Dünyadan geçip —bize göre— yerin altından geçerek Hind'e gidip gelirken Bahr-i muhitin (Okyanusun) doğudan batıya olan hareketini seyr etmişlerdir. Bu hareket Akdenizde de tecrübe olunmuştur. Bu hareketin sebebi Felek-i a'zamın günlük hareketindendir. Çünkü Bahr-i muhite gizlice te'sir edip felekler gibi onu da döndürmektedir.

4. **Kuzeyden güneye olan harekettir.** Bu hareket de denizciler tarafından tecrübe olunmuştur. Bu hareketin sebebi, kuzey yarımkürede karalar yüksek olup nehirler denizlere dökülmektedir. Bu tarafta iklim soğuk olduğundan denizlerde su çoğalıp güneye doğru akar.

5. **Rahat hareket.** Bu hareket Akdenizde olur. Sebebi şarki hareket olup, burunlara ve körfezlere rastlayınca geri döner. Böylece o sahillerde rahat hareket meydana gelir.

6. **Med ve cezir hareketidir.** Ayın te'siri ile deniz suları sahillere gelip, altı saat kadar sonra geri gider. [24 saat 50 dakikalık bir Ay gününde] iki kere med, iki kere cezir olur. Med ve cezir için kimi âlimler şöyle demiştir: Bu âlemdekilerin çoğu dört unsurdan mürekkeptir. Bunlar akıl ve rûh ile kaim ve bir tek nefs ile hareket ederler. Dolayısiyle deniz de böyledir ve bir hareketi med ve ceziri doğurur. Yine bir kısmı med ve cezire Okyanustaki hayvanların ve etrafında olan rûhların teneffüsü gözüyle bakmıştır. Hattâ bazıları da med ve ceziri rüzgârlara bağlamıştır.

Her şeyde ve her işde sayısız faydalar, hikmetler olduğu gibi, suyun devamlı hareket etmesinde de çeşitli faydalar vardır. Birincisi deniz kokuşmaz, çünkü hareketle durgunluk ve kokuşma gider. İkincisi med ve cezir ile deniz suyu temizlenir. Durgun sular çoğunlukla pis ve bozulmuş olur. Halbuki deniz hareket edince pislikler etrafına çıkıp su temiz olur. Üçüncü olarak med ve cezrin gemilere de faydası vardır. Çünkü bazı iskelelere med olmadan gemiler yanaşamaz. Cezir zamanında da gemiler kolaylıkla çıkar, haps olup kalmaz. [Bugünkü coğrafya kitaplarında denizlerdeki sıcak ve soğuk su akıntıları hakkında da çok bilgiler vardır].

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Deniz ile karaların zamanla birbirine dönüştüğünü bildirir.

Ey aziz! Hikmet ve hey'et ehli demişlerdir ki, suların te'siri ile toprakta çeşitli değişmeler olmaktadır.

1. Toprağın kuru ve çorak olan yerleri denizin te'siri ile itidâl bulur. Veya tam aksi olur. Bu yönden toprak, canlıya ve insana benzer. Bazen genç, bazen kuvvetten düşmüş bir pir-i fânî olur.

2. Bir kısım yerler açıkta iken deniz tarafından zamanla su örtülür. Su ile kaplı olan yerler de zamanla açılıp üzerinde yaşanan yer hâlini alır. Sanki deniz insanlara yer bağışlar.

3. Karaya bitişik olan bir kısım yerler zamanla ada olur. Kıbrıs böyledir. Aksine bir kısım adalar da zamanla büyük karalarla birleşmiştir.

4. Deniz suları ada veya bir kısım beldeleri basarak içine alır. Akdeniz etrafındaki birçok yerleri içine almıştır. Akdenizin yeri daha önce kara iken Atlas Okyanusunun suları (Cebel-i Târık) Septe Boğazını geçerek bugünkü Akdeniz meydana gelmiştir. Atlas denizi kenarında aşağıda bir büyük ada varken bir zaman Muhit-i garbî (Atlas Okyanusu) tuğyan edip onu içine almıştır. Denizin

derinliğini ölçenler oranın dibini balçıklı ve otlu buldukları için o yerin deniz tarafından sonradan basıldığını anlamışlardır.

İmam Fahreddin Râzi (rahmetullahi aleyh), eski zamanlarda şimdi ma'mûr olan Dünyanın dörtte biri su ile kaplı idi demiştir. Bu görüşünün doğru olduğu, birçok taşların kırıldığında içinden suda yaşayan canlıların fosillerinin çıkması ile anlaşılır.

Mes'ûdî, «Mürûc» isimli kitabında şöyle yazmaktadır: Deniz suları zamanların geçmesi ile hareketli, seyyal ve seyyardır. Fakat kapladığı yer geniş, hareketi ağır olduğundan yer değiştirmesi his olunmayıp eski yerinde hareketsiz zan olunmaktadır. Nitekim Hâlid bin Velid (radıyallahü anh) Hazretleri, Sıddik-ı Ekber (radıyallahü anh) Hazretlerinin hilâfetinde Hire'nın fethine çıkıp feth etmiştir. Hire halkından Abdülmesih adındaki [kâhin] ihtıyardan acaib haberler sormuştur. O haberlerden birini Abdülmesih şöyle anlatmıştır: «Ben Basra körfezinin senin şimdi konakladığın yere kadar uzandığını bilirim. Şu anda üzerinde durduğun yerde denizin dalgaları çarpışırdı. Gemiler Sind ve Hind malları ile buraya gelip giderdi. Halbuki şimdi deniz ile Hire arasında epeyce bir mesafe vardır». Necef'e gidenler bu bildirilenin doğruluğunu bilmiştir.

Ariş-i Mısr (Filistinde bir şehir) ile Kıbrıs adası arasında bir yol vardı. Ariş halkı bu yol ile Kıbrısa giderlerdi. Septe Boğazı üzerinde taşlardan yapılmış oniki mil uzunluğunda kuvvetli bir köprü vardı. Bu köprüden Endülüs halkı batıya, ehl-i Mağrib de Endülüse geçerlerdi. Akdeniz bu köprünün altından Atlas Okyanusuna akardı. Zamanla okyanus suları o köprüyü ve etrafını kaplamıştır. Hâlen denizin sakin olduğu zamanlarda anlatılan köprünün açıkça görüldüğünü söylerler. Bunun gibi, deniz sularının batıdan doğuya doğru hareketini gösteren birçok misaller vardır.

Hind meliklerinin en eskisi Brehmen-i A'zam'dır. Hikmetin aslını o bulup söylemiştir. Ecrâm-ı ulviyyenin ecsâm-ı süfliyyeye olan te'sirlerini beyan ederek, ilk başlangıcı isbat etmiştir. «Hind ü Sind» adlı eserinde hikmet ilminin usûl ve fürû'unu yazıp demiştir ki: «Güneşin evc noktası her bir burçta 2100 sene seyr edip 25 200 Güneş senesinde bir devresini tamamlar. Güneşin evc noktası kuzey burçlarından güney burçlarına geçince yer küresinin ma'mûr yerleri de kuzeyden güneye geçecektir. Zira güney yarımküresi şimdi deniz ile örtülü, kuzey yarımküresi ma'mûrdur. O zaman güney yarımküresi ma'mûr, kuzey yarımküresi su ile kaplı olacaktır». Bu Hind meliki Güneşin evc noktasının her dolanımı sonunda bu âlemde yaşayanların yok olup sonra yeniden meydana geleceklerini zan etmiştir.

Mes'ûdî demiştir ki: «Güneşin hadid noktasının deniz sularını çekmesi bu kaide gereğincedir. Çünkü evc ve hadid noktalarının

değişmesi tedricidir. Üzerinde yaşanan yerlerin su ile kaplanması ve başka âlemin meydana gelmesi de birdenbire değil yavaş yavaş olacaktır. Şimdi Güneşin hadîd noktası güney burçlarında olup güney yarımküre kuzeyden daha sıcaktır. Güneyin hareketi kuzeyin rutubetini kendi tarafına çekerek su unsuru da güneye iner. Ebedî olarak yeryüzünün yaşanan yerleri Güneşin evc noktasının değişmesi ile değişir. Evc noktası kuzey burçlarında olunca ma'mûr yerler kuzey yarımkürede, güney burçlarına geçince yaşanan yerler güney yarımkürede olacaktır».

Bunları yazmaktan maksadımız bunlara inanmak için değildir. Belki O Sâni' ve Hakîm'in acaib san'atlarını ve garib hikmetlerini bilen, cümleyi kendi vücudunda bulup mârifet-i nefse nâil olmakla mârifet-i Hakk'a kavuşup her muradı kendi gönlünde hâsıl olmak içindir.

BEŞİNCİ NEVİ: Denizin kara ve denizde yaşayanlara olan faydalarını ve içinde bulunan hayvanların bazı zâid vasıflarını bildirir:

Ey aziz! Ehl-i hikmet bu konuda şöyle demişlerdir. Denizlerin suyu acıdır. Fakat Bahr-i muhitin kuzey ve güney sahilleri (kutuplar) içilecek derecede tatlıdır. Bunun sebebi bu iki sahilin dağlarından büyük nehirlerin ve birçok sellerin denize dökülmesidir. Ayrıca buralara Güneş ışınları eğimli geldiğinden sıcaklığı az olup buharlaşma olmadığından sular letafeti üzere kalmıştır. Suyu tuzlu olan denizlerin yoğunluğu daha fazla olduğundan çok yüklü gemileri de taşıyabilirler. Suyu tatlı olan kuzey ve güney denizlerindeki gemiler daha az yük taşırlar. Tatlı su içinde seyahat, tuzlu su içindeki seyahatten kolaydır. Çünkü yoğun olan suyu yarmak daha zordur. Suyu tatlı olan denizlerin dalgaları acı sulu denizlerin dalgalarından büyüktür. Bazen bu dalgalar bulutlara kadar çıkar, bazen çekilip süt liman olur.

Deniz sularının acı olmasının faydaları çoktur. En açığı budur ki, kendisi kesafet bulup gemiler selâmetle sahillere gidip gelirler. Kokusu lâtif olup içindeki canlılar, suyun kokması ile helâk olmazlar. Çünkü durgun ve tatlı sular uzun müddet hareketsiz kalınca teaffün edip kokusu öldürücü olur. Hakk Teâlâ, inâyeti ile denizleri de insanın hizmetinde yaratmıştır. İçinden çeşitli taşlar, inci, mercan, mıknatıs, anber, sünger ve çeşitli taze balıklar çıkarılır. Yeryüzünde olan mahlûkların çeşitlerinden daha çoğu deniz içinde bulunur. Fakat hava unsuru su unsurundan daha lâtif olduğundan hava ile yaşayan kara hayvanları, su ile yaşayan deniz hayvanlarından daha lâtif, daha güzel ve daha şereflidir.

Deniz hayvanları çeşitli nevileri ile iki kısımda toplanır: Bir

kısmının akciğeri olmaz. Balık çeşitleri böyledir. Hava ile teneffüs etmezler. Tabiatları suda yaşayacak şekilde yaratılmıştır. Bunlar teneffüs etmedikleri gibi sesleri de çıkmaz. Çünkü havayı teneffüs etme ve ses, akciğerdeki borular ile hâsıl olur. Ciğeri olmayan hayvanların teneffüsleri ve sesleri yoktur. İkinci kısmın ciğeri olduğu için hem teneffüs ederler, hem de kurbağa gibi sesleri vardır. Balık nevinden, insan gibi son yarısı çatal olan timsah bu kısımdandır. Tabiatı su hayvanları ile kavga ve onları yemektir. Cüssesi üç insan kadar olmasına rağmen bütün deniz hayvanlarına galiptir. Deniz hayvanlarının en büyüğü hût (balina) dır. Büyük gemilerden daha büyüktür. Hakk Teâlâ hikmeti ile deniz hayvanlarını, kara hayvanları gibi bir kısmını yeyici bir kısmını da yenilen yaratmıştır. Yenilen hayvanların neslini çok yaratmıştır ki, nesli tükenmeden devam etsin. Deniz diplerinde sadef isminde bir hayvan yaşar. Baharın ortalarında [Nisan 15] denizin yüzüne çıkıp ağzını açar. Nisan yağmurundan beş on damla alıp yine denize dalar. O damlalar inci olur. (Sübhâne'l-Hâlıke'l-Bârî).

ALTINCI NEVİ: Denizin faydalarından biri olan, gemilerin sahillerdeki seyir ve seferlerini bildirir.

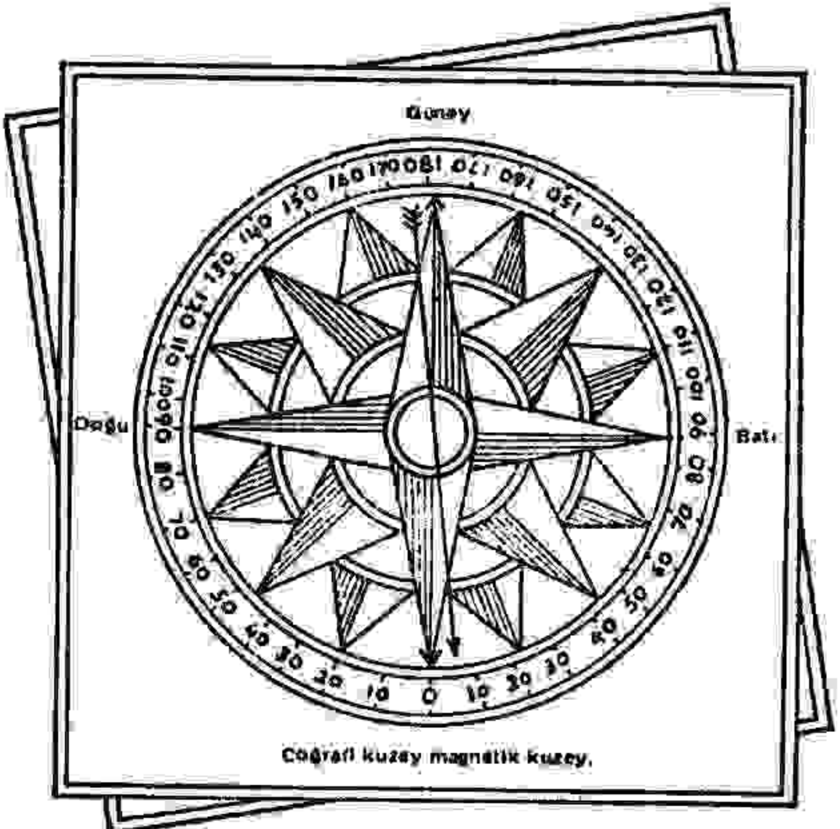
Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, gemilerin deniz üzerinde rüzgârın te'siri ile istenen yere gitmesi Hakk Teâlâ'nın bir inâyetidir. Binlerce deve ve katırın nice zahmet ve meşakkatle günler ve aylarca güçlükle götürebildiği ağır yükleri, gemiler kolayca yüklenip az zaman içinde uzak sahillere götürürler. Akdenizde ve Karadenizde gemilerle sefer eden ehl-i İslâmdan reis gemiciler gemilerin seyri için otuz iki çeşit rüzgâr belirtip hepsini on aded isimle açıklamışlardır. Kuzeyden gelen rüzgâra «yıldız», güneye «kıble», doğuya «gündoğusu», batıya «batı» rüzgârı demişlerdir. Kuzeydoğuya «poyraz», güneydoğuya «keşişleme», güneybatıya «lodos», kuzeybatıya «karayel» rüzgârı isimlerini vermişlerdir. Bunların her ikisi arasına «orta» ve her biri ile orta arasına «kerte» adını vermişlerdir. Kerteleri her birine izâfetle tâyin ederek, meselâ yıldızın poyrazdan yana kertesi diyerek otuziki rüzgârı tamamlamışlardır. [Burada otuziki rüzgâr, dört ana, dört ara yön ile orta ve kerte kelimelerinin toplamı olan on kelime ile ifade edilmektedir]. Gemiler bu rüzgârlar ile her yere gidebilmektedir.

Bahr-i muhit-i cenûbide [Hind Okyanusu] sefer eden Çin, Hind, Arab ve Fars gemicileri otuziki çeşit rüzgârı onbeş matla' (doğuş yeri) ve iki kutup olmak üzere onyedi isim ile belirtmişlerdir. Bu onyedi isim onyedi sâbit yıldızın ismidir. Güney denizlerindeki gemiciler onbeş yıldızın doğma batma yerlerine ve iki karşılıklı kutba

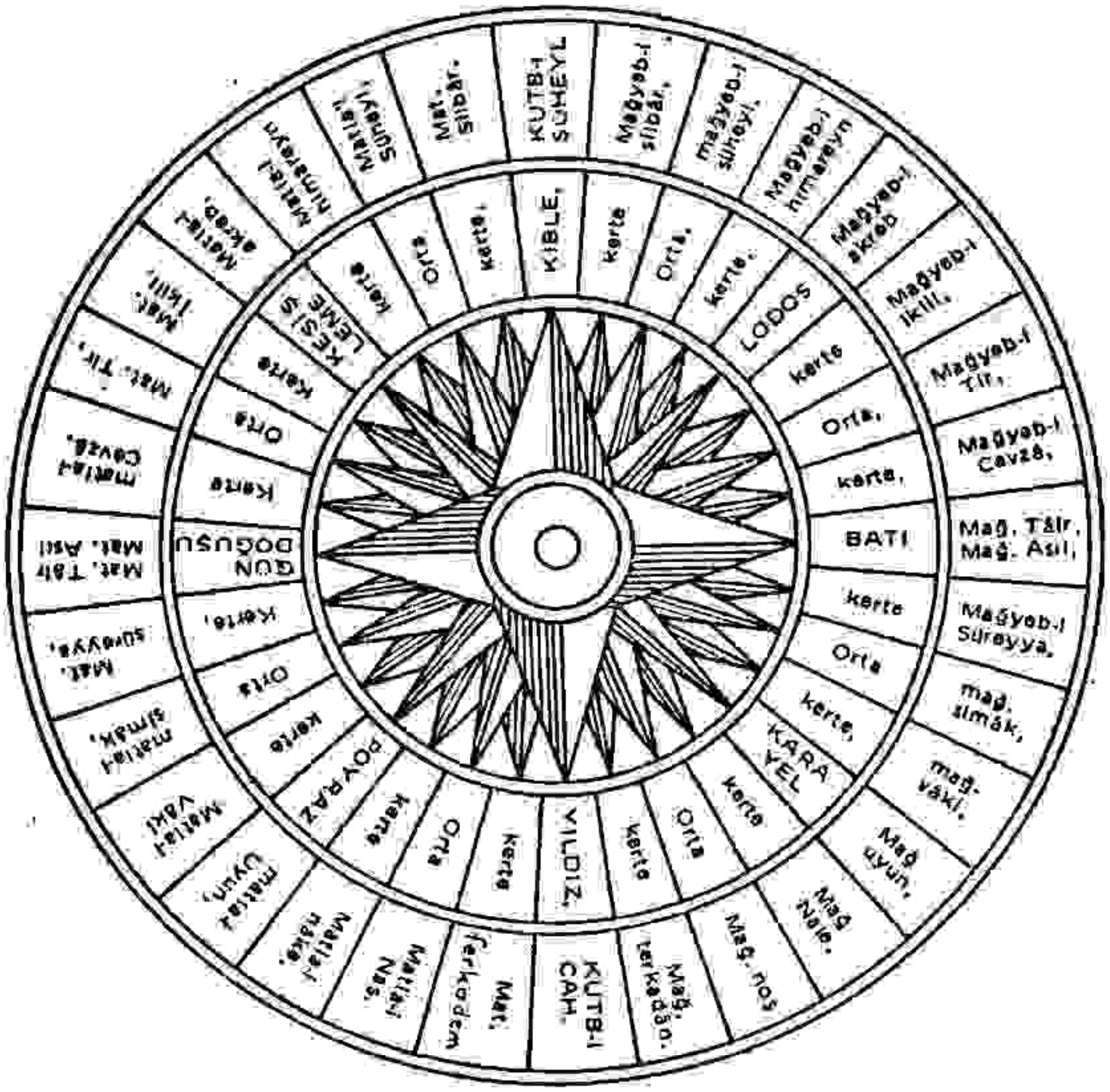
doğru sefer yaparlar. Matla' noktalarının karşılıklarına mağyeb (batış yeri) denilmektedir.

Kuzey kutbu yakınında, hey'et ilmi âlimlerine göre ismi Cedy olan yıldız Kutb-i câh'dır. Bu yöndeki rüzgâr asıl itibar olunmuştur. Bundan sonra doğu taraftan güneye kadar onbeş matla' sıralanır. Bunlar: Ferkadân, Na'ş, Nâke, Ayyûk, Vâki', Simâk, Râmih, Süreyyâ, Tâir (bu tam doğu yönünde olduğu için buna matla'-i asli de derler), Cevzâ, Tir-i Yemânî, İklil, Kalb-i Akrep, Fâriseyn, Süheyl, Silbâr matla'larıdır. Sonra güneyde Kutb-i Süheyl vardır. Güney rüzgârı da asıldır. Matla'ların karşılıklarında mağyeb noktaları vardır. Bunlar da güneyden kuzeye doğru Mağyeb-i Silbâr, Mağyeb-i Süheyl, Mağyeb-i Fariseyn, Mağyeb-i Akrep, Mağyeb-i İklil, Mağyeb-i Tir, Mağyeb-i Cevzâ, Mağyeb-i Tâir (batı yönündeki asıl rüzgârdır), Mağyeb-i Süreyyâ, Mağyeb-i Simâk, Mağyeb-i Vâki', Mağyeb-i Ayyûk, Mağyeb-i Nâke, Mağyeb-i Na'ş, Mağyeb-i Ferkadândır. Bu otuziki yönden esen rüzgârları pusulada bulup her biri ile, karşılığı olan yöne seyir ve sefer etmişlerdir.

Pusula bir yuvarlak mukavvadır. Üzerinde otuziki rüzgâr yazılıp bir kutu içine konulmuştur. O taksimatın birinde kuzey noktasına siyah ile işaret edilmiştir. O kutuya ibre yuvası denilmiştir. Kuzey ibresinin ucu mıknatıs ile kaplanmıştır. Kutunun merke-



Pusula ibresinin gösterdiği kuzey yönünün coğrafi kuzeyden farklı olduğunu gösteren şekil.



1. İç dairedeki isimler iç denizlerdeki rüzgârları bildirir.

2. Dış dairedeki yıldız isimleri, okyanuslardaki 32 rüzgârı bildirir.

zinde dik duran milin ucuna ibrenin ortası yerleştirilmiştir. İçine rüzgâr girmemesi ve ibrenin hareketine ve durmasına engel olmaması için kutunun üstü cam ile kapatılmıştır. Bu kutunun kuzey noktası haritanın kuzey noktasına mutabık konulduğunda, ibresi kuzey noktasından onbir derece batıda bulunur. Buna göre coğrafi kuzey noktası, pusula ibresinin gösterdiği manyetik kuzey noktasının onbir derece doğusundadır. Denizciler pusula vasıtası ile coğrafi yönleri bulup ona göre hareket ederler. Aşağıdaki şekillerde iç denizlerde ve güneydeki Hind Okyanusunda otuziki yönden esen rüzgârlar ile manyetik ve coğrafi kutuplar arasında onbir (veya oniki) derecelik açı görülmektedir.

NAZM

1. Keşti-i sâyiri san vakt-i şitâb
   Bâdbândan kanat açmış mürg-âb
2. Havf dursun nedir ol zevk u safâ
   K'olasın tâir-i rûy-ı deryâ
3. İttikâ eyleyesin bâleyne
   Bakasın âyine-i simine
4. Olasın pâre-i bâd ile vezân
   Edesin hayli sevâhil seyrân
5. Olup âsûde-i ber-dûş-i hevâ
   Gezesin âlemi bî minnet-i pâ.

1. Denizlerde seyreden gemiyi yol almaya başladığı zaman yelkenden kanat açmış bir ördek sanırsın.

2. Korkmak bir yana, deniz üstünde uçar gibi giderken duyacağın zevk ü safaya doyum olmaz.

3. (Yelkenden) *iki kanada sırtını verince artık* (denizin) *gümüş aynasına bakarsın.*

4. Bir rüzgâr parçası ile hareket etmeye başlayınca artık nice sahilleri seyran edersin.

5. Böylece havanın omuzuna binip ayağına minnet etmeden âlemi gezersin.

YEDİNCİ NEVİ: Su tabakasının kalınlığı sayılan denizlerin derinliğini, Okyanusların büyüklüğünü, kara ve deniz küresini, Dünyayı gemi ile dolaşmayı bildirir.

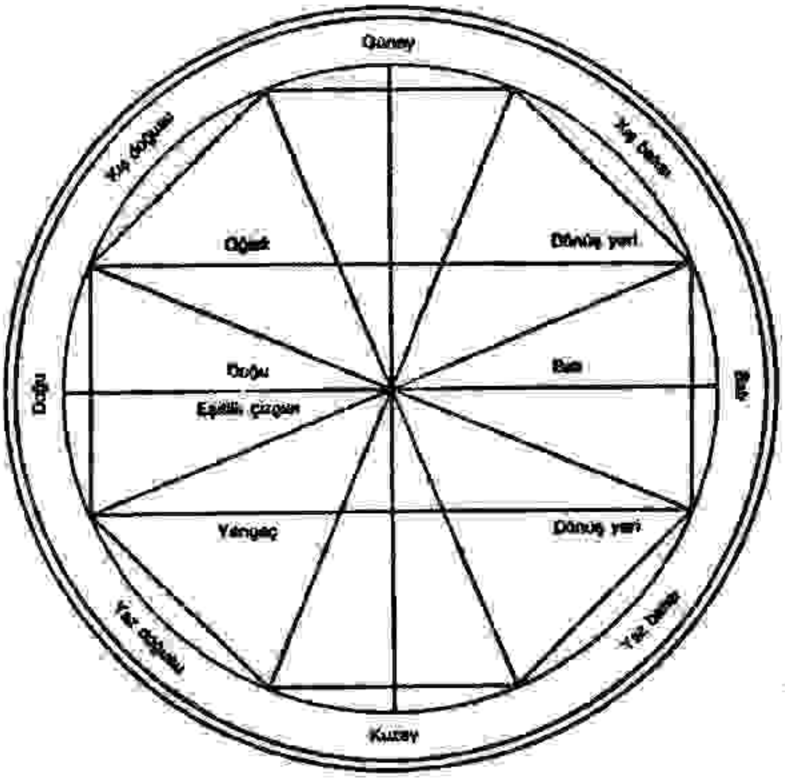
Ey aziz! Fen adamları denizlerin derinliğini ve yüzölçümünü defalarca ölçerek ittifakla demişlerdir ki: Hazer denizinin ve Akdeniz'in en derin yerleri yüz kulaç gelmez. [Şimdiki ölçüler daha sıhhatlidir]. Kızıldeniz'in derinliği ikiyüz kulaçtan fazladır. Karadeniz'in en derin yerleri üçyüz kulaçtan fazladır. Septe boğazı civarında Bahr-i muhit-i garbînin derinliği dörtyüz kulaç kadardır. Bahr-i muhit-i şimâlinin derinliği dörtyüz kulacı geçer. Bahr-i muhit-i cenûbide Arap, Hind ve Çin'de beş - altıbin kulaç olan yerleri vardır. Yeni Dünyanın (Amerika) kuzeyinde dört - beşbin kulaç, güneyinde altı - yedibin kulaç ölçülmüştür. Güney yarımkürede

Büyük Okyanus'un ortasında sekizbin kulaç derinliğinde yerler görülmüştür. Deniz içindeki dağların ucu adalar şeklinde kendini göstermektedir.

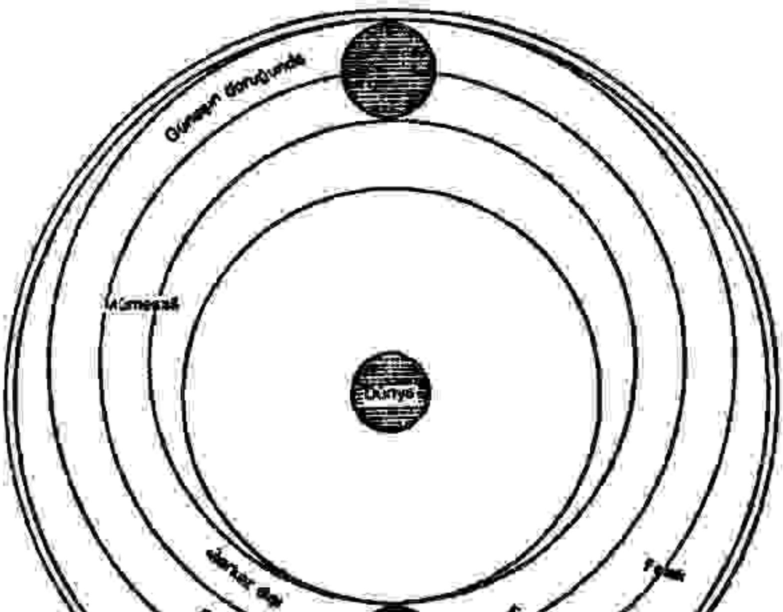
Gemi ile dünyanın etrafını dolaşmak için, bir gün bir gecede yüz mil yol alan gemi ile (buna bir mecrâ denir) sekiz ay durmadan gitmek gerekir. Çünkü bu gemi on günde bin mil, bir ayda üç bin mil, sekiz ayda yirmidörtbin mil gider ki Dünyanın çevresi de bu kadardır. [Dünyanın çevresi yaklaşık olarak kırkbin km. dir]. Nitekim Hicri 927/1519 senesinde Macellân isimli bir kaptan yanına yüzon kişi alıp iki gemi ile Septe Boğazının dışında Sivilya limanından yola çıktı. Güneşin batışını gözeterek bir muvafık rüzgâr ile otuzsekiz gün seyr edip dörtbin mil uzakta bir adaya vardı. Otuzüç gün de güneybatıya giderek Amerika'nın güneyi yakınında Avrat burnu adlı adada nice günler istirahat etti. Tekrar otuz gün güney batıya giderek Yeni Dünyanın güney tarafını tamamen kırk gün içinde geçip, sonunda yine karaya çıkarak nice günler orada kaldı. Sonra altmış gün kuzey batıya giderek bir boş adaya vardı. Bir müddet de o adada kaldı. Sonra yine Güneşin batışını takib ederek batıya ve bir itibar [bize göre] ile doğuya gitti. Bize göre Yerin altından, batıdan doğuya geçerek Hind adalarına geldi. Yerin altındaki seyrinde sayısız adalara uğrayıp her birinden nice renkli taşlar, çeşitli eczá, çiçekler, çok miktarda karanfil, zencefil ve tarçın alıp Hindistan'a ulaştı. Oradan Hind Okyanusu ile Arabistan ve Afrika'nın güneyinden dolaşarak Septe Boğazına geldi. Malların bulunduğu gemi orada battı. Kendi gemisi yetmiş kişi ile üç seneden ondört gün az bir zamanda Dünyayı denizlerden dolaşarak çıktığı yere geldi. Bu seferinde ellibin mil mesafe kat etmiştir. Çünkü Macellân'ın gemisi düz gitmeyip güneye kuzeye inip çıkmıştır. Bu sebepten sekiz aylık yolu onaltı buçuk ayda gitmiştir. Geri kalan zamanı adalarda ve şehirlerde alış veriş yaparak geçirmiştir. Dünyayı ilk defa dolaştığı için şöhret bulmuştur. İspanya Kralı, Macellân'ı yanına almış, ve o gemi için yüksek bir tersâne yaptırıp üzerini kırmızı çuha ile örttürmüştür. Etraftan o gemiyi görmeye gelenler olmuştur. Denizlere ait bilgi burada sona ermiştir. Aşağıdaki daireler bununla ilgilidir:

Ufukların yönlerinin sekiz yönü

Rüzgârların sekiz yönünün dairesi



Denizlerin ve karaların yer değiştirmesine sebep olan alçak ve doruğun yaklaşma ve uzaklaşma şeklidir.



ALTINCI FASIL

Toprak unsurunun mahiyetini, fayda ve hassalarını, keyfiyet ve ahvâlini, sükûn ve kararını, hıfz-ı eczâsını, vâdi ve dağlarını, yer küresinin iki tabakaya bölünmesini, Yeni Dünya'nın (Amerika) zuhûru ile ırtışâmını, kaynakları ve zelzeleyi dört nevi ile hakîmâne bir şekilde bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Toprak unsurunun mahiyetini ve onun faydalarını, özelliklerini, keyfiyet ve hâllerini, vâdi ve dağlarını, sükûn ve kararını ve eczâsındaki cezbeyi bildirir.

Ey aziz! Fen adamları demişlerdir ki, anâsır-ı erba'anın dördüncüsü ve esası toprak unsurudur. O bir cevher-i basit ve kesiftir. Tabiatı soğuk ve kuru olduğundan diğer unsurlardan farklıdır. Yoğunluğu fazla olduğundan bulunduğu yer bütün unsurların altındadır. Eczâsını cezb ve hıfz edip yerinde sükûn ve karar etmiştir. Toprak unsuru, merkezi âlemin merkezi olan bir küre şeklindedir. Bu kürenin yüzeyi dağlar ve vâdilerle girintili çıkıntılı olup su ve hava kürelerinin alt yüzeyleri ile temas hâlindedir. Gökler ve unsurlar zemin küresinin etrafında hareketli olup, feleklerin hızlı hareketi ile her yönden toprağı merkeze itip hareketsiz hâle getirmiştir. Nitekim bir fânus içine bir taş konup fânus sür'atle döndürüldüğünde, taş ortada hareketsiz kalır. Bunun gibi Yer küresi de dönen feleklerin ortasında sâkin olup karar etmiştir.

Yeni astronomiye göre Yer küresi, ekseni etrafında ve Güneş etrafında dönmekte, gökler ve yıldızlar sâbit kabul edilmektedir. Onun için Güneş ve yıldızlar Yer etrafında döner görünmektedir. Nitekim hareketli bir gemide olan kimseye deniz sahili hareketli görünmektedir. Bu yeni görüş dokuzuncu fasılda anlatılacaktır. Bu kitapta âlemin ahvalini beyan etmekten maksadımız cihanın hakikatte nasıl olduğunu bilmek değil, cihanın yaratıcısını tanımaktır. Muradımız bu olunca âlem ne şekilde olursa olsun, nasıl hareket ederse etsin hepsi, gökleri ve yeri yaratan Allahü Teâlâ'nın kudret ve azametinin kemâline delâlet eder. Bizlere lâzım olan, ancak bu ibret nazarı ile olgunluk kazanmaktır.

Toprak unsuru da diğer unsurlar gibi zamanla çeşitli şekiller alabilir. Bulunduğu yerde bile diğer unsurlara tebeddül edebilir. Bu toprak unsurunda soğukluk ve kuruluğun bir arada bulunması katılık ve kalınlık sebebi olduğundan, dışı canlıların karar ve sığınak yeri, içi madenler ve bitkilere mebde' ve menşe olmuştur. Küre şeklinde olduğu nice delillerle ispat edilmiştir. Yeryüzünde en büyük dağın yüksekliği Yeri çapı yanında, bir arpa eninin ye-

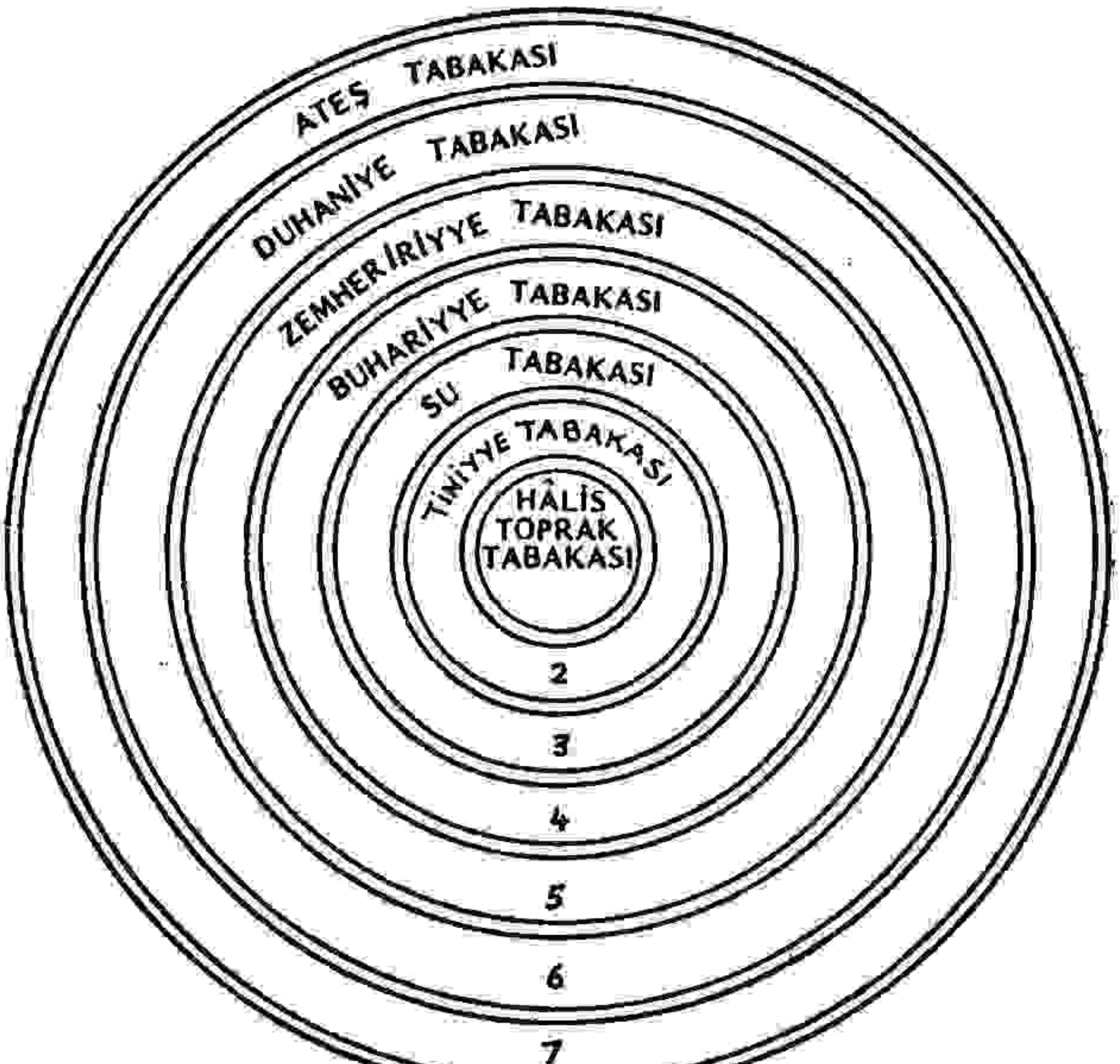
dide birinin bir zirâ'a nispeti gibidir. [Bir zirâ' 32 parmak eni, her parmak eni altı arpa enidir. En büyük dağın yüksekliği 8881 metre, Yer çapı ortalama 12.756 km. dir. O halde oran 1/1430 olur]. O hâlde bu dağlar Yeryüzünün küre olmasına engel olmaz. Bu, elma üzerinde yarıları dışarıda kalan gömülü pirinç tanelerinin, elmanın yuvarlaklığını bozmaması gibidir. Yerküresi çok büyük olduğundan düz gibi görünür. Onun için fen ilimlerinden habersiz olanların aklı, gözü gördüğü yerden ileri gidemeyip bulunduğu yeri düz gördüğü için bütün Yeryüzünü düz zannetmiştir. Halbuki bu görüş hakikate uygun değildir. Yerin merkezi âlemin de merkezidir. Her yönden ağır cisimler merkeze gitmek isterler. Engeller olmasa merkezi bulurlar. Ağır cisimler, birbirini itmesi veya merkezin çekimi (Yer çekimi) sebebi ile bu toprak unsuru, diğer unsurların ortasında karar etmiştir. İnsan Yeryüzünün neresinde ayakta dursa daima başı semâya, ayağı yerin merkezine doğru olur. Bu kimse semânın yarısını görür. Çünkü onun ufuk dairesinin merkezi ayağını bastığı yerdir. Arzın hangi tarafına ne kadar giderse, gittiği taraftan semânın o kadarı açılır, diğer taraftan o kadarı kapanır. 22 fersah (110 - 111 km.), gidince Arzın bir derecesi görünür, bir derecesi örtülür. Çünkü Arzın bir derecesi kendi büyük dairesinin üçyüz altmışta bir parçasıdır. Semânın bir derecesi de böyledir. Arzın bir derecesi, karşılığı olan semânın bir derecesine eşittir. Ancak kıyas ile feleklerin büyük dairelerinin açıklığı ve yıldızların yükseklikleri bilinmiştir.

İKİNCİ NEVİ: Toprak unsurunun iki tabaka olduğunu, felsefecilerin reylerinin bazı âyet-i kerime ve hadis-i şeriflere bir yönden uygun düştüğünü bildirir.

Ey aziz! Fen ve kelâm âlimleri demişlerdir ki, bu Arz unsuru bir küre olup iki tabakadır. Birinci tabaka ıslak tabakadır. Bütün madenler, bitkiler, hayvanlar, kaynaklar, zelzele ve buharlar bu tabakanın üst kısmında meydana gelir. Bu toprak unsuru renksiz iken onlarla karıştığı için çeşitli renklerde bulunur. Bu tabakanın kalınlığı ve derinliğini, Hindistan fen adamları bal mumları yakıp çeşitli metodlarla müteaddid yerlerde derin kuyular kazarak araştırmışlardır. Nice sahrada yedi bin kulaçtan ziyade ve deniz yakınlarında 15.500 kulaç ki yaklaşık olarak beş fersah derinliğinde kazılar yaparak tabaka-i tiniyyenin (çamur tabaka, ıslak tabaka) sonuna varmışlardır. Böylece halis toprak olan renksiz ve kuru unsura ulaşmışlardır. Hâlen o kuyuların dördü Hindistan'ın nihayeti olan Kenkeder sahrasındadır. Şeddat kuyusu Şam'da, Altın çeşmesi semtinde Zeydânî sahrasıdır ki, ona Hâviye kuyusu derler. O civarın halkı o kuyuyu görmek için giderler. Yağlı bezlerden deve kadar büyük demetler bağlayıp ateşlendirerek kuyuya atarlar. O

meş'aleyi seyr edip aşağı indikçe küçülerek yıldız kadar göründüğünü müşahede ederler. Münâzara ilminde, karanlık gecede bir dağda deve büyüklüğünde yanan ateşin beş fersah mesafeden bir yıldız kadar göründüğü bilinmektedir. Buna kıyas ile ıslak [çamur] tabakasının mesafesi bulunur. Çamur tabakası, ateş tabakasına göre altıncı tabakadır.

ANÂSIR-I ERBA'ANIN YEDİ TABAKASI



Toprak unsurunun ikinci tabakası hâlis topraktır. Merkezi kuşatan aslî unsurdur. Tamamen kuru, soğuk ve renksizdir. Çünkü anâsır-ı asliyyenin rengi olmaz.

Bu tabakanın merkeze uzaklığı 1.267 fersah hesaplanmıştır. Çünkü Dünyanın çevresi 8.000 fersahdır. Yarı çapı 1.272 fersah olur.

Çamur tabakası beş fersah olduğundan bu tabakanın yarı çapı 1.267 fersah hesaplanır.

Böylece Ay feleğinin altında Talâk sûresi, onikinci âyet-i kerimesinin mefhumuna uygun olarak gökler gibi, **«Allahü Teâlâ yedi gökleri ve sayıca o kadar arzı yarattı»**, iç içe yedi tabaka sıralanmıştır.

1. Tabaka-i nâriyye,
2. Tabaka-i duhâniyye,
3. Tabaka-i zemheriyye,
4. Tabaka-i buhâriyye,
5. Tabaka-i mâiyye,
6. Tabaka-i tiniyye,
7. Tabaka-i hâlise

İbni Abbâs (radıyallahü anh) hazretlerinden nakl olunan öküz ve balık kıssası sübût bulduğu takdirde, Boğa ve Balık burçları ile tevcih olup, bu hadisler onlara uygun olmuştur. Çünkü ashab-ı kirâmın bu bildirilenlerden bu tür tâbirleri galiba sadr-ı İslâmda din-i mübin işleri henüz istihkâm bulmadan halk felsefi görüşlerle meşgul olup İslâm dini kaidelerini zabt ve rivayetten kalmasınlar diye, din işlerinden olmayan suallere, **«insanlarla, akıllarının alacağı kadar konuşun»**, düsturunca hakimâne cevaplar vermişlerdir. Muhakkak ki, Peygamberlerin ve ashab-ı kirâmın işleri halka dinî işleri öğretmek olup, eşyanın hakikatlerinden bahs etmek onların yüksek vazifelerinden olmadığı için Ayın her gece değişik şekillerde görünmesinden sual olunduklarında, Bakara sûresi, 189'uncu âyet-i kerimesi gelerek, **«Ya Muhammed! Sana hilâlden sorarlarsa de ki, o hilâller insanlara oruç, borç va'desi... vs. ve hac mevsiminin bilinmesi için vakit alâmetidir»**, buyurulmuştur. Böylece halka ashab-ı kirâmdan dinî işlerden olmayan şeyleri sormamaları öğretildi. Nitekim hurma ağacını dikme ve aşılama kıssasında, Peygamberimiz sallallahü aleyhi ve sellem, **«Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz»**, buyurmuştur. Yer küresinin iki kutbu enlemi 90 derece olan yerlerdir. Yukarıda açıklandığı gibi oralarda altı ay gece, altı ay gündüz olur. İşte zulmet-i Hızır ve İskender kuzey kutbunda olan altı ay geceden ibarettir. Yoksa devamlı karanlık olan yer, fen adamlarına göre yoktur. Ye'cuc ve Me'cuc seddi, yedinci iklimin doğu tarafında eski Tataristan'ın kuzeyinde bir yerdedir.

Bazı eski kitaplarda Arzın genişliğinin beşyüz yıllık yol, Yer ile göğün arası da beşyüz yıllık yol yazılıdır. Sümüvvât'ta bu mânâyı ihtivâ eden hadis-i şerif de rivayet edilmiştir. Fakat buralarda bildirilen beşyüz yıllık yoldan murad, uzaklığın veya genişliğin çok olması anlamındadır. Yoksa belirli bir ölçü ve sayıyı bildirmek değildir. Zira elli, yetmiş, beşyüz, yediyüz, bin, ellibin, yetmişbin, yüz-

bin sayılarının hepsi çokluk bildiren yerlerde kullanılmıştır. Nitekim Tevbe süresi, sekseninci âyet-i kerîmesinde, «... **Eğer onlar (münâfıklar) için yetmiş kere mağfiret istesen Allahü Teâlâ onları affetmez»**, buyurulması, sayının tâyini için değil, çokluğu bildirmek içindir. Bunun gibi te'viller ile fen adamlarının birçok görüşleri dine uydurulmuş olur.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Yeni Dünya'nın (Amerika'nın) keşfini bildirir.

Ey aziz! Hey'et âlimlerinden Nâsır-ı Tûsî ve ondan önce gelen hikmet ilmi âlimleri demişlerdir ki, Yer küresinin kuzey yarımküresinin yarısı yâni Dünyanın dörtte biri ma'mûrdur. Diğer dörtte birlerin hâli meçhuldür. Fakat sonra gelen fen adamları Okyanuslarda dolaşarak Dünyanın her tarafını gezmişlerdir. Eski hükemâ tarafından bilinmeyen yerler bulunup Dünyanın dörtte birinden fazla yerlerin ma'mûr ve meskûn olduğu anlaşılmıştır. Zira Milâdi 1492 senesinde (Hicrî 903), matematik ilminde mâhir bir mühendis ve gemici olan Endülüslü Kristof Kolomb, Cebelitârık Boğazı yakınında İspanya'nın bir limanından üç gemi ve yüzyirmi kişi ile Atlas Okyanusuna açılmıştır. Daima batıya doğru kırküçüncü paralel dairesi üzerinde otuzüç gün yelken açmıştır. Bu müddet içinde 3800 mil yol almıştır. Birçok defalar yanındakilerin pişmanlığı ile geri dönmeye kasd etmiştir. Gemilerde bulunanlar ona tekrar tekrar çıkışıp, «Bizi belâ girdabına uğrattın. Hepimizi bu engin denizde kaybettin», diyerek öldürmeye kalkıştıklarında Kolomb, «Sizin kurtuluşunuz ancak deniz ilmini bilen ve astronomi âletleri kullanabilen bir adam ile olur. Eğer beni öldürürseniz hepiniz bu deryâda kalıp helâk olursunuz», diyerek gâh va'd, gâh vaid ile onları teskin etmiştir. Kurtulmaktan ümitlerini kestikleri bir anda üzerinde nehirler akan ve yüksek ağaçları olan boş bir ada görmüşlerdir. Orada bir süre dinlenip, Kolomb'a teslim olmuşlardır. Altı gün yine batıya gidip altı boş ada daha görmüşlerdir. Bunların en büyüğüne İspanyol adını vermişlerdir. Sonra sekizyüz mil de karayel üzere gitmişlerdir. En sonunda bir sahile varmışlardır. Günlerce kuzeye ve güneye giderek bunun ada olmadığını anlamışlardır. Orada yaşayanlar bunları seyr etmek için sahile gelip bunlar yaklaşınca, kaçmışlardır. Gemi ve sandal bilmedikleri için, gemileri balık diye seyr etmeye gelip içindeki adamları görünce kaçtıkları söylenir. Kolomb'un adamları gemilerden çıkıp yerli halka yetişip bir kadını yakalayarak çok hediyeler verip saklamışlardır. Lisanlarını bilmedikleri için işaretle kavmini çağırmasını anlatmışlardır. Kadın kavmini gemilerin yanına çağırmış, onlar da altın, gümüş, meyva, ekmek, çeşitli kuşlar ve hayvanlar ile gelmişlerdir. Birçok günler orada alış - veriş yaparak birlikte yaşamışlardır. Buraya

Hind-i garbi adını verip kırk kişiyi orada bırakıp geri dönmüşlerdir. İspanya Kralına Yeni Dünya'dan hediyeler götürmüşler, ikinci, üçüncü seferler de yaparak yerli halkın lisan ve âdetlerini öğrenmişlerdir. Mesafeyi 5200 mil bulmuşlardır. Dördüncü seferde fen ilimlerine vakıf Kristof Kolomb bulduğu Yeni Dünya'ya gittiğinde, o yerin Kask adındaki hâkimi, Kolomb'un gemiden çıkmasına engel olduğunda, Kolomb karşı koymaya gücü yetmediğinden hakimâne hileye başvurup demiştir ki: «Siz bize cefâ eylediniz. Onun için Rabbiniz size gadab etmiştir. Yarın Güneşin ışığını alacaktır». Meğer ertesi gün Güneş tutulacağını Kolomb önceden biliyormuş. Bu sözden onlar endişeye kapılıp sabahı beklemişlerdir. Kolomb'un dediği saatte Güneş tutulunca hepsi korkup Kolomb'a hediyelerle gelmişler, sulh edip ona boyun eğmişler her yönden ona itaat etmişlerdir. Yerli halk puta taptıkları hâlde halkın çoğu dönüp Kolomb keşişine tâbi olup, Hıristiyan olmuşlardır. Kolomb yanındakilerle Yeni Dünya'da kalıp yirmi senede o kıt'anın çoğunu zapt edip almışlardır. Kuzey yarısı ahalisini beyaz ve esmer, güney yarısı sakinlerini Habeşi ve siyahi, boylarını ondört karıştan ziyade, genellikle uzun boylu bulmuşlardır. Yeni Dünya'nın çok miktarda akarsuları, meyvalı ağaçları, yüksek dağları, derin vâdileri vardır. Çeşitli vahşi hayvanları, renkli kuşları çoktur. Dünyanın dörtte biri sakin olan kısmı kadar büyüktür. Bu büyüklüğüne rağmen o zamana kadar hiç kimse tarafından bilinmemiş, görülmemiş ve kitaplara yazılmamıştır. Bu büyük topraklardaki dağları, ovaları, nehirleri, ağaçları, hayvanları ancak her şeyi yaratan Allahü Teâlâ bilir. Nitekim Kelâm-ı Kadim'inde, **«Ağaçlardan düşen her bir yaprağı bilir»** buyurmuştur.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Kaynakların kaynaması ve zelzeleyi ilmi olarak bildirir.

Ey aziz! Pınar sularının ve depremin sebepleri hakkında fen adamları şöyle demişlerdir. Yerin içinde oluşan buhar orada haps olduğunda bir yöne meyl edip soğuyarak suya çevrilir. Eğer az ise buhar eczâsı ile karışıp kalır ki, kuyu suyu budur. Eğer çok ise Yerin içine sığmayıp, yumuşak yerleri yararak çıkar ki, kaynak ve gözeler bunlardır. Menba'ların bir sebebi de, yağmur ve karların, dağların içine sızarak akmasıdır. Çünkü yağmur ve karların çoğalması ile kaynak ve pınarlar da çoğalır, onların azalması ile bunlar da azalır. Yeryüzünde cereyan edip nebat, hayvan ve insanın hayat maddesi olan tatlı sular için Hakk Teâlâ dağları hazine yapmıştır. Çünkü kar ve yağmur sularını dağların içinde mağaralarda ve taşlar arasında, yer altında toplamış ve muhafaza etmiştir. Sonra dar yarıklardan azar azar çıkarıp kullarına yetecek kadar kaynaklar ve

nehirler akıtmıştır. Böylece yeraltında boşalan mağaraları kışın yağan kar ve yağmurla doldurmaktadır. Gelecek kışa kadar kaynak ve nehir suları, insan bitki ve hayvanlara yetmekte, artanı seller hâlinde coşarak akıp denizlere gitmektedir. Hakk Teâlâ Yeryüzünde olan mahlûkları için bu dağları, kar ve yağmurları alıp kaynak ve nehirleri veren dolap gibi yapmıştır. Bu dolapların devri kıyamete kadar devam eder.

Yerin içinde buhardan meydana gelen veya kar ve yağmurdan biriken sular yerlerine sığmayıp yumuşak yerlerden yavaş yavaş çıktığında taşlara veya temiz toprağa yakın ise, o su soğuk ve tatlı olur. Eğer çorak yerlerden gelirse, o su tuzlu olur. Eğer kükürtlü ve madenli araziden gelirse, o su sıcak olur. Çünkü kış mevsiminde havada soğukluk galib olduğundan Güneşin harareti, iki zıd şey bir arada bulunmayacağından yerin içine çekilir. Onun için Yerin içi kış mevsiminde sıcak olur. Kükürtlü yerler ve madenler o harareti az veya çok çekerek muhafaza ederler. Bu sebepten madenlerin yakınında kaynayan ılıca sularının tadları, kokuları, sıcaklıkları, özellikleri ve renkleri birbirlerinden farklı olup, yakın oldukları madenlerin hassalarını almışlardır. Eğer bu su soğuk hava ile temas ederse katılaşır, cıva olur. Yahut zift veya neft olur.

İsfahan ile Şirâz arasında bir su çıkar ki, Hakk Teâlâ'nın şaşılacak san'atlarındandır. Sığırcık suyu ismiyle meşhurdur. Mahsulleri yiyen çekirge saldırısına uğrayan bir yere, bir kimse o sudan bir damacana doldurup arkasına bakmadan ve yere koymadan getirse, o suya çok sayıda zerzûr (sığırcık) gelip çekirgeleri öldürdüklerini tevâtür ile nakl ederler.

Arzın içinde meydana gelip sıkışıp kalmış olan buhar, Yerin mecralarından geçip çıkamayacak kadar koyu olsa, veya Arz katı ve sert olup buharın çıkmasına engel olsa yerin içinde toplanıp çıkarak kendi yerine gitmek isteyen buhar şiddetle yeri yararak çıktığında o yer hareket eder ki, zelzele budur. Yerin içinde oluşan duhân ve havanın hükümleri de yeraltındaki buharların beyan olunan ahkâmı gibidir. Bazen bu duhân ve hava çok kuvvetli olup yeri şiddetle yararak büyük ve korkunç sesler çıkarır. Bazen de duhânın tabiatı üzere, karışan buhar ve duhânın alevlenmesini gerektirir. Şiddetli hareketlerle yerden ateş çıkar. Eğer bu ateş bir madende zuhûr ederse, onu tamamen yakıncaya kadar günler, aylar ve senelerce sönmez demişlerdir. (Her şeyin en doğrusunu Allahü Teâlâ bilir. Çünkü sebepleri de yaratan O'dur).

YEDİNCİ FASIL

Yer küresi üzerinde farz ve tâyin olunan daireleri ve kutuplarını, dört daire beş kısma bölünme sebeplerini, Dünyanın ma'mûr

olan dörtte birinin yedi iklime ayrıldığını, her bir iklimin sınırlarını, içindeki memleketleri, dağları, nehirleri, insan ve hayvanların her iklime göre şekillerini, yedi iklimin ötesinin kutuplara kadar keşfedildiğini, yedi iklimin her birinde en uzun günü bulmayı ve en uzun günden her beldenin hangi iklimde olduğunu altı nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Yer küresi üzerinde farz ve tâyin olunan daireleri ve kutuplarını bildirir.

Ey aziz! Astronomi âlimleri günlerdeki hâdiseleri açıklamak için gök küresi üzerinde düşündükleri daireler ve kutuplar gibi, Yer

HEY'ET-İ ÂLEMİN DÜZLEM ŞEKLİDİR
BURÇLAR VE DAİRELER GÖSTERİLMİŞTİR



(Bugünkü Astronomide ve atlaslarda kuzey yönü şeklinde üstünde bulunmaktadır).

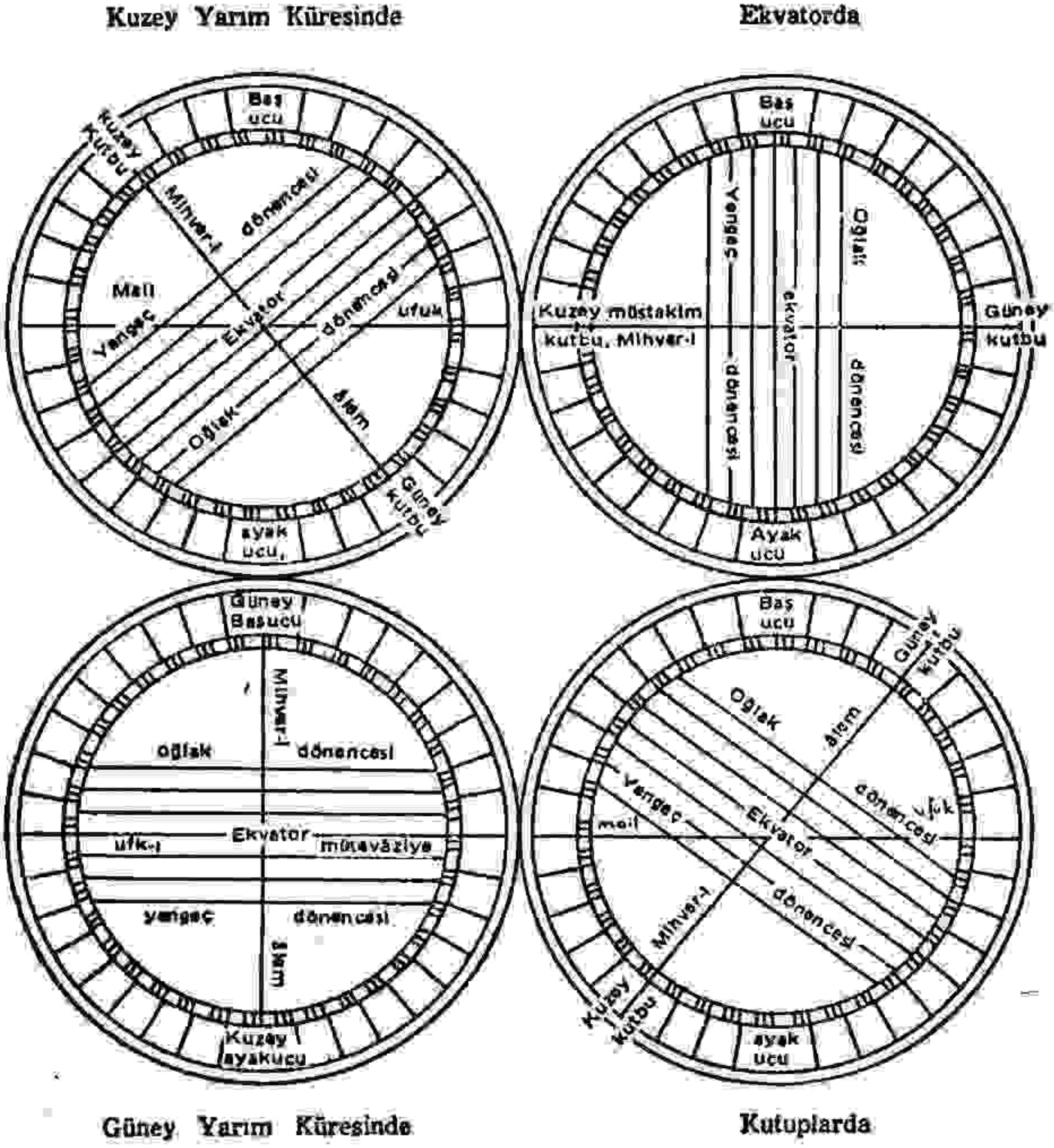
küresi üzerinde de, Dünya olaylarını tâyin ve zapt için, sekiz daire ve iki kutup tâyin ve farz etmişlerdir. İki kutup, kuzey ve karşılığı olan güney kuruplarıdır. Sekiz dairenin dördü büyük, dördü küçüktür. Büyük dairelerin birincisi daire-i istivâ (Ekvator dairesi) dır. İkincisi daire-i bürûc (tutulma veya ekliptik düzleminin Yer küresi ile arakesiti) dur. Üçüncüsü daire-i nısf-ı nehâr (Meridyen daireleri) dır. Küçük dairelerin ikisi Yengeç ve Oğlak dönenceleridir. İkisi de burçlar dairesinin kutuplarından geçen kuzey ve güney kutup daireleridir. Bu sekiz dairenin beşi biribirine paraleldir. Üçü paralel olmayıp birbirlerini keserler. Bunlardan, ufuk ve meridyen daireleri Yer küresinin her noktasında farklıdır. Burçlar dairesi de Ekvator ile kesişir.

Ekvator dairesi gök ekvator düzleminde olup senede iki kere Güneş batıya doğru hareket ile üzerine geldiğinde ma'mûr yerlerin çoğunda gece gündüz eşit olur. Orada feleğin hareketi müsavi ve müstakim olduğundan buna hatt-ı istivâ demişlerdir. Bu iki vakit Güneşin Koç ve Terazi burçlarının başına geldiği zamanlardır [21 Mart, 23 Eylül]. Ekvator dairesinin kutuplara olan uzaklıkları eşit olup Yer küresini kuzey ve güney olmak üzere iki eşit yarımküreye böler. Daire-i bürûc Ekvator dairesi ile iki noktada kesişip inkılâb noktalarına kadar açılır. Bu açılmaya ve meyle meyl-i küllî derler. 23.5 derece kadar kuzey ve güneye gider. Bu dairenin kutupları da gök kutuplarından aynı derece bir tarafta bulunur. Bu daire oniki kısma bölünüp her birine daha önce bildirilen burç isimleri verilmiştir. Altı burcu Ekvatorun kuzeyinde, altısı güneyindedir. Her burç otuz dereceye ve her derece altmış dakikaya bölünmüştür.

Ufuk dairesi, bulunan yere göre değişen büyük dairelerdir ki, âlemin görünen kısmını görünmeyen kısmından ayırıp sınırlandırır. Bulunulan yerin, oraya göre yukarısı ve aşağısı bu daire ile bilinir. Çeşitli ufuk daireleri vardır. Biri hakikî ufuktur ki Yer küresini ortalayan büyük dairedir. Biri hissî ufuktur ki çeşitli yerlerde bulunan kimselerin görüşüne göre değişen dairedir. Biri müstakim ufuktur ki, Ekvatora mahsus büyük dairedir. Bu ufukta tulû' ve gurûb istikamet üzere dönüp durur hâlde bulunmuştur. Onun için buna müstakim ufuk (düz ufuk) demişlerdir. Biri mâil (eğik) ufuktur. Müstakim olan büyük dairenin dışında olan bütün ufuk daireleridir ki, kutuplardan bir tarafa mâil bulunmaktadırlar. Yer küresinin her noktasının ufku vardır. Tulû' ve gurûb onların çoğunda doğru olmayıp eğik bulunur. Kutuplarda ufuk Ekvatora paraleldir.

[Yer kuresinin her noktasında Yer küresine çizilen teğet düzleme ufuk düzlemi, bu düzlemin gök küresi ile ara kesitine astronomik ufuk dairesi veya sadece ufuk denir. Yer merkezinden ufuk düz-

UFUK ÇEŞİTLERİ



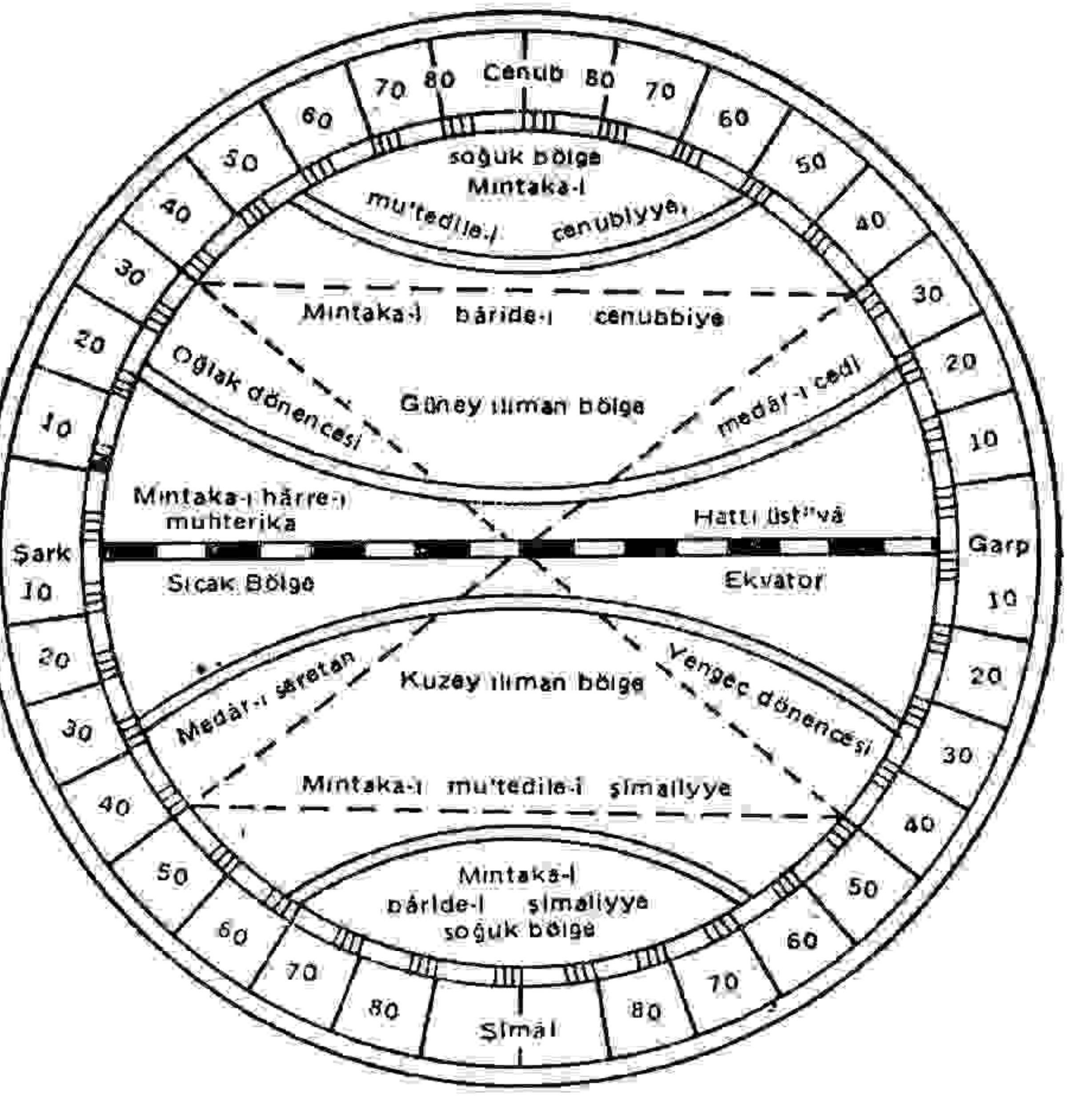
lemine paralel olarak çizilen düzlemin gök küresi ile ara kesitine matematik ufuk denir. Görüş alanı geniş olan yerlerde göğün Yer'le birleşmiş gibi görünen dairesine görünen ufuk denir]. Hissi (görülen) ufkun çapı Yeryüzünde 22.500 adımdan fazla değildir.

Meridyen daireleri, kutuplardan ve bir yerin başucu noktasından geçen dairelerdir. Gök ve yer meridyen daireleri gökleri ve yeri doğu ve batı dairelerle bilinir. Ekvatorun 360 derecesinin her birinden bir meridyen dairesi geçtiği kabul edilir. Dört küçük daire 66.5 derece kuzey ve güney enlemlerinden geçen kutup daireleri ile 23,5 derece kuzey ve güney enlemlerinden geçen Yengeç ve Oğlak dö-

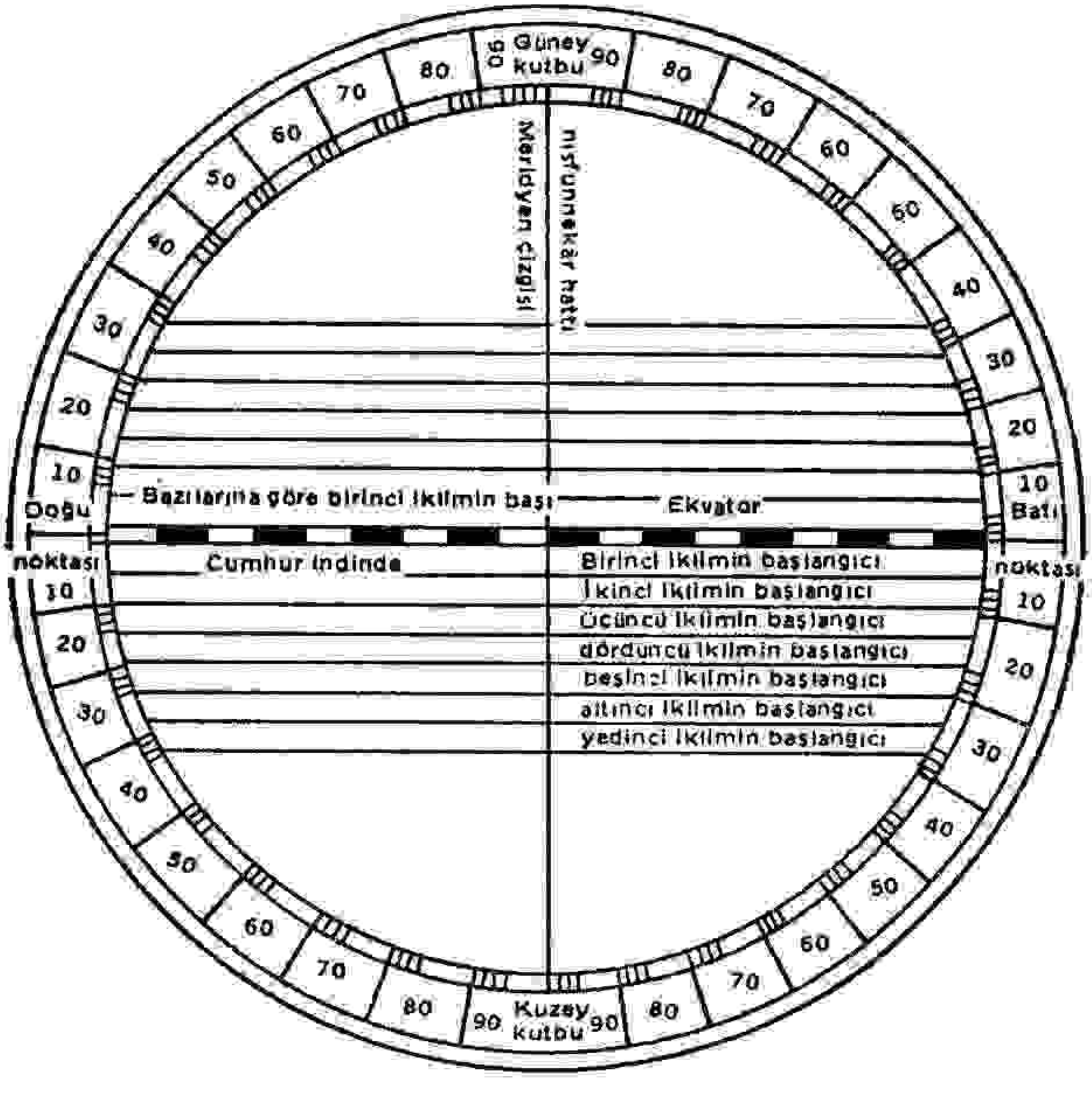
nenceleridir. Bu sekiz daire ile Yer küresinin bütün durum ve hâlleri zabt edilmiştir.

İKİNCİ NEVİ: Yer küresinin dört daire ile beş kısma bölündüğünü bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hey'et demişlerdir ki: İki kutub ve iki inkılâb daireleri olan dört küçük daire Yer küresini beş kısma ayırmıştır. Bu beş kısımdan birincisi iki inkılâb medârı (dönenceler) arasıdır. Burası çok sıcak olduğundan mıntaka-i muhterika (yakıcı bölge) denilmiştir. Ekvator ortada olmak üzere 47 derece mesafesi vardır. Eski âlimlere göre bu bölgenin meskûn olmadığı sanılmıştır. İki kısmına mıntaka-i bâride (soğuk bölge) demişlerdir. Çünkü bu bölgelere Güneş ışınları çok eğimli gelip şiddetli soğuk olduğundan, eski bilginler buralarda insan yaşamaz zannetmişlerdir. Bu bölgeler kuzey kutup dairesinden kuzey kutba, güney kutup dairesinden güney kutba olan 23,5 derecelik bölgelerdir. Diğer iki kısım mıntaka-i mu'tedi-



ledir. Bunlar, Yengeç dönencesi ile kuzey kutup dairesi arasındaki bölge ve Oğlak dönencesi ile güney kutup dairesi arasındaki ılıman bölgelerdir. Her birinin genişliği 43 derecedir.



Bu beş bölgenin sakinleri gölge ve vaz' yönünden birbirlerinden ayrılırlar. Gölge cihetinden soğuk bölge sakinlerine değirmen taşı denilmiştir. Zira onların gölgesi değirmen taşı gibi ufuk düzleminde seyr ve devr eder. Mu'tedil bölge sakinlerine Hamâyili denilmiştir. Zira bunların gölgesi öğle vakti, bir tarafa eğik bulunmuştur. Sıcak bölgede yaşayanlara zâtü'z-zılleyn (iki gölgeli) denilmiştir. Zira Ekvatorda bulunanların gölgesi öğle vakti bazen kuzeye bazen güneye doğru olur. 21 Mart 23 Eylül günlerinde, Güneş ışınları Ekvatora tam dik geldiğinden öğle vakti gölge olmaz. İnkılâb noktalarında bulunanlara senede bir kere Güneş ışınları dik gelip nısf-ı nehârda

(öğle vakti) gölgeleri olmaz. Yengeç dönencesi ahalisi gök kuzey kutbunu devamlı görüp, güney kutbunu hiç görmezler. Vaz' yönünden hepsi üç kısma ayrılmıştır. Bir kısmı hatt-ı istivâ (Ekvator) sakinleridir. Bunlar batıdan doğuya, birinci boylamdan sonuncuya kadar bir miktarda ve bir yerde bulunup kalanlardır. İkinci kısım, Ekvatordan iki tarafa aynı uzaklıkta olan enlemlerde bulunanlardır. Üçüncü kısım, Ekvatordan iki tarafa aynı uzaklıktaki enlemlerde kuzey ve güneyde yaşayanlardır.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Dünyanın meskûn olan dörtte birinin yedi hakiki iklime ayrıldığını bildirir.

Ey aziz! Eski hey'et ilmi âlimleri Dünyanın meskûn olan dörtte birini gece ve gündüzün değişmesine göre birçok iklimlere ayırmayı bazı bölgelerde en uzun gündüz süresi ile, bazı yerlerde de en uzun gündüz süresi olan ay ile tâyin etmişlerdir. Ekvator civarında gece gündüz onikişer saattir. Kutuplara doğru gidildikçe gece - gündüz değişimi fazlalaşır. En uzun günü bir öncekinden yarım saat fazla olmak üzere Ekvatordan kuzey kutba doğru Ekvatora paralel dairelerle iklimler birbirinden ayrılmıştır. Birinci iklim üç daire ile belirtilmiştir. Bunlar başlangıç, orta ve nihayeti olan dairelerdir. Diğer iklimler orta ve son olmak üzere ikişer daire ile belirtilir. Çünkü her önceki iklimin son dairesi sonrakinin başlangıcını tâyin etmektedir. Eski fen adamları iklimleri yedi iklim kabul ederek ellinci derece enleminden yukarıda iklim düşünmemişlerdir. Fakat sonra gelen fen adamları elli derecenin ötesindeki yerleri ma'mûr ve meskûn görüp 66,5 derece arzına kadar, yâni kuzey kutup dairesine kadar, en uzun günden yarım saat fazlasını bir iklim düşünerek 24 iklim bulmuşlardır. Daha sonra en uzun güne birer ay ilâve ederek kutuplara kadar altı iklim daha ayırarak iklim sayısını otuza çıkarmışlardır. Ekvator civarı genellikle deniz olduğundan birinci iklim en uzun günü 12.5 saat olan 12.5 derece enleminden başlar. En uzun günü onbeş dakika fazla olan yer bu iklimin ortasıdır. En uzun günü 13 saat olan yerler birinci iklimin sonu, ikinci iklimin başlangıcıdır. Böylece her iklimde en uzun gün bu şekilde yarım saat farklılık göstererek yirmidördüncü iklimde en uzun gün yirmidört saate ulaşır. Fakat iklimlerin genişliği gittikçe küçülür. Zira ikinci iklimin arz ve tulü (genişlik ve uzunluk) mesafesi, birinci iklimin arzı ve tulû mesafesinden küçüktür. Bütün iklimler bu tertib üzere biribirinden daha dar ve daha azdır. İklimlerin en uzunu Bahr-i muhît-i garbîde (Atlas Okyanusu) Cezâir-i Hâlidât (Hâlidât adaları) tan başlayıp Bahr-i muhît-i şarkide son bulmuştur. (Hâlidât adaları: Kanarya adaları batısı).

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Yedi meşhur iklimde bulunan memleketle-

ri, her birinde olan yüksek dağları, büyük akarsuları ve ahalisinin renklerini bildirir.

Ey aziz! Astronomi âlimleri demişlerdir ki, Dünyanın meskûn olan dörtte birini yedi iklime ayıran eski fen adamlarının her biri iklimi birçok memleketlerle sınırlandırıp belirtmişlerdir. Delilller ve tecrübelerle incelemişlerdir. Zira otuz - kırk senede bütün dörtte bir ma'mûr olan yerleri dolaşmışlardır. Birinci iklim Atlas Okyanusundan başlayıp Orta Afrika ülkeleri Habeş, Hadramut, Güney Yemen, Güney Sind, Hind ve Çinden geçip muhit-i şarkinin (Büyük Okyanus) adalarının ortalarına ulaşır. Bu iklimde yirmi yüksek dağ, otuz nehir olup ahalisinin hepsi siyah görülmüştür. İkinci iklim, Sudanın kuzey batısından başlayıp, Arap yarımadasının kuzeyi, Yemen, Mekke-i Mükerreme, Medine-i Münevvere, Tâif, Bahreyn, Fars, Sind, Hind ve Çin'in ortaları Büyük Okyanus adalarının ortasında son bulmuştur. Bu iklimde yirmiyedi büyük nehir görülmüş, ahalisi siyaha yakın esmer bulunmuştur. Üçüncü iklim Muhit-i garbiden gelip Kuzey Afrika, Mısır, Kudüs-i şerif, Şam, Kûfe, Bağdad, Basra, Şirâz, İsfehan, bütün İran, Hind, Sind ve Çin'in kuzeyinden geçerek muhit-i şarki adalarında, Filipinler'de son bulmuştur. Bu iklimde otuzüç yüksek dağ, yirmi büyük nehir görülüp ahalisi buğday benizli esmer bulunmuştur. Dördüncü iklim, Septe Boğazından başlayıp, Akdeniz memleketlerinin ve Anadolu'nun güney kıyıları, İskenderun, Halep, Musul, Tebriz, Erdebil, Tûs, Lâhor, Hind ve Çin'in kuzeyinden geçip Muhit-i şarkinin adalarında son bulur. Bu iklimde yirmibeş yüksek dağ, yirmiiki büyük nehir olup halkı beyaza yakın, esmer görülmüştür. Beşinci iklim İspanya'nın kuzeyinden başlayıp, Akdenizin kuzey yarısından geçip Anadolu şehirlerinin çoğu, Sivas, Erzurum, Şirvan, Hazer Denizinin güneyinde olan Geylân, Câm, Maverâünnehr'de Harzem, Semerkand, Buhara, Türkistan ve Tibet'in güneyi, Çin seddinin kuzeyinden Büyük Okyanusa ulaşır. Bu iklimde otuzüç yüksek dağ ve onbeş büyük nehir sayılmıştır. Halkın hepsi beyaz görülmüştür.

İklimlerin en mu'tedili dördüncü iklimdir. Sonra buna komşu olan üçüncü ve beşinci iklimler gelmektedir. Bu üç iklimin suyu ve havasının letâfetinden buralarda yaşayanlar dış ve iç kuvvetlerde, hüsn-ü cemâlde, hüner ve kemâlde itidâl üzere olmuşlardır. Altıncı iklim muhit-i garbiden Fransanın kuzeyinden Adriyatik ülkelerinden, Rumeli, İstanbul, kuzey ve güneyinden, Azak'tan, Gürcüstan, Tiflis, Hazer Denizinin kuzey yarısından, Seyhun civarında Özbek, Çağatay, Kaşgar, Türkistan memleketlerinden geçerek doğuda Büyük Okyanusa ulaşır. Bu iklimde onbir yüksek dağ, kırk büyük nehir görülmüş, ahalisi sarıya mâil beyaz bulunmuştur. Yedinci iklim, İngiltere, Portekiz, Kıpçak memleketi, Tesalya yöresi, Bulgaris-

tan (Balkanlar), Rusya, Hazer Denizinin kuzeyinden geçip Sibiryanın güney sahraları, eski Tataristan, Yakutistan ve setten geçip doğuda Büyük Okyanus adalarına ulaşır. Bu iklimde onbir yüksek dağ, kırk büyük nehir görülmüş, insanları kızıla mâil beyaz bulunmuştur. Bu yedinci iklimin sonu ellinci paralel dairesi kabul edilmiştir. En uzun gün onaltı saat olmuştur. Eski hükemânın beyan ettikleri yedi iklim bunlardır. Müteahhirin'in (sonra gelen âlimlerin) görüşüne göre yirmidört iklimin sınırları gelecek sahifedeki cetvelde gösterilmiştir.

BEŞİNCİ NEVİ: Yedi iklimin ötesinin ma'mûr bulunduğunu, kutuplara kadar iklimlerin sürdüğünü ve her birinde en uzun günün ne kadar olduğunu bilindiğini, en uzun günden de beldelerin yerinin çıkarıldığını bildirir.

Ey aziz! Eski astronomi âlimleri her ne kadar yedi iklimin ötesine iltifat etmemişlerse de, sonra gelen hey'et ilmi âlimleri en uzun günlerin arasındaki farkı yarım saat olan yerleri birer iklim sayarak kuzey kutup dairesine kadar yirmidört iklim bulmuşlardır. Kutup dairesinden kutuplara kadar olan yerlerde yarımşar saatlik fark ile iklim tâyini mümkün olmadığından birer ay farkla altı iklim daha belirtmişlerdir. Bunu yerinde araştırmak için kutuplara kadar gidip oralarda yaşayan insanların dış görünüşünü, oradaki insanların hayvanlar gibi nâkıs ve cahil olduklarını müşahede etmişlerdir. 66.5 derece kutup dairesi altında bir kavme varmışlardır ki, hepsi it ağızlı, it huylu, birbiriyle itlik ederler, it gibi yeyip, it dirliğinde olurlar. Kışın şiddetinden on ay müddetle, it gibi, in ve yuvalara girerler. Onlarda din, diyânet, mezheb, ibadet, san'at, ziynet, âdet, letâfet, nezâfet ve iffet yoktur. Acaib seslerle birbirini çağırırlar. Orada 2.5 fersah yüksekliğinde büyük bir dağ görmüşlerdir. İçinde altın madeni yanıp zirvesinden dumansız ateş çıktığını, etrafında çok miktarda sıcak su kaynakları çıkıp büyük nehirler hâlinde Kuzey Buz Denizi'ne dökülerek buzları çözdüğünü müşahede etmişlerdir. Denizin o kısmının sahili donmadığından balıklar buraya gelip, orada yaşayanlar bu balıkları avlayarak uzak memleketlere satıp hayvan derileri alıp giyinmektedirler. O mahalle devamlı kar yağdığından on ay müddetle mezkûr sıcak nehirlerle mu'tedil olan hamamlarda kalırlar. İki ay kadar yaz olur ki, halk hamamlardan dışarı çıkarlar. O bölgede yaşayanlara kürre-i âlemin güney yarısı ufkun altında kalıp hiç görünmez. Kuzey yarısı ufkun üstünde kalıp devamlı görünür. Feleklerin ve yıldızların hareketi orada döner hâlde olmakla, oradan kutba yâni doksanıncı enleme varıncaya kadar en uzun gün miktarları hafta ve ay kadar farklılık göstererek altı aya ulaşır. Çünkü Güneş (görünen hareketi ile) Koç burcuna gelip

SONRAKİ ÂLİMLERE GÖRE BİR YARIM KÜREDEKİ OTUZ İKLİM

	İKLİMLERİN GENİŞLİĞİ		İKLİMLERİN ENLEMLERİ		İKLİMİN EN UZUN GÜNÜ		DAİRE SAYISI	İKLİM SAYISI
	Derece	Dakika	Derece	Dakika	Saat	Dakika		
Hattı istivâ	5	0 0	0 5	55	12	0 0	50	0 0
Başlangıç	5	0 0	0 0	55	12	0 0	50	0 0
Orta Son	8	24	0 4 08-12	1 8 34-43	12 12-13	15 20 45	1	1-2-3
Orta Son	7	50	16-20	43-23	13 13	00 75	2	4-5
Orta Son	7	3	22-27	10-36	14-14	10 45	3	6-7
Orta Son	6	9	22-23	47-45	15-15	00 15	4	8 9
Orta Son	5	17	26-29	30-2	15-15	30-45	5	10-11
Orta Son	4	30-8	41-43	22-22	16-16	00-15	6	12-13
Orta Son	3	22	45-47	29-20	16-16	30-45	7	14-15
Orta Son	3	11	46-50	10-23	17-17	00-15	8	16-17
Orta Son	2	34	52-53	48-17	17-17	30-45	9	18-19
Orta Son	3	17	54-55	79-24	17 17	00 15	10	20-21
Orta Son	2	0	56-57	27-24	17 17	30-45	11	22-23
Orta Son	1	4	58-59	19-14	19-19	00-15	12	24-25
Orta Son	1	29	59-60	59-10	19-19	30-45	13	26-27
Orta Son	1	13	61-61	18-53	20-20	00 15	14	28-29
Orta Son	1	1	2 - 62	25-54	20-20	30 45	15	30-31
Orta Son	0	52	63-63	22-46	21-21	00-15	16	32-33
Orta Son	0	44	64-64	6-30	21-21	30-45	17	34-35
Orta Son	0	36	65-65	41-60	22-22	00-15	18	36-37
Orta Son	0	29	65-65	21-34	22-22	30-45	19	38-39
Orta Son	0	32	66-66	47-57	22-22	00-15	20	40-41
Orta Son	0	17	66-66	6-14	22-22	30-45	21	42-43
Orta Son	0	11	66-66	20-25	22-22	00-15	22	44-45
Orta Son	0	5	66-66	28-30	22-22	30-45	23	46-47
Orta Son	0	0	66-66	31	22-24	00-00	24	48-49

AY SAYISI	Derece	Dakika
1	67	15
2	29	30
3	73	20
4	78	20
5	84	10
6	90	10

kuzey burçlarını dolaşıncaya kadar geçen altı aylık sürede kuzey kutbunda bir gün, güney kutbunda bir gece olur. Güneş Terazi burcuna gelince, güney burçlarını altı ayda dolaşıncaya kadar güney kutbunda bir gün, kuzey kutbunda bir gece olur. Bunun gibi kuzey yarımkürede gece olunca güney yarımkürede gündüz olur. Böylece kuzey yarımkürenin gece zamanı, güney yarımkürede gündüz olur. (Gece ve gündüzü birbirine çeviren Rabbimiz her kusurdan münezzehdir).

Bir iklimde en uzun günün kaç saat olduğunu bulmak için o iklim sayısının yarısını 12,5 üzerine eklemek gerekir. Meselâ beşinci iklimde bulunan Erzurum'da iklim sayısının yarısı olan iki buçuk sayısını oniki buçuk üzerine eklersek onbeş olur. Demek ki Erzurum'da veya beşinci iklimde en uzun gün onbeş saat olmaktadır. Bunun gibi en uzun günden, beldenin hangi ikliminin neresinde olduğu da çıkarılabilir. Meselâ Erzurum'un en uzun günü onbeş saat oniki dakikadır. Bundan 12,5 çıkarılırsa 2,5 ve oniki dakika kalır. Bunun iki katı alınırsa bulunan beş, iklim adedi olur. Yirmidört dakikadan da beldenin bu iklimdeki yerinin, ikinci yarının sonunda olduğu anlaşılır. Çünkü her bir iklimin enine genişliği yarım saat zamandır ki otuz dakikadır. Yarısı onbeş dakikadır. Onbeş dakika bulunan belde iklimin ortasındadır. Onbeşten az olan belde birinci yarıda ve beldemiz Erzurum gibi onbeşden fazla olan beldeler ikinci yarıda bulunur. Ekvatordan kuzey kutbuna kadar açıklanan otuz iklim, aynı şekilde güney yarım küresinde de vardır.

[Bugün bir yerin enlemi ve o günkü Güneş ışınlarının eğimi bilindiği takdirde o yerin o günkü gece ve gündüz süresi hesaplanmaktadır. Bunun için önce gece yayı hesaplanır, sonra gece süresi, dolayısiyle gündüz süresi bulunur. Bir yerin bir günkü gece yayı G, enlemi E ve Güneş ışınlarının eğimi Y ise, bu üçü arasında aşağıdaki bağıntı vardır:

$$\text{Cos} \frac{G}{2} = \text{tgE} \,.\, \text{tgY}$$

Erzurum'da en uzun günü bulmak için Güneş ışınlarının yükseliminin en büyük değeri Y = 23°27′ ve enlemi E = 39°54′ alınırsa,

$$\text{Cos} \frac{G}{2} = \text{tg}\, 39°54' \,.\, \text{tg}\, 23°27'$$

$$\text{Log Cos} \frac{G}{2} = \text{Log tg } 39°54' + \text{Log tg } 23°27'$$

$$= 1{,}92227 + 1{,}63726 = 1{,}55953$$

$$\frac{G}{2} = 68°16' \qquad G = 136°32'$$

15° lik yay bir saatlik süreye karşılık geldiğinden bulunan gece yayı 15'e bölünürse 9 saat 6 dakika gece süresi, dolayısiyle 14 saat 54 dakika da gündüz süresi olur. Erzurum'un enlemi 40°, Güneşin yükselimi 23,5 derece alınırsa gündüz süresi:

E = 0 olan yerde (Ekvatorda) gece gündüz daima eşittir.

Y = 0 olan zamanlarda (21 Mart, 23 Eylül) **her yerde gece gündüze eşittir.**

E + Y = 90 olduğu yer ve zamanda hiç gece olmaz. Bu ancak enlemi 66,5 dereceden fazla olan yerlerde olur. 18° olan tan olayı da dikkate alınırsa enlemi 48,5 dereceden büyük olan yerlerde bazı geceler alacakaranlık ile geçer.

Kış gün dönümü sırasında İstanbul'da gündüz süresini hesaplamak için E = 41°00'45", Y = —23°27' alınarak formüle tatbik edilir. Kış gündönümü teorik olarak 21 Aralıktır. Gündüz yayının yarısı, gece yayının yarısının bütünleri olduğundan G/2 gündüz yayının yarısı kabul edilirse:

$$\text{Cos} \frac{G}{2} = -\text{tgE} \,.\, \text{tgY}$$

$$\text{Cos} \frac{G}{2} = -\text{tg}\,(-23°27') \,.\, \text{tg}\,41°00'45''$$

$$= \text{tg}\,23°27' \,.\, \text{tg}\,41°00'45''$$

$$\text{Log Cos} \frac{G}{2} = \text{Log tg}\,23°27' + \text{Log tg}\,41°00'45''$$

$$G = 135°41'23''$$

Gündüz süresi = (135°41'23") : 15 = 9 saat 2 dakika 45 saniye bulunur. [Bu geometrik hesaba, kırılma gibi atmosfer olayları katılırsa gündüz süresi biraz daha değişir].

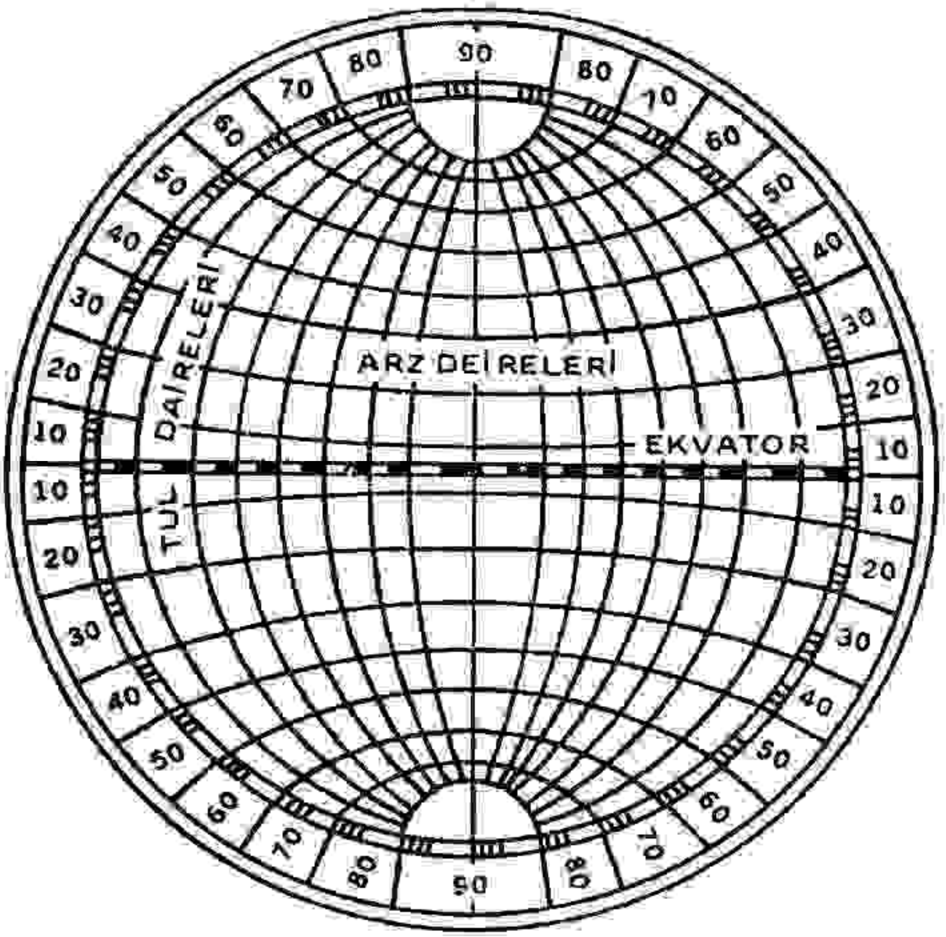
Aşağıda bazı şehirlerin enlem ve boylamları ile Güneşin yükselimi tablosu vardır.

BAZI ŞEHİRLERİN COĞRAFİ KOORDİNATLARI

Şehir	E = Enlem	B = Boylam	Şehir	E = Enlem	B = Boylam
Adana	37°0′	35°3′	İzmit	40°8′	29°9′
Afyon	38°8′	30°5′	Karaköse	40°8′	43°0′
Ankara	39°9′	32°8′	Kars	40°6′	43°1′
Antakya	36°2′	36°1′	Kastamonu	41°4′	33°8′
Artvin	41°2′	41°8′	Kayseri	38°7′	35°5′
Aydın	37°7′	27°7′	Kırşehir	39°1′	34°2′
Balıkesir	39°7′	27°9′	Konya	37°9′	32°5′
Bilecik	40°2′	29°9′	Kütahya	39°3′	39°9′
Bolu	40°8′	31°6′	Malatya	38°4′	38°3′
Burdur	37°7′	30°3′	Manisa	38°6′	31°0′
Bursa	40°1′	26°4′	Mardin	37°3′	40°7′
Çanakkale	40°1′	26°4′	Mersin	36°8′	34°6′
Çankırı	40°6′	33°6′	Muğla	37°2′	28°4′
Çorum	40°6′	34°9′	Rize	41°0′	40°5′
Denizli	37°8′	29°1′	Samsun	41°3′	36°3′
Diyarbakır	37°9′	40°2′	Siirt	37°9′	41°9′
Edirne	41°7′	26°6′	Sinop	42°0′	35°2′
Elâzığ	38°7′	39°2′	Sivas	39°8′	37°0′
Erzincan	39°7′	39°5′	Tekirdağ	41°0′	27°5′
Erzurum	39°9′	41°3′	Trabzon	41°0′	39°7′
Eskişehir	39°8′	30°5′	Urfa	37°1′	38°8′
Gaziantep	37°1′	37°4′	Uşak	38°7′	29°4′
Giresun	40°9′	38°4′	Van	38°6′	43°3′
Istanbul	41°0′	39°0′	Yozgat	39°8′	34°8′
İsparta	37°7′	30°6′	Zonguldak	41°4′	31°8′
İzmir	38°4′	27°1′			

GÜNEŞİN YÜKSELİMİ

Günler	Y = Yükselim	Günler	Y = Yükselim	Günler	Y = Yükselim
1 Ocak	—23°0′	1 Mayıs	+14°9′	1 Eylül	+ 8°5′
11 Ocak	21°9′	11 Mayıs	+17°8′	11 Eylül	+ 4°7′
21 Ocak	20°0′	21 Mayıs	+20°1′	21 Eylül	+ 0°9′
1 Şubat	—17°2′	1 Haziran	+22°0′	1 Ekim	— 3°0′
11 Şubat	—14°2′	11 Haziran	+23°1′	11 Ekim	— 6°8′
21 Şubat	—10°7′	21 Haziran	+23°5′	21 Ekim	—10°5′
1 Mart	— 7°8′	1 Temmuz	+23°2′	1 Kasım	—14°3′
11 Mart	— 3°9′	11 Temmuz	+22°2′	11 Kasım	—17°3′
21 Mart	0°0′	21 Temmuz	+20°6′	21 Kasım	—19°8′
1 Nisan	+ 4°4′	1 Ağustos	+18°2′	1 Aralık	—21°7′
11 Nisan	+ 8°2′	11 Ağustos	+15°4′	11 Aralık	—23°0′
21 Nisan	+11°7′	21 Ağustos	+12°3′	21 Aralık	—23°5′



Her ayın 1, 11, 21'inci günleri için Güneşin yükselimi bu cetvelde gösterilmiştir. Yılın herhangi bir gününde Güneşin yükselimi, bu değerlerden faydalanılarak enterpolâsyonla bulunur.

ALTINCI NEVİ: Oturulan yerlerin ve şehirlerin mizâcını bildirir.

Ey aziz! Ehl-i hikmet demişlerdir ki: Her yerin mizâcı başka başkadır. Hava ve su da Arz'a uymuştur. Bunun için her belde üzerinde yaşayanları kendi özelliğine, mizâcına uygun şekilde terbiye etmektedir. Sıcak memleketlerin mizâcı kendi ehlinin cildlerini siyah, saçlarını kıvırcık, hazmını zayıf, bozuşmasını kuvvetli ve çok, rutubetini az, kalplerini korkulu, bedenlerini yumuşak, inhitât ve ihtiyarlamayı çabuklaştırır. Habeş halkı böyledir. Ömürleri ortalama otuz senedir. Kırk yaşına erişenler nâdirdir. Soğuk bölgelerin mizâcı, üzerinde yaşayanlara şecâat ve kuvvet bahşedip hazmı kolay ve rahat kılmıştır. Rutubetli de olursa sakinleri etli, yağlı, geniş olup, genellikle bedenleri tarâvet ve nezâket bulup beyaz ve berrak olmuştur. Yazları mu'tedil olup kışları şiddetli soğuk olmuştur. Rutubetli yerleşme yerlerinin mizâcı, kendi ehlini güzel yüzlü, yumuşak sözlü edip onlara gevşeklik, yaz ve kış mevsimlerine ılıklık ve-

rip humma, basur, ishal ve cild hastalıklarını çok yapmıştır. Kuru bölgelerin mizâcı, kendi ehlinin derilerini, mizâc ve dimağlarını kuru edip yazlarını sıcak, kışlarını soğuk yapmıştır. Yüksek yerlerin mizâcı, kendi sakinlerine sıhhat ve kuvvet verip çoğunluğunu güzel ahlâk ile mesrûr, ilm ve kemâl ile ma'mûr, hüsn-i cemâl ile nûrlu ve uzun ömür ile ömürlü etmiştir. Çukur yerlerin mizâcı, kendi mahpuslarına helâk ve gam için soğuk olmayan durgun su verip, onları havası ile mahmûm kesâfeti ile mağmûm, idrâklerini az ve mizâclarını sakat etmiştir. Açık, taşlı arazilerin mizâcı, orada bulunanların bedenlerini kuvvetli, saç ve kıllarını çok ve boylarını kısa edip, çoğunu zeki ve reşid, yazlarını sıcak etmiştir. Onlarda kuruluk ve uyanıklık galib olduğundan harb ve darba tâlib olmuşlardır. Karlı dağların mizâcı, üzerinde yaşayanları temiz rüzgârı ile gayet güzel etmiştir. Deniz yörelerindekilerin mizâcı, kendi ehline sıcaklık ve soğukluğu mu'tedil orta hâlli edip rutubeti kuruluk üzerine galib etmiştir. Kuzey memleketlerinin mizâcı, soğuk beldeler ve soğuk mevsimler hükmünde olup, kendi ehlinde zamanın hastalıklarını çok ve karınlarında safra toplanmasını az etmiştir. O beldelerin sakinlerinin hazımları kavi, ömürleri uzundur. Çokları yüz yıldan fazla yaşamaktadır. Onlarda bozuşma az ve damarların doluluğu çok olduğundan damarları geniş olup burun kanamaları çok görülür. Yaraları az olup çabuk şifâ bulmaktadır. Bedenleri kuvvetli, kanları saf, yürekleri hararetli olduğundan ekserisi yırtıcı hayvan vasıfları ile dolmuştur. Güney memleketlerinin mizâcı, sıcak beldeler ve sıcak mevsimlerin hükmünde olup, sularının çoğu acı ve tuzlu bulunmaktadır. Ahalisinin başları rutubet maddeleri ile dolu, hisleri hasta, organları gevşek, iştihaları az, mide ve şehvetleri zayıf müşahede edilmiştir. Yaraları zor iyileşmektedir. Kadınlar, hastalıkları sebebiyle hâmile iken çocuklarını zâyi' edip çocukları az, hayızları çok olmaktadır. Hepsinde sar'a ve çeşitli humma ile basur görülmekte, otuz yaşını geçenlerde felç görülmektedir. Doğu memleketlerinde yaşayanlar ki, açık doğu halkı olup, beldelerin mizâcı sıhhatli ve hoş bulunmuştur. Zira Âfitâb-ı âlem-tâb (Güneş) o beldelerin halkı üzerine doğup havalarını mu'tedil ve saf etmektedir. Batı memleketlerinin mizâcı, rutubetli ve ağır kalmıştır. Güneş bu bölgenin sakinleri üzerine günün ilk saatlerinde ışık vermez. Yükselip etrafı ısıtmadıkça üzerlerine gelmez. Halkın boğazları balgamla doludur. Özellikle Sonbaharda sık sık sesleri kesilip boğmaca olurlar.

O hâlde yerleşme yeri seçerken yukarıda açıklananlara dikkat etmek gerekir. Yerin mizâcına, yüksek veya alçakta olmasına, açık veya kapalı oluşuna, oraya yakın dağ, maden ve denizlerin yön ve mizâcına, o belde halkının hastalık sağlık durumlarına, ahlâk, meşrep, âdet, hazım, şehvet, güzellik, sûret, ahlâk, iffet ve mezheblerine

bakılır. Sonra binalarının dışı geniş, içi yüksek olmasına, kapı ve pencerelerinin doğuya veya kuzeye açık olmasına bakılır. Zira o zaman bâd-ı sabâ ve kuzey rüzgârı o eve dolup, bedenler sıhhat bulup gönüller hoş olur. Öyleyse bina işlerinde önemli olan kuzey yelini ve seher rüzgârını evin içine almak, sabah güneşinin ışınlarından istifade etmektir. Güneş gören ve nazif, lâtif, soğuk ve tatlı nehirlerden geçerek gelen sabah rüzgârını alan evde iştiyâk ile teneffüs etmek, cana safâ, cisme şifâ ve kalbe cilâdır.

SEKİZİNCİ FASIL

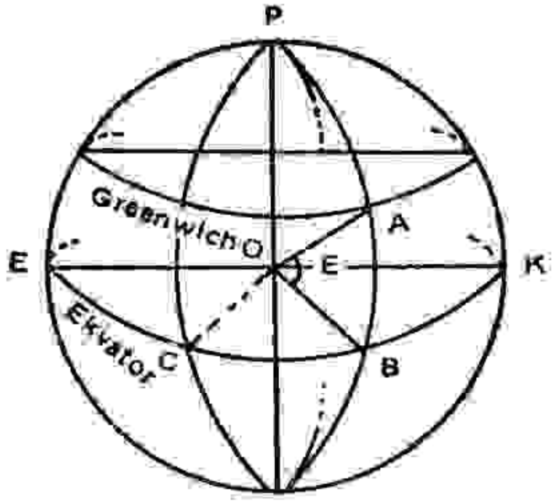
Tûl ve Arz daireleri ile Yer küresinin satranç hâneleri gibi taksim olduğunu, enlem boylam tâyini ile beldelerin yerlerinin ve yönlerinin, birbirlerine yakınlık ve uzaklıklarının belli olmasını, daire-i Hindiyye ile zevâl - itidâl hattı [doğu - batı çizgisi] ve kıblenin bulunmasını, gök kutbu yakınındaki Kutup yıldızının yüksekliği yardımı ile bir derecelik meridyen yayının nasıl bulunduğunu ve buradan meridyen dairesinin çevresini, Dünyanın çapını ve yarıçapını, yüz ölçümünü bulmayı [fersah, mil, mecrâ gibi], **kara ve denizdeki ölçüleri altı nevi ile bildirir.**

BİRİNCİ NEVİ: **Tûl ve arz daireleri** (meridyen ve paralel daireleri) **ile Yer küresinin satranç hâneleri gibi ayrıldığını, arz ve tûl** (enlem, boylam) **tâyini ile belde ve yörelerin yer ve yönlerini, birbirlerine yakın, uzak ve hangi yönde olduğunun bulunduğunu bildirir.**

Ey aziz! Hey'et ve hendese ehli Yer küresi üzerinde onsekiz meridyen dairesi ve Ekvatordan kuzeye ve güneye sekizer paralel dairesi resm ve farz edip her daireyi 360 dereceye taksim etmişlerdir. Meridyen daireleri ile boylam dereceleri, hatt-ı istivâya (Ekvatora) paralel olan paralel daireleri ile enlem dereceleri belli olup her iki daire arası onar derece kabul edilmiştir. İklimlerin ve beldelerin arzı Ekvatordan itibaren kuzeye ve güneye doğru ölçülür. Birine kuzey enlemi diğerine güney enlemi denir. Boylam derecelerinin başlangıcı, Hind Okyanusunda Hâlidât adalarının [bugün Greenwich] meridyen dairesidir. Bir yerin boylamı, başlangıç meridyeninin Ekvator dairesini kestiği nokta ile o yerin meridyeninin Ekvatoru kestiği nokta arasındaki Ekvator yayıdır. Bir yerin enlemi, o yerin meridyeni üzerinde başucu noktasından Ekvatora kadar olan yayıdır. Bu enlem o yerdeki kuzey veya güney kutup yüksekliğine eşittir.

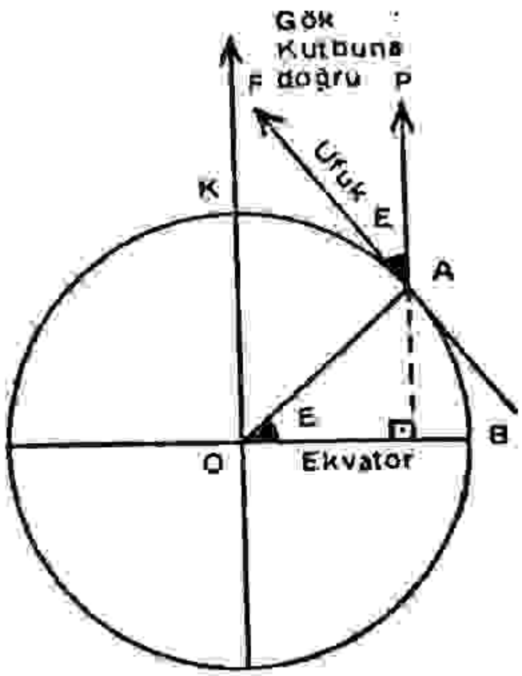
Arz ve tûl dairelerini (ve bir yerin enlem ve boylamı ile enle-

min kutup yüksekliğine eşit olduğunu) gösteren şekiller aşağıdadır.



1. Yeryüzündeki bir A noktasının enlemi: A'dan geçen meridyen dairesi PAP' olduğuna göre AÔB = E açısı veya AB yayı ile ölçülür.

2. A noktasının boylamı: A'dan geçen PAP' meridyen dairesi ile Greenwich başlangıç meridyeni arasındaki COB açısı veya Ekvator üzerindeki CB yayı ile ölçülür.



Bir yerin enlemi, o yerin kutup yüksekliğine eşittir: Yerin merkezindeki enlem açısını veya AB enlem yayını ölçmek zor olduğundan, bir yerin enlemi, o yerin kutup yüksekliği ile ölçülerek bulunur. Kutup yüksekliği, Kutup yıldızından gelen ışının ufuk düzlemi, yâni durgun su yüzeyi ile yaptığı açıdır. Şekilde kutup yüksekliği FAP açısı olup, kenarları dik dar açı oldukları için AOB enlem açısına eşittir.

İki beldenin birbirine göre hangi cihette oldukları açıktır. Meselâ belde-i tâyyibemiz Erzurum'un Cezâir-i Hâlidât (Hâlidât adalarından) tan tûlü (boylamı) 37° ve Ekvatordan arzı (enlemi) yaklaşık 40° dir. Mısır'ın (Kahire'nin)tûlü 63°, arzı 30° dir denildiğinde, Mısır Erzurum'un güney batısında ve Erzurum'un Kahire'nin kuzey doğusunda olduğu anlaşılır. Zira Kahire'nin tûlü Erzurum'dan az olduğundan daha batıda ve arzı da az olduğundan daha güneyde olduğu, aksine Erzurum'un tûlü fazla olduğundan Kahire'nin daha doğuda ve arzı fazla olduğundan daha kuzeyde olması gerekir. İki belde arasındaki uzaklığı bulmak için kaide şöyledir: Eğer iki beldenin enlemleri aynı ise, boylamları farkı aralarındaki mesafe olur. Erzurum ile Tokat böyledir. Eğer iki beldenin boylamları aynı ise, enlemleri farkı aralarındaki uzaklık olur. Erzurum ile Musul böyle-

dir. Eğer iki beldenin tûl ve arzları farklı ise, aralarındaki uzaklık bir dik üçgenin hipotenüsü olur. Dik açının bir kenarı bir beldenin meridyeninden bir yaydır. Diğer kenarı diğer beldenin arzından bir yaydır. Aralarındaki uzaklık başucu noktalarından geçen dairenin iki belde arasındaki yayıdır. İki dik kenarın uzunlukları o iki beldenin tûl ve arz farkları olup bellidir. Bu dik kenarların kareleri toplamının karekökü, iki belde arasındaki uzaklığı verir (Pisogar bağıntısı). Meselâ Erzurum ile Kahire'nin tûlleri farkı ondört, arzları farkı on derecedir. Bu sayıların kareleri toplamı 296 olup karekökü yaklaşık olarak 17'dir. O hâlde Erzurum ile Kahire arasındaki uzaklık 17° dir. Başka şehirler arasındaki uzaklıklar da bu şekilde bulunur. Ayrıca bu düşünüşle Mekke ile başka şehir alınarak ikinci nevide açıklanacağı gibi kıble doğrultusu da bulunur.

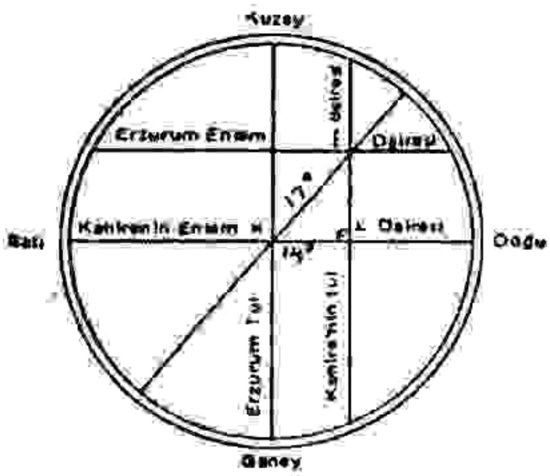
İKİNCİ NEVİ: Daire-i Hindiyye ile zevâl hattı, itidâl hattı ve kıble yönünün bulunmasını bildirir.

Ey azizi Hey'et ve hendese âlimleri, Hind fen adamlarının bulduğu daire-i Hindiyye'den faydalanarak hatt-i zevâl olan hatt-ı nisf-ı nehârı (kuzey - güney yönündeki meridyen ve gerçek öğle çizgisini), hatt-ı itidâl olan maşrık - mağrib hattını ve Mekke ciheti olan kıbleyi tâyin etmişlerdir. Bunun için yeri öyle düz edersin ki ortasına su döküldüğü zaman dört tarafa aynı şekilde aksın. Sonra yarı çapı ne kadar olursa olsun bir daire çizip merkezine «mikyâs» denen, dairenin çapının dörtte biri uzunlukta bir çubuk dikersin. Çubuğun dik olduğunu, çekül ile veya çemberin üç noktasından çubuğun ucunun aynı uzaklıkta olduğunu ölçerek anlarsın. Çubuğun gölgesinin ucunun öğleden önce batıda çembere girdiği nokta ile öğleden sonra doğu tarafta çemberden çıktığı noktayı işaretlersin. Bu iki noktanın arasındaki çember yayının kuzeydeki parçasının orta noktasını merkeze birleştirip uzatırsın. Bu çizgi o yerin meridyen çizgisidir. Mikyâsın gölgesi o çizgiyi geçince öğle namazının vakti başlar. Kuzey - güneyden geçen meridyen çizgisi (nısf-ı nehâr hattı) daireyi iki eşit yaya böler. Bu yayların orta noktalarını birleştiren (maşrık - mağrib hattı) doğu - batı çizgisi merkezde meridyen hattına diktir. Bu iş uzun günlerde daha sıhhatli olur. Çünkü gölgenin daireye girdiği çıktığı noktalar farklılık göstermezler.

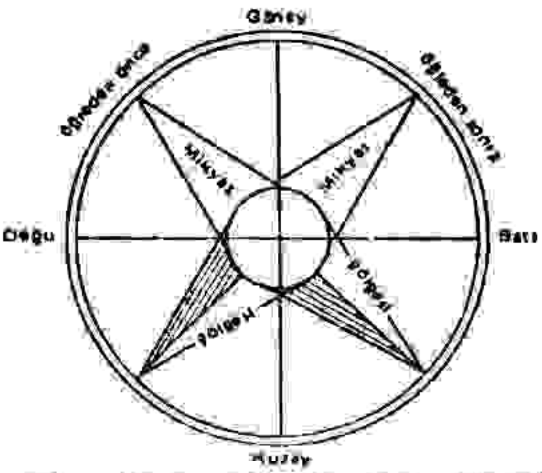
Hatt-ı zevâli yâni gerçek öğle çizgisini bulmak için başka bir yol da şöyledir: Güneş itidâl noktalarının [21 Mart, 23 Eylül] birinde iken Güneşin doğma ve batma anındaki gölgesi istikameti üzere daire-i Hindiyye'nin merkezinden geçip karşısındaki daire yayını kesen hat doğu - batı çizgisidir. (Çünkü Güneş bu günlerde tam doğudan doğar, batıdan batar). Bu hatta merkezde dik olan doğru kuzey - güney hattı, yâni gerçek öğle çizgisidir.

Kıble yönünü bulmak için daire-i Hindiyye'yi 360 eşit kısma bölersin. Her dörtte biri 90 eşit parça [derece] olur. Bu daireyi beldenin ufku farz edip, üzerinde öyle bir nokta bulursun ki ona yönelen Kâbe-i Muazzama'ya yönelmiş olsun. Eğer beldenin tûlü (boylamı) Mekke-i Mükerreme'nin boylamına eşit olup, arzı (enlemi) daha fazla ise, o beldenin semt-i kıblesi (kıble yönü) tam güney noktası, yâni meridyen çizgisinin daire-i Hindiyye'yi güneyde kestiği noktadır. Beldemiz Erzurum böyledir. Zira Erzurum Mekke'nin tam kuzeyindedir. Eğer beldenin tûlü, Mekke-i Mükerreme'nin tûlü ile aynı olup, beldenin arzı Mekke'nin arzından az olursa, o beldenin semt-i kıblesi nısf-ı nehâr yâni meridyen çizgisinin daire-i Hindiyye'yi veya ufku tam kuzeyde kestiği noktadır. Yemen böyledir. Mekke'nin tam güneyinde bulunduğu için kıblesi tam kuzeyde bulunur. Eğer beldenin arzı Mekke-i Müşerrefe'nin arzı ile aynı olup tûlü fazla olursa beldenin kıblesi tam batıya doğru, aksi olursa, tam doğuya doğru olur. Umman'ın [ve Kalküta'nın] kıblesi batıya, Sudan'ın kıblesi doğuya doğrudur. Eğer beldenin enlem ve boylamı Mekke-i Mükerreme'nin enlem ve boylamından fazla ise, daire-i Hindiyye'nin çevresi üzerinde güneyden başlayarak iki boylamın farkı kadar batıya doğru sayarsın. Kuzey noktasından da batıya o kadar sayıp bulduğun noktaları birleştirirsin. Çünkü Mekke-i Mükerreme o beldeye göre batıdadır. Daire-i Hindiyye'nin batı noktasından, enlemler farkı kadar güney doğuya sayarsın. Doğu noktasından da o kadar güneye sayıp bulduğun noktaları birleştirirsin. Çünkü Mekke-i Mükerreme o beldeye göre güneyde kalmaktadır. Bulduğun iki çizginin kesim noktası ile merkezi birleştiren doğrunun daireyi kestiği nokta semt-i kıbledir. Bu nokta ile güney noktası arasındaki ufuk dairesi yayı o beldenin inhiraf-ı kıble (kıble açılım) yayıdır ki orada namaz kılanın güneyden batıya o yay kadar dönmesi gerekir. Bu durumdaki memleketlerde kıble güney batıda olmaktadır. Acem beldeleri (şimdiki İran, Afganistan, Pakistan gibi Asya ülkelerinin kıbleleri) böyledir. Eğer bir beldenin arz ve tûlü, Mekke'nin arz ve tûlünden noksan ise anlatıldığı gibi daire-i Hindiyye'nin kuzey ve güneyinden doğuya doğru boylamları farkı kadar, doğu ve batı noktalarından kuzeye enlemleri farkı kadar işaretleyip birleştirirsen elde ettiğin iki doğrunun kesim noktasını merkeze birleştiren doğrunun daire-i Hindiyyeyi, dolayısiyle ufku kestiği nokta kıble tarafı olur. Böyle memleketlerin kıblesi kuzeydoğu yönünde olur. Habeş bilâdı [Gana, Nijerya ve Güney Afrika ülkelerinin kıbleleri] böyledir. Eğer beldenin tûlü, Mekke'nin tûlünden az, beldenin arzı, Mekke'nin arzından çok olursa daire-i Hindiyye'nin kuzey ve güney noktalarından tûller farkı kadar doğuya alınıp birleştirilir. Doğu ve batı noktalarından güneye, arzlar farkı kadar güneye alınıp birleştirilir. Bulunan doğruların kesim noktasını merkeze birleştiren hat

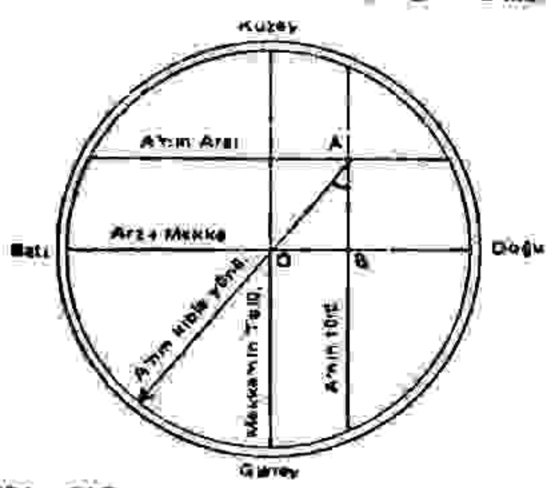
ERZURUM - KAHİRE ARASINDAKİ UZAKLIK



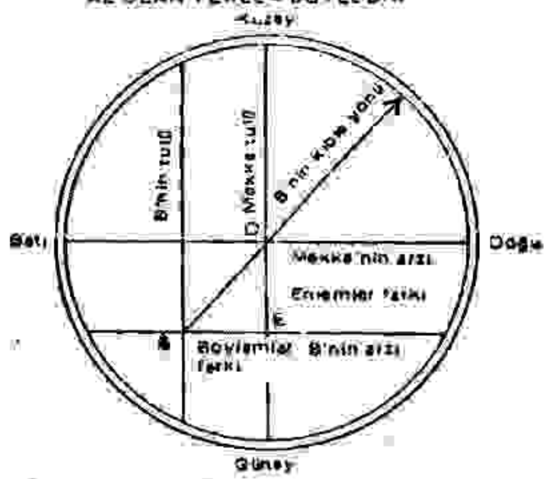
DAİRE-İ HİNDİYYE



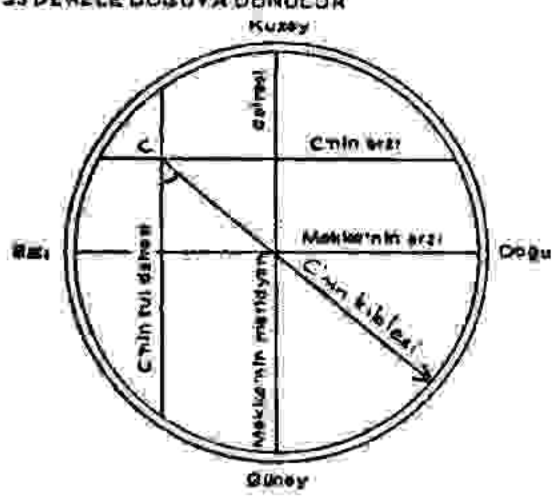
ASYA KITASININ ÇOĞUNDA KIBLE GÜNEYBATI YÖNÜNDEDİR
ENLEM VE BOYLAMI MEKKE'DEN FAZLA OLAN YERLERDE



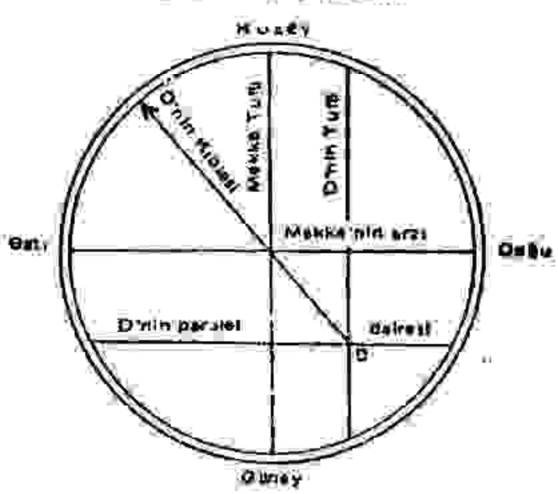
AFRİKA KITASININ ÇOĞUNDA KIBLE KUZEY DOĞU YÖNÜNDEDİR [ENLEM ve BOYLAMI MEKKE'DEN AZ OLAN YERLER BÖYLEDİR



ORTA ve BATI ANADOLUDA ve AVRUPADA KIBLE GÜNEYDOĞU YÖNÜNDEDİR İSTANBULDA GÜNEYDEN 33 DERECE DOĞUYA DÖNÜLÜR



AVUSTRALYA KITASI VE YAKINLARDAKİ ADALARDA KIBLE KUZEYBATI YÖNÜNDEDİR.



kıble doğrultusu olur. Böyle ülkelerin kıbleleri güney doğu yönündedir. Bilâd-ı Rûm [İç ve Batı Anadolu, Trakya ve Avrupa] ülkelerinin kıbleleri böyledir. Eğer beldenin boylamı Mekke-i Mükerreme'nin boylamından fazla, enlemi az ise, kuzey güney noktalarından batıya tûller farkı kadar, doğu - batı noktalarından kuzeye arzlar farkı kadar alınıp aynı işlem yapıldığında böyle memleketlerin

kıblesi kuzeybatı yönünde olur. [Endonezya ve Avustalya'da kıble böyledir].

[Tûl dereceleri bugün kullanılan boylam derecelerine uymamaktadır. Çünkü tûl derecelerinin başlangıcı olarak, daha önce ada olup şimdi su ile kaplı Cezâir-i Hâlidât alınmaktadır. Halbuki bugün İngiltere'de Greenwich rasadhanesinin üzerinden geçen meridyen dairesi başlangıç olarak alınmaktadır. Arz dereceleri, dakika ve saniyeler yazılmaksızın yaklaşık olarak bugünküne uymaktadır. Ayrıca rakamlar Ebced hesabına göre yazılmıştır. (Ebced hesabı ile rakamlar daha önce bildirildi)].

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Gök kutbu yakınında olan Cedy diye isimlendirilen sâbitenin (Kutup yıldızının) yüksekliği ve inhitâtı yardımı ile bir derecelik meridyen yayının uzunluğunu ve bunun yardımı ile yer kürenin çapının, yarıçapının ve yüzölçümünün bulunduğunu bildirir.

Ey aziz! Hey'et ve hendese ehline göre Yer küresi üzerinde bir meridyenin çevresi 24.000 mildir. Çapı 7.600 mil, yarıçapı 3.818 mildir. Yeryüzünün alanı yaklaşık olarak 25.363.636 fersah bulunmuştur. Orantı ile gök cisimlerinin uzaklıkları ve büyüklükleri de hesaplanmıştır. Meselâ Yerin merkezinden Ay feleğinin alt yüzeyinin uzaklığı yukarıda bildirildiği gibi yaklaşık olarak otuziki Yer yarıçapı kadar olduğu, dördüncü orantılıyı bulma kaidesine göre de bulunmuştur. Göklerde ve Yer küresi üzerinde farz olunan dairelerin her biri 360 derece ve her derece 60 dakika olduğuna göre Yer küresinin bir (meridyen) derecesinin uzunluğunun kaç mil olduğunu geometri âlimleri sahralarda ölçüp kıyas ederek 66 2/3 mil bulmuşlardır. Bu kıyası şöyle yapmışlardır: Sonu olmayan bir sahrada, bir yerde bir işaret nasb edip geceleyin orada Cedy sâbit yıldızının, yâni «Demir Kazık» da denen Kutup yıldızının yüksekliğini (ufuk veya yatay düzlemle Kutup yıldızını o noktaya birleştiren doğrunun yaptığı açıyı) rubu' ve üstürlâb (teodolit) ile ölçmüşlerdir. Sonra o mekândan iki taife doğru bir hat üzerinde biri güneye diğeri kuzeye gitmişlerdir. Gece Kutup yüksekliğini ölçüp gündüz yol alarak kuzeye gidenler ilk yerdeki Kutup yüksekliğinden bir derece fazla, güneye gidenler bir derece noksan buldukları yerlerde kalmışlardır. Buralarda da birer alâmet dikip iki taraftan ölçtükleri zaman her iki tarafın 66 2/3 mil olduğunu görmüşlerdir. Daha sonra o iki taife geldikleri yerlerden yine kuzey ve güneye aynı istikamette giderek 66 2/3 mil ölçüp durmuşlardır. Gece olunca geldikleri noktalarda Kutup yüksekliğini ölçtüklerinde birer derece çıkıp indiklerini anlamışlardır. Meridyenin bir derecesinin uzunluğu 66 2/3 mil olduğuna göre bunu 360 ile çarparak bir meridyen dairesinin çevresini 24.000

mil olarak bulmuşlardır. Sonra çapını, yarıçapı ve yüzölçümünü hesaplamışlardır. Çeşitli yerlerde ve zamanlarda yapılan ölçümlerle aynı sonuç bulunmuştur.

[Bugün bir derecelik meridyen yayı 111 km. kabul edilmektedir. Dünyanın şekli tam küre olmayıp kutuplarda basık olduğundan meridyen dairesinin çevresi Ekvatorun çevresinden 67 km. kısadır. Meridyenin çevresi 40.009.000 metre olmasına karşılık Ekvatorun çevresi 40.076.000 metredir. Ekvatorun yarıçapı 6.378 km., kutupların yarıçapı 6.357 km. dir. Bir derecelik meridyen yayı Ekvatorda 110, kutuplarda 0 km. dir. Dünyanın yüzölçümü 510.100.000 km^2, hacmi de 1.083.000.000 km^3. tür].

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Kara ve denizlerdeki ölçüleri ve çeşitli yürüyüşlerle ne kadar yol alındığını (ve dünyayı dolaşmak için gerekli zamanı) **bildirir.**

Ey aziz! Ehl-i hey'et ve ehl-i hendese ittifakla demişlerdir ki: Su ve toprak unsuru birlikte bir yuvarlak top şeklinde olup, kuzey ve güneyden geçen bir meridyen dairesi ile doğu ve batıdan geçen Ekvator dairesi 360 dereceye bölünmüştür. Hendese erbabı yeryüzünü dağ ve vadi olmadan düz farz edip bir derecesinin uzunluğunu 22 fersahdan fazla bulmuşlardır. [Bu uzunluk 111 km. eder ki, bugünkü ölçülere uygundur]. Her fersah üç mil, her mil 3000 zirâ', her zirâ' otuz iki parmak (1) ve her parmak birinin dışı diğerinin içine bitişik durumda altı arpadır. Buna göre Arz'ın bir derecesi 66 mil ve sülüsân mil (66 2/3 mil = 66,66 mil) olmuştur. Bir fersah 9.000 zirâ' olmaktadır. Arz'ın bir derecesi yaya yürüyüş ile üç merhale kılınmıştır. Bir merhale 7,5 fersah mesafe tâyin olunmuştur. Bir fersah, yaya yürüyen kimsenin bir saatte aldığı yol olduğu tecrübe edilmiştir. Bir günde kat edilen mesafe 22,5 mil olmuştur. Yer küresinin bir derecesinin mesafesi yüzbin adım, her adım dört ayak, her ayak onaltışar parmak hesaplanmıştır. Okyanusların kenarlarında, körfezlerinde ve karada olan küçük denizlerde bulunan gemilerin mu'tedil hareketi ile bir günde altmış milden fazla mesafe alınıp denizciler katında bir mecrâ tâbiriyle bir derece Arz ve takdir olunmuştur. Kervanın hareketi ve asker yürüyüşü gibi mu'tedil seyir ile bir derece Arz üç merhaleye taksim olunmuştur. Meselâ Erzurum'dan bir günde Merdivenköy'e hareket etmek gibi itibar olunmuştur. Eğer seyir ve hareket bundan serî' olursa, ona seyr-i mütevassıt (orta yürüyüş) derler. Arzın bir derecesi bu yürüyüşle iki merhale

(1) Bir mil = 4000 zirâ'; bir zirâ' = 24 parmak.

olur. Meselâ ata binen kimsenin, Erzurum'dan bir günde Aşkale'ye gitmesi gibi düşünülmüştür. Eğer hareket bundan da hızlı olursa Arz'ın bir derecesi bir merhalede alınır. Erzurum'dan bir günde takriben Karakulak'a varmak gibidir. Birinci kısımda bir günde üçte bir derece, ikinci kısımda yarım derece, üçüncü kısımda tam bir derece kat olunur. Velhasıl yer küresinin bir derecesi yüzbin adım ve iki yüzbin zirâ'dan fazla değildir. Bir zirâ, iki ayaktır ki, yarım adımdır. Bu kaideye göre zihin yoran akıl sahiblerine toprak ve sudan ibaret olan yer yuvarlağını dağlar ve denizleri hesaba katmadan düz bir hat üzerinde giderek ne kadar zamanda dolaşılacağı zâhir olmuştur. Meselâ belde-i tâyyibemiz Erzurum'dan çıkan bir kimsenin, batıya giderek Dünyayı dolaşıp doğudan gelmesi veya kuzeye giderek kutupları dolaşıp güneyden gelmesi 1.080 konak (merhale) olur. Normal at yürüyüşü gibi hızlı olursa 720 konak olur. Ulak gibi sür'atli yürüyüş ile giderse 360 günde Dünyanın dolaşılacağı hey'et ve hendese âlimleri tarafından teorik olarak mümkün görülmüştür. [Erzurum'dan çıkıp daima batıya giderek Dünyayı dolaşan kırkıncı derece paralel dairesini dolaşmış olur. Kuzeye giderek kutuplardan geçip dolaşan ise Erzurum'un meridyen dairesini dolaşmış olur. Paralel dairesinin çevresi, ortalama $2\pi\, 6370 \times \cos 40° = 2\pi\, 6370 \times 0{,}7660 = 30.642$ km. dir. Meridyen dairesinin çevresi ise yine ortalama $2\pi\, 6370 = 40.003$ km. dir. O hâlde yer küresini batıdan dolaşan kuzeyden dolaşandan daha az yol gideceği için daha çabuk dolaşır. Meselâ hızı saatte 1.000 km. olan uçak Erzurum'dan kalkıp daima batıya giderek kırkıncı paralel dairesini 30,6 saatte; daima kuzeye giderek meridyen dairesini 40 saatte dolaşır. Bir günde alınan yola bir merhale veya bir konak denir. Âlimlerin çoğuna göre bir merhale altı fersah kabul edilmiştir. Bir fersah altı kilometredir. Buna göre bir merhale 36 km., üç günlük yol 108 km. olur. 108 km. giden seferi olur. Demek ki, yaklaşık olarak yeryüzünde bir derece yol alan seferi olmaktadır].

BEŞİNCİ NEVİ: Dünyanın meskûn olan dörtte birinin üçlü burçlar ile yedi seyyâreye mensûb olan beldelerini ve ahalisinin vasıflarını bildirir.

Ey aziz! Hükemâ-yı İslâm, bu âlem-i kevn ü fesâd içinde cârî olan değişme ve eserlerin hakikatte Fâil-i Muhtâr olan Allah Teâlâ'nın te'siri ile olduğunu ispat edip demişlerdir ki, ecrâm-ı esiriyye ve evda'-ı felekiyye (feleki konumlar), unsurlar âleminde Hakk Teâlâ'nın emriyle yürürlüktedir. Halbuki hakiki müessir ancak Rabbü'l-erbâb'dır. Felekler ve yıldızlar âletler ve sebebler gibidir. Anâsır ve mevâlid'in (ateş, hava, su, toprak ve maden, bitki, hayvan) eflâk ve nücuma (yıldızlara) irtibat intisâbı vardır. Yedi iklim, yedi seyyâreye mensup olduktan başka memleketler ve beldelerin her

biri ile oniki burç arasında alâka ve irtibat ispat etmişlerdir. Bu beldelerin alâkasının üçlü burçlara nisbeti bulunmuştur. Müsellesât-ı bürûc, daha önce kendi fasıllarında açıklandığı gibi dört ayrı üçlüdür. Birinci müselles-i bürûc (üçlü burçlar), erkek, nâri (ateşe ait) ve şimalidir. Cihetlerde şimalle dübûr arası buna nisbet olunmuştur. Bu mezkûr burçlar Güneş, Müşteri ve Merih olduğundan bu üçlünün müdebbiri (hâkimi) gündüz Güneş, gece Müşteri'dir. İkinci müselles, dişi, türâbiyye (toprağa ait) ve cenubiyyedir. Cihetlerden cenub ile sabâ arası buna mensup bulunmuştur. Bunlar Zühre, Zühâl ve Utârid olduğundan bu üçlünün müdebbiri gündüz Zühre, gece Utârid'dir. Üçüncü üçlü müzekkere (erkek), havâiyye (havaya ait) ve şarkiyye'dir. Şimal ile sabâ arası buna mensup kılınmıştır. Bunlar Zühâl ve Utârid olduğundan bu üçlünün müdebbiri gündüz Zühal, gece Utârid'dir. Dördüncü üçlü burçlar, dişi, mâiyye (suya ait) ve gaybiyyedir. Cenub ile dübûr arası buna nisbet olunmuştur. Bunlar Zühre ve Kamer olduğundan bu müsellesin müdebbiri gündüz Zühre, gece Kamerdir. Bunun gibi Dünyanın meskûn olan dörtte biri de üçlü burçlara benzer dört kısım itibar olunup her biri bir üçlüye nisbet olunmuştur. Birinci kısmı Avrupa diye isimlendirilen kuzey ile batı arasındaki yerler, birinci müsellese mensup bulunmuştur. Burada sakin olan taifeler ve insanlar tedbirli ve düzgün vücutlu olurlar. Evvelki üçlüde olan riyâset sebebiyle işlerin çoğunda atılgan ve serkeş görünmüşlerdir. Çok silâh kullanmaya, siyasete mâil, sıkıntı ve meşakkate dayanıklı, lâtif ve naziktirler. Çünkü gece Müşteri ve Merih tedbirde müşterektir. Üçlünün önceki cüz'leri erkek sonraki cüz'leri dişidir. Bu kavim ekseriya kadınların emrinde, gaflet içinde olup gayretli olmazlar. Kadınlardan ziyade oğlanlara muhabbet edip günah tanımazlar. Özellikle İngiliz ve Macarlar Koç burcuna ve Merih'e müşâkildir. Onun için sakinleri vahşi ve mütehevvir, öfkeli olup ahlâkı yırtıcı hayvan ahlâkına benzer. Roma, Fransa ve adalar Aslan burcuna ve Güneş'e nisbet olunmuştur. Bu sebepten halkın çoğu ehl-i riyâset bulunmuştur. İspanya ve Portekiz, Yay burcu ile Müşteri'ye mensuptur. Onun için ahalisi genellikle güzel huylu, nazif ve sevimlidir. Meskûn yerlerin ortasına yakın, İstanbul, Trakya, Ege, Akdeniz kıyıları, Anadolu, Kıbrıs, Girit ve Karadeniz'in sonuna kadar olan yerler her ne kadar birinci müsellesin sınırına gelse de ikinci müsellese müşâkildir. Bunların müdebbiri Zühre ve Utârid müşterek olduğundan sakinlerinin çoğu akıl, siyaset ve riyâset erbâbı, anlayış ve ferâset ehli, ilim ve tedrise mâil olup birbirine yakın, sıhhatli mizac, lâtif sûret ve mu'tedil sîrette bulunmuştur. Müdebbiri Zühre olduğundan musıkiyi sevip ondan lezzet alırlar. Âşık-meşreb ve garib-dost olurlar. Özellikle İstanbul Oğlak burcu ile Zühal kevkebine müşâkildir. Onun için büyükleri mülk ve riyâsete kavuşmuştur.

İkinci kısım Asya ismi verilen güney ile doğu arasındaki yerler ikinci üçlü burca nısbet kılınmıştır. Bu üçlünün müdebbiri gündüz Zühre ve Zühâl olduğu için orada yaşayanlar bu gezegenlere çok itibar ederler. Zühre'ye müşâkil oldukları için bunlarda semâ, raks, hareket, cimâ, kadına karşı alâka ve muhabbet galip olup elbise ve yaygılarına nakış işlemeye meraklıdırlar. Kendileri ziynet eşyasına düşkün ve bedenleri refah ve şehvete rağbetlidir. Erkekliğe özenmeyip kadınlara benzemeye çalışırlar. Mizac ve tabiatlarında fazlaca hararet görülmüştür. Zühâl'in tedbirinde oldukları için nefisleri müessir ve kavi, yürekleri şeci' ve şedid, himmetlerinin yüksek olması iktiza eder. Bu kısmın bu üçlüye müşâkele-i külliyesinin hükmü budur. Fakat cüz'lerinin ayrı ayrı nisbetleri şöyledir: İran memleketi Sevr burcu ve Zühre'ye mensup olduğu için halkının çoğu nakışlı elbiseler giyip süslü evlerde işlemeli yaygılarda otururlar. Gömlekleri bile sâde değildir. Fırat ile Dicle arası ve Bağdad etrafı Başak burcu ve Utârid gezegenine mensup olmakla halkında rasad ve ilim ehli çoktur. Hind ve Sind, Oğlak ve Zühâl'e müşâkil olduğundan halkının çoğu kötü sözlü, çirkin yüzlü, fena huylu, kirli, nankör ve inatçı olurlar. Meskûn yerlerin ortası olan Kudüs, Şam, Hicaz, Yemen ve bütün Arap Yarımadası, evvelki müsellese müşâkil kılınmıştır. Bunların müdebbiri Müşteri, Merih ve Utârid bulunmuştur. Onun için halkın çoğu, başkalarına galib olan ve erbâb-ı ticaret olmuştur. Mekr, hile, korkaklık, tembellik, gevşeklik gibi şeyler, şanlarına yaklasmıştır. Arabistan'ın ma'mûr yerleri Yay burcu ile Müşteri gezegenine mensup olmakla o diyarın çoğu rahatlık üzeredir.

Üçüncü kısım Saksonya denen kuzey doğu ülkeleri üçüncü müsellese nisbet olunmuştur. Gürcistan, Dağıstan, Maverâünnehr yâni Tûrân, Türkistan, Hıtâ ve Hoten memleketleri, Tataristan bu kısımda kabul edilmiştir. Bunun müdebbiri Zühâl, Müşteri ve Utârid olmakla halkın çoğu halim-selim, hikmet ve fıtnet dolu, temiz ve iffet sahibi görülmüştür. Hassaten Azerbaycan, İkizler ve Utârid'e mensup olduğundan ekseri halkı hareket, mazarrat ve hıyanet üzere bulunmuştur. Moğolistan tarafları Kova ve Zühâl'e mensup olduğundan halkın çoğu vahşi ve gaddar bilinmiştir.

Dördüncü kısım Afrika denen güney ile batı arasıdır. Bu kısım dördüncü müsellese mensup bulunmuştur. Bunun beldeleri olan Mısır, Sûdan ve mağrib ülkeleri (Fas, Cezayir, Tunus) kendi örneği bulunmuştur. Bu üçlünün tedbirinde gündüz Merih ve Zühre müşterektir. Halkının âmirlerinin işlerine kadınları müdahaleden hâli değildir. Erkek ve kadın birçok işlerde hep bir arada olup bir kadını birkaç erkek tezevvüc edip, erkekleri de, kadın kıyafetinde gezerler. Çoğu kâhin ve remil ile meşgul olup azarlar. Özellikle Akdeniz

sahilleri Yengeç ve Kamer'e mensup olmakla halkının çoğu ticaret ile uğraşır bulunmuştur. Diyarları yeterlilik ve rahatlık üzere olduğu bilinmiştir. Uzak batı ülkeleri Akrep burcu ve Merih'e mensup olduğundan halkının ahlâkı yırtıcı hayvanlara benzeyip çoğu husûmet edip birbirine öldürmekten çekinmezler. Said ve Habeş memleketlerinin tedbirinde Zühâl, Müşteri ve Utârid müşterek olduğundan halkı muhtelif âdetler üzere olup ölülerine tâzim ederler. Dışarıdan gelen hâkimlere tâbi ve teslim olurlar. Kadınlara çok rağbet edip cimâ'a gayet haris ve meşgul olurlar. Bunlar zayıf nefis sahibi, korkak ve zelil kavimdir. Hassaten Mısır ve İskenderiye İkizler burcu ve Utârid'e mensup olup halkının çoğu fehm ve idrâk sahibi olup gizli sırları çıkarmaya, garip ilimler öğrenmeye son derece meyyâl bulunmuşlardır. Habeş memleketleri (Orta Afrika ülkeleri) Kova ve Zühâl'e mensup olmakla, halkı balık yemeyi sever. Yaşayışları hayvanlar gibidir. Her şeyi sebeplere bağlayarak yaratan Allahü Teâlâ bütün noksanlıklardan münezzehtir.

ALTINCI NEVİ: Zamanın oniki hayvan üzerine devrân edip, her sene birine müşâkeletle değişmesinden yeryüzündeki te'sirlerini bildirir.

Ey aziz! Hindistan hükemâsı zamanın oniki hayvan üzerine devam edip her yıl birinin ahlâkıyla muttasıf olup böylece Hak Teâlâ'nın emri ile seyerânını bulup tecrübe ve imtihan ile te'sirlerinin hükümlerini ehl-i cihâna ispat etmişlerdir. Türkistan ahalisi genellikle ona itibar edip ahkâmiyle gitmişlerdir. Onun için ahkâm-ı zamana «Sâl-i Türkistan (Türkistan Yılı)» [1] adı verilmiştir. Ahkâm-ı zamanı beyan eden manzûmemizi burada yazmak uygun görülmüştür:

1. **Allah adı hoş işler evvelidir**
   Her dem Allah diyen kişi velidir
2. **Hamdü lillah dahi salât ü selâm**
   Fahr-i kevneyn ü âline bi'd-devâm
3. **Ba'de ism-i İlâh u hamd ü salât**
   Sâl-i Türk oldu seksen üç ebyât
4. **HAKKI der sâl-i Türk'ü nazm ettim**
   Nisbet-i hükm remzine yettim
5. **Cümle ahkâm-ı sâl-i Türkân'ı**
   Hükemâ mezhebince bil anı

---

(1) Oniki hayvanlı Türk Takvimi olarak bilinen bu şiirin muhtevası hakkında ansiklopedilerde bilgi bulunabilir.

6. Hükemâ kavlin itikad edemem
Hem de külli yalan deyüp gidemem

7. Ekser ahvâle vâkıf olmuşlar
Akl ile tecrübeyle bulmuşlar

8. Sâl-i Türkân ki, devr-i dâimdir
Oniki canavar'la kâimdir

9. Yılda bir canavar huyuyla revân
Muttasıf olan cümle halk-ı zamân

10. Faredir pes bakarla kaplandır
Sonra tavşan, sinekle yılandır

11. Andan atdır, koyunla maymundur
Mürgdan segle hûk ol oyundur

12. Binyüz altmışbeş oldu çünkü bu yıl,
İkibin altmışüç de Rûmî bil

13. Mart ayında oldu altmış ve çâr
Otuz üç yılda bir tedâhülü var

14. Olsa Âzerle bir Muharrem hem
Sâl-i hicrin birini tarh et o dem

15. Bilmek istersen olduğun sâli
Nisbeti kangı canavar hâli

16. Bak bu tarih-i hicriyyette o sâl
Vâki' olan sinin-ı Rûmiden al

17. Evvel üç sâli tarh kıl be neşât
Sonra onikişer edip iskât

18. Kaç sene kalsa fâre'den başla
Bir sene her birine bağışla

19. Kangı hayvanda âhır olsa heman
Ol yılın hâkimidir ol hayvan

20. Yıldır üç fasl u evveli dört ay
Dört ay ortası dört ay âhırı say

21. Sâl-i Şems iledir çü nisbet-i hâl
İbtidâ-yı hameldir evvel-i sâl

22. Bulsa bir kimse doğduğu sâli
Bilinir tab'u huy' u ahvâli

23. Çün gelür sâl-i fâre hoşluk olur
Evsât-ı sâlde çok yağışlık olur

24. Âhir-i sâlde fitneler uyanır
Cenk olur niceler deme boyanır

25. Kış'dır hem dırâz u hem sermâ
Fareler gulleyi eder yağma

26. Doğsa mevlûd fi-evâil-i hâl
Zeyrek olur ziyâde hûb-hısâl
27. Ol yılın evsâtında doğsa veled
Dediler ol yalancıdır huyu bed
28. Âhir-i sâlde doğsa bed-girdâr
Olur ol hasûd ve hem mekkâr
29. Çün bakar sâli gelse bimâri
Çok olur hem sudâ'dan zâri
30. Fitnelerden mülûk olur gam-nâk
Çâr-pa nev'ine erişe helâk
31. Kışı müştedâ olur dahi kütâh
Meyveler hem soğuktan olur tebâh
32. Ol sâlde doğsa kız ya oğul
Gayriler işine olur meşgul
33. Evsâtında doğan olur pür-nûr
Zeyrek, ü hûb-rûy u hem mesrûr
34. Âhir-i sâlde doğsa peyveste
Gönlü gamlı olur teni haste
35. Çünkü kaplan yılı gelir be-te'ab
Halka düşer adâvet ile gadab
36. Nasa çok nakz-ı ahd olur pişe
Pes düşer cümle havf ü teşvişe
37. İhtilâf-ı mülûk olur o zaman
Isıran canavar çok olur ol an
38. Zelzele ola ba'zı sahrâda
Keştiye âfet ere deryâda
39. Kışı kısa ziyâde soğuk ola
Gözler, nehirler suyu çok ola
40. Ol yılın evvelinde doğan uşak
Âli himmetlidir yüzü yumuşak
41. Evsâtında doğarsa kâmil olur
Âhırında cebân ve kâhil olur
42. Çünkü tavşan yılı olur vüs'at
Çok olur meyvelerle her ni'met
43. Sulh ile dola hep zemin ü zemân
Halk sıhhatla bula emn ü emân
44. Hoş kışı mu'tedil bahârı bahâr
Yazı yaz çâr faslı hûb u nigâr
45. O sâlde doğsa mâli olur
Bed-huy olur veli vefâlı olur

46. Evsâtında doğan olur yahşi
Âhır mükesser ola hem vahşi

47. Çünkü mâhi yıl gelir bisyâr
Ola harb ile fitneler bidâr

48. Gendüm ü cev çoğ ola hem erzan
Kim kesir ola berf ile bârân

49. Kışı gâyet dırâz olur hem serd
Kim ziyan eyleye ağaçlara berd

50. Ol yılın evveli doğan nâçâr
Ahmak u bed-güher olur bed-kâr

51. Ortasında doğan halim ola nerm
Âhırı bed-huy ola hem bi-şerm

52. Çün gelür nevbet ile sâl-i yılan
Her ta'âmın behâsı ola girân

53. Kışı gâyetle nerm ü kısa olur
Kaht olup her gönülde gussa olur

54. Ol sâl doğan olur hâmûş
Bilgili sözleri hem işleri hoş

55. Evsâtı doğan ola bed etvâr
Âhırı bed-şekl olur bed-kâr

56. Çün gelir sâl-i esb bâ şer ü şûr
Eyleye cenk ü harb ü fitne zuhûr

57. Sayfı hoş zer' u gulle çoğ ola pâk
Çâr-pâya irişe renc ü helâk

58. Kışı nerm ü dırâz olur gâyet
Erişe meyve cinsine âfet

59. Evvel-i sâl doğan çeke zahmet
Hem olur pür-muhabbet ü hikmet

60. Evsâtı yahşi işlidir hoş-huy
Âhırî gamlı bed-hûy u bed-gûy

61. Çünkü sâl-i ganem gelir gamnâk
Keştiler bahr içinde bula helâk

62. Harb olur sür'at ile sulhu bulur
Hayr ü ihsana çalışan çok olur

63. Kışı nerm ve dırâz olur vâki'
Ol sâl doğan olur nâfi'

64. Evsâtında doğandır âsûde
Âhir olur pelid ü fersûde

65. Çünkü maymun yılı gelir hayırsız
Çok olur yankesici hem hırsız

66. Ol sene halka çok sitemler olur
Hastalık üştür ile esb'i bulur

67. Kışı gâyet kasir ü soğuk ola
İneb az dişle yiyenler çok ola

68. Ol sâl doğan olur bed-rûy
Lak handân u şâd olur hoş-hûy

69. Evsâtında doğarsa olur hasûd
Âhırında doğan olur bi-sûd

70. Sâl-i mürg olsa hastalık yok ola
Gulle erzân u meyveler çok ola

71. Kışı nerm ü dırâz olur gâyet
Hâmile zenlere erer âfet

72. Ol sâl doğanda hüsn ü cemâl
Olur az kısmeti fakir-ül hâl

73. Evsâtı müezzi halk ona düşmân
Âhırıdır sahi, sever mihmân

74 Çünkü it sâli gelse gulle vü nân
Hem aziz ola, hem behâsı girân

75. Çok olur mevt ü katl-i insâni
Hem de düzd ü mahil ü şeytâni

76. Kış hafif ola meyveler hem ucuz
Kışda emn ü emân olur şeb ü rûz

77. Ol sâlde doğsa kız ya oğul
Ola bed-gûy u hem haris u ekûl

78. Evsâtında doğan eder kavga
Âhırında kanâ'at ede vefâ

79. Gün gelir sâl-i hük olur hasta
Emir ve a'yân-ı şehr peyveste

80. Padişahlar aralarına hılâf
Vâki' olur çok ola cenk ü mesâff

81. Çok olur hat u sair kalil
Âfet eyler darıya tem ta'cil

82. Halk yerden yere kona vü göçe
Hem reâyâ müşevveş ola kaça

83. Çok olur onda düzd ü tarrârân
Ola kış nerm ü hem dırâz o zaman

84 Ol sâlde doğsa bir ferzend
Olur ol tiz-gûy u hiş-pesend

85. Evsâtında doğarsa kâzib olur
Âhırinde halim ve râgib olur

86. Hem olur sâl-i fâre devr-i zeman
Hoş bu tertîb ile eder devrân
87. Halkı fehm eyledinse ey HAKKI
Mâsivâyı yoğ anla, bul Hakk'ı.

1. Güzel işler Allah adı ile başlar, her zaman Allah adını anan kişi velîdir.

2. Şükür Allah içindir. Salât ve selâm da iki cihanın övüncü Hz. Muhammed'e ve onun yakınlarına olsun.

3. Allah adı, hamd ve salâvattan sonra, «Türk Yılı» adlı bu manzume 83 beyitten oluşmaktadır. (Şiirin beşinci beytinden sonra asıl konuya girildiğine dikkat ediniz).

4. Hakkı der ki: «Sâl-i Türk'ü nazmettim de hükmolunan (takdir olunan) *kadarıyla sırlarını açıkladım».*

5. Türk Yılı'nın bütün hükümlerini bilgelerin açıkladığı şekilde yapacağım, böylece biline.

6. Buna rağmen o bilge filozofların her dediğine de doğrudur diyemeyiz. Lâkin hepsi yalan da diyemeyiz.

7. Onlar birçok durumlara vâkıf olmuşlar ve bu hükümlerini akıl ve tecrübeyle bulmuşlardır.

8. Türk yılı bir devr-i dâim olarak süren oniki hayvan ismiyle anılır.

9. Türk Yılına göre halk her yıl bir hayvanın huyuyla hareket ederler.

10. Bunlar, Fare, Sığır, Kaplan, Tavşan, Sinek, Yılan...

11. ...sonra da At, Koyun, Maymun, Kuş, Köpek ve Domuz yıllarıdır.

12. İçinde bulunduğumuz Hicrî yıl 1165 olup, Rûmî yıl 2063'tür.

13. Mart ayında 64 yıl oldu. Bu takvime göre 33 yılda bir kez tam devir olur.

14. Eğer Mart ile Muharrem birbirine tamı tamına denk gelirse o zaman Hicrî yılın birini çıkarmak gerekir.

15. İçinde bulunduğun seneyi bulmak ve bu yılda hangi hayvanın hüküm sürdüğünü anlamak istersen...

16. Hicrî tarihte o yılın Rûmî karşılığını bul.

17. Önce üç seneyi çıkar ve sonra onikişer onikişer bölerek düş.

18. Geriye kalan sene sayısını, fare yılından başlamak üzere her yılı bir hayvana göre hesapla.

19. Sayma işlemi hangi hayvanda bitiyorsa o yılda zamana o hayvan hâkimdir.

20. Buna göre bir yıl üç mevsim olup her bir mevsim dört aydan oluşur.

21. Mademki içinde bulunulan yıl Güneş yılına göre hesaplanmaktadır, öyleyse yılların ilk günleri Koç burcuyla başlar.

22. Buna göre bir kimse doğduğu seneyi bulsa, mizacı, huyu ve hâlleri o yıla hâkim olan hayvan te'sirinde olur.

23. Fare yılı hüküm sürüyorsa hoşluk olur ve sene ortasında çok yağış olur.

24. Senenin sonunda fitneler uyanır ve savaş çıkıp niceler kana boyanır.

25. O senenin kışı uzun ve soğuk geçer ve fareler tahılı yağma ederler.

26. Senenin başında doğan çocuk zeki, atılgan ve güzel huylu olur.

27. Senenin ortasında doğan çocuk yalancı ve kötü huylu olur.

28. Senenin sonunda doğan çocuk, kötü amelli, hasetçi ve hilekâr olur.

29. Sığır yılı geldiğinde hastalıklar çoğalır ve başağrısından şikâyetler artar.

30. Padişahlar fitnelerden bir hayli üzülür ve dört ayaklı hayvan (davar) *cinsine helâk erişir.*

31. Bu senenin kışı şiddetli ve kısa geçer. Meyveler de soğuktan zarar görür.

32. Bu senede doğan kız veya erkek çocuklar, başkalarının işlerinde çalışırlar.

33. Bu senenin ortasında doğan çocuklar nurlu olur. Zeki, iyi huylu ve sevilen bir kişi olur.

34. Senenin sonunda doğanların ise daima gönülleri gamlı ve bedenleri hasta olur.

35. Kaplan yılı geldiğinde halkta düşmanlık ve öfke artar.

36. İnsanlar sözlerinden dönmeyi âdet edinirler ve hepsi korku ve karışıklığa düşer.

37. O senede padişahlar ihtilâfa düşerler ve halka saldıran hayvanlar çoğalır.

38. Bazı sahralarda zelzele olur. Gemiler denizlerde âfetlere uğrarlar.

39. Kışı kısa ve fazla soğuk olur. Bu yılda pınarlarda ve nehirlerde su çoğalır.

40. O senenin başlarında doğan çocuk, yüce himmetli ve yumuşak yüzlüdür.

41. 'ene ortasında doğanlar olgun olur, sonunda doğanlar ise haylaz ve tembel olurlar.

42. Tavşan yılı geldiğinde bir bolluk olur ve meyveler ile yiyecekler çoğalır.

43. Yeryüzü ve zaman hep sulh ile dolar. Halk sıhhatli ve emniyetli olur.

44. O yılda kış ılık ve hoş geçer. Baharı da gerçekten bahar olur. Yazı yaz, dört mevsimi de güzel olur.

45. O yılda doğan zengin olur. Kötü huylu olur ama vefâlı olur.

46. Senenin ortasında doğan güzel olur. Sonunda doğan kırıcı ve vahşi olur.

47. Balık yılı geldiğinde birçok harp ve karışıklık ortaya çıkar.

48. Buğday ve arpa çok olur. Yine kar ile yağmur çok yağar.

49. Kışı oldukça uzun ve sert geçer. Hattâ bu soğuklar ağaçları da mahveder.

50. Bu yılın ilk dönemlerinde doğanlar, ahmak, kötü yaratılışlı ve kötü huylu olmaktan kurtulamazlar.

51. Yıl ortasında doğanlar yumuşak huylu ve halim - selim olurlar. Sonunda doğanlar ise kötü huylu ve utanmaz olurlar.

52. Sıra yılan senesine gelince, her yiyecek pahalılaşacaktır.

53. Bu yılın kışı kısa ve ılık geçer. Kıtlık ortaya çıkıp her gönülde üzüntü çoğalır.

54. O senenin başlarında doğanlar sessiz ve kendi hâllerinde olurlar. Bilgili ve amelleri güzel olur.

55. Yıl ortasında doğanlar kötü hareketli olurlar. Sonunda doğanlar çirkin ve kötü huylu olurlar.

56. At yılı geldiğinde, kötülük ve karışıklıklarla, savaş, kargaşa ve fitne ortaya çıkar.

57. Yazı güzel geçip tahıl ve ziraat çoğalır. Dört ayaklı hayvanlara (davar cinsine) *helâk ve sıkıntı erişir.*

58. Kışı ılık ve kısa geçer. Meyveler bu yılda çok zarar görür.

59. Senenin başlarında doğanlar çok zahmet çekerler. Bunlar sevgiyle dolu ve bilge kişiler olurlar.

60. Ortasında doğanlar güzel ve hoş huylu olurlar. Sonunda doğanlar ise üzüntülü, kötü huylu ve kötü sözlü olurlar.

61. Koyun yılı geldiğinde üzüntü artar. Denizlerde gemilere zarar erişir.

62. Harp olsa hemen sulh yapılır. Bu yılda hayır ve bağış için çalışan çok olur.

63. Bu yılın kışı ılık ve kısa geçer. O senenin başlarında doğanlar yararlı kişiler olurlar.

64. Yıl ortasında doğanlar rahat ve huzurlu olurlar. Sonunda doğanlar ise kötü ve donuk olurlar.

65. Maymun yılı hayırsız bir yıldır. O yılda yankesicilik ve hırsızlık artar.

66. O senede halk çok sıkıntı çeker. Develer ve atlarda hastalıklar artar.

67. Bu yılın kışı kısa ve şiddetli geçer. Üzüm az yetişir ve dişle yiyenler (geviş getirenler) *çok olur.*

68. O senenin başlarında doğanlar çirkin olur. Lâkin mutlu ve mes'ut olurlar, güzel huylu olurlar.

69. Ortasında doğanlar hasetçi ve kıskanç olurlar. Sonunda doğanlardan da fayda gelmez.

70. Kuş yılı geldiğinde hastalıklar yok olur. Tahıl ve meyvelerde bolluk görünür.

71. Kışı ılık ve çok kısa geçer. Hamile kadınlara belâlar erişir.

72. Senenin başlarında doğanlar yüzce ve yapıca güzel olurlar. Ancak bunların kısmeti az olur ve fakir düşerler.

73. Ortasında doğanlar eza - cefâ edici olurlar ve halk onlara düşman olurlar. Sonunda doğanlar ise cömert olurlar ve misafirperverdirler.

74. Köpek yılı geldiğinde tahıl ve yiyecek revaçta olup pahalılık başgösterir.

75. Bu yılda ölüm ve adam öldürme çok olur. Hırsızlık, hilekârlık ve şeytanlık çoğalır.

76. Kışı hafif geçer ve meyveler ucuz ve bol olur. Kış günleri çok rahat geçer.

77. O yılın başlarında doğanlar kötü sözlü, hırslı ve obur olurlar.

78. Ortasında doğanlar kavgacıdırlar. Sonunda doğanlar ise kanaatkâr ve vefâlı olurlar.

79. Tavuk yılı gelince idareciler çok zaman hastalıklara yakalanırlar.

80. Padişahlar arasında aykırılıklar çıkıp savaş ve kavga çoğalır.

81. Buğday çok, arpa az olur. Darıyı da âfet basıp hızla yok eder.

82. Halk bir yerden bir yere göç eder. Reâyâ karışır ve kaçar.

83. Hırsızlık ve soygunculuk alır yürür. Kış mevsimi bu yılda kısa ve ılık geçer.

84. O senenin başında doğan erkek çocuklar, hazır-cevap ve kendini beğenmiş olurlar.

85. Ortasında doğanlar yalancı olurlar. Sonunda doğanlar ise yumuşak huylu ve istekli olurlar.

86. Böylece tekrar fare yılına dönülür, ve devrân bu tertib üzere sürer gider.

87. Ey Hakkı!. Yaratılmışları gerçekleriyle anladıysan, Allah'tan başkasını unut ve Hakk'ı bulmaya bak.

DOKUZUNCU FASIL

Yeni astronominin şöhret bulduğunu, kaidelerinin kolay ve muhtasar olduğunu, Arz'ın (Dünya'nın) Güneş etrafından dolandığını, Gök eksenine paralel ekseni ve kutupları etrafında döndüğünü, yeni astronomi âlimlerinin bunu ispat ettiğini, hareketlerinde hızlanma, yavaşlama, duraklama ve gerileme görülen beş gezegenin bu hareketlerinin açıklanmasını, yeni astronomiye karşı yapılan itirazlara verilen cevapları, feleklerin tabiatındaki ihtilâfları dokuz nevi ile beyan ve ayân eder.

BİRİNCİ NEVİ: Yeni astronominin meşhur olup itibar bulduğunu bildirir.

Ey aziz! İlm-i hikmet erbâbı ve fenn-i hey'et eshabı olan eski ve yeni fen adamları, ecrâm-ı esiriyye küreleri (dokuz felek) ve ecsâm-ı unsûriyyeden (ateş, hava, su, toprak küreleri) ibaret olan küre-i âlemin yapı mahiyetini, şekil ve konumlarını, içindekilerin yer ve durumlarını, hareketlerini ve diğer bilinmeyen hâllerini açıkladıklarında iki kısma ayrılmışlardır:

1. Hey'et-i kadîme [Eski Astronomi],
2. Hey'et-i cedîde [Yeni Astronomi].

İnsanın kendini tanımasına ve Allahü Teâlâ'nın kudretinin ve hikmetinin büyüklüğünü düşünmeye vesile olduğu için bu **Mârifetnâme**'de buraya kadar eski astronomiden bahs edilmiştir.

Yeni astronomiye meyil ve rağbet eden fen adamlarının görüşlerine göre:

a) Ateşten ibaret olan Güneş, bütün maddelerin en kâmilidir ve âlemin merkezinde hareketsiz durmaktadır. [Bugünkü bilgilere göre Güneş âlemin merkezinde değildir. Ekseni etrafında ortalama 25,5 günde döndüğü için hareketsiz de değildir].

b) Yer küresi diğer gezegenler gibi Güneşin etrafında dolanmaktadır.

c) Gökler hareketsiz farz edilmektedir.

Daha sonra halk arasında bu görüşlerin benimsenmesi için çalışmalar yapan fen adamlarına, aklı az, düşüncesi kıt olan avam tarafından ayıplama ve saldırma hareketlerinde bulunuldu. Çünkü bu fen adamları avamın, halkın akıl ve anlayışına aykırı ve gözlerinin

gördüğüne uymayan Dünyanın döndüğünü söylüyorlardı. Bu görüşleri ileri süren yeni astronomi bilginleri halktan çeşitli soğukluk, buğz ve sertlik gördüler. Bu yeni görüşlerden önceki zamanlarda Dünyanın döndüğünü söyleyenler yok değildi. Eflâtun [Platon] da ömrünün son günlerinde Dünyanın hareket ettiği görüşünde olduğunu söylemiştir. Asırlar geçip zaman ilerledikçe birbirini takip eden gözlemlerle felekler incelenmiştir. Müteahhırin (sonra gelen âlimler) zamanında kanunlar, âletler ve rasadlar (ölçümler) büyük ihtimamla yapılıp tecrübe ve müşahedeler arttıkça feleklerin hâllerinin zaptı nizam buldukça bu ikinci görüş o kadar revâc görmüştür ki, sonra gelen âlimlerin de benimsediği ve beğendiği bu görüş hey'et-i cedide (yeni astronomi) namı ile şâyi' ve meşhur olmuştur. Hattâ bu görüşü benimseyenlerin evlerinde ve kiliselerinde orta yerde çırağ ve ateş yakıp hey'et-i âlemi taklid ettikleri söylenmektedir.

Ancak unutulmamalıdır ki, yeni astronomideki görüşlere itimad ve itikad etmek din işlerinin esasından ve yakîni arttıran araçlardan değildir. Çünkü küre-i âlem her ne şekil ve hey'ette olursa olsun, göklerin ve yerin terkibi her ne keyfiyette bulunursa bulunsun ve bu çarh-ı felek (gök kubbeler) ne şekilde dönerse dönsün kâinatın sonradan yaratıldığını inkâr etmeye imkân olmadığına ve bu en güzel şekildeki varlıkların yaratıcısı, yapıcısının Cenâb-ı zü'l-Celâl'den başkası olmasının muhâl olduğuna inanmak dinin gereklerinden ve yakîni (imanı) arttıran vasıtalardandır. Fen adamlarının bu cihanı vücûh ile seyrânı (yâni çeşitli görüşlerle anlatmaları) cihanın yapısının sün'undaki, san'atındaki garibliklerdendir. Bu âleme ne zan ile nazar olunursa o şekilde devrânı, âlemi yaratanın kudretinin büyüklüğündendir.

İKİNCİ NEVİ: Yeni astronominin kaidelerinin kolay ve mazbût olduğunu bildirir.

Ey aziz! Yeni astronomi âlimleri şöyle demişlerdir: Güneş sâbit bir yıldızdır. Âlemin merkezinde hareketsiz durur. Güneşin etrafında bir daire üzerinde Utârid (Merkür) gezegeni üç ayda dolanımını tamamlar. Merkür'ün dairesini çevreleyen daire üzerinde Zühre (Venüs) gezegeni Güneş etrafında sekiz ayda dolanır. Zühre'nin dairesinden sonra, bunu çevreleyen bir büyük daire üzerinde Yer küresi su ve hava unsurları, atmosferi ile birlikte diğer seyyâreler gibi, geniş bir daireyi bir senede tamamlar. Yer küresi dairesinden sonra Merih (Mars) dairesi vardır. Yerin dairesini çevreleyen bu daireyi Merih gezegeni iki seneye yakın zamanda dolanır. Merih'in dairesinden sonra, bunu çevreleyen Müşteri (Jüpiter) gezegeninin dairesi vardır. Jüpiter bu daireyi oniki senede tamamlar. Jüpiter'in

dairesinin etrafında Zühal (Satürn) gezegeninin dairesi vardır. Zühal bu daireyi otuz yılda kat eder.

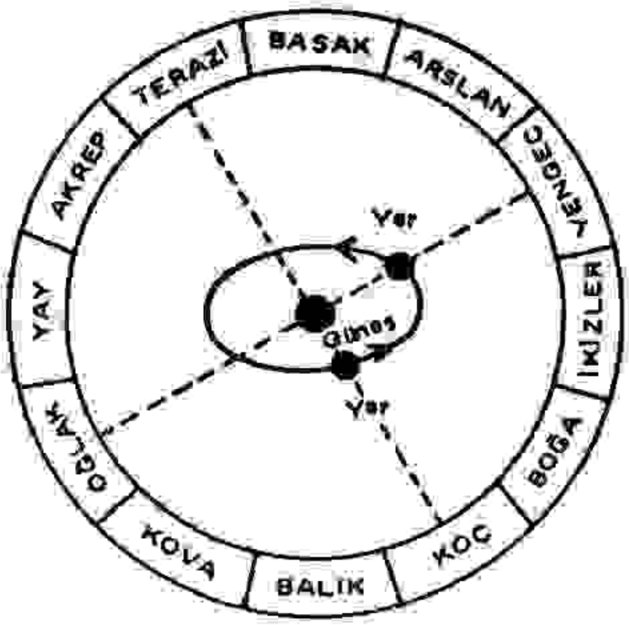
Ay, merkezinde Yer küresinin bulunduğu bir daire üzerinde dolanır. Ayrıca Müşteri'nin etrafında dört, Zühal etrafında beş uydu, Jüpiter ve Satürn'ü merkez kabul eden daireler üzerinde dolanırlar. Bunlar, sonra gelen astronomi bilginleri tarafından rasad edilmiş, gözlenmiştir. Bu dokuz uyduya yeni isim olarak Kamercikler isimleri verilmiştir. Bildirilen dairelerin hepsini içine alan sabit yıldızlar feleği burçlar semâsından bilinmiştir. Bunun önündeki geniş feza boşluğu sayısız sabit yıldızlarla süslü bulunmuştur. Bu sabit yıldızların her biri Güneş gibi büyük hacimde olup her birinin etrafında Güneş sistemi gibi gezegenlerin dolandığı gözlemlerle bulunmuştur.

[Yukarıdaki bilgiler Kopernik (1473 - 1543) sistemine uymaktadır. Bu teorinin ömrü kısa olmuştur. Kepler (1571 - 1630) gezegenlerin yörüngelerine ait ortaya attığı üç kanun ile Kopernik sistemini değiştirmiştir. Birinci kanuna göre bütün gezegenler, odaklarının birinde Güneş bulunan elips yörüngeler üzerinde hareket ederler. Ay yerin uydusudur. Odakların birinde yer bulunan elips yörünge üzerinde Dünya etrafında dolanır. Bugünkü bilgilere göre Mars'ın 2 uydusu, Jüpiter'in 12 uydusu, Satürn'ün 10 uydusu ve halkası vardır. Teleskopun icadından sonra astronomi araştırmaları daha sistemli yapılabilmiş ve yeni gezegenler keşf edilmiştir. 1781 de Uranüs, 19. yüzyıl ortalarında teorik olarak Neptün, sonlarında yine teorik olarak Plüton keşfedilmiş, 1930 da Plüton gözlenebilmiştir].

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Dünya'nın Güneş etrafındaki dolanımını bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, yeni astronomi bilginleri Dünya'nın Güneş ve kendi etrafındaki dönmesi hakkında şöyle demişlerdir: Önce Yer küresi kendi büyük dairesi üzerinde batıdan doğuya hareket ederek burçlar dairesini bir senede dolanır. İkinci olarak senelik hareketinden başka yine batıdan doğuya kendi ekseni etrafında yirmi dört saatta bir kere döner. Gece gündüzün meydana gelmesi yerin ekseni etrafında batıdan doğuya doğru döndüğü için bize göre Güneş ve diğer sabit yıldızlar günlük daireler çizerek doğudan batıya hareket ediyormuş gibi görünmektedir. O hâlde Yer hem ekseni etrafında dönmekte, hem de Güneş etrafında büyük dairesini çizerek bir senede burçları dolanmaktadır. Yer küresi Güneş ile burçlar arasındadır. Yer, bir burcun hizasına geldiğinde Güneş bunun karşısındaki burçta görünmektedir. Meselâ Yer, Koç burcu ile Güneş arasında bulunduğu zaman Yer'den bakanlar Güneş'i Koç'un

tam karşısında olan Terazi burcunda görürler. Yer, Yengeç burcu hizasına geldiğinde Güneş Oğlak burcunda görülür. Velhâsıl Yer, kuzey burçlarından birinin hizasında olduğunda Güneş, Yerden güney burçlarının birinde görülür. [Yerden bakıldığında Güneş'in Gök küresi üzerindeki izdüşümü görülmektedir. Zaten bütün yıldızlar da izdüşümleri ile görülmektedir].



Dünyanın Güneş Etrafındaki Dolanımı

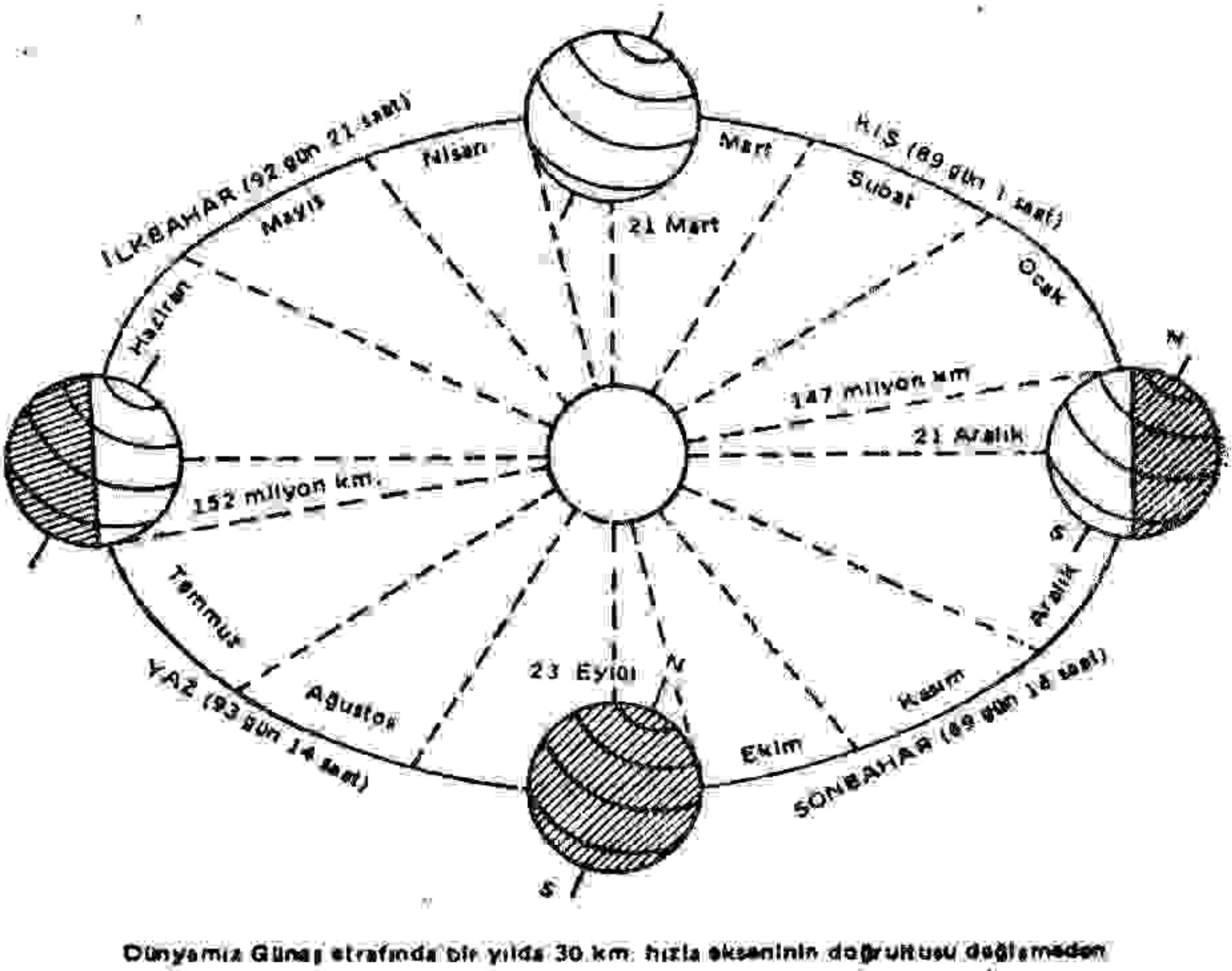
Güneş'in kuzey burçlarını dolanma zamanı, güney burçlarını dolanma zamanından 8 - 9 gün kadar fazladır. Bu fazlalık Yer'in güney burçlarını dolaşırken yörüngesini bir miktar genişlettiğinden orada biraz fazla kalmasından ileri gelmektedir. Durumun hakikatini en iyi bilen Allah'tır. [Bundan sonraki dördüncü nev'in sonunda açıklama vardır].

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Yer küresinin ekseninin gök ekvatorunun eksenine paralel, kutuplarının gök kutupları ile aynı hizada olduğunu, bunun için gece gündüz ve mevsimlerin değiştiğini bildirir.**

Ey aziz! Yeni astronomi bilginleri şöyle demişlerdir: Yer'in ekseni, yörüngesi üzerinde âlemin eksenine paralel olarak kaymakta ve kutupları gök kutupları ile aynı hizada bulunmaktadır. Yer'in mıntıkası olan Ekvator (Hatt-ı istivâ), yörünge düzlemi ile 23,5° kuzey ve güneye açık yapmaktadır. Eğer Yer'in ekseni yörünge düzlemine dik olsaydı her yerde gece gündüz eşit olup mevsimler de olmazdı. Yerin ekseni yörünge düzlemi ile 66,5° açı yapar. Yörüngenin ekseni ile 23,5° açı yapar. Yer yörüngesi üzerinde Güneş etrafında dolanırken ekseninin doğrultusunu hiç değiştirmez. Bu sebepten 21 Haziranda Güneş Yengeç burcunda görünüp ışınları kuzey yarım küresine dik gelir ve yaz başlar. 21 Aralıkta ise Güneş Oğlak burcunda görünüp ışınları güney yarım küresine dik geldiğinden kuzey yarım küresinde kış başlar. Güneş 21 Martta Koç burcunda olup ışınları kuzey ve güney yarım kürelere, eksene dik olarak aynı açı ile geldiğinden gece gündüz eşit olup ilkbahar başlar. 23 Eylül'de Güneş Terazi burcundan görünüp ışınları Yer eksenine dik geldiğinden kuzey ve güney yarım kürelerde farklılık olmayıp gece gündüz eşit olup sonbahar başlar. Güneş kuzey yarım küresine

dik geldiği ve günler uzun olduğundan Güneşin ufkun üstünde çok kaldığı 21 Haziranla başlayan yaz günleri sıcak olur. 21 Aralıkta kuzey yarım küresine Güneş ışınları eğik geldiği ve günler de kısa olduğundan, Yer az ısı alır ve soğuk kış günleri başlar. 21 Mart ve 23 Eylül günlerinde Güneş ışınları eğik geldiği ve günler de kısa olduğundan Yer az ısı alır. Bu ısı hemen hemen eşit olduğundan ilk ve sonbahar havası görülür. Yer ekseni yörünge düzlemine dik olsaydı senenin her günü bahar havası içinde geçecekti.

Güneşin kuzey burçlarında göründüğü 21 Mart - 23 Eylül arasındaki ilkbahar ve yaz mevsimi günlerinin sayısı, güney burçlarında göründüğü sonbahar ve kış günlerinden sekiz - dokuz gün kadar fazladır. Güneş 21 Martta Koç burcunda görünür. Ondan sonra kuzey burçlarını, yâni Oğlak, İkizler, Yengeç, Arslan, Başak burçlarını sıra ile geçerek 23 Eylüle gelir. 23 Eylülde Terazi burcuna girer. Sonra güney burçlarını yâni Akrep, Yay, Oğlak, Kova, Balık burçlarını sonbahar ve kış mevsimlerinde geçer. Kepler'in ikinci kanununa göre Yer, yörüngesi üzerinde eşit zamanlarda eşit alanlar tarar. Kışın yer Güneşe yakın olduğundan yörüngesi üzerinde daha hızlı hareket eder. Dolayısiyle aynı yörünge yayını daha kısa sürede alacağından sonbahar - kış süresi ilkbahar - yüz süresinden kısa olur.



Dünyamız Güneş etrafında bir yılda 30 km. hızla ekseninin doğrultusu değişmeden elips yörünge üzerinde dolanarak mevsimler meydana gelir

BEŞİNCİ NEVİ: Yeni astronominin kaidelerinin kuvvet bulup itibar gördüğünü bildirir.

Ey aziz! Astronomi âlimleri demişlerdir ki, Arz'ın bir senede Güneş etrafında çizdiği (elips) yörünge, sabit yıldızlar feleğine göre bir nokta kadar küçük kalır. Yer'in bu yörünge üzerindeki hareketinde doğrultusunu değiştirmeyen ekseninin uçları yarıçapı çok büyük olan gök küresinin sabit bir noktasını (Gök kutuplarını) gösterir. Yer yörüngesi üzerinde hareket ederken gâh bir takım yıldıza, gâh öbür takım yıldıza, gâh güneye yaklaşır. Fakat bu yaklaşma ve uzaklaşma sabit yıldızlar feleğinin (Gök küresinin) uzaklığı yanında fark edilmez. Kuvvet ve kudret-i İlâhiyyede nihayet tâyin etmeye cesaret edenlere göre bu iş ziyadesiyle uzak ve garib görülüyorsa da dikkat nazarı ile düşünülürse, esasında, imkânsız değildir. Yeni astronomi bilginlerine göre, yerin döndüğünü kabul etmeyenlere, eski astronominin kabul edilmesi güç olan çok şeyleri gösterilebilir. Bunlardan biri bütün felekleri hareket ettiren muharrik-i evvel (Felek-i a'zam) in o genişlik ve büyüklüğü ile her gün sür'atle dönmesidir. İkincisi Felek-i a'zam yirmidört saatte Yer etrafında dönerken içindeki bütün felekleri de beraber döndürür. Bu feleklerin her biri Felek-i a'zama muhalif olarak kendi tabiatları icabı batıdan doğuya doğru dönerken yine Felek-i a'zama uyarak her gün doğudan batıya bir kere dönmelerini tamamlarlar denilmesidir. Halbuki Felek-i a'zamın ekvator kısmındaki hızı, bir mermi hızının üçyüz bin katı olması gereklidir ki, yirmidört saatte bir dönmesini tamamlaması mümkün olsun. O hâlde dış yüzünün şekli henüz belli olmayan büyük ve geniş hacimli Felek-i a'zamın ve içindeki feleklerin, bunlara göre bir nokta büyüklükte olan Yer küresinin etrafında dolanmalarından, küre şeklinde olup hareket etmeye, dönmeye daha müsait olan küçük hacimli Yer küresinin, büyük hacimli Güneş etrafında senede bir kere dolanması çok daha kolay ve hakikate daha uygun gelip akl-i selime yakın olmaktadır. Yer küresi yörüngesi üzerinde hareket ederken ekseninin aynı doğrultuyu muhafaza etmesi, doğrultusunu hiç değiştirmez demek değildir. Yer ekseni çok yavaş bir hareketle 25.816 Güneş senesinde burçlar dairesinin (tutulma dairesi) kutbu etrafında bir daire çizer. Yer ekseninin, yörünge düzlemi ekseni etrafındaki bu dönmesi, burçlar (tutulma) dairesi ile muaddilü'n-nehar (Gök ekvator) dairesinin kesim noktaları olan gece ve gündüzün birbirine eşit olduğu ilkbahar ve sonbahar noktalarının doğudan batıya (burçların hareketinin hilâfına) intikalini, gerilediğini gösterir. Onun için bu harekete gece gündüz eşitliğinin değişimi denilmiştir.

[Yer ekvatoru yörünge düzlemi ile 23°27′ açı yapar. Yörünge düzleminin gök küresi ile arakesiti burçlar veya tutulma (ekliptik)

dairesidir. Güneş çekim kuvveti ile Yer ekvatorunu yörünge düzlemine getirmeye çalışır. Ay da çekim kuvveti ile Yer ekvatorunu kendi yörünge düzlemi ile üstüste getirmeye çalışır. Kendi yörünge düzlemi tutulma düzlemi ile 5°8' kadar açı yapar. Bu iki çekim kuvvetinin te'siri ile ekvator düzlemi ile tutulma düzleminin kesim noktası olan ilkbahar noktasının yeri değişir. Buna ilkbahar noktasının (precession=devinme)si denir. Ay, Yere yakın olduğundan ilkbahar noktasının değişmesine Güneşten daha çok etkilidir. İlkbahar noktası batıya doğru yılda 50° lik açı, 20 dakikalık zaman kadar geriler. Böylece ekvatoru (360×3600)÷50=25.920 veya yaklaşık 26.000 yılda dolanır. Yerin, yörüngesi üzerindeki ilkbahar noktasından ard arda iki geçişi arasındaki zaman aralığına dönencel yıl denir. Milâdi takvimde bu yıl kullanılır. Yer, Güneş ve bir yıldız aynı doğrultuda bulundukları andan tekrar aynı duruma gelinceye kadar geçen zamana yıldız yılı denir. Dönencel yıl 365,242216 gün = 365 gün 5 saat 48 dakika 46 saniyedir. Yıldız yılı 365,256374 gün = 365 gün 6 saat 9 dakika 9,5 saniyedir. Dönencel yıl yıldız yılından ilkbahar noktasının gerilemesi sebebi ile kısadır].

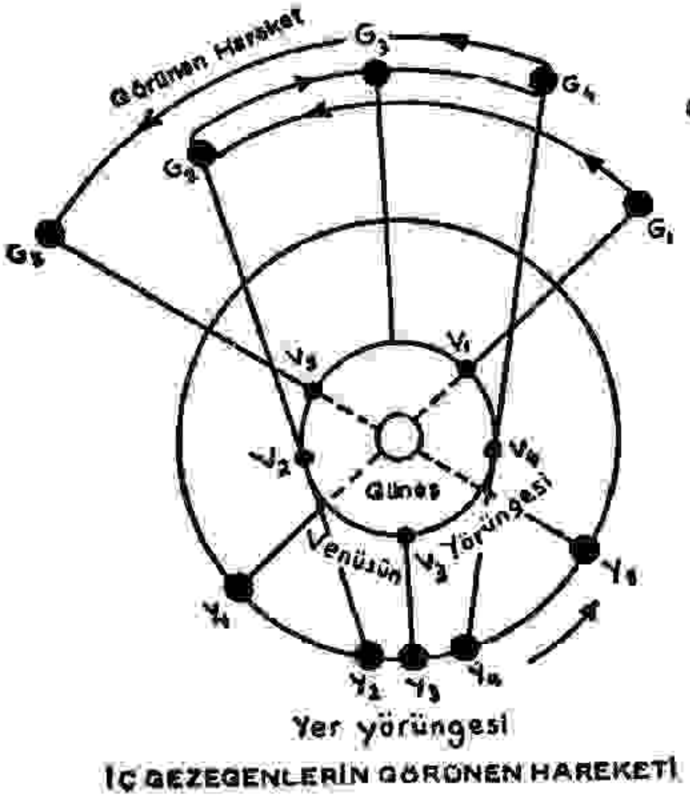
O hâlde sabit yıldızların burçların hareketi yönünde yâni batıdan doğuya doğru olan hareketlerinin zâhir olması ve ilkbahar noktasından doğuya doğru olan uzaklıklarının artması bu hareketten doğmaktadır. Yerin bu hareketi bir tertib üzere olmayıp karışık bulunmuştur. [Yer ekvatorunu tutulma düzlemine doğru çekmeye çalışan kuvvetler sürekli olarak değişir. Çünkü Güneş ve Ay'ın Yere göre durumları değişir. Güneş ve Ay, gök ekvatorundan geçerlerken çekim kuvvetleri yılda ikişer kere sıfır olur]. Çünkü sabit yıldızların tevâli-i bürûc üzere (batıdan doğuya) hareketleri gâh yüz senede bir derece, gâh yetmiş senede, gâh altmışaltı senede bir derece kadar gözlenmiştir. O hâlde Yer ekseni kuzeyden güneye ve güneyden kuzeye yalnız yirmidört dakika kadar hareket etmektedir. Öyle ki, Yer ekseninin ucu böyle bükük ve sarmaşık hareketlerde bükük ve sarmaşık bir daire meydana getirdiği kabul edilmektedir. (Her şeyin hakikatini en iyi Allahü Teâlâ bilir).

ALTINCI NEVİ: **Yeni astronomiye göre hamse-i mütehayyire** (kararsız beşler) **denen beş gezegenin** (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn) **hareketlerinde görülen yavaşlama, durma, geri gitme ve doğru gitme hareketlerini bildirir.**

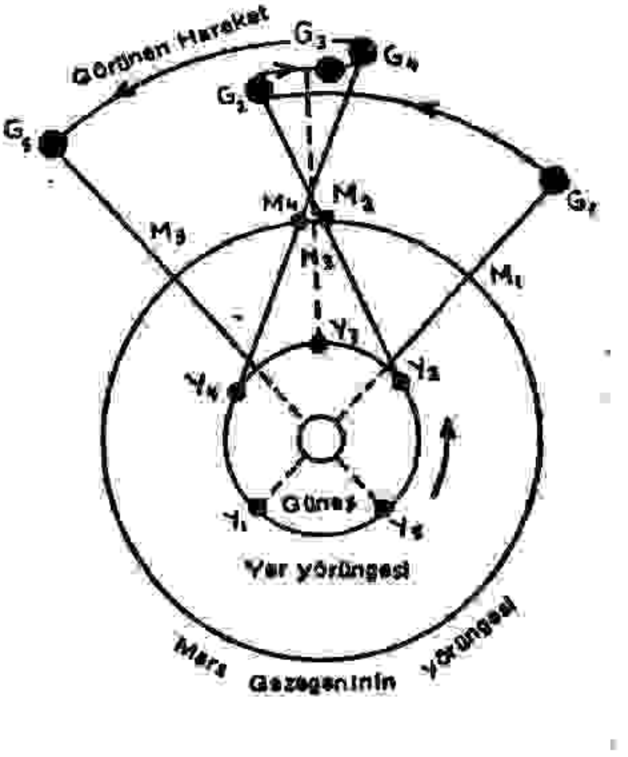
Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, yeni astronomi âlimleri gezegenlerin hareketlerini tedvir feleğine lüzum kalmadan açıklamışlardır. Çünkü beş gezegenin hareketlerinde görülen duraklama ve geri dönme gibi çeşitli hâller, ancak bizim hareket eden Yer küresi üzerinde bulunup bu gezegenlere baktığımız için öyle görünmektedirler. Yoksa meselâ Güneşte bulunsaydık gözümüze böyle hareketler görünmez-

di. Çünkü onların hareketleri düzgündür. Daha önce bildirdiğimiz gibi Merkür ile Venüs yörüngelerini Güneş etrafında yerden daha çabuk dolanırlar. Yer de Mars, Jüpiter ve Satürn'den daha çabuk Güneş etrafında dolanır. Bu sebeple Utârid ile Zühre bazen Güneş ile yer arasında ve Arz yine Güneş ile diğer üç gezegen arasında bulunur. Eski astronomi âlimlerinin süfliyeyn (aşağı tabakadakiler) dediği Utârid ile Zühre'ye yeni astronomi bilginleri iç gezegenler demektedirler. Merih, Müşteri ve Zühâl gezegenlerine eskiden selâse-i ulviyye denirken yeni bilginler dış gezegenler demişlerdir.

İç gezegenlerin görünen hareketi: Güneşin etrafında birinci daire Venüs'ün, ikinci daire Dünyanın yörüngesi olsun. Yer Y_1 noktasında iken Venüs V_1 de olsun. Gezegen gök küresi üzerinde G_1 de görünür. Dünya Y_1 Y_2 yayını çizerken Venüs de V_1 den V_2 kadar gider. Gezegenin izdüşümü gök küresi üzerinde doğru yönde hareket eder. G_2 civarında bir duraklama görülür. Sonra bir müddet geri gidiyormuş gibi görünür. G_4 civarında bir duraklama görüldükten sonra G_5 e kadar yine doğru hareket yapar. Sonra bu olaylar tekrarlanır. Dış gezegenlerin görünen hareketleri de aynı şekilde açıklanmaktadır. Şöyle ki: Yer, yörüngesi üzerinde Y_1 Y_2 Y_3 Y_4 Y_5 yönünde dolanırken Mars gezegeni de M_1 M_2 M_3 M_4 M_5 yönünde yörüngesi üzerinde dolanır. Mars'ın gök küresi üzerindeki izdüşümü bize göründüğü için biz Mars'ı G_1 G_2 arasında doğru hareketli görürüz. G_2 de bir duraklama yaptıktan sonra geriye hareket ederek G_4 e kadar gelir. G_4 de tekrar bir duraklamadan sonra G_5 e kadar doğru yönde hareket eder. Bu hareket böylece devamlı görülür.



İÇ GEZEGENLERİN GÖRÜNEN HAREKETİ



DIŞ GEZEGENLERİN GÖRÜNEN HAREKETİ

YEDİNCİ NEVİ. Yeni astronomi bilginlerine yöneltilen soruları ve bunların cevablarını bildirir.

Ey aziz! Yeni astronomi ehline iki yönden soru tevcih edilmiştir. 1) Dini yönden. 2) Rasad ve hey'et yönünden. Dini yönden yapılan itiraz şöyledir: Yeni astronomi adı altında söylenen sözler, semâvî kitaplarda bildirilenlere tamamen aykırıdır. Böyle olunca bu yeni bilgilere, dine aykırı olan her şey gibi rağbet ve iltifat olunmaz. Bu itiraza şöyle cevab verilmiştir: Semâvi kitaplarda bildirilen hükümler halkın gördüğüne göredir. Meselâ Tevrât'da Ay'a «Büyük sirâc» denilmiştir. Halbuki Ay diğer yıldız ve gezegenlerden küçük olduğu gibi ışığını da Güneşten almaktadır. [Fakat halk Ay'ı ışıklı görmektedir]. Bunun gibi Tevrât'da «Arz daima sâkindir», hükmü vardır. Halbuki yeni astronomi kurallarına göre Yer dönmektedir. Burada da Yer, atmosferi ile, denizleri ve karaları ile birlikte döndüğü için hiç kimse Yerin döndüğünü fark edemez. Semâvi kitablarda buyurulan söz bu mânâya ircâ olunmuştur. Çünkü Yer küresi bütün ağırlığı ile ne dağılır, ne de bozulur.

Rasad ve hey'et yönünden de şöyle itiraz olunmuştur: Eğer Arz, âlemin merkezinde olmayıp kendi yörüngesi üzerinde hareket etseydi, kutup yüksekliği değişmeden kalmazdı. Üzerimizdeki yıldızlar devamlı görünmez, evc ve hadid noktaları aynı şekilde meydana gelmezdi. Bu itiraza da şöyle cevab verilmiştir. Yerimizi değiştirmediğimiz müddetçe ufkumuzun üzerinde bulunan yıldızları görürüz. Çünkü sabit yıldızlar bize o kadar uzaktır ki, göklerin bu büyüklüğü yanında Dünyanın bir senede çizdiği büyük yörüngesi bir nokta kadar kalır. Yer ekseni, gök eksenine daima paralel olduğu için bir yerdeki kutup yüksekliği hiç değişmez. Ancak yer değiştirilirse kutup yüksekliği ufuk ve görülen yıldızlar da değişir. [Bugün Dünyanın Güneş etrafında bir elips yörünge çizdiği bilinmektedir. Astronomi ile uğraşan İslâm âlimleri, Güneşin Dünyaya bazen yaklaşıp, bazen uzaklaştığını rasad ederek, yörüngenin daire olmadığını anlamışlar, bunun için Güneşin, âlemin merkezinin dışında, başka bir merkez etrafında hâricü'l-merkez felek içinde hareket ettiğini söylemişlerdir]. Güneş ile Dünya arasındaki uzaklık her zaman aynı kalmaz, değişir. En uzak olduğu noktaya evc noktası (Günöte=Afeli), en yakın olduğu noktaya da hadid noktası (Günberi=Periheli) denir. Arz, senelik yörüngesi üzerinde güney burçları hizasında olup (Güneş kuzey burçlarında göründüğü zaman) Güneşe en uzak olduğu 2 Temmuz günü evc hâsıl olur. Yer kuzey burçları hizasında olup (Güneş güney burçlarında göründüğü zaman) Güneşe en yakın olma konumu olan 3 Ocak günü hadid hâsıl olur. Yeni astronomideki evc ve hadid ahkâmı, eski astronomideki evc ve hadid gibidir. Ancak yeni astronomide Dünya dönmekte, eskisinde Güneş dönmek-

tedir. Eskisinde evc ve hadid'in değişmesi burçlar feleğinin hareketinden, yenisinde ise Arz'ın hareketinden meydana gelmektedir.

Ayrıca bu cevabların dayanağı olan mukaddimeye itiraz olunmuştur. Şöyle ki yıldızlar bizden o kadar uzakta bulunmaktadırlar ki, Yer yörüngesi bu uzaklık yanında bir nokta gibi kalır sözü inanılmayacak derecede uzak görülmüştür.

[Bugünkü bilgilere göre Güneşin Yere uzaklığı, yıldızların Yere uzaklığı yanında çok küçüktür. Çünkü Güneş - Yer uzaklığı 147 milyon km. ile 152 milyon km. arasında değişir. Yere en yakın yıldızın uzaklığı 4,3 ışık yılı mesafedir. Bir ışık yılı, ışığın bir yılda aldığı yoldur. Işık saniyede 300.000 km. gittiğinden bir yıl = 365×86.400× 300.000 km. dir. Görüldüğü gibi yıldızların uzaklıkları km. ile dahi belirtilemiyor. Kutup yıldızının ışığı bize 40 yılda gelir. Bu kadar büyük gök küresi yanında tabii ki Yer'in Güneş etrafında çizdiği yörünge bir nokta kadar kalır].

SEKİZİNCİ NEVİ: Yeni astronomi ehline tabiat kurallarına dayanarak yapılan itirazları ve cevablarını bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, yeni astronomi ehline tabiat kurallarına dayanarak da itiraz edilmiş, sualler sorulmuştur.

İtiraz: Mekânların en aşağısı âlemin merkezidir. En aşağı mekânda da en ağır cisim olan Arz'ın sâkin olması daha uygun ve elzemdir. Bundan başka eğer Arz hareketli olsaydı elbette his olunurdu. Binaların ve ağaçların baş aşağı gelip yıkılmaları gerekirdi. Ağır cisimler yukarıdan aşağı dik olarak düşemezlerdi. Çünkü doğru giderek varacak oldukları noktalar, Arz'ın yüzeyi ile beraber hareket ederdi. Kuşlar havada uçarken Arz dönerek yuvalarını alıp götürür, o kuşlar bir daha yuvalarını nasıl ve nerede bulabilirlerdi. Batıya doğru atılıp yuvarlanan topun hareketi, doğuya doğru yuvarlanan topun hareketinden pek çok yavaş olurdu. Batıya doğru atılan ok, doğuya doğru atılan oktan çok daha fazla mesafe giderdi. Çünkü ok batıya giderken batıdan doğuya doğru gelen Arz'ın yüzeyi onu karşıladığı için o okun Yer küresi üzerinde kat' ettiği mesafe çok fazla oldur.du ki, doğuya doğru atılan okta bu sür'at olmazdı.

Cevap: Arz'ın mekânların en aşağısı olup olmadığı henüz belli değildir.

Bundan başka Arz'ın tabiatına bakıldığında diğer yıldızlardan ağır olduğu da henüz belli değildir. Belki aşağı ve yukarı olmaları bize kıyas ile bulunmuştur. (Yoksa kâinatta, Yer aşağıda, Ay yukarıdadır gibi bir şey söylenemez). Her ne kadar büyük taşlar ve ağır cisimler Arz'dan ayrıldıktan sonra yine Arz'a avdet ve rücû' eder-

lerse de, bu Yer küresinin bir ağır cisim gibi kendi yerinden ayrılamaz olmasını gerektirmez. Biz, Arz ile beraber o atmosfer içinde çevrili olup su götürüntüsü gibi Arz ile birlikte hareket eder olduğumuzdan Arz'ın hareketini his edemeyiz. Binaların ve ağaçların yıkılmadıkları da yine bu açıklama ile bilinir. [Yâni Yer dönerken atmosferi ile beraber toplu hâlde döner.' Onun için içindekilerin kendi durumları ve birbirlerine göre durumları değişmez]. Arz ister hareketsiz olsun, ister atmosferle beraber hareket eder olsun, ağır cismin yukarıdan aşağıya doğru serbest düşmesinde, dik olarak inmesinde bir engel yoktur. Ancak ağır cisim inerken kendi hareketinden başka atmosferin hareketinin de etkisi altında kalır. Bu aynen geminin baş ucundan dibine doğru bırakılan taş gibidir. Zira bu taş yukarıdan aşağı bırakıldığı zaman başının dibine düştüğü tecrübe ile görülmüştür. Gemi ister dursun istek hareketli olsun. taş dik düşer. Bu hususta doğrusu şöyledir ki, yukarıdan serbest bırakılan ağır cismin veya gemiden bırakılan taşın hareketi aslâ dik doğru şeklinde değil, kavisli bir çizgi şeklindedir. Her ne kadar gemi içinde olduğumuz için bize dik olarak görünse de dik değildir. Bu aynen şuna benzer ki, bir kimse bir geminin güvertesinden aşağıya bir taş bıraktığında doğru hareketle indiğini görür. Fakat geminin dışından yâni sahilden bakanlar bu taşın eğri çizgi çizerek düştüğünü görürler. Çünkü taşta iki hareket his olunur. Biri ile dik olarak iner. Biri ile de geminin hareketine uyar. Böyle olunca denizde balıklar suyun hareketinin te'sirinde kaldıkları gibi, kuşlar da havanın hareketinin etkisinde kalarak yuvalarından uzaklaşıp ayrılmaları lâzım gelmez. Bunun gibi doğuya doğru yuvarlanan topun hareketi daha hızlı ve batıya doğru atılan okun aldığı yol daha fazla olmaz.

DOKUZUNCU NEVİ: Yeni astronomiye göre göklerin tabiatlarını ve sayısını bildirir.

Ey aziz! Ma'lûm olsun ki, ilim adamları feleklerin tabiatında ihtilâf etmişlerdir. Eski astronomiye rağbet edenler daha önce açıklandığı gibi gökleri madde-i ecrâm-i esiriyye ve ecsâm-ı musammata yâni hacim, salâbet, safvet ve şeffet üzere farz edip, feleklerin artma, azalma, yoğunlaşma, seyrelme, ayrılma ve birleşme kabul etmediğini, hareketlerinde hızlanma, geri dönme, durma olmadığını, yerlerinden çıkmadıklarını söylemişlerdir. Yeni astronomi kaidelerini savunanlar, göklerin maddelerinden hacim ve salâbeti kaldırıp, eflâkın tabiatı sulu ve yumuşaktır. Yarılma ve birleşme kabul eder ecrâmdır, demişlerdir. Yeni astronomiye göre göklerin sayısı üçtür. Birinci semâ bütün gezegenler ve anâsırdan ibaret olan topluluktur (Güneş sistemi). İkinci semâ gördüğümüz sabit yıldızların bulun-

duğu semâ, yâni felektir. Kalınlığı ve genişliği çok büyüktür. Üçüncü semâ sabit yıldızlar semâsının ötesinde ve bunu çevreleyen her taraftan sınırsız olduğu muhakkak olan büyük felektir.

Yeni astronominin eskisine uygun bütün kaide ve hükümleri kuvvet bulup beşyüz yıldan bu ana gelinceye kadar sonra gelen astronomların makbulü olmuştur.

GEZEGENLER CETVELİ

İsim	Güneşe Uzaklığı		Dolanım müddeti		Dolanımında ortalama hız km/sn	Yörünge dış merkezliği	Yörüngenin tutulma düzlemine eğilimi
	Astronomik birim	10^6 km	Yıl	Gün			
Merkür...	0,3871	57,91	0,24085	87,969	47,90	0,206	7°00'
Venüs....	0,7233	108,21	0,61521	224,701	35,05	0,007	3°24'
Yer.....	1,0000	149,60	1,00000	365,256	29,80	0,017	0°00'
Mars....	1,5237	227,94	1,88089	686,980	24,14	0,093	1°51'
Jüpiter...	5,2028	778,3	11,86223	4332,587	13,06	0,048	1°18
Satürn...	9,5388	1427	29,45772	10759,20	9,65	0,056	2°29'
Uranüs...	19,1820	2869	84,013	30685	6,80	0,047	0°46'
Neptün...	30,0577	4498	164,79	60188	5,43	0,009	1°46'
Pluton...	39,5177	5900	248,4	90700	4,74	0,249	17°09'

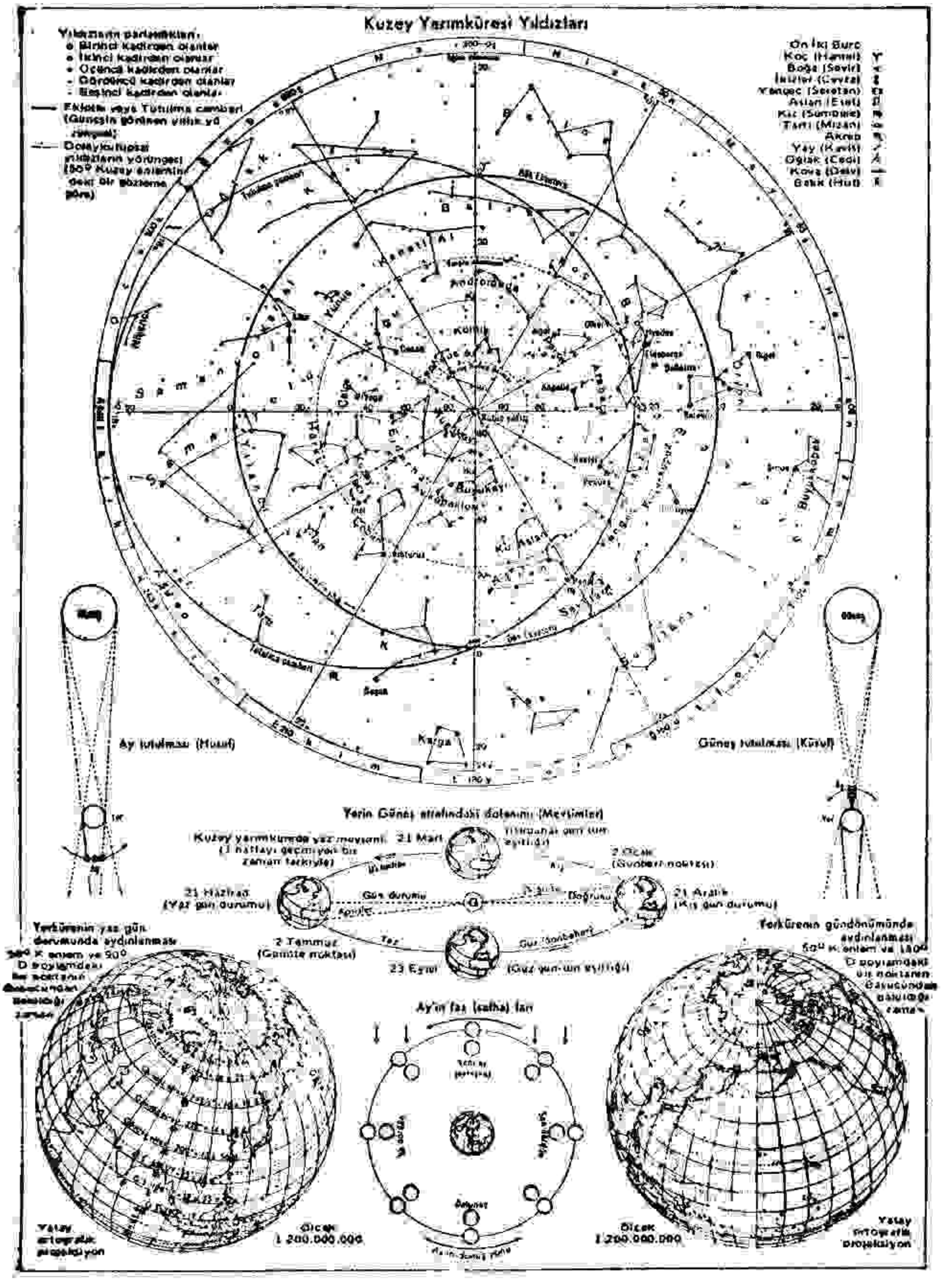
İsim	Yarıçap		Kütle Yer = 1 (6.10^{27} gr)	Ortalama yoğunluk gr/cm³	Yüzeyindeki ivme Yer = 1	Dönme müddeti	Uydularının sayısı
	km	Yer yarıçapı = 1					
Merkür...	2420	0,38	0,054	5,6	360	59 gün	—
Venüs...	6100	0,96	0,81	5,06	870	243 gün	—
Yer.....	6378	1,00	1,00	5,52	981	23 sa 56 dk.	—
Mars.....	3380	0,53	0,11	4,12	376	24 sa 37 dk.	1
Jüpiter..	71350	11,19	318,4	1,35	2600	9 sa 50 dk.	2
Satürn...	60400	9,47	95,3	0,71	1120	10 sa 14 dk.	12
Uranüs...	23800	3,73	14,5	1,56	940	10 sa 15 dk.	10
Neptün...	22200	3,49	17,3	2,29	1500	15 sa 48 dk.	5
Pluton	3090 (?)	0,47	0,8 (?)	0,9 (?)	?	6 sa 39 dk.	?

KÂİNAT VE ATOM

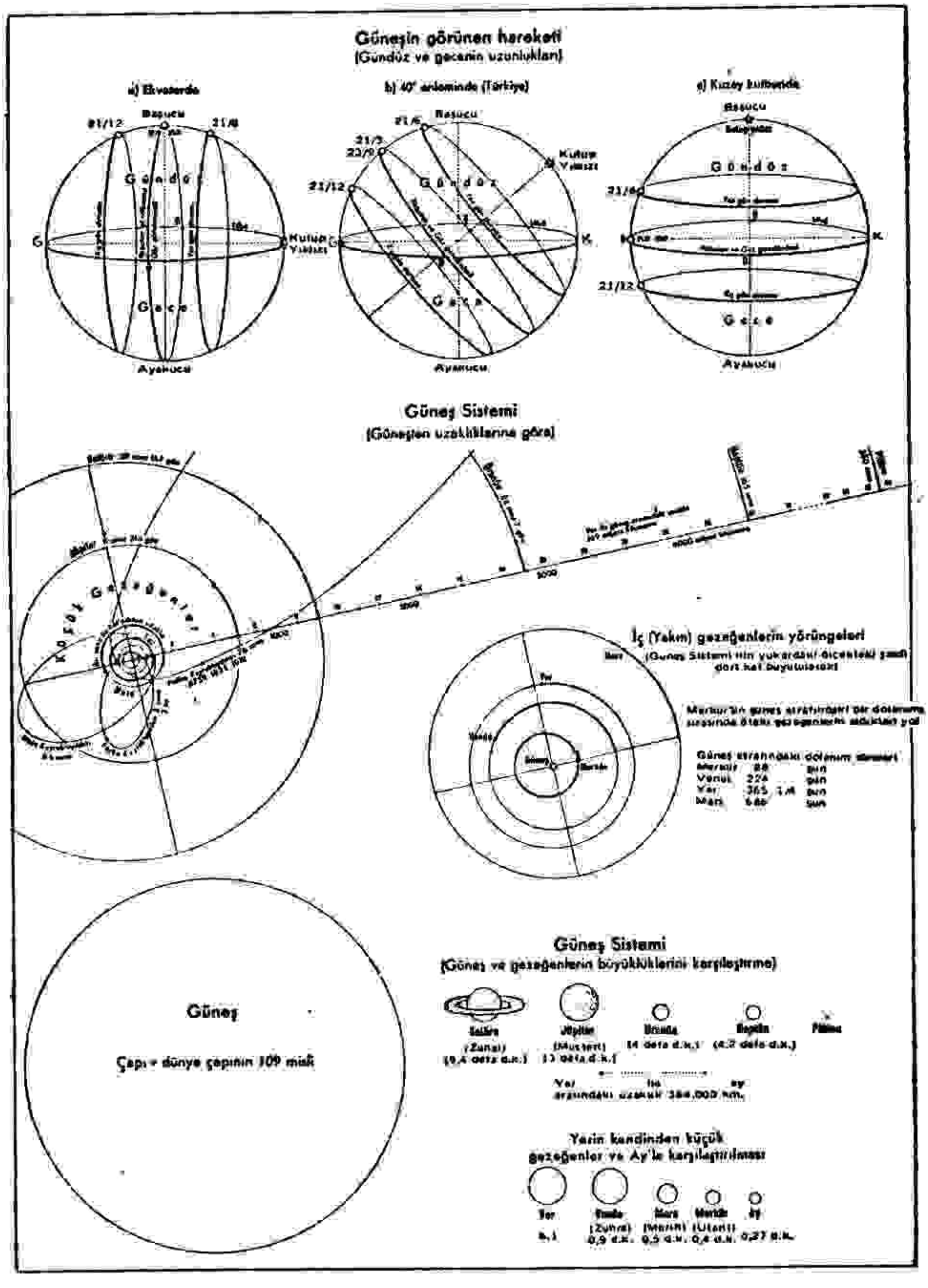
[Yer küresi ortalama 6,371 km. yarıçaplı kutuplarda basık bir küre şeklindedir. Dünyanın şekline özel olarak Geoid denilmiştir. Son senelerde kuzey kutupta 15 m. yüksek, güney kutupta 15 m. alçak olduğu yapma uydularla anlaşılarak armut biçiminde olduğu sonucuna varıldı. Ekseni etrafında günde bir kere dönmekte, Güneş etrafında saniyede 30 km. hızla bir senede dolanmaktadır. Güneş sistemi, Güneş ve etrafında dolanan dokuz gezegenden ibarettir. Gezegenler de hem kendi eksenleri etrafında dönerler, hem de Güneş etrafında dolanırlar. Hepsi, odaklarının birinde Güneş bulunan elips yörüngeler çizerler. Bu yörüngeler, Yer'in çizdiği yörüngelerle küçük açılar yaparlar. Bütün yörüngeler Zodyak kuşağında bulunduğu hâlde Plüton'un yörüngesi bu burçlar kuşağının dışındadır. İslâm astronomi âlimleri cetvelde gösterilen bu küçük açıları ölçmüşlerdir. Ancak gezegenlerin uzaklık ve büyüklükleri bugünkülerden biraz farklıdır. Bir derecelik meridyen yayını bugünkü gibi ölçmüşler, çok dikkatli gözlemler yapmışlardır.

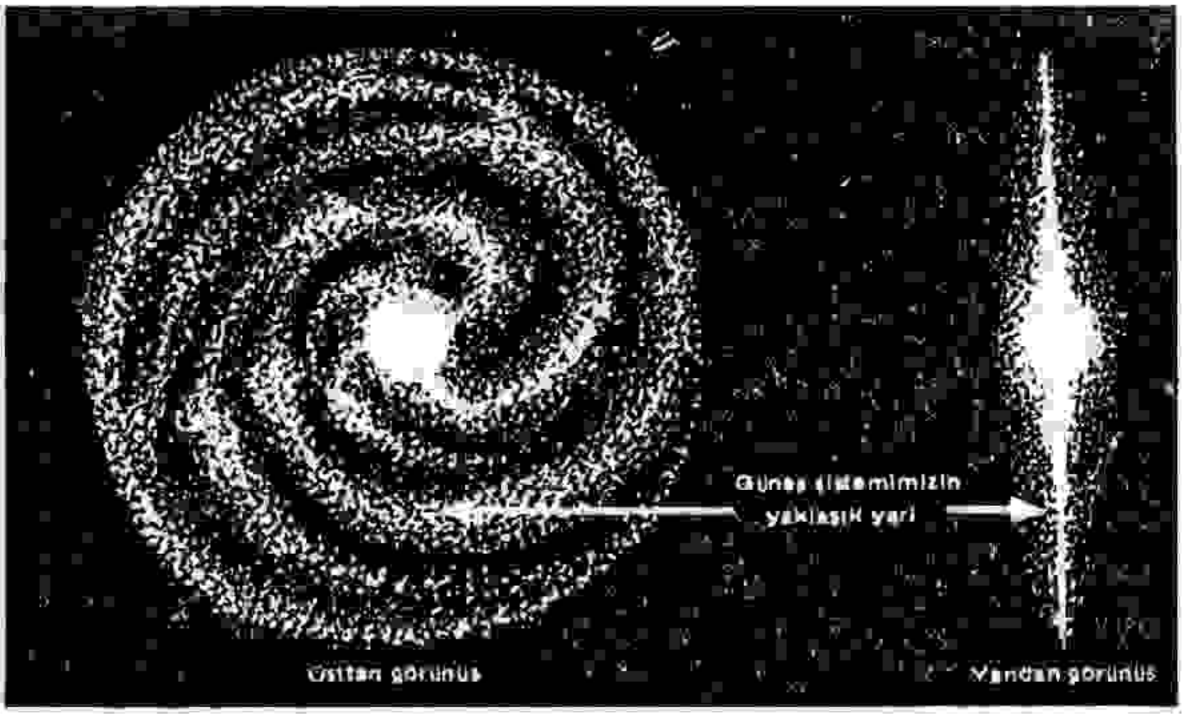
Güneş sistemi fezâda [birinci semâda] bir nokta gibidir. Geceleri görülen Samanyolu, içinde milyarlarca yıldızın ve güneşin bulunduğu helezonun bir kıvrımıdır. Gezegenlerin Güneşe olan uzaklıkları kilometre ile ölçülemez. Yıldızların uzaklıkları ışık yılı (=ziyâ senesi) ile ölçülür. Bir ziyâ senesi, saniyede 300.000 km. giden ışığın bir senede aldığı yoldur. Yıldızlar birbirinden o kadar uzaktır ki, ışık bir yıldızdan komşu bir yıldıza yüzlerce ışık senesinde varır. Yer'e en yakın yıldız olan Centaurus yıldızının uzaklığı 4,3 ışık yılıdır. Kutup yıldızının ışığı Dünyamıza 40 senede gelir. Atlas Okyanusunda uçan bir tayyâre pilotunun her üç saatte bir nohut tanesi attığı düşünülse, yıldızların fezâ boşluğundaki uzaklık ve büyüklükleri, bu nohut tanelerinin denizdeki hâli gibidir. Bu yıldızların hepsi Güneşimiz gibi, ta merkezlerine kadar gaz hâlinde parlak güneşlerdir. Hepsi saniyede ortalama 100 km. hızla helezon içinde uçmaktadırlar. Yer küresi, büyüklüğü kâinat yanında hardal tohumu kadar bile olmayan katı ve karanlık bir cisimdir. Sekiz gezegen de Yer gibi katı ve karanlık olup hiçbirinde hava, su, bitki ve hayvan yoktur. Güneş sisteminin içinde bulunduğu Samanyolunun çapı 100.000 ışık yılıdır. Güneş sistemi Samanyolu merkezinden 30.000 ışık yılı uzakta bulunur. Aşağıdaki şekilde Samanyolu ve Güneş sistemi görülmektedir.

YER VE EVREN


Kuzey Yarımküresi Yıldızları
Ay tutulması (Husuf)
Güneş tutulması (Küsuf)
Yerin Güneş etrafındaki dolanımı (Mevsimler)
Ay'ın faz (safha) ları
Ölçek 1.200.000.000
Yatay ortografik projeksiyon

Güneş sistemine ait ölçüler tabloda ve şekillerde görülmektedir.





Samanyolunun bir eksen etrafında dönme hareketi vardır. Gezegenler Güneş etrafında Kepler kanunlarına bağlı olarak hareket ettikleri gibi, bizim samanyolumuzu meydana getiren bütün yıldızlar da samanyolu merkezi etrafında dönerler. Merkezden uzaklaştıkça hızlar değişir. Güneş sisteminin bulunduğu bütün bölge merkez etrafında saniyede 250 km. hızla dönmektedir. Samanyolu kütlesi Güneşin 200 milyar katıdır. Bizim samanyolu gibi iki milyar kadar samanyolu kâinatın görebildiğimiz kısmında gözlenmiştir. Bu kadar çok sayıda samanyolları içindeki yıldızların ortalama büyüklükleri Yer kürenin bir milyon katıdır. Fezâ bu kadar yıldızların bulunmasına rağmen boş denecek kadar tenhadır. Üzerinde yalnız üç sinek yaşayan Avrupa kıt'ası uzaydan daha kalabalıktır. İşte uzay böyle akıl almayan büyüklüktedir.

Atom da bilindiği gibi çekirdek etrafında dönen elektronlardan meydana gelmiştir. Çekirdeğin çapı atomun tüm çapının yüzbinde biri kadardır. Elektronlar saniyede 50.000 km. ye yakın bir hızla çekirdek etrafında halkalar üzerinde dönerler. Atom genel olarak Güneş sistemine benzetilebilir. Güneş çekirdek, gezegenler elektronlar gibi düşünülürse, Güneş ile Neptün arasındaki boşluğun Güneşin hacmine oranı, atomun içindeki boşluğun çekirdeğin hacmine oranından küçüktür. Yâni atomun, dolayısiyle maddenin içi boştur. Atomlar o kadar küçüktür ki, bunların iç yapılarını değil kendilerini bile en kuvvetli elektronik mikroskoplarla dahi göremeyiz. Meselâ 5 milyon demir atomu sıralandığı zaman ancak bir milimetrelik yer kaplar. Görüldüğü gibi atom aklın alamıyacağı kadar küçüktür. Aklın alamıyacağı büyüklükteki fezada yıldızları bir nizam içinde

döndüren, yine aklın alamadığı küçüklükteki atom içinde elektronları döndüren Allahü Teâlâ her kusurdan münezzehdir].

Bizim maksadımız Sâni' olan Allahü Teâlâ'yı tanımaya, mârifete vesile olan, insan âlemine ayna olarak konulan âlem-i kebîri [1] ilmî yönden de incelemektir, onun için bu kadar açıklamakla iktifa olundu. Saâdetnâme'mizde bedâyii ve sanâyii tefekkür ve tezekküre vesile olması için onaltı rubai yazmakla bu faslı bitirmek uygun görülmüştür.

SAÂDETNÂME
(RUBAİYYÂT)

1. Halk eyledin ey Hudâ bu ibret-gâhı
   Eflâk u anâsır u bu şems ü mâhı
   Kur'ân'da dedin «Fesemme vechullah»ı
   «İlâhî erinâ el-eşyâe kemâhî»

2. Eflâk u anâsır u mevâlid ey dil
   Ecsâm u tabâyi ü suverdir hep bil
   Çün âlemedir Hakim sun'ı şâmil
   Pes hey'et-i âlemi tefekkür-i hoş kıl

3. Eflâk ile devr eder kevâkib her an
   Te'sîr edip imtizâc eder bir erkân
   Dört tab-ı muhâlif olsa memzûc ey can
   Ma'den ile nebât olur ü hayvan u insan

4. Hakkı bu cihânı bil kitâb-ı hikmet
   Eflâk u anâsırı hurûf u kudret
   Terkîb-i mevâlid ü kelâm-ı izzet
   Fehm et kelimât-ı Rabb'ı al çok ibret

5. Bulan kelimât-ı Rabbî'den ma'nâyı
   Hiç olmaz o harf-gîr ü kor gavgâyı
   Tûbâ ona kim o fehm eder eşyâyı
   Ne görüp işitse yâd eder Mevlâ'yı

6. Hakkı dile gel kılma heves dünyâya
   Emvâcı koyup kendini sal deryâya
   Bak bu kelimât-ı Rabb olan eşyâya
   Hoş bu kelimâtı anla dal ma'nâya

---

(1) Âlem-i kebîr (Büyük Âlem), burada kâinat anlamında kullanılmıştır. Âlem-i sağîr (Küçük âlem) ise insandır. Tasavvuf bunun tersini kabul eder.

7. Bir bahr ne eksilir ne artar aslâ
Emvâcı gelir gider o bahre vaslâ
Âlem ki o mevcler gider meselâ
Kalmaz iki an içinde bâki faslâ

8. Hakkı Hak için ver ehline dünyâyı
Ednâyı unut seversen Ol a'lâyı
Emvâc ile boş yorulma bul deryâyı
Yoğ anla bu mâsivâyı bil Mevlâ'yı

9. Hakkı O'nu iste bil cihânı fânî
Bul mevt-i irâdide hayât-ı cânı
«Mûtû kable en temûtû»yu tanı
Dünyâ seni terk etmeden sen eyle anı

10. Ah savm ile bağlasam dehânı hani
Akıl okusa nüsha-i cihânı hani
Dil bilse o ma'ni-i nihânı hani
Can bulsa o cân-ı cânı hani hani

11. Ah sumt ile bağlasam dehânı hani
Dil söylese dinlesem nihânı hani
Cân görse o ma'ni-i cihânı hani
Aşk ile bulaydım anı hani hani

12. Bir bildim iki cihânı mağrûr oldum
Ahkâm-ı merâtibin koyup dûr oldum
Çün hâl ile vahdet-i vücûdu buldum
Pes hıfz-ı merâtib ile mesrûr oldum

13. Hep varlığı bir bilince şâdân oldum
Ahkâm-ı merâtibinde nâdân oldum
Çün bildiğimi görüp de hayrân oldum
Her mertebede muti'-i fermân oldum

14. Tevhid-i vücûda çünki hem-râh oldum
Ahkâm-ı merâtibinde güm-râh oldum
Çün zevk-i şühûda erdim âgâh oldum
Her mertebesinde hoş maa'llah oldum

15. Zannımca yakîn ü sıdk ile sıddîkam
Tevhid-i vücûd ile dolu tahkikam
Her mertebede çün vücûd eder hükm-i diger
Pes hıfz-ı merâtib etsem zındikam

16. Bil vahdet-i âlemi ki arz-ı Hak'dır
Ol şeh ki Gayûr'dur bu sırr-ı muğlakdır
Esrâr-ı cihânı söyleyen ahmakdır
Hıfz edeni hıfz eden Şeh-i Mutlak'dır.

Tasavvufî mahiyette yazılmış olan bu rubâilerin bugünkü dile çevirisi şöyledir:

1. *Rabbim! Bu ibret yurdunu yarattın. Felekleri ve dört unsur ile Güneş ve Ay'ı yarattın. Kur'ân'da* «Hangi tarafa yönelirseniz orası Allah'a ibâdet yönüdür», (Bakara - 115) *dedin. Öyleyse «Rabbim, eşyanın hakikatini bize göster».*

2. *Ey gönül! Bil ki, felekler, dört unsur ve üç bileşikler; cisimleri, tabiatları ve sûretleri meydana getirir. Hâkim olan Allah'ın yaptığı her şey bütün âlemi şâmildir. Öyleyse sana düşen kâinatın yapısını hoşça tefekkür etmektir.*

3. *Yıldızlar ve gezegenler her an feleklerle birlikte dönerler. Onların te'siriyle her bir öz birbirine karışır. Ey can! Dört farklı ve zıt tabiat* (dört unsur) *birbirine karışınca madenler, bitkiler, hayvanlar ve dolayısıyla insan meydana gelir.*

4. *Ey Hakkı! Bu cihanı bir hikmet kitabı kabul et. Felekleri ve dört unsuru da onun harfleri yerine koy. Bundan çıkan üç bileşik* (madenler, bitkiler, hayvanlar) *ile yücelik kelâmını ve Allah'ın* (bu harflerden meydana çıkardığı) *kelimelerini anlayıp ibret al.*

5. *Allah'ın bu kelimelerinden gerçeği anlayabilen kişi hiç harflere takılmaz* (onlarla uğraşmaz) *ve çekişip durmayı bırakır. Kelimeler denilen eşyayı* (yaratılmışları) *gerçeğiyle anlayabilen kişiye ne mutlu ki o, görüp işittiği her şeyde Allah'ı görür, Allah'ı duyar.*

6. *Ey Hakkı! Gönüle bak, Dünyaya heves etme.* (Yâni) *dalgalarla uğraşmayı bırak da kendini deryâya sal. Allah'ın kelimeleri olan* (her biri lisân-ı hâl ile konuşan) *şu varlıklara bak ve bu kelimeleri incelikleriyle anlayıp mânâ denizine dal.*

7. *Bir deniz, aslâ ne artar ne eksilir. Ancak sen ona bitişik olarak dalgaların gelip gittiğini görürsün* (de denizin azalıp çoğaldığını sanırsın). *İşte Dünya da o gelip giden dalgalar gibidir, gelir ve gider, aslâ kalıcı olmaz.*

8. *Ey Hakkı! Allah için Dünyayı bırak. Onu, lâyık olanlara ver. O yüce Allah ile bir olmak istersen bu aşağılık Dünyayı unut. Boşu boşuna dalgalarla* (yâni Dünya ile) *oyalanıp yorulma, denizi* (yâni Dünyayı yaratan Allah'ı) *bulmaya bak. Allah'tan başkasını tanıma ve O'ndan başkasını yok say.*

9. *Ey Hakkı! Allah'ı iste ve cihanın geçiciliğini düşün. Kendi isteğinle ölüme yapış ki, canın hayatı onda bulunur. Yâni* «Ölmeden önce ölünüz», *hadisini uygula da Dünya seni terketmeden sen Dünyayı terket.*

10. Ah! Hani, ağzımı oruçla bağlasam ve aklım böylece cihan denen şu kitabı okusa... Hani diyorum, gönül o gizli mânâyı kavrayabilse. Hani, cânım o cânlar cânını bir bulsa, ah!..

11. Ah! Hani ağzımı susmak ile bağlasam. Gönlüm söylese ve O'nun gizli sırlarını dinlesem. Cânım, o kâinatın mânâsına vâkıf olsa da aşk ile O'nu bulabilsem, hani ya!..

12. İki cihanı aynı sandım ve kendime mağrur oldum. O'nun mertebelerinin hükümlerini bırakıp O'ndan uzaklaştım. Ne zaman ki gide gide vahdet-i vücûdu buldum; işte o zaman, o mertebeleri hıfz ederek sevindim.

13. Bütün varlıkları Bir (olan Allah'tan dolayı) *bilince şâd oldum. Mertebelerinin hükümlerini lâyıkıyla öğrenemedim. Ne zaman ki o mertebelere erdiğimi görüp de kendimden geçtim; işte o zaman her bir mertebede O'nun fermanına boyun eğdim.*

14. Ne zaman ki kendimi vahdet-i vücûd yolunda buldum, artık O'nun mertebelerinin hükümlerinde yolumu şaşırdım. Sonra da O'nu görmenin zevkiyle birdenbire kendime geldim de her mertebede Allah ile birlikte oldum.

15. Sanıyorum ki, bazı sırlara ermekle O'na yakın ve doğrulukla (sıdk ile) *sıddîkim. Yine sanıyorum ki, gerçekte ben, vahdet-i vücûd ile dopdoluyum. Baktım ki her mertebede bu vücûd, bir başka hükme boyun eğer. Öyleyse o mertebelerin bir tanesini bile devamlı tutarsam* (bîr diğerine atlayıp Allah'a ulaşmazsam) *zındık olayım.*

16. Âlemin birliği, Allah'ın arz'ından ibarettir. O padişah ki Gayûr'dur ve bu birbirine girmiş bir sırdır. Durum buyken cihanın sırlarını (ehli olmayan'ara) *söyleyen kişi ahmaktır. Oysa o sırları koruyan'ı Şeh-i Mutlak olan Allah mutlaka korur.*

ONUNCU FASIL

Tam mürekkeb (bileşik) cisimler olan maden, bitki ve hayvanları yedi nevi üzere bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: **Tabiiyyattan bulunan bütün mürekkeb varlıkların usûl, madde ve tam terkiblerin cins ve çeşitlerini, kısaca bildirir.**

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, bu olan ve bozulan âlem içinde kendi gibi sonradan yaratılan, hava boşluğu ve mevâlid-i se-

lâse (maden, bitki ve hayvan) nin hepsi yüksek babaların, alçak analarda bulunan te'sirleri neticesidir. Yâni Kamer feleğinin içinde meydana gelen mürekkep cisimlerin bütünü ve bütün olmayanları, hep yedi gezegenin, dört unsura olan etkilerinden doğmaktadır. Yedi gezegen ise, gece gündüz Hakk'ın emri, kudreti altındadırlar. Hepsi O'nun güc ve kuvveti ile hareket ve etki etmektedirler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, **«Güneş, Ay ve yıldızlar O'nun emrindedir»** (Kur'ân 7/54), buyuruldu.

Beyt:

> **Çün yedi erden müdâm hâmiledir çâr zen**
> **Tıfl-ı mevâlid hem doğmadadır dem-be-dem** (1)

Ateş, hava, su ve topraktan ibaret olan dört unsurun biri biriyle birleşmesiyle meydana gelen tam mürekkeb cisimlerin, yâni adı geçen mevâlid-i selâsenin birincisi maden cinsi olup, taş çeşitleri de ondandır. İkincisi bitki cinsi olup, ağaçlar da ondandır. Üçüncüsü hayvan cinsi olup bu insan nev'i de ondandır. Dört unsur en önce, duhan (duman), buhar ve öze dönüşür. Duhan, Arz'ın lâtiflerinden olup, Güneşin ısıtması ile havaya yükselip, havayla karışır. Buhar, deniz ve nehir sularının yine Güneşin ısıtması ile havaya çıkıp onunla karışmasıdır. Buhar ve duhandan tam olmayan mürekkebler oluşur. Bu da, yukarıda bildirilen, hava boşluğunda (atmosferde) olanlardır. Ama suların özü, kar ve yağmurlardır. Yerin içerilerine çekildikte, orada toprak maddeleri ile karışıp, koyulaşır. Sonra yerin derinliklerine işleyen Güneşin hararet o koyu sıvıları, kimyevi olarak kaynatıp, maden ve bitkilerin yapı taşı eder. Bu üç mevlûd (doğan, yâni bu şekilde meydana gelen), ancak biri birine şaşılacak bir sıra ile bitişip, güzel nizam ile meydana gelmiştir. (Onları yapan, zâlimlerin dediğinden çok yüksek olan Allah'tır).

İşte bu kâinatın ilk mertebesi kesif topraktır. Son mertebesi ise nefs-i tâhire (yâni melek gibi) olup gayet lâtiftir. Zira madenlerin evveli toprak ve suya, sonu bitkiye ulaşır. Bitkinin evveli madene ve sonu hayvana çıkar. Hayvanların evveli (yâni en ilkeli) nebata, sonu insana ulaşır. İnsan nefsinin evveli hayvana, sonu meleki ve temiz olan nefse ulaşır. Kemâl ancak orada hâsıl olur.

Şiir:

> **1. Bu kâinat-ı cihan hep tebeddül eyler ümmid**
> **Semâdan arza dek vü zerrelerle tâ hurşid**

---

(1) Yedi erkekten (yedi gezegen) dört kadın (dört unsur) devamlı hâmiledir. Bunlardan da durmadan mevâlid çocukları (üç bileşikler olan maden, bitki ve hayvan) doğmaktadır.

2. Cihân kevn ü fesâd içre cümle rağbetle
Kemâlini taleb eyler mürebbiden câvid

3. Kemâl-i hâk u nebât u kemâl-i hayvandır
Kemâl-i hayvan insandır oldur asl-ı nüvid

4. Kemâl-i Âdem olur hem visâl-i aşk-ı cemil
Ki oldur asl-ı murâdât u gayet her ümid.

5. Çü bahr mevc olur, andan buhâr u gıym u matar
Matar ki, sel olur, aslın bulur karib ü baid.

6. Çü aşk seyr eder, eşyâyı devr eder dâim
Her anda kevn ü fesad oldu başka halk-ı cedid.

7. O kim cihânı bu hikmetle seyr eder HAKKI
O ehl-i dildir, o vâsi' dil oldu Arş-i mecid.

Şiirin günümüz Türkçesine çevirisi şöyledir:

1. Gökten yere kadar bu kâinat içinde her ne varsa hepsi devamlı değişme içindedir. Zerreden Güneşe dek bu böyledir.

2. Kâinat, bütün bu oluşum ve bozuşum içinde hiç durmaksızın, var gücüyle her şeyi yaratan Allah'tan olgun bir sonsuzluk talep eder durur.

3. Toprak ve bitkilerin kemâli, hayvanların kemâlini doğurur. Hayvanın kemâli ise insandır ki o, özün özü ve her şeyin yaratılış gayesidir.

4. İnsanın kemâli ise Yüce Allah'ın aşkına kavuşmakla olur. Her isteğin aslı ve her ümidin sonu işte budur.

5. Deniz dalga olur, dalga ise sırasıyla buhar, bulut ve yağmura dönüşür. Yağmur ise erinde gecinde sel olur, dere olur, denize yâni aslına ulaşır. (Bizim de aslımız Allah'tandır, öyleyse O'na ulaşmak gayemiz olmalıdır).

6. Bu aşk devamlı olarak varlıkları dolaşır. Bunun içindir ki oluşum ve bozuşum devamlıdır ve bunun sonucunda yeni varlıklar ortaya çıkar.

7. Ey Hakkı! Her kim ki cihanı bu hikmet ile seyreder, o kişi gönül ehlidir ve onun geniş gönlü de yüce arştır (ki oradan her şeyi görür).

İKİNCİ NEVİ: Üç esastan birincisi olan madenlerin hâllerini geniş olarak; çeşitlerini de kısaca bildirir.

Ey aziz! Hikmet sahibleri demişlerdir ki, üç esastan birincisi

olan madenlerin tümü, Arz'ın, yâni Yer küresinin içinde saklı bulunan buhar ve dumanlardan meydana gelen cisimler olup, nitelik ve nicelikte ayrı ayrı olan karışımlar ve bileşikler hâlindedir. Terkibi kuvvetli olup, çekiç kabul ederse yedi meşhur cisim, yâni metaller olan altın, gümüş, bakır, kalay, kurşun, demir ve tunçtur. Terkibi kuvvetli olup çekiçle dövülmezse, taş cinsindendirler: Elmas, lâ'l, yakut, zümrüd, zeberced, seylân ve firûze gibi.

Buhar dumandan çok ise, yeşim, mermer, billûr, zeybak (cıva) ve diğer şeffaf olan maddeler ile cevherler meydana gelir. Duman buhardan çok ise, tuz, karbonat, potasyum, kükürt, nişadır ve şap gibi maddeler ortaya çıkar. Bazı taşlar rutubetle bozulur; tuzlu maddeler gibi. Bazısı ateş ile bozulur; kalsiyum ve kükürt gibi. Terkibi yumuşak olan madenler ise civa olur.

Bütün madenlerin asılları, Yer küre içinde bir müddet kalınca, türevleri zamanla yerin derinliklerine inip gitmektedir. Nitekim bütün bitkilerin ve ağaçların kökleri Yer altında bulundukça, gövde ve dalları, zamanla ondan meydana gelmektedir. Ama adı geçen yedi maddenin oluşumu, ancak civa ile kükürtün, miktar ve kalitede karışmalarından ve birleşmelerinden meydana gelir. Civanın oluşumu ise, o mayi (sıvı) eczâdan olup, yerdeki lâtif eczâ ile karışıp, yüksek hararetle meydana gelmiştir. Kükürt ise, şiddetli hararet gören sıvı ve katı maddelerden teşekkül etmiştir. Sıcaktan yağ gibi olmuştur.

Şeffaf cisimlerin oluşumu: Tatlı sulardan olup, madenlerde kesif (yoğun) taşlar içinde binlerce yıl kalıp, saflaşıp, madeni hararetinden taşlaşmıştır. Şeffaf olmayan cisimlerin oluşumu, yapışkan çamurla suyun karışmasından olup, Güneşin harareti ona binlerce sene te'sir etmiştir.

Rutubetle bozulan cisimlerin oluşumu: Yerin yakıcı kuru maddelerine suyun karışmasından meydana gelir.

Yağlı maddelerin meydana gelişi, Yer içinde bulunan rutubetlerden olup, maddenin harareti (ısısı ve sıcaklığı) ile bir arada bulunup çözülme iledir. Bölgelerin toprağına karışınca, adı geçen hararet onu, pişirmekle yağ gibi sert olmuştur. O hâlde altın madeni, dağların içinde, yumuşak taşlı ve kumlu arazilerde meydana gelir. Gümüş ve benzerleri, dağların içinde, yumuşak toprakla karışık taşlı yerlerde bulunur. Kükürtler, nemli, ıslak, yağlı ve yumuşak topraklarda oluşur. Tuzlar, sıcak topraklarda ve tuzlu arazilerde hâsıl olur. Kireç yumuşak sıcak yerlerde meydana gelir. Üstübeç, kireçle karışık kumlu yerlerde olur. Zaç (göztaşı, bakır sülfat) ve şaplar, kıraç ve sert yerlerde meydana gelir. Bu kıyas üzere her maden bir yere mahsus bulunmuş olup, onun oluşumu o yerin özelliğinden bilinmiştir.

Çok olmalarına rağmen, bütün madenler üç sınıfa ayrılmıştır: Katı olanlar, taş cinsinden olanlar ve bir de yağlı cisimlerdir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Madenlerden katı cisimlerin oluşumlarını ve tabii vasıflarını bildirir.

Ey aziz! Hikmet sahibleri demişlerdir ki, madenlerin üç çeşidinden sert olanlar, yukarıda bildirilen yedi maddedir. Onların hepsi kükürt ile civadan meydana gelirler. Eğer kükürt ve civa, saf olup, biribirine karışırsa ve toprağın suyu emmesi gibi, kükürt o civanın rutubetini emerse ve o kükürdün boyama kuvveti olup civa ile uygun bir miktar bulursa ve madeni hararetiyle binlerce yıl pişip yanarsa, bu birleşmeden sarı altın meydana gelir. Eğer kükürt ve civa, sâf olup, tamam olmayan bir birleşme olduysa ve miktarları uygun gelip uzun zamanda pişip kavrulduysa ve kükürt beyaz olup, rutubetten kaldıysa, bu birleşmeden gümüş meydana gelir. Eğer pişmeden önce, ona soğukluk isabet ederse, birleşmeden tunç meydana gelir. Eğer civa saf ve kükürt bozuk olup yanma meydana geldiyse, bakır meydana gelir. Eğer su fazla olup, aşırı bir hararete rastladıysa, demir olur. Eğer bozuk kükürt yanmadıysa, kalay; kükürt ve civanın ikisi de bozuk olursa kurşun meydana gelir. (Bu bölümde anlatılan bilgiler modern kimyada radyoaktiflik konusunu içerir).

Demek ki, bildirilen katı cisimlerin arasındaki ayrılık, kükürt ile civanın kemiyyet ve keyfiyetindeki değişikliklerden hâsıl olduğu deneylerle bilinmiştir.

ALTIN: Ama bunların sultanı bulunan altının tabiatı, sıcak, yumuşak ve lâtiftir. Ateşte yanmaz. Sıvı kısmının katı maddelerine birleşmesi çok kuvvetli olduğundan, ateş bile bunları ayıramaz. Toprakta bin yıl kalsa çürümez, paslanmaz. Rengi sarı ve berraktır. Tabiatı tatlı, kokusu hoştur. Cismi paktır. Leke yapmaz. Ağırlığı yüksektir. Görünüşü güzeldir. Değeri pek fazladır. Bundan da anlaşılıyor ki, harareti tabiatından ve sarı rengi ateşten gelmektedir. Yumuşaklığı ise yağlı olmasındandır. Berrak olması, suyunun saf olmasından, letafet ve nezafeti civanın saf olmasındandır. Ağırlığının fazla olması, topraktan olmasından, güzel ve değerli olması, nefs-i tabiinin ona şua salmasındandır. Bu sarı altın iki dünya sermayesi olan bir nakittir. En kıymetli eşyadır. Allahü Teâlâ'nın en şerefli nimetidir. Çünkü din ve dünya altın üzerinedir. İnsanların nizamı onunladır. Her memlekette revactadır. Herkes ona muhtaç olmuştur. Dünya adamlarına kuvvet ve izzettir. Süs isteyen kadınlara ziynettir. Nitekim denilmiştir.

Kıt'a:

Ey altın sende bütün, lezzetler toplanmıştır,
Her asır, her zamanda, halkın makbulü sensin
Şübhesiz Mevlâ değil, fakat Hakk'a yemin ki,
Ayıbları gizleyen, her işi gören sensin.

(Farsçadan tercümedir)

GÜMÜŞ: Terkibi ve oluşumu yukarıda anlatıldı. Gümüş devamlı ateşte yanar, yâni erir. Toprakta çok uzun zaman kalsa çürür. Beyaz zemine siyah leke yapar. Çünkü kiri, kendine temas edene geçer. Civa karışırsa, dövülmeyip kırılır. Kükürt isâbet ederse, beyaz iken siyah olur.

BAKIR: Gümüşe yakındır. Farkı, yalnız renginin kızıllığı, kirinin çokluğu, tabiatinin kuruluğu, tadının acılığı, kokusunun kötülüğüdür. Renginin fazla kızıllığı, kükürtün hararetinin çokluğundan, kirinin çokluğu ile tabiatının kuruluğu sıvı maddesinin koyuluğundandır. O hâlde onu beyazlatacak ve yumuşatacak kimse, her ihtiyacını görmüş demektir.

DEMİR: Siyahlığı, hararetin çokluğundan olduğu bilinmiştir. Sertliği ise, diğerlerinden çoktur.

KALAY: Beyazdır. Gümüş cinsindendir. Fakat ana rahmindeki cenine bir âfet gelip zâyi olduğu gibi, Arz'ın içinde de gümüşe üç âfet erişince, kalaya dönüşür. Bu âfet, etkin su, kötü koku ve yumuşaklıktır.

KURŞUN: Kalayın bozuk sınıfıdır. Oluşması ve bozulması onun gibidir.

TUNÇ: Tabiatı hepsinden soğuk ve kurudur. Kokusu da hepsinden kötüdür. O hâlde, Allahü Teâlâ'yı tefekkür için, katı cisimlerin bildirilmesinde bu kadarı yetişir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Madenlerden taş cinsinden olanların kısaca oluşum ve renklerini bildirir.**

Ey azizi Hikmet sahibleri demişlerdir ki: Bütün şeffaf taşlar, yağmur sularından, yerin içerisinde saklı bulunan rutubetlerden meydana gelirler. Şeffaf olmayan taşlar da, Güneşin hararetinin etkisi ile olan, suyun ve yapışkan çamurun imtizacından, belli oranda karışımından oluşurlar. Ama şeffaf taşların oluşumu ve renklenmesi, yağmur suları, yerin rutubetleri, maden taşları ve mağaralar içinde uzun zaman durup, madenler ile karışmayıp, binlerce yıl orada kalmakla çok safa ve parlaklık ve sertlik kazanarak, onlardan öyle sert taşlar hâsıl olur ki, su ve ateşten müteessir olmazlar, kırılmazlar. Kıymetli cevherler olup, yerde kalmazlar. Renklerinin de-

ğişikliği, seyyârelerin ışıkları ile meydana gelmiştir. Her yıldız, cevherlerin çok çeşitlerine delâlet edip, ışıklarını dağ üzerine salıp, o madenlere böyle te'sir etmiştir. Zira siyah Zühâl'in, yeşil Müşteri'nin, kırmızı Merih'in, sarı Güneşin, mavi Zühre'nin, değişken renk Utarit'in ve beyaz Ay'ın ışıklarının te'sirinden gelmiştir, demişlerdir.

Cevher çeşitleri pek çoktur. Hepsinin sultanı ve en kıymetlisi elmas cevheridir. Bütün madenlerden sert, katı ve kuvvetli bulunmuştur. Cevherlerin hepsinden değerli, yüksek ve saf yaratılmıştır. Hepsine galib ve müessir iken kurşundan etkilenmesi Hakk'ın gayretinden bilinmiştir.

Ona yakın olan ise zümrüt cevheridir. Ona bakanın gözü nûr, gönlü, sürûr bulur. Saçtığı şuadan yılan kör olup, onu taşıyandan kaçar. Zümrütün fayda ve hususiyetleri pek çoktur. Lâkin biz burada kısa kestik.

Şeffaf taşların oluşumu, bildirildiği şekilde, uzun yıllar geçerek, Güneşin hararetinden imtizac etmiş olan su ve yapışkan çamurdandır. O çamur taşlaşıp kalmıştır. Nitekim hararetin te'siriyle süt yoğurt olmuştur. Taşların oluşumu, yerlerin değişik olmasına göre, ayrı ayrı olur. Yer toprak ve kızgın çamurdan ise, normal taş meydana gelir. Eğer yer sıcak olursa, ondan tuz ve çeşitleri ve şaplar meydana gelir. Kıraç yerlerde bulunursa, o yapışkan çamurdan kırmızı, sarı ve yeşil zaçlar hâsıl olur. Demek ki, her yerin özelliği olup, onları, onların yaratıcısı bilir. Bazen taş suda oluşur. Sebebi de, o suyun, yahut o yerin özelliğindendir. Bazen de, havaya yükselen duman parçacıklarının harareti, soğuk isabeti ile giderilmiş olup, havada taş meydana gelip düşer. O zaman taş yağdı derler. Bazen de yıldırım ile taş, demir veya bakır meydana gelir. İşte üç asıl madenin ikinci kısmı olan taşları bu kadar anlatmakla yetiniyoruz.

Üçüncü kısım olan yağlı maddeler bunlara kıyasla tamamen geçilmiştir. Zira maden sınıfları anâsırın mizâcının itidâlinden uzak olduğundan çok fazladırlar. Bitki cinsi mizâcın itidâline ondan yakın olduğundan cinsleri ondan daha az bulunmuştur. Hayvan cinsi, mizâcın itidâline nebatattan yakın olduğu için, çeşitleri de ondan az olup, onsekiz bin çeşit bulunmuştur. Her çeşite bir âlem (yâni alâmet) denmiştir. Bir nevi de insan âlemi bilinmiştir. Bu insan nevi'nin mizâcı itidâlde (orta hâllilikte) kemâl üzere olduğundan, efradı hepsinden az olup, aziz bulunmuştur. O hâlde Yaratanın sun'unu tefekkür için, madenlerin hâllerini bu kadar anlatmak yeterli görülmüştür. Çünkü Allahü Teâlâ'nın kudreti sonsuzdur.

BEŞİNCİ NEVİ: Üç aslın ikincisi olan bitkilerin hâllerini kısaca bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, üç aslın ikincisi bitkilerdir. Onların şuursuz bir kuvveti vardır. Yâni nebatât cinsinin bir tabiatı vardır ki, ondan çeşitli hareketler ve çeşitli âletler vasıtasıyla, muhtelif hareketler meydana gelir. O kuvvete nefs-i nebatiyye derler. O tabiî cismin, ancak doğma, çoğalma ve beslenme bakımından ilk kemâlidir. Nefs-i nebatiyyenin beslenmesi vardır. Devamı ona bağlıdır. O kuvvettir ki, su gibi olan, diğer bir maddeyi kendi bulunduğu cismin mizâc, şekil, renk ve cevheri şekline değiştirip, tabiî hararetle cisminden eksileni onunla tamamlar. Onda öyle bir tabiî kuvvet vardır ki, şahsın kemâli onunla hâsıl olur. Bu o kudrettir ki, bulunduğu cismi, boy, en ve derinlik hâllerinde arttırır. Nihayet o cisim, tabiatının gereğince, büyümesi kemâle erişinceye kadar devam eder. Onda üreme kuvveti vardır ve cinsinin bekası onunla olur. Bu o kuvvettir ki, kendi cisminden, bir cüz olup, kendisi gibi vücûd bulmak için esas ve başlangıç olur. Ona bitki tohumu derler.

Beslenme kuvveti besinleri çeker, sonra emer, sonra hazm eder, sonra da işe yaramıyanını atar. O hâlde onun dört hizmetçisi vardır. Biri câzibe, biri emme, biri hazm etme, biri de işe yaramıyanı atma kuvvetleridir. Nâmiye kuvveti vardır. Bitki büyümesini tamamlayınca, o, işinden vaz geçer, yâni o kuvveti iş yapmaz. Beslenme kuvveti, bitkinin besine ihtiyacı olduğu müddetçe durur. Bitki besin alamayınca ölür ve kurur.

Bütün bitki çeşitleri toprağın biraz derinliğinde bulununca havaya yükselir. Bitkilerin bütün sınıf ve nevilerinin sayısını, ancak onların ilâçları tıp kitaplarında yazılı olduğundan ve insanlara lâzım olan, sebze ve meyvelerin bütün özellikleri, insanların dilinden düşmediğinden, bitki cinsinin nevi ve sınıflarının isimlerini ve özelliklerini saymakla sözü uzatmayıp, bunların yaratıcısının varlığına, birliğine inanmak ve hakikî yapıcılarını tanımak için bu kadar anlatmak yeterli bulunmuştur. Nitekim bitki çeşitlerine ibret nazarı ile bakmak için denilmiştir. Beyt (Sâdi'nin Gülistan adlı eserinden alınmıştır. Tercümesi şudur):

> **Her biri bitki ki şu toprakta biter.**
> **«(Allah) Birdir ve hiç ortağı yoktur», der.**
> **Kalbi huşyâr olanın gözünde ağaçların**
> **Her yaprağı Allah'ı tanıtan bir defterdir.**

ALTINCI NEVİ: Üç aslın üçüncüsü olan hayvanların kısaca hâllerini bildirir.

Ey aziz! Hikmet sahipleri demişlerdir ki, üç aslın üçüncüsü hayvanlardır. Hayvani rûha sahiptirler. O rûh, gayr-i mümtaz olan tabiî cismin ilk kemâlidir. İrâdî hareketle hareket eder. Bu hayvanî

rûh için mahsus olan eserler vardır. Bunlar da iki kuvvettir: Biri müdrike (anlama kuvveti), diğeri hareket kuvvetidir. Müdrike kuvveti, ya bedenin dışında olur, yahut içinde olur. Dışında olan beş kuvvet olup, bunlar da, görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma kuvvetleridir.

Kulakta öyle bir kuvvet vardır ki, kulak yolunun iç yüzeyinde ve ondan ileride bulunan sinirler vasıtasıyla olur. Şiddetli bir çarpışma veya herhangi sesli bir hareketten çıkan ses, hava dalgaları ile gelip, o sinirlere, (yâni kulak yolu, orta kulak ve iç kulağa varıp, oradaki hareketten beyinde işitme merkezine giden sinirlere) varır. Orada bulunan işitme kuvveti o sesi idrâk eder.

Gözde öyle bir kuvvet vardır ki, beynin önünde bitip, birbirine yaklaşmasıyla, rastlaşan ve kesişen ve oradan uzaklaşarak göze gelen iki içi boş sinirin, (göz önünde olan cismi ağ tabakadan beyne) ulaştırmalarından görme meydana gelir.

Burunda öyle bir kuvvet vardır ki, beynin önünden çıkan meme başı gibi iki sinir vasıtasıyla olur.

Dilde bir kuvvet vardır ki, üzerinde bulunan sinirler vasıtasıyla olur. Onun idraki, yâni tat alması, tükrük yaşlığının aracılığı ile olur. Yiyecekten ona lâtif bir cüz karışıp, dile değer, dil de hangi tatta olduğunu, bu tat alma sinirleri vasıtasıyla anlar.

Dokunmada bir kuvvet vardır ki, hayvan cisminin, yâni canlıların çoğunda, karışık olan sinirlerde (özellikle el ve deride) bulunur.

Canlıların içinde olan kuvvetler de beştir: Hiss-i müşterek (ortak his), hayâl, vahime (vehmetme), hâfıza ve mutasarrife (kullanma yeteneği) dir.

Hiss-i müşterek öyle bir kuvvettir ki, beyinde bulunan üç boşluktan birinci boşluğun önüne bağlıdır. Adı geçen beş dış duygu organlarının duygularını hiss-i müşterekten alıp, bu sûretlerin kaybolmasından sonra, hepsini tutar, nakşeder, tasvir ve temsil eder. Bu hayâl, hiss-i müştereğin hazinesidir.

Vâhime öyle bir kuvvettir ki, beyinde bulunan orta boşluğun arkasında bulunur. Bu kuvvet, his bakımından mevcut olup, dış duygu organları ile idrâk olunmayan, cüz'î mânâları idrâk eder. Nitekim vâhime kuvveti hükm eder ki, kurt kendisinden kaçılması gereken bir hayvandır.

Hâfıza öyle bir kuvvettir ki, beynin arka boşluğunun önünde bulunur. Vehim kuvvetinin, duygu organları ile anlaşılmayan cüz'î mânâlarından idrâk ettiklerini hıfz eder. Bu hâfıza, vâhimenin hazinesidir.

Mutasarrıfa öyle bir kuvvettir ki, beyinde orta boşluğun önün-

de bulunur. Bu kuvvetin hâl ve şanı, hayâl ve hâfızadan olan sûret ve mânâların bazısını bazısına birleştirmek ve bazısını, bazısından ayırmaktır. Eğer bir mutasarrıf kuvveti akıl, kendi sahasında kullanırsa, buna mütefekkire (düşünce ürünü) derler. Eğer bunu vâhime kuvveti kendi duygularında kullanırsa, buna mütehayyile (hayâl ürünü) derler.

Hayvan rûhunun hareket kuvveti iki kısımdır: Biri sebep olucu, diğeri yapıcı kuvvettir. Sebep olan kuvvet —ki ona şevk kuvveti de derler— bir kuvvettir ki, hayâlde, istenen veya istenmeyin bir sûret resmolunsa, yapıcı kuvveti, âzayı harekete sevk eder. Eğer sebep, yapıcıyı lezzet almak için olan, faydalı veya zararlı mütehayyil eşyayı isteyecek tahrike sevk ederse, ona şehvet kuvveti derler. Eğer sebep, yapıcıyı, galebe isteğiyle, tahayyül olunan zararlı veya faydalı şeyi geri çevirecek tahrike sevk ederse, ona gadab kuvveti derler. Ama yapıcı, bir kuvvettir ki, uzuvlarda sinir, bağ, et ve zardan meydana gelen adaleleri, yâni kasları tutmak veya salıvermek, kasma ve açma ile hareket için hazırlar. O hâlde her yaptığında sayısız hikmetler bulunan Allahü Teâlâ her şeyden münezzehdir. (Celle celâlühü ve amme nevâlühü ve lâ ilâhe gayrühü).

YEDİNCİ NEVİ: Hayvan (canlı) cinsinin nevilerinin en şereflisi ve en güzel sınıfı olan insanın mahiyetini kısaca bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, canlıların en güzel nevi, insan olup, mevcudâtın şereflisi, kâinatın neticesi odur; nefs-i nâtıka (konuşma yeteneği) ona mahsustur. Nefs-i nâtıka, bir cevher olup, aslında maddeden mücerreddir. Lâkin işlerinde maddeye yakındır. Bütün şeyleri ve mücerred cüzleri, idrâk edip, düşünerek iş yapma bakımından, kendisinin vasıta ve âleti olan tabii cismin birinci kemâldir. Bu nefs-i nâtıkanın, bir akıl kuvveti vardır ki, onunla tasavvur ve tasdike ait şeyleri idrak eder. Bu kuvvete nazari akıl ve nazariyye kuvveti derler. Nefs-i nâtıkanın, bir âmil (yapıcı) kuvveti daha vardır ki, onunla insanın bedenini cüz'i fiillerden yana kendine mahsus olan rey ve itikad (görüş ve inanış) gereğince tahrik eder. Nefs-i nâtıkanın akıl kuvveti itibariyle dört mertebesi vardır:

1. Bütün ma'kulâttan (akla gelebilen şeylerden) boş olup, çocuğun yazı yazmaya müsait olması gibi, ma'kulâtın tümüne müsait olmasıdır. Bu mertebede ona heyûlânî (kaos) akıl derler.

2. Ona bedihi ma'kuller hâsıl olup, bedihiyyâttan (delili ve ispatı gerekmeyen açık şeyler) fikr ile, nazariyyâta intikalidir. Bunda ona melekeli akıl derler. Bu akıl çok lâtif olup, bütün nazariyyât kendisine düşünmeden hâsıl olsa, o zaman kudsi kuvvet ismini alır.

3. Nazarî ma'kullerin kendisine mütalâasız hâsıl olup, yanında saklanması ve istediği zaman, yeni bir çalışma olmadan hepsini hazır bulundurmasıdır. Bu durumda nefse, akl-ı bilfiil (fiille akıl) derler.

4. Müktesep (akla uygun) ma'kulleri mütalâa etmesidir. Bu durumda nefse akl-ı mutlak (salt akıl) derler.

Hayvanların bütün çeşitlerini, isimlerini, tabiatlerini, şekillerini, sıfatlarını ve hâllerini, ancak onları yaratan Allahü Teâlâ bilir. Bazı kitaplarda yazılı ve dillerde söylenen şudur ki, hayvan cinsi onsekiz bin nevidir. Her nevi bir başka âlemdir. Toplamı onsekiz bin âlem olur. Bu onsekiz bin âlemi icad ve halk edip, sayıya sığmayan sınıf ve ferdlerini her an yaşatan, terbiye eden, yâni büyüten ve rızkını veren ve öldüren Hayy ve Kayyûm'un kudret ve azametini tefekküre sebep olduğundan, âlem-i kebirin hâllerini ve içinde bulunan âlemleri bu kadar beyanla yetinildi. Sonsuz esrâr hakikatleri ve Allahü Teâlâ'nın bedii san'atı bulunan cismânî âlemde, Rabbânî hikmetlerin sonsuzluk denizine, bundan çok dalınmayıp kâinatın mir'atı, yâni aynası olan **Birinci Fen** burada bitmiştir. Çünkü insanın zarfı ve örtüsü bulunan eflâk ve anâsır âleminden geçirilip, insana tamamen bağlı ve itaatkâr birer hizmetçi olan, madenler, bitkiler ve hayvanları bırakıp, cihân-ı âyânın özü ve nişansız sultanın dergâh ve kapısı olan insanın cisminin ve canının teşrih fennini anlatmaya başlanmıştır. En yüksek maksat, Allahü Teâlâ'nın huzûru olunca, âlemi yaratandan gafil olup, âlemin hâlleri ile meşgul olmak, padişahın huzûrunda bulunan kölenin, sultandan yüz çevirip, sarayın süslerini seyre kapılmasına benzer.

Beyt:

Hânenin lâzım olan sâhibidir,
Bilmeyen hânesinin tâlibidir (1).

Beyt:

Tâ ki bu cihân hey'etine olmalı hayrân,
Eflâk-ı dil ü câna gel et âlemi seyrân (2).

NAZIM

1. **Nazar eyle bu devr-i eflâke**
   Dâire oldu nokta-i hâke.

---

(1) Bu beyit Nâbî'nin Hayriye adlı eserindendir. Lâzım olan, evin sahibidir. Oysa bilmeyen, evi ister. (Yâni Dünyayı değil Allah'ı istemek gerekir).

(2) Gerçekte bu cihanın yapısına hayran olmak (şaşmak) gerekir. Bunun için de can ve gönül göğüne gelip âlemi oradan seyret.

2. Dâire içre âlem-i imkân
Âlem içre bahâim ü insan.

3. Oldu insan içinde Arş-ı azîm
Kâ'betullah, yâni kalb-i selîm.

4. Kalb içinde mahabbet-i Sübhân
Ahsenü'l-hâlıkîn ü âlî-şân.

5. Anın ile vücûda geldi cihân
Bahr ile sanki mevc-i bî-pâyân.

6. Katreden âlemi kılır peydân
Anı bahr-i ulûm eder mahzâ.

1. Şu feleklerin dönüşüne bir bak, onlar Yer denen şu noktaya bir daire oldu.

2. Bu daire içinde olabilirlik (yaratılmışlar) *âlemi. Âlemin içinde ise hayvanlar ve insan nevi.*

3. En büyük arş insanın kendi içindedir. O insan içindeki temiz bir kalp ise Kâbe sayılır.

4. O kalp çinde ise Allah sevgisi yatmaktadır. O Allah ki en güzel yaratıcı ve şanı en yüce olan O'dur.

5. Allah cihanı yarattı ki, sanki bir deniz ve sonsuz dalgalar...

6. Allah, insanı önce bir damladan yaratır da, sonra onu bilgi ile donatıp bir ilimler denizi hâline koyar.

NAZIM

1. Kandedir cehl ile zulmet, nefs-i şüb'anındadır
Kandedir ilm ile hikmet, bil onu cânındadır.

2. Zâhiren ahkâm-ı eflâkın eğer mahkûm ise
Bâtınen ay gün, felekler, cümle fermânındadır.

3. Sûretâ bu harman-ı âlemde, sen, bir dânesin,
Ma'ni yüzünde ne kim var cümle harmanındadır.

4. Saykal ur mir'at-ı kalbe taşraya bakmağı ko,
Sen sana bak, cümle âlem halkı divânındadır.

5. Vech-i Hakk âynasın sen özünü bir hoş gözet,
«Men aref» sırrındaki ma'den senin kânındadır.

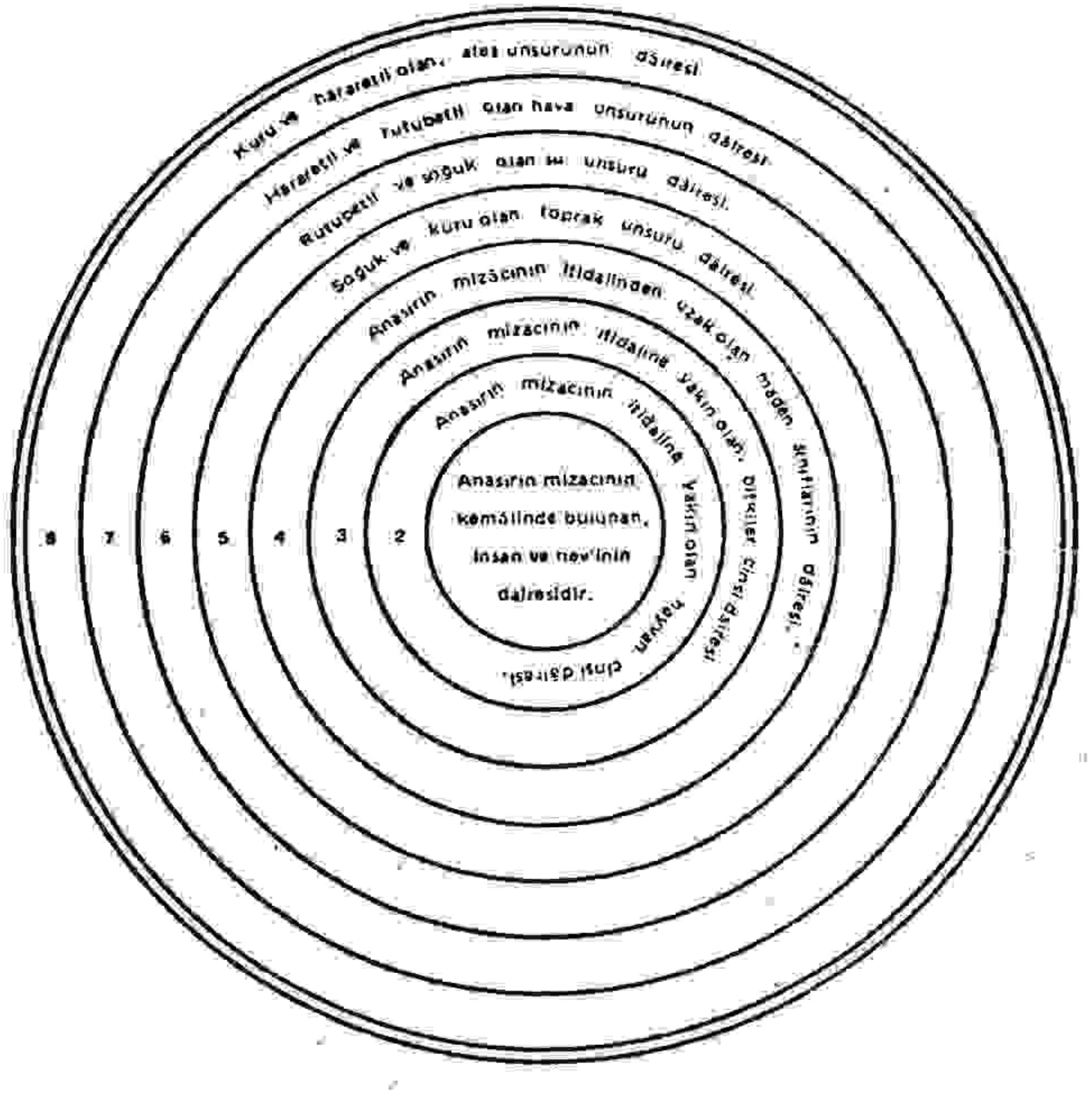
1. Bilgisizlik ve karanlık neredetir, diye sorma. Onlar senin doymayan nefsindedir. İlim ve hikmet neredetir, dersen onlar da canındadır.

2. *Görünüşte feleklerin hükümlerine bağlı durumdasın ama gerçekte Ay, Güneş ve feleklerin hepsi senin emrinde sayılır.* (Çünkü bütün bunlar insan için yaratılmıştır).

3. *Süretâ sen, bu âlem harmanında bulunan bir buğday tanesi sayılırsın ama mânâ yüzünde her ne varsa hepsi sende* (senin içindeki harmanda) *mevcuttur.*

4. *Kalp aynasını cilâlandır da gayriye bakmayı bırak. Sen kendine bak ki cümle âlem halkı* (yaratılmış olan her şey) *senin karşında divan durmaktadır* (sana hizmet için çalışırlar).

5. *Sen Allah'ın aynası sayılırsın. Kendine iyice bak ki,* **«Kendini bilen Allah'ı bilir»**, *sırrındaki maden* (cevher) *senin maden ocağındadır.*



İkinci Fen

Teşrih (anatomi) ilmini, bedenin korunmasını, canın kıymetini, kuvvetleri, duyguları, bitki ve hayvanların canlılığını ve bedene taallûk eden insan rûhunu ve rûhun bazı hâllerini beş bâb içerisinde hakimâne olarak bildirir.

Birinci Bâb

Teşrih ilminin faydalarını, cisim ve canın başlangıç ve sonunu, uzuvların tabiatlerini, insanın bedenindeki karışma ve birleşmenin doğuşunu, isimlerini, kısımlarını açık ve gizli hisleri üç fasıl hâlinde beyân eder.

BİRİNCİ FASIL

Teşrih (anatomi) ilminin faydalarını ve rûh-ı hayvanînin bazı tasarruflarını, insan bedeninin başlangıç ve sonunu, cisim ve canın inme ve yükselme hâllerini, bedenin değişmesini, rûhun devamlılığını ve anne gibi olan Dünya terbiyesini altı nevi olarak bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Teşrih ilminin faydasını kısaca bildirir.

Ey aziz! Hikmet sahipleri bedenin terkibi ilmine teşrih (anatomi), ve tesrih (hürriyet) ilmi adını vermişlerdir. Bedenin ve rûhun tavır ve esrarına uzanmışlardır. İmam Şâfiî (rahmetullahi aleyh) hazretleri, «İlim ikidir, bedene ait ilimler ve din ilimleridir», hadîs-i şerîfi üzere, beden ilminin ilimlerin en önemlisi, bilimlerin en lüzumlusu olduğunu duyurmuştur. Demek ki, teşrih ilmi aziz ve leziz bir ilimdir. Hakikate ermiş âlimlerin hikmetlerinin neticesi, mütehassıs doktorların sermayesi, yakîn sahiblerinin nefislerinin nimeti, Dünya ve dinin vesilesi, Allahü Teâlâ'yı tanıma vasıtasıdır. Çünkü teşrih ilmini bilmeyen, tıb ve hikmetten ve kendini bilmekten gafil ve Hakk'ı tanımaya kavuşmaktan uzaktır. Halbuki insanların çoğu onu bilmekte aldanmıştır. Tahsil eden olursa da, tıbta ihtisas

yapmak için tahsil eder. Yoksa mârifetullah (Allah'ı tanıma) için onu öğrenen metânet bulup, kendini tanımaya ve ondan Hakk'ı tanımaya nâil olur. O hâlde teşrih ilmini mütalâa edip, Sâni'in kudretini müşâhede edersen, sana üç türlü fayda gelir:

Birinci fayda: Böyle şaşılacak bir terkibi seyredersen, bilirsin ki bunun gibi herşeyin emsalini câmi olan muhtasar binayı ve süslü şekli en olgun nizâm, en güzel yaratılış ve intizam üzere yaratan Hallâk-ı Zülcelâlde âcizlik ve kusur düşünmek imkânsız bir iştir. İşte bundan Hakîm olan yapıcının kudretinin kemâlini ilm-i yakîn (1) ile bilirsin.

İkinci fayda: Bu kadar faydalı, anlayışlı ve süslü terkîbi icad eden Bediîn ilminin en kâmil derecede olmaması ihtimali kalmaz. Bunun için bu ilimden, O Hâlik ve Bâri'nin Alîm ve Hakîm olduğunu ayn-ı yakin ile mütalâa edersin.

Üçüncü fayda: Allahü Teâlâ'nın sana olan çeşit çeşit lütuf ve inâyetlerini, merhamet ve şefkatlerinin kemâlini idrâk edip, ondan Rabbi'nin seni her an terbiye ettiğini, hakke'l-yakîn müşâhede edersin. Çünkü Bâri Teâlâ bedenlerin terkibinde hikmetlerden, faydalardan ve ziynetlerden bir kusur bırakmayıp, hepsini mükemmel eylemiştir. Rabbü'l-âlemîn hazretlerinin, bu lütuf ve keremleri, yalnız insana mahsus değildir. Belki onsekiz bin âlemi içine almaktadır. Hattâ, atlar, kediler, canavarlar, kuşlar, sinekler, arılar, yılan ve karıncaların yaşamasına ve bekasına, süs ve beslenmesine esas sebep olan hâl ve tavırlarında hiçbir eksiklik bırakmayıp, hepsini kemâl üzere yapmış ve yaratmıştır. Nitekim İmâm-ı Gazâli (rahmetullahi aleyh): «Yaratılanda bulunandan daha bedî' hâl olamaz» buyurup, bu mânâyı duyurmuştur.

O hâlde insana ait teşrih ilmi, insanın kendini bilmesinin anahtarıdır. Ama kendini bilmek, Hakk'ı bilmeye göre, Güneşten bir zerre ve denizden bir damlaya kavuşmak gibidir. Ama beden rûhun bineğidir. Asıl maksat ise Allah'ı tanımaktır. İşte kendi bedenini ve nefsini, yani hakikatini idrâk etmeden, Allahü Teâlâ'yı tanımak dâvasında bulunan kimse, kendi yiyecek ve içeceği olmayıp, şehrin bütün fakirlerini ziyafete çağıran müflise benzer. Herkesin önce kendini bilmeye, sonra da Rabbini tanımaya uğraşması, böylece muhabbete kavuşup, mahbûba vâsıl ve muradının hâsıl olması lâzımdır. Zira kendini tanımak, Hakk'ı tanımayı icabettirdiği gibi,

---

(1) İlim üç türlüdür: İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn. Meselâ denizin var olduğunu öğrenmek, ilme'l-yakîndir. Bir sahile gidip denizi seyretmek veya görmek ayne'l yakîndir. Denize girip onu hisselmek ise hakka'l-yakîndir. Yazar bu üç maddede ilim türlerinden herbirine yol göstermektedir.

Hakkı tanımak da, muhabbetini gerektirir. Meselâ güzel bir yazıyı veya fasih bir şiiri görüp okursan, yazanını ve söyleyenini tanıyıp, onu sevmek ve onu görmeyi kalbinden arzularsın. O da seni sevip muvafakat eder. (Yâ Rabbi, bize kendimizi tanımayı, Seni bilmeyi ve sevmeyi nasib et. Yâ Vedûd, yâ Allah, yâ Rahîm!)

İKİNCİ NEVİ: Allahü Teâlâ'nın insan bedeninde olan bazı garib san'atlarını ve Hakk'ın emri ile hayvani rûhun bazı tasarruflarını ve bedenin bazı uzuvlarının özelliklerini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, insanın en büyük rüknü, yâni direği kalbi, en küçüğü de kalıbıdır. Beden kalbin kılıfı ve kabuğudur. Aynı şekilde insanın bedeni âlemin özüdür. Kalp de bedenin özüdür. O hâlde özün özü olan gönül, Beyt-i Rahman'dır. Âleme ait bilgilerin, beden ilmine yardımı olduğu gibi, beden ilmi de, kalp ilimlerine yardımcı ve yol göstericidir. Zira bedenin yaratılışında, o kadar acaip san'atlar ve garip hikmetler ve çeşit çeşit ziynetler, türlü türlü hizmetler vardır ki, sayılamayacak kadar çokturlar. Dışta ve içte olan organların her birinde o kadar fayda vardır ki, insanların çoğu onlardan habersizdir. Meselâ insanın vücûdunda yüzlerce kemik, sinir, damar ve yine yüzlerce ihtiyari hareketler tertib olunmuştur ki, her biri, bir başka hey'et ve sıfatta, bir başka hizmette ve bir başka harekette bulunmuştur. Her biri birer iş için yaratılmıştır. Biraz sonra hepsini kısaca anlatacağız. Ama tekrar edelim ki, insanların çoğu bunları bilmiyor ve nasıl olduklarından gafil duruyorlar. İnsanlar, ancak şu kadar bilir ki, göz, bakmak; el, tutmak için yaratılmıştır. Lâkin on tabakadan ibaret olan gözdeki bu perdelerin ne olduklarını, ne işe yaradıklarını bilmezler. O tabakalardan biri çalışmaz olsa, göz artık göremez. Bu bozulma neden meydana gelir. Niçin göz kör olur bilmezler. Elde kaç kemik, kaç sinir ve kaç damar olduğunu, her birinin hangi hey'ette nizam bulduğunu, ne tarzda hareket ettiğini bilmezler. İç organların şekillerini, tabiatlerini ve her birinin kuvvet ve hizmetini ve rûh kuvvetlerinin her birinin san'at ve faydasını bilmezler. Meselâ iç organlar olan yürek, mide, ciğer, dalak, öd kesesi, akciğer ve böbrek gibi organlar, çekme, emme, hazmetme, ayırma, işe yaramayanı dışarı atma, şekil verme ve üreme gibi bu kuvvetlerin hepsi bedende hizmetçi olarak tâyin olunmuşlardır. Her biri kendi işini yapmakta ve hiç gâfil olmamaktadır. Zira hayat menbaı olan yürek, her an bu organlara çeşit çeşit hareket ve kuvvet göndermektedir. Sonra midede olan câzibe kuvveti, çeşit çeşit yiyecekleri, mideye çekip, tutma kuvveti tutup, sindirim kuvveti pişirmektedir. Sonra ayırıcı kuvvet pişmiş gıdaların, kalınını incesinden ayırıp, dışarı atıcı kuvvet, o kalınları mideden barsaklara itmektedir. Ondan midede kalan

lâtif ve inceleri, karaciğer kendine çeker. Ciğerde olan musavvire kuvveti onu kan rengine boyamaktadır. Onun üzerinde meydana gelen siyah köpüğü —ki ona sevda derler— dalak çekip, kendine tebdil etmektedir. Kalan sarı köpüğü —ki ona safra derler— öd kesesi kendine çekip, değiştirmektedir. Onda olan balgamı da akciğer cezb edip, nefesle boğaza çıkarmaktadır [1]. Sonra bunlardan süzülüp ayrılan kan, ciğerde su ile karışıp kıvam bulmadığından, kandaki o fazla suyu böbrek çekip süzmekte ve ayırmaktadır. Böbreklerde kalan artık sidik olup, mesâneye gider. Kalan kan, kıvamında olup, damarlar yoluyla bütün vücûda yayılmaktadır. Büyüme kuvveti, ondan organlara neşv ü nemâ verip, et, yağ gibi kuvvet ve kudret hâsıl olmaktadır. Sonra damarlar içinde kalan kandan üreme kuvveti, erkekte meni, kadında yumurta ve süt meydana getirip, her biri özel yerlerine dolmakta, birikmektedir. Süt, göğüse gelmektedir.

O hâlde, dalakta bir ârıza olursa, kandan sevdâ denen maddeyi ayıramaz. O sevdâ ile karışık kalan kan, vücûda dağılır. Ondan humme, cüzzâm, cünûn gibi sevdevî hastalıklar meydana gelir. Öd kesesinde bir ârıza olursa, safrayı kandan ayıramaz, o kandan sarılık gibi safravî hastalıklar meydana gelir. Bunun gibi bedende bulunan a'zâ ve kuvvetlerin her biri kendi işlerinde olurlar. Bunların biri noksan olsa, yahut görevini yapamasa, çeşitli hastalıklar zuhûr ederek beden helâk olup, insan iş yapamaz.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İnsanın vücûdunun başlangıcını ve sonunu bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, insanın vücûdunun başlangıcı ve sonu topraktır. Nitekim Allahü Teâlâ Tahâ sûresi ellibeşinci âyetinde, «Sizi o topraktan yarattık, yine ona iade ederiz ve sonra yine ondan çıkarırız», buyuruyor. Zira, yukarıda bildirildiği gibi, yıldızlarının ışıklarının te'siriyle, dört unsur birleşip, imtizacı bir miktar itidâl bulunca, toprak kendi şeklini terk edip, bitki şeklini alır. Sonra o bitki, ya ekmek veya hayvan yemi olur. İşte ekmek ve hayvan insanların gıdası olunca, adı geçen kuvvetler, bildirildiği şekilde, hizmetlerinde bulunup câzibe —ki iştihadır— gıdayı arzu eder. Mâsike (zaptedici) yutup, hâzine (hazmettirici) pişirir, mümeyyize (ayırdedici) lâtifi kesiften ayırır. Dâfi'a (dışlayıcı) kesîfi barsaklar yoluyla atıp gider. Bu hâller, tabiî hararetin kuvvetli veya zayıf olmasına göre iki veya üç veya dört saatte midede hâsıl olur. Buna

---

(1) İnsan bedenine dört sıvı hâkim olup bunlardan birinin fazla veya eksik oluşu hastalıkları doğurur. Bunlar kan, sevda, safra ve balgamdır.

birinci hazm (sindirim) denir. Sonra o lâtifi ciğer kendisine çekip, bu kuvvetler midede olan adı geçen işlerini, orada bir daha yaparlar. İşte orada kesif olan dört kısım olur. Bir kısmı dalağa gidip sevdâ olur. Bir kısmı öde gidip, safra olur. Bir kısmı böbreklere gidip, orada bevil olur. Bir kısmı akciğere gidip, sinede balgam olur.

Bu hâller de kuvvet ve zayıflığa göre, iki, üç veya dört saatte hâsıl olur. Buna ikinci hazım derler. Onda kalan lâtif kan, hâlis olup baş ve diğer uzuvlara gider. Bu kuvvetler kendi görevlerini damarda da aynı müddet içinde tamamlarlar. Buna üçüncü hazım denir. Bu hazmın kesifi (kalıntı ve tortusu) deliklerden çıkıp, kulak kiri, çapak, sümük ve burun kiri, kıl, tırnak, ter ve uzuvlardaki kir olur. Eğer bunlardan başka kesiften bir şey kalırsa, nevâzil (akıntı), yara ve cerahat gibi marazlar meydana gelir. Sonra damarda kalan kan lâtif olup, her cüz'ü bir uzva ayrılıp, musavvire (protoplazma) kuvveti onu bulunduğu uzvun renginde yapar. O kuvvetler o işleri, o müddette, o damarlar içinde bir daha yaparlar. Buna dördüncü hazım denir. Bu hazmın kesifi vücûddan eksik kalan yeri tamamlar. Belki et ve yağ fazlalaşıp, güzel ve toplu bir beden olur. Kalan lâtif özü, üreme kuvveti erkeğin sulbüne çeker ve orada meni yapar. Kadınların göğsüne çekip hem meni yapar, hem de süt emzirme zamanında süt yapar. Sonra o gıdaların hulâsası olan meni —ki nutfedir— bir muayyen zamanda cimâ ile, kadının nutfesi, yâni yumurtası ile birleşir ve rahme gider. Orada nutfe, kırk günde şeklini değiştirip, alaka, yâni pıhtılaşmış kan olur. Kırk gün daha geçince, yâni baştan seksen gün sonra, o alaka, müdga, yâni çiğnenmiş et gibi olur. Üçüncü kırk tamamında, yâni yüzyirmi günlük olunca, o müdga içinde kemik, sinir, damar, uzuv, et, yağ, tüy, tırnak meydana gelir. Demek ki, dördüncü ay tamam olunca, ceninin bütün uzuvları tekâmül edip, onda hayvani rûh mutasarrıf olup, anasının göbeği yolundan gıdası kan olur. İşte insanın başlangıcını Allahü Teâlâ, Mü'minûn sûresi, onikinci âyetinden ondördüncü âyetinin sonuna kadar şöyle bildiriyor: «**Biz insanı çamurun hulâsasından yarattık. Sonra o sülâleyi, yâni insanoğlunu, nutfe yapıp, bir karargâhda bulundurduk** (ki rahimdir). **Sonra o nutfeyi uyuşmuş kan yaptık, o kanı bir parça et ve o eti kemik yapıp, üzerine el koyduk. Sonra ona rahimde bir başka yaratmayla rûh verdik. Allahü Teâlâ bunları yaratmada ve bütün hüküm ve kudretinde en güzel ve en yüksek oldu**».

Buraya kadar anlatılanların özeti şöyledir ki, insan bedeninin asıl maddesi topraktır. O toprak önce bitkilere gelip ya ekmek veya hayvan yemi olmuştur. Sonra o ekmek ve hayvan insanın gıdası olup, ondan erkek ve kadında üreme nüveleri hâsıl olmuş, sonra ana rahminde nutfe, alaka, müdga olup, kemik, sinir, damar ve et ile

dolmuştur. Sonra erkek veya dişi olup, rûhu gelip, dünyaya gelmiştir. Sonra ya yaşayıp, kemâlini bulmuş, yahut akıl bâliğ olmadan çocuk iken vefat etmiştir. Halbuki göklerin hareketi ve yıldızların şu'âından toprak unsurunun ancak binde biri bitki olur. Bitkinin de, ancak binde biri ekmek ve hayvan olur. Hayvanın da, ancak binde biri insanın gıdası olur. Gıdanın da ancak binde biri meni olur. Bin damla meniden, ancak biri [bir sperma] rahime gider. Rahime düşen nutfelerden, ancak binde biri çocuk olur. Doğanların da, ancak binde biri çok yaşar. Onların da binde biri akıl bâliğ olur. Binlerce akıllıdan, ancak biri mü'min olur. Binlerce mü'minden, ancak biri âlim olur. Binlerce âlimden, ancak biri hakikate erer. Binlerce muhakkıkın, ancak biri ârif-i billâh (Allah'ı gerçeğiyle tanıyan) olur. Binlerce âriften, ancak biri kemâl mertebesine kavuşur.

O hâlde bütün gök olayları ve anâsırın imtizacından doğan ve bütün zâhirî kâinattan murad ve maksudumuz, ancak insan-ı kâmilin şerefli varlığıdır. İnsan-ı kâmilden başkası, tamamen ona tufeylî, hizmetçi ve tâbi kılınmıştır. Nitekim insanoğlunun en kâmili, Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) hazretlerinin şanında, «Sen olmasaydın, sen olmasaydın, eflâki yaratmazdım», buyuruldu. Bu mânâda şu beyit yazılmıştır (aslı Farsçadır):

> Her bin senede bir gönül burcuna,
> Aşk semâsından böyle bir yıldız gelir.

İnsanın bedeninin başlangıcı ve esası böylece bilinmiş oldu. O hâlde her şey aslına rücû eder kaidesi gereğince, bedenin sonunun ne olacağı da, bundan anlaşılmış oldu.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Cismin ve canın iniş ve çıkışını ve beden konaklarını aşarak geri dönüşünü, insan rûhunu, bedenin değişikliğini ve rûhun devamlılığını bildirir.

Ey aziz! Hikmet sahibleri demişlerdir ki, eğer bir kimse, kendi sonunu incelemek ve bundaki menzillerini aşıp aslına kavuşmak isterse, şunu bilsin ki, ihtiyarlıktan önce kehl olmuş [saçı sakalı kırlaşmış] idi. Daha önce genç idi. Daha önce çocuk idi. Daha önce ana rahminde cenin idi. Ondan önce müdga idi. Ondan önce alaka, ondan önce rahimde toplanmış nutfe, ondan önce, babasının sulbünde ve annesinin göğsünde meni idi. Ondan önce damarda kan, daha önce baba ve annenin gıdası idi. Ondan önce hayvanî, daha önce nebatî, ondan önce de anâsır eczası ile mümtezic toprak idi. Topraktan önce mutlak cisim idi. Ondan önce tabiat-ı külliye idi. Ondan önce mücerred cevher idi. O hâlde, değişerek bu makama gelmiş olan kimse, cisim ve rûh yollarını tamamen aşıp geçmiştir. Zülmânî ve nûrânî perdeleri tamamen aradan kaldırmıştır. Kendi nefsini

anlamış ve bilmiştir. Mevlâsını tanımış ve bulmuştur. Mebde ve meâdını bilip, nereden gelip, nereye gittiğine muttali' olup ârif ve vâsıl olmuştur. Bu rûhâni mi'racla, her müşkülü çözülüp, her muradı hâsıl olmuştur.

Bu ifadeden anlaşılıyor ki, insanın rûhu, her ne kadar fiilleri ile bedene yakın ise de, zâtı bakımından başkadır. Ondan apayrıdır. Zira rûh, bir mücerred cevher olup, bir hâl üzere bâkidir. Beden ise, her anda değişmektedir ve fânidir. Rûh, o bakımdan bedenden ayrı olup, bedenin bütün menzillerini seyr edip, biribirinden fark ve temyiz etmiştir. Mebde ve meâd yollarını, tefekkürle geçip, tezekkürle sonuna gitmiştir. Tahkik ve yakin ile gereği gibi, hâllerin hakikatına ulaşmıştır.

Demek ki, bir kimse bir şeyi ölçmüş ve takdir edebilmişse, o kimse o şeyin aynı olmayıp, gayrı olmuştur. Rûhun cismin gayrisi olduğuna hikmet kitaplarında, deliller çoktur. Bu konuda daha uzun konuşmaya hâcet yoktur. Lâkin buraya uygun delil şudur ki, bu beden beş yaşında iken rûh nasıl ise, şimdi gene aynı rûhdur. Ama beden aynı değildir. Zira beden çok şekillere girmiş, başka sıfatlar almış, boy, en ve derinlikte hareketle büyümüştür. [Eski hücreler değişmiş, yerine yenileri gelmiştir]. Ya önce genç idi, şimdi yaşlanmış, ya toplu idi, şimdi zayıflamış, ya lâtif idi, şimdi kaba olmuştur. O hâlde hakikatte yaşlanmış olan beden, genç olan bedenden başkadır. Genç olan beden de, çocuk olan bedenden başkadır. Gerçi bedende çok değişmeler olur, lâkin insanın rûhu yine eski hâlinde kalır. Tabii ölüm zamanında ayrıldığı bedeni kabirde ve mahşerde bulur. Onunla ya Cehennemde azab çeker, ya Cennete nimet içre bulunur.

BEŞİNCİ NEVİ. Bedenin değişmesini ve rûhun bekasını bildirir.

Ey aziz! Hikmet sahipleri demişlerdir ki, insanın rûhunun değişmeyip, bedeninin değişmesinin sebebi, rûhun yüksek âlemden gelmiş olmasıdır. Âlem-i ulvide, yâni yüksek âlemde bozulma ve değişme olmadığından, onun bir parçası olan rûh da bir karar üzere kalmıştır. Bu bedenin cüzleri ise, bu süflî, aşağı âlemden alınmıştır. Süflî âlem ise değişme ve bozulma yeri kılınmıştır. Beden dört unsurdan yaratılmış olunca, insanın bu terkibi, bu bozulan ve değişen âlemin bir parçası olmuştur. Parçalar daima onu meydana getiren asla bağlı olduğundan, küll de cüz'üne mâil bilinmiştir. Ama cüz'ün külle rücû'unun delili şudur ki, insan ihtiyarlayıp can âlemine döner. Bakara sûresi 156'ncı âyetindeki, «Biz Allah içiniz ve Allah'a dönücüyüz», hükmünü bulur. Amma küllün cüz'e (bütünün parçaya) meylinin delili şudur ki, daima fadl-ı ilâhinin feyzi, akl-ı kül va-

sıtasiyle, mülk âlemine gelmektedir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'in evveli olan, «Âlemlerin Rabbi olan Allahü Teâlâ'ya hamd olsun», âyet-i kerîmesi buna âdil şahiddir. Demek ki, kül, cüz'e meyledip feyiz verdiği gibi, cüz de sonunda külle meyleder ve ona döner. Cüz'ün külle geri dönmesinin bir delilide şudur ki, insan acıkır ve susar. Zira bedenin cüz'lerinin kül tarafına dönmesi her an olur. Ondan bedene eksiklik ve zayıflık gelir. Yemek ve içmeye koyulmakla, beden için eksiğini telâfi etme olur. Yâni anâsır tarafına giden bedenin cüz'lerinin yerine, gıdadan bedene gelip, yine beden ondan kuvvet bulur. Çünkü bedenin gıdası, yine aslı bulunan anâsırdan hâsıl olan nebat ve hayvandır. Zira hakikatte bedenlerimizin beş senelik eczâsı, tamamen değişip, an be an, kademe kademe bedenimizden ayrılıp, külle gitmiştir. Meselâ ellibeş yaşımızda iken bedenimizde olan ecza (hücreler), elli yaşımızda olan eczadan farklıdır. Lâkin bu hâlleri, bu bilgileri bilmeyenler, bedeni, rûh gibi, bir hâlde sabit kalıcı zannederler. Bunu şöyle de açıklarız ki, bir kimse, bir sahrada bir çadır kursa, direk ve ipleri hep siyah olsa, ve o kimse haftada bir gidip, bir siyah kazığı çıkarıp, yerine bir beyaz dikse ve bir siyah ipi alıp, yerine bir beyazını bağlasa, bu minvâl üzere, bir seneye kadar o siyah kazık ve iplerin hepsini sökūp, yerlerine beyazlarını yerleştirse, bu değişikliğe muttali' olmayanlara, o çadır, yine geçen yılki gibi görünüp, her çarpasıyla duruyor bilinir. Halbuki onun bütün kazık ve ipleri değiştirilmiştir. Çünkü bu beyaz kazık ve ipler, o siyah kazık ve iplerden başkadır. İşte bunun gibi, insanın bedeninin (hücreleri de) her an, dışta ve içte değişmekte ve yerine aldığı gıdalardan yenileri oluşmaktadır. Her beş yılda, bir kere tamamen değişip, başka hâl alır bulunmuştur. İşte cüz'ün külle, küllün cüz'e meyli, bu deliller ile ispat olunmuştur. (Her şeyin hakikatini Allahü Teâlâ daha iyi bilir).

ALTINCI NEVİ. Bu âlemin bizi şefkatli bir ana gibi terbiye ettiğini, yetiştirdiğini bildirir.

Ey aziz! Hikmet sahibleri demişlerdir ki, bu âlem bizim şefkatli anamızdır. Nitekim anne çocuğu terbiye eder, büyütür. Çocuğun yiyemediği gıdaları, annesi yeyip, onlardan süt hâsıl olur. Çocuğuna gıda olacak hâle gelir. İki göğsü yoluyla çocuğuna ulaşıp, onunla büyüdüğü gibi, bu âlem de bizim şefkatli anamızdır. İki göğüs, yâni meme mesâbesinde bulunan bitki ve hayvanlar yoluyla, bize uygun gıdalarımızı, bize ulaştırıp, renk renk leziz meyveler, çeşit çeşit nefis yemekler ile bizi yetiştirir, besler. Amma ana diye bilinen bu âlem, diğer annelerin aksi bulunmuştur. Zira bütün anneler, zâhirlerine yüz dönmüş ve âlem ise kendi bâtınına yüz çevirmiştir. Böylece bize bakıp, terbiyemize hâzır olmuştur. O hâlde, hakikatte biz

hâlâ kendi vâlidemizin karnında durmaktayız. Çünkü, «Saîd o kimsedir ki, anası karnında saîd oldu, şâkî de o kimsedir ki, anası karnında şâkî oldu», hadis-i şerîfini, bazıları böyle tevil eylemişlerdir. Bu mânâ şu âyet-i kerîmeye uygundur ki, Allahü Teâlâ İsrâ sûresi yetmişikinci âyetinde, «Dünyada kalbi kör olup, doğru yolu görmeyen, âhirette de kör olup kurtuluş yolunu görmez ve istidadı gidip yolunu kaybeder», buyurdu. Bu mânâyı kâmil bir şahıs şu beyit ile duyurmuştur:

Kim ki bunda ârif-i Hakk olmadı,
Tâ ebed bîgâne kaldı, bulmadı [1].

Şurası açık bir gerçektir ki, anadan kör olana aslâ çâre bulunmaz. O hâlde iki cihan saâdetini, içinde bulunduğumuz hâlde, kazanmak mümkündür. Çünkü kendini bilmeyen çocuk sayılır. Mevlâsını da bilmemiş ve bulmamış olur. O kimse, iki cihanda da kör kalır. Onun için peygamberler ve veliler ve âlimler gelmiştir ki, insanları Allahü Teâlâ'ya çağıralar. Böylece dünyadaki insanlar Kur'ân-ı Kerîm'in nûru, tevhîd ilmi ve mârifetle ve Rahman'a ibadet ile gerçekleri görememe hastalığından kurtulurlar. Kendini bilmek vasıtasiyle, Allahü Teâlâ'ya âşina ve seçilmişlerin seçilmişi olurlar. Ebedî olarak O'nunla kalırlar. (Allahümme yâ Hayyü, yâ Kayyûm, yâ bedîü's-semâvâtı ve'l-ard; yâ mâlike'l-mülk, yâ zelcelâli ve'l-ikrâm! İzzetin hakkı için senden kalplerimizi diriltmeni ve gözlerimizi seni tanımak nûru ile ışıklandırmanı istiyoruz).

İKİNCİ FASIL

Bedenin terkibini, görünen ve görünmeyen organların tabiî mahiyetlerini, insanın hakikatini, dört rüknün karışması ile olan doğumu ve karışmanın sebeb, hâl ve faydalarını ve onlardan meydana geleni beş nevi olarak genişçe bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Bedenin terkibini bildirir.

Ey azîz! Teşrih (anatomi) ehli demişlerdir ki, dört basit madde ki, dört esastır, insanın ve diğer canlıların ilk yapı taşıdırlar. Zira mürekkeb cisimlerin ayrı ayrı çeşitleri, bu esasların imtizacından meydana gelir. Erkân denen bu esaslar dörttür. İkisi hafif, ikisi ağırdır. Hafif olanlar ateş ile hava, ağır olanlar su ile topraktır. Ateş unsuru, havaya ait cevherinin sirâyetiyle, diğer unsurlarda cereyan edip, imtizac bulup, hararetiyle iki ağır soğuk unsurun soğukluklarını kırınca, unsuriyetlerini terk edip, mizâclık mertebesine gider-

(1) Bu dünyada Allah'ı tanıyamayan, gerçeği göremeyen kişi, sonsuza dek O'na yabancı kaldı ve O'nu bulamadı demektir.

ler. İki ağır unsur, a'zânın sükûnuna sağlam esas olur. İki hafif unsur da uzuvların hayat ve hareketlerine esas ve yardımcı olur.

Dört ilk esas olan hararet(sıcaklık), bürûdet (soğukluk), rutubet (yaşlık) ve yubûset (kuruluk) tir. Bu dördü, ana unsurlardır ve yukarıda bildirilen rükünlerde, yâni maddelerde mevcuttur. Bu unsurların durumu, tabii sûretler üzerine kurulmuştur. Zira onlar sıcaklık ve soğukluk gibi durumlarda değişebilirler. Halbuki tabii sûretlerin her biri kendi zâtiyle bâkidir. Eğer dört nitelik, tabii sûretler olsaydı, onlar da değişip, sabit kalmazdı. O hâlde basit maddeler olan bu dört rükün ve esas, küçülüp bir araya gelseler ve tam mürekkeb cisimler olan mevâlid-i selâsede birbiriyle temas hâlinde iken bu zıt nitelikleri ile birbirine te'sir etseler ve o basit gibi görünen cisimlerin her biri, diğerinin nitelik kuvvetini kırsa, o zıt nitelikler arasında, her birinden, hepsinde benzer ve eşit bir orta nitelik hâsıl olur ki, ona mizâc derler. Mevâlid-i selâse, yâni maden, bitki ve hayvanın hepsi onunla meydana gelirler. Lâkin tam mürekkeb olmayan cisimlerden bulut ve kayan yıldız gibi şeyler, bu unsurlardan mizâcsız hâsıl olurlar. Onun için de, çabucak yok olurlar.

İKİNCİ NEVİ: İnsan bedeninin tabii mahiyetini bildirir.

Ey aziz! Teşrih (anatomi) ehli demişlerdir ki, ol Hâlık, Bâri ve Musavvir Hazretleri, âlemdeki her şeyi münasib, muvafık, yerli yerinde, güzel ve itidâl üzere yaratmıştır. Her canlıya uygun ve lâyık, her uzvunun hâline uygun bir mizâc vermiştir. Âlemin bütün cüzlerinde [moleküllerinde, atomlarında] olan imtizâcın en uygun ve en münasibini insan bedenine ikram edip, her uzvuna sağlam, uygun ve yakışan mizâcı bahş etmiştir.

Bedende en sıcak olan şey hayvanî rûh denen, lâtif buhardır. Yürek, bu rûhun menşeidir. Sonra kan gelir. Kan da yürekte bulunur. Sonra uyuşmuş kan gibi olan karaciğerdir. Kan orada oluşur. Sonra hâlis olan ettir. Sonra et ile sinirin karışımı olan adale, yâni kastır. Sonra dalaktır ki, onda kan vardır. Sonra böbrektir ki, kanı azdır. Sonra atar damarlar, sonra toplar damarlardır. Sonra el ayasıdır.

Bedende en soğuk olan, balgamdır. Sonra saçlar, sonra kemikler, sonra kulak kemiği yâni kıkırdak, kemik başlarındaki birbirine geçen kısımlar, sonra kirişler, sonra perde ve zarlar, sonra sinirler, sonra murdar ilik, sonra beyin, sonra iç yağı, sonra yağ, sonra da deri gelir.

Bedende en rutubetli olan balgam, sonra kan, sonra yağ, sonra iç yağı, sonra beyin, sonra murdar ilik, sonra kadınların göğüs et-

leridir, sonra nefes alma yeri olan akciğer, sonra karaciğer, sonra dalak, sonra böbrek ve sonra deridir.

Bedenin en kuru olanı, saç olup, duman buharındandır, sonra uzuvların esası olan kemik, sonra kıkırdak, sonra kemik başları, sonra kirişler, sonra perde ve zarlar, sonra damarlar, sonra toplar damarlar, sonra hareket sinirleri, sonra yürek, sonra bedendeki sinirler, sonra da deridir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İnsanın yaş durumlarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, yaşların mizâcı muhtelif olduğundan, kısaca insanların yaşı dört hâlde incelenir. Biri büyüme çağıdır. Otuz yaşına kadar devam eder. Sonra durma yaşıdır. Buna gençlik yaşı da derler. Kırk yaşına kadardır. Sonra kâhillik (gizli düşüş) çağıdır. Altmış yaşına kadardır. Sonra ihtiyarlık zamanıdır. Altmış yaşından sonraki zamandır. Büyüme çağı da iki kısımdır: Biri çocukluk yaşı olup, on beş yaşına kadar, diğeri delikanlılık zamanı olup, büyümenin sonu olan otuz yaşına kadardır. İşte çocukların mizâcı mu'tedil, delikanlıların mizâcı sıcak ve yaştır. Gençlerin mizâcı sıcak ve hiddetlidir. Duraklama yaşının müddetinden sonra tabiî hararetin maddesi olan, tabiî rutubeti, bizi kuşatan hava çeker. Hararet azalmaya başlar. Zira geçen fasılda anlatıldığı gibi, cisme ait bütün cüz ve kuvvetler sonludur. Bozulan ve eksilenleri karşılamak için, eşit olarak daima soğumaktadır. Lâkin bozulma, gün begün arttığından, gidenin yerine aynısı gelmez. O hâlde gelen ile sarf olunan farklı olunca bedende bulunan rutubet fenâ bulup (yok olup), adı geçen hararet söner. İşte tabiî ölüm budur.

Demek ki, her bir şahsın ilk mizâcına göre, rutubeti tutan kuvveti, bulunduran kuvveti, ne kadar ise, tabiî ecelinin miktarı da odur. Eğer dışardan bir kazaya uğramazsa, ömrü o kadardır. Zira Allahü Teâlâ'nın kudreti ile ulvî ecrâmın, süflî cisimlerde, çeşit çeşit te'sirleri daimî olduğundan, bütün halkın şekil, hâl, ahlâk ve tavrı, henüz ana rahminde nutfe iken rast gelen baht ve tâli'leri te'sirlerinden meydana gelmiştir. Ana rahmine nutfe vâki olduğu saatte, baba ve annenin tâli'leri hangi işte ise, o nutfenin zâtına te'sirle nakş-bend, yâni işlenmiş olur. Meselâ saâdet, şekâvet, anlayışlı, ahmak, bâhil, cömerd, korkak, yiğit, sevgi, düşmanlık, hırs, kanaat, himmet ve alçaklık, fakirlik ve zenginlik, rahat ve rahatsızlık, yaşama ve yaşamama, cemâl ve kemâl, kelâl ve melâl her ne hâl üzere ise, o nutfenin zâtına tâli' olur. Çünkü o nutfe, ceninin cisminin Levh-i mahfûzudur. Levh-i mahfûz ise, bu âlemin mazharı, aynasıdır. O hâlde sâit olan, o saâdetini annesi karnında bulmuştur. Şâki olan da, şekavetini anası karnından almıştır. Nitekim Habîb-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem), «Sâid o kimsedir ki, annesi

karnında said olmuş, şaki o kimsedir ki, annesi karnında şaki olmuştur», buyurmuştur. Herkesin tali'inin te'sirini remiz ve işaret ile duyurmuştur.

Halkın bütün şekil, sıfat ve mizâcları feleki vaziyetler gereğince rahimlerde ayrı olunca, ecel-i müsemmaları da mizâclarına göre, orada muhtelif takdir olunmuştur. Velhâsıl çocukların ve delikanlıların bedenleri itidâl üzere sıcaklık ve rutubettedir. Gençlerinki şiddetli sıcak; kâhil ve ihtiyarlarınki ise hayvani rûh ve sıcak kandan, yukarıda anlatıldığı gibi, zaman geçtiği için soğuk ve kuru olmuştur. Ama kadınların mizâcının erkeklerden soğuk ve rutubetli olduğu denenmiştir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Bedenin dört halitasının (karışımının) **doğuşunu bildirir.**

Ey azizi Teşrih ehli demişlerdir ki, bedenin ilk rutubetleri olan, dört hâlita akıcı olan rutubetli cisimler olup, gıdalar önce ona dönüşür ve bedenin eczâsı, hücreleri onlardan beslenir. Rutubet halitası dört cinstir. En üstünü kan cinsi olup, sonra balgam, sonra safra, sonra sevda cinsidir. Bu karışımların her biri tabii ve gayr-i tabiidir.

Tabii kan, sıcak ve yaştır. Rengi kırmızı, tadı tatlı, faydası et, içyağı ve uzuvların gıdası olmaktır. Gayr-i tabiisi, soğuk olup, rengi bulanıktır. Tadı acı olup, faydası yoktur.

Tabii balgam, soğukçadır. Rengi yumurtanın beyazı zengindedir. Tatlıdır. Faydası, kan veya kanın yerini tutup, organların besini olmaktır. Gayr-i tabiisi, kuru mizâclı, değişik renkli, acıdır. Ya tuzlu veya asitli olur.

Tabii safra, sıcak, turuncu, yapışkan olup, faydası kana karışmak, yardımcı olmak ve bedenin eczası olmaktır. Gayr-i tabiisi, yakıcı zehir cevheridir.

Tabii sevdâ, tabii kanın dibinde kalan tortudur. Tatlıya yakın olup, yeri dalaktır. Faydası açlığı ve şehveti tahriktir. Gayr-i tabiisine, acı sevdâ derler.

Dört tabiatın meydana gelmesi şöyledir: Önce gıdanın çiğneyerek, öğüterek hazmı vardır ki, bu ağız ve midede olur. O hâlde bunlarda hazım kuvveti meydana gelmektedir. Zira çiğnenmiş şeyin, ilk tat ve kokusu gider. Sonra çiğnenmiş gıda mideye varınca, midenin üst kapağı kapanıp, orada tamamen hazım olur. Yalnız midenin harareti ile değil, belki sağ taraftan karaciğerin, sol taraftan dalağın ve onda bulunan atar ve toplar damarların ve hararet kabiliyeti olan içyağının ve midenin üstündeki perdeden sonra olan yüreğin hepsinin hararetiyle tamam olup iki üç saatte birinci hazım hâsıl

olur. Midede herise suyu gibi seyyâl bir cevher vardır. (Yâni hazmı kolaylaştırmak için asit bezleri vardır). Sonra onun kabası, mideden bağırsaklara gider. Lâtifi mideye bağlı bulunan, incecik damarlar yoluyla karaciğere gider. Bu damarlar kıl gibi incedir. Bu damarlarla karaciğere çekilirler. Sonra bütün karaciğer, bu lâtif cevheri emer ve sünger gibi dolar. İki üç saat kadar da orada pişer. Ve ikinci hazım (yâni sindirim) hâsıl olur. Bu pişenin rengi kırmızı olur. Yüzünde kaymak gibi bir şey ve dibinde tortuya benzer bir madde hâsıl olur. Çok pişerse, yakıcı bir şey meydana gelir. Az pişerse Hint kavunu gibi bir şey hâsıl olur. O kaymak safradır. Tortu sevdâdır. Bu ikisi tabiîdir. Yakıcı olanın lâtifi safra-i reddiye, kesifi sevdâ-yı reddiyedir. Bu ikisi gayr-i tabiîdir. Hint kavunu, tabiî balgamdır. Bunlardan saf ve hâlis olanı kandır. Lâkin suyu çoktur. Kan ciğerden ayrılmadan önce suyu, böbreklere inen damarlarla çekilip, böbrekler kendilerine besin olacak, yağ ve kanı alıp, diğer sıvıyı mesâneye süzerler. Oradan dışarı atılır. Kıvamını bulmuş kan, ciğerin üstünden doğan büyük damar tarafından çekilir, ondan ayrılan damarlarla yüreğe ve oradan bütün bedene yayılır. Böylece bütün organ ve hücrelerin gıdası, besini olur. (Hakîm ve Sânî' olan Allahü Teâlâ her şeyden münezzehtir. Celle azametühü ve amme nevâlühü ve lâ ilâhe gayruhü).

BEŞİNCİ NEVİ: Dört halîtanın (karışımın) oluş sebeplerini, tabiatlarını, faydalarını, hareket sebeblerini ve buharlarından meydana gelen tabiî rûhu bildirir.

Ey aziz! Teşrih âlimleri demişlerdir ki, tabiî kanın fâil (yapıcı) sebebi, mu'tedil (orta) hararettir. Maddî sebebi ise, yiyecek ve içeceğin itidâl (ılımlılık) derecesinde bulunmasıdır. Tam sebebi ise, bedenin beslenmesidir. Tabiî safranın fâil sebebi, mu'tedil hararet, maddî sebebi sıcak, lâtif, tatlı ve yağlı gıdadır. Sûreta olan sebebi çok pişmektir. Tam sebebi kan ve bedenin besinlerinin karışmasıdır. Yakıcı safranın fâil sebebi, ciğerin aşırı hararetidir. Tabiî sevdânın fâil sebebi, mu'tedil hararet (orta sıcaklık), maddî sebebi, rutubeti az olan sıcak ve sert yiyeceklerdir. Sûreta sebebi akmayan ve bozulmayan tortudur. Tam sebebi, kanı kuvvetlendirip, bedenin besini yapmaktır. Yakıcı sevdânın fâil sebebi, itidâli aşan hararettir. Balgamın fâil sebebi, eksik harărettir. Maddî sebebi, sert soğuk ve yapışkan yaşlıktır. Sûreta sebebi, az pişmektir. Tam sebebi, kan ve bedenin besinlerinin karışmasıdır.

O hâlde, oluş sebepleri, sıcaklık ve soğukluktur. Çünkü itidâlde olan hararetten kan, çok hararetten yakıcı safra, daha çok hararetten yakıcı sevdâ ve soğukluktan balgam meydana gelmiştir. Kan ile damarda dolaşan dört tabiatın damar içinde de iki üç saat kaldık-

tan sonra üçüncü hazmı (sindirimi) vardır. Uzuvlara dağılma hâlinde, her uzuvda kendi nasibinin alınması, aynı müddet içinde olmakta ve dördüncü hazım denilmektedir. Ama damarlar içinde olan üçüncü hazmın ve uzuvlarda olan dördüncü hazmın fazlalıkları, bundan önceki fasılda anlatıldığı gibi kulak yolu kiri, göz yaşı ve çapakları, sümük ve burundaki katı kir olup, saç, kıl, tırnak hâlini alıp, bedenin a'zâlarından çözülüp ayrılan ter, kir, yara ve cerahat şeklinde vücûddan atılırlar.

Bu dört tabiatın meydana geliş sebebi olduğu gibi, hareket sebebi de vardır. Çünkü bedenin hareketi kanı, safrayı tahrik eder. Bazen sevdâyı da harekete getirir. Lâkin, balgamın dinmesini sağlar. Güzel şeyler düşünmek de dört tabiatı tahrik edicidir. Nitekim dört tabiatın kesâfetinden, kesif bir cevher meydana gelir ki, uzuvdur, yahut uzvun bir cüz'üdür. Bunun gibi dört halitanın lâtif buharlarından mizâc gibi bir lâtif cevher doğar ki, o tabiî rûhdur. Hayvanî rûhu kabul istidadını bulmuş mizâc üzere en önce rûh hâsıl olup, sonra bütün uzuvlara nefsanî kuvvetleri ve diğerlerini kabul istidadını veren budur. O hâlde nefsanî ve hayvanî kuvvetler, insan bedeninin a'zâlarından, ancak bu tabiî rûh vasıtasiyle olur. Eğer bedenin bir uzvu, nefsanî ve hayvanî kuvvetlerden kesilip, tabiî rûhdan muattal olsa, o uzuv henüz hayattadır. Zira uyuşmuş veya felç olmuş olan uzuvda his ve hareket kuvveti yok ise de, hayatı, yâni yaşaması devam etmektedir. (Yâni damarları çok veya az çalışıp, sinirleri çalışmaz). Ölü olsaydı, çürür ve kokardı. Demek ki, felç olan uzuvda, onu koruyan bir kuvvet vardır, ki o da tabiî rûhdur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Uzuvların niteliğini, mahiyet ve faydalarını, isim ve kuvvetlerini, meydana gelme ve özelliklerini, dört nevi olarak beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ. Uzuvların keyfiyet ve mahiyetini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, dört erkânın evvelki mizâcından meydana gelen bedenin halitaları olduğu gibi, dört halitanın evvelki mizâcından da meydana gelen bedenin a'zâları olmuştur. A'zâların bazı tek, bazısı mürekkeb olarak sûret bulmuştur. Tek olan uzuv, hangi his olunan cüz'ünü alsan, had ve isimde, o cüz, küllîsine ortak olur. Kemik, et, sinir gibi. Bunlara cüz'leri birbirine benzeyen uzuvlar denir. Mürekkeb uzuv, hangi cüz'ünü alsan, had ve isimde küllîsine ortak olmayandır. Yüz, el ve ayak gibi. Zira vechin, yâni yüzün, bir kısmı yüz değildir. Bunlara âlet uzuvları derler. Çünkü hareket ve fiillerin tamamlanmasında âlet olmuşlardır.

Cüzleri birbirine benzeyen a'zânın misâli kemiktir. Sert yaratılmıştır. Çünkü kemik bedeninin esası, a'zâların hareketlerinin direğidir. Sonra kıkırdaktır. Yumuşaktır. Eğilip, bükülebilir, katlanabilir. O kemikten yumuşak ve diğer uzuvlardan serttir. Bunun faydası, yumuşak a'zâlara, kemiğin bağlanması iyi olmaktadır. Böylece yumuşak ile sert arasında vasıta olup ,darbe veya düşme zamanında, yumuşak olan uzuv sert olandan acı duymaz. Sonra sinirlerdir. Beyinden veya omurilikten çıkarlar. Katlanmakta esnek, gerilmekte sağlam ve beyaz cisimlerdir. His ve hareket için olan uzuvların hepsi sinirler ile tamam olur. Sonra kirişlerdir. Adalelerin etrafında bulunup sinire benzer cisimlerdir. Hareket eden uzuvlara bitişiktirler. Bazen kasın bir araya gelmesiyle, yâni kasılmasıyla kirişler de çekilip, hareket hâlindeki a'zâyı çeker, bazen kasın açılmasiyle ve kendi hâline dönmesiyle, aynı kirişler rahatlayıp, uzvu kendi hâline bırakır. Sonra kemik başlarındaki iplikciklerdir. Kemikten bitmiş sinire benzeyen cisimlerdir. Bunların kaslara uzananlarına mutlak rıbat (bağ) derler. Kemiklerin mafsallarını, eklem yerlerini ve diğer uzuvları birleştirenlere rıbat-ı akab (ökçe bağı) derler. Bu bağların hiçbirinin hissi yoktur. Böylece hareket ve diğer işlerinden acı duymazlar. Bu bağların faydası a'zâları birbirine bağlamaktır. Sonra yürek damarıdır. Bunlar uzun olup, içleri boştur. Uzunlukları sinire, cevherleri rıbata benzer. Bunların öyle açılma ve kasılma hareketleri vardır ki, sükûn ile ayrılırlar. Bunlar can damarlarıdır. Faydaları yürekten duman buharını saçıp, ona rahatlık vermek ve rûhu bedenin uzuvlarına tevzi için yaratılmıştır. Sonra ciğere bağlı olan damarlardır. Şiryanlara, yâni can damarlarına benzeyen cisimlerdir. Hepsi sakindir. Bunlar kan damarlarıdır. Bunlar kanı bedene tevzi (dağıtıp toplamak) için yaratılmışlardır. Sonra perdelerdir. Hisleri olmayan lâtif cisimlerdir. Diğer cisimlerin yüzlerini örterler. Çok faydaları vardır. Bütün uzuvları hey'et ve şekilleri üzere muhafaza ederler. Faydalarından biri de, kendi lifine bağlı olan sinir ve bağlar vasıtasiyle, a'zâları biribirine bağlamalarıdır.

İKİNCİ NEVİ. Uzuvların isimlerini ve kuvvetlerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, bedendeki her bir uzvun, kendinde tabii bir kuvveti vardır. O uzvun beslenmesi ancak o kuvvetle olur. O kuvvet besini çeker, tutar, emer ve fuzûli olan kısmını atar. En kuvvetli uzuvlar beyin ve karaciğerdir. Zira bu ikisi, yürekten hayat kuvvetini, tabii harareti ve rûhu kabul eder. Beyin bütün duyguların merkezi, karaciğer de bütün beden uzuvlarını beslendirme yeridir.

Yürek göğüste, sol memenin altında, karaciğere yakın renkte fincan (veya kozalak) şeklinde şerefli ve değerli bir uzuvdur. Sivri

ucu aşağıya doğrudur. Ortasında göz bebeğine benzer bir sevdâ (siyah) nokta vardır. O en kıymetli uzuvdur. İsmi Süveydâdır. Rûhun ve bütün kuvvetlerin menbaıdır. Hayvani rûhun, insanın nefsinin birlikte bulunduğu, Rabbâni ilhamın indiği ve nazargâh-ı ilâhi olan yerdir. Bütün uzuvlara hayat, hareket, idrak ve gıda verip, terbiye ederek yetiştiren odur. Bütün kuvvet ve uzuvlar onun hizmetçisi olup, emrindedirler. Âmir odur. O hâlde, bedenin bazı uzuvları reis, bazısı reisin hizmetçisi, bazısı da ne reis, ne de hizmetçidir.

Reis olan uzuvlar bedendeki ilk kuvvetlerin merkezleridir. Şahsın veya nev'in bekası onlara muhtaçtır. Şahsın bekası bakımından olan reis uzuvlar üçtür: Biri hayat merkezi olan yürek, diğeri his ve hareket kuvvetlerinin merkezi olan beyin, diğeri de beslenme kuvvetinin merkezi olan karaciğerdir. Nev'in bekası hasebiyle olan reis uzuvlar, yine adı geçen bu üç merkezdir. Nev'in bekasına mahsus olan dördüncüsü, tenâsül uzuvlarıdır. Onlar nesli koruyan meniyi tevlid için lâzımdırlar. Hey'etin tamamını, erkeklik ve dişilik olan mizâcı ifade ederler.

Hizmetçi olan uzuvların bazısında hazırlayıcı, bazısında edâ edicilik, yerine getiricilik gibi özel hizmetler vardır. Hazırlayıcı hizmet, reisin fiilinden önce; yerine getirici hizmet reisin fiilinden sonradır. Yüreğin hazırlayıcı hizmeti göreni akciğer, yerine getiren hizmetçisi can damarlarıdır. Beyin hazırlayıcı hizmetçisi karaciğer, diğer rûh ve gıda uzuvları gibidir. Yerine getiren hizmetçisi sinirler gibidir. Karaciğerin hazırlayıcı hizmetçisi mide; yerine getiren hizmetçisi, atar damarlardır. Ünseyeynin (tenâsül uzuvlarının) hazırlayıcı hizmetçisi, onlardan önce meniyi tevlid eden uzuvlar gibidir. Yerine getiren hizmetçileri erkeklerde zekerin deliği ve onunla ünseyeyn arasında olan damarlardır. Kadında meniyi (yumurtayı) ileten damarlardır. Bu da rahim sayılabilir. Çünkü meninin menfaati orada tamam olup, ceninin oluşacağı yerdir. (Sübhâne'l-hâlıl'l-bâri).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Ceninin ana rahmindeki a'zâlarının oluşunu bildirir.

Ey aziz! Teşrih âlimleri demişlerdir ki, eczâsı benzer olan bedenin a'zâlarının hepsi iki meniden oluşur [Siperma ve yumurtadan meydana gelir]. Et ve yağ buna girmez. Zira bu ikisi kandan oluşur. Demek ki, et ve yağdan başka, eczâsı benzer a'zâlar, babanın menisinden hâsıl olur. Bu uzuvlar, peynirin sütten oluşması gibi, annenin yumurtasından oluşur. Süt ve mayanın, kendilerinden meydana gelen peynirin bütün cevherinden birer cüz' olduğu gibi, iki meninin her biri, rahimde olan ceninin tüm cevherinden birer cüzdür. Sonra hâmile hanımın hayız kanı, ceninin göbeği yoluyla besini

olup, onunla neşv ü nemâ bulur. Et ve vücûdu teşekkül eder. Fazla kan doğum zamanında dışarı çıkar. Et kanın sağlam kısmından olup, hararet ve kurulukla hâsıl olur. Yağ ise, kanın sulu ve yağlısından meydana gelir. Onun için hararetle erir. İki meniden oluşan a'zânın birisi bedenden ayrılsa, diğeri tam olarak hâsıl olmaz. Bir cüz'ü noksan olsa, onun karşılığında bir şey bitmez. Kemik gibi. Ancak çocukluk yaşında, çocuğun dişi biter ve kandan hâsıl olan uzvun bir zarara uğramasından sonra, yeniden biter ve eski hâline gelir; et gibi.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Bedenin a'zâlarının özellikleri ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Ehl-i teşrîh demişlerdir ki, hassas olan ve hareket eden her uzvun, his ve hareket menşei, bazen bir sinir olur. Bazen farklı olup, her kuvvetin menşei bir başka sinir olur. Bütün etli uzuvlar ya lifli olurlar, kaslarda olan et gibi, yahut lifsizdir, karaciğer gibi. Bedenin hareketi ancak lif ile olur. Tabiî veya iradî hareketler hep böyledir. Ama iradî, yâni istekli hareketler kasların lifleri ile olur. Tabiî hareketlere gelince: Etlerin ve damarların hareketleri böyledir. İstekli ve tabiî hareketlerden meydana gelen hareket: Bu iki hareket, uzunlukla en arasındaki bir hey'ete mahsus lifle olur. O hâlde, çekmek için uzun lif, tersi için enli lif ve tutmak için ikisi arasındaki lif iş görür. A'zâdan aort gibi, bir tabakalı olan uzvun, üç kısım lifi birbirine dokunmuş, örülmüş hâldedir. İki tabakalı olan uzvun, dış tabakasında lif eninedir. İç tabakasında lif uzunlukla enlilik arasındadır. İç tabakanın iç yüzünde lif uzunluğunadır. Ancak o şekilde yaratılmıştır ki, çeken lif ile, iten lif birlikte iş yapmayıp, belki çeken lif ile, tutan lif birleşirler. Ancak bağırsaklarda böyle değildir. Zira bağırsakların tutmaya pek ihtiyacı yoktur. Ancak çekme ve itmeye muhtaçtırlar. Ama kendi cevherinden uzak olan cisimleri kuşatan sinirli uzuvların bazısı bir tabakalı, bazısı iki tabakalı bulunmuştur. İki tabakalı yaratılmalarında çok faydalar vardır:

Birinci fayda: İçlerinde bulunan maddelerin hareketleri kuvvetiyle bölünmekten mahfuzdur. Can damarları gibi.

İkinci fayda: İçlerinde bulunan saklı maddeler bozulma ve çıkmaktan iki kat mahfuz olur. Can damarlarında olan rûh ve kan gibi.

Üçüncü fayda: İtme ve çekmede o uzuv kuvvetli harekete muhtaç olduğundan itme âleti bir tabakasında ve çekme âleti bir tabakasında başka hâlde bulunurlar. Mide ve bağırsak gibi.

Dördüncü fayda: O uzvun iç sinirli tabakası, koruma için, dış et tabakası hazm için olur. Zira hazm eden, hazm olunanla karşı-

laşmaksızın kuvvetiyle ona te'sir eder. Ama bazı a'zânın mizâcı kana yakın olup, kan ona besin olmak için, büyük değişikliklere uğramaya ihtiyaç göstermez. Et gibi. Onun için ete ulaşan besin bir müddet kalıp, sonra ete temâyül eder. Bazı uzuvlar mizâc bakımından kandan uzak olup, kan onun hâlini almakta, çok değişik hâllere girmeye muhtaç olur; kemik gibi. Onun için gıdası, onda bir müddet kalacak ya bir boşluk vardır, baldır ve kol kemikleri gibi, yahut ayrı ayrı boşluklar vardır. Alt çene kemiği gibi. Böyle olan a'zâ, vaktinde, gıdadan ihtiyacın üstünde alır ve çeker. Böylece kendi hâline çevirir. Ama kuvvetli a'zâ, kendi ihtiyacından fazlasını, zâil olan komşusuna iter. Yüreğin iç organlara, beynin kulak arkasına, karaciğerin burnun iki yanına göndermesi gibi.

İkinci Bâb

İnsanın bedenindeki kemiklerin terkibi, isimleri ve özelliklerini üç fasıl hâlinde anlatır.

BİRİNCİ FASIL

Baş kemiklerinin terkibini, özelliklerini, isimlerini altı nevi olarak bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Kısaca bedendeki uzuvların faydalarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih (anatomi) âlimleri demişlerdir ki, bedendeki bazı kemikler, binanın esasına benzer. Omurga gibi. Zira omurga, bütün uzuvların üzerine bina edildiği ve ona dayandığı bir esastır. Nitekim geminin her kısmının omurga üzerine binası da böyledir. İşte bedenin uzuvlarının tümü bu omurga üzerinde nizam bulup, tamamlanır. Bazı uzuvlar, küçük çocukların başındaki bıngıldak gibi, bir müddet için bulunur. Bazı kemikler silâha karşı siper gibidir. Omurga üzerinde olan omurlar böyledir. Bazıları mafsallar arasında bulunur. Parmak kemikleri arasında bulunan karınca kemiği gibi. Bazısı alâkaya muhtaç olan cisimlere bağlanmıştır. Hançere adalesi, dilin ve başkalarının lâm'a benzeyen kemikleri gibi. Kemiklerin tümü bedenin direği, esası, koruyucusu ve savunucusudur. Kendileri serttir ve içlerinde ilik vardır. İçinde olan ilik onun gıdası bulunmuştur. Boşluğun faydası hafif olmaktır. Boşluğun bir olmasının faydası, kemiğin sertliğinin olduğu gibi kalmasıdır. Sertliğin faydası, zor işler zamanında kırılmamaktır. İçindeki iliğin faydası, bildirildiği gibi, onun gıdası olup, kemiğe daima yaşlılık vermektir. Kemiğin dayanıklık ihtiyacına göre boşluğu azdır. Nitekim baldır kemikleri öyle yaratılmıştır. Bedenin uzuvları onlara yüklenmiştir.

Kemiğin hafif olmasına ihtiyaç olunca, boşluğu çok olur. Nitekim burun kemikleri öyle yapılmıştır. Hem bildirilen gıda, hem de hava ile yayılan koku gibi şeylerin o kemiklere geçmesi için, hem beynin artıklarını dışarı atmak için böyle yaratılmıştır.

Bedenin kemiklerinin hepsi birbirine komşu ve karşılıklı vaz' olunmuşlardır. Aralarındaki küçük mesafe, kıkırdakların faydası için yaratılan kıkırdak bağları ile doldurulmuştur. Bu faydaların gerekmediği yerlere, iki kemik arasında lâhikasız aralık yaratılmıştır. Alt çene kemiği gibi. Kemiklerin yakınlığının çok nevileri vardır. Bazısı kolay mafsallardaki olup, iki kemiğin biri hareket etmeden, diğeri hareket eder. Kol kemiği ile bilek mafsalı böyledir. Bazısı zor hareket eden mafsallardaki kemikler olup, birinin hareketi, diğeri olmadan zor ve pek azdır. Tarak kemikleri böyledir. Bazı iki yakın kemiğin mafsalları dayanıklı olup, kemiklerden birinin hareketi, diğer kemiğin hareketine bağlıdır. Kısa kemiklerin mafsalları böyledir. Bazı kemikler de dişli gibi olup, birbirine geçmiş, bazısının başı, diğerinin ona rastlayan yuvasına girmiş olur. Baş kemiği gibi. (Sübhânel hâlikul bâri el-Musavvir ve Sübhâne's-Sâni' el-Hakîm el-Bediül-Mukaddir alet azametühü ve kemület kudretühü).

İKİNCİ NEVİ: İnsanın kafa kemiklerinin terkibini bildirir.

Ey azizi Teşrih âlimleri demişlerdir ki, kafadaki bütün kemiklerin faydası beyni tehlikelerden korumak için, kalkan vazifesi görmektir. Kafadaki kemiklerin çok olmasının birçok faydaları vardır.

Birincisi, kafatasının bir tarafı kırılsa, çatlasa veya zorlansa, bütün kafatasına etki etmez. Ama tek bir kemik olsaydı, hepsinin etkilenmesi lâzım gelirdi.

İkincisi, bildirilecek mânâ gereğince sertlik ve yumuşaklıkta, gedik ve şişkinlikte, incelik ve kalınlıkta bir kemiğin ayrı ayrı cüzleri, kısımları bulunmaz.

Üçüncüsü, beyni sert buharlardan temizler. Zira eğer sert bir kemik olsa idi, ondan buhar geçemez ve beyni kokutarak bozardı.

Dördüncüsü, başın içerisine giren damarlara yol ve geçit sağlar. Bu kafatasının tabii şekli iki fayda için, yuvarlak olmuştur.

Birincisi, dairevî şeklin sahası, ona eşit olan düz hatlı şekillerden daha büyüktür.

İkincisi, dairevî şekil, açısı olan şekiller kadar, dokunacak şeylerden etkilenmeyip sağlam kalır. Bunun için kafatası yuvarlak yapılmıştır. Bu kemiğin ön ve arka semtlerine çıkan iğri tarafları, iki yandan inen sinirleri korumak içindir. Bu şeklin üç hakikî yivi var-

dır. Ayrıca iki yalancı yivi vardır. Üç hakiki yivden biri kavisli olup alınla müşterektir. | | şeklindedir. Buna eklil derler. Biri de ok yivi olup, düzdür. Başın uzunluğunu ikiye ayırır. | I | şeklindedir. Üçüncüsü kafanın arkası ile, başın kaidesi arasında müşterektir. O bir açı şeklinde olup, açısı noktasına, ok yivi ile bitişiktir. | ^ | şeklindedir. Bu Yunanca «L» (λ) harfine benzediğinden, buna L yivi derler. İki yalancı yiv ise, ok yivlerinin müvazenesiyle iki tarafından başın uzunluğu ile inip, kafakemiğine tamamiyle dahil olmadıklarından, bunlara kışreyn (iki dış kabuk) de derler. Bunlar selâse-i hakikiye (üç ana kemik) ile bitişik olduklarında bu şekilde olur.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: **İnsan başının kaide ve duvarı gibi olan beş kemiği bildirir.**

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, insan başının, bildirilen kemiklerinden başka beş kemiği daha vardır ki, dördü duvar gibi, biri kaide gibidir. Bu dört duvar, alın kemiğinden sert yaratılmıştır. Zira çarpma ve düşme onlara çok rastlar. Ön duvar alın kemiğidir. Yukarıdan hududu yivli kavis kemiğine, aşağısı ok yivli kemiğinden uzayıp, kaşın yanında, gözün üstünden geçip, sonu, aynı kemiğin ikinci tarafına birleşen yivlerdir. Ama sağda ve solda olan iki duvar, on iki kemik olup, kulak kemikleri onlardandır. Kulak yolu boşluğunu korumak için sert olmalarından ötürü onlara hacreteyn (iki taş) de derler. O iki deliğin üzerinde, sedef şeklinde iki dairevi kıkırdak yaratılmıştır. Böylece onlara gelen sesler toplanıp, deliklerden kulağın içine girer. Bunlara kulak derler. Bunların yukarıdan hududu kışri (kabuksal) yivlerdir. Aşağıdan hududu bir yivdir ki, L yivinin bir tarafından gelip geçer ve kavis yivinde son bulur. Ön taraftan hududları, kavis kemiklerinin birer kısmı ve arka taraftan L yivinin birer cüz'üdür. Arka duvarın hududu, yukarıdan L yivi, aşağıdan baş ile temeli arasında olan yivdir ki, L yivinin iki tarafı arasını birleştirir. Beynin kaidesi, bu kemiği taşıyan kemiktir. Onun sert olmasında iki fayda vardır: Biri sertlik, tahammüle yardım eder. Diğeri sert olduğundan pörsüme ve çürümeyi kabul etmez. İki şakağın, iki yanında, iki sağlam kemik vardır ki, şakağa geçen sinirleri örtmüşlerdir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Üst çene kemiklerinin terkibini bildirir.**

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, üst çene kemiklerinin üst taraftan hududu, kendi ile yüz arasında ortak yivdir ki, kaştan geçip, şakaktan şakağa ulaşmıştır. Alt taraftan hududu, dişlerin bittiği yerdir. İki yandan hududları dişlerin arkasında olan sivri ke-

mikler ile kendi arasında müşterek yivdir ki, o da kulak tarafından gelmiştir. Arka tarafının hududu, bir yiv olup, bununla çeneyi uzunluğuna kesen yivin arasını ayırmıştır. Üst çene kemiğinin hududları bunlardır. Ama üst çenenin iç hududunda olan yivlerden birisi çeneyi uzunluğuna kesmiştir. Biri de iki kaş arasından iki dudak arasına inip gitmiştir. Biri de bu yivin başlangıcından gelip sağa kayarak, sivri dişler ile dört diş arasına ulaşmıştır. Biri, bunun gibi, sola meyl edip gitmiştir. O hâlde orta ve iki taraftaki üç yiv arasında ve adı geçen sivri dişler arasında iki üçgen şeklinde kemikle mahdud olunmuştur (sınırlanmıştır). Lâkin bu üçgenlerin kaideleri, dişlerin bittiği yerler olmayıp, belki ondan önce, burun kemiklerinin kaidesi yakınında iki üçgeni bir yiv kesmiştir. Zira üç yiv, bu kesen yivi geçip, adı geçen yerlere ulaşmışlardır. Bu iki üçgenden başka iki kemik daha hâsıl olmuştur ki, onları bu iki üçgenin kaideleri ile, dişlerin bittiği yerler ve yivler tarafından iki kısım kuşatmıştır. Orta yivden inen kısım, bu iki kemiği birbirinden ayırıp, ayırıcı yiv yanında, her biri iki açı şeklinde olmuştur. İki sivri diş yanında bir açı süzgeçleri ve iki burun kemiği yanında bir geniş açı şeklini almıştır.

Yine üst çenenin yivlerinden birisi, üst müşterek yivden inip, göz yanına gelip çukura ulaştığında, üç dala ayrılan yivdir. Bir dalı alın ile müşterek olan yivin altında ve göz çukurunun üstünden geçip kaşa ulaşmıştır. Bir dalı göz çukuruna girmeyip, aynı şekilde bitişir. Üçüncü dal, çukura girdikten sonra, aynı şekilde birleşmiştir. Birinci dalın ayırdığı birinci kemik de, üçüncü kemikten daha küçüktür.

BEŞİNCİ NEVİ: Burnun faydalarını, kemiklerini, kemiklerinin yapısını ve alt çeneyi bildirir.

Ey aziz! Ehl-i teşrih demişlerdir ki, burnun çok faydaları vardır:

1 — İçindeki boşluk ile, buruna su çekmeye yardım eder.

2 — Ona çok hava girer, fakat dimağa nüfuz etmeden itidâle gelir. Zira burna çekilen havanın bir miktarı dimağa nüfuz edip çoğu akciğerlere iner.

3 — Koklama organı olup, havadaki kokuyu alır.

4 — Harfleri kesmeye ve çıkarılmalarına yardım eder.

5 — Baştan ifraz edilen işe yaramaz şeyleri tutup, gözün görmesini sağlar.

Burun kemiğinin terkibi, iki üçgen gibi duran iki kemikten yapılmıştır ki, bu üçgenlerin birer açıları üst tarafta birleşir. İki kaide bir açı ile birbirine bitişip iki açı ile ayrılırlar. Her bir kemik yüz

kemiklerinin iki yanındaki yivlere geçmiş vaziyettedir. Aşağı taraflarında da iki yumuşak kıkırdak vardır. Aralarında ise üst kısmı alt kısmından daha sert olan bir kıkırdak vardır ki, bunun iki tarafı sert kemiklere bitişiktir. Bu orta kıkırdak burnu bir beden çeşmesi gibi iki deliğe ayırmakla görevlidir. Ta ki dimağdan inen fazlalık burna geldiğinde iki delikten birine girip dimağın teneffüs yolunu kapatmamış olur.

İki taraftaki kıkırdakların ise üç faydası vardır. Birincisi diğer kıkırdakların yaptığını yapmasıdır. İkincisi fazla teneffüs gerektiğinde açılıp genişlemektir. Üçüncüsü ise teneffüs anında titremelerle buharı dağıtmaktır.

Burnun iki kemiği ince ve hafiftirler. Bunun sebebi, bağlayan kemik olmayışlarıdır. Zira onlara incelik gerekir.

Alt çenenin yapısında büyük bir nizam vardır. Çünkü iki kemikten meydana gelmiş olup, aralarını çene altında bir sağlam eklem birleştirmiştir. İki arka tarafları iki yüksek ve eğri kemik yanında yükselip, bağlarla birbirinin üzerine gelmişlerdir. Alt çenenin hareketiyle, ağzın açılması, lokmaların çiğnenmesi gibi çok faydaları vardır.

ALTINCI NEVİ: İnsanın dişlerinin yapısını, isimlerini, şekillerini ve sıralarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih âlimleri demişlerdir ki, insanın otuziki dişi vardır. Bazı kimselerin dişlerinin yanından, dört azı dişi yok olup, yirmisekize inmiştir. Ama ortadaki dişlerden dört üstten ve dört alttan olanlar kesmek içindir. Üstten ve alttan ikişer sivri dişler kırmak için ve bunlardan sonraki üstten ve alttan ikişer diş de öğütmek içindir. Onlardan sonrakiler de çiğnemek içindir. Son dişler de tamamlamak içindir. O hâlde kesiciler sekiz, kırıcılar dört, öğütücüler sekiz, çiğneyiciler sekiz ve ondan sonrakiler de dört tane olup, hepsi otuziki diş eder. Çoğunda sondaki dört diş, bülûğdan sonra ve duraklama yaşından önce biter. Onun için bunlara bülûğ (veya yirmi yaş) dişi denmiştir.

Dişlerin kökleri, başları ve ayrıntıları vardır. Her iki çenede bulunan kemiklerin deliklerinde bulunurlar. Her deliğin yanları üzerinde sert etler bitmiş olup, üzerinde küçük bir kemik bitmiştir. Bu, dişi çevreleyip, kuvvetli bağlarla tutmuştur. Çiğneyici dişlerden başkasının bir başı vardır. Ama alt çenede olan çiğneyici dişlerin her birinin iki veya üç muayyen başı, yâni tabakası vardır. Sonraki dişlerde ise, bunlar üçtür. Üst çenedeki çiğneyici dişlerin üç veya dörder üst tabakası vardır. Yâni çıkıntısı vardır. Özellikle son dişlerinkiler dörttür. Bu çıkıntıların çok olmalarının sebebi, büyük olmaları

ve çok iş yapmalarıdır. Üsttekilerde daha çok olmasının hikmeti ise, çıkıntılarının aşağıya doğru olması, ağırlıkları ile, çıkıntıların aksi yönlerine meyilleridir. Alt azı dişlerinin ise, ağırlıkları bulundukları yerde olduğundan tabiate aykırılık yoktur.

Vücûddaki kemiklerin hiç birinde duyarlık yoktur. Lâkin diş kemikleri, beyin kuvveti ile, hissiz kalmazlar. Çünkü diş kemikleri sıcak ve soğuğun, tatlı ve ekşinin ve diğer zıt hâllerin farkını hissederler. Diğer kemikler böyle değildir.

İKİNCİ FASIL

Omurga, boyun, göğüs, eğe ve bel kemiklerini beş nevi üzere bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Omurganın yapısını anlatır.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, omurganın çok faydaları vardır:

1 — Hayatın devamında önemli yer tutan omurilik ondadır. Zira bütün sinirlerin bitiş yeri beyin olsaydı; insan başının şimdiki hâlinden daha büyük olması gerekirdi. Böylece beden için ağırlık olurdu. Sinirler en uzak a'zâya ulaşmakta, uzun mesafeye muhtaç olup, bazı tehlike ve kesilmelere ma'rûz kaldığı gibi, ağır a'zâyı, esaslarına çekmekte, kuvvetleri az olurdu. İşte Hâlık, Bâri ve Musavvir hazretleri hikmet ve inâyetiyle, beyinden bir cüz olan murdar iliği, maden eriyiği gibi akıtmış, omurgayı ona sağlam kılıf yapmıştır. Böylece omurga etrafında, sinir taksiminin tevzii daha uygun olmuştur.

2 — Önünde bulunan uzva kalkan vazifesi görmektedir. Onun için boğumları ve ek yerleri vardır.

3 — Bedendeki kemiklerin esası olmuştur. Nitekim, insandaki omurganın, gemi omurgası gibi, binanın, yâni yapının esası olduğu yukarıda geçmiş idi. Onun için omurga, gayet sağlam ve kuvvetli yaratılmıştır.

4 — İnsanın ayakta, dik durabilmesi ve hareket etmesini sağlar. Onun için omurga gayet düzgün omurlardan meydana gelmiştir. Hepsi bir kemik, yahut büyük kemik olmayıp, hüsn-i intizamı, düzenlenişindeki güzellik, ahsen-i takvîm (en güzel yaratılış) üzere kılınmıştır. Omurlar arasında bulunan mafsallar, ne yumuşak, ne de serttirler. Böylece katlanmak gibi bir durum meydana gelmez. Omurlar öyle kemiktirler ki, ortasında omurilik nüfûz edecek delikleri vardır. Bazı omurların sağında ve solunda, deliklerin iki yanından dört zevâidi (fazlalıkları, çıkıntıları) vardır. Bazısı yukarıya ait, bazısı aşağıya aittir. Bazı omurlarda altı tane olup, dördü bir tarafta, ikisi bir tarafta olur. Bazı omurlarda sekiz zevâid vardır.

Bu zevâidlerin faydalarından biri, mafsala ait bağlarla, omurlar arası gayet muntazam olup, birinin zevaidinin başları, öburunun çukurlarına girip sağlamlaşmıştır. Bu omurların bildirilen zevâidinden başka, zevâidleri de olup, onların faydası, çatışmadan koruma olup, tepkilere karşı kalkan vazifesi görmektir. Bunlar omurların uzunluğu yönündedirler. Bunların arkasından yana doğru olanlarına şevk ve senâsin denilmiştir. Sağda ve solda olanlarına kanatlar derler. Bunlar bedende olan, sinir, damar ve adaleleri muhafaza ederler. Eğe, yâni kaburga kemiğine yakın olan kanatların bir faydası, eğe kemiklerinin yumru başları bunlara geçmiş olup, çukurları ile bağlanırlar. Zira her kanatın iki boşluğu ve kaburga kemiğinin iki zaid yumru başları vardır. Bu omurların orta deliklerinden başka, daha çok delikleri olup, onlardan sinirler çıkar, damarlar girer. Bu delikler onun için omurların, iki yanından halk olunup, arkasında bulunmuştur. Zira onda, giren ve çıkan damarları korumak gerekmez. Ama bu damarlar ve sinirler, eğer omurganın önünde bulunsaydı, bedenin tabiî ağırlığı ve irâdî hareketi ile, meyli olan yerlerde bulunmuş olmakla, zayıf olup bağlayamazlardı. Bu koruma için olan zevâidin üzerinde sinir ve rutubet bulunup, onu kaplamış ve örtmüştür. Böylece ona temas eden et acımaz. Mafsallardaki zevâidin de hâli böyledir. Onlar biribirini takip ile kuvvetlice tutup, her taraftan rapt ederler. Lâkin önlerinden olan takib, gayet sağlamdır. Arkasından olan ise selistir. Çünkü arkadan çok öne eğilmek gerekmektedir. O hâlde omurlar takib ve irtibatları ile böyle muhkem olduklarından, bir kemik gibi, sağlam olmuştur. Eğilme ve bükülme ve esneklikleri sebebiyle, çok kemikler gibi hareket ve esneklik için vaz' olunmuştur. (Sübhâne Sâni'il-Hakîm celle celâluh).

İKİNCİ NEVİ: Boyun kemiğini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, boyun kemiği, akciğer için, akciğer ise çok faydalar için yaratılmıştır. Boyun kemiğinin omurları ve omurganın omurları üstüste olduğundan her bir omur kendini taşıyan omurdan küçük ve hafif olmuştur. Böylece a'zânın hareketleri hikmet nizamı üzeredir. Omurganın en aşağı ve en son omuru, hepsinden büyük ve serttir. Ana rahminde, kemiklerin nizamından önce bulunmuştur. Kabirde ise, hepsinden sonra çürüyüp, toprak olur. Omuriliğin yukarısı, çok ve sertçe olduğundan, boyun omurlarının delikleri daha geniş olmuştur. Çünkü sinirlerden yukarıya ait olanlar, aşağıya mahsus olanlardan daha çoktur. O hâlde boynun omurları küçük ve deliklerinin büyük olması sebebiyle hepsinden sağlam ve senâsinleri küçük, kanatları büyük ve ikişer başlı olmuşlardır. Bu omurların harekete ihtiyacı, sebata ih-

tiyacından çok olduğundan omurların mafsalları, aşağıdaki mafsallara göre selis ve yumuşaktır. Çünkü bu mafsalların sağlam olmaya ihtiyaçları azdır. Boyun omurlarının yedi tane olması, uzunluğu mu'tedil olmak içindir. Bu omurların birincisi hariç, her birinin bildirildiği şekilde, onbirer zevâidi vardır. Birer sense, ikişer şu'be, ikişer kanat ve yukarıya çıkan dörttür. Sinirlerin çıkış yerlerinin delikli dairesi, her iki omur arasında yarımşar olmak üzere bölünmüştür. Ama birinci omur ile, ikinci omurun çok özellikleri vardır ki, bunlar diğerlerinde bulunmaz. Zira sağ ve sola olan hareketi kendi ile, birinci omur arasında bulunan mafsal ile birleşmiştir. Başın öne ve arkaya olan hareketi, kendisi ile ikinci omur arasında olan mafsal ile vücûd bulmuştur. Ama birinci mafsal, birinci omurun şahsiyeti üzerine sabit olmuştur. Bu omurun üst tarafında iki boşluğu vardır ki, onlara baş kemiklerinin iki zâidesi tarafları girmiştir. Bu iki zâidenin birisi, boşluğundan yükselip, öbürü boşluğuna tamamiyle gömülse, baş ondan yana eğilip, o tarafa eğilir. Ama ikinci mafsal, ikinci omurdadır. Bu omurun ön tarafında uzun bir zâide yaratılmıştır. Birinci omurun ön tarafındaki delikten geçip, baş, yâni kafa kemiğinde bulunan fıkrasına kavuşur. Bu zâide, bu fıkranın deliğinden geçip, o fıkraya girse, baş, ayak tarafına döner, yâni öne eğilir. Eğer bu zâide, çukurundan çıkarsa, baş düz durur. Eğer zâide deliğinden de çıkarsa baş arkaya eğilir.

İkinci omurun arkasında da kısa boylu bir zâide daha vardır. Ancak birinci omurda olan çukuru içinde hareket edip, onu geçmez. Birinci omurun özelliklerine gelince: Sensenesi yoktur. Olmamasının da faydası, ağır olmayıp, etrafında bulunan çok miktardaki sinir ve kaslara eziyet vermez. Bu çukur veya oyuk, baş kemiğinde gömülmüş gibi olduğundan, kanatları da yoktur. Çünkü sinirlerin çıkış yerine yakın olup, yerleri dar olduğundan, kanat bulunmaması Bâri Teâlâ'nın hikmetidir. Bu omurun özelliklerinden biri de, sinirlerin ondan çıkmasıdır. Diğer omurlar gibi iki taraftan (yandan) ve ortak delikten doğmazlar. Ancak arka yanının üst tarafındaki iki delikten hepsi, lif gibi ince oldukları hâlde çıkarlar. Uzadıkça tedricen kalınlaşırlar ve yerlerine göre sert ve sağlam olurlar.

Ama ikinci fıkranın kısa boylu zâidesi üst arka yanında bulunup, onda sinir çıkış delikleri mümkün olmadığından, bunun delikleri sensenesinin yanlarından yapılmıştır. Bu ikincinin zâideleri kuvvetli bağlarla, birinci fıkraya, yâni omura rabt olunmuştur. Başın birinci omur ile olan mafsalı selistir. Yâni yumuşaktır. İkinci omur ile diğer omurların mafsallarından, eklem yerlerinden daha yumuşaktır. Zira bu iki mafsal ile olan başın hareketine ihtiyaç çoktur. Kısaca Bâri Teâlâ'nın san'atıdır.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Göğüs kemiğini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, göğüs kemiği (veya omurgası) kaburga kemiklerine bitişik olup, göğüsteki en kıymetli a'zâları içine almakta ve korumaktadır. Bunlar oniki omurdur. Onbirinin sensenesi ve kanatları vardır. Birinin kanadı yoktur. Senseneleri aynı seviyede değildir. Zira bunlardan, yürek gibi en şerefli uzva yakın olup, bitişik olan daha büyük ve kuvvetlidir. Göğüs omurlarının kanatları diğerlerinden sert olup, kaburga kemikleri onlara kavuşmaz. Göğsün yedi üst omurlarının senâsinleri büyük ve kanatları sert olup sağlamdır. Böylece uzuvların reisi olan yüreği tam bir tâzim ile muhafaza ederler. Çünkü bu omurların cisimleri senâsin ve kanatlarına gitmiştir. Bunun için bunların mafsallarında zevâidler, kısa ve geniş olmuştur. Onuncu omurun üstünde bulunanların üstünde bulunan zevâid mafsallarında, setli boşluklar vardır. Aşağı tarafa inen zevâidin yumru başları o boşluklara girip, senâsinleri en aşağıya varmıştır. Onuncunun sensenesi kubbe gibi yapılmıştır. Mafsal zevâidinin iki yanında olan çukurları setli değildir. Çünkü üstü altı ile beraber giyme şeklindedir. Onuncunun altındaki lokmalar yukarıya, boşlukları aşağıya doğru eğik olup, senâsinleri, yukarıya doğru yumru şeklindedir.

Onikinci fıkranın kanatları yoktur. Çünkü onda kaburga kemiği varken bunlara ihtiyaç olmaz. Ama mide perdesinin tarafı bu onikinci fıkraya bitişiktir. Bu fıkranın yukarısı küçük yapılı olduğundan, kendinde, çok mafsal yoktur. Göğüs omurları boyun omurlarından büyük olduğundan ortak delikleri iki bağ arasında aynı şekilde taksim edilmiş olmayıp, tedricen yukarıda çok, aşağıda eksik olup, sinir delikleri tamamen onuncu omurda bulunmuştur. Göğsün diğer omurları, yâni göğüs kemiğinin ayrı parçaları ve iki uyluk arası olan katanın bütün dikişleri, bu delikleri tamamen içine aldığından, onların bulunmasıyla, sinirlerin çıkması için bu dikişlerin sağında ve solunda birer delik daha vardır. Katan fıkralarının üzerinde senâsin ve geniş kanatları vardır.

Katan, yâni bel kemiği denen kısımda beş omur vardır. Bunlar, sonuncusu ile beraber omurganın tümüne kaide gibi olup, o direğin taşıyıcısı, kasığın tutucusu ve iki ayağın sinirlerinin bitiş yeri olmuştur. Son, kemikler üçtür. Onlar bütün omurlardan sert, mafsalları sağlam ve kanatları geniştir. Sinirler için ön ve arka taraflarında özel delikler vardır. Oyluk mafsalları onlara engel olmadığı gibi, sıkıntı da vermemek içindir. Bu son kemik bildirilen katan (bel) kemiğine benzer.

Kuyruk kemiği, üç kıkırdak fıkradan meydana gelmiş olup, zevâidi yoktur. Küçük olduklarından, boyun fıkraları gibi, sinirleri

müşterek deliklerden bitmiştir. Üçüncü fıkranın, yâni omurun yanından ise bir sinir çıkmıştır.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılmış oldu ki, omurganın tümü, yekpâre gibidir. Üstünlük ve şekilleri ile devrî ve dairevidir. Çünkü sadme, vurma ve çarpma âfetlerini kabul etmekten en uzak şekil dairevî şekillerdir. Onun için omurganın yukarıya bükük olup, orta omurlar olan onunculardа hepsi bir aradadır. Onuncu omur, omurganın uzunluğu bakımından senâsinin tavassutu (ortası) olup, iki tarafın birine bükülmüştür. Böylece iki taraftan her birinde bulunan dokuzar omur, bu onuncunun üzerinde toplanıp nizam bulur. İşte boyun ve omurgadaki omurların tümü yirmi altıdır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Kaburga kemiklerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli, yâni anatomi âlimleri demişlerdir ki, kaburga kemikleri solunum organlarını ve sindirim organlarının yukarıda olanlarını korumak için yaratılmıştır. O hâlde bunlara ağırlık gelmemesi için ve birine gelen zararın hepsine olmaması için, besin ve havadan göğüs boşluğu dolup, geniş yere muhtaç olduğundan açılmanın kolay olması için ve solunum işine tâyin olunan göğüs kaslarının iş yapamaz hâle gelmemesi için, kaburga kemikleri, bir bütün kemik olmayıp, ayrı ayrı olmuşlardır. Bu kemikler, uzuvların başkanı olan yüreği ve beraberinde bulunan uzuvları içine almıştır. Çünkü bu kıymetli uzuvlara arızanın, zararın etkisi büyük iş olduğundan, onları çok ihtiyatlı bir şekilde korumak lâzım oldu. Bunun için yukarıdaki geniş kaburgalar, içlerinde bulunan kıymetli uzuvlar üzerinde yay gibi kavisli olup, onu her yandan korumak için bir araya gelmişler, kuşatmışlardır. Ama sindirim organlarına yakın olan aşağı kaburgalar, arka taraftan kalkan vazifesi görmekte, karaciğer, dalak ve diğer organları korumaktadırlar. Bunlar birbirine bitişik olmayıp, tedricen boyları azalmıştır. Yukarıdakilerin uçları birbirine yakın, aşağıdakilerin ise daha uzaktır. Böylece midenin yeri geniş olmuş, besin ve hava ile dolunca zorlanmaz ve acımaz olmuştur.

Yukarıdaki yedi kaburga kemiğine, göğüs kemikleri denmiştir. Bunlar her iki yandan yedişer kemik olup, eğe şeklindedirler. İki ortaları daha büyük ve daha uzun olup, etraflarındakiler daha kısadır. Zira bu şekil her bakımdan göğüsteki organları daha iyi sarmıştır.

Bu kaburgalar yumru başları üzerinde önce aşağıya eğilip, sonra yukarıya dönerek, ortada birbirlerine kavuşmuşlardır. Böylece göğüs kafesi daha geniş olmuştur. Nitekim bu kaburgaların herbirinden iki zâide, omurların her iki yanında olan iki çukur fıkraya girip, katmerli mafsal hâsıl olmuştur. Bunun gibi bu kaburga ke-

miklerinin göğüs kemiği ile olan birleşmesi, tıpkı omurga ile olan terkibi gibidir.

Geri kalan beş kısa kaburga kemiği, arkadadırlar. Uçları kıkırdakla örtülmüş olup, müsademeden uzaktırlar. Kırılmaktan emin, sertle yumuşak arası olan kıkırdak maddesi ile yumuşak organlara birleşmektedir.

Göğüs kemiğinde, yedi kemik vardır. Onun bir tek kemik olmaması, yine hafiflik içindir. Kendisi, yumuşak kıkırdakla bağlanmış, mafsalları sağlam olmuştur. Böylece, solunum organları genişleyince rahatça müsaid olur. Bu kemiklerin sayısı, kendilerine ilişik olan kaburgaların sayısınca yedidir. Bu kemiğin en altına genişçe bir kemik kıkırdağı bitişmiştir. Onun aşağı tarafı dairevî olup, hançere benzediğinden, hançer kemiği adı ile tanınmıştır. Onun faydası, mideyi koruyup, göğüs kemiği ile, yumuşak uzuvlar arasında geçit sağlayıp, sert ile yumuşak arasını birleştirmekte uygunluk sağlamaktadır.

BEŞİNCİ NEVİ: Eğe (köprücük) kemiğini bildirir.

Ey aziz! Teşrih âlimleri demişlerdir ki, eğe kemiği, göğüs kemiğinin üstünün iki yanından, göğüs kemiklerinin üstündeki kemiktir. Boğazın yanında onun boş derin bir yeri kalmıştır. Böylece çıkan ve inen damarlar ve sinirler oradan geçiş yolu bulurlar. Bu kemik sağa ve sola meyl edip, omuz tarafına birleşmiştir. Omuz bu kemikle rapt edilmiş olup, ikisi beraber kol kemiğine bağlanmıştır.

Kürek kemiğinin çok faydaları vardır.

1 — Kol ve el kemikleri ona bağlı olup, göğüse yapışmamışlardır. İki elin hareketleri kolay olup, selislikten kalmazlar.

2 — Omuz kaburgadan uzak olup, iki kolun hareket yönleri geniş ve rahat olur.

3 — Göğse ait olan şerefli uzuvlara kalkan vazifesi görüp, omurların senâsin ve kanatları yerinde durup, göğüsü zarar ve tehlikeden korur. Bu kemiğin bir tarafı ince, diğer tarafı kalındır. Omuz tarafında, bükülmemiş bir boşluk olup kol kemiğinin yuvarlak ucu ona girmiştir. Bunun iki zâidesi vardır. Birisi yukarı ve arka tarafa bükülmüştür. Buna karga burnu adı verilmiştir. Onunla eğe kemiğine bağlanmıştır. İşte kol kemiğinin başını yukarıya eğilmekten koruyan bu zâidedir.. İkinci zâidesi aşağı ve ön tarafına gelmiştir. Yine kol kemiğinin başının çıkmasına mani olmuştur. İşte görüşten yana uzaklaştıkça genişleyip yayılmıştır. Bu zâidenin dışı üzerinde üçgen gibi bir zâide vardır ki, onun kaidesi omuz tarafından yana, geniş açısı göğüsten yana gelmiştir. Böylece arkanın düzlüğünün bozulmaması için omurganın senâsini gibi korumuştur. Bu

zâideye bitişik olan kıkırdağın dairevî tarafıyla, omuzun genişliği son bulmuştur. Bu kıkırdağın bitişmesi de, diğer kıkırdakların bağlanması gibidir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

El ve ayak kemiklerinin yapısını, isimlerini ve özelliklerini yedi nevi üzere beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Kol, yâni pazu kemiklerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih, yâni anatomi âlimleri demişlerdir ki, pazu kemiği yuvarlak şekildedir. Böylece zarar isabet etmekten uzak olmuştur. Yukarı tarafı yumru şeklinde olup, omuz kemiğinin boşluğuna rahatça girmiştir. Bu rahatlığından ötürü çok defa çıkabilir. Bu rahatlıkta iki fayda vardır: Biri ihtiyaç, diğeri emniyet ve selâmettir. İhtiyaç, her yönde hareket serbestisidir. Emniyet ise sabittir. Zira pazu kemiği, her ne kadar, her bakımdan yana harekete muhtaç ise de o hareketler onda çok ve devamlı değildir. Böylece bağlarının kopma korkusu kalmaz. Belki kol, çoğu zaman sakin ve elin diğer mafsalları hareket eder hâldedir. Onun için o mafsallar kolunkinden kuvvetli yaratılmıştır. Kol mafsalını dört bağ tutmuştur. Biri enine perde şeklinde olup, diğer mafsallar gibi çepeçevre sarmıştır. İkisi arkasından inmiştir. Birinin tarafı enli olup, pazu tarafını kuşatmıştır. Biri daha büyük ve yoğun olup, pazu tarafını kuşatmıştır. Biri daha büyük ve yoğun olup, dördüncü rabıta ile zâide olan karga burnundan inmiştir. Şekilleri enli olup, pazuya temas etmişlerdir. Pazu, yâni kol kemiği, göğüsten yana oyuk olup, arkaya yumru şeklindedir. Böylece üzeri adaleler, sinirler ve damarlarla örtülü olup, kucakladığı şeyi kolayca ve güzelce kucaklar ve iki el birbirine rahatça kavuşur. Amma pazunun alt tarafında, iki bitişik zâide (çıkıntı) vardır. Bunlardan iç tarafta olan daha uzun ve incedir. Bir şey ile mafsalı olmayıp, ancak sinir ve damarları korumak içindir. Dış tarafında olan zâide ile ve dirsekteki çukur ve çukurda olan lokma ile dirsek mafsalı tamam olmuştur. İkisi arasında bir boyun ve onun iki tarafında iki oyuk vardır. Yukarıdaki oyuk önde, aşağıdaki arka tarafında bulunmaktadır. Ama üst dış oyuğun engeli yoktur. Düzgündür. Diğeri daha büyüktür. Ön kol kemiğinin oyuğuna yakın olan yeri düz olmayıp, oyuğu da yuvarlak değildir. Duvar gibi diktir. Böylece arkaya doğru hareket edilirse, birden durur. Bu iki oyuğa atebeteyn (iki heybe) kemikleri denmiştir.

İKİNCİ NEVİ: Kol kemiklerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki kol, uzunluğuna iki kemikten yapılmıştır. Onlara zendeyn (iki bilek kemiği) derler. Bunların baş

parmağa yakın olan üstteki ince olup, ona ön kol denilmiştir. Küçük parmağa yakın olan alttaki, taşıyıcı olduğundan daha kalındır. Ona arka kol kemiği denir. Ön kol kemiğinin faydası, kol onunla eğik ve bükük hareket eder. Arka kol kemiğinin faydası ise, kol onunla açılıp ve kapanmak bakımlarındandır. Bu iki kemiğin her birinin ortası ince ve lâtif olup, kalın kaslar onları sarmışlardır. Etrafı et ve adaleden âri ve rabıtalarla mütevâri olduğu için ve mafsalların hareketiyle sert karşılaşmalara uğradığı için sert ve sağlam yapılmışlardır. Üstteki kemik eğri olup, faydası eğri hareketlere uygun olmasıdır. Alttaki kemik açılma ve kapanmaya yaradığı için düz olmuştur.

Dirsek mafsalı, pazu ön ve arka kolların mafsallarından meydana gelmiştir. Üst kol kemiğinin üst tarafında küçük bir çukur olup, pazunun arka tarafında olan lokma ona bağlanmıştır. O çukurda bu lokmanın dönmesiyle, eğik hareket meydana gelir. Alt kol kemiğinin iki zâidesi olup aralarında «sin» harfi şekline benzer bir durum vardır. Onun içinde olan yüzü yumru şeklindedir. Girinti ve çıkıntılar alt ve arkaya doğru hareket etse, el açılır. Lokmayı tutan çukurdan girintinin cidarı (yüzeyi, duvarı) ayrılsa, eli çok açılmaktan alıkoyar. Pazu ile kol aynı istikamette dururlar. Bu iki boyun birbirinin üzerinde ön ve yukarı taraflara hareket etseler, el kapanır. İki zâidenin aşağı tarafları, bir araya gelse yekpâre bir şey gibi olup onlardan geniş bir çukur hâsıl olur. Zâidenin çoğu alttakindedir. Bu çukur, zararlardan uzak olmak için, yumru ve kaygan şekildedir. Alt kol kemiğinin çukuru arkasında uzunluğuna bir zâide vardır ki, faydası korumaktır.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Elin bilek kemiklerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, bilekte birçok kemik vardır. Böylece bir kısmına bir zarar gelirse hepsine gelmemiş olur. Bunun gibi el ayasını yumduğunda, bu kemikler vasıtası ile el çukur olmakta ve akıcı olan bir madde avuçta tutulmaktadır. Bu kemiklerin mafsalları, yâni eklemleri birbirine rabt olunmuştur. Bu da, dağılmamak ve avucun tuttuğu şeylerde sağlam olması içindir. Hattâ elin iç derisi soyulsa, bu kemiklerin tümü, birbirine bitişik bir kemik gibi görünür. Bu birleşme ile, bu kemiklerin birbirine bağlanışı çok kuvvetli olup, bir parça uygunluk ve kabul gösterip, avuç içi çukurunun meydana gelmesini sağlamıştır. Bilekte yedi kemik ve ayrıca bir de zâid vardır.

Yedi kemik iki sıra üzeredir. Bir sıra, koldan yanadır. Bu kemikler ince yapılı olup üç tanedirler. İkinci sıranın kemikleri, parmakların tarak kemiklerinden yana olup, enlidirler. Sayıları dörttür. Bu üç kemik derc olunup kola yakın olan tarafları ince ve gayet

bitişiktir. Diğer sıraya yakın olan tarafları enli ve birleşmeleri azdır. Sekizinci kemik bileğin iki sıra kemiğini kuvvetlendirmek için değil, belki el ayasına yakın olan bir siniri korumak içindir. Üçü sıra kemiklerinin başlarının toplanmasından, onun bir başı meydana gelip, iki kol kemiği uçlarından hâsıl olan geniş çukura girip, ondan mafsal kapalı ve açık olur. Arka kol kemiğinde bildirilen zâide bilek kemiğine yakın olan kemiğin çukuruna girip, mafsal onunla eğik ve açık olur. Tarak kemikleri dört olup, dört parmağın karşısındadırlar. Bu tarak kemikleri bileğe yakın olan yerde birbirine yaklaşmışlar, böylece bitişik gibi olan bu kemiğin bileğe kavuşan kısmı küçük olmuştur. Parmaklara bakan tarafları ise biraz daha açıktır. Böylece açık kemiklere birleşmeleri daha uygun ve güzeldir. İç taraftan derinleşmiştir. Bilek mafsalı ile, el tarak kemikleri, bilek kemikleri etrafında olan çukurlara, üstünde kıkırdak bulunan, tarak kemiklerinden lokmaların girmesiyle bir manzûme hâlindedir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Elin parmak kemiklerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, el parmakları, eşyayı tutmakta, yardımcı âletlerdir. Parmakların eti, kemikten hâli yaratılmadı. Gerçi muhtelif hareketleri balık ve sülük gibi olabilirdi. Lâkin parmakların işi, el titremesi gibi zayıf olmayıp sağlam ve kuvvetli olmak için etlerin içi kemikle doldurulmuş olarak yaratıldı. Bu parmaklar birer kemikten yaratılmayıp, birden çok kemiklerden meydana gelmiştir. Böylece işleri zor olmaz. Her parmakta üç boğum vardır. Zira üçten çok olsaydı, ağır şeyleri tutmakta zorluk çekerdi, yahut takat getirmezdi. Üçten az olsaydı, parmakların hareketi az ve eksik olurdu. Parmak kemiklerinin uçları ince, dipleri geniş ve alttaki kemik üsttekinden bir derece daha büyük yaratılmıştır. Böylece taşıyanla, taşınan arasında münasebet iyi olur. Bu kemikler yuvarlaktır. Yuvarlak olmaları âfet ve zarardan korunmalarına yarar. Hareket, çekme ve tutmada dayanıklılık, sağlamlıkları kuvvetli olsun diye de, içleri boş ve ilikli yaratılmamışlardır. Tutma ve oğmanın kolay olması için dışları yumru, içleri oyuk olmuştur. Dış kısımları da, baş ve küçük parmak gibi yumru şeklindedir. Böylece birleştiklerinde âfet ve zararlardan korunmuş olan daire şeklini almıştır. İçlerinde et çoktur. Bu da, tutmayı kolaylaştırmakta ve tutulan şey ile kemik arasında perde ve paravana teşkil etmektedir. Dış tarafları etsizdir. Ağırlık değil, hafifliği temin etmiştir.

Parmakların ucunda tırnaklar vardır. Bunlar zamanında silâh ve başka işleri yapmaktadır. Parmakların uçları daha etlidir. Birbirine bitiştiklerinde, iyice yapışırlar. Orta parmağın mafsalları daha uzun olup, yüzük parmağının, sonra işaret, sonra küçük parmağın mafsalları daha kısa olmuştur. Tutma işi, bu şekilde daha kolay, parmakların bu hâlde bir araya gelmesi daha uygun olmaktadır.

Baş parmak, diğer dört parmaktan daha kısa ve kalın yaratılmıştır. Dayanıklılıkta hepsine eşit olmuştur. Eğer başparmak, kendi yerinden başka yerde olsaydı faydası kalmayıp, engel olurdu. Zira eğer başparmak elin içinde olsa idi, elin içi ile yapılan işlerin, çoğu olamazdı. Eğer küçük parmak yanında olsaydı, iki el beraber tuttuğu şeyde, birbirine mukabil ve muvafık gelmezdi. Birbirine yardım edemezlerdi. Eğer elin üstünde olsaydı, çok uzak olup, faydası kalmazdı. Başparmak tarak kemiklerine bağlanmayıp, kendisi ile diğer dört parmak arasındaki mesafe kısa olmadı. Demek ki, dört parmak, bir yönden bir şeyi kavrayıp, başparmak da onların karşısına gelip, mukavemet eylese, elin, büyük bir şeyi alması ve tutması mümkün olur. Mafsallarını kuvvetli bağlar tutmuş, kıkırdak perdeleri ile birbirine temas etmişlerdir. Bu da sağlamlığı arttırmak içindir. Kuvvet ve sağlamlıklarının fazla olması için de, mafsallarında bulunan boşlukları küçük kemiklerle doldurup, metanet verilmiştir. Bunlara Semsemâniyye derler.

Tırnaklar dört fayda için yaratılmıştır:

1 — Bir şeyi bağlamak, iliklemek isteyince, parmağa dayanak olmak.

2 — Onlarla ufak şeyleri toplamak ve kaldırmak.

3 — Onlarla kaşımak, kazımak ve temizlemek.

4 — Bazen, işi oraya düşünce, silâh gibi kullanıp, onlarla düşmanından intikam almak. Tırnakların ucu yuvarlaktır. Müsademeden mahfuz kalmak böyle daha kolaydır. Yumuşak kemikten yapılmışlardır. Bir zorluk zamanında eğilip bükülebilirler. Mukavemetle, yarılıp, kırılmaktan uzak olurlar. Kazınma ve törpülenme yerinde bulunmuşlar; onun için uzamayıp, kısaltılabilirler. (Sübhânel Hâlik-ı Bâri).

BEŞİNCİ NEVİ: Kasık ve oyluk kemiklerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, bedende bulunan kemiklerden biri de, kasık kemiğidir. Kuyruk sokumu yanında sağlı ve sollu iki kemik olup, kasık ortasında sağlam bir mafsalla birbirine geçmişlerdir. Bunlar, yukarıda olan bütün kemiklerin esası gibidir. Aşağıda olan kemiklerin de taşıyıcısıdırlar. Bu iki kemiğin her biri dört bölüme ayrılmışlardır. Dışa bakan bölümlerine, hâdıra veya harkafe kemiği denir. Öne bakan kısımlarına âne kemiği denir. Arka tarafta olan cüzlerine virek kemiği denir. İç ve aşağıya bakan bölümüne hakku'l-fehz denir. Zira bunlarda oyluk kemiklerinin yumru başlarının gireceği girintiler vardır.

Bu kemiklerin üzerinde meni âleti, rahım, mak'ad ve mesâne gibi çok önemli âlet ve organlar bulunmaktadır.

İki ayağın faydası ikidir: Biri intizamlı olarak, yâni düzgün olarak ayakta durmak olup, ayaklarla mümkün olur. Diğer yükselme, alçalma ve düz hâllerde olan geçme ve intikallerdir. Bunlar da, iki baldır kemiği ve ayak kemikleri ile hâsıl olurlar. Zira ayak iş yapamaz olsa, ayakta durmanın düzgün olması zor olur. İntikal ise kolay olur. Eğer baldır adalesine bir âfet gelse, o zaman kalkma ve ayakta durma kolay olup, intikal zor olur.

Ama bacak kemiklerinin evvelkisi oyluk kemikleridir. Bu da bedende olan kemiklerin en büyüğüdür. Çünkü bu iki kemik, üstünde olanı yüklenmekte ve altında olanı taşımaktadır. Bu iki kemiğin üst tarafları kubbe gibi bombeli olup, hakku'l-virek (kalça kemiğinin üstü) te olan girintiye oturmuş durumdadır. Bu iki kemik önden ve arkadan yana, bombeli, sol ve sağ taraflardan yana iç bükey ve kesik hâlindedir. Böylece büyük kasları, sinirleri ve çok sayıda damarları iyice koruyup, hepsinden, bir doğru şey hâsıl olup, hey'et onunla tamam buldu. Eğer hakku'l-virek (kalça kemiğinin üst tarafı) beraberinde bulunsaydı iki oyluk arası, mütenasib olmayan bir şekilde geniş olup yamuk olurdu. Bu iki kemiğin aşağı tarafında diz mafsalları için, her birinin iki zâidesi vardır. Diz mafsalından önce baldırkemiğini anlatacağız. Bundan sonra dizi anlatmak daha kolay olur.

ALTINCI NEVİ: Baldır kemiklerini ve diz mafsalını anlatır.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, kol kemiği gibi, baldır kemiği de iki kemikten meydana gelmiştir. Biri daha büyük ve daha uzun olup, diğeri daha küçük ve kısadır. İkincinin üst tarafı oyluk kemiğine ulaşmaz. Oyluk kemiği gibi, baldır kemiği de bombelidir. Baldır kemiği oyluktan kısadır. Bu da hareketini hafifletmek içindir. Öyle bir miktardadır ki, ne üstündekini taşıyamaz olur, ne de harekette güçlük çeker. Ayrıca küçük kemikle takviye edilmiştir. Bu küçük kemik hem büyükle arasında olan adale, damar ve sinirleri korur, hem de ayak mafsalında büyük kemiğe ortak ve yardımcı olur.

Diz mafsalı: Oyluk kemiğinin aşağı tarafında olan iki zâidenin (çıkıntının) baldır kemiğinin üst tarafında bulunan iki girintiye girmesinden hâsıl olmuştur. Bunlar birer lifli bağ ile bağlanmış olup, iki yanından iki sağlam iplikçiklerle kuvvetlenmiştir. Bunun faydası, diz üzerinde otururken diz mafsalı ayrılmaktan, bu kemiklerle korunmaktadır. Bu ağır bedeni taşıyan mafsalların hareketiyle kuvvet verip, ona direk olmaktır. Bu kemiğin yeri, bu mafsalın önüdür. Çünkü bu mafsala saldırma ve tehlike çoğunlukla önden gelir. Arkaya doğru zorla da eğilmez. Sağa ve sola eğilmesi azdır. O hâlde ânî kalkma ve oturmalarda, diz mafsalına ön tarafından zor ve zahmet gelir. (Sübhânallahi'l-âzim ve bihamdihi).

YEDİNCİ NEVİ: Ayak kemiklerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih âlimleri demişlerdir ki, ayak, ayakta durma âleti olarak yaratılmıştır. Şekli öne doğru uzundur. Böylece üzerine dayanılır ve durulur. İçi ortaya doğru incelmektedir. Çünkü ayakta dururken ön taraf ayağın naziresi olup, yürürken geride bıraktığı adımın naziresi, yâni tabanı üzerine bastığından, yürüme intizamlı olur. Dikenli bir yere adım atınca, ökçesi üzerine basıp, diken şiddetli batmaz. Yuvarlak şeylere güzel ve sağlam basıp, ayak kaymaz. Ayağın çok sayıda kemiği olmasında, çok faydalar vardır. Biri, ayak bastığı şeyi, kuvvetle tutup, sabit ve sağlam durur. Diğer faydaları çok kemikli olan uzuvların faydalarına benzemektedir.

Bir ayakta yirmialtı kemik vardır. Biri topuk kemiğidir. Ayakta durmak, esas ona bağlıdır. Biri kayık kemiği olup, ayağın ortası, onunla yerden yüksek olup, ön tarafı da onunla yere gelir. Ayak bileğinde dört kemik vardır. Ayak taraklarına onlarla bitişir. Biri merdiven kemiği olup, altıgen şeklindedir. O, ayağın dış yüzünden yana olup, yer üzerinde o yanın sebatı küçük olur. Beş kemik de tarak kısmındadır.

Topuk kemiği insanlarda, hayvanlarınkinden daha çok çıkıntılıdır. Ayağın hareketinde en faydalı kemik topuk kemiğidir. Nitekim ayakta durmada en lüzumlu kemik ökçe kemiğidir. Topuk, beyan olunan iki baldır kemiğinin aşağısında yuvarlak tarafları arasındadır. Onu her tarafından yukardan, sağdan, soldan ve arkadan kuşatmışlardır. İki tarafı, topuk kemiğindeki iki girintiye girmiştir. Bu topuk kemiği baldır ile ökçe arasında bir geçit olup, onunla birbirine küçük geçmeleri vardır. İkisi arasındaki mafsal sağlamdır. Ama topuk ortada bulunup, önden kayık kemiği, mafsal bağları ile ona bağlanmıştır. Kayık kemiği, arka taraftan ökçe kemiğine, ön taraftan bilek kemiklerinin üstüne, dış taraftan baldır kemiğine birleşmiştir. Ökçe kemiği, topuk kemiğinin altında bulunup serttir. Arka tarafı yuvarlaktır. Bununla tehlikelere karşı koyar, şiddetle çarpan şeyleri bir yana atar. Alt tarafı düzdür. Bununla basması düzgün olur. Bastığı şey üzerinde rahat durur. Büyük kemiktir. Böylece bütün bedeni yüklenmeye gücü yeter. Şekli uzun üçgen olup, tedricen incelip, ayağın ortasında yana vâsıl oldukça nihayet bulmuştur. Böylece ayağın çukuru arkadan ortaya doğru tedricen gider.

Ayak bileğine gelince, elinkine uymamaktadır. Zira ayak bileğinin kemikleri bir sıra olup, elinkiler iki sıradır. Bu bileğin kemiklerinin sayısı daha azdır. Zira tutmak ve harekete ihtiyaç bakımından elde daha çoktur. Ayaktan maksat olan sebat ve ayakta tutmaktır. Kemiklerin çokluğu ve mafsallar, sebat ve ayakta sağlam tutmaya

zararlı olduğu gibi, hiç olmamaları da aynı şekilde olduğundan, insanın ayağı böyle yaratılmıştır.

Ayak tarağı: Beş kemikten meydana gelmiştir. Böylece her birine ayak parmaklarından biri birleşir, bir sıra hâlini alırlar. Ayak parmakları, el parmaklarından daha kısadır. Çünkü ayaktan maksat metanet, elden maksat ise tutmaktır. Baş parmak iki boğumdan, diğerleri üç boğumdan meydana gelmiştir. Böylece yürüme hareketi intizamlı olur.

Böylece bedende üç yüz kemik olmuş olur. Bu sayıya semsemâniler de girmektedir. Bildirildiği şekilde olan sıra ve teşekkülleri akıl ve ilim sahiplerine ibret olmaktadır. Garib şekillerinde Allahü Teâlâ'nın bedii san'atı tefekkür ve tezekkür olunmakta, akılları hayrete düşürmektedir. Bu san'ata ibret ile bakıp, sâni'ini tanımakla lezzet almaktadırlar. (Sübhâne Hâlık-ı Bâri-i Musavvir deyip, şaşa kalmaktadır).

Üçüncü Bâb

Uzuvların hareketlerini, kasların mahiyetini, cüzlerini, sağlamlıklarını ve özelliklerini üç fasıl hâlinde bildirir.

BİRİNCİ FASIL

Kasların (adalelerin) bir araya gelmesini ve onlarla baş ve boyunda olan hareketleri yedi nevi üzere beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ- Kasların te'lifini (dizilişlerini) ve onlarla baş ve boyunda hâsıl olan hareketleri özet olarak bildirir.

Ey aziz! Teşrih (anatomi) ehli demişlerdir ki, insanın bedeninde bulunan dörtyüz yirmi istekli hareketin tamamı ve olgunluğu, sinirler vasıtası ile yürekten beyne ve oradan uzuvlara ulaşan kuvvetle hâsıl olur. Hareket eden organların asılları olan sert kemiklerle, lâtif, ince ve yumuşak olan sinirlerin birleşmesi münasip olmadığından, Bâri Teâlâ, inâyetiyle lütf edip, uzuvlardaki kemiklerden sinirlere benzeyen bağlar yaratmış, ikisini tek bir şey imiş gibi birleştirmiştir. Bağlar ile sinirlerden terekküb eden cisim, baş, beyin ve omuriliğin hacimlerine uyarak, buralarda incelmiş, özellikle uzuvlara bölünüp ve dallara ayrıldığında her bir kemiğin hissesi, gayet ince ve zayıf olup, esas doğuş yerinden uzaklaştıkça, bozulma ile karşı karşıya geldiği için, Bâri Teâlâ, hikmetiyle tedbir edip, sinirle bağlardan meydana gelen kasları güzel bir şekilde kalınlaştırmış, aralarını etle doldurmuş, perde çekip sinir cevherinden olan direği ortasında muhafaza etmiştir.

O hâlde bunun tümü, sinirden, liften, etten, perde ve zardan meydana gelen bir uzuv olmuştur. Buna adale (kas) denir. Bu adale toplanıp kısa olunca, uzuv tarafına geçen kirişi çeker. O hâlde o uzuv buruşup çekilir. Yine bu adale kendi açılmasiyle uzun olunca, o kiriş rahat olur. O zaman da o uzuv açılıp, uzaklaşır. Bütün irâdî, istekli hareketler bu şekilde hâsıl olup, çeşit çeşit değişik hâllerde, bulunduğu yere göre şekil alır.

İKİNCİ NEVİ: Yüzdeki bazı kasları ve onlarla meydana gelen hareketleri bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, yüzdeki kasların sayısı, onda olan hareketli uzuvların sayısıncadır. Yüzün hareket eden uzuvları, alın, göz, göz kapakları, yanaklar, burun uçları, alt çene ve dudaklardır. Alnın hareketi, bir ince, geniş ve örtülü adale ile olur. Bu adale, yâni kas, alnın derisi altında yayılmış olup, ona öyle karışmıştır ki, alnın derisinden bir kısım olmuş, ondan ayrılamamıştır. Alnın derisi, kaştan hareket alan uzva kiriş gibi olur ve bu adalenin toplanmasıyla kaşlar kalkar. Rahat etmesiyle iner. Hattâ gözü yummaya bile yardımcı olur.

Göze gelince, onu hareket ettiren altı adale vardır. Dördü, gözün dört tarafında olup, her biri göz kursunu, kendi tarafına çeker. İkisi de gözün kaykacında olup onlarla gözün dairevî olan hareketi meydana gelir. Gözün kaykacında bir adale vardır ki, beyan olunacak boş asabeye direk olup, ona kendi perdeleriyle metanet vermiştir.

Üst göz kapaklarının hareketiyle maksat tamam olup, gözleri yummak tamamen mümkün olduğundan, göz alt kapaklarının hareketine ihtiyaç kalmamıştır. Allahü Teâlâ'nın inâyeti ise, mümkün oldukça az âlete sarf olunmuştur. Çünkü âletin çok olmasında, âfet ve tehlike çoktur. Üst göz kapakları sakin olup, alttaki göz kapağı hareket edebilirdi. Lâkin Allahü Teâlâ'nın inâyeti işin bidâyetine sarf olunmuştur. Böylece üst göz kapakları, sinirlere daha yakın olduğundan, sinirler ona kavuşunca katlanmaya ve değişmeye muhtaç olmadığı bilinmektedir. Üst göz kapakları için, gözün açılması zamanında hareket yukarı ve yumma zamanın hareket aşağı olmayı gerektirir. Yumma ise aşağı tarafa çeken adalelere muhtaç olduğundan, gözün iki yanında iki adale olup, göz kapağını aşağı çeker. Göz kapaklarının açılması için, ortasına bir adale iner. Kirişinin ucu, göz kapağı tarafına doğru açılıp, o bir araya toplandıkta, göz açılır. Onun için bir adale olup doğru aşağı inip, göz kapağının iki perdesi arasında kıkırdak gibi bir geniş cisim olup, kirpiklerin bittiği yer altında yayılmıştır. Göz kapağı gözü korumak için, kirpik-

ler onu tozdan muhafaza etmek için yaratılmıştır. Demek ki, bedenin her parçası nice hikmet ve faydalar için halk olunmuştur. (Sübhânel Hâliku'l-Bâri).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Yanakların, dudakların ve burun uçlarında harekete vesile olan adaleleri bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, yanağı iki hareketi vardır. Biri alt çenenin hareketine bağlı, diğeri dudağa ortak olarak, bir başka uzvun hareketine tâbi olan kendi hareketidir. Onun için yanakla o uzvun müşterek bir adaleleri olup, o adale her tarafından ariz (geniş ve yanak demektir) bulunup, bu isim ile tanınmıştır. Bu iki hareketin iki adalesinin her biri dört cüzden mürekkeptir. Zira her birine dört yerden lif gelmiştir. Bir cüz'ü boyun kemiğinden bitip, uçları iki dudak tarafına, aşağıdan gelip ulaşmaktadırlar. Ağzı yana ve aşağı çeker. İkinci cüz, iki tarafta göğüs kemiği ve boyun kemiğinden doğup lifleri dudakların yanlarına gitmiştir. Sağdan doğan, soldan doğanla kesişip geçmektedir. O hâlde sağdan gelen lif, dudağın sol alt kısmına, soldan gelen lif, onun sağ tarafının üstüne ulaşmıştır. Bu iki lifin birleşme ve bir araya gelmeleriyle ağız daralır. Dudaklar öne gelir. Kesenin ipliği, kesenin ağzını bir araya topladığı gibi olur. Üçüncü cüz, omuzda olan göğüs kemiği yanından bitip, o adalenin bitişik olduğu yerin üstüne kavuşup dudağı iki yana müsavi ve imâle ile mail kılmıştır. Dördüncü cüz, boyundaki senâsinlerden gelip, kulakların yanından geçip, yanaklara ulaşırlar. Yanak, onunla öyle harekete gelmiştir ki, dudak bile o harekete tâbi olmuştur. Ama dudağın adalelerinden biri yanakla müşterek olan adaledir ki, yukarıda anlatıldı. Dudaklara mahsus adaleler dörttür. İkisi elmacık adı verilen göz altındaki kısmın yukarısından gelip, dudağın iki tarafına birleşmiştir. İki adale de aşağıdan gelip dudağa kavuşmuştur. Dudağın hareketi için bu dördü yeterli bulunmuştur. Zira bu adalelerin her biri, tek başına hareket ederse, dudağı kendi tarafına çeker. İkisi, iki taraftan birlikte hareket etseler, dudak iki tarafa doğru açılır. Dördü beraber hareket etseler, dudağın dört yöne hareketi tamam olup, kusuru kalmaz. Ve bunlardan başka onun hareketi olmaz. Müşterek olan adalelerin uçları dudakla öyle kaynaşmıştır ki, onun esası olan etten fark edilemez.

Burun kanatlarına gelince, iki küçük sağlam adalenin birleşmeleridir. Küçük olduklarından çok hareketli olan yanak ve dudağın adalelerinin yerinin geniş olması gerekir. Sağlam olmaları, burnun ucunda kemik bulunmadığındandır. Bu iki adalenin çıkış yeri, elmacık adı verilen yerdedir. Zira elmacık lifine karışık olup, burun uçlarını o tarafa hareket ettirir. (Hepsi Allahü Teâlâ'nın hikmeti ile vaz' olunmuştur).

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Alt çenenin hareketini, faydasını ve adalelerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, üst çene hareket etmez. Alt çene hareket eder. Bunun da çok faydaları vardır: Birisi şudur ki, daha hafif olanın hareket etmesi, daha kolay ve uygundur. Biri de, harekette zahmet çeken, kıymetli a'zâyı müştemil olmayanı tahrik daha doğru ve güzel olmasıdır. Biri de, üst çene hareketsiz olduğundan, mafsalı ile baş mafsalı metin ve muhkemdir.

Harekete mahsus olan alt çenedir dedik. Bunun üç hareketi vardır. Biri ağzı açma hareketi, diğeri kapama hareketi, diğeri de çiğneme ve öğütme hareketidir. Ağzı açma hareketi çeneyi aşağı indirir. Kapama hareketi çeneyi yukarıya çıkarır. Öğütme hareketi, çeneyi iki tarafa da meyl ettirir. İşte kapamak için iki adale vardır. Bunlar yukarıdan inip çeneyi yukarıya çekerler. İnsanın çenesi hafif olup, hayvan gibi sert kesme ve koparmaya muhtaç olmadığından bu iki adalenin ölçüsü küçüktür. Gayet yumuşak olan beyin, mebdeleri kılınmıştır. Ona yakın oldukları için bunlar da yumuşaktır. Zira bu adalelerle beyin arasında ancak bir kemik vardır. Beyinden çıkışlarında iki kemik çift olarak bulunur ve Allahü Teâlâ bunları örtüp perdeden geçirir. Böylece bu kemiklerin boyu, başlangıç yerlerinden uzaklaşarak esasları biraz sertleşir. Bu iki adaleden her birinin birer büyük kirişi olup, alt çenenin kenarını müştemildir. Bir araya gelince, çenenin önünü kaldırıp, üst çeneye birleştirirler. Bu iki adaleye iki adale daha yardımcı durumundadır. Onlar ağız içinden gelip, alt çenede boşluğa inmiştir. Ağzın içinden gelen adalelerden biten kirişlerin sağlamlıkları için, ortalarından neş'et etmiştir. Ama ağzı açmak ve çeneyi indirmek adalelerinin lifleri kulağın arkasında olan ebriye çıkıntılarından inip, bir araya gelmiş bir adale olmuştur. Ayrıca sağlamlık için bir kısa öz kiriş olup çene kemiğine katlanacak yere gelip, ekleştiğinde çeneyi arkaya doğru çekip, aşağıya inmiştir. Bu çenenin tabii ağırlığı aşağı inmesine yardım etmiştir. İşte ona iki adale kifâyet edip, diğer bir yardımcıya ihtiyacı kalmamıştır.

Çiğneme ve öğütme için iki adale vardır. Her yanda birer üçgen adalelerdir. Açılarının dar kısmı elmacığa girince iki gövdesi uzayıp, biri alt çeneye iner ve diğeri karşı tarafına çıkar. Üçgenin tabanı, aralarında doğru olarak birleşip her açı kendi yerine gider. Böylece üçgen şeklindeki adalenin toplanmasından, çeşitli yönleri meydana gelip, öğütme ve çiğneme hâsıl olur (Sübhânallah!).

BEŞİNCİ NEVİ: Baş ve boynun hareket ve adalelerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, başın kendine mahsus hareketleri vardır. Boğazın beş kemiği ile de müşterek hareketleri var-

dır. Nitekim başın eğilmesine boynun eğilmesi eklenir. Bu iki çeşit hareket —ki özel ve ortaktır— ya öne eğik, yahut arkaya doğru, ya sağ, yahut sol tarafa mâildir. Bazen bu iki çeşit hareket arasında iltifat meydana gelir ve hareket dairevi olur.

Başın eğilmesi ve ona mahsus hareketinin iki adalesi vardır. Bunlar başın iki yanından gelmiştir. Zira lifleri ile yukarıda kulak arkasından(aşağıda göğüs kemiğinden neş'et edip, birleşmiş ve bir hâlinde başa çıkmıştır. Eğer yalnız biri hareket eylese, o tarafa doğru eğilir. İkisi beraber hareket eylese, baş mu'tedil olarak öne eğilir. Ama baş ile boynu beraber öne doğru eğen adaleler bir çift olup, yemek borusu altındadır. Birinci ve ikinci omura kavuşup onlarla karışmıştır. O hâlde eğer yemek borusuna yakın olan cüzleri topladıysa, yalnız baş eğilir. Eğer omurlara karışın cüzleri de topladıysa, boyun da öne doğru eğilir.

Fakat başı arkaya doğru eğen dört çift adaledir. Beyan olunan bir çift adalenin altında gizlenmiştirler. Bu çiftlerin bitiş yerleri mafsalın üstündedir. Bir çifti birinci fıkranın, yâni omurun iki kanadına gelmiştir. Bir çifti de, ikinci omurun sensenesine bitişmiştir. Bunun özelliği, başı, arkaya eğme zamanında, dik tutup, tabiî hâline getirmektir. Dördüncü çiftin başlangıcı, onların üstü olup üçüncü çiftin altında, dıştan yana geçip birinci fıkranın kanadına gelmiştir. İki evvelki çift, başı iki tarafa meyl etmeden arkaya döndürürler. Üçüncü çift başı doğru olarak tutar. Dördüncü çift ise, başı eğri olarak arkaya döndürür. Ama başı boyunla beraber arka tarafa döndüren adaleler dört çifttir. Üç çifti dördüncünün altında saklı olup, dördüncüsü bunları kuşatmıştır. Bu dördüncü çiftin her biri bir üçgen şeklinde olup, tabanı beynin arka kemiği olmuştur. Onda olan, boyna inmiştir. Bunun altında açılmış olan üç çiftin birisi, boğaz omurunun iki tarafıyla aşağıya inmiştir. Bir çifti son kanatlara meyl ederek gitmiştir. Bir çifti de omurun iki tarafıyla kanatların uçları arasını birleştirmiştir.

Başı iki tarafa meyl ettiren adaleler iki çift olup, kafa mafsalına bitişmişlerdir. Bir çiftin yeri ön taraf olup, onun biri baş ile ikinci fıkranın arasını sağ taraftan, diğeri sol taraftan birleştirmiştir. İkinci çiftin yeri arka taraf olup, biri baş ile birinci fıkra arasını sağdan, diğeri soldan bir araya getirmişlerdir. Bu dört ayrı kasın hangisi toplanıp, kısalır, büzülürse, baş eğik olarak onun tarafına meyl eder. Bunların hangi ikisi bir tarafta, birlikte olup kasılırsa, baş doğru olarak, dik olarak onların olduğu yana döner. Bunların dördü beraber hareket ederse, baş olduğu gibi durur, hareket etmez. Bu dört kas, diğerlerinden daha küçüktür. Lâkin yerleri yakın, nizamları diğer adalelerin altında sıralanmış olduğundan, büyük adalelerin işlerini görmüşlerdir.

ALTINCI NEVİ, Ses yeri olan hançerenin kıkırdak, adale ve hareketlerini bildirir.

Ey azîz! Teşrih ehli demişlerdir ki, hançere kıkırdaktan yapılmış bir uzuv olup, ses çıkarma vasıtasıdır. Bu hançere üç kıkırdaktan meydana gelmiştir. Biri boğazın önünde, çenenin altında el ile yoklanıp tutulan bir kıkırdaktır. İçi çukur, dışı bombeli olduğundan ona durki ve türsî [her ikisi de kalkan mânâsındadır] denir. İkinci kıkırdak onun arkasında boyuna yakın olup, boyuna rabt olunmuştur. Üçüncü kıkırdak, ikincinin üstünde tas gibi kapaklanmış olup, ikinciye bitişip durkî'ye bitişmeksizin, yanında bulunmuştur. Tas gibi kapaklanmış kıkırdak ile bitişik olduğu ikincinin arasında iki girintili bir mafsal vardır ki, ikinci kıkırdaktan iki zâide o iki girintiye girip, hançerenin genişliğine göre birbirinden uzaklaşır ve ayrılırlar. İkinci kıkırdağın birinci kıkırdak üzerine tas gibi geçip, ona yardımcı olması ve ondan uzaklaşması ile hançere kapanır ve açılır.

Hançerenin önünde üçgen bir kemik olup, (Yunanca «L» harfi) şeklinde olduğundan ona L kemiği denilmiştir. Nitekim kemikler bahsinde geçmişti. Bu kemiğin faydası hançereye dayanak olup, adalelerin lifleri bundan doğar. İşte birinci kıkırdağa, ikinci kıkırdağı eklemek için ve üçüncü kıkırdağı, ikisine tatbik için ve üçüncüyü ikisinden uzaklaştırarak hançereyi açmak için çok sayıda adaleler vardır. Hançereyi açan adaleler, bir çift olup, L kemiğinden çıkıp, birinci kıkırdağın önüne gelip, üzerine yayılmış ve yapışmıştır. Büzülme ile bir araya gelip, üçüncü kıkırdağı ön ve yukarı çıkarsa hançere açılarak genişler. Bir çift adale boğazı aşağıya çeken adalelerle müşterektir. Bunların çıkış yeri, birinci kıkırdaktan yana olan, göğüs tahtası kemiğinin içindedir. İki çift adalesi daha vardır ki, bir çifti iki adaledir. Onlar üçüncü kıkırdağa gelip, arkadan ona birleşmişlerdir. Büzülme ile bir araya gelse, üçüncü kıkırdağı kaldırıp, arkaya doğru çekip, bağlar birinciden uzaklaşıp hançere genişler. İkinci çiftin iki adalesi üçüncü kıkırdağın iki tarafına gelip açılmıştır. Buruştuklarında veya büzüldüklerinde üçüncüyü birinciden yere doğru çekip, hançerenin genişlemesine yardımcı olur.

Hançereyi daraltan adalelerin bir çifti L kemiğinden gelip, birinci kıkırdağa birleşir. Sonra genişleyip ikinci kıkırdağa sarılmış ve onun arkasında iki kasın iki tarafı birleşmiştir. Büzüldükleri zaman hançere daralır. Dört adalesi de birinci kıkırdakla ikinci kıkırdağın iki ucu arasını birleştirmiştir. İşte bunlar büzülünce, hançerenin aşağı kısmı daralır. Hançereyi örten bir çift adale olup, birinci kıkırdağın aslından çıkıp, içinden geçer, ikinci kıkırdağın aslının üzerini kaplar, sağdan ve soldan üçüncüye bitişir. Kalktıkları zaman, mafsalı tutup, hançereyi öyle kaplarlar ki, nefesi tutmakta, göğüs ada-

leleri ve perdesine karşı koyarlar. Bu iki adale küçük ve sağlam yaratılmıştır. Böylece hançerenin içinde, birikinti olmadan, onu kuvvetle kaplayıp, nefesi tutarlar. Bu iki adalenin inhirafı (eğimleri) az olup doğru olarak yükselmiştir. Birinci ve ikinci kıkırdağın aralarını birleştirmeye gitmiştir. İki adale de, üçüncü kıkırdağın altında bulunan küçük adalelere yardım içindir. Bunlarda çok san'atlar vardır. (Sübhânallah!).

YEDİNCİ NEVİ: Boğazın (hulkumun), L kemiğinin ve boynun adale ve hareketlerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, hulkum bir bütündür. Onun iki çift adalesi vardır ki, onu aşağı çeker. Bir çifti hançerede zikr olunandır. Diğer çifti, göğüs tahtası kemiğinden çıkıp, yukarıya gidip L kemiğine ve oradan hulkuma kavuşup, onu aşağıya çekerler. Boğazın adaleleri, boğazın içinde bulunan iki et olup, onun iki adalesi bunlardır. Onlar yutmaya yardım için yaratılmışlardır.

L kemiğinin hem kendine ait, hem de diğer bir adale ile müşterek adaleleri vardır. Özel olan adaleleri üç çift olup, bir çifti çenenin iki yanından gelip bu kemik üzerinde olan düz hatta bitişip, kemiği çene tarafına çekmiştir. Bir çifti de çene altından çıkıp, dil altından geçip bu kemiğin üst tarafına ulaşmıştır. Bu da, bu kemiği çene tarafına çekmiştir. Bir çifti kulaklar yanında olan zâide kısımlardan çıkıp bu kemiğin üzerinde bulunan doğru çizginin alt tarafına bitişip onu aşağıya çekmiştir.

L kemiğinin müşterek olan adaleleri biraz sonra anlatılır. Dili hareket ettiren dokuz adaledir. İkisi zâidelerden çıkıp, enine gidip, dilin iki yanına birleşmişlerdir. İkisi L kemiğinin üstünden çıkıp, uzamış, dilin ortasına kavuşmuşlardır. İkisi de L kemiğinin aşağı kaburgasından çıkıp, enli ve uzun adaleler arasından dile geçip, onu uzuv üzerinde hareket ettirir. İkisi de dili açar. Onların yerleri, adı bildirilenlerin altında olup lifleri dil altında enine doğru yayılmıştır. İşte bu iki adale alt çene kemiğinin bütününe birleşmiştir. Biri de dil ile L kemiği arasını birleştirmiş ve birbirine çekmiştir.

Boynu hareket ettiren iki çift adaledir. Bir çifti sağda, bir çifti soldadır. O hâlde hangisi, yalnız başına büzülür bir araya toplanırsa, boyun verb [boynun omurgadan üzerinde döndüğü kemiğe denir] üzerinde o tarafa döner. Eğer dördü birden kasılsalar, boyun bir tarafa dönmeyip dik olur, kısa olur. Dördü de kendi hâlinde kalırsa, boyun da kendi hâlinde kalır. O hâlde, buradan insanın sadece baş ve boynundaki, Allahü Teâlâ'nın çok sayıda bedi'i san'atları düşünülebilir.

İKİNCİ FASIL

Göğüs, omuzlar, eller ve parmaklardaki adalelerin durumunu ve hareketlerini altı nevi olarak beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Göğsü tutan ve açan adaleleri bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, göğüsü hareket ettiren adalelerin bazısı, ancak açar, tutmaz. Göğsün bu adalelerinden, solunum ve sindirim organları arasında perde görevi yapan kısımdaki adaleler bunlardandır. Bir çift adale de, boyun kemiğinin altında vardır ki, omuz başından bitmektedirler. Göğsün birinci kaburgasına sağdan ve soldan bitişip, o kaburgayı çekmek içindirler. Bir çift adalesinin iki kat ferdinin iki cüz'ünün üst tarafları boyuna kavuşup, onu hareket ettirir. Aşağıları göğsü harekete getirirler. Göğsün beşinci ve altıncı kaburgasına erişen, bildirilecek bir adaleye karışıp gitmiştir. Bir çift adalesi de omuzdan biraz derinden gitmiş olup birinci fıkradan (omurdan) omuza inen bir çift adaleye gelmiştir. İkisi bir adale gibi olup. arka kaburgalara gitmiştir. Dördüncü çift adalesi boynun yedinci fıkrasından ve göğsün ilk iki fıkrasından bitip, göğüs kemiğine kavuşmuştur. Göğsü açan kaslar bunlardır.

Göğsü tutan, daraltan adalelerden biri, tutucu perdeden tâli olarak ve bizzat tutan ve daraltan adalelerden bir çift adale olup üst kaburgaların esasları altından uzayıp göğsü bir araya toplamıştır. Bir çifti de, bu kaburgaların uçları yanında boyun kemiği ile hançere arasındaki kısma bitişik olup, düzgün iç adalelerine karışmıştır. İki çift adale de, bu çifte yardımcı kılınmıştır. Göğsü hem daraltan, hem açan adalelere gelince, onlar, kaburgalar arasını birleştirenlerdir. İşte her kaburga kemiği arasında dört adale vardır. Liflerinin bazısı kaburgalarının dışına, bazısı içine varıp üzerine bitişmiştir. İki adale boyun kemiğinden omuz tarafına gelip, birinci eğe kemiğine sağdan ve soldan bitişmiştir. Onu yukarı tarafa kaldırıp, göğsün genişlemesine yardımcı olunmuştur. Böylece göğüsteki adalelerin tümü doksana varmıştır.

Omuzu hareket ettiren yedi çift adaledir. İki çifti, başın arkasından gelir. Bir çifti omuzun, yâni iki omuz başı arasının üstünde bulunan boyun kemiğine kadar gelir. Baş tarafına olan meyliyle omuzu kaldırmıştır. Diğer çifti de, omuzun köküne erişip, onu baş hizasına kaldırmıştır. Bir çift adale de birinci fıkradan [ilk omurdan] gelip, omuzun yukarısına kavuşup, onu boyuna yaklaştırmak içindir. Dördüncü çift, L kemiğinden çıkıp, yine omuzun yukarısına gidip, onu kaldırmıştır. İki çift adale göğüs fıkralarında ve boyunda olan nesnelerden bitmiş, omuzu arka ve aşağıya hareket ettirmiştir. Yedinci çift, koltuktan bitip, omuzu aşağı ve öne çeker.

Omuzu pazu ile beraber yukarıya kaldırırlar. Göğsün açılmasına da yardım ederler. (Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyül azîm).

İKİNCİ NEVİ: Omuz mafsalını pazu ile hareket ettiren adaleleri bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, omuz mafsalını tahrik eden, pazunun adaleleri olup, uçları göğüsten gelir. Pazuyu aşağı çekerler. Bu üç adalenin biri, meme altından bitip, pazuya yakın olan fıkranın önü tarafında, pazunun önüne bitişip, omuzun aşağısına geldiğinden pazuyu göğse yakın eder. Üç adaleden biri de, göğüs kemiğinin üstünden çıkıp, pazu başının iç tarafına intibak edip, pazuyu kaldırmakla göğse yaklaştırır. Üçüncü ve en büyük adale, bütün göğüs kemiğinden hâsıl olup, pazunun ön aşağı kısmına birleşmiştir. Eğer üst cüz'ü lifiyle amel ederse, pazuyu yukarıdan indirerek göğse getirir. Eğer iki cüz ile beraber amel ederse, pazuyu düz olarak göğse getirir. Pazunun iki adalesi hasırâdan (koltuk altından, böğürden) çıkarak, adı geçen büyük adalenin bağlanmasından sıkı bağlanıp, bir büyüğü, koltuk altı kemiğinden ve arka kaburgadan gelip, pazuyu bu kaburgalar tarafına düzgün olarak çeker. İkinci incesi koltuk altı derisinden ortaya meyilli gelip, meme tarafından, yukarı çıkan adalenin kirişine birleşip, arkaya dönüp, içe gömülür. Bu da evvelki adaleye yardımcıdır. Bu kolun beş adalesi daha vardır. Hepsi de omuz kemiğinden bitmiştir. Bunların biri omuzun üst eğe kemiği ile hicabı doldurup, başı pazunun dış yanının üst kısmına geçip gitmiştir. Bunlardan ikisinin çıkış yerleri, omuzun üst eğe kemiği olmuştur. Biri büyük olup, lifini alt cüzler, perdeye (diyaframa) gönderip, diyafram ile alt kaburganın arasını doldurmuştur. Pazunun başına dış yanı ucunda kavuşup, pazuyu dışa doğru meyl ile uzaklaştırmıştır. İkincisi, bu birinciye bitişik olup, bununla pazunun fiilini meydana getirmiştir. Lâkin ikinci adale, omuzun yukarısına bağlanıp, pazunun dış yüzüne eğri olarak kavuşup, onu dıştan yana meyilli etmiştir. Dördüncü adale omuz kemiğinin iç yüzünü doldurup, kirişi, pazunun başının iç yanından giren adalenin eczasına bitişip, pazuyu arkaya doğru büker. Beşinci adalenin çıkış yeri omuzun alt eğe kemiğinin alt tarafıdır. Kirişi, koltuk altının üstünden yükselen büyük adalenin birleşmesinin üstünde pazuda birleşmiştir. Bu adalenin işi, kol kemiğinin (pazunun) yukarı kısmını, yukarıya çekmektir. Pazunun iki başlı bir adalesi daha olup, onun işi boynun aşağısından ve boyundan gelip pazuyu kuşatmaktır. Bunun bir başı, pazunun içindedir. İçinde dolaşık olarak bulunmaktadır. Diğer başı, arkasından omuzun aşağısından doğar. Eğer iki cüz ile iş görürse, kolu düz olarak kaldırır. Pazunun iki küçük adalesi daha olup, biri meme üstünden gelir. Biri de omuz mafsalı içindedir. (Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyül azîm).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: **Kolun adale ve hareketlerini bildirir.**

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, kolu hareket ettiren adalelerin bazısı açar, bazısı kapar. Bunlar pazu üzerindedirler. Bunların bazısı pazuyu şekli üzere örter, bazısı yayar ve açar. Bu adaleler pazu üzerinde değillerdir. Lâkin açanlar bir çift adaledir. İkisinden biri içeriye kıvrılıp kolu açar. Zira bu pazunun ön altında ve omuzun aşağı kaburgasından doğar, dirseğe iç eczaları yanında bitişir. İkincisi, dışa dönüktür. Kolu açar. Çünkü bu adale, pazunun arkasından gelip, dirsekten çıkan eczaya bitişir. Bu iki adale, bu iki işte bir araya geldikte, kolu düz olarak açarlar.

Kolu kabz eden, kapayan kaslara gelince: Bunlar bir çift adaledir. İkisinden büyük olanı, kolu içe meyl edip, kapatır. Zira bu kas, omuzun aşağı çıkıntısından ve karga burnundan meydana gelip, pazunun içine meyl edip, dirseğin ön üst kirişine kavuşmuştur. İkincisi, kolu dışa meyl ederek tutar ve yumar. Çünkü bu adalenin menşei dış pazunun arkasıdır. Bu adalenin iki et başı vardır. Biri pazunun arkasından, biri önünden geçip dışa meyl ederek, kabz eden alt dirseğin ön altına ve içine meyl ile kabz edenin yukarısına birleşir. Böylece çekmeleri kuvvetli olur. Bu iki adale, bu iki işi için bir araya geldiklerinde, kolu düz olarak bulundururlar. Bu iki basit adalenin içinde bir adale daha olup, pazu kemiğini kuşatır ve kabz eder.

Kolu şekli üzere örten adaleler bir çifttir ve dışardan görünürler. Bunlardan birisi pazu başının iç tarafının üstünden doğup, dirseğin üstüne gelip, bileğin mafsalı olmuştur. İkincisi ondan daha kısa, lifi enli ve uçları sinirli olup, dirseğin altından doğup, bilek mafsalı yanında, üst kısma varmıştır. Kolu dıştan açan adaleler bir çift olup, bunlardan biri iki eklemin dışında bulunup, üst bileğe kirişsiz kavuşmuştur. İkincinin doğduğu yer, pazunun başının yüzünden yana üst kısmından uzanan ince kemikten olup, koldan geçerek nüfuz etmiştir. Ta bilek mafsalına yaklaşıncaya kadar gitmiştir. Böylece bileğin üst tarafından iç kısma gelip, kiriş perdeleri ile bubire bağlanmıştır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Bilek adalelerini ve hareketlerini bildirir.**

Ey aziz! Teşrih ehli, yâni anatomi alimleri demişlerdir ki, bilek mafsalını hareket ettiren adalelerin bazısı bâsıt, bazısı kâbız (yâni açıcı ve kapayıcı), bazısı arkaya açıcı, bazısı kendi üzerine örtücüdür. Bileği açan adalelerin bazısı birbirine bitişik olup, biri bileğin altının ortasından doğup, kirişi baş parmağa birleşmiş olup, onunla işaret parmağından uzak olur. Diğeri de üst eklemden çıkıp kirişi, bilek kemiğinden baş parmak hizasında bulunan önceki kemiğe bitişmiştir. Bu ikisi beraber hareket edince, bileği biraz açarlar.

Eğer yalnız ikinci adale hareket eylese, bileği sırtı üzere düşer. Eğer pazu sadece hareket eylese, hem bileği düşürür ve hem baş parmağı işaret parmağından ayırır. Bir adale pazunun ucunun altından bitip üst oynağın dışında yana ilka olunup, iki uçlu bir kirişini gönderip, bir ucu işaret ile orta parmağın önünde bulunan tarağın ortasına birleşip, öbür ucu bilek yanında üst oynak üzerine dayanıp, bileği kavrayarak açmıştır.

Bileği kabz eden kapayan adalelerin bir çifti kolun dış yanı üzerindedir. Onun aşağıda olanı, pazunun ucu içinden bitip, küçük parmağın önünde olan tarağa bitişmiştir. Yukarıdaki onun üstünden doğup, yine aynı el tarafına bağlanmıştır. Onunla bir adalesi pazunun aşağı cüzlerinden bitip, beyan olunan iki adalenin yerlerini aracı kılmışlardır. Bunun iki başı olup, birbirine salib gibi girmiş olup işaret parmağı ile orta parmak arasında olan yere bitişmiştir. Bu ikisi beraber hareket ettiğinde, bileği kabz ederler. O hâlde bildirilen adaleler, yâni açan ve kapayan kaslar, bizzat bileği düşük ve bombeli de ederler. Eğer parmağın önünde bulunan tarak kemiğine bitişik olan adale, münferid hareket ederse, eli bir miktar dış yüzü üzere döndürür. Eğer baş parmağın beyan olunacak adalesi, bu adaleye yardım ederse, eli tamamen döndürür. Eğer baş parmağın önünde bileğe bitişik olan adale münferid ve müteharrik (yalnız ve hareketli) olsa, eli bir miktar yüzü üzere katlar. Eğer küçük parmağın beyan olunacak adalesi, buna yardımcı olursa, eli tamamen katlanmış, kapanmış olur.

BEŞİNCİ NEVİ: Parmakların adale ve hareketlerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, elin parmaklarını hareket ettiren adalelerin bazısı el ayası kemikleri üstünde hâsıl olmaktadır. Bazısı da kol kemiklerine bitişiktir. Hepsi avuçta olsalardı, etin fazlalığı ile avuç büyük olur, hafif olmazdı ve onda bu letafet kalmazdı. Bilek adaleleri parmaklardan uzak olduğundan, kirişleri yuvarlak, sağlam ve uzun olup, her taraftan gelen zarlarla kuvvetlenmiştir. Hareket eden uzuvlara birleşmeleri için lifleri enli ve kaplayıcıdır. Parmakları açıp, aşağıya hareket ettiren adalelerin tümü, kol kemiği üzerindedir. O hâlde parmakları aşağıya hareketle açan adalelerin biri kolun dış yüzünün ortasında olup, pazunun aşağı ucunun dış yüzünden doğmuş, kirişten dört parmağa gönderip, onları aşağıya hareketle açmıştır. Bu açıcı adalelerin üçü de bir tarafta, birbirine bitişik olup, biri pazunun dış çıkıntısının iki zâidesi arasında orta kısımdan doğar, küçük parmağa ve yanındaki parmağa iki kiriş gönderir. Bu kat kat olan adalelerin ikincisi pazu kemiğinin iki zâidesi aşağısından ve aşağı oynak tarafından doğup, orta ve işaret parmaklarına iki kiriş gönderir. Üçüncüsü üst oynağın üstünden do-

ğup, baş parmağa bir kiriş göndermiştir. Bu adalenin yanında bir adale daha olup, bu adale bilek adaleleri kısmında anlatıldı. Onun çıkış yeri alt oynağın ortası olup, onun kirişi işaret parmağından, baş parmağı uzaklaştırmıştır.

Parmakları yuman ve toplayan adalelerin bazısı kol kemiği üzerinde, bazısı avuç içinde bulunmaktadır. Kol üzerinde olanlar, üç adaledir. Kolun ortasında biribirinin üstünde sırayla durmaktadırlar. En değerlileri aşağıda içte olup, alt oynağın [yâni bileğin alt oynağının] kemiğine bitişik olan adaledir. Bunun işi en kıymetli olduğundan, yeri de mahfuzdur. Bu alt adale pazunun dış çıkıntısı ortasından doğar. Oradan kiriş genişler. Beş kirişe ayrılıp, her parmağa girer. Dört parmağın, birinci, ikinci ve üçüncü mafsallarını tutar. Baş parmağın kirişi ise, ikinci ve üçüncü mafsalları kabz eder. İkinci adale, bunun üstünde ve bundan küçük olup, pazu kemiğinin ucu içinden doğar. Alt oynağa birleşmesi azdır. Üst oynağın üst yüzü —ki, iç ve dış yüzlerin birleştiği ortak çizgidir— onun üzerinden geçip, baş parmak yanına gelince, içe bükülüp, kirişlerini dört parmağın mafsallarına göndermiştir. Böylece onları tutarlar. Üçüncü kabz, tutma için değildir. Lâkin kirişiyle, avucun içine girip, aya içinde genişlemiş ve yayılmıştır. Bununla avuç içine dokunma duygusu bahşetmiştir. Kıl bitirmemiş, alma ve verme kuvveti ve sağlamlık vermiştir. (Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyül azim).

ALTINCI NEVİ: El ayasındaki adaleleri ve faydalarını bildirir

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, kol adalelerinden baş parmağın, kabz için sadece bir adalesi olup, diğer dört parmağın ikişer adale ile kabz olmalarında, yâni kapanmalarındaki hikmet, dört parmağın en kıymetli işinin kapanmak, baş parmağın ise, en önemli işi açılmak ve işaret parmağından açık olmaktır.

El ayasında onsekiz adale vardır. Birbirinin üstünde iki sıra olup intizam hâlindedirler. Birinci sıra, el ayasının aşağısındadır. Bu sıra elin dış yüzüne en yakın olandır. Bu birinci safta sıralanan yedi adale vardır. Beşi parmakları yukarıya doğru çekerler. Baş parmağın adalesi, bilek kemiklerinden doğar. Altıncı adalesi kısa ve enli olup, lifi düz değildir. Başı ortası hizasında elin tarak kısmına birleşmiştir. Kirişi baş parmağa ulaşıp, onu aşağıya göndermiştir. Yedinci adalesi, küçük parmak yanında olan tarak kemiğinden doğup küçük parmağı aşağıya indirmiştir. Bu yedi adaleden hiçbiri parmakları yummak için değildir. Belki beşi, kaldırmak ve ikisi indirmek içindir. Üst sırada dizilen onbir adale olup, sekizinden her ikisi, dört parmak mafsallarının birinci mafsallarına, birbirinin üstünde olarak kavuşurlar. Böylece birinci mafsalları kuvvetlice yumarlar. Üçü baş parmağa mahsus olup, biri birinci mafsalını, iki-

si ikinci mafsalını yumarlar. Böylece baş parmağa üçer adale indirici olarak tâyin edilmiş olup, diğer üç parmağın her birine ikişer indirici adale verilmiştir. Her parmağın yumucusu dört, kaldırıcısı birer adaledir. (Sübhâne men hüve'l-Hâlık).

ÜÇÜNCÜ FASIL

Bel, karın, tenâsül uzuvları, ayak ve parmakların adale, hareket ve faydalarını yedi nevi olarak beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Bel adalelerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, beli hareket ettiren adalelerin bazısı, onu öne, bazısı arkaya eğer. Belin diğer hareketleri de bu iki hareketinden meydana gelir. Beli öne doğru eğen adaleler iki çifttir. Bir kısmı üst tarafta olup, boynun ucunu hareket ettiren adalelerdendir. Bu çift, yemek borusunun iki tarafından geçip, aşağı tarafı göğsün üst fıkralarından beş fıkraya (omura) kavuşur. Üst tarafı boyuna ve başa gelmektedir. Bunun altında bir çift daha adale olup, ikisi de göğsün onuncu ve onbirinci fıkralarından meydana gelip, aşağıya inip beli ön tarafa fazlaca eğer. Beli arkaya doğru eğen iki adale vardır. Bunlara iki bel adalesi denir. Her biri yirmiüç adaleden meydana gelmiştir. Zira bu iki adalenin, her birine, birinci fıkradan başka, her fıkradan bir adale gelmiştir. Tam liflidir. İşte bu adalelerin tümü itidâl üzere uzasalar, beli düz olarak ayakta tutarlar. Çok uzasalar, beli arkaya eğerler. Eğer sadece bir yanında bulunan adaleler hareket edip, uzasalar, bel, o zaman diğer tarafa meyl eder, eğilir. Bu adaleler, belin diğer orta hareketlerine yetişirler. Çünkü belin her yana meyil ve eğilmesinde, ön ve arka hareketlerine tâbi olduğu bilinmiştir.

İKİNCİ NEVİ: Karın adalelerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, karın adaleleri sekizdir. Bunlar çok faydalarda ortaktırlar. Bir faydası, mesânede bulunan bevli, rahimde bulunan cenini (yavruyu), sıkmaya ve muhafazaya yardım etmeleridir. Bir faydası da hicaba, perdeye (diyaframa) destek olup, yel ve kabızlık hâlinde yardımcı olmaktır. Bir faydası da, mideyi ve bağırsakları hararetleri ile ısıtmaktır. İşte bu sekiz adaleden bir çift düz adale hançere kıkırdağı yanından doğruca inip, lifi, kasığa varıncaya kadar uzunluğuna gidip, uçlarını kasık üzerine yaymıştır. Bu çiftin esası, başlangıcından bitimine kadar ettendir. İki adale de karın üzerinde uzayan perdenin üstünden doğup, adı geçen iki uzun adale ile enine ve dikine kesişip, aşağıya iner. İki çift adalesi de, bu adı geçen adalelerin uzvu üzerinde olup her biri bir tarafta, sağda

ve solda bulunmaktadır. Her çifti iki adale olup, eğe kemiğinin yumuşak kısmından kasığa kadar, leğen kemiğinden hançere kıkırdağına kadar dik açı yaparak kesişip, iki adalenin her birinin iki tarafı sağ ve soldan kasıkta karşılaşıp, diğer ikisinin iki ucu da hançere yanında karşılaşmışlar, yâni bir araya gelmişlerdir. Bu ikisi her tarafından iki enine adalenin et kısımları üzerine gelmişlerdir. Bu iki çift adalenin de esasları, düz perde adaleleri gibi, enli kirişler ile temas edinceye kadar ettendir. Bu iki çift geniş adale, üzerine konan iki uzun adale üzerinde bulunmaktadır. (Bu da Bâri Hazrêtleri'nin bir san'atıdır. Sübhânallah).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Tenâsül adalelerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, erkeklerin hussateyni (iki yumurtası) için dört adale vardır. Onları, yâni erkeklerin yumurtalarını korumak ve yukarı kaldırmak içindirler. Böylece aşağı uzamayıp, müsademeden (çarpışmaktan) korunurlar. Demek ki her bir yumurta için, bir çift adale vardır. O yumurtalar katı olup, tabiatleri hararet olduğundan dumanından, erkeğin yüzünde sakal bitmiştir. Zira yumurtası olmayan veya olup da hareketli olmayanın sakalı olmaz. Yumurtaları kesilse, sakalı varsa dökülür, kalmaz. Ama kadınlar için onlara bir çift adale kâfi gelir. Zira onların hussateyni, yâni yumurtaları, erkeklerinki gibi dışarda asılı değildir. İçerde bitişiktir. Bunun için her yumurtaya bir kas tâyin olunmuştur. Rahmin ağzı üzerinde bir adale vardır ki, onun lifi gayet geniş olup rahmi ve ağzını tamamen kaplamıştır. Bu adalenin bir faydası, hayız zamanına kadar rahmin ağzını sıkı tutmak ve hayızı orada saklamak olup, hayız, yâni âdet zamanı gelince, açılmaktır. Böylece biriken kirli ve çürük kan akıp dışarı çıkar. Bir faydası da, cimâ zamanında gevşemektir. O zaman da rahmin ağzı açılıp, nutfeyi çekip, içine alır. Sonra rahmin ağzını sıkıca kapatır. Cenini muhafaza eder. Doğum zamanına kadar açmaz. O zaman tamamen açılır ve yayılır.

Mesânenin ağzı üzerinde bir adale olup, onun da lifi eninedir. Mesâneyi ve ağzını kuşatmıştır. Bu adalenin faydası, bevl edinceye, yâni küçük abdest bozuncaya kadar, bevli tutmaktır. Bevli dışarı akıtmak isteyince, bu adale sıkışıklıktan kurtulup açılır. Karın adaleleri de mesâneyi sıkıştırıp, def'etme kuvvetinin yardımıyla bevil, yâni sidik çıkar. Zekeri tahrik eden adaleler iki çift olup, bir çifti kasık kemiğinden bitip, zekerin iki yanından geçer. Bunlar gevşeyince bevil yolu açılıp genişler. O zaman ondan bevil ve meni suhûletle akar. Bir çifti de yine kasık kemiğinden bitip, zekerin esasına bu uzuvla varmıştır. İşte bunun iki ferdi, beraber uzadıysa, âlet doğru olarak kalkar. Eğer yürekten şehvet rüzgârı gelip, zekerde olan

damarlara dolarsa, âlet kıvama gelir. Eğer şiddetle dolduysa, âlet büyük ve sert olup kasık tarafına meyl eder. Eğer bu uzama tek adalede olursa, âlet öbür tarafa meyl edip hareket eder.

Mak'at, yâni anüsün adalelerine gelince: Biri çıkış yerindedir. Etle çok karışıktır. Bu adale kesenin ağzındaki ip gibi mak'atın etrafını bir araya getirerek bağlamıştır. Geçişinde kalan fuzûlî artıkları sıkarak uzaklaştırır. Onda bir adale daha olup, adı geçen adalenin üstünde, yâni mak'atın içinde olup, bacak tarafında zekerin aslına bitişir. Kadınlarda fercin etrafını sarmıştır. Bu iki adalenin üstünde bir çift adale daha vardır ki, mak'attaki eti çekip, içeri almaya yarar. Bunun gevşemesiyle mak'at dışarı çıkar.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Oyluk adalelerini ve hareketlerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, oyluğu hareket ettiren adalenin en büyüğü, onun mafsalını açan adalelerdir. Sonra onu kapayan adalelerdir. Çünkü oyluğun fiillerinin değerlisi, açılma ve kapanmalarıdır. Açılma ile ayakta durmak mümkün olduğundan, açılma kapanmadan üstündür. Sonra oturma adaleleri büyüktür. Sonra oylukları birbirine yaklaştıran adaleler büyüktür. Sonra oyluğu arka tarafa eğen adaleler büyüktür.

Oyluk mafsalını açan adalelerin en büyüğü, bedendeki adalelerin hepsinden büyüktür. Bu, oyluk ve kasık kemiklerini kapsamı içine alıp, oyluğun arka ve iç taraflarına dönmüş, dize kadar uzanmıştır. Bunun liflerinin başlangıcı muhtelif olduğundan, işlerin çeşitleri de ayrı ayrı olmuştur. Çünkü bazı lifin bittiği yer, alt kasık kemiği olup, oyluğu dış tarafa eğerek açmıştır. Bazı lifin bittiği yer, bunun biraz üstünde olup, oyluğu ancak yukarıya kaldırır. Bazı lifin bittiği yer oyluk kemiğinden olup, oyluğu düz olarak açmıştır. Bir adalesi oyluk mafsalı önünden yana olup, oyluğu yine doğru olarak açmıştır. Bir adalesi mafsalını arkadan sarmış olup, üç enine kirişi ve iki ucu vardır. Bu üç kirişin menşe'leri leğen kemiğinden ve oyluktan ve kuyruk sokumu kemiğindendir. Bu üç kirişten ikisi ettendir. Birisi zar cinsindendir. Ama iki tarafı oyluğun ucundan arka kısmına bitişiktir. İşte bu adale, eğer bir tarafıyla çekerse, oyluğu kendisine eğerek açar. İki tarafı ile çekerse, oyluğu düz olarak açar. Bir adalenin menşei leğen kemiğinin tüm dışından olup, en büyük zâidesinin üst tarafına bitişip, bir miktar ön tarafa, oyluğu içe doğru eğerek açar. Bunun gibi adaleler, önce küçük zâidenin aşağısına bitişip, oradan iner ve önceki adalenin yaptıkları işi yaparlar. Bu adalenin farkı şudur ki, bunun açılması az, eğilmesi ise çoktur. Menşei leğen kemiğinin alt yüzündendir, bir adalesi de, oyluk kemiğinin altından halka tarafına meyilli olarak bitip, oyluğu o tarafa az ve dış tarafa doğru ise çok meyil ile açar.

Oyluk mafsalını kapayan adalelerden biri, oyluğu dış yanına az bir meyil ile kabz eder. Bu leğen kemiğinden bitip, oradan inen iki kirişinin biri metin kemiğinin sonuna, biri de küçük zâideye bitişmiştir. Bir adalesi kasık kemiğinden çıkıp, küçük zâidenin altına birleşmiştir. Bir adale de, bu ikinci adaleden yana eğri olarak uzayıp, büyük zâideden bir kısım gibi olmuştur. Dördüncü adalesi leğen kemiğindeki dik çıkıntıdan meydana gelip, oyluğu tutarak baldırı bile çeker.

Oyluğu içe eğen adalelerden bazısı açma ve kapama kısmında bildirilmiş idi. Bu çeşit hareketin özel bir adalesi olup, kasık kemiğinden çıkar. Gayet uzun olup dize kadar ulaşır. Oyluğu dışa eğen adale de, bu iş için özel bir adale olup, enli kemikten çıkar. Oyluğu arkaya eğen, yine iki adale olup, biri kasık kemiğinin dış tarafından, diğeri iç tarafından doğar. Birbirine geçip, büyük zâidenin sonuna doğru olan, girintili yerde karışmışlardır. Hangisi münferid cezb ederse, oyluk az açılarak onun tarafına meyl eder. İkisi birden cezb ederlerse, yâni çekerlerse oyluk düz olarak arkaya eğilir. Bu anlatılanları ibretle düşünen kimse, Bâri Teâlâ'nın sun'undaki akıl ermez işleri görür. (Dâim ve Bâki olan Allahü Teâlâ her şeyden münezzehdir).

BEŞİNCİ NEVİ: Diz mafsalı adalelerini ve hareketlerini bildirir.

Ey Aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, diz mafsalını hareket ettiren adalelerin üçü oyluğun ön tarafındadır. Bunlar oylukta bulunan adalelerin en büyükleri ve iyileridir. İşleri açmaktır. Bu adaleden biri iki kat gibi durur. Bunun iki ucu vardır. Biri büyük zâideden, biri oyluğun önünden bitmiştir. Bu iki ucun biri etten olup, kiriş olmadan diz kemiğinin önüne kavuşmuştur. Diğer ucu zardan olup, oyluğun dış yüzü tarafında sona erer. Kalan iki adaleden birisi oyluğu kabz eden (kapayan) adaleler ile anlatılmıştı. Leğen kemiğinden olan köprüden doğmaktadır. İkincisi dış zâideden doğup diz kemiğini kuşatarak, altında olan kısımlara metanet vermek için uzanmıştır. Oradan baldır kemiğine varıp, dizi açarak baldıra varmıştır. Bir geniş adalesi, kasık kemiğinin birleşme yerinden çıkarak, oyluğun iç yüzü tarafından eğri olarak inip gider. Baldır kemiğinin yukarısından olan derin kısma ulaşmıştır. Baldırı içe meyl ile açan diğer büyük bir adale oyluktan gelir. Yan yüzünden dolaşarak inip, adı geçen adalenin karşısına ulaşır. Oradan geçip derin kısma iner. Baldırı dışa doğru meyl ettirerek aşar. Bu ikisi beraber açsalar, ayağın açılması düzgün olur.

Baldırı kapatan adalelerden biri, ince ve uzun bir adale olup, leğen kemiğinden ve kasık kemiğinden biter. Geniş iç adalenin men-

şeine ve leğen kemiğinin ortasında bulunan köprüye yakın gider. Oradan dizin iki tarafına eğik olarak girip, yine oradan meydana gelmiştir. Dizin altındaki çukurda sona ermiş, oraya bitişmiştir. Baldır bununla, yukarıya doğru çekilip ayağı, ucuna doğru meyillendirmiştir. Uç adalesi daha olup, biri dış, biri iç, biri de orta yüzde bulunmaktadır. Dış ile orta, baldırı dışa eğerek kabz eder. Ama iç yüzde olanı, baldırı kendi tarafına çekerek tutar. İçe bakanın menşei, oyluk kemiğinin kaide kemiğinden olup, dolaşarak, oyluğun arkasından geçip, ta iç tarafta bulunan çukur yere varıp, ona bitişir. Onun rengi yeşile yakındır. Dışa bakanın ve ortadakinin menşei yine oyluk kemiğinin kaidesi olup, ondan ileri gitmiştir. Lâkin bunların ikisi çukur yere vardıklarında, dışa doğru meyl etmiştir. Diz mafsalında, gömülü bir adale vardır ki, ortadakinin yardımcısıdır. Bu san'atları seyr eden hayrete düşer. Kendine gelip, hikmetin acaibliklerini seyr eder. Bedeni tanımakla kendini tanımaya ulaşır.

ALTINCI NEVİ, Ayak mafsalını hareket ettiren adaleleri bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, ayak mafsalını hareket ettiren adalelerin bazısı ayağı yukarıya kaldırır. Bazısı aşağı indirir. Ayağı kaldıranlardan bir büyük adale vardır ki, ayağın dış yüzünde bulunur. Baldırın başının dış kısmından bitip, baş parmak tarafına geçerek, baldıra meyilli gitmiştir. Baş parmağın köküne yakın yere birleşip, ayağı kaldırır. Bir adale de yine dış yüzünün başından doğup, ondan da bir kiriş biter. Küçük parmağın köküne yakın yere birleşip ayağı kaldırır. Özellikle birinci adale buna mutabık olunca, ikisi beraber ayağı düz olarak kaldırır.

Ayağı aşağı indiren adalelerin bir çifti, oyluğun başından doğup, sonra birleşirler. Baldırın arkasına doğru gidip, et hâlini alır. Onlardan büyük bir kiriş doğup ökçe kemiğine birleşir. Buna ökçe kirişi denir. Bu kiriş, ökçeyi dışa doğru çeker. Böylece ayak yerde sabit olur. Buna yardım eden bir adale daha vardır ki, patlıcan rengindedir. Dıştan doğup, kiriş salmadan etten olduğu hâlde kendi aşağı inip, ökçenin arkasına birinci adalenin birleştiği yerin üstünde birleşmiştir. Eğer bu iki adaleye veya kirişlerine bir zarar gelse, ayak kötürüm olur. Bir adale de baldırın iç tarafından bitip, aşağı iner. Ondan iki kiriş ayrılıp diğeri baş parmağın önünden bileğin aşağısına birleşmiştir. İşte bu kirişle ayak toplanır ve iner. İkinci kiriş birinci kirişi geçip, baş parmağın ilk mafsalına gidip, onu iç tarafa doğru dolanarak sarmıştır. Oyluğun dış yüzü başından bir adale doğup, bu iki adalenin birine ulaşmıştır. Sonra baldırın içini geçince yine ondan ayrılmıştır. Kirişi ayağın altına geçip ayağın iç yüzüne yayılan adale gibi, bu da ayağın altına tamamen yayılıp ihata

etmiştir. Böylece el ayasında bulunan fayda, ayağın iç yüzünde de bulunur. Bu san'atlarla nice hikmetler bilinir. (Allahü Teâlâ'nın kudretinden çok ibretler alınır. Sâni ve Hakîm olan Allahü Teâlâ her şeyden münezzehdir, her kusur ve ayıbdan uzaktır denir. Şanının azametine huşû ile hudû kılınır).

YEDİNCİ NEVİ: Ayak parmaklarının adalelerini bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, ayak parmaklarını hareket ettiren adalelerden çoğu, kabz edici, yâni yumucu adalelerdir. Onlardan biri baldırın dış yüzü başından biter. Üzerinde uzanarak gider. Ondan bir kiriş çıkar. Bu da iki kirişe bölünür. Orta ve ondan sonra gelen parmağı yumar. Bir adale de bundan küçük olup, baldırın arkasından gelip, ayağın arkasına bir kiriş salmıştır. Bu da ikiye ayrılıp küçük parmakla işaret parmağını yumar. Sonra bu iki kısmın her birinden birer kiriş çıkıp öbüründen çıkan kirişe bağlanıp, ikisi bir kiriş olarak, baş parmağa gelip, onu yumar. Daha önce anlatılan üçüncü adale, bacağın dış tarafından biter. İki baldır kemiğinin arasından aşağıya iner. Bir kısmı ayağı yummak için, öbür kısmı baş parmağı yummak ve hareket ettirmek içindir. Parmağın birinci boğumuna inmiştir. Bunlar, baldır kemiği üzerinde bulunup, parmakları kapamak ve hareket ettirmek içindirler.

Ayağın altında bulunan adalelerden on tanesi beş parmağa gelip, sağdan ve soldan her birine birleşir. Bunların ikisi birden hareket ederse, parmakları düz olarak kapatırlar. Biri münferid hareket ederse, kendi tarafına eğerek kapatır. Dört adale bilek üzerinde bulunur. Her biri bir parmağa bitişik olup onu yumar. İki adale de baş parmakla küçük parmağa mahsus olup, onları yummaya yarar. Ayağı kapayan adalelerin çok olmasındaki hikmet, parmakların kuvvetli olmasıdır. Böylece oturup kalkmada bedenin ağırlığına dayanıp mukavemet ederler. Yürürken güzel yürümeyi sağ'arlar. Ayak parmaklarının adalelerinden besi, ayağın üstünde bulunur. Bunlar parmakları dış yüze çekerler. Beş adale de ayağın altında olup her biri iç yanıktan kendine yakın olan parmağa gidip, onu iç tarafa çeker.

İşte insanın bedeninde bulunan dört yüz yirmi adet irâdi ve ihtiyari hareketin tamam ve kemâline vasıta olan adalelerin tümü beyan olunduğu üzere beş yüz otuz adet adaleye ulaşmıştır. Hâlık, Bâri ve Musavvir olan Allahü Teâlâ her ayıp ve kusurdan münezzehtir. Bu ne san'attır ki, akıllara durgunluk veren tertib üzere nizam bulmuştur. Muhakkak ki, bunu tefekkür eden akıllı kimse çok ibret almıştır. Bu san'attan Sâni'ini bilmiştir. Yâ Rabbi bizi fiillerini düşünüp, vücûdunun parçalarını Senin nimetlerinden görenler-

den, böylece nimetlerinden dolayı Sana şükredenlerden, Seni isimlerinle anan, sıfatlarınla tanıyan, kazâna râzı olan, her hâlde Senin rızânı gözeten kullarından eyle. (Sübhânallahi ve bihamdihi sübhânallahil azîm).

Dördüncü Bâb

Sinirleri, atar ve toplar damarları, bedenin kuvvetlerini, kalb hâllerini, uzuvların şekillerinin farklı olması ile olan insan sıfatlarını ve ihtilâc-ı a'zâya (uzuvların çekme ve seğirmesine) müteallik olan durumları beş fasıl hâlinde hakîmâne bildirir.

BİRİNCİ FASIL

Sinirlerin bitme yerlerini ve faydalarını beş nevi üzere beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Sinirlerin durum ve şekillerinin hikmetini bildirir.

Ey aziz! Teşrih (anatomi) ehli demişlerdir ki, bedende olan sinirlerin bazısının faydası bizzat, bazısının ise dolaylıdır. Zâti olan faydası sinirler aracılığı ile beyin, diğer uzuvlara his ve hareket bahş etmiştir. Dolaylı olan faydası ise, eti sağlam, bedeni kuvvetli eylemesidir. Bu sinirlerin köklerinin başı beyin ve dallarının sonu ciltdir. Beyin iki yönden sinirlerin doğduğu yer olmuştur. Zira beyin, sinirlerin bazısının bizzat başlangıç yeridir. Bazısının, kendinden omurganın içine akan omuriliğin vasıtası ile başlangıç yeridir. Ama beynin kendisinden doğan sinirlerden ancak baş, yüz ve iç organlar his ve hareket bulmuştur. Diğer organlara his ve hareket omurilikten gelmektedir. Şanı büyük, ihsanı bol olan, Hannân ve Mennân Hazretleri lutf ve inâyet edip, beyinden iç organlara inen hareket sinirlerini muhafazada çok ihtiyat etmiştir. Çünkü başlangıç noktalarından uzak oldukları için, çok sağlam olmaları gerektiğinden, üç yerde kıkırdakla sinirler arasında, orta kıvamda olan şeylerle perdelemiştir. Birinci yer hançere, ikincisi kaburgaların kökleri, üçüncüsü göğsün altıdır.

Beynin diğer sinirlerinden biri olan ve uzva (organa) his vermekle görevli bulunan sinire gelince: Başlangıçtaki etkiyi kuvvetli tutmak için bu sinir maksûdu olan uzva en yakın tarafından geçer ve birleşir. Bu hissi sinirler, ne kadar yumuşak olursa, his kuvvetini o kadar arttırır. Bunlar sağlam olmaya muhtaç olmadıklarından, hararet sinirleri gibi sert ve sağlam olmayıp lâtif ve yumuşaktır. Beynin önü arkasından yumuşak ve daha hassas olduğundan, his sinirleri ön tarafından, hareket sinirleri ise arkasından meydana

gelmiştir. Hâlık, Bâri ve Musavvir Hazretlerinin bu fiillerinden çok ibret alınmıştır.

İKİNCİ NEVİ: Beyinden (dimağdan) doğan karşılıklı sinirleri bildirir.

Ey Aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, beyinden çıkan sinirlerin hepsi yedi çifttir. Birinci çift, koklama vasıtasının merkezi olan, meme başına benzeyen iki zâide yakınında, beynin ön tarafındaki küçük boşluktan çıkarlar. Bu çiftin soldan doğanı sağa ve sağdan doğanı sola gelip karşılaşmış ve haç gibi kesişmişlerdir. Sonra eğilip sağdan doğan sağ göze, soldan gelen sol göze gitmiştir. Züccâciye (camdan) adı verilen rutubeti ihata etmek için ağızları geniştir. Bu kesişmenin üç faydası vardır:

1 — İki gözün birine akan rûh, diğerine de cereyan eder. Birine zarar gelince, öbürü onun yerini tutar. Onun için bir göz, yumulunca, diğerinin görmesi kuvvetlenir. Zira yumulan gözün nûru ona akar.

2 — İki gözün kavraması bir olup, ikisinin görmesi kesişmenin içinde bir görme olur. Böylece görülen bir şey, müşterek boyutlarla bir görünür. Bunun için şaşı olan kimse bir şeyi iki görür. Çünkü onun bir gözü yukarı tarafa ve bir gözü aşağı tarafa kayıp, göz ile sinirlerin kesişmesine doğru nüfuz etmesi kalmamıştır. Müşterek haddin önünde sinir kırılmasından bir başka had meydana gelmiştir.

3 — Adı geçen iki sinir birbirine destek ve dayanak olup kuvvetli olurlar. Bir bakıma da menşeleri göze yakın olmuş olur.

Beyin sinirlerinin ikinci çifti, beyan olunan birinci çiftin çıkış yerinin aksi tarafından doğup, gözü çeviren çukurun deliğinden çıkıp, göz adalelerine bölünmüştür. Bu çift sinir gayet serttirler. Böylece sertliği, başlangıç yerine yakınlığından ileri gelen yumuşaklığı telâfi eder. Onunla kuvvet bulup hareket eder. Ama gözün on tabakasını ayrı ayrı anlatmak uzun süreceğinden ve bu kısaca anlattığımız Allahü Teâlâ'nın kudretinin kemâlini göstermeye yeterli olduğundan, uzun anlatmıyoruz. Hâlık, Bâri, Musavvir ve Kaadir olan Allahü Teâlâ her kusurdan münezzehdir. Ona hiçbir şey benzemez. O işitici ve görücüdür. O ne güzel mevlâ, ne güzel yardımcıdır. Yâ Rabbi mağfiretini umarız. (Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyül azim).

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Beyinden çıkan sinirlerin beşinci çifte kadar olanlarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, beyin sinirlerinden üçüncü çift, müşterek hâlde, beynin önü, arkası ve tabanı arasından çıkar.

Önce dördüncü çifte biraz karışır. Sonra ondan ayrılıp dört dala bölünür. Birinci dalı, beyan olunacak, boyun damarı aralığından çıkıp, boyundan aşağı iner. Mide perdesini geçip, onun altında bulunan organlara dağılır. İkinci dalı elmacık kemiğinin deliğinden çıkar. Oradan uzaklaşınca, anlatılacak beşinci çiftten ayrılan sinirle birleşir. Üçüncü dalın maksadı, yüzün ön kısmında bulunan sinirler olup, ikinci çiftin çıktığı delikten, sinirlerin en değerlisi olan birinci çiftin boş menfezinden geçmeyip, izdiham ile onun boşluğunu kapatmıştır. İşte bu dal, o delikten ayrıldığında üç kısma bölünür. Birinci kısmı, göz pınarına meyl edip, elmacıklar, iki göz pınarı, iki göz kapağı, kaşlar ve alın adalelerine ulaşır. İkinci kısmı, göz ucu yanında olan deliklerden buruna geçip, burnun iç yüzüne gömülmüştür. Üçüncü kısmı büyük olup, elmacık kemiğinde hazır olan boşluğa inip, iki dala ayrılır. Bir dalı ağzın iç boşluğuna girip, üst dişlere ve onların köklerinde olan etlere, bölünerek ulaşmaktadır. Diğer dalı, onda olan elmacık, burun uçları ve dudak derisi gibi dış organlara yayılmıştır. Bunlar üçüncü çiftin, üçüncü dalının üç kısmıdır. Dördüncü dalı üst çene deliğinden dile geçip, dış yüzünde yayılıp, dil de ondan tat alma hâssasını bulmuştur. Ondan arta kalan alt çenedeki dişler arasında ve köklerinde bulunan etlere ve alt dudağın içine dağılmıştır. Dile gelen dalı, göz sinirlerinden ince olduğu hâlde, bu ondan serttir. Bunun sertliği onun kalınlığı gibi olup eşit sayılırlar.

Dördüncü çiftin menşei, üçüncü çiftin arkasından, beynin tabanına meyillidir. Üçüncü çifte biraz karışıp, sonra ondan ayrılıp damağa gelir ve geçer. Damak bundan duyarlı olmuştur. Bu dördüncü çift, üçüncü çiftten daha küçük ve serttir.

Beşinci çiftin her birisi bir çift olup, beynin iki yanından çıkar. Bunun her bir çiftinin birinci kısmı, kulağın iç perdesine dayanıp, onun içinde hepsi dağılmıştır. Kulağın duyması ondan gelmiştir. İkinci kısım, birinciden küçük olup, hançere kemiğinde kör adı verilen delikten geçer. Çıkınca üçüncü çift siniri ile karışır. İkisinin çoğu, elmacık adalesi yanına gelir. Öbürleri göz ile kulak arasına varıp yayılmışlardır.

Altıncı çift, beynin arkasından, beşinci çifte bitişik olarak gelip, (L) yivinin sonunda olan delikten çıkıp üç kısma ayrılmıştır. Bir kısmı yedinci çiftin tahrikine yardım için boğaz adalelerine ve dilin köküne ulaşmıştır. İkinci kısım, omuz adalelerine taksim olunmuştur. Üçüncü kısım, ikisinden büyük olup, boyun damarının yükseldiği yerde ona bağlanmıştır. Oradan iç organlara inerken hançere hizasına gelince, ondan dallar ayrılmıştır. Ve hançereyi kıkırdakları ile kaldıran uçlarını, üstünde olan adalelere bağlamıştır. Hançereden geçince, ondan yine dallar çıkıp, hançerenin üçüncü kıkırdağını örten ve açan uçları kıvrık olan adalelere gelir. Onun için tıb ehli bu-

na (dönen sinir) ismini vermiştir. Bu sinir omurilikten çıkmayıp beyinden inip gelmiştir. Böylece düz olup, çekilmesi kuvvetli olur. Bu sinir, beşinci çiftten ve yedinci çiftten olmayıp, altıncı çifttendir. Çünkü bunun başlangıcı yumuşak sonu iğri olduğundan, bunun gibi sert ve düzgün inmezler. Bunun için de, metanet bulup, çıkıp inmeye kabiliyetleri olmaz. Bu dönen dalı, çıkış yerlerinden uzak etmenin hikmeti, sertlik ve kuvvet kazanmaktır. Dönen sinirlerin en kuvvetlisi, hançereyi adalelerin örtüsüne yayan sinirdir. Sonra bu sinirin fazlası, ondan aşağı inip, dalları diyafram ve göğsün perde ve adalelerine gider. Oradan yürek, akciğer, aort ve atar damarlara yayılmıştır. Kalanı kuyruk sokumuna gidip, bildirilen üçüncü çiftten inen dalla ortaklaşa iç organların zarlarına yayılıp taze kemikte son bulur.

Yedinci çiftin menşei, beyin ile omurganın ortaklaşmasından olup, çoğu dili hareket ettiren adalelere gelmiştir. Oradan dallanıp, kalkan kemiği ile (L) kemiğinin müşterek olan adalelerine gidip yayılmışlardır. En azı, bunlara komşu olan sinirlere dağılmıştır. Bu garib tertib ve acib terkib, ol Hâlık ve Bâri'nin kudret ve hikmetiyle nizamı bulmuştur.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Boyun fıkraları (omurları) ndaki omurilikten doğan sinirleri bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, boyundaki omurilikten doğup, omurlarda ilerleyen sinirlerin tümü sekiz çifttir.

Birinci çift: Birinci fıkranın boğum deliğinden çıkıp, yalnız baş adaleleri ile ayrılmıştır. Bu çift ince ve küçüktür. Çünkü çıkış yerinin küçük olması gerekmektedir ve omurganın sağlamlığı bozulmamalıdır.

İkinci çiftin çıkış yeri, birinci fıkra ile ikincinin arasında ortak olan deliklerdendir. Bu çiftin çoğundan, başın uzuvları dokunma hissini bulmuştur. Kafanın üstüne dolanık olarak çıkıp, başın önüne eğilmiştir. Kulakların dış tabakalarında yerleşip, adı geçen küçük çiftin eksiğini tamamlamıştır. Artanı boynun arkasında olan adalelere ve enli adaleye gelmiştir. Onlarda hareket bulmuştur.

Üçüncü çiftin çıkış yeri, ikinci fıkra ile üçüncü arasında ortak olan deliklerdendir ki, her biri iki kola ayrılıp, bir kolu oradaki adalelere dağılmıştır. Özellikle başı boyna ekleyen adalelere, bu kolun dalları gelmiştir. Orada olan fıkraların çıkıntılarından çıkıp köklerine yapışmıştır. Oradan uçlarına çıkıp, o sensenelerden doğan bağ dokuları ile karışmıştır. Oradan geçip kulakların etrafına eğilmiştir. Hayvanların bedeninde kulakları hareket ettirmek için, iki kulağa ulaşmıştır. İkinci kolu ön tarafa eğilip, enli adaleye gelmiştir. Yukarı çıkmaya başlayınca, ona damar ve adaleler rastlamıştır. On-

larla sağlamlaşmış ve kuvvet bulmuştur. Bu ikinci kol hayvanlarda göz ile kulak arası ve kulak adalelerine karışmıştır.

Dördüncü çiftin çıkış yeri, üçüncü fıkra ile dördüncü fıkra arasında ortak olan deliklerdir. Bildirilenin üstünde bulunan, üçüncü çift gibi bir kısmı öne, bir kısmı arkaya ayrılıp, öndeki küçük olduğundan beşinci çifte karışmıştır. Arka kısmı arkaya doğru dönüp, adalelere gidip, sensenelere ulaşmıştır. Baş ile boyun arasında müşterek olan adalelere dallar gönderip, oradan bele iner ve biter.

Beşinci çiftin çıkış yeri, dördüncü ve beşinci fıkralar arasında ortak olan deliklerdir. Yine yukarıdaki gibi iki kol olup, ön kolu küçük olduğundan, yüz adalelerine gelmiştir. Başı öne eğen adalelere ve boyun başı ile müşterek olan adalelere yayılarak, arka kolu ikiye ayrılmış, biri öndeki kol ile ikinci dal arasında geçit hâlinde olmuştur. Omuzun üst kısımlarına gelip, altıncı ve yedinci çiftlerin bir miktarına karışmıştır. İkinci dal da altıncı ve yedinci çiftlerin dallarına karışmış perdenin ortasına geçmiştir.

Altıncı ve yedinci çiftlerin çıkış yerleri bildirilen deliklerin sırasını takib eden deliklerdir.

Sekizinci çiftin çıkış yeri, boyun omurlarının kısımları ile bel omurlarının birincisi arasında ortak olan deliklerdir. Bu üç çiftin kolları birbirine karışmıştır. Altıncı çiftin çoğu omuz düzlüğüne gelmiştir. Azı, dördüncü ve beşinci çiftin azları ile perdeye inmiştir. Yedinci çiftin çoğu gelip, azı beşinci çiftin azıyla baş, boyun ve bel adalelerine ve oradan hicâba ulaşmıştır. Sekizinci çiftin azı omuza gelip, çoğu adale ve kola ayrılmıştır. Hicabın bu sinirlerden nasib almasının hikmeti, hicaba gelen, yukarıdan indiğinden, bölünmesi kolay olmuştur. Hicabın işi kıymetli olduğundan, sinirleri mütead-did yerlerden gelmiştir. Böylece bu yerlerden birine isabet eden âfet ve zararla, işi bozulmaz. (Hâlık, Bârî ve Musavvir olan Allahü Teâlâ her ayıb ve kusurdan münezzehdir).

BEŞİNCİ NEVİ: Göğüs ve bel omuriliklerinden çıkan sinirleri bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, göğüs omurlarının iliğinden çıkan sinirlerin tümü on iki çifttir.

Birinci çiftin çıkış yeri, göğüs fıkralarından birinci ile ikinci arasında ortak olan deliklerdir. İki kısma ayrılmışlardır. Büyük kısmı, sert adalelere ve kaburgalara ayrılmıştır. Küçük kısmı, iki evvelki kaburgaya uzayıp, boyun sinirlerinin ikinci çifti eşliğiyle eller tarafına gelip kol ve ellere ulaşmıştır.

İkinci çiftin çıkış yeri, beyan olunan ortak delikler olup, iki kısma ayrılmıştır. Bir kısmı pazunun dışına yönelip, ona dokunma duv-

guşunu bahşetmiştir. Diğer kısmı da kalan çiftlerle bir araya gelip omuz mafsalını ve beli hareket ettiren adalelere gitmiştir.

Bel omurlarından doğan sinirlerin omuza gelmeyen kolları, bel adalelerine ve kaburga adalelerine gelmiştir. Kaburga fıkralarından biten sinirler, ancak kaburgalar arasında bulunan kaslara ve karın kaslarına ulaşmıştır. Bu sinirlerin kollar ile beraber atar ve toplar damarlara girip, bildirilen sinir çıkış yerlerinden tamamen içeri girmiştir.

Kasık sinirleri: Karın ve bel sinirleri ile müşterektirler. Zira Kasık sinirleri iki kısma ayrılmıştır. Bir kısmı üç çifttir. Adalelerde olduğu gibi. Diğer kısmı iki çifttir. Karın adalelerine gelmişlerdir. Birinci kısmına beyinden inen sinir karışmıştır. İkinci kısmına karından gelen iki çift adale olmuştur. Onlar bacaklar kısmına büyük kollar gönderip, birinci kısmın ikinci çiftinden onlara kollar gelmiştir. Bir kol da kuyruk sokumu sinirlerinin birincisinden gelip, hepsi birbirine karışmıştır. Bazıları kasıkta kalıp, bazıları baldıra inmiştir. Ama arkada ve oyluklar içinde damar ve adale çok olduğundan kasık kemiği tarafından çıkan adalelerin arkadan ve oyluğun içinden ayaklar kısmına yolu olmadığından, bacakların adaleleri için mahsus olan sinirden bir kısım, hussateynin içine inen mecraya varmıştır. Böylece kasık adalelerine yönelip, oradan diz adalelerine inip gider.

Kuyruk sokumunun sinirlerinin altı çift oluşu gariptir. Bir çifti kasık adalesiyle karışmıştır. Kalanı beş çift sinir ve kuyruk sokumu yanından doğan tek bir sinir olup, bunların hepsi mak'at, zeker, mesâne ve rahim adalelerine, karın perdesine ve kasık kemiğinin içindeki dışa bakan kısımlarına ve kuyruk sokumundan gelen adalelere dağılmışlardır.

Bu fasılda beyan olunan sinirlerin sayısı, daha önce bildirilen adalelerin sayısı gibi beşyüz otuza varmıştır. Buraya kadar bildirilen beden san'atının incelikleri, O Hâkim-i Sâni'in kudretinin kemâlini gösterip, insan cinsine olan büyük nimetine, beden a'zâlarının kısımlarından her an şahitlik gelmektedir. İşte bu şekilde bir arada bulunan san'atları seyr eden uyanık bir kimse, yapıcı ve yaratıcısını bilmiş olur. Kendini inâyet denizine gömülmüş bulur. Mevlâsını can ü gönülden sever. Her hâlde ona yönelir.

İ K İ N C İ F A S I L

Atar damarların bittiği yerleri ve faydalarını beş nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Yürekten doğan atar damarları bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, bedende olan atar damarlar

—ki onlara şiryan derler— hareket eden can damarlarıdır. Bunların biri hariç, diğerleri hareketlidir. İçindekileri korumak için hepsinden sert yaratılmışlardır. Çünkü bunlar hayvani rûh cevherinin kuvvetli hareketlerinin artmasına yararlar. Bunların çıkış yeri yüreğin iki boşluğundan biri olan sol boşluğudur. Zira sağ boşluğu karaciğere yakın olduğundan gıdayı çekmek ve hazm etmekle meşgul olur.

Akciğere giden damarlar: Damarların hepsinden önde olup, hepsinden küçüktür. Yüreğin sol boşluğundan çıkıp, akciğerde solunum yeri olan bölümlere gelmiştir. Bu damarlar akciğerlerin gıdası olan kanı, yürekten ona ulaştırırlar. Zira akciğer gıdasını yürekten almıştır. Bu şiryanın çıkış yeri yüreğin boyun kısmından, bu tür damarların geçeceği yerdedir. Bu şiryan, diğer damarların aksine bir tabakadan meydana gelmiştir. Böylece genişleme ve daralma için yumuşak ve selis olur. Akciğer cevherine mülâyim buhara mensub olan lâtif kan [karbondioksitli kan] yürekten ciğere saçıldığında, o saçılma ondan suhûlet bulur. Beyan olunacak toplar damarın içinde akan kanın pişmesine muhtaç olduğu gibi, bunda ihtiyaç olmaz. Özellikle bunun yeri yüreğe yakındır. Toplar damarların iki perdesi vardır. Bunun metanete ihtiyacı olmadığından iki perde yetmiştir. Böylece buhar dumanının [karbondioksidin] ve hararetle pişmiş kanın, akciğere gönderilmesi kolay olur. Beyan olunacak boş damar, akciğere yakın ise de, omurga yakınında ciğerin arka tarafından gelmiştir. Dallanıp, dalları ve kolları akciğerin içine nüfuz etmiştir. Bunlar da Bâri Teâlâ Hazretlerinin kudretine delâlet edip, inâyetinin kemâline şahit olmuştur. Sübhânallah!

İKİNCİ NEVİ: Yürekten doğan büyük damarların durumunu, kol ve kılcal kısımları ile ele ve avuca çıktıklarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, büyük şiryan, yüreğin sol karnından çıkıp ikiye ayrılmıştır. Büyük kolu yüreğin etrafını dolaşır. Birazı yine yürekle karışır. Küçük kolu da yüreğin arkasından geçip, birazı sağ karıncığa ayrılmıştır. Bir iki kolu büyük kısımları yine iki kısım olmuştur. Küçük kısmı yukarıya çıkar, büyük kısmı aşağıya iner. İnen kısmın miktarının çıkandan daha büyük oluşundaki hikmet, inen kısmın yürekten aşağıda bulunan büyük ve çok organları hararetiyle yetiştirip büyütmesi ve canlılık vermesidir. Yüreğin yukarısında bulunan kıymetli organlar az ve küçük olduklarından, onları besleyen ve yetiştiren kısım daha küçüktür. Bu büyük şiryanın çıkış yeri üzerinde üç sağlam perde [kapakçık] vardır ki, yüreğin içinden, onunla beraber dışarı çıkıp onu kuvvetlendirmişlerdir. Bu iki üst kısım, yüreğin üstünde yine iki kısım olmuştur. Bunun büyük kısmı boyuna yakın çıkıp oradan sağ tarafa, eğik ola-

rak dönüp orada olan bol ete eriştikte, bu da üç kısım olmuştur. Bunun iki kısmı sebbâbeteyn olup, beyan olunacak şah damarlarla beraber boynun sağ ve solundan başa çıkıp bölünmesinde onlara eşlik etmiştir. Üçüncü kısmı göğüse ve iki önceki kaburgalara ve boyun omurlarının üst altısına ve boyun halkasının kemiğine ayrılıp, omuzun üstüne ulaşmıştır. Oradan iki elin a'zâlarına inip, onlarda dağılıp, son bulmuştur. Üst kısmın küçük kısmı, sol omuz içlerine doğru çıkıp, hemen büyük kısmın, üçüncü kısmı gibi ayrılmıştır. İşte şiryanlar vasıtası ile beden uzuvları hayat bulmuştur. Ne büyük Hâlık ve Bâri'dir ki, bedenin terkibinin tertib ve nizamını uzuvların nevileri ile kıldı ve her uzva can damarlarından hayat ve kan damarlarından besin verdi.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Başa çıkan damarları bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, büyük şiryanın yukarı kısmının sebbâbeteyn adı verilen iki şiryanı, boyuna ulaştığında, her biri iki kısım olmuştur. Biri ön, biri arka adını almıştır. Ön kısım da iki kısım olmuş, biri içe gidip dile gelmiştir. Kalanı alt çenenin iç adalelerine ayrılmıştır. Bir kısmı üstten gidip kulak adalelerine ve yanaklara gelmiştir. Çok sayıda kolları ile başın tepesine çıkıp sağdan gelen kolların uçları soldan gelen kolların uçları ile başın tepesinin ortasında tamamen birleşmişlerdir. Ama arka kısmı da, ikiye ayrılmış, biri küçük, biri büyük adını almıştır. Küçük kısmın çoğu arka tarafa yükselip, baş mafsalını kuşatan adalelere dağılmıştır. Kalanları beynin arka tabanına müteveccih olup, L yivi yanında olan büyük delikten içeri girmiştir. Büyük kısım doğru olarak çıkıp, büyük deliğin önünde olan hançere deliğinden şebekeye girmiştir. Orada tabakalar hâlinde olan yapışık damarlara şebeke gibi örülünce öne, arkaya, sağa ve sola dağılıp şebekeden yayılmıştır. Aynı şebekeden bir çift şiryan önceki gibi, bir araya gelip, zardan beyne geçip, o ince zar içinde beynin kısımlarına ayrılmıştır. Sonra beynin içine varıncaya dek, bunun yukarı çıkan kollarının dar ve toplu olan ağızları başın tepesinden inen toplar damarların dallarının geniş ve büyük olan ağızlarına girmiş ve intibak etmiştir, katlanmıştır.

Can damarları ancak [hayvanî] rûhu iletirler. Halbuki rûh, lâtif ve müteharrik olmadığından zarfının baş aşağı olması lâzım değildir. Belki rûhun zarfı baş aşağı olsa, onun içinde olan kanın çok boşalmasına ve rûhun ondan zor hareketine sebep olurdu. Çünkü rûhun hareketi yukarıya doğru daha kolaydır. Beyne lâzım olan sıcaklık gibi faydalar, rûhdan beyne çıkıp, orada ayrılmaları için, rûhda bulunan hareket ve letâfet yeterli bulunmuştur. Onun için adı geçen şebeke, beyin altında yayılıp, önce şiryan kanı ondan geçip,

rûh ile ısınmış olarak pişip, beyin mizacına benzetmiştir. Sonra kemik ile sert zar arasına tedricen gelmiştir. Beyne girip, orada bulunan organ ve duygulara yayılmıştır. Bu tertib ve terkibi düşünüp, aklına getiren ibret sahipleri, bunlardan çok ibretler almışlar ve bu sun'un sâni'ini her şeye kaadir bulmuş, Musavvirin kendine olan inâyet ve korumasını anlamış, Mevlâsına tam sevgi ile dönmüş, huzûrunda ünsiyyetle kalmışlardır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Yürekten aşağı inen büyük damarı bildirir.**

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, yürekten a'zâlara tevzı olunan şıryanın beyan olunan büyük kısmı, önce yürekten düz olarak inip beşinci omura dayanmıştır. Zira onun yeri yüreğin başı karşısındadır. Bu omurdan aşağı eğilip, omurga üzerinden aşağı inip, kuyruk sokumu kemiğine ulaşmıştır. Bu büyük kısım inerken yüreğin sağ karıncığında dağılan şiryan, göğsün hizasına gelince, küçük bir kol göndermiştir. Bu da akciğerin göğüs tarafına dağılmış, akciğerin kendine bile varmıştır. Sonra bu inen kısım, göğsün hizasında olan omurlara geldikçe herbirine birer kol göndermiş, omurilik ve eğe kemikleri aralarına yayılmıştır. Sonra göğsü geçip, ondan iki şiryan ayrılmış, sağ ve soldan diyaframa gidip, onun parçalarına dağılmıştır. Sonra inen bu kısımdan bir şiryan uzamış, ondan da üç dal ayrılmış, bir dal karaciğere, biri dalaga, diğeri de mak'ata ulaşmıştır. Karaciğere giden dal, ondan geçip, mesâneye de gelmiştir. Sonra inen bu kısımdan bir şiryan uzamıştır. Bağırsakların etrafında olan ince cetveller ve kılcal kanallar hâline gelmiştir. Sonra bu inen kısımdan üç şiryan ayrılmıştır. En küçüğü, özellikle sol böbreğe gelmiş, böbrek bundan hayat bulmuştur. O böbreğin liflerine ve onu kuşatanlara dağılmıştır. Diğer iki büyüğü böbreklerin içine girmiştir. İki böbrekten de iki şiryan ayrılıp, erkek ve kadında yumurtalara inmiştir. Sağ böbrekten ayrılan sağ yumurtayı bulmuş, sol böbrekten inen sol yumurtaya gelmiştir.

Sonra bu inen kısımdan çok şiryanlar [atar damarlar] ayrılıp düz bağırsağın etrafında bulunan damar kanalcıklarına bölünmüştür. Kolları omur aralarından omuriliğe girip, orada hepsi dağılmıştır. Sonra bu inen kısımdan üç şiryan uzayıp ikisi kasıktaki leğen kemiğine, birisi tenâsül aleti cildine varıp orada dallanmış, kılcal damarlara ayrılmıştır. Sonra inen asıldan bir küçük çift şiryan ayrılıp erkek ve kadında öne gelmiş ve orada olan damarlara karışmıştır. Sonra en büyük kısım olarak inen asıl omurganın sonuna varınca, beyan olunacak damarlarla beraber iki kısım olmuştur. Bir kısmı sağa, diğeri sola gidip her biri kuyruk sokumu kemiğini kuşatıp, oradan iki oyluğa inmiştir. Her birinden kuyruk sokumu altında birer kol ayrılıp, biri mesâneye, diğeri göbeğe ulaşmıştır. Gö-

bekte birbirine rastlayıp, ikisinden çok dallar ayrılmıştır. Bazısı kasık kemiği üzerinde bulunan adalelere dağılmıştır. Bazısının uçları mesâne yolundan erkekte doğruca alete gitmiştir. Kadında önlerinin ucuna gelip içine katlanmıştır. Ondan bir küçük çift kalmıştır. O da rahime gelip içeri girmiştir. San'atının bedîasında akıllıların hayret ettiği, insanı kusursuz olarak en güzel sûrette yaratan, bir kısmını erkek, bir kısmını dişi yapan, âcizlikten, unutmaktan ve gevşeklikten uzak olan Allahü Teâlâ her şeyden münezzehdir.

BEŞİNCİ NEVİ: Oyluk, baldır ve ayak kısımlarına inen damarları bildirir.

Ey azîz! Teşrih ehli demişlerdir ki, bacaklara inen damarlardan her biri, ikişer büyük kol hâlindedir. Bir kolu dış, bir kolu iç olarak tanınır. Oylukta bulunan adalelere dallar göndermiştir. Sonra baldıra inerken, oradaki adalelere de dallar indirmiştir. Sonra ayağa inip, ayakların önünde baş parmakla işaret parmağı arasına büyük koluyla meyl etmiştir. Kalan dalları, ayağın kısımlarının çoğunda içeriye girmiştir. Beyan olunacak toplar damarların altından geçip, diğer parmaklara gelmiştir.

Beyan olunan şiryanların —ki can damarlarıdır— bazısı atar damarların dalları gibi, omuz altına meyl eden şiryanın dalları gibi ve şebekede ayrılan sebbâbeteyn ve meşime [ana karnında, çocuğun, içinde bulunduğu ince deri] gibi ve hicaba gelen şiryanın dalları gibi, bir dal ile omuza nüfuz eden şiryan gibi, mideye, karaciğere, dalağa, bağırsaklara inen şiryanlar gibi, karın tarafından kuyruk sokumuna tek olarak inen şiryan gibi, iç organlarında olan şiryanlar damarların eşliğinde olmayıp münferid kalmıştır. Ama kalan dış organlarda olan şiryanlar, çarpmadan mahfuz olmak için, damarlar altında gizli kalıp, toplar damarlar, bu şiryanlara [atar damarlara] kalkan vazifesi görmüşlerdir. Bu iki damarlar iki fayda için birbirine yakın dururlar: Birisi, kan damarına parlak bir zar ile bağlı olup, onlara dokunan a'zâlar ikisinden kan ve can istifadesi ederler. İkinci faydası, şiryan ile kan damarları birbirlerinden kan ve can alırlar. İşte insanın bedeninde tertib olunan can damarları bunlardır. Hepsi ikiyüz şiryan, yâni atar damardır. İnsanı en güzel sûrette yaratan Allahü Teâlâ, her ayıbdan münezzehdir. Bizim hareket, kudret ve kuvvetimiz yüce ve büyük olan Allahü Teâlâ'nındır. (Yâ Rabbi, bizi ilmi ile amel eden âlimlerden eyle!).

ÜÇÜNCÜ FASIL

Sâkin damarların çıkışını ve faydalarını altı nevi olarak bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Karaciğerden doğan (bâb) damarının dallarını ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, sâkin damarların hepsi karaciğerden doğar. Karaciğerden önce iki damar meydana gelir. Biri karaciğerin dip tarafında olup en büyük faydası, gıdayı mideden karaciğere çekmektir. Bu damara doktorlar bâb adını verirler. İkinci damar bombeli tarafından meydana gelip, en büyük faydası, gıdayı, [yâni besinleri, ham maddeleri] karaciğerden uzuvlara ulaştırmak ve taksim etmektir. Buna ecvef damarı denir.

Bâb adındaki damarın ciğer boşluğuna giren tarafı önce beş kısma ulaşmış ve bombeli olan kısma gelince dallara ayrılmıştır. Bir dalı öd kesesine gitmiştir. Bunun dalları, ağacın toprak altında olan kökleri gibi, karaciğerin içine yayılmıştır. Ama bâb damarının ciğerin dibine bitişen tarafı, ondan ayrılınca sekiz kısım olmuştur. İki kısmı küçük ve altı kısmı büyüktür. İki küçük kısmın biri oniki parmak bağırsağına bağlanmıştır. Ondan gıdayı çeker. Bundan da dallar ayrılıp pankreas adındaki yere dağılmıştır. İkinci kısmı midenin altına inip, midenin alt ağzı olan kısımda dağılmıştır. Oradan besin emerler. Kalan altı kısmın biri midenin sathı tarafına gelmiş, mide nin dışı gıdasını ondan almıştır. Çünkü midenin işi gıda ve besinlerle bir arada olduğundan gıdasını almaktadır. Altının ikincisi dalağa inmiştir. Dalak ondan beslenir. Dalağa varmadan önce, ondan kollar ayrılıp, pankreasa gelmiş, ona besin vermiştir. Dalağa birleşmesiyle beraber, ondan bir kol geri dönüp, midenin ön tarafına taksim olmuştur. O taraf gıdasını ondan almıştır. Dalağa giren kol, ortaya gelince, ikiye ayrılmış, biri yukarı, diğeri aşağı gitmiştir. Yukarıya çıkan ikiye ayrılmış, bir kolundan dalağın üst kısmında, yâni yarısında dallar ayrılmış, o yarıya besin ondan gelmiştir. İkinci kısmı dışa gelip, midenin bombeli kısmının sonuna erişip, orada ikiye ayrılmış, biri midenin ağzına dağılmış olup hâmızın fazlası sevdâyı ona def etmiştir. Fuduldan çıkıp midenin ağzını terdid ve tahrike yaramıştır. İştihayı uyarıp tehyic etmiştir. Ama dalağın ortasından aşağı inen kısmı da, ikiye bölünmüştür. Birinin dalları dalağın alt yarısına dağılmıştır. O kısım ondan beslenmiştir. İkinci dalı şahm'dan [yağlı madde ve içyağı] zuhûr edip, orada yayılmıştır. Şahm gıdasını da ondan almıştır.

Altıdan üçüncüsü ön tarafa gidip, düz bağırsağın etrafında olan damarların ince kanallarına yayılmıştır. Besinlerini de ondan almışlardır. Altıdan dördüncüsü kıl gibi ince kollara bölünüp bazısı midenin bombeli tarafının dış sağ kısmında, dalağa yakındır. Midenin önüne gelen kısmın karşısında olduğu hâlde dağılmıştır. Bazısı şahmın sağına gidip, dalak damarının dallarından ve midenin

solundan, sağa gelen kısmın karşısında olduğu hâlde dağılmıştır. Beşincisi, kalın bağırsakların etrafında olan ince kanallara bölünmüştür. Onlar besinlerini buradan almışlardır. Altıncı kısmın çoğu yukarıya çıkıp dağılmaktadır. Sübhânallah ve sübhâne men hüvel hallakü'r-razzâk cellet azametühü ve kemület kudretühü.

İKİNCİ NEVİ. Karaciğerden doğan ecvef damarlarının bazı dallarını ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki ecvef damarının aslı, önce karacığer içinde kılcal damarlar olarak yayılmış olup, aynı şekilde kılcal damarlar şeklinde bölünmüş olan bâb damarının dallarından besinleri çekerler. Ecvef damarının kolları karacığerin dış ve bombeli kısmının boşluğuna gelmişlerdir. Bâb damarının kolları ise, ciğerin dibinden boşluğuna uzanmışlardır. İşte bu ecvefin gövdesi karaciğerin bombeli dış kısmından doğup, iki kısım olmuştur. Biri büyük, biri küçüktür. Küçük kısmı yukarıya, büyüğü aşağıya gitmiştir. Yukarı çıkan küçük kısmı hicaba geçip, ona iki damar verip, orada dağılarak besinini temin etmiştir. Sonra yukarı çıkan kısım yüreğin örtüsüne gelip, orada çok kollar salmış, kılcal damarlar hâlinde yayılmıştır. Örtüye gıda ondan gelmiştir. Sonra yukarı çıkan kısım ikiye ayrılmıştır. Biri küçük biri büyüktür. Büyük kısmı gelip sağ kulakçığın yanından içine girmiştir. Bu damarın yürek damarlarının en büyüğü olmasındaki hikmet şudur ki, diğer damarlar hava taşımak için kalmış, bu ise gıda için kalmıştır. Gıda ise, havadan sert ve kaba olduğundan geçiş yeri geniş, zarfı büyük olmak gerekmiştir. Bu büyük damar yüreğe girince, ona üç perde vermiştir. Bunların faydaları dışardan içeri girmiştir. Bu üç perde [veya kapakçık] diğerlerinden daha serttir. Böylece yürek uzama zamanında, besini onlardan cezb edip, yayıldığında geri gelir. Küçük kısmı, onunla beraber çıktığında, ona üç kısım damar göndermişlerdir: Biri yürekten akciğer tarafına gitmiştir. Büyük atar damarın bitiş yeri olan yüreğin soluna yakın yerden doğmuştur. Sağ boşlukta akciğer tarafına dönüp, ona ulaşmıştır. Bu damarın şiryanlar gibi iki perdesi vardır. Onun için tabibler buna şiryan damarı adını vermiştir. Bunun faydası, bundan saçılan kanın gayet ince olmasıdır. Akciğer cevherine benzemiştir. Çünkü bu ince kan, yürekte az kaldığından, burada pişmeyip şiryan damarına mansab oldukta, orada hararetle pişmiştir.

Üç kısmın ikincisi, yürek etrafında dolaşıp, içinde dağılmıştır. Yüreğe gıda ondan gelmiştir. Üçüncü kısmı, hususi olarak insanda sol tarafa meyl edip, göğüs fıkralarından, beşinci omura gidip, ona dayanıp, alt sekiz kaburgaya ve onlara yakın olan kaburgalara bö-

lünmüştür. Yukarıya çıkan kısmı, yüreğin etrafını geçince, göğsü ikiye ayıran perdenin ve kılıfın yukarı kısımlarına ve tev'e denen yumuşak etlere kılcal damarlar hâlinde yayılmışlardır. Yukarı çıkan kısım boyun kemiği halkasına gelince, ikiye ayrılmış; birbirinden uzaklaşarak, boyun kemiği civarına gelmiştir. Her dal da iki kola ayrılmıştır. Her taraftan biri, göğüs kemiği üzerine sağdan ve soldan inmiştir. Böylece hançereye gelmiştir. Sonra yukarı çıkan kısım üç kola ayrılmış, ikisi eğe kemikleri arasında bulunan adalelere ayrılmış, ağızları, yâni ince uçları orada yaygın hâlde olan atar damarların uçlarına birleşmişlerdir. Bu iki koldan, bir çok damarlar göğüsten çıkan adalelere ayrılmıştır. Hançereyi tamamlayınca bir bölük damar da, omuzu tâmir edip, orada terakküm eden adalelere dağılmıştır. Bu iki koldan bir bölük damar da düz adalelerin altına inmiştir. Kolları onlara dağılmıştır. Uçları, beyan olunacak kuyruk sokumu damarından yukarıya çıkan adalelere ve atar damarlara bitişmiştir. Yukarı çıkanın üçüncü kolu, omuz kısmına besin vermiştir. Sübhâne'l-Hâlık u Bâri-i Musavvir! Bu ne hilkat, bu ne san'at, bu ne sûret ve ne hikmettir ki, hakikatinin inceliğinde âlimlerin akılları şaşıp kalmaktadır. Sübhânehû ve Teâlâ!

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Karaciğerden doğan ecvef damarının, göğüs, iki omuz, boyun, baş, kulak ve yanak arasında çıkan dallarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, göğüs ve omuz adalelerine yayılan iki kolun kalanı bir çift dal olup, her biri beşer kola ayrılmıştır. Ama her birinin birer kolu göğüste dağılmış, üst dört eğe kemiğine gıda onlardan gelmiştir. İkinci kolları, omuzda yayılmış olup, oradaki adaleler besinlerini onlardan almışlardır. Üçüncü kolları iki taraftan boyunda yayılan adalelere dağılmışlar, o adaleleri beslemişlerdir. Dördüncü kolları boynun üst altı omuru deliklerine bölünmüştür. İki taraftan onlara girip başa çıkmıştır. Oradaki adalelere bunlardan besin gelmiştir. Beşinci kolları hepsinden büyük olup, iki yandan omuz içine gelip, her biri dört kol olmuştur. Her kolun birer dalı göğüs kemiği üzerinde, omuz mafsalını hareket ettiren adalelere ayrılmışlardır. İkinci dalları bol et ve omuz kemiği altındaki atar damarlara dağılmışlardır. Üçüncü dalları göğüs üzerinden geçip yumuşak kısma inmiştir. Dördüncü dalları büyük olup, her biri üçer kısma ayrılıp, ikişer kısımları, omuzların diplerine gelmiştir. Orada bulunan büyük ve küçük adalelere ve omuz kemiklerinin altında olan büyük adalelere bölünmüşlerdir. Üçüncü kısımları büyük olup, her biri ikişer kol olmuştur. Göğüs üzerinden geçip, ellere gelerek, onlarda bulunan adalelere yayılmışlardır. Tabipler onlara **ibti** adını vermişlerdir.

Yukarı çıkan kısmın üçüncü kolu boyna yükselirken ikiye ayrılmış, biri dış boyun damarı, diğer iç boyun [şah] süretini bulmuştur. Dış boyun damarı, boyun halka kemiğine geldiğinde iki kısım olmuştur. Biri, ondan ayrıldıkta ön tarafa yükselerek gelmiştir. İkinci kısmı önce öne doğru inip, sonra yukarı çıkıp, boyun halka kemiğinin dışına ulaşmıştır. Oradan yukarı çıkıp, boynun dışına ulaşıp, önceki kısma kavuşmuş ve karışmıştır. İşte iki kısımdan bilinen şah damarı meydana gelmiştir. Bu ikinci kısım, birinci kısma karışmadan önce, bundan iki dal ayrılır. Bir dalı enine gidip içeri gireceği yerde, iki boyun halka kemiğinin karşılaştığı, birleştiği yerde ikisi birleşmiştir. İkinci kısım boynun dışında eğik hâlde olup, sonra iki ferdinden ayrılmıştır. Bu iki çift damardan dallar, örümcek ağı gibi yayılıp omuz üzerinde uzadıklarında, her biri omuz damarı adıyla tanınmışlardır. Kıyfal [baş damarı] da bundandır. Bu damar iki omuzun iki yanından, omuzun üstüne kadar bunun yanındadır. Lâkin biri orada tutulup, yayılmıştır. Biri omuzun üstünü geçip, pazu başına gidip, orada dağılmıştır.

Omuz damarı: İkisi de geçip, elin sonuna varmışlardır. Ama dış boyun damarının iki ferdi karıştıktan sonra iki kısım olmuştur. Biri içten olup, küçük kolları vardır. Üst çenede yayılmıştır. Onlardan büyük kola ayrılmış dilin etrafına gelmiştir. İkinci kısım dışta olup kulak ve başa yakın olan yerlere dağılmıştır. Boyun, yâni şah damarı, yemek borusu yanısıra onunla yukarıya çıkıp, dal göndermiştir. Bu dal, dış şah damarından gelen dallarla karışmıştır. Hepsi yemek borusuna, hançereye ve iç adalelere bölünüp, sonu nihayet L yivine gelmiştir. Sonra ondan çok sayıda dallar ayrılmış, birinci ve ikinci omurdan sinirlere yayılmıştır. Ondan kılcal damarlar hâlinde baş ve boyun mafsallarına gelmiştir. Oradan kollar hâsıl olup, beynin üstündeki kafa kemiğinin perde yerine gelip, iki tarafının birleştiği yere çıkıp, oradan kafa kemiğinin içine inmişlerdir. Bu kolları gönderdikten sonra kalan damar L yivinin sonunda kafa boşluğuna girmiştir. Ondan beynin iki zarına dallar ayrılmıştır. O zarlar gıdalarını bu dallardan almışlardır. Sert perdeleri, civarında bulunan kısımlarla, bu dalları bağlayıp, ondan ayırmışlardır. Bunlardan kafa kemiğinin hicab yerine gıda gelmiştir. Sonra ince zardan beyne inip, atar damarların yayılması gibi, orada yayılmışlardır. Bütün atar damarları sıkı bağlayıp, geniş yerde karşılamıştır ki, ağızlarına kan dökülmüş olup, onlarda toplanıp yanarlar. Sonra iki tâk arasına bölünmüş, birinci musıra adını almıştır. Orada ayrılan kanallardan kanı çekip, oradan orta karından öndeki iki karna uzayıp, o yere yükselen atar damarlarla birleşmiştir. İşte bu perde meşimiyye şebekesi ile ağ gibi örülmüş ve bunların hepsi Allahü Teâlânın kudretini kemâlini göstermişlerdir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ. Karaciğerden doğup kol ve ellere gelen ecvef (boş) damarların kollarını ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, kıyfalin [baş damarının, yâni kolun içinden giden damarın] aslı omuz damarıdır. Ondan ayrılan kolların birincisi kıyfaldir. O pazuda kol boyunca giderken, pazunun dış kısımlarına ve derisine ayrılan kollar gönderir. Sonra dirsek mafsalına yaklaşınca üç kısma ayrılır. Birine **hablü'z-zırâ'** (= kol ipi) denir. Bu kısım üst oynağın dışı üzerinden uzamıştır. Oradan aşağıya bükülmüş ve alt oynağın yumru başına meyl edip, bileğin dış alt kısımlarına yayılmıştır. İkincisi, kolun dışında dirsek boğumuna doğru gelip, omuz kemiği altından gelen bir damarla birleşip, ikisinden ekhal damarı [baş ve gövde damarı] meydana gelmiştir. Üçüncü kısmı derinden gidip yine ibtiden gelen bir dalla birleşmiştir.

İbtinin önceki dalları, pazunun derinlerine inip, oradaki adalelere dağılıp gitmişlerdir. Ancak bir dalı kol kemiğine ulaşmıştır. Bu ibtî, dirsek mafsalına yaklaştıkça iki kısım olmuştur. Bir kısmı derine inip, kıyfalden de geçip, dala bir miktar kavuşup sonra ayrılmıştır. Bu kolun biri iç tarafa inerek, küçük ve yanındaki parmağın hepsine ve orta parmağın yarısına ulaşmıştır. İkinci mafsala çıkıp kemiğe temas eden elin kısımlarına bölünmüştür. İbtinin ikinci kısmı kol içinde dört dal olmuştur. Bu dalı kolun aşağısında bileğe varıncaya kadar ayrılmıştır. İkinci dalı, birinci dalın üstünde onun gibi yayılmıştır. Üçüncü dalı, kolun ortasında, aynı şekilde bilekte kollara ayrılmıştır. Dördüncü dalı hepsinden büyük gelip yüksek ve zâhir olup, onun bir kolu kıyfalin bir koluna birleşmiş, ikisinden ekhal meydana gelmiştir. Kalanları **basılıkı** damarı olup, bir defa daha derine inmiştir.

Ekhal, iç taraftan doğup, üst oynağa çıkıp, oradan arka tarafa gidip Yunanca L şeklinde iki kol olmuştur. Üst kolu bileğin üst oynağının tarafına inip bileğe yönelmiştir. Baş parmağın arkasında ve onunla işaret parmağı arasında ve işaret parmağının kendinde dağılmıştır. Alt kolu alt oynağın tarafına inip üç dal olmuştur. Bunun bir dalı işaret parmağı ile orta parmağın arasına gelip, üst daldan işaret parmağına gelen damarın bir dalına birleşip, onunla bir damar olmuştur. İkinci kolu —ki eslemdir— orta ile yanındaki parmak arasında dağılmıştır. Üçüncü kolu yüzük parmağı ile küçük parmak tarafına gitmiştir. Bunların hepsi parmak mafsallarına taksim olmuştur. Bunlardan, ellerin parmakları, kudret-i Bâri ile an be an neşv ü nemâ bulmuştur. İnsanı en güzel şekilde yaratan Allahü Teâlâ her ayıb ve kusurdan münezzehdir.

BEŞİNCİ NEVİ: Ecvef damarının karaciğerden bedenin aşağı kısmına inen büyük kısmının dallarını ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, ecvefin inen kısmı —ki büyük koludur— karaciğerden çıkınca, omurgaya dayanmadan önce büyük bir damar ayrılıp, kılcal damarlara ayrılmıştır. Sağ böbreğin liflerine ulaşıp onda ve yakın kısımlarda yayılmıştır. Hepsine sıcak besin vermiştir. Sonra inen kısımdan büyük bir damar ayrılıp, kılcal damarlar hâlinde dağılmıştır. Sol böbreğe gelip, onun liflerini bulmuş, onlarda ve etrafında olan kısımlarda yayılmıştır. Hepsine bu kol ile besin gelmiştir. Sonra inen bu kısımlardan iki büyük damar ayrılmış, onlara talia ismi uygun olmuştur. Bunlar besin vermek için böbreklerin içine girmiştir. Zira beyan olunan şiryanlar gibi, bu talialar da böbreklerin gıdalarını çekmişlerdir. Bu talianın solundan bir damar ayrılmış, erkek ve kadınlarda sol yumurtaya inmiştir. Bir damar da sağdan dallanıp, sağ yumurtaya ulaşmıştır. Böbreklerden ünseyeynin içine, sağdakinden sağa, soldakinden sola gelen iki damar omurga tarafına dönüp, şekilleri dairevi olduğundan, böbreklerden, yumurtalara cereyan eden halis kan, onlarda pişip, kırmızı kan iken, beyaz meni olmuştur. İki damar daha belden iki yumurtaya ulaşmıştır. Bu damarlar tamamen zekerde ve kadınların önünde ve rahmin boynunda kaybolmuştur. Sonra inen bu kısım omurgaya dayanıp inerken her bir omura dallar göndermektedir. Bazısı o murlara girmiş, omurilikte son bulmuştur. Bazısı, yanında olan adalelere ayrılmışlardır. Bazıları iki leğen kemiğine gelip, karın adalelerinde son bulmuştur. İşte bu inen kısım, anlatıldığı şekilde, omurganın son omuruna vardığından, orada iki kısma ayrılmış, bir kısmı sağ oyluğa, diğer sol oyluğa ulaşmıştır. Bu iki kısım, iyi oyluğa varmadan önce, her birinden on tabaka damar ayrılmıştır. Birinci tabakaları sert yere gelmiş, ikinci tabakaları kılcal damarlar hâlinde ayrılıp ortaya gelmiş, üçüncü tabakaları kuyruk sokumu kemiği üzerinde olan adalelere dağılmıştır. Dördüncü tabaka makad adalelerine ve kuyruk sokumunun dışına ayrılmıştır. Beşincileri kadınlarda rahmin boynuna gidip, bazısı orada ona bitişik olan kısımlara dağılmışlardır. Kalanı mesâne tarafına gelip iki kısma ayrılmıştır. Biri mesânede, diğeri mesânenin boynuna gelmiştir. Bu beşinci tabaka, erkeklerde çoktur. Hem mesâneyi kuşatmış, hem zeker olmuştur. Altıncı tabaka kasık kemiği üzerinde bulunan adalelere gidip, orada dağılmıştır. Yedinci tabaka karın üzerinde beden boyunca giden adalelere yükselmiştir. Bu damarların aslından kadın'arda dört damar meydana gelip, dört taraftan rahme gelmiştir. Onlardan sekiz damar göğüste memelere yükselmiştir. Sekizin-

ci tabakaları erkekte zekere, kadında önlerine gelip, onlarda dağılmıştır. Dokuzuncu tabakaları oyluğun iç adalelerine inip, onlarda dağılmıştır. Onuncu tabakaları cidardan iki leğen kemiğine çıkıp, eller tarafından inen damarların etrafına, yâni uçlarına birleşmişlerdir. Hepsinde büyük bir kısım hâsıl olup, bacaklara inmiş, orada taksim olunmuştur. Bu damarların tevzi ve dağıtımından âlimler çok ibret almışlardır.

ALTINCI NEVİ: Evcef [boş] damarın inen kısmından oyluktan aşağısına giden dallarını ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, adı geçen iki kısmın bildirilen tabakalarından kalanı oyluğun içine inip, her bir kısım, bir oyluk içinde onbeşer dal olmuştur ki, biri oyluğun ön kısmı üzerinde bulunan adalelere taksim olmuştur. Biri oyluğun arkasında olan adalelere dağılmış ve biri dıştan içe doğru olan adalelere bölünmüştür. Biri de dış yüz adalelerine ulaşmıştır. Dördü oyluğun içine girmiştir. İkisi oyluğun alt adalelerine gelmiştir. İkisi diz mafsalı adalelerine ulaşmıştır. Kalan üç dalın dış yüzeyde olanları küçük kemik üzerinde topuk mafsalına kadar uzamıştır. Orta dalı dizin sonundan baldırın iç adalelerinde kollar bırakarak inmiştir. Ondan iki dal kalınca, biri baldırın kısımlarının içinde kaybolmuştur. Biri iki kemik arasında uzayıp, ayağın önüne inişinde, aynı dış yüzün bir dalına karışmıştır. Üçüncü dalın içyüzü baldırın içine girip, büyük kemiğin bombeli tarafından topuk tarafına gidip ayağın içine doğru gelmiştir. Beyan olunan üçüncü dal, orada dört kola ayrılmış, ikisi dış aşağı kısımdan küçük kemiğin yanından ayağa girmiş, ikisi iç yukarı kısımdan olup biri, dıştan gelenle birleşmiştir. Ayağın üstüne çıkıp, yüzüne yayılmıştır. İkincisine iç yüzde olanın dışa bakan dalı birleşmiş, ayağın alt kısımlarında yayılıp son bulmuştur.

İşte bütün insan bedeninde bulunan kan damarları bunlardır. Hepsi üçyüzaltmış damar olmuştur. Hazret-i Musavvir-i Hakîm'in en güzel şekilde yarattığı insan bedeninde olan san'at ve bedianın tefekkür ve tezekküre sebep olması için, onda bulunan cüzleri benzer uzuvları bu kadarla anlatıldı. Bundan sonra bazı his ve kuvvet ve hikmetli şeyleri, uzuvların aynı şekillerini de iki fasıl ile açıklamaya başlarız. Bedende olan ince san'atlar sonsuz denecek kadar çok olup, biz bu kadarını anlatmakla yetindik. Zira bedende yaratılan bütün a'zâların bozulan kısımlarını hikmet sahipleri yüzlerce kitaplar yazıp anlatamamışlardır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

İnsan bedeninde bulunan kuvvetlerin cins ve nevilerini, a'zâların fiillerinin başlangıcını, nufûs-ı erbaayı, hayat, his, kuvvet gibi hizmetçileri olan şeyleri altı nevi üzere beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: İnsan bedeninde olan kuvvetlerin cins ve nevilerini ve uzuvların fiillerinin mebdelerini icmâlen bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, kuvvetlerle fiiller birbirinden anlaşılır olmuşlardır. Zira her bir kuvvetin mebdei bir fiil olup, her bir fiil ancak bir kuvvetten meydana gelmiştir. O hâlde fiiller gibi kuvvetler de iki cins olmuştur. Biri tabii kuvvetler, diğeri nefsânî kuvvetlerdir. Bu kuvvetlerden her birisi için bir uzuv başkanlığı vardır ki, o uzuv o kuvvetin madeni olup, fiilleri o uzuvdan meydana gelmiştir.

Tabii cins ki, nefs-i nebatîdir; iki nevi içine almaktadır: Bir nevinin gayesi, bedeni tedbir ile korumaktır. Bu nevi besin içinde tasarruf sahibidir. Bedenin sonuna kadar ona gıda vermiştir. Neşv ü nemâsının sonuna kadar, ona tazelik vermiştir. Bu nevin meskeni ve fiilin merkezi karaciğerdir. İkinci nevinin gayesi, bedenin kendi nevini korumaktır. Bu nevi üreme işinde mutasarrıftır. Beden halitasından, yâni karışık yapısından, nemi cevherini ayırıp, ondan Hakk'ın emri ve izni ile onun benzeri tasvir olunmuştur. Bu nevin meskeni ve fiilinin masdarı ünseyeyn bulunmuştur.

Nefsani cins —ki ona nefs-i hayvaniyye denilmiştir— iki nevi içine alır: Biri nevi-i müdrike, öbürü hareket kuvvetidir. Müdrike kuvveti iki kısımdır: Birine dış, diğerine iç denilmiştir. Ama bedenin zâhirinde, dışında müdrik olan beş kuvvettir. Bunlar işitme, görme, koklama, tatma ve dokunma kuvvetleridir. Bedenin içinde idrak edenler de beştir: Hiss-i müşterek, hayâl, fikir, vehim ve hıfz kuvvetleridir. Bir nevi müdrikenin merkezi ve fiilin masdarı beyindir.

Hareket kuvveti: Bir nevidir ki, hareketlerinin başlangıcına göre taksim olunmuştur. Zira her bir adale bir başka tabiatta yaratılmıştır. Bir nevi damarların hareketi olup, bedenin kirişlerini titreterek, tutup salıvererek kapayan ve açan kuvvettir. Bunlarla mafsallar açılıp, uzuvlar hareket eder. Bu kuvvetlerin yer ve menfezleri, adalelere bitişik olan sinirlerdir. Bu muharrike [hareket ettirici] kuvvetin bir kısmı, gadab kuvveti, bir kısmı şehvet kuvvetidir.

Hayvani nefsin gadabına ârız olan inkıbazdır, daralmadır. Şehvet ise, ona âriz olan inbisâttır, genişlemedir. Gadabla şehvetin meskenleri ve hareket merkezleri yürektir. Aslında her kuvvetin baş-

langıç yeri yürek bulunmuştur. Lâkin bildirilen merkezler, adı geçen kuvvetlerin, fiillerinin zuhur ettiği yer olduğundan her birine mebde ve merkez denmiştir. Nitekim hislerin, duyguların merkezi beyin iken, yine her bir his için ayrı bir uzuv tâyin olunmuştur. Zira o hissin, özel fiili o uzuvdan meydana gelmiştir. Ama, yemekleri hazm etmek gibi bazı münferid fiiller, bir kuvvetle tamam olmuştur. Bazısı, yemek yemek iştihası gibi iki kuvvetle kemâle gelmiştir. Zira bu iştiha bir câzibe kuvveti ile, bir de midenin ağzında bulunan duygu kuvveti ile tamam olmuştur. Ama câzibe kuvvetini uzun lif rutubetiyle tahrik eder. Hassase kuvveti —ki midenin girişindedir— bu hareketle iştihayı uyarıcı olan sevdâyı ekşitir. Zira hassaseye bir âfet ârız olsa, açlık ve iştiha kalmayıp gider. Sübhâne müsebbibü'l-esbâb ve sübhâne Rabbü'l-erbâb.

İKİNCİ NEVİ: İnsan bedeninde olan tabiî ve nebatî nefsleri ve onların hizmetçileri bulunan kuvvetleri geniş olarak bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, ana karnından âlem-i şehadete [dünyaya] gelen çocuk dört can ile canlı olduğu hâlde doğar. O dört candan birisi tabiî nefs, biri nebatî nefs, biri hayvanî nefs ve biri insanî nefstir. [Burada nefs, can ve rûh mânâsındadır].

Tabiî nefs: Cismin parçalarını muhafaza edip, birbirinden ayrılmaktan koruyan bir kuvvetten ibarettir. Bütün beden bu nefsin yeri ve sahasıdır. Bunun iki hizmetçisi vardır: Birine hafiflik, diğerine ağırlık denmiştir. Hafiflik kuvveti muhit tarafına meyillidir. Ağırlık onun aksidir. Merkeze doğru meyillidir.

Nebatî nefs: Cismi uzunluk, genişlik, derinlikte uzatıp, büyütüp, cismini büyüten kuvvettir. Bu nefsin yeri karaciğerdir. Yukarıda geçen tabiî nefs, iki hizmetçisi ile beraber bu nebatî nefsin hizmetindedir. Nebatî nefse, bunlardan başka, yalnız kendine mahsus dokuz hizmetçi vardır: Câzibe [çekme], mâsike [tutma], hâzime [sindirme], mümeyyize [ayırma], dafia [dışarı atma], mülede [üreme], musavvire [şekil verici], gadiye ve nâmiyye kuvvetleridir.

Câzibe; faydalı gıdaları dış taraftan bedenin içine çeken kuvvettir. Bu kuvvet bu işi, kendi yeri olan midenin üst ağzının uzun lifi ile işler.

Mâsike; gıdayı midede tutan kuvvettir. Bu kuvvet, bu işi kendi yeri olan, midenin aşağı ağzındaki enine eğik lifi ile yapar.

Hâzime; câzibenin cezb, mâsikenin hıfz ettiği faydalı gıdaları ihâle eden, değiştiren bir kuvvettir. Müledenin beyan olunacak işi için hazır hâle ve kıvama getirir. Kalanı karışıp, gıda olup, a'zâlara gider. Bu hey'ete hazm [sindirim] adını vermişlerdir. Bu kuvvet, bu

oluşum ve mezci, kendi yerleri olan mide, karaciğer ve damarlar içinde onların hararetiyle işler.

Mümeyyize; gıda pişince, kalınını incesinden ayıran kuvvettir. Bu kuvvet, bu işi, kendi yeri olan midenin iç yüzü ile yapar.

Dafia; besinlerden, beslenmeye lâyık ve uygun olmayan fazlalığı, yahut yetecek kadardan fazlasını, iki yoldan, yahut ona âdet olan menfezlerden dışarı çıkarır. Nitekim ağaç, zamkı dışarı atar. Yahut da ziyade olan fazlalığı şerefli a'zâdan, daha kıymetsiz a'zâya, katıdan yumuşağa iletir. Bu kuvvet bu işleri, yeri mide altında olan sıkıcı enine lifin bir kirişi ile birlikte yapar.

Mülede; gıdaların en lâtifini toplayan bir kuvvettir. Bu lâtif gıdalardan o cismin bir benzeri hâsıl olur. İşte bu mecmua bitkilerde tohum, hayvanlarda nutfe adını alır. Bu kuvvet iki çeşittir. Bir nevi, erkek ve dişide meniyi meydana getirir. Bir nevi, rahmin içine gelen nutfede olan kuvveti, birbirinden ayırıp, her uzva mahsus bir mizâc hâsıl oluncaya kadar mezc eder. Ve bu kuvvet bu işi, kendi yeri olan bedendeki damarında işler.

Musavvire; Hakk'ın kudreti ile bütün organların teşekkül, karışım, ölçü, durum, boşluk ve deliklerinin sonuna kadar her işini görüp korumak için, gıda nevinde mutasarrıf olup, onu cisme benzetir. Bu kuvvet bu işi, kendi yerleri olan atar damarlar içinde yapar.

Gadiye; alınmış gıdanın benzerliğine çevirip, ona bedendeki hâlini aldırır. Bu kuvvet bu işi, kendi yerleri olan bütün organlarda yapar.

Nâmiye; bedenin her tarafını tabiî tenâsübü üzere arttırır. Büyümesine yardımcı olur. Bedene giden gıda ile neşv ü nemâ bulur. Bu kuvvet bu işi, kendi yerleri olan bütün bedende yapar. Demek ki bu iki nefs, adı geçen hizmetçileriyle, biraz sonra anlatılacak hayvanî nefsin [hayvanî rûhun] hizmetçileri, yardımcıları olmuşlardır. Hakim ve Kaadir olanın emriyle hepsi o nifse inkıyad edip, itaatten ayrılmazlar. Hayvanî nefs de, nefs-i nâtıkanın, binek vasıtası olmuştur. Onu bizim emrimize verip, bizi ona hizmetçi etmeyen Allahü Teâlâ her ayıb ve kusurdan münezzehdir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İnsan bedeninde olan hayvanî nefsi ve onun bedende bulunan hizmetçilerinden, beş duygu organını genişçe bildirir.

Ey azizi Teşrih ehli demişlerdir ki, hayvanî nefs bütün bedene sirâyet eden bir kuvvettir. Beden onun isteği ile hareket edip, hissetmesiyle eşyayı bilir. Bu hayvanî nefsin yukarıda bildirilen hizmetçilerinden başka oniki hizmetçisi daha vardır. Onu, on duygu, diğer-

leri biri gadab, biri de şehvettir. On duygudan beşi, bedenin dışında olup yerleri kulak, göz, burun, dil ve bütün deridir. Beşi içte olup, onların yerleri beynin boşluklarıdır. Onlar hiss-i müşterek, hayâl, vehim, fikir ve hıfzdır. Bu on histen her birinin özel bir meşguliyeti olup, o hep o işi yapar.

Dış duyguların biri işitme, biri görme, biri koklama, biri tatma, biri de dokunma kuvvetleridir. İşitme kuvvetinin meşguliyeti, ses ve harfleri duyup, biribirinden ayırmaktır. Ve ancak bunun vasıtası ile söz işitip anlaşılır. Bu anlama bu kuvvete mahsus olup, diğer kuvvetlerde bu yoktur. Bu işitmenin yeri, iç kulakta nohut kadar sıvı dolu bir yerdir.

Görme kuvvetinin işi, şekil ve renkleri görüp anlamaktır. Beyaz, siyah, uzun, kısa, büyük, küçük, yakın, uzak, güzel, çirkin, aydınlık, karanlık gibi sıfatları birbirinden ayırır. Bu idrak yalnız bu kuvvete aittir. Diğer kuvvet ve duygularda bu yoktur. Bu kuvvetin yeri göz bebeğidir.

Koklama kuvvetinin işi, güzel ve çirkin kokuları idrak edip birbirinden ayırmaktır. Bu da bu kuvvete mahsus olup, başka kuvvetlerde yoktur. Bu kuvvetin yeri beynin önünde meme başı gibi iki parça ettir.

Tatma kuvvetinin işi, eşyanın tadını tatmaktır. Böylece acıyı tatlıdan, ekşiyi tuzludan ayırmak ve bütün yemek ve meyvelerin tad ve lezzetlerini anlamak bu kuvvete mahsustur. Bu idrâk ancak bu kuvvetin şanındandır. Diğer kuvvetler bu lezzet ve taddan mahrumdurlar. Bu kuvvetin yeri boğazın aşağısı ile dilin üstünde yayılan adaledir.

Dokunma kuvvetinin işi, yumuşağı sertten, sıcağı soğuktan, yaşı kurudan, hafifi ağırdan ayırmaktır. Bu idrâk ise, ancak bu kuvvetle meydana gelmiş olup, diğer kuvvetlerin bundan nasibleri yoktur. Bu kuvvetin yeri, bütün bedenin dış yüzü olmuştur. Lâkin el ayasında ve parmaklarda çok zâhir olup, orta parmağın ucunda en yüksek dereceye çıkmıştır. Bu vaziyet ve tertip, Hâlik ve Bâri olan Allahü Teâlâ'nın kudretinin kemâlini ve büyük nimetlerini ayân ve beyan kılmıştır. Âlimler bu san'attan çok ibret almıştır. İnsanı, en güzel şekilde yaratan Sâni ve Hakim olan Allahü Teâlâ her ayıptan münezzehdir. İkrâmından bize göz, kulak ve kalb verdi. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Hayvanî nefsin insan bedeninde olan hizmetçilerinden beş iç duyguyu tafsilen bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, beynin üç boşluğunda olan beş iç duygunun biri hiss-i müşterek, biri hayâl, biri mütefekkire, biri vâhime ve biri de hâfıza kuvvetleridir.

Hiss-i müşterek kuvveti. İlk hizmetçidir. Buna iki mânâ bakımından bu isim verilmiştir. Birinci mânâ, iki gözün idrâk eylediği bir şeyin sûretini hiss-i müşterek de yine bir müşâhede etmiştir. Zira bir kimsenin görmesiyle, hiss-i müştereki arasında bir bozukluk olsa, o kimse ahvel [şaşı] olup, bir şeyi iki görür. İkinci mânâsı, hiss-i müşterek, dış duyguların arkasında ve iç duyguların önünde aracı olduğundan, dışdan, dış duygularla idrâk olunan eşya, bu hiss-i müşterekin önüne gelip, o nehirler bu denizde toplandıktan sonra iç duygulara ulaşır. Kalbe gelen düşünceler, önce beyne çıkıp, orada olan hisleri geçip, bu hiss-i müşterek gelip, o pınar ve çeşmeler ona doldukta, oradan dış duygulara ulaşır. Onun için bu kuvvete hiss-i müşterek denilmiştir. Bunun işi, yazılarını tercüme etmektir. Bu kuvvetin şânı bir tercümanlıktır ki, diğerlerinde bu yoktur. Bu kuvvetin yeri ve işinin merkezi, beyan olunduğu gibi, üç boşluktan birinci boşluğun ön kısmı olmuştur.

Hayâl kuvveti. Bunun işi ve san'atı, dış duygulardan bir şey idrâk olunsa, meselâ bir kimseyi görmüş olsa, sonra o kimse hazır bulunmasa, bu hayâl kuvveti onu orada yok iken müşâhede edebiliyor. Yahut bir kimse bir şehri seyr edip, bir başka yere gitse, o şehri murad eyledikçe, gaib iken müşâhede edebiliyor, yâni orada yokken gözünün önüne getirebiliyor. Hayâlin işi, tahayyül ile mânâların idrâki olunca, hakikatte hayâl, kâtibe benzer. Çünkü mânâyı sûretten uzak etmemek onun işidir. Yâni bir söz telâffuzda sûret bulmadıkça, mânâsı hâsıl olmaz ve bir kimseye ulaşmaz. Lâkin kâtib, sûretsiz ve sissiz olan mânâyı başkasına ulaştırabiliyor. Bunun gibi, hayâl de, sûreti hazır olmayan şeyleri diğer duygulara gösterebiliyor. Bu şekilde mânâların idrâki bu kuvvete ait olup, diğer kuvvetler bundan âciz. Bu hayâl kuvvetinin yeri ve iş görme merkezi hiss-i müşterekin arkasında ona bitişik olan, birinci boşluğun arka kısmıdır.

Mütefekkire kuvveti. İnsana ait nâtıka kuvveti isterde, bunu kendi faydasına kullanırsa, o zaman bu kuvvete, mütefekkire, müfekkire, mutasarrıfa ve zâkire derler. Eğer hayvanî vehim kuvveti bunu kullanır, onun işi için hazır olursa, o zaman bu kuvvete mütehayyile derler. Bu mütefekkire kuvvetinin işi, dış ve iç duygulardan hâfıza kuvvetinde yazılan her şeyi görüp, okur. Bu kuvvetle önceki kuvvetlerin farkı şudur ki, duygu organları ile idrâk olunan sûretlerden onlara gelenleri ancak biri kabul eder ve toplar. Diğeri o toplananı muhafaza eder. Lâkin bu üçüncü kuvvet, o ikinci kuvvete olan sûretlerde mutasarrıf olduktan başka, o sûretlere uygun olan ve olmayan muhalleri de hazır edebilir. Onun için bu mütefekkire kuvveti vâhime kuvvetine âlet gibi olmuştur. Bu idrâk ancak buna mahsus olup, diğer kuvvetlerde bu yoktur. Bunun yeri ve iş merkezi beynin orta boşluğunun ön kısmıdır.

Vâhime kuvveti: Bunun işi, gördüğü ve görmediği şeyleri, doğruyu ve yalanı nefse göstermek, şehâdet âleminde sûreti olan ve olmayan mânâları idrâk etmektir. Bu vâhime kuvveti, meselâ, âlemde yüzbin Güneş tevehhüm edebiliyor. Halbuki cihanda, bu şekilde Güneş bir tanedir. Veya yüzbin cıva denizi tevehhüm ediyor. Halbuki bir tane bile yoktur. Yahut altın ve gümüşten ve diğer cevherlerden milyonlarca tepe ve dağ düşünebiliyor. Halbuki Dünyada biri bile yoktur. Nâtık olmayan hayvanın aklı ve vâhime kuvvetidir. Bununla kuzu, bir sürüde annesine benzeyen binlerce koyun içinden annesini buluyor ve tanıyor. Çobanın dostluğu ile kurdun düşmanlığını bu kuvvetle his edip bilir. Velhâsıl bu vâhime kuvveti diğer hayvanlarda, insana mahsus olan akıl derecesinde oluyor. Zira mahsus olmayıp ma'kûl olan dostluk ve düşmanlığı, vâhimenin hükmüyle bilir. İnsan da, bu kuvvetin bazı hükümlerine tâbi olup hayvanlık eder.

Vâhime kuvveti muhayyile kuvvetini kullanıp, vâki hâle uymayan, işin aslına muhalif çok yollara sapar. Çok yalan hayâller ortaya koyar, ki aklen bunlar boş, yanlış ve imkânsızdır. Naklen de sapıklık ve bâtıldır. Onun için vâhime kuvvetine (bedenin şeytanı) adını vermişlerdir. Zira bedendeki bütün kuvvetler, insan aklının hükmü altında bulunmuşlardır. Ancak vâhime insana itaat eder ve onun emrine girer değildir. Nitekim bütün melekler Hazret-i Âdem aleyhisselâm'a secde etmişler, ancak İblis secde edenlerden olmamıştır. Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem), **«Ana rahminden dünyaya gelen her çocuğun yanında şeytan da bulunur»**, buyurduğu vâhime kuvveti için söylenmiştir, demişlerdir. Zira vâhime kuvveti, yalan söylemekten, şeyleri ters gösterip aldatmaktan aslâ kurtulmaz. Onun tasallûtu olunca aklın hükmü kalmaz. Vehmin fehim üzerine galib gelmesinden Allahü Teâlâ'ya sığınırız. Bu kuvvetin yeri bütün beyindir. Lâkin işinin başlangıç yeri orta boşluğun arkasıdır.

Hâfıza kuvveti: Bu kuvvet Levhe benzer. Levh-i mahfûz insan âlemidir. Zira dış ve iç duygulardan buna, hangi şekilde sûret gelirse, onun nakşı aynen, olduğu gibi bu levh üzerinde sabit olup görünür. Meselâ iki kimse, biribirini bir kere görmüş olsa, sonra bir daha görüşseler, elbette biribirini tanıyıp bilirler. Çünkü önce görüştüklerinde ikisinin sûreti hâfıza kuvvetlerinde resm ve nakş olunmuştu. İşte hâfızada yazılmış olan önceki nakş, bu ikinci kerrede yazılan nakşa tatbik olundukta, iki nakş uygun gelip beraber olurlar. Buradan anlar ki, bundan önce bir daha görüşmüşler idi. Bu hâfıza kuvveti hissedilen ve edilmeyen sûretlerden vâhime kuvvetine gelen mânâların hazinesidir. Nitekim hissedilen sûretlerin hiss-i müştereke gelen mânâların hazinesi hayâldir. Bu hıfz, ancak bu

kuvvete[1] mahsustur. Diğer kuvvetlerde bu yoktur. Bu hâfızanın yeri ve mebdei, beynin üçüncü boşluğundan son boşluğun ön kısmıdır. İşte hakikatte bu kuvvet yazılmış bir levha gibidir. Hayâl kuvveti kâtibe benzer. Vâhime kuvveti şeytan gibidir. Hiss-i müşterek bir deniz[2] gibi olup dış nehirlerin ve iç pınarların hem toplandığı, hem de taksim edildiği yerdir. Nitekim biraz önce anlatılmıştı. Beden şehrinin sultanı insani rûh olup, diğer nefisler ve kuvvetler onun yardımcılarıdır. Nazm:

1. Tenin şehr oldu, cânın pâdişahı,
   Gönül arş u dimağın tahtgâhı,

2. Hayâlin kâtib ü hıfzın çü defter,
   Ulûm-ı fikr, o defterde musavver;

3. Ases akl u behîmî nefs bidad,
   Çü şeytan vâhime, aşk oldu cellâd.

1. Bedenin bir şehir oldu, canın da o şehrin padişahıdır, Gönül o şehrin göğü, belleğin de padişahın tahtgâhıdır.

2. Hayâlin bir kâtip, hâfızan da defterdir. Düşünceden doğan bütün bilgiler de o defterde yazılıdır.

3. Aklın bir bekçi, dengesiz nefsin ise bir hayvan. Kuruntuların bir şeytan, aşkın ise cellât oldu.

BEŞİNCİ NEVİ: Hayvani nefsin insan bedeninde bulunan bu hizmetçilerinden, ahlâkın menşei olan gadab ve şehvet kuvvetlerini tafsilen bildirir.

Ey aziz! Teşrih ehli demişlerdir ki, bir zararı gidermek veya başkasını yenmek için olan her hareket hayvani nefsten yürekten meydana gelmiştir. O harekete gadab [kızgınlık] kuvveti adı verilmiştir. Bu gadab, o zararı gidermeyi[1] veya başkasını yenmeyi[3] kendine[4] meslek etmiştir. Bunun yeri ve mebdei yürektir. Gadabın itidâli şecaattır. Bununla, yapılacak işe girişilmiş olur. O güzel huy[6] olup, dinde ve mürüvvette makbul bulunmuştur. Gadabın ifratı tehevvürdür. Onunla girişilmeyecek işe atılınır.[7] Bu kötü huylardandır. Gadabın tefriti, yâni çok az bulunması cübndür. Onunla başlayacağın bir işten imtina olunur. Bu da bir önceki gibi kötü ahlâktandır.

Hayvani nefs tarafından, bir fayda elde etmek veya lezzete kavuşmak için yürekte bulunan bir harekete, şehvet kuvveti adı verilir. Bu şehvetin işi ve san'atı, o faydayı elde etmek ve o isteğe kavuşmaktır.[3] Bunun da yeri ve işinin zuhûr ettiği[5] yer, yürektir. Bu şehvetin itidâli iffettir. Onunla şeriata ve mürüvvete uygun olan arzu ve isteklere girişilmiş olur. Güzel ahlâktandır. Şehvetin ifratı,

fazlasına şereh denir. Onunla dine ve mürüvvete uygun olmayan isteklere girişilir. Bu, kötü huylardandır. Şehvetin tefrıti, yâni normalden azı, hamûd adını alır. Onunla yapılması gereken iştiha ve istekler de yapılmaz olur. Bu da, önceki gibi kötü ahlâktandır.

İşte gadab ve şehvet kuvvetleri, beyan olunacak insanî nefsin, yâni rûhun, emri altına girip, köle gibi her emrine itaat ederlerse, ikisi de itidâl bulup, iki güzel huy elde edilir ki, biri şecaat, diğeri iffettir. Gadab ve şehvete galib ve mâlik olan insanın nefsi hür ve kâmildir. Eğer iş aksine olursa, gadab ve şehvet, insanî nefsin [rûhun] üzerine galib gelip, onu emirleri altına alıp, köle ve hizmetçi gibi çalıştırırlarsa, o zaman gadab ve şehvet itidâlden ayrılıp, ikisinden dört kötü ahlâk meydana gelir. Onlar da: Tehevvür, Cübn, Şereh ve Hamûd'dur. Çok sayıda kötü ahlâk bu dört ahlâktan meydana gelip, çoğalır. Gadab ve şehvete mağlûb olan insanî nefs [rûh], esir ve eksiktir. Çünkü kendini bilmez cahildir; Mevlâsından da gafildir. Yâ Rabbi, Sen bizi, göz açıp kapayacak zaman kadar, hattâ daha da az, nefsimize yendirme! Beyit:

Çün nefs-i behîmî kuluyuz kıl bizi âzâd
Kul eyle Sana kıl gazab u şehvete mâlik.

Rabbimiz!.. Bizler hayvanî nefse esir olmuş ona kulluk etmekteyiz. Sen bizi bağışlayıp azâd kıl da bizi öfke ve şehvete üstün gelmiş kullarından eyle.

ALTINCI NEVİ: İnsanın bedeninde mutasarrıf bulunan dört nefsin sonuncusu insanî nefsi, yardımcıları ile hakîmâne bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, nefs-i nâtıka —ki insanın rûhu olup emr-i Rabbânîdir— öyle bir cevherdir ki, kendi zâtında her maddeden mücerred iken âşık olup bağlandığı bedenin işlerini yürütmek için, hayvanî nefsin yeri olan yüreğin ortasında bulunan nokta-i sevde-i Süveydâ'da [Süveydâ denen siyah noktada] hayvanî nefisle birbirine yaklaşıp, boyun boyuna sarılmışlardır. Onun vasıtasıyla bütün bedende tasarruf eder olmuştur. Çünkü toprak maddesi çok kesif [kaba], ve rûh pek lâtif, hayvanî nefs ise şerefli ile değersiz arasında bulunduğundan, ikisinin arasında geçit olmuştur. Bununla, kesif bedene meyilli olan lâtif rûh münasebet kazanmıştır. Hayvanî nefs ile bir arada bulunmaktan, bu ulvî rûhun ismi «gönül» olmuştur. Bu şerefli rûhun bir yanını hayvanî nefsin kesafeti karartmıştır. Onun için Cemâlin aynası ve Zülcelâlin nazargâhı olmuştur. Bu kadar itibar, izzet ve şeref bulmuştur. Lâkin bu ayna, hayvanî sıfatlarla tozlanmış, enâniyyet [benlik, egoizm] kılıfında mahcûb ve örtülü kalmıştır. Onun için bu rûh, kendini bilmez ve Mevlâsını da bilmez olmuştur. Kendi âleminden yüz çevirmiştir.

Hayvanî nefsin emri altına girmiştir. Ondan fark edilmez olmuştur. Kendi hizmetçisinin huzûrunda esir olup kalmıştır, Halbuki anlatılan üç nefs, hizmetçileri ile beraber bu insani nefs sultanının beden memleketine hizmetçi ve yardımcı olarak gelmiştir. Bu sultanın bu kadar hizmetçisinden başka üç özel hizmetçisi daha vardır. Biri nutk, biri nazarî akıl, biri de amelî akıldır.

Nutk, ince mânâların birbirinden, bunun vasıtasıyla fark ve temyiz edildiği bir idrâk kuvvetidir. Bu nutkun itidâli hikmettir. Onunla doğru yanlıştan fark olunmuştur. Nutkun ifratı cerbezedir. Onunla anlaşılması mümkün olmayan mânâların idrâki arzu edilir. Tefriti belâdettir. Onunla hayır şerden fark olunmaz. İkisi de aynıdır. Demek ki, nutkun hâli ve şânı, mânâların idrâkidir.

Nazarî aklın işi ve san'atı nizam ve işleri tasavvur etmektir. Meselâ yapılacak bir binayı, bu nazari akıl, önce düşünür. Kaç oda, kaç pencere lâzımdır, hepsini uygun olduğu şekilde tasavvur eder. Bunun işi budur. Amelî aklın işi ve mesleği, nutkun idrâkini ve nazarî aklın tasavvurunu kuvveden fiile çıkarıp, amel etmesidir. İşte bu, yeryüzünde olan bütün şehir ve köylerde bulunan binalar, zenginlikler, san'atlar, ziynetler, diller, lugatlar, yiyecekler, giyecekler, kitaplar, ilimler, nakışlar, resimler, bahçeler, bağlar, dünyadaki hususî ve umumî âdetlerin hepsi, nutk kuvvetinden ve nazarî akıldan ve amelî aklın bunlara itaat edip yapmasından hâsıl olmuştur. Nitekim bu âlem-i halk, o âlem-i emirden zuhûr etmiştir. Aynı şekilde sayılan şeyler nazarî akıldan ve nutk kuvvetinden amelî akıl vasıtasıyla meydana gelip bu nizamı bulmuştur. Zira amelî akıl, nazarî akıl ile nutkun hizmetçisi olmuştur. Bu üçü de insanî nefsin hizmetçileridir. Hepsi ona mutî' olmuştur.

İşte bu mükerrem mahdûm [hizmet edilen] insanî nefsin bedende bulunan hizmetçileri yirmisekiz kuvvettir. Buraya kadar bunları anlattık. Bu insanî nefsin aklı, Hazret-i Vâcibü'l-Vücûd'un aklının zıllı olup, onun nûrundan vücûd bulmuştur. Bu küll akıl, izâfî rûh ve İlâhî aşk adını almıştır. O hâlde iradî ölümle bu nefsten fenâ bulan, o rûh ile hayâta kavuşmuştur. Âlemde olan her şeyi vücûdunda bulmuştur. Gönül yüzünden benlik perdesi kalkıp, nefsini ve Rabbini bilmiştir. Rûhu, on dördüncü gecedeki ay gibi, batmayan Güneşin karşısına gelmiştir. Gönlü nûr ve huzûr ve sürûr ile dolmuştur. Bu cihanın rüsûmundan, cisim ve candan geçip, kalp âlemine göçmüş, asıl vatanına dönmüştür. Nerden gelip nereye gittiğini bilmiş, muradlarını alıp, ölmeden önce ölüp, sonsuz hayat bulmuş, düşmandan kurtulup, dostuyla kalmıştır. Meselâ, insanın bedeni bir duvar gibidir. Bir tarafı mücerred gayb âlemi, diğer yüzü âlem-i şehadettir. O duvarın yenilenmesi ve tamiri, yemek, içmek

ve uyumak olup, her gün âdet edinmiştir. Onun sahnı içinde bin kadar boş yarık, tenha zâviyeler vardır ki, kemiklerin ve damarların boşluklarına işarettir. O duvarın arkasına bir ayna konmuştur. O gönülden ibarettir. Onun parlak yüzü gayb âlemine dönük olup, bu da insan rûhunun hâlidir. Parlak yüzün arkası duvar içindeki karanlıktır; onlar da gadab ve şehvetlerdir. Aynanın arkası o sirâc-ı vehhâcın mekânıdır. Bu da hayvanî rûhun misâlidir. Onun bekâsı fitile, yağı zamana işarettir. Onlar da canın tabiî hararet ve rutubetidir. O sirâcın [kandilin] ışığı, his ve kuvvetler olup, duvarın yarıkları ve zâviyeleri onunla aydınlanmaktadır. O bütün a'zâların hayatıdır. O duvarın şehâdet tarafında beş penceresi açık olup, onlar da, zâhir rûhun beş duygu organıdır. O aynanın yüzü, kötü ahlâktan ona gelen leke ve bulanıklıklar sebebiyle kirlidir. Kendi kılıfında örtülmüştür. Bu da benliğinde mahcub ve şaşkın kalmasıdır. Onun için gadab ve şehvetine mağlûb ve benliğinde mahcûb olan gönül, kendini bilmez. Mevlâsını tanıyamaz. Kendini duvar ve kandil sanması, bâtıl bir hayâldir. O ancak beş pencereden görüner duvara meyl etmiştir. Zâhirin hâlleri ise uykudaki rüyâ ve yok olan bir zıldır, gölgedir. Çünkü o aynanın kılıfı, kendisiyle gayb âlemi arasında hâildir. O âlemden tamamen yüz dönmüş, yaratılanlar tarafına çevrilmiş, beş duygu pencerelerinden âlem-i şehâdete tam dönmüş ve meyl etmiştir. Zira o gönül bu fer'i asıl, bu ayrılığı vâsi, bu zulmeti aydınlık, bu gurbeti vatan, bu mezbeleyi [çöplüğü] mesken, bu gerilemeyi ilerleme, bu noksanı kemâl, bu nikmeti nimet, bu zindanı Cennet zannedip, bu aldatıcı dünyaya kanmıştır. Hayvanî nefsin esiri olup, kötü ahlâkları ile dolmuştur. İnsan sûretinde hayvan olup, iki âlemde kör kalmıştır. Benlik hicâbiyle cahillik karanlığında şaşmış, Hakk'ın zikrinden yüz çevirip, nefsî vesveseler ile belâsını bulmuştur. Cem'iyyet nimetinden mahrum olup, tefrika azâbına düşmüş kalmıştır. Velhâsıl Hakk'ın huzûrundan uzak olup, mâsiva düşüncesine saplanmıştır. Ömrünün vakitlerini zâyi edip, kendini yüksekten aşağı atmıştır. Zira Mevlâ'nın huzûrundan, düşmanın kucağına düşmüştür. En lezzetli şeyleri verip, dünya nimetini almıştır. İşimiz ancak Hakk'ın hidâyetine kalmıştır. Nazm:

1. Âhir-i dirhem ki hemdir, âhir-i dinâr nâr
Âhir-i devlet ki lettir, âhir-i timâr mâr

2. Zevk-i rûhâniden ol kim meyl-i zevk-i cism eder
Saltanattan eylemiştir irtikâb-ı züll-i dâr

3. İzz ü câh-ı fâniyi bil züll-i akl ü çâh-ı cân
Ey azîzim câh-ı zilletten hazer kıl zinhâr.

1. «Dirhem» kelimesinin sonu «hem»dir. (Yâni dirhemin sonu kötüye varır). «Dinar»ın sonu ise «nâr»dır. (Yâni paranın sonucu Ce-

hennem ateşidir). «Devlet»in sonu «let»tir. (Yâni devlet sürmenin sonu dayaktır. «İ'imar»ın sonu ise «mar»dır. (Yâni timar hizmetinin sonu yılan gibidir).

2. Rûhânî zevk dururken beden zevkine meyleden kişi sultanlık yerine aşağılığı tercih etmiş demektir.

3. Dünyanın şu geçici yüceliği ile mevki ve makamını aklın düşkünlüğü ve canın (rûhun) hapsolunması olarak gör. Ey aziz kişi!.. Sakın ha bu aşağılık dünyadan kaçınmaya bak.

Amma nefsin gadab ve şehvetine galib gelen, cihanın nimetlerinden kendi âlemine kaçan, ma'rifet[1] ve muhabbet-i mevlâyı arayan gönül, benlik perdesini yırtıp aşmış[2] ve nefsini ve Rabb'ini müşâhede etmiş ve tanımış ve her hâle muttali' olmuştur. Gayb semâsının nûru, o aynaya gelip, kendisini, ay bilmiştir. Bu ay, Vâcibü'l-Vücûd güneşinin karşısındadır. Akl-ı[3] Küll'ün ışığını kendinde bulmuştur ki, âlemi içine almaktadır. Akl-ı[3] Küll ise, rûhların vatanı, cesedlerin aslıdır. Onu bulan kavuşmuş bir âriftir. Her muradı onunla hâsıldır. O gönül ki, kendi âleminde bu devlete nâildir, o duvar, kandil ve aynadan geçmiş dolunaydır. Nazm:

1. Gönül, hulâsa-yı âlemsin efser-i eflâk,
   Veli ne faide kim kendin etmedin idrâk.

2. Çü afitâb-ı ıyânsın zemin-i tende nehâr,
   Misâl-i gevher-i kânsın mukârin-i zül ü hâk.

3. Cemâl-i aşk-ı İlâhî için bir âyinesin,
   Veli ne hâsıl o âyîneden ki olmaya pak.

4. Vücûd-ı cümle cihândan garaz vücûdundur,
   Femâ tekûnü fi'l-kevni keenne «Levlâk».

5. Cihân seninle olur şâd ü hurrem ü handân,
   Niçin yatıp oturursun hemişe sen gam-nâk.

6. O rûhu nûr-ı basit anla mevc-i bahri muhît,
   Bu cismi ko ki, budur zulmet ü has ü hâşâk.

7. Hayât buldu o kim bildi nefsin ey HAKKI,
   Kim olduğun bilen aslâ ne gam görür ne helâk.

1. Ey gönül! Sen âlemin özü, göklerin tâcısın. Amma ne fayda ki kendini (lâyıkıyla) anlayamadın.

2. Sen beden zemininde gündüz apaçık görünen bir güneşsin. Amma maden ocağından çıkan mücevher gibi de toprak ve çamura yakınsın.

3. Sen İlâhî aşkın tecellisi için bir ayna gibisin. Amma ayna temiz olmayınca bir işe yaramaz, görüntü vermez.

4. Var olan her şeyin yaratılmasındaki maksat senin yaratılışındır. Nitekim sen olmasaydın, ne yer, ne de gökler olmazdı.

5. Cihân seninle şâd olup kutluluk ve sevinç bulur. Öyleyse ya sen niçin öyle kederler içinde yatıp durmaktasın.

6. O rûhunu bir nûr olarak düşün. Denizin dalgasına da okyanus gözüyle bak. Bu cismi terket ki, karanlık ve çer çöp işte budur.

7. Ey Hakkı! Kendini bilen kişi hayat buldu sayılır. Kim olduğunu bilen kişi ise aslâ ne üzüntü görür, ne de helâk olur.

BEŞİNCİ FASIL

Bedenin uzuvlarının şekillerindeki hikmetleri, kıyâfetlerin ayrılığı sebebi ile muhtelif olan canın sıfatlarını, insan uzuvlarının ihtilâc hükümlerini sekiz nevi olarak hakîmâne beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Baştaki uzuvların şekillerinin hikmetini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, cihanı yaratan, insanın bedenini, tam güzel olarak en lâtif ve en güzel şekilde yaratmıştır. Onun uzuvlarının tenâsübü, öyle lâtif, nazik ve güzel olmuştur ki, onu anlatmaya dil, akıl ve beyan yetişmez. Onun pâk rûhu fehim[1] ve firasetle, ilim[2] ve hikmetle öyle dolmuştur ki, uçsuz bucaksız deniz olmuştur. Cemâl-i sûret ve kemâl-i siretle, güzel behçe, fasih lehçe ile cihanda bir[2] benzeri daha yoktur. Güzel yürüyüşlü, şirin sözlü, güler yüzlü, hüsn-i edâ ve lutf-i sadâ ile âlemin[4] aklını almıştır. Câzibe-i ân[5] [güzellik] ve tatlı can ile cihanın mahbûbu, irfan sahiblerinin mergûbu olmuştur. Ondan âşıklara nice hâller gelmiştir.

> **Serv-kadlerde olan şîve-i reftârındır,**
> **Gonca femlerde olan lezzet-i güftârındır.**

Servi boylulardaki alımlılık senin gidişindeki işvedir. Gonca dudaklılardaki çekicilik de senin sözlerindeki tatlılıktır.

İşte Musavvir-i[6] Mennân, insan bedeninde olan dört karışım dumanından şerefli başına lâtif saçlar ihsan edip, yumurtaların dumanından erkeklerin yüz ve göğüslerinde kıllar yaratmıştır. Böylece saç ile kadınlar süslenir, sakallar ile de erkekler süslenirler. Saçın siyah olması, dumanın çokluğundandır. Sarı olması, balgamın çokluğundandır.[7] Beyaz olması[8] tabii hararetin azlığındandır. Hararetin azlığı çok inzâlden, çok cima'dan ve çok üzüntüdendir. Alnın nuru, gönüller sürûrudur.[9] İki[10] kaş göze gölge vermekte, onu korumakta ve bir ay üzerinde iki hilâl gibidirler. Gözlerin burunda kaş arasında bulunmasının hikmeti, çarpma ve darbelerden korunmak içindir. Gözlerin ön tarafta yaratılması, bedenin başlayacağı işlerde, ona görme vasıtası olmak içindir. Göz kapağı, gözü dinlendirmek, göze

haram ve yasaklara bakmaktan mâni olup, uyku zamanında kapanıp perde olmak içindir. Kirpikler kaş gibi gözü süslemek ve korumak içindir. Göz bebeğinin siyah, gözün beyaz olması, süslü ve güzel görünmek içindir. Görme nûrunun siyah noktada bulunması, a'zânın en lâtifi olmasındandır. Gözün ortasında bulunması, bildirilen tabakalarından dolayıdır. Gözün [yumurta gibi] bombeli olması, görme nurunun etrafına nazarı kolay olmak içindir. İnsanın başının yuvarlak olması çarpma ve darbeden korunma ve beyine geniş yer temini içindir. Büyüklüğünün bu kadar olması tenâsüb içindir (çünkü biri tıkanabilir). Burnun kıkırdak olması, müsâdemeden ihtiyat içindir. Burun deliklerinin etrafının geniş olması, çok koku almak içindir. Bu hey'ette bulunması, fazlalıkların atılması ve nezle içindir. Dişlerin dar olanları kırmak ve kesmek içindir, enli olanları öğütmek ve çiğnemek içindir. Sıra hâlinde olmaları, konuşurken ses temin etmek içindir. Dilin kemiksiz olması, lokmayı hareket ettirmek ve harfleri çıkarmak içindir. Ses, sözü bildirmek içindir. Dilin, dudak ve dişler ile hapsedilmiş olması, az konuşması içindir. Dilin bir, gözlerin ve kulakların iki olması az konuşmak, çok görmek çok dinlemek içindir. Kulakların iki yanda olmaları, her yandan gelen sesi duymaları içindir. Kulak kepçesinin bu şekilde olması, sesleri çekmekle uyanmak içindir. Kıkırdak olması, hafif, lâtif ve müsâdemeden korunmak içindir. Boynun uzunluğu ve genişliğinin böyle olması, baş ile münâsib ve onu taşımaya dayanmak içindir. Kemiğinin bir değil yedi omur olması, her tarafa dönmesi içindir. İnsanın başının en yukarıda bulunması, şân ve heybetinin büyüklüğü ve akıl cevherini başında ona tazim içindir. On his [duygu] merkezinin başta bulunması onu değerlendirmek ve yüceltmek içindir. Bu kadar a'zâ ve kuvvetlerin bir yere toplanması, Kerîm'in kudretini izhar, Hakîm'in san'atını ibrâz içindir.

İKİNCİ NEVİ: İnsan bedenindeki diğer a'zâların şekillerinin hikmetini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, insanın böyle itidâl üzere bulunması iki ayak üzerinde rahatça durması, onu tâdil ve tafdil içindir. Omuz ve kolunun bu şekilde olması, sevdiğini kucaklayıp, takbil [öpmek] içindir. Ellerin, parmakların ve tırnakların böyle olmaları, yüz binlerce fayda ve san'at içindir. Baş parmağın kalın ve kısa olması, dört parmağa karşı geldiğinde sağlamlık içindir. Tırnakların yumuşak olması deriyi kaşımak ve düğümleri çözmek içindir. Gümüş sine üzerinde iki meme, erkeklerde güzellik, kadınlarda süs ve çocuklara süt emzirmek içindir. Memelerin göğüste bulunması, otururken çocuğu kolay emzirmek içindir. İnsan cildinin lâtif ve ince olması, terlemenin kolay olması, yâni cisim ve canın rahat

bulması içindir. Deri, iç organları örtmek ve dış organları süslemek içindir. Karnın eti, bedeni korumak ve dışını güzelleştirmek içindir. Meme ve göbek delikleri bedene hava girmesi ve rûhun ferahlaması içindir. Koltuk ve kasıklarda kıl bulunması, menfezlerinden karışık fuzûli şeyleri dışarı atmak içindir. Aksırmak, genize kaçan bir şeyi çıkarmak, öksürmek, balgamın soğukluğunu yürekten gidermek içindir. Gülmek, gönlün içinde olan sevinç ve hayreti bildirmek içindir. Ağlamak, boşalmasındandır ve intizam ve istihkâm isteği ile olur. Esnemek, yemek ve uyku istemek içindir. Uyku, beyin damarlarının dinlenmesi ve boşalmasıdır. Kuvvetlerin dinlenmesi, gıdaların hazm olması ve uzuvların olgunlaşmasına yardım eder. Omurganın tek kemik olmayıp, omurlar dizisi hâlinde olması, her tarafa eğilmek içindir. Erkeklerin âletinin yuvarlak yâni silindir şeklinde olması, yürürken ve otururken, iki oyluğu arasına gelince kurtulması ve zarar görmemesi içindir. Esasının kemik değil, sinir olması, yürekten atar damarlarla gelen şehvet rüzgârıyle büyüyüp, dolmak ve rahim ağzına gelince nutfeyi ona verip boşalınca, yine önceki hâline gelip, kılıfına çekilip, rahat bulmak içindir. Belâlı başının et olması, fercin et kısmına münasib gelip giriş ve dokunmasını tamamen hissedip, tam vuslat hâsıl olması içindir. Kavgalı başının kertikli olması, kendisinde ve ferc içinde bulunan kan damarlarının sürtüşmesiyle meninin inzâlinin lezzetli olması içindir.

Şehvet: Yemek şehveti, inzâl şehveti içindir. İnzâl şehveti, yâni isteği, çocuk yapmak içindir. Eğer Hallâk-ı Zülcelâl, çocuğun dünyaya gelmesini bu lezzete bağlı kılmasaydı, bu lezzetlerin neticesi evlâd olmasaydı, hiç kimse irâde ve isteğiyle bu fitne ve belâlara meyl etmezdi. Böylece insan nesli kesilir, yeryüzünde kimse kalmazdı. Kadının fercinin iki bacağı arasında olması, cebri cimâdan emin olmak içindir. İçinin yaşlanması, âletin kolay hareket etmesi içindir. Sıcak ve ateşli olması can canâna katılmak içindir. İleri geri hareket tekrar tekrar kavuşmak ve birleşmek içindir. Fercin uzunluğuna olması, erkeğin menisinin incelmesinin sühûletle olması içindir. Fercin sinir ve damarları mak'adın yanına gelip, oradan geri döner. Her biri kendine yapışarak yine fercin içine kıvrılır. Bu katlanma yeri hurma şeklinde olup, nutfeyi bozulmadan rahme ulaştırmak içindir. Rahmin ağzının iki yol arasında bulunması, ondan doğanın [nereden geldiğini düşünüp] alçak gönüllü olmak içindir. Erkek yumurtalarının dışarıda bulunması büyük ve sert olmak içindir. Büyük olmaları, sahibinin yiğit olup, cesur olması içindir. Sert olmaları nutfe cevherine sertlik verip, kırmızı iken beyaz yapmak içindir. Nitekim meme etleri [bezeleri] kendine gelen kırmızı kanı, beyaz süt yapar. Kadınların yumurtaları daha küçük ve yumuşak olduğundan kendileri korkak olup nutfeleri küçük [az] ve mayi olmuştur. İki olmaları, mühim olan tenâsül işinde ihtimam olunmak

içindir. Birine bir zarar gelirse, diğeri selâmette kalıp, nesli devam ettirmek içindir. Yumurtaların zarfı geniş olması, bacak arasında sıkıştıklarında zarfı içinde hareket serbestisi bulup kurtulmak içindir. Ünseyeynin fercin içinde olması şüphesiz tam vuslata imkân bulmak içindir.

Yumurtalarının küçük ve yumuşak olması, yüzlerinin, göğüslerinin kılsız, ince, taze, temiz, güzel, öpme ve sevmeye lâyık olmak içindir. Derilerinin ince ve yumuşak olması, erkeklerin onlara meyil ve muhabbeti içindir. Oyluklarının etli olması, otururken yatak gibi olup, mak'adın halkasını korumak içindir.

Kavara [yellenmek], midede gıdadan hâsıl olup, kalbe ve karına ağırlık veren pis kokulu havanın çıkıp gitmesi içindir. Oylukların kaslarının kalın olması, ayakları sağlam tutmak, tedricen yumuşayıp, üst ve altındaki a'zâları münasib kılmak içindir. Dizler ve topukların bu şekilde olmaları, her türlü yürüyüş ve oturmanın mümkün olması içindir. Ayakların öne doğru uzun olması ve ayak parmaklarının bu şekilde yaratılması, dört ayaklılar gibi ayakta durabilmek, yürümenin bir karar üzere itidâlde olması içindir.

Buraya kadar açıklanan insan vücûdundaki organların hikmet ve faydaları insanın vücûdunda olan organların çok azını teşkil eder. Bütün cisimlerin en güzel duranı, en tamamı, en ehemmiyetlisi, en doğrusu, en güzel, en sağlamı, en kâmili, en ecmeli insanın bu düzgün şekilli bedeni olduğunu gösteren en sağlam delil, «İnsan Rabb'inin binasıdır. Onu yıkan mel'ündur», hadis-i şerifidir. Nitekim Allahü Teâlâ İsrâ Sûresinin yetmişinci âyetinde, «Biz insanoğlunu, diğer hayvanlardan kıymetli tuttuk. Onları karada bineklere, denizde gemiye bindirip kaldırdık. Onları tayyibi yemek ve içmekle rızıklandırdık ve bizim yarattığımız olanların çoğunun üzerine onları üstün eyledik», buyurdu. İşte bu insan cinsi âlemin efendisi ve üstünüdür. İnsanı, en güzel şekilde yaratan Allahü Teâlâ her ayıp ve kusurdan münezzehdir. Nazım:

1. Muin etti bu mânâyı hüccet ü burhân,
   Ki zübde-i dü cihandır hazret-i insan.
2. Hezâr kerre sana bu sözü dedim tahkik
   Ki kendi kadrini bil, ey hulâsa-i devrân.
3. Bilinse meşreb-i irfân hayat-ı can bulunur,
   Ki ayn-ı âb-ı hayât oldu meşreb-i irfân.

1. Muin olan Allah şu hususu hüccet ve delil getirdi ki, insan iki cihanın da özüdür.

2. Ey yaratılmışların özü! Sana bin kerre dedim ki; «Kendi kıymetini bil!»

3. Bilgelik meşrebi bilinmiş olsaydı âb-ı hayat (bengisu, ölümsüzlük suyu) bulunmuş olurdu. Çünkü âb-ı hayat pınarı zaten irfân meşrebidir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İnsanın a'zâlarının şekillerine fehim ve firasetle bakmanın gönül ve cana olan emniyyet ve selâmetini, lütuf ve kerâmetini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, âlemi bu hey'ette halk ve takdir eden Hakîm-i Kaadir, onun benzeri olan insan âlemini, en güzel şekilde tasvir edip, rûh vererek tezyin ve tenvir etmiştir [süsleyip nurlandırmıştır]. Hayvan cinsinde, bu insan nevini hüsn-ü ân [güzellik] ile güzel ve mutedil kılıp kılıp nutk ve beyân ile efdâl ve ekmel yapmıştır. Gerçi insanoğlunun hepsini tıynet ve hilkatte bir yaratmıştır. Ama fertlerini sûret ve sirette birbirinden farklı yaratmıştır. Sonra lütuf ve inâyetiyle hikmetinin hakikatini, san'atının inceliğini bu insan âleminde beyân ve ıyân edip sûreti sirete ve a'zâyı ahlâka alâmet ve nişan etmiştir. Böylece insan önce kendi kıyafetinden kendi sıfatlarını tamamiyle bilip, ihtimam ile ahlâkını güzelleştirir. Sonra akran ve dostların kıyafetlerine fehm ve firâsetle bakıp, her birinin zâtında gizli olan hâller ve ahlâklarına vâkıf ve muttali' oldukta, onlara ya ahlâkına göre rağbet ve muhabbetle muamele eder, veya aklınca güzel idare ile geçinip gider. Yahut hepsinden uzlet edip, emin ve selâmete, izzet ve rahata erişir. Ne kimseden incinir, ne kimseyi incitir. Gönül hoşluğuyla yalnız oturup yatar. Nazm:

Cihân bağında, ey âkıl, budur makbûl-i ins ü cin,
Ne kimse senden incinsin, ne sen bir kimseden incin.

Ey akıllı kişi! Bil ki cihan bağında her türlü canlının en makbulü şudur: «Ne kimse senden incinsin, ne de sen bir kimseden incin».

Hadis-i şerifde, **«İyiliği güzel yüzlüler yanında arayınız»**, buyurulmuştur. Yâni iyi insandan güler yüz, tatlı söz görülüp işitildiğini, güzel huylar ve iyi işler meydana geldiğini herkese duyurmuştur.

Beyt:

Kim ki, hikmetle nâsa kıldı nazar,
Her işi mukfezâ-yı zât sezer.

İnsanlara şöyle ibret gözüyle bakan kişi, yaratılışının gereği olarak her şeyin ne olup olmayacağını anlayıverir.

Allahü Teâlâ kereminin çokluğundan, İsrâ Sûresi seksendör-

düncü âyetinde, «Ey Habîbim, de ki, herkes (hidâyet ve dalâlette) hâline uygun yol üzere amel eder», va'd ve müjdesini işaret buyurmuştur. O hâlde her şeye Gafûr, Halîm, Cevâd, Kerîm, Rauf, Rahîm olduğunu lûtfuyla buyurmuştur. Zira herkesin, kendine lâyık olanı işlediğini herkes görmüştür.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Baş ve boyun a'zâlarının kıyafetini bildirir.**

Ey azîz! Hikmet ehli demişlerdir ki. Nazm:

1. Kim ki boyudur tavîl
Sâde dil olur cemil.
2. Kim ki boyudur kasîr
Hilesi vardır kesîr.
3. Kim ki vasat boyludur
Âkil ü hoş huyludur.
4. Kim ki saçı sert olur
Akılla cür'et bulur.
5. Kim ki saçı nerm olur,
Ebleh ü bi-şerm olur.
6. Kim ki saçı sarıdır
Kibr ü gadab kârıdır.
7. Kim ki saçıdır kara
Sabrı var, onu ara.
8. Kumral ise saç güzel
Sâhibidir bî bedel.
9. Saçı az olan lâtîf
Oldu ârif ü zarîf.
10. Saçı çok olsa zenin
Fehmi az olur anın.
11. Başı küçük aklı az
Olsa ona deme raz.
12. Başı büyük olanın
Aklı çok olur anın.
13. Yassı ise fark-ı ser
Sâhibi çekmez keder.
14. Cild-i seri berk olan
Hayr eder, etmez ziyân.
15. Ekra'a olma yakın
Bed huy olur, pek sakın.
16. Cebhesi dik olanın
Dik ola hulkı anın.
17. Yumru olursa cebin
Sâhibi zişt ü gabin.
18. Cebhesi olan arîz
Bed huy olur çün marîz.
19. Mutedil olsa cebin
Sâhibini bil emîn.
20. Cebhesi bî çin olan
Kâhil olur bîgüman.
21. Çinî uzundur fehîm
Az ise olmuş kerîm.
22. Kaş arası çîn olan
Gam yüküdür ol heman.
23. Üznü kebîr olsa bol
Câhil ve kâhildir ol.
24. Üznü küçük uğrudur
Evsât olan doğrudur.
25. İnce olan kaş ucu
Fitnedir işi gücü.
26. Kaşta çok olan kılı
Mükesserdir gussalı.
27. Kaşı açık, doğrudur
Çatma ise uğrudur.
28. İnce kaş olur cemîl
Uzunu kibre delil.
29. Kaşı kavisli olan
Dilber olur her zaman.
30. Göz çukur olsa kalîl
Olmuş o kibre delil.
31. Çeşm-i siyehdir mutî
Çeşm-i kızıldır şecî'
32. Gözleri göktür lebîb
Lik elâ gözlü edîb.

33. Çeşmi küçüktür hafif
Çeşmi büyüktür zarif.

34. Didesi yumru hasûd
Evsat olandır vedûd.

35. Çeşmi kıpık oldu şeyn
Bakışı süst oldu zeyn.

36. Noktalı göz ok olur
Değmesi pek çok olur.

37. A'vere olma yakın
Sık bakan olmaz emin.

38. Şaşıya etme nazar
Ki sana eğri bakar

39. Çeşmi güleçtir güzel
Kirpiği sık bî bedel.

40. Vechi büyüktür alil
Kibre küçüktür delîl.

41. Yumru olandır bahîl
Yassı olandır cemîl.

42. Vechi arıktır muhîl
Etli olandır sakîl.

43. Vechi pek uzun olan
Lâf ile söyler yalan.

44. Kim ki tireştir yüzü
Telh olur ekser sözü.

45. Vecih müdevver gerek
Bedirden enver gerek.

46. Çün mütebessim olur
Onu gören kâm alır.

47. Benzi kızıldır edîb
Esmer olandır lebîb.

48. Benzi sarıdır alil
Esvede mâil muhîl.

49. Gözleri gök ışkırak
Olsa, ondan ol ırak.

50. Levni olan mu'tedil
Hem ağ olur, hem kızıl.

51. Enf eğer olsa dirâz
Sâhibidir fehmi az.

52. Enf eğer olsa kasîr
Havf olur onda kesîr.

53. Enf ucu ger olsa top
Sâhibi olur turup.

54. Enf ucu ağza yakın
Olan adamdan sakın.

55. Sübke-i enf olsa bol
Kibr ü hased dolmuş ol.

56. Olsa kulkul-i kanad
Cem' ola kahr ü inad.

57. Enfi kim olsa arîz
Şehvet iledir marîz.

58. Enfi o kim eğridir
Himmet onun fikridir.

59. Ağzı küçüktür güzel
Lîkin olur pür vecel.

60. Ağzı büyüktür şeci'
Eğri olandır şenî'.

61. Ağzı gibidir zenin
Hey'et-i bid'i anın.

62. Gunneli söz olsa ger
Kibirden oldur haber.

63. Savt-ı dakik er kişi
Şehvet-i zendir işi.

64. Er kişi sesli zenân
Ekseri söyler yalan.

65. Sözde kim olsa serî
Fehmidir onun refî'.

66. Kim ki sesidir kaba
Himmeti var merhabâ.

67. Ses çatal olsa o cân
Halka eder bed gümân.

68. Handesi çok olsa ha
Umma sen ondan hayâ.

69. Yüz güleç ve söz lezîz
Olsa o candır aziz.

70. Yufka ve ahmer dudak
Sâhibi anlar sebak.

71. Şeffe galiz olsa bil
Sâhibi muğdıb sakîl.

72. Dişleri iri olan
İşler ol ekser yaman.

73. Mu'tedil olsa dişi
Sıdk u safâdır işi.

74. Nükheti hoş olanın
Hulkı da hoşdur anun.

75. İnce zekânlu herîf
Aklı da onun hafîf.

76. Ger zekân enli olur
Sâhibi gılzet bulur.

77. Mu'tedil olsa zekân
Âkıl olur hem hasen.

78. Lihye tavîl olsa ger
Sâhibidir bî hüner.

79. Lihyesi sıktır sakîl
Sohbeti eyler tavîl.

80. Rîş-i siyâh ü kalîl
Oldu zekâya delîl.

81. Köse ki hiç rîşi yok
Onun olur mekri çok.

82. Olsa değirmi sakal
Sâhibidir pür kemâl.

83. Olsa kafası arîz
Humk iledir ol marîz.

84. Boynu olan çok dıraz
Rüşdü olur onun az.

85. İnce ki gerdan olur
Sâhibi nâdân olur.

86. Boynu galîz olsa ol
Rûz ü şeb olur ekûl.

87. Boynu olursa kasîr
Hilesi olur kesîr.

88. Boynu olan mu'tedil
Hayr iledir müştegil.

89. Her yeri evsat olan
Dilber olur bî gümân.

(Bu manzume İbrahim Hakkı Hazretlerinin Kıyafetnâme'sindendir.

1. Boyu uzun olan saf akıllı olur.

2. Boyu kısa olanın hilesi çoktur.

3. Orta boylu olan kişi akıllı ve güzel huylu olur.

4. Saçı sert olan keskin zekâlı olur.

5. Saçı yumuşak olan ebleh ve arsız olur.

6. Saçı sarı olanın işi gücü kibir ve gazabtır.

7. Saçı kara olanda sabır vardır. Böyleleriyle yakınlık kurmaya bak.

8. Saçı kumral olan ise güzel, huyca eşsizdir.

9. Saçı seyrek olan ârif ve zarif bir kişidir.

10. Saçı çok olan kadının anlayışı kıt olur.

11. Başı küçük olan kişinin aklı da az olur. Böylelerine sakın sırrını söyleme.

12. Başı büyük olanın aklı çok olur.

13. Başının üstü yassı olan keder çekmez.

14. Başının cildi sağlam olan hayır işler; şer işlemez.

15. Başı kel olana yakın olma. Böylesinden sakın ki, kötü huylu olur.

16. *Alnı dar olanın ahlâkı da dar olur.*

17. *Alnı yumru olan kötü ve aldatıcı olur.*

18. *Alnı enli olanın kötü huyluluğu hastalık gibidir,* (ondan gitmez).

19. *Alnı düzgün olan kişiyi emniyetli bil.*

20. *Alnı kırışıksız olan şüphesiz tembel olur.*

21. *Alnındaki kırışıklar uzun olan anlayışlı olur. Kırışığı az olan cömert olur.*

22. *Kaşları arası kıvrımlı* (kırışık) *olan kişi baştan sona gam yüküdür.*

23. *Kulağı büyük ve enli olan cahil ve tembel olur.*

24. *Kulağı küçük olan hırsızdır. Kulağı orta büyüklükte olan ise dürüsttür.*

25. *Kaş ucu ince olanın işi gücü fitnedir.*

26. *Kaşı çok kıllı olan gönlü kırık ve kederli olur.*

27. *Kaşı açık olan dürüsttür. Kaşı çatma ise hırsız olur.*

28. *İnce kaş güzeldir ama bunun da uzunu kibirlilerde bulunur.*

29. *Kaşı kavisli olan her zaman dilber olur.*

30. *Gözün çukur ve küçük olması kibirlilik alâmetidir.*

31. *Kara gözlü olan kişiler itaatkâr olur. Gözün kanlı olması ise yiğitlik alâmetidir.*

32. *Gözleri gök olan zekidir. Elâ gözlü ise edebli olur.*

33. *Gözü küçük olan hafif bir kişiliğe, gözü büyük olan ise zarif bir kişiliğe sahiptir.*

34. *Gözü yumru olan hasetçi olur. Gözü orta büyüklükte olan gerçek dosttur.*

35. *Kıpık gözlü olan yaramaz ve çirkin olur. Bakışı gevşek olan ise süslü olur.*

36. *Noktalı göz ok gibidir. Böylesinin gözü başkasına çok değer* (nazarı dokunur).

37. *Tek gözlüye yakın olma; sık bakan ise emniyetli sayılmaz.*

38. *Şaşıya hiç bakma ki sana eğri* (kötü düşünerek) *bakar.*

39. *Gözü güleç olan güzel olur. Kirpiği sık olan ise eşsizdir.*

40. *Yüzü büyük olan hastalıklıdır. Küçük yüzlü olmak ise kibir alâmetidir.*

41. *Yüzü yumru olan ahmak; yassı olan güzel olur.*

42. *Yüzü arık olan borcuna sadık değildir. Yüzü etli olan ise sakil olur.*

43. *Yüzü hayli uzun olan konuşurken yalan konuşur.*

44. Yüzü sert olanın genellikle sözü acı olur.

45. Yüz, değirmi gerektir. Dolunaydan parlak olmalıdır.

46. Tebessüm eden bir yüze bakanlar rahatlık bulup kâm alır.

47. Benzi kızıl olan edeblidir. Esmer olan ise zeki olur.

48. Benzi sarı olan hastalıklı; siyaha çalan ise tevekkel olur.

49. Gözleri gök veya mavi olursa ondan uzak olmaya bak.

50. Rengi ortada olan yüz hem ak hem kızıl olur (yanak ve alın).

51. Burun biraz uzun ise sahibinin anlayışında kıtlık vardır.

52. Burnu kısa olanın içinde korkusu çok olur.

53. Burnunun ucu top olan kişi neşeli olur.

54. Burnunun ucu ağzına yakın olan adamdan kendini sakın.

55. Burun delikleri geniş olursa, kibir ve haset alâmetidir.

56. Burnunun iki kanadı hareketli olan kişide kahır ve inat bir aradadır.

57. Burnu geniş olan kişide şehvet hastalık hâlini almıştır.

58. Burnu eğri olan kişi himmette bulunmayı düşünür.

59. Ağzın küçük olması güzelliktendir ama, böyle kişi korkak olur.

60. Ağzı büyük olan yiğit; eğri olan ise kötüdür.

61. Kadının ferc yapısı ağzı gibidir.

62. Burnundan konuşan kişinin bu özelliği kibrine delâlet eder.

63. İnce sesli erkeğin işi gücü şehvettir.

64. Erkek sesli kadın ise çoğunlukla yalan söyler.

65. Sözü hızlı söyleyenin anlayışı yüksektir.

66. Sesi kaba olanın himmeti de vardır, merhabaya değer.

67. Sesi çatal olan kişi halka fazlasıyla kötülükte bulunur.

68. Gülüşü çok olan kişiden hayâ beklenemez.

69. Yüzü güleç ve sözü tatlı olan kişi ne aziz kişidir.

70. Yufka ve kırmızı dudaklı kişi iyi ilim tahsil eder.

71. Dudak etli olursa sahibi kızgın ve sâkil olur.

72. Dişleri iri olan kişi çoğunlukla kötülük yapar.

73. Dişi orta irilikte olanın işi doğruluk ve esenliktir.

74. Kokusu güzel olanın huyu da hoş olur.

75. İnce çeneli erkekte akıl az olur.

76. Çenesi enli olan kişi ise sert ve kaba olur.

77. Çenesi orta halli olan akıllı ve güzel olur.

78. Sakalı uzun olan kişi hünersiz olur.

79. Sakalı sık olan sâkil olur. Böyleleri sözü uzatır da uzatır.

80. Kara ve seyrek sakal zekâya delildir.
81. Hiç sakalı olmayan kösenin hilesi pek çok olur.
82. Sakalı değirmi olan kişi olgunluklarla doludur.
83. Kafası geniş olan ahmak olur.
84. Boynu çok uzun olan kişide olgunluk az olur.
85. Gerdanı ince olan ise cahil olur.
86. Boynu kalın olan kişi gece gündüz tıkınır, oburlaşır.
87. Boynu kısa olanın hilesi çoktur.
88. Boynu orta uzunlukta olan kişi hayırlı işler ile uğraşır.
89. Her yeri orta hâlli olan kişi hiç şüphesiz bir dilber olur.

Rubâi:

Cehd eyle bir ârif-i dânâyı bul,
Ya bir sanem lâtif ü ra'nâyı bul;

Bu ikisinin biri nasîb olmazsa,
Evkatını zâyi' etme tenhâyı bul.

Çalışıp çabala ve her şeyi gerçeğiyle bilen bir ârif bul. Yahut da bir put (resim veya biblo) *gibi güzel ve parlak olanına yapış. Bu ikisinden biri nasip olmazsa, hiç zamanını boşa harcama, uzlet köşesine çekil* (yâni ya bilgelerle, ya güzellerle oturup kalk).

BEŞİNCİ NEVİ: Bedenin diğer uzuvlarının kıyâfetini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki:

1. Omuzu sivri olan
Hırsız olur pek yaman.
2. Eğri omuzlu kişi
Eğrilik olur işi.
3. Kısa omuz eblehin
Düşkün omuz esfelin.
4. Mu'tedil olan omuz
Sâhibi anlar rumuz
5. Kolu eğri ve kasîr
Olsa olur ol şerîr.
6. Bileği olsa dırâz
Bahşiş eder bî niyâz.
7. Ger küçük olduysa el
Eşi yok, odur güzel.
8. Parmağı olan uzun
Ehl-i hüner zî fünûn.
9. Parmağı yumşak olan
Zeki olur bî gümân.
10. Tırnak enli olmasa
Sev onu subh ü mesâ.
11. Tırnağı yumru, çizik
Olsa o bilmez yazık.
12. Tırnağı yassı ve düz
Olsa olur eli uz.
13. Göğsü çıkık olanın
Huyu da beddir anın.
14. Göğsü eğer olsa dar
Gam yer o leyl ü nehâr.
15. Göğsü geniş olsa ol
Gönlü hiç olmaz melûl.
16. Göğüs, omuzdaki kıl
Cür'ete olmuş delil.

17. Kadın göğsü ki kebîr
Şehveti olur kesîr.
18. Memesi olsa tavîl
Onda süt olur kalîl.
19. Memesi olsa sagîr
Süt olur anda kesîr.
20. Sütlü memeli velûd
Zevcinedir ol vedûd.
21. Mu'tedil olsa meme
Zevci hem onu eme.
22. Eti mülâyim olan
Tende olur lûtf-ı cân.
23. Eti olan hoş lâtif
Oldu ârif ü zarif.
24. Eti olan pek katı
Oldu kavi gılzeti.
25. Arkası yassı kişi
Oldu sefahet işi.
26. Arkası kanbur âdem
Zişt olur ahlâkı hem.
27. Sırtı geniş olanın
Kuvveti çoktur anın.
28. Ger beli ince olur
Şekli pür nice olur.
29. Arkada bittiyse kıl
Şehvete olmuş delîl.
30. Karnı büyüktür gabî
Karnı küçük çelebi.
31. Karnı büyük hem kasîr
Bed huy olur pek asîr.
32. Kasıkta bitmezse kıl
Vahşi olur tab'i bil.
33. Oyluğu enli olan
Tenbel olur bî gümân.
34. Âleti olan sagîr
Oldu reşîd ve habîr.
35. Âleti olan tavîl
Humkuna olmuş delîl.
36. Âleti olsa azîm
Mâlikidir pek leîm.
37. Olsa küçük ünsiyân
Sâhibi olmuş cebân.
38. Olsa büyük hussetân
Hâmilidir pehlüvân.
39. Bid' eğer olsa sagîr
Sâhibesidir hatîr.
40. Olsa etli ve kebir
Şehvet-i zendir kesîr.
41. Fehzi olan pek tavîl
Şehveti olur kalîl.
42. Eğri olan bir kıçı
Kibr ü haseddir içi.
43. Dizi kiminse büyük
Yüklenir o hayli yük.
44. Ayağı sert olanın
Olmaya lûtfü anın.
45. Topuğu etli zeni
Şîveli addet anı.
46. Ökçesi yufka olan
Dilber olur bî gümân.
47. Ökçesi kalın o merd
Oldu şecaatta ferd.
48. Ayağı enli kişi
Cevr ü cefâdır işi.
49. Ger uzun olursa pâ
Sâhibidir pür hayâ.
50. Parmağı olan uzun
Fehm iledir pür fünûn.
51. Hatvesi dar olanın
Gidişi hoşdur anın.
52. Çünki hırâmân olur
Akl ona hayrân olur.

İbrahim Hakkı Hazretlerinin Kıyafetnâme'sindendir.

1. *Omuzu sivri olan azılı hırsız olur.*
2. *Eğri omuzlu kişinin ise işi eğriliktir.*
3. *Kısa omuz eblehlerde; düşük omuz da aşağılıklarda bulunur.*

4. Orta hâlli olan omuzun sahibi hemen sırları anlayıverir.

5. Kolu eğri ve kısa olan kişi şerli biridir.

6. Bileği uzun olursa istenmeden bahşişler dağıtır.

7. El küçük ise eşi olmayacak kadar güzeldir.

8. Parmağı uzun olan hünerli ve bilgili olur.

9. Parmağı yumuşak olan hiç şüphesiz çok zeki olur.

10. Tırnağı enli olmayanı sabah ile akşam (her zaman) *sevebilirsin.*

11. Tırnağı yumru ve çizik olan kişi yazık nedir bilmez, acımasızdır.

12. Tırnağı yassı ve düz olanın eli uz olur (beceriklidir).

13. Göğsü çıkık olanın huyu kötüdür.

14. Göğsü dar olan gece gündüz sıkıntı çeker, gamdadır.

15. Göğsü geniş olanın gönlü hiç üzüntülü olmaz.

16. Göğüs ve omuzdaki kıllar cür'ete delildir.

17. Kadının göğsü büyük olursa şehveti çok olur.

18. Memesi uzun olan kadında süt az olur.

19. Memesi küçük olan kadının sütü de çok olur.

20. Memesi sütlü olan da çok doğurur ve kocası tarafından da sevilir.

21. Meme orta büyüklükte olursa iyidir.

22. Eti orta olanın teninde canı uyumludur.

23. Eti hoş ve lâtif olan bilge ve zarif kişi olur.

24. Eti katı olanın kabalığı da kuvvetlidir.

25. Arkası yassı olan kişinin tek işi sefahettir.

26. Sırtı kamburumsu olan kişinin ahlâkı çirkin olur.

27. Sırtı geniş olanın kuvveti çok olur.

28. Beli ince olan şekilden şekile girebilir.

29. Sırtında kıl olanın bu hâli şehvetine delildir.

30. Karnı büyük olan gabidir; küçük olan ise çelebi (efendi, kibar) *olur.*

31. Karnı büyük ve kısa olanda kötü huyluluk ve zorbalık vardır.

32. Kasığında kıl bitmeyen kişinin tabiatı da vahşi olur.

33. Oyluğu enli olan şüphesiz tembel olur.

34. Aleti küçük olan olgun ve bilgili olur.

35. Aleti uzun olanın bu hâli ahmaklığını gösterir.

36. Aleti büyük olan kişi pek kötü olur.

37. Tenâsül a'zâsı küçük olan kişi korkak olur.

38. *Husyeleri büyük olan kişi pehlivan gibidir.*
39. *Eğer kadının ferci küçük ise sahibesi tehlikelidir.*
40. *Eğer etli ve büyük olursa kadında şehvet fazla olur.*
41. *Oyluğu haylı uzun olanda şehvet az olur.*
42. *Bir kıçı eğri olanın içi kibir ve haset doludur.*
43. *Dizi büyük olan kişi yükü fazla yüklenir.*
44. *Ayağı sert olanın lûtfu yoktur.*
45. *Topuğu etli kadını işveli sayabilirsin.*
46. *Ökçesi yufka olan gerçekten dilber olur.*
47. *Ökçesi kalın olan adam kahramanlıkta yegânedir.*
48. *Ayağı enli kişinin işi gücü cevr ü cefâdır.*
49. *Ayağı uzun olan kişi hayâ sahibidir.*
50. *Parmağı uzun olan anlayışlı ve bilgili olur.*
51. *Adımı dar olanın gidişi güzel olur.*
52. *Çünkü salınarak yürür ve akıl ona hayrân olur.*

Beyt:

Ademi öldürür o reftârı,
Mürde ihyâ eden o güftârı.

O gidişi (âdeta) *insanı öldürür. O sözleri âdeta ölüleri diriltir.*

ALTINCI NEVİ: Kadınların güzellik alâmetlerini ve güzellik delillerini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli, kadınların uzuvlarının kıyafetinde demişlerdir:

1. Hüsn-i zenâna delil
Otuziki resm bil.

2. Dört yeri lâzım siyâh
Saç, kaş u kirpik, göz, ah!

3. Dört yeri ak ola zeyn
Cevn ü diş ü zıfr u ayn.

4. Dört yeri lâzım kızıl
Had u leb ü lisse, dil.

5. Dört yeri vâsi' gerek
Kaş, göz ü sine, göbek.

6. Dört yeri ziyk ola derc
Enf ü simah, ıbt ü ferc.

7. Dördü büyük ola nîz
Meme, kasık, bid'i ü diz.

8. Dördü küçük olmalı
Enf, ağız, ayak, eli.

9. Savt u beli ince hem
Şekli de bir nice hem.

10. Lahmi semîn ü tarî
Olmalı kıldan beri.

11. Böyle kıyâfetli ten
Olsa, güzeldir o zen.

12. Böyle kadın hûb olur
Hulkı da mahbûb olur.

1. *Kadınların güzelliğine otuziki şey delildir.*
2. *Dört yeri siyah gerektir: Saç, kaş, kirpik ve göz.*

3. *Dört yeri ak olursa güzeldir: Yüz, diş, tırnak ve göz.*
4. *Dört yeri kırmızı olmalıdır: Yanak, dudak, dişeti ve dil.*
5. *Dört yeri geniş gerektir: Kaş, göz, sîne ve göbek.*
6. *Dört yeri de dar olmalı: Burun, kulak, koltukaltı ve ferc.*
7. *Dördü de büyük olmalıdır: Meme, kasık, bid' ve diz.*
8. *Dördü ise küçük olmalıdır: Burun, ağız, ayak ve el.*
9. *Sesi ve beli ince olmalı, görünüşünde değişiklik bulunmalı.*
10. *Eti dolgun ve taze olup, bedeninde kıl olmamalı.*
11. *Bu yaratılışta bedeni olan kadın güzel demektir.*
12. *Böyle kadın güzel olur ve huyu da sevilir.*

Nitekim Hamdi-i şirin-beyân (Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi) kadınların güzelliklerinden bahsederken hazret-i Zeliha'nın şanında şöyle demiştir:

1. Gerçi hüsnü beyâna sığmaz idi
Nitekim aşkı câna sığmaz idi.
2. Lik bir harf işit kitâbından
Diye ben zerre âfitâbından.
3. Kâmeti serv-i bağ-ı rahmet idi
Berg ü bârı safâ vü lezzet idi.
4. Âb-ı lutf ile çünkü buldu nemâ
Hil'at olmuş idi letâfet ona.
5. Dâm-ı akl idi farkının mûyu
Fark olunmazdı miskten bûyu.
6. İnce kıl yardı şâne sa'y ile cüst
Fark-ı nâzın kodu miyâne dürüst.
7. İki deyçûr-i târ-ı zülfeyni
Leyl içinde nehâr mâbeyni.
8. Alnını levh-i nûr edip Allah
Sebk-ı hüsn alırdı ondan mâh.
9. Kaşı ol safha-i sürûr üzre
Nûrdan san yazıldı nûr üzre.
10. Nunu altında ayn-ı sad misâl
İkisinden göründü nass-ı cemâl.
11. Gözleri ehl-i mekrin ellisidir
Ay yüzünün güneş zavallısıdır.
12. Lâle haddinde hâl-i anber veş
Gûyiyâ gülsitanda tıfl-ı Habeş.
13. Elif-i ünf ve safer nokta-i hâl
Cem olup bir iken on oldu Cemâl.

14. Ârızı Cennet'e nümûne idi
Gülleri onda güne güne idi.

15. Deheni sığmadı onun sühene
Bir sühan sığmaz iken ol dehene.

16. Ne denilsin lebi zülâlinden
Sulanırken dehen hayâlinden.

17. Gülse nûr akıtır Süreyyâ'dan
Sözü lezzetli kand ü helvadan.

18. Gülse lütf ile la'l-i handânı
Ukde-i dil açardı dendânı.

19. Dür-i dendânı la'l-i handândan
Görünür nûr-ı Hak gibi candan.

20. Zenahın kıldı Hak şekerden sebeb
Hüsnü ıydine verdi ziynet ü reyb.

21. Sükker-i sîb iken zenahdânı
Çâh-ı âsib olurdu zindanı

22. Nice dil can verirdi ol sîbe
Düşer idi o çâh-ı âsîbe.

23. Zenahı sîbinin halâveti can
Gabgab-ı sîminin zekâtı cihân.

24. Gabgabı kim muallâk-ı âb idi
Sanki ter şişede gülâb idi.

25. Boynu olmuştu zülf ile mestûr
Birisi kâfir u biri kâfûr.

26. Gün gibi doğdu çün o sîmîn-ber
Bildi noksanını kul oldu kamer.

27. Bir gümüş levh idi ol sine hemân
Ol gümüş levh'e nakş-bende cihân.

28. İki nakş eylemiş turunca gibi
Bir gül üstünde iki gonca gibi.

29. İki saîd idi sebîke-i sîm
Umar ondan zekât dürr-i yetim.

30. Hüsnü icâzına onun bürhân
Yed-i beyzâsı kâfi idi hemân.

31. Kefi uşşâka râhatü'l-ervah
Parmağı dil kilidine miftah.

32. Hüsnün ol dilberin kim ide ıyân
Ki beyânında âciz idi beyyân.

33. Lâkin ondan yazılsa bir parmak
Kaleme şu kadar gelir ancak.

34. Kim onun parmağın gören âdem
Oldu divâne ref' olundu kalem.

35. Kollarını güher koçardı heman
İnce belin kemer koçardı heman.

36. Öyle hûb idi beli kim anı
Kılca kalırdı görenin canı.

37. Seyr eden ol hümâyı tâkından
Bir kebûter sanardı sâkından.

38. Âlem-i hüsn ona musahhar idi
Mihr ile mâh kenîz ü çâker idi.

39. Yoğ iken zib ü zîvere hacet
Eyledi meyl-i zîver ü ziynet.

(Bu bölüm Hamdullah Hamdi'nin meşhur Yusûf u Zeliha mesnevisindendir).

1. Onun güzelliği anlatılamazdı, tıpkı aşkının gönüllere sığmadığı gibi.

2. Lâkin onun güzellik kitabından bir harfcik olsun duy diye ben zerre, onun güzellik güneşinden biraz bahsedeceğim.

3. Boyu rahmet bağının selvisi idi. Yaprağı ve meyvası ise esenlik ve lezzetin tâ kendisiydi.

4. Çünkü o lûtuf suyu ile yetişmiş bir fidandı ve letafet ona bir giysi olmuştu.

5. Başındaki saçlar bir akıl tuzağı idi. Kokusu ise miskten ayırd edilemezdi.

6. Tarak, çalışmak ile ince kıllar yardı da dürüstçe davranıp nazlı başını ortaya koydu.

7. Kara zülüflerinin iki taraflı karanlığı gece içinde gündüz ortası gibiydi. (Yüzü bu kara zülüfler içinde gündüz gibi aydınlıktı).

8. Allah onun alnını bir nûr levhası eylediği için ay ondan güzellik dersleri alırdı.

9. Kaşı o sevinç sathı (alnı) *üzerinde âdeta nûr üstüne nûr ile yazılmış bir ye* (arapça) *harfi gibiydi.*

10. Onun o nun (arapça harf) *kaşı altında aynı sad* (arapça harf) *gibi olan gözlerinin ikisinden güzellik delilleri göründü.* (Şair bu beyitte «Nûn - Ayn - Sad» âyetini telmih etmektedir).

11. Gözleri hilekârların elli tanesine birden taş çıkartır. Güneş ise onun ay yüzünün zavallısıdır.

12. Lâle yanaklarında anber kokulu kara beni, güyâ gül bahçesindeki Habeşi (zenci) *gibidir.*

13. *Bir elif harfini andıran burnu ile bir noktayı andıran beni bir araya gelince güzelliği bir iken on oldu.*

14. *Yanağı Cennetten bir örnek idi. O yanaktaki gülleri ise rengârenk idi.*

15. *Ağzı söze sığmadı* (anlatılamayacak kadar güzeldir). *Nitekim o ağza da bir söz sığmaz* (o kadar küçüktür, bir nokta kadardır).

16. *Ağız onun hayâli ile sulanıp dururken, hayat bağışlayan tatlı bir su gibi olan dudağı hakkında ne söylenebilir.*

17. *Gülse Süreyyâ'dan nûr akıtır. Sözleri şekerden ve helvadan bile tatlıdır.*

18. *Gülücüklü dudakları lûtfedip gülüverse,* (görünen) *dişleri gönül ukdelerini çözerdi.*

19. *İnci dişleri, o gülen dudakları arasında Hakk'ın nûru gibi candan görünürdü.*

20. *Allah onun çenesini şekerden yaratmış, ki o çene onun güzellik bayramına süs verdi.*

21. *Çenesi bir elma şekeri iken çene çukuru bir musibet kuyusu olurdu.*

22. *O elma gibi çeneye nice gönüller can verirdi de o felâketler zindanına düşerlerdi.*

23. *Çene elmasının tatlılığı, can; gümüş gabgabının* (çene altında ortaya çıkan ikinci boğum) *zekâtı ise bütün cihandır.*

24. *Onun gabgabı bir su askısı idi ki âdeta yeni şişede bir gülsuyu gibiydi.*

25. *Boynunu zülüfleri kaplamıştı. Bunlardan biri kâfir* (kara zülüf), *öbürü de kâfûr* (güzel kokulu boyun) *idi.*

26. *O gümüş bedenli bir güneş gibi doğdu da ay eksikliğini bilip ona kul oldu.*

27. *O sîne bir gümüş levha idi ki onun süsleyicisi baştanbaşa cihandır.*

28. *Turunç gibi iki nakış çizmiş ki âdeta bir gül dalı üstünde iki goncayı hatırlatmaktadır.*

29. *İki kolu iki gümüş sütun olmuş. Öyle bir dürr-i yetim* (eşi bulunmayan inci) *bile ondan zekât umar.*

30. *Onun güzellikte yegâne olduğuna delil olarak yed-i beyza'sı* (beyaz eli, —burada Hz. Musâ hatırlatılmaktadır—) *kâfi gelirdi.*

31. *Avucu âşıklar için bir rahatü'l-ervahtır. Parmağı ise gönül kilidinin anahtarı.*

32. *O dilberin güzelliğini lâyıkıyla kim açıklayabilir ki onu açıklamakta şerh âlimleri âciz kaldılar.*

33. Lâkin onun bir tek parmağı tam mânâsıyla yazılsa kaleme ancak şu kadar gelir:

34. «Onun parmağını gören kişi divâne oldu ve (ikinci defa olmasın diye) *kalem ortadan kaldırıldı».*

35. Kollarında mücevherler halkalanırdı. İnce belini bir kemer kucaklamıştı.

36. Beli öylesine güzeldi ki, onu görenin canı kıl kadar kalırdı. (Bel de kıla benzetilmiş, ince olduğu söylenmiştir).

37. O hüma kuşunu tâkından seyreden onu bir güvercin sanırdı.

38. Güzellik dünyası ona büyülenmiş gibiydi. Güneş ile ay ise câriye ve köle idi.

39. Süs ve bezeğe gerek yokken süs ve ziynet yine de ona meyletti.

Ama zamane kadınları hannâne olmayıp, mennâne oldukları için, kemâl ve cemâle sahib olanın bile tatlı kavuşmasından ise, güzelliğini hayâl etmek bin kat lezzetlidir.

Beyt:

> **Tahayyül eylesem onu gönül huzûru bulur,**
> **Tezekküründe visâli kadar telezzüz olur.**

Onu hayâl etsem gönlüm huzûr bulur; onun adını andığımda da ona kavuşmuş kadar lezzet duyarım.

Beyt:

> **Bana bîgânedir dilber, hayâli câna mahremdir,**
> **Enisim, munisim yârim odur kim dilde hemdemdir.**

Dilber bana yabancı; hayâli de canıma mahremdir, Benim dostum, arkadaşım, yârim odur ki gönlümle beraberdir.

Nazm:

1. **Gerçi dil-berdir, hoş-âyindir zenân**
   Nâkısatü'l-akl u ve'd-dindir inan.
2. **Zinhâr ey merd-i âkil zinhâr**
   Kâmil isen, nâkıs ile olma yâr.
3. **Hiç olur mu lâyık-ı ehl-i kemâl**
   Sahra-ı her nakıs olmak mâh u sâl.
4. **Nefs eline verme bu can yakasın,**
   Şehvet oduyla niçin can yakasın.
5. **Nutfe tende mâye-i cân-bahştır**
   Şehsüvâr-ı rûha çâbük rahştır.
6. **Etme onu râh-ı Hak'da leng ü lük**
   Edemezsin çünkü bî-merkeb sülûk.

7. Çün hayâl-i dil-bere can meyl eder
Ol per ile semt-i a'lâya gider.

8. Per ü bâl-i cân olur hûbb-ı hayâl
Nutfeden peydâ olur ol per ü bâl.

9. Per ü bâl-i rûhu kesr eyler cimâ'
Halk ise zanneyler onu intifa'.

10. Ârzû-yı merd ü zendir ittihad
Uşşâka zenden tahayyüldür murad.

11. Kıble-i sûret-perest olduysa zen
Kıble-i ashab-ı dildir Zül-minen.

12. Nakş-ı sûretten yuyup âyineni
Eyle mir'at-ı meâni sineni.

13. Ta derûnun nûr-ı Hakk'dan ola pür
Dürc-i rûhun mârifetten doladür.

1. *Gerçi kadınlar güzeldir, gönül çekicidir ve hoş görünüşlüdür ama inan ki akıl ve dinleri biraz eksiktir.*

2. *Sakın, ey akıllı kişi, sakın!.. Kâmil isen nâkıs* (eksik) *ile yâr olma.*

3. *Hiç kemâl ehline liyakat gösteren kişi, aylar ve yıllar boyunca her nâkısın sahrası olabilir mi!?..*

4. *Sakın bu can yakasını nefsin eline verme. Şehvet ateşiyle niçin can yakasın ki?!..*

5. *Nutfe, bedende can bağışlayan bir mayadır. O, rûh binicisi için hızlı giden bir attır.*

6. *O atı Hak yolunda topal ve aksak eyleme, çünkü bineksiz sülûk mertebelerini geçemezsin.*

7. *Can, dilberin hayâline meyleder ve o kanat ile yüce semtlere* (İlâhî vadilere) *uçar...*

8. *Hayâlin güzelliği canın kanat ve teleği olur. İşte o kanat ve telek de nutfeden ortaya çıkar.*

9. *Cimâ etmek, rûhun kanat ve teleğini kırar, koparır. Halk ise bunu yarar sanır.*

10. *Kadın ve erkeğin ortak arzusu bir araya gelmek ise de gerçek âşıklar için murad, kadından tahayyüldür.*

11. *Kadın, senin için puta tapılan bir kıble hâline dönüştüyse, İlâhî yol, gönül ashabının kıblesidir, unutma!..*

12. *Gönül aynanı sûret nakşından yıkayıp* (temizleyip) *sineni, mânâların aynası eyle.*

13. Ta ki böylece için Hakk nûru ile dolsun ve rûh sandığın mârifet incileriyle dolsun.

YEDİNCİ NEVİ: Uzuvların kıyafetlerinin zıt delillerle tâdilini ve nefislerin değişikliğine göre olan hükümlerini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, a'zâların kıyafetinde bildirilen zıt deliller, bir şahısta toplansalar, hepsini itidâl ma'mûr ve âbâd eder. Meselâ, kösenin boyu uzun olsa, o kösedir diye ona ta'n olunmaz. Zira itidâl bulmuştur. Eğer yüzü de nûrânî ise, basiret sahibleri onu nûr görür. Demek ki, bir kimsede hangi tarafın delilleri daha çok ise, o kimse o tarafta bilinir. Eğer bir kimseye Hakk'ın nûru basar olsa, onun firâseti, adı geçen delillere muhtaç olmaz. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadis-i şerifde, **«Mü'minin ferâsetinden korkunuz. Çünkü o Allahü Teâlâ'nın nûru ile bakar»**, buyurdu.

Bu alâmetlerin hepsi hayvani nefsin ahlâk ve evsâfının delilleridir. İnsanın nefs-i emmâresi ise, hayvani nefsin esiri olduğundan bu hükme girer. Zulm ve zulmetten, cehil ve kudûretten evsafı sâfi değildir. Bazen şeytan sıfatlı, bazen yırtıcı hayvan, yâni canavar sıfatlı, bazen hayvan sıfatlı olur. Sûreta insan görünür. Eğer insanın nefsi levvâme ise, bazan hayvani nefse mağlûb, bazen ona galib olduğundan, bu nefs bazen hayvan sıfatlı ve bazen insan sıfatlı bulunur. İnsanın nefsi mülhime ise, daima hayvani nefsin üzerine galib olup, mütmainne olduysa savaşı barışa, kavgası rızâya döner. Şerler ona tam hayr olur. Bu hayır ve şer onun kaydı olmayıp, nefsi mutlak rûh olur. Bütün varını terk eylediğinden ağyârı ona yâr olur. Kendinden nişan ve alâmet kalmaz. Onun vasfı beyâna gelmez.

Gel ay HAKKI unut halkı.

Benlikten geçip, kendini toprak eyle. Ve nazargâh-ı Hüdâ olan kalbini, mâsivâdan pâk eyle. Oradan da onun kalblerin enisi olduğunu idrâk eyle. Muhabbetiyle âdeti yarıp çâk eyle.

Beyt:

Kim ki isterse üns-i dildârın
Vermesin mâsivâya dil dârın.

Kim ki sevgilisine yakın olmak istiyorsa gönül evini Allah'tan başkasına vermesin.

Kıt'a:

1. **Zamane halkını fehm eyle olma sen mağrur,**
   Gönülde dostu bulup, her nazardan ol mestûr.

2. Ne lütfu var bir alay kalbi hasta bestelerin,
Koy ehl-i gaflet ü cehli, sen eyle dilde huzûr.

3. Çü nâsa nâsdır âfet bu nâsı ol nâsî
Ki Rabb-i nâs ile bulsun dil üns olup mesrûr.

1. Zamane halkını anla ve sakın gururlanma. Böylece gönülde dostu bulup başka nazarlardan kendini arıt.

2. Bir alay kalbi hasta bağlanıp kalmışların ne lûtfu var ki!?.. Gaflet ve cahillik ehlini bırak da gönül huzuru bul.

3. Çünkü insanlar için âfet yine insanlardır. Onun için bu insanları unut. Böylece gönül, insanların Rabb'ı ile yakınlık bulup sevinsin.

SEKİZİNCİ NEVİ: İnsan bedeninde damar içinde akan kanın durgunluğundan insanda görülen ihtilâcı (titreme, seğirme) hükümleri ile bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki:

1. İhtilâc-ı fark-ı ser
Câhdan verir haber.

2. İhtilâc-ı piş-i ser
Oldu devlete eser.

3. İhtilâc-ı cenb-i ser
Sağ u solu hayr eder.

4. İhtilâc-ı cebhe ter
Sağ ıyş ü solu haber.

5. İhtilâc-ı hâcib ol
Dostluk oldu sağ u sol.

6. Evsâtı ederse ger
Sağı zevk u sol keder.

7. İhtilâc etse zeneb
Sağı hüzn u sol tareb.

8. İhtilâc-ı zahr-i ayn
Sağda levm u solda zeyn.

9. İhtilâc-ı beyt-i nûr
Sağı renç u sol sürûr.

10. Ve ihtilâc-ı dünbal
Sağda mehf ü solda mal.

11. İhtilâc-ı zîr-i çeşm
Sağda mihr ü solda hışm.

12. İhtilâc-ı rûhda dal
Sağda hayr u solda mal.

13. İhtilâc-ı enfe rah
Sağda kahr u solda câh.

14. İhtilâc-ı fevk-i leb
Sağda rızk u sol tareb.

15. İhtilâc-ı künc-i leb
Sağ zırr u sol tareb.

16. İhtilâc-ı zîr-i leb
Sağ u solda vahşi hep.

17. İhtilâc eden zekân
Sağda ıyş ü solda hüsn.

18. İhtilâc-ı gûş eder
Sağda solda hoş haber.

19. İhtilâc-ı hulk hem
Sağda mal u solda gam.

20. İhtilâc-ı dûş eder
Sağda hüzn ü sol keder.

21. İhtilâc-ı bazu el
Sağda rızk u solda mal.

22. Bilek ihtilâc eder
Sağda solda hoş haber.

23. İhtilâc-ı saideyn
Sağda lagv u solda şeyn.

24. İhtilâc-ı rusg-i yed
Sağda mal u solda ked.

25. İhtilâc-ı zahr-ı kef
Sağda hüzn ü solda şeref.

26. İhtilâc-ı kefden âl
Sağ u solda rız u mal.

27. İhtilâc-ı ibhâm
Sağda haml ü solda kâm.

28. Titrer ise sebbâbe
Sağda solda esbabe.

29. İhtilâc-ı vusta hep
Sağda hüzn ü sol tareb.

30. İhtilâc-ı bınsır hem
Sağda makam, solda gam.

31. İhtilâc-ı hınsır al
Solda hayr u sağda mal.

32. İhtilâc-ı sadr olur
Sağda hüzn ü solda sürûr.

33. İhtilâc-ı sedy hep
Sağda makam, sol tareb.

34. İhtilâc-ı batne tam
Sağda vasl ü solda kâm.

35. İhtilâc-ı nâf olur
Sağda hüzn ü sol sürûr.

36. İhtilâc-ı pehlev al
Sağda renc ü solda mal.

37. İhtilâc-ı tehigâh
Solu rızık, sağı cah.

38. İhtilâc-ı oyluk ol
Sağı mihr u sol oğul.

39. İhtilâc-ı âne ber
Sağ cim'a u sol sefer.

40. İhtilâc-ı husye hem
Sağda tıfl u solda gam.

41. İhtilâc-ı mak'ad al
Solda yol u sağda mal.

42. İhtilâc-ı fehz eder
Sağda ıyş u sol sefer.

43. İhtilâc-ı rekb olur
Sağda hüzn ü sol sürûr.

44. Taht-i rekb kılınsa ger
Sağda yol, solda keder.

45. İhtilâc-ı sâka rah
Sağda mal u solda câh.

46. İhtilâc-ı vech-i sak
Sağda rah u sol erzak.

47. İhtilâc-ı batn-ı sak
Sağda mal u sol firak.

48. İhtilâc-ı kâ'b eder
Sağda mal u sol sefer.

49. İhtilâc-ı püşt-i pâ
Sağda hüzn ü sol safâ.

50. İhtilâc-ı kâb-ı el
Sağda meşy ü, solda mal.

51. İhtilâc ederse kef
Sağda yol solda şeref.

52. İhtilâc-ı ibhâm
Sağda mal, ve solda kâm.

53. Usbu'-ı sâni eder
Sağda solda hoş haber.

54. Usbu'-ı vustâdan al
Sağda vü solda cidâl.

55. Usbu'-ı bınsır bulur
Sağ cedel, sol sürûr.

56. Usbu'-ı hınsırda kal
Sağda, solda rız u mal.

57. Muhtelic olsa eğer
Bir yerin eyle nazar.

58. Bunda kıl ahkâmı yâd
Şüphesiz et itimad.

59. Kim damar oynar neden
Hakdır onu depreten.

60. Anla işârâtını
Bekle beşârâtını.

1. *Başın üst kısmının seğrimesi iyi bir makam ve mevkiden haber verir.*

2. *Başın ön tarafının seğrimesi iyi bir devlet bulmaya işarettir.*

3. *Başın yan tarafının seğrimesi sağı ve solu hayırlı eyler.*

4. *Alnın seğrimesi sağda ise eğlence, solda ise habere işarettir.*

5. *Kaşın seğrimesinden sağ - sol her yer dostlukla dolar.*

6. *Ortası seğrirse sağı zevk ve solu kederdir.*

7. *Dil seğrirse sağı hüzün; solu coşkunluktur.*

8. *Gözün dışı seğrirse sağda kötüleme, solda ziynettir.*

9. *Gözbebeğinin seğrimesi sağ gözde olursa sıkıntı, solda sevinçtir.*

10. *Göz kuyruğunun seğrimesinde sağ göz için sevinç, solda maldır.*

11. *Gözün altı seğrirse, sağdaki iyiliğe soldaki mevkiye alâmettir.*

12. *Yanağın seğrimesi sağda olursa hayır, solda olursa mala işarettir.*

13. *Burundaki seğrime sağ tarafta kahır, sol taraftaki mevkiye işarettir.*

14. *Dudağın üst kısmındaki seğrime sağda olursa rızık, solda şenliktir.*

15. *Dudağın uç kısmının seğrimesi sağda zarar, solda esenliktir.*

16. *Dudak altının seğrimesi sağda ve solda daima güzellik alâmetidir.*

17. *Seğriyen çene sağda eğlence, solda güzellik işaretidir.*

18. *Kulağın seğrimesi sağda ve solda güzel habere işarettir.*

19. *Boğazın seğrimesi sağda mala, solda üzüntüye delildir.*

20. *Arka omuzların seğrimesi sağda hüzün, solda keder alâmetidir.*

21. *Kol pazularının seğrimesi sağda olursa rızık, solda olursa mala çıkar.*

22. *Bilek seğrirse sağda ve solda iyi habere işarettir.*

23. *Kolların seğrimesi sağda kötüleme, solda ayıptır.*

24. *Elin bilekleri seğrirse sağda mala, solda meşakkate delildir.*

25. *Elin sırtı seğrirse sağdaki üzüntüye soldaki şerefe alâmettir.*

26. *Avucun seğrimesi her ikisinde de rızık ve mala işarettir.*

27. *Başparmak seğrimesi sağda yük, solda üzüntüdür.*

28. *Şehadet parmağı titreyip seğrirse sağ ve solda yeni sebeplere çıkar.*

29. *Orta parmak seğrimesi sağda olursa üzüntü, solda olursa neş'edir.*

30. Serçe parmak seğrimesi sağda makam ve solda gam işaretidir.

31. Yüzük parmağının seğrimesi solda hayır, sağda mal işaretidir.

32. Göğüs seğrimesi sağda hüzün, solda sevinç olur.

33. Meme seğrimesi sağda makam, solda sevinç alâmetidir.

34. Karnın seğrimesi sağda kavuşma, solda neş'edir.

35. Göbek seğrimesi sağda üzüntü, solda esenliktir.

37. Böğür seğrimesi sağda mevki, solda rızık alâmetidir.

38. Oyluğun seğrimesi sağda güzellik, solda oğul işaretidir.

39. Kasık seğrimesi sağda olursa cimâ', solda yolculuktur.

40. Husyelerin seğrimesi sağda çocuk doğumuna, solda kedere işarettir.

41. Makatın seğrimesi solda yol, sağda mal işaretidir.

42. Baldır seğrimesi sağda olursa eğlence, solda yolculuk işaretidir.

43. Diz seğrimesi sağda üzüntü, solda sevinç alâmetidir.

44. Diz altı seğrirse sağda yola, solda kedere çıkar.

45. Bacak seğrimesinden sağda mal, solda mevki görünür.

46. Sırtın ortasının seğrimesi sağda yol, solda 'erzak işaretidir.

47. Karın arkasının seğrimesi sağda mal, solda ayrılık alâmetidir.

48. Topuğun seğrimesi sağda mal ve solda yolculuk alâmetidir.

49. Ayak arkasının seğrimesi sağda hüzün, solda esenliğe çıkar.

50. Elin kemiği seğrimesi sağda yolculuk, solda mal demektir.

51. Avuç seğrirse sağda yola, solda şeref kazanmaya delildir.

52. Başparmak seğrimesi sağda mal, solda murada çıkar.

53. İkinci parmak seğrimesi sağda ve solda iyi haberdir.

54. Orta parmaklar seğrirse sağda ve solda çekişmeye sebep olur.

55. Yüzük parmağı seğrirse sağda çekişme, solda sevinç vardır.

56. Küçük parmak seğrirse sağda ve solda rızık ve mal demektir.

57. Eğer bir yerin seğrirse bak ve

58. Bu söylediğimiz kaideleri hatırla ve şüpheye düşmeden inan.

59. Bir damar yerinden oynuyorsa onu hareket ettiren mutlaka Allahü Teâlâ'dır.

60. Damarın sana vermek istediği işareti anla ve arkasından gelecek olanı bekle.

Beyt:

Her ne can kim duyar işâretten,
Hurrem olsun dili beşâretten.

İşaretleri anlayan her kişinin gönlü, o işaretlerin bildirdiği müjdelerle sevinsin (İnşaallah)!..

Bedenin teşrih ilmi ve canın faydaları, a'zâlardaki kuvvetler aslında çok uzun anlatılacak bilgilerdir. Ama bizim maksadımız olan Allahü Teâlâ'yı tanımaya, bu örnek, izâh ve açıklamalar öz olsa da delil ve yardımcı olarak yetişir. Şimdi insanın beden âleminin hâllerini anlatmayı bırakıp, konuyu değiştirelim. Zira ahsen-i takvim [en güzel] şekilde yaratılan ve iki cihanı kendinde toplayan hazret-i insanın şerefli bedeninin her bir lâtif uzvunda olan Bâri Teâlâ'nın ince san'atları, Allahü Teâlâ'ya hayret ve ibret nazarı ile seyr ve temâşa kılınıp tefekkür ve tezekkürle düşünüldüğü zaman fehm ve idrâkinde akıl ve ilim âciz ve kusurlu olup, vasf ve beyânında şaşkın bulunmuştur.

Beşinci Bâb

İnsanı âleme tatbik ve enfüsü âfaka uygulayarak emsâl-i cihan, eczâ ve mânâların insan vücûdunda bulunduğunu, bedende olan uzuv ve kuvvetlerin bütün şeylere tek tek vücûh ile benzerliğini ve bedenin sıhhatini korumasına devamını ve tabiî ölümle rûhun bedenden ayrılmasını dört fasıl olarak anlatır.

BİRİNCİ FASIL

İnsan bedeninin zaman ve mekânlara benzerliğini sekiz nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Âlemin âdem (insan) için yaratıldığını bildirir.

Ey aziz! Mârifet ehli demişlerdir ki, Hakk Teâlâ iki cihanı ve onlarda olanları tamamen insan için var etmiştir. Ta ki âlemde olan san'atlara bakıp, eşyada bulunan hikmetleri bilsin. Hepsinin örneğini kendi vücûdunda bulduğunda nefsini tanıyıp, ondan Allahü Teâlâ'yı tanısın. Çünkü Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de Zâriyât sûresi ellialtıncı âyetinde, **«Cinleri ve insanları, ancak bana ibâdet etmeleri ve beni bilmeleri için yarattım»**, buyuruyor.

Hadîs-i kudsîde, **«Ey insan, beni tanımak için kendini tanı»**, şerefli emriyle, nefsini bilmenin, Rabbi tanımak vesilesi olduğunu duyurmuştur. Çünkü Hakk Teâlâ insanı kendini tanımak için yaratıp, kendini tanımayı, nefsini tanımaya bağlı kılmıştır. O hâlde insana, kendi nefsini bilmek istidadını vermiştir. Böylece nefsini bilmekle yaratıcısını bilmeye erişir. Nitekim haberde, **«Nefsini bilen Rabbini bilir»**, diye gelmiştir. Allahü Teâlâ'yı tanımanın anahtarı nefsini

tanımak, nefsini tanımanın anahtarı, âlemi bilmek ise de, Allahü Teâlâ'nın âlemde olan bedi'î san'atının eserlerini tamamen görüp sırlarına kavuşmak ve insanın enfüsünde bulunan kudretinin kemâli etvârını tamamen bilip, nûrlarını görmek ve ondan yüksek maksat olan Allahü Teâlâ'yı tanımaya erişmek, çok meşguliyet isteyen zor bir iş ve muğlak bir sırdır. Çünkü bunun için insanın dağların tepelerine çıkması, denizlerin diplerine inmesi, yerin derinliklerine girmesi ve böylece süflî âlemin her birini görüp bilmesi ve bütün hâl ve sırlarına erişmesi gerekmektedir. Göklere çıkamaz ki, [o asır için söylenmiştir], göklerin ve yıldızların hakikat ve inceliklerine tamamiyle erip, ulvî âlemin hâl ve gizli taraflarına gereği gibi vâkıf olsun. Göklerin melekût âlemine giremez ki, âlem-i ervahın, hâl ve sırlarını olduğu gibi bilip, eflâkte olanları müşahede etsin. Ondan Hallâk-ı âlemin bunca kâinatı icad ve yaratmasından ve âlemin kısımlarını zerre zerre, an be an değiştirip, terbiyesinden ef'alini seyir ve temâşâ ile isim ve sıfatlarına muttali' olup, ondan zâtını bilmeye yol bulsun.

Demek ki, Rauf ve Rahîm olan Rabbü'l-âlemin Hazretleri kemâl-i ref'etinden ve sonsuz inâyetinden, âlemin içinde ve dışında ulvî ve süflî şeylerden birçok mahlûkat yaratmış, insan vücûdunun da dış ve içini ayın tarz ile en güzel şekilde süslemiş, tasvir etmiştir. Zât-ı pâkinin mevsûf olduğu sıfatlarla, insanın rûhunu da sıfatlandırmıştır. Âlemi, her zerresiyle, ona mutî' etmiş, emrine vermiş olduğu gibi, insanın cismini de bütün organları ile temiz rûhuna mutî' etmiş, emrine vermiştir. Böylece insan, kendi varlığına bakıp, uzuvlarının terkibinden ve kuvvetlerinin tertibinden süflî ve ulvî âlemlerde, sühûlet üzere, emsâl ve alâmetlerini bulup, kendini âlemin nümunesi görür ve kendi rûhunun, cisminde olan çeşit çeşit tasarruf ve tedbirinden Hak Teâlâ'nın âlemde olan çeşit çeşit tasarruf ve te'sirlerini bulur. Onlardan fiillerine ve sıfatlarına vâkıf olup zât-ı pâkine muhabbet ve ibâdet eder. Mârifet-i saâdetine erip, irfân sahibi olur. Arabî nazm (tercümedir):

İnsanoğlu sen bilesin;
Âlemin mecmuu sensin.

Vücûdu hâvi sensin;
Mevcûd yanındadır senin.

Senin görmediğin gözle;
Görünür bâsiret ve irfân ile.

Şu anda onu bil hazır;
Cismin zülmânî süflîdir.

Rûhun nûrânî ulvîdir;
Sırrın Rabbânî sâfîdir.

Sevinesin zâtın ile;
Oku, anla sıfatınla

Müjde, topla dağınıklığını;
Kalbin beytidir Rahmân'ın.

Yüksek, geniş beyânını;
Ey ârif sen bil kadrini.

Güzel, tatlı lâtifeler;
Bul, sendendir mârifetler.

Dostlar içre giy tâcını;
Zamanda an hayâtını.

Sâbit, sâkin sen çok şeysin;
Dâirenin kutbu sensin.

Onlardan öğren ey insan;
Sensin o hazret-i ihsân.

İKİNCİ NEVİ. İnsan âlemini âlem-i kebîre uygulama ve bazı uzuvlarını yeryüzüne benzetme yolunu bildirir.

Ey aziz! İrfan ehli demişlerdir ki, insanın bedeni küçük âlem, rûhu büyük âlemdir. Zira âlemde yaratılan her şeyin benzeri insanın vücûdunda vardır. O hâlde insanın cismi ve rûhu, bütün âlemin bir nüshası olup, iki âlem bir insanda mevcuttur. Meselâ bütün his edilen cansızlara örnek, insanın uzuvları, organlarıdır. Bütün hayvanlara örnek, insanın ahlâkıdır. Dört mevsime örnek, insanın dişleridir. Âdet ve san'atlara örnek, insanın duyguları ve kuvvetleridir. Berzah âlemine örnek, insanın düşünce ve hatıralarıdır. Melekût âlemine misâl, insanın kalbi ve rûhudur. Bu örnek ve benzetmeler uzadıkça uzar. Bu kitaba değil, belki böyle yüz kitaba sığmaz. Ancak ârifin kalbine sığar. Biz burada güneşten bir zerre, denizden bir damla beyân ederiz. Bununla insanın büyük âlem olduğu belli olup, nefsini tanımaya delil olur. Ve onunla Yezdân'ın mârifeti, ehline kolay olur.

Âlemin nüshası, nümunesi olan insanın şerefli bedeni yer ve gök yerinde olup o da bu cihandır. Ay ve yıl yerinde zamandır. Ülke yerinde olan mekândır. İnsanın bedeninin yeryüzüne benzemesi şöyledir ki, yeryüzünde dağlar olduğu gibi, bedende de kemikler vardır. Arzda ağaç ve bitkiler olduğu gibi, bedende de saç ve kıl vardır. Bir benzerliği de şudur ki, arzda kıt'alar olduğu gibi, bedende de organlar, uzuvlar vardır. Arzda zelzele olduğu gibi, bedende de titreme ve aksırma vardır. Arzın vâdilerinde, akarsular var ise, bedendeki damarlarda akan kan vardır. Arzda çeşitli su menbaları olduğu ve tatlarının ayrı bulunduğu gibi, bedende de acı kulak pı-

narı, gözde, burunda ve ağızda tatları değişik pınarlar vardır. Kulak kirinin acı olmasının hikmeti, insan uykuda iken, kulağına böcek girmek istese, kulağın acılığını duyup, geri döner. O uyuyanın kulağına girmekle ona zarar vermez. Gözden çıkan sıvının tuzlu olması, gözün yağındandır. Yağ ise tuzsuz bozulur. Bunun için göz suyu tuzlu olmuştur. Böylece göz taze kalıp, daima aydın olur. Burun sıvısının nahoş olması, onda olan koku alma duygusu, güzel kokulardan muattar olup, lezzet alması içindir. Çünkü eşya, zıddı ile bilinir. Ağzın suyunun hoş olması dilde olan tatma kuvvetinin daima lezzette bulunması içindir.

İnsan bedeninde olan İlâhî hikmetler sonsuzdur. Burada ancak iki âlem birbirine benzetilmiş ve uygulanmıştır. Nitekim dış âlemde olan her şey, insan âleminde bulunanların nümunesidir. Fârisî rübâî (tercümedir):

> Ey nüsha-i İlâhî ki sensin,
> Ey şâhın cemâl aynası ki sensin.
>
> Âlemde olan her şey senden hariç değildir.
> Her istediğini kendinde ara ki sensin.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İnsan âleminin göklere benzemesini bildirir.

Ey aziz! Mârifet sahipleri demişlerdir ki, insan bedeninin göklere benzemesinin bir örneği şudur ki, semâda oniki burc olduğu gibi, bedenin de dıştan içe oniki yolu vardır: İki kulak, iki göz, iki burun deliği, ağız, iki meme, göbek, küçük ve büyük abdest yolları. Bir benzerliği de şöyledir: Gökte yedi gezegen olduğu gibi; insanın içinde de yedi çok kıymetli organ vardır: Akciğer Ay'a, mide Utarid'e, böbrek Zühre'ye, yürek Güneş'e, safra Merih'e, karaciğer Müşteri'ye, dalak Zühâl'e benzer bulunmuştur. Gökte çok sayıda sâbit yıldızlar olduğu gibi, bedende de, çok sayıda sinirler vardır. Felekte yirmisekiz menzil meşhur olduğu gibi, bedende de yirmisekiz his ve kuvvetler vardır. Gök dairesinde üçyüz altmış derece olduğu gibi, bedende de, beyan olunan üçyüz altmış kan damarı vardır. Göklerin küllî ve cüz'isinin, sâbit yıldızların ve gezegenlerin çeşit çeşit tabiî ve kasrî [mecburî] hareketleri olduğu gibi, bedenin de aynı şekilde, çeşit çeşit ihtiyârî [istekli] ve ıztırârî [mecburî] hareketleri vardır. Gökler dört unsuru [hava, su, toprak, ateş] ihâta ettiği gibi, beden de şu dört unsuru içine almıştır. Kan hava gibi, safra ateş gibi, balgam su gibi ve sevdâ toprak gibidir. Bu unsurlardan üç mevâlid doğduğu gibi, bedende de dört karışımdan uzuvlar meydana gelmiştir.

Gündüze misal, insanın neş'e ve sürûrudur. Geceye misal, hüznüdür. Açık havaya misal, ferahlığıdır. Buluta misal, sıkıntısıdır.

Gök gürlemesine misal, sesidir. Şimşeğe örnek gülmesi, yağmura örnek ağlaması, rüzgâra misal, nefes alıp vermesi, olma ve bozulmaya misal konuşmasıdır. Gök kuşağına örnek, yay gibi kaşdır. Hilâle örnek kulağı, Ay'a örnek yuvarlak yüzü, gece karanlığına örnek, siyah saçıdır. Sabahın nûruna, açılmasına örnek, alnıdır. İnsan âleminin dış âleme bu beyan olunan benzerliklerinden başka, benzerlikleri çoktur. Lâkin ârife işaret yetiştiği için, uzatmaya gerek yoktur. Fârisî rübâi (tercümedir):

Can vilâyetinde çok gökler vardır;
Âsuman gibi iş yapanlar vardır;

Rûh yolunda yüksek ve alçak yerler,
Yüksek dağlar, engin deryalar vardır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **İnsan bedeninin zaman ve mekâna, yâni ay ve yıla benzetilmesi ve rûhun sultana teşhibini bildirir.**

Ey aziz! Mârifet ehli demişlerdir ki, insan bedeninin ay ve yıla bir benzerliği, yılda dört mevsim olduğu gibi, bedende de dört esas vardır. Balgam ilkbahar gibi yaş ve soğuktur. Safra, yaz gibi sıcak ve kurudur. Kan, sonbahar gibi sıcak ve yaştır. Sevdâ, kış gibi kuru ve soğuktur. Bir benzerliği de şudur ki, ilkbahara uygun çocukluk zamanıdır. Yaz mevsimine uygun gençlik zamanı, sonbahara uygun kâhillik çağı, kış mevsimine uygun ihtiyarlıktır. Bir benzerliği de şudur ki, bir yılda oniki ay olduğu gibi, bedende de oniki menfez vardır. Bir haftada yedi gün olduğu gibi, bedende de yedi uzuv vardır. Bir yılda üçyüz altmış gün olduğu gibi, bedende de o kadar damar vardır.

Bedenin şehre [veya memlekete] benzemesi şöyledir: Bir şehre, ülkeye bir padişah olur. Sonra veziri, sonra emniyet âmiri, sonra cizye alıcısı [maliyesi] olur. Padişahın makamı [sarayı], memleketi, bineği, tab'ası, hazinedârı, bekçileri, elçileri, polisleri, casusları ve hâkimleri olur. Şehir içinde san'at sahipleri bulunur. Meselâ mühendis, mimar, marangoz, değirmenci, fırıncı, doktor, kasap, kuyumcu ve çöpçü olduğu gibi, insan bedeninde de, bunların örnekleri vardır. İnsanın rûhu âlemin padişahıdır. Nazarî akıl başvezirdir. Gadab kuvveti emniyet âmiridir. Şehvet kuvveti cizye alıcı [maliye] gibidir. Bu padişahın makamı yürekte süveydâdır [siyah noktadır]. Memleketi bu bedendir. Binek hayvanı nefstir. Tab'ası bedenin uzuvlarıdır. Hazinedârı, makine [tutucu] kuvvetidir. Bekçileri, iki gözdür. Elçileri kulaklardır. Polisleri ellerdir. Casus, koklama kuvvetidir. Hâkimi, tadma kuvvetidir. Bedende san'at sahipleri de vardır: Mimar, amelî akıldır. Bina, tabiattır. Marangoz, câzibe kuvvetidir. Değirmen, dişlerdir. Fırıncı, hazmetme kuvvetidir. Doktor,

mümeyyize [ayırıcı] kuvvetidir. Kasap, musavvire kuvvetidir. Kuyumcu, büyütücü kuvvet olup, beden şehrine neşv ü nemâ verip zengin eder. Çöpçü, def'etme [yaramazı atma] kuvvetidir. Beden şehrinden kazurat ve fuzûlî şeyleri atar. Şehrin diğer san'at sahipleri, bedenin diğer kuvvetleridir. Bu beyandan anlaşıldı ki, insan rûhu vücûd şehrinin sultanı ve beden arzında yaşayan Hayy-i Vedûd hazretlerinin halifesidir.

Nazm:

> Seyyid-i âlemdir âdem gayriden sevdayı kes,
> Zâhidin vehmi ıraktan gerçi sevk eyler feres.
>
> Dilde dil-dârın misâlî mahmil içre yârdır,
> Bu maiyyetten habît olmaz figan eyler ceres.

İnsan âlemin efendisidir. Onun için Allah'tan başkasına sevdalanmayı bırak. Gerçi sofunun kuruntuları (O'na ulaşmak için) *ıraktan at sevkeder. O, gönüldeki sevgilin; mahmile benzeyen bedeninin içindeki yârindir. Bu beraberliği bilmediği içindir ki* (kervanın önündeki) *çan, durmadan* (ayrılıktan dolayı) *figan eyler.*

BEŞİNCİ NEVİ: İnsanın kalbinde bulunan kötü ahlâkın hayvan sûretlerine benzediğini, vâkı'a ve rüyâların tâbirlerini harf sırasına göre bildirir.

Ey azîz! Mârifet sahipleri demişlerdir ki, âlemde yaratılan her çeşit hayvanın şekil ve sûretlerinin nümune ve benzerleri, insanda da vardır. Onlar hayvanî ve kötü ahlâklardır. Meselâ kibir, kaplana benzer. Saldırganlık ve yenmek aslana, hased, kurda benzer. Nitekim Hazret-i Ya'kûb aleyhisselâm kendi evlâdının, Hazret-i Yûsuf aleyhisselâm'a olan hasedlerinden, ayrılık vak'asından önce, rüyâsında yedi kurt sûretinde Yûsuf aleyhisselâmın üzerine saldırdığını görmüştü. Onun için oğulları ona, «Onu bizimle gönder», dediklerinde, «Korkarım onu kurt yer», demesiyle mâni olmak istemişti. Gönülde gadabın sûreti köpektir. Hilenin sûreti tilkidir. Gafletin sûreti tavşandır. Ferc şehvetinin sûreti eşektir. Arkadan yaklaşma sûreti domuzdur. Mide şehvetinin sûreti koyundur. Çok yemek istediğinin sûreti inektir. Tama'ın sûreti karıncadır. Bahilliğin sûreti faredir. Kinin sûreti beyaz devedir. Vecdin sûreti kırmızı devedir. Düşmanlığın sûreti yılan, eziyetin sûreti akrep, vesvesenin sûreti sarı arıdır. Diğer ahlâkların sûretleri diğer hayvan şekillerine benzer. Hattâ kötü ahlâktan birine galib olan gönül, rüyada kendini o sûrette olan hayvana da galib görür. Meselâ ferc şehvetini yenen kimse, rüyâsında eşeğe biner. Eğer mağlûb ise kendini eşeğin altında bulur. Diğer ahlâklar da buna kıyas edilebilir. Çünkü

insan büyük geçit ve mazhar-ı küllîdir. O hâlde bütün hayvanların sûretleri ve kâinatın şekilleri onun dış ve içinde sûret bulup teşekkül etmiş, gereğince meydana gelmiştir. Ahlâkını düzelten bir gönül, ayna gibi saf olup, her şeyi kendinde bulmuştur. Saf olmayan gönül, uyku hâlinde, rüyâ ile, geçmiş ve gelecekte olmuş ve olacak işlerden haber almıştır. Ama ya misal ile, yahut tâbir ile bilmiştir. Derin olan rüyâ bu manzume ile açıklanmıştır.

Nazm:

1. Çün buhâr-ı gıda dimâğa gelir,
Evvel havâs buruna hâil olur.

2. Rûh-ı hayvânî ol zaman ne eder,
Zâhir-i cismi kor dûna gider.

3. Pes havas-ı burun muattal olur,
Hâlet-i nevmi cism onunla bulur.

4. Çün dimâğın havâsı kalbe iner,
Kalb o dem enderûn-ı rûha döner.

5. Kalbe ilham olur işâretler,
Asıldan kalb alır beşâretler.

6. Bî-vasâit bulursa nafiadır,
Aynı vâki olur ki, vâkı'adır.

7. Kalb eğer vasıtayla olsa habîr,
Gördüğü düştür olunur ta'bir.

8. Pes gelir kalbe gördüğü rüyâ,
Yâ işâret veyâ beşâret ona..

9. Arabî ismin evveli alınır,
Ne ise o hurûf ile bilinir.

10. Elif ululuğa işâret olur,
Rif'at-i kadrine beşâret olur.

11. Bâ ise cism ü câna rahattır,
Ta ise ol husûl-i hâcettir.

12. Sâ ise düşman üzre nusrettir,
Cim ise fırsat ü ganimettir.

13. Hâ ise izzet ü saâdettir,
Hı ise her murada vuslattır.

14. Dal ise zahmet ü meşakkattır,
Zâl ise mal ü mülk ü devlettir.

15. Râ dahi devlete delâlet eder,
Za metin itikada kalbi yeder.

16. Sin emin olmaya alâmettir,
Şın ise, fiiline nedâmettir.

17. Sad kâm almağa beşârettir,
Dad mal bulmağa işârettir.

18. Tı ise düşmanı helâk olacak,
Zı ise kalbi hazîn ile dolacak.

19. Ayn ise dilde bula teşvişi,
Gayn ise zulm-ı nefs olur işi.

20. Fa ise rütbesi olur âli,
Kaf ise bula devlet ve malı.

21. Kâf ise gaibi gelir hurrem,
Lâm ise ol emîn olur hoş dem.

22. Mim olursa muradını alacak,
Nun ise hâtırı melûl olacak.

23. Vav ise işleri olur âsân,
Hâ ise hüzn ile olur giryan.

24. Yâ ise taâte muvaffak olur.
Hep bu ta'birler, muhakkak olur.

Rüyâ ve tâbiri hakkında bir manzumedir.

1. Gıdanın buhar kısmı dimağa ulaştığında önce buruna bir hassa engel olur.

2. O zaman rûh-ı hayvani bedenin dışını bırakıp içine (kalbe) *yönelir.*

3. Burnun hassaları işe yaramaz hâle gelir ve beden bir uyku uyuşukluğu hisseder.

4. Dimağın hassaları kalbe indiğinde kalp, o an rûhun en duygulu hâline döner.

5. Kalbe bazı işaretler ilham olunur ve kalp, asıldan bunları gerçeğiyle görür.

6. Aracı olmadan bunlar hissedilirse faydalıdır ve bu rüya aynıyla çıkar, uygulanır.

7. Eğer kalp o işaretleri vasıta yardımıyla alır ve hissederse o zaman bu görülenler bir rüyâdır ve yorum gerektirir.

8. Kalbin gördüğü bu rüyâ, ona ya bir işaret ya bir müjde olarak gelir.

9. Rüyada görülen şeyin isminin Arapça yazılışının ilk harfi alınır ve o rüyanın ne olduğu bu harfler ile ortaya çıkar.

10. İsmin başı elif ise ululuğa işarettir. Bu, rüyâ sahibinin değerinin artacağına işarettir.

11. Ba harfi ise, beden ve can rahatlığıdır. Ta ise hacetlerin husûlüne işaret eder.

12. Sa ise düşmanına karşı üstün gelmektir. Cim ise fırsat ve ganimete delildir.

13. Ha ise yücelik ve kutluluktur. Hı ise her emele ulaşmaktır.

14. Dal ise zahmet ve güçlüktür. Zel ise mülk, mal ve ululuktur.

15. Rı harfi de iyi talihe delildir. Zı, kalbi sağlam itikada götürür.

16. Sin, emniyet alâmetidir. Şın ise işlediğine pişman olmaktır.

17. Sad, kam almayı müjdeler. Dad, mal bulmaya işarettir.

18. Tı ise düşmanı helâk olur. Zı ise kalbi üzülecek demektir.

19. Ayın ise gönlünde karışıklık ortaya çıkar. Gayın ise işi nefsine zulümdür.

20. Fe ise rütbesi artar. Kaf ise şansı açılır ve zengin olur.

21. Kef ise hiç yoktan sevinçle karşılaşır. Lâm ise emniyet demektir.

22. Mim olursa muradına erer. Nun ise hatırı yıkılacaktır.

23. Vav ise işleri kolaylaşır. He ise üzüntü ve gözyaşıdır.

24. Ya ise tâate muvaffak olur. İşte bu tâbirler mutlaka çıkar.

ALTINCI NEVİ: Âfâk ve enfüsün birbirine uygulanması ve insan âleminin şekli, âlem-i kebirin hey'etinin aksi olduğunu ve iki âlemin insanın kalbinde tamamen bulunduğunu bildirir.

Ey aziz! Mârifet sahipleri demişlerdir ki, enfüs her bakımdan âfâka uygun ve mutâbık bulunmuştur. Zira bütün âlemin bazı eczâsı zâhir ve bazısı bâtın olmuştur. Zâhiri dokuz eflâk, dört unsur ve üç esastır. Bâtını, on akıl ve bildirilen dokuz nefistir. İnsanın da zâhiri [dışı] ve bâtını [içi] vardır. Zâhiri, bedenin bütün a'zâlarıdır. Bâtını, bütün eşyayı anlayan on duygudur. Böylece insan cihan kitabından bir mecmua olup, bütün âlemde olanlar bir insanda vardır. Bu şekilde olan insan bir küçük âlem olup, büyük âlemde bulunan eflâk ve unsurların nümuneleri de onda vardır. Nitekim yukarıda bir çok defalar beyan olunmuştur. Lâkin bu küçük âlem büyük âlemin hey'etinin aksi olarak bilinmiştir. Zira büyük âlemin dış kabuğu her tarafı kuşatan Felek-i Atlastır. Şeriat dili ile buna Arş-ı a'zam denir. Onun içinde burçlar feleği olup, Kürsî denir. Onun içinde Zühal'in feleği, onun içinde Müşteri feleği, onun içinde Merih, onun altında Güneş, onun altında Zühre, onun altında

Utarit, onun içinde Ay feleği vardır. Onun içinde hava küresi, onun içinde su küresi, onun içinde âlemin bâtını olan kürre-i Arz'dır. İşte büyük âlemin hey'et ve şekli böyledir. Ama insan âleminin hey'et ve şekli onun aksidir. Zira bunun dış çemberi toprak olup, bedenin cildidir. Onun içinde su olup, o da kandır. Onun içinde hava olup, can buharıdır. Onun içinde ateş olup, yürek de hayvanî rûhdur. Onun içinde yedi semâ olup, kalbin yedi tavrıdır. Kalbin içinde insanın rûhu olup, onun dışı Kürsî, içi Arş-ı Rahmândır. Zira mârifet sahiplerinin kalbi Hazret-i Rahmân'ın beytidir. Nitekim Hakk Teâlâ, «Yere ve göğe sığmam, lâkin verâ sâhibi kulumun kalbine sığarım», buyurmuştur. Ve insan rûhunun en büyük âlemi olduğunu duyurmuştur.

İşte insan gerçi görünüşte küçük âlemdir ama mânâda en büyük âlemdir. Bedence insan evlâdı ise de, rûhuyla âlemin babasıdır. Huzûr ile herkesten öncedir. Gerçi zuhûru hepsinden sonradır. Büyük âlem, kısımları ile bir ağaç olup, insan âlemi ondan meydana gelmiş bir meyvedir. Demek ki, âlemden esas maksat insan nevidir. Nitekim ağacın aslı meyvedeki çekirdektir. Aynı şekilde cihanın aslı, bu insanın rûhudur. Ağaçtan maksat meyve olduğu gibi, âlemden maksat da insanın bedenidir. Nitekim her ağacın tohumunda, kendisi icmâlden [topluca] mevcuttur. Bunun gibi insanın rûhunda bütün kâinat icmâl üzere mevcuttur. Meyvenin vücûdu dalların kemâli olduğu gibi, insan vücûdu da rükünlerin imtizacının son haddidir. Meyve ağacın bütün cüzlerinden oluşarak tepesinde zuhûra geldiği gibi, insan da bu cihanın âlî ve süflî bütün eczâsından oluşarak her birinden bir menfaat, bir mazarrat ve bir haysiyet almış ve cümleyi câmi olarak zuhûr etmiştir. Feyz kabulüne müstaid olmasıyla sair mahlûkattan üstün olmuş ve ahsen-i takvim ile bu rif'ate ulaşmıştır.

Beyt:

> **Çâr unsurdan mürekkeb nefs-i vâhiddir cihan,**
> **Sen gerek âdem hayâl eyle, gerek âlem hayâl.**

Cihan, dört unsurdan (toprak, hava, ateş, su) *bir araya gelmiş tek varlıktır. Sen ona ister insan, ister âlem gözüyle bak.* (İnsanın büyük âlem oluşuna işaret vardır).

Beyt:

> **İki görmek şaşılıktır gayrı bilmek ayn-ı cehl,**
> **Âlemi, âdemi vü kendi nefs buldu ehl.**

İki görmek şaşılıktır. Başkasını tanımak ise cahilliktir. Bilgeler, âlemi de insanı da yalnızca kendi nefisleri olarak bildiler.

Cihanın aslı ve mebdei' bu insan rûhu olunca, âlemin me'ad ve merci'i yine bu rûh bulunmuştur. Zira insanın rûhu İlâhî aşkın feyzidir. Halbuki İlâhî aşk, akl-î küllî ve rûh-i izâfidir. İşte nefsi böyle müşâhede eden ârif, Mevlâsını bilir ve cihana can olup, ebedî hayat bulur. Âlem-i kebiri gönlünde görüp, en büyük âlem olur. Nitekim bir ârif-i billâh bu mânâyı terennüm eder. Arabî nazm (tercümedir):

> **Devân yine sendedir, sen bunu bilmiyorsun;**
> **İlâcın yine senden, sen onu görmüyorsun;**
> **Sanırsın ki kendinin, küçük bir cirmi vardır;**
> **Fakat âlem-i ekber, sende kat kat toplanır.**

YEDİNCİ NEVİ; İnsanın bâtın ve zâhirinin cihanın bâtın ve zâhirine uygun olduğunu hakimâne beyan eder.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, insan önce kendi nefsini bilmelidir. Bâtın ve zâhirin hakikatinin özelliğini bilip, bu san'attan Sâni'ini tanıyıp, onun isim ve fiillerinin tecellilerini âlemin zâhir ve bâtınında bulur. Nefsinden Rabb'ine gönül yolundan varıp gider. Eşyanın hakikati ve mânânın incelikleri ona âyân olur. Üns huzûru ile ebedî kalır. Zira insan görünüşte küçük bir âlem olup, onun dışında bulunan büyük âlemdir. Çünkü büyük âlemde olan her şeyin bu küçük âlemde benzeri vardır. Büyük âlemin dört denizi olduğu gibi, insan âleminin de dört denizi vardır. Büyük âlemin dört denizi, «gizli hazine sevgisi», ilk cevher melekût ve mülk âlemleridir. İnsan âleminin dört denizi, babanın sulbündeki meni, ana rahminde nutfe, bâtın rûhu ve zâhir bedendir. Allahü Teâlâ ezelî muhabbeti ile, «**Ben gizli bir hazine idim, tanınmayı sevdim**», buyurmuştur. Yâni muhabbetin, âlemin yaratılmasının esası olduğunu duyurmuştur. O İlâhî muhabbet âlem-i kebirin birinci denizi olmuştur. O cevherin bâtını [içi] ve zâhiri [dışı] vardır. Bâtınından eflâk ve anasırın hayatı hâsıl olmuştur. Âlem-i melekût, âlem-i kebirin üçüncü denizi olmuştur. O cevherin zâhirinden eflâk ve anasır olan basit cisimler vücûda gelmiştir. Âlem-i mülk ise, âlem-i kebirin dördüncü denizi olmuştur. Onun dört denizi bununla sona erer. Yedi seyyârenin eflâkine yüksek baba, anasır ve dört tabiata aşağı ana denilmiştir. Bu baba ve anne daima hareket etmektedir. Bunlardan üç esas [mevâlid-i selâse] vücûda gelmiştir. Nitekim Allahü Teâlâ Nûn sûresinin başında bunu bildiriyor. Yâni «Nûn» gizli hazine muhabbeti, «kalem» birinci cevher, «ve mâ yesturûn» âlem-i mülkün fertleri ve âlem-i melekûtun mücerredleri olduğunu duyurmuştur. Müfredât ve mücerredât ân ve ân kitâbettedir, yâni yazılmaktadır. O

yazmadan bu mürekkeb cisimler meydana gelmektedir. Bunlar Kitabın kelimeleri gibi hıkmetle nizam bulmuştur. Bu İlâhi kelimelerin, sonsuz olduğunu Allahü Teâlâ bize lütfuyla duyurmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, «**Rabbi'min kelimeleri bitmez**», buyurmuştur.

Nazm:

> **1. Âyâ nice bir devr ide bu çâr anasır,**
> **Kim ona ne ön ola ma'lûm u ne âhir.**
>
> **2. Gâh eyleyeler âlem-i tefridede seyrân,**
> **Gâhi olalar âlem-i terkibde sâir.**
>
> **3. Tefridede çâr ola vü nâçâr ola devri,**
> **Terkibe gelince se mevâlid ola zâhir.**
>
> **4. Bu cümle mezâhirde ola müteber insan,**
> **İnsanın ola cümle tufeylisi mezâhir.**

1. *Ey kişi! Bu dört unsur nice bir devreder, ki onun ne başlangıcı ne de sonu bilinir.*

2. *Gâh, Allah'ı bulma yolunda seyrân ederler, gâh bileşikler âleminde* (varlıklar içinde) *bir parça olarak görünürler.*

3. *Allah yolunda bu dört unsurun bulunması yanında çaresiz kalması da olabilir. Birleştikleri zaman ise üç mevâlid* (bitki - hayvan - maden) *ortaya çıkar.*

4. *Ortaya çıkan bunca varlıktan en seçkini insandır. Diğer varlıkların hepsi insan için bir köle mesâbesinde kalırlar* (onun hizmetine verilmişlerdir).

İnsan âleminin hilkatının mayası, babanın sulbünde olan menidir. O da birinci denizi bulunmuştur. Birinci cevheri, ana rahminde bulunan nutfe olup, ikinci denizidir. Nutfenin bâtın ve zâhiri vardır. O da melekût ve mülk âlemine uygundur. Nutfenin bâtınından ceninin his ve kuvvetleri hâsıl olmuştur. Bu da üçüncü denizidir. Zâhirinden çocuğun eczâ ve a'zâsı meydana gelmiştir ki, onun dördüncü denizi bilinmiştir. İnsan âleminin de dört denizi burada bitmiştir. Zira meni, babanın sulbünde saklı iken, mücerred muhabbet idi. Ondan bir hareketle zuhûra gelip, ana rahminde birinci cevher olmuştur ki, zâhir ve bâtını, çocuğun cisim ve canı olup, insan âlem-i vücûda gelmiştir. Âlem-i kebîr, bu insan âlemine hizmetçi ve tufeyl olmuştur.

Beyt:

> **1. Nedir hikâyet-i Leylâ ki, doldu arsa-i hâk,**
> **Ne idi hâlet-i Mecnun-ı mest dâmen-i çâk.**

2. **Şarâb-ı aşk idi nüş etti hüsn-i Leylâ'dan,**
Zehi şarâb-ı musaffâ zehî piyâle-i pâk.

3. **Cemâl ü aşk-ı Hüdâ'dan bulur bu mevcûdât,**
«İlâhi ente ilâhi ve lâ ilâhe sivâk».

4. **Cihân mezâhir-i sün' ü sıfat-ı Mevlâdır,**
Bu seyir zevkin eder cân-ı ârif-i çâlâk.

5. **Ve lik mazhar-ı insan ki, hâs mazhar odur,**
Kıyâs olunmaz ona, gayrı mazhar et hâşâk.

6. **Felek-i mülkte yoğ insan misâli bir cevher,**
Hezâr bâr aradım, onu bulmuşum derrâk.

7. **Kemâl-i illet-i gâiyyen nev'i insandır,**
Delil Hakkı edersen taleb, oku «Levlâk».

1. *Yeryüzünü kaplamış olan Leylâ'nın şu hikâyesi de nedir!?.. Ya eteği parçalanmış şu kendinden geçen Mecnun'un hâli ne idi.*

2. *O bir aşk şarabı idi ki Leylâ'nın güzelliğinden içmişti; O ne saf bir içki o ne berrak bir kadeh idi.*

3. *Bu mevcûdât cemâl ve Mevlâ aşkından «Ya Rabbi! Tanrım Sensin ve Senden başkası yoktur», sırrına erdi.*

4. *Cihan, Mevlâ'nın sıfat ve sanatının bir tezahürüdür. Bu seyrin zevkine ise ancak bilgelerin atılgan canları erer.*

5. *Lâkin, asıl var olan insanın yaratılmasıdır. Başka varlıkları ona kıyas etme ki, onlar çer - çöpten ibarettir.*

6. *Varlıklar feleğinde insan misali bir cevher daha yoktur. Binlerce kerre aradım ama onun gibi gerçeğiyle idrâk edici bir başka mahlûk bulamadım.*

7. *Bu sebebin gayesindeki olgunluk insandır. Ey Hakkı! Delil istiyorsan «Levlâk» hadisini oku.* (Bu hadis-i kudsîde Allahü Teâlâ, Peygamberimize hitaben; «Sen olmasaydın ya Muhammed, eflâkı yaratmazdım», buyurur).

SEKİZİNCİ NEVİ: İnsan âleminin âhiret âlemine çeşitli şekillerde benzerlik ve ortaklığını bildirir.

Ey aziz! Mârifet ehli demişlerdir ki, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) rumuzlarının bir münasebeti, yani insan âleminin, bekâ âlemine bir benzerliği şudur ki, bekâ âlemine girmenin mebde ve başlangıcı olan ölüme misal insan âlemidir. Birinci hazım gıdadır Bedenin fâni olmasına misâl ikinci hazımdır. İkinci neşve'ye misal üçüncü hazım olup, hâlis kan meydana gelir. Cesedlerin haşrine misal dördüncü hazım olup, meni hâsıl olur. Mahşere misal babanın

sulbü olup, meni onda toplanır. Hesap, kitap ve mizân'a misal, nutfe cevherinde hâsıl olan te'sirlerdir. Sırât'a misal, babanın mesâne yoludur. Cehennem'e misal, ferçin içidir. Kevser'e misal, annenin nutfesidir. Cennet'e misal, ana rahmi olup, onda çeşit çeşit nimet olan hisler ve kuvvetler ile hayat bulur. Allahü Teâlâ'ya mülâki olmaya misal, ondan doğmak olup, hüsn-i cemâl-i insanı görüp, yârin didârına hayran olur.

Bir benzerliği de şudur ki: Ölüme örnek uyku, şeytana örnek vâhime, âlem-i berzaha örnek rüyâ, melekûta misal vâki'adır. Lâhde örnek, göğsün içi, münkereyne örnek tedbir ve ihtiyardır. Kabrin zulmetine örnek, Hakk'tan gaflettir. Kabir azabına misal nefsi bilmemektir. Kabrin nûruna misal gönül huzûrudur. Kabirdeki nimete örnek, nefsi bilmektir. İsrâfil'e misal, aşk-ı İlâhidir. Sûr'a misal, insanın yaratılması, Mahşer'e örnek, hiss-i müşterektir. Amel defterine misal, hâfıza kuvvetidir. Mizan'a misal, nazari akıldır. Sırat'a misal mütefekkire kuvvetidir. Cehennem'e misal tabiat zindanıdır. Zebânilere misal, kötü ahlâk, şiddetli azablara örnek şirk ve hevâ, mâsivâ ile meşgul olma, itiraz ve şikâyettir. Kevser havuzuna örnek muhabbet şarabıdır. Cennet-i a'lâya misal ârifin kalbidir. Hûri ve gılmana misal, güzel ahlâktır. Dört nehre misal ilim suyu, hilim sütü, rıza balı ve aşk şarabıdır. Naim-i Huld'e misal, kesrette vahdeti bulmak olup, bu da halvet-der-encümendir. Fârisi beyt (tercümedir):

Elini dudağını dünya nimetlerine,
Sürmeyen Cennetliktir, müjde onun ehline.

Lika-yı Mevlâ'ya misal hakiki fakrı bulup fâni olmaktır. Sidre'ye misal insanın başı ve yüzüdür. Tûbâ ağacına örnek, kadınların saçlarıdır. Süslü Tûbâ'ya misal de ölçülü bedenin uzuvlarıdır. Zira eller, ayaklar ve parmaklar Tûbâ dalları gibi aşağıya doğrudur. Levh-i mahfûza örnek, hafıza kuvvetidir. Kalem-i a'lâya misal, hayâl kuvvetidir. Kürsî'ye misal bütün beyindir. Onda olan, yerde ve gökte bulunan meleklere örnek, bedenin duygu ve kuvvetleridir. Arş-ı a'zâma misal, insanın sırrı [yâni kalbi] dir. O Hakk'a kavuşucudur. Allahü Teâlâ'nın misali olmaz ki, insan rûhuna O'nun misali denilebilsin. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Şûra sûresi dokuzuncu âyetinde, «**Onun misli gibi bir şey yoktur**», buyurup, misilden üstün olduğunu duyuruyor.

Nazm:

1. **Ey gönül sendedir ol kâf-ı kanaat sende,**
   Sendedir akl ü edeb, nutk u belâgat sende.

2. **Sendedir aşk ile can, hüsn ü melâhat sende,**
   Sendedir baht-ı a'lâ, necm-i saâdet sende.

3. Sendedir ilm-i ledün, remz-i beşâret sende,
Sendedir sırr-ı Hüdâ, bâr-ı emânet sende.

4. Sendedir genc-i nihân, ayn-ı kerâmet sende,
Sendedir kân-ı kerem, zât-ı hidâyet sende.

5. Sendedir hamr-ı ezel, sekr ü ferâgat sende,
Var iken tanı özün, bunca firâset sende.

6. Sendedir nûr-ı Hüdâ, lütf u inâyet sende,
Hâsılı sendedir ol gayet-i gayet sende.

7. Sendedir türlü hüner, türlü maharet sende,
Sendedir zabt ile rabt, emre itâat sende.

8. Sendedir halk-ı cihân, cümle imâret sende,
Sendedir bahr ile ber, cümle vilâyet sende.

9. Bu cihân varlığı hoş buldu nihâyet sende,
Varlığın aşka değiş, eyle ferâgat sen de.

10. Sendedir duzâh-ı sûzân, dahi Cennet sende,
Sendedir iki cihân mülkü tamamet sende.

11. Gâfil olma gözün aç âlem-i kübrâ sensin,
Sidre vü levh ü kalem Arş-ı muallâ sensin.

1. *Ey gönül «kanaat»ın «kaf» harfi sendedir. Akıl, edeb, konuşma ve güzel söz sendedir.* («Kalb» kelimesi «kaf» harfi ile başladığı için «kanaat» kelimesiyle yakınlık kuruluyor).

2. *Aşk, can, güzellik ve tatlılık sendedir. Yüce talih ve kutluluk yıldızı da sendedir, ey gönül!*

3. *Ledün ilmi* (Allah bilgisi), *müjdeler sırrı sendedir. Allah'ın sırrı ve emanet yükü sendedir.* (Allah mukaddes emanet olan aklı önce dağlara taşlara teklif ettiği hâlde onlar kabul etmeyip en âciz varlık olan insan onu kabul etmiştir).

4. *Gizli hazineler ve keramet yeteneği sendedir. Cömertlik madeni ve kurtuluş varlığı sendedir.*

5. *Ezel içkisi, sarhoşluk ve kendinden geçme sendedir. Kendini bil ki bunca ferâset de sendedir.*

6. *Allah nûru, lûtuf ve inâyet sendedir. Kısacası o gayeler gayesi sendedir.*

7. *Türlü hünerler ve çeşitli maharetler sendedir. Zabt u rabt ile emre itaat de sendedir.*

8. *Cihânın halkı sende, bütün ma'mûr oluşlar sendedir. Kara ile deniz de sende, tüm şehirler de sende.*

9. Bu cihân varlığı ne hoş sende son buldu. Öyleyse varlığını aşka değiş ve sen de feragatta bulun, özünden geç.

10. Yakıcı Cehennem de sende, Cennet de!.. İki cihân mülkü de baştan sona yine sendedir.

11. Gafil olma! Gözünü aç ki sen «âlem-i kübrâ (büyük âlem)*» sın. Yâni sidre, levh, kalem ve yüce arz da sendedir.*

İKİNCİ FASIL

İnsan kendi vücûdundan Hâlik'ın, kendi sıfatlarından Sâni'inin sıfatlarını ve kendi bedeni âleminde bulunan tasarruflarından, Rabbü'l - âlemin Hazretlerinin büyük âlemde olan tasarruflarını ve kendi nefsini tenzihinden zâtının tenzihini anlamanın temsil ve teşbihlerini ve kâmil insanın alâmetlerini altı nevi üzere bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: İnsanın, kendi vücûdundan Hâlık'ının vücûdunu anlamasının yolunu bildirir.

Ey aziz! Mârifet ehli demişlerdir ki, insan kendi vücûduna dikkatle bakarsa, Hâlık'ının, Yaratanının vücûdunu, yâni varlığını bilip, ârif-i billâh olur. Zira bir kimse tefekkür eylese, bu vücûdundan haber ve eser yok iken, şimdiki kendi vücûdunu görüp bilse, kendi hilkâtına dikkatle baksa, yakînen bilir ki, bundan önce, iki damla meni suyu idi. Ne eti, ne yağı, ne kemiği, ne damarı, ne kanı, ne canı, aklı ve ne de iz'ânı vardı. Ancak Allahü Teâlâ'nın yaratması ile sonradan dışta ve içte bazı acîblikler vücûda gelip, çok hünerli ve güzel uzuvlarla süslenmiştir. İnsan bu hâlleri düşününce, muhakkak bir Yaratıcısı olduğunu ve onun bütün cihanın zerrelerinde tasarrufu olduğunu ve her şeyde müessir ve fâil bulunduğunu, her şeyin dışını ve içini bilmekte muhit ve şâmil olduğunu, her cismin her uzvunda ve her cüz'ündeki ve her andaki kudreti, hikmeti ve rahmeti sâri, câri ve kâmil olduğunu bilir. İnsan, kendi beden yapısının tekmiline ve uzuvlarının faydalarının çokluğuna ne kadar çok bakarsa, Yaratıcısını tanıması ve Yapıcısını sevmesi de o kadar artar. Ve bilir ki, insan vücûdunda mevcûd, ma'hud ve ma'dud olan uzuvlar, duygular, kuvvetler, ilim, fen ve san'atların tümü, Hazret-i Sâni-i Hakîm'in ve Raûf-ı Rahîm'in bu insan nev'ine mahsus lûtfundan ve inâyetindendir. Re'fetinin umumî, rahmetinin kemâlde olmasındandır. Nitekim Kelâm-ı Kadîm'inde Bakara sûresi yüz kırküçüncü âyetinde, **«Allahü azimüşşân insanlara merhametlidir, ecirlerini zayetmez ve günahlarını affedicidir»**, buyuruyor. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadîs-i şerifte, **«Allahü Teâlâ kuluna çok acıyıcı ve meme emmekte olan yavrusuna bir annenin şefkatinden daha şefkatlidir»**, buyurup, Hakk Teâlâ'nın Rab-

bü'l-âlemin ve Erhamü'r-rahimin olduğunu duyurmuştur. İşte bu şekildeki mârifet-i vücûd, Hayy ü Vedûd Hazretlerini bilmenin anahtarı ve aynası olmaya uygundur. Yâ Rabbi ihsan ve cömertliğinle bize, kendimizi tanımamızı nasib et.

Nazm:

1. Vücûd-i cûd-i İlâhi, hayat-bahş-ı kerim,
   Nefes atiyye-i rahmet, Kelâm-ı fazl-ı kadim;
   Beden binâ-yı Hüdâ, rûh nefha-i tekrim,
   Kuvâ vedia-yı kudret, havâs sun'-i hakim,
   Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var.

2. Bu kâr-hânede bir başka kâr ü bârım yok,
   Ne varsa cümle onundur, bir özge varım yok;
   Cihâna gelmede gitmekde ihtiyârım yok,
   Benim neyim diyecek elde bir medârım yok,
   Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var

3. Ademden etti beni kudreti berâverde,
   Gıdâmı eyledi âmâde rahm-ı maderde
   Nevâl-i zâhir ü bâtınla etti perverde,
   Benimle çekti zuhûr-i cemâline perde;
   Bu kâr-hânede bilsem neyim, benim nem var.

1. İlâhî cömertliğin var oluşu keremiyle varlıklara hayat bağışlar. Rahmetinden onlara nefes alıp verme özelliği verir. Bu da ezelî fazlının kelâmındandır. İnsandaki beden, Allah'ın bir binası, rûh ise yüceltilmiş bir soluk. Bu dünyada bilsem, neyim ben, nem var.

2. Bu meşgalelerle dolu dünyada başka bir iş ve uğraşım yok. Ne varsa hepsi O'nundur. Kendime has bir varlığım yok. Dünyaya gelmek ve gitmek konusunda da bir seçeneğim yok. «Bu benimdir!», diyecek elde bir övünç vesilem yok. Bu dünyada bilsem, neyim ben, nem var.

3. Onun kudreti beni yokluktan hayat sahnesine çıkardı. Anne karnında benim gıdamı da hazır etti. Gizli ve açıktan verdiği azıklarla beni besledi ve cemâlinin zuhûruna benimle bir perde çekti. Bu dünyada bilsem, neyim ben, nem var.

İKİNCİ NEVİ: İnsan rûhunun sıfatlarının bir bakımdan Hazret-i Rahmân'ın sıfatlarına benzetilmesinden vahdet-i zât-ı pâkini anlamanın yolunu bildirir.

Ey aziz! Mârifet sahipleri demişlerdir ki, insan bedeninin uzuvları, cisimler âleminin parçalarına bir bakımdan benzediği gibi, insan rûhunun sıfatları da, Rahman'ın sıfat-ı subûtiyyesine ve esmâ-i hüsnâsına benzer. Nitekim Hazret-i Rabbü'l-âlemin Hayy [diri],

Alim [bilici], Semi' [işitici], Basir [görücü], Mütekellim [söyleyici], Kaadir [gücü yetici], Murid [dileyici] ve Mutasarrıf olduğu gibi, insanın rûhu da hayat, ilim, semi', basar, kelâm, kudret, irâdet ve tasarruf sıfatlarıyla müttasıftır. Lâkin insanın rûhu, sıfatlarında, uzuvların âlet olmasına muhtactır. Allahü Teâlâ'nın sıfatları ise, eşyanın âlet olmasına muhtaç olmaktan berıdirler. Allahü Teâlâ Rahman ve Rahim olup, esmâ-i hüsnâ ile müttasıf Reşid ve Sabûr olduğu gibi, insanın rûhu da, esmâ-i hüsnâ ile müttasıf olabilir. Lâkin uzuvların âlet olmasına muhtaç olur. Allahü Teâlâ istemedikçe göklerin hareket etmediği, yıldızların te'sir etmeyip unsurlar imtizac eylemediği, mürekkeb (bileşik) maddeler meydana gelmediği gibi, insanın rûhu istemedikçe de, dil söylemez, kulak dinlemez, göz bakmaz, el tutmaz, ayak gitmez ve uzuvlar işlerini yapmazlar.

İşte insan rûhunun bedende mutasarrıf olması, Hak Teâlâ'nın âlemde mutasarrıf olması misalidir. Âlemin bekâsı Hakk Teâlâ ile kaim olduğu gibi, insanın bedeni de rûh ile kaimdir. Âlemin eczâsına bakılınca, eflâk, anasır ve mevâlidin [türevlerinin] şekilleri, hâlleri ve renkleri çokluğundan nihayetsiz göründüğü, halbuki Allahü Teâlâ'nın vahdâniyyet-i zâtına göre hepsi bir Hakimin kudreti altında ve hükm-i tasarrufunda fiillerin, sıfatların ve isimlerin aynaları olduğu gibi, cismin eczâsına bakılınca, kemik, sinir, damarlar ve onların şekil, hâl ve fiilleri çok fazla görülür. Halbuki hepsi, bir rûhun hükmü altında olan organlar, hisler ve kuvvetlerdir. İşte bu sûrette, mânâ açıkça bellidir. Eğer Hakk'ın hidâyeti erişir de bu mânâya vâkıf olursan, sıfatların çokluğu içinde Zâtın vahdetini [birliğini] bulursun ve Hazret-i İbrâhim aleyhisselâm gibi, göklerin ve yerin melekûtunu gönülde, basiretle görürsün. Zira nefsini tanımak ve Rabb'ini bilmek, ancak gönül âleminde hâsıl olur. Nefsi tanımaya kavuşan, Hakk'ı bilmeye erişir. Nitekim, «Nefsini bilen Rabbini tanır», remzi bu mânâyı anlatmaktadır. Zira insanın rûhu cilâlı bir ayna olup, onunla gönül tecelli yeri olur. Eğer sen beden zulmetinden geçip, kalp safâsını bulursan, aşk nûru ile dolup, vahdet âlemine gelirsin ve Hakk'ın âşinası olup onunla kalırsın.

Nazm:

1. **Vahdet-i aşkı taleb kıl, «ma» vü «men» den et firâr,**
   Bir âdeddir kim merâtibden olur deh sad hezâr.

2. **Bahr-ı aşk içre kamu ervahdır yek-renk lik,**
   Buldu bu tenler zurûfundan bu kesret itibâr.

3. **Zarf-ı nâ-hoşdan olur telh âb-ı şirin-revân,**
   Ger hoş olmaktır murâd ol âşinâ-yı cûybâr.

4. **Kışırdandır dâne-i engür ü nârın kesreti,**
   Usr olursa cümle birdir şire-i engür ü nâr.

5. Olmak istersen gönüllerde surûr u gözde nûr,
Cism-i hâki koy hemân kıl aşk-ı pâki ihtiyâr.

6. Âşinâ-yı aşk olursan, devlet-i sermed senin,
Nakd alırsın her murâdın, sende kalmaz intizâr.

7. Aşk ile fânî olursan ârif-i âgâhsın,
Fârig u âzâd olursan, kalmaz aslâ itizâr:

8. Yâr-ı gârın sendedir, her ne dilersen senin ol,
Aç elin tut dâmenin, kıl kendini bûs u kenâr.

9. Sen sana gel, sen seni bil, kimsin, ey HAKKI nesin?
Sayma cismin kim gönüldür gar-ı yâr ü yâr-ı gar.

1. *Aşkta vahdeti iste ve «ne» ile «kim» deyip durmaktan kaçın. Bir sayıdır ki basamaklara indiğinde onlar, yüzler, binler ortaya çıkar.*

2. *Aşk denizi içinde bütün rûhlar tek renktir ama, bu ten denen zarf içinde çoğalıp çeşitlenerek değer buldu.*

3. *Şu nahoş zarftan* (bedenden) *tatlı akışlı su bile acılaşır. Ama, muradın hoş olmak ise aşk çağlayanlarına aşina ol.*

4. *Üzüm ve nardaki tane bolluğu kabuğundan dolayıdır. Oysa sıkıldığında üzüm ve narın suyu aynı şırayı oluşturur.*

5. *Gönüllerde sevinç ve gözlerde nur olmak istersen şu toprak parçası olan bedeni boşla ve temiz aşkı bul.*

6. *Aşk ile yakınlaşma bulursan sonu gelmez bir talihliliğin olur, her muradına peşin peşin erersin ve bekleme derdin olmaz.*

7. *Eğer aşkta yok olursan gözü açık bir ârif sayılırsın. Dünyadan vazgeçip azâd olursan aslâ özür dilemezsin.*

8. *Mağara dostun yine sendedir. Her ne dilersen yine kendinde bulursun. Elini aç ve eteğine yapışıp kendini halvet eyle.* (Mağara dostu olarak Hz. Peygamber ile Hz. Ebûbekir kasdedilmektedir).

9. *Ey Hakkı! Kimsin, nesin, sen seni bil ve kendine gel. Cismini hiç hesaba katma ki mağaradaki arkadaşın ve arkadaşlığındaki mağara da o gönüldür.*

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İnsanın kendi beden memleketinde bulunan tasarruflarından Allahü Teâlâ'nın mülk âleminde olan tasarruflarını anlamanın yollarını bildirir.

Ey aziz! Mârifet sahibleri demişlerdir ki, Allahü Teâlâ'nın mülk âleminde olan saltanat ve hükûmetini ve bütün eşyaya olan te'sirlerini ve âlemin zerrelerini terbiye ile tasarruflarını, insan kendi bedeninde olan saltanat, hüküm, tasarruf, harekât ve işlere benzeterek bilebilir. Çünkü cihanın her zerresinin Allahü Teâlâ'nın emrine nasıl uyduğu herkesin ma'lûmudur. İnsan, kendinde rûhun be-

dendeki tasarrufunun ne olduğunu bilmeyince Allahü Teâlâ'nın bütün cihanda, nasıl mutasarrıf olduğunu anlaması, nasıl mümkün olur. **«Ey insan, beni bilmek için, nefsini bil».** buyurduğu bu mânâ içindir. Meselâ sen bir kâğıt üzerine Bismillah yazmak istediğin zaman, önce rûhun, kalbinde, onu yazmaya meyl ve isteği hâsıl olur. Sonra hayvanî rûh vasıtasıyla o meyil ve istek, beyne ulaşıp, onda bulunan hâfıza kuvvetinde Bismillah'ın sûreti zâhir olur. Sonra beyaz bir sinirle o sûret, hâfızadan, parmağın ucuna gelir. Sonra parmaklar, kalp isteği ile, hislerin yardımı, kalemin ve mürekkebin vasıtası ile kâğıt üzerinde Bismillah yazar. Aynı şekilde Allahü Teâlânın yüksek irâdesi, bir şeyin meydana gelmesine bağlansa, önce o irâdenin eseri, Arşda hâsıl olur. Sonra akl-ı evvel vasıtasıyla o irâde, Kürsî'ye ulaşıp, orada olan Levh-i mahfûz'da zâhir olur. Sonra akl-ı âşır olan Ruhü'l-kuds, onu eflâkten anâsıra indirir. Sonra eflâkin hareketi ve yıldızların şuaları vasıtasıyla, tabiatlerin anası olan hararet, rutûbet, burûdet ve yubûsetten [sıcaklı, soğukluk, yaşlık, kuruluk], murad olunan şey meydana gelir. Nitekim kâğıt, yazı yeri olup, harflerin şekillerini hıfz etmiştir. Bunun gibi tabiatların anaları [esasları], gaybi şekilleri kabul edici olup, zuhûr eden şekilleri muhafaza eder olmuştur. Hakk Teâlâ, Arşa mensub olan mânâyı, bu yol ile, esfel âleme indirip, envâ-ı terkib ile cisim hâline getirdiğinden, kâinat-ı cev ile, mevâlid-i selâse bunca şekillerle sûret almıştır.

Misalimizde insan rûhunun muradının gönülde hâsıl olması, Hakk Teâlâ'nın yüksek irâdesi eserinin Arşda zuhûru gibidir. İnsan bedeninde hayvanî rûh, cihanda akl-ı evvele benzer. Hâfıza kuvveti Levh-i mahfûz'un yerindedir. Beyaz sinir akl-ı âşir hükmündedir. El parmakları süflî anâsır gibidir. Hisler ve kuvvetler, eflâk ve yıldızlara benzer. Yazı yazma âletleri tabii esaslar gibidir. Yazılmış çizgiler, boş kâinat ve mevâlid-i selâseye benzer. Bu misalde Bismillahdır. İnsanın kalbi, bütün bedende mutasarrıf olup, uzuvları tamamen kalbine mağlûb ve mutî' olmuş olunca, avam insanı kendi kalbinde sâkin bilmiştir. Bunun gibi Arş-ı azîm, Melik-i kadimin irâdesi ile, bütün âlemde mutasarrıf olup, âlemin her cüz'ü, Arş-ı a'zama mağlûb ve mutî' olduğundan, çokları Mâlik-i mülkü (hâşâ!) Arşda bulunuyor düşüncesine kapılmışlardır. Böylece, **«Allahü Teâlâ Âdemi (insanı) kendi sûretinde yarattı, tâ ki onu bilsin»**, remzi buradan anlaşılır. Zira sultanı, yine sultan tanır. Sultanlığın kıymetini sultandan başkası nasıl bilir? Eğer Allahü Teâlâ, seni bu beden memleketinde padişah etmese idi ve saltanat işlerini, sana ısmarlamasa, bırakmasa idi ve sana âleme nümune olmak için bu nüshayı bahş etmese idi, sen o cihanın sultanını nasıl tanıyabilirdin. O hâlde kadîm olan o Lâyezâle yüzbin hamd ü senâ olsun. O zevâlsiz

Kerim'e yüzbin şükür olsun ki, bu beden memleketini senin emrine verip, seni kendi âleminde sultan etmiştir. Kalbini Arş, beynini Kursi, hâfıza hazineni Levh-i mahfûz eylemiştir. Bütün sinir ve damarların toplandığı yer his ve kuvvetlerin madeni olan beynini eflâk ve yıldızlar eylemiştir. Uzuv ve organlarına unsur ve hâller verip, hepsini sana mûti' etmiş, emrine vermiştir. Seni, bütün yaratıklarından daha güzel, olgun, kerim ve efdâl edip, bütün kâinat üzerine galib ve üstün eylemiştir. Meleklerin secde yönü ve feleğin efendisi edip, ancak kendine secde ve ibâdet edici kılmıştır. Bu yolla sana kendini tanıtmayı kolay edip muhabbet ünsünü ihsan eylemiştir.

O hâlde sen, kendi kalbinden ve memleketinden ve saltanatından gafil bulunma ki, kendi Yaratanını, Rabb'ini ve Sâni'ini untup uzaklaşmayasın. Bu şuhûda kavuşursan, her şeyi iyi ve üstün görüp, her işi birbirine uygun, muvafık ve lâyık bulursun. Muârız olma ateşinden uzak olup, teslim ve rıza nimetlerinde mukim ve said olursun. Zira bütün varlıklar o Hakim Sâni'in icad ve san'atıdır ve kudret elinin nakşıdır. O hâlde bu cihanın nakışlarını beğenmeyip ayıplayan kimse, nakkaşı beğenmeyip, onu gıybet etmiş olur. Onun kısa aklı, her şeyde açık bir faydayı, her zararda hazır olan bir iyiliği ve her işte Kaadir'in nice nimetlerini anlamadığından niçin ve nasıl zehrini içip kendini itiraz ateşine atmış olur. Yoksa her şey, yerine uygun va'z olunmuş, her iş muvafık ve sahibine lâyık bulunmuştur. Zira her zulümde bir adâlet ve her şerde bir hayır bilinmiştir. Nitekim, «Vâki olanda bir hayır vardır; mahlûk için yaptığından daha bedi' olanı yoktur», denmiştir. Hadis-i şerifde, **«Hiçbir cüz-i şer yoktur ki, küll-i hayrı bulundurmasın»**, denmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Bakara sûresi yüz kırküçüncü âyetinde, **«Allahü Teâlâ insanlara çok merhametlidir. Ecirlerini zayetmez. Günahlarını affedicidir»**, buyuruyor. Fârisî beyt (tercümedir).

Bulunduğu hâl uygun her şeyin varlığına
Böyle olmasa idi, gelmez idi vücûda.

Beyt:

Her işi Hakk'dan bilir, halkı unutmuş Hak-şinâs,
O görür ki, hayr u şerr ü adle zulm olmuş libâs.

Her işi Allah'tan bilen ve yaratılmışları unutan Allah dostları hayır, şer ve adalete zulmün bile elbise olarak giydirildiğini görür.

Nazm:

HAKKI, Hakk'dan gâfil olma, hâzır ol,
Her işinde hikmetine nâzır ol.

Cüz'-i şer zımnında hayr-ı küllü bul,
Pes kazasına rızâda mâhir ol.

Ey Hakkı! Gafil olma, hazırlıklı bulun. Her işinde Allah'ın hikmetini görmeye bak. Küçük bir şerrin atında bütün bir hayrı bul ve sonuçta kazaya rıza gösterme hususunda mâhir ol.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: İnsan, kendi nefsini tenzihden, Hakk Teâlâyı tenzihin anlaşılmasının yolunu bildirir.

Ey aziz! Mârifet sahipleri demişlerdir ki, insan kendi nefsinin tenzihi misalinden Hakk Teâlâ'nın tenzihini anlayabilir. Nitekim insanın rûhu, gönülden yüreğe ve yürekten bütün uzuvlara mutasarrıftır. Halbuki o, Rabbânî bir emir olup, hakikati hayâl ve vehime gelmekten münezzehdir. Kemiyet, yâni nicelik miktarından mukaddestir. Bölünebilmekten beridir. Şekil ve renkten âridir. Hakk Teâlâ da hatıra gelen vehimlerden münezzeh, hayâlde olan şekillerden mukaddes, zaman ve mekândan beridir. Lâkin tasarrufları zamandan âri, tecellileri mekândan hâli değildir. İnsanın vücûdunda bulunan vedad, muhabbet, rahat, minnet, tat, lezzet, gam, sürûr, zevk, huzûr, safâ, keder, işitme, görme, koklama, ses ve diğer duygular ve kuvvetlerle rûhun sıfatlarının varlığı anlaşıldığı, lâkin hakikat ve nasıl oldukları tasavvur olunamadığı gibi, Allahü Teâlâ'nın da bütün sıfat, isim ve fiilleri âlemde zuhûr edip, her şey fiillerin, sıfatların ve isimlerin aynası olmuştur. Lâkin fiillerinin nasıl olduğu, sıfatlarının mahiyyeti, isimlerinin hakikati, insanlar tarafından tasavvur olunamaz, anlaşılamaz. Gözün, kulağın işitmesinden, burnun yemeklerin tadını almasından nasibi olmadığı gibi, dış duyguların da, akıl ile anlaşılan şeylerden nasibleri olmaz. Akıl da gönül hâllerini bilmez. Zira emr-i İlâhî olan insan rûhunun bağlantısı gönül olduğundan onun hakikati bilinmeden beridir. Vasfa gelmez. İnsan rûhu bütün bedende mutasarrıftır ve nasıl olduğunu insan anlayamaz. Hazret-i Rabbü'l-âlemin de, bütün âlemde her şeye mutasarrıftır; hey'et ve mahiyyeti tasavvur olunamaz. Rûhun teveccühü ve taallûku bütün uzuvlara sâri ve hükmü bütün bedende câri olup beden her hâliyle onun hizmetçisidir. Lâkin beden bölünebilir; rûh ise bölünmekten beri ve âridir. Hakk Teâlâ'nın nûru da, bütün eşyaya mülâzımdır; cihanın her zerresi onun kudretiyle varlıkta durmaktadır. Her şey onun zikr ve tesbihini yapmaktadır. Bütün mahlûklar ona ibâdet ve hizmet edicidir. Hepsi her ân ondan yana meyillidirler. Onun lûtf ve keremi herkese daimidir. Lâkin yine bir mekâna muzâf ve bir şeye kıyas ve bir tarafa nisbet olunmaz. Tenzihi lâzımdır. Mevlâ'nın tenzih kapısı açılmaz. Ancak insanın nefsinin sırrı keşf olunursa, aralama olur. Halbuki o sırrın keşfine, açığa vurulmasına şeriatin izni yoktur. Onun için, insan rûhunu be-

denden tecrid ve tenzih edenlerden bedenin içinde sayanlar daha çoktur. Fakat muvahhid hakimler, aklî deliller ile, insan rûhunu bedenin dışında kabul etmişlerdir.

Nazm:

1. **Hak dedi nûr-i semâvât ü zemin;**
   Zâtını vasf etti Rabbü'l-âlemin.
2. **Ehl-i hak cânında bulmuştur ıyân,**
   Nûr-ı Hakk'ı âleme bi-çûn karin.
3. **Hak fe bi yesmau ve bi yüsribü dedi,**
   Bulduğiy çün nûrunu bu mâ ü tin.
4. **Ehl-i hâl etmezdi vecdinden semâ**
   Olmasa râz-ı maiyyet müstebîn.
5. **Nûr-ı pâki bulmasaydı âb u hâk**
   Olmaz idi sûret-i ma'nâ mübin.
6. **Nûr-ı lâ-şarkı vü lâ-garbı bulan**
   Ehl-i dil, kandil-i nûr olmuş yakîn.
7. **Varlığın mahv eyleyip bulsan fenâ**
   Zâhir olur sırr-ı hayrü'l-vârisin.
8. **Vahdet-i kesrette bulmuş ehl-i Hakk**
   Âminîn ü sâlimîn ü ganimîn.
9. **Hakk'a tefviz eyle HAKKI sen seni**
   Fâil-i Muhtâr'ı bul ni'mel-muîn.

1. *Âlemlerin Rabbi olan Allah, zâtını vasfederken, Hakk, semâlar ve yerlerin nûrudur, dedi.*

2. *Hakk ehli hiç şüphesiz Allah nûrunu, âleme çok yakın olarak canında apaçık bulmuştur.*

3. *Şu su ve çamur* (toprak) *O'nun nûrunu bulduğu için; «Hakk benimle duyar, benimle görür», dedi.*

4. *Eğer beraberlik sırrı ortaya çıkmasaydı hâl ehli coşkunluğundan dolayı semâ etmezdi.*

5. *Su ve toprak eğer o pâk nûru bulmasaydı, mânânın sûreti apaçık görünmezdi.*

6. *Doğusu ve batısı olmayan o nûru bulan ehl-i diller yakin sırrının nûr kandili olmuşlardır.*

7. *Eğer varlığını mahvedip Allah'ta yokluk bulursan, «Hayrü'l-vârisin* (Mirasçıların en hayırlısı)» *kelâmının sırrı ortaya çıkmış olur.*

8. *Hakk ehli vahdeti* (birliği) *kesrette* (çoklukta) *bulmuş olup bunlar emin, sâlim ve ganimete ulaşan kişilerdir.*

9. Ey Hakkı! Sen kendini Hakk'a bırak, teslim et. Yegâne Faili bul ki, «O ne güzel yardımcıdır».

BEŞİNCİ NEVİ: İnsan rûhunun tenzihini, cismin fenâsını, canın bekasını ve onlara bağlı bilgileri hakimâne olarak beyân eder.

Ey aziz! Hikmet sahipleri demişlerdir ki, insani nefs, bedenden mücerreddir. Zira, sen kendi zâtından ebedi olarak gâfil olmazsın. Uyku hâlinde iken veya gözünü kapadığın zaman bile unutmazsın. Bedenin kısımlarından her birini bir zaman unutma hâli sende bulunur. Halbuki küll, ancak bütün kısımları ile anlaşılır. O hâlde sen bu beden veya kısımlarından bır cüz olsa idin, kendi zâtını unutarak, onu daimi bilemez idin. İşte sen bu beden ve kısımlarından mücerredsin. Halbuki tabii hararetin bedenin rutubetinde tasarrufu sebebiyle bedenin daima çözülmekte ve akmaktadır. Gadiyye kuvveti, gıdayı uzuvlara getirince gıdadan meydana gelen yeni eczâlar gelince, bedenden eski eczâlar çözülmese, ayrılmasa idi, bedenin bundan çok büyük olurdu. Gıda, yâni besinlerden gelen eczâlar, bozulanların, ayrılanların karşılığı olduğu için bedenin haddinden büyük olmayıp, bu şekilde kalmıştır. Eğer sen bu beden ve eczâsından bir cüz olsaydın, her zamanda, benliğin değişir, sen denince anlaşılan cevher böyle daim kalmaz idi. O hâlde sen, bedensiz ve eczâsız sensin. Sen bedenin aynı nasıl sayılabilirsin ki, onun bozulmasından, çözülmesinden haberin olmaz. Halbuki sen, kendi zâtından aslâ gâfil değilsin. Demek ki sen bu şeylerin ötesisin. Hazret-i Vâcibü'l-vücûd daimi olarak varlıkların hepsinden münezzeh olduğu gibi, ukûl-ı âşere ve nüfûs-ı tis'â-ı felekiyye ne cisimdir, ne de cisimdendir. Onlar bu âlemin ne içinde, ne de dışındadır, ne bitişiktir, ne ayrıdır. Zira içinde ve dışında olmak, birleşmek ve ayrılmak cisimlerin sıfatlarındandır. Cisim olmayan onlardan mücerreddir.

Demek ki, nefs-i nâtıka öyle bir cevherdir ki, ona duygularla işaret etmek tasavvur olunamaz. Zira bu nefs-i nâtıka, akl-ı küllün zâhirinden hâsıl olan nefs-i küldür. Onun tekessüfi nûrudur. Nefs ona göre fer'i ve zıldır. Vâcibü'l-vücûdun feyzi ondan buna ulaşıcıdır. Kendi zâtını anlamak, eşyayı tartmak, ölçmek ve cismi korumak için işlerini düzenlemek bunun şanındandır. O hâlde bu kudsi mahiyyetin, cisim olması nasıl düşünülebilir ki, vâridâtı esnasında hafifliğinden, sanki cismi terk edip, kendi âlemine yönelecek olur. Hattâ denilmiştir ki: Nefs-i nâtıka bir yerde olmayarak vardır. O Allahü Teâlâ'nın nûrlarından bir nûrdur. Zuhûru [işrakı] Allahü Teâlâdan, gurubu [batışı] yine Allahü Teâlâ'yadır. Bununla beraber, İnsanın nefsi [yâni rûhu], mademki bu cesedle örtülü ve müelleftir, öyleyse o bu şer'i şerif ile me'mur ve mükelleftir. Cismin hükümleri ile mecburdur. O hâlde bedenin kirlerinden temizlenen, benlik aşa-

gılığından kurtulup uçan nüfûs-i zekiyye. İlâhi esrâr olduğundan, âgâh ve haberdar olup, ârif-i billâh olur ve makʻad-ı sıdkı bulup, makama vâsıl olur. Ama bu nevi sûretimizi terbiye edip hüsn ve güzellik nûrları ile güzelleştiren ve nefislerimizi bedenlerimize ifâza edip [indirip] ilmi ve ameli kemâller ile tekmil eden [tamamlayan] akl-ı kül olup, mebde ve meadımız ve Vücibü'l-vücûd'e vasıtamız odur. Şeriat dili ile onun ismi, Rûh-ı Muhammedî'dir. O âlemin babasının bizi terbiye ve tekmili, akl-ı fa'âl vasıtası iledir. O ise akl-ı âşirdir. Şeriat ehli arasında nâm ve nişanı Rûhü'l-Kuds adıyla bilinmektedir. Bedenin bozulmasıyla, insanın nefsi, yâni rûhu bâtıl olmaz. İlk mebde akl-ı kül olduğundan, o da daimi olup, hiç fenâ bulmaz. Hattâ sahih vicdanlı olan kimse, bunu kendinde idrâk eder ki, bedeninin uzuvları birer birer yok olarak, bütün eczâsı yok olsa, kendi nefsi aslâ yok olmaz ve bedeni kuvvetleri gitmiş ve bitmiş olduğundan nefs-i nâtıkanın nazari kuvveti ve şerefi kemâle erip, zevâl bulmaz. Zira mücerred nûrun hakikatine yokluk gelmez. O hâlde insanın nefsi, aslâ yokluğu kabul eylemez. Ancak noksan üzere bulunan çeşitli mertebeleri bedenlerine yokluk gelip bir hâlde kalmaz. Nihayet, özel bir beden meydana gelip, özel mizâcıyle nefs-i küllün tenezzül mertebelerinden bir mertebesiyle münevver olmaya müstaid ve lâyık olur. O zaman nefs-i küllün o mertebelerinden bir mertebesi, müstakil bir yolla, o bedene taalluk eder. Bu nefs-i kül olan nûrun bu tenezzül mertebeleri bulunan özellikleri, kendine nisbetle, basit cisme ârız olan muhtelif şekillerin vasıtasıyla, o basit cisim için farz olunan hisseler mertebesindedir. Demek ki, o özel beden bozuldukta, nefs-i küllün o noksanlık hususiyeti yok olmaz. Eğer o hey'etler bâki olmasa idi, nefs-i küllün bu benlikleri kalmazdı ve güneş ışınları gibi, asli sarafetine dönüp enfüs olmazdı.

Nefs ile beden arasındaki alâka, ancak geçici bir alâka olunca, o alâkanın kalmamasıyla, bu mücerred cevherin kalmaması lâzım gelmez. Ama hisler ve kuvvetlerin her birinin lezzeti, ancak kendi kemâli bakımından o kemâli anlaması kadar olur. Her biri elemi, yine o kemâlin yok olması hasebiyle ve yok olmayı anlaması kadar bulup, elem çeker. Her kuvvetin kemâl derecesi, kendi lâyıkını bulmak ve noksanlığını lâyıkından mahrum olmak olunca, o hâlde nefs-i nâtıkanın kemâli, bedene ait kuvvetlerden teberri kılmaktır. Mebde ve meadı bilerek nakışlanmaktır. Kendi hakikatini bilip, Hakk Teâlâ'yı bulmaktır. Ve noksanı bu mârifetlerden ötede bulunmaktır. Zevk ve lezzeti, mârifet nûruyla dolmaktır. Hüzün ve elemi, cahillik ve gaflet karanlığına dalmaktır. Lâkin insanın nefsi, bu cismânî nûr ile meşgul olunca, bu nefsin rezillikleri ile müteellim olmayıp, rûhani faziletlerden lezzet almaz. Zira o, bedenin tabiatıyla kendinden geçmiş, kendini unutmuştur.

Nefs-i nâtıka bedenden mufarakat edip [ayrılıp], o da sarhoşluğundan ayılır. Eğer nüfûs-i zekiyye'den ise, ilmî kemâli ve hulkî güzelliği ile Vâcibü'l-vücûd'un nûrlarını müşâhede edip, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve kalbe gelmeyen nimetleri ve lezzetleri bulur. Mücerred nûrlar ile ülfet edip, mebdeine kavuşup, her muradı hâsıl olur. O sonsuz devletle tekrar dirilip ve haşr olup, o saâdet-i ebediyede kalır. Mebde [başlangıç] ile kalmayıp, insanların seçkinlerine nev'en taallûk edip, onlara iyilik üzere yardım ederse, bizden yeğ olan cin zümresinden olur. Eğer nüfûs-i habiseden ise, bedenden ayrılma zamanında, cahillik zulmeti ve hayvanî ahlâkı hasebince, reddolunup, acı azabları bulur. Bu duygu âleminden kesildiğinde kudsî âleme kavuşamayıp, berzah [kabir] zulmetinde kalıp, orada korku ve pişmanlıkla, yeis ve gamla kıyamete kadar elem çeker. Nev'en insanların şerlilerine taallûk edip [bağlanıp], onlara şer ve fesad üzere yardım ederse, hepsinden şerli olan şeytanlar zümresinden olur. Nüfûs-i nâtıka, melekût cevheri iken bu beden kuvvetleri ve aşağı meşguliyetler onları kendi âleminden almıştır. Bu aşağı âleme çekip, zulmetlere salmıştır. Eğer nefs-i nâtıka, Rahmânî ve yüksek ahlâk ile muttasıf olup, hususî hakkanî mârifetler ile kuvvet bulursa ve tedricen yemeyi ve uykuyu azaltıp, bedenin kuvvetlerinin tasallutundan kurtulup, gadap ve şehvete galib olursa, o zaman kendi âlemini arzu edip, mebde ve meadının karşısına gelir. Uyku ve uyanıklık hâlinde, ona yönelip, ondan gizli mârifetler alıp, geçmiş ve gelecekte olan gaybları bilir. Zira bu nefs, o aklın aynası olup, mârifet nakışlarını alıp, keşif ehli olur. Öyle olur ki, nefs-i nâtıka mebdeinden bir şeyi alıp, mütehayyile kuvveti onu kendine uygun sûrete benzer yapıp, o sûret aynen ondan hiss-i müştereke gelir. Ondan tahayyül madenine muhtelif sûretler aks eder. O hâlde nefs-i nâtıka onda güzellik, letâfet ve azamette acib sûretler ve garib şekiller müşâhede edip, onlardan konuşur. Yahut kimseyi görmeyip, ancak manzum sözler, güzel sesler ile ölçülü nağmeler, kasideler duyar. Eğer bunlar uykuda görünürse, sâdık rüyâdır. Eğer uyku ile uyanıklık arası olursa, vâkıa'dır. Eğer nefs, uyku esnasında, mebdeine mukabil olmayıp, bu hâlleri vasıta ile görürse boş rüyâdır ki, tahayyül ve vehimlerdir. Evet, melekût nûrları şüphesiz gelmekte ve mukaddes şualar istidatlı nefslere yayılmakta ve ulaşmaktadır. Kapının açılması, Allah ismi ile, kapıyı çalanlara nasib olmaktadır.

O hâlde cihanın bu rûhanî lezzetlerini inkâr edip, bozuk hayâller zan eden basiretsiz, cima' lezzetini inkâr eden innîne (cima' kuvveti olmayana) benzemiş olur. Hayvanları, meleklere tercih edip, ileri tutmuş olur. Yâ Rabbi, biz Sana iman ettik, kemâl sıfatlarına, zâtının azametine yakışır şekilde inandık. Resûllerini ikrar eyledik.

Nûrlarının müşâhedesinde melekûtunun mertebelerinin farklı olduğunu bildik. Fârisî rubâî (tercümedir):

Onlar ki gökte ay ile sohbet ederler,
Satranç tahtasında şaha melâmet ederler.
Onlar ki bu sözün sırrından âgâhlardır,
Halkın gümrâhıdırlar, vücûdları yoldadır.

Nazm:

1. **Kalbinde nefs-i nâtıkayı bil lübb-i lübâb**
   Virâne içre genc misâli etmiş ihticâb.
2. **Serçeşme-i vücûdun odur, kendin onu bil,**
   Zira bu benlik ondan olur lem'a-i serâb.
3. **Bahr-i hayât-ı cümledir nefs-i nâtıka,**
   İnsan hakikatı ona hoş eyler intisâb.
4. **Fi'li kemâl-i hikmet, vü kavli savâb-ı sırf**
   Hubbu vefâ-yı dâim, ü hüsnü hayat-ı nâb.
5. **Bu cism ü can, akl ü dil, ü his kuşûridir,**
   Sen, cübbe var meyânda kuşûr olmasın hicâb.
6. **Mi'rac-ı vasl-ı nâtıkayı dilde kıl taleb,**
   Yoksa misâl deyü yakar cismi her şihab.
7. **Ey HAKKI, Hakk'ı bildi o kim bildi nefsini,**
   Kalmaz o canda zahmet-i taklîd-i şeyh ü şâb.

1. Şu konuşan nefsi, gönlünde özün özü bil, ki o virâne içinde hazine misali gizlenmiştir.

2. Vücûd pınarın odur, kendini o olarak bil. Zira bu benlik ondan dolayı bir serap parıltısı gibi görünür.

3. Konuşan nefis, her şeyinin hayat denizidir. Ne güzel ki insanın hakikati ona intisâb eder.

4. Onun işi hikmetini olgunlaştırmak; sözü ise baştanbaşa doğrudur. Sevgisi sürekli bir vefâ, güzelliği de katıksız saf bir hayat.

5. Bu cisim, can, akıl, gönül ve his hep kabuğa aittir. Oysa sen kabuktan geçip öze var ki, kabuk arada bir perde gibi durmasın.

6. Allah ile başbaşa olunacak vuslatın mîracını daima gönlünde iste, yoksa misal diye her bir yıldız bedenini yakar geçer.

7. Ey Hakkı! Kim ki nefsini bilir, Hakk'ı da bildi. Artık o canda ihtiyar veya gençleri taklid etme zahmeti kalmaz.

ALTINCI NEVİ: Âlemin özünün kâmil insan olduğunu ve kulluk kemâlâtı ile muttasıf olup, rıza makamını bulduğunu ve muradsız olmakla her murada erdiğini bildirir.

Ey aziz! Mârifet sahipleri demişlerdir ki, dokuz eflâk ve üç unsur kabuk ve dış tabakalar, bu toprak noktasını, hurma çekirdeğinin etrafındaki etli kısım gibi her taraftan sarmış ve kuşatmışlardır. Bu oniki ridâ âlemin özü olan toprağı, oniki kat elbisesidir. Toprak ise kıymet ve değer bakımından onların üstünü ve evlâsıdır. Toprak, maden ve bitkinin, bitki de hayvanın libâs ve örtüsüdür. Hayvan insan bedeninin elbisesi, insan bedeni kalbin elbisesi, kalb Mevlâ'yı tanımanın yeri ve muhabbetinin esasıdır.

O hâlde cihanın özünün özü, ârif-i billâh olan kâmil insandır. Bu kâmilin şanının azametini, büyüklüğünü, bir kerre düşün ki, onbeş kat elbise giyip, mârifet tahtı, şeriat sancağı ve muhabbet tâcıyla sultan-ı a'zâm olmuştur. Çünkü bütün kâinatı, kendine hizmetçi ve yardımcı bulmuştur. Şeriat, tarikat ve hakikat kendisinde kemâl bulmuştur. Yâni onun sözleri güzel, işleri güzel, ahlâkı güzel olmuştur. Zira o kâmil, **«Şeriat benim sözlerim, tarikat hareketlerim, hakikat hâllerimdir»**, hadis-i şerifine tâbi olmuş, uymuştur. Demek ki bu üç alâmet kimde var ise, o mü'min, ârif ve kâmildir. İkisi bulunursa, mü'min ve âriftir. Biri bulunursa, mü'min ve gafildir. Hiçbiri bulunmazsa, cahil ve gafildir. Ve bütün âlem bir şahıs farz olunmuştur ve bu insan-ı kâmil, onun nûrlanmış kalbi bulunmuştur. Fârisi beyt (tercümedir):

Ne felekte bulunur ve ne de melekte var,
İnsanların kalbinin içinde bulunanlar.

Bu insan-ı kâmilin, bu yüksek değer ve şanlı azamet ile ve bunca güzel ahlâk, ilim ve irfan ile muradını elde etmeye gücü yetemez. Kendi muradı üzere bir iş işlemek elinden gelmez. Onun için kendi muradlarını tamamen terk etmiştir. Âlemde nâ murad olup, Hakk'ın muradı, dilemesi ile gitmiştir. Gerçi bu, halkın kâmili olup, irfan yönünden olgun ve mâhirdir, lâkin istediğini elde etmede âciz ve kusurludur. Nitekim peygamberler (aleyhimüsselâm) ve evliyâ-yı kirâm, sultanlar ve zenginler, nice bin şey istemişlerdir, vücûda gelmemiştir. Ve nice bin işleri de istememişken vücûd bulup maksadları hâsıl olmuştur.

O hâlde bu açıklamadan anlaşılıyor ki, bütün insanlar âlim olsun, cahil olsun, sultan olsun, tab'ası olsun hepsi muradlarını elde etmede âciz ve işlerinin tedbirinde hayrandır. Muradı olmayan rahat ve şâdân, murad eden şaşkındır.

Bu kâmil, bu sırra vâkıf ve hakikati ârif olunca, mademki kim-

se kendi muradını elde edemez, gayret ve çalışma ile o kadarı ele girmez. O hâlde murad ve tedbiri terk edip tevekkül ve tefviz yoluna gitmiştir. Teslim ve rızâyı âdet edip, her korku ve üzüntüden fâriğ ve âzâd olup iki dünya saâdetine kavuşmuştur. Zira Allahü Teâlâ Bakara sûresi ikiyüz onaltıncı âyetinde, **«Siz, bazan bir şeyi beğenmezsiniz, o şey sizin için hayırlı olur** (Cihâd ve gazâ gibi ki, insan için can ve malının telef olması vardır. Lâkin dünyada zafer ve ganimet, âhırette sonsuz olarak Cennette kalmak ve şehidlik rütbesi almak vardır). **Bazen bir şeyi seversiniz, o şey sizin için şerdir** (Cihaddan yüz dönmek gibi. Düşmanı yenmekten ve gazâ sevabından mahrûm olur). **Allahü Teâlâ sizin iyi işlerinizi bilir, siz onu bilmezsiniz»**, buyuruyor. Bununla işlerin sonunun iyi mi, kötü mü olduğunu insanların bilmediğini duyurmuştur. Mademki, bu kâmil bu sırrı da bilmiştir, cihanın bütün işlerini Mevlâ'nın muradına muvafık, hüküm ve hikmetine mutabık bulunmuştur. İşte Aziz ve Hakîm'in takdiri ile dilşâd olup, ahkâmına teslim ve râzı ve fiillerine muti' ve münkad olmuştur. Hatırı cem'iyyet bulup, Hakk'ın huzûrundadır. Aslâ bir tedbir, tercih, azm ve ihtiyarı kalmayıp, hepsi gitmiştir. Her taleb, recâ, duâ ve intizârı aradan kaldırmıştır. Muradlarını terkle her murada kavuşmuştur. Nefsinden ölüp, aşk hayâtını bulup, kalbinden içeri gitmiştir. Zira, **«Seni öldürmeden önce öl»** emrini can ile tutmuştur.

Beyt:

Kâmili zinde sanma, ölmüştür
Rûhuna cismi merkad olmuştur.

Nazm:

1. **Hakikat sırrını pir-i mügândır kâşif ü dâna**
   Lebü fazlün alâ ehli'n-nüha ilmen ve irfana.

2. **Sözü remz ü işarettir sanırsın istişârettir,**
   Ger anlarsın beşârettir değil tedris-i mevlânâ.

3. **Hadisi mahz-ı hikmettir hûbu isâr ü şefkattir**
   İşi çün halka hizmettir «fisarü'l-külli ihvana».

4. **O kim aşk ehli olmuştur gönülde dostu bulmuştur,**
   Dem-i aşk ile dolmuştur «mete zernâhü ihyanâ».

5. **Çü bulmuş vecd ü hoş hâli unutmuş kıl ü boş kâli**
   Mukaddem bahs odur «tâli lekad kâne'llezi kâna».

6. **Erişmiş cezb-i Rabbânî kılıp mi'rac-ı rûhani**
   Sen anla ayn-ı aşk onu, «yerahü'n-nâsü insana».

7. **Turuk sed olmuş ey HAKKI hemen kendinde bul aşkı**
   «Fekkenâ minhü a'yânâ ve finâ sâre ekvanâ».

1. Hakikat sırrını keşfedip bilen kişi ancak meyhaneci (aşk içkisinin sahibi yâni şeyh) *dir, ki o ilim ve bılgelikte müridlerinden üstündür.*

2. Onun sözü remiz ve işarettir, sanırsın ki istişârede bulunmakta. Eğer gerçeğiyle anlarsan onun bir müjde olduğunu görürsün; yoksa Allah'ı öğrettiği ders değil.

3. Sözleri hikmetlerin özüdür. Sevgisi verme ve şefkattir. İşi daima halka hizmettir, bütün ihvana şâmildir.

4. Aşk ehli olan kişi, gönülde gerçek dostu bulmuştur. Aşk içkisiyle dolmuştur ki ziyaret anında ayılır.

5. Hâli vecd ile güzelleşmiş, boş söz ve işten arınmıştır. İlk bahis konusu odur, diğerleri ikincildirler.

6. Rabbânî cezbe erişmiş, rûhânî mîrac kılmıştır. Her ne kadar, insanlara insan gibi görünürse de sen onu bir aşk pınarı anla.

7. Ey Hakkı! Yollar (tarikatlar) *kapanmış sayılır, artık aşkı kendinde bul. Biz daima ondan âyan olduk ve bütün kâinatlar bizde vücûda geldi.*

ÜÇÜNCÜ FASIL

Muhafazası lâzım olan canın mürekkeb uzuvlarının yerlerinin mahiyetlerini ve faydalarını ve insan bedeninin korunması şartlarını ve bazı müfred ilâç ve gıdaların tabıat ve hükümlerini, bazı yiyecek ve meyvelerin fayda ve faziletlerini ve insan vücûdunu koruyan ve güzelleştiren bazı elbisenin şekil ve renklerini onbir nevi olarak beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Muhafazası lâzım olan rûhun mürekkeb uzuvlarının mahiyetini, yerlerini ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Tıp bilginleri demişlerdir ki, insan bedeninde bulunan rûhun mürekkeb uzuvları beyin, gözler, kulaklar, dil, akciğer, kalb, hicab, göğüs, mide, bağırsaklar, karaciğer, safra, dalak, böbrekler, mesâne, ünsiyân, kamış, kadında rahim ve memelerdir. Bunların hepsinin muhafazası vâcib ve lâzımdır.

Beyin: Yumuşak, boğumlu bir cevher olup, rengi beyazdır. O da, atar ve toplar damarların özünden ve beynin anası olan kafatası kemiğine bitişik zardan terkib olunmuştur. Beyin üçgen gibidir. Tabanı başın ön tarafında ve iki kenarı ile çevrili açısı başın arka kısmındadır. Beden his ve hareketi beyin ile tamamlanmıştır ki, bedenin hisleri yumuşak sinirler ve uzuvların hareketi omurilik sinirleri vasıtasıyladır. Hikmetleri yukarıda anlatılmıştır.

Gözler: İkisinden her biri yedişer tabakadan ve üçer rutubetten [sıvıdan] terkib olunmuştur. Toplam olarak on tabaka hâlinde bi-

linmiştir. Birinci tabaka mültehimedir. Havaya temas eden tabakadır. İkinci tabaka kariniyyedir. Mültehimeden sonradır. Renksizdir. Altındaki tabakanın renginden renk almıştır. Üçüncü tabaka ayniyyedir. Siyah veya şehlâdır. Sarımsı veya mavidir. Bu tabakadan sonra yumurta akı kıvamında saf bir tabakadır. Dördüncüsü örümcek tabaka olup, örümcek yuvasına benzer; ağ tabaka da denir. Bu tabakadan sonra cildi rutubet olup şeffaf ve berraktır. Bundan sonra cam rutubet tabakası vardır. Erimiş cam gibidir. Beşinci tabaka şebeke olup, cam rutubetinden, yâni sıvısından sonradır. Altıncı tabaka zar gibidir. Yedinci tabaka katı olup, hepsinden sert ve göz kemiğine bitişiktir. Bu tabakaların faydası, çok uzun olduğundan anlatmadan geçiyoruz.

Kulaklar: Her birisi et, kıkırdak ve hassas sinirlerden terkib olunmuştur. Faydaları sesleri işitmektir.

Dil: Et, atar ve toplar damarlar ile hassas sinirlerden ve yemek borusu zarına bitişen perdeden terkib olunmuştur. Faydası, yiyeceklerin tadını tatmak, lokmaları değiştirmek, konuşmak ve yutmaya yardım etmektir.

Akciğerler: Kırmızı gül renginde olan etten, kıkırdaktan ve yürekten doğup gelen atar damarlardan terkib olunmuştur. Akciğerin hissi yoktur. Lâkin zarın biraz hissi vardır. Bunun faydası, yürekte meydana gelen tabii hararetten, bedeni nasiplendirmek, kanı temizlemek [kirlenmiş kandaki karbon dioksiti dışarı atıp, temiz havadaki oksijeni alıp kana karıştırmak] olmuştur.

Yürek: Kozalak şeklinde, konik bir cisimdir. Tabanı göğsün ortasında, başı, yâni sivri tarafı sol yanda [sol memenin dört parmak aşağısında] bulunur. Rengi nar kırmızısıdır. Lifli etlerle omurga perdesinden terkib olunmuştur. Vücûdun hararet menbaıdır. İki karıncığı vardır. Sağ karıncığı az [hayvani] rûh ve çok kan ile dolmuştur. Akış yolları olup, onlarla yürekten akciğere doğru gıda [ve karbondioksit], akciğerden de yüreğe temiz hava, yâni oksijen gelir. Sol karıncığı az kan ve çok rûh ile dolmuştur. Atar damarların menbaıdır.

Hicâb: Yâni göğüs perdesi [diyafram]. Sağlam et, hassas ve hareketli sinirlerden terkib olunmuştur. Faydası, göğsü genişletmek ve daraltmaktır.

Mide: Yuvarlağımsı bir organ olup, et, sinir, atar ve toplar damarlardan terkib olunmuştur. Üç kısma ayrılır. Bir kısmına yemek borusu, diğerine mide ağzı, diğerine de mide içi veya dibi denmiştir. Yemek borusu, ağızdan başlayıp, göğüs kemiği bitiminde son bulur. Mide ağzı, orada bulunup, onda et yoktur. Midenin içi veya dibi denen kısım etli olup, yeri göbeğin üstüdür. Faydası besinleri sindirmektir.

Bağırsaklar: Kat kat hassas ve sinirli olup, sinir, içyağı, atar ve toplar damarlardan terkib olunmuşlardır. Bunlar yedidir. Birine kapakçık, birine oniki parmak, birine koruyucu, birine ince, birine ağri, birine kolon, birine de düz bağırsak denir. Sonuncusu mak'ad halkasına bitişiktir. Bunların faydası, [midede sindirilmeyen gıdaları emmek ve] besinlerden arta kalan fuzulî kısımları dışarı atmayı sağlamaktır.

Karaciğer: Et, atar ve toplar damar ile, kendini örten perdeden terkib olunmuştur. Bunun kendinde his olmayıp, perdesi çok hassastır. Rengi katılaşmış kan gibidir. Yeri sağ taraftadır. Dışı, arka kaburga kemiklerine bitişik, içi mide hizasında, üstü göğüs perdesine lâhık, dibi kalçaya ulaşmıştır. Bunun faydası, uzuvların besinlerini sağlayacak kanı hazırlamaktır.

Safra: Karaciğere bitişiktir. Safrayı [ödü] saklayan bir kesedir. Faydası, bu safrayı, karaciğerden cezb etmek [ve böylece kana karışmasını önlemektir].

Dalak: Et ve damarlardan terkib olunup, boğumludur. Rengi karaciğere benzer. Aslında hissi olmayıp, perdesi hassastır. Bunun yeri sol tarafta arka kaburgalar ile midenin arasındadır. Sevda ödü kesesidir. Faydası bu ödü karaciğerden kendine çekmektir.

Böbrekler: Kırmızısı az olan sağlam et ile çok içyağından ve damarlardan terkib olunmuştur. Böbreğin de kendinde hissi olmayıp, perdesinin hissi çoktur. Bunun yeri arkanın alt kısmındadır. Faydası ciğerden gelenden bevli ayırıp, mesâneye yollamaktır.

Mesâne: Damarlarla katlanmış sinir ve şiryanlardan terkib olunmuştur. Bunun yeri mak'ad ile kasık arasıdır. Faydası bevli toplamak ve dışarı çıkmasını sağlamaktır.

Ünseyân: Her biri yağlı beyaz etten ve çok atar damarlardan terkib olunmuştur. Faydaları meniyi pişirmek ve oluşturmaktır.

Kamış: Az et, çok sinir, damar ve şiryandan terkib olunmuştur. Faydası, yukarıda uzuvların hikmetleri kısmında anlatılmış idi.

Rahim: Kadınlarda bulunan sinirli bir organdır. Yeri düz bağırsak, göbek ve mesâne arasıdır. Boyun kısmı uzun olup, ferce ulaşır. Faydası nutfeyi çekmek ve cenini muhafazadır.

Südyân: Yâni memeler. Kadınların memeleri, yumuşak, beyaz, yağlı ve çok atar damarlı etten terkib olunmuştur. Yeri göğüstür. Faydası kan ve gıdalardan süt yapmaktır. İşte böyle san'atlı binayı, çeşit çeşit kısımlar ile tâmir edip güzelleştirmek, dışını ve içini çeşit çeşit kemâller ile süslemek, her şeyden önemli ve lüzumludur. Bu san'atları bilmekten, yüzlerce ibretler alınır. İnsanı en güzel sûrette yaratan Hâlık, Bâri, Musavvir ve Hakîm olan Allahü Teâlâ her ayıptan münezzehdir. Tetebârekallahü ahsenü'l-hâlıkîn.

İKİNCİ NEVİ: İnsan hıfzıssıhhasının erkânından olan mizaçları bildirir.

Ey aziz! Tıb âlimleri demişlerdir ki, tıb ilmi, beden ilmidir. Bu ilmin nazari ve amelisi, aslında iki ayrı ilimdir: Birincisi hıfzıssıhhadır. Yâni sıhhati korumak, hasta olmamaktır. İkincisi, hastalığı tedavidir. Halbuki bedenin sıhhati büyük bir nimettir. Din ve dünya ehline bitmeyen sermayedir. Bedenin sıhhatini korumak saâdettir. Kadr ve kıymetini bilip, kaide ve şartları ile amel etmek büyük nimettir. Çünkü sıhhatini koruyan akıllı kimse, âfiyet bulur. Bedenine hastalık gelmeyip, selâmette kalır. Tedbir ve ilâca ihtiyacı kalmayıp, rahat eder. Boş zaman bulup, Mevlâ'nın mârifetine kavuşur. O hâlde bu Mârifetnâme'de yalnız hıfzıssıhhanın kaide ve şartlarını yazmak lâzım gelir. İşte o devlet ve saâdetin kadr ü kıymetini bilip, fırsat elde iken onu koruyasın. Ve ömrün oldukça sıhhat ve âfiyette kalasın. Allahü Teâlâ ile olup, mârifetine çalışasın. Evet, hıfzıssıhha kaidelerini, esaslarını bilip amel eden kimse, Hakk Teâlâ'nın yardımı ile, beden sıhhatine sahip olabilir, ama mütehassıs tabib olsa bile, gençlik kuvvetini devam ettiremez ve herkes en uzun ömür olan yüzyirmi yaşına gidemez. Zira bedenin oluşması ve devamı, yeyip, sindirip, fazlasını dışarı atması hararete yakın rutubetle, yâni sulu gıdalarla mümkündür. İşte bu tabii hararet, o tabii rutubeti tahlil ederek, o rutubet azalırsa, bu hararet de azalır ve besinlerin sindirilmesi de zayıflar. Böylece, bedenin varlıkta kalmasını sağlayan besin kaynakları azalır. Beden de gün be gün zayıflar, küçülür. Tabiî rutubet bitince, tabii hararet de söner.

Herkesin kendine özgü olan mizac ve kuvveti bakımından ömrünün müddeti ve mukadder eceli bulunan tabii ölümü, işte budur. Demek ki, insanın elinden gelebilen hıfzıssıhhanın gayesi şudur ki, önce mizaçları bilip, onlardan zarûri sebepleri eşit ederek bedende bulunan tabii rutubeti, azalmaktan ve bozulmaktan koruyup, ölüm zamanına kadar dışardan bir zarar gelmezse, dört işten her birini kendine uygun olarak hıfz ederek sıhhat ve âfiyette, rahat olarak ömrünü tamam eder. Bedenin mizaçları, on alâmet ile bilinir. Zarûri sebepleri altıdır.

Bedenin mizaçlarının on alâmetinden **birincisi** lems, yâni dokunmadır. Mizacı mûtedil olan bedenin lemsi hararet ve soğuklukta mûtedildir. Mizacı değişmiş olanın lemsi de mizacının değişmesi yönünde his olunur.

İkincisi, et, yağ ve iç yağıdır. Bunların çokluğu bedenin rutubetine, azlığı kuruluğuna alâmettir. Fakat etin çokluğu bedenin rutubet ve hararetine ve ancak yağ ve iç yağının çokluğu bedenin rutubet ve soğukluğuna alâmettir.

Üçüncüsü, saç ve kıldır. Çokluğu, kıvraklığı, sertliği ve siyahlığı bedenin hararet ve kuruluk alâmetidir. Az, düz, ince ve beyaz olmaları, bedenin soğukluk ve rutubetine alâmettir.

Dördüncüsü, bedenin rengi olup, beyaz olması soğukluğuna ve balgamın çokluğuna, kırmızılığı hararetine ve kanın çokluğuna, ikisinin karışımı itidâle alâmettir. Bedenin buğday renkli olması hararetine, sarılığı hararetine ve safranın çokluğuna, siyahlığı soğukluğun çokluğuna ve sevdânın fazlalığına alâmettir.

Beşincisi, uzuvların hey'etidir. Göğsün genişliği, nabzın kuvvetli atması, kanın belli olması ve koyuluğu, el, ayak ve kemiklerin büyüklüğü bedenin hararetine, bunların zıdları soğukluğuna alâmettir.

Altıncısı, infiâlin niteliğidir. İnfiâlin [te'sir altında kalmanın] sür'ati hangi keyfiyetten olursa, bedenin de o keyfiyette olduğuna delâlet eder. Meselâ soğukluk keyfiyetinden sür'atle etkilenmek, o bedenin soğuk olduğuna delâlet eder.

Yedinci, tabii fiillerdir. Fiillerinde kâmil olan tabiat, kendi itidâline, az veya bozuk olan soğukluğuna, karışık bulunan hararetine, tabiat sür'ati yine hararetine, yavaşlığı soğukluğuna alâmettir.

Sekizincisi, uyku ve uyanıklıktır. Uykunun çokluğu bedenin soğukluğuna ve rutubetine, uyanıklığın çokluğu, hararet ve kuruluğunun çokluğuna, ikisinin itidâli bedenin itidâline alâmettir.

Dokuzuncusu, büyük abdestin durumudur. Onun keskin kokulusu, sağlam, renklisi bedenin hararetine, onun zıddı bedenin soğukluğuna alâmettir.

Onuncusu, nefsi intikaller olup, onların kuvvet, sür'at ve çokluğu bedenin hararetine, az duyarlığı bedenin soğukluğuna alâmettir. Devam ve sebatı, bedenin kuruluğuna çabuk gitmesi, onun rutubetine alâmettir. Gadab ve şiddet, cür'et ve hiddet, çabuk ve çok konuşmak bedenin hararetine, vekar ve hayânın çokluğu onun soğukluğuna, kalbin zayıflığı onun rutubetine, korkaklık ve ürkeklik onun kuruluğuna alâmettir.

Bu bildirilen on alâmetten başka, insan bedeninde olan dört karışımdan [esastan] her birinin çoğalmasının çok alâmetleri vardır. Onlar da şunlardır: Kanın çok olmasının alâmeti, baş ağrısı, sallanma [tansiyon yükselmesi], esnemek, durgunluk, hislerin hareketsizliği, belâdet, yüzün ve dilin kızarması, çıban çıkması, yüzde delik ve yarıklar meydana gelmesi ve burun kanamasıdır. Aynı şekilde, rüyâda kırmızı şeyler görmek ve uyandığı zaman ağzını tatlı bulmak, kanın çokluğuna işarettir.

Balgamın çok olma alâmeti, bedenin renginin beyaz olması, duygusuz olması, derisinin yumuşak olması, soğuk olması, tükürüğü-

nün çok, hararetinin az, sindiriminin zayıf, tablatı vurdumduymaz olması, geğirmesi, çok uyuması, rüyâda su ve kar görmesi ve uyandığı zaman, ağzını tuzlu bulmasıdır.

Safranın çok olmasının alâmeti, rengin ve gözlerin sarı olması, ağzın ve burun deliklerinin uçlarının kuru olması, daima çok hararette olması, iştihası kesilmesi, çok kusması, dilin sertleşmesi; rüyâda ateş görmesi ve uyanınca ağzını acı bulmasıdır.

Sevdânın çokluğunun alâmeti, bedenin kuruması, derinin rengi değişmesi, kanın renginin siyahlaşması, düşüncenin artması, midenin ekşimesi, yalancı şehvet, bevlin ve kanın katılaşması ve rüyâda duman ve kap görmesi, uyandığı zaman, ağzında ekşilik bulmasıdır. Tıb ehlinin denemeleri bunlardır. Her şeyin en doğrusunu Allahü Teâlâ bilir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Hıfzıssıhhanın kaide ve şartlarından olan altı zarûri sebebi bildirir.

Ey aziz! Tıb ehli demişlerdir ki, bedenin devam etmesinin zarûri sebebleri altıdır:

Birinci sebep: Bizi kuşatan havadır. Onu içeri çekip, akciğerin içinde, yürekten gelen kirli kandaki karbondioksiti nefes vererek dışarı çıkarır ve rûha itidâl verir. Içeri çekilen hava önce oksijeni verir. O da kana karışır. Bu hava, hâli üzre saf ve mûtedil kalıp pis koku ve çirkin dumanlarla karışmadıkça, bedenin devamını sağlayıcı, sıhhati koruyucu ve temin edicidir. Eğer hava pis koku ve duman ve islerle değişirse, hükmü de değişiktir. O hâlde dört mevsimin her biri, kendine münasip olan hastalığı verip, zıddını giderir. Gerçekten yaz mevsimi, safrayı çoğaltarak, hastalığını verir; rutubeti bozup, kalbi ısıtarak da susuzluk ve hararet meydana getirir. Sonbahar, gece ve gündüzü değiştirip, soğuk ve sıcaklar farklı olarak hastalıkları çoğaltıp, meyvelerin çoğalması ile kanı azaltır, sevdâyı çoğaltır. Kış mevsimi, balgamı çoğaltarak, hastalık verip, başı sıkar, zükkâm ve nezle yapıp, öksürüğü artırır. İlkbahar, dört esas karışımı hareket ettirerek bademcikleri şişirir. Kanı çoğaltarak maddeli hastalıkları getirir. Bu mevsim, mevsimlerin en sağlıklısıdır. Hayat ve sıhhat için daha uygun, daha lâtif ve daha tatlıdır.

İkinci sebep: Cismanî olan hareket ve durmalardır. Bedenin bu hareketi, zaaf ve kuvvette, azlık ve çoklukta, yavaş ve sür'atlilikte muhtelif olduğundan, az fakat kuvvetli ve çabuk bir hareketin, bedeni zarara sokmasından ziyade ısıtması daha çoktur. Az, fakat yavaş ve fazla zayıf hareketin mûtedil olanı, normal yemek yediren ve sindirimi kolaylaştıranıdır.

Üçüncü sebep: Nefsânî olan hareket ve durmalardır. Bu hareket, rûh ile kanın hareket etmesiyle olur. Demek ki rûh, ya bedenin

dışına def'aten hareket eder. Çok kızgınlık hâlinde olduğu gibi. Yahut rûh, bedenin içine def'aten hareket eder. Korku ve sakınma hâlinde olduğu gibi. Yahut tedricen hareket eder, üzüntü ve keder vaktinde olduğu gibi. Yahut dış ve iç bedene birbiri arkasından hareket eder, mahcubiyet zamanında böyledir. Rûhun bu bildirilen hareketlerinde, bedenin harekete gelen tarafının ısınması, hareket etmeyen kısmının soğuk olması lâzım gelir. Çünkü bedenin ısınması, hareketin devamlılığından, soğuması ise azlığındandır. Adı geçen hareketlerin çok olması helâke götürür. Hareketsizliğin çokluğu da soğumaya sebep olur.

Dördüncü sebep: Uyku ve uyanıklıktır. Uyku hareketsizliğe, uyanıklık ise harekete benzer. Zira uyku hâlinde rûh, kendi hareketiyle yemekleri sindirmek için, bedenin içine müteveccih olup, bedenin dışı soğukluğu üzere kalır. Onun için beden uykuda iken, uyanıklıktan daha çok örtünmeye muhtaç olur. Uykunun çokluğu bedenin rutubet ve soğukluğunu arttırır. Evet uykuda iken rûh, bedenin içine dönüp, sindirimi mümkün olan besin bulursa, onu hazm edip bedeni ısıtır. Hazmı mümkün olmayan gıdayı ve karışımı bulursa, hararetin tahriki ile onu yayıp, bedeni soğutur. Gece uykusuzluğunun çokluğu beyni zayıflatır, sindirimi bozar ve maddeyi tahlil edip, tabii rutubet ile acıkma getirir. Gündüz uykusu da iyi değildir. Zira rengi bozar, dalağa zararlıdır ve üzüntü verir. Gündüz uykusu âdet edilip, ikinci tabiat olduysa, terki câiz olmaz. Ancak tedricen terki lâzımdır. Uyku ile uyanıklık arasındaki tereddüt de iyi olmayıp şaşkınlık ve eleme sebeptir.

Beşinci sebep: Yiyecek ve içeceklerdir. Bunlar bedene ya keyfiyetiyle te'sir eder. Böyle olunca ilâcıdır. Ya sadece maddesiyle te'sir eder ki, o hâlis gıdadır. Yahut sûretiyle te'sir eder. Eğer onun özelliği bedenin mizac ve hayatına uygun ise tiryaka girer. Aykırı ise öldürücü zehir gibidir. Yahut hem maddesiyle, hem keyfiyetiyle te'sir eder. Bu devâ olan gıdalardır. Yahut hem keyfiyet hem de sûretiyle te'sir eder. Özel te'siri olan ilâçlar böyledir. Sekmoniya gibi. Yahut da hem maddesiyle, hem sûretiyle te'sir eder. Bu özel gıdadır, elma gibi.

Gıdalar ya lâtif, ya galiz [kaba, sert] ya da ikisi ortası olur. Bunların herbirinin bedeni beslemesi ya çok, ya az olur. Mutlak su basit olduğundan bedene gıda olmaz. O ancak besinleri yumuşatmak ve pişirmek için ve onu dar yollardan geçirmek için kullanılır.

Altıncı sebep: Çıkarmak ve utmaktır. Bunlar mûtedil bedene faydalı ve sıhhati koruyucudur. Çıkarmanın çokluğu bedeni soğutur ve boşaltır. Ancak, parça kan, safraya galip balgam ve sevdâ gibi soğuk ve kuru olanlardan çok çıkması, bedenin rutubetini arttırır. Gıdaların bedende çok kalması ise, kanın aktığı yerlerin dolmasına,

zedelenmesine, rutubete, iştihanın kesilmesine ve bedenin ağırlaşmasına yol açar. Soğuk su ile gülsuyu yüze çarpılsa, her hareketi def edip, tabiî hareketi takviye edip, fenalık geçirmeyi önler. Ancak, ârif ve uyanık olan, hepsini Allahü Teâlâ'dan bilir. Celle şânühü ve amme nevâlühü ve lâ ilâhe gayruhu.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Bu altı zarûrî sebepten üç sebebin tadilâtını bildirir.

Ey azizi Tabibler demişlerdir ki, sıhhatini korumak isteyenin, sayılan bu altı sebebi gözetip, itidâl üzere bulunması lâzımdır. Ama havayı tâdil en önce lâzım olup, bahar mevsimini kasd ile istikbal edip, kusarak istifra etmelidir. Kavrulmuş şeyler kullanıp, nar tanesi gibi müsekkin maddeler yemelidir. Kuvvetli hareketten, tatlılardan ve hamam gibi sıcaklıklardan sakınıp, az yemeli, ince giymelidir. Yaz mevsiminde az hareket etmeli, gölgede durmalı ve safrayı gideren lâtif soğuk yiyecekler yemeli, her ısıtıcı ve kuru gıdalardan sakınmalı, hıyar, kavun ve karpuz gibi sulu şeyleri tercih edip, beyaz elbise ve soğukluk veren keten giymelidir. Sonbaharda çok cima' etmekten, soğuk su ile yıkanmaktan ve kuru şeylerden sakınıp, soğuk içeceklerden, yaş meyveleri çok yemekten ve kusmaktan ve başını açmaktan, gecenin soğuğundan, öğlenin sıcağından kaçınmalıdır. Kış mevsimini yünlü ve kalın giyeceklerle karşılayıp et ve herise gibi kuvvetli ve ısıtıcı gıdaları tercih etmelidir. Bu mevsimde kuvvetli hareketler bedene faydalıdır. Kusmak ise kuvveti azaltır.

Cismani hareket ve sükûnda tâdil: Bedenin, içinde ve dışında bulunan sebepler ile her zaman ondan ayrılanlar yerine gıdaya ihtiyacı olduğundan, gıdasız beden devam etmez. Hiçbir gıda, olduğu gibi bir uzva cüz olmaz. Belki dört sindirimden her birisinde gıdadan bir fazlalık veya bırazcık kalır ki, onda bir fayda kalmaz. O fazlalığın def'ine tabiat fırsat bulmadığından ona iltifat etmez. İşte bu fazlalar terk olunup, uzun zaman kalıp çoğalırsa, o kadar madde toplanır ki, bedene keyfiyet yönünden zarar verir. Yâni bedeni ısıtır, yahut pörsütür, yahut soğutur. Yahut hararetini söndürür. Yahut kemiyetçe zarar verir. Yâni kan damarlarını tıkayıp, bedene ağırlık verip, peklik hastalıkları verir. Eğer o toplanan maddeler dışarı atılsa, elbette beden o devâlardan eziyet çeker. Zira istifra edilen devâlar çoğu zehirli olup, bedene yarayışlı ve faydalı olan maddeleri de dışarı çıkarır. Demek ki toplanan fazlalıklar kalsa da, dışarı atılsa da, bedene zararlıdır. Halbuki riyâzet denilen bedenin hareketi, bütün a'zâları ısıtıp, fazlalıklarını öyle götürür ve giderir ki, hiçbir sindirim yerinde fazlalık kalmaz. Eğer mûtedil hareket, bildirilecek zamanlarda kullanılırsa, o öyle bir riyâzet olur ki, cisme sürür ve hafiflik verip onu kabil-i gıda eder. Mafsallara sağlamlık

verip rutubetin tahlili, ayırması ile sinir ve kirişlere metanet verir. Bütün maddi hastalıklardan emin edip mizaci hastalıklardan çoğunu uzaklaştırır.

Bu riyâzetin vakti, besinlerin tamamen alınması ve hazmından sonradır. Yâni akşam yemeğinin mide, karaciğer ve damarlarda hazm olunup, diğer yemeğin vakti geldiği zamandır. Mûtedil riyâzet şöyledir ki, onunla yüzün rengi kırmızı olup, ciltte damarlar görünür. Kanın akışını arttıran riyâzet, aşırı olup, bedeni ısıtır ve kurutur, rutubeti giderir. Hangi uzvun mûtedil riyâzeti çok olursa, o uzuv daha kuvvetli olur. Özellikle o riyâzetlerin nevinde çok kuvvet bulur. Meselâ elin riyâzeti, eşya taşımakta çok olsa, onun kuvveti, eşya taşımakta ham ellerden çok olur. Belki her kuvvetin şanı a'zânın hareketi gibidir. Nitekim hıfza devam edenin, hâfıza kuvveti kuvvetlenir. Her uzvun bir özel riyâzeti [egzersiz fiziği] olduğundan, beynin riyâzeti aksırmak olur ki, o hareketle tabiat onda olan ezayı giderir. Akciğerin riyâzeti öksürük olup, bu hareketle, tabiat onda olan ağır balgamı, yahut göğse isâbet eden aşırı soğukluğu giderir.

Uzuvlardaki ihtilâc illeti bir sert rüzgâr olup, onunla adaleler ve onlara bağlı olan deri hareket eder. Titreme ise, müteharrik kuvvetin, adaleyi harekete getirmesinden olur. Nitekim o, korku, kızgınlık, teşviş, üzüntü ve gayretten meydana gelir. Sadrın riyâzeti kıraattir. Onda hafif olarak başlayıp, tedricen sesi yükseltmek iyi olur. Kulağın riyâzeti güzel sesleri dinlemektir. Gözün riyâzeti, güzel şeylere bakmaktır. Elin riyâzeti tutmak, ayağınki yürümektir. Mûtedil olan ata binmek bütün bedenin riyâzeti olup, ısınmaktan ziyade hareket ettirendir. Salıncakta salınmak, mûtedil at ile gitmek gibidir. Top ve cevgân oyunu bedenin riyâzetidir. Zira galib olan hurrem ve şâdândır ve mağlûb olan gamlı ve kızgındır. Yarış da bedenin riyâzetidir. Gemiye binmek ahlâtı hareket ettirir ve mideye faydalıdır. İstiska ve cüzzam gibi müzmin hastalıkları giderir. Çünkü nefsin onda ferahı ve elemi birbiri ardından gelmektedir. Eğer onda kusmak gerekirse, bırakmasın ki, bedene gayet faydalıdır. Uzuvları oğmak da bu riyâzetten sayılır. Eğer oğmak bir bezle olursa, kanı deriye doğru çekip, rengi kırmızı görünür. Oğmada itidâl, a'zâya kuvvet verip, fazlası zahmet ve sıkıntı verir.

Nefsani olan hareket ve hareketsizliğin tâdilinde muhakkak ki, hareket menşei rûh ve onun kendisinde olan gadab ve şehvettir. Gadâbın çokluğu tehevvür, azlığı cübn, itidâli şecâattır, yiğitliktir. Bu mûtedil hareket bedene sıhhat, nefse izzet, din ve dünyaya siyânettir, yâni korumaktır. Şehvetin ifratı şereh, tefriti, yâni azlığı hamûl, itidâli iffettir. Bu mûtedil hareket bedene sıhhat, nefse lezzet, iki cihanda rahat ve selâmettir. Ama şereh nefsin istilâsı ile akla galib olursa, mecazi aşk denir. Bu da mâlihülyânın bir çeşididir. Bir

hastalıktır ki, çoğunlukla gençlere ârız olup, maşukun hevâ ve isteği başkasından yüz çevirtirir. Bu aşkın sır ve sebebi, mahbûbun şekli ve şemâilini çok güzel bularak hep onu düşünmek ve hatırlamaktır. Çoğu zaman o düşünce ile cima' şehveti ve arzusu da uyanır. Bunun alâmeti rengin sararması, bedenin zayıflaması, göz kapaklarının şişmesi ve gözlerin çukurlaşmasıdır. Bu âşıkın gözünün hareketi güler hâlde olmaktır. Sanki lezzetli bir şeye bakıyordur. İçten gelen ah ile sesi hazin çıkar. Onun hâlleri ve davranışları intizamsız olur. Uykusunun azlığından geceleri uyanık durur. Eğer bir tabib nabzına dokunup, akran ve yârânın isim ve sıfatlarını söylese, hangi isim ile nabzı değişir, yüzünün rengi dönerse, o isimde olanın, onun maşuku olduğunu anlar. Ona vuslat, kavuşmak gibi ilâç olmaz. Eğer ona, maşukuna kavuşmak, meşrû olarak mümkün değil ise, ona maşuku ayıplama ve ona kızdırma ile ilâç olunur. Eğer akıllı ise, nasihat kabul edip, o sevdadan vaz geçer. Yoksa onunla alay edip, aşka cünûn ve sevda demekle, yâni deliliktir diyerek vaz geçer ve sıhhat bulur. Eğer semâ, terk ve çok cima' ile âcilen tedavi olunmasa, aşk onun tabiatını da istilâ edip helâk olur.

Beyt (Arapçadan tercümedir):

> **Aşk öyle bir derddir ki, ona biri tutulsa,**
> **İyi olmaz, tabibi Hazret-i Mesih olsa.**

BEŞİNCİ NEVİ: Bildirilen altı zarûri sebepten kalan üçünün itidâl üzere olmasını beyan eder.

Ey aziz! Tabibler demişlerdir ki, bedeninin sıhhatini korumak isteyen kimse, meşhur altı zarûri sebebi kalan üçüne de dikkat edip, onlarda da itidâle riâyet etmeli ve bununla hayatının sonuna kadar sıhhat ve âfiyetle gitmelidir.

Uyku ve uyanıklıkta itidâl: Uykunun en iyisi, zaman bakımından mûtedil olanıdır. Yâni dört saat kadar derin bir uyku olmalıdır. Yemekler hazm olunduktan sonra uyumalıdır. Yâni yemek yeyip su içtikten sonra uyku gelince, ikinci hazımda bulunmalıdır. Midesi zayıf olan kimse, yiyeceklerin sindirimine uyku ile yardım ederse, önce yarım saat kadar sağ yanına yatmalıdır. Böylece gıdaları, sağ tarafa meyilli olan mideden karaciğerin cezb etmesi kolay olur. Karaciğerin harareti onu ısıtır. Sonra iki saat kadar sol yanı üzerine yatıp, uyumak lâzımdır. Ciğer yorgan gibi mide üzerine gelip onu ısıtır. Birinci hazımda mideye yardımcı olur. Sonra iki saat kadar sağ yanı üzerine yatıp uyumalıdır. Bu da ikinci sindirime yardımı olup, besinlerin karaciğere gitmesini kolaylaştırır. Maddenin tabiatını istilâ bakımından uyku uyanıklıktan etkilidir. Zira uyku hâlinde, hareket içte daha çok olduğundan, maddeye daha çok galib olur.

Maddenin tabiatını akıtma ve götürme bakımından uyanıklık uykudan etkendır. Çünkü uyanıklıkta hararet vücûdun dışına döner, maddeyi tahlil ve isâle eder. Uyku hâlinde sebepsiz çok terleyenin gıdası bol demektir. Uykusu ağır ve uzun olanın, yâni sekiz saatten çok uyuyanın beyninde rutubet galib olur. Böylesi hafif gıdalar ile, hafif uykulu olup itidâl bulur. Uykusu gelmeyen, yâni yirmidört saatten çok uykusuz kalan hamam ile rahat bulur. Süt ve arpa suyu gibi rutubetli şeylerle uyku gelir.

Kâbus, uyuyan kimsenin, uyku hâlinde, üzerine ağır bir şey gelip, onu sıkıp, hareketten men edip, nefesini sıkmasıdır. Bu kâbus, buharı tahlil eden uyanıklık ve hareketin bulunmadığı zaman kanın, balgamın veya sevdânın buharının beyne çıkmasından meydana gelir. Bunun ilâcı istifra ile beyni temizlemektir.

Yiyeceklerde itidâl: Hâli üzere kalması istenen her sıhhatin, bedenin sıfatında benzeri ona irad olunmalıdır. İnhırâf etmiş bir sıhhat, kendisinden üstün olan sıhhate nakl etmek istenirse, ona zıddı irad olunmak gerekir. O hâlde bedenin sıhhatini, hâli üzere muhafaza etmek isteyen gıdalardan, siyah tanelerden temizlenmiş buğday ekmeği, hafif tatlılar, koyun eti, kümes hayvanları eti ile yetinmeli, lokmaları küçük alıp, çok çiğnemeli, meyvelerden ancak incir, üzüm, kuru üzüm yemelidir. Mizacın itidâli için olmayan gıda ve meyveleri almamalıdır. Eğer hazırdaki yiyecekler bunlardan ise o zaman yer. Özellikle iştihasız yemek yememelidir. İştihası geldiği zaman da geciktirmemelidir. Yaz günlerinde soğuk yiyecekler, kışın ise sıcak besinler almalı, hazm olunmuş yiyecekler üzerine başka yiyecek getirmemelidir. Yemek zamanını uzatmamalıdır. Böylece gıdanın başlangıcı ve sonu hazımda karışmamalıdır. Hazımda tabiatın bozulmaması ve şaşırmaması için yemekler çok çeşitli olmamalıdır. Çok olmazsa, lezzetli gıdalar daha faydalıdır. Ekşi yiyecekler bedene zararlı, çabuk ihtiyarlatıcı, uzuvları kurutucudur. Tatlı yemek, mideyi rahatlatır, bedeni ısıtır, safrayı tahrik eder. Tuzlu gıdalar, bedeni kurutur, safra yapar, uzuv ve kuvvetlere zarar verir. Tatlının zararını ekşi giderir. Ekşinin zararı da tatlı ile gider. Tuzsuzlar tuzluyu, tuzlular tuzsuzu mûtedil eder. Nefsinde gıdaya iştiha kalmış iken, ondan el çekmek lâzımdır. Yemek zamanlarına riayet elbette lâzımdır. Lâkin kötü gıdalara alışmış olan, buna devam etmeyip, tedricen terketsin. Çok yemek yemeyi indirerek, bir yemek ile iktifa etmelidir. Çünkü gündüzün bir, akşamdan sonra da bir defa yemek vücûda sıhhat, rûha hafiflik verir. Çünkü hastalıkların çoğu, çok yemekten olur. O hâlde tokluktan korunan kimse, ömrü oldukça âfiyet bulur.

Demevî mizac olan kimsenin gıdası sumak gibi olmalıdır. Balgamî mizac olanın gıdası ısıtıcı ve lâtif; safravî mizac olanın gı-

dası nar gibi soğuk ve rutubetli, sevdâvi mizac olanın gıdası rutubetli olmalıdır.

Balıkla yoğurt yemek bedene zararlıdır. Cüzzâm ve felç gibi müzmin hastalıklara sebep olur. Yoğurtla ekşi yemek de yamandır. Sütlâç üzerine sevik ve paça üzerine üzüm ve herise [keşkek] üzerine nar yemek, pirinç ile, yâni pilâvla sirke yemek bedene zarar, mideye ziyandır. «Ekmek ile kuru üzüm yiyen, hayatı boyunca doktora muhtaç olmaz» sözü, doktorların dilinden düşmez.

Bedeni zayıf olan, şişmanlamak ve kilo almak için, gıdayı mide ve bağırsaklarda tutan ve damarlara ulaştıran şeyleri kullansın. Meselâ badem, fıstık, fındık gibi kuru yemişler, pişmiş buğday ve pirinç, yâni pilâv, karpuz ve haşhaş çekirdeği ve buna benzer şeyleri inek sütü ile kaynatıp, kırk sabah ikişer bardak içip, etlensin. Eğer ilkbaharda inek sütünü kaynatıp tuz ile çürütüp, onun mayasından kırk elli sabah yemekten önce iki üç fincan kadar içip bir saat miktar sırt üstü yatarsa, itidâl üzere etlenir ve şişmanlar. Çok yağlı ve şişman olan kimsenin zayıflaması için, az yemesi, çok hamam yapması ve aç olarak çok hareket etmesi ve sert yer üstünde yatması ve gıdalardan mercimek, arpa ve peynir ile iktifa etmesi lâzımdır. Böylece et ve içyağı eriyip gider. Bedeni mûtedil olup, rûhu rahata erişir.

İçeceklerde itidâl: Nehir suyu ile kuyu suyunu hazımdan önce bir arada almak tabiata zorluktur. Zira bu iki su, incelik ve ağırlıkta birbirine uygun değildir. Suların en iyisi nehir suyudur. Özellikle temiz yerde akıp, her şeyden pâk olan, yahut taşlık yerden akıp, tiksindirici her şeyden uzak olan. Ve bilhassa kuzeye veya doğuya akan; aynı şekilde yüksek yerden alçak yere doğru akıp gelen; ve yine menbaı uzak olup, çok akmakla lâtif olan, letafetinden ağırlığı az olan; çok olup şiddetli akan su en iyi sudur. Nil nehrinin suyu, bu sıfatların çoğunu taşımaktadır. Menba suyu, hareketinin azlığından ağır ve sert kalmıştır. Yer altında olan kerizler içerisinde akan sular sert sulardır. Mağara ve kuyu suları daha sert kalmıştır.

Su içmek, ikinci hazım başladıktan, yâni yemek yedikten iki üç saat geçtikten sonra iyi ve faydalı bilinmiştir. Yemek yerken su içmek hastalığı körükler. Lâkin midesi sıcak olan kimsenin, yemek arasında ve sonuna doğru su içmesi faydalıdır. İştihası zayıf olana kuvvet verir. Çünkü o zayıflık hararetin çokluğundan gelir. Böylece su içerek hararet mûtedil olur. Ama aç karnına ve terli iken, bilhassa cima' ve hamamdan ve müshil içtikten sonra ve meyve üzerine su içmek ve bilhassa soğuk su içmek zararlıdır. Lâkin bildirilen zamanlarda susuzluğa dayanamazsa, çocuğun meme emmesi gibi, dudakları ile emerek içmeli ve üç nefesi geçirmemelidir. Her nefes-

te üç yudumdan çok içmemelidir. Çünkü çoğu zaman susuzluk, uzayan veya tuzlu olan balgamdan meydana gelir. Halbuki çok su içmeye alışınca, hararet artar. Eğer o hararete sabrederse, tabiat, o hararet maddesini eritip, hararet de kendinden gider. Çok olur ki, bunun gibi, hararet maddesini bal gibi tatlılar teskin eder. Her zaman ayakta su içmek hata ve tehlikelidir. Ancak Zemzem suyunu ayakta içmek şifâdır.

Nazm (Arapçadan tercümedir):

Beş yerde su içmekten iyi sakın kendini,
Zira içersen eğer hastalık verir sana;
Hamamdan ve cima'dan ve yorgunluktan sonra,
Yemekten sonra, bir de yatınca yatağına.

Boşaltma ve tutmada itidâl: Bedenin sıhhatini düşünenin, her zaman kendi tabiatına dikkat etmesi lâzımdır. Eğer tabiatı kabız olursa, onu incir ve senâmeki gibi sıvılarla yumuşatsın. Bilhassa yaşlıların tabiatına yumuşaklık, rahatlık ve selâmettir. Tabiatında çok yumuşaklık bulursa, onu sumak ve kavruk gibi şeylerle kabz etsin. Doyduğunda yemeğin çokluğundan midede hâsıl olup geğirmekle çıkan gaz ile yahut ekşime ile yahut sadece ağırlığı ile gıdayı bozuk bulursa, hemen o anda kusmak için gayret etsin. Eğer kusması zor ise, veya vakti değil ise mastik ile kaynamış sıcak su içip, sağ yanı üzerine yatsın. Yahut bir parmak bala ince tuz katsın ve pamuk ile mak'atında yarım saat kadar taşımaya katlansın. Tâ ki, yumuşayıp, rahatça o bozuk gıda gitsin. Sonra elma gibi mideye kuvvet veren şeyleri yeyip hamamda yatsın. Eğer ishâl olursa, gül yaprağı, dövülmüş mazı, nohut sakızı, ermeni çamuru, fesleğen tohumu, tebeşir ve kimyon gibi kuru maddelerden yesin. Yahut elma, sefercel ve ekşi nar gibi meyveler yesin. Böylece tabiatı yine itidâline kavuşur.

Bevl ve gaitayı, yâni küçük ve büyük abdestini çok tutmak çok zararlıdır. Titreme verir. Çabuk ihtiyarlatır.

Fârisi nazm (tercümedir):

İnsan hayatının, mide temeli
Tedricen gitmeli, üzülmemeli.

Bağlanırsa açılmayacak kadar,
Kalbe elem verir, bedene zarar.

Bağlanmayacak kadar açılırsa,
Ölüme götürür, vermesin tasa.

Dört değişik, serkeş tabiatler var,
Buluşmuş insanda ve kaynaşmışlar.

Galib olursa bu dörtten biri,
Kalıbdan can söker, bırakmaz diri.

İşte ârif, kâmil olan insanlar,
Bu fâni dünyaya bel bağlamazlar.

ALTINCI NEVİ: Sıhhat hâlinde mûtad olunan ifrazatın [boşaltmanın] en kolay nevi olan cima' ve hamamın itidâlini bildirir.

Ey aziz! Tabibler demişlerdir ki, sağlıklı iken âdet olunan ifrazatın en kolay ve faydalısı cima' ve hamamdır. Cima'nın en faydalısı, birinci hazımdan sonra olan ve bedenin sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluğunda, boş ve doluluğunda itidâl hâlinde bulunandır. Bir yanlışlıkla, bu itidâlin dışında bulunduysa, bedenin hararet ve rutubet ve dolu hâlinde bulunan cima'ın zararı, onun soğukluk, kuruluk ve boş hâlinde bulunanından az ve kolaydır. Şehvet kuvvet bulmadıkça ve âlet düşünce ve bakma olmaksızın cima' etmeye kalkmak, bedenin sıhhatine zararlı bir oyundur.

Faydalı cima'ın alâmetleri vardır: Akabinde bedene hafiflik, neşat, yemek arzusu ve uyku gelir. Ancak böylece bedende bulunan fazlalık dışarı çıkmış olur. Çünkü mûtedil cima; tabii harareti giderip bedeni rahatlandırır, yemek ve beslenmeye bedeni hazırlayıcıdır. Kızgınlığı zayıflatıp, bozuk vesveseleri ve sevda düşüncelerini izâle eder. Balgami olan hastalıkların çoğu onunla gider. Çok olur ki, cima'ı terk edenin menisinden, bozuk buharlar beyne çıkıp, baş dönmesi ve göz kararması gibi belâlara uğrar. Meni buharı bedende kalıp, kaplarına dolduğunda, kasıklar şişer ve acır, bedende ağırlık hissedilir. Cima'a avdetinde sür'atle hafiflik ve şifâ bulur. Cima'nın çokluğu, vücudu boşaltır, kuvveti düşürür, gözleri zayıflatır. Mübtelâsını titreme alır. Kriz gelir. Sinirlerini boşaltır. Âcuzeye, kabihe, hastaya, küçük bâkireye ve yıllarca cima' olunmayan dula cima' etmekten kaçınmak lâzımdır. Çünkü bunlar kuvveti çeker, âleti yumuşatır, rutubeti dağıtır ve üzüntü verir. Pişmanlıkla son bulur. Nefretle adı anılan livata tabiata aykırı ve bedene zararlıdır. Çünkü onda ihanet ve eziyet birlikte olup inzâl zevkini men eder. Genç güzel hanımla cima' vücuda sıhhat, hislere kuvvet verip, tabiati mesrûr, kalbi pür huzûr eder. Zira tabiat ona mâil olduğundan meni ifrazatı çok olup, o fazla madde bedenden gider.

Cima' şekillerinin en efdali, kadını sırt üstü yatırıp, iki bacağı açık olduğu hâlde, diz üstünde iki bacağı arasına girip yapmaktır. Önce oynaşmalı, konuşmalı, birbirine güzel, tatlı sözler söylemeli, sevişmeli, göğsünü, dudaklarını ve yanağını öpmeli, sarılmalı, kucaklamalıdır. Hattâ göğüslerini ve göbeğinden aşağısını oğmalıdır.

Sonra âletini, bıd'a sürmeli ve kadının gözünü kollayıp şehvetin şiddeti ile ikisi de iyice isteklenmelıdir. Kadının menisi göğsünden ayrılırken gözü değişir ve erkeği göğsüne almak ister. O zaman üzerine düşüp ileri geri hareketlerle inzâli sağlamalıdır. İnzâlden sonra karnının üzerinde biraz kalıp meninin imtizac edip rahme ulaşmasını sağlamalıdır. Çocuk arzu edenin bu edebler üzere hareket etmesi gerekir. Böylece inzâl de kolay olmuş olur. Kadın da ondan lezzet alır. Çocuğun vücûdu tamam olup, hepsi sıhhat ve âfiyette olur. Boşalma, bununla tamam olur. Böylece meninin bakiyesi mesânede kalmamış olur. Orada kokuşup hasta etmez. Bıd'ın rutubeti ona damlayıp, ondan mesâne iltihabı yapmaz. Sakın kendisi yatıp, kadını üzerine almasın.

Cima'ı tahrik eden şeylerden biri, insanların mücameatına muttali olmaktır. Biri de kadın ses ve şarkılarını dinlemektir. Biri de hayvanların çiftleşmelerini seyretmektir. Biri de cima'a ait, yâni seks hikâyeleridir. Kasıktaki kılları temizlemek de şehveti uyandırır, âleti tahrik eder, cima' düşüncesi doğurur. Ama, (beyt):

Nazar-ı şehvet için rûy-i zenân ağ olsun,
Zeni olmazsa kişinin sol eli sağ olsun.

Şehvetle bakmak için kadınların yüzleri apaydınlıktır. Kişinin hanımı yoksa sol eli sağ olsun.

deyip, eli ile istimnâ etmek, üzüntü ve sıkıntıya götürür. Cima' yolu ile meniyi dışarı atamayanın derisinin altında olan hararetle rutubetten bit meydana gelir. Bazen bunlar bedende def'aten hâsıl olur ve o derece çoktur ki, rengi sarartır, uykuyu kaçırır, şehveti keser. Bunun için erkekler daha çok bitli olur. İlâcı beden ve elbisesinin temizliğine dikkat ve tuzlu su ile yıkanmak, yâni denize girmektir. Sonra da tatlı su dökünmelidir.

Hamamın iyisi, binası eski, içi geniş, suyu tatlı, harareti mûtedil olandır. İlk odası ılık ve rutubetli, ikincisi sıcak ve rutubetli, üçüncüsü sıcak ve kuru olmalıdır. Beden sıhhatini muhafaza edip, terlemek için hamama gidenin, sıcak olan üçüncü odasına tedricen gitmesi, çıkarken de yine alışa alışa çıkması gerekir. Hamamın içinde çok kalmak, baygınlık, baş dönmesi, sıkıntı ve ızdırap verir. Mizacı kuru olan, suyu havadan çok kullanmalıdır. Bunun için rutubete ihtiyacının çokluğundan evinin döşeme ve toprak kısmına bile su serpip yatmalıdır. Rutubetli buharları çoğaltmak için, hamamın içine su dökmeli, içeriyi havalandırmalıdır. Mizacı rutubetli olan ise, havayı sudan çok kullanmalıdır. Kuruluğa olan ihtiyacının çokluğundan, suyu kullanmadan önce terlemelidir. Sağlığı korumak yönünden hamamda çok fazla terlemek de iyi değildir. Çünkü cild kızarmış ve yaştır. Beden pörsümeye ve sıkıntı gelmeye başlarsa,

hemen dışarı çıkmalıdır. Hamamdan sonra iyi örtünmeli, sağlam giyinmelidir. Çünkü beden, hamamdaki havadan daha soğuk olan havaya çıkacaktır. Beden hamamın suyundan emdiğinden onun o harareti, çabucak gidip, tabiaten soğuk olan su, soğukluğunu alınca bedenin de soğukluğu artar. Eğer yemekten sonra hamama giderse, bedenin şişmanlamasına, yağlanmasına sebep olur. Ama sirke balı içse, kabızlık görmez. Banyodan sonra yerse, kabızlıktan kurtulur. İtidâl üzere bedeni olur. Yemek hazm olunduktan sonra hamama giderse, yine toplu ve sağlam olur. Mide boş iken hamama gitmek, bedenin kurumasına yardım etmektir. Zira asli hararet ile ârızî harareti bir arada bulundurur. Riyâzeti az olan kimse, hamamda çok terlesin. Böylece riyâzet [beden eğitimi] ile bedenden ayrılacak fazlalıklar, hamamın sıcaklığı ile ter ve kir olarak çıkar. Bu boşalma ile vücûd itidâl mizacına kavuşur.

Soğuk su ile yıkanmak gençlere kuvvet verir. Yaz günlerinde öğle üstü, mizacı hararetli ve eti mûtedil olan kimselerin bedenine sıhhattir. Ama ihtiyarların ve çocukların, ishâl ve nezlesi olanın ve hazmı noksan olanın bedenine zararlıdır.

Kükürtlü kaplıcalardan çıkan sıcak su ile yıkanmak, fazlalıkları atıcı, titreme ve felc hastalıklarına ilâç, uyuzu iyi edicidir. Mafsal ağrıları ve romatizmaya iyi gelir. Tecrübe edilmiştir. İlâçlı suların hepsi bedendeki bütün kokuları giderir, yaraları iyi eder. Bu tür ılıcaların vücûda olan bütün faydalarını ancak Allahü Teâlâ bilir.

YEDİNCİ NEVİ: Çok kullanılan ilâç ve gıdaların tabiat ve faydalarını, özelliklerini ve hükümlerini ebced harflerine göre bildirir.

Ey aziz! Tabibler demişlerdir ki, herkes kendi vücûdunun hekimi, doktoru olmalıdır. Kullandığı ilâç ve müfred gıdaların tabiat ve faydalarını bilmelidir. Her birini hükmüyle kullanmalıdır. Böylece vücûdu sıhhat üzere kalmalıdır. İlâçlardan her bir ilâcın bedene nasıl te'sir ettiğini bilmelidir. O ilâçla bedenin kendi tabii hararetini değiştireceğini bilmelidir. Eğer bedene, insanın hâlinden ziyade te'sir etmezse, o ilâç mûtedil, bedene keyfiyetinden çok te'sir ederse, o ilâç itidâlden ve o keyfiyetten hariçtir. O te'sir az olup, hissedilmezse, o en iyi derecede ilâçtır. Te'siri his olunursa ve lâkin bedene zarar vermezse, o ikinci derecede bir ilâçtır. Bedene zarar verirse, lâkin zararı helâk edici değilse, o devâ üçüncü derecededir. Zararı ölmeye götürürse o dördüncü derecede devâdır. Ona zehirli ilâç adı verilmiştir. Gıdaların ahkâmı, bu müfred devâların hükümleri derecelerindendir. Hepsinin isimleri ve hükümleri ebced harfleri sırası ile beyan olunur:

A — İbrişim: Sıcak ve rahattır. Özellikle işlenmemişi faydalıdır. Giyilmesi bitin üremesini önler.

İccâs [Erik]: İkinci derecede soğutucu ve yaştır. Tatlısı mideyi bozar, ishâl eder. Acısı kalb iltihabını teskin edip, safrayı söker. Acısı, tatlısından daha az ishâl edicidir.

Ispanak: Birinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Gıdası iyidir. Sıcak ve kuru olan akciğer ve göğüse faydalıdır. Karnı yumuşatıcı, beldeki, sırttaki demevi ağrıları gidericidir.

Eftimon: Bir bitkidir ki, birinci derecede kurutucu, ikinci derecede ısıtıcıdır. Kokusu müsekkin olup, kâhil ve yaşlılara uygun ve faydalıdır. Sevdâ ve balgam hastalıklarını gidericidir. Sara ve malihulyâya faydalı ilâçtır. Gençleri ve hararetlileri susatır.

Anason: Herkesin bildiği bir tohum olup, ikinci derecede kurutucu ve hararet vericidir. Böbrek, mesâne, rahim, karaciğer ve dalak tıkanıklıklarını açar. Yeli giderir. Baş ağrısına, safravî hastalıklara iyi olup, baş dönmesine çok faydalıdır. Dövülmüşü gül yağı ile kulağa damlatılırsa, kulağın içinde çarpma ve düşmeden ârız olan ağrıları dindirir. Bevli, hayzı ve rutubeti söktürücü ve balgamî olan susuzluğa faydalıdır. Süt ve meniyi arttırıcı, zehirin zararını gidericidir.

İsmed: Sürmetaşıdır. Isfahân sürmesi denir. Birinci derecede soğuk, ikinci derecede kurudur. Ekşi olmazsa kurutucu ve kabız edicidir. Gözü kuvvetlendirici, burun kanını kesicidir.

Ürüz [Pirinç]: Hububattan bir çeşit olup, birinci derecede ısıtıcı, ikinci derecede kurutucudur. Suyuyla yıkanmak a'zâları kirden temizler. Yemesi mideyi temizler. Sütte pişirilirse, yâni sütlâç yapılırsa meniyi artırır.

B — Basal [Soğan]: İkinci derecede kurutucu, üçüncü derecede ısıtıcıdır. Tahlil edici, kesici, yumuşatıcı ve gidericidir. Damarların ağızlarını açmak onun işidir. Kuvvetlisi yüzü kızartır. Tuz ile telili sökücüdür. İtidâl üzere yenmesi mide ve iştihaya kuvvettir. Çoğu baş ağrısı yapar, akla hafiflik verir. Pişmiş soğan çok gıdalıdır. Lâkin hararet verir. Parlamaya faydalı, basur ağızlarını açıcı, şehveti arttırıcı, bevli sökücü, tabiatı yumuşatıcı, zehir kokularına faydalı, pişmiş hâlde yaranın üstüne sarılırsa, ağrısını dindiricidir.

Bıttih-i asfer [Kavun]: Birinci derecede ısıtıcıdır. Sür'atle safraya dönüşür. Onu sirke balı düzeltir.

Bıttih-ı ahdar [Karpuz]: İkinci derecede rutubetli ve soğuktur. Bedeni kirden korur, bevli müdrir, böbrek ve mesânede olan taşları düşürür. Yemek ile yenmesi faydalıdır.

Beyd [Yumurta]: En iyisi, yağda yarım pişirilen tavuk yumurtasının sarısıdır. Faydalısı taze olanıdır. Sarısı hararete, beyazı soğukluğa mevillidir. İkisi de rutubetli ve faydalıdır. Beyazı yüze sü-

rülse, güneş ve ateşin sıcaklık te'sirine karşı koruyucudur. Sarısı bal ile karıştırılıp yüzdeki çizgilere sürülse izâle eder. Beyazı göz ağrısına, boğaz sertliğine, ses kesikliğine, öksürüğe, nefes darlığına ve kanın havalandırılmasına yarar. Tavuk yumurtası çabuk nüfûz eder. Midede sindirilir. Gıdası bol ve meni yapıcıdır. Dövülmüş mazı ile karışımı ishâle iyi gelir. Yumurta et kuvvetindedir. Çünkü o hayvanın bir cüz'üdür. Belki kuvvet olarak hayvandır.

Badincan [Patlıcan]: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Sevdâ, baş dönmesi, tıkanıklık, uyuz ve cüzzamı tevlid eder. Rengi bozar, sarı ve siyah yapar.

Bındık [Fındık]: Hararet ve kuruluğa meyillidir. Zor hazm edilir. Cinsi gücü arttırır. Baş ağrısı, mide bulantısı tevlid eder. Beyne faydalı olup, öksürüğü giderir.

C — Ceviz: Birinci derecede kuru, ikinci derecede ısıtıcıdır. Baş ağrısı verir. Hazmı zor, harareti çoktur. Bal ile olursa, mide üşütmesine iyidir.

Hindistan cevizi: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Gözü kuvvetlendirici, göz hastalığı olan sebel'e faydalıdır. Kokusu güzel olup yemeği hazım ettiricidir. Karaciğer, dalak ve mideyi kuvvetlendirici, bevli müdrir, tabiati kabızdır.

Cübn [Peynir]: Tazesi soğuk ve rutubetli. Eskisi hararet verici ve kurudur. Ortası besleyicidir. Tuzlusu eski olursa, zayıflatıcı ve mesâne taşı yapıcıdır.

D — Dârçin: Üçüncü derecede hararet verici ve kurudur. Çok lâtif ve câzibdir. Kapalı yerleri açıcı ve her zorluğu düzelticidir. Yağı, giderici, tahlil edici, eriticidir. Faydası yüzdeki çiğitlere ve titremeye çoktur. Baş ve göğüs ağrılarına faydalıdır. Üşütmeden olan nezleyi ve öksürüğü giderir. Mideyi kuvvetlendirici, kalbi ferahlandırıcıdır. Karaciğeri açıcıdır. Böbrek ve rahim ağrılarına faydalıdır. Göz kararmasını ve göze perde gelmesini önleyicidir.

Dik ve Dücâc [Horoz ve tavuk]: Horozun en iyisi, ötmeye başlamadan önceki hâli, tavuğun ise, yumurtlama zamanının gelmesinden öncedir. Horoz çorbası mafsal ağrılarına, titremeye, mideye, romatizmaya, kulunca muvafık gelir. Tavuk eti aklı kuvvetlendirir, tabiatı açar, meniyi arttırır, sesi düzeltir.

H — Herise [Keşkek]: Belli bir gıda olup, et suyu ile pişmiş buğdaydan olur. Rutubet ve kurulukta, sıcak ve mûtedildir.

V — Verd-i ahmer [Kırmızı gül]: Birinci derecede soğuk, ikinci derecede kurudur. Tohumu yaprağından çok kabızdır. Onun kurusu daha çok kabızdır. Sedleri, kapalı yerleri açıcı, sevdâyı müsekkin, iç organları kuvvetlendiricidir. Gülsuyu, baygınlığa faydalı, ateşli

baş ağrısını geçiricidir. Bedenin kokusunu güzel eder. Mürebbası sıcak olup mide ve karaciğere kuvvet verir, sindirimi kolaylaştırır.

Z — Zağferân: Birinci derecede kuru, ikinci derecede sıcaktır. Rengi güzelleştirir, bevli müdrir, şehveti uyarıcı, sedleri çözücü, damarları açıcıdır. Lâkin kabzı vardır.

Zencefil: İkinci derecede kuru, üçüncü derecede sıcak olup, ayrıca bir de rutubeti vardır. Cinsî arzuları kamçılayıp, özelliği ile karaciğer ve midenin soğukluğuna uygun gelir. Onunla midenin rutubeti gider. Tabiat da yumuşaklık bulur. Kullanılması dirhemin yarısından iki dirheme kadar faydalıdır.

Zeyt-i ham [Zeytinyağı]: Birinci derecede soğuk ve kurudur. İtidâl üzere sıcaktır ve rutubete yakındır. Eskisinde hararet çoktur. Her gün zeytinyağı sürünmek saçları kuvvetlendirir ve beyazları düşürür.

H — Hınna [Kına]: İkinci derecede soğuk ve kurudur. Çözücü, açıcı, hafifletici ve kabızdır. Ateşli şişler ve balgam için pişirilmesi faydalıdır. Yağı, sinirleri müleyyin, zorlukları çözücüdür.

Hımmes [Keten tohumu]: Birinci derecede sıcak ve kurudur. Siyahı en iyisidir. İrisi makbulüdür. Sırt ağrısına faydalıdır. Diş diplerindeki ve yüzdeki şişleri giderir. Sesi düzeltir. Diğer danelerden gıdalı olduğu denenmiş ve bilinmiştir. Pişmişi istiskaya faydalıdır. Böbrek ve mesâne taşlarını düşürür. Meniyi arttırıcı, cinsi arzuları kamçılayıcıdır. Bevli müdrir, doğumu kolaylaştırıcıdır.

Hınta [Buğday]: Hararet ve rutubette mûtedildir. İnsanın hararet ve rutubetine muadildir. İri kırmızı buğday en iyisi, en kuvvetlisi, en lezzetlisi ve en besleyicisidir.

Hamâm [Güvercin]: Bunun uçacak hâle geleni yavrusundan hafif ve besinlidir. Yavrusu sıcak, rutubet bakımından daha çoktur.

TI — Tin-i Ermeni [Ermeni çamuru]: İkinci derecede soğuk ve kurudur. Tabiatı kanı çok tutucudur. Küçük ve büyük sivilce ve çıbanlara şurubu veya sürülmesi faydalıdır. A'zâlardaki pörsümeyi, çürükleri ve ateşli nezleyi giderir.

Tabâşîr [Hind hıyarı]: İkinci derecede soğuk, üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Yüksek ateşi düşürücüdür. Safravî olan hastalıklara iyidir. Midenin hararetini ve iltihabını ve karaciğer iltihabını müsekkin, hummaya mânidir.

Y — Yaktîn [Kabak]: İkinci derecede soğuk ve rutubetlidir. Dönüşmesi çabuk, karışması düzgün, gıdası lâtiftir. Ham üzüm, summak, sefercil, yahut ekşi nar ile kabağın kaynatılması safraya faydalıdır. Lâkin kulunca zararı kat bekat fazladır. Bal ile kaynatılması onu da gidericidir.

SEKİZİNCİ NEVİ: Çok kullanılan ilâç ve gıdaları (Kelemen Sa'fes) harflerinin sırasınca bildirir.

Ey aziz! Tabibler demişlerdir ki:

KÂF — Kâfûr: Üçüncü derecede soğuk ve kurudur. Âfiyet verici olup, hararetli şişleri, ateşli baş ağrısını geçiricidir. Ateşi yüksek olanların hislerini kuvvetlendirir, uykusuz olana uyku verir, koklamayı etkiler ve cinsi arzuları keser.

Kehribâ: Birinci derecede sıcak, ikinci derecede kurudur. Kandaki oksijeni tutar. Yüksek ateşe karşı faydalı ve ishâli kesicidir.

Kimyon: İkinci derecede sıcak, üçüncüde kurudur. Kuru, kabız ve kesicidir. Bevil sıkıştırmasına da iyidir. Yaraları yapıştırıcı, taşları düşürücüdür.

Kem'e [Kırmızıya çalan ak mantar]: Hükmü ağır ve sert, tadı kötüdür. Ancak suyu güzel olup, göze parlaklık verir.

Kereviz: Birinci derecede sıcak, ikincide kurudur. Bedeni yağsızlatır. Damarları açar. Ağrı dindirici, kokusu güzel, cinsi arzuları kamçılayıcı olup taş düşmeye iyi değildir. Karaciğere, öksürüğe, böbrek ve dalağa, istiskaya ve mesâneye faydalıdır.

Kilye [Böbrek]: Hararet ve soğukta mûtedildir. Bir miktar kurudur. Sindirimi zor, karışması kolaydır.

Kebed [Karaciğer]: Sıcaktır. Böbrekten iyidir. İyisi ördek ve yağlı tavuk karaciğeridir.

Keşniş: Birinci derecede kuru, ikincide kabızdır. Ağrı dindirici ve ateşli şişleri giderici, ateşli mideyi kuvvetlendirici, yüksek ateşi ve yemeklerdeki asiti giderici, baş dönmesini, sara'yı önleyicidir. Lâkin meniyi kurutucu ve cinsi arzuları kesicidir. Çok yenirse göz kararması yapar.

Kira' [Paça]: Tabiatı yumuşatıcıdır. Hazmı kolaydır. Öksürüğe faydalıdır.

L — Lûbiyâ [Börülce]: Kurudur. Lâkin onda artık bir rutubet vardır ki, karışımı balgam rutubetidir. Göğsü yumuşatır, idrârı tutar. Akciğer için de iyidir. Islahı karabiber, tuz ve sirkedir.

Lûz [Badem]: Tatlısı rutubetten yana mûtedil olup, acısı da vardır. İkinci derecede sıcaktır. İçilirse idrarı tutar. Acı bademin gıdası az, açma ve temizlemesi çoktur. Tatlı bademin bu te'sirleri, zayıf ve azdır. Lâkin bedeni şişmanlatır ve öksürüğü giderir. Karaciğer ve dalaktaki büzülen yerleri açar.

Leben [Süt]: Kadınların sütü, hayvan sütünden faydalıdır. Çünkü insanın mizacı her şeyden mûtedildir. Kadın sütünün en üstünü,

göğsünden emilendir. Sağılmasından beri çok zaman geçmiş olan süt, iyi değildir. Hamli, kadının hâmile olduğu süreden çok olan hayvanın sütü kötü, ağır ve serttir. Hâmilelik müddeti insana benzer olanın sütü iyidir. İnek gibi. Sütün suyu sıcak, lâtif ve yıkayıcıdır. Onda hiç ekşilik olmaz. Macunsuz ilâçtır. Özelliği yakıcı safrayı serinletmektir. Eftimon ile yakıcı sevdâyı da müsehhildir. Yoğurt soğuk ve kurudur. Yeni olan yoğurt yaş ve sıcaktır. Bütün süt mahsulleri bedene kuvvettir. Bal ile içteki yaraları temizler. Beyine kuvvet, meniye kesret [çokluk] verir. Yine süt ve yoğurt cinsi arzuları kamçılayıcıdır. Az kuru ve sıcak karışımı safraya faydalıdır. Öksürüğü giderir. Lâkin balgami olanlara zararlıdır. Zira onların harareti onu hazm edemez ve demevi olanlara çeviremez. Yaşlılara, rutubet verdiği için faydalı ve uygundur. Demek ki onların, sindirimlerine bal ile yardım etmeleri lâzımdır. Bazen süt, önce karnı boşaltıp, bağırsaklarda olan fazlalıkları çıkarır. Sonra bedende dağınık olup, tab'ı kabz edip, itidâl üzere gider. Süt, pişmiş olursa hazmı kolaydır.

Lübâ [Ağuz]: Hazmı yavaş, hâli kötü olup, düzelteni baldır. Her süt, karaciğer boşluğunu tıkar. Ancak deve sütü tıkamaz. Sütü ve yoğurdu çok içmek ve yemek vesvese ve unutkanlığa ilâçtır. Fakat dişlere ve diş etlerine zarardır. Başı ağrıyan ve dönenlere ziyandır. Göz kararmasına sebep olur. Islahı şekerdir. Süt şekerli olursa, yüzün güzelliğini, bedenin şişmanlamasını temin eder. Terkibleri sulu, peynirli ve yağlı sütler olmak üzere ayrılır. İnek sütünün çoğu yağlıdır, deveninkinin çoğu suludur.

Lahm [Et]: En faydalısı yaşı az olan koyundur. Buzağının ve oğlağın fuzulî kısmı azdır. Her hayvanın erkeği, yağlısı ve siyahı lezzetli ve hafiftir ve iyidir. İnek eti keçi etinden kurudur. Keçi eti koyun etinden kuru, hazmı zor ve tutucudur. Boğazlanacak devenin etinin tadı ağır, hazmı zordur. Tavşan eti sıcak ve kuru olduğundan sevdası çoktur. Et cinsinin gıdası kuvvetlendiricidir. Sür'atle kana dönüşür. Baharda ve yazın ilk zamanlarında hararet için, inek eti yemek hata ve tehlikelidir. Çünkü uyuz ve cüzzam ve dalak yapar. Aynı şekilde ilkbaharda ve yazın yarısında bütün sert etlerin vücûda zararı vardır. Lâkin deve eti sert olmasına rağmen çabuk dönüşür. Kaz eti sert olup, çok besinlidir. Tavuk eti ondan hafif ve lâtiftir.

Lâden çiçeği: Birinci derecede kuru, ikinci derecede sıcaktır. Lâtiftir. Kaynatılır. Rahmin hastalıklarına iyidir. Saçların dökülmesini önler. Zor kapanan yarayı kapatır.

M — Mastik [Kendir]: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Gayet lâtif, hulûl edici ve kabızdır. Akıcı, balgamı eritici ve gidericidir.

Balgamı câzibdir. Öksürüğe faydalı, kan tükürmeyi kesici, mideyi temizleyici, kuvvetli ve faydalıdır.

Milh [Tuz]: Birinci derecede kuru, üçüncüde sıcaktır. Çabuk çözülür ve kurutur. Çeşitli kokuları kırar ve giderir. Donmuş maddeleri ısıtır ve eritir. Yarım dirhem kadar içilmesi kâfidir. Yakıcı tuzla dişlerin kiri gider. Tuzu itidâl üzere kullanmak rengi güzelleştirir, gıdaları oluşturur, fuzuli şeyleri çıkarır ve ishâl ilâcına yardım eder. Beyaz billûr tuz ham balgamı, siyah tuz balgamla sevdâyı kökünden söker ve giderir.

Muluhiyâ [Edem gümeci]: Birinci derecede soğuk, ikincide rutubetli olup, karaciğerdeki tıkanıklıkları açıcıdır.

Mişmiş [Zerdali]: İkinci derecede rutubetli ve soğuktur. Çekirdeğinin yağı ikinci derecede sıcak ve kurudur. Basurlara iyidir. Karışımı çabuk bozulur. Kurusu, harareti teskin eder. Mideye huh'dan, yâni şeftaliden iyidir.

N — Nil otu: Birinci derecede sıcak, ikincide kuru, üçüncüde kabızdır. Zayıflığı keser, yüzdeki çiğitleri giderir. Yeni yaraya faydalıdır. Yaprağından boya olur, yâni çivit boyası olur.

Na'nâ [Nâne]: Kuru ve sıcaktır. Ayrıca rutubeti vardır. Mideyi sür'atle ısıtır ve kuvvetlendirir. Hazmı kolaylaştırır. Balgamı ve demevi olan kusmaları önler. Cinsi arzuları kamçılar, meniyi çoğaltır. Beş on yaprağı süte konsa, kesilmekten önler.

Nehâle-i dakik [İnce kepek]: Birinci derecede sıcak ve kurudur. Parlaklık, yumuşaklık ve temizlik özellikleri vardır. Badem ve şekerle içilmesi, boğaza ve öksürüğe faydalıdır.

Nişadır: Birinci derecede soğuk ve kurudur. Yumuşatıcı ve çok kuvvetlidir. Za'ferân ile macun sürülmesi yüzdeki çiğitleri giderir.

S — Summak: İkinci derecede soğuk, üçüncü derecede kurudur. Kabız ve kuvvetlendirici, bağlayıcı ve tutucudur. Kanı durdurur. Safrayı boşluğa çekicidir. Şiş ve urları gidericidir. Diş ağrılarına şifâ, harareti teskin edici ve mideyi düzeltici, iştihayı açıcıdır. Saçın siyahlaşmasına, bayılmamaya sebeptir.

Seker [Hurma nebizi]: Birinci derecede rutubetli ve sıcaktır. Eskisinde kuruluk vardır.

Semen [Hayvani yağ]: Birinci derecede rutubetli ve sıcaktır. Boğazı ve göğsü yumuşatır ve tahlil eder. Fazlalıkları azaltır. Bilhassa badem ile çok te'sir eder.

Sefercel: İkinci derecede soğuk ve kurudur. Kendisi ve çiçeği kabızdır. Ekşisi tatlısından çok kabızdır. Her çeşit susuzluğu giderici ve bevli müdrirdir. Şehveti kuvvetlendirir. Özellikle bal ile olur-

sa mideye kuvvettir. Çekirdeğinin suyu tabiatı yumuşatır, kabızlığı anında giderir. Akciğerleri yumuşatır, öksürüğe faydalıdır. Fazla alınması kulunç yapar.

Semek [Balık]: Rutubetli ve soğuktur. İyisi küçüğüdür. Kanı az ve lezzetli olup, çok çabuk bozulmaz. Akıntısı kuvvetli olan tatlı su içinde büyüyüp, kılçığı çok olmamalıdır. Yahut tuzlu denizlere dökülen tatlı akarsuların ağızlarında bulunup, onda kalmayanıdır. Deniz balıklarının iyisi bayat olmayanıdır. Tuzu galip olup sıcaklığı ve kuruluğu olmayandır. Balık akıcı balgam yapar. Çabuk bozulduğundan sıcak olan mideden başkasına iyi gelmez. Balık etini bozan rutubet ve yoğurttur. Tatlı ise yarayışlı hâle getirir.

AYIN — Anber: İkinci derecede sıcak, birincide kurudur. Mide, karaciğer, yürek, his ve kuvvetleri takviye eder. Anber,miskten daha mütedil ve beyin hastalıklarına devâdır.

Ud: İkinci derecede kuru ve sıcaktır. Mide, karaciğer, yürek ve hisleri takviye eder. Tıkanıklıkları açıcıdır. Beyne çok faydalıdır. Çiğnenmesi güzel koku verir.

Asel [Bal]: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Parlaklık verir, açar ve cezb eder. Kokmaya mânidir. Karışımları bile biti öldürücüdür. Kirli yaraları temizler, göz kararmasını giderir, mideyi kuvvetlendirir, iştihayı getirir, karnı düzeltir. Yara üzerine sürülürse ilâç olur. Zift ile de çok müessir ve çekicidir.

İneb [Yaş üzüm]: Kabuğu soğuk ve kurudur. İçi rutubetli ve sıcaktır. Çekirdeğinde hem soğukluk, hem de kuruluk vardır. Gıdanın iyisidir. Mideyi ve cinsî arzuları kuvvetlendirir. Olmuşu iyisi, asmada olanı beğenileni, siyah renklisi efdâlidir. Mesâneye zararlıdır. Bunu faydalı kılan tatlı nardır.

F — Fıdde [Gümüş]: Soğuk ve kurudur. Hafakanı mânidir. Mide suyuna ve yüreğe faydalıdır. Uyuzu giderir.

Fıstık: İkinci derecede kuru ve sıcaktır. Ayrıca rutubeti de vardır. Yüreği kuvvetlendirir, karaciğer tıkanıklıklarını açar. Faydalı ilâçtır.

Fücle [Turp]: Gıdası az, balgamı çok, karaciğeri açıcıdır. Bedenin kokusunu bozar. Kurtları öldürücüdür. Yemeği sindirime yardımı çoktur. Lâkin hazmı zordur.

Fülfül [Biber]: Dördüncü derecede kuru ve sıcaktır. Siyahından çok beyazında hararet vardır. Kırmızısının kuruluğu ikisinden azdır. Üçü de mide ve bağırsaklarda olan sert kokuları tahlil eder, bozar. Sinir ve bağırsakları ısıtır.

SAD — Sandal [Hindistan taraflarında yetişen bir ağaç]: İkinci derecede soğuk ve kurudur. Sürülmesi ve içilmesi sıcak şişlere,

ateşli baş ağrısına ve hararetli hafakana faydalıdır. Hararet ve acıdan hasıl olan mide zayıflığına uygun gelir.

Sa'ter [Kekik]: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Lâtif, ayırıcı ve faydalıdır. Merhemi kokuyu giderir. Mideyi kurutur. Bevli mudrirdir. Gözün görmesini kuvvetlendirir. Kasık ağrılarını keser.

Sumg [Ağaç sakızı]: Kurutması çoktur. En lâtifi Arap sakızıdır. Çünkü o göğüsteki sertlikleri yumuşatıcı, karnı düzeltici, bağırsakları kuvvetlendiricidir.

DOKUZUNCU NEVİ: Çok kullanılan gıda ve ilâçların isim ve hükümlerini bildirir.

Ey aziz! Tabibler demişlerdir ki:

KAF — Kusâ: Kavunun bir nevidir. Hıyar gibi uzun olur. İkinci derecede rutubetli ve soğuktur. Olmuşu iyidir. Hararet ve safrayı müsekkindir. Bozulmuşu koku, tiksinti ve ateş verir. Olmuşunun bozulmuşu daha fenadır. Koklaması baygınlığa faydalıdır. Susuzluğu kesicidir. Mesâneye uygundur. Kusâda bevlin idrarı ve tabiatın yumuşatılması özelliği vardır. Hıyar ise kusâdan çok soğuk ve lâtiftir. Şiddetli ateşleri giderir. İdrar sökmek için çok faydalıdır. Bazen mide ve böğür ağrılarına iyi gelir. Bunun ıslahı tuz, bal veya zeytin yağıdır.

Karanfil: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Karaciğer, mide ve beyne faydalıdır.

R — Reyhan: Birinci derecede sıcak ve kurudur. Kalbi kuvvetlendirici, basuru gidericidir. Koklanırsa uyku getirir.

Ravend: Aç karnına iki dirhem kadar on sabah içilirse, yara, kir, düşük, darbe, karaciğer, mide, fıtık, böbrek ve mesâne için çok faydalıdır.

Râziyâne: Kırda olanın sıcaklık ve kuruluğu üçüncü derecede, bahçede yetişenin ikinci derecededir. Gözü kuvvetlendirir. Karaciğeri açar, idrarı söker. Soğuk su ile olursa baygınlığı ve mide iltihabını giderir.

Reybas: İkinci derecede soğuk ve kurudur. Kanı söndürücü, safrayı sökücü, harareti kesicidir. Özünden sürme göze faydalıdır. Yara ve safravî ishâli gidericidir.

Rumman [Nar]: Tatlısı birinci derecede soğuk ve rutubetli olup, ekşisi ikincide soğuk ve kurudur. İkisi de safrayı söker. Ekşinin bal ile macunu kulak ağrısına faydalıdır. Yeşilin idrarı çoktur. Narın acısı mide iltihabına iyidir. Ekşisi boğaz ve göğsü sertleştirir, tatlı-

sı ise kuvvetlendirir ve yumuşatır; ateşli öksürüğü önler. Her nevi hafakanı def eder. En iyisi tanesi sulu olanıdır.

Ş — **Şa'îr** [Arpa]: Birinci derecede soğuk ve kurudur. Beslemesi buğdaydan azdır. Arpa suyu, sevikinden besleyicidir. Arpa suyunun un ile macunu göğüs, öksürük ve yüzdeki çiğitlere uygun ilâçtır.

Şûniz: Siyah danedir. Nihayet ikinci derecede sıcak ve kurudur. İlk sıcaklığı cilâdır. Kokusu muhallildir. Barsı giderir. Karındaki kurtları öldürür. Keten torba içinde iki dirhem, nohut ve ayranla karıştırılıp alna konursa, nezleye iyi gelir.

T — **Temr-i hindî** [Hind hurması]: İkinci derecede soğuk ve kurudur. Mideyi kuvvetlendirici, safrayı sökücü, kusmayı teskin edici, harareti kesicidir.

Tüffâh [Elma]: Tatlısı itidâle yakın, hararete mâildir. Onda ayrıca soğuk bir rutubet vardır ki, onunla şişirir. Ekşisi daha soğuk olup rutubeti azdır. Ezilmişi hararet keser.

Tîn [İncir]: Tazesi az rutubetli ve sıcaktır. Suyu ve beslemesi çoktur. Midede hemen emilir. Kurusu lâtif ve sıcaktır. Bütün meyvelerden besleyicidir. Olmuşu itidâle yakındır. Eti yaralara iyidir. Yumuşatıcıdır. Harareti müsekkindir. Sütü, akıcı kanı dondurur, donmuş olanı eritir. Hastalıkla bozulan rengi düzeltir. Macunu, büyük çıbanları iyileştirir. Tuzlu balgamdan olan harareti teskin eder. Müzmin öksürüğü giderir. Akciğer ve göğse faydalıdır. Karaciğer tıkanıklıklarını, dalak, böbrek ve mesâneyi açıcıdır. Aç karınla incir yemenin sindirim yollarını açmada şaşılacak te'sirleri vardır. Bilhassa badem ve ceviz ile yenmesi çoktur. Lâkin ağır ve sert yiyeceklerle incir yemek iyi değildir. İncirin sirke içinde sulandırılmışından üç sabah aç karnına üçer incir yiyen hummadan, yâni ateşli hastalıktan kurtulur. Safradan zarar görmez.

Tut [Dut]: Beyazı incire yakındır. Lâkin ondan az besleyicidir. Mideye yaramaz. Kırmızısı rutubetli ve soğuktur. Onda bir kabz vardır. Boğazdaki çıbanları yâni şişleri giderir. Yemesinde ve suyunda iştihâ ve gıda kuvveti vardır. Gıdaları mideden çabuk, bağırsaktan yavaş geçirir. Bevli arttırır.

S — **Sûm** [Sarımsak]: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Suyu değiştirmek, diş ağrısı, müzmin öksürük ve göğüs ağrısı için gayet iyidir. Asalak ve kurtları döker. İdrarı söker. Bitleri öldürür. Fakat buharının çokluğundan baş ağrısı yapar ve göze zarar verir.

Sülc [Kar]: Hapsedilmiş olan duman hararetinden susuzluk verir. Mide ve sinirlere zararlıdır. Dişlerin hararetten olan ağrısını müsekkindir.

H — **Haşhaş**: İkinci derecede soğuk ve kurudur. Siyahı içme veya macun olarak üçüncü derecede soğutucu ve uyutucudur. Yemesi nezleyi önler.

Hatmı: Şebboy çiçeğidir. İtidâl üzere sıcaktır. Onda olgunlaştırıcı, yumuşatıcı, ayırıcı ve gevşetici özellikler vardır. Mafsal ağrılarını giderir. Titremeyi önler. Tohumu ateşli öksürükleri keser. Yaprağı göğüs şişkinliklerini giderir. Kökü kaynatılırsa bağırsak ve bevil yanmalarını, mak'attaki şişkinlikleri ve ishâli giderir.

Huh [Şeftali]: Birinci derecede rutubetli ve ikinci derecede soğuktur. Çabuk bozulur. Tabîatı yumuşatıcıdır. Yonca suyu ve yaprağı ile kulak kurtlarını; göbeğe sürülmesi, yahut içilmesi karın kurtlarını öldürür. Çok besleyicidir. Lâkin gıdası iyi değil, zararlıdır. Yemekten sonra yemek iyidir.

Hal [Sirke]: Sıcaklık ve soğukluktan mürekkeptir. Soğukluğu daha çoktur. Kaynatılırsa soğukluğunun azalması tecrübe edilmiştir. Sirke, kanı inceltir, safrayı söker ve olacak şişleri önler. Sevdevîlere zararlı, balgama zıt, hazme, yâni sindirime yardımcı ve uyuzu önleyicidir. Yanmalara iyidir. Gül yağı ile baş ağrısına faydalıdır. Ağızda gargarası diş ağrısını keser.

Hubz [Ekmek]: En üstünü temizlenmiş buğday unundan yapılanı olup, unu ince ve elenmiş olanıdır. Mayası tuzlu olup, hamuru itidâl üzere olmalıdır. Tandırda pişirmelidir. Buna yakın olan fırında pişirilen somundur. Bunlardan başkasında fazilet bulunmaz. Ekmeğin sıcağı zararlı, soğuğu faydalıdır. Simitin yâni peksimetin gıdası çoktur. Fakat sert ve kuru olduğundan nüfûzu yavaştır. Emilmesi zordur. Elenmemiş undan ekmek tabiatı yumuşatıcıdır. Emilmesi çabuktur. Fakat beslemesi azdır. Kadayif yâni pide [ince ekmek] lezzetlidir. Fakat sertlik verir. Süt ile yoğrulan ekmek çok besleyicidir. Zor sindirilir. Siyah buğday ekmeğini su ile yemek bedeni şişmanlatır. Sıhhati korur.

Hardal: Üçüncü derecede sıcak ve kurudur. Balgamı keser. Mafsal ağrılarını giderir. Uyuza iyi gelir. Şişkinlikleri düzeltir. Başın rutubetini temizler. Damlası ve yağı kulak ağrısını giderir. Balla aç karnına yenmesi, akciğer yollarında olan sertlikleri izâle eder.

Z — **Zeheb** [Altın]: Lâtif ve mûtedildir. Tozları, sevdevî hastalıklara ilâçtır. Kalbi kuvvetlendirir. Hafakana faydalıdır. Ağızda tutulması, ağız kokusunu izâle eder.

DAD — **Damıran**: Reyhân cinsindendir. Fesleğen derler. Birinci derecede rutubetli ve sıcaktır. Koklaması beyne faydalıdır.

ZI — **Zarur**: İkinci derecede sıcak ve kurudur. Yarayı temizler.

G — Galiye: Kıymetli bir ıtırdır. Sert şişleri, urları yumuşatıcı ve çok derde devâdır. Soğuktan olan baş ağrısını giderir. Taşınması rahim ağrısını giderir.

Bütün ilâçların ve gıdaların Allahü Teâlânın te'siri ile müessir olduğu muhakkaktır. Bu bildirilerin zanni sebeplerden olduğu bellidir. Elbette bütün sebep ve eşyaya müessir olan ancak müsebbibü'l-esbâbdır. Herkese zarar ve fayda ondandır. Burada, **«İlim ikidir, biri beden için tıb, diğeri din için fıkıh ilmidir»**, kelâmının anlatılması bitti. Bundan çok isteyenler tıb ve eczâ kitablarına baş vursun.

ONUNCU NEVİ: Vücûdun sıhhatine ait olan yeme ve içmenin edeb ve kaidelerini ve bazı yiyecek ve meyvelerin fazilet ve faydalarını bildirir.

Ey azizi Hadis âlimleri demişlerdir ki, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) âdetleri arpa ekmeğini yemeğe devam idi. Habib-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem) hazretlerinin çoğu zaman yedikleri arpa ekmeği yahut buğday unu ile karışık arpa ekmeği idi. Arpa ekmeği ile, üstüste üç gece doymuş olmayıp, çoğu zaman aç ve susuz dururdu. Bunun için tenbih ve beyan buyurup, gündüzün beyazlığı ve gecenin karanlığı içinde ikişer kere yemek ve içmek israf ve illettir, buyururdu. Et yemek ve çorba içmeğe devam etmek kalbi karartır. Kırk gün hiç et ve yağlı yememek ahlâkı bozar, tabiatı değiştirir. Acıkmadan yemek, susamadan içmek vücûdun sıhhatine zarardır. Nitekim hayreti gerektirmeyen yerde gülmek, insanı mahcub eder.

Sıhhatini korumak isteyen tokluğa devam etmeyip, yemeğin lezzetini bulacak kadar aç olsun. Cennet ziyâfetleri için, elinden geldiği kadar aç dursun. Tâ ki aklı sâf, sadrı geniş, kalbi nûrlu olsun. Mümkün oldukça gıdayı tebâdür etmelidir. Bununla bedeni sıhhat, tabiatı kuvvet bulur. Akşam yemeğini terk etmemelidir ki, uzuvları ihtiyarlamaktan, kuvvetten düşmekten emin olsun. Çeşit çeşit nimetlerle, çeşitli şerbetleri birleştirmeyip, bir yemekle iktifa etsin. Böylece cismi sıhhat ve sürûra, kalbi hayat ve huzûra kavuşsun. Çünkü her hastalığın kökü tokluk, her devânın aslı açlık olduğu tecrübe ile sâbittir. Yalnız ekmek yiyenin bedeni, ömrü oldukça sıhhat ve âfiyette kalır. Edeb ise, acıktıktan sonra yemek, doymadan önce yemekten el çekmektir.

İşte az yeme ve içmenin en aşağı derecesi midenin üçte birini yemek, üçte birini su, üçte birini de havaya ayırmaktır. Orta derecesi yeme ve içme ile midenin yarısını doldurmaktır. Doyduktan sonra yemekten sakınmak çok önemlidir ve lâzımdır. Zira fazlası is-

raf ve haram olduğu gibi, hastalık ve çöküntü verir. Önümüze gelen yiyecek ve içeceği aşağı görmemeli, beğenmemezlik etmemelidir. İştihası varsa yesin, yoksa yemeyip konuşmasın. Bir kişilik yemek iki kişiye yeter. Nitekim iki kişilik yemek dört kişiye, dört kişilik yemek sekiz kişiye yeter.

Bazı yiyecek ve meyvelerin fazilet ve faydası hakkında çok hadis-i şerifler vardır. Nitekim Cebrâil aleyhisselâm Habib-i Ekrem'e (sallallahü aleyhi ve sellem) heris yemesini işaret etmiştir. Bunun üzerine bu yemeği yeyip güç, cima' ve gece ibâdeti için otuz kırk adam kadar kuvvet bulmuştur. Ona göre arpa ekmeği, mercimek çorbası ve su kabağı, bütün yemeklerden iyi ve sevgili idi. Zira Allahü Teâlâ'yı zikr ettiğinde, kalbi ondan incelik bulmuştur. Etten beyin, kulak, göz ve diğer uzuvlar kuvvet almıştır. Etin en iyisi omuz ve arka eti olup hasta kalbi düzeltir ve rahat ettirir. Katıkların iyisi şaraptan yapılan sirke olmuştur. Hurma ve üzüm meyvelerden olup katık hükmündedirler. Üzümü ekmekle yemek ve tatlı ve güzel koku verenden tatmak ve koklamak haberde gelmiştir. Mübârek balı sabahleyin aç karınla yiyen ve içen her hastalıktan şifâ bulur. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) meyvelerden kavun, karpuz, taze hurmayı, şerbetlerden soğuk ve tatlı şerbetleri severdi. Pilâv [pirinç pilâvı] yerken, Resûlullah'a salâtü selâm okumak lâzım gelmiştir. Zira pirincin nûru, onun cevherinden vücûd bulmuştur. Hadis-i şerifte dendi ki, «Baklayı kabuğu ile yiyenden o kadar hastalık çıkar gider». Şûniz, ölümden başka her hastalığa şifâdır. Peyniri ve cevizi yalnız yemek hastalıktır. Fakat ikisini birleştirene devâdır. Kuru üzüm yemek kokuyu güzel, rengi parlak yapıp balgamı keser, sinire kuvvet verir. Onu yiyen çekirdeğini atsın, bedene zararlıdır. Sefercel kalbe cilâ ve zekâ, korkağa yiğitlik vermede eşsizdir. Onu pilâvla [pirinç] yiyen hâmilenin çocuğu sağlam ve güzeldir. Narı iç kabuğu ile yemek mideyi tesviyedir. İncir yemek kulunç ve romatizmadan emniyet ve kalbe inceliktir. Mübarek karpuz Cennet suyunu ve her yemekte olan lezzeti kendinde bulundurur. Onun et, çekirdek ve kabuğu bütün uzuv ve kuvvetlere faydalıdır. O yemek, su ve reyhandır. Karnı ve mesâneyi yıkayan sabun gibidir. Bel suyuna bereket, şehvete hareket verir. Kokusu güzel olup, baş ağrısını teskin eder. Deriyi temiz ve tezyin eder. Göze kuvvet, yemeğe iştiha ve lezzet verip, susuzluğu giderir, bağırsak kurtlarını öldürür. Yetmiş hastalığı söküp, bedene fayda verir.

Hıyarı tuz ile cevizi tatlı ile yemek sünnettir. Patlıcanı yumuşatıp, süsleyip devâ niyetiyle yemek illetleri izâle eder ve hikmet verir. Beyni rutubetlendirir, cima'ı kuvvetlendirir, şehveti harekete getirir. Ak mantarın suyu yüze şifâ ve siyahı efdâldir. Bir memlekete giden oranın soğanından yesin, oranın hastalıklarından emin

olsun. Pişmiş soğan ve sarımsak yiyen lezzet ve kuvvet bulur. Çiğ yememelidir. Kokusundan melekler incinir. Çamur yiyen kendini katl edendir. Çünkü mideyi bozar, rengi sarartır, bedeni helâk eder. Hadîs-i şerifde dendi ki: «Üç şey kalbin sürûrunu ve bedenin sıhhatini mûcibdir: Güzel koku koklamak, bal içmek ve güzel elbise giymektir». Muhakkak ki o hazret doğru söylemiştir. Zira, «insan elbisesiyledir», sözü bu mânâyı tasdik etmektedir. Demek ki insanlar libas ile süslüdür. Takvâ elbisesi ise hepsinden güzeldir. Bedeni ve canı koruyucudur.

ONBİRİNCİ NEVİ: Din-i mübînin edebi ve Resûlullah'ın sünneti üzere güzel giyinmeyi ve bedeni süslemeyi bildirir.

Ey aziz! Hadîs âlimleri demişlerdir ki, Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) hazretlerine elbisenin sevgilisi kamis [entari] olmuştur. Kolu, yâni yeni parmaklarının dibine kadar, eteği topuklarının üstüne kadar gelmiştir. Topukların üstüne kadarı sünnet, uzunu bid'at ve kibre alâmet olmuştur. Halilullah (aleyhisselâm) erkek ve kadınlar için serâvili [şalvarı] tesettür için en uygun bulmuştur. Çünkü şalvar avret yeri ile yer arasında dahi perdedir.

Sarık sarmak hilim, vekar ve makam olup, Arapların tâcıdır. O hazretin mübarek sarığı siyah kumaştandı. Sarığın ucunu iki omuzu arasında iki karış miktarı uzatmak sünnettir. Çene altına devretmek bid'attır. İslâm sünnetlerinin biri sert elbise ve kaftan giymektir. Sert elbise damarları hareket ettirir, kalbi huşû' üzere bulundurur. Kıl ve yün elbise giymek peygamberlerin sünnetidir. İlk abâ giyen Süleyman aleyhisselâmdır. Tevazu edip, miskinlere benzemek için aba giymek evliyâ-yı kirâmın âdetidir.

Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) kamisi [entarisi], izârı [iç elbisesi] ve serâvili [şalvarı] beyaz pamuktan, aba, kaftan ve kuşağı yünden yeşil şal idi. Yeşile bakmak kalbe sürûr, göze kuvvettir. Yeşil giymek onun ümmetine sünnettir. Erkeklere sırf sarı ve kırmızı mekrûh ve bid'attir. Saf ipek haramdır. Elbiseyi temizlemek, nimete şükürdür; ziynet, letafet ve nezâfettir; ağırlığı, üzüntü ve kasveti gidermektir. Gönül zenginliğiyle eski elbise giymek tevazuya alâmettir. Hepsinden önce kamisi giyip, sonra otururken şalvarını giymek sünnettir. İnsanların kızmasından ve kalbe üzüntü gelmesinden emniyettir. Bir elbiseyi yamamadıkça atmamak kalbe rahatlıktır. Çıkardığı elbiseyi bir fakire vermek, âfetlerden selâmettir. Üç kat elbisesi birikince, bir katını fakirlere bağışlamak cömertliktir. Elbisesini çıkarınca katlamak, onu şeytanın giymesinden korumaktır. Elbisenin lisân-ı hâl ile, «**Beni gece tezyin edeni, gündüz ben tezyin ederim, süslerim**», demesi o hazretten bildirilmektedir.

Mevlâ'nın yaygısı olan toprak üzerinde, arada bir yalın ayak yürümek, nefsi kırmaya delâlettir. Misk, anber, ud ve kâfûr gibi güzel kokular ve esanslar sürmek, buhur ile tatyib sünnettir ve lezzettir. Sürme taşı ile iki gözüne üç kerre sürme çekmek sünnettir ve ziynettir. Kirpikleri büyütür ve göze kuvvet verir. Aşure günü sürme çekmek, göz ağrısından korur. Temizlenmek, süslenmek, kokulu yağ sürmek, saç ve sakalını taramak da sünnettir. Yağ sürmeye kaşlardan başlamak baş ağrısına ilâçtır. Bıyığı kısaltmak, koltuk ve kasık kıllarını yolmak revâtib sünnetlerindendir. Her perşembe, yahut cum'a günü ikindiden sonra saçı olmayan kimsenin başını kazıması, sakalının uzunluk ve eninden bir tutamdan fazlasını kesmesi, tırnaklarını makas ile kısaltması saç ve sakalla beraber gömmesi bedenin sıhhati ve rûhun rahatı için sünnet ve âdet olmuştur. Üstünü başını düzeltmek için aynaya veya berrak suya bakıp, **«Allahümme kemâ hasente halkî fehassin hulkî»**, demek hadis-i şeriften alınmıştır.

Buraya kadar vücûdun sıhhatinin korunmasını, bu kadar anlatmakla yetinip, ölümü anlatmaya geçilmiştir. Zira her doğan ölür. Her kemâlin bir zevâli olup, dünyaya gelen gider. Bu bozulan âlem, bizim için kervansaray gibidir. Nitekim, **«Her nefs ölümü tadıcıdır ve sonra bize dönerler»**, âyet-i kerîmesi bunu bildirmekte ve kuvvetlendirmektedir. O hâlde bu fânî dünyadan ölmeden önce, o sonsuz âleme yüz dönmek ve bu gurbette o vatan için kemâller edinmekle tedarikte bulunmak, yâni nazargâh-ı İlâhî olan kalbini mâsivadan pâk edip, hayvan ahlâkı hastalıklarından kurtulmak ve Rabbânî ahlâkın nûrları ile dolmak ve iki âlemde bir Mevlâ ile olup kalmak her şeyden önemli ve lüzumludur.

1. Cihanda varlığı kavi ne müsâfir ol ne mukîm,
Ki hâne pür-keder olmuş, yollar dahi pür-bîm.

2. Çû ni'meti nikam ve izz ü nâzı züll olıcak,
Sana ne fâide cism olsa gark-ı naz ü naim.

3. Mezâr içinde olur âkıbet serin pâmâl,
Ne fark olursa külâhın, nemed yâhut dihim.

4. Tarik-i Hakk'a gidersen, tenin zaif olsun,
Ki kat'-ı bâdiye müşküldür olsa merd cesîm.

5. Huyuyla hastayı zan eyler ol tabîb zaif,
Marazşinâsın değildir nedendir adı hekîm.

6. Hayât-ı cism gönül hoşluğuyla ni'met olur.
Ne zevk olur ki, ola ten sahîh ü rûh sakim.

7. Ne gam ki fakr ü maraz mevt irer tene HAKKI,
Olursa cân ü gönül hoş huy ile sağ ü selîm.

1. Dünyada misafir de olsan, yerli de olsan (ki olamazsın), *varlığın köklü olmasın* (geçiciliğini düşün). *Çünkü dünyanın evi kederlerle, yolu ise korkularla doludur.*

2. Mademki nimeti zorlukla ele geçip, yüceliği ve nazı sana zillet olacak, öyleyse bedenin naz ve nimetlere gark olsa da ne çıkar.

3. Sonuçta başın mezar içinde yerle bir olacak olduktan sonra külâhın ha keçeden olmuş ha tacdan, ne fark eder.

4. Allah yolunda yürüyeceksen tenin zayıf olsun. Çünkü beden iri olunca çölü geçmek zor olur.

5. Doktor, huyu icabı hastayı zayıf sanır. Mademki hastalığı teşhis edemiyor niye adı hekime çıkmış.

6. Gönlün hoş olunca bu dünya hayatı bir nimet olur. Bedenin sağlam ama rûhun çelimsiz olduktan sonra bu işin zevki mi kalır?

7. Ey Hakkı! Sonunda ölüm gelecek olduktan sonra fakirlik ve hastalığın ne önemi var. Can ve gönül iyi huyla sağ ve esenlikte olursa ne alâ!..

DÖRDÜNCÜ FASIL

Ölümün faziletini, hakikatini, esasını, medhini, nasıl olduğunu, rûhun bedenden mufarakatını, nez' hâlini, ikinci neş'etindeki şeklini, hulkuna göre azab veya nimetlere kavuşmasını [Cehennem veya Cennete gitmesini] **yedi nevi üzere beyan eder.**

BİRİNCİ NEVİ: **Mevtin yâni ölümün fazilet ve faydalarını âyet ve hadislerle bildirir.**

Ey aziz! Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in Âli İmrân sûresi yüzellisekizinci âyetinde, **«Eğer ölür veya Allah yolunda öldürülürseniz, elbette sonunda Allahü Teâlâ'ya haşr olur ve sevaba kavuşursunuz»**, Bakara sûresi doksandördüncü âyetinde, **«Eğer bunda sâdık iseniz ölümü temenni edin»**, aynı sûrenin yüz ellialtıncı âyetinde, **«Bir musibet geldiği zaman, kalben rızâ ve teslim ile biz Allahü Teâlâ'nın kuluyuz. Öldükten sonra dirilip, O'na döneriz derler»**, Zümer sûresi kırkikinci âyetinde, **«Allahü Teâlâ nefslerin ölümü zamanında, bedenlerden rûhların dış ve iç taallûklarını keser. Uyurken ancak dış taallûkunu keser. Onlar tam ölü olmazlar. Bunlardan ölümü takdir olunanların rûhunu tutup, bedenine göndermez. Ölümü takdir olunmayanların rûhunu cesedine gönderir. Ecel-i müsemmâsı gelinceye kadar bu kabz ve tutma ve göndermede düşünen insanlar için Allahü Teâlâ'nın kudre-**

tinin kemâline alâmet ve işaretler vardır. Ölmek ve dirilmek ile O'na döndürülürsünüz». Cum'a sûresi sekizinci âyetinde, «Onlara deki, siz ölümü istemek değil, mutlaka ondan nefret edip kaçarsınız. Ama o sizi yakalar. Onu tadarsınız ve sonra gayb ve şâhidleri bilen Allahü Teâlâ'ya döndürülürsünüz. O sizin amellerinizi size haber verip, uygun cezalarla cezalandırır». Kaf sûresi kırküçüncü âyetinde, «Biz dünyada insanları nutfeden diriltik ve eceliyle öldürürüz. Âhirette ceza için dönüşleri Bizedir». Tûr sûresi onyedinci âyetinde, «Muttakiler Cennet ve nimetler içindedir». Fecr sûresi yirmisekizinci âyetinde, (Mü'mine ölüm hâlinde) «Ey mü'min ve mutmainne nefs, Rabb'inin nimetine şükredici ve O'ndan razı, O da senden râzı olduğunuz hâlde, O'nun tarafına dön», buyuruyor.

Hadîs-i kudsîde buyuruluyor ki, «Mü'min, öldükten sonra kendine olacakları bilseydi, dünyada kalmayı istemez, belki her an, yâ Rabbi beni öldür, beni öldür derdi». Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) hazretleri buyurdu ki: «Mü'minin kalbine imân nûru gelince, kalbi genişler». Bu açılma ve genişlemenin bir alâmeti var mıdır? dediklerinde, «Evet, dünyadan kaçınıp, âhirete dönmektir ve ölüm ona gelmeden önce onun tedariki yoluna gitmektir», buyurdu. Yine buyurdu: «Ölümü ibretle derk eden [anlayan], dünyayı ibretle [tecrübeyle] terk eder». Yine buyurdu: «Ölümü düşünenin nefsi pâk, kalbi uyanık olur. Dünyayı aşağı görüp veliyullah olur». Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ'nın hidâyet ettiğine vâiz olmaya, ölüm kâfidir». Yine buyurdu: «İnsanların çok akıllısı, ölümü çok düşünendir ve ona hazırlık ile iki dünyanın şerefini alıp gidendir». Yine buyurdu: «Ey ümmetim, emelinizi kısa, ölümü hatırlamayı çok yapınız». Yine buyurdu: «Ölüm zamanında insanın gözü yukarıya doğru döner. Zira onun gözü cânâna rucû' eder». Yine buyurdu: «Mü'minin ölümle bozulacağını, yok olacağını sanmayınız. Lâkin bir evden başka bir eve intikal eder». Yine buyurdu: «Ölüm köprüsünü geçen mü'min, habîbi ile huzûrda bulunur». Yine buyurdu: «Bütün insanlar gaflet uykusundadır ve hepsi ölümle uyanırlar». Yine buyurdu: «Ölülerinizi iyilikle anın, sövmeyip rahmetle yâd edin». Yine buyurdu: «Âdemoğlu ölümden korkar ve kaçar. Halbuki ölüm onu fitnelerden kurtarır». Yine buyurdu: «Ölüm, mü'minin can hediyesidir. Onun Cenneti, rahatı ve reyhânıdır». Yine buyurdu: «Ölüm mü'minin rahatıdır. Onun sürûr ve ganimetidir. Ölüm, mü'minin saâdetli bayramıdır. Likâ-i mev'ududur». Yine buyurdu ki: «Dünya mü'minin zindanıdır. Ölüm onun açılması ve ondan çıkmasıdır». Yine buyurdu: «Mü'minin beklediği matlûbların en hayırlısı ve sevgilisi ölümdür». Yine buyurdu: «Her mü'mine ölüm muhakkak hayırlıdır. Zira (Âl-i İmrân sûresinin yüz doksansekizinci âyetinde), "Allahü Teâlâ'nın katında çok ve devamlı olanlar, sadık ve müttekiler için ge-

çici olan dünyalıktan hayırlıdır", kelâmı doğrudur». Yine buyurdu ki: «Mümin iyi ve fâcir olsa da ölüm ona hayırlıdır». Yine buyurdu: «İnsanlara göre zenginlik, sıhhat ve hayat en sevgili şeylerdir. Bana göre ise, fakirlik, hastalık ve ölüm daha aziz, daha leziz ve daha yüksektir». Yine buyurdu: «Kendi mevtime sevinirim. Dostumun ölümünü de severim». Yine buyurdu: «Kaybolan arkadaşımdan bana gelen haberlerin en hayırlısı, ölüm haberidir. Canım için arzu ettiğim ölüm hediyesini, her dostuma da isterim. Zira vatanımız dâr-ı sürûr iken, bu dâr-ı gururda kalmaktan usanmışım». Yine buyurdu: «Ölümü kendi nefsime ve dostuma arzu kılmışım. Zira Likâ-yı İlâhi'nin ölümle ele geçtiğini bilmişim». Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ'ya mülâki olmak isteyen mü'min ölümü sever. Çünkü o yolu ölümle bulur ve ölümle dünya düşüncesinden kurtulur». Yine buyurdu ki: «Mü'minin ölümü halktan uzlettir ve sonsuz olarak Hakk ile bulunmaktır». Yine buyurdu: «Sanmayın ki, ölüm yok ve fâni olmaktır. Lâkin bedenden sıyrılmak ve bekadır». Yine buyurdu: «Ölüm, bedenden ayrılmak ve hâlden hâle geçmek, bir evden bir eve göçmektir». Yine buyurdu: «Nefisler bedenler için yaratılmış ve mü'minin nefsi Allah katında rızıklanmıştır». Yine buyurdu: «Sizler bozulmak ve yok olmak için değilsiniz, ancak devamlılık için bir evden bir eve göçeriz». Yine buyurdu: «Nefs için dört yer vardır: Birincisi hepsinden dar olup, ana rahmidir. İkincisi âlem-i şehâdettir. Üçüncüsü kabirdir. Dördüncüsü rûhlar âlemidir. Her yerin başka hükmü ve şanı vardır». Yine buyurdu: «Dünyada insanın ölümü istemesi ana rahmindeki çocuğa benzer. Nitekim cenin doğarken dünyaya gelmek istemez. Mü'min de feryad ve figan edip ölmek istemez. Çocuk anne sütünden lezzet ve ünsiyet buldukta bir daha yerine dönmek istemediği gibi, mü'min de, Mevlâsına mülâki oldukta, bir daha dünyaya dönmek istemez. Doğumla, çocuk o dar yerden, o karanlık odadan bu geniş ve aydınlık âleme çıktıktan sonra, o yeri unuttuğu gibi, mü'min de, ölümle bu dünyadan o yüksek âleme göçtükten sonra, bu dünyayı unutur gider». Yine buyurdu ki: «Mü'minin rûhu bedeninden, bir kılın hamurdan çıkması gibi çıkar». Yine buyurdu: «Her mü'minin rûhunu rıfk ve lütf ile kabz eden Azrâil aleyhisselâmdır. O melekü'l-mevt emin ve şefkatli ve güzeldir. Eğer mü'min için ölüm zamanında keramet nevilerinin biri hazır olmasa, Azrâil aleyhisselâmın güzel yüzünü görmek ona büyük lûtuftur». Yine buyurdu: «Ölüm zamanında, melekü'l-mevt'in güzelliği ile meşguldür. Can çekişme hâlinin acısını duymaz olur». Nitekim Mısır kadınlarının Yûsuf aleyhisselâmın cemâli ile meşgul olup, ellerini kestiklerinin farkında olmadıkları âyet-i kerime ile bildirilmektedir. Yine buyurdu: «Ölüm zamanında mü'mine Rabbi yardımcı olur; dünya üzüntüsünden ve âhiret korkusundan emin olur». Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ mü'minin nefsini kabz eylediğinde

rûhu onunla mutmain olur. Bedenin ağırlığından rahat ve selâmet bulur». Yine buyurdu: «Beden rûh kuşunun kafesidir. O hâlde can bedende mahbus ve mecruhdur. Ölüm ona feth ve açılmadır». Yine buyurdu: «Ölülerin rûhları berzah [kabir hayatı hâli] ağaçlarında kuş gibidirler. Birbirlerini tanırlar ve mesrûr olurlar». Yine buyurdu: «Kalbi kara olan müşrikin ölümden korkulu hâli, karanlıkta bulunan kuşun kafesi kırması gibidir. Kalbi nûrlu olan mü'minin ölüm arzusu ile intikal etmesi, yüksek ağaçlar altında kafeste kalan kuşun, ondan uçup, dallar üstünde öten hemcinslerinin yanına gitmesidir». Yine buyurdu: «Ölüm zamanında alnın terlemesi, yahut gözün yaşarması, burun deliklerinin genişlemesi saâdet alâmetleridir».

Ama boğuk boğuk nefes almak, dudağı kararmak, renginin kül gibi olması [morarması] şekavet alâmetidir. Yine buyurdu ki: «Meyyit [ölü], bedenini kimin yıkadığını ve kefenlediğini bilir. Namazını kimlerin kıldığını, ardından kimlerin geldiğini, lâhde kimlerin indirdiğini ve kimin telkin verdiğini bilir». Yine buyurdu: «Ölüleri iyi veya kötü olarak görmek, rûhların hâllerine keşf ile ermektir. Bu keşf, ancak tebşir [müjde] veya tenbih [ikaz] için olur. Bu keşfi mü'minler rüyâda, mukarrebler uyanıkken bulur». Yine buyurdu: «Mü'minin cismine kabri sarılır, tıpkı şefkatli bir annenin kaybolmuş evlâdını bulup sarılması gibi. Mü'minin kabrine Cennetten bir pencere açılır. Rûhuna rahmet yağmuru saçılır». Yine buyurdu: «Mü'minlerin rûhları yeşil kuşlar gibi olup, berzah âleminde bölük bölük uçarlar. Haftada bir şehadet âlemine [dünyaya] gelip giderler». Yine buyurdu: «Öbür dünyada rûhlar en galib ahlâkı sûretinde haşr olunur». Sadaka Resûlullah.

Nazm:

1. Cân tengnâ-yı tende idi haps çün hümâ
   Kesritdi lütf ile kafesin pençe-i kazâ.
2. Sıdk u safâ cenâhın açıp uçtu şevk ile
   Dil âleminde buldu güzel aşktan nevâ.
3. Gâfil kafesten özge mekân bilmez idi kim
   Tenden firâke matem edip dirdi hasretâ.
4. Ârif ki bildi gülşen-i cân vüs'atin revân
   Tenden halâsa şükr eder ol mevte merhabâ.
5. Kuştur o cân-ı pâk u kafestir bu cism-i hâk
   Süflî kafeste kalmaz o mürg-i bülend-câ.
6. Kuş beste-per değilse niçin açmaz ol cenâh
   Sâd-pâre eylemez kafesin tutmaz ol hevâ.

7. Seyr eylesen gönülde hemen cilvegâhını
Hakkı şikesten-i kafes âsan olur sana.

1. *Can, şu daracık bedende hümâ kuşu gibi hapis idi.* (Yâni rûh ketm-i ademde idi ve kader gereği). *Kaza eli lûtfedip bedeni* (kafesi) *kırdı.*

2. (Sonra o kuş) *doğruluk ve esenlik kanadını açıp coşkuyla uçtu da gönül âleminde aşktan güzel bir azık buldu.*

3. *Gafil* (kuş), *kafesinden başka yurt bilmediği için beden denen bu kafesten ayrılınca «Ah vatan, vah vatan!» demeye başladı.*

4. *Oysa bilge kişi can gülistânının genişliğini bildiği için devamlı beden kafesinden kurtulduğuna şükredip ölüme «merhaba!» der.*

5. *O pâk can, kuş; bu toprak beden ise bir kafestir. Oysa* (hümâ gibi) *yücelerde konaklayan bir kuş, böyle aşağılık kafeste durmaz.*

6. *Kuş, kanadı bağlanmadıysa niçin kanatlarını açmıyor. Ya niçin kafesini paramparça edip lâyık olduğu yere ulaşmaya çalışmıyor?*

7. *Ey Hakkı! Eğer o kuşun gönüldeki yurdunu bir görsen, o kafesi kırmak sana hiç de zor gelmez.*

İKİNCİ NEVİ; Ölümün hakikatini bildirir:

Ey azizi Hikmet ehli demişlerdir ki, insanın ölümden önceki hâlleri, dünya olup, çabuk geçip gider. Öldükten sonraki hâlleri âhiret olup, devamlıdır. Dünyaya gelmekten maksat, sonsuz devlete, ebedi saâdete kavuşmasıdır. Kemâl tahsili ve cemâl şühûdu olan bu devlet ve saâdet insana, ancak basiret gözü açık olmakla müyesser olur. Basiret gözü de, ancak âleme ibretle bakıp, Hâlıkın san'at ve hikmetini her şeyde tefekkür ve tezekkür edip bulmakla olur. İbret nazarı, san'atın seyri ve hikmetin anlaşılması, ancak dış ve iç duygularla olur. Demek ki, on duygu Hallâk-ı âlemin mârifetinin kapısıdır. On duygunun yeri ise insanın bedenidir. Allahü Teâlâ insanın bedenini onun için dört muhalif tabiattan yaratmıştır. Böylece idrâk ehli olan, bedenin fâni olduğunu bilince, bu fâni dünyadan firar edip, ebedî olan âhirette bulunmak tedarikinde olur. Beden pisliğinden temizlenip ünsiyyet huzûrunu bulur. Zira bedenin her hâli ve şanı, hayvani rûhun his ve kuvvetleri tamamen yok olucudur. Amma insanın hakikati olan insani rûhu —ki ona gönül derler— emr-i Rabbânî olup, Allahü Teâlâ'yı tanıma yeridir. O rûh baki olup, aslâ fâni olmaz. Ebedîdir. O bâki rûh, bu fâni bedenden ayrılır. Bu ayrılma hâline ölüm denmiştir.

O hâlde, insanın hayvan rûhu, kalbine hâkim ve galip olduğu müddetçe, o kimse nefsanidir ve ölümden korkar ve kaçar. Çünkü hayvani rûh, mülk âleminden olup, bu aslını sever ve arar. Demek

ki nefsanî olan kimse, dünya hayatını istemektedir. Malını, melâlini düşünmektedir. Allahü Teâlâ'nın yardımı ile insanî rûh kuvvetlenip, hayvanî rûha galip ve hâkim olursa, o kimse rûhanî bir kâmil olur, ölümü candan isteyerek sevmekte ve aramaktadır. Zira insanî rûh, âlem-i melekûttan olup, asıl vatanını aramaktadır. Demek ki, rûhanî olan kâmil, sonsuz hayatı sevmekte ve aramaktadır. Böylece cihanın ebedî devlet ve saâdetine sâlik ve mâlik olur. Bu cihanın uzaklık ve ayrılığından yüz çevirir ve kaçar. Ölüm yoluyla öbür dünyanın yakınlık ve vuslatına yaklaşmak ister. Yakınlık vesilesi olan ölüme muhabbetle yakınların yakını olur. Nitekim bir kâmil demiştir ki: Kıt'a (Farsçadan tercümedir):

Nefsin kemâlini tahsil oldu benim mesleğim,
Aşk şarabından özge yoktur benim mesleğim.

Vaktâ ki rûhun bekası âyân oldu bana,
Hiç endişem kalmadı, artık ölümden yana.

Hazret-i Ali (radıyallahü ânh) buyurdu ki: «Uzun ömür, rûhlara azabtır. Ölüm ise rahat ve ferahlıktır». Bir kimse ârif bir kâmile rüyâda senin ömründen, ancak bir sene kaldığını gördüm, deyince, o kâmil bu sözden ağlayıp, üzüldü. Bunun üzerine birincisi, ey üstâdım, senin dünya hayatına itibarın yok iken, bu ağlamak nedendir? deyince, o kâmil zât cevap verip: «Ey oğul, ben her gece ölüm arzusu ve niyyeti ile uyurdum. Şimdi korkarım ki, bu rüyân doğru olup, bu külhânı bir yıl daha beklerim. Ona ağlıyorum. Zira cânân cihanının gülşeni var iken, beden cihanının külhânı çekilmez», buyurdu.

1. **Ey bülbül-i can kalma habs-i kafes-i tende**
   Fâni olanı alma bâki ara sen sende.

2. **Ey bülbül-i elhanî koydun o gülistânı**
   Kaldın unutup anı avare bu külhânde.

3. **Ol gülşeni unuttun külhânda mekân tuttun**
   Çok toz u tütün yuttun çık zevk et o gülşende.

4. **Bu ten kafesin kesr et bu mezbeleden uç git**
   Ol gülşen-i aşka yet mest ol tene ten tende.

5. **Mürgân-ı hem-âvazın çün anladılar râzın**
   Çekmişler oturmuşlar gülşende neşimende.

6. **Ey tair-i eflakî terk eyle ten-i hâki**
   Bu dâne-i ten ta ki zevk eyle o hırmenden.

7. **Bu cenk cihanîdir her havf mekânîdir**
   Var ol vatan-ı sulha rahat bul o me'mende.

8. Çün cisminden ey mutlak hükmünde değil çıkmak
Dil penceresin aç bak seyr eyle o revzende.

9. Hakkı ko bu eşbahı bul âlem-i ervahı
Nûş eyle sen ol rahı bâki ol o meskende.

1. Ey can bülbülü! Sakın ten kafesinde hapis kalma. Geçici olanı alma da benliğinde bâki olanı ara.

2. Ey güzel şakıyışlı bülbül! O gülistânı bıraktın ve bu külhânda avare kalıp onu unuttun (yazık!).

3. O gül bahçesini unutup külhânda yurt edindin. Çok toz ve duman yuttun, artık çık da şu gülşende biraz zevk eyle.

4. Bu ten kafesini kır ve bu mezbeleden uçup git. Böylece o aşk güllüğüne eriş ve kendin gibi olanlarla tende mest ol.

5. Senciley in şakıyan hemcinslerin senin sırrını anladılar. Bunun içindir ki gidip gülşende ve iyi yurtlarda oturmuşlar.

6. Ey yurdu gökler (yüceler) *olan kuş! Şu toprak bedeni terk et. Ta ki bu beden tanesi, ile o harmanlarda zevk eyle.*

7. Bu çekişme dünyalıktır. Her korkun yerini yitirmekten ötürüdür. Oysa o sulh vatanına git ve o emniyet yurdunda rahat bul.

8. Ey mutlak varlık! Cismini parçalayıp çıkmak senin elinde değil. Öyleyse penceresine olsun aç bak ve o pencereden seyret.

9. Ey Hakkı! Şu eşleri bırak da rûh âlemini bul. O yolu yudumla ve o meskende ebedîlik sür.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İnsanın ölümünün mahiyetini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, ölümden korkup kaçan, ölümün ne demek olduğunu bilmeyen, yahut nefs-i nâtıkanın başlangıç ve sonundan haberi olmayan, yahut bedeni yok olup gidince, kendi zâtı da kalmayacak sanan, yahut öldükten sonra bu dünyadan haberi olmaz diye düşünüp, ölüm, hastalıklardan daha acıdır diyen, yahut öldükten sonraki hâllerini neye varacağını bilmeyip şaşan, yahut bıraktığı mal ve evlâdına teessüf eden kimsedir. İşte bu yedi sebeb için ölümden korkup kaçmak, ancak melâldir. Zira bu yedi sebeb sadece bozuk düşünceler olup, menşeleri hayâl ve cehalettir. Bu korku ve kaçma, bir kötü hastalık olup, ilâcı bu bozuk sebepleri gidermektir. Bu illetlerin izâlesi, ölümün hakikatini bilip, künh ve mahiyetine varmaktır.

Yedi illetten birincisinin izâlesi, ölümün hakikatinin, nefs-i nâtıkanın beden âletini kullanmaması olduğunu bilmektir. Nitekim bir san'at sahibi, kendi âletlerinden birini kullanmayıp bıraktığı gibi, nefs-i nâtıka da kendi cismini kullanmayıp, feragat eder. Demek ki nefs-i nâtıka olan insanın hakikatinin iki hâli vardır. Bir hâ-

linde bedene mutasarrıf olur, bir hâlinde mutasarrıf olmaz. Bu nefsin bedende tasarrufu, kâtibin kalemde tasarrufu gibidir. Eğer kâtib dilerse kalemini hareket ettirip yazar. İsterse kalemi durdurup, kalem kutusuna koyup, feragat eder. Nefs-i nâtıka da dilerse, bedenini hareket ettirip koşturur ve sıçratır. Dilerse sâkin edip mezara koyup toprak eder. İşte bu hâlde nefsin bedenine mutasarrıf olmasına hayat, bu tasarrufun bedenden kesilmesine ölüm derler.

Kıt'a (Farsçadan tercüme):

Kıymetli rûh ki, bedenden ötedir,
Şüphesiz kazadan cisme bu gelir.

Sen osun ki, bedensiz bedenin var,
Öyleyse ne korkarsın, bu can elbette çıkar.

İkinci illetin izâlesi ilâcı, nefs-i nâtıka olan insanî rûhun, akl-ı külden sudûr edip, göklerin melekûtu olan rûhlar âlemine inip, oradan arzın melekûtu olan berzah âlemine girip, oradan kevn ve fesad cihanı olan tabiat âlemine gelip, insan bedenine taallûkla bunda mutasarrıf olup, bu âlemde kemâl tahsil edip, Mevlâsının mârifeti devletine nâil olup, önceki makamından yükseğe kavuşup, ünsiyet huzûru ile her muradının hâsıl olmasını bilmektir. O hâlde, rûh bedende mutasarrıf olduğu hâlde sözü, işi ve ahlâkı kötü olup, kemâl tahsil edemezse, bedenden taallûkunu kesince, âlem-i berzahda, kendi iş ve ahlâkı ile kıyamet gününe kadar mahbus ve bağlı kalır. Sanki korkunç rüyâlarla muazzeb olur. Eğer insanî rûh bedende mutasarrıf iken sözü, işi ve ahlâkı güzel olup, kemâl tahsil ederse, bedenden ayrılması zamanında, o berzah âleminde mahbûs olmayıp, hiçbir şeyle bağlı kalmayıp, bazen âlem-i melekût içine girip, bazen şehâdet âleminde uçar. Sürûr ve huzûr ile gelip gider. Sanki neş'eli rüyâlarla zevk ve safalar eder. Akıbet mak'ad-ı sıdka gider. Orada da akl-ı kül olan aşka döner.

Demek ki insanî rûhun evvel başlangıcı İlâhî aşkın denizi olduğu gibi, sonu ve dönüşü de o deryadır. Kıt'a:

Bahr-i nefis ki aşktan olmuş yüzü cihân,
Emvâcıdır havâdis-i âlem aled-devâm;

Çün mebde vü meadımız ol aşk imiş hemân,
Biz ara yerde kesret-i mevhumuz vesselâm.

Bu nefis denizinin yüzü, aşktan dolayı cihan olarak görünmüş. Dünyada olup bitenler ise daima onun dalgalarıdır. Bizim başlangıç ve sonumuz yalnızca o aşk imiş. Biz ise ara yerde kuruntu bolluğunu oluşturmaktayız vesselâm.

Üçüncü illetin izâlesi, bu insanî rûhun bir baki cevher olduğunu, bedenin eczâsının bozulması ile fâni ve yok olmadığını bilmektir. Nitekim, nar ve elma sıkılsa, şırası bâkidir, kar ve buz erise suyu bâkidir, yüz bin hâne yıkılsa ve ışıkları sönse, ay ışığı bâkidir. Ama nefsini tanımayan kimse, kendini beden zan edip, mânâ-yı cân olduğunu bilmez. Ev ve ışığa benzetip, mehtab olduğunu anlamaz. Bunun korkup kaçması, ölümden değil cehaletindendir. Nitekim bir ârif der ki (Farsçadan tercümedir):

Bu insanın ölmesi ten üstünde yazıdır,
Elma ve nar meyvesin kırmak gibidir.

Âb-ı hayat akıtsan sen şu can denizine,
Sonsuz deryâ olursun, varamazlar dibine.

Dördüncü illetin izâlesi, bu insanî rûhun bedenden alâkasını kestiğinde iki âlemin hâllerine daha çok muttali olduğunu bilmektir. Nitekim kılıç kınından çıkınca daha çok keser. Ayna örtüsünden çıkarılınca güzel yüz onda görünür. Hüma kuşu kafesten kurtulunca, kanatlarını açıp yükseklere uçar. Aynı şekilde temiz rûh toprak olan bedenden sıyrılınca, seyri seri ve kolay olup, yükseklere uçup, iki cihanın gizli sırları ona her an zâhir ve ayân olur. Kıt'a:

Dilâ, terk et bu zindanı bu mihnethânedir fânî,
Bul ol gülzâr ü eyvânı ki ferş-i âsüman olmuş;

Maazallah ki insanın teni zindanıdır onun,
Teâlallah ki ankanın yeri teng-âşiyân olmuş.

Ey gönül! Zindan gibi olan bu dünyayı terket ki bu eziyet yurdu elbet geçicidir. Sen, gökyüzü yaygısı olan o gülistânı ve o eyvânı bulmaya bak. Allah korusun ki insanın bedeni yine onun zindanı demektir. Allah yüceltsin ki anka kuşunun (gönlün) *yeri daracık bir yuva* (ten kafesi) *olmuş.*

Beşinci illetin izâlesi, insanî rûhun bineği olan hayvanî rûhun, bedenin dış ve içine tamamen teveccüh ve işrâk eyledikte bedenin hayatı kemâl derecede güzellik ve hareketle hâsıl olduğunu, bedenin dışından teveccüh ve işrâkı bir parça keserse, bedene o zaman uyku geldiğini, eğer bütün bedenden teveccüh ve işrâkını tamamen keserse bedene o zaman ölüm geldiğini bilmektir. O zaman insanî rûhun tasarrufu da o bedenden gider. Taallûku da kesilip rahat bulur. Hayvanî rûhun teveccühünün bedenden bir parça kesmesiyle uyku, tamamen kesmesiyle ölüm hâsıl olunca, uyku ile ölüm o rûhun teveccühünü kesmesinde ortak olmakla, ölüm hastalık acıları cinsinden olmayıp, uyku ile aynı cinsten olmuştur. Nitekim hadis-i şerifde, «Uyku ölümün kardeşidir», diye gelmiştir. Mü'min, rahat

ve selâmet olan uykuyu, nimet ve keramet olan ölüme muadil, eş ve benzer bilmiştir. Basiret sahibi olan uyku ile ölümü birbiri ile beraber iki kardeş bulmuştur. Uyku hâlinde rûh, o âleme rüyâ ile muttali' olduğu gibi, ölüm hâlinde rûh, o âleme varıp seyr ve temaşâ etmiştir. Zira uyuyanın hâli, ağır yükünden, palan ve eğerinden kurtulup, o eğer ve palana bağlı olan uzun ayak bağı ile bağ ve bahçe gibi yerlerde bir zaman emniyet içinde sünbül ve reyhân gibi çiçek ve yeşillikler içinde, her yandan akan sular kenarında oynayıp neş'elenirken o eyer ve palan sebebiyle, yine ağır yük altına girip, nice sıkıntı ile düşe kalka koşup giden ata benzer. Ama ölünün hâli şu ata benzer ki, palan bedenden ayrılınca, ayak bağı kesilip cismani ve nefsani olan çok ağır yüklerden âzâd olur. Rûh âleminin bahçelerinde her zaman emniyet içinde dilşâd olur. Zira gadab ve şehvetin kulu, nefs ve tabiatın esiri olan kimsenin ölümü, kendine âzâdlık ve rahatlıktır. İşte ölüm insana kemâl-i izzet ve temâm-ı lezzet iken, onu şiddetli hastalık ve büyük acı sanmak son derece gaflet ve cehalettir.

Ölüm sarhoşluğu ecsâm itibariyle rivâyettir. Nitekim, **«Kendinizi, elinizle tehlikeye atmayınız»**, âyeti ölümün tatlılığını göstermektedir. Zira mü'minin ölümü dünya ve içindekilerden lezzetli ve tatlı iken cismine helâk ve fenâ olduğundan bu yasaklık, onun bir zaman bedende kalmasına işarettir. Yasak ve tatlı şeylerde âdettir. Acı şeyden yasak etmek, hikmete uymamaktadır. Kıt'a:

1. **Çünkü zindanımız bu cisim olmuş,**
   Mevtimizdir necâtımız hakkâ.

2. **Dü birâder bilindi nevm ile mevt,**
   Pes ölümden sakınma sen aslâ.

3. **HAKKI sen mevti bil huzûr u sürûr,**
   Etme mâtem bu bala deme belâ.

1. *Mademki bu cisim* (gönül kuşumuz için) *bize zindan olmuştur, öyleyse gerçekte* (o zindandan) *kurtuluş ölmekle olur.*

2. *Uyku ile ölüm iki kardeş gibidirler. Öyleyse ölümden aslâ sakınma.*

3. *Ey Hakkı! Sen ölümü huzûr ve sevinç olarak kabul et. Yas tutup bu mutluluğa belâ demeyesin.*

Altıncı illetin izâlesi, bedenin ölmesini canın hayatı bilmektir. Zira seven sevgilisini ölüm ile bulur. Her muradı ölümle ele geçer. Asıl vatanına ölümle kavuşur. Beyt:

Köhne cânı kıl nisâr u taze cân bul der kenâr,
Enne fî mevti hayâtî enne fî ıyşî memât.

Fârisî kıt'a (tercümedir):

Bedenin ölmesi sana hayattır,
Onda cânın cânâna gitmesi var.

Ölüm cânın cânâna gitmesidir,
Belki hakikatta, ölenler yaşar.

Yedinci illetin izâlesi, bu cihanın bir ağaç olduğunu, insanın onun meyvesi bulunduğunu bilmektir. Nitekim meyve ham ve tatsız iken ağaca kuvvetli bağlıdır. Sonra olgunlaşıp kemâle gelince lezzetlenir ve ağaçtan ayrılır gider. İnsan da noksan ve ham olduğu müddetçe bu dünyaya bağlılığı tamam olup, birkaç günlük hayat ile bedende rahattır. Kemâle kavuşunca ve kalıbından içeri gidince, ölümün lezzetini alıp, bu birkaç günlük hayatı ne eder? Zira kâmil insan bu bozulan âlemi bir hardal tanesine almaz. Mal ve evlâda da meyl ve muhabbet etmez. İzzet ve lezzetlerine aldanmaz. Ölüm nimetini arzu ile kararı kalmaz.

1. **Bu mürg-i cân nice uçmaz çün ol cenâb-ı cemâl,**
   Hitab-ı lûtf ü vedad eyleyip diye ki teâl.
2. **Niçin suya kurudan kendin atmaz ol mâhi**
   Ki geldi guşine hoş bang-ı âb-ı bahr-i zülâl.
3. **Niçin şikârdan uçmaz şehine ol şahin,**
   Ki «ircii» haberin verdiler tabul ü devvâl.
4. **Acep halâveti vardır bu aşk-ı cân-bahşın,**
   O kim karar eder ansız görür şeka ve dalâl.
5. **Tez uç eriş heman ey mürg-i cân o sahibine,**
   Halâs bul bu kafesten açılsın ol perr ü bâl.
6. **Bu hâk-ı şüreden eyle sefer iç âb-ı hayat,**
   Gönülde sadr-ı safâ bul yeter bu saff-ı niâl.
7. **Cihanı ehline ver Hakkı âlem-i dile gel,**
   Ki ol cihan-ı firâk oldu vu cihan-ı visâl.

1. Cemâl sahibi Allahü Teâlâ, lûtuf ve yakınlığıyla «Gel!» deyip dururken bu can kuşu nice uçmasın.

2. Kulağına tatlı denizin su sesi gelip dururken o balık niçin kuru yerden kendini suya atmasın.

3. Davul ve darbuka Allah'ın «İrcii (Bana dönönüz)!» *emrini tekrar edip dururken, rûh denen o şahin ya niçin avını bırakıp da efendisine doğru uçmaz.*

4. Bu canlar bağışlayan aşkın öyle bir tatlılığı vardır ki bunu

bildiği hâlde hâlâ ona ulaşmak için bekleyen kişi ansızın kendini şekavet ve dalâlette buluverir.

5. *Ey can kuşu! Çabucak uç artık ve hemen o sahibine ulaş. O kanatların açılsın da artık bu ten kafesinden kurtul.*

6. *Bu çorak topraktan göç et de ölmezlik suyunu* (âb-ı hayatı) *bul. Böylece gönülde başköşenin safasını bul, kapı eşiğinde durduğun yeter.*

7. *Ey Hakkı! Bu cihanı, dünya ehline* (onu isteyenlere) *bırak ve artık gönül âlemine gel. Ki o ayrılık dünyasıdır, bu ise bir vuslat dünyası.*

DÖRDÜNCÜ NEVİ: İhtiyarlık rezâletini, ölümün kerametini ve rûhun selâmetini bildirir.

Ey aziz! Hikmet sahipleri demişlerdir ki, ölüm iki çeşittir. Biri irâdî, diğeri tabiî ölümdür. İrâdî ölüm, gadab ve şehveti öldürmektir. Tabiî ölüm, hayvanî rûhun bedenden ayrılmasıdır. O hâlde hayat da iki çeşittir. Biri irâdî hayat, biri de tabiî hayattır. Fânî hayat olan irâdî hayat, yeme ve içmeye bağlıdır. Ebedî olan tabiî hayat çeşit çeşit lezzetlerle tavsif edilmiştir. Nitekim Eflâtun der ki: «İrâdeyle öl, tabiatla yaşa». Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem), «Ölmeden evvel ölünüz», buyurdu. Böylece irâdî olan ölümün bâki olan tabiî hayat olduğunu duyurdu.

İşte akıllı olan noksanlıktan kaçıp, kemâl ile ünsiyyet kurar ve kendini nefs bağından kurtaran şeyi irâde eder, ister. Ona beka verip, onu sonsuz olarak aziz ve dilşâd eder. Zira akıllı olan bilir ki, mal ve çoluk çocuk ona fitne ve gamdır. Tecrübe ile anlar ki, hepsi meşakkat ve elem sebebidir. İşte o nefsin lezzetlerinden yüz dönüp cismanî âletlerden ayrılır ve aziz gönlünü böyle aşağı fikirlerden fâriğ ve âzâd edip her şeyden rahat ve selâmet bulur. Bu bozulan âlem içinde hiçbir kimsenin devamlı olmadığını bilir. Zira dünyada devamlı kalmak mümkün olsaydı, daha önce gelenler kalırlardı. Eğer bu geçici dünyaya her gelen insan, burada kalsaydı, yeryüzüne sığmayıp, insanlar birbirinin başı üstünde duracak olurlardı. Özellikle ölümün kadr ü kıymetini bilmeyip, uzun ömür isteyen kimse, ihtiyarlığa değer vermiş olur. Halbuki ihtiyarlık şiddetli bir hastalık ve uzun bir hapistir. Şiddetli azâb, büyük belâ, aşağılık ve rezilliktir. Zira ihtiyarlıkta hararet azalır, rutubet gider, kuvvet düşer, duygular zayıflar, hastalıklar her yandan hücum eder, uzuvlar hareketten ve amelden düşer. Ölümün o özelliği vardır ki, rûhu mekânın zahmetinden, zamanın cevrinden kurtarıp, sonsuz olan âlemde iyiler makamına ulaştırır. Ona kemâli kadar lezzet verip, huzûru kadar mertebeye kavuşturur. Nitekim Hazret-i Ali (radıyallahü anh) buyurur. Beyt (Arapçadan tercümedir):

Allah ölüme bizden hoş karşılıklar versin,
Dünya kaldığı hâlde, bize iyilik verir.

İnsanı eziyetten kurtarmağa uğraşır,
Daha şerefli olan ölüme yaklaştırır.

Buraya kadar açıklananlardan anlaşıldı ki, ölmek yok olmak değildir. Belki lâtif cevherin kesif cevherden uzaklaşmasıdır. Bu lâtif cevherden maksat, hayvani rûh olup, yukarıda bıldırildiği şekilde onun menbaı yürekteki siyah noktadır. Bu rûh bir lâtif buhar olup, hava gibi cısm-i lâtiftir. Canlının bâtınının dört esasının imtizacından doğar. Buna bir mûtedil mizac gelir ki, onun eseri yürekten damarlar vasıtası ile beyne ve bütün uzuvlara ulaşır. Hıs ve kuvvetler bu rûhun eserinden bedenin a'zâlarından cereyan eder ve her cüz'üne sirâyet eder. Bu rûhun istidadı, insani rûhun eserlerini kabul ile mevsûftur. Hayvani rûhun bu eserleri kabulü, kendi mizacı itidâline bağlıdır. Zira bu rûhun mizacının itidâli bâtıl olup his ve kuvvetler duyarlık ve hareketten kalsa, insani rûhun eserleri de uzuvlardan zâil olup, o bedene tabiî ölüm gelmiş olur. İnsani rûh mücerred bir cevher olup, beden gibi bölünme kabul etmez. Zira Allahü Teâlâ'yı tanıma yeri bu rûh olup, akl-i küllün bir şuasıdır. Bütün peygamberler, veliler ve âlimler ve hükemânın çoğu ittifak etmişlerdir ki, insani rûh, bedenin fenâsından sonra bâki olup, tabiî ölümle yok olmaz ve ebedi fenâ bulmaz. Nazm:

1. **Bildinse kendin ey can, çün şekker oldu ölmek,**
   Can aşka olsa hayran, çün gevher oldu ölmek.

2. **Ölmek gibi bu yandan, doğmak gibi o yandan,**
   Âb-ı hayat iç andan, kim kevser oldu ölmek.

3. **Geç bu cihandan ey cân, git ol cihana raksân,**
   Havf etme gerçi bir an, şûr ü şer oldu ölmek.

4. **Şandır ki hüsn ü ândır, candır ki tatlı candır,**
   Kândır ki gizli kândır, kân-ı zer oldu ölmek.

5. **Hakk dâvet etse canı, kabz eyler ol dem anı,**
   Can zevk ider nihânı, çün dilber oldu ölmek.

6. **Hoş huylu olsa bir dil, hem mevti hoş olur bil,**
   Bed huylu olsa müşkil, hem âzer oldu ölmek.

7. **Âyinedir memâtın, bul anda hem sıfatın,**
   HAKKI bil anı zâtın, hoş manzar oldu ölmek.

1. Ey can! Eğer kendini bildiysen, Ölüm sana şeker oldu sayılır. Can eğer aşka hayran olur onunla kendinden geçerse ölüm bir cevher bulmak gibidir.

2. Bu dünyadan ölmek, öte dünyada doğmaktır. Ölüm bir âb-ı hayat gibidir ki ebedî hayat verir. Öyleyse ölüm bir kevser sayılır.

3. Ey can! Bu cihandan vazgeçip güle oynaya öte dünyaya git. Gerçi ölmek bir anlık şamata gibidir ama, sakın korkmayasın.

4. O bir şandır ki güzellik sayılır. O bir candır ki tatlı candan da tatlıdır. O bir hazinedir ki, gerçekten gizli bir hazinedir. Kısaca ölmek, bir altın madeni oldu.

5. Hakk canı çağırdığında, o an onu alıverir. Can da bu arada gizliden gizliye sevinir, çünkü ölmek bir dilber gibidir.

6. Eğer bir gönül hoş huylu ise ölümü de hoşluk demektir. Eğer gönül kötü huylu ise iş zor sayılır, o zaman ölüm bir ateşe dönüşür.

7. Ölüm senin için bir aynadır. Öyleyse o aynada kendini gör. Ey Hakkı! Onu kendin olarak bil ki ölüm hoş bir görüntü demektir (onda kendini görmeye bak).

BEŞİNCİ NEVİ: Ölümün nasıl olduğunu ve rûhun bedenden ayrılmasını ve can çekişme hâlini, âlem-i berzahdaki durumunu ve kerametlerini bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, bir kimsenin yerinden kalkmaya kuvveti kalmasa, ona zayıf denir. Oturmaya takatı kalmasa, ona hasta denir. Konuşmaya mecâli kalmasa ona muhtazır denir ve hastalığına, ölüm hastalığı denir. Nefes almaya kuvveti kalmadıysa, ona ölü denir. İşte o kimse bu âlemden ölmüş, bir sonraki berzah âlemi için doğmuş olur. Nitekim berzah âleminden ölünce bu âlemde doğmuştur.

Ölümün hakikati, insanın bedenine taallûk eden mücerred hayâlin, taallûkunu, bağlılığını kesmesinden ibarettir. Mücerred hayâl ise insanî rûhdur. Mü'minin rûhu olan o süslü hayâl ki, ölümle mü'min o hayâl olup, ondan içeri gider. Ama mü'min olmayanın korkunç ve kerih rûhu olan hayâl —ki ölümle, gayrı mü'min o hayâl olup— onun içine girer. O mücerred cevherin bu mürekkeb cisimden ayrılması ve kendi askerine karışmasına insanın ölümü denmiştir. Ve bu rûhun bu bağlantısını kesmesi, hayvanî rûhun insan bedeninden ayrılması zamanındadır. Beyt (Farsçadan tercümedir):

Ey kardeşim sen düşünür durursun,
Kemik ve saçın çürür, sen kalırsın.

İnsanın ölümü şöyledir: Hastanın vücûdunda bir sebeple bir illet ârız olur. Onun tabiî nefsini bedeninden tedricen çıkarır, hayvanî nefsini zayıf ve zelil eder. O illet onunla kalır. Sonra o hasta o hâlde sıhhat bulur gibi bir harekete gelip, gözünü açar. Dünyaya bir hoş nazar eder. O kadar ki, kendisi ve etrafındakilerin çoğu onu

iyileşmiş sanır. Halbuki o illet onun tabiatı yerine yerleşip, hayvanî rûhunu yenip işini tamam etmiştir. Bu son ramak sayılıp, rûhu sönmek için kıvılcım vurmuş olur. Bundan sonra o hasta bu ramak sıhhati anında, kendisinden bir hayâl peyda edip, bu çektiği şeyleri hatırına getirir. Bu tahayyül hâlinde, her ne kadar kendini kuvvet terazisinde çekse de, tabiati ikbâline, mizâcı itidaline kavuşacak kuvveti bulamaz. Bu hayâlinde kendini kuvvetten uzak bulunca, gayret edip bir daha harekete gelir. Bu hareketinde mümkündür ki, yemek arzusunda olur. Bir daha bir başka hayâle dalıp ve her defasında daha çok hayâllere dalar. Bu hayâllerin hepsi, ancak kendi cisminde asıl kuvvetini bulmak içindir. Halbuki onu bulması imkânsızdır. Zira o halde, kendisi bedenden başka bir hayâl mecmuasıdır. Can çekişen o kimse, bu bir sürü hayâller içinde bir hareket daha eder ve öyle olur ki, bu hareketle kalkıp gezer. Eğer kalkamazsa, elini başına koyup, yüzüne sürer, göğsüne getirir. Bu işleri gayret ve hasretinin çokluğundan eder. Lâkin fayda vermez. Bir daha bir başka hayâle dalıp, kendini tekrâr kuvvet terazisi ile tartar. Lâkin kendini bir hayâl topluluğu bulur. Tekrar bir harekete gelir. Hareket edemezse, o zaman bacağı bacağına yapışır ve bedeni hayatından ümitsiz olur. İşte bu zıt hayâller topluluğuna sekerât-ı mevt (ölüm sarhoşluğu) denir. Hayâl kuvvet bulup, kuvveti geçince hasta elbise ve örtüsünü toplamaya, dürmeye başlar. Yahut dudaklarını geriye açıp dişlerini gösterir. Yahut sesle ağlar veya gözlerini yumup bağlar. Yahut yüzünü duvar tarafına döndürüp böyle şeyler yapar. Yahut gözlerini çok açıp, her tarafa döndürüp, huzûrunda bulunan ahbâb ve evlâd ve iyâline sık sık bakmaya başlar. Lâkin bu hallerinde hayâllerinde hayâl askerleri mücerred olmuş olup, çadırını sahrada kurulu bulmuştur. Bedeninde hayvâni rûhun bâkıyyesinden ramak kalmıştır. Hayvani rûh, mücerred hayâl ile bedenden dışarı gelince, o kalanı da kendine çekmek kaydında olmuştur. Bu hâlde mürekkeb beden ile mücerred buhar arasında bir niza' hâsıl olur ki, ona nezi' (can verme) hâli denir. Şeriatın dili ile bu hayâllere rahmet ve azab melekleri ve mücerred rûhlar denilmiştir. Bu niza' her olan olmuş, her his ve kuvvet nizamından kalmış olunca bulunur. Bedenin hey'et ve mâhiyeti tamamen mücerred hayâller olup dışarı gelmiş olur. Sanki mürekkeb beden der ki: Bu soğuk ramak da bana benzer ve bir mücerred buhar olup ramağın asıl bedenin dışındadır; onun da aslına gelmesi uygundur. İşte bu iki mürekkeb ve mücerred şahıs, bu niza' ile, o kadar zahmet çekerler ki, akıbet bedende kalan soğuk nefs aslına kavuşup, mürekkeb beden, şişirilmiş bir post gibi yerinde kalır. Ve o hayâl askerleri toprak tozları, su buharları ve hava parçacıkları ve ateş şerâreleri gibi kayıtsız ve kedersiz uçarak o bedenden çıktıkları hâl üzere onun etrafında cevelân ederler. Beden de

kendi tecerrüdü işinde tamamen ya o tedârikte olur ki, karanlık mezar içinde bağlı kalmayıp, ikinci neşet için, bitki şeklinde neşv ü nemâ bulup, her an o sevindirici şekiller olan hayâl askerlerine kavuşması müyesser olup, onlar gibi mücerred olur, yahud da beden ümid eder ki, o korkunç hayâller ona gelmeyip, bedenin eczâsı onların ukubatından azad olsun. Halbuki o hayâller, o kabihliklerle kaba şekil ve sûretlerde ona gelip, ondan bir an ayrılmazlar. O, mü'min olmayanın bedenidir ki, kıyâmete kadar kabir azabı ile elem ve sıkıntı içindedir.

İkinci neş'et, yâni öbür dünya tedarikinde olan beden, mü'minin bedeni olup kıyâmete kadar çeşit çeşit lezzetlerle ni'metlenmekte ve toprak zerreleri ile ünsiyet peydâ etmektedir. Kıt'a:

Bu âlem ki, gönül, kaydın çekersin, mihnet ü gamdır,
Fenâsız âlemi seyr eyle ki, bir hoşça âlemdir.
Görüp yalnızlığı kabr içre nefret etme ölmekten.
Tarik-i ünsi tut ki, her avuç toprak bir âdemdir.

Ey gönül! uğraşıp durduğun şu âlem ki baştan sona eziyet ve üzüntüdür. Oysa hiç yok olmayacak âlemi seyreyle ki o ne güzel âlemdir. Kabir içinde yalnız kalındığını görüp de sakın ölmekten nefret etme. Yakınlık ve dostluk yolunu tut ki her avuç toprak bir insan demektir.

Cisim terkibinden ayrılan rûhun halleri tıpkı uyuyan kimse gibidir. Nitekim uyuyan kimse, uyanıklıkta şehir ve sahralardan, dağ ve denizlerden, iyş ü işretle, sürûr ve sıhhatle gördüğü yerleri, eylediği safaları, rüyâsında zevkle seyr ettiği, yahut korku ve zorluk, keder ve mihnetle geçtiği yerleri, çektiği sıkıntıları rüyâsında zahmetli gördüğü gibi, müfred şahsın [rûhun] berzah âleminde [kabir hayatında] olan yeri, kendinin terkibi hâlinde bulunan söz, iş ve ahlâkıdır. Zira insan, kendi çalışması ile, mâlik olduğu kemâli bulur. İşte terkibi hâlinde olan ahvâli hep hayır ve iyilik ise, onun yalnız yeri de, o güzel sözü, işi ve güzel ahlâkı olup, en güzel karşılıklar ve lezzetler içinde, Cehennem korkusu olmadan, naim makamında bulunur. Terkibi hâlinde olan halleri iyilik ve kötülük karışımı ise, oradaki yeri de karışık olup, ne huzûr ile kanaatta, ne ayrılık ile kararda bulunur. Daima elîm azaplar içinde mütereddid kalır. Eğer terkibi hâlinde [yâni dünyada beden ve rûh bir arada iken] her hâli isyan ve kötülük olmuş ise, oradaki yeri de o sözü, işi ve ahlâkı olup büyük azab içinde bulunur. Ölünün berzahda olan lezzetleri ve zahmetleri, yaşayan lezzetleri ve zahmetleri gibi olunca, ölünün halleri, dirilme gününe kadar, yaşayanın uyanması gibi olup ikisi birdir. Zira ölünün ve uyuyanın halleri berzah âle-

minde olup bir yerdir. İşte, **«Yaşadıkları gibi ölürler ve öldükleri gibi haşr olurlar»**, kelâmının mânası bunu bildirmektedir. **«Bizi öldürdükten sonra dirilten ve ruhlarımızı bize iâde eden, ba's ve nüşür kendisine olan Allahü Teâlâ'ya hamd olsun»**, hadis-i şerifi gereğince uyku ile ölüm birdir. O halde kendini ve rûh olduğunu bilen, ölümü ni'met bulup korkusu kalmaz. Beyt (Farsça'dan tercümedir):

Hafıza emânet olarak verilen bir cân,
Bir gün yüzünü görür ve ona olur revân.

ALTINCI NEVİ: İnsanın rûhunun başlangıç ve sonunu bildirir.

Ey aziz! Hikmet ehli demişlerdir ki, insânî rûh, bedenden taalluk ve bağlılığını kesince, onun dönüş yeri, inip bedenine geldiği makamıdır. Her rûhun belli bir makamı olup, onun mebde ve meâdı o makamdır. Ruhların hiç biri kendi makamını geçemez ve kemâl dereceleri edinmedikçe kendi makamından yükseğe çıkamaz. Demek ki, rûhların bir taifesinin belli makamı ukul-ı aşereden ikinci akıl olup, felek-i a'zamdır. Bir zümresinin makamı felek-i buruc aklıdır. Bir cemaatın makamı da zuhal feleğinin aklıdır. Dokuzuncu fırkanın makamı, felek-i kamer aklıdır. Ruhların makamları bu dokuz mertebe olup, kemâl elde etmeyen rûh, o felek-i a'zamın aklından geçip gidemez ve akl-ı evvele dönemez. O halde insâni rûhun mead ve merci'i dokuz feleğin ukûlü olup, cismânî âlemde bilgi ve temizliği üzere kalan temiz rûh kendi aslına uruc ve rucû' eder. Yâni dokuz akıldan her akıl kendine münâsib olan rûhu kendine cezb eder. Çünkü ukul-i âlem-i ulvî tamamen bilgi ve temizlikle mevsuftur. Yüksek ve yakın bulunan akıl, aşağısında olan akıldan bilgili ve temizdir. Demek ki, kendi makamından inip cismine taalluk eden ruh, eğer bu taalluk ve tasarruf hâlinde çok ilim ve temizlik edindiyse, onun dönüş mertebesi bilinen makamından yukarıya çıkmıştır. Bu taalluk hâlinde kemâl edinemeyip, kendi bilgi ve temizliği üzere kaldıysa, onun dönüş yeri, bilinen makamı olup, eski yerine gitmiştir. Bu iki zümre ilim ve temizlikleri münâsebetiyle süflî ve fânî terkiblerden [bedenden] kurtulup giderler ve bâkî olan ulvî mücerredler ile öbür dünyaya kadar zevk ve huzûrda olurlar. Beyt (Farsça'dan tercümedir):

Can yüzüne perde olur bu ten tozlarım,
Güzel olur, bu yüzden bir perdeyi yırtarım.

Eğer insani rûh bu madde âleminde kendi bedenine taallûk ve tasarruf halinde hayvani rûha mağlub olur ve kendi ilim ve temizliğinden sıyrılırsa, hayvani rûh ona hâil ve ulvî ukul münâsebeti

ondan zâil olur. İçi felek-i kamer olan âlem-i süflîde kalır. Tekrar dirilinceye kadar, elîm azâb içinde, hayvanî rûh ile mahbûs olur.

Bütün yüksek ve alçak rûhlar kıyâmet-i kübrâdaki üçüncü üfürme ile kendi cesedini bulur. Onunla haşr olup, herkes işlediğini görür. Bu hakikat halini muhakkık-ı hükemâ, muhakkak olarak bilir. Gerçi tenâsuh yolunda olan hükemâ kendi akıllarınca, kemâl tahsili, ancak ahlâkın tehzibi ile olur. Tehzib-i ahlâk da, ancak bedenlerin değişmesi ile olur. Bedenlerin değişmesi de, ancak tenâsuhla, [yâni rûhun olgunlaşmak için bir başka bedene gitmesiyle] olur; böylece ilim ve temizlikte kemâle erer, bu olgunluğa eren, bulunduğu bedenden önce değişik hallerde ne şekil aynalarda göründüğünü her birinde ne kadar zaman kalıp sonra nereye gittiğini bilir düşününce hepsini hatırlar ve geniş olarak anlar deyip kendi [ehl-i sünnete uymayan ve itikadı, âhıreti, hesabı, mizanı inkâr ve küfr olan] hikmet kitablarında yazmışlardır. Lâkin tenâsuha inananlar ve onu söyleyenler dinin akaid bilgilerine muhalif olup, azmışlardır. Ama bazı turu'a muhalif çok hakâik-i eşya sezmişlerdir. O hikmetleri, kelâm âlimleri çeşitli te'viller ile, yukarıda beyan olunduğu gibi şer-i şerîfe uydurup hizaya getirmişlerdir. Dünya ile âhiret arasında olan yolun mesafesi [uzunluğu], insanın ölümü bulunmuştur. Nitekim, **«Ölenin kıyâmeti kopmuştur»**, buyuruldu. Onun için ölüme küçük kıyâmet denmiştir. Nazm (Farça'dan tercümedir) :

> **Bu dünyadan o dünyanın kim görürse yolunu,**
> **Bir nefesten çok görmez, can ile arasında;**
>
> **Bu cihandan o cihana uzun mesâfe yoktur,**
> **Bir nefesten fazla yok ikisi ortasında.**
>
> **O nefes de çıkarsa eğer o temiz candan,**
> **Bedeni toprak olur, rûhu toprak altında.**
>
> **Her canlıya bu ölüm elbette gelecektir,**
> **Herkes uyuyacaktır kara toprak altında.**

İşte nefsini bilip kendini bil. Gerçekten ve yakinen kabûl et ki, sen toprak maddesi değilsin. Temiz rûhsun. Alemin, göklerin neticesisin. Sıfat ve erkânın özüsün. Kâinat ve cihânın zübdesisin. Zira sen bir meyvesin ki, cihan ağacının kısımları geçiş ve görüntündeki tavırlarındır. Âlemin özünün özüsün ki, gökler, unsurlar ve beden hepsi zarf ve kabuğudur. Bir süslü nüvesin ki, kâinat dalları senin kollarındır. Bir büyük noktasın ki, a'yân-ı mevcûdât harflerindir. Sen kendini böyle bilirsen, Rabb'ini bilip, Onunla mutmain olursun. Ölümden asla korkun ve kaçman kalmayıp ölümü büyük ni'met bilirsin. Çünkü toprak bedeni Kaf dağı ve temiz rûhu anka gibi görürsün.

1. Ey tabl-ı rahili işiden âlem-i candan
   Vey rıhlet eden hoş vatanına bu cihandan.

2. Sen kandesin ey gözleri nergis yüzü lale
   Kabrinde biter nergis ü lale ıvez ondan.

3. Bu cümledir âsan eğer ol mürg-i zamirin
   Dâmı koyup uçdıyse göğe rah-ı nihandan.

4. Can bulsa selâmet bulunur suret-i diger
   Pay olsa revan müze bulur gayri mekândan.

5. Bin şükr eder ol can ki bedenden olur azâd
   Ey bihaser ol lezzet-i tecrid ü revandan.

6. Ko lezzet-i âb ü gili iç âb-ı hayatı
   Geç nüh feleği aslına gel devr-i zamandan.

7. Ey Hakkı ne sihr etti bize dûzah-ı eşbah
   Kim nare yanıp geçmişiz envar-ı cinandan.

1. Ey can âleminden göç davulunu işiten, ey bu cihandan öz vatanına göç eden!..

2. Ey nergis gözlü, lale yanaklı! Şimdi sen nerdesin? Yoksa mezarında biten nergis ve lale sen misin?

3. Eğer içindeki kuş (gönlün) ten tuzağından kurtulup gizli bir yoldan göklere uçtuysa artık her şey sana kolaydır.

4. Eğer can selâmet bulursa, her şey selâmette olur. Ayak yürüdükten sonra baka bir mekândan da pabuç bulabilir.

5. Ey gerçeklerden habersiz kişi! Gidiş ve tecrid lezzetine erişip bedenden âzad olan can binlerce şükür eyler.

6. Şu su ve toprak (dünya) *lezzetini bırak da abıhayatı içmeye bak. Böylece dokuz feleği geçip zamanın dönüşünden aslını bul.*

7. Ey Hakkı! Bize bu beden Cehennemi ne büyü yaptı ki ateşe yanıp can nûrundan vazgeçmişiz.

YEDİNCİ NEVİ: Öldükten sonra rûhların ahlâkı iktizasınca olan haşrı, Cehennemi ve Cenneti bildirir.

Ey aziz! Hikmet ve marifet sahipleri demişlerdir ki, Rabbü'l-âlemin Hazretlerinin Esmâ-yı hüsnâsından bir ismi Cemildir. Celâlinin mazharı Cehennem, Cemâlininki Cennet'tir. Hakk Teâlâ, **«Allahü Teâlâ Âdem aleyhisselâma isimleri öğretti»**, buyurup, bu insanın bütün isimlere mazhar olduğunu duyurdu.

Demek ki celâl ve cemâl de insandadır. Kimde biri galib ise, sonunda onun serencâmı ondadır. İnsanda celâl sıfatı galib olup, ondan meydana gelen hayvanî kötü vasıflar ile muttasıf olursa, hangi

sıfatın hükmünde iken ölürse, tekrar dirildiğinde o sıfat süretinde haşr olup, yeri Cehennem olur. Meselâ hased hükmünde olan kurt ve gadab hükmünde olan köpek şeklini alır. **«Onlar hayvan gibidir, belki daha da sapıktır»**, zümresinden olup şiddetli azab içinde kalır. Eğer insanda cemâl sıfatı galip olup, ondan meydana gelen iyi ve melek huyları ile sıfatlanmış olursa, o kimse tekrar dirildiğinde, insan şeklinde haşr olup, yeri Cennet olur ve likâullah devletini bulur. Demek ki insanın rûhu Celâl sıfatıyla muttasıf olursa, onun adı hayvani nefstir. Kendi laim, şaki ve câhildir. Bu ruh o cemâl sıfatı ile sıfatlanmış olursa, ismi akıl ve candır. Kendisi said ve iyi insandır.

İnsan mazhar-ı küll olunca, kalbi hâtıra ve düşüncelerden bir an boş durmaz. Hâtıra ve düşünceler ya iyi, yahut kötüdür. Kötü düşünceler celâl sıfatından gelir ki, o şeytânidir. Ona tâbi olan nefsânidir. İyi düşünceler Cemâl sıfatından gelir. O rahmânidir, ona tâbi olan rûhânidir. Demek ki, insan âleminde Cehennem hayvani nefs, Cennet ise onun gönlü ve canıdır. Nefs makamında kalan elim azaptadır. Kalp makamına çıkan Cennette kalır. Nitekim beyt (Farsça'dan tercümedir) :

Cennet ve Cehennem senin yol arkadaşındır,
Arş ve alçak yerler senin makamındır.

Eğer insan hayvani nefs sıfatlarıyla durursa, çeşit çeşit acı ve azaplarla azaplandırılır. Çünkü Cehennem onun kendi huyudur. Eğer insan kalbini hayvani sıfatlardan tahliye edip, ahlâk-ı İlâhi ile süslerse çeşit çeşit Cennet lezzetleri ile ni'metlenir. Fârisi Nazm (tercümedir) :

Bir siret ki vücûduna galibdir
Haşrının öyle olması vâcibdir.

Evlâdım her sıfat, her huy, her ahlâk
Hep kendi suretinde olur ancak.

Bazan nâr görünür sana, bazan nûr
Bazan Cehennem, gâh Cennet ve hûr.

Cehennem mâliki kuvâ-i nefsidir
Lezzeti men eden ruh-ı kudsîdir.

Yedi Cehennem senin kötü huyların
Sekiz Cennet senin güzel ahlâkın.

Hûr ü gılman hepsi senin sıfatın
Güneş ve ay rûhun ve temiz kalbin.

İyi ahlâk oldu Cennet, hûr u ayn
Kötü ahlâk yakıcı Cehennem san.

Hakk'ın ahlâkı daim iyidir
İyi huyun bedeli, onun didârıdır.

Kimin huyu iyi ise cihanda
Mahzen-ı sır-ı İlâhî vardır canında.

Ahlâkı kötü olan insan değildir
Hakikatta hayvan hatta beterdir.

Cehennemin aslı kötü ahlâktır
Kötü ahlâk dost yolunda engeldir.

Kötü ahlâktan eğer temizlenirsen
Şeytanını yola getirirsin sen.

Sevgi ve incelik insan vasfıdır
Hışım ve şehvet hayvanlar sıfatıdır.

İyi ahlâk sırf insana aittir.
Kötü huylu insan hayvan demektir.

Sırat-ı müstakim iyi ahlâktır
Kötü ahlâk Cehennem'e örnektir.

İyi huy doğru yol mânâsındadır
Kötü huylu olan Hakk'tan uzaktır.

Ahlâk ve sıfatın olursa iyi
İyi huylu buldun sekiz Cenneti.

Eğer tutulmuşsan sen kötü huya
Düştün Cehennem'e, sonsuz azaba.

Kimin huyu iyi ise cihanda
Hakk'ın esrar mahzeni var canında.

Söylediklerim hep ayn'el-yakindir
Sanılmasın istidlâl ve taklîddir.

Bu Marifetnâme'nin üç fenninden birinci fenninde cisim ve maddenin durumunu bildiren bazı bilgiler, ikinci fenninde beden ve rûha ait bilgiler bildirilip buraya kadar gelindi. Dinin usulüne uygun olan çeşitli hikmetler sunuldu. Bu fennin sonuna otuz beş beyt yazılıp bitirilmekte ve üçüncü fende din işleri, kalp halleri, marifet yolunun şart ve esasları dinin zâhirine uygun olarak evliyâ-yı kirâmın hikmetlerinden bir miktar yazmak yolu seçilmiştir. Farisi nazm (tercümedir) :

Gönlünü bu kısa ömürden ayır
Böyle bir ömürden kimse olmaz pîr.

Bedenin gamı rûhu esir eder
İnsanı ömr aşkı ihtiyar eder.

Ömürlerin hepsi bir emânettir.
Aklının işi hayattan ardır.

Aklı olan oyun oynamaz kaçar
Böyle bir ömürden uzağı arar.

İhtiyar cânânın bekasındandır
Böyle bir ömürle o nâtüvândır.

Rengin ve kokunun esiri olan
Kadın ve çocuktur o değil insan.

Bu cihanı mümarese eyledim
Ümidim yanından tozu giderdim.

Hayatımdan kendime melâl geldi
Yaşadığım bana hep vebâl geldi.

Akl ü imanın olduğu dünyada
Bedenin ölmesi yaşamasında.

Tenini fedâ et söz âleminde
Çünkü ten ölürse can yaşar sende.

Hakk'ın düşmanı tendir, toprağa ver
Kıble-i Hak dildir, temizleyiver.

Bu yolun rehberine ölüm yoktur
Nevvâbı düşünme bereket yoktur.

Bilene göre ölüm iyi bir hediyedir
Çağrılmayan konuğa olanlar hep böyledir.

Ölüm gelir sana zamansız konuk
Hakk'ın bahşı önüne biz canı koyduk.

Ölüm zâhir yüz gibi olmaz kaçmak.
Can ü gönülden gerek karşılamak.

Elbisen ki akıllı bahtındandır
Tenin ateş, su, hava ve topraktır.

Yırt dört parça olmuş eski hırkanı
Raks eyle bul çâre-i nihâdını.

İmân gibi akldan melekten öte
Lime lime libâs giy üzerine

Ne kadar ekmek kaydında olursan
Hem akl u can merdleriyle durursun.

Dört tabiat var kervan sarayda
Dört âlettir onlar Azrâil hakkında.

Dört kuştur bedende dört tabiat
Hak için hepsini ettir inkıyât.

Sonra iman ve aşk ile ey güzel
Hepsini ihya eyle ey halil.

Canını götüremezsin aslına
Bedenin seferini almadınsa aklına.

Çıkmayınca dışarı candan hayvan
İnsan mevkiine çıkamaz inan.

İnsan geçince nefs-i nâtıkadan
Yerine kudsî rûh oturur bigümân.

Ey her hayvana şah olan insan
Ne zaman kurtulursun câme ü nân gamından

Her canlının efendisinin oğlu
Ayıb olur olursan ekmek, elbise kulu.

Ey şehveti karışık ar ile insan
Çoluk çocuğunun emri altında kalan.

Nefis kurd'un ölüm yolunda azık
Gönlündeki kalbin öldüyse yazık.

Malın burda gözün gibidir dostum
Bundan ecel düşmanın ve dünya dostun.

Gel bu yolda sen de ölümü ara
Ölmek hak yaşamak bâtıldır sana.

Haksızsın bırak gel sen bu bâtılı
Bil ve gör ki mutlaktır, beli.

Beş his seninle ancak beş gün kalır
Akıl ve can ise hep seninledir.

Kabirleri ziyâret ve geçmişlerin hallerini görmek insanın ölümünün tamamlayıcı bilgilerinden sayıldığından şu beyitleri de buraya yazmak uygun görüldü. (Arapça'dan tercümedir) :

Yolum uğrar çürümüş çadırlar üzerine,
Göz yaşları dökerek, ağlarım her birine.

Yazık kalmamış izi, zaman silmiş götürmüş,
Cemiyyet içre geçen, o anlar unutulmuş.

Görünmez çadırlardan bir alâmet, bir nişân,
Yatanlardan kalmadı, kalan bir isim, bir nâm.

Çadır direkleri hep, toprak altında şimdi,
Et değil kemikler de toprak olmuştur şimdi.

Nerde rûh-i mahbûdu, nerde çadır sâhibi,
Zaman silmiş süpürmüş hepsini rüzgâr gibi.

Acaba nere gitmiş o yürüyüşü nazlı,
Nereye makam tutmuş o cihanın güzeli.

Bu HAKKI candan eder, o geçmişlere kelâm,
Ve binlerce tahiyyât ve yüz binlerce selâm.

Üçüncü Fen

Kalb aynası olan itikad ve imânı düzeltmenin, namazın edeb ve rükünleri ve dünyanın lezzetlerini terkin ve kalbe yönelmenin, gönlün hakikatini bilmenin Allahü Teâlâ'nın yolu olduğunu, az yeme, az uyuma, az konuşma, uzlet etme, zikir ve fikir etmenin mârifet yolu olduğunu, Allahü Teâlâ'ya tevekkülün, belâlara sabrın, kazaya rızânın insan rûhunun asıl makamları olduğunu, mârifetullahın en yüksek matlûb, muhabbetin en büyük maksat, evliyânın hikmeti mânânın özü, evliyânın avâmdan üstün olduğunu, tâlibin üns ve huzûr makamlarından yedi makamın nasıl geçilip, Allahü Teâlâ'ya yaklaşacağını ve mârifete kabiliyeti olan sevdiklerini hangi yolla terbiye edeceğini beş bâb hâlinde, kitab ve sünnete uygun, icmâ-ı ümmete muvafık olarak bildirir.

Birinci Bâb

Kitaba ve sünnete uymayı ve namazın şartlarını ve dünyanın lezzetlerini terki ve kalbe yönelmeyi, gönül ve rûhun hakikatını dört fasılda anlatır.

BİRİNCİ FASIL

Kitaba ve Sünnete uymayı ve itikadı düzeltmeyi ve beş vakit namazı beş nevi üzere beyân eder.

BİRİNCİ NEVİ: İnsan, câhil ve gâfil olursa hayvan gibi, ilim ve mârifet sahibi olursa insan-ı kâmil olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, bedi'î hikmet kalemi, mevcudâtın hatlarını varlık sahifesine yazıp, kudret nakkaşı cevher saçan kalem ve irâdetle varlıkların sûretlerini varlık ceridesi levhinde resm ve tasvir edince: **«Nûn —Levh-i mahfuzu yazan nurdan— kalem ve —Levh'de— yazılanlar hakkı için»**, mânâsı gereğince, akl-ı evvel ve kalem-i a'lâ, varlıkların illeti, yüksek ve alçak satırların

zuhûru vasıtası olup, mümkinâtın a'yân ve hakaikinin kaidi olmuştur. Bu beyaz inci, **«Allahü Teâlâ Adem'e bütün isimleri öğretti»**, âyeti gereğince, insanın hakikatı ufkundan doğup, bu tek cevher, **«Mahşer yeri Allahü Teâlâ'nın nûruyla aydınlanır»**, düsturunca insanın mâhiyyetinden parlamış ve peyda olmuştur. Böylece bu büyük nüsha Allahü Teâlâ'nın lâtif sanatlarının mecmuası ve bu büyük ceride sonsuz bedii hikmetlerin fihristi olduğundan, emânet yükünü taşıyan ve hilâfet işini yüklenen o olmuştur. Şiir (Arapça'dan tercümedir) :

> **Göklere, hem de yere ve içindekilere,**
> **Emâneti arzettik, sonra eyledik beyân.**
> **Kâinatta hiçbir şey, onu kabûl etmedi,**
> **Onu sırtına aldı yüklendi, yalnız insan.**

Gerçi bu fırka-i aliyyenin hâli Bakara sûresi otuzuncu âyeti **«Allahü Teâlâ yeryüzünde halife yaratacağım dedi»** ile bildirilen ve bu yüksek zümrenin yüksek halleri Lokman sûresi yirminci âyetinde, **«Allahü Teâlâ göktekileri ve yerdekileri sizin emrinize verdi»** diye bildirilen burhan ile belli olduğundan, yüksek varlıkları, yedi kat gökten yüksek olup cismâni ve ruhâni âlemler onların emrinde olup, bütün meleklerin mescûdu olmuşlardır. Lâkin mutekabil isimlerin aynası ve değişik mezâhiri bulunduklarından bazan İsrâ sûresi yetmişinci âyetinde bildirilen, **«Onları, yarattıklarımızın çoğundan üstün ettik»** hitabıyle müşerref ve memnun, bazan Bakara sûresi otuzuncu âyetinde bildirilen, **«Yeryüzünde fesad çıkaracak, haksız yere kan dökecek »** cevabıyla azarlanıp, bir nevi, **«Mahlûkatı senin için yarattım»** gereğince, Ehadiyyet dergâhının mahbubu olduğundan cezbe-i İlâhi kanatları, ile âlâ-i illiyinin en yüksek derecesi olan cem'ül cem'a kavuşup, A'raf sûresi yüz yetmiş dokuzuncu: **«Onlar hayvan gibidir, hatta daha sapıklardır»** iktizasınca, dergâh-ı samediyyenin mağdûbu olması bakımından, aşağı şehevi arzularla esfel-i sâfilinin en aşağı derekelerine iner. Birinci fırka İnfitâr sûresi onüçüncü âyetinde bildirildiği gibi, **«Sâlih ve mutiler Cennette ni'met içindedir.»** müjdelenmişler, ikinci fırka, aynı sûrenin ondördüncü âyeti, **«Fâcirler Cehennemdedir»** haberiyle makhûr ve aşağı bildirilmiştir. Kıt'a (Farsça'dan tercümedir) :

> **Âdem oğlu öyle bir ma'cundur ki,**
> **Hem melek hem hayvan ahlâkı taşır.**
> **Hayvana meyl etse, ondan beterdir,**
> **Meleğe meyl etse, ondan iyidir.**

O halde her akıllı için çok önemlidir ki, Zâriyat sûresi elli altıncı, **«Cinleri ve insanları ancak bana ibâdet etmeleri için yarattım»** âyet-i kerimesi gereğince kulların yaratıcısına ibâdet ve mebde

ve meadın sırlarını bilmekle emaneti taşımanın emini ve halife olmanın esası olmaya gayret ve takat sarf edip ebedi hayatı elde ederek saadete kavuşsun ve ebedî saadet ile sonsuz devlete ulaşsın. Aklı ve zekâsı olanlar şunu da bilirler ki, marifet derecelerinin en yükseğine kavuşmak, zevk ve vicdan köşklerine girmek, **«Kur'ân-ı kerîme ve sünnete yapışan, en sağlam ipe tutunmuştur»** kelâmı gereğince şeriatın sağlam ipine yapışmak; canını dişine takmakla, irâdet ipine ve evliyânın muhabbetine tutunmakla elinden gelen gayreti sarf etmekle mümkündür. Mesnevi (Farsça'dan tercümedir) :

Kara taş ve mermer olsan bile,
Cevher olursun kavuşsan ehl-i dile.

Gerçi Mâide sûresi üçüncü âyeti kerîmesi, **«Bugün sizin dininizi ikmâl eyledim, üzerinize ni'metimi tamamladım»** gereğince, yalnız Kitâb ve sünnet ile amel, kurtuluşa sebep olmakta yeterli vasıtadır. Şeriat yolunda giden, sonunda Cennet konaklarına kavuşur. Kitâb ve sünnete uyan sonunda emniyyet yeri olan ravza-i rıdvana girer. Bununla beraber verâset ilmi nübüvvet hazinesinin verisi, hatemiyyet definesinin hediyesidir. Arabî beyt (tercümedir) :

İki sevgili arasındaki sırrı dil anlatamaz,
Ve hattâ kalem onu insanlara yazamaz.

Bu maksudun zuhûr meydanında cilveger olması, kalp sahiplerinin sadık irâde ve lâyık muhabbetleriyle, eşsiz teveccüh ve nazarlarına kavuşmaya bağlı olduğu, gün ortasındaki güneş gibi açık ve âşikârdır. En'âm sûresi doksanıncı âyetinde, **«Allahü Teâlâ'nın, vahdâniyyetini beyân ile hidâyet eylediği peygamberlere, sen de tevhîd işinde iktidâ et»** bildirilen mânâ gereğince, hidâyet harmanlarından nasibini alıp, **«Kişi sevdiği ile beraberdir»** hadis-i şerifi gereğince muhiblerden sayılmak için daima sevgi ve muhabbetlerini cân ü gönülden ihlâsla korumalı ve iradetlerini sultanın hazinesi gibi canın ve kalbin içinde gizli tutmalıdır. Beyt (Farsça'dan tercümedir) :

Gönlümün damağında muhabbet balı tadı,
Süt ile inerse de, canla çıkar yukarı.

Şurası bir gerçektir ki, vecd ve hâl sahiplerinin halleri zevk ve vicdan denizinin derinliklerinde oluşan ve ancak vücud, şuhûd ve yakîn menbaından zâhir olan öyle bir incidir ki akıl ve his dalgıçlarının ona el değdirmesi pek nâdirdir. Kılı kırk yaran akıllar bile onun kıymetini takdirden acizdir. O halde bu şah incilerin seçilmişlerin sine sadeflerinde can gibi korunmakta, bu çok değerli cevherler büyüklerin göğüs hazinelerinde saklı durmakta olduğu gün gibi âşikârdır. Her ma'rifet yoksunu bu engin denize lâyık, her

muhabbet fukarası bu değeri biçilmeyen yâkuta erişmeye muvafık olmadığı bellidir. Arabi beyt (tercümedir):

Tasavvuf bir ilimdir, herkes bilemez onu,
Hak ile mevsuf olan bahtiyâr tadar bunu.

Evliyâ-yı kirâmın hallerine kavuşmak, itikadı düzeltme, namazları vaktinde kılma, şehvetin arzularını unutma, sıfatları bilme ve Zât-ı İlâhi'yi sevmeyle olur. Bu hususta Kitâp ve sünnete uymak, ma'rifet ve muhabbet yolundan ilerlemek birçok fasıl ve bablarla anlatılmak uygun görülmüştür. Böylece bu tatlı mütâlâanın nesimiyle irfan talebesinin gönlü gül goncası gibi açar. Mülâhazasından serpilen âb-ı hayatla, insanın rûhu, bahar çiçekleri gibi sarhoş olur, koku saçar. Vecd ve haller ile kemâl derecelerine kavuşur. Muhabbet makamlarına ulaşır. Üns ve huzur mahfeline girer. Sonsuz devlet ve ebedi saâdet bulur. Kalbi mâsivâdan pâk olup, ilham ve ma'rifetin iniş yeri olur. Yâ Rabbi, ey perdeleri kaldıran Allahım! Lûtfunla gözümüzden yabancılık perdelerini kaldır. Yâ Rabbi, boş şeylerle uğraşmaktan bizi kurtar ve her şeyin hakikatını olduğu gibi bize göster. Kıt'a :

Yâ Rab bu gönül gözünü bînâ eyle,
Mir'at-ı dili pâk-ü mücellâ eyle.
Zikrinle senin şükrün ola vird-i lisân
Can bülbülünü hamdine güyâ eyle.

Rabbim! Bu gönül gözüne görme özelliği ver. Yine o günül aynasını parlak ve cilalı eyle. Dilimin virdi, seni zikr ve sana şükür olsun. Can bülbülü sana hamd etmek çin şakısın.

İKİNCİ NEVİ: Kur'ân-ı Kerim ile hidâyete ermeyi ve Kur'ân-ı Kerim'e uymayı âyet-i kerime ve hadis-i şerifler ile bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ kendi kitabına yapışmayı ve tutunmayı teşvik etmekte ve ona uymamayı yasaklamaktadır. Allahü Teâlâ Bakara süresinin başında, **«Bu Kur'ân'da asla şüphe yoktur. Muttekiler için** [yani büyük günah ve fuhuştan sakınanlar için] **rehber ve yol göstericidir»** buyuruyor. Âl-i İmrân sûresi yüz üçüncü âyetinde, **«İslâm dîni veya Kur'ân-ı Kerim olan Allah'ın ipine sıkı tutununuz. Ondan ayrılmayınız»**, Mâide sûresi onaltıncı âyetinde, **«Allahü Teâlâ'dan size şüphe ve sapıklık karanlıklarını gideren Muhammed aleyhisselâmın nûru ve hakkı izhâr eden Kur'ân-ı Kerim geldi»**, ondan sonraki âyet-i kerîmede, **«Allahü Teâlâ, rızasına tâbi olan kimseyi, o nûr ile, selâmet yollarına hidâyet eder ve onları irâde ve tevfiki ile küfür ve şüphe karanlıklarından îmân ve yakin nûruna çıkarır ve onları kendine en yakın olan yola hidâyet eder»** ki,

o da İslâm'dır. En'am sûresi yüz elli beşinci âyetinde, «Bizim indirdiğimiz bu Kur'ân-ı Kerim, çok faydalı bir kitaptır. Ona uyunuz, uymamaktan kaçınınız», Yûnus sûresi elliyedinci âyetinde, «Ey insanlar, Rabbinizden size nasihat ve kalplerde olan şüphe ve bozuk itikad hastalığına şifâ geldi. Mü'minler için hidâyet ve rahmet geldi». Nahl sûresi seksen dokuzuncu âyetinde, «Sana her şeyi geniş olarak beyân eden Kur'ân-ı kerimi gönderdik ki, o bütün insanlara hidâyet ve rahmet, bilhassa müslümanlara Cennet müjdesidir», İsrâ sûresi seksen ikinci âyetinde, «Kur'ân-ı Kerim'den indirdiğimiz şey, sûri ve ma'nevi şifâdır. Mü'minlere rahmettir. Kur'ân-ı Kerim, zalimlerin tekzib ve inkârları sebebiyle, ziyanlarını artırır», Ankebût sûresi ellibirinci âyetinde, «Bizim sana Kur'ân-ı Kerim'i indirmemiz onlara yetmedi mi? O Kur'ân onlara okunur. Belâgat ve fesahat sırlarını anlayıp, bir âyetinin benzerini getiremediler. Bu Kur'ân'da, ona inanan insanlar için rahmet, ni'met ve büyük nasihat vardır», Sad sûresi yirmidokuzuncu âyetinde, «Kur'ân-ı Kerim çok hayırlı, devamlı bereketli bir kitaptır. Biz onu sana gönderdik», Zümer sûresi yirmiüçüncü âyetinde, «Allahü Teâlâ sözlerin en güzeli olan Kur'ân-ı Kerîm'i müteşabih gönderdi. [Yâni onda çatışma ve uygunsuzluk olmayıp birbirini tasdik eden i'câz, hüsn-i nazm, sıhhat ve hükümde birbirine müşâbih olup, va'd ve vaid, emir ve nehy, rahmet ve azab, Cennet ve Cehennem ve sair]. İkişer olarak tekrar eder. O kitapta olan vaîdi [korkutmayı] duyup Rablerinden korkanların derileri titrer. Sonra Allahü Teâlâ'nın rahmet ve mağfiretini zikr ile derileri ve kalbleri yumaşak ve mutmain olur. Kur'ân-ı Kerim Allahü Teâlâ'dan halkı irşâddır. Onunla dilediğini İslâm'a hidâyet eder. Allahü Teâlâ'nın hidâyete getirmediğini kimse hidâyete erdiremez». Fussilet sûresi kırkikinci âyetinde, «De ki o Kur'ân, mü'minlere hidâyet ve kalplerinde olan şüphelere şifâdır ve ona imân etmeyenlerin kulaklarında ağırlık ve kalplerinde körlük vardır» buyuruyor. Sadakallahül azim.

Hazreti Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki, «Ey ümmet ve Eshâbım! Siz, Allahü Teâlâ'dan başka ibâdete lâyık kimse olmadığına şehâdet etmez misiniz? Ve ben onun hak Peygamberiyim». Evet, şehâdet ederiz, yâ Resûlallah dediler. Bunun üzerine, «Bu Kur'ân-ı Kerim'in bir ucu Allahü Teâlâ'nın yed-i kudretinde ve bir tarafı sizin elinizdedir. Ona kuvvetli tutununuz. Muhakkak ki, siz Kur'ân-ı Kerim ile amel ettikten sonra sapıtmaz ve helâk olmazsınız» buyurdu. Yine buyurdu: «Bu Kur'ân-ı Kerim, kıyâmet günü, şefâati kabûl olan bir şefaatçıdır. Şikâyeti önemli ve te'sirli bir şikâyetçidir. Ona tutunup uyanı alıp Cennetten yana gider. Onunla amelden yüz döneni Cehennem ateşine sevk eder.» Yine buyurdu: «Kur'ân-ı Kerim'i okuyup gereğiyle amel edenin anne

ve babasına kıyâmet günü bir tac giydirilir ki, ışığı ve parıltısı dünya evlerinde bulunan güneş ışığından parlak olur. Ya bu Kur'ân ile amel edenin nasıl olacağını sız düşününüz!». Yine buyurdu: «Bu Kur'ân Allah'ın ziyâfetidir. O halde elinizden geldiği kadar Allah'ın ziyâfetini kabûl ediniz. Bu Kur'ân, Allahü Teâlâ'nın sağlam ipi, açık nûru fayda ve şifâdır. Ona yapışanı koruyucudur. Ona uyanı kurtarıcıdır. Kur'ân doğru yoldan ayrılmaz ki, düzeltilsin. Kur'ân'ın acâibi tükenmez. Çok tekrarla eskimez. Onu okuyunuz. Allahü Teâlâ her bir harfi için on sevâb ihsân eder. Biliniz ki (elif lâm mim) e bir haftir demiyorum. Elif, bir harf, lâm bir harf ve mim bir harftir.» Yine buyurdu: «Yakında bir fitne zuhûr eder. Ondan kurtaran Kitâbullah'tır. Onunla âmel eden kurtulur. Zira sizden önceki eserler ve sizden sonra olacak haberler ve aranızdaki hükümler onda vardır. Kur'ân, Hakk ile bâtılı ayırıcıdır. Boşuna değildir. Onu terk eden cebbârları [şedidleri] Allahü Teâlâ helâk eder. Ondan başkasından hidâyet isteyen sapıtmıştır. Zira Allahü Teâlâ Kur'ânı sağlam ip, zikr-i hakim ve tarik-i mustakîm [doğru yol] etmiştir. Kur'ân'dır ki, hevâ ve heveslerle haktan bâtıla kaymaz, diller ile başka şekil almaz, ondan âlimler doymaz, çok tekrarla eskimez. Acâibi tükenmez. Kur'ândır ki, onu cinler işittiklerinde hükmünden yüz çevirmezler. Hattâ cinler, Cin sûresi bir ve ikinci âyetlerinde bildirildiği gibi, «Biz, insan sözüne benzemez acîb, din ve dünyanın iyiliğine götüren bir Kur'ân işittik. Ona imân ettik. Bundan sonra Rabbımıze bir şeyi ortak etmeyiz» dediler. O halde Kur'ân-ı Kerim ile söyleyen tasdık olunur. Onunla amel eden âdil bilinir. Ona çağıran doğru yolu göstermiş olur.» Yine buyurdu: «Şeytan sizin bu evlerinizde kendine ibâdet edip tapmanızdan ümidini kesmiştir. Lâkin ona kulluktan sonra en aşağı olan âmellerinize râzı olmuştur. O halde onun râzı olduğu işlerden kaçınınız. Zira ben sizin yanınızda öyle şey bıraktım ki, ona tutunursanız, elbette, ebedi olarak dalalete düşmeyip, doğru yolda gidersiniz. O şey Allahü Teâlâ'nın Kitâbı ve Resûlü'nün sünnetidir.» Yine buyurdu: «Kur'ân-ı Kerim'i okuyup ezberleyeni, helâlini helâl, haramını haram bilip gereğiyle amel edeni Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim ile Cennete sokar ve kendi ev halkından ateşe müstehak olan on kişiye şefaatçı eder.» Sadaka Rasûlullah sallallahü aleyhi ve sellem.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Peygamber Efendimize (Sallallahü aleyhi ve sellem) uymayı, sünnet-i seniyyesi ile doğru yolu bulmayı ve sadr-ı evvelden sonra din işlerinde meydana çıkan bid'atlerden sakınmayı âyet-i kerîme ve hadis-i şerifler ile bildirir:

Ey aziz! Allahü Teâlâ kendi Resûl'üne uymamızı, onun şeriatı yoluyla ardından gitmemizi emretmekte ve Habibinin sünnetine

uymayan bid'atlerden herkesi men etmektedir. Âl-i İmrân sûresi otuzbirinci âyetinde, «Yâ Muhammed, Yahudi ve Hıristiyanlara de ki, eğer siz Allah'ı severseniz bana tâbi olun ki, Allahü Teâlâ da sizi sevsin günahlarınızı mağfiret etsin. O mağfiret ve rahmet edicidir», bir sonraki âyet-i kerimede, «De ki, Allahü Teâlâ'ya ve Resûlüne itaat edin. Eğer bu itaatten yüz dönerseniz, kâfirsiniz. Allahü Teâlâ kâfirleri sevmez». Aynı sûre yüz otuzikinci âyeti kerimede, «Allahü Teâlâ'nın hükmüne ve Resûlünün emrine itaat ediniz ki, merhamet olunmuşlardan olasınız». Aynı sûre yüz altmışdördüncü âyetinde: «Allahü Teâlâ mü'minlere çok ihsân ve ni'metler verdi. Zira onlara Kur'ânın âyetlerini okuyan, kendi cinslerinden Peygamber gönderdi. Onları tabii pıslık ve kötü ınanıştan temizler. Onlara şer'i ve aklî bilgileri öğretir. Halbuki onlar, Peygamber gönderilmeden önce açıkça dalâlette idiler», Nisâ sûresi elli dokuzuncu âyetinde, «Ey mü'minler, Allahü Teâlâ'ya ve Resûlüne ve sizden olan halife, kadı, âlim ve sâir hak ve adâlet üzere emir sahiplerine itaat edin. Eğer din işlerinden birinde ihtilâf ederseniz Allahü Teâlâ'nın kitâbına ve Resûlüne [yâhut sonra sünnetine] müracaat edin. Eğer Allahü Teâlâ'ya ve âhirete inanırsanız bu müracaatınız size hayırlı ve sizin hüküm ve te'vilinizden güzeldir». Aynı sûre altmış beşinci âyet-i kerimede, «Rabb'inin hakkı için, onlar, aralarında ayrıldıkları şeyde sana hükm ettirip, sonra o hükümden kendilerinde güçlük ve şüphe bitinceye kadar iman etmezler. Ancak o zaman sana inkıyâd ederler», aynı sûre altmış dokuzuncu âyetinde, «Peygamber ve peygamberleri tasdikle insanlara doğruyu bildirenler ve Allah yolunda şehid olanlar, amel ve hallerinde Allahü Teâlâ'nın rızasında olanlar Allahü Teâlâ'nın in'âm ettiği kimselerdir. Allahü Teâlâ'ya ve Resûlüne itaat edenler, kıyâmette bu ihsân ve in'âm sahipleri ile beraberdirler. Onların herbiri ne güzel refiktirler», yine aynı sûrenin sekseninci âyetinde, «Peygambere itaat eden, elbette Allahü Teâlâ'ya itaat etti. Bu itaatten bir kimse yüz dönerse, biz seni onlar üzerine koruyucu ve kontrol edici göndermedik. Sana lâzım olan tebliğdir». A'raf sûresi yüz elli altıncı âyetinde, «Rahmetim dünyada her şeyi içine almıştır. Lâkin kıyâmette yalnız muttekilere ve zekâtlarını verenlere ve âyetlerimize inananlaradır. Ümmi olan Resûl ve Peygamberime uyanlar, onun sıfatlarını yanlarında olan Tevrât ve İncil'de yazılmış bulurlar. O Resûl onlara iman ve tevhid ile emr eder ve onları küfür ve şirkten nehy eder. Onlara câhillik zamanında kendilerine haram ettikleri şeyleri helâl, habis olan şeyleri haram eder.» bir sonraki âyet-i kerimede, «De ki, ey insanlar! Muhakkak ki ben, sizin cem'iyetinize gelmiş Allahü Teâlâ'nın Resûlüyüm. Göklerin ve yerin meliki O'dur. Birdir. Allahü Teâlâ'ya, birliğine ve peygamberlere gönderdiği kelâm ve kitaplara iman eder.

Siz de o Resûle uyunuz ki, doğru yolu bulasınız». Enbiya sûresi yüz yedinci âyetinde, «Ey Muhammed [aleyhisselâm] biz seni, âlemlere mutlak rahmet gönderdik». Nûr sûresi altmış üçüncü âyetinde, «Onun emrine uymayanlar sakınsınlar. Çünkü onlara dünyada zarar ve sıkıntı, âhırette şiddetli azap gelir.» Ahzâb sûresi yirmi birinci âyetinde, «Sizin için Resûlullah'ın nefsinde güzel dostluk vardır. Gerektir ki cenkte sebatta ve sıkıntıya sabırda ona uyasınız. Bu haslet, Allahü Teâlâ'nın sevâb ve likasını ve âhiretin ni'metlerini ümid eden ve Allahü Teâlâ'yı çok zikr eden kimse içindir», kırkbeşinci âyetinde, «Ey Muhammed (aleyhisselâm) biz seni ümmetlerin tasdik ve tekzibine şâhid, rahmetimize müjdeci, azabımızdan korkutucu, Allahü Teâlâ'nın izin ve emriyle ona ibâdet ve birliğini ikrâra da'vet edici ve Sirâc-ı münir olan Kur'anla gönderdik», yetmişbirinci âyetinde, «Emir ve yasaklarda Allahü Teâlâ'ya ve Resûlüne itaat eden büyük kurtuluşa ermiş, dünya ve âhiret saâdetine kavuşmuştur.» Haşr sûresi yedinci âyetinde, «Resûlün size verdiğini ve emr ettiğini alınız. Yasak ettiğinden sakınınız. Allahü Teâlâ'dan korkup Resûlüne muhalefetten sakınınız. Ona muhalefet edene Allahü Teâlâ'nın ikâbı şiddetlidir.» buyuruyor. Sadakallahül azîm.

Habîb-i Ekrem (sallâllahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: «Ey ümmet ve eshabım, size vasiyyetim budur ki, Hak Teâlâ'dan korkunuz. Bir Habeşi de olsa sizden olan emirinize itaat ediniz. Zirâ çok yaşayanlarınız, ileride çok ayrılıklar görür. O zaman size lâzım olan benim sünnetimle âmel etmek ve eshâbımın izinden gitmektir. Sünnetime yapışmanız, bir şeyi azı dişlerinizle tutmak gibi olsun. Benden sonra ortaya çıkan din işlerinden çok sakınınız. Çünkü sonradan çıkan her şey bid'attir ve her bid'at dalâlettir, sapıklıktır.» Yani dalâlet olan bid'at, Eshâb-ı kirâmdan sonra onlardan izinsiz din işlerinde icâd ve ihdâs olunan ziyâde ve noksan işlere işârettir. Ama şeriatın sahibinin izni ile din işlerinde sonradan yapılan minâre, medrese ve kitap tasnifi gibi şeyler bid'at-ı hasene cinsindendir. Yine buyurdu: «Ey ümmetim, biliniz ki, bana bu kitab verilip, bununla bir misli daha verilmiştir. Biliniz ki, yakında çok kimseler taht ve kürsüden insanlara der ki, yalnız Kur'ânla âmel ediniz. Onda neyi helâl bulursanız, onu helâl biliniz. Neyi haram bulursanız onu haram biliniz. Halbuki Allahü Teâlâ'nın Resûlünün de haram ettiği şeyler, kendisinin haram eylediği şeyler gibidir. Biliniz ki size merkeb eti helâl olmaz. Yırtıcı hayvanlardan azı dişi olanlar da helâl olmaz. Zımmilerin malını, izinsiz almak helâl değil vebâldir. Ancak sahibinin ona ihtiyacı yoksa helâldir. Bir kimse bir kavme misafir olsa, onlara vâcib olan ona yemek ikram etmektir. Misafire de lâyık olan onların yemeği kadar onlara ikram-

dır». Yine buyurdu ki: «Sakın sizi şöyle bulmayayım ki, sizden biriniz tahtında yaslanıp, emir veya yasak ettiğim şeylerden birisi geldiğinde, ben bunu bilmem, ancak Allah'ın kitâbında ne bulursak ona uyarız der.» Yine buyurdu: «Sizden biriniz koltuğunda oturup da, Allahü Teâlâ bu Kur'ân'da haram eylediği şeyden başka şey haram etmemiştir sanar mı? Biliniz ki, ben de çok şeylerle vaaz ve emr etmişimdir. Çok şeyden nehy kılmışım. Onlar da Kur'-ân kadardır. Belki daha çoktur. Muhakkak ki, Allahü Teâlâ sizlere ehl-i kitâb olan zimmiden izinsiz evlerine girmenizi, kadınlarını dövmenizi ve meyvelerini yemenizi helâl etmemiştir. Cizyelerini verdikleri müddetçe, sizden emin olup giderler». Yine buyurdu: «Her sözün hayırlısı, Allahü Teâlâ'nın Kitabı, her hidâyetin hayırlısı Muhammed'in (aleyhisselâm) hidâyetidir. İşlerin kötüsü sonradan çıkanlardır. Sonradan çıkanlar bid'attir. Her bid'at dalâlettir.» Yine buyurdu: «Bütün ümmetim Cennete girer, ancak ebâ eden girmez.» Ebâ eden kimdir? Sorulduktа, «Bana uyan Cennete girer, âsi olan ebâ etmiş olur» buyurdu. Yine buyurdu: «Helâl yeyip sünnetimle âmel edenin şerrinden insanlar emin olur. O kimse Cennete girer.» Böyle kimse bu zamanda çok bulunur dediklerinde, «Benden sonra bir kavim içinde ancak bir kişi bulunur» buyurdu. Yine buyurdu: «Ümmetim bozulduğu zaman sünnetime yapışıp onunla âmel edene yüz şehid sevabı verilir.» Yine buyurdu: «İslâm dîni dünyaya garîb gelmiş, garîb olarak gider. Benden sonra, insanların bozduğu sünnetimi ıslah edene müjdeler olsun.» Yine buyurdu: «Siz kendi dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz. Bana sormayınız. Ben size din işlerinden birini emr edersem, onu alınız». Yine buyurdu: «Sizin birinizin hevâ ve istekleri, benim getirdiğim şeriat hükümlerine tâbi olmadıkça, o kimse mü'min sayılmaz.» Yine buyurdu: «Benî İsrâil'e gelen fitneler, elbette benim ümmetime de gelir. Hattâ onlardan, anasıyla âşikâr zinâ eden olmuş ise de, benim ümmetimde de bunu yapan olur. Benî İsrâil yetmişiki millete ayrılmıştır. Benim ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılır. Hepsi Cehenneme gider. Ancak bir tanesi kurtulur.» O bir kurtuluş fırkası hangisidir? diye sorulduğunda, «Benim ve Eshâbımın gittiği yolda olanlardır» buyurdu.

Enes (radıyallahü anh) Hazretlerine buyurdu ki: «Ey benim oğlum! Eğer kalbinde kimseye gıll ü gış olmadığı halde sabahlar ve akşamlarsan sünnetimden ayrılma. Sünnetimi seven, beni sevmiş olur. Beni seven, Cennette benimle beraber olur.» Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) gelip, biz Yahudilerin bazı sözlerini işitip beğenmişizdir. Onların bazılarını yazmaya izin verir misiniz? dedikte, buyurdu ki: «Yahudi ve Hıristiyanlar şaşkın ve tehevvürlü oldukları gibi, siz de mutehayyır

mı olacaksınız. Ben size bir temiz şeriatı öyle tamam getirmişimdir ki, eğer Mûsâ aleyhisselâm sağ olsaydı, bana uymaktan başka çâresi kalmazdı.» Abdullah İbni Ömer (radıyallahü anhüma) Mekke ile Medine arasında bir ağaca geldikte, altında biraz kaylûleye yattı. Ve: «Resûlullah böyle yapardı», dedi.

Yine buyurdu: «Benim sünnetimden yüz çeviren, benden değildir.» Yine buyurdu: «Her amelin bir hırs ve arzusu vardır. Ve her bir hırsın bir fetretle usanması vardır. Usanması sünnetimden yana gelen hidâyet bulmuştur. Usanması başka şeyden kalan helâk olmuştur.» Yine buyurdu: «Sizden biriniz beni, ana, baba, evlâd ve bütün insanlardan çok sevmedikçe, mü'min sayılmaz.» Yine buyurdu: «Bizim şeriatimizde benden olmayan işi işleyenin o işi merduddur», Sadaka Resûlullah aleyhisselâtü vesselâm.

NAZM

1. Her işte zikr ederdi ism-i Rahman ol kerem kânı
Senâ vü hamde peygamber idi kân ol kerem kânı

2. Ol idi mazhar-i eltaf ü ılm ü hilme hem menba'
Ki hüsn-i hulk ile dolmuştu ol can ol kerem kânı

3. Hak'ın mahlukuna rıfk ü tevazu eyleyip lillah
Ederdi cümle halka lutf u ihsan ol kerem kânı

4. Hemen Allah için halkı severdi buğz ederdi hem
Ne dost olmuştu nefsiğçün ne düşman ol kerem kânı

5. Ne güldü kahkaha ile ne söğdü nesneyi hergiz
Güzel sözlü güleç yüzlüydü her ân ol kerem kânı

6. Hayâ vü hilm ile mevsuf idi hem lutf u hürmetle
Gelip yalvaranı koymazdı giryân ol kerem kânı

7. Kabul eylerdi özrü suçlulardan afv u lutfuyle
Azim'ül-hulk idi şefkatli hannan ol kerem kânı

8. Gınayı sevmeyip fakrı severdi fahr ederdi hem
Kılıp miskinleri kendiye ihvan ol kerem kânı

9. Yamalıklar dikip esvabına na'lin giyer dahi
Varıp her hastaya eylerdi derman ol kerem kânı

10. Hem ehl-i beytinin hizmetlerin kendi görürdü hoş
Kamu müşküllerin eylerdi âsan ol kerem kânı

11. Eğer hubz-i şair ü mercimek âsan ol kerem kânı
Olunsa davet olurdu o mihman ol kerem kânı

12. Binerdi geh deve gâh at u geh katır gehi merkep
Yalın ayak yürürdü gâh o sultan ol kerem kânı

13. Murabba' otururdu ya diz üzre ya dikerdi diz
Dolu âdüb idi peydâ vü pinhan ol kerem kânı

14. Yiyip üç parmağıyla hem yalardı onu lezzetle
İçerdi üç nefeste âb-ı reyyân ol kerem kânı

15. Severdi bal u helvâ hem kabak sirke tirid amma
Doyunca yememişti arpadan nân ol kerem kânı

16. Mübarek batnına taş bağlar idi gâhi açlıktan
Füadım olmasın der idi lerzan ol kerem kânı

17. Saadethânesinde nice aylar yanmaz idi od
Kanaatle yer idi temr ü rumman ol kerem kânı

18. Güzel işlerde sağ yanın severdi eyleyip takdim
Vuduya olsa ya lebse şitâbân ol kerem kânı

19. Yatardı sağ yanı üzre yüze müstakbelü'l - kıble
Ederdi her nefeste gaybi seyran ol kerem kânı

20. Firaşı sahtiyan idi içi lif yasdığı dahi
Gece yatsa az uyurdu o yekzan ol kerem kânı

21. Uyurdu gözleri hiç uyumazdı gönlü dost ile
Ezelden hüsnüne olmuştu hayran ol kerem kânı

22. Hevadan söylemezdi nutk-u pâki cümle vahy idi
Dürr-i hikmetle idi bahr-i umman ol kerem kânı

23. Teni halk içre idi gönlü dostile tek ü tenha
Bulurdu vahdeti kesrette her ân ol kerem kânı

24. Salat u çok selam olsun ona hem âl ü suhbine
Ki kılmış onları kendiye yârân ol kerem kânı

25. Gel ey Hakkı unut halkı Habib-i Hak'dan al hulki
Ki Hak'dan hüsn-i hulk almıştı meccân ol kerem kânı

1. O iyilik madeni (Hz. Muhammed), *her işinde Allah adını zikrederdi. Övgü ve hamde peygamber idi o gevher, o iyilik madeni.*

2. Güzellikler, ilim ve yumuşaklığa mazhar ve menba olan o idi. Nitekim o can, o iyilik madeni huy güzelliği ile dolmuştu.

3. Allah'ın yarattıklarına yine Allah için yumuşaklık ve tevazu gösterirdi. O iyilik madeni bütün halka lutuf ve ihsanda bulunurdu.

4. O sevdiği zaman Allah için sever, buğzettiği için Allah için buğzederdi. Kendi nefsi için bir kimseye ne dost ne düşman olmuştur, o iyilik madeni.

5. Asla ne kahkaha ile güldü ne de bir nesneye sövdü. O iyilik madeni her zaman güzel sözlü ve güleç yüzlüydü.

6. Hava ve yumuşaklıkla; lutuf ve hürmetle dolu bir huyu vardı. O iyilik madeni, gelip kendinden bir şey isteyeni asla gözü yaşlı koymazdı.

7. Affediş ve lutfuyla suçluların özrünü kabul ederdi. O şefkatli ve acıma dolu iyilik madeni yüce bir huy sahibiydi.

8. Zenginliği değil, fakirliği severdi ve bununla da övünürdü. Fakirleri de kendine kardeş edinirdi o iyilik madeni.

9. Giysisine yamalıklar diker ve ayağına nalın giyerdi. O iyilik madeni hangi hastanın yanına varsa derman olurdu.

10. Ehl-i beytinin hizmetlerini bizzat kendisi görürdü ve bütün güçlüklerini giderirdi, o iyilik madeni.

11. Eğer arpa ekmeği ve mercimek çorbası için davet edilirse ancak o zaman yemeğe giderdi o iyilik madeni.

12. Gün olur deveye, gün olur at, katır ve merkebe binerdi. Sultan olan o iyilik madeni bazan da yalınayak yürürdü.

13. Ya bağdaş kurarak ya diz çökerek ya da dizinin birini dikerek otururdu. Gizli ve açık çeşitli edeplerle doluydu o iyilik madeni.

14. Üç parmağıyla yemek yerdi ve onları da lezzetle yalardı. O iyilik madeni, suyu da üç nefeste (durarak) *içerdi.*

15. Gerçi bal, helva, kabak, sirke ve tiridi severdi ama yine de arpa ekmeğini bile doyasıya yiyememişti.

16. Bazan açlıktan dolayı mübarek karnına taş bağlardı da o iyilik madeni, yeter ki kalbim asla incinmesin derdi.

17. Saâdethanesinde nice aylar ateş yanmadığı olurdu. Kanaat eder ve hurma ile nar yiyerek yetinirdi o iyilik madeni.

18. Güzel işlere sağ a'zâlarıyla başlardı. Tıpkı abdest alırken veya elbise giyerken yaptığı gibi.

19. Yüzü kıbleye dönük olarak sağ yanı üzerine yatırdı. Böylece o iyilik madeni her nefeste gaybı seyran ederdi.

20. Yatağı ve yastığı deriden idi ve içi lif doluydu. O iyilik madeni gece yatağında da az uyurdu, çok uyanık kalırdı.

21. Gözleri uyurdu ama gönlü Allah ile olup hiç uyumazdı. O iyilik madeni ta ezelden Allah'ın güzelliğine hayran olmuştu.

22. Pak sözlerini boş konuşmazdı, o sözlerin hepsi vahy idi. O iyilik madeni hikmet incileriyle dolu bir okyanus idi.

23. Teni halk içinde idi ama gönlü tek başına ve Allah ile olurdu. O iyilik madeni böylece kesret (çokluk) *içinde vahdeti* (birliği) *bulmuş idi.*

24. Ona, âline, ashabına çok salat ve selâm olsun. Çünkü o iyilik madeni onları kendine yar edinmiştir.

25. Gel ey Hakkı! Halkı unutup Allah'ın sevgilisini huylarıyla kendini doldur. Ki o iyilik madeni, bu güzel huyunu Allah'tan almıştır.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: İtikadı düzeltme ve Ehl-i sünnet ve Cemaat mezhebine uydurmayı bildirir.

Ey aziz! Sahâbe-i güzin, Tâbiin ve eimme-i din ve selef-i sâlihinin (radıyallahü anhüm ecmain) hepsinin itikadı şu manzume içinde bildirilmektedir:

1. **Huda rabbim, nebim hakkâ Muhammed'dir resulüllah**
   Hem İslâm dinidir dinim, kitabımdır kelamullah
2. **Akaid içre ehl-i sünnet oldu mezhebim cem'a**
   Amelde Bû Hanife mezhebidir mezhebim vallah
3. **Dahi zürriyetiyim hazreti Adem nebinin hem**
   Halil'in milletiyem dahi kıblem Kâbe beytullah
4. **Bulunmaz Rabbimin zıddı vü ne de misli âlemde**
   Ve suretten münezzehtir mukaddestir Taâlâllah
5. **Şeriki yok beridir doğmadan doğurmadan ancak**
   Ahaddir küfvü yok ihlas içinde bildirir Allah
6. **Ne cism ü ne arazdır ne mütehayyız ne cevherdir**
   Yemez içmez zaman geçmez beridir cümleden Allah
7. **Tebeddülden tegayyürden dahi elvan ve eşkalden**
   Muhakkak ol müberrâdır budur selb-i sıfat'ullah
8. **Ne göklerde ne yerlerde ne sağ sol u ön arkada**
   Cihetlerden münezzehtir ki hiç olmaz mekan'ullah
9. **Hüda vardır veli varlığına yok evvel ü ahir**
   Yine ol varlığıdır kendiden gayri değil vallah
10. **Bu âlem yoğiken ol var idi ferd ü tek ü tenha**
    Değildir kimseye muhtaç ve hep muhtaç gayr'ullah
11. **Ona hâdis hülûl etmez vü bir şey vâcib olmaz kim**
    Her işte hikmeti vardır abes fi'l işlemez Allah
12. **Hulûl etmez o zat abde vü hiç bir ferde zulm etmez**
    İbadın eslahı lazım değil kim halk ede Allah
13. **Ona bir kimse cebr ile bir iş işledemez asla**
    Ne kim kendi murad eyler vücuda ol gelir billah
14. **Onun her bir kemâli bi tegayyür hâsıl olmuştur**
    Ki yoktur muntazır olunacak hiç bir kemâlüllah
15. **Sıfat-ı bâ-kemaliyle O daim muttasıftır kim**
    Kamu noksan sıfatlardan beridir zülcelal Allah

16. Sekizdir çün sıfat-ı zâti ilim ile iradettir
Hayat u kudret ü halk u basar sem'u kelâmullah
17. Alim oldur ki ilmine erişmez kimsenin aklı
İhata eylemiştir cümle bu eşyayı ilmullah
18. Semi-i hayr u şerri ol diler takdir u halk eyler
Veli hayrı sever ancak ki sevmez şerleri Allah
19. Basir oldur hakikatte ki hep eşyaya nâzırdır
Veli gözden münezzehtir basardır min sıfatillah
20. Semi' oldu her âvazı işitir sırr ile cehri
Münezzehtir kulaktan ol sıfattır onda sem'ullah
21. Mütekellimdir ol amma beridir dilden ağızdan
Huruf u lafz u savtile değil vasf kelamullah
22. Subutiye sıfatı kim ne aynidir ne gayridir
Kadim ü daim ü zatıyle kaimdir sıfatullah
23. Hak'ın mükrim ibadıdır melekler yerde göklerde
Avamından avam-ı nâsı afzal eylemiş Allah
24. Yemek içmek hem erkeklik dişilik yoktur onlarda
Hak'a hiç âsi olmazlar mutidirler li'emrillah
25. Ve Cebrail ü Mikail ü İsrafil ü Azrail
Mukarrebdir peygamberdir bu dördü hep eminullah
26. Hak'ın yüzdört kitabı kim nebiler üzre inmiştir
Kitabtır onların dördü suhuf yüzü kelamullah
27. Zebur'u verdi Davud'a dahi Tevrat'ı Musa'ya
Ve hem İncil'i İsa'ya getirmiş Cebrail vallah
28. Habibullah'a Kur'an'ı getirdi hâcet oldukça
Yigirmi üç yıl itmam eyleyip kat' oldu vahyullah
29. Dahi ben enbiya hakkında bildim ismet ü fıtnat
Nezafet hem emanet sıdkıla tebliğ-i hükmullah
30. Gadirle zenb ü humk kizb ü ketman u hıyanetten
Münezzehtir müberrâdır cemi-i enbiyaullah
31. Nebiler ismini bilmek dediler bazılar vâcib
Yigirmisekizin bildirdi Kur'an'da bize Allah
32. Biri Âdem biri İdris e Nuh u Hud ile Salih
Hem İbrahim ü İshak ile İsmail-i zebhullah
33. Dahi Yakub ile Yusuf Şuayb u Lut ile Yahya
Zekeriyya ile Harun ahi Musa kelimullah
34. Ve Davud u Süleyman u dahi İlyas u Eyyub'dur
Birisi Elyasa'dır dahi İsa'dır o ruhullah
35. Birinin ismi Zülkifl ü biri Yunus nebidir hem
Hıtamı ol Habib-i Hak Muhammed'ün resûlullah

36. Üzeyr Lokman ü Zülkarneyn üçünde ihtilaf oldu
    Ki bazı enbiyadır der ve bazı der veliyyullah
37. Cemi-i enbiyanın evvelidir hazreti Âdem
    Kamudan afzal ü âhir Muhammed'dir habibullah
38. İkisinin arasında kati çok enbiya gelmiş
    Hesabın kimseler bilmez bilir onu heman Allah
39. Risalet-i resul mevt ile bâtıl olmaz ol asla
    Ve afzaldır melekler cümlesinden enbiyaullah
40. Bizim peygamberin ahkâmı şer'i öyle bâkidir
    Ki ehl-i mahşeri bu şer' ile fasl edecek Allah
41. Ve mi'rac-ı nebi haktır ona şahsıyla muhtastır
    Çıkıp fevk'al-a'laya Hak'kı görmüştür Habibullah
42. Cihan cümle cihâtıyle vü ecza vü sıfatıyla
    Hem ef'al-i ibadın hayr u şerri cümle halkullah
43. Onun ilm ü murad u halk u takdiriyle hâdistir
    Ki yoktur hâlik ve bâri iki âlemde gayrullah
44. İbadın ihtiyarı vardır ef'alinde cüz'ice
    O ef'al üzre bulmuşlar sevabı hem ikabullah
45. Ol ef'alin cemilidir Hak'ın hub-ı rızasıyle
    Kabihinde bulunmaz ne muhabbet ne rızaullah
46. Sevab efzalidir Hak'kın ve adlidir ikab onun
    Vücub icabsız Hak'ka bi istihkak-ı abdullah
47. Mukarindir bu fi'le istitaat kim o kudrettir
    Bulunsa istitaat olunur teklif-i şer'ullah
48. Ki abdin kendi vüs'unda ne kim olmaz onu asla
    Ona din içre teklif etmemiştir ol rahim Allah
49. Haram erzâktır herkes yer içer kendi rızkın hep
    Ve kimse kimsenin rızkın alıp ekl edemez vallah
50. Ecel vaktinde meyyittir o maktul u ecel birdir
    Ve hal-i ye'sin imanı değildir makbul ındallah
51. Heyula yoktur ezhan içre bir cüz olduğu haktır
    Ki ol vasf-ı tecezziden müberrâdır der ehlullah
52. Kabirde meyyite Münker-Nekir dört şey sual eyler
    Ki Rabbin kim nebin kimdir nedir dinin ve kıblen gâh
53. Cevabın verenin canıyle cismi zevk eder onda
    Şaşıp küffar u âsiler çeker onda azabullah
54. Bu dünyaya gelen gider ki kalmaz canlı hiç kimse
    Dahi yevm-i kıyamette eder emvatı ba's Allah
55. Verirler defter-i a'mâlini her ademin onda
    Kiminin sağ eline kimine soldan maazallah

56. Kıtabıyle hesabı var Hüda'nın ruz-i mahşerde
Sorarlar herkesin ef'al ü akvalin bi'emrillah

57. Kebairle sağair ehline ol gün şefaatler
Ederler enbiya vü ehl-i ilm ü evliyaullah

58. Ameller vezn olundukta sırat'ı geçemez haktır
Ve Kevser'le sekiz cennet verir mü'minlere Allah

59. Giricek cennete müminler onda çok bulup nimet
Görürler şüphesiz onda niteliksiz cemalullah

60. Ve cennetle cehennem şimdi var ehliyle bâkidir
Cehennem yedidir ehlin yakar daim o nârullah

61. Kaza ile gelir her hayr u şer Tanrı cenabından
Bulur hayr ehlini daim olur şer ehline hemrah

62. Ve peygamber ne kim işrat-ı saatten haber vermiş
İnandım cümlesin ızhar eder vaktinde hem Allah

63. Çıkar yer Dâbbesi Deccal ü Ye'cüc ile Me'cücü
Doğar gün mağribden çün iner gökten o ruhullah

64. Kebire mümini imandan ihraç eylemez dahi
Ne küfre dâhil ü ne taatın habt ede ındallah

65. O isyan eylemez onu muhalled hem cehennemde
Meğer kim itikat eyler halâl onu maazallah

66. Hüda afveylemez şirki ve illa ondan ednâyı
Dilediği kulundan her günalı afv eder Allah

67. Kebairin kaçan caiz ikab olmak sağairle
Ve bi-tevbe giden caiz kebairden geçe Allah

68. Kabul eyler duayı Hak Teâlâ kendi fazlıyla
Ve hacaât-ı ibadı hem kaza eyler rauf Allah

69. Dahi İslâm ile iman ikisi şey'-i vâhiddir
Cenab-ı Hâk'dan her ne getirdiyse resulullah

70. Kamûsun dil ile ikrar ü tasdik eyledim bi'l-kalb
Birine yoktur inkarım inandım şüphesiz vallah

71. Çü din a'mâli imandan muhakkak başka hârictir
Pes iman ezyad u nâkıs olamaz hıfz ede Allah

72. Demem kim inşaallah mü'minim bil mü'minim hakka
Bu mânâ ile iman kesb vü mahlûktur lillah

73. Ve amma Tanrı'nın kendi kuluna marifet gencin
Hidayet kıldığı mânâ ile vehbidir ol billah

74. Ve iman-ı mukallid hem sahih olmuştur amma kim
Ol istidlal-i aklı terk ile âsım olur billah

75. Keramet-i veli haktır nebisi mu'cizatıdır
Keser az müddet içre çok mesafe evliyaullah

76. Bulurlar vakt-i hâcet de taam u hem libas onlar
Behaim hem cemad onlarla söylerler bi iznillah
77. Gehi su üzerinde meşy ederler vecd ü haletle
Havada gâh uçarlar hark eder âdâtını Allah
78. Erişmez bir veli hiçbir nebinin rütbesine hem
Ona ermez ki ondan sâkıt ola emr ü nehyullah
79. Ve afdal evliya Sıddık-ı Ekber badehu Faruk
Ve Zinnureyn'den sonra Ali'dir ol veliyyullah
80. Bu dördü hem hilafette bu tertip üzre kaimdir
Bu çâr yârdan sonra hem efdâl evliyaullah
81. Kalan ashabıdır ki cümlesinin zikri hayr olsun
Cemi-i âl u ashab-ı kiramı sevmişim lillah
82. Aşere-i mübeşşere vü Fatıma Hasan Hüseyn
Bu ümmetten bunlara cennet ile neşhedü billâh
83. Ve gayri kimseye aynıyle cennetlik denilmez kim
O gaybe hükm olur gaybı ne bilsin kimse gayrullah
84. Ve ashab-ı kiramın cümlesinden sonra ümmetten
Cemi-i tâbiîn olmuştur efdal evliyaullah
85. İmam'ul-Müslimin sultan-ı müslim her mükellef hem
Kureyşi tâhir olmalı edip tenfiz-i hükmullah
86. Veli Haşimli ma'sum efdal olmak şart değildir kim
O fısk u cevr için hiç mün'azil olmaz bi-şer'illah
87. Ve bir ü fâcire uyup namazını kılarım bile
Hem onların cenazesi namazın kılarım lillah
88. Vefat üzre hazerde hem seferde mesh câizdir
Ve müskir olmayan temr ü ineb suyu mübahullah
89. Tasaddukla duamızdan bulur emvatımız nimet
Ve fazl-ı emken ü eşhas u ezman haktır eyvallah
90. Bilinmez müşrikin etfali cennette mi nârda mı
Ve küffara Kiramen-Kâtibin vermiş kerim Allah
91. Ne kim ma'dumdur ol şey'-i mer'i addolunmaz hem
Mükevven kâinata benzemez şeydir taalallah
92. İsabet ayn-ı caizdir vü sihr insana vâkidir
Beşer aklından efdaldir ulum-u enbiyaullah
93. Delile müctehid evvel bakıp eyler isabet hak
Ve sonra hükme baktıkta hatasın afv eder Allah
94. Ki Hak birdir muayyendir vü Kur'an ü hadis ancak
Ne miktar olsa mümkün zâhirine haml olur her gâh
95. Bu zâhirden ol ehl-i bâtının davası mânâya
Udul u hem nususu red ü istihfaf-ı şer'ullah

96. Hem istihlal-i zenb ü rahmet-i Hak'dan yeis hem de
Azabından emin olmak bu cümle küfrdür billah

97. Ve lafz-ı küfr ta'viyle vü kâhin sözlerin tasdik
Küfürdür lakin inkârı yeniden tevbedir lillah

98. Hüda otuziki farzı ibadına buyurmuşdur
Kamusun farz bildim boynuma aldım bi tav'illah

99. Şurutu beştir İslâmın ki tevhid ü salat u savm
Zekat u hac ganiler hakkına farz eylemiş Allah

100. Namazın şartı hâricde olanlar altı olmuşdur
Ve erkânı içinde oldular hem altı farzullah

101. Dışındaki taharet setr-i avret vakti bilmektir
Ve abdest almak u niyyet hem istikbal-i beytullah

102. Namaz içinde tekbir ü kıyam ile kıraattır
Ruku' u ka'de-i uhra ikişer secdedir lillah

103. Vuzûnun farzı yüz yümek yedini mirfakıyle hem
Başın mesh eyleyip ayakları gasl et dedi Allah

104. Gusülün farzı üçdür kim temazmazdır hem istinşak
Üçüncü cümle azasın yumaktır tevbeten lillah

105. Teyemmüm eylemek vacibdir abdest ile gusl için
Su bulunmazsa ya kudreti yoğise bu şer'ullah

106. Onun rüknü iki urmak şurutu beş biri niyyet
Said ü tâhir ü mesh ü biri acz-i ibadullah

107. Ve savmın farzı üç niyyetle ekl ü şürbi terk etmek
Fecir doğdukta gün batınca imsak oldu emrullah

108. Dahi haccın furûzu üç biri ihrama girmektir
Biri vakfe cebel üzre ziyaret oldu beytullah

109. Haramı itikat etmek haram ondan sakınmakdır
Halâli hem halâl etmek budur cümle furuzullah

110. Hep ashab-ı güzin ü tabiin ü müctehidinin
Ne kim var ehl-i sünnet ve'l-cemaat cümle ehlullah

111. Kamunun itikadın bu yüz on beyt içre bil Hakkı
Budur hak mezheb ancak bunda sâbit eylesin Allah

112. Eğer benden küfür amden ve hatien sâdır olduysa
Ben o küfrün cemiinden beri oldum li vechillah

113. Dahi şer'a muhalifse eğer ef'al ve ekvalim
Ben onlardan rucu ettim «ve tebdet kurbetullah»

114. Ne kim kılmış Habibullah bize tebliğ ahkamı
Kabul ettim onu «âmentü billahi ve hümmüllah»

115. Dilim ikrarını kalbimle tasdik eyledim candan
Senin hıfzında imanım emanet olsun ey Allah.

1. Rabbim Allah; nebim Allah resûlü olan Muhammed'dir. Dinim İslâm; kitabım ise Allah kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'dir.

2. Akaid içinde mezhebim ehl-i sünnet yolu oldu. Amelde mezhebim ise yeminler olsun ki Ebû Hanife mezhebidir.

3. Adem peygamberin zürriyetinden, Halil İbrahim peygamberin milletindenim ve kıblem Allah'ın evi olan Kâbe'dir.

4. Allah'ımızın ne bir eşi ne de bir ortağı vardır. O, sûretten münezzehtir.

5. Ortağı yoktur. Doğmamış ve doğurulmamıştır. O birdir, hiç şüphe yok ki bunu da İhlâs sûresi içinde açıklamıştır.

Ne cisimdir, ne arazdır, ne de mütehayyız veya cevherdir. Yemez, içmez, zamandan münezzehtir Allah.

6. O, değişme ve başkalaşmadan; renk ve şekilden muhakkak ki uzaktır. Allah'ın selbî sıfatları da bunlardır.

7. Ne gökte, ne yerde, ne de sağ, sol, arka ve öndedir. Yönlerden münezzehtir ve O'na hiç mekân olmaz.

8. Allah vardır, ancak varlığının başı ve sonu yoktur. Her şey de O'nun varlığındandır, yoksa başka değil.

9. Bu âlem yok iken o tek başına ve yalnız olarak vardı. O kimseye muhtaç değildir, bilâkis her şey O'na muhtaçtır.

10. O'na sonradan yaratılanlar hulûl etmez ve O'na bir şey vacip olmaz. Her işte bir hikmeti vardır ve asla abes bir fiil işlemez.

11. O da kula hulûl etmez ve hiç kimseye zulüm eylemez. Kulların eslahı lâzım değil ki Allah onu yaratmış olsun.

12. Bir kimse O'na asla zorla bir şey yaptıramaz. Yemin olsun ki, Kendisi neyi murad ederse ancak o vücûda gelir.

13. O'nun her bir kemali değişmeksizin hâsıl olmuştur. Bu nedenle O'ndan başka yolu gözlenecek bir varlık yoktur.

14. En olgun sıfatıyla O daima muttasıftır ve bütün noksan sıfatlardan Celâl sahibi olan o Allah uzaktır.

15. Zâtî sıfatları sekiz tanedir: İlim, İrade, Hayat, Kudret, Halk, Basar, Semi' ve Kelâmullah.

16. Alim ancak O'dur ki ilmine kimsenin aklı yetmez. Allah'ın ilmi bütün bu eşyayı kuşatmıştır.

17. Bütün hayır ve şerri O dileyip takdir eder ve yaratır. Bununla beraber O, hayırları sever, şerleri sevmez.

18. Gerçekte «Basîr (her şeyi gören) *O'dur ve bütün eşyayı görmektedir. Buna rağmen gözden münezzehtir. «Basar» sıfatı Allah'ın sıfatlarından biridir.*

19. «Semi'» sıfatı ile gizli ve açık her sözü işitir. Buna rağmen kulaktan münezzehtir ve bu O'nun sıfatlarındandır.

20. «Mütekellim»'dir ama dil ve ağızdan münezzehtir. Harf, söz ve ses ile Allah'ın sözü vasıflandırılamaz.

21. Subûtiye sıfatı ile ne birine benzer ne başkası O'na. «Kadim» ve «Dâim» dir. Zâtıyla kâimdir.

22. Yerde ve göklerde melekler ile Allah'ın kerem sahibi kulları en yüce olanlardır. Avam arasında ise en faziletlisi olanlar yine insan cinsidir.

23. O meleklerde yemek, içmek, erkeklik ve dişilik sözkonusu değildir. Allah'a hiç asi olmazlar ve O'nun emrine itaat ederler.

24. Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil Mukarreb meleklerdir ve bu dördü peygamberler sınıfındandır.

25. Allah'ın nebilerine indirdiği yüzdört kitabı vardır ve bunların dördü kitap, yüz tanesi ise suhûf şeklinde Allah sözüdür.

26. Zebur'u Davûd'a; Tevrat'ı Musâ peygambere verdi. Cebrâil (a.s.), İncil'i de İsâ peygamber'e getirmiştir.

27. İhtiyaç duyuldukça da Cebrâil, Kur'ân-ı Kerim'i Allah'ın sevgilisi Muhammed (a.s.)'a getirdi. Yirmiüç yıl devam ederek Allah kelâmı böylece tamamlandı.

28. Ben nebilerin «İsmet» ve «Fıtnat (zeki)*» olduklarını biliyorum. Ayrıca onlarda «Nezâfet* (temizlik)*», «Emânet* (Eminlik)*», «Sıdk* (doğruluk) *ve Allah'ın hükümlerini tebliğ özellikleri vardır.*

29. «Gadr, günahkârlık, ahmaklık, yalan, sır saklamamak ve hıyânet» gibi sıfatlardan Allah'ın bütün peygamberleri münezzehtirler.

30. Bazı âlimler, nebîlerin isimlerini bilmek vçciptir, dediler. Nitekim bunlardan 28 adedini Allah bize Kur'ân-ı Kerîm'de bildirmiştir.

31. Bunlar; Âdem, İdris, Nûh, Hûd, Sâlih, İbrahim, İshak ve kurban edilen İsmail.

32. Yakup, Yusuf, Şuayb, Lût, Yahya, Zekeriyya, Harun, kardeşi Musâ Kelimullah.

33. Ve Davud, Süleyman, İlyas, Eyyüb, Elyesa, İsâ Ruhullah'tır.

34. Birinin adı Zülkifl ve birinin Yunus'tur. Onların sonuncusu da Habibullah Muhammedün Resûlullah'tır.

35. Üzeyir, Lokman ve Zülkarneyn adlı üçünde ihtilaf vardır. Bunlara kimi âlimler enbiyadır derken kimileri Allah'ın veli kullarındandır derler.

36. Hazret-i Âdem bütün nebilerin evvelidir. Hepsinin faziletlisi ve sonuncusu da Hz. Muhammed'dir.

37. Bu ikisi arasında şüphesiz birçok nebiler gelmiş olup onların sayısını Allah'tan başka kimsecikler bilmez.

38. Peygamberlerin ölümü ile peygamberlikleri asla yok olmaz. Allah'ın nebileri bütün meleklerden daha üstündür.

39. Bizim Peygamberimizin ahkâmı ve şeriatı öylesine bâkidir ki Allah mahşer gününde kullarını bu şeriat üzere ayıracaktır.

40. Peygamber'in miracı haktır ve yalnızca ona mahsustur. O Allah sevgilisi, yücelerin yücesine çıkıp Allah'ı dünya gözüyle görmüştür.

41. Cihan bütün yönleri, parçaları ve sıfatlarıyla, kulların işleri, hayır ve şer her şey Allah tarafından yaratılmıştır.

42. O'nun ilmi dahilinde murad etmesi, takdir etmesi ve yaratılmasıyla var olmuştur ve Allah'tan başka bir ilâh iki âlemde yoktur.

43. Kullar işlerinde cüz'i iradeye sahiptirler. Böylece o işlerdeki iradeleriyle sevap kazanırlar.

44. Allah rızası gözetilen işler bu tür hareketlerin en güzelidir. Kötü işlerde ise o sevgi ve Allah rızası bulunmaz.

45. Sevab Allah'ın fazlındandır. Ceza adâletini göstermesinden ibarettir. Vücûb ise Allah kullarına haketmeden gerekmez.

46. Bu işe güç yetirme o kudret sahibinin elindedir. Eğer bir kişide güç yeterlik varsa (yani akıl sahibi ve gücü yetiyorsa) *şeriat hükümlerine tabi olur.* (Meselâ hac ibadeti gücü yetenler için farzdır).

47. Kulun gücü yetmeyeceği şeyi acıyıcı olan Allah, dini içinde asla ona yüklememiştir.

48. Haram da bir rızıktır. Herkes kendi rızkını yiyip içtiğine göre vallahi kimse kimsenin rızkını alıp yiyemez.

49. Öldürülen kişi ecel vaktinde ölü olur. Ecel ise tek ve herkes için geçerlidir. Allah katında ise ölüm anının imanı asla makbul değildir.

50. Zekâ kudreti içinde heyûla'nın da yalnızca bir cüz olduğu gerçektir. Allah yolunda olanlar, heyûla için «Cezalandırma özelliğinden uzaktır» derler.

51. Bir ölüye kabirde Münker-Nekir melekleri dört şey sorar. Rabbin kim, nebin kim, dinin ne, kıblen neresi?!.

52. Bunların cevabını verenlerin canları ve vücutları kabirde rahat eder. Kâfirler ve asiler bu cevaplarda şaşırırlar ve ezâ-cefâ çekerler.

53. Bu dünyaya gelen mutlaka gidicidir. Canlı hiçbir kimse kalmaz. Kıyâmet gününde de Allah ölüleri mutlaka diriltecektir.

54. O zaman her kişinin amel defterini eline sunarlar. Kiminin sağ eline verilirken, Allah korusun kimine de soldan verilir.

55. Allah'ın mahşer gününde amellerin yazılı olduğu kitab ile

kurulacak bir mahkemesi vardır. O gün herkesin söz ve işinin hesabını sorarlar.

56. O gün büyük ve küçük günahları işleyenlere nebîler, âlimler ve velîler şefaatte bulunur.

57. Ameller tartılıp da hesap görülmeden evvel kimse Sırat'tan geçemez. Allah o gün mü'minlere Kevser ile sekiz Cenneti verir.

58. Mü'minler Cennete girdiklerinde orada çok nimetlere erişirler ve arada hiçbir engel olmadan Allah'ın cemâlini görürler.

59. Cennet ve Cehennem vardır ve Cennetlikler, Cehennemlikler sonsuza dek bâki olur. Cehennemin sayısı yedi olup orada Allah'ın ateşi günahkârları yakar.

60. Her hayır ve şer Allah tarafından kader gereği gelir. Hayırlar iyileri, şerler de kötüleri gelip bulur.

61. Peygamberimizin kıyâmete dair verdiği bütün haberlere inandım ki, vakti gelince Allah onları ortaya çıkarır.

62. Dabbetü'l-arz, Deccal, Ye'cüc ve Me'cüc —ki kıyâmet alâmetlerindendir— ortaya çıkar. Güneş batıdan doğar ve Hz. İsa gökten iner.

63. Büyük günahlar, mü'mini imandan çıkarmaz ama Allah indinde ne küfre götürür ne de itaatlerini kabul ettirir.

64. İsyanı olmayan kişiyi daima Cehennemde bırakmaz. İnancı olan kişiyi —Allah korusun— o Cehennemden kurtarır.

65. Allah yalnızca şirki ve ondan kötüsünü bağışlamaz. Dilediği kulunun da günahını affediverir.

66. Büyük günahlar işleyenler bunlardan dolayı küçük günahlar gibi cezalandırılırlar. Tevbe edilmeyen büyük günahları da Allah affedebilir.

67. Allah, edilen duâları kabul eder ve kullarının hacetlerini giderir.

68. İslâm ile imân ikisi tektir. Çünkü Peygamberimizin Allah'tan getirdiği her şey bir bütündür.

69. Bunların hepsini dil ile ikrar ve kalp ile tasdik eyledim. Vallahi bir tanesine bile inkârım yoktur, onlara inandım.

70. Ameller, imanın dışında düşünülmelidir. Onun için imanın azı çoğu olmaz, Allah korusun (bir anda gidiverir).

71. «İnşaallah mü'minim», demem. Elbette mü'minim. Bu mânâ ile iman kazanılır ve bütün her şey Allah içindir.

72. Amma Allah'ın kuluna gösterdiği marifet hazinesi sayesinde hidayete eriştirdiği mânâ, yemin olsun ki Allah vergisidir.

73. Taklidî iman sahih sayılır ama akıl yürütmeyi ve aklı kullanmayı terketmekle de insan günaha girer.

74. Ermişlerin gösterdiği kerâmetler ile peygamberlerin mucizele-

ri haktır. Allah'ın velî kulları az zamanda çok mesafe katedebilir (tayy-i mekân sahibidirler).

75. Onlar, ihtiyacı anında hemen yiyecek ve giyecek bulabilirler. Hayvanlar ve bitkiler Allah'ın izni ile onlarla konuşurlar.

76. Bazan vecd halinde su üzerinde yürürler, bazan da havada uçarlar. Allah onların âdetlerine meydan verir.

77. Bir velî, hiçbir nebinin rütbesine erişemez. Allah'ın emir ve yasakları ona gelmediği için ondan sakıt olmaz.

78. Evliyânın en yücesi Hz. Ebûbekir, ondan sonra da Hz. Ömer'dir. Daha sonra Hz. Osman ve Ali gelirler.

79. Bu dördü halifelikte de bu sırayı izlemişlerdir. Diğer velîler bu dört dosttan sonra sıralanırlar.

80. Diğer ashabı ki, hepsinin zikri hayırlı olsun. Bütün bu mübârek âl u ashabı Allah için sevmekteyim.

81. Cennetle müjdelenen 10 zat; Fâtıma, Hasan ve Hüseyin. İşte bu ümmetten Cennet bunlara verilecektir. Allah şahit.

82. Diğer kişilere tam anlamıyla Cennetlik denilemez. Bunu söylemek, gaybı bilmektir ki, buna Allah'tan başka kimsenin gücü yetmez.

83. Ashab-ı kirâmın hepsinden sonra İslâm ümmetinin velîleri bütün Tâbiîn olmuştur.

84. Müslümanların önderi ve padişahı da olsa her mükellef, Allah'ın hükmünü doğrulayıp Kureyşli temiz bir kişi gibi olmaya çalışmalıdır.

85. Ancak Benî Haşimli masumun faziletli olması şart değildir. O, fısk ve eziyet için Allah'ın şerrinden korkmaz.

86. İyi de olsa kötü de olsa onlara uyup cemaatle namazımı kılarım. Ayrıca onların cenaze namazını da kılarım, Allah için.

87. Hazerde ve seferde (barışta ve savaşta) *mest üzerine mesh etmek caizdir. Sarhoşluk vermeyen hurma ve üzüm suyu da mubahtır.*

88. Sadaka ile dualarımız, ölülerimize yardımcı olurlar. Yer, zaman ve kişilerin faziletleri de haktır. İnandık.

89. Müşriklerin çocukları Cennette mi Cehennemde mi, bilinmez. Çünkü Allah, kâfirlere de Kirâmen Kâtibin melekleri vermiştir.

90. Olmayan şey, görünür şey sayılmaz. Allahü Teâlâ da görünen kâinata asla benzemez.

91. İsabet, aynıyla câizdir. Sihir insana elbette te'sir eder. Allah erenlerinin ilmi insan aklının üstündedir.

92. Müctehid, önce delile bakıp gerçekleri isabet eyler. Eğer hükmünde hatası olursa Allah onu affeder.

93. Allah birdir ve bellidir. Kur'ân ve Kudsi Hadisler bunun delilidir. Eğer azıcık belirti O'nun varlığını ispat ediyorsa Allah ona hamlolur.

94. Batın ehlinin davası, zâhirden geçip mânâyı bulmaktır. Yoldan çıkma ve delilleri reddederek Allah'ın dinini hafife almaktır.

95. Günahları helâl sayma, Allah'ın rahmetinden ümit kesmek ve azabından emin olmak küfürdür.

96. Küfür sözlerini kullanmak, falcı sölzerine inanmak da küfürdür. Lâkin bunları inkâr etmek tevbe yerine geçer.

97. Allah kullarına 32 farzı emretmiştir. Hepsini farz bilip boynuma aldım.

98. İslâm'ın şartı beştir: Tevhid, namaz, oruç, zekât ve zenginlerin hacc etmesi.

99. Namazın şartı dışlan altı adettir: İçten de altı rüknü Allah tarafından farz kılınmıştır.

100. Dışındaki şartları, taharet, avret yerini örtmek ve zamanını bilmektir. Abdest almak, niyet etmek ve kıbleye yönelmektir.

101. İçindekiler, tekbir, kıyâm ve kırâat ile rükû, secde ve son oturuştur.

102. Abdestin farzları yüzü, elleri dirseklere dek yıkamaktır. Başını mesh ile ayakları yıkamak Allah emridir.

103. Guslün farzı üçtür. Ağza ve burna su vermek ile bütün azaları tamamen yıkamaktır.

104. Teyemmüm eylemek vâciptir. Abdest ve gusül yerine geçer. Su bulunmazsa yahut su ile yıkamaya kudreti yoksa Allah emridir.

105. Onun rüknü iki kere yere vurmaktır. Şartı ise beştir. Niyet, Said ve temiz toprak ile meshtir. Aciz kullar için geçerlidir.

106. Orucun farzı üçtür. Niyet ve yemek ile içmeyi terketmektir. Allah'ın emri fecirden gün batımına dek bunlardan yasaklanmaktır.

107. Haccın farzı üçtür. İhram'a girmek, Arafat'ta vakfe ve Beytullah'ı ziyarettir.

108. Harama inanmak ve ondan sakınmak gerekir. Helali de helâl saymak. İşte Allah'ın farzları bunlardır.

109. Ashâb-ı güzin, tâbiin ve müctehidlerden kalan bu emirler Ehl-i sünnet ve'l-cemaat yoludur.

110. Ey Hakkı! Her şeyin itikadını bu yüzden beyit içinde zikredildiği şekilde bil. Gerçek yol budur. Allah bu yolda sabit eylesin.

111. Eğer benden bilerek veya bilmeyerek küfür sadır olduysa, Ben o küfrün hepsinden uzak oldum, Allah için.

112. Eğer sözlerim ve işlerim şeriata aykırı ise ben onlardan döndüm ve Allah için tevbe ettim.

113. Allah sevgilisi Peygamberimizin bize tebliğ ettiği hükümleri kabul ettim, inandım ve Allah'ın hükmüne girdim.

114. Dilimin ikrarını kalbimle ta candan tasdik ettim. Rabbim, imânımı sen koru, o sana emânettir.

BEŞİNCİ NEVİ: Abdestin farzlarını, namaz kılmayı ve namazın şartlarını, rükünlerini, vâciblerini, sünnetlerini, mekruh ve müfsidlerini, ümmetin ışığı ve tâcı, mezhebimizin imâmı İmâm-ı Âzam Ebû Hanife (rahmetullahi aleyh) Hazretleri'nin içtihad ve mezhebi üzere beyân eder.

Ey aziz! Müçtehid âlimlerin en büyükleri, fukahânın en meşhurları demişlerdir ki, helâda oturduktan sonra, mak'atını taş ile yahut kesek ile silmek sünnettir. Silindiği taşların tek olması müstehabdır. Su ile yıkamak ve bir bezle kurulamak ve donuna su serpmek ve elini bir duvarda oğmak edebdir. Eğer mak'atının etrafına necâset çok değmiş ise, taş ile silinmek yetmez su ile de yıkamak lâzımdır. Sağ eliyle silmek ve yıkamak mekruhdur. Sol el ile yapmalıdır. Kemik, kuru hayvan pisliği, insan ve hayvan yiyecek ve yemleri ile silinmek mekruhdur. Kıbleye karşı oturmak veya arkasını çevirmek, güneşe, aya karşı oturup abdest bozmak mekruhdur.

Abdestin Farzları: Dörttür. Bir kere yüzünü, bir kere iki kolunu dirsekleri ile yıkamak, bir kere başının dörtte birini mesh etmek ve bir kere ayaklarını topuklarıyla beraber yıkamaktır.

Abdestin Sünnet ve Edebleri: Yirmidir. Abdest almaya kendisi başlayıp, başkasına yaptırmamaktır. Abdestin başında üç kere ellerini bilekleriyle yıkamaktır. O halde Bismillahilazim velhamdülillahi alâ dini'l İslâm demektir. Misvâk kullanmak, ağzına üç kere su vermek, burnuna üç kere su vermek, bunları sağ eliyle yapmak, abdest alırken yüksekçe bir yerde kıbleye karşı oturmak, arasını kesmeden yıkamak ve meshi birbirine ulaştırmak, dünya kelâmı söylemeyip her uzvu yıkarken duâsını sessizce okumak ve abdesti Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiği sıra ile almak, parmaklarını ve sakallarını hilâllamak, yıkadığı her yeri oğarak üçer defa yıkamak başını tamamen mesh etmek, kulağına başından artan su ile mesh etmek, boynunu iki yandan üçer parmağın arkasıyla mesh etmek, abdeste niyyetle başlamak, yıkamaya sağdan başlamak, meshe alnından başlamak, ellerin ve ayakların yıkanmasına parmaklardan başlamaktır.

Abdestin Mekruhları: Dörttür. Sağ eliyle sümkürmek, üçten çok yıkamak, güneşle ısınmış su ile abdest [tenzihen mekruhdur] ve suyu yüzüne çarparak vurmaktır.

Abdest Bozanlar: Dokuzdur. Önden ve arkadan çıkan necâset ve yel, bedenden gusülde yıkanması gereken yerlerden kan, irin ve sarı su çıkıp akmak, ağız dolusu kusmak, —**balgamsa bozmaz**— yatıp dayanıp uyumak, dayandığı şey alınsa düşecek durumda uykuda olmak, delirmek, bayılmak, sarhoş olmak ve namaz içinde sesle gülmek ve çıplak olarak hanımına sarılmaktır.

Guslün Farzları: Üçtür. Bir kere ağzına su vermek, bir kere burnuna su vermek ve bir kere de bütün bedenini yıkamaktır.

Guslün Sünnetleri: Altıdır. Önce, bedeninde necâset var ise, onu temizlemek, gusle niyyet etmek, guslün başında abdest almak, mazmaza ve istinşakta mübalağa etmek, bedenini üç kere yıkamak, suyu önce sağ omuzuna sonra soluna, sonra başına ve diğer azalarına dökmektir.

Guslü Gerektiren Şeyler: Altıdır. Şehvetle meni çıkmak. Uyanık veya uykuda olsun aynıdır. Âletin sünnet olan yeri hanımın fercine girmek. İnzâl olmasa da, ikisinin de gusl abdesti alması lâzım olur. Uykudan uyanınca yatağında, yahut donunda meni veya mezi bulmaktır. Ve zekerin ucunda su bulmaktır. Eğer yattığı zaman zekeri hareket hâlinde (kalmış) değilse böyledir. Kadın hayızdan temizlenmektir. Nifastan sonra da gusül gerekir.

Namazın Dışındaki Farzları: Bunlara namazın şartları denir. Altıdır. Namaz kılarken avret yerini örtmektir. Erkeklerin avret yeri göbeği altından dizi altına kadardır. Câriyetinin de avret yeri böyledir. Ayrıca onun arkası [sırtı] ve karnı da avrettir. Hür kadının her yeri avrettir. Ancak yüzü, elinin içi ve ayakları değildir. Saçı da avrettir. Örtmek lâzımdır. Hattâ karanlıkta bile namaz kılsa örtünmesi gerektir. Bir farzı da, niyyet etmektir. Namaza başlayacağı vakit eder. Namaz farz ise, niyyet ettim şu vaktin farzına demektir. Sünnet ise, şu vaktin sünnetine, meselâ öğlenin sünnetine demektir. Nâfilede, niyyet ettim Allah için namaza demek yetişir. İmamla kılarsa, ayrıca, uydum şu imama da der. Niyyet, kalb ile kast etmektir. Dil ile demek lâzım değildir. Kalb ile niyyet olunca, dil ile de derse ma'ni değildir. Niyyetle iftitah tekbirinin arasını kesmemelidir. Kıbleye yönelmektir. Namazın vaktini bilip vaktinde kılmaktır. Bedenini, elbisesini, ayakları durduğu, elleri ve alnı değdiği yeri necâsetten temizlemektir. Bir farzı da abdest almaktır. Eğer su bulunmazsa, yahut hasta olup abdest alacak kuvveti olmazsa, yahut su kullanırsa hastalığının artacağından

korksa, o zaman abdest yerine teyemmüm etsin. Yâni abdestsizliği gidermek niyyetiyle temiz ve kuru toprağa, yahut tozlu temiz eşyaya iki elinin avuçlarının içini iki defa vurup biriyle yüzünü, diğeriyle kollarını dirsekleri ile kaplayarak mesh eylesin.

Namazın İçindeki Farzları: Bunlara namazın rükünleri denir. Bunlar da altıdır: Namazın evvelinde Allahü ekber demektir. Gücü yetiyorsa ayakta kılmaktır. İlk iki rek'atta birer âyet Kur'ân okumaktır. Her rek'atta birer defa rükû' ve iki secde etmek ve namazın sonunda tehıyyât okuyacak kadar oturmaktır.

Namazın Vâcibleri: Onbirdir. İki rek'atta Fâtiha okumak, bir sûre veya üç âyet, yahut uzun bir âyeti Fâtiha'ya eklemektir. Kıraat için iki önceki rek'atları tayin etmektir. İki secdeye birbiri ardından gitmektir. Tadil-i erkân tâyin etmektir. Yâni rükû'da, secdelerde, rukû'dan kalkıp doğruldukta ve birinci secdeden başını kaldırıp oturdukta bir kere sübhanallah diyecek kadar eğlenmektir. Dört yahut üç rek'at olan namazlarda, iki rek'atını kıldıktan sonra bir tehıyyât okuyacak kadar oturmaktır. Namaz içinde ve sonunda oturunca tehıyyât okumaktır. Namazın sonunda bir kere selâm vermektir. Bayram namazı tekbirleri de vâcibdir. Öğle ve ikindinin farzlarında kıraatı sessiz okumaktır. Akşam, yatsı, sabah ve Cum'a farzlarında imam olursa sesli okumaktır. Yalnız kılarsa (Cum'a yalnız kılınmaz) sesli veya sessiz okumakta serbesttir. Gece kılınan nâfile namazların hepsinde de böyle serbesttir.

Namazın Sünnetleri: Yirmidir. İftitah tekbirinde ellerini kaldırmaktır. Erkekler kulağı yumuşağına, kadınlar çenesi hizasına kadar kaldırır. Sübhâneke, eû'zü ve besmele okumaktır. Bu üçünü her namazda sessiz okumaktır. Besmele ki, her Fâtiha evvelinde okuyup, sûre evvelinde okumaz. Sübhâneke ile eû'züyü, yalnız birinci rek'atta iftitah tekbirinden sonra okur. Ayakta sağ elini sol eli üzerine parmaklarını açarak koyup, erkekler göbekleri altına, kadınlar göğsü üzerine koymaktır. Fâtiha'yı okuduktan sonra, yahut İmamdan dinledikten sonra sessizce, (âmin) demektir. Rükûa indikte ve secdeye vardıkta ve secdeden kalktıkta Allahü ekber demektir. Rükû'da üç kere (Sübhâne rabbiye'l-azim) demektir. Rükû'da ellerini dizlerinin üzerine koyup parmaklarını açıp baş ve sırtını düz tutmaktır. Başını rükû'dan kaldırınca, (Semiallahü limen hamideh) demektir. İmam ise (Rabbenâ leke'l-hamd) demektir. İmama uyduysa, yahut, yalnız kıldıysa ikisini birden söylemektir. Secdede üç kere (Sübhâne rabbiye'l-a'lâ) demektir. Secdede alnını ve burnunu ikisini birden yere değdirmektir. Secdede iki elinin parmaklarını birbirine bitiştirmektir. Karnını oyluklarından çekip, kollarını yerden kaldırmaktır. Erkekler için böyle olup, kadınlar ka-

rını oyluğuna yapıştırıp, kollarını yere değdirmelidir. Tehiyyat okurken ellerini oylukları üzerine, parmakları kendi haline bırakmaktır. Tehiyyat okumaya oturdukta sol ayağı üzerine oturup, sağ ayağını dikmektir. Bu da erkekler içindir. Kadınlar iki ayağını sağ yanından çıkarıp, sol oyluğu üzerine oturmaktır. Namazın sonunda tehiyyattan sonra salâvat duâsını okumaktır. Önce sağına, sonra soluna selâm vermektir.

Namazın Mekruhları: Altmıştır. Namaz içinde boynun eğip bakmak, elbise veya bedenindeki bir şeyle oynamak, secde yerinden zarûretsiz taş gidermek, parmağını çıtlatmak, ellerini böğrüne koymak, özürsüz bağdaş kurmak, bir veya iki kere bir yerini kaşımak, evde giyip, büyüklerin huzuruna çıkamadığı elbise ile kılmak, insan yüzüne karşı kılmak, ateşe karşı kılmaktır. Ama mum ve kandile karşı kılmak mekrûh değildir. Önünde, üstünde veya elbisesinde canlı (hayvan) resmi bulunmak, gerinmek, esnemek, kaftanını omuzuna alıp, kollarını koltuğundan çıkarmak, iki ökçesi üzerine oturmak, gözlerini yummak, tezellül için olmazsa başı açık kılmak, secdede ve ka'delerde el ve ayak parmaklarını kıbleden saptırmak, safta açık yer var iken, saf ardında yalnız durup imama uymak, perdesiz kabre karşı kılmak, necâsete karşı namaz kılmak, bir kadınla beraber durup başka başka namaz kılmak, abdesti sıkışık iken kılmak, secdeden kalktıkta dizlerini ellerinden önce kaldırmak, secdede bir ayağını kaldırmak ve üfürmektir. İmamdan evvel rükû'a gitmek, rükû'dan başını imamdan evvel kaldırmak ve ondan önce secdeye gitmek, ondan evvel secdeden baş kaldırmak, secdeye inerken, özürsüz, ellerini yere dizlerinden önce koymak, özürsüz duvara dayanıp kalkmak, namaz içinde alnından toprak silkmek, ikinci rek'atta bir sûre atlamak, ikinci rek'atta okuduğunun üstü yanından okumak, bir rek'atta bir sûreyi tekrar okumaktır. Farzda ve ikinci rek'atta okuduğu, önceki rek'atta okuduğundan üç âyet çok olmak, imam arkasında Kur'ân okumak, sarığının sargısı üzerine özürsüz secde etmek, ayakta iken özürsüz bastona veya duvara dayanmak, rükû'a indikte veya kalktıkta ellerini yukarı kaldırmak, ayakları ve kolları açık iken kılmak, önünden adam geçmesi ihtimali olan yerde sütresiz kılmaktır. Âyetleri ve tesbihleri parmağıyla saymak, imam mihrabda yalnız durmak, ama ayakları mescidde ve secdesi mihrabda olsa mekrûh değildir. İmam, özürsüz mihrabdan başka yerde kılmak ve imam yalnız alçakta durup, bütün cemaat yüksekte olup veya cemaat alçakta kalmaktır. Ama bazısı imam ile bulunsa, mekrûh olmaz. Besmeleyi ve âmini sesli söylemek, kıraâtı rükû'a inerken tamamlamak, intikallerde meşru olan zikirleri intikali tamam olduktan sonra söylemektir. Rükû' ve secde tesbihlerini başını kaldırdıktan sonra demek, özür-

süz iki elini yere koyup dört elli olup kalkmak, kıyâmda iki ayağını dört parmaktan çok açmak, kıyâmda bir ayağı üzerine, özürsüz durmak, dayanmak ve rükû'da iki ayağını birbirinden ayırmak, namazda secde yerinden uzağa bakmak, kıyâmda bazan sağına, bazan soluna yalpalamak ve bir şeyi koklamaktır.

Namazı Bozan Şeyler: Yirmiüçtür. Kılarken konuşmak, kendi işitecek kadar gülmektir. Başkası duyacak kadar gülerse abdesti de bozulur. Ah etmek, sesli ağlamaktır. Musibetten veya ağrıdan ise yine bozar. Ama Cennet veya Cehennemi hatırlamaktan ise zarar vermez. Zarûretsiz boğazını ayıklamak, sakız çiğnemek, başını veya sakalını taramak, üç kere kılını koparmak, bit öldürmek ve üç kere bir yerini kaşımak; herbirinde elini kaldırarak olursa bozar. İki ayağı ile davar tepmektir. İki saf arası kadar yürümek, secdede iki ayağını kaldırıp durmak, imama uydukta bir kadınla yan yana durmak veya arkasında durmaktır. İmam kadınlara imam olmayı niyyet etmemiş ise, arkasında kılan kadının namazı câiz olmaz. Yüzünü ve göğsünü özürsüz kıbleden döndürmek, imamından başkasına feth etmek, Mushaftan okumak, yemek yemek, su içmek, mânâ bozulacak kadar Kur'ân-ı Kerim'i yanlış okumak, selâm almak, kasten selâm vermektir. Ama son tehiyyat sanıp, sehv ile selâm verse namazı bozulmaz. Ancak sehiv secdesi lâzım olur.

Abdest ve Namaz Duâları: Helâya girmeden önce şöyle okumalıdır: **«Allahümme inni e'ûzü bike minerricsi ven-necsi ve mineş-şeytân-irracim»** Çıkınca da, **«Elhamdü lillahillezi ezhebe anni mâ yü'zini ve ebka aleyye mâ yenfe'uni»** demelidir. Burnuna su verirken, **«Allahümme erihni min râyıhatil Cenneti verzukni min ni'amihâ velâ türihni birâyihatinnâr»** demelidir. Yüzünü yıkarken, **«Allahümme beyyid vechi bi nûrike yevme tebyaddu vücûhü evliyâike ve lâ tüsevvid vechi bi zünûbi yevme tesveddü vücûhe a'dâike»** demelidir. Sağ kolunu yıkarken, **«Allahümme a'tıni bi yemini ve hâsibni hisâben yesirâ»** demelidir. Sol kolunu dirsekleri ile beraber yıkarken, **«Allahümme lâ tu'tıni kitâbi bi şimâli velâ min verâi zahri velâ tühâsibni hisâben şedidâ»** okumalıdır. Başını mesh ederken, **«Allahümme gaşşini bi rahmetike ve enzil aleyye min berekâtike ve neccini min azâbik»** okur. Kulaklarını mesh ederken, **«Allahümmec'alni minellezine yestemi'ûnel kavle fe yetteblûne ahseneh»** der. Boynunu mesh ederken, **«Allahümme a'tık rakabeti minennârı vahfazni minesselâsili vel ağlâli vel enkâl»** okur. Sağ ayağını yıkarken, **«Allahümme sebbit kademeyye alessırâti yevme tezûlü fihil akdâm»** okur. Sol ayağını yıkarken, **«Allahümme lâ tatrud kademeyye alessırâtı yevme tatrudü külle akdami a'dâike. Allahümmec'alni sa'yen meşkûren ve zenben mağfûren ve amelen makbûlâ ve ticâreten len tebûrâ»** der. Abdesten artan suyu içince, **«Allahümme eş-**

fi'ni bişifâike ve dâvi'ni bidevâike va'simni minelvehli vel' emrâdı vel ecrâ'» der. Abdesti bitirince, «**Allahümmec'alni minnettevvâbîn vec'alni nimel mütetahhirin vec'alni min ibâdikessâlihin vec'alni minellezine lâ havfün aleyhim velâhüm yahzenûn**» deyip **innâ enzelnâ** sûresini okur.

Namaz kılarken iftitah tekbirinden sonra, «**Sübhânekellâhümme ve bihamdike ve tebârekesmüke ve teâlâ ceddüke ve lâ ilâhe gayrük**» okumaktır. Farzların üç veya dört rek'âtlı olanlarında birinci ka'dede **Ettehiyyâtü**...... yü okumak, nâfile namazların birinci ve ikinci teşehhüddlerinde ve her farzın son teşehhüdünde, **Allahümme salli ve bârik**...... leri okumak ve selât-ı vitrin üçüncü rek'atında rükû'dan önce **Kunut** duâlarını okumak ve her namazın sonunda, **Esselâmü aleyküm ve rahmetullah** deyip selâm verdikten sonra, **Allahümme entesselâm ve minkesselâm tebârekte ya zelcelâl-i vel ikrâm. Velhamdü lillahâ Rabbil âlemin**» demektir.

İ K İ N C İ   F A S I L

Dünyanın künhünü ve mâhiyyetini, ondan sakınmayı, dünyadan mezmûm olan şeyleri ve ondan matlub olan mânâyı sekiz nevi ile beyân eder.

BİRİNCİ NEVİ: **Dünyanın fâni, mergub, bulanık, karanlık, şeytanın tuzağı, hayvani eğlenceler, insânî hayâller yeri olduğunu Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i kudsîlerle bildirir.**

Ey aziz! Allahü Teâlâ kullarına inâyetle kendine yakın çağırıp, dünya hayatının lezzetlerinin meta' olduğunu buyurmuştur. Nitekim Âl-i İmrân sûresi ondördüncü âyetinde: «**Kadından, evlâttan, kantarlarla altın ve gümüşten, hünerli ve nişanlı atlardan, inek ve öküzden ve ekinden olan şehvet ve arzular insanların sevmesi için tezyin olundu. Bunlar dünya hayatı metaıdır. Sonsuz kalınacak yer Allahü Teâlâ'nın katıdır.**» Aynı sûre yüz doksanaltıncı âyetinde: «**Kâfirlerin rahatlık ve şehirlerdeki çalışma ve kazanmaları mü'minleri aldatmasın**», aynı sûre yüz doksansekizinci âyetinde: «**Allahü Teâlâ'nın katında çok ve devamlı olan şey, sâdık ve müttekîler için fâni olandan hayırlıdır**», En'am sûresi otuzikinci âyetinde: «**Dünya hayatı, ancak oyun ve boş şeyle meşgul olmaktır. Âhiret dâimi ve ni'metleri zevâlden masun olduğundan, muttekîlere hayırlıdır. Bunların farkını anlamaz mısınız?**», Enfâl sûresi yirmisekizinci âyetinde: «**Biliniz ki, mal ve evlâdınız size fitnedir. Allahü Teâlâ'nın rızasını, mal ve evlâdından üstün tutmakta büyük ecir vardır**», Tevbe sûresi yirmidördüncü âyetinde: «**Ey Habibim, hicreti terk edenlere de ki: Eğer sizin babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz ve aşiretiniz, kazanılmış mallarınız, kesattan korktuğu-**

nuz ticâretiniz, sevdiğiniz, rahat oturduğunuz evleriniz Allahü Teâlâ'dan, Resûlünden ve onun yolunda cihaddan, size daha sevgili ise, Allahü Teâlâ'dan, şimdi veya sonra gelecek olan emri bekleyin. Allahü Teâlâ, kendine itaattan çıkan kimselere tevfik ve hidâyet etmez.» Yûnus sûresi ellisekizinci âyetinde: «De ki, Allahü Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm ihsânı ile ve İslâm dîni rahmeti ile ve bunların indirilmesi ile sevinsinler, memnun olsunlar. Bunlar, onların topladıkları dünyalıklardan hayırlıdır.» Râd sûresi yirmialtıncı âyetinde: «Mekkeliler dünya hayatı ve geniş rızık ile ferahlanırlar. Halbuki dünya hayatı âhırete göre, çok çabuk geçicidir.» Nahl sûresi doksanaltıncı âyetinde: «Dünyalıklardan sizin yanınızda olanlar fâni, lâkin Allahü Teâlâ katında olan hazine ve rahmetler dâimidir.» Kehf sûresi kırkaltıncı âyetinde: «Mal ve evlât dünya hayatının süsüdür. Bâki olan sâlih ameller (ki beş vakit namaz, oruç, hac, zekât ve sübhanallâhi velhamdülillahi... kelimesi) Rabbinin katında mal ve evlâddan ve dünyalıklardan iyilik ve ümid bakımından hayırlıdır.» Kasas sûresi altmışıncı âyetinde: «Dünyalık olarak size verilen şey, dünya hayatının meta' ve süsüdür. Onunla geçinir ve övünürsünüz. Âhırette Allah katında verilen ni'met ebedi olup, ondan hayırlı ve bâkidir. Yoksa onu anlamıyor musunuz?», Lokman sûresi otuzüçüncü âyetinde: «Dünyadaki yaşam ve ziynet sizi aldatmasın ve Şeytan'ın, sonra tevbe edersiniz. Allahü Teâlâ sizi affeder deyip günâha sevk etmesine aldanmayın.» Rûm sûresi yedinci âyetinde: «Dünya hayatından belli olanları bilirler, lâkin âhiret işlerinden gâfillerdir.» Şûra sûresi yirmibeşinci âyetinde: «Allahü Teâlâ, kullarından, ettikleri günâha pişman olup yapılan tevbeleri kabûl eder. Murad ettiği bazı cürümlerini affeder. İyi veya kötü yapılanları bilir.» Hadîd sûresi yirminci âyetinde: «Biliniz ki, dünya hayatı, ancak oyun ve mal kazanmak için boş yere sıkıntı çekmek, elbise, konak gibi süsler ve aranızda neseb ve makam övünmeleri, mal ve evlâtla iftihar etmektir. Bunlar şuna benzer ki, yağmur, tohumları bitirdiği zaman çiftçiler onu görüp hayret ve sevinç içinde olurlar. Sonra sen onu, semâvî veya yere ait bir âfetten sararmış, küçülmüş, parçalanmış görürsün. (İşte dünya hayatı böyle çabuk geçer). Dünya hayatını ve süsünü beğenenlere, âhırette şiddetli azâb vardır. Dünya ziynetini bırakıp âhireti beğenenlere Allahü Teâlâ'dan mağfiret ve rıdvan vardır. Dünya hayatı ancak insanları aldatıcı ve çabuk geçicidir.» Cum'a sûresi son âyetinde: «Sen onlara de ki, Allahü Teâlâ katındaki sevâb, size oyun ve ticâretten hayırlıdır.» Tahrîm sûresi sekizinci âyetinde: «Ey îmân edenler, Allahü Teâlâ'ya, günahlarınızdan tevbe ediniz. Şöyle ki, ölünceye kadar bir daha yapmayınız.» Kıyâmet sûresi yirminci âyetinde: «Ey insanlar, sizin zannettiğiniz gibi değildir. Belki siz çabuk geçici dünyayı sever ve sonsuz âhıreti

terk edersiniz.» Naziât sûresi otuzyedinci âyetten kırkbirinci âyete kadar: «Taşkınlık edip kâfir olan ve şehvetlerine uyup, dünyayı âhirete tercih edenin yeri Cehennem'dir. Rabbi'nin huzurundaki hâlini düşünüp, O'ndan korkup, nefsini hevâ ve isteklerinden men edenin ebedî yeri Cennet'tir.» A'lâ sûresi onaltı ve onyedinci âyetlerinde: «Belki siz dünyayı âhırete tercih edersiniz. Halbuki âhıret hayırlı olup ni'metleri dâimidir.» Duhâ sûresi dört ve beşinci âyetlerinde: «Ey Resûlüm, âhıret sana dünyadan hayırlıdır. Rabbin, sana, dünyada olgun nefs, yüksek din ve âhırette insanlara şefaat etmek ni'metini ihsân eyledi.» Ve Tekâsür sûresinin başında: «Kavminizin çokluğuyla övünmek sizi meşgul etti. Hattâ kabristana gidip ölülerinizi tek tek sayıp övündünüz. Hayır, öyle değildir! Aklı olan, himmetini dünyaya harcayıp, âhırete lâyık olanı unutur mu? Yakında ölünüzle övünmenin âkıbetinin ne olduğunu bilirsiniz, sonra neşr zamanında hatânızın ne olduğunu anlarsınız» buyuruyor.

Allahü Teâlâ hadis-i kudsîde buyuruyor ki: «Ey insanoğlu! Ömrünü hep dünyayı istemekle geçirdin. Cenneti ne zaman isteyecek, onun için âmel edeceksin? Sabahleyin dünya işi için üzüntülü kalkan, sanki bana kızarak sabahlamış olur. Ey insanoğlu! Şaşarım o kimseye ki, dünyadan gitmesi yaklaştığı halde, o hâlâ dünyaya dalmış gidiyor. Şaşarım o kimseye ki, âhirete, sonsuzluğuna ve ni'metlerine yaklaştı da, onlara kavuşmak için nasıl çalışmaz. Ey insanoğlu! Dünyaya taptınız. Beni görmeyi unuttunuz. Ey insanoğlu! Dünya, evi olmayanın evi, malı olmayanın malıdır. Onu toplayanın aklı yoktur, ona sevinenin yakini yoktur, ona haris olanın tevekkülü yoktur, onu istemekte ileri gidenin ma'rifeti yoktur. Geçici ni'met, bitici hayat ve fâni şehvet elde eden kendine zulmetmiş, Rabb'ini unutmuş ve dünya hayatı onu aldatmıştır. Ey insanoğlu! Dünya sevgisi ile kalplerinizi öldürmeyiniz. Çünkü elden çıkması yakındır. Benden başka her şey helâk olacaktır. Dünyaya rağbetiniz gibi, bana rağbet etseydiniz, iki dünyada da iyilerden olurdunuz. Ey insanoğlu! Benim muhabbetimi istiyorsan, dünya sevgisini kalbinden çıkar. Çünkü ben, kendi muhabbetim ile dünya sevgisini hiçbir zaman bir kalpte toplamam. Çünkü iki zıt şey bir arada bulunamaz. Tıpkı su ile ateşin bir kap içinde bulunamadığı gibi. Ey insanoğlu! Dünyayı sevdiğin halde, benim muhabbetimi nasıl istersin. Benim muhabbet ve rızâmı dünyanın terkinde ara, dolu kalbini bana ibâdet için boşalt. Elini çok çalışmaktan, bedenini rahattan çek. Ey insanoğlu! Dünyayı tanıyıp atan hâlis olur, âhireti bilip onun için çalışan vâsıl olur. Ey insanoğlu! Kendisi fâni, ni'metleri geçici, hayatı kısa olan dünyaya nasıl rağbet ediyor, kıymet veriyorsunuz? Çünkü benim katımda, itaat ediciler için Cennetler vardır. Sekizdirler. Rızamı arayan ve ikrâm yerimi isteyen, aza kanaat

eylemesi için dünyayı terk etsin. Ey insanoğlu! Dünya sevgisinden vazgeç, kalbin muhabbetimle dolsun. Ey insanoğlu! Helâl sana damla damla, haram ise sel gibi gelir. Eğer seli terkedip, yüzünü damla damla gelene çevirirsen, hâlin ve kalbin benimle saf olur. Ey insanoğlu! Dünyadan kaçırdıklarına üzülme, ondan eline geçene de sevinme. Çünkü o bugün senindir. Azâbı başkasınındır. O halde dünyayı bırak, âhiret için uğraş. Çünkü ben sâlih kullarım için, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, gönüllerin düşünemediği ni'metler hazırladım.» Arabi şiirler (tercümedir):

Nazm:

Dünyadan tecerrüd et, çünkü sen bu dünyaya,
Geldiğin zaman ondan tecrid edilmiş idin,
Şimdiden ayrıl ondan, çünkü sen bu dünyadan,
Çıkarken onu bırakıp, münferiden çıkarsın.

⁂

Fakirlik bir cevherdir, ondan gayrisi araz,
Fakirlik hem şifâdır, ondan başkası maraz,
Bu dünya hep hiledir, daim aldatıcıdır,
Fakirlik bu âlemden, bir sırdır, bir garazdır.

⁂

Dünya aslı olmayan, gölge gibidir, inan,
Bir misafir gibidir, gece yatıp yol alan,
Yahut uykudakinin gördüğü rüyâ gibi,
Olup, uyandığında, elde bir şey kalmayan.

⁂

Biliniz ki bu dünya bulanık su gibidir,
Onu hırsla isteyen, her zaman azabdadır,
Benim için hayatta bir tatlılık olmazsa,
Ölüm şerbetin tatmak, bana daha tatlıdır.

⁂

Nefis dünyaya ağlar ve halbuki biliyor,
Kendinin selâmeti, onu terk etmektedir,
Öldükten sonra ona, oturacak yer yoktur,
Varsa onu önceden, o bina etmektedir.

⁂

Dünyayı terk edip de, ondan payı olan az,
Hiçbir gün bir sıkıntı, ona bir yol bulamaz.

Zahid iki dünyada izzet sahibi olur,
Hem emniyet, hem surûr, hem huzurda bulunur.

***

Cebbârın taksimine, râzı olduk, memnunuz,
O bize ilim verdi, düşmanlara ise mal;
Çünkü o mal yakında, geldiği gibi gider;
İlm-i ilâhiyeye, hiçbir zaman yok zevâl.

***

Bu dünya pek azdır, azdan da azdır,
Âşıkları ise, çok aşağıdır,
Gündüzün oruc tut, gece namaz kıl,
Seveni delilsiz hem de şaşkındır.

İKİNCİ NEVİ: Dünyanın belâ ve cefâ yeri olduğunu, büyücü, gaddâr ve vefâsız olup, âriflerin ve şeriflerin nefret ve gadabını mûcib, âhiretin zevk ve safâ âlemi olduğunu Resûlullah Efendimizin (sallallahü aleyhi ve sellem) hadîs-i şerîfleri ile bildirir.

Ey aziz! Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetine çok fazla acıyıp, âhiretin sonsuz, dünyanın aldatıcı ve gaddar olduğunu duyurmuştur. Nitekim bir hadîs-i şerif'de buyurur: «Ey benim ümmetim ve eshâbım! En güzel hayata kavuşan, dünya kendisini terk etmeden önce, kendisi dünyayı terk edendir.» Yine buyurdu: «Dünyada öyle ol ki, kendini bir garîb bil, yahut yolcu kabûl et yahut ölülerden say. Ancak böylece hazırlıklı olursun.» Yine buyurdu: «Dünya sevgisi her günâh ve hatânın başıdır.» Yine buyurdu: «Mü'minin dünyadan bir şeyi artarsa, Allahü Teâlâ katında derecesi azalır, eskisi gibi kalmaz.» Yine buyurdu: «Niyyeti âhiret olup, o yolda gidenin kalbine Allahü Teâlâ zenginlik verip, işlerini toplar ve kolaylık edip yardımcısı olur. Dünyayı ona hizmetçi eder. Kasdı dünya ve onunla kalmak olanın fakirliğini, Allahü Teâlâ, gözü önünde hazır edip, işlerini dağıtır. Şaşar kalır. Halbuki dünyadan ona, ancak mukadder olan gelir.» Yine buyurdu: «Her gün bir münâdi üç kere seslenir ve (Dünyayı onu sevenlere bırakın ve siz âhiret yoluna gidin! der.» Yine buyurdu: «Dünyadan, kendine yetecek kadardan fazla alan, kendi helâkini almış olur. Halbuki ne yaptığını bilmez.» Yine buyurdu: «Dünyayı terk etmek, kalb ve bedenle rahata kavuşmaktır.» Yine buyurdu: «İnsanların en zâhidi, dünyayı terk edip, âhireti anlayan ve yarınki günü ömründen saymayıp, kendini mevta kabûl edip hazırlıklı gidendir.» Yine buyurdu: «Dünya mü'minin zindanıdır, kâfirin Cenneti'dir.» Yine buyurdu: «Dünya bir saattir. Onu taatle geçirmek gerekir.» Yine buyurdu: «Dünyada mü'mine aydınlık ve rahatlık yoktur. Nasıl aydın

olsun ki, dünya onun zindanı ve belâsıdır.» Yine buyurdu: **«Ne kadar şaşılsa azdır ki, mü'min Cenneti ve huzuru tasdik eder de, bu geçici ve aldatıcı dünyaya, yine de kıymet verir.»** Yine buyurdu: **«Dünya hakîkatta tatlı ve güzel kokulu bir çiçektir. Allahü Teâlâ'nın onu size vermesi, deneme ve imtihan içindir. Zira dünya, Beni İsrâil'e takdim olununca, onlar süslü giyecekleri ve nefis yiyecekleri ve lezzetleri içecekleri istediler. Çeşit çeşit fitne ve fesada saptılar.»** Yine buyurdu: **«Mü'min kendinden kendisi için, dünyasından âhireti için, gençliğinden ihtiyarlığı için, sağlığından ölümü için tedârik ve hazırlıkta bulunsun. Çünkü dünya sizin için yaratılmıştır. Siz de âhiret için yaratılmışsınız. Ölümden sonra Cennet ve Cehennemden başka yer yoktur.»**

Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) bal şerbeti istemişti. İçerken çok ağladı. Ağlaması bittikten sonra, kendisine ağlamasının sebebi soruldu. Buyurdu ki: Bir gün Resûl-i Ekrem'i (sallallahü aleyhi ve sellem) gördüm. Üzerlerinden bir şeyi uzaklaştırırdı. Halbuki yanında kimseyi göremedim. Bir başka zaman arz ettim ki, yâ Resûlallah, kendinden uzaklaştırdığın şey ne idi? Ben kimseyi görmedim. Buyurdu ki: **«O, dünya idi. Bir şekle girip bana geldi. Onu kovdum ve benden uzak ol dedim. Tekrar dönüp bana geldi ve, dedi ki, sen benden kurtuldun, lâkin senden sonra hiç kimse benden kurtulamaz.»** Onun için ağlıyorum. Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) bazı eshâbı ile beraber bir oğlak lâşesi yanından geçerken, eshâbına buyurdu ki: **«Hanginiz bu oğlağı bir dirheme alırsınız?»**. Bedâva verseler de almayız dediler. Buyurdu ki: **«Vallahi dünya, sizin yanınızda bu leşten daha aşağıdır.»** Yine buyurdu ki: **«Altın, gümüş ve abâ kulları helâk olsun.»** Yâni âhiret âmelini bırakıp, mal, para ve güzel elbise toplamakla lezzet duyan gâfil helâk olsun diye bedduâ etmiştir. Yine buyurdu: **«Cehennem ateşi şehvetlerle kuşatılmış, Cennet ni'metleri mekrûhlarla (çirkin şeylerle) örtülüdür.»** Yâni dünya şehvetlerine uyan, dünyayı isteyen Cehenneme düşer. Halbuki ateşi göremez, iştiha ettiği, istediği şeyi görür. Dinin beğenmediği şeylere katlanan kimse Cennete girer. Halbuki Cennete bakınca zahmetleri görür. Yine buyurdu: **«Vallahi ben sizin için fakirlikten korkmam, lâkin dünyanın sizden öncekilere bolca geldiği gibi, size de geleceğinden, onları helâk ettiği gibi, sizi de helâk edeceğinden korkarım.»** Yâni gafletle dünyaya rağbet edersiniz ve onu toplamakla uğraşırsınız da, Allahü Teâlâ'ya teveccüh ve taatiniz noksan olur. Dünyalık sebebiyle aranızda düşmanlık hâsıl olur. Duâsında buyurdu ki: **«Yârabbi, Muhammedin âlinin rızkını yetecek kadar eyle.»** Yine buyurdu: **«Kendine yetecek kadar rızıkla yetinen mü'min kurtulmuştur.»** Yine buyurdu: **«İnsanoğlu, benim malım, benim malım der. Aldanmıştır. Onun, ma-**

lından yiyerek, giyerek yok ettiği ve sadaka vererek ilerisi için ayırdığından başka nesi vardır?» Yine buyurdu: «Dünya malı çok olan değil, Hakk'ın verdiğine kanaat edebilen zengindir.» Yine buyurdu: «Tarla ve bahçe bulundurmayınız ki, dünyaya rağbet edersiniz.» Yine buyurdu: «Mal ve şeref hırsının insanın dinine zararı, bir koyun sürüsü içine düşen iki aç kurdun sürüye zararından daha büyüktür.» Şereften murad, makam, mansab ve başkanlıktır. Yine buyurdu ki: «Dünyayı terk et ki, Allahü Teâlâ seni sevsin. Halkın elinde olan malına tama' etme ki, insanlar seni sevsin.» Yine buyurdu: «Rabb'im bana, Mekke civarını altın ile doldurayım dedi. Ben, hayır, yâ Rabbi, dünyada ni'metlere kavuşmak istemem, belki bir gün aç, bir gün tok durup, aç olunca, yalvararak seni zikr ve fikr edeyim. Tok olunca sürür ile sana hamd ve şükr edeyim dedim.» Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ dünyayı üçe ayırıp, birini mü'mine, birini münâfıka, birini de kâfire vermiştir. Mü'min dünyasından azığını alıp âhiret yoluna gider. Münâfık süslenir, kâfir ise ni'metleri kullanıp gider.» Yine buyurdu: «Bu dünya Muhammede ve âline lâyık değildir.» Yine buyurdu: «İnsanlar gaflet uykusundadırlar. Ölünce uyanırlar.»

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir gün bir hasır üzerinde yatıp, sonra kalkınca mübârek bedeninde hasırın izleri görülmüştü. Eshâb-ı kirâm kendisinden izin isteyip, bir yatak hazırlayalım dediler. «Benim bu dünya ile ne işim vardır. Benim bu dünya ile ilgim, onda bir ağacın gölgesinde bir müddet kalıp yoluna devam edip giden bir süvâri gibi olmamdır.» Yine buyurdu: «Bu dünya bir köprüdür ki, bundan hemen geçesiniz. Tamiri ile uğraşmayıp yolunuza devam edesiniz.» Yine buyurdu: «Dünyada kalacağınız kadar tedârikte bulununuz. Ahirete, orada sonsuz kalacağınıza göre çalışınız.» Yâni onun tamiri yoluna gidiniz. Hazret-i Îsâ aleyhisselâm'a havârileri: Bize bir yer göster, senin için bir bina edelim» dediler. O zaman bir deniz kenarında imiş. Buyurdu ki: «Deniz dalgaları üzerine bina kuran kimdir? Dünyadan korkunuz. Onu devamlı kalınacak yer sanmayınız. Ey havâriler, dünyayı Rab tutmayınız ki, o sizi kendisine kul etmesin.» Fârisî nazm (tercümedir):

Her günâhın başı dünya sevgisi
Âlim olan onu asla sevemez.

Bu düşmandır, hiçtir, gönül verilmez
Hiç olan elbette hiç sevilemez.

Dünya baştan başa dert ile gamdır,
Onun her bir derdi yüzlerce dağdır.

Sonsuzluğu seven, bahtlı insana
Bu dünya azabdır, düşün ve anla.

Enbiyânın ulusu Muhammed'dir,
Onu tamir etmemiş, buyurmamıştır.

Bu dünya tamamen su üstündedir,
Su üstünde ise, bu damlalardır.

Su üstünde ise, bina yapılmaz
Yapılırsa batmaktan kurtulamaz.

Sen mert ve basiret sâhibi isen
Kaçınırsın onu tamir etmekten.

Eblehliğin nişânı kısaca şudur
Bu alçağa her kim mäil olmuştur.

Gönlünü dünyadan tamamen ayır
Çünkü sonu kısa ve hem virandır.

İnsanoğlunun bu alçak dünyadan
Başka nasibi yok, mihnet ve gamdan.

Âhiret yolunda dünya köprüdür
Söylerim bu sözü, cüzdür ve küldür.

Mecâzı bir cüzdür, o da dünyadır
Hakikatı küldür ve o ukbâdır.

Kemâl bilmek budur onu birader
Durma bu köprüden, çabuk geç yeter.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Dünyanın ne olduğunu, aslını, sıkıntı ve zorluklarını, ona meyl edenin şekâvetini ve terk edenin saâdetini bildirir.

Ey aziz! Ehlûllah demişlerdir ki, dünya halleri rüyâ ve gölgeye benzer. Dünya geçicidir, gidicidir. Dünya sıkıntı ve zorluk yeridir. Vebâldir. Dünya insanları aldatıcı ve onlara zararlıdır. Dünyayı terk devlet ve büyük saâdettir. Dünyaya rağbet, Allahü Teâlâ'nın gazabını gerektirir. Dünya cebr ettiğini, zorladığını kırar. Sevdiğine kahr eder. Dünya bulut bölgesidir, uykudaki rüyâdır. Hem de asılsız rüyâdır. Bu rüyâyı gerçek sanan avam uykudadır. Dünya asılsız gölge ve rüyâdır. Ona gönül veren gafil, elbette pişmandır. Dünya değişicidir. Bir halde durmaz. O senle kalsa da, sen onunla kalmazsın. Dünya mü'minin zindanıdır; ölüm emn ve emânıdır. Cennet onun mekânıdır. Onu terk eden, ayıplarını anlar. Dünyadan cesedin çıkmadan önce, kalbinden dünyayı çıkarmak elzemdir. Dünyanın lezzetini terk eden sonsuz Cenneti bulur. İki âlemde aziz ve muhterem olur. Dünya yaldızlı bir yılan olup, sokması hafif ve zehiri öldürücüdür. Gâfil olan süsüne aldanır. Ondan yüz çeviren akıllıdır. Dünya haraptır. Şerâbı seraptır. Ni'meti hikmet-

tir. Safâsı küdûrettir. Dünya bedenleri fâni, emelleri yâni eder. Kendini sevenden kaçar. Onu terkedenin ardından koşar. Dünya bir bal tabağıdır. Onu seven sinek gibidir. Dünya kuş kafesine benzer, onu Seven akıllı değil, öküzdür. Dünya zehirli helvadır. Tatlılığına aldananın hâli ma'lûmdur. Dünya ne sahibine vâfidir, ne içenine sâfidir. Dünyanın ni'metleri geçici, halleri değişicidir. O senden yüz dönmeden önce, sen ondan yüz çevirirsen, ölüm zamanında selâmetle gidersin. Dünyaya ve ehline itibâr ve itimad olunmaz. Zira dünyada ve ehlinde vefâ ve safâ bulunmaz. Tâlib-i lika dâr-ı şekadan geçer. Ragıb-ı beka, âlem-i fenâdan kaçar. Fâni olanı ver ki, bâkî kalanı alasın. Dünya sevgisi fitnelerin başı, sıkıntıların esasıdır. Dünyayı terk, kurtuluşun esası ve sebebidir. Fâniyi terk, bâkiyi derk etmek kadar vardır. Dünyanın sıhhati hastalık, lezzetleri elemdir. Kıt'a (tercümedir):

Sebeb nedir, hamamda, her konuşkan kişinin,
Gamla dolu gönlüne, şadlık kapısı açılır.
Sırrı şudur ki orda, dinden bir şey bulunmaz.
Olan bir tas bir kurna, onlar da başkasıdır.

Ne kadar şaşılır ki, kendini bilen, bu geçici dünya ile nasıl ünsiyyet peydâ ediyor. Dünyanın sonu fenâ, dinin gayesi rızadır. Eşkıyanın rağbeti dünyaya, saidlerin rağbeti ukbâyadır. Dünyanın her hâli sallanmaktadır. Mülkü değişmektedir. Dünyanın çokluğu azlık, izzeti zillettir. Dünyayı kabûl ve ihtiyâr eden câhildir. Akıllı onu kabûl etmekten âr eder. Beyt:

Eğer cihânı gönülden uzak edersen sen,
Huzur-u zevk'le zikr-i Hudâ edersin sen.

Eğer cihana tâ gönülden elveda dersen, zevk ve huzur içinde Allah'ı zikredebilirsin.

Dünya işinde, câhil, din işinde akıllı ol. Bedeninle dünyada ol, kalbinle âhireti bul. Yakini sahih olan, bâkiyi koyup, fâniyi almaz. Bâkiyi bulan fâni ile kalmaz. Şehvetleri terk eden pâk olur. Âfetlerden selâmet bulur. Dünya ile güreşeni o yener. Ondan kaçana o gelir. Dünyayı anlayan, ondan uzak durur. İnsanları anlayan onlara karışmaz. İhtiyaç kıblesi Hazret-i Hakk'tır. Halktan isteyen mahrûm kalmaya müstehaktır. Dünyayı terk edene sıkıntıları kolay gelir. Dünyadan yüz çeviren ünsiyyet ve huzuru bulur. Dünyaya rağbet eden rahat bulmaz. Onu terk edenden o kesilmez. Ölümü çok anan dünyaya aldanmaz. Yeteri kadara râzı olup hırs ateşi ile yanmaz. Dünya süsüne rağbeti kalmaz. Dünyayı terk eden nefsini âzâd eder. Rabb'inin rızasına gider. Allah için bir şeyi terk edene, Allahü Teâlâ ondan hayırlısını karşılık verir. Dünyayı an-

layan musibetinden üzülmez. Rahat ve selâmet isteyen, dünya ile kalmaz, onunla meşgul olmaz. Nefsini tanıyanın yanında dünya değersiz olur. Himmetini dünyadan çeviren nefsini bilir ve Rabb'ini bulur. Mevlâsına hizmet edene dünya hizmet eder. Dünyaya hizmet edeni, o hizmetinde kullanır. Dünyadan lezzet alan, elbette üzülür. Doğurduklarınız toprak içindir, tamir ettikleriniz harab içindir. Beyt (tercümedir):

Bu dünya bir köhne kervânsaraydır,
Bunda çok değerler kondu ve göçtü.
Ey kanâat beni zengin eyledin,
Ardında bir ni'met terk eyledin.

Bu dünya rağbet ve itibâr eden için sıkıntı yeridir. Lezzetlerini terk eden için ni'met yeridir. İbâdet eden için ganimet yeridir. İbretle bakan için hikmet yeridir. Mânâsını anlayan için selâmet yeridir. Ana rahmine nisbetle Cennet gibi, sonsuz âleme göre karanlık kuyudur. Çünkü dünya darlık, zorluk ve meşakkat yeridir. Âhiret ise genişlik, sürür ve saâdet yeri, ünsiyyet meclisi ve o Hazret'in huzurudur.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Dünyanın had ve hakikatını üç kısma ayırmakta ve âhiret kısmının ve onunla kanâat etmenin nasıl olduğunu ve kanâat edenin rahat ve selâmeni bildirir.**

Ey aziz! Ehlüllah demişlerdir ki, insan için ölümden önce olan her şey, iyi veya kötü olsun, dünyadan sayılır. İşte onun için Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) dünyayı zem eyledikte, hayırlı olanları istisnâ edip buyurdu ki: **«Dünya ve içindekiler mel'undur; ancak Allahü Teâlâ'yı zikr, Kur'ân-ı Kerim okumak ve Allah rızası için olan sözler, ameller, haller ve işler mel'ûn değildir.»** Halbuki bu istisna olan şeylerin tümü yine dünyadan olup, bu âlemde olmaktadır. Adı geçenleri dünyadan çıkarmış, hariç tutmuştur. Çünkü bunlar, öldükten sonra kul ile kalırlar. Yine buyurdu: **«Sizin dünyanızdan bana sevdirilen şeyler üçtür: Kadın, güzel koku ve gözümün nûru içinde olan namaz.»** Namazı dünyadan ve dünya lezzetlerinden sayıp, övmüştür. Zira onun kırâat ve hareketleri dış duygu ve müşâhedeler içine girmiştir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşıldı ki, semeresi ölümden sonra hâsıl olan her lezzet, mel'ûn olan dünyadan değildir. Her ne kadar o lezzet, bu âlemde bulunmuş ise de, âhiretin kendisinden bilinmiştir. Zira dünya âhiret için tarla kılınmıştır. Âhiret için olan şeyler âhiretten sayılmıştır. Dünyadan bu kısma girenler, medh edilen ve makbûl edilen ve makbûl olanlar olup, âhiretten olmuşlardır.

Lâkin dünyada lezzeti çok olup, öldükten sonra semeresi olmayan şeyler, esas dünya olup, bunlar günahlar, münkerler ve ihtiyaçtan çok olan mübâhlar ve şüphelilerdir. Bunlar ikinci olup, mel'ûn ve mezmûm olan dünyanın tâ kendileridir. Bu iki kısım arasında olan üçüncü kısım, mutavassıt (aracı) durumundadır. Bu kısım, yiyecek, içecek, giyecek, hanım, mal kazanmak, mesken edinmek, tarla ve benzerlerinden ihtiyaç miktarı olan dünya lezzetleridir ki, bunlar âhiret işlerine yardımcıdırlar. Bu kısım birinci kısma bitişik ve âhiret hükmüne dâhildir. Zirâ âhiret işleri, bu vesilelerle elde edilir.

O halde bir kimse yiyeceklerden helâl olandan neyi hazır bulsa, bu cinsten midesini yarısı dolacak kadar yese ve içse, elbiseden de sıcaklık ve soğukluğu giderecek kadarla yetinse, akıllı, uygun bir hanımla evlense ve onunla kanâat edip kalsa, ırz ve malını koruyacak alçak da olsa bir evi bulunsa, geçim için hilesiz bir san'at, yahut insafla ticâret eylese, yetecek kadar bir tarlası olsa, konuşmalardan, mâlâya'nî sözleri terk edip hayırla konuşsa, faydalı ilimlerden ilmihalini bilse, dünya lezzetlerini ve Mevlâ'nın rızasını bulur. Hem dünya, hem de âhiret lezzetlerine kavuşmuş olur. Nitekim Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Karnınızın yarısını yemek ve su ile doldurunuz ki, bu peygamberlikten bir kısımdır.»** Bunu böyle bilince, yakinen anlamış oldun ki, mezmûm olan, kötülenen dünya seni âhiret amellerinden alıkoyan ve Hakk'ın huzurundan meşgul eden şeylerdir. Allahü Teâlâ'ya teveccüh ve taatte sana yardım eden her şeyin, âhiret olduğu, ehli katında gerçek ve yakindir. Sûreta dünyadan oldukları halde, hakîkatta din işlerinden bulunmuşlardır. Nitekim bir kâmil demiştir ki, seni Mevlândan alıkoyan her şey dünyadır. Mesnevi (tercümedir):

Bu dünya dedikleri, Hakk'tan gâfil olmaktır,
Ne elbise, ne para, ne çocuk, ne hanımdır.

Ağzı kapalı bardak, batırılsa da suya,
İçinden ancak havadır çıkan yukarıya.

Dervişlik havası da, ancak gönülde olur,
Cihan suyu üstünde, o gâyet sâkin durur.

Allahü Teâlâ kullarına hidâyet edip, dünyanın hakikatının beş şey olduğunu duyurmuştur. Bu faslın başında bildirilen Âl-i İmrân sûresi ondördüncü ve Hadid sûresi yirminci âyetlerinde bunları bildirmiştik. Bu âyetlerde bildirilen şeyler, aslında mezmûm değildir. Belki yerlerinde kullanılırsa, hepsi âhirete yardımcıdır. Nitekim Hazret-i Resûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) malı medh edip buyurdu ki: **«Yalnız iki kişiye gıbta olunur; Biri Allahü Teâlâ'-**

nın mal verip, bu maldan gece gündüz veren kimse, diğeri de, Allahü Teâlâ'nın, kendisine Kur'ân verip, gece gündüz onunla âmel eden kimsedir.» Yine buyurdu ki: «Sâlih kimseye, helâl mal ne güzeldir.» Bu hadis-i şerif de gösteriyor ki, mal aslında ne hayırdır, ne de şerdir. Belki hayır ve şer, ancak insanın kendinden olup, onu hayra, iyiliğe sarf ederse, hayır olur, şerre sarf ederse, şer olur.

Demek ki, yukarıda yazılan âyetler ve hadisler ile mezmûm olan o mel'ûn dünyadır ki, Allahü Teâlâ'nın itibarından uzaktır. Zira oyun, boş işler, boş sözler, zinet, övünme ve hırsla mal toplama, kalbi Hakk'ın huzurundan uzaklaştıran şeylerdir. Onun için Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) hadis-i şerifle bahçeler, tarlalar edinmekten nehy etmiştir. Çünkü bütün insanlar, ibâdet için yaratılmıştır. Halbuki ibâdetin sırrı, mâsivâdan fâriğ olan selim kalb ile celâl ve cemâl-i ma'budu zikr ve fikr etmektir. Tarlalar sahibi, ise, gece ve gündüz, hatta her saat tarlada çalışanların, ırgatların, bostancıların, murabihlerin, hizmetçilerin, işçilerin ve aldatıcıların hile ve husûmetleriyle ve onların kendine olan hıyânetleriyle ve malını çalmalarıyla ve bunun gibi çeşitli fikirler ve düşünceler ile dolu olur, çeşit çeşit üzüntü ve gamlarla mahzun olur. Diğer mallar ve şeylerden hangisi kalbi teveccüh ve ibâdetten meşgûl ve izetin huzurundan alıkoyar. O şey san'at, ticaret olsa da, tarla hükmündedir. Özelikle onun bildirilmesi, çok olduğundandır. Çünkü her geçim yoluna, tarla ve akar denmiştir. Hazret-i Habib-i Ekrem (sallilalahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: «Benim katımda en sevgili mü'min hafif-ül hâz (bekâr) olan, çok namaz kılan ve çok oruç tutan, gizli ve açıkta Rabb'ine iyi ibâdet eden ve insanlar içinde meşhûr olmayıp, rızkı yeteri derecede bulunan ve ona sabr edendir.» Böyle buyurup, sonra onun güzel hâlinden, üzüntüsünün azlığından, neş'esinin çokluğundan korku ve üzüntüsü bulunmadığından taaccüb eylediğinden, mübârek baş parmağını orta parmağına vurarak seslendirip: «Her arzusu hazır, her safâsı âmâdedir» buyurmuştur. Nazm:

1. Bu vucûdun mülkü elden çıkmadan,
   Devr-i eyyâm ol hisârı yıkmadan,
2. Sûret ü mânâ ikisi yâr iken,
   İki âlem de elinde var iken,
3. Hubb-i dünyayı zamirinden gider,
   Tâ alasın âlem-i candan haber,
4. Nûr u zulmetten yoğurmuşlar seni,
   Cânını nûr anla, zulmet bu teni,

5. Ten muradı: Yemek, içmek, mülk ü mal,
Cân temennâsı cemâl-i Zülcelâl.

6. Lâcerem, ednâ yeri, ednâ sever,
Yani ten dünya vü can Mevlâ sever.

7. Âriyet gömlektir on günlük tenin,
Besle canı âriyet nendir senin.

8. Âlemin sen cânı, hem sultanısın,
Hayf kim, olasın mağlub-ı ten.

9. (Mecma'ul Bahreyn) sensin aç gözün,
Câm-ı Cem'sin hiçe sayma kendüzün.

1. Bu beden mülkü elinden çıkmadan ve günlerin ilerlemesi o hisarı yıkmadan.

2. Sûret ve mânâ, ikisi yâr iken ve her iki cihanı kazanmak da elinde iken.

3. Dünya sevgisini gönlünden gider. Tâ ki can âleminden haber alasın.

4. Seni nûr ve zulmetten yoğurmuşlar. Onun için canını nûr; bedenini de zulmet bil.

5. Bedenin muradı, yemek, içmek, mal ve mülk edinmektir. Canın temennisi ise Allah'ın cemâlidir.

6. Şüphesiz kötü ve aşağılık yeri yine aşağılıklar sever. Yâni beden dünyayı, can ise Mevlâ'yı sever.

7. Bu on günlük bedenin ödünç bir elbisedir. Oysa sen, canını besle. Ödünç elbise senin neyine!...

8. Sen âlemin canı ve sultanısın. Korkarım ki, beden isteklerine mağlup olursun.

9. Gözünü aç! İki denizin birleştiği yer sensin. Sen Câm-ı Cem'sin. Kesinlikle kendini hiçe sayma.

BEŞİNCİ NEVİ: Mezmûm olan dünyanın gaddar ve büyücü olduğunu, mekr ve hilesi ile insanları aldatmakta mâhir olduğunu ve saâdet sahiplerinin kanâat ve yeterince kullanmakla mekrinden emin olup, rahat ve selâmet bulduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlûllah demişlerdir ki, dünya büyücü bir kadın olup, daima seninle bulunduğunu gösterir. Onun seninle ebedî kalacağını sanırsın. Halbuki geçen gece ve gündüzlerle senden kaçmaktadır. Lâkin saat ve saat yavaş geçmesinden anlayamazsın. Onu seninle kalıyor sanırsın. İşte dünya hayatı, duvarın gölgesi gibi hep yerinde duruyor görünür. Halbuki her an harekettedir, yürür. Ömür

ise, akarsu gibi hep var sanılır. Lâkin basiretle bakılsa, her an akıp gitmektedir. O halde dünyada ne kadar kalınır? Kıta (tercümedir):

> **Ey kalb, sana kim dedi, dünyada karar eyle,**
> **Ve kıymetli canını zindan içinde sakla,**
> **Dünyada kalan yoktur, ona hiç gönül verme,**
> **Kendini misafir tut, dünyayı yol yapmakla.**

Bu dünya gaddar bir kadındır. Sana bağlılıklar arz edip muhabbetler gösterir. Böylece seni kendine çeker ve âşık eder. Ona yaklaşır, onu seversen, o anda o aldatıcı kadın senden yüz çevirir. Seni öldürmek ister. Dünya, güzellik gösterse ihtiyar kadına benzer. İnsanları, güzelliğine hayran ve sevgi ile şaşkın ve kendi evinde konuk eyledikte, misafirine emân ve zaman vermeyip, canına saldırır. Beyt (tercümedir):

> **Gönül sahibi, dünya, nedir bileyim derse,**
> **O düşmandır, üstünde vardır dosttan elbise.**

Bu dünya aldatıcı kadındır. Dışını, hatasıyle süsleyip âfet ve üzüntülerden örter; kendini güzel gösterir. Böylece câhiller, dışına aldanır tutulurlar. Hakikatına erince, pişman olup, yanıldıklarını anlayıp üzülürler. Altın süs ve yaldızlarla süslenmiş ipekler giyen acûze kadın gibidir. Lâtif örtü ile yüzünü örtüp, nezaketle salınarak yürür. Elbise ve şeklini uzaktan görenler, ona meyl ederler. İşte bir tâlib, gafletle ona rağbet ederse, ona yaklaşıp elbisesini soyup, yüzündeki örtüyü kaldırınca, bütün çirkinlikleri görünür. O tâlib ise, sonsuz olarak pişmanlık içinde kalır. Arabî şiir (tercümedir):

> **Ey dünyayı nefsi için isteyen,**
> **İstemekten vaz geç. Hakk'a teslim ol,**
> **Bil ki, gaddâreyi istiyor isen,**
> **Kavuştuğun değil, dertten başka yol.**

Nitekim menba-ı feyz-i lâ yezâli İmam Muhammed Gazâlî (aleyhi rahmetül muteâli) demiştir ki: Nefsini ve Rabbini unutup nefis yemeklere, latif elbiselere meyl edip, onlara benzer dünya lezzetlerine aldanan kul, Ka'be yolunun bazı konaklarında eğlenip, bazan bindiği hayvana yem verip, bazan çok hizmetler ve bakım ile onu süsleyip, renkli, çeşitli palanlarla bezeyen, bazan çeşit çeşit otlarla besleyen ve suyunu seçip veren hacı adayına benzer. Nihayet hac kafilesi onu bırakıp gider. O ise haccı ve kafilenin uzaklaşıp gittiğini bile düşünmez. Sahrada yalnız başına kaldığından, hayvanı ile beraber, yırtıcı hayvanlara av olduğundan gâfildir. İşte, âhiret yolu yolcusu da, yemek ve içmesini iyi yapmakla zaman harcar, el-

bise ve ev süslemekle meşgul olursa, ne için yaratıldığını unutup, ibâdet ve ma'rifetten uzaklaşırsa, o huzur ka'besinden uzak ve korkulu dünyada kâfileyi kaçırmış olup, tabiat karanlığında aldanmış, nefis ve şeytan elinde yenik ve ezik olur. Mesnevi (tercümedir):

İnsanların yerinde hâne yapayım deme
Kendi işinle uğraş, el işine el değme.

El olan kimdir, senin şu topraktan bedenin
Çünkü onun içindir senin gamın, elemin.

Bedenine durmadan yağlı, tatlı verirsin
Sonra hakikatını hiç yağlı göremezsin.

İşte akıllı ve uyanık olan, kendi işinde ve dünyasında hiç üzülmeyen, emellerini kısa tutup, sabaha çıkacağını düşünmeyen, ibâdete kuvvet bulacak ve irfân yolunda yürüyecek miktardan fazla geçim düşüncesi olmayandır.

Buraya kadar anlatılanlardan öğrenilen, sâid, ne için yaratıldığını bilip ona hazırlanan, mâsivasından yüz çeviren ve dünya işlerine zarûreti vaktinde ancak ihtiyacı kadar gidendir. Şakî ise, şehvetin ve gadabın kendisine galib olup, nefs ve dünyalıkları isteyen, bunlara çalışandır. İşte yemek ve içmekten lezzet almak, temas ve giyinmeden zevk duymak için, ibâdeti bırakıp ticarete gider. Gayret ve özenerek iş ve gücünde olur. Lâ havle velâ kuvvete illâ billahil alıyyil azim. Ya Rabbi, beni ve din kardeşlerimi, huzurundan alıkoyan her şeyden koru. Bizi hidâyete erici ve erdirici eyle. Sapıklardan eyleme. Başkalarını yoldan çıkartanlardan da yapma. Ve sallallahümme alennebiyyi Muhammedin ve âlihi sahbihi ecmaîn. Nazm:

1. **Ey gönül gafletten âğâh ol, hazer kıl zinhâr**
   Mekr ider bidâr, hasm olmuş sana bu rüzgâr.

2. **Kısmet-i mirâs-hordur, mülk ül malın sandığın,**
   Hubb-i mülk ü cem'-i malı koy, hiç etme itibâr.

3. **Kim ki varlıktan fakat bu âlemi bilmiş itibâr,**
   Aşk bahrından ona ancak görünmüş bir kenâr.

4. **Nüh felek cevfinde yoktur çâr unsur hürmeti,**
   Çâr unsur içre bu hâkin ne lutf ü kadri var.

5. **Böyle ednâ hâkten destinde mevcûd olana,**
   Nâfiz olmaz hükmün ol tebdil olur bi ihtiyâr.

6. **Bih zebûn-ı âsumânsın taki tâli' şems ola,**
   Gel rehîn-i gimdursun takim olsun katre-bâr.

7. Bu cihân dâr-ı belâdır, o cihân dâr-ı sürûr,
Bu cihân bi'sü'l-karin ü, o cihân ni'me'l-karâr.

8. Zahmet-i dünya kadardır, ni'meti ukbâ sana,
Gurbetin cevri kadar, lezzet verir dâr ü diyâr.

1. Ey gönül! Gafletten uyan artık. Kendine gel ve kork. Şu dünya sana düşman kesilmiş. Göz göre göre aldatır ha!..

2. Mal ve mülkün sandığın şey, mirasyedi bir kısmettir. Mülk sevgisi ve mal toplamayı bırak ki hiç itibar gösterme.

3. Bu âlemi varlık olarak gören kişiye aşk denizinden ancak bir kenar görünmüştür.

4. Dokuz feleğin göğündeki itibar dört unsura gösterilmez. Öyleyse dört unsur içinde toprağın ne değeri olabilir (nasıl olsa bedenin toprak olacaktır).

5. Böyle aşağılık bir topraktan elinde mevcut olana senin isteğin fayda vermez. O, senin isteğin dışında değişiverir.

6. Bazan asumana zebûn olursun, tâ ki talihin güneş gibi olsun. Bazan da buluta rehin olursun tâ ki damlalar yağmur olsun.

7. Bu dünya bir belâ evidir. Öte dünya ise bir sevinç yurdu. Bu dünya kötü bir yoldaş, o cihân ise ne güzel durak yeridir.

8. Öte dünya saâdeti, dünyada çektiğin zahmet miktarıncadır. Evin ve yurdun, ancak gurbetin cevri kadar lezzet verir.

ALTINCI NEVİ: **Dünya sevgisinin Mevlâ'nın huzûruna engel olduğunu ve ondan çeşitli zühd ve gönlün kurtulduğunu bildirir.**

Ey azizi Ehlullah demişlerdir ki, dünya sevgisi kulu Mevlâ'sından ayırıp, ibâdet ve huzûrundan men eder. Bunun için dünyayı gönülden silmek ve aradan kaldırmak ancak, ondan ayrılmak ve zühd etmekle olur. Bu tecerrüd ve zühdün sana lâzım olması şunun içindir ki, dünyaya meyil ve sevgin, seni meşgul eder. Dışını çalışma ve uğraşmayla, içini istek ve arzu ile meşgul eder. Halbuki ikisi de, huzûr ve ibâdeti engelleyicidir. Çünkü nefs ve kalb ikisi birdir. Bir şey ile meşgul olunca, zıddından ayrılır. Halbuki dünya ile âhiret birbirinin zıddı olup, birini razı eden, diğerini kızdırır. Dünya ile âhiret doğu ile batı gibidir. Birine meyl ettiğin kadar, öbüründen yüz çevirirsin. Dışarda olan, görünen dünyayı istemek ve onun için çalışmak devam etmektedir. Zira Hazret-i Ebû Derdâ (radıyallahu anh) der ki: «İbâdetle ticaretin arasını birleştirmek için çâre aradım. Bir araya gelmediler. Bunun üzerine ticaretten yüz çevirip, İbâdete yüzümü döndüm.» Hazret-i Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki: «İbâdetle ticaret benden başkası için cem olmak mümkün olsaydı, benim için bir araya gelirlerdi. Zira Hakk Teâlâ bana

hem yumuşaklık, hem de kuvvet vermiştir. Gönülde arzu ve istek ile olan meşguliyyeti muhakkaktır. Zira Habîb-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Dünyasını seven âhiretine zarar verir, âhiretini seven dünyasına zarar verir. O hâlde bâkî olanı fânî olana tercih ediniz.»** Fârisî kıt'a (tercümedir):

Fâniye bağlanan cân ü gönülden,
Ona zevâl erse, üzülür durur,

Bâkiye bağlanan tamamen kalbden,
Ondan kalbi güzel ve rahat olur.

Demek, kesin olarak bildin ki, dışın dünyayı elde etmekle ve kalbin onu istemekle meşgul iken, sana ne ibâdet müyesser olur, ne de huzûr. Dünyayı terk edip, zâhir ve bâtınınla ondan kurtulduysan, ibâdet ve huzûrun kolay olur.

Zühdün haddi ve hakikati dünyadan yüz çevirmektir. Tersi dünyaya rağbettir. Zühd ikidir: Biri kulun irâdesinde, diğeri gücü dışındadır. İrâdesinde olan üç şeydir: Biri elden çıkacak olan dünyayı elde etmeyi terktir. Biri dünya malı toplamayı ayırmak, biri de dünyayı istemek ve tercih etmeyi terktir. Gücü dışında olan zühd ise, zâhidin kalbinde dünyanın soğumasıdır. İrâdî olan zühd, irâdî olmayanın mukaddimesi, başlangıcıdır. Zira kul irâdî zühd ile âmel edip, elinde bulunmayan dünyalığı elde etmek istemese ve elinde olan dünyalığı ayırıp, dağıtsa ve dünyanın âfetlerini bilip, onu kalbiyle istemese ve tercih etmese, bu şeyler onun kalbinde, Allah için dünyadan soğumayı hâsıl edip, gücü dışında olan o zühde sâhib olur. Esası da budur. Bildirilen üç şeyin en zoru, kalp ile dünyadan nefret edip, onu soğuk bulmaktır. Ondan yüz çevirmek, onu beğenmemek ve ondan uzak durmaktır. Zirâ çok zâhid vardır ki, dışıyla dünyadan zâhid, soğuk ve kaçmaktadır. Bâtınıyle onu sevmekte, istemekte ve rağbet etmektedir. Demek ki o zâhid şiddetli meşakkat içinde nefsiyle çarpışmaktadır. Dünyadan soğumaya sebeb olan şey ise, dünyanın âfet ve helâk edici olduğunu hatırda tutmakla olur. Bu da, dünyanın çirkinliğinden doğmaktadır. Nitekim âriflerden biri der ki: «Dünyayı, meşakkati çok, zenginliği az, fâniliği çabuk, ortakları hasis olduğu için terk ettim.» Bir kâmil bunu işitip: «Bu sözden rağbet kokusu geliyor. Çünkü bir kimsenin ayrılığından şikâyet eden, visâlini, kavuşmasını ister ve bir şeyi ortaklarının kötülüğü için terk eden, yalnız bulsa, onu ister ve rağbet eder. Belki kabûle uygun söz şöyledir ki, dünya Mevlânın düşmanı iken, kalbin onu sevmeye devam ediyor. Seven ise, sevdiğinin düşmanına düşman olmalıdır» demiştir. Fârisî nazm (tercümedir):

Bu şarabı terk edersen birkaç gün,
Cennet-i Huld şarabını bulursun.

Bir iki gün çoktur, dünya bir saat,
Onu terk edersen, rahat olursun.

Köpeklere bırak sen bu murdarı,
Kır hayâl camını, sen kurtulursun.

Kâmillerden biri demiştir ki, dünya, aslında çirkin, habis bir cife ve leştir. Görmez misin ki, sonu pislik, bozulmak ve yok olmaktır. Lâkin dünya pisliğinin dışı, çeşitli güzel koku, süs, altın ve gümüş ve cevherlerle süslü olduğundan, dış görünüşüne aldanıyorlar, tutuluyorlar. Kâmiller zühd ile ondan uzaklaşmışlardır. Halbuki dünyanın haramından zühd etmek farz-ı ayndır. Helâlından zühd etmek, fazilet ve süstür. Zira dünyanın haramı ateş, helâli ölüye benzer. Ancak zarûret zamanında, zarûret miktarınca yemesi helâldır. Meselâ bir kimse, şartlarına uygun bir tatlı pişirse, sonra onun içine bir parça öldürücü zehir koysa ve onun bu hareketini bir kimse görse, başkası görmese, sonra o kimse o tatlıyı süslü bir tabakla o iki kimsenin önüne koysa, zehirin konulduğunu gören ondan yemez, yemek hâtırına bile gelmez, belki o tatlıyı âteş gibi görür, onun dış görünüşüne aldanmaz. Çünkü onun zararını bilir. Ama zehri görmeyen ikincisi, onun yaldızlı tabak içindeki görünüşüne ve tatlılığına aldanıp çok sevinir. Ondan el çeken arkadaşına şaşarak, o tatlıdan alır yer. Helâk olur gider. İşte bu tatlı, âhiret ehli ile dünya ehlinin, dünyanın haram olan hallerine bir misâldir. Ama dünyanın helâlı, öldürücü zehir olmaktan uzak ise de, içine tükrük ve sümük gibi ikrâh olunacak şeyler atılmış bir tatlı olup, dışı tayyib ve süslü görünmüştür. Demek ki o pisliği ondan gören kimse, ondan çekinip zâhid olur. O tatlıdan yiyemez. Ancak çok muhtaç olduğu zaman, ondan zarûret miktarınca alır. Ama içindeki tiksindirici şeyleri bilmeyen kişi, onun görünüşüne aldanmakta ve ona meyl etmektedir. Ondan el çeken kimseye sitem etmekte ve şaşmaktadır. O tatlıyı iştiha ile yemektedir. Bu misâl basiret ve gaflet ehlinin, dünyanın ahvâline benzemektedir. Bu iki kimse, tabiat ve yaradılışta beraber iken, halleri değişik olmuş, biri ilim ve basîretle bakmış, diğeri cehâlet ve körlük içinde kalmıştır. O iştahlı kimse, o zâhidin bildiğini bilse, o da onun gibi, tatlıdan el çekerdi. Eğer o zâhid, o rağbet eden gibi, câhil olsa, o da onun gibi onu isterdi. Buradan anlaşıldı ki, fark ve temyiz, ancak basiretle oluyor. Tabiatla olmuyor. Burası çok önemlidir. Nazm:

1. **Yüzün tut bu deyrin âyinesinden seyir kıl ânı,**
   Ki bu sûrete sen tuttun ne mânâdır anın şânı.

2. Çü sensin ahsen-i takvîm üç harfin ebced-i âdem,
Seninle oldu müstahrec hesab-ı çerh-i devrânı.

3. Gönülden iste canı, hüsn-i tenden geç ki, hiçtir bu,
Ger olsa şems-i cân tâbân olur âfak mestânı.

4. Eğer Cennet dilersen, nefsten geç gönlüne gel kim,
Cehennem nefstir, bed huylarıdır nâr-ı sûzânı.

5. Niçin ârif gönülden taşra çıksın seyre kim dâim,
Açılmış gonca-ı dilden, anın yüz bin gülistânı.

6. O mânâ gülşeninden kim dönüp bir sürete baksa,
Olur âb-ı revân zencir ü sahn ü bağ-ı zindânı.

7. Cihândır mezbele sîm ü zeridir seng-i istincâ,
Ona dest-i tama' urmaz, o kim, pâk oldu dâmânı.

8. Tama' çün âteş-i külhan diler zibl-i zer ü simi,
Ânı cem' eyleyen ehl-i tama-hor oldu külhânî.

9. Bu külhandan geçen ehl-i kanâat vardı hammama,
Tecerrüd eyleyip uzletle pâk oldu ten ü cânı.

10. Ricâl-i farkın idbârıdır ehl-i devlet ikbâli,
Hakikat fâkr'dir devletle ikbâl olma nâdânı.

11. Müsebbib âşinasından sebeb fevt olsa, gam çekmez
Ki deryâdan biten reyhan ne bilsin kaht-ı bârânı.

12. Nice dostu bulur ol hod-perest nefs-perver kim,
Bugün evlâd, hanım ister, yarın hem nûr u Vildân'ı.

13. Huzûz-i nefsi terk et ver hukukun Hak-perest ol kim,
Dü âlemdir harâm ol cânâ kim olmuş o hakânı.

14. Muhabbet ehline bi-dost gülşen külhan olmuştur,
Bulan ânı iki âlemde olmuş mest ü hayrânı.

15. Peşiman olmamış sırdır za'fını ketm eden asla,
Veli ifşâ-yı sırrın çok olur HAKKI pişmânı.

1. Yüzünü karşısına tutup bu dünya aynasından onu seyret. Bak ki gördüğün sûret ile tuttuğun şanın ne mânâ olduğunu düşün.

2. Madem ki sen ahsen-i takvim (yaratılmışların en güzeli) *sin ve harflerin «Adem* (insan)» *kelimesini göstermekte öyleyse feleğin dönüş hesabı seninle ortaya çıktı.*

3. Canı, tâ gönülden isteyip beden güzelliğinden vazgeç ki o bir hiç sayılır. Eğer can güneşi parlarsa bütün ufuklar onun uğruna kendinden geçerler.

4. Eğer cennet diliyorsan nefisten geçip gönlüne gel ki cehennem nefis demektir, nefsin kötü huyları da onun ateşidir.

5. Bilge kişi, niçin seyretmek için gönülden dışarı çıkacakmış ki!?.. Gönül goncasında onun yüzbin gül bahçesi açılmışken.

6. O mânâ güllüğünden yüz çevirip bir sûrete baksa devamlı bulunduğu yer, zindan bahçesi olur.

7. Cihân bir mezbeledir, gümüş ve altını ise taharet taşı sayılır. Eteği dünya endişesinden pak olan kişi ona tamah elini uzatmaz.

8. Tamah, külhan ateşi gibi altın ve gümüşü eritmek ister. Onu toplayan kişi ise tamah yiyen bir külhanî (berduş, serseri) *sayılır.*

9. Bu külhana benzer dünyadan geçen kanâat ehli sonunda rahat hamama ulaştı. Uzlette kendini soyutlayıp bedeni ve canını temiz eyledi.

10. Fakr erbabının iyi talihi talihsizlikdir. Gerçek bir farkdır. Devlet ve şans ile cahillik isteme.

11. Müsebbib bildiğinden sebebi yok olsa da üzülmez. Çünkü denizde yetişen çiçek kanâat yağmurunun damlasını istemez.

12. O kendini beğenmiş nefis besleyicisi nasıl dost bulsun ki bugün evlâd, hanım ister, yarın ise hûri ve cennet güzeli...

13. Nefs hazlarını terk eyle. Bedeninin hakkını ver ve Allah'a tapar ol. Dünyada padişahlık isteyene iki âlem haram olmuştur.

14. Sevgi ehline, dostu bulunmayan külhan bile gülbahçesi görünür. Onu bulan, iki âlemde onunla sarhoş olup kendinden geçmiştir.

15. Zayıflığını yenmesini bilen, pişman olmamış sayılır. Ancak sırrını herkese açan çok pişman olur, ey Hakkı!...

YEDİNCİ NEVİ: Dünyanın, dünyayı sevenlerin, nefs ve hevânın, mü'mine düşman, tâatine engel ve huzuruna mâ'ni olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mü'min kulu Mevlâya ibâdet ve huzurdan uzaklaştıran engellerden kaçınıp, uzaklaşmak işlerin en önemlisidir. Halbuki tâat ve Hakk'ın huzurundan uzak olanlar dünya ile veya halk ile, yahut nefs ile fütur buldukları mücerreb ve meşhurdur. Ama dünya sana lâzımdır. Çünkü ondan zühd edip sakınmalısın. Zira iş üçten fazla değildir: Yâ sen basiret ve fetânet ehlindensin. Öyleyse bu sana yeter ki, dünya, senin dost ve sevgilin olan Rabb'inin düşmanı ve kızdığıdır. Senin kadr ü kıymetin olan gözünün karasının aksi ve nakızıdır. Yahut sen ibâdette himmet, gayret ehlindensin. O halde dünyanın kötü ve uğursuz olduğu sana yetişir. Çünkü onu düşünmek ve istemek seni hudû' ve ibâdetten men eder. Buradan düşün ki, dünyanın yanında nefsin bulunması seni nelerden alıkoymaz. Yahut sen câhil ve gafillerdensin. Ne Hakk'a erecek basiretin var, ne de ona ibâdet edecek gayretin var. O halde senin bileceğin, dünyanın hep kalmayacağıdır.

Ya sen ondan ayrılırsın, ya o senden ayrılır. Sen onunla kalsan, o seninle kalmaz. Dünya böyle iken, onu ele geçirmende ve aziz ömrünü onunla telef etmende ne fayda vardır.

İnsanlardan uzlet etmelisin. Çünkü insanlara karışır, âdet ve hevâlarında onlara uyarsan, kalbin halini ıfsâd, âhiret işlerini berbâd ederler. Onlara uymaz, arzularına gitmez, hakkı söylersen cefâlarıyla eziyet çekersin. Dünya işlerini karışık bulursun. Sonra şerlerinden emin olmayıp, düşmanlıkları düşüncesinde kalırsın. Seni medh etse, sana saygı gösterseler, senin için ucub ve fitneden korkulur. Seni kötüleseler, aşağılasalar, o zaman kızar, ya üzülürsün. Demek ki övmek de, yermek de âfet ve helâktendir. Sakınmak lâzımdır. Kabre vardıktan üç gün sonra, insanlarla olan hallerini bir kere düşün. Senden ne kadar yüz döneceklerini hatırla. Seni nasıl unutup, terk edeceklerini, seni hayırla yâd ve rûhunu şâd etmediklerini göz önüne getir. Sanki seni bir gün görmemiş gibi, tanımaz olurlar. Orada Allahü Teâlâ'dan başka seninle kalan olmadığını böylece anlarsın. Çünkü O, **«Nerede olursanız, Allah sizinledir»** buyuruyor. Hiç ayrılmaz. İnsanlarla hâlin bu olunca, böyle devamı az, vefâsız olan insanlarla vaktini harcamak, Mevlâya tevecvüh ve ibâdet etmemek, büyük aldatma olmaz mı? Sonunda, dönüp Hakk'a gidersin. Zira herkese veren ve vermeyen yaratıcı odur. Herkes ona dönücüdür. Fârisi kıt'a (tercümedir):

> **Bu bir harman yeridir, pek güvenme kimseye,**
> **Ki onun dostluğuna, her kim gönül bağlarsa,**
>
> **Eğer onun durumu, hilkatine uymazsa,**
> **Görünüşte sıhhati, rûhuna azab olur.**
>
> **Ahlâkı, hilkatine şayet uygun olursa,**
> **Ayrılık şerbetini içen ebedi ölür.**

Ama nefsden yüz çevirip, kaçmak için sana, ona çalışmanın alçaklığını, hâlinin rezâletini, istemenin kötülüğünü ve bozuk niyyetini bilmek yetişir. Çünkü görürsün ki, şehvet halinde çılgın deli, gadab halinde canavardır. Musibet halinde, yardımcısı olmayan çocuk, ni'met halinde Firavun gibidir. Aç kalsa feryad eder, doysa boş konuşur. Kısaca diyelim ki, eğer akılla bakarsan, yakinen bilirsin ki, dünya bir alçak şeydir. Ehli onu arzu ve gayretle ve hasislikle korurken, yine hasretle bırakıp giderler. Dünyanın devamlı olmadığını iyice düşünürsen ve faydasının, kalbi meşgul edip sıkıntı vermesi gibi zararlarının çok olduğunu bilirsen, dünyanın fazlasından el çekersin. Ondan ancak ibâdete yetecek kadarını alırsın. Zulmetlerle karışık ni'metler ve zihniyetlerden yüz dönersin. Ona meyil ve rağbetten kurtulup selim kalb ile Hakk'ın huzuruna gidersin. İnsanların vefâsı olmadığını, sıkıntılarının iyiliklerinden çok

olduğunu bilince, onlardan uzlet edip, iyiliklerinden yararlanma, kötülüklerinden kaçınmada olursun. İnsanlarla muameleyi, ateşe olan gibi yapıp, teveccüh ve taatle Hakk'ın huzurunu bulursun. O zaman insanları neylersin. Daima ona ibâdetle ni'metlenir, Kitabıyla ünsiyyette, dergâhına mulazemette bulunursun. İşte, «**Kim Allah için olursa Allah da onun için olur**» hükmü gereğince, onun da senin yardımcın olduğunu bilirsin. İnsanlardan ırak olduğun kadar, Hakk'a yakın olursun. Her iki dünya saâdeti ile göz nurunu bulursun. Nefs-i emmârenin, kötülüklerle dolu bir aldatıcı olduğunu bilince, akl-ı külle âsi ve âhirete büyük düşman olduğunu anlayınca, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve insanlardan uzlet ile onu kendine râm edip, düşmanlık ve zararından kurtulursun. Tam kullukla muttasıf olup Hakk'ın huzuruna gidersin. Ebû Tâlib-i Mekki (rahmetullahi aleyh) buyurmuştu ki: «Abdallar, ancak açlık, gece uykusuzluk, susma ve uzlet ile bu dereceye varırlar.» Bir kâmil demiştir ki, «**Saâdet sermayemiz açlıktır**». Yani bizim için hâsıl olan tevekkül, rahat, tefviz, feragat, sabır, selâmet, rıza, ibâdetlerden lezzet alma, zevk, ma'rifet, şevk, muhabbet, ilim, hikmet, hilm, velâyet, huzur, kurbet, ünsiyyet, kerâmet, vecd, hâl, cezbe, inâyet, kemâl, saâdet, ilhâm, hidâyet, devlet ve vuslat hepsi açlıkla bulunur. Bu kısa bilgiler, inşallahü Teâlâ ilerdeki fasıllarda açıklanacaktır. Şu beytlerle yine dünya halleri bilinir. Nazm:

1. **Kevn ü fesâd âleminin şânıdır fenâ**
   Bu şeş cihette gayr-ı taalluk nedir ana.

2. **Biçâredir o dil ki, eder çerha ittikâ**
   Serkeştedir o kim ola bâlini âsiyâ.

3. **Yoktur vefâ bu nâsda hiç etme itimad,**
   Cân ü gönülden eyle hemân Hakk'a ittikâ.

4. **Aldanma bu rusûm ü bu âdâta zen gibi**
   Ger merd-i aşk isen, yeter âzâdelik sana.

5. **Kalbin mukayyed eyleme sayd-ı mekesle kim,**
   Anka hem âşiyânedir a'lâ şikâr ona.

6. **Ferhunde mürgdür dil ü irfân gıdasıdır**
   Cehl-i sütühânı verme kim, ekl etmez ol hümâ.

7. **Nûr-ı Hüdâ olur çü gıda rûha dem-be-dem,**
   Bu nân ü âbı yükleme, olmaz ona gıdâ.

8. **Dil verme bu hayatta, sakın etme itibâr,**
   Kim sende âriyettir, anı hem alır Hüdâ.

9. **Ver Hakk'a bu emâneti, sen zinde ol ebed,**
   Âb-ı beka ile doludur, kâse-i fenâ.

10. Mevt-i irâdidir çün sana âb-ı zindegi,
Mûtû kalbe en temût buyurmuş ol reh-nümâ.

11. Müt bi'l-irâde koy, emel ü arzuları,
Kim tahayyî bi't-tabia Felâtun eder edâ.

12. Dil kâmı üzre mevt olur asan, misâl-i nevm,
Târih-i mevlidindir o mânâda, merhabı.

13. Ger bu libâs-ı âriyetten âri olmasa can,
O ahlâkına göre bulur hulle vü kabâ.

14. Yandınsa bu cahîm-i tabiatte müjde kim,
Kalbin behişt-i nakdin olup, can bulur nevâ.

15. Birdir iki cihân ve bir âyinedir hemân,
Sırtı bu âlem oldu, yüzü âlem-i likâ.

16. Bu semti firkat olmuş, o semti cihân-ı vasl,
Bu yanı zulmet olmuş, o yüzü kamer-ziyâ.

17. Bu yüzde mihnet, elem, öbür yüzde zevk-ı cân,
Bu yüz kamu küdûret ve ol yüz kamu safâ.

18. Âyineci mükedder eder bir yüzün anın,
Kim ol kederdir âyineye mâye-i cilâ.

19. Dâreyni Hak bir anda niçin vermez âdeme,
Ger vehm olunsa buhul ona, düşüncedir hatâ.

20. Gece gündüz birleşmez bir zaman içinde kim,
Zulmet ve nûrun cem'i değil mümkün ü revâ.

21. HAKKI, cihân-ı fâniye dil verme, fâni ol,
Tâ âlem-i bekada bula can ü dil beka.

1. Oluşma ve bozulma âlemi olan dünyanın şöhreti yok olmasındadır. Öyleyse bu altı yönde ona bağlanmak da nedir?

2. Feleğe aldanan gönül gerçekten zavallıdır. Yastığı su değirmeni olan kişi de serkeşlik üzeredir.

3. Bu insanlarda vefa yoktur, sakın güveneyim deme. Can ü gönülden Allah'a yönelmeye bak.

4. Bu protokol ve bu adetlere karı gibi aldanma. Eğer aşk adamı isen başıboş olmak sana yeter.

5. Sinek avlayarak vaktini tüketme. Anka kuşu yücelerde yuva tutar.

6. O kutlu bir kuştur. Gönül ve bilgelik onun gıdasıdır. Ona cahillik kemiğini sunma ki hüma onu yemez.

7. Ruha her an ancak Allah nuru gıdâ olabilir. Bu ekmek ve suyu boşuna ona depolayıp durma ki onun gıdası o değildir.

8. Bu hayata gönül bağlama. Sakın ona itibar etme. O sende ödünç durmaktadır Allah bir gün geri alır.

9. Bu emaneti Allah'a geri teslim edip zindelik bul çünkü yokluk kâsesi bâkilik (ölümsüzlük) *suyu ile doludur.*

10. Senin için kendi isteğinle ölmek (bu dünyada ölmüş gibi yaşamak) *ölmezlik suyudur. Çünkü yol göstericimiz «ölmeden ölünüz» buyurmuştur.*

11. Emel ve isteklerini iraden ile yok eyle ki en tabiî hayatı Eflatun'un sürdüğü muhakkaktır.

12. Gönül isteği üzerine ölüm kolay olur. Uyku gibidir. Gerçekte o, mânâ âlemindeki doğum tarihindir. Merhaba!

13. Eğer can, bu ödünç elbise olan bedenden uzaklaşmazsa, ancak ahlâkına göre aba ve kaftan bulabilir.

14. Bu tabiat cehenneminde yandıysan müjdeler olsun ki kalbin nakit cenneti olup canın gıda ve gelişme bulur.

15. İki cihanda aslında tektir ve bir aynaya benzer. Sırtı bu âlem, yüzü ise, Allah'ın yüzünü görme âlemi.

16. Bu semti ayrılık, o semti ise kavuşma dünyası. Bu yanı karanlık, o yanı ise ay aydınlığı.

17. Bu yüzde eziyet ve sıkıntı, öbür yüzde can zevki. Bu yüz baştanbaşa üzüntü, o yüz ise baştanbaşa esenliktir.

18. Aynacı onun bir yüzünü tozlandırmış (kederlere boğmuş) *tur ki işte aynanın asıl cilâsı da o tozlardır.*

19. Allah her iki dünyayı insana niçin vermez diye O'na cimrilik isnâd edilse bu hatadır.

20. Karanlık ve aydınlık, gece gündüz hiçbir zaman birleşemezler ki bu mümkün değildir.

21. Ey Hakkı! Şu fani cihana gönül bağlama, kendin fani ol. Ta ki canın bakilik âleminde bekâ bulsun.

SEKİZİNCİ NEVİ: Dünyadan ve ehlinden yüz çevirmeyi ve nefsi koyup gönülden içeri Mevlâya dönüp gitmeyi bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, dünyadan zühd edip, yüz çevirip, Mevlâsına yönelene, Hakk Teâlâ inâyet edip, ma'rifeti ve muhabbeti ihsân eder. Ünsiyyet huzuruyla onu hurrem ve şâd eder. Ondan râzı olup, yerini ravza-yı rıdvân [Cennet bahçesi] eder. Mevlâsını unutup, zikir ve fikirden yüz çevirip, dünyaya ve dünyayı isteyenlere tamamen meyl ve muhabbetle, nefsine uyup havasında gidenden, Allahü Teâlâ uzak olup, inâyetini kaldırır. Kendine bı-

rakıp, ona kahr ve gadab eder. Dünyada nasibini ancak lakab eder. Obür dünyada onu Cehennem ateşine hatab (odun) eder. Nitekim tevâtür ve tefsir ile bildirilir ki, Hazret-i Mûsâ aleyhisselâmın zamanında, memleketimiz Erzurum'un güneyinde Büyük İreli Süfûh adındaki [Büyük Ejder tepesi 3176 m.] dağın tepesinde inzivâ eden büyük velilerden Bel'am-ı Ba'ûr adıyla tanınan kişi, vilâyette öyle bir dereceye kavuşmuştu ki, bakınca arşı görürdü. Zellesi ancak şu idi ki, dünyaya ve ehl-i dünyaya meyl edip Hazret-i Mûsâ aleyhisselâma isyân ile muhalefet eyledi. Bunun için Hakk Teâlâ ona kahr edip, ma'rifetini ondan selb etmiştir. Huzurundan tard edip, köpeğe benzetmiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, onun hakkında, **«Onun gibi olanlar, köpeğe benzer»** buyurup, onu sonsuz olarak sapıklık denizine öyle düşürmüştür ki, ilk zamanlarında meclis ve va'zında oniki bin divit ve kalem ile, talebeler, onun Rabbânî ilhâmları ile, ledünnî ilminden dinlediklerini yazarlarken, sonunda helâk denizinde boğulup (âlemin bir yaratıcısı, yapıcısı yoktur) diye kitab yazanların birincisi olmuştur. Allahü Teâlâ'nın gadabından Allahü Teâlâ'ya sığınırız.

İşte bu dünyanın ne kadar habis, aşağı ve kötü olduğunu var kıyâs eyle ki, ona meyl ve rağbet eden âlim ve sâlihleri ne belâlara düşürür. Kendine gel ki, büyük ve tehlikeli iştir. Riyâ ve kusur yeridir. Nâfiz ise, habir ve basirdir. Ancak Rabb'ine ibâdet et ki, O sana yardımcı ve hâdidir. Dünyayı ve ehlini terk et ki, âfetleri çoktur. Eğer insanlar, onlar için iş yaptığını bilseler ve onların rızaları için uğraştığını anlayıp, bununla senin, yaratanından gâfil olduğunu görseler sana düşmanlık ve ihânet ederler. Onlardan eline ne geçer. Öyle bir Kerîm Allah için hulûs ile âmil ve rızâsına mâil ol ki, amelin makbûl, gayretin meşkûr olsun. Senden râzı olup, seni sevsin. Seni kimseye muhtaç etmeyip, yardımıyla sana kâfi olsun. Seni, her hâlde korusun. Eğer irâde ve gayretini Allahü Teâlâ için ayırmayıp, amelinde kulların rızasını murad edersen. O kalplerin değiştiricisi seni bırakıp, kullarını da senden nefret ettirir. İşte bununla Allahü Teâlâ'nın ve insanların gadabına uğrarsın. Kalbin hüsrân içinde olur. Gel, bu vefâsız insanları unutup. O Rabb'ine ibâdet et ki, seni yoktan yaratmıştır. Sonra yetiştirip, her şeye tercih etmiştir. Sonra hesapsız zâhir ni'metleri ve açık lutüfları ile seni rahat ve mes'ud etmiştir. Zira dünyayı ve insanları bırakıp, nefsinin isteklerinden geçen, kalbinden Mevlâ'sına gitmiştir. İhlâs ile murakabe eden, geçici zevkleri unutup Hakk'ın huzûruna kavuşmuştur. Mâsiva bağlarından kurtulup, her işi O'nunla olmuştur. Mısra:

1. **Sana ey dil felekler gerçi zâhir sâyebân olmuş,**
   Veli sen sende seyr et kim makâmın arş-ı cân olmuş.

2. O Kâf-ı kurbu koydun, bu kafeste habs olup kaldın,
Revâ mıdır ki, Ankâ'nın yeri bu hâk dân olmuş.

3. Per aç şevk ile pervâz eyle, cân eflâki evcinde,
Çü Ankasın senincün evc-i eflâk âşiyân olmuş.

4. Nihadında iki kuvvet var, idrâki ve tahriki,
Biri a'zâde kudrettir, biri ilm-i cenân olmuş.

5. Kanat aç bu iki kuvvetle pervâz eyle sen sende,
Kadîmi âşiyânın seyr edersin hoş cihân olmuş.

6. Kafeste gerçi hasta beste-perdir mürg-i can andan,
Halâs oldukta seyr etti kim, Hümâ perfeşân olmuş.

7. Ne kâsır akldır ol kim, sanur âlem budur ancak,
Felekler bu feleklerdir, cihân ya bu mekân olmuş.

8. O vâdilerde kim aşk ehli râh-ı aşka gitmiştir,
O yolda bu felekler çün gubâr-ı kâr bân olmuş.

9. Cihân-ı aşka dâhil olsan, ondan bu iki âlem,
Görünür sanki bir sahradan bir seng-i nişân olmuş.

10. Hudûd-ı şeş-cihet, anda görünür nokta-ı mevhûm,
Kürrât-ı nüh felek merkez gibi ender-meyân olmuş.

11. O âlemde bu seng ü hâki lal ü zer bulursun hem,
O âlemde kamu hârı görürsün gülsitân olmuş.

12. Ne vâdide hırâmân olsan, ondan şâd ü hurremsin,
Ne yerde kalsan, ondan dil görürsün kâmrân olmuş.

13. Yok onda derd ü gam, havf ü hatar, mevt ü maraz asla,
Dem-â dem her dil ü cân ol cihânda şâd mân olmuş.

14. Gehi kuddüsiyân eyler, sana gönlünce izzetler,
Bulursun geh sana rûhâniyânı mihmân olmuş.

15. Edersin mizbânlık işret-i ervâh-ı uşşaka,
Hem ervâh-ı mücerred rûhuna hoş mizbân olmuş.

16. Bu dünyada o mihmân ohşamalar fikre geldikçe,
Hacâletler çekersin kim, kusurun çok yaman olmuş.

17. O mihmân-hâne-i hâs-ı İlâhiden şeref bulsan,
Görürsün gayretin anı kamudan pâs bân olmuş.

18. Seni sen anda bulmazsın, olursun aşk ile mahrem,
O kim fânidir ol dostuyla bâki câvidân olmuş.

19. Gönülden ol cihana yol değil uzak, uzun amma,
Anı ol buldu ki âlemde faydası ziyân olmuş.

20. İki âlem yolu bir hatvedir aşk ehline ancak,
Vücudundan geçen ol âleme bir an revân olmuş.

21. Bir ayak cisme bas ol bir kademde cân zuhûr eyler,
Anınla dilde sâkin ola, cism ehli revân olmuş.

22. Ger olsa aşk-ı rûhâni, nedir lezzât-ı cismâni,
Ki âşık vecd ü hâl ister, teni bâr-ı girân olmuş.

23. Aceb devlettir ol kim, rahatı bi-renc ü zahmettir,
Aceb ni'mettir ol kim, zevki bî-kâm ü dehân olmuş.

24. Vücûd-ı üstühân ancak bu mih ü magz içindir ol
Katı bi-mağzdır kim arzûsu üstühan olmuş.

25. O ebleh kim ibâdetten muradı hûr ü gılmandır,
O nûr-ı şemsden mahcûb ü mest-i ferkadân olmuş.

26. Eğerçi beste-i kân ü mekândır bu ten-i hâki
Ve lâkin rûh-i pâk aslın diler kim lâ-mekân olmuş.

27. Hümâ-yı cân ki pervâz-ı hevâ-yı lâ-zemân ister.
Velâ n'itsin kanadı beste-i dâm-ı zemân olmuş.

28. Tılısm-ı sûretin kesri değil mümkün bu kuvvetle,
Onu feth eyler ol kim, aşkı bulmuş kahramân olmuş.

29. Sedâ-yı tabl-ı feth-i kal'a-yı dil aşk nâmıdır,
Odur sultan-ı her leşker ki, çün şir-i jeyân olmuş.

30. Cilâ-yı jeng-i dildir her küdûretten safa kesb et,
Ki hakisterle her âyine sâfi bi-dumân olmuş.

31. Zer-i nâkıs-ayârı potada zerger güzâr eyler,
Sezâ-yı sikke-i sultan olan her imtihân olmuş.

32. Eğer yok olsa varlık gıll ü gışşı nakd-i kalbinden,
Görürsün sikke-i irfân ile rûhun revân olmuş.

33. Çıkar şehr-i bedenden şehriyâr-ı şehvet üç hasmı,
Ki sultân-ı cihân onlarla abd-i nâtüvân olmuş.

34. Pes andan nahvet ü kibri gönül mülkünden ihrâc et,
Ki mescûd-ı melek gözünde nahvetten yamân olmuş.

35. Tevâzu eyle, mahlûk-ı Hüdâ'yı senden a'lâ bil,
Ki züll ü iftikar evc-i a'lâya nerdübân olmuş.

36. Namaz olmuş anınçün mü'minin mi'râcı her saat,
Ki başı toprağa koymak, urûc-ı âsümân olmuş.

37. Namâz üç ravza-yı ârif ki hıfz-ı Hak'dır ol sanma,
Salâtı hırz-ı cân olmuş, orucu hıfz-ı nân olmuş.

38. Rızâ-yı Hakk içindir dâima ef'âl ü akvâli,
İbadullaha ikrâmı, kamu bi-imtinân olmuş.

39. Kitâb u sünneti hıfz et, amel tohmun ziraat kıl,
Ki mahsûl-i cihân-ı cân, mezraı bu cihân olmuş.

40. Çü buldun nûr-ı Kur'ân-ı, ne hâcet ilm-i Yûhânî,
Ki ol aşkı ıyân etmiş, bu eşyâyı beyân olmuş.

41. Ölüm aşk ile yekdir, zinde olmaktan bu akl ile,
Ki aşkın şânı friândır, bu akl ondan zeman olmuş.

42. Eger irfân ü burhânın dilersen farkın andan bil,
Ki ârif dostunu bulmuş, o âkil nâme-hân olmuş.

43. Gözün bend eyle tâ her kıl dibinden bir göz açılsın,
Limânın bağla bak kim her ser-i mü bir lisân olmuş.

44. Behiştin var iken dûzahdasın giryân u bilmezsin,
Ki Ka'r-ı hâne-i cisminde medfûn-ı zer-kân olmuş.

45. Behişt-i adn iken dil kıldın anı dûzah-ı sûzân,
Murâd u ârzûlardan işi âh ü figân olmuş.

46. Taalluk kes kamû hâhişten âzâd ol Cehennem'den,
Gözün yum kendine bak kim cenânın çün cinân olmuş.

47. Gözüm, tâ key bu hâristân-ı sûretten gül istersin,
Gönüldür gülşen-i mânâ ki ol pür-gül rihân olmuş.

48. Ümid-i zevkile telh etme kâmın koy bu lezzâtı,
Gönül bezminde zevk et kim, safâsı râyegân olmuş.

49. Geçen vahşet cihânından bulur cem'iyyet-i hâtır,
Görür kim aşk u cân hem birbirine mihriban olmuş.

50. Bu hodbinlik cihânın koy, gönülden bihod ol zevk et,
Ki bi-hodluk safâsı ârzû-yı ins ü cân olmuş.

51. Seni aldatmasın elvân-ı sûret kalbine bak kim,
Bu zulmet jengi can âyinesinde müstehân olmuş.

52. Ko sûret ziynetin kalbin güzel huylarla tezyin et,
Ki sûret zîneti mânâda mâr-ı cân-sitân olmuş.

53. Güzel sûretler eşkâline kim, sen böyle hayransın,
Aceb neylersin ol dem kim, görürsün can ıyân olmuş.

54. Ne hüsn ü lutfu var bu âb ü gil cismin bu âlemde,
Ki şevkinden bu nefsin her nefes ateş-feşân olmuş.

55. Cihân-ı aşka gel, dil didesiyle ânı seyret kim,
Cemâl-i aşktan cân ü gönül pür-hüsn ü ân olmuş.

56. O hüsn-i ma'neviden pertev almıştır bu sûretler,
O pertev zinetidir âb-ı rûy ü nâm ü şân olmuş.

57. Kamu havf ü küdûret şirk ü gafletten eder neş'et,
Uyan bul vahdeti kesrette hoş emn ü emân olmuş.

58. Basiret dîdesine aç âlemin mânâsını seyr et,
Ki ol vasfı ki her hârın dilinde dasitân olmuş.

59. Hep eşya pertev-i envâr-ı hüsn-i lâ-yezâlidir,
Eğer hâr ü gül olmuştur eğer zişt ü hasân olmuş.

60. Safâ-yı gevher ü la'l ü gül mül rengini seyret.
Ki âb-ı dest-i üstâd-ı tabiat hoş-revân olmuş.

61. Râh-ı nefs-i nebâtî seyr et ezhâr-ı fevâkihden,
Cemâl-i nefs-i hayvâniyle her hayvân cihân olmuş.

62. Cemâl-i nefs-i nutku cilvesin seyr eyle insandan,
Ki nâz ü şive vü künc ü dılâl-i her civân olmuş.

63. Temâşa-yı cemâl-i nefs-i küllî kıl feleklerden,
Ki tedvîr ile eflâki o nûr-ı ahterân olmuş.

64. Cemâl-i aklı küllî kendi canından temaşa kıl,
Ki ol teşvîr ü zevk u vecd ü hâl-i âşıkân olmuş.

65. Cemâl-i lâ-Yazâlî cân gözüyle dilde seyr eyle,
Ki akl-ı kül ile hayrân, o nûr-ı müsteân olmuş.

66. Çün İBRAHİM sen düş nâr-ı aşka nûr-ı mahz ol kim,
Görürsün her kıl ucunu çü şâh-ı ergüvân olmuş.

67. Doğarsın mâder-i eyyâmdan vahdet zuhûr eyler,
Ezeldır hem ebed bir şey'-i dü-tıfl tev'emân olmuş.

68. Bu elfaz-ı âteş mânâ duhânıdır derûnumde,
Ki pîr-i aşkdan kilki beyânı nüktedân olmuş.

69. Fehim-i zinde dildir bâis-i inşâda eş'arım,
Sözüm yok mürde dil eblehle nutk andan nihân olmuş.

70. Fakirullah ki İsmâil Tilovî gavs-ı ulvidir,
O rûh-ı pâke İBRAHİM-İ HAKKI tercemân olmuş.

1. Ey gönül! Gerçi felekler senin için apaçık birer gölgeliktir, amma sen de seyret ki kendi içindeki makamın canın arş-ı alâsı olmuştur.

2. O Allah'a yakınlaşmanın Kaf dağını bırakıp bu beden kafesinde hapsoldun. Anka'nın yeri böyle bir toprak yurdu olsun, reva mı?

3. Kanat açıp can feleğinin doruklarında coşku ile uç. Çünkü ey gönül, sen Anka kuşusun ve senin yerin ancak felekler olabilir.

4. Yaradılışında iki kuvvet mevcut. Biri idrâki, biri ise tahrîkîdir. Bunlardan ilki bağımsız bir kudret, diğeri ise Cennet (veya kendini kaybetme) *ilmidir.*

5. Ey gönül! Kanat açıp bu iki kuvvet ile uç. Böylece eski yurdunu seyredersin ki o ne hoş yuvadır.

6. Gerçi can kuşu kafesinde hasta ve kanadı bağlı durmaktadır. O kafesten kurtulunca baklı ki hüma kuşu kanat açmış...

7. Alemi bu dünyadan ibaret sanıp felekleri bu felekler, cihânı da bu kainat sanan kişi ne kısa akıllıdır.

8. Aşk ehlinin aşk yoluna gittiği o vadilerde bu felekler yalnızca kervanların çıkardığı tozdan ibarettir.

9. Aşk dünyasına girersen, oradan bu iki âlemi bir sahrada dikilmiş iki sınır taşı olarak görürsün.

10. Altı yönün hudutları oradan yalnızca görünüp kaybolan bir nokta gibi gözlenir. Dokuz feleğin küreleri ise içiçe kaybolup gitmiş.

11. O aşk âleminde, burdaki taş ve toprağı la'l ve altına dönüşmüş olarak görürsün. Yine o âlemde bütün dikenleri gül bahçesine dönmüş olarak görürsün.

12. Hangı vadide yürürsen, ondan mutluluk ve sevinç bulursun. Hangi yerde dursan, gönlünü orada rahatlamış olarak görürsün.

13. Orada asla dert ve sıkıntı, korku ve çekinme, ölüm ve hastalık yoktur. Orada her gönül ve can sürekli mutluluk içindedir.

14. Bazan melekler sana gönlünün istediği şekilde izzetler eylerler. Bazan da onları sana misafir gelmiş olarak bulursun.

15. Aşıkların ruhlarının eğlencesinde sen evsahipliği edersin. Bakarsın ki mücerred ruhlar sana güzel bir evsahipliği eylemekte.

16. Bu dünyadaki o misafir sevmeler aklına geldikçe kendinden utanırsın ki bu kusurunun büyüklüğüne şaşarsın.

17. Eğer ilahî yurdun özge bir misafiri olmakla şeref bulursan, gayretinin onu herkesten gizleyen bir bekçi olarak bulursun.

18. Sen orada kendini bulamazsın. Orda aşk içinde yok olursun ve aşk ile mahrem olursun. Orada fâni olan kişiler o Dost ile ilelebet hayata kavuşmuşlardır.

19. O cihana gönülden giden yol uzun ama uzak değildir. Alemde yararlı işleri çok olan kişi onu kolayca buldu.

20. Aşk ehline iki âlemin yolu ancak bir adımdır. Vücudundan vazgeçen kişi o âleme bir an içinde uçuvermiştir.

21. Bir adım yol alsan öbür adımında can ortaya atılır. Onunla gönülde sakin olan cisim ehli kolayca yürümüştür.

22. Eğer rûhânî aşka erişirsen şu cismânî zevkleri unutursun. Nitekim aşık coşku ve özge bir hal ister. O yolda da canı ona yük ve ağırlık olmaktadır.

23. O ne muhteşem bir talihtir ki rahatına zahmetsizce ve eziyet çekmeden erişilir. O ne muhteşem bir nimettir ki zevki damaksız ve ağızsız olmuştur.

24. Şu kemik yığını beden ancak öz ve asıl olan ruh içindir. Oysa ruhu değilde şu kemik yığını bedeni isteyen kişi ne beyinsizdir.

25. İbâdetten muradı hûri ve Cennet güzelleri olan kişi aptal sayılır. O, güneşin nûrundan mest olup ve Büyükayı takım yıldızına bakarak kendinden geçer.

26. Madem ki bu toprak beden, bir yurt ve maden bileşiğidir. Lâkin pâk ruh diler ki aslı olan mekânsızlığa ersin.

27. Can hüması, zamansızlık göğünde uçmak ister. Fakat ne yapsın ki kanadı azmanın tuzağına tutulmuş.

28. Bu kuvvetle suret tılsımını bozmak imkânsız. O büyüyü aşkı bulup kahraman olan kişiler ancak bozabilir.

29. Aşkın adı, gönül kalesini açan davulun sesi sayılır. Her ordunun sultanı odur ki kükremiş bir aslana benzer.

30. Aşk gönül aynasındaki pası giderecek bir cilâdır ki her bir üzüntüden mutluluk zevki almaya bak. Nitekim her ayna, toprak ile saf ve buğusuz hale getirilir.

31. Sarraf, noksan ayarlı altını potadan süzüverir. Nitekim padişah tuğrasına lâyık görülen altın önce değer testinden geçmiştir.

32. Eğer gönül varlığından kin ve hileyi gidermsen bilgelik sikkesi ile ruhunun uçuverdiğini görürsün.

33. Beden kentinden şehvet ve düşmanlık sultanını sür, ki cihan sultanı bile onlarla, güçsüz bir kul haline dönüşüverir.

34. Sonra da büyüklenme ve böbürlenmeyi gönül ülkesinden sürgün et ki, meleklerin bile secde ettiği insan bu yüzden pek kötü hallere düşer.

35. Tevazu göster. Yaratılmışları kendinden üstün bil, ki aşağıdan almak ve alçak gönüllülük yücelere merdiven olmuştur.

36. Bu sebepledir ki mü'minin miracı namazdır. Böylece başı toprağa koymak (secde etmek) *göklerin doruğuna çıkmak sayılır.*

37. Namaz ve bilgelik bahçesi Allah'ın korumasındadır. Sanma ki namaz canı korur, oruç da yiyecekleri...

38. Sözleri ve işleri Allah'ın rızasını kazanmak için olan Allah kullarına O'nun ikramı daima çekinmesizlik olmuştur.

39. Kitab (Kur'ân) *ve sünneti ezberle ve amel tohumlarını ek. Çünkü can ülkesinin mahsulünün tarlası işte bu dünyadır.*

40. Kur'ân nurunu bulduktan sonra Yunan'ın ilmi (felsefesi) *sana ne hacet. Çünkü Kur'ân aşkı açıklamış, Yunan felsefesi ise eşya ile uğraşmış.*

41. Akıl ile zinde olmak yolunda aşk ile ölüm birdir. Aşkın şanı, bilgeliktedir. Bu akıl ise ondan bir zaman dilimi sayılır.

42. Eğer istersen bilgelik ile delillerin farkını şundan anlayabilirsin. Ârif dost bulmuş, akıllı ise kitap okumak yolunu seçmiştir.

43. Gözünü bağla. Tâ ki her kıl dibinden bir göz açılsın. Dilini bağla. Her bir kıl ucunun dil olduğunu görürsün.

44. Cennetin dururken, Cehennemde ağlar durursun ve durumunun farkına varmazsın. Beden evinin dibinde altın madeni gömülü olduğunu bilmemek gibi...

45. Gönlün Adn Cenneti iken onu yakıcı bir Cehennem haline getirdin. Böylece istek ve arzularından dolayı işin ah u figan etmek olmuş.

46. Her istekten elini eteği çek ve Cehennemden kurtul. Gözünü yumup kendine bak ki cinnetin senin için bir Cennet olmuştur.

47. Ey gözüm! Tâ ne zamana dek bu sûret dikenliğinden gül isteyeceksin. Oysa mânâ gülşeni gönüldür ki o gül ve reyhanlarla dolmuştur.

48. Zevk ümidiyle safanı acılaştırma da bu tür lezzetleri bırak. Gönül bezminde zevk eyle ki onun eğlencesi bedavadır.

49. Vahşet cihanından vazgeçen kişi, hatırı sayılırlık bulur. Artık aşk ile canın birbirlerine koruyucu olduğunu görür.

50. Bu kendini beğenmişlik dünyasını terket ve gönülden zevk duy. Nitekim böyle yapmanın safası insanlar ve cinlerin ortak arzusudur.

51. Sûretlerdeki renkler seni aldatmasın. Kalbine bak ki, bu karanlık pası can aynasında aşağılık duruma düşmüştür.

52. Sûret süslerini bırak da kalbini güzel huylarla bezendir. Çünkü sûret süslemek gerçekte can ülkesinin yılanı olmuştur.

53. Güzel sûretlilerin bu şekillerine sen böyle hayran durumdasın. Şimdi soruyorum; canın (çirkin bir sûretle) *ortaya çıkıverince acaba ne yapacaksın?!..*

54. Bu su ve toprak bedenin bu âlemde ne güzelliği vardır ki coşkusundan bu nefsin her an ateşler saçmakta.

55. Aşk dünyasına gelip gönül gözüyle onu seyret ki aşkın cemâlinden can ve gönül güzellik ve ziynetlerle dolmuştur.

56. Bu sûretler o manevî güzellikten birer ışık almıştır. İşte yüzsuyu, şan ve şöhret o ışığın görüntüleridir.

57. Bütün korku ve kötü düşünceler, şirk ve gafletten doğar. Uyan artık. Kasrette vahdeti bul ki ne güzel emniyet yurdudur.

58. Basiret gözünü açıp bu âlemin mânâ cihetini seyret ki bu âlemin sıfatları her bir eşeğin dilinde destanlaşmıştır (sen onların mânâsına bak).

59. Bütün varlıklar, Allah'ın güzelliğindeki nûrun kıvılcımlarıdır. Yine de bazısı diken ve gül, bazısı çirkin ve güzel olmuştur.

60. Mücevher, la'l, gül ve şarap rengindeki safayı seyret ki tabiatın yaratıcısının güzel akan el sularıdır.

61. Bitkilerin nefis yollarını meyve çiçeklerinde seyret. Hayvânî nefsin güzelliğiyle her hayvan bir cihan olmuştur.

62. Konuşan nefsin güzelliğini insan sınıfında seyret ki naz ve işve ile her bir civanın gölgesi olmuş.

63. Nefs-i küllînin güzelliğini ise feleklerden seyret ki onların dönüşü ile yurtları, o yıldızların nurları olmuştur.

64. Akl-ı küllî'nin güzelliğini ise kendi canında seyret ki o aşıkların gösterişi, zevki, vecdi ve hâli olmuştur.

65. Allah'ın güzellğini ise can gözüyle gönlünde seyret ki o yardım istenen nura akl-ı küll hayran olmuştur.

66. Ey İbrahim! Aşk ateşine düşüp nur özü ol ki her kıl ucunun bir erguvan dalı gibi olduğunu görürsün.

67. Günlerin anasından doğarsın ve vahdet ortaya çıkar. Ezel ve ebed, ikizler burcunun ikiz çocukları gibi gerçekte tek bir şeydir.

68. Bu ateş sözleri, içimdeki mânâ dumanlarıdır, ki aşk pîrinden dolayı açıklamalar yaazn kalem nükte yapmıştır.

69. Benim şiirlerim nesirlerin için, keskin gönüllü bir anlamdır. Ölü gönüllü ahmakla konuşmam. Çünkü o sözlerimi anlamaz.

70. Fakirullah ki Tillo'lu İsmail, yüce bir gavsdır. Onun pâk ruhuna bu İbrahim Hakkı bir tercüman olmuştur. (Söylediklerim ondan nakildir).

ÜÇÜNCÜ FASIL

Feyz ve ma'rifetin yerinin insanın kalbi olduğunu ve ma'sivâyı unutup, nefsin hazlarını bırakanın huzur ve ünsiyyeti kalbinde bulduğunu, insanın kalbinin tarifi ve mâhiyyetini, hâl ve hususiyyetlerini, aklın had ve hakikatini ve kalbe nisbetini yedi nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: Ma'rifet feyzlerinin yerinin insanın kalbi olduğunu Kur'ân-ı Kerim'in açık âyetleri ile bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Hak Teâlâ, kendi merhametiyle kullarını kendilerinden uzağa atmıştır. Kemâl-i re'fetiyle [Çok fazla acımasıyla] mârifet ve muhabbet devletini, huzur ve kurbet saâdetini onlardan esirgememiştir. Onun için ma'rifet yeri insanın kalbi yapıp, kendi zât-ı pâkiyle kalplere yakın ve gözetir olduğunu ve ruhların onu hidâyetle niteliksiz bulduğunu müjde ile herkese duyurmuştur. Nitekim Kitâb-ı keriminde lutf ve inayetle Bakara süresi otuzuncu âyetinde buyuruyor ki: **«Senin Rabb'in bütün meleklere, ben yeryüzünde halife yaratacagım dedi»**. Fâtır süresi otuzdokuzuncu âyetinde, **«Allahü Teâlâ sizi, yeryüzünde halife eyledi»**, Ba-

kara süresi yüzseksen altıncı âyetinde, «Ey Muhammed (aleyhisselâm), kullarım sana benden sorduklarında, ben bilme ve kabûl etme bakımından yakınırım. Bana duâ ediciler, duâ ettiklerinde, icâbet ederim. Benden kabûl istesinler ve bana imânda sabit olsunlar ki, rüşde kavuşsunlar», Enfâl sûresi yirmidördüncü âyetinde, «Biliniz ki, Allahü Teâlâ, insan ile kalbi arasında hâil olur ve mücâzat için Onun tarafına haşr olunursunuz», kırküçüncü âyetinde, «Allahü Teâlâ mü'minlere rahmetiyle yakın ve duâ edenlere icâbet edicidir», Hıcr sûresi yirmisekizinci âyetinde, «Rabb'in, yeryüzü meleklerine, ben kurumuş balçıktan insan yaratacağım dedi», İsrâ süresi yetmişinci âyetinde, «Biz Âdem oğlunu diğer hayvanlardan üstün tuttuk. Onları karada hayvan sırtına, denizde gemiye bindirerek kaldırdık. Onları temiz yiyecek ve içecek ile rızıklandırdık. Bizim yarattıklarımızın çoğundan onları üstün ettik», seksenbeşinci âyetinde, «Ey Habibim, sana ruhdan sorarlar. Sen de ki, ruh Rabb'imin emrindedir. Ondan başkası onu bilmez. Zira Allahü Teâlâ'nın ilmine nisbetle, size ilimden ancak az bir şey verilmiştir», Fâtır sûresi onbirinci âyetinde, «Allahü Teâlâ aslınız Âdem aleyhisselâmı topraktan, sonra zürriyetini nutfeden yarattı. Sonra erkek ve dişi olarak çift eyledi», Nahl sûresi yetmişsekizinci âyetinde, «Allahü Teâlâ sizi, analarınızın karnından çıkardı; bir şey bilmezdiniz. Size kulak ,göz ve kalb verdi ki, Hakk'ı işitir, ni'metleri görür ve bunları düşünür de belki şükr edersiniz», Şuarâ sûresi yetmişyedinci âyetinde, «İbrâhim aleyhisselâm dedi ki: «Sizin ve babalarınızın taptığınız putlar benim düşmanlarımdır. Benim dostum, ancak âlemlerin Rabb'i olan Allahü Teâlâ'dır.» Sonraki âyetlerde, «Beni yoktan yaratan O'dur. Beni doğru yolda O bulundurdu. Yemek ve içmekle beni rızıklandıran O'dur. Hasta olsam bana şifâ O verir. Beni dünyada öldüren ve âhirette dirilten O'dur.» Lokman sûresi yirminci âyetinde, «Görmez misiniz ki, Allahü Teâlâ gökteki ve yerdekileri sizin emrinize verdi. Bildiğiniz ve bilmediğiniz ni'metlerini sizin üzerinize tamam eyledi», Secde sûresi altı ve yedinci âyetinde, «O, her şeyi hıkmeti gereğince güzel yarattı ve Âdem aleyhiseslâmın hilkatını çamurdan yaptı. Sonra onun zürriyetini, zayıf su olan meniden yaptı.» sekizinci âyetinde, «Sonra kalıbı-tesviye ve tasvir edip, ilmine mahsus ruhu ona üfledi. Size kulak, göz ve gönüller verdi. Bu nimetlere az şükr edersiniz», Sâffât sûresi doksanaltıncı âyetinde, «Halbuki, sizi ve elinizle yapıp taptığınız şeyleri Allahü Teâlâ yaratmıştır.» Enfâl sûresi onyedinci âyetinde, «Bir avuç toprağı atıp, onları a'mâ eden sen değilsin. Sen ancak atmanın sûretini yaptın. Hakikatta atan Allahü Teâlâ'dır.» Kaf sûresi onaltıncı âyetinde, «İnsanı biz yarattık. Onların kalbine gelen vesveseyi biliriz. Zira bizim ilmimiz insana, boynundaki şah damarından daha yakındır.» Necm sûresi onbirinci âyetinde, «Peygamber aleyhisselâmın gördüğünü kalbi tek-

zib etmedi.» Hadid sûresi dördüncü âyetinde, «Siz nerede olursanız Allahü Teâlâ [nın ilim ve kudreti] sizinledir. O sizin iyi ve kötü amellerinizi görür, âhirette karşılığını verir.» Mülk sûresi yirmiüçüncü âyetinde, «Onlara de ki: Allahü Teâlâ sizi yaratıp, size va'z ve nasihati işitmeye kulak, O'nun san'at ve kudretini görmeye göz, Hakk'ı ve O'nun ni'metlerini bilmeye kalb verdi. Bu uzuvların ve bu ni'metlerin şükründe olmak lâzımken, sizin bunlara şükrünüz azdır.» Beytler:

1. İste sen de o dostunu sen hâ,
   Mâsivayı koy, onu bul tenhâ.
2. İste sen de onu ki, ol mânâ,
   Eylemiş cümle âlemi, ra'nâ.
3. İste sen de, onu ki Rabb'indir,
   Hem O'dur nûr-ı cümle arz ü semâ.
4. İste sen de, onu ki çerh-i felek,
   Ondan olmuş bu rask ile şeydâ.
5. İste sen de onu ki cümle nebât,
   Ondan almış hezâr neşv ü nemâ.
6. İste sen de, onu ki cisme verir,
   Ruh u idrâk ü his olur dânâ.
7. İste HAKKI onu ki bâkidir,
   Hâlik ü fânidir kamu eşyâ.

1. Sen de o dostunu iste ki böylece O'ndan gayrisini bırakıp O'nu yalnız olarak bul.

2. Sen de O'nu iste ki o mânâ cümle âlemi renklendirip parlatmıştır.

3. Sen de O'nu iste ki Rabbindir. Yine bütün yer ve göklerin nûru O'dur.

4. Sen de O'nu iste ki feleğin çarkı bu dönüşü ile O'ndan faydalanmış.

5. Sen de O'nu iste ki bütün bitkiler binlerce yetişip büyümeyi O'ndan almışlardır.

6. Sen de O'nu iste ki O; cisme ruh ve anlayış kudreti ile duygu verip onu bilgili eyler.

7. Ey Hakkı! O'nu iste ki O Bâkî'dir. O'nun dışındaki bütün yaratıklar ise geçicidir ve helâk olacaklardır.

İKİNCİ NEVİ: İrfân yerinin, insanın kalbi olduğunu ve kalbinden içeri teveccüh edenin huzur ve ünsü bulduğunu kudsî hadislerle bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ, kullarına ezelî inâyeti ile hadis-i kudsisi'nde buyurdu ki: «Göklere ve yere sığmam. Lâkin mü'min kulumun kalbine sığarım. Ey Âdem oğlu! Kendinde sefer eyle, ilk adımda beni bulursun. Ey insan oğlu! Bâtın seferinden mahrum olan, zâhir seferine tutulur. Benden, uzaklığından başka bir şeyi artmaz. Ey insan! Vücûdunda bir et parçası vardır, Onda kalb vardır. Özünde ruh vardır. Ruhdan içre sır vardır. Sırdan içre ben. Ey insan oğlu! Kâinatı, her varlığı yaratan benim. İnsanın sırrından başka benim yerim yoktur. Ey insan! Dünyadan yüz çeviren âhirete döner, âhiretten de yüz dönen, bana dönmüş olur, bana dönen, cisimden ruha ruhdan sırra geçer ve sonra bana kavuşur. Ey insan oğlu! Huzuruma gelmek isteyen, mülke, melekûta ve ceberuta bakmaz. Onlardan birine râzı olan, maksadına ermez. Çünkü mi'rac, mâsivâdan uruc etmek ve benim likam ile ünsiyyette olmaktır. Benim Cennet, Cehennem, sevab, ıkab düşüncesinde olmayan kullarım vardır. Onları muhabbetim için yarattım. Onlar bekâ ehli olup, likâ nuruyla yanmışlardır. Ey kulum! Ben senin içinim, sen kim içinsin? Ben seninleyim, sen kiminlesin? Ey kulum! Nefsini bana getirirsen, rızam senin içindir. Kalbini bana verirsen, cemâlim ve likâm senin içindir. Ey insan! Ben sizin süretlerinize, güzelliklerine bakmam, kalplerinize ve niyyetlerinize bakarım. Dünya sevgisi olmayaydı, mü'minin kalbi benimle olur, göklerin melekûtunu görürdü. Sebepler olmasaydı, insanın kalbi beni her şeyden yakın bulmayı severdi. Ey insan! Bana bir karış yaklaşana, ben bir adım yaklaşırım, bana bir adım yaklaşana ben bir kulaç yaklaşırım. Kulum bana nâfilelerle yaklaşır. Hattâ onu severim. Sevdiğimin kulağı olurum, benimle işitir, gözü ben olurum, benimle görür, dili ben olurum, benimle söyler. Eli ben olurum, benimle tutar. Ayağı ben olurum, benimle yürür. O zaman benimle duyar, benimle görür, benimle konuşur, benimle tutar. Benden isterse, ona veririm. Kulum bana farzlarla olduğu gibi, hiçbir şeyle yaklaşamaz. Ey insan! Ben sana ayıplarını örtmekle yaklaşırım, sen ise benden gafil olup kaçarsın. Ey insan! kardeşlerin sende günah kokusu bulsalar, seninle oturmazlar. Ben ise günahları örtücüyüm ve Halim'im. Ey insan! Sabaha çıktığında iki büyük ni'met arasında olursun. Hangisinin daha büyük olduğunu bilemezsin. İşlediğin günahların insanlardan örtülü olması mı, yoksa seni övmeleri mi? Benim senin hakkında bildiklerimi onlar bilselerdi, kullarımdan biri seninle konuşmazdı. Halbuki ben mağfiret ediciyim ve Rahîm'im. Ey insan! Söylediğin her söz, gittiğin her şey, duyduğun

her ses, kokladığın her koku, tuttuğun her şey, gittiğin her yer, düşündüğün her şey, her üzüntüden elemin, her sevinçten izzetin olduğu zaman ben seninle idim. Yanındaydım. Hepsini biliyorum. Kalbine bakıyorum. Sana yakınım. Dışındaki ve içindeki her zerreyi kontroldeyim. Seni kuşatmışım. Seni koruyucuyum. Her işinde tasarruf sahibiyim. O halde bana şükr et ve bana ibâdet et. Bana gel. Bana tevekkül et, işlerini bana ısmarla. Benden râzı ol, senden râzı olayım, seni seveyim ve kâfi olayım. Nerede olsan beni bulursun. Benim için olduğun kadar, senin için olurum.» Arabî nazm (tercümedir):

Hakikî matlub benim, ara bulursun beni,
Başkasını ararsan hiç bulamazsın beni.

Maksûd benim, gayrıyı sakın maksûd edinme,
Bütün hayırlar bende ara bulursun beni.

Ben öyle bir Rabbim ki, şiddetli azabımdan,
Bütün mahlûkat korkar, ara bulursun beni.

Ma'bûd benim, gayriyi sakın ma'bûd edinme,
Hakikî Cebbâr benim, ara bulursun beni.

Ben Allah'ım, benzerim, mislim gibi bir şey yok,
Hakikî Deyyân benim, ara bulursun beni.

Melik, Müheymin benim, kadr ü celâl benimdir,
Mertebem en büyüktür, ara bulursun beni.

Ben zamandan önceyim, öncelerin öncesi,
Sonraların sonrası, ara bulursun beni,

Ben Vehhâb'ım ey kulum, hemen ihsân ederim,
Hemen şimdi veririm, ara bulursun beni.

Kuluma kardeşinden daha merhametliyim,
Ve ana, babasından, ara bulursun beni.

Gece karanlığında kulum beni bulursun,
Kendine daha yakın, ara bulursun beni.

Secdedeki duânda kulum beni bulursun,
Kalktığın zaman dahi, ara bulursun beni.

Beni Rahim ve Rauf, Birr olarak bulursun,
Bütün yaratıklara, ara bulursun beni.

Beni Vâhid ve Samed ve hem Azim bulursun,
Ve çok iyilik eder, ara bulursun beni.

Yardım bendendir, beni hep yardımcı bulursun,
Hakikî Kahhâr benim, ara bulursun beni.

Kulum, mahlûkatıma beni vâsı' bulursun,
Hakikî Hallâk benim, ara bulursun beni.

Muztar olan der ise, beni görmüyor musun,
Hemen ona bakarım, ara bulursun beni.

Kulum isyân edince bana beni bulamaz,
Anında ceza verir; ara bulurusn beni.

Tevbe etse tevbesin, hemen kabul ederim,
Hakiki Tevvâb benim, ara bulursun beni.

Ayıbları gizleyen, benden başkası var mı?
Hakiki Settâr benim, ara bulursun beni.

Bilir misin gayrısı, günâh mağfiret eder,
Hakiki Gaffâr benim, ara bulursun beni.

Bilir misin başkası âleme yardım eder,
Ve ateşten kurtarır; ara bulursun beni.

Bilir misin uyaran, var mıdır benden başka,
Her tehlikeye karşı, ara bulursun beni.

Bilir misin, var mıdır, benden başka bir şeye,
Ol desin hemen olsun, ara bulursun beni.

Bilir misin, ben gibi, ismi olan var mıdır,
Hakiki Rahmân benim, ara bulursun beni.

Benden başka âleme çok ihsân eden var mı,
Hakiki Muhsin benim, ara bulursun beni.

Bir gece var mıdır ki, gizlice nidâ ettin,
Ve ben seni duymadım, ara bulursun beni.

Kulum, seni kurtaran, benden başkası var mı,
Cehennem ateşinden, ara bulursun beni.

Sana hulle giydirmez Firdevs'te benden başka,
Hakiki Razzak benim, ara bulursun beni.

Kullarımdan bilmeden bana isyân edene,
Merhametim şâmildir, ara bulursun beni.

Benden korkup tevbekâr olana keremim var,
İkrâm benim içindir, ara bulursun beni.

Kulum, ni'metler benim, ihsânlar hep benimdir,
Her iyilik benimdir, ara bulursun beni.

Dünya, içindekiler, hepsi benim içindir,
Melekût da benimdir, ara bulursun beni.

Benim benzerim var mı, nerede benim mislim,
Hayır, asla olamaz, ara bulursun beni.

Bana gel, benden başka, senin mahsudun yoktur,
Hakiki Mennân benim, ara bulursun beni.

Kullarımı yarlıgar ve mağfiret ederim,
Yarın mahşer yerinde, ara bulursun beni.

Kerimim diler isem, hesâba bile çekmem,
Hakiki Vehhâb benim, ara bulursun beni.

Ben ferdim, müdebbirim, hattâ arşın üstünde,
Keyfiyyeti bilinmez, ara bulursun beni.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Allahü Teâlâ'yı bilmenin yeri insanın kalbi olduğunu hadis-i şeriflerle bildirir.

Ey aziz! Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetine şefkat ve merhametle, Allahü Teâlâ'nın, kullarının kalblerine yakın ve onları gözetir olduğunu müjde ile hadis-i şerifte buyurmuştur ki: «Rabb'ımı, mutlak nûr bulmuşum. Muhakkak ki ben onu müşâhede etmişim.» Yine buyurdu: «Gözlerim uyur, kalbim hiç uyumaz. Rabbül enâm ile hep huzurda olur.» Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ ile öyle vaktim olur ki, o zaman ne bir mukarreb meleğe itibâr, ne de bir nebiyyi mürsele iltifat edebilirim. Ancak onunla meşgul olurum.» Yine buyurdu: «Geceyi Rabb'imin katında geçiririm. Kendisi bana yedirir içirir.» Yine buyurdu: «Beni gören Hakk'ı görmüş olur. Benimle musafaha eden, Hakk'la musafaha eder. Bu yed-i ilâhi olup, onların ellerinin fevkindedir.» Yine buyurdu: «Hak, Ömer'in dili ile söyler.» Yine buyurdu: «Mü'minin kalbi beytullahdır.» Yine buyurdu: «Mü'minin kalbi Arşullahdır.» Yine buyurdu: «Mü'minin kalbi yerden ve gökten geniştir.» Yine buyurdu ki: «Mü'min mü'minin aynasıdır.» Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ, mü'min kulunun kalbinde va'z ve nasihat eder.» Yine buyurdu ki: «Allahü Teâlâ, mü'minlerin kalbine hayrı ilham eyler.» Yine buyurdu: «Ey ümmetim, Rabb'iniz hepinizle tercümansız konuşur.» Yine buyurdu ki: «Bir işi yapacağın zaman, kalbine danış, kalbin sana fetvâ verirse, yâni o işi isterse, onu yap. Zira onda hayır vardır. Kalp onunla mutmain olur. Şer odur ki, kalb onunla müteredid olur. İnsanlar sana fetvâ verseler de, onu yapma.» Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ, her işte rıfk ve yumuşaklığı sever. Hazin ve rahim olan kalbe sohbetiyle nazar eder.» Yine buyurdu: «Kulların kalbi, yeryüzünde Hakk Teâlâ'nın kabıdır. Onun katında en sevgilisi en yumuşak ve şefkatli olanıdır.» Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ sizin sûretinize ve güzelliğine bakmaz, lâkin kalblerinize ve niyyetlerinize bakar.» Yine buyurdu: «Şefkatli bir ana, çocuğunun terbiyesinde nasıl ise, Rabbül âlemin kullarına ondan merhametlidir.» Yine buyurdu: «Kalbinde gayb hazinesi olmayan bir mü'min yoktur. Allahü Teâlâ bir kuluna iyilik murad edince, onun kalbinde bir pencere açar. Şaşılacak ni'metlerini ve kibriyâsının gariplikleri ona gösterir.» Yine buyurdu: «Her mü'minin dört gözü vardır. İki gözü ba-

şındadır. Onlarla dış işleri ve şeyleri görür. İki gözü kalbindedir. Onlarla gaybi şeyleri müşahede eder. Allahü Teâlâ bir kuluna iyilik dılese, kalbindeki basiret gözünü açar.» Yine buyurdu: «Kulların kalbi rahmânın iki parmağı arasındadır. Dilediği tarafa çevirir.» Yine buyurdu: «Selim, kalb, onu çevireni görür.» Duâ etmiştir ki, «Allahümme yâ mukallibel kulûb sebbit kulûbenâ âlâ dinike ve t'atike birahmetike, yâ erhamerrahimîn.» Nazm:

1. Çü kalbe nâzil olur pertev-i cemâl-i habîb,
   Görüne can gözüne bedr-i bâ-kemâl-i habîb.
2. Ne iltifatı kalır kâinat lezzetine,
   Anın ki canda olur lezzeti visâl-i habîb.
3. Ne itibâr eder eşkâl içün hayâle o kim,
   Hemîşe dilde bulur, zevk-i vecd ü hâl-ı habîb.
4. Ne iktiza eder âb-ı hayât o âşıka kim,
   Müdâm kalbine dolmuş mey-i zülâl-i habîb.
5. Bu dâm ve dâneye meyl etmedi o bülbül-i can,
   Ki oldu dilde giriftâr-ı zülf ü hâl-i habîb.
6. İki cihân getürmez hayâline asla,
   O dil ki anda olur dem-be-dem hayâl-ı habîb.
7. İki cihânda bulunmaz, habîbe misl ü bedel,
   Egerci her dü-cihândır bize zilâl-i habîb.
8. Nevâl-i sûreti neyler o mest-i rûhâni,
   Ki oldu cânı muhabbetle pür-nevâl-i habîb.
9. Tulû' edince gönül maşrıkından ey HAKKI
   Nücûmu mahv eder ol şems-i bî-zevâl-i habîb.

1. *Sevgilinin güzel yüzünün parıltıları kalbe dolunca can gözüne sevgilinin dolunayı tam anlamıyla görünür.*

2. *Sevgiliye kavuşma lezzetini tadan canda kâinat lezzetine zerre kadar iltifat duygusu kalmaz.*

3. *Devamlı sevgilinin vecd ü hal zevkini gönlünde bulan kişi şekil için hayâle itibar etmez.*

4. *Sevgilinin tatlı içkisiyle kalbi dolan aşıka abıhayat* (ölümsüzlük suyu) *hiç gerekmez.*

5. *Sevgilinin zülüf ve benine tutulan can bülbülü, bu tuzak* (kafes) *ve dâneye hiç meyletmedi.*

6. *Her dem sevgilinin hayâliyle birlikte olan gönül, iki cihânı aslâ hayâline getirmez.*

7. Madem ki bizim için her iki cihân sevgilinin gölgesi (yakınlığı) *dır. Öyleyse, sevglinin eşi ve benzeri iki cihânda da bulunmaz.*

8. Sevgilinin aşkı ile doyan can, rûhânî bir sarhoş olmuştur. Ve aslâ maddî yiyeceğe el uzatmaz.

9. Ey Hakkı! Sevgilinin hiç batmayan güneşi gönül senâsında doğunca yıldızları ortadan kaldırır, görünmez eder.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Marifetullahın yeri olan kalbin künh ve mâhiyyetini bildirir.

Ey aziz! Ehlüllah demişlerdir ki, kulların kalbi nazargâh-ı Mevlâ olunca, kalbi mâsivadan temizlemek, her taatten evlâdır. Kalbine danışan pışmanlıktan uzaktır. Fetvâ ve ikbâline uymayanın işi tehlikedir. İnsanın kalbi Rahman'ın kapısı olup, kulun Mevlâ'sı huzurunda duracak yerdir. Gönül bedenin padişahıdır. Minnet sahibinin esiridir. Gönül kudret levhidir. Akıl ma'rifetin nakışlarıdır. Gönül, bir Rabbâni latifedir. Ma'deni bu cismânî noktadır. Gönül akl-ı meâdın zâhiridir. İnsan rûhu, onun bir adıdır. Gönül şaşılacak bir şeydir. Bu akıl onu anlamaktan âcizdir. Kalp ıslah olsa, cesed ıslâh olur. Çünkü padişahın salahıyla, teb'ası da felâh bulur. Gönül hilkatın aslıdır. Onun şanı muhabbettir. Muamele kalbe geçerse, uzuvlar rahat eder. Abdalın üstünlüğünü söz ve amelledir sanma; belki üstünlükleri kalbleri ve halleri iledir. Bir kâmil demiştir ki. «İki sene kalbimin hıfzında oldum. Sonra mahfûz rahat buldum» Kalp imân ma'denidir. Tevhid ve irfân kaynağıdır. Kalp, huzur makamıdır. Nûr şehridir. Kıt'a (tercümedir):

Sinedeki muhabbet, gözdeki nûr gibidir,
Ruhda aşkın olması, cesedde rûh gibidir.

Câhil nûr huzurundan firâr etmiş kaçıyor,
Evet gözü ağrıyan, güneşe bakamıyor.

Beden, dıbağlanmağa muhtaç bir deridir. Nefs, kumanda edilmeye mahtaç bir binektir. Gönül, ta'mire muhtaç bir câmi'dir. Gönül, kabûl sermâyesidir. Lâkin zanlarla uğraşıyor. Kalbindeki düşüncelerin murakıbı Kayyûm olan a'zalarındaki hareketlerde masûmdur. Vahdet ehlinin kalpleri, ma'rifet ve muhabbet kap'arıdır. Görmek gözün, müşâhede kalplerin, mükâşefe sırlarındır. Beyt:

Kâb-ı gaflet bağlamış halkın basiret çeşmini,
Yoksa ol hurşid dâim dilde doğmuş, bi-sehâb.

Gaflet uykusu halkın basiret gözünü bağlamış. Yoksa o güneş aslında gönülde bulut engeli olmadan doğuverir.

Gönül huzûrda bulunsa, hisler ma'mur ve mesrûr olur. Dünya konaklarını geçmek binekle, mânâ konaklarını aşmak kalp iledir. Selim kalbin kıblesi Hudâ'dır. Âdeti kazaya rızâdır. Kalpler üçtür: Biri ihsânı, diğeri rızâyı, öbürü de lıkâyı gözeten kalptir. Gönül bahçesinde ma'rifet güllerini ve çiçeklerini koklayıp vahdet bahçesini seyretmek ve aşk nağmelerini dinlemek her şeyden lezzetlidir. Kıt'a:

Nazargâh-ı Hudâdır dil, onu sen benliğinden sil,
Çü oldu sâfi kalbin bil gerek mestânelik etmek.

Dil olsa aşkile rûşen, olur ma'şuka hoş mesken,
Cemâliyle olur gülşen bilir peymânelık etmek.

Gönül aynası Allah'ın baktığı yerdir. Onun benlik pasını sil. Mademki kalbin saf (tertemiz) oldu, öyleyse onunla kendinden geçmek gerekir. Gönül aşk ile parlarsa, sevilen için en güzel yurt oluverir. Böylece onun cemâliyle gül bahçesine döner de peymanelik etmek ister.

*

Dünya ile olan gönül zarardadır. Ukbâ ile olan gönül erir. Mevlâ ile olan gönül temiz ve ne güzeldir. Gafilin kalbi dünyaya bağlıdır. Zâhidin kalbi ukbâya bağlıdır. Ârifin kalbi Mevlâ'ya bağlıdır. Gönül, çok şefkatli bir arkadaştır. Ona korku ve tehlike zor iştir. Çünkü az bir eser, onda büyüktür. Kalbin Hakk ile olsun ve kalıbın halk ile kalsın. Kimin kalbini Hakk istilâ ederse, bütün insanlar onun gözünden düşer. Kalbin hayatı, Hazret-i Rahmân'ın sıfatlarıdır. Meselâ rahmet, adâlet ve ihsândır. Kalbin acaip halleri duygu organlarının anlamasından beridir. Yüksek rûhunun nağmeleri eşyanın hayâtıdır. Güzel sesli terennümleri, ayıplamadan çok yüksektir. Muhabbet hamuru, her ni'metten lezzetlidir. Cemi'yyet lezzeti her zevk ve safâdan aziz ve evlâdır. Zira o her mânânın toplandığı yer, isimlerin câmi'i ve Mevlâ'nın nazargâhıdır. Nazm:

1. **Gönül bu nağme-i pestinledir bülend-vücûd,**
   Ya nefh-i sûr-ı ânisin, ya kıyâmet-i mev'ûd.

2. **İşitmişem ki, nice halkın aldı canlarını,**
   O zevk-i lezzet-i âvâz-ı nağme-i Dâvûd.

3. **Senin demin eseri aksidir onun nefesi,**
   Onunla meyyit olur hayy demekle her mevcud.

4. **İrer cihâna demâdem, deminle bûy-i hayât,**
   Bu demle ıtr-ı cihânsın abîrsin, ya ûd.

5. **Değil nevâların ey dil bu halk ve tenden,**
   Nevâlarınla döner mihr ü mah, çerh-i kebûd.

6. **Terennümünle anınçün cihân olur pür zevk,**
Ki nefh eder nefehâtın Hüdâ-yı Hayy ü Vedûd.

7. **Cihânı tuttu çü enfâs-ı tayyibin ey dil,**
Bu bahr-i zevka dalıp HAKKI oldu hoş nâbûd.

1. *Ey gönül! Bu yüce bedenin, sesini alçaltmandan dolayıdır. Sen, ya apansız geliveren bir Sur üfürüşü, ya da vakti belirlenmiş olan bir kıyâmetsin.*

2. *İşittim ki, Hz. Davûd'un güzel sesindeki lezzetin zevki nice kişilerin canını almıştır.* (Onu dinleyerek düşüp ölmüşlerdir).

3. *Halbuki onun nefesi senin deminin bir sonucudur. Onunla «Hayy* (Diri)» *demekle her varlık ölü haline gelir.*

4. *Senin deminle bu cihâna daima hayat kokusu yayılır. Bu demle sen ya cihânın en güzel kokusu, ya anber, ya ôd ağacısın.*

5. *Ey gönül! Senin inleyişlerin bu halk ve bedenden ötürü değildir. Aksine senin bu inleyişlerinle güneş ile ay ve bu gökkubbe döndüğü içindir.*

6. *Onun içindir ki senin terennümünde cihân zevke gark olur. Çünkü senin üfürüşünü gerçekte Diri ve yegâne dost olan Allah üfler.*

7. *Ey gönül! En güzel nefeslerin cihanı baştanbaşa kapladı. Hakkı da bu zevk denizine dalıp yok oldu.*

BEŞİNCİ NEVİ: Marifet yeri olan kalbin hallerini ve özelliklerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, gönül bir kubbeye benzer. Ona gelip giden hâtıralar [kalbe gelenler] ve hallerdir. Gönül, dikilmiş hedeftir. Ona her taraftan gelen oklarla delik deşiktir. Gönül sâbit bir aynaya benzer. Şekil ve sûretler onun karşısındadır. Gönül, güzel, temiz bir deniz, iç ve dış duygu nehirlerinin toplanma yeridir. Gönül her hikmetin menbaı, her san'atın üstâdıdır. Kalbin uyanıklığı asıl uyanıklıktır. Gözün, onsuz uyanması zarardır. Gönül, beden gibi melûl olup yorulur. Ancak zarif hikmetle neşat ve kuvvet bulup açılır. Kalbin neşat ve melâli olur. Yüz çevirmesi veya yüz dönmesi olur. Demek ki neş'at ve teveccüh ile işe başlamak hoş, melâl ve istemeyerek yapılan işler, fayda ve lezzetten boştur. Kalplerin içi, gayb esrarı ittila'ına yakındır. Karnın orucu yemek ve içmekten, dilin orucu ise yaramayan sözlerden, kalbin orucu, efkâr ve evhamdandır. Kalbin orucu âdât-ı kirâmdandır. Mâsivadan boşalan gönülün hâli Mevlâ'nın huzurunu tatmaktır. Basarın [gözün] olmaması, basiretin yokluğundan kolaydır. Çünkü göz, fer'i görme, basiret aslı müşâhede yeridir. Hakk'ı bulan gö-

nül, Hak'tan başkasına ihtiyaç duymaz. Bedenin şehâdet âlemini idrak eden hisleri olduğu gibi, kalbın de bâtınî hisleri olup, onlarla gayb âlemini idrâk eder. Zirâ kalbin, gaybî şeyleri müşâhede eden gözü vardır. Gayb ehlinin sözleri duyan kulağı vardır. Gayb kokularını alan burnu vardır. İmân tatlılığını duyan, ma'rifet gıdasını, Cennet lezzet ve sevgisini tadan dili vardır. Bedenin duyarlığı bütün uzuvlarında olduğu gibi, akıl cevheri de, kalp mertebesinin dokunma duygusu yerindedir. Kalp, onun vâsıtasıyla bütün ma'kulattan istifade eder. Bu bâtınî hislerin, âlem-i ervâha açılması, bedenin dış duygularının cisimleri âleminden kapanmasına bağlıdır. Dış duygular uyku veren uzletle, kendi idrâk edeceği şeylerden kesilip, hareketsiz, işsiz kalınca, kalbin bâtınî hislerinin yolları açılır. Bu zaman ma'nevi değişme hasıl olup, O kimsenin kalbinden hikmet pınarları diline akar. Gerçi gönül âlem-i melekûtun menbaı olmuştur, lâkin pınarlarının akma kanalının içinde bağlanıp kaldığından, dış duygu nehirleri çeşitli ve çok bulanıklıklarla dışarı gelip, ona dolmuştur. Onda toplanıp kokmuştur. İşte halvetle dış duygu nehirlerinin önü kesilip, hâtıraları gidermekle gönülden o biriken kan çıkarılsa, **«Kırk sabah, Allah için bir kimse hâlis olursa, kalbinden diline hikmet pınarları akar»** düstûru gereğince, pınar yolu ondan açılıp, Ehadiyyet denizinden kalbe hikmet pınarları akıp, o gönül nûrlar menbaı ve sırlar mahzeni olur. Böyle gönül sâhibi lisân-ı hâl ile şu beyti okur. Beyt (tercümedir):

> **Ol şey ki, cihân ona dar olmuştur,**
> **Benim dar gönlüm vatan kurmuştur.**

Gönül Hudâ'nın beytidir. Gönlüne gelmeyen Hakk'tan uzaktır. Beyt (tercümedir):

> **Git bak, sende görülen dildarın didârıdır,**
> **Canın Hakkın komşusu, dildârın dildârıdır.**

Gönül Mevlâ'nın dergâhı olunca, ona teveccüh elzem ve evlâdır. Nazm (tercümedir):

> **Li meallah sarayı gönüldedir,**
> **Tecelli hâne vallahi gönüldedir.**
>
> **Ne istersen yürü, var ondan iste,**
> **Hakkın ulu dergâhı gönüldedir.**
>
> **Mertlerin Ka'besi değil, taş, toprak,**
> **Kalbi ara ki, Beytullah odur ancak.**

***

Ey gönül her ne dilersen sensin ol.
Sen sana gel sende iste, sende bul.

Hızır gibi âb-ı hayâtı zûlmet-i tende ara.
Var seni var eyleyen Mevlâ'yı sen sende ara.

Ölümsüzlük suyunu Hızır gibi beden karanlığında ara. Var sen, seni yaratan Allah'ı yine kendinde ara.

Gafil kalb, karanlık zindandan korkunç ve dardır. Ârifin kalbi Arş ve kürsiden geniş olduğu muhakkaktır. Zira Arş ve Kürsi ve içindekiler madde âlemidir. Selim kalb ise, insanın rûhu olup, emr-i Rabbânidir. Demek ki, gönül ve rûh, marifetin yeri ve Arş-ı Rahman'dır. Kalbi mâsivâdan pâk eden ârif ve kâmil insandır ve cihânın sultanıdır. Nazm:

1. Cennet-i a'lâdan a'lâdır ham-ı eyvân-ı dil,
Onda lutfuyla tecelli eyler ol sultan-ı dil.

2. Kendi nûrundan münevverdir behişt-âbâd-ı can,
Hüsn-i vechinden müzeyyendir nigâristân-ı dil.

3. Çünkü dil tahtında sultan-ı hakikat hükm eder,
Cümle canlar hubb ü taatle tutar fermân-ı dil.

4. Cismdir bir perde-i pür-nakş, cân dergâhına,
Can nedir, bir perdedâr-ı dergeh-i cânân-ı dil.

5. Evveli bil, âhırı bil, zâhiri bil, bâtını,
Andan anlarsın neden yapıldı çâr-erkân-ı dil.

6. Dilde aşk eyler çü her dem, başka renk ile zuhûr,
Lâ cerem her demde başka renk olur elvân-ı dil.

7. Cümle âlemdir muhit-i dilde bir mevc-i revân,
Mevcden geç, ol garîk-i bahr-i bi-pâyân-ı dil.

8. Çün bisat-ı dilde bast olmuş simât-ı aşk-ı Hakk,
Ehl-i dil âlemde olmuş dem-be?dem mihmân-ı dil.

9. Var iken âlemde HAKKI böyle bir âli makam,
Kıble-i can olmalıdır, hüsn ü hem ihsân-ı dil.

1. Gönül eyvanının tavanı, cennet-i âladan bile yücedir. O gönül sultanı olan Allah, lütfedip orada tecelli eyler.

2. Can cenneti Kendi nûruyla nûrlanmıştır. Gönül resimhanesi ise yüzünün güzelliğiyle süslüdür.

3. Madem ki gönül tahtında hakikat sultanı hüküm sürmektedir öyleyse bütün canlar, sevgi ve itaatle gönül fermanına boyun eğerler.

4. Cisim, can dergâhı için nakışlı bir perdeden ibarettir. Can nedir?.. Yoksa o da gönül sevgilisinin dergâhındaki perdeci mi?..

5. Evveli, âhiri; açığı ve gizliyi bil. Ancak o zaman gönlün dört unsurunun neden yapıldığını anlarsın. (Yani bu sayılardan yapılmıştır).

6. Aşk gönülde her an başka renk ile ortaya çıkar. Şüphesiz gönül rengi de her dem başka renge girer.

7. Cümle âlem, gönül denizinde devamlı gelip-giden birer dalgadan ibarettir. Öyleyse dalgadan geç de gönlün sahilsiz denizinde gark ol.

8. Madem ki, Hakk aşkının sofrası gönül sofrasında yayılmıştır, elbette gönül ehli olanlar her dem o gönle misafir olacaklardır.

9. Ey Hakkı! Alemde böylesine yüce bir makam var iken gönlün ihsanı ve güzelliği elbette can kıblesi olmalıdır.

ALTINCI NEVİ: **İnsanın kalbinin cevheri olan akl-ı meâdın had ve hakikatını bildirir.**

Ey aziz! Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Allahü Teâlâ'nın kullarını süslediği şeylerin en güzeli akıldır.»** Dâvud aleyhisselâm buyurdu ki: **«Akıl, insana her şeyi unutturup, Hakk'ın ma'rifetine kavuşturandır. Hevâ, insâna, kendi aslını unutturup, fânilere meyl ettirendir.»**

Ehlullah demişlerdir ki, aklın haddi fâniden ayrılmak bâkiye kavuşmaktır. Aklın haddi, kazâya rızâdır. Kendini tanımakla Rabb'ini tanımaktır. Akıl süs, nefs çirkinliktir. Akıl şifâ hevâ eşkâdır. Akıl, sâdık bir arkadaştır. Her şeyden ibret alır. Üstündür. Aklın şânı, teslim ve itaattır. Akıllı olan ehl-i saâdetir. Aklı kâmil olanın, kelâm konuşması az olur. Akıllı, câhilin rağbet ettiğine tenezzül etmeyendir. Şeriate muhalif ve âdete mugâyir gitmez. Allahü Teâlâ bir kulunu sevse, ona selim kalb, kerim ahlâk, kuvvetli akıl ihsân eder. Aklın gâyesi, cehlini itiraftır. Akıllının dili, kalbine bağlıdır. Çok zelilleri, akıl celil eder. Çok çirkinleri güzel huylu eder. Aklın yarısı, gâfil olmaktır. Yarısı sabırdır. Bilmemezlik gibi akıl olmaz. Dalgınlık gibi hilm olmaz. Edepsizin aklı yoktur. Akılsızın dini yoktur. Akıl, Yezdân'ın kitâbını kabul edicidir. İki cihanın saâdetinin sermayesidir. Akıl, fıtrat nûrudur. Hikmet nûrlarının iktibası ile, ışığı artar. Akıl, nefsi şehvetlerden kesen, kalbi şüpheli şeylerden ayıran, rûhu halka bakmaktan alıkoyup, hepsini daimi huzurda toplayandır. Akıl, işlerin sonunu sana gösteren ve kâinat defterini okuyandır. Akıl, kâmil bir nûr olup, kalbin tümüne şâmildir. His ve akılla bilinenler onunla hâsıldır. Akıl, insanın rûhudur. Hayvani rûhun binicisidir. Nefsi şehvetler olan, hayvani rûh,

insan bedeninin sırtına binmiştir. Akıllar ve kalpler, melekûtî ve semavidir. Nefsler ve bedenler mulkî ve topraktandır. Demek ki onlar, nûrânî ve yüksek, bunlar ise, zulmânı ve süflidir, aşağıdır. Akıl kâinatın etrafını cevelân edıp dolaşır. Lâkin Mükevvin'in huzurunda âciz ve şaşkın kalır. Akıl, Hazret-i Hallâk'ın kuludur. Güzel huyların efendisidir.

Aklın nâm ve şânı pek çoktur. Birinci nâmı şudur ki, dünya ile bir meşguliyeti yoktur. Aklın dışı, susmak, bâtını gizli sırları örtmektir. Akıl, eşyâyı Hakk ile bulandır. Her şeyde Hakk'a dönendir. Akıl, kul olduğunu bilmek için kalpte hâsıl olan bir âlettir. Sanma ki, Rabb'i bilmek için kalbe kavuşur. Akıl nasihat eden bir vezir, hevâ kötü bir vekildir. Akıl yürekte bir nûr ve basirettir. Ona uymamak hüsrân ve aşağılıktır. Susmaya meyilli olan sıdk ile konuşur. Hakk ile bilir. İyiliği halka ulaşır. Aklı olan akıllıdır. Âkil, Hakk'ı mâsivaya tercih ve ihtiyar edendir. Nefsin hevâsını koyup, üns huzuruna gider. Akıllı, Hüdânın sâdık arkadaşıdır. Sâdıktan muhalefet uzaklıktır. Aklın alâmeti güzel ahlâktır ve tevhid-i Hazret-i Hak'tır. Akıl özlerin özüdür. Rabb'ül-erbâbın mahbûbudur. Akl-ı meâdın şânı vedâd ve reşaddır. Lûtf-i vedâd ve sedâddır. Akıl, ezel bârgâhından gelmiş olunca, ilim ve ameli şeyler onunla nizam bulur. Geçmiş ve gelecek işleri ve halleri aynı gibi gösteren akıldır. Hakk yolunda delil için akıl yeterlidir. Her yerde dost akıldır. Aklı güçlü bir pâdişahdır. Zira âlemde zillullahdır. Akıl Hüdânın nûrunun gölgesi olunca, gölge sahibinden nerede ayrılmıştır. Ancak sahibine tâbidir. İhtiyâr-ı cüz'isine ma'nidir. Akıl, insan rûhunun bâtınıdır. O ise Rabbânî lâtif bir cevherdir. Akıl gönülde parlayan bir nûrdur. Onda hak ile bâtılı ayırıcıdır. Akıl his ve kıyâstan âlâdır. Zira ki o, Mevlâ'nın gizli sırrıdır. Akıl Yezdân'ın veziridir. İki cihânın işlerini düzenleyicidir. Akıllının bir gamı olmaz. Zira kazâda bir kusur bulmaz. Akıl, âlemin hilkatında Hakk'ın rahmetidir. Akıl insanın içinde Hakk'ın hüccetidir. Her ismi bilen akıldır. Bir müsemmâyı ârif olan akıldır. Beden şehrinin vâlisidir. İyiliği ve kötülüğü ayıran akıl sultan, diğerleri hışımdır. Çünkü akıl, hepsinden çok bilir. Akıl insan kalbinin hayatı, gayb konusunda tercümanıdır. Nefs-i nâtık ile bu akl-ı şerif, latif cihânın baba ve annesidir. Bu iki şerefli çiften yalnız biri kendinde bulunana âsi olur. Güneş suyu topraktan havaya çektiği gibi, akıl insanı enâniyyetten, benlikten Mevlâ'ya çeker. Hevâ küfür, akıl dindir. Hevâ körlük, akıl sonunu görendir. Aklın eli ve dili kısadır. Murâd ve arzu, eblehin sermayesidir. Dört tabiat mürid, akıl ise pirdir. On duygu asker, akıl kumandandır. Bunlardan ona uymayan hor ve hakirdir. Beden uyku ile rahat edince, uyanık akıl, o zaman kendi âleminde seyahat eder. Akıl uzağı gören bir gözdür. Onun nûru, dînin usûlüdür. Gadab ve şehvete mağlup olanın aklı, nûrsuz göz

gibidir. Akıl her iki cihânda azizdir. Yüzü güzel olup, aklı az olanın ahmaklığı kötü ahlâkına delildir. Akılsız güzel süs kabağına benzer. Akılsız güzelin gönlü, sıkıntı, düşmanlık ve buğz ile doludur. Akıl öyle sûretlere bakmaz, kendi sahibini ateşlere yakmaz. İşte akılla, bu kalıbın sûretinden, kalp sarayına giren, fâni dünyadan geçip, can âlemini bulur. Gönülde akıl seyrân edip, hüsnüne hayran olur. Marifet devletine erip muhabbet şarabını görüp, daimi mest olur ve Hakk'ın huzûrunda murad olur. Nazm:

1. Akıl kim, kârı halka hilesidir,
Sanma akl o gönül akilesidir.

2. Akıl kim, pür nifâk ü telbîstir,
Dime akıl iştirak-ı iblistir.

3. Akl-ı din, ihtiyâr edendir pir,
Esedullah oldu, cümleye mir.

4. Akıl hiç mal u câha meyl etmez,
Ayb u ârın tarikına gitmez.

5. Akl eş'ār-ı dinde âr eyler,
Kizb ü san'attan ol firâr eyler..

6. Kimseyi akl medh ü zem kılmaz,
Akıl bir kimseye sitem kılmaz.

7. Hulk-ı bedden çü akıl âridir,
Fi'l-i bed pes onun ne kârıdır.

8. Akıl din ü meâda meyl eyler,
Bu umur-i meaşı ol neyler.

9. Akıl bir hâce-i muhakkıktır,
HAKKI irfanda hem müdekkikdir.

1. Aklın işi gücü halka hile etmektir. Sanma ki akıl o gönül akıllısıdır.

2. Akıl, nifak ve pisliklerle doludur. Deme ki akıl, şeytanın ortağıdır.

3. Gerçek pîr, din aklını seçendir. Bu bakımdan Allah'ın aslanı herkese baş oldu.

4. Akıl hiç mal ve mevkiye meyletmez ve ayıp ile ar yolunda yürümez.

5. Akıl, din işlerinde utangaç davranır. Yalan ve yapmacıktan kaçınır.

6. Akıl kimseyi övüp-yermez. Akıl bir kimseye sitem etmez.

7. Akıl, kötü huylardan arınmıştır. Öyleyse kötü iş onda ne arasın.

8. *Akıl din ve âhirete meyl eder, yoksa bu dünya işlerini ne yapsın.*

9. *Ey Hakkı! Akıl gerçekleri görmüş bir üstaddır. Bilgelik hususunda da gerçekten ince eleyip sık dokur.*

YEDİNCİ NEVİ: İnsan aklının menşei ve rûhun mebdei olan akl-ı küllün azametini şânını ve her an cümleye olan lütf ü ihsânını, Hakk Teâlâ'nın ona olan muhabbet ve ikrâmını ve onun âlemin cüzlerine olan devamlı feyzlerini bildirir.

Ey aziz! Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Allahü Teâlâ bütün âlemden önce aklı yarattı. Ona otur buyurdu. O da oturdu. Sonra ona kalk buyurdu, hemen kalktı. Sonra ona gel diye işaret etti, hemen geldi. Sonra geri dön dedi, geri döndü. Sonra ona konuş buyurdu. Hemen konuştu. Sonra ona dinle buyurdu. Akıl söz dinleyip, hemen dinledi. Sonra ona bak buyurdu. Akıl O'na baktı. Sonra ona anla buyurdu. Akıl hemen, her şeyi idrak etti. Sonra ona bırak buyurdu. Hemen bıraktı, ayrıldı. Sonra ona, izzetim, celâlim, azametim, kibriyâm, saltanatım ve kudretim hakkı için bana senden kerim, sevgili ve muhterem bir kimse yaratmadım ve yaratmam da. Ancak seninle bilinirim seninle ibâdet olunurum. Seninle kullarımı tezyin ederim, seninle onları beğenirim, seninle dostlarımı diriltirim, seninle men eder, seninle veririm. Seninle sever ve inâyet ederim. Seninle terbiye ve hidâyet ederim. Seninle hitâb ve ikâb ederim. Senin için âlemler yaratırım buyurmuştur.»**

İşte bu akl-ı kül, her şeyden önde ve üstündür. Hakk Teâlâ katında en sevgili ve en yakındır. Bütün âlemlerin mesnedi, insan rûhunun mebdei, ma'rifet sahiplerinin kalplerinin hayatıdır. İnsan onunla Hakk'ı tanır. Onun için kâinat ve cihan insanın hizmetçisidir. İnsan nev'i, onunla şereflenen ma'rifet sahiplerinin tufeyli olduğu, bu mânâya delildir. Nitekim, **«Sen olmasaydın, sen olmasaydın, eflâki yaratmazdım»** hitâbı, o temiz rûhun şânının ta'zimidir. Zira bu akl-ı kül, izâfi ruh, nûr-ı Muhammedi ve aşk-ı ilâhidir. Eğer o, göklerin ve yıldızların hizmeti olmadan, unsurlar, tabiatler, bitkiler ve hayvanlar, insanın bâtınında, zâhir ve ayân, kalbinde ârif ve ma'rûf-i cihân olması mümkün ve kolay olsaydı, bu gökler, unsurlar ve kâinattan hiç biri vücuda gelmezdi. O halde iki cihânın gayesi, yer ve göklerin neticesi, zamanın hulâsası ve bütün varlıkların mecmûu bu insan olup, ruh-i izâfi ile kalbi dirildikte, Rahmân'ın velisi (sevgilisi) ve cihânın cânıdır. Zira bu izâfi ruh, bir büyük cevher olup, âlemin cüzlerini kuşatmıştır. Bunun bâtıni nûrları akılların hayatı ve cihandakilerin nefsleridir. Zâhiri tavırları, görünen cisimlerin nizamıdır. Bu akl-ı kül, enfüs ve âfaka ait şey-

lerin müdebbiri (düzenleyicisi), Hakimin takdiri ile yağmur ve rızıkların taksim edicisidir. Âlemin bütün cüzleri, felek ve melek olsun hepsi, bu büyük rûhun âlet ve uzvu gibi yardımcılarıdır. Halbuki, kalbi sâfi olan insanın bâtınında, bu rûh-ı izâfi zâhir olup, onu muhabbet şerabiyle mest edip, hep yaşatır, güzel ve temiz eder.

Bu Akl-ı evvel olan büyük ruhdan, âlemin cüzlerinin ve âdemoğlunun her biri, istidadı kadar nasîb alınca, hayvani rûhu ölen insan, bu Rabâni rûh ile, diri ve bâki olmak istidadını bulmuştur. Onunla ebedi kalmıştır. Her şeyi, hakkıyle görüp, hallerin hakikatına erip, mebde ve esası bilmiştir. Vücûd dairesini tamamlayıp, kâmil insan olmuştur. Zira insanın rûhu, ibtida bu rûhdan tenezzül edip vâcûd mertebelerine gelmiştir. Eflâk ve anasırdan inip, üç mevâliden çıkıp, insan sûretine gelip, yine bu rûhu kendi kalbinde bulup, tekrar ona kavuşmuştur. Nitekim Hakk Teâlâ, Kur'ân-ı Ker'm'de, «**Nûrunun meseli**» buyurup, rûh-i izâfiyi kinâye eylemiştir. Tefsir ehlinin tâbirleriyle insanın vücûdunda olan, tabii rûh, mişkâta (kandil kabı) nebâti rûh fitile, hayvani rûh yağa, insani rûh zücâca (şişeye), izâfi rûh da misbaha (muma) benzetilmiştir.

O halde yemek normal yenir, uyku az olur, söz güzel olup, dâimi zikr ile olursa, mekân fânusu boş olur ve kalkar. Yağ ve fitili bulunan ve mutedil olan ve kandilinin şişesi saf ve parlak olan gönülde, o melekût misbahı (mum) parlayıp, nûruyla gönül dolup, kendini bilir. Ve Mevlâsını bulur. Bu büyük rûh, nûrlu bir rûh olup bir hâl üzere dâimdir. Herşey onunla kaimdir. Dünyaya milyonlarca insan gelip, hepsi kâmil ârif olup, izâfi rûh ile zinde olmak istidadını bulsa, bu rûh-ı izâfi, onların tümüne hayat-ı can ihsân eder. Eğer milyonlarla insan-ı kâmil, cihandan gitse, bu izâfi rûh, kendi hâli üzere bâkidir. O zerre kadar artmaz ve eksilmez. Meselâ yüzbin bina yapıp, her birinden güneşe bakan taraftan birer pencere açsalar, güneş ışığı, o binaların pencereleri miktarınca hepsini aydınlatır. Güneş o binalardan zerre artmaz. Yüzbin bina yıkılsa, onlardan güneşe zerre kadar noksan gelmez. Aynı şekilde bâtın güneşi de, her an her iki cihânın feyz vericisi, Hazret-i Yezdân'ın Cemâl nûrunun mazharıdır. Onun nûru ve ışığı dâima parlamaktadır. Zevâlsizdir ve noksanlaşmaz. Bu nûrlu güneşin ziyâsı, eflâkin, yıldızların, tabiat ve rükûnlerin aynası olup neticeleri, mevâlid ve âlemin halleridir. Bu rûh ile zinde olan kâmil insan, «**Mü'minler ölmez**» zümresine girer. Zira sonsuz hayat (yaşama) saâdetine kavuşmuştur. Ehl-i bekâ mertebesine ulaşmıştır. Beyt:

> **HAKKI ehl-i bekâyı yâd eyle,**
> **Hâtırın yâdı ile şâd eyle.**

Ey Hakkı! Bekâ âlemine gidenleri hatırla. Onların endeki haklarını hatırlayıp onları şâd eyle.

İşte bütün akıl ve nefsler ve âlemin tabiatleri, baba, anne, mevâlid, a'yân, bütün sûret ve mânâlar ve beyânlar ve her açık keşif ve gizli latifler, belki bütün isimler, cinsler, nevler, şahıslar, renkler, şekiller, sözler, işler, gönül ve rûh halleri, tavırlar, nûrlar ve iki cihânın sırları, ezel ve ebed, zaman ve mekânlar hep izâfî rûh ile vardır ve onun için yaratılmışlardır. Her kemâl, ma'rifet, cemâl ve muhabbet ondan feyz almıştır. Zira o kullar için Mevlâ'ya vesile, terbiye ve tekmil için Hüdâ'nın halifesidir. Nazm:

1. Ey aşk-ı pâk, cümleye sen oldun ibtida,
   Âlem seninle buldu vücûd ey yem-i Hüdâ.
2. Hubb-i ezelsin oldu, senin çün felek, melek,
   Sırr-ı ebedsin oldu, sana külli şey fedâ.
3. Senden gelir cihâna füyuzât-ı Hak müdâm,
   Ancak sana ukûl ü nüfûs eyler iktidâ.
4. Sen akl-ı kül ve asl-ı cihân iken ey peder,
   Giydin libâs-ı şâhı, dahi kısvet-i gedâ.
5. Cân-ı cihâsın ân ile sen cümleden ıyân,
   Ez ged beda cemâlin fi külli mâ beda.
6. Sensin cihanda cilve eden cümle zerreden,
   Senden gelir kulûba, nidâ, güşe hem sedâ.
7. Sulhunla nûr-i âlem ve cenginle nârsın,
   Lutfun Cennet ü kahrın eder duzahı edâ.
8. Zevkinle dolsa can ü gönül âb ü nânı kor,
   Hamrındır ehl-i zevka nihân dem-be-dem gıda.
9. HAKKI, reh-i Hudâ-yı bedâ aşk-ı pâktır,
   Gel aşka vesselâm alâ tâbi'il Hüdâ.

1. Ey temiz aşk- Her şeyin başlangıcı sensin. Ey Hüdâ okyanusu! Alem seninle var edildi.

2. Sen, ezel sevgisisin. Felekler ve melekler senin için yaratıldı. Sen, ebed sırrısın, sana her şeyler fedâdır!.

3. Allah'ın bütün feyizleri âleme, senin yüzünden gelir. Akıllar ve nefisler ancak sana tâbi olurlar.

4. Ey peder! Sen, akl-ı kül ve cihânın aslı iken, hem sultan kaftanı hem dilenci abası giydin.

5. Sen güzelliğinle cihânın canısın. Her şeyde sen görünürsün. Ortaya çıkan her vücûda senin cemâlin başlangıç oldu.

6. Cihânda her bir zerreden cilve gösteren sensin. Kalplere nidâlar ve kulağa sadâlar senden gelir.

7. Sulhunla âlemin nûru ve cenginle bir ateşsin. Lûtfun Cennetten; kahrın ise Cehennemden nişân verir.

8. Can ve gönül senin zevkinle dolunca ekmek ve suyu terk eder. Zevk ehlinin gıdası devamlı senin sarhoşluğundur.

9. Ey Hakkı! Allah yoluna ulaştıran, yalnızca pâk bir aşktır. Hüdâ'ya tâbi olup aşka gel vesselâm!..

DÖRDÜNCÜ FASIL

Gönülün ve rûhun hakikatını bilmenin Hakk yolu olduğunu, insanın kalbnide ne derece fazilet ve kemâller bulunduğunu, kalbin yedi tavra ayrıldığını, gönül ârif oldukta tasarrufla himmet ve kudret bulduğunu, kâmil oldukta murâd ve himmetten uzak, tasarruf ve kudretten âri kaldığını, teslim ve rıza ile dolup, hepsinden fârig olduğunu, gönül ilhâm, uyku ve ölüm ile kendi âleminden ilim alıp nasiblendiğini, gönül kendi âlemini unutup, hatırladığını, gönül kendi âlemine riyâzetle revân olduğunu, gönül Mevlâ'nın ma'rifet ve muhabbeti ile izzet ve lezzet bulduğunu gönül kendi âlemine teveccühü, herşeyden önemli ve lüzûmlu olduğunu, insan rûhunun nice menzillerden seyr ü sefer kıldığını, insan rûhunun bu dünyada nasıl noksanlaştığı ve kemâl bulduğunu, hangi mertebelere inip çıktığını ondört nevi ile anlatır:

BİRİNCİ NEVİ: İnsan kalbinin her ânda bir şan ile değişip, bu değişmenin kalpleri değiştirenin tasarruflarıyla olduğunu âyet-i kerime ve hadis-i şeriflerle bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ kullarına, gönüllerinin hallerini bildirmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, Âl-i İmrân sûresi sekizinci âyetinde, **«Yâ Rabbi, sen bizi Hakk yoluna hidâyet ettikten sonra, kalplerimizi zan ve şüpheye kaydırma, bizi katından sırf rahmet olan istikamet üzere tevfik ihsân eyle. Muhakkak ki sen herkesin muradlarını vericisin.»** Enfâl sûresi onuncu âyetinde, **«Allahü Teâlâ, meleklerin yardımını, ancak size müjde ve onunla kalbinizden korku gidip, itminân gelmesine işaret kıldı.»** Âl-i İmrân sûresi yüzellidördüncü âyetinde, **«Allahü Teâlâ, sizin kalbinizde olan ihlâsı ve nifakı izhâr ve içinizdeki niyyetlerinizi pâk ve hâlis etmek ve şeytanın vesveselerinden korumak için böyle irâde eyledi. Allahü Teâlâ kalbinizdeki gizli şeyleri bilicidir.»** En'âm sûresi yüzonuncu âyetinde, **«Onların kalblerini tasdikten ve gözlerini Hakk'ı görmekten çeviririz.»** En'âm sûresi yüz yirmibeşinci âyetinde, **«Allahü Teâlâ, bir kimseye hidâyet murad ederse, kalbini İslâm için geniş ve**

nûrlu eder. Delâletini murâd ederse, sadrını dar ve kötü eder,» Tevbe sûresi ondördüncü âyetinde, «Mü'minlerden bir kavmin sadırlarına şifâ verir. Mü'minlere yardım ihsân edip, kederlerini giderir,» Enfâl sûresi onbirinci âyetinde, «Allah'ın lütfuna kalbinizi bağlayasınız.» Ahzab sûresi beşinci âyetinde, «Yanlışlıkla söylerseniz, üzerinize günâh yoktur. Lâkin kalben kasd edip derseniz günâhdır,» Bakara sûresi yetmişdördüncü âyetinde, «Bu katilin diriltilmesinden sonra sizin kalbiniz taş gibi, belki taştan bile sert oldu,» En'am sûresi kırkaltıncı âyetinde, «Onlara de ki, gördünüz mü? Eğer Allahü Teâlâ sizin kulağınızı ve gözünüzü alıp, sizi sağır ve kör eylese ve kalbinize mühür vurup, akıl ve anlayışınız giderse, Allahü Teâlâ'dan başka ilâh kimdir ki, onları yerine getirsin,» Tevbe sûresi kırkbeşinci âyetinde, «Kalpleri şüphededir. Onlar şüphe ve nifaklarında şaşmış haldediler.» Bakara sûresi seksensekizinci âyetinde, «Yahudiler, Kur'ân'ı anlama ve bu kelâmı kabulde bizim kalbimiz perdelenmiştir dediler,» Bakara sûresi yedinci âyetinde, «Allahü Teâlâ, onların kalplerine, kulakları ve gözleri üzerine mühür vurarak perde çekmiştir,» onuncu âyetinde, «Onların kalplerinde nifâk ve hased hastalığı vardır,» Mâide sûresi onüçüncü âyetinde, «Kalplerini katı eyledik,» A'raf sûresi yüzüncü âyetinde, «Kalplerini mühürleriz, kalpleri duymaz olur,» Tevbe sûresi seksenyedinci âyetinde, «Kalplerine nifâk mühürü vuruldu, onlar cihadda olan saâdeti ve ayrılmada olan şekâveti bilmezler,» En'am sûresi yirmibeşinci âyetinde, «Onların kalplerine perdeler, kulaklarına ağırlık ve sağırlık verdik,» Tevbe sûresi yüz yirmibeşinci âyetinde, «Kalplerinde şüphe ve nifâk hastalığı olanların küfürlerine küfür katılır, daha çok olur,» Maide sûresi kırkbirinci âyetinde, «Kalplerinin temizlenmesini Allahü Teâlâ'nın murâd etmediği münâfıklar için dünyada nifâklarını izhar ve yahudiler için kati ve cizye ile hareket ve âhirette Cehennemde sonsuz kalma vardır,» buyuruyor. Kur'ân-ı Kerim'de daha birçok yerde [yüz otuzaltı âyet-i kerîme'de] kalpden bahs ediliyor.

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu: «İnsan bedeninde bir parça et vardır ki, o sâlih olunca, bütün beden sâlih olur, bozuk olursa, bütün beden bozuk olur. Biliniz ki, o insanın kalbidir.» O halde, kalbin düzeltilmesi her şeyden önemli ve lüzumludur. Zirâ gönül sözü etkili bir sultan olup, bütün beden ve organlar, onun tab'ası ve hizmetçisidir. Kalbin ıslâhı, onu kötü sıfatlardan kurtarmak ve güzel huylarla süslemektir. Yâni Resûlullah'ın söz, hareket ve ahlâkına uyup, ardından gitmektir. Zira o hazret, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir. Nitekim kendisi öyle buyurur: Böylece insanın iki dünya saâdetine, güzel ahlâkla kavuştuğunu duyurur. Nazm:

1. Gönül der idi niçin bî-karâr ü muztaribim,
   Ne yüzden ismim olur klb ü nice münkalibim.

2. Çeken yularımı her semte dem-be-dem kimdir,
   Kimin Yedindeyim âyâ ki böyle müncezibim.

3. Gehi misâl-i cibâlem gehi çü derya yem,
   Gehi çü Cennet gehi çü nâr-ı mültehibim.

4. Gehi çü hâne-i esnâm vü geh çü beyt-i harâm,
   Gehi tamam oluram rind vü gâhi muhtesibim.

5. Çünkü irdi Hakk'a bu her ne sıfatla bulsa anı,
   Sücûd edip ana tav'ile der ki mukteribim.

6. Ziyâ-yı mihrin ana intisâbı her nicedir,
   Gönül der ancılayın ben de Hakk'a müntesibim.

7. O mihre sâye vü hem-sâye düştüm ey HAKKI,
   Bu kim anı göremem, varlığımla muhtecibim.

1. Gönül der ki, «Niçin kararsızlık ve ızdırap içindeyim, dur-durağım yok.» «İsmime nereden kalp derler ve nasıl münkalib olurum.»

2. Her bir yana durmadan yularımı çeken de kimdir. Kimin elindeyim ki böylesine kendimi kaybetmişim.

3. Bazan dağ gibiyim, bazan denize benzerim. Bazan Cennet olur, bazan Cehenneme dönüşürüm.

4. Bazan puthane, bazan Kâbe'yim. Kimi zaman tam bir rind olurum, kimi zaman da her şeyi hesap eden...»

5. Madem ki Allah'a ulaştı, her ne sıfatla bulmuş olursa olsun O'na istekle secde edip der ki, «Ben de O'na yakınım.»

6. Güneş ışığının O'na intisabı nicedir?!.. Gönül de onun gibi olup der ki, «Ben de Allah'a intisab edenlerdenim.»

7. Ey Hakkı! O sevgiliye (veya güneşe) *gölge ve komşu oldum ama yine de onu göremiyorum, kendi varlığımla örtünmüşüm.*

İKİNCİ NEVİ: Kalbin gerçek anlamını ve doğru sırrını bildirir.

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, irfân tâlibi için, insanın kalbinin hakikatını ve rûhun taallukunun nasıl olduğunu bilmek gerektir. Kalbin makamı ve merkezi bu yürektir. Yukarıda açıklandığı gibi, yüreğin ortasında siyah bir nokta vardır. Ona Süveyda denir. Bu siyah nokta, bâtın güneşinin doğduğu yerdir. O ise cihânın rûhu ve insan âleminin arşıdır. Ona cenân [kalb] denir. Nokta-i kübrânın aynasıdır. Nokta-ı kübrâ [büyük nokta] insan rûhunun mebde'idir. Bu siyah noktaya taalluk eden can, nefs-i nâtıkadır. Beden

ülkesinin hükümdarıdır. Akl-ı küllün halifesidir. O ise gizli büyük noktadır. Bu siyah noktanın şanının büyüklüğü, dış görünüşünde değildir. Ancak doğru sırrındadır. Bu sırra erenler, beşeriyyetten geçip, melekler makamına varanlardır. O, gözlerin görmediğini görmüştür. Huzur ve üns meclisini bulmuştur. Çünkü siyah noktanın tek sırrı, cisim, şekil ve renkten uzak bir noktadır. Bu mücerred nokta, akl-ı evvel ve rûh-ı ekmel olan büyük noktanın mazharı ve aynasıdır. Akl-ı meâd, o büyük noktanın eseri olup, bazı kalblere gelmiştir. Nitekim hadis-i şerifde, «Akıl, kalpte bir nûrdur» buyuruldu. Yâni bâtın güneşinin ışığı mü'minlerin kalplerine dolmuştur. Nitekim cihânın büyük noktası, dâima hurûf-i mürekkebât ve mevâlid izhârından uzak kalmaz. Aynı şekilde insanın hakikat noktası gece gündüz havâtır harfleri izhârından bir an kesilmez. Zirâ hayvani rûh uykuya vardıkta, bedenin duyguları hareketsiz kaldıkta, rüyâ gören, uyku bilmeyen o noktadır. O muattal kalmaz. Gündüz düşüncelerinden ve fiiller icâdından ayrılmaz. O halde insanın hakikatı, o siyah sırdır. Daima mücid-i endişe ve rüyâdır. Hislerin ve kuvvetlerin özünün özüdür. Bu harfler, sesler ile zuhûr eden kelimeler, o noktanın harfleri olan hâtıraların kabuğu ve zarflarıdır. O nokta mânânın özüdür. Bu siyah noktaya taalluk eden, bir nokta-yı ferd ve safâ olup, mânâ güneşinin kursunun aynasıdır. Onun ma'nevi ziyâsı akl-ı meâd olup, yürekten beyne aksetmesiyle pertev salmıştır. Nitekim güneşin şuâları yeryüzüne gelip, oradan havaya aksedip, cihânı aydınlatıp, eşyaya hayat ve kuvvet vermiştir. Aynı şekilde bâtın güneşi karanlık semâdan, insanın hakikatine parlarken, onun ziyâsı siyah noktaya dolup oradan beyne aksedip, insanın bedeninin kuvvet ve hislerini aydınlatıp, a'zâya hayat ve kuvvet vermiştir. Her biri kendi işiyle meşgul olup, dil söyleyip, göz görmüştür. Hepsine o ma'nevi nûrun işrak ve te'siri erişmiştir. Bedenin her yerinde bir başka idrâk ile, başka fiille ve başka isim ile kendi işini görmüştür. Beyt:

Gel, gönül şemsin gözet bu gökteki mehtâbı koy,
Dürr-i deryâ-yı kıdemsin bu geçen seylâbı koy.

Ey gönül! Gel, gökteki mehtabı bırakıp asıl güneşi gözet. Sen ezeli denizin incisisin, şu geçen sel suyunu ne yapacaksın.

Velhâsıl siyah yer, yürekte bir siyah nokta olup, câmi'a-yı insaniyyenin hakikatını taşıyıcıdır. Sanki bu nokta bir kelime olup, mânâsı hakikat-ı câmi'a noktasıdır. Hakikat-ı câmi'a ise, bir mücmel olup, tafsili, ulvi ve süfli kâinatı kendinde toplamıştır. Nitekim her meyvenin çekirdeğinde, kendi ağacı, toplu olarak mevcuttur. Aynı şekilde bu hakikat-ı câmi'ada bütün kâinat topluca vücud bulmuştur. Çünkü nüsha-ı nâme-i ilâhi gönüldür. Sonsuz sır-

ları taşıyan gönüldür. O halde kendi gönlüne giren, su ve toprak zahmetinden kurtulmuştur. Rûh ve gönül sohbetini bulmuştur. Hakk yönüne zahmetsizce çekilmiştir. Üns ve huzûr mahfiline gelmiş, her murâd ve maksudunu almıştır. Saâdet-i ebediyye bulmuştur. Bu konuda kalbe nokta ve hâtıralarına hurûf [harfler] kelimeleri kullanıldığı, bu görünen nokta ve harfler gibi değildir. Zira bunlar suret ve şekildir. Onlar ise mânâdır. Bunun şânı fenâdır. Onun şânı bekadır. Bu bölünebilir. O ise bölünmeden berîdir. Nazm:

1. Dildir bulan envâr-ı celâli ve cemâli,
Hak'dan dile her anda nazardır mütevâli.

2. Dildir çü nazargâh-ı refî-i şeh-i hâzır,
Nâzırdır o sultan ü budur manzar-ı âli.

3. Ol dilde bulunımaz ruh-ı dildârdan özge,
Kim nakş-ı cihândan olur, ol âyine hâli.

4. Dil, âleminin şemsi değil, şarki ve garbi,
Yoktur o cihân içre bu eyyâm ü leyâli.

5. Dil mülkünü feth eyleyemez akl-ı müvesvis,
Ol mülke bu aşk oldu hemân hâkim ü vâli.

6. Âlem ki, hatt-ı yâr iledir nüsha-i hikmet,
Bu nüshayı dil sâhibidir, kâri' ve tâli'

7. Ey HAKKI cihân halkı ne bilsin dil ü cânı,
Kim âlem-i dildir vu cihândan müteâli.

1. Celâl ve cemâl nûrlarını bulan, gönüldür. Hakk'tan gönle doğru her an bir bakış gelir de gelir.

2. Hâzır ve Nâzır olan Allah'ın nazargâhı gönüldür. O sultan bakan, bu gönül de O'nun baktığı yüce yer.

3. O gönülde sevgilinin yanağından başka bir şey bulunmaz. O ayna, dünya görüntüsünden de boştur.

4. Gönül âleminin güneşinin doğu ve batı ile ilişkisi yoktur. Yine o âlemde gece ve gündüz mefhumu da yoktur.

5. Vesveseci akıllar, gönül ülkesini fethedemezler. O mülkün hâkimi ve vâlisi yalnızca aşktır.

6. Alem ki, sevgilinin ayva tüyleri ile bir hikmet kitabıdır.

7. Ey Hakkı! Cihân halkı gönül ve cânı ne bilsin, ki gönül âlemi bu cihândan kat kat yüksektir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Kalbin büyüklük, genişlik ve onu değiştirene yakınlık nisbetini bildir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, yürekte olan siyah noktanın, doğru sırrı, insanın hakikatı olup, bu da rûhudur. Nitekim Allahü Teâlâ Kelâm-ı kadîminde, kendi Habîbine, **«De ki, rûh Rabb'imin emrindendir»**, buyurmuştur. Bu insana rûhun bir Rabbânî emr olduğunu duyurmuştur. Bu emr ise, diri ve idrâk edici olup, başkasına hayât ve idrâk verici bulunmuştur. Bu emrin makam ve merkezi, nokta-i süveydâ olup, iki yüzlü bir ayna gibi, yuvarlak ve cilâlıdır. Yâni gayb ve şehadet âlemine bakan iki yüzlü ayna olarak yaratılmıştır. İşte bu ayna cilâlansa, onda gayb nûrları görünür. Mânâ sırları onda sûret kazanır. Gerçi her bir insanın içinde bu ayna düşünülebilir. Lâkin câhillik ve gâfillik payı, gadab ve şehvet lekesi ve dünya sevgisi rengi ile o ayna, parlaklığını yitirmiştir. Cilâ ve parlaklığının, hakikat ilmi, şeriata uymak, ibretle bakmak, hilm, iffet, zühd ve taatle, zikir ve fikirle olduğu bilinen bir gerçektir. İşte bu yuvarlak bir ayna olup, vücûd aynası, ma'bûdun feyzlerinin alıcısı ve ma'hud emrin merkezidir. Emr sahibi ise, emri ile beraber olup, bu beraberelik emre sırf inâyettir. **«Allah'dan başkası birşey yapamaz»** kelâm-ı şerifi bu inâyetten kinâyedir. **«Nerede olursanız, sizinle beraberdir»** hidâyeti, bu beraberlikten ibârettir. Bu beraberliğin keyfiyyeti, gizli bir sır olup, onu ancak Allahü Teâlâ bilir.

Ehlullah, nefsi alçak gönüllülükle hâk [toprak] ve kalbi mâsivâdan pâk Beytullah olup: **«Biz ona [insana] şah damarından daha yakınız»** işareti yakınlığından haberdar olmuş kimsedir. **«Yere ve göğe sığmam, fakat mü'min kulumun kalbine sığarım»** hükmünce, gönlü o kadar geniş bulmuştur ki, büyüklük âlemi onun içinde, bir evdeki bir küçük tane kadar küçük kalmıştır. Nitekim hadis-i şerifde: **«Mü'minin kalbi yerden, gökten., Arşdan ve Kürsi'den daha geniştir»**, diye geldi. Resûlullah (s.a.v.) mü'min kalbine: **«Beytullah»** demiştir. Mü'minin kalbi beytullah olunca ve o hânede başkası bulunmayınca, şüphesiz ki, onda söyleyen dinleyen, bakan ve bulunan ancak beytin [hânenin] sahibi olur. Zira: **«Kulumu sevince, onun kulağı, gözü, dili, eli ve kuvveti ben olurum»** hadis-i kudsisi bunu göstermektedir. Aynı şekilde, **«Bir kimse Allahü Teâlâ ile olursa, Allahü Teâlâ da onunla olur»**, işareti, bu devlet ve saâdeti bildirmektedir. O gönül, kendisi sahibinin **kahr ve lütf parmakları arasında olduğunu** görüp, **dilediği gibi çevirir** sırrına erip, her an bir şan ile onu ârif olmuştur. **«Rahman Arşdan üstündür»** istilâsından, beşeri sıfatları mahv olup, melek sıfatları ile dolmuştur. Bu huzur ile ebedî hayat bulmuştur. Fârisi beyt (tercümedir):

Dil tahtı ma'mûr oldu arzulardan pâk ile,
Rahman Arşdan üstündür sırrı istilâsiyle.

Nazm :

1. **Dildedir dildâr dâim, sanma bir dem dûr olur,**
Gerçi dil gafletle andan dem-be-dem mehcûr olur.

2. **Hâb-ı gafletten uyansa, dil bulur dildârını,**
Cân olur hâzır, huzûr eyler gönül mesrûr olur.

3. **Cennet-i erbâb-ı dil cânân cemâlin seyr eder,**
Hûr u gılmân olmaz ol Cennette nûr-i nûr olur.

4. **İstesen didâr-ı dildârı, nazar kıl gönlüne,**
Hazret-i Mûsâ gibi cân âşık ü dil Tûr olur.

5. **Sen kitabullahsın ey cân, sendedir cümle ulûm,**
Her ne var iki cihânda sende hem mestûr olur.

6. **Nâsır ü Mansûr idi, derdi (Enelhakkul mübîn),**
Söyleyen Nâsırdır, andan tercüman Mansûr olur.

7. **Ârif oldur kim görür nefsin bilir Hakk'ı hemân,**
Ol ki nefsin bilmedi bunda, hem anda kör olur.

1. Sevgili daima gönlümün içindedir. Sanma ki bir an uzaklaşır. Gerçi gönül de ondan her an incinir ya!..

2. Eğer gaflet uykusundan uyanırsa gönül sevgilisini hemen bulur. Can o an hazır olur ve gönül sevinir.

3. Gönül erbabının cennetinde cânânın yüzü seyredilir. O cennette huri ve güzeller değil nurlar olan Allah bulunur.

4. Eğer sevgilinin yüzünü görmek istiyorsan gönlüne nazar et. O zaman can, Hz. Mûsâ gibi âşık, gönül de Tûr dağı olur.

5. Ey can! Sen Allah kitabısın. Bütün ilimler sendedir. Cihanda var olan her şey sende yazılıdır.

6. Nâsır (Allah) *ile Mansûr vardı ve Mansûr dedi ki: «Be Hakk'ım!». Aslında onu söyleyen Nâsır* (Allah) *dır. Mansûr ise arada bir tercüman...*

7. Ârif o kişidir ki, kendini bilir. Ey Hakkı! Kendini bilmeyen se burada ve orada gerçekten kördür.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Kalbin üstünlük, kemâl ve şerefini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, vücûd-ı akdes olan âlem-i lâhuttan vücûd-ı mukaddes olan âlem-i ceberûta gelen her feyz, oradan âlem-i ervâh olan âlem-i melekûta, oradan madde [cisim] âlemi olan âlem-i nâsuta gelir. Buna âlem-i mülk, âlem-i zâhir, âlem-i

şehâdet, âlem-i dünya, âlem-i kevn ü fesâd ve âlem-i sûret de derler. Bundan da inip, istidât-ı asli olan insanın bâtın âlemine gider. **«Said, annesi karnında saîd olandır»**, hadisi bu toplu mânânın tafsilidir. Bildirilen bu yol, nüzûl yolu olup, Rab'den kula gelen yoldur. İşte âlemlerin Rabb'inin feyzi, hangi yoldan, hangi şekilde tenezzül edip mahlûkuna geldiyse, yine aynı yoldan, o şekilde, Rabbü'l - âlemi rücû edip, Hakk'ın inâyet cezbesi ile, makamına yükselir. **«Allahü Teâlâ'ya varan yollar, mahlûkatın nefesleri sayısıncadır»**, sırrı budur.

İnsanın kalbinde melekûtun acib hâlleri zâhir olup, akıl bunları vasf edemez. Kalbin yeri yürek ise de, kendi yerinden ayıp ve noksandan beridir. Kalbin örtüsü nâsûti ise de, kendisi lâhûtidir. Kalbin hayatı rûh-ı izâfidir. Kalbi tanımak için bu cevap yeterlidir. Nitekim Hakk Teâlâ hadis-i kudsisinde kalbin fazilet ve şanını kullarına duyurup buyurmuştur ki: **«Benim Arşdan büyük, Kürsiden geniş, melekûttan süslü, Cennetten tayyib bir hazinem vardır. Arzı imân, semâsı mârifet, güneşi şevk, ayı muhabbet, yıldızları düşünceler, bulutu akıl, yağmuru merhamet, nehirleri hizmet, ağaçları tâat, meyveleri güzel huylar, köşkleri himmettir. Onun dört direği vardır. Tevekkül, tefviz, sabır, rızâ kapısı vardır. İlim, hilim, zikir, üns. Biliniz ki, o kâmil olan ârif kulumun kalbidir»**. O hâlde yaratıkların en büyüğü mârifet ehlinin kalbidir. Feyyâz-ı feyz-i Yezdân'dır. Her iki cihanın geçididir. Can âleminin gülistânıdır. İlim ve irfan hazinesidir. Lûtf ve ihsân denizidir. Hazret-i Rahman'ın evidir.

İnsan kalbinin üstünlük ve kemâlini bilip, kendini tanımak ve mârifetullah istidadını bulmak için bu kadarla iktifa olundu. Zira büyük okyanus, bir kaba sığmadığı gibi, insan kalbinin hâllerini söylemek ve anlatmak da bitmez. Zikre devam ile gönül aynası cilâlanır ve parlar. Bâtın güneşinin aksini kendinde bulur. Kâmil insan onun aksi olduğunu bilip, aslına kavuşmuştur. Lâkin ihtiyâr ile izhârı yasak olduğundan, o sır gizli kalmıştır. Onu bilen demez, diyen bilmez. İmdi sen, mârifet ehlinin rumuzlarına âşinâ olup, anladın ki, tayy-ı mekân ve seyr-i âsûman, mi'râc-ı rûhâni, cezb-i Rahmâni, rûhların hasri, bedenlerin yeniden olması, kalbi, cânı ,cânânı, fakr, fenâ, likâ ve bekâ neler imiş. İki cihan insanın gönlünden ve rûhundan bir nişan imiş. Nazm:

1. **Âlem-i dilde Hakk'ın Cennet ü bağı vardır,**
   Cân-ı uşşakın o gülşende tuzağı vardır.
2. **Ehl-i dil dilde bulur ol gül ü gülzârı müdâm,**
   Mest olur hoş kokudan ol ki dimağı vardır.

3. **Var iken dilde bu devlet feleğe yok minnet,**
Ârifin taşrada yok meyli, firağı vardır.

4. **Kalb ayağıyla bir an içre cihânı devr et,**
Başka seyyahdır ol başka ayağı vardır.

5. **Hâne-i dil çü olur halvet, o dem vuslattır,**
Böyle cânın ki gam-ı aşkla dağı vardır.

6. **Taşradan havf ü recâ eyleme HAKKÎ, zirâ,**
Şâh-ı aşkın harem-i dilde otağı vardır.

1. Gönül âleminde Allah'ın Cenneti vardır. O gülşende âşıkların cânına tuzaklar vardır.

2. Gönül ehli daima o gülü ve gül bahçesini gönülde bulur. Dimağı olan kişi elbette güzel kokudan hoşlanır.

3. Gönülde bu devlet varken, feleğe minnetim yoktur. Bilge kişinin gönül dışındaki şeylere meyli değil, bilâkis onlardan uzaklaşması söz konusudur.

4. Kalp ayağıyla bir an içinde cihanı baştan başa geç. O bir başka seyyahtır, bir başka ayağı vardır.

5. Gönül evi halvet olduğunda vuslat ortaya çıkar. Böyle bir cânın aşk gamıyla yaralanmış dağlamaları vardır.

6. Ey Hakkı! Gönülden başka şeyden korkma ki, aşk padişahının gönül hareminde bir otağı vardır.

BEŞİNCİ NEVİ: İnsanın kalbinin yedi tavrının hâllerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kalb, nefs-i nâtıka, insani rûh, hakikat-ı insaniyye ,lâtife-i Rabbâniyye, belki akl-ı meadın hepsi bir can olup, rûhdur. Bu isimlerle adlandırılan insan kalbi, o akl-ı kül olan rûh-ı izâfi ile, hayvan ve melek mertebelerini aşıp, insan-ı kâmil derecesine kavuşunca ebedî hayat bulur. Nitekim Hazret-i İsâ aleyhisselâm buyurdu ki: «Bir kimse iki kere doğmadıkça, melekût ve semâvâta ve melekler zümresine giremez». İşte kurtulup, kanlı sulardan pâk olup, âlem-i sûrette muayyen bir şahıs, his ve kuvvetlerle süslenmişsin. İkinci doğum, hayvani ve aşağı sıfatlardan ve nefsani karanlık ve bulanıklıklardan çıkıp, temizlenip, melek hasletli olmandır. Böylece gönül âlemine gelip, melekler zümresinden olup, üns meclisine yol bulursun. Kalbin her tavrında bir başka tavra ve hâle girersin. Birinci tavrında, kalpte akıl olup, hakkı bâtıldan fark ve temyiz kılıp, mü'min olursun. İkinci tavrında —ki sadrü'l-kalbdir— mütefekkir olup, sadrın inşirah bulur. Hubbetü'l-kalb olan üçüncü tavrında, neş'e ve üzüntüyü unutup, gaybî varidât ile uçup, o hava ile menzil olursın. Behcetü'l-kalb olan dör-

düncü tavrında, cemâl-i rahmânî ve celâl-i nefsani ilhamlarını bulup, firasetle farklarını bilirsin. Şegaf olan beşinci tavrında seni, cezbe-i hakaniye alıp, dünya sevgisinden tamamen geçip gidersin. Fuad olan altıncı tavrında varidât-ı Rahmâniyye hâsıl olup, nefsî ilhamlardan kurtulup, cemâle mazhar olursun. Süveydâ olan yedinci tavrında sıdk elde edip, sıddîk olursun. Kalbini cemâl aynası ve Zülcelâlin nazargâhı bulursun, Nûr, huzûr ve sürûr ile dalarsın. Zaman ve mekândan çıkarsın. Makamın olan bilinmeyen semâya çıkarsın. Melik-i muktedir indinde, peygamberler ile mak'ad-ı sıdka gidersin. Orada sonsuz olarak huzûr ve zevk içinde kalırsın.

1. Gönül, tez eyle veda' cihân-ı kevn ü fesâd,
Semâ-yı rûha sefer kıl, seferin mübârek bâd.

2. Sefer mübârek olur, aşk ederse istikbâl,
O şivelerle melâhatla kılsa hüsn-i reşâd.

3. Reşâd odur ki, olur mürtefi' mevâni-i vasl,
Visâl odur ki, olur müttehid mürid ü murâd.

4. Bu bâki aşkı taleb kıl, cihân-ı fânîde,
Bu arzu ile ver cân de, her çe bâd-â-bâd.

5. İnân-ı nefs-i nefîsi heveslere verme,
Muhabbet eyleye tâ kim sana hep ehl-i vedâd.

6. Eğer hakaik-i eşyayı kâşif oldunsa,
Kodun zemin-i hakîkatta çok metin bünyâd.

7. İyân-ı kitâb-ı Hudâdır derûnun ey HAKKI,
Zehî sehâif-i tâbân, zehî beyaz u sevâd.

1. Ey gönül! En kısa zamanda bu oluşum ve bozulum dünyasına vedâ edip rûh semâsına yüksel. Haydi seferin mübârek olsun!...

2. Aşk, karşılayıcı olarak çıkarsa yolculuk ne güzeldir. Hele o işvelerle, o tatlılıkla olgun bir güzellik içinde karşına çıkarsa!...

3. Olgun kişi odur ki, kavuşma engellerini ortadan kaldırır. Kavuşma odur ki, mürid ile pîr tek can olur.

4. Bu fâni dünyada ebedî aşkı iste. Bu arzu ile can ver de her ne olursa olsun.

5. Nefsinin nefes dizginini heveslerinin eline verme. Tâ ki bütün dostlar sana sevgi göstersinler.

6. Eğer yaratılmışların gerçeğni keşfedebildiysen, hakikat zemininde çok sağlam bir bina yaptın sayılır.

7. Ey Hakkı! İçin Allah kitabına açıktır. Ne güzel, aydınlık sayfalar, ne güzel beyazlık ve karalık (yazılar)...

ALTINCI NEVİ: Kalbin, mârifetle kavuşunca, tasarruflarla himmet ve kudret bulduğunu ve kâmil oldukta murâd ve himmetten fâriğ olup, tasarruf ve kudretten kaldığını, teslim ve rızâ ile dolup, her şeyden kurtulduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kalbin melek kudreti cinsinden bir kudreti vardır ki, diğer canlılarda o kudret yoktur. Nitekim cisim âlemi, Hakk'ın izni ile meleklerin emrindedir. Allahü Teâlâ isteyince, melekler rüzgâr estirir, yağmur yağdırır, tohumları çimlendirir, bitkileri büyütür, ana rahminde şekil ve terbiye verir. İnsanın kalbi de, melekler cevherinden olduğundan, madde âlemi içinde Hakk'ın muradına uygun, nice işleri birçok tasarrufa kaadirdir. Ama kalbin hususi âleminde, yâni kendi cisminin uzuvlarında çeşit çeşit tasarrufları, çok görünür. Meselâ yazı yazarken, elin parmakları kalbin murada bağlılığı ile harekete gelir. Yemek yerken dil altında, kalbin irâdesi ile bir sıvı hâsıl olup, gıdaya karışır. Onunla çiğneme, yutma ve sindirim kolay olur. Cimâ kasd olundukta, gönül arzusu ile, cimâ iktizasından damarlar içinde esinti, ve şehvet peyda olup, cimâ âletine gelip, onu harekete getirir. Cimâ işini bitirinceye kadar devam eder. Her gönül kendi cismini tasarrufta mâhirdir. Bütün organların kalbin emrinde olduğu açıkça bellidir. Ama tabiat zindanından kurtulup, âdet ağından kurtulmuştur. Ve habis hayvan sıfatlarından temizlenip, meleklerin temiz ahlâkı ile dolmuştur. O, meleğe benzer bir başka cisimde de tasarruflara kaadir olmuştur. Meselâ o gönül sahibi aslan ve kaplana heybetle baksa, her biri kedi gibi zayıf ve emrinde olur. Hastaya muhabbetle baksa, hastalığı sıhhate döner. Sağlama hışm ile baksa, o arı sakim ve hasta olur. Bu te'sirlerin doğru olduğu çok delil ve tecrübe ile sâbit olmuştur. Lâkin bazı aşağı nefisler, hayvani sıfatlar ile müttasıf iken garib işlere mahsus olup, kalbi kuvvet bulduğundan, ondan da diğer cisimlerde bildirilen tasarruflar gibi, aciz zuhûrlar meydana gelir. Nitekim büyük olan zararlar ve göz değmesi ve gözlerde olan hâlet ve âşıklarda olan muhabbet ve hâkimlerde olan heybet bu kabildendir ki, gönül tasarrufundan olur. Meselâ eğer bir şahıs, kötü nefisli bir kimseye zarar murad edip, o niyetle her ne okursa, kalbin kudreti o kimseye ağırlık verip, o ağırlıkla, ona ya gevşek niyet, yahut muhabbet kesilmesi, veya sar'a veya ölüm gelir. Eğer hased eden birisi, bir güzel kimseye, yahut çok iyi bir şeye baktıkta, onun zevâlini murad eylese, o hâsûdun kalbi kuvveti, ona te'sir edip, ya bozulur, veya helâk olur. Kalbin diğer te'sirleri buna benzetilebilir. Hepsi Hakk'ın muradına uygun olur.

O hâlde te'siri başka cisimde görülen kimse, melek huylu olup, insanları Hakk'a dâvetle memur ise, ona Nebî derler. Eğer insanları, yaratanına tefviz edip, Hakk ile meşgul ve mestûr ise, ona velî

derler. Eğer hayvan huylu olup, sapıtmış ise, ona büyücü, yahut hasûd derler. Bundan anlaşılan şudur ki, mucize, keramet, büyü, göz değmesi, cezb ve mehâbetin hepsi, Hakk'ın te'siri ile, kalbin tasarruflarıdır. Kalbin tasarrufları üç çeşittir:

1 — **Rüyâdır:** Bütün insanlarda olur. Ama insanlara rüyâda gösterilen sırlar, peygamber ve velilere uyanık hâlde gösterilir.

2 — **İlimler:** Bütün insanlara öğretme ve öğrenme ile hâsıl olur. Ama nebiler, veliler ve zekiler, Hakk tarafından ilhâm ile bilirler. Nitekim çok ilim ve san'atları, üstad ve birisinden öğrenmeden bulurlar. Buna ilm-i ledünnî ve ilhâm-ı Rabbânî derler.

3 — **Kalbin te'siridir:** Kendi bedeninde tasarruf eder. Bu da umumidir. Ama enbiyâ ve evliyâ, diğer bedenlerde de mutasarrıf olurlar. Lâkin kullukları ile kemâle erenler ve hakikat zirvesine varanlar ve bütün işleri uygun görenler ve gönül âlemi içine girenler, Mevlânın huzûrunda edeb ile duranlar, tevekkül makamında teslim ve râzı olurlar. Duâ ve himmete bir yer bulmayıp, tedbir ve tasarrufdan kalırlar. Zira her şeyi, Hakk'ın muradına uygun bulurlar. O hâlde hangi kâmilde, bu üç hususiyet, yâni uyanık hâlde rüyâ, ilm-i ledünnî ve diğer cisimlerde tasarruf bulunursa, o evliyânın seçkinlerindendir. O tasarruflar ondan değildir. Hakîki tasarruf sahibindendir. Ondan habersiz onun vasıtasıyla tasarruf kılınmıştır. Zira insan-ı kâmilin içi, azîmet ve niyyetten, kibir ve enaniyetten, hareket ve kuvvetten, tasarruf ve kudretten, murad ve himmetten, taleb ve duâdan, belki mâsivâdan fâriğ ve azad ve Hakk'a mutî' ve munkad ve rızâsıyla mu'tad ve huzûruyla şâd ve hürrem bulunmuştur. Nitekim insan-ı kâmilin hâlleri yukarıda beyan olunmuştur. Demek ki, lübb-i lübâb-ı cihân, belki Rahman'ın beyt-i şerifi mârifet sahiplerinin kalbi bilinmiştir.

Nazm:

1. **Vasf-ı lisân seninledir, vasf edemem gönül seni,**
   Nutk u beyân seninledir, vasf edemem gönül seni.

2. **Her hünerin kemâlisin, her güzelin cemâlisin,**
   Hüsn ile ân seninledir, vasf edemem gönül seni.

3. **Şevk u taleb ki sendedir, zevk u tarab ki sendedir,**
   Aşk ile can seninledir, vasf edemem gönül seni.

4. **Fikrin olursa bir Hüdâ, kalmaya sende mâsivâ,**
   Emn ü emân seninledir, vasf edemem gönül seni.

5. **Olmasa kibr ile riyâ, sensin o beyt-i kibriyâ,**
   Genc-i nihân seninledir, vasf edemem gönül seni.

6. **Olsa gılaf-ı ten cüdâ, âyinesin cihân nümâ,**
   Ayn-ı ıyân seninledir, vasf edemem gönül seni.

7. **Bilmedi kimse cevherin, âleme doldu kevserin,**
   Zevk-ı cânân seninledir, vasf edemem gönül seni.

8. **Asl-ı cihânsın ey gönül, vasla mekânsın ey gönül,**
   Kevn ü mekân seninledir, vasf edemem gönül seni.

9. **Çekme ki HAKKI bendedir, cânı seninle zindedir,**
   Cümle cihan seninledir, vasf edemem gönül seni.

1. *Dilimdeki bütün vasıflar sanadır ama ey gönül, yine de seni vasfedemem. Söz ve açıklamalar seninledir, ama seni yine de açıklayamam.*

2. *Her hünerin olgunu, her güzelin güzelliği sensin. Güzellik ve cazibe seninledir, ama seni yine de anlatamam.*

3. *Coşku ve istek sendedir, zevk ve eğlence de sendedir. Aşk ile can seninledir ama, ey gönül seni yeterince vasfedemem.*

4. *Tek düşüncen Allah olursa sende O'ndan gayrisi kalmaz. Emniyet ve güven seninledir, ama seni niteleyemiyorum ki.*

5. *Kibir ve riyân olmasa, Allah'ın evi sen olursun. Gizli hazineler seninledir ama, seni yine tam anlatamıyorum.*

6. *Beden kılıfım senden ayrılsa, sen cihanı gösteren bir aynaya dönüşürsün. Her şeyi tüm açıklığıyla bilirsin ama, yine de seni anlatamıyorum.*

7. *Kimse senin cevherini bilmedi. Sendeki Kevser suyu bütün âlemi kapladı. Sevgili zevki seninledir, ama seni yine vasfedebildim sayılmaz.*

8. *Ey gönül! Sen cihanın aslısın. Kavuşmanın mekânı sensin. Yaratılmış her şey seninledir ama, yine de seni tam anlatamadım.*

9. (Ey gönül!) *Hakkı'yı kendine çekme ki o bir bendedir. Canı da seninle diridir. Bütün cihan seninledir ama, seni yine anlatamıyorum.*

YEDİNCİ NEVİ: Kalbin kendi âleminden uyku ve ölümle, tasfiye ve ilhâm ile nasib aldığını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, gönülden âlem-i berzaha pencereler açıldığına iki açık delil vardır: Biri rüyâ, diğeri ilhâmdır.

Rüyâ: İnsan uyuyunca, gönül pencereleri açılıp, âlem-i melekût içinde, Levh-i mahfûzdan, gelecek zamanda, kendine vâki olacak hâlleri idrâk eder. Bunları ya açıkça görür ve gördüğü gibi meydana gelir; yahut misâlle görür, ancak tâbir ile anlaşılır. İşte beden duygularının pencereleri uyku ile kapansa, veya gönül aynası kötü

sıfat tozlarından temizlenip cilâlansa, Levh-i mahfûzun karşısında durup, onda mestûr, yâni yazılı olan mânevî sûretler ve gaybî işler, kalb aynasına aksedip, çok acaib şekiller ve garib hâller seyir edip kendinde bulur. İnsanda uykudan uyanıp, gönlü duygularla meşgul olup, kendi âlemine teveccüh etmese, yahut hayvani sıfatların lekelerinden temizlenmese, gönül kendi âleminde mahcûb olup, bir şey göremez. Gerçi uyku hâlinde, bedenin dış duyguları hissiz ve hareketsiz kalır. Lâkin hayâl kuvveti, o hâlde muattal olmayıp, gönül aynasından akseden sûretleri muhafız olur. O sûretler, hayâlle zapt olunduğundan, açıkça belli olmayıp, ancak rüyâ hayâlleri görünür. Ama ölüm hâlinde, bedenin duyguları, tamamen kesildiğinden, cisim perdesi aradan kalkıp, gönül melekût âlemini parlak şimşek gibi seyr edebilir. Ve gayb esrârına gereği gibi muttali' olur.

İlhâm: Hiçbir kimse yoktur ki, onun kalp hâtıraları ve fikrî tasarrufları olmasın. Yâni herkes, görüp işitmediği şeyleri, ilhâm yolu ile idrâk edebilir. Lâkin gönül, âlem-i melekûttan iken, ondan yüz dönüp, bu şehâdet âleminde, bedenin dış duygularının pencerelerinde, hislerle meşgul olduğundan, yahut hayvani sıfatlarla bulandığından, kendi âleminden mahcûb ve vatanın seyrinden memnu' olmuştur. Onun için ilhâm hâtıraları, ona nereden geldiğini görmeyip, hayrette kalmıştır. Ancak beyan olunan pencerelerden fehm ile idrâk edebilmiştir.

1. **Ârifin âyine-i kalbi musaffâ görünür,**
   Vech-i dildârı âyinede şeydâ görünür.

2. **Kendüyü görse ol âyinede küdret bulunur,**
   Anı seyr eylese, ol âyine asfâ görünür.

3. **Ayna ardında gizlice nigâh eyler ona,**
   Cân verir zevk ile çün ol rûh-ı zîbâ görünür.

4. **Aşk sevdasına düş, dil kapısın bekle gece,**
   Kim temâşâ-geh-i dilber bu süveydâ görünür.

5. **İsm-i cân-perverini şevk ile tekrâr edenin,**
   Dil ü cânında ıyân nûr-ı müsemmâ görünür.

6. **Nazar-ı himmet-i uşşaka görünmez dü cihân,**
   Hüsn-i ma'şûk ile hayrette o şeydâ görünür.

7. **Dolsa dil sâgarı ey HAKKI mey-i aşk ile havz,**
   Anda hüsn-i rûh-ı sâkî ne hüveydâ görünür.

1. Âriflerin kalp aynası cilâlı görünür. Sevgilisinin yüzü ise o aynada şeydâlanmış olarak görünür.

2. O aynada kendini görürsen, karışıklık görürsün. O'nu seyredersen o aynayı parlak görürsün.

3. Ayna arkasından ona gizlice bakar ve zevk ile can verir, çünkü orada o güzel rûhu görür.

4. Aşk sevdasına düş, gece gündüz gönül kapısını bekle, ki sevgilinin seyredildiği yer bu süveydâ (kara nokta) *olarak görünür.*

5. Can besleyen adını zevk ile tekrar edenin gönül ve canında nûr-ı müsemmâ apaçık görünür.

6. Âşıkların himmet gözüne iki cihan hiç gelir. Sevgilisinin güzelliğiyle kendinden geçen kişi çılgın görünür.

7. Ey Hakkı- Gönül kadehi aşk içkisi ile dolsa o havuzda sâkinin yanağındaki güzellik ne açık görünür!..

SEKİZİNCİ NEVİ: Kalbin kendi âlemini unutmasını ve hatırlamasını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, insanın kalbi olan rûhu, rûhlar âleminde iken, kendi yaratıcısını perdesiz olarak görmüş ve bilmişti. Ve hizmet için yaratıldığını anlamıştı. Kalû belâ [evet dediler] meclisinde, «Elestü birabbiküm» [Ben sizin Rabbiniz değil miyim?] şarabıyla mest olmuştu. Onda hepsinin müşâhedesi şüphesiz, ayne'l-yakîn mertebesini bulmuştu. Âdem aleyhisselâmın bütün zürriyeti, orada peygamberlerle beraber murad almıştı. Sonra gönül, o vuslât âleminden bu ayrılık dünyasına, o muhabbet meclisinden bu sıkıntı konağına, o rûhanilikten bu cismaniliğe inmekle, his perdelerinin arkasına geçip, bedenin bağıyla bağlanmıştır. Sonra cismani şehvetler ona galip olup, hayvan sıfatları ile dolmuştur. İşte kalb, gaflet örtüsü ile örtülü olduğundan, o üns meclisini unutup, bu fâni konağı bâki sanıp, bu geçici yeri, devamlı düşünüp tercih etmiştir. Ancak ezelî inâyet ve hidâyetin yardım ettiği kimselerin basiretlerinden gaflet perdesi atılmıştır. Onlar bu cisim âlemine gelmiş iseler de, bazılarından aslâ âlem-i ervâh örtülmemiştir. Bazılarından örtülmüş ise de, az bir teveccühle yine keşf olup, gaflet perdesi ardında kalmamıştır. Bu keşfi bulan, insanları ıslâh için hususî bir yol sahibi ise, o peygamberdir. Yolu şeriattir. Harikulâdeleri mucizelerdir. Eğer keşf ehli olup, insanları dâvet ile memur olmayıp, bir Peygamberin şeriatiyle amel ettiyse, o kimse velîdir. Ondan sâdır olan harikulâdeler kerâmettir. Bu keşf peygamberlere mahsus olmayıp, insan nev'inin aslî fıtratında bu keşf ile mevsûf olmuş ise de, cisimlerin bu kabalığı ile perdelendiğinden, bu keşfin hakikati ve iki cihan saâdeti olan mârifetullah, az yemek, az uyumak, az konuşmak, uzlet etmek ve daima teveccüh ve zikretmekle meydana gelir. Çünkü bu altı esasla itidâl üzere amel edip, şeriat-ı Muhammediyye caddesinde giden ve dünyayı unutup, gönlünden içeri Mevlâ'ya teveccüh eden, bu keşfi bulup, her belâdan kurtulup, her muradını alır. Nazm:

1. Bu gönül bende iken arz u semâya düştüm,
   Bilmedim kendimi evhâm-ı sivâya düştüm.
2. Hayli etrafa seğirtip aradım dildârı,
   Ayn-ı vuslatta iken gayri belâya düştüm.
3. Gerçi dost oldu bana hem-rah-ı nezdik veli,
   Ah kim gaflet ü cehlim ile cüdâya düştüm.
4. Benliğimden ki gönül beste vü cân hasta idi,
   Ben beni aşka verip, bahr-ı safâya düştüm.
5. Nefsi dümen bilip, Allah'ı sıddikım buldum,
   Fikr-i nefsi unutup zikr-i Hüdâ'ya düştüm.
6. Tâ ki dil halvet olup, dost ile tenhâ kaldım,
   Hep duâ gitti heman medh ü senâya düştüm.
7. Asl-ı her nağme çü Hakk'ın nefes-i rahmetidir,
   HAKKI bu nağmeden ol zevk-ı nevâya düştüm.

1. Bu gönül bende iken yer ve gök arasında kaldım. Kendimi bilemeyip mâsivâ vehimlerine takılıp kaldım.

2. Dörtbir yana koşuşturup sevgiliyi aradım. Kavuşma içinde iken başka belâlara kapıldım.

3. Gerçi yakınımdaki yol arkadaşım bana dost oldu ama ah ki, gaflet ve cehaletim ile ayrılığa düştüm.

4. Benliğimden dolayı gönül, bağlı ve can hasta idi. Ben kendimi aşka verince esenlik denizine düştüm.

5. Nefsimi dümen olarak bilip Allah'ı dost buldum. Nefis düşüncesini unutunca Allah'ı zikre kavuştum.

6. Tâ ki gönlüm halvet olup, dost ile tenha kaldım. Bütün duâları bıraktım, medh ü senâya başladım.

7. Her nağmenin aslı, Allah'ın rahmet nefesidir. Ey Hakkı! Bu nağmeden o nevâ zevkine kavuştum.

DOKUZUNCU NEVİ: Kalbin kendi âlemine riyâzetle gittiğini, akl-ı külden istifade ettiğini, ilim ve hikmetle dolduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, eğer mârifetullah talebinde olan kimse, bir yerde çok günler kalıp, dış beş duygularını hareketsiz kılıp, cân ü gönülden, ism-i Celâle, hafi olarak [yâni kalbi ile] devam ederse ve nefesini rahat alıp ve verip, zevklerinden men ile mücâhede edebilirse ve kalbini kötü huylardan tahliye edip, güzel huylarla süsleyip, söz, iş ve ahlâk ile, Hazret-i Habîb-i Ekrem'in (s.a.v.) ardından gidebilirse ve bir gün bir gecede yüz dirhem yiyecek ve dört saat uyku ile kanaat edip, bu riyazetini tamam edebilir-

se, onun kalbi, âlem-i melekût ile bir derece münâsebet kurar ki, cism âleminden haber olur. Beyt:

Hikmet-i dünya vü mâfihâ bilen ârif değil,
Ârif oldur bilmeye dünya vü mâfihâ nedir.

Dünyayı ve onun içindekileri bilen ârif sayılmaz, Asıl ârif, dünya ve içindekileri bilmeyendir.

İşte melekût âlemi ona keşf olup, başkalarının uyku hâlinde rüyâ ile gördüğü şekiller ve hâller ve acaiblikleri ârif uyanıkken müşâhede eder; melâike-i kiram, nebîlerin rûhları ve veliler ona zâhir olup, onlardan, belki Rûh-i Muhammedî'den istifade eder. Öyle büyük şeyler görür ki, anlatılamaz. Görünmedikçe hakikatleri bilinmez. Nitekim Allahü Teâlâ, En'âm sûresi yetmişbeşinci âyetinde, **«Biz İbrâhim'e (a.s.) göklerin ve yerin acaibliklerini gösterdik, tâ ki tevhidde yakîni olsun»**, buyurduğu ve Hazret-i Habib-i Ekrem.in, **«Bana yeryüzü gösterildi, doğusunu ve batısını gördüm»**, müşâhedesini duyurduğu, bu keşiften ibarettir. Allahü Teâlâ'nın Müzzemmil sûresi sekizinci âyetinde, **«Rabb'inin ismini zikret ve insanlardan kesilerek, O'na teveccüh eyle»**, dokuzuncu âyetinde: **«Doğunun ve batının Rabb'i Allahü Teâlâ'dır. O'ndan başka ilâh yoktur. Her işine O'nu vekil eyle»**, onuncu âyetinde, **«Müşriklerin yalan ve eziyyetlerine sabret, onlardan uzlet edip, cezalarını Allahü Teâlâ'ya ısmarla»**, buyurduğu, bu riyâzete işarettir. Böylece zikir ve fikirle meşgul olup, tevekkül makamını bulup insanlardan uzlet, fayda ve zararlarından kurtulma yolunu bulasın. Kalbin ağyârın zulmetinden sâfi ve dünya şehvetlerinden pâk ve hislerin meşguliyetinden hâli olup, celâl ve cemâlin müşâhedesini bulasın. Zira kalb, içine dışardan beş nehir akan havuz gibidir. Bu nehirler bazan bulanık ve bazan sâf aktığı için o havuzun dibinde çok çamur biriktiğinden kokup kalmıştır. Nitekim bu havuzun dibinde toplanan kokmuş çamuru çıkarıp temizlemek isteyen kimsenin, önce o nehirlerin önünü kapatması gerekir ki, bir âletle o çamuru hareket ettirip, havuzun dibinden menba kaynayıp, o bulanık suyu oradan çıkarsın. O havuz temiz ve suyu berrak olsun. Aynı şekilde dış beş duygudan her an gelip kalbe dalan ve onu istilâ eden çeşitli nakışlar, ilimler, fikirler, zanlar, kimi iyi, kimi bozuk olan hâtıralarla, gönülde kötü sıfatlar toplanıp yerleşmiştir. İşte kalbin tasfiyesini ve nefsin tezkiyesini murad eden kimsenin, en önce beş duygu yollarını kapatıp, duyulan, görülen, koklanan, tadılan ve giyilen şeylerden kalbe bir şey girmesin. Sonra hâtıraları nefy ile, ism-i celâle, kalb ile devam edip, gönülde ehadiyyet denizinden hikmet pınarları kaynayıp, her boş hayâl, düşünce ve bozuk zanları ondan çıkarır. O gönül mâsivâdan temiz ve sudûr ilmi ile mâhir olur. Fârisî rubai (tercümedir):

Hakikat olan ilim, sinede bulunur bil,
Derste olmayanlar da gönül içre bulunur,
Yüz ev kitapla dolsa faydası olmaz,
Sine kitabın ise, sanma korku bulunur.

Nazm:

1. Mir'at-ı kalbe cevr-i seferdir veren cilâ,
Ger seyr-i Kâ'bedir seferin, her reh-i gazâ.
2. Tenden Hüdâ'ya dilde seferdir cihâd-ı nefs,
Kat-ı tarîk-ı Kâ'be-i cân tayy-i mâsivâ.
3. Ârif ki, dilde seyr ü sefer eyler ol müdâm,
Mir'at-ı kalbidir ana câm-ı cihân nümâ.
4. Kalbinde kıl seyahat ve ehl-i saâdet ol,
Ehl-i sakardır ehl-i sefer, kıl sen inzivâ.
5. Dermânın istesen de ey derdmend-i aşk,
Dilden ırağa gitme ki, dildir sana şifâ.
6. Rabb'in dilersen iste, derûnunda bul karîb,
Dil hâne-i Hüdâ'dır, anı sanma sen cüdâ.
7. Çün pîr-i aşk imiş seni irşâd eden müdâm,
HAKKI gönülde bul anı, sen gaflet etme hâ.

1. Gönül aynasına cilâ veren, yolculuk meşakkatidir. Ama yolculuğun ya Kâbe'ye, ya da savaşa olsun.

2. Nefis ile cihâd, bedenden Allah'a doğru gönülde yapılan yolculuktur. Can Kâbesinin yolunu kesmek ise Allah'a ulaşmayan yollarda koşuşturup durmaktır.

3. Gönülde devamlı seyir ve sefer hâlinde olan ârif için dünyayı gösteren sihirli kadeh, gönül aynasıdır.

4. Gönlünde seyahate çık da saâdete erişenlerden ol. Yolculuk ehli Cehenneme ulaşır, sen bu tür yolculuktan inzivaya çekil.

5. Ey aşk ile dertli! Eğer derman istiyorsan gönlünden başka yere gitme ki senin şifân yine gönlündedir.

6. Rabbini diliyorsan, O'nu iste ve içinde yakın olarak bul. Gönül, Allah'ın evidir, onu boş sanmayasın.

7. Mademki devamlı olarak seni irşâd edip duran aşk pîri imiş öyleyse ey Hakkı, onu sen gönlünde bul ve sakın gaflet etme.

ONUNCU NEVİ: Kalbin, Hakk'ın mârifeti ile izzet ve lezzet bulduğunu ve Hazret-i Rahman'ın muhabbeti ile iki cihanda saîd olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kalbin izzet ve lezzeti mârifetullahdır. Devlet ve saâdeti muhabbetullahdır. Zira her şeyin zevk

ve sürûru, lezzet ve huzûru, tabiatı muktezası üzere olmasıdır ve kendi cinsine kavuşmasıdır. Nitekim kulağın lezzeti güzel sesler duymasında, gözün lezzeti güzel yüzler ve lâtif şeyleri görmesinde, beynin lezzeti güzel kokular almasında, şehvet zevkinin lezzeti, yemek, içmek, uyumak ve cimâdadır. Gadabın lezzeti, kızma ve vurma ile düşmandan intikamdadır. Bunun gibi, aklın lezzeti, eşyanın hakikatini idrâkte ve mânâların inceliklerini anlamaktadır. Gönül, Mevlâ'nın Celâl ve Cemâlini müşâhededen hoşlandığı için, onun lezzeti, o en lezzetli olan likadadır. Demek ki, gönül demek olan insanın lezzet ve saâdeti, ancak mârifetullah ve muhabbetullahdadır. İçinde mârifetullah sevdası ve muhabbetullah arzusu olmayan gönül, ancak duyguların isteğinde ve şehvetlerin rağbetindedir. Böyle gönül, faydalı yiyeceklere iştihası olmayıp, toprak gibi gıda olmayan şeyleri yemeye meyilli hasta gibidir. Böyle hastanın hemen tedavisine gidilmez ve yarayışlı yiyecekleri iştahla alması yönüne çalışılmazsa, o bozuk mizâc ile kalıp, zararlı şeyleri yiyerek günden güne hastalığı artar. Ölümle cismi yok olup, dünya saâdeti elinden gider. Aynı şekilde, kalbi hasta olan kimse, Rabbanî ilim ile, zikrullah ve fikrullah ile kalbinin çaresine bakıp, onda mârifetullah sevdası ve muhabbetullah arzusunun hâsıl olmasına, sür'atle çalışmazsa, o bozuk düşüncelerle kalıp, dünya meşgalesi ve mâsivâya rağbetle kalıp her an kötü sıfat hastalıkları kalbe galib olup, maazallah gafletle gönül helâk olup saâdet-i ebediyye elinden gider. Zira deniz dalgaları gibi olan geçici duygularla vücûda gelen fânî lezzetlerin hepsi, tabiî ölümle kesilir. Ancak mârifetullah izzeti ve muhabbetullah lezzeti —ki kalble ilgilidirler— bâki kalır. Dış duygu engelleri ölümle kalkar, kalbin nûr ve ziyası galib olup, cemâli müşâhede arzusu çoğalır.

1. Gönül kimin mey-i meyhânesin sorarsın sen,
   Kimin dü dide-i mestânesin sorarsın sen.

2. Ne hânümânları yakmış bu aşk-ı âlem-sûz,
   Kimin bu ateş ile hânesin sorarsın sen.

3. Hezâr kayser ü hâkan ü hüsrev oldu revân,
   Kimin rıbât ile efsânesin sorarsın sen.

4. Hezâr kân ile deryâ senin fakîrin iken,
   Kimin cevâhir-i dürdânesin sorarsın sen.

5. Cihân misâl-i fenerdir ki, şem'isin ey cân,
   Kimin bu şem'ile pervânesin sorarsın sen.

6. Bu cümle âleme cansın, kamuya cânânsın,
   Kimin bu hüsn ile cânânesin sorarsın sen.

7. Sana çü hâl olan Sübhâni a'zame şâni,
Kimin bu hâl ile âyâ nesin sorarsın sen.

8. Senin ki cür'a-ı câmın denizdir ey HAKKI,
Kimin bu câm ile peymânesin sorarsın sen.

1. Ey gönül! Kimin meyhanesindeki içkiyi sormaktasın? Kimin, mest olmuş iki gözünü soruyorsun?

2. Alemi yakan bu aşk, ne yuvalar yakmış. Öyleyse sen hangi ateşi ve kimin yuvasını sormaktasın?

3. Binlerce Kayser, Hâkan ve Hüsrev gelip geçmişken kimin konak yerini ve kimin efsanesini sormaktasın?

4. Binlerce hazinen ile deniz senin fakirin iken ya sen kimin biricik inci mücevherini sormaktasın?

5. Cihan bir fener gibidir. İçindeki alev (mum) *de sensin. Öyleyse kimin mumunu ve kimin pervanesini soruyorsun?*

6. Cümle âlemin canı, herkesin cânânısın. Öyleyse bu güzellik ve sevgililer hakkında neler sormaktasın, kimi soruyorsun?..

7. Mademki «En büyük şanım, tenzihimdir» in sırrı sana keşfoldu, öyleyse ya kimin bu hâliyle, nesini soruyorsun ki?!..

8. Ey Hakkı! Senin içki kadehindeki bir damla, okyanus sayılır. Öyleyse kimin kadehi ile kimin içkisini sormaktasın?..

ONBİRİNCİ NEVİ: Kalbin kendi âlemine teveccühünün her şeyden önemli ve lüzumlu olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ, insan nev'ine, âlem-i ervâhda cemâliyle tecelli edip, kendi zât ve sıfatlarını, onlara istidadlarına uygun olarak bildirmiştir. Rûhlar, O'nun muhabbet kadehinden ve vuslat şarabından, uzun yıllar mest olmuş, kendinden geçmişlerdi. Şevk makamında, dâim zevk ile kalmışlardı. Sonra hikmet-i Rabbâniye iktizâsı ile rûhlar, o yüksek âlemden bu alçak âleme düşüp, o vuslat âleminden bu tefrika ülkesine gelip, mücerred iken, bu kayd-ı nefsâniyye ile mukayyed olup, cismani bağlantılar iştigaliyle dolup, asıl vatanlarından, uzak ve garib olduklarından, o ülfet meclisini ve o vuslat zevkini unutmuşlardır. O âlemden memnu oldukları için, Hazret-i Yezdân, bazı insanlardan mestûr [örtülü] olup, o ezeli vuslat ve muhabbet zâil olmuştur. O hâlde her nerede bir güzellik ve cemâl, bir lûtf ve kemâl seyr eylese, onun rûhu, istemeyerek ona mâil olur. Lâkin o eski olan aşinâlıktan mahcub ve şehvet arzusu ile mağlub olduğundan, o meyl ve muhabbeti, bu dünya lezzetlerinden zan edip, ona nefsin iktizâsı ile bakar, bilmez ve anlamaz. Ne yapsın ki, hâtırına gelmez. Ama bazı insanın rûhu, bedene taallûk ettikte, Hakk'ın hidâyeti, ona yol gösterici

olduğundan, yine kendi âleminden mahcub olmayıp, o ünsiyyet meclisini unutmayıp, rûhlar ile olan hâlleri hâtırında kalmıştır. Dünyada hem sıfatların tecellisi ondan örtülü olmayıp, cemâlin müşâhede şevkı, o gönülde günden güne çoğalmıştır. Vuslat zülâlinin teşnesi olmuştur.

Eğer Hakk'ın hidâyeti, sonra da rehber olursa, o üns meclisini unutmayıp, arzu edersin ve bu nefis, rûhdan, dünya bağlarından ve mâsivâ ağlarından kurtulup, O'na gidersin. Böylece o vedâd kemâliyle aslını bulur. Yâni gönülden kendi âleminde fenâsız bekaya, cemâle, nihayetsiz devlete nâil olur. Eğer insan gönül âlemine teveccühüyle aslına dönmeyi, arzu etmeyip, beden âleminde, gafletiyle beş duygusuyla ve nefsin hevâsıyla şehvetlere mâil olursa, dünyada ondan âciz, nâkıs, fakir, zayıf, zelil ve hakir bir mahlûk bile olmaz. Zira bu âlemde o insan, bazan derd ve gamın esiri, bazan hastalık ve eleme mübtelâ, bazan açlık ve tokluk hastası, bazan da şehvet ve tama'ın zelili olup, bir gün rahat kalmaz. Ona hep zevk ve safâ müyesser olmaz. Bir lezzeti arzuyla ele geçirse, çok zaman onun mihnetlerinden kurtulmaz. Meselâ yemek arzusunda olan kimse, önce onun kazanılmasında çalışıp, iyi pişmesinde sıkıntı çeker. Yeyince, sindiriminden ona ağırlık, fazlalığından zahmet gelir. Sonra ondan doğan hastalıklarla sıkıntıda kalır. Bunun gibi, dünyanın her lezzetinden önce ve sonra çok zorluk ve pişmanlıklar hâsıl olur. İşte insan, o nefis cevheri, bu hasis lezzetler ile karıştırmayıp, bir murad almak için, yüz yerde rezâletle nâ murad olmadıysa, her muradı terk edip, kendini dünyada yolcu bildiyse ve gönülden içeri kendi asıl vatanına teveccüh kıldıysa, kötü huylardan temizlenip, sağlamlaşıp, tabiat zındanından çıkıp, azad olduysa, elbette o kimse, gönül iklîminde, rûh tahtında oturup, kendi âleminde sultan olur. Mâsivâyı unutup, müşâhede denizinde gömülür. Mevlâsını bulur. Yâ Rabbi, bizi bizden kurtar ve dünyayı baş arzumuz eyleme!

Sakın, sen senden ırak olmayasın. Sûret âleminde boşuna yorulmayasın. Bu beden âleminden geçip, kalp âlemine gelesin. Nefsin hazlarını bırakıp, haklarını verip, gönülde sâkin olasın. Allah'tan başkasını unutup, Hakk'a yönelesin. Böylece kendini bilip, O'nu gönülde bulasın. Nazm:

1. **Kim ki cânından ırak oldu, işi âh olmuş,**
   Nefsini ârif olan, ârif-i billâh olmuş.

2. **Sakar-ı firkate düşmüş, sefer-i zâhir eden,**
   Sefer-i bâtın eden, vâsıl-ı dergâh olmuş.

3. **Keder-i akl ile dildârdan olmuş dil dûr,**
   Saf olan aşk ile, ol mihr ile çün mâh olmuş.

4. Dil ü dilbersin uzak olma heman sen senden,
Olmasın kimsede şuglün ki, gönül şâh olmuş.

5. Kalbine eyle nazar, kendini tanı kimsin,
Kendini dilde gören ehl-i dil âgâh olmuş.

6. Nakd iken aşk ile can dilde o dîdâr el ân,
İntizar od'una yanılmış, o ki gümrâh olmuş.

7. Hayret-i aşk ile kendin bilen ehl-i zevâlin,
Lezzet-i cânı, münâcât-i seher-gâh olmuş.

8. Ger Süleymân isen, incitme eğer mûr olsa,
Ki kamu zerreden ol şemse, nihân râh olmuş.

9. Çekmedi keşmekeş-i redd ü kabûl-i halkı,
HAKKI kim, kıble-i cânı, hemân Allah olmuş.

1. Canından ırak olan kişinin işi gücü ah - vah etmektir. Kendini bilen ise Allah'ını bilmiştir.

2. Zâhirde sefer edeyim diyen, ayrılık cehennemine düşmüş. Bâtında sefer eden ise Allah'ın yüce katına ulaşmış.

3. Gönül, akıl yoluyla sevgiliden uzaklaşmış. Akla aldırış etmeyip de aşk ile saf olan ise Güneş ve Ay gibi olmuş.

4. Gönül ve sevgili sensin, sakın kendinden uzaklaşma. Kimse ile ilişiğin olmasın ki gönlün padişah olmuştur, onunla uğraş.

5. Kalbine dön bak ve kendini tanı. Sen kimsin. Kendini gönülde gören gönül adamları uyanıklık bulmuştur.

6. Aşk ile can gönülde hazır iken, bir yüze bakıp da yolunu kaybedenler, intizar ateşine yanmış sayılırlar.

7. Aşkın verdiği hayranlık ile kendini tanıyabilen ölümlülerin can lezzeti, seher vaktinde yaptıkları münâcâattadır.

8. Eğer Süleyman'lık taslıyorsan, onun gibi olup karıncayı bile incitme ki, o Güneşe her bir zerreden gizli bir yol açılır.

9. Şu can kıblesi daima Allah olan bu Hakkı, aslâ halkın kabul ve red keşmekeşini çekmedi.

ONİKİNCİ NEVİ: İnsan rûhunun, çok âlemlerden seyr ü sefer ettiğini, Rabb'den âlemine gelip, burada mârifet ve kemâl bulduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, rûh, bu cisim âlemine gelmeden önce, rûhlar âleminde idi. Âlem-i ervaha gelmeden önce, âlem-i ama'da idi. Âlem-i ama', mânâ âlemi demek olup, Hak Teâlâ'nın ezeli ilminde olan sûretlerden ibarettir. Zira Allahü Teâlâ'nın ilminde mevcud olan tüm şeylerin sûretleri vardır. Çeşit olarak bizim anla-

mamız ve tasavvurumuz gibidir. Gerçi ilim, zâtın gayri değildir, lâkin ilmin nakışları bakımından, ona âlem-i ama' ve âlem-i me'ani [mânâlar âlemi] denilmiştir. Âlem-i ama'nın aslı, âlem-i lâhut olup, ehlüllah ıstılahında vücûd-ı akdesten ibaret olup, ehadiyyet mertebesine işarettir. İşte ama' âleminde, Allahü Teâlâ'nın sıfatları ile insanın rûhu arasında münasebet oluşu, büyük izzet, rif'at, devlet ve saâdettir. Bunu anlayan ârife büyük nimet, hidâyet ve inâyettir. Kendi hâli olan kâmile, sonsuz zevk, safa ve lezzettir. Bu rûh, o mânâ âleminden melekût âlemine gelmiştir. Melekût âlemi, rûhlar âlemidir. Ona âlem-i gayb da derler. O âlemde bulunanlar melekler, keribiyyûn, ukûl, nufûs ve ervah [rûhlar] dır. Oradan mülk âlemine gelmiştir. Bu, şehâdet âlemidir. Buna, âlem-i eflâk, âlem-i encüm, âlem-i anâsır ve âlem-i mevâlid de derler. Âlem-i melekût ile, âlem-i mülk arasında iki âlem daha vardır. Biri âlem-i misâl, biri de, âlem-i hayâldir. Âlem-i misâl, mutlak hayâl olup, Berzah da denir. Bu öyle bir âlemdir ki, keşf sahibleri bütün rûhları onda görürler. Doğru ve salih rüyâ ve vak'aların tümü, bu âlem-i misâlde görülür. Âlem-i hayâle gelince, insanın mütehayyile kuvvetine denir. Bu âlemin aslı da âlem-i misâldir.

Âlem-i mülk iki kısımdır. Birinci kısmı, âlem-i melekûta bağlı olup, o da Arş, Kürsi ve yedi kat göklerdir. Buna âlem-i ulvî derler. İkinci kısmı mülk âlemine bağlı olup, dört unsurdur [toprak, su, hava, ateş] ve onlardan meydana gelen atmosfer ve üç mevâliddir. Buna âlem-i süflî ve âlem-i kevn ü fesâd derler.

İşte rûh, tamamen ulvî ve nûrânî olup, Hazret-i Yezdân'a aşinâ iken ve belli makamları, sırasıyla Arş, Kürsî ve yedi gökler iken o âlem-i ulviden bu âlem-i süfliye inmiştir. Böylece olgunlaşıp, asıl makamlarına döner, yahut kendi makamlarından yüksek makamlara çıkar. Olgunlaşmak, âletsiz, yâni hâl âleti olmaksızın olmadığından, Hakk Teâlâ inâyet edip, âlem-i ulviden olan rûhlara, âlem-i süfliden olan beden âletini ihsan edip, insan vücûdunu, rûh ve cisim ile müretteb ve iki âlemden mürekkeb, en güzel ve en olgun şekilde yapmıştır. Bununla yüksek rûhlar, bu âlem-i süflide beden bineklerine binip, kemâl kazanıp, mertebeleri geçerler. Asıl makamlarından yükselerek a'lâya giderler.

Rûhların mebdei o ulvi âlem olunca, bu âlem-i süflide kemâl edinenin, yâni peygamberlerin (aleyhimüsselâm) yoluna gidenin, meadı, dönüş yeri, yine âlem-i ulvî olur. Kemâl edinmeyip, olgunlaşmayıp, aşağılıkları isteyenler, yâni, **«Allahü Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanınız»**, emrine uyarak, ahlâkını tehzib etmeyip, hayvanların sıfatları ile eksik kalanlar, nefsini terbiye ve tezkiyeden, kalbini süslemekten âciz olanlar, âlem-i ulviye yükselemezler. Belli makamla-

rına dönüp gidemezler. Allah korusun onlar bu âlem-i süflide kalırlar. Hayvanlar gibi zararda kalırlar.

Kısaca diyelim ki, esas olan gönül olup, ona giren aslına kavuşur. Mâsivâdan pâk olan gönül sahibi kâmil insandır. Nazm:

1. Tecrîd ü tecerrüd reh-i kâşâne-i dildir,
Her hâne ki virânedir ol hâne-i dildir.

2. Can sem'in açıp dinle, semâı ki hemîşe,
Âfak, dolu nağme-i mestâne-i dildir.

3. Mecnûndur içen Leylâ yüzünden mey-i aşkı,
Eflâk-i mey vahdete peymâne-i dildir.

4. Ol şu'le ki pervânesidir cümle zerreler,
Devr eyler ol şevk ile ki, pervâne-i dildir.

5. Her câna cihân içre gizli bâde verir aşk
Ol hamr ile âlem dolu meyhâne-i dildir.

6. Asl-ı dü cihân dildir odur revnak-ı eşya,
Ma'mûre-i âlem heme virâne-i dildir.

1. Tecrid ve tecerrüd, gönül sarayına çıkan yoldur. O bir gönül evidir, başka hâneler ise birer virâne...

2. Can kulağını açıp daima semâı dinle ki ufuklar, gönül sarhoşlarının nağmeleriyle doludur.

3. Leylâ'nın yüzüne bakarak aşk içkisini yudumlayan, ancak Mecnun'dur. Gönül kadehi ise içki feleğinin vahdetidir.

4. Bütün zerrelerin etrafında pervane oldukları o alev ki, şu coşku ile dönüp duran gönül pervanesidir.

5. Aşk, her cana cihan içinde gizli bir bâde sunar. Âlem ise o içki ile dolu bir gönül meyhânesidir.

6. İki cihanın aslı gönüldür. Eşyanın parlaklığı ondadır. Bu dünya mâmuresi ise gönül virânesinden başka bir şey değildir.

ONÜÇÜNCÜ NEVİ: Rûhun, beden âleminde, nasıl noksanlaştığını ve ne ile kemâl kazandığını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, bütün rûhlar o âlem-i ulviden, bu âlem-i süfliye gelip, bedenleri bulunca, insan nev'i üç kısım olmuştur:

Birincisi: Bu âleme ne için geldiğini ve bundan maksadın kemâl edinmek olduğunu aslâ bilmeyip, avamın üç putuna tapmıştır. Yâni yemeyi, uykuyu ve cimâı kendine iş yapmıştır. İşte bu sınıf, o âlem-i ulvide olan, asıl makamlarına dönmez, yükselemez. O aldan-

mışların aldanmışıdır. Zira melek sıfatlarını bırakmış, hayvan sıfatları ile dolmuştur.

İkincisi: Bu süflî âleme inmekten maksad, ancak olgunlaşmak olduğunu bilmiştir. Lâkin dört his, duygu putuna meyletmiş, yâni kendini sevmek, çocuğunu sevmek, mal ve makam sevgisi ile dolmuştur. Bu sınıf, o asıl makamlarına döner. Lâkin yine aldanmıştır, zarardadır. Bu dört puta tutulmuştur. Zira nefsini olgunlaştırmakla, makamından yüksek makama kavuşmuş değildir. Bu âleme inmiş olmaktan maksat olan terakki ele geçmemiştir.

Üçüncüsü: Bu âlem-i süfliye kemâl edinmek, olgunlaşmak için geldiğini bilmiştir. Hidâyete erdiklerinden kendilerini, burada yolcu bulmuştur. Adı geçen yedi putu kırmakla nefsini olgunlaştıran kâmil insandır. Allahü Teâlâ inâyet edip bu üç sınıfı duyurmuştur. Nitekim Fâtır sûresi otuzuncu âyetinde, **«Kullarımızdan bazı Kur'ân'la amelde kusurları sebebiyle kendilerine zulm edicilerdir. Bazısı çoğu zaman onunla amel edip, arada bir kusur ederler. Bazısı Allahü Teâlâ'nın izniyle, daima Kur'ân-ı Kerîm'in hükümleri ile hareket edip, iyiliktedirler. Bu verâset ve seçme, Allahü Teâlâ'nın fadl ve ihsânıdır»**, buyurmuştur.

Meleklerin vücûdu lâtif ve nûrâni olup, kimi ukûl-ı kürûbî, kimi nufûs-ı rûhânîdir. Makamları göklerin en yüksekleridir. İşte onların bir âlemi vardır ki, artmaz, ilerlemez. Ama hayvanların rûhları, hep zulmânîdir. Makamları âlem-i süflîdir. Onların âlem-i ulviden nasibleri yaktur. Demek ki, onların da âlemi tektir. Ama insanın iki âlemi vardır. Biri beden ve hayvani rûh bakımından, âlem-i mülkün esfeli, biri de akıl ve rûh bakımından âlem-i melekûtun a'lâsıdır. Zira Hakk Teâlâ melekleri sırf akıldan yaratmıştır. Hayvanları ise sırf şehvetten yaratmıştır. İşte aklı şehvetini yener de, yedi putu kırar. Samed olan Allahü Teâlâ'ya tapınırsa, insan meleklerden büyük ve değerli olur. Zira meleklerin her birinin belli makamları vardır. Hep o makamlarında kalırlar. İnsan ise, nefsini [kendini] olgunlaştırmakla, belli makamından yükseklere terakki edebilir. Eğer insanın şehveti, aklına galib gelip, yedi puta taparsa, Samedi unutur ve kalbi sertleşir. Gerçi görünüşte insandır; ama ahlâk ve mânâda hayvandan aşağıdır. Çünkü hayvanların hizmeti tâate bedeldir. Hakk'tan gaflet eden, hayvanlardan da sapıktır. Yâ Rabbi, bizi gâfillerden eyleme!

Rûhun kemâli, fânî lezzetleri bırakıp, yedi putu kırıp, huzûr lezzetini anlayıp, mâsivâdan geçip, gönülde yerleşip böylece mebde ve meadını [başlangıç ve sonunu] bilip, sırlara vâkıf olmakladır. Nefsini ve Rabb'ini hâl ile tanır. İzâfi rûh, ebedî zinde kalır. Hazret-i

Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Ey Ali, kendini tanıyasın, anlıyasın ki, ömrünü boşa geçirmiş olmayasın ve kalbine yabancı kalmayasın».** Nazm:

1. Derûn-i cândır ancak cây-i cânân,
Müdâm olmuş gönül me'vâ-yı cânân.

2. Gönül mir'atı sâf olsa içinde,
Görünür hoş rûh-i zibâyi cânân.

3. Süveydâ-yı dil-i âgâh içinde,
Dem-â-dem hoş eder sevdâ-yı cânân.

4. Kamu kavga-yı âlemden çü kalbin,
Olur hâli, dolar kavga-yı cânân.

5. Bir gemi gibi kalbe inkılâbı,
Verir hareketi deryâ-yı cânân.

6. Ko kibri, ol kamu ednâdan ednâ,
Ki oldur kurb-i ev-ednâ-yı cânân.

7. Bu HAKKI rûhunu pürşûr eder ol,
Leb-i şirin ü şeker-hâ-yı cânân.

1. Sevgilinin yeri yalnızca canımın içidir. Gönül ise daima sevgilinin sığınağı durumundadır.

2. Gönül aynası saf olursa, sevgilinin güzel yanağı onun içinde çok hoş görünür.

3. Uyanık gönlümdeki kara noktanın içinde, daima sevgilinin sevdası esenlikle yaşar.

4. Kalbin, Dünya kavgasına tutulup kalmakla boşalır ve içine sevgililer kavgası doluverir.

5. Cânân denizi, bir gemi gibi kalbe değişik durumların hareketliliğini verir.

6. Büyüklenmeyi bırak. Aşağılardan da aşağı ol, ki sevgilinin «ev-ednâ» yakınlığına böylece erişilir.

7. Ey Hakkı! Sevgilinin şirin ve tatlı dudağı rûhunu dopdolu eyler elbet.

ONDÖRDÜNCÜ NEVİ: Rûhun tenezzül hâllerini, terakkilerini ve kemâlini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, emr-i Rabbâni olan insan rûhu, ama'nın a'lâ-yı illiyyininden, bu en aşağı bedene tenezzülden önce, o nûraniyet bu zulmete, o letâfet bu kesâfete, o istidat bu unutkanlığa, o muhabbet bu isyana tebdil olup, üns ve Rahmân'ın muhata-

bı iken, nefs, şeytan ve hayvanın yakını olmuştur. Araları doğu ile batı arası kadar açılmıştır. Hayvan nerede, rûh ve ilâhi aşk nerede. Demek ki insan, hayvan, sonra canavar, sonra şeytan sıfatlarından ve mertebelerinden, sonra da melek ve nefsanî aşamalardan geçmedikçe, insanlık mertebesine kavuşamaz. Kendinden fâni olmadıkça, izâfî rûh ile bâki olamaz. Ahlâkını güzelleştirmeyen hayvan mertebesinde kalıp, insan derecesine gelemez. Ârif olup, murad alamaz. Zira insanda, diğer hayvanlarla ortak olan üç rûh vardır. Biri tabii rûh olup, onun yeri bütün bedendir. İkincisi, nebati rûh olup, yeri ciğerdir. Üçüncüsü hayvanî rûh olup, yeri yürektir. Gadab, şehvet ve bu ikisinden meydana gelen kötü huyların hepsi, hayvanî rûhun sıfatlarıdır.

Dördüncü rûh, nefs-i nâtıka olup, ona mahsustur. Onun taallûk yeri, ancak yürekte olan, siyah noktada bulunan, hayvanî rûhdur. Onunla bir arada bulunmak bunun şanıdır. Eğer hayvanî rûh, insanî rûha galib gelip, gadab ve şehvetine bunu esir ederse, o kimse hayvan bilinmiştir. Çünkü hüküm, galibe göre verilmiştir. İnsan rûhu, hayvanî rûha mağlub olduğu müddetçe, sahibinin kalbi ölü ve nefsi diri olduğundan, o nefsanidir. Eğer Allahü Teâlâ'nın yardımı ile bu insan rûhu, o hayvanî rûha galib ve hâkim olur, gadab ve şehvetini tutar, kendi hayatını bulursa, sahibinin nefsi ölü ve kalbi diri olduğundan, o rûhanidir. Belki zaman ve mekândan sıyrılmış, insan-ı kâmildir. O kendi makamından yukarılara kavuşmuştur. Bu kimyâ-yı saâdete istidadına göre, bir yılda, veya bir ayda, yahut bir gün veya bir saatte kavuşur. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, **«Ona kendi rûhumdan üfledim»**, buyurup, kendi zât-ı pâkine muzaf eylediği rûh-i izâfiye kavuşmuş ve her muradı ele geçmiştir. İzâfî rûhun, çok isimleri olup, Akl-ı kül, Akl-ı evvel, Cevher-i evvel, Kalem-i a'lâ, Levh-i a'zâm, Arş-ı a'zâm, kelime-i ehemm, melek-i mukarreb, rûh-i ekmel, rûh-i efdâl, fâni olmayan rûh, rûh-i nâtık, rûh-i kuds, rûh-i Muhammedî, nûr-i Muhammedî, âdem-i mânâ, şems-i bâtın, hakikat güneşi, nokta-i vahdet, nokta-i kül, nokta-i kübrâ, sırr-ı a'zâm, lâtife-i Rabbâniyye, emr-i Rabbânî, cevher-i Rabbânî, hakikat-ı Rabbâniyye, aşk-ı İlâhî, mebde-i evvel, menşe-i ervâh, sultan-ı hakikat ve sırr-ı İlâhidir.

Ama bildirilen mertebelerden hangisinde olduğunu bilmek istersen, kendi hâllerine bak. Eğer yiyip, içip, uyuyorsan ve şehvetlerinin arzularını görüyorsan ve diğer şeyler istemiyorsan, açıkça belli ki, hayvan mertebesindensin. Eğer yiyip, içip, uyur, şehvetin arzularını görür ve bunlarla birlikte gadab edip, düşmanlık kavga, döğüş, sövme, dövme, cenk ve cidâl, şiddet, kâhr gibi yollarla insanları incitip, intikam alıyorsan, anla ki, canavar mertebesindesin. Yiyip, içip uyursan, şehvet arzusunu görürsen aynı zamanda yalan söyle-

yip insanları aldatıp, kandırıp aralarına nifak sokarsan, şüphesiz bilirsin ki, şeytan mertebesindesin. Eğer az yiyip, az içip, az uyursan, şehvetten kurtulmuş ve arzusundan geçmiş isen, aslâ kimseyi rencide etmezsen, kimseye hile etmez, yalan söylemezsen ve herkese yumuşak ve rıfk ile idare ve muamele edersen, herkese iyilik düşünüp, kendine düşen hizmetlerini görüp, tatlı dille ve yumuşak söylersen, muhakkak bil ki, melekler mertebesindesin. Eğer itidâl üzere yiyip, içip, uyursan ve gadab ve şehvete sahib ve hâkim olursan ve mârifetle muhabbetullah yoluna, gönülden sâlik olursan ve kendi sıfatında fâni olursan, yakinen bil ki, sen hem ârif ve hem ma'rûfsun. Hakk Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanmışsın. İlmullahın hazinesisin. Hakikatten haberdarsın. İnsan mertebesinde insan-ı kâmilsin. En yüksek makamlara kavuşmuşsun. Üns ve huzûr meclisine girmişsin. Her murada kavuşmuşsun. Her işinde orta hâl ile âmel edicisin. Sonsuz olarak Hakk'a mâilsin.

Nazm:

1. Ey rûh-i pâk cism ile dünyada hoş musun?
   Ve ey nûr-ı mahz dide-i binâda hoş musun?
2. Ey Mürg-i Arş nice tutuldun bu dâme sen,
   Safra vü hun ü balgam ü sevdâda hoş musun?
3. Ger bu yürek değilse mekânın gönül nedir,
   Çün bu yürektesin, bu süveydâda hoş musun?
4. Ol gülşeni koyup, nasıl düştün bu külhana?
   Külhancılarla hüsn-i mudârada hoş musun?
5. Ol bezm-i ünsten o vatandan ırak mısın?
   Kalbinle, yâ o meclis-i ma'nâda hoş musun?
6. Meşgul-i resm ü âdet olup çeker misin gam?
   Yâ hem huzûr-ı hazret-i Mevlâda hoş musun?
7. Olmuş seninle mest ü muhabbet hezâr dil,
   Âşıklarınla rıfk ü nüvâsâda hoş musun?
8. Âlem seninledir nice âlemdesin aceb,
   Sen sende hüsn-i aşkı temâşâda hoş musun?
9. HAKKI sorar seni, sana ey nefs-i nâtıka,
   Dil haclesinde aşk ile tenhâda hoş musun?

1. *Ey pâk rûh! Bedeninle dünyada hoş musun? Ve ey has nûr, gören gözde hoş musun* (hâlinden memnun musun)?..

2. *Ey arş kuşu! Bu tuzağa nasıl düştün. Safra, kan, balgam ve sevdâ ile hoş musun?..*

3. *Ey gönül! Yerin bu yürek değilse ya neresidir? Mademki bu yürektesin, bu kara noktada hoş musun?*

4. *O gül bahçesini bırakıp bu hamam ocağına nasıl düştün? Hamamcılarla iyi geçinmekte hoş musun?*

5. *O yakınlık bezminden, o anavatanından ırakta mısın? Yahutta kalbinle o mânâ meclisinde hoş musun?*

6. *Gidişât ve âdetlere dalarak gam çekmekte misin? Yahut da Allah Teâlâ'nın huzûru ile hoş musun?*

7. *Binlerce gönül seninle mest olup sevgi içinde bulunmuş. Ya âşıklarınla arkadaşlık ve eğlence bakımından hoş musun?*

8. *Âlem seninledir. Acaba sen nice âlemdesin? Sen, sende aşkın güzelliğini seyretmekte hoş musun?*

9. *Ey konuşan nefis! Hakkı sana soruyor: Gönül gerdeğinde aşk ile yalnız kalmaktan hoş musun?..*

İkinci Bâb

İrfân yolunun esası olan az yeme, az uyuma, az konuşma, uzlet etmek, daima zikr ve fikretmeyi altı fasılda anlatır.

BİRİNCİ FASIL

Az yemenin fayda ve hususiyetlerini sekiz nevi ile beyân eder.

BİRİNCİ NEVİ: Açlığın faziletini bir âyet-i kerîme ve birçok hadîs-i şerîflerle bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ kullarına inâyet edip, yemenin normal derecesini öğretip A'râf sûresinin otuzbirinci âyet-i kerîmesinde, **«Yiyiniz, içiniz, lâkin israf etmeyiniz. Allahü Teâlâ israf edenleri sevmez»**, buyurdu. Hadîs-i kudsîde de buyurdu ki: **«Ey Âdemoğlu! Ben izzeti tâatte bulundurdum. İnsanlar ise onu sultanların kapılarında ararlar. Nasıl bulsunlar! İlmi açlıkta bulundurdum. İnsanlar onu çok yemekte ararlar; onu nasıl bulabilirler! Gönül cilâsını, gece uyanıklığında bulundurdum. İnsanlar onu çok uykuda ararlar, onu nasıl bulabilirler! Ey insanoğlu! Karnın tok iken ilim ve ameli nasıl isteyebilirsin! Çok uyuduğun hâlde, gönlünün parlamasını nasıl arayabilirsin! Çok konuştuğun hâlde, hikmeti nasıl bulabilirsin! İnsanlarla meşgul iken, ünsiyyeti nasıl istiyebilirsin! Dünya sevgisinde olduğun hâlde, benim muhabbetimi nasıl taleb edebilirsin! İlim ve ameli açlıkta ara, gönül parlaklığını gece uyanıklığında, hikmeti susmada, üns ve likayı uzlette, muhabbet ve rızâyı dünyayı**

terkte ara!. Ey Âdemoğlu! Oruç benim içindir. Onun karşılığını ben veririm. Oruçlunun iki sevinci vardır: Bir orucunu açtığı zaman sevinir, bir de bana kavuşunca sevinir».

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) ümmetine şefkat edip, yemek edeblerini öğretti, tokluğun zararlarını anlattı, açlığın faydalarını bildirdi. Nitekim hadîs-i şerifde buyurdu ki: **«Âdemoğlu karnından kötü bir torba doldurmamıştır. Ona üç - beş lokmacık yetişir. Sulbüne kuvvet, bedenine metânet verir. Demek ki, şehvetine uyup midesini doldurmak isteyen, bâri üçte birini yemekle, üçte birini su ile doldursun ve üçte biri de boş kalsın»**. Yine buyurdu: **«Tok iken yemek yemek, hem hastalık, hem haramdır»**. Yine buyurdu: **«Çok yemek kötüdür. Çok uyuyan ve çok yiyen mezmûmdur»**. Yine buyurdu: **«Boğazının kulu olanın kalbi serttir. Hikmetten mahrumdur. Hakk'ı unutucudur»**. Yine buyurdu: **«Allahü Teâlâ bir kulunu sevse, onu ucuz yemek olan yerde açtutar»**. Yine buyurdu: **«Allahü Teâlâ'nın mahlûkatından sevdikleri aç ve susamış olanlardır. Onları inciten şâki olup, yeri ateştir. Onlara hor bakıp, aşağı tutan veya bir şey ile incitip, yahut bir söz atarsa, O Azîz-ül-intikam onu hastalıklara dûçâr edip, insanlara rüsvâ edip, geçimini haram eder»**. Yine buyurdu: **«Bir kimse karnı aç olup, kalbi kanâatte bulunup, Hakk'ı zikrederse, onun mukarreblerden olduğu bellidir»**. Yine buyurdu: **«Şeytan, insanın damarında kan gibi dolaşır. Onun yolunu açlık ve susuzlukla kesmek, mukarreblerin işidir»**. Yine buyurdu: **«En uzun aç duranınız, Allah katında efdâlinizdir. En çok kızılanınız çok uyuyan ve yiyeninizdir ki, tembelinizdir»**. Yine buyurdu: **«Karnı aç olanın, kalbinde mârifet nûru parlar»**. Yine buyurdu: **«Aç duranlar, hikmet sahipleridir. Bedenleri sağlamdır»**. Yine buyurdu: **«Allahü Teâlâ'ya halkın en yakını, ahlâkı en güzel olandır. Karnı en aç ve en susuz, kalbi en üzüntülü olandır. Allahü Teâlâ mahlûklarını doyurur. Evliyâsını aç ve susuz eder»**. Yine buyurdu: **«Karnınızı aç tutunuz ki, kalbinizde mârifet nûru parlasın. Kalbiniz hikmet pınarları ile dolar. Yerde ve gökte olanlar, sizinle sevinir»**. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) günde bir defa yemek yer, onda da onbir lokma ile yetinirdi. Nazm:

1. **Habîbullah mübârek batnına taş bağladı yâni,**
   Yemek isterse batnın ver ona taş, verme sen nânı.

2. **Şikem-perver ki pür-hâk eylemiş divâr-ı a'zâsın,**
   O kalmış hâne-i müzlimde görmez şems-i tâbânı.

3. **Şikâyet eyleyen üç günlük açlıktan değil ârif,**
   O câhil kâr ü kesb etsin ki yok Hakk'a tekelânı.

4. **Desen açlıkta zar za'f ol keseldir, mâni-i tâat,**
   Deriz açlıktadır üns-i Hakk odur kût-ı rûhânî.

5. Taâm-ı Hakk'tır açlık, onu mahsûs-i havâs etmiş,
Bulur açlar vecd ü hâli ve zevk u cezb-i Hakkânî.

6. Bulan açlıkta bulmuştur fenâdan devlet-i fakrî,
Duyan açlıkta duymuştur, rumûz-ı sırr-ı Sübhânî.

7. Gören açlıkta görmüştür, eğer aşkı, eğer rûhu,
Alan açlıktan almıştır, künûz-i nefs-i insânı.

8. Eren açlıkta ermiştir, huzûr-ı Hazret-i Hakk'a,
Bilen açlıkta bilmiştir, ulûm-ı bahr-ı irfânı.

9. Kamu açlıktadır devlet, saâdet, izzet ü lezzet,
Olur aç olan rûhânî, dahi simâsı nûrânî.

10. Zaif et nefsi tâ kim, kuvvet-i kudsî bula rûhun,
Hayât-ı candır açlık, hem memât-ı nefs-i şeytânî.

11. Gel ey HAKKI bu ekl ü nevmi koy, fakr ü fenâ iste,
Ki virân olsa ten köşkü, bulursun genc-i pinhânî.

1. Allah'ın sevgilisi karnına taş bağlardı. Yâni eğer karnın yemek isterse, sen ona ekmek değil taş ver.

2. Karnını besleyen açboğaz beden duvarlarını toprağa bulamış sayılır. Bu kişi karanlıklar evinde kalmış olup parıldayıp duran Güneşi göremez.

3. Üç günlük açlıktan şikâyet eden kişi gerçek ârif değildir. Eğer Allah'a ihtiyacın yoksa o zaman miden için çalışıp kazanabilirsin.

4. Eğer açlıktan dolayı zayıflayıp itaatime engel olunmakta diyorsan, biz de deriz ki; Allah'a yakınlaşmanın yolu açlıktan geçer ve rûhânî gıda da odur.

5. Açlık, Hakk yiyeceğidir. Seçkin kişiler onu tercih etmişlerdir. Açlık çekenler vecd, zevk ve İlâhî cezbeye erişirler.

6. Fânilik içinde fakr devletini bulan kişi buna açlıkla kavuşmuştur. Allah'ın sırlarının remizlerini duyan da yine bunu açlıkta duymuştur.

7. Aşkı ve rûhu gören, açlıkta görmüştür. İnsan nefsinin hazinelerine sahip olan da yine bunu açlıkla başarmıştır.

8. Allah'ın huzûruyla huzûr bulan bunu açlıkla elde etmiştir. İrfan denizinin ilimlerini öğrenen de yine açlıkla öğrenmiştir.

9. İyi talih, ikbal, saâdet, yücelik ve lezzet hep açlıktadır. Aç olan rûhânî olur, simâsına da nûr gelir.

10. Nefsini zayıflat ki, rûhun kudsî kuvvete erişsin. Açlık canın hayatıdır. Şeytânî nefsin ölümü de yine açlık...

1. Ey Hakkı! Gel, bu yeme-içme ve uyku zevkini bırak da fakr ve fenâ iste. Çünkü eğer beden köşkü virân olursa gizli hazineler bulman kolaylaşır.

İKİNCİ NEVİ: Tokluğun âfetlerini ve açlığın kerâmetlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, nimeti yalnız yemek ve içmek olarak bilenin ilmi az, azabı çoktur. Tokluk fetâneti bozar. Yemek ağırlığı hikmeti giderir. Tokluk hastalık çeşmesidir. Açlık, en faydalı ilâçtır. Tokluğa devam çeşitli hastalıklara yol açar. Az yemek, hastalıkları azaltmaktır. Çok yemek hastalıklara sebeptir. Hikmeti bozar. Kalbe sertlik ve kararma verir. Bedeni hasta eder. Allahü Teâlâ bir kuluna inâyet ve ikram eylese, onun karnını yemekten, fercini haramdan pâk eder. Allahü Teâlâ kime ikram ederse, ona az yemek, az uyumak ve az konuşmayı ilham eder. Aç olmayanın düşüncesi saf olmaz. Çok yemek insana zarardır. Çok uyumak keder ve zulmettir. Yemeği az olanın, derdi az, sıhhati uzun olur. Sıhhatle tokluk bir arada bulunmaz. Açlıkla hastalık birlikte olmaz. Nefsinde çeşitli yemekleri düşünüp, hazırlayan, çeşit çeşit hastalıkları dâvet eder. Sıhhatini bozar. Açlık, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) yemeği, evliyânın makamıdır. Açlık fetânet denizidir. Hikmet yağdıran buluttur. Rûhların rahatıdır. Bedenlerin teşrihidir. Fuzûli hastalıklar ilâcıdır. Aklın cilâsıdır. Rûhun gıdasının iştihasıdır. Yaralı kalbe devâ, sıhhat ağacında meyvadır. İffet sıfatının süsü, büyük ihsan ve hediyedir. Hastalığa şifâdır. Devâ kuvvetidir. Evliyâ-yı kirâmın tehzibidir. Düşmanlara azab vermektir. Açlık rûhun tasfiyesi, fetihlerin menbaıdır. Açlık, nefsin arzularını öldürür. Gönüle safâ ve hayat verir. İnce ilimler verip, onlara sebat verir. Rağbet ehlinin açlığı fetret [gevşeklik], zâhidlerin açlığı hikmettir. Âriflerin açlığı safvet, muhiblerin açlığı kurbet, kavuşanlarınki tahârettir. Açlık, nefse mezellet, kalbe incelik, semâvi ilimleri anlama hususunda insana dikkat verir. Ârifin hikmet nûru, açlık ateşini günlerce söndürür. O bir şey yediği zaman, beş on lokma ile yetinir. Vesvese şeytan tohumudur. Tarlası, tokların karnıdır. Allah için bir gün aç duranın kalbinde, hikmetten bir başka kapı açılır. Açlık ilim ve zekâ ve anlayış verir. Tokluk cahillik ve zulmete sebeptir. En iyi yiyecek açlıktır. Nefsine esir olanlar ondan feryâd etmektedir. Açlık Mevlâ'nın ziyafetidir. Tokluk zekâ ve aklı giderir. Nefs ineğini açlık ile boğazlayanın kalbi, mârifet nûru ile hayat bulur. Mısra:

Bend eden dehânı, seyr eder cihânı.

Ağzını tutmasını bilen, cihânı seyreder.

Doyuncaya kadar olana ekl, yâni yemek denir. Bu da hayvana benzemektir. Açlık, yeryüzünde Yezdân'ın taâmı, yemeğidir. Evliyânın bedenleri onunla doyar. Mide ise, insanın düşmanıdır. Ârifin yemeği meyvadandır. Uykusu, galebe ettiği zamandır. Hikmet ilmi

açlıkla olur. Bilgisizlik ve günah tokluktan gelir. Açlıkta olan safâdan yeryüzü hükümdarları mahrumdur. Çünkü açlık seçilmiş kulların bedenlerine mahsûs olan, Hayy ve Kayyum'un ziyafetidir.

Nazm:

1. Geldi Ramazan ayı, ey yâr-ı kamer-simâ
Ol sâim ü az uyu, tâ kalbin ola binâ.

2. Hâli ol ve hâli ol, nây ol lübb-i nâbı bul,
Ney misli deminden dol, nûş et şeker ü helva.

3. Bu nehr-i şikemden kil nüzh olmalıdır,
Tâ ayn-ı hayât-ı dil, ten arzın ede ihyâ.

4. Oruçla ten ü cânı, pâk eyle yeme nânı,
Dolsun mey-i rûhâni, tâ mest ola her eczâ.

5. Bu demleri gûş eyle, meydir bunu nûş eyle,
Seller gibi cûş eyle, tâ kalbin ola deryâ.

6. Açlıktır taâmullah, kut-i dil-i her-âgâh,
Vermiş o kuluna şâh, kim aşk iledir şeydâ.

7. HAKKI, dün ü gün dâim, ol kaim ü hem sâim,
Dol aşk ile ol hâim, koy sûreti bul ma'nâ.

1. Ey ay yüzlü sevgili! Ramazan ayı geldi. Bu ayda oruç tutup az uyu ki, kalp gözün açılsın.

2. Miden boş olsun ki gönlün süslensin. Ney gibi içi boş ol da saf öze kavuş. Ney gibi dem ile dol ki şeker ve helva yemiş olasın.

3. Bu karın nehrinden kil arınıp her yıl temizlenmesidir. Tâ ki gönül hayatı gibi beden toprağın dirilsin.

4. Oruç ile beden ve canını temizle, ekmek yeme. Böylece her hücren rûhânî içki ile dolup kendinden geçsin.

5. Bu sözleri işit ve bu demleri bir içki gibi yudumla da seller gibi coş. Tâ ki gönlün deryâya dönsün.

6. Allah yiyeceği, açlıktır. Her uyanıklık ehlinin gönül kutluluğu da açlıktır. Aşk ile şeydâ olan kişiye bu huyları Allah, açlığı nedeniyle bağışlamıştır.

7. Ey Hakkı! Gündüz oruçlu, gece namazlı ol. Böylece aşk ile dolup kendinden geç ki sûreti bırakıp mânâ bulasın.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Tokluğun kötülüğünü ve açlığın faziletini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, üç haslet kalbe kasvettir. Çok yemek, çok uyumak ve çok konuşmak. Karınlar tok olunca, rûhlar

beden olur. Karın aç olsa, beden rûha döner. Bedenin sıhhati, az yemektedir. Rûhun sıhhati, az uykudadır. Tok olandan bir akıl gider. Bir daha geri gelmez. Açlık, ism-i A'zâmdır. Mülk-i ekremdir. Az yemek, az uyumaya yardımcıdır. Az uyumak, az konuşmaya sebeptir. Tokluk hastalığı çağırır. Hastalık ise, derde, eleme çağırır. Tokluk, bütün hastalıkların aslıdır. Açlık ise, bütün çarelerin esasıdır. Vesvese ve evhâd ateşi, belki insanların nefslerindeki bütün ateşler, açlıkla söner. Nefsi aç olanın, vesvesesi kalmaz. Nitekim mecnûn aç olunca, cünûnu [deliliği] kalmayıp, akıllı olur. Açlık, ibret tarlasıdır. Hikmet çeşmesidir. Fetânetin rûhudur. Muhabbet anahtarıdır. Mârifet mumu, hakikat yoludur. Nefs feryad eden bir hasta olup, en âcil şifâsı açlıktır. Toklukla gönülden hikmet zâil olur. Açlıkla onda her ilim hâsıl olur. Açlık asfiyânın safâsıdır. Nazm:

Acıkmak kim vücûdunda safâdır,
Şiâr-ı evliyâ ve asfiyâdır.
Tekâzâ-yı taâm olmaz velîde,
Velînin kûtu çün zikr-i Hüdâ'dır.

Acımak bedeninin esenliğidir. Velîler ve saf kulların gidişâtı da budur. Velîlik yolundaki kişide yiyeceğe düşkünlük olmaz. Çünkü velînin kutluluğu ve azığı Allah'ı zikirdedir.

Açlık, güzel ahlâkın temeli, tokluk, kötü sıfatların menbaıdır. Karın tok olunca, uzuvlar aç olur. Karın aç olsa, uzuvlar tok olur. Açlık nefse zindan, kalbe gülistandır. Toklukta vâki olan vesveseler kuvvetli ve artıcı olur. Açlıkta vâki olan vesveseler, âtıl ve bâtıl olur. Kimin karnı aç olursa, kalbi iki âlemden geçip Mevlâ'ya döner. Açlık kalbi hikmetle doldurur. Tokluk sağır ve dilsiz eder. Açlık, bedende hafiflik ve âfifliktir. Gözde ibret, gönülde hikmettir. Kalbin cilâsı iki haslette olup, biri açlık, biri gece uykusuzluktur. Ekmek, bedenin gıdası, açlık ise, dil ve canın gıdasıdır. Bir şeyhin müridi bir gün aç kalıp, şeyhine açım dedikte, şeyh, Allah dedi. Bunun üzerine o mürid, o ismin zikrine devam edip, ikinci günde, azık isterim dedikte, şeyh ona, Allah elbette lâzımdır buyurdu. Sonra üçüncü günde, o sabreden zikredici, azık nedir? dedikte, şeyhi, hiç ölmeyen dirinin zikridir, buyurdu. Dördüncü gün de bitince, o zikreden oruçlu bir cezbe-i Hakk ile iftar edip, can azığı ile berhurdâr oldu. Vücûdunun cüzleri aşk şarabı ile dolup, meczûb-i İlâhî olmuştu.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Yemeyi azaltmanın nasıl olduğunu, miktarını, fayda ve sırlarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, yemeği azaltmaktan maksat, hayvanî ve şehvanî nefsi zayıflatıp, aklın emrine sokmaktır. Maksad, içini temizlemek ve kalbini kötü ahlâktan tasfiye etmektir.

Çünkü açlık, yüreğin yağını eritip, kanını azaltınca, beyaz ve ince olur. Gönül hayvanî nefsin zulmet ve tozlarından pâk ve saf olup cilâlanır. Parlaklığı ile zikir nûrlarına ve varidatı kabule istidatlı olur. Sonra o aynadaki o nûrlar, nefs toprağına aksedip, Rabb'inin nûruyla parlayınca, nefsin zulmeti yok olup, şehvet zulmetlerinin sadefi yarılıp, muhabbet incisi görünür. İnsandan istenen muhabbettir. İnsan onunla meleklerden sevgili olur.

Mârifet yolu yolculuğuna başlamış olanlara, yemekten sakınacakları şekil, ifrat ve tefritten kaçınıp, orta derecede yemektir. Orta derece yemek, bir gün bir gecede elli dirhemden [200 gram] yüz dirheme [400 gram] varınca yemektir. Şu da bu yüz dirheme girmektedir. Bu miktar yemek, nefsin tezkiyesi, kalbin tasfiyesi ve rûhun cilâlanması için çok lüzumludur. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **«Karnınızı aç tutunuz; tâ ki kalbinizle Rabb'inizi göresiniz»**. Hadis-i şerifde: **«İnsanın karnından şerli ve zararlı bir torba dolmamıştır»**, diye geldi. Çünkü bedene, gıdadan yardım olur. Halbuki gıda için, ciğerde bulunan tabiî kuvvetler, şeytanın askeridir. O hâlde şeytanın taifesi olan bu kuvvetler, gıdadan çok pay alınca, nefsin arzuları onunla kuvvetlenir. Nefsin zulmeti, tabiatın karanlığı yüreği kuşatır. Gıdalardaki rutubetten beyin damarlarına gevşeklik gelir. Ondan da, hisler hareketini kaybeder, uyku bastırır, hatır bulanır. Gıda az olursa, nefsin arzuları ve tabiî kuvvetlerin zulmeti azalır, gönül parlar. İşte kalpte, cilâlanmış olan rûh, yüksek aklı, idrâk edici tasarrufundan men edemezler. Orada söz sahibi rûh olup, insan kendi mertebesini bulur. Bunun sırrı şöyledir ki, insanın beslenme işi, nebatî mertebesidir. Şehveti, hayvanî derecesi, ilim ve irfânı insanlık mertebesidir. O hâlde sadece beden için, gıdalara yönelip, onlarla meşgul olan kimsede hâkim olan hayvanlık mertebesidir. Bu iki mertebeyi, Allahü Teâlâ lûtf edip kullarına duyurmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de A'râf sûresi yüz yetmiş dokuzuncu âyetinde: **«Onlar, hayvan gibi, hattâ daha da aşağıdadırlar»**, buyurmuştur.

O hâlde akıllı kimse, bu iki aşağı ve eksik mertebede kalmayıp, kalbin tasfiyesi ve rûhun parlatılması ile açılma ve keşfe yönelip, kâmil insan olup, mebde ve meâdına gidendir. Yâni yaşayacak ve ibâdetleri edâ edecek kadar yeyip, nefs devesini, kepekten hamur veya arpa ile besleyip, nefsini koruma ve kalbi meşgul etmede, iyi yemekleri elde etmekten ve düşüncesinden kurtulup, insan mertebesine kavuşup, üns meclisine girmekle, her muradı hâsıl olmaktır. Zira bitki ve hayvan mertebelerinden, insan mertebesine ulaşmaktadır. Yemeği azaltmak, en önemli esas, şart ve rükündür. Ama insan mertebesini bulmuş, nefs ve tabiattan kurtulmuş kâmilin açlığı zarar vermez. O güzel bir sabırdır. Belki onun uzun açlığı, kıymetli bir huzûrdur. Nazm:

1. Her lâhza ol vahy-ı âlâ
Dürd olma, hâki etme câ
Ervâha eder hoş nidâ,
Pâk ol, gel et, azm-i semâ.

2. Her can ki, ol tenbel olur
A'lâ-yı huma hoş gelir
Çün dürd-i hum ka'rın bulur.
Ger bulsa kudretten safâ.

3. Olmazsa tende hâk-i nân
Esrâr olur kalbe ıyân
Sâfî olur bevvâb-ı cân,
Bulur kamu derdin devâ.

4. Cânın çü şu'ledir hemân
Dûd içre nûr olmuş nihân
Nûrundan fazladır duhân,
Dil hânesi bulmaz ziyâ.

5. Az olsa ger bu dûd-ı nân
Rûşen olur hoş bi-gümân
Kalbin bulur nûru ıyân,
Hem bu serâ, hem ol serâ.

6. Bir bak bulanık ise mâ
Pinhân olur şems-i duha
Ne su görünür, ne semâ,
Bulut ve sis olsa havâ.

7. Bâd-ı şimâlî çün eser
Bu cilâ için her seher
Saf eder, kalmaz keder,
Ne hoş eser bâd-ı sabâ.

8. Ey can yeter habs-i cihân
HAKKI, nedir bu hâkidân
Seyrân-gâhındır lâ-mekân,
Fer'i bırak gel aslına.

1. O yüce vahy her an ruhlara güzellikle seslenir. Tortu olup toprağa düşme, pâk ol da gel semâ'ya yönel.

2. Şarap küpünün dibindeki tortunun toprağa döküldüğü gibi, tembel canlar da öyle aşağı olur. Eğer kudretten esenlik bulursa berrak olursa şaraba bu hoş gelir.

3. Bedende ekmek toprağı olmazsa can içkisi saf olur. Böylece bütün sırlar gönle açılır ve bütün dertler devâ bulur.

4. Canın bir ateş sayılır. Ondaki duman nûrdan fazladır. Işık duman içinde gizlidir, onun için gönül evi aydınlanmaz.

5. Eğer yemek dumanı içinde az olursa kalbin apaçık nûrlar bulur. ve şüphesiz hem bu menzil, hem de o menzil (âhiret) *in aydınlanır.*

6. Hele bir bak. Su bulanık olursa onda ne su, ne de semâ görünür. Eğer hava bulutlu ve sisli olursa «Şems-i Duha (kuşluk güneşi)» *görünmez.*

7. Meltem yeli estiğinde gönülleri parlatır ve keder bırakmaz. Bu cilâ için her seher sabâ yeli ne güzel eser.

8. Ey can! Bu cihanda hapsolduğun yeter, senin seyrângâhın lâ-mekân (mekânsızlık) *dır. Ey Hakkı! Toprağa bu düşkünlük neden?* Teferruatı bırak aslına gel.

BEŞİNCİ NEVİ: Tokluk alâmetlerini ve açlığın kerâmetlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, bütün kalp hastalıklarının menşei, yemek arzusudur. Onunla iyi ahlâk kötü olmuş, Cennetlik Cehennemliğe dönmüş, cihan sarayı cana zindan olmuştur. Bilgili aklı, cahil nefse esir etmiştir. Açlık lezzetini bulan, tokluğa üzülür. Zira çok yiyenin, yenileceğini bilir. Akıllı olan, yemek şehvetini, isteğini terk edip nefsini beslemez. Mezar toprağı için bedenini beslemez. Şehvâni nefs, akla karşı gelir, Hakk'a isyân ederse de, açlık onu emri altına alır. Açlık, bedene ve rûha faydalıdır. Tokluk ise her ikisine zarardır. Ömrünü yeme ve içmeye veren, hakikati bırakmış hayâl ve serâb peşindedir. Yiyen, hayatını yer. Hayatını yiyenlerin elde ettikleri, ancak ölümdür. Midesinin kulu olan kimsede, ne akıl, ne gönül, ne göz, ne kulak olur. Hep bedenini besleyen kimse, tenâsül uzvunun kölesi, kulu olur. Ömrü, hayvan gibi, şehvetler peşinde olur. Açlıkla hayvani nefsi zayıflarsa, o gönülde, rûh kuvvet bulur. Şehvani nefsin esaretinden kurtulup, ilim ve hikmetle adâlet üzere olup, huzûr ve ünsiyyete alışır. Bu ağız kapanırsa, gönül ağzı açılır. Onunla gönül azıkları yenir ve aşk şarabı içilir. Mârifet hil'atı boyuna biçilir. Böylece o nûr gıdası ile, bu tenûr [tandır, fırın] ekmeğinden geçilir. O şarab-ı tahûr ile, bu dünya leşinden kaçılır. O mârifet hil'atıyla vahdet âlemine göçülür. Aşk kanadı ile, evliyâ zümresine karışılıp, enbiyâ rûhları ile uçulur. Pîr olan daimi genç olup, sarı yüzü, kırmızı gül gibi açılır. Nûr yağmurları ve Hallâk-ı âlemin sırları, gece gündüz kalbe saçılır. Bu ağız açılsa, gönül ağzı bend [bağlı] olur. Beden çöplüğünde gönül derd-mend olur. Zira topraktan olan cismin gıdası yine topraktır. Böyle olunca rûh, hevâ hevesin esiri, gönül belâ zindanı, beyin vehim nehirleri şeklini alır. Her sözü kötü, her işi çirkin, her hâli hileli olur. Hayvan nefsi gıdalarla, bol yemeklerle zinde, rûhu ise hasta olur. Zira her lezzetli lokma, o aziz cana zincir ayak bağı olur. O hâlde akıllı olan, arpa ekmeği ile yetinip, yemeği azaltıp, lokması bir kaç olur.

Bununla nefsi zayıf olup, rûh kurtulur. Cism ü canı halâvet [tatlılık] ve muhabbetle dolup, leziz ve yüksek olur.

ALTINCI NEVİ: Tokluğun âfetlerini ve açlığın ve orucun faydalarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, yemeği, o seni taşıyacak kadar ye; sen onu taşıyacağın kadar yeme. Yemeği öyle ye ki, sen onu yemiş olasın. Onun seni yemiş olması gibi yeme. Sen onu yersen, hepsi cana nûr olur. O seni yerse, hepsi duman olur. Rübâi (tercümedir):

Yolda, tabiî kandan eğer temizlenirsen,
Temizlerin ardında, göklere yükselirsin;
Orucun yakmasından, mum gibi nûr yaparsın,
Yemek zulmetiyle, yer tarafından yenirsin.

Bir mârifet talebesi, bir kâmile gidip, bana Allahü Teâlâ'nın mârifeti yolunu bildir diye arz ettiğinde, o kâmil, soranın çok yemek yediğini bilip, cevabında: «Git, önce yemek yemesini öğren, sonra gel bizimle mârifetten konuş», buyurdu.

Bedenin zekâtı oruçtur ve geceleri ibâdet etmekle geçirmektir. Bir âbidin, her gün oruç tutup, her akşam bir batma yemekle iftar edip, sabaha kadar namaz kıldığını, gönül sahibi bir mürşid-i kâmil işitip buyurdu ki: «Eğer yarım ekmek yeyip uyusa, daha iyi ederdi». Kıt'a (tercümedir):

Mi'deni yemekten, sen boş tutarsan,
Mârifet nûrunu görürsün onda,
Mi'de boş olursa, hikmetler doğar,
Dolu olsa illet, bulursun onda.

Çok yiyenin sıhhati az, sıkıntısı çok olur. Mi'de ve fercini düşünenin kıymeti, bağırsaklarından çıkandır. Çok yemek israftır. Az yemek iffettir. Açlık her hasletten yüksektir. Cism ve cana faydadır. Bedenin rahatı az yemektedir. Canın rahatı az uyumakta, aklın rahatı az konuşmaktadır. Kalbin rahatı, himmetin, çalışmanın azlığındadır. Ebdâller, yalnız az yemek, gece ibâdet etmek, susmak ve insanlardan ayrılmakla o makama kavuştular. Beyt:

Açlık, ibâdet, susmak, uzlet, zikr ü fikr devam,
Eksik olan cihân, bunlarla olur tamam.

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) açlıktan eğik yürürdü. Ebû Hüreyre (r.a.) açlıktan mecnûn gibi kıvranırdı. Pirimiz Hazret-i Gavs-i Ulvi Fakîrullah Şeyh İsmâil Tilovi (rahmetullahi aleyh) bu Hakkı oğluna, terbiye için hitâb edip: «Molla İbrahim, ben gündüz ve gecede bir defa, hazır olan yemekten yerim. Haftalık yiyeceğim hangi yemekle olursa olsun bir pidedir. Et suyu riyâzete mâni değildir. Altı günde iki bardak su içerim. Yatsıdan sonra uyur, sonra kalkar sabaha kadar ibâdet eder, pazartesi ve perşembe günleri oruç tutarım», demişti. Nazm:

1. **Dudağın bağla nândan, dolsun oruc cevheri,**
   Gitsin o keder candan, gelsin oruc hüneri.
2. **Bu âlemi bil cissin, dildir reh-i illiyyin,**
   Kalbe nazar-ı cân-bin, versin oruç nazarı.

3. Ey nefs koy bu tedbiri, her hile ve tezvîri,
Meksûr olur her tiri, olsa oruc siperi.

4. Oruç ne zarar eyler, bin dürlü hüner eyler,
Bir başka sefer eyler, sevilse oruc sırrı.

5. Oruc teni râm eyler, ahlâkı tamam eyler,
Hem mest-i müdâm eyler, cânı oruc eseri.

6. Ten zarf-ı muhabbettir, dil gülşen-i vahdettir,
Cân hacle-i vuslattı, açılsa oruc deri.

7. HAKKI, gece ol kâim, hem gündüzün ol sâim,
Tâ kalbe dola dâim, oruc şehd ü şekeri.

1. Dudağını yiyecekten bağla, oruç cevheri dolsun. O keder candan gitsin, yerine oruç hüneri gelsin.

2. Bu âlemi bir zindan bil. Cennet yolu gönülden geçer. Kalpteki, canı gören bakış, oruç nazarı versin.

3. Ey nefis! Hileyi, dedikoduyu ve tedbiri bırak. Eğer siper oruç olursa her ok orada kırılır.

4. Orucun aslâ zararı yoktur. Üstelik bin türlü yararı vardır. Oruç te'siri daima bir mestlik verir.

5. Oruç vücûda baş eğdirir, ahlâkı tamam eyler.

6. Beden sevgi zarfıdır. Gönül vahdet güllüğüdür. Can vuslat gerdeğidir, eğer oruç kapısı açılırsa!..

7. Ey Hakkı! Gece namaz kıl. Gündüz oruç tut. Tâ ki daima kalbine oruç şekeri ve balı dolsun.

YEDİNCİ NEVİ: Çok yemenin on âfetini ve az yemenin üstünlüklerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mârifet tâlibi olup, bitki ve hayvan mertebelerinden insan mertebesine çıkmak, nefsi tezkiye, kalbi tasfiye ve rûhu tecliye [parlatma] etmek isteyenin, en önce karnını haramdan koruyup düzeltmesi lâzımdır. Yemeği azaltarak, helâlin fazlasından bile sakınmalıdır. Mârifet yoluna buradan gitmelidir. Zira mi'denin korunması her a'zâdan zordur. Sıkıntısının meşguliyyeti, hepsinden çoktur. Beden ve rûha etki ve zararı, hepsinden büyüktür. O öyle bir menba ve madendir ki, afiflik, zayıflık ve kuvvet hep ondandır.

Çok yemenin zararları sayılamayacak kadar çoktur. Fakat helâk edici âfetleri ondur:

Birinci âfet: Çok yeyince, kalp kararır, sertleşir ve nûru gider. Nitekim Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Çok yemek ve içmekle kalplerinizi öldürmeyiniz. Çünkü kalpler, çok su içinde kalmış ekinler gibi ölür»**. Zira insanın vücûdunda yürek altında mide kaynayan kazan gibidir. Buharı ona çıkar. Bu buharın çokluğundan yüreğe karartı, değişme ve bulanıklık gelir.

İkinci âfet: Çok yemekte, uzuvların fitnesi, heyecanı, fuzûli ve fesad olanlara takılması vardır. Zira insanın karnı tok olunca, gözü mâlâyâniye [lüzumsuz şeylere] bakmak, kulağı öyle şeyleri dinlemek ister. Dili boş sözler söylemek, eli öyle şeyler tutmak, ayağı öyle yerlere gitmek ister. Ferci şehvetini söndürmek ister. Karın aç olursa, bütün organlar sâkin olup, bir şey istemez. Mâlâyâni olan boş şeylere ve haramlara gitmez. Zira mide öyle bir organdır ki, aç olursa, bedenin diğer organları tok [ihtiyaçsız] olur. O tok olursa, organlar aç olur. Velhâsıl insanın sözleri ve işleri yemek ve içmesi oranındadır. Ona haram yemek girerse, ondan haram işler ve sözler meydana gelir. Eğer helâl fazla girerse, lüzumsuz işler ve sözler meydana gelir. Sanki yemek ve içmek, iş ve sözlerin tohumudur. Bunlar onlardan vücûda gelir.

Üçüncü âfet: Çok yemekte, anlayış ve ilim azlığı vardır. Çünkü, **«Karın tok olursa fetânet kalmaz»**, denmiştir. Dünya ve âhiret işlerinden birine muhtaç olursan, onu yapmayınca, birşey yeme. Çünkü gıdanın buharı, anlayış ve zekâyı örter.

Dördüncü âfet: Çok yemekte az ibâdet vardır. Zira insan çok yerse, bedeni ağır olup, uyku bastırır. Duygu ve kuvvetlerine durgunluk gelip, tâate dönmekten kalır, atılmış değersiz leş gibi yatıp, uykuya gider. Halbuki ibâdet, dükkânı halvet olan bir san'attır. Aletleri mücâhededir.

Beşinci âfet: Çok yemekte, ibâdet tadını duymamak vardır. Nitekim Hazret-i Sıddik-i Ekber (r.a.) buyurdu ki: «Müslüman olduğum zamandan bu ana kadar, bir kere doyuncaya kadar yemiş değilim, tâ ki Rabb'imin ibâdeti lezzetinden mahrum olmayayım. O zamandan bugüne kadar suya yanmış değilim, tâ ki Rabb'imin likasından gevşeklik bulmayayım». Hakikat ehli bir kâmil der ki: «Tâatin en lezzetlisi ve tatlısını, açlıktan ve susuzluktan karnım arkama yapıştığı zaman bulurum». Beyt (tercümedir):

> **Bu karın torbasını, sen eğer boşaltısan,**
> **En kıymetli cevherle, sen onu doldurursun.**

Altıncı âfet: Çok yemekte, harama düşme tehlikesi vardır. Çünkü helâl sana az az gelir. Haram ise, her yandan çokça gelir. Nitekim hadis-i şerifte, **«Helâl sana, damla damla, haram ise, sel gibi gelir»**, buyurulmuştur.

Yedinci âfet: Çok yemekte, yenecek şeyleri kazanıp hükmüne almakla, ayrıca onu pişirmek ve hazırlamakla, üçüncü olarak midede saklayıp, sindirmekle, dördüncü olarak onu dışarı atmakla, beşinci olarak bedende doğan hastalıklardan kurtulmakla çok meşguliyetler vardır. Kalp ve beden meşakkatte olur. Nitekim hadis-i şerifte, **her derdin aslı çok yemek ve her devânın esası açlık olduğu** bildirilmiştir. Bunlardan başka insanlara dünyalık kazanmakla vakit harcamak vardır.

Sekizinci âfet: Çok yemekte, ölüm hastalığının şiddetli olması vardır. Nitekim hadis-i şerifde, **«Ölüm hastalığının şiddeti, dünya lezzetleri miktarıncadır. Yemek ve içmek de dünya lezzetlerindendir. Bunları çok yapan, o şiddeti çoğaltmış olur»**, buyuruldu.

Dokuzuncu âfet: Çok yemekte, âhiretin noksanlığı vardır. Nitekim Allahü Teâlâ Ahkâf sûresi yirminci âyetinde, **«Siz dünyada tayyib sevâbınızı giderip yalnız dünya hayatı ile temettü ettiniz»**, buyurur. Dünya lezzetlerinin, âhirette acılık olduğunu duyurur. Zira dünyadan lezzet aldığın kadar, âhiret lezzetin azalır. Çok yemek ise, dünya lezzetlerinden sayılır. Hazret-i Hâlid bin Velid, Hazret-i Ömer'i (radıyallahü anhümâ) dâvet edip, ona nefis bir yemek hazırlamıştı. Emirü'l-mü'minin ona, «Mademki bu nefis yemek bizim içindir, arpa ekmeği yeyip, doymayan fakir âhirete gidince, onun için ne vardır?», buyurdu. Hâlid (r.a.) cevabında, «Ey mü'minlerin emiri, onlara Cennet vardır», dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer (r.a.) buyurdu ki: «Onlar, Cennete kavuşmakla kurtulmuşlardır. Dünyada bu yiyecek bizim hazzımız olduğundan, bizden uzaklaşıp, büyük kurtuluşa kavuşmuşlardır». Beyt (tercümedir):

Sonsuz Cennet ni'meti o kimseye helâldir ki,
El ve ağzını dünya ni'metlerine sürmedi.

Onuncu âfet: Çok yemekte, ar ve ayıplanma vardır. Şehvetlerini terk etmelidir. Çünkü dünyanın helâlinden hesap, haramından azab vardır. Lezzeti serâb, süsü yalancıdır. İşte on âfet bunlardır. Hidâyet ehli için bunlardan biri yetişir.

O hâlde, mârifet isteyen, çok yemekten, karnı tok olmaktan kaçınıp, bu âfetlerden kurtulur. Az yemeyi itiyâd edip, kerametler, iyilikler ile gönlü şâd olur. Zira az yemekte bedenin sıhhati, kuvveti, hâfızanın kuvveti, gönlün safâsı, kalbin cilâsı, rûhun nûru, zekânın sür'ati, sıkıntısızlık, kanaat imkânı, kıyamet gününün açlığını hatırlamak, teveccüh kolaylığın, huzûrun husûlü, ibâdete devam, abdestli durmak, başkalarına vermek, fakirlerin gönlünü almak, yetimlere yardım etmek ve buna benzer çok keramet ve iyilikler vardır.

Yemeği azaltmanın çok yoları vardır. Biri şudur ki, çok yemenin yukarıda bildirilen âfetlerini düşünesin. Diğer bir yolu, az yemenin iyilik ve faydalarını hatırlayıp, öyle olmak isteyesin. Diğer bir yolu da, hazır olan yemeklerin en iyisini önce yiyesin. En kolay yolu şudur ki, bir çeşit yağlı yemekle yetinesin. Daha kolay yolu, bir gün bir gecede, bir kere yiyesin. En garib yolu, çok yiyen ve içenlerle yemeyip, yalnız bir yere gidesin. En yakın yolu, tartı, ölçü ile yiyip, içip, her gün beş gram azaltasın. İki yüz gram kalana kadar devam edesin. Rübâiler:

1. Nefsim beni çok yemekle eyler pür-gam
Ağırlaşıp olurum asem ü ebkem.
Az yeyip, az içsem olur gönlüm hurrem
Cismim hem olur hafif ve canım pür-dem.

***

2. Nefsim beni aldatmakta fırsat bekler
Tergib eder, çok çok yemek içmekler
Çün sofra bulur, o dem çekip emekler,
Düşman beni dostumdan alıkor eğler.

***

3. Her lokma ki sen hırs ile yersin anı,
Gaflet ile dolup gönlün olur zülmânî,
Hayvana ver ol lezzet-i âb ü nânı
HAKKI anı yâd edip, ye kût-ı cânı.

***

4. Her lokma ki lezzetiyle buldum zevki,
Ol lokmayı keşke bulsa düşman halkı.
Hayvana ver nebâtı sen ey HAKKI
Cân lezzetin al, gönülden iste Hakk'ı.

1. Çok yemekle nefsim beni gamlandırır ve ağırlaşıp sağır ve dilsiz olurum. Az yiyip az içersem gönlüm sevinçle dolar; bedenim hafifler, canım İlâhî aşkla dolu olur.

2. Nefsim beni aldatmak konusunda fırsat bekler. Çok çok yiyip içmeye pek rağbet gösterir. Bir çok emek sarfedip bir sofra başına kurulur ve bu düşman nefis beni dostumdan alıkoyar, eğler.

3. Hırs ile yediğin her bir lokma gaflet ile gönlünü doldurur ve seni karanlıklar içinde bırakır. O su ve ekmek lezzetini hayvanlara bırak. Hakkı! Bunu hatırlayıp sen can azığını yemeye bak.

4. Lezzetiyle zevk bulduğum her bir lokma keşke düşmanlarıma verilmiş olsaydı. Ey Hakkı! Sen, bitkiyi hayvanlara ver de can lezzetini alıp, ta gönülden Hakk'ı iste.

SEKİZİNCİ NEVİ: Açlığın kısımlarını, hâl ve makamlarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, açlık uykusuzluğu hâvidir. Tıpkı uzlet konuşmamayı içine aldığı gibi. Açlık iki kısımdır: Biri kendi ihtiyârı, isteği ile olan açlık olup, sâliklerin, âhiret yolcularının açlığıdır. Diğeri ıztırari olup, hakikat ehlinin açlığıdır. Zira hakikate kavuşan nefsini aç bırakmak istemez. Lâkin arada bir yer. Bu da üns makamında ise böyledir. Heybet makamında ise, çok yer. O hâlde muhakkikin için çok yemek delil olmuştur. Çünkü müşâhede ettiklerinden azamet-i hâl ile gönüllerine hakikat nûrlarının hücumu sıhhat vermiştir. Sâliklerin çok yemesi, Allahü Teâlâ'dan uzak, kapısından kovulmuş olup onlara şehvanî ve hayvanî nefsin hâkim olduğunu gösterir. Onların az yemesi, gönüllerine Allahü Teâlâ'nın cömertlik rüzgârının dolup, onları bedenlerini düşünmekten alıkoyduğunu gösterir. Çok ileri gitmeyen açlık ise, her hâlde, her yönden sâlikleri hâllere kavuşmaya, muhakkikleri sırlara çağırır. Lâkin ifrat dereçesindeki açlık, nefsin hevâsına sebep olur. Aklın gitmesine, mizâcın bozulmasına yol açar.

O hâlde mübtedi olan sâlike, hâllere kavuşmak için nefsini aç bırakmada ifrata gitmesine müsaade olunmaz. Onun için en iyisi, devamlı oruç tutup, yemeği azaltmaktır. Gece ve gündüzle bir defa yemelidir. Bir haftada iki kere katık yemelidir. Katığın yağlısını yemelidir. Faydalanmak ve mârifet ve muhabbet bulmak isterse, böyle yapmalıdır. Açlığın hâli ve makamı vardır. Başlangıçta olanlarda olan hâli, huşû', hudû', meskenet, zül ve iftikârdır. A'zâların sükûnu ve kötü düşüncelerin kalbe gelmemesi bu kabildendir. Sondakilerde olan açlığın hâli, kalb inceliği, gönül safâsıdır. Ünsiyettir. Mâsivânın gitmesidir. İlâhî izzet ve Rabbânî saltanat ile, beşeri sıfatlardan ayrılmaktır. Açlığın makamına gelince: Makam-ı Samedânîdir. O öyle yüksek bir makamdır ki, onun acib hâlleri ve garib sırları vardır. İşte azimete yakın açlığın faydaları bunlardır. Yoksa avamın açlığı değil. Zira avamın açlığında bedenin sıhhati, mizacın uygunluğundan başka bir fayda yoktur. Aç insanın bir özelliği de, şeytanı tanımaktır. Rübâîler:

1. **Açlık ki tok eyler ol kamu a'zâyı**
   Açlıkta bu nefs terk eder dünyâyı,
   Hem açlık açar rumûz-ı her ma'nâyı
   Açlıkta bulur bu cân ü dil Mevlâ'yı.

***

2. **Nândan boş olan kimesne pür hikmettir**
   Gönlü gözü uyanık, işi ibrettir,

Açlık ki tamam hiffet ü iffettir
Her derde şifâdır ol, tene sıhhattir.

*
**

3. HAKKI, yemek az ye, az uyu, az söyle
Can sağlığı, dil hoşluğu bul sen öyle,
Her ne dilesen gönülde bul, zevk eyle
Kim iki cihân saâdetidir böyle.

*
**

4. Bend eyle dehânı bu cihânı seyret
Koy hâbı, gönülde her nihânı seyret.
Aşk aça yürekte çün dehânı seyret,
Deryâlar içip safâ-yı cânı seyret.

*
**

5. Nefs ehline gerçi açlık olmuş zindan
Amma ki gönül ehlinedir hoş seyrân,
Açlıkta gönül safâ bulur, lezzet cân
Demek ki açlıktır ehl-i Hakk'a Hakk'dan ihsân.

*
**

6. Hakkâ ki, taâm-ı enbiyâdır açlık,
Hem hâl ü makam-ı evliyâdır açlık,
Hem safvet-i kalb-i asfiyâdır açlık
Her derde devâ ve hoş nevâdır açlık.

*
**

7. Hakkâ ki, safâ-yı asfiyâ cû olmuş
Takvâ vü reşâd-ı etkıya cû olmuş,
Hem fetânet-i rey-i ezkiyâ cû olmuş
Belki en yüksek makam, mertebe cû olmuş.

*
**

8. Çok uyumak oldu ilm ü fadlı hâdim,
Çok uyuyan, çok yiyen olur hasta ve nâdim.
Gece kâim ü gündüzün olursa sâim
İlm ü fazilet pınarı olursun dâim.

*
**

9. HAKKI HAK için gündüz gece ol kâim
Ölmezden ölüp sen ol gamdan hâim,
Oldukça bu nefs hayy, gönüldür nâim,
Nefs ölse, gönül bulur, hayât-ı dâim.

*
**

10. HAKKI az ye eyle batne halkı mizân
Açlıkda yok ol ziyân ki toklukda ıyân,
Açlıkda olan ziyâna besdir bir nân
Toklukda marazlara gerek çok dermân.

1. Bütün uzuvları doyuran, gerçekte açlıktır. Açlıkta nefis, dünyayı terkeder. Her mânânın sırlarını açlık ortaya çıkarır. Bu can ve gönül de Mevlâ'yı açlıkta bulur.

2. Yiyecekten boş olan kimse hikmetlerle doludur. Gönül gözü uyanık olur ve işi ibret almaktır. Açlık baştan sona hafiflik ve iffet sayılır. Her derde şifâ ve bedene sıhhat, açlıktır.

3. Ey Hakkı! Az ye, az uyu, az konuş. Böylece can sağlığı ve gönül hoşluğu bul. Her ne dilersen gönlünde bulup zevk eyle ki, bu, iki cihan saâdetidir.

4. Ağzını bağla da bu cihanı seyret. Uykuyu bırak da gönlünde her bir gizliliği seyret. Bak ki gönlündeki ağzı aşk açar. Deryalar içip böylece can esenliğini seyret.

5. Görünüşte nefs ehline, açlık bir zindan gibi gelir, ama bu, gönül ehli kişiler için güzel bir seyrândır. Gönül açlıkta safâ bulur, can da lezzet... Demek ki Allah yolunun yolcularına Allah'ın ihsanı açlıktır.

6. Açlık, gerçekte nebiler yemeğidir. Açlık, velîlerin hâl ve makamını sağlar. Açlık, temiz gönüllülerin arıklığıdır. Açlık her derde çâre olan güzel bir yiyecektir.

7. Gerçekte, temiz gönüllülerin esenliği açlıktadır. Allah'ın has-sas kullarının olgunluğu ve takvâsı da açlıktır. Duru gönüllülerin görüş temizliği de açlıktır. Belki açlık en yüksek makam ve mertebedir.

8. Çok uyumak, ilim ve fazileti giderir. Çok uyuyan ve çok yiyen pişmanlık içinde kalır. Gece namazda gündüz oruçta olursan daima ilim ve fazilet pınarı olursun.

9. Ey Hakkı! Allah yolunda gece gündüz namaz kıl. Ölmeden önce ölüp gamlarından kurtul. Bu nefsin diri olduğu müddetçe gönlün uykudadır. Eğer nefsin ölürse gönül ebedî hayat bulur.

10. Ey Hakkı! Az ye, karnına boğazını ölçü yap. Açlıkta olmayan ziyan toklukta apaçıktır. Açlığın ziyanına bir ekmek parçası yeterlidir. Tokluğun hastalıklarına ise çok derman aramak gerekir.

İKİNCİ FASIL

Mârifet yolundaki altı esasın ikincisi olan az uyumanın faydalarını on nevi ile beyân eder.

BİRİNCİ NEVİ: Az uyumayı Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i kudsi ile bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ kullarına inâyet edip, gafletten huzuruna çağırıp, geceleri ihyâ etmenin faziletini herkese duyurmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Âl-i İmrân sûresi onyedinci âyetinde: «O

muttekiler, şehvetleri terk edip, tâat ve musibete sabr edicilerdir. Söz, hareket ve niyetlerinde sâdık, Allahü Teâlâ'ya itaatkârdırlar. Allah yolunda mallarını, hakkı olanlara verirler. Kabul zamanı olan seher vaktinde istiğfâr eder ve namaz kılarlar». Furkan sûresi altmışdördüncü âyetinde: «Onlar, Rableri için secde ve kıyâmla [yâni namazla] gecelerler», Müzzemmil sûresinde: «Ey kilim bürünmüş (yahut ey peygamberlik yükünü yüklenmiş) Habîbim, gece kalk, namaz kıl. O gecede az uyu, Kur'ân-ı Kerîm'i, harflerini belli ederek oku». İsrâ sûresi yetmişdokuzuncu âyetinde: «Gecenin bazı vaktinde uyanıp, senin için, farziyyet ve faziletine ziyade olarak, namaz kıl. Tâ ki Rabb'ın (c.c.) seni kıyâmette Makam-ı Mahmûd'a getirsin», buyuruyor. Nitekim buyurmuştur:

Kulum beni bulursun, gece karanlığında,
Kendine daha yakın, ara bulursun beni.

Hadîs-i kudsîde buyurdu ki: «Ey Âdemoğlu, çok uyumakla kalbinin parlamasını nasıl istersin? Uykuyu kabre bırak ve kalbinin nûrunu az uykuda ara ve geceleri ibâdetle geçir. Beni sevdiğini söyleyip de, gece olduğunda, benden yüz çevirip uyuyan yalancıdır». Bir kâmil demiştir ki, Arabî beyt (tercümedir):

Sevenin şaşarım uyumasına,
Sevene her uyku haramdır dostum.

Nazm:

1. Uyuma sen bir gece ey meh-lika
   Tâ sana yüz gösterse genc-i bekâ.

2. Dil güneşinden gece çün germ ola,
   Bu iki çeşmin aça ol tûtiyâ.

3. Bir gece sabr eyle, yere koyma baş,
   Mürg-i saâdet kona tâ başına.

4. Gündüz olur kesb û gece aşk-ı yâr,
   Âşık eder her gece zikr-i Hüdâ.

5. Halk varıp uykuya düşler görür,
   Bulmuş uyanık kerem-i Kibriyâ.

6. Hak dedi Dâvûd'a, benim âşıkım,
   Gece uyumaz bana eyler senâ.

7. Âşık olur tâlib-i halvet ki tâ,
   Göstere dildâre dilinden rızâ.

8. Hâb-ı girân teşneye mümkün değil,
   Uyusa düşte görür ol ayn-ı mâ.

9. HAKKI erer her gece Hakk'dan hitâb,
Kalk vü teveccüh bana kıl bul hedâ.

1. Ey ay alınlı, bir gece olsun uyuma tâ ki ebedîlik hazinesi sana yüz göstersin.

2. Gece, gönül güneşiyle hararet bulsun da o sürme, her iki gözünü de açsın.

3. Bir gece sabredip yere baş koyma (uyuma). *Tâ ki başına saâdet kuşu konsun.*

4. Gündüz rızkını, gece Sevgili'nin aşkını kazanırsın. Âşık ise her gece Hüdâ'yı zikreder.

5. Halk uykuya varıp düşler görürken uyanık olan, Allah'ın lûtuf ve keremine kavuşur.

6. Allah Dâvûd (a.s.) a dedi ki: «Benim âşığım, gece uyumayıp Bana övgülerde bulunur».

7. Âşık, gönlünden sevgiliye rızâ göstermesi için halvet ister.

8. Susuz kişinin derin uyku uyuması mümkün değildir. Çünkü rüyasında devamlı su görür.

9. Ey Hakkı! Her gece Allah'dan, «Kalk ve bana yönelip kurtuluş bul!» nidası bana erişir.

İKİNCİ NEVİ: Gece uyanık olmayı ve ibâdetle geçirmeyi hadis-i şeriflerle bildirir.

Ey aziz! Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) ümmetine şefkatle, gece kalkıp ibâdet etmeyi teşvik edip, her gece gelen Hakk'ın nidâsını duyurmuştur. Nitekim müteşâbih hadis-i şeriflerinde buyurmuştur: **«Her gece, gecenin ikinci yarısı oldukta, Hakk Teâlâ semâ-yı dünyaya nuzûl edip buyurur ki: Bana duâ edenin duâsını kabul ederim, isteyene veririm, istiğfar edeni mağfiret ederim».** Yine buyurdu: **«Her gecenin ilk üçte biri geçtiği zaman Hakk Teâlâ'nın rahmeti dünyaya inip, sabah oluncaya kadar der ki: İsteyen yok mudur vereyim; duâ eden yok mu kabul edeyim; istiğfâr eden yok mu, mağfiret edeyim».** Yine buyurdu: **«Gecenin üçüncü kısmında, Hakk Teâlâ semâ-yı dünyaya der ki: Duâ edenin duâsını kabul ederim, isteyene veririm».** Beyt (tercümedir):

Nidâ edip gece ervaha der O nûru'n-nûr,
Bana teveccüh eden can, bulur gönülde huzûr.

Yine buyurdu: **«İki gözüm uyur, fakat kalbim uyumaz».** Beyt (tercümedir):

Sağ yanı üzre yatardı kıbleye istikbâl edip,
Her nefeste açılırdı, ona bin gizli kapu.

Yine buyurdu: «Sabah açıldığı vakit uyumak, rızka mânidir. Üzüntüleri toplayıcıdır». Habib-i Ekrem'in (s.a.v.) müezzini Bilâl-i Habeşî (r.a.) Hazretleri her gece, seher vaktinde şu beyitleri okurdu (tercümedir):

Uyanın uyanın, ey uyuyanlar,
Sabah, gece askerini yeniyor.

Ey uyuyan kalk, uykundan uyan,
Yoksa gece seni mağlûb ediyor.

Ey uykuya dalıp, sessiz uyuyan,
Sen uyuyorsun, Rabb'ın uyumuyor.

Rabb'in seni kapısına çağırıyor,
İntikam değil, kalk, sen de af dile.

Salli alâ Seyyidinâ Mustafâ,
Ahmedün el-hâdi aleyhisselâm.

Nazm:

1. Cihânı aşkla şûr eyle ba'de nısfi'l-leyl,
Zaman-ı bezm-i huzûr eyle ba'de nısfi'l-leyl.
2. Çü mâhitâb-ı şeb eyler şarâb-ı aşk-ı tahûr,
Piyâlesin leb-i hûr eyle ba'de nısfi'l-leyl.
3. Şarâb-ı aşk içer kalbi sâf olan geceler,
Uyan, gönülde sürûr eyle ba'de nısfi'l-leyl.
4. Şarâb-ı vahdeti seyreyle, mâhitâb ise şeb,
Zulâm ise dahi nûr eyle ba'de nısfi'l-leyl.
5. Burak-ı ehl-i dil olmuş çü rûşenâ-yı mâh,
Urûc-ı rûhu zarûr eyle ba'de nısfi'l-leyl.
6. Bu hâk-i pâk-i zemin, pür şarâb-ı vahdettir,
Anı şarâb-ı tahûr eyle ba'de nısfi'l-leyl.
7. Uyuma şeb, nazar eyle cihâna ey HAKKI,
Cemâl-i aşk-ı zuhûr eyle ba'de nısfi'l-leyl.

1. Gece yarısından sonra cihânı aşk ile çoraklaştır. Gece yarısının sonrasını, huzûr bezminde geçen zaman eyle.

2. Mademki gecenin parlak mehtabı temiz aşk şarabının görüntüsünü verir, öyleyse sen de gece yarısından sonra, onun kadehini hûrilerin dudağı eyle.

3. Kalbi saf olanlar, gece boyunca aşk şarâbı içer. Uyan da gece yarısından sonra gönlünü sevinçle doldur.

4. Gece, mehtaplı ise, aşk şarâbını seyret. Eğer karanlık ise gece yarısından sonra uyanık kalıp onu nûr eyle.

5. Mademki mehtâbın parlayışı, gönül ehli kişilerin Burak'ı olmuştur. Öyleyse gece yarısından sonra rûh yükselişini zarurî hâle getir.

6. Yerin bu temiz toprağı baştan sona vahdet şarâbıyla doludur. Gece yarısından sonra sen onu temiz içki eyle.

7. Ey Hakkı! Geceleri uyuma da cihâna bir bak. Gece yarısından sonra ise zuhûr aşkının güzelliğini gör.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: **Az uyumayı, gece kalkmayı, kıymetli uykuyu ve avâmın gafletini bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, az uyumak, Allahü Teâlâ'ya yönelmede ihtimamdır. Zira avâmın uykusu gaflet ve kendinde olmamaktır. Gaflet ise, gönülde zulmettir. Mârifet tâlibinin gece uyuması yasaktır. Çünkü onun matlûbu hiç uyumaz, Kayyûmdur. Arabî şiir (tercümedir):

Bırak uykuyu, uyku, faziletleri yıkar,
Yemek ve uyku ile, râzı olma dünyâda.
Gece uyanık dur ve yükseklikleri iste,
Ortalık kararınca, yönel mahbûbdan yana.

Ârifin uykusu, müşâhede ve murakabedir. Rûhlar ile görüşme ve buluşmadır. Sevdikleri ile bir araya gelme, özlediklerine kavuşmadır. Gece uykusuzluğu âşıklara nimettir. Uyku elemden istirahattır. Gece uykusuzluğu iki hayatın biridir. Açlık ve uykusuzlukla gönül diridir. Gece ibâdet, ibâdetlerin esasıdır. Gece yarısından sonra uyanık olmak saâdet alâmetidir. Zikrullah ile geceyi geçirmek iyi kulların ibâdeti ve has kulların âdetidir. Gece zikredip uyumamak, şevk sahiplerinin işini esası, âşıkların saâdetidir. Gece uyumayıp zikretmek evliyânın şiârı, asfiyânın işidir. İnsanların ganimeti, abdalların fırsatıdır. Seçkin kulların bahar çeşmesi, mukarreblerin bahçesidir. Âriflerin hediyesi, kâmillerin definesidir. Nazm:

1. Çün gelir şeb vakt-i halvet-gâh olur,
Kıble-i uşşâk vech-i mâh olur.

2. Hâbı koy mehtâb iken ey meh-perest
Mâhdan âgâh ona hem-râh olur.

3. Uyku bahrında kamu halk olsa lâ,
Uykusuzlar vakti illallah olur.

4. Âşık eder arzu gece halvetin,
Kim ona şeb vuslat-ı nâgâh olur.

5. **Dâne-i cân cism ile çün kâhdir,**
Cism uyursa, dânesi bî-kâh olur.

6. **Kulların şeb kîl ü kâli gark olup**
Vakt-i ilhâmât-i şahinşâh olur.

7. **Şeb nüzûl eyler çü sultan tahtına,**
Cümle söz HAKKI ol dem kûtâh olur.

1. Gece geldiğinde, halvet zamanı olur. Âşıkların kıblesi, ayın yüzü olur.

2. Ey aya tapan! Gece mehtablı iken uyumayı bırak. Mehtap uyanık olanlara yol arkadaşlığı eder.

3. Bütün yaratıklar uyku denizinde kaybolsa da uykusuzların zamanı Allah ile geçer.

4. Âşık, gece halvetini arzular, ki bir gece ona aniden vuslat erişiverir.

5. Beden buğdayı, bu cisim ile bir saman yığınıdır. Beden uyursa taneler samandan arınır.

6. Gece, kulların dedikodusu boğulup gider de sultanlar sultanının ilham vakti gelir.

7. Sultan tahtına mademki geceleri oturur, işte ey Hakkı, o an bütün sözler kısacık olur, konuşulmaz.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Uykuyu azaltan gece kalkmanın fazilet ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, saâdet sermayemiz gecelerdir. İnsanlardan ayrı durmamız, dost ile beraber bulunmamız gecelerdir. Gece âşıkların dert ortağıdır. Gece âriflerin sırdaşıdır. Gece âşıkların derdi artar. Gece, âriflerin başı dartar. Gece, kâmilin parlak gündüzüdür. Kalp semâsına güneşi indirir. Her gece o güneş doğar. Lâkin insanları uyku denizi kaplar. Her seherde, her murad hâsıldır. O vakit, kör gibi uyumak müşkildir. Seher vakti mübârek saattir. O saatte uyanık olan saâdet ehlidir. Seher vakti âşıklar uyumazlar. Âriflerin gönlünden uzağa gitmezler. Seher vaktinde rahmet kapıları açılır. O zaman uyanık olanın rûhu zevk, hâtırı safâ bulur. Nazm:

1. **Ehl-i aşkın dîdesi bîdâr olur vakt-i seher**
Cân-ı ehl-i dil dolu esrâr olur vakt-i seher.

2. **Şehr-i dil bî-kesret nâ-cins tenhâdır gece**
Bezm-i cân bî-zahmet-i agyâr olur vakt-i seher.

3. **Kaldırır dildâr yüzünden nikabın vakt-i subh**
Onu seyr eyler ol kim hüşyâr olur vakt-i seher.

4. Ölü kalb uyku içre gâfil devlet-i bidârdan
Ârif-i âgâha devlet yâr olur vakt-i seher.

5. Pertev-i hurşid-i vech-i dilbere müştak olan
Ehl-i hâlin gönlü pür envâr olur vakt-i seher.

6. Hak nidâ eder, yok mu isteyen her nîm-i şeb
Kim ne isterse o berhurdar olur vakt-i seher.

7. Bâb-ı ihsân-ı Hüdâ feth olmak istersen sana
Dil kapusun beklemek hoş kâr olur vakt-i seher.

8. Ol ki ekl ü şurb olur işi gece gündüz hemân
Uyku lâzımdır ona bîmâr olur vakt-i seher.

9. HAKKI, bîdâr ol, seher vaktinde, tenbel olma
Uyumak, insana ayb u âr olur vakt-i seher.

1. Âşıkların gözü seher vakti açılır. Gönül ehlinin canı, seher vakti sırlarla dolar.

2. Gönül şehri geceleri yalnız ve tenha olur. Seher vaktinde ise can bezmi, başkalarının zahmetinden arınır.

3. Sevgili, sabah vakti yüzündeki örtüyü kaldırır. Seher vakti akıllı (uyanık) *olanlar ancak onu seyredebilir.*

4. Ölü kalpler, uyanıklık devletinden uyku içre gafildir. Uyanık ârife ise seher vakti iyi talih eşlik eder.

5. Sevgilinin yüzündeki güneş aydınlığına susamış olan hâl ehlinin gönlü seher vakti nûrlarla dolar.

6. Allah her gece yarısı «Yok mu isteyen!» diye nidâ eyler. O anda kim ne isterse seher vakti isteğine kavuşur.

7. Sana Allah'ın bağış kapısının açılmasını istiyorsan seher vakti gönül kapısını beklemek iyi bir kazançtır.

8. İşi, gece gündüz yemek içmek olan kişiye uyku da lâzım olduğundan o kişi seher vakti hasta gibi yatar.

9. Ey Hakkı! Seher vaktinde uyanık ol, tembellik etme. Seher vakti uyumak insana ayıp ve âr olmuştur.

BEŞİNCİ NEVİ: Az uyumanın iyi haslet olduğunu bildirir.

Ey aziz! Evliyâullahın en üstünü Sıddik-i Ekber (r.a.) hazretleri her gece, yatsı namazından sonra bir iki saat kadar, hâne halkıyla sohbet ederdi. Sonra çoluk çocuğu yatınca, kendi kalkıp, abdestini yenilerdi ve iki rek'at nâfile kılıp seccâde üzerinde oturup, huşû' ve hudû' ile murakabeye giderdi. Sabaha bir saat kalıncaya kadar devam eder, sonra mübârek başını kaldırıp bir kere, ah ederdi. O anda mübârek ağzından öyle bir nûr zâhir olurdu ki, şuasından evi-

nin içi aydınlanır, duvarı çamurunda olan saman görünürdü. Sonra kalkıp on rek'at teheccüd ve üç rek'at vitir namazı kılıp çoluk çocuğunu uyandırırdı. Sabah olunca sabah namazının sünnetini kılıp câmiye giderdi.

Bir kimse bir câriye almıştı. Yatsıdan sonra onunla yalnız kaldığında ve ona, «Yatağı döşe de yatayım», dediğinde câriyesi: «Ey efendim, senin bir Mevlân var mıdır?», diye sordu. Efendisi, «Evet, ben de bir kulum, benim de bir Mevlâm [efendim] vardır», dedi. O zaman câriyesi, «Senin Mevlân uyur mu?», dedi. Efendisi, «Benim Mevlâm Hayy ve Kayyûmdur. Aslâ uyumaz», dedi. O zaman câriye serzenerek efendisine, «Ya sen hiç utanmaz mısın ki, hiç uyumayan Mevlâ huzûrunda yatıp uyursun», dedi. Bu nükte efendisinin kalbine tesir edip, gece ibâdetini kendine âdet edindi. Yaşadığı müddetçe yatağa girmeyip, uyumayıp evliyâ mertebesine kavuştu. Zira evliyâ yoluna giden, üç hasletle gitmiştir. Çok acıktığı zaman yemek yer ve az yer. Çok uyku bastırdığı zaman uyur ve az uyur. Gerektiği zaman konuşur ve az konuşur. Uykusu çok olanın rûhu hasta, işi zordur. Nazm:

1. **Ey dîde nedir uyku, gel uyan gecelerde,**
   Kevkeblerin et seyrini seyrân gecelerde.
2. **Bak hey'et-i âlemde, bu hikmetleri seyr et,**
   Bul sâni'ini, ol ana hayrân gecelerde.
3. **Çün gündüz olursun nice ağyâr ile gâfil,**
   Koy gafleti dildârdan utan gecelerde.
4. **Gafletle uyumak ne revâ abd-ı fakîre,**
   Şefkatle nidâ eyleye Rahmân gecelerde.
5. **Cümle geceyi uyuma, Kayyûm'u seversen,**
   Tâ hayy olasın Hayy ile, ey cân gecelerde.
6. **Âşıklar uyumaz gece, hem sen uyuma kim,**
   Gönlün gözüne görüne, cânân gecelerde.
7. **Dil beyt-i Hüdâdır, onu pâk eyle sivâdan,**
   Kasrına nüzûl eyler, ol sultan gecelerde.
8. **Az ye, az uyu, hayrete var, fâni ol andan,**
   Bul cân-ı beka, ol ana mihmân gecelerde.
9. **Allah için ol halka mukârin gece gündüz,**
   Ey HAKKI, nihân aşk adına yan gecelerde.

1. Ey göz! Uyku da neymiş, gel gecelerde uyanık ol. Geceler boyu yıldızların yürüyüşlerini izle.

2. Bak da bu kâinattaki hikmetleri seyret. Sonra Yaratıcını bul da gecelerde ona hayrân ol.

3. Niceye dek gündüzlerde başkalarıyla gafillik çekersin. Gafleti bırak da gecelerde sevgiliden utan.

4. Fakir bir kulun, gaflet ile uyumak nesine gerek. Oysa Allah gecelerde şefkat ile, «Yok mu isteyen!» diye nidâ etmektedir.

5. Allah'ını seversen bütün geceyi uyuyarak geçirme. Ey can! Tâ ki gecelerde Diri olan Allah ile dirilesin.

6. Âşıklar geceleri uyumaz. Sen de uyuma ki, Sevgili gönül gözüne görünsün.

7. Gönül, Allah evidir. Onu başka şeylerden arıt. O sultan, kasrına ancak geceleri iner.

8. Az ye, az uyu, ve hayrete varıp O'nda yok ol. Böylece ebedî can bulup gecelerde O'na misafir ol.

9. Allah için ey Hakkı! Halka gece gündüz yakın ol ama, yine de gecelerde gizli aşk ateşine yan.

ALTINCI NEVİ: Uykunun mezmûm, çok olduğunda zararlı olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, gaflet uykusu mezmûmdur, kötüdür. Gevşeklik ve durgunluk verir. Zira avâmın uykusu, bedenin ataletidir. Ömrü zâyi edicidir. Nitekim Allahü Teâlâ, En'âm sûresi altmışıncı âyetinde, **«Allah, gece hislerinizi tamamen alarak, sizi ölü gibi eder»**, buyurup, uykunun ölümün kardeşi olduğunu duyurmuştur. Hakk'tan uzak olan ehl-i hasrettir. Hasret ehline uyku bir musibettir. Ârif ise, Hakk'ın huzûrundadır. Huzûr sahiplerine uyku, teveccüh ve lezzettir. Huzûrdan alıkoyan gaflet, tard, uzaklık ve pişmanlıktır. Hüsrân, cehalet ve melâmeti getirir. İlim ve hikmetten mahrûm olmaya alâmettir. Zira ârifin lezzeti huzûr-i izzettir. Hayatı muhabbettir. Allahü Teâlâ'yı sevmenin alâmeti üçtür. Gece uyumayıp ibâdet etmek, güzel ve faydalı konuşmak ve Allahü Teâlâ'ya hamd ü senâdır.

Demek ki, gece uykusu, Hakk'tan yüz dönmek ve vebâldir. Uyku lezzetli bir nimet olsa idi, elbette Cennette de bulunurdu. Halbuki Cennette bulunmaz. O hâlde uyku bastırmayınca, ona iltifat ve itibar olunmaz. Zira onunla kemâl elde edilmez. Nazm:

1. Aziz başın için gece yâr için uyuma.
Uğurla leyli felekden şikâr için uyuma.

2. Çün uyudun nice bin gece hazz-ı nefs için
Bir iki şeb ne olur yâr-ı gâr için uyuma.

3. Lâtif yâr ki, her göz uyumaz onun ile,
Huzûr edip geceler ol nigâr için uyuma.

4. Helâl olur mu, ağır uyku hasta sahibine,
Terahhum eyle bu kalb-i efkâr için uyuma.

5. Hüdâ demiş ki, benim âşığım gece uyumaz,
Hayâ edersen, her şeb ü âr için uyuma.

6. İşitmedin mi, gece kâm alır kamu uşşak,
Bu aşk-ı pâdişâh-i kâm-kâr için uyuma.

7. Binlerce kez dedim HAKKI Hakk'a gel geceler,
Yok olduğun bilesin tâ o var için uyuma.

1. Aziz başın için o sevgili hürmetine gece uyuma. Felekten bir gece çal ve avlanmak için uyuma.

2. Nefsinin zevki için nice binlerce geceler uyudun. Ne olur bir iki gece de o mağara dostu için uyuma.

3. Aslâ uyumayan o güzel Sevgili ile huzûr edip geceler boyu o Sevgili hürmetine uyuma.

4. Ağır uyku, hasta sahibine hiç helâl olur mu? Merhamet et, bu üzüntü dolu gönül için uyuma.

5. Allah demiş ki: «Benim âşığım gece uyumaz». Eğer gecelerden utanırsan, o âr için olsun uyuma.

6. Bütün âşıkların geceleri esenlik bulduğunu işitmedin mi? Öyleyse bu esenlikle dolu Padişahın aşkı için olsun uyuma.

7. Ey Hakkı! Binlerce kerre dedim ki: «Geceleri Hakk'a gel». O Var için uyuma da yok olduğunu anlayasın.

YEDİNCİ NEVİ: Az uyku, kalbe cilâ, basiret ehlinin gözüne sürmedir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mücâhedesiz müşâhede olmaz. Zira mücâhede etmeyen müşâhede bulmaz. Gönül gözü açılmaz. Ama mücâhede eden için, müşâhede hazır olur. İstesin veya istemesin müşâhedeyi bulur. O hâlde müşâhede hâsıl oluncaya kadar mücâhede lâzımdır. Mücâhedeyi isteyen, açlıkla, gece uykusuna devam eder. Zira mücâhede eden mârifet tâlibi, az yemek ve az uyumakla, bedeninde unsurların cüzlerinden hâsıl olan dört karışım eriyip, az kalır. Allahü Teâlâ'yı zikr ile bedeninin kısımları letâfet buldukta, gönlü unsurlar perdesinden uzak ve beden örtüsünden âri olur. Uyuduğu zaman, berzâh âlemine varıp, rahat bulduğu gibi, uyanık iken de hem berzâha ve hem melekûta muttali' olup, rahat ve saâdet bulur. Demek ki, orta derecede uyku, bedenin rahatı olduğu gibi, canın rahatı da olur. Nitekim Hak Teâlâ, Nebe' sûresi dokuzun-

cu âyetinde, «Uykunuzu, bedeninize rahatlık kıldık», buyurdu. Ama mârifet yolcuları, başlangıçta uyku ve rahatı terkedip, gece karanlığında, canın aynı hayatını müşâhede ederler. Nazm:

1. Sulh salâh oldu bu kavgâ-yı şeb
   Oldu üç sahra bize deryâ-yı şeb.
2. İstemez hâbı, kaçar gafletten,
   Eylese bu dîde temâşâ-yı şeb.
3. Çok dil-i pür-nûr u nice can-ı pâk,
   Oldu kamu bende-i Mevlâ-yı şeb.
4. Gündüz olur gerçi bu sevda-yı kâr,
   Başka safâdır dile sevdâ-yı şeb.
5. Bağladı şeb desti çü her kârdan,
   Hakkı eder subha deh ihyâ-yı şeb.

1. Bu gece kavgası sulh ile güzelce sonuçlandı. Böylece üç sahra bize gece denizi oldu.

2. Eğer bu göz, geceyi seyretse, artık uyku istemez ve gafletten kaçar.

3. Nice nûrlu gönüller ve temiz canlar hepten gecelerin Mevlâ'sının bendesi oldu.

4. Gerçi gündüzleri iş-güç sevdası vardır ama, gece sevdasını işte ki o bambaşka bir mutluluktur.

5. Gece her işten elini bağladığı için Hakkı da sabaha kadar geceyi ihyâ eder durur.

SEKİZİNCİ NEVİ: Uykunun sır ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, insan rûhu, âlem-i ulvîden bu âlem-i süfliye garib gelmiştir. Hayvanî nefsin işlerini yürütmek ile meşguldür. Onun faydalarını celb ve mazarratını def için, ona taallûk ve bedene teveccüh kılmıştır. O yüzden bu dar cihanda mahbus kalmıştır. İşte bu cisme uyku gelince, o ulvî rûh, kendi âlemine gidip iki türlü fayda bulmuştur.

Birinci fayda: Bu şekâ âleminde olan gurbet zahmetlerinden, tamamiyle rahat bulup, bedenin işlerini yürütmekten kurtulmuştur. O likâ âleminde rûhlarla görüşerek zevk ve huzûr edip, mebde' ve meâdı sohbetine gidip, vatanında emin ve mesrûr olmuştur.

İkinci fayda: Ulvî rûh, kendi vatanına varıp, akl-ı evvelden bazı sırlara muttali' oldukta, berzâh âleminde mahbus olduysa da, ondan vasıta ile, çok mânâlar elde etmiştir ki, âlem-i şehâdette olan misalleriyle vuzûh bulmuştur.

Rüyâ tâbirinin sırrı şöyledir ki, geçmiş işleri ikaz ve gelecek hâlleri müjdeleme sâdık rüyâ ile ma'lûm olmuştur. Uyuyanın rûhu, berzâhdan geçip, akl-ı külle mukabil gelince, vasıtasız olarak müşâhede edip, ilhamlar almıştır. Uykusu, uyanıklığı gibi olup, murakabe ile mükâşefe denizine dalmıştır. Demek ki insanın bedeni bir prangaya benziyor. Uyku hâlinde rûh ondan kurtulup, başka yerlere gider. Böylece bu cihetler, yâni altı yönlü madde âleminden başka yere ve bu âlemden içeri bir başka âlem olduğunu görür. O zaman oradan geldiğini anlar. Yine ölüm zamanında o âleme gidecektir. Oradan bu aşağı âleme meyl etmeyip, o yüksek vatana muhabbet eder. Ona yükselmek ve aslına dönmek için müteveccih ve muterakkib olur. Mücâhede ile müşâhede edip, mârifetullah mertebesini bulur. Böylece muhabbetullah devletine nâil olur. Uykusu hâlinde, belki ölümü vaktinde bile, berzâh âleminde kalmayıp, melekût içine girip gelir. Üns ve saâdet huzûru ona müyesser olur. Fârisî rübâi (tercümedir):

Ey şaşkın gönül dosta, candan yol vardır,
Ey yok olan gizli ve âşikâr yol vardır;
Altı yön kapansa da, hiç endişen olmasın,
Hilkatının içinden o cânâna yol vardır.

Bir kâmil, kendisini ziyaret edenlerin çokluğundan üzüldükte, «Ey dostlarım, izninizle bir saat kadar vahdete varayım», derdi. Yatıp hırkasını başına çekip uyurdu. Zira basiret gözü açılan kâmilin cismi uyur. Rûhu kendi âlemine döner. Hazretin huzûrunda huşû' ve hudû' eder, mebde ve meâdı olan akl-ı külle gider. Nazm:

1. Bu kesif içre çün o rûh-ı lâtif
Kıldı bir lâhza hoşça hâb-ı hafif.

2. Bâd-pâr-ı hayâle oldu süvâr
Gayb sahralarında kıldı şikâr.

3. Dîdesin yumdu bu cihândan o can
Açtı hüsn-i nikabını cânân.

4. Beli cânân yüzüne, cân gözünü
Açamaz yummayan cihân gözünü.

5. Yine cânında buldu cânânı
Yine tahtında gördü sultanı.

6. Vasf olunmaz cemâl ile gördü
Gerçi hayâl gözüyle gördü.

7. Kalb-i ârifde zâhir oldu o nûr
Kıldı evvelki sûretiyle zuhûr.

1. Bu yoğun beden içinde o tüy gibi rûh bir an güzelce hafif bir uykuya daldı.

2. Hayâlin ayağına tetik, atına bindi ve gayb sahralarında avlandı.

3. O can bu dünyadan hemen göz yumdu ve sevgili onun güzellik peçesini açtı.

4. Evet!.. Cihân gözünü yummayan kişi can gözünü cânân yüzüne açamaz.

5. Sonunda yine cânânını canında buldu, yine sultanını kendi tahtında gördü.

6. Güzellik ile anlatılamayacağını görünce hayâl gözüyle görmeyi hatırladı.

7. Ârifin kalbinde o nûr zâhir oldu da evvelki sûretiyle ortaya çıktı.

Nazm:

1. Dün gece tâ rûz enis-i cân, hayâl-i yâr idi,
Gözlerim gerçi uyurdu, akl-ü dil hüşyâr idi.

2. Lezzet-i güftâr-ı cânâ, canda kalmıştır henüz
Allah Allah ol ne şirin-leb şeker-güftâr idi.

3. Vah, gitti hâtırımdan ne dedi düşte bana,
Gerçi kârım tâ seher ol sözleri tekrâr idi.

4. Rûz çeşmimde şeb-i muzlimdir o ruhsarsız,
Ey hoş geceler ki çeşm-i dilde ol ruhsâr idi.

5. Nevm-i ehl-i dil huzûr-ı hazret-i dildâr olur,
Çünkü her dem arzûsu dilde o dildâr idi.

6. Ârifin çeşmi uyur, kalbi uyumaz aşkla,
Kim ezelden aşk ona her hâlde yâr-ı gâr idi.

7. Hâb-ı hoş olsun helâl , ol göze ki düşte görür,
Anı kim HAKKI anınçün bir zaman bidâr idi.

1.. Dün gece tâ sabaha dek sevgilinin hayâli can dostum idi. Gerçi gözlerim uykudaydı ama, aklım gönlüm uyanıktı.

2. Sevgilinin sözlerinin lezzeti henüz canımda durmaktadır. Allah Allah!.. O ne tatlı dudak, ne ballı sözler idi.

3. Gerçi işim tâ seher vaktine dek o sözleri tekrar etmekti ama, yine de eyvah ki düşte bana söyledikleri aklımdan çıktı.

4. O sevgili yüzünü görmediğim müddetçe gündüzler gözümde

kapkaranlıktır. Onlar ne hoş geceler idi ki, gönül gözümde o Sevgili vardı.

5. Gönül ehlinin uykusu, Sevgiliyle huzûr bulduğu yerdir. Çünkü onun devamlı arzusu, gönlünde o Sevgilinin bulunmasıdır.

6. Ârifin gözü uyur, kalbi aşk ile uyumaz. Herhâlde aşk onunla ezelden beri arkadaş idi.

7. Hoş uyku helâl olsun o göze ki düşünde, Hakkı'nın daima uyanık olduğunu görür.

DOKUZUNCU NEVİ: Uykunun hakikatini, avâmın nefslerinin berzâhda kaldığını, seçilmişlerin rûhlarının melekûta çıktığını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, uykunun hakikati, rutubetli gıdanın yürek damarlarına rehâvet verip, onun buharı da yürek ile beyin arasında perde oldukta gönül beyin içinde anlama ve tasarruftan kalır. Karaciğer damarları ile bütün beden beslenip neşv ü nemâ bulur. Uyku ancak bedenin bu hâlinden ibarettir ki, herkeste olur. Rutubet ve gıda, uykuyu gerektirdiğindendir ki, çok su içmekle ağır uyku hâsıl olur. Balgamiyle gaflet ve unutkanlık artar. Demek ki, eğer uyuyanın kalbi, nefsiyle bağlı ise, kendi kemâlini kazanmaya teveccühden muattal olur ve âlem-i berzâhda haps olup rüyâ hayâlleri ve bozuk şeylerle kalır. Eğer uyuyanın gönlü mücerred ise, berzâhdan geçip, âleminin içine gidip, huzûr edip, aslâ uyumaz. Bedenin uykusu, böyle kalbi aslâ hareketsiz kılmaz. Bu teveccüh ve terakkiden bir nefes boş kalmaz. Demek ki, uyku hareketsizlik ve gaflettir. Rûhânî uyku hazretin huzûrudur. Cahilin uykusu hazır ölümdür. Ârifin uykusu, hâtırı açıcıdır. Avâmın uykusu uzaklıktır. Seçilmişlerin uykusu tam teveccühdür. Nâkısın uykusu vakit öldürmektir. Kâmilin uykusu, tâatin özüdür. Gönül sahibi bir kâmil, tekkede on gün misafir kalıp, her gün on adam yemiğini yiyip, bütün gece uyuyup, bütün gün konuşurdu. Müridleri onun bu çok yemesinden, çok uyumasından ve çok konuşmasından nefret edip, tekke şeyhine şikâyet ettiklerinde, şeyh o misafire, evliyâ-yı kirâmın yolunun esası, az yemek, az uyumak ve az konuşmak iken, sen avâm gibi çok yiyor, çok uyuyor ve çok konuşuyorsun. Bu tekke ehline gelip ağır yük olmuşsun dedikte, o kâmil misâfir, bu sözden çok şaşıp, o şeyhe cevap verip, «Bizden şikâyet eden müridler mârifet sahibi olsalardı, şikâyet yerine bize teşekkür ederlerdi. Zira biz yemek yemeyip nûr yeriz, uyumayıp huzûra gideriz, boş konuşmayıp hikmet söyleriz», dedi. Bunun üzerine o şeyh insafla, kusurunu itirâf edip, o kâmili, o tekkede bulundurup, kendi ona mürid ve yardımcı olmuştur. Onun işaretiyle çok günler uykusuzluğa, açlığa ve susmaya devam etmiştir. Böylece o da, o hikmet nûrunu ve huzûru bulmuştur. Ama

bu kemâle kavuşmayan âşık, çok yemek ve uyumakla zarar ve hüsrânda kalmıştır. Nazm:

1. Nîm-i şeb aşk eyledi dilden yana vâfirce nâz
   Çok itâb etti dedi. âşıksan eyle hâbı az.
2. Biz seninle geceler tâ subha dek söz söyleriz,
   Sen ayağın eylemişsin yatak içinde dırâz.
3. Gündüzün gaflettesin bizden dahi, şeb hâbda,
   Yâ ne vakit eylersin ey âşık bize tatlı niyâz.
4. Sen bizi öyle ferâmûş eyledin güyâ ki sen,
   Bir daha döner değilsin aslına, gel etme nâz.
5. Nîm-i şeb kalk ağla derdimle teveccüh kıl bana,
   Tâ seni cezb eyleyem kütâh ola râh-ı dırâz.
6. Nevm gaflettir, âhî-i mevt olma aşkla yaşa,
   Dinle her şeb sözlerin ma'lûmun olsun cümle râz.
7. Hâzır ol her dem demimden bir hayât-ı tâze bul,
   Gece HAKKI, hâbı az et, hâbı az et, hâbı az.

1. Gece yarısı aşk gönülden yana pek fazlaca nazlandı ve biraz da sitem ile «Âşıksan, uykuyu azalt», dedi.

2. «Biz seninle geceler boyu tâ sabahlara dek sohbet ederken senin ayağını yatak içinde büzüp yatman olmaz», dedi.

3. Gündüz bizden yana gaflettesin, gece ise uykuya dalıyorsun. Öyleyse ey âşık, ya bize ne zaman tatlı niyazlarda bulunacaksın.

4. Sen bizi öyle bir unutmuşsun ki sanki bir daha eski hâline (aslına) *dönmeyecek gibisin. Gel artık fazla nazlanma.*

5. Gece yarılarında kalkıp Benim derdimle ağla ve Bana yönel. Tâ ki seni kendime çekeyim ve uzun yollar kısalmış olsun.

6. Uyku gaflettir, ölüme kardeş olma da aşk ile yaşa. Her gece sözlerini dinle de bütün sırlar sana ma'lûm olsun.

7. Her an hazırlıklı ol ve her ânımdan taze bir hayat bul. Ey Hakkı! Geceleri uykuyu azalt, uykuyu azalt, uykuyu azalt!.

ONUNCU NEVİ: Uyanıklığın kısımlarını, hâl ve makamlarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, gece uykusuzluğu az yemenin neticesidir. Zira midede gıda olmasa, uyku gelmez. Uykusuzluk iki kısımdır. Biri göz, diğeri kalp uykusuzluğudur. Kalp uykusuzluğu, müşâhede talebi için gaflet uykularından uyanmadır. Göz uykusuzluğu, müşâhede talebi için gönülde olan himmetin bekasına rağbet-

tir. O Allahü Teâlâ'nın tevfikıdır. Zira göz uyuyunca, çoğunlukla kalbin ameli bâtıl olur. Göz uyudukta, gönül uyumayıp, ameli eskisi gibi kalırsa, o müşâhede, önceki uykusuzluğun neticesidir. İşte bu uykusuzluğun faydası, kalp amelinin devamlılığıdır. Allah katında olan saklı yüksek mertebelere yükselmesidir.

Uykusuzluğun mübtedilerde olan hâli, vakti değerlendirmektir, onarmaktır. Muhakkıklarda olan hâlin, Rabbâni ahlâklanmanın çoğalmasıdır. O da inayetin esasıdır. Mübtediler onun, ne hâl olduğunu bilmezler.

Uykusuzluğun makamı, Kayyûmluk makamıdır. Zira kâmil insan, Allahü Teâlâ'nın her ismini taşıyıcıdır. Uykusuzluğun bir özelliği de, kendi nefsini tanımayı doğurmasıdır. Bir sultanın bir hizmetcisi, «Ben sana âşıkım», diye arz-ı hâl eyledikte, o merhametli sultan o hizmetçisini yalnız bir odada bulundurup, «Sen burada beni gözet ki, bu gece yarısı olunca, ben bu odaya gelirim, bütün insanlardan gizlice sana misafir olurum», diye söz verdi. Onun üzerine hücre kapısını bağlayıp gitti. Gece yarısı olunca, sözünde duran sultan kapıyı açıp, kölesinin odasına girdi. Lâkin o ekmeğin kulunu yatıp uyumuş bulduğu için, eteğini kesip, cebine ceviz meviz koyup gitti. Yâni çocukla oynamayı ona lâyık görüp geldiğini bildirmek istedi. Sabah oldukta o miskin uyanıp, eteğini kesilmiş, cebini dolmuş bulup, kerim sultanın geldiğini bilip, uyuduğuna pişman olmuştur. Ömrü oldukça her aziz misafirine uyku ve rahatını fedâ etmiştir. Böylece üns ve huzurdan nasibini almıştır. Nazm:

1. Sakın ey yâr-ı mihman-dâr uyuma,
   Gelir dil beytine dil-dâr, uyuma.

2. Ko hâb-ı gafleti, şeb kalbe seyret,
   Nice zâhir olur esrâr, uyuma.

3. Dilersen Hayy ü Kayyûm'un rızâsın,
   Gece yalnız otur, sakın uyuma.

4. Edib tazyi-i evkat, uyusa kalk,
   Sen etme zâyi', ol bidâr, uyuma.

5. Aşk gamı eylese, şeb kalbi meksûr,
   Gelir tahtına ol Cebbâr, uyuma.

6. Gam-ı aşk olsa mihmân koma tenhâ,
   Ona ver HAKKI her ne var, uyuma.

1. Ey misafirperver yâr, sakın uyuma. Gönül evine sevgili geliverir, uyuma.

2. Gaflet uykusunu bırak ve gece olunca gönül ile birlik ol ki, o zaman bak sana nice sırlar açılır, yeter ki uyuma.

3. Allah'ın rızâsını istiyorsan, geceleri yalnız ol, uyuma.

4. Eğer halk vaktini boşa harcayıp uyursa da sen zamanı tüketme, uyanık ol ve uyuma.

5. Eğer aşk üzüntüsü geceleyin kalbini incitirse de ne olur, çünkü uyumazsan o Cabbâr olan sultan, tahtına gelir, uyuma.

6. Aşk gamı sana misafir olursa onu yalnız bırakma. Ey Hakkı! Her neyin varsa ona ver, uyuma.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Mârifet yolunun altı esasından üçüncüsü olan az konuşmanın faydalarını altı nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Az konuşmayı Kur'ân-ı Kerîm ve hadis-i şeriflerle bildirir.

Ey aziz! Hak Teâlâ, kullarına inâyet edip, az konuşmanın büyüklerin âdeti ve insanların işlerinin nizamı, selâmet kapısının anahtarı ve daimî huzûrun sebebi olduğunu herkes duyurmuştur. Nitekim kendi Habibine hitâb eden İsrâ sûresi elliüçüncü âyetinde: **«Benim mü'min kullarıma de ki, müşriklere iyilik ve yumuşaklıkla söylesinler»**, Furkan sûresi altmışüçüncü âyetinde: **«Allahü Teâlâ'nın makbul kulları, yeryüzünde sekîne ve vakar ile yürüyüp, cahiller onlara edebe uymaz şekilde hitab ettiklerinde, ters cevap vermeyip, yumuşak sözle günahdan sâlim olanlardır»**, yetmişikinci âyetinde: **«Yalan yere şahitlik etmeyen, müşriklerin ve kâfirlerin bayramlarına ve oyun yerlerine gitmeyenler, boş sözleri ile karşılaşsalar, onlardan yüz çevirip, kendilerini onlardan tenzih ederek geçerler»**, Kasas sûresi ellibeşinci âyetinde: **«Yaramaz söz işittiklerinde, ikrâh edip yüz çevirirler. Yaramaz söz söyleyenlere, bizim amellerimiz bizim, sizin amelleriniz sizin olsun, size selâm olsun, biz cahiller sohbetini istemeyiz derler»**, Hucürât sûresi onbirinci âyetinde: **«Ey mü'minler, sizden olan erkek ve kadınlar sizden biriniz diğeri ile alay etmesin. Belki de alay edilen, alay edenden, Allah katında daha hayırlıdır. Kendiniz gibi olan din kardeşinizi ayıplamayın. Birbirinizi günah lâkablarla çağırmayın. Bir kimse imana geldikten sonra, onu günah isimle çağırmak ne çirkin. Bu yasaklardan tevbe etmeyen, zâlimlerden olur»**, Necm sûresi otuzikinci âyetinde, **«Kendinizi temiz amel, hayırlı iş veya kötü ma'siyetlerden pâk olmuş olarak medh etmeyin»**, Hucürât sûresi onikinci âyetinde: **«Ey mü'minler, zannın çoğundan sakının. Zira zannın bazısı günaha sokar. Müslümanların hâllerini araştırmayın, birbirinizi gıybet etmeyin, sizden biriniz ölü kardeşinizin etini yemeyi sever mi? Belki teklif olunsa, ikrâh ederdi. Allah'dan korkup gıybet etmeyin, Allahü Teâlâ tevbe edenlerin**

tevbelerini kabul ve rahmet edicidir». Duhâ sûresi onuncu âyetinden itibaren: «Yetimi, aşağı görüp kahr etme, dilenciyi yardım veya iyi sözden mahrûm eyleme ve Rabb'inin nimetlerini söyle», buyuruyor.

Hadîs-i kudside buyurdu ki: «Ey Âdemoğlu! Kalbinde kasvet, bedeninde hastalık, rızkında mahrumluk bulduğun zaman, bil ki, mâlâyâni [işe yaramaz söz] söylemişsin. Ey Âdemoğlu! Çok konuşmakla nasıl hikmet istersin, kalp ve dil ile susarak hikmeti ara. Ey Âdemoğlu! Aslâ bir kimseyi gıybet etme. Zira gıybeti terk edenin sırrı ve muhabbeti zâhir olur, derecesi yükselir. Ey Âdemoğlu! Dilin doğru olmayınca, dinin doğru olmaz, kalbin doğru olmayınca dilin doğru olmaz. Benden hayâ etmedikçe kalbin doğru olmaz».

Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) ümmetini şefkatiyle siyânet edip, az konuşmanın, günahdan sakınma, maksada kavuşma, sevişme ve esrarı muhafaza olduğunu duyurmuştur. Nitekim çok hadîs-i şeriflerinde buyurmuştur: «İnsanın selâmeti dilini korumasındadır». Yine buyurdu: «Ya hayırlı konuş, ya sus». Yine buyurdu: «Dilin cirmi diğer a'zâlardan küçük, fakat cürmü hepsinden büyüktür. İşi ve zullü çoktur». Yine buyurdu: «Susan, her belâdan kurtulur». Yine buyurdu: «Yalan konuşan, zarar ve ziyan eder». Yine buyurdu: «Yalan söylemek, imandan uzaklaşmadır ve yalanın şiddetlisi bühtandır». Yine buyurdu: «Rüyâdan çok konuşmak, Hüdâ'ya iftira eylemektir». Yine buyurdu: «Gıybet, sözlerin en çirkinidir. İslâmda otuz zinâdan büyük haramdır». Yine buyurdu: «Mü'min ta'n etmez, lânet etmez ve hayâsız olmaz. İnsanları ayıplayan, o ayba mübtelâ olmadıkça ölmez». Yine buyurdu: «İyi söz sadakadır, tebessüm de hasenedir». Yine buyurdu: «Yemek yedirmek, geceyi ibâdetle geçirmek ve güzel söz Allahü Teâlâ'nın rızâsını kazanmaya sebeptir». Yine buyurdu: «Kalp safâsı iki hasletle tamamlanır: Biri elindeki fazla malı vermek, diğeri lüzumsuz sözden dilini tutmaktır». Yine buyurdu: «Çok gülmek insanın kalbini öldürür». Yine buyurdu: «Mü'mini yüzüne karşı medh edersen, onu keskin bıçakla kesmiş olursun». Yine buyurdu: «Kişi dilini korumadıkça, imanın hakikatini bulmaz. Allah hakkı için, zindanda haps olmaya yeryüzünde dilden uygun bir şey olmaz». Yine buyurdu: «Dilini tutmak mümtâz bir hikmettir. Onu yapan pek azdır». Yine buyurdu: «Zikrullahdan başka sözleri çok söyleme ki, kalbin kararır. Halbuki kararan kalp, Allahü Teâlâ'dan uzaklaşır ve Ona âsi olur». Yine buyurdu: «Diline sahip olana ve kendi evine sığıp, insanlardan uzlet edene müjdeler olsun». Yine buyurdu: «İşlerini görmeye gizlilikle yardımcı olmalıdır. Çünkü her nimet sahibine hased olunur. Bundan korunmalıdır». Yine buyurdu: «Biz peygamberler, insanlarla akılları miktarınca konuşmakla emr olunduk». Yine buyurdu: «İnsanlara akılları almadığı bir sözü söylersen, o söz çoğuna fitne olur. O hâlde öyle yapma!». Yine buyurdu:

«Fitne uykudadır, onu ikaz eden [uyandıran] **tard olunmuştur».** Yine buyurdu: **«Sırrı ifşâ haramdır. Başkalarının gizli şeylerini açan melâmdır** [ayıblanmıştır]**».** Yine buyurdu: **«Bir kimse bir kimseye yalnız bir yerde söz söylese, o söz onda emânettir. Onu kimseye demesin, çünkü hıyânettir».** Yine buyurdu: **«Seçkinlerin kalpleri sır mezarlarıdır».**

Ebû Bekr-i Sıddik (r.a.) Hazretleri, mübârek ağzında bir taş saklar ve gereksiz sözden kaçınırdı. Zaruret zamanında taşı çıkarıp konuşurdu. Bu dil, beni belâlara ve kötü cefâlara salmıştır der, sevdiklerini uyandırırdı. Hazret-i Ali (kerremallahü vecheh) buyurdu ki: «Eğer Ebû Kasım Hazretlerinin mübârek ağzından duyduğum esrarı size söylesem, yanımdan çıkıp, Ali elbette yalancıdır, böyle söz kim duymuştur, dersiniz». Nitekim Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîmde: **«İlimlerinin** [akıllarının] **almadığı şeye inanmazlar»,** buyurup, kişinin, bilmediği şeyin düşmanı olduğunu duyurmuştur.

İKİNCİ NEVİ: **Az konuşmanın, günahdan koruduğunu, izzet ve ihtiram verdiğini bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, bu zaman susma ve evde durma zamanıdır. İnsan iki küçük şey ile merhûn olandır. Biri yürek, biri dildir. Gerçi insanın konuşması kerâmettir [Hakk'ın ihsânıdır], lâkin susmak her belâdan selâmettir. Dil insanın terazisidir. Bir aslandır ki, salıvermesi ziyandır. Susmak, vakár elbisesidir, Konuşmadıkça, söylemedikçe sözü kendi hükmünde, emrinde bulursun. Konuşunca sözün hükmüne, emrine girersin. Az konuşan, ayıplanmaktan emin olur. Susması çok olanın, değeri büyüktür. Her zaman ayıp örtenin, ayıpları örtülür ve herkes tarafından sevilir. Gıybet ve nemime yapana, bütün insanlar kızar. Çok konuşmak ardır. Susmak izzet ve vekardır. Susmak emniyettir. Kalbin susması mârifete götürür. Dilin tehlikesi çoktur. O kadar diş taş gibidir. Dil çakmaktır. Söz ateştir. Söyleyen ahmaktır. Dinleyen ya pamuk dükkânı, ya baruthânedir. O hâlde pamuk ve baruta çakmak çakan divanedir. Üç şey her belâyı kendine çeker: Ciddî olmayan konuşma, şaka ve saçma sözdür. Gıybet ve nemime edenin azabı şiddetli olur. İnsanlardan ve Hakk'tan uzak olur. Çok konuşmak ahbablığı bozar, zillet verir. Boş konuşmak, aybını ortaya dökmektir. Gönüllerde düşmanlığı tahrik etmektir. Acı konuşandan sevdikleri kaçar, nefret eyler. Arkadaşların gıybeti rezâlettir. Her bakımdan bacalettir. Akıllı insan mücadele, münakaşa yapmaz. İyi sözün faydası sahibine aittir. Kelâmda konuşmada belâgat varsa, konuşmamakta selâmet vardır. Şaka heybeti kıran âfettir. Minnet [başa kakmak] cömertliği yıkan felâkettir. Konuşursan, doğru söyle, söz verirsen tut, tatlı konuşmak ve sesle selâm sünnet-i kirâmdır. Yumuşak söz ve bol selâm insan-

ların sevgisini kazandırır. Güzel konuşmayı alışkanlık etmek, maksada kavuşturur. Dilin doğru olması, insanın selâmetidir. Çok konuşmak kulağı doldurur. Çok zorlamak men'e götürür. Çok susmak vekar kazandırır. Çok gülmek hafiflik ve ardır. Çok şaka töhmeti çeker. Çok gülmek kalbi öldürür. Çok boş söz cahilliğe alâmettir. Çok söz mânâ noksanlığıdır. Susmak aklın ziynetidir, cahilin örtüsüdür. Güzel sözlü ol, güleç yüzlü ol. Hiç bir zaman yalan söyleme, kendini rezil eyleme. Dili leziz olan, gönüllerde aziz olur. Gülmesi çok olanın heybeti az olur, şakası çok olanın aklı illetli olur. Sözü yumuşak olanı sevmelidir. Çok gülenin kalbi ölür. Yalanı çok olanın, doğrusu azalır. Sözü doğru olanın, cemâli artar. Sözü az olanın günahı az olur. Gıybet eden meş'ûm olur. Nemmâm olan mezmûm olur. Mâlâyâni ile meşgul olan, mâyâniden [faydalı sözden] uzak olur. Sözü ciddî olmayanın kıymeti düşük olur. Halktan şikâyet eden, Hakk'tan etmiş olup şükredici olamaz. Gizli ayıpları soran, gönüllerde kendine muhabbet bulamaz. Kendini medh eden, kendini kesmiş olur. Kendini kötüleyen selâmet bulur. Susup selâmet bulan, söyleyip nimete kavuşan gibidir. Doğru söz, yumuşak hareket ve güzel hâl ikbâle işarettir. Kişi lisaniyle insandır. Halbuki lisanı [dili] kendine düşmandır. Kötü cevaplı sözü söyleyen pişmandır. Akıllının cahile güzel davranması, yumuşak olması ve onu idare etmesi gerekir. Doktorun hastaya davranması gibi davranmalıdır. Onun aklına göre yumuşak söylemelidir. Dedikoduyu terk eden, gönül hoşluğunu derk eder [anlar]. Susmak süs ve vekardır. Yalan çirkinlik ve ardır. Susmanın faydası saymakla bitmez. En küçük faydası, sermayenin selâmetidir. Rûhun helâki dilin ucundadır. Sırrını sen sakla ki, sır emânet olmaz. Sırrı emânet veren, selâmet bulmaz. Sırrını saklarsan serin [başın] selâmet olur. Sırrı açığa vurmanın sonu pişmanlık olur. Dostundan bir şey esirgeme, lâkin ona her sırrı söyleme. Nazm:

1. Açma râzı ki, zâr olmayasın sen,
Mihnet ü derde yâr olmayasın sen.

2. Sakla sırrı ki, ser selâmet ola,
Sırrı izhâr eden melâmet ola.

3. Fikrini fikr eden fikâr oldu,
Âşikâre eden şikâr oldu.

4. Nice sır vardır ki, ger dile gele,
Nice canlar vardır ağıza gele.

5. Dil kafes, râz mürg-i vahşidir,
Mürg-i vahşi, kafeste yakşidir.

6. Râh-ı devlette kim ki gence irer,
Saklamazsa hezar rence irer.

7. Hak olan halka âşikâr olmaz.
Avlayam der iken şikâr olmaz.

1. Sırrını açma ki, bu yüzden başın ağrımasın. Dert ve sıkıntı ile yâr olmayasın.

2. Sırrını sakla ki, başın selâmette olsun. Sırrı açığa vuran ayıplanır.

3. Düşüncesini anlatıverenin eli ayağı bağlı kaldı. Açığa vuran ise avlandı.

4. Nice sırlar vardır ki, eğer diler gelirse, nice canlar ağıza gelir.

5. Gönül bir kafes, sır ise yırtıcı bir kuştur. Yırtıcı kuş ise kafese konursa (tuzakla tutulursa) güzeldir.

6. İyi talih yolunda hazineye erişen kişi sırrını saklamazsa, binlerce sıkıntıya tutulur.

7. Hak olan halka kendini bildirip de ava giderken avlanmaz.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: **Dili tutmada, vaktini korumak, amelini, hâlini ve hayatını korumak, âfetlerden selâmet ve sırları örtmek bulunduğunu bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, susmak ilimlerin üstünüdür. Hayy ve Kayyûm'un hikmetidir. Dil konuşsa, gönül susar. Dil sussa gönül hikmet söyler. Konuşmak gümüş olsa, susmak altın olur. Çok konuşanlar pişman olur. Her susan sâlim olur. Susmak, konuşmayı terk etmektir. Kalbin susması itiraz ve yüz dönmeyi terk etmektir. Kalbin susması hayreti getirir. Hayret ise vâridât ve keşfe sebeptir. Ârif susarsa, mâlik olur. Âşık susarsa hâlik olur [helâk olur]. Susmak, müminin en üstün hasletidir. Çoğu âfiyetler ondadır. Belâ konuşma içindedir. Susmakla, kalb gözü açılır. Akıl artar ve rahatlar. Elbette dilini tut ki, onun isyânı, tuğyanı [azması], diğer uzuvlardan çok ve büyüktür. Elbette dilini bağla ki, onun fesad ve düşmanlığı, bütün organlarınkinden zararlı ve yaygındır.

Demek ki, dilini korumak her şeyden önemli ve elzemdir. Çünkü dilini korumakta diğer azaları korumak da vardır. Nitekim haberde gelmiştir ki: **«Âdemoğlu sabahlayınca bütün uzuvları diline, Allah için doğru ol derler. Zira sen doğru olursan, biz de doğru oluruz, sen eğri olursan biz de eğri oluruz, derler».** Anlaşıldı ki, dilin konuşmasının insanın uzuvlarına iyi veya kötü yönde büyük etkisi vardır. Nitekim şu hadis-i kudsi de bu mânâya delil ve bürhandır. **«Ey Âdemoğlu, eğer yüreğinde bir sertlik, bedeninde bir zaiflik ve rızkında bir eksiklik bulursan, iyice bil ki, faydasız söz söylemişsin, o sözün te'sirinden bu belâlara düşmüşsün».**

Dili korumada, vakti korumak da vardır. Zira insanın konuşmasının çoğu ciddi olmayıp, vakit öldürmektir. Beyt (tercümedir):

Susmayı bir ni'met bil, o daha hayırlıdır.
Öyle konuşmaktan ki, onda fesahat vardır.

Dili korumada, amelleri korumak da vardır. Zira çok konuşan gafil, elbette gıybet eder. O hâlde onun sevab amelleri düşmanına gider. Nitekim bir ârif demiştir ki, «Eğer gıybet eylesem, annemi gıybet ederdim ve sevabımın ona verilmesini isterdim».

Dili korumada, hâlleri korumak da vardır. Zira dil, mârifet hazinesinin anahtarıdır. İşte çok konuşmakla gönülden hikmet cevherleri boşalır. Ehli olmayanın yanında zay olur.

Dili korumada, dünya âfetlerinden de selâmet vardır. Nitekim derler ki, insanı kıran sözü diline alma. Zira dil açılırsa fesad yayılır. Dil pusudaki aslandır. Susmak, ondan emn ü emândır.

Dilini korumada, âhiret âfetlerinden de korunmak vardır. Nitekim hadis-i şerifde geldi ki, «İnsanı yüzükoyun Cehennem ateşine atan, ancak dilidir». O hâlde dilini korumak, iki cihanda selâmettir. Mârifet ehlinin sermayesidir. Gönlün ve rûhun sarsılmaz kalesidir. Nitekim Hazret-i Dâvud aleyhisselâmın huzuruna Lokman Hekim gelip, elinde sert demir ve çeliğin, mum gibi yumuşak olduğunu, ondan küçük halkalar yaptığını görüp, onun bu işinden şaşa kalıyor; o dokunmuş halkaların ne için olduğunu sormak isteyince, kalbindeki hikmet onu, sormaktan alıkoymuştur. İşte o Allahü Teâlâ'nın halifesi, mucizesini tamamlayıp, giyerek Lokman'a: «Bu zırh, insana savaşta sağlam kal'adır», diyerek devamla buyurdu ki: «Susmak öyle bir hikmettir ki, onu yapan azdır. Rûh ve gönül için konuşma esnasında apayrı bir metin kal'adır. Susan selâmettedir ve korkusuzdur. Dilin kayması en şiddetli helâktir. Saklarsan sırrın sürûrundur. İfşâ edersen zarar ve helâkindir», buyurdu. Lokman Hekim ona, «Benim bu susmama ne dersin ki, sormadım», dedi. Sırrın esirindir, hâkimi sensin. İfşa edince, sen onun esirisin. Söz var halk içinde, söz var halk [gırtlak] içinde. Her yerin bir sözü vardır. Nazm (tercümedir):

Cihanın sırrı şöyle ki, defterimizde vardır.
Okunamaz ki, o her sırrımızın vebâlidir.
Bu câhil insanlarda madem emniyyet yoktur,
Onlara denmez her şey ki, içimizde vardır.

Rübâiler:

1. Madem ki gönülde bu sözler sırdır,
Her bir fikrini zikreden dil müksirdir.
Gûş iki habir ü dil çü bir muhbirdir,
Yâni ki işitmek iki söylemek birdir.

2. **Söz var ki, o halk içinde olmuş destân,**
Söz var ki, ağz içinde olmuş pinhân,
Gizli sözü dilde sakla hiç etme ıyan,
Tâ kalmayasın nedâmet içre nâlân.

3. **Hâl ehli ol ey dil etme kıyl ü kâli,**
Kal ehli şarab-ı aşktandır hâli,
Halvâ dimeden halâvet olmaz halka,
Zevk eyler ol dil ki buldu vecd-i hâli.

4. **Sofra üzrinde batnın etme şeb'ân,**
Hıfz eyle dilini, çün görürsün yârân,
Beş vakti kıl huzûr-ı kalb ile ey can,
Yolda yoluna bak, boşuna etme seyrân.

1. Mademki bu sözler gönül sırrıdır, öyleyse her düşündüğünü söyleyen dil çok konuşmuş olur. Mademki kulak iki alıcı ve dil bir habercidir, öyleyse iki dinlemek, bir söylemek gerekir.

2. Söz vardır, halk arasında destân olmuştur. Söz vardır, ağız içinde gizlidir. Gizli sözü gönülde sakla ve aslâ açığa vurma. Tâ ki pişmanlık içinde inleyp durmayasın.

3. Ey gönül! Hâl ehli ol da dedikoduyu bırak. Çok konuşanların aşk şarabından nasipleri yoktur. Tatlı demekle ağız tatlanmaz. Oysa vecd-i hâli bulan kişi zevk duyar.

4. Sofra üstünden karnını doyurma. Dilini tut ki, sevgiliyi görürsün. Ey can! Beş vakit namazı gönül huzûruyla kıl; yolda yoluna bak, boşuna etrafınla ilgilenme.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Az konuşmanın izzet ve ikbâl ve kemâle kavuşturucu ve hâlleri korumaya sebep olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, dilini altının gibi gizli tut. Kalbin mahzûn olmasın. Dilini dudaklarının arasında hapset, seni bağlayıp, zindana atmasın. Az konuşur, çok susarsan, elbette selâmet yoluna gidersin. Kişi kendi dili altında gizlenmiştir. Dile gelenler söylenir. İnsanın belâsı dilindedir. Beyt (tercümedir):

Bağla ey HAKKI ağzını, sadef gibi sükût et
Çünkü dilin ziyânın ve cana düşmanındır.

Boş söz sahibine noksanlıktır. Çok dil vardır ki, sahibine düşmandır. Meclis emânettir. Başkasına nakletmek hiyânettir. İnsanın salâhı dilinin hapsedilmesindedir. Önce düşün, sonra konuş. Akıllının dili kalbinde, ahmağın kalbi dilinde olur. Doğru söyle ki, ganimet bulasın. Bâtıldan sükût eyle, emin olasın. Her insan diliyle muâ-

hâze olunur. Sır tutmakla her murad alınır. Nitekim bir gece bir bülbül gülşende hâl diliyle şâhine feryâd edip, niçin ikimiz de kuş iken sen sultanın elinde, ben ise dikenli gül bahçesinde bulunurum. Sen güzel kekliklerin yüreğini ve böbreğini yersin, her kuşu avlar, muradını alırsın, sultanın yanında kadr ü kıymet bulursun, kuşların sultanı olursun, ben ise her gece feryâd ve âh ile, sabaha kadar, gül goncasının açılmasını beklerim. Ben uyumadıkça o açılmaz. Uyanırım ki, gül açılmış. Ben onun açıldığını göremem. Bir kere muradıma eremem. Muradsız olup, inciten dikenler içinde zâr zâr ağlarım.Kanlar yutup yüreğim dağlarım dedikte, şâhin ona şâhâne bir cevap verip, ben bin murad alırım ve birini söylemem, sen ise bir murad almadan bin söylersin; onun için muradsız kalıp, âh eylersin dedi.

Sözün hayırlısı, lâfzı az, mânâsı çok olandır. Çok susmalar, konuşmadan beliğdir. Çok söz vardır ki, ok gibidir. Çok kimseleri helâk eden dilidir. Çok nimetleri gideren sözleridir. Dilin kayması, ayağın kaymasından büyüktür. Dil yarası kılıç yarasından çok acıtır. Sana selâmet ve vekar olan susma, pişmanlık ve ar veren sözden hayırlıdır. Dilini tutmak, îmânın esasıdır. Çok konuşmakla Allahü Teâlâ'nın zikrinin nûru gönülden gider. Demek ki, çok konuşmakla kalb kararır. Ne mutlu o kimseye ki, dili susar, kalbi zikr eder. Ne mutlu o kimseye ki diline sahiptir ve her hâline şükr eder. Hâl ehli olan ârifin dili söylemez olur. Beyt (tercümedir):

HAKKI, bahs etme o zât-ı pakten,
Hayrete dal, vaz geç şu konuşmaktan.

Dilini koruyan, kendine ikrâm eder. Sırrını saklayan rûhuna ihtirâm eder. Ârifin göğsü, sır kutusudur. Câhilin susması kendine örtüdür. Diline mâlik olmayanın işi pişmanlıktır. İki dilin birisi kalemdir. Dilini koruyan emin olur. Hikmetle konuşan izzet bulur. İnsanlara bildiklerini söyle, bilmediklerini söyleme! Onları kendine ve marifet sahiplerine ağır yük eyleme. Beden ve dilinle insanlara yakın ol. Gönül ve hâlinle onlara uyma. Beyt (tercümedir):

Güneş ışığını yarasa neyler ey HAKKI
Bu vahdet sırrını kesrette etme hiç ifşâ.

Bilmiyorum demek, ilmin yarısıdır. Ayıpları örtmek hilmin tamamıdır. Bilmyiorum sözünü terk etmek, cenk ve cidâl tarafına gitmektir. Akıllı olan, her bildiğini insanlara bildirmez. İnanmayacakları sözü, insanlara söyleme. Her bildiğin hikmeti izhâr eyleme. Beyt (tercümedir):

Gönül, sakın şeker ezme dehân-ı rencûre,
Güneş cemâlini söyleme köre.

Hanımına ve hizmetçisine sırrını açan, onlara köle olup yalvarır. Sırrını insanlara ifşâ eden, kendini azaba ilka eder. Fakrini halka izhâr eden, kadrini yitirir. Malınla cömerd ol, esirgeme. Sırrınla bahil ol, sakın söyleme. Malına bahil olan zelil olur, sırrına bahil olan celil olur. Kendi sırrını korumayan ahmaktır. Senin sırrını saklamayacağı muhakkaktır. Bir sırrını açana, bir daha söyleme. Kendini bilmezler içinde kendini zelil eyleme. Beyt (tercümedir):

Hemen sır sakla olsun ser selâmet.
Ki kalbi sâfi pür esrâr olandır.

Sırra vâkıf olmayana, örtü perdesini yırtma. Herkesin her suâline cevap verme. Kimseye kötü hitâb etme, ta ki aslâ karşılığını işitmeyesin. Sakın câhile aklı yetmediği hikmeti söyleme ki, seni tekzib eylemesin. Zira hikmetin senin üzerinde hakkı vardır. Hakkı, onu ehli olmayandan korumandır. Böylece zayi olmaz. Beyt (tercümedir):

Haberdar isen esrâr-ı ezelden HAKKI,
Sakla sırrı, deme, herkese duyurma.

Nitekim haberde geldi ki: «İnci'yi köpeklerin ağzına atmayınız. Cevherleri hınzırların boynuna takmayınız.» Zira hikmet, inci ve cevherden yüksektir. Onu inkâr eden köpek ve hınzırdan alçaktır. Konuşman gümüş olursa, susman altın olur. Nazm:

1. **Aşkın ahvâlidir esrâr denilmez asla,**
   Genc-i pinhân gerek ey yâr denilmez asla.
2. **Âşık, ol yâr ile ağyârdan olmuş hâli,**
   Bunca ağyâra o güffar denilmez aslâ.
3. **Aşk sözü ki hikmettir emânettir hep,**
   Cân-ı ağyâra o güftâr denilmez aslâ.
4. **Hüsn-i gül vasfını yüz kez bülbüle söyle,**
   İstemez, çün gülü, her hâra denilmez aslâ.
5. **Niçin ol şû'le-i cevvâle demâdem eyler,**
   Nise bin dâire izhâr, denilmez aslâ.
6. **Nokta-i harf oldu, kelâm oldu, kitab oldu cihan,**
   Öyle bir noktaya bisyâr denilmez aslâ.
7. **Nokta-i aşkı bu eşyâda görür hoş memdûd,**
   Okur ol, mahrem-i esrâr denilmez aslâ.
8. **Katre-i vâhide tekrâr ile deryâr olmuş,**
   Bir ağaç verdi çok meyve, denilmez aslâ.

9. Nokta-i ilmi kesir anladı çün eblehler,
HAKKI, ol yârdır, ağyâr denilmez aslâ.

1. Sırlar, aşk hâllerindendir, aslan söylenmemeli. Onu gizli bir hazine gibi tutmak gerekir, ey dost, asla denilmez.

2. Âşık, sevgilisiyle başbaşa kalıp diğer insanlardan kurtulmuştur. Bunca ağyâra hiç o sözleri söylemek olur mu?

3. Aşk sözü hikmetlerle dolu bir emanet gibidir. Başkalarına o sır aslâ söylenmez.

4. Güldeki güzelliği bülbüle yüz kere söylesen bile gülü istemeyen dikene bir kerre bile söylemen yersizdir.

5. O akıcı şûlenin durmaksızın yüzbinlerce daire ortaya koymasının sırrı aslâ başkalarına söylenmez.

6. Cihan, harfin noktası oldu, söz oldu, kitaba dönüştü. Öyle bir noktaya aslâ «çok» denilmez.

7. Aşk noktasını bu eşyada uzayıp giderken görür ve okursun ama o sırlar gizlidir, söylemezsin.

8. Bir tek nokta olan damla, tekrarlanmakla (birbirine eklenince) *deniz olmuş. Bir ağaç için çok meyva verdiği aslâ söylenilmez.*

9. Ahmaklar, aşk noktasını çok zannettiler. Ey Hakkı! O sevgilidir, aslâ ağyâr denilmez.

BEŞİNCİ NEVİ: Susmanın gönül ve rûh hâllerini korumak olduğunu, mârifet yolcusunun görülen dünyayı terk ettiğini, mâsivâdan geçmekle makbul olup murad aldığını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, ârifin içinde gaybî sırlar münkeşif olup, mânâ güzellikleri görünürse, sakın, sakın, o sırları kimseye söylemesin. O temiz mânâları nâmahrem olan ağyâra duyurmasın. Evliyânın hikmetini, nâehil olan düşmana vermesin. Böylece yârı olan hikmete zulm etmekten kurtulur. Onu ehlinden saklamasın. Saklarsa, hikmet ehline zulm etmiş olup vebâle girer. Meselâ bir sultan, enderun ağalarından bir kuluna, kendi câriyelerinden güzel bir kız verip, sakın insanlar onu görmesinler ve senin olduğunu da bilmesinler, onu kendi odanda koru ve sakla, gece gündüz onunla tatlı sohbet eyle diye, tenbih etse, böyle üstün bir tenbihden sonra, o âşık kula, o en lezzetli şey olan güzel mahremi kolundan tutup pazara getirmesi, yüzünü açıp, yüz nâmahrem içinde onun namus ve hürmetini gidermesi ve kendisiyle mahrem olan sözlerini onların kulağına ulaştırması yakışır mı? Eğer o kul, gaddâr olup, mahrem sırlarını böyle belâlara sokarsa, o güzel dilber ondan sakınıp, bir daha evine gelmez. Ona bir daha iltifat ve rağbet etmez. Çarşıda, pazarda olanlara da meyl ve itibar edip mahrem olmaz.

Belki Hazret-i Sultana gidip, arkadaşından şikâyet eder. İşte o âdil sultan, o aşağı kulu, kapısından dışarı atıp, o güzel gelini ondan kurtarır. Bunun gibi, Allahü Teâlâ seçilmiş kullarına tahsis eylediği hikmet nimetini, avam kullarına yasak etmiştir. Zira onlarda, o hikmet devletine liyâkat olmadığını bilmiştir. O hâlde hikmet definesini bulan hakîm, onun kadr ü kıymetini bilip, onu gönlüne saklayıp ve koruyup candan aziz ve muhterem tutmak gerektir. Beyt (tercümedir):

Yalancıya söyleme aşk ve mestlik sırrını,
Habersiz, vâris olsun, bulsun kendi derdini.

Seçilmişler ile avam, o mertebede ayrı bulunmuştur. Zira avamın değişmelerinden hâsıl olan husûmetten, mü'minlerin seçilmişleri ihtiyat ve sakınma üzere olmakla emr olunmuşlardır. Nitekim Allahü Teâlâ Teğâbün sûresi ondördüncü âyetinde: «**Ey mü'minler, hanımlarınız ve çocuklarınız size düşman olmakla, onlardan sakınınız**», buyurmuştur. Bununla, avamın havassa olan düşmanlık ve muarazasını duyurmuştur. O hâlde bir hakîm-i ilâhi, havassın hikmetini bir kelime veya söz ile, avamdan, mal ve mülkünden, çoluk çocuğundan, beden ve canından, nam ve şanından tamamen geçmemiş ve bunlarla kalmış birisine verse, o ârif hikmetine muhalif gitmiş ve kendi ölümüne çalışmış olur. Zira havassın hikmeti, ancak dinin özüdür. Avamın aklı ise, alçak dünyanın kabuğudur. O hâlde dünyanın kabuğu ile kalmış avama, mânânın özü olan hikmetten bahs eden aldanmış, ziyân etmiştir. Zira dünya dinin muhalifidir. Ehli ehline açıkça düşmandır. Nitekim Hazret-i Ebû Hüreyre (r.a.) demiştir ki, Habib-i Ekrem (s.a.v.) hazretlerinden iki ilim aldım. Birini insanlara bildirdim. Diğerini bildirirsem boğazımı keserler. Onun için Cüneyd-i Bağdâdi (aleyhirrahme) bir müridine serzenerek: «Biz bu tevhid ilmini, sandıklarda gizlemişken sen gelip avama izhâr eyledin. Ağız içinde gizli sözü halk içinde söyledin, uyuyan fitneyi uyandırdın», demiştir. Bir hakîm-i İlâhiye, mektupla, gönül hâllerinden sorulduğunda, cevap verip: «Soranın kim olduğunu bilsem, ona göre cevap verirdim», demiştir.

İrşâd yolunda olanlara seçilmişlerin vasiyyet ve nasihatleri şöyledir ki, eğer avamdan biri, tam tevazu ile size gelir, insaf edip her işinde emrinize uyar, sonra kendini hükümsüz ve muhalefetsiz hükmünüze teslim ederse, sonra kendini kurtarmak için kelime-i tevhidi sizden telkin alırsa, sonra her şeyini size isâr ve nisâr ederse, sonra çoluk çocuğundan, nam ve şanını hatırlamaktan sizin için kaçınırsa, velhâsıl bir kimse mârifete kavuşmak için her şeyi terk edip kul gibi olduktan sonra, onun hiçbir işinde kusur etmeyip, her işini göresiniz. Kim bizim için olursa, biz de onun için oluruz deyip, bir karış gelene, bir adım gidersiniz. Yoksa hikmete zulm, emânete hı-

yânet ve Hakk'tan kovulmak olur. Dünyayı sevip, evliyâyı inkâr eden ve hayâsız casus olan münâfıklara seçilmiş kulların hikmet sırlarından bir kelime veya harf söyleyen, onlara kuvvet ve ümid vermiş olur. Zîrâ evliyâ-yı kirâmın hikmeti ledünnî ilim olup, izhârı yasaktır. Havassın esrârını avama ifşâ meşrû değildir. İzhâr edenin sözü dinlenmez. Nazm:

1. Elâ ey cân-ı pür sevdâ ki, aşk olmuş sana me'vâ,
   Hitâb-ı müsteâbın bil, hazer kıl, etme hiç ifşâ.
2. Eğer bir cevher aldınsa muhit-i aşktan, zinhâr,
   Anı cân içre hıfz et söyleme bir kimseye'amdâ.
3. Sözün sünnetle şer' olsun, bulunsa âkıl-ı âgâh,
   Hadis-i aşkı sermed-sûr bulursun mest-i nâ-pervâ.
4. O kim doymuş ve sâkindir bu cism-i teng-i muzlimde,
   O dil mülkünde seyr etsin, ki dildir gülşen-i zibâ.
5. Bu tenden Âdem ü Havvâ be-gâyet rûşen olmuştur,
   Veli ma'nâda akl ü nefs-i küldür Âdem ü Havvâ.
6. O kim nefsiyle kalmıştır, enâniyyetle dolmuştur,
   Ol ehl-i resm-i âdettir, ana söz kalmamış aslâ.
7. Hadis-i aşk emânettir, anı ifşâ hıyânettir,
   Ne bilsin gâfil-i hod-bin kelâm-ı âşık-ı Mevlâ.
8. Gönülden hikmeti nâ-ehle izhâr eyleyen zâlim,
   Kalur mahrûm o hikmetten dili muzlim olur a'mâ.
9. Rumûz-ı aşkı tasrih eyleyen meftûndur ey HAKKI,
   Denilmiş hoş kelâm El âşıkin yetvi velâ yervâ.

1. Ey sevdâ dolu can! Senin sığınağın aşktır. O beğenilmiş hitabı bil de sakın onu ifşâ etme.

2. Eğer aşk denizinden bir inci çıkardıysan, sakın onu kimseye söyleme de onu canın içinde koru.

3. Eğer aklın çalışıyorsa sözün, sünnet ve din hakkında olsun. Aşk hadisini ebedî olan bilen ve uygulayan da pervâsız sarhoştur. (Buradaki aşk hadisi «ölmeden önce ölünüz», hadîsidir).

4. Bu karanlık ve dar bedende doyup oturan kişi bir de gönül ülkesini seyretsin ki süslü gül bahçesi asıl orasıdır.

5. Âdem ile Havvâ bu bedenden gayet rûşen olmuştur. Ancak mânâda Âdem ile Havva, akl-ı kül ve nefs-i küldür.

6. Nefsine uyan kişi enâniyet ile doludur. O kişi âdet ehlidir ki ona aslâ söz düşmez.

7. Aşk hadîsi emanettir. Onu ifşâ etmek ise emanete hıyânettir. Kendini beğenmiş gafil ise Mevlâ aşkının sözünü ne bilsin.

8. Hikmeti gönlünden koparıp ehli olmayanlara söyleyen kişi sonunda hikmetten de mahrûm olur ve gönlü karanlıkta kalıp kör olur.

9. Aşk sırlarını açığa vuran tutkundur ey Hakkı! Şu söz ne güzeldir: «Âşıklar ser verir sır vermezler».

ALTINCI NEVİ: Susmanın kısımlarını, hâl ve makamının ne olduğunu, mârifet ehlinin kalp hâllerini rumûz ile gösterdiğini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, susmak, gece uyumamanın neticesidir. Zira gece uyumayıp tâat ve ibâdetle meşgul olan kimsede konuşma arzusu olmadığı bellidir. Susmak iki kısımdır: Biri kalp ile, diğeri dil ile susmaktır. Dil ile susmak, mâsivâyı mâsivâ ile söylemekten tamamen sükût etmektir. Kalp ile susmak, gönülden, Allah'dan başka şeyleri gidermektir. Dili susup, kalbi susmayanın, günahı az olup, kendi rahat bulur. Dili ve kalbi susanın, sırrı pâk olup, Mevlâ'sını bulur. Kalbi susup, dili konuşanın, dili hikmetle konuşur. Dili ve kalbi susmayanın vücudu şeytanın ülkesi ve maskarası olur. Demek ki, dilin susması, sülûk ehlinin menzilleri olup, onlar ebrârdır. Kalbin susması, müşâhede ehlinin sıfatıdır. Onlar mukarreblerdir.

Susmanın mübtedilerde olan hâli, âfetlerden selâmettir. Mukarreblerde olan hâli, üns hitâbıdır. O hâlde hâller cümlesinden susmayı tercih edenin Allahü Teâlâ'dan başka hiç kimşeyle sözü kalmaz. Zira insanın kalbinde mâsivâ olsa, susamaz. Mâsivâ söylemekten Mevlâ ile konuşmağa geçince, mukarreb olup, sözünde sağlam olur. Konuşunca, doğru söyler. Çünkü o, Hakk'tan konuşur. Sâdıktır. Demek ki, doğru konuşmak susmanın neticesidir. Mâsivâ konuşmak ise, her hâlde hatâdır. Mâsivâyı söylemek her şekliyle hevâdır, boştur.

Susmanın makamı, vahyin çeşitleriyle olan makamıdır. Susmanın bir özelliği de, mârifetullaha götürmesidir. Ama mârifet ehli kalp hâllerini, gayret ve hamiyyetlerinden, kendi aralarında işaretle söyleyip, kitaplarında bile rumuz ile yazmışlardır. Böylece yabancı olan nefs ehilleri, onlara, kısa akılları ile, su-i zan ederler. Beyt (tercümedir):

Bilenin sözü orda, gönle hatâ değildir.
Ehl-i dil sözü duysan, deme hatâ etmiştir.

Zira mârifet sahipleri, kitaplarının ehil olan ve olmayanın eline düşüp, kendini tanımayan cahillerin, o ibâreler ile, mârifet dâ-

yasında bulunacaklarını sezmişlerdir. İşte mârifet yolu kapanmayıp, açık olsun ve kendilerinden sonra tâlib-i mârifet olanları irşâd için, dünyada nâib [vekil] kalsın niyetiyle, o konuda çok kitap yazıp, ıstılahlarını inci gibi dizmişlerdir. Böylece o eşsiz incilerden, o âşinalar, nasiblerini alırlar, dünya sahrasında kalmayıp, gönül ve rûh denizine dalıp yüzerler. Zira her ilmin ıstılahları, ehlinden işitmeden ve öğrenmeden anlaşılmaz iken, irfân yolu yolcuları, bu kalb ilimleri ıstılahlarını [özel deyimlerini] gönül ehlinden öğrenmeden, mütalâasından zevk ile, tamamen sezmişlerdir. Sanki kendileri vaz edip yazmışlardır. Beyt:

Mürşid-i kâmil olunca nâ yâb,
Sana mürşid yetişir şimdi kitâb.

Mürşid-i kâmil bulamazsan Kur'ân-ı Kerîm senin için mürşid olarak yetişir. (Nâbî'nin Hayriyye'sindendir).

Gönül hâllerini rumuz ve işaretle söyleyip yazmayan mârifet ehlinin çok sözlerini avam anlamayıp, onlara kâfir ve zındık deyip, muhabbetlerinden mahrûm olup, kitaplarından el çekmişlerdir. Halbuki onlar, iman nûrunu bulup, hak ile bâtılı fark ve temyiz edip, kendilerini ve Mevlâlarını bilip aşk şarabiyle dolup, hararetiyle yanmışlardır. Cahiller ise, mârifet sahiplerini bazan red ve inkâr, bazan kabul edegelmişlerdir. Bu inkâr ve muhabbette nice sırlar ve hikmetler vardır. Gönül sahipleri onları bilir. Demek ki, ârifin, muhabbet sırlarını cahile açması uygun olmaz. Ancak o muhibbine söylemeli ki, kendi kolunu fasd eyledikte, onun kolundan kanrevân olmuş ola. Halbuki o derece muhabbet de kendi ilim ve irfânı, gönül ve rûh hâlleri yolundan cezbe ve zevk ile husûle gelir. Zira kalb ilmi, ancak hâl ilmi olup, tezekkürle kalbe dolmuştur. Aklî ilimler ise öğrenme ve tefekkürle hâsıl olmuştur. Sırrı korumayı Şeyh Attar yedi rubâî ile bildirmektedir. Rubâiler (tercümedir):

Ey gönül, mâdem içtin mârifet şarâbını,
İlâhi sırrı satma, kapa dudaklarını,
Her söz dağ pınarı, olup coşma sen sakın,
Susup otursan, deniz yaparsın ırmaklarını.

Madem gönül levhasın, iki kevnden kapadım,
İki âlemi ayak altına ısmarladım,
Yetişir ey içime yerleşen, durmayan söz,
Boğazıma yaklaştı tekrar geri yolladım.

Madem her şeyden başa bir örtü saçarlar,
Madem ki kazan gibi bütün bir âlem kaynar,
Madem ki, parmağınla işâret edemezsin,
Parmağı dudağa koy, sus, eyleme iftikâr.

Aşk sırrının peşinden koşturursan gönlünü,
Canı versen de bile, aşk sırrın yerinde tut,
Bir sır ki uğruna sen koyuyorsun başını,
Ele geçerse eğer kendinden de gizli tut.

Her ne kadar senin bir mahremin yok ise de,
Sabredip otur ömrün, uzun değildir öyle.
Bizim ahbâbımızsan ve başka yârın yoksa,
Otur işin olmasın, senin başka kimseyle.

Dünya insanlarından yüzünü örtmek gerek,
Dudağını yormadan iç hakikat şerabın,
Hararetle gönlünü kaç kez harcayacaksın,
Bu sözün mâteminde, oturup susacaksın.

Nefsini bu âlemin işine sokma, koştur,
Zamanenin elinden el el üstüne koyma.
Hem zamanın gussası, hem kendi hikâyesi,
Hiç çekinmeden yutup ve derin nefes alma.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Mârifet yolunun altı esasından dördüncüsü olan insanlardan uzletin faydalarını on nevi üzere bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: İnsanlardan uzleti, Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i kudsi ile bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ kullarına inâyet edip, insanlardan uzletin daimi huzûr olduğunu duyurmuştur. Nitekim Mâide sûresi yüzbeşinci âyetinde: **«Ey mü'minler, nefsinizin muhafaza ve ıslahı size aittir. Siz takatınızca nehy-i münker ile ihtidâda olunca, başkalarının sapması size zarar vermez».** Nisâ sûresi seksenbirinci âyetinde: **«Onlardan yüz dönüp, her işinde, özellikle onlar hakkında Allahü Teâlâ'ya tevekkül et».** En'âm sûresi doksanbirinci âyetinde: **«Allah de ve onları bozuk oyunlarında bırak».** Hûd sûresi yüz onüçüncü âyetinde: **«Zâlimlere en küçük şekilde olsa meyl etmeyin, müdahale etmeyin, onlara karışmayın ki, sizi Cehennem ateşi mes eder. Sizi o ateşten men eden Allahü Teâlâ'dan başka yakınlarınız yoktur. Sonra O'ndan da yardım olunmazsınız».** Kehf sûresi onaltıncı âyetinde: **«Büyükleri olan Yemliha kaçıp mağaraya giderken, yolda arkadaşlarına dedi ki, mademki kavmimizden ayrılmayı istedik ve onların Allahü Teâlâ'ya ibâdetleri yanında, ibâdette putları O'na ortak etmeleri bize ağır geldi, şimdi mağarayı mesken edip Allahü Teâlâ'ya ibâdet edelim. Rabb'iniz iki cihanda, rahmetinden size saçar ve işlerinizden din ve dünyada size rıfk ve fayda üzere olan şeyi**

kolaylaştırır», yirmisekizinci âyetinde: «Sabah ve akşam Allahü Teâlâ'nın rızasını istiyerek Rabb'lerine duâ edenlerle kendini bulundur. Onlardan nazarını çevirip, dünya hayatı süsüne meyilli zengin ve eşrâfla oturmayı isteme. Kalbini bizim zikrimizden alıkoyup, hevâsına tâbi olan kimseye itaat etme. Onun işi ziyan ve zâyi oldu», aynı sûrenin yüz onbirinci âyetinde: «Cennette Rabb'inin didârını taleb ve rica eden, O'nun rızâsını almak için sâlih ameller işlesin. O'na ibâdette kimseyi ortak etmesin», Meryem sûresi kırksekizinci âyetinde: «Ben sizden ve bütün putperestlerden ve sizin Allahü Teâlâ'dan başka taptığınız putlarınızdan uzlet ederim. Rabb'ine vahdaniyetle ibâdet ederim», Furkan sûresi kırkdördüncü âyetinde: «Sen zanneder misin ki, onların çoğu senin sözünü dinleyip anlarlar. Bildirdiğin tevhid delillerini fehm ederler. Onlar ancak hayvanlar gibi, belki hayvanlardan da sapıktırlar», Necm sûresi yirmidokuzuncu âyetinde: «Ey Muhammed, bizim zikrimiz olan Kur'ân'dan yüz çevirenden uzak ol. Onun muradı, dünyada ancak geçinmektir», Teğâbün sûresi ondördüncü âyetinde: «Ey mü'minler, çoluk çocuğunuz düşman olduğundan sakının», buyuruyor. Daha bir çok âyet-i kerîmelerde, uzleti haber veriyor.

Hadîs-i kudsîde buyurdu ki: «Ey Âdemoğlu! Şaşarım o kimseye kabre yalnız olarak konma zamanı yaklaşır da, o hâlâ insanlarla ünsiyyet peşindedir. Ey Âdemoğlu! İnsanları aydınlatmak için kendini yakan mum gibi olma. Ey insanoğlu, insanlarla enis olduğun hâlde benimle ünsiyyeti nasıl istersin? Benim likâmı uzlette iste. Ey Âdemoğlu! İnsanlar, günahının kokusunu alsalardı, seninle oturmazlardı, ben ise Settâr ve Halîm'im. Ey Âdemoğlu! İnsanlar senin, benim bildiğim günahlarını bilselerdi, hiçbiri seninle konuşmazdı. Ben ise Gafûr ve Rahîm'im».

Arabî şiir (tercümedir):

Rahatım var ise yalnızlıktadır,
Bütün belâlarım hep çokluktadır.

Kiminle bir müddet sohbet ettimse,
Beni kötülemiş, ayıplamıştır.

İçlerinde sâdık dost bulamadım,
Sevgiyi korumuş, hürmet etmiştir.

Ayrılmam onları zem için değil,
Belki izzeti uzlette görmemdir.

İKİNCİ NEVİ: Uzletin, izzet ve hürmet olduğunu hadîs-i şeriflerle bildirir.

Ey azîz! Habîb-i Ekrem (s.a.v.) ümmetine şefkat edip, insanla-

rın âfetinin, yine insanlar olduğunu duyurmuştur. Nitekim bir hadis-i şerifte buyurmuştur: «İnsanların âfeti, insanlardan başkası değildir». Yine buyurdu. «Mü'minin hayırlı malı koyundur. Onunla yüksek dağlarda ve ova kenarlarında bulunup din fitnelerinden emin olur». Yine buyurdu: «Meliklerle oturan fitneye düşer». Yine buyurdu: «Âlimler hükümdarlarla karışmayıp, dünyaya girmeyince, onlar kullar üzerine emin elçilerdirler. Hükümdarlarla oturup kalktıkları zaman, onlardan uzak olunuz ki, onlar hain elçiler olmuşlardır». Yine buyurdu: «Zâlime zulmünde yardım için bir söz söyleyene, Hakk Teâlâ o zâlimi musâllat eder». Yine buyurdu: «Benden sonra hâkimler gelse gerektir. Kim onların kapısına gider ve yalanlarını tasdik eder ve zulümlerine yardım ederse, benden değildir». Yine buyurdu: «Vahdet köşesinde uzlet eden, kötü kişi ile oturmaktan iyi ve sâlim iş yapmış olur». Yine buyurdu: «Başkanlığı seven iflâh olmaz. Hükûmet sürmek isteyen rahat bulmaz». Yine buyurdu: «Cahil, kendi nefsinin düşmanı olunca, başkasına nasıl arkadaş olacaktır». Yine buyurdu: «Akıllı düşman, ahmak dosttan yeğdir». Yine buyurdu: «Kadınlar zümresi, şeytan hayâlleridir. Erkekler için can belâsıdır. Eğri kaburga kemiğinden yaratılmış cahildir». Yine buyurdu: «Kadınlar çoğunlukla cahil ve gâfildirler. Kadınların akılları ve dinleri noksandır». Nazm:

1. O sîmin sâid-i şâhidden el çek tutma hiç ânı,
Ki aklın pençesin âhir büker mekr ile destânı.

2. O sib-i gabgabın seyr eyle ivâ etme kim dilde,
Dökülmüş katre katre kan bulursun nâr-ı pistânı.

3. Gönülden iste câni, hüsn-i tenden geç ki fânidir,
Ger ola şems-i cân tâbân olur âfâk mestânı.

4. Vücûd âyinesinden aks-i cândır kim zuhûr etmiş,
Anın aks-i cemâlidir güzeller hüsnü hem ânı,

5. Fakirullahı Hakkı'dan ıyân seyrân eden ârif,
Iyân ehlidir ol neyler, beyân ü akl ü bürhânı.

1. O güzelin gümüş kollarından el çek ve hiç onu tutma ki o, akıl pençesini hile ile büküp destân hâline getirir.

2. O elma gibi çeneyi seyr et ama sakın gönülde ona yer ayırma. Memelerin nar şeklini ise dökülmüş damla damla kan olarak anla.

3. Canı, tâ gönülden iste, ten güzelliğinden vazgeç ki bu geçiricidir. Eğer can güneşi parlarsa ufuklar ona mest olurlar.

4. Vücûd aynasından yansıyan, gerçekte can görüntüsüdür. Güzellerin güzellik ve alımlılığı ise O'nun güzelliğinin aksidir.

5. Allah'ın fakrini Hakkı'da apaçık gören ârif, gerçekten ayan ehlidir, beyân, akıl ve delil onun nesine gerek...

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Uzletin Allahü Teâlâ'ya yakınlık olduğunu ve daimi üns verdiğini ve tam huzûra kavuşmaya götürdüğünü bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Halktan uzak olan, Hakk'a yakın olur. İnsanlara yabancı olan Rabb'i ile ünsiyyette olur. Melekûta ittilâ insanlardan kesilmededir. İnsanlardan uzlet akıllıların âdetidir. İnsanlara yalvarmaktan hayırlı, onlardan ümidini kesmektir. Rahat teñezzühde, selâmet yalnızlıktadır. Uzletin semeresi Allahü Teâlâ ile ünsiyyettir. Dünyayı bilen, ondan uzak durur. İnsanları anlayan yalnız bulunur. İnsanlardan uzak olan, o huzûr ile said olur. İnsanlardan kesilmeyen, insanların Rabb'ine vâsıl olamaz. İnsanlardan ayrılana müjdeler olsun. O kalbiyle meşguldür. İnsanlarla oturup kalkmak âfettir. Çok görüşmek mihnettir. Ahmaktan uzak ol ki, müdârâsı helâl ve melâldir. Muvafakati dalâlettir. Muhalefeti rezâlettir. Ahmakın meveddetinden kaçın. Çünkü ondan hayır gelmez. Sonra fayda edeyim derken, zarar eder. Zıddıyla ülfet edenin, ayıbı ortaya çıkar. Cahille sohbet, acı azaptır. Akılsızla arkadaş olma. Yabancı ve hâinden emin olma. Akıllı, mütteki, âlim ve zeki ile arkadaşlık et. Allahü Teâlâ katında günah olan şeylerde, mahlûka, kullara itaat edilmez. Kadınlarla çok yalnız kalınca, gönülde muhabbetleri kalmaz. Kadın yılandır, ancak sokması zararsızdır. Gerçi kadın kısmı şerlidir ama ona ihtiyacımız, ondan şerlidir. Kadın hileye hizmet eder. O hâlde ondan kaçınmak lâzımdır. Nâmahrem kadına bakmaktan göz yuman, kalbinde iman tatlılığını bulur.

Nazm:

1. **Eğer vasl-i dildârı istersen ey dil,**
   Hemân gayri terk eyle ol aşka mâil.
2. **Sana aşktır şeh-per-i arş-pervâz,**
   Anı etme şehvetle âlûde-kil.
3. **Senin zirve-i evc-i izzet yerindir,**
   Niçin eyledin merkez-i hâki menzil.
4. **Kemâlât vehmi vü hâlât hissi**
   O vuslattan olmuş sana cümle hâil.
5. **O bir posttur kim dolu hılt ü hündur,**
   Anı can mı sandın verdin ana dil.
6. **Anı bilmedin mi ki, tâ ki görürsün,**
   O lûtf ayrılıp kalmış ol lâşe âtıl.
7. **O gaddâr sûretten i'râz edersen,**
   Olur ol murâdın yine sende hâsıl.

8. Bulursun derûnunda sen aşkı dâim,
Ki olmuş cemâli kamu hüsne şâmil.

9. Bilirsin ki mir'at-ı aşk olmuş âdem,
Güzeller cemâline durmuş mukabli.

10. Her âyineden lütf u kahrın görürsün,
Tanırsın cihanda odur Şâh-ı âdil.

11. Hemân hükm ü hikmetlerin seyr edersin,
Hem andan olursun kamu lûtfa nâil.

1. Ey gönül! Eğer sevgilinin vuslatını diliyorsan, hemen başka şeyleri terk edip aşka eğilim göster.

2. Arşa uçan kanat senin için aşktır. Onu şehvetle yakıp da toprağa bulama.

3. Yücelik göğünün doruğu senin yerindir. Öyleyse niçin yerin merkezini durak edindin?.

4. Olgunluk vehmi ve hâl hissi o vuslatta sana birer engel olmuştur.

5. O bir posttur ki içi kan ve irin doludur. Yoksa onu can mı sandın da ona gönül bağladın.

6. Bilmiyor musun ki, o lûtuf bedenden ayrılınca, o leş hiçbir işe yaramaz hâle gelmiştir.

7. O gaddar sûretten uzaklaşırsan yine muradına erişmiş olursun.

8. İçinde daima aşkı bulursun. Güzelliklerin hepsini O'nun cemâli kaplar.

9. Âdem'in (insanın) *aşk aynası olduğunu bilirsin. O ayna ki güzellerin yüzünü göstermektedir.*

10. Her aynadan O'nun lûtuf ve kahrını görürsün ve bilirsin ki cihanda en adâletli padişah O'dur.

11. O'nun hüküm ve hikmetlerini seyredersin de ondan dolayı bütün lûtuflara nâil olursun.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Uzletin büyüklerin âdeti, daimî lezzet ve tam huzûr olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, uzlet ibâdettir. Uzlet selâmettir. Halka bakmak âfettir. Bakmayan rahattır. Halk ile oturmayan Hak ile enis olur. Dünya dostları ateşe benzer. Azı fayda, çoğu zarardır. Cahille sohbet cana azaptır. Ahmak arkadaş yılandır ve şaşkındır. İnsanlarla ünsiyyet iflâs alâmetidir. İnsanlarla görüşmek vesveseyi tahrik eder. İnsanlarla ihtilât eyleyen [karışan] hilelerle aldanmıştır. Uzlet eden şerlerinden masûndur. İnsanları anlayan

onlara güvenmez. Ve her bildiğini herkese söyleyemez. Halka ihtiyacını söyleyen, mahrum ve rezildir. İnsanlara ihtiyacı olmayan rızkı cezil [çok], kadri celîldir. İnsanlardan müstağni olan, Hakk ile gani [ihtiyacsız] olur. İnsanlardan uzak duran Mevlâ'nın ünsiyyetini bulur. Dünya ehline tezellül eden, takvâ elbisesinden sıyrılır. Halktan ve kendinden utanan Hakk Teâlâ'dan hayâ etmiş olur. Dünya ehli ile görüşme. Hiç işlerine karışma. Dostunun düşmanına gitme. Ona kıymet verip dostunu incitme. Hükümdarların kapısına gitme. Gidersen müdâhene etme. İnsanlara ateşe yaklaşır gibi yaklaş. Ne çok uzak ol, ne de çok yakın.

«Sev beni seveni. Sorma seni sormayanı». Kendi kadrini bilen, halk arasına düşmez. Hakk'ın ünsiyyetini bulan, insanlarla iş görmez. Gönül ehli dil ve beden ile insanlara yakın, kalb ve ahlâk ile herkesten uzaktır. İbrâhim ibni Edhem Hazretlerine demişler ki, «Niçin insanlarla ünsiyyet etmezsin?». Cevabında, «Kendimden büyüklerin kibrinden ve küçüklerin akılsızlığından ve akranımın hasedinden kaçalıdan beri kalbim rahat olup, başımı ağrıtmalarından kurtulmuşum», demiştir. Hilekâr, insan sûretinde şeytandır. Genç ise bir nevi hayvandır. Hanımı çok olanın, ayıpları çok olur. Nazm:

1. **Her lezzet ü her bûseye urma dudağın tâ,**
   Dildâr lebinden olasın mest ü şeker-hâ.

2. **Ağyâr lebi râyihası kalmaya sende,**
   Aşk içre mücerred kalasın yek-dil ü yektâ.

3. **Ol nûr-i kadîm olmayanı bil ki hadestir,**
   Çık mezbeleden kim edesin nûru temâşâ.

4. **Ol kim hades olmuş ne bilir lezzet-i pâki,**
   Pâk olsa hadesten o, bulur pâk-i teâlâ.

5. **Çün ni'met-i Fir'avn'dan el yıkadı Mûsâ,**
   Deryâ-yı kerem verdi ona bir yed-i beyzâ.

6. **Bend eyle bu çeşmi ki, budur ahvâl-i mağrûr,**
   Bu mi'deyi boş et bul o lezzatı müheyyâ.

7. **Ey dil kânı ol hân ki ola himmeti âli,**
   Deryâları nûş eyleyip, ol kanmaya aslâ.

8. **Pâk olsa hadesten dil erer HAKKI kadîme,**
   Hamr-ı ezeli nûş eder akdâh olur eşyâ.

1. Her lezzet ve her öpücüğe dudağını değdirme ki, sevgili dudağından sarhoş olup şeker yiyesin.

2. Başkalarının dudağı kokusu sende kalmasın ve aşk içinde tek başına kalasın, tek gönül ve tek olarak.

3. Kendisinde o eski nûr olmayan pislikten ibarettir. Bu mezbeleden çık ki nûr seyredebilesin.

4. Pisliğe bulaşmış kişi temiz lezzeti ne bilsin. Eğer kendisi pâk olursa elbette Allah'ın da pâklığını bulur.

5. Mûsa, Firavun'un kendine teklif ettiği nimeti eliyle ittiğindendir ki, Allah'ın cömertlik denizi ona bir «Yed-i Beyzâ (Beyaz el)*» verdi.*

6. Bu gözü bağla ki bu, gurur hâlidir. Mideni de boş tut ki, hazır lezzet bul.

7. Ey gönül! Hani o sultan ki, himmeti yüce olsun. Oysa o, denizleri yutar da hâlâ kanmaz.

8. Ey Hakkı! Gönül, pislikten pâk olursa aslına erer. Ezel içkisini içer de eşya onun için kadeh olur.

BEŞİNCİ NEVİ: Uzlet, Allahü Teâlâ'ya tâate götürür, tam huzûr verir. Sıdk ve ihlâs doğurur. Seçkinlerin mertebelerine kavuşmaya sebeb olur.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ'yı tanımak isteyene, dünya ehlinden uzlet lâzımdır. Böylece onlar, hâline engel olmayıp, gün be gün terakki eder. Onlara ırz ve namusunu saçmaz. Onlardan bir şey isteyerek kapılarına gitmez. Onlarla vaktini zay etmez. Onlara yaltaklanmaz. Mücâdele ile söylemez. Amel ve hâllerinden onlara bir şey göstermez. Böylece insanların görmesine iltifat edip, Hakk'ın nazarından düşmez. Mârifet ve muhabbetten mahrum kalmaz. Zira her an vücûdunun bütün zerrelerini gözetleyen ve kendine şah damarından yakın olan Mevlâ'sının görmesini düşünmeyip, uzak olan zavallı bir kulun görmesini düşünmek, cahillik ve gafillik nişanıdır. Ziyankârların şânıdır. Demek ki, insanlar katında itibar ve mertebe isteyen, Allah katında bir mertebeye kavuşamaz. Nitekim, halkın rızâsına sevinen, Hakk'ın rızâsından uzaktır demişlerdir. Zira insanların övmesi ve yermesi bir hava dalgası olup, ağızlarından çıkar, havaya karışır ve yok olur. O hâlde insanların övmesine ve yermesine önem veren kimse, onların itikad ve inkârına güvenip Hakk Teâlâ'dan gafil olup yüz dönmüştür. Cahillik ve gafillik karanlıklarında şaşar kalır. Beyt:

Bu âcizlikten yüz dönüp ol dostu bul tenhâ,
Sana senden yakın ol vâhid-i Kahhâr yetmez mi?

Ama halkın avâm ve ileri gelenlerini âciz bilip, Hallâk-ı cihana sâdıkane müteveccih olan irfan tâlibi, kendini nazardan düşürmek elbisesi içinde hâlini gizler. Ne bir üstünlük izhâr edip, insanların itibarını arar, ne bir kabahat edip, insanların ta'n ve inkârına uğrar. İnsanlarla vakit harcamayıp uzleti seçer. Bir tenha yerde zikir ve fikir edip, ancak Cum'a ve cemaate gider. Ârif-i billâh oluncaya

kadar böyledir. Sonra o mârifet tâlibi, meramına nâil oldukta, onun katında vahdet ve kesret, uzlet ve ülfetin hepsi bir olur. Zira ârifin uzleti, nefsinden kalbine hicret etmektir. Kalbinden içeri rûhuna gitmektir. Rûhundan sırrına, sırrından Mevlâ'sına ulaşmaktır. Demek ki, insanın nefsi, İslâmın menzilidir. Kalbi iman yeridir. Rûhu irfan mahallidir. Sırrı tevhîd-i Yezdân konağıdır. Beyt:

Muvahhid çünkü yektâdır, katında halk mevtâdır,
O bulmuş Hayy-i Kayyûmu yönelmiş gönlü Mevlâ'ya.

Nitekim demişlerdir ki, uzlet, hakikatte beşeri sıfatlardan ayrılmaktır. Demek ki beşeriyetten geçen kâmil, gönül sahibidir. İnsanlarla sohbet ona mâni değildir. Zira o kâin ve bâindir. Yâni zâhiri ile insanlarla kâindir [bulunur], bâtıniyle Allahü Teâlâ'dan başka her şeyden bâindir [ayrılmıştır]. Demek ki kâmil, insanların giydikleri elbiseyi giyip, onlarla yeyip, akılları miktarınca söyler. Diğer âdetlerine uygun gidip, onlarla iyi geçinir. Lâkin bâtın ve sırrıyla her şeyden ayrılıp, ancak Mevlâsının rızâsına muvafakat eyler. Nazm:

1. **Etme yılandan firâr, görmeyesin ejderha,**
   Eyle yerinde karar, hâline sabr eyle hâ.
2. **Bunca ki kıldın tavâf, rûy-i zemini güzâf.**
   Halk-ı cihân dolu lâf, hiç bulunur mu vefâ?
3. **Kalbi mukallible bil, verme sivâyâ sebîl,**
   Gâfil eder kal ü kîl, hâzır ol eyle sefâ.
4. **Halk ile kaldın geri, ölüyü sandın diri,**
   Diriden oldun beri, Hayy'dan utan kıl hayâ.
5. **Bağlasa eğer halk saf, beyt gibidir her taraf,**
   Cümlesi olmuş hedef, nâzır-ı tir-i kazâ.
6. **Nefsini bilmiş habîr, bulmuş o, dostu nasîr,**
   Halk-ı cihândır fakîr, verip alandır Hüda.
7. **Bahr çü mevvâcdır, küllü şey emvâcıdır,**
   Hep ona muhtacıdır, HAKKI sen ol âşinâ.

1. Yılandan kaçma ki ejderha görmeyesin. Yerinde dur da hâline sabır eyle.

2. Yeryüzünü bunca zamandır boşu boşuna dolaşıp durdun. Gördün ki, cihan halkı lâf ile dolu, hiçbirinde de vefâ yok.

3. Kalbi, kalb yapanlarla anla, başkalarına oraya girmeleri için yol verme. Oysa gâfil dedikodu eyler. Sen ise bunlara hazırlıklı olup safa sür.

4. Halk ile uğraşayım derken geri kaldın. Ölüyü de diri sandın. Diriden uzaklaştın. Artık gerçek Diri olan Allah'tan utan.

5. Eğer halk saf bağlarsa, her yer Kâbe sayılır. Hepsi kaza okunu bekleyen birer hedef olmuşlar.

6. Nefsini bilen kişi, dostunu yardımcı olarak buldu. Fakir olan cihan halkıdır, verip alan ise Allah'tır.

7. Deniz dalgadan ibarettir. Her şey de onun dalgasıdır. Her şey O'na muhtaçtır ki ey Hakkı! Sen de O'na âşinâ ol.

ALTINCI NEVİ: Uzletin, büyüklerin âdeti olduğunu, tam huzûr verdiğini ve maksada kavuşturmağa sebep olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, zamanımızdaki insanlar kusur ararlar. Hünerlere hased edip, ayıpları sorarlar. Nitekim Şeyh Sadi (rahimehullah) der ki, Allahü Teâlâ, kullarının ayıplarını görüp örter. Komşu ve arkadaşlar görmemiş iken söyler. Beyt (tercümedir):

Allah korusun eğer, insan gaybi bilseydi,
Kimse kimsenin elinde rahat edemezdi.

İbrâhim bin Edhem (rahimehullah) derki: Lübnân dağında, Allah adamları ile sohbet ettim. Hepsinin bana vasiyyeti şu oldu: Dünya ehline döndüğün zaman, onlara dört hikmetle vaz ve nasihat eyle: Yemeği çok yiyen, ibâdet lezzetini bulmaz. Çok uyuyan, ömründe bereket bulmaz. Çok konuşanın kalbi ölü olup, hayat bulmaz. İnsanların rızâsını arayan, Hakk'ın rızâsını bulmaz. Bir kâmile, niçin bizimle oturup kalkmazsın, zevk ve ülfetle söz söylemezsin? dediklerinde, sizden bana hayat lezzeti gelmez, benden de size zevk ve safâ olmaz. Ben sizinle nasıl ülfet edebilirim ki, siz, çeşit çeşit yemeklerle karnını doyur dersiniz, ben ise, bir çeşitten, ancak beş on lokma yeyiniz derim; siz, gece uykusu bedene sıhhattir dersiniz, ben ise, uyku vakit öldürmektir derim. Siz, konuş dersiniz, ben ise, sükût et derim. Siz ara, uğraş dersiniz, ben ise, terk eyle derim. Siz, bil dersiniz, ben ise, unut derim; işte sizin hâlleriniz sizin olsun, benim hâlim benim olsun. Zira Allahü Teâlâ'nın muradı, sizin için tahlit [kalabalık], benim için tevhid olmuştur. Kalabalıkta olanla muvahhidin ülfet etmesi ne zaman görülmüştür. Buna mâni olmayınız, tâ ki O'nunla bir saat huzûrda olayım; huşû' ve hudû' ile huzûruna gideyim. Zira Mevlâ'ya seve seve ibâdet eylemeyen, onun kullarına gayr-i ihtiyarî kul ve hizmetçi olur, dedi. Nitekim, yaratanına isteyerek hizmet etmeyeni, Allahü Teâlâ insanlara, o kul istemediği hâlde hizmetçi eder. Şerrin cümlesi kapıdan dışarıdadır. O hâlde kapıdan dışarı çıkan fitneye düşer. İnsanlarla arkadaşlıktan çok rezilliklere uğrar. Nitekim aziz ekmek ve leziz su, bir gece insanın yanında [içinde] kalmakla, tebdil ve rezil olur. Kur'ân ehli olan

ve namaz kılan erkek, kadınlara bir an yaklaşmakla kirli ve cünüb olup, yıkanması lâzım gelir. Cimâ' haddi ise, kalkan bir hayâ ve iki edeb yerinin bir araya gelmesidir. İnsan cisminin cevherini zay etmektir. Muhabbet kökünü, gönülden söküp atmaktır. Sonu pişmanlıktır. Helâlinden çocuk olur ki, kalsa fitne ve üzüntü, gitse daimî hüzün ve elemdir. Haramdan olursa, insanın yüzüne siyah lekedir ve her iki âlemde hüsrân ve ziyandır. Nazm:

1. **Şefkat et, şehveti koy, onu sana hûy etme,**
   Âşık-ı pâk ol ve her maddehâri bûy etme.

2. **Evvel ü âhırın ol aşk-ı ezeldir lâ-gayr,**
   Bivefâ zen gibi kendini çok şûy etme.

3. **Cismi koy, misl-i şütür her has ü hâra gitme,**
   Kalbe gel terk-i bahar ü çemen ü cûy etme.

4. **Pâk yıka yüzünü, eyleme aynaya ta'n,**
   Nakdını bozuk edip, ayb-ı terâzû etme.

5. **Hak için söyle sözün, yoksa hemen hamûş ol,**
   Dilde dildârı bul etrafa tek u pûy etme.

6. **Âriyettir bu güzellerde olan hüsn ü cemâl,**
   Gözgüler nâmını gafletle kamer-rûy etme.

7. **Kamet-i aşka sezâdır ki, simâ eyleyesin,**
   Aşktan gayriye sen raks ü heyâ hûy etme.

8. **Âşık-ı aşk ol ve dilbere dil verme sakın,**
   Bi-vefâlarla gönülde gamı sad tûy etme.

9. **Ger haberdâr isen esrâr-ı ezelden HAKKI,**
   Sakla sırrı, deme herbi-habere dûy etme.

1. Şefkatli ol. Şehveti bırak, onu kendine huy edinme. Pâk bir âşık ol da her maddeyi yiyeni koklama.

2. Başın ve sonun ezelî aşktır ve başkası yoktur. Vefasız kadın gibi kendini hep temize çıkarma.

3. Cismi bırak, deve gibi her çerçöpe, dikene bakma. Kalbe yönel de bahar, çimen ve nehri bırakma.

4. Yüzünü temiz yıka da aynaya kusur bulma. Nakit paranı bozuk edip terazide ayıplanma.

5. Sözün varsa Hakk için söyle, yoksa sus. Gönülde sevgiliyi bulup etrafta aranıp durma.

6. Güzellerdeki güzellik ve alımlılık ödünç verilmiştir. Aynanın adını gafletle ay yüzlü göstermeye çalışma.

7. Aşk kametine yakışan odur ki, onunla semâ eyleyesin. Aşktan başka şey için de hay huy edip durma.

8. Aşka âşık ol. Sakın güzele gönül bağlama. Vefâsızlarla gönülde gamını tüylendirme.

9. Ey Hakkı! Eğer ezel sırrından haberdar isen, sırrı sakla da her bir habersize bunu duyurma.

YEDİNCİ NEVİ: **Uzletin zikr ve fikre yardımcı ve tam teveccühe götürücü, daimi üns ve huzûra kavuşturucu olduğunu bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mârifet yolcusuna insanlardan uzlet iki şey için lâzımdır. Biri, insanlar kendisini zikr ve fikrden meşgul edip, teveccühüne mâni olurlar. Nitekim bir ârif nakleder ki, bir meydanda bir topluluk gördüm, ok atarlardı. Birisi onlardan ayrı oturmuştu. Kendisiyle konuşmak istedim. Allahü Teâlâ'yı zikr etmek, seninle konuşmamdan lezzetlidir, dedi. Sen burada böyle yalnız kalmışsın dedim. Rabbim benimledir, dedi. Bu cemaatin hangisi daha ileri atmıştır, dedim. İnsanları bırakıp, Hakk ile huzûra kavuşan, dedi. Böyle dedi ve kalkıp gitti. Bundan anlaşılıyor ki, insanlar Allahü Teâlâ'nın zikr ve fikrinden, mârifet yolcusunu alıkoyarlar. Belki kötülüğe ve helâke götürürler. Beyt:

Kaç hücûm-ı div-i merdümden mekânın halvet et.
Kim enis-i ehl-i halvettir, hemân perverdigâr.

Azgın insanın dev gibi hücumundan kaç ve yalnız kal ki halvet ehlinin dostu hemen Allah'tır.

Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) uzlet zamanını, ehlini ve erbâbını beyan edip, o zamanda, insanlardan ayrı durmayı buyurmuştur. Halbuki o merhametli tabib bize, bizden çok nasihat edici ve işlerimizi bizden iyi bilirdi. Onun bildirdiği uzlet zamanı gelmiştir. Nitekim buyurdu ki: **«Bir zaman gelir, insanları sözlerinde durmaz, emânetlerinde hıyanet ederler, birbirlerine düşman olurlar görürsünüz. İşte o zaman fitne zamanıdır».** Eshâb-ı kirâm (aleyhimürrıdvân), «O zamanda bulunan mü'min ne yapsın?», dediklerinde, **«O zamandaki mü'minler, insanların işine karışmasın, dilini gözeterek konuşsun. Evinde dursun. Ma'rûfu alıp, münkeri terk eylesin. Ancak kendi işi için evinden dışarı çıksın»**, buyurdu. Sonra selef-i sâlihin, kendi zamanlarında, ahbablarını korkutup, her biri kendi evlâd ve tâbi olanlarına yalnızlık ve uzletle emr ve vasiyyet etmiştir. Şüphe yoktur ki, onlar bizden çok hayret ve basiret bulmuştur. Zaman ise, onlardan sonra hayır değil, belki şer ve zararlı olmuştur, daha acılaşmıştır. Hazret-i Ömer (r.a.) buyurdu ki: «Uzlette, kötü arkadaştan rahatlık vardır. O halde elden geldiği kadar, insanlarla görüşmeyi azaltmalıdır. Çünkü insanlardan kurtulmak zordur». Bir

kâmil demiştir ki, «Bu zaman, dilini tutma, bulunduğu yeri saklama zamanıdır. Aslandan kaçar gibi, insanlardan kaçma zamanıdır. Evde durmak ve Hakk'ın rızâsını kaçırmamak zamanıdır». Yine bir kâmil demiştir ki: «Allah hakkı için, bu zamanda uzlet helâldir». Ondan iki yüzyıl sonra, bir kâmil onu işitip: «Uzlet o zaman helâl olunca, şimdi vâcib [lâzım] derecesine çıkmıştır», dedi.

İkinci şudur ki, insanlar, mârifet yolu yolcusunun huzûr hâlini bozarlar. Zira insanlarla oturup kalkan mârifet tâlibine, belki irfân ehline, halk tarafından riyâ ve süslenme düşünceleri gelip, kalb huzûru bozulur. Nitekim insanları görmek riyâ yaygısıdır, denilmiştir. Bir ârifin kapısına gidip, ziyâret ve görüşmenle bize ikrâm eyle, dediklerinde, o ârif gelenlere içerden cevap verip: «Ziyâret ve görüşmeden daha faydalı olan, arkanızdan duâ yapmakla, size ikrâm ederiz», buyurdu. Zira ziyâret ve görüşmeden, tezyin ve riyâ hâsıl olur. Gaibâne duâ ise, ihlâslı olmaya yakın olduğundan, kabul olur. Selef-i sâlihînin çoğu süslenme ve gösteriş korkusundan ziyâret ve görüşmeyi bırakıp, insanlardan uzletle selâmet bulmuşlardır. Ölmeyecek kadar yemekle kanaat etmişlerdir. Gönül cemiyeti ile lezzetlenmiş ve dolmuşlardır. Huzûr ve üns ile, kulların seçkinleri olmuşlar ve ebedî Hakk ile kalmışlardır. Nazm:

1. Kadr-i fakrı bil fenâ ol, yâr-ı sultân olma hiç,
Fakr imiş cem'iyyet-i hâtır, perişan olma hiç.

2. Halkı avlamak içindir bu güler yüz, tatlı söz,
Çünkü sayyâd olmadın gûyâ vü handân olma hiç.

3. Terk-i zevk u lezzet-i cismânî âsândır veli,
Merd isen lezzet-i nefsânide sûyân olma hiç.

4. Hırka vü seccâde vü imâme vü tesbîhi koy,
Sahra-i evhâm u tesvîlât-ı şeytan olma hiç.

5. Hıfz-ı zâhir mûcib-i ihmâl-i bâtındır heman,
Hıfz-ı hüsni hulk edip cismi nigehbân olma hiç.

6. İzzet vü rağbette olsan, çok olur hâsid sana,
Misl-i Yûsuf mübtelâ-yı mekr-i ihvân olma hiç.

7. Ger saâdet-mend isen, tenhâya gel, halkı unut,
HAKKI üns-i Hakk'ı bul, setr et, peşîmân olma hiç.

1. Fakrın kıymetini bilip aşkla yok ol, sultana sevgili olma hiç. Hatırın toplanması fakr imiş, hiç perişan olma.

2. Bu güler yüz ve tatlı söz, halkı avlamak içindir. Mademki avcı değilsin, öyleyse söyleyip gülüp durma.

3. Cisim lezzet ve zevklerini terketmek kolaydır, ama merd isen nefis lezzetlerinde gezinme hiç.

4. Hırka, seccâde, imâme ve tesbihi bırak. Vehim yurdu ve şeytan oyuncağı olma hiç.

5. Görüntüyü korumak, içi ihmal etmeyi getirir. Güzelliği korumayı huy edinip cisme bakar hâle gelme hiç.

6. Eğer yücelik ve rağbette olursan birçok kişiler sana hased eder. Yûsuf gibi, kardeşlerinin hilesine tutulma hiç.

7. Eğer saâdet ehli ise tenhaya gel, halkı unut. Ey Hakkı! Allah dostluğunu kazan da onunla örtünüp pişmanlıktan kurtul.

SEKİZİNCİ NEVİ: Uzlet eden âriflerin iki sınıf olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, insanlardan ayrılma ve uzlet etme konusunda mârifet ehli iki sınıf olmuştur.

1 — İlim yayma ve hikmet beyân etmekte halkın ona ihtiyacı olmayan âriftir. O ârifin hâli rûhlar ve alâdır. Zira insanlardan uzlet ona uygun ve evlâdır. Zikr ve fikr onun en iyi işidir. Mevlâ'nın ünsü en tatlı şeydir. İşte bu ârif kendi evinde oturur. Ne kimse onu bilir, ne o kimseyi bilir. Ancak cemaat ve Cum'aya ve faydalı ilim meclisinde hazır bulunur. Fârisî kıt'a (tercümedir):

> **Âfiyet köşesinde oturanlar,**
> **İtin dişin, insanın ağzın bağlarlar,**
> **Kâğıdı yırtıp, kalemi kırarlar,**
> **Lâf eden dilinden kurtulurlar.**

2 — İlimde rehber olup, din işlerinde insanların kendisine muhtaç oldukları âriftir. Böyle ârifin insanlardan ayrılmak rahatı ve uzlet âfiyeti mümkün değildir. Belki insanlar içinde bulunup, din ilminin yayılmasına devam eder. Lâkin insanlarla sohbet için, ona iki şey önemle lâzım olur. Biri uzun sabır, büyük hilim ve güzel ahlâktır. İkincisi, kendisi insanlarla görüşme zamanında, kalbiyle onlardan uzak olmaktır. İşte onunla konuşurlarsa, akılları alacak kadar söyler. Ziyâretine giderlerse, herkese mertebesi miktarınca ikrâm eyler. Ona dil uzatırlarsa, sükût ile cevap verip, mahzûn olur. Ondan yüz çevirirlerse, onu ni'met bilip, memnun olur. Hayırla hak üzere giderlerse, onlara muvafakat eyler. Kötülük ve boş şeylere meyl ederlerse, el çeker. Kabul ederlerse, nasihat ve terbiyelerinde yumuşak olur. Kabul etmezlerse, onlardan ayrılır. Sonra imkân nisbetinde ziyâret, hasta yoklama, dâvet ve icâbet gibi hukuk ve âdetlerine riâyet eyler. Görünüşte onlarla iyi geçinip, eziyetlerine katlanır. İhtiyacını onlardan saklayıp, yalnızken izâle ve çâresi cihetine gider. Hizmetlerini ücretsiz görüp, kendine düşen işlerini minnet etmeden yapar. Her hususta, herkese rıfk ve lûtf ile musamaha edip, halk ile Hâlık için güzel muamele eder.

İnsanların bilmediği ârife, insanlardan uzleti kolaylaştıran şeyler üçtür:

1 — İbâdetlerini gece ve gündüz saatlerine tevzi edip, bütün vakitlerini ibâdetle geçirmektir. Zira ibâdetle meşgul olmak âfetlerden rahat ve selâmettir. İzzet ve lezzet almaya ve mârifet devletini bulmaya alâmettir. İnsanlarla ünsiyet iflâs ve melâmettir. Nitekim Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm Allahü Teâlâ'nın kelâmının lezzeti ile me'lûf olup, Tûr-i Sînâ'dan döndükte, insanlardan çok kaçınır, yanlarına sokulmazdı. Hattâ insanların sözlerini duymamak için, parmaklarını kulaklarına sokar, onlardan uzaklaşır, tenhalarda dururdu. Zira o zaman, onların sözünü, yalnız ve insanlardan uzak hâlinde, merkez sesine benzer bulurdu.

2 — İnsanlardan bir şey istemeyip, hepsinden ümidini kesmektir. Demek ki, büyük insanlar, o ârifin nazarında ağaç ve taş gibi olup, belki yok gibi olup, fenâ bulur. Zira faydası ve zararı olmayan varlığı ve yokluğu beraber olur. Beyt:

HAKKI, cemî'-i halktan müstağniyim billâh ben,
Hallâk-ı âlem var iken, halk-ı zamanı neylerim.

Ey Hakkı! And olsun ki, benim cihan halkına ihtiyacım yok. Âlemlerin yaratıcısı varken devrin insanlarını ne yapayım.

3 — İnsanları gözetleyip, ahlâk ve tavırlarını düşünmeli, hatırlamalıdır. İşte ârif, bu üç hususa devamla, insanlarla sohbeti bırakıp, dergâh-ı Hakk olan kalbine gelir, üns ve huzûru bulup, sürûru daim olur. İnâyet ve tevfik Hakk'tandır. O ne güzel sahip, ne güzel refiktir. Zira insanlardan uzak olan sıddik, uzaklığı kadar Hakk'a yakın olur.

Hak Teâlâ kendi huzûruna çağırdığı kuluna, insanlara meyl etmesin diye, insanların ezâsını icrâ eder. Her şeyden uzaklaşıp, mâsivâ ile kalmaz. Kalbinden dışarda olan bir kimseye itibar ve itimad etmez. Kıt'a:

Hak Teâlâ anı ki ede güzin,
Dostluk meclisinde eder nişin.
Bend eder ona bâb-ı esbâbı,
Gayre meyl etmek olmaz ahbâbı.

Allah Teâlâ'nın seçkinleştirdiği kişi dostluk meclisinde oturur. Ona sebep kapılarını kapatır ki, dostlarından başkalarına meyl etmesin.

Demek ki, insanların eziyeti, ona devlet, ni'met ve sevinçtir. Zira o, onun insanlardan yüz çevirip, insanların Rabb'ine dönme sebebidir. Kıt'a (tercümedir):

Aslında her düşman, sana ilâçtır.
Hakikatta dostlar sana düşmandır.
Çünkü seni Hakk'tan meşgul ederler,
Hakk'ın lütfunu ara, O sana yardımcıdır.

Hak Teâlâ'nın sâfi kullarında âdeti, bu veli kullarına başlangıçta halkı musallat eylemektir. Zira düşmanın sözü, Hakk'ın sopası olup, gayre meyl eden gönüllere, onunla vurup, mâsivâdan döndürüp, kendi huzuruna getirir. Nazm:

1. **Halktan tâ key esir-i gam-ı bihûde olam,**
   Ey dil, ünsiyyet-i aşk ile âsûde olam,
2. **Dem-be-dem mevc urur ol bahr-ı kıdem kalbimde,**
   Hayfdır levs-i hadeslerle ben âlûde olam.
3. **Varlığım aşkla eksilse güneş ile ay gibi,**
   Nâkıs oldukça yine aşk ile efzûde olam.
4. **Aşk nâriyle yanıp külli kül oldum tâ kim,**
   Zulmetim mahv olup, ol nûr ile endûde olam.
5. **Zinde-dildir o ki bî-hâb u hor oldu şeb ü rûz,**
   Sa'yim oldur ki, dem-i aşk ile ol sûde olam.
6. **Mukteza-yı mey-i aşk oldu çü sekr ü hayret,**
   İster ol mey, ki, ben ve sen demeyip hû'de olam.
7. **Alamam fakr ü fenâ râyihasın ey HAKKI,**
   Tâ ki mezkûm-i gam-ı bûde ve nâbûde olam.

1. Ne zamana dek halkın boş üzüntüleriyle esir olayım. Ey gönül! Oysa aşk dostluğu ile rahatta olmalıyım.

2. Ezel denizi durmadan gönlümde dalga vurur. Benim pis cerahatlere bulaşmam elbette yazık olur.

3. Varlığım Güneş ve Ay misali aşk ile eksilse (küçülse) *bile elbette küçüldükten sonra aşk ile tekrar büyür.*

4. Aşk ateşiyle yanıp baştanbaşa kül oldum. Tâ ki zulmetim yok oldu da, o nûr ile parlayayım.

5. Gece - gündüz uykudan ve yiyip içmeden kesilen kişi zinde gönüllüdür. Gayretim odur ki aşk demiyle aynı havanda dövüleyim.

6. Sarhoşluk ve kendinden geçme aşk içkisinin gereğidir. O ilişki ister ki, ben ve sen demeyip «Hû (o)» ile dolup onu söyleyeyim.

7. Ey Hakkı! Fakr u fena kokusunu alamıyorum. Herhâlde varlık - yokluk gamının nezlesine tutuldum.

DOKUZUNCU NEVİ: Uzletin kısımlarını ve hâlini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, insanlardan uzlet, az konuşmaya sebep olur. Zira insanlardan uzlet eden kimse, sohbet edecek kimse bulamaz. Yalnız kalır. Bu da onu konuşmamaya götürür. Uzlet iki kısımdır: Biri müridin, diğeri muhakkıkın uzletidir. Müridin uzleti, yâr olmayanlarla bulunmamak, görüşmemektir. Muhakkıkların uzleti, Allahü Teâlâ'dan başkasına gönül vermekten, kalb çevirmekten uzak olmaktır. O hâlde muhakkıkların kalbleri, Hakk'ın mârifetinden başkasına mahal değildir.

Uzlet edenlerin üç niyyeti olur: Biri, insanların zarar ve fitnelerinden kurtulmak niyetiyle yapılan uzlettir. Biri, kendinin zarar ve ağırlığından insanları korumak niyetiyle yapılan uzlettir. Bu niyet, birincisinden daha müteber olup, tercih edilir. Zira birincisinde insanlara su-i zan, bunda ise kendi nefsine kötü zan vardır. Nefse ise su-i zanda bulunmak lâzımdır. Bu ebrârın âdetidir. Üçüncüsü, mele-i a'lâ tarafından Mevlâ ile sohbeti nefse tercih ve isâr niyetidir. Demek ki, uzletin en yüksek kısmı, kendi nefsinden uzlet etmek, Mevlâ ile sohbeti, mâsivâya tercih edip huzûruna gitmektir. Uzleti, ülfet üzere tercih edip nefsinden kalbine geçen kimse, Mevlâ'sını ondan gayrisine tercih etmiş olur. O kimseye Allahü Teâlâ'nın ihsan ettiği mevhibe esrârını, ancak kendi bilir. Gerçi uzlet ile susma birbirinin gereğidir. Ama kalbin susması bu gerekte olmayabilir. Zira yalnız olan kimse, kendi nefsinde, mâsivâyı mâsivâ ile söyler bulunmuştur. Onun için susmak, altı esastan, müstakil olarak bir esas kılınmıştır. Uzlete devam edip, insanlardan ve nefsinden yalnız kalan kimse, vahdaniyyet-i İlâhiyye sırrına vâkıf olur.

Uzlet hâllerinin en yükseği halvettir. Halvetin neticesi mârifet ve esrâr-ı ehadiyyettir. Uzletin bir özelliği de, dünyayı tanımayı sağlar. İşte insan cismânî gıdadan yüz çevirip, insanlar uyurken, uyanık olsa, zikrullah ile kendisinde susup, insanlardan ve nefsinden uzlet eylese, ve bu dört haslet onda beraber bulunsa, onun beşeriyyeti melekiyyete tebeddül olup, kulluğu efendiliğe, gaybeti şehâdete, bâtını zâhire ve aklı hisse tebdil olur. Kendisi abdallar zümresine girip mukarrebler makamını bulur. Devlet ve mârifete kavuşup muhabbet saâdetine vâsıl olur. Rübâiler:

1. **Ünsiyyet-i nâs eden gönüldür nâsi,**
   Sohbetleri gafletiyle oldur kâsi.
   İflâs alâmeti bil istînâsı,
   Koy nâsı, hoş eyle yâd-ı Rabb-in nâsı.

2. **Hak ile huzûr eden gönül gülşendir,**
   Gaflette kalan gönül değil külhandır.

Çün gaflete gönlümü salan düşmandır,
Pes düşmen ve dostum bana rûşendir.

3. HAKKI anı fikir kıl ki ülfet oldur,
Nâsı ko, kitâba bak ki, sohbet oldur,
Az ye, az uyu, az içki ni'met oldur,
Fakr ile fenâyı bul ki, devlet oldur.

4. HAKKI anı yâd kıl ki, lezzet oldur,
Benlikten ırak otur ki, uzlet oldur.
Meyletme, karışma halka izzet oldur,
Tenhâda kitâba bak ki sohbet oldur.

5. HAKKI, bu cihânı halka ver izzet kıl,
Müstagni olup bu nâstan uzlet kıl.
Yârâna bedel kütüble hoş sohbet kıl,
Hikmetle gönülde dem-be-dem ülfet kıl.

6. HAKKI sana dost olan olur hem düşman,
Su misli seni içen eder bevl o zaman.
Yay gerçi oku eder der-âğuş hemân,
Kendinden ırağa atar oku o kemân.

7. HAKKI sana dost daim ol Mevlâdır,
Hem atâdan, anadan sana evlâdır,
Mecnûndur o dil ki, kıblesi Leylâ'dır,
Mevlâ'ya teveccüh etse dil a'lâdır.

8. HAKKI dü cihânda cana Rahman bestir,
Koy nâsı, hemân oku ki Kur'ân bestir.
Tenhâda kütüb seninle yârân-ı bestir,
Olmasa kütüb gönülde cânân bestir.

1. İnsanlarla dostluğu unutan gönüldür. Sohbetlerin gafletiyle kaskatı olmuştur. İnsanlarla karışmayı iflâs alâmeti bil. İnsanları bırak da onların Rabb'ini hoşça yâd eyle.

2. Hakk ile huzûr eden gönül bir gül bahçesidir. Gaflette kalan gönül değil, hamam ocağıdır. Gönlümü gaflete salan ise düşmandır. Öyleyse dost da düşman da bana apaçıktır.

3. Ey Hakkı! Allah'ı düşün ki, asıl dostluk odur. İnsanları bırak, kitaba bak ki, gerçek sohbet odur. Az ye, az iç, az uyu ki nimet budur. Fakr ile fenâyı bul ki gerçek devlet (talih) *işte odur.*

4. Ey Hakkı! Allah'ı yâd eyle ki lezzet odur. Benlikten uzak otur ki, uzlet odur. Halka meyledip karışma ki, yücelik odur. Tenhâda kitâba bak ki sohbet odur.

5. Ey Hakkı! Bu cihanı halka ver ki yücelik bul. İnsanlardan yüz

çevir ki, uzlet bul. Yârâna bedel kitâplarla sohbet et de hikmet ile gönülde devamlı ülfet kıl.

6. Ey Hakkı! Sana dost olan, aynı zamanda düşman sayılır. Su gibi seni içen o azman bevl eder. Gerçi yay, oku hemen kucağına çeker ama sonuçta onu yine kendinden uzağa atar.

7. Ey Hakkı! Senin değişmez dostun o Mevlâ'dır. Ana-babadan bile senin için önemlidir. Kıblesi Leylâ olan gönül elbette Mecnûn (deli) *dur. Gönül eğer Mevlâ'ya yönelirse güzeldir.*

8. Ey Hakkı! İki cihanda senin için Rahman olan Allah yeter. İnsanları bırak, devamlı oku ki Kur'ân sana yeter. Yalnız kaldığın zaman sana dost olarak kitaplar yeter. Eğer kitabın da yoksa gönlündeki sevgili sana yeter.

ONUNCU NEVİ: Uzletin nihayeti olan halvete girişin şartlarını, esaslarını, usûllerini ve halvetin neticesi olan varidât, esrâr ve vusûlün elde edilmesini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mârifet yolunda ilerleyen, Allahü Teâlâ'nın huzûruna giden yakin sahibleri, insanlardan ve nefsinden uzlet edip, küçük karanlık bir odada halvette oturur. Beden ve, kalbiyle insanlardan uzak olduğu kadar Mevlâ'sına yakın olur. Halvete girmenin şartları, rükünleri ve usûlleri, varidât, esrâr ve vusûlü vardır. Halvette olana bunlar, yardımcı, mürşid ve yakın arkadaş olur.

Halvetin şartları: Hak yolu şartları olup, daha önce bildirilen iman ve akidesini düzeltmektir. Abdest ve namazı öğrenip, dünya lezzetlerini bırakmaktır. Kalbine teveccüh edip, gönlün ve rûhun hakikatini bilmektir. İşte bu dört şart bulunmadıkça, halvete girmek tehlike ve zarardır.

Halvetin rükünleri: Mârifet yolunun rükünleri olup, az yemek, az uyumak, az konuşmak, insanlardan uzlet etmek, zikr ve fikre devam etmektir. Bu rükünler bulunmadıkça, halvete girmek, kendini hapsetmek gibidir.

Halvetin usûlü: İnsan rûhunun makamlarının aynı olup, beyan olunacak tevekkül, tefviz, sabır ve rızâyı elde etmektir. Bu dört asıl kalpte hâsıl olmadıkça, halvete girmek, tehlike ve haramdır. Zira Vâhid-i Sultanın mahkûmu olan irfan tâlibi için, mürşid-i kâmil olmadan halvete girmek aklına ziyandır ve amansız helâk edicidir. Ama bu şartlar, rükünler ve usûllerin tamamen bulunduğu kimse, yakin sahibi olup, her korku ve tehlikeden emin olmuş olur. Mürşidsiz ve halvetle emrolunmaksızın halvete girse, vazgeçirilir. O halvette hâllerin vâridâtı, makamlar, esrâr ve kerametler ile ibtilâ olunur. Demek ki halvet ehli, çile murad eyledikte, kendisine lâzım

olan önce insanlarla kendisi arasında evinin kapısını kapatmak ve uzlet etmektir. Böylece dışardan haberi olmaz. Sonra ev halkı ile kendi arasındaki halveti kapısını kapatıp, yalnız kalmaktır. Böylece yanına kimse gelmez olur. Kıbleye dönük, bağdaş kurup oturur, gizli olarak [kalben] kelime-i tevhide veya ism-i Celâl'e [Allah ismini söylemeye] gece gündüz devam eder. Ancak abdest bozmak, Cum'a ve cemaat için dışarı çıkar. Diğer zamanlar halvetinde bulunur. Bozuk düşüncelerin gelmesinden korunsun. Böylece dıştan ve içten gelen hiçbir şey onu zikir ve fikrinden alıkoymasın. Yemesinde ihtiyat üzere olsun. Hayvanî olmayan, yağsız yemeklerden midesinin yarısını doldursun. Böylece ne çok aç, ne de çok tok hâlde bulunmasın. Mizâcının itidâline devam etsin. Mizacı kuruyup hayâllere düşmesin. Ama kalbine gelen varidât ile mizacı değişirse, bu değişmeyi ni'met bilsin. Bununla meleki varidâttan nasib alsın. İşte, rûha ait meleki nûranî vâridât ile rûhanî varidât ve şeytanî ateşin farkını varidât zamanında kendisinde bulduğu soğukluk ve lezzetle, yahut elem ve hayretle bilsin. Zira kalbe gelen varidât melekî olursa, onun akabinde beden soğukluk ve lezzetle dert ve hayret bulmaz. Sûreti değişmez. Gönülde ilim ve hikmet kalır. Mâsivâ kalmaz. Ama vârid şeytanî olunca, akabinde beden uzuvları tahriş, elem ve hayret bulur. Gönülde karışıklık, fesâd ve gevşeklik kalır. Bundan kaçınmalı, zikr ve fikr ile meşgul olmalıdır. Kalbini ondan kurtulmuş ve rahata kavuşmuş bulur. O vâride muâraza etmeyip, teslim olsun.

Halvete girecek kimse, gireceği zaman, iki şeye inanmalıdır: Biri, Allahü Teâlâ'nın ortağı ve benzeri yoktur diye inanmalıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Şûrâ sûresi onbirinci âyetinde: **«Onun misli gibi bir şey yoktur»**, buyurulmuştur. Bununla sûretten münezzeh olduğunu duyurmuştur. O hâlde, halvette ona hangi sûret görünür ve (Ben Allahım) derse, ona sübhânallah ente billâh deyip, gördüğü sûreti muhafaza etsin, ondan yüz çevirip zikr ve fikrine devam etsin. İkincisi halvetinde Hakk'tan ancak Hakk'ı isteyip, mâsivâya meyilli olmasın. Bütün kâinat ona verilse, edeble kabul edip, Yaratıcıya dönüp, zikr ve fikrden ayrılmasın. Zira Allahü Teâlâ onu imtihan edip, melekûtün acib hâlleri ile mübtelâ eder. Onlardan birine bağlanır kalırsa, o şey ondan gider. Matlûbu elde etmeye çalışırsa, bir şey kaçırmayıp, her murada erer. Ama önce ondan gaib olan his âlemini ona göstererek, onu ibtilâ ve imtihan eder. Böylece zulmanî duvarlar, ona insanların evlerinde olan işlerinden hicab ve engel olmaz. Ona bir kimsenin sırrını başkasına söylememek vâcib olur. Filân gıybet edici, filân içkici ve filân zina edicidir, deyip, kendini ve insanları ortaya koymasın. Settâr ismi ile hâllensin. O kimse, kendisine gelip nasihat isterse, o zaman, o işini, kendisine yalnız iken, nasihat yollu söylesin. Elinden geldiği kadar bu hissi keşiften

yüz çevirip, zikr ve fikrine devam etsin. Sonra hayâli keşfe gider ve onun için akli mânâlar hissi sûretler olarak görünürler.

Fakat bununla da kalmayıp zikr ve fikrine geçmelidir. Kendisine meşrûbât verilirse, suyu içsin. Yine bal varsa içsin. Şaraptan kaçsın. Zikr ve fikir ile meşgul olup, o hayâli keşften kaçsın. Böylece zikr olunan ona, mücerredler âlemini açsın. Onun üns huzûruna geçsin. Zikr olunanları zikreden fark, müşâhedenin şâhidinin yerinde kalması ve sonunda zevk ve lezzet bulunmasıdır. Nevme ise, sahibinde bir şey bırakmayıp hepsini alır. Böylece sonunda uyanıklık, pişmanlık ve istiğfar olur. Sonra Hakk Teâlâ, onu imtihan için mülk mertebelerini ona arz eder. Eğer tertib üzere ederse ona en önce madenlere ait sırları gösterir. O zaman her taşın fayda ve zarar özelliklerini bilir. Eğer o keşfe tutulur kalırsa, Hakk'ın huzûrundan kovulup, kazandığını da kayb edip, zarar içinde kalır. O keşiften yüz çevirip, zikr ve fikrine devam ederse, Allahü Teâlâ bitkilere ait sırları ona keşf eder. Her bitki çiçek ve ot, kendi özelliğini ona söyler. Madenleri keşf ettiği zamanki gıdası, hararet ve rutubeti çok olan şeylerden olmalıdır. Bitkileri keşf zamanında ise, hararet ve rutubeti mûtedil olan şeyler yemelidir. Bu keşflere de bağlanıp kalmazsa, Hakk Teâlâ hayvanlara ait sırları ona keşf eder. Her hayvan ona selâm verip kendi zarar ve faydasını haber verir. Her âlem kendi tesbih ve tahmidini çeşitli zikirlerle ona beyan eder. Onunla da kalmazsa, Hakk Teâlâ ona, dirilerdeki hayatın sır ve sebepleri âlemini keşf eder, yâni açar. Onunla da kalmazsa, Levh'e ait levhalar keşf olunup, korkuyla hitab olunup, onun için bir dolab kurulur. Sûretlerin nasıl değiştiği ona görünür. Bununla kesifin nasıl lâtif olduğunu, letafetin nasıl kesafet bulduğunu anlar. Onunla da kalmazsa, ona kıvılcımlar saçan bir nûr keşf olunur ki, ondan örtünür, saklanır. Fakat gizli zikre devam ettiği müddetçe, ona hiçbir şey engel olmaz. İşte hazretin huzûruna giriş, duruş ve çıkış edeblerini çeşitli şekilleri ile bilir. Daimi müşâhede, İlâhi ilimlerin gelişi ve bütün yolların devri ona ma'lûm olur. Orada da kalmazsa, ona ince ilimler mertebeleri ve doğru düşünceler keşf olur. Demek ki, akla gelen çeşitli mugalâtaların şekillerini, ilim ile vehmin farkını bilir. Rûhlar âlemi ile cesedler âlemi arasında olan olayların oluş alâmetleri, sebepleri ve İlâhî sırrın inâyet âlemine sereyânı ona ıyân olur. Onunla da kalmazsa, ona tasvir, tahsin ve tezyin âlemi keşf olur. Ukûlün [akılların] kudsi sûretlerden hangi sûrette olduğunu bilir. Onunla da kalmadıysa, ona kutubluk makamı açılır. Bundan önce müşâhede ettiklerinin hepsi, âlem-i yesâr [sol âlem] idi. Bunların yeri kalbtir. Ona bu âlem keşf oldukta mevcûdatın tertibini, vücûdun cümleye sereyânını ve kâinatın daha çok sırlarını bilir. Hafızası kuvvetlenir. Ehline rumûz ile bildirebilir. Onunla da kalmazsa, ona gadab ve hamiyyet âlemi keşf olur. İşte ehl-i âlemde

olan gadab ve hamiyyetin, muhalefet ve düşmanlığın menşe'lerini ve şekil ve sûretlerin ayrılıkların mebdelerini bilir. Onunla da kalmadıysa, ona gayret, hakkı izhâr, doğru mezhebler ve indirilen şeriatlar âlemi keşf olur.

Her keşf oldukta mevcûdatın tertibini, vücûdun cümleye sereyânını ve kâinatın daha çok sırlarını bilir. Her keşf olan makam, ona tevkir ve ta'zim ile yüz döner. Onunla da kalmadıysa, ona hayret âlemi keşf olur. Bundan âcizlik ve kusurluluğunu anlar. Bu âlem-i illiyyûndur. Onunla da kalmadıysa, ona Cennetin mertebe ve dereceleri keşf olur. Birbirine tedâhülün ve çeşitli ni'metlerin üstünlüklerini anlar. Ve o dar yol üzerinde sâkin olur. Orada Cehennemin dereke ve katlarını ve birbirine tedâhülünü ve azapları geniş olarak görür. O keşf ile de kalmadıysa, ona ervâh-ı müstehlike münkeşif olur. Onları meşhedlerinde sarhoş ve hayretler içinde bulur. Vecd sultanı onlara galib olmuş olur. Onların hâli, onu çağırmış olur. O çağırmayı kabul etmediyse, ona bir nûr keşf olur ki, onda kendinden başka kimseyi görmez olur. Orada rûhani lezzetten onu büyük bir vecd alır ki, ondan önce onu bilmezdi. O zaman, gördüğü her şey, nazarında küçük görünür. Kendi o nûr içinde kandil gibi hareketli bulunur. Onunla da kalmadıysa, ona insan şeklinde sûretler görünür. Yüzlerinde perdeler, örtüler olur. Onların başka tesbihleri vardır. İşitince anlaşılır. Kendi sûretini onların arasında görür. Onunla makamını, bulduğu vakti ve hâli bilir. Onunla da kalmadıysa, ona Rahman'ın sırları keşf olur. Onda her şeyin sûretini görür. Keşf olunan her şeyi orada bulur. Her ayn ve alem [işaret] onda ıyân olur. O zaman kendi hakikatını ve rütbesinin sonunu anlar. Mârifet ve velâyetten neye kavuştuğunu tanır.

Onunla da kalmadıysa, ona her şeyin üstâd ve muallimi keşf olur. Onun eserini görür. Telkinini alır. Onunla da kalmadıysa, ona muharrik-i ef'ali tecelli eder. Onunla da teselli olmadıysa, Allahü Teâlâ ona isim ve sıfatları ile tecelli eder. İşte o ismin nûrlarının satvetinde, o ârif mahv ve fâni olup, kendinden gider. Gereğince hil'atlarla bekaya erer. Oradan çıktığı gibi, yine dünyaya bağlı hisler âlemine gelir. Yahut o çıktığı âlem-i lâhûtta kalır. Bu rûhani mi'râc, halvete girmekle hâsıl olur. O tecellilere yükselmenin müddeti, gafletin bulunmasına göre kısa veya uzun olur. Mâsivâyı unutması kadar. Hakk'ın huzûrunu bulur.

Halvette oturan, Rabbü'l - Âlemin hazretlerine sıdk ve yakin ile tam teveccüh ettiyse, o sır ve hâllerin, birisi ona keşf olmayıp, o fitne ve belâlara, yolundan kalmayıp, hepsini aşar. Hakk Teâlâ'dan yardım ve inâyetle ve muhabbet cezbesi ile ve emniyet ve sür'atle fiil, isim, ve sıfatların tecellileri mertebesine kavuşur. Demek ki, mürid ve meczûb olan huzûr ve ünsü tez bulur, mürid ve sâlik olan

keşf ve keramet ile inâyet olunur. Gafil ve kovulmuş olan, insanlarla ünsiyette kalır. Rübâiler:

1. Hak vâr uludur, bu nâs ve sen mevhûmsun
   Emvâta alâka eylesen mezmûmsun.
   Hâcet dilesen kimseden, mahrûmsun.
   Bağlarsan eğer Hüdâya dil mahdûmsun.

2. HAKKI Hak ve halk arasına dâhilsin.
   Hor oldun eğer, halâika mâilsen.
   Müflissin eğer bu nâstan sâilsen.
   Verdinse o Rabb-i nâsa dil nâilsin.

3. Ma'şûk mekâni olamaz hem-dem-i vasl,
   Derd ile kalır âşık bi-merhem-i vasl,
   «Ve hüve meaküm» der, «eyne mâ küntüm» Hak
   Kendiyle bulan onu olur mahrem-i vasl.

4. Halkın nesi var ki, meyl edersin ey dil,
   Kendin gibi âcizi nidersin ey dil,
   Her bî haber peşinden gidersin ey dil,
   Gel Hakk'a ki, halkı sen nidersin ey dil.

5. Mahlûk-ı Hüdâya şefkat et rahmet bul,
   Eblehlere hilm ü hürmet et rahat bul,
   Sen herkese rıfk u rağbet et rıf'at bul,
   Ger edemedinse uzlet et, izzet bul.

6. Ver Hâlık'a halkı aradan çık git,
   Her işte zulm ü şerr ü adl ü hayri fehm et,
   Niçin deyip, itiraz od'una yanma,
   Teslîm ile seyr kıl Behişte hoş bit.

7. Rıfk ile kamuya ol halîm ü settâr,
   Bil kadrini, halka çok açılma zinhâr,
   Mahlûku yok eyle Hâlıkı bul, ey yâr,
   Her dosta bu söz vasiyyetimdir her bâr.

8. HAKKI, nice bin safâ ki ettin, düştür,
   Her ne görüp, duyup, işittin düştür,
   Etrafı gezip cefâya gittin düştür,
   Bu kim oturup nevâya gittin düştür.

1. Allah yücedir. Bu insanlar ve sen ise birer mevhûmsunuz. Eğer ölümlülere ilgi duyarsan aşağılıksın. Birinden hacet dilesen ondan mahrum olursun, eğer Allah'a gönül bağlarsan da övülmüş olursun.

2. Ey Hakkı! Hakk ve halk arasına girmişsin. Eğer bunlardan kullara meyledersen hor olursun. Eğer istediğini insanlardan istiyor-

san iflâs içindesin. Yok eğer insanların Rabb'ine gönül verirsen her şeye erişirsin.

3. *Vuslata erişirsen Ma'şûk mekânla kayıtlı değildir* (Her yerde O'nu görürsün). *Aşkın ilâcı olmayan âşığı dert ile kalır. Allah «O, seninledir, sen neredesin?» der. Oysa O'nu kendinde bulan vuslata erişmiş olur.*

4. *Ey gönül! Halkın nesi var ki ona meyletmektesin. Kendin gibi âcizi ne yapacaksın? Her gerçekten habersizin peşinden gidersin, oysa Hakk'a gel ki halkı ne yapacaksın, ey gönül!..*

5. *Allah'ın yarattıklarına şefkat göster ki, rahmet bulasın. Ahmaklara ise yumuşaklıkla davran ve hürmet et ki rahat olursun. Herkese incelik gösterip rağbet et ki, yücelik bulasın. Bunları yapamıyorsan uzlet köşesine çekil ve ululuk bul.*

6. *Halkı Hakk'a verip aradan çekil. Her işteki zulüm, şer, adalet ve hayrı anla. «Niçin?» deyip de itiraz ateşiyle yanma. Teslimiyet ile seyir kılıp Cennet'e ulaş.*

7. *Herkese yumuşaklıkla iyi davran ve ayıplarını ört. Kendi değerini anla da halka fazla açılma sakın. Ey yâr! Yaratıkları bırak Yaratan'a bak. İşte herkese daima vasiyetim bu söylediğimdir.*

8. *Ey Hakkı! Nice zaman safâ sürdünse hepsi bir rüyâdır. Her ne görüp, duyduysan rüyâdır. Her yeri gezip cefâya gittin, bu da düştür. Oturup gıda yolunu tuttuysan bu da bir rüyâdır.*

BEŞİNCİ FASIL

Mârifet yolunun beşinci rüknü olan daimî zikrin fazilet ve faydalarını ve özelliklerini dokuz nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Daimi zikri âyet-i kerime ve hadis-i kudsî ile bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ kullarına inâyet edip, daimî zikrin ilhama kavuşma sebebi ve tam huzûra erişme yolu olduğunu duyurmuştur. Nitekim Bakara sûresi yüz elliikinci âyetinde: **«Beni tâatle zikredin, ben de sizi mağfiretle yâd edeyim; tâatle ni'metlerime şükr edin, ma'siyetle küfrân etmeyin»**, Âl-i İmrân sûresi yüz doksanbirinci âyetinde: **«Bu olgun akıl sahipleri Allahü Teâlâ'yı, ayakta, otururken ve yatarken** (yâni daima) **zikr ederler»**, Nisâ sûresi yüz üçüncü âyetinde: **«Ayakta, otururken ve yatarken** (yâni daima) **Allahü Teâlâ'yı zikr ediniz»**, Enfâl sûresi kırkbeşinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ'yı çok zikrediniz»**, Âl-i İmrân sûresi kırkbirinci âyetinde: **«Rabb'ini çok zikreyle; akşam, sabah, daima tesbih eyle»**, A'râf sûresi ikiyüz beşinci âyetinde: **«Rabb'ini kendinde tazarru' ve niyâzla**

ve azabdan korkarak zikr eyle. O zikr gizli olsun. Sabah akşam ona devam et ve O'ndan gafil olanlardan olma», Kehf sûresi yirmidördüncü âyetinde: «Rabbini zikr et ve de ki, şayet Rabb'im beni bu doğru yola hidâyet eder», Nûr sûresi otuzyedinci âyetinde: «Öyle kimseler vardır ki, alış veriş onları Allahü Teâlâ'yı hatırlamaktan alıkoymaz», Ra'd sûresi yirmisekizinci âyetinde: «İman edip, kalbleri zikrullah ile dolu olanlar, biliniz ki, zikrullahla kalbler mutmain olur», Tahâ sûresi yirmidördüncü âyetinde: «Kim benim zikrimden yüz çevirirse onun hakkı da dar bir geçimdir. Kıyamette onu gözleri kör olarak haşr ederiz», Ankebût sûresi kırkbeşinci âyetinde: «Namaz, insanı kötü, yasak ve zararlı şeylerden nehy eder. Allahü Teâlâ'nın zikri tâatin en büyüğü ve üstünüdür», Ahzâb sûresi otuzbeşinci âyetinde: «Allahü Teâlâ'yı çok zikredenlerin, Allahü Teâlâ küçük günahlarını mağfiret, tâatlerine büyük ecirler hazırladı», Ahzâb sûresi kırkbirinci âyetinde: «Ey mü'minler, Allahü Teâlâ'yı, her çeşit zikirle daima zikr ediniz. Sabah ve akşam ona tesbîh ediniz», Münâfıkûn sûresi dokuzuncu âyetinde: «Ey mü'minler, mallarınız ve çocuklarınızın işleri sizi, Allahü Teâlâ'nın zikrinden alıkoymasın. Zikrullahı bırakıp mal ve evlâdıyla meşgul olursa, bâki olan büyüğü, küçük ve fâni olana değiştirmiş ziyankârlardan olur», Cin sûresi onyedinci âyetinde: «Rabb'inin zikrinden yüz çevireni Allahü Teâlâ şiddetli azablara uğratır», buyuruyor. Kur'ân-ı Kerim'de daha birçok yer, zikri ve Allahü Teâlâ'yı hatırlamayı bildirmekte, faziletini anlatmaktadır.

Hadis-i kudsîlerde buyurdu ki: «Ey insanoğlu, beni zikretmek için ayrıl, seni mele-i a'lâda yâd edeyim. Ey insanoğlu, kulumun zannettiği gibiyim ve onunla beraberim. Beni kendinde zikr edeni, nefsimde zikr ederim, kalabalıkta zikr edeni ondan hayırlı kalabalıkta anarım. Ey insanoğlu, benden başkasını unutarak beni zikredersen, hicabımı aşarak seni yâd ederim; beni dilinle zikr et, seni rızâmla anayım; beni kalb ile zikr et, seni likamla anayım; beni tezellülle zikr et, seni üstünlükle zikr edeyim; beni ni'metlerimle zikr et, seni şiddetle anayım; beni mücâhede ile zikr et, seni müşâhede ile anayım, beni ubûdiyyetle zikr et, seni rubûbiyetle anayım; beni fenâ ile zikr et, seni beka ile anayım. Ey insanoğlu, beni unutup, başka şeyleri hatırlasın. Dilinle beni zikr eder, kalbinde ise başkası vardır. Beni tanısaydın, başkasını zikretmez, hatırlamazdın. Ey insanoğlu, beni zikredince, bana şükredersin, unuttuğun zaman, bana küfr edersin. Ey insanoğlu, zikrimi büyük ni'met bil, benimle ferahlan. Ey insanoğlu, beni anmaktan dönmeyen dostluğumu kazanır. Ey insanoğlu, zikrim kulumda galib olunca, bana âşık olur, ben de ona âşık olurum. Ey insanoğlu, zikrimin, bana duâdan meşgul ettiği kimseye, isteyenlere verdiğimden iyisini veririm».

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: «Allahü Teâlâ buyurdu ki, Lâ ilâhe illallah benim kal'amdır, onu söyleyen kal'ama girmiş olur. Kal'ama giren azabımdan emin olur. Ey insanoğlu, beni arayan, bulur. Beni bulan bana hizmet eder. Bana hizmet eden, beni zikr eder. Beni zikr edeni, ben de zikr ederim ve onun sevgilisi olurum».

Arabî şiir (tercümedir):

Zikri terk eden ancak müşâhede edendir,
Onu zikretmeyense, müşâhede edemez.

Bir bak bugün aşkımdan namazımı unuttum,
Sabah mı, akşam mıdır, tarafımdan bilinmez.

Efendim, yemem, içmem hep seni zikretmektir,
Eğer nazar edersen vechin derde ilâçtır.

İKİNCİ NEVİ: Daimî zikrin Allahü Teâlâ ile ünsiyyete sebep olduğunu hadîs-i şerifler ile bildirir.

Ey aziz! Habîb-i Ekrem (s.a.v.) ümmetine şefkat edip, Allahü Teâlâ'yı zikrin en aziz ve en leziz şey olduğunu duyurmuştur. Nitekim hadîs-i şeriflerinde buyurmuştur: «Bir cemaat, bir mecliste, Hakk Teâlâ'yı zikr edince, melekler onları tavaf edip, rahmet şâmil olur. Gönüllerine rahatlık ve sekine iner. Onları Allahü Teâlâ kendi katında olan melekler arasında yâd eder». «Allahü Teâlâ'nın zikri ile Kur'ân-ı Kerim okumaya devam eyle. Onlar, elbette sana yeryüzünde açık nûrdur. Gökyüzünde zikr-i cemildir». «Zikrullah muhabbetini bulanı, Allahü Teâlâ sever». «Hakk Teâlâ'nın kuluna tasadduku, ona zikrini ilhâmdır». «Lâ ilâhe illallah diyenin kalbinden perdesi kalkar». «Her şeyin bir parlatıcısı vardır, gönülün parlatıcısı zikrullahdır». «(Allahü Teâlâ'nın zikri büyüktür) buyurduğu, (Beni zikredin, ben de sizi zikr ederim) kelâmı ile size va'd eylediği zikirdir. Zira sizin O'nu zikr etmenizden, O'nun zikretmesi daha büyük ve daha güzeldir». «Şeytan, burnunu âdemoğlunun yüreğine koyar. O kişi Allahü Teâlâ'yı zikr ederse, şeytan kaçar ve geri gider. Unutursa, şeytan onun yüreğini yalar». «Sizin biriniz, o kadar çok zikrullah eylesin ki, insanlar ona aklını yitirdi, desin». «Zikrullahdan üstün bir sadaka olmaz». «Altın ve gümüş vermekten, düşman boynunu vurmaktan ve bütün sâlih amellerden size faydalı olan ve derecenizi yükselten, Allahü Teâlâ'nın zikridir». «Rabb'ini zikr edenle etmeyen, diri ile ölüye benzer». «Bir kimse zikrullahdan çok kurtarıcı bir amel işlemez». «Bir kimse eteğine gümüş doldurup, fakirlere dağıtsa, diğer bir kimse de zikrullah ile meşgul olsa, Allahü Teâlâ katında, zikreden, o sadaka verenden üstündür». «Cennet bahçelerine rastlarsanız, onları büyük ni'met biliniz, onlardan faydalanınız. O bahçeler zikrullah meclisleridir». «Bir gurup kimseler, bir

mecliste oturup, Allahü Teâlâ'yı zikr etmeden dağılsalar, onlar sanki bir eşek ölüsünden ayrılmış, dağılmış olurlar. O meclis için onlar kıyâmet gününde hasrette kalırlar». «Cennet ehli, ancak içinde zikr etmedikleri saate üzülürler, (âh, keşke hiçbir saatimiz, zamanımız zikirsiz geçmeseydi) derler». «Sabah namazını cemaatle kılıp, güneş doğuncaya kadar zikrullah ile meşgul olup, iki rek'at namaz kılsa, onun için bir tam hac ve umre sevabı vardır». «Sabah namazını kıldıktan sonra, güneş doğuncaya kadar meşgul olmam, bana dünya ve içindekilerden daha sevgilidir». «Hakk Teâlâ'nın Hazret-i Yahyâ (a.s.) ile İsrâiloğullarını emreylediği beş kelâmın biri zikrullahdır». «Allahü Teâlâ'yı zikr eden, şu kimseye benzer ki kendini öldürecek düşmanı arkasından koşmaktadır. Tam yakalayacağı zaman, öbürü sağlam bir kal'aya girer. O düşmandan kurtulup emin olur. Bunun gibi, mü'min de, kendi nefsini şeytandan, ancak Allahü Teâlâ'nın zikri ile korur». Sadaka Resûlullah (s.a.v.). Yâni kelime-i tayyibe olan Lâ ilâhe illallah Hakk'ın kal'asıdır. Onu can ü gönülden tekrar edip, sessiz olarak çok söyleyen, mâsivâ gafletinden kurtulup, ünsiyet meclisini bulur. Nazm:

1. Eğer cihânı gönülden cüdâ edersen sen,
   Huzûr u zevk ile zikr-i Hudâ edersin sen.
2. Bu hâr-ı çün ü çerâda güzâr edersen eğer,
   Visâl gülşeni içre safâ edersin sen.
3. Zuhûr ederse eğer dilde derd-i aşk u gamı,
   Cemi'-i derde deminden devâ edersin sen.
4. Safâ bulursan eğer, nûr-ı aşk-ı bâkiden,
   Derûn-i sineni bağ-ı beka edersin sen.
5. Derûn-i bahr-ı me'ânide cevherin bilsen,
   Cihânda kıymetine hoş behâ edersin sen.
6. Riyâzet-i âb-ı hayâtı safâsını bulsan,
   Gönül kudûretini hep cilâ edersin sen.
7. Menâzil-i heves olduysa kat' eğer HAKKI,
   Makamını harem-i Kibriyâ edersin sen.

1. Eğer dünya sevgisini gönlünden çıkarırsan, huzûr ve zevk ile Allah'ı zikredersin.

2. Şu «nasıl, niçin?» dikeninden vazgeçersen eğer, vuslat güllüğü içinde safâ sürersin.

3. Eğer gönlünde aşk derdi ve gam zuhûr ederse onun deminden bütün dertlere devâ edersin.

4. Eğer ebedî aşkın nûrundan safâ bulursan bağrının içini (gönlünü) *ebedîlik bahçesi eylersin.*

5. *Mânâ denizinin içindeki cevherini* (incini) *bilirsen cihanda onun değerine iyi bir paha biçmiş olursun.*

6. *Âb-ı hayat riyazetini durulukta bulursan, gönül aynasının pasını cilâya çevirirsin.*

7. *Ey Hakkı! Eğer heves menzillerini katettiysen makamını, Allah'ın haremi eylemiş sayılırsın.*

ÜÇÜNCÜ NEVİ: **Daimi zikrin fazilet ve faydalarını bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, zikrullah mârifet yolunun esasıdır. Yezdân'ın ünsünü verir. Kalb ve rûhun kavuşturucusudur. Zikrullah büyük iş ve sözdür. Zülcelâlin kapısını çalmaktır. Kalblerin sıfatı, imanın alâmetidir. İbâdetin özü, mârifet kapısının anahtarıdır. Zikrullahın en üstünü, sessiz olarak kalb huzûru ile Lâilâhe illallah kelime-i tayyibesini tekrardır. Zikrullah, kalblerin nûru, rûhların huzûrudur. Zikrullah bedene lebbet, rûha kuvvettir. Gözlerin cilâsı, sırların nûrudur. Rûhun mânisi, irfanın elde edicisidir. Ârifin âdeti, Allahü Teâlâ'yı zikr ve O'ndan başkasını unutmaktır. Zikrullah sadra cilâ, akla nûrdur. Kalblerin hayatı, mahbûbun likasıdır. Dilin âdeti, kalbin düşüncesidir. Belki önce zikr olunandan, sonra zikredenden hâsıldır. Zikrullah ile iştigal, kalbin düzelmesinin aslıdır. Geceleri zikrullahla ihyâ etmek, amellerin üstünü, hâllerin en güzelidir. Allahü Teâlâ'nın seni zikr ve fikr ile meşgul ettiğini görürsen, müjde olsun ki, seni seviyor. Zikrullah gönülde sürûr, meyvesi üns ve huzûrdur. Zikrullaha devam kalbi ve rûhu nûrlandırıcıdır. Kalbe itminandır. Zikrullah enistir. En iyi arkadaştır. Bedene güzel koku, rûha kuvvettir. Zikrullah ile gönül her pislikten temizlenip, vech-i kadîm ona zâhir olur. Devamlı zikr ile kalbi ma'mûa olanın, iş ve ahlâkı güzel, rûhu mesrûr olur. Zikrullah, kalbe nûr ve inâyettir. Rûha rüşd ve hidâyettir. Her derde devâdır. Allah'dan başkasını anmak belâdır. Hakk'ı zikredeni, Hakk da zikreder. Zikrullah, basiret nûrudur. Rûha büyük ni'mettir. Zikrullah ile iştigal, hâli güzelleştirmektir. Hakk'ı unutanın kalbi kararır ve sertleşir. Hakk'ı çok zikredenin kalbinde mâsivâ kalmaz. Daima zikr edenin, kalbi uyumaz. Zikri Allah olanın, fikri Allah olup, rûhu âgâh, uyanık olur. Zikrullaha devam, ehlullahın âdetidir. Hakk'ı unutup, oyuna dalma. Zikr edersen, Gaflete kapılma. Kalbin diline uygun olsun. Böylece zikrullah sende kâmil olsun. Zikrin hakikati, Allah'dan başkasını unutmaktır. Zikrullah, mârifet sermayesi, muhabbetin esası, devlet ve saâdet kimyâsıdır. Devamlı zikr ile muhabbetullah galib olur. Gönül mâsivâyı koyup, O'nu isteyici olur. Zikrullah herkese, herhâlde lâzımdır. Ona devam eden ehlullahdır. Ârifin ukûbet bulması, Hakk'ın zikrinden kesilmesidir. Kul, zikrullah ile me'murdur; her zaman zikretmesi emr olunmuştur. Zikrullah dil,

kalb ve rûh ile hâsıl olur. Zikrullah dilden kalbe ve oradan rûha geçtiğinde, o kimse evliyânın havassından [seçkinlerinden] olup, bütün uzuvları ile daimî zikr edip, on ünsü bulup, ehass-ı havass [seçilmişlerin seçilmişi] olur. Zikrullah dilden kalbe geçince, beden uzuvları uyanık olup, rahat bulur. Zikrullah evliyâṇın ni'metidir. **Lâ ilâhe illallah** Mevlâ'nın tevhididir. Zikrullahın efdâli, gizli ve huzûr ile Lâ ilâhe illallah kelimesini tekrardır. Nitekim hadîs-i şerifde: **«Zikrin efdâli lâ ilâhe illallah'dır»**, diye gelmiştir. Ona devam eden, Hakk'ın kal'asına girmiştir. İki âlemde korku ve tehlikeden kurtulmuştur. Nitekim hadis-i kudside: **«Lâ ilâhe illallah benim kal'amdır, ona giren azabımdan emin olur»**, buyurulmuştur. O hâlde Lâ ilâhe illallah kal'asına giren, sonsuz saâdet ve devlete kavuşmuş olur. Bu metin kal'aya girmekten kaçınan, sonsuz şekâvet, ebedî azab yolunu tutmuştur. Yâ Rabbi, bizi metin kal'ana koy! Nazm:

1. Haddim değil ki, hamd ü senâ eyleyem sana,
Lâyıktır eylesen yine sen kendine senâ.

2. Tevhid edem seni der iken «lâ» açıp dehen,
Bir lokma eyledi dü cihânı ol ejderha.

3. Çün nûrun oldu mesned-i «illâ»dan âşikâr,
Setr etti vech-i âlemi cümle nikab-ı lâ.

4. Sen Vâcibü'l - vücûd ile mahv oldu mümkinât,
Ol, mihrsin ki zerrelerindir bu mâsivâ.

5. Haddim ne, ben kimim, kesel ü tâatim nedir,
Sensin hemişe müttekâ vü mu'temed bana.

6. Benlikte koyma, hâb ü hayâlden halâs kıl,
Tâ hiç senden olmaya dil bir nefes cüdâ.

7. Feth et, cihân-ı aşka, bu dil beyti bâbını,
Cezb eyle HAKKI kulunu, kıl uşşaka âşinâ.

1. Sana hamd ü senâda bulunmak haddim değildir. Oysa kendini yine ancak Sen översen lâyıktır.

2. Seni Bir'leyeyim derken, bir ejderhaya benzeyen «lâ» ağzını açıp iki cihanı da bir lokmada yutuverdi.

3. Mademki nûrun «illâ»nın dayanağından göründü, «lâ»nın örtüsü bütün dünya yüzünü örttü.

4. Kâinat Vâcibü'l - vücûd olan Sen'de yok oldu ey Allah'ım! Sen öyle bir güneşsin ki bu yaratıklar Sen'in zerrelerindir.

5. Haddim ne, ben kimim, benim tâat ve tâatsizliğim nedir ki? Oysa bana daimî dayanak ve yöneliş Sen'sin.

6. Benim gönlümü benlikte bırakma ve uyku ve hayâlden kurtar. Tâ ki Sen'den bir nefes olsun ayrı kalmasın.

7. Aşk dünyasına bu gönül evinin kapısını açıp şu Hakkı kulunu kendine çek ve âşıklara âşinâ eyle Rabb'im!.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Zikrin özelliklerini ve te'sirlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, zikr eden, cehri olmayıp yavaşça ve kalb teveccühü ile **Lâ ilâhe illallah** kelimesine, yahut Allah, Allah demesine devam ederse, kalb dil ile zikri birleştirmiş olur. Husûsiyet ve te'sirlerini de bulur. Çünkü dil ile zikr yakıcı, kalb ile zikr parlayıcıdır. İşte bu birleşen zikrin saf bir ateşi vardır ki, zikr edenin sädr fezäsında, hiçbir şey bırakmayıp yakar. Ben varım, başkası yoktur der ki, **Lâ ilâhe illallah** kelimesinin mânâsıdır. Meselâ bir eve ateş düşse, onda odun var ise, onu yakar, ateş eder. Zulmet, yâni karanlık ise, silip süpürür aydınlık eder. O nûrlu aydınlık ise, nûr üstüne nûr olur. Bunun gibi kalb evinde, zikrullah, mâsivâyı bulduysa, onu mârifet nûru eder. Eğer nûr bulduysa, o nûr zıddı olmayıp, zikrin, zikr edenin ve zikr olunanın nûru olur.

Demek ki, zikrullah haktır, sıfatı da haktır. Dünya lezzetlerini yok eder, hak olanları bırakır. Çünkü zikrullah ile nefsin hakları arasında zıtlık düşünülemez. Ama nefsin lezzetleri bedendeki artık cüzler olup, harcanması bâtıldır. Zira haramdan hâsıl olmuşlardır. Demek ki, zikrullah ateşi, o cüzlere ulaşıp, fâni eder. Hakk'ın zikri gelip, zikr edenin vücûdundan her bâtıl çıkar gider. Zikr eden, aynı minvâl üzere zikre devam ederse, elbette dilinden kalbine iner, onu uyandırır. Basiret gözü açılıp, zikrullah ile ünsiyyet bulur. Halvetinden dışarı çıkmak istemez. Bir iş için çıksa, bitince hemen gelir. Gece gündüz orada zikrullaha devam eder. Bu zaman zikrullah askerleri, arı sesi perdesinde avazlarla, çekirge ve böcek gibi olan zikr edenin üzerine, arkasından hücum eder. Ateşin odunu yakması gibi, onlar etrafını çevirip, yakmaya başlar. Öyle olur ki, zikr eden, gece halvetinden çıkıp yürürken sağında ve solunda büyük bir nûr görür. O nûrun zikrullah olduğunu bilir. O nûr, onun içinde bir sultan olur ki, onunla kalbinde bir şey kalmaz. Çok kere olur ki, bu vâridât edene, bir mertebede hücum eder ki, cemadât ondan gece kaybolur. Hiçbirini göremez. Ancak cam içinde cam olarak görür. Vücûdun safâsı o esnâda nihayet bulur. İşte vücûd O'nun şuhûdunda billûr gibi oldukta, onun arkasında rûh güneşi öyle görünür ki, yerin içinde ve gökte bir ateşin parladığını zanneder. Böylece zikr edenin kalbi Hakk'ın zikri ateşine yer olunca, aşk ve muhabbet ateşi de, şerâreler gibi ona inip, bunlarla o kadar yanar ki, vücûdu yok gibi olur [kendini unutur]. O zaman onun kalbine Hakk'ın nûru te-

celli edip, nûr ile bütün nûrlar fenâ bulup, zikr eden, zikr olunanla teselli bulur.

İnsanın vücûdu kalb ile mukallib arasında perde olunca, vücûd, erkân ve bencillik bulanıklıklarından sâf olursa, gönül dostu bulur. Üns ve huzûru, nûr üstüne nûr olur. Bu nûrlar, Hakk'ın cezbelerinden ona gelir. Eğer zikr edene işin başında cezbe erişmediyse, onun seyri önce, kendi vücûdunun dört unsuru üzerine vâki' olup, ondan rûhunun yedi feleği üzerinden gelip, cezbe nûrları kendisine gelir. Bu zikr eden, toprak unsuru üzerine geçince, kendini önce toz gibi dar karanlık yerlerden çıkar görür. Dağlar gibi yüksek yerlerden yükselir bulur. Sonra bu unsuru zikrullah ile sâf olunca, güzel şehirler ve yüksek kal'alar gibi sâf yerler görür. Su unsuru üzerine geçince, kendini önceleri öyle bulanık sularda bulur ki, korkusundan o sularda yüzemez. Bu unsuru da zikrullah ile safâ bulursa berrak dereler, duru denizler görüp, bir anda yüzerek hepsini geçer. Hava unsuruna gelince, önce kendini geniş bir fezâda görür. Sonra bu unsuru da zikrullah ile sâfi olunca, hâllerinin renkleriyle renklenip havalarda uçup, zevklenir. Ateş unsuruna gelince, önce kendini koyu, karanlık ateşler içinde görür. Sonra zikrullah ile, bu unsur da safâ bulunca, kendini sâf ateş içinde görür, büyük lezzet alır. Oradan gökler gibi, kalb ve rûh etvârından geçtikçe, insanın yedi lâtifesinin nadir renklerinden geçip, muhit olan nûra kavuşur. Ama bazı evliyâ-yı kirâm, bunları tertiplemişlerdir, sıraya koymuşlardır. Her nûrun rengini yedi lâtifeden bir lâtifenin sırrı bilmişlerdir. Nefs lâtifesinin nûrunu bulanık duman rengi, kalbin nûrunun rengini gök mavisi, rûh lâtifesinin nûrunun rengi akik kırmızısı, sır lâtifesinin nûrunun rengini sarı, sırrın sırrının nûrunun rengi beyaz, hafî lâtifesinin nûrunun rengi siyah, ahfânınkini yeşil müşâhede edip, hepsini baş üstünden iner bulmuşlardır.

İşte o zikr eden, bu çeşitli nûrların biriyle kaldıysa, renk, şekil ve yönlerden münezzeh olan İlâhî kadim nûrdan mahcûb ve perdelenmiş olur. Bütün nûrların altında görünmez olduğu nûr, Nûr-ı Muhammedî olup onu her şeyi kuşatan İlâhî nûr sanan yanılır. Zira onu müşâhede eden zikr edende henüz idrâk ve şuûr bulunur. İdrâk ve şuûrdan fânî olup, vücûdu alınır. İşte o zaman olan, Allahü Teâlâ'nın tecellileri ihsan olunur. Fenâ fillah, şehvet ve vücûdun insandan gidip, mârifetin sükût etmesidir. Ama evliyâ-yı izâmın çoğu bu nûrların renklerinin sırasını ve tavırlarının hâllerini aslâ beyan etmeyip, belki onları hatırdan çıkararak, atmayı emir ve tenbih etmişlerdir. Zira o nûrlar ve tavırlar ile iştigal ve zâhir olacağı vakti gözetmek ve birbirinden ayırmak ve zikr edenin geçiş sırrını, Sâni'-i mute'âlin cemâl ve kemâlinden meşgul eder. Öyle olur ki, adı geçen nûrların çoğu geçilip ve cezbe kabiliyeti olan zâkir, üstünde bulu-

nan nûrlar kendisine keşf olunur. Çok kerre olur ki, yakin sahipleri, bu nûrları, aslâ görmeyip, ancak adı geçen her şeyi kuşatan nûr tecelli eyler. Ne bir keşfe kapılırlar, ne bir meşhûda bağlanıp kalırlar. Ancak O'ndan teselli bulurlar. Nazm:

1. Ey gönül hiç etme fikr-i in ü ân,
Olsa zikrin Hak, olursun câvidân.

2. Mâsivâyı çün ferâmûş eyledin,
Zâkir oldun onu, bi nutk u lisân.

3. Hoş bulunmaz dilde zevk-i zikr-i Hakk,
Sende benlik olsa, ya sûd ü ziyân.

4. Fâriğ olsa kendi kendinden gönül,
Şâhid-i mezkûru bulur bî-gümân.

5. Dilde kalmaz zikr-i esmâ ve sıfât,
Zât mezkûr olsa, cân içre ıyân,

6. Kalbe müstevli olunca zikr-i zât,
Hâtıra gelmez dil ü can ü revân.

7. Vâlih ü medhûş eder cânı müdâm
Ol cemâl-i lâ yezâl-i bî-nisân.

8. Ne dilersen Hakk verir anı, fakat,
Sen seni hem istemezsin ol zaman.

9. HAKKI, Hakk'dan iste böyle devleti,
Etme fikr-i câh ü mâl ü hanümân.

1. Ey gönül! «Bu» ve «O» düşüncesini taşıma. Eğer zikrin Hakk olursa ebedî hayat bulursun.

2. Allah'tan gayriyi unuttun madem, öyleyse O'nu sessiz ve dilsiz zikrediyorsun demektir.

3. Eğer kendinde benlik, fayda ve zarar endişesi bulunursa gönüldeki Allah zikrinden zevk alamazsın.

4. Eğer gönül kendi kendinden vazgeçerse hiç şüphesiz zikir güzelini bulur.

5. Eğer Zât, can içinde apaçık zikredilirse, isimler ve sıfatların zikri gönülde kalmaz.

6. Allah'ın zikri kalbi kuşatınca gönül ve can hiç hatıra gelmez.

7. Hiçbir nişânı belli olmayan Allahü Teâlâ, canı, devamlı kendinden geçmiş ve hayran eyler.

8. Her ne dilersen Allah onu verir fakat, o zaman sen kendini bile istemezsin artık.

9. Ey Hakkı! Allah'tan böyle bir devlet iste de hiç mevki, mal ve mülk düşüncesi taşıma.

BEŞİNCİ NEVİ: Daimi zikrin netice ve istiğrakını, hâl ve kerâmetlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, zâkirin hadîs-i nefsi, onu hasıs şehvetlere cezb ile âsi etmese ve zikrullah ile meşgul olup, gece gündüz halvetten dışarı çıkmasa, birkaç gün içinde, kalbinde Hakk'ın nûrları parlar. Önce çakıp geçen şimşek gibi parlayıp, sür'atle geçer. Sonra tekrar gelip, bir müddet kalır. Sonra devamlı olup, gönül ondan lezzet bulur. Sonra nâtık olup, rûh ondan hikmet alır. Mâsivâyı unutup, onda müstağrak olur. İşte sessiz dil ile zikirden zâkire üç netice hâsıl olur ki, onlara müstağrakat-ı selâse derler. Birinci istiğrak, vücûdun zikrullah ile istiğrakıdır. Bu istiğrak, zikrullah ateşi ile, habis eczâ yanıp, tayyib ve lâtif eczâ kaldığı zaman hâsıl olur. O zaman onun vücûdunun cüzlerinden herbirinden, davul ve zurna sesleri gibi zikr duyulur. Zikr ile eczâ istikamet bulunca, eczânın sesi, arı vızıltısı gibi hafif olur. Bu istikametten önce, zikrullah ateşi onun başına geldiğinde, davul ve zurna seslerinin gelmesi, sultan-ı zikrullahın oraya olan debdebesindendir. Bazan zâkir, bu debdebeye dayanamayıp, aklını yitirir veya düşer ölür. Ama aklı vehmine galib olan zâkire, aslâ zarar vermeyip, belki duyma zevki verir. O şiddetli seslerin sırrı, zikrullahın mâsivânın zıddı olmasıdır. O hâlde bir yere gelince, orada zıddını kovmakla uğraşır. Nitekim su ile ateşin temasından birbirini kovma sesleri duyulur. Bunun gibi, zikrullah ateşinin, o zâkirin vücûdunu mahv ve nefy sesleri duyulur. Sonra zikrullah ateşi, diğer a'zâlarına düşünce, ona kendi vücûdu eczâsından değirmen taşı sesi ve dalgalı denizin sahilinde, dalgaların yarması ve kıyıya çarpması sesleri, akarsulardaki çağlayan ve şelâle sesleri, şiddetli rüzgârın yapraklara çarptığı zaman çıkan uğultusu ve büyük ateşin, rüzgârla tutuşması, büyük gök gürültüsü gibi sesler gelip, her birinden binlerce zevk ve safâ bulur. Bu seslerin sırrı şudur ki, insanın vücûdu, yerde, gökte ve ikisi arasında olan kesif ve lâtif cevherlerden terkib olunmuştur. Bu sesler, bu cevherlerin zikr ve tesbihleri olarak bulunmuştur. O hâlde, zikirleri kendi vücûdunda bulan kimse, Allahü Teâlâ'yı her dil ile zikr etmiş olur.

İkinci istiğrak şudur: Ondan sonra zâkirin başı üstünden, daire gibi bir delik açılır. Oradan üzerine zulmet iner. O, vücûd zulmetidir. Sonra ateş iner; o, zikrullah nûrudur. Sonra yeşillik iner; o gönül ve rûh yeşilliğidir. Sonra ona varidât-ı ünsiyye ve envâr-ı kudsiyye gelir; onlar Hak Teâlâ'nın fadl ve rahmetidir. İşte o zâkirin vücûdünün eczâsı, tepeden tırnağa kadar emn ü emân, rağbet ve iman,

yakin ve irfân ile ve Hakk'ın zikri ile dopdolu olur. Gönül ve rûhu, zevk ve sürûr ile, şevk ve neş'e ile, üns ve huzûr ile dolup, tam rağbetle Zülcelâlin cemâli tarafına döner. Safâ istiğrakından zikrullah da kalbinde müstağrak olur, kalır. O zaman kalbinden, gönlünü çok derin bir kuyu gibi, zikrullah ise kova gibi ona inip, ondan su çeker bulur. O hâlde uzuvlarında yükselme ve titreme peyda olup, ondan anlaşılmaz mecburî hareketler meydana gelir. Allahü Teâlâ'nın zikrini terk edince, göğsünde kalbi zikrullah arzusu ile, ana rahmindeki çocuk gibi vurur. Sanki zâkirin kalbi Hazret-i Meryem'in oğludur. Zikrullah onun için, süt gibi olup, onunla kuvvet bulup büyüdüğü zaman, zikrettiğine iştiyâk ve ihtiyacından, gayr-i ihtiyarî sayha edip ağlar.

Kalb ile olan zikrin, arı sesi gibi sesi gelir. Ne çok gizli, ne çok kuvvetli olur. Çok zikr edenler, kalb zikrinin sesini harfleriyle işitir. Zikrullahın kalbe geçmesinin alâmeti, zikredenin, kendi içinde nûrdan bir pınar bulup, bunun sür'atle aktığını görmesidir. İşte onunla, kalbi mutmain olup, onu münis edinir.

Üçüncü istiğrak: Bundan sonra, zikrullah gönülden sırra inip, zikreden zâkirin mezkûrde gaib olmasıdır. O hâlde o zaman onun zikretmesi ancak o istiğraktır. Bu istiğrakın alâmetlerindendir ki, zâkir zikrullahdan fâriğ olsa, zikrullah onu terk etmeyip, onun içinde uçar durur. Onu gafletten uyandırıp huzûra getirir. Diğer bir alâmeti de şudur: Zikrullah onun a'zâsını ve başını öyle kuvvetli bağlar ki, sanki zincir ve bağlarla hareketsiz kalmıştır. Diğer bir alâmeti de, zikrullah ateşi ondan alevlenmez ve nûrları gitmez. Belki o zikreden, devamlı olarak kendi etrafında saf nûr kaynağı bulup, üstünde yükselen ve inen nûrlar görür. **«O hâlde beni zikrediniz»** tevfikiyle, **«Sizi zikredeyim»** devletine kavuşmuş olur. Yükselen kalbin nûrları, inen Arş'ın nûrlarıdır. Ama ilk açılma basiret gözünde olur. Sonra yüzünden, sonra sadrından, sonra bütün bedeninden olur. Nazm:

1. Seninle olduğum an içre pür-safâ olurum,
Kendimle olduğumda zevkten cüdâ olurum.

2. Seninle pür-taleb ü şevk u zevk hoş hulkum,
Benimle pür-keder ü havf ü pür-ezâ olurum.

3. Seninle Cennet olur kalb, benimle Cehennem,
Seninle cümle devâ'yım, benimle dâ olurum.

4. Seninle kıble-i halkım, benimle merdûdum,
Seninle hurrem olur dil, sana fedâ olurum.

5. Seninle izz ü saâdet müyesser oldu bana,
Benimle zâhir ü bâtında bi-nevâ olurum.

6. O kimse kim lahd-ı sînesi gülistândır,
Dimez ki kabirde kurdlara gıdâ olurum.

7. Lâhdindir ki bu eflâke hem bu cân sığmaz,
Geçince beşi altıyı vâsıl-ı Hudâ olurum.

8. Gehice âyine-i rûşenim tahaffuz için,
Gılaf-ı cisme girip lâbis-i ridâ olurum.

9. Gehî mücerred olup dü cihânı seyr ederim,
Bu hâk ü âbı koyup pür-hevâ olurum.

1. Seninle birlikte olduğum zamanlar esenlik içinde olurum. Kendi başıma kalınca ise zevkten ayrı düşerim.

2. Seninle iken huyum, istek, şevk ve zevktir. Kendimle iken ise keder, korku ve ezâlar ile dolarım.

3. Kalb, Seninle Cennet; benimle Cehennem olur. Seninle hepten devâ iken kendimle hastalıktan ibaretim.

4. Seninle halkın kıblesi, kendimle ise yüz çevirilen biriyim. Seninle gönül sevinir ve Sana fedâ olurum.

5. Sennle, yücelik ve kutluluk erişti bana. Kendimle ise açık ve gizlide çâresiz kalırım.

6. O kimse ki bağrının fidanı gül bahçesiydi, demez ki «Mezarda haşarata gıda olurum!»

7. Senin mezarın olan feleklere bu can sığmaz ki. Beşinci altıncı kat göğü geçince ancak Allah'a kavuşurum.

8. Bazan parlak bir aynayım, ki gizlenmek için beden kılıfının içine girip bir örtü ile örtünmüş olurum.

9. Bazan mücerrede bürünüp iki cihanı da seyrederim. Bu toprak ve suyu bırakıp havaya karışır yok olurum.

ALTINCI NEVİ: Zikrin üç derecesini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, harflerle olan zikr, dil ile zikirdir. Önce huzûr olmayıp, devamlı zikrin birinci derecesidir. Sonra kalb dile uyup, zikrullah dilden kalbe gidip, kalbin zikri olur. O zikir, huzûr olup, daimî zikrin ikinci derecesidir. Sonra o huzûrdan zikr olunana gayb olup, daimî zikrin ikinci derecesidir. Sonra o huzûrdan zikr olunana gayb olup sırrın zikri olur. O gaybî zikr olup, devamlı zikrin üçüncü derecesidir. O zâkir bu gaybetten huzûra gelip, zikrullah yaptığını his ederse, bir derece inmiş olur. Eğer bu huzûrdan gafil olup, Mevlâ'nın zikrini dilin laklakasına iktisâr ederse, o iki derece inmiş olur. Zikrullah, gafletle de olsa, terkine yol bulunmaz. Zira zikrullah için büyük saltanat vardır ki, inkâr olunmaz. Lâkin zâkirin vücûdu bâki kaldıkça, o saltanattan perdelenmiştir.

Zâkir uyku ile veya gaybetle, yahut beden za'fiyeti ile kendi vücûdundan ârî olur. O zaman zikrullah sultanı, onun kalbine müstevli olur. O büyük bir nûr olup, zâkirin üzerine üstünden, önünden veya arkasından geldiği zaman, o bundan sarsılır. Gayr-ı ihtiyari yüksek sesle, **Lâ ilâhe illallah**, yahut **Allah**, yahut **Hû** deyip, büyük bir kuvvet ve şiddet bulup, ondan secdeye düşüp, kendinden geçer. Yahut vücûdu hareketsiz kalır. Bir kaç saat sonra yine kendine gelir. Bu hâl ona, zikrullah ile bulunması kadar hâsıl olur.

Zikrullaha devamla, dilden kalbe geçer. Ona devamlı sırra varır. Zâkir, mezkûrun mâsivâsından kayb olur. O hâlde mârifet isteyici olan zâkir, zikre devamla, o kadar zikrullah eder ki, dil zikri, kalb zikri olup, kalb zikri de, sırrın zikri hâline döner. Sır zikri de üns zikri olup, bu ise, zikr-i kudsi'de nihayet bulur. Mârifet yolunun esası olan zikr ile meşgul olup, devam üzere yapınca, zâkirin rûhaniyeti kuvvet bulup nefsinin hükmünden dışarı çıkar. İşte insani rûh, hayvani rûh üzerine galib olup Mevlâ'nın mârifetine tâlib olur. Zikr eden gece ve gündüzünü, zikrullah ile ihyâ ederse, Hak yolunu şimşek gibi sür'atle geçip gider. Yok, zikrullahda ihmâl ederse, nefsi onu insanlığına döndürüp gecikme yapar. Üç günlük yolu, ancak otuz yılda alır. O zâkir, devamlı zikrederse, elbette onun a'zâ ve mafsallarında bir çeşit sızı peydâ olur. O sızı, bir miktar ateşle kalbinde de görülür. Kendisi bilir ki, bu sızı ve yanmadan ne derece zevk ve safâ bulur. Yâ Rabbi, bizi bu sızıdan ve ağrıdan mahrûm eyleme ve sana şükr etmemizi ihsân et.

Ey aziz! Bu sızı ve ağrının sırrı şudur ki, o zâkirin gaflet günlerinde a'zâ ve kalbinde yerleşen lezzet ve hazları, Allahü Teâlâ'nın zikri, onlardan söker atar. Kalbe Hakk'ın zikrinin nüfuza başlaması budur. İşte o devamlı zikrin eseri gönülden rûha ulaşıp, rûh zikr eder. Hilâfetle gönül tahtında oturup, iç ve dış duygulara hükmünde kahir ve mâhir olur. Şehvani nefse galip gelerek, mâlik olduğu hükümetten ma'zûl olup, temiz rûha mahkûm olur. Sonra o devamlı zikrin eseri, rûhtan sırra gidip, o zikr eden ârif ve kâmil olur. Daimi zikrin hulûsundandır ki, onun eseri gönülden bütün uzuvlara gelip, organlarda tasarruf yapınca, bedenin bütün eczâsı, atar damarlar gibi hareketli olur. İşte o zâkire bu hâlden büyük tehlike baş gösterir. Nefsine aldanıp zikrullahı tedricen azaltır. Çıktığı gibi geriye döner. Zira onun kalb penceresi tedricen açıldığı gibi, yine tedricen kapanarak, tamamen karanlık kalır. Böylece Allahü Teâlâ'nın; **«Zikrimden yüz çevirenin geçimi darlaşır ve onu kıyamette kör olarak haşr ederiz»**, buyurduğu, nihayet alçaklığa gelir. Zira bir kul, Mevlâ'sına bir yol ile gitse, sonra yüz çevirip geri dönse, Mevlâ ona kahr edip, en şiddetli belâlara uğrattığı bilinen bir gerçektir. Onun bu yüz çevirmesi, Allahü Teâlâ'nın zikrine başlamasından önce olan

hâlinden[1] daha çirkin ve büyük suçtur. Evliyâ katında böyle yüz dönen, mürted hükmündedir. O hâlde o zâkirin,[2] bu büyük tehlikeyi gözönüne getirip, bütün vakitlerini zikrullahla geçirip gafil olmaması lâzımdır. Öyle ki, bir nefesi[3] bile Hakk'ın zikri olmadan harcamamalıdır. Halbuki, amellerin efdâli,[2] hâllerin en şereflisi, sıfatların en olgunu ve vakitlerin en iyisi, zâkirin kendini, Hakk'ın zikrine teslim etmesidir. Böylece Allahü Teâlâ'nın zikrinde fâni olup, mâsivâdan kurtulur. Kendi nefsinden de geçer. Zikrullahdan da gayb oluncaya kadar, zikrden vazgeçmeyip, devam eder. Nazm:

1. Allah Allah ismini zikreyle cândan bir zaman,
Tâ müsemmâ aşkı nûrundan dola leyl ü nehâr.

2. Bulsa dil sultan-ı aşkı, rehzen-i dinden ne gam,
Rehber-i dûndan ganidir, yok anınçün intizâr.

3. Aşkı söyle, aşkı iste, aşkı oku, aşkı bil,
Aşkı dinle ,aşkı giyin, aşkı nûş et, aşkı hâr.

4. Tâ ki, aşkolsun vücûdun sende benlik kalmasın,
Çünkü benlik kalmaz oldun ayn-ı aşk ü şehriyâr.

5. Bir kabâdır kamet-i insana bu şer'-i şerif,
Aşk ona atlas libasdır, akl ona nakş ü nigâr.

6. İkisi bir cinstir bil, şey-i vâhiddir, fakat,
Aşktır bahr-i muhît ü akldır mevc ü bihâr.

7. Akl burhânı gibi ger hüsn-i aşk olsa ıyân,
Perde-i vehm ü hayâlâtı ederdi târûmâr.

8. Çün nazardan tayy olur, tûmâr-ı evham ü hayâl,
Pâk olur mir'at-ı âlem cümle kalmaz bir gubâr.

9. Hâr-zâr-ı kesret içre verd-i vahdet seyr eden,
Ârifin gözünde HAKKI, âlem olmuş lâlezâr.

1. Bir zaman tâ cândan Allah Allah ismini zikret. Tâ ki O'nun aşkının nûrundan gece ile gündüz dolsun.

2. Eğer gönül, aşk sultanını bulursa, dinin yolunu kesenlerden ne gam? O, aşağılık rehberlerden zengindir, onun için bekleyiş yoktur.

3. Aşkı söyle, aşkı iste, aşkı oku ve aşkı bil. Onu dinle, onu giyin, onu iç ve onunla yan.

4. Tâ ki vücûdün baştan sona aşk olsun da kendinde benlik kalmasın. Çünkü sen aşkı tâ kendisi ve sultanı oldun, onun için sende benlik kalmaz.

5. İnsanın vücûdu için bu şerefli din bir elbisedir. Aşk, onun atlas giysisi, akıl da üzerindeki nakış ve süs.

6. *Aşk ile akıl ikisi aynı şeydir, ancak aşk bir okyanus, akıl ise dalga ve köpüğüdür.*

7. *Eğer aşkın güzelliği akıl delili gibi apaçık olsaydı, vehim ve hayâl perdelerini târûmâr ederdi.*

8. *Mademki vehim ve hayâl tomarı, nazar ile yer değiştirir, o zaman âlemin aynası tertemiz olur ve üzerinde bir toz taneciği bile bulunmaz.* (Gönül aynası temizlenir).

9. *Kesret dikenliği içinde vahdet gülünü seyreden ârifin gözünde âlem bir lâle bahçesinden ibarettir ey Hakkı!*

YEDİNCİ NEVİ: Dil ile zikrin sonunun alâmetlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, daimi zikr, melekût âleminin açibliklerinin anahtarı, Hazret-i Lâhut'un yakınlığıdır. Daimi zikr, zâkire dil ve kalbi, insanlara meyletmekten, düşmanlıktan, geçmiş ve geleceği hatırlamaktan ve işlerini düzenlemek düşüncesinden korunmuş, daima Allahü Teâlâ'yı murakabe edip, O'nun hâzır olup zikr ve fikr ile dolar. Düşünceleri çıkarıp, zikrullah cilâsı ile kalbe cilâ vermelidir. Hattâ kalbi tasfiye etmeden önce, itikad ve namaz bilgileri ile yetinip, diğer ma'kulât ve mahsûsat ile meşgul olmayıp düşünceleri atmakla huzûr ve murakabeye ermelidir. Zira bir kimse önceki ve sonraki ilimleri öğrense, ömrünün sonunda hiç birisi ona fayda etmeyip, müdrike levhinden hepsi silinecektir. Bir kimse huzûr melekesine mâlik olup, vahdet dairesine adım atmış olsa, o vahdet huzûru, can verirken, onunla kalıp, yardımcısı ve dayanağı olacaktır. O hâlde vûkûf-i kalbiye devam etmek her zaman lâzımdır. Zira üns huzûrunu bulmak her ârife lâzımdır. Rübâi (tercümedir):

Efendim ehl-i dilin, olduğu yerde bulun,
Senin yan tarafında, bir gönül hâsıl eyle.

Ezeli ma'şûkun sen, yüzün görmek istersen,
Senin aynan kalbindir, ona dön, nazar eyle.

Zikr eden, daimi zikr ile bir makama ulaşır ki, kalbine ledünnî ilimler münkeşif olup, onlara yapışır ve lezzet alır. Eğer Hakk'ın cezbesi erişmemişse, o ilimlerle kalır. Lâkin Hakk Teâlâ sâdık zâkire hidâyet edip, onu o ilimlerden, kendi muhabbetine cezb eder. O zâkir bu büyük devlet ile, Hakk'ın ilim denizinin dalgaları olan, ledünnî ilm ile iştigalden bile istinkâf eder. Muhabbet caddesinden ayrılmayıp, huzûr yoluna gider. Zâkir, daimi zikr ile öyle bir makama ulaşır ki, ona, zikretme de, zikr olunanın seni nasıl zikrettiğini gör. Zira sen zâkir değilsin, ebedî mezkûrsun. Lâkin vücûdunun hicâbından mezkûr olduğunu bilmezsin denilir.

Zikr eden, devamlı zikirle, zikrullahda müstağrak olup, vücû-

dundan fenâ bulunca, dil ile zikri terk edip, kalbiyle daimi huzûr içinde müstağrak olur. İşte o zâkirin kalbi, dilin zikri ile karıştığından, o dil zikrinden öyle men olunur ki, diline aylar ve yıllarca zikrullah gelmez. Ancak namazda gelir. Zâkirin bu makama kavuşmasının alâmeti, zikrin sırrına ulaşmasıdır. Zikrin sırrına o zaman varır ki, zikri bıraktığı zaman, zikrullah onun diline iğne ucu gibi batar, yahut yüzü, tamamen dil olup, akıp gelen nûr ile zikr eder bulunur. Zikr edenin vakti sâfi olunca, kalbinde bir himmet eli bulur. Onunla gaybdan alabilir. Kendi duygularından her gayb oluşunda, öyle şiddetli sesler duyar ki, kulak zarı patlayacak gibi olur. O zaman elinde olmayarak sayha vurup, secdeye düşüp, sonra Hakk'ın lütfu ona erişir. Takatı kadar tecrid eder ki, cismi dayanıp ölmesin. O hâlde, **«Kulağı ben olurum, benimle duyar»**, işaretiyle ve **«Allahü Teâlâ iman edenleri sever, onları zulmetten nûra çıkarır»**, müjdesiyle hâli gösterilmiş olur. **«Bu, Allahü Teâlâ'nın büyük ihsânıdır, dilediğine verir. O büyük ihsanlar sahibidir».**

Denenmiş işlerden biri de, mârifetullaha en yakın yolun, zikrullaha devam olduğudur. Çünkü isim müsemmâ, yâni sahibi ile olup, ondan ayrılmaz. Dil zikri ile, ismi söylemeye o kadar meşgul olur ki, kalbinden perdeler kalkıp, müşâhedeye kavuşur. Kalbi, zikr olunanın müşâhedesi ile olup, dili zikirden ayrılır. Çünkü kulun, o huzûrda, Mevlâ'yı fikr etmesi münasib değildir. Bunun için ismin tekrarı, huzûru nedeblerine uymaz. Nitekim sultanın huzûruna girip, hizmet makamında, onun karşısında oturanın, o zaman sultanın ismini tekrar tekrar söylemesi gerekmez. Zira onu akılsız sayıp, huzûr-ı hümâyûndan çıkarırlar. Aynı şekilde şurası da gayet açıktır ki, zikrullah delildir. Medlûlü bulan kimsenin delile ihtiyacı kalmaz. Fârisi kıt'a (tercümedir):

Müşâhede meclisinde zikr olmaz,
Mücâhede yolundan başkasında bulunmaz.
Sen eğer hazır isen, hû demen ne içindir?
Kumru kuşu görünmez ve hep guk guk der durur.

Nazm:

1. Ne devlettir ki dildârım sen oldun,
Enis ü münis ü yârım sen oldun.

2. Dil-i pür-derdimin dermanı sensin,
Şifâ-yı cân-ı bîmârım sen oldun.

3. Sürûrumdan sığışmam bu cihana
Dem-â-dem çünkü gam-hârım sen oldun.

4. Bana hasm olsa âlem halkı gam yok,
Ne korku çün nigâh-dârım sen oldun.

5. Safâlar, ger cefâlar bulsa canım,
Refik-ı cümle etvârım sen oldun.

6. Sana dil vermişim en cân-ı âlem,
Ezelden çünkü dildârım sen oldun.

7. Güzeller vasfın etsem, dilde sensin,
Murâdım, cümle muhtârım sen oldun.

8. Desem ism-i şerifin, ya demezsem,
Dilimde cümle güftârım sen oldun.

9. Sana ta'zîm eder dillerde HAKKI,
Der inkârım yok ikrârım sen oldun.

1. Bu ne saâdettir ki, sevgilim Sen oldun. Dostum, sevgilim ve yârim Sen oldun.

2. Dertlerle dolu gönlümün dermanı Sen'sin. Hasta canımın şifâsı Sen oldun.

3. Sevincimden dolayı cihana sığmıyorum. Çünkü devamlı gamını çektiğim Sen'sin.

4. Bütün insanlar bana düşman olsa gam değil. Ne korku, ki beni koruyan Sen'sin.

5. Eğer canım, safâ veya cefâ bulsa ne çıkar. Değil mi ki bütün davranışlarımda arkadaşım Sen'sin.

6. Ey âlemin canı! Sana tâ ezelden gönül vermişim. Çünkü sevgilim o zamandan beri Sen'sin.

7. Güzelleri anlatsam gönlümdeki kastım Sen'sin. İsteğim ve muradım Sen oldun.

8. Şerefli adını desem, ya da demesem bile dilimdeki bütün sözler Sen oldun.

9. Hakkı Sana gönüllerde ta'zîmde bulunur. Der ki, «İnkâr etmiyorum, bütün ikrarım Sen'sin».

* * *

SEKİZİNCİ NEVİ: Devamlı zikirle meşgul olmanın edepleri, te'sirleri ve hâllerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, zikr edenin, Allahü Teâlâ'yı zikr ederken çok edeplere riâyet etmesi gerekir. En önde kalıp ve kalbini bütün meşguliyetten kurtarıp, boşaltmalıdır. İkincisi, tevbe için gusl etmeli veya abdest almalıdır. Üçüncüsü, iki rek'at abdest şükür namazı kılmalıdır. Dördüncüsü, güzel kokulu, temiz, tenhâ bir yer bulmalıdır. Beşincisi, o yerin karanlık bir köşesinde itikâf ihrâmını asıp, bir seccâde kadar yer kesip, hasır ve kilim üzerinde bir seccâde yaymalıdır. Altıncısı, o yayılan seccâde üzerinde kıbleye dö-

nük olduğu hâlde, bağdaş kurup oturmalı, ellerini oyluklarının üzerine koyup, gizlice zikr etmelidir. Yedincisi, gözlerini yumup, bâtın hislerinin açılmasına gitmelidir. Sekizincisi, şeyhin hayâlini hıfz edip, himmet istemek için, muhabbetle râbıta etmelidir. Dokuzuncusu, geceyi ibâdetle, gündüzü oruçlu olarak geçirmelidir. Onuncusu, çok aç ve çok tok olmaktan kaçınıp, hayvan yağı olmayan yağlı yemekten normal yemelidir. Kısaca, nefsin lezzetlerini ve cismin rahatını tamamen terk etmelidir. Gece gündüz yatmayıp, kendini iple yukarıdan bağlamalıdır. Böylece bedende bulunan unsur eczâsı mahv olup, gönül perdelerden kurtulup, melekût âlemine basiretle bakıp, üns huzûruna kavuşmalıdır. Zikrullahdan sâkıt oldukta, kalp huzûru ile susmalıdır. Gönülde zikrin vâridâtı için müterakkıb olup, teveccühle bir saat kadar kalmalıdır. Tâ ki, otuz yıllık riyâzetle bulunmayan cezbe devletini bir anda bulmalıdır. Zikirden sonra, su içmekten çok sakınmalıdır. Zira zikir, heyecan ve hararet verir. Şevk, zevk ve hâl meydana getirir. Zikr etmekten murad ve maksûd olan bunun gibi hâllerdir. Halbuki zikirden sonra su içmek, bu nûrları söndürür. Kelâl ve melâl verir. Uzuvların titremesine, hastalık, istiska ve baş ağrısına sebeptir. Zâkir, o halvette, başını hareketle zikre yardımcı olmalıdır. **Lâ ilâhe illallah** kelime-i tayyibesini, yahut Allah şerefli ismini zikretmelidir. Bu en büyük ismi, zâtın isimlerini ve bütün sıfatları kendinde toplayıcı bilmelidir. Bu kelime ile bu ismin hangisinden kalbine daha çok tesir ve lezzet bulduysa, onunla meşgul olmalıdır. Hakk'ın mârifet yolları çok ise de, zikr etmek, en doğru ve açık yoldur. **Lâ ilâhe illallah** kelimesindeki **lâ** harfini uzatıp, **ilâhe**'deki **i** harfini belli etmelidir. Böylece laylâhe demeyip, o kelime-i tayyibeyi doğru söylemelidir. **Lâ ilâhe** deyince, mâsivâyı atıp, **illallah** deyince Hakk'ın kâdim olduğunu isbat etmelidir. Bu kelimeyi sessizce söyleyip, kalp huzûru ile gece gündüz tekrar edip, her söyleyişte mânâsına varmalıdır. Zâkir, beşeri tarafı galip, şehvetlere râğıb ve benlikte olduğu müddetçe, diliyle her **lâ ilâhe illallah** dedikçe, kalbiyle, **Allah'dan başka ma'bûd yoktur**, demesi lâzımdır. Beşeriyyeti zayıf olup, şevki ve zevki çoğalırsa, o zaman diliyle **lâ ilâhe illallah** dedikçe, kalbiyle, **Allah'dan başka matlûb yoktur**, diyebilir. Düşünce ve hâtıraları kalmayıp, vahdet-i vücûd onun bâtınından zuhûra gelince, o zaman diliyle **lâ ilâhe illallah** dedikçe, kalbiyle **Allah'dan başka varolan yoktur**, demesi câiz olur. İşte bu zâkir, **lâ ilâhe** ile mâsivâyı nefy ettikçe, **illallah**'ın te'siri kalbinde yerleşir. Oradan a'zâsına sirâyet eyledikçe, tepeden tırnağa kadar bedenin her cüz'ü harekete gelir. Kalbinden kapı açılıp, çok hâller ile, yüksek makamlar bulur. Adı geçen tecelliler ile, zikrden gayb olur. O gaybet müşâhede, yahut nevme sayılır. Müşâhede ile nevmenin farkı, yukarıda açıklandığı gibi duyulur. Velhâsıl mâsivâdan pâk olan kalbe, mârifetullah emâneti konur. Nitekim, gaflet uykusun-

dan ayılan, uyanık ârif sayılır denmiştir. Bu zâkir, aşağı himmetli olmayıp, keşf ve kerâmet ile kalmayıp, kerâmetin erkeklerin hayzı olduğunu bilmelidir.

Zikrullahdan başka vird ve duâ okumak ile meşgul olmayıp, ancak farzlar ve sünnetleri kılmalıdır. O kadar zikr etmelidir ki, lâfzın sûreti onun dilinden sâkit olup, eseri kalbe, oradan rûha, oradan sırra gitmelidir. Tâ ki kalbi, mâsivâdan kurtulsun, rûhu azâde, sırrı mukaddes olup, mezkûra kavuşsun. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin huzûruna, âlimlerden onaltı kişi irşâd olmak için geldiklerinde, onlara kelime-i tevhidi telkin edip, her birini ayrı ayrı halvetlerde oturtmuştur. O şekilde bir hafta geçince, onlara, kalbinizde neler buldunuz buyurunca, onlar, ancak dünya sevgisini buluyoruz, demişlerdir. Sonra uyarıp, dünya sevgisini ve dünyada olanları kalbinizden atıp, izzet ve lezzetlerini hiç tatmamış gibi terk ediniz buyurmuştur. Bir hafta daha geçince, onlara, kalbinize ne geldi, buyurunca, onlar cevabında, yalnız âhiret sevgisi geldi, demişlerdir. Yine onlara tenbih edip, onu da terk edin, buyurmuştur. Bir hafta sonra, kalbinize ne doldu, diye buyurunca, onlar, benlik muhabbeti doldu demişlerdir. Bunun üzerine tenbih edip, varlığınızı da terk edin, buyurmuştur. Bir hafta sonra, kalbinizi ne aldı, buyurunca, onlar, yalnız Allah sevgisi aldı, demişlerdir. Bunun üzerine onlara ism-i Celâlin zikrini telkin edip, on gün kadar zaman tâyin etmiştir. Kırk gün tam olunca, hazret-i Cüneyd, onlara gelip, kalbinizde ne kaldı, deyince, onlar, kalbimizden mâsivâ gitti, ancak Allahü Azimüşşân kaldı, demişlerdir. Bunun üzerine hazret-i Cüneyd onlara duâ edip: «Ona devam ediniz. Mademki muradınızı aldınız, dilediğiniz yere gidiniz. Kurtuldunuz. Tabiatı selim olup, size teslim olanları böyle irşâd ediniz», buyurdu. Beyt (tercümedir):

> **Terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i varlık, terk-i terk,**
> **Âriflerin tâcı dünyada dört terktedir.**

Bu makama kavuşan zâkirin mânevî halvette ünsü Allah ile olur. Ne halvetle, ne halk ile olur. Sûreti halk ile olur, mânâsı Hakk ile, Kesrette vahdet iledir. Hakk'tan gafil kalmaz. Hakk ile olunca, halktan mahcub olmaz. Ona göre, vahdet, kesret, halvet ve sohbet eşit olur. Zira onun her hâlinde ünsü Allah'la olur. Beyt:

> **Kesreti vahdette bulmak, vahdeti kesrette hem,**
> **Bir ilimdir ol ki, cümle ilm ü irfân andadır.**

Kesreti (çokluğu) *vahdette* (teklikte) *bulmak ve vahdeti de kesrette bulmak öyle bir ilimdir ki, bütün ilim ve bilgiler onun içinde mevcuttur.*

Bu zâkirin kalbi, kelime-i tayyibe-i tevhîdin devamında olan vahdâniyyet nûrları ile münevver olunca, elbette o nûrlar, kalbinin etrafından kâinata aks eder. O zaman varlıkların vücûdunun hakikî değil, itibarî olduğunu görür. Bütün kâinatın zulmeti onun müşâhedesinde mahv olup, mükevvinin nûrları kalır. Her hâlde, özellikle fiiller aynasında, gayriden fâriğ olup, sırrı Fe'âlin vahdâniyyeti ile daima meşgul olur. Verilen ve verilmeyen, zararı ve faydayı O'ndan bilir. Bütün eziyyet ve acıları, hediye ve ni'metleri, insanların fiillerini ve sair hâl ve nizamları Hakk'dan görüp, halk ile bir muamelesi kalmaz. Hakk'ın huzûru ile daimî sürûr bulup, aslâ acı duymaz. Allahü Teâlâ'yı zikr etmek ise, tam fikri doğurur. Nazm:

1. Ger dilersen ki kalmasın efkâr,
Hakkı zikr et ki, dil dola envâr.

2. Kim ki mest etmez anı zikrullah,
Aşkı münkirdir etse de ikrâr.

3. Kıl ânı bir behâne ile birûn,
Tâ derûn ola menba'-ı esrâr.

4. Der-kenâr eyle ortadan kendin,
Sen sana hoş sarıl hemân ey yâr.

5. Ehl-i dil hırs ü şehveti hoştur,
Oldu makbûl u hûb çün gül ü hâr.

6. Sûretâ şehvet ise ma'nâda,
Misl-i nâr-ı Halîldir gülzâr.

7. Zikr-i Hakk'dan gelir dile hâlet,
HAKKI, zikr eyle Hakk'ı leyl ü nehâr.

1. Eğer bütün düşüncelerden sıyrılmak dilersen Allah'ı zikret ki gönül nûrlarla dolsun.

2. Allah zikri ile mest olmayan kişi, ikrar etse de, gerçekte aşkı inkâr ediyor demektir.

3. Bir bahane ile içine al ki, tâ ki gönlün sır kaynağı olsun.

4. Önce kendini ortadan ikiye böl de sonra kendine sarıl ey dost.

5. Gönül ehlinin hırs ve şehveti ne hoştur. Çünkü gül ile diken yanyana olunca güzeldir.

6. Görünüşte şehvet ise de gerçekte Halil Peygamberin ateşi gibi bir gül bahçesidir aşk.

7. Gönle, Allah'ı zikir ile hâlet gelir. Onun için ey Hakkı! Gece gündüz Allah'ı zikret.

DOKUZUNCU NEVİ: Kelime-i tevhidin fazilet ve kerâmetini ve özel te'sirlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, **Lâ ilâhe illallah** mübarek kelimesi, en büyük ve en yüksek kaledir. Mevlâ'nın tevhid ilmidir. O sağlam kaleye giren ebedî saâdeti ve sonsuz ni'metleri bulur. Ona girmeyen sonsuz azab ve şekâvet yolunu tutar. O hâlde bu mübarek kelime, kalbin etrafında kale olmayınca ve onun rûhu bu daireye merkez yapılmayınca, saltanatla nefsinin hevâsını, o merkez noktasına girmekten korumayınca, o kalenin dışında kalırsın. Rûhun ona girmemiştir. Sade dil ile söylemekten bir fayda hâsıl olmamıştır. O hâlde, bu kelime-i tayyibeden nasibinin ne olduğunu düşün. Eğer nasibin onun rûhu ve mânâsı ise, muhakkak ki, iki dünya saâdeti senin içindir. İsmin iyiler defterinde, evliyâlar arasındadır. Eğer ondan nasibin yalnız dil ile kuru bir ifade ise, o münâfıkların pay ve nasibidir. Zira kalenin ismini söylemek insanı korumaz. Kılıcın ismi kesmez. Çünkü bu kelime-i tayyibe, mânâsıyla, rûh ile cesede benzer. Mânâsız, yalnız cansız beden gibidir. Cansız bedenden bir fayda gelmediği gibi, bu kelime de, mânâsı olmadan hısn [kale] olmaz. O hâlde ihsan âleminden olanlar, bu kelimeyi sûret ve mânâsıyla almışlardır. Sûretiyle zâhirlerini, mânâsıyla bâtınlarını süslemişlerdir. Onunla iki âlem saâdetini bulmuşlardır. **Lâ ilâhe illallah** dediğin hâlde, ehil ve evlâdınla rahat oturur, mal ve meskene dayanırsan, onu sıdk ile söylemediğin muhakkaktır. Zira hâl lisanı, kâl lisanından açık söyler. Eğer **lâ ilâhe illallah** demenin, kalbinde mânâsının bir semeresi varsa, niçin filâna güvenir, filâna sığınır, filândan bekler, filândan korkarsın. **Lâ ilâhe illallah** deyip, mâsivâ ile ünsiyet edince, ne sen onun için olursun, ne de o senin olur. Zira: **«Bir kimse Allah için olursa, Allahü Teâlâ da onun için olur»**, buyuruldu. Lâ ilâhe illallah dersin; onun yeri yalnız dilin olup, kalbinde netice ve meyvesi bulunmadıysa, münâfıklar zümresinde bulunmandan korkulur. Eğer kalbine yer etmiş, işlemiş, dilin kalbinin tercümanı olarak söylüyorsa, hak mü'minsin. Yeri rûhun ise, sen sadece âşıksın. Yeri sır ise, şüphesiz keşifler sahibi ârifsin. **Lâ ilâhe illallah** kelimesindeki **lâ** bir süpürgedir. Onunla sırların yüzünden ağyâr tozları süpürülür. Böylece **illallah** arşının tecellisine ve zât-ı pâke nazargâh olduğundan âgâh olup, onun üns ve muhabbetine lâyık olurlar. Aşk şarabıyla mest olup, hep huzûrunda kalırlar. Nitekim Hakk Teâlâ Dâvûd aleyhisselâma: **«Ey Dâvûd, benim için bir oda [yer] temizle, oraya yerleşeyim»** buyurmuştur. Bununla mârifetinin şartının kalb tasfiyesi olduğunu duyurmuştur. O hâlde, Allah'dan başkasına tutkun oldukça, **lâ ilâhe** nefy kelimesine muhtaçsın. Fakat O'nu müşâhede makamına kavuşur, her şeyden gaib olursan, o zaman **lâ ilâhe** [hiç bir ma'bûd yoktur], nefyinden rahat bulursun. **İllallah** isbatına eri-

şirsin. Tekrar zâtın isminden zevk ve lezzet alırsın. O zaman, Allah bes bâki heves [Allah yetişir, bâki olan odur] olduğunu bilirsin. Eğer lâ ilâhe illallah sultanı, insanlığın şehrini istilâ ederse, onun diyarı dairesinde benlikten bir bina olmaz ve onda yabancı birisi oturmaz. Onunla senin de sabrın, kararın kalmaz. Neml sûresindeki: **«Hükümdarlar bir köye [bir şehre] girdiklerinde, orayı bozarlar, halkının aziz ve üstünlerini, zelil ve hakir ederler»**, âyet-i kerimesi gereğince, kibir azizin zelîl, çokluk azizin az olur. Beşerî izzetin mahv olup, aziz vücûdün fenâ bulur. İşte her kötü sıfatın, iyi bir huya dönüşüp, her sultanın hükmü son bulur. Ancak **lâ ilâhe illallah** sultanı, öyle bir vâlidir ki, hükmü önceki ve sonrakilerin hepsini içine alıp, sonsuz öncelerden, sonsuz geleceğe kadar sâbit ve nâfiz kalıp, kimi isteyerek, arzu ederek, kimi istemeyerek ve zorla ona mahkûm olur. Zira Hak Teâlâ halkı, tabiat zulmetinde adaletiyle yaratıp, onlara kendi nûrundan, fadl ve ihsanı ile ikram etmiştir. O nûrdan nasibi olan, iki dünya saâdetine kavuşmuştur. Ne olmuş ise, o zaman olmuştur. O hâlde o nûrdan kime verilmişse, o fadl ve ihsan âleminden olmuştur. Nûr isabet etmeyen kimse, adâlet âleminde kalmıştır. O nûr bedenlere değil, hidâyetten ibaret olup, kalp ve rûhlara gelir. Eğer tefrid semâsından tevhid güneşi kalp arzına parlarsa, nefsin âdetleri onunla yok olup, beşerî karanlıklar açılır. **«Yer, Rabbinin nûruyla parladı, nûrlandı»**, ziyasiyle, halk safları **lâ ilâhe illallah** sancağı altında toplandığı seçilir. **Lâ ilâhe illallah** kelime-i tayyibesi, bir mübârek ağaç olup, neticesi vahdaniyyet mârifeti ve semeresi, ferdâniyetin ikrarıdır. Bütün kâinatın var olmasından maksat, ancak bu devlettir. Nitekim Hak Teâlâ buyurmuştur: **«Kulum, seni benim tevhidim için yarattım. Her şeyi de senin için yarattım. Gök sana gölgelik eder, yer seni saklar, yüksek nûrlar üzerine parlar, aşağı varlıklar sana hizmet eder. Orası senin tasarruf yerindir. İşte hepsi senin içindir. Sen ise benim içinsin. Lâkin benden başkasiyle meşgulsün. Her ni'met, benimle meşgul olmaktan alıkoyuyor. İşte o ni'met nikbet ve kötülüktür. Sana her verilen, seni benden uzaklaştırıyor. Onlar belâdır».**

Mârifet yolu yolcusunun menzilleri, konakları üçtür: Biri fenâ âlemi, biri cezbe âlemi, biri de kabza âlemidir. Fenâ âleminde olduğun müddetçe, **Lâ ilâhe illallah** kelimesine devam edersin, cezbe âleminde oldukça, her an **Allah, Allah, Allah** dersin. Kabza âleminde **Hû, Hû, Hû** demekle meşgul olursun. Onun için kalp keşfine kavuşan Lâ ilâhe illallah der. Rûh keşfine erişen Allah der. Esrar keşfine ulaşan ise Hû der. Zira **Lâ ilâhe illallah** kalbin azığı, **Allah** rûhun gıdası, Hû esrârın azığıdır. Belki Lâ ilâhe illallah, kalplerin mıknatısıdır. Allah rûhların, Hû esrârın mıknatısıdır. Kalp, rûh ve sır, bir hokka içindeki sadefin incisi gibidir. Yahut bir oda içinde ka-

festeki kuş gibidir. İşte hokka ve oda kalbe, sadef ve kafes rûha, inci ve kuş da sırra benzemektedir. Odaya girmedikçe kafese, kafese varmadıkça kuşa kavuşamadığın gibi, kalbe girmedikçe rûha, rûha kavuşmadıkça sırra erişemezsin. Demek ki kalp âlemine girdiğin zaman, rûhlar âlemine kavuşursun, ondan da esrâra erişirsin. O hâlde kalbin kapısını **Lâ ilâhe illallah** anahtarıyla açıp, rûhun kapısını Allah anahtarı ile açarsan, sır kuşunu kuş yemi ile beslersin. Zira Hû demek, o kuşa dane serpmektir. Kalbi odaya, rûhu kafese, sırrı kuşa benzetmemiz mecâzidir. Ancak kalp âleminden geçilmedikçe rûhlar âlemine, ondan geçmedikçe esrâr âlemine kavuşulmayacağına işarettir. Yoksa işin esası bunun aksidir. Çünkü rûhlar âlemi, kalb âleminden, esrâr âlemi de, rûhlar âleminden büyük ve geniştir. O hâlde bunun esas misali, iç içe bulunan üç dairedir. Ama dıştaki büyük daire sırlar âlemi, orta daire rûhlar âlemi, en içerdeki küçük daire ise kalp âlemidir. Kalp âlemi, rûh âleminden onun için daha küçük sayılmıştır. Çünkü kalp âlemi, bu şehâdet âlemine, rûh ve sır âlemlerinden daha yakındır. Şehâdet âlemi ise, beden ve sûretler âlemi olup, darlık, düşünce, tehlike, üzüntü, keder, korku ve kaçınma âlemidir. Rûhlar ve sırlar âlemi ise, genişlik, rahatlık, sürûr, kerâmet, emniyet ve selâmet âlemleridir. Ya sen, bu semâda bir yıldız mı bulmuş, bu deryadan bir damla mı almış, yoksa nefsin emrinde kalıp, beşerî galibiyet ile ve zâhir tabiat ile kat kat zulmetler, karanlıklar içinde mi kalmışsın. Demek ki, nefs âleminden kalbe, vücûd zulmetinden nûra çıkarsan, gözlerin görmediğini görür, kulakların işitmediğini işitirsin. Zira, nefs, beşer ve tabiat âlemleri, adâlet âleminin aşağı dereceleri olup, helâk edicilerdir. Kalp, rûh ve sır âlemleri fazl ve ihsan âleminin yüksek derece ve merdivenleridir. Nefs âlemi, gafillerin derekesi, beşerî âlem fâsıkların yeri, tabiat âlemi münafıkların alçak derecesidir. O ise aşağıların en aşağısıdır: Esfel-i sâfilindir. Kalp âlemi âbidlerin, rûh âlemi âşıkların, sır âlemi âriflerin derecesi ve merdivenleridir.

Devamlı zikr ile tabiat, beşeriyet ve nefs derecelerinden, kalp derecesine çıktığın zaman, Hakk'ın tasarrufuna teslim olur, O'na gidersin. O kalplerin değiştiricisi, ân-be-ân kalbini, bazan korkudan ümide, bazan neş'eden üzüntüye, bazan bâst'tan kabza, bazan bekadan fenâya, bazan ayıklıktan sarhoşluğa değiştirip, bazan bu hâlleri aksine çevirdiğini müşâhede edersin. Bazan da, **«Hakkın cezbelerinden bir cezbe, insanların ve cinlerin amelinden ağırdır»**, hükmü gereğince, seni senden cezb edip alır. Kalbin O'nunla mutmain ve sakin olur. Demek ki, başlangıç ve son Lâ ilâhe illallah kelimesidir. Kelime-i tayyibe ve doğru söz odur. En sağlam kale ve Rabbü'l - âleminin dâveti odur. Yâ Rabbi! En sağlam kalene koy. Âmin, Yâ Muîn!

1. Ne haddi var bu hâkin, nice tevhid-i Hûdâ söyler,
Ne mümkündür ki şemsi, zerre medh eyler, senâ söyler.

2. Neye benzer bizim ol zât-ı pâki vasfımız güyâ,
Düşüp deryâya bir mûr ol hadis-i âşinâ söyler.

3. Habîbi çünkü «lâ uhsî sen» der, pes dahî kimdir,
Ki ol vasf-ı Cemâl-i bâ-kemâl-i kibriyâ söyler.

4. Nice mest-i mey-i tevhîd olur, ol dûn-himmet kim,
Hüdâ rızkın verir halka, hüdâvend-i atâ söyler.

5. Hüviyyet bilmez ol sofî ki, mağlûb-ı hevâ olmuş,
Sada-yı enkerü'l-esvât iken yine biyâ söyler.

6. Hakikat müşrik oldur kim, hakikattan dem urmuşken,
Varup sultana arz-ı hâcet eyler iltica söyler.

7. Gel ey HAKKI, gönül Kur'ân'a ver, Ondan haber söyle,
Ki Kur'ân ve haberden nutk eder, çün evliyâ söyler.

1. Bu toprak bedenin ne haddi var ki Allah'ı Tevhid ile anmaktadır. Zerrenin güneşi medhetmesi ve onu övmesi hiç mümkün mü?

2. Bizim o Yüce Allah'ı vasfetmemiz neye benzer ki!.. Güya bir karınca denize düşer de denizi vasfetmeye kalkar.

3. Sevgilisi bile O'nun için «Övgüsünün sınırı yoktur», deyip dururken Yüce Allah'ın güzelliğini vasfeden de kim oluyormuş.

4. O himmetten nâsibi olmayan tevhid içkisiyle nice sarhoş olur ki, halka rızkını veren Allah'tır da o efendisinin verdiğini söyler.

5. Heveslerine mağlûb olan sofu, hüviyyetin ne olduğunu bilmez de bir merkep sesiyle yine yemek ve fasulyeden bahseder.

6. Gerçek müşrik o kişidir ki, hakikatı bilip dururken gider sultana hacetini bildirip ona yöneldiğini söyler.

7. Gel ey Hakkı! Gönlünü Kur'ân'a verip ondan haber söyle. Nitekim velîler de Kur'ân'dan ve din ilimlerinden bahseder.

ALTINCI FASIL

Mârifet yolunun altı esasından altıncısı olan tefekkürün aslını, mahiyetini, özelliklerini, faydalarını ve hâlini beş nevi olarak bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Fikr ve firâsetle kalbi korumayı bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ'nın san'atındaki, yaptıklarındaki bediayı, nizâm, intizam ve güzellikleri düşünmek ve kalbe getirmek, Allahü Teâlâ'yı tanımaya götürür. Nitekim Al-

lahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, Âl-i İmrân sûresi yüz doksanbirinci âyetinde: «Göklerin ve yerin yaratılışında Kadîm olan sânî'i [yapıcıyı] tefekkür ederler», Râd sûresi üçüncü âyetinde: «Bunlar, tefekkür edenler için, Sânî'in [Allahü Teâlâ'nın] kudretine, vücûd ve vahdâniyyetine delil ve alâmettir», Haşr sûresi yirmibirinci âyetinde: «İnsanlara böyle misaller verdik, tâ ki tefekkür etsinler», buyuruyor.

Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: «Bir saat tefekkür etmek, bin yıl ibâdet etmekten hayırlıdır». Yine buyurdu: «Kalbine Allahü Teâlâ'nın tefekkürü dolanın, herhâlde yardımcısı Allahü Teâlâ'dır», «Hakk Teâlâ'nın mahlûkatını tefekkür ediniz. Ancak zâtını tefekkür etmeyiniz, düşünmeyiniz. Onu anlayamazsınız». «Mü'minin firâsetinden korkunuz, zira o Allah'ın nûru ile bakar».

Ehlullah demişlerdir ki; hâli, Allahü Teâlâ'nın fikri ve zikri ile olup, kalbi mâsivâdan boşalmış olana müjdeler olsun. Az bir zaman tefekkür, uzun tâat gibidir. Tefekkür gibi ibâdet yoktur. Tefekkürde halâvat [lezzet, tad] çoktur. Beyt (tercümedir):

Bana göre tefekkür, visâl gibi tatlıdır,
Ma'nâ ve iç yönünden çok zevkli, lezzetlidir.

Allahü Teâlâ'nın zâtını tefekkür eden, düşünen zındık olur. Kudret ve hikmetini tefekkür eden sıddîk olur. Mü'minin içindeki zannı, sözdeki firâsetidir. Tefekkür gönülde bir ışık olup, iyilik ve kötülüğü ayırmakta, akıl ona muhtaçtır. Tefekkür, gönülde olan mârifeti göz önüne getirmektir. Kalbi, gaflet denizine dalmaktan korumaktır. Tefekkür, hâli süslemek için kalp tasfiyesidir. Zülcelâlin murakabesinin başlangıcıdır. Tefekkür, hakikat ağaçlarının bahçesi, dekaik nûrlarının doğmasıdır. Tefekkür, eşyanın hakikatının aynası, içine mânâlar terazisidir. Tefekkür, hikmet pınarlarının coştuğu menba' ve cevherler madenidir. Tefekkür, hikmet kuşlarının şebekesi, ibret nazarının melekesidir. Tefekkür, vâridât ve havâtırın rûhu, kötülüklerin anlaşılmasıdır. Tefekkür, maksud olan mârifeti istemek, Mevlâ'nın ni'met âyetleri ile neş'elenmektir. Tefekkürün heycanı, üzüntülü seslerledir. Tefekkürün neticesi, mârifetullah âyetleri ve Allahü Teâlâ'nın sıfatlarını sevmektir. Tefekkürle, rûhların hareketi, saâdet alâmeti, cismin mâsiyetle hareketi, şekavet alâmetidir. Tefekkürle, arzuları gidermek selâmettir. Meclislerin şereflisi, tefekkürle olanıdır. Muhabbet denizinden bir kâse içmektir. Beyt (tercümedir):

Tefekkür ile seni kalbde hazır görürüm,
Sanki benim içinsin her yerde seni bulurum.

Firâset, yakîin mükâşefesidir. Firâset sahibi gizli şeyleri görücüdür. Firâset, kalbe hücum eden hatıradır. Zıddını uzaklaştırıp, kalbe mahkûm eder. Firâset, gönülde parlayan bir nûrdur. Eşyanın hakikatına parlar. Murakabeye devam, kalbi korumaktır. Tefekkür mârifet ve muhabbet doğurur, fehm ve firâsete götürür.

1. Murâkıb ol ki, dem-i aşktan eser bulasın,
O mübtedâya derûnunda bir haber bulasın.

2. Tul'-ı subh-i saâdet dilersen, uyuma şeb,
Sipihr-i dilde o mihri ıyân seher bulasın.

3. Irağa gitme, sana gel ki, sendedir her şey,
Murâkıb ol ki, derûnunda sen neler bulasın.

4. Sipihri zîr-i kadem eyle tâ cihân göresin.
Bu hâne sakfını geç, tâ ki bir makar bulasın.

5. Bülend-himmet ol ey dil sen öyle pervâz et,
Ki beyda-ı feleki sen de zir-i per bulasın.

6. Hayâl ü hâbı koy ol pür-hevâ-yı aşk ile hoş,
Bu hâk ü âbı koy kim dilde çok sever bulasın.

7. Şarâb-ı aşk içip nefsten geç eyle safâ,
Bu hâk ü âbı koy kim dilde çok şerer bulasın.

8. Çok olsa şevk, o kadar zevk-ı vasl olur ki sudan,
Ne denlü teşne isen lezzet ol kadar bulasın.

9. Sen ehl-i gaflete esrâr-ı aşkı HAKKI deme,
Ki aşk sözlerini dilde çün şeker bulasın.

1. Murâkabe et ki aşk deminden bir eser bulasın. O başlangıca içinde bir haber bulasın.

2. Saâdet sabahının gelmesini istersen geceleri uyku ile geçirme. Böylece o güneşi gönül göğünde seher olmuş hâlde bulasın.

3. Uzağa gitme, kendine yönel ki her şey sendedir. Murâkabeye var da bak hele, içinde neler bulasın.

4. Gökyüzünü ayağının altına al, tâ ki cihanı görebilesin. Bu beden tavanını aş, tâ ki konaklanacak bir yer bulasın.

5. Ey gönül! Yüce himmetli olup öylece uç ki, felek yumurtasını sen de kanadının altında bulasın.

6. Hayâl ve uykuyu bırak ve aşk hevâsıyla hoşça geçim bul. Bu toprak ve suyu bırak ki, gönülde çok sevgi bulasın

7. Aşk şarabını içip nefsini öldür de safa bul. Bu toprak ve suyu bırak ki yoksa gönülde çok şerlere uğrarsın.

8. Özlemin çok olduğu ölçüde vuslat zevkin de büyük olur. Nitekim ne kadar susuz isen sudan o kadar lezzet alırsın.

9. *Ey Hakkı! Aşk sırlarını gaflet ehline söyleme ki, aşk sözlerini gönlünde şeker olarak bulursun.*

İKİNCİ NEVİ: Kalbe gelen hâtıraların menşeini ve isimlerini, iyi ve kötülerinin alâmetlerini ve ölçülerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, insanın kalbine gelen hâtıralar, bir alay mânevî eserler olup, onları Hakk Teâlâ kulun kalbinde icâd ve ihdâs eder. O eserler onu, uzatır ve yaptırır. Bütün hâtıralar, Hakk Teâlâ'dan kalbe gelir. Bu da, ya vasıtalı, yahut vasıtasız olur. Vasıtalı olan, ya melek, ya şeytan, yahut tabiat vasıtasıyla gelir. Ama kalbe gelen bu hâtıralar, eğer vasıtasız olarak gelirse, ona **Hâtır** derler. Bunun alâmeti, sağlam ve kesin olup bâtın hâllerindendir. Bu hâtır, ictihad ve tâat akibince gelirse, ikram için olup, hayırlı olur. Buna **tevfik, hidâyet, lûtf** ve **inâyet** derler. Nitekim Hakk Teâlâ Kelâm-ı Kadîm'inde buyurdu ki: **«Benim yolumda mücâhede edenlere, elbette bize gelen yolları gösteririz».** Eğer günah ve ma'siyet akibinde gelirse, ihanet içindir. O şer kötülük olur. Buna **hezelân, idlâl** [sapıklık] ve **ukûbet** derler. Eğer hâtır kalbe, insanoğluna müvekkel olan melek vasıtasıyla gelirse ve kalbin sağ kulağı üzerinde bulunursa, ona **mülhem**, dâvetine **ilhâm** derler. Bu ilhâm hep hayırdır, iyiliktir. Bunun alâmeti, mütereddid olup, zâhirî amellerden gelip, tâat ve ma'siyet olmadan galib bulunmaktır.

Hâtır, insanoğluna musallat olan şeytan vasıtasıyla gelip, kalbin sol kulağında oturursa, ona **vesvâs-i hannâs**, dâvetine **vesvese** derler. Bunun alâmeti, muztarib ve mütereddid olup, ekseriya günahdan sonra olur. Zikrullah ile azalır ve zayıflar. Bu vesvese, çoğunlukla şer olur. İyilikten men eder, yahut büyük günaha çeker götürür. Eğer hâtır, şehvetlere meyleden tabiatla gelirse, ona **nefs** ve dâvetine **hevâ** derler. Hevâ hep şer ve kötülüktür. Bunun alâmeti, sağlam ve kesin olup, zikrullah ile azalmaz. Bir hâl üzere kalır, gitmez.

Allahü Teâlâ'dan vasıtasız ve vasıta ile kalbe gelen, hayırlı ve şerli hâtıraların alâmetlerini bilmek için dört mizân kurulmuştur: Birinci mizân, ölçü şöyledir ki, kalbe gelen hâtırı şer-i şerife arz edersin. Eğer o hâtır, şeriata uygun ise, hayırdır. Uygun olmazsa, şerdir. İkinci mizân ve terazi, kalbe gelen hâtırı, ilmiyle âmil bir âlime, veya bir mürşid-i kâmile arz edersin. Eğer iyidir derse iyidir. Kötüdür derse, kötüdür. Üçüncü terazi, kalbe gelen hâtırı, sâlihlerin amellerine arz edersin. Eğer onu işlemekte sâlihlere iktida, uyma var ise, iyidir. Yoksa kötüdür. Dördüncü terazi, kalbe gelen hâtıraları nefs ve hevâsına arz edersin. Nefs ondan nefret ederse, kaçarsa, iyidir. Ona meyl ederse kötüdür. Çünkü aldatıcı nefs, kendi

tabiatiyle yalnız kaldığında kötülük ile emr edicidir. Yâ Rabbi, bizi nefsimize yendirme, bir an, hattâ daha da az onunla eyleme!

Ama Allah ismi ateşi ile, nefsi temizlenen zâkirin kalbi, sâf olup, bütün vesvese ve desiselerden fâriğ ve âzâd olup, mârifet ve muhabbetle dolup, üns huzûrunu bulur. Zira Allah ismi, bir ateştir. Tekrar edenlerin kalbinde vesvese ve düşünce bırakmaz, yakar. Allah, zâtın ismi olup, bütün sıfatları kendinde toplayıcıdır. Allah, ism-i a'zâm [en büyük isim] olup, mâsivâdan temizlenen onunla muhteremdir. Ârifin bismillah demesi, Allah'ın kün [ol] demesi gibidir. Bu kelime düşünceyi, kederi giderir. Bu bir kelimedir ki, zehiri bozar. Allahü Teâlâ, kuluna muttalidir ve yakındır. Allahü Teâlâ kalbini kontrol etmektedir. Kahhâr ve Cebbâr'dır. Allahü Teâlâ gizli ve açık şeyleri bilicidir. Allahü Teâlâ'yı seven mâsivâyı unutur. Allah yoluna gider, onu tez bulur. Allahü Teâlâ'ya vâsıl olan, O'nun himayesinde kalır. Hakk'a müştak olan, O'nun ünsünü bulur. Mâsivâyı terk edenin vakti, Allah ile sâfi olur. Nazm:

1. Ol ki, matlûb-i dil ü cândır, karîb-i dildir ol,
Lâkin ondan bî-haberdir dil, aceb gâfildir ol.

2. Menzil-i cânânı, dil hâricten eylerken taleb,
Cân içinde buldu anı kim ona menzildir ol.

3. Can tene meyl ü taallukla tenezzül eylemiş.
Rûh-ı insan, emr-i Hak'tır, sanma âb u kildir ol.

4. Gerçi her dilden o genc-i zâta var bir gizli yol,
Lik bu benlik tılsım olmuş, ona pek müşküldür ol.

5. Gark-ı deryâ-yı vücûd olsa dil, eyler seyr-i bahr,
Seyr-i emvâc eyler ol kim sâkin-i sâhildir ol.

6. Gayrıyım zan etti kendin, çün hevâya uydu mevc,
Her hevâdan geçe ayn-ı bahrdır, kâmildir ol.

7. Âlemi yok eyle kim, şems-i vücûdun zıllıdır,
Zılden yüzün çeviren, şems bulur fâdıldır ol.

8. Levh-i dilden mahv kıl cümle nukûş-ı gayri kim,
Hak'dan özge, her ne bilsen, Hak değil, bâtıldır ol.

9. HAKKI, Hak'dan gayri bir şey kalmasın kalbinde çün,
Mâsivâdan kat' olur dil dostuna vâsıldır ol.

1. Gönül ve canı isteyen kişi gönle yakın olur. Eğer gönül ondan habersizse, bu gafilliktir.

2. Sevgilinin yurdunu, gönül dışardan isteyip dururken canının içinde buldu ve baktı ki onun durağı orasıymış.

3. Can bedene meyledip alâka göstererek tenezzül etmiş. İnsan rûhu Hakk emridir, sakın onu su ve topraktan olmadır sanma.

4. Gerçi her gönülden Allah'ın hazinesine bir gizli yol vardır amma bu benlik bir tılsım gibi olmuş ve o tılsımı çözmek ona zor gelir.

5. Gönül, beden denizinde boğulsa, deniz safâsı eylemiş olur. Sahilde bekleyen ise ancak dalgaları seyreder.

6. Dalga, rüzgâra uyduğu için kendisini değişik sandı. Oysa her hevesten geçen ise denizin tâ kendisidir ve asıl kâmil odur.

7. Âlemi gider ki vücûd güneşinin gölgesidir. Gölgeden yüzünü çeviren ise güneşe ulaşır. İşte bu kişi gerçek fazilet sahibidir.

8. Bütün başkalık resimlerini gönül sayfasından sil ki, Hakk'tan başka her ne biliyorsan mutlaka bâtıldır.

9. Ey Hakkı! Allah'tan başka bir şey kalmasın gönlünde ki, gönül mâsivâdan kurtulduğu ölçüde sevgilisine kavuşma bulur.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Asılların aslı olan kalbin, önemli ve en lüzumlu olan, korunmasını beş asıl hâlinde bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kalbi korumakta iyi görüş, çok çalışma ve tam ihtimam lâzımdır. Çünkü kalbin tehlikesi her uzuvdan büyük ve çoktur. İşi ince, ıslâhı zordur. Korunmasında beş asıl vardır:

Birinci asıl: Hak Teâlâ'nın kalbe muttali' olmasıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, **«Allahü Teâlâ kalplerinizde olanı bilir»**, buyuruluyor. Bununla kalplerdekini bilmesinin kötülüğe yanaşmaktan korkutmak olduğunu duyuruyor. Çünkü bütün gaybları en iyi bilen ile muamele çok tehlikelidir. O hâlde kalbin edebli olması lâzımdır. Çünkü onu değiştiren işitmekte ve görmektedir.

İkinci asıl: Kalb, Allahü Teâlâ'nın nazargâhıdır. Nitekim hadis-i şerifde, **«Allahü Teâlâ sizin sûretlerinize ve bedenlerinize bakmaz, kalplerinize ve niyetlerinize bakar»**, buyurulmuştur. Kalb, ancak Rabbü'l-İzzetin nazargâhı olunca, insanların gördüğü yüzünü kir ve pislikten temizleyip, elden geldiği kadar süsleyip ve bununla insanlar tarafından bir ayıp ve kusuru görülmesin diye uğraşan, elinden bir şey gelmeyen zavallı mahlûklar için bu kadar özenen kimseye çok şaşılır. Nazargâh-i İlâhi olan kalbini kötülüklerden temizleme, iyi huylarla süslemede, yâni hayvani sıfatları atıp, melek sıfatları ile ahlâklandırmadan, gayret etmez. Gaybları ziyadesi ile bilici olanın, kalbinde ayıp âfetlerini görmemesi için uğraşmaz. Belki kalbini zulmet, çirkinlik, pislik ve necâsetle doldurur. Eğer insanlar bu ayıp ve çirkinliğin birini bilselerdi, kendisinden yüz çevirir, uzak-

laşırlardı. O hâlde dinde en önemli iş, kalbi temizlemek ve süslemektir.

Üçüncü asıl: Kalb hükümdardır, âmirdir. Bütün uzuvlar onun emrindedir. Ona uyarlar. İşte devlet reisi doğru yolda olunca, teb'ası da doğru yolda olur. Âmir iyi olursa, ona uyanlar da iyi olur. Nitekim hadîs-i şerîfde:, **«Uyanınız. Biliniz ki, insanın bedeninde bir parça et vardır; o iyi olursa, bütün beden iyi olur, o bozuk olursa, bütün beden bozuk olur»**, diye gelmiştir. Bütün bedenin iyiliği, kalbin iyiliğinden olunca, kalbi korumaya çalışmak, çok önemli olur.

Dördüncü asıl: Gönül, insanın her nefis cevherinin ve her şerefli mânâsının mahzenidir. O insanlık cevherinin başlangıcı akıl ve hidâyettir. En yüksek derecesi, Allahü Teâlâ'yı tanımak olup, iki dünya saâdeti ve göz bebeğidir. Sonra âhiret için kemâl dereceleri edinmek istidadıdır. Sonra iyi niyeti ve güzel itikadıdır. Sonra çeşitli ilimler ve ayrı ayrı hikmetleridir. Sonra lâtif huyları, şerif hasletleridir. O hâlde böyle cevherler hazinesi, esrar sandığı, düşünce ve hâtıralar menbaı olan kıymetli yeri, kötü sıfatları olan pisliklerden, cehalet ve vesvese âfetlerinden korumak, hırsızlardan ve yâr olmayanlardan ve bütün toz ve zulmetlerden muhafaza etmek, her şeyden önemli ve lüzumludur. Ancak o zaman çeşit çeşit kerametlere mazhar olur. Âfet ve kederlerden kurtulur. Ve o değerli cevherlere pislik bulaşmaz. Hırsızların eli oraya ulaşamaz. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyül azîm.

Beşinci asıl: Kalbin beş hâli vardır. Bunlar diğer uzuvlarda yoktur:

1 — Kalbe düşman ve dost gelmektedir. Zira Hannâsın vesvesesi kalb üzerinde durur. Kalb, vesvese ve ilhâm yeri olunca, bu iki dâvet keşmekeşinden, onun sıkıntısı ve zorluğu son derecedir.

2 — Kalbin meşguliyeti hepsinden çoktur. Zira akılla ve hevânın birbiriyle çatışma ve çarpışma yeridir. Kalb, daima bu iki hükümdarın savaşmasına ve iki askerin çarpışmasına mahal olunca, böyle büyük savaş meydanından gafil olmak, büyük eksikliktir. Böyle bir kaleyi hevâ [nefsin istekleri] gibi bir düşmandan korumak, emniyete kavuşturur. Mârifete ulaştırır.

3 — Kalbin ârızaları hadsiz, hesapsızdır. Zira kalbe, hâtıralar Hakk tarafından ok gibi gelmektedir. Belki yağmur gibi, gece gündüz kesilmeden inmektedir. Kalbin hâtıralardan korunması mümkün değil, müşküldür. Çünkü kalb, iki göz kapağı arasında olan göz gibi değildir ki, yummakla rahat etsin. Diş ve dudaklar arasında bulunan dil gibi de değildir ki, sükût ile selâmet bulsun. Belki kalb, hâtıra okları için, tâyin edilmiş bir nişandır. Hiçbir zaman, bu ok-

lardan kurtulmaz. O hâlde kalbin hâtıralardan korunması, zor bir iştir, kolay olmaz.

4 — Kalbin ilâcı zor bir iştir. Çünkü gözle görülemediğinden, ona bir âfet gelmedikçe bilinmez. O hâlde dikkat-i nazarla, çok riyâzet yapılmadıkça, kalbin korunması bulunamaz.

5 — Kalb değişmeye yakın olduğundan, âfetlerin ona gelmesi çabuk olur. Zira kalb değişme konusunda, kaynayan tencerenin içindekilerin değişmesinden çabuk değişicidir. Eğer gönülden zelle sâdır olduysa, onun vuku'u her şeyden zordur. En aşağısı kasvettir, mâsivâya meyl ve muhabbettir. Sonu küfr ve sapıklıktır. Allahü Teâlâ'yı inkârdır. Nitekim Allahü Teâlâ En'âm sûresi yüz onuncu âyetinde, **«Onların kalblerini tasdikten ve gözlerini hakkı görmekten çeviririz. Onlar önceden ayın ikiye ayrılması ve diğer mucizeleri görüp, iman etmedikleri gibi, yine tasdik etmezler. Onları dalâlette, şaşkın oldukları hâlde bırakırız»**, buyuruyor. Onun için seçilmiş kullar, gönülleri hususunda, tam ihtimam ile çalışıp, Hakk'ın zikri ve fikrini âdet etmişlerdir. İnâyet-i Hakk ile hidâyet bulmuşlardır. Mâsivâdan kurtulup, sonsuz olarak Cenâb-ı Hakk'ın huzûrunda kalmışlardır. Nazm:

1. Taşraya meyl etme ey dil, sende iste dilberi,
İçeri gel, sende bul, ol yâr-ı gâr-ı rehberi.

2. Dost arasan, dost odur kim, senden ayrılmaz müdâm,
Berk ü bâr-ı cismi koy, can dilberinden ye beri.

3. Canda bul cânânı, dolsun dil güzel efkâr ile,
İki âlemden beri ol, olma sen senden beri.

4. Hüsn-i fânî alma, satma aşk-ı bâki fânîye,
Bu iki nehri geç ondan iç o bâki kevseri.

5. Sen ki ey dil dâr-ı vâsi'sin o dildâra müdam,
Aramam bu cism ü cânı hânümânı serseri.

6. Nakş-ı dilber perde-i candır cihân dilberleri,
Perdeyi ref' eyle seyr et hüsn-i rûy-i dilberi.

7. Hâmûş ol HAKKI, gönül ahvâlin izhâr eyleme,
Sırrı ifşâ etme, istersen selâmet bu seri.

1. Ey gönül! Dışarıya meyletme, sevgiliyi kendinde iste. İçe gel de o rehber olan can dostunu kendinde bul.

2. Dost arıyorsan, bil ki dost, aslâ senden ayrılmayan kişidir. Beden ağacının meyve ve yaprağını bırak da meyveyi can sevgilisinin elinden ye.

3. Sevgiliyi canında bul da gönlün güzel düşüncelerle dolsun. Sakın kendinden uzaklaşma, bilâkis iki âlemden uzaklaş.

4. Geçici güzelliği alıp satma. Bâkî olanın aşkını geçici olana değişme. Bu iki nehri geç de sonra o ebedî Kevser'i yudumla.

5. Ey gönül! Sen ki o sevgiliye geniş bir yurt olmuşsun. Onun için bu beden ve can yurdunu serserîcesine aramam.

6. Sevgilinin nakşı can perdesidir. Cihan ise o perdenin dilberleri... Öyleyse perdeyi kaldır ve sevgilinin yüzündeki güzelliği seyre koyul.

7. Ey Hakkı! Sus artık. Gönül hâllerini açığa vurup durma. Başını selâmette istiyorsan sırları açığa vurma.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Kalbin muhafazasının, bedeni korumaktan önemli olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, dünyada insan iki nesneye muhtaçtır. Biri bedenini helâkten hıfz edip, selâmete ermek, diğeri, kalbini helâk olmaktan koruyup gıdasını vermektir. Her şeyin tabiî iktizası ne ise, onun mahbûb ve matlûbu, gıda ve şifası onu bulmaktır. Onun hastalık ve helâki, tabiatının iktizasından ayrı kalmaktır. O hâlde kalbin gıdası Hakk Teâlâ'nın mârifet ve muhabbetine kavuşmaktır. Zira kalbin muktezası, mukallibini bilip bulmaktır. O'na candan meyl ve muhabbet kılmaktır. Kalbin helâki O'ndan gâfil ve mâsivâya mâil olmaktır. Nefsin hevâsına uyup, dünya düşünceleri denizine dalmaktır. Kıt'a:

1. Endîşe etme dilde koma fikr ey habîr,
Zira bürehnedir gönül endîşe zemherîr.

2. Fikrin budur ki görmeyesin hiç elemle gam,
Hâlâ ki fikirdir sana ser-çeşme-i zâhir.

3. Endîşelerden içeri gel vecd ü hâli bul,
Aşkın şarabın iç ki huzûr edesin kesîr.

1. Ey gerçeklerden haberi olan! Hiç tasalanma ve gönlündeki yabancı fikirleri at. Zira gönül çıplak, endişe ise pek soğuktur.

2. Hiç üzüntü ve keder görmemeyi düşünüp durmaktasın. Oysa ki zehirin baş çeşmesi hâlâ sendeki o düşüncedir.

3. Endişelerini bırak da vecd ü hâli bul. Aşk şarabını iç ki, çokça huzûra eresin.

Halbuki Hakk'ın zikri ve fikri ile, cehalet ve gaflet gönülden silinip, mâsivâ kalmaz. Demek ki, gönül bütün hastalık ve helâklerden şifâ bulur, kurtulur ve murakabe ile üns huzûruna kavuşup, mârifetullah ve muhabbetullah ile ebedî hayat bulur.

Beden, kalbin zarfı ve kalıbı olduğundan, onu da korumak lâzımdır. Lâkin bedenin gözetilmesinde dikkat ve ihtimam gerekmez. Çünkü asıl gönüldür. Beden tâli' ve hizmetçidir. Gönül sahipleri kalbi gözetmeye bakarlar. Zira o şerefli beytin [hanenin] tamiri lâzımdır. Kıt'a:

Hâne-i kalbin imâret kıl ki virân hoş değil,
Mâsivâ hâşâki dolsa kasr-ı Sultan hoş değil.

Derd-i aşkı dilde hıfz et, verme râh ağyâra kim,
Künc-i virân içre, gayri genc-i pinhân hoş değil.

Gönül evini ma'mûr et ki virân olması hoş değildir. Eğer padişahın köşküne mâsivânın çerçöpü dolarsa hiç hoş olmaz. Aşk derdini gönülde sakla, ağyâra (başkalarına) *oraya girmek için yol verme ki virâne köşesi içinde başkaca gizli hazine hiç hoş değildir.*

Hiç şüphe yoktur ki, hep bedenini düşünen nefs sahipleri, elbette ömürlerini zâyi eylemişlerdir. Rûhunu düşünen gönül sahipleri ise, kabi kâbesine doğru gitmişlerdir. Hacının bineği deve olduğu gibi, kalbin bineği de beden olmuştur. Hacının binek hayvanına yem ve su vermesi, tımar etmesi ve rahat sürmesi gerekir ki, sırtında zevk ve huzûr içinde, maksadına kavuşsun. Aynı şekilde, mârifet yolcusu, bedeninin yeme, içme ve uyumada hakkını gözeterek, orta derecede tutmakla vücûdun sıhhatini koruyarak kalbi zevk ve huzûr içinde maksadı olan menziline gider. O hacı, eğer gece gündüz hayvanına hizmetle meşgul olursa, Kâbe'ye varamayıp, yolda, belki zararda, daimî pişmanlık ve hasrette kaldığı gibi, mârifet yolcusu da, ömrünün günlerini bedenini korumakta ve nefsini gözetmekte geçirirse, yemek, içmek ve uyumakta, giyinme, evlenme ve meskende nefsinin, hakkından ileri zevk ve lezzetleri peşine giderse, mârifet menziline gidemez. Hasret ve ziyan sahrasında pişman olup, şaşar kalır. Matlûb olan Kâbe'yi ziyaret edemez.

Bedenin dünyada üç şeye ihtiyacı vardır: Yiyecek, giyecek ve oturacak yerdir. Bedenin bu üç hakkını ve bunların bağlantılarını orta ve yetecek kadar vermelidir. Böylece beden korunmuş olur. Açlık ve tokluk, soğukluk ve sıcaklıkla ve diğer işlerinde tefrît ve ifrat ile helâk olmayıp sıhhatli kalır. Kalp onunla kemâl elde edebilir. Onun için mârifet yolu yolcusu, çeşitli yemeklerle lezzet almaktan sakınıp, renk renk elbise giymekten kaçınır. Kalbini daima kötü huylardan temizlemeye çalışıp, güzel ahlâk edinme yönüne gider. Nimetlere dalmayı bırakıp, kût-ı lâyemût ile [ölmeyecek kadar yemekle] kanaat eder. Kalplerin azığı olan mârifet ve muhabbetten lezzet alıp, rûhu hayat bulur. Zira bedenin gıdası, kendi haddinden çok olursa, bedene zarardır. Kalbin gıdası ne kadar çok olursa, o kadar faydalı ve güzeldir. Allahü Teâlâ bütün cihanı insan için, insanı

da kendi muhabbet ve mârifeti için yaratmıştır. O hâlde nefsini bilen Rabb'ini bilip, muhabbeti yolunda vücûdunu bezemiştir. O kimse ömrünün zamanlarını, yaratıldığı şeye sarf edip, Allahü Teâlâ katında tükenmez devlete ulaşmıştır. Seçilmişlerin seçilmişi olmuştur. Ama kendi nefsini bilmeyip, hakiki mahbubdan gafil olup, muhabbetinden mahrum olan, fânî, geçici sûretlere meyl edip, dayanıp, sevgileri ile dolan, aldanmış, ömrünü boşa harcamış, Hakk Teâlâ'nın buğzunu kazanmıştır. Cehalet zulmetinde ziyankâr olmuştur. Kıt'a:

Her lâhza bir tereddüt ile bîkarar ola,
Yâr istemez ki âşıkı, ağyâre yâr ola,

İster ki, levh sâde ola nakş-ı gayriden,
Peyveste kendi hüsnüne âyinedâr ola.

Sevgili, âşığının her an bir tereddüt ile kararsızlık içinde olmasını ve başkalarıyla senli benli olmasını aslâ istemez. İster ki, gönül sayfası başka yazı ve resimlerden arınmış olsun ve daima kendi güzelliğini gösteren bir ayna durumuna gelsin.

Bütün insanların ahlâk ve sıfatlarının noksanı kemâlde iken ve insanın kendi dahi sıfatları gibi, zevâlde iken, yine birbirine bunca meyl ve muhabbet içindedirler. Birbirlerine izzet ve rağbet ederler. O hâlde insaf edelim ki, Hakk Teâlâ'nın her sıfatı kemâlde ve her ismi celâlde iken, her fiili hikmet üzere ve herkese re'fet ve rahmet üzere iken, acaba hangi hayvan siretinde insan olmak gerekir ki, ona can ü dilden meyl ve muhabbet etmesin! İnsan şeklinde ne biçim taştır ki, onun aşkı yoluna can ve baş ile gitmesin. Yoksa, **«Allahü Teâlâ onları sever, onlar da Allahü Teâlâ'yı sever»** ,müjdesini duymamışlar mıdır?

BEŞİNCİ NEVİ: Kalbin âfetlerinin esasını, ilâçlarının sınıflarını ve sıfatlarının isimlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mârifet yolcusuna en önce lâzım olan, nazargâh-ı İlâhî olan kalbini kötülüklerden temizleme ve iyi huylarla süslemede çok düşünerek ihtimam etmektir. Bu kötü huylardan temizleme ve iyi huylarla süslemenin en kolay yolu, en önce kötü sıfatların dört esasından kalbini kurtarmaktır. Bunlar uzun emelli olmak, aceleci olmak, hased etmek ve kibirli olmaktır. Zira bu dört esas nefs [rûh] ve aklı bulandırır, kalbin huzûrunu kaçırır. Hastalıkların başıdırlar. Bundan sonra, bu kötülüklerin karşılığı olan dört güzel huy ile kalbini süslemektir. Bunlar kısa emelli olmak, teenni ile iş yapmak, halka nasihat etmek [ki, hasedin zıddıdır] ve herkese alçak gönüllü olmaktır. Zira bunlar kalbe keramet

hulleleridir. Maksada kavuşmaya, benzeri olmayan vesilelerdir. Uzun emel aldanma ve gevşekliğin menşeidir. Ameli terk ettirir. Ölümü unutturur. Zira Allahü Teâlâ buyurmuştur: **«Ey insanoğlu, ecelin emeline, kazâm ondan kaçmana, takdirim tedbirine güler».** Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Emelinizi kısa edip, ecelinizi hâzır biliniz».** Yine buyurdu: **«Dünya üç gündür. Bir geçmiş, dünkü gündür. Ondan elinde bir şey yok. Biri gelecek, yarınki gündür. Ona erişeceğin bilinmez. Biri bugündür ki, henüz içindesin, geçmemiştir. Demek ki ömrün, ancak içinde bulunduğun bir gündür. Onun kıymetini bil ki, çok büyüktür».** Dün gitti, gelmez. Yarına ise, güvenilmez. O hâlde bugün büyük ni'met bil. Çünkü bu da gider, kalmaz, denilmiştir. Dünya üç saattir: Biri geçmiş, hayâldir. Biri gelecek, bilinmez ne hâldir. O hâlde dem bu demdir, saat bu saattir. Beyt (tercümedir):

Dünyayı iyi düşün, lâkin anlayamazsın,
Gece olunca, aceb sabaha çıkar mısın?

Gece ve gündüzün birbiri ardınca geçmesiyle ömür olmaz. Ömür, içinde bulunduğun andır. Ömrün mıktarı, ancak nefesin kalmayıncaya kadardır. Zira nefesler, ömrün cüzleri, parçalarıdır. Sen ise, ancak günleri sayarsın. Her gün ömründen bir gün eksilir. O senin ömrünün bir kısmını alır gider. Dünyaya, ana rahminden yolcu gibi gelip, mezara doğru gitmektesin. Nefeslerin yoldaki adımların olup, konup göçerek vatanına varmaktasın. Derler ki, dünya üç nefestir. Sen ise, ancak birine mâliksin. Emeli uzatma. Her nefeste Hakk ile ol. Her zaman Hakk'ı zikr ve fikretmek, mâsivâyı unutup murakabeye gitmek ve kalbin içinde nûs huzûruna erişmek, hepimiz için lâzımdır. Zira o Vâhid, Hayy ve Vedûd, her an kalbleri gözetmektedir. Allahü Teâlâ'yı düşünmek ise, kalbe gıdadır. Cana hayât ve cisme devâdır. Fârisî mesnevî (tercümedir):

Zikrin, fikrin hep Allah olsun,
Arzun hep o Hazret-i Şâh olsun.

Dünya düşüncesinden kurtul sen de,
Yalnız Allah fikri kalsın içinde.

Kötü nefsin uygunsuz fikirleri,
Can yüzünü sokarlar yılan gibi.

Dünyanın bozulmuş düşünceleri,
Rûhu hep alırlar, dostundan geri.

Dünya düşüncesinden kurtulursan,
Gönlüm, sırlarla elbet dolarsın sen.

Acelecilik: Kalbi muztarib eden bir büyük belâ ve ağır yüktür. Şeytan sıfatıdır. Pişmanlık ve üzüntüyle son bulur. Nitekim haberde gelmiştir ki: **«Her işte teenni Rahman'dandır. Acele etmek şeytandandır».** İki sıfatla gönüller muztarib ve üzüntülü olur: Birincisi yeteri kadarından çoğunu elde etmek için uğraşmak, diğeri de bir şeyi vaktinden önce elde etmek istemektir, demişlerdir. Demek ki, acelecilik, kötü bir huy olup, gaflet ve şehvete yakındır. Huzûr ve ünse mânidir.

Hased: Kötü ahlâkın en çirkini ve fenâsıdır. Kalp hastalıklarının en acısı ve en zararlısıdır. Nitekim Hakk Teâlâ Nisâ sûresi otuz ikinci âyetinde, **«Allah'ın kiminizi kiminizden üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri ummayın»**, buyuruyor. Allahü Teâlâ, kullarına inâyetle **şeytanın şerrinden Allahü Teâlâ'ya sığınırım de»**, buyuruyor. Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Ateşin odunu yediği gibi, hased de sevapları yeyip, yok eder.»** İşte hased, acı bir azab olup, fadl-ı kerîmin zıddıdır. Hasedcinin kalbi buğz ve düşmanlıkla bağlanmış olur. Hayy-ı Vedûd'un üns ve huzûrundan kovulur, yakınlık ve muhabbetten merdûd olur.

Kibr: Ayıpların başı, günahların en büyüğüdür. Kötü huyların menşei ve anasıdır. Kalb âfetlerinin en ağırı ve en büyüğüdür. Kibrden kurtulan gönül, her hastalıktan uzak, her kederden beridir. Onun için evliyâ-yı kirâm, kibri izâlede tam gayret gösterirlerdi. Zillet ve iftikâr yoluna giderlerdi. Zira Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, **«Allahü Teâlâ, her mütekebbir ve cebbâr olanı sevmez»**, buyurdu.Hadîs-i kudsîde buyurdu ki: **«Kibriyâ dış elbisem, azamet iç elbisemdir. Bunlardan birini benden almak isteyeni Cehenneme sokarım»**. Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Allahü Teâlâ, bütün kötülükleri bir eve toplamış, kapısını kibir eylemiştir»**. Kâmillerden biri der ki: İnsan, bütün mahlûkat içerisinde, kendinden kötü bir kimse olduğunu zannederse, mütekebbir ve cebbardır. Kendisine bir makam ve bir hâl görmez olunca, o zaman mütevâzi olanlar zümresine girer. Çünkü sermayesi zillet ve hakarettir. Nitekim İbrâhim bin Edhem (rahmetullahi aleyh) demiştir ki: Bütün ömrümde üç yerde çok mesrûr ve memnun olmuşumdur. Biri, bir zaman bir gemiye binmiştim. Onda komik bir Müslüman var idi. Gemide bulunanlara, ben bir zaman Türkistan'da yabani eşek yularını böyle çekerdim deyip, o anda saçımı tutup, başımı sallayıp, beni istihzaya almış idi. İşte bana ondan büyük bir sürûr ve rahatlık gelmişti. Çünkü o maskara, beni o gemide bulunanların hepsinden aşağı bulmuştu. İkincisi, bir mescid içinde hasta idim. Bir yere gidemedim. Müezzini yanıma gelip, bana çık diye emretti. Dermansızdım, çıkamadım. Ayağımdan tutup beni çekerek mescidin dışına attı. Öyle zevklendim ki, sürûrumdan işim bitti. Üçüncüsü, bir gün

bir duvar dibinde oturuyordum. Adamın biri geldi, zekerini çıkarıp, bana, ey şeyh, al sana gülsuyu deyip üzerime bevletti [işedi]. Ondan içime öyle bir sürûr geldi ki, hiçbir zaman o kadar mesrûr olmamıştım.

Kısaca diyelim ki, bir kimse, nefsinin kendisine büyük düşman olduğunu tecrübe ve yakînen bilse, ona zül ve hakaret geldiğinde mesrûr olacağını uzak görmez. Ama, nefsini tanımayıp, en aziz arkadaş edinen bir aşağılık gelince, sürûr ve rahatı gider. Büyüklerden biri demiştir ki: Dünyadaki bütün insanlar, beni, kendi nazarımda olan aşağılığımdan aşağı göstermeye çalışsalar, yapamazlar. Zira ben, bana göre, en aşağıdan da aşağıyım. Muhakkaktır ki, ashâb-ı kirâm ve tabiîn ve selef-i sâlihînin (rıdvanullahi teâlâ aleyhim ecmâin) hepsinin, siret ve âdetleri, bâtın temizliği ile çok uğraşmak idi. Dış görünüş ve temizliğe o kadar önem vermezlerdi. Onun için onlar, yalnız kalbi kötülüklerden temizleme ve iyi huylarla süslemede, ihtimamı düşünür ve ahlâklarını tehzîb ederlerdi. Kalb safâsı ile huzûra ererlerdi. Dış temizliğe ihtimamla meşgul olmayıp, kalbin tasfiyesine ulaşırlardı. Zira ashâb-ı kirâmın elleri sabun bilmezlerdi. Ellerini mendile ile silmezlerdi. Et yeyince, parmaklarını kum ve toprak ile oğarlar, istincâda taş kullanır, çamurlu yollarda yalın ayak yürürlerdi. Hıristiyan ibriğinden abdest alıp, mescidlerde, toprak üstünde nalin ile namaz kılarlardı. Selef-i sâlihîn arpa ve buğday ekmeği yerlerdi. Halbuki harman döven hayvan o hububat üzerine bevl etmiş de olurdu. Devenin ve atın terinden sakınmazlardı. Halbuki deve ve at, necâset içinde çok yatmış olurdu. Ashâb-ı kirâm ve selef-i sâlihînden (radıyallahü anhüm ecmâin) hiçbirisi, necâsetin inceliklerini sormamıştır. Ama şimdi sıra öylelerine geldi ki, ruûnete [gevşekliğe ve akıl azlığına], temizlik adını vermişler, dış temizliği dinin esası bilmişlerdir. İmandan olan, sadeliği, pislik sanmışlardır. İşte onlar dışı süslemekle zaman harcarlar. Kalbleri kibr, hevâ, ucb [kendini beğenme], riyâ ve dünya sevgisi gibi çirkinliklerle dolu iken, onlardan kaçınmazlar. Ama bir kimse taş ile istincâya kalksa, veya kuru yerde yalın ayak yürüse veya dikkatsız bir kimsenin ibriğinden abdest alsa, veya mescidin hasırı üzerinde seccâdesiz namaz kılsa, onun başına ne hâller getirirler. Ondan yüz dönerler ve onunla bir arada oturmaktan utanırlar. Onunla yemekten kaçınırlar. Çünkü zamanede işler aksine olmuştur. O hâlde insanlardan uzlet etmek vâcib mertebesini bulmuştur. Tam tefekkürle kalbini tahliye eden ve süsleyen her muradını almıştır. Kalbin temizleneceği kötü huylar, kibr, hased, ucb, riyâ, bahillik, israf, cahillik, küfrân-ı ni'met, hükme ve kadıya kızmak, feryad etmek, ümitsiz olmak, zâlimleri sevmek, sâlihlere buğz etmek, kalbi sebeplere bağlanmak, makam sevgisi, ayıplanmaktan korkmak, nefsine uyanları medh, tûl-i emel, tamâ, kin, şemâtet, düşmanlık, tehevvür,

gadr[1], hıyânet, yemin, sözünde durmamak, sû-i zan[2], falcılık, kâhinlik, uğursuzluğa inanmak, dünya işlerine üzülmek, dünyadan korkmak, gış, fitne, müdâhene, mahlûk ile üns, hafiflik, inad, temerrüd, nifak, cübün, cerbeze, gabâvet, şereh, hamûd, ısrar gibi kötü sıfatlardır. Bunlar elli kadardır.

Kalbi süsleyecek güzel sıfatlar ise, yetmişyedi kadar olup; iman, ehl-i sünnet itikadı, tevâzû, nasihat, zikir, minnet [teşekkür], ihlâs, ihsan, cömertlik, isâr [tercih], tasavvuf, gayret, gıpta [âhiret işlerinde], mürüvvet, fütüvvet, hikmet, şükr, rızâ, sabır, Allah'tan korkmak, Allahü Teâlâ'dan ümid etmek, Allah için kızmak, Allah için sevmek, Allahü Teâlâ'ya tevekkül, medh ve zemmi bir tutmak, mücâhede, tahkik, kısa emelli olmak, zühd, kanaat, ölümü hatırlamak, tefviz, teslim, ilim öğrenmede alçak gönüllülük, kalbin kinden sâlim olması, rikkat, şefkat, şecaat, hilm, rıfk, emânet, sözünde durmak, ahde vefâ, hüsn-i zan, rüşd, gayret, işlerde teenni, âhiret işlerine çalışmak, hayâ, salâbet [din işlerinde], ibâdet için çok yaşamak istemek, kızgınlığını yenmek, afv, istikamet, üns-i billâh, şevk, vekar, muhabbetullah, edeb, firâset, sıdk, tefekkür, zekâ, iffet, tevbe, murabata, muşarata, murakabe, muhasebe, muâtebe, niyyet, irâdet, huşû', yakîn, ubûdiyyet, hürriyet, Allah için üzülmektir. Nazm:

1. **Gönül ferah dileme gamdadır çu meyl-i nigâr,**
   Ki pençe-i esed içre esirsin çü şikâr.
2. **Çün etti hükm gönül kal'asında nefs-i adû,**
   Cefâ çekilmese çıkmaz gönülden o! seksâr.
3. **Kilime darb-ı asâ döğmek olmadı hâşâ,**
   Veli garaz bu ki çıksın kilimden o gubâr.
4. **Gubârlar ki, derûnunda nefs huylarıdır,**
   Gider dil âyinesinden gubârı bul didâr.
5. **Debâğat eylese kendide cildi o debbağ,**
   Acı devâlar ile delk eder anı sad-bâr.
6. **Ki tâ baîd olan ondan o illet-i pinhân,**
   O sahtiyân ola hoş-bû hem olan mushâfa yâr.
7. **Haşeb tışarı helâki sayılmaz ey HAKKI,**
   Tıraşı maslahatıdır onu bilir neccâr.

1. Ey gönül! Sakın ferahlık dileme ki, sevgiliye meyletmek, gam içinde olur. Oysa ki, sen zaten aslan pençesi içindeki bir av gibi tutsaksın.

2. Düşman nefis, gönül kalesine hükmetti. Artık cefâ çekilmeden o köpek yurdu gönülden çıkıp gitmez.

3. Kilime sopayla vurmak, aslâ onu dövmek sayılmaz. Ancak amaç, kilimdeki tozun çıkmasıdır.

4. O tozlar ki, senin için de nefsin huylarıdır. Öyleyse gönül aynasından o tozları arıt ki, orada sevgilinin yüzünü görebilesin.

5. O debbağ (tabak) *kendi derisini tabaklayacak olsa, kokmaması için onu acı ilâçlar* (asitler) *ile yüzlerce defa ovalar.*

6. O gizli illet tâ ki ondan uzaklaşsın ve o meşin hoş koku ile dolup Kur'ân cildine yarasın.

7. Odunu yontmak onu helâk etmek değildir ey Hakkı! Marangoz bilir ki ağacı yontmak onun yararınadır.

Üçüncü Bâb

İnsan rûhunun makamları olan tevekkül, tefviz, sabr ve rızâyı dört fasıl olarak bildirir.

BİRİNCİ FASIL

Tevekkülün fazilet ve faydalarını yedi nevi olarak anlatır:

BİRİNCİ NEVİ: Tevekkülün üstünlüğünü Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şeriflerle bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ, Âl-i İmrân sûresi yüz ellidokuzuncu âyetinde: **«İşine azimet eylediğinde Allahü Teâlâ'ya tevekkül eyle. Allahü Teâlâ kendine tevekkül edenleri sever»**, aynı sûre yüz yetmiş üçüncü âyetinde: **«Allahü Teâlâ bize yetişir; O'nun yardımı ve inâyeti bize ne güzel vekildir»**, Nisâ sûresi seksenbirinci âyetinde: **«Onlardan yüz çevir ve her işinde, özellikle onlar hakkında Allahü Teâlâ'ya tevekkül eyle. Allahü Teâlâ onların intikamına vekil olarak sana yetişir»**, Mâide sûresi, yirmiüçüncü âyetinde: **«Allahü Teâlâ'nın va'dine iman ederseniz, bu savaşta tevekkül edin»**, Tevbe sûresi elli birinci âyetinde: **«De ki, bize, ancak ne yazmış ise, o isâbet eder. O bizim veli, yardımcı ve koruyucumuzdur. Mü'minler, muradlarının hâsıl olması için, tevekkülü, yalnız Allahü Teâlâ'ya etsinler»**, Tevbe sûresi yüz yirmidokuzuncu âyetinde: **«Senin emrinden ve sana imandan yüz çevirirlerse, de ki, Allahü Teâlâ bana yetişir. O'ndan başka hak ma'bûd yoktur. Ona tevekkül ettim. İşlerimi ona ısmarladım. O Arş-ı azimin Rabb'idir»**, Yûsuf sûresi altmışyedinci âyetinde: **«Hüküm, ancak Allahü Teâlâ'nındır. Tevekkülüm O'nadır. Tevekkül edenler de, hep O'na güvensinler»**, Hûd sûresi yüz yirmiüçüncü âyetinde: **«O'na ibâdet et ve bütün işlerinde O'na tevekkül eyle»**, İbrâhim sûresi onikinci âyetinde: **«Bizim ne özürümüz var ki, Alla-**

hü Teâlâ'ya tevekkül etmeyelim. Halbuki o, bize kendi kudret ve vahdâniyyetini bilip, anlamamız yolunu hidâyet eyledi. Sizin muhalefet ve inanmamakla bize eziyet etmenize, sabretmemizi irâde eyledi. O hâlde mütevekkiller, Allahü Teâlâ'ya tevekkülde sâbit olsunlar», Hac sûresi yetmişsekizinci âyet-i kerimesinde: «Her işinizde Allahü Teâlâ'ya tevekkül edin, yalnız ondan yardım isteyin, o işlerinizi görücü ve yardımcınızdır. O ne güzel Mevlâ ve yardımcıdır. Ayıbları örtücü, günâhları affedicidir», Nahl sûresi kırkikinci âyetinde: «Onlar kâfirlerin eziyetlerine, yurtlarından ayrılma zorluklarına sabr ettiler de her işlerinde Rabb'lerine tevekkül ettiler», Furkan sûresi ellisekizinci âyetinde: «Hep Hayy [diri] olan Allahü Teâlâ'ya tevekkül eyle. Onu hamd ile, noksan sıfatlardan tenzih eyle», Şuarâ sûresi, ikiyüz onyedinci âyetinde: «Düşmanlarına kahra, dostlarına yardıma kaadir olan Allahü Teâlâ'ya tevekkül eyle», Neml sûresi yetmişdokuzuncu âyetinde: «Allahü Teâlâya tevekkül eyle. Onların düşmanlıklarından korkma. Çünkü sen açık din üzeresin», Zümer sûresi otuzsekizinci âyetinde: «De ki, bana iyilik gelmesine ve kötülüğün gitmesine Allahü Teâlâ bana yetişir. Her tevekkül edicilerin tevekkülü Allahü Teâlâ'yadır», Talâk sûresi üçüncü âyetinde: «Allahü Teâlâ'ya tevekkül edenin işlerine Allahü Teâlâ yetişir», Zümer sûresi altmışikinci âyetinde: «Allahü Teâlâ her şeyin yaratıcısıdır ve her şey üzerine mutasarrıftır ve her şeyi koruyucudur», buyuruyor.

Allahü Teâlâ, hadîs-i kudsîde buyurdu ki: «Ey Âdemoğlu, bana tutun, sana hidâyet vereyim, bana tevekkül et, sana kâfi olayım, benden başkasına tevekkül edersen, gök ve yer sebebleri senden kesilir. Ey Âdemoğlu, dehre bak, benim için her şeyden kesilip de, aziz etmediğim, bana tevekkül edip de, kâfi gelmediğim kimse var mı? Ben senin her günlük namazından râzıyım; sen de benim her günlük rızkıma râzı ol. Ey Âdemoğlu, senin rızkını ben üzerime alınca, senin ihtimamın neyedir? Her şey benim hükmüm ile olunca, feryadın neyedir? Ey Âdemoğlu, bana gel, sana yeterim. Ey insanoğlu, bana göre senin tevekkülden üstün bir şeyin yoktur, kazâma râzı olmaktan efdâl bir hâlin yoktur».

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şeriflerinde buyurdu ki: «Ey ümmetim, eğer siz Allahü Teâlâ'ya tam tevekkül etseniz, kuşların rızkını verdiği gibi, sizin rızkınızı da verir. Kuşlar, sabahleyin aç kalkıp, tok olarak akşamlarlar». «Sizden birisi yakı açar veya efsûn yaparsa, tevekkülden uzaklaşır». «İnsanlardan sağlam ve kuvvetli olmak isteyen, Hakk Teâlâ'ya tevekkül etsin». «Hakk Teâlâ'ya tevekkül edip, kazâsına râzı olan; istemekten kurtulur, kederden rahat bulur». «Uğursuzluk ve fal şirktendir. Lâkin tevekkül, onları gönülden silendir». «Hakk'a tevekkül etmek, insanlardan beklen-

memektir. Çünkü insanlar ne verebilir, ne de vermeye engel olabilir. Zarar ve fayda yapamazlar. Belki hepsi Sâni'in âletleri gibidir». Ashâb-ı kirâmdan birisi devesinden inip: «Yâ Resûlallah, deveyi salıverip tevekkül mü edeyim, yoksa bağlayayım mı?», dedikte, Resûlullah Efendimiz ona: «Deveyi bağla, sonra tevekkül eyle», buyurdu. Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm buyurdu ki: «Çocuğun babasına olan tevekkülü kadar Mevlâsına tevekkülü olmayan mü'min değildir». Nazım:

1. Bana helva gerek ey dost helva,
   Koma ferdâya ver helvayı hâlâ.
2. O şirin, nerm helvayı kerem kıl,
   Ki bûyundan dil ü cân oldu şeydâ.
3. Yerim helva dehensiz misl-i incir,
   Gönülden zevk edip, el vurmam aslâ.
4. Ol eldendir bu helva çün ol elden,
   Ye, iç, ey dil, o elden şîr ü hurmâ.
5. Çü zâde akl-i külldür misl-i İsâ,
   Eder da'vet bizi şefkatli baba.
6. Rücû edin bana der, ey oğullar,
   Sizin çün mâide kıldım müheyyâ.
7. Benimle sulh olan hayr-ı haleftir,
   Onun çeşminde Cennettir bu dünya.
8. Zehi baba aceb hân-ı ilâhî,
   Ki âlem halkıdır ondan mühennâ.
9. Gel ey HAKKI, icâbet kıl ona kim,
   Onun mihmânı olmuş ehl-i ma'nâ.

1. Ey dost! Bana helva gerek helva. Yarına bırakma, bugün ver ki gönlümüz tatlansın.

2. O tatlı, yumuşak helvayı bağışla ki onun kokusundan gönül ve canım şeydâlandı.

3. Ağzımı kullanmaksızın o helvayı incir misâli yerim ve gönülden zevke takılıp aslâ el sürmem.

4. Bu helva o elden olduğu içindir ki, ey gönül ye, iç, o elden üzüm ve hurma..

5. Mâdem ki İsâ gibi akl-ı küll olanlar doğmuştur, öyleyse, o şefkatli baba elbette ki bizi de dâvet eder.

6. Der ki, «Ey oğullar! Bana dönünüz. Çünkü sizin için (Cennette) *sofralar hazırladım».*

7. Benimle iyi geçinen hayırlı bir vâristir ve onun gözünde bu dünya bir Cennettir.

8. İlâhî sofra ne güzel bir babadır ki, âlem halkı ondan gıdalanıp doymakta.

9. Ey Hakkı! Gel O'na yönel ki mânâ ehli O'nun konukları sayılır.

İKİNCİ NEVİ: Tevekkülün kemâlinin târif, fayda, te'sir ve hâllerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, **tevekkül**, halktan ayrılıp, Hakk'a tam itimad ve güvenmektir. Tevekkül, insanların elinde olandan ümidini kesip, Allah katında olana itibar ve itimad etmektir. Tevekkül, tedbiri terk, takdiri derk etmektir, anlamaktır. Tevekkül, Kerim olanın va'dine tam güvenmektir, yarın için ihtimamı terktir. Tevekkül, Hakk'a güvendir ve O'nunla yetinmektir ve yüklendiğini vaktinde yapmaktır. Tevekkül, tama'dan kurtulmak olup, izzet ve saâdeti içine alır. Tevekkül, bedeni kulluğa, kalbi rubûbiyete bağlamaktır. Tevekkül, mâsivâyı terketmektir. Korku ve ümidi cümleden kesmektir. Tevekkül, istemeyip, isteyeni red etmeyip, eldekini tutmamaktır. Tevekkül, az ve çoğun gönülde hep bir olmasıdır. Iztırar ve ihtiyârı terk etmektir. Tevekkül, işin esası, kalbin rahatıdır. Tevekkül, amellerin efdâli, hâllerin en şereflisidir. Tevekkül, Hallâk'ı tercihdir. Ahlâkın tehzibidir. Tevekkül, imanın esasıdır. Kalbin kuvveti, rûhun rahatıdır. Herkese lâzım olan tevekküldür. Zira Hakk Teâlâ rızkı kendi üzerine almıştır. Dört şey, üstün veliler ahlâkıdır: Tevekkül, tefviz, sabır, rızâ. Tevekkülü sağlam olup, tefviz ile rahata kavuşan, sabır ile selâmet ve kazaya teslim ve râzı olana müjdeler olsun. Bütün halk Zülcelâl'in ıyâlidir, rızıklarını o verir. Tevekkül eden, Hakk'tan inâyet bulur. Halka muhtaç olmaz. Mütevekkil Hakk ile ganidir, ihtiyaçtan kurtulmuştur. Her şeyden geçmiştir. Mütevekkile sebebler hazır, zorluklar kolay olur. Müşkülleri çözülüp, sıkıntısı giderilir. Mütevekkil olan hür ve akıllı olur. Onun dünya ehline kibri güzel olur.

Tevekkülün kemâlini, Hazret-i İbrâhim aleyhisselâm göstermiştir. Nitekim ateşe atıldığı hâlde, Cebrâil-i Emînin, Ona: **«Bir ihtiyacın var mı?»**, demesi üzerine: **«Var, ama sana değil»**, deyip, **«O hâlimi bilir dilediğimi verir»**, demiştir. İşte İbrâhim aleyhisselâm, ateşe atılırken bile Allahü Teâlâ'yı görüp, O'ndan başkasını görmedi. İşte bu tevekkülün kemâli ve tevhidin özü olmuştur. Onun için Nemrud'un ateşi, ona selâmet olmuştur. Tevekkül ne iş ve kazanca gitmektir, ne de iş ve kazancı terk etmektir. Belki Hakk ile mutmain olup, kalbi O'na bağlamaktır. Tevekkül, kul ile sâhibi arasında, üstün bir sırdır. İnsanları buna muttali etmek mürüvvet olmayıp, uygun da değildir. Hakk Teâlâ: **«Allahü Teâlâ'ya tevekkül edene, Al-**

lahü Teâlâ yetişir», buyurmuştur. Tevekkülün aziz ve şerefli olduğunu duyurmuştur. Hadîs-i kudsîde de: «Ey şükreden, ni'metlerin artması senin, ey zikr eden, yakınlığın artması senin, ey mütevekkil, Ben senin içinim ve sana kâfiyim», buyurmuştur. Fârisî nazm (tercümedir):

Kâfiyim veririm sana her hayrı,
Sebebsiz, vasıtasız, bırak sen gayrı.

Kâfiyim, yemeksiz doyururum seni,
Subaysız, askersiz mîr ederim seni.

Kâfiyim, ilâçsız iyi ederim,
A'maya kuyuyu meydân ederim.

Tevekkül sahibi halk içinde garîbdir [bilinmez]. Hakk Teâlâ'ya karîbdir [yakındır]. Mütevekkilin hâli, O'nun kabza-i kudretinde, ölünün ölü yıkayıcısının elindeki hâli gibidir. Tevekkül Hakk'a güvenerek, metânet bulmaktır. Sultan ve düşmandan emin olmaktır. Mütevekkil, çocuk gibidir. Çocuk kimseden bir şey ve yardım istemez, yalnız annesini bilir. Bunun gibi, mütevekkil de, her hâlinde mevlâsına yönelir ve sığınır. Tevekkül, nefsi, alçak gönüllülükle hâk [toprak] ve kalbi mâsivâdan pâk [temiz] etmektir. Tevekkül, sebeblere değil, sebebleri yaratana güvenmektir. O'nu tercih etmektir. Tevekkül, her şeyi Hakk'tan bulmaktır. Ondan yardım beklemektir. Tevekkül, nefsin arzularını terk etmektedir. Mâsivâyı kovmaktır. Tevekkül, kalbi ma'mûr edip, mâsivâdan uzaklaştırmakla, huzûr ve sürûr bahşeden bir nûrdur. Tevekkül, Hakk'dan başkasına güvenmemektir. Her şeyin sahibine gitmektir. Tevekkül hürriyete erişmektir. Gönülden mâsivâyı silip atmaktır. Tevekkül, ihtiyâr ve itirazı terktir. Tevekkül, alçak nefsi atıp, Hakk'a dönmektir. Tevekkül, elin maldan, kalbin emelden kurtulması ve herhâlde Hakk'ı bulmaktır. Mütevekkil her işi, Hakk'tan bilir. Ona göre medh ve zem, sürûr ve gam, yükseklik ve değersizlik, kâr ve zarar hepsi bir olmuştur. Onun için hiddetleri bırakıp, şiddetlere katlanmıştır. Büyüklerden biri der ki, tevekkül hâldir, söz değildir. Arabî beyt (tercümedir):

Semânın Rabb'ine tevekkül ettik,
Sebebleri de hükmüne terk ettik.

Tevekkül, önce güvenmek, sonra ısmarlamaktır. Sonra teslim sonra rızâdır. Hazret-i Şeyh İsmail (rahmetullahi aleyh) bu Hakkı oğluna buyurdu ki: «Molla İbrâhim, Allahü Teâlâ'ya tevekkül et, işini Allahü Teâlâ'ya ısmarla, Allahü Teâlâ ne yaparsa en iyisi odur. O yardımcıdır. Ve erhamürrahimîndir». Nazm:

1. Kimdir o kim, reyine vermez rızâ,
Kimdir o kim olmaya mest-i likâ.

2. Kimdir o kim, kalbi yedinde değil,
Kimdir o kim, canını vermez sana.

3. Kimdir o kim, terbiyetinde değil,
Kimdir o kim, bulmadı senden nevâ.

4. İki cihândır sana çün iki yed,
Yed ne verir, olmasa senden sehâ.

5. Gâfil olan cevr sanır halktan,
Halk ise elinde misâl-i asâ.

6. Cümle a'zâ, senden alır cünbüşü,
Senden her cümleye derd ü devâ.

7. Hâce verir zahmeti kimdir ağaç,
Kimdir o kim, olmaya bend-i kazâ.

8. Pes, çubuğun dişliyen it huyludur,
Anlamadı kendine darbın cezâ.

9. HAKKI nizâ etme kaderle heman,
Mihnet-i derd ü gama de merhaba.

1. O'nun re'yine rızâ göstermeyecek olan var mı ki?. O'nu görmekle kendinden geçmeyen de kimdir?!.

2. Kimdir o ki kalbi elinden çıkmıştır. Sana canını vermeyecek olan da kimdir?

3. O kimdir ki, Senin terbiyenle yetişmemiştir. Senden gıdalanmayan mı var ki!..

4. Senin iki elin, iki cihândır. Senden cömertlik olmasa el ne verebilir ki!..

5. Gâfil olan halkın kendine eziyet ettiğini sanır. Halk ise Senin elinde bir asâ gibidir.

6. Bütün a'zâlar Senden hareket alır. Herkese erişen dert ve çareler de Sendendir.

7. Zahmeti veren (dayak atan) *sahibidir, arada ağaç ne ola ki!.. Kadere boyun eğmeyen var mı sanıyorsun!..*

8. Değneğini dişleyen it huyludur. O değneğin kendine vuruşunu ceza olarak anlamadı.

9. Ey Hakkı! Aslâ kaderle çekişme içinde olma. Dert ve sıkıntıların eziyetini «Merhaba» ile karşıla.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Rızk konusunda Allahü Teâlâ'ya tevekkülün önem ve lüzumunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, rızk ve diğer ihtiyaçlarda Allahü Teâlâ'ya tevekkül etmek, iki şey için vâcib ve lâzımdır. Birincisi, ibâdet ve huzûr içindir. Zira Hakk'a tevekkül etmeyen, rızkını kazanmak ve ihtiyaçlarını temin etmek için ibâdet ve huzûrdan meşgul ve uzak olur. Bu meşguliyet insanın zâhiri veya bâtını ile bulunur. Zâhiri iştigal, ticaret ve elinin emeğiyle kazanmakla olur. Bâtınî iştigal ise, kalbi dünyaya bağlı olan zâhidler gibi, nefsin arzusu, kalbin düşüncesi, ve aklın tedbiri ile olur. Halbuki ibâdet ve huzûr, ancak cismin fâriğ olması ve Allahü Teâlâ ile halvette olmakla hâsıl olur. Bunlar da, ancak tevekkül edenlere nasib olur. Ama tevekkülü zayıf kul, kümesinde mahbus olan tavuk gibi, tahayyür, tereddüd, mihnet, meşakkat arasında kalıp, sahibinin âdet eylediği günlük yemini bekler. Bu vesveseler keşmekeşinden kurtulmayıp, o rûh azabı ile ömrü biter. Şerefli işleri yapmaktan kendini çekip, himmeti kesilmiş olur. İbâdet ve mârifet gibi kıymetli şeylere kavuşmaktan mahrûm kalmıştır. Ama tevekkülü sağlam âbid, bütün bağlardan kalbini kurtarmış, tam tevekkülü saâdet sermayesi yapmıştır. Böylece fariğ ve âzâd olup, ibâdet ve huzûr devletini bulmuştur. İlim ve irfân gibi kıymetli şeyleri kazanmıştır. Nitekim hadîs-i şerifde: **«Kim insanlara muhtaç olmamak isterse, kendi elinde bulunandan çok, Allahü Teâlâ'nın yed-i kudretinde olan rızkına itibar ve itimad eylesin»**, buyuruldu. Büyüklerden biri der ki, Hakk Teâlâ'ya sıdk ile tevekkül eden, tevekkül sahiplerine melik ve emirler bile muhtaç olup gelir. Onun Mevlâsı Ganî ve Hamîd iken, o nasıl başkasına muhtaç olur. Allahü Teâlâ kullarının rızkını, kendi üzerine almıştır ve herkese, tevekkül etmeyi, farz-ı ayn kılmıştır. Bir mütevekkile, «Nereden yiyip içersin?», dediklerinde, «Belli bir yerden değil; zira belli bir yerden olsaydı, şimdiye kadar bitmişti», demiştir. Bir mütevekkile, «Bu kadar sahraları bineğin ve yiyeceğin olmadan nasıl geçebilirsin?», dediklerinde, «Benim azığım dört şeydir: İki cihânı Allahü Teâlâ'nın memleketi görürüm. Bütün insanları Allahü Teâlâ'nın kulu ve ıyâli görürüm. Bütün rızık ve sebepleri yed-i İlâhide görürüm. Allahü Teâlâ'nın kazâsını, bütün insanlara arz ve semâsından nâfiz görürüm». Şunu söyleyen ne güzel söyledi: Arabî şiir (tercümedir):

Zâhidleri rahatlık ve huzûrda görürüm,
Gönülleri dünyadan, ayrılmış ve rahattır.

Onları gördüğümde, şöyle görmüş olurum,
Sultanlar hep onlara, cömerd davranmışlardır.

İkincisi, mütevekkile rızkı hususunda gerekli olur. O şudur **ki**, tevekkülü terk, büyük cürüm ve tehlikedir. Zira Hakk Teâlâ yaratmak ile rızkı yakın ettiğini duyurmuş ve Kur'ân-ı Kerim'de: «**Sizi yarattı ve rızkınızı verdi**», buyurmuştur. İşte bu mânâ gösterir ki, rızk vermek, yaratmak gibi, Hakk Teâlâ'dandır. Başkasından değildir. Sonra vâde ile iktifa etmeyip, kefil olduğunu duyurmuştur. Nitekim kendi Kitabında: «**Her hayvanın rızkını Allahü Teâlâ verir**», buyurmuştur. Sonra kefillikle de yetinmeyip, yemin edip: «**Göklerin ve yerin Rabb'inin hakkı için, bildirilen âyetler, rızk ve va'd hakdır. Siz, söylediğiniz sözde şüphe etmediğiniz kadar doğrudur**», buyurmuştur. Sonra bununla da iktifa etmeyip tevekkül ile emr ve tekid edip, terk edeni korkutmuştur. «**Hiç ölmez olan Allahü Teâlâ'ya tevekkül eyle. Mü'min iseniz, Allahü Teâlâ'ya tevekkül ediniz**», buyurmuştur. Allahü Teâlâ'nın Kelâm-ı Kadimine itibar, etmeyen ve va'dine güvenmeyen, O'nun rızka kefil olmasıyla mutmain olmayan ve yeminine kanaat etmeyip, emr ve tekidini düşünüp tam itimad etmeyenin hâli çok zor olacaktır. Ne sıkıntılar çekip, ne belâlar bulacaktır. Vallahi bu çok büyük bir musibettir. Bundan gafil olanın kalbi kördür.

Üveys el-Karni (rahimehullah) Hazretleri bir dostuna demiştir ki: «Eğer Hakk Teâlâ'ya, yer ve gök ehli kadar ibâdet etsen, Kendini tasdik etmedikçe onları senden kabul etmez». O'nu tasdik etmek nasıldır?», dediklerinde: «Rızk hususunda, Allahü Teâlâ'nın kefil olduğuna güvenip, beden ve kalbini, O'nun ibâdet ve huzûru için fâriğ ve âzâd eyle ki, O'nu tasdik etmiş olasın», dedi. Herm bin Hayyan, Üveys-i Karni (rahmetullahi aleyh) Hazretlerine, «Nerede yerleşmemi emredersiniz?», dedikte, mübârek eliyle Şam tarafını gösterdi. Herm, «Şam'da geçim nasıldır?», dedikte, Üveys, onun bu sözünden şaşırıp: «Yazıklar olsun o kalplere ki, rızıklarında şüphe ederler. Bunlara nasihat te'sir etmez», buyurmuştur. Yakin nûru ile dolu olan gönül, her işinde sebeplerin sahibine güvenmiş, her hâlinde O'na tevekkül kılmıştır. Tefviz ile rahat bulmuştur. Nazm:

1. **Eğerçi hâb-nâkiz devlet-i bidârımız sensin.**
   Bizi bi-kâr ü kesb ettin revân dinârımız sensin.

2. **Dükkânı âşıkın bilmez ki sensin kân dükkânı,**
   Ne hâcet seyr-i bâzâr-i cihân bâzârımız sensin.

3. **Bizim can-bahşımızsın ol sebebden gönlümüz hoştur,**
   Anınçün böyle ser-mestiz ki hem serdârımız sensin.

4. **Gıdâmızdır şeker, tûti gibi, çün kân-ı sükkersin,**
   Çün bülbül eyleriz feryâd kim gülzârımız sensin.

5. **Anınçün gülşen olduk kim kulûbu nevbahar ettin,**
   Seninle sine rûşendir ki, hem dildârımız sensin.

6. Senin bahrinde seyyârız, çü keşti bi-ser ü pâyız,
Sükûn ü cünbiş ü reftâr ü hem güftârımız sensin.

7. Gehi HAKKI gümân eyler ki, birdendir kamu işler,
Bu hem senden gelir kim perde-i pindârımız sensin.

1. Her ne kadar uykudaysak da uyanıklık devletimiz Sensin. Bizi işsiz, güçsüz, kazançsız eyledin. Bizim tek işimiz ve kazancımız Sensin.

2. Âşıkların dükkânın ne olduğunu bilmezler. Çünkü Sen cevher dükkânısın. Cihan pazarını dolaşmaya ne gerek var. Bizim pazarımız Sensin.

3. Bize can bağışlayan Sen olduğun için gönlümüzü hoş tutarız. Bu yüzden kendimizden geçtik ki, bizim serdârımız Sensin (Senin koruyuculuğundayız).

4. Sen bir şeker madenisin. Bizim de tek gıdamız şekerdir. Tıpkı papağanlar gibi. Bazan da bülbül gibi şakıyıp inliyorsak gülistânımız Sen olduğun içindir.

5. Sen gönülleri ilkbahara döndürdüğün içindir ki biz gül bahçesine döndük. Bağrımız Seninle aydınlıktır ve tek sevgilimiz Sensin.

6. Bir gemi gibi elsiz ve ayaksız, Senin denizinde seyir hâlindeyiz. Bizim duruşumuz, eğlenmemiz, gidişimiz ve konuşmamız hepten Sensin.

7. Hakkı, bazan, bütün işlerin Bir olan Allah'tan olduğuna şüphe edecek olur. (Haşâ!) *bu da Sendendir ki, bizim şüphe perdemiz de Sensin.*

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Tam tevekkülün had ve hakikatını ve vücûdunun hikmetini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, tevekkül kelimesi, vekâlet kelimesinden tefe'ül bâbındandır. Bir kimseye tevekkül etmek, onu işini yapan, iyiliklerini üzerine alan bir vekil mertebesinde tutmaktır ki, vekil tutan böylece, külfetlere katlanmadan işlerinin uhdesinden gelmiş olur.

Tevekkülün haddine gelince: Bazıları demişlerdir ki, kalbin Allah'dan başkasından ümidini kesip, Hakk'a güvenmesidir. Bazıları da, tevekkül, kalbi, işleri yaparken Hakk'dan başkasına bağlamayıp, hep O'nunla olmasını sağlamaktır; bazıları da, tevekkül bağlanmayı terktir, demişlerdir. Bağlanmak ise bünyenin, kıvamını Hakk'ın gayrından bilmektir. Büyüklerden biri de, bünyenin kıvamını, zararların gelmemesini ve yeterli rızkın verilmesini, Hakk'tan başkasından bilmemek ve bunlardan kalbin mutmain olmasıdır, demiştir. Sonra Hakk Teâlâ dilerse, sebeb ve vasıta olmaksızın, kudretiyle sana kifayet eyler. İşte bunu böyle bilip, kalbinle yakinen inanasın. Bütün

mahlûkattan ve her sebebten, tamamen kesilesin. Hakiki müessir, yalnız Allahü Teâlâ'yı bulasın. Bu zaman tevekkülün kemâline kavuşursun. Ârif-i billâh olup, O'nunla kalırsın.

Tevekkülün sebebi, devamlı zikirdir, kalesi içindeki diğer en sağlam sur da, Hakk Teâlâ'nın ilim ve kudretinde celâl ve kemâlini bilip, unutkanlık ve âcizlikten beri' olduğunu tefekkürdür. Bu daimi zikir ve fikir rızk işinde tam tevekküle bâis olur. Rızk, dört çeşide ayrılır: Bunlar, üzerine alınan, taksim edilen, temlik edilen ve va'd edilen rızklardır.

Üzerine alınan rızık: Bedenin kuvvetleri, gıdası suyu olup, diğer sebepler değildir. Hakk Teâlâ rızkın bu çeşidini kendi üzerine almıştır. Tevekkül ise, ancak, bu rızk mukabilinde vâcibdir. Vâcib olduğu, şer'i ve aklî delillerle sabittir. Zira Hakk Teâlâ, kendine tâat ve emrini yapmamızı, bedenimizle bize teklif kılmıştır. Teklifleri, emirleri yapabilmemiz için, bedenimizin bozulmasını önleyecek rızkı üzerine almıştır. Rızkı üzerine almak, ibâdetlerin hikmetinde, üç şey için vücub mertebesini bulmuştur. **Birincisi**, Hakk Teâlâ Mevlâdır, sahiptir; biz O'nun zavallı kullarıyız. O hâlde sahib ve efendilik, kulun, yetecek kadar ihtiyacını görmeyi gerektirir. Kula da lâzım olan efendisinin, mevlâsının işini görmek, emrini tutmaktır. **İkincisi**, Hakk Teâlâ kullarını rızka muhtaç eylemiştir. Halbuki talebi için onlara yol vermemiştir. Zira onlara rızıklarının ne olduğunu, neden ve nereden ve ne vakit olduğunu bildirmemiştir; tâ ki, kullar onu, olduğu gibi ve zamanında talep edip bulsunlar. O hâlde, hikmeti iktizasınca onlara rızıkları ulaşacaktır. **Üçüncüsü**, Allahü Teâlâ kullarına hizmet, tâat teklif etmiştir. Halbuki rızık aramak için çalışmak kulları bu hizmet ve tâatten alıkoyar. O hâlde hikmet iktiza eder ki, onların rızık işini O üzerine almıştır. Bununla, emrolundukları hizmet, tâat ve ibâdetler için boş zaman bulup hazırlanırlar.

Allahü Teâlâ'ya hiçbir şey vâcib değildir. Ancak hikmetinin iktizası olarak, bu ma'lûm [O'nun tarafından bilinen] rızkı tekeffül etmiş, üzerine almıştır.

Taksim olunmuş rızık: Allahü Teâlâ'nın kullarına taksim edip levh-i mahfuza yazdığı rızıktır. Bu rızkı, herkes, kendisine ayrılan kadarıyla ve vaktinde yer, içer, giyer. O yazılandan ne fazla, ne de noksan olur. Ne erken, ne de geç gelir. Nitekim hadis-i şerifte: **«Rızık ayrılmıştır. Müttekinin takvâsı ile artmaz, fâcirin fücûru ile azalmaz»**, denmiştir.

Temlik edilen rızık: Hakk Teâlâ onu kullarına temlik etmiştir. Demek ki, bir kimsenin dünyadan bir şeye mâlik olması, ancak takdir ve yazı ile olur. Nitekim Allahü Teâlâ Bakara sûresi ikiyüz elli-

dördüncü âyetinde: **«Ey mü'minler, size verdiğimiz maldan nafaka ve zekât verin»**, buyuruyor. Bu temlik rızkı hakkındadır.

Va'd olunan rızık: Allahü Teâlâ, takvâ sahibi kullarına, helâlden, zahmetsiz, takvâ şartı ile vermeyi va'd eylemiş, bildirmiştir. Nitekim Talâk sûresi üçüncü âyetinde: **«Allahü Teâlâ'dan korkup, haramlardan ve şeriatin hududunu aşmaktan sakınırsa, Allahü Teâlâ onun sıkıntılarını giderir ve hesab etmediği yerden ona rızık verir»**, buyuruyor. Bu mev'ûd rızık hakkındadır.

Rızkın dört çeşidi bunlardır. Ama gıda ve bedenin kıvamı için olan, ma'lûm ve üzerine alınmış rızkı taleb mümkün değildir. Zira o, hayat, ölüm ve hastalık gibi Allahü Teâlâ'nın mahlûkatına olan fiillerindendir. Kul onu elde etmeye veya etmemeye kaadir değildir. Sebeplerden olan taksim olunmuş rızkı ise, taleb, yâni arayıp bulmak kula lâzım. Çünkü kulun buna ihtiyacı kalmaz. Ancak rızk-ı ma'lûmdur ki, kul ona muhtaçtır. Lâkin o rızık, Hakk'dandır. O üzerine almıştır. Hakk Teâlâ ma'lûm rızkı, mutlak olarak üzerine almıştır. Çalışıp, elde etmek şartıyla bağlı değildir. Zira peygamberler ve veliler, Hakk Teâlâ'ya tevekkül edip, saâdete kavuşmuşlardır. Hiçbir hâlde, bir rızkı, bir yönde taleb etmeyip, ibâdet ve huzûr için tecerrüd etmişlerdir. Halbuki onlar, hatâ etmeyip, Hakk yolunda gitmişlerdir. Demek ki, rızkı taleb etmek ve tahsili sebeplerine sarılmak kula lâzım gelmez. Rızık çalışma ile artmaz; talebi terk etmekle de azalmaz. [Müslümanlar, Allahü Teâlâ'nın, çalışın emrine uyarak çalışırlar. Rızkı düşünmezler. Emr olunduklarını yaparlar]. Zira rızık, Levh-i mahfûzda yazılmıştır, ayrılmıştır. Sıfatlandırılmış, vakitlere göre bölünmüştür. Böyle yazılan bozulmaz. Hakk'ın hükmü değişmez. Nitekim hadîs-i şerifde: **«Allahü Teâlâ dört şeyi bitirmiştir»**, yâni, yaratma, huy, rızık ve eceldir ki, onlar ana rahminden nasıl gelmişse, değişmeden, gecikmeden o minvâl üzere kalırlar.

İşte bu dört esası düşünen ve göz önüne getiren, sebeplere değil müsebbibe bakmıştır. İç ve dış rahatlığı ile Rezzak'ın üns ve huzûrunu bulmuştur. Sonsuz devlet ve saâdete kavuşmuş, mâsivâdan kurtulmuştur. Nazm:

1. **Hüdâdır mâni' ü mu'tî, felekle kâr ü bârım yok,**
   Gönül mir'at-ı sâfîdir cihandan bir gubârım yok.

2. **Bülend ü pest âlemden ganîdir himmet-i tab'ım,**
   Ki endûh-i semâ vü arz ü derd-i rûzigârım yok.

3. **Gönül kim, bâb-ı Mevlâdır, yoğ ondan taşra bir şuğlüm,**
   Onun aşkıdır ancak dilde, bir gayri nigârım yok.

4. **Tecerrüddür libâsım, fakrdır fahrım, bu aşk içre,**
   Libâs-ı cisme o yüzden benim hiç itibârım yok.

5. **Heyûlâ sûretin koydum ki, erem leb-i ma'nâya,**
Heyûlâdan bu sûrettir mücerred perdedârım yok.

6. **Enâniyyetle hor olmuşken erdi aşkdan izzet,**
Gönül mülkünde sultan oldum, aslâ itizarım yok.

7. **Ulüvv-i himmet-i aşkı bulup dil geçti eflâki,**
Edâ-yı izzet ü lezzât-ı aşka iktidarım yok.

8. **Derûn-i dilde pür-aşk-ı Hûdâdır yâr-ı gârım kim,**
İki âlemde hem Ondan cüdâ bir yâr-i gârım yok.

9. **Cihân cüy-i karar olmaz, ona dil vermem ey HAKKI,**
Fedâ-yı aşktır canım, bir an onsuz kararım yok.

1. Veren de alan da Allah'tır. Felek ile bir alıp veremediğim yoktur. Gönül saf bir aynadır, cihan yüzünden onda bir toz bile yoktur.

2. Yaratılışımın yüceliği dünyadaki aşağılık ve ululuktan daha zengindir. Öyle ki yer ve gökten tasam, zamandan bir derdim yoktur.

3. Gönül Allah'ın kapısıdır, onun dışında bir işim yoktur. Gönlümde yalnızca, O'nun aşkı vardır ve başka bir sevgilim yoktur.

4. Bu aşk içinde elbisem, soyutlanmışlık, övüncüm ise fakirliktir. Onun içindir ki beden denen elbiseye hiç itibarım yoktur.

5. Mânâ dudağına erebilmek için kalıp şeklini terk ettim. Bu sûret kaba madde ve hayâllerden soyutlanmıştır, artık bir engelim yoktur.

6. Benlik ile hor olmuşken aşktan bir yücelik erişti de gönül ülkesinde sultan oldum, aslâ şikâyetim yoktur.

7. Gönül, aşk himmetinin yüceliğini bulup felekleri aştı. Artık yüceliği yerine getirmeye ve aşk lezzetine iktidarım yoktur.

8. Gönlümün içindeki tek dostum Allah aşkıdır. İki âlemde O'ndan başka bir dostum yok.

9. Cihan, duracak yer değildir. Ey Hakkı! Ona gönül bağlamam. Canım aşka fedâdır, bir an olsun onsuz dur - durağım yoktur.

BEŞİNCİ NEVİ: Tam tevekkülün te'sirlerini ve tevekkül ehlinin bazı hikâyelerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kulun kalbine ârız olup, onu sahibinin huzûrundan meşgul eden sebepleri gidermek lâzımdır. Böylece kalp onlara bağlanıp, Hakk'tan perdelenmeyip, ünsü ile mesrûr olsun. Bu ârıza ve sebepler dört çeşittir: **Birinci ârız,** rızıktır ve onu elde etmede ihtimamdır. Onun kifâyeti ancak tam tevekküldür. **İkinci ârız,** korku ve emniyetsizliktir. Onun kifâyeti, ancak tefviz [ısmarlama] iledir. **Üçüncü ârız,** şiddet, zorluk ve musibetlerdir.

Onun kifâyeti, ancak sabır ile elde edilir. Dördüncü ârız, kaza ve kaderdir. Onun çeşitlerinden meydana gelen kederdir. Onun kifâyeti, ancak rızâdadır. O hâlde, rızık işinde tevekkül edip, tehlikelerde tefviz eden ve şiddetlere sabr edip kazaya râzı olan kulun kalbi sâfî ve temiz olup, üns huzûrunu bulur. Ârif ve kâmil olup, her muradını alır. Bu dört ârızın, sebebin kifâyet ve ilâcı olan dört esas tevekkül, tefvîz, sabır ve rızâdır. Bunların her biri kendi faslında geniş olarak anlatılmaktadır. Gerçi bu ârızların, sebeplerin her birisi, kalbe şimdi ve ileriye ait çok meşguliyetler yükler. Onu her an Hakk'ın huzûrundan alıkoyar, engeller. Fakat içlerinde en büyüğü ve katısı, rızık işi bulunmuştur; onun tedbir ve tedariki bilinmiştir. Zira rızık işi, bütün insanlara bir büyük belâ olup, ondan, bedenleri zahmette, sıkıntıda ve canları meşakkatte kalmıştır. Gönülleri melûl, akılları meşgul olmuştur. Onun tedbir ve tedarikinde düşünceleri zor, gamları çok, fikirleri târümâr, ömürleri semeresiz olup, dâr-ı dünya başlarına dar olmuştur. Niceleri nâçâr olup, iş ve çalışma için, Hakk'ın kapısındaki hizmeti bırakıp, dünya ehlinin kapısında çalışmış, hizmetçi olmuştur. Hür ve âzâd iken, kendi gibi âciz kullara, köle olup, kul çeşit çeşit alçaklık ve zilletle zâr ü bizâr olmuştur. Böylece dünyada tabiat zindanında feryâd eder, gaflet zulmetinde şaşkın olup, binlerce meşakkatlerle zamanın perişanı olmuştur. Sonra Mevlâya dönünce zarar ve ziyanda olup, pişman olmuş, günahlarının çokluğu sebebiyle Cehennem ateşine lâyık olmuştur. Fârisî kıt'a (tercümedir):

Avama karışmak hep keder ve zulmet verir,
Onlardan uzak ol ki, seni tanımasınlar.

Dünya için bu kadar çok çalışmak değer mi,
Senin rızkın olanı, sana ulaştırırlar.

Ama basiret sahibi seçilmişler ve himmet erbâbı olan talihliler, yeryüzü sebeplerine bakmayıp, göğe yükselme yoluna itibaretmişlerdir. Rabbü'l-erbâba yapışıp, tam tevekküle erişmişlerdir. İşte onlar insanlarla çok bağlantı kurmayıp, tecerrüd ve uzleti seçmişlerdir. Kâr ve kesbi koyup gönülden içeri gitmişlerdir. İnsanlardan ve nefislerinden geçip, muhabbet şarabını içip, huzûr makamına ulaşmışlardır. Naklederler; tevekkül sahibi bir büyük demiştir ki: «Sahrada yalnız başıma yolculuk ederken, nefsim bana vesvese eyledi ve sen böyle yalnızsın, bu ise bitmez tükenmez bir sahradır. Bunda ne köy, ne de ev vardır, dedi. Nefsimi te'dib için, insanların güzergâhı olan yoldan gitmemeye, insanlardan uzaklaşmaya, ağzıma yağ ve bal konmadıkça, bir şey yememeye azm ettim. Bu niyetle sahrada çok gittim. Bir de ne göreyim! Bir kafile yoldan şaşmış uğruma gelirler. Onları görünce kendimi yere attım. Beni görmemeleri için sırt üstü yattım. Allahü Teâlâ onları bana gönderince, ben gözlerimi

kapadım. Bana yaklaşıp, birbirlerine, bu bir yolcudur, açlıktan aklı gitmiştir. Yağ ve bal getiriniz, ağzına akıtalım da kendine gelsin, dediler. Ben ağzımı ve dişlerimi sıkıca kapadım. Bıçak getirdiler. Ağzımı açarlarken, ben gülüp ağzımı açtım. Onlar beni böyle görünce, sen aklını mı kaybettin? dediler. Bunun üzerine ben Rabb'ime hamd ve şükr ettim. Nefsimle olan macerayı onlara anlattım». Sübhâne'r-rezzâkü'l-kerîm.

Büyüklerden biri anlatır: «Bir defasında yolculukta yalnız idim. Bir şehrin kenarında bir mescide geldim. Nefsim bana: «Bu mescid insanlardan uzaktır, yanında iftar edecek azığın yoktur. Öyle bir câmi'e git ki, insanlar arasında olup, cemaati seni görüp, ihtiyacını versinler», dedi. Ben, nefsime kızıp, bu gece bu mescidden başka yere gitmem ve helvadan başka bir şey de yemem. Onu da lokma lokma ağzıma koymazlarsa yemem, dedim. Yemeği bu şartlara bağlayınca, akşamdan sonra mescidin kapısını bağladım. Yatsıdan sonra bir kimse kapıyı çaldı. Aldırmadım. Çok çaldı. Ben de kapıyı açtım. Gördüm ki, ihtiyar bir hanım, elinde bir mum ve yanında bir genç içeri girdiler. Bana duâ edip, önüme bir tabak helva koydu ve: «Bu hasta delikanlı benim oğlumdur, günlerce yemedi, içmedi ve konuşmadı, öyle kendinden geçmiş yatardı. Bu gece gözünü açıp: Ana helva isterim, dedi. Bunun üzerine ben şükr ederek bu helvayı pişirinceye kadar, aramızda bir söz geçti. Hasta oğlum and içti ki, bu helvayı benimle beraber bir garip yemedikçe, ben de yemem. Hemen koluna girip eline bir baston verdim ve mescide gidelim, orada bir garip adam görmüştüm, onunla beraber bunu yiyeyelim ve sen de, yemininden dönmüş olmazsın. Ne yapalım, şükür ki, gelebildik ve seni burada bulduk, dedi. O hanım bana, buyur deyip, helvadan bir lokma benim ağzıma ve bir lokma oğlunun ağzına vermiştir. Nihayet ikimiz de doyduk. Kalkıp gittiler. Ben şaşakaldım. Rabb'imin Rezzâk olduğunu yakînen bildim. İnsanları unutup, insanların Rabb'ine tevekkül eyledim. Üns ve huzûrunu buldum. Onunla mutmain oldum». Tevekkül ehli bu iki hikâyeden yüzlerce hisse almışlardır. Nazm:

1. **Ey nevîn-i nüsha-i mecmua-yı râz,**
   Gonce-i bağçe-i nâz ü niyâz.

2. **Eyleme kimseye arz-ı hâcet,**
   Olma hamkeşte-i bâr-ı minnet.

4. **Dehenin hâhiş için eyleme bâz,**
   Olma âlûde-leb-i harf-i niyâz.

4. **Sâhib-i hırs ü tam' rüsvâdır**
   Kimyâ-yı şeref istiğnâdır.

5. Ol ki, maksûm değil, girmez ele
Ol ki maksûmun ola gitmez ele.

6. Âlî et kıymetini hor olma
Gördüğün şeye taleb-kâr olma.

7. Abd destinde ne var ki isteyesin
Onu, ya bunu bana ver diyesin.

8. O da muhtac-ı atâ-yı Hak'tır
Beste-i mevhibe-i mutlaktır.

9. Âcizin lutf edecek hâli mi var,
Sana bahş eyleyecek malı mı var.

10. Lutf-i Hak herkese bi minnettir
Kul eli arada bir âlettir.

11. Terk-i esbâb değil gerçi savâb,
Bi-müsebbib neye yarar esbâb.

12. Sanma erzakını muhtac-ı taleb
Çekme bi-hûde yere renc ü ta'ab.

13. Ol atâyâsına Hakk'ın vâsık,
Oldu rızkın sana senden âşık.

Nâbî'nin Hayriyye'sinden alınmadır.

1. Ey sır kitabının yepyeni nüshası olan insan. Ey naz ve niyaz bahçesinin goncası.

2. Kimseye ihtiyacını arz etme de minnet yükü altında eğrilme.

3. Sakın bir isteğin için ağzını açma. Dudağını dilenme sözlerine bulaştırma.

4. Hırs ve tamah sahibi olan kişi rezildir. Şerefliliğin özü tokgözlülüktedir.

5. Sana takdir olunmayan rızık ele geçmez. Sana ayrılmış olan ise aslâ başkasına gitmez.

6. Kıymetini yücelt, bayağı olma. Her gördüğüne istek duyma.

7. Kimin elinde ne var ki isteyesin. Onu yahut bunu, «Bana ver!» diyesin.

8. O kul da Allah'ın ihsanına muhtaçtır. Mutlak olan Rabb'in bağışına bağlanıp kalmıştır.

9. O âcizin lûtfedecek hâli mi var, yahut sana bağışlayacak malı mı var.

10. Allah, lûtfunu herkese, karşılık beklemeden verir. Kulun mülkiyeti ise arada yalnızca bir vasıtadır.

11. Gerçi sebebi terketmek doğru değildir. Sebep de Müsebbibsiz hiçbir şeye yaramaz.

12. Sana rızık olarak verilenin seni bulması için birinden istemeye ihtiyacın olduğunu sanma. Başkasından isteyip de boş yere minnet ve sıkıntı çekme.

13. Allah'ın sana bahşedeceğine güven ki, rızkın sana kavuşmak için senin ona olan aşkından daha büyük istek duyar.

ALTINCI NEVİ: Rızık işinde tevekkülün herkese lüzumlu olduğunu dört nükte ile bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, rızık işinde dört nükteyi hatırlayan, onlara uygun amel ederse, o kimse kendi rızkı hususunda, kalbe gelen düşünce ve üzüntülerin tümünden kurtulur. Tam tevekkülle rahat bulur.

Birinci Nükte: Bir kere düşünesin ki, Hakk Teâlâ Kitabında, bütün mahlûkatın rızkını kendi üzerine aldığını bildirmekle, elbette senin de rızkını üzerine almış, rızık hususunda sana da tekeffül etmiştir. O hâlde, eğer dünya sultanlarından biri, sana, bu gece benim misafirimsin, sana ihsan ederim dese, ne dersin? Ona nasıl hüsn-i zan edersin. O doğru sözlü padişahtır. Sözünden caymaz demez misin? Belki çarşıdaki tüccarların cömertlerinden biri yahut zengin bir yahudi, aklı başında bir adamın yanında, seni dâvet eylese, onun sözüne inanıp, gitmez misin? O gecenin yemeği düşüncesinden, onun sözüyle mutmain olmaz mısın? O hâlde bu ne hâldir ki, çok cömerd ve kerîm olan Rabbü'l-âlemin hazretleri, kendi kelâmında, azamet ve şanıyla, sana rızkında tekeffül edip, üzerine almış iken ve sana va'd edip yemin etmiş iken sen O'nun tekeffül ve üzerine almasına güvenmeyip, sakin olmazsın. Sözünü tasdik edip, yeminiyle mutmain olmazsın. Onun bunca lûtf ve ni'metlerine, çeşit çeşit terbiye ve ikramına bir bakmazsın. Belki nefsin ihtimamı ile kalbin muztarib olur, rızkını düşünmekten kurtulmazsın. O hâlde düşünürsen, bu büyük bir musibettir. Büyük bir leke ve ayıptır. Nitekim bu mânâyı Hazret-i Ali (kerremallahü vecheh) iki beyit ile şöyle anlatırlar (tercümedir):

Allah'ın rızkını sen başkasından istersin,
Ve açlık korkusundan pek emin sabahlarsın,

Müşrik sarraf sözüne güvenir, düşünmezsin,
Rabb'in kefâletine, o kadar inanmazsın.

Bu yüzden, bu işin sonu şek ve şüpheye varıp, sahibinden iman ve irfan selb olunmaktan korkulur. Zira Allahü Teâlâ: **«Eğer mü'min iseniz, Allahü Teâlâ'ya tevekkül ediniz»**, buyuruyor.

İkinci Nükte: Ayrılan rızık değişmezken ve Levh-i mahfûza yazılan bozulmazken, sen kısmetini inkâr eder, veya bozulmasını câiz görürsen, Allah korusun yoldan çıkarsın. Allah'ın taksiminin hak olduğunu ve değişmediğini yakinen bilirsen, ihtimâm ile elde etmekte, iki cihanda zillet ve hevâdan ve büyük zararlardan başka ne fayda bulursun. Her şeyin kime rızık olacağı yazılıdır. Onun için tevekkül sahipleri izzetle rızkını alır, haris olanlar ise, zelil olur. Zira rızık, hırs ile ne artar, ne azalır. Taksim edilen rızık, sana âşıktır ve gelir. O hâlde rızkını izzetle al. Zilletle, alçalmaya gerek yoktur.

Üçüncü Nükte: Bilirsin ki, rızık ancak yaşamak içindir. Kişi yaşadığı müddetçe rızkı gelecektir. Hayat ve rızık, hiç birbirlerinden ayrılmazlar. Kulun hayatı, Allahü Teâlâ'nın gayb hazinesinde ve ve yed-i kudretinde olduğu gibi, rızık da onun katındadır. Dilerse verir, dilerse vermez. Onu kul bilmez. Mevlâsı nasıl dilerse, öyle olur. O hâlde, ne biçim kulsun ki, Sahibinin tedbirine inanmazsın.

Dördüncü Nükte: Allahü Teâlâ kulun rızkını üzerine almıştır. Üzerine aldığı, gıda, terbiye [besleme, büyütme], bünye ve âdet olan rızıklardır. Ama yemek ve içmek gibi sebepleri tecerrüd edip, Allahü Teâlâ'ya tevekkül eden kulundan, bazan bunları tutup, ona kendi katından kuvvet ve kudret verir. O tür sebeplerden muztar ve müteellim olmaz. Belki Müsebbib'in ünsüyle mutmain ve mütelezziz olur. Zira o, işin hakikatini bilir. O da, bünyenin hayatını, kıvamını Hakk Teâlâ'nın tekeffül etmesidir. Cenâb-ı Hakk'a, rızık hususunda tevekkül, ancak bu mânâdadır; bu da bünyenin kıvamıdır. Hak Teâlâ'dan bu mânâda muntazır bulunan mütevekkile, şüphesiz azık ve yardım erişir. Tâ ki ömrü oldukça, Allahü Teâlâ'nın emirlerini yapmaya kudreti olur. Rızık hususunda maksat, bünyesinin kuvvetinin, ömrünün sonuna dek kalmasıdır. Hakk Teâlâ'nın kudreti kâmildir. Her muradına şâmildir. Dilerse kulunun bünyesine yiyecek ve içecekle gıda verir, dilerse melekler gibi tesbih ve tehlil ile azıklandırır, kuvvet verir. Matlûb olan ise, ibâdet için kuvvettir. Yoksa yemek ve içmek istemek değildir. Buna göre, sebeplere hiç itibar olunmaz. Bundan ötürüdür ki, zâhidler ve âbidler, gece ve gündüzü aç olarak geçirmeye ve uzun yolculuklara gitmeye cesaret bulmuşlardır. Hattâ kimi on gün, kimi yirmi gün, kimi bir ay, kimi iki ay bir şey yemeyip, yine hâli ve kuvveti üzere kalmıştır. Nitekim Hakk Teâlâ, İbrâhim-i Edhem'e çamuru, bazısına kumu gıda etmiştir. Çok hastaların, günlerce bir şey yemeden durduklarını ve ölmediklerini sen de görmüşsün. Halbuki hasta, her hâlde sağlamdan bitkin ve dermansızdır. Ama açlıktan ölen varsa, eceli ondan olduğu içindir. Nitekim çok yemekten ölenin de, va'desi dolmuştur. Ebû Saîd-i Hudrî (radıyallahü anh) demiştir ki: «Hakk Teâlâ ile hâlim öyledir ki, bana her üç günde bir kere yemek verir. Bu hâl üzere

sahrada yolculuk ettim. Tam üç gün gittim. Hiçbir şey yemediğimden, dördüncü gün kendimde dermansızlık buldum. Olduğum yerde oturdum kaldım. O zaman hâtiften, Ey Ebâ Said, sebep mi, yoksa kuvvet mi istersin? diye bir ses duydum. Kuvvet isterim, dedim. Hemen kuvvet bulup, kalktım ve oniki gün orada kaldım. Yiyecek bir şey bulamadım. Açlıktan da sıkıntı çekmedim». Bunu anlatmış ve yemin etmiştir.

O hâlde bir kimse, sebeplerin kendisinden tıkandığını ve kendinde kuvvetli bir tevekkül bulursa, yakinen bilsin ki, Hakk Teâlâ, ona kendi katından kuvvet ve kudret vererek meded ve inâyet kılmıştır. Aslâ muztarib olmayıp çok şükr eylesin ki, Hakk'dan lûtf ve rahmet, üns ve keramet bulmuştur. Zira Hakk Teâlâ o kulundan sıkıntı zorluğunu kaldırıp, ona yardım saâdetini ikram etmiştir. Ondan vasıta ve meşguliyeti giderip, asıl maksad olan huzur meclisine almıştır. Onun hâlini, melekler hâline benzetip, hayvan ve avâm hâlinden yukarıya çıkarmıştır. Onun için âdetler bağlarını hark edip [yarıp], onu acaib kudretine muttali kılmıştır. O hâlde tam tevekkül ile, bu devlete nâil olan çok kâr etmiştir. Çok rızka kavuşmuştur. Nazm:

1. **Âlem içinde ıyân ü pinhân,**
   Gelir elbette sana kısmet olan.

2. **Kişinin gece ve gündüz talebi,**
   Olamaz rızk-ı kesirin sebebi.

3. **Rızkına kâni' olan ehl-i mezâk,**
   Olıser mazhar-ı İsm-i Rezzâk.

4. **Seni yoktan var eden aç etmez,**
   Gayri kapulara muhtac etmez.

5. **Yürü var Hakk'a tevekkül eyle,**
   Hâline sabr ü tahammül eyle.

6. **Künc-i kâşânede rahat hoşdur,**
   Dâde-i Hakk'a kanâat hoştur.

7. **Bilir ahvâlini Rezzâk-ı Hakim,**
   Rızkını vakt ile eyler teslim.

8. **Mala mevkûf değil erzâkın,**
   Gayri yüzden getürür Rezzâk'ın.

9. **Çeşmini, hâtırını eyle gani,**
   Kerem et, olma gedâ-çeşm-i deni.

10. **Çekme hiç gürisnelikten haşyet,**
    Kulun aç kor mu veli-i ni'met.

11. **Bizi ey Hayy-ı Hüdâ-yı müteâl,**
Rızk için kılma perişan ahvâl.

12. **Zikrini dilde gıdâ-yı rûh et,**
Canda hikmet kapusun meftûh et.

Hayriyye-i Nâbî'den alınmıştır.

1. Sana kısmet olarak ayrılan şey, gizli veya açık mutlaka seni bulur.

2. Çok rızık, kulun gece gündüz durmadan istemesiyle ele girmez.

3. Rızkına kanaat eden temiz gönüllü kişiler elbette Allah'ın Rezzâk (çok rızık veren) *adına mazhar olurlar.*

4. Seni yoktan var eden elbet aç bırakmaz ve başka kapılara da seni muhtaç etmez.

5. Yürü var Allah'a tevekkül eyle de hâline sabır ile tahammül göster.

6. Evinin köşesinde rahatta olmak güzeldir. Allah'ın verdiğine rızâ göstermek hoştur.

7. Rızkı hikmetle veren Allah senin hâlini bilir ve rızkını tam ihtiyacın olduğu anda gönderir.

8. Senin rızkın yalnızca herhangi bir mal dolayısıyla değildir. Allah başka sebeplerle de sana rızık gönderir.

9. Gözünü ve gönlünü zengin tut. Yücelik gösterip, aşağılık dilenci gözlü olma.

10. Fakirlik seni hiç korkutmasın. Veli-ni'met olan Allah hiç kulunu aç bırakır mı?.

11. Ey Diri ve Ezelî olan Rabbimiz!. Bizi rızık uğrunda perişan hâllere düşürme.

12. Seni zikretmeyi rûh azığı hâline getir ve hikmet kapısını canımız için aç.

YEDİNCİ NEVİ: Tam tevekkülün tahsili nizamını ve ehlinin daimi rahatını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, tevekkül, Allahü Teâlâ'ya güvenmek demek olunca, dünya ve âhireti yakînen Allahü Teâlâ'nın mülkü bilen ve her şeyi O'nun yed-i kudretinde bulan, herkesi kendi gibi âciz ve zavallı gören, hepsinin rızkını Allahü Teâlâ'nın verdiğini bilir ve bu kimse tevekkül makamına adım atmış olur. Şek ve şüpheden kurtulan, Allahü Teâlâ'nın vermesine kefil olduğu rızk için neden üzülür! Nitekim âyet-i kerimede: **«Yeryüzünde hiçbir hay-**

van yoktur ki, rızkı Allahü Teâlâ üzerinde olmasın», buyurulması, böyle olduğunu ispat etmiştir. Allahü Teâlâ iki dünya iyiliğini tevekküle koymuştur. O hâlde her işinde Hakk'a tevekkül eden kimse, iki cihan saâdetine erişmiştir. Zira Allahü Teâlâ hayırlı olanı ona vermiştir.

Mütevekkil, zahire toplamaz. Yarınki rızk için hiç üzülmez. Çünkü o kendini Yaratanının ni'met denizinde bulmuştur. O denizdeki balık gibi olmuştur. Balığın su biriktirmeye ihtiyacı kalmamıştır. Mütevekkil de böyle, herkesten müstağni olmuştur. Mütevekkil, nefsi yemek yemek isteyince, nefsine: «Rızkın gamını yeme, kendine zahmet verme. Zira sen rızkı hayat için istersin. Halbuki rızık ve hayat birbirine yakındır. Yaşama olduğu müddetçe rızık da vardır» der. O hâlde başından rızık sevdasını çıkar. Hakk Teâlâ seni, kendi mârifeti için yaratmıştır. Sen ise, O'nu bırakıp rızık üzüntüsündesin. Hakk'a tevekkül et. Her işini O'na ısmarla. Her belâya sabr et. Her kazâya râzı ol. Böylece her şerde bir hayır olduğunu görürsün. Hadîs-i şerifde: **«Bir şer-i cüz'i yoktur ki, hayr-i külliyi kendinde bulundurmasın»**, buyuruldu. Tevekkül makamında sabit olup durasın. Bununla tefviz, sabır, rızâ makamlarına ulaşırsın. Ondan da mârifet ve sonra muhabbet makamına kavuşursun. Böylece evliyâ zümresine girip, mukarreblerden olursun. Fârisi nazm (tercümedir):

Gel de tevekkül eyle, oynatma el, ayağın,
İnan sana senden çok âşık olmuştur rızkın.

Bu cihân sebepleri, perde olmuştur sana,
Her nefes rızkullahdır, rızkını anlasana.

Rızkını O'ndan ara, başkasından arama,
Mestliği O'ndan ara, haram şaraba bakma.

Esas olan kuvveti niçin unutuyorsun,
Hastanın kuvvetine sen yüz çeviriyorsun.

Asıl kuvvet-i beşer, inan Hakk'ın nûrudur,
Kim der hayvan kuvveti, ona gerek, uygundur.

Lâkin, kalb sebeplerle, bu hastalığa düştü,
Gece, gündüz daima, su, toprakla buluştu.

İnsanın mizâcı ki, toprak yer, gıda diye,
Sararır, hastalanır ve düşer kötülüğe,

Mizâcı kötülükten tebdil olursa eğer,
Mum gibi ışık saçar, kötülük kalmaz gider.

İ K İ N C İ F A S I L

Mârifet yolunun dört aslından ikincisi tefvîz'in fazilet ve faydalarını ve neticelerini sekiz nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Tefvizin faziletini âyet ve hadîslerle bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ Bakara sûresi yüz otuzyedinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ sana kâfidir. Yakında onların zararını senden uzaklaştırır. O işitici ve bilicidir»**, aynı sûre ikiyüz onaltıncı âyetinde: **«Din düşmanı ile savaş size farz kılındı. Halbuki o insanın tabiatı icâbı size kötü görünür. Bazan bir şeyi beğenmezsiniz, ama o size hayırlıdır. Bazan sevdiğiniz şey, sizin için kötüdür. Allahü Teâlâ sizin işlerinizi bilir, siz O'nu bilmezsiniz»**, Âl-i İmrân sûresi yirmialtıncı ve yirmiyedinci âyetinde: **«Yâ Rabbi, dilediğini hükümdar yapar, dilediğinden mülkü alırsın, dilediğini aziz, dilediğini zelil etmeye ve her şeye kaadirsin. Geceyi gündüz, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. Dilediğine rahmet hazinenden hesapsız rızk verirsin»**, En'am sûresi onyedinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ sana hastalık veya fakirlik gibi bir zarar verse, onu yine Hakk Teâlâ'dan başka açan ve gideren olmaz. Bir hayırla dokunsa, O her şeye kaadirdir. İyilik ve kötülükten dilediğini yaratır»**, Kehf sûresi yirmiüçüncü âyetinde: **«Bir şey yapmak isteyince, yarın yaparım deme. Belki inşaallah** [Allahü Teâlâ dilerse] **yaparım de. Allahü Teâlâ dilediğini yapar»**, Tâhâ sûresi yetmişüçüncü âyetinde: **«Allahü Teâlâ tâate senden hayırlı ve O'na âsi olana azabı sonsuzdur. Allahü Teâlâ dilediğini yapar»**, A'râf sûresi yüz seksensekiz ve Yûnus sûresi kırkdokuzuncu âyetlerinde: **«De ki, ben kendim için iyiliği alıp, kötülüğü atmaya malik değilim. Ancak Allahü Teâlâ'nın benim için murad ettiği olur»**, **«Allahü Teâlâ dilediğini siler, dilediğini sabit bırakır. Ümmü'l-Kitâb O'ndadır»**, **«O'na yaptığından suâl olunmaz, kullar ise, yaptıklarından sorulurlar»**, Âl-i İmrân sûresi seksenüçüncü âyetinde: **«Göklerde ve yerde olanlar ister istemez, Allahü Teâlâ'ya teslim ve inkıyadda oldular. Âhirette hepsi O'na dönerler»**, Zümer sûresi altmışikinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ her şeyin hâlıkıdır. Her şey üzerine mutasarrıf ve koruyucudur»**, Gafir sûresi kırkdördüncü âyetinde: **«Ben kendi işimi Allahü Teâlâ'ya tevfîz ettim. O beni korur. Muhakkak ki Hakk Teâlâ kulların işlerini görücüdür»**, buyuruyor. Daha bir çok âyet-i kerîmelerle tevfîzi bildiriyor.

Hadis-i kudsîde buyurdu ki: **«Ey Âdemoğlu, Benim hidâyet ettiklerim dışında hepiniz sapıtmışsınız. Benim şifâ verdiklerim hariç hepiniz hastasınız, Benim zengin ettiklerim hariç, hepiniz fakirsiniz. O hâlde Benim için olunuz; size yardımcı olayım. Ey kulum, sen de dilersin, Ben de dilerim. Benim murad ettiğim gibi murad etmediy-**

sen, Benim gibi murad etmeye kendini zorla. Çünkü sonra yalnız Benim dilediğim olur. Kazâma teslim olan ve belâma sabr edeni, katımda sıddîklardan yazarım. Ey kulum, seni hep bir hâlde bulundurmamı Benden isteme. Ben bunu yapmam. Çünkü seni, bütün sıfatlarımla tanıman için yarattım. Seni âfiyet üzere bulundurursam, Beni faydalı bilirsin. İstersen Benden iste».

Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) duâsında buyurdu ki: «Yâ Rabbi, nefsimi Sana teslim ettim, yüzümü Sana döndüm, işimi Sana ısmarladım. Sırtımı Sana dayadım. Rağbetim Sana, korkmam Sendendir. Senden başka sığınağım ve kurtarıcım yoktur. Yâ Rabbi, Senin verdiğine kimse mâni olamaz. Sen mâni olunca, kimse bir şey veremez. Sen hükmedince, kimse geri çeviremez. Lâ ilâhe illallahü vahdehû lâ şerikeleh, lehül mülkü ve lehül hamdü yuhyi ve yümit biyedihil hayr ve hüve alâ külli şey'in kadir ve ileyhil masir. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azim».

Ümmetine tefvizi [işlerini Allahü Teâlâ'ya ısmarlamayı] öğretip buyurdu ki: «İmanın zirvesi iki haslettir: Biri Hakk Teâlâ'ya teslim, diğeri sabır ve rızâdır». «Şu beş haslet hâsıl olmadıkça, kulun imanı kâmil olmaz. Hakk'a tevekkül, tefvîz, teslim, belâsına sabır, kazâsına rızâdır». «Üzüntünün tedbirini azalt ki, sana takdir olan seni bulur. Olmayan bulmaz». «Beş şey imandandır: Her hâlde Hakk Teâlâ'ya tevekkül, her işi O'na ısmarlamak, her emrine teslim olmak, belâya sabretmek, kazâya râzı olmak». «Hayır, Allahü Teâlâ'nın beğenip, yarattığındadır». «Hayır, vâki' olandadır. O hâlde tefvîz eden kimse, rahat ve selâmette olmuştur». «Âcizlerin âdetini âdet edinesiniz, yâni tedbir ile yorulmayıp, takdire havâle edesiniz ve Hakk Teâlâ'nın tedbir ve tasarrufuna teslim olasınız».

Fârisî nazm (tercümedir):

Senden ezeli maksud, Sana teslim olmaktır,
Müslüman senin işin, teslimi aramaktır.

Ârifler iki cihandan geçip gitmişlerdir,
Bir şeyleri yok iken harman toplamışlardır.

Teslim tevekkülsüz olur mu tamam,
Olmazsa rahatlık olmuştur hep gam.

İKİNCİ NEVİ: Tefvîz ve teslimin târifini, hakikatını, te'sir ve faydasını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, tefvîz [ısmarlama], dünyadaki şeylerden bir şey beğenmeyip, Cenâb-ı Hakk'ın ihtiyâr ve irâdesine teslim olmaktır. Tefvîz, itirazdan yüz çevirmektir. İnsanların ayıplarından göz yummaktır. Tefvîz, kazânın gelmesinden önce olur.

Teslim, indikten, geldikten sonra hâsıl olur. Tefvîz, bilinmeyen şeyi, yapıcısına vermedir, bırakmadır. Bu, rızânın mukaddimesidir. Tefvîz, ihtiyârî tedbiri terktir. Kazânın gelmesini gözetmedir. Tefvîz, muradı terk ve kazâyı gözetmedir. Dembedem Hakk'dan gelene tefvîz, rızâdır. Tefvîz, tedbir ve hevâyı terktir. Her işte Hakk'a ilticâdır. Tefvîz eden, kendi nefsinden meyûs olan ve her hâlde Hakk'a iltica edendir. Ismarlayıcı, hareket ve kuvvetten beri olur. Her şeyi Hakk Teâlâ'dan bilir. Herkesi kendisi gibi âciz bulur. Her işin tedbirini Rabb'ine verir. Kalbinde sükûnet bulur. İstemek ıztırabından kurtulur. Tefvîz, bedende teslim, gönülde itimad, canda rızâdır. Tefvîz, şiddet ve ni'mette insanlardan yüz çevirip, Hakk'a dönmektir.

Tefvîzin alâmeti üçtür: Biri, tedbiri takdire verip, sükûnet bulmaktır. Biri irâde ve ihtiyârı Mevlânın tedbirine verip muattal kalmaktır. Biri de saat-be-saat kazâyı gözetmektir. Kader gelince, kaçınmak olmaz. Kader kaçınmadan önce gelir. İşler takdir iledir, tedbir ile değildir. Muradın vücûda gelmeyince, mevcûdu murad eyle. Kazâ-yı mübrem geri çevrilmediğine göre, kaçmak fayda vermez.

Beyt:

Murâd-ı Hakk'a mutabık gelir cemi-i umûr,
Murâdı terk et ve tarh-ı gönülden eyle huzûr.

Bütün işler Allah'ın dilediği doğrultuda cereyan eder. Öyleyse istekleri bırak da gönülden onları çıkarıp huzûr bul.

Teslim, inkıyad etmektir. Teslim, kazâya rızâ, belâya sabır, ni'mete şükürdür. Teslim, musibet şerbetini, yalvarmadan, çekinmeden içmektir. Teslim mihnet ve neş'eyi, hastalık ve sıhhati, i'râz ve ikbâli, yâni her hâli eşit görmektir. Teslim, belâ inmeye başladığında değirmenin alt taşı gibi olmaktır. Teslim iki çeşit olarak cereyan eder: Biri ıztırarî, biri ihtiyârîdir. Iztırarî teslim, insanın kazâya muhalif gitmeye kudreti olmadığını bilmesidir. İşte imkânsız kalıp, ıztırar ve zorla her şeye teslim olmuştur. İhtiyârî teslim, mülk ve tedbir sahibinin ancak Rabbü'l-âlemîn Hazretleri olduğunu bilip anlamasıdır. Böylece mülkü mâlikine teslim ile emr olundukta muhabbet ve ihtiyâr ile Hazret-i Mevlâ'ya teslim olmuştur. Emri müdebbirine teslim eden, fitnesinden emin ve selim olur. Bânisinin ve Mâlikinin Hakk Teâlâ olduğunu anlayan kimse, yakînen bilir ki, binanın hâlini Bâni binadan daha iyi bilir. Mâlik, mülküne ondan daha merhametlidir. Böylece O'na tevekkül ve tefvîz eder. Teslim ile rızâ makamına gider. Rahat tefvîzdedir. Selâmet teslimdedir. Hakk'ın fiilleri hep hayırlı olur. Teslim olan necât bulur. Teslimde selâmet vardır. Tedbirde nedâmet vardır. Tedbir ve inadı terk edip, teslim ve inkıyada meyilli olan, zâhid yerini alıp, meramına nâil olur. Kalb ile Mukallib [kalbi değiştiren] arasında en büyük perde,

nefsin tedbiri ile iştigaldir. Ve sebeplerde, âciz kullara itimad ve güvenmektir. Bir kâmile demişler ki, nasılsın? Cevabında: Kaadir olan Melikin kabzasında bir esirim ki, beni ne yapacağından haberim yoktur, demiştir. Geçmiş işlerin hasreti ve gelecek işlerin tedbiri hâl-i hâzırın bereketini giderir. Allahü Teâlâ'nın hükmüne teslim olan ve kazasına rızâ veren, hakikatta tam teslime ulaşmıştır. Teslim Cennettir, itiraz Cehennemdir. Teslim velâ, tedbir belâdır. Kulun hâli inkıyad ve müslimin şanı teslimdir. Arabî şiir (tercümedir):

> **Düşünceyi terk etmek, Hâlıkına teslimdir,**
> **Bırak düşünceleri, düşünceler ma'lûldur.**
>
> **Düşünmezsen nefsini, temizlemiş olursun,**
> **Celis-i Hakk olandan düşünceler ma'zûldur.**

Nazm:

1. **Gönül çün vâkıf-ı esrâr olursun,**
   O dem her işten bî-kâr olursun.
2. **Tefekkür kesb içindir hâl bu kim sen**
   Tamam baştan başa isâr olursun.
3. **Hakk'a teslim olup, sûd ile dol,**
   Niçin hodgâm olup, huşyâr olursun.
4. **Yürü hıfz eyle tertîb-i cünûnu,**
   Ki her tertîbinden bîzâr olursun.
5. **Var ol ma'mûra kim, sen anda idin,**
   Yeter, vîrânede seyyâr olursun.
6. **Güzel anka gibi gel kûh-i Kâfa,**
   Niçin her bûm-ı şûma yâr olursun.
7. **Gel ey HAKKI, gönül meyhânesine,**
   Ki hoş bûy ile hoş humâr olursun.

1. *Ey gönül! Ne zaman ki sırlara vâkıf olursun, o zaman her işten el - etek çekmelisin.*

2. *Tefekkür, kazanç elde etmek içindir, oysa sen baştan başa saçılmışsın.*

3. *Allah'a teslimiyet gösterip saâdet bul. Niçin bencillik yapıp akıllı geçiniyorsun* (sarhoş kalmak varken»!..

4. *Yürü sen delilik yolunu ezberle ki, onun her tertibinden üzüntü çekmektesin.*

5. *Şu virâne dünyada dolaşıp durduğun yeter. O ma'mûreye var ki sen ezelde de oradaydın.*

6. *Anka kuşu gibi Kâf dağına gel. Niçin her bir uğursuz baykuşa yâr olmaktasın.*

7. Ey Hakkı! Gönül meyhânesine gel ki, güzel kokular içinde güzelce sarhoş olursun.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Tefviz ve teslimin şartlarını ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ, kendi hikmetiyle, bir kulunu sebeplerde bulundurmuş iken, onun kendi tecridini murad etmesi, gizli şehvetlerdendir. Ve, Allahü Teâlâ onu tecrid etmiş iken onun sebepleri istemesi, himmet yüceliğinden düşmesidir. Zira Allahü Teâlâ kulunu her neye soksa, onda ona yardımcı olur. Nefsi arzusuyla girdiği her yerde, Allahü Teâlâ onu nefsine bırakır ki, onun da uhdesinden gelemez. O hâlde Allahü Teâlâ'nın rızâsı, kulunu hangi hâlde bulundurmuş ise, kulun onda kalmasındadır. Böylece onu oraya Allahü Teâlâ soktuğu gibi, yine O çıkarır. Zira kulluğun şanı, kendisinin sebebi terketmesi değildir. Belki vazifesi sebep onu bırakıncaya kadar teslim olup sâkin durmaktır. Büyüklerden biri demiştir ki: «Çok defa sebebi terk eyledim. Yine ona muhtaç olup geri döndüm. Sonra sebep beni terk edince, geri dönmek iktiza etmedi». O hâlde, her şeyin Allahü Teâlâ'nın takdiri ile olduğunu bilen, kendi işlerini Hakk'a tefviz edip, kazâsına teslim olur. Nefsinin tedbirinden kurtulur. Gönül rahatı tedbir ve ihtiyârın terkidir. Tedbir ve ihtiyârı terk eden ısmarlayıcının hayatı kederli olmaz. Madem tedbir etmekten geçemiyorsun, bâri öyle tedbir eyle ki, tedbir etmeyesin. Zira tedbir ve ihtiyârın terki; irfân yolunun esası, kalp ve rûhun sermayesidir. O hâlde kulun şanı, nefsini Mevlâ'sına teslim edip, her şey güzel deyip, oldum olasıya olmak; her sözü Hakk'dan anlayıp, her işi O'ndan bulmak; arzularına uymayanı bile kendine hayırlı bilmek; her şeyden bir ibret alıp ilim ve hikmetle dolmak; mâsivâdan geçip Hakk'ın huzûruna gelmek, kendi nefsini bilip ârif-i billâh olmak ve onunla kalmaktır. Beyt:

Olsa istidâd-ı ârif kabil-i idrâk-i vahy,
Emr-i Hakk irsâline her zerredir bir Cibril.

Eğer ârifin vahiyleri anlayacak kabiliyeti olsaydı, Allah'ın emirlerini getirmek için her bir zerre Cebrâil olurdu.

Bulunduğu vakt içinde, Hakk Teâlâ'nın mevcud eylediği şeyin başkasını, o vakitte ihdâs etmek murad eden, cehâletten bir şey bırakmayıp, tamamiyle sıfatlanmış olur. O hâlde Hakk'dan, seni bulunduğun hâlden çıkarmasını ve başka hâl ile kullanmasını isteme. Zira o istese, seni mevcûd hâlden çıkarmaksızın, istediğin hâl ile kullanabilir. Ârifsen, ondan istemen, onu ithamın, onu istemen ondan gaybetindir. Başkasını istemen edebinin azlığından ve uzaklığındandır. O hâlde her çeşit istek, ârifler katında ma'lûldur, illetli-

dir. Cahil ve gâfilin sabaha çıkınca, en önce kalbine gelen, bugün hangi işleri yapsam düşüncesidir. Uyanık bir ârif sabahlayınca, en önce aklına gelen, bugün beni Rabb'im hangi işlerde çalıştırır düşüncesidir. Çünkü kulun kalbine ilk gelen düşünce, onun irfânının mizânıdır. Ama cahil, sabahleyin kalkınca, en önce kalbine gelen düşünce, işi kendine nisbet edip, bakalım bugün neler yaparım diye düşünür. Zira o cahilin kalbi gâfil olduğu için, nefsi tedbir ile Mevlâ'sından meşgul ve ma'zûldur. Böylece muradları bozulabilir, işleri dağılabilir ve kalbi perişan olabilir. Ama ârifin gönlüne sabahleyin gelen ilk düşünce, fiili Hakk'a nisbet edip, bakalım Hakk Teâlâ bugün beni hangi işlerde bulundurur der. Bu ârifin gönlü, uyanık olduğundan, Hakk ile hâzırdır. Onun fiillerine nâzırdır, bakmaktadır. Ondan kendine inen kazâsına muntazırdır. Âfetlerin ihtiyâr ve irâdelerde olduğunu bilmiştir. Zira kendi zarar ve faydasının hangi şeyde olduğu ma'lûm değildir. İhtiyâr ancak, fâil-i muhtâr olan Rabbü'l-âlemin Hazretleri'ne mahsustur. İşte Hazret-i Mevlâ, bu ârif kulunu, emeller bağından koruyup, her meşguliyetten âzâd eder. Onun iyi işlerinin olması için, en lâzım ve güzel olan iş ve hâllerle onu râzı ve dilşâd eder. Bu öyle sonsuz bir devlettir ki, buna kavuşan devletli, tedbir ve ihtiyârı ne yapar. Her sabah, ancak lisân-ı hâl ile münâcaatı söyler: «Yâ Rabbi, sevdiğin, beğendiğin söz ve ameli bana ihsan eyle. Sen büyük ihsanlar sahibisin. Yâ Rabbi, Senin katında olan bendekinden sevgilidir. Ben kendim için hangi işi seçeceğimi bilmiyorum. Sen benim için seçici ol. Arabi şiir (tercümedir):

Onun hükümlerine, sen ey, hep râzı olan,
Her rızâna hamd etmen, elbette ki lâzımdır.

İşi ona ısmarla, kendin selâmette ol,
İşini tefviz eden, inan çok rahattadır.

Tefviz ve teslimin kemâli, hayret makamının sermayesidir. Bu sermaye ise, mârifet ni'metinin vesilesidir. Nazm:

1. **Mürg-i dil perrân olup bulsa hevâ-yı hayreti,**
   Şems-i cân nûr ile pür eyler fezâ-yı hayreti.
2. **Ger hezarân devlet ü ni'met görürse ehl-i dil,**
   Gelmez onun çeşmine ister nevâ-yı hayreti.
3. **Sendeki derd ü belâ ve mihnete bakma sakın,**
   Kim bulur kalbin cefâlardan vefâ-yı hayreti.
4. **Cân nedir, bin cân fedâ olsun bu hayret zevkine,**
   Koy gubâr-ı fehm ü fikri bul safâ-yı hayreti.
5. **Hayret-i bîhodluk iste, server olmak isteme,**
   Kim ser-i serverlik ister hâk-pâ-yı hayreti.

6. Gerçi lezzât ü safâ âlemde çoktur lîk hiç,
Bir safâ tutmaz dil ü cân içre cây-ı hayreti.

7. Âfitâb-ı aşk-ı Hakk âşıklara tâbendedir,
Arzû eylerler ol zıll-ı Hümâ'yı hayreti.

8. Ger dilersen dilde dildârınla olmak dâima,
Nefsine bigâne ol bul âşinâ-yı hayreti.

9. Fetlı-i bâb-ı beyt-i dil hayrettir, ey HAKKI tamam,
Hayrete ver sen seni, al mehlikâ-yı hayreti.

1. Gönül kuşu kanatlanıp hayret havasına kavuşsa, can güneşi hayret göğünü nûr ile doldurur.

2. Gönül ehli eğer binlerce ikbal ve ni'met görürse, onlara dönüp bakmaz bile o hayranlık ve kendinden geçmişliğin azığını ister.

3. Kendindeki dert, belâ ve eziyetlere bakma, sakın ki, kalbin cefâlardan dolayı hayranlık gıdasını buluverir.

4. Can da neymiş! Bu hayranlık zevkine binlerce can fedâ olsun. Anlayış ve düşünce bulanıklığını bırak da hayranlık (kendinden geçiş) *zevkini bul.*

5. Kendinden geçmenin sarhoşluğunu iste. Bırak baş olmayı isteme. Hayranlık ile ayağa düşmeyi ise ululara baş olanlar ister.

6. Gerçi âlemde lezzet ve safâlar çoktur ama, hiçbir safâ, gönül ve can içindeki hayranlık yurdunun yerini tutamaz.

7. Hakk aşkının güneşi âşıklar için sürekli parlaktır. Onlar hayranlık hümâsının gölgesini arzularlar.

8. Eğer, gönlünde sevgilinle devamlı başbaşa kalmak dilersen nefsinden uzaklaş ve hayranlık ile içli-dışlı ol.

9. Gönül evinin kapısının açılması, hayranlık ile gerçekleşir. Öyleyse ey Hakkı! Kendini hayranlığa verip hayretin mehlikasını (alnı ay gibi olan sevgilisini) *al.*

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Tefviz ve teslimin insana çok lüzumlu ve önemli olduğunun sebebini ve sırrını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, ezeli hüküm, sebeplere nisbet olunmaktan ecell ve a'zâmdır. Zira Hakk Teâlâ'nın önce verdiğine, kulun sonraki istemesi sebep olamaz. O hâlde Allahü Teâlâ'nın sun'u, her şeye sebeptir ve sun'una bir şey illet ve sebep değildir. O'nun sana inâyeti sendeki bir şey için değildir. O'nun inâyeti sana yöneldiğinde, sen nerede idin. Her şey meşiyyete istinad eder. O ise bir şeye müstenid olmaz. Zira Hakk Teâlâ dilediğini yapar, dilemediği şey vücûda gelmez. Âyet-i kerimede: **«O dilediğini yapar»**, buyuruyor. Her şeyin kendi irâde ve kudretiyle meydana geldiğini duyuruyor. Bu sebeptendir ki, duâ etmek, tevekkül ve tefviz sahibi olan âriflerin yolu değildir. Zira onlar, âlemde meydana gelen her

şeyin, hikmet ve faydadan uzak olmadığını anlamıştır. Çok ârifleri, Allahü Teâlâ'nın zikri, O'ndan istemekten meşgul etmiştir. Çok kâmiller, Allahü Teâlâ'nın taksimine güvenerek, istemeyi terk etmeyi edeb bilmişlerdir. Kazâ ve kader hükümlerinden onlara câri olan hâllere, onlar râzı olmuştur. Çünkü kulunun neye muhtaç olduğunu Allahü Teâlâ bilir. Ârif, Mevlâ'nın meşiyyeti ile yetinmiştir. İhtiyacını O'na arz etmekten hayâ etmiştir. İş böyle olunca, onun mahlûkatından bir şey istemekten nasıl hayâ etmez. O hâlde ârifler insanlardan bir şey istemezler. Bir ihtiyaç için kimseye gitmezler. Çünkü onlar fakir ise de, Mevlâları ganîdir. Onlar ihtiyaç ve musibet hâlinde, insanlara muhtaç değillerdir. Her şeyi yapanın bir Hâlık olduğunu bilirler. Allahü Teâlâ, her an, gece ve gündüz her kalbi bilmekte ve görmektedir. Hangi kulunun kalbini, Kendinden başkasına ihtiyaç için yönelmiş bulduysa, ona fakirliği musallat edip, işini zor eder. İşte ârifler ihtiyaçlarını arz edemezler. Ancak Mevlâlarına arz edip, O'na yönelirler. Her iki Hakk'ın muradına muvafık bulurlar. Kendi murad ve arzularını terk edip, rahat olurlar. Fârisî nazm (tercümedir):

Evliyâdan duâ ehli başkadır,
Bazan diker ise, bazan yırtarlar.

Evliyâdan başka kavim bilirim,
Dillerini duâdan da bağlarlar.

Onların rahatı hep rızâdadır,
Kazâdan kaçmayı haram sayarlar.

Kazâda da başka zevk bulur havas,
Ondan kurtulmaya küfr adı korlar.

Kalblerine bir hüsn-i zan açılmış,
Elem örtüsünü hiç kuşanmazlar.

Onlara hep birdir iyi ve kötü,
Hüsn-i zan ederler, nerde olsalar.

Önlerine ne gelse, tatlı olur,
Ateş olsa, âb-ı hayât olurlar.

Zehir, boğazında, şeker oluptur,
Cevher olur yolundaki çakıllar.

Velînin Allah'a, itirazı yok,
Ne alsalar, karşılığın yollarlar.

Ateşsiz bana hararet gelince,
Râzıyız ger ateşe çekiyorlar.

Kandilsiz ışık salınca o bize,
Kandil bulunmasa niçin korku var.

BEŞİNCİ NEVİ: Tefvîz ve teslimin büyük iksir, belki Cennet-i Naîm olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kimyâ-yı saâdet ve iksîr-i devlet, ümidini insanlardan tamamen kesip, Hakk Teâlâ'nın ezelî ilminde, senin için takdir ve kısmet olunandan başka verilmesinden de ümidini kesmektir. Yâni insanları kalbinden çıkarıp, ezelde takdir olan kısmetinden başka, Hakk'dan bir şey isteme. Böylece bu kimyâ ile, insanlara muhtaç olmayasın. Çabuk anlamak ve çok şey bilmek, insanın irfânını göstermez. İrfânın alâmeti, ancak Hakk Teâlâ'ya itimad ve yalnız O'na muhtaç olmaktır. Mâsivâdan ayrılmaktır. Bir kâmil demiştir ki: «İlâhî Senin ihtilâf-ı tedbirin ârif kullarını men' etmiştir ki, bir atâda sükûn ve karar edeler veya bir belâda Senden ümid kesip giderler». Yâni onlar yalnız Sana bağlanmışlardır. Büyüklerden biri münâcaatında: «Yâ Rabbi, bende bulunan muhtelif eserlerden ve değişen hâllerden yakînen anladım ki, benden Senin muradın, her şeyde bana bilinmektir. Tâ ki hiçbir şeyde Seni bilmez olmayayım», demiştir. Yâni görünüşümde olan sıhhat, hastalık, zenginlik ve fakirlik gibi değişik eserlerden ve içimde olan zillet, izzet, kabz ve bast gibi hâllerin değişmesinden ve bunlardan başka Senin şüûnundan olup bende zuhûr eden çeşitli hâllerimin her zaman değişmesinden bildim ki, beni yaratmaktan muradın, her şeyde bir başka tanışla bir hâlet-i mahsûsada bana bilinmektir. Tâ ki vahdaniyyetini azametinle bilip, celâl ve cemâlini, kudret ve kemâlini, her şeyde, her zaman müşâhede edip, bütün fiil ve sıfatlarınla Seni tanıyayım. İşte bu hâller içerisinde ben bir yakın Cennette şimdi sürûr ve huzûr ile değişmekteyim ki, murad eylediğim makamlarında temekkün etmiş, ni'metlenmişimdir. Bulunduğum bu büyük ve çeşitli ni'metler beni müstağrak edip, istemekten ve duâ etmekten meşgul ve ma'zûl etmiştir. İşte bana zâhir ve bâtında ikram eylediğin ni'metler karşılığında Sana yüzbin hamd ve şükür olsun.

ALTINCI NEVİ: Tefvîz ve teslimin te'sir ve faydasını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kulun kalbini Mevlânın huzûrundan meşgul eden dört ârızdan ikincisi korku ve emniyetsizliktir. Bunların kifayeti, ancak tefvîz iledir. Nitekim yukarıda buna işaret olunmuştu. Her işi, müdebbirine tefvîz, iki şey için lâzım olmuştur.

Birincisi, kalbin itminânı ve nefsin sükûnudur. Zira işler tehlikeli ve müphem olunca salâhı fesâdından fark olunmayıp gönül muztarip olur ve nefs şaşırıp kalır. Bilmez ki, hayır ve salâh mı bulur, yoksa şer ve fesâd mı?. Bir kimse her işini Hakk Teâlâ'ya tefvîz

eylese o muhakkak bilir ki, hayır ve salâhdan başka bir şey vaki olmaz. Ve o her hâlde her keder ve âfetten selim olup, her korku ve emniyetsizlikten emniyet bulur. Kalbi mutmain olup, nefsi rahat bulur. O andaki bu selâmet ve bu itminân ve rahat nihayetsiz ganimettir. Hazret-i şeyhimiz (rahimehullah) demiştir ki: Tedbiri Hâlık'ına teslim eyle, tâ kim rahat ve selâmet bulasın.

İkincisi, hayır ve salâh işin sonundadır. İşlerin âkıbetleri ise belli değil müphemdir. Zira çok şer vardır ki, hayır şeklinde görünür. Çok fayda vardır ki, zarar şeklinde görünür. Çok zehir, bal kutusunda bulunur. İnsan aklı ise işlerin sonunu bilemez ve sırlarına muttali' olamaz. O hâlde insan işleri kesin olarak murad edip, ihtiyârı ile işleyip, hükm eylese, çabucak helâke düşer. Fakat bilmez; aldanır kalır. İşleri Hakk Teâlâ'ya tefviz edip, O'nun ihtiyâr etmesini istese, hayır ve iyilikle karşılaşır. Daima salâh ve felâh bulur. Nitekim Hakk Teâlâ salih kulundan naklen, Gafir sûresi kırkdördüncü âyetinde: **«Kendi işimi Allahü Teâlâ'ya ısmarladım. O beni korur»**, buyurmuştur. Onun ısmarlamasını; **«Allahü Teâlâ onu koruyup»**, kelâmıyla takib edip, vikâye ve nusreti ile, onun yardımcısı olduğunu duyurmuştur.

Tefviz demek, muhataralı işin ihtiyârını, âlemin müdebbiri olan ve mahlûkların hâllerini bilen ve hepsini terbiye eden Fâil-i Muhtar'a teslim etmektir. Tefvizin kalesi, işlerin tehlikeli yönlerini düşünmek, fesad ve helâkini hatırlamaktır. Kalenin içindeki ikinci sağlam sur, kişinin çeşitli tehlikelerden korunmaktaki âczini anlamasıdır. Cahillik, gaflet ve zaafıyla tehlikelerin darbelerinden imtinadır. O hâlde bu iki kalenin hatırlanmasına devam, her işte tefvizi olmuştur. İşlerinde hükm etmekten korunmasına sebep gelmiştir. Hayır ve salâh şartı olmadan, işleri istemekten çekinmesine sebep olmuştur. Gerçi Hakk Teâlâ'ya bir şey vâcib değildir. Lâkin âdeti öyledir ki, O'na tefviz eden kuluna, hikmetiyle en yarayışlıyı yaptırır, efdâli yaptırmaz. Nitekim Habibine ve onun eshabına, bazı seferlerinde gece güneş doğuncaya kadar uyumalarını takdir etmiştir. Böylece uykudan efdâl olan gece ve sabah namazları onlardan geçmiştir. Çok kullarına zenginlik ve ni'met takdir etmiştir. Gerçi fakr efdâldir. Çok kullarına hanım ve çocukları ile meşguliyet takdir etmiştir. Gerçi tecerrüd efdâldir. Zira Rabbü'l-âlemin, kulların hâllerini bilici ve görücüdür. Her kuluna en uygun ve en sâlih olanı işlemesiyle terbiyeci ve yardımcıdır. Nitekim hekim, hastayı arpa suyuyla tedavi eder. Gerçi hastaya şeker ve bal daha lezzetli ve efdâldir. Lâkin hastalığının iyileşmesini arpa suyunda görür. Onun için o hastaya onu içirir. Bunun gibi, Rabbü'l-erbâbın terbiyesinden maksat, kulun fesad ve helâkiyle necât ve selâmet bulmasıdır. Yoksa kulun fesad ve helâkiyle fâdıl ve şerif olması değildir. İşte bu

beyan ile anlaşılmış oldu ki, necât ve rahat bulan, tefviz ve teslim ile bulmuştur.

YEDİNCİ NEVİ: **Tefviz ve teslimin insanın her işinde, her şeyden önemli ve lüzumlu olduğunu bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, tefvîz ve teslim işinde iki aslı düşünmek gerektir. Böylece suhûletle hâsıl olurlar:

Birinci asıl: Yakînen bilesin ki, tedbir ve ihtiyâr uygun ve yararlı değildir. Ancak her şeyi, her yönüyle bilen o Fâil-i Muhtar'ın yaptığı yararlıdır ki, O her şeyin dışına ve içine, hâline ve sonuna muttali'dir. Yoksa, başkaları fâsid ve zararlıyı, hayırlı ve iyi olana tercih etmekten emin olamaz. Nitekim köylülerden birine, gümüş paralar gösterseler, bizim için iyisini kötüsünden ayır deseler, o köylü ayıramaz. Belki çarşıda olanlardan birisi, bu gümüşleri ayırsa, ona bile güvenilmez. Altın ve gümüşten ve onların tabii özelliklerinden ve hususi bilgilerden haberdar olan sarrafa götürülüp, doyurucu bilgi ve cevap alınmadıkça, kalp mutmain olmaz. Her şeyi her yönü ile kuşatan ilim, ancak Rabbü'l-âlemin hazretlerine mahsus olunca, O'ndan başka tedbir ve ihtiyâr etmeye hiç kimse lâyık değildir. Onun için Hakk Teâlâ Kasas sûresi altmışsekizinci âyetinde: **«Rabb'in, dileyip ihtiyâr ettiği şeyi yaratır. Yoksa onlar için bir şey ihtiyâr etmek yoktur. Allahü Teâlâ'nın ihtiyârı üzerine, ihtiyâr ve irâde olmak mümkün değildir»**, buyurmuştur.

Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) birine Cenâb-ı Hakk tarafından, «İste, verilsin» hitabı geldi. O ise cevabında: «Her yönden âlim, her yönden cahile iste verilsin der. Ben benim için iyi olanı ne bileyim. İstediğim, Senin benim için tedbir ve ihtiyâr etmendir. Ancak onunla selâmet bulurum», demiştir.

İkinci asıl: Eğer bir kimse, sana, ben senin bütün işlerini düzenlerim, muhtaç olduğun işlerini görürüm, sen her işin tedbirini bana bırak, git kendi hâlinle uğraşıp, zevk ve safâ eyle, dese ve sana göre de o kimse, zamanın en bilgilisi, akıllısı, kuvvetlisi, merhametlisi, şefkatlisi, doğrusu olsa, onun sözünü, büyük devlet ve minnet bilmez misin? Ona çok şükr edip, senâ etmez misin? Sonra o akıllı kimse, senin için, niçin iyi olduğunu bilmediğin bir şurup yapsa, ona hiç kızmadan ve üzülmeden o şurubu içersin. Belki onun tedbirine güvenip, mutmain olursun. Çünkü onun sana en iyi ve en yarayışlı olanı ihtiyâr edip, en lüzumlu ve faydalısını yaptığını bilirsin. Her işini ona ısmarlayıp, teslim olursun. O da işlerini kendi üzerine alınca, her yaptığını, nizam üzere bulursun. O hâlde sana ne olmuştur ki, bütün işlerini Rabbü'l-âlemin Hazretleri'ne ısmarlamazsın! Ona güvenerek teslim ve rızâ semtine gitmezsin! Halbuki

bütün âlemleri ve beni Âdemi icad edip, onlara şekil veren O'dur. Gece ve gündüzü, insanların kalblerini değiştiren O'dur. Yağmur ve rızıkları, fikir ve ahlâkı, taksim ve takdir eden O'dur. Yer ve göklerin ve bütün varlıkların, her işini hep tedbir ve ihtiyâr eden O'dur. Nitekim Secde sûresi beşinci âyet-i kerimesinde: **«Allahü Teâlâ dünya işlerini melek ve diğer semâvî sebeplerle tedbir eder»** kelâmıyla, kullarını müjdeleyen O'dur. O hâlde Hakk Teâlâ her âlimden, daha âlim ve her kuvvetliden daha kuvvetli iken, her merhametliden merhametli, her zenginden zengin iken, her hakimden bilgili, her doğrudan doğru iken ve O'na tefvîz ve teslim zevk ve safâ iken, niçin her işini O'na ısmarlayıp, tedbirine teslim olmazsın? Tâ ki, O lâtif ilmiyle ve güzel tedbiriyle, senin ilminin ulaşamadığı, anlayışının uzanamadığı işleri, senin için ihtiyâr ve irâde etsin. Kalbin o ağır yük altından çıkıp, sürûr ve huzûr ile, üns meclisine kavuşsun. Eğer sen bütün işlerini Allahü Teâlâ'ya tefvîz edip, takdirine teslim olursan, O senin için sırrı ince olan işleri ihtiyâr eyledikte, O'na can ü dilden rızâ verirsin ve ne olursa, tam hayır, salâh ve felâh olduğunu bilirsin. Âcizlik ve hayreti kendine saâdet sermayesi edip, O'nun tedbir ve terbiyesiyle, kalbin itminanı ve rûhun rahatına kavuşursun.

SEKİZİNCİ NEVİ: **Tefvîz ve teslimin nasıl olduğunu, sebep ve neticelerini bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kul ile Rabb'i, hastanın doktorla olan hâline benzer. Meselâ bir hasta yakînen bilse ki, mütehassıs bir doktor, tıbbın inceliklerini bilir. Hastalığını anlar, hâline acır ve şefkatli davranır. Fakat kendisi ne ile sıhhat bulacağını ve hastalığın sebebini bilmesi, her işini o doktorun rey ve tedbirine ısmarlayıp, ona teslim olur. Eğer kendine tatlı şerbet içirirse, kabul edip içer, acı şerbet içirirse, onu da kabul edip içer. Bilir ki, kendine verdiği tatlı şerbet, onun verdiği vakitte acısından faydalı ve acı şerbet o vakitte tatlıdan faydalıdır. Çünkü onun hâllerini doktor daha iyi bilir.

Bunun gibi, kul, Allahü Teâlâ'nın ilminden, yerde ve gökte, bir zerre gayb bulunmadığını, her şeyi bildiğini, bütün kullarına Lâtif, Rauf ve Rahim olduğunu yakinen bilse, aynı şekilde nefsinin kalbine büyük düşman olduğunu, nefsin âfetleri ile kalbi hasta, rûhu sakat olduğunu, buna karşılık kurtuluş ve necât sebeplerini, cevr ve helâk illetlerini bilmese, o zavallı kul her işini o Alim, Hakim ve Rahimin takdirine ısmarlayıp, tedbirine teslim olur. Kazâsına rızâ ile kurtuluşa erer. Hakk Teâlâ onun vaktini hoş edip, kalbini bast ile mesrûr ederse, O'na şükr edip, kalbinin şifâsının, o zamanda o hâlde olduğunu anlar. Hakk Teâlâ, onun hâlini mükedder eyleyip

kalbini kabz ile mahzun ederse, O'na hem şükr edip, kalbinin sıhhatının o anda o hâlde olduğunu anlar, çünkü hastalığının tedavisi bundadır. Eğer kul, o doktoru mâhir bilip, sözlerini tasdik ve kendine itibar eden o hasta gibi, kendi Mevlâsını Hâlık ve Rezzâk bilip, Kelâm-ı Kadim'ine iman getirip, zât-ı pâkine itimad ederse, tevekkül makamına adım atmış olur. Eğer o kul hastanın doktora teslimi gibi, kendi tedbir ve irâdesini terk edip, her işini Mevlâsına teslim ederse, tefviz makamına kavuşur. Eğer doktorun maharet ve şefkatini bilip, verdiği acı ve tatlı şerbetleri kabul edip içen ve emrine uyan hasta gibi, Hakk Teâlâ'nın Hakîm ve Rahîm olduğunu bilip, belâ ve ni'metlerini kabul eder, şükür ve hamd edip emrine itaat ederse, teslim makamına ulaşmış olur. Eğer kul, o tabibin her söz ve hareketinin, sıhhat ve âfiyeti mucib olduğunu bilip, sevinen hasta gibi, Hakk Teâlâ'nın kelâm ve fiillerinin tam hayır ve hâlis salâh, hikmet ve faydalı olduğunu, tecrübe ve müşâhede edip, kalb ve rûhu ile ondan lezzet alırsa, o kul rızâ makamına kavuşmuş olur. Arabî şiir (tercümedir):

Olmayacak olan hileyle olmaz,
Bir şey olacaksa, olmadan kalmaz.

Zamanında olur, olacak olan,
Kardeşim, pek zordur bilgisiz kalan.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Mârifet yolunun dört aslından üçüncüsü olan sabrın fayda ve faziletlerini ve sonuçlarını altı nevi üzere beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Sabrın faziletini âyet-i kerime ve hadis-i şerifler ile bildirir:

Ey aziz! Allahü Teâlâ inâyet edip kullarına sabretmeyi öğretmek ve ona tergib etmek için Kur'ân-ı Kerim'de çok yerde sabrı bildiriyor. Bakara sûresi yüz elliüçüncü âyetinde: **«Ey mü'minler sabır ve namazla, Allahü Teâlâ'dan yardım isteyin. Muhakkak ki, Allahü Teâlâ sabr edicilerle beraberdir»**, yüz ellibeşinci âyetinde: **«Ey mü'minler, itaat ediciyi âsiden ayırmak için sizi gazâda düşmandan korkmakla, yahut oruç, kıtlık ve açlıkla, zekât ve bir zarar neticesinde malın azalmasıyla, hastalık ve zayıflık gibi beden noksanlarıyla, gök ve yer âfetlerinden meyvelerinizin veya meyve yerinde olan evlâdlarınızın mahv ve noksanlığıyla imtihan ederim. Ey Muhammed, sen sabredicilere ikramımı müjdele»**, Râd sûresi yirmiikinci âyetinde: **«Rab'lerinin rızâsını isteyerek nefse uymaktan ve günah işlemekten sabredip, namaz kılıp, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve aşikâr, şartlarına uygun infâk edip iyilikle, kötülüğü**

[sevabla günahı] giderenlerin amellerine ukbada dâr-ı hüsnâ ve rahat vardır», yirmialtıncı âyetinde: «Melekler, her kapıdan girip, onlara: Meşakkat ve günahlardan sabrınız sebebiyle, Allahü Teâlâ sizi, her âfetten sâlim etti. Bu Cennet size, ne güzel son oldu ki, onda daima ve sonsuz olarak durursunuz, derler». Bakara sûresi yüz yetmişyedinci âyetinde: «Fakirlikte yoksullukta, sıkıntı ve mihnette, cihad, gazâ ve mukatelede sabretmektir. Bu sıfatlarla mevsûf kimseler, Hakk'a mütabaatta sadıklar ve rezaletlerden sakınıcılardır», «Allahü Teâlâ sabredenlerle beraberdir», «Allahü Teâlâ sabredenleri sever», «Sabret, Allahü Teâlâ, sabredenlerle beraberdir», Hûd sûresi yüz onbeşinci âyetinde: «Tâate sabr eyle ki, Allahü Teâlâ amellerine ihlâsla sabr edenlerin ecrini zâyi etmez», Nahl sûresi doksanaltıncı âyetinde: «Fakr ve meşakkat külfetlerine ve kâfirlerin eziyyetlerine sabredenlerin, elbette ecir ve mükâfatını, amellerinden güzel ve çok ederiz», aynı sûre yüz yirmialtıncı âyetinde: «Sabr ederseniz, muttekiler hayırlıdır», «Sabredicilere hesapsız karşılıklar verir», aynı sûre yüz yirmiyedinci âyetinde: «Sabr isâbet edenlere sabret, bu azîmetli işlerdendir», «Sabret, muhakkak ki Allahü Teâlâ'nın va'di hakdır, doğrudur», Şûra sûresi kırküçüncü âyetinde: «Müslüman zâlimin zulmüne sabredip, intikam almayanın bu sabır affı büyük işlerden ve büyük zâtların işlerindendir», «Resûllerden ulü'l-âzm sahibi olanlar gibi sabret», Elem neşrahleke sûresinde: «Dünyada bu ağır yükün güçlüğüyle, âhirette kolaylık vardır. Mekke'de güçlük olduysa, Medine'de kolaylık vardır», Ve'l-asrı sûresinde: «Günahlardan sabr ile tâate gayret etmeyi başkalarına vasiyyet ettiler», buyurmuştur.

Allahü Teâlâ hadis-i kudside buyurdu ki: «Ey insanoğlu, kazâma râzı olmayan, belâma sabr etmeyen, ni'metlerime şükr etmeyen, verdiğime kanaat etmeyen, kendine başka Rabb arasın. Ey insanoğlu, belâma sabreden Benden râzı olmuş olur».

Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) hadis-i şeriflerinde buyurdu ki: «Ey ümmetim! İmân iki yarımdır. Yarısı sabr, yarısı şükürdür. Sabrın en üstünü, musibetin başında bulunan sabırdır. Musibet anındaki sabır, teslimiyettir. Sabır, her tâatin mebdeidir, her musibetten sakınmanın aslıdır. Her ibâdetin aslı sabırdır. Sıkıntılara sabredene müjdeler olsun. Bir acı söze sabr edemeyen, bir çok acı sözler duyar. Sabreden zafer bulur. Sabır acıdır, onu yutan hürdür. Sıkıntılara sabretmek, hüsn-i yakine kavuşmaktır. Hakk Teâlâ'dan sabırlı kimse yoktur; zira müşriklerin kendisine iftiralarını işitip, yine onlara sıhhat ve rızık ihsan eder. Sabrın başlangıcı acı, sonu tatlı ve lezizdir. Sabır, Hakk'ın sıfatıdır. İmanın başı sabırdır. İman sabr ile cömertliktir. Bir kimseye sabırdan hayırlı bir bahşiş verilmemiştir. Sabır, Allahü Teâlâ'dandır. Acele şeytan-

dandır. Yardım sabr iledir, neş'e keder iledir. Malına veya kendine bir musibet gelen, onu gizler ve şikâyet etmezse, Allahü Teâlâ ona, muhakkak, iman lezzetini ikram ve ihsan eder. Bütün günahlarını yarlığâr. Hazret-i Eyyûb aleyhisselâmın hastalığında yaraları kurtlandığı zaman, her seher vaktinde, Hakk Teâlâ onu vasıtasız iyâdet edip, lûtfu ve keremiyle: Habîbim Eyyûb, nasılsın? Belâmız gelmesiyle nicesin? derdi. Hazret-i Eyyûb aleyhisselâm, Hakk Teâlâ'nın hitabının lezzeti ile, sabr acılığını unuturdu. Eyyûb aleyhisselâm, âfiyet kokusunu alınca, o iyâdet (hasta yoklama) ünsiyyetinden korkar olmuştur. Onun için hasretle darr'ından şikâyet etmiştir. Kıyâmet günü, sabredenlere karşılıkları verildiği zaman, derler ki, «yâ Rabbi, bizi bir daha dünyaya gönder de, kendi etlerimizi, makaslarla, kendimiz doğrayıp, acısına sabredelim ve bu büyük sevablardan daha çok pay alalım». Nazm:

1. Ateş duhana der ne kaçarsın ırağa zûd
Bensiz karar yoktur, olur hoş benimle ûd.

2. Oldur bana muhabbet edip kadrimi bilen
Zirâ ki, buldu kendi fenâsında ûd sûd.

3. Ey yâr-ı sû'le-hârımız ehlen ve merhaba
Ey fâni-yi şehûd mezâ-yı mefhar-ı suhûd.

4. Mahv oldu hâk nân olup, ol yandı mi'dede
Nân oldu tatlı can ki, odur zübde-i vücûd.

5. Mahv olsa cân okur o âdem levhini ıyân,
Mahv eyle cânı koyma celâlette ey Vedûd.

6. Cân aşk od'una yansa, sakardan emin olur,
Fakr ü fenâya erse bulur devlet-i hulûd.

7. Uşşaka aşk sırrını der HAKKI olsalar,
Eshâb-ı kehf misli hem ikaz ü hem rukûd.

1. Ateş dumana der ki: «Hemencecik niye uzağa kaçıyorsun? Bensiz bir yere varılmaz. Bilirsin ki öd ağacı bile benimle güzel kokar.

2. Bana sevgi gösterip kıymetimi bilen odur. Zira öd ağacı, kendini yok etmekle saâdet buldu».

3. Ey alevimizi yiyen sevgilim! Hoş geldin, merhaba. Ey şehidlikte yok olanımız ve ey görülebilirlik âleminin övünç kaynağı.

4. Toprak, yiyeceğe dönüşüp yok oldu ve midede yandı. Sonra o yiyecek tatlı cana dönüştü ki o, vücûdun özüdür.

5. Can da yok olursa, o zaman yokluk levhasını apaçık görüp okur. Ey Rabb'im! Canımı yok eyle de sakın celâlette bırakma.

6. Can, aşk ateşine yanınca, Cehennemden emniyette olur. Eğer fakr ve fenâya ererse Cennet talihine kavuşur.

7. Ey Hakkı! Eğer onlar Ashâb-ı Kehf misali hem uykuda, hem de uyanık olsalardı âşıklara aşk sırrını anlatabilirlerdi.

İKİNCİ NEVİ: Sabır ve tahammülün had ve hakikatını, tatlılığını ve kerametini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, sabır, nefsi feryaddan habs ve men etmektir. Sabır, nefsin hazlarından mücâhede ile çıkıp gitmektir. Sabır, nefsin arzularını kesmek üzerine devam ve sebata ulaşmaktır. Sabır ikidir. Biri kötülüklere sabır, diğeri mahbûbsuz sabırdır. Musibetlere sabretmek, en üstün mevhibeye kavuşmaktır. Sabr-ı cemildir, câlib-i[1] ecr-i cezîldir. Rahatlıkta şükret, sıkıntıda sabırlı ol. Sarsıntıda vakur, şiddette sâbûr[2], gadabda hâlim[3] ol. Sabr ile musibet olmaz. Sabreden, musibetten elem[4] bulmaz. Belâya sabreden, kazâya râzı olmuş olur. Rızâ ile sabır kolay olur. Sabredene belâ bal olur. Sabr ile koruk, helva olur. Sabreden zafere erer. İmanın aslı sabırdır. İslâmın aslı rızâdır. Eğer Allahü Teâlâ'nın belâları senin üzerine yağdırdığını görürsen, yakinen bil ki, seni ikaz eylemiştir. Ni'met bulunca şükret, belâ gelince sebret. Musibette ağlamak ve feryad etmek, musibetten ağır ve zordur. Feryad sabırdan meşakkatlidir. Sabır, elem ve belâdan şikâyet etmemektir. Sabır, belâyı rızâ ile karşılamaktır. Sabır edene ni'met ve nikmet beraberdir. Sabırlı baş selâmettedir. Sabır, güzel alâmettir. Belâ Hakk vergisidir, o hâlde belâdan şikâyet hatadır. Belâ[6] güzeldir. Zira o ezeli bahşiştir. Sabır, bir mübarek şerbettir ki, âfiyeti mucibdir[7]. Nazm:

1. Fakr ü fenâ iste sen ey bü'l-vefâ,
Tâ bulasın künc-i bekadan safâ.

2. Kendini yok düşün yakin-i fakr odur,
Hem ben ü sen, o deme oldur fenâ.

3. Kibri koy, ol dil ile per andan al,
Kibre bedel ancılayın kibriyâ.

4. Hâk ol pâk ol seni sen görme hiç,
Tâ bitsin hâkinde güzel tûtiyâ.

5. Versen eğer aşka bu cânı revan,
Bin cân olursun hoş ü bî-müntehâ.

6. Kalbe verir aşk demi hoş hayât,
Cân-ı cihândır o dem-i cân-fezâ.

7. Bil ki bir Allah'dır edip eyleyen,
Her ne olursa ver ona hoş rızâ.

8. Mâni' ü mu'tî çün odur cümleden,
   Halkı unut Hâlık'a eyle senâ.

9. HAKKI idip Hakk'a gönülden rücû',
   Sâbir ol, ondan geleni bil atâ.

1. Ey vefânın ilk kaynağı! Fakr u fenâ iste ki bâkîlik köşesinde safâ içinde olasın.

2. Kendini yok farzet ki, fakr yakınlığı odur. Üstelik, yok ben, yok sen veya o deme ki bunlar fenadır.

3. Kibiri bırak. Gönül ile ol ve ondan kanat edin, ve kibir yerine ona bedel olan Kibriyâ (Allah) *yı iste.*

4. Toprak ol, pâk ol ve aslâ kendini görme. Tâ ki toprağın gözler için güzel bir sürme olsun.

5. Eğer daima bu cânını aşka verirsen bin câna erişirsin ve sınırsız hoşluklar içinde olursun.

6. Aşk demi, gönle ne güzel bir hayat verir. O cânlar bağışlayan dem de cihânın cânıdır.

7. Bil ki edib eyleyen yalnızca Bir Allah'tır. Her ne olursa olsun O'na gönülden rızâ göster.

8. Madem veren de alan da O'dur, öyleyse halkı unutup Hâlık'a övgüler düz.

9. Ey Hakkı! Gönülden Allah'a yönelip sabırlılık göster ve O'ndan geleni bir bağış kabul eyle.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Sabır ve tahammülün te'sir ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kulun kalbini Hakk'ın huzûrundan meşgul eden, dört engelden üçüncüsü olan şiddet ve musibetlerdir. Bunlardan feryad etmek ve korkmaktır. Bunların kifâyeti sabırdır. Yukarıda buna işaret etmiştik. O hâlde sabrın her konusunda, sabırlı olmak iki şey için lâzım bilinmiştir:

1 — İbâdet ve huzûra kavuşmak sayılmıştır. Zirâ ibâdet işinin esası ve temeli, sabır ve tahammülde huzûrdur. İşte sabırlı olmayan kimse, ibâdet ve huzûrdan bir şeye kavuşamaz. Çünkü bu dünya mihnet ve meşakkat yeridir. İnsan dünyada yaşadıkça, çeşit çeşit şiddet ve musibetlere mübtelâ olur. İnsana ârız olan şiddet ve musibetler kişinin ehlinde evlâdında, akrabasında, kardeşlerinde ve arkadaşlarında bulunan fakirlik, yoksulluk, eksiklik, ayrılık, hastalık ve ölüm gibi musibetler ve kendinde bulunan çeşitli hastalıklar, yaralar, sızılar, elem ve dertler, vesvese, korku ve evham gibi musibetlerdir. Aynı şekilde ırzında bulunan insanların ona düşmanlığı, kavga, cidâl, hased, dövme ve çarpışma, onu ayıplamaları, ona ha-

karet etmeleri, gıybetini yapmaları, utandırmaları gibi musibetlerdir. Malında bulunan, ıslâh ve tedbir, hıfz ve telef, zevâl ve elden gitme, âfet ve hırsızlık gibi musibetlerdir. Bu musibetlerin her birinin bir zehiri ve yakması vardır. Onların acılıkları ve hararetleri, şiddet ve zahmetleri bir başka nevidir. Demek ki, bu musibetlerin hepsine sabr etmek, katlanmak gerekir, tâ ki feryad ve korku, kulunun kalbini ibâdet ve huzûr için rahat olmaktan alıkoymasın. Nitekim derler ki, dört çeşit ölümle ölmeyen, ibâdetin tadını bulamaz, huzûr lezzetini alamaz. Birincisi beyaz ölüm olup, açlıktır. İkincisi siyah ölüm olup, insanların kötülemesidir. Üçüncüsü kırmızı ölüm olup, nefsin hevasına uymamaktır. Dördüncüsü yeşil ölüm olup, kazânın cereyanıdır. Bu dört ölüme sabr eden ibâdetle huzûra kavuşmuştur. Beyt (tercümedir):

Hicrânına tahammül eden vaslını bulur,
Sabr ü sebatı olana müjdeler olsun.

Beyt:

Dilediğin her şeye sabırla kavuşursun,
Takvâ ile demiri yumuşamış bulursun.

2 — Sabırda olan iki cihân hazineleridir. O hazinelerin bazısı necât, kurtuluş ve rızka, muradlara nâil olmak ve düşmana zaferdir. Akranından üstün olmak, gönüllerde vak'alarla yer etmek de kendine süsdür, Hakk'dan rahmet, muhabbet ve senâdır. Allah katında derecesi yüksek olmak, kerâmete kavuşmak ve hesabsız ücret ve karşılıktır. Allahü Teâlâ kuluna bir saat sabr için, bunca kerâmetler ihsan eder. Demek ki, dünya ve âhiret iyiliği sabırdadır. Nitekim Hazret-i Ömer (radıyallahü teâlâ anh) buyurdu ki: «Mü'minin bütün iyiliği, bir saat sabrındadır». Arabî şiir (tercümedir):

Zamanın dar olursa, sıkılırsan sabr eyle,
Yakında açılırsın hiç ümidini kesme.

Sabrın fazileti hakkında sana, bu kifayet eder ki, Allahü Teâlâ sabrı kendi Kitab'ında nice yönleriyle medh etmiştir. O hâlde bu şerefli hasleti ganimet bilip onunla sıfatlanmaya gayret eyle. Tâ ki müşkilât çekerek kolaylığı bulasın ve sonsuz saâdet ve kurtuluşa kavuşasın. Şiir (tercümedir):

Bir gün meşakkat, mihnet, eğer gelirse sana,
Sabreyle, tahammül et ve göğsünü aç ona.

Çünkü zaman değişme bakımından acibdir,
Bir gün sıkıntı varsa, bir gün neş'e var sana.

Sabrın güzeli, şiddetin vakt ve miktarını aklına getirmektedir. Çünkü o ne erken gelir, ne de geç kalır, ne artar, ne eksilir. Ağlamak ve

feryâd etmede bir fayda yoktur. Belki zarar ve keder çoktur. Çünkü her işin bir zamanı vardır. Her şeyi yapan Allahü Teâlâ'dır. Beyt:

Her işi Hak'dan bilir, halkı unutmuş Hak-şinâs
Ol görür kim hayra şer ü adle zulm olmuş libâs.

Allah ile dolu olup da halkı unutan kişi her işi Allah'tan bilir. O kişi görür ki, hayra şer; adâlete de zulüm bir elbise olmuştur.

Bu kalenin iç suru, Hakk Teâlâ'nın sabırlı kuluna, sabırla olan güzel karşılıklarını düşünmek ve Hakk katında olan büyük ecirleri hatırına getirmektir. Gerçekte bu dahi Allahü Teâlâ'nın tevfikıdır. Beyt (tercümedir):

Siz ey belâlara çok sabredenler,
Gidiniz, bu yolla Hakk'a gidiniz.

Nazm:

1. Ey rûh seyr-i âlem-i imkân nene gerek,
Dilde seyâhat eyle bu zindan nene gerek.

2. Vahdet ki meşrebindir, olur halvetin cihân,
Tercih-i gâr ü kûh ü beyâbân nene gerek.

3. Ger meşrebin vasi' ise, bil Cennet içresin,
Seyr-i bahâr ü bağ u gülistân nene gerek.

4. Vaktinde ukd gonca misâli çün açılır,
Pes iştigâl-i nâhun ü dendân nene gerek.

5. Çün derd kâmrân olur, oldur devâ-yı mahz,
İzhâr-ı derd ü hâhiş-i derman nene gerek.

6. Dil hurrem olsa aşk ile, terk terk eder seni,
Ol dostu iste HAKKI, bu düşman nene gerek.

1. Ey rûh! Varlık âleminde dolaşmak nene gerek. Gönülde seyahat eyle bu dünya zindanı nene gerek!..

2. Meşrebin vahdet ise, halvetin cihan olur. Yoksa mağara, dağ ve çölü tercih de ne oluyor!

3. Eğer meşrebin geniş ise bil ki Cennettesin. Bahar, bağ ve gülistan seyri nene gerek.

4. Mademki bütün düğümler zamanı gelince gonca misali açılır; öyleyse tırnak ve diş ile uğraşman nene gerek!..

5. Mademki dert, bahtiyarlıktır ve o, özün devâsıdır. Öyleyse derman istemek ve dert beyan etmek nene gerek.

6. Eğer gönül aşk ile sevinirse, seni çabucak terkeder. Öyleyse ey HAKKI! O dostu iste. Bu düşman nene gerek.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Sabır ve tahammülün kısımlarını ve faydalarını, feryad ve figanın âfetlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, sabır, faydalı, acı bir ilâçtır. İçilirse, içinde çok faydalar vardır. Her hastalığı giderir. Böyle sıfatları, özellikleri bulunan ilâcı, aklı olan, kendini zorlayarak içer. Bir saatlik acı, bir yıllık tatlılıktır deyip o ilâcın keskinliğine ve acılığına sabır ve tahammül eder.

Sabır dört kısımdır: Tâate sabır, günahları terke sabır, dünyanın fazlalığına sabır, belâ ve musibetlere sabır. Sabır bu dört konudadır. Sabrın acılığına katlanana çok faydalar hâsıl olur. Onlar, tâat menzillerine kavuşmak, istikamet ve çok sevap bulmaktır. Mâsiyet ve belâlardan her iki âlemde âzâd olmaktır. Sonra dünyayı istemek zorluğundan, malına müptelâ olmaktan rahat olmaktır.

Demek ki sabır ile, tâat ve şerefli menzilleri, huzûr ve mekârim-i celilesi, üns-i billâh ve menâfi-i cemilesi hâsıldır. Sabırlı olan, kazânın kahrından, kavganın feryad u figanından, dünya meşakkatinden, âhiretin akabelerinden, nefsin arzu ve hevâlarından, düşmanın şamatasından ve binlerce belâdan necât bulup, muradına kavuşur. İki cihan saâdetiyle rızâ makamına ulaşır. Sabra dayanamayıp, feryad ve figan eyleyen, her faydadan mahrum, her mazarratla mağmûm ve hevâsına mâildir. Çünkü o zayıf kimse, devamlı ibâdete sabredemez ki, üns huzûrunu bulsun. Böyle gafil kalır. Yahut mâsiyete sabredemeyip, irtikâbiyle zarar ve ziyanda olur. Yahut dünyanın fazlalığından sabredemeyip belâsını bulur. Yahut musibetlere sabredemeyip, feryad ve figanla sabrın faziletlerinden mahrum kalır. Çok zaman, çok feryadla, sabrın karşılığı da elden gidip, bir musibet iki olur. Biri mekrûhu işlemek, diğeri sabrı kaçırmaktır. Nitekim derler ki, musibette sabırdan mahrum olmak, musibetten büyük musibettir. O hâlde çok feryadda ne fayda vardır ki, elde olanı da elden kaçırır. Elden gideni sana iade etmez. O hâlde feryad ve figanı çok etme ki, birini kaçırırsan öbürü kaçmasın. En şümûllü söz Hazret-i Ali'nin (r.a.) bir şahsı ta'ziye edip söylediği şu sözdür: «Sabr edersen, kader üzerine câri olur, sen me'mûr olursun. Çünkü her şeyi yapan bir Hâlık ve Bâridir. Kazâ ve kaderi âlemde câridir. Hükümleri vakti gelince her şeye sâridir», buyurmuştur. O hâlde tedbir ve tedârikle feryad ve figan eden, âfiyet hil'atından soyunmuştur. Tefvîz, tevekkül, sabır ve tahammül âriflerin kârıdır. Çünkü bunlar, mârifet eserleridir.

BEŞİNCİ NEVİ: Sabır ile her kemâlin hâsıl olduğunu, sabır ile herkesin âfiyet bulduğunu, sabrın sonunun rızâ olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, her ilim ve amelin, her mârifet ve kemâlin yapıcı sebebi vardır ve tahammüldür. Her nedâmet ve

melâmetten necât ve selâmetin sebebi, sabır ve teennidir. Sabrın son derece acılığı, elbette rızânın tatlılığının başlangıcıdır. O ise iki dünya saâdetidir. Sonsuz sevinçtir. Nitekim anlatırlar: Bir katırcı vardı. Kalbine ilim öğrenme arzusu düştü. Katırlarını yağma edip, dağıttı. Evinde hâmile bir hanımı vardı. Bütün masraflarını görüp, ondan izin aldı. Rızâsiyle ilim öğrenmek için bir başka memlekete gitti. Yirmi sene Arabî ve dinî ilimleri okuyup tamamladı. Sonra memleketine dönünce, yolda bir kâmil pire misafir oldu. Hâlini ona anlattı. O kâmil, o âlime, ilim ve amelin aslı nedir? diye sordu. Âlim cevap veremeyip, siz buyurun efendim deyince, kâmilden: «Eğer bize bir müddet hizmet edersen, ilmin aslına kavuşup, evine gidersin» cevabını aldı. Âlim, kâmilin hizmetini kabul edip, onun yanında iki yıl kadar kaldı. Sonra o kâmil, o âlime şefkat edip, «Oğlum, gel sana cevabını vereyim de hanımının yanına dön. Ömrün oldukça, bize hayır duâ edersin. Yakinen bil ki, bütün ilim ve amellerin, her mârifet ve kemâlin aslı sabırdır. Bunlar sabır ile elde edilir. Tahammül ve teenni de sabrın içindedirler. Her işte sabırlı olursan, her pişmanlıktan kurtulursun. İki âlemde her şeyden nasib alırsın. Bu kıymetli cevher için seni bir müddet alıkoydum. Sebebi, kadr ü kıymetini bilip, hiçbir zaman unutmayasın», buyurdu. O âlim bu cevhere mâlik oldukça, o kâmilin duâsını ve rızâsını alıp, memleketine döndü. Akşamdan sonra evinin kapısına gelince, o anda hâtırına, yirmi iki yıldan beri haber alamadığı evin kapısını çalmadan, pencereden bakıp, o zamandan beri bu evde kimin kaldığını göreyim diye geldi. Pencereden gizlice bakınca, bir de ne görsün: Bir genç delikanlı oynar gibi hanımının boynuna sarılmıştı. O anda kıskançlıktan aklı başından gitti. Kendini kaybedip, pencereden ok atıp, o genci öldürmeye hazırlanırken, aklına sabretmek geldi. İki yıl bekleyip kazandığım cevheri hemen elden çıkarmayıp, kapıya gideyim, sonra o delikanlıyı öldüreyim, dedi. Sabredip, kapıyı çaldı. İçerden delikanlı, kimsin?, diye seslendi. Bu evin eski sahibiyim, dedi. O anda hanımı, sesinden beyini tanıyıp, sevinç içinde, o gence, hadi oğlum, baban geldi, kapıyı aç. Sen doğmadan önce gurbete giden baban geldi dedi. Sabreden o adam, bu konuşmadan, o gencin kendi oğlu olduğunu anladı. Sabrın kerâmeti ile, sonu çok büyük üzüntü olan pişmanlıktan kurtuldu. Sevincinin çokluğundan, ona sabır ihsan eden hakîkî Sabûr'a çok hamd ü senâ eyledi. Yaşadığı müddetçe sabır ile saâdet buldu. O mürşid-i kâmile duâ edip müderris ve müellif oldu. Hanefî fıkh ilmini ihyâ edip, Kudûrî kitâbını telif etti. Beyt:

Hazm olunmaz belâlara sabr et,
Âkıbet hoş-güvâr olur ey dil.

Ey gönül! Hazm olunamayan belâlara bile sabır göster ki, sonunda onlar da iyi sonuçlanır.

Bir kâmil vefat edeceği zaman oğluna demiştir ki: «Bir nasihatım vardır. Sana vasiyyet ederim ki, onu tutup amel edebilirsen, iki âlemde Hakk'ın ve halkın makbulü olursun. Her hâlinde saâdet ve selâmet bulursun». Oğlu: «Buyurun babacığım, başımla, canımla kabul edeyim. Gösterdiğin yolda gideyim». Ölmekte olan baba, oğlunun kabul cevabını işitince: «Oğlum mum fitili ol», demiş ve âhirete gitmiştir. Sonra bu derin hikmeti, kimi rızâ ile, kimi de sabır ile tevil etmiştir. Rızâ ile tevil eden o kâmilin muradına kavuşmuştur. Zira sabır, musibetten gelen elemi saklayıp, feryad ve figan etmemektir. Rızâ ise, belâdan aslâ elem duymamaktır. Rızâ makamı, sabır makamının üstündedir. Rızâ makamına kavuşan, Allahü Teâlâ'ya kavuşur. Arabi şiir (tercümedir):

İşleri kolaylaştır, dostum kendi nefsine,
Feryâd ü figân etme, sabret elemlerine.

Çok gördüm dostlarımın elem ve dertlerini,
Ardından sürûr geldi, kalmadı hiçbirine.

Nazm:

1. **Sabır kıl etme umûrunda şitâb,**
   Sabr ile derler olur gûre dûşâb.

2. **Sabr ile dostun olur düşmanlar,**
   Sabr ile rehber olur rehzenler.

3. **Sabır esmâ-i ilâhîdendir,**
   Hikmet-i nâmütenâhidendir.

1. Sabır göster, işlerinde aceleci olma. «Sabır ile koruk pekmez olur», derler.

2. Sabır ile düşmanlar dostun olur. Sabır ile yol kesiciler, rehber olur.

3. Sabır, Allah'ın isimlerindendir ve sonsuz hikmetlerden biridir.

ALTINCI NEVİ: Sabır ve tahammülün elde edilmesini bir kaç misalle bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, işin esası ve sözün kısası şudur ki, tam tevekkülle, kalbi alıştığı bağlantılardan kesip; nefsi kuvvetli âdetlerden alıkoymak ve tam tefviz ile işlerinde tedbiri terk edip, esrarına vakıf olmadan Hakk'a teslim etmek, güzel sabırla belâlara katlanıp, nefs istemediği hâlde sabrın acı şurubunu içmek, kemâl-i rızâ ile kazâyı karşılayıp gitmek lâzımdır. Kızıp feryad eden nefsin yularını kısmak çok zor olup acı ilâç, taşlı yol, ağır yüktür. Fakat sağlam tedbir ve doğru yoldur. İyi ahval olup sonu sonsuz ni'metlerdir. Beyt (tercümedir):

Fırsatları fevt etme ki, tehir haraçtır,
Mihnetlere sabr eyle ki, miftah-ı ferectir.

Beyt:

Her çektiğin elemin sonunda ferah gelir,
Her gecenin sonundan, aydın bir gün yükselir.

Ne dersin, o zengin ve müşfik baba hakkında ki, oğlunu meyve yemekten men eder, yahut onu sert, kaba bir hocaya teslim edip, bütün gün onun yanında kalıp, oradan ayrılmayacaksın, der. Bu babanın çocuğunu meyve yemekten men etmesi, onun bahilliğinden midir dersin? Halbuki o, cömertliğinin fazlalığından, yabancılara bile ni'met saçmaktadır. O babanın, onu orada akşamlara kadar haps etmesi, bulundurması, ona eziyet ve ihanet midir dersin? Halbuki ona olan ihtimâmından bütün malını verip onun emniyet ve rahatını ister. Veya ondan kan aldırması, ona olan düşmanlığından mıdır dersin? Nasıl dersin ki, onu esen yelden bile sakınır. Aslâ! Ona nasıl zarar vermek ister? Lâkin babası, onun iyiliğini bunlarda görmüştür. Böyle az sıkıntı ile büyük faydalara kavuşacağını bilmiştir.

Ne dersin o mütehassıs doktor hakkında ki, yüreği yanan hararetli bir hastayı, bir bardak sudan men eder yahut ona öyle acı bir şurup içirir ki, acılığının te'sirinden bedenini titreme alır, onu içmek istemez; yahut ona bir macun yapıp, bunu yutunca ishal olur. O doktorun bu hastaya muamelesi, hastaya eziyet veya düşmanlık mıdır dersin! Hayır değildir. Bilâkis onun iyiliğini istemek ve doğruluktur. Çünkü o doktor, hastanın helâkini, bir anlık canının istediği şeyleri, ona vermekte bilmiştir. Aynı şekilde şifâsını, iyileşmesini de onları vermemekte bulmuştur. Onu rahatsız eden maddeler de, ishâl ile bedenden atılmaktadır. Onun için mütehassıs doktor, hastanın lezzetini aramayıp, ona yararlı olanı vermektedir. Sabır eden ve doktora teslim olan hasta da, şifâ bulmaktadır. İşte âlemlerin Rabbi ve merhametlilerin en merhametlisi, Hakîm ve ihsan sahibi Allahü Teâlâ da, sana bir pideyi veya bir gümüşü vermese, düşünmelisin ki; muhtaç olduğun şeylere o Mâlik ve onları sana vermeye kaadirdir; ihsan ve cömerdlik O'na mahsustur, senin her hâlin ve her şey O'nun ma'lûmudur. O'nun için fakirlik, âcizlik, bahillik ve bilmemezlik düşünülemez. Bilâkis herkes O'na muhtaçtır. O kuvvetlidir, çok kerîm ve çok bilicidir. Bu takdirce yakînen bilirsin ki, muhakkak ki Allahü Teâlâ o pide ve dirhemi, ancak senin iyiliğin için vermemiştir. Niçin iyiliğin için vermemiştir. Niçin iyiliğin için olmasın ki, Kur'ân-ı Kerîm'inde: **«Göklerde ve yerde olanları tamamen emrinize verdi»**, buyurmuştur. Niçin iyiliğin için olmasın ki, dünya ve içindekileri, senden silip götüren mârifeti sana ihsan etmiştir.

Hadis-i kudsîde buyurdu ki: **«Merhametli çobanın hayvanını kokmuş, çürümüş şeylerden men ettiği gibi, ben de evliyâmı dünya ni'metlerinden men ederim».** O hâlde Allahü Teâlâ seni bir zorluğa düşürdüyse, yakînen bil ki, O seni imtihan için belâ vermekten ganidir ve senin hâlini bilicidir. Za'fını görücüdür. Sana raûf ve rahîmdir. Zira: **«Allahü Teâlâ, kuluna şefkatli bir ananın çocuğuna olan merhamet ve acımasından, daha merhametlidir»,** hadîs-i şerîfdir. Sana verdiği küçük bir kötülük, senin bir büyük iyiliğin içindir. Lâkin, onu da yine O bilir, sen bilmezsin. Nitekim hadîs-i şerîfte: **«Hiçbir küçük şer yoktur ki, içinde büyük hayır bulunmasın»,** buyuruldu. Onun için zorlukla beraber kolaylık bulunmuştur. Arabi beyt (tercümedir):

Çünkü Hakk'ın hükmüdür, usr bulunur yüsr ile,
Zorluk, şiddet artınca kolaylık taleb eyle.

Bunun içindir ki, kullarının en kıymetlileri olan evliyâ ve asfiyâsını çok müptelâ etmiştir. Nitekim hadîs-i şerîfte: **«Allahü Teâlâ sevdiklerine belâ verir»,** buyurulmuştur. Allahü Teâlâ'nın, dünyayı senden men ettiğini, şiddet ve musibetleri sana verdiğini görürsen, yakînen bil ki, O'nun katında aziz ve muhteremsin, kıymetli makamın vardır. Zira O, seni evliyâsı mertebesine getirmiştir. Rûhun O'nun ikram ve ihsanına kavuşmuştur.

O hâlde sabırlı olup, şükr edesin. Böyle sabrın acılığı içinde rızâ tatlılığını bulasın. Tevekkül, tefviz, sabır ve rızâ hakkında Hakîm Sinâ'nın yazdığı şu şiiri okuyup, bunların hakikatini ve mahiyetlerini bilip, bunlarla sıfatlanıp can ü gönülden lezzet alasın. Fârisi şiir (tercümedir):

Gönül kıymetlidir, Hakk'a o yârdır,
Onun her sün'unda lâtif hükm vardır.

Keskin görüşlüler hep bilirler ki,
Onun yaptığında hep hayır vardır.

İyi, kötü demek, benden sendendir,
Hakk'ın yaptıkları hep iyiliktir.

Gönülde sırrını, Hakk iyi bilir,
Çünkü hilkatını, O halk etmiştir.

Âlemde iyiyi ve hem kötüyü,
Ve hattâ her şeyi, O iyi bilir.

Ölüm ve iyilik sana Ondandır,
Malın ve mirâsın sana Ondandır.

O kullar ki kaderinden kaçarlar,
Bilmezler ki, o da kaderinde var.

Hakk'ın kazâsına râzı olmayan,
Odur dûn-hilkat ve gümrâh olan.

Niçin sen kazaya rıza vermezsin,
Niçin Hakk'ı, sen Hakk ile bilmezsin.

Ondandır her gelen belâ iyi bil,
Bir değil, bin olsa gayriden değil.

Acı, tatlı hepsi olunca O'ndan
Hepsi iyidir, kaç kötü sanmaktan.

Bulunduğun yerde, geçerse adı,
Hemen teslim ol ki, bunun var tadı.

O O'dur, etme serkeşlik sen O'na,
O'ndan kaçarsan, yine sığın O'na.

Malını, tenini O'na ısmarla,
Böylece kalbinde hep ol O yârla.

Canın da, malın da O'nun ihsânı,
Niçin esirgersin öyleyse anı.

Kulluk teslim olmakta, başka değil,
Yoksa sendeki kalp, selim kalp değil.

Onlar ki, kalpleri uyanık olur,
Kalbin niçin, nasıldan uzak bulur.

Gelirse üstüne yukardan belâ,
Yüzün Hakk'a döndür, etme vâveylâ.

Teslimiyet, nârı siler yağ eder,
Nemrûd'a derd İbrâhim'e bağ eder.

Hakk'dan başkasını kabullenme sen,
Kalbini ağyârdan tamam çevirsen.

Duydun mu, Halil'in havada iken,
Cebrâil'e cevabı ki teslimden.

Başın çıkarıp can kapısından,
Dedi ki, ey dostum, çık aramızdan.

Mancınık sallandı, o havalandı,
Toprak gibi boşlukta yuvarlandı.

Geldi Cibril, sana delilim dedi,
Bu gönlüm sana hep iyilik diledi.

Tehlike hâlinde ey dostum benden,
Bir isteğin varsa kesemem senden.

Halîl kendini Hakk'a ısmarladı,
Otuzyedi günlük ateş kalmadı.

Kızgın ateş selâmet oldu ona,
Sanki iniverdi bir gülistâna.

Bırakınca ateşe Halîl kendini,
Ateş de bıraktı kendi işini.

Onun dergâhına sensiz hâzır ol,
Gözlerini kapa öyle nâzır ol.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Ârifler yolu esaslarının dördüncüsü olan «rızâ»nın fazilet, fayda ve neticelerini altı nevi üzere bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Rızânın faziletini âyet-i kerîme ve hadis-i şerifler ile bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ kullarına inâyet edip, rızâyı öğretip müjdelemiş ve Kur'ân-ı Kerîm'inde Mâide sûresi yüz ondokuzuncu âyetinde: **«Allah onlardan râzı oldu, onlar da Allahü Teâlâ'dan râzı oldular. Bu hoşnutluk büyük kurtuluştur»**, Tâhâ sûresi yüz otuzuncu âyetinde: **«Güneş doğmadan önce sabah namazını kıl, batmadan önce ikindi namazını kıl, gece saatinde akşam ve yatsı namazlarını kıl, günün etrafı olan zevâl [öğle] vaktinde öğle namazını kıl, tâ ki ümmetine şefaatinden râzı olasın»**, Tevbe sûresi yetmişikinci âyetinde: **«Bunlardan büyük, kendinin rızâsını va'd eyledi. İşte bu rızâ, büyük bir kurtuluştur». «Allah onlardan râzıdır, onlar da Allahü Teâlâ'dan râzıdırlar», «Onlar Allahü Teâlâ'nın tâifesidir. Muhakkak biliniz ki, Allahü Teâlâ'nın tâifesi olanlar kurtulmuşlardır», «Ey mut'mainne nefs, Rabbine, Ondan râzı ve O da senden râzı olmuş olarak dön»**, Beyyine sûresi sekizinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ onlardan râzı, onlar da Allahü Teâlâ'dan râzı olurlar. Bu mükâfat ve rızâ, Allahü Teâlâ'dan korkup emrine uyup, yasaklarından sakınanlar içindir»**, buyuruyor.

Hadis-i kudside buyurdu ki: **«Ey insanoğlu, kazâma râzı olmayan, belâma sabretmeyen kendine başka Rabb arasın. Ey insanoğlu, Benden râzı ol ki, Ben de senden râzı olayım ve sana muhabbetimi veririm. Ey insanoğlu, senin için kazâma râzı olmaktan başka şifâ dilediğim olur. Ben istediğin şeyden râzı olursam, sana dilediğini veririm. Ey insanoğlu, senin için kazâma râzı olmaktan başka şifâ ve çare yoktur. Ey insanoğlu, gün-be-gün kıldığın namazlardan râzıyım, sen de her günkü rızkın için Benden râzı ol. Senden yarınki namazı istemediğim gibi sen de Benden yarınki rızkını isteme. Ey**

insanoğlu, kazâma râzı olmaktan başka sevdiğim bir şeyle, Bana yaklaşmak isteyenler yanaşamazlar. Ey kulum, kazâma râzı olmaktan sevgili bir şeyle Bana yaklaşamazsın. Benden râzı olursan, Ben de senden râzı olurum. İhtiyacını yalnız Benden istersin, onu sana veririm. Ey kulum, Benim rızâm, senin rızândır. Kazâmdan râzı olursan, rızâmı bulursun».

Habib-i Ekrem (s.a.v.) duâ edip: «Yâ Rabbi, Senden kazâna rızâ istiyorum», demiştir. Buyurdu ki: «Allahü Teâlâ, nefsini bilen, diline sahip olan ve kazâya rızâ gösteren kuluna merhamet etsin!». Yine buyurdu: «Allahü Teâlâ'nın yeryüzünde öyle kulları vardır ki, gönülleri güneşten parlak, işleri peygamber işidir. Onlar için dünyada ne az vardır, ne çok. Allahü Teâlâ onlara ne kısmet etmiş ise, râzı olmuşlardır. Hakk'ın rızâsını da bulmuşlardır. Hakk Teâlâ rahat ve sürûru rızâda bulundurmuştur. Sıkıntı ve üzüntüyü kazâya rızâsızlıkta kılmıştır. Hakk Teâlâ'dan, az rızıkla râzı olandan O da az amelle râzı olur. Hak Teâlâ'dan râzı olandan, Hakk'ın da râzı olduğunu bil. Zira Allahü Teâlâ: "Allah onlardan râzıdır, onlar da Allahü Teâlâ'dan râzıdır", buyurmuştur. Amellerin en üstünü, Allahü Teâlâ'dan râzı olmaktır ve O'nu sevmektir. Hakk'ın rızâsını, insanların rızâsızlığı ile isteyenden, Hakk Teâlâ râzı olup, insanları da ondan râzı eder. Hakk'a rızâsızlıkla, insanların rızâsını arayana, Hakk Teâlâ gadap edip, insanları da ondan rızâsız yapar. Bütün hayır, kazâya rızâdadır. Râzı olamazsan sabr eyle. Tâ ki tedricen sabır, rızâ hâlini alsın. İmanın kemâli, kazâya rızâ, belâya sabırdır».

Nazm:

1. Habib-i Hakk'dan öğren kimyâ hoş,
   Ne kim, Allah ederse ver rızâ hoş.

2. Gelir çün kalbine hüzn ü elem, gam
   Çek anı sen sana bil âşinâ hoş.

3. Nüzûl eyler havâtır kalbe Hakk'dan,
   Kabul et, cümleye de merhabâ hoş.

4. Misâfirdir gam, et izzet ona kim,
   Gide senden Hüdâ'ya her belâ hoş.

5. Seni gam bulmasın, illâ ki handân,
   Sakın reddetme derdi bil devâ hoş.

6. Mübârektir bu gam hergiz tükenmez,
   Ne gamdır bil niâmdir dil-rübâ hoş.

7. Cefâdan kaçma, namerd olma HAKKI,
   Cefâdan merd-i Hakk bulmuş safâ hoş.

1. Kimya ilmini Allah'ın sevgililerinden öğren. Allah'ın eylediği her ne olursa olsun ona hoş rıza göster.

2. Mademki gönlüne hüzün, elem ve gamlar gelmekte, öyleyse onları çek ve kendine güzel bir aşinâ olarak kabul eyle.

3. Korkular, gönle Allah'tan gelir. Bunları kabul edip herkese bir hoşça merhaba de.

4. Gam bir misafirdir. Ona izzette bulun ki, böyle yaparsan her bir belâ senden savulur.

5. Gam seni bulmasın ama handân da olma. Sakın derdi reddetme ama, devâyı da hoş bil.

6. Bu gam mübarektir ve aslâ tükenmez. Ne gamı! O, gönüller avlayan ne güzel bir ni'mettir.

7. Ey Hakkı! Cefâdan kaçıp namerd olma. Allah erenleri cefâdan dolayı ne güzel safâlar bulmuşlardır.

İKİNCİ NEVİ: Kazâya rızânın târif ve hakikatini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, rızâ hükümlerin cereyanı altında kalbin sükûnudur. Rızâ, kalbin, kazânın acılığından sürûr bulmasıdır. Rızâ, gönülden beğenmemezliği çıkarmaktır ve onda daimi sürûr bulmaktır. Rızâ, kendi aklı tedbirinden kurtulmaktır. Takdir-i Hakk'a uymaktır. Rızâ, Hakk'ın irâde ve ihtiyârı ile kalbin sâkin olması, ona uymasıdır. Rızâ, kulun Hakk'ın ezeli irâdesine bakması olup, kazâya rızâsızlığı terk O'nun eseridir. Rızâ, kazâ hükümlerini sürûr ile karşılamaktır. Rızâ, Cebbâr'in hükmünün cereyanını kabuldür. Onun için tedbir ve ihtiyârı aradan kaldırmaktır. Rızâ, acı ve tatlı cereyan eden hükümlerle kalbin sürûrudur. Rızâ, kazâ anında rûhun sükûnudur. Rızâ, Allahü Teâlâ'nın en büyük kapısı, en yüksek makamı ve dünya cennetidir. Hakk'ın kendisi için olan ihtiyârına râzı olan, iki âlemde rahat bulur. Zira rızâ ile mârifetullah kolay ele geçer. Muhabbet ve rızâ, havf ve recâdan yüksektir, değerlidir. Zira muhabbet ve rızâ Mevlâ'nın sıfatlarıdır. Bunlar kul ile daimi kalır ve ona yeterler. Havf ve recâ ise, böyle değildir. Hakk Teâlâ bir kulunu sever, ondan râzı olursa, o kul da Mevlâ'sını sevip, O'ndan râzı olur. Çünkü o, Mevlâsı'nın muhabbet ve rızâsının aksini gönül aynasında bulur. Kıt'a (tercümedir):

> **Bu aşk-ı pâki o akl anlamaz ki, onun işi,**
> **Hemişe havf ü recâdır, beyn-i sevab ü ıkab.**
>
> **Ko havfı, aşka fedâ ol, fenâ bul ey HAKKI,**
> **Bu nakdi al, yarını bekleme, çekme azab.**

Rızâ zenginliktir, ihtiyaçsızlıktır. Rızâsızlık ise muhtaçlıktır. Rızk taksim olunmuştur. Haris mahrûmdur. Rızâ, üzüntüyü silendir.

Rızâsızlık can ve tene zahmettir. Kazâya râzı olan en rahattır. Belâya sabreden en üstündür. Kazâya rızâ, büyük belâları, tatlı bal eder. Râzı olan, saadet yoluna gider. Kısmetine râzı olan, ihtiyaçsız yaşar. Rızâya devam edene, kerâmet hizmet eder. Rızânın aslı, Hakk'a güvenmektir. İşlerin cereyanı, halkın rızâsı ile değil, Hakk'ın kazâsı iledir. Kurtuluş ve ihtiyaçsızlık kazâya rızâdadır. Rızânın meyvesi rahatlık ve ele muhtaç olmamaktır. Neticesi mârifet ve muhabbettir. Dört haslet dünya ve âhiret saâdetidir: Tevekkül, tefvîz, sabır ve rızâ. Kazâya rızâ, kanaatin başıdır. Kazâya rızâ, ibâdetin aslıdır. Kazâya rızâ tefvîz için güzel sebeptir. Rızâ ve kanaat saâdet sermayesidir. Kazâya rızâ, zor ve rahatlıkta gerektir. Kulun kazâya rızâsı, Mevlâ'nın rızâsına alâmettir. İslâmın gayesi teslimdir. Dinin gayesi rızâdır. En son matlûb Allahü Teâlâ'nın rızâsıdır. Her zenginlik kanaat ve rızâdadır. Her râzı rahat ve safâdadır. Rızâ gibi gınâ [zenginlik] olmaz. Râzı olan cefâ görmez. Râzı ol ki, râzı olunasın. Zuhûr edene teslim ve râzı ol. İlmin kemâli hilmdir. Hilmin kemâli rızâdır. Kazâya râzı olan sonsuz devlet bulur. Kazâya râzı olan can sağlığını ve gönül hoşluğunu bulmuştur. Kazâya râzı olan hiç kimseye rızâsızlık gösteremez. Ârif olup, Hakk'ın huzûrundan bir an ayrılmaz. Nazm:

1. **Ârifin cân ü dili mest-i likâ olmuştur,**
   Ne belâ gelse ona, ayn-ı atâ olmuştur.
2. **Hak rızâsıyle bizi eyleseler sad-pâre,**
   Ona hem dil dolu teslim ü rızâ olmuştur.
3. **Her gönül, dostu bir başka tarik ile bulur,**
   Yolumuz doğru yakin fakr ü fenâ olmuştur.
4. **Mâsivâ kalmasa bir dilde, o beytullahdır,**
   İlm ü hikmetle dolu mülk ü beka olmuştur.
5. **Gönlümüz memlekettir ki kereminle hoş tut,**
   Mâlikü'l-mülksün, ol mülk sana olmuştur.
6. **Canımız nây gibi kendinden olmuş fârig,**
   Dem-i aşkınla pür ittiğim o hevâ olmuştur.
7. **Dîde-i cânı açıp âleme bak ey HAKKI,**
   Ki cihân âyine-i aşk-ı Hüdâ olmuştur.

1. *Âşıkın canı ve gönlü Allah'ın yüzü ile kendinden geçmiştir. Ona bir belâ erişse ne çıkar, o bağışın tâ kendisi olmuştur.*

2. *Allah rızâsıyla bizi yüz parça eyleseler bile gönül O'na teslimiyet ve rızâ ile dopdolu olmuştur.*

3. *Her gönül Dostunu* (Allah'ı) *bir başka yol ile bulur. Bizim yolumuz ise dosdoğru yakîn, fakr ve fenâ yoludur.*

4. Bir gönülde mâsivâ bulunmazsa, orası Allah'ın evidir. Orası ilim ve hikmetle dolu bir bâkîlik yurduna dönüşmüştür.

5. Gönlümüz bir yurttur ki, onu kereminle hoş tut. Sen mülkün mâlikisin ve o mülk Senin içindir.

6. Canımız ney gibi kendinden geçmiştir. Aşkının nefesiyle doldurduğum bir hevâ olmuştur.

7. Ey Hakkı! Can gözünü açıp âleme bir bak, ki cihan Allah aşkının aynası hâline gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: **Kazâya rızânın faziletini, faydalarını, alâmetlerini ve kısımlarını bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, rızâ, Allahü Teâlâ'dan bir ni'met istememek ve dertten kaçıp, O'na sığınmaktır. Kazâya rızâsı gerçek olanın, belâya sabrı güzeldir. Kendi kısmetine râzı olan, hiçbir şey için üzülmez. Hakk'ın rızâsını, kulların rızâsızlığına bakmadan isteyen kimseye zemm edenleri Allahü Teâlâ döndürüp, onu medh ederler. Rızâ ne güzeldir. Beğenmemek ne çirkindir. Bir kimse, ancak teslim ve rızâ ile belâdan emin olur. Kazâya râzı olan, cihanın sultanı olur. Teslim ve rızâ ne güzel huylardır. Kazâya râzı olan Mevlâ'sını bulur. Teslim gibi İslâm olmaz. Rızâ gibi safâ olmaz. Hakk'dan râzı olmayan, rızâsını nasıl ister. Kazâdan önce bulunan rızâ, rızâya azimdir. Kazâdan sonraki rızâ ise, rızânın tâ kendisidir. Rızânın haddi, kulun: «Yâ Rabbi! Eğer bana verirsen, kabul ederim, vermezsen hoşnud olurum. Eğer beni çağırırsan, kabul ederim» demesidir.

Kendinde şu üç haslet bulunan kimse evliyâ zümresinden sayılmıştır: Her şeyden Hakk'a firar, her şeyde O'nunla karar, her şeyde O'ndan râzı olmaktır. Rızâ, ni'metten bulduğun zevki, musibetten de bulmandır. Evliyânın ahlâkı, kazâya rızâ, üns-i billâh ve muhabbetullahtır. Rızâ, sabrın nihayetidir. Hakk'a râzı olmak, her ibâdetten yüksektir. Rızâ, acılık ve tatlılığın eşit olmasıdır. Rızâ, nefsi Hakk'ın hükümlerine salıvermektir. Hakk'dan râzı olmak ve halka merhamet etmek evliyâ mertebelerindendir. Rızâ muhabbetin tarlasıdır. Rızâ sonsuz hayatın ve ebedî Cennetin vesilesidir. Büyüklerden biri münâcaatında: «Yâ Rabbi, eğer benim dilediğimi yapmazsan, Senin dileğine bana rızâ ver. Muhakkak ki Sen, dilediğini yapıcısın» demiştir.

Rızâ, her amelden efdâldir. Her güzel huydan güzeldir. Rızâ, Hakk Teâlâ'nın kazâsında adlini bulmak, hükmünde hikmetini yakînen anlamaktır. Rızâ, Hakk'ın takdirine itiraz etmemektir.

Rızânın alâmeti, hasta olunca sıhhat, fakir olunca zenginlik ve ni'met arzu etmemektir. Bir kâmile, filânca, fakirliği zenginlikten,

hastalığı sıhhatten çok severim, diyor demişler. Cevabında: «Allahü Teâlâ o kimseye rahmet eylesin ki öyle söylemiştir. Ama ben derim ki, Allahü Teâlâ'nın, kendisi için olan hüsn-i ihtiyârına güvenen, Hakk'ın ihtiyârından başka bir şeyi irâde etmeyip, Mevlâ'nın ihtiyârına teslim olup rızâ makamına kavuşmuştur. Çünkü tevekkül, Hakk Teâlâ'ya güvenmek ve dayanmaktır. Tefviz, tedbir ve ihtiyârın olmamasıdır. Teslim, kazânın ahkâmına tâbi olmaktır. Rızâ, Hakk'ın ihtiyârı ile rahat ve sürûr bulmaktır».

Hakk Teâlâ rızâyı iki kısma ayırmıştır: Biri Kendinin kulundan râzı olması, diğeri kulun Hakk'tan râzı olmasıdır. Kendi rızâsını kulun rızâsından öne alıp: **«Allah onlardan râzıdır, onlar da Allah'dan râzıdırlar»**, buyurmuştur. Nitekim Hakk Teâlâ, bedenin fiillerinden olan amelleri beyan ederken kulu önce söylemiş: **«Beni zikredin, Ben de sizi zikr edeyim»**, buyurmuştur. Kalp amellerinden olan hâlleri beyan ederken, Kendini önce söyleyip, **«Allah onları sever, onlar da Allahü Teâlâ'yı severler»**, buyurmuştur. Kendisinin kalpleri değiştirici olduğunu bu öncelikle duyurmuştur. Demek ki, Allah'ın rızâsı, kulun kalbine gelen hâllerdendir. Kulun rızâsı ise, çalışıp kazanılan makamlardandır. Arabi şiir (tercümedir):

Allahı sâhib eyle, insanları at yana,
Muhabbetiyle zevk al. Sevgi şifâdır sana.
İşi O'na teslim et, Râzı ol kazâsına.

Tevekkül, bedenin kıyâmını Allahü Teâlâ'dan bilmektir. Tefviz, işleri sahibine verip, O'nun tedbirine güvenmektir. Teslim, Hakk'ın emrine itaat edip, tabiatına tatlı gelmeyen işlerde bile O'na uymaktır. Rızâ, kendine ne gelirse ve kendinden ne giderse, hiç değişmeyip râzı olmaktır. Nazm:

1. **Bir safâ fevt olsa senden, olma hiç endühkin,**
   Kim sana ol başka sûretten gelir hem bil yakîn.
2. **Ol safâ bir hamr-ı ma'nâdır ki her nakşa gelir,**
   Kalb o ma'nâdan bulur hoşluk koy olsun zarf tîn.
3. **Şîr ü dâye sûretinden tıfla gelmiştir safâ,**
   Gitse şîr ol tıfl zevkine bedeldir engübîn.
4. **Geh su nakşından gelir geh ekmek ü etten o zevk,**
   Ol sıfatın perdesidir dilber ü zer esb ü zîn.
5. **Ol safâ bu perdelersiz gönlüne hoşluk verir,**
   Mâsivâ mahv olsa, dilden gitse eflâk ü zemîn.
6. **Cism uyurken can çıkar ondan cihân-ı berzaha,**
   Cism olur ma'zûl u âtıl, başka sûrettir mübîn.

7. **Düşte gördüm kendimi dersin misâli serv-i nâz,**
Vechimi misl-i gülistan, cismimi çün yasemîn.

8. **Sûret-i servi koyup, can hem gelir bu sûrete,**
İnne fî hâze't-tasavvur ibreten li'l-âlemîn.

9. **Besdir ey HAKKI emîn-i sırr-ı Hakk ol tâ müdâm,**
Rûhuna zevk u safâ bahş ede ol Ni'me'l-muîn.

1. Kaçırdığın bir dünya zevki için hiç üzüntü çekme. Bil ki o sana başka bir sûrette Allah tarafından gelir.

2. Bu zevk bir mânâ içkisidir ki, her şekle bürünebilir. Vücûdunun dışı toprak olsa da gönül o mânâdan güzellik bulur.

3. O esenlik, süt ve dadıdan dolayı çocuğa erişir. Eğer süt olmazsa çocuğun esenliği bal ile gelir.

4. O zevk bazan su şeklinden, bazan da ekmek veya etten gelir. Dilber, altın, at ve eyer, o sıfatın perdeleridir.

5. O safâ, bu perdeler olmadan gönle safâ verir. Bunun için Allah'tan gayriyi gönülden yok etmek ve gökler ile yerleri oradan çıkarmak gerekir.

6. Beden uyurken can oradan berzah âlemine yükselir. Cisim bunun dışında kalır ve mübîn başka bir sûret bulur.

7. Ders misali o nazlı serviyi düşümde gördüm. Yüzümü gül bahçesi gibi, bedenimi de yasemin şeklinde seyrettim.

8. Can, servi sûretini bırakıp kendi sûretine döner. Zira bu sûrette âlemlere ibret vardır.

9. Ey Hakkı! Daima Hakk sırrıyla emin olmak sana yeter. O yardımcıların en güzeli olan Allah, böylece senin rûhuna zevk ve safâ bağışlar.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Kazaya rızânın te'sir ve faydalarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kulun kalbini Allahü Teâlâ'nın huzûrundan meşgul eden, dört ârızdan dördüncüsü olan kazâdır. Bunun kifayeti, ancak rızâ ile bulunmuştur. Nitekim yukarıda işaret edilmiştir. Kazâya râzı olmak iki şey için lâzım bilinmiştir:

Birincisi: İbâdet etmek ve Hakk'ın huzûruna kavuşmak içindir. Zira sen kazâya râzı olmazsan, kalbin daima gamlı ve hâtırın meşgul olup, hep hayrette kalırsın. Niçin böyle oldu, niçin şöyle olmadı diye mükedder olursun. Bir gönül böyle düşüncelerle ve üzüntülerle meşgul olunca ibâdet ve huzûr için nasıl boş ve hâzır olabilir. Zira senin bir tek kalbin vardır. O da geçmiş ve gelecek işleri düşünmeye dardır. Böylece onda huzûr ve ünse bir yer kalmayıp, mârifet ve muhabbetten mahrûm olmuştur. Nitekim bir kâmil bu hikmeti bil-

miş, bu inciyi delmiştir: «Geçmişte olanların hasreti, inkisâra uğratır, gelecekte olacakların tedbir ve gözetilmesi, bulunduğun saatin bereket ve rahatını kaldırır».

İkincisi: Kazâya rızâsızlıkta olan tehlike Rabb'in gadabıdır. Zira rivâyet olundu ki, peygamberlerden (aleyhimüsselâm) birisi, kendine isabet eden zararların birinden Mevlâ'ya şikâyet eyledikte, Allahü Teâlâ, ona: «Benden şikâyet mi ediyorsun? Kimden kime ne diyorsun? Benden hayâ etmez misin? Benim kötüleme ve şikâyet sahiplerini sevmediğimi bilmez misin? Benim ilmimde senin salâhın, ancak sende meydana gelenlerdir. O hâlde niçin senin hakkında olan kazâma râzı olmazsın! Yoksa, senin için âlemi değiştirmemi mi istersin? Yahut şahsi arzun için Levh-i Mahfûzu mu değiştireyim? Sonra kendi muradım üzere tedbir ve hüküm etmeyip, senin muradın üzere mi edeyim? Benim sevdiğim değil, senin sevdiğin mi olsun? Senin mi her isteğin yapılsın? Eğer bu bozuk düşünce bir daha gönlünden geçerse, izzet ve celâlim hakkı için, senden peygamberlik makamını alırım ve seni Cehenneme atıp, acımam», buyurdu.

İşte akıllı olan bu kıssadan çok hisse alır. Zira Hakk Teâlâ enbiyâ ve asfiyâsına böyle buyururken, diğerlerine nasıl muamele eder. Bu bozuk düşünce senin kalbinde bir daha hareket ederse, Allahü Teâlâ'nın kelâmını bir kere düşün! Kalbinden geçen bir düşünceye, muamelesi böyle iken, öyle ihsan ve kerem sahibi Rabb'inden, insanların arasında rızâsızlık ve şikâyette bulunanın hâli ne olur. Bu korkunç muamele, kazâya bir defa rızâ göstermeyen için olunca, ömrü boyunca kazâya rızâ göstermeyenlerin hâli nasıl olur?.. Bu azarlama, kendine şikâyet eden kuluna olunca, ya Hakk'dan kuluna şikâyet edenlerin hâline ne denir? Nefslerimizin kötülüğünden ve amellerimizin günahından ve edebsizliklerimizden Allahü Teâlâya sığınırız. Yâ Rabbi, bizi kazâna râzı, belâlarına sabırlı, ni'metlerine şükür edici. Senden başkasından kaçıcı, gece ve gündüz Seninle beraber olan kullarından eyle! Ey yardımcı ve ey ayıpları örtücü Rabb'im, bu duâyı kabul eyle.

Demek ki rızâ rızâsızlığı terk etmektir. Rızâsızlık ise, Hakk Teâlâ'nın kazâsından başkasını, iyiliği ve kötülüğü iyice bilinmeyen işlerde, kişinin kendisi için iyi ve evlâ olanı tâyin etmesidir. Kötülük ve günah, kazâ ve kaderle değil midir? Böyle olunca, kulun kötülüğe rızâsı nasıl olur dersen, cevabında deriz ki: Rızâ, yalnız kazâya lâzımdır. Kazâ ise, şer ve kötülük değildir. Şer olan ancak, makzidir [kazânın sonucudur]. Bundan anlaşılıyor ki, kazâya rızâ, kötülüğe rızâ sayılmaz. Arabî şiir (tercümedir):

Benim için Hakk'ın taksim ettiğine râzıyım,
Her işimi Yaratanıma ısmarlamışım,

Rabb'im geçmişte bize hep iyilik eyledi,
Gelecekte de yapar, ben böyle inanmışım.

Üç şey rızânın alâmetlerindendir: Kazâdan önce ihtiyârı terk. Kazâ geldikten sonra acı ve elem bulunmamak. Belâ içinde muhabbet bulunmaktır. Çünkü sevgilinin her hâli ve hareketi, sevenin yanında sevgili ve kıymetlidir. Beyt (tercümedir):

Leylâ, sevdiğim için isterse bana kıymak,
İsteğine merhaba derim, yok bunda korkmak.

Mesnevî (tercümedir):

Ey bu dar dünyayı edinen bisat,
Kalmıştır boynunda elem ve neşat.

Bazan devr-i felek hoşuna gitmez
Bazan kızar incinirsin hiç bitmez.

Acıyı kalbine sen tatlı eyle,
Onu da leziz ni'metler gibi ye.

Kazâ okunun ucunu canına vur,
Saçı alna döküp, deme yolcudur.

Elemleri kaldıran makamdır rızâ
İkrâm hazinesi anahtarıdır rızâ.

Düğüm düğüm olmuş işi cihânın
Hepsi de senin gizli arzuların.

Akılsızlık etme düğüm vurursun,
Arzulardan kopunca kavuşursun.

Arzularından kurtulan insan
Nâmurâd olmaz, inan hiçbir zaman.

Bu dar kafes içre isteği olmaz,
Hakk'ın isteğinden başka aramaz.

Onun kalbi her şeyden rahat olur,
Kalbinde elem, gam pek az bulunur.

Tam kulluk içinde, hep hür yaşar o
Yüz elem, gam içinde özgür yaşar o.

Hiçbir meşguliyet onu örtemez,
Acıya hiç yüzünü ekşitemez.

Bahilliği ayn-ı cömerdlik görür
Yaralar içinde o rahat durur.

Ondan gelen her belâ ve her elem
Hepsinde yek-be-yek rızâ mukaddem.

Riyâzet ehline, ey rızâ veren,
Riyâzetten hep rızânı düşünen.

Ey uyanıkların himmet kıblesi
İsteyene muradın vericisi.

Kazâna râzı olan kalb isterim,
Hüsn-i riyâzet bahçesin isterim.

Cennet bağı gülü rızâm olmadan
Sinemizde Cehennem olur nârdan.

Kulun Câmi ki hep rızânı arar,
Havf ü revâ arasında bi-karar.

Havf vü recâ eteğinden onu çek,
Rızâ sofrasına oturt ölecek.

Muhabbet şarabın ihsân et ona,
İçsin ve mest olsun, ersin rızâna.

BEŞİNCİ NEVİ: Rızânın fayda ve hünerlerini ve rızâsızlığın çeşitli zararlarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kazâya rızâyı elde etmek için iki esası düşünmek lâzımdır:

Birincisi: Rızânın hâlde ve ileride olacak faydalarıdır. Hâldeki faydası, faydasız üzüntülerden gönlün kurtulmasıdır. Onun için bir kâmil der ki, kazâ ve kader hak olunca, ihtimam ve korkmak yersizdir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) İbni Mes'ûd Hazretlerine buyurdu ki: **«Çok düşünme, üzülme, kaderde olan olur, olmayan olmaz»**. Bu kelâm-ı nebevi çok faydalı ve hikmetli olup, kelimesi az, mânâsı pek çoktur. Geleceğe ait faydası, Hakk Teâlâ'nın çok sevab vermesi ve güzel rızâsıdır. Nitekim Hakk Teâlâ: **«Allah onlardan râzıdır, onlar da Allahü Teâlâ'dan râzıdırlar»**, buyurmuştur. Halbuki kazâya rızâsızlık hâlinin gamlı, üzüntülü ve kasvetli olması vardır ve faydasızdırlar. Geleceğinin ise günahlı ve azablı olması vardır. Zira kazâ bir emr-i nâfiz olup rızâsızlık ve üzüntü ile geri gitmez. Akıllı olan, Hakk'ın rızâsı ile olan gönül rahatlığına, günah ile olan faydasız üzüntüyü tercih etmez.

İkincisi: Rızâsızlığın aslı büyük tehlikedir. Allahü Teâlâ, Nisâ sûresi altmışbeşinci, **«Rabb'inin hakkı için, aralarında ayrıldıkları şeyde, sana hükm ettirip, o hükümden kendilerine güçlük ve şüphe bulmadıklarında, ancak iman ederler ve sana uyarlar»**, âyetini dü-

şünen kullarına yardım eder. Allahü Teâlâ Resûlünün kazâsına [hükmüne] râzı olmayan kullardan ve hükümde, nefsi için zorluk bulanlardan imanı kaldırınca, ya Kendi kazâsına râzı olmayanların hâlleri nasıl olur? Ayrıca Allahü Teâlâ buyurdu ki: **«Kazâma râzı olmayan, belâma sabretmeyen, ni'metlerime şükr etmeyen, kendine başka Rabb bulsun»**. O hâlde, Allahü Teâlâ'dan gafil olanlar için bu, büyük tehdid, korkunç vaiddir. Bir kâmil der ki: Rabbü'l-âlemînin şanı, hükm etmektir. Kulun hâli râzı olmaktır. Rabb hükm edip, kul O'ndan râzı olmazsa, ne Rabblık, ne de kulluk kalmış olur.

Bu iki esası düşünürsen, kazâya râzı olursun. Kısaca diyelim ki, her hâlde sana lâzım olan, yalnız Allahü Teâlâ'ya tam güvenip, her işini O'na ısmarlayıp belâlarına katlanmaktır. Her emrine uyup, her yaptığından râzı olmaktır. Yakînen bilmelisin ki, Hakk Teâlâ, ezelde, senin için her ne kazâ eylemişse, muhakkak ki senin iyiliğin ondadır. Çünkü O kendi kullarına Vedûd, Raûf ve Rahîmdir. O hâlde meveddet, muhabbet sahibi Mevlâ'dan, ancak şefkat ve merhamet meydana gelir. Nerede kaldı ki, hadis-i şerifde: **«Hakk Teâlâ'nın kazâsına râzı olan ebedi saâdete kavuşur»**, gelmiştir. Demek ki, dünyada bir meşakkatle karşılaşırsan, Vedûd olan Rabb'in re'fet ve rahmetini hatırlamalısın. Çünkü O, seni böyle sıkıntı içinde bırakmayıp, tedbirini ihsan eder. Bugün başına gelen hâllerin tümü, ezelde senin için takdir olunandır. Halbuki Hakk Teâlâ'nın takdiri tebdil olmaz, değişmez. O kullarıyladır, hiç ayrılmaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: **«Nerede olursanız, O sizinledir»** buyurmuş, her hâlimizde bizimle olduğunu duyurmuştur. O hâlde bu beraberlikten haberi olan, belâdan ne kayırmıştır. Fârisi Mesnevi (tercümedir):

Binlerce tuzak bulunca ayakta,
Sen benle olunca gam yok bunlarda.

Her gece beden dâm'ından rûhları,
Geçirir, değiştirirsin levhaları.

Her gece bu kafesten rûhlar gider.
Onlar hakîm ve mahkûm değildirler.

Çıkar gider bi-haber zindancıdan,
Ayrılır da sultanın sarayından.

Ne gam, ne endişe, ne fayda, zarar,
Ne filân düşünür, ne falan arar.

Ârif hâli uykusuz da böyledir,
Uyusa da hiç değişmez öyledir.

Can atından kuşamları çıkarır,
«Uyku ölümün kardeşi» ne varır.

Evliyâya şeker gibidir ecel,
Ölüm sarhoşluğuna atmazlar el.

Tenin mevti acı gelmez onlara,
Çün kuyudan çıkarlar dışarıya.

Böyle rüyâ görmek ne güzel olur,
Görülmemiş ölüm Cenneti bulur.

Biri der ki, güzel olurdu cihân,
Şu ölüm ayağı kalksa aradan.

Diğeri de der ki, ölüm olmasa,
Yaşamak arzusu hiç azalmasa.

Yoksa sen ölmeği hayat mı sandın,
Tohumu bir çorak toprağa attın.

Ölüme üzülen bir ölü yoktur,
Onun hasreti ömrün kısalığıdır.

ALTINCI NEVİ: Bildirilen dört asıl hakkında topluca bilgi verir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Eğer iyice anladıysan ki, gerçekten Allahü Teâlâ rızkını tekeffül etmiştir, ve gerçekten her neyi murad ederse onu dilediği gibi yapmaya kaadirdir, ve gerçekten senin ihtiyaç ve hâllerini her an bilmekte ve görmektedir; öyleyse O'nun va'dinin doğruluğuna itimad edersen O'nunla sükûn bulup, kalben mutmain olursun. Her sebebi, sebebleri yaratansız, faydasız görüp, onları düşünmekten ve onlara bağlanmaktan yüz çevirip, rahat edersin. Zira yemeği ve suyu, sana yediren ve içirenin Hakk Teâlâ olduğunu bilirsin. Sonra onlardan sana tad ve lezzet verenin ve onları suhûletle hazm ettirip sana sıhhat bahşedenin, onların kuvvet ve faydalarını bedenin uzuvlarına eriştirenin, onların ağırlık ve zararlarından cismini kurtarıp, canını rahat ettirenin Hakk Teâlâ olduğunu tecrübe ile anlarsın. Halbuki Hakk Teâlâ dilese, yemek ve su olmadan, kendi inâyetiyle seni doyurur. Lezzet ve kuvvet verir. Vücûdun kuvvet ve bekâ bulur. Her iş, Allahü Teâlâ'nın muradı üzere meydana geldiğine göre, O'ndan başkasına güvenmemek ve ancak O'na tevekkül etmek lâzım olur. Aynı şekilde, sen işlerinin yürütülmesini yerin ve göğün müdebbirine teslim edersen, bilgi, düşünce ve görüşünün ulaşamadığı her şeyden gönül huzûru içinde olursun. Acaba, yarın filân iş olur mu, olmaz mı? Olursa nasıl olur? demek gibi, ihtimal ve şüphelerden kurtulursun. İşleri düşünmek ve düzenlemekte kalbin meşguliyeti, nefsin zorlanması ve vaktin boşa harcanması olduğunu bilirsin. Zira çok kere, aklına gelmeyen işler, bir anda meydana gelip, önceki tedbir ve düşünceni takdir-i

hakim olan kazâ ve kader değiştirir. O hâlde kıymetli ömrün boş hayâller ile zâyi olur. Beyt (tercümedir):

Allah'ın takdiri ve hükmü daha öncedir,
Öyleyse kalbini, belki ve ümidden ayır.

Nefsine dersin ki: Ey nefsim! Bize gelen, ancak Allahü Teâlâ'nın takdir ettiğidir. O bizim sahibimizdir, bize yetişir. O ne güzel vekildir. Bize inâyet eyler. Zira O, öyle Kaadirdir ki, kudretinin sonu olmaz. Bir Hakimdir ki, hikmeti hesaba gelmez. Bir Rahimdir ki, rahmetinin nihayeti bulunmaz. Halbuki, bu sıfatlarla muttasıf olan Zât-ı Pâke tevekkül ve itimad en güzel şey ve en faydalı, en uygun iştir. Tedbir ve tedariki terk edip, her işi O'na ısmarlamak ve teslim etmek çok önemli ve elzemdir. Bunun gibi, eğer sana bir musibet isabet ederse, veya bir kötülük gelirse, o zaman nefsine sahip olup, kalbini zabt u rabt altına alabildinse, muhakkak sen feryad ve figandan kurtulursun. Süphe ve şikâyetten selâmet bulursun. Bilhassa, musibetin geliş anında sabr ve sebat ile dayanırsın. Halbuki belânın geldiği an sabretmek çok zordur. Bunu tecrübe ile görürsün. O zaman ona dersin ki: Ey nefsim! Bu sadme, elbette Hakk Teâlâ'dan gelen bir oktur. Tedbir ve hile ile bunun giderilmesine bir çare yoktur. Öyleyse buna katlanıp, râzı ol ki Allahü Teâlâ'nın gayb hazinelerinde belâ çeşitleri yoktur, de. Bundan büyük belâları kaldırdığını bilirsin. Bu musibet, bir kara bulut gibidir. Yakında açılır. Güneş çıkar, muradına kavuşursun. Buna sabr ü tahammül eyle. Bunun için, çok sevab büyük kurtuluş bulursun. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de Hakk Teâlâ: **«Allahü teâlâ her zorluktan sonra, kolaylık yaratır»**, buyurmuştur. Güzel sabırdan sonra, çok ecir olduğunu duyurmuştur. O hâlde sabr ve tahammül eyle ki, Rabb'inin bedii san'atlarından acib ve gariblikler göresin.

Bunun gibi, kalbinde kazâya yer verip, tatlı ve acısından, aynı şekilde râzı olursan, hâlini ve sırlarını bilmediğin işlerinde, Hakk Teâlâ, senin için ne yaparsa, onu kendin için uygun ve iyi bulursun. Meydana gelen ahkâmından çok lezzetler ve zevkler alırsın ve kendi nefsine dersin ki: Ey nefsim! Elbette, ezelde takdir olunan, vaktinde meydana gelir. Ey Allah'ın yaptığına râzı olmayan, bunda ne fayda bulursun! Allahü Teâlâ'yı kendime Rabb olarak beğendim deyip, kazâsına niçin râzı olmazsın? Yoksa, kazânın, rubûbiyet şanından olduğunu bilmez misin? O hâlde, rızâsızlığı bırakıp her kazâsına râzı olmadıkça, O'nun rızâ ve muhabbetini bulamazsın. Eğer Hakk Teâlâ sana bir müddet dünyalık vermezse, dersin ki: Ey nefsim! O, senin her hâlini, senden daha iyi bilir. Sana herkesten cömerd ve acıyıcıdır. O Rabbü'l-erbâb ve Rezzâk-ı âlemdir. Köpeği hasisliği ile, kâfiri düşmanlığı ile terbiye eden Kerim'in katında,

kendini bilen ve muvahhid olan kulu, bir ekmek veya bir gümüş etmez mi? Lâkin iyi bil ki, Allahü Teâlâ senden, dünyayı men' etmemiştir. Senin faydan için tutmuştur. O hâlde belâ iyidir. Çünkü yapan O'dur.

Eğer bu anlatılanları, tekrar tekrar söylenenleri aklında tutarsan, dört asıl olan tevekkül, tefviz, sabır ve rızânın hepsinde kuvvetli olursun. Bildirilen engeller de gönülden silinir. Böylece ibâdet ve huzûr lezzetini bulursun. Mârifet ve muhabbet devletine kavuşursun. Allahü Teâlâ'nın katında tevekkül, tefviz, sabır ve rızâ ehlinin zümresinden sayılırsın. Dünyada cisim ve canın selâmet ve rahat bulup, öbür dünyada kadr-i celille mak'ad-ı sıdka varıp, her iki dünya saâdetini kendinde bulundurursun.

TEFVİZ-NÂME

I

Hakk şerleri hayr eyler
Zannetme ki gayr eyler,
Ârif ânı seyr eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

II

Sen Hakk'a tevekkül kıl
Tefviz et ve rahat bul,
Sabr eyle ve râzı ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

III

Kalbin O'na berk eyle
Takdirini derk eyle,
Tedbirini terk eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

IV

Hallâk-ı Rahîm oldur
Rezzâk-ı Kerim oldur,
Fe'âl-i Hakîm oldur
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

V

Bil Hâdi-i hâcâtı
Kıl O'na münâcâtı,
Terk eyle mürâdâtı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

VI

Bir işi murad etme
Olduysa inâd etme,
Hakk'dandır o reddetme
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

VII

Hakk'ın olıcak işler
Boştur gam ü teşvişler,
Ol hikmetini işler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

VIII

Hep işleri fâyıktır
Birbirine lâyıktır,
Neylerse muvâfıktır
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

IX

Dilden gamı dûr eyle
Rabb'inle huzûr eyle,
Tefviz-i umûr eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

X

Sen adli zulüm sanma
Teslim ol oda yanma,
Sabr et, sakın usanma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XI

Deme şu niçin şöyle
Yerincedir ol öyle,
Bak sonuna sabr eyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XII

Hiç kimseye hor bakma
İncitme, gönül yıkma,
Sen nefsine yan çıkma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XIII

Mü'min işi renk olmaz
Âkıl huyu cenk olmaz,
Ârif dili tenk olmaz
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XIV

Hoş sabr-ı cemilimdir
Takdir-i kefilimdir,
Allah ki vekilimdir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XV

Her dilde anun âdı
Her canda anın yâdı,
Her kuladır imdâdı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XVI

Nâçâr kalacak yerde
Nâgâh açar ol perde,
Dermân eder ol derde
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XVII

Her kuluna her ânda
Geh kahr ü geh ihsânda
Her anda O bir şânda
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XVIII

Geh Mu'ti ü geh Mâni'
Geh Darr ü gehi Nâfi',
Geh hâfid ü geh râfi'
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XIX

Geh abdin eder ârif
Geh eymen ü geh hâif,
Her kalbi O'dur sârif
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XX

Geh kalbini boş eyler
Geh hulkını hoş eyler,
Geh aşkına dûş eyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXI

Geh sâde vü gâh rengin
Geh tab'ın eder sengin,
Geh hurrem ü geh gamgin
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXII

Az ye, az uyu, az iç
Ten mezbelesinden geç,
Dil gülşenine gel göç
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXIII

Bu nâs ile yorulma
Nefsinle dahi kalma,
Kalbinden ırağ olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXIV

Geçmişle geri kalma
Geleceğe hem dalma,
Hâl ile dahi olma
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXV

Her dem anı zikr eyle
Zeyrekliği koy şöyle,
Hayrân-ı Hakk ol söyle
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXVI

Gel hayrete dal bir yol
Kendin unut onu bul,
Koy gafleti hâzır ol
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXVII
Her sözde nasihat var
Her nesnede zinet var,
Her işte ganimet var
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXVIII
Hep remz ü işârettir
Hep gamz ü beşârettir,
Hep ayn-ı inâyettir
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXIX
Her söyleyeni dinle
Ol söyleteni anla,
Hoş eyle kabûl canla
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXX
Bil elsine-i halkı
Aklâm-ı Hakk ey HAKKI
Öğren edeb ü hulkı
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

XXXI
Vallahi güzel etmiş
Billâhi güzel etmiş,
Tallahi güzel etmiş
Allah görelim netmiş.

Dördüncü Bâb

En yüksek matlûb olan Hakk'ın mârifetini, mârifet sahiplerinin kendilerini o yüksek makama saldığını, ârif-i billâh olanın huzûr ve üns devletini bulup, muhabbet ve aşk denizine daldığını, hikmet ve evliyâ mânânın özü ve sadrın ilmi olup, gönül ondan can lezzeti aldığını, evliyâ zümresinin insanların avâmından evlâ olup, gafletten huzûra gelip üns-i Hakk ile kaldığını, evliyâ-yı kirâmın seçkinlerinin daimi muhabbet ve aşk şarabı ile, hayvani sıfatlardan fâni olup, Hakk ile bekâ bulduğunu ve evliyâ kerâmetlerinin açık, ve tarikattaki makamları seçik olduğunu beş fasıl ile bildirir.

BİRİNCİ FASIL

Kendini tanımak, Allahü Teâlâ'yı tanımanın anahtarı olduğunu, mârifet nûrunun ârifin kalbine geldiğini, mârifetullahın, en yüksek matlûb olduğunu, ârif olanın, mâsivâyı unutup, bildiğini bulduğunu ve kendinden geçip onunla kaldığını, her korku ve üzüntüden daima emin olduğunu ve Hakk Teâlâ'yı selbi sıfatlardan ârî ve sübûti sıfatları ile muttasıf bulduğunu dokuz nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ; Allahü Teâlâ'yı tanımayı âyet-i kerîme ve hadis-i şerîflerle bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ kullarına inâyetle, Kendi mârifetini tergib ve tahsil yolunu tâlim edip Yûsuf sûresi ellisekizinci âyetinde: **«O onları bildi, onlar onu tanımadılar»**, Bakara sûresi ikiyüz yetmişüçüncü âyetinde; **«Onları simâlarından tanırsın»**; Mutaffıfin sûresi yirmidördüncü âyetinde: **«O ni'metlerin sürûrunun yüzlerindeki tazelik ve neş'e alâmetlerini görürsün»**; Mâide sûresi seksenüçüncü âyetinde; **«Hakkı bildiklerinden gözlerinden yaş akar görürsün»**, En'âm sûresi yüz yirmiikinci âyetinde; **«Küfürle ölü mesabesinde iken bizim diriltip, mârifet nûru verdiğimiz; insanlar arasında hakkı bâtıldan ayırarak yürür. Bu, şirk karanlıklarında kalıp, çıkmaya imkân bulamayan kimseye benzer mi?»**, **«Allahü Teâlâ'nın nûr vermediğinde nûr olmaz»**; Ahzâb sûresi yetmişikinci âyetinde; **«Biz emaneti, göklere ve yere ve dağlara teklif ettik. Onlar o emaneti, yerine getiremeyecekleri korkusundan, yüklenmekten kaçınıp, almamayı tercih ettiler. O emaneti insan yüklenmekle, nefslerine zulm edip, sonunu bilemediler»**, **«Allahü Teâlâ, elbette işitici ve görücüdür»**, buyurdu.

Hakk Teâlâ hadis-i kudside de buyurdu ki: **«Ey insanoğlu, nefsini bilen, Beni bilir, Beni bilen, Beni arar, Beni arayan bulur, Beni bulan her isteğine kavuşur, ummadıklarına da erişir. Bana başkası te'sir edemez. Ey Âdemoğlu, alçak gönüllü ol, Beni tanırsın, aç dur Beni görürsün, Bana ibâdet için insanlardan ayrıl, Bana kavuşursun. Ey insanoğlu, Rabb Benim; o hâlde Beni tanı. Ey insanoğlu, nefsini bilen Beni de bilir, nefsini terk eden muhakkak Beni bulur, Beni bilmek için, kendini bil. Ey insanoğlu, bizi tanıma odasına girenden korku ve üzüntü gider ve emin olur. Ey Dâvûd** (aleyhisselâm), **Ben gizli hazine idim. Tanınmayı istedim ve Beni tanımaları için mahlûkatı yarattım. Ey Dâvûd, nefsine düşman olup Bana yaklaş, karşılığında bilgisizlik olmayan bir mârifetle Beni bil. Ey Dâvûd, faydalı ilim öğren. Faydalı ilim, celâlimi, azâmetimi, kibriyâmı ve kudretimin her şeye galib olduğunu bilmendir. Çünkü bu mârifet,**

yâni bunları bilmek, seni Bana yaklaştırır. Ey Dâvûd, Beni tanıyanın bağını belâ, avını sabır yaparım».

Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) hadis-i şeriflerinde buyurdu ki: «Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe bütün insanların ve cinlerin amelleri gibidir. Allahü Teâlâ'yı en iyi bileniniz benim, bilmek kalbin işidir. Allahü Teâlâ'yı hakkıyle bilseydiniz, duânızla dağlar yok olurdu. Rabb'ini çok bileniniz, nefsini çok bileninizdir». Münâcaatında: «Yâ Rabbi! Ey her ayıp ve kusurdan münezzeh olan Allah'ım! Seni hak mârifetle bilemedim», derdi. «Allahümme, yâ Hayyü, yâ Kayyûm, yâ bediessemâvâtı vel ard, yâ Mâlike'l-mülk, mârifet nûru ile diriltmeni istiyoruz, ey Ma'rûf», derdi. Yine buyurdu: «Yâ Rabbi! Kalbime, kulağıma, gözüme nûr ver. Sağımdan, solumdan, önümden, arkamdan, üstümden, altımdan nûr ver. Saçıma, derime nûr ver. Etimi, kanımı nûrlu eyle ve beni nûr eyle».

Bazı müteşâbih hadislerde buyurdu ki: «Allahü Teâlâ, Âdemi [Âdemin rûhunu] Kendi sûretinde yarattı. Rabb'imi en güzel sûrette gördüm. Yed'ini omuzuma koydu. Soğukluğunu göğsümde buldum. Böylece göklerde ve yerde olanları bildim». Sadaka Resûlullah.

Nazm:

1. Senden gelir gönüllere çün dem-be-dem meded,
   Fadlından isterim meded ey Mufaddal-ı ehad.
2. Varlık, senânı sebt edici bir sahîfedir,
   Kim ibtidâsıdır ezel, encâmıdır ebed.
3. Ruhsâr-ı vahdet üzre dahi başka hüsn ile,
   Çeşm-i şühûda geldi bu hâl ü hatt-ı aded.
4. Çün kesret-i zebedle değil bahr muhtefî,
   Vahdet muhîtisin dü cihândır sana zebed.
5. Çün kurbuna bu fakr ü fenâdır sebep heman,
   Tûbâ limen teheyyâ li'l-kurbi vesteadde.
6. Mihrin fürûğu sînede kennûr-i fi'l-basar,
   Aşkın hevâsı rûhda, kerrûh-ı fi'l-cesed.
7. Olmuş nüfûr nûr-ı huzûrundan ehl-i cehl,
   Hakkâ ki mihrden kaçar ol sâhib-i remed.
8. Hep işlerin hemîşe güzel hayr-ı mahzdır,
   Pes kârgâhımızda olur nakş-ı nik ü bed.
9. Neşv ü nemâyı şebnem-i feyzinle buldu hoş,
   Gülzâr-ı cân-ı Hakkı-i miskinin ey Samed.

1. Mademki bütün gönüllere Senden bir meded erişir, öyleyse ey Bir'likte yegâne olan Allah'ım ben de Senin faziletinden meded bekliyorum.

2. Varlık, Senin özgünü yazan bir defterdir ki, başlangıcı ezel, sonu da ebeddir.

3. Vahdet yanağı üzerinde başka bir güzellik ile bu ben ve ayva tüyleri, gören gözlere göründü.

4. Deniz, köpüğün çoğalmasıyla yok olmaz. Sen vahdet denizisin ki iki cihan da Senin köpüğündür.

5. Bu fakr ve fenâ, Senin yakınlığına neden olduğu için, Sana yakınlaşmak isteyene ve yardım isteyene müjdeler olsun.

6. Bağrımda sevginin yayılışı, gözdeki nûr gibidir. Canımda aşkın hevâsı ise bedendeki rûh gibi.

7. Cahiller, Senin huzûrunun nûrundan kaçar oldular. Tıpkı gözü hastalıklı olanın güneşten kaçması gibi.

8. Bütün işlerin daima güzel ve hayır özüdür. Öyleyse iyi ve kötü bizim tezgâhımızda bulunur.

9. Ey Samed olan Allah'ım! Şu miskin Hakkı'nın canının gül bahçesi, Senin bereketinin çiğ tanesi ile ne güzel gelişip büyüme gösterdi.

İKİNCİ NEVİ: Nefsi bilmenin, Allahü Teâlâ'yı bilmeye sebep olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, nefsini bilen, Rabb'ini bilir. Nefsini bilen, her mârifet ve ilme vâkıftır. Nefsini [yâni kendi hakîkatını] bilen, mukarreb ve saîd olur. Bilmeyen Hazret-i Hakk'dan uzak olur. Kendi nefsini bilen Hakk'ın mârifetine mâliktir. Bilmeyen sapık ve helâktedir. Nefsi bilmek, en faydalı mârifettir. Nefsini bilen, âlemdeki sırları bilir. Nefsini bilenin himmeti, bu geçici âlemden çevrilmiştir. Nefsini tanıyan, büyük kurtuluşa kavuşmuştur. Nefsini bilen fâdıldır. Nefsini bilmeyen Hakk'dan gafildir. Nefsini bilen uzaklık ve gafletten kurtulur. Yakınlaşır ve Hazret-i Hakk'ın huzûruna gelir. Aklın efdâli, insanın nefsini bilmesidir. Hikmetin efdâli, Allahü Teâlâ'nın yakınlığını bilmektir. Nefsini bilmeyen Rabb'inden gafildir. Nefsini bilmeyen, Rabb'ini nasıl bilir? Nefsini bilen, bu fâni dünya ile nasıl ünsiyet bulur. Her akıllı gamlı olur, her ârif mesrûr olur, her seven sevilir. Kendi nefsini bilmeyen, başkasını nasıl bulur? Ya Hakk'ı nasıl tanıyabilir? İnsana kendini tanımak yetişir. Çünkü o mârifet, yâni tanıma, Hakk'ı gösterir ve tanıtır. Dünyayı bilen, ona kıymet vermez. İnsanları bilen yalnız kalmak ister. Kendini bilen, insanlardan çekilir. Rabb'ini bilen muvahhid olur. Nefsini bilen, halka mütevâzi olur. Zira o Hakk ile hâzır ve O'na hudû' üzere olur. Nefsini bilenin, kanaat, iffet ve istika-

mete devam etmesi, Allah'dan başkasını terk edip, Hakk'a gitmesi lâzımdır. Allahü Teâlâ, Hazret-i Dâvûd aleyhisselâma buyurdu ki: «Ey Dâvûd, nefsini bil ki, Beni bilesin». «Yâ Rabbi, nefsimi nasıl bileyim ve Seni nasıl bileyim?», diye sorunca, Allahü Teâlâ: «Nefsini zayıflıkla, âcizlikle ve fânî olarak bil ki, Beni kuvvet, kudret ve bekâ ile bilesin». Nazm:

1. Şems arar, der ki, âfitâb hani,
Her yana su akar ki, âb hani.

2. Dün gece hâb-ı dideden sordum,
Ey cihân seyr eden, de, hâb hani.

3. Mest kendini arar sorar halka,
Der ki ol bî-hod ü harâb hani.

4. Devr eder bâde ehl-i işretini,
Meclis içinde der şerâb hani.

5. Cümle ser-geşte muztarib kalmış,
Rahat olmuş bî-ıztırab hani.

6. Cümlesi perdelerde kendin arar,
Ârif-i nefs eydür, hicâb hani.

7. Dost hoş, bî nikab seyr eyler,
Der, benimçün aceb nikab hani.

8. Genc-i dil fethidir çü fakr ü fenâ,
Ne sorarsın ki, feth-i bâb hani.

9. Şems-i rûhun gönülde seyr eyle,
Sorma HAKKI ki, âfitâb hani.

1. Güneş aranıp der ki, «Hani güneş ışığı?». Su her bir yana akar da yine, «Su nerede?» diye sorar.

2. Dün gece gözümdeki uykudan sordum: «Ey cihanı seyreden! De bana, uyku hani?»

3. Sarhoş kendini arar ve halka kendini sorar. Der ki: «O kendinden geçmiş, o harab olmuş hani?»

4. Kadeh, meclistekileri elden ele dolaşır ve der ki; «Şarap nered. dedir?»

5. Bütün başı dönmüşler içkinin mahmurluğundan bir ızdırap içindeler. Elbette. Izdırap çekmeden rahat etmek var mı?

6. Herkes perdelerde kendini arayıp dururken, nefsini bilen âşık der ki, «Perde nerede?»

7. Dost, güzelliği örtüsüz seyreder ve der ki, «Acaba benim için örtü nerede?».

8. Fakr ve fenâ, gönül hazinesinin açılışıdır. Öyleyse, «Kapının açılışı hani?» diye sormanın anlamı ne?

9. Yanağının güneşini gönlünde seyr eyle de ey Hakkı, sakın «Güneş de nerede?» diye sorma.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Hakk Teâlâ'yı bilmenin en yüksek matlûb olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mârifetullah gönülde bir nûrdur. Muhabbeti cana kurtuluş ve sürûrdur. Tevhidi üns ve huzûr anahtarıdır. Mârifetullah bir büyük hazinedir. Ârif olan, âgâh olur. İnsanlardan özür dileyici olur. İlmin semeresi mârifettir. Mârifetin semeresi Allahü Teâlâ'nın hududunu muhafazadır.

Üç şey mârifete delil ve tergibdir: Âlimin zilleti, edibin fakrı ve tabibin hastalığı. Hakk'ı ârif olanın, mârifeti kâmil olur. Ârif-i billâh olanın diline kelâl gelir, yâni Allahü Teâlâ'yı bilenin dili söylemez olur. Ârifinki senâdır, Zira âbid, kendini düşünür, ârif Hakk'ı düşünür. Göz, Hakk'ı göremez ise de, kalb hakiki iman ile O'nu idrak edebilir. En faydalı ilim mârifetullahdır. Yeri âgâh olan kalbdir. Hakk'ın vahdaniyyetini tanımak mârifettir. Ferdaniyyetini bilmek, hakiki tevhiddir. Allahü Teâlâ, Kendini bildirmeseydi, O'nu kimse bilemezdi. Mârifet, aç karın, uykusuz göz ve zikr eden kalb ile rûhda hâsıl ve dilde zâhir olur. Allahü Teâlâ'nın, Kendi mârifetiyle aziz ettiği ârifin, O'na isyân ile nefsini zelil etmemesi, tâatına devam etmesi lâzımdır. Hakiki irfan, eşyanın hakikatına ermektir ve eşyayı zâtında olduğu gibi görmektir. Mârifetullah, O'nun evvel ve âhir, bâtın ve zâhir olup, her şeyi bilinci, her işinde hakim ve herkese rezzâk-ı kerim olduğunu bilmektir. Mârifetullah, vahdaniyyetten haberi olmaktır. Mârifetullahın sonu, O'nu kalpte parlar bulmaktır. Mârifet, mâsivâdan kurtulmaktır. Onunla gönül hayatını bulmaktır. Mârifetin alâmeti, O'nu sevmektir. Her emrine itaattır. İki şey Allah'ın en üstün ihsanıdır: Biri mârifetullah, diğeri muhabbetullah. Mârifetullah, gönülde nûr ve ziyâdır. Muhabbetullah, mâsivâyı yakan ateştir. Ârif-i billâh olmak, zikr ile hayat bulmaktır. Cehâlet karanlığında kalmak, zikrullahdan gafil olmaktır. Mârifetullah, yâni Allah'ı tanımak, her şeyde kudretini bulmaktır. Her hâlde hareket ve kuvvetten beri olmaktır. Mârifetullah, nefsiyle mâsivâyı terk etmektir. Kalp ile Allahü Teâlâ'nın huzûrunda olmaktır. Mârifetin hakikatı, O'nu dil ile zikr etmektir. Kalb ile sevgisine kavuşmaktır. Himmetle huzûruna gitmektir. Mârifet, rûhda bir yakin olup, a'zâ onunla sakindir. Gönülde bir hayat olup, rûh onunla mutmaindir. Mârifet, Allahü Teâlâ'nın bildirmesi ile elde edilir. Zira akıl, Allah ile mârifetine kavuşur. İlim, insanların öğretmesi ile olur. Mârifet Hakk'ın bildirmesi ile olur. Mârifet, eşyayı Allah'dan, Allah'ın, Al-

lah ile ve Allah'dan tarafa dönücü bilmektir. Mârifet, ezeli mevcûda vücûdun tâzım etmesidir. Ârifi, mârifeti izhardan alıkoyan bu tâzimdır. Mârifet, gönülde bir nokta-i kübrâdir. Cana büyük ni'mettir. Gönülde mârifet nûru, felekte güneş gibi doğar. Lâkin güneş ufuktan doğuk ışıkları dünyaya gelir. Mârifet güneşi ise, gönlün içinde doğup, nûru Arşa ulaşır ve parlar. Mârifetullah, gönül âleminde güneş gibidir. Akıl ay, ilim yıldızlar gibidir. Mârifetullah öyle bir cevherdir ki, Arşın altı onunla aydınlanır. Mârifet ile benliğe gitmek ve nefse uymak, tam şekavettir. Mârifet denizine dalmak ve hakikat nûruyla fenâ bulmak saâdettir. Nazm:

1. Her nefes kalb Mukallibden alır bir meşreb,
Başka bir resm ile bir râhı eder dil mezheb.

2. Gönül olmaz iki an içre bir emri tâlib,
Dem-be-dem başka olur, cân ü gönülde matlab.

3. Bu rûh ü zülf ü leb ü gabgab ü tenden gayrı,
Dilde var başka rûh ü çeşm ü leb ü gabgab.

4. Leb-i cânândan alır her dem o başka bir cân,
Dahi her cân için o demde gelir bir kalıb.

5. Başkadır âlem-i dil, mihr ü sipihri başka,
Arş ü ferş ü feleki başka çok anda kevkeb.

6. Berk-i hâtıf gibi dil âlemini seyr et kim,
Onda yoktur yokuş ü yaz ü kış, rûz ile şeb.

7. HAKKI dil levhine çün cümlesi olmuş mestûr,
Ârif ol, cümleyi sen dilde bul ol ehl-i tarab.

1. Kalp, her an gönlü yaratan Allah'tan yeni bir meşreb alır. O zaman gönül, başka bir görünüş altında yeni bir yolu mezheb edinir.

2. Gönül iki ayrı zaman içinde tek bir işi istemez. Gönlün isteği her geçen an başkalaşır.

3. Bu yanak, zülüf, dudak, çene altı ve bedenden başkaca bir yanak, zülüf, dudak ve çene altı vardır gönülde.

4. O, her an sevgilinin dudağından başka bir cân alır. Her cân için o anda başka bir kalıp gelir.

5. Gönül âlemi başkadır, güneşi ve göğü başka. Onun arş, ferş ve feleği başka olup orada yıldızlar sayıya gelmez.

6. Ani bir şimşek gibi gönül âlemini seyret ki, orada yokuş, yaz, kış, gece ve gündüzler yoktur.

7. Ey Hakkı! Gönül sayfasına mademki hepsi yazılmış bunların, öyleyse ârif ol ve her şeyi gönlünde bulup neş'e erbabı ol.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Ârifin mâsivâyı unutup, Hazret-i Mevlâ'yı bulmasını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, ârif, kendisini hiçbir şeyin Hakk'dan meşgul etmediği kimsedir. Bir an huzûrdan gaflete gitmez. Ârif, kendisi susup, Hakk onun sırrından [gönlünden] söyler. Ârif, mâsivâdan kurtulmuş, tanıdığıyla meşguldür. Ârif, kendi tedbirini atmış, Hakk'ın tedbirini gözeten ve O'na rağbet edendir. Ârif, hiçbir şeyle mükedder olmayan, her şeyin onunla saflaşıp, temizlendiği kimsedir. Ârif, dünya bu genişliği ile başına dar olan, âdeti insanlardan Hakk'a kaçmak bulunan kimsedir. Ârif, O'nun huzûru ile kararda olur. Ârif çok düşünerek gider. Melekûtu aşar. Ârif, irfanını saâdet sermayesi bilir, onu uygun olmayan yere koymaktan, yâni ehli olmayana söylemekten kaçınır. Ârif, ma'rûfdan başkasıyla ünsiyyet etmeyendir. Ma'rûfdan başkası aslâ hâtırına gelmez. Ârif, kendi sıfatlarını, ma'rûfun sıfatlarında yok edip, mâsivâyı bilmeyen ve ondan konuşmayandır. Hakk ile konuşan, O'ndan işiten ârif, niçin üzülür ki, onun kalbi sürûr ile dolu, rûhu huzûr içindedir. Âbidin gıdası su ve ekmektir. Ârifin gıdası, ma'rifet nûrudur. Ârif Hakk'ı, Hak ile bilir. Hakk'ın nûru ile âleme vâkıftır. Ârifin huzûru mârifettir. Sürûru muhabbettir. Nûru hakikat tevhîdidir. Ârif, gönül bahçelerinde seyr edip, can havuzunda yüzer. Ma'rûfuna, özü ile münâcaat edip, diliyle söyler. Ârifin sürûru mârifetle, ünsü vahdetle olur. Sabr ü sebatı şiddette bulur. İlim nehiridir. Hikmet denizidir. Âlimler nehirde dolaşır, hükema denize dalar, ârifler ise kurtuluş gemilerinde seyahat ederler. Mârifet sahiplerinin ibâdeti, sultanın tâcına benzer. Ârif olanlar şunlardır ki, konuşsalar, O'ndan bahsederler, amel etseler, O'nun için ederler. İsteseler, O'ndan isterler. Rağbet etseler, O'na ederler. Sâdıklar ve sâbıklar onlardır. Seçilmiş ve mukarrebler onlardır. Ârifin riyâsı, avâmın ihlâsından sevgilidir. Ârif, ma'rûfu tâziminde tam ihtimam gösterir. Farzların edâsıyla, haramlardan sakınmakla ona tevkir ve ihtiram eder. Ârif, bildiğinin sırlarını, ehli olmayana açmayandır. Ârif ferah ve sürûrunu, neş'esini, kederini, elemini, üzüntüsünü kimseye söylemez; canını eritir. Ârifin kalbi, hikmet kandilidir. Fitili mârifettir. Yağı muhabbettir. Işığı melekût nûrundandır. Âlime edeb, âbide taleb lâzımdır. Ârif ise daima zevk ve neş'e hâlindedir. Çünkü ârif, ma'rûfu ile daimî sürûrdadır. Korkanın hâli kaçmak, ârifin şanı zevk almaktır. Zâhidin alâmeti dünyayı terk, ârifin alâmeti duâyı terk ve senâya yapışmaktır. Nazm:

1. **Ehl-i irfân ki, muhabbetten eser bulmuşlar,**
   Kendiden bî-haber olmakla haber bulmuşlar.
2. **Âleme açmadılar çeşm-i heves, çün Ya'kûb,**
   Tâ ki, pîrâhen-i Yûsuf'la nazar bulmuşlar.

3. Bir zaman, gece gibi, zulmete dalmışlardı,
Tâ ki, çâk-i ciğer içinde seher bulmuşlar.

4. Başların yakalarından nice ref' etsin,
Hâne-i kalbi o mahbûba makar bulmuşlar.

5. Vâdi-i dilde tereddüd eden olmaz mahrûm,
Ki o Simürg'dan ol Kaf'da per bulmuşlar.

6. Aşktır lezzet alan hüsnle ândan her ân,
Aşktan ehl-i nazar nûr-ı basar bulmuşlar.

7. Aşktır saykal-ı âyine-i cân ey HAKKI,
Nefsden çün dil ü cân tende keder bulmuşlar.

1. İrfân sahibi kişiler, sevgiden eser bulmuşlar ve kendilerinden bî-haber olmakla yeni haberler edinmişler.

2. Onlar, Ya'kûb peygamber gibi davrandılar ve heves gözünü âleme bakmak için açmadılar. Tâ ki Yûsuf'un gömleğiyle görüş kazansınlar.

3. Bir zaman, gece gibi karanlıklara bürünmüşlerdi, tâ ki ciğer parçası içinde seher bulasıya dek.

4. Başlarını yakaları içinden nasıl kaldırsınlar, gönül evini o sevgiliye bakarken bulmuşlardır.

5. Gönül vâdisinde tereddüt eden mahrum olmaz. Çünkü onlar Kaf dağında o Simürg'ün kanadından bir tüy bulmuşlar.

6. Ondan her an güzellik ile lezzet alan, aşktır. Bakmasını bilenler aşktan bir göz nûru bulmuşlardır.

7. Ey Hakkı! Can aynasının cilâsı aşktır. Çünkü gönül ve can, nefisten dolayı bedende keder bulmuşlardır.

BEŞİNCİ NEVİ: Ârif kendi vücûdundan fâni olup, ma'rûfu ile bekâ bulduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, ârif, her şeyi ve kendini terk edip, vücûd akabesinden geçerse, o âleme girer. Nice günler tevekkülde dolaşıp, tefviz sahrasını geçip, sabır meydanını aşıp gider. Böylece rızâ bahçesine gelip, mârifet bostanlarına kavuşup, sonra muhabbet meclisine girip, üns ve huzûr mahfeline girer. Sonra inbisat yaygısı üzerine çıkıp, münâcaat ve yakınlık mertebelerine kavuşur. Sonra güzel ahlâkla, sıfat ve isimlerin hil'atlarını giyip, bu kerâmât izzetlerine ve bu makamât lezzetlerine erişip, yaşadığı müddetçe, bu hâller içinde ni'metlenip, sonsuz saâdete kavuşur. Onun şahsı dünyada, kalbi ukbâda kalır. Her gün ilerleyip, mülâki olur. Böylece dünyada uzak durup, insanlar tarafından ayıplanır. Mele-i a'lâya şevki kemâle erip, ölmeyi ister. Vâdesi dolunca, Rah-

mân olan Rabb'in elçisi, Cennet müjdesi ile ona gelir. O, temiz nefs ve üns ile bu fâni dünyadan geçip, Allahü Teâlâ'nın yakınlığına göçer. İşte bu fakir ve zayıf nefsi için, orada büyük mülk ve daimi ni'metler görüp, merhametli Rabb'inden öyle rahatlık, yakınlık, selâm ve kerem bulur ki, anlatılamaz. O daimi devlet, sonsuz olarak ondan gitmez. Ey umumi rahmetler sahibi Rabb'im! Bu sonsuz devleti ve büyük saâdeti, ezeli sıfatlarının hakkı için bize ihsan eyle! Yâ Rabbi! Sen evliyâna lûtf edersin, Seni bilirler. Düşmanına lûtf etsen, Seni inkâr etmezler.

Haberde geldi ki: **«Dünyada bir Cennet vardır ki, onu bulanda Cennet arzusu kalmaz. Bu Cennet mârifetullahdır».** Yine haberde geldi ki: **«İnsanlar bu dünyadan göçtüler. Halbuki burada bulunan en tayyib şeyin zevkinden mahrum gittiler. O en tayyib şey, mârifet olup, her ni'metten lezzetlidir».** Beyt (tercümedir):

Bugünkü Cennet-i irfâna dâhil olsalar uşşak,
Yarın va'd olunan hûri veyâ gılmanı neylerler.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) buyurdu ki: «Bir kimsenin âhirette Cenneti bulması acib değildir. Acib olan, dünyada iken Cenneti bulmasıdır. Bir kimsenin Cennete girmekle övünmesi garib değildir, belki Cennet o kimsenin girmesiyle övünmek garibdir». Arabi şiir (tercümedir):

Zülcelâlin mârifeti azizdir,
Nûrdur, behçettir ve hem sürûrdur.
Âriflere bile büyük bahâ'dır,
Onlara olan muhabbetten nûrdur.
Ârife kemâller âfiyet olsun,
Vallahi onun zamanı mesrûrdur.

İşte ârif-i billâh, ni'metin ni'meti, Cennetin Cenneti, sürûrun sürûru, lezzetin lezzeti, huzûrun huzûru, izzetin izzetidir. Nitekim Cennete girenin ölümden, hastalıktan, zarardan, fakirlikten, zülden, gamdan kurtulduğu gibi, ârifin kalbine giren kimse de, korku, elem ve her mihnetten kurtulur. Nazm:

1. **Zinde-i cânânem ey cân, bu sözü fehm eyle sen,**
   Geç bu candan bulasın, tâ sen de aşk-ı zü'l-minen.

2. **Çün şerâb-ı irfânı içip mest olsa dil,**
   Mahrem-i vahdetsin andan deme aslâ bir sühen.

3. **Kendini bildinse şâd munsif ol ger diseler,**
   Kılıca yoktur kudretin, kat etme ol sözden resen.

4. **Gerçi bildim dostumu, bilmecedir dâim veli,**
   Şems-i dîdârından olmuş kalbe hâil ebr-i ten.

5. Ârifin cânı şuhûd-ı yâr ile dolmuş huzûr,
Gâfilin kalbinde kalmış ukde-i tahmîn ü zan.

6. Sırr-ı tevhîd-i Hüdâyı etme ifşâ müşrike,
Anlamaz anı o kim, der benliğiyle sen ü ben.

7. Buldu HAKKI lezzet-i câvidi lûtf-ı Hakk ile,
Câna çün oldu müyesser halvet ender encümen.

1. Ey can! Sevgili ile zindeyim, bu sözümü iyi anla. Bu candan geçersen Allah aşkını kendinde bulursun.

2. Eğer gönül, bilgelik şarabını içip kendinden geçerse bil ki, vahdet'e mahrem oldun aslâ bir söz söyleme artık.

3. Kendini bildiysen insaf ile şâd ol, deseler, artık kılıca gücün yetmez bari o sözden bağını kesme.

4. Gerçi dostumu bildim, o daima bir bilmece imiş, ancak yüzünün güneşinden kalbe beden bulutu bir engel teşkil etmiştir.

5. Ârifin canı, sevgiliyi görmekle huzûr dolmuşken, gâfilin kalbinde bir tahmin ve zan ukdesi kalmıştır.

6. Allah'ın vahdet sırrını inanmayanlara ifşâ etme, çünkü benliği ile «ben - sen» diyen o kişi bunu anlayamaz.

7. Hakkı, ebedî lezzeti Allah'ın lütfu ile buldu da câna, meclis içindeki yalnızlık ve halvet müyesser oldu.

ALTINCI NEVİ: Ârifin korku ve üzüntüden emin ve kurtulmuş, üns ve huzûr ile rahat ve zevkli olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Mevlâ'sını bilenin belâsı kalmaz. Zira ona belâ bal olur. Elem ve acı çekmez. Ârifin Hakk ile arası ma'mûrdur, iyidir. Onun için halk ile de arası iyidir. Zira onun gözünde, hepsi mecbur gibi, ma'zûrdur. Ârif cismini de, canını da, hep Mevlâ'sına hibe etmiştir. Mülkü mâlikine verip, kendi aradan çekilmiştir. Bu yolla Hakk'a yakın olma devletine ermiştir. Ârif, kalbini Mevlâ'sına, rûhunu belvâsına vermiştir. Cismini rızâsına uygun olarak mahlûkuna vakf-edip rahata kavuşmuştur. Ârifin Hakk ile muamelesi, halka muvafakatla değildir. Belki halk ile muamelesi, Hakk'a muvafakatla ele geçer. Ârifde hiçbir arzu kalmaz. Onun hiçbir muradı olmaz. Zira kalbine mârifet nûru iner ve onda mâsivâya yer kalmaz. Ârifin yükselmesinden sonra, inişi olmaz. Zira huzûra gelen, perde ardında kalmaz. Ârifin, kendine göre, ne kadar aşağı olduğunu insanlar bilseler, elini öpmek değil, belki yüzüne tükürüp, başına toprak saçarlardı. Ârife, ârif [bilen] denmesi, başkalarının bilmediğini bildiği içindir. Başkasının muttali olmadığına o kavuşmuştur. Eğer ârifin kalbinde doğan mârifet güne-

şinden bir şua, perde gerisinde olan âbide gelse, dayanamaz, yok olurdu. Beyt:

Tarabdan hâneye sığmazdı belki âleme zâhid
Eğer ârif gibi vâkıf olaydı târ ü pûdundan.

Sofu, eğer ârif gibi bu sırrın dokusunu bilseydi, belki o sevinç ile eve, âleme bile sığmazdı.

Ârifin bir alâmeti de, onun terinin misk ve anberden güzel kokmasıdır. Diğer bir alâmeti de, sana yüzüyle öyle yönelir ki, sanki senden başka kimseyi bilmez, senden öyle birdenbire yüz çevirir ki, sanki seni hiçbir kere görmemiş olup tanımaz. Nitekim Habib-i Ekrem (s.a.v.) ehl-i beytiyle, âdet üzere ülfet ve sohbette iken ezan sesini duyunca, öyle sür'atle kalkardı ki, sanki onlarla oturup konuşmuyordu. Ârifin dili, Allah'ı anarak konuşur. Kalbi, muhabbetine sâdıktır. Sırrı ebedi olarak Hakk'a âşıktır. Ârifin kalbi uyumaz. Mâsivâya meyli kalmaz. Çünkü onun gönlü, muhabbet eleminden lezzet bulmuştur. Aşk derdi ve gam ile dolmuştur. Aziz ve Allâm'ın nazargâhı olduğunu bilmiştir. O hâlde o, gece nasıl uyuyabilir? Bir gönül ki, mâsivâdan geçip yükselmiştir ve yakınlık rüzgârını teneffüs etmiştir ve üns ve huzûr meclisine kavuşmuştur, o gönül Hakk'dan nasıl gâfil olup, halka mâil olur. Nazm:

1. **Cihânda kendini bil hâmil ol dahi mahmûd,**
   Ki zübde-i dü cihânsın nihâyet-i maksûd.

2. **Aziz ömrünü a'lâ mahalline sarf et,**
   Tarik-i aşk ü muhabbette eyle terk-i vücûd.

3. **Şerâb-ı aşkı eden nûş, o mest olur medhûş,**
   Zehi halâvet-i cân ü zehi şerâb-ı vedûd.

4. **Şerâb-ı vahdeti nûş eyleyen sever zullü.**
   Gönülden eyler o her zerreye rükû' u sücûd.

5. **O kim müşâhid olur bu vücûd vahdetini,**
   Odur dâima dü âlemde şâhid ü meşhûd.

6. **Veli merâtibin ahkâmını kabûl eyler,**
   Emîn-i vahdet eder, kesret içre hıfz-ı hudûd.

7. **Cemî'-i halkı sever çün muvahhid ey HAKKI**
   Ol ehl-i vahdet ü şefkat said ü mes'ûd.

1. Cihanda kendini hamdedici olarak bil ki, övülmüşlerden olasın. Çünkü sen sonuçta iki cihanın da özüsün.

2. Yüce ömrünü yine yüce yerlere sarf eyle de aşk ve sevgi yolunda bedeninden geç.

3. Aşk şarabını içen kişi mest olup kendinden geçer. O ne güzel can tatlılığı, o ne güzel İlâhi şaraptır!..

4. Vahdet şarabını içen alçakgönüllü olmayı sever ve o, her zerreye gönülden rükû' ve secde eyler.

5. Bu vücûdun vahdetini anlayan kişi ki iki âlemde gören de görülen de kendisidir.

6. Ancak merâtibin hükümlerini kabul eder ve vahdette emniyet bulup kesret içinde sınırını korur.

7. Ey Hakkı! Vahdete erişen kişi bütün halkı sever ve o, vahdet ehli, şefkatli, kutlu ve bahtiyardır.

YEDİNCİ NEVİ: Zâhid ile ârifin, yâni ebrâr ile mukarreblerin farkını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, zâhid seyyârdır [yürür], ârif tayyardır [uçar]. Âlim, söylediğinden aşağı, ârif sözünden yüksektir. Ârif, dünya ve âhiret ehline, mârifeti anlatmaz, ehlullahtan başkasına bildirmez. Ârifin susması çok faydalı, konuşması çok güzeldir. Ârif, ma'rûfuyla ünsiyettedir. Onun için insanlardan uzak olur. Yalnız Hakk'a muhtaçtır. Onun için başkalarına ihtiyacı yoktur. Ona karşı zelildir. Onun için herkesten azizdir. Zâhidin ibâdeti iledir, ârifin tâati zevk iledir. Zâhid âhireti ister, ârif Mevlâ'yı ister. Zâhid nefsiyledir, ârif, Rabb'iyledir. Zâhid nefs ve hevâsının, ârif sırf Hakk'ın kuludur. Zâhid Hakk'ı diliyle zikr eder, ârif hem dil, hem de rûhu ile zikr eder. Zâhidin kalbi sebeplerle, ârifin canı, Rabbü'l-erbâb iledir. Mü'min Allah'ın nûru ile nazar eder, bakar. Ârif Allahü Teâlâ ile nazar eder. Mü'min Allahü Teâlâ'nın ipine yapışır, ârif Allahü Teâlâ'ya tutunur. Mü'min zikr ile mutmain olur, ârif Allah ile mutmain olur. Mü'minin kalbi vardır, ârifin kalbinin sahibi vardır. Halk nefse perde, nefs ise, dergâha perdedir. O hâlde halkı terk eden nefsinden haberdardır, nefsini terk eden ârif-i billâhtır. Ârif cisminden rûhuna gitmiş ve rûhunu ma'rûfuna fedâ etmiştir. Âlim öğrenme peşinde, âbid ibâdette, ârif ise zevktedir. Zâhid nefsiyle halka bakıp, husûmetleri ile muztarib olmuştur. Ârif Mevlâsı ile mahlûkatına bakıp, hepsine şefkat edip, rahat bulmuştur. Ârif kalbiyle huzûrdan gitmez. Rûhuyla mâsivâyı müşahede etmez. Ârifin kalbi, her murad ve arzudan boşalmış ve hoştur. Nitekim eli de, her sebepten kurtulmuş ve boştur. Ârifin bir rahatı yok iken, her rahatta odur. Bir ni'meti yok iken her ni'mette odur. Ârifin nazarından her iki dünya düşmüştür. Zira o kendi sırrında Mükevvini bulmuştur. Ârifin nefsi dünyasını, rûhu ukbâsını terk etmiştir. Sırrı Mevlâ'sına ulaşmıştır. Zira Allah yolunun mesafesi, dünya ile âhirettir. Onlardan geçen, Hak ile huzûra erer. Ârifin şuhûdunda hakiki bir ezeldir. Mâsivâ mecâzdır. Onun için vahid cüm-

leye bedeldir. Derler ki, Bağdad'da Şibli adında bir ârif var idi. Bir gün bir çömlekçi dükkânı önünden geçip giderken, çömlek satan, «Vahidden [birden] başka yoktur», deyince Şibli bir na'ra vurup: «Evet hepbir vardır», demiştir. Görüldüğü üzere bir işaret ârife kâfi gelmiştir. Ârifin gıdası, Allahü Teâlâ'nın zikridir. Âbidin gıdası su ve ekmektir. Ârifin kıblesi visâl [kavuşma] nûrudur. Müflis aklın kıblesi hayâldir. Ârifin kıblesi Rabb-i Rahîmdir. Gafilin kıblesi altın ve gümüştür. Nazm:

1. Katresin bahrdan amma cemed olmuş mâ'sın,
Benliğin korsan eğer, katre değil deryâsın.

2. Aşk deryâsına sal kendini havf etme sakın,
Geç hevâdan ki, yemm-i aşka habâb-âsâsın.

3. Bahr ile bahrsın emvâc ile mahkûm-i hevâ.
Aşk ile ârif-i Hakk ilm ile Mevlânâ'sın.

4. Tarâbın aşk gamıdır ta'abin nefs ü hevâ,
Aşktır munis-i cân gayr ile ber-gavgâsın.

5. Gâh dil, gâh zebân, gâh ıyân, gâh beyân,
Gâhi ayine, gehi tûti-i şekker-hâsın.

6. Hodbin oldunsa dolar hâne-i dil ceng ü cedel,
Bihid oldunsa kamu halk ile hem tenhâsın.

7. Mahv edip varlığını aşk ile var ol HAKKI,
Aşksız padişah olsan dahi sen lâlâsın.

1. Denizden bir damlasın ama donmuş sudan ibaretsin. Eğer benliği bırakırsan damla değil deniz olursun.

2. Kendini aşk denizine bırak, sakın korkma! Heveslerini terket ki, sen aşk okyanusundaki kabarcıklar gibisin.

3. Deniz ile denizsin, ama dalgalar ile heveslerine mahkûmsun, Aşk ile Hakk ârifi, ilimce de Mevlânâ'sın.

4. Sevincin aşkındandır. Yorgunluk ve sıkıntın ise nefs ve heveslerindendir. Canına, sana dost aşktır. Gayrısı ile kavgalısın.

5. Bazan gönül, bazan dil, bazan açık, bazan da açıklıksın. Bazan ayna olursun, bazan ise şekerler çiğneyen bir papağan.

6. Kendini beğenmiş olursan gönül evi kargaşa ve çekişme ile dolar. Kendinden geçtiyse bütün halk ile iken bile Allah ile tenha sayılırsın.

7. Ey Hakkı! Varlığını yok edip aşk ile var ol. Aşksız, padişah bile olsan yine bir laladan ibaretsin.

SEKİZİNCİ NEVİ: Mârifet ehlinin yüksek şanını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Hakk Teâlâ'yı ancak Kendisi bilir. Kendinden başkası bilmez. O hâlde ârifler hakkı Hakk ile bilmişlerdir. Onlar için onlar her şeyde, Hakk'a rücû' etmişlerdir. Ârifin gözü ibretle, kalbi fikretle, rûhu lezzetle meşguldür. Ârifler mâsivâya teessüf etmezler. Zira onlar eşyaya zevâl nazarıyla bakıp, mâsivâyı bilmezler. Ârifler, ma'rûfu bulmuşlardır. Mâsivâyı görmez, işitmez ve ondan konuşmaz olmuşlardır. Ârifin sürûru mârifettir, zevk ve huzûru muhabbettir. Ârif her gün daha ârif ve daha yakındır' Zira saat-be-saat ma'rûfuna yaklaşmaktadır. Cüneyd-i Bağdâdi (rahmetullahi aleyh) Seri-i Sakati hazretlerine sual edip: «Nasıl sabahladın?», dedi. «Allah'ın katında sabah ve akşam yoktur», dedi. Yâni ârif-i billâh vakit ve hâlde ma'zûrdur. O sadece, huzûra müştağraktır. Mârifetle meşguldür. Ârif ma'rûfuyla oldukta hâli müzeyyen olur. Muhabbetine erdikte hâli daha güzel olur. Ârifin kalbi ma'rûfuna yöneldikte, şimşekten sür'atlidir. Âriflerin şaşılacak ilimleri vardır. Ona ezeli dil ve ebedi ibâre derler. Her kavmin bir ukûbeti muhakkaktır. Mârifet ehlinin ukûbeti, huzûr-ı izzetten kesilmektir. Ârifin meşguliyyeti, ma'rûfuyla ünsiyyettir. Mâsivâdan uzak ve ümitsiz olmaktır. Ârifin alâkası olmaz. Sevenin şikâyeti olmaz. Âbidin dâvâsı kalmaz. İnsanların hâli olur, ârifin hâli olmaz. Zira onun hâli mârifet nûruyla mahv olur, kalmaz. Ârif ne muhtaçtır, ne de müstağnidir. Zira bunlar varlık şanıdır. Ârif ise, kendinden fânidir. Ârifin alâmeti iki cihandan fâriğ olmaktır. Nefsinden de fenâ bulmaktır. Mârifetin sonu, iki hâldir: Biri dehşet, biri hayret. Bayezid-i Bistâmi (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin zamanında, bir şeyh, bir müridini Mekke-i Mükerreme'ye gönderirken, ona: «Hac yolunda, zamanın evliyâsının sultanı olan Bayezid hazretlerini ziyaret et, selâm ve duâmızı bildir. Duâ ve rızâsını alıp, sonra Kâbe'ye git», dedi. O mürid, Hazret-i Bâyezid'i ziyaret edip, şeyhin selâm ve kelâmını söyledi. Hazret-i Bâyezid, ona: «Şeyhin kimdir, onun sözlerinden birini bize söyle de, mârifetindeki makamını, kendi sözünden anlamış olalım», buyurdukta, mürid: «Şeyhim der ki: Eğer gök demir ve yer taş olsa, bir damla yağmur yağmayıp, bir hububat tanesi bitmese ve bütün insanlar benim çocuklarım ve tab'am olsalar, rızıkları husûsunda kalbime bir derd ve keder gelmez, gönlüm hiç değişmez», dedi. Bu sözü Bâyezid-i Bistâmi duyunca, «Senin şeyhin ne ârif olmuş, ne de tevhide ermiştir, belki benlikle gizli şirkte [riyâda] kalmıştır», buyurdu. Misafir mürid, bu hikmeti duyunca, anlamadığından, çok bozulmuş, yoluna gitmiştir. Hacdan dönüp, üstadını görünce, Bâyezid hazretlerinin hikmetli sözünü, kendisinin nasıl üzülüp ayrıldığını bildirdi. Şeyh buyurdu ki: «Bâyezid hazretleri bizden ârif ve ekmeldir. Onun sözünde örtülü,

ince mânâlar vardır», deyip, hemen Bâyezid hazretlerine bir mektup yazıp: «Mevlânâ Bâyezid, tevekkülde sözüm ve makamım budur. Bu sözümde kusurum nedir? Beni irşâd eyle», demiştir. Mektup Bâyezid hazretlerine gelince, şeyhe cevabında şöyle yazmıştır: «Benim için ne gök, ne de yer vardır. Ne bir damla vardır, ne de bir tane vardır. Ne evlâdım, ne de etbâım vardır. Ne tedbirim, ne hareketim, ne de vücûdum vardır». Mektubun imza yerinde: Fâni olan Bâyezid. diye yazmıştır. Cevap şeyhe gelince, onunla irşâd ve mesrûr olmuştur. «Tevhid, izâfetleri iskâttır», sözünün mânâsını anlamış ve nefsinde fenâ bulmuştur. Nazm:

1. **Vücûdumuz yed-i Mevlâ'da misl-i sâgardır,**
   Şerâbı gâh hayat oldu, gâh âzerdir.
2. **Mûti'-i mü'min olan cana kand zevki verir,**
   O nefse zehr içirir kim, kenûd ü kâfirdir.
3. **Kulûbu, Tanrı, dem-â-dem açar, dahi bağlar,**
   Bu işlerinden anı bilmeyen aceb hârdır.
4. **Hâr anlamıştır açıp bağlamakla sahibini,**
   Ki hükm râkinindir yedinde muztardır.
5. **Kimin yedinde içer yer cevâbını almış,**
   O bilmiş anı ki, hep eyleyen o mehterdir.
6. **Aceb budur ki, Hudâdan dil olmadı âgâh,**
   Ki bast ü kabz ile kalbi mukallib ezherdir.
7. **Çü dildir usbu'-ı lûtfiyle kahrı beyninde,**
   Kimin yedinden imiş dil ne şâha manzardır.
8. **O lûtf ü kah ile mir'ât-ı kalbe nâzırdır,**
   Anınçün âyine geh sâf ü geh mükedderdir.
9. **Çü buldu lûtfu teveccühde kahrı gaflette,**
   Dil olsa Hakk ile HAKKI, o hoş münevverdir.

1. Varlığımız, Allah'ın elinde bir kadeh gibidir. İçindeki içki bazan hayat, bazan da ateş olur.

2. İman ile itaatkâr olan cana şeker zevki verir. İsyankâr ve inkârcılara ise zehir içirir.

3. Allah, gönülleri kâh açar, kâh bağlar. Bu işlerinde O'nu bilmeyen eşek olsa gerek.

4. Eşek bile bağlanıp çözülmek ile sahibini anlamıştır ve hüküm, binicisinindir, onun isteğine mecburdur.

5. Kimin elinden yeyip içtiğinin cevabını öğrenirken elbette onları düzenleyenin o kendinden güçlü olan efendisi olduğunu bilir.

6. Garip olan şu ki, gönül Allah'tan haberdar değildir. Öldürüp diriltmekle kalbi kalb yapan O'dur, apaçık bu!..

7. Gönül, O'nun lûtuf ve kahır parmakları arasındadır. Gönül elindeymiş bu gönül ve hangi şahın nazargâhıdır.

8. O, lûtuf ve kahır ile gönül aynasına bakmaktadır. Onun içindir ki o ayna bazan parlar, bazan buğuludur.

9. Lûtfu teveccühde; kahrı da gaflette bulduğu için gönül Allah ile olsa ne güzeldir ey Hakkı!

DOKUZUNCU NEVİ: Ârifin ma'rûfu Hazret-i Hâlık ve Bâri'nin, noksan ve selbi sıfatlardan münezzeh ve kemâl ve sübûti sıfatlar ile muttasıf olduğunu, bütün kâinatın parçaları, mahlûkatın işleri ve insanoğlunun hâlleri O'nun te'sir ve kudretiyle, tedbir ve hikmetiyle, her zaman O'nun muradına uygun hâsıl olduğunu ve hareket ettiğini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Rabbü'l-âlemin hazretleri birdir. Aslâ ortağı ve benzeri yoktur. Yemekten, içmekten, uyumaktan münezzehdir. Gökte ve yerde değildir. Mekândan münezzehdir. Sağda ve solda, önde ve arkada, üstte ve altta değildir. Cihetten [bir tarafta bulunmaktan] münezzehdir. Sûretten, şekilden, renkten ve a'zâdan münezzehdir. Varlığının başlangıcı ve sonu yoktur. Varlığı kendindendir. Başkasından değildir. Zât-ı Şerifi, bir hâl üzere sabittir. Korku, üzüntü, hastalık gibi değişmelerden beridir. Bütün noksan sıfatlardan münezzehdir. Bütün bu âlem yok iken, O var idi. Hiç kimseye muhtaç değildir. Âciz olmaktan münezzehdir. Dilese, bu âlemi bir anda yok eder. Dilese, yine bir anda var eder. O'na hiçbir iş çetin ve güç gelmez. Bir sivrisinek yaratmakla, gökleri ve yeri yaratmak, O'nun için aynıdır. Hiç kimse O'na hükm edemez. O her şeye, herkese hükm eder. O'na hiçbir şey vâcib değildir. Bir kimseden fayda görmekten veya zarar çekmekten münezzehdir. Bütün kâfirler mü'min, bütün fâsıklar itaatli olsalar, hep ibâdet yapmak isteseler, O'na bir fayda hâsıl olmaz. Bütün insanlar fâsık ve kâfir olsalar, O'na hiç zarar gelmez. Bunlar selbi sıfatlar olup, zât-ı Pâk-i Hazret-i Bâri bu sıfatlardan beri ve âridir.

Allahü Teâlâ'nın sıfat-ı sübûtiyyesi sekizdir: Hayat, İlim, Semi', Basar, İrâdet, Kudret, Kelâm, Tekvindir. Yâni Allahü Teâlâ diridir. Bilicidir. Her şeyi bilir. Göklerde ve yerde olanları, bütün gizli ve açık olanları bilir. Yaprakların sayısını, hububattaki ve çiçeklerdeki taneleri, kumların ve denizlerdeki suların damlalarını bilir. Bilmediği hiçbir şey yoktur. Cüz'ileri, küllileri, geçmişleri, gelecekleri bilir. İnsanın kalbine gelen düşünceleri, diliyle söylediği sözleri, içini, dışını hep bilir. Hâzır ve gaibleri bilir. Gaibleri ancak O bilir. Hiç kimse gaybı bilmez; ancak Allahü Teâlâ bildirirse bilir. O, unutmaz,

şaşırmaz, yanılmaz. Hayat ve ilmi ezelidir, kadimdir, sonradan olma ve yok olucu değildir. Allahü Teâlâ işiticidir. Her sesi işitir. Sesli veya sessiz olsun, bir kimsenin kulağına gizlice söylenen ve onun duymadığı sesi de işiticidir. İşitmesi ezeli ve ebedidir. Sonradan olma değildir ve yok olmaz. Allahü Teâlâ görücüdür. Her şeyi görür. Karanlık gecede, kara karıncanın, kara taş üzerinde yürüdüğünü görür. Ayağının hışırtısını işitir. Lâkin işitmesi, bizim gibi kulakla değildir. Görmesi de göz ile değildir. Gözden ve kulaktan münezzehdir. Görmesi ezelidir, ebedidir. Sonradan olma değildir. Yok olucu da değildir. Allahü Teâlâ müriddir, dileyicidir [İrâdet sıfatı]. Dilediğini yapar. Dilemediği şey olmaz. Hiçbir şey O'na lâzım olmaz. Hiç kimse O'na, zorla bir işi yaptıramaz. Cihanda iyi, kötü olan her şey, O'nun dilemesi ile olmuştur. Demek ki, mü'minlerin imanını, muti'lerin tâatini O murad etmiştir. Dilememiş olsa, bir kimse mü'min ve muti' olamazdı. Kâfirlerin küfrünü, fâsıkların fıskını murad etmiştir. Dilememiş olsa, kimse kâfir ve fâsık olmazdı. Allahü Teâlâ dilemedikçe bir sivrisinek kanadını oynatamaz. Yaptığımız şeyleri, O'nun irâdetiyle yaparız. Dilemediği şey, meydana gelmez. Zira dilemediği şeyin olması, âcizlik alâmetidir. Dileseydi, herkesi mü'min ve muti' ederdi. Dileseydi herkesi kâfir ve âsi ederdi.

Sual: Böyle olunca, niçin herkesin mü'min olmasını murad etmeyip, çoğunun kâfir olmasını murad eylemiştir? denirse, cevabında deriz ki: O'na, dileyip yaptığı işlerden sual olunmaz. O herkese sual sorar. Fâil-i muhtârdır. Beyt:

> **Kesmiş atmıştır onu etme cedel.**
> **Tiğ-i lâyüs'el âmma yef'al.**

Yaptığından sorulmayan kılıcı (Allah'ın irâdesi) *onu kesip atmıştır* (öyle takdir etmiştir) *değiştirmek için boşuna cedelleşip durma.*

Her yaptığı şeyde, nice fayda ve hikmetler vardır. İnsanın aklı O'na erişemez. O hâlde, kâfirleri yaratıp, küfürlerini murad eylemesinde, yılanı, karıncayı, akrebi ve kötülükleri yaratmasında çeşitli faydalar vardır. Onları bilmek bize lâzım değildir. Bize lâzım olan, Allahü Teâlâ'nın her işinde bir hikmet var olduğunu bilmektir. İrâdesi ezelidir, ebedidir. Sonradan olma ve fâni değildir.

Allahü Teâlâ Kaadirdir. Her mümkün olanı O yaratır. Dilerse, ölüyü diriltir. Taşı, ağacı konuşturmaya, yürütmeye kaadirdir. Bu gökleri ve yeri yok etmeye ve yine var etmeye kaadirdir. Bu gökler ve yer gibi binlerce gökler ve yerler meydana getirmeye kaadirdir. Bütün dağları gümüş veya altın edebilir. Nehirleri yukarı akıtabilir. Akarken gümüş yapabilir. Bir kulunu, bir anda doğudan batıya, batıdan doğuya getirebilir. Bir kulunu bir anda, yeryüzünden yedinci

kat göğe götürüp, geri getirebilir. Kudreti ezelidir, ebedidir. Sonradan olma ve fâni değildir.

Allahü Teâlâ söyleyicidir. Söylemesi, bizim gibi dil ile değildir. Bazı kullarına vasıtasız söyler. Hazret-i Mûsa aleyhisselâma ve Habib-i Ekrem (s.a.v.) hazretlerine, Mi'râc gecesinde ve başka zamanlarda söylediği gibi. Bazı kullarına Cebrâil aleyhisselâm vasıtası ile söylemiştir. Peygamberlere (aleyhimüsselâm) çoğu zaman böyle söylemiştir. Kur'ân-ı Kadîm, Allahü Teâlâ'nın kelâmıdır. Ezelidir, ebedidir, mahlûk ve fâni değildir.

Tekvin, yok olan şeyi yaratmak, meydana getirmektir. Hakk Teâlâ yaratıcıdır. Her şeyi, her cüz'ü ile yaratan O'dur. O'ndan başka yaratıcı yoktur. Her canlının hareket ve hareketsizliğini, her insanın işlerini, hâllerini, tâat ve mâsiyetini, iman ve kültürlerini, her iyilik ve kötülüğü yaratan O'dur. Elin kımıldaması, dilin söylemesi, gözün açılıp kapanmasını yaratan O'dur. Nitekim Allahü Teâlâ: **«Sizi ve yaptıklarınızı yaratan Allahü Teâlâ'dır»**, buyuruyor. Herkesin amel ve fiillerini yarattığını Kendi duyurmuştur. Bize irâde-i cüz'iyye verip, kendi fiilimizin fâili kılmıştır. Bu ihtiyâr çoğu işlerimize sebeb-i âdi olmuştur. Onunla herkes iki âlemde ecir ve karşılık bulmuştur. Nitekim hadîs-i şerifde: **«Ameller niyetlerine göredir. Her bir iş için niyete bakılır»**, buyurulmuştur. Bizi ve işlerimizi, bütün hayvanları ve onlardan meydana gelenleri, gökleri ve içinde bulunanları, yerleri ve üstünde yaratılanları, yaratan O'dur. Hepsinin rızkını veren, hasta ve sağ edip, diriltip, öldüren O'dur. Ateş değdiği anda, elin yanmasını veya ısınmasını yaratan O'dur. Kar değdiği zaman elin soğumasını ve üşümesini yaratan O'dur. Bir kimseyi ateşe atsalar, onu yakmamaya kaadirdir. Nitekim Nemrud ateşinde Halil'ini yakmamıştır. Kar içinde oturanı üşütmemeye, bilâkis yakmaya kaadirdir. Lâkin Allahü Teâlânın âdeti öyle câri olmuştur ki, ateş değince, yanmak yaratır. Kar değince üşümek yaratır. Yanmayı yaratan ateş değildir. Üşümeyi yaratan kar değildir. Allahü Teâlâ'dır. Tokluğu yaratan Allahü Teâlâ'dır. Eğer tokluğu yaratmazsa, yüz kilo yemek yense, yine doyulmazdı. Acıkmak da böyledir. Diğerleri de buna benzetilebilir.

Velhâsıl Hakk'dan gayri müessir yoktur. Her şey, bizzat O'nun mahlûkudur. Allahü Teâlâ'nın bu sekiz sıfatı kadîmdirler. Zâtı ile kaimdirler. Yok olmaktan ve değişmekten berîdirler. Allahü Teâlâyı sıfat-ı selbiyyeden münezzeh ve sıfat-ı sübûtiyye ile muttasıf bulan ârif-i billâh olmuştur. Yoksa, şeytânî hayâlleri, ilâhî tecelliler sapıtmıştır. Mârifetin hakikatını, tatlı sözlü bir ârif şöyle nazm eder:

1. Eyle bu pendini âvize-i gûş
Kimseye olma sakın fazl-fürûş.

2. Etme halka satacak ilme heves
Kılma bîhûdeye tazyi-i nefes.
3. Öyle bir ilme çalış kim mutlak
Anı bir sen bilesin bir dahi Hakk.
4. Hikmet ü felsefeden eyle hazer
Evliyâ nushasına eyle nazar.
5. Nefes-i pâk-i azîzân-ı tarîk
Eder insanı karîn-i tahkik.
6. Mürşid-i kâmil olunca nâyâb
Sana mürşid yetişir şimdi kitâb.
7. Ârif ol, zâhid-i huşk olma sakın
Himmet et, tâ olasın ehl-i yakîn.
8. Sa'y edip ârif-i billâh olagör,
Nâil-i mârifetullah olagör.
9. Olma şek mezlakasında gümrâh,
Ulemâdır ulemâ-yı billâh.
10. Çün «en a'ref» dedi Hallâk-ı Vedûd,
Mârifettir dü cihandan maksûd.
11. Mârifet zînetidir insanın
Pest olur mertebesi nâdânın.
12. Mârifet devlet-i rûhânidir,
Mârifet hil'at-ı Rabbânidir.
13. Câhilin mârifeti redde sebep,
Behreyâb olmadığındandır hep.
14. Olmaz âlûde-i çirk-i hızlân,
Câme-i ilm, libâs-ı irfân.
15. Hakk getirmiş seni kendin bilesin
Tâ O'na can ile kulluk kılasın.
16. Zikr ü fikrin heman Allah olsun,
Meşhedin ol ulu dergâh olsun.
17. Dûzâh ü Cennete etme nazar
Sahibin iste bul, ey nûr-i basar.
18. Ol senin olucak ey rûh-ı revân,
Hep senin olmuş olur iki cihân.
19. Ara bul kendini, bil kimsin sen,
Tâ sana ola dü âlem rûşen.
20. Kıl tekâpû-yı bilâd-ı etvâr
Kendini bilmeyicek etme karar.
21. Bilmeyen kendini nâbînâdır
Gâv ü hardan da bile ednâdır.

22. Olmayan vâsıl-ı nûr-ı irfân,
Yine zulmette kalır sergerdân.
23. Anla sen nolduğun dürr-i aden
Uğramaz dâirene havf ü hazen
24. Anla kim ma'nâ-yı tevhîd budur
Vâsıl ol, devlet-i câvid budur.
25. Mâye-i cân-ı dil-âgâh budur
Gâyet-i mârifetullah budur.
26. Çekegör çeşmine kühl-i irfân
Olmaya tâ sana mahşer zindân.
27. Nûr-i dîdem hele müşkil-i ma'nâ
İki âlemde de olmak a'mâ.
28. Oldur a'mâ ki, değil ehl-i şuhûd
Ola ebvâb-ı hakaik mesdûd.
29. Hazret-i Fahr-i Rusül kıldı duâ
Kim hakâik ola mekşûf ona.
30. Cümle-i nüsha-i merdân-ı Hudâ
Verir âyine-i idrâke cilâ.
31. Talib-i Hakk'a olur rehnümâ
Nüsha-i Mesnevî-i Mevlânâ.
32. Himmet et, anlamaya güftârın,
Hırz-ı cân eyleyegör esrârın.
33. Dahi çoktur nuseh-i ehlullah
Abdi, Allah'dan eyler âgâh.
34. Remzi, imâları rûhânidir,
Cümlesi bâtın-ı Kur'ânidir.
35. Zâhir-i ahkâm-ı şeriattır hep,
Bâtın-ı esrâr-ı hakikattır hep.
36. Zevki irfân iledir insanın
Farkı yok câhille hayvanın.
37. Ârif-i Hakk'ın olur kalbi selim
Gönlü mir'ât-ı nazar-gâh-ı âlim.
38. Ârifin gönlü dahi a'lem olur,
Mârifet nûru ile mahrem olur.
39. Ârif ü âbid olan merd-i güzîn,
Oldu gencine-i Yezdâna emîn.
40. Canda kim, ilm-i Hüdâ kılsa zuhûr
Gözde ol nûr olur ve dilde sürûr.
41. Gördüğün cümle o nûr ile görür
Âlem içre o sürûr ile yürür.

42. **Mazhar-ı mârifetullah olagör,**
Pertev-i mihr-i Hakk ile dolagör.

43. **Yâ İlâhî beni pür-nûr eyle,**
Dem-be-dem üns ile mesrûr eyle.

44. **Gönlümü hazretine hâzır kıl,**
Gözümü nûrun ile nâzır kıl.

Hayriye-i Nâbi'den alınmıştır.

1. Bu öğüdümü kulağına asıl bir küpe eyle: «Sakın kimseye fazilet satmaya kalkışma!»

2. Ayrıca halka satacak ilme heves edip de boşuna nefesini tüketme.

3. Öyle bir ilme çalış ki, gerçekte onu bir sen bilesin bir de Allah.

4. Velîlerin yaptıklarını kendine örnek edin de hikmet ve felsefeden kaçabildiğin kadar kaç.

5. İnsanı hakikate yaklaştıran, Allah yolunda yüce mertebelere erişen kişilerin pâk sözleridir.

6. Eğer devrinde mürşid-i kâmil yoksa, sana Kur'ân bir mürşid olarak yeter.

7. Ârif ol, sakın ham sofu olma. Gayret göster de yakîn sırrına erenlerden ol.

8. Velîlik mertebesine ermek için çok çalışıp Allah'ın bilgisiyle bilmeye nâil ol.

9. Şüpheye düşecek hâller içinde yolunu kaybetme. Allah'ı bilenler, yine Allah'ın âlimleridir.

10. Şefkatli Yaratıcımız «Ben bilirim!» dediği için iki cihanda yegâne amaç mârifettir, bilgidir.

11. Mârifet insanın süsüdür. Cahilin ve cahilliğin yeri ise aşağılardır.

12. Mârifet ilâhî bir devlet ve ikbaldir, mârifet Allah tarafından sunulan bir elbisedir.

13. Cahilin mârifeti reddine sebep ona ulaşamamasıdır.

14. O cahilin yolu mârifet sohbetine düşse utanç ile kendini ateşe düşmez sanır.

15. Hiçbir zaman alçakların ve aşağılıkların kötülükleri ilim elbisesi ve irfân giyeceğine erişemez.

16. Zikrin ve fikrin Allah olsun. Yöneldiğin yer o ulu dergâh olsun.

17. Cennete ve Cehenneme bakma! Ey gözüm nûru! Sen onların sahibini iste.

18. O senin olunca, ey salınan rûh! İki cihan baştan sona senin olmuş olur.

19. Kendini arayıp bul! Sen kimsin! Tâ ki iki âlem sana apaçık görünsün.

20. Çeşitli davranış ülkelerini merakla koşarak araştır. Kim olduğun gerçeğini öğrenince de artık aynı noktada durma.

21. Kendini bilmeyen kör sayılır, sığır ve eşekten bile aşağı mertebededir.

22. İrfân nûruna erişemeyen kişi yine karanlıklar içinde başıboş kalır.

23. Ey Aden denizi incisi, kim olduğunu anla da evine hüzün ve korku uğramaz olsun.

24. Anla ki Tevhîd'in mânâsı budur. O'na ulaş ki ebedî talih budur.

25. Uyanık gönüllerin can mayası budur. Allah'ı bilmenin yolu budur.

26. Gözüne irfan sürmesini çek ki dünya senin başına karanlık olmasın.

27. Gözümün nûru! Eğer iki âlemde de a'mâ olacak olursan sana en müşkül durum işte budur.

28. A'mâ o kişidir ki, hakikat kapıları kapandığı zaman varlıkları gerçekleriyle göremez.

29. Peygamberlerin övüncü Hz. Muhammed bile, hakikatler kendisine açılsın diye duâda bulunurdu.

30. Allah yoluna gidenlerin hepsi idrâk ve anlayış aynasına cilâ verirler.

31. Mevlânâ'nın Mesnevî'sindekiler Allah'ı isteyenlere yol gösterici olurlar.

32. Sen, böylelerin sözünü anlamak için gayret göster ve sırlarını canın gibi saklamaya bak.

33. Allah kullarının daha birçoğunun yazdığı böyle kitaplar vardır ki, bunlar kulu Allah'tan haberdar eylerler.

34. Bu eserlerin îmâları hep rûhânîdir. Hepsi Kur'ân'ı anlatırlar.

35. Dışı, hep dinin hükümleridir. İçi ise gerçeklerin sırlarıdır.

36. İnsanın zevki irfan iledir, cahil ile hayvanın farkı yoktur.

37. Allah'ı bilenin kalbi selâmette olur. Gönlü ise Allah'ın baktığı aynadır.

38. Ârifin gönlü de her şeyi bilir. Mârifet nûru ile içli - dışlı olur.

39. Ârif ve âbid olan seçkin kul, Allah'ın hazinelerine bekçi oldu.

40. Eğer Allah ilmi canda kendini gösterirse o, gözde nûr ve gönülde sevinç olur.

41. Gördüğünü o nûr ile görür, âlem içinde o sevinç ile yürür.

42. Allah'ı tanımaya mazhar olmaya bak da, Allah'ın güneşinin nûrlarıyla dolmaya bak.

43. Rabbim! Beni nûr içinde boğ ve daima yakınlığın ile beni sevindir.

44. Gönlümü hazretine hazır eyle, gözüme Senin nûrun ile görme özelliği ver.

İKİNCİ FASIL

Muhabbetullahın [Allah sevgisinin] en yüksek maksad olduğunu, şevk, aşk ve vecd ile nihayet bulduğunu, muhabbetin haddini ve hakikatini, künhünü, mahiyyetini, faydalarını, makamlarını, alâmetlerini, kerâmetlerini, gönülde zuhûratını, târifini, kısımlarını, husûsî, zâtî isimlerini, sıfatlarını, fiillerini, eserlerini; meyveleri, terkibleri, neticeleri olan şevk ve hâlleri, aşk ve hararetini, vecd ve kemâllerini ve nihayete kavuşma yolunu yirmidört nevi ile beyan eder.

BİRİNCİ NEVİ: Muhabbetin üstünlüğünü âyet-i kerime ve hadîs-i kudsî ile bildirir.

Ey aziz! Allahü Teâlâ, kullarına muhabbet ve re'fetiyle, Kendini sevmeyi tergib ve tebşir edip, sevme yollarını bildirmiştir. Nitekim Hac sûresi altmışbeşinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ, insanlara Raûf ve Rahîmdir»**, **«Allahü Teâlâ onları sever, onlar da Allahü Teâlâ'yı severler»**, Bakara sûresi ikiyüz yirmiikinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ, günahlardan tevbe edenleri ve fuhuştan temizlenenleri sever»**, Âl-i İmrân sûresi yetmişaltıncı âyetinde: **«Elbette Allahü Teâlâ haramdan sakınan kullarını sever»**, aynı sûre yüz otuzdördüncü âyetinde: **«Allahü Azimüşşan ihsan edicileri sever»**, Mâide sûresi kırkikinci âyetinde: **«Hükm edersen, aralarında adâletle hükm et. Muhakkak ki, Allahü Teâlâ, hükmünde âdil olanları sever»**, Âl-i İmrân sûresi otuzbirinci âyetinde: **«Onlara de ki, Allahü Teâlâ'yı severseniz, Bana tâbi olun. Allahü Teâlâ da sizi sever ve günahlarınızı mağfiret eder. Allahü Teâlâ mağfiret ve rahmet edicidir»**, Tâhâ sûresi otuzdokuzuncu âyetinde: **«Senin muhabbetini onların kalbine indirdim, tâ ki Benim ilim ve irâdem nazarıyla büyüyesin»**, **«Sana gelen iyilikler Allahü Teâlâ'dan, kötülükler de kendi nefsindendir»**, **«Muhakkak Rabb'im Rahîm ve Vedûd'dur»**, Yasîn sûresi ellisekizinci âyetinde: **«Onların en yüksek arzuları, Allahü Teâlâ'dan vasıtasız selâmdır»**, Rûm sûresi yirmibirinci âyetinde: **«Aranızda muhabbet ve merhamet kıldı»**. **«Allahü Teâlâ'nın ni'metlerini saymak isteseniz, bitiremezsiniz»**, buyurdu.

Allahü Teâlâ, hadîs-i kudsîlerinde buyurur ki: **«Ey insanoğlu, Benim sevgimi, muhabbetimi istersen, dünya sevgisini kalbinden çıkar. Çünkü Ben hiçbir zaman kendi sevgimle dünya sevgisini bir kalpte bulundurmam. Ey insanoğlu, dünyayı sevdiğin hâlde, Benim**

sevgimi nasıl ararsın. Sevgimi ve rızâmı dünyanın terkinde ara. Ey insanoğlu, Bana ibâdete çok zaman ayır, kalbini sevgimle doldurayım ve sana lâzım olanları Ben üzerime alayım. Ey Âdemoğlu, Bana hizmet et. Çünkü Ben, Bana hizmet edeni severim. Bir kulum Bana mülâki olmayı severse, Ben de onu görmek isterim. Kulum Bana nâfilelerle yaklaşır. Tâ ki onu severim. Onu sevince kulağı Ben olurum. Ey Âdemoğlu, Benim için sevişenlere muhabbetim gerekli olur. Ey Dâvûd, Cennetim tâat edenlerin, zikrim zikr edenlerin, yeterliliğim tevekkül edenlerin, arttırmam şükr edenlerin, rahmetim ihsan edenlerin, ünsiyyetim âriflerindir. Ben ise muhiblerinim. Ey Dâvûd, bir kulumun kalbini yoklarım, onda dünya ve âhiret sevgisi bulmazsam, onu muhabbetimle doldururum. Ey Dâvûd, bir kulumu sevince, ona çok belâ veririm, nihayet Beni çağırır; kendini sevdiğim gibi, sesini de severim. Ey Dâvûd, yeryüzünde olanlara bildir ki, Beni seveni severim, celisim olanın celisi olurum, zikrimle enis olanın enisi olrum, Benimle sohbet edenin sahibi olurum. Beni seçeni, Ben de seçerim. İtâat edenin dilediğini yaparım. Beni kalbinden seven kulumu, Kendim için kabul ederim. Ey Dâvûd, Beni sevmeyen tanıyamaz. Beni tanımayan nasıl sever? Gece olup, Beni bırakıp da uyuyan, seviyorum dese yalan söylemiş olur. Her seven, sevdiği ile tenha bir yerde kalmak istemez mi? Ey Dâvûd, muhiblerin Beni görmekten başka çareleri yoktur. Ey Dâvûd, sana lâzım olanı Ben veririm, sen de lâzım olanı yap. Ey Dâvûd, Benden, Bana olan şevki senin için sevmemi iste. Zira Ben, müştak olanların kalblerini rıdvandan kıldım ve onları vech-i kerimimin nûru ile nûrlandırdım. Ey kulum, Beni sev. Ey kulum, Ben sizi istediğim hâlde, siz niçin Benden başkasıyla meşgul oluyorsunuz? Bu cefâ olmaz mı? Kullarım Bana kavuşmak isterler. Ben onlara daha çok kavuşmak isterim. Kulumda zikrim galib olursa, Ben ona âşık olurum, o da Bana âşık olur ve Beni bulur». Nazm:

1. «Yuhibbûhüm ve yuhibbûnehû» buyurdu Vedûd,
   Ki bizden etti muhabbet meyi kulûba vürûd.
2. Cemâl-i pâkini mir'ât-ı cânda seyr etti,
   Muhabbet eyledi, hem şâhid oldu, hem meşhûd.
3. Çü aks-i hubb-i ezelden zuhûr geldi bu aşk,
   Hezâr yüzden ederler bu hüsn-i aşka sücûd.
4. Şarâb-hâne-i aşk oldu âlem etti hurûş,
   Hezâr nağme-yi âşık, hezâr beyt-i sürûd.
5. Çü aşk sende imiş, cân ü din ü dil sende,
   Hoş anla kendini, sensin o tâli'-i mes'ûd.
6. Irağa gitme uyup vehme kendini fehm et,
   Ki nim habbeye değmez habib-ı nâmevcûd.

7. Gönül odur ki, mey-i aşk içince, ey HAKKI,
Misâl-i cür'a-i câmı olur bu bahr-i vücûd.

1. Rabbimiz, «Allah onları sever, onlar da O'nu severler», buyurdu. Böylece bizden, sevgi içkisi kalplere ulaştı.

2. Pak cemâlini, can aynasında seyretti. Sevgi gösterip hem gören, hem görülen oldu.

3. Bu aşk, ezeldeki sevginin aksi olarak ortaya çıktı. Binlerce neden ile bu aşka secde ederler.

4. Âlem bir aşk şaraphânesi oldu da binlerce âşık nağmesi ile binlerce sevinç evi (veya şarkı sözleri) *coştu.*

5. Aşk sende olduğu için can, din ve gönül de sana verildi (ey insan)! Kendini hoşça anla ki o kutlu talih sensin.

6. Vehimlere kapılıp uzaklara gitme, kendini anla ki, var olmayan bir sevgili, yarım buğday tanesine bile değmez.

7. Ey Hakkı! Gönül odur ki aşk içkisi içinde bu beden denizi onun kadehindeki tortu misâlidir.

İKİNCİ NEVİ: Allah muhabbetinin fazilet ve faydalarını hadis-i şerifler ile bildirir.

Ey aziz! Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) hadis-i şeriflerinde buyurdu ki: **«Allahü Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır. O yüz'den bir rahmetle, dünyada olanlar birbirlerine merhamet ederler Doksandokuzu ile kıyâmette kullarına merhamet edecektir». «Allahü Teâlâ cemildir, muhabbet cemâldir». «Allahü Teâlâ bir kulunu severse, gökte ve yerde olanların hepsi onu sever». «Allahü Teâlâ'nın, kuluna merhameti, şefkati bir annenin çocuğuna olan merhamet ve şefkatinden daha çoktur». «Muhabbet ezelde hadîmdir ve daima bâkidir». «Allahü Teâlâ'yı seven, Kur'ân-ı Kerîm okumayı sever ve okumaya devam eder». «Kişi sevdiği ile beraberdir». «Sen sevdiğin ile berabersin». «Allah için sevmek, Allahü Teâlâ'dan selâmettir. O hâlde Allah için seven, Allah'ın sevgilisidir». «Allahü Teâlâ sizin dünyanızdan üç şeyi bana sevdirdi: Kadın, güzel koku ve gözümün nûru namazdır». «Allahü Teâlâ'yı çok zikr edeni, Allahü Teâlâ sever». «Allah'ın sevdiğini, insanların sevgisine tercih edeni, Allahü Teâlâ insanların sıkıntısından kurtarır». «Allahü Teâlâ, kulları arasında bulunan eski sevgiyi korumayı, devam ettirmeyi sever». «Yaşım büyük, cismim zaif, azmim refik, ecelim yakın olup, likâ-yı Mevlâ'ya, peygamberlerin rûhlarına ve iyi arkadaşlara muhabbet ve şevkim kuvvetlenmiştir». «Âşık ve afif olup, muhabbetini saklayıp ölen, şehid sevabı alır». «Âşıklarla meşveret eylemeyiniz, zira onların kalbleri yanık olup akılları çalışmadığından, rey ve tedbirleri olmaz». «Rûhlar kendi âleminde saflar hâlindedirler, bu**

âleme geldiklerinde, Hakk Teâlâ ile birbirlerini tanıyanlar ülfet eyler, münkir olanlar muhalefet ederler. Havada birbiriyle karşılaştıklarında, atlar gibi birbirlerini koklarlar». «Kalbinde Mevlâ'sının muhabbetini bulan, Mevlâ'sının da kendisini sevdiğini bilsin. Zira muhabbet ona, Hakk tarafından gelmiştir». Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz kıldığı zaman, mübarek göğsünden, suyun tencerede kaynaması gibi, kaynama sesi duyulurdu. Gül ve fesleğen kokusu yayılırdı. Beyt:

Âteş-i şem'-i cemâl-i ezeli
Odlara yakmış idi o güzeli.

Ezeli güzelliğin mumunun alevi o güzeli ateşlere yakmış idi.

Sıddik-ı Ekber'in (radıyallahü anh), mübarek yüreği, aşk ateşinden yanmış idi. Onun için mübarek ağzından ciğer kebâbı kokusu gelirdi. Resûlullah duâsında: «Yâ Rabbi, Bana kendi sevgini ve beni Sana yaklaştıranların sevgisini ver», derdi. Yine bir duâlarında: «Yâ Rabbi! Kendi sevgini bana, kendimden, kulağımdan, gözümden, ehlimden, malımdan ve soğuk sudan sevgili eyle», derdi. Bir duâsında da: «Yâ Rabbi! Kazâna râzı olmamı istiyorum. Likâna şevk istiyorum, vechine bakmak istiyorum. Birahmetike yâ erhamerrahimin», buyurdu. Nazm:

1. «Yuhibbûhum» undan olmuştur ol murâd-ı mürid,
   Meğer kim âyine-i câna baktı ol hurşid.
2. Odur cemil ü muhib cemâlidir dâim,
   Hezâr gül derer öz gülsiteninden ol câvid.
3. Gelir hemîşe haber aşktan derûn-i dile,
   Ki tâze câna müreccah değil bu pir-i kadid.
4. Muhabbet od'una yan, ol emin Cehennemden,
   Ki aşk od'unda yanar her kılâde-i taklid.
5. Hilâf-ı nefs ü hevâ âdet-i muvahhiddir,
   Cihâd-ı ekber edendir, muhabbet içre ferid.
6. Saâdet-i dü cihân buldu zinde oldu müdâm,
   O kim kamuyu koyup oldu abd-ı aşk-ı mecid.
7. Visâl-i aşk idi her dem ümidim ey HAKKI,
   Hezâr şükür ki âlemde hâsıl oldu ümid.

1. Müridin muradı, «Allah onları sever», İlâhi sözünden doğmuştur. Çünkü o güneş, can aynasına nazar eyledi.

2. O ebedî Allah, gerçek cemil ve muhib'dir. Daima öz gülistanından güller deren de O'nun cemâlidir.

3. Gönlünün derinliklerine daima aşktan haber gelir, ki bu eski çul, taze cana elbette lâyık değildir.

4. Sevgi ateşiyle yan da Cehennemden emîn ol. Çünkü her taklit gerdanlığı aşk ateşinde yanar.

5. Nefis ve heveslerin aksine davranmak, muvahhidlerin âdetidir. Sevgi içindeki tek başına savaşan yiğit ise cihad-ı ekber (nefsiyle mücâdele) *eden kişidir.*

6. Halkı ve her şeyi bırakıp da Allah aşkına kul olan kişi, daima diri olarak iki cihan saâdeti buldu.

7. Ey Hakkı! Ümidim daima aşka kavuşmak idi. Binlerce şükür ki ümidim daha bu âlemdeyken hâsıl oldu.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Muhabbetin haddini ve hakikatini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ'ya muhabbet, bütün varlığı ile O'na dönmektir. Muhabbetullah, Allah'dan başkasını unutmaktır. Muhabbetullah, vücûdunun parçalarının O'nun olduğunu müşâhedendir. Muhabbet, aşk dolu kalble daimdir. Muhabbet ne ihsan ile çoğalır, ne cefâ ile azalır. Muhabbet Hakk'ı bulmaktır ve gönülden her sevginin çıkmasıdır. Muhabbet, hürmet etmekle beraber, hürmeti terk etmekten korkmaktır. Muhabbete kavuşmak, mahbûbu, sevgiliyi her şeye tercih etmektir. Muhabbet-i zât O'nun sıfatlarında, sıfatların fâni olmasıdır. Rızâsında hayatın fâni olmasıdır. Muhabbet, şuhûd ve gaybda, habibe muvafakattır. Muhabbetullaha kavuşmak, O'na ve O'nun olana meyl etmektir. Muhabbet doğruyu yalancıdan, kerimi haristen ayırır. Muhabbet, kendini tamamen mahbubuna hibe etmendir. Senden senin için bir şey kalmasın. Böylece O'nun olursun. Muhabbet, Hakk Teâlâ'dan irâdettir, kuldan muvafakattır. Muhabbetullah, O'nu zikr ile daimi ünstür. Muhabbet öyle bir hastalıktır ki, her devâ ondadır. Muhabbet âdetlerden ayrılmaktır. Muhabbet, yürekte bir ateştir. Gönülde mâsivâ bırakmaz yakar. Muhabbet uykusuzluktur. Uzlet insanlardan ayrılmaktır. Muhabbet, çok kıymetli bir kuştur, gıdası kalbler dânesidir. Muhabbet, her pahalı şeyin semeridir. Her yüksek makamın merdivenidir. Mevlâ'nın muhabbeti zevki ile meşgul olan, iki cihanı istemekten kurtulmuştur. Allahü Teâlâ'yı sevmek, O'nu tanımaktır. Ünsüyle huzûr bulmaktır. Muhabbet, ne istemekten, ne de kaçmaktan olur. Muhabbet öyle bir sevaptır ki, onunla bir günah zarar vermez. Zira muhabbet mertebesine kavuşan, günâh dairesine uğramaz. Şiir (tercümedir):

Sen hem isyân edersin, hem seviyorum dersin,
Her fiili bedi'idir inanmışım, Rabb'imin,
Sözün doğru olsaydı, hep itâat ederdin,
Seven itâat eder, sözüne sevgilinin.

Muhabbet, seveni başkalarını sevmekten kör ve sağır eder. Sahibini ni'metleri için sevenin, belâları gelince muhabbeti gider. Bağdat'ta bir cemaat, Şeyh Şiblî hazretlerini ziyarete giderler. Kapıya geldiklerinde, Şeyh, siz kimlersiniz? der. Onlar da, biz sizi seven dostlarınız derler. Şeyh hemen onlara taş atmağa başlar. Hepsi kaçar gider. Ancak iki tanesi kapısında kalır. Şeyh, kaçanlara sitem ederek: «Size ne oldu ki, benden kaçarsınız, beni seviyorsanız, taşımdan niçin kaçıyorsunuz», der. O iki sevenine ise, muhabbetle hitab edip, «Benim dostum, yalnız siz imişsiniz, taşıma katlandınız. Bununla husûsî sohbetimize lâyık olmuşsunuz», der. Muhabbetin sonu yoktur. Sevmenin sonu olmadığı gibi, sevilmenin de sonu yoktur. Muhabbet makamı, sevgilinin kazâsına rızâdır. Beyt (tercümedir):

Muhabbet denizinin erişilmez dibine,
Ona dalanın, ancak işi bitmiş demektir.

Büyüklerden biri Resûlullah'ı rüyâda görüp, Ondan özür dileyerek, «Allahü Teâlâ'nın sevgisi, senin sevgin ile uğraşacak kalb bırakmadı», diye arz etti. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu sözden tebessüm edip: «Ey mübarek, muhabbetullah mertebesine kavuşan, bizi sevmiştir. Onun için o saâdeti bulmuştur», buyurdu. [Bu rüyâyı görenin Rabiatü'l-Adviyye hazretleri olduğu Mektûbât-ı Rabbânî'de yazılıdır. Bu sözü sekr hâlinde söylemiştir. Bundan yüksek dereceler vardır, buyurmaktadır]. Hakiki âşık, sevdiğinden gelen her şeyden lezzet alır, haz duyar. Beyt (tercümedir):

Her ne gelirse yahşidir,	**Zira o dostun bahşidir,**
Çün cümle O'nun işidir,	**Ben bed gümânı neylerim.**

Bâyezid-i Bistâmî der ki: «İlk zamanlarımda dört şeyi yanlış bilmiştim. Zira, ben O'nu arıyor, anıyor, tanıyor ve seviyorum düşünmüştüm. Sonund âgâh olup anladım ki, benden önce O beni arıyor, anıyor, tanıyor ve seviyor». Nazm:

1.	**Ey ezelî refîkımız** **V'ey ebedî şefîkımız**	**Gülşenimiz, baharımız.** **Mahrem-i yâr-ı gârımız.**
2.	**Dildesin ey sürûrumuz** **Mâye-i sekr ü sûrumuz**	**Hâzırımız, huzûrumuz,** **Sabr ile hoş-kararımız.**
3.	**Olmaz bizim âhırımız** **Yâr-ı mürid ü pirimiz**	**Zâhirimiz, zamirimiz,** **Mûnis-i gam-küsârımız.**
4.	**Nâzır-ı bi-nazirimiz** **Dil-ber-i dest-girimiz,**	**Nâsır-i bi-nasirimiz,** **Cümleden ihtiyârımız.**
5.	**Âşık ü hem habibimiz** **Merhem ü hem tabibimiz**	**Nâsib ü hem nasibimiz,** **Câbir-i inkisârımız.**

6. **Râfi'imiz râfi'imiz Sâni'imiz, bedi'imiz,**
Câmi'imiz, cemi'imiz Hâsıl-ı kâr ü bârımız.

7. **Cümleye eyledin atâ, Sıhhat ü mihnet ü şifâ,**
HAKKI'ya bahş kıl fenâ Tâ ki olsun fakr kârımız.

1. Ey ezelî dostumuz, ey gülşenimiz ve baharımız!.. Ve ey ebedî şefkatçimiz ve can dostumuzun mahremi.

2. Ey sevincimiz! Sen gönlümüzdesin. Sen hazırımız ve huzûrumuzsun. Sarhoşluk ve kendinden geçmişlik mayamız. Sabır ile güzel durağımız.

3. Bizim sonumuz olmadığı gibi gizlimiz, açığımız da yok. Mürid ve şeyhimizin yâri. Gamlı gönlümüzün dostu.

4. Benzeri olmayan koruyucumuz. Yardımcısı olmayan yardımcımız. İmdadımıza koşan sevgilimiz. Herkesten fazla istediğimiz.

5. Âşık ve sevgilimiz. Nasiblerimizi veren ve gerçekten tek nasibimiz. İlâcımız ve tabibimiz, derdimiz savuşturanımız.

6. Dâvamız, dâvacımız. Yapanımız, yaratanımız. Toplayanımız, toplananımız; kazanç ve çalışmalarımızın semeresi.

7. Herkese bağışta bulundun. Sıhhatler, eziyetler ve şifâlar verdin. Hakkı'ya da yolunda yok olmayı bağışla. Tâ ki işimiz, fakr olsun.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Muhabbetin esasını, husûsi çeşitlerini, fayda ve makamlarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, muhabbetullah gizli bir sırdır, beyan olunamaz. Mânevi bir şey olup, iyân olmaz. Lâkin her kâmil, kendi seyrinden, muhabbete ait söz söylemiştir. Onun özellik ve faydaları hakkında çok hikmetler bildirmiştir. Böylece kulların kalblerine meyl ve iştiyâk, şevk ve yanma nûrları dolup, can ile muhabbetullahı isteyici olmalarını dilemişlerdir. Nitekim büyüklerden biri: «Muhabbet, sahibine, dünya ve âhiret sevdâlarını unutturur». Bir başkası da: «Muhabbet, çok hizmeti az görmen, sevdiğinin az ihsanını çok bilmendir». Bir diğeri de: «Muhabbet, mahbubuna, tamamen meyl etmendir. O'nu malından, canından kıymetli ve lezzetli bulup, zâhir ve bâtınında O'na uymandır. Bununla beraber, O'na karşı kendini kusurlarla dolu bilip, O'ndan özür dilemendir». Biri de: «Muhabbet, sevgiline kavuşmamakla beraber, haddinden çok O'na meyl etmendir». Biri de: «Muhabbet, iki cihanın zevklerinden alıkoyup, kendi sıfatlarından uzaklaştırıp, kalbini her zaman mahbubunla meşgul etmendir». Biri de: «Muhabbet, mahbubuna tam teslim olmandır. Hattâ sende benlikten bir eser kalmayıp fâni olmandır». Biri de: «Muhabbet, sahibinin kendi nefsinden geçip, sevdiğinin zikr ve fikrine dalıp, kalbi daima O'nunla kalmaktır». Biri

de: «Muhabbet, Hakk'ın kelâmını, halkın sözüne, O'nu görmeyi insanları görmeye tercih etmen, O'na ibâdeti insanlara hizmetten önce tutman, kaçırılan geçici lezzetler için üzülmeyip, Allahü Teâlâ'nın zikrinden gafil olarak geçen zamanlarına yanmandır». Biri de: Hakk Teâlâ'yı seven, insanlar tarafından tanınmaktan kaçınır». Biri de: «Rabb'inle ol ki, sana riâyet eylesin O'nun ol ki, sana muhabbet kifâyet eylesin». Biri de: «Yâ Rabbi, beni parça parça yapsan ve üzerime belâları akıtsan, Sana olan muhabbet ve iştiyakım, ancak artar», buyurmuşlardır. Zünnûn-i Mısrî (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin dostları kendisini eli, ayağı bağlı olup, etrafında insanların ağlaştığını, şeyhin ise, onlara sürûr içinde: «Bu hâlim, Hakk Teâlâ'nın, sevdiklerine hibe ve bahşişlerindendir. O'nun her işi, benim canıma tatlı, güzel ve iyidir», dediğini gördüler. Muhabbet mili ile sürme sürenin gözü görmez. Halkı görmez, Hakk'ı bulur. Büyüklerden biri der ki: Şiir (tercümedir):

Muhibbullah bu dünyada garibdir,
O'nun nûru ve sırları acibdir;
İnsanların yanında kında kılıç gibidir,
Ma'nâdaysa Mevlâ'ya o gizlice yakındır.

Büyüklerden biri buyurdu ki: «Tevekkülün cümlesi, infiâli terktir; tefvizin cümlesi, ihtiyârı tardetmektir; rızânın cümlesi, itirazı terk etmektir. Muhabbetin cümlesi de, sevgiliyi her şeye tercihtir». Biri de: «Kendisiyle oturulan herkes, ünsiyete uygun olmaz. Her enis, sır emini olamayabilir. Sır eminleri, ancak çok sevgili dostlardır». Biri de: «Hakk Teâlâ bir kavmi kendi hizmetinde bulundurmuş, bir kavmi kendi muhabbetine tahsis kılmıştır», buyurdu. Hizmet edenler, zühd ve takvâ sahipleri olup, onlar Cennete lâyıktır. Onlara ebrâr denilmiştir. Muhabbet ehli, mârifet sahipleri olup, Allahü Teâlâ'ya yakındırlar. Onlara mukarrebler denmiştir. Bir kâmil der ki: «Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen, şerâb-ı tahûr, mârifet kâsesiyle verilen muhabbet şarabıdır». Bir diğeri der ki: «Ârif muhabbet lezzetine, halkın eziyetleri kendine tatlı geldiği zaman kavuşur. Fakirlik, ona bal olur». Bir kâmil der ki: «Sevgi korkudan üstündür. Zira seven kul, her hâlinde Mevlâ'sını [efendisi] huzûrunda gıyabında hep korur. Ama korkan köle, Mevlâ'sı [efendisi] yok iken, ona uymaz». Herkesin kıymeti, gönlünün himmetidir. O hâlde himmeti dünya olanın kıymeti şehvettir, himmeti âhiret olanın kıymeti Cennettir; himmeti Allah sevgisi olanın, kıymeti sonsuzdur. Bir kâmil der ki: «Muhabbet kalbin meylidir. İnsanların öğretmesi ile değildir. Hakk'ın ihsanıdır». Bir kâmil der ki: «Muhabbet kalbe ait olup, Allahü Teâlâ'nın sıfatıdır. Herkese sâridir. İhtiyârî değil ıztırârîdir». Bir başkası der ki: «Muhabbet, kalb içinde parlayan bir nûrdur. Kalbe gelince, o kalbin sahibi mesrûr ve şâd olup, mâsivâdan kurtulur».

Bir başka kâmil der ki: «Gönülde muhabbet ve şefkat ilham-ı Rabbânî'dir. Buğz, düşmanlık şeytanın vesvesesidir. Zira muhabbet ve şefkat rahman sıfatı, buğz ve düşmanlık şeytan sıfatıdır». Bir kâmil bir ârife mektubunda şöyle yazar: «Onun mârifeti kâsesinden muhabbet şarabını içip sarhoş olmuşum». Diğeri de cevabında der ki: «Sen daha içmeden sarhoş olmuşsun. Ben gökler ve yerler dolusu şarab içmişim. Hâlâ kanmayıp, daha yok mu? diyerek ömür sürüyorum». Bir kâmil der ki: «Hakk'ın muhabbetine susayan, O'nun ünsiyyeti denizine dalmıştır». Bir kâmil der ki: «Mevlâsının sevgisi ile meşgul olan, sıcağı, soğuğu, zevki, derdi, iyiyi kötüyü ayıramayıp kalmıştır». Bir başkası der ki: «Muhabbetullah, yakıcı bir ateştir. Onu evliyâsının gönüllerinde tutuşturmuştur. Böylece bu ateş, onların kalblerinde bulunan başka düşünce, istek ve ihtiyaçları yakıp kül eder». Bir başkası der ki: «Hakk Teâlâ Kendi sevgisini bir kuluna verse, onu görenler külfet ve ülfetsiz ona meyl ve muhabbet ederler. Fırsat bulanlar ziyaretine giderler. Lâkin o, onlardan kaçar ve Hakk'ın ünsü ile karar eder». Nitekim Hazret-i Yûsuf aleyhisselâma bir kimse sevgisini sormuştur. O Hakk'ın sevgilisi, cevabında: «Rabb'imden başka kimsenin beni sevmesini istemem», buyurmuş, Mevlâsı muhabbetinde sadık olduğunu duyurmuştur. Nazm:

1. **Bir Hüdâdan gayrı yârı istemem,**
   Ol gülün indinde hârı istemem.

2. **Gayri yârın var ise var anda kim,**
   Dilde bâri gayri bârı istemem.

3. **Ondan özge baht u rahtı aramam,**
   Zikr-i Hakk'dan gayrı kârı istemem.

4. **Dü cihanı ehline verdim hemân,**
   İsterim dildârı dârı istemem.

5. **Kâf-ı dilde bulmuşum Simürg'u ben,**
   Kerkes-i murdâr-hârı istemem.

6. **Bâr-ı sultanım, onun destindeyim,**
   Hâk'dan içre gubârı istemem.

7. **Yâr-ı gârım, gamküsârım HAKKI pes,**
   İstemem ben gayrı yârı istemem.

1. Bir Allah'tan başka yâri istemem. O gül dururken dikeni istemem.

2. Başka yârin var ise de, onun gönlünde başka bir düşüncesi var. Ben ise başka yük istemem.

3. O'ndan başka baht ve dost istemem. Allah'ı zikretmekten başkaca da bir meşguliyet istemem.

4. İki cihânı Sen, isteyenlere verdin. Ben ise sevgiliyi isterim dünyayı değil.

5. Ben talih kuşunu gönül Kaf dağında bulmuşken leş yiyen akbabayı aslâ istemem.

6. Sen sultanımın elindeyken toprak içinde tozları aslâ istemem.

7. Ey Hakkı! Can dostum, gam dağıtanım O'dur. O'ndan başka bir yâri istemem.

BEŞİNCİ NEVİ: Allahü Teâlâ'yı sevmenin bazı alâmet ve kerâmetlerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, muhabbetullah öyle bir tâlih kuşudur ki, kimin başına konsa, iki cihanda taht ve tâc sahibi sultan olur. Bir kimyâ-yı saâdettir ki, kimin kalbine girme, kimseye muhtaç olmaz, iki cihandan geçer. Herkes ona muhtaç olur. Muhabbetullahın zâhir olmadığı gönül ölü gibidir. Candan habersizdir. Akıl sahipleri her ne kadar muhabbet da'vâsını edip, yolunda baş ve can veririz, derlerse de Allahü Teâlâ'yı sevmenin yedi alâmeti vardır. Bu alâmetlerin kendisinde bulunduğu kimse da'vâsında doğru bilinmiştir:

Birinci alâmet: Allahü Teâlâ'yı seven ölmekten korkmaz, kaçınmaz. Daima hazır olup, ölümü bekler. Çünkü seven sevdiğine, tâlib matlûbuna, yolcu vatanına, ancak ölümle kavuşur. O hâlde dünyadan bağlar, alâkalar kesilmedikçe, o gönülde muhabbetullahın eseri görülmemiştir. Ölümü istememesi, eğer Hakk'a varmağa henüz olmayıp, gece gündüz o tedarik için olursa, o da muhabbetullahdan bir eserdir.

İkinci alâmet: Allahü Teâlâ'yı seven, dünyadan neyi severse, Allahü Teâlâ o şeyi sevdiği için sever. Yine O'nun yolunda O'nun için sarf eder, verir. Kalbini Mevlâ'sından alıkoyan her şeyi terk edip, Hakk'ın huzûruna gelip rızâsında bulunur. Her hâlinde huzûr ve rızâda olmadıysa, Allahü Teâlâ'yı sevmeme alâmetidir denmez. Çünkü muhabbet, her gönülde en kâmil şekilde olmayabilir. Bazı gönüllerde daha az olabilir.

Üçüncü alâmet: Allahü Teâlâ'yı seven, gece gündüz O'nu zikreder, fikreder. Zira seven, sevdiği şeyi veya kimseyi, sevdiği kadar zikr eder, anar. Yâni sevgilisinin sıfatlarını söyleyip, O'nu senâ ve medh eder. Hattâ tam sevmiş ise, O'nu hiç unutmaz. Bir kimse, hem Hakk Teâlâ'yı, hem de filân dünyalığı seviyorum derse, dikkat edilir. Hangisi daha çok zikr olunuyorsa o tarafın sevgisi galib gelmiştir. Halbuki galip, mağlûbu, gün gün yok eder.

Dördüncü alâmet: Allahü Teâlâ'yı seven, O'nun kelâm-ı kadîmine tâzim edip, enbiyâ ve evliyâsına ve dostlarına riyâset eder.

Belki bütün mahlûklarına muhabbet ve şefkat edip, yumuşak ve tatlı dille söyler, o hâlde muhabbet mertebesine kavuşandan kibir, hased, buğz, düşmanlık, kin, keder, ucub, benlik düşünceleri gider ve kalkar. O bütün varlıklara ibret ve hikmetle nazar edip, her şeyi dost tutup, herkes ile iyi geçinir.

Beşinci alâmet: Allahü Teâlâ'yı seven, insanlardan uzleti beğenir. Dünya bağ ve düşüncelerini gönlünden uzaklaştırıp, ortağı olmayan O hakiki kadim sevgiliyi senâ etmek için gecenin olmasını gözetir. Hakk Teâlâ, Hazret-i Dâvûd aleyhisselâma buyurdu ki: Ey Dâvûd, gece uyuyup Benden gafil olup da, Beni sevdiğini söyleyen, yalan söylemiş olur. Çünkü dost dostunu görmek ve onunla konuşmak istemez mi? Beni isteyen, bulur. Beni bulan, artık başka şeyle bağ kurmayıp, hiçbir şeyle ünsiyyet peydâ etmez. Bensiz kararı kalmaz.

Altıncı alâmet: Allahü Teâlâ'yı sevene, ibâdet kolay gelir. Şevk ve zevk ile hizmette olur. Belki ibâdeti, rûhunun gıdası bulur. Ondan çok lezzetler alır.

Yedinci alâmet: Muhabbetullah mertebesini bulan Hakk dostlarına, hubb-i fillâh ile muhabbet edip, onları Kendine sevgili tutar. Onun düşmanlarını düşman bilip, onlara idare yolu ve yumuşak ifade ile muamele eder.

Allahü Teâlâ'yı sevenin üç kerameti vardır:

1 — Deniz gibi cömertlik,

2 — Güneş gibi şefkat,

3 — Toprak gibi tevazudur. Zira vücûdun, varlığın menbaı muhabbettir. Belki varlığın hilkatının aslı muhabbettir.

Allahü Teâlâ'yı sevmenin neticeleri de üçtür: Çok oruç tutmak, geceleri namaz ve ibâdetle geçirmek ve az konuşmaktır. Ama muhabbetin hakikatı, avâm ile bulunmayı terk etmektir. Muhibb-i sâdık'ın bedeni vahşidir. Kalbi arşidir. Tabiati rûhânidir. Himmeti Rabbânidir. Simâsı nûrânidir. Nazm:

1. **Gönül aşkında nâ-pervâdır ey dost,**
Seni sevmek, aceb sevdâdır ey dost.

2. **Adû bilmez bu ma'nâyı ki dâim,**
Dil-i âşık Sana me'vâdır ey dost.

3. **Cemâlin arzû eyler kamu şey,**
Cihân pür-şûr ü pür-gavgâdır ey dost.

4. **İkilik perdesi ref' oldu dilden,**
Dü âlemden gönül yektâdır ey dost.

5. Çü gelmez hâtıra pervâ-yı ağyâr,
Gönül şûride vü şeydâdır ey dost.

6. Eğerçi rütbe-i akl oldu âlî,
Makam-ı aşk hem a'lâdır ey dost.

7. Cihân lezzetlerin buldum çü helvâ,
Veli aşkın mey-i ahlâdır ey dost.

8. Şuûnun seyr eder âlemde ol cân,
Ki çeşm-i aşk ile bînâdır ey dost.

9. Çü Sensin evvel, âhir, sırr ü zâhir,
Bu HAKKI hiç ü nâ-peydâdır ey dost.

1. Ey dost! Gönül Senin aşkında korku tanımaz. Seni sevmek ne de yüce imiş ey dost!

2. Düşman bu mânâyı bilmediği için daima âşığın gönlü Sana sığınaktır ey dost!

3. Ey dost! Her şey Sen'in cemâlini arzu eyler. Cihan bu yüzden kavga ve karışıklıklarla doludur.

4. Ey dost! Gönülden ikilik perdesi kalktı. Artık her iki âlemde de gönül tek başınadır.

5. Ey dost! Hatırıma başkasının korkusu gelmez. Gönül kendini kaybetmiş ve şeydâlanmaktadır.

6. Gerçi akıl rütbesi yüce bir rütbe oldu ama, aşk makamı ondan da yücedir ey dost.

7. Ey dost! Cihan lezzetlerini bir helva gibi tatlı buldum, ancak Senin aşkın tatlıdan tatlı bir içkidir.

8. Ey dost! O kişi ki Senin oluş ve tecellilerini seyreder, mutlaka aşk gözü ile görmektedir.

9. Ey dost! Madem ki evvel, âhir, gizli ve açık yalnızca Sensin, öyleyse bu Hakkı bir hiç ve yok sayılır.

ALTINCI NEVİ: Allah sevgisinin gönülde zuhûr ve cevelânını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, insanın kalbinde muhabbetin görünmesinin sebebi, insanın muhtaç olarak yaratılmasıdır. Din işlerinde insanın âlimlere ihtiyacı, onu cahillik karanlığından ve gaflet zulmetinden kurtarıp, ona dini, imanı, şeriatın edeb ve usûllerini öğretmesidir. Evliyâya ihtiyacı, ona tarikatın edeb ve esaslarını, hâl ve makamların hakikatini bildirmeleridir. Nefs-i emmârenin kötü sıfatlarını, nefs-i mardiyyenin [râzı olunmuş nefsin] güzel huylarına geçmesinin yollarını anlatması, dünyanın geçici, onu sevmenin yanlış olduğunu bildirip, onu mârifet ve muhabbetullah yoluna ge-

tirmeleridir. Öbür dünyanın zevk ve safâsını, Mevlâ'nın huzûrunun üns ve likasını ona idrâk ettirip, dünyadan geçirip, âhirete getirmeleridir.

Bu sebeptendir ki, her talebe üstadına, her mürid mürşidine meyl ve muhabbet ederler. Rızâlarınca giderler. Dünya işlerinde insanın herkese ihtiyacı çoktur. Onun haddi, hesabı yoktur. Meselâ yemek ve ekmek hazırlanıp yeninceye kadar, kaç kişinin iş ve hizmeti ile hazırlanıp, sana gıda olduğunu bilir misin? Velhâsıl insanın yeme ve giymede, yerleşme ve evlenmede, san'atların hepsine muhtaç olduğu hikmetle bilinmiştir. Nitekim, «İnsan yaratılıştan medenidir», denmiştir. Belki rüzgâr ve yağmura, güneşe ve aya, yere ve göğe bile muhtaçtır.

O hâlde, ey muhabbetullahı isteyen, düşünce gözünle bir bak! Eğer sana bir kimse iki gümüş verse, yahut bir elbise giydirse, yahut bir gün bir işini görse, ömrün oldukça onu sevip, her anıldığında ona hayır duâ ve senâ edersin. Halbuki onun ihsan ve hizmeti, yine Hakk Teâlânın dilemesi ve kudreti ile olmuştur. Gel, insaf eyle! Sana her bir nefeste çeşit çeşit ni'metler verip, istemeden her işini gören, her ihtiyacını haberin yok iken yapan Rabb'ine, sen O'ndan yüz çevirip, O'na isyan hâlinde iken rızkını kesmeyip, ayıplarını örten dostuna, yâni yaratıp her işini takdir edip düzenleyen Rabbü'l-âlemin hazretlerine, niçin daima kalp ve rûhunla meyl ve muhabbet, hudû' ve tezellül eylemezsin? Her an dilinle O'na hamd ve şükr, medh ü senâ söylemezsin. Baş ve canını ve bütün varını, O'nun muhabbetine fedâ eylemezsin. Sana yakışır mı ki, O'nun esirgemeden yaptığı ihsanları, sonsuz ni'metleri içinde yüzerken, yine O'nun lûtf ve ikramlarını başkasından bilirsin. Meyl ve muhabbeti, medh ü senâyı, O Kerim ve Settâr'ın başkasına yaparsın.

Evet, her gönülde muhabbet bulunduğu doğrudur. Lâkin ateş, çakmak taşında saklı ve görünmez olduğu gibi, muhabbet de gönüllerde gizlidir. O hâlde zikrullah poladını şevkle kalb taşına vurursan, ondan kıvılcımlar çıkar ve için onlarla nûr ve ışık bulur. O ateş ile, onda bulunan buğz ve düşmanlık diken ve çalıları, kin ve hased tozları, kibr ve benlik yükü yanıp kül olur. Nefsâni olan bütün zulmetler gidip kalbin sâf kalır. Huzûr ve üns ile tecellilere lâyık olur. Bir müddet gaflet edip, Hakk'ın zikrine devamdan yüz çevirirsen, dilde saklı olan muhabbet ateşi, kül ile örtülü olan kor gibi, uzun zaman durmakla sönebilir. Sonra kalbin şehvete ait zulmetler, nefsî bulanıklıklar ile dolup, Hakk'ın tecelli nurlarından mahrum olup, şaşar kalır. Zira zikrullah, Allahü Teâlâ'ya sevgiyi tahrik eder. Sonsuz şevk verir. Muhabbet ehlinin şevkını, âşıkların zevkını arttırmak için, evliyânın hikmeti yardımcı ve gıdadır. Onların kalbi çocuğuna hikmet sütüdür. Muhiblerden birinin gözü kör

olmuştu. Sebebini sordular. Bu körlüğüm, Hakk'ın gayretinin icabıdır. Beni halka bakmaktan men etmiştir. Zira sevgili, kendini sevenin, başka yâr ile olmasını istemez. İster ki, kalbi ağyârın tozlarından temizlenmiş olup, daima o didârın aynası olsun. Nazm:

1. Ey gönül, sen olma kendinden cüdâ,
   Fâriğ ol, gelsin sana aşk-ı Hüdâ.

2. Aşktır yâr, etme gayrı ihtiyâr,
   Ondan özge kimseden gelmez vefâ.

3. Ya ölür, ya ayrılır, ya terk eder,
   Her kim O'ndan gayrı yâr oldu sana.

4. Zinde-i pâyende dost ol aşktır,
   Kim gelir her kalbe andan bir safâ.

5. Her gamın gamhârıdır ol yâr-ı gâr,
   Hem seninle biledir hoş dâima.

6. Hatm-ı ömründe çü nâ-çâr olasın,
   Hep sana bigânedir ol âşinâ.

7. Şefkat eyler aş ko dem, der, çekme gam,
   Gel bana, ehlen ve sehlen merhabâ.

8. Ben sana dostum ezelden ber-karar,
   Nefs ile bigâne oldun sen bana.

9. Cismi terk eyle, bu hâki hâke ver,
   Pâksin HAKKI revân gel aslına.

1. Ey gönül! Kendinden uzaklaşmayasın. Her şeyden geç ki sana Hüdâ aşkı erişsin.

2. Yâr, aşktır. Başka şeyi isteme. Çünkü O'ndan başka kimseden vefâ gelmez.

3. Sana O'ndan başka her kim yâr olsa, ya ölür, ya terk eder, ya da ayrılır.

4. Paha biçilemeyen zinde dost o aşktır, ki her gönüle O'ndan bir şifâ gelir.

5. O can dostu her üzüntünün, gam gidericisidir ve daima seninle birliktir.

6. Bütün bildiklerin sana sonunda yabancı olur da, ömrünün sonunda çaresizlik içinde kalırsın.

7. İşte o ân aşk sana acıyıp der ki; «Gam çekme! Bana gel, hoş geldin, merhaba!».

8. Ben sana t[illegible] *ezelden beri dost iken sen nefsine uyup bana yabancılık gösterdin.*

9. Cismi terk eyle. Bu toprak bedeni yine toprağa ver. Ey Hakkı! Paksın, daima, artık aslına dön.

YEDİNCİ NEVİ: Allah sevgisinin târifini ve hakikatını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ, muhabbetini, vücûd hazinesine anahtar yapıp, cömertlik hazinelerinin inceliklerinin yerini gaybdan onunla izhâr etmiş ve izhârının sırlarını, **«Bilinmeyi, tanınmayı sevdim»**, kavliyle açıp, tanınmak için, karanlık ve nûrlu âlemleri yaratmıştır. O hâlde muhabbet hakikat özünün özüdür ve mârifet sahiplerinin son maksadıdır. O'nun söz ve makamları nihayetsizdir. Şaşılacak alâmetleri hadsiz, hesabsızdır. Garib halleri anlatmakla bitmez. Zira muhabbet, yaratılmak rütbesinin başlangıcı, her cins ve nev'in sonudur. Muhabbetle her vücûdun kemâli verilmiştir. O'nunla, her murada çalışılmış ve erilmiştir.

Muhabbet, sahibinden başka kimsenin bilmediği, tâlibinden gayri onunla kimsenin sıfatlanmadığı bir hakikattır. Ondan soran, onu elde ederse, soramaz. Elde edemediyse, muhâli elde etmeğe çalışmış olur. Zira vicdanî olan mânâlar hudûd ve rüsûm ile bilinmez. Mahiyetleri akıl ve idrâk ile anlaşılmaz. Şiir:

> **Daha yüksek oldu aşk, insan düşüncesinden,**
> **Ayrılığı vuslatı hem anlatabilmekten,**
> **Ne zaman ki tecelli etse hayâlle bir şey,**
> **Tecelli görünür ihâta ve misâlden.**

Muhabbet dil ile söylenmez, beyan ile tâbir olunmaz. Zira o, Hakk Teâlâ'nın bir perdesi olup, evliyâsının kalplerine çekmiştir. Muhabbet ebedî bir sıfat, ezelî bir inâyet olup, Kitap ve iman onunla bilinmiştir. Muhabbet, bir sürûrdur ki, müdrikenin kemâli olan zâtın huzûrunu tasavvurla gönülde hâsıl olur. Bu târif hakikat hasebiyle değildir. Belki isim iledir. Zira sürûr, vicdanî bir emr olup, hakikatı bilinmez. Hiçbir yolla târif olunmaz. Muhabbet, aslında bir zevk işi ve şevk nûrudur. Hakikî bir olanın zâtı ile idrâkinden parlar. Zira o çok cemildir. Cemâle âşıktır. Cemâlin gayesi kemâlin nihayetidir. Müdrik ekmel oldukça, idrâki de kuvvetli olur. Muhabbeti çok tatlı ve saf olup, kuvveti kemâl bulur.

Muhabbetin menşei Hazret-i Ehadiyyettir. Nitekim adâvetin, düşmanlığın menşei çokluk ve zıdlıktır. Vahdet Nûrunun kâinata, varlıklara sereyanı kadar, cihanda olanlarda muhabbet zuhûr edince, o ilk noktaya daha uygun, o yüksek hazrete daha yakın olanlarda, muhabbet daha çok ve daha kuvvetli olur. Ondan uzak ve aşağı olanlarda muhabbet az ve zayıf bulunur. Nitekim Hakk Teâlâ Enfâl sûresi altmışüçüncü âyetinde, **«Eğer sen, yeryüzünde olan malları harcarsan onların kalpleri arasını te'lif edemezdin. Lâkin Allahü**

Teâlâ, onların kalplerini te'lif eyledi», buyurmuş, mukarreblerin muhabbetinin çok olduğunu duyurmuştur. Uzak olanların muhabbeti, daha az olduğundan, onlar için: **«Bazısı bazısına düşmandır»**, buyurmuştur.

Muhabbet bir tatlı hâldir. Onunla acılar baldır. Muhabbet bir büyük iksirdir. Onunla bakır ve demir, altın ve gümüş olur. Muhabbet bir ilâçtır ki, onunla her hastalık şifâ bulur. Muhabbet bir cilâdır ki, onunla her bulanıklık açılır. Muhabbet bir şerbettir ki, onunla her hastalık sıhhattir. Muhabbet bir hâldir ki, onunla her kahr merhamettir. Muhabbet bir candır ki, onunla ölü dirilir. Muhabbet bir sultandır ki, onunla şah bağlanır. Muhabbet, mârifetin neticesidir. Allahü Teâlâ'ya yakınlık vesilesidir. Muhabbet bir sürûrdur ki, onunla her mihnet huzûrdur. Muhabbet bir safâdır ki, onunla her cefâ ayn-ı vefâdır. Muhabbet bir nûrdur ki, onunla devler [vahşi cinler] hûridir. Nazm:

1.	**Elâ ey aşk-ı bî-pervâ** **Ki sensin ahsenü'l-hüsnâ,**	**Ki sensin maksad-ı aksâ,** **Hem oldun âşık-ı şeydâ.**
2.	**Aceb hüsn içre yektâsın** **Aceb mâh-i dil-ârâsın,**	**Aceb mevzûn ü ra'nâsın,** **Zehi yektâ-yı bî hemtâ.**
3.	**Cemâlin vasfını her dem** **Kamu zerrât ederler hem,**	**Ne vechile ki söylersem,** **Ki âmennâ ve saddaknâ.**
4.	**Senin zâtın ki dâimdir,** **Ger insan ger behâimdir,**	**Deminle cümle kâimdir,** **Eğer a'lâ, eğer ednâ.**
5.	**Muzârı', mâzi ve hâlsin** **Şeh-i pür-lûtf ü iclâlsın,**	**Dahi tafsil ü icmâlsın,** **Demindir urve-i vuska.**
6.	**Cihândır hüsnüne hayrân** **Zehi muhsin, zehi ihsân,**	**Ki Sensin cümleye cânân,** **Zehi mihr-i cihân-ârâ.**
7.	**O can kim şevka mâildir** **Sana HAKKI ki vâsıldır,**	**Tükenmez zevka nâildir,** **Ne hâcet kıssa-i ferdâ.**

1. Ey korkusuz aşk. En yüce gaye sensin. Güzeller güzeli Sensin. Sen bir şeydâ âşık oldun.

2. Galiba güzellikte bir tanesin. Galiba uygun ve parlaksın. Galiba gönüller süsleyen bir aysın. Ya ne güzel eşsizsin, birsin.

3. Ben Senin güzelliğini hangi yolla söylersem söyleyeyim, bütün zerreler derler ki; «İnandık, doğruladık (öyledir)*!».*

4. Senin zâtın ki daimdir. Her şey Senin deminle durmaktadır. İster insan, ister hayvan olsun, eğer yüce, eğer aşağı...

5. Geçmiş, gelecek ve şimdiki hâl Sensin. Öz de Sen, tafsilât da Sensin. Sen lûtuf ve yücelik dolu bir padişahsın. Senin demin urve-i vüska'dır.

6. Cihan Senin güzelliğine hayrandır. Herkesin sevgilisi Sensin. Sen en güzel ve iyiliklerde bulunansın. Sen cihanı aydınlatan ne güzel bir güneşsin.

7. Şevke meyleden kişi tükenmez zevke nâil olur. Hakkı ki, Sana ulaşmıştır, yarını (öte dünyayı) *anlatmaya ne hâcet!..*

SEKİZİNCİ NEVİ. Allah sevgisinin kısımlarını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, muhabbet vahdetin gereği olmuş, onun için bu, kesrete [çokluğa] uygun gelmemiştir. Beyt (tercümedir):

Vâhid birdir hakkâ ki, nasıl taksim olunur,
Vâcib Hakktır doğrudur, nasıl olur yok olur.

Demek ki, hakikatte muhabbet bölünme kabul etmez. Hakikati halka sâfi olmaz. Belki açık ve gizli olmasıyla kuvvet ve zayıflık bulur. Parlaklık ve bulanıklıkta hâlleri değişik olur. Farklı tezâhürlerle değişik olur. Görünüşe göre ayrılık gösterir. Nitekim saf su kabının rengini ve şeklini alınca, çok farklı olabilir veya bölünebilir. Yahut akarken başka şeylerle karışırsa, tadı değişir. Halbuki o su, aslında birdir. Aynı şekilde bir muhabbet de, kesret âleminde, ayrı ayrı şeylere sâri olunca, çok kısımlara ayrılır. Tezâhürü çeşitli olunca, tezâhür ettiği yer bakımından sıfatı muhtelif olur. Halbuki vahdetin gereği olan muhabbet, aslında bir hakikattir. Nitekim saf su, zarar ve karışıklıklardan kurtulmadıkça, kendi asıl letâfet ve nezafeti üzere bulunmaz. Muhabbet de böyledir. Asıl menşeinden başka yerde saf ve hâlis bulunmaz ve onun havuzuna dalınmaz. O tatlı suyu içenler, seçkin mukarreb kullardır. Hakk Teâlâ'nın huzûr ve ünsünde bölünmüşlerdir. Fenâlarından sonra, O'nun bekasıyla daimdirler, O'nun zât-ı pâkiyle hep kaimdirler. O'nun kemâl sıfatları ile sıfatlanmışlardır. O'nun muhabbetiyle O'nu sevmekte, ülfet etmektedirler. O'nun kubbeleri, örtüleri altında gizlidirler. Kâfûr olan şarabı safvetinden içerler. Nesîm pınarı ve yakîn lezzeti ile ferahlanırlar. Açık ufuk mahfeline yükselirler. Yüksek derecelere kavuşurlar. Bunlardan başkası olan ebrâr ve ahyâr o saf, tatlı suyu içmekten aşağı kalırlar. Zira onlar kendi kâselerinde, ancak Zencebille karışık olan Selsebil menbaından bulurlar.

İşte, saf şerab Zâtın muhabbetidir. Karışık olan sıfatların muhabbetidir. Ebrâr onun için şerab-ı memzûc ile kalıp, ancak ondan haz almışlardır. Demek ki, ebrâr, ancak Hazret-i Vâhidiyyette isimlerin mertebelerine giderler. Mahbûbu, azamet ve kibriyâsı örtüsünün arkasından müşâhede ederler. Onlar, henüz tam fenâ ile, ehadiyyet denizine dalmamışlardır. Korku ve üzüntü bulanıklıklarından kurtulmamışlardır. Onlar Zât denizini sıfatların çokluğu ile

bulandırdıkları gibi, kendi meşreblerini adl sıfatının saf mezci ile mükedder bulmuşlardır.

Ama karışık şarabın aşağısı âbid ve zâhid olan takvâ sahiblerine uygun gelmiştir. Zira karışık muhabbetin aşağısı ondan çok mükedder olmuştur. İşte sırf Zâtı sevmek, saf su gibi bilinmiştir. Sıfatlarla karışık muhabbet süte benzetilmiştir. Fiillerle karışık muhabbet ayran gibi düşünülmüştür. Bu fiillere muhabbet, emelleri olan âbid ve zâhidlere tahsis edilmiştir. Çünkü amel ile ancak onlar tevessül ederler. Bu muhabbetin zayıflığı ve en aşağı eserlerin muhabbeti sayılmıştır. Dünya insanları, ancak onu bulmuşlardır. Eserleri sevmek dünya ehline mahsus olup, onunla kalmışlardır. İşte o yüksek hâlis muhabbet, bu aşağı zayıf muhabbette, ağacın içindeki kılcal damarlardaki su gibi bilinmiştir. Halbuki ondaki su, gizli ve karışık olduğundan saf kalmayıp karışık olmuştur. O hâlde, bunca güzel sûretlerde, mütenâsib şekillerde, kıymetli elbiselerde, nefis yiyeceklerde, leziz meyvelerde ve değerli eserlerde, garib tavırlarda, acib olaylarda kalblerin sevgisi olan Sâni' ve Hakîm'in Zâtının muhabbetidir. Lâkin muhabbet ehli, eserlere meyilli ve o müessirden gafil olup, kesret-i sûretle vahdet-i mânâdan cahil kaldıkları için, kimi sevdiklerini bilemezler.

Buradan muhabbetin kısımlarının dört olduğu anlaşıldı: Zâtın, sıfatların, fiillerin ve eserlerin muhabbetidir. Nazm:

1. Ey aşk v'ey cân-ı cihân — Ey mübtedâ v'ey müntehâ,
   Ey rustehîz-i nâgehân — Vey rahmet-i bi-intihâ.
2. Ey reşk-i mah ü müşteri — Bizden nihânsın çün peri,
   Verdim dil ü cân ü seri — Ben hem Sana kurban şehâ.
3. Ey tâlib-i envâr-ı cân — Seyr eyle sen kûhsâr-ı cân,
   Ol bülbül-i gülzâr-ı cân — Kıl kalbini gamdan rehâ.
4. Âlem çü kûh-i Tûrdur — Zerre be-zerre nûrdur,
   Âmâdan ol mestûrdur — İbretle sen seyreyle hâ.
5. Her dem gelir cândan nidâ — Kim benliğinden ol cüdâ,
   Yok ol, heman kalsın Hüdâ — Mihrinle pür-nûr ol mehâ.
6. Hakkı gönülden dile sen — Kim ilm-i aşkı bilesin,
   Ekli az et şürb ile sen — Olsan dahi pür-iştihâ.

1. Ey aşk ve ey cihanın canı! Ey başlangıç ve ey son! Ey apansız kopan kıyâmet ve ey sonsuz rahmet.

2. Ey ay ve çoban yıldızının kıskandığı, peri gibi bizden gizlisin. Can, gönül ve başımı Sana verdim. Ey şah ben Sana kurbanım.

3. Ey can nûrunu isteyen! Can dağlığını seyr eyle de can güllüğünün bülbülü ol. Böylece kalbini gamdan kurtar.

4. Âlem bir Tûr dağı gibidir. Zerreden zerreye nûrdur. Görmesini bilmeyenlere örtülüdür. Sakın ha! Onu ibretle seyret.

5. Her an candan bir nidâ gelir ve der ki: «Benliğinden kurtul!». Kendini yok et ki, yalnızca Allah kalsın da ey ay, sevginle (veya güneşinle) *nûr içinde kal.*

6. Ey Hakkı! Gönülden dile O'nu ki aşk ilmini öğrenebilesin. İştahlarla dolu olsan da yeyip içmeyi azalt.

DOKUZUNCU NEVİ: Allah sevgisinin isimlerini bildirir.

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, muhabbetin isimleri kendi mertebelerine göre ayrı ayrı olur. Muhabbetin isimleri, eserlerinden başlanırsa, o mertebede ona **İrâdet** derler. Bu irâdet, yakınlığında kemâlin olan kimseye itâat ve sevgi, O'nun ahlâkı ile ahlâklanmak ve O'na yaklaşmakta doğru bir rağbet ve istektir. Nitekim Hakk Teâlâ hadis-i kudside: **«Kulum Bana nâfilelerle yaklaşır. Tâ ki onu severim. Onu sevince, kulağı, gözü, eli ve kuvveti Ben olurum»**, buyurmuştur. Bu irâdetin alâmeti, o kimsenin murad ve rızâsını, bütün gayretiyle istemektir. Böylece kendinin O'dan başka bir düşüncesi olmaz. O'nun muradından başka bir arzusu kalmaz. Arabî beyt (tercümedir):

Ben kavuşmak isterim. O uzaklaşmak ister.
Ama dostun arzusunu yine tercih ederim.

Bu irâdetin zuhûru, murad olunan kimsenin güzelliklerini idrâk etmek bakımından olur. Bu idrâk ise, isti'dat gereğince bulunur.

Sonra muhabbetin ismi **Şevk** olur. Şevk ise, rûhun vuslattan hareket edip gitmesidir. Ve kendine mahbûbu visâlinden mümkün olan ve mergûbu cemâlinden fazla haz aldıranı, bâtına geçeceği an zuhûra getirmekle bu hareketini tekmil etmesidir.

Sonra muhabbetin adı **Tevekân** olur. Şevkın kemâli, ileri hâlidir. Şevkın irâdetin kemâli, olgun hâli olduğu gibidir.

Sonra adı **Nizâ'** olur. Muhabbet sultanının karar ve vakar üzere kuvvet ve kudret bulmasıdır. Mahbûbun güzelliğinin candan şiddetli zuhûrundan ve gönülde parlayan vechi nûrundan sabır ve irâde dizginlerini çekip almasıdır.

Sonra ismi **Sabâbet** olur. Bu sabr etmek kuvveti kalmayıp, ıztırab ve ıztırar ile Habîbine akıp gitmektir. Şöyle ki, O'nun tarafından başka tarafa meyletmez, rağbet kılmaz. Ayıplanmaktan aslâ alınmaz. Sabâbet, nez'in kemâl hâlidir.

Sonra ismi **Hevâ** olup, Sevgilinin kapısında durup, ayrılmamaktır. O'nun hüsnüne, güzelliğine kapılıp, kendini unutmaktır.

Sonra ismi **Meveddet** olup, Sevgilinin yanına yaklaşmak ele geçince ve kavuşmayı çok ve hararetle isteyince ve kavuşma serinliği

itidâl üzere kalınca ele geçer. Böylece gailenin kesilmesinden ve şevk ateşinin sönmesinden emin olamaz. Zira onun kavuşması, birleşmenin bulunmadığını haber vermektedir. Bunun için ayrılma, uzaklaşma korku ve elemi olur. Meveddet'in alâmeti, kendi tedbirini mahbûba vermektir. Mevdûd'a vâkıf olup, huzûruna ermektir.

Sonra ismi Hullet olur. Bu benliğin kalıntısı ile olan zâtın muhabbetidir. Bu hullet, meveddetin kuvvetlenmesinden hâsıl olup, hâlis muhabbete ulaşmıştır. Fakat yine de ikilik vardır. Çünkü tahallül [dost edinmek] birden başkasını gerektirmektedir. O hâlde iki dost, bir değil, iki sayılmıştır.

Sonra sâfi Muhabbet olur. Ne benlik ne de ikilik kalır. O hâlde hâlis muhabbet, hulletten ve altındakilerden daha yüksek ve daha sâf olur. Nitekim Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) Halîlullah aleyhisselâmın menzil ve derecesine kavuşup, oradan **Kabe kavseyn'e** yükselip, **Ev ednâ** makamına ulaşmıştır. Zira Halîl aleyhisselâm Allahü Teâlâ'nın sıfatlarıyla O'na tevessül etmiştir. Resûlullah (s. a.v.) ise, sıfatlar ile kalmayıp Zât-ı Pâk ile durmuştur.

Muhabbet sâf olur ve sahibinin hâli bilinirse ona **Mekâ** denir. İşte Mekâ sâf muhabbet sahibinin hâlidir. Henüz ona makam olmamıştır. Müşâhedenin başlangıçlarını, mebdelerini henüz bulmamıştır.

Zâti olan hâlis muhabbet devam eder, yerleşir ve kuvvetlenir ve muhibbin ne aynı, ne eseri kalır, ondan rüsûm ve âdetler kalkar, haber kesilir, muhabbet ve aşk denizi coşup, içinde olanların tümü yok olursa, o zaman muhabbetin, yâni sevginin ismi aşk olur. Burada köle olan muhib âzâd olur. Çünkü kölelik, benlikte vardır. Kulluk icapları ise yakinin bekasında bulunur. Benlik kalkıp fenâ bulunca, izâfe bulutları, o zaman açılır ve yok olur. Nazm:

1. **Aşkındır eden terbiye a'yân-ı cihânı**
   Eflâk eder anınla bu raks ü deverânı.

2. **Aşkınla hemîşe bulur eşyâ bu vücûdu**
   Zerrât-ı cihân cümle zemîni vü zamanı.

3. **Aşkın düşürüp silsile-i mevc ile bağlar**
   Vâdilere feryâd ederek âb-ı revânı.

4. **Aşkınla yanıp fânî olan buldu bekâyı**
   Aşk oldu vücûd ü 'adem ü nam ü nişânı.

5. **Aşkındır olan âşık u ma'şûk u muhabbet**
   Anınla bulur cân ü dil esrâr-ı nihânı.

6. **Çün sâgar-ı ecsâma dolar bâde-i ervâh**
   Aşkındır o sâkî ki, verir bâde-i cânı.

7. Bir şey ki, ıyândır o beyân istemez aslâ
HAKKI nice bir vasf edesin aşk-ı ıyânı.

1. Cihanın efendilerini bile terbiye eden Senin aşkındır. Feleklerin bu dönüş ve hareketi de onunladır.

2. Varlıklar, bu vücûdu Senin aşkınla bulurlar. Cihanın zerrelerini, bütün zemin ve zamanı da.

3. Senin aşkın, akarsuları feryad ile vadilere düşürüp de onları denizlerdeki ardı arkası gelmeyen dalgalara bağlar.

4. Aşkınla yanıp kendinden geçen ve kendini yok eden asıl varlığı buldu (ebedî oldu). *O'nun vücûdu, yokluğu, nam ve nişanı da aşk oldu.*

5. Âşık, ma'şûk ve muhabbet yalnızca Senin aşkındır. Can ve gönül de gizli sırları onunla bulur.

6. Rûh bâdeleri cisim kadehlerine dolduğu içindir ki, can bâdesini veren sâki de Senin aşkındır.

7. Apaçık olan bir şey açıklama istemez. Öyleyse ey Hakkı! Sen apaçık olan aşkı nasıl açıklayabilirsin ki!..

ONUNCU NEVİ: Allah sevgisinin husûsiyyetini ve acibliğini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, muhabbetin özellikleri, kendi mertebelerine göre zuhûr eder. Beyt (tercümedir):

Muhabette sefer eden dostlar doğrudur,
Çünkü onda sefer edenler hep kurtulur.

Muhabbetin özelliklerindendir: Muhabbet [sevgi] hem başlangıç, hem de maksattır. Hem mesafe, hem vasıtadır. O hâlde muhabbet, her şeyden garib ve acibdir. Zira muhib, kendi nefsinden mahbûbuna yöneldiğinde, muhabbet vadilerinden geçer. O vadileri ancak muhabbet adımları, ayakları ile aşabilir. Nitekim denilmiştir: Fârisi şiir (tercümedir):

Zâhid bir ayda bir günlük yol gider,
Âşık her nefeste ol Şaha erer.
Zâhidler korka korka adım atar,
Âşıklar şimşek gibi havada uçar.
Bu korkaklar aşka nasıl ulaşır,
Gökler aşk derdinde birer yataktır.

Demek ki, muhabbet aslında iki zıddı kendinde bulundurmaktadır. Onun için ikisini de gerektirmektedir. Zira muhabbet, ancak mahbûbda fâni olmak ile meydana gelen müşâhedeyi gerektirdiği gibi, vücûdun bekası ile hâsıl olan emre uymayı da gerektirmektedir. Halbuki beka ile fenâ birbirinin zıddıdır. Biri de şöyledir: Mu-

habbet, zâtî olarak mahbûba kavuşmayı gerektirmektedir. Mahbûbun mahbûbu [sevgilinin sevgilisi] firak [ayrılık] oldukta, mahbûbun firakını gerektirir. Zira mahbûbun mahbûbu, muhibbin [sevenin] de mahbûbudur. Halbuki visâl ile firak [kavuşma ile ayrılık] birbirinin zıddı ve tersidir.

Aşkın özellikleri şunlardır ki: Muhib, mahbûbunu, iki cihâna tercih edip, kendi nefsinden yüksek bilir. Yoksa gerçek muhabbeti bulmamış olur. Muhabbeti gizlemekten kaçınıp, ifşâ eder. Yoksa muhabbetin altında ezilir. Nitekim denilmiştir. Fârisî beyt (tercümedir):

Fâş ediyorum ve dediğime çok memnunum,
Ben aşkın kölesiyim, iki cihândan hürüm.

Biri de şudur ki: Tamam olup kemâle erince, bölünmeyi kabulden kaçınır. Nitekim denilmiştir. Arabî beyt (tercümedir):

Vechinden gayrı için uykusuz göz nâhoştur,
Muhabbetinden özge ağlamaları boştur.

Biri de şöyledir: Muhibden başkasının, Habibe [sevgiliye] yalvarıp, yakarıp vâsıl olmasından muhibbet gayret gelir.

Biri de şöyledir: Mahbûbu için ayıplandıkça, azarlandıkça zevk duyar. Zira onu azarlayanlar, onu teselli etmekte, ona sevdiğinin ismini söylemektedirler.

Biri de şöyledir: Muhib mahbûbunun izzeti için tezellül eder. Yâni seven, sevdiğinin büyüklüğü karşısında küçülür. Kendi matlûbu olmadığında tahammül eder.

Biri de şöyledir: Seven, sevdiğini anmaktan ve düşünmekten geri kalmaz. İhsanıyla teselli olmayıp huzûrundan uzağa gitmez. Nitekim demişlerdir: Beyt (tercümedir):

Aşkı bul, aşk ile ol, aşk ile dol ey HAKKI,
Her şeyin var bedeli, bulmadılar aşka bedel.

Biri de şöyledir: Muhabbet her zoru kolay, her çirkini güzel eder. Nitekim denilmiştir. Fârisî beyt (tercümedir):

Muhabbetten, nâr olsa da nûr olur,
Muhabbetten, ifrit olsa, hûr olur.

Biri de şöyledir: Muhabbet, cefâ ve eziyyetle azalmaz ve değişmez. İhsan ve atâ ile çoğalmaz. Nitekim denilmiştir. Arabî beyt (tercümedir):

O'nu sevmem farz oldu, etse de lütf ü cefâ,
İçerim şarabını, olsun bulanık, safâ.

Biri de şöyledir: Muhib mahbûbu medh ü senâda tekellüfü terk eder. Hitab ve duâda şart ve edebleri elinden düşürür.

Biri de şöyledir: Sâdık muhib, sevgilisinin ismini işitmekle ihtizâz eder, titrer. O'nun ismine yakın olan sözlerden bile lezzet alır.

Biri de şöyledir: Muhib olan, mahbûbunun sıfatları ile muttasıf olur. Yâni seven sevdiğini ahlâkı ile ahlâklanır. O'nunla ilgili olan şeylerden ferah ve sürûr bulur. Zira sevenin bütün varlığı, sevgilinin bütün varlığına mutabık ve uygun gelir. Sevenin varlıkta durması, sevgili ile olunca, kendi sıfatlarını çıkarıp atabilir.

Biri de şöyledir: Seven sevgilisinin cefâsından yine O'na iltica eder, sığınır. Zira o, kendine, O'dan şefkatli ve merhametli kimseyi bilmez. Kendine göre O'ndan sevgili ve kerem sahibi kimse olmaz. Onun için O'ndan yine O'na gider. Nitekim Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) duâsında: **«Yâ Rabbi! Rızâsızlığından rızâna, ukûbetinden affına ve Senden Sana sığınırım»**, hitabiyle mahbûbuna münâcaat eylemiş, yakarmıştır. Bildirirler: Bir adam oğlunu terbiye için dövdüğünde, çocuk yerinden babasının kucağına gidip oturmuş. Ağlayarak, sızlayarak, babasına el aman deyip, bakın ne söylemiş: «Ey babacığım! Dünya başıma dar oldu. Senden sana kaçtım. Mürüvvet sana kalmıştır. Zira beni seven sensin, ben de seni seviyorum». Böyle söyleyince, babası ona merhamet etmiş.

Biri de şöyledir: Muhabbet, muhibbi, mânâ da'vâlarından kurtarır. Zira muhabbet, eşyanın hakikatini tecrid edip, mânâların inceliklerini açıklar.

Biri de şöyledir: Muhib mahbûbunu çok sevdiğinden ve kıymetini bilmekten ötürü O'ndan olan hazzını ve O'na olan ihtiyacını unutur. Nazm:

1. Merhabâ ey aşk-ı bâki merhabâ
Pür-vefâsın pür-vefâsın pür-vefâ.

2. Gel salın gönlümde, ey cân-ı cihân
Dil-rübâsın dil-rübâsın dil-rübâ.

3. Âsumân-ı dilde mâhımsın temam
Mehlikâsın mehlikâsın mehlikâ.

4. Evvel âhir yâr-ı gârımsın müdâm
Cân-fezâsın cân-fezâsın cân-fezâ.

5. Mübtedâ-yı cümle eşyaya revân
Müntehâsın müntehâsın müntehâ.

6. Senden oldu har-ı gül hem hâk-i zer
Kimiyâsın kimiyâsın kimiyâ.

7. **Vâsıl eylersin kulu Mevlâsına**
Reh-nümâsın reh-nümâsın reh-nümâ.

8. **Halktan bigâne olmuş âşıka**
Âşinâsın âşinâsın âşinâ.

9. **HAKKI Hakk'dan gafil olmazsan müdâm**
Pür-safâsın pür-safâsın pür-safâ.

1. Ey korkusuz aşk merhaba! Sen vefâlar dolusun vefâlar dolu!..

2. Ey cihanın cânı! Gel gönlümde salın ki gönül kapansın, gönül kapansın!..

3. Gönül göğünde Sen benim dolunayımsın. Ayyüzlüsün, ayyüzlü!..

4. Evvel ve âhir Sen benim daima can dostumsun. Cana can katarsın, cana can!..

5. Bütün varlıkların başlangıcısın daima. En son da Sensin, en son da Sen!..

6. Gülün dikeni de, altının toprağı da Senden oldu. Kimyasın Sen, kimya!..

7. Sen kulu efendisine kavuşturursun. Yol göstericisin, yol gösterici!..

8. Halktan uzaklaşmış olan âşık için âşinâsın Sen, âşinâ!..

9. Ey Hakkı! Hakk'tan gafil olmazsan, devamlı safâ bulursun, safâ!..

ONBİRİNCİ NEVİ: **Zâtın muhabbetini bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Zâtın muhabbeti bir güneş olup, eşyanın hakikatına parlayıp nûrlandırmıştır. Cihanın her parçası o nûr ile dolup vücûda gelmiştir. A'yanın, eşyanın hâli O'nun ziyasıyla zâhir olmuştur. Mahlûkatın şekilleri O'nun şuâlarıyla ziynetlenmiştir.

Muhakkak ki, cemâl-i mutlak [mutlak güzellik] bir olan Zâta mahsustur. Mutlak hubb [sevgi] için, hakikatlerin var olması, zarûri olarak, lâzımdır. Bunun için eşyanın hakikatına mutlak cemâlden tevzi olunup, her biri kendi üstün hazzını almıştır. Lâkin cemâlin kemâlini kabul etmekten mahlûk perdesi ve engeli ile perdelenmiştir. Her hakikat, ancak kendi nasibinden, müşâhede eylediğine âşık olmuştur. Bu itibarla her hakikat kendi habibinin aynı bulunmuştur. Eğer şuhûdu, mutlak hüviyyet bakımından olduysa ve onu taayyün ve izâfetten mücerred, ayrılmış bulduysa, o âşık muvahhid-i sâdık bilinmiştir. Eğer kendi hüviyyeti ile perdelenip, o cemâli, taayyün ve izâfet yönünden müşâhede ettiyse o gafil ve müşrik bulunmuştur. Zira o hakikat evvelki itibâriyle Hakk'ın cemâli olup,

zâtını zâtıyla görüp, zâtî muhabbeti ile, kendi zâtına âşık olmuştur. İkinciye göre ise, mahlûkun hayâli olup, aynını aynı ile görüp, sıfatlarına ait perdelerde, kendi nefsine âşık olmuştur. Ama evvelki muhib, kendi aynına, ayn-ı fenâ ile [fenâ gözü ile] bakıp, habîbinden muhabbet ve sevgi bulmuştur. İkinci muhib [seven] ise kendi nefsine ayn-ı bekâ [bekâ gözüyle] bakıp, sevgilisinin kapısından, düşmanlık ve buğz ile kovulmuştur. Bu makamda perde, benlik perdesidir. Şeytanın: «Ben O'ndan hayırlıyım», ve Firavun'un: «Sizin yüce Rabbiniz benim», dedikleri hicâblar, perdeler gibidir. Yakin olanlardan muhabbette taayyünden mücerred, sıyrılmış olanların hâli sıkıntı ve rahatta ayrılık göstermez. Sevgisi belâ ve ni'metlerde değişmez.

Bu zâtî muhabbette sevişenler, zât ve hakikatlar ile sâdık, rûh ve asılları ile âşıklardır. Bunlar birbirlerinin eziyetlerinden incinmezler. Can yakmalarında biribirlerine ceza yoluna gitmezler. Gönülleri o kadar hoştur ki, sabır acılığını bilmezler. Sevgileri biribirinin zâtına olduğundan, biribirinin vücûd ve sıfatından, fiil ve ve âdetlerinden de râzı olup, biribirinin kusuruna bakmazlar. Zira asalette zâtı nûrlu ve hakikati sâfî olduğundan bazı işlere girişmekle, o hâlde ârız olan zulmet ve vâki olan bulanıklık, o mahbuba zarar vermez. Bu mahbûbun boyandığı sıbgatullah ve temizlendiği ezelî taharet [temizlik] onun zâtını renk perdeleri ile boyamaya engel olur. Hakikatini, sonradan olma şeylerle bulandırmaktan koruyucudur. O hâlde o, bütün zulmetlerle karşılaşsa da, değişmez. Bütün bulanıklık ve lekelere karışsa da, lekelenmez, bulanmaz. Her çeşit pislikle karşı karşıya gelse de, pislenmez. Deniz gibi pislikleri giderip, yine kendisi temiz olarak kalır. Çirkin, habis şeyleri atıp, kendi nezâfetini korur. Arabî şiir (tercümedir):

Fakat deniz gibidir, taş atsan dalgalanır,
Onlar asfiyâdırlar, zâtları hâlis olur.
Ezâ ile hâlleri değişmekten kurtulur,
Hakikatları güzel, sırları pek berraktır.

Nazm:

1. Merhâbâ ey aşk-ı pâk, ey yâr-ı gâr
Her gönül eğlencesisin ey nigâr.

2. Akl-ı külsün, câna cânsın ey peder
Hep Senin elindedir tedbîr-i kâr.

3. Cân-ı âlemsin dahi ayn-ı ıyân
Âlemi şevkınle kıldın bî-karâr.

4. Hüsn-i ma'şûk u gam-ı uşşâksın
Sen Sana âlemdesin ma'şûk u yâr.

5. Rûz u şeb, Senden bulur nûr u zalâm
Zülf ü rûyun aksidir leyl ü nehâr.

6. Bağ-bân-ı dilsin ey sâki müdâm
Revnak-ı âlemsin ey bağ u bahâr.

7. Cân-ı gülistânsın ey bahr-ı hayât
Hüsn ü ihsanınla buldun iştihâr.

8. Âlemi mest eylemiş hoş demlerin
Itr-ı cân ü dilsin ey müşk-i tatâr.

9. Buldu HAKKI dilde tenhâ sohbetin
Gavs-ı ulvî Sensin, ey Yûsuf-'ızâr.

1. Merhaba ey pâk aşk, ey can dostu! Ey sevgili! Sen her gönülün eğlencesisin.

2. Ey peder! Sen akl-ı kül olduğun gibi canların da cansın. Bütün işlerin yürürlüğü hep Senin elindedir.

3. Sen âlemin canısın. Hem de eşyanın aslısın. Âlemi, kendi şevkinle bî-karar eyledin.

4. Sen ma'şûktaki güzellik; âşıklardaki gamsın. Sen âlemde yine Sana sevgili ve sevilensin.

5. Gece ve gündüz Senden karanlık ve aydınlık bulur. Gece ve gündüz, Senin zülüf ve yanağının görüntüsüdür.

6. Ey sâki! Sen gönülün bahçıvanısın. Ey bahçe ve bahar. Sen âlemin gelişmesisin.

7. Ey hayat denizi! Sen can gülistanısın. Güzellik ve ihsanınla şöhrete ulaştın.

8. Senin hoş demlerin âlemi mest etmiştir. Ey Tatar miski! Sen, can ve gönül kokususun.

9. Hakkı gönlünde Seninle yalnız sohbete erdi. Ey Yûsuf yanaklı. En yüce gavs Sensin.

ONİKİNCİ NEVİ: Sıfatlara muhabbeti bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Hazret-i Yezdân gizli bir hazine iken Kendi celâl ve cemâli tecellileri ile, kemâlini izhâr etmeyi murad ve muhabbet eyledikte, Hazret-i Ehadiyyet'ten, Hazret-i Vâhidiyyet'e gelip, yüksek sıfatları perdesiyle Kendi vech-i pâkini örtmüştür. Tâ ki vechinin güzelliği, bütün kâinatı mahv ü ifnâ kılmasın. Kimse iyilik ve kötülüğünü fark etmez olmasın. Sıfatlar çok olunca, isimleri de çok olmuştur. Taayyün ve itibarlar sayısınca vücûd meydana gelmiştir. Bu yüzden te'sir ve fiillerin ayrı olmasıyla görüntüler ve zıller vücûda gelmiştir. Çoğalma devam edip, te'sir ve teessür zâhir olmuştur. Sevmek ve sevinmek yayılıp, sebep kılma ve

sebep olma ortaya çıkmıştır. Yaratma ve yaratılmada farklılıklar olup, âşıklık ve ma'şûkluk meydana çıkmıştır. Her muhtaç, kendinde bulunmayan, ihtiyacı olan şeye âşık olup, onu elde etmeye çalışmıştır. Ma'şûkunun güzelliğini görüp, O'nu tanıyınca, ancak âşık olunur. Ancak bilinenin kemâlini müşâhede edebilir. Görünebileni görebilir. Herkesin istidadı Hakk'ın aynası olur. O cemâl-i mutlaktan, ancak kendi taayyününün tuttuğu cemâli görür. En'âm sûresi doksanbirinci âyeti: «**Yahudiler Hakk Teâlâ'yı, hak ta'zim etmediler**», bu mânâyı kuvvetlendirir. Zira her ârif kendi tavrında münhasır kalır ve ancak kendi aynasında kendine tecelli eden vechi bilir. Bütün isimlerden, kendini terbiye eden isme âşık olur. Ayrılık zamanında, ancak o vechin hüsn ü cemâli arzusunda kalır. Kendini terbiye eden vech-i muayyeni [ismi] müşâhede edince, kavuşması tamam olup, şevk ve kemâli nihayet bulur. Bu muhabbet sahipleri, umumî olarak kendi müşâhedeleri ile mukayyed olmuşlardır. Bunların âbidleri de zâtî ibâdet etmeyip, sıfat ile kalmışlardır. Zira ibâdetlerini mutlak ma'bûddan bulunan ma'rûflarına tahsis etmişlerdir ve yalnız müşâhede olunan o maksudun likasını elde etmeye koyulmuşlardır. İşte tecelliler farklı olunca, muhabbetleri de değişik olur. Ma'rûfları sûretler ve sıfatlar arasında değişince, hepsi O'nu inkâr ettiler. Meselâ **Mün'im**'e âşık olan, **Müntekım**'ı inkâr eder. **Gaffâr**'ı seven, **Kahhâr**'dan kaçar. Bu sıfatların muhabbeti ile sevişenlerin şikâyetleri çoktur. Bunlarda hasımlık ve hâkimiyet çok bulunur. Nitekim bir kimse, bir veliye veliliği ve ismeti için muhabbet ve hizmet eder. Ondan bir gaflet veya ma'siyet görünce, ona levm edip, ayıplayıp, gözden ve gönülden çıkarır ve gider. Yahut bir kimse bir sevgiliye, hüsn ü cemâli için meyl ve muhabbet eder. Onu çökmüş, hasta veya ihtiyar görünce, bırakıp gider. Arabî şiir (tercümedir):

> **Hubb ehli değişince belli ki hevâdandır,**
> **Hazret-i Ehad'dan değil, âlem-i halktandır.**
> **Bir âşıka vasf edilse, ma'şûkundan başkası,**
> **Hakikatı bilince, anlar ki taşradandır.**

Zâtın muhabbetinde olanlar, ahbablarından sıfatları inkâr ederlerse de, hakikatlerine muhabbet ve itibar ederler. Fiillere kızsalar da, fâile muhabbet ederler ve bir karar üzere giderler. Nazm:

1. **Çün Sensin akl-ı kül, ey aşk-ı a'lâ**
   Ukûlün rûhusun rûhlara ma'nâ.
2. **Seninle kâim olmuş cümle âlem,**
   Ki Senden, cümle eşyadır hüveydâ.
3. **Kamu âyine-i vechindir ey rûh**
   Edersin cümleden kendin temâşâ.

4. Yüzün âyineye sığmak ne mümkün
Ki nûrundan olur lâ cümle eşyâ.

5. Cefâ-yı saykalı görmez o mir'ât
Ki olmuştur cemâline musaffâ.

6. Seni cânımda buldum, râhat oldum
Yüzün aksiyle dolmuş zîr ü bâlâ.

7. Cihânı aks bil, fer' anla HAKKÎ
Gönülde aslı bul, yorulma aslâ.

1. Ey yüce aşk! Akl-ı küll Sensin. Sen, akıl sahiplerinin rûhu; rûh âleminin mânâsısın.

2. Cümle âlem Seninle kaim olmuştur. Bütün varlıklar Senden meydana geldi.

3. Ey rûh! Herşey, Senin yüz aynanda mevcuttur. Sen herkeste ve her şeyde Kendini görürsün.

4. Yüzünün aynaya sığması ne mümkün!.. Oysa bütün varlıklar Senin nûrun karşısında görünmez olurlar.

5. Senin cemâlinle parlamış olan o ayna aslâ cilâ endişesi taşımaz.

6. Seni canımda bulunca rahatladım ve gördüm ki, yer ve gök Senin yüzünün aksiyle dolmuş.

7. Ey Hakkı! Bu cihanı aynadaki bir görüntü bil ve asıl olanı bulmaya çalış, yoksa teferruat sayılan dünya için kendini yorma.

ONÜÇÜNCÜ NEVİ: **Fiillere olan muhabbeti bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, fiilleri sevenler, ancak yaratılanlardaki san'atın perdesi ile Sâni'den perdelenenlerdir. Bu sevgiyi vücûd mânii ile vuslattan mahrum olanlar bulur. Mânileri şöyledir: Onlar kendileri için bir vücûd bulmuşlardır. Böylece nefsleri ile meşgul olup kalmışlardır ve tabiat karanlığında gecelemişlerdir. Noksanları aşağılığına kendilerini salmışlardır. Ancak işlerin değişmesini görüp, hâllerin değişmesine vâkıf olmuşlardır. Böylece müessir olan mutasarrıfı akıl yoluyla bulmuşlardır. Onların muhabbetlerinin menşei olan akılları, benlik tavırlarının ötesinde örtülü kalmışlardır. Onlar havf ve recâ ehli olup, kendi muhabbetlerini rahat ve sıkıntıda değişir bulmuşlardır. Onların amelleri perdelerin ötesindedir. Himmetleri sevap ve ıkabdadır. İbâdetle, Ma'bûdun rızâsını aramazlar. Zâta muhabbetle müşâhede devletine kavuşmazlar. Nitekim Hakk Teâlâ hadis-i kudside buyurdu: **«Bana en sevgili olan, Bana verdiğim mal yüzünden değil, kendisine rubûbiyetim verilenin ibâdet etmesidir...».** O hâlde onlar ihsan kulu olup, mârifetin hakikatından ve muhabbetin lezzetinden nasibsiz kalmışlardır. On-

lar, yalnız fiillerin muhabbetinde birbirleri ile sevişmişlerdir. Onlara göre ayrılık ve kavuşma farklıdır. Belki muhabbetleri ihsanın çokluğuyla artar. Vermemek ile azalır. Çünkü nazar ve himmetleri menfaatte kalır. Demek ki sevgileri, yalnız menfaate bağlıdır. Onlardan kimisi, Rabb'ine ibâdetten fayda ve menfaat ister. Eğer istediği olmazsa, şikâyet edip, sevgisinde değişme ve azalma olur. Sevgilinin haklarını unutup, riâyetinde kusur edip, belki O'na en büyük düşman olur. Gerçi mahbûbun sıfatları, kemâlâtı ve fiilleri ile hâli üzere kalır. Lâkin onun sevgisi, menfaatine göre değişir. O hâlde aslında O, aslâ mahbûb sayılmaz. Zira terk olunduğu zaman mahbûb kalmaz. Bu muhabbet, arzu ve maksatlarına kavuşmak için, Zâtı değil, arazları sevmektir. Hevâ çeşitlerinden olup, büyük hastalıktır. Böyle sevgiden aslâ hayır gelmez. Ehlinde vefâ ve safâ olmaz. Çünkü fiilleri sevmek, çabuk geçer. Sebebinin kalkmasıyla değişir veya yok olur. Buna nisbetle sıfatları sevmek itibâr olunmaya lâyıktır. Zâtı sevmek ise hepsinden üstündür. Çünkü O her illetten tecrid edilmiştir. Nazm:

1. Şerh-i aşk-ı Hakk'tır eş'ârım şuûr et bî füsûs,
   Keşf olur çün aşk-ı rûhâniyi irşâd ü dürûs.
2. Ehl-i vesvâs ü garaz ol aşka der ayb ü maraz,
   Kim ilâç eyler ona, şehvetle dâmâd ü arûs.
3. Aşk-ı rûhânî olur pâk, ol karışmaz nesneye,
   Aşk-ı şehvettir hemân, sermâye-i ağûş ü bûs.
4. Aşk-ı şehvettir o kim mecbûruz ihfâsında biz,
   Aşk-ı rûhânî çalar fevk-ı felekte tabl ü kûs.
5. Mâsivâdan nûr-ı Hakk meşhûd ü aşkı pâk olur,
   Gerçi ma'şûkundur ehl-i Hind ü Türk ü Rûm ü Rûs.
6. Gayr-ı ma'şûk isteyen ma'şûktan mağbûn olur,
   Ol bulur ancak cemelden sûf ü mâhiden fülûs.
7. Çün hakikat ma'ni-i aşk oldu meyl-i ittihad,
   Meyl-i sa'd olmuş su'ûdu, meyl-i nahs olmuş nühûs.
8. İttihad-ı akl ü ma'kûlu bilir burhân ile,
   Kim ki olmuş behremend-i hikmet-i Câliniyûs.
9. Hey'et-i Hallâk-ı dildâr oldu ilm-i ehl-i dil,
   İlm-i hey'et oldu HAKKI san'at-ı Batlamiyûs.

1. Şuûr ve özlü şiirler, İlâhî aşkı açıklar. Bundan aslâ kendini esirgeme. Böylece rûhânî aşkı anlayıp öğrenme yolu sana açılır.

2. Vesvese ehli ve garabkârlar bu aşkı ayıp ve hastalık olarak göstermeye çalışırlar. Gelinler ile damatlar da bu hastalığa şehvetle ilâç bulmuş olurlar güyâ!..

3. Rûhânî aşk, pâk olur ve hiçbir nesneye ilintisi yoktur. Şehvet aşkı ise kucaklaşıp öpme sermayesinden başka bir şey değildir.

4. Rûhânî aşk feleklerin doruklarında davul ve kös çalarak, «Ben burdayım!», derken bizler, şehvet aşkını gizlemeye ve onu bedenden defetmeye elbette mecburuz.

5. Hakk'ın nûru mâsivâdan (Allah'tan başka her şeyden) *aksetmiş olarak görünür ve pâk bir aşka dönüşür. Nitekim Hindlisi de, Türkü de, Rûm ve Rus'u da bu aşk ile dolanlardandır.*

6. Allah'tan başka ma'şûk isteyen, ma'şûktan yoksun kalır. Böyle kişi, ancak deveyi yün ve balığı pul olarak görür, ötesini idrâk edemez.

7. Gerçek, yalnızca İlâhî aşkın mânâlarından ibarettir. Bu da âşık ile ma'şûkun birleşme isteklerine bağlıdır. Nitekim saâdete meyleden saâdet, kötülüğe meyleden de kötülük bulmuştur.

8. Filozof Calinus'un hikmetini anlayabilen kişi gerçek akıl ile, kendisine akıl verilenin birbirlerini nasıl (mıknatıs gibi) *çektiklerini delilleriyle öğrenip anlar.*

9. Gönül ehlinin ilmi, Sevgili'nin yarattıklarının mahiyetinden ibarettir. Ey Hakkı! Bunun içindir ki filozof Batlamyus'un uğraştığı saha ilm-i hey'et (kozmoğrafya) *tir.*

ONDÖRDÜNCÜ NEVİ: Esere ait sevgiyi bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, eserler iki kısımdır: Bir kısmı, mahbûbun eserleri olduğundan, bunlara muhabbettir. Diğeri ise, eserleri sırf aslî yapıları için sevmektir. Birincisi, Zâtın muhabbet denizinden bir serpintidir. Yahut sıfatlar muhabbetinin gölgelerinden bir gölgedir. İkinci sevgi ise, zulmete muhabbetten sayılmıştır. Böylece uzaklaşmaya ve cezaya sebep olmuştur. Fitne ve fesâda yol açmıştır. Nitekim Allahü Teâlâ Bakara sûresi yüz altmışbeşinci âyetinde: «**İnsanlardan bazısı, Allah'dan başkasını, ortak kabul ederler, Allahü Teâlâ'ya itâat eder gibi onlara** [putlara] **tâat ve muhabbet ederler**», buyurmuş, Allah için olmayan sevginin, uzaklık ve azab olduğunu duyurmuştur. Böyle sevgi, uzaklık sebebiyle kalın perdeler arkasında kalanlarda bulunur. Gereksiz, yersiz, boş hareketlerle kapıdan kovulanlarda olur. Bu sevgi sahipleri fâsık tabiatlilerdir; kalpleri kararmışlardır. Aşağı zulmetlere eğilmiş, baş aşağı olmuşlardır. Günahkâr bedenlerine gönülleri bağlanıp kalmıştır. Onlar ne hizmet ve tâat ehli olmuşlar, ne de başlarını kaldırabilmişlerdir. Gönülleri zevk ve safâdan mahrum olmuştur. Muhabbet cevherlerine cehalet ve şehvet zulmeti uygun gelmiştir. Hakikati göremediklerinden ve çok kusurlu olduklarından yarasa gibi, mârifet nûru yerine, cehalet karanlığını tercih etmişler, şaşkın olmuşlardır. Allahü Teâlâ, onları gurur [aldanma] gafleti ile istidrâc edip ağyârın sevgisi ile belâlara salmıştır. O hâlde alçak nefse uymak büyük kaba-

hat, aşağı arzular peşinde olmak büyük akılsızlıktır. Muhabbet cevherleri bulanmış, kararmış şehvet olmuş, tabiatından değişip, eziyete sebep olup, rahatlarını almıştır. Nitekim Allahü Teâlâ Âl-i İmrân sûresi ondördüncü âyetinde: **«Kadın, çocuklar, kantarlarla altın ve gümüş, güzel ve sağlam yapılı hünerli ve nişanlı atlar, deve, sığır, koyun ve ekinler, şehvet ve nefsin arzularına insanların muhabbetleri, sevgileri için ziynetlendirildi. Bunlar ise, dünya hayatı [illegible]larıdır. Sonsuz kalınacak yer, Allah katındadır»**, buyurmuş, aşağılık şeyleri sevenlerin, onlara, yâni nefsin arzularına tutulup aldananların şiddetli azab içinde olacaklarını duyurmuştur. Nûru çoğalanın, Zâta muhabbeti de artar. Demek ki, ârızî zulmet, kötü ve pis şeyleri sevmeye çağırırsa, o Zâti nûr onu, Kendi hazretine çeker. Zira İlâhi sevgi onda galip olduğundan, rûh-ı kudsî ona râgıp olur. Nitekim Hakk Teâlâ: **«İman edenlerin, Allahü Teâlâ'ya sevgileri çok olur»**, buyurmuş, Allah sevgisinin nihayetsiz ve her şeye galip olduğunu duyurmuştur. Hadîs-i şerifde: **«Bir şeyin sevgisi insanı sağır ve kör eder»**, denmiştir. Büyüklerden biri, buna: «Gayret yönünden gayrisinden, heybet yönünden mahbûbundan kör, başkasından haramlığı yönünden mahbûbundan, tâat bakımından sağır olur», mânâsını vermiştir. Nazm:

1. Âşık-ı yârım, anınçün bu diyâra geldim
Yoksa ben deyr-i cihân içre ne kâra geldim.

2. Nedir ol kıssa-ı ta'til ki yoktur ta'til
Pâdişaham ki, bu sahrâya şikâra geldim.

3. Himmetim çünkü bülend idi ezelden hâlâ
Hoş temâşâ-yı rûh-ı zülf-i nigâra geldim.

4. Aşk meydanına lâyık, yok idi bir merkeb
Ten burakıyla revân bûs ü kenâra geldim.

5. Ger bana olsa idi, anda müyesser bu murad
Pes niçin şehr-i 'ademden bu diyara geldim.

6. Yâr ağyâr sanır kendüyi bilmez câhil
Şükür kim ma'rifet-i nefs ile yâra geldim.

7. Derbeder gezme, gönül gârına gel ey HAKKI
Ki ben ol yâr ile halvet-i gâra geldim.

1. Sevgiliye âşığım. Bu diyara (dünyaya) *da onun için geldim. Yoksa ben şu dünya kilisesine başka hangi iş için gelmiş olabilirim.*

2. O ta'til hikâyesi de neymiş!. Ta'til diye bir şey olmaz. Ben bir padişahım ki, bu sahraya avlanmaya geldim.

3. Tâ ezelden beri himmetim yüce idi (Allah aşkını bulmak istiyordum). *İşte şimdi Sevgili'nin zülfünü ve yüzünü hoşça temâşâ etmek için bu cihana geldim.*

4. Aşk meydanına lâyık bir bineğim yok idi. Oysa şimdi beden denen Burak ile yürüyüp Sevgilimle tenhaya çekilmeye geldim.

5. Eğer bu isteğim rûhlar âleminde gerçekleşmiş olsaydı, hiç bu dünyaya gelir miydim, sanıyorsunuz!..

6. Kendini tanıyamayan cahil, gerçek Sevgiliyi başkası sanır. Şükür ki ben, kendimi bildim de Sevgilinin kapısına öylece geldim. (Bu beyitte «Nefsini bilen Allah'ı bilir» hadîsine telmih vardır).

7. Ey Hakkı! Kapı kapı sersericesine dolaşma da gönül mağarasına gel. Çünkü ben o Sevgili ile bu mağarada (dünyada) *halvet olmaya* (başbaşa kalmaya) *geldim.* (Beyitte Peygamberimiz ile Hazret-i Ebûbekir'in mağarada yalnız kalmalarına telmih vardır).

ONBEŞİNCİ NEVİ: Muhabbetin dört kısmının birbiriyle olan karışma ve birlikte bulunmasını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Zât, sıfatlar, fiiller ve eserlerin muhabbeti birbirine yardımcı ve birbirine karışıktır. Ama Hakk ile kul arasında bulunan ve **«Allah onları sever, onlar da Allahü Teâlâ'yı severler»**, âyet-i kerimesi ile bildirilen zâtî muhabbettir. Zira o muhabbet, sıfatlara değil, Zâtın kendisine bağlıdır. Ama kul tarafından olan zâtî muhabbet, diğerleri ile bulunabilir. Çünkü Allahü Teâlâ'nın sıfatları, şuhûd bakımından Zâtın aynıdır, aklî görüş bakımından ise Zâtına mülâzımdır. Bundan anlaşılıyor ki, Zât-ı Bârî sıfat-ı subûtiyyesinden ârî değildir. O hâlde Zâtını seven, vech-i kadîmine muhabbet etmiş olur. Vechinin bütün sıfatları ile var olan Zât-i Pâki olduğunu bilir. Onun için bu muhabbete erişen ârif-i kâmil olur. Lâtif ismiyle Kahhâr ismini ayıramayıp, lûtuf ve kahrı bir şey olarak bulur. Celâl ve Cemâl ona müsavi gelir. Çünkü hepsinin o mahbûbun kemâli olduğunu bilir. Nitekim denilmiştir. Arabi beyt (tercümedir):

Sevgilinin yaptığı işler hep sevgilidir,
Çünkü tabibin kızması, rızâsı gibidir.

Bunun gibi, O'nun bütün fiil ve eserleri, sevene göre sevgili olur. Zira onların hepsi, O'nun zât-ı pâkine aittir. Fiiller, sıfatlar aracılığı ile zâta bağlıdır. Çünkü onlardan meydana gelmişlerdir. Eserler ise, fiiller vasıtasıyla zâta bağlıdır. Çünkü eserler, fiillerle olmuştur. O hâlde, Zâtın sevgisi fiilleri de sevdirici olur. Zira seven, o fiillerin içinde fâili, yapıcıyı müşâhede edebilir. Hattâ O'nun eziyyetinden, yaklaşması gibi lezzet alır. Zâtı seven, eserleri de sever. Zirâ o, bütün eserleri O'ndan bilip, O'nunla bulur. Gördüğü her şeyde, mahbûbu basiretle görür.

Ama Hakk tarafından olan zâtî muhabbette, diğer muhabbetlerin hiç birisi bulunmaz. Zira kul, yaratılışının esasında nûr ve zulmetten yapılmıştır. Bütün varlıkların her hâl ve tavrı onda toplan-

mıştır. Bu yüzden onun, hayvan ve canavarların kuvvetlerinden, yaratılışı gereğince meydana gelen çok işleri vardır. Çıkış yerleri nefs sıfatları olup, duygularla şehâdet âleminde hükm eder. Kalp ve rûhla ilgili düşüncelerinden doğan çok işleri de vardır. Bunlar meleki ve rahmânî ilhamlar ile zuhûr edip, gereğince zevki zuhûr eder. O hâlde kulun zâtı bu terkibin bulunmasından fiil ve sıfatla münferit olmaz ki, zâtının mahbûbluğu onun sıfat, fiil, eser ve arazlarının mahbûbluğunu icab ve iktiza eylesin. Zira Hakk Teâlâ kulun zâtını sever ve fiilini sevmez. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de: **«Kör adam kendisine geldiği zaman yüzünü buruşturup, çevirdi»**, buyurmuştur. Habib'inin o a'mâdan yüz dönmesine muhabbet eylemediğini ona duyurmuştur. Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Allahü Teâlâ kulunu sevip, işini sevmeyebilir»**. Hakk Teâlâ zâti muhabbeti ile, kulun sıfatlarını da beğenmeyebilir. Nitekim Allahü Teâlâ haşyetin Habib'ine lâyık olmadığını, yalnız kendine lâyık olduğunu bildirmektedir. Böyle olmasaydı, kul günahkâr olmazdı. Fakat bu zâtî muhabbet, mağfiret ve ikrama sebep olur.

Kul tarafından olan sıfatlara muhabbet, fiilleri ve eserleri sevmeyi gerektirir. Çünkü o iki muhabbet, bu sıfatları sevmenin gereği ve sebebi kılınmıştır. Bu muhabbet ise, o zâtî muhabbetin gereği olmamıştır. Çünkü ni'met sahibini seven, intikam alıcıdan kaçar. Halbuki müntekım ve mü'im olan aynı zâttır. İşte o, zâtın muhabbetinden ayrı olup, yalnız sıfatların sevgisiyle kalır. Beyt:

Birdir ol masdar-ı Celâl ü Cemâl,
Bir bilir kahr ü lûtfu ehl-i kemâl.

Celâl ve cemâl kelimelerinin kökü aynıdır. Onun için olgunluk ehli kahır ve lûtfu aynı şey anlar.

Hakk tarafından olan sıfatların muhabbeti, o muhabbetlerin hiç birini gerektirmez. Zira Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de: **«Allahü Teâlâ sabredicileri sever»**, buyuruyor. Burada muhabbet zâta bağlı olmayıp, sabır sıfatı olduğunu duyuruyor. Sabr eden zât saîdler zümresinden olursa da, muhabbet kerâmetini nerede bulabilir? Ve bu muhabbetin fiil ve eserlerin muhabbetini gerektirmediği açıktır. Çünkü sabır sıfatı, fiil ve eserlerin hepsinin güzel olmasını gerektirmez.

Kul tarafından olan fiillerin muhabbeti, eserlerin muhabbetini gerektirir. Zira eserlerin tümü, Allahü Teâlâ'nın işleri ve yaratmasıdır. Bu fiiller muhabbeti, o sıfatlar muhabbetinden öyle kimsede tek olarak bulunur ki, onun nefsi galip, aklı eksik olur. Ancak fiilleri idrâk edip, onlarla fâili, yâni onları yapanı bulur. Sahibi, henüz kalp makamına kavuşmamıştır. Hakk'ın sıfatlarını da müşâhede etmemiştir. Zâtın muhabbetine de ulaşmamıştır.

Hakk tarafından olan fiillerin muhabbeti, güzel eserlere muhabbeti gerektirir. Bu eserler, o mahbûbun fiillerine mülâzım olur ve sâlih amellere lâzım gelir. Ama diğer eserlere muhabbeti gerektirmez. Bu muhabbet, ne sıfatların muhabbetini mucibtir, ne de zâtın muhabbetini gerekli kılar. Nitekim Allahü Teâlâ: **«Muhakkak ki, Allahü Teâlâ, Allah yolunda saflar hâlinde harp edenleri sever»**, buyurmuş, muhabbetin, yalnız fiile bağlı olduğunu duyurmuştur.

Kul tarafından olan eserlerin muhabbeti, diğer muhabbetlerin hiçbirini gerektirmez. Zira eserler, fiilleri, perdelemektedir. Fiiller de sıfatları örtmektedir. Sıfatlar da, zâtı perdelemektedir. O hâlde eserlerin muhabbeti ile yetinen, Hakk'ın ünsünden perdelenmiştir. Zira muhtelif [ayrı ayrı] eserler, kul ile Mevlâ'sı arasında, zulmet perdeleri olmuştur.

Hakk tarafından olan eserlerin muhabbeti, diğer muhabbetleri gerektirmez. Nitekim kâfirin hey'eti, mahbûb [sevilebilir] şekilde yaratılmıştır. Lâkin fiilleri, işleri kötü, sıfatları çirkin ve zâtı bereketsiz, uğursuz bulunmuştur.

Bu dört muhabbet kullar arasında olursa, bazan dört, bazan üç, bazan iki muhabbet birlikte bulunur. Bazan bir muhabbet yalnız kalır. Bazan iki sevişenin, her birinde muhabbet farklı ve değişik olur. Bazan bir tarafta, yalnız olarak bulunur. Zira iki sevişenin, fiillerinin başlangıçları ayrı iken, gönüllerinde meydana gelen hâllerin değişmeleri ile, tabiatlarına değişme gelir, âdetleri de değişir. Böylece muhabbetleri artar ve eksilir. Aşk adını alan, Allahü Teâlâ'yı sevmek makamının sonu, değişmeden hep sâbit kalır. Her iyilik ve ihsan O'ndan gelir. Herkese, sirâyeti, işlemesi kadar yardımcı ve dayanak olur. Nazm:

1. **Aşk-ı Hakk'dır kim müferreh-bahş-ı rencûrân odur,**
   Lûtf ü rahmet arasında cânları cûyân odur.
2. **Kande kim bend olsa bir iş çeşm-i bend oldur ona,**
   Kande bir iş rûşen olsa, meş'al-ı tâbân odur.
3. **Bil, hakikatta odur giryân ü handân cümleden,**
   Cân ü dil beyninde hâil perde-i pinhân odur.
4. **Künc-i zindanı heman bir fikr ile bustân eder,**
   Renc-i her zindân odur hem zevk-ı her bustân odur.
5. **Hâne misli tenlerin mihmânıdır ervâhımız,**
   Zıll-ı aşk ervâhımızdır, cân-ı her mihmân odur.
6. **Aşk'dandır çün gönüller kabz u bastı dem-be-dem,**
   Pes bilindi şüphesiz, her cân içinde cân odur.
7. **HAKKI öğren şefkat ol müşfik pederden cümleye,**
   Aşk'tır bâbâ-yı âlem cânlara cânân odur.

1. Gönlü incinmişlere rahatlık veren ilâç, İlâhi aşktır. Lûtuf ile rahmet arasında canları dolaştırıp duran da yine o aşktır.

2. Nerede bir iş bağlanıp kalsa ona gözbağı olan İlâhî aşktır. Nerede de bir iş parlamaya başlasa onu aydınlatan parlak meş'ale yine o aşktır.

3. Bil ki, gerçekte her şeydeki ağlama ve gülme o aşktan ibarettir. O aşk, can ile gönül arasına çekilmiş gizli bir perdedir.

4. O aşk, bir düşünce ile zindan köşesini gül bahçesine çevirir. Zindanlardaki sıkıntı da odur, gül bahçelerindeki zevk de...

5. Rûhlarımız birer ev gibi olan bedenlerimizde misafirdir. Aşkın gölgesi rûhlarımız, bütün misafirlerin canı da o aşktır.

6. Madem ki her an, gönüllerimizdeki sıkıntı ve rahatlık aşktan dolayıdır, öyleyse her can içindeki gerçek canın O (Allah) *olduğu artık bilinmiş sayılır.*

7. Ey Hakkı! O şefkatli babadan şefkat öğren ki, herkes için âlemin babası ve canlar cânânı, o aşktır.

ONALTINCI NEVİ. Bu dört muhabbetin eserlerini ve semerelerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, zât, sıfatlar, fiiller ve eserlerin muhabbetlerinin çok eser ve semereleri vardır.

Allahü Teâlâ'nın, kulun zâtına olan muhabbetinin eser ve semereleri, onu herkes arasından seçmesi, kulun Hakk ile bulunması ve gönüllerin sevgilisi, insanların makbulü olması ve iyi adını cihanın duymasıdır. O'na muhabbet edenlerin her muradı almasıdır. Nitekim Hazret-i Habib-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **«Allahü Teâlâ bir kulunu sevince, onun sevgisini bir çok sulara karıştırır. O sulardan içen O'nu sever».** İşte o kulun muhabbeti gönüllere ekilirse, meyvesi halkın ona ikramıdır, insanların şefkat ve saygısıdır. Onu sevenler de, Allahü Teâlâ'yı sever. O'nu vesile eden, yakınlık tarafına gider.

Allahü Teâlâ'nın, kulun sıfatlarına olan muhabbetinin eser ve semereleri, mukarrebler civarında illiyyîn makamına yükselmedir. İkrâm ve ta'zim olunmakla, naim ve likâdır, Allahü Teâlâ ile görüşmedir. Nitekim Mutaffifin sûresi yirmidördüncü, yirmibeşinci ve yirmialtıncı âyetlerinde: **«O ni'metlerin sevincinin yüzlerindeki tazeliklerini, neş'e alâmetlerini görebilirsin. O ebrâra hâlis şarabdan içirilir. O şarabın sürâhisi miskle mühürlü olup, mührünü o ebrâr, kendisi açar. O hâlde rağbeti olanlar, böyle ni'metlere rağbet etsinler»**, buyuruyor.

Allahü Teâlâ'nın, kulun fiillerine ve eserlerine olan muhabbetinin eser ve semereleri, onlar için ecr ve sevaplardır. Nitekim Râd sûresi yirmidokuzuncu âyetinde: **«Onlar için ne güzel dönülecek yer vardır»**, buyuruldu.

Kulun Allahü Teâlâ'nın Zâtına olan muhabbeti, Hakk Teâlâ'nın, ona olan muhabbetinin gereklerindendir. Zira inâyet Allahü Teâlâ'-

dan olmayınca, bir kul veli, sevgili olamazdı. O hâlde kul, Allahü Teâlâ, kendisini seçtikten, beğendikten sonra, ancak Allahü Teâlâ'yı sevebilir. Nitekim Hakk Teâlâ: **«Allah onları sever, onlar da Allahü Teâlâ'yı severler»**, buyurmuş, her muhabbetin menşei Kendi muhabbeti olduğunu duyurmuştur. Bu muhabbetin eserleri ve semereleri vefâ ve safâdır. Sonra fenâ ve bekâdır. Oradan da mak'ad-ı sıdk'a yükselmedir.

Kulun, Allahü Teâlâ'nın sıfatlarına olan muhabbetinin eser ve semereleri, Mevlâ'sının hükmüne teslim ve rızâdır. Kazânın cereyanını gönül rahatlığı ile karşılamasıdır. Bu rızâ, Hakk Teâlâ'nın sıfatlarında fenâ bulunca olur. Kul, bu devleti, kendi yaşadığı âlemden sıyrılınca bulur. Nitekim Hakk Teâlâ: **«Allahü Teâlâ onlardan râzıdır, onlar da Allahü Teâlâ'dan râzıdırlar»**, buyurmuş, bu rızâya muhabbetin, Kendi muhabbet ve rızâsına başlangıç olduğunu duyurmuştur.

Kulun, Allahü Teâlâ'nın fiillerine olan muhabbetinin eser ve semereleri, kendi işlerini Mevlâ'sına ısmarlaması ve O'na tevekkül etmesidir. Sebep ve vesileye güvenmemektedir. Zira o muhib [seven], fiillerde fâni olmuştur, fâili müşâhede etmiştir. Nitekim Hakk Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de: **«Allahü Teâlâ tevekkül edenleri sever»**, buyurmuş, bu muhabbetin, Kendi muhabbetine sebep olduğunu duyurmuştur.

Kulun, Hakk Teâlâ'nın eserlerine olan muhabbetinin, eser ve semereleri, yakîn ve iman nûrlarını müşâhededir. Rabbâni âlemin feyzlerini mütalâadır. Bu muhabbetin menşe'i, Rûm sûresi ellinci âyetinde bildirilen şu mânâdır: **«Allahü Teâlâ'nın rahmetine bak ki, kurumuş toprağı, yağmur ile nasıl canlandırıyor»**. Biri de: **«İnsanları yarattım, Beni tanımaları için, onlara ni'metleri sevdirdim»** hadîs-i kudsîsidir. Bununla, bu sevginin aslının, Kendi sevgisi olduğunu duyuruyor.

Kullar arasında akdedilmiş olan zâtî muhabbetin sebebi, rûhların birbirini tanıması olur, o da bedenlerin buluşmasını mucib olur. Bu muhabbetin semereleri, sevişenlerin, Allahü Teâlâ'nın sevgisine kavuşmak, yeryüzünde halifesi olmak ve insanların özenecekleri makamlarda bulunmaktır. Nitekim Hakk Teâlâ: **«Benim için sevişenlere muhabbetim gerekli oldu»**, buyurmuş, bu muhabbetin Kendinin olduğunu ve Kendini bulduğunu duyurmuştur. Zira muhabbet, İlâhî bir nûr olup sevişenler onunla münevver olmuşlardır. Bir kâfûr şerbetidir ki, rûhları onu içmekle kanmış ve dolmuşlardır. İşte onlar üns ve huzûr içinde gayet şendirler. Nitekim denilmiştir. Şiir (tercümedir):

Muhabbet bir nûrdur ki, yükselince ufuktan,
Doğuya ve batıya nûr saçar her taraftan,

Cem semâsında doğup, her tarafa yayılır,
Kâinat fezâsında, parlayarak yükselir.

Bu zâti muhabbet ile sevişen sıdk ve safâ ehli, ezel ve ebed içinde, mal ve çocuklara bağlı olan sevgiden daha büyük ve kuvvetli bir sevgi ile birbirlerine âşık olurlar. Birbirinin huzûrunda ve gıyabında iyiliklerini dileyici olurlar. Onlar, muhakkak evliyâullahdır. Yakınlık huzûru için gönülleri dergâhtır. Hakk Teâlâ, onlardan mahlûkuna rahmet nazarı ile nazar etmiştir. Kul onlarla o yakın huzûra kavuşmuştur. Onları seven, urve-i vüskayı [sağlam ipi] tutmuştur. Büyük saâdete erişip, onların zümresine girmiştir. **«Kişi sevdiği ile beraberdir»**, hadis-i şerifi bu mânâyı müjdelemiştir. Onların birinin rızâsı nazarına mazhar olan, Mevlâ'sına kavuşmuştur.

Güzel şemâille ibtihâc ve fazilette iştirak olan sıfatlara muhabbet, kalbin müşâhedesinden hâsıl olur. Bu muhabbetin semeresi sirette adâlettir. Sûrette selâmettir. Bu muhabbet, dünya ve âhiret iyiliğinin Kendisine bağlı olduğu sadakattır. Faziletli ameller ve huylar onunla mazbut olur.

Fiillere muhabbetin semeresi, sadakatı, bağlılığı ve doğruluğu kaldırarak meveddete tevessüldür. Bu sevgi ile, sıfatlarla sevmeden yana tevessüldür. Ama eserlerin muhabbeti, kemâlin eserleri olduğu için olsa, meselâ hüsn ü cemâli [güzelliği], Sâni-i Zülcelâl Hazretlerinin eseri olduğu için sevse, onun semeresi yakinin artmasıdır. İhsan arzusudur. İrşâd ve tekmile meyilli olmaktır. İstidadı olanları terbiye etmektir. Çok hayırlı işlere rağbet etmektir. İkilikle anılmak için himmet etmektir. Kendine göre nam ve şana kavuşmaktır. Bunlarla Hakk tarafına gitmektir. Eserlere sevgi, Allahü Teâlâ'nın sün'unu eserleri olduğu için olmayıp, nefs-i emmâre için olsa, yahut eseri gafletle sevmiş olsa, bu muhabbet, sevgi, aslında leziz ve faydalı olmuş olsa da, sahibine güzel gelse de, kemâl edinmek için onda bir fayda yoktur. Bilâkis, nefsin arzularına sebep olur. Ondan hırs ve şehvet doğar. Allahü Teâlâ'dan uzaklaştırmayı sağlar. Duygu âlemlerinin karanlık olmasına götürür. Pis âdetlerin bulanıklıklarına düşürür. İşte bu sevgide ağır basan şerdir, kötülüktür. Bundan ele geçen zarardır. Böyle sevgi, yalnız himmeti aşağı olanlarda olur. Aşağı kimseler ancak bunu bulur. Çirkin ve kötü işlere alışanlar bununla kalır. Ama himmeti yüksek olup, nefsi temiz olanlar, bu aşağı mertebeden âr edip, burada kalmazlar. Belki Zât ve sıfatların muhabbetinden başka makamlara gitmezler. Güzel huylar, yüksek derecelerden başka kerâmete meyl etmezler. Beyt (tercümedir):

Sevgilinin yüzünü görmek ister,
Dünya kalbe gelse korkudan titrer.

O hâlde akıllı olanın en önce bizzat Allahü Teâlâ'yı, sonra peygamberlerini, evliyâsını ve sevdiği kullarını, hubb-i fillâh ile sevmeli, ondan sonra sıfat ve isimlerinden olan kemâllerini, sonra fiil ve eserlerle olan iyilikleri, sevapları sevmelidir. Sakın, fiil ve eserlere, bizzat ve asâleten tutulmamalıdır. Yoksa mâsivâ ile meşgul olunur. Zât ve sıfatların muhabbetinden bir şey kazanamazsın. Yalnız aşk ile olasın ve her an O'nu bulasın. Nazm:

1. **Ey aşk, sen Hak-kişsin, kılma bizi senden cüdâ,**
Hem nûşsun hem nişsin, ey nüşdârû merhâbâ.

2. **Ey aşk, senden serhoşum, sensiz melûl ü nâ hoşum,**
Senden nice ben ser-keşim, kim baş ü cân verdim sana.

3. **Sensin kamu hâlde hemân, yâr ü murâdım her zaman,**
Senden ırak etme bir an, her emrine verdim rızâ.

4. **Ey aşk-ı şirîn çün şeker, sensin revâc-ı her hüner,**
Senden olur can mu'teber, senden bulur izz ü a'lâ.

5. **Ey aşk-ı pür emn ü emân, sensin kamu dilde nihân,**
Hem cümle yüzdensin ıyân, âyinelerdir vechinâ.

6. **Dil senden âbâdan olur, hoş gülşen-i handân olur,**
Cân bülbülü nâlân olur, eyler sana medh ü senâ.

7. **Çün akıl fikr-i gayr eder, ey HAKKI ol aklı gider,**
Tâ vermesin kalbe keder, dil-berle dil bulsun safâ.

1. Ey aşk, sen Hakk mezhebisin, bizi kendinden ayrı düşürme. Hem tatlı içkisin, hem de zehir. Ey tatlı ilâç merhaba.

2. Ey aşk! Seninle sarhoşum. Sensiz üzgün ve kötü durumdayım. Senin yüzünden binlerce serkeşlik içindeyim. Sana can ve başımı verdim.

3. Her hâlimde seninle doluyum. Omuzlarımdaki yük ve tek isteğim her zaman beni Kendinden uzaklaştırmamandır. Senin her emrine râzıyım.

4. Ey şirin aşk! Sen bana şeker gibi geliyorsun. Her hünerin en alâsı Sensin. Canım Seninle değer kazanır ve Senin yüzünden yüceliк ve yücelik bulur.

5. Ey emniyet ve güven dolu aşk. Her gönülde gizli olan Sensin. Bütün yüzlerde görünen Sensin. O yüzler Senin için birer aynadır.

6. Gönül Seninle ma'mûr olur. Güzelce gülen güllerle dolu bir bahçe olur. Can bülbülü Senin yüzünden inler ve Sana medh ü senâda bulunur.

7. Ey Hakkı! Aşk'tan başka şeyi düşünen aklı yok et. Tâ ki gönlüne keder vermeyip gönül Sevgiliyle safâlar bulsun.

ONYEDİNCİ NEVİ: Allah sevgisinin mertebeler itibariyle olan kısımlarını ve yedi meşhur ismini birer semeresi ile bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, muhabbet bir cevherdir ki, onun nûrları önceden parlar ve eserleri hep devam eder. Nefs, onu inkâr edemez. Çünkü ondan binlerce haz alıyor. Sırları kalbe doğuyor. O cevher yalnız iken, mertebe ve makam itibariyle yedi kısım olmuştur. Her kısmı, özelliği ile bir başka ismi bulmuştur. Birinci kısmı **muhabbet**, ikincisi **hullet**, üçüncüsü **meveddet**, dördüncüsü **velâyet**, beşincisi **sadâkat**, altıncısı **irâdet**, yedincisi **hevâ**'dır. **Hevâ** zarara ticarettir. İrâdet, yakıcı hararettir. Sadakat parlak ateştir. Velâyet ziya veren nûrdur. Meveddet, yayılan, saçılan nûrdur. Hullet, seçilmiş kalplerin nûrudur. Muhabbet nûrların nûru olup, aşk-ı Hakk'dan ibarettir. Muhabbet Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) makamı, **hullet** Halilullah'ın (aleyhisselâm) makamı, **meveddet** Dâvûd aleyhisselâmın makamı, **velâyet** evliyânın makamı, **sadakat**, sıddıkların, **irâdet** müridlerin makamıdır. **Hevâ** ise akılsızların makamıdır. O hâlde hevânın semeresi cünûndur. İrâdetin tecrid, sadâkatın tefrid, velâyetin tevhid, meveddetin hilâfet, hulletin mârifet ve muhabbetin semeresi de vuslattır [kavuşmaktır]. Muhabbet, vahdet âleminde ahfâdandır, hullet a'mâ âleminde hafi'dendir. Meveddet, lâhût âleminde sırr-ı sırdandır. Velâyet ceberût âleminde sırdandır. Sadakat, rûhlar âleminde rûhdandır. İrâdet berzah âleminde gönüldendir. Hevâ şehadet âleminde nefsdendir.

Nazm:

1. **Ey gönül ahvâlini bu kerre teşhîs eyle sen**
   Kim karin-i aşk u cânsın, yâ refik-ı nefs ü ten.
2. **«Mâ» ü «men» den geç değilsen bende-i «mâ» ü «men»,**
   Vahdet-i aşk iste kim kesrettir asl-ı «mâ» ü «men».
3. **Kesret ü sûretten ol fârig fenâ bul aşka gel,**
   Vahdet-i ma'nâda berhordâr-ı ömr ol bi-fiten.
4. **Emr-i «Mûtu kable mûtu» tut seherle cü'dan,**
   Hayrete var, yok ol andan, bul hayât-ı tâze sen.
5. **Benliğin terkeyle, kendin görme, hod-bin olma kim,**
   Hod-perest ü put-perest olmaz muvahhid ey şaman.
6. **Olma zinhâr ol hevâlarda çâ Âzer-i put-tıraş,**
   Çün Halil-i Hakk hüviyyetle müdâm ol put-şiken.
7. **Berk ura tâ bâtınında mâh u mihr-i ma'rifet,**
   «Lâ ehubbül'-âfilin» de, kim senindir Zül minen.
8. **Mihnet-i gurbettesin, bu tenknâ-yı cismden,**
   Çık fezâ-yı dilde aşkı bul, odur hubbü'l-vatan.
9. **Dilde mihr-i aşkı tâlibdir cihân halkı veli,**
   Kendini bilmez sanır matlûbdur mâh-ı Huten.

10. Aşka cân bahş eyleyen buldu hayât-ı cāvidân,
Kim ona varın verdi, yâd olmadı aldı semen.

11. Aşk-ı didâr ile berhordar olan âgâh olur,
Her sözü makbul olur, çün dürr-i deryâ-yı Âden.

12. Nakş-ı süretten geçip, ma'nâ-yı aşkı iste kim,
Bahr-ı aşkın mevcidir süret, budur doğru sühan.

13. «Len tenâlü'l-birra hattâ tunfikû» der Zülcelâl,
Aşka vir mahbûb-ı cânı yok ol aslâ dime ben.

14. Seyr-i didâr-ı arûs-ı aşk olur kalbe muhâl,
Olsa âğuşunda hâil div-i şehvet çün vesen.

15. Kesr edersen ger tılısım-ı ejderhâ-yı şehveti,
Tez bulursun genc-i sırr-ı aşkı medfûn-ı beden.

16. Fakr içinde fahrı bil, fakr ü fenâdan bul bekâ,
Din derûn-ı küfrdür, vahdet derûn-ı merd ü zen.

17. Reng-i bi-rengi taleb kıl hamr-ı vahdetten boyan,
Bir utan kim şirk ü şekvâda olursun mürtehen.

18. «Küllü şey'in hâlikün» ol kesr-i nefs et bul fenâ,
Pes bekâ-yı aşkdan mesrûr ol olma bü'l-hazen.

19. Hızr misli diri ol bahr-i hayât-ı aşktan,
Çün cenin tâ key çekersin habs-ı cism çün cinen.

20. Koy bu nâr u penc ü şeşle heft ü heşt ü nüh dehi,
Nefs akl üzre güzel aşk ihtiyârıdır hasen.

21. Aşkı iste, aşkı oku, aşkı fehm it, aşkı tut,
Kılma sen tedbîr ü fikr ü hile vü tezvîr ü fen.

22. Kâbil-i fehm-i ulûm-ı pîr-i aşk oldunsa sen,
Mahzen-i esrâr olursun hâvi-i sırr ü alen.

23. İlm-i hâlin nef'i çokdur kâlden bi kil ü kâl,
Hall olur çün hâl ile ahuâl-i remz-i mâbetân.

24. Ger fakih oldunsa hefm et «Ennehüm lâ yefkahûn»,
Ger fakir oldunsa sultân-ı cihânsın bi-mihen.

25. Fıkh-ı fakr ü nahv-i mahv öğren hadis-i aşkdan,
Âşinâ-yı aşk ol, andan söyle her dem bi-dehen.

26. Aşk'dır nezdik eden dûru vü yâdı âşnâ,
Dûr olur bi-aşk iki ten giyseler bir pirehen.

27. Ma'nevidir kurb u bu'd-ı dil ne hâcet sûrete,
Tâ Yemen'den buldu dostun Mekke'de Veys-i Karen.

28. Kendinden fâni olup Veys, oldu bâki Hakk ile,
Pes deminden bûy-i Hakk almıştı Hazret Mekke'den.

29. Mahfel-i ma'nâda hâzır ehl-i şark ü ehl-i garb,
Sûretâ gâibdir ehl-i Mekke'den ehl-i Yemen.

30. Sâki-i dil, çün fakir-ullah imiz HAKKI müdâm,
Ravza-i rûhun dolu güldür, semendir yâsemen.

1. Ey gönül! Bu sefer durumuna iyi teşhis koy ki, ya aşk ve canın yakınısın veya nefis ve bedenin arkadaşı.

2. Su ve azıktan geç. Sen onların kulu değilsin. Aşk vahdetini iste ki su ve azığın da aslı kesrettir.

3. Kesret ve sûretten vazgeçip aşka gel de, aşkta yok ol. Hiç kargaşalara düşmeyip mânâ vahdetinde ömrünü rahat içinde geçir.

4. «Mutû kable en temût (Ölmeden önce ölünüz)» *emrini tutup seher vaktine dek açlıkla sabahla. Sonra kendinden geçip taze hayat kazan.*

5. Benliğini terk et. Kendini görme ve kendini beğenmişlik yapma. Ey şaman! Vahdet yolunun yolcusu aslâ kendine ve puta tapan olamaz.

6. Sakın ha o heveslere kapılma ki, put yontan Azer de öyleydi. Oysa sen Allah dostu olan İbrâhim gibi put kırıcı ol.

7. Mârifet güneşi ve mehtabı, tâ gönlünün içinde doğsun. «Öyle doğup batanları sevmem», de ki, lûtuf sahibi seninledir.

8. Eziyet ve gurbet yurdunda sen bu cisminin sıkıntısından kurtul da gönül fezâsında aşkı bul ki, asıl vatan sevgisi odur.

9. Bütün cihan halkı gönülde aşk güneşini ister ancak kendini bilmeyenler parlak ayı istediklerini sanırlar.

10. Aşka canını veren kişi ölümsüz bir hayat buldu. Ki O'na varını yoğunu veren kötülük bulmayıp O'ndan fayda gördü.

11. Allah'ın yüzünün aşkıyla beslenen kişi bilge olur. Her sözü Aden denizinin incileri gibi kıymetli ve değerli olur.

12. Sûret peşinde koşmayı bırakıp aşk mânâsını iste ki, en doğru sözle sûret, gerçekte aşk denizinin dalgasıdır.

13. Allah, «Sevdiklerinizden vermedikçe Cennete giremezsiniz» buyurmaktadır. Can sevgilisini aşka verip yok ol, aslâ «Ben» deme.

14. Eğer şehvet devi, kucağında put gibi engel oluyorsa, aşk gelininin yüzünü seyretmek kalbe yasaklanmıştır.

15. Eğer şehvet ejderhasının tılsımını bozarsan aşk sırrının hazinesini bedeninde gizlenmiş olarak hemen bulursun.

16. Fakr içinde fahr (övünme) *i bil ve fakirlik ve yok olmakla ebedilik kazan. Din, topyekûn bir köyün içindeyken vahdet kadın ve erkeğin içindedir.*

17. Renksizlik rengini iste de vahdet şarabının kırmızısıyla boyan. Şirk ve şekvânın elinde rehin olursan kendinden utan.

18. «Her şeyini helâk etmiş» ol. Nefsini kır ve Vahdette yok ol. Yâni aşk sonsuzluğunda sevin de hüzünler içinde kalma.

19. Aşk hayatının denizinden Hızır gibi taze can bul. Yoksa cenin gibi delilik içinde bedenin ne zamana dek hapis kalacak.

20. Bu dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz ve on'u bırak. Eğer nefis akıl üzerinde olursa aşkı istemek güzeldir.

21. Aşkı iste, aşkı oku, aşkı anla ve aşk yolunu tut. Bu konudan başka fikir, hile, tezvir, bilgi ve tedbir düşünme.

22. Eğer aşk pîrinin ilimlerini anlayacak kabiliyete eriştiysen sırlar için bir hazine sayılırsın ve gizli ve açık her şeyi kuşatmış olursun.

23. Hâl ilminin faydaları sonsuzdur. Dedikodudan ibaret olan kâl (konuşma) *ilmi ise bir hiçtir. Zaten gizliliklerin sırları da hâl ilmi ile ortaya çıkar.*

24. Eğer fakih olduysan, «Onlar bilmiyorlar, anlamıyorlar» ın sırrını anla. Eğer fakir olduysan hiç minnetsiz cihan sultanı oldun sayılır.

25. Sen, Aşk hadîsinden fakr fıkhını ve mahv (yokluk) *nahvini* (dilbilimini) *öğren. Aşk ile içli dışlı olup dilsiz söylemeyi başar.*

26. Uzağı yakınlaştıran ve yabancıyı bildik eden. Aşk olmadıktan sonra iki beden tek gömlek giyseler, yine de birbirlerine uzaktırlar.

27. Sûrete ne hacet, gönül uzaklığı ve yakınlığı mânevidir. Veysel Karanî bile tâ Yemen'den kalkıp Mekke'de dostunu buldu.

28. Kendinden geçerek Veysel Karanî Allah ile bâkî oldu. Öyle ki, hazret Mekke'den Hakk kokusu almıştı.

29. Doğu ve batının insanları mânâ mahfilinde hazırdır. Gerçi Yemenliler, Mekkelilerden gaip sayılırlar.

30. Gönül sâkisi devamlı fakirullah imiş ey Hakkı! Rûhun bahçesi ise gül, yasemen ve fesleğen doludur.

ONSEKİZİNCİ NEVİ: Muhabbet ağacının yaprakları olan şevk ve iştiyâkı bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, muhabbet ağacının yaprağı şevk'tir: Aşk onun meyvesidir. Belki şevkı, muhabbetin neticesidir. Çünkü şevk ondan doğmaktadır. O,hâlde şevk, muhabbetin esasıdır. Mevlâ'sını seven, elbette O'nun likasına müştâk olur. Şevkın kemâl mertebesi, uzuvları şehvetlerden, arzulardan kesmek ve Mevlâ'ya şevk olmayı sevmektir. Şevk muhabbetin cevheridir. Aşk ikisinin rûhudur. Şevk, sevgili anıldığında gönül heyecanıdır. Şevk, insanın kalbinde, kandilde fitil gibidir. Aşk, ondaki yağ gibidir. Müştakın gönlü, Hakk'ın nûru ile nûrlanmıştır. İştiyâkı hareket edince, o nûr yer ile gök arasında ziya verir, ışık saçar. Beyt:

> **Cânına bir şevk u muhabbettir eder zevk u huzûr,**
> **Ol nihân-hâne-i vahdet doludur nûr ü sürûr.**

Can ki bir coşkunluk ve sevgidir. İşi, zevk ve huzûr doludur. O vahdet ülkesi ki, nûr ve sevinç ile dopdoludur.

Rabiatü'l-Adviyye (rahmetullahi aleyha) der ki: «Yemin ederim ki, benim O'na tâatim, ne Cehennem'den korktuğum, ne de Cennet'i istemek içindir. Belki yalnız muhabbet ve şevkımdendir». Şevk in-

sanın içini yakar. O hâlde şevk ateşi ile yananı Cehennem ateşi nasıl yakar? Mevlâ'ya müştâk olana, her şey müştâk olur. Mevlâ'sına müştâk olan, elbette O'nun huzûruyla ünsünü bulur.

Büyüklerden birine, «Rabb'ine müştâk mısın?», dediklerinde: «O'na müştâk değilim. Zira şevk hâzır olmayana olur. Gâib şâhid olunca şevk kalmaz, müşâhede olur», buyurdu. Mevlâ'ya müştâk olan, O'na kalbi ile seslenip, sırrıyla münâcaat eder. Arabî şiir (tercümedir):

Şevk beni şaşkın etti, yaktı iliklerimi,
Ne açtım gözümü, ne örttüm kirpiklerimi,
Şevk beni yakın etti, deryâlara daldırdı,
Sabır bırakmadı bu şevk, beni dehşete saldı.

Şevk ile iştiyâk arasındaki fark şöyledir ki, şevk sevdiğini görmekle sâkin olur, iştiyâk görüşmekle artar. Şevk evliyânın seçkinlerinde, iştiyâk seçilmişlerin seçilmişlerinde bulunur. İştiyâka giren onda öyle hayran olur ki, eseri görünmez. Ârifin çok nûrları vardır. Biri akıl, biri kalb, biri tevhid, biri mârifet, biri şevk, biri muhabbet, biri aşk, biri vecd ve hâl nûrlarıdır. Büyüklerden birine: «Hûri kızlarına müştâk mısın?», dediklerinde: «Hûrilerin Yaratıcısına müştâkım. Zira onların yüzlerinin nûru O'nun nûrundandır», cevabını verdi. Kıt'a (tercümedir):

Hakk Teâlâ şevk verdiyse sana,
Gel heman hayret yolundan kalbine,
Mâsivâdan fâriğ ol kendin unut,
Tâ ki kalsın cânda bir aşk-ı Hüdâ.

Bir ârif: «Ne büyük şevktir ki, O beni görür de, ben O'nu göremem», demiştir. Müştâkın alâmeti, mahbûbundan tama'ı kesip, bir şey istememektir. Ancak O'nun rızâsını ister. Gece gündüz O'na yalvarır, yakarır, O'nu görmek ister. Müştâk olan Hakk'dan başka bir şey bilmez. Bildiğini O'nunla bilir. Hakikat sahiplerinin en yüksek makamları, yaratılmış olanlardan kesilip, Yaratan'a iştiyâktır. Elestü meclisinde, Hakk'ın tatlı çağırışını, Âdem aleyhisselâmın zürriyetinin rûhları içmişlerdir. Onun için güzel bir ses duyan insan, ondan lezzet ve neş'e bulur. Hakk'ın nidâsını bir daha duymak zevkine kapılır. Fârisî rubâî (tercümedir):

Senin yüzün görmeden, kararım olmaz benim,
İhsânını saymaya, takatım olmaz benim,
Vücûdumun her kılı, gelmiş olsa da dile,
Şükr edemem ni'metlerinin binde birine.

Mevlâya müştâk olan gönül, cism ü cânı neyler. O her fer'i olanı bırakıp aslına kavuşmak ister. Nazm:

I

Terk eyle firakı aslına gel,
Ağyârı koy ehl ü nesline gel
İcmâl ile kalma faslına gel
Geç fer'den asl-ı aslına gel,
Koy firkat-ı faslı vaslına gel.

II

Bi-hodluk ile çü râm olursun
Âzâd-ı cemî'-i dâm olursun
Dildâr ile ber-devâm olursun
Geç fer'den asl-ı aslına gel,
Koy firkat-ı faslı vaslına gel.

III

Cisminle eğerçi sen zeminsin
Serrişte-i gevher-i yakinsin
Çün Sırr-ı muhabbete eminsin
Geç fer'den asl-ı aslına gel,
Koy firkat-ı faslı vaslına gel.

IV

Sûrette esîr-i gurbet oldun
Pâ-beste-i dâm-ı mihnet oldun
Mânâda çü genc-i devlet oldun
Geç fer'den asl-ı aslına gel,
Koy firkat-ı faslı vaslına gel.

V

Bu âlemdir ne çeşm açarsın
Hayf asl-ı usûlden kaçarsın
Çün âlem-i tende sen nâ-çârsın
Geç fer'den asl-ı aslına gel,
Koy firkat-ı faslı vaslına gel.

VI

Zâhirde tılısm-ı cism ü cansın
Bâtında define-i nihânsın
Cân dîdesin aç da bak ne kânsın
Geç fer'den asl-ı aslına gel,
Koy firkat-ı faslı vaslına gel.

VII

HAKKI, demek olmaz, ehl-i hâlsin
Tâli'de said ü nik fâlsin,
Çün zâde-i pertev-i cemâlsin,
Geç fer'den asl-i aslına gel,
Koy firkat-ı faslı vaslına gel.

I. Ayrılığı terkedip aslınla birleş. Başkalarını bırakıp ehline ve soyuna gel. Toplam ile yetinme parçalara in. İkincilden geçip aslının da aslına dön. Bırak ayrılık demini, kavuşma çağına gel.

II. Tutkun gibi kendinden geçersin. Bütün tuzaklardan kurtulursun. Sevgiliyle birlikte olursun. Yeter ki ikincilden geçip (tafsilâtı bırakıp) *aslına dön. Bırak ayrılık demini kavuşma çağına gel.*

III. Madem ki cisminde sen bir zeminsin ve yakin (Allah'a yaklaşma sırrının) *gevherinin ipucusun ve madem ki sevgi sırrının emanetçisisin, öyleyse ikincillerden geçip aslına dön, bırak ayrılık demini kavuşmaya gel.*

IV. Görünüşte gurbette esir oldun ve eziyet tuzağına ayağını kaptırdın. Oysa mânâda bir iyi talih hazinesi gibi oldun. Artık ikincillerden geçip aslına dön ve ayrılık demini bırakıp kavuşmaya gel.

V. Bu aşağılık âleme göz açıp bakmaktasın. Yazık ki usûlün aslından kaçıyorsun. Madem ki beden âleminde çaresiz kaldın öyleyse ikincilden geçip (teferruatla uğraşmayıp) *aslına dön ve ayrılık demini bırakıp kavuşukluğa gel.*

VI. Dıştan beden ve can tılsımısın. İçten ise bir gizli hazinesin.

Can gözünü aç da bak hele sen ne kıymetli bir madensin. İkincilden geçip aslına dön; ayrılığı bırakıp kavuşmaya bak.

VII. Ey Hakkı! San hâl ehlisin demek olmaz. Tâlihin de uğurlu ve kutlu sayılmaz. Madem ki parlak güzellikten doğmuşsun, öyleyse ikincilleri bırakıp aslına dön ve ayrılıktan geçip kavuşmaya gel.

ONDOKUZUNCU NEVİ: Muhabbet ağacının semeresi [meyvesi] olan hakiki aşkı bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, muhabbet aşkın başlangıcıdır, yâni muhabbetin varacağı makam aşktır. Hakk Teâlâ'ya aşk, lezzetleri terk edip, zahmetlere katlanmaktır. Aşk yakıcı bir ateştir. Alevlendiği yer kalptir. Aşk, insana büyük azabdır. Aşk, insanın kalbinde bir ateş olup, kalpte Allah'dan başka hiç bir şey bırakmaz, hepsini yakar. Aşk, perdeleri yırtmak ve sırları keşf etmektir. Hakk Teâlâ'ya aşk, bir hastalıktır ki, âşıkı yakar gider. Âşık ise onunla övünür. Allah aşkı, büyüklerin kalplerinin derdidir. Öyle bir şarabdır ki, onu kâse ve insafla içen aşıkın başına, memleket ve şehir dar olur. Bir hastalıktır ki, devâsı derdindedir. Arabi beyt (tercümedir):

Aşk bir hastalıktır ki, onun ilâcı yoktur,
Tabibi Mesih olsa, yine bir şey değişmez.

Yemekten lezzet, ondan da meni ve şehvet doğar. Şehvetten muhabbet, ondan aşk, ondan vecd veya hayret meydana gelir. Sonra bunlarla gönül, her lezzet ve şehvetten kurtulup, huzûr lezzetini bulur. Aşk, ihtiyârî irâde üzerine ma'şûka meylin galip olmasıdır.

Âşıkın alâmetleri, yüzünün sarı, gözünün kızarmış, sesinin yanık olmasıdır. Muhabbet ve meveddettir. Mahbûbu görmek katında susmak ve hayrettir. Aşk, muhabbetin neticesi olduğundan seçkin velilerin sıfatıdır. Muhabbet çalışıp kazanmak iledir. Aşk ise mevhibedir, ihsandır. Aşk, ma'şûkun, âşıkın kalbine akıttığı sıfattır. Aşk, korkağı cesûr, gabinin anlayışını sâf eder. Bahili cömerd, kibirliyi mütevâzı, çirkini güzel eder. Aşk güzel arkadaş ve mûnis yârdır. Galib mâlik, güçlü sultandır ki, insanlar ona zelil, akıllar ona tâbi, kalpler emrindedir. Onunla hâtır mesrûr, hisler muattardır. Şiir (tercümedir):

Çün aşktır sultân-ı cân, Cânlarda hep cûyân odur,
Hoş taht-ı sultândır gönül, Dillerde hem gûyân odur,
Aşk oldu hâkan-ı cihân, Şehinşâha fermân odur,
İklîm-i hâkandır gönül. Teslim-i fermândır gönül.

HAKKI, gönüldür aşka yol,
Var, ol nefs-i bahriyle dol,
Sen dilde dildârınla ol,
Çün kân-ı irfândır gönül.

Aşk, nefsi tezkiye, ahlâkı tehzib eder. İzharı tabii, saklanması zorladır. Aşk bir hâkimdir ki, perdedârı sabır ve tahammüldür. Hizmetçisi hisler ve uzuvlardır. Âşıkın kusûru, ma'şûkundan yüz çevirmektir. Diğer kusurları, onun yanında örtülü ve azdır. Âşıkın kalbi zevk ile ma'mûrdur. Rûhu zevk ile mesrûrdur. Sırrı kavuşmakla pür nûrdur. Aşk, fâriğ ve azad olan kalplere ârız bir hastalıktır. Hükemâdan biri der ki: Aşk, insanın kalbinde bir sürûr ve feleğe mensup bir nûr olup, yıldızların şualarının neticesidir. Kavuşma tabiatleri şekillerle onu doğurup, nefsler de lütf-i havâtır ile onu kabul eder. O mûtedil oldukça, akla ve zihne cilâdır. Lâkin ifrata varırsa öldürücü hastalık olur. İlâç ile artar. Aşk, âşıkın Eflâtun ve Câlinos'udur. Devâsı kibir ve namusudur. Âşıkın hastalığı, her hastalıktan ayrıdır. Aşk usturlab-ı kibir ve namusudur. Âşıkın hastalığı, her hastalıktan ayrıdır. Aşk usturlab-ı esrâr-ı Hüdâdır. Kıt'a:

Seninle bulmuşum ey aşk rahât-ı cânı,
Ki Senden aldı gönül cümle derde dermânı.

Bir an karar edemez firkatinle cân ey dost,
Seninle hayy olur ancak, bu rûh-i insânî.

Ey aşk. Can rahatını Seninle buldum. Gönlüm de bütün dertlerine dermanı Senden aldı. Ey Dost! Canım, ayrılığınla bir an bile duramaz. Bu insanlık rûhum ancak Seninle dirilir.

Bir kâmil der ki: Ârif olan mesrûr olur, mesrûr olan âşık olur, âşık olan mukarreb olur, mukarreb olan vâsıl olur, her muradı hâsıl olur. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (rahmetullahi aleyh) hazretlerine demişler ki: «Teganni edip, raks eden cemaat için ne dersiniz?». Buyurdu ki, «Onların muhabbetleri sona varıp, âşık olmuşlarsa ve tevâcüdsüz vecdi bulmuşlarsa, onların nefsleri ölü olur, kalpleri aşk ile hayat bulmuştur. O hâlde onlara mâni olmayınız, tâ ki Hakk ile bir saat mesrûr olsunlar». Bir kimseye kamçı vurdukları hâlde, ne konustu, ne de bir âh eyledi. Sonra hapse atıldı. Niçin dövdüler seni? diye sorulunca, âşıkım, onun için dövüldüm, dedi. Niçin sustun, konuşmadın? dediler. Ma'şûkum hâzır idi, onun için, dedi. Ezeli ma'şûku tanır mısın? dediler. Hemen feryad edip can verdi. Bir âşık bir câriyesini sattıktan sonra, sattığına pişman olmuş. Lâkin aşk hâlini insanlara izhâr etmekten hayâ edip, geceleyin gizlice Mevlâ'sına duâ etmiştir. Sabahleyin o müşteri câriyeyi alıp gelmiş, ona verip, parasını da almayıp bağışlamıştır. Rüyâda bana, bu câriyeyi satan evliyâdandır, buna sevgisi Allah içindir, eğer bunu ona ücret olarak geri verirsen, peygamberler (aleyhimüsselâm) ile Cennete girersin dediler. Onun için bunu, sana ücretsiz olarak verdim, demiş ve gitmiştir.

Aşk, sonsuz bir deniz olup, dalgaları cihandaki şeylerdir. Aşk, demiri mum, taşı kum, toprağı ateş eder, gökleri yırtar. O hazretin nûru, pâk aşkın kendisi idi. Onun için levlâke [Sen olmayaydın, gökleri, kâinatı yaratmazdım] hitabı ile şereflendi. Aşkın ulvîsine gökler, aşağı olanına toprak misaldir. Âşıkın sebâtına, dağların sarsılmazlığı örnektir. Aşk bir denizdir ki, felekler ve unsurlar onda köpük gibidir. Aşk olmasaydı, cihan donmuş olurdu. Eflâk-ı anâsır ve mevâlid, onsuz muattal ve hareketsiz kalıp, mahv olurlardı. Aşk, insanın gönlünde, bir vefâlı dosttur. Kalp, velinin karargâhıdır. Beden ona posttur. Hayvan ve canavarlar bile bilirler ki, aşk ne tatlı candır. Çünkü her şeyin varlığı ve hayatı, zevk ve lezzeti ondandır. Nazm:

1. **Vücûd-i aşk eder eşkâl dem-be-dem peydâ**
   Muhît-i cümle iken, cümledendir ol ahfâ.
2. **Hezâr meve gelir ol nefs muhîtinden**
   Revân gider yine bizden o mevc olur deryâ.
3. **Gönülde eyle sefer, ger Hüdâ'yı istersen**
   Huyundan,et güzel ol âşinâ-yı hulk-ı Hüdâ.
4. **Cihânda seyr-ü seferdir sakar bu varlık ile**
   Yok ol ki, cümle mekândır çü Cennetü'l-me'vâ.
5. **Huzûr-ı Hak kile zindan dahi gülsitândır**
   Gönülde olsa enâniyyet, olmaz onda safâ.
6. **Gönül ki pâk ola, Mevlâ'ya Arş-ı a'zâmdır**
   Ger olsa gayr ile meşgul olur o dâr-ı belâ.
7. **Bakılsa sûrete çoktur vücûd-ı aşk veli**
   İki değildir ehaddir hemîşe ol ma'nâ.
8. **Bu sırra vâkıf olan dil huzûr eder her dem**
   Bulur bu kesret-i sûrette vahdeti tenhâ.
9. **Cihânı dîde-i vahdetle seyr kıl HAKKI**
   Zuhûr-ı aşk-ı Hüdâ'dır, Hüdâ'dan eyle hayâ.

1. Bütün şekiller daima aşkın vücûdundan ortaya çıkar. Her şeyi kuşatmışken yine O her şeyden gizlidir.

2. O nefis okyanusundan binlerce dalga gelir ve yine bizden uzaklaşarak o dalgalar tekrar denize dönüşür.

3. Eğer Allah'ı istiyorsan gönülde sefer eyle. Huyundan vaz geçip Allah'ın yarattıklarına âşinâ ol.

4. Bu varlık ile cihanda seyr ü sefer etmek sakarlıktır. Oysa kendini yok et ki, o zaman bütün bu âlem sana Cennet gibi gelir.

5. Allah'ta huzûr bulunca zindan bile gül bahçesidir. Gönülde enaniyet (benlik) *olduğu müddetçe ise onda esenlik olmaz.*

6. Gönül, Allah'a ayrılıp temiz olursa bir arş-ı a'zâm sayılır. Eğer O'ndan başkasıyla meşgul olursa o zaman bir belâ yurdu oluverir.

7. Görünüşte aşkın vücûdu pek çoktur amma o mânâ, iki değil, tektir aslında.

8. Bu sırra eren gönül her an huzûr içinde sayılır. Böylece bu sûret kesretinde tek başına vahdet bulur.

9. Ey Hakkı! Cihanı vahdet gözüyle seyr et. O, Allah aşkının bir zuhûrudur. Allah'tan utan.

YİRMİNCİ NEVİ: Allah aşkının, insan aklından şerefli ve evlâ olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Mevlâ'nın aşkı, insanın aklından şerefli ve evlâdır. Yâni küll olan akl-ı meâd, cüz olan akl-ı me'-aşdan aziz ve a'lâdır. Zira aşk-ı pâk, Hüdâ'nın sıfatıdır. Sâdık olan âşık ayıplardan ve lekelerden ayrıdır. O pâk sıfatı bulanın, beşerî sıfatları helâk olur. Aşk şarabına devamla, elbisesini yırtan, hayvan sıfatlarından temizlenir. Aşk, her ayıbın kirlerini siler. Perdeleri ve gayb örtülerini yırtar. Şekil ve renge âşık olan, bunlar yok olunca, şaşar kalır. Nitekim güneşin aydınlatması ile, duvara âşık olan, güneş battıktan sonra ondan bizâr olur. Zira mânâ esas ve nûrdur. Sûret ve şekil karanlık ve kabuktur. Mânâ deniz, sûret köpüktür. Mânâ inci, sûret sedeftir. Mânâ sûrette görünür. Ârif, sûretteki mânâya âşıktır. Sûrete âşık olan vefâsızdır. Mânâya âşık olan safâ doludur. Akıllının övünmesi, izzet ve gınâ [ihtiyacsızlık] iledir. Âşıkın övünmesi, fakr ü fenâ iledir. Akıllının hazzı, nefs ve hevâdır. Âşıkın zevki Hakk'ın aşkıdır. Hakk'ın aşkından başka olan her zevk ve safâ, belâ ve cevr ü cefâdır. Aşkın neticesi olan her meşakkat, âşıkın canına huzûr ve sürûrdur. Kıt'a (tercümedir):

> **Ey dil inâyettir sana, ger aşktan gelse belâ,**
> **Aşk-ı mecâzîdir hevâ, aşk-ı hakikî mümtenâ,**
>
> **Ma'şûk eğer insan olur, ol aşk bâr-ı cân olur,**
> **Ma'şûk-ı cân girân olur, cân yârıdır aşk-ı Hüdâ.**

Âşıklar birbirleriyle hâldaş olduklarından, birbiriyle arkadaş, mahrem ve sırdaş olurlar. Akıllının safâsı bahs ve cidâldir. Âşıkın zevki vecd ve hâldir. Akıllının fikri şöhretle nâm ü şândır. Âşıkın himmeti mâsivâyı nisyândır, yâni Allahü Teâlâ'dan başka her şeyi unutmaktır. Akıllının kaydı mal, şöhret ve makamdır. Âşık ise mest-i müstağrak-ı İlâhdır. Akıllı akla ve âşık aşka râmdır. Akıllılar ham ve avâmdır. Âşıklar seçilmiş ve kirâmdır. Akıl, çeşitli fenlere tâlibdir. Aşk ise, ancak cünûn zevkine ragıbdır. Aşk ise, akıl ve cana galibdir. Kıt'a:

Aşk sultân-ı âlem-i cândır	**Rûhdur hâk u aşk bahr-i hayât**
Aşk indinde akl nâdândır.	**Akıldır mûr u ol Süleymân'dır.**

Aşk, can âleminin sultanıdır. Aşk indinde akıl cahil sayılır. Rûh, toprak; aşk ise hayat denizidir. Akıl bir karınca, aşk ise Süleymân'dır. (Hazret-i Süleymân'ın karınca ile konuşmasına telmih vardır).

Âşık aşk lezzetini almış, cihan lezzetlerinden geçmiştir. Aşk ile pür derd olan ve şevk ve iştiyâk ile yüzü sararan, kendinden habersiz kalıp, O'nunla meşgul olmuştur. Allah katında kabul edilenlerden olmuştur. Aşk burağına binene, Mi'rac sırları aşikâr olur. Hakk âşığı derviş olur ve mâsivâ derdinden kurtulur. Âşıkın ölümü su kabarcığının ölümüdür. Varlık havası aradan kalkınca kalan sudur. Hakk aşığı ölümü isteyicidir. Akıllı ise ölümden kaçıcıdır. Âşıka can korkusu ayıp ve ârdır. Zira onun ölümü Yâra kavuşmaktır. Akıllıda ise ölüm korkusu bulunur. Çünkü onun matlûbu ölümle elden çıkar. Âşık, aşk ateşine yanmağa rağbet eder, akıllı o müşkül işten kaçıcıdır. Beyt:

HAKKI, muhabbet ehli mahbûbü'l-kulûbdur,
Kim nâr-ı aşka yansa, o nûrü'l-uyûn olur.

Ey Hakkı! Sevgi ehli kalplerin de sevgilisidir. Eğer aşk ateşine yanacak olsa, o, gözlerin nûru olur.

Âşık, ma'şûkuyla mahremdir. Akıllı, ondan mahrum ve bîgânedir. Âşık görünüşte hor ve dilencidir. Lâkin ebedî sultanlık aşk-ı Hüdâ'dır. Âşık, aşk hazinesi sahibidir. Aşk güzelliğine aynadır. Âşık, coşkun bir seldir ki, saman altında gizlidir. Âşıkın cismi kanla karışıktır, kalbi ise âlemin dışındadır. Rûhunun sıfatları hadden hariçtir. Beyt:

Etvâr-ı aşk dilde bulan seyr eden müdâm,
Her mevc o bahre her şey ol aslâ revân olur.

Aşk tavırlarını gönlünde bulan devam seyreder ki, her dalga o denize, her şey o aslâ gider.

Âşığın zâhiri külhandır ve bâtını gülşendir. Âşığa, bedenin hazzı hatâ ve cefâdır. Kalbin ve rûhun hazzı, ona zevk ve safâdır. Âşığın gönlü cemâl ister, canı vecd ve hâl arar. Akıllı cihanın hâllerini bilir. Lâkin gizli sırları bilmez. Ama âşık, gönül ve rûh sırlarının mahremidir. Hazret-i Yezdân'a âşinâdır. Akıllıyı, zekâ fenne çeker, âşığı hayret cünûna çeker. Zekâ ve akıl onu dünya sultanı eder; hayret bunu zamanın kutbu eder. Beyt:

Âşık, gönülde hayret ile pür-cünûn olur,
Âkil cihanda izzet arar zü-fünûn olur.

Âşık, gönlündeki hayret ile deliliğe varır. Akıllı ise dünyada yücelik arayıp ilim öğrenir.

Akıllı, dünya meydanını devrân eder, âşık gönül ve rûh şehrini seyrân eder. İnsan aklı, can ayağına bağdır. Akıllının canı, kendi âlemi seyrinde dermansızdır. Beyt:

Aşk oldu lübb-i âlem ve her şey ona kuşûr,
Lübb-i lübâb-ı aşk ile âlem birûn olur.

Aşk âlemlerin özüdür. Her şey ona kabuk oldu. Aşkın özünün özü ile dünya anca görünür.

Akıllılar, izzet, namus ve vekar ile geçerler. Âşıklar vahdette aşk şarabını içerler. Âşıkın gönlü, bir büyük şehirdir. Eşsiz sultan onda oturmaktadır. Akıllının gönlü ve canı zindandadır. Çünkü o fâni cisimde mahbûstur. O beden zindanını yıkınca, lâmekân'ın fezâsını seyr eder. Aşkın güneşi gönülde görünse, akıl o ân, gölge gibi gizlenir, görünmez olur. Beyt:

Aşkın hemişe himmeti ol zâtı pâkedir,
Aklın hayâl ü fikri heman nefs-i dûn olur.

Aşkın himmeti daima o pâk Zât'adır. Aklın ise bütün düşüncesi aşağılık nefistir.

Âşık deniz gönüllü olur. Ma'şûkun vuslatı ona hâsıl olur. Âşık, renk ve kokudan âr eder. Onun için dünya ehlinden firâr eder. Hakk aşkı dil ile anlatılamaz. Okyanus bir destiye sığmaz. Her gönül, sahibi için bir medresedir. Ondaki ders, yâ ilhâm yahut vesvesedir. Âşık ilhâm ile amel eder. Akıllı, vesveseye meyl eder. Âşık, zevkinden hâl ehli olup, gayretinden dili lâl olur. Akıllı ise, harf, ses ve sözlerle durmadan konuşur durur. Beyt:

Aşkın kelâmı Hakk-ı yakindir verir safâ,
Aklın hadisi hile vü mekr ü füsûn olur.

Aşk sözü, Allah'a yakîn hâlidir, esenlikler verir. Akıl ise hile, aldatmaca ve füsûndan öte geçemez.

Herkes bir tarafa dönmüştür. Âşık, tarafı olmayana dönmüştür. Akıllı, halkın avı olur. Âşık aşkın avı olur. Akıllı, nefsin lezzetleri ile mesrûr olur. Lâkin canı, beden zindanından incinir ve huzûrsuz olur. Âşık, tabiat lezzetinden kurtulmuştur. Rûhu aşk şarabının sarhoşu olmuştur. Âşıkın zikr ü fikri, daim Allah'dır. Arzusu, yalnız o dergâhdır. Hakk'ın lûtfu kahrında gizlenmiştir. Âşık, O'nun kahrından şerbet tadı almıştır. Akıllı, kahrından kaçıp onda olan lûtfundan mahrum kalmıştır. Beyt:

Aşktır kâşif-i esrâr-ı hakâik mutlak,
Akl hâriçtir açılmaz, ona esrâr-ı derûn.

Aşk, mutlak gerçeklerin sırlarının ortaya koyucusudur. Akıl ise onun dışında kalır ve ona derinlerdeki sırlar açılmaz.

Âşığın yeme ve içme iştihası tutulmuştur. Zira aşk ona can kuvveti olmuştur. Her pislikten pâk olup, vahdet şarabı ile dolmuştur. Âşığın içi, şarab ve güzelinin zevki ile dolmuştur. Onun bu zevk ve safâsına, kendinden geçmesi şahiddir. Şarabı, tatlı, sarhoş etmez, tahûr ve helâldir. Güzel ise Kadim ve Bizevâl Cemâli Binazir ü Lâyezâldir. Beyt:

HAKKI çü verdi menzil-i ma'şûkdan nişân,
Ey âşıklar dildedir ol, nereye gidersiniz.

Ey Hakkı! Aşk ma'şûkun menzilinden nişan verdi. Ey aşk ehli! «Nereye gidiyorsunuz!» sorusu gönüldedir.

Âşık, aşk çevgânının topu olur ve aşk meydanının Rüstem'i olur. Âşık, aşk gamı ile merdâne, cihan ehlinden bigânedir. Hakk ile enis, aşk ile bir yerdedir. Kıt'a:

1. **Aşktır yâr-ı gâr-ı her âşık,**
   Dilde dildâr cânda cânândır.
2. **Aşk baba-yı cümle âlemdir,**
   Her işi halka lütf ü insândır.
3. **Buldu aşk ehli devlet ve rahat,**
   Ki kamu şuğl onunla âsândır.

1. Her âşığın yâr-ı gârı (mağara dostu) *aşktır. Gönülde sevgili, canda sevilendir.*

2. Aşk bütün âlemin atasıdır. O'nun her işi halka lûtuf ve ihsandan ibarettir.

3. Aşk ehli iyi talih ve rahat buldu ki, bütün işleri O'nunla kolaylaşmıştır.

Hakk âşığı olanın sözü, işi ve düşüncesi, doğru ve sâftır. Uyanık kalbi yanılma ve hatâdan uzaktır. Âşık, aşk deryasının dalgıcıdır. Aşk sahrasının kartalıdır. Aşk sırlarının mahzenidir. Kalbi, aşk nûrlarının doğduğu ufuktur. Âşıkın himmeti herkesten yüksektir. Çünkü arzusu, yalnız Mevlâdır. Akıllı, dünya işleri ile uğraşır. Âşık gizli sırlara dalmıştır. Âşık insani sıfatlardan kurtulmuştur. Onun için uygun sıfat iclâlidir. Âşığın canı, can denizine gömülüdür. Bir damla iken, uçsuz bucaksız bir deniz olur. Âşıkın her muradı, kendi kalbinde hâsıldır. Kendinden dışarıya meyli ve ihtiyacı yoktur. Âşığın firâkı, vuslat ve likadır. Âşık ma'şûkundan nerede cüdâdır. Akıllı, lezzet ve sürûru bağ ve bostanda bulmuştur. Âşık zevk ve huzûru, gönül ve rûhda bulmuştur. Akıllının yeri su ve toprak dünyası, âşığın makamı, gönül ve rûhun içidir. Nazm:

1. **Perde-i cân içre aşkın nice bin envârı var,**
   Hüsn-i aşk-ı pâk ile âşıkların bin kârı var.

2. Akıl der ki şeş cihetten taşra cânın yolu yok,
Aşk der, vardır yakın yol, nice bin seyyârı var.
3. Akıl bu bâzârı görmüş eylemiş bey' ü şirâ,
Hem bu bâzâr içre aşkın başka bir bâzârı var.
4. Derd-keş âşıkların gönlünde yüz bin zevk olur,
Tîre-dil âkılların kalbinde bin efkârı var.
5. Akıl der, rûh-ı fenâya gitme kim pür-hârdır,
Aşk der, vardım fenâya, nice bin gülzârı var.
6. Aşkdır, ey âkil, varlık perdesin ref' eyle baka,
Kim gönülde seyr edersin Cennet ü enhârı var.
7. Aşk-ı Hakk, HAKKI, güneştir ebr-i harf içre nihân,
Çün zuhûr eyler huzûrunda kimin güftârı var.

1. Can perdesi içinde aşkın binlerce nûru yer edinmiş. Pâk aşkın güzelliği içinde âşıkların binlerce işleri var.

2. Akıl der ki, altı yönden dışarıya canın yolu yoktur. Aşk der ki, bunun yakın bir yolu vardır ve bu yolda binlerce yolcu yürümektedir.

3. Akıl bu pazarı görmüş ve alış-veriş yapmış. Bu pazar içinde ise aşkın başka bir pazarı vardır.

4. Dertli âşıkların gönlünde yüzbin zevk olur. Karanlık gönüllü akıllıların kalbinde ise binlerce efkâr vardır.

5. Akıl der ki, Fenâfillâh yoluna gitme ki dikenlerle doludur. Aşk da der ki, Ben oraya gittim, onun binlerce gülbahçesi var.

6. Aşk der ki, ey akıl! Varlık perdesini kaldırıp şöyle bir bak, ki gönülde Cenneti ve nehirlerini seyredersin.

7. Ey Hakkı! Hakk aşkı bir güneştir ki harf bulutları içinde gizlidir. Her kimin sözü varsa, O'nun huzûrunda ortaya çıkar.

Âşığın kolu kanadı aşktır. Başlangıcı, matlûbu, sonu aşktır. Âşığın gözünün nûru aşktır. Kalbinin sürûru aşktır. Âşığın rûhu, parlak güneştir. Âlem, onun gözünde gülşendir. Âşık, aşk ile, her muradını almıştır. Akıllı, akılla mahcub kalmıştır. İnsanın aklı, can gözüne perdedir. Onunla aşkın sırları ona örtülüdür. Rûh, aşk şarabı ile sarhoş olunca, akl hayran olup, gizli sırlar, rûha âşikâr olur. Kıt'a:

Sâki, getir o bâdeyi, bu çend ü çün niçin,
Ol bahr-ı aşktan ki, komaz dilde çend ü çün.
Benden beni halâs kılıp akl elinden al,
Kim ilm-i aşkı fehm edemez akl-ı zû-fünûn.

Ey içki sunan! Bu çend ü çün (ne kadar, niçin) *için o bâdeyi aşk denizinden getir ki gönülde çend ü çün endişesi bırakmaz. Beni benden kurtarıp aklın elinden al ki, aşk ilmini ilimler sahibi akıl bile tam anlayamaz.*

İnsanın aklı, o parlak güneş ile dil ve can arasında kara bulut olmuştur. Onun için dil ve can bu beden toprağında perdeli ve şaşkın kalmıştır.

Hakk Teâlâ'nın aşkı, âşığın kalbinde fırtına gibi eserse, bu akıl bulutları aradan kalkar, rûhun ma'şûku, parlak güneş gibi, gönül semâsında rûha âşikâr olur. Rûh O'nunla şâd olur. Güzelliğine hayrân olur. O'nu senâ eder. Gülün karşısında güzel sesli bülbül olur. Beyt:

Eser aşkın yeli eshâra karşı,
Öter bülbülleri gülzâra karşı.

Aşkın yeli seherlere karşı eser durur. Gül bahçesine karşı da bülbülleri öter.

Aşk ilmi ile meşgul olan âşığın kalbinde aşkın yelleri eser. Çünkü aşk ilmi, onun can gözünü açıp, dünyadan rağbetini keser. Akıl, ancak tedebbürle tefekkür eder, düşünür. Âşık ise, hayranlıkla tezekkür eder, hatırlar. Aklın işi tekellüfle teessüfdür. Aşkın şanı, sevişmekle ülfettir. Akıllı ancak ictihâd ile istinâd eder, âşık mebde ve meadına doğru gider. Vedûd'un aşkı, her faydanın aslı, her şühûdun esasıdır. Nazm:

1. **Devlet-i aşkı bul ki, sermed olur,**
   İzzeti bi-nihâye vü hadd olur.
2. **Kim ki ser-mest-i câm-ı aşk değil,**
   Ger Eflâtun olursa hem redd olur.
3. **Aşksız ömrün eyleyen âhır,**
   Mevtten sonra hârdır ol redd olur.
4. **Akl-ı cüz akl-ı külle düşmandır,**
   Dost olan akl-ı külle es'ad olur.
5. **İlimden aşk-ı pâk fâriğdir,**
   Sumt-ı hayrette ol maûd olur.
6. **Hıfz-ı akl oldu, nakl ü bahs ü kıyâs,**
   Cümlesi ders-i aşka ebced olur.
7. **İlm-i aşkın hemân bir âyetinin,**
   Şerh ü tefsiri bin mücelled olur.
8. **Ehl-i nefs oldu aşktan mahrûm,**
   Ehl-i dil aşk ile müebbed olur.
9. **Ömrünü, HAKKI, aşka sarf et kim,**
   Âşıkın ömrü bi-hadd-i va'd olur.

1. Aşk devletini bul ki o ebedî olur. Onun yüceliği sonsuz ve sınırsız olur.

2. Aşk canıyla kendinden geçmeyen kişi eğer Eflâtun bile olsa makbul değildir.

3. Ömrünü aşksız tüketen kişi ölümden sonra da eşektir, reddolunur.

4. Akl-ı cüz'î akl-ı küllîye düşmandır. Akl-ı külle dost olan kutlu olur.

5. Pâk aşk, ilimden vazgeçer. O, suskunluk ve kendinden geçmekle kazanılır.

6. Nakil, bahis ve kıyas aklı korumaktır. Bunların hepsi aşk dersine a-b-c olur.

7. Aşk ilminin bir tek kuralının şerh ve tefsîri binlerce cilt tutar.

8. Nefislerinden vazgeçemeyenler aşktan mahrum oldular. Gönül ehli ise aşk ile sonsuzluğa erer.

9. Ey Hakkı! Ömrünü aşka harca ki âşığın ömrünün vâdesi sınırsız olur.

YİRMİBİRİNCİ NEVİ: Aşkın hâlini, kerâmetini; âşığın hararet ve melâmetini; ma'şûkun rahat, örtülü ve selâmet olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, aşk, muhabbetin sonudur, en ileri şeklidir. Hakk'ın, dostlarına hidâyet ve inâyetidir. Dilberler, âşıkları can ile aramışlardır. Her ma'şûk, elbette aşığına şikâr [av] olmuştur. Susayan, suyu ararsa da, su da susayanı ister. Aşk can ve gönülde nûr üstüne nûrdur. Gelin ve damat misali onda örtülüdür. Aşkda sükûn ve karar yoktur. Aşk ateşi, âşığı yakmıştır. Onun için o fikir ve ibareleri bırakmıştır. Âşığın kalbine sırlar gelir. Onda söz ve görme birbirine karışmış olur. Aşkın meşrebi, her meşrebden ayrıdır. Âşığın meşrebi vahdet, mezhebi Hüdâ'dır. Aşk, uzağı gören bir yârdır ki, tanımadığını âşinâ, uzağı yakın eder. Aşk, kâmil bir üstaddır. Onunla yüzbinlerce rûhla birleşmek olur. Âşık, kendini hakir ve zelil eder. Onunla ma'şûka ta'zim ve tebcil eder. Âşık, aşk ile yaşar. Değişik zamanlara kul olmaz. Âşığa derd ve gam helvadır. Bunlar akıllıya belâdır. Nazm (tercümedir):

Mü'minler derler ki Cennet eserleri, Güzel eyler o çirkin sesleri.
Biz hepimiz Âdem'in eczâsıyız, Cennette hoş sesleri işitmisiz.
Gerçi bize şübhe suyu döküldü, Ondandır aklımıza azlık geldi.
Bundan âşıklara gıdadır semâ', Çünkü olur onda hayâli ictimâ.

Âşık güzel yüze, pervâsız bakınca, ağlar. O ceylânı başı boş ve sahibsiz sanıp, ona hayrân olur. Bir de ne görsün, onun gamzesi oku göğsüne gelmektedir. Böylece, ona şehvetle bakmaktan mâni olur. Âşığın üstadı, yârın güzelliğidir. Ma'şûkun yüzü ona defter, ders ve tekrardır. Beyt:

Bana bir ilim keşf oldu, senin hüsnün kitâbından,
Ki yüz bin akl âcizdir, onun bir fasl ü bâbından.

Bana Senin güzellik kitabından bir ilim keşfoldu ki, onun bir bölüm veya kısmını anlamak için bile yüzbinlerce akıl âciz kalmıştır.

Allahü Teâlâ'nın hikmeti, kazâ ve kaderde bizi birbirimize âşık ve mâ'il kılmıştır. İki beden birbirinden uzak olmuşsa da, gönülden gönüle yakınlık vardır. Öyle ki, her ân birbirlerini bulmuştur. Nitekim iki lâmbanın yerleri ayrı iken, ışıkları karışmıştır. Kavuşmak isteyen âşığın, ma'şûku da âşıktır. O da ona kavuşmak ister. Lâkin âşığın aşkı bedenini hasta ve zayıf eder. Ma'şûkun aşkı ise, kendisini toplu ve lâtif eder. Bir gönülde şimşek gibi parlayan yâr muhabbeti varsa, inan ki onda muhabbet güneşi de vardır. Ma'şûk olan bedenin sûreti değil, rûh mânâsıdır. Çünkü ölüm zamanında, mânâsız olan o sûret, cansız olunca işe yaramaz. Öyleyse sûret âşıkları şâki, mânâ âşıkları ise said ve hakîk'dir. Gönül tabibi olan dilberler, kendi hastalarını sormak isterler. Eğer duyulur diye ar eder ve kaçınırlarsa, bir bahâne ile haber ederler. Yoksa onları hatırdan çıkarmayıp tahayyül ederler. Zira hiçbir ma'şûk yoktur ki, âşıktan habersiz olsun.

Eğer senin kalbinde Allahü Teâlâ sevgisi iki kat olmuşsa, muhakkak ki, O da seni sevmiştir. Zira bir elin sesi çıkmaz. Susayan su diye ağlar; su da susayan nerede diye çağlar, canımızdaki bu susuzluğun nasıl olduğu bilinmez. Biz O'nun için mevcuduz, O, bizim içindir. Âlemde insan, hayvan, bitki, cemâd ne varsa, hepsi muradına kavuşmayan âşıklardır. Bî-murad olanlar, muradına gider. Muradı olanları onlar cezb ederler. Kehribâ müstağni şeklinde âşıktır. Çer çöp, uzaktan O'na doğru çekilir, gider. Ma'şûkun meyli herkesten gizlidir. Âşığın aşkı, bin davul ve zurna iledir. Ma'şûkun kalbinde, her ân âşıktır. Mevlâ'ya âşık olan; gölge gibi, güneşle yok olur. Hakk âşığı, sivrisinek ve havaya benzer. Kuvvetli rüzgârla işi sona erer. Aşkın sonu, ma'şûk ile bekâ ise de, âşığın bekâsının bidâyeti, kendinden fâni olmaktır. Aşkın fazileti insanı daha faziletli kılmıştır; bu nefsin ve cahilliğin zulmü ise, aşk ile daha zalim ve cahil etmiştir. Nitekim tavşan nefsine zulm edip arslana karşı gitmiş, cahilliğinden seve seve onu kucaklamıştır. Yahut zavallı bir pervâne kendini ateşe atmıştır. Lâkin insan bu zulm ile, her adle ve bu cahillikle her ilme kavuşmuştur. Çünkü gökler, yer ve dağların yüklenmekten kaçındığı emânetin altına girmiştir. Nazm:

1. **Aşktır, vâsıta-i vuslat-ı yâr**
   Aşktır râbıta-i kurb-ı nigâr.
2. **Âdemi mihr-i Hüdâ-yı müteâl**
   Mihr-i bâlâya çeker jâle misâl.
3. **Aşk ile zâil olur zulmet-i cân**
   Nitekim mihr ile tefrik cihân.

4. Aşk olur sîne-i âşıkta sürûr
Aşk olur dîde-i gam-dîdede nûr.
5. Birbirine bu vücûd-i insân
Oldu âyine-i aşk-ı Yezdân.
6. Aşk-ı yâr arada bir sûrettir
Ol heman vâsıta-i vuslattır.
7. Ârif kaale: «Leaşku'l-insân
Cezbetün min cezebâtu'r-Rahman».
8. Aşk-ı Mevlâ'ya o kim mâil olur
Subh-ı sâdık gibi sâfi dil olur.
9. Yolunu pâk eder ırmağ gibi
Söylemez, söylemeden dağ gibi.
10. Hâne-i cânın eder nûrâni
Vâridât-ı kıbel-i Rahmânî.
11. Kadeh-i sâki-i bâkiden içer
Bâde-i aşk-ı Hüdâ ile geçer.
12. Ne sorarsan sana tefsir kılur
Ney gibi cümle makâmâtı bilir.
13. Âleme şâh olanın otâğı
Görünür ona örümcek ağı.
14. Âlem-i vahdeti idrâk eyler
Gayriden hâtırını pâk eyler.
15. Eylemez ziynet-i dünyaya nazar
Kendine kendisinin derdi yeter.
16. Hürrem eyler onu dâim dem-i aşk
Gönlü eğlencesi olur gam-ı aşk.
17. Âşık ol, uyma avâmın sözüne
Aşktır nûr-i ziyâ cân gözüne.
18. Cân gözün açsa vücûd-ı insân
Hâil olmaz ona bu kevn ü mekân.
19. Mağrib ü maşrıkı seyrân eyler
Kalbi ervâh ile cevlân eyler.
20. İşitir ehl-i semâ âvâzın
Açmaz amma ki velâyen râzın.
21. Aşk ile kâmil olan ehl-i fenâ
Söyleşir Hızr ile bîharf ü sadâ.
22. Nice vasf eyleye aşkı vassâf
Ki anın dâmenidir hulle-i Kaf.
23. Mevlevi misli felek, eyle nazar
Durmayıp hâlet-i aşk ile döner.

24. Subh-ı sâdık yakasın çâk eyler
Ârif olan bunu idrâk eyler.
25. Oldu çün silsile-i aşk ile bend
Sular ağlar, inler kûh-i bülend.
26. Mest-i lâ-ya'kıl olur her bülbül
Çâk eder cübbesini lâle vü gül.
27. Cism-i bi-aşka demiştir uşşâk
Şem'asız hâne vü ateşsiz ocak.
28. Kân-i âyine-i kevneyn olalım
Aşk ile tâ ser ü pâ ayn olalım.
29. İdelim mihr-i Hüdâ'yı maksûd
Bulalım zerre-veş, O'nunla vücûd.
30. Aşktır âşıka mânend-i Burak
Olmaz anınla ana menzil ırak.
31. Aşk ile rûh bulur Hakk'a vusûl
Mûcib-i kat-ı menâzil olur ol.
32. Câm-ı aşk ile olan pür-hâlet
Kesb eder kendine nûraniyyet.
33. Her dem, ey Hayy-i Hüdâvend-i aziz
Ver bana derd-i muhabbet-âmiz.
34. Gönlümü hâmil-i esrâr eyle
İzzet-i aşka sezâvâr eyle.
35. Ey kamu âşıka ma'şûk u merâm
Canıma aşkın enis eyle müdâm.

1. Sevgiliye kavuşmaya vasıta, aşktır. Sevgiliye yakınlaşma bağı da aşktır.

2. Yüce Allah'ın sevgisi insanı bir çiğ tanesi misali, yükseklerdeki güneşe çekiverir.

3. Can karanlığı aşk ile giderilebilir. Tıpkı karanlık cihanın da güneş ile aydınladığı gibi.

4. Aşk, âşıkın bağrında sevince dönüşür. Aşk, gam görmüş gözde nûr olur.

5. Bu insan bedeni, birbirine Allah aşkının bir aynası oldu.

6. Sevgilinin aşkı arada bir sûrettir. Gerçek aşk ise bir vuslat aracıdır.

7. Ârif dedi ki: «İnsan uşkında Rahman olan Allah'ın cezbelerinden bir cezbe mevcuttur».

8. Mevlâ aşkına yönelen kişi gerçek sabah aydınlığı gibi pırıl pırıl olur.

9. Yolunu, ırmaklar gibi pâk eder. Karşısındaki dağ kadar söylemeden o tek kelime söylemez.

10. İlâhî yönelişler onun can evini nûrlandırır.

11. Sonsuzluk sâkisinin içkisinden içer. Allah aşkının bâdesi ile geçinir.

12. Her ne sorarsan sana açıklayıverir. Ney gibi bütün makamları bilir.

13. Âlem padişahının otağı ona bir örümcek ağı kadar değersiz görünür.

14. Vahdet âlemini idrâk eder ve başka şeylerden hatırını temizler.

15. Dünya ziynetine dönüp bakmaz. Çünkü kendi derdi zaten kendine yeter.

16. Aşk ânı onu daima sevinçlendirir. Aşk üzüntüsü onun gönül eğlencesi olur.

17. Ey kişi! Âşık ol. Kara cahil halkın sözüne uyma. Çünkü can gözü için ışık nûru aşktır.

18. İnsan vücûdu can gözünü açarsa bu dünya ona engel teşkil edemez.

19. Mağrib ve maşrıkı seyrân eder. Kalbi rûhlar ile gezinir.

20. Gök ehli melekler onun sesini işitirler ama o velîlik sırrını yine de kimseciklere açmaz.

21. Aşk ile olgunlaşan ölümlü bir kul, ölümsüz Hızır ile harfsiz ve sessiz konuşur.

22. Açıklayıcı aşkı nasıl anlatsın, ki o aşkın eteği Kaf dağının doruğudur.

23. Bak ki felekler bile Mevlevî dervişleri gibi durmadan dönerler.

24. Subh-ı sâdık (gerçek sabah, ilk aydınlık) *yakasını bu yüzden den yırtar. Bunu da ancak ârif olanlar anlar.*

25. Aşk bağı ile birbirine yaslanan dağlar bu yüzden inleyip su gibi ağlarlar (seller olur).

26. Her bir bülbül, kendinden geçen aklını yitirmiş âşık olurlar. Lâle ve gül de bu yüzden yakalarını yırtarlar (açılırlar).

27. Âşıklar, aşksız bedenler için, «mumsuz ev ve ateşsiz ocak» demişlerdir.

28. İki cihanın ayna hazinesi olalım. Aşk ile baştan ayağa göz kesilelim.

29. İlâhî aşkı amaç edinelim de zerre gibi onunla vücûd bulalım.

30. Aşk, âşık için Burak gibidir. Onunla âşığa hiç bir yer ırak değildir.

31. Rûh aşk ile Allah'a kavuşur. O, bütün menzillerin katedilmesine mucip olur.

32. Aşk kadehiyle kendinden geçen kişi kendine nûrânîlik kazandırır.

33. Ey Diri olan Yüce Allah. Bana sevgiden dolayı dert ver.

34. Gönlümü sırların yüklenicisi eyle de aşk yüceliklerine beni eriştir.

35. Ey bütün âşıkların Ma'şûku ve meramı! Aşkını canıma daima dost eyle.

YİRMİİKİNCİ NEVİ: Allah sevgisinin gizli sırlarını ve yüksek şanını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, insanın aklı olan akl-ı cüz'î, Allah sevgisi işinde hayrandır. Aşkın yetmişiki divâneliği vardır. İki âlemden bigâneliği vardır. Aşkın, kendisi gizli, hayreti âşikârdır. Âşıkların canları onun hasretinde intizardadır. Allah aşkı yokluk denizidir. Aklın onda yürüyecek ayağı kırıktır. Hakikat şarabıdır. Her dostun sâkisi de odur. Kıt'a:

1.	**Aşkın şerabın ver bana** **Endişelerden kıl rehâ**	**Tâ kalmasın havf ü recâ** **Mest eyle meyden sâkıyâ..**
2.	**Nân istemem, âb istemem** **Yârân ü ahbâb istemem**	**Âsayiş-i hâb istemem,** **Aşkın meyidir pes bana.**

1. Bana aşkın şarabını ver, tâ ki ümit ve korku kalmasın. Ey sâki! Aşk içkisiyle beni mest eyle de beni şu endişelerimden kurtar.

2. Ekmek istemem, su istemem. Uyku rahatlığı da istemem. Sevgili ve dost da istemiyorum. Bana aşk içkisi yeter.

Aşk başlangıçta âşık ile kanlıdır; şâyet kaçarsa o hakiki âşık değildir. Aşk istilâ ve hışm eyleyince, âşığın gözünde, her lâtifi çirkin gösterir. Aşk, yemekli veya yemeksiz, âşığın gıdasıdır. Vücûd ile bend olmaz. Sâdık olan âşığın vücûd ile işi yoktur. Onun, sermayesiz kârı çoktur. Âşıklar, 'ademde [yoklukta] çadır kurmuşlardır. Yokluk gibi tek sıfatlı ve bir şey olmuşlardır. Âşık, ölmeden önce ölmüştür. Bitmiyen aşk ile ebedi hayat bulmuştur. Âşık kırık olur. Gam ve üzüntü ile bağlı olur. Âşığın sürûru zül ve telefdedir. Nitekim akıllının huzûru izzet ve şerefdedir. Nazm:

1. Bir zamandır ki, gam-ı aşk benim dînimdir,
Elem ü hüznü sürûr-i dil-i gam-gînimdir.

2. Şahne vü mîr ile ol kim bizi tahvîf eyler,
Bilmedi menzil-i sultan dil-i miskînimdir.

3. Aşk imiş ehl-i vücûdun garazı ey HAKKI,
Hâr-ı râz-ı gam ü derdi gül ü nesrinimdir.

1. Hayli zamandır aşk derdi benim dinim olmuştur. Onun elem ve üzüntüsü, gamlı gönlümün sevincidir.

2. İnzibat ve âmirle bizi korkutmakta olanlar bilmiyorlar ki padişahın menzili benim şu miskin gönlümdür.

3. Ey Hakkı! Vücûd sahiplerinin isteği aşk imiş. Onun üzüntü ve sıkıntılarının gizli dikenleri ise benim gül ve fesleğenimdir.

Akıllının tâati kerahat ve ıztırar [güçlük] iledir. Âşıkın tâati sevgi ve ihtiyâr iledir. Bunların Hakk'a muhabbeti illet [bir sebep] içindir. Onların muhabbeti halis hullet [dostluk] içindir. Bunlar da onlar da tâliblerdir. Hakk Teâlâ hepsini kendine câzibtir, çekmektedir. Lâkin âşıklar derd ve gam zehrini bal ve şeker bulur. Mihnet ve elem kuyusunda hürrem ve şâd olurlar. Zül ve hakaretten zevk ve lezzet alırlar. İzzet ve makam aramaktan kurtulurlar. Nazm:

1. Âşık rehin-i mihr ü vefâdır bilâ hilâf,
Ârif karîn-i sıdk u safâdır bilâ hilâf.

2. Akl-ı bahâne-cûya âkıl eyler iktidâ,
Âşık enis-i renc ü belâdır bilâ hilâf.

3. Sen aşka yoldaş ol ki, anı dilde bulanın,
Elbette hazzı üns ü likadır bilâ hilâf.

4. Bahr-ı muhabbet içre cihan bir sefinedir,
Ol bahr su değildir havadır bilâ hilâf.

5. Aşkın demiyle dolsa, gönül hayy olur müdâm,
HAKKI, bu aşk vasf-ı Hüdâdır bilâ hilâf.

1. Hiç şüphesiz âşık, sevgi ve bağlılık rehinidir. Yine ârif de şüphesiz doğruluk ve esenliğin yakını sayılır.

2. Bahane arayan akıllara akıllılar uyar. Âşık ise eziyet ve sıkıntının dostudur şüphesiz.

3. Sen aşka yoldaş ol ki onu gönlünde bulanın elbette tek zevki Allah'ın yüzüne yakınlıktır.

4. Cihan, aşk denizi içinde bir gemidir. O deniz de hiç şüphesiz su değil hevâ (hava veya heves) *dır.*

5. Eğer gönül aşk şarabıyla dolarsa devamlı diri olur. Ey Hakkı! Bu aşk da Allah'ı vasfetmektir. Şüphesiz.

Aşk, Âdem atamızdan bize mirâs kalmıştır. Zekilik, kalbe şeytan vasıtası ile gelmiştir. Zekilik, denizde seyahat olup, rûhu helâk eder. Aşk ise, âşıklara Nûh aleyhisselâmın gemisi gibidir. Aklın zekiliği zan ve haberdir. Aşkın hayreti ayn-ı nazardır. O hâlde aklı aşka kurban edenin ma'şûkun vechine hayran olması normaldir. Aşk ile akl-ı cüz'i biçâre olur. Nitekim sabah olunca kandil âvâre [boş] olur. Zira akıl zabtiye memuru, aşk ise ulu sultandır. Akıl gölge, aşk parlayan güneştir. Nazm:

1. Gönülden hacc-ı aşka var, ki oldur kıble-i her cân,
Refik-ı akl ü fehm olma ki, onlardır sana düşman.

2. Cihân kervânsaraydır geldi bin cân gitti derd ile,
Ko hüzn ü hasreti gel dilde hüsn-i aşka ol hayrân.

3. Gözün yum zâhir-i eşyâda tazyi' etme ol nûru,
Ki tâ bâtında lübb-i âlemi hoş kılasın seyrân.

1. Gönlünden aşk haccına git ki, her canın kıblesi o gönüldür. Akıl ve anlayışa arkadaş olma ki onlar sana düşmandır.

2. Cihan bir kervansaraydır. Binlerce can geldi ve hepsi dertler içinde gitti. Hüzün ve ayrılığı bırak, gel sözünü dinle de aşkın güzelliğiyle kendinden geç.

3. Gözünü yum. Eşyayı dıştan görerek o nûru boşa harcama, ki içte âlemin özünü güzelce seyran edebilesin.

Âşığın derdi de, neş'esi de ma'şûktur. Her hizmetinin ücreti, karşılığı O'dur. Ma'şûkundan, başka şey isteyen âşık, âşık sayılmaz. Çünkü o nefs ve hevâya mâildir. Zira Allah aşkı bir ateştir. Âşığın kalbinde mâsivâ bırakmaz, hepsini yakar. Aşksız olan ömür bedene büyük yüktür. Hakk'dan gayb olmak hâzır olan ölümdür. Aşkın yüz naz ile kibri olur. Aşk, ancak yüz ateş ile ele gelir. Nazm:

1. Oldur ki aşk şive-i nâz ibtidâ eder,
Âşık heman ana dil ü cânın fedâ eder.
2. Âzâd olur, cihânda hayât-ı ebed bulur,
Ol cân-ı mu'tekid ki, O'na iktidâ eder.
3. Dostun murâdıdır, bizim ancak murâdımız,
Âlemde her ne olsa, çün anı Hüdâ eder.
4. Âşık bulur cefâyı vefâ, dilde aşk ona,
Cevr ü cefâ ederse, ol zevk u safâ eder.
5. Zulmette kalma, kalbine gel, nûr-ı aşkı bul,
HAKKI, ki mihr-i aşkı seni pür-ziyâ eder.

1. Aşk odur ki, naz işvelerinin başlangıcıdır. Âşık ise gönül ve canını O'nun uğrunda fedâya hazırdır.

2. O inanmış can ki aşka uymakla cihandan kurtulup ebedî hayata kavuşur.

3. Bizim isteğimiz ancak dostun isteğidir. Çünkü âlemde her ne olursa şüphesiz onu Allah öyle yapar.

4. Âşık cefâlar çeker. Aşk ise onun için gönlündeki vefâdır. O, çektiği eziyet ve cefâlar ölçüsünde zevk ve safâ etmiş olur.

5. Ey Hakkı! Kalbine gelip aşk nûrunu bul da karanlıklarda kalma ki aşk güneşi seni aydınlıklarla donatır.

Allah aşkı vefâ madenidir. Âşıkın kalbi onunla safâ içindedir. Aşkın kemâli, ölüm ve fenâdır. Fâni âşık, kendini cânânı sanıp, tâzim ile utanıp, sürûr ile muhabbet eylemek onun şânıdır. Nazm:

1. Eder uşşâkı ol aşk fâni bu vücûdundan,
Pes andan bahş eder kendi vücûdun ayn-ı cûdûndan.

2. Vücûdu aşk olandır Levh-i mahfûz, ondadır her şey,
Bilen demez, deyen bilmez ol esrârı vücûdundan.

3. Gedâ kim derbeder olmuştu şey'en lillâh der iken ol,
Görünür tâ ki ol genc-i nihân delk-i kebûdundan.

1. Aşk, âşıkları bu vücûdlarından ayırır, yok eder, de sonra kendin vücûdunu cömertliğiyle onlara bağışlar.

2. Vücûdu aşk olan kişi Levh-i mahfûzdur ve her şey onda mevcuttur. Bunu bilenler söylemez, söyleyenler ise bilmez. Bu bir sırdır gizli zikirlerde ortaya dökülmez.

3. «Allah için bir şeycik!..» diye dilenci, kapı kapı dolaşır olmuştu ama aslında onun o yamalı hırkasının altında gizli hazineler görünürdü.

Aşkın yüzbin kanadı vardır. Her biri Arşın üstünden yerin altına kadardır. Allah aşkı, vesvese ve cidâlin ağzını bağlar. Aşk ile nefs-i nâtıka lâldır. Hakk'a âşık olan, O'ndan başkasına yüz dönmez. İyisini, kötüsünü aramayıp aşka uyar. Onunla ma'şûkun rızâsını bulur. Hakk aşkı, âşıkların piridir. Her ümidsizin yardımcısıdır. Âlemdeki işlerin nizâmı O'nun tedbiridir. Nazm:

1. Biz aşk-zâdeyiz ki o demdir yemm-i Hüdâ,
Etfâliyüz ya nice gidip eyleriz nidâ.

2. Ol mâderin südün içeriz dembedem müdâm,
Ol şark u garbdan yer ü gökden verir gıdâ.

3. Hem şehr ü hem beyâbanda biz anınla hemrehiz,
Cândır gulâm-ı mâder meh-rûy u hoş-likâ.

4. Dil şehr olur çü cânlara ol mahr olur ıyân,
Dil hânümândır eylese halvet o dil-rübâ.

5. Çün bağbân-ı ravza-i her cân u dil O'dur,
Bulmuş revânı Hakkı o sâkiyle hoş-bekâ.

1. Biz Allah'ın bir okyanusu olan aşkın çocuklarıyız. Küçük çocuklar olduğumuz için ya nasıl gidip O'na seslenebiliriz.

2. Biz, doğu-batı, yer-gök her bir yerden gıda veren o aşk anasının südünü içer, devamlı onunla besleniriz.

3. Gerek şehirde, gerek çölde biz O'nunla yoldaşız. Canımız da O ananın ay yüzlü, güzel alınlı bir hizmetkârıdır.

4. Gönül canlara şehir olunca o güneş ortaya çıkar. Eğer o gönüller kapıveren aşk halvet eyleyecek olsa gönlümüz ona bir yuva olur.

5. Her can ve gönül bahçesinin bekçisi O olduğu için Hakkı da, O sâki ile devamlı kalacak bir yurt bulmuştur.

Âşıkın mezhebi [yolu] yok olmaktır. Âşık kendi varlığından merdûd olur. Aşk ile mevcûd olur. Aşk ve ar bir gönülde bir arada

olmaz. Âşıkın, insanlarla bir işi kalmaz. Aşk, hâkim bir kahhârdır ki, âşık ona hızlı hizmetkârdır. Aşk bir aslandır, âşık onun avıdır. Aşka av olanlar, kendi nefislerinden kurtulmuşlardır. Aşk esen bir yeldir. Âşıkları önüne katmıştır. Aşk coşkun bir seldir. Âşıklar ona can atmıştır. Nazm:

1. Geldi ol ceyhûn ki, andan nüh felek cevlân eder,
Geldi ol mihr ki mâh ü zühreyi hayrân eder.
2. Geldi ol çevgân-ı rûhânî ki, deşt-i rûhda,
Her taraftan bin gönül topun revân gerdan eder.
3. Kim ki, ondan hırka giydi varlığın hark eyledi,
Kim ki, O'ndan lokma yer, ol dem anı Lokman eder.

1. O coşkun akan nehir (aşk) *geldi de ondan dolayı dokuz kat felek dönüp durmakta. Yâni o güneş geldi de Ay ve Çobanyıldızını kendine hayran bıraktı.*

2. O rûhânî çevgân geldi de rûh çölünde her bir yandan bir gönül topunu vurup oradan oraya fırlatmakta.

3. Ondan (aşktan) *hırka giyen kişi varlığını yaktı sayılır. Ondan lokma yiyen kişiye de Lokman'lık erişir.*

Âşıkın kimseyle işi olmaz. Kendi kalbinin dışında bir şey bilmez. Onun hâli Ma'şûkuna itaattir. Beyt (tercümedir):

Dünya mülkü ten-perverlere helâl,
Biz köleyiz, melik aşk-ı zül-celâl.

Âşık, aşkla yaşamak ister, can istemez. Aşk şarabı ister, su ve ekmek istemez. Âşık kendi vücûdundan geçmiştir. Kalbi aşk şarabı ile dolmuştur. Ne zaman ki kalb destisinden bu şarab sızar, aşktan bir nokta ona bir kitab olur. Nazm:

Noktası bir kitabdır aşkın — Zerresi âfitâbdır aşkın.
Gark olur katresinde kevn ü mekân — Gizlenir zerresinde her dü cihân.
Aşk-ı pâk ile âdem âdem olur — Mürşid-i kâmil-i mükerrem olur.
Aşktır nûr-i dîde-i uşşâk — Aşktır sâlike refîk u burâk.
Dilde aşkın zamiri muzmerdir — Zât-ı insan aşka mazhardır.
Her kim olduysa aşk elinde esir — Gayre râci' gerekmez onda zamir.
Aşk divâne eyler insanı — Kesmek için alâkadan anı.
Oldu zirâ taallûk-ı dünya — Mâni'-i üns-i Hazret-i Mevlâ.
Abd olan aşka şâh-ı âlem olur — Aşk derdiyle şâd ü hürrem olur.
Âşık olan tevekkül ehli olur — Vara vara mertebesini bulur.
Bir gü nola ki, keşf olup esrâr — Aşk ile can gözün edip bîdâr.
Feth olup hep hakâik-ı eşyâ — Keşf olur perde-i Cenâb-ı Hüdâ.
Kılsa bir noktaya eğerçi nazar — Ondan cümle cihânı seyr eyler.
Nokta, câm-ı cihân-nüması olur — Zerre Hurşîd-i dil-küşâsı olur.
Oldu bu sırda akl ü can hayrân — Derc olur noktada ulûm-ı cihân.

Âlem içre bi-hakk-ı nûr-i Resûl / Ayn-ı âşıkta merdümektir ol.
Ey basîret gözün küşâde eden / V'ey cihân içre râh-ı aşka giden.
Mürşidi aşk olunca insanın / Açılır ayn-ı ibreti anın.
Zerre, nûr-i basîta revzen olur / Katre, bahr-i muhîte mahzen olur
Âlem-i rûhu seyreden tenden / Nûr-ı aşkı görür bu revzenden.
Âşıka perdedârdır bu vücûd / Can gözüne gubârdır bu vücûd.
Âşık olmak, fenâ-yı mutlaktır / Aşk od'una yanıp kül olmaktır.
Ehl-i bâtın olagör ey âşık / Tâ kim esrâra olasın lâhık.
Görme dilber cemâlini hazer et / Sûrete bakma, sîrete nazar et.
Sana lâyık mıdır bu kim ola dost / Kan ile üstühân ile bir post
Hazret-i Hakk'a ol ki oldu Halîl / Buldu dil Ka'besinde nûr-i cemîl.

Aşkın sadece bir noktası bir kitap oluşturur. Aşkın bir zerresi bir güneştir.

Onun bir damlasında yaratılmış her şey gark oluverir. Onun bir zerresinde her iki cihan da gizlidir.

İnsan, pâk aşk ile insan olur, muhterem, olgun bir mürşid olur.

Âşıkların gözünün nûru aşktır. Aşk yoluna girenlerin yol arkadaşı ve binekleri de aşktır.

Gönülde aşkın özü gizlidir. Aşka ise ancak insan mazhar olabilir.

Aşkın elinde esir olan bir kişiye başkası gerekmez, her şeyi kendisinde bulur.

Aşk insanı divâneye çevirir. Böylece diğer ilişiklerden alâkası kesilmiş olur.

Çünkü dünya ilişiği, Allah'ın dostluğuna mâni olur.

Aşka kul olan, âleme sultan olur da aşk derdiyle şâd ve sevinçli olur.

Âşık olan kişi merâtib ehli olur ve gide gide asıl mertebesini bulur.

Bir gün gelir, sırlar keşfolup aşk ile can gözü uyanır ve,

Eşyanın bütün gerçekleri ortaya çıkıp Allahü Teâlâ'nın perdesi açılıverir.

Eğer âşık bir noktaya baksa orada bütün cihanı seyreder.

Nokta, onun cihanı gösteren canı; zerre ise gönlünü kuşatan güneşi olur.

Akıl ve can bu sırra hayran kaldı ki, «Bir noktada bütün ilimler ve bütün kâinat toplanmıştır».

Âlem içinde Resûlullah'ın nûru tam anlamıyla âşığın gözündeki gözbebeğidir.

Ey basiret gözünü açan kişi, ve ey cihan içinde aşk yolunu seçen kişi!

İnsanın mürşidi aşk olunca onun ibret aynası açılır.

Bir zerre, gizli nûrlara pencere oluverir. Bir damla, yoğunlaşmış nûrlara hazine teşkil eder.

Bedenden, rûh âlemini seyreden, bu pencereden aşkın nûrunu görür.

Bu vücûd âşıka perdedârlık eder. Bu vücûd can gözüne toz olur.

Âşık olmak Mutlak'ta yok olmaktır. Aşk ateşine yanıp kül olmaktır.

Ey âşık! Bâtın ehli ol. Tâ ki sırlara kavuşmuş olasın.
Sevgili yüzünü görmekten kaçın, sûrete bakma sîrete (iç yapıya) *bak.*
Kan ve kemik ile post (deri) *dan ibaret olan bu vücûd sana dost olmaya lâyık mıdır.*
Allah'a dost olan kişi gönül Kâbesinde güzel bir nûr buldu.

YİRMİÜÇÜNCÜ NEVİ: Allah sevgisinin mecâz ve hakikatini, aslını esasını, vecd ve hâllerini bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, aşk eleminden uzak olan gönül, gönül değildir. Gönül derdini çekmeyen beden, su ve topraktır. Aşkın esiri her gamdan kurtulur. O'nun gamına alışan, her zaman şen olur. Cihan, aşk kavgası ile, fitnelerle doludur. Felek, aşk ateşi ile hayrândır. Aşk şarabı, insana hararetle sarhoşluk verir. Başkası hissizlikle kendine tapmaklık verir. Âşık aşkla tazelik bulur. Ona intisabla iyilikle anılır. Mecnûn ve Leylâ bu şarabtan tatmıştır. Onun için âlemde güzel isimleri kalmıştır. Cihana yüzbinlerle akıllı ve bilgin gelip gitmiştir. Lâkin hepsi aşktan habersiz gitmiştir.

Nazm:

1. Aşk derdiyle derûnum doludur, ma'mûrum,
Zevk-ı hamriyle dil ü cân hoş olur mesrûrum.

2. Aşk ile olsam, olur her dil ü cân içre yerim,
Akla yâr olsam, o dem, cümle gönülden dûrum.

3. Aşk sultân-ı cihân imiş, ona kul olurum,
Tâ-be-key vesvese-i akl ile mağrurum.

4. Aşktır cevher-i cân, cümleye oldur cânân,
Niçin o mâder-i müşfikten ırağ u dûrum.

5. Mahv-ı aşk oldu kamu nâm ü nişânım HAKKI,
Gayri nisbetleri koy, aşk ile ben meşhûrum.

1. İçim aşk derdiyle dolu olduğu için ma'mûr sayılırım. İçki zevki ile gönül ve canım sarhoş olduğu için sevinçliyim.

2. Aşk ile birlik olunca, her can ve gönül içinde yer edinmiş sayılırım. Akıl ile dost olsam o ân her gönülden uzak sayılırım.

3. Aşk, cihan sultanı imiş, ben de ona kul olurum. Yoksa ne zamana dek aklın vesveseleriyle gururlanıp duracağım.

4. Bütün canların cevheri aşktır. Bütün canların cânânı da o. Ya ben niçin o şefkatli anadan uzaktayım!..

5. Ey Hakkı! Bütün nam ve şöhretim aşkta yok oldu. Artık başka ölçüleri bırak ki ben aşk ile meşhur oldum, adım çıktı.

Âlemde binlerce işle meşgul olsan da, sen kendinden ancak aşk ile kurtulabilirsin. Mecâz da olsa, aşktan yüz dönme. Çünkü mecâz hakikatın esasıdır. Nitekim önce kâğıd üzerinde elif ve be'yi okur

öğrenirsin, sonra Kur'ân'dan ders alırsın. Bir mürid, Allah için, bir pire gitmiş, muhabbet yolunda onu dayanak etmişti. Sonra o aşk yolunun mürşidi ona, «Sen âşık değilsin, git birine âşık ol da, sonra bize gel», buyurmuştur. Zira, «Mecâz hakikatin köprüsüdür», hükmü gereğince sûret kadehini çekmedikçe, mânâ cür'asını tatmanın mümkün olmadığını duyurmuştur. Lâkin mecâz köprüsünü sür'atle geçmek lâzımdır. Hakikat mânâsından deryâlar içmek gerektir. Muhabbet şarabı ile kendinden geçmek gerektir. Nazm:

1. Kendi hüsnün vech-i dilberden hüveydâ kıldı aşk,
Cem-i âşıktan dönüp, anı temâşâ kıldı aşk.

2. Gerçi dilber kendidir hem giydi âşık kisvetin,
Pes cemâli cilvesin kendi temennâ kıldı aşk.

3. Gül yüzüne zülf-i müşkinden selâsil bağlayıp,
Ehl-i aşkı beste-i zincir-i sevdâ kıldı aşk.

4. Sığmadı arz ü semâya hüsn-i aşkın leşkeri,
Bu aceb sine-i uşşâkı me'vâ kıldı aşk.

5. Nâr ü nûr ile eder mahv ism ü resmin âşıkın,
Seyr kıl HAKKI, bu hoş resmi ki, peydâ kıldı aşk.

1. Aşk, kendi güzelliğini sevgili yüzünde ortaya koydu ve dönüp âşığın gözünden onu temâşâ eyledi.

2. Gerçi aşk dilberin kendisidir, ama âşık giysisi giymiştir. Sonuçta güzelliğinin cilvesini yine kendisi arzuladı.

3. Misk kokulu zülüflerinden gül yüzüne zincirler (örükler) *bağlayıp âşıklarını sevda zinciriyle bağlayıverdi.*

4. Aşkın güzellik orduları yerlere ve göklere sığmadı. Garip olan şu ki aşk, âşıkların sinelerini sığınak edindi.

5. Âşığın adını ve gidişâtını ateş ve nûr ile mahveder. Ey Hakkı! Bu güzel gidişâtı seyret ki onu aşk ortaya koymuştur.

Aşkın başlangıcı muhabbettir. Sonu vecd ve hâlettir. Vecdin başlangıcı mükâşefedir, sonu müşâhededir. Vecd, kalbiyle mevcûdu müşâhede etmektir. Vecd, Vahdaniyyet esrârını âşikâr edip, insanlık sıfatlarını örten kelâm-ı Rabbânidir. Kıt'a:

1. Câhilin fahrı cem'-i mâl iledir,
Ârif'in izzeti kemâl iledir.

2. Aşk ü şevk ehli vecd ü hâl ister,
Ne kemâl ister, ve ne mâl ister.

3. Aşk, derdi ki, merdi ferd eyler,
Kendinin gayrın ona derd eyler.

1. Cahil, mal toplamakla övünür. Bilgelerin yüceliği ise olgunluk iledir.

2. Aşk ve şevk ehli vecd ve coşkunluk ister. Yoksa ne olgunluk, ne de mal ister.

3. Aşk derdi kişiyi tek başına bırakır da kendinden başkalarını da ona dert eyler.

Vecd, aşk ehlinin gönlünde müşkül bir sırdır. Ona bir kimse muttali' değildir. Vecd, Allahü Teâlâ'nın kulunun sırrına mütalâası anında, rûhun hudu'udur. Vecd, âşıkın kalbini Hakk'a çeken, Hakk vergisidir. Aşk, istiğrak ve hayrettir. Vecd ise, insanlığın helâkidir. Nazm:

1. Bir bülbül-i aşkım ki, gülü hârı da bilmem
Yârim bilirim kendimi ağyârı da bilmem.

2. Hayrân olalı aşk-ı cemâlinle bu aklım
İdrâk nedir, fikr ile güftârı da bilmem.

3. Dost usbu'ı beyninde misâl-i kalemim ben,
Şi'ri yazarım, defter-i eş'arı da bilmem.

4. Çün kalb tekallübde mukallibledir ancak
İnkâr nedir bilmezem ikrarı da bilmem.

5. Her anda çü bir şanda zuhûr etdi yem-i aşk
HAKKI, bu merâtib nedir, etvârı da bilmem.

1. Bir aşk bülbülüyüm ki gülü ve dikeni bilmiyorum. Sevgiliyi kendim bilirim, başkasını tanımam.

2. Bu aklım aşkın güzel yüzüne hayrân olalı idrâkin ne olduğunu, fikir ve sözü de bilmem.

3. Dostun parmakları arasında bir kalem misâliyim, şiiri yazarım da şiir defterini bilmem.

4. Kalp, değişme konusunda kendini değiştirenle birliktedir. İnkârın ne olduğunu bilmiyorum, tasdik ne, onu da bilmem.

5. Her ân o aşk denizi başka bir ad altında kendini göstermekte. Ey Hakkı! Bu değişmeler nedir, bu oluşumları da bilmem.

Vecd ehl-i aşka zikrullah lezzeti istilâ eyledikte, şevkın galebesini yüklenmekten rûhun âczidir. Vecd münferidi bulan münferiddir. Vecd mevcûdun nûrlarında, vâcidin tükenmesidir. Vecd, üns ve huzûr nûrları olup, kuds rüzgârı, o nûrları, âşıkların kalbine saçar. Onun için vâcidin rûhları muattârdır. Gönülleri nûrlandırılmıştır. Bedenleri refiktir. İşaretleri dakiktir [incedir]. Sözleri kalplere ve akıllara hayattır. Herkesin yanında değerli ve makbuldür. İşte bu sıfatlarla sıfatlanmış olmayanın mizâcı bozuktur. Tedaviye muhtaçtır. Nazm:

1. Saâdet ehli katında saâdeti vardır,
Onun ki, iki cihândan ferâgati vardır.

2. Büyük saâdet odur kim, selâmet-i dilden
Tarîk-ı aşka derûnî irâdeti vardır.

3. Dahi saâdet-i a'lâ ve a'zam oldur kim
Vukûf-ı aşk ile candan şehâdeti vardır.

4. O can ki, âşık-ı sâdıktır, ol çü pervâne
Dil âteşinde anın vecd ü hâleti vardır.

5. Hemişe HAKKI-yı müştâkın ehl-i aşka nihân
Fenâ-yı aşk ile şîrin hikâyeti vardır.

1. Her iki cihandan el çeken kişinin saâdet ehli katında saâdeti vardır.

2. En büyük kutluluk odur ki, gönül selâmetinden aşk yoluna gizliden bir isteği vardır.

3. En yüce ve en büyük saâdet odur ki, aşka vâkıf olmak ile candan şahadeti vardır.

4. O can ki sadık bir âşıktır, tıpkı pervane gibi. Onun da gönül ateşinden bir vecd ve coşkunluğu vardır.

5. Daima özlem içinde olan bu Hakkı'nın aşk ehline aşkta yok oluşunu anlatan gizliden gizliye şirin bir hikâyesi vardır.

Kalpteki mevâcidin bereketleri bedende zâhir olur. Rûhların mevâcidinin bereketleri esrâr ile kalır. Vecdin kolayı zor olur. Zor, çok zor olur. Vecdin hâli söze sığmayan bir mânâdır. Zira o evliyânın göğsünde Mevlâ'nın sırrıdır. Vecd, aşk ehlinin vücûdunun gitmesidir. Huzûrundan gaib olup, gaybetinden hazır olana müjdeler olsun. Nazm:

1. Mukarrer oldu ki, cânında bulmuş ehl-i kemâl
Hezâr hüsn ü cemâl ü hezâr câm-ı zülâl.

2. İki cihân kederinden halâs eder cânı
Şarâb-ı nâb-ı muhabbetle ke's-i mâlâ mâl.

3. Hemişe sâkî-yi cân ehl-i aşka keşf eyler
Hezâr lûtf ü melâhat, hezâr günc ü delâl.

4. Müdâm bezm-i muhabbette mest olur uşşâk
Cidâlci mest değil mest-i müstakîmü'l-hâl.

5. Revân-ı HAKKI eğer erse hâlet-i nez'a
Hem arzû-yı visâlinle depretir perr ü bâl.

1. Kemâl ehlinin canında binlerce güzellik, tatlılık ve tatlı içkiler olduğu kesinleşmiştir.

2. Sevginin sâf içkisiyle ağzına kadar dolu olan kadeh insanı iki cihan endişesinden kurtarır.

3. Can sâkisi aşk ehline daima binlerce lûtuf, iyilik, işve ve naz dağıtır.

4. Âşıklar, sevgi bezminde daima mest olurlar. Kavgacı mest olamaz, mest olan gidişâtı düzgün olan kişidir.

5. Hakkı eğer çekişme içine girerse kavuşma arzusuyla kanat çırpmaya başlar.

Cihan, aşk denizinin bir damlasıdır. Felek aşk sahrasının bir sebzesidir. Aşk meşgalesinden güzel san'at olmaz. Onun sevdasından lezzetli endişe olmaz. Aşkın esiri âzâd olmak istemez. Gamdan can verse, şâd olmak istemez. Aşk kavga koparırsa da derd ve gamı neş'e ile karışık olur. Aşkın baharı solmaz. Şevkin kıvılcımları soğumaz. Nazm:

1. Aşkın demiyle tâz olur ahd-ı hürremi
Eyler gamıyla hürrem u handân her âdemi.

2. Ger eylesen gümân ki, bu derdin devâsı yok
Bil sende yoğ imiş bu gamın nim dirhemi.

3. Deryâ-yı feyz-i teşne-i didâr teşnedir
Kim zahm olursa buldı o teşrif merhemi.

4. Gel gonca misli kalbine sen taşrayı unut
Kendinde müdgam ol ki gönül çekmesin gamı.

5. Koy benliğin, yok ol ki, cenânın Cinân ola
Çün ihtilât-ı nefs ile buldun Cehennemi.

6. Bahr-i derûna sen seni sal kim visâl odur
Ey mâhi-i tayyibde ko sâhilde bu nemi.

7. Ten hab-gâhın olmuş, uyan HAKKI aşka gel
Yâd olma, sen de iste o dirine hem-demi.

1. Aşk demi sayesinde neş'e ahdi daima taze kalır. Aşk, gam ile her bir insanı neş'eli ve sevinçli eyler.

2. Eğer bu derdin devâsı yoktur diye şüpheye düşersen, bil ki, bu aşk üzüntüsünün yarım dirhemi bile sende bulunmamaktadır.

3. Sevgiliye susamışlığın bereket deryası öyle susuzdur ki, bir yara alırsa o şerefli merhemi bulur.

4. Gonca gibi kalbine dön ve başka şeyleri unut. Kendinde kapalı kal ki, gönül gam çekmesin.

5. Benliği bırak, yok ol ki canın Cennete dönsün. Çünkü nefsine karışmaktan ancak Cehenneme ulaşırsın.

6. Sen kendini içinin denizine bırak ki, asıl kavuşma budur. Ey güzel balık. Bu nemi, sahilde bırak.

7. Ey Hakkı! Beden, uyku tulumun olmuş, artık uyan ve aşka gel. O eski yoldaşı iste artık, ona yabancı kalma.

Aşk, mecâzi olsun, hakikat olsun, devlet o âşığın refikidir. Zira hakikat mecâz ile beraberdir. O hazinenin açılması, bu anahtar iledir. Nazm:

1. Mâne'l-vücûd fî sûreti'l-kevn kad zaher
   Mâ darre sirra vahdetihî kesretü's-sûver
2. Aşkın demi cümleye müdâm sirâyet eder
   Ol demle zinde oldu cihân buldu zib ü fer.
3. Aşk oldu gözde nûr u gönülde gam ü sürûr
   İdrâk-i her-basîret odur nûr-ı her-basar.
4. Her söyleyip işiten odur cümleden veli
   Ârif tir ânı fehm edip, ondan alan haber.
5. HAKKI, çü âlem âyine-i vech-i aşktır
   Sen hüsn-i aşk-ı pâke bu eşyâda kıl nazar.

1. Kâinatın görünüşünde varlığın asıl mânâsı ortaya çıktı. O'nun vahdet sırrına ise bu kadar şekil çeşitliliği hiçbir zarar vermedi.

2. Aşk demi herkese devamlı sirayet etmektedir. Cihan da o demle zindelik bulup süs ve ziynet sahibi oldu.

3. Gözdeki nûr, gönüldeki üzüntü ve sevinç, hep aşktır. Her basiretin idrâki ve her gözün nûru O'dur.

4. Her şeyde söyleyip işiten yalnızca O'dur. O'nu anlayıp o sözlerden hisse kapan kişi de ârif tir, başka değil.

5. Ey Hakkı! Madem ki bu âlem aşk yüzüne bir aynadır, öyleyse sen de bu eşyada temiz aşkın güzelliğini gör.

Aşkın makamı çok yüksektir. Temeli yıkılmaz. Aşk olmasa, feleğin dönmesi olmaz. Onsuz âlem bu nizamı bulmaz. Aşk âlemi hoş âlemdir. Âşık olan ârif ve kâmil âdemdir. Aşkın sıfatı dil ile anlatılamaz. Aşk, eğer kıyâmete kadar anlatılsa, yüz kıyâmet geçer de, tamam olmaz. Nazm:

1. Aşk mahfiyken âşikâr oldu,
   Cümle ervâh ona şikâr oldu.
2. Aşk âsârın eylemiş izhâr,
   Fa'tebir minh ya zevi'l-ebsâr.
3. Aşk bünyâd-ı her dü âlemdir,
   Cevher-i asl-i rûh-i âdemdir.
4. Aşktır bil ki, mebde-i eşyâ
   Cümle nûrundan oldular peydâ.
5. Aşk, binâ-yı şerh-i a'zâmdır,
   Akl-ı küldür o, rûh-ı ekremdir.
6. Aşk, Arş oldu, ferş levh ü kalem,
   Buldu ondan şifâ derd ü elem.
7. Aşk-ı Cennât, hûr u ayn olmuş,
   Kevser ü şir ü engübin olmuş.
8. Aşk çün ayn-ı selsebil olmuş,
   Her gönülden ona sebil olmuş.
9. Aşk hurşid ü mâh-i tâbândır,
   Verd ü reyhân ü bağ u bostândır.

10. Aşktır hüsn-i Âdem ü Havvâ,
Mak'ad-ı sıdk ü Cennet-i me'vâ.
11. Aşk, makbûl-i âdem olmuştur,
Kıble-i cümle âlem olmuştur.
12. Aşktır matlab-ı hafî vü celi,
Hem odur kasd-ı her nebî ü velî.
13. Aşk mi'râc-ı enbiyâ olmuş,
Hil'at ü tâc-i evliyâ olmuş.
14. Aşktır sırr-ı Şiblî vü Hallâc,
Cümle server ser'ine oldur tâc.
15. Aşk şehbâz-ı lâ mekânîdir,
Nükte-i sırr-ı kün fekânîdir.
16. Aşk miftah-ı her-fütûh olmuş,
Mûnis-i akl ü kalb ü rûh olmuş.
17. Aşk bi «ayn» ü «şın» ü «kaf» anla,
Asl oldur, aklı sen güzâf anla.
18. Aşk ise, nûr-ı akl ü imândır,
Sırr-ı İslâm ü hüsn ü ihsândır.
19. Aşk, kân-ı ulûm ü irfândır,
Nûr-ı her-şem ü cân-ı her-cândır.
20. Aşk, manend-i erganûn olmuş,
Hep ulûm içre zû-fünûn olmuş.
21. Aşk, üstâd ü pîr-i her fendir,
Kalb-i uşşâk onunla rûşendir.
22. Aşk, tevhîd-i sâdık olmuştur,
Mûnis-i cân-ı âşık olmuştur.
23. Aşktır dilde sırr-ı cübhânî,
Rahmet ü hubb-ı hâs-ı Yezdânî.
24. Aşktır nûr-i menba-ı envâr,
Hem odur sırr-ı ma'den-i esrâr.
25. Aşktır sırr-ı nefy ü hem isbât,
Bahr-ı tevhîd odur kamu âyât.
26. Aşk, tefsir-i sırr-ı Kur'ân'dır,
Cümle müşkil anınla âsândır.
27. Aşk Sîmurg-ı kûh-i Kâf olmuş,
Cümle ma'nâda mû-şikâf olmuş.
28. Aşkı âyine-i cemâl anla,
Sırr-ı esrâr-ı Zülcelâl anla.
29. Aşk hac ü hakîkat oldu zekât,
Teşne dillerde odur âb-ı hayât.
30. Aşktır lezzet-i sıyâm ü namaz,
Her dem eyler üzerine nâz ü niyâz.
31. Aşk kendiyle aşk-bâz olmuş,
Kendi hüsnüne pür-niyâz olmuş.
32. Aşk eder kendüye süâl ü ıtâb,
İşitir kendüden yine o cevâb.

33. Aşk, hem ârif oldu, hem ma'rûf,
Kendi hem vâsıf oldu, hem mevsûf.
34. Aşktır şâh ü tâli'-i mes'ûd,
Hem Ayâz ile âkıbet Mahmûd.
35. Aşk dil tahtı üzre sultandır,
Misl-i mûr-ı zeber ol Süleymân'dır.
36. Aşk sultânı nâm ü şân bilmez,
Oldu âzâde hânümân bilmez.
37. Aşk bilmez zen ü benîn ü benât,
Seyyiâtı eder kamu hasenât.
38. Aşk-ı pâk içre yoktur aslâ ayb,
Cümle yeksân ona şehâdet ü gayb.
39. Aşk için kurb ü bu'd yeksândır,
Ve hüve'l-ân hem kemâ-kândır.
40. Aşk eder kalbden çü keşf-i hicâb,
Bilmez olur nedir sevâb ü ıkâb.
41. Aşk fâsık eder müselmânı,
Bahş eder sonra nûr-ı irfânı.
42. Aşk divâne eyler insanı,
Mahveder gafleti ve nisyânı.
43. Aşk, her ne gönülde kılsa karar,
Mâsivâ koymaz anda, cümle yakar.
44. Aşktır nâr ü nûr-ı tâbende,
Merd-i âzâdeyi eder bende.
45. Aşk sayyâd-ı mürg-i insandır,
Câmi-i şeml-i her-perişândır.
46. Aşk her kime kim inâyet eder,
Cümle hâlde onu himâyet eder.
47. Aşk her kime âşinâlık eder,
Zât-ı ma'şûka reh-nümâlık eder.
48. Aşk gözden gönülde pinhândır,
Daimâ cân içinde ol cândır.
49. Aşk dil halvetinde cânândır,
Bilmeyen halk içinde cûyândır.
50. Aşk mihrâb-ı cân ü dildir hem,
Kıble-i cism-i âb ü gildir hem.
51. Aşk hem nûş-i cân olur hem nîş,
Hem-dem oldur kamuya merhem ü rîş.
52. Aşk, cânın tâbîb-i hâzıkıdır,
Gâh ma'şûk ü gâh âşıkıdır.
53. Aşk. dil hücresindedir çü mukîm,
Kim ki âşıktır âna yoktur bîm.
54. Aşktır zevk-ı cân ü lezzet-i şevk,
Kim ki âşık değil, o bulmadı zevk.
55. Aşk bî-şerh ü bî-beyân olmuş,
Vâsıf-ı aşk bî-lisân olmuş.

56. Aşk, bâkı-yı lâ yezâl olmuş,
Cümle evsafı ber-kemâl olmuş.
57. Aşk, vasf-ı Bedûd-i biçûndur,
Add ü hadden şüûnu birûndur.
58. Aşk için sad-hezâr nâm olmuş,
Cümle eşyâda hâs ü âm olmuş.
59. Aşk hem evvel oldu hem âhir,
Cümleden bâtın oldu, hem zâhir.
60. Aşktır asl ü fer' ü cû'd-i vücûd,
Aşktan oldu küllî şey mevcûd.
61. Aşktır aşk cümle bi't-tahkik,
HAKKI, hakdır bu sözler, et tasdik.

1. *Aşk gizli iken âşikâr oldu. Bütün rûhlar onun için bir su oldu.*
2. *Aşk eserlerini ortaya dökmüş. Ey görmesini bilen* (insan)! *Bundan ibret al.*
3. *Aşk her iki âlemin harcıdır ve insan rûhunun asıl cevheridir.*
4. *Bil ki eşyanın başlangıcı aşktır. Bütün varlıklar da onun nûrundan ortaya çıktılar.*
5. *Aşk, en büyük feleğin yapısıdır. Akl-ı kül ve ikram sahibi rûhtur.*
6. *Aşk, arştır; ferş ise Levh-i mahfûz ve kalem. Dert ve üzüntü ondan şifâ buldu.*
7. *Aşk, hûri ve Cennet güzellerinin yurdu olmuş. Kevser, süt ve bal da odur.*
8. *Aşk, Selsebil pınarı gibidir. Her gönülden ona akar da akar.*
9. *Aşk, güneş ve parlak aydır. Gül, fesleğen, bağ ve bahçe de odur.*
10. *Havva ile Âdem'in güzellikleri aşktır. Doğrulukla oturulacak yer ve Cennet de odur.*
11. *Aşk insanın makbulü olmuştur. Cümle âlemin kıblesi olmuştur.*
12. *Gizli ve açık istenen odur. Her bir nebî ve velînin istediği de o.*
13. *Aşk peygamberlerin mirâcıdır. Aşk velîlerin tâc ve hırkasıdır.*
14. *Şiblî-i Nûman ve Hallâc-ı Mansûr'un sırrı aşktır. Bütün başkanların başına tâc da odur.*
15. *Aşk mekânı olmayan bir doğan kuşudur. «Ol deyince olur»un sırrı da o.*
16. *Aşk her açılışın anahtarı; akıl, kalp ve rûhun en yakın dostudur.*
17. *Aşkı, «Ayın - Şın - Kaf» anla. Asıl odur, akılı ise lâf-ü güzâf anla.*
18. *Aşk akıl ve imânın nûrudur. İslâm'ın sırrı ve güzellik ile iyiliktir.*
19. *Aşk ilim ve irfân madenidir. Her gözde nûr, her bedende candır.*
20. *Aşk argonon denen çalgı gibidir, her ilim içinde âlim sayılır.*
21. *Aşk her ilmin üstâdı ve pîridir. Âşıkların kalbi onunla parlar.*
22. *Aşk tevhîd ve sadakattir. Canın dostu ise âşıktır.*
23. *Gönüldeki Allah sırrı aşktır. Yine Allah'ın sevgisi ve rahmeti odur.*
24. *Nûrlar menbaının nûru aşktır. Sırlar madeninin sırrı da odur.*
25. *Olumsuz ve olumsuzun sırrı aşktır. Tevhîd denizi ve her bir alâmetin hepsi odur.*
26. *Aşk, Kur'ân sırrının tefsîridir. Bütün güçlükler onunla kolaydır.*

27. *Aşk, Kaf dağının Simurg'udur. Bütün mânâları bilen de o.* (Simurg efsanevî bir kuştur).
28. *Aşkı, cemâl aynası olarak bil. Allah'ın sırlarının sırrı anla.*
29. *Aşk hac, hakikatler de zekâttır. Susuz gönüllere âb-ı hayat odur.*
30. *Oruç ve namazın lezzeti aşktır. Her ân ona naz ve niyâz edilir.*
31. *Aşk kendisiyle aşk oyunları oynar. Kendi güzelliğine niyâzda bulunmakta.*
32. *Kendine soru sorup, azarlamada bulunan, aşktır. Kendine cevap veren de yine aşk.*
33. *Aşk, hem bilen, hem bilinendir. Kendi hem niteleyen hem de nitelenen.*
34. *Padişah ve kutlu talih, aşktır. Ayaz da odur, Mahmûd da.* (Ayaz, Gazneli Mahmûd'un en sevdiği bendesidir).
35. *Aşk, gönül tahtı üzerinde bir sultandır. Süleymân da o, karınca da.*
36. *Aşk sultanı şan ve şöhret istemez. O her şeyden kurtulmuştur ve aslâ yurt bilmez.*
37. *Aşk, kadın, oğul ve kız bilmez. Kötülükleri iyiliğe dönüştürür.*
38. *Pâk bir aşk içinde aslâ ayıp yoktur. Bilinen ve bilinmeyen onun nazarında birdir.*
39. *Aşk için yakın ile uzak aynıdır. O hem şimdiki, hem eskisi gibidir.*
40. *Aşk, kalpten örtüyü kaldırır, doğru ve yanlışın ne olduğunu bilmez olur.*
41. *Aşk Müslümanı önce fâsık eder de sonra ona irfân nûrunu bağışlar.*
42. *Aşk insanı deliye döndürür. Bilmezliği ve unutmayı ortadan kaldırır.*
43. *Aşk hangi gönülde yer edinirse orada Allah'tan başka şey bırakmayıp yakar, yok eder.*
44. *Parlayıp duran ateş ve nûr, aşktır. Aşk, kayıtsız âşığı bende eyler.*
45. *Aşk, insanı avlayan bir avcıdır. Her perişanın hâlini düzelten de odur.*
46. *Aşk, kime yardım ederse, onu her durumda korur.*
47. *Aşk, kime âşinâ olursa, âşıkların zâtına yolgöstericilik eder.*
48. *Aşk gönülde gözden gizlidir. O, daima can içinde bir cânândır.*
49. *Aşk gönül halvetinde sevgili demektir. Bilmeyenler onu halk içinde ararlar.*
50. *Aşk can ve gönül mihrabıdır. Su ve topraktan oluşan şu bedenin kıblesidir.*
51. *Aşk can için hem bal hem zehirdir. Herkesle sohbet eden, her derde merhem ve herkesin yarası da odur.*
52. *Aşk, canın en üstün doktorudur. Bazan âşık, bazan da âşık olunan.*
53. *Aşk gönül odasında oturmaktadır. Âşık olan kişiye korku yoktur.*
54. *Can zevki ve şevk lezzeti aşktır. Âşık olmayan kişi zevkin ne olduğunu aslâ bilemez.*
55. *Aşk açıklanamaz, şerhedilemez. Aşkı anlatan kişinin dili yoktur.*
56. *Aşk, Allah'ın sonsuzluğudur. Bütün sıfatları olgunluk üzerinedir.*
57. *Aşk, Allah'ı vasfetmektir. O'nun yaptıkları sayı ve sınırdan ötedir.*

58. *Aşk için yüzbinlerce isim vardır. Bütün varlıklar, avâm ve havas odur.*
59. *Aşk hem evvel, hem âhirdir. O her şeyden gizli ve her şeye açıktır.*
60. *Aşk, vucûdün bolluğu içinde asıl ve teferrüattır. Var olan her şey aşk yüzünden vardır.*
61. *Gerçekte her şey aşktır. Ey Hakkı! Bu söylenilenleri tasdik et ki, hepsi doğrudur.*

YİRMİDÖRDÜNCÜ NEVİ: **Allah aşkına kavuşma yolunun usûlünü bildirir.**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Hakk Teâlâ'ya giden yollar, gerçi mahlûkatın nefesleri sayısı kadar çok ise de, muhabbet ehline lâyık olan fenâ ve cezbe yoludur. Çünkü fenâ yolu, çok yakın, olgun, açık ve üstündür. Bu seçkin yolu, aşk sahipleri cezbe ile geçmede, çok sür'atlidirler. Bu fakr ü fenâ yolu, ancak ölümden önceki ölmek üzerine kurulmuştur. O da on asla bağlıdır.

Birinci asıl, Tevbe'dir: Tevbe, Hakk Teâlâ'ya, irâdetle dönmektir. Nitekim ölüm, irâdesiz, yâni istemeden gitmektir. Zira Hakk Teâlâ: **«Rabb'ine râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak dön»**, buyuruyor. Tevbe, günahların hepsinden çıkmaktır. Günah ise, kulu, sahibinden mahcûb eden iki cihanın mertebelerine bakmaktır. O hâlde âşığa lâyık olan, Ma'şûktan başkasını gözünden düşürmektir. Belki benliğini koyup varlığından çıkmaktır. Zira, «Vücûdun [varlığın] kıyas kabul etmeyen bir günahdır», sözü hakikat sahiplerinin hükmüdür.

İkinci asıl, Zühd'dür: Zühd, dünyanın ziynet ve lezzetinden, mal, makam ve izzetinden, azından ve çoğundan kurtulmaktır. Nitekim ölüm de, bunlardan geçmektir. Zühdün esası, iki cihanı da terk edebilmektir. Nitekim Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Dünya, âhiret ehline, âhiret de dünya ehline haramdır. Ehlullaha ise, ikisi de haramdır».**

Üçüncü asıl, Tevekkül'dür. Tevekkül, Hakk Teâlâ'ya güvenmek, sebeplere itimad etmemektir. Nitekim ölüm, bu hâle kavuşmaktır. Zira Hakk Teâlâ; **«Allahü Teâlâ'ya tevekkül edene, O yetişir»**, buyurdu.

Dördüncü asıl, Kanaat'tır: Kanaat, nefsin şehvetlerinden ve hayvani arzulardan kurtulmaktır. Nitekim ölüm de böyledir. O hâlde âşığın, yeme, giyme ve oturmadan, kendine yetecek kadarla yetinmesi, isrâf etmemesi lâzımdır. Nitekim Hakk Teâlâ: **«İsrâf etmeyiniz»**, buyurmuştur.

Beşinci asıl, Uzlet'tir: Uzlet, insanlardan kesilmek ve inzivâ etmekle, insanlara karışmaktan kurtulmaktır. Ölüm de böyledir. Ancak, nefsini terbiye eden mürşidin hizmetinde bulunmalıdır. Ölü yıkayıcısının elindeki ölü gibi, ona teslim olmalıdır. Böylece kendini velâyet suyuyla, isyan günahından yıkayıp, pislik gelmesinden kurtulmalı, temiz olmalıdır. Uzletin efdâli duyguları kendi işlerinden

men etmektir. Çünkü rûhun tutulduğu her âfet, fitne ve belâ nefsi kuvvetlendirir. Nefs bunlarla rûha hâkim olur. Onu esfel-i sâfilin olan bedene çekip, dünyadaki şeylere bağlar. Bunların hepsi beş duygu pencerelerinden içeri girmişlerdir. İşte halvetle, beş duygunun yolu kesilip, duygu almazlarsa, o şehvet, hevâ, şeytan ve dünyadan nefsin eli kesilir. Bu gayret ve korunmadan sonra zikrullah ilâcı ile, meyl, nefret, cehalet, gaflet ve bütün şehvet fazlalıkları atılıp, tam sıhhat ve âfiyet bulur.

Altıncı asıl, Zikre devamdır: Zikir, mâsivâyı unutmaktır. Nitekim ölüm de böyledir. Nitekim Allahü Teâlâ: **«Mâsivâyı unutunca Rabb'ini an»**, buyurmaktadır. **Lâ ilâhe illallah** mübarek kelimesi, mânevi bir macun ve ilâç bulunmaktadır. O nefy ü isbat ile terkib olunmuştur. **Lâ** [yok] sözü ile, zararlı maddeler giderilir. Nefsin kuvvetleri, kalp hastalıkları, rûhun bağlantıları hep bu zararlı maddelerden doğar. **İllallah** [yalnız Allah vardır] ile, kalbin sıhhati ve asıl mizâcın selâmeti hâsıl olur. Sıfat ve isimlerin tecellileri ile gönül ve rûh süslenir ve teselli olur.

Yedinci asıl, Tam Teveccühdür: Teveccüh, Allah'dan başkasına çağıran, her istek ve arzudan kurtulmaktır. Nitekim ölüm de bu hâle varmaktır. O zaman, o âşığın, Mevlâ'sından başka, ne bir Matlûbu, ne de bir Mahbûbu kalır. Ne O'ndan gayri bir maksad bulur, ne de O'ndan bir an gafil olabilir. Zira denilmiştir ki: «Bir sıddîk bin sene Allahü Teâlâ'ya yüzünü dönse, sonra O'ndan bir an yüz çevirse, kaybettiği kazandığından çoktur».

Sekizinci asıl Sabır'dır. Sabır, mücâhede ile nefsin hazlarından kurtulmaktır. Nitekim ölüm de, o makama kavuşmaktır. İşte âşık nefsini alıştığı ve sevdiği şeylerden alıkoyup, sabr ederse, nefsi temiz, şehvetleri yanmış olup, parlak şeriat yolunda bulunur. Kalbi sâfi, rûhu parlak olur. Nitekim Hakk Teâlâ Secde sûresi yirmidördüncü âyetinde: **«Biz onlardan imamlar kıldık. Tâate sabr edenleri bizim emir ve hidâyetimizle, o kitapta olan ahkâma çağırsınlar»** buyurdu.

Dokuzuncu asıl, Murakabe'dir. Murakabe, kendi hareket ve kuvvetinden çıkmaktır. Nitekim ölüm, o fenâya erişmektir. İşte âşık Mevlâsı'nın mevhibelerine ve lûtfuna muntazır olur. Mâsivâsından yüz çevirip, O'nun istekleri denizinde yüzer. Nihayet Mevlâ'sı rahmetinden kendi nefsine öyle bir nûr parlar ki, onunla bir anda, insanların ve cinlerin amellerinin semeresini bulur. Otuz sene riyâzetle gitmeyen nefs-i emmârenin zulmeti kalkar. Seyyiâtı hasenâta döner. Belki ebrârın hasenâtı, iyi ve sevap işleri, ona günah gibi gelir. Nitekim Allahü Teâlâ bu makama işaret buyurur: **«Bu, Allahü Teâlâ'nın ihsânıdır. Dilediğine verir. O büyük ihsânlar sâhibidir».**

Onuncu asıl, Rızâ'dır. Rızâ, kulun Mevlâ'sının rızâsına girmekle, nefsinin rızâsından çıkmaktır. Nitekim ölüm de böyledir. Böylece, o âşık Mevlâsının ezeli ahkâmına teslim olup, ebedi tedbirine

işlerini bırakır. Kazâsına itiraz ile kaderinden yüz çevirmeyip rızâsı yoluna gider. Arabi beyt (tercümedir):

> **Ben bütün işlerimi bıraktım sevgiliye,**
> **O diler ise yaşatır, diler ise öldürür.**

Bu zulmânî sıfatlarından, kendi irâdesiyle ölüp gideni, Mevlâ'sı, Kendi inâyeti ile yeniden diriltir. Nitekim Allahü Teâlâ: **«Zulmânî sıfatlarından ölüp kurtulan kimseyi, Allahü Teâlâ Rabbânî sıfatları ile diriltip, cemâlî nûrlarından ona bir nûr ihsân eder, o nûr ile insanlar arasında yürür»**, buyuruyor. İnsanların hâllerini görüp, firâsetle gizli şeylerine muttali' olur. Nitekim: **«Mü'minin firâsetinden korkunuz. Çünkü o, Allahü Teâlâ'nın nûruyla bakar»**, hadis-i şerifi bu mânâya gelir. Ama nefsî sıfatları ile yaşayan kimse, insanlık zulmetinde kalır. Ne mârifet gücüyle huzûr nûruna gelir, ne de muhabbet semeresi ile, Mahbûba kavuşabilir. İşte insanlık sıfatlarından kurtulan âşık, elbette Ma'şûkun sıfatları ile sonsuz hayat bulur. Ve O'nunla kalır. Müstezâd:

1. Ey Mâlik-i mülk-i dü-cihân vâhid-i kahhâr — Yoktur Sana sânî.
Sen dâim ü bâkisin ü yok dârda diyâr — Eşyâ heme fânî.

2. Mevcûd-i hakîkisin ve ma'dûmdur eşya — Çün sâye vü rüyâ.
Sensin hep edip eyleyen ey fâil-i muhtâr — Ahvâl-i cihânı.

3. Sün'unla var ettin nice bin enfüs ü ervâh — Eşkâl ile eşbâh.
Nûrunla semâvât ü zemîn eyledin izhâr — Hep kevn ü mekânı.

4. Ey Evvel ü hem Âhır ü hem Bâtın ü Zâhir — Senden bu mezâhir.
Hep havl dahi kuvvet alır endek ü bisyâr — Hem nâm ile şânı.

5. Aşkınla dönüp rûz ile şeb, raks eder eflâk — Hayrette kalır hâk.
Şevkınle yanar şems ü kamer, sâbit ü seyyâr — Eyler deverânı.

6. Eflâk ü anâsırla mevâlîde çü hem-râh — Nûrundur ey Allah.
Zerrâtı kamu eyledi ser-geşte çü pergâr — Aşkın hafakânı.

7. Aşkınla hevâ cûş edip, emvâc olur ebhûr — Şevkınle kamu pür.
Aşkın düşürür şevk ile vâdilere nâçâr — Her âb-ı revânı.

8. Aşkınla muammâ-yı cihân hâli olur ancak — Ey Vâhid-i mutlak.
Bir şu'le imiş âlem edermiş onu tekrâr — Aşkın cevelânı.

9. Her cân ü gönül tab' iledir nûruna mâil — Nûr onlara şâmil.
Zerrât-ı cihân, vahdetini eylemiş ikrâr — Bi-nutk-i lisânî.

10. Nûrunla dil ü dîdemize göster İlâhî — Eşyâyı kemâhî.
Tâ seyr edelim şanların ey kulzüm-i zehhâr — Her ân ü zemânı.

11. Nûrunla zuhûr etti çü ervâh ile esmâ — Aşk oldu müsemmâ.
Göster bize her mertebede sâir-i etvâr — Bir ayn-ı ıyânı.

12. Ger aşk-ı cihângîrine meyl eylese zâhid — Olurdu müşâhid.
Hem Kâbe misâli sevip, etmezdi ol inkâr — Her seng-i nişânı.

13. Hakkâ ki, olan aşk-ı safâ-bahşına vâkıf — Olmuştur o ârif.
Hoş, cânı gibi şefkat eder cümleye her bâr — İncitmez o cânı.

14.	Âdemde kodun sırrına mahzen-i dil-i âgâh Çün âyinedir lûtfuna dil ey şeh-i Cebbâr	Olmuş o nazar-gâh. Kesr eyleme anı.
15.	Saf eyle bu dil âyinesin tâ dura kâmil Baktıkça O'na sen seni bul kim dola envâr	Ol hüsne mukabil. Hem râz-ı nihânî.
16.	Her hamd ü senâ, medh ü duâdır Sana râci Hep Senden alırlar dün ü gün âşık u dildâr	Sen cümleye câmi'. Hem aşk ü hem ânı.
17.	Mihrinle pür ettin bir avuç hâki dirahşân Nûrunla hem ettin yüzünü mazhar-ı didâr	İsmin dedin insan. Bulmuş lemeânı.
18.	Yolunda çü terk eylemişim cümleyi, Mevlâ Dil gerçi Seninçün sever ol cümleyi yekbâr	Bildim Seni evlâ. Olmaz nigerânı.
19.	Aşkınla refik eyle beni, olsun enisim Şîrin deheni câna değer eyleye güftâr	Hem dilde celisim. Esrâr-ı beyânı.
20.	Bi-aşk, tenim bâr-ı girândır bana ey dost Aşkınla tahamamül kılınur yükle ne kim var	Ger mağz ü ger post. Her bâr-ı girânı.
21.	Bi-aşk belâdır ki, ne var devlet ü ni'met Aşkınla belâ bâl olur, âteş gül ü gülzâr	Aşkınla saâdet. Oldur zer kânı.
22.	Aşkın elem ü derdi verir gönlüme lezzet Kim gamla yanıp cism ola kül, cân ola çün nâr	Oldur bana izzet. Itr ola duhânı.
23.	Aşkınla dolan buldu ayân devlet ü ikbâl Benlikte kalan nefse uyan müdebbir-i bîmâr	Hem izzet ü iclâl. Çekmiş o ziyânı.
24.	Bir kerre içen aşk elinden mey-i sâfı Cismi uyuşup kalbi olur hâne-i humâr	Olmuş ona kâfi. Kor âb ile nânı.
25.	Aşkın çün olur âşıka deryâları sâki Şeşkın bitirir gülşen-i cânında çok ezhâr	Hayy olur o bâkî. Esmâr-ı cinânı.
26.	Benlikten ırak et beni kıl aşkına vâsıl Anınla ne kim görürse gönül eyleye tezkâr	Olsun bana hâsıl. Ol rûh-ı revânı.
27.	Evhâm-ı hayâlimle işim havf ü hatardır Hüznünle pür et gönlümü tâ kalmasın efkâr	Oddan bu beterdir. Ver emn ü emânı.
28.	Kahrınla olan munkabız eylerse tevekkül Mihrinle dolar kalbi, gider zulmet-i ağyâr	Hem sabr ü tahammül. Kor tir ü kemânı.
29.	Hikmetle nazar edenedir hey'et-i âlem Eşyâda ayân nûr-ı yakîn bulmuş o husyâr	Çok âyet-i muhkem. Kor gayri gümânı.
30.	Şevkınle figân eden olur aşkına mahrem Feryâd ile çün bahre erer, bahr olur enhâr	Zevk eyler o her dem. Kalmaz o figânı.
31.	Çün nûr-ı Habîbinle ki oldur yem-i irfân Ol bahr-i hakikatten olur her dile fevvâr	Kıldın bizi şâdân. Aşkın galeyânı.
32.	Her dilde Şana hamd ü senâ eyledi Hakkı Aşkınla eder nazm-ı hoş efkâr ile eş'âr	Yok anladı halkı. Ebkâr-ı me'ânî.

1. *Ey iki cihan mülkünün yegâne mâliki olan Allah'ım. / Sana bir ikinci eş yoktur. - Sen daimî ve bâkîsin. Sana bir yer isnâd edilemez. / Yaratıklar ise yok olucudurlar.*
2. *Gerçek varlık, Sensin; eşya ise yokluktan ibarettir. / Tıpkı gölge*

veya rüyâ gibi. - Her şeyi yapıp eyleyen Sensin ey yegâne fâil. / Cihanın işlerini de Sen yapar, düzenlersin.

3. *Yaratmanla binlerce, nefisler ve rûhlar var ettin, / şekiller ile benzerleri de. - Nûrunla gökleri ve yerleri ortaya koydun, / bütün varlıkları ve yaratıkları da.*
4. *Ey evvel, âhir, bâtın ve zâhir olan Allah'ım, / zuhûr eden her şey Sendendir. - Bütün kuvvetler az çok Senden güç alır. / Nam ve şanları da..*
5. *Felekler, Senin aşkınla dönüp gece gündüz raks eder. / Yeryüzü bu dönüşten hayrete düşer. - Güneş, ay, sâbit yıldızlar ve gezegenler Senin şevkinle parlar / ve dönerler.*
6. *Felekler, dört unsur ve mevâlidi selâseye yoldaş olan / Senin nûrundur ey Allah'ım. - Senin aşkının hafakanı / bütün zerrelerin pergel gibi başını döndürdü.*
7. *Senin aşkınla hava coşup dalgalar buhara dönüşür, / her şey şevkinle dolu olarak. - Bütün akarsuları da / o şevk ile Senin aşkın vâdilere sevkeder.*
8. *Cihanın bilmecesi ancak Senin aşkınla çözülür / ey mutlak Bir. - Aşkın akışı / bir şûle imiş ki onu ancak âlem tekrar edermiş.*
9. *Her gönül ve can o ateş ile Senin nûruna meyleder / nûr onları kaplamıştır. - Cihanın zerreleri Senin birliğini ikrar eylemişler, / dilsiz konuşarak.*
10. *Rabbim! Nûrunla gönül ve gözümüze göster, / bütün eşyayı. - Tâ ki Senin şanlarını seyredelim ey coşkun deniz, / her an ve her zamanda.*
11. *Madem ki rûhlar ve isimler Senin nûrunla ortaya çıkıp / aşk adını aldılar, - Öyleyse her mertebede bize diğer davranışları göster / bir apaçıklık içinde...*
12. *Eğer sofu, aşkın cihanı elinde bulunduran sultanına meyl etseydi / müşâhedeye ererdi ve, - Her bir nişan taşını / Kâbe misâli severdi ve inkârcı olmazdı.*
13. *O'nun safalar veren aşkına gerçekten ulaşabilen kişi / ârif olurdu. - O, herkese her zaman canı gibi şefkat gösterir / ve o canı incitmezdi.*
14. *İnsanda sırrın için bir hazine olsun diye uyanık bir gönül yarattın / ve o gönül Senin nazargâhın olmuştur. - Ey Cebbâr olan Rabb'im. Madem ki gönül Senin lûtfun için bir aynadır / onu kırma.*
15. *Bu gönül aynasını sâf eyle, tâ ki olgun olsun, / o güzelliğine karşılık. - Ona baktıkça Sen Seni bul ki nûr ile dolsun, / gizli sırlar ile dolsun.*
16. *Her hamd ve özgü, medih ve duâ Sana'dır, / Sen her şeyi toplayansın. - Seven ve sevilen gece gündüz Senden alırlar / aşkı da, güzelliği de.*

17. *Sevginle bir avuç toprağı parlatıp / adına «İnsan» dedin. - Nûrunla da yüzünü didâra mazhar ettin / böylece parıldayış bulmuş insan..*
18. *Rabb'im! Yolunda her şeyi terkettim / ve Seni her şeyden üstün bildim. - Gerçi gönül Senindir ve cümle yaratılmışı Senin için topyekûn sever / de başkasına bakmaz.*
19. *Aşkınla beni arkadaş eyle, dostum olsun / gönülde de oturma arkadaşım. - Şîrîn ağzın söyleyecek olsa* (sözleri) *cana bedeldir / açıkladığı sırlarla...*
20. *Ey dost! Aşksız, tenim bana yük olmakta /gerek iç, gerek dış bakımından... - Senin aşkınla hepsine tahammül edebilirim, ne varsa yükle / her türlü ağır yükü.*
21. *Aşksız ne kadar devlet ve ni'met varsa benim için onlar bir belâdır, / Aşkınla ise saâdettir. - Aşkınla belâ, bal olur; ateş ise gül ve gül bahçesi / odur altın madeni.*
22. *Aşkınla elem ve dertler gönlüme lezzet verir, / benim için yücelik budur. - Nitekim beden üzüntü ile yanıp kül olur, can da ateş olur, / dumanı ise güzel kokulardır.*
23. *Senin aşkınla dolan devlet ve iyi talih buldu / yücelik ve ululuk da. - Benlikte kalan ve nefse uyan hasta insan / zararda kalmıştır.*
24. *Aşk elinden bir kere sâf içki yudumlayan / bunu yeterli bulmuş. - Bedeni uyuşup kalbi bir meyhâne olur, / su ve ekmeği bırakır.*
25. *Aşkın âşığa deryaları sunar ey sâki / Diri olur o Bâkî olan Allah. - Şevkin de can gülşeninde çok çiçekler yeşertir / Cennet meyvelerini.*
26. *Rabb'im! Beni benlikten kurtarıp Aşkına kavuştur / bana ait olsun. - Onunla gönlüm, ne görse Seni zikre başlar / o mücerred rûhu.*
27. *Hayâlimdeki kuruntularla işim korku ve tehlikedir, / bu ateşten de beterdir. - Gönlümü hüzün ile doldur, efkâr kalmasın, / bana emniyet ve sağlamlık ver.*
28. *Kahrınla büzüşmüş olan kişi tevekkül ederse, / sabır ve tahammül gösterirse. - Kalbi sevginle dolar ve başka şeylerin karanlığı gider, / ok ve yayı elden bırakır.*
29. *Hikmetle bakarsan, âlemin yapısı / sağlam bir delildir. - Eşyada yakîn nûrunu apaçık bulmuştur o akıllı, / bırakır başka şüpheyi.*
30. *Şevkinle inleyen Senin aşkına yakınlaşır* (içli - dışlı olur) */ her an zevk eyler. - Feryâd ile denize ulaşır da ırmakla, sonunda deniz olurlar, / artık o eski figanları kalmaz.*
31. *Sevgilinin nûru ile - ki o bir bilgelik denizidir - / bizi şâd eyledin. - O gerçekler denizinden her gönüle ulaşır / aşkın galeyanı.*
32. *Hakkı! Her sözünde Sana hamd ü senâlarda bulundu, / başka şeyleri yok bildi. - Senin aşkın ile güzel düşüncelerle dolu hoş nazımlarını şiirleştirir / o gizli mânâları.*

ÜÇÜNCÜ FASIL

Evliyâ hikmetinin sadr ilmi olduğunu ve ondan gönlün zevk ve hidâyet bulduğunu ve ahkâm ilminden özel ve faydalı olduğunu dört nevi ile bildirir.

BİRİNCİ NEVİ: Evliyâ hikmetinin fazilet ve faydalarını Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler ile anlatır:

Ey aziz! Allahü Teâlâ, kullarına inâyetle, Kendi hikmetini müjdeleyip elde edilme yolunu duyurur. Nitekim Bakara sûresi otuzbirinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ Adem aleyhisselâma, bütün varlıkların isimlerini öğretti»**, ikiyüz altmışdokuzuncu âyetinde: **«Allahü Teâlâ, dilediğine hikmet** (faydalı ilim) **ihsân eder. Kendisine hikmet verilene, muhakkak ki çok hayır verildi. Bu âyet ve öğütleri, ancak, olgun akıl sahipleri anlar ve düşünürler»**, Âl-i İmrân sûresi sekizinci âyetinde: **«Yâ Rabbi, Sen bizi doğru yola kavuşturduktan sonra, kalplerimizi şüphe ve zanna kaydırma. Bize, katından, tam rahmet olan istikameti tevfik ve inâyet eyle. Muhakkak ki, Sen herkesin muradlarını vericisin»**, Yûsuf sûresi yüz birinci âyetinde: **«Yâ Rabbi, bana** (Mısır) **mülkünü verdin, rüyâ ta'birini öğrettin! Ey gökleri ve yeri yaratan Rabbim, dünyada ve âhirette Sen benim yardımcım ve işlerimin mütevellisisin. Sana teslim ve tevhidde sebâtım olduğu hâlde beni öldür ve sâlih olan babalarıma ilhak eyle!»**, Kehf sûresi altmışbeşinci âyetinde: **«Orada Bizim seçkin kullarımızdan birini buldular. Ona tarafımızdan inâyetimizle vahy ve peygamberlik, yahut uzun ömür vermiştik. Bize mahsûs ve tevfikımızla bilinen ilmi, tarafımızdan ona öğrettik»**, Nahl sûresi ve yüz yirmibeşinci âyetinde: **«Ey Muhammed!** (aleyhisselâm) **insanları şüphesiz hak delil ve sağlam söz ile ve Kur'ân-ı Kerim'in va'zları ile Rabb'inin yolu olan İslâm dinine çağır»**, Zümer sûresi dokuzuncu âyetinde: **«Bilenlerle bilmeyenler, bir olur mu? Bu misâllerden, olgun akıl sahipleri ibret ve öğüt alır»**, Enbiyâ sûresi yetmişdokuzuncu âyetinde: **«Biz onu Süleymân'a** (aleyhisselâm) **bildirdik ve öğrettik»**, Zümer sûresi yirmiikinci âyetinde: **«Kalbi İslâmı kabulle açılanın bu hâli, Rabb'isi tarafından onun üzerine bir mârifet nûrudur»**, Rahman sûresi başında: **«Rahman sıfatıyla mevsûf olan Allahü Teâlâ, Habibi Muhammed aleyhisselâma Kur'ân-ı Kerim'i öğretti. İnsanı yaratıp, konuşma, yazma, anlama ve anlatma öğretti»**, İnşirâh sûresi başında: **«Biz senin sadrını genişletmedik mi?»**, Kevser sûresi başında: **«Biz sana ilim, amel ve şerefden, çok hayırlar verdik»** buyuruyor.

Allahü Teâlâ hadis-i kudside buyurdu ki: **«Ey Âdemoğlu, bâtın ilmi sırdır. Onu kullarımdan gizledim ve has [seçkin] kullarıma emânet ettim. O Beni tanımanın neticesidir. Ey insanoğlu, ahlâkımla ahlâklan ki, ilim kalbinden çıksın. Sana nasihat versin ve seni yaşatsın. Ey insanoğlu, karnın tok olduğu hâlde, nasıl ilme heves edersin, çok konuştuğun hâlde nasıl hikmete heves edersin. İlmi açlıkta,**

hikmeti susmada ara. Ey insanoğlu, Ben mevhibemi seher vaktinde uyanık olanlara veririm, siz ise uyuyorsunuz. Hikmetimi karnı boş olanlara veririm, siz ise toksunuz. O hâlde bunları nasıl bulabilirsiniz».

Peygamber Efendimiz de (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetine şefkatiyle din ilmini öğretmekle, ledünni ilmi bildirip, yollarını gösterip hakikatını duyurmuştur. Nitekim bazı hadis-i şeriflerde buyurmuştur: «Hazret-i Hızır ile Hazret-i Mûsâ aleyhimüsselâm bir gemide iken, bordasına bir kuş konup, denizden su içmiştir. Onu görünce Hızır aleyhisselâm Mûsâ aleyhisselâma: Ey Mûsâ, Allahü Teâlâ, bana bir ilim öğretmiştir ki, onu sen bilmezsin, sana bir ilim öğretmiştir, onu ben bilmem. Benim ilmim ve senin ilmin, Allahü Teâlâ'nın ilmine göre, bu kuşun engin denizden aldığı iki damla su gibidir, demiştir». «Allahü Teâlâ'ya, kırk gün, hâlis olarak ibâdet edenin dilinden hikmet pınarları akar». Yâni söyledikleri, Kitâb ve sünnete uygun hikmetler olur. Yine buyurdu: «İlmi ile amel edene, Allahü Teâlâ, bilmediklerini ilham eder», «Mü'minin kalbi, hikmet pınarıdır», «Hikmet, gönülde bir nûrdur», «Hikmetin meyvesi kurtuluştur», «Mü'minin matlûbu hikmet, münâfıkınki şehvettir», «Hikmet mü'minin kaybettiği malıdır. Nerede bulursa alır», «Hakimin sermayesi hikmettir», «İlim ikidir: Biri Kur'ân-ı Kerîm'in zâhir ilmi olup, Hakk Teâlâ'nın kullarına hüccet ve delildir. Diğeri Kur'ân'ın bâtın ilmi olup faydalı ve Rabbânî ilimdir». Nazm:

1. İlm-i kulûb oldu çünki ilm-i tasavvuf
Kalbini sâf eyle, çekme bâr-ı tekellüf.
2. Her ne kim ma'dûm olursa etme temennâ
Her ne ki mevcûd olursa, etme tasarruf.
3. Kim biri iki görür bu cilve-gâh içre
Yaksa gerek âhir anı dağ-ı teessüf.
4. Dîde vü dîdârı filhakika bir anla
Çeşm-i Zeliha'da idi tal'at-ı Yûsuf.
5. Nûr-ı muhakkık cihânı eyledi rûşen
Şem'-i mukallid söner, görse o bir püf.
6. Ârif-i nefs oldu, bir nefeste muhakkık
Çün dile dilberden erdi cezb-i telattüf.
7. Mehbit-i irfân değilse hâtır HAKKI
Ders-i avârif ne sûd ü bahs-i tearrüf.

1. Madem ki gönül ilmi, tasavvuf ilmidir; öyleyse gönlünü temiz tut ve tekellüf yükünü çekme.

2. Elden çıkanı isteyip de kendini üzme; elindekinin de kıymetini bilip olur - olmaz harcama.

3. Bu dünya içinde biri iki gören kişiyi sonuçta üzüntü ateşi yaksa gerek.

4. Göz ile sevgiliyi gerçekte bir anla (ikisinin aynı olduğunu dü-

şün). *Çünkü Yûsuf'un yüz güzelliği zaten Züleyhâ'nın gözünde mevcut idi.*

5. *Hakikat ehlinin nûru cihanı aydınlattı. Oysa taklit mumu bir «püf!.» ile sönüverir.*

6. *Hakikat ehli bir nefeste nefsini bildi. Çünkü gönüle, lûtufkârlık cezbesi Sevgiliden dolayı erişti.*

7. *Hakkı'nın gönlü irfân yurdu değilse, bilgelik dersi ve âriflik bahsinden ne çıkar.*

İKİNCİ NEVİ: Evliyâ hikmetinin had ve alâmetini, kadr ü kıymetini ve muhafazasını bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, hikmet akl-ı meâdın kelâmıdır. Tasvir olunsa, onunla güneş kararır. Hikmet, Rabbânî ilham olan ledünnî ilimdir. Hikmet, ârifin kalbinde bir noktadır. İlim, o bir nokta olup, cahiller onu çoğaltıp fenleri yapmıştır. Hikmet, ârifin kalbinde, meselâ bir minârenin ucuna konmuş bir kuşun ağzındaki kıl gibidir. Hikmet tam anlayış ve firasettir. Hikmet, yakîn mükâşefesidir. Hikmet, gaybın müşâhedesidir. Hikmet, izafî rûhdan, ârifin kalbinde zuhûr eden bir nûrdur. Nasibi çok olan ârifin hikmeti, daha çok ve daha tamamdır. Hikmet, konuşmada doğruyu bulmaktır. Hakk ile konuşup, Hakk ile susmaktır. Bir hakîm demiştir ki: Hikmet nûru kalbime ineli, otuz yıl olup, o günden beri dilimden, pişman olunacak bir söz çıkmamıştır. Hikmet, söz, hareket ve isteklerde isabettir. Zira hakîm olan, ancak, Hakk'ı konuşur, doğruyu söyler. Ancak Hakk için amel eder. Ancak Hakk'ın muradını murad eder. Hikmet edinmez, az konuşmak ve rıfkı kullanmaktır. Hikmet, Allahü Teâlâ'nın gayb hazineleridir. Görünüp, evliyânın kalplerini pür nûr eder. Evliyâ-yı kirâm, hikmet pınarlarıdır. Rahmet makamıdır. Gönülde şehvet, hikmeti örter. Kalbin zulmeti şehvettir. Nûr ve huzûr hikmettir. Dünyada aydınlıkla karanlık bir yerde toplanmadığı gibi, hikmetle şehvet de bir gönülde toplanmaz. O hâlde şehvetleri terk eden, hikmetlere mâlik olur. Hikmetin başı, Allahü Teâlâ ile olmaktır. Şehveti terk, hikmetin süsüdür. Gönülde hikmet kuvvetlendikçe, şehvet zayıflayarak yok olur. Gönül, her şehvetten ve başkanlık sevdasından kurtulunca, onda hikmet nûru zuhûr eder.

Hikmetin alâmeti, dünya şehvetleri sevgisini terk ve Mevlânın ünsiyyet ve huzûrunu istemek ve aramaktır. Hikmetin alâmeti az yemek, az içmek, az uyumak, çok susmak ve ihtiyacı kadar konuşmaktır. Gönülden Mevlâya tam teveccühdür. Hikmetin alâmeti, Hakk'a tevekkül, tefviz, teslim ve rızâdır. İnsanlara güzel ahlâk ile tevazu, rıfk ve müdârâ etmektir. Hikmet, kendinden büyük olana teslim olmaktır. Kendinden küçüğüne şefkat ve merhamettir. Bu sıfatlarla sıfatlanmış olan ârif, hakîm-i İlâhîdir. Onun söz ve hareketlerinin faydalı hikmetleri sayılamayacak kadar çoktur. Nazm:

1. İlâhî, öyle meşreb ver ki, uysun ona meşrebler,
   Dil olsun aşkına zâhib ki, O'ndandır bu mezhebler.

2. Dilerdim bî-murâd olmak, çün ol hem ber-murâd oldu,
   O matlabdan dahi geçtim, bulundu cümle matlablar.

3. Çü tedbîr-i hıredden bitmedi iş derd-i aşk aldım,
   Ki dağ-ı dil gibi bir Şebçerağ'ı bulmadı şebler.

4. Çü nûr-i aşk nûr-i câna, ol hem cisme râkibdir,
   O râkibden habîr olsa, bulur izzet bu merkebler.

5. Hemân nâsüfteyektir bahr-i hikmet dürri ey HAKKI
   Ko vehm ü fehm ü akl ü fikri kesr olsun bu miskabler.

1. Rabbim! Bana öyle bir meşreb ver ki, ona bütün meşrebler uysun. Gönül Senin aşkına tutulsun ki, bu mezhepler hep ondandır.

2. Muradıma erememeyi diliyordum. Oysa madem ki o muradına erdi, artık o isteğimden de vazgeçtim ve bütün isteklerim yerine geliverdi.

3. Akıllılık tedbirinden iş bitmeyince aşk derdini aldım. Nitekim geceler, gönül ateşi gibi bir gece çırası bulmadı.

4. Madem ki aşk nûru, hem can nûruna, hem de cisme yüklenmektedir, öyleyse o biniciden haberdar olduğu ölçüde bu binekler yücelik bulur.

5. Ey Hakkı! Hikmet denizinin incisi, henüz delinmemiş bir yegâne incidir. Öyleyse bu kuruntu, anlayış, akıl ve fikiri bırak. Bütün bu matkaplar bırak kırılsın.

Hikmet, ölü kalpleri diriltir. Dar göğüsleri açar. Hikmet, hakimin sermayesidir. Onu çok konuşmakla zâyi etmemelidir. Hikmet lezzetinin gönülden gitmesi, hakîmin, sorulmadan söylemesidir. Hikmeti ehlinden men etmek, ehline zulümdür. Hikmeti ehli olmayana söylemek, hikmete zulümdür. Hikmete zulm etmek büyük hatadır. Zira o zâlimin hasmı Hüdâ'dır. Bir hakîm-i İlâhi demiştir ki: «İlk zamanlarımda, hikmeti coşmasını, kaynamasını, göğsümde müşâhede ederdim. Onu ehlinden ve ehli olmayandan esirgemeyip söylerdim. Bunun için bana sitem olundu; Has kullara mahsus olan hikmeti, avâma niçin söylersin? Bu büyük devleti niçin küçültürsün?» Gerçekten de, hikmeti küçültmek, Hakk'ı tahfif ve küçültmedir. Tâzimi gerekeni tahfif etme! Hikmetin kadr ü kıymetini bilmeyenlere, hikmetten bahsetme. Merkebin önüne inciler saçma! Zira evliyânın hikmeti en güzel inciden de üstündür. Onu inkâr edenler, hayvanlardan aşağıdır. O hâlde hakîm-i İlâhînin şanına lâyık olan, hikmeti, ancak ehline söylemek ve ehli olmayandan korumaktır. Böylece hikmetin nûr ve sürûru onun içinde sönmesin, lezzet ve halâvetinden nasibsiz kalmasın. Nazm:

1. Sâfir-i mürg-ı cân esrâr söyler
   Dil-i âgâha ol her bâr söyler.

2. Niçin hikmet kelâmın der ona kim
İşitince anı zinhâr söyler.

3. Peşîmândır o ârif evvel âhir
Ki mâra sırr-ı genc-i yâr söyler.

4. Çü âşık mest iken bâzâra varsa
Hadîshâneyi nâ-çâr söyler.

5. Aceb hâlet bu kim bir katre yemden
Hadis-i kulzüm-i zehhâr söyler.

6. Heman bir bahrdandır bunca incu
Eğer Molla eğer Attâr söyler.

7. Hamûş ol ger fenâ buldunsa HAKKI
Ki dilden aşk-ı hoş güftâr söyler.

1. Can kuşunun nağmeleri sırlar söyler. Bunu da uyanık gönüllere her an devamlı tekrarlar.

2. Bu hikmet dolu sözleri o kişiye niçin söyler ki onu işitir işitmez hemen başkasına söyler (sırrı fâş edene sır söylenmez).

3. Yılana, sevgilinin hazineleri sırrını söyleyen kişi başında ve sonunda daima pişmandır.

4. Âşık, kendinden geçmiş hâlde iken kalabalığa varsa elbette o sırlar söylenen evi herkese söyler.

5. Garip bir hâl ki, denizden bir damla, bazan coşkun okyanusların oluşmasını anlatır.

6. Bunca inci hep aynı denizdendir. Oysa ki bazan Molla Câmî, bazan Ferîdüddîn-i Attâr söyler.

7. Ey Hakkı! Eğer aşkta yok olduysan artık sus, ki aşk gönülden güzel sözler söyler.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Evliya hikmetinin, faydalı ilimlerden lezzetli olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, evliyâ hikmeti ilm-i billâhdır. Nitekim Allahü Teâlâ **«Bil ki, Allahdan başka ma'bûd yoktur»**, buyurdu. İlm-i billâh, ilm-i hakikattır ve hâl ilmidir. Mârifet ilmidir. Aşk ilmidir. Bâtın ilmidir. Ledünni ilimdir. Südûr ilmidir. Kalp ilmidir. İlm-i billâh ayıpların örtülmesidir. Günahdan kefarettir. İlm-i billâha hikmet denir. Kur'ân'da çok hayırla anlatılmaktadır. Bunun tâlibi, açlık ve susuzluğa alışmıştır. İlim ile hikmet, birbirinden cism ile can gibi ayrılmazlar. İlim, öğrenme ile olur. Hikmet açlıkla olur. Demek ki, ilim dilden dile gelir. Hikmet gaybden kalbe gelir. İlim, dilin dışından çıkar. Ancak kulak deliğine girer. İlim, kalbin içinden çıkar. Nefse te'sir edip, kalbin içine akar. İlim dilin işlerindendir. Dil ise, mülk âleminin hazinesidir. Bâtın ilmi, gönül hâllerindendir. Gönül ise, melekût âleminin hazinesidir. Zâhir ilmi, insanlar

arasında meşhurdur. Kitaplarda yazılıdır. Bâtın ilmi, Hakk için, sadırlar içinde saklıdır. İnsanlara izharı, açıklanması yasaktır. Bâtın vardır ki, inkâr olunmaz. İzhârına imkân bulunmaz. Evliyânın hikmetini inkâr eden, ebleh ve cahildir. Onun en küçük cezası, hikmet zevkinden mahrum kalmaktır. İlim, öğrenme ile olduğundan, sonu ve hududu olur. Mârifet Hakk'tan olup, haddi ve sonu olmaz. İlim tefekkürle bilinir. Hikmet tezekkürle bilinir. İlm-i billâh, Allahü Teâlâ'ya varan yolların en yakınıdır. Nazm:

1. **Eğer ilm-i aşka gönül olsa kabil**
   Yazarsın o bir noktadan bin resâil.

2. **Onun hıfz ü tekrarı hayretledir kim**
   Tezekkürledir ilm-i aşk olma gâfil.

3. **Tefekkürledir çünkü aklın ulûmu**
   Gerektir ona ders ü fehm-i mesâil.

4. **Usûl ve fürû' içre oldun müsellem**
   Velî olmadın fer'den aslâ vâsıl.

5. **Çü akl oldu zâhir, bu aşk oldu bâtın**
   Ko hâricde aklı sen ol aşka dâhil.

1. Eğer aşk ilminde gönülü anlatmak mümkün olsaydı, onun bir tek noktasından binlerce kitap yazardın.

2. Onun ezberlenmesi ve tekrarlanması kendinden geçmekle olur ki, aşk ilminin zikir ile edinildiğini sakın unutma.

3. Akıl ilimleri düşünmeye dayanır ve ona ders ve konuları iyi anlamak gerekir.

4. Asıl ve teferruat içinde yerini sağlamlaştırdın ama, yine de teferruattan geçip asla ulaşamadın.

5. Akıl zâhir olduğu için aşk gizlendi. Sen de aklı dışarda bırak ve aşka gir.

Ulûm-i akliyyede mü'minle kâfir ortaktır. Mârifet nûrunu bulmak içinse mü'min olmak lâzımdır. O hâlde ilim, mârifetten daha umumidir. Mârifet, ilimden hususi ve ehemmiyetlidir. İlim ışığı, ancak kâinata ulaşır. Mârifet nûru ise, o Hazrete erişir. Onun için, «men âleme nefsehu» denilmeyip, «men arefe nefsehu, fekat arefe Rabbehu», denilmiştir. Mârifet ilimden daha mergubdur. Zira ilim, isim ve sıfatlara, mârifet zâta mahsubdur. Hakk Teâlâ kullarından iki şey istemiştir: Biri ilimdir ki, kulluk ilmidir. Diğeri mârifettir, yâni mârifet-i Rubûbiyettir. Rabb'ini tanımaktır. Bu ikisinin dışında kalan akli ilimler, tamamen nefsin nasibi ve lezzetidir. Nazm:

1. **Hesab ve hendese ilm olmamış, bil ayn-ı nâdânî,**
   Hidâyet okudun, lâkin hidâyet sanma sen ânı.

2. **Hidâyet aşkı bulmaktır, deminden nefsi bilmektir.**
   Ki ol bahr-i nefesdendir bu nefh-i rûh-i insânî.

3. O bahrın zevrakıdır çün bu şekl ü hey'et-i âlem,
Onun şevkıyle eyler nüh felek bu raks ü devrânı.

4. O bahr emvâcıdır eflâk ü erkân ü mevâlidi,
O'dur mâhiyyet-i eşyâ, O'dur hikmet ânı tanı.

5. Yürek titretme, havf etme, yakındır dost, ırak gitme,
Derûnun seyr kıl, hoş bul gönül tahtında sultânı.

6. Bulursan dilde cânânı, ona bahş eyle bu cânı,
Görürsün âleme dolmuş hemişe avn-i Rabbânî.

7. Senindir aşk ü hem irfân, senindir hüsn ü hem ihsân,
Hidâyet buldun ey HAKKI, budur âriflerin şânı.

1. Aritmetik ve geometri ilim değil, cahilliğin tâ kendisidir. Hidâye okudun ama sakın onu hidâyet sanma.

2. Hidâyet aşkı bulmak ve kendini bilmektir. Nitekim insanî rûhun soluğu da o nefes denizindendir.

3. Âlemdeki bu şekil ve yapı o denizdeki bir kayık gibidir. Dokuz felek de işte O'nun şevkiyle böyle döner dolaşır.

4. Felekler, dört unsur ve üç çocuk (madenler, bitkiler, hayvanlar) *hep o denizin dalgalarıdır. Eşyanın mahiyeti ve hikmeti O'dur, sen asıl O'nu tanı.*

5. Yüreğin titremesin, korkma ki dostun yakındır, uzaklarda arama. İçine bak da gönül Sultanını orada güzelce bulmaya bak.

6. Gönlünde Sevgiliyi bulursan, canını da O'na bağışlayıver. Böyle yaparsan İlâhî yardımın âlemleri kuşattığını görürsün.

7. Aşk, irfân, güzellik ve bağış hep Senindir. Kurtuluş buldun ey Hakkı, âriflerin şanı da budur zaten.

Mü'min hikmet ister. Münâfık şehvet ister. Şehvete mağlûb olan, hikmetten mahrum olur. Hikmet, kalbin açılması, nefsin temizlenmesidir. Rûhların lezzeti, sırların tadıdır. Zünnûn-ı Mısrî'nin (rahmetullahi aleyh) eshâbından birisi kendisine sordu: «Hikmette olan tatlılık nedendir ki, evliyânın ağzından çıkınca, onu duyanlar, ondan lezzet alırlar?» Üstad cevabında: «Hikmet, ilham ilmidir. Hakîmin kalbine iner, Hakk tarafından kalbe gelmesi, yakînen belli olduğundandır ki, onda çok tad bulunur. Zira o hakim-i İlâhî, «ben filândan, o da filândan duydum» demeyip, «kalbim bana Rabb'imden bildirdi ki» buyurur. O hikmetin, dinin usûlünden ve yakînî işlerden bulunması, ilhâm-ı Rabbânî olduğunu duyurur», dedi. Nazm:

1. Kalb-i ârifde hemân hikmet-i Mevlâ oldu,
Cânı hoş mazhar-ı envâr-ı tecellâ oldu.

2. Kim ki gark-ı yemm-i aşk olmuş, o vahdet bulmuş,
Lâcerem gönlü evi Mescid-i Aksâ oldu.

3. **Söyleme herkese hikmet sözünü ey HAKKI**
Kim ânın sözleri hep remz ü muammâ oldu.

1. Ârifin kalbi daima Mevlâ'nın hikmetleriyle doludur. Canı da tecelli nûrlarına kavuştuğu yer oldu.

2. Aşk denizinde boğulmuş kişi vahdet bulmuştur. Şüphesiz bu kişinin gönül evi Mescid-i Aksa olmuştur.

3. Ey Hakkı! Hikmet sözünü herkese söyleme ki, o sözler hep simge ve bilmece oldu.

Nitekim Ebû Tâlib-i Mekkî (rahmetullahi aleyh) demiştir ki: Allah'ı bilen âlimin üç ameli vardır: Biri zâhirî ilim olup, zâhir ehline verilir. Biri bâtın ilmi olup, ancak ehline bildirilir. Üçüncüsü zâhir ve bâtın ilmi değildir. O gizli bir sırdır. Kendisi ile Allahü Teâlâ arasında örtülü ve saklıdır. Onun mârifetinin özü, muhabbetinin zevki, hikmetinin esası, hakikatının ilmi O'dur. Onun devlet sermayesi, sonsuz saâdeti, en büyük yakınlığı, izzet ve lezzetinin nihayeti O'dur. O ilmi ne zâhir ehline izhâr edebilir, ne de bâtın ehline açabilir. O ilim, yalnız Allahü Teâlâ ile kulu arasında kalır. Nitekim: «Seçkinlerin sadrları, sır mezarlarıdır» denmesi, bu mânâdadır. Fârisî rübâî (tercümedir):

Hakikat ilmi sinede bulunur **Dersde olmayanlar sînede olur.**
Yüz ev dolu kitab olsa ne fayda **Sîne kitab olunca korku mu olur?**

Nitekim su alçaklara doğru akar. Hikmet de mütevazi gönüllere iner. Yâ Rabbi, bunu bize müyesser eyle. Nazm:

1. **Nakşibend câna cânlar, câna hem mâyildir ol,**
Âkılın meyli lisândan, âşıka hâsıldır ol.

2. **Dilde hikmet çün semâdır, bu bedendir çün zemin,**
Bu zeminden tâ semâya fark çok menzildir ol.

3. **Dil sehâb-ı âsümandır, sineler dam üstüdür,**
Nutk-ı bârândır lisân mizâbına nâzildir ol.

4. **Nutk-ı dilden tayyib ü tâhir iner her sîneye,**
Sine ger âlûde ise, anda hem bâtıldır ol.

5. **Hikmet ol sathın olur kim ebri bârân yağdırır,**
Ebrden yağmur alan sath ol sözü kaildir ol.

6. **Nâvdân-ı gayrdan kim âb alır sârikdir ol,**
Hikmet alan halktan kâil değil nâkildir ol.

7. **Kendi nefsin bilmeyen, cahildir ol ârif değil,**
Her cevabı kim o söyler, mânâda mâildir ol.

8. **Kim ki bilmiş nefsin, olmuş mâsivâdan rûhu pâk,**
Nutk-ı pâkinden safâ bul hikmete nâildir ol.

9. Çün ayak tanır kabın, zulmette ey HAKKI, dahi,
Her gönül dostun tanır zevk ile hoş kâbildir ol.

1. Can süsleyicisine canlar, mâil olurlar. Nitekim akıllının meyli, lisandan âşığa belli olan şeyedir.

2. Gönüldeki hikmet, gökyüzü; bu beden de yerdir. Bu yerden tâ semâya kadar aradaki uzaklık bir hayli vardır.

3. Gönül gökyüzündeki bulut, sineler ise çatılardır. Söz bir yağmurdur ki gönül oluğuna akar.

4. Gönül konuşmalarından her sineye güzellik ve temiz sözler iner. Eğer sine temiz değilse o inenler orada bâtıl olur gider.

5. Hikmet, bulutları yağmurlar yağdıran sinelerindir. Buluttan yağmur alan satıh söz söylemeye hak kazanmış sayılır.

6. Başkasının sarnıcından su alan kişi hırsızdır. Tıpkı halktan hikmet alan kişi gibi ki, o, sözü söyleyen değil ancak nakledendir.

7. Kendi nefsini bilmeyen ârif değil, cahildir. Her cevabı söyleyen kişi ise mânâları bilen kişidir.

8. Nefsini bilen ki Allah'tan başka şeylerden kurtulmuştur. Böylelerinin temiz sözlerinden hikmet al ki, bunlar hikmete nâil olanlardır.

9. Ey Hakkı! Ayak, karanlıkta bile kendi pabucunu tanır. Bunun gibi her gönül de kendi dostunu zevkle tanır, ki bu da, onun kabiliyetidir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Evliyânın hikmeti, onların temiz sözünden leziz ve tatlı olduğunu ve kalblere çok te'sir ettiğini, hakim-i İlâhînin âlimlerden bilgili ve şerefli olduğunu bildirir.

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, bir hakim kalp, bin âlim kalpten halim ve selimdir. Âlimin sözü hastaya şifâ verir. Hakimin sözü, ölüye hayat verir. Hikmet ilmi kudsi oktur. Hakimin konuşması onun yayıdır. Tâlibin kalbi onun hedefidir. Atıcı Hayy ve Kayyûm'dur. O'nun için hatâ yoktur. Âlimin ticareti, başkasının sermayesi iledir. Hakimin ticareti kendi sermayesi iledir. İlim gümüş, mârifet altındır. Hikmet cevherdir. Âlim, sorulunca cevap verir. Hakim ise, cevap vermemek için özür diler. Âlim, insanlara dediğinden aşağıdır. Hakim ise, dediğinden yüksektir. Halka her isteklerinde fetvâ veren mecnûn ve sâhidir. On mes'elenin dokuzundan sükût edip birine cevap veren hakim-i İlâhidir. Hakimin kalbi ve rûhu mâsivâdan fâriğ ve âridir. Onun için, onun kalbinden diline hikmet akar. Nitekim İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, Muhammed Şâfii ile bir yerde, namazın kazası ictihadında konuşurken, yanlarına evliyâ-yı kirâmdan bir çoban gitmiştir. İmâm-ı Ahmed, İmâm-ı Şafii'den o çobanı imtihan için izin istemiş, İmâm-ı Şâfii (rahimehullah) ona izin vermemiş iken, ve o çobanın kalbine dokunmayı ona lâyık görmemiş iken, İmâm-ı Ahmed çobana: «Bir mü'min bir vakit namazını kaçırsa ve beş vakitten hangisini kaçırdığını unutsa, hangi vakti kazâ etmeli-

dir?» diye sordu. Çoban dikkatle bakıp; «O kimse gafildir, beş vakti de kazâ etmesi lâzımdır», deyince, büyük imâm, onun heybetinden kendinden geçip yere düşmüş, çoban da kalkıp yoluna gitmiştir. İmâm-ı Ahmed ayılınca, çobanın o cevabını beğenip, heybetine şaşmıştır. Evliyâ-yı kirâmın çobanı böyle iken, âlimleri ne kadar uyanık olur diye ibret almıştır. Sonra muhabbet yoluna sülûk edip, İmamlığı yanında, evliyânın da en büyüklerinden olmuştur.

Âlim, nefsini ilmiyle mülâhaza eder. Hakim ise, nefsini terk ve vücûdunu nefy ile, Rabb'ini mülâhaza eder. Nitekim İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) evliyânın havassından [seçkinlerinden] olduğu hâlde, İbrâhim Edhem Hazretlerine, «Seyyidimiz, Efendimiz İbrâhim» derdi. Eshâbı ona tâziminin sebebini sorduklarında: «Biz ilmimiz ile nefsimizi düşünürüz, evliyâ kendilerini unutup, hikmetle Mevlâ'larını düşünürler», buyurdu. [Bu sözden İmâm-ı A'zâm'ın da İbrâhim-i Edhem gibi büyük veli olduğu ilim, akıl ve hâl sahiplerince anlaşılmaktadır].

Âlimin hakime ihtiyacı çoktur. Hakimin âlime ihtiyacı yoktur. Nitekim Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm Hızır aleyhisselâma muhtaç olup, sohbetine gitmiştir. Hızır aleyhisselâm ona muhtaç olmayıp ayrılmıştır. Halk, âlim ile terbiye olur. Âlim de, hakim ile terbiye olur. Hakim ise, yalnız Rabb'i tarafından terbiye olur. Nitekim hadîs-i şerifde: **«Rabb'im beni en güzel şekilde terbiye eyledi»**, buyuruldu. Cahil ve eksik olan avâm, önce gidip bir âlimden ilim öğrenip, usûl ve fürû'u, yâni akaid ve ameli bilgileri öğrenir. Hattâ Arab edebiyatı bilgilerini tamamlayıp, akli ilim ile âlim ve âmil olur. lâkin nefsi, hâli üzere cahil ve nâkıs kalır. Sonra o âlim gidip bir mürşid-i kâmilden hilm öğrenip, ahlâkını güzelleştirir. Belki sülûk ile yedinci makama gidip, nefsi de kullukla ârif ve kâmil olur. İşte bu kâmil kendi kalbine varıp, Rabb'iyle hâzır olup, hikmetine nâzır olup, O'nun şeriatiyle Habîbinin izinden gidip, bu beytine huşû' ve hudû' edip, tam kulluğa kavuşur. Bütün edebler, şartlar, ilim ve mârifetler onda hâsıl olur. Zira insan-ı kâmil, Mevlâ'nın rızâsını, kendi gönlünün inbisât ve ünsünde bulur. Rabb'inin rızâsızlığını kalbine inkıbaz ve heybetiyle bilir. İşte bu işaret müjdesiyle hakimâne yürür. Kıt'a:

Lûtf ü kahrın eseri dilde sürûr ü gamdır
Emr ü nehy ol ferah ü gamda ıyân zâhirdir.
Gelse gam, belki günâh işledin istiğfâr et,
Kim gönül hoşluğu her hayra nişân zâhirdir.

Lûtuf ve kahrın eseri, gönüldeki sevinç ve üzüntüdür. Emir ve nehiy de o ferahlık ve gamlılıkta apaçık bellidir. Eğer gönlüne gam gelirse bil ki günah işledin, istiğfar etmelisin. Gönül hoşluğu ise her türlü hayırların apaçık delilidir.

Evliyâdan bir hakim, bir hakime gidip, huzûrunda oturup: «Sana bir şey soracağım», dediğinde, diğeri: «Âlimleri bırakıp, bana sual sorman, meselâ bir sultan yolunu şaşırıp sahraya düşünce, orada olan çobanları bırakıp, yolu kendisi gibi bir sultandan sormaya benzer», dedi. Hakim-i İlâhînin âdetlerinden biri şudur ki, insanlarla bulununca konuşmaz. Kalbiyle üns huzûruna gider. Ona ne sorulsa, gönülden ona açılan cevabı söyler. Böyle bir hakîm-i İlâhî bir gün bir mecliste vecd hâlinin çokluğundan hikmet diliyle tatlı sözler söyler iken, hakikat mânâsında çok incelik bulunan, idrâk zevkiyle, göğüs parçalayacak nükteler söyler. Sonra kendisine, o nüktelerden birini, bizim için tekrar etseniz hoş olur, denildiğinde; «Hoş olur; ancak o aşk hâli, eğer bir daha elverirse, hoş olur. Yoksa sözüm lezzet ve zevkten boş olur», buyurur. Nazm:

1. **Sensin ey aşk ki, her cânda suhan söylersin**
   Lîk uşşâk dilinden sözü Sen söylersin.

2. **Daima hazret-i ma'şûk-ı ezeldir yârın**
   Dem-be-dem ânın için hubb-i vatan söylersin.

3. **Hüsn-i dildâr ile hoş zevk u safâ buldukça**
   Câna cân bahş edip, andan tene ten söylersin.

4. **Her sözün mihr ü muhabbette hatâsız sözdür**
   Sen ki evsâf-ı rûh-i mâh-i Huten söylersin.

5. **Leşker-i rûh-i revân içre çü Mansûr oldun**
   Ol sebebden suhan-ı dâr ü resen söylersin.

6. **Müjde-i Yûsuf'u Ya'kûb-ı hazîne getirip**
   Hem habibe sıfat-ı Veys-i Karen söylersin.

7. **Tâ-be-key HAKKI'ya derler, söz ifşâ etme**
   N'etsin ol âşık-ı meczûb ki, Sen söylersin.

1. Ey aşk! Her canda söz söyleyen sensin. Lâkin âşıklar dilinden sözü de yine sen söylersin.

2. Sevgilin, daima ezel ma'şûku olan Allah'tır. Durmadan O'nun için vatan hasretini anlatan sözler söylersin.

3. Sevgilinin güzelliği ile hoşça zevk ve safâ buldukça O'ndan cana can bahşedip, tene ten söylersin.

4. Her sözün sevgi ve aşk konusunda hatasız sözdür. Sen ki Hıta (Türkistan) *güzellerinin yanağını anlatır durursun.*

5. Rûh-ı revân (ermişler) *ordusu içinde Mansûr olduğun içindir ki darağacı ve yağlı urgan sözleri edersin.*

6. Hüzünlü Ya'kûb'a Yûsuf'un müjdesini götürüp hem de Allah'ın Sevgilisi olan Peygamber'e Veysel Karenî'nin saffelinden bahsedersin.

7. Şu Hakkı'ya niceye dek «Sözleri ifşâ edip durma», diyecekler. O zavallı âşık ne yapsın, söyleyen o değil ki, Sensin.

Bir hakime, câmide bulunsanız da, insanlara faydanız olsa, dediklerinde, cevap verip: «Câmi'de oturan ancak câmi'dir [toplayan], ben câmi' değilim, mecmu'um [toplanmışım]» buyurur. Hakk Teâlâ ârifin kalbinde hikmet ağaçları dıkmiştir ki, onları açlık nehirleri ile besler. Hakim-i İlâhinin kalbinde olan hâli, bostancının bostanıyla olan hâline benzer. Zira hakîmin hâli ve şânı şöyledir ki, daima gönlü bahçesine girip, her birinden Hakk'a lâyık olmayan şeyleri keser, atar. Önce tevhid bağına gider. Orada şirk ve şüphe bulduysa, onları söker, atar. Sonra tevekkül bağına gider. Orada korku ve kaçma bulduysa, onları çıkarır atar. Sonra tefviz bahçesine gider, orada tedbir ve ihtiyâr bulduysa, onları söker atar. Sonra sabır bahçesine gider. Orada sabırsızlık ve feryâd bulduysa, onları söker atar. Sonra rızâ bahçesine gider. Orada rızâsızlık ve kızgınlık bulduysa, onları çıkarır atar. Sonra mârifet bağına girer. Orada nefs, hevâ ve mâsivâ bulduysa, hepsini söküp atar. Sonra muhabbet bağına girer. Orada başkasına meyil ve itibar, insanlarla bulunmaktan hoşlanmak gibi şeyler bulduysa, hepsini kökünden söküp atar. Sonra hikmet bahçesine gider. Orada bulunan ağaçları açlık suyu ile sular. Böylece çiçek ve meyveleri mükemmel ve olgun olur. Zevk ve lezzetinden canına can katar. İşte o hakim iki cihandan kaçıp, o bahçeye can atar ve vahdet denizine gömülür. Her murad ve maksûduna ulaşır. Akli olan, evliyânın hikmetine meyilli olur, onunla amel eder. Ârif olan bu hikmete vâkıftır. En büyük ni'met, hikmet mektebidir. Hikmetten lezzet almak ni'met ve ganimettir. Evliyâ hikmetini hıfz eden, hakikatten istifade eder. O'nunla konuşanın, kadr ü kıymeti aziz ve yüksek olur. Kalbinden içeri giden ârif, akl-ı küllden hikmet dersi alır. Hikmet ilmi ile dolup, engin deniz olur kalır. Nazm:

1. **Muallim aşktır künc-i sükût olmuş debistân**
Sebaktır bilmemek dildir anın tıfl-ı sebak-hânı.

2. **Lisânı bi-zebânlıktır bu fâdıl, kâmil üstâdın,**
Velî âlemde yok anın lisânın anlar akrânı.

3. **Gönül çün bilmemek zevkin bulur her defter-i fikri,**
Ki yazmış kilk-i akl anı, eder mahv âb-ı nisyânı.

4. **Tavilü'z-zeyl bir tomardır bu bilmemek ilmi,**
Ki ömr-ü câvidân içre bulunmak hadd ü pâyânı.

5. **Şühûdü'l-Hakk fi'l-kalb oldu mazmununda bir nükte,**
Sevâdü'l-vech fi'd-dâreyndir onun memdûh-ı unvânı.

6. **Tasavvur edemem bir kimse tasdik ede bu ilmi,**
Muarref olmadıysa keşf ü huccet zevk-ı vicdânî.

7. **Ulûmun enfa'ı hikmettir, anı aşktan öğren,**
Rumûz-ı pir-i aşkı anlamaktır ârifin şânı.

8. **İlâhî, izzetin Hakkı, enis et cânıma aşkı,**
Ki ânın hikmeti zevkıyle kendimden olam fânî.

9. **Fakîrullah'ı HAKKI'dan ıyânseyr eyleyen ârifi,**
Iyân ehlidir ol neyler delil-i akl ü bürhânı.

1. Öğretmen, aşktır; okul ise sükût köşesidir. Ders, bilmemektir; onun öğrencisi ise gönüldür.

2. Bu faziletli ve olgun hocanın dili, dilsizliktir. Ancak âlemde onun dilini anlayan bir kendi gibi yok.

3. Gönül bilmemek zevkini bulur o fikir defterinden ki, onu akıl kalemi yazmış olsun. İşte onu unutkanlık suyuyla siler yok eder.

4. Bu bilmemek ilmi, zeyli uzayıp giden bir tomardır ki, sonsuz hayat içinde bile ona bir son ve sınır bulunmaz.

5. Onun anlattıkları içinde «Kalbde Hakk'ı gören» nüktesi vardır. Onun övülen unvanı ise «İki âlemde de yüzkaralığı» dır.

6. Keşif ve delil bu zevk ve vicdanı bilmediyse, bu ilmi tasdik edecek bir kimse düşünemiyorum.

7. İlimlerin en faydalısı hikmet ilmidir. Onu da aşktan öğren. Ârifin şanı, aşk pîrinin remizlerini anlamakladır.

8. Rabb'im! Yüceliğin hakkı için canıma aşkı dost eyle, ki onun hikmeti zevkiyle kendimden geçeyim.

9. Allah'ın fakir kulu olarak Hakkı'yı gören ârif gerçekten göz ehlidir (görmesini bilir) *ki o aklın ispatı ve delili ne yapsın.*

DÖRDÜNCÜ FASIL

Evliyâ-yı kirâmın fazilet ve bereketlerini, âdetlerini, tariflerini, vecd ve hallerini alâmet, hareket, hareketsizlik, mertebe ve kerâmetlerini, müşâhede ve makamlarının nihâyetini dokuz nevi ile beyân eder :

BİRİNCİ NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın fazilet ve bereketlerini Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler ile bildirmektedir :

Ey aziz! Allahü Teâlâ, kullarına inâyetle Kendi evliyâsını tarif edip, onlara olan muhabbetini duyurur. Nitekim Bakara sûresi ikiyüz elliyedinci âyetinde: **«Mü'minlerin din ve yardım bakımından en yakın ve velîleri [sevdikleri] Allahü Teâlâ'dır. Onları sapıklık karanlıklarından, hidâyet aydınlığına çıkarır»**, Yûnus sûresi altmışikinci âyetinde: **«Biliniz ki, Allahü Teâlâ'nın velîlerine, sevgili kullarına korku ve üzüntü yoktur»**, Enfâl sûresi otuzdördüncü âyetinde: **«Onun sevdiği kullar, şirketten sakınan mü'minlerdir»**, **«Allahü Teâlâ muttekîleri sever»**, **«Allahü Teâlâ mü'minleri sever»**, Şûra sûresi dokuzuncu âyetinde: **«Dost ve yardımcı, yalnız Allahü Teâlâ'dır»**, Yûsuf sûresi yüzbirinci âyetinde: **«Yâ Rabbi, dünyada ve âhirette Sen benim yardımcımsın. İşlerimi yürüten Sensin. Sana teslim ve tevhidde sebatım olduğu halde beni vefât ettir ve sâlihlere ilhak eyle»**, Furkan sûresi altmışüçüncü âyetinde: **«Allahü Teâlâ'nın makbûl kulları, yeryüzünde sekine ve vekar ile yürüyen ve câhiller onlara, edeb dışı hitâb ettiklerinde, cevablarından sert söylemeyip, yumuşak sözlerle günâhdan sâlim olanlardır»**, Furkan sûresi altmış dördüncü âyetinde: **«Onlar, Rab'leri için secde ve kıyâmla [yâni namazla] geceyi geçirirler»**, Nûr sûresi otuzyedinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki, alışveriş onları Allahü Teâlâ'yı hatırlamaktan alıkoymaz»**, buyuruyor.

Allahü Teâlâ hadis-i kudsîlerde buyurdu ki: **«Velî kulumun dilediğini yaparım. O Bana tutunur, Benimle hükm eder. Eğer Benden dünyanın zevâlini [yok olmasını] istese, onun için dünyayı yok ederim. Çok sevdiğime kerâmet veririm»**. **«Benim evliyâm, Benim kubbelerimin, örtülerimin altındadır. Benden başkası onları tanımaz»**.

Hazret-i Dâvud aleyhisselâma vahy gönderdi ki: **«Ey Dâvud, Benim muhabbetime meyl eden evliyâ kullarıma de ki: Onlarla aramızda olan perdeleri Ben lütfumla kaldırırım. Beni basîretle görürler. O halde insanlardan gizli olsalar, hiç korkmazlar, zararları olmaz. Benim tarafımdan onlara lütf ve genişlik eriştiği halde, insanlardan gelen kin ve kızgınlık, onlara asla te'sir etmez, asla keder**

vermez. Ey Dâvud! Beni sevdiğini söylüyorsan, önce kalbinden, dünya sevgisini çıkar. Zirâ Benim sevgim ile dünya sevgisi bir kalbte, birlikte bulunmaz. Ey Dâvud! Önce sen Benim sevgimi kalbinde hâlis ve kuvvetli yaparsan, her şeyde Benim kudret ve hikmetimi görürsen, dünya ve dünya ehli ile bir arada bulunsan da, sevgim azalmaz, sana bir zarar gelmez. Ey Dâvud! Beni seviyorsan, nefsine düşman olup, onu şehvetlerinden men eyle. Böylece sana muhabbetle nazar edip, aramızda olan perdeleri kaldırırım. Ey Dâvud! Yeryüzünde nice evliyâ kullarım vardır. Onlar Benim dostlarımdır. Ben de onların dostuyum. Onlar Bana müştâktır, Ben de onlara müştâkım. Onlar Beni zikr ederler, Ben de onları zikr ederim. Gurbette olanlar vatanlarını arzuladıkları gibi, onlar geceyi arzularlar. Onlar, geceleyin sürûr içinde olurlar. Akşam olup, karanlık basıp her dost, ancak kendi dostuyla yalnız kalınca, onlar Benim için kıyâmda durup, boyunlarını büküp, yüzlerini açıp, yalvararak münâcât edip, ni'met ve ihsanımı isterler. Onlar bazan oturur, bazan rükû ve bazan secdede olurlar. Sevgimden başka Benden bir şey istemeyip, rızâ yolunda giderler. Ben de onlara, çok sevdiğim için üç şey veririm: Birincisi, kalblerine ihsân ettiğim, indirdiğim bir nûrdur. Hep konuşsalar, onunla Benden haber verirler. İkincisi, Ben onlara zât ve sıfatımla teveccüh ederim. Hiç bilir misin ki, Ben teveccüh eylediğim dostuma, neler ihsân eylerim ve o nice devletlere erişir. Üçüncüsü, öyle bir ikrâmdır ki, onu ancak Ben bilirim bir de o kulum bilir. Yerde ve gökte olan şeyler, o ikrâmın yanında küçük ve az kalırlar».

Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) meşhur hadislerinde buyurmuştur ki: «Ümmetimin evliyâsı göründükleri zaman, Allahü Teâlâ hatırlanır. Zira evliyâ yüzünü görmekle şereflenenin kalbinde Allah fikri bulunur». «Ümmetimde öyle insanlar bulunur ki, onlar insanlardan ayrılırlar. İnsanlar onlara şaşar. Onlara deli derler. İnsanlar da onlara deli görünür. Biliniz ki, onlar abdallardır». «Allahü Teâlâ'nın halkından evliyâsı açlık ve susuzlukta olanlardır. Onlara eziyet edenden Allahü Teâlâ intikamlarını alır». «Dünyâ, âhiret ehline haramdır. Âhiret de, dünya ehline haramdır. İkisi de ehlullaha haramdır. Ehlullah, evliyâ-yı kirâmdır». Nazm :

I.	Gel can gözün aç ey püser	Kıl evliyâya hoş nazar,
	Can misli hep bi-pâ vü ser	Dil misli hep zir ü zeber.
II.	Bi-kesb ü kâr olmuş kamu	Zerd ü nizâr olmuş kamu,
	Çün mest-ı yâr olmuş kamu	Onlarda birdir hayr ü şer.
III.	Zerrât-veş dolmuş havâ	Şems onlara olmuş kabâ,
	Varlıkları bulmuş fenâ	Hurşide karşı çün kamer.
IV.	Hâr içredirler gül gibi	Habs içredirler mül gibi,
	Âb ü kil içre dil gibi	Leyl içredirler çün seher.

V. Bu tenleri ervâhdır	Ol canları akdâhdır.
Aşk onlara hoş râhdır	Kim, bilmediler nef'ü darr
VI. HAKKI, eğer cûyendesin	Dilden ana pûyendesin,
Aşk ehline gûyendesin	Ver Gavs-i Ulvî'den haber.

I. Ey oğul! Gel can gözünü aç da evliyaya hoşça bak. Can gibi daima başsız ve ayaksız, gönül misâli de hep alt-üst...

II. Herkes kazançsız işsiz olmuş, herkes sararıp solmuş. Herkes sevgiliyle sarhoş olmuş. Hayır ve şer onlar için birdir.

III. Zerrecikler gibi hava (veyâ heves) dolmuş, Güneş de onlara bir giysi olmuş. Varlıkları da yok olmuş, tıpkı güneş karşısında ay gibi.

IV. Gül gibi diken içindedirler, içki gibi de testi içindedirler. Su ve toprak içindeki gönül gibi gece içinde birer seherdirler.

V. Bu tenleri ruhtur. O canları da kadehlerdir. Aşk onlara ne güzel yoldur ki bu yolda sıkıntı ve darlık çekmediler.

VI. Ey Hakkı! Eğer arayıcı isen, gönülden ona koşmaktasın, aşk ehline konuşmaktasın artık o yüce Gavs'tan haber ver.

İKİNCİ NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın rüsûm ve âdetlerini ve kalbler ile seyâhatlarını bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, halkın kimi dünya, kimi âhiret, kimi de mânâ ehlidir. İşte dünya ehline âhiret haramdır; ona kavuşamazlar. Âhiret ehline dünya haramdır. Ona tenezzül etmezler. Mânâ ehline ikisi de haramdır. Hiç birine iltifat ve meyl etmezler. Dünya ehlinin tümü tabiat zulmetinde ve beşeriyet karanlığında kalınca, yüksek âlemi istemekten onlara yeis ve gevşeklik gelmiştir. Meyl ve iradetleri, ancak aşağı âleme yönelmiştir. Akıl ve himmetleri dünya lezzetlerine tutulmakla kalmıştır. Halbuki dünya çöplüğe atılmış bir leştir. O halde buna tutulanların emelleri ziyân, amelleri boş olmuştur. Bunlara iki şiddetli azab vardır. Biri bu halden ayrılmak azabı, diğeri ileride yanma acısıdır. Nazm :

1. Bu hâkdân-ı tende bu can müstehân olur
   Mısr-ı derûna varsa, aziz-i cihân olur.
2. Ve hâkdândan etse firâr ol esir-i hâk
   Bi-cism o rûh tâir-i Arş-âşiyân olur.
3. Nefs ü hevâya tâbi olan kalb olur Cehim
   Aşkın demiyle dolsa dil ü can Cinân olur.

4. **Hafv ü hatardan oldu emin abd-i aşk olan**
   Âşık hemişe sâkin-i dâr-ül-emân olur.

5. **Fakr ü fenâdadır ebedî devlet ü bekâ**
   Varlıkta devlet isteyene çok ziyân olur.

6. **Varlık belâsıdır çekilen derd ü gam hemân**
   Âşık yok olsa aşk ile hoş kâmurân olur.

7. **Ger cism olursa pir ü zaif olsun ne gam**
   HAKKI hemişe aşk ile tâze civân olur.

1. Bu topraktan bedende bu can düşkün ve hakir olur. İç Mısr'ına varırsa cihanın Aziz'i olur.

2. O toprak esiri bu toprak bedenden kurtulsa bile bedensiz olarak o ruh, arşa uçan bir kuş olur.

3. Nefis ve heveslerine uyan kalb cehennemde olur. Gönül ve can aşkın demiyle dolarsa cennet bahçeleri oluşur.

4. Aşka kul olan kişi korku ve tehlikeden emin olur. Aşık ise daima emniyet yurtlarında oturur.

5. Sonsuz ikbal ve bâkilik fakr u fenâdadır. Varlıkta ikbal isteyene ise çok zarar erişir.

6. Çekilen dert ve üzüntüler varlık belâsıdır. Âşık aşkta yok olursa ne güzel kutluluğa erişir.

7. Eğer cisim ihtiyar ve zayıf olursa bundan ne çıkar. Ey Hakkı! Daima aşk ile gençlik taze kalır.

Âhiret ehli, genel olarak, yüksek derecelere mâil olup arzuları Cennet'te kalmıştır. Zira Hak Teâlâ kullarını dünyadan Cennet'ine da'vet edip, orayı ikrâm yeri kılmıştır. İşte buradakilerin gönülleri yükseklik ve şeref ile meşgul olup, daha yüksek ve şerefli olandan uzak olmuştur. Bunlar ilerideki yakıcı ateş azabından kurtulmuş iseler de, bu halde kalmakla, ayrılık ateşinde bulunmuşlardır. Halbuki muhabbet ehline, ayrılık ateşi, ateşin yakmasından zor ve şiddetli gelir. Nitekim, «İntizâr [bekleme] ateşten şiddetlidir» buyurulmuştur. Beyt:

Yandın yarınki va'deye sen intizâr ile
Nakd al visâl-i yâri ne hâcet bu intizâr.

Yazık. Yarınki vaadlere gözünü dikmiş, boşuna yanıp yakılmaktadır. Oysa sevgilinin kavuşukluğunu bugün peşin al. Bu bekleyiş niye!..

Bunların çoğu, insanlık sebebiyle benlik da'va edip, kibir, ucub ve riyâ semtine gidip, nefs-i levvâmesiyle çekişme belâsında kalmıştır. Nazm:

1. O can ki, dost firakıyla bi-nevâ düşmüş
O yâr-ı gâr-ı vefâdârdan cüdâ düşmüş.

2. Behâ vü kıymeti çok cevher iken evvelden
Gelip bu âb ü kile, şimdi bî-behâ düşmüş.

3. Mukarreb-i der ü dergâh-ı Kibriyâ iken ol
Bu dâm-ı kibr ü riyâda kalıp gedâ düşmüş.

4. Bu çâr-mih-i tabiatle bağlanıp muhkem
Bu şeş cihette o mahbus ü pür cefâ düşmüş.

5. Anı ezel bilen imdi bu halde bulsa ne der
Vatandan ayrı bu gurbette hasretâ düşmüş.

6. O şems-i bâtını bâtınında seyr eden HAKKI
Misâl-i zerre-i serkeşte pür-ziyâ düşmüş.

1. Dostun ayrılığı ile mahrum kalan ve o can dostunun vefasından ayrı düşen kişi,

2. Evvelki kıymet ve değeri çok cevher iken bu toprak ve su ile dolup kıymetini yitirmiş.

3. Allah katına yakın iken, kibir ve riya tuzağına düşüp kul köle olmuş.

4. Bu tabiat çarmıhıyla sımsıkı bağlanıp bu altı yönde hapsolunup cefâlara uğramış.

5. Ezelden beri onu bilen birisi şimdi onu bu halde görse ne der. Eyvah ki vatanından ayrılıp bu gurbete düşmüş.

6. Ey Hakkı! O iç güneşini içinde seyreden kişi başı dönmüş toz taneciği misâli ışık dolmuş.

Ehl-i mânâ tabiat âlemi hapsinden çıkıp, beşeriyyet âlemi yuvasından uçmuşlardır. Onlarda kendi resimlerinden bir şey kalmayıp, varlıklarda kalmayıp geçmişlerdir. Herkesi gayb edip, Hakk'ın huzûruna gelmişlerdir. İki dünyayı, isteyenlerine verip, sâhibini alıp Ehlullah olmuşlardır. Onlar Cennet ve Cehennem'i unutup, ancak O'nun için, O'na ibâdet kılmışlardır. Zira O'nunla iki âlemi Cennet ve O'nsuz Cehennem bulmuşlardır. İşte yalnız O'nu isteyip, her ni'met O'nu bilmişlerdir. O'nun mârifeti şarabiyle dâimi mest olmuşlardır. Muhabbet zülâli ile dolmuşlardır. Hep O'nunla kalmışlardır.

Avâma âhirette verilmesi va'd olunanlar, onlara dünyada verilmiştir. Başkalarına gayb olanlar, onlara bildirilmiştir. Bedenleri bir yerde iken, gönülleri doğu ve batıyı gezip, Arş ve Kürsî'yi dolaşmıştır. Bedenleri ile yükselmezlerse de, ruhları mi'râca gider. Hak Teâlâ'yı göz ile görmeseler de, esrâr ile müşâhede ederler. Âlemde herkesle ne muamele ederlerse, yalnız Allah rızâsı için ederler. Kendilerine tâbi ve teslim olan ahbâbı Hakk'ın huzûruna kavuştururlar. O halde onları sevenlere, onlara yaklaşanlara, sözlerine uyup, izlerinden gidenlere ve onların irşâdı ile Mevlâ'sına kavuşanlara müjdeler olsun. Nazm :

1.	**Gönül alsa bûyu andan**	**Ana dü cihan görünmez,**
2.	**Yüzünü görürse candan**	**Dahi cism ü can görünmez.**
3.	**Dile sâkî olsa cânân**	**Dil olur gül ü gülistân,**
4.	**Çün olur riyâz-ı Rahmân**	**Ana hâkidân görünmez**
5.	**O ki mülk-i cismi yıkmış**	**O gulû-yı nefsi sıkmış,**
6.	**Dahi Arş-ı cana çıkmış**	**Ana nerdübân görünmez.**
7.	**Yemm-i nutkun ebri candır**	**Bu lisân çü nâvedândır,**
8.	**Gönül ehl-i bahriyândır**	**Gam ü nâvedân görünmez.**
9.	**Yürü sen bu levh-i dilden**	**O ulûm-ı aşkı öğren,**
10.	**Dile dolsa hikmet andan**	**Kalem ü lisân görünmez.**
11.	**Gözetir rızâ-yı Hakkı**	**Bulan anı dilden HAKKI,**
12.	**Bu cihânı kor bu halkı**	**Ki bu câvidân görünmez.**

1. Gönül kokuyu O'ndan alsa, ona iki cihan görünmez.

2. Ta candan yüzünü görürse, beden ve canı görünmez.

3. Ey sâki! Sevgili gönülde olursa, gönül gül ve gülbahçesine döner.

4. O gönül, Allah'ın bahçesine döner de bu toprak dünyayı görmez.

5. Beden mülkünü yıkan ve nefsinin boğazını sıkmış olan,

6. Can arşına çıkmıştır da ortada merdiven yoktur.

7. Söz denizinin bulutu candır. Bu dil ise bir oluktur.

8. Gönül ehli denizcidir, gâm ve oluk görünmez.

9. Yürü sen, bu gönül sayfasından o aşk ilmini okuyup öğren.

10. Gönle ondan hikmet dolsa kalem ve dil de görünmez.

11. Ey Hakkı! Onu gönlünde bulan artık Hakk'ın rızasını gözetir.

12. Bu cihanı ve bu halkı bırakır. Çünkü o ebedî olmuştur, artık görünmez.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın had ve tarifini, vecd ve hâllerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Velî, fiilleri muvafakat üzere olandır. Velî, dünyâdan uzak ve Mevlâ'ya yakın olur. Velî, mâsivâdan kurtulup, bütün varlığı ile Allahü Teâlâ'ya bağlanır. Velî, kalbiyle Allahü Teâlâ'ya döner. Velî'nin gizli ve âşikâr her hâli Allahü Teâlâ ile olur. Velî dünya devletinin ne ele geçmesine sevinir, ne de geçmemesine üzülür. Ona göre gümüş ve altın, toprak ve taştan aşağıdır. Veliyyullah, yeryüzünde kimsesizdir. Onun enisi Rabb'i olup, ona kâfidir. Onun kendi nefsinde ihtiyârı olmaz, Hak'tan başkasıyla bulunmaz. Kalbinin dışında bir işi kalmaz. Ölümden kaçınmaz. Nazm:

1. **Anın ki, derûnunda zevk ü tarâbı vardır**
   Dil bâbını beklerse anın sebebi vardır.
2. **Dil bâbını şeb bekler tâ kim gele dildârı**
   Geldikte hudû' eyler rûhun edebi vardır.
3. **Ârif ki kamu şeyden kendi yüzünü gördü**
   Sâhib-nazar olmuştur, şirin lâkabı vardır.
4. **Ol can ki cüdâ olmuş, cûyân-ı Hudâ olmuş**
   Aşkına fedâ olmuş meyl-i acebi vardır.
5. **Her kim ki, o âşıktır, aşk içre o sâdıktır**
   Can verdiği saatte anın tarâbı vardır.
6. **Ger pâyı taşa değse eline girer gevher**
   Ne gam lebe gelse can kim kand-ı lebi vardır.
7. **Ey HAKKI sükût eyle, remz ile sözün söyle**
   Kim Cem-ı sebük-rûhun çok Bû-Leheb'i vardır.

1. İçinde zevk ve neş'esi olan kişi gönül kapısını bekliyorsa mutlaka bir nedeni vardır.

2. Geceler boyu gönül kapısını bekler. Tâ ki sevgili gelsin. Sevgili gelince ise saygı gösterir, çünkü edebi vardır.

3. Her şeyde kendi yüzünü gören bilge, «görüş sahibi» olmuştur ve bu ne güzel bir lâkaptır.

4. Ayrılığa düşüp de Allah'ı aramaya koyulmuş olan ve aşkına feda olan kişinin ne muhteşem bir eğilimi vardır.

5. Aşık olan ve aşkında sadık olan kişinin can verdiği anda bile bir sevinci vardır.

6. Eğer ayağı taşa çarpsa, eline mücevher ulaşır. Canı ağzına gelse ne çıkar. Çünkü sevgilinin dudağının şekerine sahiptir (onunla hayat bulur).

7. Ey Hakkı! Sus ki, sözü remz ile söyle ki tez canlılığın bir de Ebûleheb'i vardır (Sakın ha!).

Veli Hak ile halim olur. Hak ile sâbit mukîm olur. Deniz gibi cömerd, dağ gibi sâbit, hava gibi muti, gece gibi örtücü, semâ gibi yüksek himmetli olur. Aslandan kaçar gibi fitneden kaçıp selâmet bulur. Peygamberlerin mu'cize göstermelerinin şart olması, insanların onlara uyup kurtulmaları içindir. Evliyânın kerâmetini saklamasının lâzım olması, insanların onlarla fitneye düşmemesi ve onların insanlardan saklı, Hak ile mesrûr olup, o huzûrda kalmaları içindir. Veli, dâima hâlini gizleyip, bütün kâinât onun velâyetinden konuşur. Veli, yeryüzünde, Hak Teâlâ'nın gülü, fesleğenidir. Onu sıddiklar koklar. Onun kokusu, onların kalblerine varınca, Mevlâ'ya müştâk olurlar. Evliyâullah geline benzerler. Gelini nâmahrem görmediği gibi, Allahü Teâlâ'nın bu gelinleri de onun muhteşem ünsünde duvaklı olup, onları kimse göremez. Sûretlerini görseler de, hakikatlarına herkes eremez. Nazm:

1. Bu felek cevfinde biz vâfir müşâ'şâ' ahteriz
Nârız ama cism ile ma'mûre-i hâkisteriz.

2. Misl-i şemşiriz tabiat-i jenge gark olmuşuz
Taşra gelsek ten gılâfından ser-â-pâ cevheriz.

3. Cilve-gâh-i mâverâ-yı çerhdır meydanımız
Bu cihân gayrı cihândır, biz cihân-ı diğeriz.

4. Cezr ü meddir bu ki, gâhi bahr ü gâhi katreyiz
Bast ü kabz-ı dildir ol kim geh lehb ü geh ahkeriz.

5. Ger yedi bahr olsa tufan çün sadef ka'rındayız
Nûh felek hem su kesilse biz rugan ber-seriz.

6. HAKKI bulmuş gönlümüz çün aşk hamrından safâ
Hüsn için âyineyiz, mir'ata vech-i enveriz.

1. Bu felek göğünde biz, çok parlak bir yıldızız. Ateşiz ama, beden ile toprak bir mamûreyiz.

2. Kılıç gibiyiz, savaşın huylarına alışkınız. Beden kınından sıyrılsak baştan sona cevher kesilir.

3. Meydanımız, feleğin ötesindeki cilvegâhtır. Bu cihan başka bir cihandır biz ise başka cihanız.

4. Bazan damla bazan deniz olmamız bir med ve cezirdir. Gönlün genişlik ve darlığı ise bazan kül, bazan da köz olduğumuz içindir.

5. Eğer yedi denizde tûfan kopsa biz sadefin içindeyiz. Dokuz felek su kesilse, biz yağ gibi daima üstteyiz.

6. Ey Hakkı! Madem ki gönlümüz aşk içkisiyle kendinden geçmiş, artık güzellik için ayna, aynaya da parlak bir yüzüz.

Veli, Hak Teâlâ'nın, kendine âit işlerinde muvafakatında, kendinin Hak Teâlâ'ya uygunluğunu bilir. Dilinden çıkan duâ, ancak kabûl vaktinde olur. İşte böyle uyanık olan veliyyullah, yeryüzünde, Allahü Teâlâ'nın âdil şâhididir.

Mü'minlerin kalbleri, gaflet ve gamlar içindedir. Evliyânın kalbleri huzûr ve sürûr içindedir. Düşmanların kalbleri korku ve uzaklık içindedir. Mü'minlerin azabı, yasakları işlemek iledir. Evliyânın azabı kerâmetlerinin açığa vurulması iledir. Evliyâullah, iki dünyadan bir şey istemezler. Hakk'ın huzûrundan bir an gafil bulunmazlar. Onlara hizmet edenler, muhabbet şaraplarından mahrûm kalmazlar. Evliyâ-yı kirâmın gönlüne girenler, onlara ilhak olup, dünya ve içindekileri, bir arpa dânesine almazlar. Nazm:

1. Derûn-ı matlab-ı her-tâlib oldu matlabımız
Birûn-ı meşreb-i her-şârib oldu meşrebimiz.

2. Sipihr-i kevkebimizdir bu çerhden birûn
Kim oldu rûh-i mücerred sipihr-i kevkebimiz.

3. Henüz bu rûz ü şeb ü kâinât yok idi kim
O rûy rûzumuz olmuştu, zülfü hem şebimiz.

4. Ne kılsa Hak bize, ol hoş gelir, safâ buluruz.
Onunla çok hoş olur hem lâtif meşrebimiz.

5. Cihân ü cânı verip, aşk-ı pâki her kim alır
Iyân olur ona rîh-i ziyân ü meksebimiz.

6. Bu levh-i dilde, nukûş-ı sivâyı koyma gider
Safâ-yı kalb iledir kesb-i ilm-i mektebimiz.

7. Tahalluk eyle sen ahlâk-ı Hak'la ey HAKKI
Ki dîn ü mezheb-i Hak'dır bu dîn ü mezhebimiz.

1. İsteğimiz, her bir tâlibin içindeki istektir. Meşrebimiz ise, her aşk içkisinin içindeki meşreptir.

2. Yıldızımızın semâsı bu felekten de ötedir. Nitekim bizim yıldızımızın göğü mücerred bir rûhtur.

3. Henüz bu gece-gündüz ve kâinat yokken o yüz gündüzümüz, saçlar ise gecemiz olmuştu.

4. Allah bize her ne kılsa o bize hoş gelir ve ondan safa buluruz. O'nunla meşrebimiz çok lâtif olur.

5. Her kim ki can ve dünyasını verip pâk aşkı alırsa ona zarar ve kazancımız kumlar gibi apaçık olur.

6. Ey kişi! Bu gönül sayfasında başka yazıları sil. Bizim mektebimizdeki ilim tahsili, kalp temizliğiyle olur.

7. Ey Hakkı! Allah'ın ahlâkıyla ahlâklan ki Hakk'ın din ve mezhebi bizim de dinimiz, mezhebimizdir.

Veli yalnız cemâl-i kadîmi istemektedir. Veli, vecd hâlinde mahlûkatın güzelliğinden geçmiş olur. Onun rûhu, ancak vech-i kadîm ile mesrûr ve meşgul olur. Nitekim Şeyh Şiblî bir gün vecd hâlinde, Şeyhi Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerinin ziyâretine öyle bir zamanda varmış idi ki, Cüneyd ehli ile yemek yiyordu. O hatun, onu görünce, yemekten el çekip kalkmak isteyince, Cüneyd ona mâni' olup, elini tutmuştur ve: «Yerinde rahat otur. Şibli ne seni görür, ne de burada olduğunu bilir» buyurmuştur. Sonra Şeyh, o hayran müridi ile bir saat sohbet eylemiştir. Tâ ki, Şiblî akıl dâiresine girip ağlamıştır. O zaman Cüneyd, ehline, Şiblî'ye görünme demiştir. Çünkü Şiblî, şimdi sarhoşluktan ayılıp, cisim âlemine gelmiştir. Şimdi insanları tanıyacak durumdadır. Zirâ onun bu hallerine, kendi sözleri ve gözleri delâlet eylemiştir. Özellikle evliyâ-yı kirâm, o firâset nûrları ile kalb câsusları olmuşlardır. Beyt (tercümedir):

Allâm'ül-guyûb'un hâlis kulları,
Can âleminde kalb câsûsları.

Nazm :

1. **Canların seyrânıdır, fevku's-semâ**
   Gerçi tenler tuttular hâk üzre câ.

2. **Hikmet olmuş kût-ı cân-ı ehl-i dil**
   Cism-i hayvânî diler âb ü çırâ.

3. **Âlem-i ervâha sığmaz bu beden**
   Mahrem-i sultân olur mu her gedâ.

4. **Dilde cânın kendidedir mutrıbı**
   Kendidendir sâki vü câm-ı safâ.

5. **Enbiyâ vü evliyâ hoş oldular**
   Akl-ı küll bahrında cümle âşinâ.

6. Bu cihânın varlığı baştan başa
Olmuş ol cân-ı cihâna çün kabâ.

7. Kabz u bast ol bahrdandır her nefes
Andan olur her cefâ vü her vefâ.

8. HAKKI zerrât-ı cihân hükmündedir
Gayriden bilmek olur ayn-ı hatâ.

1. Canlarımızın seyrânı semanın ötesindedir. Ama yine de bedenlerimiz toprak üstünde yer edindiler.

2. Gönül ehlinin can azığı hikmettir. Hayvanî beden ise su ve ateş (çıra) ister.

3. Bu beden ruhlar âlemine sığmaz. Her bir kul, padişahın mahremi elbette olamaz.

4. Canın, gönül içindeki çalgıcısı yine kendindedir. Yine sâki ve esenlik kadehi de kendinden...

5. Peygamberler ve ermişler akl-ı kül denizinde herkesle bildik oldular, ne güzel!..

6. Bu cihanın varlığı baştanbaşa o cihanın cânına bir elbise olmuştur.

7. Her andaki sıkıntı ve rahatlığımız o denizdendir ki o, her cefâ ve her vefânın kaynağıdır.

8. Ey Hakkı! Cihanın bütün zerreleri O'nun hükmü altındayken bunun nedenini başkasından bilmek hatanın tâ kendisidir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın ve alâmetlerini, huzûr ve selâmetlerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Evliyânın iki alâmeti vardır. Biri Hak Teâlâ'nın emrine ta'zîm ve hürmet, diğeri bütün mahlûkata şefkattir. Evliyânın alâmeti, Allahü Teâlâ'nın hukukunu edâ ve mahlûklarını sevmektir. Velinin alâmeti, kendisi ile Allahü Teâlâ arasında olan sırları saklamaktır. Mahlûkatının eziyetlerine, karşılıksız sabretmek ve katlanmaktır. İncinmeyip, rızâya ermektir. Kulları ile iyi geçinip, kimseden kimseye şikâyet etmeyip, herşeyi örterek ve koruyarak hakîmâne gitmektir. Kıt'a:

Avâmımızda dil içinde kalbim ölmüş iken
Dil oldu zinde-i aşk, el-habib ehyâni.

Nefs-i kabûl kıl ey HAKKI, halkı incitme
Kim incitirse seni, Hak'dan anla sen anı.

Avam halimizle gönül içinde kalbim ölmüş iken gönül aşk ile dirildi, sevgiliden dolayı. Ey Hakkı! İnsanları makbul tut, incitme ki birisi de seni incitirse onu Hakk'tan bil.

Evliyânın alâmeti lütf ve hikmetle konuşmaktır. Güzel huylu, güler yüzlü, vücûdu güzel kokulu ve cömerd olmaktır. Herkese şefkatle muameledir. İtirâz etmemek, özürleri kabûl etmektir. Arkadaşını kendine tercîh etmektir. Bir velî ile, fakir birisi bir yolculukta beraber giderlerken, o mürüvvet menbaı velî, fakîrin ihtiyâr, arkasında da ağır heybesi olduğunu, ayağında eski pabuçlar bulunduğunu görür ve ona: «Eğer bizimle arkadaş olup, bu yolda gitmek istersen, elbette bize teslîm olup, her sözümüzü tutmalısın, yoksa bizden ayrılmalısın» der. O ihtiyâr, ona teslîm ve yâr olduğunu söyler. O îsâr ma'deni, onun eski ayakkabıları ile kendi yenilerini değişir. Heybesini yüklenir ve beraber giderler. Her velî, yanında bulunduğu kimseye, elbette böyle muamele etmiştir. Zirâ onlar, muhabbet makamına ermiştir. Evliyânın âdetleri Mevlâ'ya ibâdettir. Huyları halka şefkattır. İşleri teenni ile rıfk ve hizmettir. Sözleri medh ü senâ ve ülfettir. Zirâ onların gönülleri muhabbet denizidir. Vahdete âşinâdır. Nazm :

1. **Katreyiz âlemde lâkin dilde deryâ olmuşuz**
   Cevheriz dehrin bisâtı üzre yektâ olmuşuz.
2. **Seyrimiz sahrâ-yı candır gayrı yerden fâriğız**
   Kendi sahrâmızda seyyâhız ki sahrâ olmuşuz.
3. **Berkımızle yakmışız biz hod-nümâlık perdesin**
   Gayrıden pinhânız ancak dilde peydâ olmuşuz.
4. **Biz bu bahr-ı aşk-ı bî-ka'rın müselsel mevciyiz**
   Gerçi zenciriz veli mecnûn-i mânâ olmuşuz.
5. **Kimseyi incitmek, incinmek değildir şânımız**
   Yâr-ı gâr-ı cümleyiz, şefkatlı baba olmuşuz.
6. **Âşıkız misl-i Zelihâ, dilberiz Yûsuf gibi**
   Biz bizi sevmekte HAKKI, ferd ü tenhâ olmuşuz.

1. Âlemde bir damlayız ama gönülde deniz olmuşuz. Biz bir cevheriz ki dünya yaygısı üzerinde yegâneyiz.

2. Bizim seyrimiz can sahrasında olur, başka yerden vazgeçtik. Kendi sahramızda gezinmekteyiz ki artık sahra olmuşuz.

3. Kendimizi gördüğümüz (kendini beğenmişlik) perdeyi yıldırımımızla yakmışız da onun için başkasından uzağız ancak gönülde görünürüz.

4. Bu uçsuz bucaksız aşk denizinin arka arkasına zincirleme gelen dalgalarıyız. Gerçi zinciriz ama mâna mecnûnu olmuşuz.

5. Kimseyi incitmek ve kimseden incinmek bizim işimiz değildir. Biz herkesin can dostuyuz, şefkatli bir baba olmuşuz.

6. Zeliha misâli aşk, Yusuf misâli de güzeliz. Ey Hakkı! Biz, bizi sevmekte yegâneyiz.

Evliyânın alâmeti Hakk'ın esrârına kavuşmaktır. Bunu insanlardan saklamaktır. Veli odur ki, o Hakk'ı muhâfaza ettikçe, Hak Teâlâ da onu hıfz eyler, ve o Hakk'a ta'zim eyledikçe Hak Teâlâ da ona ta'zim eyler. Veli, kendinden görülen kerâmeti, ne hisseder, ne de kimseye söyler. Veli, kalıbını halka teslim eder, kalbiyle Hakk'ın huzûruna gider. Kıt'a :

Gönülde Hâlık'a sûrette halka teslîm ol
Muhalif olma ki, şöhrettir âfet ü şer ü şûm.

Gönül ki aşk ile hayy oldu mevti görmez kim
Hemişe Arş-ı Hudâ'dır o hâne-i ma'mur .

Gönülde Allah'a, görünüşte ise halka teslim ol. Sakın muhalif olma ki şöhret, afet, şer ve kötülük getirir. Gönül aşk ile diridir, ölümü görmez. Oysa ki o, Allah'ın arşı ve mamur bir evdir.

Velinin gönlü sürûr ve nûr ile dolar. Rûhu huzûr ünsü ile olur. Evliyânın alâmeti, herşeyden Hakk'a yönelmek, O'ndan başkasına muhtac olmamaktır. Veliyullah O'nunla hâzırdır. Her hâlinde O'nu anmaktadır. Evliyâlık herşeyi kendinde bulmaktır. Ve mecma'-ı ezdâd olmaktır. Nazm :

1.	**Aşk ehli mânend-i melek**	**Hoş huy ü hem hoş bû olur.**
2.	**Canı eder seyr-i felek**	**Gönülde ol meh-rû olur.**
3.	**Hem mülk ü hem sultan olur**	**Hem Huld ü hem Rıdvân olur.**
4.	**Hem can ü hem cânân olur**	**Hem şir ü hem âhû olur.**
5.	**Hem telh ü hem helvâ olur**	**Hem sûret ü mânâ olur.**
6.	**Peydâ vü nâ-peydâ olur**	**Can tab'ına hem-hû olur.**
7.	**Çün mâsivadan can geçer**	**Çerha Mesihâ teg uçar,**
8.	**Hamr-ı muhabbetten içer**	**Yek-tûy iken sad-tû olur.**
9.	**Şirîn olur dil şûr ise**	**Nezdik olur can dûr ise.**
10.	**Bi-perdedir ol nûr ise**	**Şevkıyle vuslat-cû olur.**
11.	**Çün canda kalmaz bu heves**	**Dil zinde olur her nefes,**
12.	**Zikr eyler a'zâ çün ceres**	**Fikri hemân yâ Hû olur.**
13.	**Mahv olsa HAKKI cân olur**	**Bir kul iken Sultan olur,**
14.	**Her derde hoş dermân olur**	**Her zahme hem dârû olur.**

1. Aşk ehli melek gibi hoş huylu ve hoş kokulu olur.

2. Canı felekleri dolaşır, gönlünde de o ay yüzlü vardır.

3. Hem mülk hem sultan odur. Hem cennet hem de cennetin bekçisi Rıdvan olur.

4. Hem seven hem sevilendir. Hem aslan, hem ceylan olur.

5. Bazan acı bazan tatlıdır. Bazan sûret bazan mâna olur.

6. Kâh görünür, kâh kaybolur. Can huyuyla huy edinir.

7. Can, Allah'tan başkasını terkettiği için İsa peygamber gibi göğe yükselir.

8. Sevgi içkisinden içer. Bir tüy iken yüz katmer olur.

9. Gönlü neş'eli ise şirin olur. Can uzak ise de yakın olur.

10. O nur ise, perde aradan kalkar. Coşku ile vuslat arar.

11. Bu heves canda kalmaz ve gönül her nefes zinde olur.

12. Her bir âza, can misâli zikreder de tek düşüncesi «yâ Hû!» olur.

13. Hakkı kendini yok ederse, can olur ve bir kul iken sultan olur.

14. Her derde ne güzel derman olur. Her yaraya da ilâç olur.

BEŞİNCİ NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın hârık-ı âdetlerini [kerâmetlerini] ve her tehlikeden emin ve rahat olduklarını bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Evliyâ-yı kirâmın himmet ve isârları Mevlâ'dır. Arzû ve kaçışları On'dan yanadır. Kavl ü kararları O'nunladır ve O'nadır. Mevlâ'dan başkası, onlara göre toz gibidir. Evliyânın ibâdeti O'nun huzûrunda bulunmaktır. Âdetleri sırları saklamak, kerâmetleri örtmektir. Bir âbid, bir ârifi, hücresinde gördü ve ona: «Allahü Teâlâ sana bu halvette ne fayda vermiştir?» dedi. Ârif cevabında, «Sultanın sırrını ifşâ eden bir vezir görmüş müsün? Sultanın sırrını ifşâ eden vezire sultan ne muamele eder?» buyurunca, âbid, ne söyleyeceğini bilemedi.

Velî, mevcûd olanı murâd eder. O halde onun muradı vücûda gelir. Kıt'a:

> **Cevr ü cefânın aslıdır zevk u safâlar istemek,**
> **Terk-i telezzüz eylesen zehr güvâr olur sana.**
> **HAKKI, muradın istemektir seni bi-murad eden,**
> **Yoksa murad ü arzu cümle nisâr olur sana.**

Zevk ve safâ istemek, eziyet ve sıkıntının aslıdır. Lezzeti terk eylersen, zehir sana etki edemez. Ey Hakkı! Seni muradsız bırakan, muradını isteyip durmaktır. Yoksa bütün istek ve arzular önüne serilir.

Halka gizli olan, veliye âşikâr olur. Onlara zor olan ona kolay olur. Habeşi bir veli var idi. Vecd ve hâl ona galib olunca, rengi beyaz olurdu. Velînin hayâtı haps, ölümü hapishaneden çıkmak olur. Nefsin hazlarını unutup, zevk, huzûr ve ünsü bulur. Hak Teâlâ veliyi herhalde muhafaza eder, bir an kendine bırakmaz. **«Sâlihlerin işlerini O görür»** âyet-i kerîmedir. Bir ârif der ki. Halvette zikrullah ile meşgul idim. Bir gün nefsim, nar yemek istedi. Nar almak için pazara giderken, bir duvarın dibinde çok hasta bir kimse gördüm. Yatıyordu. Sinekler ve arılar üzerine konup, elinden beslenirlerdi. Beni görünce Allahü Teâlâ'ya hamd etti. Selâm verdim. Şükr etmesinin sebebini sordum. Cevabında: «Seni gördüm. Bir nar isteğiyle, Rahmân'dan yüz çevirmişsin. Ben, kalbim O'nunla bulunduğu için şükr ediyorum» dedi. Madem Allahü Teâlâ ile huzûrdasın, bu hastalıktan seni kurtarması için O'na niçin duâ etmezsin? dedim. Sen Allahü Teâlâ'ya duâ et de, seni bu arzudan kurtarsın. Çünkü arıların yalaması, sineklerin ısırması ancak nefse oluyor, ama şehvet ve arzunun sokması kalbi incitir dedi. Demek ki, evliyânın ezâsı, mâsivâyı istemektir. Nazm :

1. Gönülde aşk-ı cemâlin görür hemişe havâs
O can ki vâsıl-ı aşk olmuş, oldu hâs-ul hâs.

2. Bu akl ü vehm işidir cehl ü hüzn ü havf ü hatar
Ko aklı aşk ile o! kim odur bu cana menâs.

3. Belâ vü mihnete düşmüş bu can, bu benlikten
O kim yok oldu belâdan hemişe buldu halâs.

4. Ger olsa halvet-i dil gayr-ı aşktan hâli
Bu sine def çalar ol dem cân olur rakkas.

5. Cemâl-i cânı derûnunda seyr kıl ki bu ten
Cemâli âriyyettir, misâl-i safr ü rasâs

6. O cân ki, kendüyi bilmiş, Hümâ-yı Arş olmuş
Tuyûr-ı câna bu escâmı bulmuş ol akfâs,

7. Ne semte kılsa nazar, aşkı seyreder HAKKI
Ni nigâha çü akmâsıdır kamu eşhâs.

1. Seçkin kişiler, gönülde Allah'ın aşkını görürler. Aşka ulaşan can haslar hası olmuştur.

2. Cahillik, hüzün, korku ve tehlike bu akıl ve hayalin işidir. Aklı bırakıp aşk ile dol ki canın sığınağı o olur.

3. Bu can, benlikten dolayı belâ ve sıkıntılara düşmüş. Belâdan yok olan kişi ise kurtuluşa erdi.

4. Eğer gönül halveti aşktan başka şeylerden arınırsa, bu sine def çalar, can da oynar.

5. Canın güzelliğini gönlünde seyr eyle ki bu bedenin güzelliği ödünç alınmıştır, tıpkı tunç ve kurşun gibi.

6. Kendini bilen kişi Arş'ta bir Hüma kuşu olmuş sayılır. Can kuşuna bu bedenler birer kafes olmuştur.

7. Hakkı her nereye baksa aşkı seyreder. Çünkü bütün şahıslar sevgiliye ait gömlek giymiş gibidir.

Allahü Teâlâ, kulunu, kendine yakın veli yapmak istese, hidâyetiyle, önce onu dünya sevgisinden kurtarır. Kendine ibâdetle meşgul eder. Sonra az yemek, az içmek, az konuşmak, az uyumak ve insanlardan uzlet etmeyi ona ilhâm edip, dâimi zikr ve fikri ona ikrâm eder. Sonra tevekkül, tefvîz, sabır ve rızâ makamlarına kavuşturup, Kendi mârifeti devletine ve sevgisi saâdetine kavuşturur. Sonra onu huzûr ve ünsiyyeti meclisine sokup, hikmet ilimleri ile gönlünü doldurur. Sonra Kendi vahdâniyyet ve ferdâniyyetiyle ona tecelli edip, temiz rûhunu teselli eyler. İşte o kul, o zaman, kendi nefsinden uzak ve beri olup, huzûra yakın ve velî olur. Korku ve ümid ondan gidip, karşılıklarında o kâmilin kalbine heybet ve üns gelir. Sonra kendi sıfatlarından fâni olup, Hakk'ın sıfatları ile bekâ buldukta, o heybet ve üns ondan gidip Celâl ve Cemâline mest olur. Nazm :

1. **Mest ü mestûr bulunmaz, eğer o hem bulunur**
   Kıble-i ehl-i dil olmuş, o mükerrem bulunur.

2. **Aşkın esrârını fâş etmez o bigâneler**
   Ancak irşâd eder ol yâri ki mahrem bulunur.

3. **Aşk nefh etti, deminden dil-i âşık doldu**
   Hem-dem-i râzdır ol dil ki o mahrem bulunur.

4. **Tâlib-i aşkı olup andan dil ü cân geç kim**
   Cân ü dil rütbesine aşk mukaddem bulunur.

5. **Mâl ü câhı bırakıp, fakr ü fenâ buldunsa**
   Bil sana kaide-i aşk müsellem bulunur.

6. **Hey'et ü hikmeti koy, vesveseyi terk et kim,**
   Ârifin gönlü, dahi âlem ü ahkem bulunur.

7. **Hoş safâ bahşeder o câm-ı muhabbet HAKKI**
   Böyle bir câm-ı safâ lâyık-ı ol Cem bulunur.

1. Eğer o bulunursa, mest ve mestûr bulunmaz. O ikrâm sâhibi gönül ehlinin kıblesi olmuştur.

2. Bilmeyenlere (yabancılara) aşkın sırlarını asla açıklamz. Ancak kendini anlayacak kişiyi bulunca onu irşâda çalışır.

3. Aşk, deminden bir nefes verdi, âşıkların gönlü onunla doldu. Sırlara sırdaş olan gönül ise herkesten gizlidir.

4. Ey gönül ve can! O'nun aşkına talip ol ki aşk, gönül ve candan önde gelir.

5. Malı ve mevkiyi bırakıp fakr u fena bulduysan bil ki aşk kaidesi senin için dört dörtlük bulunur.

6. Felsefe ve astronomiyi bırak, vesveseyi terket ki bilgelerin gönlü bunlardan daha bilgili ve daha kuvvetli bulunur.

7. Ey Hakkı! O sevgi kadehi ne güzel safâlar bahşeder. Böylesi bir kadehe de ancak Cem gibi olanlar lâyıktır.

Hak Teâlâ evliyâ kullarından, onun için korku ve üzüntüyü giderip: **«Biliniz ki, evliyâ için ne korku, ne de üzüntü vardır»** buyurdu. Çünkü korku, gelecek zamanla ilgili olup, arzû edilenin kaçırılmasından ve kötülük kazanmaktan sakınmaktır. Üzüntü ise, geçmiş zamanla ilgili olup, istenen bir şeyi kaçırmış olmaktan ve kötülük elde etmekten pişman olup, üzülmektir. Halbuki velî, önce vakt ve hâle uyar. Sonra ebû'l-vakt ve kemâl sâhibi olur. Ne geçmiş bilir, ne de kalbine gelecek gelir. O hâlde onda, ne hüzün, ne de gam kalır. Ne korku, ne tehlike bulunur. Bir velî-i hakîm demiştir ki, evliyâdan korku ve üzüntünün giderilmesi, şunun içindir ki, onlarda ne kavga, ne çatışma olur. O halde rızâ makamında muvafakat kılan, tam kullukla muttasıf ve mutmain olan, huzûr ve üns devletini bulan emin velinin nasıl korku ve üzüntüsü olur. Çünkü onun şânı emn ü emân ile zevk ve sürûr olur. Nazm ;

1. **Âşık, fakîr olursa da, fahr ü gınâdadır**
   Fânî olursa hamr-ı likâdan bekâdadır.
2. **Uşşâka vasf-ı mülk-i Süleyman'ı etme kim**
   Aşk ehli dilde âlem-i bî-intihâdadır.
3. **Anın ki, sûz-i sînesi yok şevk-ı yârdan**
   Teslîm-i rûh edende o, «yâ hasretâ»dadır.
4. **Âşık ki, yeryüzünde ânın hânümânı yok**
   Her şeb cenâh-ı aşk ile gönlü semâdadır.
5. **Ol kim, ulüvv-i himmet ile geçti cümleden**
   Havf ü recâyı koymuş, ol üns-i Hüdâ'dadır.

6. Tedbir ü ihtiyârı koyup, bi-murad olan
Kâm aldı hep umûrı nizâm ü nevâdadır.

7. Ârif ki, bildi her işi Hak'dan, «niçin?» demez
Dostun hemişe her işine hoş rızâdadır.

8. Mir'at-i kalbe gelmese ağyârdan gubâr
Her dem cemâl-i yâra mukabil safâdadır.

9. HAKKI, gönüldedir, o güneş kim, ana müdâm
Canlar çü zerre şevk ile raks ü senâdadır.

1. Âşık fakir olsa da zengin sayılır. Allah'ın yüz güzelliğinin içkisiyle yok olsa da sonsuzluğa ermiş sayılır.

2. Âşıklara Süleyman'ın mülkünü anlatma ki aşk ehli gönlündeki sonsuzluk âlemi içindedir.

3. Sevgilinin özlemiyle içinde yakıcı bir ateş olmayan kişi öldüğü zaman «Eyvah, eyvah!..» içindedir.

4. Âşığın yeryüzünde bir yurdu yoktur. Çünkü aşk kanadı ile her gece gönlü semaya yükselir.

5. Yüce himmet ile herşeyden vazgeçen kişi korku ve ümidi bırakmıştır da artık Allah ile dostluktadır.

6. Tedbir ve istekleri bırakıp muratsız kalan kişi daima şen oldu ve işi bir düzene girdi sayılır.

7. Her işi Allah'tan bilen ârif «Niçin?»i kullanmaz ve daima Sevgilisinin her işine rıza gösterir.

8. Eğer gönül aynasına başkalardan bir toz erişmeseydi her an sevgilinin güzelliğini seyretmek üzere safâda olurdu.

9. Ey Hakkı! O güneş gönüldedir ki Ona daima canlar, zerre misâli coşku ile raksedip övgüde bulunurlar.

ALTINCI NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın harekât ve sekenâtını, bereket ve ibâdetlerini, kavuşma ve tasarruflarını bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, evliyânın durumu ve tavrı, sıfat ve hâlleri, peygamberlere benzer. Onların edeb ve şartları peygamberlerinki gibidir. Evliyâullah, O'nun indinde, peygamberlik mertebesine yakın şehidler derecesindedir. Onlar, peygamberler gibi, Hakk'ın rızâsını kazanmak için, ana, baba, evlât ve akrabadan uzaklaşırlar. Onlar, mal ve makam sevgisini terk edip, tevâzu' ve kanâatla nefslerini kırarlar. Nefsin lezzetlerinden ve fânî isteklerden geçerler. Allah sevgisi ile gamlanıp, derdiyle ni'metlenir, emeliyle

zevklenirler. Mevlâ'ya yanarak, eriyerek yalvarıp, peygamberler yolunda giderler. Onların kalbleri, sâhiplerine bağlıdır. Rûhları, O'nun ahlâkı ile ahlâklanmıştır. İlimleri İlhâm ve hikmet, bir saatleri bir yıllık tâat, bakışları ibret, konuşmaları hayır ve nasihattir. Lâtifeleri ağırlıkları kaldırır. Tebessümleri lütf ve şefkattir. Susmaları huzûr-ı hazrettir. Nefesleri tesbîh ve ibâdettir. Uykuları vahdet âlemini seyrdir. Ölümleri mübârek bayram, sevinç günü ve kavuşmaktır. Onlar kabza-ı kudrette saklı ve örtülüdürler. İki âlemde emîn ve mesrûrdurlar. Muarız ve muhaliflerine galibdirler. Nazm:

1. **Canımız devlet-i derdinle devâ bulmuştur**
Gönlümüz saykal-ı aşkınla safâ bulmuştur.
2. **Aşkı, sultân-ı kerîm anla, veli hikmeti vardır**
Hasta-dil, andan eğer cevr-ü cefâ bulmuştur.
3. **Hâl-i uşşâkı perîşân ü müşevveş kılmaz**
Aşkı, âşıkta meğer gayrı hevâ bulmuştur.
4. **Cennet olmuş o gönül kim, bulur ol dostu müdâm.**
Dûzâh oldur ki hemen halka riyâ bulmuştur.
5. **Dûzâh efsürdelik ü gaflet ü cehl olmuştur.**
Cennet oldur ki gönül aşk ü velâ bulmuştur.
6. **Gönlümüz zulmet-i tenden hoş erişti câna,**
Senden ey aşk, her âyine cilâ bulmuştur.
7. **Ateş-i aşka yanan mevt ü sakardan geçmiş**
HAKKI ol fânî olup, mülk-i bekâ bulmuştur.

1. Canımız, derdinin iyi talihiyle deva bulmuştur. Gönlümüz aşk cilâsıyla parlaklık kazanmıştır.

2. Aşkı, cömert bir sultan anla ama hikmeti vardır, gönlü hasta olanlar ondan eziyet ve sıkıntı görür.

3. Aşk, âşıkların hâlini perişan ve düşkün eylemez. Çünkü âşıkta başka bir istek sezmiştir.

4. Dostunu daima yanında bulan gönül cennete dönmüştür. Halka riya satan gönül ise cehenneme döner.

5. Cehennem, dongunluk, gaflet ve cahilliktir. Cennet ise gönlün aşk ve ululuk bulmasıdır.

6. Gönlümüz beden karanlığından cana erişti. Ne güzel!.. Ey aşk! İşte böyle, senden her ayna cilâ bulur.

7. Aşk ateşine yanan ölüm ve hastalıktan geçmiştir. Hakkı ise fânilik yolunu seçip bakilik yurdunu kazanmıştır.

Evliyâ-yı kirâmın kavuştuğu yol, adımla alınan uzun ve kısa yol ve mesâfe gibi değildir ki, herkes ayağındaki kuvvet kadar gidebilsin. Bu rûhânî bir yoldur. Gönüller onda seyr ve sülûk edip, düşünce ve himmetleri oranında anlar. Gözü gördüğü kadar gidip, zikir, yakîn ve şühûd ile bu yolu alırlar. Bunun aslı, nazar-ı İlâhî'den semâvî bir nûr olup, kulun kalbine inince, o kul, onunla bir bakıp, iki âlemi hakîkatiyle görür. Onunla akl-ı külle erdikçe, rûhunu mevcûdata sirâyet etmiş görüp, eşyayı uzuvları gibi bulur. O halde, Allahü Teâlâ'nın yardımı ile, âlemdeki her şeyi tedbir edebilir. Onun için, o kâmil, tasarruf sâhibi olur.

Fârisî rubâî (tercümedir):

Ben bir canım, yüz binlerdir bedenim
Ne can, ne beden, hepsi de benim,
Kendimi zorla ben başkası yaptım.
Gönül râzı mıdır, başkası benim.

Öyle olur ki, adı geçen o nûru, bir kimse, yüz yıl arar. Kalbinde ondan bir eser bulamaz. Zîrâ câhilliğinden, o nûru aramada hatâ edip, murad alamaz. Kimisi onu elli yılda ancak bulur, kimisi on yılda bulabilir. Kimisi bir ayda, kimisi bir günde, kimisi bir saatte, belki bir anda, Hakk'ın inâyeti ile, o nûru kendi gönlünde bulur. Onunla mârifet devletine kavuşup, muhabbet saâdetine nâil olur. Ârif ve kâmil olup, her muradını alır. Nazm :

1. **Kim bi haberse aşk ile dolmuş haberdir ol,**
   Âşık ki, aşk-bîn ola sâhib-i nazardır ol.
2. **Hâb ü har etti âşıkı mahcûb kendinden,**
   Vuslattadır, o demde ki, bî-hâb ü hardır ol.
3. **Düştüyse nûr-i aşk dil ü cân-ı âşıka,**
   Billâh ki âfitâb nedir hûbterdir ol.
4. **Baştan ayağa aşk ile pür nûrdur o kim,**
   Derd ü belâ-yı aşk ile bî-pâ vü serdir ol.
5. **Mihr-i cemâl-i aşkı gören cümle zerreden,**
   İlm-i nazarda mâhir ü nûr-i basardır ol.
6. **Fakr ü fenâya erdi eren cû' u sumt ile,**
   Devlette bâkidir ebedî mu'teberdir ol.
7. **Ey HAKKI nâr-ı aşk ile sâf eyle kalbini,**
   Bu kimyâyı âmil olan ayn-ı zerdir ol.

1. Kim ki aşkından dolayı hiç bir şeyden haberi yoksa gerçek haberleri bilen odur. Yalnızca aşkı gören âşık gerçek görücüdür.

2. Uyku ve yeme içme âşığı kendine karşı utandırdı. Oysa uykuda ve yeme içmede olmadığı zaman o, vuslata ermiştir.

3. Aşk nûru âşığın gönül ve canına düştüyse onun yanında güneş de neymiş, o güneşten de güzeldir.

4. Aşkın dert ve belâlarıyla başı açık ayağı yalın olan o kişi baştan ayağa aşk ile nura gark olmuştur.

5. Baktığı her şeyde aşkın güzel yüzünü gören kişi nazar ilminde mâhir ve göz nûruna sahip bir kişidir.

6. Açlık ve susmak ile fakr u fenaya eren kişinin sonsuz bir talihi ve ebedî bir itibarı vardır.

7. Ey Hakkı! Kalbini aşk ateşi ile arıt ki bu kimyayı (formülü) kullanan kişi altının ta kendisidir.

Kim bu tarikata sülûk edip, o hakikata kavuşursa, izâfetleri düşürerek Zât-ı Hakk'ı tevhid etmiş olur. Böylece Hak Teâlâ ona mülk ve tasarruf ikrâm eder. Zirâ mülk, aslında meşiyyetin lüfûzudur. Bu mülk ise, dünyada kazâya râzı olan evliyâ-yı kirâma mahsûstur. Yeryüzünün kara ve denizleri onların gönüllerine bir adımdır. Taş ve kiremit onlar için altın ve gümüştür. Cin ve insanlar, canavarlar ve kuşlar onların emrindedir. Onların istedikleri şey, arzularına uygun olur. Zirâ onlar, yalnız Allahü Teâlâ'nın murad ettiğini irâde ederler. Dilemediği şey meydana gelmez. Onlara kimse heybetli gelmez. Onlar herkese heybetli görünür. Mevlâ'dan başka kimseye hizmet etmezler. Bütün mahlûkât onlara hizmette olur. Böylece ancak, Hak aşkına hizmet edebilirler. Nazm :

1. Hemişe hizmet-i aşk-ı Hak oldu âdetimiz
Cemâli tal'atıdır devlet ü saâdetimiz.

2. Hüdâ çün Âdem'i halk etti sûreti üzre
Bulundu ahsen-i takvim için siyâdetimiz.

3. Üfürdü Âdem'e lütfuyle aşkı rûhundan
Ne gam ki aşk iledir hilkat-ı ciyâdetimiz.

4. Yarar ki, nâz edelim, nâzımızca lütf ede ol
Ki aks-i hubbudur ancak ana irâdetimiz.

5. Azîz-i âm olur abd-i aşkı olan lâ büd
Ki izz ü rif'atımızdır ana ibâdetimiz.

6. Anınla hüzn ü elemdir sürûr ü lezzetimiz
Anınla olduğumuzdur kamu ziyâdetimiz.

7. Cefâsı zevk u safâdır gönülde ey HAKKI
Tezellül iste tezellüldür eski âdetimiz.

1. Âdetimiz daima ilâhî aşka hizmet etmek oldu. İkbal ve kutluluğumuz ise onun güzelliğindeki çekiciliktir.

2. Allah, kendi sûreti üzere insanı yarattığı içindir ki «en güzel yaratılış üzre» efendilik sürmekteyiz.

3. O, aşkı, lütfedip rûhundan insana üfürdü. Artık yaratılışımız aşk ile olmuştur, gerisi ne gam!..

4. Naz etsek de yaraşır ki biz naz ettikçe O, lûtf eder. Nitekim bütün isteklerimiz O'nun güzelliğinin aksidir.

5. Şüphesiz O'nun aşkına kul olan, herşeyin efendisi olur. Bizim yücelik ve ululuğumuz da O'na ettiğimiz ibadettir.

6. Bizim hüzün ve elemimiz O'nunla sevinç ve lezzet olur. Bütün üstünlüğümüz O'nunla olmaktan gelir.

7. Ey Hakkı! O'nun cefası gönlümüzdeki zevk ve safâya dönüşür. Aşağılık iste ki aşağılık bizim eski âdetimizdir.

YEDİNCİ NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın mertebe ve makamlarını, bereket ve kerâmetlerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, evliyâ-yı kirâm, abâ giyen sultân olup, içtikleri hâlde ayıktırlar. Kendinden geçiren şarabdan içmişler, Hakk'ın nazargâhı olmuşlardır. Evliyâ altın ve gümüşsüz zengin, davul ve sancaksız pâdişahlardır. Evliyâ, Allahü Teâlâ'nın örtüsü altındadırlar. Yakınlık yaygısı üzerinde mesrûrlardır. Gönülleri Arşi, bedenleri vahşidir. Yeryüzü onlara yaygı, semâ çatıdır. Onların bedenleri ve rûhları ulvîdir. Sözleri nebevî, işleri melekîdir. Ahlâkı ilâhîdir. Onların maişetleri tefviz ve tevekküldür. San'atları sabır ve tahammüldür. Onların tutundukları teslim ve rızâdır. Lezzetleri fakr ü fenâdır. Onlar hayrândırlar. Hak ile ünsiyyette ve kaimdirler. Onları sevene müjdeler olsun. Acaba dünya hükümdârları, bu saltanatın yüzde birine mâlik midirler? Allahü Teâlâ âhiret mülkünü vasf etmektedir ve İnsan sûresi yirminci âyetinde: **«Cennet'te, hangi tarafa bakarsan, anlatılmaz ni'metler ve geniş mülk görürsün»** buyurmaktadır. Nazm:

1. Cihâna pâdişâhız, çün Sana gedâyız biz
Gıdamız oldu cihân kim Sana gıdayız biz.

2. Cihân ki hazretine bende-i kemîn olmuş
Bizim gıdamız olur çün Sana fedâyız biz.

3. Cemâlin isteyen ancak bizi görür ey şah
Sana bu arsada hem çetr ü livâyız biz.

4. Hemân Sen ol bize nâzır ki hüsnünü göresin
Sana çü âyine-i rûy-i cân-efzâyız biz.

Lika-yı zâtın edersen ger arzû ey aşk
Kulûba lütf ile seyret ki hoş likayız biz.

6. Ulüvv-i himmet ile kendin anla ey HAKKI
Ki suver-i aşk-ı Hakk'ız pür dem ü nevâyız biz.

1. Biz Sana kul olduğumuz için cihana padişahız. Biz Sana gıda olduğumuz için cihan bizim gıdamızdır.

2. Cihan ki Sana âciz bir kul olmuş. Bizim gıdamız odur, çünkü biz Sen'in yolunda fedaya hazırız.

3. Ey Padişah! Senin cemâlini isteyen ancak bizi görür. Yani biz, bu arada Sana hem çadır, hem de bayrağız.

4. Sen hemen bize bak ki kendi güzelliğini görürsün. Çünkü biz Senin için cana can katan bir yüz aynasıyız.

5. Ey aşk! Eğer kendi zâtının yüzündeki güzelliği görmek istersen söyle, lütf edip gönüllerinizde gezin ki biz Senin için ne güzel bir yüzüz.

6. Ey Hakkı! Himmetinin yüceliği ile kendini idrâk et ki biz Hakk'ın aşkının görüntüsüyüz; dem ve âhengiz.

Kerâmetin çeşitleri: Bunu, Allahü Teâlâ'nın feyz menbaı İmâm-ı Muhammed Gazali (rahmetullahi aleyh) şöyle beyân eder: Hak Teâlâ kendi evliyâsına kırk tane kerâmet vermiştir. Yirmisi dünyada, yirmisi âhirette ihsân eylemiştir. **Dünyada olan kerâmetler:** Hak Teâlâ'nın onları senâ etmesi, ta'zim etmesi, onları sevmesi, onların işlerini tedbir etmesi, rızıklarını Kendi üzerine alması, onlara yardımı, onlara enis olması, onları halka hizmet ve istihdamdan kurtarıp, aziz eylemesi, himmetlerini dünya ve ehlinden yüksek tutması, onlara hiçbir şeye muhtaç olmayan kalb vermesi, onlara her hâlde temiz nefs vermesi, kalblerine hikmet ve hidâyet olan nûru indirmesi, onlara heybet ve vekâr vermesi, göğüslerini geniş etmesi, onları kalblerde sevgili etmesi, onlara âit eşyâya bereket vermesi, onlara anâsır ve mevâlidi tâbi' kılması, yerin hazine anahtarlarını onlara vermesi, onları muhtâc ve hastalara, sıkıntıda olanlara yardımcı eylemesi, duâlarını kabûl eylemesidir.

Âhirette olan kerâmetler: Onlara sekerât-ı mevti kolay eylemesi, onları imân ve ma'rifette sâbit eylemesi, onlara rahatlık göndermesi, kabirlerini geniş etmesi, onları fitne ve korkudan mahfûz ve uzak eylemesi, onlara üns ve huzûr ile ni'met sunması, ikrâm ve

ihsânda dâim kılması, onlara hulleler ve tac giydirmesi, yüzlerini ak ve nûrlu etmesi, onlara emn ü emân ile müjde vermesi, defterlerini kâfi görmesi, hesap etmemesi, mizâna çekmemesi, onları günahkârlara şefaatçı kılması, onların nûruyla Cehennem âteşini sâkin etmesi, Sırat'ı sür'atle geçirmesi, Kevser havuzundan içirmesi, onlara sonsuz mülk vermesi, onları mak'ad-ı sıdka erdirmesi, onlara cemâl-i bâ-kemâlini niteliksiz göstermesidir. Yâ Rabbi, onların sevgisini bize ihsân et ve bizi onlarla bulundur. Nazm :

1. Hâce biz mest-i bâde-i ezeliz, âşık-ı hüsn-i aşk-ı lemyezeliz.

2. Bize ta'lîm eder muallim-i aşk, biz bu ilm içre nâsi-yi ameliz.

3. Sûretâ ger hafîf çün kâhız, lîk dilden metîn çün cebeliz.

4. Bulmuşuz aşk-ı hayy ü kayyûmu, aşk ile biz de hayy-ı bî eceliz.

5. Mülk-i fakr ü fenâ gedâlarıyız, hem selâfîn-ı mülki bî haleliz.

6. Zevk-ı dil bulduk ekl ü şürbe bedel, şârib-i hamr-ı aşk-ı bî-bedeliz.

7. Biz bu aşk-ı cemîli vasf ederiz. Sandı HAKKI ki münşid-i gazeliz.

1. Ey hoca! Biz ezel içkisiyle kendimizden geçmişiz. Biz ilâhî aşkın güzelliğine tutkunuz.

2. Aşk öğretmeni bize aşkı öğretir. Bu ilim içinde bir ameli unutmuşuz.

3. Gerçi görünüşçe bir saman çöpü gibi hafifiz, lâkin dağ gibi de gönüllerde sapasağlamız.

4. Hayy ve Kayyûm olan Allah'ın aşkını bulmuşuz. Onun için biz de aşk ile eceli olmayan diriliğe eriştik.

5. Biz fakr u fenâ ülkesinin dilencileriyiz. Aynı zamanda o ebedî yurdun ise sultanlarıyız.

6. Gönül zevkini yiyip içmeye bedel ettik de biz şimdi bedeli olmayan aşkın içkisini yudumluyoruz.

7. Hakkı bizi, gazel yazan biri sandı. Oysa biz şu güzel aşkı vasfetmekteyiz.

SEKİZİNCİ NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın müşâhedelerinin sonunu ve alâmetlerini bildirir :

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, müşâhede, mücâhede neticesidir. Müşâhede, gayb hâllerine kalbin muttali' olmasıdır. Müşâhede, kendi fenâsiyle eşyâyı görmektir. Müşâhede mevsûfu sıfatında bulmaktır. Müşâhede, mâsivâdan teberri edip, her hâlde Hak ile olmaktır. Müşâhede, her mevcûd ile maksûdu görmektir. Kıt'a :

Dostum zerreler âyine-i dîdârındır
Nefsini bilmiş o ârif ki haberdârındır.
Gerçi candan bana nezdiksin ey cân-ı cihân
Cümleden dûr bana va'de-i dîdârındır.

Ey dostum! Yaratılan her şey Senin yüz aynandır. Kendini bilen ârif, Senden haberdar olan kişidir. Ey cihanın canı! Gerçi bana kendi canımdan bile yakınsın, ama didârının vadesi bana herkesten uzaktır.

Müşâhede, basîret gözü ile matlubu görmektir. Müşâhede, lâtif bir hâl olup, rûhları ve kalbleri, mahbûbun cemâli ile mesrûr ve ma'mûr eder. Müşâhid, Cebbâr'ın nûr sırlarının mütalâasiyle, gaybları keşftir. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) buyurur ki: «Benim kalbim Rabb'imi görmüştür». Hazret-i Ali (radıyallahü anh): «Müşâhede, gözün görmesi değildir. Lâkin mârifet nûru ile kalbin görmesidir», buyurdu. «Rabb'ime görmeden ibâdet etmiyorum» bunu göstermektedir. Müşâhede, gönül dostunu görmektir. Hakk'ı, sırrında müşâhede eden âşıkın kalbinden cihân sâkıt olup, gözüne görünmez. Onun gönlünde ve gözünde, yalnız Mevlâ'nın aşkı kalır. Nazm:

1. **Pişemizdir aşk ü hayret kârımız**
   Şöhret ü nâm oldu neng ü ârımız.
2. **Güftügûdan fârig ü âzâdeyiz**
   Aşktır evzâımız, etvârımız.
3. **Hod-nümâlık perdesin ref'etmişiz**
   Âlem olmaz perde-i pindârımız.
4. **Vech-i aşk olmuş kamuya rû-be-rû**
   Tutmaz ol âyineyi jengârımız.
5. **Gönlümüz çün doldu nûr-ı aşk ile**
   Ayn-ı yâr oldu kamu ağyârımız.
6. **Cümle şeyden biz bizi gördük ıyân**
   Oldu hep âyine-i dîdârımız.
7. **Biz bizi seyr eyleriz HAKKI müdâm**
   Aşktır çün kurre-i ebsârımız.

1. Aşk, önderimizdir. İşimiz ise kendinden geçmektir. Ayıp ve utancımız ise şöhret ve ün oldu.

2. Dedikodudan kurtulmuş, sıyrılmışız. İşimiz ve davranışlarımız aşktan ibarettir.

3. Kendimizi görme perdesini ortadan kaldırmışız. Artık âlem bize şüphe perdesi olamaz.

4. Aşkın yüzü herkesle yüzyüze olmuş. Artık pasımız o aynayı tutmaz.

5. Gönlümüz aşk nuru ile dolduğu için bütün yabancılar ve rakipler bize sevgili gibi oldu.

6. Biz, her şeyde apaçık kendimizi gördük. Her şey bize bir ayna kesildi.

7. Ey Hakkı! Biz daima kendimizi seyrederiz. Çünkü gözümüzdeki nur ve fer aşktır.

Müşâhede üçtür: Biri Rabb'i müşâhededir. Birisi Rab'den müşâhededir. Birisi de Rab için müşâhededir. Müşâhede, kulun, kendi sıfatından fâni olup, Rabb'inin rubûbiyyetiyle bâki kalmasıdır. Yoksa kendi zâtından fâni ve zât-ı pâk ile bâki olur demek değildir. Hâşâ ve kellâ! O ittihad, birleşme imkânsızdır. Böyle olur diyen sapıktır. Evliyânın seçkinleri, müşâhededen bir an kalsalar, helâk olurlar. Zünnûn-i Mısrî (rahmetullahi aleyh) buyurur ki: Çocukları gördüm. Bir adamı taşlıyorlardı. «Bundan ne istersiniz?» dedim. Rabb'ini gördüğünü zannediyor, aklı gitmiştir dediler. Çocukların bu cevabını, o kimseden sordum. Hemen ağlayıp: «Vallahi, eğer ben O'nu müşâhede etmesem, O'na ibâdet edici olmazdım» dedi. Büyüklerden biri der ki: «Bir gün tımarhâneye gittim. Orada ayakları bağlı bir genç gördüm. Yüksek sesle: «Yâ Rabbi, gökleri sırtıma vursan, dünyayı ayağıma bağlasan da, bir an Senden yüz çeviremem» diyordu. Nazm:

1. Cemâlin isterim ey meh, kamerde fâide yok
Sen olmazsan bana hem-reh, seferde fâide yok.

2. Bu dâra geldim o didâra yoksa ey dildâr
Ne beklerim bu seferde makarda fâide yok.

3. Benim fenâ vü bekâdan muradım oldu likâ
Penâhın olmasa ey Şeh siperde fâide yok.

4. Sen olmayınca benim cânım in ü ânda ne sûd
Hoş olmayınca gönül pâ vü serde fâide yok.

5. Seninle âleme baksam misâl-i Cennet olur
Seninle bakmasam ol boş nazarda fâide yok.

6. İnâyetinle nazar kıl, bana ki yok hünerim
İnâyet olmasa Senden hünerde fâide yok.

7. Geçir beni beşeriyyetten eyle misl-i melek
Ferişte olmasa HAKKI beşerde fâide yok.

1. Ey ay! Senin güzel yüzünü istemekteyim. Mehtaptan bana

fayda yok. Eğer yoldaşım sen olmazsan yolculuğa çıkmaktan bana fayda yok.

2. Ey sevgili! Bu dünyaya o yüzü seyretmeye geldim. Yoksa bu gurbet yurdunda ne durayım ki beklemekte fayda yok.

3. Yokluk ve ebedilikten murâdım, o yüzdür. Ey Padişah! Senin sığınağın değilse siperden bir fayda yok.

4. Burada ve orada benim canım Sen olmayınca ne faydası var. Gönül, ayak ve baştan hoş olmayınca ne çıkar.

5. Seninle âleme baksam, bana cennet gibi görünür. Seninle bakmadıktan sonra o boş bakışlardan bir fayda yok ki.

6. Yardımınla bana nazar kıl ki bir hünerim yoktur. Gerçi Sen'den yardım olmayınca hünerden de fayda yoktur ya!..

7. Bana insanlığımı aşma gücü ver, de melek gibi olayım. Ey Hakkı! Melekleşmedikten sonra insandan bir fayda yoktur.

Müşâhede, her anda, Rabb'in mülâhazası ile sırra riâyettir. Tâatlerin efdâlı, her zaman Hakk'ı murakabedir. Müşâhedenin alâmeti, Hak Teâlâ'nın tercih ettiğini tercih etmektir. O'nun ta'zim eylediğini ta'zim eylemek, tahkir eylediğini küçük görmektir. Müşâhedenin alâmeti her şeyden yüz dönüp, Hak Teâlâ ile meşgul olmaktır. Müşâhede sâhibinin alâmeti vardır. Uyanıklığı, uyku gibi, uykusu uyanıklık gibi olur. Hareketi sükûn, sükûnu hareket gibi olur. Nazm :

1. Çün ehl-i hâl hadisinde ems ü ferdâ yok
Safâ-yı vakt olur ol hâl ü gayrı sevdâ yok.

2. Gönül çün içti mey-i aşkı bezm-i vahdette
Hadis-i aşktır o dilde gayrı mânâ yok.

3. O cân ki bulmuş o cânânı halvet-i dilde
Anınladır her işi, anda gayrı da'va yok.

4. O rütbe aşk ile müstağrakım ki bi-haberim
Ki gayr-ı aşk cihân içre var mıdır, yâ yok.

5. Cihân ki fer'dir aslı bu aşktır ancak
Gönülde cümledir ol asl ü fer' aslâ yok.

6. Misâl-i mevc bu deryâya gark olan bildi
Ki mevc bahr ile var oldu gayrı deryâ yok.

7. Var oku savmaada vird okursan ey HAKKI
Ki bezmimizde hemân sumt var gavgâ yok.

1. Hâl ehlinin yaptıklarında dün ve yarın endişesi yoktur. O, içinde bulunduğu anı değerlendirir, başka bir tutkusu yoktur.

2. Gönül, vahdet bezminde aşk içkisini yudumladığı için orada yalnızca aşk hadisi (Ölmeden önce ölünüz) vardır, başka mânâ bulunmaz.

3. Gönül halvetinde sevgiliyi bulan kişinin bütün uğraşısı O'nunladır, başka dâvası yoktur.

4. Aşk ile öylesine dopdoluyum ki cihan içinde başka aşk var mı yok mu bilmiyorum.

5. Cihan gölgeden ibarettir. Aşk ise onun aslıdır. Onun için gönülde asıl vardır asla gölge yok.

6. Dalga gibi olup bu denize gark olan kişi, bildi ki dalga, ancak deniz ile vardır, başka deniz yok.

7. Ey Hakkı! Vird oku da istersen savmaada oku. Çünkü bizim meclisimizde daima susmak vardır, asla kavga bulunmaz.

DOKUZUNCU NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın fenâ, beka ve makamlarını bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kul, kendi insanlık sıfatlarından fâni olunca, Mevlâ'nın sıfatları ile beka bulur. İşte **«Allahü Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanınız»** emrine uyup, Esmâ-ı Hüsnâ'sı ile sıfatlanmış olur. Fenâ fillah, süflî, aşağı nefse uymamaktır. Ulvî rûha uymaktır. Nefsinden fenâ olmak, Hak ile beka bulmaktır. Halkın fenâsı, Hakk'ın bekasıdır. Fenâ fillah, Hak'dan, gayrısını fâni etmektir. Beka billah, Hakk'ın bekasıdır, devamıdır. Fenâ fillah, beka billahtır. Beka hakikatlerinin başlangıcı, bütün mâsivadan fâni olmaktır. O halde, halkı bilmez, ancak Hakk'ı bilir. O'nu müşâhede eder. O'na kavuşur. Beyt (tercümedir):

Senden başka olan şey, sanılmasın ki şeydir.
Sen beka güneşisin ve başkaları gölge.

Fenâ üç çeşittir. Beka da üç çeşittir. Fenâ çeşitlerinden birisi; kul öyle fâni olur ki, kendi nefsinde bir hazzı kalmaz. Diğeri şudur ki Hakk'ı, nefsi için istemekten hayâ eder. Üçüncüsü de, Hak'dan, Hak'dan başkasını istemekten hayâ eder. İşte bu kul Mevlâ'nın ünsünde hayrân olur. Beka çeşitlerinin birincisi, mârifet bekasiyle bekadır. Sonra muhabbet bekasiyle bekadır. Sonra üns bekasiyle bekadır.

Demek ki fenâ, kulun sıfatlarının zevâl bulmasıdır. Beka, ku-

lun sıfatlarına karşılık Hakk'ın sıfatlarının bâdi olmasıdır. Bir kâmil der: «Kendini Mevlâ için öyle ifnâ eyle ki, sende, senin için bir şey kalmasın». O halde evliyânın makamlarının sonu fenâ ve bekadır. Mârifet yolunun sonu muhabbetle fenâdır. Fenânın sonu, mahbûb ile bekadır. Bekanın semeresi lika ünsüdür ve dâima yükselmedir. Nazm:

1. **Biz sûfi-yi suffe-i safâyız, der-zîr-i kıbâb-ı kibriyâyız.**
2. **Biz arz ü semâya sığmayız kim, biz cevher-i âlem-i amâyız.**
3. **Çün câm-ı elest mestiyiz hoş, pes tâlib-i şâhid-i bekâyız.**
4. **Âzâde vü fârigiz cihândan, bu cism ile gerçi mübtelâyız.**
5. **Varlık diler ehl-i akl dâim, biz tâlib-i fakr ile fenâyız.**
6. **Biz Hazret-i Hakk'a pek yakınız, andan bizi sanma kim cüdâyız.**
7. **Ten perdesi ref' olanda HAKKI, seyr eyle ki biz ne mehlikâyız.**

1. Biz safâ (esenlik) sufesinin sûfileriyiz. O yüce Peygamberin kubbeleri altında bulunmaktayız.

2. Biz yer ve göğe sığmayız ki biz gayb âleminin cevheriyiz.

3. Biz elest içkisinin öylesine güzel bir sarhoşuyuz ki biz bâkîlik güzelinin tâlibiyiz.

4. Gerçi bu beden ile ona tutkunuz ama biz yine de cihandan vazgeçmiş, kurtulmuşuz.

5. Akıl sahipleri daima var olmayı dilerler, oysa biz yokluk ve fakirlik istemekteyiz.

6. Biz Hak Teâlâ'ya öylesine yakınız ki sakın bizi O'ndan uzak sanma.

7. Ey Hakkı! Ten perdesi kalktığında bizim ne ay alınlı olduğumuzu o zaman seyreyle.

Fenâ mahlûk sıfatı, beka Hâlık sıfatıdır. Nitekim Allahü Teâlâ Rahmân sûresinde, «**Üzerindeki her şey fânidir**» ve sonra: «**Rabbinin vechi** [Zât-ı ilâhi] **baki kalır**» buyurmuş, Kendi bekasını duyurmuştur. Vecd hâlinde gönül huzûru cem'iyyettir. Beşeriyyete dalmak ve gafil olmak tefrikadır. Huzûr ve cem'iyyet, ni'metlerin en lezzetlisidir. Gaflet ve tefrika büyük belâdır. Nitekim: «**Cem'iyyet gibi ni'met yoktur. Tefrika gibi de azab yoktur**» sözü bu mânâdadır. Fâni kul, nefsini ve her şeyi âlemlerin Rabbi ile, O'ndan, O'nun ve O'na râci' müşâhede etmelidir. Fârisî nazm (tercümedir):

Din büyüklerine canla köle ol
Onların yanında başın eğik ol.

Bu fırkaya edeb ile hizmet et
İşlerini hem Rabb'in işi fark et.

Kendisinden fâni olan kimseler
Rabbâni ahlâka âyinedirler.

Sözü, işitmesi, görmeleri bir
Rabb'in kandillerinin nûrlarıdır.

O kâmillerden ben ne diyeyim
Hâlleri söze sığmaz, bildireyim.

Unutmaları olur mâsiva
Onlar Hak'dan olmazlar bir an cüdâ.

Konuşurlarsa hikmet söylerler
Bakarlarsa boşa nazar etmezler.

Susarlarsa tefekkürde olurlar
Fikir kapısını zikrle açarlar.

Zâhirde toprak gibi görünürler
Fakat iki âlemden hâriçtirler.

Eğer onlar bulunmasa cihânda
Gökten yere inmez idi bir damla.

Saf kalbleri arzulardan cüdâdır
Rızâları hep rızâ-yı Hüdâ'dır.

Yüzleri Hüdâ'dan esinti verir
Muameleleri elle değildir.

Onlara irfanları yeterlidir
Onlar Hak'dan başkasını ne bilir

Kibr ü riyâyı onlar terk ederler
Kibriyâ perdesinde hep giderler.

Fiil ve sıfatla hidâyet yolunda
Giderler muktedâ Ahmed ardında

Saâdet sofrasındandır ekmekleri
Kerâmettir sofradan dökülenleri

Hayy'ın tevhidiyle aşkla bâkiler
Onlar dosttan başka bir şey görmezler.

Allah katında yüzleri çok aktır
Makamları anlatmaktan uzaktır.

Duâları olur her derde devâ
Nefesleri hastalaradır şifâ.

Onlardan birisi isterse Hak'dan
Ölüyü diriltir Hak, duâsından.

Eğer kahr geçerse gönüllerinden
Diri ölür o an, emirlerinden.

Sessiz nidâları ulaşır her an
Hâlleri tasdiktir Hakk'ı her zaman.

Elest bezmi her an kulaklarında
Kâlû belâ deyip, onlar aşmada.

Bir na'rayla şehri altüst ederler
Bir hamleyle dağı yerinden sürerler.

Bir kimse olursa onlara yakın
Yakın bilir geçti azabı Hakk'ın.

Bir kimse durursa uzak onlara
Şüphesiz ki, sonu gitmektir nâra.

Halktan eziyet, sıkıntı görürler
Kötüden iyiden söz işitirler.

İnkâr dikeni ayaklarına batar
Nâkeslere de hilm ile bakar.

Ne isterlerse ondan hemen olur
Derlerse dedikleri gibi olur.

Yük çek ki, senin yükünü çeksinler
Kızma, yoksa seni dâra çekerler.

Kötü kişileri Hakk'a ısmarla
Tâ ki bağışlanasın, yapsan hata.

Hilm; süsü, ziyneti âriflerin
Akl nişânı ve vasfı velilerin.

Bu hılyeden ârî olur ham avâm
Veli vasfı bununla oldu tamam.

BEŞİNCİ FASIL

Evliyânın seçkinlerinin seçtiği yol olan Nakşibendî yolunun Hakk'a varan yolların en yakını olduğunu, onun üç nevinden her

birinin İrfân devleti sermâyesi olduğunu, o yolda ilerleyenin her kemâle mâlik olup, gizli hâl ve neş'eli gönülle üns ve huzûru bulduğunu, korku, sapıtma, tehlike ve melâlden emin olup kavuşma zülâli ile kâm aldığını yedi nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: Nakşibendî yolunun rükün, hakîkat, usûl ve inceliklerini bildirir:

Ey azîz! Evliyânın seçkinlerinden büyük pîr ve mürşid Hâce Muhammed Behâeddin Nakşibend ve onun değerli halîfeleri (aleyhimürrahme ve'r-rıdvân) demişlerdir ki: Peygamberlerin en üstünü Muhammed Mustafa'nın (sallallahü aleyhi ve sellem), evliyânın en üstünü Ebû Bekr-i Sıddîk (radıyallahü anh) hazretlerine gizlice öğrettikleri, ilimlerin efdâlı olan huzûr ve mârifet ilmi, insanların avâmından, hattâ insanlardaki hafâza meleklerinden bile gizlidir. O gizli hazîneye kavuşma yolunun esâsı ve çeşitli usûlleri vardır. Bu fasılda bunlar geniş olarak anlatılır. Bu yolun erkânı üçtür: Az yemek, az uyumak, az konuşmak. Az yemek, az uyumaya, az uyumak az konuşmaya, az konuşmak kalb zikri ile tam teveccühe yardımcı ve gıdadır. Bunlardan murad, cân ü gönülden Rabb'in huzûrudur. O halde, yemede, uyumada ve konuşmada, orta dereceyi gözetmek yetişir. Beyt:

Az yemek, az uyumak, az söylemek,
Kimde kim cem' oldu bil anı melek.

Az yemek, az uyumak ve az konuşmak huyları kimde toplandıysa bil ki o melek gibidir.

Nakşibendî tarîkatının hakîkati de üçtür: Hâtıraları, düşünceleri gidermeye, kalble olan zikre ve murakabeye devam etmektir. Bunlar da birbirlerine yardımcı ve kuvvettir. Murakabe ise, Hak Teâlâ'nın, kâinâtın bütün zerrelerine her zaman muttali' olduğunu, kalbten bir an çıkarmamaktır. Bu tarîkatın sonu, işte bu huzûra ermektir. Beyt (tercümedir):

İki dünyadan sana bir öğüt yeter,
Her nefeste insan Hakk'ı zikr eder.

Bu yolun usûlleri şu oniki kelimede bildirilmiştir: Nefy-i vücûd, bezl-i mevcûd, terk-i sûret, azîmetle amel, hoş der-dem, nazar berkadem, sefer der vatan, halvet der encümen, bid'attan kaçma, sünnete uyma, dâimî zikr ve tam teveccühdür. İşte vusûl yolu, bu usûl ile gelir.

Bu yolun şartı bir mânâdır. Kalb ve rûhda muhabbet-i Mevlâ'-

dır. O halde taleb ve arzu derdinin zuhûr ettiği gönülü, büyük ni'met bilmelidir. Gece gündüz çoğalmasına çalışmak lâzımdır. Zirâ o ezeli sevgi olup, gönül aynasında aksetmekte, parlamaktadır. Onun için o gönül irâdet, muhabbet ve şevk ile dolmuştur. İşte Mevlâ'yı isteyici olan kimse, murad olunmuş velidir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: **«Allah onları sever ve onlar da Allahü Teâlâ'yı severler».** Bununla Kendi sevgisinin, Kendine olan sevgilerin aslı olduğunu duyurur.

Bu Nakşibendi yoluna bel bağlayanlar ve bu arzu derdiyle zaman zaman ağlayanlar, görünüşte insanlar arasında bulunup, hizmet görürler. Bâtında, ancak Hazret-i Hakk'ı bilirler ve bulurlar. Kendilerini kesret içinde gizlerler. Gönüllerinden vahdet yolunu izlerler. Bedenlerini halka, gönüllerini Hakk'a teslim ederler. Bu yol ile gizlice Hakk'a doğru giderler. Dışardan yabancı, içerden âşinâ olurlar. Beden ağyâr, gönül yâr ile, kulak sadâ ile gönül Hüdâ ile, göz rakibde gönül Habib'de, dil güftâr [söz] ile, gönül dildâr ile, el san'atta, gönül hazrette, ayak gitmekte, gönül zikretmekte, beden post ile nâim [uykuda], gönül dost ile kâim, beden rahatla mekânda, gönül seyâhatle cevlânda, beden sebeblerle kavgada, gönül mutlak üns-i Mevlâ'da bulunur. [Oniki esastan halvet der encümenin izâhıdır]. Beyt:

Sûretleri kesrette, mânâları vahdette,
Sûretleri firkatte, siretleri vuslatta.

Görünüşleri çoklukta ve içleri Bir'likte olanlar dıştan bakıldığında ayrılıkta gibidirler ama gerçekte içleri vuslata ermiştir.

Onlar bu yol ile, hâtırlarını mesrûr ederler, her ne ederlerse gönülde mestûr [örtülü] ederler. Muhabbetleri esrârı halka fâş olmaz. Gönülleri zevkine hiç halel gelmez. O halde onlar, şöhret âfetinden uzak ve Allahü Teâlâ'nın evliyâsının seçilmişleri olurlar. Onlar kalb zikri ile, zikr olunanı yakın ve tez bulurlar. Çünkü kalble zikir, Allahü Teâlâ'ya en yakın yoldur. Her âfetten korunmuş ve uzaktır. Vahdet âleminin şaşılacak anahtarıdır. O hazretin huzûr cem'iyyetini çekicidir. «İrâde, irâde isteğini terktir» sözü gereğince, fenâ fillah olurlar. Fakr ü fenâ devleti ile bekâ billah bulurlar. İzzet ve yükseklikle iki âlemde kâm alırlar. Beyt (tercümedir):

Hep başının yüksekte olmasını istersen,
Nakşibendî yoluna, öyleyse nakş bağla sen.

Nazm :

1. **Kasemde «Nûn»ü «Kalem»dir o kâmet ü ebrû**
   Ki dil hemişe o dilberle oldu rû-be-rû.

2. **Nişân-ı vuslatı bulmuş hezâr gülşende**
   Çü sırrı fâhte bilmez figân eder gügü.

3. **Hezâr şükr ki hicrân gamından âzâdım**
   Gönül ki aşk iledir hem-nişîn ü hem-zânû.

4. **Gönül gözünde ırağ ü yakın beraber olur**
   Ki top-ı âlem olur bağ-ı dilde misl-i kedû.

5. **Biri demiş nicedir hâli kalbin ey mecnûn**
   Firak-ı yâr ile mecnûn demiş, ne sözdür bu.

6. **Bana ne gam bu cüdâlık ki dilde Leylâ ile**
   Ben öyleyim ki bilmezem bu ben miyim ya o.

7. **Sözümden etme ümid-i şifâ dedin HAKKI**
   Habibi ente tabibi fe keyfe lâ ercû.

1. O boy ve kaş, yemin olsun ki «Nûn» ve «Kalem»dir. Onun içindir ki gönül daima o dilberle yüzyüze olmaktadır.

2. Guguk kuşu, binlerce gül bahçesinde vuslattan izler bulmuş ama sırrı bilmediği için yalnızca «gu gu!» diye öter durur.

3. Gönül, aşk ile dizdize oturduğu içindir ki binlerce şükür ve hicran kaygısından kurtulmuşum.

4. Gönül gözünde uzak da yakın da birdir. Nitekim dünya yuvarlağı da gönül bağında bir kedi gibi olur.

5. Birisi sormuş: «Ey Mecnûn! Gönlün hâli nicedir?» Sevgilisinin ayrılığını çeken Mecnun da demiş ki: «Bu nasıl söz?»

6. «Bu ayrılıktan bana ne üzüntü gelir!.. Oysa ki ben gönülde Leylâ ile birlikteyim. O haldeyim ki, bilmiyorum bu ben miyim, yoksa o mu?..»

7. Ey Hakkı! Sözümden şifa ümid etme dedin. Sevdiceğim! Benim tabibim Sensin, Senden nasıl yüz çeviririm!..

İKİNCİ NEVİ: Nakşibendî yolunun üç yolundan birini bildirir :

Ey aziz! Hazret-i Hâce Behâeddin ve onun halifeleri Hâcegân-ı güzîn (rahmetullahi aleyhim ecmain) demişlerdir ki, akâidi düzelttikten, emirleri yaptıktan, yasaklardan sakındıktan sonra, bu tarikatımızın neticesi, Allahü Teâlâ ile devamlı huzûrdur. Her an O'nu

bilip, O'nunla olunca, O'ndan gafil olunmaz. Bu huzûr, nefsde meleke hâline gelip gönülde kuvvetlenince, ismi müşâhede olur. Bu devlete kavuşmanın yolu üç nevidir :

1 — Zikr-i kalbî yoludur. Zikr eden, kalb huzûru ile **Lâ ilâhe illâllah** kelimesini tekrar eder. **Lâ** derken, Allah'dan başkasını yok düşünür, **illâllah** derken, Allahü Teâlâ'nın varlığını kıdem ve beka nazarıyle müşâhede eder. Bu kelime-i tayyibeyi tekrâr ederken, dilini üst damağına yapıştırır. Hakikî kalbe bağlı ve bitişik olan kalb-i sanavberî [yürek] ile Hakk'a teveccüh eder. Nefsini haps edip, göbeğini içine çekip tamam kuvvetle öyle zikr eder ki, onun eseri bütün uzuvlarına sirâyet edip, çok lezzet bulur. Faraza bir kimsenin yanında otursa, bu tekrârından haberdar olmaz. Bütün vakitlerini bu zikr ile geçirip, hiçbir meşguliyetle ondan ayrı kalmaz. Hattâ oturma, kalkma, dinleme, konuşma, yeme ve uyuma esnasında bile bu zikre bir kesilme ve gevşeme gelmez. Bazı işlerle bir gevşeklik gelirse, zikredenin ondan tamamen vaz geçmeyip, basiretle ona devam etmesi gerekir. Seher vaktinde bu kelimeye çok devam ederse, bereketi o günün sonuna kadar devam eder. Yatmadan önce bu zikri çok ederse, bereketi gecenin tamamına erişip, uyurken bile kalbi zikr eder. Zikreden, bu minvâl üzere bu zikre devam edince, arada bir kendinden geçip, şuursuz olur. O cezbenin mukaddimesi, başlangıcıdır. Onun bu hâle kendini verip teslim olması lâzımdır. Elinden geldiği kadar onu korumalıdır. O hâl azalmaya başlayınca, o da tekrârına başlar. Bu hayret, birbiri arkasından gelip, birbirine eklenecek hâle gelince, o zikr edene bir meleke hâsıl olur ki, her ne kadar o hâl, bilfiil onun hâli olmayıp, hâli ilminde bulunursa da, ne zaman onu istese, az bir teveccühle o hâli bulup, o kendisinden geçme hâliyle hâllenebilir. Eğer zikr edenin mizâcı, nefesin hapsine tahammül edebiliyorsa, düşünceleri sürmede ve kendinden geçmekle hayret âlemine gitmede bunun te'siri tamamdır. Vicdânî büyük bir lezzet onda dâimdir. İşte bunu isteyen zâkir, bu zikre, anlatıldığı şekilde meşgul oldukta, nefesini tutup, göbeğini içe doğru öyle kuvvetli alır ki, bedenin bütün kısımları ondan etkilenir. Kelime-i tayyibenin mânâsını kalbinde bulundurur. Diğer düşünceleri nefy edip, kelime-i tevhidin eserlerini [yâni sayısını] sayıp, üçte, beşte, yedide bir nefes alarak ilerler. Nihâyet bir nefeste yirmibire çıkar. O zaman zikrullahın nûru, onun kalbine iner. Ondan, mâsiva düşüncesi, tamamen gider. Göğsü genişleyerek büyük lezzete kavuşur. Yirmibirde bu hâl el vermediyse ve gönül o zevk ve lezzete ermediyse, yeniden başlayıp, teklerde nefes alıp, terakki ederek ve mânâsını kalbinde tutup, göbeğini içine çekerek yirmibire gelsin. Böylece sadrın inşirahı ile zevklenip lezzetle dolsun. O hâl ile fakr ü fenâ devletini bulsun. Kalbi dâima hazret-i Hak'dan âgâh olsun. Öyle bir mertebe rüsûh bulsun

ki, o âgâhlığı gidermek istese, gideremesin. Gönülde ve gözde düşünce ve hayâli Hak olup kendini bulmasın. İstenen ancak budur ki, zâkirin sıfatları fânî olup, zikr olunanın sıfatları ile bâkî kalsın. Zikr etmeden geçip onunla meşgul olsun. Onun üns ve huzûruyla sonsuz devlet ve ebedî saâdete kavuşsun. Yâ Rabbi, bize de müyesser eyle! Nazm :

1. **Aşk oduna yandı hep defter-i nutk u beyân**
   Doldu dil ü can tarab oldu hakâyık ıyân.
2. **Katre vü bahr oldu cem' ortadan ebr oldu kam'**
   Nûrunu hoş buldu şem' gitti aradan duhân.
3. **Bu nefahat-ı buhûr, canlara verdi sürûr**
   Cümle cihân doldu nûr ûd ile micmer nihân.
4. **Hâcedir âyineden tûtiye nutk öğreten**
   Âyine yoksa neden mürg ile söyler lisân.
5. **Câmeyi ver cânı al, hayrete dal aşka dal**
   Bî-dil ü bî-hiş kal, ribh olsun ayn-ı ziyân.
6. **Fakr ü fenâyı bulan, aşkı deminden dolan**
   Hüsnüne hayrân olan hayy olur ol câvidân.
7. **Aşk ki bî-keyf ü kem cümleyedir ol biş ü kem**
   Söylese akla hikem, HAKKI olur tercüman.

1. Bütün söz ve açıklama defteri hepten aşk ateşine yandı. Gönül ve can da neş'eyle dolup hakikatlar ortaya dökülüverdi.

2. Damla ile deniz birleşti de bulut aradan çekilip gitti. Mum ışığına kavuştu, duman ise uçup kayboldu.

3. Buhurlardaki bu güzel kokular canlara sevinç verdi de bütün cihan nur olup öd ağacı ile buhurdanlık kayıplara karıştı.

4. Aynada papağana söz öğreten, efendisidir. Yoksa ayna nasıl olsun da kuş ile konuşsun.

5. Elbiseyi (bedeni) ver ve canı al da kendinden geçip aşka dal. Bırak gönülsüz ve isteklerinden vazgeçmiş ol da kazancın ziyan olsun.

6. Fakr u fenâyı bulup da O'nun aşk demiyle dolan ve O'nun güzelliğiyle kendinden geçen kişi ebedî diriliğe kavuşur.

7. Aşk ki kemiyet ve keyfiyetten arınmıştır. Herkese yücelikle ve gizli gelir. Eğer Hakkı akıllı geçinenlere hikmetleri söylese bir tercüman olmuş olur.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Nakşibendi tarikatının ikinci yolunu bildirir:

Ey aziz! Hazret-i Hâce Behâeddin ve halifeleri (rahmetullahi aleyhim ecmain) demişlerdir ki: Yolumuzun üç nevinden ikincisi, **kalp teveccühü** yoludur. Zâkir (zikredeni kalbiyle ism-i Celâl'e (Allah Allah Allah) devam edip, bu mübârek ismin te'sirinden anlaşılan biçûn (nasıl olduğu bilinmeyen) mânâsını mülâhaza eder. O mânâyı muhafaza edip, bütün idrâk ve kuvvetleri ile kalbine teveccüh eder, yönelir. Bu teveccühe devam edip, o mânâyı kendine zorlayarak muhafaza edip, bu külfet ve zorlama aradan kalkıncaya kadar sürdürür. Eğer o mânâ cezbe tasarrufundan önce, o zâkirin vücûduna tamamen te'sir ederse ona lâyıktır ki, o mânâyı, bu bütün maddelerine şâmil bir basit nûr-ı kâmil sûretinde basiretine mukabil tutup o sûretin aradan kalkmasına kadar devam etsin. Onun yerini maksûd olan onunla ve bütün müdrike ve kuvvetleriyle kendi kalbine teveccüh etsin, mânâ alsın. Bu zâkir, kalbiyle Allah dediği zaman, onu niteliksiz, âlemin bütün zerrelerini kuşatmış bilip, bu fikr ile, o kadar zikr eder ki, kendiliğinden tamamen gider. Bir dereceye kavuşur ki, bu hâl onun kalbinde vasf olur. Rûhu bu nûr ile dolup, büyük lezzet bulur. Gönül bu zikr ile meşgul iken onu bir hayret alır ki, melekûtun acib hâlleri, ona münkeşif olur. O halde zikr ve fikri koyup, o hayrete dalsın. Gönlün hâlleri ne ise yine gönülde kalsın. Gizli sırları halka açmasın. Parlak şeriatın dışına çıkmasın. O hayret ondan gidince, yine zikr etsin. Yine hayret geldikte, ona dalıp zikri bıraksın. Zirâ zikr etmek, mânâ kapısını çalmaktır. Bu hayret ise, Mevlâ'nın kapısının açılmasıdır. O halde kapı açılınca, kapıyı çalmaya ihtiyaç kalmaz. O zaman kalbin susması daha uygundur. Bu hayrette, öyle müstağrak olur ki, kendi sıfatlarından fâni olup, bu sıfatlar ile kalır. İnsanlık darlığından kurtulup kendi âleminde saltanat bulur. «Seçilmişlerin göğüsleri sırlar mezarıdır» sözü gereğince, kalb hâllerini gizler. İşte bu hayrete dalan zâkir, kuvvet sâhibi, bu fenâyı bulan kâmil saâdet sâhibidir. Kalabalık ona, itikâf ve halvettir. Kesret ona, vahdet ve uzlettir. Nefesi tesbih ve ibâdettir. Konuşması hikmettir. Fiilleri tâat ve hizmettir. Âdeti rıfk ve meveddettir. Nazarı ibrettir. Fikri ilim ve hayrettir. Ahlâkı, bütün insanlara hilm ve şefkattir. Zira o, vahdet şarabının sarhoşudur. Muhabbet denizine dalmıştır. Her hâlinde o Hazret'in huzûrundadır. Bütün zıtlar ile arkadaşlık ve ülfet eder. Nerede bulunursa, safâ-yı hâtır ile zevk ve râhat eder. Muhalefet tozları ile lekelenmez, bulanmaz. Cânı, cânândan bir an ayrılmaz. Gönülden dışarı meyl etmez. Kimseden korkmaz, kimseden ümid etmez. Belki içinde ve dışında mâsiva bulamaz. Gözünü yumsa fenâfillah mertebesindedir. Açsa bekabillah derecesindedir. Nazm:

1. Gönül dilberdedir, elhamdülillâh
Lebi kevserdedir, elhamdülillâh.

2. Ne ferzend ü zen ister ü ne ziynet
Ne sim ü zerdedir, elhamdülillâh.

3. Çü dil, dilberle seyr eyler cihânı
Dahi bi-perdedir, elhamdülillâh.

4. Gönül, dostun tanır tenhâ cihânda
Adû güm-kerdedir, elhamdülillâh.

5. Değil gam yok olursa ten ki, cânım
Aceb hoş yerdedir, elhamdülillâh.

6. Derûn-i dilde rûşen dide-i cân
Rûh-ı enverdedir, elhamdülillâh.

7. Ezelden hamr-ı aşkı içti HAKKI
Henüz ol serdedir, elhamdülillâh.

1. Hamdolsun ki gönül, dudağı Kevser gibi olan Sevgilidedir.

2. Çok şükür (gönlümüz), ne çoluk çocuk ne ziynet ister. Ne de altına ve gümüşe iltifatı vardır.

3. Gönül, âlemi Sevgilide seyreylediği içindir ki arada perde yoktur çok şükür.

4. Çok şükür ki gönül, cihanda kendi dostunu hemen tanır. Oysa düşmanlar yolunu şaşırmıştır.

5. Beden yok olursa hiç dert değil. Çok şükür ki canım güzel yerdedir.

6. Can gözü, gönlün içinde parlamış bir halde ve çok şükür ki nurların yanağını seyretmektedir.

7. Hakkı! Aşk içkisini ezel bezminde içmişti. Hâlâ o sarhoşluk içindedir. Çok şükür!

Bu hâl ve makamlar, bu mertebe ve kemâller, bir senede, belki bir erbainde (kırk gün çile zamanında), belki on, belki bir günde, belki bir saatte, belki de bir anda, inâyet ve istidada göre hâsıl olur. Gönül, sıdk ile teveccühüne göre, dostuna kavuşur. «Allahü Teâlâ'ya varan yollar, mahlûkun nefesleri sayısıncadır» buyuruldu. Bu müjde, bu farklılığı işarettir. Eğer bu zâkir, her an huzûrda olup Mevlâ'yı mülâhazadan geri kalmasa, kendisini uyku alırken bile zikrden fariğ olmasa, onun uykusu, uyanıklığı gibi huzûr olur. Fakr ü fenâ devletini tez bulur. Zirâ bu zât isminin husûsiyet ve

te'sirleri çoktur. Bunda olan te'sirler, sıfat ve isimlerle uğraşmada yoktur. Bu Zât'ın ismine devam eden, yâni Allah Allah Allah deyip giden huzûr dolu zâkir ondan kudret bulur. Mülk ve melekûta tasarruf sâhibi olur. Her muradını alır. Nazm :

I. **Her murâdın sende iste, hoşluğun bul ey gönül**
İçeri gel âleminde pâdişâh ol, ey gönül.
Derd-i aşk-ı Hakk'a yanıp, ol O'na kul, ey gönül.
Aşk-ı Hak'dan gayrı bir şey etme me'mûl, ey gönül.
Hayrete var kim yakındır Hakk'a ol yol, ey gönül.
Bahr-ı aşka dal deminden dem-be-dem dol, ey gönül.

II. **Az ye, az iç, az uyu, var zikr-i kalbî eyle kût**
Vehm ü fehm ü fikri nefyet, kim gönül kılsın sükût.
Ölmeden öl kim seni hayy ide Hayy-i lâ-yemût
Hûş der dem, yâni her dem Hakk'ı bul, halkı unut.
Hayrete var kim yakındır Hakk'a ol yol, ey gönül,
Bahr-ı aşka dal deminden dem-be-dem dol, ey gönül.

III. **Sû-i hulkı dilde koyma, tâ dola hulk-ı hasen**
Emr-i Hakk'ı tut cemi'-i halka şefkat eyle sen.
Nefsi koy, Hakk'a gönülden gel, sefer kıl der-vatan
Hak ile ol halk içinde halvet olsun encümen.
Hayrete var kim yakındır Hakk'a ol yol, ey gönül,
Bahr-ı aşka dal deminden dem-be-dem dol, ey gönül.

IV. **Çekme gam ger halk-ı âlem olsalar düşman sana**
Cümleden erham, hem eşfâk dost imiş Rahmân sana.
Her ne gelse hoş gelir Hak'tan gelir mihmân sana.
Gelse aşkın derdi mesrûr ol odur derman sana.
Hayrete var kim yakındır Hakk'a ol yol, ey gönül,
Bahr-ı aşka dal deminden dem-be-dem dol, ey gönül.

V. **Bahr-ı aşka dal suya düşmüş meder misli hemin**
Ol nefs bahrında mahv ol kalmasın hiç ol emin.
Âlem ü âdem kamu çün nefs-i vâhiddir yakin
Cümleyi kendin görürsün, söyleme asla sakın.
Hayrete var kim yakındır Hakk'a ol yol, ey gönül,
Bahr-ı aşka dal deminden dem-be-dem dol, ey gönül.

VI. **Her neye baksan anı bil kendi cüz'ün fi'l-misâl**
Kesret-i sûrette kalma vahdet-i mânâya dal.
Mest olup vahdet meyinden zevk edip ol ehl-i hâl
Ârif ol, fakr ü fenâdan hoş beka bul, onda kal.
Hayrete var kim yakındır Hakk'a ol yol, ey gönül,
Bahr-ı aşka dal deminden dem-be-dem dol, ey gönül.

VII. HAKKI, Hakk'ı canda bul, çün meve ile yemmdir nihân
Hak sana sırr-ı maiyyetle muindir her zaman.
Ol sana senden yakındır, sen ırak olma hemân
Ayn-ı Beytullah iken dil dolmasın gayrı gümân.
Hayrete var kim yakındır Hakk'a ol yol, ey gönül,
Bahr-ı aşka dal deminden dem-be-dem dol, ey gönül.

I. Ey gönül! Her muradını kendinden iste ve böylece hoşluk içinde ol. İçeri gel de kendi âlemin içinde padişahlık sür. Hakk aşkının derdine yanıp O'na kul ol ve ilâhi aşktan başka bir şeyi amaç edinme.

Ey gönül! Kendinden geç ki bu yol Hakk'a yakındır. Aşk denizine dal da daima O'nun demiyle dol, ey gönül!

II. Az ye, az iç, az uyu, ve var git gönül zikrini azık edin. Vehim, anlayış ve fikirleri kendinden uzaklaştır ki gönlün dinlensin. Ölmeden önce öl ki diri olan Allah seni de diriltsin. Akıllılık budur ki her an Hakk'ı bulup halkı unut.

Ey gönül! Kendinden geç ki bu yol Hakk'a yakındır. Aşk denizine dal da daima O'nun demiyle dol, ey gönül.

III. Kötü huyları gönlünden arıt ki güzel huylarla dolasın. Allah'ın emirlerini tutup bütün yaratılmışlara şefkat eyle. Nefsini bırak. Ta gönülden Hakk'a gelip vatanında sefer eyle. Hak ile ol da halk içindeyken bile halvete eresin.

Ey gönül! Kendinden geç ki bu yol Hakk'a yakındır. Aşk denizine dal da daima O'nun demiyle dol, ey gönül!

IV. Eğer bütün cihan halkı sana düşman bile olsa gam çekme. Çünkü Rahman olan Allah, sana herkesten fazla acır ve şefkat gösterir. Her ne gelirse başına şüphesiz O'ndan gelir. Bunları bir misafir gibi tut. Eğer aşk derdi sana uğrarsa sevin ki senin dermanın odur.

Ey gönül! Kendinden geç ki bu yol Hakk'a yakındır. Aşk denizine dal da daima O'nun demiyle dol, ey gönül!

V. Suya düşmüş toprak yumağı misâli aşk denizine dal. Nefs denizinde kendini yok et ve sende nefsten bir iş kalmadığına emin ol. Çünkü âlem ile insan gerçekten tek vücuttur. Böylece her şeyi kendi suretinde görürsün. Ama yine de bunu kimseye söyleme.

Ey gönül! Kendinden geç ki bu yol Hakk'a yakındır. Aşk denizine dal da daima O'nun demiyle dol, ey gönül!

VI. Her neye bakarsan O'nu kendinden örnek bir parça olarak anla. Dış görünüş kesretinde kalma da içte vahdete yönel. Vahdet

içkisiyle kendinden geçip zevk eyle ve hal ehli ol. Böylece ârif ol ve fakr u fenâdan bâkilik kazanıp orada dur.

> *Ey gönül! Kendinden geç ki bu yol Hakk'a yakındır. Aşk denizine dal da daima O'nun demiyle dol, ey gönül!*

VII. Ey Hakkı! Hakk'ı canında bul ki deniz de dalgada gizlidir. Çünkü Hakk, sana dostluk sırrı ile daima yardımcıdır. O sana senden yakın iken sakın sen O'na uzak olma. Gönlün, Allah'ın evi iken sakın başka zanlarla dolmasın.

> *Ey gönül! Kendinden geç ki bu yol Hakk'a yakındır. Aşk denizine dal da daima O'nun demiyle dol, ey gönül!..*

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Nakşibendi tarikatının üçüncü yolunu bildirir:

Ey aziz! Hazret-i Hâce Behâeddin ve seçkin halifeleri (rahmetullahi aleyhim ecmain) demişlerdir ki: Tarikatımızın üçüncü nevi **kalb râbıtası**'dır. Müridin, mürşid-i kâmile kalbini bağlamasıdır. Mürşid, müşahede makamını bulmuş, isim ve sıfatların tecellilerine kavuşmuştur. İşte eşine çok az rastlanan böyle bir azizin şerefli yüzü: **«Onlar öyle kimselerdir ki, göründükleri zaman Allahü Teâlâ hâtırlanır»** hadis-i şerifi gereğince, zikr faydasını verir. Onun lâtif sohbeti: **«Onlar Allahü Teâlâ'nın celisleridir»** hükmünce zikr olunan ile sohbet neticesini verir. Böyle bir azizin yüzünü görmek devleti, sözünü dinlemek saâdeti ele geçerse, o sırlar müridi, bu azizin eserlerini kalbinde nakş edip, elden geldiği kadar onu kalbinde bulundurmaya bakar. Bu mânâya bir zarar gelirse, tekrâr sohbetine başvurmalı, sohbetinin bereketi ile o mânâ, yeniden parlamalıdır. Bunun gibi, o azizin huzûruna giderek, tekrâr tekrâr ona baş vurup sığınarak, o mânâ onun melekesi olur. O kadar kuvvetlenir ki, o aziz yanında olmasa da, sûretini hayâlinde tutabilir. Bütün dış ve iç duygu ve kuvvetleri ile kendi kalbine yönelir. Kalbine gelen her düşünceyi giderip onun hayâlini alır. Nihâyet bir kendinden geçme ve hayret hâli gelir. Bu râbıta işini tekrâr ile, o hâl onda meleke hâline gelir. Fakr ü fenâ devletini bulur. Bundan yakın yol olmaz. Bazan mürid, kabiliyetli olur. Pîr onda tasarruf edip, daha ilk sohbette onu müşâhede mertebesine kavuşturabilir. Demek ki, kabiliyetli bir mürid, bir kâmil piri, mârifete kavuşmak için vâsıta etse, gece gündüz söz ve hareketlerinden onun izinden gitse, o pirin zâhir sûretinin iki kaşı arasına bakmak bir an hâtırından gitmese, dururken, otururken, yerken, konuşurken, ondan hiç gafil olmasa, her gün bu işi tekellüfle yapsa, pirinin şekli kalbinde rüsûh bulur. Her zaman zahmetsiz tahayyül edebilir. O halde, gayb âleminden pirin kalbine gelen her feyz ve mârifet, onun kalbinden,

müridin kalbine de gelir. Ama edebe uyulmazsa, feyz kesilir. Onun için râbıta yolu incedir, dikkat ister. Kıt'a:

Sûret-i şeyhi dilde yazsa mürid,
Buna olan, ona da hâsıldır,

Lik terk-i edeble zâil olur,
Ol sebebden ziyâde müşkildir.

Mürid, şeyhinin sûretini gönlüne nakşetse, şeyhe olan ona da olur. Ancak âdâbı ve edebi terketmekle bu özellik gider. Onun için bunu başarmak oldukça zordur.

Kıt'a:

Ser-rişte-i devleti ey birâder ele al,
Bu ömr-i girân-mâyeni az etme hayâl.

Dâim kamu yerde kamu işte kamu hâl
An yârini gönlün gözün andan yana sal.

(1) Ey kardeş! İyi talihin ipinin ucunu eline geçirmeye bak. Bu ağır ömür sermayesini az hayal etme. Daima her yerde, her işte ve her halde Sevgilini anıp gönül gözünü O'ndan yana yönelt.

Kıt'a:

Sırr-ı gam-ı aşkı derd-mendân anlar,
Sanma dil sırrın hod-pesendân anlar.

Nakkâşa irer ârif olan nakşından,
Bu nakş-ı garibi nakşbendân anlar.

(2) Aşk üzüntüsünün sırrını dert çekenler bilir. Gönül sırrını kendini beğenmişlerin anlayabileceğini sanma. Ârif olan yaratılmışa bakarak Yaratan'a ulaşır. Yani bu akıl almaz nakışları, ancak nakışçılar (veya Nakşibendiler) anlayabilirler.

Kıt'a:

Nakşbendîye aceb kâfile serverleridir,
Gizli yoldan getirirler hareme kafileyi.

Erse çün sâlike sohbetlerinin cazibesi,
Mahv eder vesvese-i halvet ü fikr-i çileyi.

(3) Nakşibendiler muhteşem birer kafile başkanıdırlar ki onlar hac kervanını Beytülharem'e gizli yoldan getirirler. (Veya Allah'a

ulaştırırlar). Eğer onların sohbetlerindeki cazibe saliklere erişirse artık halvet düşüncesini ve çile çekme fikrini ortadan kaldırıverir.

Bu zamanda öyle bir azîzin sohbetini bulmak, çok kıymetli ve bir o kadar nâdir ve az olduğundan, mârifet tâlebesi, ilk iki yola yapışıp, evliyâlık mertebesine kavuşmalıdır. Sonra ya uzlet velisi olup, tenhâya gelir, yahut işret velisi olup, insanlar içersinde kalır. [Râbıta-yı rûhani için, sohbetinde bulunmak veya baş gözü ile görmek şart değildir. Şemâili bilinen büyük bir mürşid, râbıta edilmeye ehil ise, ona her zaman râbıta yapılabilir. Yalnız, râbıta yapanın ehl-i sünnet itikadında olması ve haramlardan sakınması şarttır]. Zirâ evliyâ iki sınıf olur. Bir sınıfı azimetle ameli tercih eder, bir sınıfı ruhsatla amelle yetinir. Uzleti seçen veli, hâl bakımından daha şerefli ise de, halk arasında bulunan veli, kemâl yönünden daha ârif'tir. Uzlet veya işret velisi olsun, ikisinin de muradı halka fayda ve hizmettir. Zirâ onlar benliklerinden geçmişlerdir. Muhabbet kâsesi ile vahdet şarabı içmişlerdir. Dostu tenhâ bulmuşlardır. Ünsüyle kâm almışlardır. İşleri, gönüllerine asla mâni' olmaz. Gönülleri huzûr iledir. Bir an gafil kalmaz. Bu makamda imân ıyân olur. Iyân o ayn içinde gizlenir. Bunun için, kavuşma ve ayrılık onlar için bir olur. Yaşamak ve ölmek kolay gelir. Ne mutlu o kimseye ki, böyle birinin sohbetine kavuşur. Kadr ü kıymetini bilir. Sıdk ile hizmetinde bulunur. Emrine teslîm olur. Nazm:

1. **Eylesin Allah çok tehıyyâtı ana kim vermiş ilm-i gâyâtı.**
   Gizli sultandır, sırr-ı sübhândır, mürşid-i candır hep makâlâtı.
2. **Kutb-ı hakâik bahr-i halâik ferd-i câmi'dir hep işârâtı.**
   Nokta-i kübrâ göremez a'mâ gizlidir zirâ cümleden zâtı.
3. **Kalbini keşşâf eylemiş şeffâf görünür anda hep meriyyâtı.**
   Arayıp bulan, kulluğun kılan, telkinin alan buldu hâlâtı.
4. **Ey nice canlar yanını bekler, görmedik derler bunda lezzâtı.**
   Neylesün ta'lim olamaz teslim yâ nice bulsun ol kemâlâtı.
5. **Hubbı canımda, sırrı zâtımda, savar üstümden hep beliyyâtı.**
   Pirini Hak bil, ey Niyâzi kim, pir yüzündendir, Hakk hidâyâtı.

1. Allah, sonsuz ilmini verdiği kişilere çok güzellikler etsin. Onlar ki Allah'ın sırları ve bütün söyledikleri, canları doğru yola ileten gizli sultanlardır.

2. Onlar, gerçeklerin kutbu, yaratılmışlar deryası olup bütün işaretleri her şeyi kuşatır. Âmâ olanlar en büyük noktayı göremezler. Çünkü O'nun zâtı herkesten gizlidir.

3. O ârif, kalbini her sırrı ardı arkasına keşfeder hale getirmiş olup bütün halk ona şeffafca görünür. Onun içindir ki Allah'ı arayıp bulan ve kulluğunu yerine getirip telkinlerini alanlar hâlet bulurlar.

4. Ey Rabbim! Yanını bekleyen nice canlar, bunda bir lezzet bulamadık derler. Ne yapsınlar! Düzgün talim edilmeyince o olgunluğu nasıl bulsunlar.

5. Sevgisi canımda. Sırrı içimde. Üstümden bütün belâları savar. Ey Niyazi! Bu sebepten dolayıdır ki pirini gerçek anla. Çünkü Allah'a ulaşmak pir yüzündendir.

BEŞİNCİ NEVİ: Nakşibendi tarikatının sâlikinin her kemâle mâlik olup, vukûf-ı kalbi bulduğunu, nûrlar ve vâkıalar gibi şeylerden yüz çevirip Matlub'una müteveccih olduğunu, gönül rahatlığında olup, hâli örtülü kaldığını, Hakk'ın huzûruna gelip, gafillerden sakındığını bildirir:

Ey aziz! Hazret-i Hâce Behâeddin ve yüksek halifeleri (rahmetullahi aleyhim ecmain) demişlerdir ki: Bu üç yolun açıklanmasından anlaşılıyor ki, vukuf-i kalbi denen, kalbe teveccüh, her zaman için zarûri bulunmuştur. Ve bu tarikatın esasından kılınmıştır. Nitekim şu iki beyt ile buna işâret olunmuştur. Beyt (tercümedir):

Kuş gibi ol ve hep yumurta üzerine yat,
Çünkü kalb yumurtası çıkarır mest, zevk, feryât.

Beyt (tercümedir):

Git, kalb kapısında dur ki o saray güzeli,
Ya seher vakti gelir, ya da gece yarısı.

Zaman vukufu tefrika veya cem'iyyetle geçen vakitleri muhasebeden ibârettir. Bu yolda lâzım değildir. **Vukuf-i adedi**, şu kadar aded zikr eylemenin, netice verip vermediğini mülâhazadan ibârettir. Bu da lâzım değildir. Öyle olur ki, bu üç yolun, birinin esnasında, sâlike vâkıalar ve nûrlar görünmeğe başlar. İşte o zaman, sâlik, onlardan yüz çevirip, hakîki alâmetidir. Rü'yet olunca, onların bir faydası kalmaz. Beyt (tercümedir):

Güneşin kölesiyim, ne dersem ondan derim,
Gece ve geceye tapan değilim ki, rüyâdan söyleyeyim.

Hakk'ın tevfîkine kavuşup, bu tarik ile süslenenin, kendini halk arasında meşhûr etmemesi, elden geldiği kadar saklaması, onu mah-

rem ve nâmahremden gizlemesi lâzımdır. Zirâ bu yolun esası, zâhirden halk ile, bâtında Hak ile olmaktır. Beyt:

Derûni âşina ol, taşradan bigâne sansınlar.
Aceb zibâ-revîştir ârif ol divâne sansınlar.

İçinden bildik ol. Bırak, dıştan yabancı sansınlar. O ne güzel bir yoldur. Yeter ki sen ârif ol da varsın başkaları seni deli sansınlar.

Bu yolun ince örtüsü istifâde ve ifâde sûretidir. O sûretle, âlimler râhat ve selâmet bulmuşlardır. O halde ilim sâhibi olanlar, o kavuşma ve huzûru, bu sûretle gizleyip halkın nazarından örtmekle ve ancak Kur'an'dan bahsetmekle emr olunmuşlardır. Nazm:

I. Gizli gel, ey yâr buyur — Ey şeh-i muhtâr buyur,
Çünkü hep ağyâr uyur — Bu gece tekrâr buyur.
II. Hâne-i pür-şûruna gel — Âşık-ı mehcûruna gel,
Teşne-i mahmûruna gel — Sâki-i humâr buyur.
III. Lütf edip ol nûr-i ferim — Nutk ile sem' ü basarım,
Cümle havas ü hünerim — Sen bize her bâr buyur.
IV. Hem elim ol, hem ayağım — Hem yüreğimde dayağım,
Dilde gülistan ü bağım — Ey gül-i gülizâr buyur.
V. Rûşeni-i rûzum olup — Şâm-ı gam sûzum olup.
Mâh-ı şeb-efrûzum olup — Ey meh-i ayyâr buyur.
VI. Dideden oldunsa nihân — Dildesin ey cân-ı cihân.
Candan ırağ olma hemân — Ey dil ü dildâr buyur.
VII. Sâkit ol ey nâtık-ı kân — Gümlemesin tabl-ı beyân.
HAKKI, yeter kavl-i ziyân — Bi-dem ü güftâr buyur.

I. Ey sevgili! Gel, gizlice! Buyur! Ey seçkin sultan buyur! Bütün herkesin uyuduğu şu gecede ne olur tekrar buyur!..

II. Senin için hazırlanan evine gel. Şu hicranlı âşığına gel. İçkine susamış olana gel, ey içki dağıtan buyur!

III. Lütfedip benim gözümde nurum ol. Dilim, kulağım ve gözüm ol. Bütün özellik ve hünerim, sen bize her an buyur!..

IV. Hem elim ol hem ayağım. Hem de gönlümün dayanağı ol. Gönülde gül bahçem ol da ey güllükler gülü, buyur!..

V. Günümün aydınlığı olup, gamla yakan gecem olup, o gecemi aydınlatan bir mehtap olup, ey aldatıcı mehtabım buyur!

VI. Ey cihanın canı! Gözden gizli olduysan, şimdi gönlümdesin ya!.. Ey gönül ve sevgili, sakın canımdan ırak olma, buyur!..

VII. Ey hazineleri anlatan, artık sus. Ki açıklama davulu güm-

leyivermesin. Ey Hakkı! Bu kadar çok söz yeter artık, soluksuz, sözsüz buyur!..

Bu tarik ehline vâcib olanlardan biri de, kendinden olmayarlarla sohbet ve arkadaşlık etmemektir. Özellikle îmân nûrundan uzak, tabiat zulmeti ile kaplı olup da, yalandan feyz ve nûr sunduğunu iddia edip, fakirler elbisesine bürünen mubahilerden sakınıp, uzak olmalıdır. Böylece şaki olmaktan kurtulup, saîd olur. Onların bozuk itikadlarından ve aldatıcı hilelerinden Allahü Teâlâ'ya sığınırız. Rubâi (tercümedir):

Kimle oturur da kalbin cem'iyyette olmazsa,
Ve senden su, toprak fikrini uzaklaştırmazsa,
Sakın, sakın gitme ona, sohbetinden firâr et,
Azizlerin rûhları imdâd etmez sana yoksa.

Bu yolda olanlara vâcib olanlardan biri de, geçmiş işlerden ve gelecekte olacaklardan yüz çevirip, onları hâtırlamamalı, düşünmemelidir. Bulunduğu hâlden [yâni içinde bulunduğu zamandan] geri veya ileri gitmemeli, her hâlde, Allah düşüncesi ile dolmalıdır. İki cihânı unutup, her nefeste O'nu zikredici olmalıdır. Böylece huzûr ve ünsü bulmalı, kendi sıfatlarından fâni olup, O'nunla kalmalıdır. Rubâi (tercümedir):

Ey ilim denizinden ayrı sâhilinde kalan,
Denizde rahatlık var, sâhilde ise elem,
İki cihân dalgasından gözünü döndür de,
İki nefes arasında hiç uyuma uyan.

Rubâi:

«Hâ» gayb-ı hüviyyet oldu, ey harf-şinâs,
Enfâsına hep o harf olmuştur esâs,
Ol harfdan âgâh olagör her demde,
Bir harf dedim, anla da kıl Hakk'a sipâs.

Ey harfleri bilen! «Ha» hüviyet içinde kaybolup gitti. Bütün zikir sözlerinde o harf esas alınmıştır. Her an o harften sakın gafil olma ki bir nükte dedim, anla da Allah'a şükret. [«Ha» harfi «Hû (O)» demek olup Allah'ı zikir için tekrarlanır.]

Bu tarikatın edeb ve rükünlerinden, ehemmiyetli ve elzem olanları şu vasiyyetlerdir: Her hâlde faydalı ilim ve sâlih amel üzere olmalısın. Ehl-i sünnet ve cemaattan ayrılmayasın. Tefsir, hadis,

fıkıh öğrenip, câhil sofulardan uzak olasın. Müezzin ve imâm olmayıp, namazı cemaatle kılasın. Şehvetlerin peşinde olmayıp, onların âfetlerinden selâmette kalasın. Makam ehli olmayıp, kavgadan kurtulmuş olasın. Mahkemeye gitmeyip, senet, sicil, fetvâ-nâmelerde adını yazdırmayıp, adsız olasın. Kimseye vekil ve kefil olmayıp, halkın vasiyyetlerine karışmayıp râhat bulasın. Devlet reisleri, vâliler ve emirlerin çocukları ile arkadaş olmayıp, sohbet etmeyip, semâ' bulunan tekkelerde eğlenmeyip, ilim meclisine gelesin. Avâmdan ve zenginlerden kaçıp, genç oğlanlarla ve kadınlarla sohbet etmeyip, uzak durasın. Mümkünse bekâr yaşayıp, evlenmeyesin. Böylece dünyayı isteyicilerden olmayasın. Arzularında dinini yele vermeyesin. Çoluk çocuğun fazla olmasıyla rezil olmayasın. Helâl ile kanâat edip, haram yemeyesin. Şaka ve boş konuşmağı terk edip, çok gülmeyesin. Tâ ki kalbini ölü bulmayasın. Herkese şefkat gözüyle bakıp, hiç kimseyi aşağı görmeyesin. Kimseden bir şey istemeyip, kimseye bir iş buyurmayasın. İhtiyâc ve hastalığını, para ve lezzetini saklayıp, halka duyurmayasın. Zâhirini süslemeyi bırakıp, kalbini güzel huylarla süsleyesin. Kâmil evliyâ ve ilmi ile amel eden âlimleri bulursan, onlara ta'zim ile selâm verip, ellerini öpersin. Huzûrlarında hudû' ile edebli durasın. Sana düşen hizmetlerini mal ve bedelinle cân ü dilden göresin. Hizmetlerini saltanat, sohbetlerini ganimet, sevgilerini saâdet bilesin. Onların yolunda baş ve can veresin. Bununla duâlarını ve rızâlarını alasın. Onların söz ve işlerini, akılla inkâr etmeyesin. Hızır ile Mûsâ'nın (aleyhimüsselâm) kıssasını unutmayasın. Zira inkâr kötüdür. Evliyâyı inkâr eden, onların muhabbet ve ilimlerinden mahrûmdur. Hiç kimse ile mücâdele etmeyip, muarız ve mugayır gitmeyesin. Halkı Hâlık'a ısmarlayıp, kimseyi gıybet etmeyesin. Dünya süsüne itibâr ve ehline itimad etmeyesin. Zirâ dünyayı sevenler, dünya gibi vefâsızdır. Sohbetleri de huzûr ve safâsızdır. Elbette sermâyen Şeriat, yerin mescid ve sahra, mûnisin Hazret-i Mevlâ olsun.

İşte bu öğütlerde havâs ve avâmın sırları bildirilmiştir. Vesselâm. Gerçi bu gibi sözleri söylemek, yahut yazmak bu hakir ve fakirin hâlinin vazifesi değildir. Lâkin muhabbet ehlinin huzûrunda bulunmak niyyetiyle evliyâ kitaplarından iki yüz kitabın esrâr cevherleri seçilip ve tercüme edilip, bu kitabın bu üçüncü fenninde yazılmıştır. Fârisi rubâi (tercümedir):

Bu hasılatsızlığım ve kimsesizliğimle,
Kavuşmaktan âcizim, hevesler peşindeyim;
Aradığın hazineden nişan verdim sana
Biz varamadıksa da belki sen yetişirsin.

Nazm :

I. Ni'met-i uzmâ-yı cem'iyyette idik bir zamân.
Düştük ondan bu azâb-ı gaflet ü cehle yamân.
Âşinâ-yı Hak iken bîgâne olduk bi-gümân
Ayn-ı Beytullah iken put-hâne olmuş dil hemân.
Hâzır-ı Hakk ol, huzûr et, gâfil olma her zamân.

II. Hâzır ol kim, ni'met-i cem'iyyet-i hâtır O'dur
Gâfil olma kim azâb-ı tefrika hâzır O'dur.
Hakk'a candan kıl teveccüh, kalbine nâzır O'dur.
Evvel ü âhır O'dur, hem bâtın ü zâhir O'dur.
Hâzır-ı Hakk ol, huzûr et, gâfil olma her zamân.

III. Cehl ü havf ü gam, gadab, hep gaflet ü nisyândadır
Gâfil olan sû-i hulkuyla yanar nirândadır.
Ârif-i âgâh olan can, rahmet-i Rahmân'dadır.
Gark-ı bahr-ı vahdet olmuş Cennet-i irfândadır.
Hâzır-ı Hakk ol, huzûr et, gâfil olma her zamân.

IV. Âb ü nânı koy bu cisme zikr-i Hakk olsun idâm
Zevk-ı zikrullah ile dil mutmain olsun tamam.
Hayrete var kim odur, dil beytine Bâb'üs-selâm.
Hakk ile her hâlde ol tâ Ol senin ola müdâm.
Hâzır-ı Hakk ol, huzûr et, gâfil olma her zamân.

V. Ey gönül, her ne dilersen sende iste sende bul.
Ger saâdet-mend isen kendinde bul ol dosta yol.
Bâb-ı hayretten huzûr-ı Hazret'e eyle duhûl
Mâsivâdan fâriğ ol, aşkın deminden bir dem ol.
Hâzır-ı Hakk ol, huzûr et, gâfil olma her zamân.

VI. Nefsini lâ şey bilen dil Hak bilir, âgâh olur.
Rü'yet ü sem ü kelâmı her işi Allah olur.
Cümle eşyâdan ona bir ân temâşâ-gâh olur.
Kande olsa Hakk anınla dâima hem-râh olur.
Hâzır-ı Hakk ol, huzûr et, gâfil olma her zamân.

VII. HAKKI, Hak'dan gâfil olma hazır ol eyle huzûr
Dil nazar-gâh-ı Hudâ'dır, sâf eyle kim dola nûr.
Şah damarlardan yakındır Hak sana, sen olma dûr
Vehm ü fehm ü fikri koy da hayrete ol pür-sürûr.
Hâzır-ı Hakk ol, huzûr et, gâfil olma her zamân.

1. Bir zamanlar büyük bir nimet topluluğu içinde (elest bezminde) idik. Oradan pek yaman bir şekilde bu gaflet ve cahillik azâbına düştük. Allah ile âşina iken, şüphesiz bu dünyada yabancı olduk. Gö-

nül, Allah'ın evi iken şimdi (güzellere bakarak) puthaneye döndü. Allah'a hazır ol, huzura er de hiç bir an O'ndan gafil olma.

II. Hazır ol ki, gönül topluluğunun nimeti O'dur. Gafil olma ki O, ayrılık azabına hazır beklemektedir. Allah'a tâ candan yönel ki kalbine daima nazar eden O'dur. Evvel ve âhir, gizli ve âşikâr O'dur. Allah'a hâzır ol, huzûra er de hiç bir an O'ndan gafil olma.

III. Cahillik, korku, gam ve gazap hep gaflet ve unutmuşluktadır. Gafil olan kötü huyu ile yanar bir tandır üstünde gibidir. Oysa kendini bilen ârif, Allah'ın rahmetine sığınmıştır. Ârif, vahdet denizine boğulmuştur ve artık bilgelik cennetindedir. Allah'a hazır ol, huzura er de hiç bir an O'ndan gafil olma.

IV. Ekmeği ve suyu bırak da bu beden Hakk zikrine devam etsin. Allah'ı zikrederek gönlün daima tatmin olsun. Kendinden geç ki gönül evinin Bâbü's-selâm'ı odur. Her halinde Allah ile ol. Ta ki O, daima senin olsun. Allah'a hazır ol, huzura er de hiç bir an O'ndan gafil olma.

V. Ey gönül her ne dilersen, kendinde arayıp bul. Eğer kutluluğa erdiysen O dosta kendinden bir yol bul ve kendinden geçmişlik kapısından Allah'ın huzuruna eriş. Başka şeylerden geçip aşk deminden bir dem ol ve Allah'a hazır olup huzura er de hiç bir an O'ndan gafil olma.

VI. Nefsini hiç yerine koyan gönül Allah'ı bilir ve uyanmış olur. Görmesi, işitmesi ve konuşması ile her işi Allah olur. Her yaratıktan ona bir temaşa yanı oluşur da her nerede olursa olsun Allah, daima onunla yoldaş olur. Allah'a hazır ol, huzura er de hiç bir an O'ndan gafil olma.

VII. Ey Hakkı! Allah'dan gafil olma, hazır olup huzura eriş. Gönül Allah'ın nazargâhıdır, onu temiz tut ki içine nur dolsun. Allah sana şah damarından daha yakınken sakın sen O'na uzak olma. Vehim, şüphe ve çürük fikirleri bırak da kendinden geçmekle sevinçle dopdolu ol. Allah'a hazır ol, huzura er de hiç bir an O'ndan gafil olma.

ALTINCI NEVİ: Mârifet yolunda hidâyet caddesinden dalâlet sahrâsına düşen mübâhilerin yanılma sebeblerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ'nın ahkâmından yüz çeviren mübâhiler, açık din yolundan çıkıp, yanlış tarafa sapmışlardır. Onlar bu hatâya beş vecihle düşmüşlerdir:

Birinci vecih: Bu vecihle hatâya düşenler Allahü Teâlâ'ya inan-

mayıp, Zâtını ve Sıfatlarını vehim ve hayâlle, kıyâs ve misâlle bilmek isteyenlerdir. Onu idrâk edemeyince, yanılıp, âlemde olan işleri yapanı tabiat ve yıldızlar kabûl ettiler. Bu garib ve acib nizâm içinde olan âlemi, kadîm ve sonsuz sandılar. Kendi kendine vardır dediler. İnsan, hayvan, bitki ve ma'denler hep bu tabiat ve yıldızların etkisiyle intizamdadır; âlemden başka bir yaratıcı yoktur, herşey kendiliğindendir dediler.

İkinci vecih: Bu vecihle hatâya düşenler, öldükten sonra dirilmeye ve haşra inanmayıp, inkâr etmiş olanlardır. İnsan, hayvan, ağaç ve bitkiler gibi şeyler, doğup büyüyüp helâk oldukta, bir daha var olmazlar demişlerdir. Rûhlar cesedlerini bulup, bir yere toplanmak mümkün olmadığından hesâb, kitâb, sevâb ve azab olmaz demişlerdir. Böylelerinin hatâları, kendi nefslerini bilmediklerindendir. Zirâ bunlar rûhu, sadece hayvânî rûh olarak bilmişlerdir. Bizim gönül dediğimiz insanın hakikatı olan rûh, mârifet yeri ve Hakk'ın muhâtabıdır. O, fâni olmaz; bâkidir. Ancak bedenden ayrılır. Bu ayrılmaga ölüm denilmiştir. İşte o kimseler, bu rûhu idrâk etmeyip, gâfil olmuşlardır.

Üçüncü vecih: Bu vecihle hatâya düşenler, ahlâkın tehzibini inkâr edip, şeriat bize, kalbimizi gadab ve şehvetten ve riyâdan temizlememizi emr ediyor, bu ise mümkün değildir. Çünkü nefsimiz bu sıfatlarla yaratılmıştır. Cibillet ve beşeriyyetin değişmesi ise muhâldir. Nitekim bedeni siyâh olan yıkanmakla beyaz olmaz. Bunun gibi kalb de cibilliyyet sıfatlarından ayrılmaz. Huy can altındadır, çıkmayınca değişmez demişlerdir. Lâkin şeriatın bu sıfatları kalbten tamamen yok edip gidermeyi emretmediğini bilememişlerdir. Belki onları aklın ve kalbin tasarruf ve emri altında bulundurmayı emr etmiştir. Bu ise mümkün, müyesser ve tecrübe ile sâbittir. Nitekim Habib-i Ekrem (sallâllahü aleyhi ve sellem): **«Ben de sizin gibi bir insanım, insanlar kızdığı gibi ben de kızarım»**, buyurmuştur. Çocukluğunda, insanlık sıfatları ona galib iken, sonra emri altına aldığını duyurmuştur. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de: **«Kızgınlığını yenenler ve insanları afv edenler»** buyurmuş, gayz ve gadabını yenmekle aklı galib getirenlerin makbûl ve övülmüş olduklarını duyurmuştur. Çünkü insan bu sıfatlar olmadan, kâmil insan mertebesine kavuşamamıştır.

Dördüncü vecih: Bu vecihle hatâya düşenler, nefislerine aldanıp, kendilerini sona varmış ve kâmil olmuş bilip, biz öyle hâllere kavuştuk ki, günahlardan bize bir zarar gelmez. Bu hâller ile gönlümüz deniz gibi olmuştur. Necaset ile pislenmez demişlerdir. Lâkin bunlar, deniz gibi olmak sükûnet bulmaktır, hiçbir havâ ile harekete gelmez ve hiçbir şeyden hâtırı bulanmaz sanmışlardır. Halbuki, onlardan biriyle, bir kimse konuşurken, konuşma esnâsında

ona ta'zim etmeyip, azizim demeyip, hafife alsa, yahut onu aşağılayıp, namusuna halel veren söz söylese ona aylar ve yıllarca düşman kesilir, ona zarar vermek ister. Bir kimse, elinden bir akçasını veya bir kuruşunu alsa, dünya başına dar, cihân gözüne karanlık olup kederinden aklı târümâr olur. O eblehler, hâlâ gadab ve şehvet elinde esirdirler. Riyâ ve kibir küpüdürler. Erkeklikte bâliğ, insanlıkta kâmil olmayıp, nâkıs kalmışlardır. İşte onlar gaflet ve cehâletle aldandıklarından böyle da'valara saplanmışlardır. Zirâ peygamberlerden ve velilerden bir zelle ve hatâ zâhir olunca, ağlayıp tevbe etmişlerdir.

Beşinci vecih: Bu vecihle hatâya düşenler, Hak Teâlâ'nın hilm ve örtmesine güvenip, kahr ve mekrinden emin olup, Allah gafûr ve kerîmdir; raûf ve rahîmdir, kullarına anne ve babalarından şefkatli ve merhametlidir. Elbette, O ayıpları örten, ayıplarımızı örttüğü gibi, O günâhları afv edici, günâflarımızı da afv eder demişlerdir. Gerçi Hak Teâlâ'nın Settâr ve Gaffâr olduğu gibi, Cebbâr ve Kahhâr olduğunu da düşünmüşler fakat, «Hak Teâlâ, bizim tâatimize muhtaç değildir, ibâdetlerimizin O'na bir faydası yok, isyânımızdan da O'na bir zarar gelmez. Gerçi tâat daha üstündür. İbâdet eden büyük sevablara kavuşur, lâkin Hak Teâlâ'ya bir faydası olmadığından, yapılmasa ne lâzım gelir!» demişlerdir. O gafillerin bu sözleri, şu hastanın sözüne benzer ki, doktor kendisine sıkıca tenbih eder ve hastalıktan kurtulman, rahat olman için perhiz edeceksin, verdiğim ilâçları kullan, sıhhat ve kuvvete kavuşursun deyince, doktora, perhiz etmişim etmemişim, ilâç almışım yahut almamışım, bunlardan sana ne fayda olur veya ne zarar gelir? der. O hastanın bu sözü doğrudur. Lâkin perhiz etmedi, ilâç almadıysa, kendisi helâk olur. Yazıktır. Öylelerine göre tâat ve isyân aynıdır. Eblehler bilemediler ki, mâsiyet ve günâhlar helâk edici ve kötüdür. Tâat, her iyiliğin temeli ve rehberidir. Hastalık bedeni mahvettiği gibi, günâh da kalbi karartır. Perhiz ve ilâç, bedenin sıhhatine sebeb olduğu gibi, takvâ ve tâat de kalbin parlamasına ve Rabb'in rızâsına sebebtir. Mâsiyet şekâvet, tâat saâdettir. Mâsiyet nefs ve hevâ yolu, tâat Hak ve likâ yoludur. Rubâi (tercümedir):

Ey kendini hakikat sâhibi zanneden kişi,
Sıdk u yakîn sıfatların gerçekten var mı?

Vücûdun her mertebesinin bir hükmü vardır
Gözetmezsen sırayı, bak, hâlin zındıklıktır.

Nazm :

1. **Gönül seccâde üzre câlis ol, tesbihsiz durma,**
   Namaz ehlinden özgeyle, sakın sen durma oturma.

2. **İbâdet üzre ol dâim, iki âlemde izzet bul,**
   Dem-â-dem al vudû bul taze cân, bu nefsi yatırma.

3. **Yüzün sür yerlere gel bu riyânın mescid' içinde,**
   Otur minber gibi dâim, kafeste kuş gibi durma.

4. **Müezzin nağmesin dinle, dağılsın dilde teşvîşin,**
   Cehennem bâbın açtırma, uyûb-ı nâsdan sorma.

5. **Cemaatle namazı terk eden dolmuş küdûretler,**
   Onun terkiyle lütf et, bir küdûret sende artırma.

6. **Hatib ü vâizin ef'al ü akvâline ol tâbi',**
   İmâmın gayrisine kendini zinhar tabşırma.

7. **Niyâzî, tâati terk eylemek uzaklık ve boştur,**
   Kerem kıl, terk-i tâatle şaşıp da, halkı şaşırttırma.

1. *Ey gönül! Seccade üzerinde otur da sakın tesbihi elden bırakma. Namaz ehlinden başkasıyla sakın durup oturma.*

2. *Daima ibadet üzerine olup iki âlemde ululuk bul. Daima abdestli olup taze can bul da bu nefsi öyle boş boş yatırma.*

3. *Gel bu riyanın yüzünü yerlere sürüp mescid içinde minber gibi daima otur da kafeste kuş gibi olma.*

4. *Müezzinin sesini dinle ki gönlündeki kargaşa dağılsın. İnsanların ayıplarını araştırıp da cehennem kapılarını açtırma.*

5. *Cemaatle namaz kılmayı terkeden kederlerle dolmuştur. Lütfet, cemaati terkederek bir keder de sen artırma.*

6. *Hatip ve vaizlerin sözlerine ve hareketlerine tâbi ol. Sakın imamdan başkasına kendini kaptırma.*

7. *Ey Niyâzi! İtaati terketmek Allah'tan uzaklaşmak ve boş olmaktır. Ululuk göster, itaati terkederek şaşıp, halkı da şaşırtma.*

YEDİNCİ NEVİ: Tasavvuf ehlinin oniki fırka olduğunu, bir fırkasının kurtulup, diğerlerinin doğru yoldan ayrıldığını ve bu sapıtan fırkaların herbirinin ne belâlar bulduğunu, doğru yolla Hakk'a giden fırkanın menzile erip muradını aldığını bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, tasavvuf ilmi, kavuşmak bakımından Allahü Teâlâ'nın sıfatlarından bahs eder. Kulu bu ilme gö-

türen Mevlâ'nın muhabbetidir. Kalbi, mâsivâdan sâf eden sofi ilme vâris olmuştur. Zirâ tasarruf, kişinin kalbini, mâsivâyı sevmekten keserek, yalnız Mevlâ'nın muhabbetine bağlamaktır ve yukarıda beyân olunan, Ehl-i sünnet ve cema'at mezhebi üzere itikadını düzeltip, Resûlüllah'ın (sallâllahü aleyhi ve sellem) söz, hareket ve ahlâkına uyup ardından gitmektir. Ahlâkını tehzib, mizâcını tebdil edip, dâimi zikir ve tam teveccüh ile üns ve huzûr makamına ulaşmaktır. Ama Hicri beşyüz ellibeş [m. 1160] yılında, tasavvuf ehli oniki fırka olmuştur. Bir fırkası şeriata uyarak kurtulmuş, maksadına erip, murâdını almıştır. Onbir fırkası bid'at yoluna sapmış, dalâletle helâk olmuştur. Adları şöyledir: Evliyâiyye, Hubbiyye, Şümrâhiyye, İbâhiyye, Hâliyye, Hulûliyye, Hûriyye, Vâkıfiyye, Mütecâhiliyye, Mütekâsiliyye ve İlhâmiyye. Bunların hepsi, fesad ve fitne ile dolmuştur. Bunlardan uzak olan Hakk'a yakın olmuştur. Din ve itikadı fitne ve fesada düşmekten selâmet bulmuştur. Zirâ onlar câhillik zulmetinde kalıp, dalâlet denizine gömülmüşlerdir. Onlar imân ile şereflenmişken nefsin hevâsına uyup, şeriatı hafife aldıkları için, Hak Teâlâ, onları o bâtıl hayâller ile belâya salmıştır. Herbir fırka, bâtıl mezhebiyle meşhûr olup, Hakk'ın huzûrundan uzak olmuştur.

Evliyâiyye mezhebinde bulunan fırka: Sâlik velâyet derecesine kavuşunca, şeriatın bütün teklifleri [emir ve yasakları] ondan kalkar. Evliyâ peygamberlerden üstün olup, derecesi yüksek olur, derlerdi. Halbuki böyle inanan kimsenin kalbinde dîn ve imân, kalmaz. Zirâ can bedenlerden çıkmadıkça, şeriatın bu teklifi kalkmaz ve hiçbir veli, hiçbir peygamber derecesine kavuşamaz.

Hubbiyye mezhebinde bulunan fırka: Bunlar, kul Allahü Teâlâ'nın muhabbeti mertebesine kavuşup, diğer sevgilerden kesilince, ondan namaz, oruç ve diğer emir ve yasaklar kalkar, haramlar, ancak ona helâl olur dediler. Halbuki harama helâl diye inanan dinsiz olur. Bu tâifeye bunu anlatmak kâbil olmadığından yasak ve haramları işlerler. İşte onlardan uzak duran selâmet bulur.

Şümrâhiyye mezhebinde bulunan fırka: Bunlar, kul, üns ve huzûru bulup, Mevlâ'ya musâhib olunca, şeriatın emir ve yasakları ondan kalkıp, def ve ney sesi ile sema etmek, çiçek gibi kadınları da koklamak ve onlardan faydalanmak ona lâzım olur dediler. Bunlar, Abdullah Şümrâhi'nin tab'ası olup, sâlih kıyâfetinde, yeryüzünde dolaşıp giderler. Bunları öldürmek vâcibdir. Çünkü hîle ve oyun ile çok fitne ve fesad ederler.

İbâhiyye mezhebinde olan fırka: Bunlar, biz nefsimizi günâhlardan men etmeye mâlik değiliz. Herkesin malı ve ırzı bize helâldir. Arzulara mâni olmak küfürdür, derler. Halbuki, onlardan kâfir ve zararlı bir fırka yoktur. Zirâ bunların şerri, zararı çoktur.

Hâliyye mezhebinde olan fırka: Bunlar, semâ ve raks ile, el vurmak helâldir derler. O zaman kendimizden geçtik, şeyhimizden bize hâl geldi dedikleri dalâldir, sapıklıktır.

Hulûliyye mezhebinde olan fırka: Bunlar, bütün kadınlara ve güzel oğlanlara bakmak helâldir. Zirâ o ihdâsa kadim hâldir. Güzellere baktıkları halde neş'eyle raks edip, «Bu hâller Hakk'ın sıfatlarından bir sıfattır, bize gelmiştir. Canımız ve bedenlerimiz hep onun olmuştur» deyip, birbirlerinin boynuna sarılıp öpüşürler, halka olup raksedip tepişirler. Böylece dalâlete yapışırlar.

Hûriyye mezhebinde olan fırka: Bunlar, «Kendimizden geçtiğimiz halde, Cennet'ten bize hûri kızları gelir, biz de onlarla cima' ederiz. Onun için sarhoşluğumuz geçince, gusl etmemiz lâzım olur» derler. Halbuki böyle diyen kâfir olur.

Vâkıfiyye mezhebinde olan fırka: Kul, Allahü Teâlâ'yı bilmekten ve anlamaktan âcizdir. İnsan aklı O'nu idrâk edemez deyip tevakkuf etmişler, duraklamışlardır. Halbuki âyet ve hadislere göre Allahü Teâlâ'nın tevhidini anlamak insana müyesseerdir. Yoksa Allahü Teâlâ'nın teklifi lüzûmsuz olmak lâzım gelirdi. Böyle itikad eden de sapıktır.

Mütecâhiliyye mezhebinde olan fırka: «Biz riyâ ve gösterişten korkarız ve kaçarız. Onun için sâlihler elbisesini bırakıp, fâsık giysilerini giyip, insanlar arasında gezeriz» derler. Halbuki bu da, şeriata uymamaktadır. Zirâ hadîs-i şerifte: **«Bir kavme benzemek isteyenler, onlardandır»** buyuruldu.

Mütekâsiliyye mezhebinde bulunan fırka: Bunlar, bu dünyaya gelmekten maksad, ancak bedeni beslemektir. Başka iş yoktur, demişlerdir. Bunlar işi, kazanmayı terk edip kapılarda dilencilik ederler. Bulduklarını yer, içer giderler. Halbuki bu işleri şeriata uymamaktır.

İlhâmiyye mezhebinde olan fırka: Bunlar, «şâirlerin kitapları, divânları, tarîkatın Kur'ân'ıdır. Hepsi hakikat tefsirleridir» derler. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'i, hadîs-i şerifleri ve fıkhı öğrenmekten yüz çevirip, şâirler, hakîmler ve zâriflerin kitaplarını okuyup, Rabbâni ilhâmlardır derler. Halbuki ömürlerini dalâlete sarf ederler. Beyt:

Din ilmi fıkıhdır, tefsir, hadîstir,
Bundan öte yol arayan habîstir.

Doğru yol ile Hakk'a giden fırka: Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerif dinimize ve dünyamıza kâfidir. Bunlar ve bunlardan çıkan şeriat bilgileri bize yeterlidir derler. Bunlar evliyâ zümresidir.

Hidâyet bulmuşlardır. Tarîkat-ı Muhammediyye ile sâlik olmuşlardır. Hakikat ilmine ermişlerdir. Huzûr ve üns meclisine gelmişlerdir. Muhabbet deryâsına dalmışlardır. Fenâfillah olup, Onunla kalmışlardır. Ebedî devlet ile sonsuz saâdet bulmuşlardır. Nazm:

1. **Sarây-ı din esâsıdır şerîat**
   Tarîk-ı Hak hedâsıdır şeriat.
2. **Budur evvel kapu dergâh-ı Hakk'a**
   Ki yolun ibtidâsıdır şerîat.
3. **Dahi bununla bu yol hatın olunur**
   Bu râhın intihâsıdır şerîat.
4. **Sırat-ı müstakime da'vet eden**
   Münâdiler nidâsıdır şerîat.
5. **Şerîat, enbiyânın sünnetidir**
   Kamunun ihtidâsıdır şerîat.
6. **Hüdâ'nın leyle-i Mi'râc içinde**
   Habibine atâsıdır şerîat.
7. **Yigirmiüç yıla dek Cebrâil'in**
   Ona vahy-i Hüdâ'sıdır şerîat.
8. **Cihânda çoktur envâı ulûmun**
   Kamusunun Hümâsıdır şerîat.
9. **Bu nefs-i kâfiri katletmek için**
   Hakk'ın hükm ü kazâsıdır şerîat.
10. **Cihad-ı ekber eden ehl-i irfân**
    Kalblerinin safâsıdır şerîat.
11. **Tarîkat kârbânının önünce**
    Delil ü muktedâsıdır şerîat.
12. **Hakikat gerçi sultanlıktır ama**
    Önünde anın livâsıdır şerîat.
13. **Şerîattan veli yâd olmaz asla**
    Velînin âşinâsıdır şerîat.
14. **Şerîatla durur arz u sermavât**
    Bu dünyânın binâsıdır şerîat.
15. **Ne bilsin şer'-i pâki ehl-i ilhâd**
    Ol a'dânın cefâsıdır şerîat.
16. **Heman anlar da aklınca sanır kim**
    Nizâm için olasıdır şerîat.

17. Sakın canım, sakın, onlar gibi hem
Deme sen de, n'olasıdır şeriat.

18. Şeriatsız hakikat olur ilhâd
Hakikat gün ziyâsıdır şeriat.

19. Ziyâsı olmayan şemsi de yok bil
Hakikatla kıyâsıdır şeriat.

20. Cihâna bir veli gelmez ki, illâ
Elinde anın asâsıdır şeriat.

21. Dahi başında tac ü şâl ü kisvet
Hem eğninde abâsıdır şeriat.

22. Hakikat cânıdır ancak velinin
Cânından ma'adâsıdır şeriat.

23. Hakikat Arş-ı a'lâdır muhakkak
O Arş'ın istivâsıdır şeriat.

24. Beden bulmaz bekâ, can olmadıkça
Hakikat ten bekâsıdır şeriat.

25. Sakın soyma onu nâ-mahrem içre
Yüzün suyu, hayâsıdır şeriat.

26. Cemi'-i enbiyâ vü evliyânın
Niyâzi reh-nümâsıdır şeriat.

1. Din sarayının ana direği şeriattır. Allah yoluna ileten de odur.

2. Hakk'ın dergâhına girmek için ilk kapı budur ki şeriat yolun başlangıcıdır.

3. Yine bu yol, şeriat ile sona erer. Yani bu yolun sonu da şeriattır.

4. Şeriat, dopdoğru yola davet eden çağırıcıların nidasıdır.

5. Şeriat, peygamberlerin sünneti ve herkesin hidayet yoludur.

6. Şeriat, Allah'ın Mi'rac gecesinde Sevgilisi'ne yaptığı bir bağıştır.

7. Şeriat, 23 yıl boyunca Cebrail'in getirdiği Allah vahyidir.

8. Cihanda ilimlerin çeşidine sınır yoktur. Hepsinin başındaki talih kuşu ise yine şeriattır.

9. Şeriat, bu kâfir nefsi öldürmek için Allah'ın hüküm ve kazasıdır.

10. Şeriat, cihâd-ı ekber ile meşgul olan bilgilerin gönül safasıdır.

11. Tarikat kervanının önünde delil ve uyulacak kişi şeriattır.

12. Gerçi hakikat bir sultanlıktır ama şeriat o sultanın önündeki sancaktır.

13. Ermiş, asla şeriatın dışında değildir. Bilâkis o, velilerin aşinasıdır.

14. Yer ve gökler şeriatla ayakta durur. Şeriat bu dünyanın binasıdır.

15. İnkârcılar bu pak yolu ne bilsinler. Şeriat, o düşmanlara cefa olur.

16. Onlar sanırlar ki şeriat yalnızca dünyanın nizam bulması içindir.

17. Sakın canım, sakın onlar gibi sen de «Şeriat da ne oluyormuş!..» demeyesin.

18. Şeriat olmayınca hakikat yolunu şaşırır. Hakikat bir güneş, Şeriat da onun ışığıdır.

19. Işığı olmayan güneşi yok say. Şeriat, hakikat ile ölçülür.

20. Âleme, şeriatı eline asâ edinmemiş bir tek veli bile gelmez.

21. Hattâ velinin başında taç, sırtında şal, gömlek ve omuzundaki abâsı da şeriattır.

22. Hakikat, velinin canıdır. Canı dışındaki her şeyi de şeriat.

23. Hakikat, şüphesiz Arş-ı âlâdır. Şeriat da o Arş'ın dayanağı.

24. Can olmadıkça beden ebedilik bulmaz. Hakikat beden ise şeriat da onun ebediliğidir.

25. Sakın onu (hakikati) yabancılar önünde soyundurma ki onun yüzü suyu ve hayâsı şeriattır.

26. Ey Niyâzi! Şeriat bütün peygamberler ve velilerin yol göstericisidir.

BEŞİNCİ BÂB

Rûhun seyr ü sülûkunu, insan nefsinin yedi makamını geçmeyi, Allahü Teâlâ'nın huzûrundaki edeb ve rükünleri, yol gösterici mürşidin kerâmet ve emârelerini, kabiliyetli müridin sıfat ve alâmetlerini, şeytanın hile ve aldatmalarını, zamanın evliyâsı kutbunun menkabe ve güzel sıfatlarını sekiz fasıl üzere bildirir:

BİRİNCİ FASIL

Seyr ü sülûkun hâllerini ve ona âit hüccetleri ve birinci makamda bulunan nefsi ve onda iken lâzım olan edeb ve rükünleri sekiz nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: İnsan rûhunun mebde' ve me'âdını bildirir:

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir: Hak Teâlâ Kendi hikmetiyle Zât'ının esrârını, amâ semâsından, tabiat-ı külliye arzına indirip, isim ve sıfatlarının husûsiyetlerini izhâr için, o esrârı nutfeler sadeflerinde gizleyince, onlar nefsânî zulmetler ile o kadar örtülmüşlerdir ki, önceden sâhip oldukları itibâr ve kemâlleri unutup, duygulara ve şehvetlere yapışarak, hayvanlar seviyesine inmişlerdir. O asıl vatanları, asla hâtırlarına gelmeyip, mebde' ve me'âdı hiç bilmez gibi olmuş ve terk etmişlerdir. Sonra onlara, kendi cinslerinden çok sayıda peygamberler gönderip, bâtın sûretlerinde de çok haberciler iletmiştir. Böylece onlar, beşerî zulmetlerinde, melekût kandilleri yakarak aydınlansınlar, içinde bulundukları pislik ve aşağılıkları görsünler, her çeşit kemâllere kavuşma istidadları olduğunu bilsinler, karanlık ve nûr perdelerini aşmaya çalışsınlar ve mebde'lerine, yâni ilk hâllerine dönmeyi arzu etsinler istemiştir. İşte o arzu ve istek ile O'na doğru bir karış yaklaşanlara, O bir adım yaklaşmıştır. O'na bir adım yaklaşana, O bir kulaç yakın olmuştur. O'na yürüyerek gidenlere, O koşarak gelmiştir. Böylece O'nun lütfu, onları öyle bir cezbe ile huzûra çekmiştir ki, onları âdet ve tabiatlerinden tamamen uzaklaştırmıştır. O cezbe ile onlar, yine Hazret-i Ehâdiyyet'e gitmişlerdir. Kendi sıfatlarını, O'nun sıfatlarında mahv etmişlerdir. Zirâ onlar tam kullukla sıfatlanmış olduklarından, O'nun rubûbiyyetinde hiçbir anlaşmazlık kalmayıp, O'nunla mutma-

in olmuşlardır. O'ndan râzı ve O'nun katında râzı olunmuşlardan olup huzûr bulmuşlardır. Nitekim onları bâzı adlarla çağırıp: **«Ey mutmainne olmuş nefs! Râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak Rabb'ine dön»** buyurmuştur. Onlara kayyûmluk hil'atı giydirip, sonsuz kemâller verip, bitmez tükenmez ni'metler ihsân etmiştir. İşte o aslına dönmek ve çekilmek, Hayy ve Vedûd olanın hidâyet nûru olup, ancak ezeli inâyet ve hilkaten saâdeti bulan temiz sülâle, selim tabiat ve kerim ahlâk, peygamberlerin ve velilerin kalblerine dolmuştur. Herbiri kendi istidâdına göre, nefsini tanımakla, Hakk'ı tanımaya varıp huzûrunu bulmuştur. Onlar, dünya lezzetlerine bakmazlar. Âhiret ni'metlerine de aldırmazlar. Saf kalbleri Mevlâ'larına yönelmiştir. Yüksek rûhları gece gündüz O'nun zikr ve fikrine dalmıştır. Temiz nefsleri dış duygu lezzetlerini satıp, bâtın gözlerine görünen izzet ve lezzetleri almıştır. Rûhun bu evliyâdan bulunmuş ise, saâdet senindir. Eğer bunlara hizmet eden bulunmuş ise, sana müjdeler olsun ki, onlarla berabersin. Hadis-i şerifde: **«Kişi sevdiği ile beraberdir»** gelmiştir.

Tabiatın zındanındaki karanlığa inip, beden esfel-i sâfilinine bağlananların gönüleri gadab ve şehvete esir olup korku ve tehlikeleri çoktur. Muhalefet ağı içinde ümidsiz, düşmanlık kalesi içinde mahbûs kalmışlardır. Çünkü onlar, hayvanlar gibi, çok yemek, içmek, uyumak ve cima' etmek ile meşgul olup, nefsini tanımakla, asıl mebde' ve me'âdlarını bilmekten düşmüşlerdir. Nazm:

1. Bu ten bu cihândır, gönül o cihân
Hevâ yâr-ı tendir, Hüdâ yâr-ı cân.

2. Gönüldür garib ü gamı hem garib
Değildir yeri arz veyâ âsûmân.

3. Eğer yâr-ı cân ü hıredsen müdâm
Erersin o cânâ ender cinân.

4. Veli yâr-ı hiss ü hevâysan eğer
Yerindir bu hâşâk ile hâkdân.

5. Meğer nâgehân ol inâyet erip
Seni cezb-i dildâr ede nâgehân.

6. Ki bir cezbedir bin amelden güzel
Ameldir nişân, cezbedir bi-nişân.

7. Nişân mevcdir, bi-nişân bahrdır,
Nişândır beyân, bi-nişandır ıyân.

8. Güneşten çü bir arpa zâhir olur,
Felekten hemân süprülür kehkeşân.

9. **Sükût eyle HAKKI ki sumt içre var**
Hezâran lisân ü hezârân beyân.

1. Bu beden, bu cihandır. Gönül ise o cihan. Hevesler bedenin sevgilisi, Huda ise canın...

2. Gönlüm gariptir, üzüntüsü de garip... Onun yeri yer veya gök değildir.

3. Eğer hep O cânın ve düşüncenin yâri isen şüphesiz cennet içinde o câna erişirsin.

4. Yok eğer his ve heveslerinin yari isen, şüphesiz yerin bu çer-çöp ve toprak olacaktır.

5. Meğer ki ansızın o yardım sana ulaşıp yine apansız seni Sevgili'ye çeker....

6. Bir cezbe, bin amelden güzeldir. Amel ortadadır, ama cezbe ortada yok!..

7. Nişan bir dalgadır, nişansızlık ise deniz... Nişan apaçık ortada iken nişansızlık görünmez...

8. Güneş ancak arpa yetişmesine yardımcı olurken felekten samanyolu süprülür.

9. Ey Hakkı! Sus ki suskunluk içinde ol. O suskunluk ki binlerce dil ve binlerce anlatıştır.

İKİNCİ NEVİ: İnsan vücûdunda bulunan şehvâni nefs ile, nefs-i nâtıkanın hakikatlerini ve ikisinin birbiriyle olan hâl, tavır ve isimlerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, insanın iki rûhu vardır. İslâm hükemâsı bunların birine hayvâni, diğerine insâni rûh demişlerdir. Onların hayvâni rûh dedikleri cevher, lâtif bir buhar olup, beden-de olan hayât, his ve irâdi hareketleri taşır. Biz bu rûha, **nefs-i fehvâniyye** ve **nefs-i behimiyye**, yâni hayvâni nefs deriz. Beden-den ayrılırsa o kimse ölür. Yâ Rabbi, san'atında ne hikmetler vardır.

Hükemânın insâni rûh dedikleri cevher, nefs-i nâtıkadır. O zâtında, madde olmayan bir cevherdir. Lâkin işlerinde maddeye yakın bulunmuştur. İşte emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, radıyye, mardıyye ve kâmile isimlerini alan, yalnız bu nefstir. Çok sıfatlarla sıfatlanınca, bu isimlerden biriyle anılmıştır. Eğer bu nefs-i nâtıka, o nefs-i şehvâninin emrine girer, ona uyar, herhalde onu dinler, onun hükmü altında bulunursa, buna emmâre derler. Eğer

emr-i teklîfî altında sâkin olup Hakk'a tâbi olursa, ve fakat onda hâlâ, geçici şehvetlere temâyül kalırsa, ona **levvâme** derler. Bu temâyülü de gidip, şehvânî nefs ile çatışmada metânet bulduysa, kendi âlemine ziyâde meyl edip, ilhâma kabiliyetli olduysa, buna **mülhime** denir. Eğer nefs-i şehvâniyyenin hükmünden çıkıp, kulluk makamına geldiyse, ızdırabı sâkin olup şehvetleri tamamen unuttuysa, buna **mutmainne** denir. Bundan yukarı çıkıp, makamları nazarından düşürdüyse ve bütün muradlarından geçip fâni olduysa, buna **râdıyye** denir. Bu hâli kemâl bulduysa Allah katında makbûl ve insanlar yanında kalblerin sevgilisi olduysa buna **mardıyye** adı verilir. Eğer bütün kemâl sıfatları ile sıfatlandıysa ve kulları irşâd için, halka dönmekle emr olunduysa buna **kâmile** derler. Bu nefs-i nâtıkanın bu yedi isminden başka, daha çok isimleri vardır. Bu mücerred cevhere kalb deyip, gönül murâd ederler. Bu bir idrâk eden âlim olup, Şeriatın emirleri ile muhâtab, ibâdet ve mârifetle me'murdur. Bu cevherin dışı ve bineği vardır. Bu adı geçen nefs-i şehvâniyyedir. Bunun bâtını vardır, **ruh**'dur. Rûhun bâtını **sır**'dır. Sırrın bâtını **sırrü's-sır**'dır. Bunun da bâtını **hafî**'dir. Onun da bâtını **ahfâ**'dır. Bir şeyin bâtını, onun hakikatı ve maddesidir. Meselâ taht bir şeydir. Bâtını tahta parçalarıdır. Bunların da bâtını ağaçtır. Ağacın bâtını dört unsurdur. Unsurların bâtını ise heyûlâdır. İşte bu latif emr çok latîf olduğundan **ahfâ** denir. Bir derece inip, biraz teksif edince **hafî** adını alır. İkinci derece inip, ondan çok kesifleşirse, ona **sırrın sırrı** denir. Aynı şekilde inerse **sır** denir, sonra **Rûh**, sonra **Kalb** ve **Nefs-i nâtıka, latife-i insâniyye** ve **hakikat-ı insan** denir. Bu derecede dört isimle anılır. Bir derece daha inerse **insan-ı hayvânî** ve **nefs-i emmâre** denir. Bu büyük rûh hakkında Allahü Teâlâ: **«De ki, rûh, Rabb'imin emirlerinden bir emirdir»** buyurmuştur. Bu emr-i Rabbânî, Allahü Teâlâ'nın bir sırrı olup, mahiyet ve aslını, Hak Teâlâ, ancak kendi nefsini bilen seçkin kullarına duyurmuştur. Bu rûhun âlem-i kebîrde olan isimleri ve aynaları, akl-ı evvel Kalem-i a'lâ, Levh-i mahfûz, Hakîkat-ı Muhammediyye, Rûh-ı Muhammedî, Nûr-ı Muhammedî ve Nefs-i külliyedir. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de Nisâ sûresi birinci âyetinde: **«O sizi bir şahıstan yarattı»** buyurmuştur. İnsan âleminde olan isim ve aynaları, yukarıda beyan olunan ahfâ, hafî, sırrın sırrı, sır, rûh, kalb ve nefs-i nâtıka, latife-i insâniyye ve hakîkat-ı insandır. Allahü Teâlâ'nın yarattığı mahlûkatın hepsinden öndedir. Büyük halife, büyük sırdır. Nazm ;

1. **Aşk der akla, beni sanma ki cism-i beşerim**
Ne kuvâyım, ne buhârım, ki ben emr-i diğerim.
2. **Rûh-ı rûhum ki taalluk ederim âb ü kile**
Nûr-ı mahzım ki ziyâ-bahş-ı safâ vü kederim.

3. Cevherim gerçi mücerreddir iki âlemden
Hem heyûlâ gibi her şekille ben cilvegerim.

4. Mutlakım, şekille sûrette mukayyed değilim.
Ben emir-i suverim sanma esir-i suverim.

5. Didelerden görürüm kendi cemâlim tenhâ
Tûti-i cânıma dilerde çü şehd ü şekerim.

6. Her neye baksam anı kendi vücûdum bulurum
Bu merâyada ıyân kendimi seyrân ederim.

7. Halktan ârif ü ma'ruf benim ey HAKKI
Ân-ı ma'şûkum ü uşşakta nûr-ı basarım.

1. Aşk, akla der ki: «Beni insan bedeni sanmayasın? Ne kuvvetim, ne bûharım. Ben bambaşka bir şeyim.»

2. Ruhların ruhuyum ki su ve toprak (insan) ile alâkalıyım. Öz nurum ki onlara safâ ve kederler yağdırırım.

3. Gerçi cevherim her iki âlemden de soyutlanmıştır. Heyûlâ gibi de her şekle girebilirim.

4. Ben mutlak olanım. Şekil ve sûret ile bağıntım yoktur. Sûretlerin efendisiyim, onların esîriyim sanma.

5. Kendi güzelliğimi her gözden tek tek görürüm. Can papağanıma gönüllerden sunulan bal ve şekerim.

6. Her neye baksam, onu kendi varlığım olarak görüyorum. Bu aynalarda apaçık kendimi seyrederim.

7. Ey Hakkı! Halktan bilen ve bilinen benim. Sevilenin güzelliği ve sevenlerde göz nuruyum.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Nefs-i nâtıkanın, insan bedenine, şehvânî nefs vâsıtasıyle olan taallukunu ve iki âleme olan teveccühünü bildirir:

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, ahfâ makamından kalb mertebesine inen rûh, insan bedenine taalluk edip, bağlanıp, onun işlerini yürütmüştür. Bu bağlılık, âşıkın, ma'şûkuna olan taalluk ve bağlılığı derecesine ulaşmıştır. Bu insânî rûh, bedenin tedbir ve tasarruflarını şehvânî nefs vâsıtası ile yapmaktadır. Çünkü bu rûh çok lâtif, beden ise aksine çok kesîf olduğundan, şehvâniyye letâfetle kesâfet arasında geçit ve birleştirici olmuştur. Onun için inen temiz rûh ile topraktan olan beden arasında vâsıta olmaya lâyık olmuştur. Bu yüksek rûh, şehvânî nefs ile sarmaş dolaş olduğundan, ismi kalb ve nefs-i nâtıka olmuştur. İşte bu kalbin iki yanı vardır: Biri duygu ve görünen âlem tarafına, diğeri kudsî ve gaybî âlem ta-

rafınadır. Şehvâni nefs, kesif olduğundan aynanın arka yüzündeki sıra benzer ki böylece öbür yüzde sûretler görünsün. Onun için insanın kalbi, en şerefli uzvu, en büyük şeyi, isim ve sıfatların tecelli yeri olup, nûrlar menba'ı ve sırlar mahzeni, eşyânın hakikatının olduğu gibi görüldüğü yer ve Hazret-i Mevlâ'nın nazargâhı olmuştur. Allahü Teâlâ Kâf sûresi otuzyedinci âyetinde: «**Kalbi olan kimse için**» buyurmuştur. Ondan murad, insân-ı kâmilin kalbi olduğunu duyurmuştur. Zirâ az kimsenin kalbi ibret almağa erişmiştir. İşte gönül şehâdet âlemine öyle bir dönüp, gayb ve tenzih âlemini tamamen unutsa, onda olan ulvi husûsiyetlerden örtülü kalıp hayvan olur. Aksine, yine gönül gayb âlemine öyle bir yönelse ki, bu şehâdet, yâni görünen âlemi unutsa, kendine takdim olunan ve ârızî olarak gelen süflî âlemin husûsiyetlerinden uzaklaşır. Eğer gönül, iki âlemin birine yöneldiğinde, öbürünü gafletle unutmasa, o gönül sâhibi insân-ı kâmil olur. Bu kemâl, öyle bir yüksek makamdır ki, ancak nefsin tezkiyesi ve kalbin tasfiyesi ile hâsıl olur. Mukarrebler yolunda ilerliyen bu kemâle vâsıl olur. İşte kalb, bedenin lezzetleri ve nefsin şehvetleri ile bedene yönelirse, elbette sâhibinden yetmiş perde ile perdelenmiştir. Bu mertebede kalbın adı **nefs-i emmâre** olmuştur. Zirâ kalb o zaman, kötü olan, gadab, hased, kibir, ucûb, gurûr, kötü ahlâk, hırs, şereh ve şehvet ile dolmuştur. Bu huylar ise, kalbi sâhibinden uzak ve keşmekeşle rahatsız eder. Bilhassa gadab [kızgınlık] ve şehvet, aziz olanı zelil eder. Zirâ kalbin hakkı, bedenin emiri olmak, ve bedenin vazifesi onun her emrine uymaktır. Şehvetle gadab kalbe galib gelse, emir olan memur olur ki, iş tersine döner. Onun için gadabına, kızgınlığına mağlûb olan, rüyâda kendini köpek önünde secde eder görür. Şehvetine mağlûb olan da, rüyâda merkebi sırtında taşır. Gönül, bu lânetli aşağılıkta kendini unutup, uzun zaman kalırsa, gayb âlemine teveccühe yönelmeye kudreti kalmaz. Zirâ kalb aynaya benzer. Tozlardan ve pastan temizlenince, insan onda şekil ve sûretleri görür. Eğer ayna bir müddet parlatılmayıp, pas içine işlese, sonra parlatma ve cilâlama ile de ondan gitmez, özelliği bozulur. Nitekim hadis-i şerifde: «**Kalbler demirin paslanması gibi paslanır. Cilâsı, ölümü hatırlamak ve Kur'ân-ı Kerim okumaktır**» gelmiştir. Gönül kendi âlemine, yâni gayb âlemine döndüyse, elbette o zikr ve fikr ile, adı geçen perdeleri birer birer, açmaya ve aşmaya uğraşır. Şehvet ve günâhların çokluğundan hâsıl olan pas ve lekelerin hepsi yok olur. İşte eşyanın hakikatı ve mânânın dekâiki onda nakş edilmiş olup, tecellilere müsâit olur. Zira perdelerin keşf olmasının, açılmasının mânâsı, gönülden şehvetler gittikçe, gelmiş olduğu asıl makamını bulması demektir. Gönülde şehvet ve arzulardan birşey kalmayınca, matlubuna kavuşur. O kalb ile sâhibi arasında bir perde bulunmaz. Nitekim Hak Teâlâ buyurmuştur: «**Göklere ve yere**

sığmam, ancak mü'min kulumun kalbine sığarım», yâni O'nu ancak halim ve selim olan mü'min kulunun gönlü basiretle görür. Yoksa Hak Teâlâ kullarının kalblerine girer demek değildir. Hâşâ! O muhâldir. Lâkin mü'minin kalbi zikir ve fikir cilâsı ile ayna gibi tasfiye olunur. Nitekim Şehâdet âleminde olan şekiller aynada görünür. Aynı şekilde gayb âleminin acîblikleri de, o gönülde müşâhede edilir ve zihinde hâsıl olan şeylerin sûretlerini tefsir eden, bu ilmî müşâhededir. Zirâ zihinden murad nefs-i nâtıkadır. Bu da bildiğin gibi gönüldür. Nazm :

1. Gel ey nigâr kıl âyineden yüzün idrâk
Ki nakş-ı gayriden oldu bu dil çü âyine pâk.

2. Eğerçi âyine-i vech-i pâkin olmuştur
Kamu ukûl ü nüfûs ü anâsır ü eflâk.

3. Velî sana seni ancak tamâm göstermiş
Cihân içinde bu âyine-i dil-i gamnâk

4. Tamâm çehre-i hûbun gönülde seyret kim
Dil oldu mazhar-ı tâm ü latîf ü sâfî vü pâk.

5. Neden tenezzülün olmaz bu pâk halvete kim
İzâ merertü bihî mâ vecedtü fîhi sivâk.

6. Sana çü nüsha-ı mecmû-ı kâinât oldum
Revâ mıdır ki kalam ben fütâde-i kil ü hâk.

7. Eğerçi sâhile attın beni hem al bahre
Ki bahr-ı aşkına mevcim, unutma çün hâşâk.

9. Benimledir çü zuhûrun vücûdum oldu senin
Aslımın zuhûruna çünkü buyurdun levlâk.

9. Sen âfitâb-ı cihânsın çü sâyedir HAKKI
Kamu zılâl güneşten bulur vücûd ü helâk.

1. Gel ey sevgili! Aynaya (gönlüne) bakıp yüzünü idrak eyle ki bu gönül, ayna gibi başka (yabancı) şeylerin görüntüsünden arındı.

2. Gerçi bütün akıllar, nefisler, anasır-ı erbaa ve felekler, senin pâk yüzünün aynası olmuştur...

3. ... ama yine de cihan içinde seni kendine tam anlamıyla ancak bu gamlı gönül aynası göstermiştir.

4. Güzel yüzünü tam anlamıyla gönlünde seyret ki gönül güzellik, saflık, duruluk ve mükemmelliğe mazhar olmuştur.

5. Bu pâk halvete niçin iltifat etmiyorsun ki «Ona uğradığımda içinde senden başkasını bulamadım.»

6. Madem ki sana kâinatın küçük bir örneği oldum, öyleyse çamur ve toprak olarak kalmam reva mıdır?!..

7. Gerçi beni sahile attın ama artık şimdi denize al ki ben Senin aşk denizine bir dalgayım beni sahilde çer-çöp gibi unutma.

8. Senin zuhurun benimledir. Varlığım da Senindir. Çünkü benim aslım olan Peygamber için Sen «Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım» buyurdun.

9. Sen cihanın güneşisin. Hakkı ise gölge gibidir. Bütün gölgeler, güneşle bir var olur yahut yok olur.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Kalb ile kalbin sâhibi arasında olan perdelerin neler olduğunu ve kalbin onlardan hangi yolla kurtulduğunu bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâla'yı seven sâlike her şeyden önce lâzım ve ehemmiyetli olan dünya ve dünyadakilerden, belki Allahü Teâla'dan başka her şeyden yüz döndürmektir. Her tedbir ve arzûdan geçip bütün günâh ve şehvetlerden tevbe ve rücû' edip Hakk'ın huzûruna gitmektir. Nitekim Allahü Teâlâ Tahrim sûresi sekizinci âyetinde: «**Ey mü'minler, Allahü Teâla'ya, ölünceye kadar bir daha yapmamak üzre, günâhlarınızdan tevbe ediniz**», Nûr sûresi otuzbirinci âyetinde: «**Ey mü'minler, sizden meydana gelen taksirattan Allahü Teâlâ'ya tevbe ve rücû ediniz**», Bakara sûresi ikiyüz yirmiikinci âyetinde: «**Allahü Teâlâ yasaklardan tevbe edenleri ve fuhuştan temizlenenleri sever**» buyuruyor.

Resûlullah Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) hadîs-i şerifte buyurdu ki: «**Günâhdan tevbe eden, hiç günâhı olmayan gibidir**», «**Tevbe edeni Allahü Teâlâ sever**», «**Kulun canı boğazına gelene kadar tevbesi kabûl olur**».

Hak Teâlâ'ya ve rücû' etmek hakkında âyet-i kerime ve hadis-i şerifler çoktur. Hepsini yazmağa hacet yoktur. Zirâ Hak Teâlâ'nın hidâyetiyle inâyet eylediği ârife bu işâret yeter. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) buyurdu ki: «**Kalbim Rabb'imi görmüştür.**» Bu saâdete kavuşmak ve kemâl derecelerinin en yükseğine çıkmak isterse, mâsivâdan tevbe etsin. Bu tevbeye onun için bâb-ül ebvâb denmiştir. Zirâ kul önce mâsivâdan tevbe eder, sonra Rabb'in hazret-i kurbuna [yakınlığına] girer. İcma'-ı ümmet, tevbenin hemen yapılmasıdır. Çünkü yasakları yapmamak ve emirleri yapmak, elbette her zaman lâzımdır. Eğer kendi nefsine insâf ve şefkat gözüyle bakarsan, bu tevbeye ihtiyâcını, yemek ve içmeğe olan ihtiyâcından çok görürsün. Zirâ şehvetler ve günâhlara olan meylin, kalbini

Mahbûb'undan perdelenmiştir. Halbuki kul ile Mevlâ'sı arasında bulunan yetmiş perdenin en büyüğü ve kalını günâh perdesi olup zulmânidir. Diğer perdeleri de kaldırmak lâzım ise de, onlar nûr perdeleridir. Onlarla beraber müşâhede eylemek kulun şânıdır. Zirâ kalbe günâh ile hâsıl olan perdeler, seninle Mahbûb'un arasında bulunan engel duvarı gibidir. İşte onlarla Mahbûb'un ne Zâtı görünür, ne de eseri bulunur. Nûr perdeleri ise cam gibidir. Şeffaftır. Az olurlarsa matlub müşâhede olunur. Çok olurlarsa görünmez ise de, engel duvarına benzetilmeyip, yine şekli bilinir.

Eğer basiret gözü mühürlenip, günâh zulmetleri örtüldüyse, gayb nûrlarını görmekten uzak olur. İşte o, huzûr ve tâatten mahrûm olur. Günâh işlemekten utanmayıp mesrûr olur. Günâhların hepsinden tevbe ettiyse, basîretinden zulmâni perdeler kalkar. O kimse huzûra gelip, huşû' ve hudû' ile, müeddeb olup, Mevlâ'sından hayâ eder. O anda onda nûrâni perdeler kalır. Onlar onun Cennet lezzetlerine dönmesidir. Hâller ve makamlara, tecelliler ve kerâmetlere itibârıdır. Kendinden sâdır olan sâlih amellere dayanmasıdır, güvenmesidir. Zirâ bu kimse öyle zan eder ki, amellerin mûcidi, ancak kendidir ki, tâat onun mutâdıdır. Sonra zikir ve fikir bereketleri ile bu perde ondan açılır. O hâl içinde Hakk'ın tevfikını müşâhede edip, şükründe kusûr ettiğini itiraf eder. Görür ki, veren ve vermeyen, zarar ve fayda veren Rabbü'l-âlemin hazretleridir. Bir kuluna iyilik vermek isterse, onu takvâ libâsı ile süsler ve huzûruna lâyık eder. Yine görür ki, kul, işinin fâilidir. Lâkin onun elinden ne iyilik gelir, ne de kötülük. Belki herşeyi yapan, yalnız O hakiki yaratıcıdır. Bu keşf ile gönlü gafletten uyanınca, o zaman sürûr ve lezzetinden, kendini vuslatta sanır. Eğer o müşâhedeye kavuşan gizli lütuflar ile kuşatıldı ve korunduysa, elbette bu keşften yukarı çıkar. Kalan nûr perdeleri de, bir bir çekilir. Mukarreblerin menzillerine ve sıdk mak'adına kavuşur. Bu perdeleri cama benzetmemizden anlaşılmasın ki, hiçbir şeye benzemiyen Zât-ı Teâlâ bu dünyada baş gözü ile görünür. Çünkü O mukaddes Zât, bu cihânı gören gözlerle görünmekten tenzih olunur. Ancak mâsivâdan pâk olan kalbin basîret gözüyle müşâhede edilir.

Buradaki tevbe, geçmiş günâhlara pişman olmaktır. Bu, avâmın tevbesidir. Makbûl tevbedir. Havâssın (seçilmişlerin) tevbesi, kalbi, sâhibinden alıkoyan her şeyden tevbe etmektir. Seçilmişlerin seçilmişlerinin tevbesi ise, Hakk'ın üns ve huzûrundan, bir an gafil olmaktan tevbe etmektir. Bu tevbe ezkiyâ ve sıddıklar tevbesidir. Bunlar temiz nefeslerinin kıymetini bilmişlerdir. Her bir nefeslerini dünya ve içindekilerden hayırlı bulmuşlardır.

Burada hicâb, yâni perdeden maksad, kalbi Hakk'ın tecellisinden men' eden, dünya şekil ve sûretlerinin kalbe dolup, onda iz

ve yer etmesidir. Sâlikin kalbinde mâsivâ olduğu müddetçe, o tecellilerin nûrlarından perdelenmiş kalır. Bazan onda, Allah'dan başkası çok olunca, perdeler zulmânî olur. Bazan ağyâr azalıp, perdeler nûrânî olur. Onun için evliyâ-yı kirâm, tecelliler tâlibi olan mübtedi sâliklere sebebleri terki emr edip, halvette oturmalarını tembih etmişlerdir. Böylece onların kalblerin dünya sûretlerinin nakşı olduğuna delil-i kat'i budur ki, mukarreblerin yolunun sâliki olmayan kulu görürsün ki, Hak Teâlâ hazretlerine hudû' ve huşû' ile ile yetmiş yıl ibâdet ederken, sâliklerde hâsıl olan şevk, zevk, vecd ve hâllerden onun kalbinde bir şey hâsıl olmaz. Zirâ sâlik olmayan âbidin kalbi, ağyâr ile dolmuştur. Bir saat boş kalmaz. O âbid, o ağyârı kalbinden gidermeye çalışmaz ve sâlikler murâdını murâd etmeyip kendi canından içeri gitmez. O ancak Cennet'te va'd olunduğu ni'metlere muntazır olur. İşte eğer Hak Teâlâ onun ibâdetlerini kabûl ederse ve o dünyadan âhirete îmân ile giderse, o âbid Cennet'te olan va'd olunmuş ni'metlerini bulur. Zirâ Hak Teâlâ va'd edince, va'di yerine gelir. Ama sülûk eden âbide Hak Teâlâ dünyada tecelliler ve âhirette yüksek dereceler ihsân eder. Bununla ispât olunmuştur ki, kalb perdeleri dünyaya âit sûretlerin nakşıdır. Nazm:

1. **Bu kühen deyr-i cihan sûretidir dâr-ı gurûr**
   Vaktidir kim ola seyrangâhımız mülk-i sürûr.

2. **Varlığından bir ayak taşra çıksan ey can**
   Ola ol anda kamu cürm ü günahın mağfûr.

3. **Benliğin çün seni dûr etti yakın dostundan**
   Mahv olup dosta yakın ol ki hiç olmazsın dur.

4. **Âlem-i dilde mukarrebler için Mevlâ'nın**
   Cennet'i var ki, yok içinde ne hor u ne kusûr.

5. **Aşka can ver ki, deminden ebedî hayy olasın**
   İsm ü resmin ana ver dilde müdâm eyle huzûr.

6. **Mâsivâyı unutup Hakk ile ol ey HAKKI**
   Var O'dur çünkü bu varlığa sen olma mağrûr.

1. Şu köhne dünya yurdu bir gurur evinin sûretidir. Öyleyse seyredeceğimiz yerin sevinç ülkesi olması zamanı geldi demektir.

2. Ey can! Varlığından bir adım dışarı çıkacak olsan o anda bütün hatâ ve günahların bağışlanmış olur.

3. İçindeki benlik, seni yakın dostundan uzaklaştırdı. Kendini yok edip dosta yakın ol ki hiç uzaklaşmamış olasın.

4. Gönül âleminde, Allah'ın kendine yakın olanlar için hazırladığı bir cennet var ki içinde ne bir kötülük ne de bir kusur bulunmaz.

5. Aşka can ver ki, onun demiyle sonsuza dek diri kalasın. Adını ve kimliğini ona feda eyle ki daima gönülde huzur içinde olasın.

6. Ey Hakkı! Gayriyi unutup Hakk ile ol ki var olan ancak O'dur, yoksa sen bu varlığınla gururlanma!..

BEŞİNCİ NEVİ: İnsan nefsinin yedi makamını, rûhun zulmânî ve nûrânî hicâblarının tertibini ve mertebelerdeki perdelerin kalkmasına sebeb olanı bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mukarrebler yolunda sülûk [ilerlemek] enbiyâ ve Resûllerin ahlâkındandır, Sâlih kulların hâllerindendir. Halbuki onların Hak yolunda sülûklerinden maksat, rûhun, inmiş olduğu mertebesinden, eski aslî derecesine çıkarılmasıdır. Kendini tanımakla, Hakk'ı tanımaya kavuşması ve kemâl-i muhabbetle mak'ad-ı sıdka gelip huzûr ve ünsü bulmasıdır. Bu yolun ehli arasında belli makamları vardır. Sâlik, onları, biribirlerinden sonra geçip, sonuna kavuşur. Bu zaman sülûk konakları biter. Hakk'ın tecellileri kesilmez. Zirâ tecellilerin nihâyeti olmaz. Bu konakları aşmada bu sâlikin hâli, dünyadaki bir yolcunun konak ve durakları geçmesi gibidir. Yolcunun, yolda, yolun hâllerini bilen delile, yiyecek ve binek vâsıtasına arkadaş ve silâha ihtiyacı olduğu gibi, bu sâlike de, bu yolun iyisini, kötüsünü bildirecek bir mürşid lâzımdır. Ona, en iyi azık olan takvâ ve binek vâsıtası olan himmet, maksadını arayan taliplerden arkadaşlar ve silâh olan zikrullah lâzımdır. Ancak bunlarla nefsten ve şeytandan korunabilir. Yolcunun, yol süresince, birçok şehirlere, köylere rastlayıp, her birinde bir müddet kalıp, sonra oradan hareketle matlubuna, işine gitmesi gibi, bu sâlik de seyr ü sülûkunda, ehlulah [velileri] arasında meşhûr olan makamları geçip gider. Bunlar yedi makam bulunmuştur:

1 — Ağyâr zulmetlerinin makamı olup, onda bu nefs-i nâtıka **EMMÂRE** adını almıştır.

2 — Nûrlar makamıdır. Bu nefs orada **LEVVÂME** adını almıştır.

3 — Esrâr makamıdır. Bu nefs o makamda **MÜLHİME** adıyla bilinmiştir.

4 — Kemâl makamıdır. Bu nefs o makamda **MUTMAİNNE** adını almıştır.

5 — Kavuşmak makamıdır. Bu nefs orada **RÂDIYYE** adını almıştır.

6 — Fiillerin tecellileri makamıdır. Bu nefs orada **MARDIYYE** adını almıştır.

7 — Sıfat ve isimlerin tecellileri makamıdır. Bu nefs orada **KÂMİLE** adını almıştır.

Sâlik bu yedi makamın her birinde bulundukça, o makamla ötesinden sonra gelenlerinden mahcubdur (perdedir). Buna göre birinci makamda bulunan, ağyâr ile nûrları görmekten mahcubdur. İkinci makamda bulunan nûrlarla sırlardan mahcubdur, üçüncü makamda bulunan sırlar ile kemâlden mahcubdur, dördüncüde bulunan kemâlle kavuşmaktan mahcubdur, beşinci makamda olan kavuşmakla fiillerin tecellilerinden mahcubdur, altıncı makamda bulunan fiillerin tecellileri ile isim ve sıfatların tecellilerinden mahcubdur. Yedinci makamda bulunan ise isim ve sıfatların tecellileri ile kalmış olup Zât'ın tecellilerinden mahcûbdur, örtülüdür. Zât'ın tecellisi ise, güneşin kursuna bakmak gibi karartı verip, bir şey görünmez olur. O halde en yüksek makam isim ve sıfatların tecelli ettiği makamdır. Bunun için mukarrebler, Hak Teâlâ isimlerin gerisinden olmaksızın, Zât'ı ile tecelli etmez demişlerdir. Nitekim hadîs-i şerifde: **«Allahü Teâlâ ile kullar arasında nûrdan ve zulmetten yetmiş perde vardır. Onları açsa, aradan kaldırsa, O'na bakan gözler yanardı»**, buyuruldu. Kul ile Mevlâ arasında bulunan nûr ve zulmetten yetmiş perdenin hepsi kul tarafındadır. Zirâ Allahü Teâlâ'yı hiçbir şey maehcûb (perdelenmiş) edemez. Hâcibi olsa idi, kahiri olurdu. Halbuki herkese ve her şeye kahir ve hâkim O'dur. O halde perde arkasında kalan, kulun kendisidir. Hakikatta perdeden maksat, münâsebetin uzaklığıdır. Yoksa dünyadaki perdeler ve engeller gibi değildir. Mesafe ve zaman bakımından uzaklık da değildir. Çünkü Allahü Teâlâ hissedilen uzaklık ve yakınlıktan, zaman, mekân ve bir tarafta bulunmaktan münezzehdir. Ama Hak yolunda sülûk, bu yetmiş perdeyi kaldırmak için konmuştur. Bu yetmiş perde, bildirilen yedi makamla aşılır. Demek ki, nefs-i nâtıka, bu yedi makamın herbirinde, on perde ile perdelenmiştir. O on perdeden birincisi ikincisinden, o da üçüncüsünden kesiftir. Onuncuya kadar böyledir. Bu kaide, her yedi makam için de aynıdır. Bunun için sâlik yedi makamdan birine kavuşunca, Hak Teâlâ'ya kavuştuğunu zan eder. Bu hâlleri anlayınca, yakinen bildin ki, kulun Mevlâ'sından en uzak olduğu makam, birinci makamdır. Zirâ nefs-i nâtıka kötülükle emr edicidir. Bu nefs-i emmârenin perdeleri zulmânidir. Öbürlerininki nûrânidir.

Sâlik birinci makamda iken, birinci ismi, yâni **Lâ ilâhe illâllah** kelime-i tayyibesini mürşidinden telkin yoluyla alıp, gece gündüz, ayakta ve otururken, sessiz olarak devam ederse, Hak Teâlâ bu ismin bereketiyle, onun bâtınında, melekûti bir kandil yakar. O

sâlik, işlediği kabahatleri, basîret gözüyle görüp, onlarla sıfatlanmış olduğundan ikrâh edip, kaçırdığı zamanlarına hasret duyar, pişman olur. Zirâ önce dalmış olduğu gaflet uykusundan, iyi ile kötüyü ayıramazdı. Ancak dil ile fark ederdi. Şimdi uyanıp, evvelce boş verip irtikâb ettiği namazları terk etmek, ipek giymek, içki içmek, zinâ ve livâta etmek gibi, dış ve zâhir kabahatlerden kurtulmaya çalışır ve bunda devam eder, içinde bulunan uzun emeller, kibir, bahillik ve hased gibi bâtını kötülükleri çıkarıp atmağa uğraşır ve bu ismi söylemeye devam ederse, kötü işlerden, çirkin huylardan daha çok, nefret eder ve kaçar. Böylece tevbenin esası olan pişmanlık hâsıl olur. Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî (rahmetullahi aleyh) hazretlerine bir kimse gelip, bir emri yapmamaktan veya bir yasağı işlemekten şikâyet etse, ona **Lâ ilâhe illâllah** kelimesini çok tekrâr eyle diye emr ve tenbîh ederdi. O günâhtan ancak bununla kurtulabilirsin derdi. Bu muhakkak olan işi, ancak tecrübe etmeyenler terk eder. Allahü Teâlâ'nın, bu sâlike ikrâm ettiği ilk kerâmet budur. Bununla yoldaki engelleri aşmak kolay olur. Sâdık sâlik için her bir makamda çok kerâmetleri vardır. Sülûkunda sâbit olmak için ikrâm olunur. Adı geçen kandil, önce Rahmânî bir cezbedir. Mücâhede ile Hakk'ın zikrine devam olundukça, o cezbe kuvvetlenir. Nihayet kemâl derecesinin doruğuna erip, emâneti yüklenmek kuvvetini bulup fakr ü fenâ devleti ile tecellilere kavuşur. Nazm :

1. Vech-i dildâre bin nikab imişim
Çehre-i yâre ben hicâb imişim.

2. Şems-i vechi benimle setr olmuş.
Ben bana ebr-i âfitâb imişim.

3. Dîde-i dil önünde varlık ile
Perde-i zann ü irtiyâb imişim.

4. Ol muhît-i muhabbet üzre revân
Pür-dem-i aşk çün habâb imişim.

5. Dürlü dürlü azâbı hep banadır
İllet-i mûcid-i azâb imişim.

6. Zannederim ki, âb-ı reyyânım
Vâkıf oldum hemân serâb imişim.

7. Kendimi bir hesaba saymaz iken
Ârif oldum ki hep hesâb imişim.

8. Her ne söylerse aşk ey HAKKI
Hoş ana kâbil-i hitâb imişim.

1. Ben, sevgilinin yüzüne bir örtü imişim. Yine ben yâr'ın çehresine bir peçe imişim.

2. Onun yüz güneşi benimle örtülmüş, meğer ben bana bir güneş bulutu imişim.

3. Gönül gözü önünde bu varlığımla bir zan ve şüphe perdesi imişim.

4. Meğer ben o sevgi denizi üstünde daima aşk demiyle dolu bir kabarcık imişim.

5. Onun çeşit çeşit azabı hep bana imiş. Meğer ben azab icad eden bir illet imişim.

6. Zannediyordum ki ben suya kanmış haldeydim; oysa hepten serab imişim de bilmiyormuşum.

7. Kendimi hesapta yok sanırken birden farkına vardım ki baştanbaşa hesap imişim.

8. Ey Hakkı! Aşk her ne söylerse, bende onu anlayacak kabiliyet varmış, ne iyi!..

ALTINCI NEVİ: Kalbi tahliye ve rûhu süslemenin, kemâlin kendisi olduğunu, sülûksüz o kemâlin muhâl olduğunu, mukarrebler yolunda sülûkün en şerefli haslet olduğunu ve onun da Zülcelâl'in huzûruna vesile olduğunu bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, olgunlaşmak istemek, insanların en değerli hasletidir. Olgunlaşmak [kemâl] ise, kalbi hayvânî sıfatlardan tahliye ve rûhu Rabbânî ve güzel sıfatlarla süslemek ve bunlarla Hakk'ın huzûrunu bulmaktır. Kötü sıfatlar, câhillik, kızgınlık, kendini beğenmek, riyâ, kin, hased, kibir ve kazâya rızâsızlıktır. Bahillik, gurur, makam ve dünya sevgisi, övülmeyi sevmek, ayıplanmadan korkmak, sözünde durmamak, sû-i zan etmek, nefsin arzularına uymak, öğünmek, acele etmek ve uzun emeller peşinde olmak gibi şeylerdir. Güzel huylar ise, ilim, hilm, tefekkür, sıdk, safâ, ihlâs, murakabe, sabır, şükür, zühd, senâ, tevekkül, tefvîz, teslîm, rızâ, huşû', hüzün, huzûr, hayâ, nasihat, tevâzu', tahammül, rıfk, mudârâ; uzleti sevmek, Allah için sevmek, cömertlik, merhamet, insanların gözünden düşmeyi sevmek, merhamet, şefkat, mürüvvet, fütüvvet, ahde vefâ, ülfet, hizmet, afv, meveddet, güler yüzlülük, lütf, duâ, kabahatleri örtmek, iyilikleri ifşâ etmek, dostlara muvafakat, makam ve güzel huylarını saçmak, kendini küçültmek, din kardeşlerini yüceltmek, sekînet, vakar, teennî, îsâr ve kısa emelli olmak gibi güzel işlerdir.

İşte Hak yoluna sülûkten maksat, kötü ve çirkin sıfatlardan

kurtulmak ve güzel huylar ile sıfatlanıp kemâle ermektir. Zirâ insanda bu kötü sıfatlar çoktur. Seçilmişlerin yolunda ilerlemeden, onların hepsinden tam kurtuluş yoktur. Bu seçilmişlerin yoluna girmek isteyen sâlik, önce çirkin sıfatların aslı olan kibir ve benliği kalbinden söküp atmakla emr olunmuştur. Ama kötü sıfatların menşei ve fitne ve fesadın anası olan kibir ve benliğin sebebleri yedidir:

Birinci sebep: İlimdir. Hepsinden büyüğü budur. İlâcı da çok zordur. Zirâ ilmin mertebesi ve değeri, Allah ve insanlar katında büyüktür. İlim insana farz olduğu için, öğrenmesini terk edemez. Onun güzel hâli budur. O hâlde bunun ilâcı iki mârifetle olur.

1 — İlmin faziletinin, iyi niyyetle olunca ve onunla amel edince ve ücretsiz, Allah için onu yaymakla olduğunu bilmelidir. Yoksa ilim, sâhibine vebâl olup, sâhibi câhilden aşağı kalır. Âhirette çok şiddetli azab bulur. O hâlde böyle ilimle nasıl kibr edebilir?

2 — Kulların kibirlenmesinin haram olduğunu bilmelidir. Kibir ve azamet, yalnız Allahü Teâlâ'ya mahsûstur. Mahlûklara lâyık olmadığı açıkça bellidir. Eğer âlimin niyyeti hâlis olup, ilmi ile âmil olduysa, o ilim ona huşû' ve hudû' verir. Böylece tam alçak gönüllülük ile peygamberler ve veliler yoluna gider. Hâşâ! O kimseye tekebbür ve benlik edemez. Zirâ kendini her mahlûktan aşağı bilir.

İkinci sebeb: İbâdettir. Onunla fâsıklara kibr olunur. Bununla kibr etmek, yine câhilliktendir. Bunun ilâcı, ibâdetin faziletinin, hâlis niyyetle olduğu, riyâ ve gösterişten ve diğer müfsidlerden sâlim bulunduğu zaman olduğunu bilmektir. Bu ise, bizim gibiler için zordur. Böyle ibâdette tehlikeden korkacak yerde, bununla kibr etmek, ancak câhilliktendir.

Üçüncü sebeb: Neseb ve hasebdir. Sülâlesi ile, geçmişleri ile kibr etmek tam cehâlettir. Nitekim denilmiştir: Beyt (tercümedir):

> **Eğer şeref sâhibi atanla övünürsen,**
> **Doğru söylersin, ama ya sen öyle değil isen!?**

Dördüncü sebeb: Güzellik ve yakışıklılıktır. Bu da kadınlar işidir ve hayâldir. Bununla kibr etmek, öğünmek câhillerin işidir. Zirâ güzellik kalmaz, gider. O vücûdunun yapısı ve şekli ile övünen, iç organlarına bir baksın. Bir damla menidendir. Sidik yolundan çıkıp, öbürüne geçmiştir. Sonra nutfe olmuştur. Sonu ise kokmuş bir leştir. Mezarda çürüyüp kalmıştır. Bu ikisi arasında, kendisi pislikleri taşıyıcı olmuştur. Kulağı pis, gözü çapaklı, burnu sümüklü, ağzı tükürüklü, balgamlı, mesânesinde idrâr, bağırsaklarında necâset vardır. Günde bir defa helâya gidip, kendi pisliğini eliyle yıkayıp,

temizler. Halbuki bunların hepsi, alçak gönüllü ve hayâ sâhibi olmayı gerektirir. Nerde kaldı ki kibir ve övünme vesîlesi olsunlar.

Beşinci sebeb: Güç ve kuvvettir. Bununla övünmek tam cehâlettir. Zirâ kuvvete bakılırsa, hayvan daha üstündür. O hâlde hayvanların kendisini geçtiği bir sıfatla övünmek uygun değildir. Bilhassa bir günlük hastalık ve ateşle giden sıfatlar, boş hayâllerdir.

Altıncı sebeb: Maldır. Dünya malı ile zevklenmek ve meşgul olmaktır. Bununla övünmek de, câhillerin işidir. Zirâ mal, çabuk değişir ve intikal eder ve kâfirler ve sapıklar kendisiyle ortaktırlar. Çalanla çaldığı şey, bir anda yok olucudur. O hâlde mal ile övünmek evhâm ve hayâldir.

Yedinci sebeb: Çocukları, akrabaları, hizmetçileri ile övünmektir. Kadılığı, hocalığı ve sultâna yakınlığı ile iftihar etmek ve kibirlenmektir. Bunlar câhillerin böbürlendiği en çirkin sebeblerdir. Çünkü hiçbiri kendi değildir. Adamları ve çocukları helâk olursa yahut bulunduğu makamdan azl olup, sultândan uzak kalırsa, zillet ve hakarette kalan o olur. Kibr sıfatı, insanın kalbinde öyle gizlidir ki, sâhibi kendini ondan uzak sanır. O hâlde kibrin alâmetlerini bildirelim de, gizliden açığa çıksın. Gönülden sökülüp atılması kolay olsun. Kibrin ve kibirlenenlerin alâmetleri onikidir:

1 — Kendine tazim için, insanların kendi önünde veya huzûrunda ayakta durmalarını sevmektir.

2 — Arkasından bir kimse gelmezse, bir yere gitmemektir.

3 — Din işlerinde istifâde olunan kimseleri ziyâret etmemektir.

4 — Kendine yakın, başka birinin oturmasını istememektir.

5 — Konuşurken, arkadaşından doğru sözü kabûl etmemektir. Kendi hatâsını itirâf edip, ona teşekkür ve duâ etmemektir.

6 — Hastalığı ve rahatsızlığı olan kimselerle oturmaktan sakınıp, onlara yakın olmamaktır.

7 — Zenginlerin dâvetine icâbet edip, fakirlerin dâvetine gitmemektir.

8 — Kendi evindeki hizmetleri, kendi eliyle yapmamaktır.

9 — Kendi evinin ihtiyaçlarını, pazardan kendi eliyle getirmemektir.

10 — Akraba ve arkadaşların pazardan, çarşıdan görülecek işlerini, utanıp yapmamak, özellikle işkembe, ciğer, kelle, paça, sabun, kına, tarak, sakız ve zerniç gibi değersiz şeylerin satın alınmasından ar edip, eliyle getirmemektir.

11 — Yürürken ve otururken, akran ve emsâlinin ondan ilerde

bulunmaları, ona ağır gelip, onlardan uzaklaşıp onlarla ülfet etmemektir.

12 — Uzun elbise giymektir. Halbuki kemâl yolu sâliklerinin sermayesi kendini zelil ve hakîr görmektir. İşte kulun vazifesi, önce kibri kalbinden söküp, kimseye böbürlenmemesidir. Ondan sonra hiç kimseye, zâhirde tezellül etmeyip, hor görünmeyip, herkese haddine göre tevâzu etsin. Ama kalbinden, kendini herkesten zelîl, rezil ve alçak bilsin ve bulsun. Bir âlim görürse, bu benden bilgindir, ben nasıl bunun gibi olabilirim, bu yüksektir ben aşağıyım demelidir. Bir câhil görürse, bu, Hak Teâlâ'ya bilmeyerek âsi olmuş ise, ben bilerek isyân etmişim, onun için bu benden iyi ve yüksektir, ben bundan kötü ve aşağıyım demelidir. Eğer yaşta kendinden büyüğünü görürse, bu, benden önce Allahü Teâlâ'ya itâat etmiştir. Bu yüksektir, ben aşağıyım demelidir. Kendinden küçüğünü gördüğü zaman, ben bundan önce Allahü Teâlâ'ya isyân etmişim, ben bundan aşağıyım demelidir. Kendi yaşında olan birini görürse, ben kendi kötü hâlimi biliyorum, bunun hâlini bilmiyorum. Bilinen günâh, bilinmeyenden çok aşağılanmaya lâyıktır. O hâlde bu yüksektir, ben aşağıyım demelidir. Bir bid'at sâhibine veya kâfire rastlarsa, bilinmez ola ki, bu kâfir sonunda imâna gelir. Benim âkıbetim ise bunun şimdiki hâli gibi olabilir. Son nefesteki duruma itibâr olunur. O halde ben bundan aşağıyım demelidir. Bir köpeğe veya bir yılana veya diğer hayvanlara bakarsa, bunlar Allahü Teâlâ'ya âsi olmamakla, buna azar ve azab olmaz. Halbuki ben günâh denizinde dalmışım, hem azara, hem azaba müstehak olmuşum, ben bundan aşağıyım demelidir. Bu minvâl üzere, bütün mahlûkları kendinden üstün ve yüksek görüp, nefsini hepsinden zelîl ve rezil bilsin. İşte o zelîl kul, Mevlâ'nın ünsünü elde etmek arzusuyla, mukarrebler yoluna, bildirileceği şekilde sâlik olsa, o bütün bâtın âfetlerinden ve zâhir rezilliklerinden kurtulup, güzel ahlâk ile her kemâle mâlik olur. Zirâ, bu gelecek ilâçlar ile bütün âfet ve rezillikleri, köklerinden öyle söküp atar ki, asla izleri bile kalmayıp hepsinden kurtulup, sıhhat ve selâmet bulur. Dâima Hakk'ın huzûrunda olur.

Sülûk etmemiş bir âbid, bu âfetlerden kurtulmak istese, imkânsız bir işi istemiş olur. Onun için ebrârın ileri gelenlerini görürsün ki, kötü sıfatların birinden kurtulmaya bir gün çalışırlar ve ele geçer. Lâkin ertesi gün, ondan daha acı ve daha çirkin bir başka sıfata müptelâ olurlar. Bir başka haslette muztarib kalırlar. Zirâ onlar, bütün âfetlerden kurtaran mukarrebler yoluna sülûk etmediler. Kibir ve benliklerini koyup, Hakk'ın huzûruna gitmediler. Onun için zahmet ve meşakkatte kalıp, rahat ve saâdete yetmediler. Demek ki, ebrâr, amellerinde ihlâs üzere olsalar da, yine de büyük tehlikededirler. Bunun ne demek olduğunu anlayabilirsen, mukar-

rebler yolunun sülûkünün bir faydasını bulmuş olursun. Ama maksad, bizzât olan faydalarına kavuşup, Allahü Teâlâ'ya yakın olmaktır. İsim ve sıfatların tecellilerinin kalbde hâsıl olmasıdır. Halifelik devletine kavuşmaktır. İşte bu yolun, adı geçen yedi makamından geçen nefs-i nâtıkanın, herbirinde bulunduğu esnâda olan ismini ve seyrini, âlemini ve mahallini, hâlini ve vâridini ve sıfatını, üstünde olan makama çıkmasının nasıl olduğunu beyân etmek lâzımdır. Böylece mukarrebler yolu yolcusu, o makamların hangisinde bulunduğunu bilip, nefsini sıfatları ile tanıyıp, hevâsına galip olur. Herbirinden terakkî ederek yüksek makamlara kavuşmasına tâlib olur. Nazm :

1. **Gam-ı firak yeter azm-ı vasl-ı yâr ederim**
   Onunla gönlümü bağ u gül-i behâr ederim.

2. **Beni fenâya verir çün cihân-ı kevn ü fesâd**
   Gönülde seyr-i gülistan-ı pâyidâr ederim.

3. **Çü hâk-ı tende karâr eylemez bu cân hûtu**
   Muhît-i aşka dalıp, onda hoş karâr ederim.

4. **Çü cezb eder beni nâçâr âkıbet gam-ı aşk**
   Pes ihtiyâr ile ben aşkı ihtiyâr ederim.

5. **Çü şâh-ı aşkdan almış bu kâr ü bârı mülûk**
   O şâha kul olurum, ben dahi ne kâr ederim.

6. **Bu bûm-i cisme bu vîrâneyi verip giderim.**
   Gönülde gül ruhuma nağme-i hezâr ederim.

7. **Kelim-veş o şecerden Halil-tek HAKKI**
   O nâr-ı aşka girip, meyl-i gülizâr ederim.

1. Ayrılık üzüntüsü yeter. Artık Sevgiliye kavuşmaya azm ediyorum. Onunla gönlümü bir bahçe ve o bahçede bir bahar gülü ederim.

2. Bu oluşum ve bozulum dünyası sonunda beni yok eder. Öyleyse ben de gönülde ebedî bir gülistan seyrine çıkarım.

3. Madem ki şu can balığı, beden toprağında durmaz, öyleyse ben de okyanusa dalıp orada karar eylerim.

4. Şüphesiz aşk üzüntüsü sonunda beni kendine çekecektir. O halde ben de kendi isteğimle aşkı seçerim.

5. Madem ki bütün sultanlar bu erdemlerini aşk padişahından almışlar; öyleyse ben de O padişaha kul olup ne kazançlara ererim.

6. Bu beden baykuşuna (nefse) bu viraneyi (bedeni) verip gi-

derim de gönülde gül yanaklıma bülbül nağmeleri okurum.

7. Ey Hakkı! İbrahim peygamber gibi, Musa peygamberin konuştuğu o ateşten ağacın aşk ateşine girip böylece gül bahçesine meyletmekteyim. (Hz. İbrahim ateşe atıldığında orası bir gül bahçesi oluvermişti).

YEDİNCİ NEVİ: Yedi makamdan ilk makamda bulunan nefs-i emmârenin bu ismi almasını, seyrini, âlemini, mahallini, hâlini, vâridini, sıfatlarını ve üstünde olan nefs-i levvâme makamına terakkisini bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, birinci makamda nefs-i nâtıka, nefs-i şehvâninin mağlûbu olup sû [kötülük] ile emmâre [emredici] olduğundan, ismine emmâre denmiştir. Nitekim Yûsuf sûresi elliüçüncü âyetinde: **«Nefs, ma'siyetle emr edicidir»** buyuruldu. Seyri, ilâllahdır. Âlemi, Şehâdet âlemidir. Mahalli sadrdır. Hâli, meyildir. Vâridi şeriattır. Sıfatları, câhillik, bahillik, hırs, kibir, gadab, şehvet, şereh, hased, kötü huyluluk, boş ve faydasız şeylere dalmak, istihzâ, eziyet ve benzerleridir. Fârisî nazm (tercümedir):

Bir kalb ki üstâdı emmâre olur
Mârifet ülkesinden âvâre olur.

Kötü sıfatları sayılmaz bir bir
Birkaçın bildirmek yerinde olur.

Buhl u hırs ü ucb ü hubb-ı câh ü mâl
Hezl ü hümz ü lümz ü gamz ü kıyl ü kâl.

Genç sever, kadın sever cehil sever
Ahmaktır, unutur, buğz, isyân eder.

Çok yer, uyur, kibr eder ve kin tutar,
Dindârların hâline inkârı var.

Hem hased, hem oyun, hem zararlı söz
Hem neşeli, hareketsiz hâli var.

Sıfatlarından birkaçını dedim
Birçoğu da kaldı bitiremedim.

Bu nefs-i emmâre rabbânî bir latîfedir. Lâkin tabiata eğilmesi, şehvetlere kayması sebebiyle kirli ve pis bulunmuştur. Hayvânî olan şehvânî nefsin emri altında kalıp ona uymasıyla, hayvanlar gurubuna girmiş, kendinin güzel sıfatlarını, onların kötü sıfatları ile değiştirmiş, ancak şekilde onlardan farklı kalmıştır. Şeytan onun askerinden olup, ondan kuvvet bulmuştur. Bu öyle habis, aşağılık bir nefstir ki, hakkında: **«Yanında sana düşman olan nefsine düş-**

manlık et» hadis-i şerifi gelmiştir. Onun düşmanlığı aklî delillerle de sâbit olmuştur. Zirâ her düşman, kendisine ihsân ve hizmet edilirse, insana dost olup, sâdık olur. Ama bu nefs, ihsân ve hizmet bilmeyip, düşmanlığında ısrarlı ve insanlığa zararlı olup kalmıştır. Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.) hadîs-i şerifinde: **«Küçük cihâddan büyük cihâda döndük»** buyurup, kâfirlerle olan cihâdı küçük, nefisle olanı büyük buyurmuştur. Zirâ bu nefs, o tabiat zulmetinde kaldığından hakkı bâtıldan, hayrı şerden ayıramayıp, şeytana yardımcı olmuştur. İşte bu makamda, kabiliyetli sâlik kendi nefsinden emin olmaz. Ondan kaçıp, ona yardımcı olmaz. Eğer bir kimse onu incitirse, nefsine yâr olmaz. Belki o kimseye incitmesine yardımcı olur. Nefsi tarafına gitmez. Zirâ bu sâlik nefse düşmanlığı bilmiş olup, onunla bir işe girişmez olur. O zaman yemeyi, içmeyi ve uykuyu azaltır. Böylece hayvânî nefs zaif düşer. Onun şebekesinden bu emmâre adı verilen nefs-i nâtıka kurtulur. Sâlik bu makamda **Lâ ilâhe illâllah** zikri ile meşgul olup **lâ**'yı uzatarak, ilâhe'deki i'yi belli ederek söyler ve sonraki he'yi de bildirerek, **illâllah**'ın arasını kesmeyip, Allah kelimesinin sonunda durur. **İlâhe** kelimesinin sonundaki he'yi iyi belli eder, böylece ilâye gibi denmemiş olur. **İlâye** şeklinde dese, te'siri ve faydası kalmaz. Zikr eden bu sâlik bu kelime-i tayyibeye bu şekilde, sessiz olarak devam eder. Ayakta, otururken, yatarken, her hâl ve zamanda okur. Zirâ bu kelimeden maksad olan, bilinen te'sir, gece ve gündüz ona devam ile meydana gelir. Nitekim Hazret-i Habîb-i Ekrem (s.a.v.): **«İmânınızı yenileyiniz, lâ ilâhe illâllahı çok söyleyiniz. Çünkü bunu söylemek günâh bırakmaz. Ona benzer bir amel yoktur...»** buyurmuştur. Bu kelime-i tayyibenin her iyilikten üstün, her amelden evlâ ve Allahü Teâlâ'nın en sağlam kalesi olduğunu duyurmuştur.

Yeni sâlik, bir müddet, diliyle **Lâ ilâhe illâllah** dedikte, mânâsından zevk almaz. Lâkin günler geçince, geçmiş günâhlardan hâsıl olan zulmânî perdeler kalbinden tedricen açılır. Hak Teâlâ'yı kalblerin ve hâllerin değiştiricisi bilip, eşyayı ve fiilleri yaratan bulur. Böylece onun veren ve vermeyen olduğunu, zarar ve faydanın ondan geldiğini, her şeyde müessir ve mutasarrıf ve her şeyi câmi' olduğunu basîret gözüyle görür. Onun bu şühûdu, itikad ve ikrârından başka zevk ve hâlle olur. Halbuki zevk ve hâlin müşâhedesini, ancak hâl sâhibleri bilir. Bu şühûdun alâmetlerindendir: Bunun sâhibi, asla bir mahlûku kötü görmez. Hiç kimseden nefret etmez. Ne bir mü'mine, ne kâfire, ne hayvana, ne de kendine düşmanlık eden câhile, hiç zarar, sıkıntı ve kötülük düşünmez. Aynı alâmetlerden biri de, bunun sâliki aşağılık ve meskenetle muttasıf olup, yüzü nûr ve beşâşet bulur. Gönlü dâimî sürûr ile dolup, şeriatın edebleri ile edeblenmiş olur. Sâlikte nefs-i emmâre sıfatları bulunduğu müddetçe, bu kelime-i tayyibeyi, abdestli olarak, yalnız

bir yerde, gözünü yumup, sessiz olarak tekrâr eder. Kalbinden mânâsını düşünür. Kuvvet ve şiddet ile İllâllah dedikte, huşû' ve hudû' ile sol göğsüne başıyla imâ eder. Böylece ondan şâkilik sıfatlarının gitmesi ve kalbine tevhîd ve ef'âl gelmesi ve ilk saâdete kavuşması ve bunlarla Allahü Teâlâ'nın kalesine girmesi, her muradını alması mümkün olur. Nazm :

1. O can ki dostunu bilmez niçin talebde değil
Eğer bilirse onu yâ niçin tarabda değil.

2. Hicâb olursa Ebû Cehl-i nefs ana her dem
Niçin gazâ-yı Ebû Cehl ü Bû-Leheb'de değil

3. Aceb değil mi ki dil tenbel ola dilberden
Niçin hevâ-yı kadd-ı dilber-i acebde değil.

4. Ne hâil oldu, gönül bedrine husûf erdi
Niçin o mihr ziyâsın bu men talebde değil.

5. Aceb delidir o Mecnun ki, iki Leylâ sever.
Niçin muhabbeti bir bağ u bir inebde değil.

6. O mah bedr-i şeb-i cism iken aceb HAKKI
Niçin duâ vü münâcât nim-i şebde değil.

1. Can, madem ki dostunu bilmiyor, ya niçin onu aramıyor. Yok eğer onu biliyorsa ya niçin sevinçte değil.

2. Eğer nefis Ebû Cehl'i ona engel oluyorsa ya niçin o Ebû Cehl ve Ebû Leheb ile savaşa girişmiyor.

3. Gönlün, sevgili konusunda tenbel olması garip değil mi!.. Öyleyse niçin o muhteşem güzelin boyunun hevesinde değil.

4. Ey gönül! Sana ne engel oldu da dolunayın aytutulmasına uğradı. Bu ay niçin o güneşin ışığını talepte değil.

5. O Mecnun gerçekten delidir ki iki Leylâ sevmekte. Ya niçin onun sevgisi bir bağ ile bir üzümde değil (ki onlarla aşk sarhoşu olsun)!..

6. Ey Hakkı! Garip olan şu ki, o sevgili beden gecesine dolunay olmuşken niçin gece yarılarında dua ve yakarış içinde olmuyorsun.

•

SEKİZİNCİ NEVİ, Nefs-i emmârenin birinci makamdan kurtulmasının ve ilerlemesinin çâre ve yolunu bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kemâl yolunun sâliki olan tâlib, bu makamda iken, ancak akîdesini düzeltip, ehl-i sünnet ve cemaat mezhebine uydurur, iyi abdest alır, namazına dikkat eder,

ilm-i hâlinde, meselâ «Birgivi Vasıyyet-nâmesi» ile kanâat edip onunla âmil olur gider. Nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye edinceye kadar ilim ve fenle pek uğraşmaz ve dünya işleri ile meşgul olmaz. Zirâ bu dar ve sıkışık makamda bulunan sâlik, nefsini tabiatinden kurtarıp, kalb aynasına cilâ vermekden daha önemli ve lüzumlu bir şey bulmaz. Önce, kelime-i tevhîd ile kalbini parlatır. Böylece, eşyânın hakikatını ve mânânın inceliklerini anlamaktan onu mahrûm eden leke ve bulanıklıklar gidip, ilim ve fenlerin öğrenilmesi onun için kolaylaşır. Bu en aşağıda bulunan sâlikin gönül aynası, hayvâni sıfatlarla pas tutmuş olunca, onun bunda en önemli işi, çok zikr ile kalbleri gayb nûrlarından perdeleyen pislikleri, kalbinden giderip, yemeyi, içmeyi ve uyumayı azaltsın. Böylece kalbini hâlis ve mâsivâdan pâk kılsın, Şeytan'ın yollarını daraltıp, kalb âlemine gelsin. İmânın hakikatını bulup, o açık güneşi müşâhede etsin. Zirâ bu makam, sakatlık; tabiat zindanı, mihnetler ve bedenin en aşağı makamıdır. O hâlde bundan kurtulmaya çalışmak, her amelden üstün, her iyilikten iyidir. Sâdık sâlik, yedi makamın herbirinde, şeriat kapısı üzerinde durur. Bilhassa bu gaflet makamında her zaman nefsini, ölüm hastalığı, kabir azabı, mahşer hâlleri ve Cehennem korkuları ile korkutup, korkusunda dâim olur. Bununla nefs-i nâtıka gafletten uyanıp, şehvâni nefsten yüz çevirir. Şeriatla amel edip, Hak yoluna gider. Çünkü birinci ve ikinci makamda, sâlikle beraber iki hâl bulunur: Biri havf [korku], diğeri recâ [ümid]'dir. Sonra sâlik üçüncü makama geçince, korkusu kabz'a, ümidi bast'a tebdil olup, sonra dördüncü makama vardıkta, kemâl derecesinin başlangıcına kavuşup kabzı heybete, bastı ünse değişir. Beşinci makamda ve altıncı makamda bu minvâl üzere gider. Sonra yedinci makama çıkınca, heybeti celâle, ünsü cemâle dönüşür. İnşâallahu teâlâ bu hâllerin cümlesi, yerleri gelince anlatılacaktır.

Demek ki, her kim kendini bu çirkin ve dar makamda bulduysa, şehvâni nefsin zindânından Rahmâni rûh fezâsına çıkmaya çalışması, yemeyi, içmeyi, uykuyu, konuşmayı azaltıp, dâima zikr ve fikr etmesi, ahlâkını tehzib ve tekmil edip, tevekkül, tefviz, teslîm, tahammül ve rızâyı kazanması lâzımdır. Böylece onun kibri tevâzu'a, buğzu muhabbete, şehveti iffete ve diğer kötü huyları, güzel huylara dönüşüp gönül hastalıklarından kurtulur. Eğer insanlar içinde meşhûr ise, süslü elbiseleri bırakıp, kendini gözden düşürecek elbise giyip, adını unuttursun. Bununla şöhret âfetinden emniyyet bulup, halkın medh ve zemminden kurtulup, Mevlâsı'yla yalnız kalsın. Kalbini O'nun huzûrundan alıkoyan şeylerden boşaltsın. Az veya çok, elinde olanla kanâat etsin. Geçici lezzetlerden yüz çevirip, rağbetle Allahü Teâlâ'ya yönelsin. Nihâyet O'ndan işitip, O'na söylesin. İmtihân zincirleri ile, Hak'dan yana sevk olunmaz-

dan önce, ihsân ve ıkbâl ile teveccüh edip, bu rûhâni alâmet ile, kalp âfetlerinden nefsini kurtarmağa ihtimam edip, ahlâkın tehzibine muvaffak olduysa, insanlık sandığında gizli olan garîb ve acîb sırları müşâhede eder. Hazret-i Ali'nin (kerremallahu veceheh) şu sözünü anlıyabilir. Şiir (tercümedir):

Devân yine sendedir, lâkin sen görmüyorsun.
Devân yine sendendir, fakat sen bilmiyorsun.
Zannedersin kendini cirmi küçük bir şeysin
Âlem-i ekberi kat kat özünde saklıyorsun.
Kitâbı açar sonra, ona bakar okursun
Görürsün âyetlerde sen bahs ediliyorsun.

Nazm :

1. **Çün oldu tefrika-ı Mevlevi bu cem'-i kütüb**
   Bu cem'i koy ki, bulunmaz bununla ref'-i hücüb.
2. **Gönülde âşıka her bir varak hicâb olunca**
   Gözündedür hem kat kat hücûbsen oku kütüb.
3. **O hüsn-i aşkı derûnunda seyr eder ârif**
   Ki hüsn-i lübb-i cihandır bu aşktan lübb-i lüb.
4. **Çü Mısır-ı aşk u muhabbettesin azîz-i cihân**
   Değil bu Yûsuf-i Rûhun yeri gıyâbe-i cüb.
5. **Bu aşk vasfını kimden sorarsın ey HAKKI**
   Ki bu muhiti bilendir garik-ı lücce-i lüb.

1. Madem ki bütün kitaplar Mevlevi yolunu gösteren tefrikalar oldu öyleyse bu cem âyinini (veya toplamayı) bırak ki bununla perdelerin nasıl kalkacağı bulunamaz.

2. Her bir yaprak gönülde âşıka perde olunca anla ki o kat kat perdeler gözündedir, bunları kaldırmak için kitap oku.

3. Arif, o aşk güzelliğini içinde seyr eder, ki cihanın özünün güzelliği bu aşkın özünün özüdür.

4. Ey cihanın Azizi! Madem ki sevgi ve aşkın Mısr'ındasın, öyleyse bu ruh Yusuf'unun yeri kuyunun dibi değil elbet!..

5. Ey Hakkı! Bu aşkın niteliklerini kimden soruyorsun! Oysa ki özlerin dalgalarına gark olan kişi ancak denizi tanıyan kişidir.

İKİNCİ FASIL

Yedi makamdan, ikinci makamda bulunan nefs-i levvâmenin hâllerini, sıfatlarını, tavırlarını ve üçüncü makama yükselmedeki zikirlerini, âlem-i misâle girmesini ve sırlarını, tezkiye ve tasfiyede yolunu, gidişini, yol kesicilerden ve engellerden yüz çevirme ve kaçmasını dokuz nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: Nefs-i levvâmenin, niçin bu ismi aldığını, seyrini, âlemini, mahallini, hâlini, vâridini ve sıfatlarını bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, ikinci makamda, nefs-i nâtıka, kötülükle emr etmeden pişman olup, kendini çok levm eylediğinden, ismi **levvâme** (çok ayıplayan) olmuştur. Nitekim Hak Teâlâ, Kıyâmet sûresi ikinci âyetinde: **«Ne kadar tâat etse de, yine nefsine, hep kusûr ediyorsun diye levm eden nefse yemin ederim»** buyurmuştur. Bunun seyri illâllahdır. Âlemi, berzah âlemidir. Yeri gönüldür. Hâli muhabbettir. Vâridi tarikattir. Bu da Hak Habîb'inin fiillerinden ibârettir. Sıfatları, ayıplamak, heves, fikir, taaccüb ve işrettir. İnsanlara itiraz, fahr, temennâ, gizli riyâ, makam ve şehvet sevgisidir. Nefs-i emmârenin bâzı sıfatları, bu nefs ile kalırsa da olağandır. Lâkin bu nefs, bildirilen sıfatları ile bile hakkı hak, bâtılı bâtıl görür ve bilir ki, bu sıfatlarla huzûrsuzdur. Ne yapsın ki, kurtulmağa gücü yoktur. Şeriata sevgisi, tarikata isteği dâimi ve karârlıdır. Gündüzleri oruç tutmak, geceleri namaz kılmak ve sadaka vermek gibi sâlih amelleri vardır. Lâkin bu nefse ucûb ile gizli riyâ girer. Düşünceleri hataralıdır. Bunun için bu nefsin sâhibi, insanların kendi sâlih amellerini bilmesini ister. Amelleri insanlar için olmayıp, Allah için olsa da böyledir. İnsanlardan gizlese de, amelleri için medh olunmayı ister. Bu huydan da ikrâh edip, râhat bulmaz. Ne yapsın, bunu tamamen söküp atmak ona mümkün olmaz. Zirâ bu hasleti, tamamen kalbinden söküp atabilse, endişesiz muhlis olurdu. Halbuki her muhlis büyük tehlikededir. Nitekim hadis-i şerifte: **«İnsanların hepsi helâk olur, âlimler olmaz. Âlimlerin hepsi helâk olur, ilmiyle âmil olanlar olmaz. İlmiyle amel edenlerin hepsi helâk olur, muhlisler olmaz. Muhlisler ise büyük tehlikededir»**, buyuruldu. Çünkü muhlis, insanların, kendisinin muhlis olduğunu bilmelerini sever. Halbuki insanların bilmesini istemek gizli riyâdır. Açık riyâ, insanlar için amel etmektir. O bundan daha kötüdür. Gizli şirk yönüne gitmektir.

İşte sâlik, bu sıfatlarla sıfatlanınca, kendini bu ikinci makamda bulur. Nefsine **levvâme** derler. Ebrâr ve muttekîlerden olmuş olur. Bu öyle bir makamdır ki, sâhibi ihlâslı olsa da, yine de tehlikeden

sâlim olmaz. Bu makam, mukarrebler yoluna nisbetle ikinci makamdır. Mukarrebler, kendi nefislerinden fenâyı ve Mevlâ'ları ile bekâyı taleb edip, ecelleri gelmezden önce, irâdi mevt (ölüm) ile emr olunup, fenâ yoluna gitmişlerdir. Zira seyyidleri onlara: **«Ölmeden önce ölünüz»** buyurmasıyla, nefislerini öldürmeğe çalışmışlardır. Ehl-i yemîn olan ebrâra nisbetle bu makam, onların en son makamları bulunmuştur. Onun için: **«Ebrârın iyilikleri, mukarreblere göre günâhdır»** denilmiştir. Zirâ mukarreb veliler, bu ikinci makamda durmayıp, daha yüksek makamlara çıkarlar. Yedinci makama kadar giderler. Demek ki, bu makamın üstünde, onlar için daha yedi makam vardır. Bunlar ilerideki fasıllarda anlatılacaktır. Mukarrebler, onun için, bu ikinci makamda, durmazlar. Burada büyük tehlike ve meşakkat olduğundan, bunda kalanlar selâmet ve râhat bulmazlar. Zirâ bu makamın en yüksek derecesi ihlâstır. Muhlisler ise, büyük tehlikededirler. Bu tehlikeden kurtulmak, hareket ettiren ve durduranın ancak Allahü Teâlâ olduğunu şühûd-i zevki ile müşâhede edip, ihlâsı şühûdunda fenâ bulmakla olur. Bu şühûd-i zevki ise, mukarrebler yolundaki seyre bağlıdır. Ebrâr onun kokusunu bile alamazlar. Çünkü mukarrebler delil ve keşifler ile yakîn hâsıl etmişlerdir ki, Hak Teâlâ kullarına, kapılar ayırmıştır. Dilediği kullarını o kapılardan Kendi huzûruna almıştır. İşte onlar, o kapılardan, Hakk'ın emrine uymak için girmişlerdir. Basiretleri ile, yalnız O'nu müşâhede etmişlerdir. Bu kapılara ne iltifat etmişlerdir, ne de ucûb ve riyâ semtine gitmişlerdir. Belki Hakk'ın minnetini kendi üzerlerinde görüp, onlara tevfîkını refik edip, ibâdet kapılarını açmasıyla, içeri girmeye ve kabûl edilmeye lâyık olduklarını bilmişlerdir. Demek ki, hâlleri böyle olan kâmil ihlâsa muhtaç olmaz. Belki ihlâs, onun hâtırına bile gelmez. Zirâ o, kendi nefsi için bir amel görmez ki, onda ihlâs gerekli olsun. Fa'âl-i Hakîm'in gayrisi için bir iş bulmaz ki, onunla zarar görsün ve elem çekmiş olsun. İşte o, amellerinde hâlis olup, hâllerinde sürûr ve selâmet bulur. Ama, ebrârın ileri gelenleri, o şühûda eremeyip, amellerini kendileri icâd eder görmüşlerdir. Bunun için onların her biri, kendi amelinde ihlâstan sorumlu tutulmuştur. Ebrâr, Hak Teâlâ'nın, her şeyi ve kulların işlerini yaratıcı olduğunu müşâhede edemeyip mahcûb olmuşlardır. Demek ki, onlar bazı işlerle müteellim olup zahmet ve meşakkatte kalmışlardır. Sıkıntı ve eziyetleri bir dereceye erişmiştir ki, eğer onlardan birisi, meselâ fâre deliğine girse, ona bir pençeli kedi musallat olup, orada ona eziyyet vermiş gibi bir hâli olur. Nitekim haberde: **«Mü'min kertenkele yuvasına girse de, orada eziyet olunur»** gelmiştir. Zirâ onlarda zorluk, göğüs darlığı ve sıkıntıya sebep ucûb ve kibir gibi, kötü sıfatları gerektiren beşeriyet vardır. Nazm:

1. Kim incitirse seni, şeyh u va'zındır o hâr
O Hak dibağetidir, pâk olursun etme firâr.

2. Çü pâk olur dil ü cânın cihânı anlarsın
Ki mevc-i yemm gibi tutmaz cihanda kimse karar.

3. Biri evine der imiş hemişe ey hâne
Yıkılma üstüme füc'etle kıl haber zinhâr.

4. O hâne sâhibi üzre yıkıldı bir gece o
Dedi ey ev hani bunca vasiyyetim her bar.

5. Cevâb verdi ki ettim haber şikâfım ile
Ben açtığımca dehen sen kapattın ey mimâr.

6. Baş ağrısı der ölüm geldi, düştü ten HAKKI
Koy iddihân ü devayı Hüdâ'ya gel ey yâr.

1. Seni kim incitirse, o diken senin için bir şeyh ve vaiz sayılır. O, Hakk'ın seni temizleyip işe yarar hale getirmesidir, onunla pâk olursun, sakın ondan kaçma.

2. Ancak gönül ve canın böylece temizlenince cihanı anlarsın. Nitekim denizin dalgası misâli, kimsecikler cihanda devamlı durmaz.

3. Birisi evine dermiş ki: «Ey ev! Sakın ansızın üstüme yıkılma, haber ver!»

4. O ev, bir gün sahibi üzerine yıkılıverdi. Dedi ki: «Ey ev! Hani bunca vasiyyetim ne oldu?!..

5. Ev dedi ki: «Ben çatlaklarımla sana haber verdim ama ey mimar, ben ağzımı açtıkça sen kapattın (tamir ettin).»

6. Ey Hakkı! Baş ağrısı der ki: «Ölüm geldi, beden düştü. Ey dost! Bırak yağları ve ilâçları da artık Mevlâ'ya gel.»

İKİNCİ NEVİ: İkinci makamda kalan ebrâr ile yüksek makamlara çıkan mukarrebler arasında olan farkı bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, nefs-i levvâme sâhibi olan ebrârdan, nüfûs-i zekiyye sâhibi olan mukarreblerin ayrılması açık olmak için ve ebrârın zorluğu ve mukarreblerin râhatı iyi bilinmek için şu misâl verilmiştir: Meselâ kötü bir ağaç vardır. Gövdesi iri, dalları çoktur. Dallarından her zaman çeşit çeşit zehirler dökülmektedir. Her dalının meyvesi bir başka öldürücü zehirdir. Bir tâife gelip, hemen bu ağaca çıkıp dallarını kesmeğe koyulmuşlardır. Ne ağacın gövdesini kesmeye, ne de köklerine su gelmesin diye suyunu kesip toprağını atmaya çalışmışlardır. İşte onlar o zehir ile helâk olup git-

mişlerdir. Zirâ o ağacın gövdesi durdukça, dalların bir kısmını kesince, diğer taraftan yeniden sürgün verdiğini görürler. O ağaca bir başka tâife daha gelip, kökünden suyunu kesip, dibinden toprağını atmışlardır. O zaman dalları cılız olup zehirli meyve vermeden kesilip, ondan kurtulmuşlardır. Bütün dallarını kesmek gibi meşakkat ve zorluktan kurtulmuşlardır.

Burada habis ağaç, insanın içine benzetilmiştir. Çok dallar, çok olan kötü huylara, öldürücü zehirli meyveler, kötü huyların eserlerine benzetilmiş olup, meydana gelen günâh ve kötülükler olmuştur. Ebrârın ileri gelenleri, kötü ahlâkın, insanı helâk edici olduğunu ve iki âlemde belâlara saldığını, ancak akıl delili ve nakil haberleri ile bilmişlerdir. İşte onlar o sıfatları birer birer gidermeye uğraşmışlardır. Lâkin o sıfatlardan tamamen kurtulmayıp, ahlâkı tehzib etmede âciz kalmışlardır. Zirâ onlar bir gün, bir sıfattan temizlenseler, başka zaman yine o sıfata veya daha beterine mübtelâ oldukları görünür. Demek ki, onlar bu minvâl üzere uğraşarak, hayatlarının sonuna kadar meşakkatte olurlar. Zirâ onların miğdeleri dolmuş, beşeri tarafları kuvvet bulmuştur. Kanları çok olduğundan şeytan onlara galib gelip, vesvesesi ile gönülleri dolmuştur. Nitekim hadis-i şerifde: **«Şeytan sizden birinizin damarında kan gibi dolaşır, geçiş yerlerini açlıkla tıkayınız»** buyurulmuştur. Demek ki, bir kimseye şeytan yol bulsa damarlarında kan gibi dolaşsa, kalbi kötü sıfatlarla dolar ve o sıfatlardan hiçbirini tamamen gideremez. Gerçi bazan, ölüm zamanındaki hâlleri, kabir azâbını, mahşer yerindeki durumları ve Cehennem korkularını işitmekle hâsıl olan korkudan, bâzı kötü huylar giderse de, o korku ondan gidince, o giden sıfatın geri geldiğini görür. Mukarreb veliler delil ve tecrübe ile miğdeyi, fesad ve fitnenin menşei bilmişlerdir. Bütün kötü sıfatların ma'deni olduğunu görmüşlerdir. Bunun için az yemekle, onun şerrinden tamamen kurtulmuşlardır. Kötü sıfatları, köklerinden söküp, âfetlerinden selâmet bulmuşlardır. Bütün güzel huylarla sıfatlanmışlardır. Dâima üns ve huzûr, nûr ve sürûr ile dolmuşlardır. Zirâ bunlar az yedikçe, suyu da az içmişlerdir, içmeleri az olunca uykuları da azalmış, hafif olmuştur. Bunun için az konuşurlar. Çünkü aç ve uykusuz olanın konuşma isteği kalmaz, susmayı tercih eder. Onun için bunlar, insanlardan uzlet edip, tenha ve yalnız kalmışlardır. İşte bunlarda kötü sıfatlardan hiçbir şey kalmayıp rahat bulmuşlardır. Nitekim: «Abdallar, ancak açlık, uykusuzluk, susmak ve uzlet ile abdal olmuşlardır» denilmiştir.

Bu misâlden anlaşılıyor ki, mukarrebler öyle tâifedir ki, onlarda kendini beğenmek, böbürlenmek ve çekememezlik gibi şeyler bulunmaz. Zirâ bunlar, o sıfatları öyle söküp atmışlardır ki, hiçbiri hâtırlarına bile gelmez. Onun için bunları bütün istek ve gam-

lardan uzak, gönül huzûru içinde bulursun. Onlar zevk ve sürûr ile dolmuşlardır. Kimseden incinmeyip herkes tarafından sevilmişlerdir. Zirâ bunlardan iyilikten başka bir şey meydana gelmez. Bunlar böyle iken, yine de hased ediciler, bunları çekemeyip, zararları için hile ve aldatma yolları tutmuşlardır. Lâkin onların hased ve aldatmalarından bunlara ne zarar gelir, ne de haberleri olur. Zirâ şühûd denizine dalmışlardır. Onlar bunlar için kazdıkları kuyulara kendileri düşüp belâlarını bulmuşlardır. Bunlar Mevlâ'nın kalesinde emn ü emân ile selâmette kalmışlar, her iki dünya saâdetine erişmişlerdir. Nitekim Hak Teâlâ: **«Biliniz ki, muhakkak evliyâ için korku ve üzüntü yoktur»** buyurmuştur. Mukarreb kullarının dünya ve âhiret düşüncesi ve üzüntüsünden kurtulmuş olduklarını duyurmuştur.

Eğer, bu söz, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimizin: **«Dünyâ mü'minlerin zindanıdır»** hadîs-i şerifi ile uyuşmuyor denirse, cevabında deriz ki, bu hadîs-i şerif ve bunun benzerleri, o ebrârın ileri gelenleri içindir. Onların hâlini anlatmış idik. Onlar, salâh, ferah ve takvâ sâhibleridir. Âbid, zâhid ve âhiret ehlidirler. Şeriata bağlıdırlar. Allahü Teâlâ'nın medh ettikleri ve makbûlleridirler. Lâkin nefsânî bulanıklıklardan tamamen kurtulmamışlardır, kalb safâsı ile huzûr zevkine kavuşmamışlardır. İşte bu dünya onlara zindan olduğundan meşakkat ve sıkıntıdan uzak kalmazlar. Lâkin âhirette va'd olunan büyük sevapları bulurlar. Mahrûm olmazlar. Mukarrebler azdırlar. Müstağraktırlar. Onlar dünya ve âhireti isteyici değillerdir. Mânâ ehlidirler. Mevlâ'nın huzûrunda hâzırdırlar. Her şeyi unutmuşlardır. Hâlık'ın zikri ve fikri ile gönülden içeri girmişlerdir. Kâinâtı bırakıp, Mükevvin'e kavuşmuşlardır. Bunlar dünya lezzeti almaz, âhiret ni'meti düşünmez olunca, onlar için neresi zindan olur ve onlar ne ile esir olurlar? Ne için üzülsünler, neye gücensinler? Onlar ancak zevk ve safâyı ve üns-i Mevlâ'yı bulurlar. Kendi nefislerinden geçip, Mak'ad-ı sıdka varıp, fakirlik devletini bulup, fânî olup Hak ile kalırlar. Nazm :

1. **Genc-i aşk u hikmet ü fakr ü fenâsın ey püser**
   Lütf bahrisin sedef misli bedende pür-hüner
2. **Gerçi sen bundan mukaddem zühd ile meşgul idin**
   İmdi bundan böyle zühdü koy müdâm ol bâde-hor
3. **Ol şarab-ı rûhu iç kim, Hak anı kılmış tahûr**
   Nûş edip pâk ol vücûdundan bir olsun hayr ü şer
4. **Nef' ü dar fark olmaz asla ne bahar ü ne hazân**
   Nûr-i vahdet kalbe inse bi-nukûş u bi-suver
5. **Aşk mesti fâriğ olmuştur hayât ü mevtten**

Gülşen ü külhan ona hoşdur, behişt olmuş sakar

6. Vehm ü fehm ü aklı koymuş âşık-ı âli-cenâb
Dü cihândan kendüden ol dosta kılmıştır sefer

7. Hak yolunda âşıkın, gitse ayağı kalmasa
Hak verir HAKKI ayağına ivaz bin bâl ü per.

1. Ey oğul! Sen, aşk hazinesi, hikmet, fakr ü fenasın. Bedendeki hünerlerinle sen lütuf denizinde bir inci istiridyesi gibisin.

2. Gerçi sen bundan önce sofuluk ile meşgul idin, şimdi ise bundan böyle sofuluğu bırakıp daima aşk içkisini yudumlamaya bak.

3. Hakk'ın tertemiz eylediği o ruh şarabını iç ki bedeninden arın ve hayır ile şer bir olsun.

4. Fayda ve zarar asla farkolunmaz. İlkbahar ile sonbahar gibi. Tabii eğer vahdet nûru her türlü nakış ve suretten kurtulmuş olarak kalbe inerse.

5. Aşk ile sarhoş olan, hayat ve ölümden kurtulmuştur. Gül bahçesi ile hamam külhanı ona göre birdir. Cennet ile cehennem de!..

6. Yüce yaratılışlı âşık, vehim, anlayışı ve aklı bir kenara bırakmış ve iki cihandan da kendini soyutlayıp o dosta doğru sefere çıkmıştır.

7. Ey Hakkı! Eğer aşk yolunda âşığın ayağı gitse, Allah onun ayağına karşılık bir kanat ve felek bağışlar.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Nefs-i levvâmenin ikinci makamdan üçüncü makama yükselmesi yolunun ilâcını bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, bütün âfet ve üzüntülerden kurtulmak ve hep râhat kalmak isteyen, mukarrebler yoluna sülûk edip, bir makamdan diğerine yükselerek, onların ardından gitsin. Böylece nefsi olgunlaşıp, yedinci makama ulaşsın. Orada garîb ve aciblikler seyr etsin. Bu ilerlemeyi nefisle mücâhede ve zikre devam ile yapsın. Her makamda, O'na mahsûs olan isim ile meşgul olsun. İsim ile çok meşgul olunca yol ona yakın olur. İştigali ihmâl eyledikçe, yol uzak olur. Sonra o, nefsinden başkasını levm etmesin, ayıplamasın. Kusûru kendinde bulsun. Bu sâlikin mücâhede etmesi de lâzımdır. Mücâhedeye muvaffak olan, âdetleri terke devâm eder. Âdetler ise, sayı ile hesap olunmaz. Lâkin âdetlerin hepsini terk etmek, mukarrebler yolu için vaz' olunan altı şartta vardır. Bunların hiçbiri istisnâ tutulmaz. Bu altı şartı herkes bilmektedir: Az yemek, az uyumak, az konuşmak, uzlet, zikir ve fikir etmektir. Bu altı esas ancak bu sıra ile birbirinin elde edilmesine

yardımcıdır. İşte sâlik bu altı esası, sıdk ile elde edebilirse, bütün âdetleri terkedip, mücâhedeyi tekmil etmiş olur. Bu altı esastan matlûb olan, ifrat ve tefritten uzak, itidal ve orta hâlde bulunanlarıdır. Onun için yemeği terk denilmeyip, yemeği azaltmak denilmiştir. İşte mukarreb evliyâ yolunda sâlike faydalı olan, acıkmadan bir şey yememek, yeyince de doymadan evvel yemekten el çekmektir. Akşam sabah âdetini terk edip, hangisinde acıktıysa, onda yemekle kanâat etmelidir. Acıkmadan önce yemekten nefsini men edip, yemek ağırlığını atmalıdır. Nitekim Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) sabahleyin yeseydi, akşam yemezdi; akşam yeseydi sabahleyin yemezdi. O hâlde sâlik ona uymalıdır. Bir sofrada çeşit çeşit yemekler değil, bir çeşit yemek bulundurmalı, bununla yetinmelidir. Nefsin hakkını verip, yâni elli dirhem ile yüz dirheme kadar yedirip, lezzetlerine mâni olmalıdır. Bu orta hâl başlangıçta olan sâlike zor gelip, nefsin bu hukukunu gözetmez ise, onun lezzet ve hazlarında ifrata varırsa, onun için yapılacak iş, nefsinin hakkını bile vermemektir. Yâni yirmidört saatte dört saat uyku uyutmayıp, elli dirhem yemek yedirmesin. O kadar açlığa ve uykusuzluğa alıştırmağa uğraşsın ki, nefsi edeblenip, kendi hakkına kanâat etsin ve memnun olsun. Şeriata uysun. Bu ikinci makamda sâlik, buna mahsûs olan ikinci isim ile meşgul olur. Allah, Allah, Allah der. Bu isimden beklenilen te'sirin hâsıl olması ve kalbe melekût âleminin âcib hâllerinin gelmesi, ancak ayakta, otururken ve yatarken, gece gündüz, bu ismi gizli ve çok zikr etmekle olur. Gayb âleminin acib hâlleri görünür. Çoğu zaman kıbleye dönüp, gözlerini yumup, bu ism-i a'zamı uzun nefesle zikr eder. Her tekrârında başını kaldırıp, göğsüne indirir. H'den önceki A'yı uzatıp H'de durur. Çok acele etmemelidir.

Bu makamda sâlikin vesvese ve düşünceleri çok olur. Bu isme devam ederse, düşünce ve hâtıraları azalır. Zirâ bu ism-i celâl, bir ateş olup, bununla bütün düşünce ve hâtıralar yanar. O zâkir, yalnız bu ism-i zât ile meşgul olup, düşünce ve hâtıralarla bağlı kalmaz. Bu makamı sür'atle geçip, bu düşüncelerle kalmaz. Onun kalb aynası insanlara yönelmiş olunca, şüphesiz, ayna neye karşı durursa, o şey onda görünür. İşte bu makamda sâlikin kalb aynasında halkın şekillerinin sûretleri, âdetleri, işleri, sıfatları, sözleri, durumları, tavırları, iyilikleri, bulanıklıkları görünür. Bu görünenleri de gidermeye çalışır. Lâkin bu zor iştir. Zor giderler. Çünkü ayna, karşısında duran şeyi göstermekten kurtulamaz. Ancak halktan o kadar yüz çevirir ki, ne sûretleri görünür, ne sözlerini işitir, bütün lezzetlerinden o kadar uzak olur ki, kokularını bile almaz, lezzetlerini duymaz, hiçbirine dokunmaz ise, o vesveseler hayâlinde kalmaz. Onlardan acı çekmez. Halk ile Hak'dan mahcûb olmaz. O hâlde visâl zülâline susamış olan sâlik, halkı ve bütün lezzetleri terk edici

olur. Müşâhedeye götüren mücâhede budur. Böyle mücâhede yapana müjdeler olsun. Nazm :

1. Hüdâ'ya şükr kim oldum refîk-ı ehl-i kemâl
Kamu hakîm ü halîm ü selim u hûb-hisâl.

2. Bu zikr ü fikr ile erdim o hâle kim buldu
Cihân hicâbı hakîkat yüzünden izmihlâl.

3. Vücûd-i vâhid ü nûr-i basîti gördü gönül
Şüûnu sûret-i ıdvâ vü hey'etiyle zılâl,

4. Göründü kesret-i zâhirde vahdet-i bâtın
Revân çü dûd-ı siyâh içre şu'le-i cevvâl.

5. Odur kadîm eğer a'yân meratibinde müdâm
Her an ederse şüûnu teakub-i emsâl.

6. Gönülde HAKKI, cevâhir definesi var iken
Bu sifle tab' ile gelmiş derûna hubb-i sifâl.

1. Allah'a çok şükür ki kemal ehline dost oldum. O kemal ehli ki hepsi hakim, yumuşak huylu, sağlam karakterli ve güzel yaratılışlıdır.

2. Bu zikir ve fikir ile öyle bir hale eriştim ki cihanın örtüsü gerçeğin yüzünden sıyrılıverdi.

3. Gönül, Bir olan vücudu ve nurun özünü gördü. Onun ki tecellileri ışıktan suretler ve hey'etiyle gölgedir.

4. Dış çokluğunda, iç bir'liği göründü. Adeta kara dumanlar içinde yalım vuran alev gibi.

5. Eğer her ne kadar eşya mertebelerinde O'nun tecelli ve oluşları birbiri ardına gelse de O, kadimdir.

6. Ey Hakkı! Gönülde cevherlerin hazinesi var iken bu aşağılık huy yüzünden içimize çanak çömlek (kafatası) sevgisi düşmüş.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **İkinci makamda kulu Mevlâ'sından kesen mânilerin en büyüğünün, insanlarla ihtilât olduğunu bildirir :**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mukarrebler yolunu kesenler çok ise de, insanlara meyl ve muhabbetten ve onlarla sohbetten büyüğü yoktur. Zirâ bu yolda lâzım olan mücâhedenin esası, insanların âdetlerine uymamaktır. Bu da onları terk ile olur. O hâlde onların meclislerinde oturup, mizah ve şakalaşmalarında onlara uyan sâlik, nasıl ilerleyebilir? Mücâhede ile müşâhedeye nasıl kavuşabilir? Ama yüksek makamları istiyenin, bütün halkı terk edip, yalnız kal-

ması, ahbab ve ehlinden çekilip Mevlâ'sı ile ünsiyyette olması gerekir. Böyle olan kalbinden acib ve gariblikler seyr edip, rûhunda büyük lezzetler bulur. Bu ilâçları kullanmayan ise, sıkıntı ve meşakkatte kalır. Vakit öldürüp matlub olan Mevlâ'nın yakınlığından mahrûm olur. Zirâ insanlardan uzak olan Hakk'a yakın olup saâdet bulur. Mukarreb evliyâ zümresine gelir. İşte, bu makamda sâlikin, uyanması ve nefsinde kalan kibir, hased, ucûb, riyâ, sû-i zan ve itiraz gibi nefs-i emmâre leke ve eserlerini, insanlardan tamamen ayrılarak, gidermesi gerekir. O zaman emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etmesi de lâzım olmaz. Çünkü emr-i ma'rûfu, o memura lütf ve tevâzu ile yapmak gerektir ki, te'siri olsun. O sâlik ise, bu makamda o tevâzuu edemez. Nitekim hadis-i şerifte: **«Emr-i ma'rûf yapan emr-i ma'rûfda olmalıdır»** gelmiştir. Ayrıca, kendi nefsini ebedi helâkten kurtarıp, kalbini, müşâhedeye mâni olan âfetlerden temizlemek, kendisi için her şeyden önemli ve lüzûmludur. Zirâ gönül nazargâh-ı İlâhî'dir. Mârifet-i Mevlâ her şeyden üstündür. Demek ki, kalbi tasfiye etmek, her şeyden evlâdır. Bu makamda sâlik, güneş doğarken ve batarken kalbi tasfiyeden önce **«Ey kalbleri çeviren, kalbimi tâatine çevir»** duâsını okumalıdır. Tasfiyeden sonra **«Ey kalbleri çeviren, kalbimi tâatine çevir»** duâsını okumalıdır. Tasfiyeden sonra **«Ey kalbleri değiştiren, kalbimi dinin ve tâatin üzerine sâbit eyle»** duâsını okumalıdır. Kalbleri değiştirmenin mânâsı, Hak Teâlâ'nın gönülleri gafletten huzûra ve aksine, üzüntüden neş'eye ve aksine, korkudan ümide ve aksine, basttan kabza ve aksine ve bunun gibi zıtlarına döndürmesidir. Bu duâdan maksad, yalnız bu tarikatta istikamettir. Bu ikinci makamda, **«Kulların kalbleri Rahmân'ın parmaklarından** [kudretinden] **iki parmağı arasındadır. Dilediği gibi onları çevirir»** hadis-i şerifinin sırrı, bu sâlike zevk ile zâhir olur. Bu da sülûke rağbetini arttırıp, mücâhede elemini unutturur. Kalb hâllerine vâkıf edip, mâsivâdan yüz çevirtir. Hâl mânâsı ise, uğraşma ve zahmetsiz olarak, Hak Teâlâ'dan kula vârid olana, gelene denir. Bu mânâ ise, ya üzüntü, ya neş'e, ya korku, ya ümid, ya kabz, ya bast, ya heybet, ya ünstür. Ya celâl, ya cemâl, yahut da kalbe gelen başka mânâdır. Eğer o mânâ gönülden gittiyse; ona hâl derler. Meleke, olup, dâima kaldıysa, ona makam derler. O hâlde hâller mevhibedir. Makamlar, çalışılarak kazanılır. Hâller tam cömertlikten gelir, makamlar çok uğraşma ile hâsıl olur. Bu sır ise, ancak mücâhede ile olur. Sâlik, mücâhedesiz bu sırrın zuhûrunu iddia ederse, o sırrın zuhûru değildir, belki nefsin gururu, aldanmasıdır. Zirâ nefsin şânındandır ki, kendinde olmayan kemâli dinledikçe, onu iddia eder. Müşâhede ise, ancak mücâhededen hâsıl olur. Bunun için sâlik elbette, nefsiyle mücâhede edip, onda olan defineleri çıkarmak için, kalbinden içeri gider ve dilin lâklâkası ile kalmayıp, nefsini te'dib eder. Zirâ nefsinde bu-

lunmayan kemâli iddia edeni, imtihan şâhidleri tekzîb eder. O hâlde nefsini kendisi imtihan edip onu tasdik etmez, üzerine gözcü olup, hazlarını vermez ve Hak'tan yüz çevirmesini gördükçe ona düşmanlık eder. Bütün kusûrlarını şeyhine bildirir. Ondan bir sırrını saklamayıp, her derdini ona söyler. O tedbîrli pîr, o kusûrlarla dolu müridin maksadından ve arzından hastalığını anlayıp, ona göre ilâç verir. O hâlde pîr ile mürid arasında olan gizli konuşma, ikisinde emânettir. Yaşadıkları müddetçe söze veya kaleme getirmek, birbirine ihânettir. Allah katında o, gadr ve hıyânettir. Ser (baş) gider sır gitmez deyip, sözünde duran mahall-i esrâr ve hâmil-i emânettir. Nazm :

1. **Aceb ne aşk ile tahmîr olundu bu gilimiz**
   Ne genc-i mahfiye gencine oldu bu dilimiz.

2. **Ne mahdır bu ki gökten yere nüzûl etti.**
   Anınla oldu münevver bürûc ü menzilimiz.

3. **Ne mevclerdir o kim dem-be-dem pey-â-peydir**
   Bulur bu cünbiş-i deryâdan onu sâhilimiz.

4. **Hezâr nakşı çü bir demde dil kabûl eyler**
   Aceb ne nakş-pezîr oldu kalb-i kâbilimiz.

5. **Şüûn-i bî-had ile dost eder gönülde zuhûr**
   Tamam hallolur andan hezâr müşkilimiz.

6. **Nesîm-i hubb-i ezel dilde aşk demleridir**
   Bu rîh-i râh ile rûh oldu nefs-i kâmilimiz.

7. **Ko âb ü nâm o Hayy'dan hayât bul HAKKI**
   Ki evvel âhır odur cân-ı cân mukbilimiz.

1. Acaba şu toprağımız nasıl bir aşk ile yoğruldu ki bu gönlümüz gizli hazinelere define oldu.

2. Bu ne aydır ki gökten yere indi de bizim burçlarımız ve menzillerimiz onunla aydınlandı.

3. O dalgalar nasıl dalgadır ki daima ardı arkasına gelirler. Bizim sahilimiz de onu denizin bu çalkantısından bulur.

4. Gönül, binlerce nakşı bir anda algılayıverir. Acaba şu kabiliyetli kalbımız nasıl bir fotoğraf makinasıdır.

5. Dost, gönülde sınırsız tecellileriyle zuhur eder de bu nedenle binlerce müşkülümüz hemen hallolur.

6. Ezel güzelliğinin esintisi, gönüldeki aşk demleridir. Bu yol yeli ile ruh, bizim olgun nefsimizi oluşturdu.

7. Ey Hakkı! Su ve ekmeği bırak da o Diri olandan hayat bul ki önce ve sonra, bizim kutlu canımızın da canı odur.

BEŞİNCİ NEVİ: İkinci makamda nefs-i levvâmenin âlem-i misâle girişini ve oradaki rûhânilere kavuşmasını ve oradaki konuşmasını bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, ikinci makamda olan sâlik, nefsi ile mücâhedede devam ederse, kalbin acâib sırları ona açılıp, âlem-i misâle girer. O bu âlemden başka bir âlemdir. Onu ancak kalb makamının sonuna kavuşan bilir. Çünkü âlem-i misâl, ikinci makamın sonu olup, mücâhede eden bilebilir. Mücâhede ile, mukarrebler yoluna gitmedikçe, ebrârın ileri gelenleri de o âlemi seyr edemezler. Âlem-i misâl, mukarrebler makamlarının başlangıcıdır. Beş duygu organı ile hissedilmeyen şeyleri, sâlik orada işitir ve görür. Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Mü'minin kalbi Allahü Teâlâ'nın evidir»** buyurmuş, yâni gönlün Hakk'ın sırlarının hazinesi olduğunu duyurmuştur. Öyle sâlik şeriatle amel eder. Çünkü sözü, Habîb-i Hüdâ'dır. Tarikatla ahlâklanmış olur. Çünkü işleri nûr-ü hüdâdır. Meselâ az yemek, az uyumak, az konuşmak gibi şeylerdir. O hazretin tebessüm ile konuştuğu tevâzu ve şefkatindendir. İşte bu sâlik, onun ahlâk ve hâllerini araştırıp, ona uyar. Böylece hikmet pınarları onun kalbinden fışkırıp diline akar. Derecesini yükseltir. Bu yüzden ebrârdan ayrılıp, hazret-i Cebbâr'a göç eder. Sâlikin bu yolculuğunda ilk konağı, âlem-i misâldir. Onda cisimlerin kesifliği ile rûhların latifliği arasında olan sûretler, şekilleri ile birarada bulunur. Ona sürûr ve lezzet gelip, himmeti sağlam olup, ilerler. Şevk ve zevkini arttıran sırlara muttali' olup, yüksek makamlara doğru çıkar. Kalbinde muhabbet ateşi alevlenip, nefsânî şehvetler tamamen kesilir. Rûhânî lezzetler kalırsa da, mâni değildir. Zirâ ikinci makamda maksad olan, kendinden sonrakine nisbetle zulmânî perdeler bulunan nefsî şehvetlerden geçmektir. Âlem-i misâle ancak sâlikler girer. Bu giriş, uyku ile uyanıklık arasında geçit olan bir hâlettir. Sâlike çok oturması hâlinde gelir. Buna Vâkı'a derler. O bunda gördüğünü görür. Şu şartla ki, bulunduğu zaman ve mekânı bilir. Kendisini, hâlini bilir. Uyku ile uyanıklık arasında olduğunu bildiği hâlde görür. Eğer bu şartın birinden gaflet ederek görürse, o berzah âlemi olup, âlem-i misâl sayılmaz. Gördüğü rüyâdır, vâkı'a denilmez. Bu hâl o sâliki uyku ve uyanıklık arasında aldığı gibi, başlangıçta uyku hâli, uyanıklığından çok bulunur. Sonra tedricen yükselir. Böylece uyanıklık hâli galib duruma geçer. O zaman bâzı rûhânileri görür ve tanır. Onları uyanıkken görmüş sanır. İşin doğrusu o sâlikin onları bu hâlde görmesidir. Lâkin himmetinin yüksekliğinden bu hâleti uyanıklığına öyle yakın olmuştur ki, dış duygularını durdurmuştur ve

bu hâli uyanıklığın kendisi bilmiştir. Ashâb-ı kirâma (aleyhimürrıdvân) bu hâlette Cebrâil-i Emin Arabî sûretinde gelmiştir. Evliyâ-yı izâma bu hâlette Habîb Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem)'in rûhları görünür. Bu büyük devlete **müşâfehe** denir. Filân kimse o hazreti müşâfehe ile görmüş denir. Kısaca diyelim ki, dış duyguları bir gaflet alır. Sonra o hâller, o kalbe münkeşif olur. Nitekim bir kâmil demiştir ki, mücâhede eden bir sâlik bana yemin ile dedi ki, ben Hazret-i Peygamber'i (sallallahü aleyhi ve sellem) baş gözümle gördüm. Uyumuyordum. O sâlike, nasıl gördüğünü sordum. Filân yerde idim. Yanımda filân, filân arkadaşlarım var iken, meclisimize geldi. Benimle konuştu. Ben de ona dilimle söyledim ve onu gözümle gördüm, dedi. O sâlik böyle deyince, kendisine, yanındakiler onu gördüler mi? dedim. Onlar göremediler dedi. Bunun üzerine o sâliki irşâd edip, o hazreti bu görmeniz baş gözü ile olsaydı, senin yanındakilerin hepsi de görürlerdi. Ancak o zaman seni bir dalgınlık almıştır. Onun için sana o rûhâniyet gelmiştir, âlem-i misâlde basiretine görünmüştür, dedim. O sâlik, o anda hatâsını anlayıp, irşâdımı can ile kabûl edip, duâ etmiştir. İşte hiç şüphe yoktur ki, tam uyanıklık hâlinde görülenler ancak mülk âlemi içinde bulunan eşyadır. Âlem-i misâl, âlem-i melekûtün bir kısmıdır. Onlarda olanlar, ancak basiret gözü ile görünür. Baş gözü açık olsa da, gören basiret gözüdür. Nazm:

1. **Ma'şuk hırâmandır, oldukça bu tarz olsun**
   Uşşâk O'na hayrândır, oldukça bu tarz olsun.

2. **Dil sulh-ı salâh oldu, şeb gitti sabah oldu.**
   Küfr gitti hep imândır oldukça bu tarz olsun.

3. **Hem rikkat-i mahzûndur, hem himmet-i mecnûndur**
   Ol silsile-cünbândır, oldukça bu tarz olsun.

4. **Nefs oldu çü rahmânî, der «esleme şeytânî»**
   Bu ten ki müslümandır, oldukça bu tarz olsun.

5. **Ol mihr-i dirahşândır, kevneyn gülsitândır**
   Eşhâs kamu candır, oldukça bu tarz olsun.

6. **Aşkın lebi kevserdir, şirin sözü şekerdir**
   Âlem şekeristândır, oldukça bu tarz olsun.

7. **Aşkın gamı ni'mettir, zehri dile şerbettir**
   HAKKI şeker-efşândır, oldukça bu tarz olsun.

1. Sevilendir nazla yürüyen. Olunca böyle olsun. Sevenler ona hayrandır, olunca büyük olsun.

2. Gönül rahatlık içinde barışa erdi, gece gitti, sabah oldu. Küfür dağıldı, hep iman var ortada. Olunca böyle olsun...

3. Hem hüzünlünün duygusallığı, hem mecnunun himmetidir. O, hareketli bir devamlılıktır. Olunca böyle olsun.

4. Nefis Rahmanileştiği zaman «Şeytanım müslüman oldu» der. Bu beden ki müslümandır, olursa böyle olmalı.

5. O parlayan bir güneştir. İki cihan ise birer gül bahçesi. Kişiler ise bütün yaratılmışlar, olunca böyle olsun.

6. Aşkın dudağı Kevser'dir, tatlı sözleri ise birer şekerdir. Alem şekeristana döndü, olunca böyle olsun.

7. Aşkın gamı, nimettir. Zehiri, gönle şerbettir. Hakkı (bu sözleriyle) şekerler saçmaktadır. Olunca böyle olsun.

ALTINCI NEVİ: Âlem-i misâlde olan Fehvâniyye'yi ve tasfiye ve tezkiye alâmetlerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, sâlikin öyle zamanı olur ki, âlim-i misâlde Fehvâniyye hâlini bulup, Hakk'ın hitâbı ile müsteâb olur. Bazan bu işi şeytan yapar. Sâlik ise Hakk'a erdiğini zanneder. Halbuki kendi şeytanını görmüş olur. Eğer bu hâletin akabince sâlikte hikmet ilimleri, şeriata uyma ve tarikata bağlılık zuhûr ederse, o hâlet ona Hakk'ın ikrâmıdır. Fehvâniyye sahihdir. Eğer bu hâletin sonunda zındıklık, şeytanlık ve hevâya uyma meydana gelirse, o, Rahmân'ın yolunu kesen şeytandır. Sâliki matlubundan ayırmak için gelmiştir. Hak Teâlâ onun şerrinden muhafaza eylesin. O sapıtmıştır.

Sahîh Fehvâniyye'yi Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) haber vermiştir. Nitekim müteşâbih hadîs-i şerifte: **«Rabb'imi en güzel sûrette gördüm...»** buyurmuştur. Bu tarîkattan murad İlâhi ilim ve mârifetler olup, kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesi sonucudur. Bu tasfiye ve tezkiyenin alâmetleri vardır. Kalbin tasfiyesinin alâmeti, Rabbâni ilimlerin ilhâm olmasıdır. İlhâmların da Kitab ve sünnete uygun gelmesidir. Tezkiye'nin alâmeti, bütün kötü sıfatlardan kurtulmasıdır. O zaman onda, ne ucûb ve kibr olur, ne buğz ve kudûret kalır. Ne şehvetlere meyli bilir, ne de kimseden nefret eder, kaçar. Ne kimseyi arzu eder. İşte bütün insanlar onun yanında müsâvi olup, rahat bulur. Kalb huzûru ile üns meclisine gelir. Mevlâsı ile kalır. Zirâ insanların bazısına, sevgisiyle Hak'dan kesilecek kadar muhabbet eylemez. Kalbi değişip, Hakk'ı unutacak kadar da nefret etmez. Belki insanlara sevgi ve düşmanlığı Allah için olur. Bu ikinci makamda en önemli şey, sâlikin şehvetlerinin kesilmesidir. Bunlar da yemek ve elbise şehvetleri, yâni arzularıdır. Sâlik nefsinde yiyeceklerden birine iştihâ ve istek bulunca, elbiselerden birini diğerinden üstün tutarsa, bunlar eşit seviyeye gelinceye kadar mücâhede lâzım gelir. Sâlike her yiyecek ve giyecek müsâvi

olunca, nefsine zekiyye olmuş, temizlenmiş ve şerrinden kurtulunmuş denilir. Kemâl derecelerinin başlangıcına ulaşmış ve his âleminden yüz dönüp, kuds âlemine yönelmiş bilinir. Sâlikin nefsi şehvetlere, arzulara meyl ederse ve mücâhede ile tedârikinden âciz kalırsa, o Hak yolu sâliki değildir. Sülûk iddia ederse, sapık ve saptırıcıdır. Onunla ülfet ve sohbet dalâlet ve zarardır. Ondan uzaklaşmak, yakin ve selâmettir. Sülûk ehlinin ondan kaçınması lâzımdır. Hak yolundan ayrılmayanlar, şehvete uyup yoldan çıkmayanlardır. Çünkü Hak yolu, insanların müptelâ oldukları âdetleri terk eyledikte, insanların vaziyetine, gidişatına uymamış olur. Bunun için insanlar onu akılsız sanırlar. Halbuki o Akl-ı Külle kavuşmuştur. Sâlik bu makama, ancak halkı deli yerine koyup terk etmekle erişir. Çünkü onun kalbinde en küçük bir şeye, en az bir meyl ve istek önünü keser. Huzûrunu engeller. Nazm :

1. **Bulaydım dilde dildârım, bana mûnis kim olmazdı,**
   Bana yâr olmasa yârım, ana dil muhkem olmazdı.

2. **Dil ehli bulmasaydı dilde yüzbin zevk-ı rûhâni,**
   Komazdı şehvet ü cismi e'azz ü a'lem olmazdı.

3. **Tama'sız âdemin halk-ı cihân hep akrabâsıdır,**
   Kanaat kılmasaydım hep bana hâl ü âm olmazdı.

4. **Gam ü derd ü belâ hep hubb-i dünyâdan gelir kalbe**
   Kamuyu terk edeydim hoş gönülde mâtem olmazdı.

5. **Kamu dünya vü mâ-fîhâ hayâl ü hâbdır amma**
   Bileydi hufte kim düştür anınçün pür-gam olmazdı.

6. **O can kim gaflete dalmış hayâl ü hâb ile kalmış**
   Uyansa hâb-ı gafletten esâm ü ebkem olmazdı.

7. **Biri zindan-ı gam görmüş biri hoş gülşene ermiş**
   Dil âgâh olsa kendinden o gayre hem-dem olmazdı.

8. **Ko nâm ü şânı derviş ol seni sen görme bî-hiş ol**
   Olaydı pür derûnu demâdem pür-dem olmazdı.

9. **Eğer terk etmese halkı vü zevk u şehvet-i hulkı**
   O şâh-ı aşka bu HAKKI gönülde mahrem olmazdı.

1. Eğer gönlümde sevgiliyi bulsaydım, kim bana dost olmazdı ki. Eğer sevgili bana yar olmasaydı, gönül ona karşı sapasağlam olmazdı.

2. Gönül ehli, gönülde yüz binlerce ruhânî zevk bulmasaydı, şehvet ve bedenin arzularını bırakıp yüce ve her şeyi bilen biri olamazdı.

3. Tamahı olmayan insanın bütün herkes akrabasıdır. Kanaat etmeseydim hepsi bana amca-dayı olmazdı.

4. Gam, dert ve belâ, kalbe daima dünya sevgisinden gelir. Herkesi terkedeydim, hoş gönülde matem olmazdı.

5. Dünya ve içindekiler hepten bir hayal ve rüyadan ibarettir. Eğer uyuyan kişi düşte olduğunu bilseydi onun için sıkıntı çekmezdi.

6. Gaflete dalan kişi, hayal ve rüya içinde kalmış demektir. Gaflet uykusundan uyanabilseydi sağır ve dilsiz olmazdı.

7. Kimi gam zındanını görmüş, kimi güzel gül bahçelerine erişmiş. Eğer gönül kendini bilseydi başka şeye eşlik etmezdi.

8. Nam u nişanı bırak, derviş ol. Kendini görme, benliğini sil. İçi birçok şeyle dolu olsaydı şüphesiz İlâhi dem ile olamazdı.

9. Eğer bu Hakkı, halkı, zevki ve boğaz şehvetini terketmeseydi O aşk padişahına gönülde mahrem olamazdı.

YEDİNCİ NEVİ: Kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesinin en güzel ve kolay yolunu bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, sâlik vardır ki, bütün mâsivâdan yüz çevirir ve yalnız Allahü Teâlâ'ya döner. Hiçbir insan ile enîs olmaz. Hazret-i Hızır'ı görse bile ĉelîs olmaz [oturup konuşmaz]. Zirâ kalb içinde hikmet nûru, beş kapılı oda içinde yanmış muma benzer. Beş kapı kapalı olunca, mumun güzel yandığı ve o odanın içi aydınlandığı gibi, kapılardan biri açılırsa, o zaman da mum söner. O oda sabaha kadar karanlık kalır. Beş duygu organı ile, kalbin içinde bulunan hikmetin hâli, bu kapılarla mumun hâline benzer. O hâlde kalb, o beş duygu organının müdrikelerinden, yâni görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma duygularından, uzlet ve halvetle yüz çevirirse, bütün şehvetleri unutur. O zaman kalbinden diline hikmet pınarları akar. Bu hikmet, o Hazret'in: **«Bir kalbe nûr inerse, genişler ve açılır»** buyurduğu nûrdur. Eğer kalb bu beş duygu organlarından birinin arzusuna yöneldiyse, hikmeti batar, nûru söner. Gönül evi, tabiat karanlığı ile, ecel sabahına kadar karanlık kalır.

İşte bu açıklamadan anlaşılan, kalbin şehâdet âlemine bakan yüzü beş dış duygu organıdır. Çünkü kalb şehâdet âleminden, bu beş duygu olmadan, bir şey idrâk edemez. Kalbin âlem-i gaybe olan yüzü, onun beş iç duygusudur. Gayb âleminde bulunan şeyleri onlarla idrâk eder. Nitekim yukarıda geçmiş idi. Demek ki, gönül sâfî olmazdan önce, iki âlemden birine dönse, diğerinden yüz çevirir. Bir hâlde iki âleme birden yönelemez. Bu şehâdet âlemi Hazret-i Hak'dan çok uzak ve değersiz olduğundan gönül buna döner

ve gayb âlemini tamamen unutursa, onun sâhibi, insan sûretinde hayvan olur. Onun için onu hayvan gibi çok yer, çok uyur, çok kızar ve şehvetine esir, husûmet ve cidâli çok, işlerin sonunu düşünmez, câhil, gâfil, mâlâya'ni (boş şeylerle meşgul) görürsün. Gönül Mevlâ'sını hatırlayıp, O'na dönerse, yasaklardan sakınıp emirleri yaparsa, nefsin lezzetlerinden geçip hukukunu gözetirse, yâni bir gün bir gecede dörtyüz gram yemek yerse, fazla uykuyu bırakıp, yirmidört saatte dört saat uyursa, hayırlı konuşup, boş konuşmayı terk ederse, âlem-i gayba yönelip, oraya dönerse, sâhibi iki âlemden vaz geçmeyip ikisini birleştirmiş olur. Hak yolunda gidip, melek sıfatları ile sıfatlanır. Gadab ve şehvetine mâlik olup, onlar kendisine hizmetçi ve kul olur. Emâneti taşımaya lâyık olur. İnsân-ı kâmil olup, herkesten üstün olur. Zirâ gadab ve şehvet, insan ve melek arasında müşterek olan rûh için, aynanın arkasındaki kesif sır tabakası gibidir. Aynanın bir yüzü koyu bir sır ile karalanmadıkça, karşısındaki sûretleri göstermediği gibi, insanın rûhu da gadab ve şehveti şâmil olmadıkça tecellilere kavuşamaz. Lâkin o şartla ki, gadab ve şehvet akıl ve şeriatın emri altına girmelidirler. İkisi de itidâl üzre olup, makbûl olmalıdırlar. Gerçi gadab ve şehvet için insan, zalûm ve cehûl adını almıştır. Lâkin bunlar akıl ve şeriatle muhafaza edilmekte, emâneti yüklenmek için, varlık sebebi kılınmışlardır. Zirâ insan gadablı ve şehvetli olduğundan, gökler, yer ve dağların tâkat getiremedikleri emâneti taşımayı kabûl edip emânet yeri olmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de böyle olduğu bildirilmektedir: **«Onu insan yüklendi. Zalûm ve cehûl oldu»** buyurulmaktadır.

O hâlde gadab ve şehvetine mâlik olan kâmil, Âdem'in hilâfet vârisidir. Zirâ Kur'ân-ı Kerîm'de Bakara sûresi otuzuncu âyetinde: **«Elbette Ben yeryüzünde halife yaparım»** buyuruyor. Ama gadab ve şehvetine mağlûb ve köle olan kimse, insan sûretinde hayvan bulunur. Belki hayvan ondan hayırlı sayılır. Zirâ hayvan mükellef değildir, isyân da edemez. Cehennemde de azab olunmaz. Hak yolu sâliki olan gadab ve şehvetine mâlik olur. Kalbinde çok yüksek himmet bulur. Nefsinin kadr ü kıymetini bilir. Onu hayvan derecesinden tenzih eder. Nâiblik ve halifelik mertebesine çıkarır. Hayvanlıktan döndürüp, uykusuzluk, susmak, uzlet, zikir ve fikirle terakki edip hilâfet makamına ulaşır. Zirâ onun geniş göğsünde şirk ve cehil olmaz. Korku ve üzüntü ona yol bulmaz. İnsanlık icapları kalmaz. Artık ondan günâh da meydana gelmez. O kâmil, uhrevî saâdet ile said olur. Onun güzel vasfı, insanlar arasında yayılıp, heybetiyle hasedçilerin içi dolup, zarar ve hilelerinden emin olur. İşte o aziz, dünya saâdetleri ile de said olup, iki cihân saâdetini bulur. Bir kâmilin hâl ve tavrı bu olunca yeryüzünde şüphesiz halifetullahdır. Nazm :

1. Ne rûhdur bu ki, mest-i müdâmı oldu cihân
   Ne bâdedir bu muhabbet ki, câmı oldu cihân.
2. Ne hûtdur bu ki bu şüst-i kâinâta düşer,
   Ne dânedir ne hümâdır ki dâmı oldu cihân.
3. Gönül o gündüze ermiş ki, rûzlar şebidir
   O subh vechini görmüş ki şamî oldu cihân.
4. Zılâl-ı âlem-i fâniyle kalma kalbine gel
   O nûru bul ki, zılâl ü zalâmı oldu cihân.
5. Ana ki tevsen-i nefsi muti' ü râm olmuş
   Teyakkun eyle hakikatte râmı oldu cihân.
6. Cihân gulâmın olur, ger gulâm-ı aşk olsan
   Ki şâh-ı aşk gulâmı gulâmı oldu cihân.
7. Kamu muradı kodu, HAKKI kâmrân oldu,
   Ki her zamanda heman tıbk-ı kâmı oldu cihân.

1. Bu ne ruhdur ki cihan onunla mest oldu. Bu ne sevgidir ki kadehi bütün cihan oldu.

2. Bu ne balıktır ki bu kâinat oltasına düşer. Ne danedir, ne talih kuşudur ki cihan onun tuzağı oldu.

3. Gönül öyle bir gündüze ermiş ki gündüzler bile gecesidir. O sabah yüzünü görmüş ki cihan gecesi oldu.

4. Ey kişi! Bu fâni âlemin gölgesiyle uğraşma, kalbe yönel ve o nuru bul ki cihan onun gölgesi ve karanlığı olmuştur.

5. Azgın nefsinin boyun eğdiği şeye gerçeğiyle bak ki gerçekte cihan da ona ram olmuş.

6. Eğer sen aşka köle olursan, cihan da sana köle olur. Nitekim o aşk padişahının kölesine bütün âlem köle olmuştur.

7. Hakkı, bütün isteklerini terkedince isteklerine kavuştu. Böylece her an cihan onun isteklerine dönüştü.

SEKİZİNCİ NEVİ: İkinci makamda sâlikte bulunup, ona galip olan gadabın menşeini, hakikatını ve katlanmakla olan ilâçlarını bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, ikinci makamın başlangıcında sâlik ucûb ve kibirden kurtulmaz. Bunlar gadabın, yâni kızgınlığın menşeidir. Zirâ gadab, külün içerisinde görünmeyen kor gibi, kalb

için örtülü ateştir. Onu kibir dışarı çıkarır. Kibir, insanın nefsinde, kendini görmekten doğan bir sıfattır. Bu kibrin hakikati ucûbdur. Ama dışarda hâsıl olan insanlara tekebbür etmek, o zâhir olan sıfatın eseridir. Zirâ nefste saklı kibrin izhârı tekebbürdür. Kul için haramdır. O hâlde kötü olan, nefsini görmekten meydana gelen gadab olup, sâhibine galip olandır. Aklın idâresine ve şerîatın emrine girmez. Sâhibi ona mağlûb olur, onunla muztarip olur. Dış yüzü çirkin olup, değişir, şüphe yoktur ki, kızma ânında bâtını zâhirinden daha çirkin olur. Çünkü bu gadab (kızgınlık) şeytanın yaratılmış olduğu ateştendir. Nitekim Âişe anamızın (radıyallahü anhâ) gadabı zamanında, Peygamberimiz (s.a.v.) kendisine: **«Şeytanın geldi»** buyurduğu, bu ateşe işârettir. Hak Teâlâ nice hikmet için, bu ateşi insanın bâtınına koymuştur. Bu ateş, bir sebeble alevlenince, yüreğin kanı kaynayıp, damarlara yayılır. Sonra bedende yükselip yüze kadar gelir. Eğer kendinden küçüğe kızmış ise, tehevvüründen rengi kızarır. Kendinden büyüğüne kızmış ise, korkusundan sararır. Kendi akranına kızdıysa, yüzü kızarır, bozarır. Bu kızgınlık çok mezmûmdur, kötüdür. Sâhibini helâk eden bir düşmandır. O hâlde her helâktan kurtulmak isteyen, bu çirkin hasletin maddesi olan kibri, açlıkla, aslından kesmeye çalışsın. Böylece gadabı zâif ve mağlûb olup, o rezâletten nefsini kurtarıp, emniyyet bulsun. Gadabın heyecanı zamanında olan ilâcı, nefsinin zâifliğini düşünmektir ve o hasletle başkalarına tasallutunu lâyık görmemektir. Kızgınlığını yenmenin sevabını düşünüp, azablarını aklına getirmektir. Hak Teâlâ'nın, kendine kudretinin, kendinin başkaları üzerine olan gücünden çok olduğunu bilip, azab ve intikamını hâtırına getirmektir. Nefsini gadabın âkıbetinden korkutsun. Ona hitab edip: «Ey nefsim, eğer kızgınlıkla hasmından intikam aldınsa, elbette o sana düşman olur. Senden zâif ve güçsüz olsa da intikam almaya hazırlanır. Böylece kalbin meşgul olup, korku düşünceleri ile dolup, üzüntün ve düşüncen çok olur. Eğer hilm edersen, o üzüntü ve düşüncelerin tümünden kurtulur, rahat ve emniyette olursun. Hilmin yok ise, bâri katlanmaya ve halîm olmaya çalışarak peygamberlere ve velîlere benze, onlara uymaya çalış. Hilm ıztırarî ise de, halîm olmaya çalışmak ihtiyârîdir. Bu da kızgınlığını yenmektir. O hâlde hilm elde etmeye çalışmakla mükellefsin ki, sonu hilme erişmek olur. Zirâ sen tekrâr tekrâr hilm etmeye çalışırsan, ıztırârî olan hilmi bulursun. Aklın kâmil olup, tekellüfsüz gadabına mâlik olursun» dersin.

Kızgınlığın bir ilâcı da, şudur: Kızdığı zaman ayakta olan otursun, oturan sırt üstü yatıp şu duâyı okusun **«Yâ Rabbi, beni ilimle doldur. Hilm ile süsle. Takvâ ikrâm eyle. Beni âfiyetle süsle, âmin.»** Gadab ve hilm arasında insaf ve orta hâlde olasın. İkisinden de en iyisini tercih edip, onunla ahlâklanasın. Zirâ sana vâcib olan, nef-

sini tezkiye ve kalbini tasfiyedir. Ta ki bununla çirkin lekeler kalbinden gide, kalb safâsı ile kâmil insan olasın. İşte bu ilâçlarla zâtını tedâvi edesin ve beden hastalıklarından daha kötü olan nefsâni hastalıklardan kurtulup şifâ bulasın. İlâçların en faydalısı, nefsinden kibri gidermek olduğunu bilesin. Zirâ o giderse, fer'i olan gadab da, ortadan kalkar. Kibre yardımcılar kesilmedikçe, giderilmesi muhâl olur. Yardımcıları karnını doyurmaktır. Onunla kibir istilâ ve kuvvet bulur. Ondan gadab ve tehevvür zuhûra gelir. O halde, sen muhakkak açlık ile uykusuzluğu kendine âdet kılasın. Böylece susmayı ve uzleti suhûletle hâzır bulasın. Zikre ve tevhid fikrine ihtiyârsız gelesin. Bununla bütün hayvâni sıfatlardan kurtulasın. Melek sıfatları ile sıfatlanmış insan olasın. Mâsivâyı unutup huzûr safâsı ile dolasın ve aşk denizine dalıp cevâhir olasın. Üns-i Mevlâ'yı bulup, onunla kalasın. Nazm:

1. **Al aşktan ey dil gamı es-sabrü miftâhül-ferec**
   Tâ bulasın ol merhemi, es-sabrü miftâhül-ferec.
2. **Çek derd ü hüzn ü gam hemân, tâ bulasın sende ıyân**
   Eflâk ü Arş-ı a'zamı, es-sabrü miftâhül-ferec.
3. **Kalbe inüp nûr-i cihân, mesrûr olursun nâgehân**
   Görmezsin asla mâtemi, es-sabrü miftâhül-ferec.
4. **Ger sine çün-âyinedir bi-kibr ü hem bi-kinedir**
   Seyr eyle anda hem-demi, es-sabrü miftâhül-ferec.
5. **Aldanma zıll-ı zâile, dalma hayâl-i bâtıla**
   Bu dilde aşk-ı akdemi es-sabrü miftâhül-ferec.
6. **HAKKI sükût et bir zaman aşkın gamı kalsın nihân**
   Hak'dır bu sırrın mahremi, es-sabrü miftâhül-ferec.

1. Ey gönül! Aşktan dolayı üzüntü çek ki sabır ferahlığın anahtarıdır. Ta ki neş'enin anahtarı olan o sabır merhemini bulasın.

2 Dert, hüzün ve kederi yüklen. Ta ki eflâk ve Arş-ı A'zamı kendinde bulasın ki bunlar da ferahlığın anahtarı olan sabırdadır.

3. Böylece cihan nuru kalbine iner de apansız sevince kavuşursun ve asla matem görmezsin ki sabır ferahlığın anahtarıdır.

4. Eğer sineni bir ayna yapıp kibir ve kinden arıtırsan o zaman orada hemdemi seyredersin ki sabır ferahlığın anahtarıdır.

5. Kaybolacak olan gölgelere aldanma. Batıl (olmayacak) hayallere dalma. Gönlünde, aşkın ilk durağı olarak ferahlığın anahtarı olan sabrı bul.

6. Ey Hakkı! Artık sus. Aşkının üzüntüsü de gizli kalsın. Bu sırra mahrem olan Allah'tır ki o sır ferahlığın anahtarı olan sabırdır.

DOKUZUNCU NEVİ: İkinci makamda bulunan yol kesicileri gideren dört şeyi açıklar ve üçüncü makama ve oradan dördüncü makama çıkmayı bildirir:

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, bütün mevcûdât özenti ve gayretlerinden sâlike hased edip, onu Hakk'ın huzûrundan kesmeye ve engel olmaya çalışırlar. Zirâ Melik-i mülûka sıdk ile seyr ü sülûk eden, Rabb'in halîfesi olup, hepsine tasallut edebilir. Hâli böyle olan, elbette âlemin maksûdu olur. Lâkin hasedden, yine sâhibine zarar gelir. O hâlde Hak yolunda seyr eden sâlikin hiçbir şeye iltifât ve itibâr etmemesi, hiç kimseden çekinmemesi ve korkmaması lâzımdır. Çünkü Allahü Teâlâ ona her şeyden yakındır. Bir karıncanın ayağı hareket etse, O'nun kudretiyledir. Gökte ve yerde O'nun ilminin dışında hiçbir şey yoktur. Hepsinin dışını ve içini bilir. Kalblerin durumuna, her hâl ve düşüncesine muttali'dir. Hak Teâlâ, kendisine her şeyden merhametlidir. Allahü Teâlâ'yı, babasından ve anasından şefkatli bulur. Hak Teâlâ'dan gelen hayırlı ve kulunun faydasınadır. Ama bu görünen şerler, görünüşe göre şer zan olunur. Lâkin bâtın hakikatına, gerçek gözle bakılsa, hepsi hayırlı ve faydalı bilinir. Onun için şerre şer, keder ve zarar denilir. Çünkü çoğu tabiatlara uygunsuz bulunur. Halbuki hadis-i şerifde: **«Her cüz'i şerde, külli hayr bulunur»** buyuruldu. O hâlde o sâlik bu sırra ermeden önce kalbin tasfiyesine ihtimâm ile gayret etsin. Böylece bu büyük sırrı, zevk ile müşâhede edebilsin. Kalbini Hakk'ın huzûrundan kesen engellerin tümünü def' edebilmek için dört hususu iyi bilmesi ve hâtırından çıkarmaması gerekir.

1 — Hak Teâlâ'nın her şeye Kâdir olmasıdır.

2 — Hak Teâlâ'nın her şeyi bilmesidir.

3 — Hak Teâlâ'nın herkese Raûf ve Rahîm olmasıdır.

4 — Allahü Teâlâ'nın her fiilinin tam hayr olmasıdır.

Sâlik bu dört şeye yakînen inanır ve bunları kabûl ederse, her şeyden emin olup, hasedcinin hilesinden korkmayı neyler. İnsan ve cin şeytanlarından çekinmez. Hiçbir kimseye ve şeye iltifât ve itibârı olmaz. Zirâ Hak Teâlâ'nın her şeye kudretine yakînen inananın, zât-ı pâkine yönelmede himmeti kuvvetlenir. Hak Teâlâ'nın her şeyi bildiğini, Raûf ve Rahîm olduğunu, her işi hayırlı ve faydalı yaptığını yakînen bilen için tevekkül, makamlar, tefvîz, teslîm, rızâ, mârifet, safâ, muhabbet, vefâ, fakr, fenâ, kurb, likâ, kavuşma, beka gibi yüksek hâller hâsıl olur. Bilhassa ikinci makamdan üçüncü, üçüncü makamdan dördüncü makama yükselmesine yardımcı olup, onda iki dünya saâdetine kavuşur. Gerçi Allahü Teâlâ'-

nın âdeti öyle cârî olmuştur ki, ikinci makamdan üçüncü makama yükselmek mukarrebler yolunun makam ve hâllerini bilen ârifin eliyle olur, lâkin Allahü Teâlâ âdetini bozabilir. Anlayışlı ve zeki olan sâlik, bir mürşidi olmadan üçüncü makama gidebilir. Bilhassa bu kitabımızın bu bâbını mütalâa ile yardım görebilir ve suhuletle yükselebilir. Zira bu bâbın her bir faslını, bir sonrakine başlangıç bulur. Meselâ sâlik, nefs-i emmâre faslında bulunan rûhânî ilâçlar ile amel etse, Levvâme makamına yükselir. Bu minvâl üzere yükselerek, bir makamdan bir makama geçerek, yedinci makama kavuşur. Orada her muradı hâsıl olur.

Üçüncü makamdan dördüncü makama çıkmak, ârifin eliyle de olmayıp, ancak mürşid-i kâmilin bereketli nefesiyle ele geçer. Zira üçüncü makamda nefsi mülhime olan sâlike, ârif denir. Lâkin dördüncü makama yükselerek, nefsi mutmainne olmadıkça, ona mürşid-i kâmil denilmez. O hâlde her ârif, kâmil değildir. Ama her kâmil âriftir. Aralarındaki fark açıktır. Üçüncü makamdan dördüncü makama yükselmede, kâmilin nefesi şunun için lâzımdır ki, üçüncü makam, makamların en zoru ve tehlikelisidir. Zira üçüncü makam hayır ve şer, fayda ve zararı câmi olduğundan Hak ile bâtıl, tahkik ile zındınlık, birbirinden fark olunmaz. İltibâs yeridir. Ancak Mevlâ'nın muhabbetinin kapladığı sâlikte bu iltibâs, karışıklık olmaz. O şeriatın edebleri, tarikatın usûlleri ile hareket etmektedir. Onun nefsi şerif, istidadı latif, fikri doğru, keşfi yakîn, himmeti azim, aslı kerîm olup, bu sıfatları bulmuştur. Bu kerâmetler ile said olan ârif için mürşid-i kâmil olmasa da, yine hakkı hak, bâtılı bâtıl görüp, yedinci makama çıkıp nefsi mutmainne olagelmiştir. Ama dördüncü makamdan beşinci makama, ondan altıncıya, ondan yedinciye terakkide mürşide ihtiyaç olmaz. Olursa da nâdir olur. Zira Hak Teâlâ sâlikin kalbinde kemâl ışığını yakınca, o bütün kemâlleri Görüp, Hakk'ın tevfîki ile himmetine göre, o kemâlleri bulur. Zira dördüncü makam kemâl derecelerinin ilkidir. Nazm:

I.	Ey pâdişâh-ı akl ü cân	Vey cân gözüne tûtiyâ,
	Bir sürme ihsân kıl hemân	Tâ çeşm-i can bulsun safâ.
II.	Sen canı peydâ eyledin	Mecnûn u şeydâ eyledin,
	Geh mest-i Leylâ eyledin	Geh mest ü Mecnûn-i likâ.
III.	Aşkın misâli savlecân	Çün gûy-i sergerdân bu can,
	Andan döner dil her zaman	Geh rahat ü geh mübtelâ.
IV.	Geh cânib-i hâba gider	Geh semt-i esbâba gider.
	Geh cânib-i şehr-i bekâ	Geh semt-i sahra-yı fenâ.
V.	Geh kasdı tâc ü zerdedir	Geh meyli esb ü hardadır,
	Geh göktedir, geh yerdedir	Geh pâdişah ü geh gedâ.
VI.	Geh hâr olur dil gâh gül	Geh şire gâhi hall ü mül,

	Gâhi dühülzen gâh dühül	Tâ ki bula zahm-i asâ.
VII.	Kalb olmuş öyle bir şecer	Kim vermiş enva'ı semer.
	Geh meyvesidir gülşeker	Geh derd ü gam gâhi safâ.
VIII.	Nehr-i acib olmuş derûn	Geh su görünür gâh hûn,
	Geh bâde olmuş la'l-gûn	Geh şîr ü gâh şehd ü şifâ.
IX.	HAKKI bu telvînden uyan	Teslîm ü yek-renk ol hemân,
	Hoş Sibgatullah'a boyan	Çün yef'al ullahu mâ yeşâ.

I. Ey akıl ve can padişahı! Ey can gözünün sürmesi! Öyle bir sürme bağışla ki bana can gözü safa bulsun.

II. Sen canı ortaya döktün ve onu deli ve şeyda eyledin. Yahut da Leylâ uğruna mest eyledin veya kendinden geçirip Mecnun'a döndün.

III. Aşkın bir cirit sopası gibi, can da onun önünde yuvarlanıp duran bir top. Gönül her zaman ondan esinlenir ve bazan rahat, bazan da tutkun olur.

IV. Bazan uykuya varır, bazan ise sebeplere erişir. Bazan sonsuzluk ülkesidir, bazan da yokluk çölü.

V. Bazan tac ve altına (dünya nimetine) yönelir; bazan da at ve merkebe meyleder. Bazan gökte, bazan da yerdedir. Bir zaman padişah olur, bir zaman da dilenci.

VI. Gönül bazan diken, bazan gül olur. Bazan şıra, bazan da şaraba dönüşür. Kimi zaman davulcu, kimi zaman davulun kendisidir ta ki tokmağın darbesini hissetsin.

VII. Kalb öyle bir ağaçtır ki çeşit çeşit meyveler vermiştir. Meyvesi de bazan gülşeker, bazan da dert, gam veya esenliktir.

VIII. İçimiz öyle bir nehir olmuştur ki akan bazan su, bazan kandır. Bazan içki gülrenginde görünür, bazan da süt, bal ve şifa...

IX. Ey Hakkı! Bütün bu renk değişimlerinden kendine dön. Allah'a teslim olup bir renkte görün. Güzelce İlâhi boyaya boyan ki Allah zaten bildiği gibi yapacaktır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Yedi makamdan, üçüncüsünde bulunan nefs-i mülhimenin hâllerini, sıfatlarını, tavırlarını, pirine irâdesini teslimini, şeriata uymakla gidişini, şeriatın hakikatin içi olduğunu, üçüncü isimle meşguliyyetini, bu nefsin güzel hâllerini, dizginleri atmanın açıklanmasını, rûhânilerin hitâb ve hayâlini, kabz ve bastın birbiri arka-

sından gelmesini, inkıbaz ile zül ve iftikarın ve üçüncü ismin te'sir ve esrârını on nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: Nefs-i mülhimenin bu ismi almasını, seyrini, âlemini, yerini, hâlini, vâridini, sıfatlarını ve üstünde olan Nefs-i mutmainne makamına yükselmesini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, üçüncü makamda (nefs-i nâtıkanın fücûr ve takvâsını, Hak Teâlâ, ona, melek ve şeytanın aracılığı olmadan, ilhâm eylediği için) ismi **mülhime** olmuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de aynı şekilde bildirilmektedir.

Seyri alâllahdır. Yâni bu makamda, sâlikin bâtınında, hakîkî imân zuhûr eylediğinden şühûdunda mâsivâ kalmaz. Âlemi, rûhlar âlemidir. Mahalli rûhdur. Hâli aşktır. Vâridi mârifettir. Sıfatları, ilim, cömerdlik, kanaat, tevâzu, sabır, tahammül, özrü kabûl, hüsn-i zan ve eziyetlere katlanmaktır. Bu makamda sâlik, bütün insanların nâsiyelerinin Allahü Teâlâ'nın yed-i kudretinde olduğunu müşâhede ettiğinden, kimseye, hiçbir mahlûka, asla bir itirazı kalmaz. Yine bu nefs-i mülhimenin sıfatlarındandır: Hararet, ağlamak, boğazı tıkanmak, insanları ihmâl, Hak ile iştigal, telvin, kabz ve bastın birbiri arkasından gelmesi, havf ve recânın bulunmayışı ve güzel sesleri duymakla hararetin artması, zikrullahı sevmek, Allah ile, ferahlanmak, güler yüzle ve hikmetle konuşmak, müşâhede, murakabe ve benzerleri.

İşte bu sıfatlar, nefs-i mülhimenin sıfatlarıdır. Bu nefs-i mülhime bu makama çıkmadan önce, hayvanlık makamına yakın olduğundan, melek veya şeytanın vâsıtası olmadan ilhâm işitmezken, burada işitir olmuştur. Onun için bu makam ona zor ve hataralı gelmiştir. Burada sâlik bir mürşid-i kâmile muhtacdır. Mürşid onu şüphe karanlıklarından, nûr tecellîlerine çıkarır. Zirâ bu makamda onun hâli zayıftır. Hakk'a gidemez. Celâl ile Cemâli fark edemez. Tabiatten tamamen halâs bulmayıp, beşerî iktizaların tümü, ondan zâil olmadığı için, korkulur ki, nefsinden gafil olduğu saat, nefsi hemen geriye dönüp, tabiat zindanına inip, beden esfel-i sâfilinine iner. Çünkü alışkın olduğu önceki makamıdır. İşte yine eski âdetlerine rücû edip, çok yemeye, içmeye, uyumaya ve insanlara karışmaya başlar. Bazan da itikadı bozulup, tâati terk edip, günâhlara düşer. Bununla beraber zanneder ki, muvahhid ve muhakkık olmuştur. Eşyânın hakîkatını keşf ile bulmuştur. Kendinden başka ehl-i tâat, onun şühûdundan perde arkasında kalmışlardır. Halbuki zulmet denizine kendisi kalmıştır. İtikadı bozulduysa, o sâlik değil, helâk olmuştur. Tabiat ateşi kalbinde îmânını yakıp, fakirlere karışıp, bütün gayret ve çalışmaları zâyi olmuştur. Maksadına kavuşmasına bu dalâleti, mâni olup, hevâsına uymuştur. O

şeytânî hayâlleri gördükçe. Rahmânî tecelliler sanıp, şeytan ile kalıp vesvese ve desise ile dolmuştur. Bu sâlikin beşeriyeti zaif olup, rûhâniyyeti kuvvet bulmuş iken, mücâhede ve kemâle yaklaşmış iken, bu musibete giriftâr olmasına sebeb, önceki makama yakın olmasıdır. Zirâ mücâhede ona âdet olmazdan önce, kalbinden bâzı perdeler gidip, o perdelerden hâsıl olan korkusu da zevâl bulmuştur. O korku onu günâhdan tâate sevk ederdi. İşte onun korkusu zevâl bulduğundan, tarikata meyli kalmaz. Belki şeriata tâbi olmaz. Ancak himmeti yüksek, vâridatı sâdık ise, tâat lezzetini alıp, istikamette dâim olur. Bu tehlikeli makamdan kemâl makamına yükselip, emn ü emân ile iki cihân saâdetini bulur. Nazm:

1. **Hak der ki, ey kulum bana gel dilden et rücû'**
   Can göklerine çık geceler eyleme hücû'
2. **Can gülşeni kapısı seninçün küşadedir.**
   Koy har ü zar-ı hâb ü horu al taam-ı cû'.
3. **Hayy-ı hayât-bahş refikındır ey gönül**
   Deh rûze ömre bakma o Hayy'ı yol et hudû'
4. **Canı veren O'dur sana hem derd ü gam veren**
   Derdi veren devâsın eder olma sen cüzû'.
5. **Çün Hak seninledir dahi sen var O'nunla ol**
   Gözle rızâsın, eyle hayâ kıl O'na huşû'.
6. **HAKKI hemişe Hak ile ol dilde bul sürûr**
   Zevk-ı huzûrdan seni nefs olmasın menû'.

1. Allah der ki: «Ey kulum! Gel, ta gönülden Bana yönel. Can göklerine çıkıp geceler boyu uyuyup durma.

2. Can güllüğünün kapısı senin için açıktır. Yemek ve uyuma dikenini bırak da açlık azığını al.»

3. Ey gönül! Hayat veren Diri (Allah) senin dostundur. On günlük ömre bakma da o ebedî Diri olan Allah'a boyun eğ.

4. Sana canı verip de dert ve kedere uğratan O'dur. Derdi veren elbette devasını da verir, sabırsız olma.

5. Madem ki Allah seninledir, var sen de O'nunla ol. Kapısını gözet, O'ndan utan ve O'na huşû ile var.

6. Ey Hakkı! Daima Allah ile olup gönlünde sevinç bul. Nefsin seni huzur zevkinden alıkoymasın sakın!..

İKİNCİ NEVİ. Üçüncü makamda bulunan sâlikin mürşid-i kâmile teslim ve irâdetini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Üçüncü makamda olan sâlike, en önemli olan mâlik olduğu mürşid-i kâmile, irâdet ve ihtimâm ile uyup, her emrine tam teslim olmaktır. Bu makamda sâlik, nefsini mürşidinden ekmel sanıp, onu inkâr ederse o anda ona lâzım olan kendi nefsini, şeriatın edebleri ile edeblendirmek ve tarîkatın usûlleri ile bağlamak ve ona muhalefette mücâhede etmektir ki, ancak o zaman mutmain olup, dördüncü makama geçer. Zirâ bu üçüncü makamda nefs, kendini salıvermeye ve dizginlerini boşaltmaya bakar. Halbuki dördüncü makama çıkıp, mutmain oluncaya kadar, ona muhalefet faydalı ve lâzımdır. Zirâ dördüncü makam, iki dünya saâdetidir. Hakk'ın inâyeti ile sâlik dördüncü makama gelince, o, nefsin bütün âfetlerinden kurtulur. Beşerî ve hayvânî icâbların tümünden fârig ve âzâd olur. Telvinden temkine erip, kemâl derecelerinin ilkini bulup, Hakk'ın nefehat-ı ünsü ile mutmain olup, O'nunla kalır. O hâlde kemâl isteyen sâlik, nefsin ahmaklığını terk edip, yüksek arzûsuna kavuşur. Tevhid-i ef'al ile mağrûr olmaz. Onu Hak'dan dönmeye ve kesmeye behâne yapmaz. Himmetini yüksek tutup, asıl vatanı olan Hazret-i Ehâdiyyet'e gelir. Ona görünen ulvi parlaklıkların hiçbirine iltifat eylemez. Onların nûrâni perde olduklarını bilir. Zirâ onlar sâliki, Hakk'a yakınlıktan men edip, hayvanlar makamı olan birinci makama dönmesine sebeb olur.

Demek ki, ikinci makamda sâlik, nefsini, bulunduğu inkişâfa mâlik eden bildirilen altı esasa devâm ederse ve mürşid-i kâmilin eteğine yapışırsa, aklına gelen iyi kötü bütün hâtıraları, ona haber verebilirse ve onun verdiği ilâçları, hâl ile kabûl edip, kalbinde ondan rızâ bulursa, inkişâf artar, dördüncü makama yükselebilir. Zirâ mürşidine hüsn-i zannı yakin ve itikadı metîn oldukça, kalbi tehlikelerden emin olup, kuds âlemine çekilmesi kuvvet bulur. Beşeriyyete meyl ve çekilmesi zaif olur. Eğer üçüncü makamda sâlikin zannı, kendisinin mürşidinden daha kâmil ve ârif olduğuna galib olursa, o zaman ondan kendisine gelen feyz yolu kapanır, yardımından mahrûm olur. O zaman o sâlike lâzım olan, bu bâbın yedinci faslını okuyup, o zannı gidermektir. Eğer mürşidini kâmil bulursa, ona tâbi olup, himâyesi altına girsin. Onun eliyle kurtuluşuna niyyet edip, her zahmetine katlansın. Ölü yıkayıcısının elindeki ölü gibi ona teslim olsun. Babasından ve anasından daha çok sevsin. Her arzûsunu ve gizli şeylerini ona söylesin. Hâtırına onu inkâr ve muaraza gelince, ondan yüz çevirmeyip, ona arz ve tevbe eylesin. Zirâ sâlik mürşidinden inkârını gerektiren hâllere vâkıf olur. Meselâ görür ki, mürşid bir kıymetsiz şeyi telef eden hizmetçisini çok tazir eyler ve döver. Bir küçük şey için onu azarlar. Bir mürid,

bir gün mürşidini it sûretinde görüp ondan yüz çevirir. Mürşidi sebebini sorunca, gördüğünü saklamayıp, doğruyu söyler. Ona kendisine sarılmasını söyler. O da mürşidine sarılınca, kendi nefsine sarıldığını görür. Bunun üzerine mürid, gördüğü bu derin hâlin sırrını sorar. Mürşidi onu irşâd edip buyurur ki: Sende bu hâlde gadab ateşi alevlenmiştir. O gördüğün sûret senin gadabının aksidir ki, bizden sana zâhir olur. Zırâ biz insanlar içinde ayna gibiyiz. Bize kim bakarsa, kendini bulur. Nitekim; **«Mü'min, mü'minin aynasıdır»** hadîs-i şerifi bu mânâya gelir. Bununla o mürid irşâd olup, durumunu anlar. Nefsini tanıyıp, mürşide teslim ile ondan feyz alır. İşte bu sâlik mürşidinden, böyle hâlleri görünce, zinhâr, onu inkâr etmeyip, hüsn-i zan ile hayra yorsun. Hazret-i Hızır ile Mûsâ aleyhisselâmın kıssasını nefsine söylesin. Zirâ kâmilin hâlleri başkalarına benzetilmez. Onun hakikatı bu akıl ile bilinmez deyip, inkârını gidersin. İstiğfâr edip, rızâsında olsun. Nazm (tercümedir):

Pîr-i Mugân nerdedir, o uzağı gören merd
Kalbe gelen düşünce, pusuda aslan olur.

Mürşid nerede ise, gönül arzûsu ile
Yalvararak yüzümüz huzrunda yere konur,

Yüzünden iyyâke na'büdü **hikâyet** eder
Huyundan iyyâke nesta'în **şefaat** umulur.

Nasıl vasf edem onu, şerhini nasıl yapam
Çünkü alnında âşikâre güneş görünür.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Üçüncü makamda şeriata uymakla ilerlemesini, hayr ve şerrinin galebesi eserlerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Üçüncü makamda sâlike, bir kâmilin sohbeti müyesser olmadıysa, onun için en önemli şey, şeriata uyup, ekmel-ül kâmilîn, rûh-ül mürşidîn ve Habîb-i Rabbil âlemîn hazretlerinden gelen dua ve virdler ile ve ona salât ü selâm ile nefsini tedâvi edip, ebrâr ile sohbet etsin. Tâ ki istikametle nefs-i mutmainne olup, kemâl makamını bulsun. Bu evrad, ezkâr ve sohbet-i ebrâr, bu sâlike hatara vâkı' olduğu zaman lâzımdır. Ama hatara, tehlikeye düşmeyip, hayrı şerrine galib ise, nefsini şeriat ve tarikatta orta hâlde ve istikamette bulursa, dâima geniş ve rahat olsun. Kalbi her an huzûr ve sürûr ile dolsun. Hiç üzülmesin. Dizginleri boşaltıp, üzüntüleri söksün atsın. Ne isim, ne de âr düşünsün. Ne Cennet, ne de Cehennem düşünsün. Mâsivâdan çok kaçıp, her an huzûra gelsin. Perde arkasında kalmış ağyârın kötü sözlerine itibâr etmeyip, işine baksın. Muaraza edenlerden yüz çevirip, tarikata uygun refîk-ı şefîk bulsun.

Bu üçüncü makam iyilikle kötülüğü bulunduran bir makamdır. Eğer bu nefs-i mülhimenin iyiliği kötülüğüne galib olursa, yüksek makamlara doğru çıkar. Kötülüğü iyiliğine galib gelirse, tabiat zindânına düşüp, bedenin esfel-i sâfilinine gider. Dördüncü makama çıkıncaya kadar, nefsi azarlamak, ezmek lâzımdır. Zirâ o, bu makamda iken aşağıya meyilli, geri dönmeyi kollamaktadır. Hayrın şerre galebesinin alâmeti şudur ki: Bu sâlik bâtınını imânın hakikatı ile pür nûr ve zâhirini şeriat ile ma'mur bulur. Kalbi, her varlığın, Allahü Teâlâ'nın muradına uygun yürümekte oldugunu müşâhede eder. Kâlıbı tâat ile mu'tâd olup, bütün büyük günâhlardan ve küçük günâhların çoğundan sakınır. İnsanlar arasında ve yalnız yerde olmak ona te'sir etmez. Böyle sâlik Hakk'ın huzûrundan gâfil olmaz. Şerrin hayra galebesinin alâmeti: Sâlikte beşeriyet kalıp, şeriatla edeblenmemiş iken, hakikat şühûdu bunda kuvvet bulur. Bundan dolayı tâati terk edip, günâhlara düşer. Zirâ şühûd-ı hakikat bunda galib olup, görür ki, âlemdeki her varlık, kendinin yaptığı işler bile, her an Hakk'ın muradına uygun gelir. İşte o zaman şeriatın esrârından, hakikat nûrlarından mahcûb (örtülü) ve mahrûm olur. Dünya ve dînini kaybeden bir zındık olur. Hiçbir dinde durmaz. Bir mezhebe girmez. Belki insanla hayvan arasındaki farkı bile bilmez. Benlikten kurtulmaz. Yâ Rabbi, bize hidâyet verdikten sonra, kalblerimizi kaydırma! Bize yüksek hazretinden rahmet ver.

Bu sâlikin böyle helâk olmasının sebebi, şeriatı bırakıp, nefsinin hevâsına uyup hüviyyetten şaşması, kulluk vazifelerini yapma zirvesinden benlik sapıklığı çukuruna düşmesidir. Zirâ insânî rûh, öyle latif bir cevherdir ki, son derece letâfet ve güzel isti'dat onun şânıdır. Kemâli aramada hep hareket hâlindedir. Lâkin zalûm ve cehûldur. Cibiliyeti gereğince süflî tabiatına inip, his ve şehâdet âlemine yüz çevirirse, o kemâli, mal biriktirmede görüp çalışıp kazanmağa, ticârete başlar. Sonra o kemâli makamda görüp, malı ona harcayıp alır. Sonra onu hükm ve sultanlıkta bulunup, dunyadaki hükümdârları yenmek için, harekete geçer. Aşağılıkların hepsine sâhip oldukta, yine kemâli talebde kanâat etmez, yerinde durmaz. Bütün dünyaya meydan okur. Nemrud gibi: **«Ben diriltirim ve öldürürüm. Benden başka âlemde rab yoktur»** demeye başlar. Cevheri bozuk, istidadı işe yaramaz olduğundan, insanın kemâlinin tam kulluk olduğunu bilemeyip, o işleri yapar. Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) temiz şeriatı ile, yahut onun vekili olan mürşid-i kâmilin güzel terbiyesiyle, o müfsidin cevheri düzelip, istidadı selâmet bulursa, Nemrud gibi olan nefsinin başına **Lâ ilâhe illâllah** çekiciyle o kadar vurur ki, Allahü Teâlâ'ya imân getirir ve kalbi Allah ile mutmain olup, hüviyyetiyle huzûruna gelir. O zaman: **«O hâlde bil ki, Allah'dan başka ma'bud yoktur. Öyleyse günâhların**

için istiğfâr et» emri ile, amel edip, günâhların en büyüğü olan vücûdundan tamamen fenâ bulur. Nefsâniyyeti gidip, vahdâniyyet kalır. Böylece nefsinin şerrinden, kibr ve benliğinden kurtulur. Mevlâ'nın kulu olup, seçilmişler zümresine katılır. Huzûr ve üns ile kemâlini bulur. Nazm:

1. **Gönül ko medreseyi, resm-i hânkâh arama**
   Bu resm-i râhı bırak, senden özge râh arama.
2. **Tarîk-ı fakr ü fenâyı tut, ol bekâya revân**
   Geriye bakma hemân, gayri pişgâh arama.
3. **Ol ehl-i fakr ü fenâdan rüsûm-ı fakr ü fenâ**
   Ânı ki oldu giriftâr mâl ü câh arama.
4. **Bu tengnâ-yı bedenden bir adım eyle güzer**
   Odur hazîre-i kudsî vü pâdişâh arama.
5. **Iyân olur sana ol demde hayme-i sultân**
   O pâdişâhı bulursun, dahi sipah arama.
6. **Sana ıyân iken ey dost cümle ahvâlim**
   Uyûbu setr edicisin aman güvâh arama.
7. **Unuttu kendini HAKKI. Sana rücû' etti.**
   Vücûd-ı zenbini mahveyle, pes günâh arama.

1. Ey gönül! Medreseyi bırak. Kendine tekke gidişatı arama. Bu yol kurallarını bırak da kendinden başka yol arama.

2. Fakr u fenâ yolunu tutup bâkilik semtine ulaş. Geriye de hiç bakma ve asla önder arama.

3. Fakr u fenâ ehlinden, bu yolun düzenini öğren. Hele onu ele geçirdikten sonra da hiç mal ve mevki arama.

4. Bu beden sıkıntısından bir adım dışarı çık. Kutsal durak orasıdır, artık kendine padişah arama.

5. O zaman sana, o sultanın çadırı görünür ve o padişahı bulursun. Öyleyse artık bırak orduyu arama.

6. Ey dost! Bütün hallerim sana apaçık belli iken ayıplarımı örter duruma gelirsin ama artık şahit arama.

7. Hakkı kendini unuttu da Sana döndü. Öyleyse ey Allah'ım, günahkâr vücudumu mahveyle de günah aramayıver.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Hakikatın bâtını ve sırrı şeriat olduğunu, şeriat edebi ile gidenin yakınlık makamına kavuştuğunu, edebsizlik

edenin dalâlete gidip mahrûm kaldığını, her muradın ibâdetle alındığını bir misâlle bildirir:

Ey aziz! Ehlullah bir misâl getirmiştir ki; bu üçüncü makamda sâlike hakikat müşâhedesi galib gelip, şeriatın hudûdu nazarında sâkıt oldukta [gözünden düşünce] bu misâlle hakikatın bâtını ve sırrı şeriat olduğunu yakînen bilsin, şeriatın ahkâm ve edebleri ile amel etsin ve onunla bu makamın şerrinden selâmet bulsun. Dördüncü makama kavuşsun. O misâl şudur: Bir sultan, bir büyük saray yaptırıp, insan için dünyevi ve uhrevî bütün ihtiyaçları, istenecek iyi ve kötü şeyleri ve sakınılacak bütün şeyleri onun içinde bulundurmuştur. İyiliğin her bir çeşidi için bir kapı tâyin edip, kullarına haber verip, benim âdetim, iyiliğin filân çeşidini şu kapıdan vermektir; başka kapıdan vermem, der. Kötülüğün her bir çeşidi için de bir ayrı kapı ayırıp, kullarına der ki, benim âdetim şöyledir ki, kötülüğün şu çeşidini şu kapıdan çıkarırım, başka kapıdan çıkarmam. Meselâ su için bir, ekmek için bir, et için, elbisenin her bir çeşidi için birer kapı tâyin etmiştir. Onu görmek için, huzûru için, sohbeti için, rızâsı için, kızması için ve bunların benzeri için çok kapılar ayırmıştır. Sonra o sultan, kullarına bir vezir gönderip, o saray içinde saklı olan şeyleri vermek ve çıkarmak için, tâyin eylediği yapıları, onlara beyân edip müjdeler: Her kim bu hayır kapısı üstünde durur, iyiliği isterse, tâyin olunan iyilikler, o kapılardan, elbette ona gelir. Sultan ondan râzı olur. O vezir aynı zamanda, kulları korkutup, kim kötülük kapısı üzerinde durur kötülüğü isterse, o kapılardan tâyin olunan şer, ona isâbet edip sultan ona gadab eyler. Sonra bâzı kulları gelip, iyilik kapısı üzerinde zül ve iftikar ile durup, o sultandan fadl ve keremiyle, tâyin eylediği iyiliği istemiştir. Bu kapıları düşünmeyip, ancak sultanın tâyini için onlara itibâr edip gelmiştir. Bu sınıfın o kapılara öyle bakması, onları sultanı müşâhededen ve ona tezellülden örtmemiştir. Sultanın, ni'metlerini tâyin eylediği kapılardan yüz çevirip, onları istemek için başka kapılara gitmemiştir. Bunun için edebi ihmâl ve sultanın hikmetini ibtâl etmemiştir. Bunlar, sultan katında yakın dost olmuşlardır. Zirâ bunlar, her şeyi yerine koyup, edeble o yüksek huzûra gelmişlerdir. Ama kulların ikinci sınıfı, birinciler gibi yapmışlar, lâkin bunlar, o kapılar üzerinde, emre uymak için durdukta, kapılara bakıp, onlara güvenip, sultanın huzûrundan perdelenmişlerdir. Kendi nefislerini görüp, ucûb ve kibr ile dolmuşlardır. Zirâ onlar, sultanın emrine uymayan kullardan, kendilerini üstün bulmuşlardır. Bunların bu kibir ve kendini beğenmelerini sultan duyunca, beğenmeyip, bu sınıfı öncekiler gibi, huzûruna yakın etmemiştir. Lâkin bunlara da, tâyin eylediği iyiliklerden ikrâm etmiştir. Kulların üçüncü sınıfı, iyilik kapıları üzerinde durmamıştır. Ayrılan iyiliklerden bir şey çıkıp onlara ulaş-

mamıştır. Zirâ onlar öyle sanmışlardır ki, o kapılardan giriş yoktur, belki orada asla kapı yoktur. Veren yalnız sultandır ki, kapısız da verebilir, demişlerdir. Sultanın hikmetinin iktizâsı yok zan edip, edebi terk etmişlerdir. Onlar sultanın hikmetini bilmeyip, kapı üstünde durmadıklarından huzûrundan uzağa gitmişlerdir. Onlar o derece yoldan sapmışlardır ki, kovulduklarını anlamayıp, onun sevgisini iddia eder olmuşlardır. Halbuki sultan onlardan ikrâh etmiştir. Çünkü haddi aşmışlardır. Buna göre kullar üçe ayrılmıştır: Birinci kısmı, sultanı, fadlı ile tâyin eylediği kapılardan mu'ti (veren, ihsân eden) görmüştür. İkinci kısmı, onlar gibi görüp, kapıları ve nefslerini de görmüştür. Üçüncü kısmı, sultandan başka bir şey görmeyip, iyilik kapılarından başkasında durmuştur. Burada sultan Allahü Teâlâ'ya misâldir. Evet Allahü Teâlâ'ya kimse benzeyemez. O büyük saray, gayb hazinesine misâldir. İyilik ve kötülük kapıları, şeriatın hudûduna misâldir. Sultandan haber getiren büyük vezir, Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) hazretlerine misâldir. Sultanın kulları, ümmet-i icâbete misâldir. İşte Resûl-i Rahmân'ın bize beyân eylediği şerîat hudûdunun biri, meselâ namazlar için bize haber verdi ki, namazı ta'dil-i erkân ile kılınız, böylece namaz içinde olan neş'e size hâsıl olup, Allahü Teâlâ sizden râzı olsun. O halde, onun doğru haberiyle, Hakk'ın emrine uyup, iki dünya saâdetini ve rızâ-yı şerîfini ümid ve ricâ ederek namazı, şartlarıyla edâ ederse, o kimse mukarrebler zümresine gelip, beklediğinden daha çok şeylere kavuşur. Namazı bu şekilde kılıp, lâkin namazı ve kendini görüp, Hakk'ın emrine itâat ettiğinden nefsine ucub ve kibir gelse, o kimse, huzûr yakınlığına lâyık olmayıp, ebrâr zümresinde kalır. Namazı terk edip, Hak Teâlâ'nın tecelli ve muhabbetleri, re'fet ve rahmetleri, Cennet ve ni'metleri, hûri ve gılmânı, lütf ve ihsânı ve diğer ikrâmı namaza bağlı değildir. Onun vermesine hiçbir engel yoktur, herkese şâmildir diyen câhiller, sarayın kapısını terk edip, duvarın arkasından girmeğe misâldir. Namazı terk eylediyse, Allah korusun, zındik olur. Namaz içinde olan gözbebeği - hakîkî neş'e - ikrâmından mahrûm kalır. Eğer namaz kapısından mukarrebler için va'd olunan tecellîler, o tard olunmuşa verilse idi, onun ömrü oldukça bu namazı terk etmezdi. Şeriatın hudûdundan dışarı bir adım gitmezdi. Emir ve yasaklar olan şeriatın hudûdunun hepsi, namaza benzetilerek bilinir. Allahü Teâlâ'nın rızâsı ve tecellîleri, ancak tâat kapılarından gelir. Rızâsızlığı, gadabı ve tardı, kuluna, ancak mâsiyet, günâh kapılarından gelir. O halde ârif olan sâlik, şerîat kapıları üzerinde, zelil kul olarak durur. Çok sevdiği Mevlâ'sından muhtâc olduğu rızâ ve likâsını ister. Zirâ Allahü Teâlâ, onu, asla ümidsiz etmez ve elbette rızâsına nâil eder. Nazm:

1. Çün geçti nefsim ten sûzeninden
Gülşen göründü dil revzeninden.

2. Sığmam dedi Hak arz u semâya
Kenzdim bilindim dil mahzeninden.

3. Kevn ü mekândan geç kalbine gel
Seyr eyle aşkı dil meskeninden.

4. Kılsan temâşâ dîdâr-ı aşkı
Kevserler akar dil gülşeninden.

5. Genc-i nihândır bihadd ü pâyân
Olmuş nümâyân dil ma'deninden.

6. Sâki vü mey hem mahbûb u mutrıb
Dildir kamu, tut dil dâmeninden.

7. HAKKI nazar kıl ki cümle âlem
Çör çöp gibidir, dil harmanından.

1. Nefsim, beden iğnesinden geçtiği için gönül penceresinden gül bahçesi göründü.

2. Allah «Arz ve semaya sığmam! Ben bir hazine idim, gönül hazinesinden bilirdim.»

3. Bu varlıktan geçip kalbine gel de aşkı gönül yurdundan seyret.

4. Aşkın yüzünü görürsen orada gönül bahçesinden Kevser ırmakları aktığına şahit olursun.

5. Gizli hazinelere sınır ve son yoktur, ve bu hazineler gönül madeninden ortaya çıkar.

6. Sâki, içki, sevgili ve çalgıcı hep gönüldür. Gönlün eteğine sıkı yapış.

7. Ey Hakkı! Bâki bütün âlem gönül harmanındaki çer-çöp kibidir.

BEŞİNCİ NEVİ: Üçüncü makama mahsûs olan ism ile bu sâlikin iştigâlini, meyyâl olan nefse iltifat ve dönüşünü bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Üçüncü makamda bulunan sâlik, üçüncü ismi okumağa devam eylesin. Yâni Hû, Hû, Hû desin. Böylece her şeye sâri ve her şeyden âri olan hüviyyet nûru, onun bâtınında zâhir olsun. Önce yâ Hû, sonra yalnız Hû desin. Ayakta, otururken ve yatarken, gece ve gündüz, sessizce tekrâr edip te'sirini bulsun. Sâlik bu isim ile meşgul olunca, bunun bereketiyle, üçüncü makamın tehlikelerinden kurtulur. Bununla nefs-i mülhime-

nin, bu makamından aşağı bulunan ikinci ve birinci makama inmesi ve iltifâtı kesilir. Bu nefs-i mülhime tabiati hâline gelen üçüncü makamdan kendi tabiatı olan iki aşağı makam tarafına dönmeden kurtulamaz. Sâlikin gafletini gözetir. Onu sevk ve zecrden gafil bulunca, eski alıştığı yerine döner. Zirâ tabiat galib gelir.

Nefsi üçüncü makamdan dördüncü makama çıkarmak, ancak Mahbûb'un likasını ve Ma'şûk'un cemâlini düşünmek, anmak, hâtırlamak ve arzu etmekle olur. Aşk ve hararet, vecd ve hâle kavuşmakla kemâl makamını bulur. O zaman nefsinin meyl ve dönüşünden emîn olur. İşte bu üçüncü makamda sâlik, nefsini gerisin geriye dönmüş görünce, kalbi kesik ve gözü görmez olup düşer kalır. Nitekim Mecnûn ve Leylâ'dan bir hikâye bu mânâya işârettir. Mecnûn der ki, deveme binip, uyanık hâlde Leylâ'ya doğru gittim. Gayretle devemi sürüp hayli mesafe aldım. Uyku bastırıp deveden gafil olunca, devemi yavrusunun bulunduğu, ilk hareket yerimize dönmüş ve gelmiş buldum. Sonra bir daha binip, sevgiliye doğru gittim. Öncekinden büyük gayretle sürdüm. Birincisinden çok yol almıştım ki, yine bir uyku bastırdı. Uyanınca, kendimi eski yerimde buldum. Bu minvâl üzere kaç yüz kere deveye, himmetle binip sürdüysem de, ondan gafil oldukça, o yavrusuna döndü ve kendimi evvelki yerimde buldum. Nihâyet zelil ve naçâr olup, âciz ve şaşkın kaldım. Çâre ve tedbirim kesilip, devenin sırtından kendimi yere attım. Ayağım kırıldı. Emekliyerek süründüm. Leylâ'nın kabilesine geldim. İşte Mecnûn'un kendini hayvanın sırtından yere atmasında âcizlik, zillet, inkisâr ve kulluk izhârına işâret vardır. Çünkü bu dört sıfat, her arzûnun elde edilmesine yardımcı ve esastır. Özellikle zillet ve fakirlik ve meskenet saâdet iksiridir. Sâdık olan sâlik ise, zillet ile lezzetlenmiş, iftikar ile ni'metlenmiş ve meskenetle râzıdır.

Öyleyse, bir kere basiretle bak ki, bu mukarrebler yolu, ne güzel bir yoldur. Ne lezzetli hâlleri vardır. Sâliklerin makamları şaşılacak derecede yüksektir. Gönülleri hoş ve kayıtsızdır. Zirâ korku ve üzüntüden geçmişlerdir. Eğer zelil olsalar, aziz onlardır, fakir iseler, zengin onlardır. Sermâyeleri zül ve iftikardır. Meskenetleri izhârdır. Fârisî Nazm (tercümedir):

Mecnûn'un arzûsu hep Leylâ'ya kavuşmaktır
Devesinin isteği yavrusuna varmaktır.

Mecnûn bir an daldırıp, kendini unutsaydı
Devesi geri döner ve sür'atle koşardı.

Gözetleyene bak ki, arayan o akıldır
O aklı da Leylâ'nın eşsiz aşkı çalmıştır.

Dikkat etse deve koşar giderdi
Dikkatini kesse geri dönerdi.

Üç günlük bir yolu bu hâl içinde
Mecnûn alamadı yıllar geçti de.

Dedi ki ey deve biz iki âşık
Zıd değiliz niçin yolum karışık.

Anladım ki bana fayda yok senden
Başka çare yok, yalnız gitmekten.

Sen benle oldukça, ey ölü vatan
Ben uzak kalırım hep o Leylâ'dan.

Sana bakıp iki adım atmadım
Altmış yıl oldu da ben varamadım.

Yol yakındı, ben bu işte geç kaldım
Bezdim deveye binmekten usandım.

Deyip de kendini yere fırlattı
Dedi nolur üzüntü beni yaktı.

Düşerken o arka üstü devrildi
O kazada bir ayağı kırıldı.

Ayağımı bağlar gene giderim
Gidemezsem top olur da yeterim.

Mevlâ aşkı Leylâ'dan az mı olur
Top gibi ona varmak çok hoş olur.

Bu yolculuk Hakk'ın cezbiyle olur.
O yolculukta deve yolda durur.

Böyle bir seyr cihânda az bulunur
Cin ve insin sa'yından üstün olur.

ALTINCI NEVİ: Üçüncü makamda nefs-i mülhimenin güzel sıfatlarını ve hâllerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Üçüncü makamda sâlik lâtif-i rûhânî ve âşık-ı Rahmânî olur. Kalbinde irfân nûrunu bulur. Rûhunu kemâl müjdecisi karşılayıp, kavuşma esintisi yüzünü okşamıştır. Kalbindeki perdelerin çoğu ve kesif olanları açılıp, nefsinden hazların büyükleri ve çirkinleri zâil olup gitmiştir. Üçüncü makam, rûh makamıdır. Rûh ise görünmez. Rûh ile hazları toplamakta, onlar da onun yolunu tıkamaktadır. Lâkin nûrânî perdeler ve lezzet-

leri makbûl ve faydalıdır. Zirâ onun perde ve zevkleri, cemâli müşâhede talebidir ve kavuşmak devleti arzûsudur. Zül ve iftikar ile lezzetlenmekte ve ni'metlenmekte olur. Şevki galib oldukça sabr ve kararı kesilir. Bu makamda olan âşıkın ma'şukuna şevki galib oldukça ve sofiyyenin bu makam ehli için inşâd eyledikleri şiirler, ilâhiler ve nağmeleri dinledikçe, mahbûbu şevkinden zevk ve kararı kalmaz. Dizginleri bırakıp nâmus ve âra giriftâr olmaz. Elbisesini tebdil edip, insanların itibârını bir habbeye almaz. Öyle hareket eder ki, bir kimsenin yanında hiç kadr ü kıymeti kalmaz. O âşık bu şeylerle lezzet bulur. Bu kendini gözden düşürmekle doğru yalancıdan ayrılır. Çünkü muhabbet da'vasında olan çok ise de, sözü doğru olan az bulunur. Muhabbette doğru olan, kalbinde Mahbûb'undan başka şey kalmayan, insanları unutan ve, insanların da unuttukları kimsedir. Muhabbetin bir şartı şudur ki, muhib olan, elbette Mahbûb'una muti' ve münkad olagelmiştir. Nitekim muhabbet bahsinde geniş olarak geçmiş idi. Şiir (tercümedir):

Rabb'e isyân edersin, hem seviyorum dersin,
Bu benim ömrüm elbet kıyâsta bediidir,
Sevgin doğru olsaydı, itâat eder idin,
Çünkü her kim severse sevdiğine muti'dir.

Tabiat âleminde kalan ve hakikat ilminden haberi olmayan mülhidler ve zındıklar sandılar ki, yuları salmak, emirleri yapmamak ve yasakları yapmaktır. Onlar namazı, orucu, haccı, zekâtı terkedip şehvetlerine uyarlar ve yasakları işlerler. Bununla halkın gözünden düşüyoruz derler. Biz, Hakk'ı severiz ve O'nu bulmuşuz, canımız O'nunladır. Bizim gibilerden şeriatın emir ve yasakları sâkıt olmuştur derler. Bunun imkânsız bir hayâl, küfür ve dalâl olduğunu anlamadılar. Zirâ bu hâl ve sözler, ne bir dine, ne de bir mezhebe uyarlar. Bunlara şeytâni hayâller galib olup, gözden düşmeyi nefsâni şeylerden bilmişlerdir. Haramları işlemekle gönülleri kararıp, zulmette kalıp, riyâzetten usanmışlardır.

Âşıklar ise, yakinen bilmişlerdir ki, gözden düşmekten murad, saygı ve hürmeti gerektiren makam ve şöhretlerden ayrılmaktır. Onlar şeriatın hudûdunu gözetirler. Ashâb-ı kirâmın hareketlerine uyarlar. Evliyânın âdetleri ile yaşarlar. Halkın nazarında değersiz görünen işleri yaparlar. Bununla beraber, bunlar mahbûbun likasının bütün engellerini kökünden söküp atarlar. Meselâ süslü ve kıymetli elbise giymek için, çalışıp yorulmazlar. Ancak sıcak ve soğuğa karşı, alelâde bir elbise ile yetinirler. Gönül rahatlığı ile Mahbûb'a yönelip, hatırları cemiyyetle olur. Bu misâle benzeterek, diğer bütün engelleri keserler. O Hazret'e yakınlığa kavuşmaktan lezzet alırlar. Üçüncü makam aşk makamı olduğundan, bu âşıkın

gözden düşmesi kolay olur. Rûhuna zevk ve lezzet verip, ârifler katında izzet ve rıf'at görüp, Mahbûb'u yanında kadr ü kıymet bulur Nazm :

1. **Gönül Hakk'a teveccüh kıl sen ol kendinle bîgâne**
   Vefâ-yı cism ü canı bil verâ-yı şem' ü pervâne.

2. **Bekâ istersen ol fâni, bu nefsi eyle Rabbâni**
   Bekâ ender fenâ bul, ol yemm-i vahdette dürdâne.

3. **Kimin kim matlabı Hak'dır, hadisi aşk-ı mutlaktır**
   Müdekkık aklı terk eyler olur âzâde divâne.

4. **Muvahhid çünkü yektâdır katında halk mevtâdır**
   O bulmuş Hayy-ı Kayyûm'u, yönelmiş gönlü Rahmân'a

5. **Misâl-i İbni Edhem'sin, bu âlem mülkünü koy sen**
   Olursun şâh-ı mülk-i dil, erer canın o cânâne.

6. **Kalender meşreb ol HAKKI, hakikat anla bir Hakk'ı**
   Hayâl ü gölge bil halkı, kamu taklid ü Efsâne.

1. Ey gönül! Allah'a yönel de kendi nefsinden uzaklaş. Beden ve can vefasını, mum ile pervanenin ötesinde ara.

2. Bâkilik istiyorsan, fâni ol ve nefsini Allah'a itâatkâr eyle. Böylece yokluk içinde sonsuzluğa er ve Vahdet denizinde bir kıymetli inci ol.

3. İsteği Allah olan kişinin sözleri ve işleri mutlak aşk içindir. İnce araştırıcılar aklı terk eder ve âzâde bir rind olurlar.

4. Vahdete erişen kişi tek başınadır. Halk onun nazarında ölüden farksızdır. Çünkü o Allah'ı bulmuş ve gönlü O'na yönelmiştir.

5. Sen İbrahim Edhem gibisin. Öyleyse onun gibi davranıp şu dünya varlığını terket. O zaman, gönül ülkesinin sultanı olursun, ve canın o Sevgili'ye erişir.

6. Ey Hakkı! Kalender meşrebli ol da Bir olan Allah'ı gerçek anla. Halkı ise hayal ve gölge say; her şeyi de taklit ve efsaneden ibaret gör.

YEDİNCİ NEVİ: Üçüncü makamda sâlike rûhânilerin hitâb ve senâsını, onların ise onlardan yüz çevirmesini ve Hakk'a yönelerek fâni olmasını bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, sâlik üçüncü makamda, kendini zelil ve aşağı görmeyi, insanların gözünden düşürmeyi tamamlayınca, onu Cenâb-ı Hak'dan alıkoyan şeytâni nefsi fâni olur. O

zaman rûhânilerden ona emr ve nehy ve haber ile hitâb olur. Lâkin muhabbette sâdık olan sâlik, onlara ne iltifât, ne itibâr eder, ne de heybetlerine kapılır. Onlardan ona ne sürûr, ne de gam gelir. Çünkü hepsinin arzûsunun, onu Matlûb'undan kesmek ve meşgul etmek olduğunu bilir. Bunun için onlardan yüz çevirip, yalnız O'nunla meşgul olur. Eğer sâlike, rûhânilerden, hiçbir hitâb olmadıysa, o kendi hakkında çok, faydalı ve iyidir. Zirâ çok sâlikler mislini işitmediği, garib hitâbları, Hakk'ın hitâbı sanıp, Matlûb'una kavuşmuş zannıyla, himmetinde gevşeklik olur. Tabiat âlemine döner. Bu da üçüncü makamın tehlikelerindendir.

Bu makamda sâlike fenâ hâleti gelir. Onun dördüncü makama çıkıp, nefsinin mutmain olmasına yardım eder. Bu makamda ona gelen fenâ, öyle bir hâldir ki, onu bütün duygularından alır. O uyku ve bayılma şeklinde değil, gafleti gayb mânâsındadır. Her his organı kendi duygusundan geçip, idrâk eder gibi olur. Halbuki, her biri kendi idrâkinden muattal kalır. Meselâ gözü açık olduğu halde, karşısındaki şeyi görmez olur. Bu sâlikin hâli, başına bir belâ ve musîbet gelmiş bir kimseye benzer ki, bir arkadaşının yanından geçip, onu gördüğü hâlde, ona ne selâm verir, ne de onunla konuşur. Sonra o arkadaşı ona, size karşı kusûrum nedir ki, yanımdan geçersin bana selâm vermez, kelâm etmezsin der. O da ona vallahi o kadar üzüntülü idim ki, seni görmedim deyip yemin eder. Bunun gibi, kulak sesleri duymaz. Halbuki işitir. İşte bütün duygular böyledir. Aklı da, bütün ma'kulâttan böyle olur. Hâli, hakkıyle bilen, ancak ehli olur. Bu hâli ancak o ârif bilir ki, demiştir: «Rabbim beni durdurdu ve buyurdu ki, karşılığında cehâlet olmayan bir mârifetle Beni tanı. Çünkü karşılığı cehl olan mârifet cehl'dir.» Birinci fenâ budur.

İkinci fenâ, beşinci makamda kâmile ârız olur. Üçüncü fenâ, ehâdiyyet mertebesinde, beşerî sıfatların helâkidir. Bu da Hakk'el-yakîndir. Bu üçüncü fenâ, bekânın kendisidir. Beyt (tercümedir):

Fâni olur, fâni olur, fâni olur,
Üçüncü fenâda bekâyı bulur.

Birinci fenâda sâlik, rûhânilerin sözünü işitir. Lâkin bu kulağı ile işitmez. Onlardan bir şey anlamaz. Belki fenâ hâli kendinden duymaya başlayıp, o zaman her sözü anlayabilir. Sırrına ilka olunanları muhafaza edip, gönlü aynasında münakkaş olan hâlleri tasavvur eder. O zaman konuşursa hikmet söyler. Zirâ hikmet pınarları kalbinden coşup, diline akar. Bu şekilde olan rûhâni sözlere Salsala-ı ceres derler. Bu fenânın ârız olmasının sebebi dört şeydir ki âbdâl onlarla âbdâl olmuştur. Onlar da, açlık, uykusuzluk, susmak ve uzlet etmektir. Fenânın en büyük sebebi açlıktır. Bu da üçüncü makamda faydalı, daha önce yasaktır. Nazm:

1. **Vahdet meyinin bir kadri var ise söyle**
   Ol sâfi şekerdir, kederi var ise, söyle.

2. **Vehm etme ki, aşkın yolu, pür havf ü hatardır**
   Ger tîr-i kazânın siperi var ise, söyle.

3. **Çün cân-ı cihân aşktır, ol aşktan özge**
   Bir kimsenin eşfak pederi var ise, söyle.

4. **Bir cân ki uçar aşktır ancak perr ü bâli**
   Bir gayri eger bâl ü perri var ise, söyle.

5. **Bu âlem-i imkân ile ol mülk-i bekanın**
   Ger gayr-i fenâ rehgüzeri var ise, söyle.

6. **Sedd-i reh olur varlık o pindârdan özge**
   Vahdet yolunun bir hatarı var ise söyle.

7. **HAKKI, dile nâzır bil, o hâzır bile Hakkı**
   Kalbim O'na hem bir nazarı var ise. söyle.

1. Vahdet içkisinin bir değeri varsa söyle. O katıksız şekerdir, bileşiği varsa söyle.

2. Sanma ki aşk yolu korku ve tehlikelerle doludur. Eğer kader oklarının siperi varsa, söyle.

3. Cihanın canı aşktır. O aşktan başka bir kimsenin şefkatli bir babası varsa, söyle.

4. Uçan bir canın kanat ve teleği yalnızca aşk olabilir. Ondan başka kanat ve teleği var mı haydi söyle?!..

5. Bu olabilirlik âlemi ile o sonsuzluk ülkesinin fena bulmaktan başka yolu varsa söyle.

6. Varlık, yoldaki engeldir. O engelden başka vahdet yolunun bir tehlikesi varsa söyle haydi?!..

7. Ey Hakkı! O'nun gönle baktığını idrak et. Öyleyse gönlün de O'nu bilsin. Bundan başka gönlünün O'na bi nazarı var ise söyle.

SEKİZİNCİ NEVİ: Üçüncü makamda olan sâlikin aşk hâllerini, kabz ve bastının birbiri ardından gelmesini ve değişmesini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, üçüncü makamda sâlik, nefsiyle mücâhedeye devam ettiyse, aşkı fazlalaşıp, harareti kuvvetlenir. Şevk, sekr ve gözden düşme gibi hâllerden çok lezzet bulur. Çünkü bu rûh makamı, aşk ve hâl makamıdır. Aşk ise, lezzet makamıdır. Hattâ âşık, rûhâni büyük lezzet bulduğundan aşk, ma'şuka perde iken bile, aşk makamından yükselmek istemez. Bulunduğu sıkıntı-

dan ve göğüs darlığından kurtulmaya çalışmaz. Belki bu hâlin devamını ve sebâtını ister. İşte aşk hâli, gerçi kendi üstünde bulunan hâllere nisbetle mezmûm ise de, makbûl bir hâldir. Hattâ insân-ı kâmil, aşkın vakt ve hâllerini hâtırladıkça, onda olan rûhânî lezzet ve gamsızlık için hasret çektiğini görürsün. Ama aşk hâli, ancak mücâhede ile, doğru hâldir. Sâhibi âşıkların şiirlerinden her ne okursa doğrudur. Konuşunca, kalbin içinden doğan alev ve ateşle olan tatlı sözleri müessir ve yakıcıdır. Ama bu hâl, mücâhedesiz olursa, belâ veren bir hâldir. Şiir ve sözleri karşılıksız, terennüm ve nağmeleri tatsızdır. Ne işitenler bir lezzet bulur, ne gönüllerde bir te'siri olur. İnsanlar ondan ikrâh edip kaçarlar.

Üçüncü makam, makbûl rûh makamıdır. Rûh ise, aşk ve hararet ve gaflet yeridir. İşte bunda sâlikin kalma zamanı uzun olabilir. Zirâ âşık, kendini unutur. Ma'şukun ismini anarak, O'nun cemâl ve kemâlini anlatan beyit ve şiirleri terennüm ederek, ma'şukundan da meşgul ve gafildir. Bu bildirilenlerin hepsi onun bastı zamanında olur. Ama onun bast hâlinden sonra, kabz hâli gelip, aşk ve hareket uykusundan uyandıkta göğsü öyle daralır ki, nerdeyse yüreği kopacak gibi olur. O zaman âşık, hakîkat züllü ile zelil olup, hakikî hudû' edip, şaşar kalır. Bu makamda bu sâlike bu kabz ve bast hâlleri birbirini ta'kip ederek, dördüncü makama yükselir. Aşkı sâkin olup, kabz ve bastı heybet ve ünse dönüşüp, her zahmetten kurtulur. Bunlar iki hâl olup, dördüncü makama gelen kâmilin kalbinde birbiri arkasından gelirler. Ancak tadarak anlaşılırlar. Kabz ve heybet arasındaki fark, kabzdan göğüs dar olup, nefs-i nâtıka zahmet çeker. Heybet ise öyle değildir. Ondan sadr genişleyip, nefs rahat bulur. Bast ile üns arasındaki fark, bastın sâhibine gâlib olmasıdır. Hak Teâlâ'ya karşı edebi terk etmesinden korkulur. Halbuki üns öyle değildir. Onunla hudû' üzere bulunulur. Velhâsıl havf ile recâ, kabz ile bast ve heybetle üns iki hâldir. Ancak şahıs ve makamlar itibâriyle adları değişir. İşte bu iki hâletle birinci makamda bulunan nefs-i emmâre sâhibi, yahut ikinci makamda olan nefs-i levvâme sâhibi muttasıf olsa, bunlara havf ve recâ denilir. Eğer bunlarla nefsi mülhime olan sâlik sıfatlanmış olursa, bunlara kabz ve bast denir. Eğer bunlarla nefs-i mutmainne veya râdıyye, yâhut mardıyye olan kâmil muttasıf olsa, bunlara heybet ve üns denir. Eğer bunlarla nefs-i kâmile olan halife muttasıf olsa, celâl ve cemâl denir. O hâlde havf ve recâ mübtedinin, kabz ve bast orta derecede olanların, heybet ve üns kâmilin, celâl ve cemâl halîfenindir. Ama havf ve recâ, kabz ve bast hâlleri, darlık ve zahmettir. Heybet ve üns rahat ve neş'edir. Celâl ve cemâl, çok acib ve garibdir. Menfaat ve kerâmettir. Bilhassa celâl hâlinde, kâmil, bir şeye baksa, elbette Allahü Teâlâ'nın izni ile olur. Zirâ o zamanda o kâmil, Hak Teâlâ'nın hâlis kuludur. Yeryüzünde halifesidir.

Onun gadabı için, gadab edip, intikamı için, intikam eder. Sevdiği için sever. İkrâmı için ikrâm eder. İşte o kâmil cem'ül- cem' makamına vardıkta, zâhirde olup biten te'sirlerin kendi eliyle olduğunu gözüyle görüp, hüviyyete erip, üns meclisine gider. Mevlâsı ile edebi çok olup kulluk makamından gafletine, huşû' ve hudû' ile istiğfâr eder. Nazm :

1. **Aşk ile ma'mûr olur, hâne-i vîrânımız**
   Hüzn ile mesrûr olur, tâlib-i cânânımız.

2. **Her ne ki âlemde var, aşk imiş ey yâr-ı gar**
   Olmuş ol leyl ü nehâr, ilm ile irfânımız.

3. **Aşk ile hoş dolmuşuz, mest-i müdâm olmuşuz**
   Fakr ü fenâ bulmuşuz, oldu beka şânımız.

4. **Gerçi hakiriz çü hâk, oldu veli aşk-ı pâk**
   Dilde çü meh-i tâbnâk, oldu çü zer kânımız.

5. **Çevremize nüh felek, devr eder ol çün kelek**
   Kim şeh-i mülk ü melek, tahtıdır eyvânımız.

6. **Aşk gedâsı olan, saltanat eyler nihân**
   Lâcerem olmuş, cihân, bende-i fermânımız.

7. **HAKKI çü divânedir, âşık-ı cânânedir**
   Aşk ile meyhânedir, şevk ile hayranımız.

1. Şu viran hanemiz (bedenimiz) aşk ile bayındırlaşır. Sevgilimizi isteyen, hüzün ile sevinir.

2. Ey can dostu! Âlemde var olan her şey yalnızca aşk imiş. O, gece ve gündüz bizim ilim ve bilgimizdir.

3. Aşk ile ne güzel dolmuşuz ve sürekli sarhoş olmuşuz. Böylece fakr u fenü bulmuşuz. Artık şânımız bâki olmaktır.

4. Gerçi toprak kadar hakiriz ama pâk aşk, tıpkı parlak bir ay gibi bizim gönlümüzde doğdu da altın madenimiz oldu.

5. Çevremizdeki dokuz kat felek bir karpuz misâli döner. Bizim eyvanımız ise mülk ve meleklerin padişahı'nın tahtıdır.

6. Aşka dilenci olan, gizli bir sultanlık sürer. Şüphesiz bu cihan bizim fermanlı bir kölemiz olmuştur.

7. Hakkı, deli gibidir. Sevgiliye âşıktır. Bizim şevk ve hayranlığımız, aşk ile meyhanedir.

DOKUZUNCU NEVİ: Üçüncü makamda sâlikin inkıbâz olan zül ve iftikarını bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, üçüncü makamda sâlike göğüs darlığı ârız olup, tehlikeden uzak kalmaz. Zirâ bu rûh makamını şâmildir. Rûh ise ıtlâka mâildir. İşte o zaman kabz içinde, beden kafesini kırıp, vatanı olan mücerredler âlemine kavuşmak murâd eder. Yapamaz. Lâkin o saat kâbzın hararetine tam ihtimâm ile tahammül edip, sabırlı olur. Zirâ o hararet ve ateşi olmasa, alçak nefs temizlenmezdi. İnsanların ve cinlerin en yüksek ameli olan, Rahmân'ın cezbesini gönüller bulmazdı. Bu yolda sâlikin ikrâm olunduğu kerâmetlerin en büyüğü ve en önemlisi, helâk edici hayvâni nefsi, Rahmân'ın ahlâkına dönmesidir. Tasfiye ve tezkiyeden ibâret olan kimyâ-yı saâdeti bulmasıdır. Zirâ seyr ve sülûk etmeden maksad, Allahü Teâlâ'ya yaklaşmak ve kavuşmaktır. Kavuşmanın ele geçmesi ise, yukarıda beyân olunan yetmiş perdeyi kaldırmaya bağlıdır. Yetmiş perde ise, kul ile Mevlâsı arasında, münâsebetin uzaklığından ibârettir. O hâlde sıfatları değiştirmek ve kemâlât edinmek elbette münâsebetin yaklaşmasıdır. Meselâ esfele götüren tokluğu, Hak taamı olan açlığa tebdil edip, hayvan sıfatı olan uykuyu melek sıfatı olan uykusuzluğa değiştirip, şeytan sıfatı olan ucûb ve kibri, insan sıfatı olan zül ve iftikâra tahvil eylediyse, Mevlâ'ya yaklaşmak için münâsebet kazanmış olur. Zirâ yememek ve uyumamak ve bunlar gibi güzel sıfatlar, melekler sıfatıdır. Bunların zıddı, kötü sıfatlar olup, hayvan sıfatlarıdır. İnsan ise, ikisi arasında geçit durumundadır. O hayvan sıfatları ile sıfatlanmış bulundukça, hayvandan aşağı olur. Melek sıfatları ile sıfatlanınca, meleklerden üstün olup, onların kavuşmadığı mertebeleri bulur. Zül ve inkisâr ile kulluk aynasını, Rab'lık aynasına karşı tutar. Beyt (tercümedir):

Ne dokuz gök ne de meleklerde var.
İnsanın, küçük kalbinde olanlar.

Demek ki, kemâl derecelerinin en üstünü, kulun tam kullukla sıfatlanmış olmasıdır. Bu da, zül ve iftikârın saâdet iksiri olduğunu gösterir. Rubûbiyyet sırları meskenet ve kulluktadır. Sâlik zül ve iftikâr ile ağyârdan kurtulur. Kullukla, seçkin kullardan olur. Nitekim gönül sâhipleri, mukarrebler yolunu, nefisleri mezbele süpürenlere lâyık görmüştür. Bu sâlik «Ölmeden önce ölünüz» emrine imtisâlle kendini gizler. Sıddik-ı Ekber'in (radıyallahü anh) tabiatına uyarak yeryüzünde ölü gibi yürür. Hattâ rûhları kabz için vazifeli olan melek, götürmek için geldikte, ona lütf ile selâm verip, rıfk ile muamele edip, gurbetten vatanına götürür. Zirâ o, matlûb olan irâdi ölüm ile ölmüştür. Fenâya kavuşmuştur. Bu fe-

nâ ise, öyle bir hâldir ki, bununla bu ârifin, mal ve çoluk çocuğa asla bir meyli kalmaz. Hiçbir mekrûhdan korkusu olmaz. Bu da şüphesiz ölü hâlidir. Ölüye âlem-i berzah ve misâl keşf olduğu gibi, buna da keşf olur. Nazm :

1. Bu nefs meşrebi câm-ı fenâdan almadı haz.
   Bu akl mezhebi mülk-i bekadan almadı haz.
2. Fenâ-yı aşk olup andan, fenâdan ol fâni
   Ki bi-fenâ-yi fenâ cân Hüdâ'dan almadı haz.
3. Gönülden tâlib-i haz ol ki, taşrada arayan
   İki cihânda o bir âşinâdan kalmadı haz.
4. Gönül ki, yâr ile yâr oldu, yâdı yâd etmez
   Kalan sivayile aşk u hevâdan almadı haz.
5. İbadı fakr ü kaba-yı gınayı fark eyler
   O can ki, fakr ü fenâyı likadan almadı haz.
6. Belâ-yı aşk ile ölmek lezz-i eşyâdır
   Ki derd-i aşkı bulan bir devâdan almadı haz.
7. Çün hazz-ı ehl-i muhabbet belâdır ey HAKKI
   Belâ-yi cân bu yeter kim belâdan almadı haz.

1. Şu nefsin yaratılışı fânilik kadehinden haz almadı. Aklın yaratılışı ise sonsuzluk yurdundan hazzetmedi.

2. Önce aşk ile kendini yok edip sonra yoklukta yok ol, çünkü senin şu yokluk içinde yokluk olan canın Hudâ'dan bir haz almadı.

3. Hazza ta gönülden talip ol ki o hazzı dışarda arayan kişi, her iki cihanda da aşinalarından haz almaz.

4. Gönül, yâr ile dost olduktan sonra başkasını hatırlamaz. Başkalarıyla birlik olan ise aşktan ve onun hallerinden hazzetmez.

5. Fakr u fenâ'yı Allah'ın cemâlinden haz olarak almayan kişi kulu fakir, zenginlik giysisini de ondan ayrı düşünür.

6. Aşk derdiyle ölmek yaratılışın en lezzetli hâlidir. Nitekim aşk derdini bulan kişi de hiç bir ilâçtan fayda göremez.

7. Ey Hakkı! Madem ki sevgi ehlinin hazzı aşk belâsıdır. Cana belâ olarak bu yeter ki o, belâdan hazzetmez.

ONUNCU NEVİ: Üçüncü makamda bulunan sâlikin kalbinde üçüncü ismin te'sir ve husûsiyyetini ve müşâhedenin çeşit ve mahiyetlerini bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, üçüncü ismin te'sir ve husûsiyyeti şöyledir ki, buna devam eden ârifin kalbinde hüviyyet, mutla

ka zuhûr edip, rûhuna hakiki imân ve Rabbânî mârifetler açılır. Böylece alçak dünyanın lezzetlerinden nefret edip, sonsuz hayat devletine şevk ile rağbet eder. Lâkin bu ismin husûsiyyeti ancak gizli ve kuvvetli zikrin çok yapılmasıyla meydana gelir. Şeriatın edebleriyle edeblenmiş, tarikatın şartlarıyla bağlanmış olup, kulağını o sese, her şeyden boşalmış kalbini o söze tutup, devam ile o hüviyyeti bulur. Bu ârif, bâzı zamanlar (lâ hüve illâ Hû) ismine **lâ** ve **vav'ı** çekerek meşgul olur. Çünkü, bu ismi çok yüksek bulur. Bu isim ile iştigali hâlinde, sanki âzâlarına hitab edip, «Vücûdda Hakk'ın hüviyyetinden başkası yoktur. Ondan başkası da, O'nun fiil ve eserleridir» der. İşte kâmillerin şühûdu ancak bu şühûddur. Bu ârif bu şühûdu, kendi nefsine teklif ederek, yükleyerek devam eylerse, bu şühûd onda öyle kuvvetli olur ki, hiçbir zaman ondan ayrılmayıp, makamı olur. Son maksat olarak bu şühûdu bulur. İşte bu müşâhedenin sâhibi, hiçbir zaman, hiçbir şeyle Hak ile huzûrdan dönmez. İnsanlarla bulunduğu zaman Hak'dan ayrılmadığı gibi, Hak ile olduğu zaman da, yine halk ile olur. Ne kesrette vahdetten ne de vahdette kesretten uzak olur. Belki o, kesreti vahdetin kendisinde ve vahdeti kesretin kendisinde basiretle görebilir. Beyt:

Vahdeti kesrette bulmak, kesreti vahdette hem
Bir ilimdir ol ki, cümle ilm ü irfân ondadır.

Vahdeti (Birliği) kesrette (çoklukta) ve kesreti de vahdette bulmak öyle bir ilimdir ki bütün ilim ve bilgelik onun içindedir.

Şühûdlar üç çeşit olur: Kâmil, nâkıs ve enkas (en noksan). Kâmil şühûd, en seçilmiş olanların beyan olunan müşâhedeleridir. Nâkıs, muvahhid âriflerin şühûdu olup, zâhir ve mazhar onların müşâhedelerinde bir olur. Onlara göre mezâhir zâhirde fenâ bulur. Demek ki, onların şühûdunda, ne kesret olur, ne de mâsivâ kalır. Şu şühûd, onun için nâkıs sayılır ki, bunda isim ve sıfatların husûsiyetlerinin ibtâli bulunur. Lâkin bu müşâhede sâhibi mazurdur. Zirâ noksanlık makamı olan, üçüncü makamda bulunduğundan nûrlar içindedir. En aşağı şühûd ise, mübtedîlerin şühûdudur. Onlar mezâhirde zâhirden mahcûb olurlar, perdelenirler. Ancak mezâhir görürler. Kesretle vahdetten meşgul olur kalırlar. Kesretten başka bulmazlar. Halbuki kemâl, kesreti vahdette, vahdeti de kesrette müşâhede edip, diğerine mani olmayandır. O hâlde kâmil insan Hak ile halkdan ve halk ile Hak'dan perdelenmez. Çünkü iki tarafı da mamurdur. Nazm:

1. **Bismillâh ey muhibb-i lika-cûy-ı dil-nişîn**
   Bast etti dilde sofra-yı aşkı dil âferin.

2. Hem âm ü hâs rahmetini harman etti kim
A'yân-ı kâinât olalar anda hûşe-çin.

3. Her hamd o Rabb-ı âlemdir kim mudâm olur
Hem evvelin garîk-i nevâli hem âhirin.

4. Çün mâlik-i kuvâ-yı ıbâd oldu rûz-i kesb
Sermâye-i cezâ hem odur halka yevm-i dîn.

5. Aşkında fâni olmadır, iyyâke na'büdü
Anda bekâ seninledir, iyyâke neste'in.

6. Sensin hidâyet eyleyici, ihdinassırat
Tâ nûrun ola kalbe âlemde müstebîn.

7. Ver kalbe cem' tefrika vü cem'i tâ bulam
Fark içre cem'-i cem' ile farkı olam emîn.

8. HAKKI kulun duâsı fenâdır fenâ heman
Fakr ü fenâyı bahş kıl âmin yâ Nûin.

1. Bismillâh, ey gönülde karar eyleyen Allah'ın yüzünü arayan sevgili! Aferin ki gönül, aşk sofrasını yine gönülde kurdu.

2. Seçkinler ve halkın rahmetini öyle bir harman eyledi ki kâinattaki herkes ondan başak toplasın.

3. Bütün övgüler, âlemlerin rabbi olan o Allah'adır ki O daima, gelenler ve gelecek olanları nasiblere garkeder.

4. Kazanç günü, kulluk ödevini yerine getirenler içindir. Din gününde (Ahirette) de insanların eline geçecek olan yine o yaptıklarının karşılığıdır.

5. «Sana kulluk ederiz» sözü, O'nun aşkında yok olmaktır. «Yalnız Senden yardım bekleriz» demek ise o aşkta ebedi kalmaktır.

6. Kurtuluşa erdirici Sen'sin. «Bizi doğru yola ilet» ki nûrun, bu âlemde gönüllere doğmuş olsun.

7. Gönlümüze cem bezmini ayrı ayrı yaşat ki gönlümüzün Cem'ini bulalım. Böylece Fark içinde cem'ül-cem ile kendimize gelelim. (Cem, fark ve cem'ül-cem Mevlevîlikte birer âyindir).

8. Ey Hakkı! Kulun duası fenâ'yı istemektir. Ey ulu Rabbimiz, bize fakr u fenâyı nasip kıl.
(Not: Şiirde altı çizgili olan yerler Fâtiha'dan alınmadır).

DÖRDÜNCÜ FASIL

Yedi makamdan dördüncü makamda bulunan nefs-i mutmainne'nin hâllerini, sıfatlarını, durumlarını, kerâmete meyl ve iltifâtını, fitne ve âfetlerini, Hakk'ın Habîb'ine muhabbetini, mala meyl ve rağbetini, mürşid olmaya liyâkatını, ezkiyânın sülûkünü tercihi ve bütün evliyâya tatbikını dört nevi üzere beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: Nefs-i mutmainnenin bu ismi almasını, seyrini, âlemini, hâlini, mahallini, vâridat ve sıfatlarını ve üstünde olan rızâ makamına kavuşmasını bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, dördüncü makamda nefs-i nâtıka kendi ızdırabından, Hakk'ın hitâbiyle itminân bulduğu için, ismi mutmainne olmuştur. Nitekim Hak Teâlâ bu nefse: **«Ey mutmainne olan nefs!»** kelâmiyle hitâb etmiştir. Bunun seyri, seyr-i maallah'dır. Âlemi, hakikat-i Muhammediyye'dir. Mahalli sırdır. Hâli itminana sâdıktır. Vâridi, Şeriatın bâzı esrârıdır. Sıfatları, cömertlik, îsâr, tevekkül, tefviz, sabr, hilm, teslim, rızâ, sıdk, ibâdet, rıfk [yumuşaklık], beşâşet [güler yüzlülük], şükr, senâ, tam müşâhede ve huzûr ve ta'zimdir. Kalb sûruru, dil lütfu, ayıpları örtmek, kusurları afv etmektir.

Sâlikin dördüncü makama girmesinin alâmeti, şeriattan bir karış olsun ayrılmayıp, ittiba' ile yürümesi ve ancak Habibullah'ın ahlâkı ile ahlâklanmaktan lezzet alması, ancak O'nun söz ve hareketlerine uymakla mutmain olmasıdır. Zirâ bu makam, temkin, ayn'el-yakin ve kâmil imân makamıdır. Bu makamda bu kâmilden, bakanların gözü, yanında olanların kulağı zevk ve lezzet bulur. Hattâ çok uzun zaman konuşsa, tatlı sözlerinden, dinleyenlerine gevşeklik ve sıkıntı gelmeyip, sıdk ve safâ gelir. Çünkü onun dili, Hak tarafından sırrına akıtılan eşyânın hakikatı, mânâların inceliği ve parlak şeriatın sırlarının tercümanı olur. O hâlde onun söyledikleri Kur'-ân-ı Kerim'e uygun, hadis-i şerife mutabık gelir. Öyle ki, ne bir kitabda okumuş, ne de bir kimseden duymuştur. Çünkü Hak Teâlâ'nın, bu kâmilin sırrına akıttığı ilhâmları, kulak araya girmeden duyar. İşte bu kâmil: **«Ey habib [sevgili], Ben senin sırrınım, sen de Benim sırrımsın»** ilhâmiyle kendi ızdıraplarından mutmain olup edeb ve hayâ denizine dalmıştır. Ona heybet ve haşyet hizmet edip, vakar ve kabûl hil'atları verilmiştir. Bu fâni dünya âleminin hakikatı ona zâhir olup, Rahmân sûresinde bildirilen: **«Üzerindeki her şey fânidir»**, remzini ilhâm ile bilmiştir. Bu kâmil, insanlarla arada bir görüşüp, kalbine akıtılan hikmetten, onlara söyler. Kitaptan ilim okuyan ve gönül ilimlerini de arzû eden ahbabını, isti'dat ve kabi-

liyyetleri kadar irşâd ve nasibdar eder. Çoğu zaman zikr ve fikr ile kendi işiyle meşgul olur. Böylece, üstünde bulunan derecelerden de mahrum olmaz. Kemâl derecelerinin yükseğini bırakıp, aşağılarında kalmaz. Nazm :

1. **Göründü dilde bir deryâ ki, aşk andan bedid olmuş,**
   O deryâdan bu can dolmuş, gönül zevkı mezid olmuş.
2. **Hevâdan geçse can mevci nefis bahrında sâkindir,**
   Hayat ol hût bolmuş kim, o yemmden müstefid olmuş.
3. **Bu cân cânâna küfv olmak, baid olmuştu aklımdan,**
   Veli mihr-i cihân her zerreden rahşân-ı bedid olmuş.
4. **Gönülden çâker-i aşkım ki cânımdır ona kurban,**
   Demâdem zevk u şevkından bana ıyş-ı cedid olmuş.
5. **Mukallib kalbini almış, bu kalıb halk ile kalmış,**
   Tenim kesrette, dil dalmış, bu vahdette ferid olmuş.
6. **Dil ehli beklemez bir yıl ki gelsin iyd şâd olsun,**
   Ki dâim ârifin her saati bir başka îyd olmuş.
7. **Gel ey HAKKI unut cânı, yok ol anınla bul anı,**
   O can kim dostunu bulmuş kamu vakti said olmuş.

1. Gönülde öyle bir derya göründü ki aşk ondan ortaya çıkmıştır. Bu can o denizden dolmuş olup gönül zevki fazlalaşmıştır.

2. Can dalgası heveslerinden geçerse nefis denizinde karar eyler. Hayat da o balıktır ki o denizden gıdalanır ve orada yaşar.

3. Bu canın cânâna eşit olması aklımdan uzaklaşıp çıkmıştı ama cihanın güneşi her bir zerreden parlayarak ortaya çıkmıştır.

4. Ben ta gönülden, aşk kölesiyim. Canım da ona bir kurbandır. Sürekli onun coşkunluğu ve hallerinden bana yeni eğlenceler gelir .

5. Kalb sahibi kalbini almış ve bu beden kalıbı halka kalmış. Bedenim kesrette ama gönül dalıp vahdette tek kalmış.

6. Gönül ehli bayram gelsin de şad olayım diye bir yıl beklemez. Çünkü ârifin her saati başka bir bayramdır.

7. Ey Hakkı! Canını unut. Allah'ta yok olup O'nu bul. Dostunu bulan canın bütün zamanları kutlu geçer.

İKİNCİ NEVİ: Dördüncü makamda bulunan kâmil için hârik-ül-âdet olan kerâmetlere meyl ve iltifatın fitne ve zararlarını bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, dördüncü makamda olan kâ-

mil, dördüncü isim ile meşgul olur. Hak, Hak, Hak deyip, yâ kendisini kullanır veya kullanmaz. Böyle tekrâr ile te'sirini bulur. Kalbinde hâsıl olan garib ilimlerden ve acib hâllerden yüz çevirip, Alâm-ı guyûba döner. Kendi eliyle zuhûr eden hârik'ul-âdelere ve çeşit çeşit kerâmetlere iltifat ve itibâr etmeyip, ikrâm eden Hazret-i Mevlâ'ya gelir. Zirâ kerâmet göstermenin, erkeklerin hayzı olduğunu bilir. Ona meyl ve sevgisini perde ve fitne bulur. Onun için kâmillere bakınca, onlardan bir kerâmet görünce, kendilerinin bilmediklerini görürsün. İçlerindekilerden haberleri olsa da, kimseye söylemezler. Nitekim bir kâmil, bir kimsenin yanından geçip, câmiye giderken, o kimse o kâmilin ayağına bir küçük taş vurmuş, bu kâmil ise o vurana ne dönüp bakmış ve ne de taşı görmüştür. Lâkin taşı vuran, o anda orada düşüp can vermiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar ona demişlerdir ki, evliyânın şânı afv ve rızâ iken, adam öldürmen câiz midir? Cevabında demiştir ki: «Yemin ederim ki, benim bu işten asla haberim yoktur. Ne taşın acısını duymuşum, ne de atanı görmüşüm». Allahü Teâlâ'nın âdeti öyle câri olmuştur ki, evliyâsına ikrâm için, onlardan habersiz onlara yardım eder. Onlara ihânet edenlerden intikam alır. O hâlde her kâmil-i mahfûz, kendinden zuhûr eden kerâmetleri bilmez. Bilse de kerâmete iltifatı olmaz. İltifat eylese de, meyl ve muhabbet etmez.

Kendinden görünen kerâmetlere meyl edip, onlarla duran sâlikin hâli, şu hac yolcusuna benzer ki, Kâbe'ye gitmek ister. Hacı adayları ile gidip, yolun çoğunu aldıktan sonra karşısına gayet güzel bir hanım çıkar. Aklını başından alıp ona her şeyi unutturur. Böylece o hacı, ona muhtac olduğunu ve ona kavuşmayı kendine ilâç bilir. Arzusuyla yanında kalmak ve sohbetiyle kâm almak murad eyledikte, hac emiri ona der ki, burada bununla kalma, hacılarla Kâbe'ye gel. Ayrılıp yolda kalma ki, Beyt-i Şerîf'i tavâf ve ziyâret edelim. Sonra dönüşte onu sana nikâhla alalım. O zaman senin olsun ve hep helâlınla kal. Lâkin şimdi burada kalırsan, ona kavuşamazsın. Kavuşsan da haram olur. Pişman olursun. Beytullah'dan geri kalıp, mahrûm olursun. O zaman o hacının nefsi arzûsu galib olup, hacılardan ayrılıp, aşkla o kadına yaklaşıp, yüzünden peçesini kaldırır ve görür ki, Allah korusun! Ağzı kokmuş, suyu akmış, dişleri düşmüş, yüzü kırışmış, gözü karışmış, kapağı şişmiş, koltuğu pişmiş, rengi gitmiş, işi bitmiş, saçı dökülmüş, beli bükülmüş, bir kara kuru acûze imiş. O anda pişmân olup, hacılara kavuşmak ister. Ama yetişemez. Feryâda başlar. Gece gündüz ağlar. Faydası olmaz. Buradaki hacı sâlike misâldir. Kâbe yolu, Hak yoluna misâldir. Beyt-i Şerîf Hazret-i Ehâdiyyet'e, kadın kerâmete misâldir ki, sâlik yolculuğu esnasında ona mâil ve tâlib olur. Hac emiri mürşid-i kâmile, hacılar sülûk yapanlara misâldir. İşte şüphe yoktur ki, sâlik kurb, yakınlık makamlarına kavuştuktan sonra, bütün kerâmetler

ona muti' ve emrinde olur. Halbuki o, bunların hepsinden geçmiş, sevgilerinden kurtulmuştur. Eğer hevâsı galip gelip, vaktinde olacak işi, vaktinden önce isterse ve kerâmete meyli ile dolaşıp kalırsa, boşuna nefsine eziyet verip, matlûbundan kesilir. Eğer ona kerâmet hâsıl olursa da, hakîkatına vâsıl oldukta [eriştikte], boş şey olduğunu görür. Zirâ ne dünyasına, ne de âhiretine bir faydası vardır. İşte o sâlik, pişmanlık ateşinde yanıp yakılır. Zirâ çeşit çeşit zorluklarla yükseldiği makamından o meyl ve muhabbetle iner. Ama kerâmet, kendi nefsinde kötü bir şey değildir. Zirâ Hak Teâlâ'nın evliyâsına ikrâmdır. Lâkin ona meyl ve muhabbet sâlihin fitnesi ve tuzağıdır. Nazm :

1. Cevher vücûd-ı aşktır, ol mâ-bakıy araz
Fevt olsa ol bulunmaz ona gayrı şey ivaz.

2. Ahd eyledim ki, aşka vefâ eyleyem müdâm
Hoş geçti ömr ü ahdımız onunla mâ-intıkaz.

3. Efsürde olsa cehl ü keselden tabîatın
Aşkı âteşiyle zâil olur ancak ol maraz.

4. Ey dil tahammül eyle bu bâr-i muhabbeti
Mahbûbdan ne gelse, kabûl eyle mâ-faraz.

5. Farzın edâ edende verir kalbe inbisât
İ'râz edende dost hem'ül-kalbi inkıbaz.

6. HAKKI şarâb-ı aşkı müdâm eyle nûş kim
Âdem vücûda gelmeden oldur heman garaz.

1. Cevher, aşkın varlığıdır. Geriye kalan ise gölgeden ibaret. Eğer o ölürse ona başka birşey denk olamaz.

2. Ahdeyledim ki daima aşka vefa eyleyeyim. Bu iyi ama yine de ömrümüz onunla çelişki içerisinde geçti.

3. Eğer yaratılışın cahillik ve tenbellikten dolayı donup kalırsa bu hastalık ancak O'nun aşkının ateşiyle geçer.

4. Ey gönül! Sabır ve tahammül göster ki bu sevgi yükünden dolayı Sevgiliden her ne gelirse kabulümüzdür.

5. Farzı yerine getirince gönlüne bir ferahlık ve rahatlama verir. Yok eğer Dost ona sırt çevirecek olursa kalb sıkıntıyla dolar.

6. Ey Hakkı! Daima aşk şarabını yudumla ki insanın yaratılmasından maksat, budur.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Dördüncü makamda bulunan kâmilin Hazret-i Hakk'ın Habib'ine (sallallahü aleyhi ve sellem) muhabbetini, mala meyl ve rağbetini ve mürşid olmaya liyâkatını bildirir:

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, dördüncü makamda bulunan mutmainne nefs sâhibi kâmil, eserde gelmiş olan vird ve duâlara meyl edip, Habib-i Ekrem'e (sallallahü aleyhi ve sellem) önceki sevgisinden çok, bir başka sevgi hâsıl eder. Bu makamda bu kâmile, mal sevgisi ârız olur. Ancak fakir sâliklere yardım için mal ve para ister olur. Halbuki mal kazanmak, onun gönlünü Hak'dan bir an alıkoymaz, huzûr devletine asla mâni olmaz. Kazanılmış malı halktan gizlemeyip, ihtiyacı olmadığını belli eder. Kimseden bir şey istemeyip, tab'ındaki ihtiyaçsızlıkla verilen fütûhatı alır. Bu şekilde olan mal sevgisi, ancak bu kâmilin şânına uygundur. Bu niyyetle olup, bu şekilde olan mal sevgisi, ancak bu kâmilin şânına uygundur. Bu niyyetle olup, bu şekilde olan mal sevgisi, Allah için sayılır. İşte bu tür mal sevgisi, asla mezmûm olmayıp, makbûl ve değerli olur.

Eğer bu dördüncü makamda bulunan kâmili, Hak Teâlâ, örtüsüyle insanlardan saklayıp, şöhret âfetlerinden koruduysa, en güzel kerâmet ve selâmet budur. Onu seçilmişlerin makbûlü ve avâmın meşhûru edip, meşihat hil'atını giydirip, irşâd makamında bulundurduysa, o kâmil bunu kabûl eder. Lâkin bu meşihatı, ne taleb, murâd ve arzû eder, ne de ondan kaçınır, yüz döner ve firâr eder. Ancak Allahü Teâlâ onu kalblerin sevgilisi edip, sevdiklerini ona itaatli ve bağlı kılar. Müridleri irşâd eylediği için, o da onlara teslim olup, kendini onlarla bulundurur. Herkesi kendi nefsinden efdâl ve yüksek gördüğü hâlde tâlib ve râgıblardan lütf ve rıfk ile, ahlâkın tehzîbine irşâd buyurur. Aşağılık ve muhtaçlığı onlara tergib ve tahsin ile mürşid ve muin (yardımcı) olur. Böylece Allahü Teâlâ tarafından ona gelmiş olan meşihatı kabûl etmiş olur. Zirâ o kâmil, halkın dilini, Hakk'ın kalemleri bilir. O hâlde bu sıfatlarda olan kâmil, mürşid olmaya lâyıktır, her ne kadar kendisi için zor olacaksa da. Eğer bulunduğu yerde, kendisinden olgun birisi varsa, onu büyük ni'met bilir. Kendine gelen tâlibleri ona gönderip, rahat bulur. Beşinci, altıncı ve yedinci makamlara çıkıp, halife olup, Hak ile kalır. Nazm:

1. **Benimle ol ki, sana Ben enisim ender-i gûr**
   O şeb ki, eyleyesin hanümânı terk ü ubûr.
2. **Selâmımı işitip kabr içinde hoş bilesin**
   Ki sen bir anda değilsin huzûrdan mestûr.
3. **Misâl-i akl Benim canda her zaman hazır**

Bul anda zevk u sürûr çenk ü neyde renc ü nüfûr.

4. Mezar içinde sana aşk tuhfeler verecek
Şarâb ü şâhid ü şem' kebâb ü nukl ü buhûr.

5. Açılsa çeşm-i basîret bir olan meşhûdun
Hemîşe bir gör yine ayn-ı nâzır ü manzûr.

6. Ne semte baksa gözün kendi sûretin göresin
Eğerçi gördüğün olsa cemâd ü ya şer ü şûr.

7. Beşerdeki suverinden beri ol ey HAKKI
Ki bi-nihâye güzeldir bu rûh ü aşk-ı gayûr.

1. Benimle ol ki, evini barkını terkedip uzaklaştığın gece mezarının içinde tek dostun Ben'im.

2. (İşte böyle olursa) kabir içinde selâmımı işitip hoşça bilesin ki sen asla Benim nazarımın dışında değilsin.

3. Akıl misali canında her zaman hazır ve nazır olan Ben'im. İşte o zaman canında zevk ve sevinç bul, def ve neyde sıkıntı ve kederde...

4. Aşk sana mezar içinde hediyyeler sunacak. O hediyyeler ki şarap, güzel, mum, kebap, meze ve buhurdur.

5. Eğer basiret gözün açılırsa gördüklerinin hepsinin aynı olduğunu anlarsın. Yine bakanın da bakılanın da aynı olduğunun farkına varırsın.

6. Her nereye baksan, orada kendi suretini görürsün. Eğer gördüğün cansız da olsa, hayır veya şer de olsa...

7. Ey Hakkı! İnsan olarak sendeki görünüşten uzaklaş ki Allah aşkı ve ruhun sonsuz derecede güzeldir.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Ezkiyânın sülûkü tercihini ve evliyâ tatbikini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, sâlikin mukarrebler yolunda yükseldiği makamlar yedidir. Lâkin bâzı evliyâ, sâlikin sülûk edeceği makam üçtür dediler. Zirâ mukarrebler yolunu, üç makam sayan evliyâ-yı kirâm, birinci makamı, makam kabûl etmeyip, ikinci makamı saymışlardır. Nefs-i nâtıka onda levvâme ismini alır. Üçüncü makamı da saymışlardır, orada nefse **mülhime** denir. Dördüncü makamı saymışlar, nefs onda itminân bulur, **mutmainne** denir. Beşinci, altıncı ve yedinci makamları saymayıp, Hakk'ın cezbeleri

ile gitmişlerdir. Zirâ bu yolu üç makam sayan bâzı ehlullah, ancak fıtrat ve cibilliyyet [yaratılış] bakımından tayyib, kerim ve şerif olan, ezkiyâ nefslerindeki sülûkü saymışlardır. Leim ve emmâre olan aşağı, pis nefse iltifat etmeyip atmışlardır. Bunlar kabûl ettikleri sâlike, üç isim öğretirler. Nefs-i Levvâme'de **lâ ilâhe illâllah,** nefs-i Mülhime başlangıcında Allah Allah, sonunda **Hû, Hû, Hû,** telkin ederler. O sâlik bu isimler ile, mutmainne nefs makamına gelip, kâmil oldukta ona irşâd ile izin, terbiye ile müsaade verirler. Çünkü nefsi tezkiye bulmuş olan sâlik, nefs-i mutmainne makamına yükseldikte, irşâd etmeye lâyık olur. O hâlde şübhe yoktur ki, o kendi nefsini bile mürşidsiz terbiye edip, kemâl derecelerinin en yükseğine ulaşıp, seçilmişlerin seçilmişlerinden olabilir.

Ama bu kitabın bu son bâbı ve seyr ü sülûkü yedi makam sayan evliyâ-yı kirâmın yolunu bildirir. Zirâ her sâlikin nefsi, fıtrat yönünden zekî, temiz değildir. Leim nefsi olan sâlik, emmârelikten yükselerek, mutmainne makamına kavuşur. Lâkin, kâmil makama ulaşmadıkça, onda gerekli şekilde irşâd olmaz ve irşâd makamını bulmaz. O hâlde bu bâb evliyâ yollarının hepsini içine almakta ve her sâlik için mürşid-i kâmildir. Bütün evliyâ demişlerdir ki, dördüncü makamda bulunan kâmilin nefsi, Rahmânî mutmainne olur. Kitab ve sünnette ittibâ' ile zevk ve lezzet bulur. Etiyle kanı gibi, şeriatla imtizac eder. Edeblerini yerine getirir. O zamanlar lütf eli onu kâmiller cezbesiyle çekip, nefsine sır yoluyla nidâ gelir: «**Ey mutmainne nefs, râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak Rabbine dön**» denilir. Onu öyle bir nisyân [unutma] kaplar ki, dünya ve âhiret işleri tamamen idrâkinden çıkar. Ancak yanında olan şey hâtırına gelir. Bu kâmilden kaybolan şey gibi, bu da ondan kaybolup, onu unutur. Zirâ bu kâmilin gönlü, müşâhededen bir an ayrılmayıp Hak ile olur. Nazm :

I.	**Aceb kim gördü bir âşık**	**Ki vaz geçmiş bu sevdadan,**
	Aceb kim gördü bir balık	**Ki usanmış bu deryâdan.**
II.	**Yed-i nakkâşdan birûn**	**Bulunmaz nakş-i gûnâgûn,**
	Aceb kim gördü bir Mecnûn	**Ki i'râz etti Leylâ'dan.**
III.	**Ve Mecnûn olsa bî Leylî**	**Kalır bir ism-i bî-ma'nî,**
	Olur maşûk-ı müstağnî	**Ki fâriğdir hep esmâdan.**
IV.	**Elâ ey cân-ı cân sensiz**	**Kararım yok bir ân sensiz.**
	Ki zindandır cihân sensiz	**Muradım sensin eşyâdan.**
V.	**Hayâlin câna sultandır**	**Gönülde hoş hıramandır,**
	Gelir. gûyâ Süleyman'dır	**Derûn-i Beyt-i Akşâ'dan.**
VI.	**Bu câmi' beyt-i ekberdir**	**İçi kandil-i enverdir,**
	Behişt ü ayn-ı kevserdir	**Dolu Vildân ü hûrâdan.**
VII.	**Gönülde HAKKI bul her ân**	**Ki oldur manzar-ı Rahmân,**
	Gönüldür Cennet-i irfân	**Yücedir Arş-ı a'lâdan.**

I. Hiç bu sevdadan vazgeçen bir âşık gören var mı? Hiç bu denizden bıkan bir balık gören var mı?!..

II. İlâhî nakışçının elinden öte rengârenk (çeşit çeşit) nakışlar yapan bulunabilir mi?!.. Hiç Leylâ'dan bıkan Mecnun görülür mü?

III. Eğer Mecnun Leylâ'sız kalırsa adı hiçbir mâna ifade etmez. Her şeyden üstün olan Sevgili her türlü isimlendirmelerden feragattadır.

IV. Ey canlar canı! Sensiz bir an olsun dur durağım yoktur. Cihan Sensiz bir zindandır. Varlıklardan tek amacım Sen'sin.

V. Hayâlin canımın Sultanıdır. Gönülde hoşça gezinir durur. Güya Beyt-i Aksâ içinden gelen bir Süleyman'dır.

VI. Bu cami (gönül), en yüce evindir. İçi nur kandiliyle aydınlanır. Cennet ve Kevser'in ta kendisidir ki içinde cennet çocukları ve huriler dolu...

VIII. Ey Hakkı! Her an gönülde bul ki orası Allah'ın nazargâhıdır. Bilgelik cenneti gönüldür ve orası Arş'tan da yücedir.

BEŞİNCİ FASIL

Yedi makamdan, beşinci makamda bulunan nefs-i râdıyyenin durumunu, hâllerini, sıfatlarını, tavırlarını, fiil, isim ve sıfatların tecellîleri ile olan hâllerini, İlm-el-yakîn, Ayn-el-yakîn ve Hakk-el-yakîn mertebeleri misâllerini üç nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: Nefs-i râdıyyenin bu ismi almasını, seyrini, âlemini, mahallini, hâlini, vâridini, sıfatlarını ve üstünde olan nefs-i mardıyyeye yükselmesini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, beşinci makamda nefs-i nâtıka, her hâlinde rızâ ile sıfatlandığından ismi, Râdıyye (râziyye = râzı olan) olmuştur. Nitekim Hak Teâlâ bu nefse: «**Rabbine râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak dön**» kelâmıyle hitâb etmiştir. Bunun seyri fillahdır. Âlemi âlem-i lâhût'tur. Mahalli (yeri) sırrın sırrıdır. Hâli fenâdır (fâni olmaklıktır). Lâkin üçüncü makamda bildirilen fenâ değildir. Bu iki fenâ arasındaki fark şöyledir ki: Önceki fenâ, orta derecede sâlikin hâli olup, hislerin duyarlılığından geçmiştir. Bu fenâ ise, sülûkün sonunda bulunup, beka ile şereflenenin hâlidir. Beşerî sıfatların mahv olup gitmesidir. Sâlik bekaya hazır olup, ona kavuşmuştur. Zirâ beka üçüncü fenânın aynı olup, bu fenâ ondan sonra gelir. O ise Hakk-el-yakîn olup, yedinci makamda ele

geçer. Bu râdıyye nefsin vâridi yoktur. Zirâ vârid, ancak beka sıfatları ile olur. Halbuki bu kâmilin beşerî sıfatları öyle zâil olmuştur ki, eseri bile kalmamıştır. Onun için bu makamda bu kâmil olup, nefsiyle bâkidir. Bundan önceki makamlarda olduğu gibi, ne Rabbi ile bâkidir, ne de yedinci makamda olacak olan gibidir. O hâlde bu öyle bir hâldir ki, ancak zevk ile, tadarak anlaşılır.

Bu nefse ikrâm için verilen sıfatlar verâ', hulûs, muhabbet, nüs, huzûr, kerâmet, terk, mâsivâyı unutmak, kemâl üzere teslim ve rızâdır. Zirâ bu kâmil, Cemâl-i Mutlak'ın şühûdunda müstağrak olur. O hâlde, âlemde meydana gelen her şeyi, itirazsız, gönül hoşluğuyla kabûl edip, haz alır. Hiç bir kötülüğü, kendinden gidermek için teveccüh etmeyip ebsem durur. Bu hâlde iken bile, insanlara nasihatle emr ve nehy edebilir. Bu hâl onu, Allah'ın kullarını irşâddan alıkoymayıp işine devam eder. Sözünü duyan, ondan istifâde eder. Bütün bunlarla beraber, bu kâmil sırrın sırrıyla âlem-i lâhûtu bulur. Bu makamın sâhibi Hakk'ın huzûru ile edeb deryâsına dalar. Duâsı asla red olmaz. Lâkin edeb ve hayâsı gâlib olduğundan, bir şey isteyemez. Çâresiz kalsa, duâ eder ve duâsı kabûl olur. Bu kâmil Hak Teâlâ'nın katında aziz ve mükerremdir. İleri gelenler ve avâm arasında da muhteremdir. İnsanların O'na ta'zim ve saygısı cebrîdir, kahrîdir. O'na ne için ta'zim ettiklerini, saygı gösterdiklerini bilmezler. Bu kadar ta'zim ve saygı ile beraber, bu kâmilin, insanlara asla meyli olmaz. Zâlimlere eğilmez ve kat'iyyen onları sevmez. İşte onların tabiatları ateşten kurtulur. Her ne kadar fakir olup, kendine ihsânda bulunmuş olsalar da, yine onlara bakmayıp, Rabb'i ile meşgul olur. Zirâ o tecrübe ile, insanlardan ayrıldıkça, ona meyl ve muhabbetlerinin çoğalıp bir karar üzere kaldığını denemiş, onların malından nasibi var ise, elbette bir bahâne ile kendine geleceğini bilmiştir. O hâlde insanların elinde bulunan dünyalıklar sebebiyle, o niçin onlara eğilsin ve rağbet etsin? Halbuki bu kâmil, bâtın âleminde, öyle bir sultanlığa kavuşmuştur ki, zâhirdekilerin, (yâni dünya saltanatlarının hepsi) onun hükmü ve kahrı altında kalır. O halde o, tab'asından bâzısına nasıl tenezzül edip, meyl ve itibâr edebilir. Ve insanlara nasıl davranabilir ve güvenebilir?

Bu beşinci makamda bu kâmil, beşinci isimle meşgul olup Hayy, Hayy, Hayy demeğe devam eder. Böylece fenâsı gidip, Hayy ile beka bulur ve onun üstünde olan altıncı makama gelir. Kapı üzerinde dururken, sevgililerin menziline gidebilir. Bu isim ile meşgul oldukça, fenâdan çıkıp bekaya erip, Hayy sıfatı ile muttasıf olur. Onunla işitip, onunla görür, onunla konuşup, onunla anlar. Onunla tutup, onunla yürür. Fiillerin tecellilerini geçip, isim ve sıfatların tecellisine kavuşur. Nazm :

1. Olmuş semâ'-ı şevk ile tesbîh melek
Raks eyler o! teràneyle dem-be-dem felek.

2. Âlâ-ı kıldılar elf-i vahdeti hemân
Âhâd-ı mümkinât ki sıfr oldu yek-be-yek.

3. Bâki kalandır ol elf-i vahdet-i vücûd
Ger levh-i itibârdan olsa bilcümle hekk.

4. Tesbih edip cihânda kamusu Hüdâ'ya der
El-mecdü ve'l-kerâmetü ve'l-kibrâyâ'ü lek

5. Bizlerle aşk kendi yüzün seyr eyler ıyân
Çeşm-i cihânız olmuş o bu çeşme merdümek

6. Dil ver belâya kıldın ise da'veti velâ
Nakd-i velâye kûh-ı belâdır güzel mehek

7. HAKKI bu aşkı söyle ki bi-vasf-ı aşk şiir
Dersin ki zevk ehline taâm oldu bi-nemek.

1. Melekler, coşkunluk seması ile tesbih ederler. Felek de o terane ile dönüşüne devam eder.

2. Vahdet'in birliğini çoğalttılar da varlıkların her biri tek tek sıfır oldu.

3. Geriye kalan yalnızca Vahdet-i vücud'un elif'idir. Eğer itibaı sayfasından hepsi hurdaya ayrılsa, silinse bile.

4. Cihanda onların herbiri Allah'ı tesbih ederek derler ki: «Ululuk, keramet ve büyüklük Sen'in içindir.»

5. Aşk, bizlerde apaçık kendi yüzünü seyreder. Biz cihanın gözüyüz. O da bu gözün gözbebeği.

6. Eğer veliliği davet ettiysen belâya gönül ver. Çünkü velâyetin karşılığı belâ dağıdır. Ne güzel ölçü, ne güzel mihek taşı.

7. Ey Hakkı! Bu aşkı söyle ki aşksız, şiirin, zevk ehli için tuzsuz yemek olduğunu yine sen söylersin.

İKİNCİ NEVİ: Beşinci makamda bulunan kâmile hâsıl olan fiil, isim ve sıfatların tecellilerini ve bunlarla hâsıl olan kerâmetleri bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, nefs-i râdıyye sâhibi olan kâmil, beşinci makamın sonlarında, fiillerin tecellilerini geçip, isim ve sıfatların tecellilerine gelip, altıncı makama yükselir. Böylece ilm'el-yakînden Ayn'el-yakin mertebesine gelir. Oradan bir cezbe ile yedinci makamına girip, o makamda kendisine Hakk'el-yakîn hâsıl olur.

Fiillerin tecellisi: Allahü Teâlâ'nın fiillerinden bir fiil, kulunun kalbine münkeşif olur. Allahü Teâlâ fiillerinden biri ile kuluna tecelli edince onun bütün eşyâdaki cereyân kudreti, o kula münkeşif olur. O kul, yalnız Allahü Teâlâ'yı hareket ettirici ve durdurucu bulur. Bu hâl ona müşâhede ile olur. Bu hâli, ancak ehli bilir. Bu fiilerin tecellisi, ayakların kayma yeri olur. Başlangıçta olanlara bundan korku ve ürperti gelir. Zirâ onlar fiili kendilerinden tamamen nefy ederler. Lâkin Hak Teâlâ'nın korudukları, istikamet üzere giderler. Bu makamda olan kâmil, bu fiillerin tevhidinde olan tecellide sâbit olur, hareket ve durdurmayı Hak Teâlâ'dan bularak, şeriatın hükümlerini kendi nefsinde icrâ ederse, o korunan kimse, bu tehlikeli tecellileri geçip isim ve sıfatların tecellilerine yükselebilir. Sâbit olmadıysa, Hak yolundan dönüp, zındık olur. Esfel-i sâfilîne gidip tabiat zindanında kalır. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyül azim!

İsimlerin tecellisi: Hak Teâlâ'nın Esmâ-i Hüsnâ'sından bir ismi, kulunun kalbine münkeşif olur. Allahü Teâlâ isimlerinden biriyle, kuluna tecelli edince, o kul, ismin nûrları altında öyle mağlûb olur ki, eğer Allahü Teâlâ o anda o isim ile çağrılsa, o kul, onun cevabını verir.

Sıfatların tecellisi: Hak Teâlâ'nın kendi sıfatlarından biri kulunun kalbine münkeşif olur. Bir kulun, bütün sıfatları fenâya kavuşursa, Hak Teâlâ, onun kalbine kendi sıfatlarından bir sıfatla tecelli eder. O sıfatın bâzı eserleri, Allahü Teâlâ'nın ihsânı ile, o fâni olan kulda zâhir olur. Meselâ Hak Teâlâ, ona Sem' [işitici] sıfatı ile tecelli edince, o kul cemâdâtın [cansız şeylerin] bile nutkunu [konuşmasını] işitip anlayabilir. Çünkü o fâni kul, ilm'el-yakîn ve ayn'el-yakîn mertebelerinden geçip, Hakk'el-yakîn mertebesini bulmuş olur. Diğer sıfatları da, buna kıyâsla bilinebilir. Nazm :

I.	**Cümle sıfatına hemân** **Bahr-i hayatsın revân**	**Âyinedir sıfâtımız,** **Misl-i zebed hayatımız.**
II.	**Genc sen ü tılsım biz** **Rûh sen ü çü cisim biz**	**Zâtına yüzbin isim biz,** **Aşktır asl-ı zâtımız.**
III.	**Bulsa fenâ vücûdumuz** **Sâki olur Vedûdumuz**	**Bâki olur şühûdumuz.** **Hall ola müşkilâtımız.**
IV.	**Levh-i vücûd ser-te-ser** **Oldu mufassal et nazar**	**Doldu hurûf u hoş süver.** **Cümle mücmelâtımız.**
V.	**Oldu cihân âb ü kil** **İki cihândır ânı bil**	**Nakş-i cihân can ü dil,** **Sûret-i mümkinâtımız.**
VI.	**Biz ki cihetteyiz hemân** **Bi-cihet olsa ol ıyân**	**Bizden o dost olur nihân,** **Mahv ola hep cihâtımız.**

VII. Biz ki vücûda gelmişiz Dosta sücûda gelmişiz,
HAKKI şühûda gelmişiz Aşk iledir sebâtımız.

I. Bizim sıfatlarımız O'nun sıfatlarına birer aynadır. Sen hayat denizisin, bizim hayatımız ise o denizin köpüğü.

II. Sen hazine, biz tılsımız. Zâtın için yüzbinlerce isim yine biziz. Sen ruh, biz cisimiz ve kişiliğimizin esası aşktır.

III. Eğer vücudumuz yok olsa, görüntümüz kalır. Sâkimiz Allah olunca bütün müşkilâtımız hallolur.

IV. Beden sayfası baştan başa harfler ve güzel resimlerle doldu da bütün o yüzümüz bölümlere ayrıldı bak.

V. Cihan su ve topraktan ibaret. Onun süsü ise can ve gönüldür. Varlığımızın görüntüsünü ise iki dünya olarak anla.

VI. Biz herhangi bir yöne girersek O dost bizden gizli kalır. Eğer O hiçbir yönde olmaksızın ortaya çıkarsa bütün yönlerimiz hemen yok oluverir.

VII. Bizim yaradılışımızın nedeni o Dost'a secde içindir. Ey Hakkı! Müşahedeye gelmişiz ki ayakta kalabilmemiz aşk iledir.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İlm'el-yakîn, ayn'el-yakîn ve hakk'el-yakîn hâllerini ve vahdet-i vücûd şühûdunun şart ve rükünlerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, sâlik-i sâdık, ilm'el-yakîn mertebesini geçip, ayn'el-yakîn mertebesine gelince, Hakk'ın cezbesi ile Hakk'el-yakîn mertebesini bulur.

İlm'el-yakîn: Aklî delillerden hâsıl olan ilimdir.

Ayn'el-yakîn: Müşâhede ile hâsıl olan ilimdir.

Hakk'el-yakîn: Kulun sıfatları, Hakk'ın sıfatlarında fâni olup, kendisi O'nunla ilmen, şühûden ve hâlen beka bulmaktır. Hakikatta kulun, ancak sıfatları fâni olup, zâtı fenâ bulmayınca, fâni olan kulun aynı bâki olmak lâzım gelir. Hakk'a iftirâ eden câhillerin bozuk düşünceleri gibi, zâtı Hakk'ın zâtında fâni olmaz, kalır. Zirâ kul, Mevlâ'sına tam kullukla, zül, acz ve miskinliğini izhâr etmekle ve kulluğa uymayan sıfatların hepsinden fenâ bulmakla, O'na yaklaştıkça, O da kendi fadlı ile, o kuluna, fâni olan kötü sıfatlarına karşılık, kendi güzel sıfatlarından ihsânda bulunur. Evet her şeye kadir Allahü Teâlâ ve her şeyden âciz kuldur. Lâkin Hak Teâlâ murad edince, bir kulun olan aşağılıkları giderip, yerine karşılığında, diğer kullarının âciz olacakları kerâmetleri verir. O Faal-i Hakîm'dir. Bir âciz kuluna kudret verse, Mevlâ'sı izniyle, kâinatında mutasarrıf olur. Zirâ kullukla Rablık biribirine ayna olup, biribirin-

den aks alır. Kulluk ise, elde olana rızâ, olmayana sabr, hudûdu muhafaza ile meydana gelir. Bunun misâli bir parça kömürdür. Eğer ateşin ziyâsı bir duvara düşüp, ondan o kömüre aks edip, onu aydınlattıysa, bu ilm'el-yakîne misâldir. Eğer ateşin alevi, perde ve vâsıtasız kömürün karşısında duruyorsa, bu ayn'el-yakîne misâldir. Eğer o kömür ateşin yanında ise ve onun hararetinden yanıp, ateş gibi olup, kendi sıfatlarından fâni olduysa, öyle ki o kömürün karalığı yanan, parlayan ateş, soğukluğu ateş sıcaklığı, bozulması ateşin fiili hâlini aldıysa, bu hakk'el-yakîn misâlidir.

O hâlde sâlik, mücâhede ile altıncı makama kavuşabilir. Lâkin yedinci makama kavuşması Hakk'ın cezbelerinden bir cezbeyle olur. O ise, hakk'el-yakîn, ehâdiyyet, cem'ul cem' mertebesi isimlerini alır. Bu hakikata kavuşup, tevhid-i hâli olan kemâli buldunsa, sözde tevhîd ile muvahhid olan mukallidlerin, o yanılması ve aldanması, sana zâhir olur. Onlar maymûn tabiatleri ile ayıblı, gadab ve şehvetine mağlûb, engel perdeleri ile perdelenmiş iken, vahdet-i vücûd bileni ârif ve muvahhid sanıp, onu hakikata vâkıf bilmişlerdir. Onu kemâlin zirvesine kavuşmuş bir fâdıl görmüşlerdir. Hayır! Öyle değildir! Bu düşünce ve bilmelerin hepsi yanlıştır. Zirâ, vahdet-i vücûd mârifeti sâhiblerine asla bir fayda vermez. Belki öyle olur ki, onun sebebiyle ilhad yoluna giderler. Zındik olup, tabiat zindanına düşerler.

Sâlike sülûkünde faydalı olan, umûmi olan vahdet-i vücûdu şühûddur. Yalnız mârifet [bilmek] faydalı olmaz. Çünkü eksiktir. Şühûd ise, bir ıztırari hâl olup, mücâhede ile hâsıl olur. Zül ve iftikar ile vücûda gelir. Zirâ müşâhede, ancak mücâhededen doğup kuvvet bulur. Bu müşâhede hâli, şeriata uyulduğu ve güzel huylarla huylanmış bulunduğu zaman sâhibine faydalı olur. Yoksa zındıklık felâketine sebeb olur. Nazm:

1. **Bu âlemi pür-nakş ü nigâh anla da seyret**
   Tufân-ı gül ü cûş-i behâr anla da seyret.

2. **Bağla dehenin açıla tâ dîde-i cânın**
   Âfâk dolu cilve-i yâr anla da seyret.

3. **Yârin ki, kamu tâlib ü matlûb ola yekrenk**
   Ol biri bugün nice hezâr anla da seyret.

4. **Ol ateş-i pinhân ki, cihânı yakan oldur**
   Eflâki dolu dûd ü şerâr anla da seyret.

5. **Ol nûş ki, nîş içre nihândır anı fehmet**
   Giymiştir o gül kisvet-i hâr anla da seyret.

6. **Ecsâmı gubâr anla ki can vechine konmuş**
   Ol mâhı ıyân-ı zîr-i gubâr anla da seyret.

7. Ol cân-ı cihânı ara sen sende bul anı
Ol zülf ü rûhu leyl ü nehâr anla da seyret.

8. Çün meyve-i şîrîn-dıraht-ı dü-cihânsın
Bu nice şecerdir ne semâr anla da seyret.

9. Ey HAKKI, basiret gözün aç bak bu cihâna
Hem mahşer ü hem Cennet ü nâr anla da seyret.

1. Bu âlemi nakış ve resimlerle dolu olarak anla da öyle seyret. Bunu bir gül tufanı ve bahar coşkunluğu anla da seyret.

2. Ağzını bağla ki can gözün açılsın. Ufukları da Sevgilinin cilvesi anla da seyret.

3. Yarin bütün isteyeni ve isteneni bir renktedir (aynıdır). İşte o Bir'i bugün nice binler olarak anla da seyret.

4. Bir gizli ateş ol ki cihanı yakan odur. Gökleri de duman ve kıvılcım ile dolu anla da seyret.

5. Sen bir içki ol ki aslında o zehir içinde gizlidir. Bunu iyi anla. Aslında o gül bir diken elbisesi giymiştir iyi bak!..

6. Cisimleri, can yüzeyine konmuş birer toz anla. Ay'ı da tozun altında görünür anla ve seyret.

7. O cihanın canı olan Allah'ı ara ve O'nu kendinde bul. O zülüfü gece, yanağı da gündüz anla da seyret.

8. Madem ki iki cihanın güzel bir ağacısın, öyleyse bunun nasıl bir ağaç ve nasıl meyveler olduğunu anla da seyret.

9. Ey Hakkı! Bu cihana basiret gözünü açarak bak. Hem mahşer, hem cennet ve hem de cehennem olarak dünyayı gör, anla ve seyret.

ALTINCI FASIL

Yedi makamdan altıncısı olan nefs-i mardıyyenin hâl, sıfat, tavır, bâzı sırlarını, tabiatının tarifini, isimlerini üç nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: Nefs-i mardıyyenin, bu ismi almasını, seyrini, âlemini, mahallini, hâlini, vâridini ve sıfatlarını, buradan yedinci makama geçmesini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Allahü Teâlâ, altıncı makamda nefs-i nâtıkadan râzı olduğundan, ismi mardıyye [râzı olunmuş] olmuştur. Nitekim Hak Teâlâ bu nefse: **«Rabb'ine râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak dön»** kelâmiyle hitâb etmiştir. Bunun seyri anillahdır. Âlemi şehâdet âlemidir. Yeri hafîdir. Hâli hayrettir. Vâridi

şeriattır. Sıfatları, Allahü Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Beşeriyyeti terk ve hüsn-i hulktur. Hatâları afv, ayıbları örtmek, hüsn-i zan, herkese lütf ve şefkattir. İnsanları tabiatlarının zulmetlerinden, rûhlarının nûrlarına çıkarmak için onlara meyl ve muhabbettir. Lâkin bu meyl ve muhabbet fillahdır. Allah için olduğundan makbûldür. Nefs-i emmâre makamında olan eğilim ve sevgi gibi değildir. Bu re'fet ve rahmettir. Zirâ nefs-i emmârede sevgi nefs için olduğundan kötü, çirkin, gaflet ve zulmettir. Bu ise, nefs-i mardıyyenin sıfatından olup, halk ile Hâlık'ın sevgisini birleştirebiliyor. Bu şaşılacak bir şey olup, ancak bu altıncı makama kavuşanlara nasib olur. Onun için bu makamda olan kâmil, görünüşte insanlardan ayrılmaz, ama bâtını kibrit-i ahmer gibi olup misli bulunmaz. Seçilmişlerin seçilmişidir. Nûr menbaı, esrâr ma'deni, seçilmişlerin önderidir ve hâli ilm-i İlâhî dâiresidir. Şühûdunda ağyâr kalmayıp, kalbi mâsivadan kurtulmuştur. Bu makamın sâhibi, Allahü Teâlâ'nın ve insanların yanında beğenilmiştir. Kendisi herşeyden râzıdır. [Muhakkak ki, Allahü Teâlâ'nın râzı olduklarından râzı olup, haramlardan râzı değildir]. Değeri yüksektir. Bu kâmilin seyri anillahdır. Yâni Hazret-i Hayy ü Kayyûm'dan, muhtaç olduğu ilimleri alıp, âlem-i gaybdan, şehâdet âlemine, Allahü Teâlâ'nın izni ile dönmüştür. Böylece kendine ihsân edilen mârifetlerden, insanlara fayda verir. Herkese, lâzım olan hikmeti, anlayacağı derecede söyler. Bu kâmilin hayreti, makbûl hasletlerdendir. Huzûr-ı hazrettir. Bu hayrettir ki, «Yâ Rabbi, Sana olan hayretimi artır» duâsı, Hazret-i Sıddîk-ı Ekber'den bildirilmektedir. Bu hayret sülûkun başlangıcında olan hayret değildir. O tam gaflettir. Bu kâmilin sıfatlarındandır: Her sözünü tutar. Sözünden dönmez. Her şeyi yerine koyar. Adâletten çıkmaz. Yeri geldiğinde o kadar infâk eder, mal verir ki, tanıdığı olmayan görse, onu israf ediyor zanneder. Yerini bulmayınca, o kadar az verir ki, tanımayan bahîl ve hasis zanneder. Kendini öven kimseye, vermeğe uygun değilse, bir şey vermez. Kötüleyene, ihsâna uygun ise, kendini kötülediği için hakkını vermemezlik etmez. O kerem menbaıdır. Bu güzel hâller, gönül sâhibi olan kâmillerin şânıdır. Bu makamın sâhibi, her hâlinde, orta hâldedir. İfrat ve tefritten uzaktır. Bu orta yol, dile kolaydır ama yapmak zordur. Bu güzel huyla sıfatlanmağı herkes arzû eder. Bu sıfatta olanları sever, onlardan güzel bahş eder. Lâkin orta hâl ve yol zor olduğundan, onunla sıfatlanmış olan azdır. Zirâ o, bu makam sâhiblerine mahsûs bir lütf-i celîl ve sıfat-ı cemîldir.

İKİNCİ NEVİ: Altıncı makamda bulunan kâmilin hâl, söz ve sırlarından bâzısını bildirir:

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, altıncı makamın başlangıcında bulunan kâmile hilâfet-i kübrâ [büyük halifelik] müjdeleri görü-

nür. Sonları hil'atları verilip, o hil'atları: **«Kulağı Ben olurum, Benimle işitir; gözü Ben olurum, Benimle görür; dili Ben olurum, Benimle konuşur; eli Ben olurum, Benimle tutar; ayağı Ben olurum, Benimle yürür»** hadis-i kudsisinde bildirilen gibi olup, bu yakınlık nâfile ibâdetler ile olan yakınlıktır. İşte bu nâfilelerin yakınlığının kula bu kadar te'siri olmaktadır. Bundan maksad ince ve karışıktır. Hâşâ! Bir velinin kitaplarını okuyup, maksadını anlamayan mülhidlerin inandıkları gibi, kul Hakk'ın aynı olmaz. Öyle değildir. Zirâ evliyâ-yı kirâmın hepsinin kitapları şeriata uygundur. Muhyiddin-i Arabî'nin (rahmetullahi aleyh) kitapları da böyledir. Lâkin, okuyucunun anlayışının kıtlığından, insanlarda şüphe uyanmıştır (1). O hâlde işin esası şöyledir ki, **Râdıyye** makamında olan kâmil, ikinci fenâya kavuştuğunda, bozukluk ve şekâvet yeri olan beşeri kötü sıfatları, nâfile yakınlığı olan mücâhede sebebiyle mahv olduysa, âdet-i ilâhî şöyledir ki, onun mahv olan sıfatlarına karşılık ona iyi sıfatlar verir. O da Allahü Teâlâ'nın izni ile te'sir edebilir. İşte yukarıda beyân olunan Hakk'el-yakin buna uygun olur. Çünkü Allahü Teâlâ bir şeye hulûl etmediği gibi, hiçbir şey de O'na hulûl etmez. İşin esası, tadarak anlaşılan bu işleri, aklın anlayamamasıdır. Akılla anlamak isteyen yanılır. Doğru yoldan çıkar. Demek ki, bu tür işler, ancak hâl ile anlaşılır. Hâli olmayanların bunu anlaması imkânsızdır. Zirâ bu, fenâ ve bekanın dışarda bir benzeri yoktur ki, ona benzetilebilsin. Nâfile ve farzların sebeb oldukları yakınlıkların da bir benzeri yoktur. Bunun için misâl verilemez. O hâlde bunu bu bâbda yazmamızdan maksat, bu makamda olan kâmile hitâb etmektir. Zirâ onun hâl ile bunu tatması vardır. Bu işler ile, bu makamda olduğunu anlar. Çünkü Hak yolu yolcusunun makamlarının sonu ve en yükseği, meleklerin kıblesi olan Âdem'in sûretindekine kavuşmasıdır. Bu sûretin hakikati, Muhammedî'dir. Rabbânî latîfedir, Hû'nun büyük sırrıdır. Allahü Teâlâ'ya yaklaşmanın sonu budur. O hâlde sâlik bu makama kavuşunca, tam kullukla, zül, acz ve meskenetle sıfatlanmış kâmil olur. Nefsini bu sıfatlarla bilince, Rabb'ini Rubûbiyyet sıfatları ile bilir. Zirâ bu kâmil nefsini, zül ve fenâ ile bulduğundan, Rabb'ini izzet ve beka ile bulur. Kulluk aynası, Rab'lık aynasının karşısında durur. O hâlde birinde olan, diğerine akseder, işlenir. Nitekim Hak Teâlâ: **«Yere, göre sığmam, lâkin mü'min kulumun kalbine sığarım»** buyuruyor. İşte o hâlis kul, eşyânın hakîkatının hepsinde yerleştirilmiş olan gizli ve ince sırları İlâhî ilim ile bilir. Nitekim Hak Teâlâ: **«Allahü Teâlâ, Âdem aleyhisselâma bütün isimleri öğretti»** buyuruyor. Bu sırları, bu tür bir işaretle kullarına duyurdu. Bu makamda bâzı gizli sırlar olup, söz

---

(1) Muhyiddin-i Arabî (rahmetullahi aleyh) hakkında geniş malûmat Mektûbât-ı Rabbânî'de vardır.

ve yazı ile anlatılamaz. Allahü Teâlâ teşbihden, benzetmeden, misâlden aziz ve münezzehdir.

Bu altıncı makamda, bu kâmile bu Âdem sûreti keşf oldukça, bunu sâliklerin en büyük matlubu, kâmillerin en yüksek makamı, her şeyin en üstünü olduğunu bilir. O hâlde bu sûreti kazanmada şeriata yapışmak ve tarikatın şartlarına, doğru yapışmak ve altıncı isim olan Kayyûm'u okumakla gayret gösterir. O zaman ebrârın iyiliklerini, kendisi için kötü bulup, şeriat, tarikat ve hakîkatın edebleri ile daha çok edeblenir. Âdem'in sûreti ile Hakikat-ı Muhammediyye'nin esasına kavuşup, yedinci makama gelir. Nazm :

1. Ol kân-ı hüsn ile yok idi gayriden nişân
Şimdi artık öğrendim alâ mâ aleyhi kân.

2. Bir aşk imiş bu kesret-i sûrette cilveger
Her tecellîde olur, kendine âit bir şân.

3. Ol nûr-ı mahz kıldı, bu evsaf ile zuhûr
Nâm-ı tenevvüât-ı zuhûrâtıdır cihân.

4. Her çend gayr-ı aşk nihân ü ıyânda yok
Fî hadd-i zâtihî ne nihân oldu ne ıyân.

5. Cûdiyle oldu fâiz-i ıyân-ı ins ü cin
Lütfuyle oldu sâri-i etvâr-ı cism ü cân.

6. Candan sever, gönülde bilir, sende his eder
Pes aşk imiş gören, işiten, söyleyen heman.

7. Ondan işit, ona de, ona bak, onunla bil
Fâş etme aşk sırrını bu akla el amân!

8. Çün cehl-i nefs ü vehm-i sevdadır azab-ı rûh
Nefs ü sivâyı aşk bil et zevk-i câvidân.

9. Asl-ı usûl aşk imiş ey HAKKI çekme gam.
Koy hazz-ı nefsi, aslına var ver ona revân.

1. Eskiden yalnızca o güzellik madeni Allah vardı ve başka hiç bir şey yoktu. Şimdi ise bildin ki bütün her şey o kaynaktandır.

2. Bu, sûret çokluğunda kendini gösteren bir aşk imiş. Her tecellide de O'na ait bir nişandır.

3. O katıksız nur, bu vasıflarla kendini gösterdi cihan, onun çeşitli görüntülerine verilen addır.

4. Her ne kadar gizli ve açıkta olanlarda aşktan başka şey yoksa da haddizatında O, ne apaçık oldu ne de tamamen gizli.

5. Cömertliğinden dolayı insanlar ve cinlerin görüntülerini art-

tırdı. Lütfundan dolayı da cansızlar ve canlıların hareketlerine sirayet etti.

6. Canda bilen, gönülde seven ve tende hisseden odur. Kısacası, gören, duyan ve söyleyen yalnızca aşk imiş.

7. Ondan işit, onu söyle, ona bak ve onunla bil de aman ha, sakın aşk sırrını akla söyleme.

8. Ruhun azabı, nefsin cahilliği ve sevdanın kuruntularından ibarettir. Nefis ve gayriyi aşk anla da ebedi zevk içinde ol.

9. Gidişatın aslı aşk imiş. Ey Hakkı! Gam çekme. Nefis hazlarını terket de aslına var, ona yürü.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Tabiat, zıl ve nefs-i Rahmânî'nin üçünün bir cevher olduğunu bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, hükemânın tabîat dedikleri, her cisme sirâyet edip, cismin onunla tabii kemâline kavuştuğu şeydir. Biz buna zıl deriz. Zirâ bu, izâfî bir varlık olup, kendinde bulunmayan imkân ile ahkâmı üzerine yayılmıştır. Allahü Teâlâ, vücûdu [varlığı] mümkinât [olabilir] üzerine yaydığını Kur'ân-ı Kerîm'de bildirmektedir. Nazm:

1. **Bu âlem aşktan dolmuş mekândır**
   Bu sahra cümle güldür, erguvandır.
2. **Ceres feryâd u figân eyler andan**
   Ki ol Leylâ, bu mahâlde nihândır.
3. **Bu sadr-ı mahmili seyreyle candan**
   Ki bu rıf'atle bu sakf-ı cinândır.
4. **Peşiman olsa aklın aşk-a Hak'dan**
   Sözün tutma ki düzd-i kârbândır
5. **Sana sen perde olmuşsun ve illâ**
   Cemâl-i aşk her yüzden ıyândır.
6. **Bu eflâk ü anasır aşka ancak**
   Mezâhirdir, veli nâmı cihândır.
7. **Cihânı sûret-i aşk anlayan can**
   Bilir nefsin ki, ol bir gizli kândır.
8. **Kamu âyineden zâhirdir ol yüz**
   Eğerçi kalb-i câhil pür-gümândır.
9. **Cihânı aşk bil seyr eyle HAKKI**
   Ki andan cümlesi nâm ü nişândır.

1. Bu âlem aşk ile dolmuş bir yerdir. Bu sahra hepten gül ve erguvandır.

2. Leylâ, bu yerde gizli olduğu içindir ki can feryad edip durur.

3. Şu mahmil köşesini canından seyret ki o, bu yüceliğiyle cennetlerin tavanı gibidir.

4. Eğer aklın Hakk aşkından pişman olursa onun sözüne uyma ki o bir kervan hırsızıdır, eşkiyadır.

5. Gerçi sen yine sana perde olmuşsun ama yine de her yüzden görünen aşkın güzelliğidir.

6. Şu felekler ve dört unsur yalnızca aşkın görüntüleridir ama adı cihan olmuş, o kadar.

7. Cihanı bir aşk sûreti anlayan kişi kendi nefsini gizli bir hazine olarak algılar.

8. O yüz, bütün aynalardan görünmektedir. Gerçi zaten cahil gönül, şüpheler içindedir.

9. Ey Hakkı! Cihanı aşk bilip öyle seyret, ki orada ne varsa O'ndan bir isim ve nişandır.

Buna nefs-i Rahmânî de demişlerdir. Tıpkı insan kelimesinin bir çok mânâda kullanılması gibidir. A'yân-ı mevcûdat da böyledir. Onun varlığına, isim ve sıfatlarına delâlet ettiği için böyle denir. Nitekim Allahü Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de: «**De ki, Rabb'imin kelimelerini yazmak için denizler mürekkeb olsa, Rabb'imin kelimeleri bitmeden denizler biter, bir o kadar daha gelse gene biter**» buyuruyor. Böylece kelimelerden muradın, a'yân-ı mevcûdat olduğunu duyuruyor. İnsanın her sözünde, bir mânâ olup, başka sözlerindeki mânâdan ayrı olduğu gibi, a'yân-ı mevcûdatın her birinde bir sır olup, diğer ayn'da olan bundan başkadır. Demek ki, Allahü Teâlâ, o sırları, nefsini bilen ârif kullarına bildirmiştir. Ârif olmayan kullarından örtmüştür. Meselâ bu kitabın içinde yazılı olanları, ilim sâhipleri okuyup anlayabilir. Halbuki, câhiller baksa, ne okuyabilir, ne de anlayabilir, ne de bir tad alabilir. Bunu, yalnız karışık çizgilerle doldurulmuş bulur. Veren ve vermeyen Allahü Teâlâ her aybdan münezzehdir. Beyt (tercümedir):

Cihân kitâbına ne kadar baksam,
Bir harf tekrârından başka bulamam.

Nazm :

1. **Ey mühendis nedir ol tefrika-ı nokta vü hat,**
   Bil hatt-ı kevn ü mekân, nokta-i aşk oldu fekat.

2. **Nokta hat oldu ve hat harf olup, ol oldu hurûf,**
   Çünki tebdîl-i suver kıldı vü tagyîr-i nukat.

3. **Noktadan gayri ne kim levh-i şühûdun üzre**
   Nakş olunmuş, onu mahv et ki, odur sehv ü galat.

4. **Nokta bil, noktaya bak, nokta ol, andan gayri**
   Her ne kim eylesen oldur sebeb-i bu'd u sahat.

5. **Bahrdan dûr iken enhâr Fırat ve Şat'tır,**
   Yine su içre erişse, ne Fırat ola ne Şat.

6. **Ne olur tenbel o ârif, ne seğirtip yorulur.**
   Ehl-i İrfân reviş ü râhı olur seyr-i vasat.

1. Ey mühendis! Şu nokta ile çizgi arasındaki fark da nedir. Hat (çizgi), yaratılış ve dünya; nokta ise aşktır.

2. Nokta çizgi oldu. Çizgi harfe dönüştü ve harfler kelimeyi oluşturdu. Böylece şekiller değişti ve noktalar başkalaştı.

3. Noktadan başka gönül sayfasında yazılmış her ne varsa onu gider ki yanlış ve galat olan işte budur.

4. Noktayı bil, noktaya bak, nokta ol ve onun dışında yaşadığın her şey kendinden uzaklaşma ve kızgınlık nedenidir.

5. Nehirler, denizden uzakta iken adları Fırat, Şat v.s. dir. Oysa denize karışınca ne Fırat kalır ne Şat.

6. Ârif kişi ne tenbel olur, ne de koşuşturup yorulur. İrfan ehlinin gidişi ve yolu orta halli olur.

YEDİNCİ FASIL

Yedi makamın yedincisi olan «nefs-i kâmile» nin hâllerini, sıfatlarını, alâmet ve kerâmetlerini, mürşid-i kâmilin terbiyesi emârelerini, kabiliyetli sâlikin metanet ve alâmetlerini, kabz hâli ile bâtını tamir etmeyi ve sâlike şeytanın karışmasını, aldatmasını, onu alt üst etmesini sekiz nevi ile bildirir :

BİRİNCİ NEVİ: Nefs-i kâmilenin bu ismi almasını, seyrini, âlemini, yerini hâlini, vâridini, sıfatlarını ve sâlikleri terbiye etmesini bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, yedinci makamda nefs-i nâtı-

ka. bütün kemâllerine kavuştuğu için, ismi Kâmile olmuştur. Seyri billahdır. Âlemi kesrette vahdet ve vahdette kesret âlemidir. Yeri, hâfiye nisbetle, rûhun bedene nisbeti durumunda olan ahfâ, hâli ise bekadır. Vâridi, buraya kadar anlatılan tüm nefislerin vâridleridir. Sıfatları, bildirilen bütün sıfatların bütün güzel huyları ve sıfatlarıdır. Bu kâmilin meşgul olduğu vird, Kahhar ismidir. Bu yedinci isimdir. Bu yedinci makam, bütün makamların en büyüğü ve en yükseğidir. Zirâ bunda bâtın saltanatı kemâle erip, mücâhede tamam olmuştur. Riyâzete ihtiyac kalmayıp, orta hâlde bulunmak yeterli olmuştur. O hâlde bu makamın sâhibi için bir maksad kalmıştır. Diğer muradlarını almıştır. Ancak Sâhibinin rızâsını almak kalmıştır. Bu kâmilin hareketleri sevab ve ibâdettir. Temiz nefesleri kudret ve inâyettir. Tatlı sözleri tam ilim ve hikmettir, pür lezzet ve halâvettir. Yüzünü görmek huzûr ve nüzhettir. Bu azîzi görenlerin kalbine Allahü Teâlâ'nın zikri ve fikri gelir. Huşû' ve hudû' ile O'na yönelir. Nasıl yönelmesin ki, o, Allah'ın veli kulunun yüzünü görmektedir. Belki o, dördüncü makamda iken Veliyyullah idi. Zirâ dördüncü makam, avâm evliyâsının makamıdır. Beşinci makam, seçkin evliyânın makamıdır. Altıncısı seçilmişlerin seçilmişlerinin makamıdır. Vermek isteyince, vermesine hiç kimsenin mâni olamadığı, vermemek isteyince de, vermemesine hiç kimsenin mâni olamadığı Allahü Teâlâ her aybdan münezzehdir.

Bu Kahhâr ismi, kutba mahsûs olan isimlerden olup, kutb onunla sâliklere imdâd edip, nûrlar, hidâyetler ve müjdeler gönderir. Hattâ sâliklerın içinde sebebsiz zuhûr eden cezbe, sürûr ve huzûr gibi gönül ve rûh hâllerine yardım, zamanın kutbundan [irşâd kutbundan] olup, onların zikr ve teveccühlerine karşılıktır. Bu makamın sâhibi, bir ân ibâdetsiz olmaz. Bedeninin her uzvuyla, eliyle, ayağıyla, diliyle, yahut yalnız kalbiyle ibâdettedir. Gafil olmaz. Bu kâmilin istiğfârı çoktur. Tevâzuu yerindedir. Rızâ ve sürûru, halkın Hakk'a ikbâl ve teveccühlerinde [yönelmelerinde] dir. Kızması ve üzülmesi, onların Hak'dan gaflet ve yüz çevirmelerindedir. Hakk'ı isteyenlere rağbet ve muhabbeti, öz evlâdına olandan çoktur. Bu kâmilin ağrıları çok, hareketi az, kuvveti zaifdir. Emr-i marûf ve nehy-i münker edip, yumuşak ve alçak gönüllülükle söyler. Muhabbet ehlini sevip, sevilmeyeceklere sevgisizlik gösterir. Bununla beraber, kalbinde kimseye kötülük beslemez. Allah için olan işleri yapar. Ayıplayanların ayıplamasından kaçınmaz. Bunun kahrı lütfuyla, gadabı hilmiyle ve celâli cemâliyle karıştığından gadab hâlinde râzı olup, rızâ hâlinde gadab eder. Lâkin herşeyi yerine koyup, her hâlinde adâlet üzere gider. Himmetle bir şeyin olmasına teveccüh ederse, onu murâdına uygun hâsıl olmuş bulur. Çünkü bu kâmilin murâdı, Hakk'ın murâdına uygun, rızâ ve kızması da O'nunla kâimdir. Rûhu O'nunla olup, hep huzûrdadır.

İKİNCİ NEVİ: Mürşid-i kâmilin alâmet ve kerâmetlerini, kabiliyetli sâliki terbiyesinin emârelerini ve kendi âdet ve ibâdetlerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mürşid-i kâmil bütün insanlara çok acıyıcı ve merhametli olur. Özellikle Hakk'ı arayanlar onu, baba ve annelerinden merhametli ve şefkatli bulur. İşte mürşid-i kâmilin güzel âdetleri şöyledir ki: Hak Teâlâ'nın mârifetini ve muhabbetini tâlib [isteyici] ve kendi hizmet ve sohbetine râgıb olup, huzûruna gelen sâliklere, sohbetin başında, dîn ilmini öğretip, akîdelerini düzeltir, şüphelerini giderir, müşkillerini çözer. Onları Ehl-i sünnet vel-cemaat mezhebine uydurup, sonra abdest ve namaz meselelerini tamamen öğretip, teşekkül, tefviz sabr, teslim ve rızâyı öğretir. Bu minvâl üzere sohbete bir müddet devam eder. Sâlikin hâline dikkat eder. Onu Hak yoluna kabiliyetli bir sâlik bulursa, ona kelime-i tevhidi telkin edip, mukarrebler yolunu açar. Sebebleri terkte, ona malıyla yardım edip, her mâniden onu korur. Onun dayanağı olup, Hak yoluna doğru ilerletir. Sülûk isteyeni, kabiliyetsiz görürse, ona öğüt verip: «Bir san'atın varsa, git onda çalış, yok ise adâletten, doğruluktan ayrılmadan alış verişe başla. Zîrâ Hak Teâlâ tenbel ve boş duran kulları sevmez. Bu gevşeklikle ve ihmâlle bu yolda yürümez» demelidir. Eğer bu mürşid-i kâmil, o kabiliyetsiz sâliki, san'ata göndermezse, onu aldatmış, gış etmiş olur. Halbuki mürşid-i kâmil gışâş [aldatıcı] olmaz. Kendisi için düşünmediğini, insanlar için de düşünmez. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz: «**Gıl ve gış sâhibi bizden değildir**» buyurdu ve böylelerinin zarar ve ziyânda olduklarını buyurdu.

Mürşidin hizmetçiye ihtiyacı varsa, o zaman bunu hizmetinde bulundurabilir. Lâkin şu şartla ki, onun mukarrebler yolu sâliki olmadığını daha önce kendisine bildirmelidir. Bundan sonra huzûrunda kalırsa, hizmetçi olarak kalır.

Mürşid-i kâmilin alâmetleri: Ayıpları örter. Kimsenin aybını kimseye söylemez. Özellikle sâlikle sâliklerin kendisine açtıkları hâl ve sırları çok gizler. Asla ifşâ etmez. Bu kâmilin nefsi muhtaç değildir. Kimseden bir şey beklemez. Öyle güzel ahlâkı vardır ki, hiçbir zaman bir kimseye kızmaz. Kimseye kötü bir söz söylemez. Ancak Allah için buğz eder ve söyler. Yanında yemeklerin ve kokuların, iyisi de âdisi de beraberdir. Her türlü giyecek ona göre aynıdır. Ona göre pirinçle arpa, su, ile meyve suyu, yün ve ipek, yatak ile hasır, genç ile ihtiyar, yüksek ile alçağın, emîr ile fakirin hiçbir farkı olmaz. Hangisi bulunsa mukabilini istemez. Bu kâmil açlıkla tokluk, uyku ile uykusuzluk, susma ile konuşma, uzletle ülfet ve

bütün âdet ve ibâdetlerde, işlerin hayırlısı olan orta yol ve hâli bulur. Yâni her hâlinde, her işi ifrat ve tefrit arasında bulunur. Nitekim kâmillerin kâmili ve mürşidlerin büyüğü olan Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Allahü Teâlâ'ya yemin ederim ki, sizin en çok Allah'dan korkanınız benim. Yine de oruç açarım, namaz kılarım, dinlenirim ve evlenirim**» buyurmuştur. Bu orta hâl ile hâllenen, ancak nefsinden hür olmayıp, evliyâ mertebesine erişen kâmillerdir. Onun için, orta hâl ve yol, hâllerin en güzeli, hasletlerin en şereflisi ve kemâl sâhiplerine mahsûs olduğunu duyurmuştur. O hâlde, orta hâle kavuşan kimsenin, mürşid olmasında anlaşılmayacak bir şey yoktur. İşte mürşid-i kâmil bu alâmetlerle tanınır. Nazm :

1. Merd-i Hudâ sarhoş olur bî-şarâb
Merd-i Hudâ hoş tok olur bî-kebâb.

2. Merd-i Hudâ vâlih ü hayrân olur
Merd-i Hudâ âdetidir terk-i hâb.

3. Merd-i Hudâ olmadı nâr ü hevâ
Merd-i Hudâ olmadı hem hâk ü âb.

4. Merd-i Hudâ pâdişeh-i delk-puş
Merd-i Hudâ kenz-i hafî fit-türâb

5. Merd-i Hudâ akılla can lübbidir
Merd-i Hudâ'ya çe hatâ çe savâb.

6. Merd-i Hudâ ârif ü âgâh olur.
Merd-i Hudâ, gönlü doludur kitâb.

7. Merd-i Hudâ, HAKKI, olur âşikâr
Merd-i Hudâ'dan görünür âfitâb.

1. Allah yolunun yolcusu, şarap içmeden sarhoş olur, kebap yemeden de toklaşır.

2. O, kendinden geçer ve kendini unutur. O, uykuyu terketmeyi âdet hâline getirmiştir.

3. O, ateş ve hava değildir. Toprak ve su da değil.

4. O, hırkasına bürünmüş bir sultan; o, toprak içinde gizli bir hazine.

5. O, can ve aklın özüdür. Doğru ve yanlış kavramları onun için değildir.

6. O, bilgelik ve uyanıklıktadır. Onun gönlü kitaplar ile doludur.

7. Ey Hakkı! O, kendiliğinden aşikârdır ve güneş onda görünür.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Kabiliyetli sâlikin metânet ve alâmetlerini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mukarrebler yolunda ilerlemeye kabiliyeti olan müridin metânet ve alâmetleri şunlardır: Nefsine düşmanlık edip, ona açlık, susuzluk, uykusuzluk, susma ve uzletle zahmetler verip, çeşit çeşit meşakkat ve külfetlerle muhalefet ve mukavemet gösterir. Onu kendi hükmüne alıp, ona galib olur. Bir kimse onu incitirse, o döğüp, söğene kızmayıp, kusuru kendinde görür. Nefsim pis olmasa, Hak Teâlâ, kullarını cefâ ile ona musallat etmezdi der. Ondan mürşidine şikâyet ederlerse, ona der ki, vallahi şikâyetçilere ben haksızlıkta bulundum. Zâlim benim, kabahat hep bendedir.

Sâlik, nefsine galib ve mâlik olunca, bu sıfatlarla sıfatlanınca, her kusuru kendinden bilince, o sâlik mukarrebler yolunda ilerlemeye kabiliyetlidir. Onda bâzı kötü huylar bulunur, bâzı kusurlar görünürse de, mâni değil, mazur olur. Çünkü kendisinden, beğenilmeyen bir iş meydana gelince, râzı olmayıp, nefsini levm edip, kimseye kötü söz söylemez. Her kusuru nefsinden bilip, mücâhedesinden âciz kalsa, gerektiğinde üç günlük açlık, susuzluk ve uykusuzlukla, nefsine karşı koymada mağlûb olsa, kendini söğüp döğerlerse kusur ve kabahat bulsa, onlara kırılıp, düşman olup, intikam alsa, nefsini düşünüp, rahatını arayıp, ona yardımcı olsa, sülûke kabiliyeti olmaz. Evliyâ yolunun korkusunu almaz. O nefsânî gidip kendi san'atıyla meşgul olsun ki, rûhânî ticâretin ehli değildir. Zirâ mukarreblerin yolunun esası, ancak nefsinden râzı olmayıp, düşmanlık etmektir. Onunla mücâdele edip müşâhede yakınlığına kavuşmaktır. O hâlde sâlik, sülûkunu, bu esas üzerine kurmazsa, binâsı temelsiz olup, çabuk yıkılır. Kıt'a:

> **Toprağa benzer, o derviş-i hakîr,**
> **Ki anı çiğneye her bay ü fakîr,**
> **Etseler canına bin türlü azâb,**
> **Söylemez kimseye mânend-i türâb.**

O güçsüz derviş bir toprağa benzer ki herkes adeta onu çiğner. Böylece onun canına binlerce azap etseler de toprak gibi davranıp kimseye bunu söyleyemez.

Kabiliyetli sâlik ise, nefsine hep kızar ve ondan râzı olmaz. Elem duyarsa, ancak nefsinden duyar. Kızsa, yalnız nefsine kızar. Ayıplasa, yalnız onu ayıplar. Zirâ Hak Teâlâ, Dâvud aleyhisselâma: «Ey **Dâvud, nefsine düşmanlık ederek Bana yaklaş»** buyurmuş ve nefse düşmanlığın Allahü Teâlâ'ya yakınlık olduğunu duyurmuştur. O

hâlde nefse müsaade eden sülûke kabiliyyetli olamaz. Mukarreblerin yolunun hâllerinden bir lezzet alamaz. Zirâ düşmanı olmayan, dostu bulamaz. Nazm:

1. **Diler bu himmetim kim kendi kendimden çekip dâmân.**
   Kârbân-ı tahayyürde kalam hoş bî ser ü sâmân.

2. **Yumam nefs ü hevâ çeşmin, ki oldur fitne-i râhım.**
   Kesem aklın başın kim eyler andan bu serim devrân.

3. **Kesem her sohbet ümmidin, yanam derd-i muhabbetten,**
   Dökem lezzet şarâbın mevt erişip kala dil atşân.

4. **Çü mihmânhâne-i izzet zelîl-i münkesir dildir,**
   Zehî halvâ-yı derd ü gam zehî lûzine-i hırmân.

5. **Cihânın izzet ü lezzetleri bî-kadr ü kıymettir,**
   Anın indinde kim bulmuş gönül tahtında bir sultan.

6. **Gönül, beyt-i Hüdâ'dır, gafletinden cây-i dîv olmuş,**
   Ki bî-zahmet girer it bulsa ger bir mescid-i vîrân.

7. **Sana zahm ursa nâmerd, urma sen, merd isen ey HAKKI,**
   Hüsâm-ül mer'e mes'ûlün ve lâkin lâ alennisvân.

1. Himmetim, kendi kendimden el-etek çekip kendinden geçmişlik kervanında başsız ve varlıksız kalmayı diler.

2. Nefis ve heves gözünü yumalım ki yolumun fitnesi odur. Şu aklın başını keseyim ki onun yüzünden başım dönmekte.

3. Bütün sohbetlerden ümidimi kesip sevgi derdiyle yanayım. Lezzet içkisini dökeyim de ölüm erişip gönül susamışlık içinde kalsın.

4. Yücelik misafirhanesi şu kırılıp yerlere düşmüş gönül gibidir. Bu nasıl bir dert ve gam tatlısı, nasıl bir harman ocağı.

5. Cihanın yücelik ve lezzetleri değersiz ve kıymetsizdir. Onun yanında gönül, kendi tahtında oturan bir sultana kavuşmuş.

6. Gönül aslında Allah'ın evi iken bilmezlikle bir dev yurdu olmuş. Tıpkı köpeğin, bir mescid harabesini boş bulup da kolayca girmesi gibi.

7. Ey Hakkı! Namerdin biri sana tokat vursa sakın sen de ona vurma. Yiğitlerin kılıçları kınından sıyrılır, ancak kadınlara karşı değil!..

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Kabiliyetli sâlikin üzüntü ve inkıbaz ile inşirah ve inbisat bulduğunu, kabz hâlinde bâtının imârı bulunduğunu bildirir:**

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, kabiliyetli sâlikin alâmetlerindendir: Kendi nefsini gizli ve âşikâr istek ve arzûlardan, kötü sıfat ve huylardan temizlemektir. Zirâ nefsi, onun en büyük düşmanı ve çeşitli hastalıkların başı olduğunu bilir. Bunun için nefsinden kurtulmaya gayret eder. Eğer ondan yoluna uymayan bir hareket meydana geldiyse, mürşidine şikâyete gider. O da, o haddi aşmanın zıddına devamı ona emr eder. Meselâ sâlikin şikâyeti çok yemek, çok uyumak veya çok konuşmaktan ise, bunların tersi olan açlık, uykusuzluk ve susmak ile emr eder. Böylece sâlikin nefsi, orta hâl olan az yemek, az uyumak ve az konuşmağa râzı olup, istikamet üzere gider. Bu sâlik, çoğu zaman, çâresiz derde düşen kimse gibi, kalbi üzüntülü ve başı iğik olarak durur. Açıldıkta, belâsı geçmiş kimsenin inşirâhı gibi yarım inşirâh, açılma bulur. Esasında bu sâlikin musibeti, her musîbetten büyüktür. Zirâ o, isimlere devamı bereketiyle nefsinin içinde bulundurduğu rezâlet ve pislikleri bilmiştir. Bu engel ve yol kesicilerin devamıyla Mahbûb'una vâsıl, matlûbunun hâsıl olmayacağını anlayıp, onlardan kurtulmaya yönelmiştir. Lâkin kavuşmağa mâni olan kötü hasletlerin tümünden kurtulamadığı için üzüntülü ve şaşkın kalmıştır. Zirâ nefsin kötü huyları, çirkin ve çoktur. Nefs onlarla karışmış olduğundan kurtuluşu zor olup bir kötü huydan kurtuldukça, ondan daha kötüsüne ve pisine düşer. O hâlde, şüphe yoktur ki, hâli böyle olan sâlikin kalbi kırık, gözü yaşlı olup, kendi nefsinden şikâyetçi olur. Bu sâlik bast ve recâ hâli ârız oldukça, başını kaldırarak ve sesini yükselterek edebi terk etmekten, gülme ve şaka ile neş'e izhâr etmekten sakınıp, kendisi ile Allahü Teâlâ arasında olan hâlini değiştirmek için tenha yere gider. Hak Teâlâ'dan, o hâlin gitmesini ve kendisiyle korunmak hâlini ister. Zirâ o, kabz hâlinin, elbette selâmet olduğunu bilir. Sâlikin bundan korkmaması gerekir. Lâkin öyle zor bir hâldir ki, câhil olanlara uygun gelmez. Ama ârif olan sâlik, arslandan korkar gibi, bast hâlinden korkar. Dünya ehlinin, dünyalıklarından lezzet buldukları gibi, kabz hâlinden lezzet bulur. Zirâ tecrübe ile bilir ki, bast hâlinde, zâhirin ta'miri, bâtının helâki vardır. Kabz hâlinde ise, alçak nefsin sıfatlarının helâki ve bâtının ta'miri vardır. Eğer bir sâlik, bast hâlinde iken, benim O Hazret'le huzûr, murâkabe, müşâhede ve münâcâtım vardır, kabz hâlinde ise, bu faziletlerin hiçbirisi bende yoktur derse, cevabında deriz ki, onun bu sözü anlatıyor ki, kendisinin Hak'dan haberi olmadığı gibi, ne O'nunla huzûru da bulabilmiş ne de üns lezzeti almıştır. O da'vasının ehli değildir. Yanılmıştır. Zirâ Hak Teâlâ ile huzûr, ancak mâsivâdan geçmekle olur. Halbuki insan, bütün mâsivadan, ancak kabz hâlinde geçer. Bir gün bir sâlik bast sürûru ile raks ederken, mürşidi onu görüp niçin sürûru, neş'eyi izhâr edersin? diye sorunca, nasıl neş'elenmiyeyim, sürûrumu nasıl açığa vurmayayım ki. O bana Rab ve ben

O'na kul olduğum hâlde, sabahlamışım dedi. Üstâdı, onu irşâd edip, ferah ve sürûr onunla olsa da kötüdür. Halbuki Hak Teâlâ her üzüntülü kalbe muhabbet eder buyurulmuştur. O hâlde bu kabz ve üzüntü makbûldür. Nazm :

1. Ey dil-i dildârımız dilde gamındır neşât.
Vey meh-i ağyârımız dilde gamındır neşât.

2. Dilde gamın ey azîz, şehd ü şekerden lezîz
Ey yem-i efkârımız dilde gamındır neşât.

3. Lütf ile baksan dile dil pür olur zevk ile
Ey gam ü gam-hârımız dilde gamındır neşât.

4. Kahr ile kalbe eğer, baksan olur pür-keder
Ey şeh-i muhtarımız dilde gamındır neşât.

5. Senden alır dil sürûr, senden eder can huzûr
Mahrem-i esrârımız dilde gamındır neşât.

6. Her sözün ilhâm olur, emrine dil râm olur
Ey dem-i ikrarımız dilde gamındır neşât.

7. HAKKI, dil etsin sükût, can sözüdür kalbe kut
Ebr-i güher-bârımız dilde gamındır neşât.

1. Ey sevgilinin gönlü! Senin derdin bizim gönlümüzde sevinçtir. Ey sözünde durmaz mehtabımız! Derdin, gönlümüzde sevinçtir.

2. Ey sultan! Senin gamın gönülümüzde bal ve şekerden tatlıdır. Ey düşüncelerimizin denizi, derdin gönlümüzde sevinçtir.

3. Eğer gönlümüze lutf ile baksan, gönül zevk ile dolar. Ey gamımız ve gam çekenimiz, derdin gönlümüzde sevinçtir.

4. Eğer gönlümüze kahır ile bakarsan, gönül kederlerle dolar. Ey seçkin sultanımız! Derdin gönlümüzde sevinçtir.

5. Gönül Senden sevinç alır, can Seninle huzur bulur. Ey sırlarımızı bilen, derdin gönlümüzde sevinçtir.

6. Her sözün ilham olur, emrine gönül boyun eğer. Ey ikramımızın demi, derdin gönlümüzde sevinçtir.

7. Ey Hakkı! Gönül artık sussun. Can sözünü kalbe azık olarak anla. Ey mücevherler yağdıran bulutumuz, derdin gönlümüzde sevinçtir.

BEŞİNCİ NEVİ: Mukarrebler yolu sâliki, nefs-i emmâre makamında iken, şeytan onu Hak yolundan ayırmak için, ona sûret-i Hak'tan geldiği kapıları bildirir :

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, mukarrebler yolu sülûkunu yapmak isteyen kimse, önce kendi nefsi hâline bakıp, kabiliyetli sâlik sıfatları olup olmadığını araştırmalı, sonra mürşidin hâllerine bakıp, mürşidlik hâllerinin onda olup olmadığını incelemelidir. Eğer nefsini kabiliyetli, mürşidini kâmil bulduysa, onun mukarrebler yoluna girip, tabiatı zindanından kurtulup kâmil sıfatlara sâhip olmalıdır. Erme müddeti uzarsa, üzülmemelidir. Yoldan kaldım, nâkıs oldum dememelidir. Zirâ elbette, kemâllerine kavuşup, muradları hâsıl olur. Hattâ sâlik, kendi nefsinde, kabiliyetli sâlik sıfatlarını bulup, mürşid-i kâmil bulamazsa, mürşidsiz, yalnız başına sülûk etmelidir. Şeriatın edeblerine uyup, tarikatın icâblarını gözetip, kâmillerin ekmeli ve mürşidlerin rûhu Habîb-i Ekrem (sallallahû aleyhi ve sellem) hazretlerinin izinden gitmeli. Ona çok salât ü selâm edip, Hadîs-i şeriflerini yazıp mütalâa etmelidir. Zirâ sâliklerden, şeytan bir an gafil olmayıp, çok kapılardan ona girer. Her bir makamda ona çok yollardan gelir. Ama sâlik nefs-i emmâre makamında iken, şeytan onu hak yoldan çevirmek için gelip: «Senin bu yol ile ne münâsebetin vardır? Bu öyle bir yoldur ki, ehli kalmamıştır. Bundan ibâre ve ıstılahdan başka bir şey kalmamıştır. Halbuki sen, öyle zamandasın ki, dinini koruyan, ateşin korunu avucunda tutmuş gibidir. Hak yolunda gitmek istiyorsun ama, kimin eliyle ilerliyeceksin? Mücâhede ve müşâhede sâhibleri nerede? Hâl ve kerâmet ehli kaldı mı? Hepsi dünyadan gitmiştir. Çoğunun âdetleri bile kalmamıştır. Sen onlardan istimdad (rûhlarından yardım dileyerek) şeriatın zâhirinde kalıp, onunla kanâat eyle. Selâmet yolu budur» der.

Sâlik, bu sözleri dinler ve himmeti soğur, azimeti sarsılırsa ve sülûke başlamış iken yüz çevirip kalırsa, sonra yine şeytan ona gelip: «Hak Teâlâ, farzlarını yerine getirenleri nasıl severse, ruhsatlarını kabûl edip yapanları da öyle sever. Kulu, Mevlâ'sının mağfiretini nasıl severse, Mevlâ'sı da ruhsatları ile amel etmesini öylece sever. O hâlde, nefsine sert davranmayı terk edip, yumuşak muâmele et. Çünkü o senin binek hayvanındır. Nitekim Allahü Teâlâ: «**Allahü Teâlâ size kolaylık istiyor, zorluk istemiyor. Sizin için dinde zorluk olmadı**» buyurmuş ve kullarına tam re'fet ile rıfk ve rahat murad eylediğini duyurmuştur» der.

Sâlik bu sözü dinlerse ve imamların sözlerinde bulunan ruhsatlara meyl eder ve onlarla amel ederse, şüphe yoktur ki, helâl ile haram arasında olan şüphelileri yeyip, harama yaklaşır. Halbuki şüphelilerin te'sirlerinden biri de, kalbi karartmalarıdır. O, kalbinin kararması sebebiyle, helâlı ayıramayıp, harama düşer. Sülûkte değil, helâkte olur. Zira dâima haramla karnını dolduran gafilin hâtırına, ancak haram işler gelir. Sözü yalan, gıybet, nemime ve sövme olur. Günaha götürücü işler peşinde olur. Eli hareket edince,

harama uzanır. Ayağı yürüyünce, harama gider. Böylece şeytanın dilediği gibi olur. İki âlemde karşılığını bulup, cezâsını görür.

Sâlike, Hakk'ın lütfu erişip, onun şeytanın aldatması olduğunu görürse, ruhsatlarla uğraşmanın, tenbel işi olduğunu, onları yapanların aşağı maksatlı âcizler olduğunu görür. İşte şeriatın edebleri, tarîkatın icâbları yoluyla ve yüksek himmetle ilerler. Nihâyet nefsi, levvâme olup ikinci makama kavuşur. Nazm :

1. **Ey gönül geç her hevesten, pâk olup gel râha sen,**
   Tâ ki makbûl olasın şayeste ol dergâha sen.
2. **Bu cihân vîrânesin baykuş misâli bekleme,**
   Çün şehin şâhinisin uç var o şâhenşâha sen.
3. **«Lâ İlâhe» tiğin al, eşyayı dilden kat' eyle,**
   Hoş hırâm eyle cihân-ı pâk-i illâllaha sen.
4. **Dü cihânın kut-ı cânı hamr-ı vahdettir eğer,**
   Nûş edersen mülhak oldun merdüm-i âgâha sen.
5. **Aşk ile aklın işi yoktur açık söz söyleme,**
   Şîr-i Yezdân şivesin bildirme her rubâha sen.
6. **Aşk-ı Hak'dır ehl-i aşkın yâr-ı gârı dem-be-dem,**
   HAKKI ifşâ etme sırrın her dil-i gümrâha sen.

1. Ey gönül! Her hevesten geç de pâklanıp yola gir. Tâ ki o dergâha lâyık olup kabul göresin.

2. Baykuş gibi bu dünya viranesini bekleme. Çünkü sen, sultan şahinisin. Öyleyse uçup yine o sultana var.

3. «Allah'tan başka ilâh yoktur» kılıcını ele alıp gönlünü yaratılmışlardan kes. Böylece Tevhid'in pâk yurduna hoşça git.

4. İki cihanın da can azığı vahdet içkisidir. Eğer o içkiyi içersen kendini bilenler arasına katılırsın.

5. Aşk ile aklın işi yoktur. Açık söz söylemede ilâhi aslanlık gidişini her bir tilkiye bildirmiş olmayasın.

6. Aşk ehlinin can dostu her zaman için yine Hakk aşkıdır. Öyleyse ey Hakkı! Her yolunu şaşırmış gönle sırlarını açma.

ALTINCI NEVİ: Mukarreb yolundaki sâlik, nevs-i levvâme makamında iken, şeytanın onu Hak yoldan çevirmek için ona sûret-i Hak'dan geldiği kapıları bildirir :

Ey azîz! Ehlullah demişlerdir ki, Hak yolu yolcusu, nefs-i levvâme makamında iken, şeytan onu yolundan çevirmek için gelir,

ona yaptığı sâlih amellerini, iyi işlerini süslü gösterir. Kalbine ucub [kendini beğenmek] getirir. İşte bu sâlik, amel yolundan ucûb ile dolup, nefsini beğendikten sonra, şeytan ona sûret-i Hak'dan gelerek: «İlimden maksad amel etmektir. Sen sâlih amelleri yapabiliyorsun. O hâlde ilim öğrenmene, âlimlerle sohbet etmene, va'z dinlemene hiç ihtiyacın kalmamıştır. O sana va'z ü nasihat eden âlim, keşki kendi nefsine söz geçirip, öğüt alsa ve senin amelinin onda biri kadar amel yapsaydı, hakîki kurtuluşa ererdi» der. İşte böylece ucub kendine yerleşince, kendini büyük, başkalarını küçük görüp, insanlara sû-i zan eder. Sonunda öyle kötü huylu olur ki, kimseden bir nasihat kabûl etmez olur. Aklına göre ibâdet edip, câhillik karanlıklarında helâk olur. Sonra bu sâlike yine der ki: «Sana insanların hüsn-i zannı vardır. Amellerini, işlerini iyi yap ki, sana uysunlar, bununla kat kat sevaplara kavuş». Sâlik bu niyyetle amelini güzelleştirirse, illetli olur.

Sonra o lâin, bu sâlike der ki: «Sen ibâdeti gizli yap. Çünkü Allahü Teâlâ gizli yapılan ameli kabûl edip, seni sever. İnsanlar da ihlâsını öğrenip seni severler». İşte sâlik, bu söze uyar ve insanların kendisini sevmeleri arzûsuyla, amelini gizlerse, riyâya düşer de haberi olmaz. Şeytanın aldatma yolları çoktur. Elinden gelirse sâlikin amelini bozar. Bozamazsa, kalbine o amelden efdâl bir amel getirir, fakat o ameli yapacak kudreti yoktur. Lâkin ikinci ameli ona güzel, kolay gösterir. Böylece buna başlayıp, birinci amelden kalır. Bunu da tamamlayamaz. İkisinden de mahrûm olur. Meselâ şeytan, sâlike der ki, sen Allahü Teâlâ'yı ve Resûlünü nasıl seviyorum diyebilirsin. Çünkü ne Kâbe'yi tavâf eder, ne Ravda-i Mutahhara'yı ziyârete gidersin. Bu tenbellik ve ihmal sevgi ile bağdaşmaz. Sana lâyık olan, Hakk'a tevekkül edip, Beyt'ini hac ve Habîb'ini ziyâret sevabını almandır. Sâlik bu vesveseye kulak verir, azıksız, binek hayvanı olmaksızın fakir olarak, hacılar kafilesi ile Kâbe'ye doğru yola çıkarsa, yol zahmet ve yorgunluğundan bedeni gidemez hâle gelince, evrâd ve ezkârı kaçırıp, kalbinde melâl bulunca, şeytan ona der ki: «Nefsine haksızlık ve zorluk edip de yapamayacağın kadar yüklenme. Namazın kazâya kalsa da, Mekke'de kılarsın. Taassub yönüne gitme». İşte bu sâlik âcizliğinden, şeytanın bu sözüne uyup, farzları kılmakta da gevşek davranır. Açlığı ve susuzluğu bastırıp, ahlâkı kötüleşince, yine şeytan ona der ki: «Hak Teâlâ haccı, zenginlere farz etmiştir. Senin gibi fakir, o Beyt'e nasıl gider? Şüphe yoktur ki, seni hac yoluna gönderen istek, ancak şeytanın vesvesesidir». O zavallı, şeytanın bu sözünden üzülüp, pişman olur, kazâya râzı olmayıp, kalbi kararır. İnsanların gıybetini yapıp, ayıplama, saldırma ile ırzlarına dil uzatıp, onlara düşmanlık eder. Zirâ hac yolunda ona, ne kimse sadaka verir, ne de iltifat edebilir.

O hâlde kafileyi mahşer yerinin halkı gibi bulup, herkes kendi

nefsinin kaygusunda olduğundan, o gıda, yiyecek, içecek peşinde olup hac ve ziyâretten, nasîbsiz kalır. Bir pay alsa da, bin belâ ile alır. Halbuki, önceden memleketinde iken, gönlü rahat, ahlâkı iyi idi. Halîm selim idi. İnsanları kendine tercih eden cömerd ve kerem sâhibi idi. Hac yolunda başına gelen korkunç hâllerden ahlâkı kötü, göğsü dar olup, nefsi bahil, haris ve leim oldu. İşte bu sâlik hacca gitmekle, kendi yolundan kalıp, başına bu kadar belâlar gelince, şeytan onun yolunu kesmekle, arzûsuna kavuşur. Hak Teâlâ'nın yardımı, o sâlike erişir ve şeytanın bu tür hile ve aldatmalarından kurtulursa, şeriatın edebleri, tarikatın usûlleri ile ve yüksek himmetle sâlik olur, ilerler. Böylece nefsi mülhime olup, üçüncü makama kavuşur. Nazm:

1. Ne mest-i bâde-i aşkım, ne merd-i mestûrum
Ne muhbirim, ne de mustahbirim aceb dûrum.

2. Derûn-i dildeki dildârı taşrada ararım
Visâl içinde iken gafletimle mehcûrum.

3. Şarâb ü şâhid ü şem'im gönüldedir amma
Ne behre bilmemişim bâkirim çü bâkûrum.

4. Dolar cihâna dem-â-dem hezâr nefha-i suver
Aceb ne mürde-dilim tende sâkin-i gûrum.

5. Gönül bu hâne-i gafletten itse taşra hıram
Yakîn eder ki, hakîkatta Beyt-i ma'mûrum.

6. Cemâl-i aşkı görürsem gönül gözüyle ıyân
O demde ben sana hoş nâzırım ki, manzûrum.

7. Şarâb-ı nâb-ı muhabbetten içsem ey HAKKI
O câm-ı can ile elhak müdâm mesrûrum.

1. Ne aşk içkisiyle sarhoş, ne de gizli bir Hak yolcusuyum. Onun için ne muhbir, ne ihbar edilenim. Bunlardan uzağım.

2. Gönlün içindeki sevgiliyi dışarılarda aramaktayım. Vuslat içinde iken gafletimden dolayı hicran içindeyim.

3. İçkim, güzelim ve mumum gönüldedir ama hiç nasibimi alamamışım hâlâ bâkirim, tıpkı el değmemiş bir meyve gibi.

4. Cihana durmadan binlerce sûret üfürüşü dolar. Ben öylesine ölü-gönülllüyüm ki ten denen bu mezar içinde oturmaktayım.

5. Gönül bu gaflet evinden dışarı çıkabilirse yakîn sırrına erişir ki zaten gerçekte ben Beyt-i mâmur'um.

6. Eğer gönül gözüyle aşkın yüzünü apaçık görürsem o anda yine kendimi görmüş olurum ki ne hoş görüntüyüm.

7. Ey Hakkı! Sevgi içkisinin şarabından içersem o can kadehi ile gerçekten daima sevinç içindeyim sayılır.

YEDİNCİ NEVİ: Mukarrebler yolu yolcusu sâlik nef-i mülhimede iken, şeytanın onu Hak yoldan çevirmek için sûret-i Hak'dan gelmesini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki: Hak yolu sâliki, nefs-i mülhime makamında iken, şeytan yolunu kesmek için, uygun kapılardan ona girer. Zirâ bu sâlik, adı geçen engelleri geçip, üçüncü makamdaki mârifet derecesine gelmiştir. Bu desiselere aldanmaktan emin olmuştur. İşte bu ârife, o lâin, sûret-i Hak'dan gelip der ki: Sen âlemde hâlleri biliyorsun. Vahdet-i vücûdu da öğrendin. Bunun için Allah'dan başka mevcûd yok dersin. Çünkü Evvel, Âhır, Zâhir, Bâtın nûrunun parıltılarını bulmuşsun. Çünkü: «**Göklerin ve yerin nûru** [yaratıcısı] **Allah**»dır işâretini, «**Nereye dönersen Allahü Teâlâ'yı bulursun**» müjdesiyle bilmişsin. «**Hepimiz Hak'dan geldik, yine O'na gideriz**» âyet-i kerimedir. Başlangıcımız ve varışımız hep O'dur. Cennetlikler cennet için, cehennemlikler cehennem içindir. Her hareket edenin hareketini O yaratır. «**Sizi Allah yarattı, siz ise bilmiyorsunuz**» buyurmuştur. Bu rümûzu, ancak senin gibi bildirdiği ârifler bilir. Bundan sonra sen, niçin kendine zor ve çetin ameller ile meşakkat verirsin? Bundan böyle senin çektiğin meşakkatler için uygun olan, bu zâhir amellerde bulunan ibâdet ve riyâzetlerinin hepsini, ağyâr olan zâhir ehli için terk etmendir. Taklid sâhiplerinin işleri ile meşgul olmayıp, yalnız kalbine dönüp zevk ve şevk ile dolmandır. Önemli ve en lüzûmlu olan murakabe ve müşâhede gibi kalb işleri ile lezzetlenmendir.

Eğer bu ârifin kalb ayağı sürçüp, bu vesvese ve desiselere kulak verirsek ibâdet ve mücâhedeyi terk edip, nefsinin hevâsına uyup giderse, onun kalbi bilmediği yerden kararır. Şeytan da oraya yerleşir. Sonra ona der ki: «Rabb'in senin hakikatindir ve sen de O'nun hakikatısın. Çünkü O: «**O işiticidir ve görücüdür**» buyurmuştur. Dilediğini yap. Çünkü: «**Ona yaptığından suâl olunmaz**» kelâmiyle senin de sorumlu olmadığını duyurmuştur». İşte o zaman tabii zulmet perdeleri onun basiretini öyle örter ki, hiç görmez olur. Hırsızlık ve hıyânete başlar. Zinâ ve livâta işler. İçki içip, çeşit çeşit haramlar yer. İtikadı bozulup, Allah'dan korkmaz olup, sapıtır. Şeytanın öyle bir oyuncağı olur ki, Rahmân'ını bırakıp onu sever, ona itimad eder. Tabiatı toprağına meyl edip, şeytanın sözüne uyan gafilin hâli budur. Eğer bu ârife Hakk'ın inâyeti erişip, ibâdet ve mücâhede üzere devam ederse, onun nefsi mutmainne olup, yüksek himmetle dördüncü makama gelir. İki dünya saâdet ve rahatlığını bulup, şeytanın aldatmasından emân olur. Nazm:

1. Gafletten uyan ey dil, kim bâd-ı sabâ geldi
   Aşkın yeli esti bil kim câna safâ geldi.
2. Ey âşık-ı rûhânî vey ârif-i Rahmânî
   Tenha gece bul anı kim câna Hüdâ geldi.
3. Ver hâbını emvâta gel Kâdî-i hâcâta
   Hoş başla münâcâta âvân-ı senâ geldi.
4. Koy hab ü haylâtı, terk eyle muhâlâtı
   Bul aşk ile hâlâtı kim şevk-ı lika geldi.
5. Kesret kederinden geç vahdet meyini sâf iç
   Sen sayma, vücûdun hiç, ol nûr u ziyâ geldi.
6. Hâb içre olur gamlar, aşk içre olur demler
   Âgâh olun âdemler, çün avn-ı Hüdâ geldi.
7. HAKKI, ko bu ağyârı, bul dilde o dildârı
   Fevt eyleme eshârı kim vakt-i nidâ geldi.

1. Ey gönül! Gafletten uyan artık, saba yeli esiyor. Bil ki aşkın yeli esti de cana esenlik geldi.

2. Ey rûhânî âşık ve ey Rahmân'ı bilen! Canına Hüdâ gelmişken O'nu gece tenhaca bul.

3. Uykuyu ölülere bırak da her hacetin gidericisi olan Allah'a yönel. Güzelce yakarışa başla ki övgü sesi geldi.

4. Uyku ve hayali bırak. Olmayacak şeylerle kendini oyalama. Böylece aşk ile hal kazan ki Allah'ın yüzünün coşkunluğu geldi.

5. Kesret üzüntüsünü terkedip saf vahdet içkisini yudumla. Vücûdunu hiçe sayma ki o nur ve ışık geldi.

6. Uyku içinde gam vardır. Aşk içinde ise güzellikler. Ey insanlar! Artık uyanın ki Allah'ın yardımı geldi.

7. Ey Hakkı! Başkalarını bırak da gönlünde sevgiliyi bul. Seher vakitlerini boşa geçirme ki çağrı vakti olan seherler geldi.

SEKİZİNCİ NEVİ: Mukarreb yolu sâliki nefs-i mutmainneye gelince, Allahü Teâlâ'nın kalesine girip, şeytana galip geldiğini bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, sâdık olan sâlik dördüncü makama vardıkta, ona öyle bir kemâl hâsıl olur ki, mâsivâdan kaçar, Hak ile ünsiyeti arar, Zât-ı pâkine muhabbet edip, Habib'ine tâbi olur. Onun söz, hareket ve ahlâkını, can ile kabûl edip, ondan rûhuna hayât, îmânına tat bulur. Mârifet nûru ile gönül rahatlığı bu-

lur. Şeriattan ayrılmaz. Ölünceye kadar böyle gider. İşte bu kâmilin kalbine ne gelse, onu Habîb-i Ekrem'in (sallallahü aleyhi ve sellem) söz ve işlerine benzetir. Uygunsa onunla amel eder, değilse, şeytandandır deyip yapmaz. Muhakkak bilir ki, Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) bu dünyâdan âhirete intikal edinceye kadar farz ve vâciblerden birini terk etmemiştir. Sâlih amellerin terki, ne evliyâdan, ne de âlimlerden işitilmemiştir. İşte gerçek muhib olan kâmil yakînen bilir ki, şeriata uygun olmayan hâtıra ve düşüncelerin tümü sapıklıktır. Zîrâ, o gönül sâhibi, zâhire uymayan bâtını bâtıl bulmuştur. Bunun için ibâdet yolunda istikâmet kılıp, şeytan-ı laîne galib olmuştur. Hak Teâlâ'nın Hicr sûresi kırkikinci âyetinde: **«Benim muhlis kullarıma senin tasalluta ve iğvâya kudretin yoktur»** buyurduğunu bilmiştir. Şeriatın sırrı ona münkeşif olup onun, şeriatın zâhirinde, sûretinde gizli bir engin deniz görmüştür. Ama şeriatın zâhiri ile amel etmeyen gafil, ârif ve kâmil olamaz. Bâtın ve esrâr ona münkeşif olmaz. Belki zındık olup, dalâlette kalır. Çünkü Hak Teâlâ'nın, Habîb'ine: **«De ki, Allahü Teâlâ'yı seviyorsanız, bana tâbi olunuz. Allahü Teâlâ da sizi sever»** vahyi nâzil olmuştur. İşte bu âyet-i kerîme, âhirete intikal edinceye kadar, şeriat kapısının üstünde durmayı bildirmekte yeterlidir.

Şeriatle amel eden ârif ve kâmile gelince: O şeriatın içine ve özüne girip, oradan Allahü Teâlâ'nın sırlarına kavuşur. Kalbi ile sâhibi arasında vâki olan husûsiyete erişir. Bu esrârı, ancak zâhirleri şeriatle müzeyyen [süslü] ve bâtınları hakikatla münevver [nurlu olan] kâmiller bilir. Onlara hiçbir şey sûret-i Hak'dan görünmez. Şeytan onlara yakın gelmez. Gelse de hiçbir taraftan yol bulmaz. İstese bile, onlara zarar veremez. Nitekim Şeyh-i Samedânî Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine, sahrâda şeytan gelip: «Ey Abdülkadir! Ben Rabb'inim. Haramları sana mübah kıldım. Dilediğini yapabilirsin» dedikte, bu kâmil Şeyh (rahmetullahi aleyh) ona: «Yalan söyledin. Muhakkak ki, sen şeytansın. Allahü Teâlâ fuhşu ve haramları emretmez» cevabını vermiştir.

Ey HAKKI, basîret gözünü aç ve gör ki, bu şeriat ne büyük kerâmet kalesidir. Bununla amel eden iki âlemde ne kadar azîz, şerîf, kıymetli ve her tehlikeden emin ve sâlimdir. O hâlde bütün ebrâr, âbidler, seçilmişler, ârifler, seçkin kâmiller zümresi kal'asına girip, şeytanın aldatmasından emin olanlar, ancak Allahü Teâlâ'nın tevfîkı ile şeriata yapışıp, kâmillerin rûhlarına uyup, ilmi ile amel eden âlimlerle sohbet edenlerdir. **Ve sallallahü alâ seyyidina Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmaîn. Velhamdü lillâhi Rabb'il-âlemîn.**

Bu değerli kitabımızın üçüncü fenninden buraya gelinceye kadar mârifet yolunun bütün şart ve esaslarını, Hakk'ın huzûrunda

bulunmanın rüsûm ve âdetlerini, O'na yakın olmanın genel sebeblerini, şeriatın zâhirine uygun olan evliyâ-yı kirâmın hikmeti ile terkib ve tertîbinde tam ihtimâm gösterilip, bu kadar yazma ve açıklamayla yetinilmiştir. Bu makamda bu fennin bu son bâbının bitişi teberrükü için Pirimiz Gavs-ı ulvî Fakirullah Şeyh İsmâil Tillovî (rahmetullahi teâlâ aleyh) hazretlerinin güzel sıfatlarını beyân eden Fasıl'la tamam olmak münâsib görülmüştür. Nitekim: **«Sâlihlerin velîlerin zikrolunduğu yere Allah'ın rahmeti iner»** buyurulmuştur.

Beyt:

Hamdi ehl-i bekayı yâd eyle,
Hâtırın yâdı ile şâd eyle.

Ey Hamdi! Bâkîlik ehlini anıp onların hatırlarını sormakla onları şâd eyle.

Nazm:

1. **Biz muhibb-i kameriz, devr-i kamerden söyle**
   Tûti-i câna hem ol şehd ü şekkerden söyle.
2. **Koy şeş ü penc ile renci o nihân genci bul**
   Aşktır aslımız, ancak o pederden söyle.
3. **Hasret-i aşk ile divâne olup ağlardım**
   Bundayım ben dedi sen nûr-i basardan söyle.
4. **Cümle yüzden sana yüz vermişim ey cân-ı peder**
   Sen enâniyyeti koy, hüsn-i nazardan söyle.
5. **Bir kamer yüzlü göründü, dedi kim aşk benim**
   Aklı koy, mahremim ol, sırr-ı kaderden söyle.
6. **Kalbine her ne desem gizli hemen teslim ol**
   Sırrımı akla deme, tavr-ı beşerden söyle.
7. **Sohbet-i aşk ile kıl huzûr ey HAKKI**
   Etme cisminle sefer dilde hazardan söyle.

1. Biz kamer sevenleriz, kamer (ay) devrinden söyle. Can papağanına o tatlı ve şekerden söyle.

2. Beşi, altıyı bırak. Bunların sıkıntısını çekme de o gizli hazineyi bul. Bizim aslımız aşktır. Onun için yalnızca o babadan bahset.

3. Aşk hasretiyle deliye dönüp ağlardım. Oysa «Ben buradayım! Sen göz nûrundan bahset (beni görebiliyor musun onu söyle)» dedi.

4. Ey aslımın canı olan aşk! Bütün yüzlerden sana yüz vermişim. Onun için benliği bırak, nazar güzelliğinden söyle.

5. Bir ay yüzlü göründü ve dedi ki: «Aşk benim.» Öyleyse aklı bırak, mahremim ol ve kader sırrından söyle.

6. Kalbine her ne desem gizlice hemen teslim ol. Sırrımı akla söyleme insanın davranışlarından bahset.

7. Ey Hakkı! Aşk sohbeti ile huzur içinde ol. Bedeninle cenk edip durma, gönlünle barıştan bahset.

SEKİZİNCİ FASIL

Hazret-i Gavs-i ulvî Fakirullah Şeyh İsmâil Tillovî'nin haseb ve nesebini, mezheb ve meşrebini, dil ve edebini, vatanı ve doğumunu, rüsûm ve âdetlerini, ilim ve ibâdetlerini, kuyu hikâyesini, keşifdeki velâyetini, tam uzletini, kudsî kuvvetini, güzel faziletlerini, şemâilini, günlük ibâdetlerini, üns âdetlerini, giydiği elbiseler ve babam Osman Efendi ile Sıhranlı Muhammed Efendi'ye gâibâne meyl ve muhabbet saldığını, babam üzüntülü iken, nasıl varıp da onu bulduğunu, o hakim-i İlâhî'nin yanında kalıp her derdine derman olduğunu, Hazret-i Şeyh'in bâzı kerâmetlerinin nasıl zâhir olduğunu, adı, şânı ve makamı ile cihânın dolduğunu ve merhûm babamın vefâtından sonra bu Hakkı yetimini bir nazar ile tâziye edip sonra nice hikmetle tavsiye ve hakimâne terbiye ettiğini, Hazret-i Şeyh'in va'desi erip Hakk'a cân verip, murâd aldığını, fenâ şerbetini içip, beka âlemine göçüp bu cihânda güzel adı ve çok hayırları kaldığını on nevi ile beyân eder.

BİRİNCİ NEVİ: Hazret-i Gavs-i ulvi Fakirullah Tillovi merhûmun haseb ve neseb, mezheb ve meşreb, dil ve edeb, vatan ve doğumunu, rüsûm ve âdetlerini, ilim ve ibâdetlerini bildirir:

Ey aziz! O Mevlâ'nın veli kulu ve Resûlullah'ın vasisi pirimiz Şeyh İsmâil Fakirullah (rahmetullahi aleyh) hazretleri, âlimler neslinden, mezhebi Şâfiî, aslı Arabidir. Yüksek babalarının dilini Arapça olarak konuşmuştur. Büyük dedesi Mevlânâ Molla Ali, Kürdistan'ın pâyitahtı olan Cezire-i Ekrâd'ın âlimlerinin reisi iken dokuzyüz on (M. 1504) târihinde, zâlimlerden hicret edip, iki merhale [iki günlük yol] kuzeye gelmiştir. Beldemiz Arz-ı Rûm'un [Erzurum'un] güneydoğusunda on merhale kadar mesâfede bütün binâları kireçten ve halkı Arap olan Siirt kasabasının doğusunda, iki saat mesâfede, yüksek bir yerde bulunan havası lâtif, sıcak, ormanlık, suyu az, sarnıç ve kuyusu çok, ikiyüz ev, birçok dükkân, bir han, bir hamam, üç mescid ve bir cum'a câmisi bulunan Tillo adlı Arab kasabasında bulunmuş, o Cum'a câmiinde imâm, hatib ve müder-

ris olmuştur. Onun kıymetli oğlu Mevlânâ Molla Abddülcemâl, ondan Arabi ilimlerini alıp, babasının vefâtından sonra yerinde kalmıştır. Onun değerli oğlu Mevlânâ Molla Kasım ondan ilim alıp, babasından sonra onun yerini almıştır. Hicri târih bin altmışyedi [M. 1656] olunca, Mevlânâ Kâsım'ın o yılın Receb ayının birinci Cum'a gecesi, yâni Regaib gecesi, gece yarısından sonra, saâdetle bir oğlu dünyaya gelmiştir. Sıdkı yönünden İsmâil ismini almıştır. Annesi onu kırk yıl, lâtif meyvelerle beslemiştir. Temiz tabiatı, her yemekten, belki ekmek ve sudan bile kaçındığı için, hayvâni sıfatlardan temiz kalmıştır. İçi ve dışı, ilim ve ibâdet lezzetiyle dolmuştur. Huşû' ve hudû' ile melekler huzûrunu bulmuştur. Anne ve babasının hukukunu gözeterek duâ ve rızâlarını almıştır. Babası Molla Kâsım'dan ilim tahsil edip, yirmidört yaşında iken ilim ve mârifetleri tamamlamıştır. O yıl sonu babası vefât edip, kendisi evlenmiş, imamlık, hatiblik, müderrislik ve ibâdette babasının yerini almıştır. Otuz yaşına gelince, şefkatli annesi de vefât edince, kendi ehli ve evlâdı ile kalmıştır. Zühd ve verâ'ı gereğince bağların sonunda bir hayli yeri ihyâ edip, kendisi için bir üzüm bağı dikmiştir. Ehil ve evlâdı için bir tarla yapıp, meşeden topladığı mazı ile kazancı helâl bir kimseden tohum için bir ölçek buğday alıp, kendi eliyle kazarak ekmiştir. Üzüm bağı işlerini kendi eliyle görüp, meyvesini sırtında eve getirirdi. Tarlası susuz olduğundan, diğerleri gibi kavgalı değil idi. Hasadı zamanında talebesi abdest alıp, onu orak ile biçip, bağ bağ tokmakla döğüp, tozunu savururlardı. Sonra evindekiler, o buğdaydan, tohum miktarını ayırıp fazlasını el değirmeni ile un yaparlardı. Sonra gün be gün hamur ve ondan ekmek yapıp, hiçbir şüphe karışmadan helâl olarak yerlerdi. Kendisi dâima üzüm ve kuru üzüm ile iftâr ve iktifâ ederdi. Her Cum'a günü gusl edip, çamaşırını değiştirince, cebine bir miktar kuru üzüm koyarlardı. Ertesi hafta bir kısmını cebinde bulurlardı. Çünkü her gece ibâdet eder, her gün oruç tutardı. Mevlâsı ile huzuru dâim idi. Zikri, fikri ve ibâdeti kendine âdet etmiş idi. Onlar ona can kuvveti olur, imân lezzetini duyardı. Kırk yaşına kadar böyle devam etti. Kırk yaşında lâtif mizâcı değişip, kırk gün, yemedi, içmedi ve konuşmadı. Kendinden habersiz yattı. Kırk gün sonra mübârek gözünü açıp, bir tas su içip, ekşi nar isteyip ekmekle yedi. Ayıldı, kendine geldi, sıhhat buldu. Her yemeğe iştihâsı gelip orta derecede yedi. Bu şekilde kırksekiz yaşına kadar devam edip, ilim ve fazilette baba ve dedelerinin yerini tuttu. Bugüne kadar beş çocuğu dünyaya geldi. Dördü yaşadı. Bir kız çocuğu küçükken vefât etti. Kıymetli oğullarının büyüğü Abdülkâdir'dir. İlim ve fazilette eşi pek az bulunur. Ortancası Molla Abdullah'dır. Allahü Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanmıştır. Küçüğü Hâcı Sâlih'dir. O da âriftir ve sâlihdir. Hafsa adında hepsinden şefkatli olan kerimesini çok severdi.

Büyük oğlu Abdülkâdir Efendi kendinden sonra kutubluk makamına ulaşmıştır. Nazm:

1. Cân dimağı dem-be-dem bir bûy-i cânân oldu hoş,
   Ka'r-ı bahr-ı lem-yezel emvâc-ı ihsân oldu hoş.
2. Cümleye sırr-ı maiyyetle, çü aşk olmuş refik,
   Zerrelerden dâim ol hurşid rahşân oldu hoş.
3. Halktan, «Ahbebtü en-a'refe» çün olmuş kasd-ı yâr,
   Bu zuhurat-ı firâvân içre seyrân oldu hoş.
4. Çin-i zülf-i aşkdan bir halka açtı çün sabâ,
   Lem'a-i hüsn-i rûhu şem-i şebistân oldu hoş.
5. Zülfü sevdâsında rencûr olmuş iken şükr kim,
   Can yüzün gördü gönülden şâd ü handan oldu hoş.
6. Cümle zerrât-ı cihâna aşktır sâri müdâm,
   O sebebden her güle bülbül senâhân oldu hoş.
7. Çün haremden kalbe kıldı bir nazar sultan-ı aşk,
   Cân-ı âşık mahrem-i esrâr-ı sultân oldu hoş.
8. Aşk bî-perde zuhûr etti çü dilden âşıka,
   Mest olup doldu derûnu bahr-i irfân oldu hoş.
9. HAKKI, bil her mazharın bir rütbesi var hıfz kıl,
   Sanma kim hep mazhar-ı aşk oldu yeksân oldu hoş.

1. Can dimağı, daimi bir sevgili kokusuyla doldu, ne güzel. Sonsuz olan Allah'ın denizinin derinliği bağış dalgalarıyla birlikte oldu. ne iyi!..

2. Her şeye maiyyet sırrı ile arkadaş olan yalnızca aşktır. Zerrelerden daima parlayıp duran da o güneştir, ne hoş!..

3. Sevgilinin amacı halktan «Tanınmayı sevdim» hükmü iken bunca ortaya çıkanlar içinde bir seyran oldu, ne iyi!..

4. Saba yeli, aşkın zülfünün kıvrımından bir büklüm açtı da yanaktaki güzelliğin parıltısı, gece mumu oldu, ne güzel!..

5. O'nun zülfünün sevdası ile düşkün hale gelmişken çok şükür ki gönülden can yüzünü gördü ve şâd olup sevindi, ne hoş!..

6. Cihanın bütün zerrelerine hâkim olan, yalnızca aşktır. Bu nedenledir ki bülbül gül için övgüler düzenledi, ne güzel!..

7. Aşk sultanı, haremden kalbe bir nazar eylediği içindir ki âşığın canı, sultanın sırlarına mahrem oldu, ne iyi!..

8. Aşk, gönülden âşığa, arada perde olmaksızın zuhur etti de âşık mest olup içi doldu ve bir bilgelik denizi hâline dönüştü, ne hoş!.

9. Ey Hakkı! Her mazharın bir rütbesi olduğunu bil de onu öyle koru. Sanma ki aşka ulaşan herkes hep aynı oldu, ne güzel!..

İKİNCİ NEVİ: Gavs-i a'zam Şeyh İsmâil Fakîrullah hazretlerinin kuyu hikâyesini ve velâyet-i keşfiyyesini, uzletini ve kudsî kuvvetini bildirir:

Ey azîz! Gavs-i ulvî Fakîrullah Tillovî (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin yaşı kırksekize gelince hicrî bin yüzondört (M. 1702) yılında, kazara onun komşularından bir müslüman Receb ayının sonunda âhirete gitti. O mürüvvet menbaı, Şa'ban ayının başı olan Cum'a günü akşamı gidip ölünün evindekilere ta'ziye verdi. Orada her evde bir kuyu vardı. Bu kuyulardan yüz sene kadar su çıkar sonra kururdu. O komşunun duvarının yanında da böyle bir kuru, yâni susuz kuyu var idi. Derinliği onbeş metre ve duvarı taştan yapılmış idi. Yazın su soğutmaya ve eşyaları korumaya yarardı. Öyle susuz kuyulara meyve ve yiyecek asarlardı. Hazret-i Şeyh ta'ziyeden sonra, akşam üstü yemek yeyip, cemaate: «Siz burada durunuz, ben câmiye gideyim. Yatsı namazına hazırlanayım» deyip, onları bıraktı. Yalnız olarak avluya çıktı. Dış kapıdan çıkarken, kapının sağ tarafındaki duvar içinde gizli olan derin kuyuya girmiş, haberi olmamıştır. Dibine inmiş, kuyu olduğunu bile anlayamamıştır. O susuz kuyu içinde dolanıp, dış kapıyı bulamadığından üzülmüş ve şaşakalmıştır. İşte o zaman o şaşırmışların delili, onun içinden kapı açıp, bir cezbe ile onu almıştır. O mânâ meclisinde evliyânın rûhlarını bulmuştur. O zaman her muradı olmuştur. Olan o hâlde olmuştur. Muhabbet kâsesiyle dâim sarhoş olmuştur. Tecellî nûruna hayran olup kalmıştır. Rûhun yeşil nûru, o kuyuya aksettiğinden, kuyunun içi yemyeşil olmuştur. Bundan sonra bâzı kasidelerinde buna işâret eyledi. Bu saâdetle aşk denizine daldı. Velâyet mertebesini bulup, müşâhede lezzetini aldı. Onun bu hâlini bilmeyen cemaat, onu câmide ve evinde arayıp, birbirine sorup, bulamama üzüntüsünde kaldı. Ancak dokumacı bir müslüman o avluda bulunan dükkânında bez dokurken, o geceden dört saat geçince, o kapının içinden, bu âşıkın tatlı sesini duymuştur. Hemen insanlara haber verip, bütün mahalle halkı, ellerinde mumlarla, lâmbalarla kuyunun başına topladnı. Fakat o öyle dalmıştı ki, kimseden haberi yoktu. Kuyunun içerisine adam salıp, onu çıkardılar. Sarığı başında, na'lini ayağında ve bütün vücûdu selâmette idi. Ancak mübarek alnında sol kaşı üstünde bir tırnak yarası kadar sıyrılma vardı. Onu saâdethânesine götürüp, bir zarar gelmediğine hepsi sevindiler. Bu hikâyeyi o azîz kendi diliyle anlattığında der ki: Ben o kuyuya ne

düştüğümü, ne de beni çıkardıklarını bilmiyorum. Beni çıkarmak isteyenlere, Allah'ı severseniz beni bırakınız. Sizinle işim kalmadı, benden uzağa gidiniz demişim. Bunu da hatırlamıyorum. Bildiğim sadece iki kişinin beni tutup, mahalle başında eve getirmeleridir. Mahalle halkı, kadınları ve çocukları etrafımda toplanmışlar. Herkesin elinde bir lâmba, kimi bana yakın gelip yüzüme bakar, sağlam olduğuma şükr edip, dönüp giderdi.

O ikinci Yûsuf, bu karanlık kuyuda Hakk'ın nûrunu ıyân olarak görünce, o gönül Mısr'ında aziz ve muhterem ve zamanın evliyâsının sultanı oldu. Gizli kadr ü kıymeti ve mevkii dillere destan olup, cihâna yayıldı. Kuyuda içtiği muhabbet şarabından sekiz yıl istiğrak ile, devamlı mest oldu kaldı. İnsanlardan tamamen uzlet edip, ehil ve evlâdından bile tecerrüd ve teferrüd eyledi. Zirâ halktan uzak olanın Hakk'a yakın olduğunu bildi. Bunun için insanlardan ayrıldı. Ünsiyyet ve huzûr lezzetini, bütün ni'metlerden leziz ve aziz buldu. Ancak büyük oğlu Abdülkâdir Efendi'yi hizmeti için kabûl edip içeri aldı. O sekiz yıl zarfında, ehli ve evlâdı hizmet ve huzûruna gelince, imtinâ edip, benim iki hizmetçim vardır ki, her biri bir yerden gelecektir, her hizmeti ancak onlar görecektir derdi. Dokuzuncu sene uzletle ülfet, kalabalıkla halvet ona aynı oldu. Sekr ve istiğraktan ayıklığa geldi. Bunun üzerine bir hücre yaptırıp, orada oturdu. Ahbâbına ziyâret kapısını açtı. Aziz babam Osman Efendi bir haftadan sonra Sıhranlı Muhammed Efendi onun ziyâretine geldi. Hazret-i Şeyh onlara çok iltifat ve rağbet etti. İkisini de müjdeleyip, Allah katından itâ olunduğum iki hizmetçi Molla Osman ile Molla Muhammed imiş dedikte, ikisi de şükr secdesine varıp, her biri bin sürûr ile doldu. İkisi de iki kardeş gibi, o şefkatli peder hizmetinde on yıl kadar kaldı. İkisi bir haftada vefât edip, cenâze namazlarını kendi kıldırdı. Nazm:

1. Aceb aşk ü aceb aşk ü ne deryâdır İlâhi
Ne güzeldir ne güzeldir, ne ra'nâdır İlâhi.

2. Aceb bâde-i hamrâ, aceb hüsn-i dilârâ
Aceb bahr-ı musaffa, ne mânâdır İlâhi.

3. Aceb nefh u aceb sûr, aceb nâr u aceb nûr
Aceb nâzır ü mamûr, ne zibâdır İlâhi.

4. Aceb şûr ü aceb şevk, aceb vecd ü aceb zevk
Bizi hüsne eder sevk, ne gavgâdır İlâhi.

5. Aceb şive aceb seyl ü aceb zülf ü aceb leyl
Aceb aşk u aceb meyl ne sevdâdır İlâhi.

6. Aceb mâh u aceb şâh, odur her dile hem-râh
Aceb ârif, aceb âgâh ü ne dânâdır İlâhi.

7. Aceb HAKKI, aceb şeyn, aceb rûh u aceb zeyn
Aceb aşk u aceb ayn, ne a'lâdır İlâhî.

1. Bu ne güzel aşk, ne güzel aşktır. Bu ne güzel denizdir ya Rabbi! Ne güzeldir, ne güzeldir, ne harikadır ya Rabbi!..

2. Bu bir kırmızı şarap mı, bu gönül süsleyen bir sevgili mi, yoksa parlak bir deniz mi, (anlayamadım) ne mânadır ya Rabbi!..

3. Bir üfürüş mü, bir Sûr mu; bir ateş mi, bir nûr mu; yoksa bir nâzır ve mâmur mu, ne güzelliktir ya Rabbi!..

4. Bir coşku ve coşkunluk mu; bir vecd veya zevk mi; bizi güzelliğe sevkeden bu ne kavgadır ya Rabbi!..

5. Bir işve, bir sel mi; bir kara zülüf veya bir karanlık gece mi; yoksa bir aşk ve bir meyil mi, bu ne sevdadır ya Rabbi!..

6. Bir ay mı, bir sultan mı ki her gönülde yol arkadaşı odur. Yoksa bir bilge ve bir bilgin mi; bu ne bilicidir ya Rabbi!..

7. Bu Hakkı mıdır, yoksa bir leke mi; bir ruh mu yahut bir süs mü? Yahut bir aşk veya bir göz mü, ne yücedir ya Rabbi!..

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Şeyh İsmâil Tillovi hazretlerinin yüksek meziyetlerini, şemâilini ve günlük ibâdetlerini bildirir :

Ey aziz! Fakirullah (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin tevekkül, tefvîz, teslim, rızâ ve ihlâsla, sıdk u safâ, kalbini Allahü Teâlâ'dan başkasından temizleme ve Allahü Teâlâ ile meşgul olma, ibâdeti, iftikarı, fenâsı, tevâzuu, mürüvveti, dünyadan ve ehlinden alâkayı kesmek, fakir iken cömertlikle kendini zengin göstermek, neş'eli ve üzüntülü zamanlarda bir olmak kazaya rızâsızlığı terk, belâ vaktinde sabır ve şükür, nefs ve hevâya tâbi olmama, ucub ve riyâdan sakınmak, sıkılmadan emirlere tâbi olmak, yalnız ve kalabalıkta yasaklardan sakınmak, şeriat üzere yürümek, kerem, cömertlik, afv, ilim, hayâ, rıfk, şefkat, vefâ, taassub [inad] ve cefâdan kaçınmak, dosta düşmana nasihat etmek, ahbaba îsâr, âlimlere, sâlihlere muhabbet, evliyâ ve enbiyâyı ta'zîm gibi güzel sıfat ve ahlâkı var idi. Allahü Teâlâ onu kendisine yakın eylesin ve onunla olan ümid ve recâlarımızı kabûl buyursun.

Hazret-i Şeyh'in Şemâili: Güzel idi. Bütün uzuvları, Sâni' ve Hakîm olanın lütfu ile düzgün, orta ve en güzel şekilde idi. Vücûmüdunda ayıp ve kusur yoktu. Çünkü boyu ne uzun, ne kısa idi. Latif, mutedil ve eşsiz idi. Mübârek başı büyükçe idi. Mutedil alnı güzel ve kılsız idi. Kulağı mutedil ve güzel, kaşları yay gibi, iki kaşı arası açık idi. Gözleri düzgün, orta, bakışı güleç idi. Yüzü nûrlu ve mütebessim idi. Esmer, yâni buğday tenli idi. Burnu düzgün

ve ince idi. Ağzı düzgün, dudakları ince idi. Sesi tegannisiz, konuşması açık, dili fasih, sözü sahih idi. Kokusu güzel, dişleri beyaz ve sağlam, sakalı tamam ve ak idi. Boynu ve omuzları latif, kolları ve elleri zaif idi. Avucunun içi yumuşak, parmakları uzun idi. Göğsü geniş ve kılsızdı. Karnı hafif ve bütün bedeni nahif idi. Ayaklarının parmakları uzun, baştan ayağa güzel idi. Hak Teâlâ o dostunu övmüş yaratmış idi. Yüzbin gönülde ona yer etmiş idi.

Hazret-i Şeyh'in günlük ibâdetleri: Havâssa [seçkinlere] mahsûs olan orta derecede idi. Âdeti, her işte Resûlullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) uymak idi. Zîrâ o azîz, önceleri murakabe ve fenâ sayılan uykusundan, her seher vakti uyanınca, kalkar ve: «**Elhamdü lillâhillezi ehyânâ ba'de mâ emâtenâ ve redde ileyne ervâhana ve ileyhi ba'sü ven nüşûr. Ve eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü hakka**» deyip abdest ve teheccüde ihtimâm ederdi. Sonra kıbleye karşı seccâde üzerinde oturup, duâ ve istiğfâr ile Gaffâr olana münâcât edip, seher vaktini ihyâ eder, sabaha kadar istirahat ederdi. Sonra, «**Allahümme mâ esbaha...**» deyip, «**Raditü billâhi Rabben ve bil islâmı dînen ve bi Muhammed'i** (aleyhissalâtü vesselâm) **nebiyyen ve bil Kâ'beti kıbleten ve bil Kur'ân-ı imâmen ve bil mü'minîne ihvânen ve bil mü'minâtı ehevât, ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm**» okuyup, sabah olunca Şâfiî'ye göre, hücresinde tuğla kadar bir taş üzerinde, sesle ezan okuyup: «**Allahümme Rabbe hâzihidda'vet-ittâmeti vessalât-i kaimeti âti seyyidinâ Muhammeden el vesilete vel fadilete ved-dereceter rafiate veb'ashü makâmen Mahmûd'a, ellezi vaadtehü, inneke lâ tuhlif-ül mî'âd**» duâsıyla ezanı tamamlardı. Sonra sabah namazının sünnetini kılıp, yüz kere «**Sübhânallahi ve bihamdihi sübhânallahil azîm**» deyip, farzı çocukları ile edâ ederdi. Âyete'l-Kürsî'den sonra tesbih, tahmîd ve tekbîri, sağ elinin parmaklarının boğumları ile otuzüçer olarak sayardı. Sonra «**Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerikeleh lehül mülkü ve lehül hamdü yuhyi ve yumitü, ve hüve hayyun lâ yemût, bi yedihil hayr, ve hüve alâ külli şey'in kadir**» deyip duâsının başında ve sonunda Hazret-i Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) salât ve selâm ederdi. Duâdan sonra on kere «**Lâ ilâhe illâllah**», onuncuda «**Muhammedür Resûlullah**» derdi.

Abdesti misvâk ve duâları ile alıp, namazı huşû' ve hudû ile kılar, duâyı hulûs ve tefviz edip, anne ve babasına, üstâdlarına, akrabasına ve etbâına ve hayır duâ ile vasiyyet eden ahbabının adlarını söyleyip, beş vakit namazda böyle duâ ederdi. Güneş doğuncaya kadar Yâsin sûresini ve Esmâ-i Hüsnâ'yı okuyup, müsebbihât-ı aşere gibi duâ ve zikirlerini tamamlardı. Sonra işrak namazını kılar, sonra çoluk çocuğu ile konuşurdu. Sonra kendi yazdığı Mushaf-ı Şerif'ten dört beş cüz kadar Kur'ân-ı Kerim okur, kuşluk na-

mazı ile bitirirdi. Sonra dostlarına ve ziyâretçilerine kapısını açıp, öğlene kadar, gelen dertlilere nasihat ve hikmetle, duâ ve himmetle derman edip, fakîrlere ihsân, garîblere yemek ikrâm derdi. Âşıklar huzûru ile mesrûr, ârifler sözleri ile sarhoş olurlardı. Öğle olunca, yine hücresinde aynı minâre üzerinde kendisi ezan okuyup, yanında bulunan cemaat ona uyup, öğlen namazının edâsını, tesbih ve duâları ile tamam ederdi. Sonra ikindiye kadar, ziyâretine gelenlere, zâlimlerden başkasına, lütf ile muamele ederdi. Herkese rıfk ve tevâzu ile davranır. Zengin devlet adamlarından çok hasta ve fakirlere ikrâm ederdi. Hepsine teveccüh edip akıl ve himmetine göre maksadına kavuştururdu. İkindi olunca, yine kendi ezan okuyup, yanında bulunan ahbâbı ona uyup, namazı kılar ve sözü keserdi. İkindiden sonra, o gönüller sevgilisi, ahbabından inzivâ için kapıyı kapayıp, Rabbü'l-erbâba dönerdi. Âdeti olan duâ ve zikirlerle akşam ederdi. Akşam olunca «**Allahümme mâ emsâ... Allahümme innî e'ûzü bike min şerri hâzihilleyleti ve şerri mâ fîhâ ve şerri mâ bâdihâ ve eûzü bike min hemezâtiş-şeyâtîn ve eûzü bike Rabbi en yuhdarın ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm**» deyip, akşam namazını kılmakta acele ederdi. Oruçlu ise, su ile iftâr edip: «**Allahümme leke sumtü ve bike âmentü ve aleyke tevekkeltü ve alâ rızkıke eftârtü**» deyip, duâsını tamamlardı. Akşam namazından sonra, Evvâbîn namazını kılar, Feth sûresini okur, çoluk çocuğuyla yerde, bezden bir yaygı üstünde, tahtadan tabak içinde, edeble ve sünnet üzere yemek yerdi. Yemekten sonra: «**Allahümmeşbı' külle cüyi'ın kemâ şebe'tenâ**» deyip, sağ elinin parmaklarının uçlarını sofra üzerine koyup, dudaklarına getirir ve «**Elhamdü lillâhi hamden kesîren, tayyiben, mubâreken Elhamdü lillâhillezî et'amenâ ve sekânâ ve kisânâ ve ce'alnâ minel müslimine ve hedânâ ve rahmetullahi ve berekâtühû alâ Sâni'ıttaami vel âkilîn, velhamdü lillâhi Rabbil âlemîn**» deyip, ellerini yüzüne sürüp ni'mete ihtiram ederdi. Sonra çoluk çocuğu ile sohbet edip, onlara uyup, gönüllerince olup, ev ve idâre husûsunda konuşurlardı. Yeniden abdest alıp, yatsı namazını çocukları ile kılıp, Mülk sûresini okurdu. Cuma gecesi ise, Hatm-i Kur'ân duâsını yapıp, Resûlullah Efendimizin (aleyhissalâtü vesselâm) rûhlarına hediye ederdi. Kıbleye dönük serilmiş yün yatak üzerinde hemen uykuya yatardı. Yatak içinde biraz oturup, birer Fâtiha ve Âyete'l-Kürsî, üç ihlâs-ı şerîf, birer muavvizeteyn (kul eûzüleri), sonra üç istiğfar ve on lâ havle velâ kuvvete ve bir tane lâ ilâhe illâllah, Muhammedün Resûlullah okur, her biri bitince bedenine üfleyip ellerini göğsüne sürer, hep devam ederdi. Sonra sağ yanı üzere kıbleye dönük, yahut arkası üzere gökleri tefekkür ederek yatardı. «**Bismike Rabbî, vada'tü cenbî, fağfirlî zenbî evda'tüke nefsî fe in emsektehâ ferhamha ve in erseltehâ fehfazhâ bimâ tahfezu bihî ibâdikessâlihîn. Allahümmeykızni fî ehab-**

bil evkatı ileyke vesta'mlini bi ahsenil a'mâl ledeyke eşhedü en lâ ilâhe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü» deyip, kesret âleminden dönüp, murakabe ile vahdet âlemine dalardı. Nazm :

1. Aşk bûyuyla dem-i bâd-ı sabâ gelmiştir
Havf ü endûh gidip zevk u safâ gelmiştir.

2. Nefha geldi vü nesîmi dile can bahş etti
Şâdmânım ki bana bûy-i velâ gelmiştir.

3. Gönlümü zinde eder nükhet-i bâd-ı seheri
Anda hoş bûy-i dem-i ehl-i bekâ gelmiştir.

4. Cümleden Hak mütecelliyken o dostuna müdâm
Dem-i Veysî'den ona bûy-ı Hüdâ gelmiştir.

5. Vuslat-ı aşk bulan can işitir her yerden
Nice bin na'ra-ı mestân-ı hevâ gelmiştir.

6. Cümle efkâr gelir kalbe misâfir Hak'dan
Cümleden hoş dile teslim ü rızâ gelmiştir.

7. Dur metânetle belâlarda sabûr ol seyr et
HAKKI Hak'dan ne gelir canâ safâ gelmiştir.

1. Aşk kokusuyla saba yelinin demi gelmiştir. Korku ve tasa gidip zevk ve eğlence gelmiştir.

2. Bir esinti geldi ve onun yeli gönlüme can bağışladı. Şâd olmuşum ki bana velilik kokusu gelmiştir.

3. Seher yelinin kokusu, gönlümü diriltir. Çünkü onunla bir bâkilik ehlinin nefeslerinin güzel kokusu gelmiştir.

4. Allah her şeyde tecelli ederken o sevgilisine (Hz. Muhammed'e) Veyse'l-Karanî'nin esintisinden Allah'ın kokusu ulaşmıştır.

5. Aşk vuslatını bulan kişi her bir yandan işitir ki binlerce hevesiyle kendinden geçmişin çığlıkları kulağına gelmektedir.

6. Bütün düşünceler kalbe Allah'tan misafir olarak gelir. Hepsinden güzeli, gönlüme teslimiyet ve rıza gelmiştir.

7. Metanetle dur ve belâlara karşı sabırlı ol ve seyret ey Hakkı ki Allah'tan canımıza ne gelirse safa gelsin.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Şeyh İsmâil Tillovi hazretlerinin âdetlerini ve elbiselerini bildirir :

Ey aziz! Fakirullahın (rahmetullahi aleyh) âdetleri, Hakk'ın

emrine ta'zim ve bütün halka rıfk ve tekrîm idi. Zirâ yanında Hak Teâlâ'nın ismi anılsa, ta'zim (celle şânühü) der idi. Hazret-i Peygamber'in ismi söylense, (sallallahü aleyhi ve sellem) der idi. Diğer peygamberlerden birinin ismi söylense, (aleyhissalâtü vesselâm) der idi. Cebrâil veya İsrâfil, Mikâil veya Azrâil isimleri anıldıkta, (aleyhisselâm) der idi. Ashâb-ı kirâmın biri anıldıkta, (radıyallahü teâlâ anh) der idi. Evliyâdan biri anıldıkta, (rahmetullahi teâlâ aleyh) der idi. İslâm sultanına adâlet ve insaf üzere olması ve düşman üzerine galib gelmesi için duâ ederdi. Çocuklarına din ilimlerini öğretip, akrabasına sıla-i rahm ederdi. Komşularına riayet ve meveddetle işlerini görürdü. Ziyâretine gelen ve gelmeyen ahbabını sever, kusurlarına kalmazdı. Ziyâretine gelen emirlere ve belki vezirlere bile ayağa kalkmazdı. Rıfk ve tevâzu ile emr-i ma'ruf ve nehy-i münker eylemedikçe yanında durmazdı. Hayâ ma'deni idi. Kahkaha ile gülmez, tebessüm ederek konuşurdu. Suâl sorana cevap verip, sormayana sükût eylerdi. Hücrenin ortasında serilmiş olan siyâh seccâde üzerinde kıbleye karşı dönüp bağdaş kurar otururdu. Ne kimseye iltifât eder, ne duvara yaslanır, ne yastığa dayanır, ne yukarı bakardı. Ziyâretine gelenlerin yüzüne, bir geldiğinde, bir de giderken bakardı. Adak ve hediye altın ve gümüş getirseler kabûl ederdi. Lâkin eline almayıp, seccadenin altına koyun buyururdu. Sonra büyük oğlu onu alıp, evin masraflarına harcardı. Diğer hediyeleri kendi eliyle çoluk çocuğu arasında taksim ederdi. Meyve ve yiyecek gibi hediyeleri, meclisinde hâzır bulunan dostlara, ziyârete gelenlere verir, kendi de yer idi. Bir gün bir gecede çeyrek ekmek ancak yerdi. Beş altı günde ancak bir kâse su içerdi.

Çoğu zaman ona vecd ve hâl gelirdi. O vecdi hâlinde başını önüne eğer, gözlerini yumar sessiz kalırdı. Oturduğu yerde, bütün vücûduyla dönerdi. Yâni önce sağa, sonra sağdan geriye, geriden sola, soldan ileriye, ileriden sağa, tamamen belinden yukarı, bir karâr üzere hareket ederdi. Sol elini açıp, arkasında yere koyup, avucu içinde sağ elinin şehâdet parmağıyla, kendi hareketi hâliyle, dâirenin merkezi gibi olurdu. Bu cezbe hâli, o kâmili aldığı zaman, his ve kuvvetleri öğle istiğraka varırdı ki, ne konuşabilir, ne de bir kimseden haberi olurdu. Herşeyden habersiz, kendi hâliyle meşgul olurdu. Yanında bulunanlar heybetinden dışarı çıkardı. Kuyu olayından sonra melek meşrebli olduğundan ehliyle yatmazdı. Hiç kimsenin evine gitmezdi. Ama kendi ziyâretine gelen misâfirlere günde bir kazan aş ve bir kazan pilâv ile, ikiyüz ekmek yetmezdi.

Bütün bid'atlerden sakınır, sünnetleri terk etmezdi. Beş vaktini kendi hânıkahında ezân ve cemaatle edâ ederdi. Cum'a günleri gusl edip, elbise ve çamaşırlarını değişip, Câmi'ye giderdi. İşrâk, kuşluk, evvâbin ve teheccüd namazlarına devam ederdi. Pazartesi ve Perşembe günleri hep oruç tutardı. Her Cum'a günü, namazdan önce

elbette Kehf sûresini okurdu. Her söz, hareket, ahlâk ve tavrında Hazret-i Habib-i Hüdâ'ya iktida ederdi, uyardı. Âdet, ibâdet ve itikad bakımından onun ardınca giderdi. Hattâ bu zaif Hakkı, o fâdıl ve kâmilden Mesâbih kitabını sekiz ay zarfında okuyup, onu gözetir olmuştum. Her hâlinde bütün hareket ve hareketsizliğini o kıymetli kitaba uygun ve mutabık bulmuştum.

Velhâsıl bir âlim, fâdıl ve kâmil idi. Dünyâdan yüz dönmüş ve Mevlâ'ya dönmüş idi. İbâdet vazifelerinde devam üzere idi. Radıyallahü anh.

Hazret-i Şeyh'in elbisesi de sünnet üzere idi. Zirâ elbisesi kaba kumaştan, beyaz, yeşil, siyah ve yamalı olur, yerleri süpürecek kadar uzun olmazdı. Ve uzun olmayıp, önceleri başına beyaz bezden iki takke üzerine bir küçük beyaz sarık sarardı. Beyaz orta bezden gömlek ve içlik giyip, onların da temiz olmasına dikkat ederdi. Beyaz ince kumaştan terlik [fanila] ve zıbûnu ve kısa kaftanı var idi. Mübârek beline beyaz ince şal kuşak bağlar idi. Cübbesi yeşil, ince, muhayyer şal idi. Zümrüt yeşili idi. Elbiseleri iki kat olmak üzere böyle idi. İnce şaldan iki kolsuz bol abâsı var idi. Her namazı onlarla kılardı. Yaz için olan abâsı beyaz, kışlık olan siyah ve parlak idi. Beyaz iplik çorabına sarı mesh ve ayakkabıları ikişer çift idi. Siyah orta bezden iki seccâdesi var idi. Yeşil, sertçe bezden onlara astar dikilmişti. Astarından kenarına ikişer parmak kıvrılmış fazlalıkları vardı. Birini kendisine mahsûs odanın ortasında, gayet ince yorgan gibi bir örtü üzerine açıp, dâima onun üzerine otururdu. Diğerini Cum'a namazı için hazırlamıştı. Cum'a günü, Câmi'in doğu tarafında, onun için yayılırdı. Zira Kuyu olayından sonra, imâmlık ve hâtiblik hizmetinde büyük oğlu bulunurdu. İki haftada bir traş olmak âdeti idi. Onun için ustura, makas, kayış, bileği ve bir havlu, küçük bir sandık içinde bulundururdu. O hizmeti devletine, evlâdı gibi olan babam kavuştu. Sonra o devlet, ondan bu yetime mîras kalmıştı. Sakalını taramak için iki tarağı, tırnaklarını kesmek için bir bıçağı var idi. **«Temizlik imândandır»** deyip, temizlik arar, süse bakmazdı. Hattâ parmağına gümüş yüzük bile takmazdı. Mührünün taşı yemeni, şekli bademi, halkası gümüş idi. Üstünde **«Bende-i Hayy İsmâil Hakkı bin Kâsım»** yazılı idi. Zemzemli bezden kefeni, diğer buhur ve levâzımı ile bir sandıkta hazır dururdu. Çünkü o her an öleceğini düşünürdü. Bir başka sandıkta, diğer elbiselerini saklardı. Cum'a akşamları hücresinde buhur yakarlardı. Maşrabası bir beyaz fincân idi. Çanağı ağaçtan, kaşığı şimşirden ve küçük idi. Şamdanı yeşil idi. Sandal asâsı babasından yâdigâr idi. Abdest ve gusl için beyaz topraktan dört ibrik var idi. İkisi büyük idi, bunlar gusl için idi. İkisi de küçük olup pek dar idi. Misvâkı çok idi. Birden fazla tesbihi yok idi. Baba ve dedelerinden kalan kitablar beşyüzden çok idi. Odasında kendi güzel ya-

zısı ile, Kıraat-ı Aşere işâretleri olan bir mushaf ve yine kendi yazısıyla iki cild bir **«Tefsîr-i Meâlim-i Tenzîl»**, yine kendi yazısıyla bir cild **«Mesâbih-ı Şerif»** ve babasının el yazısı ile dört cild **«İhyâ-ı Ulûm»**, yine babasının el yazısıyla iki cild **«Envâr-ı Fıkh-ı Şâfiî»** ve büyük dedesi Molla Ali yazısıyla dört cild bir **«Kâmus-ı Ekber»** ve bir cild **«Şifâ-i Şerif»** ve bir **«Şir'at-ül İslâm»** vardı. Bunlar kendi yanında kalırlardı. Haremin avlusundan husûsi odalarının avlusuna bir kapı var idi. Çoluk çocuğu ancak ondan işlerlerdi. Husûsi odaları kare şeklinde olup, iki hasır ile iki kilim onu döşerdi. Uzunluk ve genişliğinin miktarı bu cedvelden bilinmiştir. Yaz günlerinde bu odalarının avlusunun arka yarısına oturup, ziyâret olunmuştur. Önüne kendi mübârek eliyle nar ağacı dikmiştir. Evinin şekli - karşı sayfadaki - şemada gösterildiği gibi idi.

Nazm :

1. **Cân-ı dilde hâne kıldın âkıbet**
   Gönlümü virâne kıldın âkıbet.

2. **Ol cünûn zencirini tahrîk edip**
   Sen beni dîvâne kıldın âkıbet.

3. **Aşk-ı bî pervâya mahrem eyledin**
   Akldan bigâne kıldın âkıbet.

4. **Dâne-i nâçiz idim ben zîr-i hâk**
   Dâne i yüz dâne kıldın âkıbet.

5. **Dâne iken bâğ u bostan eyledin**
   Hâki pür kâşâne kıldın âkıbet.

6. **Cümleden kat' eyledin çün gönlümü**
   Vâsıl-ı cânâne kıldın âkıbet.

7. **Hamr-ı vahdetten içirdin tab'ıma**
   Rûhumu peymâne kıldın âkıbet.

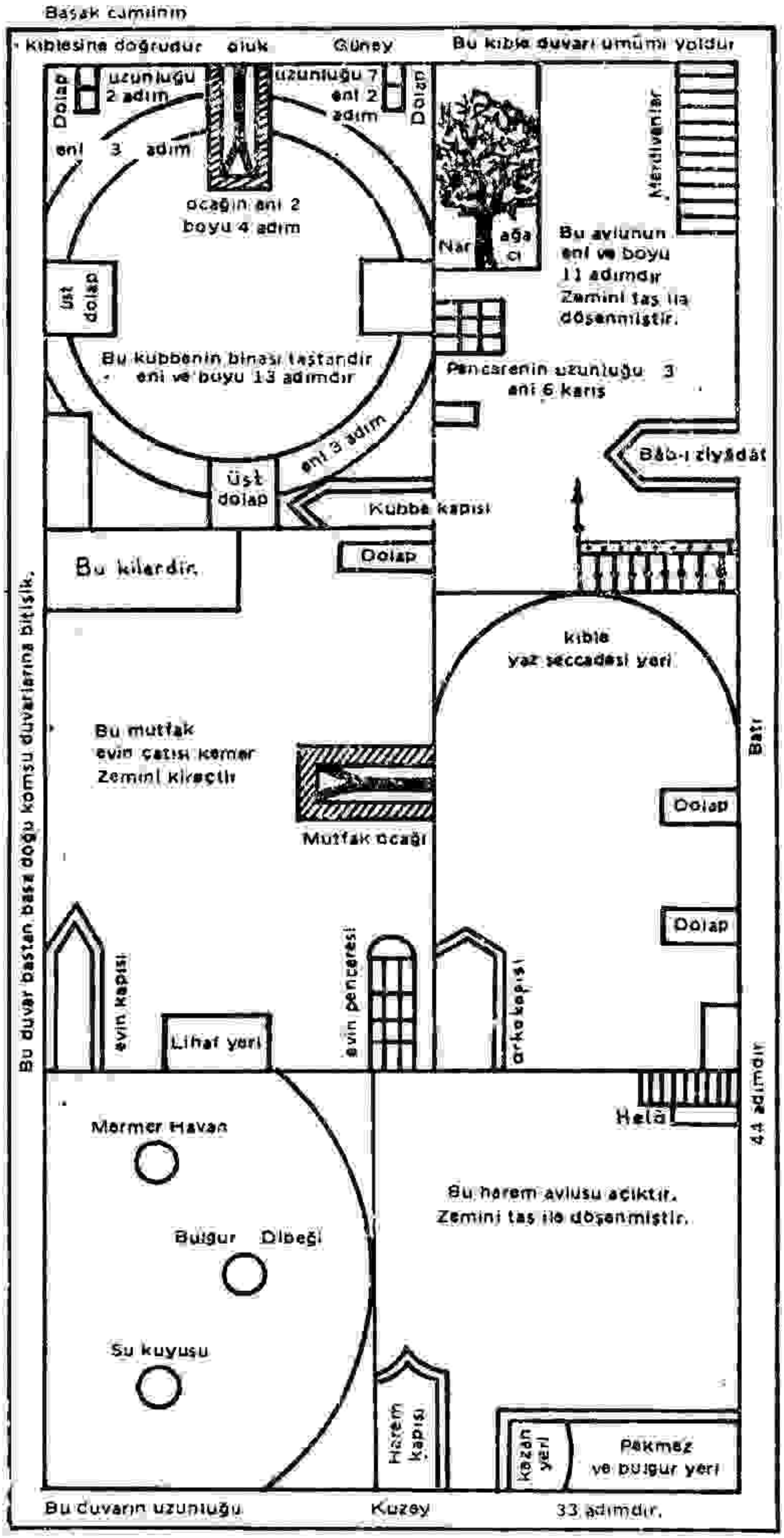
8. **Sâkı-ı gülzâr-ı cânsın dem-be-dem**
   Gönlümü meyhâne kıldın âkıbet.

9. **Ey Fakîrullah, bu HAKKI bendeni**
   Âşık-ı ferzâne kıldın âkıbet.

1. Sonunda gönül evini yurt edindin de gönlümü viraneye çevirdin.

2. O delilik zincirini harekete getirip sonunda beni divaneye döndürdün.

3. Pervasız aşka sırdaş eyledin de sonunda beni akıldan yoksun bıraktın.


Başak camiinin
kıblesine doğrudur
oluk
Güney
Bu kıble duvarı umûmî yoldur
Dolap
uzunluğu 2 adım
uzunluğu 7
eni 2 adım
Dolap
eni 3 adım
Merdivenler
ocağın eni 2
boyu 4 adım
Nar ağacı
Bu avlunun eni ve boyu 11 adımdır
Zemini taş ile döşenmiştir.
üst dolap
Bu kubbenin binası taştandır
eni ve boyu 13 adımdır
Pencerenin uzunluğu 3
eni 6 karış
eni 3 adım
Bâb-ı ziyâdât
üst dolap
Kubba kapısı
Bu kilerdir.
Dolap
kıble
yaz seccadesi yeri
Bu mutfak
evin çatısı kemer
Zemini kireçtir
Mutfak ocağı
Batı
Dolap
Dolap
Bu duvar baştan başa doğu komşu duvarlarına bitişik.
evin kapısı
Lihaf yeri
evin penceresi
arka kapısı
44 adımdır
Helâ
Mermer Havan
Bu harem avlusu açıktır.
Zemini taş ile döşenmiştir.
Bulgur Dibeği
Su kuyusu
Harem kapısı
kazan yeri
Pekmez ve bulgur yeri
Bu duvarın uzunluğu
Kuzey
33 adımdır.

4. Ben, toprağın altında küçücük ve değersiz bir tanecik idim de sonunda taneyi yüz taneye çevirdin.

5. Ben bir tanecik iken benden bağlar ve bahçeler çıkardın da sonunda toprağı köşklerle süsledin.

6. Gönlümü her şeyden uzaklaştırdın da sonunda beni sevgilime kavuşturdun.

7. Bana vahdet içkisinden içirdin de sonunda ruhumu bir kadehe döndürdün.

8. Sen her an için can gülistanının sâkîsisin. Sonunda gönlümü meyhaneye çevirdin.

9. Ey Fakirullah! Şu Hakkı denen bendeni, sonunda bilge bir âşık eyledin.

BEŞİNCİ NEVİ: Şeyh İsmâil Fakîrullah'ın hizmetçilerinin başı, belki evlâd-ı kirâmı olan aziz babam Derviş Osman Hüsnî Hakîrullah'ın (rahmetullahi aleyh) memleketi, doğumu, güzel hâlleri, ahlâkı, hüzün, hayret ve yanmasını bildirir:

Ey aziz! Erzurum'un doğusunda altı saatlik mesâfede, geniş bir ovanın orta kuzeyinde Pasinler'in merkezi olan Hasankale halkından Dursun Mehmed oğlu Molla Bekir adıyla tanınan, misâfire ikrâm, fakîrlere it'âm ve dervişlere ihtirâm ile mevsuf, vezîr ve kumandanlar divânında rey ve tedbîri ile idâreye intizam vermekle tanınan dedemiz merhumun bin seksenbir (M. 1670) yılı Rebi'ül-evvelinin ondördüncü günü Pazartesi günü sabahleyin yüzü nikablı, hayâ ve hicâblı bir oğlu dünyaya gelmiş, ismi Osman olmuştur. Doğumunda babası çok sevinip, Hak Teâlâ'ya hamd ü senâ edip, ahalîye ziyâfet vermiştir. Yirmi yaşına gelinceye kadar, yine Hasankale'de kerâmetler sâhibi merhûm Karaşeyhoğlu Seyyid İbrahim Efendi (rahmetullahi aleyh) hazretlerinden sarf, nahiv, fıkıh ve ferâiz okuyup, hadis, tefsir ve akâid ilimlerini öğrenmiştir. Hakk'ın vergisi ile yaratılışından güzel ahlâklı olup, Derviş Efendi adıyla şöhret bulmuştur. Sonra annesi hastalanıp vefât etmiştir. Bunun üzerine babası zorla evlendirmiş, kalenin yakınında Fendiği adındaki köyde sadât-ı kirâmdan Şeyhoğlu merhûm Dede Mahmûd'un kızını almıştır. O Hanife hatun bizim şefkatli anamız olmuştur. Gerçi Osman Efendi'nin hayâsı çok olduğundan zifâf akşamı insanlardan saklanıp, minârede gizlenmiş ise de Vedûd olan Hak Teâlâ, onun ehli ile sâkin olması için aralarında çok meveddet ve merhametler kılmıştır. Birbirine çok yaklaşmışlar, muhabbet duymuşlardır. Merhûm dedemiz Molla Bekr'in cömertlik yaradılışı gereğince, misâfirden çok nasîp ve zevk almıştır. Her akşam az veya çok misâfir gelmiştir. Bazan yirmi kişi olurdu. Misâfir gelmediği akşam,

yemek yemeyip aç yatmıştır. Sonbaharda bir akşam, Derviş Zekeriyyâ adında Özbekli bir azîz misâfir gelmişti. Hastalanıp o kışı orada geçirmişti. Oğlu Derviş efendiyi, o azîzin hizmetine ayırmıştı. O da bu hizmeti kendine büyük ni'met bilmişti. Baş ve can ile gece gündüz, ondan uzaklaşmamış, Erba'in'in ibtidâsında Şeb-i Yeldâ'da, o hizmet eden büyük yaradılışlı, o hasta azîzin odasında beklerken, bu azîzi bir cezbe almış, o hâl içinde yatağından kalkıp, bir saat kadar, evin içinde feryâd ederek gelip gidip, İstanbul yangınını söndürmüştür. İstanbul'dan Hasankale'ye Hamsin'in ibtidâsında bir vezir gelmiştir. O Şeb-i Yeldâ yangınından haber verdiğinden, bu hizmetçinin azîzine hüsn-i zannı yakîn derecesine varmıştır. Hasta olan aziz, bahar gelince sıhhat bulmuş, giderken odanın kapısında, hizmetçisinin yüzüne bir bakıp «Sizin ikrâmınız altı ay zarfında tamam olup, bizimki kalmıştır. Dilediğini iste, murâd kapısı açıktır» buyurdu. Hizmetçi o azîze, yalvararak, «Murâdım, sadece dünyadan âhirete îmânla gitmektir. Cennet-i alâ devletine yetmektir» dedi. Tekrar hitâb edip: «Himmetini yüksek tut ki, îmânın aslı, himmeti yüksek olmaktır» buyurunca, o hizmetçi, ağlayıp, en büyük murâdım âhirette likâ-yı Mevlâ'ya nâil olmaktır dedi. Tekrar hitâb edip: «Yüksek himmet, o devleti bu âlemde, gönülde peşin olarak bulmaktır» buyurdu. O hizmetçi bunu işitip, ayağına düşmüştür. O an ona Hakk'ın hidâyeti erişmiştir. Bunun üzerine o azîz, onu müjdeleyip: Başını kaldır, bu devlet onda karar tutmuştur ve kendi sûretini, yâni iki kaşı arasını, gözünün önüne getir, kalbine nakş et diye tenbîh etmiştir. Kelime-i tevhîdi, uzun nefes ile günde onbin kerre tekrar etmeyi ona telkin edip gitmiştir. İşte o azîzin tenbîh ve telkinini Derviş efendi canına minnet ve diline vird etmiştir. Gece gündüz o minvâl üzere tekrar ile meşgul olmuştur. O esnâda onun babası Molla Bekr, Azak seferine gidip, Kefe'de va'desi yetip, orada Ulu Câmi'de kalmıştır. Ondan sonra burada kalan ticâret ve ziraat, hizmetçiler, çift sürme işleri, araba, ev, bark ve gelen giden fukara ve mühimmatın bütün ağır işlerini ve evde bulunan kardeşlerin ve çocukların feryâd ve figânı, sebeb-i vücûdu olan, cömerd babalarının ölüm hasreti ve fırâk-ı ateşi Derviş efendinin zikir, fikir ve huzûruna mâni olduğundan, tabiatı bağlı, rûhu hasta, kalbi kırık, üzüntülü olmuştur. Her an, her saat ağlayıp, inleyip üzüntü ve keder denizine dalmıştır. Bir mürşid-i kâmil bulmamış ki, onu gönülden içeri alsın. Onun için dışarda kalmıştır. İşte Kelime-i Tevhîd'in nûru ve şiddetli elem nârı [ateşi] birlikte bulunduğundan, öyle bir hastalığa tutulmuştur ki, vücudu soğuktan yanıp buz gibi soğuk olmuştur. Bu esnâda kendisi otuz yaşına ve hicri târih bin yüzon sene başına [m. 1698] gelmiştir. Ömründe tehevvür bilmeyip, güzel ahlâk sâhibi olan Derviş efendi, o ateşten hastalanıp, her gördüğü şeyden ve her sesden ona gadab

[kızgınlık] gelmiştir. Öyle güzel ahlâka sâhib iken, böyle kötü huyla huylanması, ona ayrı bir derd ve üzüntü olmuştur. Her sene bir oğlu doğup, üç dört aylık oldukta, beşikte iken âniden boğulmuştur. Onları göz göre göre boğan görünmeyip yok olmuştur. Bunun gibi çok elem ve kederlerle, dünyadan irâz ve ikrâh edip, şaşıp kalmıştır. Soğukla yanmış kavrulmuştur. Nazm :

1. Aşk meydânında merd olmaktan özge kâr yok
Bunda candan geçmelidir, gayri bir güftâr yok.

2. Bir nefes âsûde olmaz âşık-ı didâr-ı yâr
Âfitâb-ı aşk için bir sâye-i divâr yok.

3. Aşk-ı yâr âheste söyler can kulağına müdâm
Her kimin şuğlı var ana derdimizden bâr yok.

4. Ecnebilik sürmesin gözden yudum kan yaş ile
Kande seyr ettimse gayr-ı cilve-i dildâr yok.

5. Bir kadem yol gitmedikçe bulmak olmaz ana kim
Gayret-i kurbundan özge mâni-i didâr yok.

6. Hût bahri görmedi ta çıkmadıkça bahrdan
Varlığından çık ki bu deryâdan özge var yok.

7. Merd isen gel reng-i derd-i aşka ey HAKKI boyan
Bak ki, bu dâr içre bizden gayrı bir diyâr yok.

1. Aşk meydanında yiğitlik yapmaktan başka iş yok. Bunun için de candan geçmek gerek, başka söz gerekmez.

2. Sevgilinin yüzüne âşık olan kişi bir an olsun rahat edemez. Aşk güneşi için saklanacak bir duvar gölgesi yok ki.

3. Sevgilinin aşkı can kulağına daima yavaş yavaş seslenir. Meşguliyeti olan kişiye ise bizim derdimizden bir yük olmadı.

4. Yabancılık sürmesini, kanlı yaşlar aracılığıyla yüzümden yıkadım. Nereye baktıysam Sevgili'nin işvesinden başka bir şey göremedim.

5. Bir adım yol gitmeyince O'nu bulmak olmaz ki. O'na yakınlaşmaktan başka bir sevgilinin mânası yok.

6. Balık, denizden çıkmadığı müddetçe denizin nasıl olduğunu göremez. Varlığından çık ki bu denizden başka var olan birşey yok.

7. Ey Hakkı! Mert isen gel aşk derdinin rengiyle boyan da bak ki bu dünya içinde bizden başka bir diyar da yoktur!..

ALTINCI NEVİ: Şeyh İsmâil Fakîrullah hazretlerine hizmet eden-

lerin reisi, belki evlâdı gibi sayılan hilm ve hayâ ma'deni Derviş Osman Hüsni Hakirullah hazretlerinin kendi işi için istihâre edip, oğlu İbrâhim dünyaya gelip, kendisi herşeyi bırakıp Erzurum'a geçip, tasavvufa âşinâ olup, sâhibinin haberini alıp, seyahat arkadaşını bulup, çâresine bakmasını bildirmektedir:

Ey aziz! Derviş efendi işlerinde üzüntülü ve şaşkın kalınca, hicrî binyüz onbeş [m. 1703] yılı Muharrem'in birinci Cum'a gecesi işlerinin düzelmesi için sıdk ile istihâre yapmıştır. Rüyâsında dünyayı terk ve Mevlâ'yı aramak ve istemekle emr olunmuştur. Uyanınca seyâhat etmek ve mürşid-i kâmil bulmak arzûsuyla dolmuştur. O Cum'a sabahı güneş doğarken bir oğlu dünyaya gelmiş, ismi İBRÂHİM HAKKI olmuştur. Can ve cismi aşk ve şevk ile dolmuştur. Cismânî bulanıklıklardan ve rûhânî âfetlerden, Hakk'ın inâyeti ile selâmet bulmuştur. Kısaca şu üç beyt onu bildirir:

1. Hicretin târihi binyüz onbeş oldu ol bahar,
Kal'a-yı ahsende İBRÂHİM HAKKI doğdu zâr.

2. İhtiyârı ilm idi ta sâl-i binyüz kırka dek,
Aşka düştü, ârif oldu, vecd ü hâli kıldı kâr.

3. Sâl bin yüzyetmiş oldu, Sinn-i HAKKI ellibeş,
Kendi kârı bâr u vârı ihtiyârı kıldı yâr.

1. Hicri tarihin 1115. yılının baharında, şu inleyip duran İbrahim Hakkı, Hasankale'de doğdu.

2. 1140 hicri yılına kadar ilim tahsil etti ve o sene aşka düşüp ârif oldu ve vecd ü hal yolunda olmayı iş edindi.

3. Yıl 1175 ve Hakkı'nın yaşı 55 olunca kendini bütün varıyla yoğuyla bu yöne çevirip bunları kendine yâr edindi.

Halbuki babası ondan, hattâ candan geçip mürşid arzûsuyla seyâhat düşüncesinde kalmış, kardeş ve ev halkı şehir köşesinde rahat dursun diye, bir gece gizlice Hasankale'den Erzurum'a geçip gelmiştir. Erzurum'da gümrükçü Derviş efendi, kendi oğluna üstâd, yâni hoca yapmak için, kendisine ricâda bulunmuş, nice ikrâm ile ayda otuz kuruş aylık verip, araya adamlar koymuştur. O ise her şeyden yüz çevirip mürüvvetli Habib efendiyi arayıp bulmuştur. O merhamet menbaı merhûmdan haremde mahremlerine tasavvuf ilminde seyr ve sülûk kitabı okuyup tamamiyle bilmiştir. O gönüllerin habîbi [sevgilisi] bu mahremini sevip, ihtirâm ile imâm yapmak için Mehdi mahallesinde bir câmi yaptırmıştır. Lâkin pederim derd ve gam ateşiyle eriyip, soğuklukla yanmış, kavrulmuş idi. Mürşid arzûsu onun sabrını ve rahatını kesip, aklını ve fikrini almıştı. O

esnâda Lâle Paşa Câmii'ne Özbekli bir mürşid-i kâmil vâiz olarak gelmişti. Derviş efendi varıp, o kâmili yalnız olarak görüp, hastalık ve hâlini söylemiş ve onu mürşid edinip beraber gitmek istemiştir. O kâmil, o gece, murakabesinde Hak Teâlâ'nın bildirmesiyle bunun hâlinin hakikatını bilmiş, bir daha görüştükte o hekim bu hastaya büyük iltifatla müjde ve teselli vermiştir ve: «Ey din kardeşim! Biz seni kabûl ederdik. Lâkin bizden önce seni sultanımız almıştır. Sana müjde olsun ki, senin bir büyük sâhibin vardır. O mürşid-i ekmel, pek nâdir bulunur. Altı yıldan beri onun sana iştiyâkı devamlıdır. İki seneye kadar görüşmeniz mümkündür. Sen bu ateşe katlanıp, kıymetini bil. Zirâ güzel alâmettir. Mevlâ'ya tevekkül edip, yakin ol ki, sonu selâmettir» buyurdu.

Derviş efendi o kâmil Özbekliden bu haberi alınca, bu işâret ve beşâretle mahzûz ve mesrûr olmuştur. Va'd olunan sâhibini bulmak arzûsuyla seyâhat için ârif-i billah Eyyûb Efendi (rahmetullahi aleyh) hazretlerini en uygun yol arkadaşı bulmuştur. İki sene gece gündüz onunla ahbab ve sır mahremi, enis ve üzüntü arkadaşı olup, o esnâda onun ehli Hanife Hâtun bu İbrâhim oğlunu terk edip, âhirete gitmiştir. Derviş Efendi, tecerrüd âlemine erip bir oğlunu, iki kardeşine verip, kendi yol tedârikini görüp seyâhat fırsatını bulmuştur. Nazm:

1. **Ger olmasa bu aşk ile ervâh giriftâr**
   Cân ü dilimiz olmaz idi tâlib-i didâr.

2. **Meyl etmese ger âşıka ol dilber-i ma'şuk**
   Düşmezdi bu uşşak içine germi-i bazâr.

3. **Âlemde eğer olmasa ne aşkı ne derdi**
   Bu cân ü gönül olmaz idi âkıl ü hüşyâr.

4. **Göstermese ger devr-i teselsül rûh ü zülfü**
   Kılmazdı bu âşıkları sergeşte çü-pergâr.

5. **Hem kendi rûhun görmese ger perdede ol meh**
   Kendüyi pes ol perdeden olmazdı harîdâr.

6. **Sûretler olurdu heme bî-hâsıl ü mahsûl**
   Ârifler eğer olmasalar vâkıf-ı esrâr.

7. **Ey HAKKI, eğer olmasa can âyine-i aşk**
   İndinde anın olmaz idi canına mikdâr.

1. Eğer ruhlar bu aşka tutulmasalardı canımız ve gönlümüz sevgiliyi istemezdi.

2. O âşık olunan Sevgili eğer âşığa meyletmeseydi âşıkların içine aşk pazarını kızıştıracak bir hal düşmezdi.

3. Eğer bu can ve gönlümün âlemde bir aşkı ve derdi olmasaydı akıl ve anlayış sahibi olamazdı.

4. Eğer yanağı ve zülfü bir zincirleme dönüş göstermeseydi pergel misâli bu âşıkları başı dönmüş hale koymazdı.

5. Eğer o ay, perdede kendi yanağını görmeseydi kendine o denli istekle alıcı olmazdı.

6. Sûretler baştan sona ortaya çıkmaz, vücut bulmazdı eğer ârifler sırları bilmeselerdi...

7. Ey Hakkı! Eğer can, aşk aynası olmasaydı senin katında ona hiç değer verilmezdi elbet!..

YEDİNCİ NEVİ: Hilm ve hayâ ma'deni Derviş Osman Hüsni Hakirullah'ın, kendisine müjdelenen sâhibini bulması, huzûrunda kalıp, derdine derman olması ve muradını almasını bildirir:

Ey aziz! Fakirullah hazretleri, kuyu olayından beri, babam Derviş Efendi'yi, kendi hizmetine lâyık ve sohbetine muvâfık görüp, mahrem ve hemdem eylemek için, muhabbetiyle dembedem cezb etmiştir. Derviş Efendi de, bu tarafta, istihâre gecesinden beri dembedem mürşid-i kâmil câzibesi arzusuyla sabırsız ve kararsız olmuştur. Bin yüzyirmiiki [m. 1710] yılı Receb-i şerifinin başında va'd olunan mürşidi bulmak için, on yıl seyâhat yapmak niyyetiyle uygun arkadaşı Şeyh Eyyûb Efendi ile Bitlis tarafına gitmişlerdir. Arkadaşı o semte önce varıp, Molla Muhammed Arvâsi adında bir kâmil bulup bir müddet yanında kalıp, ondan ilim ve irfân tahsil ettiğinden, o tarafı tercih etmişlerdir. Derviş Efendi güzel Bitlis şehrine varıp, oranın güzel evlerini, akarsularını, meyve ağaçlarını ve meyvelerini görünce, hayret edip, burası Cennet midir? deyip, refik-i şefikıne sormuş, bir hafta orada kalıp seyretmişlerdir. Sonra Eyyûb Efendi'nin şeyhi Molla Muhammed Arvâsi (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin şerefli mezarını ziyâret için, Mükûs tarafına gitmişlerdir. Orada da bir hafta kadar kalıp, Derviş Efendi'nin sabr ve kararı gidip cânan iline teveccüh etmişlerdir. Oradan arkadaşıyla, hac niyyetiyle Siirt'e doğru yola çıkmışlardır. Mısra:

Cânân ilinin, işte canım, dağı göründü.

Hizan'dan Siirt'e varan kervanla giderlerken, onlardan Siirt'e yakın Tillo denen yerde Şeyh İsmâil adında bir azizin haberini işitmişlerdir. Onu ziyâret için kervân ehlinden bir ihtiyâr ile ona haber gönderip, kendileri o gece bir köyde yatmışlardır. İleri giden adam, o azize, yakın iki Erzurumlu molla senin ziyâretine gelecek-

tir, aceb onlar kimler ola demiş, o azîz de ona, onların biri yine Erzurum'a gidecek, diğeri burada kalacaktır cevabını vermiştir.

İşte Derviş Efendi, arkadaşı Eyyûb Efendi ile, Şa'bân-ı şerîfin birinci günü, o azîzin yanına can atmışlardır. On yıllık mesâfede istedikleri devletliyi, on günlük yerde bulup, mes'ûd didârına kavuşmuşlardır. Daha görür görmez Eyyûb Efendi, mârifet nûru ile onu tanıyıp, hemen şükür secdesine gitmiştir. O aziz ona: «Molla Eyyûb, başını kaldır, bu senin haccındır» deyip, onu müjdelemiştir. Ama Derviş, o azizi kendi nefsine kıyasla hasta zannedip, eşsiz bir mürşid olduğunu bilemeyip, kendi mürşidini bulmuş iken tanıyamayıp, onu aramakta aklı Kâbe'ye ve kendi Siirt'e gitmiştir. Üçüncü günü Tillo'ya gelip, görmüş ki, arkadaşı Eyyûb Efendi aradığını bulmuş, kıymetini bilip yanında kalmıştır. Bayrama kadar o câmide itikafda olduğundan, günde bir an o azîzin cemâlinden murâd almağa niyyet etmiştir. Bunun üzerine, o da arkadaşına uyup, onurla câmide kalıp hayret denizine dalmıştır. Lâkin gün-be-gün, hastalığı gittiğinden, an-be-an o azîze teveccüh kılıp, ona mâil olmuştur. Tedricen vücudu sıhhat, cânı rahat bulmuştur. Saat-be-saat kalbinden gaflet ve gam gidip, sürûr ve huzûr ile dolmuştur. Bayrama kadar sâhibini tanıyıp, ona en büyük hizmetçi olmuştur. O aziz o dervişi bir derece almıştır ki, arkadaşı nerede kalmıştır. Ama Eyyûb Efendi bayramdan sonra Erzurum'a gelmiş, Derviş ise, orada hizmeti canına minnet bilmiştir. Sekiz yıldan beri arzû eylediği mürşidini bulmuştur. Teslim sermâyesi ile mârifet devletine kavuşmuştur. Seyr ve sülûk kitâbı ile âmil olup, o kâmilin sohbetiyle kâmil olmuştur. Gam ateşlerini söndürmüş, her hastalıktan şifâ bulmuştur. O azize sıdk ve safâ ile muhabbet ve vefâ edip, hizmetine devam etmiştir. Ömrü oldukça zevk ve huzûr ile yanında kalmıştır. Böylece o azîzin sözü yerini bulmuştur. Nazm:

1. **Güzel şevk ü güzel şavk, Güzel ıyş ü temennâ**
   Güzel aşk ü güzel zevk, Güzel hüsn ü tevellâ.

2. **Güzel sûret ü kâmet, Güzel rûz-i kıyâmet**
   Güzel lütf ü kerâmet, Güzel sohbet ü ülfet.

3. **Güzel nûr ü tecellâ, Güzel yâr ü güzel yâr**
   Ve güzel mûnis ahrâr, Güzel ma'den-i esrâr.

4. **Güzel mansab-ı a'lâ, Güzel nûr ü güzel nûr**
   Güzel rayet-i mansûr, Güzel âyet-i meşhûr.

5. **Tekaddes ü teâlâ, Güzel tâli-i mes'ûd**
   Güzel hâmid ü mahmûd, Güzel vâcid ü mevcûd.

6. **Güzel sûret ü mânâ, Gehi fitne-i cansın**
   Geh şûr-i cihânsın, Gehi bahr-i musaffâ.

7. Aceb Hakk-ı mahmûl, Aceb illet ü ma'lûl
Aceb kâbil ü makbûl, Aceb ism ü müsemma.

1. Coşkunluk güzel, aydınlık güzeldir. Eğlence güzel, başkası için temennide bulunmak da güzel. Aşk ile zevk de güzel; güzellik ve dost edinme de güzeldir.

2. Suret ve boy güzel, kıyamet günü de güzel. Lûtuf ve keramet de güzel, sohbet ve ülfet de...

3. Nûr ve o nûrun tecellisi güzel, sevgili ve yar da güzel. Güzel, dostlukla dolu, güzeller ise sır madeni.

4. Yüce mevkiler güzel, nur ve aydınlık da güzel. Yardım bayrağı da güzel, bunu anlatan meşhur (İnnâ fetahnâ) âyeti de güzel.

5. Kutsanması ve yüceltilmesi gereken Allah'tır. Ne güzel bir talih ki öven ve övülen de güzel, var eden ve var olan da güzel...

6. Sûret ve mânaca güzelsin. Bazan canları yerinden oynatır, bazan cihanı velveleye verirsin, bazan parlak bir deniz olursun.

7. Acep o, yüklem olan Hakkı mı; acep hastalık ve hasta mı? Yahut kabiliyetli ve makbul mü; yoksa isim ve isimlendirilen mi?!..

Reis-i huddâm, Derviş Osman Efendi, o aziz Efendi'sini Şa'bân-ı şerîfin başında bulmuş o ayın yedinci günü, ikinci hâdim, rûhânî muhib, fen ve ilimlerin ummanı Molla Muhammed Sıhrânî de, o velî-yi rahmânî ve asrın evliyâsının sultanı olan azizin ziyâretine gelmiştir. Mâsivâyı terk edip, halvette oturup murâdını almıştır. Sıdk ve safâ ile o azize hizmet edip, medh ü senâ ile vasfını edip sohbette kalmıştır. Ömrü oldukça Derviş Efendi ile arkadaş olmuştur. Ertesi yılı Şa'bân'ında merhûm Şeyh Ali amcam, ben dokuz yaşında iken, beni alıp babama getirmiştir. İlk karşılaşmamız, Hazret-i Şeyh ile babamın beraberce ikindi namazını kıldıkları zamanda olmuştur. İlk bakışta, o azizin yüzü, Allahü Teâlâ'nın hikmeti ile, bana pederimden daha tanış ve biliş gelmiştir. O anda yüzünü görme cezbesi gönlümü almıştır. Aklım onun hüsn ve cemâline, lütf ve hâline, güzel huy ve kemâline erdiği kadar hayran olup kalmıştır. Babam beni hücredaş edip (kendi odasına aldı) hilm ve rıfk ile ilim öğretip, lütf ile terbiye etmiştir. Benim ise o azize, rûhumun virdi (Esselâmü aleyke ey rûhum) olmuştur. Nazm :

I. Sen ayn-ı ıyânımsın, Varım da sen, ey rûhum!
Bel rûh-i revânımsın, Yârim da sen, ey rûhum!
II. Sen baht-ı saidimsin, Hem va'd-i vaidimsin
Bel ömr-i mezidimsin, Kârım da sen, ey rûhum!

IIII. Sen cân ü cihânımsın, Hem emn ü emânımsın
Bel genc-i nihânımsın, Dârım da sen, ey rûhum!

IV. Sen râhat-ı rûhumsun, Hem feth ü fütûhumsun
Bel câm-ı sabûhumsun, Gârını da sen, ey rûhum!

V. Sen kadr ü berâtımsın, Hem âb-ı hayâtımsın,
Bel ayn-ı necâtımsın, Yârım da sen, ey rûhum!

VI. Sen zevk ü huzûrumsun Hem hüzn ü sürûrumsun,
Bel gözdeki nûrumsun, Nârım da sen ey rûhum!

VII. HAKKI dedi dervişim, Feryâdına dilrişim,
İmdâdına bi-hişim, Cârım da sen, ey rûhum!

I. Sen her şeyimde görünüyorsun ey ruhum, varım da sensin. Belki sen akıp giden ruhumsun ve yârim de sensin.

II. Sen benim kutlu bahtım, sen vadedilmiş geleceğimsin. Belki artan ömrümsün. Karım da sensin ey ruhum!..

III. Sen canım ve cihanım, emniyet ve güvenliğimsin. Belki de artan ömrümsün. Kârım da sensin ey ruhum!..

IV. Sen ruhumun rahatı, açış ve açılışlarımsın. Belki de içki kadehimsin. Mağaram da sensin, ey ruhum!

V. Sen Kadir ve Berat gecelerim, sen, ölmezlik suyumsun. Belki kurtuluşumun ta kendisi olan yârim de sensin, ey ruhum!..

VI. Sen zevk ve eğlencem; sen hüzün ve sevincimsin. Belki de gözümdeki nursun. Ateşim de sensin en ruhum!..

VII. Hakkı dedi ki «Dervişim ben.» Onun feryadı ile gönlüm parçalanmakta. İmdadına kimsesiz kalmaktayım. Oysa komşum sensin, ey ruhum!..

SEKİZİNCİ NEVİ: Fakirullah İsmâil Tillovî'nin kendinden talebsiz ve habersiz sâdır olan hârık-ı âdât, keşf ve kerâmetlerini bildirir :

Ey aziz! Merhûm Şeyh Ali amcam ile Tillo'ya varıp, aziz pederim Osman Efendi'yi görüp, Hazret-i Şeyh'in didârı ile müşerref olduğum zamanlarda, bir gece rüyâda gördüm ki: Gökyüzü beyaz serçelerle dolmuş, hepsi halkın üzerine doğru gelmişti. Bana saldıranları babam uzaklaştırmıştı. Ancak bir serçe fırsat bulup, sağ koltuğuma sokulmuştu. Sabahleyin babama anlattığımda, oramda eliyle taûn eseri bulmuş ve benim taûn hastalığına yakalanmış olduğumdan çok üzülmüştü. Beş gün habersiz yattım. Altıncı gece gözümü açtığımda gördüm ki, babam ağlıyordu. Hazret-i Şeyh de baş ucumda idi. Hazret-i Hızır gibi imdâdıma yetişip, elini kaldırıp bana duâ etti. Hemen o anda rûhum hayât, bedenim şifâ, kalbım safâ buldu.

Ellerini mübârek yüzüne sürünce, sürûr ile babamın yüzüne bakıp, onu: «İbrâhim'in işi bitmiş iken, Hak Teâlâ onu yeniden diriltti» diye müjdelemiştir.

İkinci yılımızda sâdır olan kerâmetlerinden biri de şudur: Kış mevsimi idi. Babam Hazret-i Şeyh ile ikindi namazını kılıp, hücremize gelecek idi. Halbuki dergâhın ocağında pelit [meşe] közü çok idi. Merhamet menbaı Şeyh efendimiz bu çırağına şefkat gösterdi. «Molla İbrâhim üşümesin, onun için hücreye köz götür» diye babama buyurmuştu. Babam emrine uyarak ocağın önüne gidip, abâsının eteğini açıp, iki elini ateşe salmış, lâkin Hazret-i Şeyh onu görüp, demir tava ile götür diye işâret etmiştir. Babamı gördüm, elini eteğini çekip, demir tava ile aldı. Hücreye gelip, benimle yalnız kalınca, ben, o müşkülümün çözülme zamanı gelmiştir, deyip babama: «Sizin eliniz ateşte yanmaz mı ki, öyle ateşe saldınız?» diye sordum. Babam buyurdu ki: «Benim bütün vücûdum, sen dünyaya gelmezden beş yıl önce, buz ateşi ile yanmış, kavrulmuştur.» İnşâallah, o soğukluk babadan oğula sirâyet edip mirâs olmuştur, dedim. Bundan hazzedip: Avâmın vücûdunu ateş üzerinde içi boş ve kuru ağaç destiye benzetip, havâssın vücûdunu su ile dolmuş ve donmuş sürâhiye teşbih etti. «Öyleyse, niçin demir tava ile taşımakla emr olundunuz?» dedim. Cevabından, «Senin orada olduğunu bilmişti de ondan. Zirâ insanların âciz oldukları işleri, şeyleri izhâr eylemek, kendini halka satmak sayıldığından, ona göre o edebi terk sayılmıştır. Bunun için bize hârikulâde şeyleri, kerâmetleri örtmeyi ve gizlemeyi tenbih ve işâret etmiştir» dedi.

Üçüncü yılımızda görünen kerâmetlerden biri şudur: Bağ bozumu vakti. Sonbahar günlerinde Hazret-i Şeyh'in nâhiyesinin kuzey doğu tarafında dört saatlik mesâfede bulunan kal'ada Şirvân beyi üzerine Van paşası bin kadar asker ve bir top ile gelip, o kaleyi kuşattı. Beşinci gün Hazret-i Şeyh ona mektub gönderdi ve: «Ümmet-i Muhammed'in fukarasına merhamet edesin, bağları yağma olmadan bir saat önce askeri alıp gidesin. O âsi beyin, cezâsını, âhirete bırakasın» diye yazdı. Mektub kuşluk vaktinde ona ulaştı. Dinlemedi. Hemen geri dönüp gitmedi. Ben buraya sultanın emri ile gelmişim deyip, kal'anın fethinde dayandı. Bir top daha attı. Top kaleye çarpıp iki parça olup, kendi atını öldürdü. Arkasından siyâh bir bulut geldi. İki saat kadar iri dolu yağdı, perişan oldular. Binek ve diğer hayvanlar, o doludan kaçtı. Adamları onları aramakta iken, dağdan seller gelip, çadırları yıkıp, önüne katıp götürdü. Paşa o zaman uyanıp, bir ata binip sekiz piyâde ile ikindiden sonra ancak bizim hücreye can atabildi. Babamla gidip, Hazret-i Şeyh'i görüp, ayak üzere durup, kan ter içinde idi. Hazret-i Şeyh ona iltifât etmeyip, ancak: «Ey zâlim, sen Arş'ın Rabb'inden korkmaz mısın?» dedi. O misafir sıtmaya tutulmuş gibi titreyerek, istiğfar

etti. Babamın işâreti ile, geldiği gibi, hânikahdan dışarı çıktı. Hücremize gelip; terlerini silip, o heybet altında olduğu halde: «Ben şevketlü Sultan Ahmed'in musahibi idim. Bu devletlü gibi heybetli bir kimse görmedim diye yemin etti. O gece babamla hiç uyumayıp, sabahleyin çıkıp gitmiştir.

Dördüncü senemizde sâdır olan kerâmetlerinden birisi şudur: Sonbahardı. Evlerin damları üstünde üçyüz kile kadar bulgurumuz serilmiş iken, ayın onikinci gecesi mehtablı bir havada Cuma akşamı yatsı vakti gelmiş iken ezan için minâreye çıktım. Baktım ki nâhiyenin doğu kısmını bulut kaplamış, erkek ve kadın, evlerin damlarında bulunan eşyayı korumakta acele ediyorlardı. Ben de ezan okuyup acele ettim. Bizim bulgurları toplamağa yardım için gittim. Hazret-i Şeyh'in çocukları ve torunları ve hizmetçilerinin hepsi câmiin kapısına gelmişlerdi. Onlara, yukarı mahallede, yağmur yağacak diye tedbire başvurdular, dedim: «Biz de o tedbiri almakta iken, Seyyidimiz [büyüğümüz] bize mani oldu. Bulguru, yağmuru bırakıp câmiye gidiniz, Cum'a gecesine ta'zim ediniz, söyledi» dediler. Hepimiz câminin sofasına gidip, yatsı namazını açık havada kılıp, yukarı baktık. Bulut ikiye ayrıldı. Nâhiye üzerinde bir zerre bulut yok idi. Her iki tarafı o kadar yağmur almıştı ki, seller akıyordu. Allahü Teâlâ o köy halkına aydınlık ve rahatlık verip, o azîz kuluna ikrâm eyledi.

Beşinci senemizde sâdır olan kerâmetlerinden biri: Yaz mevsiminde bir Cum'a gecesi idi. Aziz babam oturup murakabe yaparken, ben yatmış uyumuştum. Rüyâmda gördüm ki, harman yerine, sahrâda binden çok süvâri ve piyâde asker geldi. Atlılar attan inip bir yere toplandılar. Kimi meşâyih, kimi âlim şeklinde olup, boyları iki adam boyu kadar yüksek idiler. At ve diğer malzemelerini harman yerine bırakıp, kendileri Hazret-i Şeyh'in dergâhı kapısında saf saf dizildiler. Ben bu büyük kalabalığı seyrederken, dergâh kapısının sağ yanında duran saftan birisi, eğilip beni kucağına aldı. Tebessümle öpüp, solunda olanın kucağına verdi. O da alıp, muhabbetle öpüp, solunda duranın kucağına verdi. Bu minvâl üzere nöbet sekizinci rûha geldi. O da beni alıp, öpüp, solunda dergâhın kapısı bulunduğundan rıfk ile beni yere koydu. Ben kapıyı açık buldum. İçeri girdim. Baktım Hazret-i Şeyh'in dergâhına sekiz ihtiyar devletlü girmişler. O Hazret, dünya hayâtında hiç kimseye kalkmaz iken onlara kalkıp, hepsiyle musafaha etti, ayrı ayrı boyunlarına sarıldı. O şaşkınlıkla uyandım. Bu rüyânın lezzeti canıma can kattı. Bu rüyâyı, sevincimden, hemen babama anlattım. Meğer o uyanık velî bu mânânın derinliğine ulaşmıştı. Bu rüyâ onu vâkı'a gelip, onları müşâhede ile görüp sözlerini işitmiştir. Babam bana tenbih etti ve: «Bu rüyâ, sana göre gâib ise de, söyleme, bu rûhlar için iyi olmaz» dedi. Sabah açılıp, Cum'a namazı kılınıp, iki

namaz arası olunca ben kapının önünde duruyordum. Gördüm ki, Siirt tarafından, kır atlı, ak sakallı bir seyyid gelmişti. Attan inip elimi öpünceye kadar ben onu görmemiştim. O beni tanıyıp, dergâhın kapısını gördü. Beni hediyesiyle harem kapısından gönderip, ziyâret izni istedi. Gelsin buyurdular. Benimle içeri gelip Hazret-i Şeyh'e selâm verdi. Ve aleyküm selâm ve rahmetullah ehlen ve sehlen iltifâtıyla selâmını almıştır. Oturmasını emr edip ilk sözü: «Ey Seyyid Hamza, bu Cum'a gecesi bize çok misâfir gelmiştir» oldu. Onun bu tatlı hitâbından Seyyid Hamza şaşıp kaldı. Bir miktar eğlenip, ağlayıp seccâdesini öpüp, benimle bizim hücreye geldi. Hâlini babama anlattı: «Beni Siirt ayânından ileri gelenlerinden! Seyyid Hamza'yım. Bu yaşıma kadar bu nâhiyeye hiç gelmedim. Bu şeyhi de hiç ziyâret etmedim. Bu gece rüyâmda beşyüz kadar yüzü nûrlu atlı ve beşyüzden çok uzun boylu piyâde evliyâ askerine Siirt önünde karışıp bu devletlinin ziyâretine geldim. Bu nâhiyeyi ve yolunu rüyâda görerek bildim. Evliyâ askeri bu harmanlara gelince, hepsi hayvanlarından inip, bu kapılarda saf saf dizildiler. Sırayla hepsi, bu azizin dergâhına girip ziyâret ettiler. Ben de, piyâdelerle beraber ziyâret edebildim. Bu dergâh kapısının sağında saf duran evliyânın kucağında bu çocuğu gördüm. Elden ele veriliyordu. Kapı yanında bulunan bu çocuğu kucağından indirdikte dergâha girdi. Ben kapıda iken uyandım. Gönlüm imân lezzeti ile doldu. Bunun için bugün Cum'a namazını kılıp, atıma atlayıp, rüyâda geldiğim yol ile, doğru geldim. Kimseye sormadan bu nâhiyeyi bulup sizleri tanıdım. Hazret-i Şeyh'e geldim. Bu rüyâyı anlatacaktım. Bir gün sonra ona mürid olup bağlanacaktım. Bu ise, ben anlatmadan haber verdi ve: «Ey Seyyid Hamza, bu Cum'a gecesi bize çok misâfir geldi» dedi. Sübhânallah! Benim ismimi nereden bildi? Gördüğüm rüyâyı bu nasıl anladı?» Seyyid Hamza'nın bu şaşmasına, babam şöyle cevap verdi ki: Senin bu gördüğün rüyânın aynını bu oğlum da görmüştür. Lâkin avâmın gördüğü rüyâlara seçilmiş velîler müşâhede ile ermiştir. Hak Teâlâ her kuluna bir ihsân vermiştir.

Altıncı senemizde sâdır olan kerâmetlerinden biri budur: Bir bahar günü kuşluk vaktinde bir deli bey otuz kadar hizmetçisi ile ziyârete geldi. Dergâhın kapısından pervâsızca girip, ayakta durup, tebessüm ve sürûr ile selâm verip hiç korku düşünmeden o azize: «Güzel canım, der idim ki, sana kande ireyim. Demek ki burada imişsin de ben dururdum. Allah'ı seversen bir kalk da boynunu göreyim, sonra bu tatlı canımı sana fedâ edeyim» dedi. O mürüvvet ma'deni hemen kalktı. O mecnûn bey ayağına düşüp, kendinden geçti. Hazret-i Şeyh onun hizmetçilerine işâret edip, bu emiri misâfir odasına götürüp üzerine çok yorgan örtünüz, uyusun. Aklı başına gelsin. Altmış günden beri uyumayan mecnûn altı yorgan al-

tında altı saat uykuya daldı. Altı saat uyuyunca, hareminden beni çağırdılar. Gittim. Aziz vâlidemiz bir tabak içinde kuru, iri kırmızı üzüm getirdi. Hazret-i Şeyh, o kırmızı üzümü mübârek eliyle evirip çevirip, okuyup üfürdü. O aziz, bu kuluna buyurdu ki, git, o yatan misâfirin başı ucunda otur. Uyanıp, ne isterse, gel verelim götür. Hemen gittiğim gibi, «Ben Hazret-i Şeyh'in önünde tabak içinde olan kırmızı kuru üzümü isterim» dedi. Geldim, Hazret-i Şeyh'e haber verdim, üzüm tabağını alıp misâfire götürdüm. Üzümü görüp elimden aldı. Avucuyla ağzına doldurup, iyice çiğneyip yedi. Üzüm bitince kalkıp abdest aldı. Kendine geldi. Akıllı oldu. Altmış gün namaz kılmayan mecnûn, öğle namazını kıldı ve o gece babamla kaldı. Kuşluk vakti yola çıkacağından vedâ için Hazret-i Şeyh'e geldi. Lâkin içeri girmeye cesâret edemeyip heybete kapıldı. Utancından içeri bile bakamayıp, kapıda ayak üzeri durdu, kaldı. Ancak kapının eşiğini öpüp, sürûr ile yoluna revân olmuştur. Zirâ aklı başına gelip, dünkü güzel canın bugün kim olduğunu bilmiştir.

Yedinci senemizde sâdır olan kerâmetlerinden biri budur ki: Yaz mevsiminde Sıhranlı Şeyh Ali Efendi adında bir pîr-i fâni elli iki müridiyle beraber Kâbe'den geldi. Kuşluk vaktinde Hazret-i Şeyh'e mülâki oldu. Selâm vermedi, konuşmadı, el öpmedi, musafaha etmedi. Edeble oturup susarak, başını önüne eğmiş halde öğlene kadar Hazret-i Şeyh'in yanında kaldı. Namazdan sonra, Allah'a ısmarladık demeden, selâm vermeden, o azizin yanından çıkıp, bizim hücremize geldi. Yine selâm vermeden ve konuşmadan başını önüne eğip bağdaş kurup oturdu. İkindiye kadar babamla murakabe etti. Babam o pîre, çok ta'zim edip hizmetinde bulundu. O ihtiyâr pîr akşam iftâr edince her yemekten birer lokma, yahut birer kaşık aldı. O gece, yine öyle konuşmadan oturur halde hücrenin damında mehtabda, babamla yalnızca oturdu. Her hâlde sabaha kadar mükâşefe denizine daldı. Sabahleyin o misâfir pîr gidip Hazret-i Şeyh'i görüp, bir müddet yine sessizce oturup kalkınca, Hazret-i Şeyh ona ikrâm için kalkıp, ayakta duâ etti. Duâdan sonra, mübârek elini öpüp, konuşmadan dışarı çıktı. Hazret-i Şeyh ona ayağa kalktığından, hepimiz o pîre ikrâm için elini öpüp, atına bindirip ihtirâm ile teşyi' ettik. Harman yerinin sonuna kadar arkasından gittik. Sonra bizimle vedâlaşıp, yaya mûridleri ile yoluna devam etti. Eve gelince babama dedim ki: «Bu nasıl misâfirdir ki, herkesten çok izzet ve hürmet bulmuştur?» Cevabında buyurdu ki: Bu misâfir diğerlerine benzemez. Kâmildir. Evliyânın havâsından olup gönül sâhibidir. Bizim hâs-ül-hâs efendimizin hâl ve şânına yakındır. Zirâ dedi ki: «Çok zamandan beri seyâhat edip âlemi dolaşırım. Çok memleketler gezdim. Elli seneden beri, zamânede olan evliyânın hepsinin ziyâretine kavuştum. Zâhirde bilinmeyen evliyâyı, mâ-

nâ meclisinde hoş görmüşümdür. Bu azîzi hepsinden yakın ve kerim ve gavs-ı a'zam bilmişimdir. Şimdi bunun vücûd-ı şerîfini Hak aşkının ateşi yakmıştır. Bu azîzin dergâhına geldiğimde, yüzünü görür görmez, gönlümü gözümle gördüm. İşte benim seyâhatim tamam oldu. Murâdımı aldım». Bunun üzerine babama, hiç konuşmayan misâfir bu sözleri ne zaman söyledi? dedim. Bizim kalblerimiz ile konuştuk, bunlardan başka daha çok hikmetler söyleştik dedi.

Sekizinci senemizde görülen kerâmetlerinden biri şudur: Hazret-i Şeyh'in nâhiyesinden üç saat mesâfedeki bir vâdide bir köy halkından bir sevdiği var idi. Onun bağında Misbak üzümü denilen bir çeşit siyâh üzüm olurdu. Diğer üzümlerden yirmi gün önce olurdu. O üzüm olgunlaşınca, o dostu ondan, en önce Hazret-i Şeyh'e bir sepet kendi arkasıyla hediye olarak getirmeyi her sene âdet etmiş idi. O sene âdetinden bir hafta sonra geldi. Geç gelmesinde, mürüvvet kânından şöyle özür diledi: «Şeyhim, beni ma'zur görünüz. Âdetim üzere ilk erişen üzümü siz efendimize getirir iken, başka köyün çobanı olan bir dostum da yola gelmiş; o derede karşılaştık. Bu tarafa geldiğimi anladı. Bana, gel bu su kenârında seninle bir saat istirahat edelim, konuşalım. Baba ve annenin hayrına ver de iki salkım üzüm yiyelim dedi. Kalmamak için neyi bahâne ettimse de, fayda vermedi. Ben de, çâresiz olarak ona teslim oldum. Sepet, yarı olmuştu ki, bana dönüp, nükte ile ta'zir ederek: «Allah sana mal vermiş, ama akıl vermemiştir. Çoluk çocuğunu bırakıp, kendi malını müstehak olmayan ellere böyle zahmetle götürüp vermek akıl işi değildir. Şeyh olmak müşkildir. Yoksa üzüm bulmadığını ne bilirsin? Benim gözüm! Bu sözümü tutup, kalan üzümü bu fakir çobana ihsân eyle de, sevâbı, ananın babanın canına değsin» deyip üzümü tamamiyle aldı. Ben de boş sepeti alıp, geriye döndüm. Ancak yokuş yarı olmuştu ki, aynı dereden, amân, amân imdâd sesi geldi. Bir de ne göreyim, o çobanı, kendi köpeği yatırmış, altına almış, sivri dişlerini sâhibinin boğazına salmıştı. Koşup çobanı köpeğinden kurtardım. Ama neden sonra. Azmış, belâsını bulmuştu. Köyü halkına haber verdim. Ben de gittim. Bazı ilâçlarla iyiye yüz tuttu. Lâkin beni bir hafta bu hizmetten alıkoydu. Özürüm bu idi, yâni bunun için bir hafta geç geldim». Hazret-i Şeyh o dostunun bu özrünü kabûl buyurup ona duâ etti: Allahü Teâlâ sana hayır karşılıklar versin. Allah yolunda olana, Allahü Teâlâ yardımcıdır.

Dokuzuncu senemizde sâdır olan kerâmetlerinden biri budur: Hazret-i Şeyh'in kendi akrabasından Abbâs adında bir ihtiyâr, o azîzin huzûruna geldi. Ağzı eğilip kulağıyla bitişmişti. Sol yüzünün cildi kat kat kırışıp dudağıyla kulağı arasında buruşup görünmez olmuştu. Sağ yüzünün cildi, öyle gerilip açılmıştı ki, güneşte ka-

lan def gibi gergin ve parlak olmuştu. Konuşur, fakat sözü anlaşılmazdı. O merhamet menbaı önce öyle görünce ağlayıp mübârek eliyle onu mesh edip, el kaldırıp duâ etti. Fâtihadan sonra ağzı, düzeldi, eskisi gibi oldu. Sonra konuştu ve, şeyhim beni afv et. Senin hakkında kusûr ettim. Bu gece senin için, arkanda uygunsuz söz söyledim. Ben uykuya varınca, gaibden bir sille geldi, ağzını bu hâle getirdi. Tevbeler olsun deyip yüzünü yere sürdü. O hakîm-i ilâhî, o büyük günâhı afv edip: «Bize karşı olan kusûrun bizden yana helâl olsun. Hak Teâlâ sana hidâyet etsin. Sakın kimseyi gıybet etme. Mü'minin mü'mini gıybet etmesi kesin olarak haramdır. Bizi gıybet etme ki, bizim gibi zelîl kulun sâhibi azîz ve intikam sâhibidir» buyurdu.

Hazret-i Şeyh'in bildirilen onuncu kerâmeti şudur: Bir gün Hazret-i Şeyh'in dergâhına, bir saat mesâfede bir köyden, verâ sâhibi ve şeriatla âmil bir hâfız ve fakih geldi. Hazret-i Şeyh'e muarız idi. Önce: «Ey Şeyh, sen niçin câmiye gelmezsin?» dedi. O hilm deryâsı ona lütf ile cevap verip: «Ey hâfız, bu dergâh mescid niyyetine yapılmıştır. Burada dünya kelâmı konuşmak, mekruh bilinmiştir.» dedi. «Peki, niçin cemaat sevabını almak istemezsin?» diye sorunca, rıfk ile cevap verip: «Beş vakit namazda evlâd ve ahbabım cemaat olup, farzlar onlarla beraber edâ olunuyor» buyurdu. Ezana niçin icâbet etmezsin? deyince, yine lütf ile cevap verip, «Bu mescidin minâresi şu kerpiç kadar taştır. Onun üzerinde beş vakitte ezan okunduğundan bu mescidin ezanına icâbet ediyorum. Cum'a namazını da câmide kılıyoruz» buyurdu. Tekrar, niçin çok cemaatin faziletini almak istemezsin? dedi. Tebessümle buyurdu ki: «Kuyu vak'asından önce olduğu gibi, eğer hurûc huzûruma engel olmasaydı, kalabalık cemaat sevabı canıma minnettir. Madem ki ma'zurum, Hak Teâlâ o sevabdan mahrûm eylemesin. **«Mü'minin niyyeti, amelinden hayırlıdır»** hadis-i şeriftir.» Hâfız efendi haddini bilmeyip, cevabını almış gitmiştir. O gece evinde yatıp, sabahleyin uyanmış, bir de ne görsün, Kur'ân-ı Kerim'i ve fıkhı tamamen unutmuş. İkinci günü abdest almayı ve namaz kılmayı tamamen unutmuş, üçüncü günü gözü kör olup nûru gitmiştir. Dördüncü günü şaşkın hâlde atına binip iki üç adamla Hazret-i Şeyh'in kapısına can attı. O merhamet ma'deni onu kör görünce, ağlayıp duâ etti. Mübârek elini gözüne sürdü. Karanlık perdeler açıldı. Eskisi gibi görür oldu. Çok özür diledi ve utandı. Mürüvvet ma'deni onu okşarcasına, «Doğruyu söyledin, emr-i ma'rûf eyledin, sa'yin meşkûr olsun» deyip gönlünü aldı. Hâfız efendi tevbe edip, haddini bilip, o gece bizim hücrede yattı. Sabahleyin kalkınca, eskisi gibi şifâ bulup, unuttukları hep hâtırına geldi. Mesrûr ve memnûn oldu. Hakk'a hamd ü senâ, Şeyh'e çok duâ edip yüzünü gözünü kapının eşiğine sürüp yaya olarak köyüne gitti. Gerçi Fakîrullah (rahimehullah) istikamet ma'-

deni olduğundan, kerâmetler menbaı olup, hilâfet makamına kavuşmuştur. Lâkin burada bildirilen kerâmetler, muhabbet yolu sâliklerine yeterlidir. Zirâ fenâ fi'ş-şeyh olan Nûr-ı Muhammedî'ye erip fenâ fillâh mertebesine gitmiştir. Nazm:

1. Fakîr-i fâni olan der Cem-i cihânım ben
Emîr der o Cem'e bende-i şubânım ben.

2. Fakîr der ki, cihân içre şems-i tâbânım
Emîr der ki ona sâye-i nihânım ben.

3. Emîr der bu zaman berr ü bahra hükm ederim
Fakîr der ki, şeh-i mülk-i câvidanım ben.

4. Emîr der ki, kamu nâs içinde makbûlüm
Fakîr der ki, gönüllerde tatlı canım ben.

5. Fakîr der ki, cihân mihnetinden âzâdım
Emîr der ki, belâ sihamına nişânım ben.

6. Fakîr der ki, ölümdür katımda şehd ü şeker
Emîr der ki, ölümden katı cebânım ben.

7. Fakîr der ki, kıyâmette nem hesâb olunur
Emîr ü HAKKI der ol gamla bed gümânım ben.

1. Fenâfillâh yolunda fakir olan der ki: «Ben cihanın Cemşidiyim.» Cihan sultanları bile o Cem'e köle olmuş çoban olduklarını söylerler.

2. Fakir der ki, cihan içinde ben, parlayan bir güneşim. Emir (efendi, padişah) der ki, ben onun gizli gölgesiyim.

3. Emir der ki, ben şu zamanda denizlere ve karalara hükmetmekteyim. Fakir der ki, ben, sonsuzluk ülkesinin sultanıyım.

4. Emir der ki, bütün insanlar içinde ben en seçkin olanım. Fakir der ki, ben, gönüllerdeki tatlı canım.

5. Fakir der, ki cihanın eziyetlerinden âzâd olmuşum. Emir der ki, belâ oklarına hedef olan benim.

6. Fakir der ki, ölüm benim yanımda bal ve şekerdir. Emir der ki, ben ölümden çok korkmaktayım.

7. Fakir der ki, kıyâmette neyimin hesabı görülür ki!. Emir ve Hakkı da der ki, ben o gam ile kötü şüpheler içindeyim.

DOKUZUNCU NEVİ: Hazret-i Şeyh İsmâil Fakirullah (rahmetullahi aleyh) hâdimlerinin başı ve evlâdı gibi bulunan hilm ve hayâ Ma'deni Derviş Osman Hüsni Hakirullah'ın (rahimehullah) Hakk'-

ın rahmetine kavuşmasını ve Hazret-i Şeyh ondan sonra bu yetimini bir nazarla tâziye edip, hikmetle tavsiye ve hakimâne terbiye ettiğini beyân eder:

Ey aziz! Babam bin seksenbir [M. 1670] yılında Hasankale'de doğmuş, otuz yıl kadar okuyup yazıp Çelebi Efendi olmuştur. Yüzon yılında [M. 1698] yılında soğuk ateşle yanmaya başlamış, yüz onbeşte dünyadan usanmış, mürşid-i kâmil bulmak arzûsuna düşmüştür. Erzurum'a geçip, dört-beş yıl orada kalmış, yüz yirmiiki yılında on yıl seyâhat kasdıyla, Erzurum'dan on günlük yere gelmiştir. Benzeri olmayan azizi orada bulmuştur. Onun sâyesinde o mübârek yıl kalmış, dert ve üzüntüleri, sürûr ve huzûra dönüşmüştür. Sohbeti bereketiyle evliyânın havâssı mertebesini bulmuş, kabirlerdekilerin hâllerine muttali' olup, hissi olan keşf'den haz ve nasib almıştır. Hayâlî keşifleri bitmiştir. Yâni huzûrunda bulunan kimsenin hayâli, onun kalbine aksederdi. Kuşlar ve canavarlar ona yakınlık gösterirlerdi. Bu nöbet dünyasında elliiki yıl kaldı. Lâkin himmetinin yüksek olması sebebiyle, kemâllerin en büyüğü olan Hakk'a kavuşmak arzûsunda idi. Diğer makam ve kerâmetleri, belki mâsivâ olan hayâlleri gözünden çıkarmıştır. Murâd ve maksûdu ancak ölüm ile bulunan visâl kemâli olmuştur. Hattâ kendi dostlarından Molla ziyâd adında, o nâhiyedeki bir mescid imâmı, bir gün yalnızken babama: «Sen bu azizin yanında evlâdından aziz iken, on yıldan beri maksadına kavuşamadın mı?» diye sorunca, babam: «Henüz murâdımın nihâyetine kavuşmadım, sana söz veriyorum ki maksadıma kavuşunca sana haber veririm. Yatakta olsan da seni kaldırırım» dedi. Bu söz üzerine on gün geçince, babam hastalandı. Bu imâm kendisine beş gün beş gece hizmet etti. Bu zaman zarfında babam, yemeyip, içmeyip, konuşmayıp, ateşler içinde öyle yatmıştır. 1132 [M. 1719] yılı Receb ayının ortalarında elliiki yaşında iken, benim çok sevdiğim babam ve anam, dert ortağım, üzüntülerimin gidericisi hücredaşım, gurbet yoldaşım Derviş Osman Efendi Cum'a gecesi sabaha yakın dünyadan âhirete göç etti. Hak yolunda can verip vuslata erdi. Maksadına kavuşup, rahmet deryâsına daldı. Bu yetim o gece, başka misâfir odasında yattı. Sabahleyin kalkıp hasta babasını görmek isteyince, bekleyenleri beni aldatıp, git önce namazını kıl, sonra gel, hasta şimdi rahat etti dediler. Bu söze inanıp mescide gittim. Herkes burnunu tutuyordu. Hepsinin nezle olduklarını sandım. Namazdan sonra hücremize geldim. Gördüm ki, pederim gitmişti. Benim de rahatım gitti. Gönül evim zulmetle doldu. Merhûmun ayrılık hasreti ile virânelerdeki baykuşa döndüm. Öyle feryâd etmek istedim ki, sesim göklere çıkacaktı. Ben bu hâlde iken, o merhamet ma'deni geldi. Benden o üzüntü ve elemi aldı. Ben de kalkıp, içimden, şimdi ayıptır, sabredeyim, aziz efendimiz gittikten sonra, nasıl ağlayacağımı ben bilirim dedim.

O hazret herkese selâm verip, garib oğlunun başı ucunda oturdu. Aşkından şehîd olanın rûhuna bir Fâtiha okuyup, murakabe eyledi. Bu hakîr o azizin karşısında, merhûmun ayak tarafında ayakta idim. Meğer Hakk'ın inâyetinin erişeceği vakit idi. Gördüm ki, mübârek başını kaldırıp, kimyâ te'siri olan nazarıyla yüzüme bakıp, tebessüm ederek, tâziyede bulundu. O esnâda mübârek sadrından şimşek gibi bir nûr parladı. O anda yüreğim sür'atle titredi. Üzüntü ve elem gidip yerine sürûr ve lezzet doldu. O âlemin babası, bu yetimini yeniden ihyâ edip, kendi yerine gitti. Gönlüm o zevk ile öyle doldu ki, hislerimden bile dökülüp taştı. Sanki al, yeşil bayramlıklarımı giydim ve o mâtem günü bu yetime, büyük bayram ve büyük sürûr oldu. Üzüntülü duran ahbâblar bu sürûruma hayret ettiler. Hak Teâlâ o pederi rahmetine daldırsın ki, bu oğlu, ondan ne hayâtında bir keder görmüş, ne ölümü zamanında üzülmüştür.

Merhûm babamın yüzünü açtım baktım. Gülmüş bir hâli vardı. Yüzü nûrlu, bedeni sıcak, uzun ve mafsalları yumuşak idi. Sanki uykuda idi. Cenâzesi namazını Hazret-i Şeyh kendisi kıldırdı. Cenâze namazına üç kasaba ve bütün Siirt halkı geldi. Beşyüz kadar zimmî de ağlaşıp, harman yerinin bir köşesinde toplandı. Onun vefâtına, oğlundan başka, o memleketin halkı hep üzüldü. Zîrâ Hazret-i Şeyh'in muhabbeti ile, Derviş oğlu da kalblerin mahbûbu olmuştur. Defnden ve telkînden sonra, adı geçen imâm uykusuz kaldığından, hemen gidip, evinde, çoluk çocuğu yanında üzüntü ile yatıp, uykuya daldı. Hemen neş'eyle fırladı kalktı. Çoluk çocuğu böyle âni kalkmasından şaşıp sebebini sorduklarında imâm, ağlayıp, onbeş gün önce Osman Efendi merhûm ile sözleşmiştik. Maksadına kavuştuğunu bana bildirecekti. Uykuda olsam da, beni kaldırıp gidecekti. Sözünü tutmak için neş'eyle geldi. Beni kuşağımdan tutup, ne yatarsın, kalk. Ben murâdıma erdim deyip beni sevindirdi. İmâm hemen abdest alıp, Hazret-i Şeyh'e geldi. O söz verme hikâyesini anlattı. Hazret hitâb edip: Ey Molla Ziyâd! Oğlum Molla Osman halim, selim, mestûr ve teslim olduğundan, hayâtta iken kemâle erip, evliyânın havâssı mertebesine kavuşmuştur. Galiba himmeti yüksek olduğundan ehass-ı havâs ile olmayı murâd etmiştir. İnşâallah onların zümresine varmıştır.

Demek ki, babamın on yıl seyâhat niyyeti, onun kalan ömrüne işâret idi. Rahmetullahi aleyh. Rûhu için Fâtiha! Babamın vefât ettiği gün, arkadaşı olan Molla Muhammed Sıhrânî de hastalanıp, bir hafta sonra o da vefât eyledi. Arkadaşından bir hafta sonra geldi ve bir hafta sonra gitti. Hazret-i Şeyh, onun da cenâze namazını kıldırdı. O da murâdına kavuştu. Rahmetullahi aleyh. Rûhu için Fâtiha!

Âlemin babası olan efendimiz, bu yetimine, şefkat edip iltifat eylediğinden, merhûm peder efendiden sonra, onun hizmetleri bize mîrâs kaldı. O hakim-i İlâhî, bu bozuk huyluyu, nice hikmet şurupları ile terbiye eyledi. Gönül hastalıklarından sıhhat bulunca, muhabbeti ile onu içeri aldı. Böylece tevhid, tevekkül, tefviz, tahammül, teslim ve rızâ bahçelerine girdi. Can ve cihândan kıymetli ve leziz ni'metler buldu. Hepsinden evlâ ve a'lâ mârifet ve muhabbetle fenâyı bildi. O kalb tabibinin bu çirkin hastalıkları olan için, terkib eylediği hikmet şerbetleri, güzel sözleri ile buraya yazılıyor. İşte o mürşid-i kâmil, bu câhil ve gafil hizmetçisini irşâd edip, iktizâ ettikçe birer ikişer hikmet buyurmuştur. Nice müjde işâretleri ile gönül ilâçlarını duyurmuştur:

«Molla İbrâhim, Allahü Teâlâ'yı bulan, azabından kurtulur.

«Molla, her şey Allah'dan ve yine Allah'adır.

«Molla, her şey Allah'ladır ve Allah içindir.

«Molla, her şey Allahü Teâlâ'nın yed-i kudretindedir ve her şey O'nun fiilleridir.

«Molla, Allahü Teâlâ'yı seven Kur'ân-ı Kerim okumayı sever. Molla, Kur'ân-ı Kerim okumak insan rûhunun gıdasıdır.

«Molla, Fâtiha okumak getirici ve götürücüdür.

«Molla, Allahü Teâlâ'yı seven, Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiği ile amel eder.

«Molla İbrâhim, Allahü Teâlâ'yı seven, Habib'ine tâbi olur.

«Molla, Allahü Teâlâ'yı seven, Habibullah'ı da sever (aleyhisselâm). Habibullah'ı seven ona salâvatı çok okur.

«Molla, Habibullah'ı seven, sünneti ile amel eder. Habibullah'ı seven, hadis-i şeriflerini okur.

«Molla, **Mesâbih** kitabındaki hadislerin hepsi sahihdir.

«Molla İbrâhim, ben babamdan, o da dedemden bütün ilimleri okutmaya mezunuz. **Mesâbih**'in tâlimi, **Meâlim tefsiri** ve din ilimlerini öğretmekte seni mezun kıldım.

«Molla, ibâdetlerin en üstünü müslümanlara din ilmi öğretmektir. İlimlerin en üstünü de namaz ilmidir. Çünkü o mü'minin mi'râcıdır. Sen farzları vaktinde, sünnetleri ile beraber kıl. Mümkünse cemaati de kaçırma.

«Molla, Muhammed aleyhisselâmın şeriatı, vücûd ağacının meyvesidir. Şeriata uymak saâdet verir. Şeriat dâiresinden taşmaktan sakın. Onun ehlinin icmâından ayrılmaktan kaçın.

«Molla İbrâhim, dünya çocukların oyuncağıdır. Dünya hayâl ve noksândır. Dünya zıll-i zâir ve rüyâ-yı bâtıldır.

«Molla, dünya harâbdır. Beka Allah içindir. Her şeyi bırak Allah'a dön.

«Molla İbrâhim, esas olan kalbtir, şart olan muhabbettir. Kal-

binde arzüsu olan Mevlâ'yı bulur. Çünkü o kuluna yakındır ve onunladır.

«Molla İbrâhim, muhib için riyâzet âdettir. Yemeyi ve içmeyi azaltmak sıhhat ve rahatlıktır.

«Molla, babanın kitabı der ki, et suyu riyâzete mâni değildir. O beş günde bir yerdi, bu kâse ile su içerdi. Filân kimse bir gün susuz kalsa ve bir tas su içse riyâzeti bozulur.

«Molla, bir gün ve gecede, bir defa bulduğumu yerim. Molla İbrâhim, uykuyu azaltmak huzûr ve sürûrdur.

«Molla, gece muhiblerin gündüzü, âşıkların mahremidir.

«Molla, ben işimin başında, geceleri severdim. Fecrin doğuşunu gözetirdim. Işıkların yayılmasını seyrederdim. Şimdi ise yatsıyı kılıyorum, abdest alıp yatıyorum ve Allahü Teâlâ'nın dilediği kadar uyuyorum.

«Molla İbrâhim, susmak açık bir hikmet ve güzel bir haslettir.

«Molla, dilin susması kalbin susmasına, kalbin susması Rabb'in mârifetine yardımcı olur.

«Molla, insanın selâmeti dilini korumasındadır. Kalem iki dilden birisidir.

«Molla, kalb hâllerinin dile gelmesi hâli azaltır ve hüsrân olur. Mahlûkun sırrı ifşâ olunca cezâ gerekir. Nerde kaldı ki Hâlik'ın sırrı âşikâr olsun.

«Molla, bizim yaratılanlarla işimiz yoktur. Kâinâta iltifatımız yoktur. İnsanlarla sohbet baş ağrısıdır. Üns onlardan kesilmektedir.

«Molla, halk, basiretinle muşâhedene engel olan perdedir. Sen de, kalbinin Rabb'ini müşâhede etmesine perdesin. Sen senden onlarla perdelenmiş, Hak ise, senden seninle örtülmüştür.

«Molla, Allahü Teâlâ ile ol, insanlarla değil. İnsanlarla olursan nefsin için olma. İnsanlarla olmayıp, Allahü Teâlâ ile olursan, muvahhid olursun ve her şeyden fâni olursun. İnsanlarla nefsin için olursan adâlet üzere ol.

«Molla, halk ve Hâlik'tan başkası yok. Hâlik'ı beğenirsen, Allah'dan başkası benim düşmanımdır de. Molla, sen Allahü Teâlâ ile halkı arasındasın. Kalbini onlara [mahlûkata] bağlarsan zarar edersin. Allahü Teâlâ'ya bağlarsan, onlar sana hizmet ederler. Halkı bırak, kalbinin içine gir. Mûnisini sırrının halvetinde gör.

«Molla İbrâhim, zikrin efdalı **Lâ ilâhe illâllah**'dır. İsmi çok tekrar, Allahü Teâlâ'nın muhabbetine götürür. Yalnız Allahü Teâlâ'yı zikredeni, Allahü Teâlâ da zikreder ve sever.

«Molla, zikrullahın hakîkatı, O'ndan başkasını unutmaktır. Her şeyi unutursan, Allahü Teâlâ ile kalırsın.

«Molla, her gün beşyüz kerre sessizce **Lâ ilâhe illâllah** ve dilediği kadar **Allah** diyen, evliyâ yolunda sülûk eder, ilerler. Bizim yolumuz Üveysi'dir. Bu yolda telkin Allahü Teâlâ'dandır.

«Molla, zâkir, gönlünden Mevlâ'sından başkası geçmeyen, mânâ cihetinden O'ndan gayb olmayan, hevâsına meyl etmeyendir. Dâimi zikr, rûhun gıdâsıdır. Molla İbrâhim, fikr-i temâm, evliyâ-yı kirâmın âdetidir. Vücûdunu nefy için bir saat tefekkür, kendini ispat ile yaptığın bir senelik ibâdetten hayırlıdır.

«Molla, hâtıralar, kalbe gelen hitâblardır. Melek tarafından olursa, ilhâm, şeytandan olursa vesvesedir. Nefsten olursa hevâ, bizzât Allah'dan olursa, hak ve doğru düşüncelerdir. İlhâmın alâmeti, ilme muvâfık olması, vesvesenin alâmeti, ilme uygun olmaması, hevânın alâmeti, onu elde etmede günâh bulunması, hak ve hâtırın alâmeti, kalbe kuvvet, lezzet ve mârifet gelmesidir. Arkasından sürûr, ilim, hilm, rahat, emniyyet, tevekkül, tefviz, teslîm, rızâ, rahmet, mârifet, muhabbet, hikmet ve lütf bulunması ve gelmesidir. Yediği haramdan olan bu hâtıraların arasını ayıramaz. Kalb, hâtıraların misâfirhânesidir.

«Molla İbrâhim, Allahü Teâlâ'ya tevekkül et, işini O'na ısmarla.

«Molla, Allahü Teâlâ'ya tevekkül eyle, işini O'na teslim et. Molla, sen de bizim gibisin, işini Allahü Teâlâ'ya teslim et.

«Molla, tevekkül sâhibinin suyu kuyuda, ekmeği gaybdadır. Kalbinde onlar için düşünce yeri yoktur. Cebinde de parası yoktur.

«Molla İbrâhim, onlardan birini seçene, onlar vebâl olur.

«Molla, ihtiyârda âfet, tefvizde rahatlık vardır. İhtiyârı Rabb'ine terk et. Çünkü sen hangisinin sana faydalı ve zararlı olduğunu bilmezsin.

«Molla, İbrâhim aleyhisselâma dikkat et. Rabb'ine nasıl tevekkül etti, nasıl güvendi. Ateşe atıldı da, kimseden yardım istemedi: Cebrâil aleyhisselâm kendisine, bir ihtiyacın var mı, diye sorunca, sendense hayır, O'ndansa evet dedi. O'ndan iste deyince, O hâlimi biliyor, O bana yetişir, istememe gerek yok dedi. Yûsuf aleyhisselâm zindandaki arkadaşından yardım isteyince, Rabbi kendisine: «Âciz bir mahlûka dayandın ve hikâyeni ona anlattın, ihtiyacını ona sundun. Halbuki veren ve vermeyen Benim. Fayda ve zarar veren Benim» buyurdu.

«Molla, tevekkül, tefvîz, teslîm, sabr ve rızâ Allahü Teâlâ'ya varan yolun esaslarıdır.

«Molla İbrâhim, sabr, Allahü Teâlâ'nın ilhâmıdır. Acelecilik şeytanın desisesidir. Tahammül emn ü emândır.

«Molla, sabrın başlangıcı çok acı, sonu bal gibi tatlıdır.

«Molla, Allahü Teâlâ sabûrdur, sabr edenleri sever.

«Molla, ilim öğrenmekle; hilm, hilme kendini zorlamakladır. Kalb sultandır. Tahtı, tevhîd ve îmândır. Tâcı hilmdir. İlim yüksek mertebe, hilm büyük ihsândır.

«Molla İbrâhim, Allahü Teâlâ'dan râzı olandan, Allahü Teâlâ da râzıdır. Molla, kazâya rızâ, evliyânın şanındandır.

«Molla, Sevgiliden gelen belâ bahşiştir. Bahşişi kabûl etmemek hatâdır.

«Molla, Allahü Teâlâ'nın dilediğinde hayır vardır. Allahü Teâlâ'nın yaptığı en güzeldir.

«Molla, mârifet makamlarının evveli, Allahü Teâlâ'nın murâdına sabırdır. Ortası murâdına râzı olmaktır. Sonu ise murâdıyla olmaktır.

«Molla İbrâhim, sen Rabb'ini tanımak ve sevmekle va'd olunmuşsun. Allah'ın ikrâmı gayret ve çalışma ile değil, inâyet ve hidâyet iledir. Molla, on gün sıdk ile O'nun mârifetini istersen, sana verir. Belki tam bir teveccüh ile bir gün bir gece istesen sana hidâyet verir.

«Molla, Azim olan Allah'dan, sana murâdını vermesini yalvarırım.

«Molla, Allahü Teâlâ'ya, bütün arzûlarını sana kolayca vermesi için, yalvardım ve duâ ettim. Molla, Allahü Teâlâ'dan, bütün maksatlarına kavuşmanı ümid ederim.

«Molla, Allahü Teâlâ kulunun mârifetini isterse, nûrunu kalbine koyar ve onunla O'nu tanır.

«Molla, ârifin kalbinde mârifet nûru, âlemde güneş gibidir. Doğunca, huzûrundan sıyrılanı, nûru ile kaplar.

«Molla, tâat ve mârifet kulu sultan yapar. Zıtları da sultanı esir ve köle yapar.

«Molla, nefsini zelil ve fakir bilirsen, Rabb'ini Aziz ve Kadir bilirsin. Rabb'ini bilmezsen harekette olursun. Bilirsen sâkin olursun. Mârifet, iki dünya saâdetidir. Muhabbet ise, gözbebeğidir.

«Molla, muhabbet, mârifetin semeresidir. Mârifet ise ezeli hidâyettir.

«Molla, kalb semâsında ilk parlayan hikmet yıldızıdır. Sonra ilim ayı, sonra mârifet güneşidir. Hikmet yıldızının ziyâsıyla eşyânın hakikatını, ilim ayının ışığıyla mânâ âlemini, mârifet güneşinin ışığıyla da Mevlâ'yı müşâhede edersin.

«Molla, Allahü Teâlâ gibi sevgilisi olan, başkasına nasıl bakar? Allahü Teâlâ gibi tabibi olan, başkasına nasıl güvenir? Allahü Teâlâ gibi dostu olan, başkasından nasıl korkar? Allahü Teâlâ gibi sâhibi, ahbâbı olan, başkasıyla nasıl meşgul olur? Allahü Teâlâ gibi güzeli olan, başkasına nasıl gönül verir? Nitekim Allahü Teâlâ buyurur: **«Beni sevdiğini söyleyip de kalbinde Benden başkası olan iddiasında yalancıdır.»**

«Molla, Allahü Teâlâ'yı seven, O'nu O'ndan başkasına tercih eder. Allah'dan başkasını terk edenin hâli saf olur. Allahü Teâlâ'yı seveni Allah da sever. Molla, Allahü Teâlâ'yı seven, nefsine söz kapılarını, kalbine iki dünya kapılarını, her hâlde, kapatır.

«Molla, her kul zikre, her kalb muhabbete uygun olmayabilir.

«Molla, müştâkların kalbleri, Allahü Teâlâ'nın nûru ile aydınlanmıştır. Konuşurlarsa, nefeslerinden nûr yayılır.

«Molla, şevk kulu gayba götürür. O yakındır ve icâbet edicidir, seveni biz severiz.

«Molla, ben Fakîrullah'ım. Allahü Teâlâ'nın sevdiğini severim.

«Molla, gökler ve yerler yaratılalıdan beri, sen bizim sevgilimizsin.

«Molla, sen Cennet ve Cehennem için değil, belki Allah yolunda muhabbetimiz içinsin.

«Molla, sen bizim çocuğumuzsun. Sen benim yanımda Abdül-kâdir gibisin. Evlâdım gibisin.

«Molla, benden hayâ etmeyi bırak. Bana dön. Sen bendensin. Ne yaparsan kabûlümdür.

«Molla İbrâhim, bize yakın olan uzak, uzak olan yakındır. Sen nerede olsan, benim yanımdasın. Seni denize atsam, Allahü Teâlâ tekrar seni bana verir.

«Molla, burada biz seni terbiye ederiz. Allahü Teâlâ seninledir. O senin yardımcındır. O seni korur. Sana uzun ömür ve çok evlâd versin ve sonunu hayır eylesin.

«Molla İbrâhim, tezkiye edilmiş nefs yıldızdır. Kalb-i selîm aydır. Sâf sır güneştir. Nefsin yeri kapı, kalbin yeri hazret, sırrın yeri aldatma zamanında hudû' ile huzûrda bulunmaktır.

«Molla, mü'min sâlih amel yapınca, nefsi kalbine döner, sonra kalbi rûhuna dönüşür, rûhu da sırrına döner ve fâni olur. Sonra fenâ da değişir ve vücûd olur. İşte bu zaman Allahü Teâlâ ona sunacağı şerbeti sunar, yetiştireceği tohumu büyütür.

«Molla, O'nu akıl ve düşünce ile ararsan, sapıtırsın. Fakr ve hayretle ararsan, hidâyet olunursun. Dünyâda ve âhirette nerede olursanız sizinle beraberdir.

«Molla, sen sen olduğun müddetçe müridsin. Kendinden fâni olunca murâdsın. Büyük saâdet kendinden gayb olmandır. Büyük devlet O'nunla var olmandır.

«Molla, mârifet fenâ yoludur. Fenâ tevhid yoludur.

«Molla, O'na teslîm olursan, sana yaklaşır. O'na karşı gelirsen, senden uzaklaşır, yakınlığın O'ndan, çıkışın senden, uzaklığın O'ndandır.

«Molla, sensiz gelirsen kabûl olunursun, kendini getirirsen mahcûb olursun. O hâlde kendinden ayrıl, O'nu kalbinde müşâhede eyle. Kendinden fenâ bul, O'nunla bâki olur. Vücûd aynasında, mevcûddan başkasını müşâhede etme!» Kıymetli sözleri burada bitti. Beyt (tercümedir):

İlmi âlimlerin ağzından al,
Kalbinle, kavgacı akılla değil.

ONUNCU NEVİ: Gavs-i a'zam Şeyh İsmâil Fakirullah hazretlerinin her hâlinde metânetini, tarikatta istikametini, hakikatta imâmetini, herkesin ondan yardım görmesini, dünyada kalma müddetini ve vefâtını bildirir:

Ey aziz! Fakîrullah (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin temiz rûhu fadl âleminden bulunmuş idi. İnâyet hücresinde terbiye kılınmıştı. Fıtri olan velâyeti Allah vergisi idi. Yaratılıştan olan saâdeti, anadan doğma idi. Onu görenlerin kalb ve nefsleri onu sever ve ona uyardı. O sultanların kalblerinin mahbûbu, bütün sülûk ehlinin efendisi idi. Onun saâdet cenâbı, havâssın dilekleri kâbesi idi. Devletlû kapısı, insanların maksadı idi. Onu gören âlimler ve câhiller tam veli olduğunu teslim ederlerdi. Asrının feridi, zamanının teki ve büyüğü idi. Onun şân ve güzel nâmı, Arabistan ve Kürdistan diyârında meşhûr idi. Güzel hâli İslâmbol'dan [İstanbul'dan] Hindistan'a varıp İran ve Turan'a yayılmış idi. Seçilmişler ona seve seve hizmetçi olup, büyüklüğünü kabûl etmişlerdi. Sohbetini bulup, huzûrunda bulunanlar, hâl ve kemâllerin a'lâsını bulmuşlardı. Mübârek başında ve şerefli göğsünde, güneş gibi parlayan nûr görmüşlerdi. Onu görenler, kendisini habersiz sevmişlerdi. Ondan aldıklarını alıp, erdiklerine onunla ermişlerdi. Onun hayâli cemâlini kalbinde nakş edenler safâsını sürmüşlerdi. O vâsıta ile huzûr meclisine girmişlerdi. Çünkü o büyük vâsi Tarikat-ı Muhammediyye'de imâm idi. Mürşid-i kâmilin alâmetleri onda tamam idi. Tevfîk onun refîki, orta hâl yolu idi. Üns onun nedîmi, bast nesîmi idi. Hikmet müşiri, tefekkür veziri idi. Sıdk râyeti [sancağı], hilm san'atı idi. Mükâşefe gıdâsı, müşâhede şifâsı idi. Şeriatın edebleri zâhiri, hakikat hâlleri bâtını idi. O mârifet ma'deni göğsü geniş ve şânı azim olanlardan idi. Hârikaları çok acib, garib hâlleri sayılamayacak kadar çok idi. Zamanının evliyâsının kutbu, belki her üzüntülünün gavsı, yâni yardımcısı idi. Gönül âleminde, o asrının evliyâsının sultânı, âşıkların cânânı, derdlilerin dermanı, cemâl ve kemâl ile parlak güneş ve basiret sâhipleri onun şânında hayrân oldukları gibi, sûret âleminin, yâni dünya âleminin sultanları olan Mekke-i Mükerreme Şerifi, Hindistan sultanı, Sultan Mahmûd ve onun vezirlerinin çoğu ve Kürdistan'daki bütün kumandanlar ona açık ve gizli mektûb ve adaklar ve armağanlar gönderip her biri duâ, rızâ ve himmetini kazanmayı arardı. Duâsı kabûl olurdu. İkbâl ve izzeti, himmetinin nüfûzu güneşten açık idi. Onun ahibbâya likası, fukaraya itâsı minnetsiz idi. Ziyâret edenlere öğütleri, diğerlerine sevgi ve duâsı bol idi. İnsanlar ve cinler ona ta'zîm ve ikrâm ile emrine râm olup,

rızâsını ister idi. Zirâ o, insanların ve cinlerin mürşidi, mârifet sâhiplerinin şeyhi idi. Âlemdekilerin azizi, Âdem'in hilâfette vârisi ve Habib-i Rahmân'ın vâsisi idi. Allahü Teâlâ, bizi, bereketlerinden faidelendirsin. Âmin.

Şerif Mes'ûd'un o gönüller sevgilisine gönderdiği mektûb şöyle idi: «Akıl ve kıyâs ile anlaşılamayan sözleri, mânâları açan Allahü Teâlâ'ya hamd olsun. Diğer insanların huzûruna kavuşmadıkları hazretinize sevgi ve bağlılıklarımı arz ederim. Yanınızda olanlar seçilmişlerdir. Şöyle ki, onları bilen sizi tanır. Onları tanıyan, şüphesiz sizi bulur. Onlardan birini bulan kurtuldu. Onlardan birinin kabûl ettiği, ünsiyyetle Hakk'a vâsıl olur. Kuds denizinden içip, üns minderinde oturana salât ü selâm, âline ve Ashâbına en iyi duâlar olsun. Onun Ashâbı (aleyhimürrıdvân) ehâdiyyet ceâlinin sırlarını müşâhede eylediler. Sıfatları, Rabb'ın müşâhedesinde fâni oldu.

«Allahü Teâlâ'nın selâmı üzerinize olsun. Hazret-i Şeyh'imiz, tarikatın imâmı, hakikatın öncüsü, irşâd makamının ehli, kulların işlerinin tanzim edicisi, her hâlinde Allahü Teâlâ'ya dönmüş olan, söz ve hâli ile insanları Hakk'a çağıran, şekil ve rûhların özü, mülk ve melekûtün hâllerini bilen, kuds ve lâhût âlemlerinin sırlarına vâkıf, Ârif-i billah olarak tanınan, Hak'tan başkasından kesilip Allah'a kavuşan azizimiz ve efendimiz Fakirullah, Allahü Teâlâ sizi dâimi eylesin.» (Mektub bitti)

O temiz rûh yeryüzüne inip, kemâl kazanıp, Hakk'ı ârif, insanlar tarafından ma'ruf [tanınmış] olup, ezeli inâyetlere kavuşmuş, ebedi feyzlere menbâ olmuş, iki cihânı gönül aynasında bulmuştu. Her şeyi unutup, yalnız Rabb'ini bilip, O'nunla kalmış idi. Böylece bu dünyanın cevr ü cefâsından yüz çevirip, zevk ve safâ âlemine dönmüş, bu dünyanın zulmet ve bulanıklığının çokluğundan usanıp, vahdet âleminde dâimi kavuşmak şerbetini arzûlamıştı. Bu dükkânda bir acîb cilve ile nöbetini savıp göç vakti gelmiş idi. Bu fâni dünyadan o bâki âhirete gitmek ona kolay olmuş idi. Zirâ o beka sâhibi, kuyuya düştüğü zaman irâdi ölüm ile ölmüş idi. Rûh-i pâki beden mezarında mahbûs gibi kalmış idi. Yaşı sekseni geçince, 1147 [M. 1734] yılı Şevvâl ayının ortasında, o herkesin babası, bir hafta kadar gönül denizine daldı. İnsanlar onu hastalıktan kendinden geçmiş sandılar, sonra Cum'a gecesi yatsıdan sonra, o hâlden bu his âlemine geldi. Evlâd ve torunlarını yanına çağırıp ilim ve salâh ile vasıyyet eyledi. Herkesin zimmetini ibrâ edip, türbesi evkafına büyük oğlu Abdülkâdir Efendi'yi mütevelli etti. Sonra Yâsin-i şerif okuyun buyurdu. O esnâda şerefli odası güzel kokularla doldu. Sanki birer hokka 'ûd ve anber yakılmış gibi oldu. Çocukları ve torunları gam ve üzüntüde idiler. Onun içinse o gece bayram ve sürûr gecesi oldu. Selâmün kavlen min Rabbirrahim'i işitince, Allah deyip, cismini bırakıp cânını Hakk'a verdi. Rûhu gidip, lâtif

cismi kaldı. O huzûr sâhibi bu dâr-ı gurûru [dünyayı] bırakıp dâr-ı sürûra gidince, çocukları ve torunları ayrılığına ağlayıp, şaşıp kaldılar. O gece ona büyük bayram iken, onlara mâtem oldu. O gece evlâd-ı kirâmı, sabaha kadar yıkayıp kefenleyip, vasiyetini tuttular. Geceleyin Siirt halkına ve civâr köy ve nâhiyelerden beş altı tanesine adamlar gönderilip sabahleyin hepsi geldi. Çok sayıda cemaat toplanıp oğlu Abdülkâdir Efendi cenâze namazını kıldı. Mezarı, babam Osman Efendi ile Muhammed Efendi'nin türbelerinin önünde kazıldı. Nâhiye halkı kırk gün sabah ve akşam mübârek mezarına gelip Kur'ân-ı Kerim okundu. Oraya büyük bir kubbe yapılıp içine vefât târihi yazıldı. Mezar üzerine süslü ve yıldızlarla örtülü yüksek bir sanduka yapıldı. Haftada bir gün o nâhiye ahalisine kabri yanında, birer ikişer ekmek, kendi evkafından tâyin edildi. Mezarı ziyâret ve teberrük olunur. Kaddesallahü sırruh. Temiz rûhu için Fâtiha. Nazm :

I. **Ey Hâce bu zindândan** — **Ben azm-i sefer kıldım,**
Eflâk-i dil ü candan — **Hoş râh-güzer kıldım.**

II. **Cân azm-i semâ etti,** — **Tâ ma'denine yetti,**
Ol semte can gitti — **Ol semte nazar kıldım.**

III. **Seyl misli revân oldum** — **Vahdet yemmini buldum,**
O hamr ile hoş doldum — **Ben bahrı makar kıldım.**

IV. **Dilden evime tâbân** — **Gösterdi yüzün rahşân.**
Mihr ile edip devrân — **Ben seyr-i kamer kıldım.**

V. **Cân içre o cânândır** — **Dil hüsnüne hayrândır,**
Ârif işi seyrândır — **Ben zevk-ı diger kıldım.**

VI. **Ol vuslat-ı rûhâni** — **Hoş buldu bu rûh ânı,**
Seyr ü sefer-i cânı — **Ben hafv ü hatar kıldım.**

VII. **HAKKI, dil ü can dolsun** — **Ol hamr ile mest olsun,**
Bi-perde anı bulsun — **Ben cismi siper kıldım.**

I. Ey efendi! Ben bu dünya ve beden zindanından çıkıp yola koyuldum. Gönül ve can göğünden güzelce yola çıktım.

II. Can, semaya gitmek için yola çıktı, tâ ki aslına ulaşsın. Canların gittiği o semte bakar oldum, orayı hedef edindim.

III. Sel gibi aktım ve vahdet denizine ulaştım. O içki ile dopdolu oldum da ben denizi yurt edindim.

IV. Gönüden evime apaydınlık olarak parlak yüzünü gösterdi. Güneş ile devrane çıkıp kamer seyri eyledim.

V. Canımın içindeki O sevgilidir. Gönül O'nun güzelliğiyle kendinden geçmiştir. Arifin işi seyrandır, ben de onun gibi bambaşka bir zevke erdim.

VI. O ruhânî vuslat ki bu ruhum Ona erişti. Canın seyr ü seferini ise ben korku ve tehlike gördüm.

VII. Ey Hakkı! Gönül ve canın o aşk içkisiyle kendinden geçsin de arada perde olmaksızın O'na ulaşsın. Bunun için de ben, bedenimi siper eyledim.

H Â T İ M E

Hâlık'ı sevenleri, zamâne halkını, sohbet, akraba, baba, kardeş haklarını, hanımı, çocukları ve hizmetçileri ile olan muameleyi, câhil ve âlimlerle görüşme, komşu hakları, fakirlere yemek vermek, misâfirlere ikrâm etmek, avâm ve havâssa yapılacak muameleleri, lütf ve ihsânı ve her sohbet ve ülfete mahsûs olan edeb ve rükünleri, yedi a'zanın âfetlerini, hastalıkları, fakirlik ve zenginlik sebeblerini, muhafaza ve unutmayı ve bütün bunları insana kolaylaştıran tevhidi dört fasıl hâlinde anlatır:

BİRİNCİ FASL

Habib-i Hüdâ'nın kısaca hâllerini ve hüsn-i muaşereti teşvik eden âyet-i kerîme ve kudsî hadîsleri üç nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: Resûl-i Emîn'in ve Ashâb-ı Güzîn'in güzel ahlâkını, Tâbiîn'in ve din âlimlerinin hâllerini kısaca bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, O Hannân ve Rahmân, Raûf ve Rahîm, Settâr ve Halîm, Vedûd ve Kerîm olan Allahü Teâlâ'nın Kelâm-ı Kadîm'inde: **«Elbette sen hulk-ı azîm üzeresin»** hıtâbı makamında bulunan refîk ve şefik, halîm ve selîm Muhammed-i Emîn ve mu'în-i mesâkîn ve Habîb-i Ekrem ve Nebiy-yi Muhterem (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazretleri'nin, Allahü Teâlâ'nın yaratıklarına karşı olan güzel ahlâkı, bütün insanlarla görüşmesi, ümmet ve ashâbı ile sohbet ve muamelesi, ehil ve evlâdıyla ülfeti ve konuşması ve ona uyup, izinden giden ve onun: **«Allahü Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanınız»** emrine imtisâl eden ashâb-ı kirâmın ve evliyâyı ızâmın ve din âlimlerinin ve selef-i sâlihînin dâima resm ve âdetleri, tavr ve tabiatları bütün insanlarla güzel ahlâkla muâmele, lütf ve yumuşaklık ile konuşmak idi. Müsamaha ile muâşeret, muvafakatla mübâşeret idi. Hilm ile nasihat ve rıfk ile muhabbet idi. Tevâzu ile şefkat ve beşâşetle ülfet idi. İsâr ile hizmet ve ihsân ile fütüvvet idi. Kerem ile meveddet ve hayâ ile mürüvvet idi. Müdâra ile mürâfakat ve tahammülle muhavverât idi. Af ile şefâat, cömertlik ve sehâvet idi. Vakâr ile sekinet ve revâ edene re'fet idi. Sıdk ile siyânet ve herkese iânet idi. Herkeşe iyi duâ ve hüsn-i zan ile senâ idi. Nefsini küçültme, ahbablarını tevkir, ayıpları örtme, eziyetlere katlanmak idi. İnsanların iyiliklerini ifşâ etmek ve kendi

iyiliklerini gizlemek idi. Küçüklere acımak, büyüklere vefâ idi. Bunlar gibi güzel hasletler idi. Halbuki bizlere hepsinden önemli olan Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazretlerine uymaktır. Onun Âl ve ashâbının âdet ve edebleri ile mutâd ve müeddeb olmaktır. Kalbler sâhibini gönüllerde arayıp bulmaktır. Onun için bütün insanlara karşı şefîk ve refîk olmaktır. Nazm :

1. Ma'den-i eltaf idi Peygamber etmezdi gulüv
Hüsn-i ahlâk ile zâtı olmuş idi dopdolu.

2. Halka eylerdi tevâzu' ger şerîf ü ger vazî'
Nefsi toprak gibi alçak, gönlü su misli duru.

3. Sevse, ger buğz eylese, Allah için eylerdi ol
Kendi nefsi için sevip, hem olmadı hergiz adû.

4. Gülmedi hiç kahkahayla, sövmedi hiç nesneye
Lütf ile bessâm idi yüzü güleç ol mâh-rû.

5. Hurmet ü lütf ü hayâ vü hilm ile mevsûf idi
Kimseye lâ demedi, kim gelse ona yalvaru.

6. Kendi ehl-i beyti hâcâtın görürdü kendisi
Dâima miskinler ile otururdu ol ulu.

7. Na'l ü sevbine yamalıklar dikerdi giyinip
Hasta görmek, ta'ziye için yürürdü ey 'amu.

8. Geh binerdi nâke, geh at ü katır geh merkebe
Ardına adam alırdı olsa idi almalu.

9. Geh terebbi' eyler idi, geh dikerdi bir dizin
Mecma'ul-âdâb idi mahfi, ıyân yüzü sulu.

10. Arpa ekmeğine, yahut mercimek çorbasına
Kılsalar da'vet varırdı, aramazdı reng ü bû.

11. Yerdi üç parmakla tatlı, yalardı anları
Besmeleyle üç nefeste su içerdi dinlenu.

12. İ'tizâr etseydi kimse özrün eylerdi kabûl
Yok idi indinde lütf ile keremden sevgilü.

13. Dursa zikrullah idi, otursa zikrullah idi
Kimseye vermezdi cân ü gönlünü illâ ki hû.

1. Peygamberimiz, güzellikler madeniydi, asla taşkınlık etmezdi. Onun zatı, güzel ahlâkı ile dopdolu olmuştu.

2. İster ululardan ister halktan olsun herkese tevazu ile davranırdı. Onun nefsi toprak gibi alçak, gönlü ise su gibi duru idi.

3. Sevse de, buğzetse de bunları Allah için yapardı. Kendi nefsi için kimseyi sevmez ve kimseye düşmanlık göstermezdi.

4. Ömrü boyunca asla kahkahayla gülmedi ve hiç kimseye ve hiçbir şeye sövmedi. Lutuf ile tebessüm eden güleç yüzlü bir ay idi.

5. Hürmet, lutuf, haya ve yumuşak huylulukla donatılmış idi. Kapısına gelip yalvaran hiç kimseye «Hayır!» demedi.

6. Ev halkının ihtiyaçlarını yine kendisi görürdü. O yüce insan, daima fakirler ile oturup kalkardı.

7. Ayakkabı ve elbisesine yamalıklar dikip giyinirdi. Hasta ziyareti ve baş sağlığı için her kapıya uğrardı.

8. Bazan deveye, bazan at, katır ve merkebe binerdi. Eğer hayvanın gücü yetecekse terkisine de bir kişi alırdı.

9. Bazan bağdaş kurur, bazan da bir dizini dikerek otururdu. O, bütün edepler topluluğunu kendinde saklardı ve gözlerinde daima nem olurdu.

10. Arpa ekmeği yahut mercimek çorbasına davet etseler giderdi de asla sofrada çeşit ve bolluk aramazdı.

11. Yemeği üç parmağıyla yer ve sonra da onları yalardı. Su içerken de üç nefeste ve dinlenerek içerdi.

12. Bir kimse ona itiraz etse özrünü kabul ederdi ve onun indinde lutuf ve cömertlikten daha sevgili bir şey yoktu.

13. Ayağa kalksa Allah'ı zikreder, otursa yine Allah'ı zikrederdi. Canını ve gönlünü O'ndan başka kimseye vermezdi.

İKİNCİ NEVİ: İnsanlarla iyi geçinmeyi, lütf ve yumuşak konuşmayı âyetlerle bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, Allahü Teâlâ kullarına inâyetiyle kıldığı re'fet ve rahmeti ve birbirlerine lâzım olan şefkat ve ülfeti duyurmuş ve Kur'ân-ı Kerim'inde Bakara sûresi yüz seksenbeşinci âyetinde: **«Allahü Teâlâ size kolaylık diler, zorluk dilemez.» «O insanlara raûf ve rahîmdir.» «Allahü Teâlâ kullarına raûfdur.»** İkiyüz otuzyedinci âyetinde: **«Sizin bağışlamanız takvâya yakındır. Bu bağışlama ile aranızda olan fadlı unutmayınız.» «Allahü Teâlâ yaptıklarınızı görücüdür.»** Âl-i İmrân sûresi yüzüçüncü âyetinde: **«Üzerinize olan Allahü Teâlâ'nın İslâm ni'metini hatırlayın. Câhiliye zamanında, birbirinize düşmanlık edip kavga ve savaş ederdiniz. Hakk Teâlâ İslâm sebebi ile kalblerinizi te'lif edip, O'nun ni'meti ile kardeş gibi biraraya geldiniz.»** Yüz otuzdördüncü âyetinde: **«Kızgınlıklarını yenip, sabredip, cezaya müstahak olanları afv ederler**

Allahü Teâlâ ihsân edicileri sever.» Yüz ellidokuzuncu âyetinde: «Allahü Teâlâ'dan sana, bu kerem ve rahmettir ki, Uhud'da hezîmete uğrayanlarına yumuşak davrandın. Eğer kötü huylu, sert kalbli ve merhametsiz olsaydın, onlar elbette senin yanından dağılırlardı. Onların kusurlarını afv et ve onlar için Benden mağfiret iste. Gönüllerini alıp, muhabere işinde onlarla meşveret eyle.» Nisâ sûresi yüzbeşinci âyetinde: «Hâinler için cidâl etme.» Yüz yirmidördüncü âyetinde: «Sulh, düşmanlık ve ayrılıktan hayırlıdır. Nefsin yaratılışında bahillik vardır. Zirâ hanımın birinin diğerini kıskanması tabiidir. Eğer siz güzel geçinip, birbirinize cefâ ve ezâdan kaçınırsanız, muhakkak ki, Hakk Teâlâ sevinme ve düşmanca hareketlerinizden haberdardır.» Mâide sûresi onüçüncü âyetinde: «Onları bağışla, eziyetlerine bakma. Muhakkak ki, Allahü Teâlâ ihsân edenleri sever.» Hûd sûresi yüz ondokuzuncu âyetinde: «Rabb'in dileseydi, bütün insanları bir dinden ederdi. Onlar ise, (Yahudi, Hristiyan, Mecûsi ve diğerleri) çeşitli dinlerde olmaktan geri durmazlar. Ancak Rabb-i Teâlâ'nın rahmetinden Hak dinde birleşirler.» Nahl sûresi doksanıncı âyetinde: «Muhakkak ki, Allahü Teâlâ her şeyin ortası olan adâletle ve ihsânla ve akrabadan muhtaç olanlara mal vermekle emr eder, (şehvete uyup zinâ vesâir gibi) çirkin işlerden ve (kızıp insan öldürmek, gasbetmek gibi) pişmanlık ve inkârı mucib hareketlerden nehy eder. Şeytan sıfatı olan tekebbür ve tecebbürle insanlara yüklenmekten men eder. Belki düşünür ve nasihat almış olursunuz.» Yüz yirmialtıncı âyetinde: «Bir kimseye ıkab ederseniz (cezâ ederseniz), ıkab olunduğunuz gibi ıkab edin. Eğer sabr ederseniz (misli ile mukabeleyi terk ederseniz), o (terk) sabr müttekîlere hayırlıdır.» İsrâ sûresi yedinci âyetinde: «İhsân ederseniz kendinize ihsân edersiniz. Kötülük ederseniz, yine kendinize edersiniz.» Nahl sûresi son âyetinde: «Muhakkak ki, Allahü Teâlâ'nın yardımı şirk ve günahlardan sakınan ve O'nun kullarına şefkatle ihsân edenleredir.» İsrâ sûresi yirmiüçüncü âyetinde: «Rabb'in hükm etti ki, O'ndan başkasına ibâdet etmeyesiniz. Annenize babanıza ihsân edesiniz. Eğer onların ikisi veya birisi yanınızda ihtiyar ve yaşlı olurlarsa, onlara bir hâllerini ağır görmekle, yahut başka sebeble, öf bile demeyin.» Bundan sonraki âyette: «Onlara merhametin çokluğundan aşağılık ve alçak gönüllülük kanadını indir ve de ki, yâ Rabbi, onlara rahmet eyle ve benim kalbime onlar için merhamet ver de onlara hakkıyla hizmet edeyim, tıpkı onların, ben çocukken bana ettikleri gibi.» Elliüçüncü âyetinde: «Benim mü'min kullarıma de ki, müşriklere iyilik ve yumuşaklıkla söylesinler. Zirâ şeytan iğneleyici sözlerle, onların arasına fesad düşürür. Şeytan, insan için açık düşmandır.» Seksendördüncü âyetinde: «Herkes hidâyet ve dalâlette hâline uygun yolda hareket eder.» Furkan sûresi altmışüçüncü, altmışdördüncü, beşinci ve altıncı âyetlerinde: «Allahü Teâlâ'-

nın makbûl kulları, yeryüzünde vakar ve sekine ile yürüyenlerdir. Câhiller onlara edebsizce hitâb ettiklerinde, onlar cevaplarında karşılık vermekten vazgeçip, yumuşak ve tatlı sözlerle günâhtan sâlim olurlar. Onlar Rableri için secde ve kıyamla (namazla) gecelerler. İnsanlarla iyi geçinen, iyilik eden ve geceleri Hakk'a ibâdetle geçirirken, yâ Rabbi, bizden Cehennem azabını döndür. Cehennem azabı dâimî ve şiddetli oldu derler. O Cehennem durmak için ne kötü yerdir.» Kasas sûresi ellibeşinci âyetinde: «Kötü söz duyduklarında ikrâh edip yüz çevirirler. Böyle konuşanlara, bizim amelimiz bizim, sizin ameliniz sizin olsun.» Fussılet sûresi otuzdördüncü âyetinde: «Sevabla günâh, mücâzât ve mükâfât da eşit olmaz. Sen kötülüğü iyilikle gider. Böyle muamele edersen, seninle onun arasında düşmanlık olan kimse, sana sâdık dost gibi olur.» Ondan sonraki âyette: «Bu haslete, ancak sabr ve nefslerini intikamdan men' edenler ve ancak imân ve olgun nefs sâhipleri mâlik olup, bu güzel ahlâkla Cennet ehli olurlar.» Şûra sûresi otuzyedinci âyetinde: «Büyük sevaplar, şirk, nifâk ve riyâ gibi büyük günâhlardan ve fahiş işlerden sakınanlar ve bir kimseye kızdıklarında hilm ve afv ile muamele edenler içindir.» İki âyet sonrasında: «Zâlimden sudûr eden zulmün cezası, o zulmün misli kadar ezâdır. Kendine zulm eden müslümanın zulmünü afv edip, intikam almayan ve o zâlimle arasını düzeltenin ecri Allahü Teâlâ'dadır. Allahü Teâlâ zâlimleri sevmez.» Hucurat sûresi, onuncu âyetinde: «Mü'minler birbirleri ile kardeşlerdir. İki kardeşinizin arasını iyi edin. Allahü Teâlâ'dan korkun, hükmüne muhalefet etmeyin ki rahmet olunasınız.» Ondan sonraki âyette: «Ey mü'minler, sizden olan erkek ve kadınlar, birbirleriyle alay etmesin. Belki de alay edilen, Allah katında, alay edenden hayırlıdır. Kendiniz gibi olan din kardeşinize ayb isnâd etmeyin. Birbirinizi fısk ve günâh olan lâkablarla çağırmayın. Bir kimse imâna geldikten sonra ona fâsık demek ne çirkin olur. Bu yasaktan tevbe etmeyen, zâlimlerden olur.» Ondan sonraki âyette: «Ey mü'minler, zannın çoğundan sakının. Çünkü bazı zanlar günâhtır. Müslümanların hâllerini araştırmayın. Birbirinizi gıybet etmeyin. Sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemeyi sever mi? Belki teklif olunsa ikrâh eder. Allahü Teâlâ'dan korkun, gıybet etmeyin. Allahü Zülcelâl gıybetten tevbe edenlerin tevbelerini kabûl ve rahmet edicidir.» Haşr sûresi onuncu âyetinde: «Yâ Rabbi, bizi ve imânda bizden önce olan din kardeşlerimizi mağfiret eyle ve kalblerimizde mü'minler için kin ve hased koyma. Yâ Rabbi, Sen duâmıza icâbet eder, ref'etli ve rahmetlisin.» A'raf sûresi yüz doksandokuzuncu âyetinde: «İnsanların işinde afv edici ol, aklın beğenip şeriatın kabûl ettiği hasletleri emr et ve câhillerden ve sefihlerden yüz çevir.» Nahl sûresi yüz yirmiyedinci âyetinde: «Sabır üzere dâimî ol. Senin sabrın ancak Allahü Teâlâ'nın yardım ve tevfîkı iledir. Kâfirlerin senden yüz çevirmele-

rine üzülme. Ettikleri hilelerinden kalbine ağırlık verme.» Duhâ sûresinin dokuz, on ve onbirinci âyetlerinde: «Yetime hakaretle kahr etme. Dilenciyi, bir şey vermekten veya iyi sözden mahrum etme ve Rabb'inin ni'metlerini söyle» buyurmuştur. Rubâi:

> Mahlûk-ı Hüdâ'ya şefkat et, rahmet bul;
> Eblehlere hilm ü hürmet et, rahat bul;
> Sen herkese rıfk u rağbet et, rıf'at bul
> Ger edemedinse uzlet et, izzet bul.

Allah'ın yarattıklarına şefkat göster de rahmete kavuş. Aptallara yumuşaklıkla davranıp hürmetli ol da rahat et. Herkese iyi davranıp rağbette bulun da yüceliğe eriş. Bunları yapamıyorsan uzlet köşesinde Allah'ı zikretmekle meşgul olup ululuk kazan.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Herkese iyi davranmayı, lütf ve yumuşaklıkla konuşmayı hadis-i kudsîlerle bildirir:

Ey aziz! Ehlullah demişlerdir ki, Hak Teâlâ kullarına inâyetiyle kıldığı re'fet ve rahmeti, birbirleri için icâbeden kollama, şefkat, kayırma ve rağbeti duyurmuş, nitekim hadis-i kudsîlerinde şöyle buyurmuştur: «Ey insanoğlu, siz ancak size ihsân edene ihsân edersiniz, size gelene gidersiniz, sizinle konuşanla konuşursunuz, size yemek yedirene yemek yedirirsiniz, ikrâm edene ikrâm edersiniz. Bunda birinin diğerinden üstünlüğü yoktur. Üstün olanlar kötülük edene iyilik edenler, kendine gelmeyenlere gidenler, kendinden uzak duranlarla konuşanlar, yemek vermeyenlere yemek verenler, ihânet edenlere ikrâm edenlerdir. O hâlde bağışlayınız, musafaha ediniz, tevâzu ediniz, ayıpları örtünüz, merhamet ediniz ki, merhamet olunasınız. Ey insanoğlu! Cennet'e girenleriniz, ancak azametime tevâzu edenler, gündüzleri Bana ibâdet edenler, Benim için nefsini arzûlarından men edenler, yetime ikrâm edenler, ona merhametli baba gibi olanlar dullara şefkatli zevc gibi olanlardır. Bu sıfatlarda olan Bana duâ ederse ona azık veririm. İsterse dilediğini yerine getiririm. Kullarımın kalbinde onu sevgili yaparım. Ey insanoğlu, mal Benimledir. Zenginler vekilimdir. Fakirler ıyâlimdir. Benim malımla ıyâlime bahillik edeni Cehennem'e sokarım. Ey insanoğlu, kullarıma karşı iyi huylu ol. Böylece seni severim ve kullarıma seni sevdiririm. Ey insanoğlu, elini göğsüne koy, kendin için sevdiğini, başkası için de sev. Ey insanoğlu, şiddeti, gıybeti, koğuculuğu terk edeni başkalarının gönlünde sevgili ederim. Onu ayıb ve sıkıntılardan kurtarırım. Ey insanoğlu, merhamet ettiğin gibi merhamet olunursun. Sen kullarıma merhametli olmazsan, Benim merhametimi nasıl ümîd edersin! Ey insanoğlu, Benim rızâm için yetim ve dullara destek olanı, hiç gölge olmayan günde, Kendi gölgemde bulundururum. Ey

insanoğlu, ver ki sana da verilsin. Ey Mûsâ (aleyhisselâm), seni, mahlûkatıma olan şefkatin için seçtim. Zirâ sen Şuayb aleyhisselâmın koyunlarını güderdin. Koyunlarından biri kaçmıştı. Peşine düştün, yakalayıncaya kadar koştun yoruldun. Yakalayınca onu dövmedin ve ona, hay zavallı, beni ve kendini niçin bu kadar sıkıntıya soktun dedin. İşte o koyuna olan merhametine karşılık, sana peygamberlik verdim. Ey insanoğlu, kızdığın zaman Beni zikret ki, kızdığım zaman Ben de seni zikredeyim. Sana olan yardımıma râzı ol, çünkü Benim sana yardımım senin kendine yardımından hayırlıdır.

Ey insanoğlu, kullarıma karşı iyi huylu ol, hasta olanlarını yokla. Bununla seni onların kalblerinde sevgili ederim.» Allahü Teâlâ kıyâmet günü buyurur ki: «Ey insanoğlu, hasta oldum, Beni yoklamadın. Kul der ki, yâ Rabbi, Seni nasıl yoklayabilirim? Çünkü Sen âlemlerin Rabbisin. Allahü Teâlâ buyurur. Ama filânca kulumun hasta olduğunu bildiğin hâlde onu yoklamadın. Yoksa Beni onun yanında bulacağın va'dini bilmiyor muydun?! Ey insanoğlu, senden yemek istedim, Beni niçin yedirmedin? Yâ Rabbi, Sen âlemlerin Rabbisin, Seni nasıl yedirebilirim? der. Filân kulum senden yemek istedi, onu yedirmedin. Onu yedirseydin, verdiğini Benim yanımda bulacağını bilmiyor muydun? Ey insanoğlu, senden su istedim, Bana niçin içirmedin? buyurur. Yâ Rabbi, Sen âlemlerin Rabb'i iken, Sana su vermem nasıl olur? der. Filân kulum senden su istedi, ona su vermedin. Yoksa ona verdiğini yanımda bulacağını bilmiyor muydun?» buyurur.

Ey insanoğlu, sana belâ verince, Benden düşmanlarına şikâyet etme. Ey insanoğlu, muhabbetim Benim için sevişenleredir. «Kıyâmette, Allahü Teâlâ, Benim için sevişenler neredEdir? İzzet ve celâlime yemin ederim ki, bu gün onları kendi gölgemde gölgelendiririm» buyurur. «Ey zavallı insanoğlu, Benim Resûlüm vardır. Ona verdiğinizi Bana, ondan esirgediğinizi Benden esirgemişsiniz. Ey insanoğlu, Benim hakkımı gözeterek, mahlûklarımdan hiçbirini incitme.» Beyt:

Ne kimse senden incinsin, ne sen bir kimseden incin.
Cihân bağında ey âkıl, budur makbûl-ı ins ü cin.

Ne kimse senden incinsin, ne de sen kimseden incin.
Ey akıl sâhibi! Dünya içinde insanların ve cinlerin makbulü budur.

İKİNCİ FASIL

İnsanlarla iyi geçinmeye, tatlı ve yumuşak söylemeye âit hadis-i şerif, haber ve büyüklerin sözlerini, herkese aklına göre söylemeyi, evlenmenin fayda ve zararlarını dört nevi ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: İnsanlarla iyi geçinmenin, tatlı ve yumuşak söylemenin fazilet ve faydalarını hadîs-i şerifler ile bildirir:

Ey aziz! Ehl-i edeb demişlerdir ki: Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmet ve ashâbına şefkatle muameleyi öğretip, fazilet ve faydalarını duyurmuştur. Nitekim hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur: **«Rahmân olan Allah, merhamet edenlere merhamet eder. Siz yerde olanlara merhamet ediniz ki,** gökte olanların Hâlık'ı **size merhamet eylesin.»** Buyurdu: **«Sizden küçüklere merhamet ediniz ki, sizden büyükler size merhamet eylesin.»** Buyurdu: **«Mü'minler birbirinin iyiliğini düşünüp nasihat etmelidir. Birbirlerine merhamet edip yardım yapmalıdır. Birbirlerinin dertleriyle dertlenmeli, neş'elerine sevinmelidirler. Nitekim bedenin bir uzvu ağrıyınca, bütün beden rahatsız olur. O uzvun acısı geçinceye kadar, bütün beden ıstırapta olur.»** Yine buyurdu: **«Mü'minler birbirinin kardeşidir. Âlimler bir kimse gibidir.»** Yine buyurdu: **«Birbirinize birşeyler bağışlayınız, hediye ediniz ki, birbirinizi seversiniz.»** Yine buyurdu: **«İnsanların hayırlısı, onlara faydalı olanıdır.»** Onun için Ashâb-ı Güzîn, Tâbiîn ve dîn âlimleri birbirlerine yardımcı ve faydalı olurlardı. Belki ehl-i kitab ve zimmîye, hattâ bütün mahlûkata merhamet edip yardımlarına giderlerdi. Yine buyurdu: **«Ümmetimin abdalları çok namaz ve oruçla Cennet'e girmezler, kalblerindeki merhamet, göğüslerindeki selâmet ve kendilerinde bulunan sehâvet** (cömertlik) **sebebiyle girerler.»** O hazret, mübârek eliyle yetim çocukların başını okşardı. Onlarla lütf ile muamele edip, tebessümle söylerdi. Yine buyurdu: **«Ey Muâz** (radıyallahü anh), **yetim çocuklara merhametli baba gibi ol. Ne ekersen, onu biçersin. Bunu yakînen bil.»** Yine buyurdu: **«Müslüman kardeşini dünyada sevindireni, Allahü Teâlâ dünya ve âhirette mesrûr eder. Mü'min kardeşini dünya sıkıntılarının birinden kurtaranı, Allahü Teâlâ kıyâmet günü eleminden kurtarır.»** Yine buyurdu: **«Hak Teâlâ'nın kulu, mü'min kardeşlerinin yardımında oldukça, Mevlâ'sı onun yardımındadır.»** Yine buyurdu: **«Ana ve babasına ikrâm ve ihsân eden için Cennet'in iki kapısı açıktır.»** Yine buyurdu: **«Anne ve babasına yardım edene Allahü Teâlâ merhamet etsin.» «Amellerin üstünü mü'minin gönlünü sevindirmektir.» «Bir kimse kendi çoluk çocuğuna bir gümüş harcasa, bana göre, Hak yolunda harcanan bin gümüşten iyidir. Anne ve babasına, bir gün itâat eden, bana göre, bin yıl ibâdetten hayırlıdır. Bir kimse çoluk çocuğu ile bir saat eğlense, bana göre bir mescidde itikaftan efdâldır.» «Îmânı kâmil olan mü'min, ehli ile ahlâkı güzel olandır.» «Kadınlarınıza iyilikle muamele ediniz. Çünkü onlar kendilerine sâhib olamayıp, sizin yanınızda esîr olup, Allahü Teâlâ'nın emânetleridir.» «Kendi kölesini eliyle dövenin keffâreti, onu âzâd etmektir.» «Diline sâhib olanın ayıbları açığa çıkmaz, kızgınlığını yenip sab-**

redenin günâhları magfiret olur.» «Babasına ve annesine itâat edip, sıla-i rahm edip, ehli, çocukları ve hizmetçileri ile tamamlamıştır.» «Evliyâ ile oturup, âlimlerle konuşunuz. Hükemâ ile sohbet, fukara ile ünsiyet ediniz.» «Konuşan iki kişinin sözleri birbirine emânettir. O hâlde birine diğerinin gizli sözünü başkasına söylemek helâl olmaz.» «Mü'min mü'mine rûh ile cesed gibidir.» «Mü'minin mü'mine bakması ibâdettir. Yüzüne gülmesi keffârettir.» «Mü'minin kalbini sevindirmek Allahü Teâlâ'nın rızâsına götürür.» «Allahü Teâlâ'ya ve âhiret gününe inanan, komşusuna ikrâm, misâfirine ihtiram eylesin. Hayırlı konuşsun veya sussun.» «Ey Ebâ Hüreyre (radıyallahü anh), kendin için sevdiğini insanlar için de sev ki, mü'min olasın. Komşunla komşuluğu iyi yap ki, müslüman olasın.» «Cebrâil-i Emîn, komşuya iyi davranmayı o kadar söyledi ki, zannettim ki, komşu komşunun vârisi olur.» O hazrete gelip, komşusundan şikâyet eden mü'mine buyurdu ki: «Kendi komşundan eziyyetini kesip, onun eziyyetine sabr edesin. Ölünceye kadar bunu yapasın. Halbuki komşu ile iyi geçinmek, ona eziyet etmemek değil, belki onun eziyyetlerine sabr etmek ve katlanmaktır.» «Güzel ahlâk, komşu ile iyi geçinmek ve sıla-i rahm yapmak, Mevlâ'nın râzı olduğu sebeblerdendir. Bütün hatâları eriticidir.» Yine buyurdu: «Güzel ahlâk, Allahü Teâlâ'nın rahmetinden, sâhibinin burnunda bir yulardır. Bu da bir meleğin elindedir. Melek ise onu hayra çeker götürür. Hayır da onu Cennet'e sokar. Kötü huy, Allahü Teâlâ'nın azabından, sâhibin burnunda bir yulardır. O da şeytanın elindedir. Şeytan ise onu çeker, şerre götürür. Şer de onu Cehennem'e sokar.» «Kendinde üç haslet bulunmayan kimse, îmânın tadını bulmaz. Biri hilmdir, onunla câhilin gadabını [kızgınlığını] giderir. Biri verâ'dır, onunla haramlardan korunur. Diğeri de güzel huydur, onunla insanları idâre eder.» «Sadakanın efdâlı, insanları güzel idâredir.» «Farzları edâ ile emr olunduğum gibi, insanları iyi idâre etmekle de memurum.» «Rıfk ve müdâradan mahrûm olan, dünya ve âhiret hayrından nasibsiz kalmıştır.» «Îmândan sonra aklın başı, insanlarla iyi geçinmektir. İstişâre edenin işi doğrudur. Kendi re'yine kâni' olanın sonu iflâstır.» «Dünyayı terk eden, Allah katında kıymetli olu. Halkın elinde olanı terk eden, herkes tarafından sevilir.» «Emânet tutmayan rahat bulur. İnsanlardan bir şey istemeyen aziz olur.» «Mü'minlere nasihat ve şefkat, saâdet alâmetidir.» «Hak Teâlâ Refîk'tir. Refîki, yumuşaklığı sever, şiddeti sevmez. Rıfk için yaptığı lütfu ünf [şiddet] için yapmaz.» «Hak Teâlâ bir ev halkına iyilik murâd etse, onlara rıfkı âdet ettirir, şiddetten kurtarır. Çünkü rıfkın bulunduğu şey aziz olur, ünf'ün bulunduğu şey değersiz olur.» «Ey Ebâ Zer, eğer mü'min kardeşine faydan olmadıysa, bâri zararın olmasın. Eğer o senden sürûr bulmadıysa, üzüntü de bulmasın. Eğer dilin onu medh etmedi ise, zem de etmesin. Zirâ müslüman, elinden ve

dilinden müslümanların selâmette olduğu kimsedir, herkes onun zararından emin olur.» Beyt :

Nefsi kabûl kıl ey Hakkı, halkı incitme,
Kim incitirse seni, Hak'dan anla sen anı.

Ey Hakkı! İnsanları üstün gör ve halkı incitme
Eğer seni incitirlerse bil ki bu da Allah'tandır.

İKİNCİ NEVİ: İnsanlarla iyi geçinmeyi haber ve eserlerle bildirir :

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmet ve ashâbına meveddet ve muhabbetiyle ülfet ve sohbetin edeb ve erkânını ta'lim edip mahiyetini duyurmuştur. Nitekim hadis-i şeriflerinde buyurmuştur: «Ey ümmet ve ashâbım, Allahü Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlâklanınız. İlim ve hilm O'nun ahlâkındandır. İlim, ancak öğrenmekle elde edilir. Hilm ise, hilme gayretle olur. İyilik isteyen iyilik bulur. Kötülükten kaçan selâmette olur.» «İlim öğreniniz, ilim ile beraber hilm ve sekineyi ediniz. Öğrettiğiniz tâliblere mülâyim yumuşak söyleyiniz. İlim öğrendiğiniz üstâdlara ta'zim ediniz. Katı âlimlerden olmayınız ki, câhilliğiniz size galip olmasın.» «Ey ümmetim, sizden sıla-i rahmi kesene siz sıla-i rahm yapınız. Sizi mahrûm edene siz kerem kılınız. Size bilgisizlikle muamele edene, siz hilm ile olunuz. Bu hasletlerle Allah katında yükseklik bulunuz.» «Hak Teâlâ İslâm dinini güzel ahlâk ile ve güzel amellerle süslemiştir, ki onlar hüsn-i muâşeret, kerem-i tabiat, yumuşaklık, bezl, yemek yedirmek, selâm vermek, hasta yoklamak, yaşlıları tevkir, kusûrları bağışlamak, komşuluk, kızgınlığını yenmek, islâh, cömertlik, kerem ve ayıpları örtmektir.» «Müslümanın müslüman üzerinde hakkı altıdır: Karşılaşınca selâm veresin. Da'vet edilince gidesin. Nasihat isteyene nasihat edesin. Aksırıp elhamdülillâh diyene, yerhamükallah diyesin. Hastalanınca ziyâretine gidesin. Ölünce cenâzesine gidesin.» «Mü'min uysal ve yumuşak olup, deve gibi çekilirse gider. Taş üzerinde bağlanırsa durur.» Resûlüllah'ın gazâda mübârek dişi şehid oldukta ashâbı kirâma ağır gelip, sana bu işi yapana lânet edin dediler. Cevabında: «Ben Allahü Teâlâ'nın mahlûklarına lânet için gönderilmedim. Ancak onları Hakk'a da'vet için gönderildim» buyurdu. «Yâ Rabbi, kavmimle hidâyet ver, zirâ onlar bilmiyorlar» buyurdu. Onun için, kendine zulm edene beddua eden Muhammed-i Emin'i üzüp, iblisi sevindirmiş olur; kendine zulm edeni afv eden kimse, Muhammed-i Emin'i sevindirmiş olup, iblis-i laini üzmüş olur denilmiştir. Yine buyurdu: «Bir yetim çocuk dövülse, ağlamasıyla Arş-ı Rahmân titrer. Hak Teâlâ der ki, ey Benim meleklerim, siz şâhid olunuz ki, o yetimi râzı ede-

ni, gönlünü alanı, Kendi katımda râzı ederim.» «Pazardan çocuğuna bir turfanda meyve getiren, sadaka vermiş olur. Önce kız çocuğuna versin. Onlar ince kalbli olduğundan, Hak Teâlâ onlara daha merhametlidir.» «Çocuğun ana ve babası üzerinde üç hakkı vardır: Doğduğu zaman güzel isim koymak, aklı ermeğe başlayınca yazı öğretmek, bâliğ olunca evlendirmek.» «Zevcin zevcesi üzerinde olan hakları şöyledir ki, bir deve tekiltisi üzerinde bulunsa bile, kendi nefsini zevcinden men etmesin, ondan izinsiz Ramazan'ın dışında bir gün oruç tutmasın, kocasından habersiz bir yere gitmesin,» sevab umarken günâha batmasın. Buyurdu ki: «Eğer bir hanım zevcinin evinden kaçarsa, evine dönüp, dilediğini yap demedikçe, namazı kabûl olmaz.» Yine buyurdu: «Bir kadın beş vakit namazını kılsa, bir ay orucunu tutsa, kendini nâmahremden korusa ve kocasına itâat etse, Cennet-i A'lâ'ya girer.»

Yine buyurdu: «Komşunun komşu üzerinde hakkı sekizdir: Senden birşey borç isterse veresin. Seni da'vet ederse, da'vetine gidesin. Senden yardım isterse, yardım edesin, hayırlı işine göz aydına gidesin, bir belâ gelirse baş sağlığına gidesin. Hasta olursa, ziyâret edesin. Ölürse cenâzesine gidesin. Evden uzağa giderse, evini ve çoluk çocuğunu koruyasın.» «Komşu üçtür. Bazısının üç kat hakkı vardır, bazısının iki kat hakkı vardır. Bazısının bir kat hakkı vardır. Üç kat hakkı olan komşu, senin yakın ve müslüman olan komşundur, ki biri akrabalık hakkı, biri İslâm hakkı, biri de komşu hakkıdır. İki kat hakkı olan komşu, senin müslüman komşundur. Bir kat hakkı olan komşu zimmî komşundur.» «Cennet kasırları, yemek yediren, selâmı sesli veren, gündüz oruçlu, gece ibâdet edici olan mü'minler içindir. Nitekim İbrâhim aleyhisselâm hazretleri yemek yedirmeyi öyle arzû ederdi ki, yemek yemek istediği zaman, kendisiyle beraber yiyecek birisini bulamasa, iki mil kadar mesâfeye gidip, misâfir arardı. Evinin dört tarafında dört kapısı var idi. Her birinden bakıp misâfir gözetirdi. Onun için Halilürrahmân Ebûl-edyâf (misâfir babası) ismi ile isimlendirilmiştir.» «Benim size lâyık gördüğüm bu dîndir. Bunu ancak iki haslet düzeltir: «Güzel huy ve cömertlik. O hâlde bunlarla bu dîne ikrâm eylemek lâzımdır.» «Mü'minin üç geceden fazla küsüp uzaklaşması ve birbirlerine rastladıkta yüz çevirmeleri helâl olmaz. İkisinin hayırlısı önce selâm veren ve konuşandır.» «Az sadaka çok sevabdır. Birbirinden uzaklaşanları barıştırmaktır.» «İki mü'minin arasını bulana (onları barıştırana), Allahü Teâlâ her kelimesi için bir köle âzâd etmiş kadar sevab verir.» «Bir mil yol gidip hasta yokla, iki mil gidip bir mü'min kardeşini ziyâret et, üç mil gidip iki kişiyi barıştır.» Yine buyurdu: «Sultana yakın olan Rahmân'dan uzak olur. Etbâı çok olanın şeytanı da

çok olur. Malı çok olanın düşünce ve derdi sayısız olur.» «Melikler ve emirler ilim ve hikmeti sizin yanınıza bıraktılar, siz de mülkü onlara bırakınız.» «Kadı tâyin edilen bıçaksız boğazlanır.» «Zenginlere, devlet adamlarına ve dünya âlimlerine yakın olmaktan kaçınınız.» «Mütevâzi olanları görürseniz, onlara tevâzu eyleyiniz, kibirlilere karşı kibirli olunuz. Onlar için aşağılık, sizin için ise sadakadır.» «Pabucunu dikip, elbisesini yamayan ve Mevlâ'ya secde ile alnını toprağa süren kibirden beridir.» «İyâliyle arpa ekmeği yiyip, yünlü elbise ve na'linlerini giyip, koyunu sağar, miskinlerle oturup, merkebine binip yoluna giderse, Hak Teâlâ o kimsenin kalbinden kibri giderir.» «Dört şey oruç ile abdesti bozup, sâlih ameli yıkar: Yalan, gıybet, söz taşımak ve nâmahreme bakmaktır. Bu dördü her şerrin esasıdır. Ağacın esasının su olması gibidir.»

İsâ aleyhisselâm ashâbına buyurdu ki: Bana haber veriniz! Siz uyuyan bir kimsenin yanına gelseniz, Rüzgârın, avret yerini açtığını görseniz, onu örter misiniz? Evet, örteriz dediler. O zaman İsâ aleyhisselâm: «Hayır, belki, kalan örtülü yerini de siz açarsınız» buyurdu. Ashâbı, Sübhânallah, biz niçin açalım, dediklerinde: «Sizin yanınızda bir kimse kötülükle anıldıkta, siz onu kayıracak iken, kötü hâllerini söylemez misiniz?» buyurdu. Beyt (tercümedir):

İncitme hiç kimseyi ve istediğini yap,
Bizim bu yolumuzda bundan büyük günâh yok.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: İnsanlarla iyi geçinmeye, yumuşak söylemeye âit büyüklerin sözlerini ve herkese anlayacağı şekilde söylemeyi bildirir.

Ey azîz! Edeb ehli demişlerdir ki, cömertlik, insanın süsüdür. Afv ihsânların en güzelidir. Tevâzu ilmin semeresidir. İlim hilmin esasıdır. Sıdk [doğruluk] kerâmettir. Yalan aşağılıktır. Kurtuluş doğruluktadır. Bereket rıfk iledir. Tevâzu şeref behasıdır. Tekebbür telefin esasıdır. Kanâat kolaylığın özü, tama', fakirin felâketidir. Söz vermek, öyle bir hastalıktır ki, şifâsı vefâsıdır. Akıllıya muhalefet şiddetli itâba gider. Ahmağa cevap vermemek, en güzel cevaptır. Kerîm, aza şükr eder. Leim, çoğu da beğenmez, kötüye kullanır. Lisân insanın mizânıdır [dil insanın terazisidir]. Mümeyyiz-i dâhâ ve nâdândır [âlim ve câhili ayırıcıdır]. Mü'min insaf etmeyene, insaf ile gider. Sabır, onun kalbine, musibet kadar gelir. Mü'min uysal ve yumuşak olur. Emin ve emniyetli olur. Yalancı ve hileci şeytandır. Lâkin sûrette insandır. Rıfk ve afv ittibâ'dır. Kerîm olan verdiği sözü yerine getirir. Sözünü tutmayanı afv eder. İnsanların elinde olandan elini çekmek iki cömertliğin birisidir. Uygun hanım iki rahatın birisidir. Hakk'a yaklaşmak yalvarmakladır. İnsanlara yaklaşmak ise, onlardan istememektedir. Senin dostun gözün gibi olan in-

sandır. Ancak farkı, onun senden başkası olmasıdır. Meşveret sana rahattır. İstişâre rahmettir. Halîmin hilminin ilk karşılığı öyle sâri ve câridir ki, hasmına karşı bütün insanlar onun yardımcısı ve destekleyicisidir. Rif'atli olduğu hâlde tevâzu, gücü yettiği hâlde afv etmek gibidir. Kerim olan güzel hareketleri kendi üzerine borç görür ve bunları yerine getirir. Başa kakıcı alçak kimseler ise, geçmişte yaptıkları iyilikleri halk üzerinde bir borç bilip almaya çalışırlar. Dostların cümlesi bir nefistir, ancak cisimleri farklıdır. Mü'min insanların eziyetlerine katlanır. Ondan ise kimse incinmez. Kerim ırzını malıyla korur. Leim ise, malını ırzı ile korur. Yardım et ki, yardım olunasın. Kötülük edene iyilik et ki, ona mâlik olasın. Dilediğine ihsân eyle de emiri ol, dilediğinden istiğna eyle de naziri ol. Dileğine muhtaç ol da esiri ol. Öyle elbise ile süslen ki, onunla ne şöhret bulasın, ne de hakir olasın. Kendine râzı olduğun sözü, insanlara söyle. Elinden geldiği kadar kusûrları af, ayıpları setr eyle. Halkın seninle nasıl konuşmasından haz duyuyorsan, sen de onlarla öyle konuş ki, onlar senden emniyet bulup, sen de onlardan emin olasın. Özür dileyenin özrünü kabûl eyle. Sana cefâ edeni afv edip, tatlı ve yumuşak söyle. Senden büyüklere mut'i ve saygılı ol ki, senden küçükler seni saysınlar. Mü'minin ricâsı Hak'dan olur. Hak'dan başkasından isteyen zarar eder. Sâhibinin değerini düşüren işten kaç ki, sorulduğu zaman utanıp inkâr eder. Kerime ihânet eyledinse, ondan sakın. Leime ikrâm, iyilik yaptınsa kendini ondan koru. Boş lâflar ve şakalar, zarara yol açar. Ömrü boşa geçirmektir. Gıybet ve nemimeden sakın ki, onlar sâhibini halktan ve Hâlık'dan uzak ederler. En faydalı hazine gönüllerdeki sevgidir. Hilm ve tevâzu, mergûb ve mahbûbdur. Allahü Teâlâ'yı tanıyan, insanlardan özür diler. İlmin efdâlı ilm ve sekînedir. Elbisenin güzeli, insanlar içinde seni daha güzel ve latîf göstereni olup, seni halkın dilinden koruyanıdır. Miskin, Allahü Teâlâ'nın gönderdiğidir. Ona bir şey veren, onu gönderene vermiş olur. Vermeyen, gönderene vermemiş olur. Güzel ahlâkın en güzeli, sana gelmeyene senin gitmendir. Seni mahrûm edene, senin kerem etmendir. Sana zulm edeni, afv etmendir. Halkın sana ihtiyâcı, Hakk'ın ni'metinin revâcıdır. Onun kıymetini bil, üzülme ki, o ni'met nıkmet olmasın. Konuşursan doğru söyle. Mâlik olursan rıfk eyle. Söz verirsen tut. İyilik yaparsan gizle. Başa kakıcıların yanında oruçlu ol. Sefîhe hilm eyledinse, onu ma'mur eyledin. Hilminle gamını arttırır, onu ezersin. Başkasında kötü bir huy gördünse, onun emsâlinden sakın. Cömertlikle efendilik olur. Şükr ile ni'met artar. Muvafakatla meveddet olur. Rıfk ile mürüvvet olur. Güzel görüşme ile arkadaşlık devam eder. Tatlılıkla zorlar kolay olur. Teenni ile sebebler hafîf olur. Herkese selâm vermek güzel haslettir. İhsânın tamamı terk-i minnettir. Tevâzuun semeresi, yükselmektir. Kanâatin semeresi azizliktir.

Hüsn-i sohbet, muhabbeti arttırır. Güzel huy, her faziletin esasıdır. Güzel huy, insana hayırlı arkadaştır. Güzel huy, insana Hakk'ın ni'metidir. İnsanlarla öyle ol ki, bir tarafa gitsen, seni arzû eylesinler, vefât edersen seni ağlayıp, seni söylesinler. İlmin başı rıfk ve hilmdir. Hilmin başı kızgınlığını yenmek ve tahammüldür. Hikmetin başı insanlarla iyi geçinmektir. Aklın başı meveddetle ünsiyyet peyda etmektir. Güzel huy, insanı saâdete kavuşturur. İnsanın rıfk ve cömertliği, düşmanına kendini sevdirir. Hilmin zekâtı, güzel idâredir. İlmin zekâtı ta'lîm-i ezkiyâdır. İlmin zekâtı ta'lîm-i ezkiyâdır. İlmin zîneti, hilm ve rızâdır. Hilmin zîneti, eziyete katlanmaktır. Kudretin zîneti insâf ve adâlettir. Ni'metin zîneti sıla-i rahme gitmektir. Muhabbetin sebebi cömertliktir. Ülfetin sebebi vefâdır. Ayrılığın sebebi ihtilâftır. Fakirin sebebi israftır. Büyüklerin yolu güzel sözlü olmak ve açık selâm vermektir. Senden râzı olana teşekkürün, onun rızâ ve cömertliğin arttırır. Senden râzı olmayana şükrün, ondan sana sulh ve muhabbeti mucib olur. Rıfk ve müdâraya devam, düşmanın muhabbetinin anahtarıdır. Gönülde sekînet, en güzel süstür. İyi arkadaşlar hayatın süsü ve belâda yardımcıdır. Güzel huy ile cömertlik zenginliğe ve rahatlığa sebebtir. Çok selâm ve tatlı dil, meveddete sebebtir. Evliyânın âdeti hilm ve sehâdır [cömertliktir]. Rıfk ve müdâra, derd ve belâda mesrûr, şiddette sabûr, zelâzilde [sarsıntıda] vakur olmaktır. Malınla cömert, sırrınla bahil ol ki, mal veren celîl [kıymetli], ırz veren zelildir. Dili tatlı olanın, dostu çok olur. Seni öven belki boğazlar. Sana ayıbını söyleyen, nasihat eder. Sözü tatlı olanın, muhabbeti lâzımdır. Azmini izhâr edenin niyyeti kalır. Haktan başkasını isteyen, mahrûm olmağa müstahaktır. İnsanlara eziyet etmeyene kimse düşman olmaz. Sana hüsn-i zan edenin, zannını doğrulayasın, yâni öyle olasın. Güzel idâre ile islâh olmayanın, kötü karşılık ile olacağını bilmelisin. Medh ile terk etmeyen zem ile eyler. Zirâ aybı dillere düşüp halk onu söyler. Kızgınlığını yenen hilmi tamamlamış olur. İnsanlarla iyi geçinen selâmet bulur. Kızgınlığına mâlik olan halîmdir. Şehvetine mâlik olan hakîmdir. Ahlâkı güzel olan yumuşak söyler. Hem rahat bulur, hem rahat eder. İnsanlarla iyi geçinenin ayıbları örtülü kalır. Halkın ayıblarını arayanın ayıbları duyulur. Nasîhat kabûl eden, yüz karalığından kurtulur. Sana teveccüh edene yardım etmen gerekir. Âlimi tevkîr, Hakk'ı ta'zîmdir. Devlet başkanına itâat, Mevlâ'ya itâattır. İnsanlar için kuyu kazan, kendi düşer içine. Küçük musîbeti büyük sayan, daha büyüğüne tutulur. Halkın sırlarını, gizli şeylerini ortaya dökenin, gizli şeylerini Allahü Teâlâ açığa çıkarır. Gizli şeyleri araştıran, gönüller meveddetinden mahrûm olur. Halka ihsân eden, Hak'dan ihsân bulur. Her işinde âkıbeti hayr olur. Kendine kötülük yapana iyilik yapan her fadlı alabilir. Kendinden üstün olanlara müdâra eden, murâdına kavuşur. Dos-

tunun hatâsına dayanamayan, ölüm hastalığında yalnız kalır. İnsanlara şükr etmeyen, Hak Teâlâ'ya şükr etmemiş olur. İnsanlardan hayâ etmeyen, Hak'tan utanmamış sayılır. Nâmahreme bakmayanın kalbi rahat bulur. Sana söz getiren, senden de söz götürür. Yanında başkasına şükr eden, senden istemiş olur. Sefihleri kötüleyen, kendine eziyet etmiş olur. Baba ve annesine muti' olan, evlâdını kendine itâatli bulur. Doğru söz, güzel hâl ve iyi haslet, ikbâl alâmetidir. Tâat gibi izzet, kanâat gibi hazine olmaz. Edeb gibi haseb, ilim gibi şeref olmaz. Görmemezlikten gelmek gibi hilm ve bilmemezlikten gelmek gibi akl olmaz. Allah katında günâh olanda, kullara itâat olunmaz. Yalan söyleyen kimseden hayır umulmaz. Akıllı olana gerektir ki, tabîbin hastaya söylediği gibi söylesin. O hiddet ve şiddet eyledikçe, bu yumuşak söylesin. Sakın kerîmin elini tutmayasın. O ihsân edince sen mâni olmayasın. Halkın beğenmediği işleri işleme ki, hakkında iftirâya başlamasınlar. İyilikle kötülük edeni eşit tutma. İyilik edeni senâ ve duâdan unutma. Bahil ve korkakla meşveret etme. Kadına yük olma. İyiliği unutup, kusuru saklayan dost değil düşmandır. Kadın reyhândır, kahraman değildir. Onu yük altına atma. Sakın mecliste kimseden yüksekte oturma. Meclistekiler seni yükseğe oturtmadıkça, sen yukarda bulunma. Kıta:

1. Varma ol sadra ki senden a'lâ	**Seni aşağa sürer bi-pervâ.**
2. Budur erbâb-ı kemâle elyâk	**Kadri âli ola vü gönlü alçak.**

1. Kendinden yüksek birinin huzuruna varma ki seni aşağılayıvermesin.

2. Olgun kişilere lâyık olan budur ki, değeri yüce olsa da alçak gönüllü olsun.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Evlenmenin zararlarını ve faydalarını bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, evlenmenin âfetleri üçtür. Faydası beştir. Evlenmemektense, evlenmek daha iyidir. Faydası yoksa, gerek yoktur. Evlenmekten kaçınmanın delili de vardır. Nitekim İmam-ı Şâfiî (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin mezhebinde bekâr durmak evliliğe tercih edilir. Nitekim hadis-i şerifde geldi ki: **«Ümmetime yüzseksen [hicri] yılı gelince, bekârlık, uzlet ve dağ başlarına çekilmek helâl olur.»** Yine haberde geldi ki: **«Bir zaman gelir, o zaman ancak günahla maişet te'min edilir. O zaman gelince, evlenmemek helâl olur.»** Hazret-i Alî (radıyallahü anh) buyurdu: «Kadınlar olduğu gibi şerdir. Ondan daha kötüsü bizim onlara muhtaç olmamızdır.» Yine buyurdu: «Hanımı çok olmak rezaleti tercihdir. Bekâr olanlara müjdeler olsun.» Keşşâf tefsirinin sâhibi der ki: Arabi şiir (tercümedir):

Evlendim, bilmem iyi, yoksa kötü mü ettim
No'laydı evlenmeden önce ben ölse idim.
Toprak altında olan, senin için ağlamam
Lâkin sana ağlarım, bir iken iki olan.

Bazı Arap büyükleri demişlerdir ki, evlenmek bir aylık sevinç, ömür boyu üzüntü, belin bükülmesi ve mehir yüklenmesidir. Bir mürid mürşidinden, evlenmek için izin isteyince, mürşidi ona: «Allahü Teâlâ tektir, teki sever, o hâlde tek ol» hikmetini söylemiştir. Nitekim Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem): «**İkiyüz yılından sonra sizin hayırlınız hafif-ül haz olanınız, yâni hanımı ve çocuğu olmayanınızdır**» buyurmuştur.

Evlenmenin üç âfetinden birincisi: Helâl kazanmaktan âciz olmaktır. Nitekim hadis-i şerifte: «**Hepiniz çoban gibisiniz ve hepiniz emrinizde olanlardan sorumlusunuz**» buyurulmuştur.

İkincisi: Çoluk çocuğun haklarını gözetmede kusûr etmektir. Nitekim hadis-i şerifte: «**Çoluk çocuğundan kaçan, efendisinden kaçan köle gibidir. Namazı ve orucu kabûl olmaz**» gelmiştir.

Üçüncüsü: Çoluk çocuk insanı Hak Teâlâ'dan meşgul eder. Onların işleri ile uğraşıp, Mevlâ'nın zikr ve fikrinden gafil olur. Nitekim hadis-i şerifte: «**Hanımının kölesi olan helâk oldu**» gelmiştir.

Evlenmeyi teşvik eden delillere gelince, bu haberler daha çok ve tercihlidir. Nitekim İmâm-ı A'zam Ebû Hanife (rahmetullahi teâlâ aleyh) hazretlerinin mezhebinde, evlenmek bekârlığa tercih edilmektedir. Allahü Teâlâ Nisâ sûresi üçüncü âyetinde: «**Kadınlardan size helâl olanları nikâh ediniz**» ve Furkan sûresi yetmişdördüncü âyetinde: «**Ve sâlihler ver ki, onlarla gözümüz aydın olsun**» buyurmuştur. Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem): «**Evleniniz çoğalınız! Kıyâmette diğer ümmetlere, düşük de olsa, sizin çokluğunuzla övünürüm.**» «**Fakirlikten korkup evlenmeyen bizden değildir**» buyurmuş, evlenme husûsunda tevekkül etmeyenlerin insanların kötüsü olduğunu duyurmuştur. Ama enbiyâ ve evliyânın göğüsleri mârifet nûru ile dolduğundan, damarlara akıp, o nûr ile gönül ve rûh heyecan bulur. Hisler ve nefsi kuvvetler ve nefsin şehvet rüzgârı harekete gelir. O hâlde gönül sâhibi olan âriflerden kalbinde nûru çok olan kâmilin cima' arzûsu çok olur. Zirâ ilâç vermek, hastalık kadar olur. Nitekim Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem): «**Bana tutma ve cima'da kırk adam kuvveti verildi. Mü'mine ise on adam kuvveti verilir**» buyurdu. Çünkü her şehvetten kalbe kasvet ve bulanıklık gelir. Ancak cima' şehveti ile gönül parlar, zevklenir ve safâ bulur. Onun için enbiyânın, evliyânın ve âlimlerin çoğu ona meyl etmişlerdir.

Avâmda cima' arzûsunun galebesi, kötü bir hastalıktır. Zirâ o, mârifet nûrunun ışıklarının te'siri değil, belki kötülenmesi gereken

şehvetin icâbıdır. O hâlde, kalb hastalıklarından kurtulan kâmilin her şehveti memdûh ve makbûldür. Kalb hastalıkları ile kalan nâkısın cima' şehveti bile, illetli ve bozuktur.

Evlenmenin beş faydasından birincisi: İnsan cinsinin bekasıdır. Ümmet-i Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu yolla çoğalmasıdır. Çocuk, âkıl bâliğ olmadan ölürse, mahşer günü şefaat etmesidir.

İkinci fayda: Evlenmekle zinâdan korunur ve ehli ile zevklenir.

Üçüncü fayda: Evlenen adamın nefsi, ehli ile ünsiyet ve rahat bulur. Zîrâ insanın nefsi bir şeye devam etse, ondan yorulur. Onun için, bedeni rahatlandırdığınız gibi, zihni de dinlendiriniz denir. Hadis-i şerifde: **«Bana dünyanızdan üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku ve gözümün bebeği [neşem] namazdadır»** buyuruldu. Resûlullah'a nûrların mükâşefesi ve feyzlerin çokluğu ağır basınca: **«Ey Âişe, benimle konuş»** buyurup, mübârek elini üzerine koyup, onunla mülâabe buyurmuştur.

Dördüncü fayda: Evlenenin gönlü ev düşüncelerinden kurtulur. Zîrâ evinin hizmeti ile gece gündüz meşgul olan, ömrünü ona verip, ilim ve amelden sayılır. Zîrâ o kişinin ev işini ve şehveti hizmetini görüp, âhiret işlerinde ona yardımcı olur.

Beşinci fayda: Evlenen, çoluk çocuğunun ıslâh ve terbiyelerinde nefsiyle mücâhede eder. Onlar için helâl kazanmakla ve eziyetlerine katlanmakla riyâzet yoluna gider. Zîrâ geçim düşüncesi ve çoluk çocuğun terbiyesi insanı hâlden hâle salıp, nefsâniyyetinden düşürüp, elem ateşi ile pişirip, üzüntü potasında eritir.

Buraya kadar evlenmenin zarar ve faydaları anlatıldı. O hâlde kimde zararı bulunmayıp, faydaları toplanmışsa onun evlenmesi iyi ve evlâdır. Kimde aksi varsa, onun da evlenmeyip bekâr kalması daha iyidir. Fayda ve zararlar karışık varsa, hangisi çok ise, ona göre hükm olunur. Haram yemekten daha çok zinâdan kaçılır. Şehveti galip olan fakir evlenmekle emr olunmuştur.

Bekâr olan sâlik gündüz oruç tutsun, gece ibâdet etsin. Kimse ile konuşmayıp, insanlara bakmayıp, gönülden Hakk'a yönelsin. Nefsi yoruldukta bir tarafa gitmeyip, kendi kalbine gelsin. Arzûsunun çok çeşitli hayâlleri ile teselli bulsun. Sonra yine mâsivâyı unutup, zikre ve fikre dalıp, Mevlâ'sı ile kalsın. Bâliğ ve kâmil olmadıkça evlenmesin. O nefsi ile kavga ve mücâdelede iken, arzûsuyla gönülden dışarı çıkmasın. Nitekim bir mürşid-i kâmil: «Evlenip de, yolunda sâbit olan bir sâlik görmedim. Evlenen dünyaya dayanır» buyurmuştur. Böylece zamâne kadınlarını arzûda sabır ve tahammül, onlara kavuşmaktan ve kötü huylarına katlanmaktan kalbe daha rahat ve rûha daha iyi olduğunu duyurmuştur. Nitekim Allahü Teâlâ Tegâbun sûresi ondördüncü âyetinde: **«Ey mü'minler, hanımlarınız ve çocuklarınız size düşman olduklarından onlardan**

kaçının» buyurmuştur. İnsanın nefsi, can düşmanı iken, diğer düşmanlarla biraraya gelmesinin kendine daha zararlı olduğunu duyurmuştur. Ama kâmil olan ârif vahdet âlemine gelmiş, kesret âlemini hayâl ve zıll bilmiştir. Ona evlenmek veya evlenmemek, sohbet veya uzlet beraber olmuştur. Çünkü o herşeyi Rabbi ile bilmiştir. Her hâlinde onunla muamelede olup, teslim ve rızâ ile dolmuştur. Onun mâsivâ ile bir işi kalmayıp, Hak için halka rağbet ve hizmet etmiştir. O hâlde ona hanım ve çocuktan ne zarar gelir? Kalabalıkta da Mevlâ'sıyla yalnız bulunur. Velhâsıl insanların kimi selâmetini tecerrüd (bekârlık) hâlinde, kimi rahatını evlenmede bulur. O hâlde güzel hâle, yahut kemâle veya cemâle veya çok mala mâlik olan kimse evlenmekten lezzet alır. Mal, cemâl, kemâl ve hısâll olmayan bekârlıkta rahat bulur. Halbuki Hak Teâlâ her kuluna hayırlı olanı bilir. Herkese hâline lâyık olanı verir. Beyt:

Hallâk-ı cihân âleme kıldıkta tecelli,
Her kulunu bir hâlle kılmış müteselli.

Cihanı yaratan Allah âleme tecelli edince, her kulunu bir durum üzere teselli eylemiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Hâlık ve zamâne halkının sohbetini, akraba, komşu ve arkadaşlarla ülfeti, iyi geçinmeyi onüç nevi olarak bildirir:

BİRİNCİ NEVİ: Kulun Mevlâ'sı ile huzûr ve ünsiyyetinin edeb ve rükûnlerini bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, senin sâhibin, sen hazerde ve seferde iken ve uykuda belki hayât ve ölümün hâllerinde senden bir an ayrılmaz. O senin Mevlâ ve Yaratıcındır. Rab ve Râzık'ındır. Sen O'nu zikr ve fikr ettiğin zaman, O senin celis ve enisindir. Nitekim Hak Teâlâ: **«Ben, Beni zikredenle beraberim»** buyurmuştur. O'nun hakkında olan kusûrun için sana üzüntü gelip, kalbin kırılır. O senin sâhibindir, seninledir. Nitekim Hak Teâlâ: **«Ben kalbi kırık olanlarla beraberim»** buyurmuştur. Beyt (tercümedir):

Olsa da ayağımda binlerce tuzak,
Sen benimle olunca çekmem hiç gam.

Evet, eğer sen Hak Teâlâ'yı hakkıyle tanısan, O'nu sâhib edinirdin. Halkın sohbetini tamamen bırakır giderdin. Her nefes ve anında kalb ve uzuvlarını murakabe ile bilip, yakinen görürdün ki, Hak Teâlâ her anda senin içini, dışını ve kalbine her geleni bi-

lir. Müşâhede ederdin ki, Hak Teâlâ senin kalabalık ve halvetinde mütereddid olduğun hâllerinde seninle hâzırdır, sâir harekât ve sekenâtına, her anlık düşünce ve hayâllerine nâzırdır. Seyr ederdin ki, mülk ve melekût âlemi içinde bulunan hareketli ve hareketsiz her şeyi göklerin ve yerin Cebbâr'ı olan kuşatmıştır. O zaman zavallı kulun Mevlâ'sı huzûrunda edebli olması gibi, O'nun huzûrunda iç ve dışında edebli olurdun. O zaman Celil olan Mevlâ'nın, seni hiçbir menhiyyatta görmeyip, hep emirlerini yapmakta olduğunu görmesini ister, buna gayret ederdin. İşte sen her zamanında bu huzûr ve ünse kadir olmadınsa, zinhâr gece gündüz Rabb'inden gafil ve ayrı kalmayıp, münâcâtıyle lezzetlenesin. O zaman, Mevlâ ile sohbetin edeblerini bilmen gerekir. Bu huzûrun edeblerini onbeş adet bulasın.

1 — Başını eğip, önüne bakmaktır.
2 — Aklını toplayıp, başka şeyleri düşünmeyi bırakmaktır.
3 — Susmak ve yersiz konuşmamaktır.
4 — Bedenin bütün âzâlarının sâkin olmasıdır.
5 — Emre imtisâl etmektir.
6 — Yasaklardan kaçınmaktır.
7 — İtirâz etmemektir.
8 — Devamlı zikr üzere olmaktır.
9 — Allahü Teâlâ'yı tefekküre devam etmektir.
10 — Hak Teâlâ'yı herkese ve herşeye tercih etmektir.
11 — İnsanların hepsinden ümidsiz olup gitmektir.
12 — Heybet altında hudû' ile tezellül kılmaktır.
13 — Hayâ altında huşû' ile münkesir olmaktır.
14 — İşe güce bakmayıp, Hakk'ın tekeffülüne itimad etmektir.
15 — Teslim ve rızâ semtine gitmektir.

Bildirilen bu edeb ve rükünler, hergün ve gecede senin şiârın olsunlar. Zirâ bunlar, senden bir an ayrılmayan Sâhibinle olan sohbetin edebleridir. Ama insanlar bazı zamanlar senden ayrılırlar ve seni bırakıp kendi işlerine giderler. Nazm :

1. **Cânân ilinden gelmişem, fâni mekânı neylerem,**
   Ol mülke meylim salmışam, ben bu cihânı neylerem.
2. **Dünyaya geldim gitmeye, ilim ile hilme yetmeye,**
   Aşk ile can seyr etmeye, ben in ü ânı neylerem.
3. **Devr-i zamandan doymışam, kevn ü fesâdı koymışam,**
   Dâr'-ül-emânı duymışam, ben sicn-i cânı neylerem.

4. Hep itibârım atmışam, âşıklığa el katmışam,
Ben nefsi Dosta satmışam, bu düşmanânı neylerem.

5. Aşkın şarabın içmişem, dil gülşenine göçmişem,
Ben varlığımdan geçmişem, nâm ü nişânı neylerem.

6. Aşkı tabibim kılmışam, derdinde derman bulmuşam,
Ben lübb-i hikmet bilmişem, Yunaniyânı neylerem.

7. Enfâs-ı aşkı dârikem, mâl ü menâli târikem,
Genc-i nihânı mâlikem, nakd-i revânı neylerem.

8. Tabt-ı tevekkül bulmuşam, mülk-i kanâat almışam,
Mahfîce sultan olmuşam, câh-ı ıyânı neylerem.

9. Her ne gelirse yahşıdır, zirâ o Dostun bahşıdır.
Çün cümle Anın işidir, ben bed-gümanı neylerem.

10. Olmış Anınla kalmışam, ayn-ı hayâta dalmışam,
Kendim bilip kâm almışam, vehm ü yalanı neylerem.

11. Gerçi zaman devrân ile, pîr etti cismim şân ile,
Gönlüm civândır can ile, pîr ü civânı neylerem.

12. Ten beslemekten sapmışam, gönlüm serayın yapmışam,
Hurşidim O'nda tapmışam, ben ahterânı neylerem.

13. Yâri bana bes görmişem, ağyârı dilden sürmüşem,
Üns ile tenhâ durmışam, ben üns-i cânı neylerem.

14. Dilden dile bin tercüman, varken ne söyler bu lisan,
Çün cân ü dildir hem-zebân, nutku beyanı neylerem.

15. HAKKI cemi'-i halktan müstağniyem billâhi ben,
Hallâk-ı âlem var iken halk-ı zamanı neylerim.

1. Sevgilinin yurdundan gelmişim, geçici dünyayı ne yapayım. Ben o diyara meyletmekteyim, bu cihanı hiçe saymam.

2. Dünyaya gitmek üzere geldim. Buradaki amacım, yumuşak huylu olmak ve ilâhi bilgileri edinmektir. Buraya aşk ile canlar seyretmeye geldim «bu ve şu» deyip ne yapayım.

3. Zamanın devrinden doymuşum, yaratılış ve yok oluşu geçmişim. Duydum ki emniyet yurdu vardır, öyleyse can zindanı bedeni ne yapayım.

4. Bütün saygınlığımı atmışım da âşıklığa el uzatmışım. Ben, nefsi Dost için satmışım bunca düşmanı ne yapayım (umurumda değil)!..

5. Aşk şarabını içip gönül gülistanına göç etmişim. Ben, varlığımdan geçmişim, şan ve şöhreti ne yapayım.

6. Aşkı, kendime doktor edinmişim de derdine derman bulmuşum. Ben hikmet (İslâm felsefesi)'in özüne inmişim artık Yunan mantığını (Aristo felsefesini) ne yapayım.

7. Aşk esintilerini idrâk etmekteyim, malı mülkü terketmişim. Ben gizli hazinelere erişmişim geçip gidici nakitleri ne yapayım.

8. Tevekkül tahtını bulmuşum, kanaat yurduna ulaşmışım. Gizlice sultan olmuşum, açıkça sultanlığı ne yapayım.

9. Başıma her ne gelirse güzeldir. Çünkü o Dost'un bağışıdır. Madem ki her şey O'nun işidir öyleyse kötü zanları ne yapayım.

10. O'nunla olup kalmışım. Böylece hayat denizine dalmışım. Kendimi anlayıp bundan zevk almışım, kuruntu ve yalanı ne yapayım.

11. Gerçi zaman ilerleyip durmakla şu bedenimi şanına lâyık şekilde ihtiyarlattı ama gönlüm can ile hâlâ gençtir, ihtiyarı genci ne yapayım.

12. Tenimi besleyip durmaktan uzaklaşmışım da gönül sarayını yapmışım. Güneşimi O'nda bulmuşum, yıldızları ne yapayım.

13. Sevgiliyi kendime yeterli görmüşüm. Başka şeyleri de gönülden sürüp çıkarmışım. Allah'ın dostluğu ile kendi başıma kalmışım, artık can ile dostluğu ne yapayım.

14. Gönülden gönüle binlerce tercüman varken bu dil ne söyleyebilir. Madem ki can ve gönül dile gelmektedir, öyleyse konuşulanı ve anlatılanı ne yapayım.

15. Ey Hakkı! Yemin olsun ki ben bütün halktan artık doymuşum. Âlemlerin Yaratıcısı var iken zamanın insanlarını ne yapayım.

İKİNCİ NEVİ: Âlimin talebesine ta'lim ve tedrisinin edeb ve şartlarını bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, üstâdın talebesine ta'lim ve tedrisinin [ilim öğretmesinin] edeb ve şartları onyedidir:

1 — Eziyyetlerine katlanmak,
2 — Susmaya devam etmek,
3 — Halim ve selim olmak,
4 — Vekarla oturmak,
5 — Başını önünde tutmak,
6 — Tevâzu sâhibi olmak,
7 — Şaka ve mizâhı ve boş konuşmayı terk etmek,
8 — Talebeye yumuşak olmak,
9 — Bilemeyene sabırlı olmak,
10 — Zekâsı kuvvetli olmayanı güzel yolla irşâd etmek,

11 — Tekrar tekrar suâl soranı azarlamamak,
12 — Suâl soranla sırf himmetle meşgul olmak,
13 — Suâli iyice anlayıp, sonra cevabını söylemek,
14 — Hucceti kabûl etmek,
15 — Hakk'a yönelerek ve bağlanarak gitmek,
16 — Talebeyi zararlı ilimden korumak,
17 — Faydalı ilmi, Allahü Teâlâ'dan başkası için öğrenmekten onları korkutmak.

İşte her âlimin, talebesine karşı bu edebleri gözetmesi ve faydalı ilim öğretmesi lâzımdır. Kıt'a:

Mezun olursan okut ulûmu,
Neşr eyle halka nef'-i umûmu,
Âmil olursan, kâmil olursun,
Hikmetleri hep sende bulursun.

Eğer yetkiliysen ilim öğret de bütün yararlı şeyleri halka bildir. Bildiklerinle de amel edersen olgunlaşırsın ve bütün hikmetleri kendinde bulursun.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Talebenin üstâdından ilim öğrenmesindeki edeb ve şartları bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, talebenin âlimden istifâdesinin edeb ve şartları onbeştir:

1 — Üstâdına selâm verip, ayakta durmak,
2 — Üstâdının izni ile oturmak,
3 — Namaz içinde oturduğu gibi edebli oturmak,
4 — Üstâdının huzûrunda az konuşmak,
5 — Üstâdı sormadıkça konuşmamak,
6 — Suâl sormadan önce izin almak,
7 — Filân dediğinizin tersini diyor deyip, muârız gitmemek,
8 — Doğruyu, kendisinin üstâdından daha çok bildiğini, ona bildirmeme,
9 — Üstâdın meclisinde arkadaşının kulağına gizli söz söylememek,
10 — Başını önüne eğip, sağına soluna bakmamak,
11 — Üstâdı üzüntülü olduğu zaman konuşmayı kesmek,
12 — Dışarı çıkıp geldikçe ayağa kalkmak,
13 — Üstâdı kalkınca suâl sormamak,
14 — Yolda yürürken ona birşey sormamak, yanısıra gitmek,
15 — Bütün çocuklarına ve yakınlarına ta'zim ve ikrâm etmektir. Zâhiren münker olan işte, ona sû-i zan etmeyip, sırrına yetmektir. Sû-i zan ârız oldukta Hazret-i Hızır ile Mûsâ aleyhisselâmın kıs-

sasını düşünmelidir. Her ilim talebesine lâzımdır ki, üstâdı ile bu edebler dâhilinde muamele edip, ilim tahsil eylesin. Nitekim denilmiştir: Kavuşanlar, ancak hürmet ve ta'zim ile kavuşmuş, kaybedenler de hürmet ve ta'zimi bıraktıkları için kaybetmişlerdir. Beyt (tercümedir):

Üstâdına ta'zim et, zirâ ki denilmiştir.
Bana bir harf öğretene, ben köle olurum.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: Baba ve anne ile sohbet ve ülfetin edeb ve şartlarını bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, babası ve annesi hayatta olan kimsenin onlara karşı olan edebi ve sohbetlerindeki şartı onbeştir:

1 — Sözlerini dinlemek,
2 — Emir ve isteklerini yerine getirmek,
3 — Onlardan izinsiz oturmamak,
4 — Onlar içeri girince ayağa kalkmak,
5 — Yolda onların önünden yürümemek,
6 — Sesini onların sesinden yüksek yapmamak,
7 — Onları isimleri ile çağırmamak,
8 — Çağırdıklarında, girip, buyurun demek,
9 — Hizmetlerini çabuk görmek,
10 — Rızâlarını almada gayretli ve haris olmak,
11 — Hürmet etmek,
12 — Onlara, yaptığın iyilikleri söylememek, başlarına kakmamak,
13 — Onlara hiddetle bakmamak,
14 — Yüzlerine karşı, yüzünü ekşitmeyip, güler yüzle ve tatlı sözle gönüllerini almak,
15 — Emir ve izinleri olmadıkça gurbete, sefere gitmeyip, yanlarında kalmaktır.

Herkesin bu edebleri gözetmesi lâzımdır. Beyt:

Rızâ-yı Hak rızâ-yı vâlideyn içre bilinmiştir,
Ki Cennet ümmehât akdâmı tahtında bulunmuştur.

Allah'ın rızası anne-babanın rızası iledir.
Nitekim cennet de annelerin ayakları altındadır.

BEŞİNCİ NEVİ: Tecerrüd (bekârlık) âleminde olan ârifin evlenmesinin edeb ve şartlarını bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, bekâr olan sâlik, sülûkü ta-

mamlayıp, kâmil ârif olunca, evlenmek istese, evlenmesinin edeb ve şartları ondörttür:

1 — Günâhdan korunma ve iffete niyyet etmek,

2 — Mehr ve velîme için parası olmak, yanında yoksa borç almaktır. Çünkü bunu ödemede Hakk Teâlâ'yı kefil bilsin.

3 — Fakirlik ve zorluktan korkmayıp ve kaçınmayıp, Hakk'a tevekkül etmek.

4 — Aslı pâk olan dindar ve akıllı bir kızı nişanlayıp almaktır. Zirâ mutî' ve sâliha bir hanım, ağırlığınca altın değer. Dünya meta'ının hayırlısı sayılır. Ne kadar fakir ve hakir olursa da, zevci onu sever, üzerine titrer.

5 — Şerefi, malı ve güzelliği için evlenmemektir. Zirâ şerefi için evlenen hakir olur, malı için evlenen fakir olur, güzelliği için evlenen mahrûm ve rüsvâ olur.

6 — Şeref, mal, yaş ve boy bakımından kendinden aşağı olanı almaktır. Zirâ böyle olmak kalbe rahatlık verir. Onun hakaretle bakışından emin olur. Eğer kızını nişanlamak isterse, erkekte din, güzel ahlâk ve cömertlik arasın.

7 — Mehri az yapmaktır. Zirâ mehrin hayırlısı dörtyüz miskal gümüştür. [1920 gram gümüş eder].

8 — Mümkünse mehri ödemekte acele etmelidir.

9 — Bir koyunla olsa da, velîme [düğün yemeği] yapmaktır.

10 — Velîme yemeğini yemeyi ganimet bilmektir. Zirâ o Cennet yemeğinden tad almaktır.

11 — En güzel elbisesini giymektir.

12 — Zifafdan önce iki rek'at namaz kılmaktır.

13 — En önce ehlinin alnını tutmak ve: **«Allahümme bârik lî fî ehlî ve bârik li ehli fî»** demektir.

14 — Ehlinin yanağını ve dudağını bûs edip, göğüsleri ile oynamaktır. Hazret-i Ömer'e (radıyallahü anh) kadının zayıf ve şişmanından soruldukta, yatağın yumuşak olsun buyurmuş, kadının toplusunun iyi olduğunu duyurmuştur. Beyt:

Bize lâzım değil zaîf ü mariz,
İsteriz avreti semîn ü ariz.

Bize zayıf ve hastalıklı hanım lâzım değildir.
Biz hanımda dolgunluk ve etli butluluk ararız.

ALTINCI NEVİ: Erkeğin ehli ile oynama ve cima'ının edeblerini bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, cima'ın edeb ve şartları yirmidir:

1 — Kendisi gömleğinden başka çamaşırlarını çıkarmak.

2 — Ehlini de aynı şekilde soymak.

3 — Silinmek için iki bez almak.

4 — Cima'dan önce oynamak ve bûs etmekle lezzetlenmektir. Zirâ böyle yapmak, hem bedende hafiflik, hem gönülde afiflik, hem de canda rahatlıktır.

5 — Cima'dan önce eûzü ve besmele okumaktır.

6 — Cima' esnasında bûse ve konuşmadan fâriğ olmaktır. Zirâ bunlar çocuğun sağır ve dilsiz olmasına sebebdir.

7 — İnzâlden sonra, ehlinin karnı üstünde, onun da işi bitinceye kadar kalmaktır. Böylece bir dahaki cima'a kadar hanım tembel ve gevşek olmaz. Nitekim haberde geldi: Kişi ehli ile birleşmek isteyince, horoz gibi olmasın. Belki ehlinde bulduğu lezzeti, ehli de kendisinden bulmadıkça, üstünden kalkmasın.

8 — Çocuk veya hayvan yanında cima' etmemektir.

9 — Hanımına arkadan yanaşmamaktır.

10 — Çok cima' ile övünmemektir.

11 — Hanımının güzelliğini ve lütfunu kimseye söylememektir. Zirâ bunlar fitneye sebebtir.

12 — Cima'ı terk etmemektir. Zirâ memeden süt sağılmasa yerinde sertleşir kalır.

13 — Ferâğdan sonra üç damla da olsa, bevl etmektir. Böylece meninin kalıntısı mesânede kalmaz ve hastalık meydana gelmez.

14 — Cima'dan sonra, sağ yanı üzerine, bedenin rahatlığı için hafif uyumaktır.

15 — Bir daha yapmak isterse, zekerini yıkamaktır.

16 — Hanımını arkası üzeri yatırıp, bacaklarının arasından yanaşmaktır. Zirâ cima'ın yirmi şeklinden en rahatı budur. Nitekim en kötüsü, hanımının erkek üzerine çıkmasıdır. Ve fercindeki rutubetin, erkeğin zekerinin üzerine akmasıdır.

17 — Hayz zamanında az rağbet etmek için, o günlerde eski elbiselerini giydirmektir.

18 — Hanımı temizleninceye kadar, âletini çıplak olarak çamaşırlarının altına sürmemektir. Ama onunla yatar, yemek yer ve içer.

19 — Anası, bacısı, halası, teyzesi, kızı ve gelininin sevgisini düşünerek cima' etmemektir.

20 — Yabancı kadından sakınıp, onunla yalnız kalmamaktır. Zirâ yabancı kadınla halvet haramdır. Ona bakmak ve onunla konuşmak töhmettir, ayıptır, haramdır. Şâirin biri bir bölük kadınlar yanından geçerken demiştir ki: Beyt (tercümedir):

Kadınlar bizim için yaratılmıştır, şeytândır,
Şeytânların şerrinden Allah'a sığınırım.

Kadınlardan şâir rûhlu birisi hemen cevap vermiştir. Beyt (tercümedir):

Kadınlar sizin için yaratılmış çiçekler,
Hepinizin arzûsu onları koklamaktır .

YEDİNCİ NEVİ: Cima' vakitlerini, birleşmeyi, çocukların hâl ve şekillerini bildirir :

Ey azîz! Edeb ehli demişlerdir ki, müstehab ve lâyık olan şudur ki, erkek hanımının rızâsı ile cima' yapmalıdır. Zamanını gözetmelidir. Yasak zamanlarda ona yanaşmamalıdır. İşte ehlinin rızâ ve muhabbeti ile cima' edenden, meydana gelen çocuk akıllı olur. Ayın (hilâlin göründüğü hicrî ayın) birinci günü cima' ederse, ondan olan çok güzel olur. Gündüz öğleden önce ederse, çocuk hakîm ve kerîm olur. Pazartesi gecesi ederse, hâfız-ı Kur'ân olur. Salı gecesi yaparsa, çocuğu cömerd ve merhametli olur. Perşembe gecesi ederse, çocuğu âlim ve âmil olur. Cum'a gecesi ederse çocuğu âbid ve ârif olur. Cum'a günü namazdan önce ederse, çocuğu said olup, ölümü geldikte şehîd olur. Ehlinin rızâsı olmadan, zorla cima' edenin çocuğu ahmak olur. Süt emziren hanımını ederse, çocuğuna zarar gelir. Ayın ilk veya onbeşinci veya son gecesi cima' ederse, çocuğu akılsız olur; pazar gecesi ederse, çocuk eşkıya olur, yol keser. Çarşamba gecesi ederse, çocuğu adam öldürücü, kavgacı olur. Gündüz öğleden sonra ederse, çocuğun gözü şaşı olur. Ramazan bayramı gecesi ederse, çocuk anasına babasına isyânkâr olur. Kurban bayramı gecesi ederse, çocuğu altı veya dört parmaklı olur. Ayakta yaparsa, çocuğu yatağına işer. Baldızı muhabbetiyle ederse, çocuğu hünsâ olur. Cima ederken konuşursa, çocuğu lâl (dilsiz) olur. Ferce bakarsa çocuğu kör olur. O hâlde hanımı öperse, çocuğu sağır olur. Meyve ağacı altında ederse, çocuğu zâlim olur. Taharetsiz ederse, çocuğu bahil olur. Yorgansız yıldızlar altında ederse, çocuğu münâfık olur. Bir kimsenin yanında ederse, çocuğu hırsız olur. Berât gecesi ederse çocuk kötü huylu olur. Yola çıkacak gece ederse, çocuk müsrif olur. İnzâli hâlinde ikisinin düşünce ve hayâlinde ne sûret bulunursa, çocuk ona yakın olur. Gözleri hangi renge bakarsa, çocuk o renge yakın olur. Erkeğin suyu erken gelip de, çok olursa, öncelikle oğlan olup, ekseriyâ amcasına benzer. Kadınınki çok olursa kız olur, halasına benzer. Nazm :

I. Şol dem ki, rûh tâir-i kuds-âşiyân idi
Cân bülbülüne gülşen-i vahdet mekân idi.
Kân-i hafâda cevher-i cân bînişân idi
Ketm-i 'ademde âlem ü âdem nihân idi.
Halvet-serây-ı sırda gönül kâmurân idi

Bir yâr idi hemân ve bir ol yâr-ı can idi.
Demler o demler idi, zaman ol zaman idi.

II. Hani o dem ki sâki-i humhâne-i ezel
Sunardı rûh-ı pâkimize câm-ı lem yezel,
Mâbeynimizde olmaz idi bahs ile cedel
Bî-kıyl ü kâl olurdu kamu müşkilât hâl.
Yoğ idi âfet-i ecel ömr-i bî-bedel
Rahatta idi zümre-i ervah ma-hasal,
Demler o demler idi, zaman ol zaman idi.

III. Dahi kurulmamıştı tılısmât-ı kâinât
Yeksân idi henüz bu ifrâd-ı mümkinât,
Çıkmamış idi sâhil-i imkâna fülk-i zât
Olmamış idi mevc-fiken kulzüm-sıfat,
Ketm-i 'ademde idi şüûn-i mükevvenât
Dahi zuhûra gelmemiş idi taayyünât.
Demler o demler idi, zaman ol zaman idi.

IV. Nâgâh kilk-i kâtib-i divân emr-i hü
Yazdı berât-ı âdeme tuğrayı «ihbitû»,
Ayrı düşüp, o gülşen-i lâhûttan kamû
Ettik zarûri külhan-ı nâsûhata ser-fürû,
Tuttuk eğerçi sahn-ı saray-ı vücûda rû
Canda henüz bakidir ol şevk ü arzû.
Demler o demler idi, zaman ol zaman idi.

V. Ervâh-ı ins bastı kadem çün seyâhate
Geldik zarûri âlem-i kevn ü sabavete,
Tebdil olup o denlu letâfet kesâfete
Dest-i kaza bıraktı felekten felâkete,
Düştük kuyûd-ı renc ü ınâ vü sekamete
Bu hâkdâna geldik egerçi ikamete.
Demler o demler idi, zaman ol zaman idi.

I. Ruhumuzun kutsal yerlerde uçtuğu zamanlar vardı. O zamanlar vahdet gülistanı can bülbülünün mekânı idi. Orada gizli hazineler içinde can cevheri gizliden gizliye kendini gösterirdi. Dünya ve insanlar henüz ketm-i ademde gizli idiler. İşte o zamanlar, sırların halvet odasında gönlümüz kendindn geçerdi. Var olan yalnızca bir Var (Allah) ve bir de o can dostu (Peygamber). İşte demler o demler, zaman o zamanlar idi.

II. Hani o zamanlar ki Ezel meyhanesinin sâkisi pâk ruhlarımıza sonsuzluk içkisini sunmaktaydı. Onunla aramızda tartışma ve çe-

kişme olmazdı. Bütün güçlükler hiç dedikodusuz orada halledilirdi ve o zamanlar henüz ecel korkusu ve eşi olmayan ömür yok idi. Kısacası, ruhlar âlemindeki herkes rahat içindeydi. İşte demler o demler, zaman o zamanlar imiş.

III. Henüz kâinat yürürlüğe girmemişti. Varlıklardaki bu farklılıklar henüz aynıydı (ve farklılık ortaya çıkmamıştı). Beden gemisi henüz varlık sahiline yaklaşmamıştı. Deniz henüz coşup dalgalar savurmamış, dalgalar kabarmamıştı. Varlıkların işleri henüz yokluk denizindeydi ve bütün bu görüntüler henüz yaratılmamıştı. İşte demler o demler idi, zaman o zamanlar idi.

IV. Ansızın divan kâtibinin kalemi O'nun yüce emriyle yokluk beratına «İniniz» tuğrasını çekmişti. O zaman o yüce ve ilâhi gülistandan ayrı düşüp zorunlu olarak dünyaya başeğdik. Gerçi vücut sarayının sahnına yüz tuttuk ve henüz o şevk ve o arzu canımızda mevcuttur ama demler o demler, zaman o zamanlar imiş (meğer)!..

V. İnsanların ruhları bu seyahate başlar başlamaz mecburen şu çocuk oyuncağı olan dünyaya geldik. O zaman o güzelliğimiz birdenbire sâkilliğe döndü de Kader bizi feleklerden indirip felâketler içine attı. Böylece sıkıntı, zenginlik, huysuzluk v.s. bağlar ile kendimizi bağladık. Gerçi bu toprak yurda ikamet için geldik ama demler o demler, zamanlar o zamanlar imiş meğer.

SEKİZİNCİ NEVİ: Erkeğin hanımıyla sohbet ve ülfetinin edeb ve şartlarını bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, erkeğin hanımı ile sohbetinin edeb ve şartları otuzdur.

1 — Hanımına iyi huylu olmalıdır.

2 — Onunla rıfk ve yumuşaklıkla sohbet ve ülfet edip, tatlı ve hilm ile söylemelidir. Nitekim hadîs-i şerifde: **«İnsanların hayırlısı, ehline hayırlı ve faydalı olan kimsedir»** buyuruldu.

3 — Eve girince, hanımına selâm verip, hâlini sormalıdır.

4 — Tenhâda neş'eli görünce saçlarını okşayıp, tatlı sözlerle büs etmeli, sarılmalıdır.

5 — Tenhâda üzüntülü bulunca, ona, çok sevdiğini söylemelidir. Şefkatle gönlünü almalı, tatlı konuşmalıdır.

6 — Ehlinin hâtırını, işe yarar, yalana yakın sözlerle almalıdır. Zirâ o evde mahbûs, başkasından meyus [ümidsiz] ve kendisiyle menûs olan dert ortağı, gam gidericisi, iş ortağı, oyuncağı, tarlasıdır.

7 — Çocukların terbiyesinde ehline yardım etmelidir. Çünkü çocuk anasına gece gündüz feryâd ü figan ile, bir zaman istirahat

vermez, amansız alacaklıdır. Ona yardım edene, Mevlâ'sı yardım eder.

8 — Ehline kendi giydiği kumaş gibi elbise giydirmelidir.

9 — Kendi yediğinden yedirmelidir. İmkânı varsa nafakasını geniş tutmalıdır. Ehlinin meskenini, elbisesini ve nafakasını boynuna vâcib bilmelidir.

10 — Ehlini hiç dövmeyip, dünya işlerindeki kusurlarından ötürü sövmemeli. Kötü söylememelidir.

11 — Ehlinin din işlerindeki kusûrları için bir günden çok küsmemelidir.

12 — Rıfk ile onu idâre etmelidir. Çünkü o eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Aklı ve dîni noksan bulunmuştur. Zevci yanında esir kılınmıştır. Ancak güler yüzle sohbet ve ülfet için alınmıştır.

13 — Ehlinin kötü huyları baş gösterince, kabahati kendinde bulup, ben iyi olsaydım, o da iyi olurdu demelidir. Evliyânın biri, ehlinin kötü huylarına sabr edip, soranlara: «Korkarım onu bırakırsam, eziyetine sabr edemeyen birisi olur da, ikimiz de belâya düşeriz» derdi. Nitekim erkek, hanımının huysuzluğuna sabr ederse altı şeyden kurtulur: Çocuk dayaktan, tabak çanak kırılmaktan, buzağı dövülmekten, kedi dövülmekten, misâfir kovulmaktan, elbise yırtılmaktan kurtulur demişlerdir.

14 — Ehli kızınca susmalıdır. Erkek susunca, hanımı pişmân olup, özür diler. Çünkü o zaif yaradılışlıdır. Susunca mağlûb olur.

15 — Ehli güzel huylu olup, her hizmetini seve seve yapmaya başlayınca, ona duâ, Hakk'a şükr ve senâ etmelidir. Çünkü erkeğe, uygun bir hanım, şükrü edilemeyen bir ni'mettir.

16 — Ehline öyle davranmalıdır ki, hanımı, kocam beni, herkesten çok seviyor bilmelidir.

17 — Evin idâresi ve geçimi husûsunda ehliyle meşveret edip, ona danışmalı, diğer büyük işlerini ona anlatıp üzmemelidir.

18 — Ehlinin hıyânet ve hilesinden sakınmalıdır. Zirâ Hazret-i Âdem atâmız, ehli Havvâ anamızın da'vetiyle yasak ağaçtan yemiştir.

19 — Ehlinin günâh olmayan kusûrlarını ve hareketlerini görmemezlikten ve bilmemezlikten gelmelidir.

20 — Ehlinin gizli hâllerini ve ayıplarını herkesten saklamalıdır.

21 — Ehli ile şakalaşıp, latîfe yapmalı, kendisi kadın şekline girmeyip, çeşitli oyunlar yapmalıdır. Nitekim Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) ezvâc-ı mutahharasıyla oynar, onlara karşı insanların en zarîfi olurdu. Hattâ bir defa Hazret-i Âişe (radıyallahü anhâ) ile yarış ettiklerinde, Hazret-i Âişe geçti. Sonra bir daha yarış yaptıklarında Resûlullah geçti. Çünkü erkeğin hanı-

mı ile oynaması boş ve lüzumsuz değildir. Belki doğrudur ve taattir.

22 — Ehlini kalabalık insanların bulunduğu yerlerde oturtmamalıdır. Böylece nâmahrem görüp, onlara meyl etmez.

23 — Ehline yazı yazma [okuma değil] öğretmemelidir. Zirâ onda fitne vardır.

24 — Ehline Kur'ân-ı Kerim okumasını, farzları ve dinin edeblerini öğretmelidir.

25 — Ehlinden izinsiz nütfeyi ondan azl etmemelidir.

26 — Ehline çok süslü ve değerli elbise giydirmemeli, tâ ki böylece süslerini göstermek için dışarı çıkıp, caka satmasın ve evinin hanımı olsun.

27 — Ehlinden izinsiz sefere, belki hacca gitmemelidir.

28 — Ehli sâliha ve itâatkâr ise, üzerine bir daha evlenmemelidir.

29 — Ehline üzüntülerini, sıkıntılarını, düşmanlarını, borçlarını söylememelidir.

30 — Ehline yüzü ve arkasında hayır duâ edip, beddua etmemelidir. Zirâ gece ve gündüz onun hizmetindedir. Ekmek pişiricisi, yemek yapıcısı, çamaşırı dikicisi ve yıkayıcısı, evinin ve malının koruyucusudur. Belki enisi, mûnisi, yâri ve nigârıdır. Beyt:

Kimin ki, yârı sencileyin serv-i nâz olur,
Yüzbin belâya uğraşa da yine az olur.

Sevgilisi sencileyin nazlı bir selvi olan kişi yüzbin belâya da uğrasa gam değil.

DOKUZUNCU NEVİ: Kadının kocasıyla sohbet ve ülfetinin edeblerini bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, kadının kocasıyla sohbetinin edeb ve şartları yirmidir:

1 — Kocası içeri girince, ayağa kalkmalıdır.

2 — Kocasını güler yüzle karşılamalıdır.

3 — Zevcine [kocasına], merhâba [hoş geldin] efendim demelidir.

4 — Kocasının paltosunu almalıdır.

5 — Her emrinde ve işinde kocasına itâat etmelidir.

6 — Kocasının yatağından kaçmamalıdır.

7 — Kocasından izinsiz, evinden bir yere gitmemelidir.

8 — Kocası kendisini bûs edince ve kucaklayınca, kendini ona teslim edip, sonraya bırakmamalıdır.

9 — Kocasının elbisesini temizlemelidir.

10 — Kocasının yemeğini ve ekmeğini pişirmelidir.

11 — Zevcinin [kocasının] mumunu, lâmbasını yakıp, yatağını sermelidir.

12 — Kocasına gusl ve abdest için leğen ve ibrik getirmelidir. Minder üzerine oturtmalıdır.

13 — Kocası isterse, gusl ve abdestte ona hizmet etmelidir.

14 — Kocasından izinsiz oruç tutmamalıdır.

15 — Güzelliği ve malı ile kocasına övünmemelidir.

16 — Giyinme ve yeme işlerinde kocasına üzüntü vermemelidir.

17 — Sesini kocasının sesinden yüksek çıkarmamalıdır.

18 — Kocasına eziyet edip, canından, hayatından usandırmamalıdır.

19 — Kocasının yanında ve arkasında ona duâ etmeli, onu övmelidir.

20 — Kocası için gözlerine sürme çekmeli, kına yakmalı ve diğer mübah olan şeylerle süslenmelidir. Kocasının ırz ve malını gece gündüz korumalıdır. Yâni kendi nâmahreme görünmeyip, ondan izinsiz hiç kimseye bir şeyini vermemelidir. Beyt:

Murâdım şöyledir hâlâ, sana ey kameti bâlâ,
Komasın Hazret-i Mevlâ, beni bir an hemân sensiz.

Ey selvi boylum! Hâlâ isteğim o ki Hazret-i Allah bir an olsun beni sensiz bırakmasın.

ONUNCU NEVİ: **Kişinin çocukları ile sohbet ve ülfetinin edeb ve şartlarını bildirir:**

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, insanın kendi çocukları ile sohbetinin edeb ve şartları yirmidir:

1 — Baba, çocuğunun doğumuna sevinmelidir. Nitekim Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Çocuk dünyada sürûr, âhirette nûrdur.»**

2 — Kız çocuğu olursa, daha çok sevinip, onlara hürmet etmelidir. Zirâ evlâdın hayırlısı kız olmaktır. Nitekim Habîb-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: **«Kadının bereketlisi kız doğurmakla başlayanıdır. Zirâ ben, Allahü Teâlâ'dan ağırlığı ve zahmeti olmayan evlâd istedim, bana kız çocukları verdi.»**

3 — Çocuğuna güzel isim vermelidir.

4 — Yedinci gününde veya daha sonra oğlan için iki koyun, kız için bir koyun, akika niyyetiyle kesip, [Şâfiî mezhebine göre] kemiklerini kırmadan taksim etmeli yahut pişirip yedirmelidir.

5 — Yedinci günden, on yaşına kadar oğlunu sünnet ettirmelidir.

6 — Oğlu, yahut kızı altı yaşına gelince, onlara Kur'ân, farz ve dînin edeblerini öğretmelidir.

7 — Oğluna, yazı yazmak, ok atmak, yüzmek ve kolay bir san'at öğretmelidir. Zirâ hadîs-i şerîfde: **«San'at fakirlikten emniyettir»** gelmiştir. İlme rağbet ederse, ona hidâyet olmuştur. Kıt'a :

> **Lügat bil, sarf ü nahv ü mantık ü âdâb**
> **Hesab ü hikmet ü hey'et-i üstürlâb.**
> **Meâni bil usûleyn-i dîn ü şeriat**
> **Hadis ü fıkh ü tefsir ü tarikat.**

Lügat, gramer, sentaks, mantık ve âdâbı bil. Matematik, felsefe, astronomi öğren. Söz san'atlarını, din ve şeriat kaidelerini öğren. Hadis, fıkıh, tefsir ve tasavvuf öğren.

8 — Oğluna iyi lâkab vermelidir.

9 — Kızına yemek pişirmek, yün eğirmek ve dikiş dikmek öğretmelidir.

10 — Bütün çocuklarını süsleme, giydirme, yedirme, hediyede beraber tutmalıdır.

11 — Turfanda meyveyi önce kız çocuğuna vermelidir. Zirâ onların yürekleri daha ince ve zayıftır.

12 — Çocuklarını şefkatle öpmeli, acıyarak kucağına almalıdır.

13 — Çocuklarına çok merhametli davranmalıdır.

14 — Onlarla oynayıp, güler yüzlü konuşmalıdır.

15 — Onlara beddua etmeyip, hayır duâ etmelidir. Çünkü bedduâ fakirlik sebeblerindendir. Bazan kabûl olur ve onlara zarar verir.

16 — On yaşına gelen çocuklarını, erkek ve kız diye ayırıp, başka başka yataklarda yatırmalıdır, odalarını ayırmalıdır. Çünkü onları beraber yatırmak, fitneye batırmaktır.

17 — Onbeş yaşına gelen çocuklarını, rızâları ile evlendirmelidir.

18 — Çocuğunun yapamayacağı işi ve hizmeti, ona emr etmemelidir. Böylece âsi olmalarına yardım edilmiş olunmasın.

19 — Yanında olanlarına kendi yediğinden yedirmeli, giydiğinden giydirmelidir.

20 — Hiç kimsenin evlâdı için kötü düşünmemektir. Böylece onun zararı kendi çocuğuna dönmesin.

ONBİRİNCİ NEVİ: Efendinin köle ve câriyeleri ile sohbet ve ülfetinin edeb ve şartlarını bildirir :

Ey aziz! Erkeğin mülki yemini olan köle ve câriyeleri ile sohbetinin onyedi edebi vardır :

1 — Efendi o esirleri satın alınca, başlarını tutup, onlara bereketle duâ etmelidir.

2 — Onlara en önce tatlı yedirmelidir.

3 — Kendi yemeğinden yedirip, kendi elbisesinden giydirmelidir.

4 — Onlara evlâdı gibi Kur'ân, farzlar ve dinî akidelerini öğretmelidir.

5 — Bir gün bir gecede yetmiş defa kusûr etseler, afv etmelidir.

6 — Yetmişbirinci kusûru işlediklerinde, dil ile azarlayıp, yetmişikincide terbiye için eliyle vurmalıdır.

7 — Onları gadabı sâkin olmadıkça dövmemektir.

8 — On tokattan çok vurmamalıdır.

9 — Onları terbiye için dövünce yüzlerine ve tehlikeli yerlerine vurmamalıdır.

10 — Köle ve câriyesinin, kendi hizmetinde olan kusurlarını, kendinin Mevlâ'sı hizmetinde olan kusûrlarından görmektir. Nitekim evliyâdan birinin kölesi kendine âsî olunca, ey gulam sen bana çok benzersin dermiş.

11 — Onların terbiye kabûl etmeyenlerini satmalı veya evlendirip çırağ etmelidir.

12 — Onları kendisiyle bir sofrada beraber oturup yedirmelidir.

13 — Onlar ayakta durup hizmet ediyorlarsa, yenen yemekten onlara birer lokma vermektir.

14 — Onları bir zaman hizmetinde kullandıktan sonra âzâd etmektir, ta ki Hak Teâlâ da Cehennem'den kendisini âzâd eylesin.

15 — Âzâd ettikten sonra onları çalıştırmamaktır. Zîrâ bu onlara eziyettir.

16 — Kendi bilmiş olduğu hayvana gulamını [kölesini] redif etmektir.

17 — Onunla nöbetleşe hayvana binmektir. Kendi atına binip, kölesini ardınca yürütmek, insanlara kibr etmektir. Zîrâ Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) Şâm-ı şerife girerken, bir kölesi, bir de devesi vardı. Kölesi ile nöbetleşe deveye binerdi. Bazan kendisi bir fersah yürür devenin yularını çekerdi. Şam'a yaklaştıklarında binme sırası kölede idi. Yol üzerinde bir nehre rastladılar. O Hazret (radıyallahü anh) ayakkabılarını sol koltuğunun altına alıp, deveyi çekip, o suyu geçti. Bir de ne görsün. Şam emiri olan Ubeyde bin Cerrâh onu karşılamak için nehrin kenârına gelmişti. Ubeyde (radıyallahü anh) onu o hâlde görünce, ey emirü'l-mü'minin, Şam'ın ileri gelenleri sizi karşılamaya gelirler, seni bu hâlde görseler, beğenmeyip başka mânâ verirler deyince, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh): «Hak Teâlâ bizi İslâm dini ile aziz eylemiştir. Biz O'nun rızâsını ararız. İnsanların sözü bizi bağlamaz. Ne derlerse desinler» buyurdu. Beyt:

Dost medhinden ne hâsıl, zemm-i düşmandan ne gam,
Fâriğ ü âzâdeyim, birdir yanımda medh ü zem.

Dost bizi övse ne olur, düşmanımızın yermesinden ne çıkar. Ben her şeyden kurtulmuşum. Benim katımda övgü de birdir yergi de.

Hazret-i Osman (radıyallahü anh) bir kölesinin kulağını büküp incitmiştir. Sonra pişman olup, kendi kulağını çektirip onu âzâd etmiştir. O hâlde herkesin bu edeb ve şartlara uyması, köle ve câriyelerine, kendi evlâdı gibi merhamet ve şefkat etmesi lâzımdır.

Köle ve câriyelerin efendileri ile sohbet ve ülfetlerinin edeb ve şartları, aynen yukarıda bildirilen çocuğun ana ve babasına olan sohbet ve ülfetlerindeki edeb ve şartları gibidir. Haberde geldi ki: Efendisinden kaçan kölenin, geri dönüp tevbe etmedikçe namazı kabûl olmaz. Beyt (tercümedir):

Yâ Rabbi âsi kulun yüzün çevirdi Sana,
Günâhın ikrâr edip, duâ ediyor Sana.

ONİKİNCİ NEVİ: Akrabanın akraba ile sohbet ve ülfetlerinin edeb ve şartlarını bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, kişinin akrabasıyla sohbetinin edeb ve erkânı yedidir:

1 — Kişi akrabasını arada bir ziyâret edip, onlarla tatlı konuşmaktır. Nitekim Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem): **«Ey Ebâ Zer, günaşırı ziyâretime gel, muhabbeti arttır»** buyurmuş, arada bir ziyâret edenin muhabbeti çok olduğunu duyurmuştur. O hâlde akrabaya, mümkün ise, haftada bir veya ayda bir, yahut yılda bir kere ziyârete gitmelidir. Mümkün değilse, ziyâret yerine onlara bir hediye veya mektûb, yahut birer selâm göndermelidir.

2 — Kendi aşiret ve kabilesiyle ve zevil-erhâm akrabasıyla yardımlaşma ve dayanışmada aynı gönül ve tek bir el gibi olmaktır. Demek ki, insan akrabasına kendi ihtiyâcından bir şey yüklemeyip, kendi işlerinden onları rahat kılmalıdır. Onların üzüntülerine üzülmeli, neş'elerine sevinmelidir. Baş sağlığı ve göz aydına gidip, bayram günlerinde biribirinin ziyâretine gitmelidirler. Onlar gelince kalkıp güzel yüzle karşılamalıdır. Gidince, beraber kalkıp, kapıya kadar geçirmelidir.

3 — Akrabasının kendine düşen ihtiyâcını red etmeyip, edâ etmelidir. Zirâ onları red etmek, işlerini görmemek sıla-i rahmi kesmektir. Onun için akrabaların birbirine yakın olması mekrûh sayılmıştır. Çünkü her gün görüşürlerse muhabbetleri, sevgileri azalır, hürmetleri kalkar, sıla-i rahmi kesmeye sebeb olur. Nitekim haber-

de: **«Hak Teâlâ sıla-i rahm yapanı vasl eder, keseni kat' eder»** gelmiştir. O hâlde sıla-i rahm, bir selâmla da olsa vâcib olmuştur.

4 — Babasından sonra amcası ve büyük kardeşini ve dayısını tevkir etmelidir. İtâat ve hizmette babası yerinde tutmalıdır. Onlar da, ona şefkat ve merhamette ve re'fette evlâdı gibi muamele etmelidir.

5 — Annesinden sonra halasını ve teyzesini annesi yerinde tutup, onlar da ona izzet ve şefkat etmelidirler.

6 — Kişi akrabasını esir olmuş bulduysa, satın alıp âzâd etmelidir.

7 — Akrabanın her eziyyetine katlanıp, acı sözlerini yutmaktır. Hastalarını görüp, cenâzelerine varıp, vasıyyetlerini tutmaktır. Akrabanın çocuklarına bile iyi davranmalıdır.

ONÜÇÜNCÜ NEVİ: Kişinin, komşusu ile sohbet ve ülfetinin edeb ve erkânını bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, komşunun komşu ile sohbetinin edeb ve erkânı kırktır:

1 — Kişinin kendi evine bitişik olan evlerde oturanlar ve kendi kapısı karşısında bulunup kapıları görünen evlerde oturanlarla kırk eve varıncaya kadar, zimmi olursa da, iyilik yapmak vâcib olan komşu olup, akrabası gibi onlara ikrâm etmelidir.

2 — Komşunun ehline hıyânet etmeyip, ırzlarını korumalıdır. Çünkü hadis-i şerifde: **«Komşuya hürmet, anaya hürmet gibidir»** gelmiştir.

3 — Komşunun hizmetçilerine bakıp, nazarını uzatmamaktır.

4 — Yakın komşusu aç iken, kendi tok yatmamalıdır.

5 — Komşusunu eliyle yahut diliyle incitmekten sakınmaktır.

6 — Onların evine izinsiz bakmamaktır.

7 — Zimmi de olsa, az veya çok komşusuna hediyye vermelidir.

8 — Komşu tabağı göndermektir. Yâni iyi bir yemek pişirdiği zaman, yakın komşusuna hisse vermektir.

9 — Satın aldığı meyveden, gördüğü komşusuna hediye etmelidir.

10 — Komşusu borç isterse, borç vermelidir.

11 — Komşusu muhtaç ise, işlerini ve ihtiyâçlarını görmelidir.

12 — Komşusunu bayramlarda ziyâret etmektir.

13 — Komşusunun duvarına abdest bozmamalıdır.

14 — Komşunun köpeklerini taşlamamalıdır.

15 — Komşunun hayvanlarını dövmemelidir.

16 — Komşunun evlâdını kendi evlâdına dövdürüp, sövdürmemelidir.

17 — Komşusundan izinsiz kendi binasını onun binasından yüksek ve üzerine gelir şekilde yaptırmamalıdır.

18 — Komşusunu, kendi duvarına ağaç kakmaktan, tahta çakmaktan men' etmemektir.

19 — Komşusuna, kiremit oluklarının suyu, kar ve toprak birikintisi ile sıkışıklık vermemelidir.

20 — Komşunun gizli şeyleri ve ayıplarını sormamalıdır.

21 — Komşunun işlerini ve hâllerini söylememelidir.

22 — Komşusuna yolda rastladığında, önce selâm vermelidir.

23 — Komşusuyla sözü kendisi uzatmayıp, öz konuşmalıdır.

24 — Komşusundan su, tuz ve ateş gibi, ev ihtiyâçlarını esirgemeyip vermelidir.

25 — Komşunun hediyesini, az ise de, kabûl edip, çok görmektir.

26 — Komşunun ayıbını örtmektir.

27 — Komşusunu iyi idâre etmelidir.

28 — Evini komşusunun izni ile başkasına satmalıdır.

29 — Komşusu bir yerden gelince, ziyâretine gitmelidir.

30 — Komşusu mesrûr oldukta göz aydına gitmelidir.

31 — Komşusu üzgün olunca, gidip başsağlığı dilemelidir.

32 — Komşusu, kendisini da'vet edince, gitmelidir.

33 — Komşusu bir şey isteyince, severek vermelidir.

34 — Komşu kusûr edince, af ile muamele etmelidir.

35 — Komşusu hasta olunca, varıp görmelidir.

36 — Komşusu vefât edince, cenâzelerinde bulunmalıdır.

37 — Komşunun yetim çocuklarını sevmeli ve okşamalıdır.

38 — Komşusuna rastlayınca, güler yüzle, tatlı sözle konuşmalıdır.

39 — Komşusu nasıl muameleden hoşlanıyorsa, öyle muamele etmelidir.

40 — Tasallut edenlere teslim olup, sert söyleyenlere yumuşak söylemelidir. Beyt:

Sabr eyle sen iyilik et, cevr eylese hem-sâye,
Yoktur iki âlemde iyilik gibi sermâye.

Sabır ve iyilik göster. Komşun sana eziyet etse bile...
İki âlemde de iyilik gibi sermaye yoktur.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Arkadaşlarla sohbetin edeb ve şartlarını, hâs kimseleri, mârifeti, câhil kimselerle görüşmeyi, avâmın âdetlerini, âlim ve havâssın dışarı işlerini ve herşeyini insana kolay eden tevhidi altı nevi ve bir hâtime ile beyân eder:

BİRİNCİ NEVİ: İyi arkadaşlarla sohbetin edeb ve erkânını bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, kişinin üstâd ve talebesinden, yakın akraba, hanım ve diğer akrabalarından, köle, câriye ve komşularından sonra, diğer insanlar üç kısımdır: Ya iyi arkadaştır, ya cefâsı çok olan tanıdıktır, yahut da vefâsız câhillerdir. O hâlde kardeşlik ve sadakat akdinde senin iki vazifen vardır:

Birinci vazife: Sadakatın şartlarını istemektir. Ondan sonra kardeşlik akdidir. Böylece kardeşlik ve sadakate lâyık olmayanları sâdık [dost] kabûl etmeyesin. Nitekim Hazret-i Habîb-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem): **«Kişi arkadaşının dini üzeredir»** buyurmuştur. Kişi kendi arkadaşının meşreb ve mezhebinde olduğunu duyurmuştur. Eğer sen konuşma ve ilim öğrenmede ortağın, din ve dünya işlerinde refikın olmak için bir şefkatli arkadaş istersen, beş hasleti gözetmen gerekir.

Birinci haslet: Akıldır. Çünkü akılsızın sohbetinde hayır olmaz. Zirâ onun en iyi hâli, iyilik yapayım derken sana zarar vermesidir.

İkinci haslet: Güzel huydur. Kötü huylu olan kimseden vefâ ve safâ gelmez. Kötü huylu, gadab ve şehvetine mâlik olamayandır. O hâlde öyle bir kimseyi arkadaş edin ki, sen ona hizmet edince, o seni korusun. Sen onunla ülfet edince, o sana zînet verip, tatlı söylesin. Senden bir iyilik görünce, onu değerlendirsin, bir kabahat görünce, onu örtsün.

Üçüncü haslet: Salâhdır. Demek ki, bir büyük günâha ısrâr eden fâsık ile dost olma. Allah'dan korkan günâhda devam üzere bulunmaz. Halbuki Hak'dan korkusu olmayanın, gâilesinden emin olunmaz. Zirâ o, arâzın değişmesi gibi değişir. Bir kararda kalmaz.

Dördüncü haslet: Kanâattır. Demek ki, dünyaya haris olana yakın olma. Sadakatı zâildir. Haris ile sohbet öldürücü zehirdir. Zirâ tabiatlar birbirine benzemeye ve aksetmeye mâildir. O hâlde haris ile sohbet eden haris olur. Nitekim zâhide yakın olan zâhid olup, rahat bulur.

Beşinci haslet: Sıdktır, doğruluktur. Yalancı ile dost olma. O kötüdür. Serâba benzer. Boştur. Çünkü sana uzağı yakın, yakını uzak gösterir.

Eğer bu beş hasleti bir kimsede bulmadınsa, o zaman iki şeyden birini yapman gerekir: Ya insanlarla hasletleri kadar arkadaşlık, ahbâblık edersin, yahut tamamen uzlet edip selâmet bulursun. Çünkü kardeş üçtür: Biri âhiret kardeşidir. Onda ancak diyânet ararsın. Biri dünya kardeşidir. Onda ancak iyi huy ararsın. Biri ünsiyet kardeşidir. Onda ancak, zararından kurtulmak ararsın.

İnsanlar birbiri hakkında üç mertebedir: Biri gıda gibidir, ki dâima ona ihtiyâcı vardır. Biri ilâç gibidir, ki insana bazı zamanlarda lâzım olur, bazan olmaz. Üçüncü mertebe, hastalık gibidir, ki hiçbir zaman lâzım olmaz. Lâkin insan bazan ona müptelâ olur. O öyle bir kimsedir ki, onda ne bir fayda bulunur, ne de onunla ünsiyyet yapılır. Ondan kurtuluncaya kadar iyi idâre edilir. Böylece çok faydalar bulunup, nice ibretler alınır. Bir fayda şudur ki, ondan zâhir olan kötülükleri görüp, onlardan sakınılır. Zirâ said, başkasından nasîhat ve ibret alandır. Nitekim Hazret-i Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: «**Eğer insanlar başkasından görüp, beğenmedikleri şeylerden sakınsalar, edebleri kemâl bulup, edeb göstericiye ihtiyâçları kalmazdı.**»

İkinci vazife: Sohbet ve ülfetin hukukunu gözetmektir. Arkadaşınızla aranızda ortaklık ve refiklik akd olunursa, sohbet ve ülfet hukukunu gözetmek, ikinize de lâzım gelir. Dostluk hukukunun edâsının da birçok edeb ve rükünleri vardır. Nitekim Habib-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu ki: «**İki kardeşlik iki el gibidir. Birbirlerini yıkarlar.**» O Hazret bazı ashâbıyla bir ağaçlığa girdi. Erak ağacından iki misvâk kesti. Biri doğru, diğeri eğri idi. O kerem menbaı doğrusunu arkadaşına verip, eğriyi kendisi aldı. Arkadaşı, doğrusuna siz benden müstehak iken, bana vermenizdeki hikmet nedir? diye sordu. Cevabında: «**Eğer misvâki sen bulup kesmiş olsaydın, o zaman doğruyu bana vermen isâr (tercih) ve mürüvvet sayılırdı. Çünkü iki arkadaştan hangisi diğerine daha şefkatli ise, Allah katında o daha makbûl olur**» buyurdu. Böyle kardeşliğin, arkadaşlığın edebleri yirmibeştir:

1 — Mal ve mülkünü arkadaşına bağışlayıp rızâsına kavuşmaktır. Bu mümkün olmazsa, kendi malının fazlalığı ile, onun ihtiyâcını gidermektir.

2 — Arkadaşının bir ihtiyâcı varsa, o başvurmadan yardım edip işini görmektir.

3 — Arkadaşının (kardeşliğinin) her sırrını, herkesten saklamaktır.

4 — Arkadaşının ayıblarını örtmektir.

5 — Halkın onu kötülemesinden üzüleceği sözü ondan saklamaktır.

6 — Halkın onu medhinden sevineceği şeyi ona söylemektir.

7 — Arkadaşının sözünü can kulağı ile dinlemektir.

8 — Arkadaşının sözüne karışmamak ve muaraza etmemektir.

9 — Arkadaşını, güzel ismi ile, yâni kendine hoş gelen lâkabıyla çağırmaktır.

10 — Arkadaşına nasihat gerekirse, lütf ve rıfk ile nasihat eylemektir.

11 — Arkadaşının iyilikleri için onu medh ü senâ etmektir.

12 — Arkadaşının gıybeti yapılınca, onu himâye etmektir.

13 — Arkadaşının kusûrlarını görmemezlikten gelmeli, kızmayıp afv eylemelidir.

14 — Arkadaşına sağlığında ve öldükten sonra her namazdan sonra duâ etmelidir.

15 — Arkadaşı üzüntülü ise üzülmelidir.

16 — Neş'eli ise, sevinmelidir.

17 — Arkadaşının yalnızken kendisine söylediğini saklayıp, söylememelidir.

18 — Arkadaşının yanında ve arkasında beraber olup, gizli ve açık ona hep hayır düşünmektir.

19 — Arkadaşına kendi işinde bir külfet yüklemeyip, kendi ihtiyâçlarından onun kalbini rahat eylemektir.

20 — Arkadaşı gelince, güler yüzle kalkıp, seve seve selâmını almaktır.

21 — Arkadaşına mecliste geniş yer vermektir. Yahut kendi yerini ona vermektir.

22 — Arkadaşının hâl ve hâtırını, çocuklarını, yakınlarını sormalıdır.

23 — Arkadaşının, sözünü tasdik edecek sözü söylemelidir.

24 — Arkadaşının kalkması zamanında, onu teşyi' etmektir. Velhâsıl kendine sevdiği şeyi ve muameleyi, arkadaşına yapmalıdır. Böylece dostluğunda sâdık olur. Zîrâ kendisi için düşündüğünü, dostu için düşünmeyenin dostluğu nifâk olur.

25 — Arkadaşının ölümünden sonra ehli, çocukları ve sevdiği akrabası ile hüsn-i vefâ etmeli, onları aramalı, sormalıdır. Beyt:

Gelir zevk u safâ dostun bana cevr ü cefâsından,
Muhibb-i sâdıkı yeğdir kişinin akrabasından.

Dostun bana eziyet ve cevrinden bana zevk ve neşe gelir.
Çünkü kişinin has dostu, akrabasından yeğdir.

İKİNCİ NEVİ: İnsanlar arasındaki sohbet ve ülfetin edeblerini bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, kötülük görmemek için insanlar arasına girmemelisiniz. Zarar ancak yüzden dost olandan gelir. [Ve insanların çoğu böyledir]. Ama arkadaşın sana yardım eder. Bütün şer, kötülük, dilden bağlılıklarını, dostluklarını söyleyip, içten düşman olan tanıdıklardandır. O hâlde, böylelerinden, mümkün olduğu kadar uzak ol. Şerlerinden ancak kurtulursun. Ama böyle tanıdıkla, bir medresede, câmide, çarşıda, bir mahalle veya şehirde bulunuyorsan, onlardan hiçbirini küçük görmemelisin. Yoksa

kendini düşmanlık ateşine atarsın. Onlara dünyalıkları için, ta'zim gözüyle nazar etme ki, Allahü Teâlâ ve insanlar katında hakir, aşağı olmayasın. Zirâ dünya ve içindekilerin Allah katında aşağı olduğunu bilirsin. Dünya ehlini büyük görürsen, o anda Allahü Teâlâ'nın nazar-ı itibarından düşersin. O hâlde dünyaya sarılanların elinde olan dünyalığa kavuşmak için kapılarına gitme. Onlara dinini bezl etme. Zirâ öyle edenler, onların gözünde aşağı olmuştur. Ellerinde olan dünyalıklarından da mahrûm kalmıştır. Onlar sana düşmanlık ederlerse, sen onlara düşmanca davranma. Zirâ onların karşılık vermesine sabr edemezsen, dinin gider, onlarla sıkıntın uzar. Sana ikrâm edip, sevdiklerini söyleyip, yüzüne karşı seni överlerse, onlara yaklaşma ve güvenme. Zirâ onun hakikatını ararsan, binde birini bulamazsın. Boşuna yorulma ki, onlar yanında ve arkanda aynı olmazlar. Seni gıybet etseler, şaşma. Onlara kızıp acı söyleme. Zirâ sen insâf ile kendine bakarsan, kendinde de o hâli bulursun. Hattâ iyi dostların, akraban hakkında bile, belki annen, baban ve üstâdın hakkında gizli ve açık bir tarz üzere bulunamazsın. Zirâ onları gıybette, öyle kelimeler ile anarsın ki, o kelimeler ile onlara hitâb edemezsin.

Tanıdıkların mal, makam ve yardımlarından düşünceni çekesin. Tama' eden her hâlinde zelil, malında zararlı olur bilesin. Onlardan birinden bir şey istesen ve verse, ona duâ ve senâ edesin. Vermezse, ona kızmayasın ve şikâyet etmeyesin ve böylece buğz ve düşmanlık semtine gitmeyesin. Ayıb arayıcı olmayıp, özür bulucu da olmayasın. Belki onun kusûr etmesinde senin bilemediğin özür vardır. Sormadığı hikmeti ona söylemiyesin. Yoksa onu senden kabûl etmez ve sana hasm olur. Onlar bir mes'elede hatâ edip, herkesten öğrenmekten âr ederlerse, sakın onlara öğretme. Zirâ onlar senden hem ilimde istifâde ederler, hem sana düşmanlık yoluna giderler. Hatâları günâh ise, lütf ve rıfk ile hakkı izhâr etmek sana lâzım gelir. Onlardan bir iyilik ve ihsân gördünse, seni onlara sevdiren Mevlâ'ya şükr edesin. Onlardan bir kötülük ve ziyân gördünse, Hak Teâlâ'dan bilip, onları Hakk'a havale edesin. Onlara kızıp da: «Ben filân oğlu filân, âlim ve fâdıl iken kadr ve hürmetimi niçin bilemezsin» deme. Zirâ bu söz, kendini medh etmektir. Halbuki kendi nefsini medh etmek akılsızlıktır. Şöyle bilesin ki, senin bir geçmiş günâhından, Allahü Teâlâ, onları sana musallat etmiştir. Onların doğru sözlerini dinle, bâtıl sözlerini duymamazlıktan gelip, iyiliklerini anlat, kötülüklerini söyleme. Hilâl ve cidâl ile meşgûl olan mukallidlerin sohbetinden uzak dur. Zirâ onlar sana hüsn-i zandan vazgeçerler ve gıyabında seni gammazlarlar. Sehv ve hatâlarını sayar, döker ve unutmazlar. Münâzara zamanında bunlarla sana sevab vermek isterler. Onlar ne bir aybını örter, ne bir yanılmanı bağışlarlar. En küçük şeyleri hesap edip, az ve çok için sana

hased ederler. Râzı olsalar gösteriştir, beğenmeseler, içleri hışm doludur. Onların şânları bu huylar olunca, onlarla arkadaşlık ziyân, görüşmek zarardır. Bunlar sana dostluk gösteren tanıdıklardır. Düşmanlık edenlerin kötülüğü bunlardan azdır. Onun için Arablar «Düşmanını bir, dostunu bin defa azarla» derler. (Tercümedir):

Düşmanın dostundan daha faydalı
Öyleyse sakın sen, dost edinmekten,
Zirâ görürsün ki, çok hastalıklar
Olur çok yemekten ve çok içmekten.

ÜÇÜNCÜ NEVİ: Câhil insanlarla görüşmeyi ve avâm ile olan sohbetin edeblerini bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, câhillerle oturmanın edeblerini küçük ve büyük herkes bilmelidir. Bunlar da beş edebdir:

1 — Onların sözlerine dalmamaktır.

2 — Onların boş, asılsız sözlerine kulak asmamaktır.

3 — Onların, aralarında kullanılan çirkin sözleri duymamazlıktan gelip, aldırmamaktır.

4 — Onların görüşmesinden kaçınıp, meclislerinde çok kalmamaktır.

5 — Onlara muhtaç olmamak, bir şey istememektir.

O hâlde onlara karışan kimse, kurtuluncaya kadar sükut etsin ve böylece onlardan ırz ve vekâriyle selâmet bulsun. Avâmın âdet ve merâsimlerinde dikkat edilecek hususlar çoktur. Kısaca diyelim ki, eğer avâma karışırsan, onların âdetleri üzre gidesin. Dost ve düşman ile, zillet ve korku olmadan rızâ vechile sohbet ve ülfet edesin. Kendinden büyüklere ta'zim ve hizmet, küçüklere şefkat ve nasihat, akrânına rıfk ve muvafakat kılasın. Böylece rahat ve selâmet, izzet ve rıf'at, devlet ve saâdet bulasın. İnsanlar içinde, meclislerinde, çok iltifat ederek, sözlerini incelemekten sakınasın. Oturmayı uzatarak ağırlık vermeyip, az bir ziyâret edip hemen gidesin. Meclisde başını açmaktan, parmaklarını çıtırdatmaktan, sakat ve yüzüğünlü oynamaktan, dişlerini hilâllemekten korunasın. Parmağını burnuna sokmaktan, çok tükürmek ve sümkürmekten kaçınasın. Sineği yüzünden çok koğmaktan, çok gerinmekten, insanların yüzüne karşı esnemekten sakınasın. Dâima edebli olasın. Seninle konuşanın latîf sözünden, çok sevdiğini izhâr etmeden ve hayretle bir daha tekrar et demeksizin istifâde edesin. Fuhuş ve gülünç şeylere susasın. Yaptığın virdleri, yazdığın şiir ve kitapları ve nefsini temize çıkarmaya sevk edici olan diğer tavırlarını medh ile halka söylemeyesin. Süslenmede yapmacıktan uzak olup, sürme ve koku sürmede çok ileri gitmeyesin. Kimseye tezellül etmeyip, bir işi yaptırmada zor kullanmayasın. Çünkü o ağırlık ve cefâdır. Hâkime arka-

daş, zâlime yardımcı olma. Bu fitne ve belâdır. Eğer sultana yakın olmaya mübtelâ oldunsa, ondan uzak otur ki, ona yakınlık ateştir. Malını ırzından kıymetli tutmayasın. Muhaseme edenlere kızıp acele etmeyesin. Elinle işâreti ve geri dönüp bakmayı çok yapmayasın. Dize gelmiyesin. Gadabın sâkin olmadıkça, konuşmayasın. Malını, paranın miktarını çoluk çocuğuna bile bildirmiyesin. Zirâ onu az görürlerse, onlar yanında kıymetin az ve aşağı olur. Çok görürlerse, onları râzı etmek, senin için zor olur. Köle ve câriyelerinle boş, şaka ve güldürücü konuşmayasın. İnsanlarla alay etmeyesin. Zirâ bunlar vekarı düşürür. Yüzü eritir. Bunlardan kalbe eziyet gelip, uzaklaşmaya sebeb olup, son kin, sertlik ve kavgaya varır. Bir kimse senle alay ederse ,cevap verme. Ondan yüz çevir. Sana zulm eden olursa, onu Hakk'a ısmarlayıp, tatlı söyle. Hakk'ın mahlûkatından hiçbirine lânet etmeyesin. Ehl-i kıbleden [kâfir olmadıkları bilinen] hiç kimseye şirk ve nifâk ile şehâdet etme. Zirâ gizli şeyleri, ancak Allahü Teâlâ bilir. Bu tür işlerde kullarla, Mevlâ'ları arasına girme. Dilini, elbette, gıybetten koru. Zirâ gıybet, dinimizde, otuz zinâdan şiddetli haramdır. Sakın yapamayacağın bir şey için söz verme. Eğer sıkışıp yüz verdiysen, yerine getirmemekten çok kaçın. Çünkü sözünde durmamak münâfık şânıdır. Asla yalan söyleme. Zirâ yalan, günâhların anası ve her dinde haramdır. Yalancı insanların merdûdu Azîz-i Allâm'ın matrududur. Sakın konuşurken, insanlarla mücâdele ve münâkaşa etme. Çünkü onda muhatabı techîl [bilgisiz gösterme] ve tahcil [utandırma] vardır. Kendini ise yüceltme vardır. Halbuki Hak Teâlâ: **«Nefslerinizi temize çıkarmayınız»** buyurmuştur. Kendini medh etmenin yasak ve kötü olduğunu duyurmuştur. Bir hakîm der ki: Arkadaşının kötülüğünü konuşmak, kendini medh etmektir. O hâlde, sakın dilini kendini övmeye alıştırma. Zirâ kendini beğenenin kıymeti düşük olur. Allah ve insanlar katında derecesi noksan olur. Çok yemin-i billah etme. Allah'dan başkasına yemin etmekten sakın. Kimseyi yüzüne karşı övme. Konuşurken alçak sesle konuşup, faydalı ve öz söyleyip, sözü uzatma. Böylece dinleyeni melûl etme, sıkma. Tebessümle konuş. Aksıran, elhamdülillâh derse, yerhamükallah de. Aksırırken başını eğip, elini yüzün üzerine koyup, sesini alçalt. Çok şaka yapma. Kahkaha ile gülme. Birkaç kelime fazla söyleyip, insanların arasını bulucu ol. Kimsenin aybını araştırma. Öğrenirsen söyleme. Hiç kimseye bildiğin aybı ile saldırma. Tâ ki, o aybın misline mübtelâ olmayasın. Herkese iyi zanda ol ve iyilik bul. Zamâneden bile râzı ol.

DÖRDÜNCÜ NEVİ: **Ulemâ-yı kirâmın ve fukahâ-yı izâmın dış görünüşlerinin nizâmını ve avâmla karışmalarında rüsûm ve âdetleri intizamını tamamiyle bildirir:**

Ey azîz! İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahmetullahi teâlâ aleyh),

ikinci İmâm Ebû Yûsuf (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin akl ve kemâlini, güzel hasletlerini, latif sözlerini ve insanların ona ikbâlini görünce, önemli hârici işleri, güzel rüsûm ve âdetleri ona ta'lim ve vasıyyet edip buyurdu ki: Ey Yâkub, vilâyetin vâlisine itâatle tevkîr eyle. Hâkimlerin yanına, şânlarını ta'zim ile gidesin. Sakın onların huzûrunda yalan söyleme. Seni ilmî bir iş için çağırmadıkça, her zaman ziyâret etmeyesin. Zirâ sen onların sohbetine çok gidersen, kendi değerini onların yanında düşürürsün. O hâlde, hâkimlerle, devlet başkanları ile ateş muamelesi edesin. İşini bitirip uzaklaşasın. Zirâ onlar kendi nefisleri için düşündüklerini, kimseye düşünmezler. Sakın hâkim huzurunda ilmî mes'elelerden çok konuşma. Zirâ o senin sözlerini alıp, sonra etbâına söyler. Onlara kendini, senden bilgili gösterip, seni küçük düşürür. Onun huzûrunda kendi kıymetini ve başkasının kıymetini bilesin. Böylece ne başkasından zarar görür, ne de hâkim nazarından düşersin. Hâkim yanında tanımadığın bir âlim var iken, içeri girmeyesin. Böylece senden yüksek ise, ondan yüksekte oturmakla zararını görmeyesin. Eğer senden aşağı ise, sen ondan aşağıda durmakla hâkimin nazarında hakîr olmayasın. Hâkim [hükümdâr] kendi memurluklarından sana bir makam verirse; senden, ilim ve hükümde mezhebinden, râzı olduğunu bilmedikçe onu kabûl etmeyesin. Böylece hükümette başkasının mezhebini irtikâba muhtaç olmayasın. Eğer hâkimin yakını isen, ancak ona yakın olup, bütün etbâından uzak olasın. Böylece onun yanında mevki ve haddinle muhterem kalasın. Sakın avâm ve tüccârlara, sorduklarından fazla cevab verme. Avâm ve tüccâr ile, ilm-i hâllerinin dışında bir şey konuşma. Böylece senin mala sevgin ve rağbetin var sanmasınlar. Sana sû-i zan edip de, rüşvet almayı nisbet etmesinler. Avâma gülmek değil, tebessüm bile etmeyesin. Alışveriş için çarşıya pazara çıkmayasın. Genç oğlanlarla konuşup fitneye dalmayasın. Ama küçük çocuklara ve yetimlere tebessüm edip, onlarla konuşasın. Şefkatle öpüp, başlarını okşıyasın. Yaşlı olan avâm ile yolda arkadaş olmayasın. Böylece onları takdim ile [ileri geçirmekle] ilmini, te'hir ile [geri bırakmakla] pirini [senden yaşlı olanı] tahkir etmiş olmayasın ve: **«Küçüklerimize acımayan, büyüklerimizi saymayan bizden değildir»** hadîs-i şerifinin mânâsı altına girenlerden olmayasın. İnsanların gelip geçtikleri yol üzerinde durup, oturmayasın. Gerekirse câmi avlularından başka yerde durmayıp, oturmayasın. Mescidlerde ve çarşılarda ekmek yemeyesin. Maslaklardan ve sakalar elinden su içmeyesin. Dükkânlarda oturmak için çarşıya gitmeyesin. İpek elbise giymeyesin. Yatakta hanımına, başka işlerden ve kadınlardan bahsetmeyesin. Ve onu çok fazla okşamayasın, bûs etmeyesin ve kucaklamayasın. Ancak ona lâzım sözleri, tebessümle, kısa olarak söyleyesin. Bir müddet oynaş-

tıktan sonra besmele ile yaklaşasın. Böylece senden çok yüz bulmasın, varıp da erkekleri ve yabancıları dile almasın. Mümkünse evi, anası veya babası olan kızı almayasın, böylece onların dillerine kalmayasın. Ancak akrabasıyla görüşmemek şartıyla alasın. Zirâ kadının malı olsa, baba ve annesi, onu kendilerinin bilirler ve kızlarının elinde emânet bulurlar. Demek ki kadın babasının evine gitmese, kocasıyla rahat eder. Sakın iç güveyisi olup da, hanımın babasının evinde durmayasın. Hür iken esir olup da, malını halka vermeyesin. Sakın oğlu veya kızı olan kadını alma ki, gülemezsin. Zirâ sen onun yanında, çocuklarından kıymetli olamazsın. O hâlde, o bütün malını onlara ayırdıktan sonra, senin malından da çalar, bilemezsin. Sakın iki kadın almayasın. Eğer şaşırıp almışsan, ikisini bir evde oturtmayasın. İş ve çalışma gücünü bilmedikçe evlenmeyesin.

Önce ilim, sonra helâl para ve mal kazanıp sonra evlenesin. Çünkü ilim öğrenme, zamanında mal ve para kazanmakla meşgul olursan, ilim öğrenemezsin. Çocukların çoğalınca, ilmi bırakıp onları geçindirmek peşine düşersin. O hâlde ilk gençlik yıllarında ve düşüncelerin kalbini meşgul etmediği zamanda, ilim öğrenmeye koyulasın. Sonra helâl para ve mal kazanıp, sonra evlenesin. Çünkü çoluk çocuk kalbi karıştırır. San'atsız ve malsız ne yaparsın?

İnsanların iyiliğini isteyici olasın. Onlara nasihat edesin. Halk, hareketlerini beğenip, seninle görüşmek istediklerinde, sohbetlerine gidesin. Meclislerinde insanları ve kendini tevkir ile ilim müzakere edesin. Böylece onların yanında, sevgili olup, hepsini âhiret yoluna getiresin. Sakın avâma dinin usûl bilgilerini, kelâm ilmi ile anlatmayasın. Taklidle kelâm onlara meşguliyet olmasın. Her avâm o derin denize dalmasın. Sana gelip mes'ele sorup fetvâ isteyene cevabını verip, başka şey ilâve etmeyesin. Böylece suâlinin cevabı zihnini fazla meşgul etmesin. Çeşitli bilgilerle, soranın aklı dağılmasın. On yıl kitapsız ve elbisesiz kalsan da ilimden yüz çevirmeyesin.

Talebene iltifatın kemâl-i şefkatle olsun. Her taleben kendisini, senin oğlun bilsin. İlme çalışma ve gayretleri hergün çoğalsın. Seni dinlemeyen avâmla ve pazarlardakilerle sözün olmasın. Doğruyu söylemekte kimseden çekinmeyesin. Sultan olsa bile korkmayasın. İbâdetin avâmdan çok olsun, az olmasın. Öyle ki, senin ibâdetini kendilerininkinden az görmekle, rağbetinin azlığına yorup, akîdeleri zayıflamasın. Âlimleri olan şehre gittiğinde, kendini onların biri bilirsen, onların mevki ve makamlarına tâlib olmadığını bilip, senden emin olurlar. Sen de onlardan selâmet bulursun. Yoksa hepsi üzerine hücûm edip, mezhebine ta'n ederler. Avâm bile sana hakaret gözü ile bakıp, âlimlerine uyarlar. Sen hepsinin yanında faydasız mat'un olursun. O âlimler gelip senden fetvâ sorarlarsa, onlarla münakaşa ve atışmaya girmeyesin. Onlara delili açık olma-

yan şeyi söylemeyesin. Onların senedlerine karışmayasın. Âlimlerden çekinesin, halktan da gafil olmayasın. Zâhirinle Allah için olduğun gibi, bâtınınla da O'nun için olasın. Böylece içini ve dışını bir yapıp, kendini hâlis Allah'ın bulasın. Hâkim sana hâlis olmayan makamı teklif ederse, onu sana ilmin için verdiğini bilmedikçe, kabûl eylemeyesin. Sakın imtihan ve münâzara meclisinde korkarak konuşmayasın. Çünkü o mülâhazaya, düşünceye halel verir. Dile za'f ve konuşmamak getirir. Çok gülmeyesin. Kalbi öldürür. Tadını giderir. Yürürken vakarlı olasın. Her işinde acele etmeyip, teenni edesin. Arkadan seslenene cevab vermeyesin. Zirâ hayvanlar ardından çağrılır. Onu kendine lâyık görmeyesin. Konuşunca, çok yüksek seslenmeyesin. Muhatabın işiteceği kadar ve ağır söyleyesin. Kendin için susmayı ve az hareketi âdet edesin. Böylece sabır ve sebatını herkes bilsin. İnsanlar içerisinde Allahü Teâlâ'yı çok an ki, O'nu senden öğrensinler. Beş vakit namazın arkasından kendin için öyle vird kabûl et ki, onda Kur'ân okuyup, zikr ile şükrünü yapasın. Her ayda birkaç gün oruç tut. Nefsini murakabe edip, ilmi muhafazaya alasın. Böylece amelinle iki dünyada menfaatlanasın. Kendin alışveriş etmeyip, işlerinde güvenebileceğin bir hizmetçi bulasın. İnsanlarla olan işlerini o görsün. Elinde bulunan dünya devletine ve bedeninde olan a'zâ sıhhatine itibâr ve itimâd etmeyesin. Böylece hepsinden sorguya çekildikte ümidsizliğe düşmeyesin.

Sultan seni kendi yakınlarından ederse de, sen bu yakınlığını insanlara duyurmayasın. Zirâ sultana yakınlığı izhâr edince, insanların ihtiyâç ve işlerinin yeri olursun. Hepsinin işlerini görmeyi boynuna alırsan, sultanın gözünden düşüp hakaret bulursun. Yapmazsan ayıblanır, insanları darıltmak sıkıntısında kalırsın. Halkın hatâsını örtüp, doğruluğuna uyasın. Kötü bildiğin kimseyi, kötülüğü ile anmayıp, bir iyiliğini bulup, onunla söyleyesin. O kötülüğü din hakkında ise onu insanlara söyleyesin ve ona uymaktan onları koruyasın. Hak Teâlâ bu din-i mübînin yardımcısıdır. O hâlde sen, makam sâhiblerinin dininde gördüğün sakatlıkları bir kere söylersen, Allahü Teâlâ yardımcın olur. İnsanlar senden, elbette çekinir. Ne kimse dinde bir bid'at çıkarabilir, ne de bozukluğu o hâlde kalır. Sultanından ilme uymayan amel görürsen, ona saygıyla, tatlı dille söyleyesin. Çünkü onun eli, senin elinden kuvvetlidir. Bir sözü bir kere demekle yetinesin. O makam sâhibi, o bozukluğu gıyabında söylemekle senden çekinmediyse, yine işleyip terk etmediyse, sarayına gidip, yalnız olarak tatlı dille nasihat edesin. Bid'at sâhibi ise, münâzara ile Kitâb ve sünnetten hatırına geleni söyleyesin. Kabûl ederse ne alâ, yoksa onu kızdırmaktan çekinesin. Sakın ölümü unutmayıp, Hak Teâlâ'dan üstâdların için mağfiret ve rahmet isteyesin.

Kur'ân-ı Kerim okumaya devam edip, kabir ziyâretlerine ve

meşâyıhı görmeye ve kıymetli yerlere çok gidesin. Avâmın sana arzettikleri enbiyâ ve sâlihleri, mescid, menzil ve mezarlar hakkında gördükleri rüyâları kabûl edesin. Küfr ve bid'at ehlinden bir kimse ile oturup konuşmayasın. Mümkünse dîne da'vet edesin. Yoksa oyun meclislerine gitmeyesin. Müezzin ezan okuyunca, hâzır olasın. Böylece avâmdan önce mescide gelesin. Hâkimin evine yakın evde oturmayasın. Komşundan gördüğün ayb emânettir; saklayıp, kimsenin sırrını kimseye söylemeyesin. Bir iş için seninle meşveret edene doğruyu söyleyesin. Seni Mevlâ'ya yakın eden işleri ona gösteresin. Benim bu vasıyyetlerimi can ile kabûl kılasın. Bunlarla dünya ve âhiretinde fayda bulasın. Tevfîk-ı Hakk'ı refîk bulasın. Sakın bahîl olma ki, hâlin kötü olur. Tama' ve yalan ehli olma ki, mürüvvetsiz kalmayasın. Doğruyu yanlışa katma ki, ihânet görmeyesin. Her işte mürüvveti gözetesin. Sıkışık ve rahat zamanlarda beyaz elbise giyip, kalben kimseye muhtaç olmadığını gösteresin. Fakirsen kimseden birşey istemeyesin. Dünya ehline hırs ve rağbet etmeyesin. Himmetini yüksek yapıp, alçakta kalmayasın. Yolda giderken sağına soluna bakmayıp, önüne toprağa bakasın. Hamama girersen, hamam ücretini, pazarlık etmeden, insanlardan daha çok veresin. Hamam ehli arasında mürüvvetin zâhir olup, onlardan ta'zîm ve hürmet bulursun. İlim sâhibleri yanında alçak olan dünyayı aşağı tutasın, Hakk Teâlâ'nın katında dünyadan yüksek olan devlete kavuşasın. Dünya işleri için sâdık bir vekil bulasın. İşlerini o görüp, sen ilim ve amele dönesin. Akılsızlarla konuşmayasın. İlim ehlinden hüccet ve münâzara bilmeyenlerle makam kazanmak için olan bahis ve konuşmalara katılmayasın. Zîrâ onlar senden kaçınmayıp, seni mahcûb etmeye çalışırlar. Senin haklı olduğunu bilseler de, aykırı giderler. Âyân ve ekâbir meclisine vardığında, onlar seni yüksekte oturmayınca, sen yukarda oturmayasın. Bir cemaat içinde iken, onlar seni ta'zîm ile ileri geçirip imâm yapmayınca, önlerine geçmeyesin.

Güneş doğmadan önce ve öğleyin hamama gitmeyesin. Kadınların, kızların, gençlerin toplandıkları mesire [piknik] yerlerine gitmeyesin. Fısk, çalgı, şarkı ve haram bulunan meclislere girmeyesin. Onlarla ortak olup, ihânet görmeyesin. İlim meclisinde, sakın kızmayasın. Halka, inanılmamaya yakın olan hikâyeleri söylemeyesin. İlim ehlinden biri için bir meclis kurmak istersen, eğer fıkıh meclisi ise, kendin gidersin, orada bildiğin gerçekleri takrir edersin. Böylece halk onu âlim sanıp, ona aldanmasınlar. Senin huzûrunla şüphede kalmasınlar. Sözü fetvâya sâlih ise, onu ondan zikretmeli, yoksa senin huzûrunda ders görmüş olmaması için kalkıp gidersin. Belki onun yanında talebenden birini bulundurup, sözünün durumunu, ilminin derecesini öğrenirsin. Bid'atle karışık zikr meclisine gitmeyesin. Evlenme işlerini, cenâze, bayram namazlarını

ve Cum'a hutbesini üzerine almayasın. Anneni, babanı, üstâdını hayır duâdan unutmayasın. Bu nasihatimizi, bizden cân ü gönülden kabûl edesin. Zirâ bunu senin ve herkesin iyiliği için vasıyyet eyledim. Bu yolda gidesin ve halkı da Hak yoluna getiresin. Beyt:

Maksûdun eğer din ise dünyadan geç
Allah'a yönel, cümle-i eşyâdan geç.

Eğer dini amaç edindiysen din ve dünyadan geç.
Allah'a yönel ve bütün varlıkları boşa.

BEŞİNCİ NEVİ: Evliyâ-yı kirâmın ve meşâyıh-ı izâm'ın görünüşlerindeki nizâmı bildirir:

Ey aziz! Asrının feridi Hasan-ı Basri (kuddise sirruh) hazretleri, muhabbet denizi Habîb-i Acemî (kuddise sirruh) hazretlerine görünüş işlerini ve güzel âdetleri öğretip, tavsiye edip buyurur ki: İnsanlarla, akıllarına göre konuştuğun gibi, haddi kadar muamele ile kendi mertebesine indiresin. Her işinde rıfk ve teenni ile orta hâlde olasın. Dünya ve âhiret ehlinden her sınıfa kendi ahlâkıyla karışıp, tatlı ve yumuşak söyleyesin. Sefihlerden bir zarara katlanmakla, on zarardan kurtulup, on fayda kazanasın. Müslümanlara ikrâm ile hürmet edesin, böylece Hak Teâlâ'ya ikrâm etmiş olasın. Dilini kelime-i tayyibeye alıştırıp, hayır söyleyip, tatlı cevab alasın. Bütün insanların iyiliğini isteyip, herkese şefkat gözüyle bakasın. Herkese hüsn-i zan edip, senden iyi ve yüksek bilesin. Malını ve herşeyini Allah için, kullarına tasadduk edip, hepsinden râzı olasın. İki cihânda bir kimseden birşey beklemeyip, en güzel ahlâkı bulasın. Yolda bir şey düşürdüysen, kitâb, elbise veya bin altın olsa da, onu geçmiş gitmiş isen, vaz geçip aramayasın. Onu aratmayasın, unutasın. Yolda giderken geriye dönüp bakmayasın. Bakacaksan, bütün vücûdunla dönüp bakasın. Arkadan seslenene cevap vermeyesin. Mekân ve zaman, insan ve hayvan ile uğursuzluk düşünmeyip, uğur düşünesin. Fakirleri zenginlere tercih edesin. Âhiret ehlini dünya ehlinden önde tutasın. Her hâlinle dinin edebiyle edeblenesin. İlmi ile âmil âlimlerle sohbet edesin. Hadis, tefsir ve şeriat ilminden büyük pay alasın. Câhil tarikatçılardan uzak olup, sohbetlerinden sakınasın. Namazı cemaatle kılıp, va'z meclisine gidesin. Ama müezzin, imâm, vâ'iz ve şeyh olmayasın. Makama bağlanıp şöhret bulmayasın. Yazılarda ismini yazıp imza atmayasın. Mahkemeye gidip, başını derde sokmayasın, kimseye vekil, vasi, mütevelli ve sebeb olmayasın. Zenginlerle ve devlet adamları ile ülfet edip de, âfet ve belâda kalmayasın. Kadın ve gençlerle sohbet edip de, herkese rüsvâ olmayasın. Tekkelerde eğlenip de, töhmetlere dalmayasın. Kimseden bir şey istemeyip, emânet de almayasın. Kimseyi hizmetinde

çalıştırmayasın. Dünya ehlinin yanına gitmeyesin. Harama el uzatmayasın. Dinini dünyaya satmayasın. Kendi minnetsiz evinde oturasın. Din ilimlerini yaymakla meşgul olasın. Çoluk çocuğuna adâlet edesin. Terbiyelerinde tatlı dilli olasın. Hakk'ın kullarına karşı kızgın olmayasın ki, Hâlık ve Bârî'den karşılığını bulasın. Kızmamağa çok gayret edesin ki, gönüllerden meveddet lezzetini alasın. Nitekim Resûlullah, birbirimizi sevmeyi emr etmiştir. Sevişmenin en büyük sebebinin kızmamak olduğunu belirtmiştir. Velhâsıl, Hak Teâlâ'nın sana nasıl muamele etmesini seversen, o muameleyi aynı şekilde, O'nun mahlûkatına yapasın. Yüzüne karşı veya arkasından, hiç kimseyi, incineceği söz ile dile almayasın. Hiç kimsenin kötülüğüne sevinmeyesin. Sana zulm edenin, zimmetini ibrâ edip, suçundan geçesin. Alçak gönüllülere tevâzu, kibirlilere müsamaha edesin. Mütevâzilerin alâmetleri on şeydir:

1 — Hizmetçisi ile yemek yemek,
2 — Asâ ile yürümek,
3 — Yollarda eziyyet veren şeyleri kaldırmak,
4 — Çocuklara tebessümle selâm vermek,
5 — Yalnız başına yaya yürümek,
6 — Fakirler ile oturup, onları görmek,
7 — Çarşıdan, evine lâzım olan şeyi, kendisi getirmek,
8 — Koyundan süt sağmak,
9 — Merkebe binmek,
10 — Komşuların kendisine düşen hizmetlerini yapmaktır. Beyt:

Hak ehlinin vasıfları güzeldir,
Hudû', iftikar ve inkisardır.

Elbette büyükleri tevkir ve âlimlere ta'zîm edesin. Zaiflere yardımcı olasın. Yaşda senden büyük olana ta'zîm edip, ziyâretini öne alasın. Küçüğe şefkat edip, ona vermeyi takdîm edesin. Hediyeyi, sâhibinden ta'zimle kabûl edip, karşılığını daha çok veresin. Yetime para veya meyve verip, başını okşayıp şefkatle hâlini sorasın. Dilenciye yemek, ziyârete gelene ikrâm edip, her hizmetini kendi elinle göresin. Ziyâretçin ikrâmı kabûl etmezse, zorla kabûl ettiresin. Nitekim ashâb-ı kirâm birbirine rastlayınca, boyunlarına sarılır, ayrılınca müsafaha edip giderlerdi. Her gün karşılaşsalar yine boynuna sarılır ve müsafaha ederlerdi. Sana Tanrı misâfiri gelince, hoş geldin deyip yüzüne, güleç ve açık yüzle bakıp safâ ve hoşnudlukla karşılayasın. Elini şevk ve beşaşetle tutup, evine götüresin. Elinden geldiği kadar yemek ve ni'metle hizmet edesin. Mertebesi tahammül ettiği kadar, lütf ve ülfetle izzet ve ihtirâm edesin. Gideceği zaman, ona bir günlük nevâlesini verip, dış kapıya kadar, ona duâ ederek, berâber gidesin. Yaya gidiyor ise, kapıdan dışarıya, yüz

adım teşyi' edesin. O sana, sizi Allahü Teâlâ'ya ısmarladık dedikte, sen onu selâmetle Allahü Teâlâ'ya emânet edesin. Sonra geri dönesin.

Bütün hayvan, canavar, kuş ve böceklere merhamet ve şefkat edesin. Allahü Teâlâ'dan rahmet ve re'fet bulasın. Hayvanın yüzüne vurmayıp, hiçbir hayvana azab etmeyesin. Serçeyi boş yere öldürmeyip, biti yere atmayasın. Hiçbir hayvanı ateşe atmayasın. Nitekim Ebû Derdâ (radıyallahü anh) hazretleri, çocukların elinden serçeleri satın alıp, salıverirdi. Kuş ise, kanadını açıp, havada uçup, «Selâmetle kal» diye söylerdi. Hayvandan birine müptelâ oldunsa, tımarını edip, her hizmetini göresin, yahut gördüresin. Bir gün bir gecede on kere yem ve suyunu veresin. Koyunu yününden tutup, kulağından tutmayasın. İneğe, merkeb gibi binmeyesin ve yük vurmayasın. Kediye, her gördükte bir lokma yemek veresin. Aç kapatmayasın. Bir hayvanın bir yerini kesmeyip ayıplı etmeyesin. Bunun büyük bir iş olduğunu bilip, kaçınıp, unutmayasın. Bir hayvanı bağlayıp da kurşun veya ok'a nişân etmeyesin. Alaca ipek kuşunu, kurbağayı, arı, karınca ve diğer yer haşerelerini öldürmeyesin. Kuşu, geceleyin yuvasında tutmayasın. Çünkü gece onun emn ü emânıdır. Ürkütmeyesin. Haberde geldi ki: **«Yılanları öldüresiniz, ancak gümüş gibi görünen beyaz yılan, cindir, dokunmayasınız.»** Beyt:

Revâdır gerçi öldürmek yılanı,
Eğer derviş isen, incitme canı.

Gerçi yılanı öldürmek caizdir ama, eğer derviş geçiniyorsan yılanı bile incitme.

İnsan mahlûklar hakkında üç derecedir:

Birinci derece: Mahlûkat hakkında meleklerden kirâm-ı berere menzilesinde olmaktır. Bu da, hepsine rahat vermeye çalışıp, kalblere sürûr vermeye ihtimâm etmektir.

İkinci derece: Halkın hakkında cemâdâd menzilesinde bulunmaktır. Bu da, onlara bir iyiliği ulaşmaz, ama kötülüğü, zararı da olmaz. Onlara hiç karışmaz.

Üçüncü derece: Halkın hakkında yırtıcı hayvan, yılan ve akrebler seviyesine düşmüştür. Ondan iyilik düşünülemez. Belki şerrinden korkulur ve kaçılır. Eğer melekler mertebesine çıkamazsan, bâri cemâdâd derecesinde bulun ve o mertebede kal. Zinhâr oradan yırtıcı hayvanlar derecesine ve yılanlar seviyesine inme. Eğer âlâ-yı illiyinden tenezzülü kendine lâyık gördünse, bâri esfel-i sâfiline inmeyi lâyık görmeyesin. Böylece Cehennem'in dibine düşmeyesin. Beyt:

Halvet ü uzlette gördüm çünkü şöhret âfetin.
Hizmet ü sohbetle erdim Hazret-i Mevlâ'ya ben.

Halvet ve uzlette şöhret afeti gördüğüm için Hazret-i Allah'a hizmet ve sohbetle eriştim.

ALTINCI NEVİ: Bütün azâların günâh âfetlerini, ezberleme, unutma, fakirlik ve zenginlik sebeblerini kısaca bildirir:

Ey aziz! Edeb ehli demişlerdir ki, mü'min kul yedi uzvuyla bütün bedenini üçyüz aded günâh âfetlerinden koruduysa, takvâ ehli zümresine dâhil olur. İki dünya meşakkatinden selâmet ve rahat bulur. Belki, **«Allahü Teâlâ katında sizin en keriminiz, en mutteki olanınızdır»** kerâmetini bulur. İşte günâhlardan korunacak uzuvlar [organlar] yedidir. Kulak, göz, dil, el, mide, ferc ve ayaktır. Ayrıca bir de bütün bedendir. Çok şeyler vardır ki, ezberlemeye, unutmaya, fakirliğe ve zenginliğe sebeb oldukları eserler ile ispât olunup, tecrübe edilmiştir.

Kulağın âfetleri:

1 — Söylemesi câiz olmayan sözü dinlemek,
2 — Çalgı âletlerini dinlemek,
3 — Şarkı ve nağmeli sesler dinlemek,
4 — Konuşanları, onlardan habersiz dinlemek,
5 — Kur'ân-ı Kerim ve hutbeyi dinlememek,
6 — Kadı, emir, emr-i ma'ruf ve nehy-i münker yapanı, üstâdı, anneyi, babayı, kocayı ve efendi gibi büyüklerin sözünü dinlememek,
7 — Fetvâ sorulan müftinin sözünü dinlememek,
8 — Kadı, hasım ve şâhidin sözlerini dinlememek,
9 — Kendinden bir şey isteyenin sözünü dinlememek,
10 — Yaşlıların sözüne kulak asmamaktır.

Gözün âfetleri:

1 — Kasden nâmahrem, yabancı kadınlara bakmak,
2 — Kasden başkasının avret yerine bakmak,
3 — Fakir ve zaiflere hakaret gözüyle bakmak,
4 — Münkerlere zarûretsiz bakmak,
5 — Düşen yıldıza [yıldız kaymasına] bakmak,
6 — Dünya işinde, kendinden yüksek olanlara rağbet gözüyle bakmak,
7 — Din işlerinde, kendinden yüksek olanlara rağbet gözüyle bakmak,

8 — Başkasının evine izinsiz bakmak,
9 — Namazda gözünü yumup, bakmamak,
10 — İki hasım birbirine bakmamak,
11 — Şâhidlerin yüzüne bakmamak,
12 — Kadı'nın, şâhid ve hasımlara bakmamasıdır.

Dilin âfetleri:

1 — Küfür olan sözü söylemek,
2 — Küfür ihtimâli olan sözü söylemek,
3 — Yanlış söz söylemek,
4 — Yalan söylemek,
5 — Gıybet eylemek,
6 — Koğuculuk eylemek,
7 — Alay etmek,
8 — Sebb eylemek, kötü söylemek,
9 — Fuhuş söylemek, sövmek,
10 — Lânet etmek,
11 — Tariz (kinâye) ile yalan söylemek,
12 — İnâd eylemek,
13 — Sırrı ifşâ etmek,
14 — Bâtıl, boş sözlere dalmak,
15 — Dilenerek mal almak,
16 — Avâmın anlamadıklarını suâl etmek,
17 — Halka mugalata söylemek, demagoji yapmak,
18 — Tâbirinde hatâ söylemek,
19 — Sözünde nifâk eylemek,
20 — İki dilli konuşmak,
21 — Seyyieye yardım etmek,
22 — Emr-i münker (kötülüğü emr) ve nehy-i ma'rûf (iyiliği emr) eylemek,
23 — Sözü sertlikle söylemek,
24 — İnsanların ayıplarını araştırmak,
25 — Kendinden yükseğin yanında söze kendisi başlamak,
26 — Ezan okunurken konuşmak,
27 — Namaz içinde dünya kelâmı konuşmak,
28 — Hutbe esnasında konuşmak,
29 — Fecrin doğmasından, güneşin doğuşuna kadar dünya kelâmı konuşmak,
30 — Helâda konuşmak,
31 — Cima' ederken konuşmak,
32 — Müslümana bedduâ eylemek,
33 — Zâlime, salâhdan başkasıyla duâ etmek,
34 — Kur'ân-ı Kerim okunurken konuşmak,
35 — Câmide dünya kelâmı konuşmak,

36 — Halka kötü lâkab söylemek,
37 — Yemin-i gamûs eylemek,
38 — Allah'dan başkasıyla yemin etmek,
39 — Çok yemin etmek,
40 — Emirlik ve kadılık istemek,
41 — Tevliye istemek,
42 — Vasilik istemek,
43 — Kendine bedduâ etmek,
44 — İnsanların özrünü kabûl etmemek,
45 — Kur'ân'ı kendi re'yi ile tefsir eylemek,
46 — Mü'mini tahfif eylemek,
47 — Birinin sözünü kesmek,
48 — Tâbi', metbuun sözünü dinlememek, red etmek,
49 — Bir şeyin helâl ve temizliğini, mahallinin başkasından sormak,
50 — Mizah eylemek, şaka yapmak,
51 — İnsanı yüzüne karşı medh etmek,
52 — Hicv ile şiir söylemek,
53 — Seci' ve fesahatta ihtimâm eylemek,
54 — Boş söz konuşmak,
55 — Malâyâni söylemek,
56 — İki kişi, bir kimsenin yanında, biribirinin kulağına gizli söylemek,
57 — Fâsıka, yahut zimmiye selâm vermek,
58 — Büyük ve küçük abdestini bozana selâm vermek,
59 — Mâsiyet yolunu göstermek,
60 — Mâsiyete, günâha izin vermek,
61 — Muamelâttaki âfetlerdir,
62 — İbâdetlerdeki çeşitli âfetlerdir,
63 — Susma âfetleridir.

Elin âfetleri :

1 — Haksız yere bir kimseyi öldürmek,
2 — Bir kimseyi yaralamak,
3 — Bir şey çalmak,
4 — Bir kimsenin yüzüne vurmak,
5 — Hayvanın kulağını bükmek,
6 — Hayvanın yüzüne vurmak,
7 — Haksız yere insanları dövmek,
8 — Halkın malını çekip almak,
9 — Ganimet malından çalmak,
10 — Zenginin zekât, öşür fıtra, keffâret ve lukatayı [bulduğu şeyi] almasıdır,

11 — Hediyeyi verenin hüsn-i zannına muhalif olanın onu almasıdır,

12 — Bâtıl vakıftan almak,

13 — Sahih vakıftan, hizmet görmediği hâlde almak,

14 — Beytülmâl'in masraflarından olmayanı ondan almak, yahut yeterinden çok almak,

15 — İzinsiz, efendi kölesinden, kendi malını almak,

16 — Leş, kan, şarab gibi ayn-ı haram olan şeyleri eline almak,

17 — Mecnûnun ve sabînin malını almak,

18 — Hayvan, yâni canlı resmi yapmak,

19 — Bakması haram olana dokunmak,

20 — Zimmilerle musafaha etmek,

21 — Kendi malını ayıplamak ve israf etmek,

22 — Kendi malını telef etmek,

23 — Malını riyâya ve mâsiyet yoluna harcamak,

24 — Borçlusunu soyup, kendi alacağı kadarını almak,

25 — Ziyâfet artığı yemeyi izinsiz almak,

26 — Hamamda özürsüz uzuvlarını oğdurmak,

27 — Kendi hanımı ve câriyesinden başkasıyla el oyunu oynamak,

28 — Satranç gibi oyunları oynamak,

29 — Tanbur gibi çalgıları usûl ve makam ile çalmak,

30 — El baz olup, güvercin oynatmak,

31 — Canlı hayvanları nişâna bağlayıp, ok, kurşun, yahut taş atmak,

32 — Hayvanları birbirleri ile döğüştürmek,

33 — Cünüb, abdestsiz, hayız ve nifâs olanın mushaf ve tefsire dokunması,

34 — Bu dört kişinin Kur'ân'ı yazması,

35 — Söylemesi haram olan şeyi yazmaktır.

36 — Câmide veya câmiye giderken parmaklarını çıtırdatmak,

37 — Başkasının malından bir müddet faydalanıp, yine ona vermek için, ondan izinsiz almak. Ona bir ayıp ve noksan gelmese de, yine başkasının mülkünde izinsiz tasarruf kılmak tehlikelidir.

38 — Bir mü'mini silâh ile korkutmak,

39 — Bir kimsenin bir şeyini, şakadan aşırmaktır,

40 — Perçem koyup traş etmemektir (favorileri uzatmak),

41 — Kadın başını traş etmektir,

42 — Erkek sakalını traş etmektir,

43 — Bir tutamdan kısa olan sakalını makas ile almaktır,

44 — Kesilmiş tırnak ve kılları kenefe atmaktır,

45 — Kabir üzerindeki yeşillikleri koparmaktır,

46 — Mezarın lâhdini kasden açmaktır,

47 — Sağ eliyle burun kirini almaktır, burnunu temizlemektir,

48 — Sağ eliyle istincâ etmektir,
49 — Parmağını önüne veya arkasına sokmaktır,
50 — Gümüşten başka yüzük takmaktır,
51 — Zarûretsiz rüşvet verip, almaktır,
52 — Gasb olunmuş maldan verilen hediye, sadaka ve mebil almaktır,
53 — Elinden gelen kimsenin mazlumu kurtarmaktan el çekmesidir,
54 — Ok atmayı öğrendikten sonra, terk etmektir,
55 — Tırnaklarını kesmemektir,
56 — Elinden geldiği hâlde saz âletini kırmamaktır,
57 — Mümkün iken canlı resimlerini bozmayı terk etmektir,
58 — Zâyi olacak, bulunan eşyayı almamaktır,
59 — Malı ve hayvanı yanmaktan ve teleften kurtarmayı terketmektir,
60 — Güneş batınca, çocuk ve hayvanları içeri almayı terketmektir,
61 — Gece olunca kapıyı kapamamaktır,
62 — Kapların üstünü örtmeyi terk etmektir,
63 — Mumu, lâmbayı söndürmeyi terk etmektir,
64 — Ehli varken el ile istimnâ etmektir,
65 — Kendi parmağını ehlinin önüne sokmaktır.

Karnın âfetleri :

1 — Zarûretsiz haram yemek,
2 — Doyduktan sonra, yemeğe devam etmek,
3 — Bedene zarar veren şeyi yemek,
4 — Çarşıda ve yolda ekmek yemek,
5 — Kabristanda yemek yemek,
6 — Altın ve gümüş kaplardan yemek ve içmek,
7 — Oyun ve çalgı bulunan ziyâfetten yemek,
8 — İftihar, övünmek için yapılan yemeği yemek,
9 — Özürsüz sol eliyle yemek,
10 — Yemeğin ortasından yemek,
11 — Beraber yediği kimsenin önünden yemek,
12 — Çentikli kadehden su içmek,
13 — Yemeyi, içmeyi hasta oluncaya veya ölünceye kadar terk etmek,
15 — Kırk günden çok çorba yemeyi terk etmektir,

Fercin âfetleri :

1 — Zinâ ve livâta etmek,
2 — Bunları hayvanlara yapmak,

3 — Hayz ve nifâs hâlinde cima' etmek,
4 — Cima'a tahammülü olmayan küçük ehlini yapmak,
5 — Hastaya yapmak,
6 — İnsan veya hayvan yanında cima' etmek,
7 — Satın aldığı câriyeyi, istibrâdan önce etmek,
8 — Abdest bozarken kıbleye, güneşe veya aya yüzünü, yahut arkasını döndürmek,
9 — İnsan ve hayvan yiyeceği ile istincâ etmek,
10 — Yolda, yahut insanların toplantı yeri olan gölgelikte abdest bozmak,
11 — Ayakta su dökmek [küçük abdestini bozmak],
12 — Suya abdestini bozmak,
13 — Birikintilere bevl etmek,
14 — Gusl abdesti alınan yerde bevl etmek [küçük abdest bozmak],
15 — Leğene küçük abdest bozup, evin içinde bırakmak,
16 — Kendini burmak, yahut tenâsül uzvunu kesmek,
17 — Ehliyle cima'ı terk etmek,
18 — Ehlinden izinsiz nutfeyi azl etmek [dışarı akıtmak],
19 — Sevdiğinden ictinâbı terk etmek,
20 — Sünnet olmamaktır.

Ayakların âfetleri :

1 — Günâh meclisine gitmek,
2 — Ana, baba ve hanımından izinsiz gazaya gitmek,
3 — Taûn olan yerden kaçmak,
4 — Başkasının mülküne, izinsiz gitmek,
5 — Kabirler üzerinde yürümek,
6 — Kadınları cenâze ile gidip, mezarları ziyâret etmesi,
7 — Cünüb, hayz ve nifâslının mescide girmesi,
8 — Kıbleye, mushafa ve kitaba doğru ayak uzatmak,
9 — Ayakla insana yahut hayvana tekme vurmak,
10 — Ayakla başkasının malını telef etmek,
11 — Zarûretsiz zâlimlerin kapısına gitmek,
12 — Kıymetli yerlere sol ayakla girmek ve onlardan sağ ayağı ile çıkmak,
13 — Aşağı yerlere sağ ayakla girmek ve onlardan sol ayağı ile çıkmak,
14 — Yolculuktan dönünce ehlinin yanına habersiz gelmek,
15 — Câmide insanların boyunlarından aşıp ileri geçmek,
16 — Cum'a ve cemaata gitmeyi terk etmek,
17 — Öğrenme ve öğretmeye gitmeyi terk etmek,
18 — Farz olan cihâd ve hacca gitmeyi terk etmek,
19 — Münker olmayan da'vete gitmeyi terk etmek,

20 — Âcizin hizmetine gitmeyi terk etmek,
21 — Ölünün yıkama ve defnine gitmeyi terk etmek,
22 — Ücretle çalışanın, çalıştığı kimseye gitmeyi terk etmesi,
23 — Kölenin efendisinin huzûr ve hizmetine gitmeyi terk etmesi,
24 — Çocuğun, ana ve babasının huzûruna gitmeyi terk etmesi,
25 — Kadının ev içi işlerini görmemesidir,
26 — Tab'anın vâliler emri ile gitmeyi terk etmesidir.

Yedi uzvun âfeti bunlardır.

Bütün bedenin âfetleri :

1 — Boyun kırıp raks ile, ayak alıp kol salmak,
2 — Avret yeri açık olmak,
3 — İpek elbise giymek,
4 — Bedenini harama değdirmek,
5 — Haram evde durmak,
6 — Anaya-babaya âsi olmak,
7 — Sıla-i rahmi terk etmek,
8 — Kocanın hakkını gözetmemek,
9 — Karının hakkını gözetmemek,
10 — Evlâdını zâyi etmek,
11 — Yabancı kadınla halvette kalmak,
12 — Erkeği kadına benzetmek,
13 — Kadını erkeğe benzetmek,
14 — Köle efendisine âsi olmak,
15 — Efendi kölesine eziyet etmek,
16 — Komşu komşuya eziyet etmek,
17 — Kötü insanlarla arkadaş olmak,
18 — Esneyince ağzını açmak,
19 — Yol üzerinde oturmak,
20 — Güneşle gölge arasında oturmak,
21 — Halka ortasında oturmak,
22 — Başkasının yerinde oturmak,
23 — Câmide dünya işi işlemek,
24 — Eğilerek selâm alıp vermek,
25 — İnsanlara büyü yapmak,
26 — Göz boncuğu gibi şeyleri boynuna asmak,
27 — İğne ve sürme ile düğüm vurmak,
28 — Bıyıklarını uzatmak,
29 — Hür kadın mahremi olmadan yolculuğa gitmek,
30 — Hayvanın üstünden inmemek,
31 — Üç arkadaş, aralarından birini emir edinmemek,
32 — Arkadaşı geri kalınca, onu beklememek,
33 — Kadın eğer üzerine binmek,
34 — Velîme yemeğini terk etmek,

35 — Yüzü koyun yatmak,
36 — Sipersiz, korkuluksuz dam üstünde uyumak,
37 — Eli yağlı yatmak,
38 — Köpek saklamak,
39 — Yolda binek hayvanının boynuna çan asmak,
40 — Bir-iki kişinin yalnız yolculuğa çıkması,
41 — Soğan ve sarmısağı çiğ yiyenlerin, insanların yanında bulunması,
42 — Abdesti terk etmektir,
43 — Guslü terk etmektir,
44 — Namazı terk etmek,
45 — Ta'dil-i erkânı terk etmek,
46 — Cemaatı terk etmek,
47 — Safları düzeltmeyi terk etmek,
48 — İmâma muhalefet etmek,
49 — Cum'a namazını terk etmek,
50 — Zekât vermeyi terk etmek,
51 — Ramazan orucunu terk etmek,
52 — Fevt olmuş, kazaya kalmış namazları kılmamak,
53 — Keffâretleri yapmamak,
54 — Adakları yerine getirmemek,
55 — Sadaka-i fıtri terketmek,
56 — Kurban kesmeyi terk etmek,
57 — Haccı terk etmek,
58 — Cihâdı terk etmek,
59 — Namaz kılmayan kadını saklamak,
60 — Şeriat, din kitaplarını yastık etmek,
61 — Çalgı âletlerini evinde saklamak,
62 — Tehlikeli gemilere, vâsıtalara binmek,
63 — Kuşları kafeste habs etmek,
64 — Bakkala para verip, tedricen eşya almak,
65 — İkrâh ile satış yapandan satın almak,
66 — Müsrife sadaka vermek,
67 — Câmide dilenciye sadaka vermek,
68 — Allahü Teâlâ'nın ismi yazılı olan kâğıda bir şey sarmak ve koymak,
69 — Kur'ân'ı unutmak,
70 — Fâiz almak ve vermek,
71 — Yiyecek maddelerini ucup alıp, saklayıp, pahalı satmak,
72 — Yolda beldeye gelen yiyeceğe karşı gidip satın almaktır,
73 — Esîri yakınından ayırmak,
74 — İne'dir. Parayı, şer'i devir ile faydaya vermek,
75 — Şehirli, köylüye fazla semenle [değer ile] veresiye satması,

76 — Kendine lâzım olmayan mebiin [satılık malın] demenini [fiyâtını] çok etmektir.

77 — Hatîbin uzun hutbe okumasıdır .

78 — Zengin olanın borcunu ödemede ihmâl etmesi.

79 — Sadaka için vekil olanın, o sadakadan kendine alması.

80 — Yanlışlıkla alınan şeyin, kendi yanında kalan bedeliyle faydalanması.

81 — Mezar üzerinde mum yakmak.

82 — Verdiği hediyeyi geri almak.

83 — Çarpışma esnasında kâfirden kaçmaktır.

İşte bu üçyüz kadar âfetten sakınan, dinin edeb ve erkânı ile takvâ yoluna giden, iki cihân saâdetine kavuşur.

Ezberleme sebebleri :

1 — Az yemek.
2 — Çok tekrar etmek,
3 — Geceleri namaz kılmak ve ibâdet etmek,
4 — Salât ü selâmı çok söylemek,
5 — Kur'ân-ı Kerîm'i çok okumak,
6 — Bütün günâhlardan el çekmektir,
7 — Misvâk kullanmak,
8 — Her sabah aç iken bal içmek,
9 — Her gün aç karnına yirmibir tane kırmızı kuru üzüm yemek,
10 — Balgamı gideren her şeyi yemektir.

Unutma sebebleri :

1 — Çok günâh işlemek,
2 — Çok düşünmek ve üzülmek,
3 — İş ve meşguliyeti çok ve dağınık olmak,
4 — Taze kişniş yemek,
5 — Ekşi elma yemek,
6 — Deve katarı arasından geçip gitmek,
7 — Ense çukurundan kan aldırmak,
8 — Mezar taşlarındaki yazıları okumak,
9 — Asılan adamın yüzüne bakmak,
10 — Canlı biti yere atmak,

Fakirliğin sebebleri :

1 — Günâh işlemek,
2 — Yalan söylemek,
3 — Sabah vakti uyumak,
4 — Bir gün bir gecede sekiz saatten çok uyumak,

5 — Soyunup çıplak yatmak,
6 — Çıplak iken abdest bozmak,
7 — Bir yanı üzerine yaslanıp ekmek yemek,
8 — Ekmek kırıntılarını yere dökmek,
9 — Cenâbet iken ağzını yıkamadan yemek,
10 — Soğan ve sarmısak kabuklarını yakmak,
11 — Geceleyin evi süpürmek,
12 — Çöpleri evin içinde biriktirmek,
13 — Yaşından büyüklerin önünden yürümek,
14 — Anne ve babasını isimleri ile çağırmak,
15 — Eline geçen çer çöple dişlerini kurcalamak,
16 — Toprak ve çamur ile ellerini yuvmak,
17 — Eşik üzerinde oturmak,
18 — Kapının bir kanadına dayanmak,
19 — Helâda abdest almak,
20 — Elbisesini üzerinde dikmek,
21 — Yüzünü yıkayınca, yeniyle veya eteğiyle silmek,
22 — Evde örümcek yuvası saklamak,
23 — Namazı kılmada gevşek davranmak,
24 — Sabah namazını kıldıktan sonra, câmiden erken çıkmak,
25 — Her sabah çarşıya erken gitmek,
26 — Çarşıdan eve geç dönmek,
27 — Dilencilerden ekmek kırıntılarını satın almak,
28 — Kendi evlâdına bedduâ etmek,
29 — Biti ateşe atmak,
30 — Gece kapların ağzını açık bırakmak,
31 — Mumu, kandili nefesle söndürmek,
32 — Boğumlu kalemle yazmak,
33 — Dişi kırık tarakla taranmak,
34 — Anne, baba ve üstâdına duâyı unutmak,
35 — Sarığını otururken sarmak,
36 — Ayak donunu ayakta giymek,
37 — Dilenciye kızıp, boş çevirmek,
38 — Kısıp, ihtiyacından az harcamak,
39 — İsraf edip, haddinden çok harcamak,
40 — Geçim işlerinde gevşek davranmak,
41 — Kapısız evde gece yalnız yatmaktır.

Bunların fakirliğe sebeb olduğu eserler ile sâbit ve muhakkaktır.

Zenginliğin sebebleri :

1 — Fakirlere sadaka vermek,
2 — Herkese tatlı söz söylemek,

3 — Herkese karşı güler yüzlü olmak.

4 — Güzel yazı yazmak,

5 — Seher vakti uyanmak,

6 — Ev ile kapı önünü de süpürmek,

7 — Kapları iyice temizlemek,

8 — Beş vakit namazın farzlarını ta'dil-i erkân ve vaktinde kılmaktır,

9 — Kuşluk namazı kılmak,

10 — Her gece Tebâreke sûresini okumak,

11 — Ezandan önce mescide gitmek,

12 — Abdeste devam etmek [hep abdestli durmaya çalışmak].

13 — Sabah namazının sünneti ile vitri evinde kılmak,

14 — Fecrin doğmasından, güneşin doğmasına kadar dünya kelâmı konuşmamak,

15 — Vitir kıldıktan sonra, konuşmadan yatmak,

16 — Kadınlarla az oturmak,

17 — Boş söz konuşmamak,

18 — Az konuşmak,

19 — Sabahın sünneti ile farzı arasında yüz kere «**Sübhânallahi ve bihamdihi sübhânallahil azîm**» demek,

20 — Her Cum'a günü yetmiş kere: «**Allahümegnini bi-halâike an haramike vekfinî bi fadlıke ammen sivâk**» duâsını okumaktır.

Bunları yakinen, tasdik etmek lâzımdır. Hepsi doğrudur. Menba'-ı feyz-i lâ yezâlî, İmâm Muhammed Gazâli (rahmetullahi aleyh) hazretlerinin bu münâcâtı iki dünya saâdetini câmi olduğu muhakkaktır:

«Allahümme innâ nes'elüke minen-nimeti temamihâ ve minel'-ismeti devâmihâ ve minerrahmeti şümûlihâ ve minel âfiyyeti husûlihâ ve minel'işi ergadehü ve minel umrı es'adehü ve minel fadlı a'zebehü ve minellütfi enfeahü ve minel ihsânı etemmühü ve minel-en'amı e'ammehü.

Allahümme kün lenâ ve lâ tekün aleynâ ve hakkık bizziyâdeti âmâlenâ vakrun bilâfiyyeti gudüvvena ve âsâlena vehtim bisseâdeti âcâlenâ vec'al ilâ rahmetike masîranâ ve mâlenâ vesbub sicâle afvike alâ zünübina vemnün aleynâ bi ıslâhı uyubinâ vec'alittakvâ zâdenâ vel'afiyyete libâsenâ ve fî dînike ictihâdenâ ve aleyke tevekkelnâ ve itimadına vel cenneti meâbenâ.

Allahümme sebbitnâ alâ nehcil istikameti ve eiznâ min mücibatin-nedâmeti yevmel kıyâmeti ve haffif annâ sikelel evzârı verzuknâ işetel ebrârı vekfinâ vasrıf annâ şerrel-eşrârı va'tık rıkabenâ ve rıkabe âbâ'inâ ve rıkabe ümmehâtinâ ve rıkabe cemi'il-mü'minîne vel-mü'minatı minennâr, yâ Azîz, yâ Gaffâr, yâ Celil, yâ Cebbâr, yâ muheymin, yâ Settâr, yâ Allah bifadlike ve cûdike ve keremike yâ ekremel ekremin, bi rahmetike yâ erhamerrahimîn!»

SON SÖZ

Yukarıda anlatılan tâat ve ibâdetleri ve burada bildirilen muamele edeblerini ve evliyâ âdetlerini insana kolaylaştıran, isim ve sıfatların tevhidini ve rûhu şâdân eden zâtın vahdetini bildirir:

Ey aziz! Vahdet ehli demişlerdir ki, insanın nefsi şehvet meyli ile galib ve diri, kalbi, sâhibinden gâfil ve ölü, aklı cism ile tabiat zulmetinde şaşkın ve mahbus, rûhu kesret sebebiyle, vahdetten mahcub ve meyûs oldukça, tâat ve ibâdet ona zor olur. Günâh ve şehvetlere meyli çok olur. Mahlûkatın hukukunu gözetmek, edeblerine riâyet etmek ona ağır gelir. Uygunsuzluk, ihmâl ve gevşeklik nefsine kolay gelir. Böylece o kimse, Rabb'ine tâatsız, edeb ve erkânsız, insanlıktan habersiz kalır. Zirâ o avâm, çok yemek, içmek ve uyumak arzûlarıyla doludur. Hayvânî sıfatlarla sıfatlanmıştır. Ağyâr âleminde nefsin şehvetleri ile meşgûldür. Ama o ham olan avâm, günlerce yemeyi, uyumayı ve konuşmayı azaltsa, insanların sohbetinden uzaklaşsa, gece ve gündüz **Lâ ilâhe illâllah** kelime-i tayyibesini uzun nefes ile tekrar edip, hâtıra ve düşünceleri gidermekle kallberin Sâhibine yönelse, kelime-i tevhidin devamında yerleştirilmiş olan vahdet nûru, onun kalbine dolup, o vahdet nûru her yönden, kâinat sahifelerine aksedip, ağyârın zulmeti onunla açılır. Böylece mâsivâ kalmayıp, tavırların çokluğu ona hayâller gibi gelip, vahdet âlemini bulur. Beyt:

1. **Tûtîyâdır ki çeşm-i cânı açar/cevher-i lâ ilâhe illâllah,**
2. **Çekse dem kâinatı cümle yutar/ejder-i lâ ilâhe illâllah,**
3. **Cür'asından cihânı mest eyler/sâgar-ı lâ ilâhe illâllah,**
4. **Nûr-i tevhid ü zevk-ı irfândır/semer-i lâ ilâhe illâllah**
5. **Lâmi'i buldun ise mesrûr ol/zafer-i lâ ilâhe illâllah.**

1. «Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka ilâh yoktur)» sözündeki cevher bir sürmedir ki can gözünü açar.

2. Eğer «Lâ ilâhe illâllah» ejderi bir nefes eylese, bütün kâinatı yutar.

3. «Lâ ilâhe illâllah» kadehi, dibindeki tortuyla bile bütün cihanı mest eder.

4. «Lâ ilâhe illâllah»ın meyvesi tevhid nuru ve bilgelik zevkidir.

5. Ey Lamii! Eğer «Lâ ilâhe illâllah» zaferine eriştiysen artık sevin de sevin...

(Şiir Bursa'lı Lamii Çelebi'nindir).

O zaman onun hayvâni nefsi ölüp, insani nefsi olan kalbi hayât bulur. Mücerred aklı tabiat zindanından çıkıp, Rahmâni latife fezâsına gelir. Rûhundan kesret perdeleri gidip, vahdet güneşi basiretle müşâhede olunur. Kendi beşeri sıfatından fâni olup, Hakk'ın emrine ta'zim ve hürmet edip, her mahlûkuna şefkatle dolup, O'nun güzel isimleri ile sıfatlanmış olur. Beyt:

Tecelliyât-ı Hüdâ'dır açılsa çeşm-i şuûr
Tetavvurât-ı âlem, teceddüdât-ı umûr
Bürûz-i genc-i hafîdir bu lücce-i pür-şûr
Bu kâr ü bâr-ı ilâhi, bu tumturak-ı zuhûr.

Eğer şuur gözü açılırsa Allah'ın tecellisi ortaya çıkar. Yine âlemdeki bütün tasavvurlar ve işlerin yenilenmesi onunla olur. Şu şamata dolu kalabalık gizli hazinelerin ortaya çıkmasıdır. Aynı zamanda şu İlâhi işler ve zuhura gelişlerdeki canlılık da ondandır.

İşte o muvahhid bütün günâhlardan ikrâh ve i'raz edip, Mevlâ'ya tâati her şeyden lezzetli ve tatlı bulur. Onun mahlûkatına merhamet ve re'fet ve muhabbet ve meveddet ve şefkat ve rikkat ve yumuşaklıkla muamele edip, ta'zim, edeb ve lütufla konuşur. Zirâ o her mahlûku, sâhiblerine giden zıller gibi görür. Hareket ve hareketsizliklerinde, alınları yed-i kudretinde olan hareket ettiricilerinin emrinde bulur. O onları dilediği yöne çeker. Beyt:

Hep tasarruf Hakk'ın olduğuna ilmim var iken,
Yok anınla amelim çektiğim Anın gamıdır.

Bütün işlerin Allah'tan olduğunu bildikten sonra o işlerle bir alıp-veremediğim olmaz. Çektiğim O'nun gamıdır.

O zaman o ârif, kendi alnı yed-i kudretinde olan Sâhibinden bir an gâfil olmaz. Hiç kimseye meyl ve itimâd etmez. Hiç kimseden eziyet ve sıkıntı bulmaz. Ona göre büyük ve küçük, emir, fakir, güzel, yakın, garib, yararlı, yaramaz, gaib ve hazır hep beraber olur. Her işi Hakk'ın kudreti ile bulur. Her işi yakinen O'ndan bilir. Hizmetçilerinin, dostlarının ve düşmanlarının, herhalde, yaptıklarını, O yapar. Zirâ o râzı olan kul, teslim ve rızâ ile kendi nefsinden ve arzûlarından geçip, fâni olmuştur. Mevlâ'nın murâdından başka, murâdı kalmayıp, Hakk'ın murâdını kendi murâdının aynı bulmuş-

tur. O hâlde Mevlâ-i müteâlin kullarının eliyle yaptığı her şey, onun murâdı olmuştur. Onu niçin o fâdıl ehli veya nâ ehil herkese afv, mürüvvet, îsâr ve fütüvvetle davranıp, mevedded edip, Rabb'inin kendi icrâ eylediği insanların sıkıntılarına isteyerek ve rızâ ile katlanır. Hak Teâlâ'nın bu sıfatlamalarına karşılık olan isimlerinin zuhûru için, onu zül, iftikar, meskenet, aşağılık, alçak gönüllülük, ıztırar, hayâ ve inkisâr alıp, her gönülde O'nunla edebli olur. Hak Teâlâ da onu sever. Halkın dili ile ona medh ü senâ eder. Arabi şiir (tercümedir):

İsmin ile yâ Rabbî zül imtinân
Iyân sâhiplerine Sensin hep burhân.

Huzûr tevfîkını isteriz Senden
Her bir işimizde samimi kalbden.

O zaman o kâmil vahdeti kesrette ve kesreti vahdette bulur. Ona göre uzlet ve sohbet müsâvi olur. O cismini halka, kalbini Hâlık'a verip, huzûr ve sürûra dalıp, Hak ile kalır. Hak ile her muamelesi, Hakk'a muvafakat üzere olur. Bir şeyden zühd etmeyip, her şeyi kendi yerinde kullanılabilir. Her varlığı Allahü Teâlâ'nın işâret ve alâmeti görüp, Habîb-i Hüdâ gibi ta'zim ile muamele eder. Kalblerin sevgilisi olup iki dünya devlet ve saâdetini bulur. Şirk ve şek (ortak ve şüphe) azabından kurtulur. Tevhîd ve irfân ile zevk ve safâ eder. Yâ Rabbi, bize de nasib eyle. Onların sevgisini ihsân et ve bizi onlarla bulundur. Nazm:

1. **Bu tevhîd oldu aslı her kemâlin**
   Ki şirk ü şektir aslı her dalâlin.
2. **Kamu zevka çü tevhîd oldu mebde**
   Azâb-ı ekbere şirk oldu menşe.
3. **Azaba bâis olan şirk ü şektir**
   Eren tevhîde zevk etmek gerektir.
4. **Kişinin şirki denlüdür azâbı**
   Er isen gayet eyle ictinâbı,
5. **Kişinin şirkten pâk olsa canı**
   O görmez hiç azâb-ı dü cihânı,
6. **Bir işi Zeyd ü Amr'ın bilmeyeydi**
   Azâba cism ü canın salmayaydı,
7. **Gel imdi Zeyd ü Amr'a tapmayı koy**
   Kamu enva'-ı şirk ü şekten el yu.
8. **Usât-ı mü'minini yaktığı nâr**
   Anınçündür beyim şirk-i hafî var.

9. Eğer şirk hafîdir, ger celîdir
Kamudan pâk olan lâbüd velîdir.

10. Hüdâ kılmaz velisine azâbı
Veli ol, şirkten kıl ictinâbı.

11. Bu mânâdan ona kim ere irşâd
Bir işi Zeyd ü Amr'a kılmaz isnâd.

12. Muvahhid eylemez hiç gayrı isbât
Ki e't-tevhîdü iskat'ül-izâfât.

13. Rivâyet kılınır ki pîr-i Bistâm
O şeyh-i Bâyezid ol sâhib-ikdâm,

14. O denlü cidd ü sa'y ü dikkatiyle
O denlu halvetiyle, uzletiyle,

15. Bakıp her hâline o merd-i fâik
Arayıp bulmamış bir Hakk'a lâyık.

16. Demiş bir Hakk'a lâyık iş yok elhak
Meğer var ise, tevhîdim var ancak.

17. Denilmiş bilmez misin süt yediğin
Yüreğim ol süt ağırttı dediğin.

18. Bu sözle bulunur mu sende tevhîd
Aceb sen nerdesin, yâ kande tevhîd.

19. Uyan gafletten imdi âkıl isen
Muvahhid ola gör ehl-i dil isen.

20. Ölüp gitmezden evvel koy hevâyı
Hüdâ'yı bil, yok anla mâsivâyı.

21. Sivâ-yı Hak, hevâiyle hevestir
Bil ancak Hakkı kim, Allah bestir.

22. Çü sen irfân için geldin cihâne
Hiç etme arada türlü behâne.

23. Nedir dersen eğer anın tarîkı
Bilir Hakk'ı bilen nefsin hakîkî.

24. Salâha gerçi her ma'rûf yoldur
Hakîkatta ve lîkin sâlih oldur.

25. Ki terk eyler mukaddem mâsivâyı
Geçer nefsinden ol anlar Hüdâ'yı.

26. İrişir sonra hoş tevhîd-i zâta
Bakıp kalmaz bu ef'al ü sıfâta.

27. Bu tevhîde eğer ermek dilersen
Saray-ı vahdete girmek dilersen.

28. Hemân zikr ile dâim kar'-ı bâb et
Sivâyı terk edip ref'-i hicâb et.

29. Dilersen olasın makbûl-i hazret
Müeddeb ol bulasın tâ ki kurbet.

30. Dilersen kim kabûl ede seni Rab
Müeddeb ol, müeddeb ol, müeddeb.

31. Gözet yerli yerinde her makamı
Ukul-ı nâsa göre de kelâmı.

32. Hakikat eylesin sırrında cevlân
Şeriat zâhirin hıfz etsin ey can.

33. Habibullah'a sen kıl iktidâyı
Sırât-ı müstakime git Hüdâyî.

1. Her olgunluğun aslı bu tevhiddir. Her sapıklığın aslı da şirk ve şüphedir.

2. Tevhid, bütün zevklerin başlangıcıdır. Şirk ise en büyük azaba atılan ilk adımdır.

3. Azabın nedeni şirk ve şüphedir. Tevhide eren kişinin ise zevk içinde olması, hakkıdır.

4. İnsanın azâbı da şirki ölçüsündedir. Eğer yiğit isen, ondan âzami ölçüde kaçın.

5. Eğer bir kişinin canı şirkten temizlenirse o kişi hiç iki cihan azabı görmez.

6. Bir işin yapanını ve yapılanını (fail ve yüklemini) bilmeyen, araştırmayan kişi bedenini ve canını azaptan kurtarmış olur.

7. Şimdi bırak artık fail ile yükleme tapınmayı da bütün şirk ve şüphelerden elini yıkamış ol.

8. Mü'minlerin günahının yakıldığı ateş, gizli şirkten oluşan odunlarla tutuşur.

9. Şirk gizli de olsa açık da olsa bunlardan kurtulmuş olan kişi şüphesiz ermişlerdendir.

10. Allah, veli kuluna azâb etmez. Onun için sen de veli olup şirkten kaçınmaya bak.

11. Bunları tam anlamıyla bilen kişi bir işini özne veya yükleme yüklemez (onu Allah'tan bilir).

12. Vahdete eren kişi «Tevhid, izafetlerin (ikiliklerin) düşmesidir» sözünden başka ispat istemez.

13. Rivayet edilir ki Bayezid-i Bestamî, yani o iyi talihli kul...

14. O denli ciddiyet, çalışma ve dikkatli ve o denli halvet ve uzletiyle...

15. ... o üstün yiğit bile her haline bakıp bakıp da sonunda Allah'a lâyık bir yanını bulamamış.

16. Sonunda demiş ki, Bende Allah'a lâyık hiç bir iş yok. Eğer O'na lâyık bir işim olabilirse o da tevhidimdir.

17. «Süt yiyen kişinin, şu süt yüreğimi ağrıttı» dediğini işitmedin mi?!..

18. Bu sözü söyledikten sonra sende Tevhid bulunur mu artık. Heyhat!.. Sen nerdesin, tevhid nerde!..

19. Eğer akıllı isen artık gafletten uyan da gönül ehli isen vahdet sırrına erenlerden olmaya bak.

20. Ölüp gitmeden önce hevesleri terket ve Allah'ı tanıyıp O'nun dışındaki her şeyi yok anla.

21. Heveslerin ve isteklerin Allah'tan başka olan şeylerin tümüdür. Öyleyse yalnızca Allah'ı bil ki O sana yeter.

22. Çünkü sen cihana bunu bilmek için gönderildin. Onun için hiç araya türlü bahaneler sokma.

23. Eğer «Onun yolu nedir?» diye soracak olursan deriz ki; «Kendi nefsini gerçekten tanıyan Allah'ı bilmiştir.»

24. Gerçi kurtuluş için her bilinen, bir yoldur ama gerçekte salih olan (kurtuluşa eren) kişi,

25. ...önce Allah'tan gayrisini terk eder ve nefsinden geçip Allah'ı bulur.

26. Sonra güzelce Allah'ın birliğine erişir de bu fiiller ve sıfatlara bakıp durmaz.

27. Eğer bu tevhid sırrına ermek istiyorsan ve vahdet sarayına gireyim diyorsan...

28. ... Hemen zikirde ol ve kapıyı üstüne kapat da başka şeyleri terkedip Allah ile arandaki örtüyü kaldır.

29. Eğer Allah'ın has kullarından olmak istiyorsan, edebinle hareket et ki O'na yakınlık bulasın.

30. Allah'ın seni kabul etmesini diliyorsan, terbiyeli ol, terbiyeli ol, terbiyeli.

31. Her makamı yerli yerinde gözet (uygula) ve sözünü söyleyeceğin zaman insanların akıllarını gözönünde bulundur (onların kaldıramayacakları sırları söyleme).

32. Böylece senin sırrında hakikatler dolaşsın ve ey can, şeriat dışını korusun.

33. Allah'ın sevgilisi olan Hz. Muhammed'e uy da ey Hüdayî, dosdoğru yoldan yürü.

(Şiir Aziz Mahmud Hüdayî Hazretlerinindir).

MÜNÂCÂT

بسم الله الرحمن الرحيم

Bismillâhi varlığın açıcısı. Velhamdülillâhi her varlığın mazharı. Lâ ilâhe illâllahü vahdehü lâ şerîkeleh [Allah'dan başka ma'bud yoktur. Ortağı, benzeri yoktur]. Allahü ekber! İş O'ndan başlar ve yine O'na döner. Ve sübhânallahi O'ndan başka meşhûd, O'nun gibi bir başka ma'bûd yoktur. Birdir, tektir. O'nun bir ve var olduğunu gösteren âyet ve işâretler her şeyde vardır. Sırrı idrâkten münezzehdir. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm. Her hayrın O'nunla inmesini, her zararın O'nunla gitmesini, bütün kapalı yolların O'nunla açılmasını ümid ederim. Biz, O'nun içiniz ve O'na dönücüyüz. Umulan, düşünülen ve hakîki maksad O Allah'dır. İlhâm, anlayış ve cömerdlik O'ndandır. O'ndan olanlarda beğenmemezlik, kavga ve inad yoktur. İçi ehâdiyyet, dışı vahdâniyyetledir. O'nunla hiçbir şey yoktur; şey ise hakikatta yoktur. Evvel, Âhır, Zâhir ve Bâtın O'dur. O her şeyi bilicidir; olmadan ve olduktan sonra, Kendini medheden O'dur. Hamd eden ve hamd edilen O'dur. Zâtı bir, isim ve sıfatları birdir. Cüz'ileri ve küllileri bilicidir. Belki mevcûd yalnız O'dur.

Yâ Rabbi, bu hazinenin kapılarını bana aç! Bu rümuzların hakikatlarını bana bildir. Beni huzurunda bulundur. Yalnız Sana döneyim. Seninle olup, kendimi görmiyeyim. Tecellinin zuhûru ile bütün sıfatlarımı mahv eyle. Senden başkasına dönen yüzüm olmasın. Müşâhedem yalnız Sana olsun.

Yâ Rabbi, bana re'fet ve inâyet nazarı ile nazar eyle. Her şeyden beni koru. Senin müşâhedene bir şey perde çekmesin. Yalnız Seni müşâhede edeyim. Ey her şeyin yed-i kudretinde olduğu, tecellinle hudû' üzre olayım. Ey her şeyin Kendisine döndüğü! Ey Kendini, Kendinden başkası hakkıyle bilmeyen! Ey mutlak var olan! Ey arzûların üstünde cömert olan! Ey Mevlâ'm! Sen bana benden evlâsın. Seni nasıl maksad edinmeyeyim! Halbuki Sen kasd ve niyyetlerin ötesisin. Seni nasıl isteyeyim, istek ise uzaklığın kendisidir. Yakın ve hâzır olan aranır mı? Sen bâtınsın, bilinemezsin, Seni nasıl bileyim? Sen Zâhir'sin, her şeyde bilinirsin, Seni nasıl bilme-

yeyim? Ehâdiyyette varlığım olmayınca, Seni nasıl tevhid edeyim? Seni nasıl tevhid etmiyeyim ki, tevhid kulluğun sırrıdır. Sübhâneke lâ ilâhe illâ ente [Senden başka ilâh yoktur]. Senden başka bir yoktur. Sen Sensin. Senden başka ilâh yoktur. Ey işi mübhem eden, sırrı gizleyen ve hayrete düşüren. O'ndan başka ilâh olmayan.

Yâ Rabbi, Senden ehâdiyyet sırrının keşfini istiyorum. Hakikî kul olmamı ve rubûbiyyetini idrâk etmemi diliyorum. Ben, Seninle var olan, sonra olmayım ve yokum. Sen ise varsın, bâkisin; hayysın, kayyûmsun, kadimsin, ezelisin, âlimsin ve ma'lûmsun.

Ey Kendini, Kendinden başkası hakkıyle bilemeyen Allah'ım! Senden, kendimden Sana kaçmamı istiyorum. Senin için toparlanmamı diliyorum. Tâ ki varlığım, müşâhedem için yere olmasın. Ey Maksûd'um! Ey Ma'bûd'um! Seni bulursam, bir şey kaybetmiş olmam. Seni bilirsem, bildiğim şey olmaz. Seni müşâhede edince, Sende fâni olunca, Senle beka bulunca ve müşâhedem Sen olunca bir kaybım olmaz. Senden başka ilâh yoktur. Şâhid ve meşhûd Sensin! Ey Karib ve ey Mucib!

Ey Rabbim, ey her şeyi duyan! Bana Seni duyur. Ey her şeyi gören! Beni Senle baktır. Ey Alim, bana Senden öğret. Ey Hayy, beni zikrin ile ihyâ et. Ey Mürid, beni kudretinle irâdemden kurtar. Arş ve zât hazîneni bana aç. Beni sıfatlarının nûrları altında bulundur. Sübhâneke. Ey bana şah damarımdan daha yakın olan. Ey Fe'âlün limâ yürîd [dilediğini yapan]. Seninle vücûdumu yok et. Vücûdum Senle olunca yok demektir. Yokluğum Senle olup, beni varlığım düşüncesinden ayır. Dağınıklığımı Sende yok olmakla topla. Senden başka ilâh yoktur. Ey Ehâd, ey Sâmed. Vücûd Senle, secdeler Sanadır. Benden Sana sığınırım. Kendimden yok olmamı Senden istiyorum.

Yâ Rabbi, beni ehâdiyyet denizinin derinliklerine daldır. Ferdâniyyet sultanının kuvveti ile beni kuvvetlendir, geniş rahmet fezâna yükseleyim.

Yâ Rabbi, Sen zâtınla kâimsin. Fiilinle ve sıfatlarınla zâhirsin. Vâhid-i ehâd Sensin; inandım. Ezelisin, ebedisin. Seninle, başkası yoktur. Sende fâni olmamı, Senle beka bulmamı istiyorum. Yâ Rabbi, beni huzûrunda gayb et, varlığında fâni kıl. Beni Senden kesen her şeyden beni huzûrunda gayb et, varlığında fâni kıl. Beni Senden kesen her şeyden beni kes. Benden kurtarıp Senle meşgul eyle. Senden alıkoyan her şeyden beni koru. Yâ Rabbi, Senin Varlığın haktır. Ben ise yokum. Senin bekân zâtınla, benimki arazladır. Bu yok'a ihsânda bulun da, yok gibi olayım. Sen ise hep aynısın. Zevâl bulmazsın.

Yâ Rabbi, her gaybda bâtın Sensin. Her açıkta zâhir Sensin. Sana nasıl münâcât edeyim, münâci Sensin. Nasıl nidâ edeyim,

münâdi Sensin. Senden başkasını düşünmekten beni koru. Başkası yok, ben varım, ben de yokum, yalnız Sen varsın. Sübhâneke.

Yâ Rabbi, tâat Sana fayda vermez, isyân Sana zarar vermez. Kalbler melekûtü ve alınlar yed-i kudretindedir. Her şey O'na dönücüdür. Sırrımı, vahdâniyyetinin sırrı ile takdis eyle. Rubûbiyet cemâlinin şarabı ile rûhumu sarhoş eyle. Aklımı ledünnî ilmin ile süsle, kalbimi hazretinin nûru ile nûrlandır, beni kötü huylarımın derekelerinden çıkart. Velîm ve Mevlâm Sensin. Ölüm ve dirim Seninledir.

Yâ Rabbi, beni bütün mahlûkatından kaybet! Âlemdeki işlerinin tasarrufatı şühûduyla muhafaza eyle. Yâ Rabbi, Seni tevessül eyledim. Senden istedim. Senden başkasına rağbet etmedim. Senden, Senden başkasını istemem. Senden, Senden başkasını taleb etmem. Senden başka ilâh yoktur. Yâ Rabbi, her şânda beni Senle bulundur. Basiret gözümü tevhîd fezâsına aç. Her şeyin kıyâmını Seninle müşâhede ediyorum. Bakışımı her şeyden çevir. Ey fadl ve cûd sâhibi.

Yâ Rabbi, içimi ve dışımı, ağyâr pisliğinden temizle! Eşyanın hakikatını bana bildir. Hazretine yakınlığa engel olan her şeyden beni kurtar. Düşünce defterimden, a'yânın eşkâlini sil ve ona yakınlık sırrını yaz. Tabiî ve beşerî zulmetlerimi, Zâtının nûrunun tecellîsi ile gider. Yâ âlimen bizâtıs-sudûr. Yâ Rabbi, varlığımdaki benliğin fenâsını, şühûdumun kalmasını Senden istiyorum. Yâ Mevcûd! Eyle maksûdum ve ey Ma'bûd'um! Yâ Hû! Yâ men Hû Hû! Ey, Kendinden başka olmayan yâ Evvel, yâ Âhır, yâ Bâtın. **Sübhâneke lâ ilâhe illâ entel vâhid-ül ehad ül-ferd-us-samed. Yâ Kerîm, birahmetike ya erhamerrahimîn, kitabı bitirdim.** Nazm :

1. HAKKI'ya ölmez oğuldur bu kitâb
Andırır hayr ile ânı bî-hesâb.
2. Kim bunu okursa, merd-i kâr olur
Kim ki fehm eyler o berhordar olur.
3. Bu kitâbı okuyanı, yazanı
Mârifet genciyle bay et yâ Ganî.

1. Ey Hakkı! Bu kitap hiç ölmeyecek bir oğul sayılır. Seni hayır ile defalarca andırır.

2. Bu kitabı okuyan işinde yiğit olur. Onu anlayan ise mutlaka ondan faydalanmış olur.

3. Ey ulu Allah'ım! Bu kitabı okuyanı ve yazanı, Sen'i bilmelerinin hazinesiyle zenginleştir.

Bu kitabın te'lif târihi 1170 (M. 1756)'dır.

Âlimlere din ilmini ikrâm eden, ârifleri hakk'el-yakîn ile şeref-

lendiren rakilerin büyüğü, Rabb'il-âlemîn'in huzûrunda en büyük şefâatçı olan Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya salât ü selâm olsun!

İlmi ile âmil, büyük âlim, fazilet ve olgunluklar sâhibi, hakikat sâhibi âlimlerin başlarının tâcı, âriflerin büyüğü, âşıkların yol göstericisi, kâmillerin kutbu, vâsılların gavsı, emirleri yapan, yasaklardan kaçınan, her canlıya şefkatli olan, her yerde ârif-i billah diye anılan zamanının kutbu ve gavs-ı a'zamı bulunan Hazret-i Şeyh İsmâil-i Tillovî Fakîrullah halîfesi, Şeyh İbrâhim Hakkı hazretlerinin (rahmetullahi aleyhimâ) **MÂRİFETNÂME** adlı eseri burada bitti.

(Tamam Şüd!)

MEKTÛB

İbrâhim Hakkı hazretlerinin bir din kardeşine yazdığı Arabî mektûbun tercemesi:

Mektûbuma Allahü Teâlâ'nın ismi ile başlıyorum. Her hamd O'nun içindir. Sevdiği ,seçtiği kullarına salât ü selâm olsun. Ey din kardeşim! Allahü Teâlâ seni aziz eylesin! Allahü Teâlâ'nın ikrâmı ile mektûbunuz geldi. İçindekiler anlaşıldı. Allah'ın izni ile suâllerinize cevâb verdim ve bu mektûbu yazdım. Bununla, Allah için olan sevgimi tarafınıza gönderdim. Allahü Teâlâ'nın irâdesi ile elinize geçtiğinde, Allahü Teâlâ'dan, katında ve katınızda bu vasıyyetlerin makbûl olmasını yalvar. Allahü Teâlâ'nın tevfiki ile bunlarla amel edersen, ehlullah zümresine girersin.

Allah sevgisini tadabilmen için ilk vasıyyetim Allah'dan korkmandır. Yine vasıyyet ederim ki, Allahü Teâlâ'nın sana kâfi gelmesi için, O'na tevekkül eyle. Azm ve ihtiyârdan kurtulman için her işini Allahü Teâlâ'ya ısmarlamanı vasıyyet ederim. Allahü Teâlâ'nın takdîdirine uymayan tedbirden kurtulmanı öğütlerim. Muhâlefetten kurtulup rızâsına kavuşman için teslim ve rızâyı tavsiye ederim. Hayvânî sıfatlardan kurtulman ve iyi sıfatlarla sıfatlanabilmen için insanların eziyetlerine iyi sabretmeyi vasıyyet ederim. Kızmayınız. Allah'ın kullarına afv ile muamele ediniz. Böylece Allahü Teâlâ'nın afvının zevkini bulunuz. Ayıbları örtünüz, her mahlûka şefkatli olunuz ki, Allahü Teâlâ da sizin aybınızı örtsün ve size merhamet eylesin. Allahü Teâlâ'ya yönelmekten ve O'nunla huzûrda olmaktan sizi alıkoyan Allah'ı unutmuş kimselerden uzak olunuz. Her hâlde, sırf Allah için sıdk ve hâlis niyyet üzere olunuz ki, nefsin arzûlarına bakmıyasınız. Hakk'ın nazarından düşmemek için, halka nazarı kesiniz. Sözde, işte, zâhirde, bâtında Habîbullah'a (sallallahu aleyhi

ve sellem! uyunuz. Uyunuz ki, Allah sizi sevsin. Uyunuz ki, size hidâyet versin.

Kalb hâllerini açmayınız, örtünüz. Muhabbet sırlarını gizli tutunuz. Rabb'ini tanımayan ve istemeyen herkesten Allahü Teâlâ'nın hudûdunu koruyunuz.

Tevbe ediniz, Allah'a dönünüz. Allahü Teâlâ'dan alıkoyan her şeyden yüz çeviriniz ki, Hakk'ı her şeyle, her şeyi Hak ile bulasınız. Allahü Teâlâ'dan gayrı olan her şeyi bırakınız ki, kesrette vahdeti, vahdette kesreti göresiniz, mahlûkunu sevmekle, Allahü Teâlâ'yı sevmek arasını birleştiresiniz. Halka edeb ile muamele ediniz. Nefsin arzûlarını, zevklerini terk ediniz, kalbi onlardan Allahü Teâlâ'ya sefer ettiriniz, görünüşte seferde olmasanız bile... Vaktinizi Allahü Teâlâ ile sâf eyleyiniz.

Az yeyiniz, az uyuyunuz, az konuşunuz ki, ilham lezzetini, üns tadını tadasınız. Lâ ilâhe illâllah kelimesinin zikrine kalb ile devam ediniz ki, Allahü Teâlâ'nın vahdâniyyeti nûru ile kalbiniz nûrlansın ve bu nûr kâinat sahifelerine aks etsin. Allahü Teâlâ'nın nûru ile vahdet-i vücûd göresiniz. Böylece hakikî fakirlik devletine ve fenâ fillah saâdetine kavuşursunuz. Allahü Teâlâ'dan başkasını mülâhazada hâtıra ve düşünceleri yok ediniz ki, sizinle Allahü Teâlâ arasında perde kalmasın ve kalbiniz Beytullah olsun. Zikrullah ile kalb aynasını parlatınız ki, içine bakarsınız ve Allahü Teâlâ ile beraber olmak sırrı zâhir olsun. Rabb'ini sana senden yakın bulursan, O'na yakın olanlardan olursun. Nefsini ve Rabb'ini Allah ile bilirsin. Mârifetullah hazînesini mülk edin ve saâdete eriş. Allahü Teâlâ'nın seçkin kullarına karış.

Kendinden yüz çevir Allah'a dön ki, kendini unutasın. Muhabbetullahda bütün varlığını mahv et ki, lütfu ile seni Kendine çeksin. Senin kulağın ve gözün O olsun. O zaman Allah ile işitir, O'nunla görüşürsün. Kendinden fâni olursun. Allahü Teâlâ ile bekâ bulursun. Artık gözetlemen, beklemen kalmaz. Senden dışarıya ihtiyaç duymazsın. Allahü Teâlâ ile meşgul olmak, Allahü Teâlâ'dan gayrısı değildir. Böylece Allah'dan başkasına ihtiyâcın kalmaz.

Sırrın dâima Allahü Teâlâ'nın vahdâniyyeti ile olsun. Hattâ kalbine, hiçbir zaman, O'ndan başkası gelmesin. Özellikle görünen işler. İşlerin hepsini Allah'dan gör. Vermek, vermemek, zarar, fayda, eziyet, elem, hediye, in'am ve bunlar gibi insanlardan meydana gelen işleri hep O'ndan bil. Bir ni'mete kavuşunca, Allahü Teâlâ'ya ve görünüşte O'nu sana vermeye âlet olana şükr ve teşekkür et. Elem ve eziyet görünce, bunları Allahü Teâlâ'nın adlinden bil ve vâsıta olan kişiyi azarlama. Çünkü sen herhalde Allahü Teâlâ'nın huzûrundan, O'ndan başkasını unutmuşsun.

Bu vasıyyetlerin özetini tavsiye ederim. O da, her şeyi bırakmak, Allahü Teâlâ'nın zikri yanında nefsini ve hevâsını unutmaktır. Kalb-

de Allah'dan başkası kalmasın. Hayvânî nefsini öldür ve kalbini Allah ile ihyâ et. İşte bunu yaparsan Allahü Teâlâ'nın veli, sevgili kulu olursun. Âriflerden biri buyurur ki: Kalbinde Allahü Teâlâ olanın her iki dünyada yardımcısı Allah'dır. Kalbinde Allah'dan başkası olanın, o şey, iki dünyada düşmanıdır.

Ey din kardeşim! Ey Allah için olan kardeşim! Allahü Teâlâ'yı bir an unutma ki, kalbinde O'ndan başkasını bulmayasın ve hep O'nu bilesin. Evvel Allah'dır, Âhır Allah'dır, Zâhir Allah'dır, Bâtın Allah'dır, Hayy Allah'dır, Bâki Allah'dır. Bu mektûb Allah yolunda din kardeşin Fakirullah'ın müridi, Hakirullah'ın oğlu İbrâhim Hakkı (rahimehümullah) tarafından yazılmıştır. Beyt:

Şifâ-yı sadr-ı mü'mindir vasıyyetnâme-yi Hakkı,
Kabûl eden bulur dâim huzûr-i hazret-i Hakk'ı.

Hakkı'nın vasiyetnamesi, mü'minlerin gönlüne şifadır. O'nu gönlüne kabul edenler daima Allah'ın huzuruna erişir.

Melikü'l-Vehhâb olan Allahü Teâlâ'nın yardımı ile kitab bitti.

Bu Mârifetnâme baskısının başına, Bedir Yayınevi tarafından açıklayıcı ve tanıtıcı mâhiyette çeşitli araştırmalar; mukaddime, takrîz, takdîm, tenbih vs. başlıklarıyla fâideli ilâveler yapılmış olup, bunların listesi, eserin baştarafında verilmiş bulunmaktadır.

İ Ç İ N D E K İ L E R

MUKADDİME

BİRİNCİ FEN

İKİNCİ FEN

ÜÇÜNCÜ FEN

KİTABIN HATİMESİ



ISBN 975-8514-04-0